Digitized by Google

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
14
19 G
9

Digitized by G

560

560

V. TOMVS OPERVM

D·AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI,

CONTINENS DE CIVITATE DEI, LIBROS XXII:

HAC POSTREMA EDITIONE, emendatos, & Ioan. Lodoici Viuis, doctiſſimi viri, Commentariis illuſtratos.

HIC LIBER EST CONVENTUS ... FF. EREM. EXCAL. S. AUG.

PARISIIS,

Apud Gulielmum Merlin, in ponte Numulariorum,

ET

Sebaſtianum Niuellium, ſub Ciconiis, via Iacobæa.

1571.

14-19-6-9

viii HENRICVS ANGLIÆ REX IOANNI LODOVICO VIVI S.

PRæſtantiſſime vir, & amice noſter plurimum dilecte, Auguſtinus de Ciuitate dei tuis illuſtratus commentariis ſimul atque ad manus noſtras peruenit, nobis gratus effecit vt prorſus dubitemus, cui in primis gratulari debeamus, tibíne, cuius tam erudito labore tam egregium opus abſolutum eſt, an Auguſtino, qui diu mutilus, & obſcurus ex denſiſſimis tandem tenebris luci datus, & priſtinæ reſtitutus eſt integritati, an toti poſteritati, cui iſti tui commentarij ingenti erunt fructui. Quòd autem hos commentarios noſtro nomini dicare tibi libuerit, nō poſſumus non habere & agere gratias ingentes: ob id potiſſimum, quòd animus hac in re tuus nō vulgarem erga nos amorem ac obſequētiam viſus eſt oſtendiſſe. Quamobrem tibi perſuaſum eſſe volumus, noſtrum fauorem atque ſtudium, quacunque oblata occaſione, quæ ad tuum commodum ſpectare poteſt, rebus tuis nunquam defuturum. Et fœliciter vale, ex Regia noſtra Grenuici, Die XXIIII. Ianuarij, M. D. XXIII.

DIVI AVRELII AVGVSTINI IN *LIBROS DE CIVITATE DEI, EX IPSIVS AVthoris Retractationum libro ſecundo argumentum.*

INTEREA cùm Roma Gothorum irruptione, agentium ſub rege Alarico, atque impetu magnæ cladis euerſa eſt: cuius euerſionem deorum falſorum, multorúmque † cultores, quos vſitato nomine Paganos vocamus; in Chriſtianam religionem referre conantes, ſolito acerbius, & amarius, deum verum blaſphemare cœperunt. Vnde ego exardeſcens zelo domus dei, aduerſus eorum blaſphemias, vel errores, libros de Ciuitate dei ſcribere inſtitui. Quod opus per aliquod annos me tenuit, eò quòd alia multa intercurrebant, quæ differre non oporteret: & me prius ad ſoluendum occupabant. Hoc autem de Ciuitate dei grande opus, tandem viginti duobus libris eſt terminatum: quorum quinque primi eos refellunt, qui res humanas ita proſperari volunt, vt ad hoc multorum deorum cultum, quos Pagani colere conſueuerunt, neceſſariũ eſſe arbitrentur: & quia prohibentur, mala iſta exoriri atque abundare contendunt. Sequentes autem quinque aduerſus eos loquuntur, qui fatentur hæc mala, nec defuiſſe vnquam, nec defutura mortalibus: & ea nunc magna, nunc parua, locis, temporibus, perſoniſque variari: ſed deorum multorum cultum, quo eis ſacrificatur, propter vitam poſt mortem futuram, eſſe vtilem diſputant. His ergo decem libris, duæ iſtæ vanæ opiniones Chriſtianæ religioni aduerſariæ, refelluntur. Sed ne quiſquam nos aliena tantum redarguiſſe, non autem noſtra aſſeruiſſe reprehenderet, id agit pars altera operis huius, quæ duodecim libris continetur. Quanquam, vbi ópus eſt, & in prioribus decem, quæ noſtra ſunt, aſſeramus, & in duodecim poſterioribus redarguamus aduerſa. Duodecim ergo librorum ſequentium primi quatuor continent exortum duarum ciuitatum: quarum eſt vna dei, altera huius mundi. Secundi quatuor excurſum earum, ſiue præcurſum. Tertij verò, qui & poſtremi, debitos fines. Ita omnes viginti & duo libri, cum ſint de vtraque ciuitate conſcripti, titulum tamen à meliore acceperunt, vt de ciuitate dei potius vocarentur. In quorũ decimo libro non debuit pro miraculo poni in Abrahæ ſacrificio, flammam cœlitus factam inter diuiſas victimas cucurriſſe: quoniam hoc illi in viſione monſtratum eſt. In decimoſeptimo libro, quod dictum eſt de Samuele, non erat de filiis Aaron: dicendum potius fuit, non erat filius ſacerdotis. Filios quippe ſacerdotum, defunctis ſacerdotibus, ſuccedere magis legitimi moris fuit. Nam in filiis Aaron reperitur pater Samuelis, ſed ſacerdos non fuit: nec ita in filiis, vt eum ipſe genuerit Aaron: ſed ſicut omnes illius populi dicuntur filij Iſraël. Hoc opus ſic incipit, Glorioſiſsimam ciuitatem dei, &c.

† multorúmque.

ARGVMENTI FINIS.

ELENCHVS CAPITVM PRIMI LIB. DE CIVITATE DEI, AD. MARCELLINVM.

i De aduerſariis nominis Chriſti, quibus in vaſtatione vrbis propter Chriſtũ Barbari pepercerunt victis.
ij Quòd nulla vnquam bella ita geſta ſint, vt victores propter deos eorum quos vicerant, parcerent victis.
iij Quòd imprudenter Romani deos penates, qui Troiam cuſtodire non poterant, ſibi crediderint profuturos.
iiij De aſylo Iunonis in Troia, quod neminem liberauit à Græcis: & baſilicis Apoſtolorum, quæ omnes ad ſe confugientes, à Barbaris defenderunt.
v De generali conſuetudine hoſtiũ, victas ciuitates euertentiũ, quid Cato ſenſerit.
vj Quòd ne Romani quidem ita vllas ceperunt ciuitates, vt in templis earum parcerent victis.
vij Quòd in euerſione vrbis, quæ aſperè geſta ſunt, de conſuetudine acciderint belli: quæ verò clementer, de potentia prouenerint nominis Chriſti.
viij De commodis atq; incõmodis, quæ bonis, atque malis plerunque cõmunia ſunt.
ix De cauſis correptionum, propter quas, & boni, & mali pariter flagellantur.
x Quòd ſanctis in amiſsione rerum temporalium nihil depereat.
xj De fine temporalis vitæ, ſiue longioris, ſiue breuioris.
xij De ſepultura humanorũ corporũ, quę Chriſtianis etiã ſi fuerit negata, nil adimit.
xiij Quæ ſit ratio ſanctorum corporum ſepeliendi.
xiiij De captiuitate ſanctorum, quibus nunquam diuina ſolatia defuerunt.
xv De Marco Regulo, in quo captiuitatis ob religionem etiam ſponte tollerãdæ extat exemplum, quod tamen illi deos colenti prodeſſe non potuit.
xvj An ſtupris, quæ etiam ſanctarum forte virginum eſt paſſa captiuitas, contaminari potuerit virtus animi, ſine voluntatis aſſenſu.
xvij De morte voluntaria ob metum pœnæ, ſiue dedecoris.
xviij De aliena violentiarum libidine, quã in oppreſſo corpore mẽs inuita perpetitur.
xix De Lucretia, quæ ſe ob illatum ſibi ſtuprum peremit.
xx Nullam eſſe authoritatem, quæ Chriſtianis in qualibet cauſa ius voluntariæ necis attribuat.
xxj De interfectionibus hominum, quæ ab homicidij crimine excipiuntur.
xxij Quod nunquam poſsit mors volũtaria ad magnitudinem animi pertinere.
xxiij Quale exemplum ſit Catonis, qui ſe, victoriam Cæſaris non ferens, interemit.
xxiiij Quòd in ea virtute, qua Regulus Catone præſtãtior fuit, multò magis emineant Chriſtiani.
xxv Quòd peccatum, non per peccatum debeat declinari.
xxvj De his quę fieri nõ licet, cũ à ſãctis facta noſcũtur, qua ratione facta credẽda ſint.
xxvij An propter declinationem peccati, mors ſpontanea appetenda ſit.
xxviij Quo iudicio dei in corpora continentium libido hoſtilis peccare permiſſa ſit.
xxix Quid familia Chriſti reſpondere debeat infidelibus, cum exprobrant, quòd eam à furore hoſtium non liberauerit Chriſtus.
xxx Quàm pudendis proſperitatibus affluere velint, qui de Chriſtianis temporibus conqueruntur.
xxxj Quibus vitiorum gradibus aucta ſit in Romanis cupido regnandi.
xxxij De Scenicorum inſtitutione ludorum.
xxxiij De vitiis Romanorum, quos patriæ non correxit euerſio.
xxxiiij De clementia dei, quæ vrbis excidium temperauit.
xxxv De latentibus inter impios eccleſiæ filiis, & de falſis intra eccleſiam Chriſtianis.
xxxvj De quibus cauſis ſequenti diſputatione ſit differendum.

A DIVI AV-
RELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, AD *Marcellinum de Ciuitate Dei, contra Paganos, liber primus.*

De aduerſarijs nominis Chriſti, quibus in vaſtatione vrbis propter Chriſtum Barbari pepercerunt, victis. Capur I.

GLORIOSISSIMAM CIVITATEM Dei, ſiue in hoc temporum curſu, cum inter impios peregrinatur ex fide viuens [a], ſiue in illa ſtabilitate ſedis æternæ, quam nunc expectat per patientiam, quoaduſque iuſtitia conuertatur in iudicium [b], deinceps adeptura per excellentiam victoria vltima & pace perfecta, hoc opere ad te inſtituto, & mea promiſsione debito, defendere aduerſus (*Pſal. 93.*) B eos, qui conditori eius deos ſuos præferunt, fili chariſſime Marcelline [c], ſuſcepi. Magnum opus, & arduum, ſed deus adiutor noſter [eſt]. Nam ſcio, quibus viribus opus ſit, vt perſuadeatur ſuperbis, quanta ſit virtus humilitatis, qua fit vt omnia terrena cacumina temporali mobilitate, nutantia, non humano vſurpata faſtu, ſed diuina gratia donata celſitudo tranſcendat. Rex enim θ deus θ & conditor ciuitatis huius, de qua loqui inſtituimus, in ſcriptura populi ſui ſententiam diuinæ legis aperuit, qua dictum eſt: Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autẽ dat gratiam. (*Iaco. 4.* *1. Petri 5.*) Hoc verò quod dei eſt [d], ſuperbæ quoque animæ ſpiritus inflatus affectat, amátque ſibi in laudibus dici:

Aenei. 6. Parcere [e] ſubiectis & debellare ſuperbos.

Vnde etiam de terrena ciuitate, quæ cum dominari appetit, & ſi populi ſeruiant, ipſa ei dominandi libido [f] dominatur: non eſt prętereundum ſilentio, quicquid dicere ſuſcepti huius operis ratio poſtulat, & facultas datur. Ex hac nanque exiſtunt inimici, aduerſus quos defendenda eſt dei ciuitas: quorum tamen multi correcto impietatis errore, ciues in ea fiunt ſatis C idonei: multi verò in eam tantis exardeſcunt ignibus odiorum, támque manifeſtis beneficiis redemptoris eius ingrati ſunt, vt hodie contra eam linguas [non] mouerent, niſi ferrum hoſtile fugientes, in ſacratis eius locis vitam, de qua ſuperbiunt, inuenirent. An non etiam illi Romani Chriſti nomini infeſti ſunt, quibus propter Chriſtum Barbari pepercerunt? Teſtantur hoc martyrum loca, & Baſilicæ Apoſtolorum, quæ in illa vaſtatione vrbis ad ſe confugientes ſuos [g] alienóſque [h] receperunt. Hucuſque cruentus ſæuiebat inimicus: ibi accipiebat limitem trucidatoris furor: illò ducebantur à miſerantibus hoſtibus, quibus etiam extra ipſa loca pepercerant, ne in eos incurrerent, qui ſimilem miſericordiam non habebant. Qui tamẽ etiam ipſi alibi truces atque hoſtili more ſæuientes, poſtea quàm ad loca illa veniebant, vbi fuerat interdictum, quod alibi iure belli licuiſſet, tota feriendi refrænabatur immanitas, & captiuandi cupiditas frangebatur. Sic euaſerunt multi qui nunc Chriſtianis temporibus detrahunt: & mala, quæ illa ciuitas pertulit, Chriſto imputant: Bona verò quæ in eos, vt viuerent propter Chriſti honorem, facta ſunt, non imputant Chriſto noſtro, D ſed fato ſuo: cum potius deberent, ſi quid recte ſaperent, illa quę ab hoſtibus aſpera & dura perpeſsi ſunt, illi diuinæ prouidentiæ tribuere, quæ ſolet corruptos hominum mores bellis emendare [i] atque conterere: itémque vitam mortalium iuſtam atque laudabilem, talibus afflictionibus exercere, probatamq́; vel in meliora transferre, vel in his adhuc terris propter vſus alios detinere. Illud verò quòd eis vel vbicunque, propter Chriſti nomen vel in locis Chriſti nomini dicatiſsimis & ampliſsimis, ac pro largiore miſericordia ad capacitatem multitudinis electis, præter bellorum morem truculenti Barbari pepercerunt, hoc tribuere temporibus Chriſtianis: hinc deo gratias agere, hinc ad eius nomen veraciter currere, vt effugiant pœnas ignis æterni [k]. Quod nomen multi eorum mendaciter vſurparunt, vt effugerent pœnas præſentis exitij. Nam quos vides petulãter & procaciter inſultare ſeruis Chriſti, ſunt in eis plurimi qui illum interitum cladem que † (*† al. qui illam mortem cladẽ.*) non euaſiſſent, niſi ſeruos Chriſti ſe eſſe finxiſſent. Et nunc in ingrata ſuperbia atque impiiſsima inſania, eius nomini reſiſtunt corde peruerſo, vt ſempiternis tenebris puniantur, ad quod nomen ore θ vel θ ſubdolo cõfugerunt, vt temporali luce fruerentur. E

IOANNIS LVDOVICI VIVIS Valentini, in primum librum de Ciuitate Dei D. Aurelij Auguſtini commentaria. Cap. I.

a EX FIDE viuens.) Habacuc ſecundo: Iuſtus ex fide viuet. Idem ſæpenumero Paulus. [redacted]. Apud Prophetã varie legitur, tũ ex fide mea, tum ex fide ſua viuet. Sic verterunt ſeptuaginta, [illegible]. b Iuſtitia conuertatur in iudiciũ.) Pſalmo nonageſimo tertio. Hebraica veritas habet: Quoniam in iuſtitiam conuertetur iudiciũ. De conſummatione ſeculi intelligitur, de quo eſt id, quod ſequitur: Victoria vltima. Pugnat hic eccleſia quotidie, & vicit quotidie. Sed finit vnius belli gradus eſt alterius. Tunc erit vltima & perfecta victoria, quum tota in cœlos tranſlata in regno erit pacis pacifici regis Chriſti Ieſu. c Marcelline.) Extant inter epiſtolas Auguſtini aliquot ad Marcellinum, & huius viciſsim ad Auguſtinũ. Familiaritas corũ videtur conciliata in Aphrica. Sic enĩ Ocoſius ſcribit de Marcellino: In his diebus præcipiẽte Honorio, & adiuuante Conſtantino, pax & vnitas per vniuerſam Aphricã eccleſię catholicæ reddita eſt, & corpus Chriſti, quod nos ſumus, grata diſceſsione ſanatũ eſt, impoſita executione ſancti præcepti Marcellino tribuno viro in primis prudẽti & induſtrio, omniumq́; bonorũ ſtudiorum appetẽtiſsimo. (*Marcellinus.*) d Hoc vero quod Dei eſt.) Vel q̃ illi ſuperbia ſua ſibi attribuerẽt, quod eſſet dei, reſiſtere videlicet ſuperbis. Vel q̃ tam inuiſa eſt ſuperbia etiã ſuperbis & ſuperbiſsima Romana gẽs gaudeat inter laudes illud ſuas poni, q̃ ſuperbos debellet. F Superbos fuiſſe Romanos, & aliis ſuperbis ſuperbiæ eorum gratia ſuccẽſuiſſe, declarãt Catonis Cẽſorij verba, ex oratione, quã pro Rhodienſibus in ſenatu habuit: Rhodiẽſes, inquit, ſuperbos eſſe aiũt, id obiectantes, qđ mihi de liberis meis dici nolim. Sunt ſanè ſuperbi: quid id ad nos attinet? Id ne iraſcemini, ſi quis ſuperbior eſt, q̃ nos? (*Roma ſuperbia.*) Addit bis verbis Gellius lib. 7. Nihil prorſus hac compellatione dici poteſt, neq; grauius, neq; munitius aduerſus homines ſuperbiſsimos facto, qui ſuperbiã in ſeſe amacẽt, in aliis cõprehenderent. e Parcere.) Virgilius in 6. Aeneid. quũ laudet aliarũ gentium, quibus Romanos antecelluiſſe, percẽſuiſſet, ad Romanos cõuerſus, inquit: Tu regere imperio populos Romane memẽto. Hę tibi erũt artes, paciq́; imponere morẽ, Parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos. Paci imponere morẽ, eadẽ forma dicitur, qua morẽ gerere & morem pati. f Ipſa dominandi libido.) Vetus eſt, Tyrãno ſeruire ſubiectos, ipſum Tyrannũ ſuis libidinibus & voluptatibus. Sic de Perſarum rege dicebat Diogenes Cynicus. Sic Cicero in Paradoxis de Cæſare. g Suos.) Chriſtianos. h Alienos.) qui Chriſti pietatẽ non colunt, quos ipſe Auguſtinus vocat Paganos. (*Pagani.*) i Bellis emẽdare.) Hoc planè cõſpicuum eſt in Romanis, qui meliores erãt bellorũ temporibus, q̃ altiſsima in pace. k Pœnas ignis æterni.) Nõ has temporales ſolum & planè momentaneas.

Quod nulla vnquam bella ita geſta ſunt, vt victores propter deos eorum, quos vicerant, parcerent victis. Capur II.

TOt bella geſta [quæ] conſcripta ſunt, vel ante conditam Romam, vel ab eius exortu & imperio, legant, & proferant ſic ab alienigenis

G aliquam captam eſſe ciuitatem, vt hoſtes qui ceperant parcerent eis, quos ad deorum ſuorum templa confugiſſe compererant: aut aliquem ducem Barbatum præcepiſſe, vt irrupto oppido nullus feriretur, qui in illo vel illo templo fuiſſet inuentus.

Nónne vidit Aeneas, [a] Priamum per aras
Sanguine fœdantem, quos ipſe [b] ſacrauerat ignes?
Nónne Diomedes [c] & Vlyſſes, cæſis ſummæ cuſtodibus arcis,
Corripuere ſacram effigiem, manibúſque cruentis
Virgineas [d] auſi diuæ contingere vittas?
Nec tamen quod ſequitur verum eſt [i],
Ex illo fluere, ac retro ſublapſa referri
Spes Danaûm.

Poſtea quippe vicerũt, poſtea Troiã ferro ignibúſque delerunt, poſtea confugientem ad aras Priamum obtruncauerunt. Nec ideo Troia periit, quia Mineruam perdidit. Quid enim prius ipſa Minerua perdiderat, vt periret? An forte cuſtodes ſuos? Hoc ſanè verum eſt, illis quippe interemptis potuit auferri. Neque enim homines à ſimulachro, ſed ſimulachrum ab hominibus ſeruabatur. Quomodo ergo colebatur, [f] vt patriam cuſtodiret & ciues, quæ ſuos non H valuit cuſtodire cuſtodes?

[a] Nonne vidit Aeneas.) ſecundo Aeneid. Vidi Hecubã, centumq́; nurus Priamúmq; per aras &c. Id contigit nocte qua Troia eſt à Græcis capta & incenſa, quum Neoptolemus Pyrrhus, Achillis filius, Priamum ad aras occidit. b Quos ipſe.) Qua in re maior eſt indignitas, quaſi nec illi dij profuerint ei, quos idem ipſe cõſtituerat, & illo in loco dicauerat. Credo de Veſta intelligi, in cuius ęde perpetuus ſeruabatur ignis. Cõmentatores Virgilij parum id explicant. Liberũ ſit vnicuique exiſtimare. c Nónne Diomedes) Et hoc ex Virgilio eodẽ libro verbis Sinonis de Palladio intelligẽdum, quod Diomedes & Vlyſſes bello Troiano rapuerunt ex Mineruę templo. Nec ſunt ſacrilegium veriti cui cędem adiunxerũt, & nihilominus Troianos Græci vicère. Palladiũ ſimulachrũ eſt Palladis, de quo tam varia tradunt rerũ ſcriptores, vt ineptũ ducam perſequi longius eorũ opiniones. Excerpã tamẽ ex Varrone, Dionyſio Halicarnaſſeo, Ouidio, Plutarcho & Seruio, quę mihi veriſimiliora videbũtur. Chryſas Pallantis filia, quum Dardano nuberet, pro dote ſecum attulit Palladiũ, & magnorũ deorũ ſimulachra, quibus tẽpla Dardanus in Samothracia cõſtruxit, quę poſtea ſacra in Iliũ ſunt nepotum tẽpore trãſuecta, accepto oraculo manſurã vrbem, quandiu & in ea Palladium illud. Quocirca in intimã arcis partem eſt reconditum, effictio altero quodã Palladio illi ſimillimo, quod in publico negligentius aſſeruabatur. Quúmque Pyrrhus ex Heleno vate Priami filio, inexpugnabilẽ eſſe Troianam vrbem, ſaluo in ea Palladio, cognouiſſet, idq́; principibus Græcorũ renunciaſſet, Vlyſſes & Diomedes per fraudem primum ingreſſi, deinde facta in cuſtodes vi, Palladium illud imaginariũ ſurripuerunt: alterũ capta iam vrbe, Sycas Aeneæ tradidit cũ magnis diis, quos Penates Troianos vocãt. Aeneas in Italiã illa omnia ſecũ aduexit. Hinc ex Alba lõga, ſiue vt Varro putat, ex Lauinio Romã Palla- I dium tranſlatũ eſt, ſtatutumq́; in æde Veſtę, quæ quum deflagraret, L. Metellus Pont. Max. Palladiũ medio ex incẽdio ſuſtulit, amiſſis luminibus: hoc Palladiũ vulgo conſpectũ eſt Heliogabalo Imperatore incenſa ęde Veſtæ. Herodianus. Fuit alterũ Palladium, quod Athenis in arce dicauit Nicias. d Virgineas) Nam Pallas virgo ſemper fuit. e Nec tamen quod ſequitur verũ eſt.) Nimirũ, nam à mendace Sinone dicitur, quanquã verum eſſe poteſt, ſpem Danaûm eſſe tũc fractã, ſed nihilominus Troiam ceperũt. f Quomodo ergo colebatur.) Argumẽtũ à minore, quũ poterit ſeruare ciues & patriã, quũ ne cuſtodes quidem potuerit ſeruare, quod erat minus, & certè natura ipſa prius.

Palladiũ.

Quàm imprudenter Romani deos Penates, qui Troiam cuſtodire non potuerant, ſibi crediderunt profuturos. Caput III.

ECce quibus *† diis vrbem Romani ſeruandam ſe commendaſſe gaudebant. O nimium miſerabilem errorẽ! Et nobis ſuccenſent cum de diis eorum talia dicimus, nec ſuccenſent authoribus ſuis, quos vt ediſcerent, mercedẽ dederunt. Doctoréſque ipſos † inſuper, & ſalario publico, & honoribus digniſsimos habuerunt. Nempe apud Virgilium, quem propterea paruuli legunt, vt videlicet Poëta magnus omniúmque præclariſsimus atque optimus, teneris ebibitus annis* † non facile obliuione poſsit aboleri, ſecundum illud Horatij,

**† qualibus.*
† ſuos.
**† animis.*

Quo ſemel [a] eſt imbuta recens ſeruabit odorem K
Teſta diu.

Apud hunc ergo, Virgilium nempe, Iuno inducitur infeſta Troianis, Aeolo ventorum regi aduerſus eos irritando dicere, *Aenei. 1.*

Gens inimica [b] mihi Tyrrhenum nauigat æquor,
Ilium in Italiam portans, victóſque Penates.

Itáne iſtis Penatibus [c] victis, Romam ne vinceretur, prudentes commendare debuerunt? Sed hæc Iuno [d] dicebat velut irata mulier, quid loqueretur ignorans. Quid Aeneas ipſe pius [e] toties appellatus, nónne ita narrat?

Panthus [f] Otriades, arcis Phœbíque ſacerdos,
Sacra manu, victóſque deos, paruúmque nepotem
Ipſe trahit, curſúque amens ad limina tendit.

Nónne deos ipſos, quos victos non dubitat dicere, ſibi potius quàm ſe illis perhibet cõmendatos, cũ ei dicitur,

Sacra, ſuóſque [g] tibi commendat Troia Penates?

Si igitur Virgilius tales deos, & victos dicit, &, vt vel victi quoquo modo euaderent, homini commendatos, quæ dementia eſt exiſtimare his tutoribus Romam ſapienter fuiſſe commiſſam, & niſi eos amiſiſſet, non potuiſſe vaſtari? Imò verò victos deos tanquam præſides ac defenſores colere, quid eſt aliud quàm te- L nere non numina bona, ſed dæmonia mala? [h] Quanto enim ſapientius creditur, [non] Romam ad iſtam cladem non fuiſſe venturam, niſi prius illi periſſent, ſed illos potius olim fuiſſe perituros, niſi eos, quantum potuiſſet, Romam ſeruaſſet. Nam quis non, cum aduerterit, videat, quanta ſit vanitate præſumptum, non poſſe vinci ſub defenſoribus victis, & ideo periſſe, quia cuſtodes [i] perdidit ſuos deos: cũ vel ſola potuerit eſſe cauſa pereundi, cuſtodes habere voluiſſe perituros? Non itaq; cum de diis victis illa conſcriberẽtur, atque canerentur, poëtas libebat mentiri, ſed cordatos homines cogebat veritas confiteri. Verùm iſta oportunius alio loco diligenter, copioſéque tractãda ſunt. Nunc quod inſtitueram, de ingratis hominibus dicere parumper explicem,* vt poſſum: qui ea mala quæ pro ſuorum morum peruerſitate merito patiũtur blaſphemantes, Chriſto imputant. Quod autem illis etiam talibus propter Chriſtum parcitur, nec dignantur attendere, & eas linguas aduerſus eius nomen dementia ſacrilegæ peruerſitatis * exercent, quibus linguis vſurpauerunt mendaciter ipſum nomen, vt viuerent. Vel quas linguas in locis ei ſacratis metuendo preſſerunt, vt illic tuti atque M muniti eſſent, vbi propter eum illæſi ab hoſtibus fuerant, inde in eum maledictis hoſtilibus proſilirent.

** expediã.*
** aliàs, pro teruitatis.*

QVo ſemel.) Horatius epiſtola 2. Citatur paſſim in argumentum a virium aſſuefactionis in animis teneris: quale eſt illud eiuſdem, Neque amiſſos colores Lana refert medicata fuco. b Gẽs inimica) primo Aeneid. Erat Iuno Troianis inimica: primùm quòd genus ducebant à Dardano Iouis & Electræ filio, quę fuit Iunonis pellex. Secundum, quia raptus Ganymedes Trois filius, Hebę ipſius Iunonis filiæ erat miniſterio pręlatus. Tertium quòd Antigone Laomedontis filia Iunonis formã ſpreuit, idcirco verſa in ciconiã. Poſtremo, quod in iudicio de forma, victa diſceſſerat, iudice Paride Priami filio. e Itáne iſtis penatibus) De penatibus maior eſt & intricatior diſputatio, quàm de Palladio. Penates quaſi penites exiſtimo dici, quod penitiſſimi ſunt dij, & proprij. Macrobio illorum placet ſentẽtia, qui deos Penates dixerunt eſſe, per quos penitus ſpiramus, per quos habemus corpus, per quos rationem animi poſſidemus. Itaq; Penates ſunt pręſides & cuſtodes dij. Penates totius generis humani putarũt, Palladis ſummũ ęthera, Iouem mediũ æthera, Iunonẽ infimũ. Sunt & cœlo penates ſui, vt Martianus Capella in nuptiis ludit. In terra ſunt & ſui cuiq; ciuitati, ſui cuiq́; domui penates. Nã vnaquæq; domus parua quædã eſt ciuitas, ſeu potius vnaquęq; ciuitas, magna quędã dom9. Et vt ſingulę ciuitates domuſq; penates habẽt ſuos, ita & focũ quoq;. Quin & curiæ ſingulæ ſingulas habent Veſtas à Romulo conſtitutas, vt ſcribit Dionyſius Halicarnaſſeus, quibus Numa, qui Romulo ſucceſſit, Veſtam cõmunem ſuperinduxit, hoc eſt, focum vrbis, vt interpretatur ſecũdo de legibus Cicero. Iam qui fuerint dij Penates, quos

Iunonis inimicitiæ cum Troianis.
Penates.
Penates.

Aeneas

A Aeneas in Italiam portauit, non conuenit. Macrobius ex variis varia colligit. Sunt qui Neptunum & Apollinem velint, quos legimus muros Troianos extruxiſſe. Alij Veſtam dicũt. Nam Virgilius quum dixiſſet: Sacra, ſuóſque tibi commendat Troia penates, mox addit,

Sic ait, & manibus vittas, Veſtamque potentem,
Aeternúmque adytis effert penetralibus ignem.

Veſtã nõ tam pute ex penatibus fuiſſe, q̃ penatibus additũ focũ. Ideo dictator cæteriq; magiſtratus Romani, quo die dignitatẽ inibant, Veſtæ & penatibus ſacra faciebant. De Veſta & penatibus ſic ſcribit ij. de natura deorũ Cicero. Nã Veſtæ nomen à Græcis. Ea eſt enim quæ ab illis ἑστία dicitur. Vis autẽ eius ad aras & focos pertinet. Itaq; in ea dea, quæ eſt rerũ cuſtos intimarum, omnis & precatio, & ſacrificio extrema eſt. Nec longe abſunt in hac vi dij penates, ſiue à penu ducto nomine (eſt enim omne quo veſcuntur homines penus) ſiue ab eo quo penitus inſident, ex quo etiã penetrales à poëtis vocantur. tantum ille. Sed hoc loco nõ vacat prolixe diſputare de his rebus. Dionyſius lib. j. in tẽplo obſcuro & humili, quod eſt haud procul foro, duas deorũ Troianorũ imagines ſe vidiſſe perhibet, duorum iuuenum ſedentium, pileq; habentiũ in manibus, vetera artis huius opera, quib° ſit inſcriptio. D. penates, ſimiléſque vetuſtis pleriſque in templis conſpici iuuenes militari habitu cultúque. *Penus.* Non dubito quin iſti ſint Caſtor & Pollux: nã aliis locis penates Po. Ro. nominantur: quod Prudentius ſignificat aduerſus Symmachũ, Gemini quoque fratres, corrupta de matre nothi Lædeia proles, Nocturniq; equites celſæ duo numina Romæ, Impendit retinéntque ſolo, magníque triumphi, Nauela ſuffuſe ſigant veſtigia plumbo. Iſti tamen penates Troiani non fuerunt, qui ſub ipſum Troianum bellũ vita cõceſſerant, rapta iam Helena. Ideo illa ignara eorũ mortis requirit eos inter Græcos proceres de muro Troiano ſpectãs apud Homerũ Ili. γ. Sed neque hi ſunt dij magni. *Magni dij.* Varro iiij. de lingua Latina: Terra enim & cœlũ, vt Samothracum initia docent, ſunt dei magni, & hi, quos dixi, multis nominibus. Nam neq; quas Samothracia ante portas ſtatuit duas viriles ſpecies Aeneas, dij magni: neque vt vulgus putat, ij Samothraces dij qui Caſtor & Pollux hęc ille. Penates

B Troiani erant magni dij, θεοὶ μεγάλοι, qui vrbi & Latio præſidebant. Inter quæ erant Palladiũ, & ignis ſempiternus. hinc Virgilius: Veſtaq; mater quæ Tuſcum Tyberim, & Romana palatia ſeruas. Quanquàm peculiarem illum vrbis tutelarẽ deum nominare nephas exiſtimãt, nec putatur Veſta. illumque quod Valerius Soranus auſus eſſet prodere, neci deditus eſt. Sed hac de re iam nimio plura. d Sed hæc Iuno.) Nã Seruius & Donatus propterea victos penates Iunonem dixiſſe aiunt, vt contemnendos faceret, ne religioni eſſet Aeolo, q̃ aduerſum deos aliquid eſſet facturus. a Pius) Pius in deũ, pius in patrem, pius in filium, quos omnes ex incendio eripuit. *Pietas.* Eſt enim pietas officioſus erga deũ, patriam, parentes, ſanguine coniunctos cultus: denique gratitudo in quibus debemus. f Panthus) ij. Aeneid. Ecce autem telis Panthus elapſus Achiuũm, Panthus Otriades, &c. g Sacra, ſuóſq;) Verba ſunt Hectoris per quietem ab Aenea viſi. Romam ad iſtã cladem.) Argumentum ab euentu vnius rei ad euentum alterius ſimilis. Senſus eſt deprauatus, ſic eſt legendũ, non Romam ad iſtam cladem: vt ſit, ſapientias multo exiſtimaretur, ſi non illud putaretur Romam ad hanc cladem non fuiſſe venturam, niſi illi periſſent, ſed illud putaretur potius: illos olim, &c. h Sed dæmonia mala.) Nã malos & ignauos fuiſſe aliquos dæmonas ſentiebant veteres. *Genius alius alio præſtantior.* Genius enim alius alio præſtabat, & virtute, & ſapientia, & viribus. Erat enim alacrior & celſior genius Auguſti genio Marci Antonij, vt magus ille Aegyptius dixit apud Plutarchũ in vita M. Antonij. Nec Chriſtiana religio negat inter angelos, interq; dæmonas alios aliis eſſe natura & viribus excellentioribus. i Cuſtodes.) Tales quales Plato dicit in ſua Politia eſſe magiſtratus ebrioſos & voluptarios, qui cuſtodibus ipſi indigeant.

De aſylo Iunonis in Troia, quod neminem liberauit à Græcis, & Baſilicis Apoſtolorũ, quæ omnes ad ſe confugientes à Barbaris defenderunt. Caput IIII.

C IPſa, vt dixi, Troia mater Romani populi[a], ſacratis in locis deorum ſuorum munire nõ potuit ciues ſuos ab ignib[a] ferroq; Græcorũ eoſdem (ipſos) deos colẽtium: quinetiam Iunonis aſylo[b].

Cuſtodes lecti Phœnix[c], & dirus Vlyſſes
Prædam aſſeruabant: huc vndique Troia gaza
Incenſis erepta adytis, menſæq; deorum,
Cratéreſque auro ſolidi, captiuáque veſtis
Congeritur: pueri & pauidę longo ordine matres
Stant circum.

Electus eſt videlicet locus tãtę deæ ſacratus, nõ vnde captiuos nõ liceret educere, ſed vbi captiuos liberet includere. Cõpara nunc aſylũ illud non cuiuſlibet dei gregalis, vel de turba plebis, ſed Iouis ipſius ſororis & coniugis, & reginæ omniũ deorum, cum memoriis noſtrorũ Apoſtolorum. Illuc incenſis tẽplis & diis erepta ſpolia portabantur, nõ reddenda* victis, ſed diuidenda victoribus: huc autẽ, & quod alibi[d] ad ea loca cõpertum eſt pertinere, cum honore & obſequio religioſiſſimo reportatum eſt. Ibi amiſſa, hic ſeruata li-

** alias, donanda.*

bertas: ibi clauſa, hic interdicta captiuitas: ibi poſſidẽdi D à dominãtibus hoſtibus premebantur, huc liberandi à miſerantibus hoſtibus ducebantur. Poſtremo illud Iunonis templum ſibi elegerat auaritia & ſuperbia leuiũ Græcorũ[e] * †: iſtas Chriſti Baſilicas miſericordia & humilitas etiã immaniũ[f] Barbarorũ. Niſi forte Gręci quidam, in illa ſua victoria, templis deorum cõmunium[g] pepercerunt: atque illò confugiẽtes miſeros victóſque Troianos ferire, vel captiuare non auſi ſunt. Sed Virgilius poëtarũ more illa mẽtitus eſt. Imò verò morem[h] hoſtium ciuitates euertentium ille deſcripſit.

** † al. Græculorum.*

MAter Romani populi.) Nã à Troianis, qui ſub Aenea in Italiã a venerunt conditum eſt Lauinium, à Lauinianis Albæ longa, ab Albanis Romani. Saluſtius vrbem Romam condiſſe atque habuiſſe initio Troianos narrat, qui Aenea duce ſedibus vagabãtur incertis. b Iunonis Aſylo.) Verba ſunt Aeneę. ij. Aeneid. c Phœnix.) *Phœnix.* Amintoris filius, Achillis fuit magiſter, qui docebat eũ & benefacere & benedicere, vt Homer° ait lib. Iliad. viij. d Quod alibi) Magna vas aureũ eſt è Vaticano ſurrepta, & iuſſu Halarici reddita, vt Oroſius ſcribit lib. vij. e Leuiũ Græcorum.) Hæc eſt Græcorũ apud Romanos nota, quos ideo Græculos dicebant: & ſunt quidam Auguſtini Codices qui habent Græculorum. *Græci leues.* Cicero pro Flacco. Quo loco etiam atque etiam facite vt recordemini, quæ ſit temeritas multitudinis, quæ leuitas propria Græcorum. Idem ſignificat Lucianus in mercede ſeruientibus: & Iamblicus Græcos ſuo ingenio leues nominat. f Etiam immanium.) Ad pondus comparationis hoc facit: nam Barbari Gręcis opponuntur, & nõ quilibet Barbari, ſed immanes, iis qui videri volũt à ſe profectã humanitatẽ. Cicero ad Q. fratrẽ qui minori Aſię, quę Gręca eſt, præerat: Quũ verò ei generi hominũ præſim°, nõ modo in quo ipſa ſit, ſed etiã à quo ad alios perueniſſe putetur humanitas, certe iis etiã eam potiſſimũ tribuere debemus, à quibus accepimus. *Humanitas à Græcis profecta.* g Cõmuniũ.) Nam eoſdem deos colebant Græci & Troiani. h Imò verò morem.) Ne magis ſimilis crudelitatis reprehẽſio ad Græcos quàm E ad cęteras videatur gẽtes pertinere, quũ in vrbes hoſtiliter irrumpũt. Hoc caput iungatur ſuperiori.

De generali conſuetudine hoſtium victas ciuitates euertentium, quid Cæſar ſenſerit. Caput V.

QVem morẽ etiã Cæſar[a], ſicut ſcribit Saluſtius, nobilitate veritatis hiſtoricus, ſentẽtia ſua quã de cõiuratis in ſenatu habuit, cõmemorare nõ prætermittit: Rapi virgines, pueros diuelli, liberos à parentum cõplexu, matres familiarũ pati quæ victoribus collibuiſſet, phana atq; domos ſpoliari, cædem & incẽdia fieri. Poſtremò armis, cadaueribus, cruore atq; luctu omnia cõpleri. Hic ſi phana tacuiſſet, deorũ ſedibus ſolere hoſtes parcere putaremus: & hæc nõ ab alienigenis hoſtibus, ſed à Catilina[b] & ſociis eius nobiliſſimis ſenatoribus, & Romanis ciuibus Romana templa metuebant. Sed hi videlicet perditi & patriæ parricidæ.

QVem morem etiam Cæſar.) C. Cęſar tum prætor, qui poſtea fuit a Dictator, deprehenſa coniuratione Catilinæ, rogatus à Cicerone conſule quid de coniuratis cenſeret faciendum, ea dixit, quæ Saluſtius literis mandauit. Nec ſolum illo ciuili, de quo tunc agebatur bello, ea futura dicit mala, ſed eiuſmodi ait belli eſſe ſæuitiam, ea ſolere victis accidere. Cicero in Verrem, Mitto adhibitam vim ingenuis, matresfamilias violatas, quæ tum vrbe capta commiſſa nõ ſunt, neque odio hoſtili, neque licentia militari, neque more belli, neque iure victoriæ. Sic ille. b Catilina.) Nota eſt hiſtoria ex Saluſtio, & F ipſe de ea alio in loco nonnulla dicam.

Quod nec Romani quidem ita victas ceperint ciuitates, vt in templis earum parcerent victis. Caput VI.

QVid ergo per multas gẽtes, quæ inter ſe bella geſſerunt, & nuſquã victis in deorũ ſuorũ ſedibus pepercerũt, noſter ſermo diſcurrat? Romanos ipſos videam*, ipſos inquã recolam*: reſpiciamuſq; Romanos de quorũ præcipua laude dictum eſt: Parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos: Et q̃d accepta iniuria[a] ignoſcere malebant q̃ perſequi: quãdo tot tantaſq; vrbes, vt late dominarẽtur, expugnatas, captaſq; euerterũt, legatur nobis quæ tẽpla excipere ſolebant, & ad ea quiſquis cõfugiſſet liberaretur? An illi faciebãt, vt ſcriptores earundẽ rerum geſtarum iſta reticebant? Itáne verò qui ea quę laudarent maxime requirebant, iſta preclariſſima ſecundum ipſos pietatis indi-

G cia prætererirent? Egregius Romani nominis Marcus Marcellus[b] qui Syracuſas vrbẽ ornatiſsimam[c] cepit, refertur eam prius fleuiſſe ruituram, & ante eius ſanguinẽ ſuas illi lachrymas [d] effudiſſe. Geſsit & curã [e] pudicitiæ etiam in hoſte ſeruandæ. Nam priuſquã oppidũ victor iuſsiſſet inuadi, cõſtituit edicto, ne quis corpus liberum violaret. Euerſa eſt tamen ciuitas more bellorũ, nec vſpiam legitur ab imperatore tã caſto atq; cleméti fuiſſe pręceptũ, vt quiſquis ad illud vel illud templum fugiſſet, abiret † illæſus. Quod vtique nullo modo pręteriretur, quãdo nec eius fletus, nec quod edixerat pro pudicitia minime violanda potuit taceri. Fabius Tarentinæ euerſor vrbis [f], à ſimulacrorũ depręd atione ſe abſtinuiſſe laudatur. Nã cũ ei ſcriba [g] ſuggeſsiſſet quid de ſignis deorũ, quę multa capta fuerãt, fieri iuberet, continentiã ſuam etiam iocãdo cõdiuit. Quæſiuit enim cuiuſmodi eſſent: & cũ ei non ſolũ multa grandia, verumetiam renunciarentur armata, relinquamus, inquit, Tarentinis deos iratos. Cũ igitur nec illius fletũ, nec huius riſum, nec illius caſtã miſericordiã, nec huius facetã cõtinentiam, Romanarũ rerũ geſtarũ ſcriptores tacere potuerunt, qñ prætermitterent ſi aliquibus hoĩbus in honorẽ cuiuſpiã deorum ſuorũ ſic pepercisſent, vt in quoquam templo cædem vel captiuitatem fieri prohiberent?

Marcellus. — *† haberetur.* — *Fabius.*

H [a] ET quod accepta iniuria.) Saluſtius in Catilinario bello, de veterib⁹ Romanorum moribus loquẽs, de quibus eiſdẽ eſt illud elogiũ: Ignoſcendo creuiſſe. b Marcus Marcellus.) Claudię gẽtes duæ fuerunt: altera patritia, quæ originẽ ſumpſit ab Appio illo Claudio, qui ſub recentem regum expulſionẽ, ex Regillo Sabinorũ Romã cõmigrauit, & in ſenatũ, interq; patricias gentes lecta eſt. Altera fuit plebeia quidẽ, ſed nec potentia minor, vt Suetonius inquit in Tyberio, nec dignitate. Ex hac prim⁹, qui Marcellus cognominat⁹ eſt, fuit, hic de quo Auguſtin⁹ meminit, vt Plutarchus ex Poſidonio ſcribit, viſa in eo meros falli ſcriptorẽ hiſtorię & tamen Romanarũ periniſsimã, quũ centũ annis antea fuerint Claudij Marcelli. Fuit verò hic de quo loquimur quater cõſulẽ nã ſecundũ creatus conſul, ſed quia vitio, eũ magiſtratum nõ geſsit. Si quis hic numeret quinq; cõſulatus erũt. Primũ cõſul fuit bello Gallico cũ Cn. Cornelio Scipione, quo bello ſpolia opima de Viridomaro Gallorũ rege retulit: eáq; fuẽre tertia & vltima inter tot bella à populo Romano, cũ tot gẽtibus tã diuerſis ſub ducibus geſta. Poſt ſecundũ conſulatũ Syracuſas expugnauit. Quartũ conſul cũ Q. Criſpino in inſidias temere à ſemet præcipitatus, magnus dux, manuq; promptus & conſilio optimus occiſus eſt, anno vndecimo Punici belli ſecundi. qui vndequadragies collatis ſignis dimicauerat, vt ſcribit Plinius lib. viij. c Syracuſas vrbẽ ornatiſsimã.) Syracuſę ciuitas eſt in Sicilia vetuſta fama & opibus ingẽtibus. Hanc obſedit per triennũ Marcellus, tandẽ expugnauit, tantumq; ex ea prædæ egeſtum eſt, quantũ vix capta Carthagine, quæ tum maxime florebat, paribuſq; cũ populo Romano viribus cõtẽdebat, fuiſſet. d Suas illi lachrymas.) Liuius lib. xxv. Marcellus vt mœnia ingreſſus, ex ſuperiorib⁹ locis vrbem fermè omnẽ illa tẽpeſtate pulcherrimã ſubiectã oculis vidit, illachrymaſſe partim gaudio dicitur tantæ rei perpetratæ, partim vetuſta
I gloria vrbis: Athenienſiũ claſſes demerſę, & duo ingentes exercitus cũ duobus clariſsimis ducibus deleti occurrebant, tum bella tot geſta, & opulentiſsimi tyranni, eaq; momento horæ arſura omnia. Eandẽ ſententiã Valerius habet, de humanitate. e Geſsit & curam.) Liuius ibidem: Marcellus ex omnium ſententia militibus edixit, ne quis liberum corpus violaret, cætera prædæ futura: quod edictũ ad cædes, vulnera & pudicitiã ſpectat. f Fabius Tarentinæ euerſor vrbis.) Secũdo bello Punico Tarentum nobiliſsima Calabrię vrbs à Romanis ad Annibalem & Carthaginẽſes defecit, præſidiũ tamen Romanum, cuius erat dux Liuius Salinator, in arcem ſe recepit. Q. Fabius Maximus eam ciuitatem recuperauit, militibuſq; diripiendam tradidit. Hic Fabius eſt ille qui afflictis ſecũdo Punico bello ab Annibale Romanis rebus, ſapientia ſua opem tulit, trahendoq; tempus impetum illum violentiſſimũ Annibalis retardauit: & de quo vere Ennius dixit: Vnus homo nobis cunctando reſtituit rem. Nõ vacat, ac ne libet quidẽ mihi inſectari ea in quibus commentator huius libri falſus eſt: longũ nimis hoc eſſet, & moleſtũ admodũ. Sed quia hoc loco cũ aliis nonnullis errat, qui & aliena opinione ſunt iſtis in rebus docti, & ſua doctiſsimi, nec ſunt reuera indocti, adeo cõtinere me nõ potui, quin lectorẽ admonerem, nõ hunc primũ Fabium dictum eſſe Maximum, ſed eius auum, qui cõſul quinquies fuit, adeptus id cognomen, ꝙ cenſor cũ P. Decio Mure forenſem omnẽ turbã in quatuor tribus coniecit, quas vrbanas vocauit, tametſi haud negauerim fuiſſe hunc Quintum Fabium, de quo hic loquitur Auguſtinus, dignũ eo cognomine, etiam ſi nouum ab eo inciperet. g Nam quum ei ſcriba.) De hoc Liuius lib. xxvij.

Ignoſcẽdo creuiſſe. — *Claudij.* — *Marcell⁹.* — *Syracuſæ.* — *Fabius.* — *Q. Fab. Max.*

Quod in euerſione vrbis quæ aſpere geſta ſunt, de conſuetudine acciderint belli: quæ verò clementer, de potentia prouenerint nominis Chriſti. K *Caput VII.*

QVicquid igitur vaſtationis, trucidationis, deprædationis, cõcremationis, afflictionis, in iſta recẽtiſsima Romana clade commiſſum eſt, fecit hoc cõſuetudo bellorum [a]. Quòd autẽ more nouo factũ eſt, quod inuſitata rerũ facie immanitas barbara tam mitis apparuit, vt ampliſsimæ Baſilicæ implendæ populo cui parceretur, eligerentur & decernerẽtur, vbi nemo feriretur, vnde nemo raperetur, quò liberandi multi à miſerantibus hoſtibus ducerentur, vnde captiuandi nulli, nec à crudelibus hoſtibus abducerẽtur: hoc Chriſti nomini, hoc Chriſtiano tempori tribuendum, quiſquis non videt, cæcus: quiſquis videt, nec laudat, ingratus: quiſquis laudanti reluctatur, inſanus eſt. Abſit, vt prudens quiſquam hoc feritati imputet Barbarorum. Truculentiſsimas & ſæuiſsimas mentes ille terruit, ille frænauit, ille mirabiliter temperauit, qui per Prophetã tanto ante prædixit: Viſitabo [b] in virga iniquitates eorum, & in flagellis peccata eorum: miſericordiã autem meam non diſpergam ab eis. *Pſal. 88.*

[a] FEcit hoc cõſuetudo bellorũ.) Quintilianus quę fieri captis ſoleãt vrbibus octauo libro deſcribit ad hunc modũ: Effuſæ per domos ac tẽpla flammę, & ruentium tectorũ fragor, & ex diuerſis clamoribus vnus quidam ſonus. Aliorum fuga incerta. Alij in extremo complexu ſuorũ cohærẽtes, & infantium fœminarumq; ploratus, & malo vſque in illum diem ſeruati fato ſenes: tum illa profanorũ ſacrorumq; direptio, efferẽtium prędas, repetentiumq; diſcurſus, & acti ante ſuum quiſque prædonẽ catenati, & conata retinere infantem ſuum mater, & ſicubi maius eſt lucrum, pugna inter victores: hactenus ille. Hæc verò interim fiunt, quia, vt ſunt militar genus hominum inſolentiſsimũ, ſine L modo, ſine modeſtia vlla, temperare victoriæ cupiditati, & libidini, & iræ ſuæ nequeunt: interim quia vi capto oppido niſi illa ad terrorem facerent, periculum eſſet ne ipſi eſſent patienda. b Viſitabo.) De filiis Dauid dicitur Pſalmo lxxxviij. Si boni non fuerint.

Deſcriptio captiuitatis.

De commodis atque incommodis, quæ bonis ac malis plerunque communia ſunt. Caput VIII.

DIcet aliquis: [a] Cur ergo iſta diuina miſericordia etiam ad impios ingratoſq; peruenit? Cur putamus, niſi qui eam ille præbuit, qui quotidie facit oriri ſolẽ ſuũ ſuper bonos & malos, & pluit ſuper iuſtos & iniuſtos? Quamuis enim quidam eorum iſta cogitantes, pœnitẽdo ab impietate ſe corrigant: quidã verò, ſicut Apoſtolus dicit, diuitias bonitatis & longanimitatis dei contẽnentes, ſecundũ duritiã cordis ſui & cor impœnitẽs theſaurizent [b] ſibi iram in die iræ & reuelationis iuſti iudicij dei, qui reddet [c] vnicuique ſecundũ opera eius: Tamen patientia dei ad pœ M nitentiam inuitat malos, ſicut flagellum dei ad patientiam erudit bonos. Itémque miſericordia dei faciẽdos amplectitur bonos, ſicut ſeueritas dei puniendos corripit malos. Placuit quippe diuinæ prouidentiæ præparare in poſterum bona iuſtis, quibus nõ fruentur iniuſti, & mala impiis, quibus non excruciabuntur boni.* Iſta verò temporalia bona & mala vtriſque voluit eſſe communia: vt nec bona cupidius appetantur, quæ mali quoque habere cernuntur: nec mala turpiter euitentur, quibus & boni plerunque afficiũtur. Intereſt autẽ plurimum, qualis ſit vſus, [d] vel earum rerum quæ proſperæ, vel earum quę dicuntur [e] aduerſæ. Nam his bonis temporalibus nec bonus extollitur, nec malis frangitur: malus autem ideo huiuſcemodi infœlicitate punitur, quia fœlicitate corrumpitur. Oſtendit tamen deus ſępe etiam in his diſtribuendis euidẽtius operationẽ ſuam. Nam ſi nunc omne peccatum manifeſta plecteretur pœna, nihil vltimo iudicio reſeruari putaretur. Rurſus ſi nullum peccatum nunc puniret aperte diuinitas, nulla eſſe prouidentia diuina crederetur. Similiter in rebus

Matt. 5. — *Roma. 2.* — ** al. iuſti.*

A bus ſecundis, ſi nō eas deus quibuſdam petentibus euidentiſsima largitate concederet, non ad eum iſta pertinere deceremus. Itemq; ſi omnibus eas petētibus daret, non niſi propter talia præmia ſeruiendum illi eſſe arbitraremur: nec pios nos faceret talis ſeruitus, ſed po-

rapidos. tius cupidos & auaros. Hęc cum ita ſint, quicunq; boni maliq; pariter afflicti ſunt, non ideo ipſi diſtincti nō ſunt, quia diſtinctum non eſt, quod vtriq; perpeſsi ſunt. Manet enim diſsimilitudo paſſorum etiam in ſimilitudine paſsionum, & licet ſub eodem tormento, non eſt idem virtus & vitium. Nam ſicut ſub vno igne aurum rutilat, palea fumat, & ſub eadem tribula[f] ſtipulæ comminuuntur, frumenta purgantur: nec ideo cum oleo amurca confunditur, quia eodem præli pondere exprimitur: ita vna eademq; vis irruens bonos probat, purificat, eliquat[g]: malos damnat, vaſtat, exterminat. Vnde in eadem afflictione, mali deum deteſtātur, atque blaſ-

al. putorem ſuum exhalat &c. phemant, boni autem precantur & laudant. Tantum intereſt, non qualia, ſed qualis quiſque patiatur. Nam pari motu exagitatum & exhalat horribiliter cœnum, & ſuauiter fragrat vnguentum.

a Dicet aliquis.) Quā illa verba ſint de filiis Dauid, hoc eſt, de piis dicta, quomodo ad impios quoque miſericordia domini extendatur? b Theſaurizent.) Congregent: nam theſaurus congregatio eſt

Theſaur*.

B tam bonarū rerum quàm malarum. Hinc apud Græcos [illegible], & apud Plautum, theſaurus ſtupri. c Reddet.) Vulgò habetur reddit. Auguſti. melius: nam de futuro ſeculo loquitur Apoſtolus, & Græce eſt [illegible] d Qualis ſit eius) Terentius in [illegible]. Quæ

Bona in humanis. quidem in homine dicuntur bona, parentes, patriam incolumē, amicos, genus, cognatos, diuitias. Atq; hæc perinde ſunt vt illius animus qui ea poſsidet. Qui vti ſcit, ei bona: ei qui nō vtitur rectè, mala. Hæc Terentius ex Platone multis in locis. e Dicuntur.) A populo veras

Tribulū. rerum naturas ignorante. f Tribula.) Tribulum ponit Virgilius inter inſtrumenta ruſtica primò Georg. Plinius lib. xviij. Meſsis ipſa alibi tribulis in area, alibi equorum greſsibus exteritur, alibi perticis flagellatur. Eſt ergo inſtrumentum, quo fruges maturæ in area teruntur. Id quomodo fiat docet Varro li[illegible]. de ruſticis rebus primo. g Eliquat.) Liquidos facit: pertinet ad ſimilitudinē auri. Si quis velit paulò longius philoſophari, eliquantur charitate boni, vt in canticis. Anima mea liquefacta eſt, vt dilectus locutus eſt. Sed hæc perſequi ſi quis hic voluerit, nullus erit finis. In ſacris libris commodius iſta.

De cauſis correptionum, propter quas & boni & mali pariter flagellantur. Caput IX.

Qvid igitur in illa rerum vaſtitate Chriſtiani paſsi ſunt, quod eis non magis fideliter iſta conſiderantibus ad profectum valeret? Primò, quòd ipſa peccata quibus deus indigna-

C tus impleuit tantis calamitatibus mundum, humiliter cogitantes, quanuis longè abſint à facinoroſis, flagitioſis atque impiis, tamen non vſque adeo ſe à delictis deputant alienos, vt nec temporalia pro eis mala perpeti ſe iudicent indignos. Excepto enim quòd vnuſquiſque, quamlibet laudabiliter viuēs, cedit in quibuſdam[a] carnali concupiſcentiæ, & ſi non ad facinorum immanitatem & gurgitem flagitiorum, atque impietatis abominationem, ad aliqua tamen peccata vel rara vel tanto crebriora, quanto minora. Hoc ergo excepto, quis tandem facile reperitur, qui eoſdē ipſos, propter quorum horrendam ſuperbiam, luxuriam & auaritiam, atque execrabiles iniquitates & impietates, deus, ſicut minando prædixit[b], conterit terras, ſic habeat, vt habendi ſunt: ſic cum eis viuat, vt cum talibus viuendum eſt?

1.Timo.4. Plerunque enim ab eis docendis, admonēdis, aliquando etiam obiurgandis, & corripiendis male diſsimulatur: vel cum laboris piget, vel cum os eorum ꝗ coram ꝗ vereeundamur offendere: vel cum eorum inimicitias deuitamus, ne impediant, & noceant in iſtis temporalibus rebus: ſiue quas adipiſci adhuc appetit noſtra cupiditas, ſiue quas amittere formidat infirmitas, ità vt

Tomus quintus.

(quanuis bonis vita malorum diſpliceat, & ideo cum D eis non incidant in illam damnationem, quæ poſt hanc vitam talibus pręparatur, tamē quia ꝗ propter ea ꝗ peccatis eorum damnabilibus parcunt, dum eos in ſuis licet leuibus & venialibus metuunt) iure cum eis temporaliter flagellentur, quanuis in æternum minime puniantur. Iure iſtam vitam quando diuinitus affliguntur cum eis, amaram ſentiunt, cuius amando dulcedinem peccātibus eis amari eſſe noluerunt. Nam ſi propterea quiſque obiurgandis & corripiendis male agentibus parcit, quia opportunius tempus inquirit, vel eiſdem ipſis metuit, ne deteriores ex hoc efficiantur, vel ad bonam vitam & piam erudiendos impediāt infirmos alios, & premant atque auertant à fide, nō videtur eſſe cupiditatis occaſio, ſed conſilium charitatis. Illud eſt culpabile[c], quod hi, qui diſsimiliter viuunt, & à malorum factis abhorrent, parcunt tamen peccatis alienis, quæ dedocere & obiurgare deberent, dum eorū offenſionem cauent, ne ſibi noceant in his rebus, quibus licite boni atq; innocentes vtuntur: ſed cupidius quàm oportebat eos, qui in hoc mūdo peregrinantur, & ſpem ſupernæ patriæ præ ſe gerunt[d]. Non ſolum quippe infirmiores vitam ducentes coniugalem, filios habentes E vel habere cupientes*, domos ac familias poſsidentes: *al. quærentes. quos Apoſtolus in eccleſia alloquitur docēs, & monēs, quemadmodum viuere debeant & vxores cum mari- Coloſſ.3. tis, & mariti cum vxoribus: & filij cum parentibus, & parentes cum filiis: & ſerui cum dominis, & domini cum ſeruis: multa temporalia, multa terrena libenter adipiſcuntur, & moleſte amittunt: propter quæ non audent offendere homines, quorum ſibi vita cōtaminatiſsima & conſceleratiſsima diſplicet: verumetiam hi, qui ſuperiorem vitæ gradum tenent, nec coniugalibus vinculis irretiti ſunt, & victu paruo ac tegumento vtuntur, plerunque ſuæ famæ ac ſaluti [conſulentes] dum inſidias atque impetus malorum timent, ab eorum reprehēſione ſeſe abſtinent. Et quanuis non intantū eos metuant, vt ad ſimilia perpetrāda quibuſlibet eorum terroribus atque improbitatibus cedant: ea ipſa tamen, quæ cum eis non perpetrant, nolunt plerunque corripere, cū fortaſſe poſsint aliquos corripiendo corrigere: ne ſi nō potuerint, ſua ſalus ac fama in periculum exitiúmque perueniant. Hoc non ea conſideratione, qua ſuam famam ac ſalutem vident eſſe neceſſariam vtilitati erudiendo- F rum hominum, ſed ea potius infirmitate, qua delectat lingua blandiēs & humanus dies[e]: & reformidatur vulgi iudiciū, & carnis excruciatio, vel peremptio: hoc eſt propter quędam cupiditatis vincula, non propter officia charitatis. Nō mihi itaq; videtur hęc parua eſſe cauſa, quare cū malis flagellentur & boni, quando deo placet perditos mores etiam temporalium pœnarū afflictione punire. Flagellantur enim ſimul, non quia ſimul agunt malam vitam, ſed quia ſimul amant temporalem vitam, non quidem æqualiter, ſed tamen ſimul, quam boni contemnere deberent, vt illi correpti atque correcti conſequerentur æternam: ad quam cōſequendam, ſi nollent eſſe ſocij, ferrentur & diligerentur[f] inimici: quia donec viuunt, ſemper incertum eſt, vtrùm voluntatem ſint in melius mutaturi. Qua in re non vtique parem, ſed longe grauiorem habent cauſam, quibus per Prophetam[g] dicitur: Ille quidam in ſuo pecca- Ezech.33. to morietur, ſanguinem autem eius de manu ſpeculatoris requiram. Ad hoc enim ſpeculatores,[h] hoc eſt, populorum præpoſiti conſtituti ſunt in Eccleſiis, vt nō parcant[i] obiurgando peccata. Nec ideo tamen ab hu-

G iuſcemodi culpa penitus alienus eſt, qui licet præpoſitus non ſit, in eis tamen vitæ huius neceſsitate coniungitur multa monenda vel arguenda nouit, & negligit, deuitans eorum offenſiones propter illa quibus in hac vita non indebitis vtitur, ſed pluſquàm debuit, delectatur. Deinde habent aliam cauſam boni, quare temporalibus affligantur malis: qualem habuit Iob:[k] vt ſibi ipſe humanus animus ſit probatus & cognitus, quanta virtute pietatis gratis deum diligat. Quibus recte conſideratis atque perſpectis, attende vtrum aliquid mali accident fidelibus & piis, quod eis non in bonum vertetur: niſi forte putandum eſt apoſtolicam illam vacare ſententiam, vbi ait, Scimus quoniam[l] diligentibus deum omnia cooperantur in bonum. *Rom.8.*

[a] Cedit in quibuſdã.) Tam penitiſsime viſceribus noſtris hęret venerea rei cupiditas, [redacted] volunt. b Minando prædixit.) Sępe per Prophetas, vt Eſaiã, & Hieremiã. c Illud eſt culpabile.) Cicero in officiis: Sũt enim qui quod ſentiunt, & ſi optimum ſit, tamen inuidię metu non audent dicere. d Pręſe gerunt.) Velut ducem itineris. e Et humanus dies.) Paulus 1. Corinth. iiij. Mihi autẽ pro minimo eſt, vt à vobis iudicer, aut ab humano die. Eſt humanum iudicium, quo quis ab hominibus bene vel male audit: cui contrarius eſt dies domini, qui intima cordis ſcrutatur, & iudicat. f Ferrentur & diligerentur.) Non ferendi ſolum ſunt mali, ſed etiam diligendi, præcipiente domino, vt inimicos quoque diligamus, Matth. v. g Per Prophetã.) Ezechielis xxxiij. Quòd ſi ſpeculator viderit gladium venientem, & non inſonuerit buccina, & populus ſe non cuſtodierit, veneritq́; gladius, & tulerit de eis animam, ille quidẽ in iniquitate ſua captus eſt, & ſanguinem autem eius de manu ſpeculatoris requiram. h Ad hoc enim ſpeculatores.) Eſt ἐπίσκοπος ſpeculator & obſeruator, & cuſtos, & præfectus. Cicero ad Atticum lib. vij. Vult enim me Pompeius eſſe, quem tota hæc Campania & maritima ora habeat ἐπίσκοπον, ad quem delectus, & negocij ſumma referatur. Andromache apud Homerum Iliad. ω. Hectorem appellat Troiæ ἐπίσκοπον. Athenienſes quos ad ſtipendiarias ſubditaſq́; ciuitates mitterent, vt quid in quaque ageretur diligẽter inſpicerent, obſeruarentq́;, Epiſcopos dixerunt, & φύλακας, quos Lacedæmonij ἁρμοστάς. Præfectos annonæ iureconſultus Arcadius Epiſcopos nominauit. Sunt qui ἐπί in eo nomine redundare arbitrentur: de quorũ numero eſt Euſtatius Homeri interpres: & σκοπὸν & ἐπίσκοπον, idem eſſe. i Vt non parcant.) Sic Paulus ad Titum. [redacted] k Iob.) Nota eſt hiſtoria, de quo Hieronymus ſuper eundem: Sed hæc Iob contigerunt, vt appareat de foris hominibus, quod intrinſecus erat ante deũ. l Scimus quoniam.) Ad Romanos viij. & aduerſa & proſpera meritum bonis augent: nihilque eſt, quòd non ipſi in incrementa ſuarum virtutum conuertant.

Humanus dies. (margin, beside H) — *Epiſcopus.* (margin) — I (margin)

Quòd ſanctis in amiſſione rerum temporalium nihil pereat.

Caput X.

AMiſerunt omnia quæ habebãt. Nunquid fidem? nunquid pietatem? nũquid interioris hominis[a] bona qui eſt ante deũ diues? Hæ ſunt opes Chriſtianorum, quibus opulẽtus dicebat Apoſtolus, Eſt autem quæſtus magnus, pietas cum ſufficientia. Nihil enim intulimus in hunc mundum, ſed nec auferre quid poſſumus: habentes autem victum & tegumentum, his contenti ſimus. Nam qui volunt diuites fieri, incidunt in tentationem, & laqueũ diaboli, & deſideria multa ſtulta & noxia, quæ mergunt homines in interitum & perditionem. Radix eſt enim omnium malorum auaritia.[b] quam quidã appetentes à fide pererrauerunt, & inſeruerunt ſe doloribus multis.[c] Quibus ergo terrenæ diuitiæ illæ vaſtatione perierunt, ſi eas ſic habebant quemadmodum ab iſto[d] foris paupere, intus diuite audierant: id eſt, ſi mundo vtebantur tanquam non vtentes, potuerunt dicere, quod ille grauiter tentatus, & minime ſuperatus: Nudus exij[e] de vtero matris meæ, nudus in terram reuertar. Dominus dedit, dominus abſtulit: ſicut domino placuit, ita factum eſt: ſit nomen domini benedictum. Vt bonus ſeruus magnas facultates haberet ipſam ſui domini voluntatem cui pediſſequus mente diteſceret, nec contriſtaretur eis rebus viuens relictis, quas fuerat cito moriens relicturus. Illi autem infirmiores qui terrenis his bonis, quamuis ea non præponerent Chriſto, aliquantula tamen cupiditate cohærebant, quantum hæc amando peccauerint, perdendo ſenſerunt. Tantum quippe doluerunt, quantum ſe doloribus inſeruerunt: ſicut Apoſtolum dixiſſe ſuprà commemoraui. Oportebat enim vt eis adderetur etiam experimentorum diſciplina, quibus fuerat tam diu neglecta verborum. Nam cum dixit Apoſtolus, Qui volunt diuites fieri, in tentationem incidunt, &c. Profecto in diuitiis cupiditatem reprehendit, non facultatem, qui præcepit alibi[f] dicens, Præcipe diuitibus huius mundi, non ſuperbe ſapere, neque ſperare in incerto diuitiarum ſuarum, ſed in deo viuo, qui præſtat nobis omnia abundanter ad fruendum: bene faciant, diuites ſint in operibus bonis,[g] facile tribuant, communicent, theſaurizent ſibi fundamentum bonum in futurum, vt apprehendant veram vitam. Hæc qui de ſuis faciebant diuitiis, magnis ſunt lucris leuia damna ſolati: plúſque lætati ex his quæ facile tribuendo tutius ſeruauerunt,[h] quàm contriſtati ex his quæ timide retinendo facilius amiſerunt. Hoc enim potuit in terra perire, quod piguit inde trãsferre. Nam qui receperunt conſilium domini ſui dicentis, Nolite condere vobis in terra theſauros, vbi tinea & rubigo exterminant, & vbi fures effodiunt & furantur: ſed theſaurizate vobis in cœlo theſauros, quò fur non accedit, neque tinea corrumpit. Vbi enim eſt theſaurus tuus, ibi erit & cor tuum. Tribulationis tempore probauerunt quàm recte ſapuerunt, non contemnẽdo veraciſsimum præceptorem, & theſauri ſui fideliſsimum inuictiſsimúmque cuſtodem. Nam ſi multi ſunt gauiſi, ibi ſe habuiſſe diuitias ſuas, quò contigit vt hoſtis non accederet: quanto certius & ſecurius gaudere potuerunt, qui monitu ſui dei illuc migrauerant, quò accedi omnino non poſſet. Vnde Paulinus noſter,[1] Nolenſis Epiſcopus, ex opulentiſsimo diuite, voluntate pauperrimus, & copioſiſsime ſanctus, quando & ipſam Nolam Barbari vaſtauerunt, cum ab eis teneretur, ſic in corde ſuo, vt ab eo poſtea cognouimus, precabatur, Domine, non excrucier propter aurum & argentum: vbi enim ſunt omnia mea, tu ſcis. Ibi enim habebat omnia ſua, vbi eum condere, & theſaurizare ille monuerat, qui hæc mala mundo ventura prædixerat. Ac per hoc qui domino ſuo monenti obedierunt, vbi & quomodo theſaurizare deberent, nec ipſas terrenas diuitias Barbaris incurſantibus amiſerũt. Quos autem non obediſſe pœnituit, quid de talibus rebus faciẽdum eſſet, ſi non præcedente ſapientia, certe conſequenta experientia didicerunt. At enim quidam boni etiam Chriſtiani tormentis excruciati ſunt, vt bona ſua hoſtibus proderent. Illi verò nec prodere, nec perdere potuerunt bonum, quo ipſi boni[k] erant. Si autem torqueri, quàm mammona iniquitatis[l] prodere maluerunt, boni non erant. Admonendi autem fuerant, qui tanta patiebantur pro auro, quanta eſſent ſuſtinenda

Margin notes: *Opes Chriſtianorũ.* *1. Tim. 6.* — K — *1. Tim. 6.* — L — *Matt. 6.* *Luc. 12.* — M — *Paulinus Nolenſis Epiſcopus.*

pro

A pro Chriſto: vt eum potius diligere diſcerent, qui pro ſe paſſos æterna fœlicitate ditaret, non aurum & argentum, pro quo pati miſerrimum fuit, ſeu mentiendo occultaretur, ſeu verum dicendo proderetur. Nanque inter tormenta nemo Chriſtum confitendo amitit, nemo aurum niſi negando ſeruauit. Quocirca vtiliora erant fortaſſe tormenta, quæ bonum incorruptibile amandum docebant, quàm illa bona quæ ſine vllo vtili fructu dominos ſui amore torquebant.. Sed quidam etiam non habentes quod proderent, dum habere creduntur * † torti ſunt. Et hi forte habere cupiebant, nec ſancta voluntate pauperes erant: quibus demonſtrandum fuit, nec facultates, ſed ipſas cupiditates talibus eſſe dignas cruciatibus. Si verò melioris vitæ propoſito reconditum aurum argentúmque non habebant, neſcio quidem vtrum cuiquam talium acciderit, vt dum habere creditur, torqueretur. Veruntamen etiam ſi accidit, profectò qui inter illa tormenta paupertatem ſanctam confitebatur, Chriſtum confitebatur. Quapropter & ſi non meruit ab hoſtibus credi, non potuit tamen ſanctæ paupertatis confeſſor ſine cœleſti mercede torqueri.

*† dum nõ creduntur.

B a Nuſsoris hominis.) Mentis ſic ſæpe apud Paulum. b Eſt auaritia.) Vulgo eſt cupiditas, ſed melius Augustinus [illegible] eſt Græce. c Doloribꝰ multis.) Hactenus verba Pauli. d Abſciſio.) A Paulo. e Nudus exij.) Verba ſunt Iob conſolantis ſe ſuper amiſsis opibus, & liberis. f Qui præcepit alibi.) Paulo poſt eodẽ cap. vj. j. ad Timot. g Diuites ſint in operibus bonis.) Iſtis rebus erũt diuites. h Tamen ſeruauerunt.) Qui theſaurizauerunt ſibi ſempiternum in cœlo theſaurũ, ex eo quod benignè pauperibus impertiti ſunt, quod declarat illud: quod ſequitur ex Matthæo ſexto cap. & ſunt Chriſti verba. i Vnde Paulinus noſter.) Gothi poſt direptam vrbem Romam per Latium, Volſcos, Campaniam, Calabros, Salentinos, Apulos, Brutios longe & late ſparſi vagantes, & velut ingens quædam calamitas vaſtãtes vniuerſa, Conſentiã venerunt. Poſt quadraginta annos Genſericus cũ Vandalis & Mauris, capta Roma totum Campaniæ tractum populatus eſt, Nolamq́; miſerabili ruina diruit. Hoc tempore, vt Paulus Diaconus refert, Paulinus Epiſcopus Nolanę eccleſię, vir ſanctiſsimus, & ſicut Gregorius ſcribit, eloquẽtiſsimus profanaq́; eruditione in primis doctus, nec Propheticis ſpiritus expers, cũ redimendis Chriſtianis captiuis cenſum omnem conſumpſiſſet, videretq́; viduam captiuum filium effũctim lugentem, & lamentantẽ, tãque immodicas lachrymas pietati admixtas, multo magis pius ipſe ferre non poſſet, cum vidua in Africam vbi captiuus erat filius traiecit, ibi vicarijs manibus redemptum filiũ matri reddidit. Paulinus verò quum eius ſanctitas etiã barbariſsimis eſſet hominibus venerabilis, iuſſus eſt in patriam cum ſuis omnibus ciuibꝰ dono acceptis redire. De qua re fuſius Gregorius Romanus põtifex lib. dialogo. iij. Sed credo Auguſtinum non de his loqui temporibus, quibus ipſe iam ad cœleſtem illam vitam cõmigrarat, ſed de primis illis Gothorum. k Quo ipſi boni.) Virtutem quam nemo eripere poteſt, & hęc ſola eſt bonũ, quæ poſsidentes bonos facit.

C Nam ſi opes ſunt bona, vt inquit, in paradoxis Cicero, cur nõ reddũt poſsidentes bonos? l Mammona iniquitatis.) Mammona vox eſt Syra, vt Hieronymus inquit, quæ apud eos opes ſignificat, quod apud Græcos πλοῦτος. Auguſtinus in ſermone de verb. domini, & in quæſtionibus Euangelij, Mammon Punicè lucrum eſſe dicit, multiſq́; in verbis vicinas eſſe linguas, Hebręam & Afram.

Paulinus Nolanus. *Mammona.*

De fine temporalis vitæ, ſiue longioris ſiue breuioris.

Caput XI.

MVltos inquiunt etiã Chrianos fames diuturna vaſtauit. Hoc quoq; in vſus ſuos boni fideles pie tolerando verterunt. Quos enim fames necauit, malis vitæ huius ſicut corporis morbus eripuit: quos autem non necauit, docuit parcius viuere, docuit productius ieiunare. Sed enim multi etiam Chriſtiani interfecti ſunt; multi multarum mortium fœda varietate conſumpti. Hoc ſi ægre ferendum eſt, omnibus qui in hanc vitam procreati ſunt, vtique commune eſt. Hoc tamen ſcio, neminẽ fuiſſe mortuum, qui nõ fuerat aliquando moriturus. Finis autem vitæ, tam longam quàm breuem vitam hoc idem facit. Neq; enim aliud melius & aliud D deterius, aut aliud maius & aliud breuius eſt, quod iam pariter non eſt. Quid autem intereſt quo mortis genere vita iſta finiatur, quando ille cui finitur, iterum mori non cogitur? Cum autem vnicuique mortalium ſub quotidianis vitæ huius caſibus, innumerabiles mortes quodammodo comminentur, quandiu incertum eſt, quæ nam earum ventura ſit: quæro vtrum ſatius ſit, vnam perpeti [a] moriendo, an omnes timere viuendo? Nec ignoro quàm inertius * † eligatur diu viuere ſub timore tot mortium, quàm ſemel moriendo nullam deinceps formidare. Sed aliud eſt quod carnis ſenſus infirmiter pauidus refugit, aliud quod mentis ratio deligenter enucleata conuincit. Mala mors putanda non eſt, quam bona vita præceſſerit. Neque enim facit malam mortem, niſi quod ſequitur mortem. Non itaque multum curandum eſt eis, qui neceſſariò morituri ſunt, quid accidat vt moriantur, ſed moriendo quò ire cogantur. Cum igitur Chriſtiani nouerint longe meliorem fuiſſe religioſi pauperis [b] mortẽ inter lingentium canum linguas, quàm impij diuitis in purpura & byſſo [c] horrenda illa genera mortium, quid mortuis obfuerunt qui bene vixerunt?

Famis bona. *† aliàs, citius.* *Luc. 16.* E

a VNam perpeti.) Sic Cęſar malle ſe mortem ſemel obire quàm eo-tidie timere dixit. b Religioſi pauperis.) Nota eſt hiſtoria ex Lucę xvj. de Lazaro mendico & locuplete luxurioſo. c Byſſo.) Byſſus genus eſt lini delicatiſsimi. Plin. xix.

De ſepultura humanorum corporum, quæ Chriſtianis etiam ſi fuerit negata nil adimit.

Caput XII.

AT enim in tanta ſtrage cadauerum, nec ſepeliri potuerunt. Neque iſtud pia fides nimium [a] reformidat, tenẽs prædictum: nec abſumẽtes beſtias reſurrecturis corporibus obfuturas, quorum capillus capitis non peribit. Nec vllo modo diceret veritas, Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem non poſſunt occidere: ſi quicquam obeſſet futuræ vitæ quicquid inimici de corporibus occiſorum facere voluiſſent? Niſi forte quiſpiam ſic abſurdus eſt, vt contendat eos qui corpus occidunt, non debere timeri ante mortem, ne corpus occidant: & timeri debere poſt mortem, ne corpus occiſum ſepeliri non ſinant. Falſum eſt ergo quod ait Chriſtus, qui corpus occidunt, & poſtea non habeant quid faciant: ſi habent tanta, quæ de cadaueribus faciant? Abſit vt falſum ſit quod veritas dixit. Dictum eſt enim aliquid eos facere cum occidunt, quia in corpore ſenſus eſt occidendo: poſtea vero nihil habere quod faciant, quia nullus ſenſus eſt in corpore occiſo. Multa itaque corpora Chriſtianorum terra non texit, ſed nullum eorum quiſquam à cœlo & terra ſeparauit, quam totam implet præſentia ſui, qui nouit vnde reſuſcitet quod creauit. Dicitur quidem in Pſalmo: Poſuerunt mortalia [a] ſeruorum tuorum eſcam volatilibus cœli, carnes ſanctorum tuorum beſtiis terræ. Effuderunt ſanguinem eorum ſicut aquam in circumitu Hieruſalem, & non erat qui ſepeliret: ſed magis ad exaggerãdum crudelitatem eorum qui iſta fecerunt, non ad eorum infœlicitatem qui iſta perpeſsi ſunt. Quãuis enim hæc in cõſpectu hominum dura & dira videantur: ſed precioſa in conſpectu domini mors ſanctorum eius. Proinde omnia iſta id eſt, curatio funeris, conditio ſepulturæ, pompa exequiarum

Idem in libro de cura pro mortuis cap. 3. & 4. *a aliàs, nimium.* *Luc. 12.* *Matt. 10.* F *Pſal. 78.* *Pſal. 115.* *13. q. 2. cap.*

G quiarum, magis ſunt viuorum ſolatia, quàm ſubſidia *Animæ.* mortuorum. Si aliquid prodeſt impio[b] ſepultura pre- *Et 4. ſen-* cioſa, oberit pio vilis aut nulla. Præclaras exequias in *tẽ. d. 45. c.* conſpectu hominũ exhibuit purpurato illi diuiti[c] tur- *De põpis.* ba famulorum: ſed multo clariores in conſpectu do- *Luc. 16.* mini hulceroſo illi pauperi miniſterium præbuit angelorum qui eum non extulerunt in marmoreum tumulum, ſed in Abrahæ gremium ſuſtulerunt. Rident[d] hæc illi contra quos defendendam ſuſcepimus ciuitatẽ dei. Veruntamen ſepulturæ curam etiam eorum Philoſophi[e] cõtempſerũt: & ſæpe vniuerſi exercitus,[f] dum pro terrena patria morerentur, vbi poſtea iacerent, vel quibus beſtiis eſca fierent, non curarunt. Licuitque de hac re Poëtis plauſibiliter[g] dicere,

Cœlo tegitur qui non habet vrnam.

Quanto minus debent de corporibus inſepultis inſultare Chriſtianis, quibus & ipſius carnis & membrorum omnium reformatio non ſolum ex terra, verum etiam ex aliorum elemẽtorum ſecretiſsimo ſinu, quò dilapſa cadauera receſſerunt, in temporis puncto[h] reddenda, & redintegranda promittitur.

Sepulchra. a MOrtalia.) Cadauera mortuorum θνητικὰ. b Si aliquid prodeſt impio.) Lucanus lib. ix. Et æternos animũ colligit in orbes.
Non illoc auro poſiti, nec thure ſepulti, Perueniunt.
c Purpurato illi diuiti.) de quo ſuperiore ca. d Rident.) Sepulturæ magna cura apud Romanos: hinc multa de religione ſepulchrorum H & pœnę legibus additę, qui hoc vel illud cõmiſerit, inſepultus abiiciatur: ſicut illud apud declamatores, qui parentes in calamitatibus deſeruerit, inſepult⁹ abiiciatur: qui cauſas mortis in ſenatu nõ reddiderit, inſepultus abiiciatur: homicida inſepultus abiiciatur. Sic ad popularẽ ſenſum pro Milone loquitur Cicero, cum infelicius dicit cadauer Publij Claudij fuiſſe, ꝙ honore illo & conſueta funeris pompa caruerit. e Eorum Philoſophi.) Gentilium Philoſophi, vt Diogenes Cynicus, qui ſe canibus auibuſq; exponi mortuum iuſſit, cumq; amici admonerent de laniatione cadaueris, apponite, inquit, mihi baculũ, quo aues, & canes abigã: atqui nihil ſenties, inquiunt, illi. Si nihil ſentiã, reſpondit Diogenes, quid mihi oberit laniatio? Idẽ fecit Menippus, & pene fuit iſtud Cynicis omnibus cõmune. Theodorum Cyreneum, Cicero in Tuſculanis ſcribit Lyſimacho crucẽ minanti reſpondiſſe. Terribilis ſit hæc purpuratis tuis, mea nihil intereſt humi ne, an ſublime putreſcã. Eadem eſt Socratis ſentẽtia in Phædone Platonis. f Sępe vniuerſi exercitus.) Loquitur forſan de his legionibus, quas ſcribit in originibus Cato maior, ſępe in eũ alacres profectas locũ, vnde ſe nunquã rediturus ſcirẽt. Quid quod ante Herculẽ occiſos in bello humare nõ fuit mos. Eos enim ſepelire primus inſtituit Hercules, vt Aelianus in varia hiſtoria author eſt. g Poëtis plauſibiliter.) Cũ approbatione & plauſu populi. Lucanus lo. vij. de occiſis Pharſalica pugna loquẽs, quos Cęſar cõburi aut humari vetuit, multas & graues ſentẽtias, vt ſolet, de ea re dicit: inter cæteras verò illas ad Cæſarem conuerſus,

Vide hic Lucanum.
Nil agis hac ira, tabẽs ne cadauera ſoluat
An rogus, haud refert: placido natura receptat
Cuncta ſinu. & poſt. Capit omnia Tellus:
Quæ genuit, cœlo tegitur qui non habet vrnam.

Idẽ declamator ille apud Senecã, Omnibus natura ſepulturam dedit. I Naufragorũ idem fluctus, qui expulit: ſuffixorum corpora crucibus in ſepulturã ſuam defluunt: eos qui viui vrũtur, pœna funerat. Et Virgilius, qui pœnas apud inferos inſepultis ſtatuit, tamen verbis Anchiſæ facilem ſepulchri iacturam eſſe dicit. Verſiculus ille Mecœnatis,

Nec tumulum curo, ſepelit natura relictos:

Vrna. In primis laudatur à veteribus. Porrò vrna vas erat in quo reliquiæ cadaueris combuſti ferebantur. h In temporis puncto.) Primæ Corinthiorum xv.

Quæ ſit ratio ſanctorum corpora ſepeliendi. Caput XIII.

13 q. 2. cap. Animæ. NEc ideo tamen contemnenda & abiicienda ſunt corpora defunctorũ, maximeq; iuſtorum atque fidelium, quibus tãquàm organis & vaſis ad omnia bona opera, ſanctus vſus eſt ſpiritus. Si enim paterna veſtis & annulus, ac ſi quid huiuſmodi tãto clarius eſt poſteris, quãto erga parẽtes ** al. eſt.* maior extitit * † affectus, nullo modo ipſa ſpernenda *† deeſt in noſtris, extitit.* ſunt corpora, quæ vtique multo familiarius atque coniunctius, quã quælibet indumenta geſtamus. Hæc enim non ad ornamentum[a] vel adiutorium quod adhibetur extrinſecus, ſed ad ipſam naturam hominis pertinent. Vnde & antiquorum iuſtorum funera officioſa K pietate curata ſunt, exequię celebratæ, & ſepultura pro- *Gene. 23. & 25.* uiſa: ipſiq; dum viuerent, de ſepeliendis vel etiam transferendis ſuis corporibus filiis mandauerunt. Et Tobias[b] ſepeliendo mortuos, deum promeruiſſe, teſte an- *Tobiæ. 2. & 12.* gelo, commendatur. Ipſe quoque dominus die tertio reſurrecturus, religioſæ mulieris bonum opus[c] prædi- *Matt. 26. Ioan. 12.* cat, prædicandúmque commendat, quòd vnguentum precioſum ſuper membra eius effuderit, atque hoc ad eum ſepeliendum fecerit. Et laudabiliter commemorantur in Euangelio[d] qui corpus eius de cruce acceptum diligenter atque honorifice tegendum ſepeliendúmque curarunt. Verum iſtæ authoritates nõ hoc admonent, quod inſit vllus cadaueribus ſenſus: ſed ad dei prouidentiam cui placent etiã talia pietatis officia, corpora quoque mortuorum pertinere ſignificãt, propter fidem reſurrectionis aſtruendam. Vbi & illud ſalubriter diſcitur, quãta poſsit eſſe remuneratio pro eleemo- *13. q. 2. cap. animæ.* ſynis, quas viuentibus & ſentientibus exhibemus, ſi neq; hoc apud deum perit[e] quod exanimis hominum membris officij diligentiæq; perſoluitur. Sunt quidẽ & alia, quæ ſancti patriarchę[f] de corporibus ſuis vel condendis vel transferendis prophetico ſpiritu dicta intelligi voluerunt. Non autẽ hic locus eſt vt ea pertractemus, cum ſufficiant iſta quæ diximus. Sed ſi ea quæ ſuſtentãdis viuentibus ſunt neceſſaria, ſicut victus & amictus, quamuis cum graui afflictione deſint, non frangunt in bonis perferendi tolerandique virtutem, nec eradicãt L ex animo pietatem, ſed exercitatam faciunt fœcundiorem: quanto magis cum deſunt ea quæ curandis funeribus condendiſque corporibus defunctorum adhiberi ſolent, non efficiunt miſeros in occultis piorum ſedibus iam quietos? Ac per hoc quãdo iſta cadaueribus Chriſtianorum in illa magnæ vrbis, vel etiam aliorum oppidorum vaſtatione defuerunt, nec viuorum culpa eſt, qui non potuerunt iſta præbere, nec pœna mortuorum qui non poſſunt iſta ſentire.

a NOn ad ornamentum.) Platonici ſolum animum dicebant eſſe hominem, corpus animo tanquam indumento circundatum, vel carcerem potius. Auguſtinus tamen ex vberiore opinione corpus partem hominis eſſe dicit. b Et Tobias.) Tobiæ ij. & xij. c Bonum opus.) Matth. xxvj. de beata Magdalena. d In euangelio.) Ioannis xix. Ioſeph & Nicodemus. e Si neque hoc apud deum perit.) Nec hauſtus aquæ frigidæ nomine dei datus caret pręmio. Matth. x. f Quæ ſancti Patriarchę.) Iacob moriens iniunxit Ioſeph filio, vt in monumentum maiorum ſuorum inferretur, nec relinqueretur in Aegypto. Geneſis xlvij. Ipſe quoque Ioſeph fratribus mandauit, vt & ipſi meminiſſent, & ita poſteris traderent, cum migrarẽt in terram illam patribus à deo M promiſſam, oſſa ſua in eam vt transferrent. Geneſis vltimo.

De captiuitate ſanctorum quibus nunquam diuina ſolatia defuerunt. Caput XIIII.

SEd multi, inquiunt, Chriſtiani etiam captiui ducti ſunt. Hoc ſanè miſerrimum eſt, ſi aliquò duci potuerunt, vbi deum ſuum non inuenerunt. Sunt in ſcripturis ſanctis huius etiam cladis magna ſolatia. Fuerunt in captiuitate[a] tres pueri, fuit *Danie. 3.* Daniel, fuerunt alij Prophetæ,[b] nec deus defuit conſolator. Sic ergo non deſeruit fideles ſuos ſub dominatione gentis, licet Barbaræ, tamen humanæ, qui Prophetam non deſeruit nec in viſceribus beluæ.[c] Hæc *Ionæ. 2.* quoque illi cum quibus agimus malunt irridere, quàm credere: qui tamen in ſuis literis credunt Arionem Methymnæum[d] nobiliſsimum citharistam, cum eſſet eiectus de naui, exceptũ Delphini dorſo, & ad terras peruectum. Verum illud noſtrum de Iona Propheta incredibilius eſt? Plane incredibilius, quia mirabilius? & mirabilius, quia potentius.

Fuerunt

A FVerũt in captiuitate.) Danielis primo, Ananias, Miſaël, & Azarias cum Daniele captiui fuerunt Nabuchodonoſoris. b Alij Prophetæ.) Vt Hieremias, Ezechiel, & alij. c In viſceribus beluæ.) Ionam intellige, qui triduum fuit in ventre ceti, imago hæc eſt Chriſti ſeruatoris reſurgentis à morte ad vitam. d Arionem Methymnæum.) Arionis fabula & Delphini vulgata eſt apud ſcriptores, Herodotus eam primus ſcripſit, libro muſarum primo. hinc Ouidius in faſtis, & Plinius lib. nono, & Gellius lib. xvj. & Aelianus de animalibus, & alij permulti. Fuit Arion citharœdus ex Methymno Lesbi inſulæ oppido, temporibus ſeptem Græciæ ſapientum: nam Periandro fuit chariſsimus. Sunt qui putant eum tragici carminis fuiſſe inuentorẽ, chorumque inſtituiſſe, & cecinisse carmen dithyrambicum. Hic cum ex Italia magno facto quæſtu domum rediret, videretque pecuniæ gratia nautas rare in ſuam perniciem, nautas rogauit vt ſibi cæteris captis, vitam ſolam relinquerent: cumque id non impetraſſet, blanditiis exorauit, vt ſibi liceret paulisper canere, quo mortem ſuam cantu illo conſolaretur. ad ſuauitatem ſonitus congregatos ferunt delphinos aliquot, ipſumque Arionem non ignarũ naturæ illius animalis, antequàm inde dilaberetur, cum cithara & toto cultu desiliiſſe in dorſum vnius ex illis, qui eum placide ad Tarentum deuexit: ibiq; viſitur ſimulachrum Delphini vehentis, & hominis inſidentis. Plinius aſſerit eſſe Delphinum amicum homini animal, idq; multis exemplis confirmat. e Quis mirabilius.) Intra viſcera ſeruatum eſſe tam diu. — *Arion.*

De regulo in quo captiuitatis ob religionem etiam ſpõte tolerandæ extat exemplum, quod tamen illi deos colenti prodeſſe non potuit. *Caput XV.*

HAbent tamẽ iſti de captiuitate religionis cauſa etiam ſponte toleranda, & in ſuis præclaris viris nobiliſsimum exemplum. Marcus Attilius Regulus [a] imperator populi Romani captiuus apud Carthaginenſes fuit. Qui cum ſibi mallent à Romanis ſuos reddi, quàm eorũ tenere captiuos, ad hoc impetrandũ etiam iſtum præcipue Regulum cum legatis ſuis Romam miſerunt, prius iuratione conſtri-
B ctum, ſi quod volebant minime peregiſſet, rediturum eſſe Carthaginem. Perrexit ille, atque in ſenatu contraria perſuaſit: quoniam non arbitrabatur vtile eſſe Romanæ reipublicæ mutare captiuos. Nec poſt hanc perſuaſionem à ſuis ad hoſtes redire cõpulſus eſt: ſed quia† iurauerat, id ſponte repleuit. At illi eum excogitatis atque horrendis cruciatibus necauerunt. Incluſum [b] quippe anguſto ligno vbi ſtare cogeretur, clauiſq; acutiſsimis vndiq; confixo, vt ſe in nullam eius partem ſine pœnis atrociſsimis inclinaret, etiam vigilando peremerunt. Merito certe laudant virtutem, tam magna infœlicitate maiorem. Et per deos [c] ille iurauerat, quorum pro cultu prohibito, has generi humano clades iſti opinantur infligi. Qui ergo propterea colebantur, vt iſtam vitam proſperam redderent: ſi verum iuranti — *† quod.*
C has irrogari pœnas ſeu voluêre, ſeu permiſere, quid periuro grauius irati facere potuerunt? Sed cur ratiocinationem meam [d] non potius ad vtrunque cõcludam? Deos certe ſic ille coluit, vt propter iuriſiurandi fidem, nec remaneret in patria, nec inde quolibet ire, ſed ad ſuos acerrimos inimicos redire minime dubitaret. Hoc ſi huic vitæ vtile exiſtimabat, cuius tam horrẽdum exitũ meruit, proculdubio fallebatur. Suo quippe docuit exemplo, nihil deos ad iſtam temporalem fœlicitatem ſuis prodeſſe cultoribus: quãdoquidem ille eorum deditus cultui, & victus & captiuus abductus eſt: & quia noluit aliter q̃ per eos iurauerat facere, nouo ac prius inaudito nimiũmque horribili ſupplicij genere cruciatus, extinctus eſt. Si autem cultus deorum poſt hanc vitam velut mercedem reddit fœlicitatẽ, cur calumniantur temporibus Chriſtianis, ideo dicentes vrbi accidiſſe illam calamitatẽ, quia deos ſuos colere deſtitit, cum potuerit etiam illos diligentiſsime colens tam infœlix fieri, quàm ille Regulus fuit? Niſi forte contra clariſsimam veritatem, tanta quiſquam dementia miræ cæcitatis obnititur, vt contendere audeat vniuerſam captiuitatem deos colẽtem infœlicem eſſe non poſſe, vnum
D vero hominem poſſe: quòd videlicet potentia deorum ſuorum multos potius ſit idonea conſeruare, quàm ſingulos, cum multitudo conſtat ex ſingulis? [e] Si autem dicunt M. Regulum etiam in illa captiuitate illiſque cruciatibus corporis, animi virtute beatum [f] eſſe potuiſſe, virtus potius vera quæratur, qua beata poſsit eſſe & ciuitas. Neque enim aliunde beata ciuitas, aliunde homo: cum aliud ciuitas non ſit, quàm concors hominũ multitudo. Quamobrem nondum interim diſputo, qualis in Regulo virtus fuerit. Sufficit nunc quod iſto nobiliſſimo exemplo coguntur fateri, non propter corporis bona, vel earũ rerum quæ extrinſecus homini accidunt colendos deos: quandoquidem ille carere his omnibus maluit, quàm deos, per quos iurauit, offẽdere. Sed quid faciemus hominibus, qui gloriantur talem ſe habuiſſe ciuem, qualem timent habere ciuitatem? Quod ſi non
E timẽt, tale ergo aliquid, quale accidit Regulo, etiam ciuitati tam diligenter, quàm ille, deos colenti accidere potuiſſe fateantur, & Chriſtianis tẽporibus non calumnientur. Verũ quia de illis Chriſtianis orta quæſtio eſt, qui etiam captiui †* ducti ſunt: hoc intueãtur & taceãt qui ſaluberrimæ religioni hinc impudenter atque imprudenter illudunt: quia ſi diis eorum probro non fuit, quod attentiſsimus cultor illorum, dum eis iuriſiurandi fidem ſeruaret, patria caruit, dum aliam nõ haberet, captiuuſque apud hoſtes longa morte & ſupplicio nouæ crudelitatis occiſus eſt, multo minus nomen criminandum eſt Chriſtianum, in captiuitate ſacratorũ ſuorum, qui ſupernam patriã veraci fide expectãtes, etiam in ſuis ſedibus [g] peregrinos ſe eſſe nouerunt. — ** † al. captiuitati.*

MArcus Attilius Regulus.) Hiſtoria hæc eſt etiam celebris: ſcribunt eam plurimi. M. Attilius Regulus primo Punico bello cõſul cum L. Manlio Volſone factus eſt: vtrique cõſuli Africum bellum eſt mandatum. quod ſolũ ea tempeſtate gerebat Po. Ro. Attilius primus omnium Romanorũ exercitum in Africã tranſportauit, ibiq; victos aliquot prælijs Carthaginenſes implorare aliena auxilia coegit. Accitus eſt è Lacedæmone Xantippus homo in bellis exercitatiſsimus, cuius virtute reparatũ eſt bellũ, & cõmiſſa pugna, in qua Ro. exercitus eſt cæſus, & ipſe imperator Attilius in poteſtatẽ hoſtiũ viuus venit. Qui cũ per aliquot annos eſſet inter alios captiuos Carthagine ſeruatus, anno belli quartodecimo, à cõdita Roma quingẽteſimotertio, ad ſenatũ legatus de cõmutãdis captiuis miſſus eſt, fide data rediturum ſe, ſi nõ impetraſſet cum gratia mittebatur. Romã cũ veniſſet, ſenatuſq; illi datus eſſet, ſententiã ſit à cõſule conſulari rogatus loco, quam dicere primũ recuſauit. Deinde iuſſus à ſenatu dicere, diſſuaſit quod Carthaginẽſes petebant, q captiui Carthaginenſes qui Romæ erant, iuuenes eſſent, & bello boni: Romani vero, qui eſſent Carthagine, ſenes iam inutiles, nec cõſilijs magnopere neceſſarij. Itaq; ei cunctus ſenatus aſſenſus eſt. Cumq; à liberis, cõſanguineis, gẽtilibus, propinquis, neceſſariis, clientibus, quæ maxima pars populi erat, retineretur, fidẽ hoſti datam liberare prorſus noluit, nõ ignarus infecta re, & quidẽ ſe diſſuadẽte infenſiſsimos ſibi Afros habiturũ, moriendumque ſibi per exquiſitiſsima ſupplicia eſſe. Ita Carthaginẽ reuerſus, legatione renũciata, per longa & noua cruciamenta interijt. b Incluſum.) Alij alio dicũt eũ mortis genere periſſe, in perpetua vigilia cõſentiũt omnes. Valerius lib. ix de machina in qua vndique præacuti ſtimuli eminebãt, meminit, quẽ Auguſtinus ſequitur. c Et per deos.) Significantius fuiſſet ſi addidiſſet quod emphaſim haberet: Et per illos deos ille iurauerat, quorũ &c. d Sed cur ratiocinationẽ meam.) Dilẽma. Si præmiũ bene cultæ religionis illorum deorũ eſt in hac vita, cur ſic obiit Attilius eius obſeruãtiſsimus: ſi eſt poſt hãc vitã, cur pſperitatẽ huius tanq̃ mercedẽ expetunt? e Cũ multitudo conſtet ex ſingulis.) Si ſint ergo ſinguli miſeri, qui poterit eſſe multitudo fœlix? f Virtute beatũ.) Sic Cicero ſentit multis in locis, ſic Seneca, ſic docti & ſapientes oẽs, qui de Regulo loquũtur. g In ſuis ſedibus.) Terreſtribus. — *a Attilius Regulus.*
F

An ſtupris, quæ etiam ſanctimonialium forte virginum eſt paſſa captiuitas, contaminari potuerit virtus animi ſine voluntatis aſſenſu. *Caput XVI.*

MAgnum ſanè crimẽ ſe putant obiicere Chriſtianis, cum eorũ exaggerãtes captiuitatẽ, addunt etiam ſtupra cõmiſſa, non ſolũ in aliena matrimonia virgineſq; nupturas, ſed etiã in quaſdam ſanctimoniales. Hic verò nõ fides, nõ pietas, nõ ipſa virtus qua

G tus quę caſtitas dicitur,ſed noſtra potius diſputatio inter pudorē atque rationem [a] quibuſdā coarctatur anguſtiis. Nec tantum [b] curamus hic alienis reſpōſionem reddere,quantum ipſis noſtris conſolationem. Sit igitur in primis poſitum atque firmatum, virtutē qua rectè viuitur ab animi ſede [c] membris corporis imperare, ſanctúmque corpus vſu fieri ſanctæ voluntatis. Qua incōcuſſa ac ſtabili permanēte, quicquid alius de corpore vel in corpore fecerit, quod ſine peccato [d] proprio non valeat euitari,præter culpam eſſe patiētis. Sed quia non ſolum quod ad dolorem,verumetiam quod ad li-

* al. corp. alienum. bidinem pertinet,in corpore alieno* perpetrari poteſt, quicquid tale perpetratum fuerit, & ſi retentam † con-

† aliàs, renitentem. ſtantiſſimo animo pudicitiam non excutit, pudorem tamen incutit: ne credatur factum cum mentis etiam voluntate, quod fieri fortaſſe ſine carnis aliqua voluptate non potuit. Ac per hoc & quæ ſe occiderunt, ne quicquam huiuſmodi paterētur,quis humanus affectus eis nolit ignoſci? Et quæ ſe occidere noluerunt, ne ſuo facinore alienum flagitium deuitarent,quiſquis eis hoc crimini dederit,ipſe crimine inſipientiæ non carebit.

a INter pudorem atque rationem.) Pudor enim prohibet etiā corporis violationem non vocari malam,ratio id iubet. b Nec tantum.) Erunt hæc quæ dicentur noſtris Chriſtianis mulieribus,quarū corpora violata ſunt, vice cuiuſdam conſolationis. c Ab animi ſede.)
H Sic Platonici in capite, tanquam in arce, rationem cum virtute ſtatuunt,mandatricē operum proſpecturamq́; labori, vt Claudianus inquit. d Quod ſine peccato.) Nam alio modo, ſi ſine peccato noſtro vitare poſſimus, anniti pro viribus debemus,vt vitetur.

De morte voluntaria ob metum pœnæ ſiue dedecoris.
Caput XVII.

13.q.5.ca. ſi nō licet. NAm vtique ſi nō licet priuata poteſtate alicui hominem occidere vel nocentem,cum occidendi licentiam lex nulla concedit, profectò etiam qui ſeipſum occidit, homicida eſt. Et tanto fit nocentior cum ſe occiderit, quanto innocentior in ea cauſa fuit, qua ſe occidendum putauit. Nam ſi Iudę factum [a] merito deteſtamur,eúmque veritas iudicat [b], cum ſe laqueo ſuſpendit, ſceleratæ illius traditionis auxiſſe potius quàm expiaſſe commiſſum: quoniam dei miſericordiam deſperando exitiabiliter [c] pœnitens, nullum ſibi ſalubris pœnitentiæ locum reliquit: quanto magis à ſua nece ſe abſtinere debet, qui tali ſupplicio,quid in ſe puniat non habet? Iudas enim cum ſe

Matt. 27. occidit,ſceleratum hominem occidit: & tamen nō ſolum Christi, verum etiam ſuæ mortis reus finiuit hanc

* aliàs, ſcilicet. vitam, quia licet * propter ſuum ſcelus, alio ſcelere ſuo occiſus eſt.

a NAm ſi Iudæ factum.) Hoc notum eſt omnibus ex Euangelio. b Eumq́; veritas iudicat.) Actuum primo Petrus, & quod dominum prodiderit,& quod ſe ſuſpenderit, impie & nefarie feciſſe pronunciat. c Exitiabiliter.) ~~Ita enim perimitur eum, vt non ferre ſe poſſe pœnitentiam tanti ſceleris deſperans.~~

De aliena violentiarum libidine,quam in oppreſſo corpore mens inuita perpetitur. *Caput.* XVIII.

13.q.5. cap. Ita ne. CVr autem homo qui mali nihil fecit,ſibi malefaciat, & ſeipſum interficiendo hominem interficiat innocentem,ne alium patiatur nocentem: atque in ſe perpetret peccatum proprium, ne in eo perpetretur alienum? At enim, ne vel aliena polluat libido metuitur. Non polluet, ſi aliena erit. Si autē polluet,aliena nō erit. Sed cū pudicitia virtus ſit animi, comitemq́; habeat fortitudinem, [a] qua potius quælibet mala tolerare,quàm malo conſentire decernat: Nullus autem magnanimus [b] & pudicus in poteſtate habeat quid de ſua carne fiat, ſed tantum quid annuat mente, vel renuat: Quis tandem ſana mente putauerit ſe perdere pudicitiam,ſi forte in apprehenſa & oppreſſa carne ſua exerceatur & expleatur libido non ſua? Si enim K hoc modo pudicitia perit,profectò pudicitia virtus [e] animi non erit:nec pertinebit ad ea bona [c],quibus bene viuitur, ſed in bonis corporis numerabitur: qualia ſunt, vires,pulchritudo, ſana integráque valetudo, ac ſi quid huiuſcemodi eſt:quæ bona etiam ſi [d] minuātur,bonam iuſtamq́; vitam omnino nō minuunt. Quod ſi tale aliquid [e] eſt pudicitia,vt quid pro illa ne amittatur, etiam cum periculo corporis laboratur? Si autem animi bonum eſt,etiam oppreſſo corpore [f] nō amittitur. Quinetiam ſanctæ continentiæ bonum eſt, cum immūditiæ carnalium concupiſcentiarum nō cedit, & ipſum corpus ſanctificatur:& ideo cum eis non cedere incōcuſſa intētione perſiſtit, nec de ipſo [g] corpore perit caſtitas,† † ſanctitas. quia eo ſanctè vtendi perſeuerat voluntas, & quantum in ipſo eſt etiam facultas. Neque enim eo corpus ſanctum eſt, quòd eis membra ſunt integra, aut eo, quòd nullo contrectātur attactu,cum poſſint diuerſis etiam caſibus,vulnerata vim perpeti: & medici aliquando ſaluti opitulantes, hæc ibi faciunt, quæ horret aſpectus. Obſtetrix virginis cuiuſdam [h] integritatem manu velut explorans,ſiue maleuolentia,ſiue inſcientia, ſiue caſu dum inſpicit, perdidit*. Non opinor quēquam tam * al. perdit. ſtulte ſapere,vt huic periiſſe aliquid exiſtimet,etiam de ipſius corporis ſanctitate, quamuis membri illius inte- L gritate iam perdita. Quocirca propoſito animi perma- 32.q.5.cap. nente, per quod etiam corpus ſanctificari meruit, nec Ita ne. ipſi corpori [i] aufert ſanctitatem violētia libidinis alienæ,quam ſeruat perſeuerantia continentiæ ſuæ. An vero ſi aliqua fœmina mēte corrupta, violatoq́; propoſito,quod deo vouerat, pergat vitiāda ad deceptorē ſuū, adhuc eam * pergentem ſanctam vel corpore dicimus, * aliàs, eò. ea ſanctitate animi per quam corpus ſanctificabatur amiſſa atq; deſtructa? Abſit hic error. Et hinc potius admoneamur,ita nō amitti corporis ſanctitatem manente animi ſanctitate,etiam corpore oppreſſo, ſicut amittitur corporis ſanctitas violata animi ſanctitate, etiam corpore intacto. Quam ob rem quia nō habet,quod in ſe morte ſpontanea puniat fœmina,ſine vlla conſenſione ſua violenter oppreſſa,& alieno compreſſa peccato: quanto minus,antequam hoc fiat,ne admittatur homicidium certū,cum ipſum flagitiū quamuis alienū adhuc pendet incertū? An forte huic perſpicuæ rationi,qua dicimus corpore oppreſſo, nequaquā propoſito caſtita- M tis vlla in malum conſenſione mutato, illius tātum eſſe flagitium qui opprimens concubuerit, non illius quæ oppreſſa cōcumbenti nulla voluntate conſenſerit,contradicere audebunt hi contra quos fœminarum Chriſtianarum in captiuitate oppreſſarum,non tantū mentes,verum etiam corpora ſancta defendimus?

a COmitémq́; habeat fortitudinem.) Connexæ nanque ſunt virtutes omnes,& inter ſeſe complexæ, vt Philoſophi docēt. Sed eſt nonnullis maior inter ſe cognatio & coniunctio, q̃ cum aliis. b Nullus autē magnanimus.) Hic Plutarchus,niſi memoria fallor,ex Menandro dicit,nō eſſe boni ac fortis viri,dicere: Hoc nō patiar:eſſe vero eius dicere: Hoc non faciā. c Ad ea bona.) Ad virtutes: nā triplex genus bonorū fecerunt Platonici & Peripatetici, quos populus locutus eſt: bonorū animi,bonorū corporis,bonorū fortunæ,ſiue externorū. d Quæ bona etiam ſi.) Hoc eō modo ex ſententia Stoicorū,ſed etiā Platonis & Peripateticorū: qui externa & corporis bona, tametſi ad beatitudinē nonnihil, ad bonā tamen ſanctamq́; vitā nihil dicebant pertinere. e Quod ſi tale aliquid.) Si ex bonis eſt corporis non eſt tāti,vt corporis iactura fiat,propter eā: præſtātius enim debet cenſeri corpus q̃ ipſa. f Etiam oppreſſo corpore.) Sic ægram animi Brutus & Collatinus Lucretiā conſolabātur, de qua proximo loquetur capite,auertendo noxam à coactæ in authorē delicti, vt inquit Liuius, mentē peccare,non corpus. Et vnde cōſilium abfuerit,culpā abeſſe: & nutrix illa apud Senecam in Hypolito. Mens impudicam facere, non caſus ſolet. g Nec de ipſo.) Caſtitas corporis ex illa manat, quæ in mēte eſt. h Obſtetrix virginis cuiuſdam.) Videtur rem factam narrare,quo-

Bona triplicia.

A re, quoniam cuiuſdam dicit. i Nec ipſi corpori.) Quàm ad vulgũ ſenſum illud dictũ eſt, ſiue à Bruto, ſiue à Liuio homine vtroque ingenij & prudentiæ non vulgaris, de ſanguine Lucretiæ iam occiſæ loquente: Per hunc caſtiſſimum ante regiam iniuriam ſanguinem iuro. quaſi verò poſt regiam iniuriam non etiam fuerit caſtiſſimus, ſi libido omnis ab animo abfuerit, vt abfuiſſe putant.

De Lucretia quæ ſe ob illatum ſibi ſtuprum peremit.
Caput XIX.

q.5.cap. Itanc. LVcretiam certe ᵃ matronam nobilem veterémque Romanam, pudicitiæ magnis efferunt laudibus. Huius corpore cùm violenter oppreſſo, Tarquinij regis filius libidinoſe potitus eſſet, illa ſcelus improbiſſimi iuuenis marito Colatino, & propinquo Bruto, viris clariſſimis & fortiſſimis indicauit, eóſque ad vindictam cõſtrinxit. ᵇ Deinde fœdi in ſe commiſſi ſceleris ægra atque impatiẽs ſe peremit. Quid dicemus? Adultera hæc, an caſta iudicanda eſt? Quis in hac controuerſia laborandum putauerit? Egregie quidam ᶜ ex hoc veracitérque declamãs ait, Mirabile dictu, Duo fuerunt, & adulterium vnus admiſit. Splendide atque veriſſime. Intuens enim in B duorum corporum cõmiſtione, vnius inquinatiſſimã cupiditatem, alterius caſtiſſimam voluntatem: & non quid coniunctione membrorum, ſed quid animorum diuerſitate agereitur, attendens, Duo, inquit, fuerunt, & adulteriũ vnus admiſit. Sed quid eſt hoc, quod in eam grauius vindicatur, quæ adulterium non admiſit? Ille patria ᵈ etiam cum patre pulſus eſt: hæc ſummo eſt mactata ſupplicio. Si non eſt illa impudicitia, qua inuita comprimitur, non eſt hæc iuſtitia, qua caſta punitur. Vos appello leges iudicéſque Romani. Nempe poſt patrata facinora, nec quẽquam ſceleſtum indemnatum ᵉ impune voluiſtis occidi. Si ergo ad veſtrum iudicium quiſquam deferret hoc crimẽ, vobiſq; probaretur, non ſolum indemnatam, verum etiam caſtam & innocentem interfectam eſſe mulierem: nónne eum qui id feciſſet, ſeueritate cõgrua plecteretis? Hoc fecit illa Lucretia, illa illa ſic prædicata Lucretia: innocentẽ, caſtam, vim perpeſſam Lucretiam Lucretia inſuper ᶠ interemit. Proferte ſententiam. Quod ſi propterea non poteſtis, quia nõ aſtat, quam punire poſsitis, cur interfectricem innocentis & caſtæ tãta prædicatione laudatis? Quam C certe apud infernos iudices, etiam tales, quales Poëtarum veſtrorum carminibus cantitãtur †*, nulla ratione defenditis, conſtitutam ſcilicet inter illos, ᵍ *† al. decantãtur.*

Aenei.6. Qui ſibi lætum
Inſontes peperere manu, lucémque peroſi,
Proiecere animas. quibus ad ſuprema redire:
Fata obſtant, triſtique palus innabilis vnda †*
Alligat. *† al. Fas obſtat, triſtique palus inamabilis vnda.*

An forte ideo ibi non eſt, quia non inſontem, ſed male ſibi conſciam ſe peremit? Quid ſi enim quod ipſa tantummodo ʰ noſſe poterat, quanuis iuueni violenter irruenti, etiam ſi ſua libidine illecta conſenſit? Idq; in ſe puniens ita doluit, vt morte putaret expiendum? quanquam ne ſic quidem occidere ſe debuit, ſi fructuoſam poſſet apud deos falſos agere pœnitentiam, veruntamen ſi forte ita eſt, falſúmque eſt illud, quod duo fuerunt, & adulterium vnus admiſit, ſed potius ambo adulterium commiſerũt: vnus manifeſta inuaſione, altera latente conſenſione. non ſe occidit inſontẽ, & ideo poteſt à literatis eius defenſorib⁹ ⁱ dici nõ eſſe *† apud inferos inter illos qui ſibi lætum inſontes perperere manu. Sed ita hæc cauſa ex vtroq; latere coarctatur: vt ſi extenuatur homicidium, adulterium cõfirmetur: ſi purgatur adulteriũ, homicidiũ cumuletur. Nec *† al. non alteratu c. de d. quæ eſſe.*

omnino inuenitur exitus ᵏ, vbi dicitur: Si adultera, cur D laudata? ſi pudica, cur occiſa? Nobis tamen in hoc tam nobili fœminæ huius exemplo, ad iſtos refutandos, qui Chriſtianis fœminis in captiuitate compreſsis, alieni ab omni cogitatione † ſanctitatis inſultant: ſufficit *† al. alienis ab omni cõgitatione.* quod in præclaris eius laudibus dictum eſt: Duo fuerunt, & adulterium vnus admiſit. Talis enim ab eis Lucretia magis credita eſt, quæ ſe nullo adulterino potuerit maculare conſenſu. * Quod ergo ſeipſam quoniam ** al. quæ nullo adulterino potuerit maculari conſenſu.* adulterium pertulit, etiam non adultera occidit, nõ eſt pudicitiæ charitas, ſed pudoris infirmitas. Puduit enim eam turpitudinis alienæ in ſe commiſſæ ˡ, etiam ſi non ſecum: & Romana mulier ᵐ laudis auida nimium verita eſt, ne putaretur quod violenter eſt paſſa cum viueret, libenter paſſa, ſi viueret ⁿ. Vnde ad oculos hominum mentis ſuę teſtem illam pœnam adhibendam putauit, quibus conſcientiam demonſtrare non potuit. Sociam quippe facti ſe credi erubuit, ſi quod alius in ea fecerat turpiter, ferret ipſa patienter. Non hoc fœminæ Chriſtianæ fecerunt, quæ paſſa ſimilia viuunt. Tamen nec in ſe vltæ ſunt crimen alienum, ne aliorum ſceleribus adderent ſua: ſi quoniam hoſtes in eis con- E cupiſcendo ſtupra commiſerant, illæ in ſeipſis homicidia erubeſcendo committerent. Habent quippe intus gloriam caſtitatis, teſtimonium conſcientiæ ᵒ, habent autem coram oculis dei ſui, nec requirunt amplius vbi * quid rectè faciant, non amplius habent, ne ** al. niſi.* deuient ab authoritate legis diuinæ, cum male deuitant offenſionem ſuſpicionis humanæ.

a LVcretiã certe.) Hęc Lucretiæ hiſtoria vulgaris eſt, quamuis eam Dionyſius paulum aliter, quàm Liuius tradat, ſed in ſumma rei conſentiunt. b Ad vindictam conſtrinxit.) Liuius verbis Lucretiæ, ſed date dexteras fidemq; haud impune adultero fore. dãt ordine omnes fidẽ. c Egregie quidam.) Nondum quia hic fuerit lego. [illegible] *Virgilius egit cauſam vnã.* bat, quia [illegible] ſi vel licẽtiatus erat, vel doctor. d Ille patria.) Expulſus Tarquinius rex, cum regia ſtirpe. F de hoc libro tertio. e Sceleſtum & indemnatum.) Cicero ſcribit de capite ciuis Roma. legibus eſſe cautũ, ne iudicium ferretur, niſi à toto populo magnis comitijs, quæ dicuntur Centuriata. Modum & ordinẽ iudicij ponit in oratione pro domo ſua, & Plutarchus in Gracchis. *De capite ciuis Rom. qualiter iudicabatur.* f Lucretia inſuper.) Hoc enim auget rem, Lucretiã fuiſſe: hoc eſt, patritiam & primariam ciuitatis fœminam. g Conſtitutam ſcilicet inter illos.) Virgilius in ſexto, nouem circulis inferna contineri narrat: in quorum tertio dicit, *Inferorũ nouem circuli.*

Proxima deinde tenent mœſti loca, qui ſibi lætum
Inſontes peperère manu, lucémque peroſi
Proiecère animas: quam vellent æthere in alto
Nunc & pauperiem & duros perferre labores!
Fata obſtant, triſtique palus innabilis vnda
Alligat, & nouies Styx interfuſa coërcet.

h Quod ipſa tantũmodo.) Neq; enim alius ſcire poteſt, an & ipſa voluptate aliqua delinita tacite cõſenſerit. i Et ideo poteſt nõ literatis eius defenſoribus.) Melius ſic. Ideo poteſt à literatis eius defenſorib⁹, vel à non illiteratis defenſoribus. k Nec omnino inuenitur exitus.) Dilemma eſt hoc: Si adultera, cur laudata? ſi pudica, cur occiſa? Hoc genus argumẽti veteres qui de Rhetorica pręceperunt arte, vel infirmatione alterius partis ſolui dicunt, vel conuerſione, quam ἀντιστροφὴ vocant. Exempla ſunt apud Ciceronẽ in Rhetoricis. neutrom inueniri poſſe huic concluſioni exitum Auguſtinus dicit. *Dilemma Antiſtrophe.* l Etiam ſi nõ ſecum.) Nã aliena ipſa fuit à cõſenſu turpitudinis. m Et Rom. mulier.) Romana enim gens auidiſsima fuit laudis, de qua dictum eſt: *Romani laudis auidi.*

Vincet amor patriæ, laudumque immenſa cupido.

Quin & ipſa Lucretia, vt Ouidius de ea inquit in Faſtis:

Succubuit famæ victa puella metu.

n Si viueret.) Poſt adulteriũ in ſe perpetratum. o Teſtimoniũ conſciẽtię.) Paulus ij. ad Cor. j. Nam gloria noſtra hęc eſt teſtimoniũ cõſcientię noſtrę. Idem Stoici & cuncti ea gentibus ſapiẽtes dixerunt.

Nullam eſſe authoritatem, quæ Chriſtianis in qualibet cauſa eius voluntariæ necis attribuat.
Caput XX.

Neque

G Neque enim fruſtra in ſanctis canonicis libris nuſquam nobis diuinitùs pręceptum permiſſumve reperiri poteſt, vt vel ipſius adipiſcendæ immortalitatis, vel vllius carendi cauendive mali cauſa, nobiſmetipſis necem inferamus. Nam & prohibitos nos eſſe intelligendum eſt, vbi lex ait, Nõ
Exod.20. occides: præſertim quia non addidit, proximum tuum: ſicut falſum teſtimonium cum vetaret. Falſum, inquit, teſtimonium nõ dices aduerſus proximum tuum. Nec
Ibidem. ideo tamen ſi aduerſus ſeipſum quiſquam falſum teſtimonium dixerit, ab hoc crimine ſe putauerit alienum:
« quoniam regulam diligẽdi proximum à ſemetipſo di-
« lector accepit, quandoquidem ſcriptum eſt: Diliges proximum tuum ſicut teipſum. Porrò ſi falſi teſtimonij non minus reus eſt, qui de ſeipſo falſum fatetur, quàm ſi aduerſus proximũ hoc faceret: cum in eo præcepto quo falſum teſtimoniũ prohibetur, aduerſus proximum prohibeatur, poſsitque non rectè intelligentibus videri non eſſe prohibitum, vt aduerſus ſeipſum quiſquam falſus teſtis aſsiſtat: quanto magis intelligendum eſt, non licere homini ſeipſum occidere, cum in eo quod ſcriprum eſt: Non occides: nihilo deinde addito, nullus nec ipſe vtique cui præcipirur, intelligitur exceptus: Vnde quidam hoc præceptum, etiã in beſtias ac pecora conantur extendere, vt ex hoc nullum etiam eorum liceat occidere. Cur non ergo & herbas & quic-
H quid humo radicitus alitur ac figitur? Nam & hoc genus rerum quanuis non ſentiat, dicitur tamen viuere [a]: ac per hoc poteſt & mori: proinde etiam cum vis adhibetur, occidi. Vnde & Apoſtolus cùm de huiuſcemo-
1.Corin.15. di ſeminibus loqueretur: Tu, inquit, quod ſeminas non
Pſal.77. viuificatur, niſi prins moriatur. Et in Pſalmo ſcriprum eſt, Occidit vites eorum in grandine. Nunquid igitur ob hoc cum audimus, Non occides: virgultum vellere nefas dicimus, & Manichæorum errori inſaniſsime acquieſcimus? His igitur deliramentis remotis, cum le-
Exod.20. gimus, Non occides: ſi propterea non accipimus hoc dictum eſſe de frutetis? quia nullus eſt eis ſenſus, nec de animantibus irrationalibus, volatilibus, natatilibus, am
† ambulatilibus. bulantibus†, reptilibus: quia nulla nobis ratione ſociantur, quam non eis datum eſt nobiſcum habere commu nem: Vnde iuſtiſsima ordinatione creatoris, & vita, & mors eorum noſtris vſibus ſubditur. Reſtat ergo vt de hominibus intelligamus, quod dictum eſt, Non occides: non alterum ergo, nec te. Neque enim qui ſe occidit, aliud quam hominem occidit.

a Qvanuis non ſentiat, dicitur viuere.) Ariſtoteles animatos di-
Stirpes animati. cit ſtirpes, & viuentes, inſenſibiles tamen. Plato ex Empedoclis ſententia animales illos ait, & ſentientes. Verumcunq; ſit, mori poſſunt, quia viuunt.

De interfectionibus hominum, quæ ab homicidij crimine excipiuntur. Caput XXI.

I Qvaſdam verò exceptiones eadẽ ipſa diuina fecit authoritas, vt liceat hominẽ occidi. Sed
23.q.5.ca. ſi nõ licet. his exceptis, quos deus occidi iubet, ſiue data
Exod.20. lege, ſiue ad perſonam pro tempore expreſſa iuſsione. Non autem ipſe occidit, qui miniſterium de-
* al. dat. bet * iubenti, ſicut adminiculum gladius eſt vtenti. Et ideo nequaquàm contra hoc præceptum fecerunt, quo dictum eſt, Non occides qui deo authore [a] bella geſſerunt, aut perſonam gerentes publicæ poteſtatis ſecundum eius leges, hoc eſt iuſtiſsimæ rationis imperiũ, ſce-
Abrahã leratos morte punierunt. Et Abraham non ſolum non
Gene.22. eſt culpatus crudelitatis crimine, verùm etiam laudatus eſt nomine pietatis, quòd voluit filium nequaquàm ſcelerate, ſed obedienter occidere. Et meritò quæritur, vtrum pro iuſſu dei ſit habendum quod Iepte [b] filiam K
Iepte quæ patri occurrit, occidit, cum ſe immolaturum deo
Iudic.11. id vouiſſet, quod ei redeunti de prælio victori primitus occurriſſet. Nec Sampſon [c] aliter excuſatur, quòd Sampſon.
Ibide.16. ſeipſum cum hoſtibus ruina domus oppreſsit: niſi quia ſpiritus latenter hoc iuſſerat, qui per illum miracula faciebat. His igitur exceptis, quos vel lex iuxta generaliter, vel ipſe fons iuſtitiæ deus ſpecialiter occidi iubet, quiſquis hominem vel ſeipſum, vel quemlibet occiderit, homicidij crimine innectitur.

Qvi deo authore.) Vt Iudęi qui geſſerunt quidem bella, ſed iu- a
bente diſertis verbis deo. Quæ [illegible]
[illegible]
[illegible]
impij, [illegible] Christianorum vetante deo contraci-
demus. b Iepte.) Iudi.11. cuius factũ ſimile videtur ei, quod de Agamemnone ſcribũt Tragici, qui in Aulide filiã Iphigeniam immolauit Dianę. Iepte ſacrificium multi reprobant: nam votũ de his rebus, quę ſolent immolari cum bona dei gratia, erat interpretandum, vt illud quoque Agamemnonis. c Nec Sampſon,) Iudicum 16. Agamẽnon.

Quod nunquam poſsit mors voluntaria ad magnitudinem animi pertinere. Caput XXII.

ET quicũque hoc in ſeipſis perpetrauerũt, animi magnitudine fortaſſe mirandi, nõ ſapientiæ ſanitate laudandi ſunt. Quãquam ſi rationem diligentius conſulas, nec ipſa quidem animi ma- L
gnitudo rectè nominatur, vbi quiſque non valendo tolerare, vel quæq; aſpera, vel aliena peccata, ſe ipſe interemerit. Magis enim mens infirma deprehenditur, quæ ferre non poteſt, vel duram ſui corporis ſeruitutem, vel ſtultam vulgi opinionem. Maiórque animus meritò dicendus eſt, qui vitam ærumnoſam magis poteſt ferre, quàm fugere: & humanum iudicium, maximeq; vulgare, quod plerunque caligine erroris [a] inuoluitur, præ cõſcientiæ luce ac puritate contemnere. Quamobrem ſi magno animo fieri putandum eſt, cum ſibi homo ingerit mortem, ille potius Theobrotus [b] in hac animi Cleombrotus.
magnitudine reperitur: quem ferunt lecto Platonis libro, vbi de immortalitate animæ diſputauit, ſe præcipitem dediſſe de muro, atque ita ex hac vita migraſſe ad eam, quam credidit eſſe meliorem. Nihil enim vrgebat aut calamitatis, aut criminis, ſeu verũ, ſeu falſum, quod non valendo ferre ſe auferret, ſed ad capeſſendã mortem, atque ad huius vitæ ſuauia vincula rumpenda ſola affuit animi magnitudo. Quod tamen magnè † po- † al. male.
tius factum eſſe, quàm bene, teſtis ei potuit eſſe Plato ipſe, quem legerat: qui profectò id pręcipuè potiſsimúm- M
que feciſſet, vel etiam fieri præcipiſſet, niſi ea mẽte, qua immortalitatem animæ vidit, nequaquàm faciendum, quin etiam prohibendum [c] eſſe iudicaſſet.

Qvod plerunque caligine erroris.) Populum ſapientes olim ma- a
gnum erroris magiſtrum ſoliti ſunt appellare. b Theobrotus.) legendum Cleombrotus. Hic fuit Ambraciota, qui lecto Platonis Phædonẽ de immortalitate animę, vt ex hac vita, quę eſt velot mors quædam, ad immortalitatem migraret, è muro ſe in mare dedit præcipitem, cùm nihil ei mali contigiſſet. Cicero eſt author in primo Tuſcul. quæſt. In eum extat epigramma Calimachi Græcum. Latinum memior me legere,

Vita vale, moto pręceps delapſus ab alto
  Dixiſti moriens Ambraciota puer.
Nullum in morte malum credens, ſed ſcripta Platonis
  Non ita erant animo percipienda tuo.

Fuit & alius Cleombrotus Lacedæmoniorum rex, quem Epaminũdas Thebanus vicit. c Quinetiam prohibendum.) Et quidem in eodem Phædone in principio, nefas eſſe dicit hominem ſibimet manus afferre: nec aliter iraſci deum, ſi id fiat, quàm dominum, ſi quòd ſe mancipiorum occiderit: aliiſq; multis in locis ait migrare, ex hac vita nulli Plato in
hominum licere iniuſſu dei. Sumus enim hic omnes velut in acie, lo- Phedone.
co vnicuique ſuo ab imperatore deo aſsignato: maioriq; ſupplicio afficiendum deſertorem vitæ, quàm deſertorem militiæ.

Quale exemplum ſit Catonis, qui victoriam Cæſaris nõ ferens, ſe interemit. Caput XXIII.

At enim

AT enim multi ſe interemerunt, ne in manus hoſtium peruenirent. Non modo quærimus vtrum ſit factum, ſed vtrum fuerit faciendum. Sana quippe ratio etiam exemplis anteponenda eſt, cui quidem & exempla concordant ſed illa quæ tanto digniora ſunt imitatione, quanto excellentiora pietate. Non fecerunt patriarchæ, non prophetæ, non apoſtoli: quia & ipſe dominus Chri-

Mat. 10. ſtus, quando eos ſi perſecutionem paterentur fugere admonuit de ciuitate in ciuitatem, potuit admonere, vt ſibi manus inferrent, ne in manus perſequentium perueniret. Porrò ſi hoc ille non iuſsit, aut monuit, vt hoc modo ſui ex hac vita migrarent, quibus migran-

Ioan. 14. tibus manſiones æternas ſe præparaturum eſſe promiſit, quælibet exempla opponant gentes, quæ ignorant deum, manifeſtum eſt hoc non licere colentibus vnum

Rom. 10. verum deum. Sed tamen illi etiam præter Lucretiam, de qua ſupra ſatis quid videbatur diximus, non facile reperiunt de cuius authoritate præſcribant, niſi il-

Cato Vticenſis. lum Catonem [a], qui ſe Vticæ occidit: non quia ſolus [b] id fecit, ſed quia vir doctus [c] & probus [d] habebatur, vt merito putetur rectè etiam fieri potuiſſe vel poſſe quod

B fecit. De cuius facto quid potiſsimum dicam, niſi quod amici eius etiam docti quidam [e] viri, qui hoc fieri prudentius diſſuadebant, imbecillioris quàm fortioris animi facinus eſſe cenſuerunt: quo demonſtraretur non honeſtas turpia præcauens, ſed infirmitas aduerſa non ſuſtinens. Hoc & ipſe [f] Cato in ſuo chariſsimo filio indicauit. Nam ſi turpe erat ſub victoria Cæſaris viuere, cur author huius turpitudinis pater filio fuit, quem de Cæſaris benignitate omnia ſperare præcepit? Cur non & illum ſecum coëgit ad mortem? Nam ſi eum filium, [g] qui cõtra imperium in hoſtem pu-

Torquatus. gnauerat etiam victorem laudabiliter Torquatus occidit, cur victus victo filio pepercit Cato qui non pepercit ſibi? An turpius erat contra imperium eſſe victorem, quàm contra decus ferre victorem? Nullo modo igitur Cato turpe eſſe iudicauit ſub victore Cæſare viuere, alioquin ab hac turpitudine paterno ferro filium liberaret. Quid eſt ergo, niſi quod filium quan-

C tum amauit, cui parci à Cæſare & ſperauit & voluit, tantum gloriæ ipſius Cæſaris ne ab illo etiam [h] ſibi parceretur, vt ipſe Cæſari [i] dixiſſe fertur, inuidit: aut vt aliquid nos mitius dicamus, erubuit?

Catones. [a] Niſi illum Catonem.) Catones fuere ex gente Portia è Tuſculo Latinorum oppido oriunda. Primus qui in ea gente Cato, hoc eſt, cautus & prudẽs eſt dictus, fuit M. Portius, homo nouus ſed maximos honores aſſecutus, conſulatum, cenſuram, triumphum. Huius pronepos fuit M. Portius Cato, vterque maximus & innocentiſsimus vir. Ille maior, hic minor appellatus eſt. Minor prætorius adhuc bello ciuili Pompeiano, Pompeii, hoc eſt ipſius reipubli. & libertatis partes aduerſus C. Cæſaris tyrannidem ſecutus eſt: victo ad Pharſaliam à Cæſare Pompeio, & in Aphrica Scipione Metello Pompeii ſocero, ipſe fracta fortuna partium, cum omnia ſuperata eſſe à Cæſare videret Vticæ, quæ ciuitas eſt in Aphrica, perlecto prius bis eadem ipſa nocte Platonis Phædone de animi immortalitate gladio ſe tranſfixit. [b] non quia ſolus.) Nam alsi aliis bellis permulti ſe occiderant, ne poteſtatem ſui hoſtibus facerent. Et in eodem bello ciuili Scipio Metellus & Aphranius, & Iuba rex ſe in-

Catonum ſanctitas. teremerunt. [c] Vir doctus.) Stoicus & Græcæ ſapientiæ callentiſsimus [d] Et probus.) Catonis vtriuſque & innocentia & ſapientia etiã in prouerbium abierunt. Vnde & illud apud Iuuenalem,

Tertius è cœlo cecidit Cato.

hunc Catonem ſic ad Vinicium deſcribit Velleius Paterculus. Hic genitus proauo M. Catone principe illo familiæ Portiæ, homo virtuti ſimillimus, & per omnia ingenio diis quam hominibus propior: qui nunquam rectè fecit, vt facere videretur, ſed quia aliter facere non poterat cuique id ſolum viſum eſt rationem habere, quod haberet iuſtitiam, omnibus humanis vitiis immunis, ſemper fortunam in ſua poteſtate habuit. Hęc Velleius. vt & Senecæ, & Lucani, & Ciceronis, & Saluſtii, aliorũmque ampliſsima de Catone teſtimonia prætermittam. [e] Docti quidam.) Vticæ cum Catone dicuntur fuiſſe Apollonides Stoicus, & Demetrius Peripatetic⁹, & Cleãthes medicus. Nam Cato Grecos Philoſophos ſemper cùm in comitatu habebat, quantũmque oderat eos præmiis, tantum diligebat pronepos. Et nocte qua ſe occidit, Plutarchus refert diſputationem D ſuper cœnam ortam de his rebus, quæ ad veram hominis libertatem pertinerent, in qua Demetrius multa dixiſſet aduerſus ea quæ obſtinatiſsime affirmabat Cato de laude eorum qui ſe occiderent, adeo vt ſuſpicionem aliis faceret, cum ſua ſe manu ſtatuiſſe tollere. [f] Hoc & ipſe.) Plutarchus ſcribit, cum Cæſar Vticam acceſsiſſet, Catonẽ eos, quos ſecum habebat nauigio dimiſiſſe, ſuaſiſſeque vehementer filio, vt & ipſe cum eis nauigaret: qui nunquam adduci potuit, vt patrem relinqueret. Huic

Catonis filius. filio ignouit Cæſar, vt Liuius lib. cxiiii. & Cæſar ipſe in bello Aphrico ſcribunt, ignouit filiſque in Venere intemperans, vt Plutarchus in vita patris tradit. Sed pro patria in acie Philippenſi in partibus M. Bruti cõſobrini ſui fortiter pugnans, interiit nec cedere ex acie voluit inquantibus iam primoribus. [g] Nam ſi eum filium.) T. Manlius Torquatus

Manlius Torquatus. conſul filium, quod contra edictum ſuũ pugnauerat, tametſi proſpere, ſecuri percuti iuſsit: de hoc alibi. [h] Ne ab illo etiam.) Catonem tradit Plutarchus, nec voluiſſe quicquam à Cęſare petere, nec pro ſe peti permiſiſſe. [i] Vt ipſe Cæſar.) nota eſt illa Cæſaris vox ad nuncium mortis Catonis: Inuideo Cato gloriæ tuę, nam & tu inuidiſti meæ: ne inter cętera mea pęclare facta numeraretur & illud, me Catonem ſeruaſſe. Libros ſcripſit Cęſar Anticatones duos contra Catonem Ciceronis, vt Cicero ipſe & Suetonius meminerunt. Ea volumine vir clariſsi. Cardinalis Leodienſis confirmauit, ſe in antiqua quadã bibliotheca Leodii vidiſſe, & curaturum vt ad me mitterentur. Quod ſi fecerit, non inuidebo ſtudioſis hominibus lectionem eorum.

Quòd in ea virtute, qua Regulus Catone præſtantior fuit, multo magis emineant Chriſtiani. Cap. XXIII.

E Nolunt autem iſti contra quos agimus, vt ſanctum virum Iob, qui tanta horrenda mala in ſua carne [a] perpeti maluit, quàm illata ſibi morte omnibus carere cruciatibus: vel alios ſanctos ex noſtris literis ſumma authoritate celſiſsimis, fidéque digniſsimis, qui captiuitatem dominationémque hoſtium ferre quàm ſibi necem inferre maluerunt, Catoni præferamus: ſed ex literis eorum, eidem illi Marco Catoni Marcum Regulum præferamus. Cato enim nunquam Cæſarem vicerat, cui victus dedignatus eſt ſubiici, & ne ſubiiceretur, à ſeipſo elegit occidi. Regulus autem Pœnos iam vicerat, imperióque Romano Romanus imperator non ex ciuibus dolendam, ſed ex hoſtibus laudandam victoriam reportauerat: ab eis tamen poſtea victus maluit eos ferre ſeruiendo, quàm eis ſe auferre moriendo. Proinde ſeruauit & ſub Carthaginenſium dominatione patientiam, & in Romanorum dilectione conſtantiam: nec victum auferens corpus ab hoſtibus, nec inuictum animum à F ciuibus. Nec quòd ſe occidere noluit vitæ huius amore fecit. Hoc probauit cum cauſa promiſsi iuriſque iurandi ad eoſdem hoſtes, quos grauius in ſenatu verbis, quàm in bello armis offenderat, ſine vlla dubitatione remeauit. Tantus itaque vitæ huius contemptor, cum ſæuientibus hoſtibus, per quaſlibet pœnas eam finire, quàm ſe ipſe perimere maluit, magnum ſcelus eſſe, ſi ſe homo interimat, procuIdubio iudicauit. Inter omnes ſuos laudabiles & virtutum inſignibus illuſtres viros non proferunt Romani meliorem, quem neque fœlicitas corruperit, nam in tanta victoria pauperrimus [b] permanſit: nec infœlicitas fregerit, nam ad tanta exitia reuertit intrepidus. Porrò ſi fortiſsimi & præclariſsimi viri terrenæ patriæ defenſores, deorũmque licet falſorum, non tamen fallaces cultores, ſed veraciſſimi etiam iuratores, qui hoſtes victos more ac iure belli ferire potuerunt, hi ab hoſtibus victi ſeipſos ferire noluerunt: & cum mortem minime formidarent, victores tamen dominos ferre, quàm eam ſibi inferre maluerunt: quanto magis Chriſtiani verum deum colentes, & ſupernæ patriæ inſpirantes, ab hoc facinore temperabunt, ſi eos diuina diſpoſitio vel probandos vel emendandos ad tẽpus hoſtibus ſubiugauerit, quos in illa humilitate non deſerit, qui propter eos tam humiliter ve-

G nit altiſsimus præſertim quos [c] nullius militaris poteſtatis, vel talis militiæ * iura conſtringunt, ipſum hoſtem ſerie ſuperatum? *potentiæ.

a IN ſua carne.)Vlcere enim peſsimo eſt afflictus. b Pauperrimus.)Liuius lib.xviij.& Valerius in exemplis de paupertate, Cũ Attilius prorogatum in proximum annum imperium cognouiſſet, conſulibus de ſucceſſore ſibi mittendo ſcripſit.inter cauſas cur prouincia vellet decedere illam attulit præcipuam, quod agellus ſuus ſeptem iugerum, quem ſolum habebat à mercenario vaſtaretur, quod ſi ita pergeret facere nõ fore vnde vxor & liberi ſui alerentur:ſenatus dato ædilib' negocio, patrimonio Attilii proſpexit. c Præſertim quos.) [redacted]. *Attilij Reg. paupertas.*

Quod peccatum non per peccatum debeat declinari Cap. XXV.

QVis ergo tam malus error obrepit, vt homo ſe occidat, vel quia in eum peccauit, vel ne in eũ peccet inimicus, cum vel peccatorem, vel peccatorem ipſum occidere non audeat inimicũ? At enim timendum eſt & cauendum, ne libidini hoſtili ſubditum corpus illecebroſiſsima voluptate animum alliciat conſentire peccato. Proinde, inquiunt, non iam

H propter alienum, ſed propter ſuum peccatum, antequam hoc quiſque committat, ſe debet occidere. Nullo modo quidem hoc faciet animus, vt conſentiat libidini carnis ſuæ, aliena libidine concitatæ, qui deo potius eiúſque ſapientiæ quàm corporis concupiſcentiæ ſubiectus eſt. Veruntamen ſi deteſtabile facinus & damnabile ſcelus eſt etiam, ſeipſum hominem occidere, ſicut veritas manifeſta proclamat, quis ita deſipiat, vt dicat, Iam nunc peccemus, ne poſtea forte peccemus: iam nunc perpetremus homicidium, ne forte poſtea incidamus in adulterium? Nónne ſi tantum dominatur iniquitas, vt non innocentia, ſed potios peccata eligantur, ſatius eſt incertum de futuro adulterium, quàm certum de præſenti homicidium? Nónne ſatius eſt flagitium committere, quod pœnitendo ſanetur, quàm tale facinus vbi locus ſalubris pœnitentiæ non relinquitur? Hæc dixi propter eos vel eas, quæ non alieni, ſed proprij peccati deuitandi cauſa, ne ſub alterius libidine etiam excitatæ ſuæ forte conſentiant, vim ſibi qua moriantur inferendam putant. Cæterum abſit à mente Chriſtiana, quæ in deo ſuo fidit, in eóque ſpe poſita, eius adiutorio nititur: abſit, inquam, vt mens talis

I quibuſlibet carnis voluptatibus ad conſenſum turpitudinis cedat. Quod ſi illa concupiſcentialis [a] inobedientia, quæ adhuc in membris moribundis [b] habitat, præter noſtræ voluntatis legem quaſi lege ſua mouetur: quãto magis abſque culpa eſt in corpore non conſentientis, ſi abſque culpa eſt in corpore dormientis?

a QVod ſi illa concupiſcentialis.)Mouetur enim ex ſe libido corporis etiam voluntate reſiſtente ac repugnante. hinc victa voluntate à carne, naſcitur pudor: vt aliàs dicetur ſuſius. b Moribundis.)Membra hæc noſtra morti ſubdita quotidie moriuntur, & tamen vitam quandam videntur per ſe habere aliam à vita animi: quanto magis abſque culpa eſt, ſi motus illi libidinis inter dormiendum excitantur ſine culpa, quia natura illos agitat abſque aſſenſu voluntatis, quanto minus erunt ſine culpa vbi non ſolum quieſcit voluntas, ſicut in ſumno, verumetiam aduerſatur & obſiſtit.

De his quæ fieri non licet, cum à ſanctis facta noſcuntur, qua ratione facta credenda ſint Cap. XXVI.

SEd quædam inquiunt [a], ſanctæ fœminę tépore perſecutionis, vt inſectatores ſuæ pudicitiæ deuitarent, in rapturum atq; necaturum ſe flumen proiecerunt: eóque modo defunctæ ſunt, earúmque in martyria catholica Eccleſia veneratione celeberrima frequentantur. De his nihil temere audeo iudicare. Vtrum enim Eccleſiæ aliquibus fide dignis teſtificationibus, vt earum memoriam ſic honoret, diuina perſuaſerit authoritas, neſcio, & fieri poteſt, vt ita ſit. Quid ſi enim hoc fecerunt non humanitus deceptæ, ſed diuinitus iuſſæ: nec errantes, ſed obedientes: ſicut de Sampſone aliud nobis fas non eſt credere? Cum autem deus iubet, ſéque iubere ſine vllis ambagibus intimat, quis obedientiam in crimen vocet? quis obſequium pietatis accuſet? Sed non ideo ſine ſcelere facit, quiſquis deo immolare filium decreuerit, quia hoc Abraham etiam laudabiliter fecit. Nam & miles cum obediens poteſtati, ſub qua legitime conſtitutus eſt, hominem occidit, nulla ciuitatis ſuæ lege reus eſt homicidij: imò niſi fecerit, reus eſt imperij deſerti atque contempti. Quòd ſi ſua ſponte atque authoritate feciſſet, in crimen effuſi humani ſanguinis incidiſſet. Itaque vnde punitur ſi fecerit iniuſſus, inde punietur niſi fecerit iuſſus. Quod ſi ita eſt iubente imperatore, quanto magis iubente creatore? Qui ergo audit, non licere ſe occidere, faciat ſi iuſsit, cuius non licet iuſſa contemnere. Tantummodo videat, vtrum diuina iuſsio nullo nutet incerto. Nos per aurem [b] conſcientiam conuenimus, occultorum nobis iudicium non vſurpamus. Nemo ſcit quid agatur in homine niſi ſpiritus hominis qui in ipſo eſt. Hoc dicimus, hoc aſſerimus, hoc modis omnibus approbamus, neminem ſpontaneam mortem ſibi inferre debere, velut fugiendo moleſtias temporales, ne incidat in perpetuas: neminem propter aliena peccata, ne hoc ipſo incipiat habere grauiſsimum proprium, quem non polluebat alienum: neminem propter ſua peccata præterita, propter quæ magis hac vita opus eſt, vt poſsint pœnitendo ſanari. Neminem velut deſiderio vitæ melioris, quæ poſt mortem ſperatur: quia reos ſuæ mortis melior poſt mortem vita non ſuſcipit. K *Iudicũ 16.* *Geneſ. 22. & 23. q. 5. ca. Miles.* L *1. Cor. 2.* *23 q. 5. cap. Si nõ licet.*

a SEd quædam inquiunt.)Pelagiam ſcribit Ambroſius, li.iij.de virginibus cum matre & ſororibus præcipitem ſe dediſſe in flumen, ne à perſequenti milite violaretur: eam tamen, vt idem inquit, martyrum numero Eccleſia adſcripſit. Item Sophroniam, quæ ſe occidit, ne vim à Maximino Cæſare pateretur: vt Euſebius in Eccleſiaſtica hiſtoria perhibet. b Nos per aurem.)Ab exterioribus iudicium de interioribus facimus in occulta enim acies noſtra non penetrat. *Pelagia. Sophronia.*

An propter declinationem peccati mors ſpontanea appetenda ſit. Cap. XXVII.

REſtat vna cauſa de qua dicere cœperam, qua vtile putatur, vt ſe quiſquã occidat, ſcilicet ne in peccatum irruat, vel blandiente voluptate, vel dolore ſæuiente. Quam cauſam ſi voluerimus admittere, eò vſque progreſſa perueniet, vt hortandi ſint homines, tunc ſe potius interimere, cum lauacro ſanctæ regenerationis abluti, vniuerſorum remiſſionem acceperint peccatorum. Tunc enim tempus eſt cauendi omnia futura peccata, cum omnia ſunt deleta præterita. Quod ſi mortem ſpontanea rectè fit, cur non tunc potiſsimum fit? Cur baptizatus ſibi quiſque parcit? Cur liberatum caput tot rurſus vitæ huius periculis inſerit, cum ſit facilime poteſtatis illata ſibi nece omnia deuitare, ſcriptúmque ſit: Qui amat periculum, incidit in illud? Cur ergo amantur tot & tanta pericula, vel certe etiam ſi non amantur, ſuſcipiuntur, Cur manet in hac vita, cui abſcedere licitum eſt? An vero tam inſulſa peruerſitas cor euertit, & à conſideratione veritatis auertit: vt ſi ſe quiſquam interimere debeat, ne vnius captiuantis dominatu corruat in peccatum, viuendum ſibi exiſtimet, vt ipſum perferat mundum, per omnes horas tentationibus plenum, & talibus qualis * † ſub vno domino formidatur, & innumerabilibus cæteris, ſiue quibus hæc vita non ducitur? Quid igitur cauſæ eſt, cur in eis exhortationibus M *Eccle 3.* * † *qualibus.*

A tationibus tempora cõſumamus: quibus baptizatos alloquendo [a] ſtudeamus accendere, ſiue ad virginalem [b] integritatem, ſiue ad continẽtiam vidualem, ſiue ad ipſam thori coniugalis fidem, cum habeamus meliora, & ab omnibus peccandi periculis remota compendia: vt quibuſcunque poſt remiſsionem recẽtiſsimam peccatorum, ad arripiendam mortem, ſibiq; ingerãdam perſuadere potuerimus, eos ad dominũ ſaniores purioresq; mittamus? Porro ſi quiſquis hoc aggrediendũ atq; perſuadendum putat, nõ dico deſipit, ſed inſanit. Qua tandem frõte homini dicit: Interfice te, ne paruis tuis peccatis adiicias grauius, dum viuis ſub domino barbaris moribus impudico, qui nõ poteſt niſi ſceleratiſsime dicere, Interfice te, peccatis tuis omnibus abſolutis, ne rurſus talia vel etiam peiora cõmittas, dum viuis in mundo tot impuris voluptatibus illecebroſo, tot nephandis crudelitatibus furioſo, tot erroribus & terroribus [c] inimico? Hoc quia nephas eſt dicere, nephas eſt profectò ſe occidere. Nam ſi hoc ſponte [d] faciendi vlla cauſa iuſta eſſe poſſet, proculdubio iuſtior quàm iſta non eſſet. Quia verò nec iſta eſt, ergo nulla eſt. Non itaque ô omnibus ô vobis, ô fideles Chriſti, ſit tædio vita veſtra, ſi lu-
B dibrio fuit hoſtibus caſtitas veſtra. Habetis magnã verámque conſolationem, ſi fidam conſcientiam retinetis, non vos conſenſiſſe peccatis eorum, qui in vos peccare permiſsi ſunt.

Baptizandi mos. [a] QVibus baptizatos alloquendo) [illegible] villa vellet aqua: & ſe a- blus alla [illegible] [illegible]tior. b Siue ad virginalẽ) Tangit tres ſtatus bene viuentiũ in eccleſia. c Tot erroribus & terroribus.) Septimi caſus. d Nõ ſi hoc ſponte.) Clauſulis accõmodus arguẽdi mod[9] per repugnantiã, cũ ſublato altero, & id quoq; cui annexũ eſt neceſſe eſt auferri: meminit in Topicis Cicero.

Quo iudicio dei in corpora continentium libido hoſtilis peccare permiſſa ſit. *Caput XXVIII.*

C QVòd ſi forte cur permiſsi ſint quęritis, alta quidem eſt prouidentia creatoris mundi atq; rectoris, & inſcrutabilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles [a] viæ eius. *Roma. 2.* Veruntamen interrogate fideliter animas veſtras, ne forte * de iſto integritatis & cõtinentiæ vel pudicitiæ bono, vos inflatius extuliſtis, & humanis laudibus delectatæ in hoc etiã aliquibus inuidiſtis. ** al. num forte, vel an forte.* Non accuſo quod neſcio, nec audio quod vobis interrogata corda veſtra reſpõdent. Tamen ſi ita eſſe reſponderint, nolite mirari hoc vos amiſiſſe [b]. Vnde hominibus placere geſtiiſtis [c]: illud vobis remãſiſſe, quod oſtendi hominibus nõ poteſt. Si peccantibus nõ cõſenſiſtis, diuinæ gratiæ *, ne amitteretur, diuinũ acceſsit auxiliũ: ** diuina gratia.* humanæ gloriæ, * ne amaretur humanum ſucceſsit opprobrium. ** al. humana gloria.* In vtroque conſolamini puſillanimes: illinc probatæ, hinc caſtigatæ: illinc iuſtificatæ, hinc emendatæ. Quarũ verò corda interrogata reſpondẽt, nunquam ſe de bono virginitatis vel viduitatis vel cõiugalis pudicitiæ ſuperbiſſe, ſed humilibus conſentiendo [d], de dono dei cum tremore exultaſſe [e], nec inuidiſſe cuiquã paris excellentiam ſanctitatis & caſtitatis: ſed humana laude poſtpoſita, quæ tanto maior * deferri ſolet, quãto eſt bonum rarius, quod exigit laudẽ, optaſſe potius, vt earum amplior numerus eſſet, quàm vt ipſæ in paucitate amplius eminerent. ** al. magis.* Nec iſtæ ô quidem ô, quæ tales ſunt, ſi

earum quoque aliquas Barbarica libido cõpreſsit, per- D
miſſum hoc eſſe cauſentur [f]: nec ideo credãt deum iſta negligere, quia permittit quod nemo impune cõmittit. Quædam enim veluti pondera malarum cupiditatum, & per occultum præſens diuinũ iudicium relaxantur, & quædã manifeſto vltimo reſeruãtur. Fortaſsis autem iſtæ, quæ bene ſibi ſunt conſciæ, non ſe ex iſto caſtitatis bono cor inflatum extuliſſe, & tamen vim hoſtilem in carne perpeſſæ ſunt, habebant aliquid latentis infirmitatis, quæ poſſet in ſuperbiæ faſtũ, ſi hanc humilitatem [g] in vaſtatione illa euaſiſſent, extolli. Sicut ergo quidam [h] *Sapien. 4.* morte rapti ſunt, ne malitia mutaret intellectũ eorum, ita quiddam [i] ab iſtis vi raptum eſt, ne proſperitas mutaret modeſtiã earum. Vtriſque igitur quę de carne ſua, quòd turpem nullius eſſent perpeſſæ contactũ, vel iam ſuperbiebant, vel ſuperbire, ſi nec hoſtium violentia cõtrectatę eſſent, fortaſſe poterant: non ablata eſt caſtitas, ſed humilitas perſuaſa. Illarũ tumori occurſum eſt immanenti [k]; iſtarum occurſum eſt imminenti. Quanquã & illud non ſit tacendum, quòd quibuſdam quæ iſta perpeſſæ ſunt, potuit videri continentiæ bonum in bonis corporalibus deputãdum: & tunc manere, ſi nullius libidine corpus attrectaretur: nõ autem eſſe poſitum in ſolo E adiuto diuinitus robore voluntatis, vt ſit ſanctũ & corpus & ſpiritus: nec tale bonum eſſe, quod inuito animo non poſsit auferri. Qui error eis fortaſſe ſublatus eſt. Cum enim cogitant qua conſcientia deo ſeruierint, & fide incõcuſſa ô non ô de illo ſentiunt, quòd ita ſibi ſeruientes, eumq; ita inuocantes deſerere vllo modo potuerit, quantumq; illi caſtitas placeat, dubitare non poſſunt, vident eſſe cõſequens, nequaquã illum fuiſſe permiſſurũ, vt hæc acciderent ſanctis ſuis, ſi eo modo perire poſſet ſanctitas, quam contulit & diligit in eis.

a ET inueſtigabiles) Sic enim vulgo legitur ad Rom. pro ebutario. [illegible] vię autem domini humanæ menti inueſtigari nõ poſſunt. Græce [illegible]. b Hoc vos amiſiſſe.) Famam & integrũ nomen amiſiſſe, pudicitiã retinuiſſe. c Placere geſtiiſtis.) hoc eſt placere cupiſtis. d Sed humilibus conſentiendo) Ad Ro. 12. Non altum ſapientes, ſed humilibus conſentientes. [illegible]. e Cum tremore exultaſſe.) Pſal. 2. Seruite domino in timore, & exultate ei cum tremore. f Cauſentur.) Nõ in eo ſignificatu quo nunc Philoſophi in ſcholis, id eſt cauſa ſint, ſed cauſam afferant: vt apud Virg. Cauſando noſtros in longum ducis amores. g Si hanc humilitatem.) Puto hic accipi pro humiliatione, qua quis deiicitur calamitate aliqua, niſi quis malit legere: Quæ poſſet in ſuperbiæ faſtum ſi hanc humilitatem in vaſtatione illa euaſiſſent, extollere. F h Sicut ergo quidã.) Verba ſunt Sapiẽt. 4. de Enoch, ſed hic non de illo intelligendũ: nã is viuens ad dominũ tranſlatus eſt, ſed de aliis, qui mortui ſunt, & ad dominũ è vita traducti eadẽ cauſa, qua ille viuens aſſumptus. i Quiddã.) Vetat pudor dicere, quid illud ſit. k Immanẽti.) Nõ vt Philoſophi, id eſt, per aliquod tẽpus moranti, ſed iam intus manenti: quod verbũ poſuit Auguſtinus figurã agnominationis captans in illis duobus, immanens, & imminens, quod in aliis multis facit. *Agnominatio.*

Quid familia Chriſti reſpondere debeat infidelibus cum exprobrant, quod eam in furore hoſtium non liberauerit Chriſtus. *Caput XXIX.*

HAbet itaque omnis familia ſummi & veri dei conſolationem ſuam, nõ fallacem, nec in ſpe rerum nutantium vel labentium cõſtitutam, vitámque etiam ipſam temporalem minime pœnitendam, in qua eruditur ad æternam: boniſq; terrenis tanquam peregrina vtitur, nec capitur: malis autem aut probatur, aut emendatur. Illi verò qui probitati eius inſultant, eique dicunt, cum forte in aliqua temporalia mala deuenerit, vbi eſt deus tuus [a]? Ipſi dicant, Vbi ſint dij eorum, cum talia patiuntur: pro quibus euitandis eos vel colunt, vel colendos eſſe contendunt:

G Nam iſta reſpondet, Deus meus vbique præſens eſt, vbique totus, nuſquam incluſus: qui poſsit adeſſe ſecretus, abeſſe non motus. Ille cum me aduerſis rebus exagitat, aut merita examinat, aut peccata caſtigat, mercedemq́; mihi æternam pro toleratis pie malis temporalibus ſeruat. Vos autem qui eſtis, cum quibus loqui dignum ſit ſaltem de diis veſtris, quãto minus de deo meo, qui terribilis[b] eſt ſuper omnes deos: quoniam omnes dij gen-

Pſal.95. tium dæmonia, dominus autem cœlos fecit?

a VBi eſt deus tuus?) Pſalm. 41. Fuerunt mihi lachrymę meæ panes die ac nocte, dũ dicitur mihi quotidie, vbi eſt deus tuus? b Qui terribilis.) Pſalm. 95.

Quod pudendis proſperitatibus affluere velint, qui de Chriſtianis temporibus conqueruntur. Cap. XXX.

SI Naſica[a] ille Scipio veſter quondam põtifex viueret, quem ſub terrore belli punici in ſuſcipiendis Phrygiis ſacris, cum vir optimus quæreretur, vniuerſus ſenatus elegit, cuius os fortaſſe non auderetis aſpicere, ipſe vos ab hac impudentia cohiberet. Cur enim afflicti rebus aduerſis de tẽporibus queri-

H mini Chriſtianis, niſi quia veſtram luxuriam cupitis habere ſecuram, & perditiſsimis moribus remota omni moleſtiarũ aſperitate diffluere? Neque enim propterea cupitis habere pacem, & omni genere copiarum abundare, vt his bonis honeſte vtamini, hoc eſt, modeſte, ſobrie, temperãter, pie: ſed vt infinita varietas voluptatum inſanis effuſionibus exquiratur: ſecũdiſq́; rebus ea mala oriãtur in moribus, quę ſæuiẽtibus peiora ſint hoſtibus. At ille Scipio[b] pontifex maximus veſter, ille iudicio totius ſenatus vir optimus, iſtam vobis metuẽs calamitatem, nolebat æmulam tunc imperij Romani Carthaginem dirui, & decernenti vt dirueretur contradicebat Catoni, timens infirmis animis hoſtem ſecuritatem: & tanquam pupillis ciuibus[c] idoneum tutorem, neceſſarium videns eſſe terrorem. Nec eum ſentẽtia fefellit, re ipſa probatũ eſt, q̃ verũ diceret. Deleta quippe Carthagine,[d] magno ſcilicet terrore Romanæ reipublicæ depulſo & extincto, tãta de rebus proſperis orta mala cõtinuo ſubſecuta ſunt, vt corrupta diruptaq́; concordia, prius ſæuis cruentiſq́; ſeditionibus[e], deinde mox malarum cõnexione cauſarum,[f] bellis etiam ciuilibus tantæ ſtrages ederentur, tantus ſanguis effunderetur, tanta cupiditate proſcriptionum ac rapinarum ferueret im-

I manitas, vt Romani illi qui vita integriore mala metuebant ab hoſtibus, perdita integritate vitæ, crudeliora paterentur à ciuibus: eáque ipſa libido dominandi, quę

† al. meracior. inter alia vitia generis humani immoderatior† inerat vniuerſo populo Romano, poſteaquam in paucis potẽtioribus vicit, obtritos, fatigatóſque cęteros etiam iugo ſeruitutis oppreſsit.

Scipio Naſica. a SI Naſica.) Filius fuit hic Gnei Cornelij Scipionis, qui cũ P. fratre in Hiſpania ab Afris interẽptus eſt bello Punico ſecũdo, eius belli anno 14. cum à decemuiris librorũ Sibyllinorum carmen eſſet inter Sibyllina inuentũ, fore vt hoſtes ex Italia pellerentur, ſi mater deũ ex Peſsinunte ciuitate Phrygiæ Romã afferretur. Legati ſunt ad Attalũ miſſi, qui tum ibi regnabat, vt Senatus & Po. nomine matrẽ deũm ab eo peterent. In via Delphicũ Apollinem legati conuenère, ſciſcitantes ecquid ſpei poſſent de impetranda matre deũm ab Attalo habere. oraculo bonũ ſunt animũ habere iuſsi, impetraturos ab Attalo quod peterent: cęterùm curarent, vt ab optimo totius ciuitatis viro Romæ exciperetur. Cùm iam ergo Hoſtiam appuliſſet nauis, cum ſimulachro deæ à iuratis patrib⁹ de optimo ciuitatis viro ſentẽtias dicere. P. Cor. Scipio Naſica adoleſcẽs, necdũ quæſtura primo dignitatis gradu functus, vir optimus iudicatus eſt, qui & ſacra ex S.C. excipit. Liu. lib. 29. & alij permulti. b At ille Scipio.) Anno ab vrbe condita D.C. cũ legati Rom. qui Carthaginẽ iuerãt, renunciaſſent ingẽtem ſe naualis materiæ vim Carthagine inueniſſe, cõſultatum eſt in ſenatu de bello Carthagini ex ſuſpitione inferendo. M. Portius Cato Cenſorius, vt ſecurus aliquando tandem viueret, Pop. Rom. non modo bellum Carthagini ſe-

Belli Punici origo.

ciendũ eſſe cenſebat, ſed omnino excidendum terrorẽ. Naſica de quo K ſum locutus, nolebat nimio ocio Pop. Ro. luxuriare, & diffluere: volebat aliquid eſſe, quod velut frænum eſſet effuſæ multorum virorum libidini: ideo non modo non eſſe delendam Carthaginem, ſed ne bellũ quidẽ ſine legitima & magna cauſa inferendũ ducebat. Liuius & alij. c Et tanquã pupillis ciuibus.) Appium Claudium dicere ſolitum ſcribit Valerius, melius Pop. Roma. negocium quàm ocium commẽdari: quòd is Popu. nimia quiete in deſidiam reſolueretur. & negocium nomen horridum ciuitatis Roma. mores in ſuo ſtatu continuit, blãdę appellationis quies plurimis vitiis infecit. d Deleta quippe Carthagine.) Saluſtius in bello Iugur. Nam ante Carthaginem deletam Pop. & ſenatus Rom. placide modeſteq́; rempub. inter ſe tractabant neque gloriæ certamen, neque dominationis inter ciues erat: metus hoſtis in bonis artibus ciuitatẽ continebat, ſed vbi illa formido à mentibus diſceſſit, ſcilicet ea quæ res ſecundæ amant, laſciuia, atq; ſuperbia inceſſere. e Cruentiſq; ſeditionibus.) Tiberij Gracci, deinde C. fratris, in quibus primum vſque ad ſanguinem ciuilem ventum eſt, quarum prior fuit decem annis poſt deletam Carthaginem. f Malarum cõnexione cauſarum.) Nam ex ſeditione C. Gracci ortus eſt tribunatus Liuij Druſi, quem patres equitibus, qui ex lege Gracci iudicabant, oppoſuerũt. Ex hoc bellum ſociale, quod promiſſa à Liuio Druſo ciuitas non præſtaretur: ex hoc Mithridaticum, cũ Mithridates rex Ponti cõſiſus diſcordiæ Italiæ, multa ciuium milia, quæ in ſuo regno negociabantur, iuſsit interfici. Ex hoc bella ciuilia Mariana, cum Marius prouinciam & bellum Mithridaticum L. Syllæ vellet eripere. Ex huius ſeminibus Sertorianum, Lepidanum, coniuratio Catilinę, poſtremò Pompeianũ. Hinc Cæſaris regnum, quo occiſo, bella ciuilia, Antonianum, Philippenſe Bruti & Caſsij: Siculum Sexti Pompei, Actiacum. Tandem reſpublica in monarchiam & tyrannidem verſa eſt. L

Negociũ quam ociũ Ro. melius.

Quibus vitiorum gradibus aucta ſit in Romanis cupido regnandi. Caput XXXI.

NAm quando illa quieſceret in ſuperbiſsimis mentibus, donec cõtinuatis honoribus ad poteſtatem regiam perueniret? Honorũ porro continuandorũ facultas non eſſet, niſi ambitio præualeret. Minime autem præualeret ambitio, niſi in populo auaritia luxuriaq́; corrupto. Auarus verò luxurioſuſq́; populus ſecundis rebus effectus eſt, quas Naſica ille prouidentiſsimè cauendas eſſe cenſebat, quando ciuitatem hoſtium maximam, fortiſsimam, opulentiſsimámque nolebat auferri: vt timore libido premeretur: libido preſſa non luxuriaretur, luxuriaq́; cohibita nec auaritia graſſaretur. Quibus vitiis obſeratis, ciuitati vtilis virtus floreret & creſceret, eique virtuti libertas cõgrua permaneret. Hinc etiam erat, & ex hac prouidentiſsima patriæ charitate veniebat, quòd idem ipſe veſter pontifex maximus à ſenatu temporis illius, quod ſæpe dicendum eſt, electus, ſine vlla ſentẽtiarum diſcrepantia* vir optimus caueam theatri[a] ſenatum conſtruere molientem, ab hac diſpoſitione & cupidi-

** diſcretione.*

M tate cõpeſcuit: Perſuaſitq́; oratione grauiſsima, ne Græcam luxuriã[b] virilibus patriæ moribus paterẽtur obrepere, & ad virtutem labefactandam eneruandámque Romanam peregrinæ conſentire nequitiæ, tantúmque authoritate valuit, vt eius verbis cõmota ſenatoria prouidentia, etiam ſubſellia quibus ad horam[c] congeſtis in ludorum ſpectaculo iam vti ciuitas cœperat, deinceps prohiberet apponi. Quanto ſtudio iſte ab vrbe Roma ludos ipſos ſcenicos[d] abſtuliſſet, ſi authoritati eorum, quos deos putabat, reſiſtere auderet, quos eſſe noxios dæmones non intelligebat: aut ſi intelligebat, placandos etiam ipſe potius, quàm contemnendos § deos § exiſtimabat. Nondum enim fuerat declarata gentibus ſuperna doctrina quæ fide cor mundãs ad cœleſtia vel ſupercœleſtia capeſſenda, humili pietate humanum mutaret affectum, & à dominatu ſuperborum dæmonum liberaret.

a CAueam theatri.) Liuius libro 48. & Valerius de inſtitut. antiquis. Vale. Meſſala & Caius cenſores theatrum faciendum locauerant, in quo Popu. Roma. ſedens ſpectaret ludos. Naſica id ne fieret in ſenatu obtiouit, tanquam publicis moribus nociturum. Ita S. C totus ille Theatricus apparatus deſtructus eſt, cautúmque eodem S. C. ne quis in vrbe aut propius mille paſſus ſubſellia poneret, ſe-

Theatrũ Romæ.

A ret, ſedéuſve ludos ſpectaret. Paulo ante Penicum bellum tertiũ Pop. Ro. per aliquot annos ſpectauit ſtans vſque ad deletã Corinthũ, quo tempore L. Mumius ludis, quos in triumpho fecit, Theatrũ erexit, ſed temporariũ. Primum manſurum Theatrum Pompeius Magnus Romæ extruxit lapide quadrato, authore Cor. Tacito lib. xiiij. ad exemplum illius, quod Mitylenis viderat bello Mithridatico. a Cauea.) Alibi alia. in Theatro locum medium ſignificat, in quo poſtea fuerũt equitum ſedes per cuneos diſtinctæ: interdum etiam pro conſenſu totius Pop. accipitur, vt Seruius viij. Aenei. ait. b Græcam luxuriam.) Græci multis ſeculis ante Ro. theatra habuerant, & nomẽ ipſum Græcum rem ex Græcia deductam oſtendit. Dicitur enim à θεᾶσθαι quod eſt ſpectare. c Ad horam.) Ad tempus. nam theatra Romæ ante fuerunt tẽporaria, quam manſura, & ſicut Tacitus inquit, ſubitariis gradibus, & ſcena in tempus ſtructa. d Ludos ipſos ſcenicos.) Qui in ſcena exhibebantur: de quibus proximo libro.

Cauea Theatri.

De Scenicorum inſtitutione ludorum.
Caput XXXII.

Veruntamen ſcitote qui iſta neſcitis: & qui vos iſta ſcire diſsimulatis, aduertite, qui aduerſus liberatorẽ à talibus dominis ſ liberati ſ murmuratis: ludi ſcenici, ſpectacula turpitudinum[a], & licentia vanitatum, non hominum vitiis, ſed deorum veſtrorum iuſsis Romanis inſtituta[*] ſunt. Tolerabilius diuinos honores[b] deferretis illi Scipioni, B quàm deos eiuſmodi coleretis. Neque enim erant illi dii, ſuo pontifice meliores. Ecce attendite, ſi mens tam diu potatis erroribus ebria, vos aliquid ſanum conſiderare permittit: Dii propter ſedandam corporum peſtilentiam ludos ſibi ſcenicos exhiberi iubebant: pontifex autem veſter propter animorum cauendam peſtilentiam, ipſam ſcenam conſtrui prohibebat. Si aliqua luce mentis animum corpori præponitis, eligite quem colatis. Neque enim & illa corporum[c] peſtilentia ideo conquieuit, quia populo bellicoſo & ſolis antea ludis Circenſibus aſſueto[d] ludorum ſcenicorum delicata ſubintrauit inſania, ſed aſtutia ſpirituum nefandorum præuidens illam peſtilentiam iam fine debito ceſſaturam, aliam longe grauiorem, qua plurimum gaudet, ex hac occaſione non corporibus, ſed moribus curauit immittere, quæ animos miſerorum tantis obcæcauit tenebris, tanta deformitate fœdauit, vt etiam modo, quod incredibile forſitan erit, ſi à noſtris poſteris audietur, Romana vrbe vaſtata quos peſtilẽtia iſta poſſedit, atque inde fugientes, Carthaginem peruenire potuerunt, in theatris quotidie certatim pro hiſtrioni- C bus[a] inſanirent.

[*] Romæ inſtituti.

a Spectacula turpitudinum.) Nam fœdiſsima & viſu fiebant, & audita dicebantur. b Tolerabilius diuinos honores.) Tertullianus in Apologetico dicit ſatius fuiſſe deos fieri, ſapientiæ Socratem, iuſtitiæ Ariſtidem, militiæ Themiſtoclem, eloquentiæ Ciceronem, fœlicitatis Syllam, opum Craſſum, ſublimitatis Põpeium, grauitatis Catonem: hi enim diis ipſis præſtabant hiſce rebus. Nõ diſsimularunt multi veterũ bonos viros meliores diis ſuis eſſe. Sic Seneca lib. de trãquillitate vitæ ſecundo: Catonẽ Vticenſem certius viri ſapientis fuiſſe exemplum, q̃ Herculem, aut Vlyſſem, affirmat. Eundem Lucanus verum patriæ parentem nominat, dignißimum aris Romanis. c Neque enim & illa corporum.) Liuius lib. vij. Neque tamen ludorum primum initium procurandis religionibus inſtitutũ, aut religione animos, aut corpora morbis leuauit. d Solis antea ludis Circenſibus aſſueto.) Circenſes ludos primus Romæ fecit Romulus, quarto menſe ab vrbe condita, vt ſcribit Fabius Pictor, quo die Sabinas rapuit. Longius tempus alii tradunt, quod magis crediderim. Circenſes dictos ſcribit Seruius, quod enſibus circundarentur. Nam cum rudis vetuſtas non loca huiuſmodi ludis apta ædificaſſet, inter enſes & flumina eos agebant, vt ignauiæ vtrinque præſens eſſet periculum. Poſtea Tarquinio Priſco rege locus eſt deſignatus circo, qui poſtmodum maximus eſt dictus. vt Liuius refert, ſingulis annis iſti ludi ſunt celebrati, & magni, ac Romani, & Circenſes variè dicti. Equi & pugiles certabãt. Sacri fuerunt Conſo, quẽ Græci ἵππιον Ποσειδῶνα vocant, id eſt, Neptunum equeſtrem, cuius templũ Dionyſius ait ab Euandro in Latio erectum, dicitq; feſtum ſtatori eius, quem illi ἱπποκράτια. Latini Conſualia nominant: quo die ceſſabant ab operibus equi & muli, ſertiſq; redimebantur. d Solis antea ludis.) Valerius de inſtitutis, & Liuius li. vij. authores. a Pro hiſtrionibus.) Non ſe pro hiſtrionibus gerebant, nec ſic intelligendus Auguſtinus, quod non admonerem, niſi quidam ſic exiſtimarent, ſed quod ſtudio ſpectandi hiſtriones inſaniebant.

Viri præſtantes.

Circenſes ludi.

Conſus ἱπποκράτιος.

De vitiis Romanorum quos patria non correxit euerſio.
Caput XXXIII. D

Omnes amentes, quis eſt hic tantus non error, ſed furor, vt exitium veſtrum ſicut audiuimus plangentibus Orientalibus populis, & maximis ciuitatibus in remotiſsimis terris, publicum luctum mœroremq; ducentibus vos theatra quæreretis, intraretis, impleretis, & multo inſaniora quàm fuerant antea faceretis? Hanc animorum labem ac peſtem, hanc probitatis & honeſtatis euerſionem vobis Scipio ille metuebat, quando conſtrui theatra prohibebat: quando rebus proſperis vos facile corrumpi, atque euerti poſſe cernebat: quando vos ab hoſtili terrore ſecuros eſſe nolebat. Neque enim cenſebat ille fœlicem eſſe rempublicam, ſtantibus mœnibus, ruentibus moribus: ſed in vobis plus valuit quod dæmones impii ſeduxerunt, quàm quòd homines prouidi præcauerunt. Hinc eſt quod mala quæ facitis vobis imputari non vultis: mala vero quæ patimini, Chriſtianis tẽporibus imputatis. Neque enim in veſtra ſecuritate pacatam rempublicam, ſed luxuriam quæritis impunitam, E qui deprauati rebus proſperis, nec corrigi potuiſtis aduerſis. Volebat vos ille Scipio terreri ab hoſte, ne in luxuriam flueretis, vos nec contriti[a] ab hoſte luxuriam repreſsiſtis: perdidiſtis vtilitatem calamitatis[b] & miſerrimi facti eſtis, & peſsimi permanſiſtis. Et tamen quod viuitis dei eſt, qui vobis parcendo admonet, vt corrigamini pœnitendo: qui vobis etiam ingratis præſtitit, vt vel ſub nomine ſeruorũ eius, vel in locis martyrum eius hoſtiles manus euaderetis.

a Vos nec contriti.) Quia Carthagine effuſiſsimo ſtudio ludos ſpectabatis. b Perdidiſtis vtilitatem calamitatis.) Qua homines emendantur, & icti ſapiunt, & pro merito eis deputatur cum patienter aduerſa tolerant. Plato in Gorgia calamitates, ac ſupplicia, & ipſis qui perferunt, & ſpectatoribus vtilia eſſe, ait. vtrique enim redduntur meliores, illi dolore: hi exemplo.

De clementia dei, quæ vrbis excidium temperauit.
Caput XXXIIII.

Romulus & Remus Aſylum[a] conſtituiſſe perhibentur, quò quiſquis confugeret, ab omni noxa liber eſſet, augere quærentes creandæ F multitudinem ciuitatis. Mirandum in honorem Chriſti præceſsit exemplum. hoc conſtituerunt euerſores vrbis, quod conſtituerant antea conditores. Quod autem magnum ſi hoc fecerunt illi, vt ciuium ſuorum numerus ſuppleretur, quod fecerunt iſti, vt ſuorum hoſtium numeroſitas ſeruaretur? Hæc & talia, ſi qua vberius & commodius potuerit, reſpondeat inimicis ſuis redempta familia domini noſtri Ieſu Chriſti, & peregrina ciuitas regis Chriſti.

a Aſylum.) Locus eſt ſacer, vnde fas non erat quenquam rapere. nã & inde habet nomen. συλᾶν nanque eſt rapio, & ἄλφα στερητικὸν, id eſt, priuatiuum. Hinc per lambdaciſmum factum eſt Aſylum pro Aſyrũ. Seruius lib. viij. Aeneid. tametſi συλᾶν eſt etiam ἀφαιρεῖν, hoc eſt, tollere, auferre: vt apud Home. ἔσυλα τεύχεα καλά abſtulit pulchra arma. Poſtquam Hercules migrauit è terris, nepotes eius timentes inſidias eorum, quos auus afflixerat, Athenis ſibi primum Aſylum, hoc eſt templum miſericordiæ collocarũt, vnde nullus poſſet abduci. quod etiam Statius dicit: Herculeos fama eſt fundaſſe nepotes. Aſylum Romulus & Remus ſtruxerũt inter arcem & Capitolium, loco Intermontio nominato, vt multitudo facinoroſorũ ſpe impunitatis eò conflueret ad nouam vrbem incolendam. Cui deo diuæve templum ſit pro Aſylo erectum non conſtat, & Dionyſius ignorare ſe dicit. Sunt qui Veioui tradant: celebrabatur tamen Aſyli lucus, quarto nonas Febr. Ouid. ij. Faſt. In Græcia & Aſia multa fuerunt Aſyla. Tiberius Cæſar permiſſus nimiam illorum licentiam, iura omnibus ferè illis ademit, vt Suetonius & Tacitus perhibent.

Aſylum.

G Nam iſta reſpondet, Deus meus vbique præſens eſt, vbique totus, nuſquam incluſus: qui poſsit adeſſe ſecretus, abeſſe non motus. Ille cum me aduerſis rebus exagitat, aut merita examinat, aut peccata caſtigat, mercedemq́ mihi æternam pro toleratis pie malis temporalibus ſeruat. Vos autem qui eſtis, cum quibus loqui digoum ſit ſaltem de diis veſtris, quãto minus de deo meo, qui terribilis[b] eſt ſuper omnes deos: quoniam omnes dij gentium dæmonia, dominus autem cœlos fecit? *Pſal. 95.*

a VBi eſt deus tuus?) Pſalm. 41. Fuerunt mihi lachrymę meæ panes die ac nocte, dũ dicitur mihi quotidie, vbi eſt deus tuus? b Qui terribilis.) Pſalm. 95.

Quod pudendis proſperitatibus affluere velint, qui de Chriſtianis temporibus conqueruntur. Cap. XXX.

SI Naſica[a] ille Scipio veſter quondam pótifex viueret, quem ſub terrore belli punici in ſuſcipiendis Phrygiis ſacris, cum vir optimus quæreretur, vniuerſus ſenatus elegit, cuius os fortaſſe non auderetis aſpicere, ipſe vos ab hac impudentia cohiberet. Cur enim afflicti rebus aduerſis de téporibus queri- H mini Chriſtianis, niſi quia veſtram luxuriam cupitis habere ſecuram, & perditiſsimis moribus remota omni moleſtiarũ aſperitate diffluere? Neque enim propterea cupitis habere pacem, & omni genere copiarum abundare, vt his bonis honeſte vtamini, hoc eſt, modeſte, ſobrie, temperãter, pie: ſed vt infinita varietas voluptatum inſanis effuſionibus exquiratur: ſecũdiſq́ rebus ea mala oriãtur in moribus, quę ſæuientibus peiora ſint hoſtibus. At ille Scipio[b] pontifex maximus veſter, ille iudicio totius ſenatus vir optimus, iſtam vobis metuens calamitatem, nolebat æmulam tunc imperij Romani Carthaginem dirui, & decernenti vt dirueretur contradicebat Catoni, timens infirmis animis hoſtem ſecuritatem: & tanquam pupillis ciuibus[c] idoneum tutorem, neceſſarium videns eſſe terrorem. Nec eum ſentẽtia fefellit, re ipſa probatũ eſt, q̃ verũ diceret. Deleta quippe Carthagine,[d] magno ſcilicet terrore Romanæ reipublicæ depulſo & extincto, tãta de rebus proſperis orta mala cõtinuo ſubſecuta ſunt, vt corrupta diruptaq́ concordia, prius ſæuis cruentiſq́ ſeditionibus[e], deinde mox malarum cõnexione cauſarum,[f] bellis etiam ciuilibus tantæ ſtrages ederentur, tantus ſanguis effunderetur, tanta cupiditate proſcriptionum ac rapinarum ferueret im- I manitas, vt Romani illi qui vita integriore mala metuebant ab hoſtibus, perdita integritate vitæ, crudeliora paterentur à ciuibus: eáque ipſa libido dominandi, quę inter alia vitia generis humani immoderatior † inerat vniuerſo populo Romano, poſteaquam in paucis potẽtioribus vicit, obtritos, fatigatóſque cęteros etiam iugo ſeruitutis oppreſsit. *† al. meracior.*

a SI Naſica.) Filius fuit hic Gnai Cornelij Scipionis, qui cũ P. fratre in Hiſpania ab Afris interẽptus eſt bello Punico ſecũdo, eius belli anno 14. cum à decemuiris librorũ Sibyllinorum carmen eſſet inter Sibyllina inuentũ, fore vt hoſtes ex Italia pellerentur, ſi mater deũ ex Peſsinunte ciuitate Phrygiæ Romã afferretur. Legati ſunt ad Attalũ miſſi, qui tum ibi regnabat, vt Senatus & Po. nomine matrẽ deũm ab eo peterent. In via Delphicũ Apollinem legati conuenẽre, ſciſcitantes ecquid ſpei poſſent de impetranda matre deũm ab Attalo habere. oraculo bonũ ſunt animũ habere iuſsi, impetraturos ab Attalo quod peterent: cęterũm curarent, vt ab optimo totius ciuitatis viro Romæ exciperetur. Cùm iam ergo Hoſtiam appuliſſet nauis, cum ſimulachro deæ à iuratis patrib' de optimo ciuitatis viro ſentẽtias dicere. P. Cor. Scipio Naſica adoleſcẽs, necdũ quæſtura primo dignitatis gradu functus, vir optimus iudicatus eſt, qui & ſacra ea S. C. excipit. Liu. lib. 29. & alij permulti. b At ille Scipio.) Anno ab vrbe condita D. C. cũ legati Rom, qui Carthaginẽ iuerãt, renunciaſſent ingẽtem ſe naualis materiæ vim Carthagine inueniſſe, cõſultatum eſt in ſenatu de bello Carthagini ea ſuſpitione inferendo. M. Portius Cato Cenſorius, vt ſecurus aliquando tandem viueret, Pop. Rom. non modo bellum Carthagini faciendũ eſſe cenſebat, ſed omnino excidendum terrorẽ. Naſica de quo ſum locutus, nolebat nimio ocio Pop. Ro. luxuriare, & diffluere: volebat aliquid eſſe, quod velut frænum eſſet effuſæ multorum virorum libidini: ideo non modo non eſſe delendam Carthaginem, ſed ne bellũ quidẽ ſine legitima & magna cauſa inferendũ ducebat. Liuius & alij. c Et tanquã pupillis ciuibus.) Appium Claudium dicere ſolitum ſcribit Valerius, melius Pop. Roma. negocium quàm ocium commẽdari: quòd is Popu. omnia quiete in deſidiam reſolueretur. & negocium nomen horridum ciuitatis Roma. mores in ſuo ſtatu continuit, blãdę appellatiõis quies plurimis vitiis infecit. d Deleta quippe Carthagine.) Saluſtius in bello Iugur. Nam ante Carthaginem deletam Pop. & ſenatus Rom. placide modeſteq́; rempub. inter ſe tractabant. neque gloriæ certamen, neque dominationis inter ciues erat: metus hoſtis in bonis artibus ciuitatẽ continebat, ſed vbi illa formido à mentibus diſceſſit, ſcilicet ea quæ res ſecundæ amant, laſciuia, atq; ſuperbia inceſſere. e Cruentiſq; ſeditionibus.) Tiberij Gracci, deinde C. fratris, in quibus primum vſque ad ſanguinem ciuilem ventum eſt, quarum prior fuit decem annis poſt deletam Carthaginem. f Malarum cõnexione cauſarum.) Nam ex ſeditione C. Gracci ortus eſt tribunatus Liuij Druſi, quem patres equitibus, qui ex lege Gracci iudicabant, oppoſuerũt. Ex hoc bellum ſociale, quod promiſſa à Liuio Druſo ciuitas non præſtaretur: ex hoc Mithridaticum, cũ Mithridates rex Ponti cõfiſus diſcordiæ Italiæ, multa ciuium millia, quæ in ſuo regno negociabantur, iuſsit interfici. Ex hoc bella ciuilia Mariana, cum Marius prouinciam & bellum Mithridaticum L. Syllæ vellet eripere. Ex horum ſeminibus Sertorianum, Lepidanum, coniuratio Catilinę, poſtremò Pompeianũ. Hinc Cæſaris regnum, quo occiſo, bella ciuilia, Antonianum, Philippenſe Bruti & Caſsij: Siculum Sexti Pompei, Actiacum. Tandem reſpublica in monarchiam & tyrannidem verſa eſt. *Scipio Naſica.* *Belli Punici origo.* K *Negociũ quam ociũ Ro. melius.* L

Quibus vitiorum gradibus aucta ſit in Romanis cupido regnandi. Caput XXXI.

NAm quando illa quieſceret in ſuperbiſsimis mentibus, donec cõtinuatis honoribus ad poteſtatem regiam perueniret? Honorũ porro continuandorũ facultas non eſſet, niſi ambitio præualeret. Minime autem præualeret ambitio, niſi in populo auaritia luxuriaq́ corrupto. Auarus verò luxurioſuſq́ populus ſecundis rebus effectus eſt, quas Naſica ille prouidentiſsimè cauendas eſſe cenſebat, quando ciuitatem hoſtium maximam, fortiſsimam, opulentiſsimámque nolebat auferri: vt timore libido premeretur: libido preſſa non luxuriaretur, luxuriaq́ cohibita nec auaritia graſſaretur. Quibus vitiis obſeratis, ciuitati vtilis virtus floreret & creſceret, eique virtuti libertas cõgrua permaneret. Hinc etiam erat, & ex hac prouidentiſsima patriæ charitate veniebat, quòd idem ipſe veſter pontifex maximus à ſenatu temporis illius, quod ſæpe dicendum eſt, electus, ſine vlla ſentẽtiarum diſcrepãtia* vir optimus caueam theatri[a] ſenatum conſtruere molientem, ab hac diſpoſitione & cupiditate cõpeſcuit: Perſuaſitq́ oratione grauiſsima, ne Græcam luxuriã[b] virilibus patriæ moribus paterẽtur obrepere, & ad virtutem labefactandam eneruandámque Romanam peregrinæ conſentire nequitiæ, tantúmque authoritate valuit, vt eius verbis cõmota ſenatoria prouidentia, etiam ſubſellia quibus ad horam[c] congeſtis in ludorum ſpectaculo iam vti ciuitas cœperat, deinceps prohiberet apponi. Quanto ſtudio iſte ab vrbe Roma ludos ipſos ſcenicos[d] abſtuliſſet, ſi authoritati eorum, quos deos putabat, reſiſtere auderet, quos eſſe noxios dæmones non intelligebat: aut ſi intelligebat, placandos etiam ipſe potius, quàm contemnendos ‡ deos ‡ exiſtimabat. Nondum enim fuerat declarata gentibus ſuperna doctrina quæ fide cor mundãs ad cœleſtia vel ſupercœleſtia capeſſenda, humili pietate humanum mutaret affectum, & à dominatu ſuperborum dæmonum liberaret. ** diſcretione.* M

a CAueam theatri.) Liuius libro 48. & Valerius de inſtitut. antiquis. Vale. Meſſala & Caius cenſores theatrum faciendum locauerant, in quo Popu. Roma. ſedens ſpectaret ludos. Naſica id ne fieret in ſenatu obtinuit, tanquam publicis moribus nociturum. Ita S. C totus ille Theatricus apparatus deſtructus eſt, cautúmque eodem S. C. ne quis in vrbe aut propius mille paſſus ſubſellia imponeret, ſe- *Theatrũ Romæ.*

A ret, ſedénſve ludos ſpectaret. Paulo ante Punicum bellum tertiũ Pop. Ro. per aliquot 2000t ſpectauit ſtans vſque ad deletã Corinthũ, quo tempore L. Mummius ludis, quos in triumpho fecit, Theatrũ erexit, ſed temporariũ. Primum manſurum Theatrum Pompeius Magnus Romæ extruxit lapide quadrato, authore Cor. Tacito lib. xiiij. ad exemplum illius, quod Mitylenis viderat bello Mithridatico. a Cauea.) Alibi alia. in Theatro locum medium ſignificat, in quo poſtea fuerũt equitum ſedes per cuneos diſtinctæ: interdum etiam pro conſenſo totius Pop. accipitur, vt Seruius viij. Aenei. ait. b Græcam luſoriam.) Græci multis ſeculis ante Ro. theatra habuerant, & nomẽ ipſum Græcum rem ex Græcia deductam oſtendit. Dicitur enim à θεάομαι quod eſt ſpectare. c Ad horam.) Ad tempus. nam theatra Romæ ante fuerunt tẽporaria, quam manſura, & ſicut Tacitus inquit, ſubitariis gradibus, & ſcena in tempus ſtructa. d Ludos ipſos ſcenicos.) Qui in ſcena exhibebantur: de quibus proximo libro.

Cauea Theatri.

De Scenicorum inſtitutione ludorum.
Caput XXXII.

VEruntamen ſcitote qui iſta neſcitis: & qui vos iſta ſcire diſsimulatis, aduertite, qui aduerſus liberatorẽ à talibus dominis ꝗ liberati ꝗ murmuratis: ludi ſcenici, ſpectacula turpitudinum [a], & licentia vanitatum, non hominum vitiis, ſed deorum veſtrorum iuſsis Romanis inſtituta [a] ſunt. Tolerabilius diuinos honores [b] deferretis illi Scipioni, B quàm deos eiuſmodi coleretis. Neque enim erant illi dij, ſuo pontifice meliores. Ecce attendite, ſi mens tam diu potatis erroribus ebria, vos aliquid ſanum conſiderare permittit: Dij propter ſedandam corporum peſtilentiam ludos ſibi ſcenicos exhiberi iubebant: pontifex autem veſter propter animorum cauendam peſtilentiam, ipſam ſcenam conſtrui prohibebat. Si aliqua luce mentis animum corpori præponitis, eligite quem colatis. Neque enim & illa corporum [c] peſtilentia ideo conquieuit, quia populo bellicoſo & ſolis antea ludis Circenſibus aſſueto [d] ludorum ſcenicorum delicata ſubintrauit inſania, ſed aſtutia ſpirituum nefandorum præuidens illam peſtilentiam iam fine debito ceſſaturam, aliam longe grauiorem, qua plurimum gaudet, ex hac occaſione non corporibus, ſed moribus curauit immittere, quæ animos miſerorum tantis obcæcauit tenebris, tanta deformitate fœdauit, vt etiam modo, quod incredibile forſitan erit, ſi à noſtris poſteris audietur, Romana vrbe vaſtata quos peſtilẽtia iſta poſſedit, atque inde fugientes, Carthaginem peruenire potuerunt, in theatris quotidie certatim pro hiſtrioni- C bus [e] inſanirent.

** Romæ inſtituti.*

a SPectacula turpitudinum.) Nam fœdiſsima & viſu fiebant, & auditu dicebantur. b Tolerabilius diuinos honores.) Tertullianus in Apologetico dicit ſatius fuiſſe deos fieri, ſapientiæ Socratem, iuſtitiæ Ariſtidem, militiæ Themiſtoclem, eloquentiæ Ciceronem, fœlicitatis Syllam, opum Craſſum, ſublimitatis Põpeium, grauitatis Catonem: hi enim dijs ipſis præſtabant hiſce rebus. Nõ diſsimularunt multi veterũ bonos viros meliores dijs ſuis eſſe. Sic Seneca lib. de trãquillitate vitæ ſecundo: Catonẽ Vticenſem certius viri ſapientis fuiſſe exemplum, ꝙ Herculem, aut Vlyſſem, affirmat. Eundem Lucanus verum patriæ parentem nominat, digniſsimum aris Romanis. c Neque enim & illa corporum.) Liuius lib. vij. Neque tamen ludorum primum initium procurandis religionibus inſtitutũ, aut religione animos, aut corpora morbis leuauit. d Solis antea ludis Circenſibus aſſueto.) Circenſes ludos primus Romæ fecit Romulus, quarto menſe ab vrbe condita, vt ſcribit Fabius Pictor, quo die Sabinas rapuit. Longius tempus alij tradunt, quod magis crediderim. Circenſes dictos ſcribit Seruius, quod enſibus circundarentur. Nam cum rudis vetuſtas non loca huiuſmodi ludis apta ædificaſſet, inter enſes & flumina eos agebant, vt ignauia vtrinque præſens eſſet periculum. Poſtea Tarquinio Priſco rege locus eſt deſignatus circo, qui poſtmodum maximus eſt dictus. vt Liuius refert, ſingulis annis iſti ludi ſunt celebrati, & magni, ac Romani, & Circenſes variè dicti. Equi & pugiles certabãt. Sacri fuerunt Conſo, quẽ Græci ἵππιον Ποσειδῶνα vocant, id eſt, Neptunum equeſtrem, cuius templũ Dionyſius ait ab Euandro in Latio erectum, diemq́; feſtum ſtatuit, quem illi ἱπποκρατίαν. Latini Conſualia nominant: quo die ceſſabant ab operibus equi & muli, ſertiſq́; redimebantur. d Solis antea ludis.) Valerius de inſtitutis, & Liuius li. vij. authores. e Pro hiſtrionibus.) Non ſe pro hiſtrionibus gerebant, nec ſic intelligendus Auguſtinus, quod non admoneret, niſi quidam ſic exiſtimarent, ſed quod ſtudio ſpectandi hiſtriones inſaniebant.

Viri præſtantes.

Circenſes ludi.

Conſus ἱπποκράτωρ.

De vitiis Romanorum quos patriæ non correxit euerſio. Caput XXXIII. D

OMnes amentes, quis eſt hic tantus non error, ſed furor, vt exitium veſtrum ſicut audiuimus plangentibus Orientalibus populis, & maximis ciuitatibus in remotiſsimis terris, publicum luctum mœroremq́; ducentibus vos theatra quæreretis, intraretis, impleretis, & multo inſaniora quàm fuerant antea faceretis? Hanc animorum labem ac peſtem, hanc probitatis & honeſtatis euerſionem vobis Scipio ille metuebat, quando conſtrui theatra prohibebat: quando rebus proſperis vos facile corrumpi, atque euerti poſſe cernebat: quando vos ab hoſtili terrore ſecuros eſſe nolebat. Neque enim cenſebat ille fœlicem eſſe rempublicam, ſtantibus mœnibus, ruentibus moribus: ſed in vobis plus valuit quod dæmones impij ſeduxerunt, quàm quòd homines prouidi præcauerunt. Hinc eſt quod mala quæ facitis vobis imputari non vultis: mala vero quæ patimini, Chriſtianis tẽporibus imputatis. Neque enim in veſtra ſecuritate pacatam rempublicam, ſed luxuriam quæritis impunitam, E qui deprauati rebus proſperis, nec corrigi potuiſtis aduerſis. Volebat vos ille Scipio terreri ab hoſte, ne in luxuriam flueretis, vos nec contriti [a] ab hoſte luxuriam repreſsiſtis: perdidiſtis vtilitatem calamitatis [b] & miſerrimi facti eſtis, & peſsimi permanſiſtis. Et tamen quod viuitis dei eſt, qui vobis parcendo admonet, vt corrigamini pœnitendo: qui vobis etiam ingratis præſtitit, vt vel ſub nomine ſeruorũ eius, vel in locis martyrum eius hoſtiles manus euaderetis.

a VOs nec contriti.) Quia Carthagine effuſiſsimo ſtudio ludos ſpectabatis. b Perdidiſtis vtilitatem calamitatis.) Qua homines emendantur, & icti ſapiunt, & pro merito eis deputatur cum patienter aduerſa tolerant. Plato in Gorgia calamitates, ac ſupplicia, & ipſis qui perferunt, & ſpectatoribus vtilia eſſe, ait. vtrique enim redduntur meliores, illi dolore: hi exemplo.

De clementia dei, quæ vrbis excidium temperauit. Caput XXXIIII.

ROmulus & Remus Aſylum [a] conſtituiſſe perhibentur, quò quiſquis confugeret, ab omni noxa liber eſſet, augere quærentes creandæ F multitudinem ciuitatis. Mirandum in honorem Chriſti præceſsit exemplum. hoc conſtituerunt euerſores vrbis, quod conſtituerant antea conditores. Quod autem magnum ſi hoc fecerunt illi, vt ciuium ſuorum numerus ſuppleretur, quod fecerunt iſti, vt ſuorum hoſtium numeroſitas ſeruaretur? Hæc & talia, ſi qua vberius & commodius potuerit, reſpondeat inimicis ſuis redempta familia domini noſtri Ieſu Chriſti, & peregrina ciuitas regis Chriſti.

a ASylum.) Locus eſt ſacer, vnde fas non erat quenquam rapere. nã inde habet nomen. συλῶ nãque eſt rapio, & ἄνευ τοῦ α, id eſt, priuatiuum. Hinc per lambdaciſmum factum eſt Aſylum pro Aſyrũ. Seruius lib. viij. Aeneid. tametſi συλᾶν eſt etiam ἀφαιρεῖν, hoc eſt, tollere, auferre: vt apud Home. τεύχεα συλήσας. abſtulit pulchra arma. Poſtquam Hercules migrauit à terris, nepotes eius timentes inſidias eorum, quos auus afflixerat, Athenis ſibi primum Aſylum, hoc eſt tẽplum miſericordiæ collocarũt, vnde nullus poſſet abduci. quod etiam Statius dicit: Herculeos fama eſt fundaſſe nepotes. Aſylum Romulus & Remus ſtruxerũt inter arcem & Capitolium, loco Intermontio nominato, vt multitudo facinoroſorũ ſpe impunitatis eò conflueret ad nouam vrbem incolendam. Cui deo diuæve templum ſit pro Aſylo erectum non conſtat, & Dionyſius ignorare ſe dicit. Sunt qui Vaioui tradant: celebrabatur tamen Aſyli lucus, quarto nonas Febr. Ouid. ij. Faſt. In Græcia & Aſia multa fuerunt Aſyla. Tiberius Cæſar perniciſſe nimiam illorum licentiam, iura omnibus ferè illis ademit, vt Suetonius & Tacitus perhibent.

Aſylum.

G *De latentibus inter impios eccleſiæ filiis, & de falſis intra eccleſiam Chriſtianis.* *Caput* XXXV.

MEminerit ſanè in ipſis inimicis ſuis latere ciues futuros, ne infructuoſum vel apud ipſos putet, quod, donec perueniat ad cõfeſſos[a] portat infenſos: ſicut ex illorum numero etiã dei ciuitas habet ſecum, quandiu peregrinatur in mundo, connexos cõmunione ſacramẽtorum: nec ſecum futuros[b] in æterna ſorte ſanctorum, qui partim in occulto, partim in aperto ſunt. Qui etiã cum ipſis inimicis aduerſus deum, cuius ſacramentum gerũt, murmurare nõ dubitant: modo cum illis theatra, modo eccleſias nobiſcum replentes. De correctione autem quorundam etiam taliũ multò minus eſt deſperãdum, ſi apud apertiſsimos aduerſarios prædeſtinati amici latitant, adhuc ignoti etiam ſibi. Perplexæ quippe ſunt iſtæ duæ ciuitates in hoc ſeculo inuicemq; permixtæ, donec vltimo[c] iudicio dirimantur: de quarũ exortu & procurſu, & debitis finibus, quod dicendũ arbitror, quãtum diuinitus adiuuabor, expediã propter gloriam ciuitatis dei, quæ alienis à contrario[d] comparatis clarius eminebit.

a DOnec perueniat ad confeſſos.) Ad declarationem vltimam, quid quiſque confiteatur, quod tunc demum fiet, quum aperiti erunt
H conſcientiarum libri, id eſt, in futura vita. b Nec ſecum futuros.) Iuxta illud domini, Multi vocati, pauci electi. c Donec vltimo.) Sic in Euangelio: Angeli ſeparabunt malos de medio iuſtorũ in conſummatione ſeculi. d Quæ alienis à contrario.) Sic Ariſtoteles: Contraria inter ſe collata liquidius dignoſcuntur.

De quibus cauſis ſequenti diſputatione ſit diſſerendum. *Caput* XXXVI.

SEd adhuc quædam mihi dicenda ſunt aduerſus eos, qui Romanæ reipublicæ clades in religionem noſtram referũt: quã diis ſuis ſacrificare prohibentur. Commemoranda enim ſunt, quæ & quanta occurrere potuerint: vel ſatis eſſe videbuntur mala, quæ illa ciuitas pertulit, vel ad eius imperium pertinentes prouinciæ, antè quàm eorũ ſacrificia prohibita fuiſſent: quæ omnia proculdubio nobis tribuerẽt, ſi iam vel illis clareret noſtra religio, vel ita eos à ſacris ſacrilegis prohiberet. Deinde monſtrandum eſt, quos eorum mores, & quam ob cauſam verus deus ad augendum imperium adiuuare dignatus eſt, in cuius poteſtate ſunt regna omnia:[a] quàmque nihil eos adiuuerint hi, quos deos putant: quin potius quantum decipiendo & fallendo nocuerint. Poſtremò aduerſus eos dicetur,
I qui manifeſtiſsimis documentis confutati atque conuicti conantur aſſerere, non propter vitæ præſentis vtilitatem, ſed propter eam quæ poſt mortem futura eſt, colendos eſſe deos. Quæ, niſi fallor, quæſtio multò erit operoſior,[b] & ſublimiori diſputatione dignior, vt & contra Philoſophos in ea diſſeratur: nõ quoſlibet,[c] ſed qui apud illos excellentiſsima gloria clari ſunt, & nobiſcum multa ſentiunt: ſcilicet de animæ immortalitate, & quòd deus verus mundum condiderit, & de prouidentia eius qua vniuerſum quod condidit, regit. Sed quoniam & ipſi in illis quæ contra nos ſentiunt, refellendi ſunt, deeſſe huic officio non debemus: vt refutatis impiis contradictionibus pro viribus, quas deus impartiet, aſſeramus ciuitatem dei, verámque pietatem, & dei cultum, in quo vno veraciter ſempiterna beatitudo promittitur. Hic itaque modus ſit huius voluminis, vt deinceps diſpoſita ab alio ſumamos exordio.

a IN cuius poteſtate ſunt regna omnia.) Sic Matth. 28. Chriſtus loquitur: Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra. b Operoſior.) Difficilior, maioris operæ. c Non quoſlibet.) Non vulgares aut extremæ notæ. id eſt enim quilibet interdum, vt apud Græcos [illegible] K frequens. Hoc capite Auguſtinus quid hactenus fecerit, quidque facturus poſthac ſit, breuiter exponit.

FINIS.

ELENCHVS CAPITVM SECVNDI LIBRI DE CIVITATE DEI, AD MARCELLINVM.

1 De modo qui neceſsitati diſputationis adhibendus eſt.
2 De his quę primo volumine expedita ſunt.
3 De aſſumenda hiſtoria, qua oſtenditur quæ mala acciderint Romanis, cũ deos colerẽt, ante quàm religio Chriſtiana creſceret.
4 Quòd cultores deorum nulla vnquam à diis ſuis pręcepta probitatis acceperint, & in ſacris eorum turpia quæque celebrauerint.
5 De obſcœnitatibus, quibus mater eorum à cultoribus ſuis honorabatur.
6 Deos Paganorum nunquam bene viuẽdi ſanxiſſe doctrinam. L
7 Inutilia eſſe inuenta philoſophica ſine authoritate diuina, vbi quemque ad vitia pronum magis mones quod dij fecerint, quàm quod homines diſputauerint.
8 De ludis ſcenicis, in quibus dij non offenduntur editione ſuarum turpitudinum ſed placantur.
9 Quid Romani veteres de cohibenda poëtica licentia ſenſerint, quam Græci deorum ſecuti iudicium, liberam eſſe voluerunt.
10 Qua nocendi arte dæmones velint vel falſa de ſe crimina vel vera narrari.
11 De ſcenicis apud Græcos in reipublicæ adminiſtrationem receptis, eo quòd placatores deorum iniuſte ab hominibus ſpernerentur.
12 Quod Romani auferẽdo libertatem poëtis in homines, quam dederunt in deos, melius de ſe quàm de diis ſuis ſenſerint.
13 Debuiſſe intelligere Romanos, quòd dij eorũ, qui ſe turpibus ludis coli expetebãt, indigni eſſent honore diuino. M
14 Meliorem fuiſſe Platonem, qui poëtis locũ in bene morata vrbe non dederis, quàm hos deos qui ſe ludis ſcenicis voluerint honorari.
15 Quod Romani quoſdam ſibi deos non ratione, ſed adulatione inſtituerint.
16 Quod ſi diis vlla eſſet cura iuſtitiæ, ab eis Romani accipere debuerins præcepta viuendi potius, quàm leges ab aliis hominibus mutuare.
17 De raptu Sapinarum aliiſque iniquitatibus, quę in ciuitate Romana, etiam laudatis viguere temporibus.
18 Quæ de moribus Romanorũ, aut metu cõpreſsis, aut ſecuritate reſolutis Saluſtij prodat hiſtoria.
19 De corruptione Romanæ reipublicæ priùs, quàm cultum deorum Chriſtus auferret.
20 Quali velins fœlicitate gaudere, & quibus moribus viuere qui tempora Chriſtianæ religionis incuſant.
21 Quæ ſentensia fuerit Ciceronis de Romana republica.

Quod

A 22 Quod diis Romanorum nulla vnquam cura fuerit, ne malis moribus reſpub. deperiret.

23 Varietates rerum temporalium non ex fauore aut impugnatione dæmonum, ſed ex dei veri pendere iudicio.

24 De Syllanis actibus, quorum ſe dæmones oſtentauerunt adiutores.

25 Quantum maligni ſpiritus ad flagitia incitent homines, cùm cõmittendis ſceleribus quaſi diuinam exempli ſui interponunt authoritatem.

26 De ſecretis dæmonum monitis, quæ pertinebant ad bonos mores, cum palàm in ſacris eorum omnis nequitia diſceretur.

27 Quãta euerſione publicæ diſciplinæ Romani diis ſuis placandis ſacrauerint obſcœna ludorum.

28 De Chriſtianæ religionis ſalubritate.

29 De abiiciendo cultu deorum, cohortatio ad Romanos.

DIVI AVRELII AVGVSTINI episcopi ad Marcellinum de Ciuitate Dei, Liber Secundus.

B

De modo qui neceſsitati diſputationis adhibendus eſt. *Caput primum.*

SI Rationi perſpicuæ veritatis infirmus humanæ conſuetudinis ſenſus non auderet obſiſtere, ſed doctrinæ ſalubri languorem ſuum tanquam medicinæ ſubderet, donec diuino adiutorio fide pietatis impetrante ſanaretur, non multo ſermone opus eſſet ad conuincendum quemlibet vanę opinationis errorem, his qui rectè ſentiunt, & ſenſa verbis ſufficientibus explicant. Nunc verò quoniam ille eſt maior & tetrior inſipientium morbus animorum, quo irrationabiles motus ſuos etiam poſt rationem plene redditam, quanta homini ab homine debetur, ſiue nimia cæcitate, qua nec aperta cernuntur, ſiue obſtinatiſsima peruicacia, qua & ea quæ cernuntur, non feruntur, tãquam ipſam rationẽ veritatemq; defendunt, fit neceſsitas [a] copioſius dicendi plerunque res claras, C velut eas non ſpectantibus intuendas, ſed quodammodo tangendas, palpantibus & conniuentibus offeramus. Et tamen quis diſceptandi finis erit & loquendi modus, ſi reſpondendum eſſe reſpondentibus ſemper exiſtimemus? Nam qui vel nõ poſſunt intelligere quod dicitur, vel tam duri ſunt aduerſitate mentis, vt etiam ſi intellexerint nõ obediant, reſpondẽt vt ſcriptum eſt, & loquuntur iniquitatem atque infatigabiliter vani ſunt. Quorum dicta cõtraria ſi toties velimus refellere, quoties obnixa fronte ſtatuerunt, nõ curare * quid dicant, dum quocunque modo noſtris diſputationibus cõtradicant, quàm ſit infinitũ & ærumnoſum & infructuoſum vides. Quam ob rem nec teipſum mi fili Marcelline, nec alios quibus hic labor noſter in Chriſti charitate vtiliter ac liberaliter ſeruit, tales meorũ ſcriptorũ velim iudices, qui reſponſionem ſemper deſiderent, cum his quæ leguntur audierint aliquid contradici, ne fiant ſimiles earum muliercularum, quas cõmemorat Apoſtolus: Semper diſcentes, & ad veritatis ſcientiam nunquam peruenientes.

** nec cogitare.*

2. Tim. 3.

IOAN. LODO VIVIS VALENT. in Secundum librum de Ciuitate Dei, D. Aurelij Auguſtini commentaria. Tomus quintus.

FIt neceſsitas.) Figura Græca. [illegible] apud Demoſthenem. quod eſt apud illos frequentiſsimum: tametſi apud Latinos ſit hęc loquẽdi forma: Neceſsitas eſt vt labores, ſicut apud Quintilianum. a D

De his quæ primo volumine expedita ſunt. *Caput II.*

SVperiore itaque libro cum de Ciuitate dei dicere inſtituiſſem, vnde hoc vniuerſum opus illo adiuuante in manus ſumptum eſt, occurrit mihi reſpondendum eſſe primitus eis, qui hæc bella, quibus mundus iſte conteritur, maximéque Romanę vrbis recentem à Barbaris vaſtationem Chriſtianę religioni tribuunt, qua prohibentur nefandis ſacrificijs ſeruire dæmonibus *: cum potius hoc deberent tribuere Chriſto, quod propter eius nomen contra inſtitum morémque bellorum eis quò confugerent, religioſa & ampliſsima loca Barbari libera præbuerunt, atque in multis famulatum debitum Chriſto: non ſolum verum, ſed etiam timore confictum, ſic honorauerunt, vt quod in eos belli iure fieri licuiſſet, illicitum ſibi eſſe iudicarent. Inde incidit quæſtio, cur hæc diuina beneficia etiam ad impios ingratóſque peruenerint? & cur illa itidem dura, quæ hoſtiliter facta ſunt, pios cum impiis pariter afflixerint? E Quam quæſtionem [a] per multa diffuſam, in huius æui quotidianis, vel dei muneribus, vel hominum cladibus: quæ quoniam * vtraque bene vel male viuentibus permixte atque indiſcrete ſæpe accidunt, ſolẽt multos mouere, vt pro ſuſcepti operis neceſsitate diſſoluerem, aliquantum immoratus ſum, maxime ad conſolandas ſanctas fœminas & pie caſtas, in quibus ab hoſte aliquid perpetratum eſt, quod intulit verecundiæ dolorem, & ſi non abſtulit pudicitiæ firmitatem, ne pœniteat eas vitæ, apud quas non * † eſt vnde poſsit pœnitere nequitiæ. Deinde pauca dixi in eos, qui Chriſtianos aduerſis illis rebus affectos, & præcipue pudorem humiliatarũ fœminarum, quamuis caſtarum atq; ſanctarum, proteruitate impudẽtiſsima exagitant, cum ſint nequiſsimi & irreuerentiſsimi, & longe ab eis ipſis Romanis degeneres: quorum præclara multa laudantur, & literarum memoria celebrantur, imò illorum gloriæ vehementer aduerſi. Romam quippe [b] cura ſtructam † veterum auctamq; laboribus, fœdiorem ſtantem fecerant quàm ruentem: quandoquidem in ruina eius F lapides & ligna, in iſtorum autem vita omnia, non murorum, ſed morum monumenta † atque ornamenta ceciderunt, cum funeſtioribus eorum corda cupiditatibus quàm ignibus tecta illius vrbis arderent. Quibus dictis, primũ terminaui librũ: deinceps itaq; dicere inſtitui quãta mala ciuitas illa perpeſſa ſit ab origine ſua: ſiue apud ſeipſam, ſiue in prouinciis iam ſibi ſubiectis, quæ omnia Chriſtianæ religioni tribuerẽt, ſi iam tunc Euangelica doctrina aduerſus falſos & fallaces eorum deos teſtificatione liberrima perſonaret.

** aliàs ſeruire dæmoniorũ malis dæmonibus.*

** al. cladibus quorũ vtraque.*

** † al. vitæ quas non.*

† partam.

† al. munimenta.

QVam quæſtionem.) Illa erat præcipua quæſtio eorum Philoſophorum, qui dei prouidentia mundum negabant regi, vt Plutarchus ſcribit libro de placitis Philoſophorum primo. a b Romam quippe.) In vetuſto exemplari, quod mihi vir & literarum & literatorum amantiſsimus M. Laurinus ſancti Donatiani Brugẽſis decanus accommodauit, ſic ſcribebatur: Romam quippe partã veterum auctámque laboribus. alibi paratam.

M. Laurinus.

De aſſumenda hiſtória, qua oſtenditur, quæ mala acciderint Romanis, cum deos colerent, antequam religio Chriſtiana creſceret. *Caput III.*

MEmento autem me iſta commemorãtem adhuc cõtra imperitos agere, ex quorum imperitia illud quoq; ortũ eſt vulgare prouerbiũ:

G Pluuia defecit[a] cauſa Chriſtiani § nominis §. Sunt nanque qui eorum ſtudiis liberalibus inſtituti, amant hiſtoriam, qui facillime iſta nouerunt. Sed vt nobis ineruditorũ turbas infeſtiſsimas reddant, ſe noſſe diſsimulant, atq; hoc apud vulgus affirmare nituntur, clades quibus per certa interualla locorũ & temporum genus humanũ oportet affligi,[b] cauſa accidere nominis Chriſtiani, quod cõtra deos ſuos ingenti fama & præclariſsima celebritate per cuncta diffunditur. Recolãt ergo nobiſcũ antequã Chriſtus veniſſet in carne: antequã eius nomẽ ea, cui fruſtra inuident, gloria populis innoteſceret: quibus calamitatibus res Romanæ multipliciter varieq; cõtritæ ſunt, & in his defendãt ſi poſſunt deos ſuos, ſi propterea coluntur, ne iſta mala patiantur cultores eorum, quorum ſi quid nunc paſsi fuerint nobis imputãda eſſe contendunt. Cur enim ea quę dicturus ſum permiſerũt accidere cultoribus ſuis, antequã eos declaratum Chriſti nomen offenderet, eorumq; ſacrificia prohiberet?

Chriſtianũ nomen quã olim Ro. exoſum.

a Pluuia defecit.) Significat ita dictum illud fuiſſe ab impiis hominibus iactatum, vt quicquid mali accideret, imputandũ eſſe Chriſtianis iudicarent. Tertullianus: Prætexentes ſanè ad odij defenſionem illã quoque vanitatem, quod exiſtiment omnis publicæ cladis, omnis popularis incõmodi Chriſtianos eſſe cauſam. Si Tiberis aſcendit in mœnia, ſi Nilus non aſcendit in arua, ſi cœlũ ſtetit, ſi terra mouit, ſi fames, ſi lues, ſtatim Chriſtianus ad leonem acclamatur. Cyprianus cõtra Demetrianum: Sed enim quum dicas plurimos cõqueri, quòd bella crebrius
H ſurgant, quòd lues, quòd fames ſæuiant, quòd imbres, quòd pluuias ſerena longa ſuſpendant, nobis imputari, vltrà tacere nõ oportet. b Oportet affligi.) ~~Inferente forte rerum humanarum mire viciſsitudinarum, & fato illo, quo ipſa eſt omnipotentis dei voluntate~~

Quòd cultores deorum nulla vnquam à diis ſuis præcepta probitatis acceperint, & in ſacris eorũ turpia quæque celebrauerint. Caput IIII.

PRimo ipſos mores ne peſsimos haberẽt, quare dij eorum curare noluerũt? Deus enim verus eos, à quibus non colebatur, merito neglexit. Dij autem illi, à quorum cultu ſe prohiberi homines ingratiſsimi cõqueruntur, cultores ſuos ad bene viuendum quare nullis legibus adiuuerunt? Vtiq; dignũ erat, vt quomodo iſti illorũ ſacra, ita illi iſtorum § vitã, aut § facta curarent. Sed reſpõdetur, quod voluntate propria quiſq; malus eſt. Quis hoc negauerit? Veruntamen pertinebat ad conſultores deos, vitæ bonæ præcepta non occultare populis cultorib[9] ſuis, ſed clara prædicatione prębere: per vates etiam conuenire atq; arguere peccantes: palàm minari pœnas male agentibus, præmia recte
I viuentibus polliceri. Quid vnquam tale in deorũ illorũ templis, prompta & eminenti voce concrepuit? Veniebamus nos etiam aliquando adoleſcentes ad ſpectacula ludibriaq; ſacrilegiorum:[a] ſpectabamus arreptitios,[b] audiebamus ſymphoniacos[c] ludis turpiſsimis, qui diis deabuſq; exhibebantur: oblectabamur[d] cœleſti virgini & Berecynthiæ matri deorum omnium. Ante cuius lecticam die ſolenni lauationis eius,[e] talia per publicum cantitabãtur à nequiſsimis ſcenicis,[f] qualia nõ dico matrem deorum, ſed matrẽ qualiumcunque ſenatorũ, vel quorũlibet honeſtorũ virorum: immo verò qualia nec
« matrem ipſorũ ſcenicorũ deceret audire. Habet enim
« quiddam erga parentes humana verecundia, quod nec
« ipſa nequitia poſsit auferre. Illam enim turpitudinẽ obſcœnorum dictorũ atq; factorum, ſcenicos ipſos domi ſuę proludendi[g] cauſa coram matribus ſuis agere puderet, quam per publicũ agebant corã deorum omniũ matre, ſpectante & audiente vtriuſq; ſexus frequentiſsima multitudine. Quæ ſi illecta curioſitate adeſſe potuit circumfuſa, ſaltem offenſa caſtitate debuit abire confuſa. Quæ ſunt ſacrilegia, ſi illa erant ſacra? aut quæ inquinatio, ſi illa lauatio? Et hęc fercula[h] appellabãtur, quaſi ce- K lebraretur conuiuiũ, quo velut ſuis epulis immũda dæmonia paſcerẽtur. Quis enim nõ ſentiat cuiuſmodi ſpiritus talibus obſcenitatibus delectẽtur: niſi vel neſciens vtrũ omnino ſint vlli immũdi ſpiritus eorum nomine decipientes: vel talẽ agens vitã, in qua iſtos potius quàm deum verum & optet propicios, & formidet iratos.

Berecynthia deûm mater.

a LVdibria ſacrilegiorum.) Inuertit illud ſacra ludorum, vel ludos ſacros. b Spectabamus arreptitios.) Locus hic poſtulat, vt de matre deũm nonnulla dicã. Diodorus Siculus libro ſuæ bibliothecæ quarto, de matre deũm nõ vno modo narrat fabulam. Primũ enim ſcribit. Cœlũ ex Titæa coniuge liberos ſuſcepiſſe quinque & quadraginta, muliebris ſexus duos, Reginã, & Opem: quarũ Reginã ætate & prudẽtia pręſtantiorẽ, in gratiam matris fratres omnes educaſſe, ideo dictã matrem deum, nupſiſſéque Hyperioni fratri, ex quo Solẽ & Lunam genuerit: qui quũ ſcelere auunculorũ interiſſent, ipſa in furorẽ verſa, cũ tympanis, cymbaliſque terrã ſuę ditionis peragraſſe, moremq; eiuſmodi manſiſſe poſt eius fatum. Addit Diodorus aliã fabulam: Menoẽ vetuſtiſsimũ Phrygię regẽ, ex vxore Dindimene filiã procreaſſe, quã exponi iuſſerit in monte Cybelo, infantẽ à feris enutritam euaſiſſe in admirabilem pulchritudinẽ, inuentamq; à muliere paſtoria educatam pro ſua, dictamq; à monte in quo eſſet expoſita Cybelem. multas artes ingenij acumine & inueniſſe & edocuiſſe mortales: ſicut cantum tibiæ, luſus, choreas, cymbalorũ tympanorumq; ſonitus, artem prætereà veterinariam, & infantium morbis lenimenta, quibus quàm multi curarentur pueri, idcirco eam magnam matrem nominatam eſſe. quæ cum adoleuiſſet iuuenẽ amaſſe terræ illius, nomine Atym, ex eoq; grauidã eſſe, à Menoẽ matre, qui famã de virtute factiſq; eius acceperat, reuocatã pro virgine: cuius flagitio cognito Atym & nutrices iuſſu regis affectos eſſe ſup
L plicio, Cybelẽ amore incenſam ex deſiderio Atys inſaniſſe, domóque paterna egreſſam ſolã cum fiſtula & tympano, paſsis crinibus totã regionem peragraſſe dementatam, veniſſeq; in Nyſam ad Dionyſiũ: aliquot vero annis poſt eam iam mortuã, cum & difficultate annonæ & morbo in Phrygia laboraretur, oraculo iuſsi ſint Phryges Atym & Cybelem venerari: hinc ſacra ceremoniaſque magnæ matris deum ortæ. Hæc ex Diodoro, haud dubie quin originẽ rei attulerit. Sed hanc alij Iouis, Iunonis, Neptuni, & Plutonis matrẽ fuiſſe autumãt, ideo Rheã & Latine Opem dictam: eandem eſſe Cybelem & Veſtam. Nec dubito quin hæc res geſta cõfundatur, vt nuſquam ferè non ſit in deorum fabulis, virginemq; haberi, nempe Veſtam, eamq; ob cauſam excidiſſe Atym iuuenem formoſiſsimum: quem cum illa adamaſſet, præcepiſſetq; ne cum muliere ſe vlla vnquam commiſceret, illeq; præcepto deę neglecto Nympham Sangaridem adamaſſet, à Cybele virilitate diminutus eſt, idcirco & ſacerdotibus gaudet in eum modũ deformatis. Et quoniam hanc Phrygij plurimum in Ida monte coluerunt, hinc nomẽ Idææ matris inuenit, & Berecynthiæ, à monte etiam eiuſdẽ Phrygiæ. Sacerdotes Gallos nuncupauerũt à Gallo amne Phrygiæ, cuius aqua phanaticos potantes reddit. Ipſi quoque Galli inſani caput per furorẽ rotant, cultriſq; faciem & muſculos corporis totius diſſecãt, morſibus quoq; ſeipſos impetunt, cum maiore ſe correptos furore, vel ſimulant vel re vera ſentiunt. Deam iſtam hoc eſt ingens in Ida ſaxum, quã incolæ deũ matrem vocabant, Romam legati aduexerunt, pridie Idus Aprileis, eoq; die feriæ eius celebrãtur, & ludi quę Megaleſia dixerũt. Liuius lib. xxix. ſic de matre Idęa loquens, inquit: In ædẽ victorię, quę eſt in palatio, pertulere deam pridie Idus Aprileis. Iſque dies feſtus fuit. populus frequens dona Deæ in palatium tulit, lectiſterniumque, & ludi fuere Megaleſia appellata. & lib. xxxvj. Per idem ferè tempus ędes
M matris magnæ Idææ dedicata eſt, quam Deam in P. Cornelius aduectã ex Aſia, P. Cornelio Scipione, cui poſtea Africano fuit cognomen, P. Licinio COSS. in palatium à mari detulerat, locauerant ædem faciendam M. Liuius, C. Claudius cenſores, M. Cornelio, Tito Sempronio conſulibus, terciodecimo anno poſtquam locata erat, dedicauit eã M. Iunius Brutus: ludique ob dedicationem eius facti, quos primos ſcenicos fuiſſe Antias Valerius eſt author, Megaleſia appellatos. Hęc Liuius, cum quibus Varro conſentit lib. de lingua Latina. iij b Arreptitios.) Lymphatos, furore correptos, quales erant Galli Berecynthiæ: hos arreptitios Auguſt. ſuper Gen. Arreptos ſpiritu nominat. c Symphoniacos.) Modulatores ἀπὸ τῆς συμφωνίας, id eſt, concentu, & modulatione. In feſto Cybeles multi edebantur ſonitus compoſiti, & ad numerum, vt tibiis, & tympanis, Ouid. lib. iiij. Faſtorum.

Protinus inflexo Berecynthia tibia cornu
 Flabit, & Idææ feſta parentis erunt.
Ibunt ſemimares, & inania tympana tundent:
 Aeráque tinnitus ære repulſa dabunt. Et poſt.
 Tibia dat Phrygios, vt dedit ante, modos.

Et tibiam Diodorus inuentũ eſſe dicit Cybeles. à qua doctus eſt Marſyas, qui cũ Apolline certauit. d Oblectabantur.) Locus non videtur carere mendo, ſic, vt puto legendus: Ludis turpiſsimis oblectabamur, qui diis deabuſque exhibebantur, cœleſtique virgini Berecynthię matri deorũ omnium. Hanc enim tametſi prolibus abundantẽ: tamẽ virginẽ dicebant eſſe, vt quæ eſſet etiam Veſta, tũ quod talis colitur à patre Menoẽ videri, & credi. e Die ſolenni lauationis eius.) Pridie Idus Aprilis, mater deũm magna pompa à Gallis ad Almonẽ fluuium producebatur, qui nõ procul ab vrbe Tiberi miſcetur, ibique ad confluentem du-

Mater deum.

Cybele quas artes inuenerit.

Atys.

Galli ſacerdotes.

Megaleſia.

Matris Ideæ ablutio.

A tem duorum amnium abluebatur veteri inſtituto. nam quo primum die ex Aſia illuc eſt aducta à ſacerdote lota eſt, iſque mos poſtea per ſingulos annos eſt ſeruatus. Lucanus in primo:

Et lotam paruo reuocant Almone Cybellem.

Apertius Ouidius in iiij.

Eſt locus in Tiberim, quo lubricus influit Almon,
Et nomen magno perdit in amne minor.
Illic purpurea canus cum veſte ſacerdos
Almonis Dominam ſacráque lauit aquis.

Prudentius in Martyrio Romani:

Nudare plantas ante carpentum ſcio
Lapis nigellus euehendus eſſedo,
Quem ad lauacrum præeundo ducitis,
Almonis vſque peruenitis riuulum.
Proceres togatos matris Idææ ſacris,
Muliebris oris clauſus argento ſedet,
Pedes remotis atterentes calceis.

f A nequiſsimis ſcenicis.) Primi annis ſingulis ludi ſcenici erant Megaleſia, in quibus hiſtriones ad nouū opus egredientes, mira laſciuia ſpurciſsima & turpiſsima queq; in matrem deûm, & Atym dictitabant: tum & alij per id tēporis etiam honeſtiſs. Romanorum cultu diſsimulato, vt noſci non poſſent, licentioſiſsime per vrbē vagabantur, nullis verbis ſactiſq; fœdis parcentes, vt author eſt Herodianus in Cōmodo. g Proludendi.) Exercendi ſui gratia, & meditādi artem. h Et hæc fercula.) *Fercula.* A ferendo, quod in ſolennu, ſiue triumphi ferrentur, ac geſtarentur reuerenter, vt in ſacrificiis, ludiſque deorum ſimulachra, clarorum virorū ſtatuæ in triumphis imagines vrbium deuictarum, arma hoſtibus detracta, pecuniæ captiuæ, & reliqua ſpolia. ſic Cicero, & Suetonius, & cæteri. At quæ ſacris menſæ apponūtur, quoniam lancibus feruntur ſolicite & quaſi reuerenter, Fercula nominantur.

B *De obſcœnatibus, quibus mater deorum à cultoribus ſuis honorabatur. Capue V.*

NEquaquam iſtos, qui flagitioſiſsimæ conſuetudinis vitiis oblectari magis quàm obluctari ſtudent, ſed illum ipſum Naſicam Scipionē, qui vir optimus à ſenatu electus eſt, cuius manibus eiuſdem dæmonis ſimulachrū ſuſceptum eſt, in vrbémque peruectum, habere de hac re iudicem vellem. Diceret nobis, vtrum matrem ſuam tam optime de republica vellet mereri, vt ei diuini honores decernerentur: ſicut & Græcos & Romanos aliáſque gentes conſtat quibuſdam decreuiſſe mortalibus, quorum erga ſe beneficia magnipenderant, eóſque immortales factos atque in deorum numerum receptos eſſe crediderant. Profecto ille tantam fœlicitatem ſuæ matri, ſi fieri poſſet, optaret. Porrò ſi ab illo deinde quæreremus, vtrum inter eius diuinos honores vellet illa turpia celebrari: nónne ſe malle clamaret, vt ſua mater ſine vllo ſenſu mortua iaceret, quàm ad hoc dea viueret, vt illa libenter audiret? Abſit vt ſenator populi Romani ea mente præditus, qua theatrum ædificari in vrbe fortium viro-
C rum prohibuit, ſic vellet coli matrem ſuam, vt talibus
*† *verbis.* dea ſacris propiciaretur, qualibus matrona vrbis * † offenderetur. Nec vllo modo crederet verecundiam laudabilis fœminæ, ita in contrarium diuinitate mutari, vt honoribus eam talibus aduocarent cultores ſui: qualibus conuitiis in quempiam iaculatis, cum inter homines viueret, niſi aures clauderet, ſeſeque ſubtraheret, erubeſcerent pro illa & propinqui, & maritus, & liberi. Proinde talis mater deûm, qualem habere matrem puderet quemlibet etiam peſsimum virum, Romanas occupatura mentes quæſiuit optimum virum, nō quem monendo & adiuuando faceret, ſed quem fallendo de-
Prouer.6. ciperet: ei ſimilis de qua ſcriptum eſt [a]: Mulier autem virorum precioſas animas captat, vt ille magnæ indolis animus hoc velut diuino teſtimonio ſublimatus, & vere ſe optimum exiſtimans, veram pietatem religionémque non quæreret, ſine qua omne quamuis laudabile ingenium ſuperbia vaneſcit & decidit. Quomodo igitur niſi inſidioſe quæreret dea illa optimum virum, cum talia quærat in ſuis ſacris, qualia viri optimi abhorrent ſuis adhiberi conuiuiis?

DE qua ſcripta eſt.) Prouerb. 6. nos capit legimus? Auguſtinus capeit iuxta lib. lxx. ἀγρεύει. q. venatur. D

Deos paganorum nunquam bene viuendi ſanxiſſe doctrinam. Caput VI.

HInc eſt, quod de vita & moribus ciuitatum atque populorum, à quibus colebantur illa numina, non curarunt vt tam horrendis & deteſtabilibus malis, non in agro & vitibus, non in domo atque pecunia, non denique in ipſo corpore, quod menti ſubditur: ſed in ipſa mente, in ipſo rectore carnis animo, eos impleri ac peſsimos fieri ſine vlla ſua terribili prohibitione permitterent. Aut ſi prohibebant, hoc oſtendatur potius, hoc probetur. Nec nobis neſcio quos ſuſurros paucisſimorum auribus anhelatos, & arcana velut religione traditos iactent, quibus vitæ probitas caſtitáſque diſcatur: ſed demonſtrentur atque commemorentur loca talibus aliquando conuenticulis conſecrata: non vbi ludi agerentur obſcœnis vocibus & motibus hiſtrionum, nec vbi Fugalia [a] * celebrarentur, **aliàs, frugalia, & mox, & v. fr. ſcilicet.* effuſa omni licentia turpitudinum, & vere Fugalia, ſed pudoris & honeſtatis: ſed vbi populi audirent quid dij præciperent de cohibenda auaritia, ambitione frangenda, luxuria refrænanda: vbi diſcerent miſeri, quod diſcendum Perſius [b] increpat dicēs: Diſcitéque ô * miſeri E
& cauſas cognoſcite rerum, Quid ſumus, aut quidnam victuri gignimur, ordo quis datus, aut metæ quàm mollis flexus [c] & vnde *: Quis modus argenti [d], quid fas optare [e], quid aſper [f] Vtile nummus habet: patriæ chariſque propinquis, Quantum elargiri deceat, quem te deus eſſe iuſsit, & humana [g] qua parte locatus es in re. Dicatur in quibus locis hæc docentium deorū ſolebant præcepta recitari, & à cultoribus eorum populis frequenter audiri, ſicut nos oſtendimus ad hoc eccleſias inſtitutas, quaquauerſum religio Chriſtiana diffunditur. *al. fugalia. Perſ. ſaty. 3. *aliàs, Diſcite ô. *al. vnde.*

NEc vbi Fugalia.) De Fugalibus nihil me apud alios memini legere. Nec dubitarem aliquid ex cōiectura admonere, & lectori permittere, vt aliud pro eo verbum ſubſtitueret, niſi idem Auguſtinus adderet, & vere Fugalia, ſcilicet pudoris & honeſtatis. Et quanquam non ignoro coniecturas veritate occulta bonas, eadē patefacta ridiculas plerunq; eſſe, tamen tentabo, ſi hac quoque parte prodeſſe ſtudiis poſsim: ſi non aſſerendo verum, certe excitando, vt quæratur. Primum Varro lib. de lingua Latina. v. ſic ſcribit: Iunio menſe populi Fugia videtur nominatus, quòd eo die repente tumoltu fugerit populus. Nō multo enim pòſt hic dies fuit, quàm Gallorum deceſſus ex vrbe. Et qui tūc ſub vrbe populi, vt Ficulneates, ac Fidennates, & finitimi alij contra nos coniurauerunt, aliquot huius diei veſtigia fugę in ſacris apparent. De quibus F
rebus antiquitatum libri plura referunt. Hactenus Varronis verba. hoc eſt Fugiæ deæ feſtum, quæ eſt lætitiæ dea à fugatis hoſtibus nominata. Nam poſtridie eius diei vicini populi ſunt deuicti à Romano, magnaq; celebritate & lætitia omnium agi ferias illas, quod periculum fuerit ne à finitimis gentibus reliquiæ Romani nominis, quę Gallicę cladi ſuperfuerant, tollerentur. Quam deam Hyles libro de Diis Vitulam vocat. Piſo Vitulam victoriam dici ſcribit, ſicut Macrobius teſtatur in Saturnalibus. Erant ergo Fugalia, vel Fugialia poſtridie nonas Iunias, Lætitiæ deæ lætiſsimus dies. In quo credibile eſt populum in omnem licentiam ſolutiſsimum, atque effuſiſsimum fuiſſe. Hæc nolim cuiquam eſſe præiudicij locu, ſed ſolum dicta, vt alij acutius & diligentius rem veſtigent, ſi modo tanti æſtimabunt. b Perſius.) Satyra 3. ex precepto vetere, quod pro foribus tēpli Apollinis Delphici Amphyctiones ſcripſere: Noſce teipſum. hæc Perſius dicit. c Aut metę quàm mollis flexus.) Metæ erant in Circo ſeptem. Domitianus ludis quibuſdā, ne curreretur niſi vſque ad quintam indixit, vt citius peragi poſſent ludi apparatiſs. quos edebat. Suetonius in eius vita: Septies illæ omnes attingebantur metæ. Arſq; erat & induſtria non parua in equis curruſq; flectendis ad finem metarum, ne poſterior dexteritate flectendi priorem anteuerteret. Propertius: *Fugalia. Fugia Dea. Vitula Dea. Metæ Circi.*

Aut prius infecto depoſcit præmia curſu,
Septima quàm metam triuerit ante rota.

Huc ſpectat illud Horatij principio Odarū, Sunt quos curriculo puluerem olympicum, Collegiſſe iuuat, metáque feruidis, Euitata rotis. Erant & curſores quidā in Græciæ certaminibus, quibus non ſat erat, ex lege certaminis perueniſſe ad metā, niſi recurrerent, vnde venerant, cir-

G cum actu celerrimo vbi metam pertigerant, διαυλοδρόμους vocant: nam δίαυλος eſt ſpatij circuitio, vt ſcribit Vitruuius lib. 5. qui ſeaies ſpatium circuibant δολιχοδρόμοι ſunt dicti. Hic eſt proprius ſignificatus flexus & metæ. Perſius autem recte ſentit eſſe mollem flexum à virtute ad vitium: aut oblique non eſſe facilè à vitio ad virtutem, vbi illud aſſuetudine in humana mente inualuerit, tyrannidemq́; occuparit. Idcirco nè vitio aſſueſcamus monet: [redacted] Aut de flexu ætatis intelligi, cum ab adoleſcentia in virilem ætatem tranſimus, quo tépore mores mutari decet. Sicut ille apud Terentium ait, aut à virili & actuoſa ætate ad ſeniorem & quietioré. De quo flexu Cicero in primo de oratore: ſi infinitus forenſiũ rerum labor, & ambitionis occupatio, de curſu honorum etiam ætatis flexu conſtitiſſet. Sed apertius pro M. Cælio & per eãdem metaphoram, In hoc flexu quaſi ætatis: nihil enim occultabo fretus humanitate ac ſapientia veſtra, fama adoleſcentis paulũ hæſit ad metas notitia muliebri & infœlici vicinitate. Et Seneca libro de tranquillitate vitæ primo. Non in curſu tantum circiq́; certamine, ſed in ſpatiis vitæ interius flectendum eſt. e Et vndæ.) Genitiuus eſt ab vnda ſimili genere metaphoræ. In naumachiis ſunt metæ conſtitutæ, ad quas ſubito nauis eſſet conuertenda. Virgilius in 5.

Hic viridem Aeneas frondenti ex ilice metam
Conſtituit, ſignum nautis pater: vnde reuerti
Scirent, & longos vbi circumflectere curſus.

In vetuſto exemplari legebatur: Qua mollis flexus, & vnde. quod non eſt vſqueadeo abſurdum. Sic legit Antonius Nebricenſis noſter Grammaticus diligentiſſ. d Quis modus argenti.) Ex Platone, ex quo Perſius omnia quæ de votis dixit hauſit. In Phædro Socrates ſic precatur: O amice Pan, & cæteri dij date obſecro, vt intrinſecus pulcher efficiar, quæq́; mihi extrinſecus addita ſunt, interiorum ſint amica, ſolum ſapientem diuitem exiſtimem: huius verò auri tantum elargimini, quantũ, nec ſuſtinere, nec geſtare alius, quàm vir temperans queat. Hæc ille.
H Sunt enim faciles opes magis optandæ, quàm immodicæ.
e Quid fas optare.) Et hoc ex Alcibiade ſecundo Platonis de voto: in quo Plato docet quid optandum à diis. Eandem Socratis ſententiam ponit Valerius in ſeptimo: Iuuenalis de votis,

Orandum eſt, vt ſit mens ſana in corpore ſano,

Niſi intelligatur, quid fas optare in argento. nam & prius eſt de ea re, & quod ſequitur: Quid aſper vtile numus habet. f Aſper.) Numus expreſſo ſigno & extanti aſper eſt tactu, vſu tritus fit leuis. Sic vaſa argentea cælata, in quibus aliquid eminet, Plinius aſpera nominat, Suetonius numum aſperum dixit in Nerone: Aurum obryzum & numum aſperum ingenti faſtidio exegit. an pro nouiter percuſſo, an quia meliores erant aſperi, quàm qui plani erant nota, quales fuerint ne olim, non ſat ſcio. Inæqualem numum dici aſperum oſtendit aſperitatis definitio in Timæo Platonis: Aſperitas, inquit, eſt durities inæqualitati permixta.
g Quem te deus eſſe iuſſit, & humo.) Etiam ex Platone qui deum facit Imperatorem generis humani, aſſignantem ſuum vnicuique in ſtatione hac & veluti militia locum, à quo non liceat diſcedere iniuſſu illius. Facit hoc ad rectum officium vitæ, vt quiſq́; ſciat, quæ pars ſit generis humani, vt iuxta illam viuat, ſatisfaciatq́; muneri ſuo, ſit ne agricola an vrbanus, ſeruus an liber, tum cerdo, ſartor, Philoſophus, ſacerdos, miles, princeps, magiſtratus, priuatus.

Διαυλο-δρόμοι. — *Aſper numus.* — *Aſperitas.*

Inutilia eſſe inuenta philoſophica ſine authoritate diuina, vbi quenquam ad vitia pronum magis mouet, quod dij fecerint, quàm quod homines diſputauerint.

Caput VII.

I AN nobis forte philoſophorum ſcholas diſputationéſque memorabunt? Primo hæc non Romana, ſed Græca ſunt: aut ſi propterea iam Romana, quia & Græcia facta eſt Romana prouincia, non deorum præcepta ſunt, ſed hominum inuenta, qui vtcunque conati ſunt ingeniis acutiſſimis præditi ratiocinando veſtigare quid in rerum natura [a] latitaret: quid in moribus [b] appetendum eſſet atque fugiendum: quid in ipſis [c] ratiocinandi regulis certa connexione traheretur, aut quid non eſſet conſequens vel etiam repugnaret. Et quidam eorum quædam magna quantum diuinitus adiuti ſunt, inuenerunt: quantum autem humanitus impediti ſunt, errauerunt: maxime cum eorum ſuperbiæ [d] iuſte prouidentia diuina reſiſteret, † vt viam pietatis ab humilitate in ſuperna ſurgentem, etiam iſtorum comparatione monſtraret. Vnde poſtea nobis erit in dei veri & domini voluntate diſquirendi ac diſſerendi locus. Veruntamen ſi Philoſophi aliquid inuenerunt, quod agendæ bonæ vitæ beatæq́; adipi-

† aliàs, vt diuinæ pro videntiæ reſiſteret.

ſcendæ ſatis eſſe poſſit: quanto iuſtius talibus diuini honores decernuntur? Quanto melius & honeſtius in Platonis templo libri eius legerentur, quàm in templis dæmonum Galli abſcinderentur, molles conſecrarentur, [e] inſani ſecarentur, & quicquid aliud, vel crudele, vel turpe, vel turpiter crudele, vel crudeliter turpe in ſacris talium deorum celebrari ſolet? Quanto ſatius erat ad erudiendam ad iuſtitiam iuuentutem publice recitari leges deorum, quàm laudari inaniter leges atque inſtituta maiorum? † Omnes enim cultores talium deorum, [f] mox vt eos libido perpulerit, feruenti, vt ait Perſius, tincta veneno, [g] magis intuentur quid Iuppiter fecerit, quàm quid docuerit Plato vel cenſuerit Cato. Hinc apud Terentium [h] flagitioſus adoleſcens ſpectat tabulam quandam pictam in pariete, vbi inerat pictura hæc: Iouem quo pacto Danaë miſiſſe aiunt in gremium quondam imbrem aureum: atque ab hac tanta authoritate adhibet patrocinium turpitudini ſuæ, cum in ea ſe iactat imitari deum. At quem deum, inquit, Qui templa cœli ſummo ſonitu concutit. ego homuncio id non facerem? Ego vero illud feci ac lubens.

K

† aliàs, maiorum.

QVid in rerum natura.) Triplicem philoſophiæ partem attingit, hic naturalem. b Quid in moribus.) Moralẽ. c Quid in ipſis.) Rationalem ſeu dialecticam. de quibus alibi. d Cum eorum ſuperbiæ.) Quod ſuis ingeniis quæcunque inuenirent referebant accepta, nihil beneficio dei tribuentes. De qua re fusè diſputat Lactantius. e Molles conſecrarétur.) Erant omnes iſti Galli pathici homines, ſpurciſſimi, flagitiis obruti. De quibus Apuleius multa narrat nephanda, libro octauo & nono ſui Aſini. Item Lucianus, vnde Apuleius ſumpſit argumẽtum. f Omnes enim cultores talium deorum.) Eorum quos colimus exemplis plurimum mouemur. Similes enim illis euadere ſtudemus, ſiue homines ſint, ſiue dij. Populus principis ſimilis eſſe affectat: diſcipuli præceptoris, quem colunt: & mortales, eorum quos pro immortalibus venerantur. Hinc nobis & Chriſti & ſanctorum noſtræ religionis propoſita ad imitationem exempla. Plato lib. de Repub. 2. eam cauſam inter cæteras affert, cur poëtas nolit in ſua ciuitate, quod quæ de diis ſint commenti peſſimum ſint legentibus exemplum: ſicut bella, rapinæ, ſeditiones, adulteria, furta, & ſimilia. Ex quo loco ſumpta ſunt illa verba, quibus loquentem Menippum Lucianus facit ἐν νεκυομαντείᾳ: Ego igitur, inquit, cùm puer adhuc eſſem, audiremq́; Homerum, & Heſiodum ſeditiones ac bella canentes, non ſemideorum modo, ſed ipſorum etiam deorum adulteria quoque, violentias, rapinas, ſupplicia, patrum expulſiones, & fratrum & ſororum nuptias. Hæc mehercle omnia bona pulchraq́; putabam, & ſtudioſe erga ea afficiebar. Neque enim deos vnquam putaui mœchaturos, aut ſeditiones inuicem fuiſſe moturos, niſi de his rebus perinde ac bonis iudicaſſent. Hæc ille. Quæ nos maluimus Thomæ Mori verbis dicere, quàm noſtris; cuius laudes obiter atque aliud agenté attingere penè ſit nephas. Grandibus enim voluminibus vix adhuc tota queant explicari. Quis enim de illius ingenij acumine, de iudicij acrimonia, de varietate eruditionis atque præſtantia, de facunda linguæ eloquentia, de ſuauitate morum ac probitate: in prouidendis rebus conſilio, in exequendis dexteritate, in omnibus moderatione, integritate, æquitate, fide, ſatis pro dignitate dixerit, niſi vno verbo ſumma, perfecta, vndique abſoluta, ſuis omnibus conſummata numeris dixerit? niſi ad quod res eſt, exẽplaria, ſpecimina, ſui quodq́; generis affirmarit? magna loquor, & mirabuntur, qui Morum non norunt: ſed ſciunt vera me loqui, qui norunt, qui libros legerint, qui actus vel viderint, vel audierint, fidem facillimè habebunt. Cæterum in huius viri laudibus velut in latiſſimo pelago erit aliud tẽpus, quo liceat vela pandere, & nos totos proſperrimæ auræ committere, ſcribereque tum multa, tum maxima, idque ſecundis lectoribus. g Feruenti tincta veneno.) Perſius ſatyra tertia: Cum dira libido
Mouerit ingenium ferventi tincta veneno.
De omni bili intelligitur, quod eſt feruẽs venenum. ſed hic pro ſemine genitali poſuit Auguſtinus, ſicut virus apud alios. h Hinc apud Terentium.) In Eunucho, Chærea qui pro Eunucho ad Thaidem à Parmenone erat deductus, flagrãs amore virginis, Thaidi dono à Thraſone milite datæ, de ſtupro, quod ipſe virgini obtulerat, Antiphoni ſocio narrans, ſic inquit: Dum apparatur, virgo in conclaui ſedet ſuſpectans tabulam pictam, vbi inerat pictura hæc, Iouem quo pacto Danaë miſiſſe aiunt quondam in gremium imbrem aureum. Egomet quoque id ſpectare cœpi. & quia conſimilem luſerat iam olim ille ludum, impendio magis animus gaudebat mihi, deum ſeſe in hominẽ conuertiſſe, atque per alienas tegulas veniſſe clanculum per impluuium, fucum factum mulieri. At quem deum? qui templa cœli ſumma ſonitu concutit. Ego homuncio hoc non facerem? ego illud vero ita feci, ac lubens. Hactenus verba illius. Danaë formoſa virgo à patre Acriſio ſeruabatur in turri, nec vlli virorum ad eam erat acceſſus: quam Iuppiter cũ adamaret, aurea plu-

L

Thomas Morus. M

Danaë.

A rea pluuia per impluuium turri illapſus vitiauit: hoc eſt, muneribus aureis, quibus nihil eſt ſatis occluſum, atque obſeptum, & ipſius virginis & cuſtodum animos corrupit.

De ludis ſcenicis in quibus dij non offenduntur editione ſuarum turpitudinum ſed placantur.
Caput VIII.

AT enim non traduntur iſta ſacris deorum, ſed fabulis poëtarum. Nolo dicere illa myſtica quàm iſta theatrica eſſe turpiora. Hoc dico, quod negantes conuincit hiſtoria, eoſdem illos ludos in quibus regnant figmenta poëtarum, non per imperitum obſequium ſacris deorum ſuorum intuliſſe Romanos, ſed ipſos deos, vt ſibi ſolenniter ederentur, & honori ſuo conſecrarentur acerbe imperando, & quodammodo extorquendo feciſſe. Quod in primo libro breui commemoratione perſtrinxi. Nam ingraueſcente[a] peſtilentia, ludi ſcenici authoritate pont. Romæ primitus inſtituti ſunt. Quis igitur in agenda vita non ea ſibi potius ſectanda arbitraretur, quæ actitantur ludis authoritate diuina inſtitutis, quàm ea quæ ſcri-
B ptitantur legibus humano conſilio promulgatis? Adulterum Iouem ſi poëtæ fallaciter prodiderunt, dij hi vtique quia caſti quibus tãtum nephas per humanos ludos confictum eſt, non quia neglectum eſt iraſci ac vindicare debuerunt. Et hæ ſunt ſcenicorum tolerabiliora[b] ludorum, comœdiæ ſcilicet, & tragœdiæ, hoc eſt, fabulæ poëtarum agendæ in ſpectaculis, multa rerum turpitudine, ſed nulla ſaltem ſicut alia multa verborum obſcœnitate compoſitæ: quas etiam inter ſtudia quæ honeſta ac liberalia vocantur, pueri legere & diſcere coguntur à ſenibus.

a NAm ingraueſcente.) Quoniam & hoc libro, & aliis ſequentibus Auguſti. de ludis ſcenicis plerumque meminit, locus poſtulare videtur, vt de illis nonnulla dicam: & quæ ſparſim multis capitibus eſſent dicenda, hic omnia vna ſerie contexam, quo melius intelligãtur. Et primum de eorum origine apud Græcos, poſtmodum apud Ro. Nam imitatio ea Græcia manauit in Italiam. *Fabularũ theatri origo.* Veteres igitur in Grecia agricolę, cum ſacrum Libero pro anni prouentu facerent, incenſis altaribus primum aliquid vice precum cantillabant: deinde quo propitiore ſibi redderent Liberum, eius geſta, victorias, ſubactóſque reges, illius triumphos, & regum calamitates concinebant. Cœpit præmium induſtriæ proponi caper, vel capri ſacrificati corium vini plenum. Et ingenia tũ premio non parui apud ruſticos homines & tenuis precij, tum oſtentandi ſui gratia carmina confinxerunt, incondita primum paucáque: deinde, vt fit, plura & elimatiora: cúmque in deuictis à Libero regibus
C parum eſſet in ſingulos annos materiæ, ad reliquos reges illis calamitatibus ſimiles itum eſt, déque ipſis multa ſunt cantata. Atque hæc eſt *Tragœdia.* nuncupata tragœdia, vel [illegible], hoc eſt, hirco, quem accipiebat victor in certamine: vel à fecibus vindimiarum, quibus ora perungebantur, quas Græci [illegible] vocant. *Comœdia.* Comœdiam, ſunt qui eiſdem ceptam ſacris velint: alij ſacris Apollinis Nomij, hoc eſt, paſtorum, vicorúmque præſidis. Quidam per idem tempus vtrique deo ſacrificari tradunt. Dicam quod eſt vulgatius: Atheonienſibus per pagos adhuc diſperſis necdum coactis in vrbem à Theſeo, agricolæ peractis ſacris, tum eos, qui in ſacrificio fuerant, tum etiam viatores ſalſis dictis impetebant, riſúmque excitabant ſpectatoribus. Vrbe conſtructa, ſolenni & ſtato tempore, vetere more in vrbem agricolæ plauſtris vecti veniebant, faceta dicacitate modo ruſticos, modo etiam pleroſque de vrbanis inceſſentes, pręcipuè ſi a quoquam erant iniuria affecti. Et hęc quidem comœdia eſt dicta, vel [illegible] id eſt, à vicis, pagiſque, in quibus agebatur: vel [illegible], quòd in vais laſciuirent, & dictis petulantioribus luderent. Nam eo tempore nondum villas & vicos Athenienſes [illegible] dicebant, ſed [illegible]. Placuit hic mos vrbano populo, & eos qui dicendo valebant, ad eruditius ſcribendum de eo argumenti genere carmen, ſunt adhortati. Ita ſenſim ruſtici ſunt excluſi, qui ſimplicitate ſua, ſiue odio, ſiue inuidia momorderunt quidem, ſed non cruento morſu. Poëtę vrbani primum acrius cum taxaſſent ciuiũ facta, profuerunt nonnihil, quòd à ſceleribus multos metu retrahebant: cæterũ cœperunt affectibus, vel ſuis, vel amicorum ſeruire, ſimultates aſpere exercere, ſtylis pro telis abutentes, principéſque viros interdum nihil commeritos in ſcena proſcindere, idque nominatim. Quod cùm eſſet paſſus Alcibiades ab Eupolide, in Baptis fabula, illum
D corripi iuſsit, ac mergi in mare. nam tum fortè Alcibiades Imperator erat, claſſémque habebat in Piræo: cúmque mergeretur Poëta, illud ſubinde Alcibiades ingerebat: Tu me in ſcena ſæpe merſiſti Eupoli, ego te in mari. *Eupolis.* Huius exemplo ſatis territis Poëtis ſucceſſit lex opera Alcibiadis lata, ne quem liceret nominatim in ſcena taxare. ita genus illud comœdiæ abolitum eſt, dictáque eſt vetus comœdia, hoc eſt [illegible]. *Comœdia vetus, media, & noua.* Succeſſit media, qua obliquis dictis perſtringebantur multi tacitis nominibus: & ea in ſuſpicionem venit nobilitati, tanquam ſua facta notarentur. ea in totum eſt ſublata, repertáq; eſt noua, quæ de mediocribus perſonis fictis conſictis nominibus, & argumentis tam alieno ab iis quæ faciebat nobilitas, vt manifeſtum eſſet, quoſuis potius quàm nobiles perſtringi: deinde affectibus tam moderatis, vt nemo de ſe dici etiam nominatim ægrè admodum tuliſſet. Huius princeps fuit Menander, qui cum Alexãdro Macedone vixit paulo minor eo. Vetus bellis Peloponeſiacis viguit, in quo Ariſtophani plurimi deferunt palmam: quamuis in media quoque multum eum valuiſſe dicant. Sed haud dubiè Antiphanes Lariſſæus fuit in eo genere facilè primus. Atque hæc quidem in Græcia. Romæ verò cum anno ab vrbe condita circiter quadringenteſimum Tito Sulpitio Potito, Caio Licinio Stolone COSS. & ſuperiore anno peſtilentia laboratum eſſet, & eodem laboraretur, ex libris Sibyllinis ludi ſcenici ſunt voti: noua res in populo bellicoſo. Ludiones ſunt ex Hetruria aſciti, qui gentis nomine hiſtriones nuncupantur, hique ad tibicinis cantum taciti ſaltarunt, motibus non omnino, vt illa ætate inconcinnis, neque verſum dicere vllum. Ruſtici in Italia vetuſto Græciæ more peractis ſacris, poſt meſſem, gratiáſque diis de bono anni prouentu, hilariores opere perfecto, ruſticana quædam dicta in ſe inuicem iactabant ad riſum mouendum: interim ſpurcis verbis non abſtinentes: interim paulo mordatiùs attingentes, idque alternis verſibus, qui
E dicebantur Feſcennini, à Feſcennina ciuitate Hetruriæ. *Feſcennini.* Hos cœperunt Romani hiſtriones imitari, ſed parcentes nominibus: nam id iam antea duodecim tabulis erat cautum ne fieret. Feſcennini ſenſim ex ſcena abierunt, relictis nuptiis, & triumphis, fabulæq; cœptę ſunt introduci, quæ delectarent ſine cuiuſquam offenſione. quod Horatius epiſtola ad Auguſtum attingit. Ita cùm nominatim lædi quenquam in ſcena non liceret, ex Græco ritu alia fabularum genera ſunt Romam adducta, noua ſcilicet comœdia, & Satyra: non illa quæ vno carminis genere in vitia inuehebatur, qualem ſcripſere Horatius, Perſius & Iuuenalis. cui huic initium dedit Lucilius, qui ſub Scipione Aemiliano meruit bello Numantino, ſed in quam introducebantur ſatyri contumelioſi & ſpurci, amictu villoſis, motu graui, inconditóque & ruſticano. *Satyra.* Scena erat floribus, frondibus, herbis virentibus inſtructa, in faciem montium, ſyluarum & ſpeluncarum: ſicut ſcenæ tragœdiarum, regalem magnificentiam imitantur: & comicæ, mediocrium ac plebeiorum ædificiorum rationem, vt Vitruuius libro quinto ſcribit. *Scenarum ornatus.* Ab hiſtis ſatyris primam fabulam iuſtã Græco modo Latinis verſibus fecit Liuius Andronicus Salinatoris libertus, anno à condita Roma quingenteſimo decimo quarto, Appio Claudio Cæci filio, Sempronio Tuditano Coss. bello Punico primo, aliquot annis ante perfecto ea digeſtione temporum Attici. *Fabula prima Romæ.* Secuti ſunt hunc Næuius, Plautus, Ennius, Terentius, & alij permulti, qui comœdias ſcripſere. Reliqua de ludis ſcenicis ſuis locis dicentur. b Et hæc ſunt ſcenicorum tolerabiliora.) In ludis interim fabulæ iuſto argumento exhibebantur populo, interim hiſtriones motus dabant impudicos ſilentio, nonnunquam quædam dicebant in rationem feſti conficta. *Palliatæ fabulæ.* Ex fabulis ſunt nonnullæ palliatæ, quarum argumentum eſt Græcum, hiſtrionéſque pallio more Græco vtuntur: quales ſunt omnes Terentianæ, & Plautinæ: aliæ togatæ, quarũ *Togatæ.* argumentum ex Romanis rebus petitur, ludionéſque togis Romano indumento amiciuntur, quales ſunt Afranij: & ex togatis, aliæ ſunt Prætextatæ: *Prætextatæ.* cùm res imperatorum & principum Romanorum aguntur,
F neceſſéque eſt eſſe prætextam in ſcena, veſtimentum magiſtratuum Romano. à quibus non multum crediderim argumento abfuiſſe Trabeatas, *Trabeatæ.* quas C. Meliſſus Spoletanus Mæcenatis Libertus inuenit. ac neſcio an fuerint eædem, qua in re nihil habeo certi, aliæ Tabernariæ, in quibus de rebus vulgi agitur. *Mimi.* Sunt tragœdiæ, ſunt comœdiæ, ſunt ſatyræ, ſunt etiam Mimi, qui dicuntur Planipedes, quod nec ſocco vtuntur, nec cothurno, ſed planis pedibus exeunt in proſcenium, quamuis ſatyras & Mimos ſub comœdiæ video comprehendi. Quin & tragœdiam ſpeciem eſſe comœdiæ quidam affirmant. Tragœdia magna infortunia continet, ardentes affectus, atrocia ſcelera, minimum turpitudinis. Comœdia amores, nequitias, flagitia tractat, quæ in fabulam induxit Menander, vt Macedonibus eiuſmodi rebus deditis placeret. Satyra laſciuiores habet Faunos & Syluanos, qui iocis & ſalibus agreſtibus delectabant interim admiſtis lacrymis, ſed vt erant dij immundi & illoti, ſpurciora iactabant & fœdiora dicto auditúque In Mimis licentia maxima, nullis parcebant turpibus, & tamen hæc tolerabiliora erant præ aliis rebus, quæ in Bacchanalibus agebantur, quæ propter incredibilem turpitudinem ex Italia S.C. ſunt eiecta: vel in Saturnalibus vel Floralibus, quos ludos per meretrices & perdítiſsima hominũ genera celebrabant. *Floralia.* Quorum Floralium actores cùm deam ipſam non revererentur, vnum hominem Catonem ſunt reueriti, quo præſente agere recuſarunt.

G *Quid Romani veteres de cohibenda poetica licentia ſenſerint, quàm Græci deorum ſecuti iudicium liberam eſſe voluerunt.*

Caput IX.

QVid autem hinc ſenſerint Romani veteres, Cicero teſtatur in libris quos de Republica [a] ſcripſit, vbi Scipio [b] diſputans ait: nunquam comœdiæ niſi cóſuetudo vitæ pateretur, probare ſua theatris flagitia potuiſſent. Et Græci quidam antiquiores vitioſæ ſuæ opinionis quandam conuenientiam ſeruauerunt, apud quos fuit etiam lege conceſſum, vt quod vellet comœdia [c] nominatim vel de quo vellet diceret. Itaque ſicut in eiſdem libris loquitur Africanus, quem illa non attigit, vel potius quem non vexauit, cui pepercit? Eſto: populares homines improbos, in republica ſeditioſos, Cleonem, [d] Cleophontem, [e] Hyperbolum [f] læſit. Patiamur, inquit, & ſi huiuſmodi ciues, à cenſore [g] melius eſt quàm à Poëta notari: ſed Periclem [h] cum iam ſuæ ciuitati maxima authoritate plurimos annos domi & belli præfuiſſet, violari verſibus, H & eos agi in ſcena non plus decuit, quàm ſi Plautus, inquit, noſter [i] voluiſſet, aut Næuius Publio & Gneo Scipioni, [k] aut Cæcilius [l] Marco Catoni [m] maledicere. Deinde pauló póſt: noſtræ, inquit, contra duodecim tabulæ cum perpaucas res capite ſanxiſſent [n], in his hanc quoque ſanciendam putauerunt, ſi quis actitauiſſet, [n] ſiue carmen condidiſſet, quod infamiam faceret, flagitiúmve alteri precaretur.* Iudiciis enim ac magiſtratuum diſceptationibus legitimis propoſitam vitam, non Poëtarum ingeniis habere debemus, nec probrum audire, niſi ea lege vt reſpondere liceat, & iudicio defendere. Hæc ex Ciceronis quarto de Republica libro ad verbum excerpenda arbitratus ſum, nonnullis propter faciliorem intellectum vel prætermiſsis, vel paululum commutatis. Multum enim ad rem pertinent, quam molior explicare, ſi potero. Dicit deinde alia, & ſi concludit hunc locum, vt oſtendat veteribus diſplicuiſſe Romanis, vel laudari quenquam in ſcena viuum hominem, vel vituperari. Sed vt dixi, hoc Græci quanquam inuerecundius, tamen conuenientius licere noluerunt, cùm viderent diis ſuis accepta & grata eſſe op- I probria, nó tantum hominum, verum & ipſorum deorum in ſcenicis fabulis: ſiue à Poëtis eſſent illa confiſcta, ſiue flagitia eorum vera commemorarentur & agerentur in theatris, atque ab eorum cultoribus vtinam * ſolo riſu ac non etiam imitatione digna viderentur. Nimis enim ſuperbum fuit famæ parcere principum ciuitatis & ciuium, vbi ſuæ famæ parci numina noluerunt. Nam quod affertur pro defenſione, non illa vera in deos dici ſed falſa atque confiсta: id ipſum eſt ſceleſtius ſi pietatem conſulas religionis: ſi autem malitiam dæmonum cogites, quid aſtutius ad decipiendum atque calidius? Cum enim probrum iacitur in principem patriæ bonum atque vtilem, nónne tanto eſt indignius, quanto à veritate remotius, & à vita illius alienus? Quæ igitur ſupplicia ſufficiunt, cùm deo fit iſta, tam nefaria tam inſignis iniuria?

** præclare alias prædicaret.*

** alias, vt.*

Ciceronis libri de Repub.

[a] CIcero teſtatur in libro quarto de repub.) Si quos antiquorum libros ex iis, qui vel omnino amiſſi ſunt, vel certe non extant, vellem extare, ſunt iſti ſex Ciceronis de repub. neque enim dubito, quin opus fuerit admirabile. facio ex his fragmentis quæ vidi, coniecturam. Audio apud quoſdam tanquam aurea mala aſſeruari. interim dum non prodeunt, coniecturæ ex aliis ipſius Ciceronis locis collectæ nos ducent. [b] Vbi Scipio.) Gens Cornelia inter cætera cognomina, & illud Scipionũ ſumpſit, ab eo qui patri cæco & ſenecta infirmo vitæ Scipionis erat. Clari ea hac familia fuerunt complures, de quibus dicam ſuo loco. Hic quem in libris de Repub. loquẽtem facit Cicero, fuit L. K Aemilij Pauli, qui Perſam Macedoniæ regem vicit, filius: quem Scipio Africani maioris filius adoptauit. ideò à gente in qua eſt natus, Aemilianus cognominatur. Carthaginem & Numantiã deleuit. [c] Vt quod vellet Comœdia.) ἀρχαία, hoc eſt, vetus, diximus de re, fiebat, vt ciues metu, ne in ſcena traducerentur, vel pergerent bene viuere, ſi ſic inſtituerant, vel à ſcelerum via retraherentur. Socrates expedire dicebat ſeipſum de induſtria comicis offerre. Nam ſi merito quidé reprehendamur, emendabimur: ſin falſò, tum illa nihil ad nos attinebunt. Et ipſa Socrates innocentiſsimus & ſanctiſsimus vir, irriſus erat ab Ariſtophane in Nebulis, fabula nebulonica: quã Poëta in hoc ſolũ ediderat. Quod fuit vel maximum argumentum, ſcriptores veteris comœdiæ linguam ſuam tum habuiſſe venalem, vel perturbationibus animi tranſuerſos agi. [d] Cleonem.) Cleon Byrſopola homo ſeditioſus, Niciæ, Demoſtheni, & bonis ferè omnibus inimicus fuit: bello tamen non malus, vt Thucydides & Plutarchus ſcribunt. In hunc ſcripſit Ariſtophanes fabulam, quam ἱππεῖς nominauit, hoc eſt, equites: cuius quum peculatũ & tyrãnicas opes vellet populo patefacere, opifex perſonam Cleonis ſe facturum negauit, veritus illius potẽtiam. Poëta fecibus hiſtriones vnxit, qui quum in ſcenam prodire reformidarent, Ariſtophanes ipſa perſonam Cleonis ſolus ſuſtinuit, tanta rabia in illum erat accẽſus. Propter quod factũ accuſatus à Cleone, talentis quinq; multatus eſt, vt ipſa in Acharnenſibus comœdia queritur, hoc eſt reuomuit quantum hauſerat. Nam fortaſſe precio à Nicia & Demoſthene accepto, ad ſcribẽdam fabulam erat adductus, vt in Nephelis fecit, pecunia ab Anito & Melito Socratis inimicis accepta. Homo qui per ebrietatem multa conſcripſit. Cleonis meminit etiam Plutarchus in Politicis. [e] Cleophontem.) Hunc e- L tiam Plutarchus ſimilem Cleonis fuiſſe dicit. [f] Hyperbolum.) Et huius tanquam improbi ciuis meminit Thucydides, & Plutarchus & Lucianus ἐν μισάνθρωπῳ, oſtraciſmo, quod genus erat ſuffragiorũ, ex vrbe eſt eiectus non metu potentiæ vel dignitatis vt alij, ſed tanquam publicum ciuitatis dedecus & opprobrium. Cicero in Bruto de Glaucia loquens: Homo, inquit, ſimillimus Athenienſis Hyperboli, cuius improbitatem veteres Atticorum comœdiæ notarunt. Ab Eupolide Hyperbolum notatum ſubſignificat. Quintilianus in primo Inſti. de Muſica loquens, de hoc ſcripſit: apud Cælius in farragine antiquarum lectionum lib. ix. [g] A Cenſore.) Quinto quoq; anno duo creabantur, qui cenſui, hoc eſt, æſtimationi opum faciendæ, & iudicio de moribus, deque exiſtimatione vniuſcuiuſque ciuis præeſſent. Cenſores ſunt dicti à cenſu. Nam, vt Feſtus inquit, tanti quiſque ſua bona faciebat, quanti illi æſtimaſſent, & magiſtri morũ. Sic Cicero ad Appium Pulchrum. [h] Sed Periclem.) Hic eloquentia & magnis ciuilibus artibus populum Athenienſem ita ſibi conciliauit, vt princeps in ea republica permultos annos fuerit: domi & foris conſilio bonus, & fœlicitate par. In huius labiis ſeſitaſſe πειθώ, hoc eſt, perſuadendi deam: & vt Cicero in tertio de Oratore interpretatur, leporem: vt Ennius Suadam, Horatius diminutum huius Suadelam dixit Eupolis antiquæ comœdiæ author ſcripſit. Eorum verſuum ſententia eſt apud Ciceroné ſæpe & Quintilianum. Græci aliquot verſuum Eupolis comœdię, vt alia permulta, intercidere: ſunt apud Plinium Cæcilium libro Epiſtolarum primo, pars etiam apud Suidã. Neutrius iſtorum meminiſſe Politianũ in capite Centuriç ſuæ, vbi de hoc agit, miror. Sed verſus ipſos petit ab interprete quodam Ariſtidis Græci, eóque innominato: tametſi non negarim plures illic eſſe, quàm vel apud Suidam, vel Plinium. Ariſtophanes etiã comœdiæ veteris ſcriptor fulgura Periclem ora miſiſſe, & tonitrua dicit, miſcuiſſeque totam Græciã. M & hæc quidem Ariſtophanes, & Eupolis dicebant, quum illi conuitiarẽtur, ac male dicerent: ſicut Cicero libro de oratore tertio, & de perfecto oratore, & Quintilianus libro duodecimo inquiunt. Inceſſabatur quoque Pericles a comicis, quod capite eſſet oblongo, idcirco galeatus ſemper depingebatur. [i] Quàm ſi Plautus inquit noſter.) Primus poëtã Latinus fuit Liuius, vt dixi. hunc ſecutus eſt Næuius, qui bello primo Punico militauit. Deinde Plautus Næuio ferè æqualis, qui reliquit comœdias, quorũ maxima pars adhuc extat, quo poëta nemo magis & ſuæ & proximæ ætatis hominibus placuit. Scipio noſtrum appellat, quem nunquam viderat, ſed quia Latinus fuit: nam de Græcis erat locutus antea. [k] P. & G. Scipioni.) Fratres hi fuerunt. & ſi Seruio credimus, gemini, quorum P. genuit Africanum ſuperiorem G. Naſicam virum optimum: de quo diximus. vterque in Hiſpania occubuit à Pœnis occiſus ſecundo Punico bello. quod inceptum eſt P. conſul. Hos duos fratres Cicero pro Cornelio Gallo, duo fulmina imperij appellat. Sunt qui putent de eiſdem intelligi illud Virgilij in ſexto: Duo fulmina belli Scipiades, ex Lucretio mutuatum: Scipiades belli fulmé, Carthaginis horror. Horum ergo tempore illi Poëtæ vixerunt. [l] Aut Cæcilius.) Cæcilius Statius bello Macedonico & Aſiatico floruit cum Ennio, cuius fuit contubernalis. Volcatius Sedigitus palmam ei de comicis tribuit, Horatius grauitatem. Eius nihil ſupereſt, ſermonem non admodum videtur Cicero probare. [m] Marco Catoni.) Senex, qui primus ex familia Portia geſsit honores, is Tuſculi natus eſt, & vſque ad conſulatum triumphum & cenſuram peruenit. homo nouus, toti nobilitati inuidioſus, maximæ fuit in republica authoritatis. Vixit cum Ennio, & Cæcilio. [n] Cum perpaucas res capite ſanxiſſent.) Pauciſſima fuerant apud Roma. veteres crimina. quarum pœna eſſet capitalis, multo adhuc pauciora apud ſequentes: nam lex Portia vetabat condemnatis ciuibus vitam adimi, ſed exiliũ permitti. Ita capite puniri non, qui car-

Scipiones. *Veteres comœdiæ.* *Nebulæ Ariſtophanis.* *Cleon.* *Equites Ariſtophanis.* *Cleophon.* *Hyperbolus.* *Cenſor.* *Pericles.* πειθώ. *Plautus.* *Scipionis fratres.* *Cæcilius.* *Cato ſenior.*

A qui carmen in aliũ ſcripſiſſent, incredibiliter exhorruiſſe infamiã Romanos ſignificat. Sed videat lector, an de capitis deminutione lex iſta

Capitis deminutio.

intelligatur, de qua inquit Feſtus: Capite deminutus appellatur, qui ciuitate mulctatus eſt: qui liber alteri mancipio datus eſt, cui aqua & igni interdictũ eſt, quę à Iureconſultis maxima capitis deminutio nominatur. Nã capitis deminutio eſt illis triplex: maxima, minor, minima. Hoc admonẽdi gratia dixerim, nõ interpoſita ſentẽtia mea. Horat. in epiſt. ad Auguſtum: Quin etiam lex pœnaq; dicta, malo quę nollet carmine quenquam Deſcribi. vertere modũ formidine fuſtis. Porphyrio fuſtuarium dicit ſupplicium eſſe cõſtitutum in authorem carminum infamium. Acron in metaphoram vertit dictum. o Occẽtauiſſet.) Codex

Occẽtare.

vetuſtus occentauiſſet, credo melius. Feſtus, occentauiſſet antiqui dicebant, quod nunc cõuitium fecerint dicimus, quod id clarè & cũ quodam canore fit, vt procul exaudiri poſſit, quod turpe habetur.

Qua nocendi arte dæmones velint vel falſa de ſe crimina, vel vera narrari. Capit X.

SEd maligni ſpiritus, quos iſti deos putant, etiã flagitia, quæ nõ admiſerunt, de ſe dici volunt: dum tamen humanas mẽtes his opinionibus velut retibus inducãt,* † & ad prędeſtinatũ ſupplicium ſecũ trahant: ſiue homines iſta cõmiſeriot, quos deos haberi volunt,* † qui humanis erroribus gaudẽt, pro quibus etiã ſe colendos mille nocẽdi fallendiq; artibus interponunt: ſiue etiã nullorum * hominũ illa crimina vera ſiot, quæ tamen de numinibus fingi libenter accipiũt

† induãt.

† habere gaudent.

al. nonnullorum.

B fallaciſsimi ſpiritus, vt ad ſceleſta, ac turpia perpetrãda, velut ab ipſo cœlo traduci in terra, ſatis idonea videatur authoritas. Cum igitur Gręci talium numinũ ſeruos ſe eſſe ſentirent, inter tot & tanta eorũ theatrica opprobria parcendũ ſibi à Poëtis nullo modo putauerunt: vel diis ſuis etiã ſic conſimilari appetentes: vel metuẽtes, ne honeſtiorum famam ipſi requirẽdo, & eis ſe hoc modo præferẽdo, illos ad iracundiã prouocarent. Ad hanc cõuenĩetiam pertinet,* quod etiã ſcenicos actores earundem fabularũ,[a] non paruo ciuitatis ſuæ honore dignos exiſtimarunt. Siquidẽ quod in eo quoq; de republica libro cõmemoratur, Aeſchines[b] ciuis Athenienſis, vir eloquentiſsimus,[c] cum adoleſcẽs tragœdias actitauiſſet, rempublicã capeſsiuit: & Ariſtodemum[d] tragicũ item actorem maximis de rebus pacis ac belli, legatũ ad Philippum Athenienſes ſæpe miſerunt. Non enim cõſentaneum putabatur, cum eaſdẽ artes eoſdemq; ſcenicos ludos, etiam diis ſuis acceptos viderẽt, illos per quos agerentur in infamium loco ac numero deputari.

In exẽplari Romano hic incipit ca. xi.

a SCenicos actores earundem fabularum.) Aemilius Probus de Græcis loquens: In ſcenam verò prodire, & populo eſſe ſpectaculo nemini in eiſdem gentibus fuit turpitudini. quæ omnia apud nos partim infamia, partim humilia, atq; ab honeſtate remota ponũtur. b Aeſchines.) Athenienſis orator, Demoſthenis inimicus, tragœdias egit in ſcena. Ideo Demoſthenes in oratione de corona, οἱ ναρ τρᾳγικόν eum vocat. Quintilianus hypocritam eum fuiſſe dicit, id eſt, hiſtrionem. Plutarchus in 10. Rhetoribus exercuiſſe eum tragœdias ſcribit. Idem Philoſtratus in Sophiſtis, qui eum nõ coactum veniſſe ſolum exilij gratia ſcribit: ſed quum iudicio de Cteſiphonte victus eſſet, ad Alexandrum contendiſſe, qui tunc Aſiæ imperabat: vbi verò de eius morte in itinere intellexit, flexiſſe curſum Rhodum, captumq; inſulæ amœnitate ſtudiis apta, reſediſſe eo in loco. Aeſchines ipſe epiſtola quadã ad populum Athenienſem affirmare videtur hiſtricã ſe artem deſiiſſe, antequã ad rempublicã accederet. c Vir eloquentiſsimus.) Eloquentiſsimum fuiſſe ſatis cõſtat, & quidẽ ampla ac decora voce. nec deſunt qui proximum ei poſt Demoſthenẽ locum aſsignẽt: natura magis valuit, q̃ arte. quidam illum nullius fuiſſe diſcipulum tradunt, ſed repentè è ſcriba factum oratorem, dixiſſéque primùm aduerſus Philippũ Macedoniæ regem: hinc famam popularem, gratiámq; auſpicatum, adeo & miſſum ad eũdem regem legatum. Alij magiſtros ei dant Platonem & Iſocratem: quidam Leodamanta. Genus illud docẽdi Rhodium inter Aſianum & Atticũ medium Aeſchines Rhodi in receſſu inſtituit, quũ ibi aperuiſſet ſcholam. d Ariſtodemũ.) Hic, vt Demoſthenes ſcribit, legatus ad Philippum profectus eſt cum Demoſthene ipſo, & Aeſchine. Hic eſt Ariſtodemus, quem quum rogaſſet Demoſthenes, quid mercedis accepiſſet, vt ageret: illéq; talentũ reſpondiſſet: At ego, inquit Demoſthenes, plus accepi vt tacerem. Author Critolaus.

Aeſchines.

C

Ariſtodemus.

De ſcenicis apud Græcos in reipublicæ adminiſtrationẽ receptis, eò quòd placatores deorũ iniuſtè ab hominibus ſpernerentur. Caput XI.

HAec Græci turpiter quidem, ſed ſane diis ſuis omnino congruenter, qui nec vitam ciuium* lacerandam linguis poëtarum & hiſtrionum ſubtrahere auſi ſunt, à quibus cernebãt deorũ vitam eiſdẽ ipſis diis volentibus & libentibus carpi: & ipſos homines, per quos iſta in theatris agebantur, quæ numinibus quibus ſubditi erant, grata eſſe cognouerãt, non ſolùm minime ſpernendos in ciuitate, verùm etiã maxime honorandos putauerunt. Quid enim cauſę reperire poſſet, cur ſacerdotes honorarẽt: quia per eos victimas diis acceptabiles offerebãt: & ſcenicos probroſos haberent, per quos illam voluptatẽ ſiue honorẽ diis exhiberi petentibus, & niſi fierent iraſcentibus, eorũ admonitione didicerant: cum præſertim Labeo,[b] quẽ huiuſcemodi rerum peritiſsimũ prædicant, numina bona à numinibus malis, iſta etiam cultus diuerſitate diſtinguat: vt malos deos[c] propiciari cędibus & triſtibus ſupplicationibus aſſerat, bonos autẽ obſequiis lætis atq; iucundis: qualia ſunt, vt ipſe ait, ludi, cõuiuia, lectiſternia.[d] Quod totum quale ſit, poſtea ſi deus iuuerit, diligentius diſſeremus: nunc ad rem præſentẽ quod attinet diſſeramus: ſiue diis omnibus omnia tanquã bonis permixte tribuantur, neq; enim eſſe decet deos malos, cũ potius iſti quia immũdi ſunt ſpiritus, omnes ſint mali: ſiue certa diſcretione, ſicut Labeoni viſum eſt, illis illa, iſtis iſta diſtribuantur obſequia: cõpetẽtiſsime Græci vtroſque honore dignos ducũt, & ſacerdotes per quos victimæ miniſtrantur, & ſcenicos per quos ludi exhibentur. Ne vel omnibus diis ſuis ſi & ludi omnibus grati ſunt, vel quod eſt indignius his quos bonos putant, ſi ludi ab eis ſolis * amantur, facere conuincantur iniuriam. *al. ſolum.*

D

E

a QVi nec vitam ciuium.) Siſibeus quum populo comœdiam exhiberet, qua Cleanthẽ Stoicum cõuitiis proſcindebat cęteriſq; indignantibus ferunt Philoſophum dixiſſe, iniquum eſſe, quum Hercules & Dionyſius maledictia hiſtrionum paſsim inceſſentur, nec iraſcãtur, homines iraſci. b Labeo.) Labeones fuerunt tres, maxima iuris ciuilis ſcientia prediti: ſed vnus omnium doctiſsimus Antiſtius Labeo, qui cum Cæſare Auguſto vixit. Trebatij Teſtæ diſcipulus: non iuris modò, ſed totius quoque antiquitatis, omniumq; artium peritiſsimus, & plane polyhiſtor. vt refert Gellius, Auguſto nõ admodũ charus propter magnam ingenij linguæq; libertatem. Opinio hæc eius ex Platonica & Stoica diſciplina videtur manaſſe, quãuis nonnullis immutatis. Nam Platonici deos omnes bonos dicebant: inter dæmonas verò, & heroas quoſdam bonos, quoſdã malos. Porphyrius in ſacrificiis ait, verum & pium cultorẽ nunquam ſacrificaturum aliquod animal diis, ſed dęmonibus. Idem in lib. de via intelligibilium fuſius explicat, qui boni dæmones, qui mali: ſed de hoc alibi. c Vt malos deos.) Quo peiores dij ſunt, & inferiores, eo triſtiore genere ſupplicationum volunt propiciari, vt dij inferi Pluto, Proſerpina, & alij. Lucanus verbis Erictus ad inferna numina: Si vos ſatis ore nephando

Labeones.

Sacrilegia triſtia.

F

Pollutóque voco: ſi nunquam hæc carmina fibris,
Humanis ieiuna cano: ſi pectora plena,
Sæpe dedi, & laui calido profecta cerebro.
Si quis, qui veſtris caput extáque lancibus infans
Impoſuit, victurus erat.

d Lectiſternia.) De his libro tertio.

Quòd Romani auferendo libertatem poetis in homines quam dederunt in deos, melius de ſe quàm de diis ſuis ſenſerunt. Caput XII.

AT Romani ſicut in illa de republica diſputatione gloriatur Scipio, probris & iniuriis poëtarum ſubiectã vitam famamq; habere noluerunt, capite etiã puniri ſancientes tale carmen condere, ſi quis auderet. quod erga ſe quidem ſatis honeſtè cõſtituerũt, ſed erga deos ſuos ſuperbe & irreligioſẽ. Quos cũ ſcirent, non ſolũ patiẽter, ſed etiam libẽter poëtarũ probris maledictiſq; lacerari, ſed potius quàm illos huiuſcemodi iniuriis indignos eſſe duxerunt, ſeq; ab eis etiam lege munierunt, illorum autem iſta etiam ſacris ſolennitatibus miſcuerunt. Itáne tandem Scipio laudas hãc poëtis Romanis negatã eſſe licentiã, vt cui-

G quam opprobrium infligerent Romanorum, cum videas eos nulli deorum peperciſſe veſtrorum: itánc pluris tibi habenda viſa eſt exiſtimatio curiæ veſtræ, quàm capitolij,* [a] imò Romæ vnius quàm cœli totius, vt linguam maledicã in ciues tuos exercere * † poëtæ etiam lege prohiberentur, & in deos tuos ſecuri, tanta conuitia nullo ſenatore, nullo cenſore, nullo principe, nullo pontifice prohibente iacularentur? Indignum videlicet fuit vt Plautus, aut Neuius Publio & Gneo Scipioni, aut Cæcilius M. Catoni malediceret: & dignum fuit vt Terentius veſter [b] flagitio Iouis opt. maximi adoleſcentium nequitiam concitaret.

** al. quam cœleſtis iniuriæ, capamo.* ** † exercere.* *Terẽtius.*

[a] CVriæ veſtræ quàm Capitolij.) Curia, locus in quo ſenatus habebatur, pro ſenatoribus ponitur: Capitolium pro ipſis diis. b Terentius veſter.) Nam familiariſſimus Scipioni & Lælio dicitur fuiſſe, quo & adiutari ab illis in ſcribendis fabulis Poëtam putarunt multi: quod Terentius ipſe in prologo Adelphorũ ſubſignificat. De Scipione Memmius opinatur, in oratione pro ſeipſo. Et Quĩtilianus meminit in 1. inſtitu. De Lælio Cornelius nepos, & Cicero in epiſtola quadam ad Atticum, licet ex aliorum ſententia.

Terẽtius.

Debuiſſe intelligere Romanos, quòd dij eorũ qui ſe turpibus ludis coli expetebant, indigni eſſent honore diuino. Caput XIII.

H SEd reſponderet mihi fortaſſe ſi viueret: Quomodo nos iſta impunita eſſe nollemus, quæ ipſi dij ſacra eſſe voluerunt, cum ludos ſcenicos vbi talia celebrantur, dictitantur, actitantur, & Romanis moribus inuexerunt, & ſuis honoribus dicari exhiberiq; iuſſerunt? Cur ergo non hinc magis ipſi intellecti ſunt non eſſe dij veri, nec omnino digni, quibus diuinos honores deferret illa reſpublica? Quos enim coli minime deceret ꝙ homines ꝙ minimeq; oporteret, ſi ludos expeterent agendos conuitiis Romanorũ, quomodo quæſo dij colendi putati ſunt? quomodo non detestandi ipſi * † intellecti, qui cupiditate fallẽdi inter ſuos honores ſua celebrari crimina popoſcerũt? Itemq; Romani quamuis iam ſuperſtitione noxia premerentur, vt illos deos colerent, quos videbant ſibi voluiſſe ſcenicas turpitudines cõſecrari, ſuæ tamen dignitatis memores ac pudoris, actores talium fabularũ nequaquã honorauerunt more Græcorũ, ſed ſicut apud Ciceronem idem Scipio loquitur: Cum artẽ ludicram [a] ſcenamq; totam in probro ducerent, genus id hominum nõ modo honore ciuium reliquorum carere: ſed etiam tribu moueI ri notatione cenſoria [b] voluerunt. Præclara ſanè & Romanis laudibus annumeranda prudẽtia. Sed vellem ſeipſa ſequeretur, ſe imitaretur. Ecce enim rectè quiſquis ciuium Romanorum eſſe ſcenicus elegiſſet, non ſolum ei nullus ad honorẽ dabatur locus, verum etiam cenſoris nota tribum tenere propriam minime ſinebatur. O animum ciuitatis laudis auidum, germaneq; Romanũ. [c] Sed reſpondeatur mihi, qua cõſentanea ratione homines ſcenici ab omni honore pelluntur, & ludi ſcenici deorũ honoribus admiſcẽtur? Illas theatricas artes diu virtus Romana [d] non nouerat: quæ ſi ad oblectamentum voluptatis humanæ quærerentur, & vitio morum irreperent humanorum, dij eas ſibi exhiberi petiuerũt: Quomodo ergo abiicitur ſcenicus per quem colitur deus? Et theatricæ illius turpitudinis, qua fronte notatur actor, ſi adoratur exactor? In hac controuerſia Græci Romaniq; concertant. Græci putant rectè ſe honorare homines ſcenicos, eum colant ludorum ſcenicorũ flagitatores deos. Romani verò hominib⁹ ſcenicis, nec plebeiam [e] tribum, quanto minus ſenatoriam curiam dehoneſtari ſinunt. In hac diſceptatione huiuſcemodi ratiocinatio ſummam quæſtionis abſoluit. Proponunt Græci: [f] Si dij tales colendi ſunt, profectò etiã tales ho- K norandi ſunt. Aſſumunt Romani: Sed nullo modo tales homines honorandi ſunt. Concludunt Chriſtiani: Nullo igitur modo dij tales colendi ſunt.

** † ſpiritu.* *Tullius de republica.*

[a] CVm artem ludicram.) Neceſſe erat hiſtriones perditiſſimis fuiſſe moribus, & deploratæ nequitiæ, cum in ea ciuitate pro ciuibus ob haberentur, cuius erant tam multa milia hominum flagitioſorũ & facinoroſorũ Ciues. Moueri tribu, & ſtipendia non facere hiſtriones, authores ſunt Liuius & Vale. niſi poteſtas roget. Nã tum videtur cogere, quod Decimo Laberio contigit, rogante Cæſare, vt mimũ ſuum ageret in ſcena, qui nihilominus fuit poſt hiſtricã artẽ eques Romanus: nam qui inuitus cõmittit in legem, non videtur cõmittere. Excipiũtur ab ea lege actores Attellanarũ, quæ ſunt fabulæ ſeueriores, iocis Italicã priſcam diſciplinam redolentibus conditæ. Liuius & Valerius. Ideo nec deponũt in ſcena perſonam, vt alij hiſtriones, Feſtus. b Notatione cenſoria.) Quæ de moribus & fortunis vniuſcuiuſq; fiebat, quinto quoque anno. c Germaneq; Romanũ.) Germanum, inquit, quidã, id eſt, immane: nam Germani immania habent corpora. O hominẽ germanè nugatorem: quid enim aliud poſſim dicere? Mihi nũquam potuit illud declarari, quo pacto librum quis rectè intelligat, quacunq; de re ſit ille cõpoſitus, qui linguã, qua ſcriptus eſt, ignoret. Sæpe hac de re cum hominibus meo iudicio non imperitis, ſuo peritiſſimis diſputauĩ. me nõ intelligere dicebam, quemadmodum pleriq; boni viri & acuti ſacros ſcriptores intelligere atq; enarrare per ſingula potuerint, cum latine neſciuerint, quo ſermone illi traditi eſſent. Repugnabant illi mihi, & fieri poſſe contendebant, ac ſe intelligere aiebant, quę ipſe negarem. Cedo illis, & quod non capiam, ſtupori ingenij mei imputo: quanquam hic velim me doceant, num myſterium aliquod prędicatores iſti occuluerint, cum germanum exponunt, id eſt, immane: & Romanũ, id eſt, altum. Quod ſi ſic eſt, clamabo inſidias nobis ſimplicibus L à callidis hominibus fieri. Nec eſſe rem ferendam, maiore commẽtatore indigere commentatorẽ, quàm eum quem enarret, niſi forte ſenſus hic aliquis eſt eruendus anagogicus vel tropologicus, relicto literali. Nos homines craſſi, germanũ pro vero, natiuo, expreſſo, genuino accipi in Latina lingua ſcimus. Sic Cicero, vt vnum exemplum pro multis milibus afferam, actione in Verrẽ quinta: Tum multa, tum hoc meminimi me dicere, facile eſſe perſpicuum, quantũ inter hunc & illũ Numidicum verum ac germanũ Metellum intereſſet. Ita germane Romanum, id eſt, vere Romanum: Romanus verò Auguſtinus pro generoſo, & in omne honeſtũ erecto dixit. Acutiores iſti homines & ſolidioris eruditionis, verbis relictis, res ipſas & corpora apprehendunt: nec quæuis corpora, ſed humana, & eadẽ immania. Eiuſdẽ farinæ, ſicut dicunt, eſt & illud, quod tertio poſt capite, apicẽ quem flamen in capite geſtat, hiſtoriographũ quendam eſſe dicit. quaſi verò parum eſſet hominẽ repẽte ex lino feciſſe, maiore artificio ꝙ Prometheus ex luto finxerit, niſi etiã hiſtoricus crearetur mira & plus ꝙ diuina artificis dexteritate, qui ſuam ſcripturã eruditam produxerit, quum deus nos rerũ omnium rudes edat. d Diu virtus Romana.) Quadringentos ferè per annos. e Plebeiam.) Ordines Romę erant tres, ſenatorius, equeſter, plebeius, qui erat infimus, de quibus alibi. Plebeiam dixit tribum, non ꝙ vlla eſſet tribus plebeia, ſed in vnaquaq; eſſent homines plebeij & de fece vulgi. f Proponunt Græci.) Dialectici & eos ſequuti rhetores, tres partes faciũt perfectæ argumentationis, qui Græce dicitur ſyllogiſmus, Latine ratiocinatio. Prima, qua exponitur ſumma argumentationis, hęc eſt expoſitio, ſiue propoſitio. Altera, cũ propoſitione aſſumpta rẽ continet ſpecialius, de qua aliquid volumus colligere. hęc eſt aſſumptio. Tertia, quę ratiocinationẽ claudit, cõplexio. Nec refert quibus hæc diſtincta ſint locis. Interim cõplexio eſt prima, ſæpe aſſumptio M ſecũda, vel vltima. Pſeudodialectici hęc omnia cõfundunt, vt ſunt bonarum omniũ artium expertes, & locum exiſtimant naturas mutare rerum, ex ſeipſis omnia metientes, qui quum in ſcholis plus ſint quàm viri, extra ſcholas in vita communi minus ſunt quàm infantes.

Hiſtrionũ infamia. *Attellanæ.* *Germani.* *Germanum.* *Ordines Romæ.* *Syllogiſmi partes.*

Meliorem fuiſſe Platonẽ, qui poetis locum in bene morata vrbe non dederit, quàm hos deos, qui ſe ludis ſcenicis voluerunt honorari. Caput XIIII.

DEinde quærimus, ipſi Poëtæ taliũ fabularum compoſitores qui duodecim tabularum lege prohibẽtur famam lædere ciuium, tam probroſa in deos conuitia iaculantes, cur non vt ſcenici habeantur inhoneſti? Et qua ratione rectum eſt, vt poëticorum figmẽtorum & ignominioſorum deorum infamentur actores, [a] honorentur authores? An forte Platoni [b] Græco potius palma danda eſt, qui cum ratione formaret, * qualis eſſe ciuitas debeat, tan- * quam aduerſarios ciuitatis * poëtas cenſuit vrbe pellendos. Iſte vero & deorum iniurias indigne tulit & * fuſcari * corrumpique figmentis animos ciuium noluit. Confer nunc Platonis humanitatem [c] à ciuibus decipiendis Poëtas vrbe pellentem, cum deorum diuinitate

** aliàs, fir-maret.* ** vera-tis.* ** aliàs fu-cari.*

A diuinitate honori ſuo ludos ſcenicos expetente. Ille, ne talia vel ſcriberentur, etſi non perſuaſit[d], diſputando tamen ſuaſit leuitati laſciuiæque Græcorum. Iſti vt talia etiam agerentur, iubendo extorſerunt grauitati & modeſtiæ Romanorum. Nec tantū hæc agi voluerunt, ſed ſibi dicari, ſibi ſacrari, ſibi ſolenniter exhiberi. Cui tandē honeſtius diuinos honores decerneret ciuitas, vtrùm Platoni hæc turpia & nefanda prohibenti, an dæmonibus hac hominum deceptione gaudentibus, quibus ille vere perſuadere nō potuit? Hunc Platonem Labeo[e] inter ſemideos commemorandum putauit: ſicut Herculem, ſicut Romulum. Semideos autem Heroibus anteponit, ſed vtroſque inter numina[f] collocat. Veruntamen iſtum quē appellat ſemideum, non Heroibus tantum, ſed etiam dijs ipſis præferendum eſſe non dubito. Propinquant autem Romanorum leges diſputationibus Platonis, quando ille cuncta poëtica figmenta condemnat. Iſti autem poëtis adimunt ſaltem in homines maledicendi licentiam: ille poëtas ab vrbis[g] ipſius ha-
B bitatione repellit: iſti ſaltem authores poëticarū fabularum à lædenda ſocietate ciuitatis compeſcūt. Et ſi * † contra deos ludorum ſcenicorum expetitores aliquid auderent, forte vndique remouerent. Nequaquam igitur leges ad inſtituendos bonos, aut corrigendos mores malos à diis ſuis poſſent accipere, ſiue ſperare Romani, quos legibus ſuis vincunt atque conuincunt. Illi enim honori ſuo depoſcunt ludos ſcenicos, iſti ab honoribus omnibus repellunt homines ſcenicos: illi celebrari ſibi iubent figmētis poëticis opprobria deorum: iſti ab opprobriis hominum deterrerent impudētiam poëtarum. Semideus autem ille Plato, & talium deorū libidini reſtitit, & ab indole Romanorum[h] quid perficiendum eſſet, oſtēdit: qui poëtas ipſos vel pro arbitrio mentientes, vel hominibus miſeris quaſi deorum facta peſsima imitanda proponētes, omnino in ciuitate bene inſtituta viuere noluit. Nos quidem Platonem, nec deum, nec ſemideū perhibemus: nec vlli ſancto angelo ſummi dei, nec veridico Prophetę, nec Apoſtolo alicui, nec cuilibet Chriſti martyri, nec cuiquā Chriſtiano homini cōparamus: cuius noſtræ ſententiæ ratio deo proſperante ſuo loco explicabitur. Sed enim tamen, quandoquidem ipſi volunt fuiſſe ſemideum, præferendum
C eſſe cenſemus, ſi nō Romulo & Herculi: quanuis iſtum nec occidiſſe fratrē,[i] nec aliquod perpetraſſe[k] flagitiū quiſquam hiſtoricorum[l] vel poëtarū[m] dixit[n] aut finxit:[o] certe vel Priapo,[p] vel alicui cynocephalo:[q] poſtremò vel Febri,[r] * quæ Romani numina partim peregrina[f] receperunt, partim ſua propria[t] ſacrauerunt. Quomodo igitur tanta animi & morum mala, bonis præceptis & legibus, vel imminentia prohiberent, vel inſita extirpanda curarent dij tales, qui etiā ſeminanda & augenda flagitia curauerunt, talia vel ſua, vel quaſi ſua facta per theatricas celebritates populis innoteſcere cupientes: vt tanquā authoritate diuina ſua ſponte nequiſſima libido accēderetur humana: fruſtra hoc exclamāte Cicerone, qui cū de Poëtis agens[u] ad eos acceſsiſſet: Clamor, inquit, & approbatio † populi quaſi magni cuiuſdam & ſapiētis magiſtri, quas illi obducūt tenebras? quos inuehunt metus? quas inflammant cupiditates?

*tal. fabularum remouēt à ſocietate ciuitatis. Et ſi, &c.

* aliàs, Febrio.

Tullius de republica.

† al. Poetis ageret.

Ad quos cū acceſsit, inquit, cla. et ap. &c.

a IN ſcena nectur actores.) Actores ab agendo, hiſtriones qui agunt fabulam in ſcena. Authores, qui eam ſcribunt Poetæ: quanuis author latiſsime pateat, quæ ſunt literarij ludi. b An ſorte Platoni.) Plato de repub. ij. Poëtas ex ea ciuitate, quam optimam inſtituit, expellit, propter flagitia & ſcelera, quæ diis canunt. Et in 3. volumine eiuſdem operis, cum multa dixiſſet in eos Socrates, locum totum claudit, vt ſentiat expellendam poëſim, quę affectus inducit parum viriles: illam verò retinendam, quæ maſcula eſt, & caſta. Itaque non omnem poëticā ille damnat: nam poëſis interdum diuinū genus vocat, cum ſcilicet ſacros
D concinnunt hymnos. Quod ſi eccinerent Poëtæ virū bonū, tametſi pauperem, fœlicem eſſe: contrà malum & diuitē, infœlicem: ſi non nimis corrumpantur licentia, nec rabie percellantur, nec impellantur aſſentatione, neque ea canāt, quæ bonos mores corrūpant, vtiles ſunt reip. Platonicæ. c Platonis humanitatem.) Hic humanitas non accipitur vel pro ingenita quadam animi māſuetudine, hominumą; beneuolentia, quæ φιλανθρωπία, dicitur, nec pro eruditione in artes bonas, quæ παιδεία, ſed pro hominis natura, qua homines ſumus: ſicut bonitas, qua boni. Oſtēdit id, quod ſequitur, nam diuinitati comparatur. in hoc ſignificatu eſt etiā reperire apud alios, vt apud Ciceronē j. de Oratore. d Etſi non perſuaſit.) Miror vel ex hoc loco non admonitos eſſe noſtros philoſophos, & theologos, qui inter perſuadere, & ſuadere intereſſet. Si illi quod à miraculo non procul abeſt, Latina ſine Latinitate intelligunt, Græcitatis peritiores, cum ne legere quidē ſciant Græce. Apud hanc enim gentē πείθω vtrunque eſt, & ſuadere & perſuadere. e Hunc Platonē Labeo.) Ordines deorū ex Varrone, deinde ex Platonicis alijs libris ponā. Romani quoſdam deos ſummos nominabāt, Medioxumos alios, alios Heroes infimos, quaſi terreſtres, ab ἔρα, quam veteres terrā dicebant: vt Capella perhibet. Medioxumos dicere, quos merita in cœlum vocaſſe, vt ſcribit Cicero in Leg. hoc eſt, ſemideos, velut hibridas quoſdā ex mortali & immortali progenitos: vt Romulum, Herculem, Aeſculapium, Tyndaridas, & ſimiles. Heroës ſunt ex vtroq; mortali parente nati, qui meritis fœliciorem quādam nacti ſunt ſortem, quàm vulgus generis humani. Adiunt quidam Semones. De quibus alio loco. f Sed vtroſq; inter numina.) Eos qui ſancte vixiſſent, & ex hac vita migraſſent, in deorū numero veteres Ro. eſſe cenſuerunt, eorumą; feſta Necia ſunt appellata, Cicero ij. de leg. g Ille poëtas ab vrbis.) In vetuſtis codicibus, Brugenſi & Colonienſi ſic le-
E gitur: Ille Poëtas ab vrbis ipſius habitatione, iſti ſaltem actores talium fabularū remouent à ſocietate ciuitatis, & ſi contra deos. h Et ab indole Roma.) Ab inchoata virtute, ab initiis, ab ſpecimine, quanuis & plenam virtutē interdū ſignificat: ſed hic, id quod dixi, declarat quod ſequitur, quid perficiendum eſſet, oſtendit. i Quanuis iſtum ne occidiſſe fratrem.) Quod fecit Romulus, qui occidit Remum. k Nec aliquod perpetra.) Vt Herculem qui ſtupris, libidinibus, rapinis, latrociniis, homicidiis, totū inquinauit orbem, quē illi purgatum ab eo exiſtimabant. l Quiſquā hiſtoricorum.) Vt de Romulo faciunt. m Vel Poëtarū.) Vt de Hercule. n Dixit.) Hiſtoricus. o Finxit.) Poëta. p Certe vel Priapo.) Diodorus initium colēdi Priapi hoc tradit: Cū Oſiris Aegyptiorū rex à Triphone fratre impio & facinoroſo homine eſſet cæſus, corpus eius inter conſcios coniurationis eſt diuiſum: virilia cū nemo vellet recipere, in Nilum flumē ſunt abiecta, Typhone ab Iſide Oſiridis cōiuge deuicto, cęterę Oſiridis partes ſunt inuentæ præter pudēda, quæ Iſis ſacrauit, coliq; multis ceremoniis inſtituit, eiq; qui in Aegypto initiabātur, prima ſacra faciebant: nominatúſque eſt Priapus: occulto nomine, quòd veteres honeſtiore vocabulo ſic nominarent inhoneſta. Hunc Gręci Phallū & Ithyphallum nūcupant: ex Latinis Columella lib. 1j. Sed truncum forte dolatum

Arboris antiquæ numen venerare Ithyphalli,
Terribilis membri: medio qui ſemper in horto
Inguinib⁹ puero prędoni falce minetur.

Erat enī hortorū cuſtos. Diodorus Typhonē quoq; nominatum eum perhibet. Idē author eſt filiū hunc fuiſſe Veneris & Dionyſij: natū, vt inquit Seruius & Valerius Flaccus, Lampſaci, quę ciuitas eſt Helleſponti: ideo Lampſacenus eſt dictus, & Helleſpōtiacus. Virgil. 4. Georg. Et cuſtos furum atque auiū, cū falce ſaligna Helleſpōtiaci ſeruet tutela Priapi. Et in opere
F obſceno loquitur Priapus: Patria mulctabor vt olim Ille tuus ciuis Lampſace Gallus ero. Alij in Priapo vrbe natū putant, haud procul à Lampſaco propter vineta: eſſe ad Helleſpontū ſacra Priapi orta Strabo putat. Recēs eſt hic deus, & ab Heſiodo ignoratus. quē Fulgentius inter Semones collocat, & cœlo receptū nōdū eſſe perhibet, propter tenuitatē meritorum. q Cynocephalo.) Ad verbū canicipiti. Diodorus lib. 4. Cynocephalos corpore humano voceq; dicit eſſe, caninis capitibus, fera animalia, atq; indomita, multóſque in inſulis Nili. Oſiris Anubim habuit filiū, qui patrē in peregrinatiōe ſecutus, canis imagine pro inſignibus vſus eſt: idcirco & huius animalis forma in Aegypto eſt cultus, & latrator à Virgilio dicitur, lib. 8. tum etiā quod ſignificabatur cuſtos corporis Oſiridis, & Iſidis. Sunt qui putent hunc eſſe Mercuriū à ſagacitate ſic fictū. r Febri.) Romani aras multas Febri erexerūt. Veteris cuiuſdā in palatio meminit Cic. ij. de Leg. eiuſdē Valerius in antiquis inſtitutis: & Plin. lib 2. tum & alterius in area Marianorum monumentorum, tertiæ quoque in ſumma parte vici longi. ſ Partim peregrina.) Lucanus ad Aegyptum,

Nos in templa tuā Romana accepimus Iſim,
Semicanéſque deos, & ſiſtra mouentia luctum.

t Partim ſua propria.) Vt Febrim. u Qui cū de Poëtis agens.) In antiquis codicibus ſic legitur: Qui cū de Poëtis ageret, ad quos cum acceſſit, inquit, clamor &c. Puto hæc eſſe ex libris de rep. In 3. Tuſcul. ſic ait de cauſis, quę virtutis ſemina à natura nobis indita corrumpunt, loquens, Accedunt etiam Poëtæ, qui cum magnam ſpeciem doctrinæ ſapientiæque præ ſe tulerint, audiuntur, leguntur, ediſcuntur, & inhæreſcunt penitus in mentibus. Cum verò accedit eodem maximus quidam magiſter populus atque omnis vndique ad vitia conſentiens multitudo, tum plane inficimur opinionū prauitate, à naturáque ipſa deſciſcimus. Similia lib. 2. & 4. plurima, quæ velut digito indicaſſe ſat fuerit, ne verboſitate librum & lectorem oneremus.

Actor. Author.

Poetas Plato à repub. expulit.

Quos Poetas nō expellit Plato.

Humanitas.

Suadere. Perſuadere.

Heroes.

Necia.

Indoles.

Priapus.

Ithyphallus.

Cynocephalus.

Anubis.

Febris dea.

Quod

G *Quod Romani quoſdam ſibi deos non ratione, ſed adulatione inſtituerunt.* *Caput XV.*

QVæ autem illis eligendorum deorum, etiam ipſorum falſorum ratio, ac non potius adulatio eſt? quando iſtum Platonem, quem ſemideum volunt, tantis diſputationibus laborantem, ne in animis malis [a] †, quæ præcipuè cauẽda ſunt, mores corrumperentur humani, nulla ædicula ſacra dignum putarunt, & Romulũ ſuum diis multis prætulerunt: quanuis & ipſum ſemideum potius [b] quàm deum ꝗ vocauerunt, ꝗ velut ſecretior eorũ doctrina commẽdet? Nam etiam flaminem [c] illi inſtituerunt, quod ſacerdotij genus adeo in Romanis ſacris [d] teſtante apice [e] excelluit, vt tres ſolos [f] flamines haberent tribus numinibus inſtitutos: Dialem, Ioui: Martialẽ, Marti: Quirinalem, Romulo. Nam beneuolẽtia ciuium [g] velut receptus in cœlum Quirinus eſt poſtea [h] nominatus: ac per hoc & Neptuno & Plutoni fratris Iouis, & ipſi Saturno patri eorum iſto Romulus honore prælatus eſt: vt pro magno ſacerdotiũ quod Ioui tribuerẽt, huic etiam hoc tribue-

H rent, & Marti tanquã patri eius, forſitã propter ipſum.

† ne animi malis, &c.

Flamines.

a NE in animis malis.) Sunt qui legant: Ne in animi malis. alij: Ne à malis: optime omniũ oẽ animę malis. b Quanuis & ipſum ſemideũ potius.) Cicero in Leg. Diuos & eos qui cœleſtes ſemper ſunt habiti, colunto. Illos quos in cœlum merita vocarunt, Herculem, Liberum, Aeſculapium, Caſtorem, Pollucem, Quirinum. c Nam etiam Flaminẽ.) De Flamine quæ dicam, erũt ex Varrone, Dionyſio, Feſto, Plutarcho, Gellio, Seruio. Inter ſacerdotũ ordines Numa Pompilius quoſdã fecit, dixitq; Flamines, quorum inſigne erat galerus, vt pontificibus, ſed filũ in eo inerat lanæ albæ: hinc flamines appellatos, quaſi pilamines. Sunt qui dicant à pileo, quod non procedit: nam & pontifices pileos habebant. alij quaſi filamines à filo, tum etiam ꝙ per ætatẽ, quum propter calorem galerum geſtare non poſſent, lini filis caput amiciebãt. Nã nudis eſſe capitibus ſub dio religio erat, feſtis tamẽ diebus inter ſacra pileo eos vti erat neceſſe. Appianus Alexandrinus Flaminem Dialem ſemper velo & galero feſtis profeſtiſq; diebus vti ſolere, ſcribit. Sunt qui à flãmeo, quod genus eſt tegminis capitis, quibus mulierum potius ꝙ virorũ. Hoc genus ſacerdotes primùm Numa tres creauit: Ioui vnum, qui dicitur Dialis, à Dios, quòd eſt, Iouis: Marti vnum, qui Martialis: Quirino vnũ, qui Quirinalis. Pluribus diis eundem eſſe flaminem, vel eidem deo plures non licebat. Auctus eſt ſenſim hic numerus, & xv. tandẽ fuerũt, ſiue iis qui cõſecratis Cæſaribus per adulationẽ ſũt dati, vt C. Cæſari dictatori lege Antoniana, quod Cic. ij. Philip. indignat: & Auguſto, & aliis permultis. Verũ præcipui ſemper fuere, quos Numa inſtituit, inter quos maxim' fuit Dialis, qui Iouis ſacra faciebat, galeroq; ſolus vtebatur albo, maximæq; dignationis eſt dictus. Cuius ceremonias & leges ſcribũt, quum Plutarchus in problematis, tum Gel. lib. x. ex Fabio Pictore, Maſſurio Sabino, Varrõne,

I & aliis. Minimus inter omnes flamines erat Pomonalis, quod leuiſsima eſſet Pomona data, quæ pomis præeſt. Alij erãt mediocris maieſtatis, vt Volcanalis Vulcani, Furinalis Furinę, Falacer Falacris patris, Palatualis deę, in cuius tutela erat palatiũ, Floralis Floræ matris. d Quod ſacerdotij genus adeo in Ro. ſa.) Flamines tametſi maximę authoritatis, tamẽ pont. max. dicto audiẽtes erãt. Sic populus iuſsit primo bello Punico, quũ L. Metellus Pont. max. Poſthumium flaminem Martialem conſulẽ nõ eſt paſſus à ſacris diſcedere. Sic bello Aſiatico primo, quũ P. Licinius Pont. itidẽ max. iter in Sardiniam Q. Fabij Pictoris prætoris flaminis Quirinalis impediuit. e Teſtante apice.) Apex faſtigiũ eſt, & ſummũ aliquid alicui additum rei. In flamine eſt id, quod in capite geſtat, pileus ſcilicet, vel fila lanea. Luca. lib. j. Extollens apicem generoſo vertice flamen. Valer. lib. j. At Sulpitio inter ſacrificandũ apex prolapſus eidem ſacerdotium abſtulit. Apicem non dabant Romani, niſi principibus ſacerdotibus, vt nunc mitras. Seruius lib. viij. Aeneid. & vocabant apicem ab appendo, quod eſt vincire: vnde aptus, & apiculum filum, quo flamines velatum apicem gerunt. Feſtus de his apicibus loquitur. Virg. in. viij. Hinc exultãtes Salios, nudoſq; Lupercos Lanigeroſq; apices. f Vt tres ſolos.) Præcipuos & veros flamines, quiq; priſca illa erant flaminũ authoritate. g Nam beneuolentia ciuium.) Mortuo Romulo ſenatus in ſuſpitionẽ populo venit, tanquã illũ in conſilio laceraſſent. Leuata eſt multitudo teſtimonio Iulij Proculi, qui iurauit ſe Romulum vidiſſe euntem in cœlum. Liuius libro. j. Ennius his verbis inducit populum Romanum lamentantem:

O Romule Romule die, Qualẽ te patriæ cuſtodem dij genuerunt.
Tu produxiſti nos intra luminis oras, O pater, ô genitor patriæ, ô ſanguine diis oriunde.

h Quirinus eſt poſtea.) Multis mutata nomina poſt deificationẽ, vt auguſtiores viderentur relicto humano nomine. Sic quę mulier Leda, Nemeſis dicta eſt dea: quę Circe, Marica: quæ prius Ino, poſt factã deam Matuta: qui Aeneas, poſtea Iupiter Indiges. Quirinus nominatus eſt in gratiã Sabinorũ, propter quos Romani homines Quirites appellati, à Curibus Sabinis, ſiue vt Ouidius inquit: K

Quod haſta quiris priſcis eſt dicta Sabinis
Bellicus à telo venit in aſtra deus.
Siue ſuo regi nomen poſuere Quirites,
Seu quia Romanis iunxerat ille Cures.

Pomona dea.

Apex flaminis.

Romulus deus.

Quirinus.

Quod ſi diis vlla eſſet cura iuſtitiæ, ab eis Romani accipere debuerunt præcepta viuendi potius quàm leges ab aliis hominibus mutuare. *Caput. XVI.*

SI autem à diis ſuis Romani viuendi leges accipere potuiſſent, non aliquot annos poſt Romam conditam, ab Athenienſibus mutuarẽtur leges [a] Solonis: quas tamen non vt acceperunt, tenuerunt, ſed meliores & emendatiores facere conati ſunt: quanuis Lycurgus [b] Lacedęmoniis leges ex Apollinis authoritate ſe inſtituiſſe confinxerit. Quod prudenter Romani credere noluerunt, propterea non inde [c] acceperũt. Numa Pompilius, [d] qui Romulo ſucceſsit in regnum, quaſdam leges, quæ quidem regendæ ciuitati [e] nequaquam ſufficerent, condidiſſe fertur. Qui eis etiam multa ſacra conſtituit: non tamen perhibetur [f] eaſdẽ leges à numinibus accepiſſe. Mala igitur animi, mala vitæ, mala morum: quæ ita magna ſunt, vt his doctiſsimi eorum viri [g] etiam ſtantibus vrbibus reſpublicas perire confirment: dij eorum ne ſuis cultoribus acciderent minimè curarunt, imò verò vt augerentur, ſicut ſupra diſputatum eſt, omnimodo curauerunt. L

AB Athenienſibus mutuarẽtur leges.) Anno trecẽteſimo ab vrbe condita, poſt multas inter plebem, & patres diſſenſiones, tres legati miſsi ſunt in Græciam, iuſsi leges Solonis deſcribere, & mores atq; inſtituta reliquæ Gręciæ cognoſcere, vt componi ſtatus ciuitatis Romanæ exemplo Græcorum poſſet. Athenis Chęrephanes erat Archõ, Olympiade octogeſimaſecunda. Grauiter negociũ eſt à legatis tranſactum, & proximo anno redierunt, creatique ſunt decem viri legum ferendarũ, qui primùm decẽ tabulas iuris ciuilis Rom. ſcripſerũt, deinde addiderũt duas, approbataq; ſunt omnes comitiis cẽturiatis: atq; hę ſunt nobiliſsimę leges duodecim tabularũ. Liuius li. iij. & Diony. x. & alij. b Quanuis Lycurgus.) Inclytæ ſunt Lycurgi leges quas ille Lacedæmoniis dedit, ex Apollinis Delphici, vt finxit, oraculo. Pleni ſunt Græcorum & Latinorum libri Lycurgi huius legũmque prædictarum, quas Spartanis tulit. Eſt & liber à Xenophonte de illis ipſis legibus editus: multa etiam à Plutarcho, de iis conſcripta: ideo in re nota non ero lectori faſtidio. c Propterea non inde.) Adde quod magis ad ciuilem vitam, & manſuetudinem faciebant Solonis, quàm Lycurgi leges agreſtes & ſanguinariæ, vt Plato & Ariſtotel. notarunt. Finis enim earum non erat alius, quàm vt optimos bellatores facerẽt Spartanos. d Numa Pompilius.) Curibus Sabinis natus eſt vir ſuę ætatis optimus. De hoc Liuius lib. j. & Dionyſius, & Plutarch. in eius vita, & alij quamplurimi. e Quæ quidem regendæ ciuitati.) Hoc ſatis notum eſt: nam leges aliunde petierunt. f Non tamen perhibetur.) At Aegeriæ congreſſus ſimulauit, ſed nymphæ potius quàm deæ, & fabulam eſſe conſtabat. de hoc aliàs. g Vt iis doctiſsimi eorũ viri.) Facere non poſſum quin feſtiuiſsimum quoddã Plauti dictum ex Perſa huc adducam: rogat virginem Sagariſtio ſeruus, vt munitum tibi viſum eſt oppidum? reſpondet illa: Si incolæ bene ſunt morati, pulchre munitum arbitror: perfidia & peculatus ex vrbe & auaritia ſi exulant, quarta inuidia, quinta ambitio, ſexta obtrectatio, ſeptima periurium, octaua indiligẽtia, nona iniuria, decima, quod peſsimum aggreſſu, ſcelus. Hęc niſi vnde aberunt, centuplex murus rebus ſeruãdis paruꝰ eſt. M

Leges xij. Tabularum.

Lycurgi leges quales.

Plauti dictum ex Perſa.

De raptu Sabinarum, aliiſque iniquitatibus, quæ in ciuitate Romana etiam laudatis viguere temporibus. *Caput XVII.*

AN fortè populo Romano propterea leges nõ ſunt à numinibus conſtitutæ, quia ſicut Saluſtius [a] ait: Ius bonũmque apud eos, non legibus magis quàm natura valebat? Ex hoc iure ac bono [b] credo raptas eſſe Sabinas. [c] Quid enĩ iuſtius & melius, quàm filias alienas fraude ſpectaculi inductas, non à parentibus accipi, ſed vi vt quiſque poterat auferri? Nam ſi iniquè Sabini facerent negare poſtulatas, quanto fuit iniquius rapere non datas? Iſtius autem bellum cum ea gente geri potuit, quæ filias ſuas ad matrimonium corregionalibus & confinalibus ſuis negaſſet

petitas,

A petitas, quàm cum ea quæ repetebat ablatas. Illud ergo potius ibi fieret, vbi Mars filium ſuum pugnãtem iuuaret, vt coniugiorum negatorũ armis vlciſceretur iniuriam, & eo modo ad fœminas quas voluerat, perueniret. Aliquo enim fortaſſe iure belli iniuſte negatas iuſte victor auferret. Nullo autẽ iure pacis non datas rapuit, & iniuſtum bellum cum earum parentibus iuſte ſuccẽſentibus geſsit. Hoc ſanè vtilius [d] fœliciúſque* ſucceſsit. Quod etſi ad memoriam [e] fraudis illius Circenſiũ ſpectaculum manſit, facinoris tamen in illa ciuitate & imperio non placuit exemplum: faciliuſq; Romani in hoc errauerunt, vt poſt illam iniquitatẽ deum ſibi Romulũ conſecrarent, quàm vt [in] fœminis rapiendis factum eius imitandum, lege vlla vel more permitterẽt. Ex hoc iure ac bono poſt expulſum [f] cum liberis ſuis regẽ Tarquinium, cuius filius Lucretiã ſtupro violenter oppreſſerat, Iunius Brutus conſul, Lucium Tarquinium [g] Collatinum maritum eiuſdẽ Lucretiæ collegam ſuum, bonum atq; innocẽtem virum, propter nomen & propinquitatem Tarquiniorum coëgit magiſtratu ſe abdicare, nec viuere in ciuitate permiſit. Quod ſcelus fauente vel patiente populo fecit, à quo populo conſulatũ idem

*al. facilius.

B Collatinus, ſicut etiam ipſe Brutus acceperat. Ex hoc iure ac bono Marcus Camillus [h] illius temporis vir egregius, qui Veientes grauiſsimos hoſtes populi Romani poſt decẽnale bellũ, quo Romanus exercitus toties male pugnando grauiter afflictus eſt, iam ipſa Roma de ſalute dubitante atque trepidante, facillime ſuperauit, eorumq; vrbem opulentiſsimam cepit: inuidia obtrectatorum, virtutis ſuæ & inſolentia Tribunorũ plebis reus factus eſt, tam ingratam ſenſit quam liberauerat ciuitatem, vt de ſua dãnatione certiſsimus in exilium ſponte diſcederet: & decẽ milibus [i] æris abſens etiã damnaretur: mox iterum à Gallis [k] vindex patriæ futurus ingratæ. Multa cõmemorare iam piget fœda & iniuſta, quibus agitabatur illa ciuitas: cum potentes [l] plebẽ ſibi ſubdere conarentur, plebſq; illis ſubdi recuſaret, & vtriuſq; partis defenſores magis ſtudiis agerent amore vincendi, quàm æquum & bonum quicquam cogitarent.

Ius. *Bonum.* [a] QVia ſicut Saluſtius.) In bello Catilinario de veteribus Romanis loquens: Ius eſt ciuilis æquitas vel ſcriptis legibus ſancita, vel inſtitutis aut moribus recepta. Bonũ eſt iuris ipſius origo & temperatio, atque emendatio, quæ fit ex prudentia iudicis accommodantis ſe rationi cauſæ, & flectentis legem ad cauſam, non cauſam ad legẽ: vt C in hoc propoſito Ariſtoteles de Lesbia norma dicit, quinto Ethicorũ. *Bonum.* Hoc bonũ ſolet etiam bonũ & æquum nominari, vt apud eundem Saluſtium in Iugur. Fit reus Bomilchar magis ex æquo & bono, q̃ ex iure *Aequum.* gentium. Cicero in Bruto: Ita enim Craſſus multa tũ contra ſcriptum pro æquo, & bono dixit. Dicitur etiã æquum, ſiue æquitas. Cicero pro Cecinna, Iſtum locum fugis, & reformidas, & me ex hoc, vt ita dicam, cãpo æquitatis, ad iſtas verborum anguſtias, & ad omnes literarũ angulos reuoces. Quintil. iii 4. Quo loco tamẽ iudicis natura noſcẽda eſt, Iuris magis an æquo ſit appoſita. Idẽ in vj. Iure pugnandũ an æquo. De *Gulielmi Budæi laus.* his nos quædã in noſtra legum ædediximus: plura & exactiſsima Gulielmus Budeus in annot. Pandectarũ, explicans illud à iuris conſultis antea nõ ſatis intellectum: Ius eſt ars æqui & boni. Quo viro Gallia acutiore ingenio, acriore iudicio, exactiore diligentia, maiore eruditione nullum vnquã produxit: hac verò ætate nec Italia quidẽ. Nihil eſt vſquã vel Græcorum, vel latinorum ſcriptorũ, quod ille non euoluerit, legerit, excuſſerit. Græca & Latina iuxta & ſumme callet. Tam facile vtraq; lingua loquitur, q̃ Gallica, quæ eſt ei vernacula, haud ſcio an etiã facilius. De libro Græco quæ ſunt ſcripta, legit Latine: de Latino Græce. Hæc quæ videmus tã elaborate, tam exculte ab eo cõſcripta, extẽporali ſunt ei facultate parta. Facilius tum Græce ſcribit, tum Latine, q̃ etiam earũ linguarum peritiſsimi intelligant. Nihil eſt tã reconditũ, tam abſtruſum in his linguis, quod nõ peruestigarit, aperit, inſpexerit, & velut Cerberũ è tenebris produxerit in lucem. Infinitæ ſunt, ſeu vocũ ſignificationes, ſeu loquẽdi figuræ ac proprietates, quas vnius Budæi opera ſciũt homines ſtudioſi prioribus ſeculis ignoratas. Et hæc quidẽ omnia tanta & tam admirabilia ipſe per ſe ſine magiſtro vllo perdidicit. Fœlix ac fœcundũ ingenium, quod in ſe vno inuenit & doctorẽ, & diſcipulum, & docendi viam rationemq;. Et cuius decimam partẽ alij ſub magnis magiſtris vix diſcunt, ipſe id totũ à ſe magiſtro edoctus eſt. Nihil dixi de ſciẽtia iuris, quæ per ipſum inſtaurari D collapſa iam cœpit. Nihil de philoſophia, cuius ipſe in libris de Aſſe id ſpecimẽ edidit, quod edere nõ quiuiſſet, niſi homo, qui in omniũ Philoſophorum libris aſsiduo verſatus eſſet, maximoſq; in eis progreſſus haberet. Accedit his omnibus, quod haud dubie cæteras res vniuerſas antecellit, probitas tantæ doctrinæ cõgrua decenſq;, tam rara, tamq; admirabilis, vt ſine cæteris ingenij dotibus monumentiſq; miraculum poſſet videri: vt eruditione, ita & probitate ſuperiorẽ non habet. Qui in omni vita actibuſq; tam variis primas ſemper religioni partes attribuit. Qui vir cõiugatus liberorum plenus, nunquã commodis vlius & rei familiaris incremẽtis trãſuerſus eſt actus, ſemper ſeque, ſuamq; fortunã rexit, & moderatus eſt: nec à fortuna quantũuis magna ſpe propoſita, abripi ſeſe permiſit, ſemper ſeipſum habuit in ſua poteſtate. Homo verſatus in legationibus, in aula, inter principes viros, nihil vnquã gratiæ dedit, nulli aſſentari in animũ induxit: patrimonium nunquam auxit, quod à recto vel pilum latum deflectere nõ ſuſtinuit, in ſeipſum acrior, q̃ in alios iudex: muneribus inuidioſiſsimis functus, non inuenit à quo labecula ſpargeretur vlla, vel ſuſpitione criminis quamlibet leui perſtringeretur etiã in libera gente, nec omnino muta, & ſatis ſuſpicaci. Sentio me modũ deſtinatæ breuitatis egreſſum, dũ me loquendi de amico lõge optimo dulcedo tenuit. Nũc ad inſtitutum reuertar. Eſt ergo Saluſtij ſenſus æquitatẽ illam tum ciuilẽ, quam ius appellant, tum etiã naturalem, quæ ingenita eſt à natura animis bene ſentientium & iudicantium, qua nihil cũ ſit melius, idcirco bonum nominatur: nõ magis valuiſſe apud Romanos latis legibus, q̃ naturalibus iudiciis bonorũ ſapientium. [b] Ex hoc iure ac bono.) Acerba ironia. [c] Raptas *Sabinæ raptæ.* eſſe Sabinas.) Cum fœminas ad coniugiũ non poſſet à vicinis populis impetrare Romulus, ex cõſilio Numitoris aui & ſenatus ludos ſe facturum ſimulauit Neptuno equeſtri: ita euocatis fœminis vicinarum gentium, eas omnes potiſsimũ Sabinas medio ſpectaculo Ro. rapuerunt. Sic enim inter Romulũ & ſuos cõuenerat, quarto menſe poſt conditã E Romã, vt Dionyſius perhibet ex Fabio pictore, Plutar: h.14. Calend. Septemb. dies, Cõuenit nomerus, nã Roma. 12. Calend. Maias eſt cœpta ædificari, Palilium die. Tametſi Gellius, nõ Aulus ille nocturnus, ſed antiquus quidã ſcriptor, quarto anno id ſcribit cõtigiſſe, quod eſt vero ſimilius. Et raptæ ſunt, vt Dionyſius tradit, ſexcẽtæ & octoginta, quod magis credo, quã quod de triginta ſcribũt alij: vnde manſerit Curiarũ numerus. Iuba tres addit ad numerum, Dionyſ. Antias Valerius quingẽtas viginti ſeptẽ prodit. Sunt qui velint Thalaſſum nõ fuiſſe vi*Thalaſſus.*rum, ſed ſignum, quod Romulus militibus direptioni dedit. Feſtus ex Varrone ſignũ lanificij fuiſſe ait, ceu quis dicat quaſillum, vel calathũ. [d] Hoc ſanè vtilius.) Et hi populi, qui raptas amiſerãt, & alij, quos vel iſti ſuis lachrymis, vel exemplũ ad multos pertinens mouit, cõtra Ro*Vicinorũ bellũ cum Romulo.*manos ceperunt arma Sabini, Cęninẽſes, Cruſtumerij, Antemnates. Romulus cum tantũ in ſe parari bellum videret ad Ethruſcorũ opes, quæ tunc plurimum valebant confugit. Cælius quidã Vibennus Ethruſcus princeps ſuppetias tulit Romulo, à quo Cælius mõs in vrbe eſt dictus. Auus quoq; ſubſidiũ nepoti miſit. Cęninenſes, Cruſtumerios, & Antemnates Romulus nõ magnis, nec difficilibus prælis ſuperauit. cũ Sabinis, cùm vario & periculoſo pugnaretur Marte, repẽte raptarũ precibus fœdus & amicitia coiit. [e] Quod & ſi ad memoriã.) Ludi quotannis Neptuno equeſtri celebrabãtur varie nominati. Circenſes, magni, Romani, apud priſcos cõſualia, cui deo ſacrificabatur, quẽ præeſſe *Conſus deus.* cõſilio exiſtimabant, à quo opem conſiliumq; Romulus in difficultate coniugiorũ petierat. Eius ara ſub terra eſt defoſſa: quoniã conſiliũ nõ ſacrũ modò eſt res, vt ait Plato, ſed occulta quoq; eſſe debet. [f] Poſt expulſum.) Rurſum ironia. [g] Luciũ Tarquinium.) Expulſis regib⁹ comitiis cẽturiatis, vt Seruius Tullius populũ deſcripſerat, cõſules creati *Conſules primi.* ſunt L. Iunius Brutus; & L. Tarquinius Collatinus Lucretiæ maritus Aegerij fratris Tarquinij priſci filius, vt dicit Liui⁹: nepos verò, vt Dionyſius. F Brutus cùm nõ modò regẽ, ſed ne regiũ quidem nomẽ vellet in vrbe ſupereſſe, magiſtratũ collegæ abrogauit, quod Tarquinius vocaretur, iſq; bonis ſuis ſumptis vltro Collatiã habitatũ migrauit. Hoc factũ Cicero tertio Officiorũ ſubiudicat nõ admodũ coniunctum cũ honeſtate: ſed quia vtiliſsimũ fuit patriæ, idcirco honeſtũ etiã videri. Obſeruatũ eſſe ait Iulius Obſequẽs, neminẽ qui magiſtratũ collegæ abro» gaſſet annũ vixiſſe: quorũ primus fuit Brutus, deinde T. Gracchus, & P. » Tarquinius. [h] Marcus Camill⁹.) Hic Veios opulẽtiſsimã Ethruriæ vrbẽ cepit, qui decẽnali obſidione erãt opugnati. Tũc enim primũ popu*Camillus.*lus Ro. cœpit I caſtris ſub pellibus hybernare odio illius gẽtis, ne illinc *As & æs graue idẽ.* diſcederẽt, quo vſq; bellũ eſſet cõfectum. Iã enim inde à Romulo rege per trecẽtos annos propẽ cõtinenter cũ Veiẽtibus bellũ geſſerant. Liuius lib. v. & Plutarch⁹ in vita Camilli: hinc Camillo q̃ mala fide prædã Veiẽtanã populo dicebatur diuiſiſſe, L. Apuleius Tri. ple. diẽ ad populũ dixit: Camillus vitãdæ inuidiæ gratia, tã & ſi falſò accuſabatur, Ardeã exulatũ iuit duob⁹ annis ante Romã à Gallis captã. [i] Et decẽ milibus.) Liuius quindecĩ milib⁹ æris grauis multatũ dicit Camillũ abſentẽ. Plutarchus quindecim milib⁹ aſsiũ. Aſſes & æra grauia idẽ fuiſſe oſtẽdit Budæus meus. [k] Mox iterũ à Gallis.) Capta à Gallis Roma, Camillus coacto ex his qui Alliẽſi cladi ſuperfuerãt, exercitu, ſolut⁹ exilio & comitiis curiatis Dictator creatus ab iis, qui in Capitolio obſidebãtur, Gallos primũ ex vrbe leui prælio exegit: deinde via Sabina ad octauũ lapidẽ ingenti affecit cæde. Liuius lib. v. Maluit ergo hic tãtus vir afflictæ patriæ, quàm ſuæ iniuriæ memor eſſe, ideo alter Romul⁹ appellatus eſt. [l] Cũ potẽtes.) Hoc malũ poſt expulſos reges pene per annos quingẽtos durauit, vt plebes & nobiles diſſentionib⁹ etiã odiis inter ſe certarẽt, vtriſq; volẽtibus alteris imperare, quæ ſtudia factionũ per paucos

G ſeditioſos Tribunos plebis ex parta plebis, & ſenatores ex nobilitate accédebãtur. Hinc Lucanus: & cũ conſulibus turbãtc iura Tribuni.

Quæ de moribus Romanorum, aut metu compreſſu, aut ſecuritate reſolutu Saluſtij probat hiſtoria.
Caput XVIII.

ITaque habebo modum, & ipſum Saluſtiũ teſtem potius adhibebo, qui cũ in laude Romanorũ dixiſſet, vnde nobis iſte ſermo exortus* eſt, Ius bonumq́; apud eos non legibus magis quàm natura valebat: prædicans illud tempus, quo expulſis regibus incredibiliter breui ætatis ſpatio ciuitas plurimum creuit. Idem tamen in primo hiſtoriæ[a] ſuæ libro, atque ipſo eius exordio fatetur, etiam tunc cum ad conſules à regibus eſſet tranſlata reſpublica, poſt paruum interuallum,[b] iniurias validiorum, & ob eas diſceſsionem[c] plebis à patribus, aliaſq; in vrbe diſceſsiones*† fuiſſe. Nam cùm optimis moribus & maxima concordia populum Romanum inter ſecundum[d] & poſtremũ bellum Carthaginenſe cõmemoraſſet egiſſe: cauſamq́; huius boni

** al. ortus.*

*† * diſſenſiones.*

H non amorem iuſtitiæ, ſed ſtante Carthagine metum pacis in fide* fuiſſe dixiſſet, vnde & Naſica ille ad reprimendam nequitiam ſeruandoſq; iſtos mores optimos, vt metu vitia cohiberentur, Carthaginẽ nolebat euerti, cõtinuo ſubiecit idem Saluſtius, & ait: At diſcordia,[e] & auaritia, atq; ambitio, & cætera ſecũdis rebus oriri ſueta mala, poſt Carthaginis excidium maxime aucta ſunt: vt intelligeremus etiam antea & oriri ſolere & augeri. Vnde ſubnectens cur hæc dixerit: Nam iniuriæ, inquit, validiorum, & ob eas diſceſsio plebis à patribus, aliæq́; diſſenſiones domi fuere: iam inde à principio neq; amplius* quàm regibus exactis, dum metus à Tarquinio & bellũ graue cum Ethruria[f] poſitum eſt, æquo & modeſto iure agitatum. Vides quemadmodũ illo etiam breui tempore vt regibus exactis, id eſt, eiectis, aliquãtulum æquo & modeſto iure ageretur, metum dixit fuiſſe cauſam, quoniam metuebatur bellum, quod rex Tarquinius regno atq; vrbe pulſus, Ethruſcis ſociatus contra Romanos gerebat. Attende itaq;, quid deinde contexat: Dein, inquit, ſeruili imperio patres, plebẽ exercere, de vita atque tergo[g] regio more conſulere, agro pellere,[h] & cæ-

** al. inſtante Carthagine metu pacis in fide &c.*

I teris ex partibus ſoli in imperio agere. Quibus ſæuitiis & maxime fœnore* oppreſſa plebs cùm aſsiduis bellis tributum ſimul & militiam toleraret, armata montẽ ſacrum[i] atq; Auentinum inſedit. Tumq́; tribunos plebis, & alia ſibi iura parauit, diſcordiarũ & certaminis vtrinque finis fuit ſecundum bellũ Punicum. Cernis ex quo tẽpore, id eſt, paruo interuallo poſt reges exactos, quales Romani fuerint, de quibus ait: Ius bonúmque apud « eos nõ legibus magis quàm natura valebat. Porrò ſi illa « tempora talia reperiuntur, quibus pulcherrima atque optima fuiſſe prædicatur Romana reſpublica: quid iam de conſequenti ætate dicendum aut cogitandum arbitramur, cum paulatim mutata, vt eiuſdem hiſtorici verbis vtar, ex pulcherrima atq; optima, peſſima ac flagitioſiſsima facta eſt, poſt Carthaginis videlicet, vt cõmemorauit, excidium? Quæ tempora ipſe Saluſtius quemadmodum breuiter recolat, & deſcribat, in eius hiſtoria legi poteſt, quantis malis morum, quæ ſecũdis rebus exorta ſunt vſque ad bella ciuilia[k] demonſtret eſſe peruentum. Ex quo tempore, vt ait, maiorum mores non paulatim vt antea, ſed torrentis modo præcipitati, adeo iuuentus luxu atque auaritia corrupta eſt, vt meritò dicatur genitos eſſe, qui neque ipſi[l] habere poſſent res familiares, neque alios pati. Dicit deinde plura Saluſtius de Syllæ vitiis, cæteráque fœditate reipublicæ: &

** fœnoris onere.*

alij ſcriptores [in hæc] conſentiunt, quamuis eloquio[m] multum impari. Cernis tamen, vt opinor, & quiſquis aduerterit, facillime perſpicit colluuiem morum peſſimorum, quò illa ciuitas collapſa*† fuerit, ante noſtri ſuperni regis aduentum. Hæc enim geſta ſunt non ſolum ante quàm Chriſtus in carne præſens docere cœpiſſet, verũ etiã ante q̃ de virgine natus eſſet. Cum igitur tot & tãta mala temporũ illorũ vel tolerabiliora ſuperius, vel poſt euerſam Carthaginẽ intoleranda & horrenda diis ſuis imputare nõ audeant, opiniones humanis mẽtibus vnde talia vitia ſylueſcerẽt,[n] maligna aſtutia inſerentibus, cur mala præſentia Chriſto imputant, qui doctrina ſaluberrima & falſos ac fallaces deos coli vetat, & iſtas hominum noxias flagitioſaſq; cupiditates diuina authoritate deteſtans atq; condẽnans, his malis tabeſcenti ac labenti mundo vbiq; familiam ſuã ſenſim ſubtrahit, qua cõdat æternam: & non plauſu vanitatis, ſed iudicio veritatis glorioſiſsimam ciuitatem? K

** † prolapſa.*

a IDem tamen in primo hiſtoriæ.) Et hos libros hiſtoriarũ Saluſtij de bellis ciuilibus amiſimus. Paucæ quędam reſtant orationes. b Poſt paruũ interuallũ.) Poſt quindecim annos. Liuius lib. 2. Ap. Claudius deinde & P. Seruilius cõſules facti: inſignis hic annus eſt nuncio Tarquinij mortis. Mortuus eſt Cumis, quò ſe poſt fractas opes Latinorũ ad Ariſtodemũ tyrannum cõtulerat. Eo nuncio erecti patres, erecta plebs, ſed patribus nimis luxurioſa fuit lætitia. Plebi, cui ad eam diem inſeruitum erat, iniuriæ à primoribus fieri cœptæ. c Diſceſsionem.) Diſceſsit plebs à patribus primũ propter fœnus decimo ſeptimo anno à parta libertate. Iterum propter tyrannidẽ decem virorũ legibus ferendis, anno 303. Tertiò propter æs alienũ & longa inter tribunos plebis & patres certamina, aliquot annis ante bellũ Pyrrhi. d Inter ſecundum.) Tria fuerunt bella inter Romanos & Carthaginenſes geſta. Primum per 22. annos in Sicilia, poſt in Africa: cœptum anno ab vrbe cond. 490. Appio Claudio Caudice & Q. Fuluio Flacco Coſſ. tot anni ſunt Plinio lib. 33 in cuius codice pro quingenteſimo octogeſimo quinto, legendum quadringenteſimo octogeſimo quinto. Liuius & Eutropius huic ſummæ tredecim annos admũt. Alterũ poſt 23. annos Cœptũ P. Scipione, T. Sempronio Coſſ. in Hiſpania, Sicilia, Italia, in Africa geſtum, & ibi perfectum à Scipione Africano maiore 17. poſtq̃ cœperat. Tertiũ poſt vndequinquaginta annos Manlio & Martio Cenſorino Coſſ. Tertio anno perfectũ à Scipione Africano minore, totum in Africa ipſa geſtum: cuius finis excidium fuit vrbis Carthaginenſis. De his bellis fuſius aliàs. e At diſcordia.) Idem in bello Iugurthino. f Bellũ graue cũ Ethruria.) Cum Porſenna rege Ethruſcorum potentiſsimo, qui volebat Tarquinios in regnum reſtitui, & obſidione ingenti premebat Romanos, & expugnaſſet eos, ni territus eſſet à Q. Mutio Scęuola. Liuius lib. 2. g De verberibus.) Cędebatur virgis morti addictus apud Romanos, deinde necabatur. Interim cum facinus non erat graue, ſatis habebant virgis cædere. Tum etiam qui creditoribus propter debita à iudicibus addicebantur, multa turpia & miſeranda patiebantur nexi apud creditores, multaſq; ſeruili more in tergo plagas: huic malo ſubuenẽre leges Portia & Semproniæ, quæ liberum corpus Romani ciuis virgis, aut aliis verberibus cædi vetant. h Agro pellere.) Nã diuites quos agros pop. Ro. manu ceperat, primùm tanquã precio reipub. nomine à ſenatu colendos accipiebãt: deinde alios ad aliorum facinora cõniuentibus dominos ſe faciebant, excluſa plebe. Hinc leges agrarię de agris populo diuidundis toties tentatæ magna indignatione nobilitatis, nec vnquam ſine tumultibus agitatæ. i Montẽ ſacrum.) Prima ſeceſsio fuit in ſacro mõte, qui eſt trans Anienem amnem: vel, vt Piſo ſcribit, in Auentino, qui pars eſt vrbis. Ibi tribuni plebis primum ſunt plebi dati velut tutores eius, qui pro cõmodis eius obſtarent intercederentq́; patritiorum in ipſam iniuriis: eſſentq́; ſacroſancti, quos qui violaſſet, eius caput Ioui ſacrum eſſet, bona & familia ad Cereris venderentur. Secunda ſeceſsio fuit primùm in Auẽtinum: deinde quo maior ſolitudo & ex inde terror eſſet in vrbe, in ſacrum montẽ eſt itum. Rurſus cõpoſitis cum ſenatu rebus in Auentinum, ibiq́; tribunos recuperauit: ex Auẽtino ventum eſſe in Capitolium, ibi à Pont. max. comitia habente creatos eſſe trib. pleb. Cicero pro Cornelio de maieſtate. k Vſque ad bella ciuilia.) Inter patres & Graccos, Tyberium primùm, deinde Caiũ ad bella ciuilia, inter Marium & Syllam. l Qui neq; ipſi) Cũ luxu perdidiſſent, & quęcunque rapere potuerãt, ſubito prodigerent, ita ad ſplendidã effuſionẽ hanc in aliorũ bona impetum facere eos erat neceſſe, doliumq́; pertereb ratum implere laborabant. m Eloquio.) Placuit omnibus ætatibus adſtricta illa: & tum culta viuidáq, Saluſtij dictio: eumq́; Thucydidi ſcriptori Græco noſtris viſum eſt opponere: ſicut Quintiliano libro 10. n Sylueſcerent.) In modũ ſyluæ diffunderentur & propagarẽtur, Sic apud ſcriptores rerum ruſticarum, Catonem, & Columellam. Græci [illegible] vocant. q. luxuriare arbores, quod aſt in herbis [illegible].

L — *Tarquinij ſuperbi mors.* — *Diſceſsiones plebis à patribus.* — *Punica bella.* — *Locus in Plinio emẽdatur.* — *Porſennæ bellum.*

M — *Supplicia noxiorum Romæ.* — *Leges Portia & Semproniæ.* — *Leges agrariæ.* — *Seceſsio plebis prima.* — *Tri. ple.* — *Seceſsio altera.* — *Saluſtij phraſis.* — *Sylueſcere.*

De corruptione Romanæ reip. prius quàm cultum deorum Chriſtus auferret. Caput XIX.

Ecce Ro-

A Ecce Romana Reſpublica, quod non ego primus dico, ſed authores eorũ vnde hæc mercede didicimus, tãto antè dixerũt ante Chriſti aduentum, paulatim mutata, & ex pulcherrima atq; optima, peſsima atq; flagitioſiſsima facta eſt. Ecce ante Chriſti aduentum, poſt deletam Carthaginẽ, maiorum mores, non paulatim vt antea, ſed torrentis modo præcipitati, adeo iuuentus luxu atque auaritia corrupta eſt. Legant nobis contra luxum & auaritiã præcepta deorũ ſuorum populo Romano data. Cui vtinã tantum caſta & modeſta reticerent, ac non etiam ab illo probroſa & ignominioſa depoſcerent, quibus per falſam diuinitatẽ pernicioſam conciliarent authoritatẽ. Legant noſtra, & per prophetas & per ſanctũ Euangelium, & per Apoſtolicos Actus, & per epiſtolas tam multa cõtra auaritiam atq; luxuriam, vbiq; populis ad hoc congregatis, quàm excellenter, quàm diuine, non tanquã ex Philoſophorũ cõcertationibus ſtrepere, ſed tanquã ex oraculis & dei nubibus intonare: & tamen luxu atq; auaritia, ſeuiſq; † ac turpibus moribus ante aduentũ Chriſti Rempublicam peſsimam ac flagitioſiſsimã factam, non imputant diis ſuis: afflictionem verò eius, quamcunq; iſto tempore ſuperbia delitiæq; eorum perpeſſæ fuerint, religioni

† ſæuiſq;.

B increpitant Chriſtianæ. Cuius præcepta de iuſtis probiſq; moribus, ſi ſimul audirent atq; curarent reges terræ & omnes populi, principes & omnes iudices terræ, iuuenes & virgines, ſeniores cum iunioribus, ætas omnis capax & vterq; ſexus, & quos Baptiſta Ioannes alloquitur exactores [a] ipſi atq; milites: & terras vitæ præſentis ornaret ſua fœlicitate reſpublica, & vitæ æternæ culmen beatiſsimè regnatura conſcenderet. Sed quia iſte audit, ille contẽnit, pluresq; vitiis male blandientibus [b], quàm vtili virtutum aſperitati ſunt amiciores, tolerare Chriſti famuli iubẽtur: ſiue ſint reges, ſiue principes, ſiue iudices, ſiue milites, ſiue prouinciales, ſiue diuites, ſiue pauperes, ſiue liberi, ſiue ſerui vtriuſlibet ſexus: peſsimam etiã, ſi ita neceſſe eſt, flagitioſiſsimamq; Rempublicam: & in illa angelorũ quadam ſanctiſsima atq; auguſtiſsima [c] curia, cœleſtiq; republica, vbi dei voluntas lex eſt, clariſsimũ ſibi locum etiã iſta tolerantia cõparare.

Pſal. 148. *Luc. 3.*

a Exactores.) Lucæ 3. ſic vulgo legitur: Venerunt autem & Publicani, vt baptizarentur, & dixerunt ad illũ, Magiſter, quid faciemus? At ille dixit ad eos, Nihil amplius, quàm quod conſtitutum eſt vobis, facite. Pro facite eſt Græcè πράσσετε, quod primus annotauit Eraſmus C vertendum exigere. Hinc Auguſtinus rectè exactores nominat, qui dicuntur τελῶναι. b Vitiis male blandiẽtibus.) Alludit ad duas illas vitij & virtutis vias, quas Heſiodus hniat: quem Virgilius imitatus eſt in litera Pythagoræ: ſeu, vt alij volunt, Auſonius. c Auguſtiſsima.) Certum eſt ita debere legi, & non anguſtiſsima. Sed prætermittẽdum non eſt, quod annotauit frater, penè nomen mihi ore excidit, anguſtã hic dici cœleſtem curiam, quòd via ſit ad illam arcta, & pauci eam ingrediantur, iuxta dictum Chriſti ſeruatoris. Et quo rem poſſent auditores melius memoriæ mandare, verſiculo ſanè quàm feſtiuo ſignauit.

Arcta eſt via verè quæ ducit ad gaudia vitæ.

De ratione metri ſollicitũ ſe magnoperè eſſe negabat, vbi bene ſiniret.

Exactores. *Carmẽ de litera Pythagoræ.*

Quali velint fœlicitate gaudere, & quibus moribus viuere, qui tempora Chriſtianæ religionis incuſant.

Caput XX.

Verum ꝙ tamen ꝙ tales cultores & dilectores deorum iſtorũ, quorum etiã imitatores in ſceleribus & flagitiis ſe eſſe lętantur, nullo modo curant peſsimam ac flagitioſiſsimam non eſſe Rempublicam. Tantũ ſtet, inquiũt, tantũ floreat copiis referta, victoriis glorioſa, vel quod eſt fœlicius, pace ſecura ſit. Et quid ad nos? Imò ad nos magis pertinet, ſi diuitias quiſq; ſemper augeat, quæ quotidianis effuſionibus ſuppetat, per quas ſibi etiã infirmiores ſubdat quiſque potentior. Obſequantur diuitibus pauperes cauſa

ſaturitatis, atq; vt eorum patrociniis quieta inertia perfruantur, diuites pauperibus ad cliẽtelas & ad miniſterium ſui faſtus abutãtur. D Populi plaudant non cõſultoribus vtilitatũ ſuarum, ſed largitoribus voluptatum. Nõ iubeantur dura, non prohibeantur impura: reges non curent quàm bonis, ſed quàm ſubditis regnẽt: prouinciæ regibus non tanquã rectoribus morum, ſed tanquã rerum dominatoribus, & deliciarum ſuarũ prouiſoribus ſeruiant, eoſq; non ſynceriter honorẽt, ſed nequiter ac ſeruiliter timeant. Quid alienæ vitæ * † potius, quàm quid ſuæ vitæ quiſque noceat, legibus aduertatur. Nullus ducatur ad iudices, niſi qui alienæ rei, domui, ſaluti, vel cuiquam inuito fuerit importunus, aut noxius. Cæterùm de ſuis, vel cum ſuis, vel cum quibuſcunq; volentibus faciat quiſq; quodlibet. Abundent publica ſcorta, vel propter omnes quib⁹ frui placuerit, vel propter eos maximè, qui habere priuata nõ poſſunt. Extruantur ampliſsimæ atq; ornatiſsimæ domus, ꝙ vbi ꝙ opipara * conuiuia frequententur, vbi cuiq; libuerit, & potuerit, die noctuq; ludatur, bibatur, vomatur, diffluatur. Saltationes vndiq; [a] concrepent, theatra inhoneſtæ lætitiæ vocibus, atq; omni genere ſiue crudeliſsimæ, ſiue turpiſsimæ voluptatis exæſtuent. Et ille ſit publicus inimicus, E cui hęc fœlicitas diſplicet. Quiſquis eam mutare vel auferre tentauerit, eum libera multitudo auertat ab auribus, euertat à ſedibus, auferat à viuentibus. Illi habeantur dij veri, qui hanc adipiſcendã populis procurauerunt, adeptamq; ſeruauerunt. Colantur vt voluerint, ludos expoſcant quales voluerint, quos cũ ſuis vel de ſuis poſsint habere cultoribus: tantum efficiant, vt huic fœlicitati nihil ab hoſte, nihil à peſte, nihil ab vlla clade timeatur. Quis hanc Rempublicam ſanus, non dicam Romano imperio, ſed, domui Sardanapali [b] comparauerit? qui quondam rex ita fuit voluptatibus deditus, vt in ſepulchro ſuo ſcribi fecerit, ea ſola ſe habere mortuum, quæ libido eius etiã cum viueret, hauriendo cõſumpſerat: quem regem iſti ſi haberẽt ſibi in talibus indulgẽtem, nec in eis cuiquam vlla ſeueritate aduerſantem, huic libentius quàm Romani veteres Romulo tẽplum & flaminem conſecrarent.

** † vincæ.* ** parata.* *Sardanapalus.*

a Salationes vndique.) In codice Brugenſi eſt, Salutationes: in Colonienſi erat, Salutiones, ſed abraſum eſt u. Studium certè ſalutandi magnũ erat Romę, & inter magnos honores erat ſalutari: inter pręcipua verò officia ſalutare. Vtraq; res erat mirè plauſibilis, & popularis, multumq; faciebat ad potentiã. Saluſtius in Iugur. Certè quib⁹ magna induſtria videtur ſalutare plebẽ. De ſalutationibus pleni ſunt omnium Latinorum libri. b Domui Sardanapali.) Thonos concolotos, quem Græci Sardanapalum nuncuparunt, rex fuit Aſſyriorũ vltimus, ad omne voluptatum genus abiectiſsimus, qui cum ab Arbace Medo parari aduerſum ſe bellũ cognouit, pręlio ſurtiuo rei tẽtari ſtatuit, ſed victus muliebris homo & imbellis, in aulã refugit, quam ſecũ & cum omni gaza, regia incẽdit, multò antea cũ voluptatibus dementatus inſaniret, ſuo in ſepulchro tale vt incideretur epitaphium iuſsit,

Κεῖν' ἔχω, ὅσσ' ἔφαγον, καὶ ἐφύβρισα, καὶ σὺν ἔρωτι
Τέρπν' ἔπαθον. τὰ δὲ πολλὰ, καὶ ὄλβια πάντα λέλυνται.

Quos Cic in 5. Tuſcul ſic vertit:
Hæc habeo quæ edi, quæq; exaturata libido
Hauſit: at illa iacent multa & præclara relicta.

F Addit idem Cicero, Quid aliud, inquit Ariſtoteles, in bouis nõ in regis ſepulchro inſcriberes? hæc habere ſe mortuum dicit, quæ ne viuus quidẽ diutius habebat, quàm fruebatur. Chryſippus ad ſuam Stoicitatem conuertit illos verſus. Plura Athenæus libro quinto.

Salutationes Romæ. *Sardanapalus.*

Quæ ſententia fuerit Ciceronis de Romana Republica.

Caput XXI.

Sed ſi contemnitur, qui Romanã Rempublicam peſsimam ac flagitioſiſsimam dixit: nec curant iſti, quanta morũ peſsimorum ac flagitioſorũ labe ac dedecore impleatur, ſed tantũmodo vt conſiſtat & maneat, audiant eã: non vt Saluſtius narrat, peſsimã ac flagitioſiſsimã factã: ſed ſicut Cic. diſputat,

G iam tunc prorſus periſſe, & nullam omnino remanſiſſe Rempub. Inducit enim Scipionẽ, eum ipſum qui Carthaginem extinxerat, de re publica diſputantem, quando præſciebatur [a] * † ea corruptione, quam deſcribit Saluſtius iam iamq; peritura. Eo quippe tempore [b] diſputabatur, quo iam vnus Gracchorum occiſus fuit, à quo ſcribit ſeditiones graues cœpiſſe Saluſtius. Nam mortis eius fit in eiſdem libris cõmemoratio. Cum autem Scipio in ſecundi libri fine dixiſſet, Vt in fidibus ac tibiis atq; cantu ipſo ac vocibus, cõcentus eſt quidã tenẽdus ex diſtinctis ſonis: quem immutatũ ac diſcrepantẽ aures eruditæ ferre non poſſunt, iſq; concẽtus ex diſsimillimarum vocum moderatione concors tamen efficitur & congruens: ſic ex ſummis, & mediis, & infimis interiectis ordinibus vt ſonis, moderata ratione ciuitatem conſenſu diſsimillimorum concinere: & quæ harmonia à muſicis dicitur in cãtu, eam eſſe in ciuitate cõcordiam: arctiſsimum atq; optimum omni in republica vinculum incolumitatis, eamq; ſine iuſtitia nullo pacto eſſe poſſe. Ac deinde cum aliquanto latius & vberius diſſeruiſſet, quantũ prodeſſet iuſtitia ciuitati, quantumq; obeſſet ſi abfuiſſet: ſuſcepit deinde Pilus [c] * † vnus eorum qui diſputationi aderãt, & popoſcit vt hæc ipſa H quæſtio diligentius tractaretur, ac de iuſtitia plura dicerẽtur, propter illud, quod iam vulgo ferebatur, rempublicam regi ſine iniuria [d] nõ poſſe. Hanc proinde quæſtionem diſcutiendã & enodandã eſſe, aſſenſus eſt Scipio: reſponditq; nihil eſſe, quod adhuc de republica putaret dictum, & quo poſſent longius progredi, niſi eſſet confirmatũ, non modo falſum eſſe illud ſine iniuria regi nõ poſſe: * † ſed hoc veriſsimũ eſſe, ſine ſumma iuſtitia rempublicã regi nõ poſſe. Cuius quæſtionis explicatio, cũ in diẽ cõſequentẽ dilata eſſet, in tertio libro magna conflictatione res acta eſt. Suſcepit enim Pilus ipſe diſputationẽ eorũ, qui ſentirent ſine iniuſtitia regi * nõ poſſe rempublicã: purgans ſe præcipue, ne hoc ipſe ſentire crederetur. Egitq; ſedulo pro iniuſtitia contra iuſtitiam, vt hanc eſſe vtilem reipublicæ, illam vero inutilem veriſimilibus rationibus & exemplis velut conaretur oſtendere. Tum Lælius [e] rogantibus omnibus, iuſtitiam defendere aggreſſus, aſſeruit quantum potuit, nihil tam inimicum quàm iniuſtitiã ciuitati, nec omnino niſi pugna iuſtitia geri aut ſtare poſſe rempublicam. Qua quæſtione quãtum ſatis viſum eſt pertractata, Scipio ad intermiſſa reuertitur, recolitq; ſuam atque commendat breuẽ reipublicæ definitionẽ, qua dixerat eam eſſe rem populi. Populum autẽ non omnem cœtũ multitudinis, ſed cœtũ iuris cõſenſu & vtilitatis cõmunione ſociatum eſſe determinat. Docet deinde quãta ſit in diſputando definitionis vtilitas: [f] atque ex illis ſuis definitionibus colligit, tunc eſſe rempublicã, id eſt, rem populi, cum bene ac iuſte geritur, ſiue ab vno [g] rege, ſiue à paucis optimatibus, ſiue ab vniuerſo populo. Cum vero iniuſtus eſt rex, quem tyrãnum [h] more Græco appellauit: aut iniuſti optimates, quorũ cõſenſum dixit eſſe factionem: [i] aut iniuſtus eſſe populus, cui nomẽ vſitatum non reperit, niſi vt etiam ipſum tyrãnum vocaret, non iam vitioſam ſicut pridie fuerat diſputatũ, ſed ſicut ratio ex illis definitionibus connexa docuiſſet, omnino nullam eſſe rempublicã: quoniam non eſſet res populi, cum tyrannus eam factione capeſſeret, nec ipſe populus iam populus eſſet, ſi eſſet iniuſtus: quoniam nõ eſſet multitudo, iuris cõſenſu & vtilitatis cõmunione ſociata, ſicut populus fuerat definitus. Quãdo ergo reſpublica Romana talis erat, qualẽ illam deſcripſit Saluſtius, non iam peſsima ac flagitioſiſsima, ſicut ipſe ait, ſed omnino nulla erat, ſecũdum iſtam rationem, quam diſputatio de republica inter magnos eius tũ principes [k] habita patefecit. K Sicut etiã ipſe Tullius non Scipionis, nec cuiuſquam alterius, ſed ſuo ſermone loquens, in principio quinti libri demonſtrauit, commemorato priùs Ennij poëtæ [l] verſu, quo dixerat: Moribus antiquis res ſtat Romana viriſq;. Quem quidem ille verſum, inquit, vel breuitate, vel veritate tanquã ex oraculo mihi quodam eſſe effatus [m] * videtur. Nam neq; viri, niſi ita morata ciuitas fuiſſet: neque mores, niſi hi viri præfuiſſent, aut fundare, aut tam diu tenere potuiſſent tantã & tam iuſte latéque imperãtem rempublicam. Itaque ante noſtram memoriam, & mos ipſe patrius præſtantes viros adhibebat, & veterum morem ac maiorum inſtituta retinebant excellentes viri. Noſtra vero ætas, cum Rempublicam ſicut picturam accepiſſet egregiam, ſed euaneſcentem vetuſtate, nõ modo eam coloribus iiſdem, quibus fuerat, renouare neglexit, ſed ne id quidem curauit, vt formam ſaltem eius, & extrema tanquam lineamẽta [n] ſeruaret. Quid enim manet ex antiquis moribus, quibus ille dixit rem ſtare Romanam, quos ita L obliuione obſoletos * videmus, vt non modo non colantur, ſed etiam ignorentur? Nam de viris quid dicã? Mores enim ipſi interierunt virorũ penuria, [o] cuius tanti mali non modo reddenda ratio nobis, ſed etiam tanquam reis capitis quodammodo dicenda cauſa eſt. Noſtris enim vitiis non caſu aliquo Rempublicam verbo retinemus, re ipſa verò iam pridem amiſimus. Hæc Cicero fatebatur longe quidem [p] poſt mortem Africani, quẽ in ſuis libris fecit de Repub. diſputare, adhuc tamẽ ante aduentum Chriſti. [q] Quæ ſi diffamata [r] & præualeſcente religione Chriſtiana ſentirentur, atque dicerentur, quis non iſtorum ea Chriſtianis imputãda eſſe cenſeret? Quamobrem cur non curarunt dij eorum, ne tũc periret atque amitteretur illa Reſpublica, quam Cicero longe antequam Chriſtus in carne veniſſet, tam lugubriter deplorat amiſſam? Viderint laudatores eius, etiã illis antiquis viris & moribus qualis fuerit, vtrum in ea viguerit vera iuſtitia: an forte nec tunc fuerit, viua moribus, ſed picta coloribus. Quod & ipſe Cicero neſciẽs, cum eam præferret expreſsit, ſed aliàs, ſi deus voluerit, hæc videbimus. Enitar enim ſuo loco, vt oſtendam ſe- M cundum definitiones ipſius Ciceronis, quibus quid ſit Reſp. & quid ſit populus, loquẽte Scipione breuiter poſuit, atteſtãtibus etiam multis, ſiue ipſius, ſiue eorũ quos loqui fecit in eadem diſputatione ſententiis, nunquam illam fuiſſe Remp. quia nũquam in ea fuit vera iuſtitia. Secũdum probabiliores autem definitiones & pro ſuo modo quædam Reſpublica fuit: & melius ab antiquioribus Romanis, quàm à poſterioribus adminiſtrata eſt. Vera autem iuſtitia non eſt, niſi in ea Reſpublica, cuius conditor rectórque Chriſtus eſt: ſi & ipſam Rempublicam placet dicere, quoniam eam rem populi eſſe negare non poſſumus. Si autem hoc nomen, [s] quod alibi aliter vulgatũ eſt, ab vſu noſtræ locutionis eſt fortè remotius, in ea certè ciuitate eſt vera iuſtitia, de qua ſcriptura ſancta dicit: Glorioſa de te dicta ſunt ciuitas dei. *Pſal. 8.*

Margin notes: * *al. prænunciabatur.* † *præſentiebatur.* * † *aliàs, Philus.* * † *aliàs, ſine iniuria non poſſe.* * *geri.* * *al. affatus.* * *abolitos.* *Infra lib. 19. cap. 21.*

QVando præſciebatur.) Hunc locum ſic lego: Quãdo præſentiebat ea corruptione, quam deſcribit Saluſtius, iam iam peritura. b Eo quippe tempore.) Quum Tiberius Graccus aduerſa & perculſa nobilitate legem Agrariam Trib. pleb. tuliſſet, veletque ſibi tribunatum continuari, quò & tutior ab iniuria diuitum eſſet, & cœpta perficeret, ne quis plura quàm quingena agri iugera poſsideret, à Scipione Naſica ſequente ſenatu fuſtibus occiſus eſt: corpuſque eius in Tiberim proiectum, Scipione Africano, de quo hic loquitur bellũ, ad Numantiam gerente: qui introducitur à Cicerone in oris ſuis, *a Tiberius Gracchus.*

A ſuis, cũ Lælio & Furio diſputant de rep. paucis diebus antequã moreẽ obiret: occiſus vt creditur opera Caij Gracchi, Tyberij fratris & Sẽproniæ Gracchorũ ſororis, quam Scipio habebat vxorem. c Deinde Pilus.) Quum inter ſecundũ & tertium Punicum bellum Athenienſes Romã legatos miſiſſent Carneadẽ Academicum, & Critolaum Peripateticum, & Diogenẽ Stoicum, tres nobiliſſ. illius ætatis philoſophos. Carneades vel exercendi ſui, vel oſtentandi ingenij gratia pro iuſtitia elegantẽ, & acutam habuit orationẽ, Catone priſco, Galba & alijs pleriſq; principibus viris præſentibus: poſtridie pro iniuſtitia orauit eiſdẽ audiẽtibus, diluitq; omnia pridiana argumẽta, aliaq; attulit pro iniuſtitia fortiora. quod fecit ex more ſectæ, cui⁹ inſtitutũ eſt nihil ipſos affirmare, tantũm cõfutare aliena. ex hac poſteriore diſputatione decerpſit ſuã L. Furius Pilus: homo qui perbene Latine loqui putabatur, literatiuſq; q̃ cæteri, aggreſſuſq; eſt accuratiſſ. oratione iuſtitiã vituperare, vt eloquentiã Lælij excitaret ad laudes illius virtutis: eadẽ mente, qua Glauco lib. de rep. Platonis ij. iniuſtitiã laudat, vt Socratẽ de iuſtitia differentẽ audiret. d Remp. regi ſine iniuria nõ poſſe.) Vetus eſt illud: Sine iuſtitia ne Iouẽ quidem poſſe principem agere, vt Plutarch. docet in lib. de doc. principũ, quumq; reſp. ad ſe ſuaq; libertatem tutandã ſæpe cogeretur cum ciuibus agere inique, tum ad augendam potentiã multa cõtra ius ac bonũ patraret, quæ proſpere deinde ſuccedebant, Romani homines antiquũ illud dictũ inuerterunt, dixeruntq; ſine iniuria regi remp. nõ poſſe. Iſtud idẽ attingebat Carneades, vt Lactãtius refert, & Romanis quoq; ipſis, dicebat, qui totius orbis potirẽtur dominio, ſi iuſti velint eſſe, hoc eſt, ſi aliena reſtituant, ad caſas eſſe redeundũ, & in neceſſitate ac miſeriis iacendum. e Tum Lælius.) Huius cõcertationis meminit Cicero in Lælio. f Quanta ſit in diſputando definitionis vtilitas.) Plato, Ariſtoteles, & omnes veteres philoſophi in omni diſputatione à definitiõe incipiendũ eſſe cenſuerũt, & ita

Scipionis Aemiliani mors.

Legati Athenienſes tres doctiſſimi.

L. Furius Pilus.

Remp. ſine iniuria regi nõ poſſe.

Definitionis vtilitas.

B tradiderunt. Neq; enim facile de re quapiã differas, ni prius quid ea ſit poſueris. Rudolphus Agricola in j. lib. de dialectica inuẽtione: Vtilis eſt, inquit, hęc definiẽdi ratio, quũ propter rerum cognitionẽ, quę definitione explicatę, mirum eſt quo pacto velut certum quoddã ſignum deſtinẽdarum cogitationum proponat animo: tum quod parat aut bonitatẽ differendi neq; enim rem melius noſcere videtur, q̃ qui quid ea ſit, breuiter & apte poſſit explicare. Hæc Agricola: quem hominẽ laudauit in prouerbiis Eraſmus meritiſſimò: & qui vnus exẽplo poteſt eſſe, fortunam in omni re dominari, ſicut Saluſtius inquit, eamq; res omnes ex libidine magis celebrare obſcurareq;, quàm ex vero. Vir & hac noſtra ad patrũ memoria fuit vnus atq; alter dignior, qui multũ legeretur, multumq; in manibus haberetur, q̃ Rodolphus Agricola Phryſius. Tantũ eſt in eius operibus ingenij, artis, iudicij, grauitatis, dulcedinis, eloquẽtiæ, eruditionis: at is pauciſſimis noſcitur, vir non minus qui vt ab omnib⁹ cognoſceretur dignus, q̃ Politianus, vel Hermolaus Barbarus, quos mea quidẽ ſententia & maieſtate & ſuauitate dictionis nõ æquat modo, ſed etiã vincit. g Siue ab vno rege.) Triplicem ſpeciem tangit adminiſtrãdæ reipu. Nam vel reſp. à populo ipſo regitur. Hanc Græci δημοκρατίαν dicũt, id eſt, populi imperiũ: ſiue à paucis. hęc ὀλιγαρχία, id eſt, principatus paucorũ, quæ ſub ſe habet ἀριστοκρατίαν, id eſt, optimatũ adminiſtrationẽ. Optimates nobiles appellant: ſed re vera quicunq; dignitate & opibus plurimũ in repu. poſſunt, ij ſunt optimates. Idcirco ὀλιγαρχία nõ multũ videtur ab ἀριστοκρατία differre. Quod & Cicero ſignificat, quũ ſecundam partẽ dicit paucorum optimatum. Tametſi paulo diuerſius idẽ de optimatib⁹ pro Seſtio, cauſæ videlicet inſeruiens, vt ſolet. Regitur ciuitas interdũ ab vno, ea eſt μοναρχία, q. principatus vnius. h Quem tyrannũ.) Olim veteres reges oẽs principeſq; etiam iuſtiſſimos tyrãnos appellabant, vt apud Virgiliũ & Horatium: nam & ipſum nomẽ, quod Græcũ eſt, principatũ tantũmodo ſignificat. Plato qui vnus recte adminiſtrat ciuitatẽ vocatur τύραννος καὶ βασιλεύς, tyrãnus & rex. Feſtus lib. xviij. tyrannos dictos putat Tyrrhe-

Rodolph⁹ Agricola.

Regimẽ ciuitatis triplex.

Optimates.

Tyrãnus.

C norũ præcipua crudelitate. Sed illinc puto potiꝰ, quod introducto ab Athenienſibus populari adminiſtratione, & eos multis poſtea ciuitatibus æmulatis, cœpit tyrãni nomen in odiũ adduci. Et tyranni vocati ſunt, qui ſuis cõmodis imperarent nõ publicis: tum & à Romanis iſtud profectũ, apud quos ingens fuit odium regis regniq;: ſed & in Græcia quiſquis in ciuitate dominabatur, quæ ſoleret eſſe libera, tyrannus dicebatur, nõ rex. i Dixit eſſe factionẽ.) Memmius de optimatibus loquẽs apud Saluſtiũ: Metum à ſcelere ſuo ad ignauiã veſtrã tranſtulere, quos omnis eadẽ cupere, eadẽ odiſſe, eadẽ metuere in vnũ coẽgit: ſed hæc inter bonos amicitia, inter malos factio eſt. k Inter magnos eius principes.) Finguntur ſermoni illi interfuiſſe Scipio Aphricanus, C. Lælius, qui cognominatus eſt ſapiẽs, L. Furius, tres per idem tẽpus, vt ait Portius, qui agitabãt nobiles: tum etiã iuuenes C. Fanni⁹, Q. Scæuola augur, gener Lælij. Q. Tubero, ex clariſſimis familiis. l Ennij Poëtæ.) Huius præter fragmenta quædã, quæ ex variis antiquis ſcriptoribus colligere, & in vnũ velut corpus diſperſa redigere in animo habeo, nihil extat. Rudiis natus eſt, vt Mela & Sylius ſunt authores, q̃ vrbs eſt Salentinorũ. Tarenti primum, dehinc Romę familiariter vixit cũ Catone, Galba, Flaminio, & aliis principibus, donatus ciuitate ab eodẽ Flaminio. m Effatus.) aptiſſimo vſus eſt verbo religionũ. n Extremis tanquã liniamentis.) Similitudo à pictoribus deducta, qui primũ picturã lineis ſolis deſcribũt, quæ dicitur monogrãma: deinde colorẽ addunt, & velut ſpiritũ ac vitã corpori mortuo tribuunt. o Virorũ penuria.) Idem Saluſtius in Catilina dicit rẽpub. tanquam effœtã iam olim, nullũ clarum virum producere. p Longe quidẽ.) Annos circiter ſeptuaginta. q Ante aduentũ Chriſti.) Annos ſexaginta tot enim ſunt à Cicerone Cos. quo anno ipſe libros de Repub. ſcripſit, ad qua-

Amicitia.

Factio.

Ennius.

dragesimum ſecũdum annũ imperij Augusti, quo natus eſt Chriſtus. D r Diffamata.) Fama extenſa, diuulgata. In hoc ſenſu & alij vtuntur. Apuleius. iiij. Aſini: Et ſalutis cõmunis admonent, diffamat incendio repentino domũ ſuã poſſideri. Illud eſt lepidũ, quod Remigius interpres epiſtolarũ Pauli, in epiſtola priore ad Theſſalonicẽſes, vbi interpres verterat: A vobis diffamatus eſt ſermo domini, dicit pro manifeſtato & diuulgato Paulũ parum de verborũ proprietate ſolicitũ diffamatũ dixiſſe. Quid facias principibus iſtis ſcholarũ, qui nondũ ſciunt Paulum nõ Latinã, ſed Græcè ſcripſiſſe. Tum etiã nimis eſt arrogans, homines ignorãtiſſimos totius rationis loquẽdi toties de ſignificatibus vocabulorũ ineptè diſputare: & ineptius definire: quod paſſim in dialectica & philoſophia faciũt, cũ nihil min⁹ videri velint, q̃ grãmatici, & indigniſſimè ferãt, ſi quis paulo liberatos de vocabulis in hiſce artibus vel meminerit. ſ Si autẽ hoc nomẽ.) An hoc dicit quia reſp. popularis eſt ciuitas, vbi populus imperat, regnum Chriſti vnius eſt.

Diffamare.

Quod diis Romanorum nulla vnquam cura fuerit, ne malis moribus reſpublica deperiſſet.

Cap. XXII.

SEd quod pertinet ad præſentem quæſtionem quamlibet laudabilẽ dicãt iſtam fuiſſe, vel eſſe rempublicam ſecundũ eorum doctiſſimos authores, iam longè ante Chriſti aduentũ peſſima ac flagitioſiſſima facta erat: imò verò nulla erat, atq; omnino perierat perditiſſimis moribus. Vt ergo non periret, dij cuſtodes eius populo cultori ſuo dare præcipuè vitæ ac E morum præcepta debuerunt, à quo tot tẽplis, tot ſacerdotibus, & ſacrificiorũ generibus, tam multiplicibus variiſq; ſacris, tot feſtis ſolẽnitatibus, tot tãtorumq; ludorum celebritatibus colebantur, vbi nihil dæmones, niſi negocium ſuũ egerunt: nõ curantes, quemadmodũ illi viuerent, imò curantes vt etiã perditè viuerent, dum tamen honori ſuo illa omnia metu ſubditi miniſtrarent. Aut ſi dederunt, proferantur, oſtendatur, & legatur, quas deorum leges illi ciuitati datas contẽpſerint Gracchi [a], vt ſeditionibus cuncta turbarent, quas Marius [b], & Cinna [c], & Carbo [d] vt in bella etiã progrederẽtur ciuilia, cauſis iniquiſſimis [e] ſuſcepta, & crudeliter geſta, crudeliuſq; finita: quas deniq; Sylla [f] ipſe cuius vitã, mores, facta deſcribente Saluſtio, aliiſq; hiſtorię ſcriptoribus, quis non exhorreat? Quis illam rempublicã non tũc periſſe [g] fateatur? An fortè ꝓpter huiuſcemodi ciuiũ mores Virgilianam illã ſententiã, ſicut ſolent pro defenſione ſuorum deorũ opponere audebunt, Diſceſſere omnes adytis [h], ariſq; relictis Dij, quibus imperiũ hoc ſteterat? Primùm ſi ita eſt, non habent cur querantur de religione Chriſtiana, quod hac offenſi eos dij ſui deſeruerint: quoniã quidem maiores eorũ iam pridẽ moribus ſuis ab vrbis altaribus, tam multos ac minutos deos, tanquã muſcas F abegerunt. Sed tamen hæc numinũ turba vbi erat, cùm longè antequã mores corrumperentur antiqui, à Gallis Roma [i] capta & incẽſa eſt? An præſentes fortè dormiebant? Tunc enim tota vrbe in hoſtiũ poteſtate redacta, ſolus collis Capitolinus remanſerat: qui etiã ipſe caperetur, niſi ſalutẽ anſeres [k] diis dormientibus vigilarent. Vnde penè in ſuperſtitionẽ Aegyptiorũ [l] beſtias aueſq; colentium, Roma deciderat, cum anſeri [m] ſolẽnia celebrarent. Verùm de his aduentitiis, & corporis potius q̃ animæ [n] † malis: quæ vel ab hoſtibus, vel alia clade accidunt, nondũ interim diſputo. Nunc ago de labe morũ, quibus primùm paulatim decoloratis, deinde torrentis modo præcipitatis, tanta, quãuis integris tectis mœnibúſque *, facta eſt ruina reipublicæ, vt magni authores eorum eam tunc amiſſam nõ dubitẽt dicere. Rectè autem abſceſſerant vt amitterẽtur omnes adytis ariſq; relictis dij, ſi eorũ de bona vita atque iuſtitia ciuitas præcepta contempſerat. Nunc verò quales quæſo dij fuerunt, ſi noluerũt cum populo cultore ſuo viuere, quem male viuentem non docuerunt bene viuere?

*† * animi.*

** Stãtibúſque mœnibus.*

a G GRacchi.) T. Graccho qui bis Coſ. bis triũphalis, cēſor & augur fuit: ex Cornelia minore Africani ſuperioris filia genus, maximã & admirabili indole iuuenes: quorum vterque quũ legem Agrariã tue-*Gracchi.* retur, De agris diuidũdis, ab irritata nobilitate, in tribunatu cæſus eſt, Tiberius à Naſica priuato, Caius à L. Opimio Coſ. nouẽ annis pŏſt: il le fuſtibus, hic iam ferro: quod fuit primum ciuile bellũ, in quo ad fer-*Marius.* rũ vſq; ventũ eſt anno à Ro. cõdita. DCXXVII. b Marius.) Hic Arpinas fuit nouus homo, ad ſeptimũ cõſulatum euectus: Iugurtham primũm, deinde Cymbros, & Teutonas vicit, deq; his omnibus triũphauit: ad extremum inuidia & odio L. Syllæ, qui bello Iugurthino legatus ipſius fuerat, bellum ciuile cum Sylla mouit, in quo ipſe Marius *Cinna.* eſt victus, & in Africam fugit. c Cinna.) Victo Mario, quũ ad bellũ Mithridaticũ Sylla proficiſceretur, C. Corneliũ Cinnam, & Octauiũ Coſſ in vrbe reliquit. Cinna ſtudio rerũ nouarum à collega diſſenſit, pulſuſq; eſt ab eo, & à factione bonorũ ex vrbe: quam iniuriã, cum omni genere crudelitatis Cinna vindicaſſe ſtatuiſſet, reuocato ex Africa Mario, bellum patriæ fecit: in quã cum magnis copiis ingreſſus, multoſq; mortales trucidauit, & ſe ſecundũ, Marium vero ſeptimum Coſſ. ſine populi ſuffragiis creauit: quo in magiſtratu Marius diſceſſit, poſt *Carbo.* multa fœdè & crudeliter perpetrata. d Carbo.) Carbones, vt Cicero ad Papyrium Pætum ſcribit, multi fuerunt: ex Papyria gẽte, ſed nõ illa patritia. Hic, de quo Auguſtinus loquitur, Cneus Papy. Carbo fuit partiũ Marianarum, qui victus à Sylla, in Siciliã fugit, ibiq; à Põpeio Magno interfectus eſt Lilybæi. e Cauſis iniquiſsimis.) L. Sylla, & Q. *Belli ciuilis Mariani origo.* Põpeio Coſſ. Aſia prouincia & bellũ Mithridaticũ Syllæ obuenerat. Hoc ægre ferebat Marius, propter antiquas cũ Sylla ſimultates, iã iode à bello Iugurtino: itaque per P. Sulpitium tribunũ pleb. ſeditioſiſsimũ & ſceleratiſsimũ hominem efficere conatus eſt, vt populus Mithridaticũ bellum ſibi mãdaret. Populus tametſi ingenti tumultu tribu. ferente ſciuit tandẽ, ac iuſsit. Hanc contumeliam non tulit Sylla, & implorato H à ſuo exercitu auxilio, legatos Marij, qui ad accipiendas legiones Capuam iuerant, violauit, infeſtaſq; legiones ad vrbem admouit, vim & fraudem inimicorũ vlturus. Hinc ſemina bellorũ omnium ciuiliũ. nam Marius cũ ſua factione in vrbe ad Eſquilias occurit, & iuſta acie decer-*Sylla.* tatũ atrociter eſt. f Quas denique Sylla.) Fuit hic patritius ex gente Cornelia: cumq; ſtrenuam operã bello ſociali nauaſſet reip. Coſ. factus eſt. in eo magiſtratu, bello ciuili profligato, victoq; deinde Mithridate, & ſuperatis Mario iuuene, Carbone, Norbano, Sertorio, Domitio, Scipione, & aliis Marianis. dictaturã perpetuam lege Valeria inuaſit, in qua multa millia ciuiũ Ro. crudeliſsime proſcripſit, homo immaniſsimus, & in oẽs voluptates proiectiſsimę libidinis. g Non tũc periiſſe.) Lucanus verbis Catonis:

Olim vera fides Sylla Marióque receptis,
Libertatis obit.

Euocationes deorũ. h Diſceſſere omnes adytis.) Carmẽ eſt Virgilij. ij. Aeneid. quod Seruius & Macrobius putãt pertinere ad euocationẽ deorũ. Nam cũ oppugnabãtur ciuitates, erantq; in animo imperatoribꝰ eas demoliri, ne cõtra deos geri bellũ videretur, iiq; ſuis ſedibus moueri inuiti, quod nefas erat, euocabãtur ex obſeſſa ciuitate ab Imperatore obſidente, vt in vrbẽ victricẽ volẽtes migrarẽt. Sicut Veiis fecit Camilus, & Cartagini atque Numantię Scipio, & Mumius Corinthi. i A Gallis Roma.) *Roma à Gallis capta.* Galli Tranſalpini ſępe in Italiã migrarũt magna manu: poſtremi eorũ fuere Senones, hi Cluſiũ petierunt, hinc Romam, quã & ceperũt anno ab ea cõdita. CCCLX. Soli, ne an cæteris Gallis ciſalpinis adiuncti, incertũ. k Niſi ſaltem ſeſeres.) Hiſtoria eſt, & apud hiſtoricos, & apud *Anſeres capitolij.* poëtas vulgatiſsima, cũ Galli explorata ad arcem via ſilẽtio noctis ad eã aſcenderent, obdormiſſentq; vigiles, clangore anſerũ, qui in Capitolio ſeruabãtur Iunoni ſacri, proditi. Ita M. Manlius correptis armis I quẽ primum Gallum iam in ſummo conſiſtentẽ offendit, vmbone deturbauit. Hic alios ſecum pondere corporis traxit in ruinam: interea Romani ad tumultum accurrerunt, & Galli magna vi repulſi ſunt.

Aegyptiorũ dij beluini. l In ſuperſtitionẽ Aegyptiorum.) Hi quaſdã beluas propter vtilitatẽ conſecrarunt, tanquam deos, vt Cicero in primo de nat. deorum inquit. Et fuſe Diodorus lib. ſuæ biblio. ij. velut canem, felem, ibim, bouem, crocodilũ, accipitrem, & alia. m Cũ anſeri.) Propter illud be-*Anſerum apud Ro. honor.* neficiũ Romę quotannis, vt Plutarchus in fortuna Romanorum ſeribit, dicam Latine Budæi verbis: quibus enim poſſem elegantius? Canis in crucem ſublatus viſitur, anſerq; in elegãti grabatulo, geſtariolóve, quàm decentiſsime ſedens. Plinius lib. xxix. eadem de cauſa ſupplicia annua canes pendunt inter ædem Iuuentutis & Summani, viui in furcas ſambucea arbore fixi. Quin & Cenſores primùm omnium quę pro magiſtratu faciunt, ſacrorum anſerum cibos locant.

Varietates rerum temporalium, non ex fauore, aut impugnatione dæmonum, ſed ex veri dei pendere iudicio. Caput XXIII.

QVid quod etiam videntur eorum affuiſſe cupiditatibus implẽdis, & oſtenduntur nõ præfuiſſe refrænãdis? Qui enim Marium[a] nouum hominem & ignobilem cruentiſsimum authorem bellorum ciuilium atq; geſtorẽ, vt ſepties conſul fieret adiuuerunt, atque vt in ſeptimo ſuo conſulatu moreretur ſenex, nec in manus Syllę futuri mox victoris irrueret: Cur non etiã iuuerunt, vt à tantorum ſe cõpeſceret K immanitate facinorũ? Si enim *† ad hæc cum dij eorũ non iuuerunt, non paruũ eſt, quod & fatentur etiã non propiciis diis ſuis poſſe accidere homini iſtam temporalem, quã nimis diligunt tantã fœlicitatem, & poſſe homines ſicut fuit Marius, ſalute, viribus, opibus, honoribus, dignitate, lõgæuitate cumulari, & perfrui diis iratis: poſſe etiã homines, ſicut fuit Regulus, captiuitate, ſeruitute, inopia, vigiliis, doloribus excruciari & emori diis amicis. *† al. ſi irruerent nõ iuuerunt? Si enim &c.* Quod ſi ita eſſe cõcedunt, cõpendio[b] nihil eos prodeſſe, & coli ſuperfluo cõfitentur. Nam ſi virtutibus animi, & probitati vitę, cuius pręmia poſt mortẽ ſperanda ſunt, magis cõtraria vt populus diſceret, inſtituerũt: ſi nihil etiam in his tranſeuntibus & tẽporalibus bonis, vel eis quos oderunt nocent, vel eis quos diligunt proſunt, vt quid colũtur, vt quid tanto ſtudio colẽdi requiruntur? Cur laborioſis triſtibuſq; temporibus tanquã offenſi abſceſſerint murmuratur: & propterea Chriſtiana religio cõuitiis indigniſsimis læditur? Si autẽ habent in his rebus, vel beneficij, vel maleficij poteſtatẽ, cur in eis affuerunt peſsimo viro Mario, & optimo viro Regulo defuerũt? An ex hoc ipſi intelligũtur iniuſtiſsimi & peſſimi? Quod ſi propterea magis timendi & colendi pu- L tantur, neq; hoc putentur. Neq; enim minus eos inuenitur Regulus coluiſſe, quàm Marius: nec ideo vita peſsima eligenda videatur, quia magis Mario q̃ Regulo dij fauiſſe exiſtimãtur. Metellus[c] enim Romanorũ laudatiſsimus, qui habuit quinq; filios conſulares[d] etiã rerum temporaliũ fœlix fuit: & Catilina[e] peſsimus oppreſſus inopia & in bello ſui ſceleris proſtratus infœlix, & veriſſima atq; certiſsima fœlicitate præpollent boni deũ colentes, à quo ſolo conferri poteſt. Illa igitur reſpublica malis moribus cum periret, nihil dij eorũ pro dirigendis vel corrigẽdis egerunt moribus, ne periret: imò deprauandis & corrũpendis addiderũt moribus, vt periret. Nec ſe bonos fingãt, ꝙ velut offenſi ciuium iniquitate diſceſſerint, prorſus ibi erant, produntur *† conuincuntur, nec ſubuenire præcipiendo, nec latere tacendo potuerunt. *† al. producuntur.* Omitto quod Marius[f] à miſerantibus Minturnenſibus Maricæ deæ in luco eius cõmendatus eſt; vt ei omnia proſperaret, & ex ſumma reuerſus deſperatione incolumis in vrbẽ duxit, crudelem crudelis exercitum. Vbi q̃ cruẽta, quàm inciuilis, hoſtiliq; immanior eius victoria fuerit, eos qui ſcripſerunt, legant, qui ꝗ ſcire ꝗ volunt. Sed hoc vt dixi omitto: nec Maricæ neſcio M cui tribuo Marij ſanguineam fœlicitatẽ, ſed occultæ potius prouidẽtiæ dei ad iſtorum ora claudenda, eoſq; ab erroribus liberandos, qui non ſtudiis agunt, ſed nec *† prudẽter aduertunt. *†* hæc.* Quia etſi aliquid in his rebus dæmones poſſunt, tantũ poſſunt, quantũ ſecreto omnipotentis arbitrio permittuntur: ne magnipẽdamus terrenam fœlicitatem, quæ ſicut Mario malis etiam plerunque conceditur: nec eam rurſus quaſi malã arbitremur, cum etiam in ea multos pios *† ac bonos vnius dei veri cultores, inuitis dæmonibus præpoluiſſe videamus: nec eoſdẽ immundiſsimos ſpiritus, vel propter hæc ipſa bona maláve terrena propicíandos, aut timẽdos exiſtimemus. quia ſicut ipſi mali homines in terra, ſic etiã illi non omnia, quæ volunt, facere poſſunt, niſi quãtum illius ordinatione ſinuntur, cuius plene iudicia nemo comprehendit, iuſte nemo reprehendit. *† al. quũ ea multos etiã pios.*

a QVi enim Marium.) Hic ex Africa reuerſus ad pileũ ſeruos euocauit: Colonias, Hoſtiam, Ancium, Lauinium, Articum crudeliter diripuit, atq; vaſtauit, vrbem ingrediens ſignum militibus dedit, vt quemcunque non reſalutaſſet occiderent. Dici non poteſt, quàm multi *Marij crudelitas.*

hoc

A hoc modo interierint & nobiles & ignobiles. Lucanus optime paucis verbis Marij crudelitatem deſcripſit:

Vir ferus, & fato cupiẽti perdere Romam Sufficiens. Hic tamen ſeptimùm conſul, vt dixi, in lecto ſuo interiit, Sicut Lucanus inquit:

Felix, & euerſa conſul moriturus in vrbe.

Rediit paulopòſt Sylla ex Aſia, & Marium filium, omneſq; Marianarũ partium duces ſuſtulit.

b Cõpendio.) Luſit Auguſtin⁹ antitheſi, cõpendio & ſuperfluo, vel cõpẽdio, id eſt breuiter, vel cõpẽdio, id eſt vtiliter, cui⁹ contrariũ eſt diſpẽdiũ. c Metell⁹.) Valerius lib. eij. & Plinius eodẽ. eij. Q. Metellus Macedonicus fœliciſsimus ab hominibus iudicatus eſt, quòd omnib⁹ corporis & animi dotibus præditus fuerit: idem conſul & cenſor: idẽ magnũ bellũ fœliciter geſſerit, triũphârit, quatuorq; filios reliquerit, tres conſulares, duos triumphales, vnum cenſorium, quartum prætoriũ & conſulatus candidatum, vt ſcribit Velleius, quem magiſtratũ adept⁹ eſt: tres filias clariſsimis viris nuptas, ex quibus nepotes viderit, & à tãta tamq; illuſtri & honorata turba à ſe progenita, extrema ſenecta fœliciſsimo vitæ curriculo vſus, rogo ſit impoſit⁹. d Quinque filios cõſulares.) Hæc hiſtoria ab aliquo ſciolo deprauata eſt: nec credo ſic Auguſtinũ eã ſcripſiſſe, niſi quis dicat quinq; illos filios fuiſſe cõſulares, id eſt, cõſulatu dignos. quod acutiſsime & argute me⁹ feſtiuiſsim⁹ interpres, & planè nunquã tã acute vidiſſet, niſi legiſſet dialecticã, ita vt ſint cõſulares. q. cõſulabiles, vel cõſulificabiles magiſtraliter loquẽdo, hoc eſt apti nati ad fiendũ cõſules. e Et Catilina) Mores & vita L. Sergij Catilinę notiores ſunt, propterea quod Saluſt. qui de iis ſcripſit frequẽs eſt in manibus hominũ. Hũc ad coniurationẽ contra patriã inter cætera inopia rei familiaris ſtimulatum ſeriũt, cui profuſiſsimo & ſumptuoſiſsimo nihil ſatis erat. Nã ſub Sylla multa rapuerat, multa à Sylla dono acceperat. Quo Sylla cum in aliis permultis, tum in occidẽdo M. Mario fuerat vſus carnifice. f Omitto quod Marius.) C. Marius quũ ex ciuili pugna prima ſolus fugeret, Minturnas Campaniæ oppidum peruenit, Minturnenſes eum, vt gratum Syllæ victori facerent, immiſſo percuſſore tollere decreuerant. Quumq; is aſpectu & increpatione Marij fugiſſet, in religionem oppidanis venit, tanquã is numinũ protectione Marius eſſet: ita eum ad proximum oppido lucũ produxerũt, qui Maricę ſacer erat, vt inde quò liberet, abiret. Plutarch⁹ in vita Marij. Velleius paludem Maricę dicit. De Marica Lactãtius, quæ prius, inquit, Circe poſt factam deam Maricam vocatã. Seruius. vij. Aeneidos, & Maricam dicit vxorem fuiſſe Fauni, quæ eſt dea littoris Minturnẽſium iuxta Lyrim fluuium Horatius,

Innantem Maricæ littoribus tenuiſſe Lyrim.

Quod ſi voluerimus accipere vxorẽ Fauni, non procedit. Dij enim veteres, id eſt locales, ad alias regiones nunquam tranſeunt. Sed poteſt dictum eſſe per poëticam licentiam, laurente Marica, cum ſit Minturnẽſis. dicunt alij, per Maricam Venerem intelligi debere, cuius fuit ſacellũ iuxta Maricam, in quo erat ſcriptum, [illegible]. Sanè Heſiodus Latinum Circea & Vlyſſis filium dicit. quod & Virgilius tangit dicẽdo: Solis auo ſpecimen. Sed quia tẽporum ratio non procedit, illud accipiendũ eſt igitur, qui ait Latinos plures fuiſſe vt intelligamus poëtã abuſi nominum ſimilitudine. Tantum Seruius.

Metelli fœlicitas. *Catilina.* *Marij fuga.* B *Marica.*

De Syllanis actibus, quorum ſe dæmones oſtentauerunt adiutores. Capue XXIIII.

SYlla certe ipſe^a, cuius tempora talia fuerunt, vt ſuperiora, quorum vindex eſſe videbatur, illorum cõparatione quererẽtur, cùm primùm ad vrbem contra Mariũ caſtra moniſſet, adeo læta exta immolanti fuiſſe ſcribit Liuius, vt cuſtodiri ſe Poſthumius^b haruſpex voluerit capitis ſupplicium ſubiturus, niſi ea quæ in animo Sylla haberet, diis iuuãtibus impleuiſſet. C Ecce nõ diſceſſerant adytis ariſque relictis dij, quando de rerum euentu prædicebãt, nihilq; de ipſius Syllæ correctione curabant. Promittebant præſagiendo fœlicitatem magnã, nec malam cupiditatẽ miraodo frangebant†. Deinde cùm eſſet in Aſia bellum Mithridaticũ gerens, per Lucium Titium* ei mandatũ eſt à Ioue, quod eſſet Mithridatem^c ſuperaturus: & factum eſt. Ac poſtea molienti redire in vrbem, & ſuas amicorumq; (ſubortas ſibi) iniurias ciuili ſanguine vlciſci, iterũ mandatum eſt ab eodẽ Ioue per militem quẽdam legionis ſextæ prius ſe de Mithridate prænũciaſſe victoriam: & tũc promittere daturũ ſe poteſtatem, qua recuperaret ab inimicis rempublicã nõ ſine multo ſanguine. Tum percontatus Sylla, quæ forma militi viſa fuerit. Cùm ille indicaſſet eã, recordatus eius eſt, quam prius ab illo audierat, qui de Mithridatica victoria ab eodem mandata pertulerat. Quid hic reſpõderi poteſt, quare dij curauerint velut fœlicia iſta nũciare, & nullus eorum curauerit Syllã monendo corrigere, tanta mala factum cœleſtis armis ciuilibus, qualia nõ ſolũ fœdarent, ſed auferrẽt omnino rempublicã? D Nempe intelliguntur dæmones, ſicut ſæpe iam dixi, Notumq; nobis eſt in literis ſacris, reſq; ipſæ ſatis indicãt, negociũ ſuum agere, vt pro dijs habeantur, vt colantur, vt ea illis exhibeantur, quibus ij qui exhibent ſociati, vnam peſſimam cauſam cum eis habeant in iudicio dei. Deinde cùm veniſſet Tarentum Sylla, atq; ibi ſacrificaſſet, vidit in capite vitulini iecoris ſimilitudinem coronæ aureæ. Tunc Poſthumius haruſpex ille reſpõdit, præclarã ei victoriã ſignificari, iuſſitq; vt extis illis ſolus veſceretur. Poſtea paruo (facto) interuallo ſeruus cuiuſdam^d Lucij Pontij, vaticinando clamauit: A Bellona nuncius venio, victoria tua eſt Sylla. Deinde adiecit, arſurum eſſe Capitolium. Hoc cum dixiſſet, continuò egreſſus è caſtris, poſtera die concitatior reuerſus eſt, & Capitolium arſiſſe clamauit. arſerat autem reuera Capitolium. Quod quidem dæmoni & præuidere facile fuit, & celerrime nunciare. Illud ſanè attende, quod ad cauſam maximè pertinet, ſub qualibus diis cupiant eſſe, qui blaſphemãt Saluatorem, voluntates fidelium à dominatu dæmonum liberantem. Clamauit homo vaticinando, victoria tua eſt Sylla: atque vt id diuino ſpiritu clamaſſe crederetur, E nonciauit etiã aliquid, & propè futurũ & mox factum: vnde longe aberat, per quẽ ille ſpiritus loquebatur: nõ tamen clamauit, ab ſceleribus parce Sylla, quæ ille victor tam horrenda cõmiſit, cui corona aurea ipſius victoriæ illuſtriſsimum ſignum in vitulino iecore apparuit. Qualia ſigna ſi dij iuſti dare ſolerent, ac non dæmoes impij, profectò illis extis, nepharia potius atque ipſi Syllæ grauiter noxia mala futura monſtrarent. Neque enim eius dignitati tantum profuit illa victoria, quantum nocuit cupiditati. Qua factum eſt, vt immoderatis inhians, & ſecundis rebus elatus, ac præcipitatus, magis periret in moribus, quàm inimicos in corporibus perderet. Hęc illi dij vere triſtitia vereq; lugenda, non extis, non auguriis, non cuiuſquam ſomnio vel vaticinio prænunciabant. magis enim timebant, ne corrigeretur, quàm ne vinceretur. Imò verò ſatis agebant^e vt victor ciuium glorioſus, victus atque captiuus nephãdis vitiis, & per hæc ipſis etiam dæmonibus multo obſtrictius ſubderetur.

†frenabãt *al. Tatiũ.

a SYlla certe ipſe.) Quum tam ſæue atque impotenter Mariani in rep. dominarentur, Sylla omnium votis deſiderijſq; ad vindictam expectabatur: tum ipſe ex bonis initiis in tantam crudelitatem euaſit, vt mitiſsimus tunc ſit viſus Marius pre illo. Lucanus

Sylla quoque immenſis acceſſit cladibus vltor.
Ille, quod exiguum reſtabat ſanguinis vrbis
Hauſit. Et pòſt:
Tunc data libertas odiis, reſolutaque legum,
Frenis ira ruit. non vni cuncta dabantur,
Sed fecit ſibi quiſque nephas. ſemel omnia victor
Iuſſerat.

b Poſthumius.) Cicero lib. primo de Diuinat. hũc haruſpicẽ eſſe bello ſociali ſignificat fuiſſe cũ Sylla: quo bello Cicero ipſe militauit. Idẽ Valerius lib. primo de prodigiis. c Mithridatem.) Hic fuit fortiſsim⁹ rex Ponti, cui bellum eſt à po. Roma. indictũ, quòd Nicomedem è Bithynia expuliſſet: ad bellum exerſit ſupra modum, poſteaquã rex, quicquid ciuium Romanorũ in ſuo regno negociabatur, vno die iuſſit occidi. Huius opes lauauit Sylla: fregit L. Lucullus: extinxit Gn. Põpei⁹, qui totũ eius regnum in poteſtatem Rom. redegit, ipſo occiſo. Plutarchus in vitis, & Appianus Alexãdrinus in Mithridatico. Flor⁹, & alij. d Seruus cuiuſdam.) Idẽ Plutarchus in Sylla: Capitoliũ à Tarquinio Superbo rege eſt extructũ in rupe Tarpeia, templum Iouis omniũ pulcherrimũ, ab Horatio Puluillo cõſule dedicatum, primo libertatis anno. Arſit bello ciuili Mariano, Cn. Carbone & L. Scipione Coſ. anno ab vrbe condita Dc. lxxj. Reſtitutum à Sylla: refectum vero & dicatũ à Q. Catulo: hoc ſolum fœlicitati Syllæ negatum, vt ipſe idem dicebat. Sunt qui putent opere Syllæ incẽſum Capitolium: alij Carbonis Coſ. Appianus in bello ciuili fortuitã fuiſſe deflagrationẽ, & cauſam latẽre ſcribit. e Satis agebant.) Diligenter & anxie curabant, quòd & ſatagere & ſatagitare dicitur.

Syllæ crudelitas. F *Poſthumi⁹.* *Mithridates.*

G *Quantum maligni ſpiritus ad flagitia incitēt homines, cum in committendis ſceleribus, quaſi diuinam exempli ſui interponunt authoritatem.* *Capue XXV.*

Illinc verò quis non intelligat, quis nō videat, niſi qui tales deos imitari magis eligit, quàm diuina gratia ab eorū ſocietate ſeparari, quantum moliantur maligni iſti ſpiritus exemplo ſuo, velut diuinam authoritatem præbere ſceleribus? Quinetiam in quadam Campaniæ lata planicie,[a] vbi non multò poſt ciuiles acies nefario prælio coonflixerunt, ipſi inter ſe priùs pugnare viſi ſunt. Nanque ibi auditi ſunt primùm ingentes fragores, moxq; multi ſe vidiſſe nunciarunt per aliquot dies duas acies præliari. Quæ pugna vbi deſtitit, veſtigia quoque velut hominum & equorum, quanta de illa conflictione exprimi poterant, inuenerunt. Si ergo veraciter inter ſe numina pugnarunt, iam bella ciuilia excuſentur humana: conſyderetur tamen quæ ſit talium deorum, vel malitia, vel miſeria. Si autem ſe pugnaſſe finxerunt, quid aliud egerunt, niſi vt ſibi Romani bellando ciuiliter, tanquam deorum exemplum nullum nefas admittere viderentur? Iam enim cœperant bella ciuilia, & ali-
H qua nefandorum præliorum ſtrages execranda præceſſerat. Iam multos mouerat,[b] quod miles quidā dum occiſo ſpolia detraheret,[c] fratrem nudato cadauere agnouit, ac deteſtatus bella ciuilia, & ſeipſum ibi perimens, fraterno corpori adiunxit. Vt ergo tanti huius mali minimè tæderet, ſed armorum ſceleſtorum magis magiſque ardor increſceret, mox hi dæmones, quos illi deos putant, & colendos eſſe ac venerandos arbitrantur, inter ſe pugnantes hominibus apparere voluerunt, ne imitari tales pugnas ciuica trepidaret affectio, ſed potius humanum ſcelus diuino excuſaretur exemplo. Hac aſtutia maligni ſpiritus etiam ludos, vnde multa iam dixi, ſcenicos ſibi dicari ſacrarique iuſſerunt: vbi deorum tanta flagitia theatricis canticis atque fabularum actionibus celebrata ſunt, vt quiſquis eos talia feciſſe crederet, vt quiſquis non crederet: ſed tamen illos libentiſsimè ſibi talia velle exhiberi cerneret, ſecurus imitaretur. Ne quis itaque exiſtimaret in deos conuitia potius quàm eis dignum aliquid ſcriptitaſſe, vbicunque illos inter ſe pugnaſſe poëtæ commemorarunt,[d] ipſi ad decipiēdos homines poëtarum carmina firma-
I uerunt, pugnas videlicet ſuas, non ſolùm per ſcenicos in theatro, verùm etiam per ſeipſos in campo humanis oculis exhibētes. Hęc dicere compulſi ſumus, quoniam peſsimis moribus ciuium Romanam rempublicā iam anteà perditam fuiſſe, nullamq; remanſiſſe ante aduentum domini noſtri Ieſu Chriſti, authores eorum dicere, & ſcribere minimè dubitauerunt. Quam perditionem diis ſuis non imputant, qui mala tranſitoria quibus ſi mali, ſiue inuoluantur, ſiue euadant, pereunt: & in quibus ſi boni ſiue viuant, ſiue moriantur, perire nō poſſunt, Chriſto noſtro imputāt: cum Chriſtus noſter tanta frequēter pro moribus optimis præcepta cōtra perditos mores: dij verò ipſorum nullis talibus præceptis egerint, aliquid cum ſuo cultore populo, pro illa republica ne periret, imò eoſdem mores velut ſuis exemplis authoritate noxia, corrumpendo egerunt potius vt periret. Quam nō ideo, vt arbitror, tunc periſſe quiſquam iam dicere audebit, quia,

Aenei.2. Diſceſſere omnes adytis ariſq; relictis Dij: velut amici virtutibus conuitiis * † hominum offenderētur, quia tot ſignis extorum, auguriorum, vaticiniorum, quibus ſe tanquam præſcios futurorum adiutoréſque præliorum iactare, & commendare geſtiebant, conuincuntur K fuiſſe præſentes, qui ſi verè abſceſsiſſent, mitius Romani in bella ciuilia ſuis cupiditatibus, quàm illorum inſtigationibus exarſiſſent.

** † al. cum vitiis.*

[a] IN quadam Campaniæ lata planicie.) Iulius Obſequēs: Lucio Scipione, Caio Norbano Conſulibus, inter Capuam & Vulturnū ingens ſignorum ſonus, armorūmque horrendo clamore auditus, ita vt viderentur duæ acies concurrere per plures dies. Rei miraculo intus conſiderantibus veſtigia equorum, hominum, & recens protritæ herbę, & virgulta viſa molem ingentis belli portendere. hæc ille. Porrò Scipio & Norbanus fuerūt primi Cōſules, cum quibus Sylla reuerſus in Italiā conflixit. Nam Marianarum erant partium. b Iam multos mouerat.) Cum enim in diuerſa acie propinquos ſeſe conſpiciunt, tunc demū bellum eſſe ciuile intelligunt. ſic Lucanus in iiij. *Acies auditæ inter ſe concurrentes.*

Poſtquam ſpatio languentia nullo
Mutus conſpicuos habuerunt lumina vultus,
Et fratres natóſque ſuos videre patréſque,
Deprehenſum eſt ciuile nefas.

c Quod miles quidam dū occiſo ſpo.d. (Liuius libro ſeptuageſimo nono: Hoc contigit cùm Cinna & Marius infeſta ſigna ad vrbē duxerūt, quibus occurrit Gneus Pōpeius, Magni pater. Valerius lib. v. dicit militē Pompeianum occidiſſe fratrē, qui erat in exercitu Sertorij. Liuius pro Sertorio Cinnam habet. Fieri vtrunque poteſt: nā exercitus omnes ferè erant Cinnæ qui tamē in quatuor partes erant diuiſi. quarū vnam Cinna ipſe, alterā Marius ducebat, tertiā Quintus Sertori°, quartā Gneus Carbo. & Oroſius eueniſſe cū Sertorio Pompeiū ſcribit, qua pugna cōtigiſſe hoc de duobus fratribus refert. d Vbicunq; illos inter ſe pugnaſſe p. c.) Homerus Bello Troiano deos inter ſe facit pugnātes: Martē, Venerem, & Apollinē, contra Palladem, Iunonem & Neptunū. L

De ſecretis dæmonum monitis, quæ pertinebant ad bonos mores, cum palàm in ſacris eorum omnis nequitia diſceretur. *Caput XXVI.*

Qvæ cùm ita ſint, cùm palàm aperteq; turpitudines crudelitatibus mixtæ, & opprobria numinum & crimina, ſiue prodita, ſiue conficta ipſis expoſcentibus, & niſi fierent iraſcētibus, etiam certis & ſtatis * ſolēnitatibus cōſecrata illis, & dicata claruerint, atque ad omnium oculos vt imitanda proponerentur, ſpectanda proceſſerint, quid eſt niſi quod idē ipſi[a] dæmones, qui ſe huiuſcemodi voluptatibus immiſcēt, immundos ſpiritus eſſe cōfitentur, qui ſuis flagitiis & facinoribus, ſiue indicatis, ſiue ſimulatis, eorumq; ſibi celebratione expetita ab impudētibus, extorta à pudētibus, authores ſe vitæ ſceleſtæ immundæq; teſtantur. Perhibentur tamen in abditis* ſuis, ſecretiſq; penetralibus dare quædam bona pręcepta de moribus, quibuſdam, velut electis ſacratis ſuis. Quod ſi ita eſt, hoc ipſo callidior aduertenda eſt, & conuincenda malitia ſpirituum noxiorum. Tanta enim vis eſt probitatis & caſtitatis, vt omnis vel penè omnis eius laude moueatur humana na- M tura: nec vſque adeo ſit turpitudine vitioſa, vt totum amittat ſenſum honeſtatis. Proinde malignitas dæmonum, niſi alicubi ſe, quemadmodum ſcriptū in noſtris literis nouimus, transfiguret in angulum lucis, non implet negociū deceptionis. Foris itaque populis celeberrimo ſtrepitu impietas impura circūſonat, & intus paucis caſtitas ſimulata vix ſonat. Præbentur propatula pudendis, & ſecreta laudandis. Decus latet, & dedecus patet. Quod malum geritur, omnes cōuocat ſpectatores: quod bonū dicitur, vix aliquos inuenit auditores. Tanquam honeſta erubeſcenda ſint, & inhoneſta gloriāda. Sed vbi hoc niſi in dæmonū templis? vbi niſi in fallaciæ diuerſoriis? Illud enim fit, vt honeſtiores, qui pauci ſunt, capiantur: hoc autem, ne plures qui ſunt turpiſsimi, corrigantur. Vbi & quando ſacrati † cœleſtis audiebant caſtitatis præcepta, neſcimus: ante ipſum tamē delubrum, vbi ſimulacrū[b] illud locatū conſpiciebamus, vniuerſi vndiq; cōfluentes, & vbi quiſq; poterat ſtantes, ludos qui agebantur intentiſsimi ſpectabamus, intuentes alternante conſpectu, hinc meretriciam pompā, illinc virginem deam, illam ſuppliciter adorari,[c] ante illam

** ſtatutis.*

** adytis.*

2.Cor.11.

† ſecreti.

A illam turpia celebrari. Non ibi pudibūdos mimos, nullam verecundiorem ſcenicam vidimus: cuncta obſcœnitatis implebantur officia. Sciebatur virginali numini quid placeret, & exhibebatur quod de templo domum matrona doctior reportaret. Nonnullæ pudentiores auertebāt faciem ab impuris motibus ſcenicorum, & artem flagitij ꝗ videre erubeſcentes ꝗ furtiua intentione diſcebant. Hominibus nanq; verecundabantur, ne auderent impudicos geſtus ore libero cernere: ſed multo minus audebant ſacra eius, quàm venerabantur caſto corde dānare. Hoc tamen palàm diſcendū præbebatur in templo, ad quod perpetrandū ſaltem ſecretum quærebatur in domo. Mirum nimirū ſi vllus ibi erat pudor mortalium, quo humana flagitia nō libere homines cōmitterent, quæ apud deos etiam religioſe diſcerēt, iratos habituri niſi etiam exhibere curarent. Quis etiam alius ſpiritus occulto inſtinctu nequiſsimas agitat mentes, & inſtat faciēdis adulterijs, & paſcitur factis, niſi qui etiam ſacris talibus oblectatur, cōſtituens in templis ſimulachra dæmonum, amans in ludis ſimulachra vitiorum, ſuſurrans in occulto verba iuſtitiæ ad decipiēdos etiam paucos bonos, frequentans in aperto inuitamenta

B nequitiæ, ad poſsidendos innumerabiles malos?

Flora dea. a QVid eſt quòd idem ipſi.) Locus deprauatus. ſic eſſet ſenſus apertior, Quid eſt quum idē ipſi dæmones, qui ſe huiuſcemodi voluptatibus immundos ſpiritus eſſe ... ſtitentur: & pòſt, authores ſe vitæ ſceleſtæ immūdæq; teſtentur. b Ante ipſum tamē delubrū vbi ſimulachrū.) De Floræ deæ ludis ſentit, qui à meretricib⁹ turpiſsimis & impudentiſsimis celebrabantur vt Plutarchus, & Ouidius, & alij ſcribūt: quippe quū fuerit & Flora ipſa meretrix. Lactātius libro primo, Celebrantur Floræ ludi cum omni laſciuia, conuenientes memoriæ meretricis. Nam præter verborum licentiam, quibus obſcœnitas omnis effunditur, exuuntur etiam veſtibus populo flagitante meretrices, quæ tunc mimorum funguntur officio, & in conſpectu populi vſque ad ſatietatem impudicorum hominum cum impudendis motibus detinētur. c Illinc virginem deam, illā ſuppliciter adorari.) Veſtam. pridie calendas Maias feſtum erat Floræ, & Veſtæ, & Apollinis, & Auguſti in palatio. Ouidius quarto Faſtorum:

Exit & in Maias feſtum Florale calendas
Tunc repetam, nunc me grandius vrget opus.
Aufert Veſta diem, cognati Veſta recepta eſt
Lumine, ſic iuſti conſtituere patres.
Phœbus habet partem, Veſtæ pars altera ceſsit:
Quod ſupereſt illis tertius ipſe tenet.
State palatinæ Laurus, prætextaq; quercus
Stet, domus æternos tres habet vna deos.

Quanta euerſione publicæ diſciplinæ Romani diis ſuis placandis ſacrauerint obſcœna ludorum.

Caput XXVII.

C VIr grauis & Philoſophus Tertollius ᵃ ædilis futurus, clamabat in auribus ciuitatis, inter cetera ſui magiſtratus officia ſibi Florā matrem ludorum celebritate placandā: Qui ludi ᵇ tāto deuotius, quāto turpius celebrari ſolēt. Dicit in alio loco iam conſul ᶜ in extremis periculis ciuitatis, & ludos per decem dies factos: neq; rem vllam, quæ ad placandos deos pertineret, prætermiſſam: quaſi nō ſatius erat tales deos irritare temperantia, quàm placare luxuria: & eos honeſtate etiā ad inimicitias prouocare, ꝗ tanta deformitate lenire. Neq; enim grauius fuerant quālibet crudeliſsima immanitate nocituri homines, propter quos ᵈ placabātur, quàm nocebant ipſi, cùm vitioſitate fœdiſsima placarentur. Quandoquidē vt auerteretur, quod metuebatur ab hoſte in corporibus, eo modo dij conciliabātur, quo virtus debellaretur in mentibus, qui nō opponerētur defenſores oppugnatoribus mœnium, niſi prius fierent expugnatores morū honorum. Hanc taliū numinum placationem petulātiſsimam, impuriſsimam, impudentiſsimam, nequiſsimam, immundiſsimam, cuius

actores laudāda Romanæ virtutis indoles honore priuauit, tribu mouit, agnouit † turpes, fecit infames. Hanc D inquam pudendā veræq; religioni auerſandam, & deteſtandam talium numinum placationē, has fabulas in deos illecebroſas atque criminoſas, hæc ignominioſa deorum facta ſcelerate turpiterq; cōficta, vel ſceleratius turpiuſq; cōmiſſa, oculis & auribus publicis ciuitas tota diſcebat: hæc commiſſa numinibus placere cernebat: & ideo non ſolùm illis exhibenda, ſed ſibi quoque imitanda credebat. Non illud neſcio quid velit bonum vel honeſtum, quod tam paucis, & tam occulte dicebatur: ſi tamen dicebatur, vt magiſne innoteſceret quàm ne nō fieret, timeretur. † al. notatam.

a VIr grauis & philoſophus Tertullius.) Legēdum eſſe Tullium certū eſt. Nam ea quæ hic ex eo adducit Auguſtin⁹, ſunt in eius ... ationibus. Dicendum ergo, vel Vir grauis & philoſophaſter Tullius, vt irrideat Auguſtinus eum philoſophum, quē à tam ſtulta religione haec nequiuerit ipſum liberare: vel, Vir grauis & philoſophus ter Tullius, vt non ſolum vulgus, ſed principes deditos eſſ huiuſmodi ſpurcitiæ oſtēdat: nec quoſuis principes, ſed graues, & eoſdem philoſophos: nec infimæ notæ, ſed præcipuos: vt ter ad augendam ſignificationem eius philoſophiæ faciat, ſicut ter maximus. Cicero ergo actione in Verrem ſexta. Nunc ſum deſignatus Aedilis, habeo rationē quid à populo Romano acceperim: mihi ludos ſanctiſsimos maxima cum ceremonia Cereri, Libero, Liberæq; faciendos, mihi Floram matrem populo, plebiq; Romanæ ludorū celebritate placandam. b Qui ludi.) Tales erant vt preſente Catone minore actores agere noluerint. Seneca, Valerius, Plutarchus, Martialis. c Dicit in alio loco iam cōſul.) Actione in Catilinam tertia. d Homines propter quos.) Catilina cum ſuis coniuratis. Aedilis curulis officium.

E

De Chriſtianæ religionis ſalubritate.

Cap. XXVIII.

AB iſtarum ergo immundiſsimarū poteſtatum tartareo iugo, & ſocietate pœnali erui p Chriſti nomen homines, & in lucem ſaluberrimæ pietatis ab illa perniciosiſsimæ impietatis nocte tranſferri queruntur, & murmurant iniqui & ingrati, & illo nefario ſpiritu altius obſtrictiuſq; oppreſsi: quia populi confluunt ad eccleſias caſta celebritate, honeſta vtriuſque ſexus diſcretione: vbi audiant, quàm bene hic ad tempus viuere debeant, vt poſt hanc vitam beate ſemperq; viuere mereantur. Vbi ſancta ſcriptura iuſtitiæq; doctrina, de ſuperiore loco in conſpectu omnium perſonante: & qui faciunt, audiant ad præmium: & qui nō faciunt, audiāt ad iudicium. Quo etſi veniunt quidam talium præceptorum irriſores, omnis eorum petulātia aut repentina immutatione deponitur, aut timore vel pudore cōprimitur. Nihil enim eis turpe ac flagitioſum ſpectandum imitandumq; proponitur, vbi veri dei, aut F præcepta inſinuantur, aut miracula narrantur, aut dona laudantur, aut beneficia poſtulantur.

De abijciendo cultu deorum, cohortatio ad Romanos. *Caput* XXIX.

HAec potius concupiſce ô indoles Romana laudibilis, ô progenies Regulorum, Scæuolarum, Scipionum, Fabritiorum ᵃ: hæc potius concupiſce, hęc ab illa turpiſsima vanitate & fallaciſsima dęmonum malignitate diſcerne. Si quid in te laudabile ᵇ naturaliter eminet, non niſi vera pietate purgatur atque perficitur, impietate autem diſpergitur & punitur. Nunc iam elige quid ſequaris, vt non in te, ſed in deo vero ſine vllo errore lauderis. Tunc enim tibi gloria popularis affuit, ſed occulto iudicio diuinæ prouidentiæ vera religio, quam eligeres, defuit. Expergiſcere, dies eſt ᶜ, ſicut experrecta es in quibuſdam ᵈ, de quorum virtute perfecta, & pro fide vera, etiam paſsionibus gloriamur, qui vſquequaq; aduerſus poteſtates inimiciſsimas confligentes, eaſque fortiter moriendo vincentes, ſanguine nobis hanc patriam pepe-

G rere ſuo. Ad quam patriam te inuitamus, & exhortamur, vt eius adiiciaris numero ciuium, cuius quodammodo aſylum eſt vera remiſsio peccatorum. Non audias degeneres tuos Chriſto Chriſtianiſve detrahētes, & accuſantes velut tempora mala, cum quærāt tempora in quibus non ſit quieta vita, ſed potius ſecura nequitia. Hæc tibi nunquam, nec pro terrena patria placuerunt. Nunc iam cœleſtem arripe, pro qua minimum laborabis, & in ea veraciter, ſemperq; regnabis. Illic enim tibi non Veſtalis focus, nō lapis capitolinus,[e] ſed deus vnus & verus, qui nec metas[f] rerum, nec tempora ponet, imperium ſine fine dabit. Noli deos falſos fallaceſque requirere, abiice potius, atque contemne, in veram emicans libertatem. Non ſunt dij, maligni ſunt ſpiritus, quibus æterna tua fœlicitas pœna eſt: non tam Iuno[g] Troianis à quibus carnalem originem ducis, arces videtur inuidiſſe Romanas, quàm iſti dęmones, quos adhuc deos putas, omni generi hominum ſedes inuident ſempiternas. Et tu ipſa nō parua ex parte de talibus ſpiritibus iudicaſti, quando ludis eos placaſti, & per quos homines eoſdem ludos feciſti, infames eſſe voluiſti. Patere aſſeri libertatem tuam aduerſus immundos ſpiri-

Æneid. 1.

H tus, qui tuis ſeruicibus impoſuerant ſacrandā ſibi & celebrandam ignominiam ſuam. Actores criminum diuinorū remouiſti ab honoribus ſuis, ſupplica deo vero, vt à te remoueat illos deos, qui delectantur criminibus ſuis, ſiue veris quod ignominioſiſsimum eſt, ſiue falſis, quod malitioſiſsimum eſt. Bene quod tua ſponte hiſtrionibus & ſcenicis ſocietatem ciuitatis patere noluiſti, euigila plenius, nullo modo his artibus placatur diuina maieſtas, quib⁹ humana dignitas inquinatur. Quo igitur pacto deos qui talibus delectantur obſequiis haberi putas in numero ſanctarum cœleſtiū poteſtatum, quum homines per quos eadem aguntur obſequia, non putaſti habendos in numero qualiumcunque ciuium Romanorum? Incomparabiliter ſuperna eſt ciuitas clarior: vbi victoria, veritas: vbi dignitas, ſanctitas: vbi pax, fœlicitas: vbi vita, æternitas. Multo minus habet in ſua ſocietate tales deos, ſi tu in tua tales homines habere erubuiſti. Proinde ſi ad beatam peruenire deſideras ciuitatem, deuita dæmonum ſocietatem. Indigne ab honeſtis coluntur, qui per turpes placantur: ſic iſti à tua ſocietate remoueantur purgatione Chriſtiana, quomodo illi à tua dignitate remoti ſunt notatione

I cenſoria. De bonis autem carnalibus, quibus ſolis mali perfrui volunt, & de malis carnalibus quæ ſola perpeti nolunt: quod neque in his habeant, quam putantur habere iſti dæmones poteſtatem: quanquam ſi haberent, deberemus potius etiam iſta contemnere, quàm propter iſta eos colere, & eos colendo ad illa quæ nobis inuident peruenire non poſſe. Tamen nec in iſtis eos hoc valere quod hi putant, qui propter hæc eos coli oportere contendunt: deinceps videbimus, vt hic ſit huius voluminis modus.

Fabritius. *Semina virtutum.* *Dies.* *Per Iouē lapidem.*

a Fabritiorum.) Fabritius conſul fuit bello Pyrrhi, quo tempore maxime viguit Romana virtus, vir fortiſs. pauper, continens, ab omni vel opum, vel voluptatum, vel honoris cupiditate alienus. b Si quid in te laudabile.) Semina in nobis eſſe virtutum, Stoici dicebant à natura indita, aliis maiora, aliis minora, ea excoli, augeri, perfici diſciplina, educatione, exercitatione. c Dies eſt.) Ad illud Pauli ad Ro. 13. Nox præceſſit, dies appropinquauit. Dies eſt clara notitia bonorum, in cui⁹ poteſtate eſt ſol, ſicut ait Pſalmiſta: Nox obſcura & tenebroſa. d Sicut experrecta es in quibuſdam.) Romanos aliquot ad Chriſtum conuerſos eſſe. e Non lapis capitolinus.) Iouis ſimulachrum in Capitolio erat lapideum, hinc per Iouem lapidem ſanctiſſimum Romanis iuſiurandum, vt etiam in prouerbiū ceſſerit. f Qui nec metas.) Verba ſunt Iouis apud Virgilium, primo Aeneid. promittentis imperium Romanis æternum. Quanto Saluſtius ſapientius in oratione ad C. Cæ- K ſarem ſenem, futurum aliquando pop. Rom. excidium ait. & Africanus minor quum incendium Carthaginis ſpectaret, lachrymabundus Homeri verſu ſignificauit arſuram quoque aliquando ſuam Romam. g Non tam Iuno.) Eodem libro Aeneidos.

FINIS.

ELENCHVS

CAPITVM IN D. AVRELII AVGVSTINI DE CIVITATE DEI LIBRVM TERTIVM.

1 De aduerſitatibus quas ſoli mali metuunt, & quas ſemper paſſus eſt mundus cùm deos coleret.

2 An dij qui & à Romanis & à Græcis ſimiliter colebantur cauſas habuerint, quibus Ilium paterentur exſcindi.

3 Nō potuiſſe offendi deos Paridis adulterio, quod inter ipſos traditur frequentatum.

4 De ſententia Varronis, qua vtile eſſe dixit, vt ſe homines dij genitos mentiantur. L

5 Non probari, quod dij adulterium Paridis punierint, quod in matre Romuli non vlti ſunt.

6 De parricidio Romuli, quod dij nō vindicarunt.

7 De euerſiōe Ilij, quod dux Marij Fimbria excidit.

8 An debuerit diis Iliacis Roma committi.

9 An illam pacem, quæ ſub Numæ regno fuit, deos præſtitiſſe credendum ſit.

10 An optandum fuerit, quod tanta bellorum rabie Romanorum augeretur imperium, cum eo ſtudio quo ſub Numa auctum eſt, & quietum eſſe potuit & tutum.

11 De ſimulachro Cumani Apollinis, cuius fletus creditus eſt cladem Græcorum, quibus opitulari non poterat, indicare.

12 Quantos ſibi deos Romani præter cōſtitutionem Numæ adiecerint, quorum eos numeroſitas nihil adiuuerit.

13 Quo iure, quo fœdere Romani obtinuerint prima coniugia.

14 De impietate belli, quod Albanis Romani intulerunt, & de victoria dominandi libidine adepta. M

15 Qualis Romanorum regum vita atque exitus fuerit.

16 De primis apud Romanos conſulibus, quorum alter alterum patria pepulit, móxque Romæ poſt atrociſsima parricidia à vulnerato hoſte vulneratus interiit.

17 Poſt initia conſularis imperij quibus malis vexata fuerit Romana reſpublica, diis non opitulantibus quos colebat.

18 Quantę clades Roma ſub bellis Punicis triuerint, fruſtra deorum præſidiis expetitis.

19 De afflictione belli punici ſecūdi, qua vires vtriuſque partis conſumptæ ſunt.

20 De exitio Saguntinorum quibus propter Romanorum amicitiam pereuntibus dij Romani auxilium non tulerunt.

21 Quàm ingrata fuerit Romana ciuitas Scipioni liberatori ſuo: & in quibus moribus egerit, quando eam Saluſtius optimam fuiſſe deſcribit.

22 De Mithridatis edicto, quo omnes ciues Roma. qui intra Aſiam inuenirentur, iuſsit occidi.

De interdori-

A 23 Deinterioribus malis, quibus Romana reſpublica exagitata eſt, præcedente prodigio, quod in rabie omnium animalium, quę hominibus ſeruiunt, fuit.

24 De diſcordia ciuili, quam Gracchię ſeditiones excitauerunt.

25 De æde Concordię ex ſenatuſconſulto in loco ſeditionum & cædium condita.

26 De diuerſis generibus belli, quæ poſt conditam ædem Concordiæ ſunt ſecuta.

27 De bello ciuili Mariano atque Syllano.

28 Qualis fuerit Syllana victoria vindex Marianæ crudelitatis.

29 De comparatione Gothicæ irruptionis, cum eis cladibus quas Romani, vel à Gallis, vel à bellorum ciuilium authoribus acceperunt.

30 De connexione bellorum, quæ aduentum Chriſti plurima & grauiſsima præceſſerunt.

31 Quàm impudenter præſentia incommoda Chriſto imputent, qui deos colere non ſinuntur, cùm tantæ clades contra eós tempore quo colebantur

B extiterint.

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE CIVITATE DEI, AD MARCELLINVM, LIBER TARTIVS.

De aduerſitatibus quas ſoli mali metuunt, & quas ſemper paſſus eſt mundus dum deos coleret. Caput I.

IAM ſatis dictum eſſe arbitror, de morum malis, & animorum, quæ præcipue cauenda ſunt, nihil deos falſos populo cultori ſuo, quo minus eorum malorũ aggere premeretur, ſubuenire curaſſe: ſed potius, vt maxime premeretur egiſſe. Nunc de illis malis video dicendum, quæ ſola iſti perpeti nolunt, qualia ſunt fames, morbus, bellum, expoliatio, captiuitas, trucidatio, & ſi qua ſimilia, iam in primo libro commemorauimus. Hæc enim ſola mali deputant mala, quę non faciunt malos: nec erubeſcũt inter bona quę laudant, ipſi mali eſſe qui laudant: magiſq; ſtomachantur, ſi illa mala [a] habeant, quàm ſi malam vitam. † Quaſi hoc ſit hominis maximũ bonum, habere bona omnia præter ſeipſum: ſed neq; talia mala, quæ iſti ſola formidant, dij eorum quãdo ab eis libere colebantur, ne illis acciderent, obſtiterunt. Cum enim variis per diuerſa loca temporibus ante aduentũ redemptoris noſtri, innumerabilibus nonnulliſq; etiam incredibilibus cladibus genus contereretur humanum, quos alios quàm iſtos deos mundus colebat, excepto vno populo Hebræo, & quibuſdã extra ipſum populum, [b] vbicunque gratia diuina digni occultiſsimo, atq; iuſtiſsimo dei iudicio fuerunt? Verùm ne nimium longũ faciam, tacebo aliarum vſquequaque gentium mala grauiſsima: quod ad Romam pertinet, Romanumq; imperium tantùm loquar, id eſt, ad ipſam proprie ciuitatẽ, & quęcunque illi terrarum, vel ſocietate conuinctæ, vel conditione ſubiectæ ſunt, quæ ſint perpeſſæ ante aduẽtum Chriſti, cùm iam ab eius quaſi corpus reipublicæ pertinerent.

C

† *Si villã malam habeãt quàm vitam.*

IO. LVDOVICI VIVIS IN TERTIVM Librum de Ciuitate dei D. Auguſtini commentaria. D

SI illa mala.) In vetuſtis codicibus. Si vllam malam: quod eſt acutius dictum per denominationem. a b Et quibuſdã extra ipſum populum.) Vt Iob, & quidam inter gẽtiles alij ad naturæ legem vitã ſuam dirigentes: de quibus alibi.

An dij, qui & à Romanis & à Græcis ſimiliter colebantur, cauſas habuerint quibus Ilium paterentur excidere. Caput II.

PRimùm ipſa Troia vel Ilium, vnde origo eſt populi Romani: neque enim prætereundum, aut diſsimulandum eſt quod & in primo libro attigi, eoſdem habens deos & colens, cur à Græcis victum, captum, atque deletũ eſt? Priamo, inquiunt[a], ſunt reddita Laomedontæa paterna periuria. Ergo verum eſt, quòd Apollo[b] atque Neptunus eidem Laomedonti mercenariis operibus ſeruierunt. Illis quippe promiſiſſe mercedem falſumq; iuraſſe perhibetur. Miror Apollinem nominatum diuinatorem in tanto opificio laboraſſe, neſciẽtem quod Laomedon fuerat promiſſa negaturus. Quanquam nec ipſum Neptunum patruum eius, fratrem Iouis, regem maris decuit ignarum eſſe futurorum. Nam hũc Homerus[c] de ſtirpe Aeneæ, à cuius poſteris condita Roma eſt, cùm ante illam vrbem conditam[d] idem Poëta fuiſſe dicatur, inducit magnum aliquid diuinantem, quem etiam nube rapuit, vt dicit, ne ab Achille occideretur, cuperẽtque conuertere ab imo: quod apud Virgilium[e] confitetur, Structa ſuis manibus periuræ mœnia Troiæ. Neſcientes igitur tanti dij Neptunus & Apollo Laomedontem ſibi negaturum eſſe mercedem, ſtructores mœnium Troianorum gratis & ingratis[f] fuerunt. Videant ne grauius ſit talea deos credere, quàm diis talibus peierare. Hoc enim nec ipſe Homerus facile credidit, qui Neptunum[g] quidem contra Troianos, Apollinem autem pro Troianis pugnantem facit, cum illo periurio amboa fabula narret offenſos. Si igitur fabulis credunt, erubeſcant talia colere numina. Si fabulis non credunt, non obtendant Troiana periuria, aut mirentur deos periuria puniſſe Troiana, amaſſe Romana. Vnde enim coniuratio Catilinæ in tãta iamq; corrupta ciuitate, habuit etiam eorum grandem copiam, quos manus atque lingua periurio, aut ſanguine ciuili alebat? Quid enim aliud toties ſenatores[h] corrupti in iudiciis, toties populus in ſuffragiis, vel in quibuſque cauſis, quæ apud eum cõcionibus agebantur, niſi etiam peierando[i] peccabant? Nam corruptiſsimis moribus ad hoc mos iurandi ſeruabatur antiquus, nõ vt à ſceleribus metu religionis prohiberẽtur, ſed vt periuria quoq; ſceleribus cæteris adderentur.

B

F

PRiamo, inquiunt.) Virgilius, primo Georgicôn. a
Satis iam pridem ſanguine noſtro.
Laomedonteæ luimus periuria Troię. b Ergo verũ eſt, quod Apollo.) Apollo & Neptunus cum Laomedontem Phrygiæ regem mœnibus Troiam circundare viderent, opuſq; eſſe ingens, operam ſuam regi locauerunt magna auri mercede, quem perfecto opere Laomedõ eſt inficiatus. c Nam hunc Homerus.) Cùm Aeneas quodam prælio cum Achille manum conſeruiſſet, ſuperareturque ab eo, ac parum abeſſet, quo minus à fortiore Achille occideretur, Neptunus ſic loquitur apud Homerum Iliados 2.

Ἀλλ' ἄγεθ' ἡμεῖς πέρ μιν ὑπ' ἐκ θανάτου ἀγάγωμεν. *Vaticiniũ Neptuni.*
Μή πως καὶ Κρονίδης κεχολώσεται, αἴκεν Ἀχιλλεὺς
Τὸν δὲ κατακτείνῃ, μόρσιμον δέ οἱ ἐς' ἀλέασθαι
Ὄφρα μὴ ἄσπερμος γενεὴ καὶ ἄφαντος ὄληται
Δαρδάνου, ὃν Κρονίδης περὶ πάντων φίλατο παίδων
Οἳ ἕθεν ἐξεγένοντο γυναικῶν τε θνητάων.
Ἤδη γὰρ Πριάμου γενεὴν ἤχθηρε Κρονίων
Νῦν δὲ δὴ Αἰνείαο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει
Καὶ παῖδες παίδων τοί, καὶ οἱ μετόπισθε γένωνται.

Quæ

G Quos verſus hic vtcunque Latinos fecimus, ſolum vt intelligi à Latinis poſſint.

Funere nos iſtum iam nunc reuocemus acerbo,
Iratum ſæuos ne aſtus Saturnius heros
Colligat, hunc leto proles Pelleia forte
Si dederit. triſti licet hunc ſubdocere fato:
Ne ſtirps tota cadat, cæciſque oppreſſa tenebris
Intereat gens illa, fuit charus cui Dardanus author:
Quem pater omnipotens reliquis plus omnibus vnum
Fœmina, quos ipſi genuit, complexus amore eſt.
At poſtquam Priami gentem iam Iuppiter odit,
Viribus Aeneas & maieſtate verendus
Iura dabit Phrygiis: natique & cuncta propago
Aeternum accipiet regnum, illa in gente vetuſtum.

Propter hos Homeri verſus Dionyſius Halicarnaſ. ſcribit prodidiſſe multos Aeneã relictis in Italia ſociis ad Phrygiã rediiſſe, ibiq; inſtaurata Troia regnaſſe, ac regnũ per manus filio tradidiſſe. Verũ Homerus de regno & Troia Italica loquebaſ, quę à Troia illa Phrygia manauerat. i. de Lauiniis & Albanis, quorũ origo fuit à Troianis Aeneę ſociis. d Cum ante illã vrbem conditam.) Nec de tẽpore vrbis conditę, neq; de Homeri vatis ętate ſatis inter ſcriptores conuenit. tametſi de Roma minor ambiguitas. Plutarchus in Romulo fundamẽta vrbis Romę à Romulo & Remo iacta ſcribit, anno tertio ſextę Olympiadis, quo die fuit Lunę defectus. Dionyſius & Euſebius primo anno ſeptimæ Olympiad. conditã volũt, poſt dirutũ Ilium, anno 432. Solinus in Polyhiſtore. Cincio Romã 12. Olympiade placet conditam: Pictori octaua: Nepoti & Luctatio opiniones Eratoſthenis, & Apollodori comprobantibus Olympiadis 7. anno 2. Pomponio Attico & M. H Tullio Olympiadis 6. anno 3. Collatis igitur noſtris & Gręcorũ temporibus, incipiente Olympiade 7. Romam conditã poſt Ilium captũ 433. anno. De Homeri temporibus, & de patria, & parentibus maxima contentio ex Græcis authoribus. Quidã Homerũ interfuiſſe Troiano bello ſcribũt. Certe ipſe in primo Odyſſ. libro, Phemiũ præceptorem ſuum pſallentẽ in procorum conuiuio inducit: niſi hoc ambitioſe nimis fecerit in gratiã magiſtri parũ ſeruata ratione temporum. Alij centum annis poſt confectũ Troianum bellum affirmant vixiſſe. Nõ deſunt qui huic numero quinquaginta annos adiiciant. Ariſtarchus eo tempore viſũ Homerũ eſt author, quo in Ioniam Colonia eſt deducta, poſt Heraclidarum deſcenſum annis ſexaginta, a bello Troiano centũ & triginta. Crates nondum octaginta annos putat intereſſe inter dirutum Ilium & natum Homerum. quidam eum ſcribunt Telemacho Vlyſſis filio & Polycaſta Neſtoris filia genitũ. In libris verò Chronicis Euſebij Cæſarienſis pontificis ſic ſcribitur: In Latina hiſtoria reperimus, Agrippa apud Latinos regnãte Homerus in Gręcia claruit, vt teſtatur Apollodorus grãmaticus, & Euphorbius hiſtoricus, ante vrbem conditã annis 124. & vt ait Cornelius Nepos, ante Olympiadem primam annis cẽtum. Quamcunque igitur rationem temporum ſequi libeat, Homerus erit vrbe Roma antiquior. Quod & Cicero teſtatur in Tuſcul. quæſtio. e Quod apud Vergil.) 5. Aeneid. Pelidę tunc ego forti Congreſſum Aeneam, nec diis nec viribus æquis

Nube caua eripui: cuperem cum vertere ab imo
Structa meis manibus periuræ mœnia Troiæ.

Roma quã do cõdita.

Homeri tempora.

Phemius Homeri præceptor.

f Gratis & ingratis.) Prius aduerbium eſt, poſterius nomen. g Qui Neptunum.) Poſtquam mercede iuſta fraudatus eſt Neptunus, Troianis infenſus ſemper fuit. Apollo facilior & clemẽtior, nihilo eis minus I fauit quàm antea. Vergilius in ſexto:

Phœbe graues Troiæ ſemper miſerate labores,
Dardana qui Paridis direxti tela, manúſque
Corpus in Aeacidę. h Quid enl aliud totiens ſenatores.) Lege Sempronia quã tulit C. Gracchus, equeſter ordo iudicauit per viginti annos ſine infamia. Lege deide Plautia ex ſingulis tribubus quini deni ſũt creati comitiis populi, qui eo anno iudicarent. Id factũ eſt altero anno Italici belli, Gnæo Põpeio Sexti filio, & L. Catone Coſſ. Poſtea lege Cornelia, quã tulit L. Sylla, iudicia tranſlata ſunt ad ſenatũ, iudicarũt decem annos turpiſſime. Cicero in Verrem: Quum adhuc ampliſſimus ordo iudicaret, de corruptis iudiciis multum queritur. Poſtremo lege Aurelia, quam tulit M. Aurelius Cotta prætor, vterque ordo iudicauit. i Totiens pop.) Lucanus in primo.

Hinc rapti faſces precio, ſectórque fauoris
Ipſe ſui populus, letalíſque ambitus vrbi
Annua venali referens certamina campo.

k Niſi etiã peierando.) Nõ iudices iurati iudicabãt, & populus quũ in ſuffragiũ mittebatur, tacito iureiurãdo adſtringebatur perfectis modo ſacris, nec preciũ, nec gratiã antiquiorẽ ſalute reipublicæ habiturum.

Apollo Troianis fauit.

Lex Sempronia, de iudiciis.

Lex Plautia.

Lex Cornelia.

Lex Aurelia.

Non potuiſſe offendi deos Paridis adulterio, quod inter ipſos traditur frequentatum.

Caput III.

NVlla itaque cauſa eſt, quare dij, quibus, vt dicunt, ſteterat illud imperium, cum à Græcis præualentibus probentur victi, Troianis peierantibus fingãtur irati. Nec adulterium Paridis,[a] vt rurſus à quibuſdam defendũtur, victoria vlciſcendum cenſuerint. † Authores enim doctoreſq; peccatorum eſſe aſſolent, non vltores. Vrbem Romam,[b] inquit Saluſtius, ſicuti ego accepi, condidere atque habuere initio Troiani: qui Aenea duce profugi, incertis ſedibus vagabantur. Si ergo adulterium Paridis vindicandum numina cẽſuerunt, aut magis in Troianis, aut etiam in Romanis puniẽdum fuit, quia Aeneæ mater[c] hoc fecit. Sed quomodo in illo illud flagitium * oderant, qui in ſua ſocia Venere non oderant; vt alia omittam, quod cum Anchiſe commiſerat, ex quo Aeneam[d] pepererat? An quia illud factum eſt indignante Menelao, illud autem concedente Vulcano?[e] Dij enim credo non zelant coniuges ſuas, vſqueadeo vt eas etiam cum hominibus dignẽtur habere communes. Irridere fabulas fortaſſis exiſtimor, nec grauiter agere tanti ponderis cauſam. Non ergo credamus, ſi placet, Aeneã fuiſſe Veneris filium. Ecce cõcedo, ſi nec Romulum Martis.[f] Si autẽ illud, cur non & illud?[g] An deos fas eſt hominibus fœminis, mares autẽ homines deabus miſceri nefas? Dura vel potius non credenda cõditio, quod ex iure Veneris[h] in cõcubitu Marti licuit, hoc in iure ſuo ipſi Veneri non licere. At vtrunque firmatum eſt au- L thoritate Romana. Neque enim minus credidit recentior Cæſari[i] auiam[k] Venerem, quàm patrẽ antiquior[l] Romulus Martem.

K

† al. adulterio &c. vt Troiã deſererent ſuccenſuerunt.

** al. illo homine flagitium.*

ADulterium Paridis.) Hoc opinor omnibus & lippis notum & tonſoribus eſſe, vt inquit ille. Nemo neſcit bellum Troianum natũ eſſe, quòd Alexander Paris Helenam Menelai vxorẽ rapuerit. b Vrbem Romam.) Quo tempore & à quibus condita fuerit Roma, Dionyſius, Solinus, Plutarchus, & alij permulti, multa & lõge diuerſiſſima referũt: ab eis petat, qui hæc fuſe voluerit cognoſcere. c Quia Aeneę mater.) Veneris lenocinio vſus eſt Paris in Helena rapienda. Hoc enim munere Venus in iudicio dearũ de forma Paridem iudicem corrupit. d Aeneam.) Anchiſæ & Veneris fuit filius. Vergilius:

Tũ ne ille Aeneas, quem Dardanio Anchiſæ
Alma Venus Phrygias genuit Simoentis ad vndas

Et Lucretius:

Aeneadum genitrix hominum, diuũmque voluptas
Alma Venus.

e Vulcano.) Qui maritus erat Veneris. f Si nec Romulus Martis.) Dionyſ. Halicar. ad Martis lucũ, quum Ilia Veſtalis virgo iſſet atq; paræ hauriendę gratia, in templo cõpreſſa eſt. Sunt qui putent ab aliquo ex procis, alij ab Amulio ipſa patruo dicunt armato, alij à genio loci. Hęc ille. Ego vero & Romulũ militis cuiuſpiam fuiſſe filium credo, & Aeneam alicuius ſcorti. Et quia milites ſub Marte eſſe ſunt exiſtimati, & ſcorta ſub Venere, idcirco Romuli pater mars, Aeneę mater Venus eſt dicta. quę fuerit Aeneę mater vera, hęc eſt vna ex ineptis illis & ſtultis Grammaticorum quæſtiunculis, de quibus diſputari in illis 4000. Didymi voluminibus Seneca ſcribit. g Si autẽ illud, cur nõ & illud?) M Pro hoc & illud, Græco more, vel etiam Latino, ſed poëtice magis quàm oratorie. h Quod ex iure Veneris.) Occulta deriſio, ſed faceta. Mars Venerẽ adulterauit eſt hoc licuit Marti in iure Veneris, hoc eſt, in ratione cõcubitus, & libidinis, quę ſunt ſub Venere, cur non idem in libidine ipſa, & luxuria licebit ipſi Veneri, quę eſt earum domina? quod licet alienis beneficio Veneris, cur Veneri nõ permittetur in ſuo libidinoſo regno tam libere verſari, quàm aliis in eo quod eſt Veneris permittitur, & quidem à Venere ipſa? i Cęſar.) Hic gẽtis erat Iulię, quę in Iulum Aeneæ filiũ genus referebat: & per Iulum in Venerem. Iulia gens ex Alba longa in vrbem à Tullo rege traducta eſt, & inter patritias allecta. Idcirco Cęſar dictator templũ Veneris ſtruxit, qđ Veneris genitricis appellauit. Idẽ Cęſar ipſe apud Trãquillum: Amitæ, inquit, meæ Iuliæ maternũ genus ab regibus ortum, patrinũ cum diis immortalibus coniunctum eſt. Nam ab Anco Martio ſunt Martij reges, quo nomine fuit mater: à Venere Iulij, cuius gentis familia eſt noſtra. k Auiam.) Pro quauis progenitrice poſuit, vt fit ſępe. l Antiquior.) Antiquior Romulus, & recentior Cæſar propter tempora quibus vixerunt: inter quos ſexcentum anni & plures interfluxẽre.

Romuli pater.

Aeneæ mater.

Cæſaris genus.

De ſententia Varronis, qua vtile eſſe dixit, vt ſe homines ex diis genitos mentiantur.

Caput IIII.

DIxerit aliquis: Itáne tu iſta credis? Ego vero iſta nõ credo. Nam & vir doctiſſimus eorum Varro falſa hæc eſſe, quamuis non audenter, neque fidenter, penè tamen fatetur. Sed vtile eſſe ciuitatibus

A uitatibus [a] dicit, vt ſe viri fortes etiam ſi falſum ſit ꝙ ex ꝙ diis genitos eſſe credant: vt eo modo animus humanus velut diuinæ ſtirpis fiduciam gerens, res magnas aggrediendas præſumat audacius, agat vehemẽtius: & ob hoc impleat ipſa ſecuritate fœlicius. Quæ Varronis ſententia expreſſa vt potui meis verbis, cernis quàm latum locum aperiat falſitati: vbi intelligamus plura iam ſacra & quaſi religioſa potuiſſe confingi: vbi putata ſunt ciuibus etiam de ipſis diis prodeſſe mendacia. Sed vtrum potuerit Venus ex concubitu Anchiſæ Aeneam parere, vel Mars ex Syluiæ * concubitu filiæ Numitoris [b] Romulum gignere, in medio relinquamus. Nam penè talis quæſtio etiã de ſcripturis noſtris oboritur: qua quæritur, vtrum præuaricatores angeli cum filiabus hominũ cõcubuerint: vnde natis Gigantibus, id eſt, nimiũ grandibus ac fortibus viris, tunc terra completa eſt.

al. Iliæ.

Gene. 6.

[a] VTile eſſe ciuitatibus.) Ipſis etiam qui fingunt vtilius, quo populis vtantur ſecundioribus. Sic Scipio nunquam eleuari illam hominum exiſtimationem voluit, quòd diuino ſemine ortus eſſet: & apud Lucianum Alexander vtile ſibi ad res gerendas dicit fuiſſe, quod filius Iouis Ammonis ſit habitus. Timebatur enim, nec aliquis repugnare ipſi audebat, nempe quem crederet Deum. οἱ βάρβαροι, inquit, καταπλάγησάν με. καὶ οὐδεὶς ἔτι ἀνθίστατο, οἰόμενοι θεῷ μάχεσθαι. ὡς τὸ ῥᾷον ἐκράτουν αὐτῶν.

B [b] Filiæ numitoris.) Numitor Procæ Albanorum regis filius fuit, Amulij frater. Et quidẽ natu maior, ſed iniuria fratris priuatus vixit, Amulio regnum per vim & dolum occupante. Numitor filium habuit Lauſum, & filiam Rheam, ſiue Iliam Syluiam. Puer eſt occiſus, puella Veſtalibus ab Amulio præfecta eſt, vt obtentu religionis prole perpetuo careret: quæ tamen gemellos, vt dixi, Romulum & Remum ex incerto patre edidit.

Vtile exiſtimari diuino ſemine ſatum.

Numitor & eius liberi.

Non probari quod dij adulterium Paridis punierint, quod in matre Romuli non vlti ſunt. Cap. V.

PRoinde ad vtrunque interim modò noſtra diſputatio referatur. Si enim vera ſunt, quæ apud illos de matre Aeneæ, & de patre Romuli lectitantur, quomodo poſſunt diis adulteria diſplicere hominum, quæ in ſeipſis concorditer ferunt? Si autem falſa ſunt, nec ſic quidem poſſunt iraſci veris adulteriis humanis, qui etiam falſis delectantur ſuis. Huc accedit, quoniam ſi illud de Marte non creditur, vt hoc quoq; de Venere non credatur. Nullo igitur diuini concubitus obtentu matris Romuli cauſa defenditur. Fuit autẽ ſacerdos Syluia * Veſtalis, & ideo dij magis in Romanos ſacrilegum illud flagitium, quàm in Troianos Paridis adulterium vindicare debuerunt. Nam & ipſi Romani [a] antiqui in ſtupro detectas Veſtales ſacerdotes, viuas etiam defodiebant: adulteras autem fœminas, [b] quamuis aliqua damnatione, nulla tamen morte plectebant, vſqueadeo grauius ſeueriuſq; vindicanda putabãt adyta † diuina, quàm humana cubilia vindicabant.

**al. Ilia.*

C

† aliàs, vſqueadeo grauius, quæ putabant, adyta, &c.

[a] NAm & ipſi Romani.) Si qua Veſtalis leuiter deliquerat, verberib° à pontif. max. cædebatur. Sin parum pudice caſtitatẽ habuerat, ſtupróq; conuicta erat, Sandapila ad portam Collinam efferebatur tanquã mortua, cum luctu propinquorũ & neceſſariorũ, ſequentibus pontificibus aliiſq; ſacerdotib° in mœſto ſilentio. Iuxta portã locus eſt ſubterraneus, ad quam ſcalis deſcẽditur, in eũ virgo demittebatur ſola, tollebanturq; ſcalæ, & occludebatur locus vndique, vbi ne fame videretur enecta, panis, lactis & olei aliquantũ ponebatur, ſimul & ardẽs lucerna: quibus perfectis, diſcedebant ſacerdotes, atque eo die iuſtitium erat in vrbe, & mœror pauorq; non exiguus, præſertim quòd magnũ aliquod malum ſupplicium Veſtalis virginis ciuitati atque imperio portendere arbitrabãtur. Qualis eſſe Veſtalis virgo, & quid facere debeat, cum alij, tum Gellius recẽſet fuſe libro Noctiũ Atticarũ primo. [b] Adulteras autem fœminas.) Ante Cæſarem Auguſtũ nihil legibus in adulteros eſt cautum. Nemo enim quod equidẽ ſciam, cauſam de adulterio dixit. Nã Claudius de pollutis ſacris Bonæ deæ, nõ de adulterio eſt poſtulatus: nõ prætermiſſuris id crimẽ inimicis, ſi lege eſſet aliquid de eo conſtitutum. Primus Auguſtus legem tulit de adulteriis Iuliam, ſed in viros, & de pudicitia i fœminas, ſed nõ ita graui adiecta pœna: quanquã poſtea in vtrumque ſecũdata eſt actio adulterij grauiore pœna addita, vt videre eſt ex reſponſis Cæſarum in codice Iuſtiniani, & xlviij. lib. Pandectarum. Dionyſius in antiquitatibus ſcribit legẽ cõtra adulteros iam initio vrbis ab ipſo Romulo fuiſſe latam: quod credo D dictum eſſe ab eo in hiſtoria lenoni, vt alia nõ pauca.

Veſtalis virginis ſuppliciũ.

Adulteriorum lex nulla ante Cæſarem.

De parricidio Romuli, quod dij non vindicarunt. Caput VI.

ALiud adiicio, quia ſi euſque peccata hominum illis numinibus diſplicerent, vt offenſi Paridis facto deſertam Troiam ferro igniq; donarent, * † magis eos contra Romanos moueret Romuli frater occiſus, quàm contra Troianos Græcus maritus illuſus: magis irritaret parricidiũ [a] naſcentis, quàm regnantis adulterium ciuitatis. Nec ad cauſam quam nunc agimus intereſt, vtrum hoc fieri [b] Romulus iuſſerit, aut Romulus fecerit, quod multi impudentia negant, multi pudore dubitant, multi dolore diſſimulãt. Nec nos itaque in ea re diligentius requirenda per multorum ſcriptorum perpenſa teſtimonia demoremur. Romuli fratrem palàm conſtat occiſum: non ab hoſtibus, non ab alienis. Si autem perpetrauit aut imperauit hoc Romulus, Magis ipſe fuit Romanorum, quàm Paris Troianorum caput. Cur igitur Troianis iram deorum prouocauit ille alienæ coniugis raptor, & eorundem deorum [c] tutelam Romanis inuitauit iſte ſui fratris extinctor? E Si autem illud ſcelus à facto imperióque Romuli alienum eſt, quoniam debuit vtique vindicari, tota hoc illa ciuitas fecit, quod tota cõſenſit: & non iam fratrem, ſed patrem, quod peius eſt, occidit. Vterque enim fuit conditor, vbi alter ſcelere ablatus non permiſſus eſt eſſe regnator. Non eſt, vt arbitror, quod dicatur quid mali Troia meruerit, vt eam dij desererent, quo poſſet extingui: & quid boni Roma, vt eam dij inhabitarent, quo poſſet augeri, niſi quod victi inde fugerunt, & ſe ad iſtos quos pariter deciperent, contulerunt? Imò verò & illic manſerunt, ad eos more ſuo decipiendos, qui rurſus eaſdem terras habitarent, & hic eaſdem artes fallaciæ ſuæ, magis etiam exercendo, maioribus honoribus gloriati ſunt.

** † donarent.*

[a] PArricidiũ.) Non patris ſolùm mors, ſed paris quoque, niſi quis velit dicere, quaſi patratio cædis. Lex eſt Numæ antiquiſſima: Si quis liberum hominem morti ſciẽs duit, parricida eſto. [b] Verũ hoc fieri.) Sunt qui tradũt Remum in cõtentione de regno, quũ vtraque pars ſuum ducem regẽ conſalutaſſet, ventúmque eſſet ad manus, eſſe in pugna occiſum: à Romulo an à quodã alio, parum conſtat. Alij & quidem pluras, à Fabio tribuno ſcelerũ Romuli cæſum aiunt, quod noua & humilia vrbis mœnia etiã cum irriſione tranſiliſſet: peractámque eadem Romulo imperante. quod factum Cicero impium & inhumanum fuiſſe iudicat. Sic enim tertio offic. inquit: Atque in eo rege, qui vrbẽ condidit, non ita eſt. Species enim vtilitatis pepulit animũ eius, cui quũ F viſum eſſet vtilius ſe ſolũ quàm cum altero regnare, fratrem interemit. Omiſit hic & pietatem, & humanitatẽ: vt quod vtile videbatur, neque erat, aſſequi poſſet: & tamen muri cauſam appoſuit ſpeciem honeſtatis, nec probabilẽ, nec ſanè idoneam. Peccauit igitur pace vel Quirini vel Romuli dixerim. [c] Eorũdem deorum.) Quia à Troia Lauiniũ primũ per Aeneam, hinc Albam per Aſcanium ſunt tranſlati. Ex Alba Romanis per Romulum conſenſu Numitoris cõmunicati: hinc per Tullum omnino traducti Romam.

Parricidium.

Remi mors.

De euerſione Ilij, quod dux Marij Fimbria excidit. Caput VII.

CErte enim [a] ciuilibus iam bellis [b] ſcatentibus, quid miſerum commiſerat Ilium, vt â Fimbria [c] Marianarum [d] partium homine peſſimo euerteretur, multo ferocius [e] atque crudelius, quàm olim à Græcis? Nam tunc & multi inde fugerunt, & multi captiuati ſaltem in ſeruitute vixerunt. Porrò autem Fimbria prius edictum propoſuit, ne cui parceretur: atque vrbem totam cunctóſque in ea homines incendio concremauit. Hoc meruit Ilium, non à Græcis, quos ſua irritauerat iniquitate, ſed à Romanis, quos ſua calamitate propagauerat: diis illis com-

G muoihos ad hæc repellenda nihil iuuantibus:ſiue, quod verum eſt, nihil valentibus. Nunquid & tunc abſceſſere omnes, adytis ariſque relictis dij, quibus illud oppidum ſteterat, poſt antiquos Græcorum ignes ruinaſq; reparatum? Si autem abſceſſerant, cauſam requiro: & oppidanorum quidem quãto inuenio meliorem, tanto deteriorem deorũ. Illi enim contra Fimbriam portas clauſerant, vt Syllæ ſeruarent integram ciuitatẽ: hic eos iratus incendit, vel potius penitus extinxit. Adhuc autem meliorum partium[f] ciuiliũ Sylla dux fuit: adhuc armis rempublicam recuperare moliebatur. Horũ bonorum initiorum nondum malos euentus habuit. Quid ergo melius ciues illius vrbis facere potuerunt? quid honeſtius? quid fidelius? quid Romana parentela dignius, quàm meliori cauſæ Romanorum ciuitatem ſeruare, & contra parricidam Romanæ reipublicę portas claudere? At hoc eis in quantum exitium verſum ſit, † * attendant defenſores deorum. Deſeruerint dij adulteros, Iliumq; flammis Gręcorum reliquerint, vt ex eius cineribus Roma caſtior naſceretur? Cur & poſtea deſeruerunt eandem ciuitatem Romanis cognatam, nó rebellantem aduerſus Romam nobilem filiam, ſed iuſtioribus eius partibus fidem conſtantiſsimam piiſsimamq; ſeruãtam, eamq; delendam reliquerunt, nó Græcorum viris fortibus, ſed viro ſpurciſsimo Romanorum? Aut ſi diſplicebat diis cauſa partium Syllanarum, cui ſeruãtes vrbem miſeri portas clauſerãt, cur eidem Syllæ tanta bona promittebant, & prænunciabant? An & hinc agnoſcũtur adulatores fœlicium, potius quàm infœliciũ defenſores? Non ergo Ilium etiã tunc ab eis, cum euerteretur deſertum eſt.* † Nam dæmones ad decipiendũ ſemper vigilantiſsimi, quod potuerunt, fecerũt. Euerſis quippe[g] & incẽſis omnibus cum oppido ſimulachris, ſolum Mineruæ ſimulachrum ſub tanta ruina templi illius, vt ſcribit Liuius, integrum ſtetiſſe perhibetur. Non vt diceretur: Dij patrij, quorum ſemper ſub numine Troia eſt, ad eorum laudem: ſed ne diceretur: Exceſſere omnes adytis ariſq; relictis dij, ad eorum defenſionem: Illud enim poſſe permiſsi ſunt, nó vnde probarentur potentes, ſed vnde præſentes conuincerentur.

† * verteris.

*† al. deſereretur euerſum eſt.

a CErte enim.) Mortuo C. Mario in ſeptimo ſuo cõſulatu, C. Cinna P. Valerium Flaccum ſibi collegam ſubrogauit, cui & Aſiã prouinciam, quam tũc Sylla cum imperio tenebat, mandauit, duabus legionibus attributis. Hic Flaccus tum auaritia, quã nihil peius odit, exercitus, tũ aliis vitiis militibus inuiſus, à C. Fimbria legato Nicomedię interẽptus eſt. Imperiumq; ipſe Fimbria cõſenſu militari occupauit, bellumq; cum Mithridate geſsit ſatis fœliciter, ac parum abfuit, quo minus obſeſſum Pergami caperet: quumq; in Phrygia duceret exercitũ cognouiſſetq; Ilienſes Syllæ partes ſequi, per dolum vrbem admiſſus, vt Appianus ſcribit, ſeu vi capta vrbe, vt Liuius, ciues & vrbem totam crudeliter perdidit, nullis neque ſacris, neque profanis parcens, annis mille & quinquaginta poſteaquã à Græcis erat deleta. b Ciuilibus iam bellis.) Poſt primũ bellum ciuile Marianum antequã Sylla in Italiã rediret, & partes omnino deleret. c A Fimbria.) Fuit hic perditiſsimę audaciæ homo, & ad quoduis facinus deſignandũ ac cõmodatiſsimus, qui Craſſum interemit, quiq; in funere C. Marij Q. Sceuolã virum ornatiſsimũ & ſanctiſsimum vulnerandũ curauit. Et vbi ferrũ non alte in corpus deſcendiſſe accepiſſet, diẽ illi dixit, admirantibus cũctis quòd Põtifex maximus optimum totius ciuitatis ciuem accuſaret, & crimen expectantibus, dixit ſe illum accuſare, quòd nó totum telum corpore excepiſſet. Cicero eſt author pro Roſcio Amerino. d Marianorũ.) Cinnanarum potius. Sed tota illa factio Syllæ aduerſa dicta eſt Mariana. e Ferocius.) Appian⁹ ſcribit in Mithridatico, poſtridie eius diei, quo Ilium cõflagrauit, Fimbriã ipſum ſuis oculis omnia diligẽter eſſe ſcrutatum, nunquid ſupereſſet integrum, vt illud quoque dirueret & incẽderet. Ita nullum Iliẽſ. domicilium, nullum templum, ac ne ſtatua quidem vlla ſuperfuit. f Adhuc autẽ meliorum partium) Saluſtius in Catilinario: Noſtra memoria victor Sylla, quum Damaſippum, & alios huiuſcemodi, qui, malo reipublicæ creuerant iugulari iuſsit, quis nó factũ eius laudabat: homines ſceleſtos, factioſos, qui ſeditionibus rempublicã exagitauerant, merito necatos aiebant. Sed ea res magnę initiũ cladis fuit. Et tunc L. Sylla armis recepta republica ex bonis initiis malos euentus habuit. Quod dictũ Auguſtinus tangit. g Euerſis quippe.)

Troia tertiũ capta.

C. Fimbria.

I

Appianus etiã & Iulius Obſequens ſcribunt Palladiũ inuentũ eſſe illæſum poſt incendiũ. Seruius in ſecũdo Aeneid. oſtẽſum dicit à Fimbria, & Romã aduectum. Equidẽ demiror ſi iſtud idem eſt Palladium illud vetus Troianũ, quod ab Aenea in Italiam portatũ eſſe dicũt cum magnis diis, & poſt Albam deletam collocatũ ab Hoſtilio rege in æde Veſtæ: quæ cũ deflagraret, Metellus pontifex maximus Palladium ex incendio rapuit. ob quod factum magni ſunt illi poſtea honores habiti, idq; ſub recentẽ Romã. & Carthaginenſ. pacẽ primo Punico perfecto bello, ante Fimbriã plus centũ & quinquaginta annis. Nó deſunt qui putẽt Aeneã relicto ſociis Latinorum regno, in Phrygiam rediſſe cũ Palladio: quorum opinio reiecta eſt à nobis alio loco. Verũ Lacedæmonij quoque credebant ſe Palladiũ illud Troianum prope Leucippidarũ templum habere: quod Temon quidam decepto Ergieo vno ex proſapia Diomedis Argis ſurripuit detulitq; Lacedęmonẽ. ad quod ſeruandũ Lacedęmones oraculo admoniti, Vlyſsi heroũ erexerũt. Sed id Palladium eſt, quod diximus ab Vlyſſe & Diomede raptũ bello Troiano. Seruius multa Palladia ſimilia eſſe à Mamurrio fabro facta, ne illud verũ cognoſceretur. Qua in re lapſum memoria Seruium nó dubium eſt, & pro ancylibus poſuiſſe Palladia. K

Palladiũ.

An debuerit diis Iliacis Roma committi. Capur VIII.

DIis itaque Iliacis poſt Troiæ ipſius documentum, qua tandem prudẽtia Roma cuſtodienda cõmiſſa eſt? Dixerit quiſpiam, iam eos Romæ habitare ſolitos, quando expugnãte Fimbria cecidit Ilium. Vnde ergo ſtetit Mineruę ſimulachrum? Deinde ſi apud Romã erant, quando Fimbria deleuit Iliũ, fortaſſe apud Ilium erant, quando à Gallis ipſa Roma L capta & incenſa eſt. Sed vt ſunt auditu acutiſsimi motuq; celerrimi, ad vocem anſeris cito redierũt, vt ſaltem capitolinum collẽ, qui remanſerat tuerentur. Cæterùm ad alia defendenda ſerius ſunt redire commoniti.

An illam pacem, quæ ſub Numæ regno fuit, deos præſtitiſſe credendum ſit. Capur IX.

HI etiam Numam Pompilium ſucceſſorẽ Romuli adiuuiſſe credũtur, vt toto regni ſui tẽpore pacem haberet, & Iani[a] portas quę bellis patere aſſolẽt, clauderet: eo merito ſcilicet, quo Romanis multa ſacra conſtituit. Illi verò homini pro tanto ocio gratulãdum fuit, ſi modo id rebus ſalubribus ſciſſet impendere, & perniciosiſsima curioſitate neglecta, deum verũ vera pietate perquirere. Nunc autẽ non ei dij cõtulerunt illud ociũ, ſed eum minus fortaſſe decepiſſent, ſi ocioſum minimè reperiſſent. Quanto enim minus eum occupatũ inuenerũt, tanto magis ipſi occupauerunt. Nam quid ille molitus ſit, & quibus artibus tales deos ſibi, vel illi ciuitati conſociare potuerit, M Varro prodit. Quod ſi domino placuerit, ſuo diligẽtius diſſeretur loco. Modo autem quia de beneficiis eorum quęſtio eſt, magnũ beneficiũ eſt pax, ſed dei veri beneficium eſt[b] plerunq; etiam ſicut Sol, ſicut pluuia, vitæq; alia ſubſidia ſuper ingratos & nequã. Sed ſi hoc tam magnum bonũ dij illi Romæ vel Põpilio cõtulerunt, cur imperio Romano per ipſa tẽpora laudabilia id nunquã poſtea præſtiterunt? An vtiliora erant ſacra cum inſtituerentur, quàm cũ inſtituta celebrarentur? Atqui tunc nondũ erant, ſed vt eſſent, addebãtur: poſtea verò iam erant, quæ vt prodeſſent, cuſtodiebãtur. Quid ergo eſt, quod illi quadraginta tres: vel, vt alij volũt, triginta nouem anni in tanta pace trãſacti ſunt, regnante Numa: & poſtea ſacris inſtitutis, diiſq; ipſis qui eiuſdẽ ſacris fuerant inuitati iã præſidibus atq; tutorib⁹, vix poſt tã multos annos ab vrbe cõdita vſq; ad Auguſtũ vnus pro magno miraculo[c] cõmemoratur annus poſt primũ bellũ Punicũ, quo belli portas Romani claudere potuerunt?

ET Iani portas.) Iani cuius aperta porta belli erat ſignum, clauſa pacis vndique cum populo Romano. Hunc ad infimum Argiletum Numa Pompilius conſtituit monumentum pugnæ cum Sabinis, in qua magna vis aquæ per eam portam erumpens Romanis cedentibus auxiliata eſt. Ideo ſtatutum, vt velut ad opem ferendam reſeraua eſſe a

Ianus.

A eſſet bello Ianus. Macrob. j. Satur. Eam portam primus ipſe qui ædificarat, clauſit. Secundo Manlius poſt primum punicum bellum. Tertio Octauius Auguſtus. Liuius lib. j. b Dei veri beneficiū eſt.) Ideo Chriſtus ſeruator noſter eam pacem ſuis diſcipulis impertitur, quam mūdus dare non poteſt. c Vnus pro magno miraculo.) Tito Manlio Torquato, & Caio Attilio Coſſ. Si Eutropio creditur hiſtorico non malo. Hi conſules poſt quàm de Sardis triūpharunt, pace vndiq; terra, & mari parta Ianum Quirinum clauſerunt, quod poſt menſes aliquot eſt rurſum reſeratum, A. L. Poſthumio Albino, & Cn. Fuluio Cētimalo, vel vt alij Sp. Carbilio Coſſ. bello Illyrico.

An optandum fuerit, quod tanta bellorum rabie Romanorum augeretur imperiū, cum eo ſtudio, quo ſub Numa auctum eſt, & quietum eſſe potuit & tutum. Caput X.

AN reſpondent, quod niſi aſsiduis ſibiq; continuo ſuccedentibus bellis Romanum imperiō tatu longè latèque non poſſet augeri, & tam grandi gloria diffamari? Idonea vero cauſa, vt magnum eſſet imperium, cur eſſe deberet inquietum? Nónne in corporibus hominum ſatius eſt modicā ſtaturam cum ſanitate habere, quàm ad molem aliquam gigantæam perpetuis afflictionibus peruenire, nec cum perueneris requieſcere: ſed quanto grandioribus membris, tanto maioribus agitari malis? Quid autē mali eſſet, ac non potius plurimum boni, ſi ea tempora perdu-
B rarent: quæ perſtrinxit Saluſtius, vbi ait, Igitur initio reges, nam in terris nomen imperij [a] id primum fuit, diuerſi: pars ingenium, alij corpus exercebant: etiam tum vita hominum ſine cupiditate agitabatur, ſua cuique ſatis placebant? Aut vt tam multum augeretur imperium debuit fieri quod Virgilius deteſtatur, dicens:

Aenei. 8. Deterior donec [b] paulatim ac decolor ætas,
Et belli rabies, & amor ſucceſsit habendi?

Sed plane pro tātis bellis ſuſceptis & geſtis iuſta defenſio Romanorum eſt: quod irruentibus ſibi importune inimicis reſiſtere cogebat: nō auiditas adipiſcendæ laudis humanæ, ſed neceſsitas tuendæ ſalutis & libertatis. Ita ſit plane. Nam poſtquā res eorum, ſicut ſcripſit ipſe Saluſtius, legibus, moribus, agris aucta, ſatis proſpera, ſatiſq; pollens videbatur: ſicuti pleraq; mortalium habentur, inuidia ex opulentia orta eſt. Igitur reges populiq; finitimi bello eos tentare, pauci ex amicis auxilio eſſe. Nam cæteri metu perculſi longe à periculis aberant. At Romani domi militiæq; intenti, feſtinare, parare, alius alium hortari, hoſtibus obuiam ire: libertatem, patriam, parenteſq; armis tegere. Poſt vbi pericula virtute propu-
C lerant, ſociis atq; amicis auxilia portabant, magiſq; dandis quàm accipiendis beneficiis amicitias parabāt. Decenter his artibus Roma creuit. Sed regnante Numa, vt tam longa pax eſſet, vtrū irruebant improbi, belloq; tentabant, an nihil eorum fiebat, vt poſſet pax illa perſiſtere? Si enim bellis etiam tum Roma laceſſebatur, nec armis arma obuia ferebatur: quibus modis agebatur, vt nulla pugna ſuperati, nullo Martio impetu territi ſedarentur inimici: his modis ſemper ageretur, vt ſemper Roma clauſis Iani portis pacata regnaret. Quod ſi in poteſtate non fuit: non ergo Roma pacē habuit, quandiu dij eorum, ſed quandiu homines finitimi circumquaque voluerunt: qui eam nullo bello prouocauerunt: niſi forte dij tales etiam id homini vendere [c] audebunt, quod alius homo voluit ſiue noluit. Intereſt quidē iam vitio proprio malas mentes quatenus ſanantur iſti dæmones vel terrere vel excitare. Sed ſi ſemper hoc poſſent, nec aliud ſecretiore ac ſuperiore poteſtate contra eorum conatū ſæpe aliter ageretur, ſemper in poteſtate haberent pacem, bellicáſque victorias, quæ ſemper ferē per humanorum animorum motus accidunt.

a Nam in terris nomen imperij.) Sic etiam Iuſtinus in primo, Herodotus & Plinius. Hoc inſtitutū in Aegypto primum repertum: D apud quos Menes primus rex fuerit, referunt. Quanquam ante hunc regnaſſe Oſiridem & Horum, & alios nonnullos deos Diodorus perhibet. Noſtræ ſacræ literæ Nembroth filium Chuſi, primum regē fuiſſe perhibent, & Babylone imperaſſe. b Deterior donec.) Quinque hominū ætates Heſiodus finxit in opere, cui titulus ἔργα καὶ ἡμέραι, quē locem hunc in modum ordine: *Rex primus.*

Θεοὶ θνητοί τ' ἄνθρωποι,
Χρύσεον μὲν πρώτιστα γένος μερόπων ἀνθρώπων
Ἀθάνατοι ποίησαν Ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες.
Οἱ μὲν ἐπὶ Κρόνου ἦσαν.

Hunc ſecuti ſunt Virgilius, Ouidius, & reliqui Poetæ. Primā ætatem aiunt fuiſſe aureā ſub Saturno, ſine bellis, magna cōcordia generis humani, ſine litib[9], ſine querelis: quę Saturnia tēpora nolantur. Altera eſt argentea, ſub Ioue: cū bella pullulaſcerent, & curę & fraudes, & odia. Tertia eſt ænea, cū genus mortalium totū vndique bella cōcuterentur cruentáque eſſent omnia. Quarta heroū ſemideorum, quorum animi iuſtitiæ quidē erant dediti, ſed inſano ardore belligerandi flagrabant. Quinta eſt ferrea, in qua nullus malorum eſt modus: cuncta ſeſe velut effractis carceribus in genus humanum ſimul effuderunt, apertæ fraudes, aperta odia, & bella capitalia, cædes, rapinæ, incendia, vaſtationes. *Hominū quinque ætates.*

c Niſi forte dij tales vendere.) Niſi forte tam mali ac impudētes ſint illi dei, vt pro beneficio id vendant hominibus, quod ex voluntate eius inſquam eſt profectum, & pro eo tanquam à ſe dato gratiam repoſcāt cum ſit potius muneris alieni. Interpres noſter, quia figuram illam loquendi non intellexit, effutiit quod ipſi primum venit in mentē, & ſuper illo velut ſaneo fundamento conſtruxit mirum de vendēdo ædificium, & de poteſtate dæmonum, & de affectibus humanis: ex ſimilibus ineptiis maxima pars eorū, quæ philoſophi & theologi in ſcholis nugāeur, eſt orta. Cōmenti ſunt videlicet mira ſomnia ſuper his locis vel E Ariſtotelis, vel ſacrorū ſcriptorum, quæ non intelligebant: fœlices architecti, quorum ſtructura ad cœlum vſque erecta elegātiſsima & fortiſsima creditur, cuius eſt fumus pro fundamento.

De ſimulachro Cumani Apollinis, cuius fletus creditus eſt cladem Græcorum, quibus opitulari non poterat, indicare. Caput XI.

QVas tamen plerunq; contra eorū fieri voluntatem, non ſolum fabulæ multa mentiētes, & vix veri aliquid vel indicātes, vel ſignificātes, ſed etiā ipſa Romana confitetur hiſtoria. Neque enim aliunde Apollo ille Cumanus, [a] cum aduerſus Achæos regemq; Ariſtonicum [b] à Romanis bellaretur, quatriduo fleuiſſe nunciatus eſt. quo prodigio haruſpices territi, cum id ſimulachrū in mare putauiſſent eſſe proiiciendū, Cumani ſenes interceſſerunt atq; retulerunt tale prodigiū, & Antiochi [c] & Perſidis bello [d] in eodem apparuiſſe figmento. Et quia Romanis fœliciter proueniſſet, ex ſenatuſconſulto eidē Apollini ſua dona eſſe miſſa teſtati ſunt. Tunc vero peritiores acciti haruſpices, reſponderunt, ſimulachri Apollinis fletum ideo proſperū eſſe Romanis, quoniā Cumæ colonia [e] Græca F eſſet, ſuiſq; terris vnde accitus eſſet: id eſt, ipſi Græciæ luctum & cladem Apollinē ſignificaſſe plorantē. Deinde mox regē Ariſtonicum victū & captum eſſe nūciatum eſt, quem vinci vtiq; Apollo nolebat & dolebat: & hoc ſui lapidis etiā lachrymis indicabat. Vnde non vſquequaque incōgrue, quamuis fabuloſis, tamē veritatis ſimilibus mores dæmonū deſcribuntur carminibus poëtarum. Nam Camillā Diana doluit apud Virgiliū: & Pallantem moriturū Hercules fleuit. Hinc fortaſsis & Numa Pōpilius pace abundans: ſed quo donante neſciens, nec requirens: cum cogitaret ocioſus, quibus nam diis tuendam Romanā ſalutem regnumq; cōmitteret: neq; verum illum, atq; omnipotentē ſummum deum curare opinaretur iſta terrena: atque recoleret Troianos deos, quos Aeneas aduexerat: neq; Troianum, neq; Lauinienſe ab ipſo Aenea conditū regnum diu cōſeruare potuiſſe, alios prouidendos exiſtimauit, quos illis prioribus, ſiue qui cum Romulo iam Romā tranſierant, ſiue quandoque Alba euerſa fuerant tranſituri, vel tanquā fugitiuis cuſtodes adhiberet, vel tanquam inualidis adiutores.

Naqu

a G NEque enim aliunde Apollo ille Cumanus.) Attalus Aſiæ rex teſtamento populũ Romanũ hæredẽ fecerat regni. Id Ariſtonicus Eumenis Attali fratris filius ex cõcubina genitus præoccupauit: hinc bellum eſt ei indictũ: miſſus eò Licinius Craſſus Coſ. & Pont. max. victus eſt ab Ariſtonico. M. Perpẽna cõſul inſequẽtis anni, audita Craſſi fortuna, magnis itineribus in Aſiã venit, victumq; acie Ariſtonicũ, fame domitũ, in deditionẽ Stratonicæ, quò poſt prælium confugerat, cepit, Romãq; miſit. Romanis Nicomedes Bithyniæ, Mithridates Põti, Ariarathes Cappadociæ, Pylemænes Paphlagoniæ reges iuuabant Ariſtonico Achaia. b Regemq; Ariſtonicũ.) Hęc Apollinis lachrymatio cõtigit Appio Claudio, M. Perpenna Coſſ. vt Iulius Obſequens narrat in fragmento libri de prodigiis. Inquit enim Ap. Claudio, M. Perpẽna Coſſ. Publius Craſſus aduerſus Ariſtonicũ dimicãs occiſus: Apollinis ſimulachrũ lachrymauit per quatriduũ. Vates portenderunt Grecię fore exitiũ, vnde deductũ eſſet: ſacrificatũ tum à Romanis, donaq; in tẽplo poſita. Hęc ille. Fletus ſimulachrorũ malum aliquod prę-nunciabant his, quibus fauerent, vt fletus Iunonis Soſpitæ Lauinij, L. Aemilio Paulo, Gn. Bebio Pãphilo Coſſ. ingens peſtilentia ſecuta. Sic Lucanus in prodigiis bellorũ ciuilium: Indigetes fleuiſſe deos, vrbiſq; laborem Teſtatos ſudore lares. c Et Antiochi.) Syriæ regis, quem L. Cornelius Scipio Africani frater vicit. Liuius fuſe Decade quarta. d Et Perſidis bello.) Alij Xerxis, melius Perſę Philippi filij Macedonum regis, quem intra paucas horas deuicit L. Aemilius Paulus bello Macedonico ſecũdo. Plutarchus in vita Aemilij Pauli, & alij. e Quoniam Comana Colonia.) Vel Cumę colonia, Chalcidienſes & Cumęi, vt eſt apud Strabonẽ lib. 5. populi Græciæ magna olim claſſe in Italiã nauigarũt, appulſiq; littori Cãpano, vrbem ibi condidere: duces erant Cumæorũ Hypocles, Chalcidienſium Megaſthenes: ij pacti ſunt inter ſe, vt alteri coloniã poſſiderent gentis, alteri nomen darent. Ita factum eſt Cumę dicũtur, & colonia eſt Chalcidica. Virg. in ſexto de Cumis, H Chalcidicaq; leuis tandem ſuperaſtitit arce. Hanc vrbem Strabo affirmat cunctas & Italiæ & Siciliæ vrbes vetuſtate antecedere.

[margin: *Ariſtonicus.* — *Craſſus occiſus.* — *Sudantes dij.* — *Anthiochus.* — *Cumæ.*]

Quantos ſibi deos Romani præter conſtitutionem Numæ adiecerint, quorum eos numeroſitas nihil iuuerit. Capur XII.

NEc his ſacris tamen Roma dignata eſt eſſe contenta, quæ tam multa illic Põpilius conſtituerat: nam ipſius ſummũ templum nondũ habebat Iouis. Rex quippe Tarquinius [a] ibi Capitolium fabricauit. Aeſculapius [b] autem ab Epidauro abiuit Romam, vt peritiſsimus medicus [c] in vrbe nobiliſsima, artẽ glorioſius exerceret. Mater autẽ deorum, neſcio vnde nata [d] Præneſtinũ montem [e] inſedit. Indignum† enim erat, vt cum eius filius iam colli Capitolino præſideret, adhuc ipſa in loco ignobili latitaret. Quæ tamen ſi omniũ deorum mater eſt, non eſt ſecuta ſolum Romam quoſdã filios ſuos, verum & alios præceſsit etiã ſecuturos, Miror ſanè ſi ipſa peperit Cynocephalom, qui lõge poſtea [f] venit ex Aegypto. Vtrũ etiam dea Febris [g] ex illa nata ſit, viderit Aeſculapius [h] prone-I pos [i] eius. Sed vndecunq; nata ſit, nõ opinor audebunt eam ignobilẽ dicere dij peregrini deam ciuem Romanam. [k] Sub hoc tot deorum præſidio, quos numerare quis poteſt, indigenas & alienigenas, cœleſtes, terreſtres, infernos, marinos, fontanos, fluuiales: & vt Varro dicit, certos atq; incertos, [l] in omnibuſq; generibus deorum, ſicut in animalibus mares & fœminas? Sub hoc ergo tot deorum præſidio conſtituta Roma, nõ tam magnis & horrendis cladibus, quales ex multis paucas commemorabo, agitari affligique debuit. Nimis enim multos deos grandi fumo ſuo, [m] tanquam ſigno dato [n] ad tuitionem cõgregauerat: quibus templa, altaria, ſacrificia, ſacerdotes inſtituẽdo atq; præbendo: ſummum verum deum, cui vni hæc rite geſta debentur, offenderet. Et fœlicior quidem cum paucioribus vixit. Sed quãto maior facta eſt, ſicut nauis nautas, tanto plures adhibendos putauit: credo deſperans pauciores illos, ſub quibus in cõparatione peioris vitæ melius vixerat, non ſufficere ad opitulandum grandítati ſuę. Primo enim ſub ipſis regibus excepto Numa Pompilio, de quo iam ſuprà locutus ſum, quantum malum diſcordioſi certaminis fuit, quod fratrem Romuli coëgit occidi?

[margin: *† al. neſcio vnde à Peſsimunte. Indignũ. &c.*]

a REx quippe Tarquinius.) Tarquinius Superbus. Liuius lib. 1. b Ae-K ſculapius.) Bello Samnitico ex Epidauro Romam eſt aduectus à Quinto Ogolnio legato, anguis manſueti ſpecie, tranſnauitq; in inſulã Tiberis, vbi ei templũ eſt extructũ. & ferię Calẽd. Ianuarii datę. Porro Epidaurus, quæ ante Epitaurus: vt ſcribit Strabo, oppidũ eſt in Achaia ſupra Corinthũ oriẽtali littore: quod Saromã vocat Plinius, inclytũ Aeſculapij tẽplum quod ſuo in agro habet, quinque paſſuum millibus ab vrbe. c Vt peritiſsimus medicus.) Aeſculapij tres fuerũt Ciceroni. Primus Apollinis filius, quẽ Arcades colunt. Secũdus, ſecũdi Mercurij, Valẽtis & Pheronidis filij frater, is fulmine percuſſus, dicitur humatus eſſe Cynoſuris. tertius Arſippi & Arcinoę, qui primus purgationem alui, dentiſq; euulſionẽ, vt ferunt, inuenit, cuius in Arcadia nõ longe à Luſio flumine ſepulchrũ, & lucus oſtẽditur. Aeſculapium illũ nobilem medicũ Tarquinius de illuſtribus viris differẽs, ſicut eſt apud Lactantiũ, ait incertis parentibus natũ expoſitum, & à venatoribus inuẽtum, canino lacte nutritũ. Chironi traditũ, didiciſſe medicinã. fuiſſe autem Meſſeniũ, ſed Epidauri habitaſſe. Hippocrates Cous bellum, cui ouicula nomẽ eſt, ſcripſiſſe illum refert, vt nos in philoſophię Initiis diximus. Cornelius Celſus in deorũ numerum receptum tradit, cũ medicinam adhuc rudẽ paulo ſubtilius excoluiſſet. d Neſcio vnde nata.) Ignobile erat eius genus, vt Saturni fratris. Nã Opem hanc dicũt fuiſſe, idcirco filij Cœli ſunt habiti, quòd eorũ ignoraretur origo, cũ tamen magnę & in admiratione hominũ eſſent. Eos vero qui ſunt tales de cœlo deſcendiſſe vulgus ferũt. e Præneſtinum montẽ.) Locus hic eſt in omnibus exemplaribus, quæ quidem videre mihi contigit mendoſus. Alibi ſic. Mater etiã deum neſcio vnde à Peſsimunte monte: ſed ſatius erit pro Pręneſtinum legere, eſſe Palatinum. Nã in palatio locata eſt magna Deũm, mater è mari aduecta Romã. Liuius lib. xxvj. & Victos in vrbis regionibus. f Qui lõge poſtea.) Sacra Aegyptia Romã eſſe introducta tẽporibus Syllæ ſignificat Apuleius in Metamorphoſi, hoc eſt, centũ amplius annis poſtquam mater deũm eſt Romam L tranſlata. Sed L. Piſo & A. Gabinius Coſſ. edicto ſanxerũt, ne in Capitolio eſſent: tametſi hoc ſequẽtibus temporibus eſt abolitũ. Tertullianus in Apologetico. g Verum etiã dea Febris.) Alibi verum etiam deus Februus ex illa natus ſiquod nõ cõgruit, cum Februus ſit Pluto, cui Februario mẽſe ſacrificatur, à purgatione dictus, de quo nõ dubitatur. Sed & legẽdũ eſſe Febrim oſtendit, q̃ illico additur, viderit Aeſculapius, & alia quę ſequuntur. h Viderit Aeſculapius.) Facete, quia medicus. i Pronepos.) Quia Apollinis filius, hic Iouis, Iupiter Opis. k Deam ciuẽ Romanam.) Et hoc falſum. Nã Romani Febrem deam finxerunt. l Incertos.) Nam ſunt quidã, de quorum diuinitate nõ ſatis conſtat, quales ſunt Panes, Syluani, Nymphę. Ouid. in 1. Meta. verbis Iouis, Sũt mihi ſemidei, ſunt ruſtica numina Fauni, Et Nymphę, Satyrique, & mõticolæ Syluani. Quos quoniam nondum cœli dignamus honore, Quas dedimus certe terras habitare ſinamus. Euiuſmodi ſunt & Hippolytus, & Corybantes, & Attys, & Sabbazius, quod Lucianus [Greek] & [Greek] vocat, id eſt, inquilinos deos, & ambiguos. m Grãdi fumo ſuo.) Sacrificiorum, vel vanitate, vt ad allegoriam fumi elludat. Nam fumus pro re vana atque inani ſolet accipi: vnde illud, fumos vendere. n Tanquam ſigno dato.) Bellicis aut ſuſpectis temporibus in editis ſpeculis faſces lignorũ prætenuium, per quos ficcos ũ ponunt ſpeculatores. vt ſi quis vel ſubitus hoſtium aduentus emineat, vel terror aliquis exiſtat, poſsint quamprimum faſcibus incenſis, & ſuos, & vicinos certiores facere. [Greek] Græci id genus faſcium vocant, quibus interdum ad centeſimum lapidem intra ſemihorulam ſignificatur, vt amici ad propellendũ periculum poſsint in tẽpore accurrere: poteſt etiam intelligi hoc ſignũ quod Auguſtinus dicit, de ſigno quod in prælio ſolet dari.

[margin: *Aeſculapius.*]

Quo iure, quo fœdere Romani obtinuere prima coniugia. Capur XIII. M

QVomodo nec Iuno, quæ cum Ioue ſuo iam fouebat Romanos rerũ dominos gentemq; togatã, nec Venus ipſa Aeneadas ſuos potuit adiuuare: vt bono & æquo more cõiugia mererentur, cladeſque tanta irruit huius inopiæ, † vt ea dolo raperent, moxq; cõpellerentur pugnare cũ ſoceris: & miſeræ fœminæ nondũ ex iniuria maritis conciliatæ, iam parentũ ſanguine dotarentur. At enim vicerunt in hac cõflictatione Romani vicinos ſuos. Quantis & quàm multis vtrinque vulneribus ac funeribus, tam propinquorum quàm confiniũ iſtæ victoriæ cõſtiterunt? Propter vnum Cæſarem [a] ſocerum, & vnum generũ eius Pompeium: iam mortua Cæſaris filia vxore Põpeij, quanto & quàm iuſto doloris inſtinctu, Lucanus exclamat: Bella per Emathios [b] plus quàm ciuilia cãpos: Iuſq; datum ſceleri canimus. Vicerunt ergo Romani, vt ſtrage ſocerorum manibus cruentis ab eorũ filiabus amplexus miſerabiles extorquerent: nec illę auderẽt flere patres occiſos, ne offenderent victores maritos: quæ adhuc illis pugnantibus pro quibus facerent vota, [c] neſciebant, Talibus nuptiis

[margin: *† coniugij amouerentur clades, quę tanta irruit huius inopia.* — *Primo lib.*]

A ptiis populum Romanũ non Venus, ſed Bellona dotauit, aut fortaſsis Alecto [d] illa infernalis furia, iam eis fauente Iunone, plus in illos habuit licẽtiæ, quàm cũ eius precibus cõtra Aeneam fuerat excitata. Andromache [e] fœlicius captiuata eſt quàm illa coniugia Romana nupſerunt: licet ſeruiles, tamen poſt eius amplexus nullum Troianorum Pyrrhus occidit. Romani autẽ ſoceros interficiebant in prœliis, quorũ iam filias amplexabantur in thalamis. Illa victori ſubdita, dolere tantũ ſuorũ mortem potuit, non timere. Illæ ſociatæ bellantibus, parentum ſuorũ mortes procedẽtibus viris timebãt, redeuntibus dolebant, nec timorẽ habẽtes liberum, nec dolorem. Nam propter interitũ ciuium, propinquorum, fratrum, parentũ, aut pie cruciabantur, aut crudeliter lætabantur victoriis maritorũ. Huc accedebat quod vt ſunt alterna bellorũ, aliquæ parentum ferro amiſerũt viros, aliæq; vtrorumq; ferro & parẽtes & viros. Neque enim & apud Romanos parua fuerunt illa diſcrimina. Siquidem ad obſidionem quoq; peruẽtum eſt ciuitatis, clauſiſq; portis ſe tuebãtur. Quibus dolo apertis [f] admiſsiſque hoſtibus intra mœnia, in ipſo foro [g] ſcelerata & nimis atrox inter generos ſocerosq; pugna cõmiſſa eſt. Ex
B raptores illi etiã ſuperabantur, & crebro fugiẽtes intra domos ſuas, grauius fœdabant priſtinas, [h] quamuis & ipſas pudendas lugendaſq; victorias. Hic enim Romulus de ſuorũ iam virtute deſperans, Iouem rogauit vt ſtarent, [i] atq; ille hac occaſione nomen ſtatoris [k] inuenit. Nec finis eſſet tanti mali, [l] niſi raptæ illæ laceratis erinibus emicarẽt, & prouolutæ parentibus iram eorũ iuſtiſſimam, non armis victricibus, ſed ſupplici pietate ſedarent. Deinde T. Tatium regẽ Sabinorum, ſocium regni Romulus ferre cõpulſus eſt, germani conſortis impatiens: ſed quando & iſtum [m] diu toleraret, qui fratrẽ geminumq; non pertulit? Vnde & ipſo interfecto, vt maior deus eſſet, regnũ ſolus obtinuit. Quæ ſunt iſta iura nuptiarum, quæ irritamẽta bellorũ, quæ fœdera germanitatis, affinitatis, ſocietatis, diuinitatis? Quæ poſtremò ſub tot diis tutoribus iura* ciuitatis? [n] Vides quãta hinc dici & quàm multa poſſent, niſi quæ ſuperſunt noſtra curaret intentio, & ſermo in alia feſtinaret.

*al. vita vel vita.

a PRopter vnum Cæſarẽ.) Iulia vnica C. Cæſaris Cn. Pompeio magno nupſit. hæc grauida è partu obiit, patre bellum in Gallia gerẽte. Deinde ſocer & gener geſſerunt bellũ ciuile. b Per Emathios.) *Emathia.*
C Emathiam anteà quæ poſteà Macedonia fuit, dictã eſſe, author eſt Plinius lib. 4. In hac Pompeius & Cæſar concurrerunt. c Pro quibus facerent vota.) Ouidius tertio Faſtorum de Sabinis, quum in procinctu eſſent acies Romanorum & Sabinorum, Mars loquitur:

Conueniunt nuptæ dictam Iunonis in ædem,
Quas inter mea ſic eſt nurus auſa loqui:
O pariter raptæ, quoniam hoc commune tenemus,
Non vltra lentæ poſſumus eſſe piæ.
Stant acies, ſed vtra dij ſunt pro parte rogandi?
Eligite, hinc coniunx, hinc pater arma tenet.
Quærendum eſt, viduæ fieri malitis an orbæ.

Alecto. d Aut fortaſsis Alecto.) Tres furiæ Alecto, Tiſiphone & Megæra Acherontis & Noctis fuiſſe filiæ dicuntur, Alecto iras, odia, turbas, ſeditiones, rixas, bella, cædes in genere humano exciens,

Quæ poſsit vnanimes armare in prælia fratres,
Atque odiis verſare domos.

Hanc aduerſus Troianos Iuno ſtimulat, Aeneid. 7. e Andromache.) Hectoris coniunx Eetionis Thebarum Ciciliæ regis filia. Hanc poſt euerſum Ilium vxorem duxit Pyrrhus Achillis filius. f Quibus dolo apertis.) Arci Romanæ præerat Sp. Tarpeius: huius filiam Tarpeiam virginem magnis promiſsis corrupit Tatius rex Sabinorum: vt quum petitum aquam exiret, armatos in arcem admitteret. Ipſa ſe facturam promiſit, ſi quod in læuis omnes geſtarent, ſibi daretur. Accepit conditionem rex, & quum intus iam eſſent, virginem ſcutis obrutam interemerunt. Hęc enim in læuis geſtabant, quum ipſa de aureis armillis ſenſiſſet, quas in ſiniſtris brachiis habebant. Plutarchus in parallelis hoc Albanis, non Sabinis contigiſſe ſcribit, ex Ariſtide Mileſio. Sed ego Latinis ſcriptoribus Liuio, Fabio, Piſoni, Cincio, etiã Dionyſio Græco magis accedo. g In ipſo foro.) Inter colles Capitolinum & Palatinum eſt pugnatum. h Grauius fœdabãt priſtinas.) Non de Sabinis *Tarpeia virgo.* victoriis, ſed de Ceninenſibus, Cruſtuminis & Antemnatibus. i Iouẽ D rogauit vt ſtarent.) Liuius lib. 1. verbis Romuli ſuis fugientibus: At tu pater deûm hominumque hinc ſaltem arce hoſtes, deme terrorem Romanis, fugamq; fœdam ſiſte. Hic ego tibi templum Statori Ioui, quod monumentum ſit poſteris, tua præſenti ope ſeruatã vrbem eſſe voueo. Hæc ille. k Atque ille occaſione Statoris.) Aſsiſtendo, niſi forte ab ſtando: id eſt, erigendo: quoniam conſiderant Romanorum animi. Cicero Iouem hunc cuſtodẽ imperij Romani frequenter nominat. Credo quia eius templũ erat ſuæ domui vicinum. D. Hieronymus Iouem Statorem ſtare dicit, non quod ideo dictum Statorem putet, quòd rectus ſtet, ſed quòd Iupiter tonans, ſicut annotauit Hermolaus Barbarus, ſedens fingatur in antiquis numiſmatis ac ſimulachris: ſtator vero ſtans, tanquã erectus ad ferendam opem. Seneca in 4. de beneficiis libro altiorem reddit cauſam, cur ſtator dicatur: Non, inquit, quemadmodum hiſtorici tradiderunt, ex eo quòd poſt votum ſuſceptum acies Romanorũ fugientium ſtetit, ſed quòd ſtant beneficio eius omnia, ſtator ſtabilitorq; eſt. Cicero non diſsimiliter. Atque etiã Iouem quum Opt. max. dicimus, cumq; eundem ſalutarẽ, hoſpitalem, ſtatorem, hoc intelligi volumus, ſalutem omnium in eius eſſe tutela, verum vterque Stoico more. Nam apud Ciceronẽ ea verba, quæ citaui, loquitur Cato Stoicus 3. de finibus. Stoici ad altiores intellectus hæc omnia de diis reuocabant. *Stator.*
l Nec finis eſſet tanti mali.) Media pugna raptæ paſsis crinibus inter duas acies ſe coniecerunt. Et hinc viros, inde parentes ad cõcordiam precibus & lachrymis adduxerunt. Ita intermiſſo prælio fœdus eſt ictum, Sabini in ciuitatem admiſsi, & Tatius in partem regni. m Sed quando & iſtum.) Laurentes Titum Tatiũ Lauinij interfecerunt, quinto anno pòſt quàm cœpiſſet regnare cum Romulo, quòd ab eius propinquis legati ſui eſſent pulſati. Romulus eam rem lætus accepit. n Iura ciuitatis.) In vetuſtis exemplaribus, in altero eſt vita, in altero vitæ ciuitatis. vtrumque argutius quàm iura. E

De impietate belli, quod Albanis Romani intulerunt, & de victoria dominandi libidine adepta.
Caput XIIII.

QVid deinde poſt Numam ſub aliis regibus? Quanto malo, non ſolum ſuo, ſed etiam Romanorum, in bellum Albani prouocati ſunt? quia videlicet pax Numę tam longa viluerat, quàm crebræ ſtrages Romani Albaniq; exercitus fuerunt, & vtriuſq; cõmotio †* ciuitatis. Alba namq; [a] illa, quam filius Aeneæ creauit Aſcanius, Romæ mater propior ipſa quàm Troia à Tullo Hoſtilio rege prouocata conflixit. Confligens autẽ & afflicta eſt & afflixit, donec multorum tæderet pari defectione certaminum. Tunc euentum belli de Tergeminis [b] hinc atq; inde fratribus placuit experiri: à Romanis tres Horatij, ab Albanis autem tres Curiatij proceſſerũt: à Curiatij tribus duo Horatij, ab vno autẽ Horatio tres Curiatij ſuperati & extincti ſunt. Ita Roma extitit victrix, ea clade etiam in certamine extremo, vt de ſex viuis vnus rediret domũ. Cui damnum in vtriſq;? Cui luctus niſi Aeneę ſtirpi, niſi Aſcanij poſteris, niſi proli Veneris, niſi nepotibus Iouis? Nam & hoc plus quàm ciuile bellũ fuit, quãdo filia ciuitas cum ciuitate matre pugnauit. Acceſsit aliud [c] huic Tergeminorũ pugnæ vltimæ atrox atq; horrendũ malum. Nam vt erant ambo populi prius amici, vicini quippe atq; cognati, vbi Curiatiorũ deſponſata fuerat Horatiorum ſoror: hæc poſtea quàm ſponſi ſpolia in victore fratre conſpexit, ab eodem fratre quoniam fleuit, occiſa eſt. Humanior huius vnius fœminæ, quàm vniuerſi populi Romani mihi videtur fuiſſe affectus. Illa quem virũ iam fide media retinebat, aut forte etiã ipſum fratrem dolens, qui eum occiderat, cui ſororem promiſerat, puto quod non culpabiliter fleuerit. Vnde enim apud Virgilium pius Aeneas [d] laudabiliter dolet, hoſtem etiam ſua peremptum manu. Vnde Marcellus Syracuſanam ciuitatem recolens, eius paulo ante culmen & gloriam ſub manus ſuas ſubito concidiſſe, communem cogitans conditionem flendo miſeratus eſt. Quæſo ab humano impetremus affectu, vt fœmina ſponſum ſuum à fratre ſuo peremptum ſine crimine fleuerit, ſi viri hoſtes à ſe victos etiam cum laude fleuerunt. Ergo ſponſo à fratre illatam mortẽ quan-

†commi-nutio. F *Aenei. 10.*

G do fœmina illa flebat,tunc ſe contra matrem ciuitatem
tanta ſtrage bellaſſe, & tanta hinc & inde cognati cru-
oris effuſione viciſſe Roma gaudebat. Quid mihi ob-
tenditur, nomen laudis,noménque victoriæ? Remotis
obſtaculis inſanæ opinionis, facinora nuda cernantur,
Aenei.6. nuda penſentur,nuda iudicentur. Cauſa dicatur, Albæ
ſicut Troiæ adulterium dicebatur. Nulla talis, nulla ſi-
milis inuenitur. Tantum vt deſides moueret Tullus in
arma viros, & iam deſueta triumphis Agmina. Illo ita-
* *ocio.* que vitio * tantum ſcelus perpetratum eſt ſocialis bel-
li atque cognati. Quod vitium Saluſtius magnũ tranſ-
eunter attigit. Cum enim laudans breuiter antiquiora,
cõmemoraſſet tempora,quando vita hominum ſine cu
piditate agitabatur,& ſua cuique ſatis placebant. Poſtea
vero, inquit, quàm in Aſia Cyrus[c] in Græcia Lacedæ-
monij & Athenienſes cœpere vrbes atq; nationes ſubi-
gere,libidinem dominandi cauſam belli habere, maxi-
mam gloriã in maximo imperio putare, & cætera quæ
ipſe inſtituerat dicere. Mihi huc vſq; ſatis ſit eius verba
poſuiſſe.Libido iſta dominandi magnis malis agitat, &
conterit genus humanũ.Hac libidine Roma tunc victa
H Albam ſe viciſſe triumphabat,& ſui ſceleris laudem glo
Pſal.9. riam nominabat. Quoniam laudatur, inquit ſcriptura
noſtra, peccator in deſideriis animæ ſuæ, & qui iniqua
gerit,benedicitur.Fallacia igitur tegmina,& deceptoriç
dealbationes auferantur à rebus, vt ſyncero inſpician-
tur examine. Nemo mihi dicat, magnus ille atque ille,
quia cum illo & illo pugnauit,& vicit. Pugnant etiã gla
diatores,vincũt & ipſi:habet præmia laudis,[f] & illa cru-
delitas.Sed puto eſſe ſatius cuiuſlibet inertiæ pœnas lu-
ere,quàm illorum armorum gloriam quærere. Et tamẽ
ſi in arenam procederent pugnaturi inter ſe gladiato-
res, quorũ alter filius, alter pater eſſet,tale ſpectaculum
quis ferret?quis non auferret? Quomodo ergo glorio-
ſum alterius matris,alterius filiç ciuitatis,inter ſe armo-
rum potuit eſſe certamen?An ideo diuerſum fuit,quòd
arena vlla non fuit,& latiores campi non duorum gla-
diatorum, ſed in duobus populis,multorum funeribus
implebantur?Nec amphitheatro[g] cingebantur illa cer-
tamina,ſed vniuerſo orbe. Et tũc viuis & poſteris quo-
uſque iſta fama porrigitur, impium ſpectaculũ præbe-
batur. Vim tamen patiebantur ſtudij ſui dij illi prçſides
imperij Romani,& talium certaminum tanquam thea-
I trici ſpectatores, donec Horatiorum ſoror propter Cu
riatios tres peremptos, etiam ipſa tertia ex altera par-
te fraterno ferro duobus fratribus adderetur,ne minus
haberet mortium etiam Roma quæ vicerat.Deinde ad
fructum victoriæ[h] Alba ſubuerſa eſt. Vbi poſt Ilium,
quod Græci euerterunt, & poſt Lauinium, vbi rex La-
tinus Aeneam regem peregrinum atque fugitiuum cõ-
ſtituerat, tertio loco habitauerant numina illa Troia-
na. Sed more ſuo etiam inde iam fortaſſe migrauerant,
ideo deleta eſt.Diſceſſerãt videlicet omnes adytis ariſ-
que relictis dij,quibus imperium illud ſteterat. Diſceſ-
ſerant ſanè ecce iam tertiò, vt eis quarta Roma proui-
Aenei.2. dentiſsime crederetur. Diſplicuerat & Alba,vbi Amu-
lius expulſo fratre: & Roma placuerat, vbi Romulus
occiſo fratre regnauerat. Sed antequam Alba diruere-
tur,transfuſus eſt, inquiunt, populus eius in Romam,
vt ex vtraque vna ciuitas fieret. Eſto ita factum ſit,vrbs
tamen illa, Aſcanij regnum,& tertium domiciliũ Tro-
ianorum deorum ab vrbe filia mater euerſa eſt. Vt au-
tem belli reliquiæ e duobus populis vnum facerent mi-
ſerabile coagulum, multus antè fuſus vtriuſque ſanguis
fuit. Quid iam ſingulatim dicam ſub cæteris regibus to
ties eadem bella renouata,quæ victoriis finita videban- K
tur,& tantis ſtragibus iterum atque iterum cõfecta:ite-
rum iterúmque poſt fœdus & pacem inter generos &
ſoceros, & eorum ſtirpem poſteróſque repetita? Non
paruum indicium calamitatis huius fuit, quod portas
belli nullus clauſit illorum. Nullus ergo illorum ſub tot
diis præſidibus in pace regnauit.

A Lba nanque) Albæ ſunt multę. Eſt enim Alba in Hiſpania, quæ a
& vulgo dicitur. Plin. lib. 3. Eſt in Gallia Narbonenſi Heluorum *Albæ.*
oppidum. Eſt in Italia ad Lacum Fucinum vnde Albenſes. Eſt in Gal-
lia citeriore, quæ cognominatur Pompeia. Eſt in Latio in dorſo mon
tis Albani, quæ Alba longua. Roma verò, nõ illa modo, quam Romu-
lus cõdidit, colonia eſt huius Albæ, quã deduxerunt Romulus & Re-
mus, ſed etiam veterẽ illam quæ ante hanc fuit, ſunt qui arbitrantur à
Romulo Aeneæ filio conditã. Deinde cum ob cœlum peſtilẽs, tum &
incurſiones hoſtiũ deſereretur, ab Albanis miſerantibus eſſe reſtitutã,
miſsis eò de ſuis ciuibus, qui lapſa repararent, & frequentem facerent
vrbẽ ſolitariã. b Belli de Tergeminis.) Liuius lib. 1. Res eſt vulgaris.
Mettius Suffecius Albanorum dictator, hoc conſilium & ſibi cepit &
Tullo dedit Romanorũ regi, ne ſtrage vtriuſq; populi res decidere-
tur, ſed tranſigeretur per paucos. Ita fœdere icto commiſſum eſt for-
tunæ ſex virorũ, vter populus alteri imperaret. Bini Tergemini erant
in illis exercitibus: illi commiſsi ſunt, ut cuius populi ciues viciſſent,
penes eum eſſet imperiũ. c Acceſsit aliud.) Satis fuſe Auguſtinus id
narrat, ut intelligi poſsit. d Pius Aeneas) Lauſum Mezentij filiu in
decimo Aeneid. e In Aſia Cyrus.) Cyri duo fuerunt: Maior de quo *Cyri.*
hic loquitur, qui Aſiã, Scythiam, totumq; Orientẽ domuit eo tempore
quo Tarquinius Superbus regnabat Romę: Crœſum Lydorũ opulen L
tiſsi. regem cepit. à Thomiri Scytharũ regina captus & interfect⁹ eſt,
capite in cacabũ humani ſanguinis plenum cõiecto, vt ſanguine ſe hu
mano ſaturaret, quẽ ſemper ſitierat. Plutarchus, Strabo, Trogus, He-
rodotus, & alij quamplurimi Græci Herodotus hunc [illegible] [illegible]
vocat. Vnde & cęteri Perſarũ reges ſic vocari voluerũt. Alter fuit Cy *Magnus*
rus minor Darij filius, Artaxerxis frater, cuius [illegible] in Perſiã ſcri- *rex.*
pſit Xenophon. f Habet premia laudis.) Coronas lẽniſcatas. g Nec
amphitheatro.) Theatrũ eſt in modum ſemicirculi, Amphitheatrũ in *Theatrũ*
modum circuli harena ſternebatur, & in eo munus gladiatorium ede- *Amphi-*
batur. h Deinde ad fructũ victoriæ. Liuius lib. 1. bello Veienti, Cum *theatrum.*
Mettius Albanus cum exercitu medium ſe geſsiſſet, nec Tullo Ro-
mano regi pugnanti ex fœdere adfuiſſet, Tullus Mettium quadrigis
diſcerpi, Albam vero dirui iuſsit, Albanóſque Romam migrare.

Qualis Romanorum regnum vita atque exitus fuerit.
Caput XV.

IPſorum autem regum qui exitus fuerunt? De
Romulo viderit adulatio fabuloſa, qua per-
hibetur receptus in cœlum. Viderint quidam
ſcriptores eorum, qui eum propter ferocitatem[a] à ſe-
natu diſcerptum eſſe dixerunt, ſubornatúmque neſcio
quem[b] Iulium Proculum, qui eum ſibi apparuiſſe dice-
ret,eumq; per ſe populo mãdaſſe Romano,vt inter nu-
mina coleretur,eoq; modo populum qui contra ſenatũ
intumeſcere cœperat repreſſum atq; ſedatum. Accide- M
rat enim & ſolis defectio,quam certa ratione ſui curſus
effectam imperita neſciens multitudo,[c] meritis Ro-
muli tribuebat. Quaſi vero ſi luctus ille ſolis fuiſſet, nõ
magis ideo credi deberet[d] occiſus,ipſumq; ſcelus auer-
ſione etiam diurni luminis indicatum.Sicut reuera fa-
ctum eſt,cum dominus crucifixus eſt crudelitate atque
impietate Iudæorum. Quam ſolis obſcurationem[e] non *Matt.27.*
ex canonico ſyderũ curſu accidiſſe,ſatis oſtendit,quod
tunc erat Paſcha Iudæorum. Nam plena luna Paſchæ
ſolennitas agitur. Regularis[f] autem ſolis defectio non
niſi lunæ fine contingit. Satis & Cicero illã inter deos
Romuli receptionẽ putatã magis ſignificat eſſe quàm
factam, quando & laudans eum in libris de republica
Scipioniſq; ſermone: Tantum eſt,inquit,conſecutus,vt
cum ſubito ſole obſcurato non cõparuiſſet, deorum in
numero collocatus putaretur:quam opinionem nemo
vnquam mortalis aſſequi potuit, ſine eximia virtutis
gloria. Quod autem dicit eum ſubito non comparuiſ-
ſe, profecto ibi intelligitur, aut violentia tempeſtatis,
aut cædis facinoriſque ſecretum.Nam & alij ſcriptores
eorum, defectioni ſolis addunt etiam ſubitam tempe-
ſtatem

A ſtatem,[g] quæ profectò, aut occaſionē ſceleri præbuit, aut Romulū ipſa cōſumpſit. De Tullo[h] quippe etiā Hoſtilio, qui tertius à Romulo rex fuit, qui & ipſe fulmine abſumptus eſt, dicit in eiſdē libris idem Cicero, propterea & iſtum non creditū inter deos receptū tali morte, quia fortaſſe quod erat in Romulo probatum, id eſt, perſuaſum, Romani vulgare noluerūt, id eſt, vileſacere[i], ſi hoc & alteri facile tribueretur. Dicit etiam aperte in inuectiuis: Illum qui hāc vrbem cōdidit Romulum, ad deos immortales beneuolētia famaq; ſuſtulimus: vt non vere factum, ſed propter merita virtutis eius beneuolentia iactatū diffamatumq; mōſtraret. In Hortenſio[k] vero dialogo cum de ſolis canonicis defectionibus loqueretur: vt eaſdē, inquit, tenebras efficiat, quas effecit in interitu Romuli, qui in obſcuratione ſolis eſt factus. Certe hic minime timuit hominis interitum dicere, quia diſputator magis quàm laudator fuit. Cæteri autē reges populi Romani excepto Numa Pompilio, & Anco Martio, qui morbo interierunt, quàm horrendos exitus habuerunt? Tullus vt dixi Hoſtilius victor & euerſor Albæ, cum tota domo ſua fulmine concrematus eſt. Priſcus Tarquinius[l] per ſui deceſſoris * filios interemptus eſt. Seruius Tullius generi ſui Tarquinij Superbi, qui ei ſucceſsit in

*prædeceſſores.

B regnum, nefario ſcelere occiſus eſt. Nec diſceſſere adytis ariſq; relictis dij, tanto in optimū illius populi regē parricidio perpetrato, quos dicūt vt hoc miſeræ Troiæ facerent, eamq; Græcis diruendā exurendamq; relinquerēt, adulterio Paridis fuiſſe cōmotos. Sed inſuper interfecto à ſe ſocero, Tarquinius ipſe ſucceſsit. Hūc illi dij nefariū parricidā ſoceri interfectione regnantem, inſuper multis bellis victoriiſq; gloriantem, & de bellorū manubiis Capitoliū fabricantē, non abſcedentes ſed præſentes manenteſq; viderunt, & regem ſuū Iouem in illo altiſsimo templo, hoc eſt, in opere parricidæ, ſibi præſidere atq; regnare perpeſsi ſunt. Neque enim adhuc innocens Capitolium[m] ſtruxit, & poſtea malis meritis vrbe pulſus eſt, ſed ad ipſum regnū in quo Capitoliū fabricaret immaniſsimi ſceleris perpetratione peruenit. Quod vero eū[n] Romani regno poſtea depulerunt ac ſecluſerunt mœnibus ciuitatis, nō ipſius de Lucretiæ ſtupro, ſed filij peccatum fuit, illo non ſolū neſciente, ſed etiā abſente cōmiſſum. Ardeam ciuitatē tunc oppugnabat, & pro populo Romano bellū gerebat: neſcimus quid faceret, ſi ad eius

Aeneis.

C notitiā flagitium filij deferretur. Et tamen inexplorato eius iudicio & inexperto, ei populus ademit imperiū: & recepto exercitu, à quo deſeri iuſſus eſt, clauſis deinde portis non ſunt paſsi intrare redeuntē. At ille poſt bella grauiſsima, quibus eoſdē Ro. cōcitatis finitimis attriuit, poſtea quàm deſertus ab eis quorū fidebat auxilio, regnū recipere non valuit, in oppido Tuſculo[o] Romæ vicino, quatuordecim, vt fertur, annos priuatā vitā quietus habuit, & cum vxore cōſenuit, optabiliore fortaſsis exitu q̄ ſocer eius generi ſui facinore, nec ignorante filia[p], ſicut perhibetur extinctus. Nec tamen iſtum Tarquiniū Ro. crudelem, aut ſceleratū, ſed ſuperbū appellauerunt, fortaſsis regios eius faſtus[q] alia ſuperbia non ferētes. Nam ſcelus occiſi ab eo ſoceri optimi regis ſui vſqueadeo cōtempſerunt, vt eum regē ſuum facerent: vbi miror ſi nō ſcelere grauiore mercedem tantā, tanto ſceleri reddiderūt, nec diſceſſere adytis ariſq; relictis dij. Niſi forte quiſpiā ſic defendat iſtos deos, vt dicat eos ideo māſiſſe Romæ, quò poſſent Roma. magis punire ſuppliciis q̄ beneficiis adiuuare, ſeducētes eos vanis victoriis & bellis grauiſsimis conterentes. Hæc fuit Romanorū vita ſub regibus laudabili tēpore illius Reip. vſq; ad expulſionē Tarquinij Superbi per ducētos fermè & quadraginta & tres D annos, cū illæ omnes victoriæ tā multo ſanguine, & tātis emptæ calamitatibus, vix illud imperiū intra viginti ab vrbe[r] miliaria dilatauerint. Quantū ſpatiū abſit vt ſaltem ab alicuius Getulæ ciuitatis[ſ] nunc territorio cōparetur.

a Qui eum propter ferocitatem) Dionyſius libro ſecundo refert patres diſcerpſiſſe Romulum: ac vnumquemque fruſtum aliquod corporis ſub toga occuluiſſe, ne quid vſquam compareret: ita quomodo Romulus obierit à multitudine eſſe ignoratum. b Subordinatum neſcio quem.) Legendum ſubornatum: neſcio quem addit, vel propter obſcuritatem authoris, vel propter vilitatem mendacij, & periurij. c Imperita neſciens multitudo.) Antequam oſtenſa eſſet vulgo à philoſophis ratio defectuum ſolis & lunæ, homines quum illa ſydera deficere viderent, aut ſcelus aliquod ingens, aut mortem eorum metuebant. Hic pauor non in rudi ſolū erat plebe, ſed in eruditis quoque, velut Steſichoro, & Pindaro lyricis vatibus. d Magis ideo credi deberet.) Tota ſententia eſt inuerſa defectu negationis. Dicendū enim, non magis ideo. e Quā ſolis obſcurationem.) Interuentu lunæ inter ſolem & nos auferuntur nobis ſolis radij, idq; defectus ſolis dicitur. Interiecta vero terra inter ſolem & lunā, illiuſq; vmbra in lunā ingruēte, fit lunæ deliquium: idcirco nec deficere ſol poteſt niſi luna ſilente, cum ei ſubiicitur, hoc eſt, in coitu ipſorū ſyderum, nec luna ipſa, niſi quum eſt plena, quū maxime videlicet à ſole diſtat: tū demū enim terra ſolis ſplendorē auferre ei poteſt. f Regularis.) Idē eſt regularis quod canonicus, à canone Græco, hinc quidā monachi diui Auguſtini ne non ſemel putentur regulares, bis hoc vocari gaudent. g Addunt etiā ſubitam tempeſtatē.) Liu[9]. Subito coorta tēpeſtas cū magno fragore, tonitribuſq;. E h De Tullo.) Hunc quidā fulmine cū tota domo cōflagraſſe ſcribunt. Alij inceſſam ei[9] domū ab Anco Martio, qui poſtea regnauit, affirmāt. i Romani vulgare noluerūt, id eſt, viliſicare.) Quod Auguſtinus ſcripſerat vileſacere, parū erat ſcite & doctrinaliter dictū. Ideo viliſicare fuit pro eo ſubſtituendū, præſertim ſi Tullianus aliquis emendauit, quibus omnia in hāc formā conuertuntur, hominiſicare, animaliſicare, accidentificare, aſiniſicare. k In Hortēſio.) Hortenſiū amiſimus. Nam quem quidā Hortēſium eſſe putāt, quartus eſt Academicarum quæſtionū. Marcellus eſt teſtis in pleriſque locis. l Priſcus Tarquinius.) Quintus Romanorū rex, Demarathi Corinthij filius, à paſtoribus, quos filij Anci Martij ſubornarūt, occiſus eſt. Huic ſucceſsit Seruius Tullius gener, vir magnus & pace & bello, qui multis præclaris & vtiliſsimis inſtitutis vrbem ornauit, atq; ediuuit. Opera Tarquinij Superbi generi eſt occiſus. Tarquinius in ſuos ciues aſper & immitis, bello ſtrenuus fuit. m Capitolium.) In Saturnio colle, qui poſtea Tarpeius eſt dictus, Ioui re. opt. max. ædificauit. n Quod vero eū.) Septimus hic rex & vltimus fuit expulſus à Bruto Collatino, Lucretio, Valeſio, Horatio, & aliis, cū ob multas acceptas antea iniurias, tum ob recens Sexti eius filij facinus in Lucretiam. Ardeā oppugnabat rex, quū populus ei imperiū abrogauit, ipſe quū in vrbē veniret, exercitu etiā ſpoliatus eſt à Bruto, qui alia via ad caſtra properauerat. o In oppido Tuſculo.) Vulgatior opinio eſt, eum Cumis diē obiiſſe, natū annos ferè nonaginta apud Ariſtodemum Tyrannū: tametſi haud negauerim aliquot annos eū Tuſculi manſiſſe apud Octauiū Mamilium generū, quouſq; nobili illa ad lacum Regillum pugna, Mamilius à T. Herminio legato occiſus eſt. Quæ res forſan fecit, vt Auguſtinus memoria laberetur in re videlicet exigua, & quæ non multū intererat, ſic aut ſecus narrari. p Nec ignorante filia.) Immo, vt ſcribūt, ſtimulante virum, vt id facinus tantū faceret. q Fortaſsis regios eius faſtus.) Feſtiuum dictum, & aceti plenum. r Intra viginti ab vrbe.) Sextus Ruffus 18. miliaria ponit, vſq; ad Oſtiam ab An- F co rege in portu poſitam, Eutropius non niſi 16. ſ Getulæ ciuitatis.) Getulia pars eſt Africæ prope tractum inhoſpitalem, & inhabitabilem ſicut Mela Pōponius deſcribit. De Getulis ſic Saluſtius in Iugur. Africam habuere initio Getuli aſperi, inculti que, quibus cibus erat caro ferina, atque pabulum vti pecoribus. Hi neque moribus, neque lege, aut imperio cuiuſquā regebantur vagi, palātes, quo nox coēgerat ſedes habebant. Hæc & alia nonnulla idem Saluſtius, de Getulis. Eam gentem Mela frequentem multiplicémque eſſe ſcribit.

Romuli mors.

Tullus Hoſtilius.

Priſcus Tarquinius.

Capitoliū.

Getulia.

Getuli.

De primis apud Ro. conſulibus, quorum alter alterū patria pepulit, moxq; Romæ poſt atrociſsima parricidia à vulnerato hoſte vulneratus interiit. *Caput XVI.*

Hvic tēpori adiiciamus etiā tempus illud, quouſq; dicit Saluſtius, æquo & modeſto iure agitatum, dum metus à Tarquinio & graue bellū cum Etruria poſitū eſt. Quandiu enim Etruſci Tarquinio redire in regnū conanti opitulati ſunt, graui bello Roma cōcuſſa eſt. Ideo dicit æquo & modeſto iure geſtā Rēp. metu premēte, non perſuadēte iuſtitia. In quo breuiſsimo* tēpore q̄ funeſtus ille annus fuit, quo primi cōſules creati ſunt, expulſa regia poteſtate. Annū quippe ſuum nō compleuerunt. Nam Iunius Brutus exhonoratum eiecit vrbe collegam Lucium Tarquinium Collatinum. Deinde mox ipſe in bello cecidit, mutuis cum ho-

* alias grauiſsimo

G ſte vulneribus, [a] occiſis à ſeipſo [b] primitus filiis ſuis, & vxoris ſuæ fratribus, quòd eos pro reſtituendo Tarquinio coniuraſſe cognouerat. Quod factũ Virgilius poſtea quàm laudabiliter cõmemorauit, cõtinuo clemẽter exhorruit. Cũ enim dixiſſet: Natoſq; pater noua bella mouentes, Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit. Mox deinde exclamauit,& ait: Infœlix vtcunque ferent ea facta * minores. Quomodolibet, inquit, ea facta poſteri ferant,id eſt,præferant & extollent, qui filios occidit infœlix eſt. Et tanquã ad conſolandum infœlicem,ſubiunxit: Vicit amor patriæ,laudumq; immẽſa cupido. Nõnne in hoc Bruto, qui & filios occidit, & à ſe percuſſo hoſte & filio Tarquinij [c] & mutuo percuſſus ſuperuiuere * nõ potuit, eique potius ipſe Tarquinius ſuperuixit, Collatini [d] collegæ videtur innocentia vindicata, qui bonus ciuis hoc Tarquinio pulſo paſſus eſt, quod tyrannus ipſe Tarquinius? Nam & idem Brutus [e] conſanguineus Tarquinij fuiſſe perhibetur. Sed Collatinũ videlicet ſimilitudo nominis preſſit, quia etiam Tarquinius vocabatur. Mutare ergo nomen,non patriã cogeretur. Poſtremo ſi in eius nomine [f] hoc vocabulum minus eſſet, L. Collatinus tantũmodo vocaretur. Sed ideo non amiſit quod ſi-
H ne vllo detrimento poſſet amittere,vt & honore primus conſul,& ciuitate bonus ciuis carere iuberetur. Etiam ne iſta eſt gloria Iunij Bruti deteſtanda iniquitas, & nihilo vtilis Reipub.? Et etiam ne ad hanc perpetrãdam, Vicit amor patriæ,laudumq; immẽſa cupido? Iam expulſo vtique Tarquinio tyrãno: conſul cum Bruto creatus eſt maritus Lucretiæ Lucius Tarquinius Collatinus: quàm iuſte populus mores in ciue,non nomen attendit,quàm iniuſte Brutus collegam primę ac nouæ illius poteſtatis, quẽ poſſet,ſi hoc offendebatur,nomine tantum priuare, & patria priuauit & honore. Hæc mala facta ſunt: hæc aduerſa acciderunt: quando in illa Rep. æquo & modeſto iure agitatũ eſt: Lucretius [g] quoq; qui in locum Bruti fuerat ſurrogatus,morbo antequã idem annus terminaretur,abſumptus eſt. Ita Publius Valerius qui ſucceſſerat Collatino,& Marcus Horatius,qui pro defuncto Lucretio ſuffectus fuerat, annum illum funereum atq; Tartareum,qui cõſules quinq; habuit,cõpleuerunt. Quo anno conſulatus ipſius nouum honorem ac poteſtatem auſpicata eſt Ro. Reſp. tũc iam deminuto paululũ metu, non quia bella conquieuerant, ſed quia non tam graui pon-
I dere vrgebãt. Finito ſcilicet tempore, quo æquo & modeſto iure agitatũ eſt,ſecuta ſunt quę idem Saluſt. breuiter ſic explicat. Deinde ſeruili imperio patres plebẽ exercere,de vita atq; tergo regio more conſulere,agro pellere,& cæteris expertibus ſoli in imperio agere. Quibus agitata ſæuitiis:& maxime fœnore oppreſſa plebs,cum aſſiduis bellis tributũ & militiam ſimul toleraret, armata montem ſacrum atq; Auentinum inſedit. Tumq; tribunos plebis & alia ſibi iura parauit, diſcordiarũ, & certaminis vtriuſq; finis fuit ſecundum bellum Punicum.

Aenei.6.

* al. fata.

* al. & à ſe percuſſo hoſti filio Tarquinij mutuo percuſſus ſuperer.

[a] MVtuis cũ hoſte vulneribus.) Cum Arunte Tarquinio regis filio, mortuũ matronę annũ luxerunt: collega Valerius laudauit, eàque fuit prima funebris oratio Romæ. b Occiſis à ſeipſo.) De reducendis clàm Tarquiniis Vitellij fratres vxoris Bruti cum legatis regiis agebãt, & aſciuerant in conſiliũ T. & Tybe. Iunios Brutos cõſulis filios. Brutus re detecta,de filiis & vxoris fratrib' ſuppliciũ ſumpſit. c Et à ſe percuſſo hoſte & filio Tarquinij.) Sic legitur in vetuſtis libris: & à ſe percuſſo hoſti filio Tarquinij mutuo percuſſus. d Collatini collegę.) Diui obſeruaſſe eſſe, qui collegę magiſtratũ abrogarit, annũ nõ vixiſſe. e Nã & idẽ Brutus.) Hic fuit M. Iunij & Tarquinij regis ſororis fili'. f Poſtremo ſi in eius nomine.) Melius ſi cõſtructio,ſi, alio trãſferetur ſic: Poſtremo in eius noie, hoc vocabulũ min' eſſet, ſi Luci' Collatinus. g Lucretius.) Prim' annus cõſularis quinq; habuit cõſules, Brutũ & Collatinum primũ. Collatino abrogato magiſtratu ſuffect' eſt P. Valeri' Publicola Bruto mortuo in bello. Valerius Sp. Lucretiũ Lucretię patrẽ ſubſtituit: huic morbo abſumpto, ſucceſſit M. Horatius Puluillus.

Poſt initia conſularis imperij quibus malis vexata fuerit Ro. Reſpublica diis non opitulantibus quos colebat. Caput XVII. K

QVid itaque ego tantas moras vel ſcribẽs patiar, vel lecturis afferã? Quàm miſera fuerit illa Reſpublica, tam longa ætate per tot annos vſque ad ſecũdum bellum punicum, bellis forinſecus inquietare non deſiſtentibus,& intus diſcordiis ſeditionibuſq; ciuilibus, à Saluſtio breuiter intimatum eſt. Proinde victoriæ illæ non ſolida beatorum gaudia fuerunt, ſed inania ſolatia miſerorum,& ad alia atque alia terribilia mala ſubeunda illecebroſa incitamenta minime quietorũ. Nec nobis quia hæc dicimus, boni Romani prudenteſque ſuccenſeant: quanquam de hac re nec petendi ſint nec monendi, quando eos minime ſuccẽſuros eſſe certiſsimum eſt. Neque enim grauius vel grauiora dicimus authoribus eorum,& ſtylo & ocio multũ impares. Quibus tamen ediſcendis & ipſi elaborauerunt,& filios ſuos elaborare compellunt. Qui autem ſuccenſent, quando me ferrent,ſi ego dicerem,quod Saluſt. ait? Plurimæ turbę ſeditiones & ad poſtremũ bella ciuilia orta ſunt,dum pauci potentes, [a] quorũ in gratiam pleriq; conceſſerant ſub honeſto patrũ aut plebis nomine dominationes af- L fectabant: boniq; & mali ciues appellati, non ob merita in Remp. ? inceſſerant ? [b] omnibus pariter corruptis,ſed vti quiſque locupletiſsimus & iniuria validior,quia pręſentia defendebat, † pro bono ducebatur. Porrò ſi illi ſcriptores hiſtoriæ ad honeſtam libertatem pertinere arbitrati ſunt,mala ciuitatis propriæ nõ tacere,quam multis locis magno præconio laudare cõpulſi ſunt,cum aliã veriorem quo ciues æterni legendi ſunt non haberent: quid nos facere cõuenit, quorũ ſpes quanto in deo melior & certior,tanto maior debet eſſe libertas,cum mala præſentia Chriſto noſtro imputant,vt infirmiores imperitioreſq; mentes alienentur ab ea ciuitate, in qua ſola iugiter fœliciterq; viuendum eſt? Nec in deos eorũ horribiliora nos dicimus,quàm eorũ identidẽ authores,quos legunt & prædicant: quãdoquidem & ex ipſis quæ diceremus accepimus,& nullo modo dicere,vel talia,vel cũcta ſufficimus. Vbi erant ergo illi dij, [c] qui propter exiguam fallacemq; huius mundi fœlicitatẽ colendi exiſtimantur,cum Ro. quibus ſe colendos mẽdaciſsima aſtutia venditabant, tantis calamitatibus vexarentur? Vbi erant quando Valerius conſul,& ab exulibus & ſeruis in- M cenſum [d] Capitoliũ cum defenſaret occiſus eſt? Faciliuſque ipſe prodeſſe potuit ædi Iouis, quàm illi turba tot numinum cum ſuo maximo atq; optimo rege, cuius tẽplum liberauerat, ſubuenire. Vbi erant quando denſiſsimis fatigata ciuitas ſeditionum malis, cũ legatos Athenas miſſos ad leges mutuendas paululum quieta operiretur, graui fame peſtilentiáque vaſtata eſt? Vbi erant quando rurſus populus cum fame laboraret,præfectum annonæ primũ creauit, atq; illa fame inualeſcente, Spurius Aemilius [e] qui eſurienti multitudini frumenta largitus eſt,regni affectati crimen incurrit,& eiuſdem pręfecti inſtantia per dictatorem L. Quintium ætate decrepitum, à Q. Seruilio magiſtro equitum, cum maximo & periculoſiſsimo tumultu ciuitatis occiſus eſt? Vbi erant quando peſtilentia maxima exorta, diis inutilibus ſine remedio populus diu multũq; fatigatus, noua lectiſternia, [f] quod nunquam antea fecerat, exhibẽda arbitratus eſt? Lecti autem ſternebãtur in honorem deorum, vnde hoc ſacrum vel potius ſacrilegium nomen accepit. Vbi erant, quando per decem cõtinuos annos male pugnando crebras & magnas clades apud Veios exercitus Romanus

†alias, dabat.

A manus acceperat, niſi per Furium Camillum tandē ſubueniretur, quē poſtea ciuitas ingrata dānauit? Vbi erant, quando Galli Romam ceperunt, ſpoliauerunt, incenderunt, cædibus impleuerunt? Vbi erant, cū illa inſignis peſtilentia tam ingentem ſtragem dedit, qua & ille Furius Camillus extinctus eſt, qui Remp. ingratā & à Veientib⁹ ante defendit, & de Gallis poſtea vindicauit? [d] Inde [d] in hac peſtilētia ſcenicos ludos aliam nouam peſtē non corporibus Rom. ſed, quod eſt multo pernicioſius, moribus intulerunt. Vbi erant, quādo alia peſtilentia grauis de venenis matronarum[g] exorta credita eſt, quarū ſupra fidem multarum atq; nobilium mores deprehenſi ſunt omni peſtilētia grauiores? Vel quando in Caudinas furcas à Samnitibus obſeſſi ambo cum exercitu cōſoles fœdus cum eis fœdū facere coacti ſunt: ita vt equitibus Ro. ſexcentis obſidibus datis, cæteri amiſſis armis, aliiſq; ſpoliati priuatiq; tegminibus, ſub iugū hoſtium cū veſtimentis ſingulis mitterentur? Vel quādo graui peſtilentia cæteris laborantibus, multis etiam in exercitu icti fulmine perierunt? Vel quando itidē alia intolerabili peſtilentia* Aeſculapiū ab Epidauro quaſi medicū deum Roma aduocare atq; adhibere cōpulſa eſt: quoniā regem omniū Iouem, qui iam diu in Capitolio ſedebat, multa ſtupra, quibus adoleſcens vacauerat, nō permiſerant fortaſſe diſcere medicinam?

*Vel quādo etiā inter alia intolerabilis p.

B Vel cum cōſpirantibus vno tempore hoſtibus Lucanis, Brutiis, Samnitibus, Etruſcis & Senonibus Gallis primo ab eis legati perēpti ſunt: deinde cum prætore oppreſſus exercitus, ſeptē tribunis cum illo pereuntibus, & militum tredecim milibus? Vel quando poſt graues & lōgas Ro. ſeditiones, quibus ad vltimum plebs in Ianiculum hoſtili diremptione ſeceſſerat: cuius mali tam dira calamitas erat, vt eius rei cauſa, quod in extremis periculis fieri ſolebat, & dictator crearetur Hortenſius, qui plebe reuocata in eodem magiſtratu expirauit, quod nulli dictatori antè contigerat, quod illis diis iam præſente Aeſculapio grauius crimē fuit. Tum vero tam multa [h] bella vbiq; crebruerunt, vt inopia militū proletarij illi, qui eò φ proli gignendæ vacabāt, ob egeſtatem militare nō valentes hoc nomen acceperant, militiæ cōſcriberentur. Accitus etiā à Tarētinis Pyrrhus [i] rex Græciæ, tunc ingenti gloria celebratus Ro. hoſtis effectus eſt. Cui ſanè de rerum futuro euentu [k] conſulēti, ſatis vrbane Appollo ſic ambiguū oraculum edidit, vt è duobus,

C quicquid accidiſſet, ipſe diuinus haberetur. Ait enim: Dico te Pyrrhe vincere poſſe Ro. Atque ita ſiue Pyrrhus à Ro. ſiue Romani à Pyrrho vincerētur, ſecurus fatidicus vtrumlibet expectaret euentū. Quæ tunc & quàm horrenda vtriuſq; exercitus clades, in qua tamen ſuperior [l] Pyrrhus extitit, vt iam poſſet Apollinem pro ſuo intellectu prędicare diuinum: niſi proxime alio prælio Ro. abſcederent ſuperiores: atq; in tāta ſtrage bellorum [m] etiam peſtilentia grauis exorta eſt mulierū. Nam priuſquā maturos partus ederent, grauidæ moriebātur. Vbi ſe credo Aeſculapius excuſabat, quòd ἀρχιάτρου [n] ſe, non obſtetricem profitebatur. Pecudes quoq; ſimiliter interibant, ita vt iam defecturum genus animalium crederetur. Quid hyems illa memorabilis tam incredibili immanitate ſæuiens, vt niuibus horrenda altitudine etiam in foro per dies .xl. manentibus, Tyberis quoq; glacie duraretur? Si noſtris temporibus accidiſſet, quę iſti & quāta dixiſſent? Quid illa itidem ingens [o] peſtilentia, quandiu ſæuiuit, quam multos peremit? Quæ cum in annum alium multo grauius tenderetur, fruſtra præſente Aeſculapio, aditum eſt ad libros Sibyllinos. In quo genere oraculorū [p], ſicut Cic. in lib. de diuinatione cōmemorat, magis interpretibus vt poſſunt ſiue volunt dubia cōiectantibus credi ſolet.

D Tunc ergo dictū eſt eam eſſe cauſam peſtilētiæ, quòd plurimas ædes ſacras [q] multi occupatas priuatim tenerent: ſic interim à magno imperitiæ vel deſidiæ crimine Aeſculapius liberatus eſt. Vnde autē à multis ædes illæ fuerant occupatæ nemine prohibente, niſi quia tantæ numinum turbæ diu fruſtra fuerat ſupplicatum: atq; ita paulatim loca deſerebantur à cultoribus, vt tanquam vacua ſine vllius offenſione poſſent humanis ſalutē viſibus vendicari. Nanque tunc velut ad ſedendā peſtilentiam diligenter reperita fuerunt atq; reparata: niſi poſtea eodem modo neglecta atque vſurpata latitarent, nō vtique magnæ peritiæ Varronis tribueretur, quod ſcribens de ædibus ſacris, tam multa ignorata commemorat. Sed tunc interim elegans non peſtilentiæ depulſio, ſed deorum excuſatio procurata eſt. *Libro .4.*

a DVm pauci potentes.) Homines de plebe, qui vel odio nobilitatis, vel captandæ popularis auræ gratia Rēp. turbabāt, vt eo pacto res ſuæ meliores & potentiores eſſent: illud tamē actionibus ſuis prętendebāt, ſe iura populi & cōmunem libertatē defendere, patritij vero cōtrà niti, & multū de cōmodis vulgi detrahere, vt id ſibi ſuiſq; apponerēt, illo prætextu, φ dignitatē ſenatus tueretur, quā eſſe quàm ampliſſ. è Rep. foret: ſed re vera pro ſua potētia quiſq; certare, atq; cōtēdere. b In Rēp. inceſſerāt.) In codice Colonienſi, nō habetur inceſſerant: & haud dubie ſublata ea voce ſenſus eſt integrior. c Vbi erant ergo illi dij.) Hæc omnia quæ Auguſti. recenſet ſunt ex Liuio, quę ſatis erit, vbi apud eū inueniri poſſunt, indicare, ne longis narrationib⁹ & oneri lectori ſimus & faſtidio. d Inſcenſum.) Nō ab incēdo, ſed ab inſcēdo quod eſt aſcēdo. Neq; enim inſcenderant, ſed aſcenderāt: ideo alibi ſcribitur inſcenſum. e Spurius Aemilius.) Certū eſt legendū eſſe, Mælius, ex hiſtoria. f Lectiſternia.) Lectis olim cubantes epulabantur. At quoties in tēplo aliquo pub. placandæ deūm rę cauſa, conuiuiū exhibebatur, aut nocturnū erat ſacrū, diiſq; tanquā epulaturis, aut cubituris lecti ſternebantur, id lectiſterniū vocabāt. Liuius lib. v. Laborāte peſtilētia ciuitate, paucis annis ante Romā à Gallis captā, ex libris Sibyllinis primū lectiſterniū in vrbe factū per dies octo, tribus tunc lectis apparatis Apollini & Latonę Dianę & Herculi. Mercurio & Neptuno, Lectiſterniū illud fuiſſe primū neſcio qui cōſtet, cū ludis ſecularib⁹, quos primus P. Vale. Publicola, qui cū Bruto cōſul fuit, lectiſterniū per trinoctiū fuerit, vt apud Valeriū legitur lib. ij. & Cēſorinum de die Natali. g De venenis matronarū.) Liuius lib. viij. Claudio Marcello, T. Vale. Coſſ. prima tūc de veneficiis quęſtio habita, cū multi principes venenis mulierū interiiſſent. h Tū vero tā multa.) In Gallos, Tarētinos, Sānites, Lucanos, Brutios, Hetruſcos: poſtremo his omnib⁹ additus eſt Pyrrh⁹ Epyrotarū rex. De proletariis nōnulla dicā. Seruius Tullius ſextus Ro. rex po. Ro. in ſex claſſes diuiſit: prima claſſis erat eorū, qui centū milia aſsiū in cēſu haberēt, aut plura. tametſi illo rege cēſus maxim⁹ fuit CXM. vt tradit Pli. lib. 33. Secūda, qui cēſum intra centū & ſeptuaginta quinq; grauis ęris milia eſſent profeſsi. Tertia eorū, qui quinquaginta. Quarta, qui & quinq; & viginti milia. Quinta, qui vndecim milia. Hic vna cēturia fuit immunis militia tenuiū hominū proletariorū & capite cēſorum. *Lectiſternium.* Proletarij erāt, qui mille & quingētos aſſes in cēſum deferebāt, pl⁹ minus, qui ſolū in ciuitate ſufficiēdæ proli nulli alteri viderētur vacare publico muneri. vnde à prole proletarij nūcupari. *Proletarij.* Capite cēſi tenuiores erāt, qui ccc. 75. aſſes haberēt in cēſu: qui quoniā pecunia nō viderētur cēſi, capite ſuo cēſebātur, numerū ciuiū augētes. Hęc duo hominū genera immunia fecit militia Serui⁹ Tul. nō φ arma ipſis totò nō cōmitterētur: ſed φ nullū haberēt velut obſidē in patria, qui pro eorū forti opera ſpōderet, qualem putabant vel pęcipuā pecuniā: ſed quia bellicos ſumptus ferre nō poſſent. Illis enim tēporibus milites de ſuo ſe alebāt. Fieri poteſt, vt poſt tributū inſtitutū vet⁹ mos remāſerit, & cauſę cur illi hoīes nō militarēt, tales ſint Po. Ro. viſę, qui oīa pecunia metiebatur. Nā eas Valerius, & A. Gellius reddūt. Proletarij iā aliis tēporib⁹ militarunt, capite cēſis prim⁹ arma dedit C. Mari⁹ bello Iugurthino, authores Salu. & Valer. I de Quītil. legit in milite Mariano: hinc ipſe Marius imperator capite cēſus nūcupatus eſt. *F* *Capite cenſi.* i Pyrrh⁹.) Materno genere ab Achille, paterno ab Hercule progenit⁹, vtroq; à Ioue. Hic cū orbis imperiū animo agitaret, à Tarētinis ad ferēdā ſibi cōtra Ro. opē aduocatus auidus accurrit, occaſionē ſibi oblatā ratus Italiā totūq; orbē ſuperādi. vt Alexāder paulo antea fecerat. *Pyrrhus.* k Cui ſanè de rerū futuro euētu.) Cic. ij. de diui. verſū ſcribit eſſe Ennij, Aio te Aeacida Ro. vincere poſſe. Quod poëta oraculū dicit ab Apolline Pyrrho datū rogāti de belli euētu. ideirco Ci. ſic ſcribit: Sed iā ad te venio ō ſācte Apollo, q. vmbilicū terrarū certū obſides, vñ ſuperſtitioſa primū ſęua euaſit vox fera. Tuis eñ oraculis Chryſipp⁹ totū volumē impleuit, parti falſis, vt ego opinor, parti caſu veris, vt fit in omni oratiōe ſæpiſsime: partim flexiloquis, & obſcuris, vt interpres egeat interprete, & ſors ipſa referēda ſit ad ſortes: parti ambiguis, & quę ad dialecticum referenda ſint. Hæc ille, qui verſum ab Ennio fictū videtur aſſerere. Aeacides eſt Pyrrhus, quoniā Achilles Pelei filius, hic Aeaci. Virg. in vj. Eruet ille Argos Agamēnoniaſq; Mycenas: Ipſumq; Aeaciden genus armipotentis Achilli. Pyrrhū ſignificās. l In qua tamen ſu-

G perior.) Vicit Pyrrhus P. Valeriũ Leuinum conſulẽ ad Heracleã, ſed magna ſuorũ cæde. Vnde prouerbium, Heraclia victoria. deinde ſuperat° eſt à P. Sulpitio, & P. Decio Coſs. Poſtremo victus fugatuſq́, aſt à Curio Dentato, & ex Italia pulſus. m Atqua in tanta ſtrage bellorũ.) Hæc quæ narrat, ſunt aa P. Oroſio accepta lib. iiij. quæ ſcribit cõtigiſſe Fabio Gurgite iterũ, & C. Genutio Coſſ. bello Pyrrhi. o Ἀρχίατρος. Principem medicum. ἰατρὸς enim medicus aſt, obſtetrix quæ parturientibus adeſt, perita infantis excipiendi. Fuerunt & ἀρχιατροὶ medici principũ, vt in Codice Iuſti. de comitibus & ἀρχιατροῖς q. primi medici qui hodie protomedici nominantur ab Hiſpanis. o Quid illa iidẽ ingẽs.) Oroſius lib. iiij. ſub primum bellum Carthagini. p In quo genere oraculorum.) Cice. ij. de diui. de Sibyllinis lib. & Sibyllis alio loco fuſe. q Quod plurimas ædes ſacras.) Idem reſponderunt aruſpices Ci. tempore, cum prodigia, quæ per eos dies contigerant procurarentur. Cicero in oratione de Aruſpicum reſponſis.

Heraclia victoria.

Ἀρχίατρος.

Quantæ clades Romanos ſub bellis Punicis triuerint, fruſtra deorũ præſidiis expetitis.
Caput XVIII.

IAm vero Punicis bellis cum inter vtrunq; imperium victoria diu anceps atq; incerta penderet, populiq; duo prævalidi impetus in alterutrum fortiſsimos & opulentiſsimos agerẽt, quot minutiora regna cõtrita ſunt? quæ vrbes amplæ nobileſq; deletæ? quot afflictæ? quot perditæ ciuitates? quàm lõge la-
H teq; tot regiones terræq; vaſtatæ ſunt? Quoties victi hinc atque inde victores? quid hominum cõſumptum eſt, vel pugnantiũ militum, vel ab armis vacãtium populorum? Quanta vis nauium marinis etiã præliis oppreſſa, & diuerſarum tempeſtatum varietate ſubmerſa eſt, ſi narrare vel cõmemorare conemur, nihil aliud quàm ſcriptores etiam nos erimus hiſtoriæ. Tunc magno metu perturbata Rom. ciuitas, ad remedia vana & ridenda currebat. Inſtaurati ſunt [a] ex authoritate librorum Sibyllinorum ludi ſeculares, quorum celebritas inter centũ annos fuerat inſtituta, fœlicioribuſq; temporibus memoria negligente perierat. Renouarunt etiam pontifices [b] ludos ſacros inferis, & ipſos abolitos annis retrorſum melioribus. Nimirum enim quando renouati ſunt, tanta copia morientium ditaros inferos etiã ludere delectabat: cum profecto miſeri homines ipſa rabida bella, & cruentas animoſitates funereáſque hinc atque inde victorias, magnos agerent ludos dæmonũ, & opimas epulas inferorũ. Nihil ſanè miſerabilius primo bello Punico accidit, quàm quod ita Romani victi ſunt, vt etiam Regulus ille caperetur, cuius in primo & in altero libro mentionem
I fecimus, vir plane magnus & victor antea domitórque Pœnorum, qui etiã ipſum primum bellũ Punicũ cõfeciſſet, niſi auiditate nimia laudis & gloriæ duriores conditiones quàm ferre poſſent feſsis Carthaginẽſibus imperaſſet. Illius viri & captiuitas inopinatiſsima, & ſeruitus indigniſsima, & iuratio fideliſsima, & mors crudeliſsima ſi deos illos non cogit erubeſcere, verum eſt quod ærei ſunt, [c] & non habent ſanguinem. Nec mala illo tempore grauiſsima intra mœnia defuerunt. Nam exundãte [d] nimis vltra morẽ fluuio Tyberino, penè omnia vrbis plana ſubuerſa ſunt: aliis impetu quaſi torrentia impulſis: aliis velut ſtagno diuturno madefactis atque ſublapſis. Iſtam deinde peſtem ignis [e] pernicioſior ſubſecutus eſt, qui correptis circa forum quibuſq; celſioribus, etiã templo veſtæ ſuo familiariſsimo [f] non pepercit, vbi ei veluti vitam perpetuam diligentiſsima ſubſtitutione lignorũ, non tam honoratæ [g] q̃ dãnatæ virgines donare cõſueuerant. Tunc vero illic ignis non tãtum viuebat, ſed etiam ſæuiebat. Cuius impetu exterritæ virgines, ſacra illa fatalia, quæ iam tres [h] in quibus fuerant preſſerant ciuitates, cum ab illo incendio liberare non poſſent. Metellus pontifex [i] ſuæ quodammodo ſalutis oblitus, irruens ea ſemiuſtulatus abripuit. Neque enim vel ipſum ignis [k] K
agnouit: aut vero * erat ibi numen, quod non etiã ſi fuiſſet, fugiſſet. Homo igitur potius ſacris Veſtæ, quàm illa homini prodeſſe potuerũt. Si autem à ſemetipſis ignem non repellebant: ciuitatem, cuius tueri ſalutem putabãtur, quid contra illas aquas flammáſque poterãt adiuuare, ſicut etiam res ipſa nihil ea prorſus potuiſſe, patefecit? Hæc iſtis nequaquam obiicerentur à nobis, ſi illa ſacra dicerent, non tuendis his bonis temporalibus inſtituta, ſed ſignificandis æternis: & ideo cũ ea quę corporalia viſibiliaq; eſſent perire cõtingeret, nihil his rebus minui, propter quas fuerãt inſtituta, & poſſe ad eoſdẽ vſus denuo reparari. Nunc vero cæcitate miſerabili, eis ſacris quæ perire poſſent fieri potuiſſe exiſtimant, vt ſalus terrena & temporalis fœlicitas ciuitatis perire non poſſet. Proinde cum illis etiã manentibus ſacris, vel ſalutis contritio, vel infœlicitas irruiſſe monſtratur, mutare ſententiam, quam defendere nequeunt, erubeſcunt.

*alias, verum.

INſtaurati ſunt.) Puto nõ futurum ingratũ ſtudioſis antiquitatis, ſi de a ludis ſecolaribus nonnulla dixero, altius repetitis principiis. Valeſius Sabinus homo vt illo tempore erant opulenti quique, ruſticus, ægrotantibus tribus liberis, ac propemodum moribundis inter vota & comprecationes, vocem audiuit, filios fore ſaluos, ſi per pronum Tyberim Tarentum portaſſet, ibiq; ex Ditis patris & Proſerpinæ petita aqua calida, L
quam illi deſideraſſent, recreaſſet. Valeſius de Tarento vrbe ratus oraculũ intelligendũ, tametſi procul ea vrbe aberat, nec vllus erat ad Tarẽtum Tyberis, tamẽ naue cõducta, & in ea impoſitis pueris ſecundo flumine Hoſtiã contendit, ad campum Martium prope Romã: cum pueros in ſiccũ exponeret, vt tædiũ nauigationis leuaret. velletq; ignẽ accẽdere, cõſuluit gubernatorẽ, vnde igne peti poſſet: Ille è proximo Tarẽto reſpondit. nam paſtoritiũ ignẽ videbat ibi lucere. locus ille Tarentus dicebatur, quod Tyberis amniũ more ripã mollem tereret, vel quod ara Ditis eo loco ſub terra occuleretur. Valeſius nomine audito, lætus illuc nauem appelli iubet, exiſtimãs de illo loco ſe eſſe diuina voce admonitum: ac interim dũ ipſe in vrbem ad aram emendã curriculo properat, iubet ſeruos altè fodere, vbi collocaretur. viginti pedes altum fodere, & aram veterẽ ibi inuenerunt cũ inſcriptione Diti, & Proſerpinæ. ai Ro. olim condiderant poſt peractũ diis inferis ſacrum, cum pugnaturi cum Albanis in acie iam iam cõcurſuri ſtarent, iuſsi à dæmone id facere, priuſquàm manũ conſererent. rediit ex vrbe pater, & ad inuentam arã furuas hoſtias Diti & Proſerpinæ ſacrificauit, & tres noctes (tot enim erant filij ægroti) diis ibi facto lectiſternio exegit, cum cantibus, & choreis, liberis iam morbo liberatis. Eundẽ morem in vrbem induxit vnus ex poſteris Valeſij illius P. Valer. Publicola primo libertatis anno à maiorib° ſuis acceptũ. Triduum, & trinoctiũ ſacris totus populus operabatur ad aras Iouis, & Apol. quibus mactabatur candidus taurus, & huic canebatur carmen à pueris ac puellis matrimis patrimiſq́. Deinde Iunonis, cui iuuenca itidem candida, & hæc quidem interdiu: nocte vero Dianæ, Proſerpinæ, Terræ, & Parcarũ, quibus furuæ hoſtię, luminaq; accendebantur. Exhibebantur eo tempore ludi ſcenici in honorẽ Apollinis, & Dianæ, & Circenſes, hiq; ludi tam celebres & magnifici ſeculares dica- M
bantur, quod ſemel ſingulis agerentur ſeculo. Seculũ porrò ſpatium eſt vitæ humanæ longiſsimũ, varij vario annorum numero deſcribũt, vt eſt apud Cenſorinũ. Ro. centũ annis, idq; eſt interuallũ inter ludos ſeculares, vt Valerius Antias & Varro, & Liuius lib. cxxxvj. Sed ex cõmentarius xv. virorũ, & edicto Cæſaris Auguſti carmineq; Horatij ſecularia. anni huic numero addũtur, vt cẽteſimo quoq; & decimo fiant. Tamẽſi carmẽ illud Horatij, quo maxime Cenſorinus, & alij nitũtur, Certus vndenos decies per annos: non video cur legi non poſſit, Certus vt vndenos decies per annos: & ſic nonnulli legunt. Sed & aliud carmen à Zoſimo citatur Græcum, quod ipſa Sibyllinum eſſe dicit in quo eſt [illegible] ſine apicibus & notis pronunciationis. Porrò præco cum ad hos ludos cõuocabat, ad eos vti ludos veniret dicebat, quos nemo ipſorũ antea ſpectaſſet, nemo eſſet poſtmodũ ſpectaturus. hinc illa Vitelli aſſentatio, Claudio ludos ſeculares exhibenti, ſæpe facies. prim° hos ludos Publicola vt diximus, fecit anno ab vrbe cõdita cclxiij. ſecundi facti ſunt ex libris Sibyllinis anno ab vrbe condi. quingenteſimo & altero, P. Claudio Pulchro, L. Iunio Bruto Coſſ. vj. anno primi belli Punici. Tertij, anno tertij belli Punici, M. Manlio, Martio Cenſorino Coſſ. quarti nõ expectato iuſto tẽpore, L. Aemilio Lepido, L. Aurelio Oreſta Coſſ. Quintos Auguſtus & Agrippa fecerunt, Furnio & Syllano Coſſ. reductos ad æquum tempus. Sextos Claudius Cæſar anticipatos, fe. iiij. & L. Vitellio principis patre. iij. Coſſ. Septimos Domitianus veriore cõputatione fe. xiiij. & L. Minutio Ruſſo Coſſ. Octauos iuſto tempore Septimius Seuerus, Chilone & Vibone Coſs. Nonos Philippus Voſtrenſis anno ab vrbe condita M. Aemiliano & Aquilino Coſs. vt tradit Caſsiodorus. Hæc de ludis ſecularibus ex Varrone Vale. Hora. L. Floro, Faſto, Zoſimo, Herodiano, Sueto. Cẽſori. Caſsiodoro, Porphyrione, Acrone, Angelo Politiano. Nũc ad cætera pergamus. b Renouarunt etiam pontifices.) [illegible] videtur velle eſſe ludos

Ludi ſeculares.

Seculum.

Sæpe factas.

Ditis

A Diis & Proſerpinę atque ſeculares, cum omnes eoſdem eſſe dicant, niſi dimidias for. Auguſti. ludos, & ſacrificia deorum inferorum à ludis & ſacris aliorum deorum, quæ per illos dies fiebant: & profectò ludi deorum inferorum aliam videntur habuiſſe originem, quàm ſeculares. Feſt. enim ad hunc modum ſcribit: Tauri appellabant ludi in honorem deorum inferorum facti, inſtituti autē videntur hac de cauſa: regnante Tarquinio Superbo, cum magna incepiſſet peſtilentia in mulieres grauidas quæ fuerat facta ex carne diu vendita populo taurorū, ludi ob hoc diis inferis inſtituti, & Tauri vocati: hæc Feſtus. Adde quod ſeculares ludi Apollini interdiu, & Dianæ fiebant noctu: Tauri vero diis inferis. c Verū eſt quod aerei ſunt.) Alibi aërij, & congruentius opinioni Auguſtini. Nam Platonici dæmonas aëreos eſſe dicebant, cum quibus Auguſti. videtur aliquot locis cōſentire, vt poſt diſputabimus. porro in pudore ſanguis rubore exornat faciem. d Nam exundante.) Oroſius lib. iiij. e Igni.) Ibidem & Li. li. xix. & Ouid. li. vj. Faſt. Declamatores apud Senecam ficto ſe exercent argumento, priuandus ne ſit Metellus ſacerdotio, quod ſit cæcus poſita lege, vt ſacerdos integer ſit. f Etiam téplū Veſtæ ſuo familiariſsi.) Quoniam in eo ignis colebatur, quòd mox Auguſt. declarat. g Honoratę.) Nam honos earum maximus apud omnes homines ordinesq; erat. ſacerdoti Veſtæ etiam magiſtratus via cedebat. h Quæ iam tres.) Ilium, Lauinium, Albam. i Metellus pōtifex.) L. Cęcilius Metellus pontifex Max. bis conſul, Dictator, magiſter equitū xv. vir agris diuidundis, qui primus elephantos primo Punico bello in triumpho duxit, de quo Q. Metellus eius filius in ea oratione quam in funere ipſius habuit, ſcriptum reliquit, decem maximas res optimáſque, in quibus quærēdis ſapientes ætatē exigerent cōſummaſſe: cum ait voluiſſe primarium bellatorem eſſe, optimum oratorem, fortiſsimum imperatorem, auſpicio ſuo maximas res geri, maximo honore vti, ſumma ſapientia eſſe, ſummum ſenatorem haberi, pecuniam magnam bono modo inuenire, multos liberos relinquere, & clariſ. unum in ciuitate eſſe. Plini. lib. vij. ca. xliij. k Neque enim vel ipſum.) Locus mendoſus, & qui varie legitur alibi pro vero, verū, vt referatur ad numē: alibi quod nō etiā ſi fugiſſet, effugiſſet. q. non effugiſſet numen, etiā ſi fugiſſet Metellus.

Tauri ludi. — *Tyberis exundatio* — *Romæ cōflagratio.* — *Metellus.*

B

De afflictione belli Punici ſecundi, qua vires vtriuſque partis conſumptæ ſunt. *Caput XIX.*

SEcundo autem bello Punico nimis lōgum eſt commemorare clades duorum populorū, tam longe ſecum lateq; pugnantium, ita vt his quoque fatētibus [a] qui nō tam narrare bella Romana, quàm Romanum imperium laudare inſtituerūt, ſimilior victo fuerit ille qui vicit. Hannibale quippe ab Hiſpania ſurgente, & Pyrenæis montibus ſuperatis, Gallia tranſcurſa, alpibuſq; diruptis, tam longo circumitu auctis viribus, cuncta vaſtando, aut ſubigendo, torrentis modo Italiæ faucibus irruente, quam cruenta bella geſta ſunt, quàm multa prælia, quoties Ro. ſuperati, quam multa ad hoſtē oppida defecerunt, quàm multa capta & oppreſſa, quàm diræ pugnæ, & toties Hānibali Ro. clade glorioſæ? Sed hæc hactenus. De Cannenſi [b] autē mirabiliter horrendo malo quid dicam, vbi Hānibal cum eſſet crudeliſsimus, tamen tanta inimicorū atrociſsimorū cæde ſatia-

C tus, parci iuſsiſſe perhibetur [c]? Vnde tres modios [d] annulorum aureorum Carthaginē miſit: quo intelligerent tantam in illo prælio dignitatē cecidiſſe Romanā, vt facilius eam caperet mēſura quàm numerus: atq; hinc ſtrages turbę cæteræ, tanto vtiq; numeroſioris, quanto infirmioris, quę ſine annulis iacebat coniiciēda potius, quàm nunciāda putaretur. Deniq; tāta militum inopia ſecuta eſt, vt Ro. reos facinorū [e] propoſita impunitate colligerent, ſeruitia [f] libertate donarent, atq; ex illis pudendis*, non tam ſuppleretur quàm inſtitueretur* exercitus [g]. Seruis itaq;, immò ne faciamus [h] iniuriam, iam libertis, pro Ro. Rep. pugnaturis arma defuerunt. Detracta ſunt templis, tanquam Romani diis ſuis dicerent: Ponite, quę tamdiu inutiliter* habuiſtis, ſi forte aliquid inde facere poſsint noſtra mancipia, vnde vos noſtra numina nihil facere potuiſtis. Tunc etiam ſtipendiis ſufficiendis cum defeciſſet ærarium, in vſus publicos opes venere priuatæ, adeo vno quoq;, id quod habuit conferēte, vt præter ſingulos annulos aureos, ſingulaſq; bullas miſerabilia dignitatis inſignia, nihil ſibi auri ſenatus ipſe, quanto magis cæteri ordines tribuſque [i] relinquerent. Quis ferret iſtos ſi noſtris temporibus ad hanc inopiam cogerētur,

* al. pudendus, & mox, inſtrueretur.
* aliàs, inaniter.

cum eos modo vix feramus, quando pro ſuperflua voluptate plura donantur hiſtrionibus, quàm tunc legionibus pro extrema ſalute collata ſunt? D

a VT his quoque fatentib.) Liuius in procemio tertiæ Decadis, & Silius Ital. lib. j. Propiuſq; fuere periclo, Queis ſuperare datum. Qui duo ſcriptores, ille oratione ſoluta, hic numeris aſtricta bellum hoc Punicū, multis libris perſecuti ſunt, alij quoque permulti. idcirco hiſtoriam nartādę ſuperſedebo. b De Cannēſi.) ad Cannas Hannibal nobili clade Roma. affecit. tertio anno belli Punici, L. Aemilio Paulo, & P. Terētio Varrone Coſſ. Liuius lib. xij. Cānæ, vt Sabellicus in annotationibus ſentit, nō eſt Cannuſiū oppidū, ſed vicus in Apulia prope Aufidum amnē, qui nunc vulgari ſermone Cānello nominatur. c Parci iuſiſſe perhibetur.) An hic Auguſtinus vocē illam ſubſignificat Hannibalis, qua Mahārbali, præfecto equitum ſuadēti, vt militē à pugna recentē & cruentū adhuc Romā duceret, reſpondiſſe fertur, præcedant hoſtes, lata res eſt, nos poſtea ſequemur. nā Hannibalem in ipſo prælio, vel poſt prælium confectum militibus Ro. qui aderant pepereiſſe nondum legi. niſi ſit illud, quod Liuius quoq; narrat, poſt Cannenſem pugnā, quod nunquā alias cōtigerit, vocatos eſſe ab Hannibale Romanos, quos miti ſatis ſermone ſit allocutus: Nō internecione ciuiū ſibi eſſe cum Ro. bellum, de dignitate atque imperio certare, itaq; redimendi ſe captiuis copiā facere, preciū fore in capita equitū quingenos quadrigatos nummos, tricenos pediti. ſeruo centū. d Vnde tres modios.) Alij huic mēſurę dimidium addunt modiū, alij vnicum dicūt fuiſſe modium, & hāc famā veriorem eſſe affirmat Liuius. Annullus inſigne erat equeſtris ordinis, quo a plebe diſtinguebatur: vtebātur tamē eo ſenatus & nobilitas. Pli. lib. xxxiij. promiſcuum eius vſum fuiſſe bello ſecundo Punico ſcribit: nam alioqui, inquit, nū potuiſſent trimodia illa annulorū Carthaginē ab Hannibale mitti. Porrò modius cuius modi ſit menſura, declarat Budæus in aſſe ſuo: vbi alia menſurarum genera, res eſt longa, illinc petat, qui deſiderat. e Vt Ro. reos facinorum.) Oroſius lib. iiij. hoc à Iunio Bubulco dictatore factum dicit, ad exemplum Romuli, qui ſceleſtis & facinoroſis hominib. Aſylum aperuit. Liuius idem li. xxiij. M. inquit, Iunius deſcendis equo, dixitque, qui capitalem fraudem auſi, quique pecuniæ iudicati in vinculis eſſent, qui eorum apud ſe milites fierent, eos noxa pecuniáque ſe exolui iuſſurum. f Seruitia.) Octo milia ſerui donati ſunt libertate, & militarunt, Volones nominati, quòd cum ſinguli rogarentur, velle ſe militare reſpōderunt. Liuius. g Quàm inſtitueretur exercitus.) Octo milia enim erant ſeruorum, & ex ſex milia facinoroſum quæ armauit ſpoliis Gallicis triumpho C. Flaminij tranſlatis. h Immo ne faciamus.) Tametſi non fuerūt liberi, antequam Hannonē ad Beneuentū vicerunt, donatique ſunt libertate à T. Graccho Imperatore, ſub quo fortem in militia operam nauarant. i Tribuſque.) Hoc verbū, an ſit additum ab aliquo, neſcio. certe ſenatores ipſi erant ex tribub. quas primum ex tota ſua multitudine Romulus tres fecit: procedente deinde tēpore auctæ, ad quinque & triginta peruenerunt. Senatores, equites, & plebei in has erant diuiſi. neque erat quiſquam ciuis Ro. qui nō eſſet alicuius tribus. Cicero Antoniana ſexta ad Po. Ro. Nū quis nam eſt veſtrū, qui tribum nō habet? atque certe nemo. Illū quinque & triginta tribus patronum adoptat ſit. Quid ergo ſibi vult cæteri ordines tribuſque, quaſi iſta eſſent diſtincta tribus à ſenatu. vt reliqui ordines, equeſter & plebeius: an forsaſſe hoc eodem dicitur modo, quo illud. Senatus populuſque Rom. ſeu ſenatus populus plebſq; Romana: quum in populo & ſenatus intelligatur & plebs. hoc potius crediderim.

E

Cannēſis clades. — *Volones.* — *Tribus.*

De exitio Saguntinorum quibus propter Romanorum amicitiam pereuntibus dij Romani auxilium non tulerunt. *Caput XX.* F

SEd in his omnibus belli Punici ſecundi malis, nihil miſerabilius ac miſerabili querela dignius, quàm exitium Sagūtinorum [a] fuit. Hæc quippe Hiſpaniæ ciuitas amiciſsima po. Rom. dum eidem populo fidem ſeruat, euerſa eſt. Hinc enim Hannibal fracto fœdere Romanorum, cauſas quæſiuit quibus eos irritaret ad bellum. Saguntum ergo ferociter obſidebat. Quod vbi Romæ auditum eſt, miſsi ſunt legati ad Hannibalem, vt ab eius obſidione diſcederet. Contempti Carthaginem pergūt, querimoniámque reponunt fœderis rupti, infectóque negocio Romam redeunt. Dum hæ moræ aguntur, miſera illa ciuitas opulentiſsima, ſuæ Reipublicæ Romanæq; chariſsima, octauo vel nono à Pœnis menſe deleta eſt. Cuius interitum legere, quanto magis ſcribere horroris eſt. Breuiter tamē eum cōmemorabo: ad rem quippe quæ agitur multum pertinet. Primo fame contabuit. nam etiam ſuorum cadaueribus à nōnullis paſta perhibetur. Deinde feſſa omnium rerum, ne ſaltem captiua in manus Hānibalis per-

G ueniret, ingẽtem rogum publice ſtruxit, in quem ardentem, ferro etiam trucidatos omnes ſe ſuóſque miſerunt. Hic aliquid agerent dij helluones [b] atque nebulones ſacrificiorum adipibus inhiantes, & fallacium diuinationum caligine decipientes: hic aliquid agerent vt ciuitati populi Romani amiciſsimæ ſubuenirent, & fidei conſeruatione pereuntem perire non ſinerent. Ipſi vtiq; medij præfuerunt, cum Romanæ Reipu. interiecto fœdere copulata eſt. Cuſtodiens itaque fideliter quod ipſis præſidibus placito iunxerat, fide * vinxerat, iuratione conſtrinxerat, à perfido obſeſſa, oppreſſa, conſumpta eſt. Si ipſi dij [c] tempeſtate atque fulminibus Hannibalē poſtea Romanis proximū mœnibus terruerunt, longè que miſerunt, tunc primum tale aliquid facerent: audeo quippe dicere honeſtius illos pro amicis Romanorum, ideo periclitantibus, ne Romanis frangerent fidem, & nullam opem tunc habentibus, quàm pro ipſis Romanis, qui pro ſe pugnabant atque aduerſus Hannibalem opulenti erant, potuiſſe tempeſtate ſæuire. Si ergo tutores eſſent Ro. fœlicitatis & gloriæ, tam graue ab ea crimen Saguntinæ calamitatis euerterẽt. Nunc vero quàm ſtulte creditur diis illis defenſoribus Romam victore Han-

*alias fœdere.

H nibale non periiſſe, qui Saguntinæ vrbi non potuerunt, ne pro eius periret amicitia, ſubuenire. Si Saguntinorum Chriſtianus populus eſſet, & huiuſmodi aliquid pro fide Euangelica pateretur, quanquam ſeipſe, nec ferro, nec ignibus corrupiſſet, ſed tamen ſi pro fide Euangelica excidium pateretur, ea ſpe pateretur, qua in Chriſtum crediderat, non vt mercede breuiſsimi temporis, ſed æternitatis interminæ potiretur. Pro iſtis autem diis qui propterea coli perhibentur, propterea colendi requirun tur, vt harum labentium atque tranſeuntium rerum fœlicitas tuta ſit, quid nobis defenſores & excuſatores eorum de Saguntinis pereuntibus reſpõdebunt, niſi quod de illo Regulo extincto? Hoc quippe intereſt, quòd ille vnus homo, hæc tota ciuitas, vtriuſque tamen interitus cauſa conſeruatio fidei fuit. Propter hanc enim ad hoſtes & redire ille voluit, & noluit iſta tranſire. Conſeruata ergo prouocat deorum iram fides? An poſſunt & diis propiciis perire, non ſolum quique homines, verumetiam integræ ciuitates? Vtrum volunt eligant. Si enim fidei ſeruatæ iraſcuntur illi dij, quærant perfidos à quibus colantur. Si autẽ etiam illis propiciis multis gra-

I uibuſq; cruciatibus afflictæ interire homines ciuitateſq; poſſunt, nullo fructu fœlicitatis huius colũtur. Deſinant igitur ſuccenſere qui ſacris deorum ſuorum perditis: ſe infœlices factos eſſe putant. Poſſunt enim illis nõ ſolum manentibus, verumetiam fauentibus nõ ſicut modo de miſeria murmurare, ſed ſicut tunc Regulus & Saguntini excruciati horribiliter etiam penitus interire.

Saguntus. [a] EXitium Saguntinorum.) Liuius lib. 21. Saguntus vrbs eſt Hiſpaniæ vlterioris mille paſsibus diſtans à mari noſtro, à Zacinthiis & Ardeatibus, inquit Silius, condita, & poſſeſſa: quæ gentes in Hiſpaniã ante captum Ilium venere: fide in Romanos & clade ſua nobilis, veteris amplitudinis & magnificentiæ. ſpectantur adhuc veſtigia ædificiis antiquitate venerandis, & monumentis maiorum, inſcriptionibúſque antiquiſsimis, quæ paſsim eſt videre. Murum veterem patria lingua nunc vocant, agri iuriſque Valentini, Supereſt imago quædam priſtinæ arcis in mõte, qui magnam Hiſpaniæ partem diuidit, ſitæ. Eam ciuitatem Polybius libro hiſtoriarum tertio, ſcribit cæteris Hiſpaniæ ciuitatibus & terreſtrium frugum copia, & numero ciuiũ, & fortitudine peritiaque rei militaria antecelluiſſe. Hanc & oderat Annibal, quòd ſocietate Romanorum freta, multis Carthaginẽſium in Hiſpania ſociis graues iniurias intuliſſet: & bello impetiit, tum vt illas vlciſceretur, tum etiã vt occaſionẽ inueniret belli molem in Romanos conuertendi. quare nullam ardentius iam inde à nono ætatis ſuæ anno concupierat. [b] Hic aliquid agerent helluones.) Deeſt dij. vt ſit, dij helluones. q. voraces. In re honeſta vſus eſt Cicero: nam Catonem Iuniorem librorum helluonem nominauit. iij. de fin. quomodo helluones ſint & nebulones, declarat quod ſtatim

Helluo.

ſequitur. [c] Si ipſi dij.) Liuius lib. 26. Quum ante mœnia Rom. ſtaret Hannibal iam cum Rom. cõmiſſurus prælium, cuius præmium erat futura Romana vrbs, maxima ſecuta eſt tempeſtas, quę duas acies dirimeret, reuerſis Carthag in caſtra, Romanis in vrbem, mira tranquillitas cũ ſerenitate eſt exorta. Idem contigit poſtridie cum inſtructi ad pugnam ambo exercitus conſiſterent ſignũ expectantes: quę res in religionẽ Hãnibali venit, tãquam à diis arceretur ab vrbe Roma, ita moueri inde caſtra iuſsit. K

Quàm ingrata fuerit Romana ciuitas Scipioni liberatori ſuo, & in quibus moribus egerit quando eam Saluſtius optimam fuiſſe deſcribit.

Caput. XXI.

POrro inter ſecundum & poſtremum bellum Carthaginenſe, quando Saluſtius optimis moribus & maxima concordia dixit egiſſe Romanos: multa enim prætereo ſuſcepti operis modum cogitans. Eodem ergo ipſo tempore morum optimorum maximæq; concordiæ Scipio ille [e] Romæ Italiæq; liberator, eiuſdémque belli Punici ſecundi tam horrendi, tam exitioſi, tam periculoſi præclarus mirabiliſque confector, victor Hannibalis, domitórque Carthaginis: cuius ab adoleſcentia vita deſcribitur diis dedita, [b] templiſque nutrita inimicorum accuſationibus [c] ceſſit, carenſq; patria, quam ſua virtute ſaluam & liberam red- L didit, in oppido Linternenſi [d] egit reliquam compleuitque vitam, poſt inſignem ſuum triumphum, nullo illius vrbis captus deſiderio, ita vt iuſsiſſe perhibeatur, [e] ne ſaltem mortuo in ingrata patria funus fieret. Deinde tunc primum [f] per Gneum Manlium proconſulem de Gallogræcis triumphantem, Aſiatica [g] luxuria Romam omni hoſte peior irrepſit. Tunc enim primum lecti æratí, & precioſa ſtragula viſa perhibentur. Tunc inductæ in conuiuia pſaltriæ, & alia licentioſa nequitia. Sed nũc de his malis quę intolerabiliter homines patiuntur, non de his quæ libenter faciunt, dicere inſtitui. Vnde illud magis quod de Scipione commemoraui, quod cedens inimicis extra patriam quam liberauit mortuus eſt, ad præſentem pertinet diſputationem, quod ei Romana numina, à quorum templis auertit Hannibalem, non reddiderunt vicem, quæ propter iſtam tantummodo coluntur fœlicitatem. Sed quia Saluſtius eo tempore ibi dixit mores optimos fuiſſe, propterea hoc de Aſiana luxuria commemorandum putaui, vt intelligatur etiam illud à Saluſtio in comparatione aliorum temporum dictum, quibus temporibus peiores vtique in graM uiſsimis diſcordiis mores fuerunt. Nam tunc, id eſt, inter ſecundum & poſtremum bellum Carthaginenſe, lata eſt etiam illa lex Voconia, [h] ne quis hæredem fœminam faceret, nec vnicam filiam. [i] Qua lege quid iniquius dici, aut cogitari poſsit ignoro. Veruntamen toto illo interuallo duorum bellorum Punicorum tolerabilior infœlicitas fuit. Bellis tantummodo foris conterebatur exercitus, ſed victoriis conſolabatur. Domi autem nullæ, ſicut aliàs diſcordiæ ſæuiebant. Sed vltimo bello Punico vno impetu alterius Scipionis, qui ob hoc etiam ipſe Africani cognomen inuenit, æmula imperij Romani ab ſtirpe deleta eſt. Ac deinde tantis malorum aggeribus oppreſſa Romana Reſpublica, vt proſperitate ac ſecuritate rerum, vnde nimium corruptis moribus mala illa congeſta ſunt, plus nocuiſſe monſtretur tam cito euerſa, quàm prius nocuerat tam diu aduerſa Carthago. Hoc toto tempore vſque ad Cæſarem Auguſtum, qui videtur non adhuc vel ipſorum opinione glorioſam, ſed cõtentioſam & exitioſam, & planè iam eneruem ac languidam libertatem omnimodo extorſiſſe Romanis, & ad regale arbitrium cuncta reuocaſſe,

A caſſe,& quaſi morbida vetuſtate collapſam,veluti inſtauraſſe ac renouaſſe Rempublicã. Toto ergo iſto tempore, omitto ex aliis atq; aliis cauſis etiam atq; etiam bellicas clades,& Numentinum fœdus [k] horrẽda ignominia maculoſum: volauerãt [l] enim pulli de cauea & Mãcino cõſuli, vt aiunt, augurium malum fecerant, quaſi per tot annos,quibus illa exigua ciuitas [m] Romanũ circumceſſa exercitum afflixerat,ipſiq; Roma.Reip.terrori [n] eſſe iam cœperat,alij contra eam malo augurio proceſſerint.

Scipio Africanus. a SCipio ille.) P.Cornelius ſcipio Africanus, qui tranſitu ſuo in Africam Hannibalem ex italia tandem poſt ſextum decimum annũ,quàm erat ingreſſus,eocllit,& cum in africa vicit,fugauitque, ac periculoſiſſimo bello finem impoſuit. b Diis dedita.) Liuius lib.xxvj. de Scipione: Ad hæc iam inde ab initio præparans animo, ex quo togam virilem ſumpſit nullo die priùs vllam publicam priuatamque rem egit, quàm in Capitolium iret,ingreſſúſque ædem cõſideret,& plerumque tempus ſolus ibi terreret. Hic mos per totam vitam ſeruabatur. c Inimicorum accuſationibus.) Liuius lib.xxxviij. & Plutarchus in vita eius. d In oppido Linternenſi.) In Campania eſt,ſeu potius in villa Linternenſis. e Ita vt maluiſſe perhibeatur.) Liuius varias ſcribẽtium opiniones de loco mortis Africani recenſet. Non enim inter eos ſatis conuenit. num obierit Romæ. f Deinde tunc primum.) Liuius lib.xxxix. *Gallogræca.* Gallogræci populi ſunt in Aſia minore,qui Græca lingua dicuntur Galatæ,ex Gallis,qui ſub Brenno in Græciam trãſiuere,& Græcis commiſti. g Aſiatica.) Aſiæ minoris: de qua alibi. h Lata eſt etiã illa lex Voconia.) Tulit eam Q.Voconius Saxa tribunus plebis. Suaſit M.Cato ſenior. paulo ante bellum Macedonicum Perſę. Liuius lib.xlj. quo in loco pro Vo- B conio legitur Volumnius. i Nec vnicam filiam.) Etiam ſi ſolam vnam haberet filiam,nec plures liberos. *Lex Voconia.* k Et numantinum fœdus) Hoſtilij Mancini conſulis,qui quum triginta milia militum ſub ſignis haberet, à quatuor Numantinorum milibus victus, fœdus cum illis icere coactus eſt, ſibi & reipublicæ ignominioſum. l Volauerant.) Solebant Romani in bellis ferre ſecum pullos in cauea: qui eos cuſtodiebat, pullarius dicebatur. Si paſcebantur pulli auidè,bonum erat ſignum: ſi tam *Pulli in auſpicio.* auide vt ex offa aliquid in terrã decideret, optimum. Id enim erat tripudium ſoliſtimum, olim terripauiũ dicebatur, quòd terrã pauiret,hoc eſt feriret id quod ex ore pullorum caderet, poſt tripudiũ. Soliſtimum verò, quod in ſolum caderet. Sic enim ſcribebatur in libris auguralibus: *Soliſtimũ.* Tripudium fieri, ſi quid ex offa pullorum in ſolũ eeciderit. Ominoſum & triſte,ſi pulli non paſcerentur: ſicut P.Claudio Cæci filio. Peius multo ſi ex cauea fugerent. Augures,vt Feſtus docet,quinque ſignorũ genera ſolebant obſeruare: ex cœlo,ex auibus,ex tripudiis, ex quadrupedibus,ex diris. m Exigua ciuitas.) Sine muris,ſine turribus, vix quatuor bellatorum milia ad bellum emittebat: Origo belli fuit, quod Sedigenſes conſanguineos ſuos hoſtes pop.Ro. victos ad ſe refugientes vrbe & tectis excepiſſent. n Terrori.) Cicero Numãtiam & Carthaginẽ duos terrores imperij Ro. appellat pro Murena.

De Mithridatis edicto, quo omnes ciues Romanos, qui intra Aſiam inuenirentur iuſſit occidi.
Caput XXII.

SEd hæc inquam omitto: quanuis illud nequaquam tacuerim, quod Mithridates [a] rex Aſiæ, vbique in Aſia peregrinantes ciues Romanos, C atque innumerabili copia ſuis negociis intẽtos, vno die occidi iuſſit: & factum eſt. Quàm illa miſerabilis rerum facies erat, ſubito quemque vbicunque fuiſſet inuentus in agro,in via,in oppido,in domo,in vico,in foro,in tẽplo,in lecto, in conuiuio, inopinatè atque impiè fuiſſe trucidatum. Quis gemitus morientium, quæ lachrymæ ſpectantium, fortaſſe etiam ferientium fuerunt? Quàm dura neceſsitas hoſpitum, non ſolum videndi nefarias illas cædes domi ſuæ, verum etiam perpetrandi: ab illa blanda comitate humanitatis, repente mutatis vultibus ad hoſtile negocium in pace peragendum,mutuis,vt ita dicam, omnino vulneribus: cum percuſſus in corpore, & percuſſor in animo feriretur. Num & iſti omnes auguria contempſerant? Num deos domeſticos & publicos,cum de ſedibus ſuis ad illam irremeabilem peregrinationem profecti ſunt,quos conſulerent,non habebãt? Hoc ſi ita eſt, non habent cor iſti in hac cauſa de noſtris temporibus conquerantur. Olim Romani hæc vana cõtemnunt. Si autem conſuluerunt,reſpondeatur quid iſta profuerunt,quando per humanas duntaxat leges nemine prohibente talia licuerunt.

a QVod Mithridates.) Primus Mithridates ex genere fuit ſeptem illorum Perſarum, qui Magis imperium abſtulere. Huic inimicus D fuit Antigonus rex Syriæ,expulitque eum in Cappadociam, vbi poſtea regnauit,regnúmque per manus filiis tradidit,illique à ſe genitis continua ſerie vſque ad Sextum Nepotem. Sextus fuit Mithridates,qui bellũ cum Romanis geſſit: vir ingentis corporis robore,nec minus animo atque ingenio potens. Sexiuges equos regebat, Viginti duas diuerſarum gentium ſonabat linguas, Magnuſque eſt cognominatus. Hic primum amicus fuit Romã. nam contra Ariſtonicum auxilia Craſſo Coſ. miſit: deinde ſuſcepto cum Nicomede rege Bithyniæ bello, alienatus eſt ab eis,ita in Phrygiã prouinciam Rom. inuaſit pulſo Aquilio legato: mox Q.Oppium Proconſulem & eundem Aquilium legatum in vincula cõiecit: literáſque per totam Aſiam ſuis præfectis miſit, vt certo quodam die, quicquid ciuium Romanorum in ſua ditione eſſet,trucidaretur nec cuiquam vel dignitas,vel ætas,vel ſexus,vel locus ad quem cõfugiſſet, prodeſſet: quod illi ita, vt rex imperauerat,executi ſunt. *Mithridates quot fuerint.*

De interioribus malis, quibus Romana Reſpublica exagitata eſt, vt præcedente prodigio, quod in rabie omnium animalium, quæ hominibus ſeruiunt, fuit. Cap. XXIII.

SEd iam illa mala breuiter quantum poſſumus commemoremus: quæ quanto interiora,tanto miſeriora extiterunt: diſcordiæ ciuiles, vel potius inciuiles: nec iam ſeditiones,ſed etiam ipſa bella vrbana,vbi tantus ſanguis effuſus eſt: vbi partiũ ſtudia,non contẽtionum diſſentionibus, variiſq; vocibus [a] in alterutrum,ſed plane iam ferro armiſq; ſæuiebãt: bella ſocia- E lia,bella ſeruilia, bella ciuilia quantum Romanum cruorem fuderunt, quantam Italiæ vaſtationẽ deſertionémque fecerunt? Nam antea quàm ſe aduerſus Romam ſociale Latium * [b] commoueret,cuncta animalia humanis vſibus [c] ſubdita,canes,equi,aſini, boues, & quæq; alia pecora ſub hominum dominio fuerunt, ſubito efferata & domeſticæ lenitatis oblita,relictis tectis,libera vagabantur: & omnem non ſolum aliorum, verum etiam dominorum auerſabantur acceſſum, non ſine exitio vel periculo audentis,ſi quis de proximo vrgeret. Quod quanti mali ſignum [d] fuit? Quod ſi hoc ſignũ fuit,quod tantum † malum fuit: quantũ malum fuit illud, cuius hoc ſignum fuit? Hoc ſi noſtris tẽporibus accidiſſet, rabidiores iſtos quàm illi ſua animalia pateremur.

* *aliàs, ſo. bellum.*
† *Vetera noſtra habẽt hic vt in gloſſa.*

a VAriiſque vocibus.) Nam antea cõuitiis,iurgiis,rixis, verborũ velitatione res agebatur,manibus abſtinebatur. b Sociale Latium.) Quum aduerſus potentiam equitum, qui iudiciis præerãt,lege C.Gracchi,ſenatus M.Liuium Druſum tribu.ple. curaſſet eredum. Liuius quo maioribus viribus cauſam optimatium tueretur, ſocios & Italicos populos, vt ſecum conſentirent,ſpe ciuitatis ſolicitauit. Hanc ſpem quum alte imbibiſſent Italici omnes, nec Liuio repẽte mortuo fides exolueretur, primum Picẽtes ceperunt arma. Hos ſecuti ſunt Veſtini, Marſi, Latini, Peligni, Marucini, Lucani. Sãniter, cõſulibus Sex. Iulio Cęſare, L. F Martio Philippo, ab V.C. DC. LXII. an. variè geſtũ, varia fortuna pastum. Tandẽ Italici populi ſubacti ſunt à diuerſis Imperatoribus. Hiſtoria eſt à multis cõſcripta, Liuio, Floro, Plutarcho, Oroſio, Velleio, Appiano. b Sociale Latium.) A Latinis cepit initiũ motus, qui feriis Latinis in mõte Albano Cæſarem & Philippum Coſſ. Ro. decreuerãt obtrũcare. c Cuncta animalia humanis vſibus) Oroſius libro quinto. Iulius Obſequens in prodigiis de hoc tẽpore: Armenta in tantam rabiem concitata ſunt, vt vaſtando ſuos hoſtile imaginarentur bellum, lachrimanteſque multis affectibus calamitatem præſagirent ſuis. d Quod quanti mali ſignum.) In antiquis codicibus ſic habetur. De proximo vrgeret, quanti mali ſignum fuit. ſi hoc ſignum fuit, quod tãtum malum, ſi etiam ſignum nõ fuit. puto & hic legendum, etiam ſi ſignum non fuit: vt ſignificet Auguſtinus neceſſe eſſe illud malum fuiſſe atrox & pernicioſiſſimum, cuius ſignum erat tale, vt ipſum per ſe etiam ſi alterius mali prænuntiũ non eſſet, maximũ & cum primis horrendũ erat. Lectio codicis impreſſi mihi non improbatur, tametſi ſenſus manet vtrobiq; idem. *Sociale bellum.*

De diſcordia ciuili, quam Gracchiæ ſeditiones excitauerunt. Caput XXIIII.

INitium autem ciuilium bellorum * fuit ſeditiones Gracchorũ [a] Agrariis legibus excitatæ. Volebant enim agros populo diuidere, quos nobilitas perperam poſsidebat. Sed eis tam vetuſtã iniquitatem audere conuellere periculoſiſsimum, imò vero vt ipſa res docuit, pernicioſiſsimum fuit. Quæ funera

* *malorũ.*

G facta ſunt, cum prior Gracchus occiſus eſt: quæ etiã cum alius frater eius non longo interpoſito tempore? Neque enim legibus & ordine poteſtate, ſed turbis armorúmque conflictibus nobiles ignobiléſque necabantur. Poſt Gracchi alterius interfectionem, Lucius Opimius conſul, qui aduerſus cum intra vrbem arma cõmouerat, eoq; cum ſocius oppreſſo & extincto, ingentem ciuium ſtragem fecerat, cum quęſtionem haberet iam iudiciaria inquiſitione cæteros perſequens, tria milia hominum occidiſſe perhibetur. Ex quo intelligi poteſt, quantam multitudinem mortium habere potuerit turbidus cõflictus armorum, quando tantam habuit iudiciorum velut examinata cognitio. Percuſſor Gracchi [b] ipſius caput quantum graue erat, tanto auri pondere conſuli vẽdidit: hæc enim pactio cædem pręceſſerat. In qua etiam occiſus eſt cum liberis Marcus Fuluius conſularis.[c]

[a] GRacchorum.) De his alibi dixi. maior fuit Tiberius, minor Caius. Tiberius nouem annis ante Caium eſt cæſus, res eſt nota, nullus ſcriptor non meminit, Plutarchus, Appianus, Valerius, Cicero, Oroſius Saluſtius, Florus, & alij. b Percuſſor Gracchi.) C. Gracchus quum videret ſuam manum à conſule & ſenatu loco pelli, in lucum Furinę cõfugit. L. Opimius conſul ſe Gracchi caput auro repenſurum per pręconem iuſſit pronũciari. ita Septumuleius Anagninus familiaris Graccho quum placide in lucum veniſſet, multa prius familiariter, vt ſolebat, colloquutus cum Graccho, ipſum nihil ſuſpicantem cõfodit, capútq; abH ſcidit, & quo eſſet grauius, pro cerebro, quod eruerat plumbũ infudit. Porro L. Opimius conſul fuit cũ Q. Fabio maximo Pauli nepote Gracchi propinquo. c M. Fuluius conſularis.) Quinto antè anno conſul fuerat cum M. Plautio.

C. Gracchus.

De æde Concordiæ ex ſenatuſcõſulto in loco ſeditionum & cædium condita. Caput XXV.

ELeganti ſanè ſenatuſcõſulto eo ipſo loco [a] vbi funereus tumultus ille commiſſus eſt, vbi tot ciues ordinis cuiuſque ceciderũt, ædes deæ Concordiæ [b] facta eſt, vt Gracchorum, pœnæ teſtis concionantium,[c] oculos feriret, memoriamq; cõpungeret. Sed hoc quid aliud fuit, quàm irriſio deorum. Illi deæ templum conſtituere, quæ ſi eſſet in ciuitate, nõ tantis diſſenſionibus dilacerata corrueret? Niſi forte ſcelens huius rea Concordia, quia deſeruerat, animos ciuium, meruit in illa æde tãquam in carcere includi. Cur enim ſi rebus geſtis congruere voluerunt, non ibi potius ædem diſcordiæ fabricauerunt? An illa ratio redditur, cur concordia dea ſit, & diſcordia dea non ſit: vt I ſecundum Labeonis diſtinctionem bona ſit iſta, illa vero mala? Nec ipſe aliud ſecutus videtur, quàm quod aduertit Romæ etiam Febri ſicut Saluti templum conſtitutum. Eo igitur modo, non tantum cõcordiæ, verumetiam diſcordiæ conſtitui debuit. Perículoſe itaque Romani tam mala dea irata viuere voluerunt, nec Troianũ excidium [d] recoluerunt, originẽ ab eius offenſione ſumpſiſſe. Ipſa quippe quia inter deos non fuerat inuitata, trium dearum litem aurei mali ſuppoſitione commentata eſt. Vnde rixa numinum, & Venus victrix, & rapta Helena, & Troia deleta eſt. Quapropter ſi forte indignata, quod inter deos in vrbe nullum templum habere meruit, ideo iam turbabat tantis tumultibus ciuitatem, quanto atrocius potuit irritari, cum in loco illius cædis, hoc eſt, in loco ſui operis aduerſariæ ſuæ conſtitutam ædem eſſe videret. Hæc vana ridentibus nobis illi docti, ſapientéſque ſtomachantur, & tamen numinum bonorum malorúmque cultores de hac quęſtione concordiæ diſcordiæq; non exeunt, ſiue prætermiſerint harum dearum cultum, eíſque Febrem Bellonámque prætulerint, quibus antiqua phana fecerunt: ſiue & iſtas coluerint, cum ſic eos diſcedente concordia, diſcordia ſæuiens vſque ad ciuilia bella perduxerit.

EO ipſo loco.) Appianus in foro dicit. idem Varro, & P. Victor de regionibus vrbis, octaua regione ponit: id eſt, in foro Romano quũ K pugna ſit cõmiſſa in Auentino, tametſi incepta ad Capitolium. b Aedes Concordiæ.) Aedes Concordiæ Romæ fuerũt plures: vetuſtiſſima quam propter ſeceſſionem militarẽ vouit extruxitq; M. Furius Camill[us], de qua Ouidius primo Faſtor. Neſcio an eadem ſit, quam Flauius ædilis in area Vulcani maxima nobilitatis inuidia dicauit, P. Sẽpronio Coſſ. Liuius lib. ix. Credo non eſſe eandem. altera eſt, quam vouit L. Manlius prętor etiam propter ſeditionem militarem in Gallia. faciẽda eſt locata à duumuiris, Gn. Puppio Cæſone. Quintio Flaminio, ad hoc creatis à prætore vrbis, dicata in arce à M. & Gn. Attilijs. Liuius li. xxij. & xxiij. Tertia eſt in foro Romano, ꝓpe Græcoſtaſim ædificata à L. Oppimio Coſ. deletis Gracchanis partibus vbi eſt etiam baſilica Opimia. Varro lib. iiij. de lingua Lat. Erecta eſt ea ędes ingẽti indignatione populi Romani, ad quam etiam cum cõſtrueretur, inſcriptum eſt: Opus vecordię. Quarta ædes Cõcordiæ poſita eſt à Liuia Auguſta, niſi eadẽ ſit antiquiſſima, quã fecerat Camillus, reparata à Liuia, quòd vetuſtate laberetur. de qua Ouidius primo Faſtor. Feriæ huius. xviij. Calend. Februarias. c Concionantium.) Tribunorum, & eorum qui cum populo agebant: ne quid apud populum de ſenatu parum honorifice auderẽt dicere, exemplo Gracchi, cuius facinoris illud eſſet monumentũ, deterriti. d Nec Troianum excidium.) Quum ad nuptias Pelei & Tethidis diſcordia ſola inuitata non eſſet, indignata aureum in conuiuium malum immiſit, ſic inſcriptum, ἡ καλὴ λαβέτω: id eſt, pulchra accipiat. Hinc de forma inter Venerem, Mineruam, & Iunonem, orta contentio. Itumque eſt ad Paridem iudicem, ex quo iudicio natum eſt illud malorum pelagus belli Troiani.

Aedes Concordiæ plures.

Belli Troiani origo.

De diuerſis generibus belli, quæ poſt cõditam ædem Concordiæ ſunt ſecuta. Caput XXVI.

PRæclarum verò ſeditionibus obſtaculũ, ædem L Concordiæ teſtem cædis ſupplicijq; Gracchorum concionantibus opponendam putarunt. Quantum ex hoc profecerint, indicant ſecuta peiora. Laborarunt enim deinceps concionatores, nõ exemplum deuitare Gracchorum, ſed ſuperare propoſitum. Lucius Saturninus [a] tribunus plebis, & Caius Cæſar, [b] Seruilius prætor, & multo pòſt [c] Marcus Druſus, [d] quorum omnium ſeditionibus cædes primo iam tunc grauiſſimæ, deinde ſocialia bella exarſerunt: quibus Italia vehementer afflicta, & ad vaſtitatem miſerabilem deſertionemq; perducta eſt. Bellum deinde ſeruile [e] ſucceſsit, & bella ciuilia: in quibus quæ prælia commiſſa ſint, quid ſanguinis fuſum, vt omnes ferè Italiæ gentes quibus Romanum maxime præpollebat imperium, tãquam ſæua barbaries domarẽtur. Iam ex pauciſsimis, hoc eſt, minus quàm ſeptuaginta gladiatoribus, quemadmodum bellum ſeruile contractum ſit, ad quantum numerum, & quàm acrem ferocémque peruenerit: quos ille numerus imperatores populi Romani ſuperauerit, quas & quomodo ciuitates M regioneſq; vaſtauerit, vix qui hiſtoriam ſcripſerunt, ſatis explicare potuerũt. Neq; id ſolum fuit ſeruile bellum, ſed & Macedoniã prouinciã prius ſeruitia depopulata ſunt: deinde Siciliã oramq; maritimã. Quãta etiam & quàm horrenda cõmiſerint primo latrocinia, [f] deinde valida bella piratæ quis pro magnitudine rerum valeat eloqui?

SAturninus.) Cn. Apuleius Saturninus tribu. pleb. quum Remp. legi- a bus Agrarijs turbaret, à C. Mario ſextum, & L. Valerio Flacco Coſſ. quibus ſenatus dederat negotiũ, vt viderent, ne quid Reſpu. detrimentũ caperet, occiſus eſt: quũ tamen legẽ ferret, vt Mario gratificaretur. b Et Caius Cæſar.) Cęſar eſt additũ nec eſt in veterib. libris, ſed ſolũ C. Seruilius Glaucia ꝑtor, qui cũ Saturnino faciebat. Ci. i. Bruto: Seditioſiſſ. poſt Gracchos L. Apuleius Saturninus eloquentiſſimus viſus eſt. Magis ipſa tum & motu atque ipſo amictu capiebat homines, quàm aut dicendi copia, aut mediocritate prudẽtię. longe autem poſt natos homines improbiſſimus C. Seruilius Glaucia, ſed peracutus, & callidus, cũ primiſq; ridiculus. is ex ſummis & fortunę & vitæ ſordib[us] in pretura cõſul factus eſſet, ſi rationem eius haberi licere iudicatum eſſet. Nam & plebem tenebat, & equeſtrem ordinem beneficio legis deuinxerat. Is prætor eodẽ die, quo Saturninus trib. pleb. Mario & Flacco Coſſ. publice eſt interfectus. Hæc apud Ciceronem. Si quis tamen C. Cæſarem legi vellet, non erraret omnino. Sed tempora non congruerent. Nã hic, qui frater fuit L. Cæſaris concionibus ſuis populum Romanum mouit, eiuſque nimia cum Sulpitio tribu. pleb. contentio cauſa fuit belli ciuilis Mariani, vt Pædianus memorię mandauit. hunc Cæſarem Cicero in Bruto ſcribit, ædilem curulẽ quotidie cõciones habuiſſe. c Et multo poſt.) Legendum, non multo poſt, nẽpe ſeptem annis. tot enim ſunt à Saturnino Tribuno

Glaucia Saturninus.

A buno ad Liuium Tribunum, id eſt, è Mario & Flacco Coſſ. ad Flaccum & Herenniũ Coſſ. d M. Druſus.) M. Liuius Druſus, de quo ante dixi, nobili genere, & ad dicendũ paratus, ſuperbiſsimus omniũ Romæ. qui cũ à ſenatu vocaret ſenatũ potius ad ſe venire iuſsit, & ſenatus paruit. Huius patrẽ ſenatus patronũ appellauit. e Bellũ deinde ſeruile.) In Sicilia bellũ ſeruile eſt excitatũ ante ſociale ab Euno Syro quodã, qui, ſe furore magnæ matris deũ correptũ ſimulauit. ſexaginta milia hominũ ſunt ab eo coacta, & prętores quatuor victi, caſtraq; ab eis capta. Perpéna fugitiuos tandé obſeſſos vicit. Paulo poſt Cleon Cilix alterũ bellũ ciuile in eadem inſula excitauit, ingentes conflatæ copiæ, & prætores ſicut antea victi, & caſtris exuti. bellum M. Aquilius cõfecit. in Italia bellum ſeruile à Spartacho & Chriſo motum, qui cum quatuor & ſeptuaginta gladiatoribus ex Ludo Lentuli, qui erat Capuæ, profugerunt, quibus ſe ingens ſeruorum manus adiunxit P. Varenum prætorem, & Claudium Pulchrum legatum, qui primi ipſis armati occurrere vicerunt, Deinde Chryſus cum ſuis copiis à Qu. Vario prætore cæſus eſt. Sparthachus, qui ſuperfuit, cum conſule Lentulo primum, deinde cum L. Gellio, & Q. Ario prætore: poſt cum Caſsio Proconſule, & Gn. Manlio prætore proſpere conflixit, ad poſtremum M. Craſſus pretor ipſum ſuperauit. exercitumq́; eius deleuit. f Quanta etiam & c. latrocinia. Cilices piratæ mare infeſtum cum redderent, miſſus eſt aduerſus eos P. Seruilius procõſul, qui Iſauros, & aliquot alias eorum vrbes expugnauit: quo digreſſo, ipſi validiores inſurrexerunt, & ad Caietam vſque Miſſenũ & Hoſtiam cum magno Romanorũ terrore & dedecore prædabũdi peruenere. Gn. Pompeius lege Gabinia imperator aduerſus eos creatus, toto mari intra quadraginta dies expulit. Liuius libro nonageſimonono, & Cicero pro lege Manilia. L. Florus, & alij.

M. Druſus. *Bellum ſeruile.* *Bellũ Piraticum.*

De bello ciuili, Mariano atque Syllano. *Caput XXVII.*

CVm vero Marius ciuili ſanguine iam cruentus, multis aduerſarum ſibi partium peremB ptis, victus vrbe profugiſſet, vix paululum reſpirãte ciuitate, vt verbis Tullianis vtar,[a] ſuperauit poſtea Cinna cum Mario. Tum vero clariſsimis viris interfectis, lumina ciuitatis extincta ſunt. Vltus eſt huius[b] victoriæ crudelitatem poſtea Sylla: nec dici quidem opus eſt, quanta deminutione ciuium, & quanta calamitate reipublicæ. De hac enim vindicta quæ perniciosior fuit, quàm ſi ſcelera quæ puniebantur, impunita relinquerentur, ait & Lucanus:[c]

Exceſsit medicina modum, nimiúmque ſecuta eſt,
Quà morbi duxere manus: periere nocentes.
Sed cum iam ſoli poſſent ſupereſſe nocentes,
Tunc data libertas odiis, reſolutáque legum
Frænis ira ruit.

Illo bello Mariano atque Syllano, exceptis his qui foris in acie ceciderunt, in ipſa quoque vrbe cadaueribus vici, plateæ, fora, theatra, templa completa ſunt: vt difficile iudicaretur quando victores plus funerum ediderint, vtrum prius vt vincerẽt, an poſtea quia viciſſent. Quum primùm victoria Mariana, quãdo de exilio ſe ipſe reſti-
C tuit, exceptis paſsim quaqua verſum cædibus factis, caput Octauij conſulis poneretur in roſtris: Cæſar & Fimbria[d] in domibus trucidarẽtur ſuis: duo Craſsi[e] pater & filius in conſpectu mutuo mactarentur: Bebius[f] & Numitorius vnco tracti ſparſis viſceribus interirẽt: Catulus hauſto veneno[g] ſe manibus inimicorũ ſubtraheret: Merula flamẽ Dialis[h] præciſis venis Ioui etiam ſuo ſanguine litaret. In ipſius autẽ Marij oculis continuo feriebantur, quibus ſalutantibus[i] dexteram porrigere noluiſſet.

a VT verbis Tullianis vtar.) Hæc quæ ſequuntur. Superauit poſtea Cinna cum Mario. Tum vero clariſsimis viris interfectis lumina ciuitatis extincta ſunt. Verba ſunt Ciceronis tertia inuectiua in Catili. Quos interfecerint Cinna & Marius nos prolixe in tertia Syllana perſecuti ſumus: hi fuere duo fratres C. & L. Iulij Cæſares, Atilius Seranus, P. Lentulus. L. Craſſus, M. Antoni[9] orator, G. Octauius, L. Cornelius, Merula flamen Dialis, Cos. L. Catulus, C. Ancarius, M. Bebius, Numitorius, Sex Licinius. b Vltus eſt huius.) Verba ſunt adhuc Ciceronis eodem loco.

Interfecti à Mario & Cinna.

c Ait & Lucanus.) Libro ſecundo:
Sylla quoque immenſis acceſsit cladibus vltor
Ille quod exiguum reſtabat ſanguinis vrbi,
Hauſit. dũmque nimis iam putrida membra recidit,
Exceſsit medicina modum, nimiũmque ſecuta eſt,
Quà morbi duxere manus.

d Fimbria.) Fuit C. quidem Fimbria, quem Velleius Flauium nominat. D Hic partiũ fuit Marianarum, qui Troiam deleuit. Fuit alter C. Fimbria ſed Licinius, qui vixit cum Gracchis, peruenitq́; ad bella ciuilia, in quibus eſt occiſus intra penates ſuę domus: quemadmodũ & Cęſar, author Florus. Huius Fimbrię meminit in claris oratoribus Cicero. quẽ ego puto fuiſſe illum, qui iudex in contentione de viro bono pronunciare noluit. Cuius rei author eſt Cicero in iij. Offi. & Vale. li. vij. e Duo Craſſi.) Filius ab equitibus Fimbriæ ſatellitis Cinnæ eſt occiſus. Pater ne in poteſtatẽ hoſtium veniret, manum ſibi intulit. f Bebius. Hic ferarũ ritu inter manus carnificum, ſine ferro diſcerptus eſt.

C. Fimbria Licinius. *Bebius.*

Lucanus libro ſecundo:
Vix te ſparſum per viſcera Bebi
Innumeras inter carpentis membra coronæ
Diſcerpſiſſe manus.

g Catulus hauſto veneno.) L. Luctatius Catulus Collega fuerat Marij in quarto eius conſulatu bello Cymbrico, amboque de Cymbris triũpharũt. Pro hoc quum apud Marium totus ſenatus ſupplex deprecaretur, Marius nihil aliud quàm moriendum eſſe reſpondit. Itaque Catulus vbi hoc Marium dixiſſe reſciuiſſet, accenſis carbonibus ſe ſuffocauit. Dubium an hauſtis prunis, vt Portia Bruti cõiunx: an fumo in cubiculo vndique occluſo, & recens gypſo incruſtato. Nã ea res letalis eſt, niſi certa remedia adhibeantur. Sunt qui hauſiſſe illum venenum putant, vt hic Auguſti. h Merula flamen Dialis.) Hic ſibi in cella Iouis venas præcidit. i Quibus ſalutantibus.) Illud erat ſignum, quod Marius militibus dederat.

Luctatius Catulus.

Qualis fuerit Syllana victoria vindex Marianæ crudelitatis. *Caput XXVIII.*

SYllana vero victoria ſecuta huius videlicet vindex crudelitatis, poſt tantum ſanguinẽ ciuium quo fuſo cõparata fuerat, finito iam bello inimicitiis viuẽtibus crudeli[a] in pace graſſata eſt. E
Iam etiam poſt Marij maioris priſtinas ac recentiſsimas cædes additę fuerãt aliæ grauiores à Mario iuuene[a] atq; Carbone earundẽ partium Marianarũ. Qui Sylla imminente nõ ſolum victoriã, verum etiam ipſam deſperãtes ſalutem, cuncta ſuis alieniſq; cædibus impleuerũt. Nam præter ſtragẽ late per diuerſa diffuſam, obſeſſo etiã ſenatu, de ipſa curia tanquã de carcere producebãtur ad gladium. Mutius Scęuola[b] pontifex, quoniã nihil apud Romanos tẽplo Veſtæ ſanctius habebatur, aram ipſam amplexus, occiſus eſt: ignemq; illum[c] qui perpetua cura virginum ſemper ardebat, ſuo penè ſanguine extinxit. Vrbem deinde Sylla victor intrauit, qui in villa publica,[d] non iam bello, ſed ipſa pace ſęuiente ſeptẽ milia peditũ* vndecunq; inermia, nõ pugnando, ſed iubendo proſtrauerat. In vrbe autẽ tota quẽ vellet Syllanus quiſq; feriebat. Vnde tot funera numerari omnino non poterant, donec Syllæ[e] ſuggereretur ſinẽdos eſſe aliquos viuere, vt eſſet quibus poſſent imperare qui vicerãt. Tunc iam cohibita quæ hac atq; hac paſsim furibunda ferebatur licẽtia iugulandi, tabula[f] illa cũ magna gratulatione propo F ſita eſt, quę hominũ ex vtroq; ordine ſplendido, equeſtri ſcilicet atq; ſenatorio, occidendorũ ac proſcribẽdorum duo milia cõtinebat: cõtriſtabat numerus, ſed cõſolabatur modus. Nec quia tot cadebãt, tantum erat mœroris, quantũ lætitiæ, quia cęteri nõ timebant. Sed in quibuſdã eorum, qui mori iuſsi erant, etiã licet ipſa crudelis cæterorũ ſecuritas, genera mortiũ exquiſita cõgemuit. Quendam enim ſine ferro[g] laniantiũ manus diripuerunt: immanius homines hominẽ viuum, q̃ beſtiæ ſolent diſcerpere cadauer abiectũ. Alius oculis[h] effoſsis & particulatim mẽbris amputatis in tãtis cruciatibus diu viuere, vel potius diu mori coactus eſt. Subuaſtatæ* ſunt etiam tanquam villę quędã nobiles ciuitates. Vna vero velut vnus reus occidi* iuberetur, ſic tota iuſſa eſt ciuitas trucidari. Hæc facta ſunt in pace poſt bellũ, nõ vt acceleraretur obtinenda victoria, ſed ne contemneretur obtenta. Pax cũ bello de crudelitate certauit & vicit. Illud enim proſtrauit armatos, iſta nudatos. Bellum erat vt qui feriebatur, ſi poſſet, feriret: pax autem non vt qui euaſerat, viueret, ſed vt moriens non repugnaret.

** aliàs, deditorum.* ** Subhaſtatæ.* ** aliàs, duci.*

G a A Mario iuuene.) Hic fuit Marij ſenioris filius, qui conſul cum Gn. Carbone fuit ante annos viginti quinque per vim factus: qui vna ſignificatione literarum Damaſippum prætorem ſatellitem ſuum iuſsit quicquid erat in vrbe patritiorum interficere, bonúſque & diligens ſatelles iuſſa domini ſedulo executus eſt. nam ſpecie conſulandi contracto ſenatu patritios omnes interemit. b Mutius Scæuola.) Liuius libro octogeſimo ſeptimo, Lucanus vero libro ſecúdo, à Mario ſeniore videtur ſcribere Scæuolam interfectum. hiſtorici à Mario iuuene tradunt.

Marij filius.

Scæuola.

c Ignémque illum.) Imitatio Lucani.

Ante ipſum penetrale deæ, ſempérque calentes
Mactauere focos: paruum ſed feſſa ſenectus
Sanguinis effudit iugulo, flammíſque pepercit.

d Qui in villa publica.) Apud Liuium & florum eſt, in via publica. & Liuius octo millia ponit. Apud authoré libelli de viris illuſtribus eſt, in villa publica. & numerus eſt nouem milliú. e docet Syllę.) Hoc Syllę à Q. Catulo dictum putant Eutropius, & Oroſius. Alij à C Metello iuuene ſtricto affinitate, & ex calore ætatis audaci. Sunt qui, vt Plutarchus refert, è Fuſidio aſſentatore Syllæ. Idem Florus. etſi apud Plutarchú Offidius pro Fuſidio legatur: ſed mendæ eiuſmodi apud illum authoré vel ipſius, vel interpretum, vel librariorum culpa ſane nó paucę. Apud Florú & oroſium Furſidius, Huius Fuſidij meminit Saluſt. in ora. Lepidi Cóſulis. f Tabula.) Tabula proſcriptionis, vt certus numerus occidendorú deſignaretur, vt ſciret quiſque victurúſne an moriturus eſſet. Proſcriptos licebat occidere. eorú bona diuidebantur, pars ſedebat Syllæ, pars percuſſori. Filij priuati hæreditate etiá petere honores lege Syllæ prohibebátur. Tunc primum tabula proſcriptionis eſt Romæ viſa. g Quédam enim ſine ferro Bebiú.) Hic fuit Bebius Marianus alter, de quo modò diximus, fuit Syllanus. Eodé genere fati ambo perierunt. Ná Syllani vt ſe de Marianis eadé ratione crudelitatis, qua illi vſi fuerant, vindicarét: idem Mariano Bebio fecerunt, quod ſuo erat factum à Marianis. vtriuſq; Bebij meminit Florus. h Alius oculis.) M. Marius Gratidianus C. Marij propinquus. Hanc crudelitatem exercuit. L. Catilina ad buſtú L. Catuli in Mario homine gratioſiſsimo, qui Tribun[9] plebis & bis prętor fuerat: vt Q. Cicero in Parænesi ad fratrem M. ſcribit. Primú enim brachia illi & crura fregit, aures deinde, linguam & naſum præſecuit, oculos defodit, poſtremo capite truncauit. i Subhaſtatę ſunt etiam.) In codice Laurini legitur, ſubhaſtatæ. haud dubie congruentius hiſtoriæ. Florus, Municipia Italiæ ſplendidiſsima ſub haſta venierunt, Spoletú, Interamna, Pręneſte, Fluentia. Nam Sulmonem vetus oppidum ſocium atque amicum, facinus indignum, nondú expugnatú, vt obſides iure belli & modo morte dánati duci iubentur. Sic damnatam ciuitaté iuſsit Sylla deleri. Hæc apud Florum lib. iij. Liuius lib. lxxxviij. Pręneſtinos omnes inermes iuſſos eſſe à Sylla interimi ſcribit. Porrò ſubhaſtare vocabulum fuit ætatis Auguſtini, quo vtuntur Cæſares illorum temporum Theodoſius & Arcadius. C. de reſcind. venditione.

Bebij diſcerpti.

H

Marij Gratidiani mors.

Subhaſtare.

De comparatione Gothicæ irruptionis cum eis cladibus, quas Romani vel à Gallis, vel à bellorum ciuilium authoribus acceperunt. *Caput XXIX.*

QVæ rabies exterarum gentiú, quę ſæuitia Barbarorum, huic de ciuibus victoriæ ciuium cóparari poteſt? Quid Roma funeſtius, tetrius, amariuſq; vidit? Vtrum olim Galloru, & paulo ante Gothorú irruptionem, an Marij & Syllæ, aliorumq; in eorum partibus virorum clariſsimorum, tanquá ſuorum luminum in ſua membra ferocitaté? Galli quidem trucidauerunt ſenatum, quicquid eius in vrbe tota, præter arcem Capitolinam, quæ ſola vtcunq; defenſa eſt, reperire potuerút. Sed in illo colle cóſtitutis, auro vitam ſalté vendiderút: quam & ſi ipſi ferro rapere non poſſent, poſſent tamen obſidione conſumere. Gothi verò tá multis ſenatoribus pepercerunt, vt magis mirum ſit, quod aliquos peremerunt. At vero Sylla[a] viuo adhuc Mario, ipſum Capitoliú quod à Gallis tutú fuit ad decernendas cædes victor inſedit. Et cum fuga Marius eſſet lapſus ferocior cruentiorq; rediturus, iſte in Capitolio per ſenatus etiam conſultum, tam multos vita rebuſq; priuauit. Marianis auté partibus Sylla abſente quid ſanctum cui parcerent fuit, quádo Mutio ciui, ſenatori, pótifici, aram ipſam vbi erát, vt aiunt, facta Romana miſeris ambienti amplexibus nó pepercerunt? Syllana porro tabula[b] illa poſtrema, vt omittamus alias innumerabiles mortes, plures iugulauit ſenatores, quàm Gothi vel expoliare potuerunt.

I

a At vero Sylla.) In prima victoria de Mario quum per ſenatus cóſultú Sulpitiú, Marios, & alios inimicos ſuos hoſtes Reip. curauit declarari. b Syllana porrò tabula.) Plutarchus in Sylla, ter eum intra paucos dies proſcriptionum diuerſas tabulas propoſuiſſe ſcribit.

K

De connexione bellorum, quæ aduentum Chriſti plurima & grauiſſima præceſſerunt. *Caput XXX.*

QVa igitur fronte, quo corde, qua impudentia, qua inſipientia, vel potius amentia, illa vel diis ſuis nó imputant, & hæc noſtro imputát Chriſto? Crudelia bella ciuilia omnibus bellis hoſtilibus, authoribus etiá eorum fatétibus amariora: quibus illa Reſpublica nec afflicta, ſed perdita omnino iudicata eſt, longe ante aduétum Chriſti exorta ſunt, & ſceleratorum cócatenatione cauſarum à bello Mariano atq; Syllano, ad bella Sertorij[a] & Catilinæ:[b] quorum à Sylla fuerat ille proſcriptus, ille nutritus: inde ad Lepidi & Catuli[c] bellum, quorú alter geſta Syllana reſcindere, alter defendere cupiebat: inde ad Pompeij & Cæſaris,[d] quorú Pópeius ſectator Syllæ fuerat, eiuſq; potentiá vel æquauerat, vel iam etiá ſuperauerat. Cæſar auté Pompeij[e] potentiam non ferebat: ſed quia nó habebat, quam tamen illo victo interfectoq; tranſcendit. Hinc ad alium Cæſarem,[f] qui pòſt Auguſtus appellatus eſt, peruenerunt, quo imperáte natus eſt Chriſtus. Nam & ipſe Auguſtus cum multis geſsit bella ciuilia: & in eis etiá multi clariſsimi[g] viri perierunt: inter quos & Cicero diſertus ille artifex[h] regendæ Reipublicæ. Pópeij quippe victoré Caium Cæſarem,[i] qui victoriá ciuilem cleméter exercuit, ſuiſq; aduerſariis vitá dignitatemq; donauit: tanquá regni appetitorem, quorundá nobilium coniuratio ſenatorú velut pro Reipublicæ libertate in ipſa curia trucidauit. Huius deinde potentiá,[k] multú moribus diſpar, vitiis omnibus inquinat[9] atq; corruptus, affectare videbatur Antonius, cui vehementer pro eadé illa velut patriæ libertate. Cic. reſiſtebat. Tunc emerſerat[l] mirabilis indolis adoleſcens ille alius Cæſar, illius Caij Cæſaris filius adoptiuus: qui, vt dixi, poſtea appellatus eſt Auguſtus. Huic adoleſcéti Cęſari, vt eius potentia contra Antoniú nutriretur, Cicero fauebat: ſperás eum, depulſa & oppreſſa Antonij dominatione, inſtauraturú Reipublicæ libertatem, vſqueadeo cæcus[m] atq; improuidus futurorú, vt ille ipſe iuuenis, cuius dignitaté ac poteſtatem fouebat, & eundé Ciceroné occidendum Antonio quadam quaſi cócordiæ pactione permitteret, & ipſam libertatem Reipublicæ, pro qua multum ille clamauerat, ditioni propriæ ſubiugaret.

L

M

a Ad bella Sertorij.) Q. Sertorius Marcinius, Marianis rebus per ignauiam ducum ruentibus cum exercitu, quem ductabat, per loca aſpera ac difficilia in Hiſpaniam ſe recepit, vbi bellú aduerſus duces Syllanos ſtrenue geſsit. Ad vltimum fractus à Pompeio Magno proditione ſuorum M. Perpennæ, Antonij & aliorum cœnans confoſſus eſt: magnus dux, & cuilibet veterum, ſi materia melior clariórque adfuiſſet, comparandus. b Et Catilinæ.) Catilina partium fuit Syllanorum, quo vſus eſt Sylla in multis occidendis carnifice. Hic poſtea cum pleriſque patritiis coniurauit aduerſus patriam. à Cicerone & C Antonio Coſſ. oppreſſus eſt. c Inde ad Lepidi & Catuli.) M. Aemilio Lepido, Q. Luctatio Catulo Coſſ. Sylla deceſsit, ſepultuſq; eſt in cápo Martio. In eius funere de componenda Republica, & actis Syllæ reſcindendis, inter duos conſules, vſque ad iurgia eſt progreſſum. inde Lepido volénte vt proſcripti à Sylla redducerentur, eiſq; ſua redderétur bona. Catulus có tradicebat cum ſenatu: non quòd iniquum hoc eſſet, ſed quòd videbát initium eſſe tumultus, qui nullo tempore eſſet futurus grauior, quá túc quú afflicta Reſpublica recreari & reſpirare videretur. ita ex diſſentione ad arma ventú eſt. Gn. Pompeius & Q. Catulus armato exercitu cú Lepido cóſeruerunt manus, eumq; leui prelio ſuperatum copiis omnibus exuerunt, reditumq; eſt in vrbem ſine tumultu, & iis quæ bellú ſequi ſolent. Victoria fuit moderatiſsima, armaq; ſtatim poſita. d Inde ad Pópeij & Cęſaris.) Gn. Pompeius Magnus Gn. Pópeij Strabonis filius, Syllæ ex Aſia venienti cum tribus legionibus, quas in agro Piceno collegerat, occurrit: magnoque vſui & momèto ad victoriá Syllę fuit. idcirco eum Sylla inter præcipuos habere amicos, illi res maximas cómendare, reliquias belli ciuilis in Sicilia, Africa, Italia, & Hiſpania confecit. Triumphauit bis eques Romanus, antequàm eſſet ſenator. Piratas ingenti fœlicitate & celeritate domuit. Mithridatem & totum Orientem vicit, de quis gentibus tertium triumphum duxit ſpecioſiſſimum, maximáſque opes eſt nactus, & ſummam in Republica authoritatem, po-

Sertorius.

Catilina.

Lepidus.

Catulus.

G. Pompeius.

A tem, potentiámque, ſed ciuilem: quæ omnia fuſius in Pompeio fugiente perſecutus ſum. Ad extremum bellum ciuile à Cæſare motum geſsit pro Republica, in quo victus ad opes Ptolemęi pueri pupilli ſui cõfugit, in cuius regno à miniſtris regis occiſus eſt, vt victori Cęſari gratificarētur e Cęſar autē Pompeij.) C. Iulius Cæſar, Lucij filius fuit, cuius amita Iulia C. Mario nupſit. huic cõſuli ſenatus opera Pompeij Galliam prouinciam in quiquenniū decreuit: quo tranſacto, alterum quiquenniū eſt ei additum, authoribus Pompeio & Craſſo conſulibus: quo decennio totam Galliam Cæſar ſubegit: quumq; Pompeium plus in republica poſſe indignaretur, nactus alias cauſas belli arma in patriam induit.

Iulius Cæſar.

Lucanus in primo:

Nec quenquam iam ferre poteſt, Cæſar ve priorem,

Põpeiuſve parem. Suetonius in Cæſare caput ſcribit de cauſis belli ciuilis Pompeiani. verum Põpeio mortuo dictaturam perpetuā Cęſar inuaſit: omniaq; in republica arbitratu ſuo diſpoſuit regio more. De hoc ciuili bello ſcripſere Cæſar ipſe in cõmentariis. Plutarchus in vitis diuerſorum, Appianus in bellis ciuilibus, L. Florus, Oroſius, Eutropius, & Cicero multis locis & explicatius. quippe qui bello interfuit. nõ poſtrema & ipſe pars. f Hinc ad alium Cæſarem.) C. Octauius filius fuit Gn. Octauij prætorij viri & Actiæ. Actia filia Actij Balbi & Iuliæ Cæſaris ſororis. Hunc C. Octauium Cæſar hæredem poſteriore teſtamēto ſcripſit ex dodrante, vt Suetonius narrat, quē & ferre nomē iuſsit. Ad eum poſt Cæſarem interfectum multi veterani propter nomē auunculi conuenere, quibus, Cicerone authore, partes ſenatus cõtra M. Antoniū defendit adhuc adoleſcens: quem & vicit, & cõpulit in Galliam vlteriorem ad M. Lepidum fugere: cum quo rediens, triumuiratū ex fœdere cõſtauit; hoc eſt, internecionē Reipub. Triūuiri fuerunt M. Antonius, M. Lepidus, C. Octauius Cæſar. Inter conuenta erat, vt M. Antonius fineret auunculum ſuum Sex. Iulium Cæſarem proſcribi: M. Lepidus, fratrē ſuum Lucium: Octauius, Ciceronem, quē patris colebat loco. Idq; poſtula-

C. Octauius.

Triumuiratus.

B tū eſt ab Antonio, quod orationibus illius hoſtis eſſet à ſenatu iudicatus. Ex illis tribus præcipuis viris ſolus Cicero ab Antonij ſatellitibus eſt occiſus, alij euaſerunt. Bellauit deinde Octauius, cū Caſsio & Bruto adiuuante Collega M. Antonio, illóſque opera Antonij in Philippicis campis vicit: deinde cum L. Antonio. iij. viri fratre, quem ad deditionē Peruſiæ compulit. Hinc cum Sex. pompeio, Magni filio, quem priuauit claſſa, cum M. Lepido iij. viro, quē & triumuiratu exuit. Poſtremò cum M. Antonio iij. viro ad Actium, quem & vicit, ſolúſque ſuperfuit imperator populi Rom. ciuilibus omnibus confectis bellis, Auguſtúſque à Valerio Meſſala oratore nomine ſenatus & populi Romani ſalutatus eſt. Imperij huius anno xliiij. à condita Roma D. ccl j. ſeſta vndique terra mariſque parta pace, quietis tranquilliſque vniuerſo humano genere rebus, in Bethleem Iudę natus eſt Ieſus Chriſtus, naturę princeps, & cõditor, rex regum, & dominus dominantium. g Multi clariſsimi.) Triūuiri longe plures omnis ſexus & ordinis proſcripſerūt, quàm Sylla. hos tres Iuuenalis Satyrico naſo Syllæ diſcipulos appellat, magiſtrumque proſcribendi arte viciſſe ſignificat. h Et Cicero diſertus ille artifex.) Tres & ſexaginta natus annos interiit, vt Liuius & Aufidius Baſſus cõputant. De cuius morte ſi quis variorum videre ſententias deſiderat, habet apud Senecam libro primo ſuaſoriarum. Diſertum artificem appellat Auguſtinus, quòd lingua velut clauo nauem Reipublicæ moderaretur, & ageret, quò vellet. Vnde & ille verſiculus ab eo ſuorum factorū conſcio vſurpatus: qui inimicos male momordit: Cedant arma togę, cõcedat laurea linguæ. Plinius ſenior eū ſalutans: Salue, inquit, primus in toga triumphum, linguęque lauream merite. i C. Cæſarem.) M. & D. Brutus, C. Caſsius, & alij ad lx. ſenatores in eum cõſpirauerūt ac Idibus Martiis in curia Pompeiana pugionibus cõfoderunt. k Huius deinde po-

Ciceronis mors.

C tentiam.) Conſul tunc erat M. Antonius cū P. Cornelio Dolabella. Antonius exercitibus occupatis ſummum in Repub. imperium & dominatum affectabat, quem repulit primum ſuis orationibus Cicero, deinde triumuir eſt factus, vt dixi. Hiſtoriam belli Antoniani nemo hiſtoricus melius poteſt perſequi, quàm Cicero in Philippicis fecit. l Tunc emerſerat.) Cicero authoritate & eloquentia ſua Cæſarem Octauiū adoleſcentem, Hircium & Panſam cõſules in Antoniū armauit. m Vſqueadeo cæcus.) Satis erat Cicero à M. Bruto admonitus, ne omnium potētiam Octauij aleret, néve quo plus æquo pueſili fideret ingenio, quàlibet bono: poſſe imodica fortuna mutari, & inſoleſcere. Grauiſsimę duę epiſtolæ Bruti, altera ad Ciceronem ipſum, altera ad Atticum de ea ipſa re adhuc extant, quæ plane virile illud & prudentiæ plenum M. Bruti pectus indicant, & fere aperiunt. Tameſi Ciceronem non adeo ſtupidū crediderim, quin vt alia permulta occultaret, ita & hoc animo & cogitatione prævideri. Quod & ſignificauit ſæpenumero amicis verbo illo totics ab ipſo vſurpato Cæſarem Octauium laudandum, ornandum, tollendum. Cuius meminit Velleius. & D. Brutus in quadam epiſtola ad Ciceronem.

C. Cæſar.

M. Antonius.

Brutus.

Quod impudenter præſentia incommoda Chriſto imputent, qui deos colere non ſinuntur, cum tantæ clades eo tempore quo colebantur extiterint. Caput XXXI.

DEos ſuos accuſent de tantis malis, qui noſtro Chriſto ingrati ſunt de tãtis bonis. Certe quando illa mala fiebant, calebant aræ numinum Sabæo[a] thure certiſq; recentibus halabant: clarebant ſacerdotia, phana renidebant, ſacrificabatur, ludebatur, furebatur in templis, quando paſsim tantus ciuiū ſanguis à ciuibus: non modo in cæteris locis, verū inter ipſa quoq; deorum altaria fundebatur. Non elegit templum,[b] quo confugeret Tullius: quia fruſtra elegerat Mutius. Hi vero qui multo indignius inſultant Chriſtianis temporibus, aut ad loca Chriſto dicatiſsima confugerunt, aut illuc eos vt viuerent etiam ipſi Barbari deduxerunt. Illud ſcio, & hoc mecū quiſquis ſine ſtudio partium iudicat, facillime agnoſcit: vt omittam cætera, quæ multa cõmemoraui, & alia multo plura, quę commemorare longum putaui, ſi humanum genus ante bella Punica reciperet Chriſtianam diſciplinam, & conſequeretur rerum tanta vaſtatio, quanta illis bellis Europam Africamq; contriuit: nullus talium, quales nunc patimur, niſi Chriſtianæ religioni illa mala tribueret. Multo antem minus eorum voces tolerarentur, quantū attinet ad Romanos, ſi Chriſtianæ religionis receptionem & diffamationem, vel irruptio illa Gallorum, vel Tiberini fluminis, igniumq; illa depopulatio, vel quod cuncta mala præcedit, bella illa ciuilia ſequerentur. Mala etiam alia, quæ vſqueadeo incredibilia acciderunt, vt inter prodigia numerarentur, ſi Chriſtianis temporibus accidiſſent, quibus ea niſi Chriſtianis hominibus tãquam crimina obiicerent? Omitto quippe illa, quæ magis fuerunt mira quàm noxia, boues locutos:[c] infantes nõdum natos de vteris matrum quædam verba clamaſſe: volaſſe ſerpētes,[d] fœminas & gallinas, & homines[e] in maſculinum ſexum fuiſſe conuerſas: & cætera huiuſmodi quæ in eorum libris, non fabuloſis, ſed hiſtoricis ſeu vera ſeu falſa ſint, non inferunt hominibus perniciem, ſed ſtuporem. Sed & cum pluit terra,[f] cum pluit creta,[g] cum pluit lapides,[h] * nõ vt grando appellari ſolet hoc nomine, ſed omnino vel terrę[i] vel cretæ, vel lapidum pluuia. Hæc profecto etiā grauiter lædere potuerunt. Legimus apud eos Aetneis ignibus[k] ab ipſo montis vertice vſque ad littus proximum decurrentibus ita ferbuiſſe mare, vt rupes exurerentur, vt piſces nauium ſoluerentur. hoc vtiq; non leuiter noxiū fuit, quanuis incredibiliter mirum. Eodē rurſus æſtu[l] ignium tanta vi fauillæ ſcripſerunt oppletā eſſe Siciliam, vt Catinēſis vrbis[m] tecta obrupta & oppreſſa diruerent. Qua calamitate permoti, miſericorditer eiuſdem anni[n] tributum ei relaxauere Romani. Locuſtarū etiam in Africa[o] multitudinem prodigij ſimilem fuiſſe, cum iam eſſet populi Romani prouincia, literis mandauerunt: conſumptis enim fructibus foliiſq; lignorum, ingenti atq; inæſtimabili nube in mare dicūt eſſe deiectam. Qua mortua redditáque littoribus, atque hinc aëre corrupto, tantam ortam peſtilentiam dicunt, vt in ſolo regno Maſiniſſæ[p] octingenta hominum milia[q] periſſe referantur, & multo amplius in terris[r] littoribus proximis: tunc Vticę ex triginta milibus virorum * [ſ] quę ibi erant, decem remanſiſſe confirmant. Talis itaque vanitas qualem patimur, eiq; reſpondere compellimur: quid horum non Chriſtianæ religioni tribueret, ſi temporibus Chriſtianis videret? Et tamen diis ſuis iſta non tribuunt: quorum ideo cultum[t] requirunt, ne iſta vel minora patiantur, cum ea maiora pertulerint à quibus antea colebantur.

D

E

** al. pluit lapidibus, & mox ſic ſed omnino lapidibus.*

F

** aliàs, iuniorum.*

SAbæo.) Sabæi populi ſunt iuxta Syriam & Arabiā, apud quos naſcitur thus. Virgilius:

India mittit ebur, molles ſua thura Sabæi.

Seruius Sabæos nominatos ait à [illegible], quod eſt colere. quia thure, quod apud eos naſcitur, deos placamus. b Nō elegit templum.) Obiit in Formiano ſuo, quum tētata nauigatione trans mare ad Brutum tempeſtate repulſus eſſet. c Boues locutos.) Frequentiſsime in prodigiis apud hiſtoricos, vt bello Punico ſecundo Q. & Fabio maximo quartū, & M. Marcello iij. Coſſ. quo eodem anno Spoleti ex muliere vir eſt factus,

a Sabæi.

Boues locuti.

G factus,& Marcciæ infans in vtero iò triumphe clamauit. Author Liuius lib.xxiiij. Locuta eſt & bos bello Antiocheno: Roma caue tibi. & bello ciuili Antoniano, bos vrgenti ſe in opere dixit, non defuturum frumentum, ſed homines qui illud ederent, & aliàs ſæpiſsime. d Volaſſe ſerpentes.) In Lybiæ ſolitudinibus ſerpentes ſunt plurimæ volucres, quæ Africo vento in agrum Aegyptium cum magna indigenarum pernicie ſe effundunt. Idcirco Cicero Ibem ab illis cultum hominibus ſcribit, quòd hoc animal eam peſtem ab Aegypto auertat. Idem Herodot⁹ in Euterpe. e Fœminas & gallinas & homines.) Sexus mutatos, ex fœminis hominibus viros factos, ex gallinis gallos gallinaceos. Mendum nullum eſt in ſcriptura, admoneo, quandoquidem vim côiunctionis noſter interpres parum intelligens, parum rectè ſic legi putat: Fœminas, & gallinas, & homines: tum etiam quod fœminam ad alia non poſſe animalia pertinere exiſtimat, quàm ad homines: & homines eſſe tantummodo virilis ſexus: ideo ſic explicat, fœminas conuerſas in homines. id eſt, in viros, inquit. En quales homines venerabatur ſeculum prius qui nam ſumebant ſibi veteres authores enarrandos, quum nondũ ſcirent homines etiam ad mulieres pertinere, & fœminas de brutis quoque animalibus dici. Et miramur tam corruptas nos artes omnes à patribus accepiſſe. Miremur potius quũ tale hominũ genus in illas inuaſerit, non aliquas omnino accepiſſe. Porrò hanc ſexus mutationem Plinius libro ſeptimo, non eſſe fabuloſam dicit & aliquot teſtimonia affert, ſuámque fidem interponit, quod teſtificari ſe quę viderit, aiat. Et profectò conſideranti mihi rationem ſexuum, difficile videtur ex mare fieri fœminam. Contra fieri, non item. nam retrahere naturam virile membrum intrinſecus, facereque ex eo locos femineos difficillimum eſt: expellere vero locos foras, penſíque in modum defformare, & ſi rarum, fieri tamen poteſt facilius quàm credatur. f Sed & quum pluit terra.) Terra pluiſſe, idque nõ ſemel aut iterum rerũ ſcriptores tradunt. Liuius & Iulius Obſequens, & alij. g Quum pluit creta.) Obſequens in prodigiis. Q. Metello, Tullio Didio Coſſ. creta candida pluit. h Quum pluit lapides.) Neque hoc rarum. Primùm poſt conditam Romam Tullo Hoſtilio rege

H cõtigit, quod vix credibile videbatur: poſtea toties, vt nulli mirum iam eſſet, ocioſum ſit in re creberrima exẽpla afferre. i Sed omnino vel terræ.) Antiqui libri ſic habent: Sed omnino lapidibus hæc profectò &c. k Aetneis ignibus.) Aetna mõs eſt in Sicilia Vulcano ſacer, qui per noctem flammas euomit per hiatum ſtadiorum xx. quem craterem vocant: quos duos eſſe vult Solinus in Polyhiſtore, dictus ſic vel ab Aetna filio Briarei Cyclopis, vel ab Aetna dea filia Cœli & Terrę, quam alij Thaliam vocant, quemadmodum Seruius dicit. Hunc montem Virgilius deſcripſit longo carmine. Ouidio ſunt qui attribuant. Seneca Ouidium à deſcribendo Aetna deterritum refert, quod illum à Virgilio iam ſciret cantatum. Cornelij Seueri putat eſſe nonnulli. Exundat ſæpe incendiis vicinis agris gentibusque noxiis. Sic Gn. Seruilio Cæpione, & C. Lælio Coſſ. Tun. Seruio Flacco & Q. Calpurnio Coſſ. hoc quod Auguſtinus hic narrat contigit M. Aemilio, L. Aurelio Coſſ. Obſequens: Aetna mons terræ motu ignes ſuper verticem late diffudit, & ad inſulam Liparas mare efferbuit, & quibuſdam adultis nauibus vapore plęroſque nauales exanimauit. Piſcium vim magnam exanimem diſperſit, quos Liparenſes auidius epulis appetentes contaminationis ventris conſumpti ſunt, ita vt noua peſtilentia vaſtarentur inſulæ. Hactenus verba ſunt Iulij. Accidit iſtud paulo ante ſeditionem C. Gracchi. Oroſius addit multos mortales incẽdio abſumptos, eos Catinęque eſſe deſertis ſuis quàm longiſsime aufugere. l Eodem rurſus æſtu.) Oroſius lib. v. cap. xij. m Catinenſis vrbis.) Alibi Catanenſis. idem eſt. illa enim ciuitas & Catina & Catana dicitur, etſi Catina ſit etiã in Hiſpania, & in Arcadia. Plinius lib. iij. Mons Aetna nocturnis mirus incendiis, Crater eius patet ambitu ſtadiorum xx. Fauilla Taurominum & Catanam vſque peruenit feruens. n Eiuſdem anni.) Oroſius decem annorum tributum à ſenatu eis remiſſum, eſt author. o Locuſtarum etiam in Africa.) Liuius lib. lx. Oroſius, Eutropius, Iulius Obſequens, contigit etiam

I ante ſeditionẽ C. Gracchi. P. Plautio Hipſæo. M. Fuluio Flacco Coſſ. p In ſolo regno Maſiniſſæ.) An potius Micipſæ filij eius. nam Maſiniſſa iam obierat. Sed dici poteſt Maſiniſſæ regnum, quòd illud ei pro maximis meritis populus Romanus dedit. q Octingenta hominum milia.) Sic Oroſius, qui & regnum Micipſæ nominat. Obſequens D.ccc. hominum milia in vniuerſum ſcribit tabo deceſsiſſe. Eutropius tametſi non bonus admodum computator, ſic inquit: Qua peſtilentia in Numidia D.cccc. milia hominum, circa Carthaginẽ vero cc. M. Romanorum vero militum, qui ibi ad præſidium erant xxx. M. extincta ſunt. eadem penè Oroſius, niſi quod pro nongentis octoginta ponit. r Multo amplius in terris.) Diuerſum ſcribunt hiſtorici quos legimus. niſi Auguſtinus alios authores ſit ſecutus, vel oratorio modo inflexerit hiſtoriam ad ſuam vtilitatem. Quod licere fieri Cicero perſona Attici docet in Bruto: & ab ipſo Cicerone nonnunquam eſſe factum, & nos interdum in eius orationibus deprehendimus, & Aſconius Pædianus annotauit. ſ Ex triginta milibus virorum.) Veteres libri habent, iuniorum, certe de militibus eſt intelligendum, qui Vticæ relicti erant præſidium Africæ. t Quorum ideo cultum.) Legendum, quorum ideo cultum requirunt ne illa vel minora.

Volantes ſerpentes. — *Fœminas e brutis.* — *Aetna mons.* — *Catina.*

F I N I S.

ELENCHVS K

CAPITVM LIB. IIII. DE Ciuitate Dei ad Marcellinum.

1 De his quæ primo volumine diſputata ſunt.
2 De his quæ libro ſecundo & tertio continentur.
3 An latitudo imperij, quæ non niſi bellis acquiritur, in bona habenda ſit, ſiue fœlicium, ſiue ſapientium.
4 Quàm ſimilia ſint latrociniis regna abſque iuſtitia.
5 De fugitiuis gladiatoribus, quorum potentia ſimilis fuerit regiæ dignitati.
6 De cupiditate Nini regis, qui vt latius dominaretur, primus intulit bella finitimis.
7 An regna terrena inter profectus ſuos atque defectus deorum vel iuuentur, vel deſerantur auxilio.
8 Quorum deorum præſidio putent Romani imperium ſuum auctum atque ſeruatum, cum ſingulis vix ſingularum rerum tuitionem committendam eſſe crediderint.
9 An imperij Romani amplitudo & diuturnitas Ioui fuerit adſcribenda, quem ſummum deum cultores ipſius opinantur.
10 Quas opiniones ſecuti ſint, qui diuerſos deos diuerſis mundi partibus præfecerunt. L
11 De multis diis, quos doctores Paganorum vnum eundémque Iouem eſſe defendunt.
12 De opinione eorum, qui deum animam mundi, & mundum corpus dei eſſe putauerunt.
13 De his qui ſola rationalia animantia partes eſſe vnius dei aſſerunt.
14 Augmenta regnorum Ioui incongrueter adſcribi, cum ſi, vt volunt, dea eſt Victoria, ipſa huic negocio ſola ſufficeret.
15 An congruat bonis latius velle regnare.
16 Quid fuerit quod Romani omnibus rebus & omnibus motibus deos ſingulos deputãtes, ædẽ Quietis extra portas eſſe voluerunt.
17 An ſi Iouis ſumma poteſtas eſt, etiam Victoria dea debuerit exiſtimari.
18 Fœlicitatem & Fortunam qui deas putant, qua ratione ſecernant.† († *aliàs, ſecernunt.*)
19 De fortuna muliebri.
20 De Virtute & Fide, quas Pagani templis & ſacris honorauerunt, prætermittentes alia bona, quæ ſimiliter colenda fuerunt, ſi rectè aliis diuinitas tribuebatur. M
21 Quod vnum non intelligẽtes deum, virtute ſaltem & fœlicitate debuerint eſſe contenti.
22 De ſcientia colendorum deorum, quam à ſe Varro gloriatur collatam eſſe Romanis.
23 De fœlicitate quam Romani multorum veneratores deorum diu nõ coluerunt honore diuino, cum pro omnibus ſola ſufficeret.
24 Qua ratione defendant Pagani, quod inter deos colant ipſa dona diuina.
25 De vno tantũ colendo deo, qui licet nomine ignoretur, tamen fœlicitatis dator eſſe ſentitur.
26 De ludis ſcenicis, quos ſibi dij celebrari à ſuis cultoribus exegerunt.
27 De tribus generibus deorum, de quibus Scæuola pontifex diſputauit.
28 An ad optinendum dilatandumq́; regnum profuerit Romanis cultus deorum.
29 De falſitate auſpicij, quo Romani regni fortitudo & ſtabi-

A & ſtabilitas viſa eſt indicari.

30 Qualia de diis gentium etiam cultores eorum ſe ſentire fateantur.

31 De opinionibus Varronis, qui reprobata perſuaſione populari licet ad notitiam veri dei non peruenerit, vnum tamen colendum eſſe cenſuerit.

32 Ob quam ſpeciē vtilitatis principes gentium apud ſubiectos ſibi populos falſas religiones voluerunt permanere.

33 Quod iudicio & poteſtate veri dei omniū regum atque regnorum ordinata ſint tempora.

34 De regno Iudæorum, quod ab vno & vero deo inſtitutum atque ſeruatum eſt, donec in vera religione manſerunt.

DIVI AVRELII AVGVSTINI de Ciuitate Dei ad Marcellinum. Liber quartus.

De his quæ primo volumine diſputata ſunt.
Caput I.

B DE Ciuitate Dei dicere exorſus, prius reſpondendum putaui eius inimicis, qui terrena gaudia cōſectantes, rebúſque fugacibus inhiantes, quicquid in eis triſte, miſericordia potius admonentis dei, quàm punientis ſeueritate patiuntur, religione increpitant Chriſtianæ, quæ vna eſt ſalubris & vera religio. Et quoniam cum ſit in eis etiā vulgus indoctū, velut doctorū authoritate in odium noſtrum grauius irritantur, exiſtimantibus imperitis, ea quæ ſuis temporibus inſolite acciderūt, per alia retro tempora accidere nō ſolere. Eorumq; opinionem, etiā iis qui eam falſam eſſe nouerunt, vt aduerſum nos iuſta murmura habere videantur, ſuæ ſcientiæ diſsimulatione firmantibus: de libris quos authores eorum ad cognoſcendam præteritorum temporū hiſtoriā memoriæ mandauerunt, longè aliter eſſe, quàm putant, demonſtrandum fuit: & ſimul docendum, deos falſos, quos vel palàm colebant, vel occulte adhuc colunt, eos eſſe immūdiſsimos ſpiritus, & maligniſsimos ac fallaciſſimos dæmones: vſqueadeo, vt aut veris, aut fictis etiam C ſuis tamen criminibus delectētur, quæ ſibi celebrari per ſua feſta voluerunt: vt à perpetrandis dānabilibus factis, humana reuocari nō poſsit infirmitas, dum ad hæc imitanda velut diuina præbetur authoritas. Hęc non ex noſtra coniectura probauimus, ſed partim ex recenti memoria (quia & ipſi vidimus talia ac talibus numinibus exhiberi) partim ex literis eorū, qui non tanquā in contumeliam, ſed tanquā in honorem deorum ſuorum iſta conſcripta poſteris reliquerunt: ita vt vir doctiſsimus apud eos Varro, & grauiſsimæ authoritatis, cum rerū humanarum atq; diuinarū diſpartitos faceret libros, alios humanis, alios diuinis pro ſua cuiuſque rei dignitate diſtribuens, non ſaltem in rebus humanis, ſed in rebus diuinis poneret ludos ſcenicos: cum vtique ſi tantummodo boni & honeſti homines in ciuitate eſſent, nec in rebus humanis ludi ſcenici eſſe debuiſſent. Quod profecto non authoritate ſua fecit, ſed quoniā eos Romæ natus & educatus in diuinis rebus inuenit.

IO. LODOVICI VIVIS VALENtini in Quartum librum de ciuitate dei D. Auguſtini commentaria.

NVnc ex rebus geſtis Pop. Ro. ad religionē eius ſacra, ceremoniaſque tranſcēdum. Superioribus libris nullam præſtiti ſumus veniā, a D quòd acta illius populi, ſi non ad plenum ex aliquo, quoniam periit magna pars T. Liuij ſcriptoris rerum copioſiſsimi, certe ex multis quoquo modo colligi potuerunt, quatuor libris ſequentibus, ſed in primis hoc quarto ignoſci nobis petimus, ſi quo in loco vel diligentiam noſtrā lector deſiderarit, vel ingenium. nullus de his rebus author ad hāc memoriam peruenit, qui quidem extet. Interciderunt enim, vt alia eiuſdem viri quamplurima, ſic & antiquitates M. Varronis: quas vnas ſi haberemus ſatisfacere potuiſſemus Auguſtino, vnde illa ſunt ferè quę dicit deſumpta itaque emendicanda nobis è variis fuerunt, quæ huc afferemus, ne nudi omnino & inopes, omniq; non modo cultu ac ornatu, ſed inſtrumento quoque domeſtico egeni videremur: quę ſi nō magnifice cōſtructa & parata ſunt, cōtenti erimus hoc ſolo, nō prorſus videri pudendā noſtram mendicitatem, quod non aſſecuti etiā venia dandā præſertim nulla conatus & diligentiæ culpa, & in re cuius cū maximè maximo generis malo vigeret, plurimi erant & quidem doctiſſ. vt de vulgo taceam, qui non paruam ſanè partem ignorabant Sicut ipſe teſtatur Varro. Profectò Iuuenalis in Satyra prima neſciuiſſe videtur Pecuniam pro dea Romanis cultam, cum ait: *Antiquitates M. Varronis.*

Et ſi funeſta pecunia templo.
Nondum habitas, nullas nummorū ereximus aras.

Quā tamen cum Aeſculano & Argētino Varro inter deos numerat. Quis ergo miretur, ſi rē ope & benignitate Chriſti ex hominū vita iam olim pulſam, nos adeo non teneamus exacte, vt vel quiuis ex illo populo, vel etiā ſi diis placet, Varro ipſe, qui Romanis pontificibus opprobrare nec falſo auſus eſt eſſe in ſuis diis ac religionibus cōplura, quæ illos laterēt, quæ omnia ipſe aperuit & declarauit, vir totius veteris æui cōſultiſsimus. Iſtis omnibus accedit, nullā fore, aut rebus humanis, aut eruditioni iacturam, ſi quemadmodū de vſu vitāq; ſic etiā de memoria impietas eiuſmodi abiret. Quid E enim cōfert eruditioni flagitia Iouis aut Veneris noſſe! quibus diis, quę ſacra ſanctque oſtēta, quibus hoſtiis ſacriſque procurādaſque auguria prodigiaq; a quibus mittantur! quomodo capiēturi! ſi quibus hæc placēt cōtendunt nos per ea fieri peritiores. Ego vero qui nō pauciora ex illis deliramentis noui, quàm quiuis eorū, contendo futurū vtilius vitæ moribúſque in totū neſcire: quæ res minus me reddit ſolicitū, ſi cuius dii diuęq; diuinitatē, genus, templa, aras, feſta, ceremonias, ſacra, horū omnium rationem & modum haudquaquam copioſe perſecutus ſum. mmet ſi adhibita nobis eſt opera, ne lector harum rerum ſtudioſus, vacuus earum à lectione noſtrorum commentariorum diſcedat.

De his quæ libro ſecundo & tertio continentur.
Caput II.

ET quoniā in fine primi libri, quæ deinceps dicenda eſſent, breuiter poſuimus, & ex his quędam in duobus cōſequentibus diximus, expectationi legentiū quæ reſtant reddēda cognoſcimus. Promiſeramus ergo quædā nos eſſe dicturos aduerſus eos, qui Romanæ Reipublicæ clades in religionē noſtram referunt: & cōmemoraturos quæcunq; & quantacunq; occurrere potuiſſent, vel ſatis eſſe viderētur, mala, quæ illa ciuitas pertulit, vel ad eius imperium prouinciæ pertinentes, antequā eorum ſacrificia prohibita fuiſſent: quæ omnia proculdubio nobis tribuerēt, ſi iam vel illis noſtra clareret religio, vel ita eos à ſacris ſacrilegiis F prohiberet. Hæc in ſecundo & tertio libris ſatis, quātum exiſtimo, abſoluimus: in ſecundo agentes de malis morum: quæ mala vel ſola, vel maxima deputanda ſunt. In tertio autē libro de his quæ ſtulti ſola perpeti exhorrēt, corporis videlicet, externarumq; rerum, a quæ plerunq; patiuntur & boni. Illa vero mala non dico patienter, ſed libenter habēt, quibus ipſi fiunt mali. Et quàm pauca dixi de ſola illa ciuitate, atq; eius imperio, nec inde omnia vſq; ad Cæſarem Auguſtū. Quod ſi ita cōmemorare voluiſſem, & exaggerare illa mala quæ non ſibiinuicem homines faciunt, ſicut ſunt vaſtationes, euerſioneſq; bellantium: ſed ex ipſius mūdi elementis terrenis accidunt rebus, quæ vno loco Apuleius b breuiter ſtringit in eo libro, quem de mundo ſcripſit: terrena omnia dicens mutationes, conuerſiones, & intentiones, & remiſsiones, atq; interitū habere. c Nanq; immodicis tremoribus terrarum vt verbis eius vtar, diſsiluiſſe humū & interceptas vrbes cum populis dicit: abruptis etiā imbribus prolutas totas eſſe regiones: illas etiā quæ prius fuerant cōtinentes, hoſpitibus atq; aduenis fluctibus inſulatas, aliaſq; deſidia maris pedeſtri acceſſu peruias factas: ventis ac pro- *Li. 1. de Ciui. dei. c. 6.*

G cellis euerſas eſſe ciuitates: incẽdia de nubibus emicuiſſe, quibus Orientis regiones conflagratæ perierunt: & in Occidẽtis plagis ſcaturigines quaſdã ac proluuiones caſdem ſtrages dediſſe. Sic ex Aetnę verticibus quondã effuſis crateribus, per decliuia, incẽdio diuino, torrẽtis vice flammarũ flumina cucurriſſe. Si hæc atq; huiuſmodi, quæ habet hiſtoria, vnde poſsẽ colligere voluiſſem, quando finiſſem, quę illis tẽporibus euenerunt, antequã Chriſti nomen illa iſtorũ vana & vere ſaluti pernicioſa cõprimeret? Promiſerã me etiam demonſtraturũ, quos eorum mores, & quã ob cauſam deus verus ad augendũ imperium adiuuare dignatus eſt, in cuius poteſtate ſunt regna omnia, quamq; eos nihil adiuuerint hi quos deos putãt, & potius quantũ decipiendo & fallẽdo nocuerint: vnde nunc mihi video eſſe dicendũ, & magis de incrementis imperij Romani. Nam de noxia fallacia dæmonũ, quos velut deos colebant, quãtum malorum innexerit moribus eorũ, in ſecundo maximè libro non pauca iam dicta ſunt. Per omnes autẽ abſolutos tres libros vbi opportunum viſum eſt, cõmemorauimus etiam in ipſis bellicis malis, quantum ſolatiorum deus per Chriſti nomen, cui tantum honoris Barbari detulerunt, præter bellorũ mo-
H rem bonis maliſq; contulerit, qui facit ſolem ſuum oriri
Matt.5. ſuper bonos & malos & pluit ſuper iuſtos & iniuſtos.

a Corporis videlicet externarumq; rerum.) Vt eſt triplex bonorũ genus, ita & malorum triplex illis contrariũ. b Quæ vno loco Apuleius.) Alibi in eo libro, L. Apuleius Madaurenſis philoſophus fuit Platonicus, antiquæ dictionis amator, & æmulus. Librũ Metamorphoſeos ex Luciano vertit, ac multis additis ſuũ fecit: de mũdo ſiue coſmographia ex Ariſtotele ad verbũ diſsimulato, quod vehemẽter miror, authore, tametſi Ariſtotelem, & Theophraſtũ ſequi ſe in eo opere profiteatur, inaudita ciuili loquendi formula: nam ſurripere apellat ſequi, quod ciuilius etiam eſt quàm fugæ, cedendi nomen indere: credo quod ſequi vocaret præcurrere, ac viam monſtrare: & plane iſte ſont innouatę vocũ ſignificationes, quo grauior fiat oratio atq; lepidior. Libellũ de mundo vt recentiores tranſeam, veteres, de quorum numero ſunt Iuſtinus philoſophus ac martyr, & Themiſti⁹ Euphradæ, Ariſtotelis eſſe dicũt: quanquam phraſis parum id indicare videatur, florentior & concinnior quàm ſolet eſſe Ariſtotelica. Sed de hoc nõ eſt nũc diſputãdi locus. Certe vel ab Ariſtotele, vel à Theophraſto, vel aliquo illorum temporum Ariſtotelicæ doctrinæ ſectatore conſcriptum eſſe res oſtẽdit, compendiũ, ſicut Iuſtinus loquit, Peripateticæ philoſophiæ illius quæ ad naturam ſpectat. Verba hæc quę ab Auguſtino citantur, deſunt in exemplari Apuleij Florentino: quod mihi Petrus Egidius Antuerpianus, homo apprime eruditus, & amicus omnium quos norim, candidiſsimus, atque integerrimus, accommodauit. Deſunt & in Veneto antiquiore, quod vidimus apud egregium virum Petrum Apoſtolium, & in noſtro recen-
I tiore, quod excuſit Aſulanus Aldi ſocer. Sic enim in eis omnibus habetur: Terrena omnia mutationes, & conuerſiones, poſtremo interitut habent. Poſtremo quod eſt in triremi gubernator, & tamen ſcripſiſſe hæc Apuleium, quæ Auguſtinus adducit, apparet, tum ex ſtilo formáque orationis plane Apuleiana, tum etiam quod in Ariſtotelis libro leguntur. Ad hunc enim modum dicit, ſi quis forte requirit Græca verba: Μόνα τε τὰ οὐράνια, διὰ τοῦτο ἀεὶ τὴν αὐτὴν σώζοντα τάξιν διακεκόσμηται, καὶ οὔ ποτε ἀλλοιωθέντα μετεκινήθη, καθάπερ τὰ ἐπὶ γῆς εὔτρεπτα ὄντα πολλὰς ἑτεροιώσεις. καὶ πάθη ἀναδέδεκται· σεισμοί τε γὰρ ἤδη βίαιοι πολλὰ μέρη τῆς γῆς ἀνέρρηξαν. ὄμβροι τε κατέκλυσαν ἐξαίσιοι καταρραγέντες, ἐπιδρομαί τε κυμάτων καὶ ἀναχωρήσεις πολλάκις, καὶ ἠπείρους ἐθαλάττωσαν, καὶ θαλάττας ἠπείρωσαν, βίαι τε πνευμάτων καὶ τυφώνων ἔστιν, ὅτε πόλεις ὅλας ἀνέτρεψαν. πυρκαϊαί τε, καὶ φλόγες, αἱ μὲν ἐξ οὐρανοῦ γενόμεναι πρότερον, ὥσπερ φασὶν, ἐπὶ Φαέθοντος τὰ πρὸς ἕω μέρη κατέφλεξαν. αἱ δὲ πρὸς ἑσπέρας ἐκ γῆς ἀναβλύσασαι, καὶ ἐκφυσήσασαι, καθάπερ τῶν ἐν Αἴτνῃ κρατήρων ἀναρραγέντων, καὶ ἀνὰ τὴν γῆν φερομένων χειμάρρου δίκην. Hactenus Ariſtoteles. Quæ verba Latina Apuleius reddit, vbi Orientis regiones conflagraſſe dicit. Phaëtontis incendiũ Ariſtoteles diſerte explicat, illius quem Solis filium fuiſſe perhibet, & aurigãdi ignorãtia cœ-
Aetnæ cõflagratio. lum ac terras incendiſſe. hæc vero Aetnæ cõflagratio prima eſt eruptio ignis ex eo monte quæ ſecundo anno octauę & octogeſimę Olympiadis, tribus ante natum Platonem annis contigit: ſi modo Euſebio Ceſarienſi bene ſunt tempora digeſta, quod nõ temere cõtingit, haud dubie librariorum potius vitio, quàm authoris, in cõflagratione ſeruatos eſſe pios homines miraculo quodam ne ab igne læderentur. & hoc de mũdo libro attingit Ariſtoteles, & fuſius in mirabilibus naturæ auditionibus explicat, quẽ etiam librum nondũ certum habeo, num ſit Ariſtotelicus. K

c Conuerſiones, & intentiones, & remiſsiones, atque interitũ habere.) Periiſſet nugator ille, niſi aliud admiſcuiſſet Auguſtino de intentione & remiſsione formarũ, ſuper qua re maior eſt inter eos digladiatio, quàm vnquam inter Græcos & Troianos fuit ſuper formoſa Helena: nimirũ illas ſuas formas nihilũ formæ huius debere cedere exiſtimant. In antiquis Auguſtini libris nõ leguntur illa duo verba, intẽtiones & remiſsiones, nec in Græco Ariſtotelis codice, ſed ſolum τροπὰς καὶ φθοράς. q. cõuerſiones & interitus, ideo non euerſiones dicendum, ſed conuerſiones.

An latitudo imperij, quæ non niſi bellis acquiritur, in bono habenda ſit ſiue fœlicium ſiue ſapientium. *Caput III.*

IAm itaque videamus quale ſit, quod tantam latitudinem ac diuturnitatem imperij Romani illis diis audent tribuere: quos etiam per turpium ludorum obſequia, & per turpium hominum miniſteria ſe honeſte coluiſſe contendunt. Quanquã prius vellem paululum inquirere, quæ ſit ratio, quæ prudentia, cum hominum fœlicitatem non poſsis oſtendere, ſemper in bellicis cladibus, & in ſanguine ciuili, vel hoſtili, tamen humano, cum tenebroſo timore, & cruenta cupiditate verſantium: vt vitro lætitia eorum compare- L
tur fragiliter ſplendida,* cui timeatur horribilius ne repente frangatur: de imperij magnitudine ac latitudine velle gloriari. Hoc vt facilius diiudicetur: non vaneſcamus inani ventoſitate iactati, atque obtundamus intentionis aciem altiſonis vocabulis rerum, cum audimus populos, regna, prouincias, ſed duos conſtituamus homines. Nam ſingulus quiſque homo, vt in ſermone vna litera, ita quaſi elementum eſt ciuitatis & regni, quantalibet terrarum occupatione latiſsimi. Quorum duorum hominum, pauperem vnum vel potius mediocrem, alterum prædiuitem cogitemus: ſed diuitem timoribus anxium, mœroribus tabeſcentem, cupiditate flagrãtem, nunquam ſecurum, ſemper inquietum, perpetuis inimicitiarum contentionibus anhelantem, augentem ſanè his miſeriis patrimonium ſuum in immenſum modum, atque illis augmentis curas quoque amariſsimas aggerentem: mediocrem vero illum re familiari parua atque ſuccincta ſibi ſufficientem, chariſsimum ſuis cognatis, vicinis, amicis, dulciſsima pace gaudentem, pietate religioſum, benignum mente, ſanum corpore, vita parcum, moribus caſtum, conſcientia ſecurum. Neſcio vtrũ quiſquam ita deſipiat, vt audeat dubitare quem præferat. Vt M
ergo in his duobus hominibus, ita in duabus familiis, ita in duobus populis, ita in duobus regnis regula ſequitur æquitatis. Qua vigilanter adhibita, ſi noſtra intẽtio corrigatur, faciliime videbimus vbi habitet vanitas, & vbi fœlicitas. Quapropter ſi verus deus colatur, eíque ſacris veracibus & bonis moribus ſeruiatur, vtile eſt, vt boni longe latéque diu regnent. Neque hoc tam ipſis, quàm illis vtile eſt, quibus regnant. Nam quantũ ad ipſos pertinet, pietas & probitas eorũ, quæ magna dona dei ſunt, ſufficit eis ad veram fœlicitatem, qua & iſta vita bene agatur, & poſtea percipiatur æterna. In hac ergo terra regnum bonorum, non tam illis præſtatur, quàm rebus humanis. Malorum vero regnum magis regnantibus nocet, qui ſuos animos vaſtant ſcelerum maiore licentia: his autem qui eis ſeruiendo ſubduntur, non nocet niſi iniquitas propria. Nam iuſtis quicquid malorũ ab iniquis dominis irrogatur, nõ eſt pœna criminis, ſed virtutis examen. Proinde bonus etiã ſi ſeruiat,[a] liber eſt: malus autem, etiam ſi regnet, ſeruus eſt: nec vnius hominis, ſed quod eſt grauius, tot dominorũ, quot vitiorũ. De quibus vitiis quum ageret ſcriptura diuina: A quo enim *2.Petr.2.* quis, inquit, deuictus eſt, huic & ſeruus addictus eſt.

** aliàs, vt vitreæ lætitiæ cõpar. ſplendidæ.*

Proind:

a A PRoinde bonus etiam ſi ſeruiat.) Stoicum paradoxum, cuius meminit Cicero in paradoxis, & pro Murena: idcirco Hieronymus Stoicam ſectam ſimillimam cenſet Chriſtianæ religionis.

Stoici Chriſtianis proximi.

Quàm ſimilia ſint latrocinijs regna abſque iuſtitia.
Caput IIII.

REmota itaque iuſtitia, quid ſunt regna, niſi magna latrocinia? Quia & ipſa latrocinia[a] quid ſunt, niſi parua regna? Manus etenim ipſa hominum cum imperio principis regitur, pacto ſocietatis aſtringitur, placiti lege præda diuiditur. Hoc malum ſi in tantum perditorum hominum acceſsibus creſcit, vt & loca teneat, ſedes conſtituat, ciuitates occupet, populos ſubiuget, euidentius regni nomen aſſumit, quod ei iam in manifeſto confert non adēpta cupiditas, ſed addita impunitas. Eleganter enim & veraciter Alexandro illi magno quidam cōprehenſus pirata [b] reſpondit: Nam cum idem rex hominē interrogaſſet, quid ei videretur, vt mare haberet infeſtū? Ille libera cōtumacia, quid tibi, inquit, vt orbē terrarum? Sed quia id ego exiguo nauigio facio, latro vocor: quia tu magna claſſe, Imperator.

a QVia & ipſa latrocinia.) Hoc idē elegantiſsime Cyprianus ad Donatum: Madet, inquit, orbis mutuo ſanguine: & homicidium, quū admittunt ſinguli, crimen eſt. virtus vocatur, quum publice geritur. Impunitatem ſceleribus acquirit, non innocentię ratio, ſed ſęuitiæ magnitudo. Et profecto non modo nō eſt bonorum hominum bellare, ſed ne B latronum, ac ne hominum quidem beluarum eſt iſte furor, vnde bellum nomen accepit, vt in officijs ſubſignificat Cicero, & Feſtus aperte teſtatur. b Quidam comprehenſus pirata.) Ex Cice. lib. de repu. iij. vt eſt apud Nonium Marcellum. Nam cum quæreretur, inquit, ex eo, quo ſcelere impulſus mare haberet infeſtum, vno myoparone eodem, inquit, quo tu orbem terræ. Porrò myoparo nauicula ſolebat eſſe piratica. Lucanus in .x. Alexandrum fœlicem terrarum prædonem vocat: &,

Piratæ cū inſtā libere dictum.

Terrarum fatale malum, fulmēnque quod omnes
Percuteret populos paritérque, & ſydus iniquum
Gentibus.

De fugitiuis gladiatoribus, quorum potentia ſimilis fuerit regiæ dignitati.
Caput V.

PRoinde omitto quærere quales Romulus congregauerit, quoniam multum eis cōſultum eſt, vt ex illa vita dato ſibi conſortio ciuitatis, pœnas debitas cogitare deſiſterent: quarum metus eos in maiora facinora propellebat, vt deinceps pacatiores eſſent rebus humanis. Hoc dico, quod ipſum Romanum imperium iam magnum multis gentibus ſubiugatis, cæteriſq; terribile, acerbe ſenſit, grauiter timuit, non paruo negotio deuitandæ ingentis cladis oppreſſum: quando paucisſimi gladiatores in Campania de ludo fugientes,
C exercitum magnum cōpararunt: tres duces[a] habuerunt: Italiam latiſsime & crudeliſsime vaſtauerunt. Dicant quis iſtos deus adiuuerit, vt ex paruo & contemptibili latrocinio peruenirent ad regnum, tantis iam Romanis viribus arcibúſque metuendum? An quia non diu fuerunt,[b] ideo diuinitus negabuntur adiuti? Quaſi vero ipſa cuiuſlibet hominis vita diuturna ſit. Iſto ergo pacto neminem dij adiuuant ad regnandum, quoniam ſinguli quique cito moriuntur. Nec beneficium deputandum eſt, quod exiguo tempore in vno quoq; homine, ac per hoc ſingillatim vtiq; in omnibus vice vaporis euaneſcit. Quid enim intereſt eorum qui ſub Romulo deos coluerunt, & olim ſunt mortui, quod poſt eorum mortem Romanum tantum creuit imperium, cum illi apud inferos cauſas ſuas agant? Vtrum bonas, an malas ad rem præſentem non pertinet. Hoc autē de omnibus intelligendum eſt, qui per ipſum imperium quanuis decedentibus ſuccedentibúſque mortalibus in longa ſpacia protendatur, paucis diebus vitę ſuę curſum raptimq; tranſierunt, actuum ſuorum ſarcinas baiulātes. Sin vero etiam ipſa breuiſsimi temporis beneficia deorum adiutorio tribuenda ſunt: non parum adiuti ſunt illi gladiatores, D qui ſeruilis conditionis vincula ruperunt, fugerunt, euaſerunt, exercitum magnum & fortiſsimum collegerunt, obedientes regum ſuorū conſilijs & iuſsis, multum Romanæ celſitudini metuendi, & aliquot Romanis Imperatoribus inſuperabiles multa ceperunt: potiti ſunt victorijs plurimis, vſi voluptatibus quibus voluerūt: quod ſuggeſsit libido fecerunt: poſtremo donec vincerentur, quod difficilime eſt factum, ſublimes regnantéſque vixerunt. Sed ad maiora veniamus.

TRes duces.) Spartacum, Chryſum, & Oenomaum. Memorabile eſt a quod Plinius li. iij. & xxx. refert, interdixiſſe caſtris ſuis Spartacū auro & argento: vnde non miror tantum eius opes potentiámque creuiſſe. Et lex illa melior erat in caſtris fugitiuorum, quàm ſunt aliæ Medicæ in vrbibus potentium regum. b An quia non diu fuerunt.) Tertio anno poſtquam fugerant deleti ſunt à M. Licinio Craſſo.

Duces fugitiuorū.

De cupiditate Nini regis, qui vt latius dominaretur primus intulit bella finitimis.
Caput VI.

IVſtinus qui Græcam[a] vel potius peregrinam, Trogum Pompeium ſecutus nō Latine tantum ſicut ille, verum etiam breuiter ſcripſit hiſtoriam. Opus librorum ſuorū ſic incipit: Principio rerum, gentium[b] nationumq; imperium penes reges erat, quos ad faſtigium huius maieſtatis, non ambitio popularis, ſed ſpectata inter bonos moderatio prouehebat. Popu- E li nullis legibus tenebantur: arbitria principum[c] pro legibus erant. Fines imperij tueri magis, quàm proferre mos erat: intra ſuam cuique patriam regna finiebantur. Primus omniū Ninus[d] rex Aſſyriorū veterem & quaſi auitum gentibus morem noua imperij cupiditate mutauit. Hic primus intulit bella finitimis,[e] & rudes adhuc ad reſiſtendum populos, ad terminos vſque Lybiæ perdomuit. Et paulo poſt: Ninus, inquit, magnitudinem quæſitæ dominationis continua poſſeſsione firmauit. Domitis igitur proximis, cum acceſsione viriū fortior ad alios tranſiret, & proxima quæq; victoria inſtrumentum ſequentis eſſet, totius Orientis populos ſubegit. Qualibet autem fide rerum,[f] vel iſte, vel Trogus ſcripſerit: nam quædam illos fuiſſe mentitos, aliæ fideliores literæ oſtendunt: conſtat tamen & inter alios ſcriptores regnum Aſſyriorum à Nino rege fuiſſe longe latéque porrectum. Tam diu autem perſeuerauit, vt Romanum nondum ſit eius ætatis.[g] Nam ſicut ſcribunt qui chronicam hyſtoriam perſecuti ſunt, mille ducentos & quadraginta annos ab anno primo quo Ninus regnare cœpit, permanſit hoc regnum, donec transferretur ad Me- F dos. Inferre autem bella finitimis & inde in cætera procedere, ac populos ſibi non moleſtos ſola regni cupiditate conterere & ſubdere, quid aliud quàm grande latrocinium nominandum eſt?

IVſtinus qui Græcam.) Trogus Pompeius ab initio gentiū res popu- a lorum omnium cōplexus, ad ſua tēpora perduxit: Iuſtinus magnū opus in breuiariū contraxit, quam epitomē nominauit, vt Florus fecit in Liuio, quanquā paulo fuſius. Vtinam Florus non tā breuis cōpreſſuſq; eſſe ſtuduiſſet: nūc pro Trogo Iuſtinus legitur. Sunt qui hiſtoriā Trogi vidiſſe ſe in Italia affirmēt, per quietē puto. b Principio rerum gentiū.) Principio ſingulæ familiæ ſingulos reges habuerunt, vel natu maximos, vel cōſilio, prudentia, æquitate preſtātiſſ. aliquantū pòſt multæ familiæ cœpit idē rex imperare, interdum eidem plures reges, quos populus duces ſibi rectoréſq;, & velut ſpeculatores publici cōmodi eligebat, non qualem ſors dediſſet cogebatur accipere, nec nobilitas valebat, nec ambitus: ſua vnicuique vtilitas cum communi coniuncta ſatis chara, ſatiſque commendata erat, ne eligeret niſi optimū. c Arbitria principum.) Cū princeps eſt bonus, ſatius eſt ab eo regi, quàm à bona lege, ſicut Ariſtoteles docet in lib. de rep. d Primus omnium Ninus.) Hic fuit Beli filius, de quo alibi. e Hic primus intulit bella finitimis.) Ante Ninum conſtat bellatum eſſe inter mortales: iam enim Afri & Aegyptij inter ſe pugnarant ſudibus, quas vocarunt phalangas, & belli authores Plinius in quinto Phœnices eſſe dicit: Iuſtinus Vxorem Aegypti, & Tanaim Scythiæ reges nominat, qui bella cum longinquis populis nominis & gloriæ cauſa geſſerunt. Ninus vero primus finitimos cupidine augendæ ditionis bellum fecit. f Qualibet autem fide rerum.)

Reges primi.

Ninus rex.

Primum bellum.

G Græci ſcriptores ſiue luxuria ſtyli, ſiue quo res patriæ eſſent admirabiliores: ſiue quò magis operibus ſuis lectorē oblectarēt, tenerentq́;: ſiue gētis vitio, multa ſunt in hiſtoria mentiti. Latini qui res Græcas tractarūt, cū neceſſe haberent eos ſequi, etiam multa falſa pro veris aſſuerunt, vt Trogus, & Curtius Ruffus. g Vt Ro. nondum ſit eius ætatis.) Quantū durarit imperium Aſſyriorū non inter omnes cōuenit. Euſebius M.cc. & xl. annos numerat, Diodorus Siculus M.ccc. & lx. Et Leheſiæ ſupputatione quo plurimū vtitur in rebus Aſiæ narrandis. Iuſtinus ea hoc numero ſexaginta adimit: nec de numero regū conſtat. Diodor. xxx. reges fuiſſe Aſſyriorū ſcribit. Euſebius ſex & triginta. Velleius Patercul⁹ tres & trigīta à Nino ad Sardanapalū, ita vt ſemp ſucceſſor regni fuerit demortui filius. Porrò Auguſtinus libros de Ciuitate dei ſcripſit principatu Honorij & Theodoſij iunioris circiter annum ab vrb. con. M.c.lxx.

Imperium Aſſyriorum.

An regnā terrena inter profectus ſuos atque defectus deorum vel iuuentur vel deſerantur auxilio.

Caput VII.

SI nullo deorum adiutorio tam magnum hoc regnum & prolixum fuit, quare diis Romanis tribuitur Romanum regnum, locis amplum temporibúſque diuturnum? Quæcūque enim cauſa eſt, illa eadem eſt etiam iſta. Si autem & illud deorum adiutorio tribuendum eſſe cōtendunt, quæro quorum? Non enim aliæ gētes, quas Ninus domuit & ſubegit, alios tunc colebant deos. Aut ſi proprios habuerunt Aſſyrij, quaſi peritiores fabros imperij conſtruendi atque ſeruandi, nunquid nam mortui ſunt, quando & ipſi imperiū per-
H diderunt? Aut mercede non ſibi reddita, vel alia promiſſa maiore, ad Medos tranſire [a] maluerūt atque inde rurſus ad Perſas [b] Cyro inuitante & aliquid cōmodius pollicente? Quæ gens non anguſtis [c] Orientis finibus poſt Alexandri Macedonis regnum magnum locis, ſed breuiſsimum tempore in ſuo regno adhuc vſque perdurat. Hoc ſi ita eſt, aut infideles dij ſunt qui ſuos deſerunt, & ad hoſtes tranſeunt. Quod nec homo fecit Camillus, quādo victor & expugnator aduerſiſsimæ ciuitatis, Romam cui vicerat ſenſit ingratā, quam tamen poſtea oblitus iniuriæ, memor patriæ à Gallis iterum liberauit. Aut non ita fortes ſunt, vt deos eſſe fortes decet, qui poſſunt humanis vel conſiliis vel viribus vinci? Aut ſi cum inter ſe belligerant, non dij ab hominibus, ſed dij ab aliis diis forte vincuntur, qui ſunt quarúmque proprij ciuitatum. Habēt ergo & ipſi inter ſe inimicitias, quas pro ſua quiſque parte ſuſcipiunt. Non itaque deos ſuos vlla debuit colere ciuitas magis quàm alios à quibus adiuuarentur ſui. Poſtremo quoquo modo ſe habeat deorum iſte vel tranſitus, vel fuga, vel migratio, vel in pugna defectio, nondum illis temporibus atque illis terrarum partibus
I Chriſti nomen fuerat prædicatum, quādo illa regna per ingentes bellicas clades amiſſa atque trāſlata ſunt. Nam ſi poſt mille ducentos & quadraginta [d] *† annos, quando regnum Aſſyriis ablatum eſt, iam ibi Chriſtiana religio, aliud regnum prædicaret æternum, & deorum falſorum cultus ſacrilegos inhiberet: quid aliud gētis illius vani homines dicerent, niſi regnum, quod tam diu conſeruatum eſt, nulla alia cauſa niſi ſuis religionibus deſertis & illa recepta perire potuiſſe? In qua voce vanitatis quæ poterat eſſe: & iſti attendant ſpeculum ſuum, & ſimilia conqueri, ſi vllus in eis pudor eſt, erubeſcāt. Quanquam Romanū imperium [e] afflictum eſt potius, quàm mutatum, quod & aliis ante Chriſti nomen tēporibus ei cōrigit, & ab illa eſt afflictione recreatum, quod nec iſtis temporibus deſperandum eſt. Qnis enim de hac re nouit voluntatem dei?

† al. quod excurrit.

a AD Medos tranſire.) Per Arbacem præfectum Mediæ, qui Sardanapalum vicit, indignatus quod effœminato homini tam multa milia virorum parerent. Iuſtinus, Oroſius, Plutarchus, Euſebius, Diod. Sicu. & alij. b Atque inde rurſus ad Perſas.) Regnatum eſt à Medis in Aſia ab Arbace ad Cyrum Cambyſis filiū annos ccc.l. Aſtiages vltimus rex fuit, ex cuius filia Mandane, quæ Cambyſi nupſit, Cyrus eſt natus, quem

Aſtiages.

K ſomnio admonitus exponi iuſſerat, infans fato eſt ſeruatus. Cumque adoleuiſſet, ingreſſus Perſepolim expedire populum ſecures iuſſit, proximamque ſyluam cædere: poſtridie inſtructiſſ. conuiuio multitudinem exceptam rogauit, num vitam eius diei prediane non preferrent? Atque omnes preferre ſe clamaſſent, quandiu ergo, inquit, Medis parebitis, vita erit vt heſterna, ſi vos imperetis, vt hodierna: Ita coacto ingenti exercitu, avi opes fregit, imperiumque ad Perſas tranſtulit. c Quæ gens non anguſtis.) Regnum Perſarum à Cyro ad Alexandrum Philippi filiū per cc.xxx. annos ſtetit. Alexander imperauit toti Aſiæ ſex annos, ſucceſſores eius Macedoni gente vſque Seleucum & Antiochum fratres. idē ab Olym. cxiiij. ad Olymp. cxxxiij. quo tēpore Arſaces ignobili gente vir, ſed impiger & acer, diſcordia fratrū regum fretus, regnum vi ſibi ſuiſque aſſerit. Vnde Parthorum regnū exortum, quod manſit vſque ad Alexandrum Seuerum Cæſarem: quo imperante Xerxes Perſa regnum Parthis ademit, & Perſico nomini reſtituit, idque regnum etiā ætate Auguſtini reſtabat: de quo Herodianus in Alexādro Antonino. d Nam ſi poſt mille ducentos & quadraginta.) Si ſic legamus, ſequitur Auguſtinus Euſebium: ſed in veteribus libris ſcribitur, non quadraginta, ſed, quod excurrit. vt in varietate illa cōputantium ſententiam ſuam Auguſtinus non interponat, ſolum plures quàm mille & ducentos annos eſſe ſignificet, incertum quot, pauciores certe centum. e Quanquā Rom. imperium.) Manet adhuc nomen illius imperij cum exiguis quidem viribus, ſed prima dignitate.

Perſarum regnum.

Quorum deorum præſidio putant Rom. imperium ſuum auctum atque ſeruatum, cum ſingulis vix ſingularum rerum tuitionem committendam eſſe crediderunt. Caput VIII.

DEinde quæramus, ſi placet, ex tanta deorū turba quam Ro. colebant, quem potiſsimum vel
L quos deos credant illud imperiū dilataſſe atq; ſeruaſſe. Neque enim in hoc tam præclaro opere & tātæ pleniſsimo dignitatis, audent aliquas partes ꝗ ſub nomine [a] deorum vel dearū, ꝗ deæ Cloacinæ tribuere, aut Volupiæ, [b] quę à voluptate appellata eſt: aut Libentinæ, [c] cui nomen eſt à libidine, aut Vagitano, [d] *† qui infantū vagitibus præſidet: aut Cuninæ, quæ cunas eorum adminiſtrat. Quando autem poſsint vno loco libri huius commemorari omnia nomina deorum, aut dearum, quæ illi grandibus voluminibus vix comprehendere potuerūt, ſingulis rebus propria diſpertientes officia numinum? Nec agrorum munus vni alicui deo cōmittendum arbitrati ſunt, ſed rura, deæ Ruſinæ: iuga montiū, deo Iugatino: collibus, deam Collinā: *† vallibus, Valloniam præfecerunt. Nec ſaltē potuerunt vnā Segetiam [f] talem inuenire cui ſemel ſegetes commendarent: ſed ſata frumenta quandiu ſub terra eſſent, præpoſitam voluerunt habere deam Seiam: cum verò iam eſſent ſuper terram, & ſegetem facerent, deam Segetiā: frumētis vero collectis atq; reconditis vt tutò ſeruarētur, deam Tutilinam [g] præpo-
M ſuerunt: cui non ſufficere videretur illa Segetia, quandiu ſeges ab initiis herbidis vſque ad ariſtas aridas perueniret. Non tamen ſatis fuit hominibus deorū multitudinē amātibus, vt anima miſera dæmoniorū turbæ proſtitueretur, vnius dei veri caſtum dedignata complexū. Præfecerunt ergo Proſerpinā [h] frumentis germinantibus: geniculis nodiſq; [i] culmorū, deum Nodotum: inuolumentis folliculorum, deam Volutinam: cum folliculi pateſcunt, vt ſpica exeat, deam Patelenam: cum ſegetes nouis ariſtis æquantur, quia veteres æquare hoſtire [k] dixerunt, deam Hoſtilinam: florentibus frumētis, deam Floram: [l] lacteſcentibus, deum Lacturnum: [m] *† matureſcentibus deam Maturam: [n] cum runcantur, id eſt, à terra auferuntur, deam Runcinam. [o] Nec omnia commemoro, quia me piget, quod illos non pudet. Hæc autem paucißima ideo dixi, vt intelligeretur nullo modo eos dicere audere, iſta numina imperium conſtituiſſe, auxiſſe, conſeruaſſe Romanum, quæ ita ſuis quæq; adhibebantur officiis, vt nihil vniuerſum vni alicui crederetur. Quando ergo Segetia curaret imperium, cui curam gerere ſimul & ſegetibus & arboribus non licebat? Quando de ar-
mis

† Vaticano.

† al. Collatinam.

† al. deā Lacturciam, & mox Mututam.

A mis Cunina cogitaret, cuius præpoſitura paruulorum cunas non permittebatur excedere? Quando Nodotus adiuuaret in bello, qui nec ad follieulum ſpicæ, ſed tantum ad nodum geniculi pertinebat? Vnuſquiſque [p] domui ſuæ ponit oſtiarium, & quia homo eſt omnino ſufficit. Tres deos iſti poſuerunt, Foreulum foribus, Cardeam [q] cardini, Limētinum limini. Ita non poterat Forculus ſimul fores & cardinem limēnque ſeruare.

Cloacina. a AVdent aliquas partes ſub nomine.) Vetera volumina habent: Aliquas partes deæ Cluacinę tribuere: alibi, Audēt aliquas partes numina deorum ac dearum Lauacinæ tribuere: ſed legendū eſt Cloacinæ, cuius ſimulachrum inuentū eſt à Tito Tacio, qui cum Romulo regnauit, in magna quadam cloaca Romana: cúmque ignoraretur cuius eſſet effigies, ex loco illi nomen impoſitū eſt, & Cloacina eſt dicta: author *Venus.* Lactantius. Cyprianus Cluacinā vocat, ſed puto mendū eſſe. Eſt & Ve- *Cluacina.* nus Cluacina quaſi pugnatrix. Eſt enim cluere pugnare, cuius ſimula- *Volupia.* chrum Ro. eo loco, quo pax facta eſt inter Sabinos & Romanos, cum propter raptas pugnarāt. Plinius lib. xv. b Volupię.) Huius ſacellum erat ad noualia prope portam Romanulā, vt ſcribit Varro lib. de lingua Latina. iij. Macrobius in Saturna. xij. Calend. Ianuarias ferias ſuos diuæ *Angerona.* Angeronæ, cui pontifices in ſacello Volupiæ ſacrum faciunt: quā Verrius Flaccus Angeroniam dici ait, quod angores ac animorum ſoli- B citudines propiciata depellat. Maſurius adiicit ſimulacrum eius deę ore obligato atque ſignato in ara Volupię propterea collocatum, quod qui *Libētina.* ſuos dolores anxietatesq́; diſsimulant, perueniāt patientiæ beneficio ad *Vatican⁹.* maximam voluptatem. c Aut Libentinę.) Varro lib. iij de lingua Latina: à libēdo libido, libidinoſus, ac Venus Libentina & Libitina. Libitina longe aliud eſt, quàm Libentina. d Vagitano.) Vaticanum ſcribendum. Sic appellat hunc Gel. lib. xvj. ex Varrone: Sicut, inquit, penes quem deum ſint humanæ vocis initia, quoniam pueri cum primum pacti *Cunina.* ſunt, eam primā vocem edunt, quę eſt prima ſyllaba in nomine Vaticani, vnde etiam vagire naſcitur, & in antiquis codicibus hoc loco nō Vagitano, ſed vaticano habetur. e Aut Cuninæ.) Hæc infantes in cunis tuetur, & faſcinum ſubmouet. Lactantius lib. j. f Vnam Segetiam.) At Segeſtam Plinius lib. xviij. Hos enim tunc deos maxime *Tutanus.* uenerant, Seiamq́; à ſerendo, Segeſtam à ſegetibus appellabant, quarum *Tutilina.* ſimulachra in circo videmus. g Deam Tutilinam.) Tutanus & Tutilina dij, qui rebus tuendis præerant. Nonius Marcellus: hūc Varro in periculoſis & ſubitis rebus inuocari morem eſſe dicit, vt Herculem malorum depulſorem, quem vocabant ἀλεξίκακον. Tutilinam inauſpicato no- *Proſerpina.* minari nefas erat. h Præfecerunt ergo Proſerpinam.) Hæc fuit filia Cereris & Iouis, quam Pluto patruus rapuit. Cicero libro ſecundo de Natura deorū: Proſerpina ea eſt, quæ Perſeſone Grecè nominatur, quā frugum ſemen eſſe abſconditámque quæri à matre volunt. Varro Proſerpinam eſſe lunam perhibet vt ſententia Ennij & Epicarmi. i Geniculis nodiſque.) Plinius lib. xviij. frumenta quædam in genu tertio ſpicā incipiunt concipere, quædam in quarto, ſed etiamnum occultam. genicula autem ſunt tritico quaterna, farri ſena, hordeo octona, ſed non ante ſupra dictum geniculorū numerum cōceptus eſt ſpicæ. Varro lib. j. rerum ruſticarū, ſpicæ inuolucrū priuſquam prodeat, vaginā nominat. In *Hoſtire.* ipſa ſpica eſt granū: eſt & gluma grani follicul⁹: eſt ariſta velut acus quę- C dā tactu aſpera, erecta, quę prius q̃ in ſpica ariditate diriguit ſpica vocatur mutica. k Quia veterea æquare hoſtire.) Eſt hoſtire, vt ait Nonius, cōprimere, & recedere: hīc hoſtia: eſt & ferire authore Feſto: eſt quoq; æquum reddere, tum compenſare, & æquum beneficium rependere: vn- *Flora.* de redhoſtire & hoſtimentum. Plautus, Quin promitto, inquam, hoſtire cōtra, vt meruerit: id eſt, æqua reddere, vt exponit Marcellus. Idē Plautus in Aſinaria. Par pari hoſtimentum datum eſt opera pro pecunia. *Chloris.* l Deam Florā.) Hanc exiſtimant quidam fuiſſe Accam Larentiam meretricem, alij Melibœam Niobes filiam, quę cum Apollinis & dianę metu colorem mutaſſet, Chloris eſt dicta. Hinc à Romanis Flora, quā cum Amycla ſorore ea omnibus liberis Niobes Latona propicitata iam ſeruarit, eamque ex Neleo Neptuni filio genuiſſe Neſtora, qui bello Troiano interfuerit: Homerus canit in vndecimo Odyſſeæ, qui & hāc quoque cum cæteris fratribus interiiſſe perhibet. Ouidius huic deæ, quod *Lacturcia.* præſit floribus Zephyrum ventum dat maritum. m Lacteſcentibus deā Lacturtiam.) Alij Lacticinam legunt. Seruius primo Georgicorum *Matuta.* Lactantem deum eſſe ait, qui lac infundit ſegetibus, & eas facit lacteſcere. n Deam Maturam.) Alij libri Matutā, quæ fuit Cadmi filia. Athamantis vxor, quæ poſtquam ſe de ſaxo in mare dedit præcipitem, mutato nomine ex Ino facta eſt Λευκοθέα, id eſt, Alba dea, Latinis Matuta mater, quam eandem auroram eſſe perhibent, vnde matutinum tempus: fi- *Runcare.* lium habuit Melicertam deum marinum, qui etiam mutato nomine Palæmon nuncupatus eſt. Cicero, Ouidius, Lactantius, Seruius, & alij: templum eius fuit in octaua vrbis regione. o Deam Runcinam.) Meminit huius Varro in libro de lingua Latina: runcare eſt euellere, hinc auerruncare, & auerruncaſſere apud veteres, id eſt, auferre, amoliri, *Crane dea.* & Auerruncus deus, qui mala aliò auerteret. p Vnuſquiſque.) Legendum Vnum quiſque domi ſuę ponit oſtiarium: & quia homo eſt, omnino ſufficit, quaſi homo vnus ſufficiat, nō ſufficiāt tres dij. q Cardeā.) Carnam potius: hæc olim Crane eſt dicta, quæ compreſſa eſt ab Iano, eíque ius cardinis dedit deus. Præeſt vitalibus humanis, feriæ ſunt Calendis Iunij. Ouidius ſexto Faſtorum. Iunius Brutus pulſo Tarquinio rege huic deæ ſacrum fecit Calend. Iunij in Cœlio monte. pulte fabata, & lardo. Macrobius primo Saturnalium. D

An imperij Romani amplitudo & diuturnitas Ioui fuerit adſcribenda, quem ſummum deum cultores ipſius opinantur.

Caput IX.

OMiſſa igitur turba iſta minutorum deorum, vel aliquanrum intermiſſa, offieium maiorum deorum debemus inquirere, quo Roma tam magna eſt facta, vt tam diu tot gentibus imperaret. Nimirum ergo Iouis hoc opus eſt. Ipſum enim deorum omnium dearúmque regem eſſe volunt: hoc eius indicat ſceptrum, hoc in alio colle [a] Capitolium. De iſto deo quanuis à Poëta dictum conuenientiſsime prædicant: Iouis omnia plena [b]. Hunc Varro [c] credit etiam ab his coli, qui vnum deum ſolum ſine ſimulachro colunt, ſed alio nomine nūcupari. Quod ſi ita eſt, cur tam male tractatus eſt Romæ, ſicut quidam & in cæteris gentibus, vt ei fieret ſimulachrum? quod ipſi etiam Varroni ita diſplicet, vt cum tantæ ciuitatis peruerſa conſuetudine premeretur, nequaquam tamen E dicere & ſcribere dubitaret, quod hi qui populis inſtituerunt ſimulachra, & metum dempſerunt, & errorem addiderunt.

a IN alto colle.) Tarpeio. b Iouis omnia plena. Virgilius In Palæmone ex Arato *Iuppiter.*

Μεςαὶ δὲ διὸς πᾶσαι μὲν ἀγυιαὶ,
Πᾶσαι δὲ ἀνθρώπων ἀγοραὶ, μεςὴ δὲ θάλασσα
Καὶ λιμένες. Luca. ſimile in. viij.
Eſtque dei ſedes, vbi terra, & pontus, & aër,
Et cœlum, & virtus: ſuperos quid quærimus vltra?
Iupiter eſt quodcunque vides, quodcunque moueris.

c Hunc Varro.) Græci Iouem ζῆνα, & δία nominarunt, vtrumque à viuendo, quod vitam cunctis præberet, animas inſpiraret. Sicut etiam Orphæus interpretatur in Cratere. Plato in Cratylo vtrumque nomen coniungit δία καὶ ζῆνα quaſi δι' αὐτὸν ζῆν: quod per ipſum ſit viuere. Ro. à iuuando Iouem. Plutarchus docet Priſcos philoſophos Iouem appellaſſe, mentem rerum omnium creatricem & vitam: ideo hic cultus eſt tanquam deus à ſapientibus viris qui nullum mortalem pro deo habebant. ſed principem naturæ, immortalem, omnipotentem, variiſque nominibus inſignitos, alio apud Græcos, alio apud Perſas, alio apud Phœnices, alio apud Aegyptios. Lactantius Saturni filium Cretæ regem, propterea ζῆνα dictum arbitratur, quod primus ex liberis Saturni maribus vixerit.

Quas opiniones ſecuti ſunt qui diuerſos deos diuerſis mundi partibus præfecerunt. F

Caput X.

CVr illi etiam Iuno vxor adiungitur, quæ dicitur ſoror & coniunx? Quia Iouem, inquiunt [a], in æthere accipimus: in aëre Iunonem. Et hæc duo elementa coniuncta ſunt, alterum ſuperius, alterum inferius. Non eſt ergo ille de quo dictum eſt, Iouis omnia plena: ſi aliquam partem implet & Iuno. An vterque vtrunque implet, & ambo iſti coniuges, & in duobus iſtis elementis, & in ſingulis ſimul ſunt? Cur ergo æther datur Ioui, aër Iunoni? Poſtremo ſi ipſi duo ſatis eſſent, quid eſt quod mare Neptuno [b] tribuitur, terra Plutoni? Et ne ipſi quoque ſine coniugibus remanerent, additur Neptuno Salacia [c], Plutoni Proſerpina [d]. Nam ſicut inferiorem cœli partem, id eſt, aërem, inquiunt, Iuno tenet: ita inferiorem maris Salacia, & terræ inferiorem Proſerpina. Quærunt quemadmodum ſarciant fabulas, nec inueniunt. Si enim hæc ita eſſent, tria potius elementa mundi eſſe, non quatuor [e] eorum veteres proderent, vt ſingula deorum coniugia ſingulis diuiderentur elementis. Nunc vero omni modo affirmauerunt aliud eſſe ætherem, [f] aliud aërem. Aqua vero ſiue ſuperior ſi-

G ue inferior, vtique aqua eſt, puto quia diſsimilis, nun-
quid intantum vt aqua non ſit? Et inferior terra, quid
aliud poteſt eſſe quàm terra, quantalibet diuerſitate di-
ſtincta? Deinde ecce iam totus in his quatuor vel tri-
bus elementis corporeus completus eſt mundus, Mi-
nerua vbi erit?[g] Quid tenebit? Quid implebit? Simul
enim cum his in Capitolio[h] conſtituta eſt, cum iſta filia
non ſit amborum. Aut ſi ætheris partem ſuperiorem
Mineruam tenere dicunt, & hac occaſione fingere Poë-
tas, quòd de Iouis capite nata ſit, cur non ergo ipſa po-
tius deorum regina deputatur, quòd ſit Ioue ſuperior?
An quia indignum erat præponere patri filiam? Cur nõ
de Ioue ipſo erga Saturnum iuſtitia iſta ſeruata eſt? an
quia victus eſt? Ergo pugnarunt? Abſit, inquiunt, Fabu-
larum eſt iſta garrulitas. Ecce fabulis non credatur, &
de diis ſentiantur meliora. Cur ergo non data eſt patri
Iouis: & ſi non ſublimior, æqualis certe ſedes honoris?
Quia Saturnus, inquiunt, temporis longitudo eſt.[i] Tem
pus igitur colunt, qui Saturnum colunt, & rex deorum
Iuppiter inſinuatur natus ex tempore. Quid enim in-
dignum dicitur, cum Iuppiter & Iuno nati dicuntur
ex tempore, ſi cœlum eſt ille & illa terra, cum facta ſint
H vtique cœlum & terra? Nam hoc quoque[k] in libris ſuis
habent eorum docti atque ſapientes. Neque de figmen-
tis poëticis, ſed de philoſophorum libris à Virgilio di-
Georgi.2. ctum eſt: Tum pater omnipotens fœcundis imbribus
æther Coniugis in gremium lætæ deſcendit, id eſt, in
gremium telluris aut terræ: quia etiam hic aliquas dif-
ferentias volunt eſſe, atque in ipſa terra aliud terram,[l]
aliud tellurem, aliud tellumonem putant. Et omnes
hos deos habent ſuis nominibus appellatos, ſuis officiis
diſtinctos, ſuis aris ſacriſque veneratos. Eandem ter-
ram etiam[m] matrem deorum vocant: vt iam Poëtæ
tolerabiliora confingant, ſi ſecũdum iſtorum non poë-
ticos, ſed ſacrorum libros, non ſolum Iuno ſoror &
coniunx, ſed etiam mater[n] eſt Iouis. Eandem terram
Cererem,[o] eandem etiam Veſtam volunt, cum tamen
ſæpius Veſtam nõ niſi ignem[p] eſſe perhibeant, pertinen-
tem ad focos ſine quibus ciuitas eſſe non poteſt: & ideo
illi virgines ſolere ſeruire, quòd ſicut ex virgine, ita nihil
ex igne naſcatur. Quam totam aboleri vanitatem & ex-
tingui vtique ab illo oportuit, qui eſt natus ex virgine.
Quis enim ferat quod cùm tantum honoris & quaſi ca-
I ſtitatis igni tribuerint, aliquando Veſtam non erubeſcũt
etiam Venerem dicere,[q] vt vaneſcat in ancillis eius ho-
norata virginitas? Si enim Veſta Venus eſſet, quomodo
ei rite virgines[r] à venereis operibus abſtinendo ſerui-
rent? An Veneres duæ ſunt,[s] vna virgo, altera mulier?
An potius tres, vna virginum, quæ etiam Veſta eſt, alia
coniugatarum, alia meretricum? Cui etiam Phœnices[t]
donum dabant de proſtitutione filiarum, antequam iun
gerent eas viris. Quæ illarum matrona eſt Vulcani? Non
vtique virgo, quoniam habet maritum. Abſit autem vt
meretrix, ne filio Iunonis,[u] & cooperario Mineruæ[x] fa-
cere iniuriam videamur. Ergo hæc ad coniugatas in-
telligitur pertinere, ſed eam nolumus imitentur in eo,
quod fecit illa cum Marte. Rurſus, inquiunt, ad fabu-
las redis. Quæ illa iuſtitia eſt, nobis ſuccenſere, quòd
talia dicimus de diis eorum, & ſibi non ſuccenſere qui
hæc in theatris libentiſsime ſpectant crimina deorum
ſuorum? Et quod eſſet incredibile, niſi conteſtatiſsime
probaretur, hæc ipſa theatrica crimina deorum ſuorum
in honorem inſtituta eſſe eorundem deorum.

a QVia Iouem inquiunt.) Cicero ſecundo de nat. deorum cœlum ex
dictis Ennij, & Euripidis, tum augurum authoritate, conſenſuq;
generis humani Iouem eſſe tradit. Aërem autem ſicut Stoici diſputant K
inter cœlum & mare interiectum Iunonem, quæ eſt ſoror & cõiunx Io-
uis, quod & ſimilitudo eſt ætheris, & cum eo ſumma cõiunctio. Effœmi-
narunt autẽ eum Iunoniq; tribuerũt, quòd nihil eſt eo mollius. Hęc Ci
cero. b Quid eſt quod mare Neptuno.) Tres filij Saturni, Iuppiter, *Saturni*
Neptunus, & Pluto, ita ſibi fũt mũdũ partiti, vt Ioui cœlũ cederet: Ne- *filij.*
ptuno maria, Plutoni terra. Iuno oupſit Ioui, & aëri eſt præfecta. Com
mento huic veritas hiſtoriæ præbuit occaſionem, quòd in diuiſione
paterni regni imperium orientis Ioui ceſſerit, quod cœleſte videtur, in
quo & Olympus mons, qui ſimilitudine nominis Fabulã cõfirmauit. Im
perium maritimum, & claſsis Neptunus accepit: Partẽ quę ad occiden-
tem ſolem vergeret, Dis ſiue Pluto, vnde in inferis dominari eſt dictus.
Nam & Saturnum ad inferos relegatum fabulantur, quod ex oriẽte in
Italiam fugerit, quæ eſt occidẽtalis in orbe terrę. c Neptuno Salacia.) *Salacia.*
Salaciam a ſalo dictã vult Varro. Feſtus ſcribit à veteribus aquam dictã
ſalaciam, quã putarent ſalum ciere, hoc eſt mare, pro aqua ipſa ponitur à
Poëtis. Pacuuius: Hic ſeruitiam ſalacię fugimus. Neptunũ Diodo. Sicu-
lus perhibet nauigandi arte inuẽta claſſem inſtituiſſe, eiq; præfectũ à Io-
ue, ideo pro deo maris habitum cultumque à poſteris. d Plutoni Pro- *Proſerpi-*
ſerpina.) Hanc Cereris & Iouis filiam Pluto in Sicilia rapuit, quã mater *na.*
diu quæſitam tandem apud inferos eſſe cõperit, impetrauitq; à Ioue vt
Proſerpina mediũ annum eſſet cũ marito, mediũ ſecum apud ſuperos.
Epicarmus Ennij à proſerpẽdo nominatã eſſe dicit, quòd modo ad dex
teram, modo ad ſiniſtrã ſerpat, eſſeq; lunam eandem & terrã, Varro. Ra-
ptus Proſerpinę pleni ſunt & Gręcorũ, & Latinorum libri. e Nõ qua-
tuor.) Veteres philoſophi quatuor eſſe elementa diſſeruit, ignem ſupre-
mum, hinc aëra, tertium aquam, poſtremo terrã. f Aliud eſſe ætherem.)
Cœlum ipſum & ſuperiorẽ aëris partem dicere æthera, inferiorẽ aëra,
tametſi hanc quoq; æthera, ſicut apud Poëtas. g Minerua vbi erit.) Eu- *Minerua.*
hemerus in ſacra hiſtoria Mineruam ſcribit filiam fuiſſe Iouis & The- L
midos. Cice. iij. de nat. deorũ Mineruas quinque facit, ſed poëtico mo-
re omnes iſtæ confunduntur. Et vna dicitur Minerua, quam è cerebro
Iouis natam volunt, præſidẽ totius ſapientiæ. nam ideo & nata eſt è ce-
rebro ſummi dei, & virgo eſt. Et reſidere putatur in altiſsimo cœli loco.
Martianus lib. nuptiarum vj.

Virgo armata decens rerum ſapientia Pallas,
Aetherius fomes, mens & ſolertia fati,
Ingenium mundi, prudentia ſacra tonantis,
Ardor doctificus, noſtræque induſtria ſortis.
Quæ facis arbitrium ſapiente præuia cura
Ac rationis apex, diuumque hominumq; ſacer [illegible]
Vltra terga means rapidi ac ſplendentis Olympi
Celſior vna Ioue flammantis circulus æthræ.

h Simul enim cum his in Capitolio.) Cicero ad equites de exilio: Nunc *Capitoliũ.*
ego te Iupiter opt. max. cuius nutu ac dictione ſola terrarũ gubernantur,
Teq; particeps cõnobij ſocia regni regina Iuno, teq; Tritonis armipo-
tẽs Gorgona Pallas Minerua, cęteriq; dij deęq; immortales, qui excel-
lẽti tumulo ciuitatis ſedẽ Capitolij in ſaxo incolitis conſtitutã. Diony-
ſius tradit Priſcum Tarquiniũ bello Sabino vouiſſe tẽplum Ioui, Iuno
ni, & Mineruę, exęquaſſeq; Tarpeiũ collem in modũ areę ad id exigen-
dũ, ſed nec fondamenta eũ iecisse ereptum ſubita nece. Receptũ eſt opꝰ
ac prope abſolutum à Tarquinio Superbo: & ab humano capite in fun
damentis reperto dictum eſt Capitoliũ. erat vero iam ante conditũ Ca-
pitoliũ in Cliuo Forali ſacellum Ioui, Iunoni & Mineruę ſacrũ. i Quia
Saturnus inquiunt temporis lõgitudo eſt.) Saturnũ Heſiodus, Euhemerꝰ, *Saturnus.*
& Diodorus Cœli & terræ filiũ fuiſſe narrãt, hominem impientiſsimũ,
ſed relatam ei gratiã à filio Ioue. Nã pulſus eſt ab eo vt ipſe patrẽ expu- M
lerat, & verum effecit mimũ, Ab altero expectes, alteri quod feceris: hic
deus tẽporis eſt fictus, ideo dictus [illegible], quaſi [illegible]. Cic. ij. de Nat. deo- *κρόνος.*
rũ: Saturnum autẽ eſſe voluerunt, qui curſum & conuerſionẽ ſpatiorum
ac tẽporũ cõtineret, qui deus Græce, id ipſum nomẽ habet. [illegible] enim
dicitur, qui eſt idem ſpatium tẽporis, Saturnus autẽ eſt appellatus, quod
ſaturaretur annis: ex ſe enim natos comediſſe fingitur: quia cõſumit ætas
temporũ ſpatia, annisq; præteritis inſaturabiliter expletur. Vinctꝰ eſt au
tẽ à Ioue ne immoderatos curſus haberet, atq; vt eũ ſyderũ vinculis al-
ligaret. k Nam hoc quoq;.) videlicet quod Iuno ſit terra.) Hoc Varro
lib. iij. de lingua Latina, vbi Iunonem terrã & Tellurẽ eſſe dicit. Plutar
chus quoq;, ſicut eſt in pręp. euangelica Euſebij Iunonẽ terram: & nu
ptialẽ viri ac fœminę cõiunctionẽ interpretatur. Seruius Iouẽ ait, pro æ-
there & pro aëre poni. Iunonẽ pro terra & aqua. l Atque in ipſa terra *Terra.*
aliud terrã.) Terra eſt ipſum elementũ. Tellus diminutiuũ eſſe putant *Tellus.*
à terra: capitq; pro dea quæ terræ præeſt, ideo ędes Telluris ſemper dici-
tur, nõ terræ, tametſi tellus quoq; pro terra capitur, præſertim à poëtis.
Tellus etiã dicta eſt Proſerpina, & Tellumo Pluto, ſicut etiam Altor
& Runſor, cui terrena omnis vis atq; natura dedicata eſt, quemadmo-
dũ placet Ciceroni. ideo nõnulli Cereris filium Plutonẽ faciunt, ſicut
Diodorus refert lib. vj. Euſebius in præparatione Euãgelica terrę par-
tẽ vberẽ feracemq; dicit à Porphyrio in myſtica theologia Cererẽ vo
cari, lapidoſam vero montoſam & parum fertilẽ Rheã, ſiue Opem: & alia
de virtute ſeminũ terræq; permulta Euſebius eod. lib iij. m Eandẽ ter-
rã etiã.) Nempe Rheã. n Sed etiã mater.) Nã & Iuno eſt ſoror & con-
iunx & Ops mater. o Eandẽ terram Cererẽ.) Varro & Tullius ex Chry- *Ceres vnde dicta.*
ſippo Stoico Cererẽ terrã eſſe docent à gerẽdo, quod fruges gerat: niſi
quis malit ab antiquo verbo cereo quod eſt creo Varroni. Eſt enim ter-
ra omniparens. Plato in Cratylo, [illegible]. Filia
fuit Saturni & Opis, ſoror Veſtę & Iunonis. Has omnes fœminas, & ſo
rores, & matrem terram fuiſſe volunt. Sic etiam Veſtam Ouid. vj. Faſto.
Veſta

A Veſta eadem eſt, & terra ſubeſt, ſubit ignis vtrique
Significat ſedem terra ſocuſq; ſuam. Et pòſt:
Stat vi terra ſua, vi ſtando Veſta vocatur.
Hæc ex Orpheo, qui ait, [illegible]. Quod cõgruit cum etymo Platonis: qui & [illegible], quæ eſt Veſta. q. [illegible] interpretatur. p Cum tamen ſępius Veſtẽ nõ niſi ignẽ.) Cicero. ij. de nat. deorum: Nã Veſtę nomen à Gręcis: ea eſt enim quæ ab illis Heſtia dicitur. Vis autem eius ad aras & focos pertinet: & in. ij. de leg. Veſtam quaſi focum vrbis, vt Græco nomine eſt appellata, quod nos propè idem Græcum interpretatum nomen tenemus. Ouidius ſexto Faſtorum:
Nec tu aliud Veſtam, quàm viuam intellige flammam.
Naq; que de flamma corpora nulla vides.
Cumq; ſit ignis & dicatur virgo, ex vtraque cauſa virgines ſunt eius miniſterio adhibitæ, & omnes virginitas ſacra erat illi. Primũ quoniã virgini virgines cõuenientiſsime congruerent: deinde quòd ignis nihil ex ſe gignat, vt neq; virgines: ſeruandiq; ignẽ perpetuũ cœleſtis ſimilẽ mos eſt ab Aegyptiis natus, ſicut Diodorus ſcribit, qui ad alias manauit gentes, Gręcas & Barbaras, vt Athenis & Delphis Plutarcho & Straboni. In Prytanæo enim Athenis ignis ſeruabatur ſempiternus: ex Ilio in Latium ſunt trãſlata ſacra Veſtę, hinc Romã per Romulũ: idcirco Iliaca Veſta toties ab ſcriptoribus nominatur. Virgi. Sic ait, & manib⁹ vittas, Veſtãque potentẽ, Aeternumq; adytis effert penetralibus ignẽ, & fuerũt quidẽ Veſtę totidẽ tunc, quod curię, ſicut Dionyſius ſentit. ſed templũ Veſtę publicę Numa rex cõſtruxit anno ab vrb. con. xl. vt Ouid. cõputat. q Etiã Venerẽ dicere.) Iſtud ex phyſica ratione. phyſici oẽſque ſicut Macrobius teſtatur terrę ſuperius hemiſphęriũ quod nos incolimus Venerẽ dixere, inferius verò Proſerpinã: at qui & hãc noſtrã terram Veſtam
B nominãt. Plotinus terræ virtutẽ animamq;, quę eſt ex Venere, Veſtã appellat. accedit huc quod cũ Veſta ſit mũdi ignis & fomentum à Venere, nihil videtur abeſſe à flãma grata & ꝓlifica vniuerſi: ideo & colitur Veſta publice, & priuatĩ non tanquã ſterilis, ſed Venerea & ꝓlifica: vt per eam tũ domus, tum etiã ciuitates populique nouis ſubinde fœturis ęternũ concelebrantur. r Quomodo ei ſint virgines.) Grãdis pœna ſi qua

Veſtalis.

Veſtalis parũ caſtè pudicitiã habuiſſet, ſed poſt annos triginta exire licebat, & nubere. ſ An Veneres duę ſunt.) Plato in cõuiuio geminam

Veneres duæ.

ponit Venerẽ. Cœleſtẽ, quę optimus ſanctiſsimoſq; excitaret amores, alterã inferiorem popularẽ, qua in libidinẽ impellimur, illã ſine matre antiquam cœli filiam, hãc Iouis & Diones multo iuniorẽ & [illegible] quaſi vulgatem. & Venerem ſanctam veteres omnis caſtitatis exiſtimarunt ſuadẽtem, impulſtricemq;. Hinc apud Romanos cũm mulieres multæ in flagitium libidinis irruerent penè furentes, ex libris Sibyllinis ſimula-

Ven⁹ Verticordia.

chrum Veneris Verticordiæ eſt cõſecratum, quò facilius virginum mulierumq; corda à libidine ad pudicitiam verterẽtur. Valerius lib. viij. & Ouid. iiij. Faſto. t Coi etiam Phœnices.) Hoc de Cypris narrat Iuſti-

Cypri virginũ mos.

nus lib. duodecimo. Mos, inquit, erat Cypris virgines ante nuptias ſtatutis diebus dotalem pecuniam quæſituras in quæſtum ad littus maris mittere, pro reliqua pudicitia libamenta Veneri ſoluturas: credo quod ex inſtituto Veneris, quæ vt Lactantius ex ſacra hiſtoria refert, author meretriciæ vitæ fuit, docuitque Cyprias fœminas quæſtũ vulgato corpore facere: Armenis ſimilem ferè morẽ fuiſſe narrat Strabo. Idẽ ſcribit Herodotus de Lydis, qui Babylonios plebeios refert cũ rei familiaris anguſtia premuntur, ſolitos quæſtus gratia filias ſuas populo proſtituere. Phœnices multum coluiſſe Venerem traduntur propter Adunẽ, qui ibi eſt natus, ſacraq; Veneris cum luctu celebraſſe, vbi ipſa dea lugẽs inducitur, vt refert Macrobius. Simulacrumq; eius in mõte Libano fingitur capite obnupto, ſpecie triſti, faciã manu læua intra amiculum ſuſtinens. Lachrymæ viſione cõſpicientiũ manare credũtur, apud Euſebiũ
C quoq; in Euange. prępara. ad hunc modum legitur: Quod vero maligni ad iſta dæmones humanum genus intruſerunt, quamuis per ſeipſum pateat, tamen inde quoque apertius videbis, ſi adulteria & fornicationes gentilium, quæ vſque ad hunc diem in Heliopoli Phœnice multiſq; aliis in locis peraguntur, in mentem tibi veniant: quaſi enim primitias quaſdam diis debitas turpiſsimas huiuſmodi operationes in tẽplis offerunt. Hæc de Latino Euſebio & exemplari mendoſiſsimo ne quis mihi fraudi oportere eſſe putet, ſi quãdo minus rectè Euſebij ſententiã explicuero. Proſtituẽdi fœminas volgo etiam fuit mos Angilarum in Africa, nocte qua nuberent. Herodotus, Solinus. Mela. Sicæ in eadem terra templo Veneris matronæ dotem quęrebãt vulgato corpore. Valerius, Locrenſes. Iuſtinus ſcribit bello preſſos vouiſſe ſuas ſe filias Feſto Veneris proſtituturum, ſi victores forent. u Ne filio Iunonis.) An Marti,

Mars.

qui cum Venere concubuit, vnde natus eſt Harmonias. Mars vero Iunonis fuit filius, incerto patre. ſine patre fingunt eum natum. Quod poſſit de Marte intelligi, illud facit quod addit cooperario Mineruæ: vterque enim deus eſt belli: ſed potius de Vulcano intellexerim, Iouis & Iu-

Vulcanus.

nonis filio: tametſi Iunonis ſolius filius dici ſolet, ideo [illegible] nominat⁹ vt apud Theocritum, qui artem fabrilẽ in Lemno inſtituit, cuius vxor fuit Venus, quę cum Marte rem habuit. Eſſet ergo Vulcani nempe mariti iniuria, ſi vxor diceretur meretrix. Correcte enim non paruũ eſt cõuitium. a Cooperatio Mineruæ.) Vulcanus enim & Minerua curãt fulmen Iouis, ideo & interdum id iaculantur.
Virgilius de Minerua:
Ipſa Iouis rapidum iaculata è nubibus ignem.
Quo loco Seruius grammaticus ait tria ſolũ eſſe numina poſsidẽtia ful-

Mineruæ.

minum iactus, Iouem. Vulcanum, & Mineruã: tametſi aliter Phœus lib. ij. ex diſciplina Ethruſca & Romana. Curat vero Minerua Aegidem Iouis: quod ſi quis altius vult philoſophari Iouis amictum inueniet, & ſapientia Mineruæ, & igne ſollibẽſque Vulcani fabrefactum tegmen nã-

que capitis Iouis quum igneũ ſit: tamẽ præſul operis Pallas ipſa texuit. D
Martian⁹ in nuptiis, an cooperator dicitur Mineruę, quod ex ea genuerit Apollinẽ illum, in cuius tutela hiſtorici antiqui Athenas eſſe voluerunt. Cicero. iij. de nat. de. verum illud ſimplicius. & ad ſenſum Auguſtini vt puto accommodatius. Vulcanũ idcirco dici cooperariũ Mineruæ, quod hęc ſit dea artium, etiã earum in quibus vſus eſt manuũ, quas Græci [illegible] vocant. Ille vero deus inſtrumentorũ, ſine quibus hæ artes non exercentur. Plutarchus de vtilitate inimici. Ignis artium omnium inſtrumentum eſt ſi quis notit vti. Adde quod Vulcanus quoque ipſe artibus preeſſe exiſtimatus eſt. Euſebius enim, inquit, ex artib⁹ alias Mineruæ, vt bellicas, alias Vulcano, vt omnes quæ per ignem fiũt aſſignare ſolitas. Theodoritus in Græcis affectionibus Vulcanũ à Gręcis pro artibus vſurpatũ ſcribit, quòd ignis adminiculo pleræque omnes vtãtur. Phurnutus artes omnes in poteſtate eſſe Mineruæ & Vulcani dicit, quòd illa ſapiẽtia eſt & acumẽ. Igne vero pleræque artes ſua exercẽt opera. Ideo & Homer⁹ de artifice ait, [illegible] & quem Vulcanus docuit, quem caſta Minerua.

De multis diis, quos doctores Paganorũ vnum eundémque Iouem eſſe defendunt. Caput XI.

QVotquot libet[*] igitur phyſicis rationibus & diſputationibus aſſerãt: modo ſit Iuppiter corporei huius mundi animus,[a] qui vniuerſam iſtam molem ex quatuor, vel quot eis placet, elementis cõſtructam atq; compactam implet & mouet: modo inde ſuas partes ſorori & fratribus cedat: modo ſit æther vt aërem E Iunonem ſubterfuſam deſuper amplectatur: modo totum ſimul cum aëre ſit ipſe cœlum, terram vero tãquam coniugem eandemq; matrem: quia hoc in diuinis turpe non eſt[b], fœcundis imbribus & ſeminibus fœtet: modo autem ne ſit neceſſe per cuncta diſcurrere, deus vnus de quo multi à poëta nobiliſsimo dictum putant.

*Quodlibet.

Deum nanque ire per omnes[c]
Terráſque tractúſque maris, cœlúmque profundum.

Ipſe in æthere[d] ſit Iuppiter, ipſe in aëre Iuno, ipſe in mari Neptunus: in inferioribus etiam maris ipſe Salacia, in terra Pluto, in terra inferiore Proſerpina: in focis domeſticis Veſta, in fabrorum fornace Vulcanus, in ſideribus Sol, Luna & ſtellæ: in diuinantibus Apollo[e], in merce Mercurius[f], in Iano[g] initiator[h]: in termino terminator, Saturnus in tempore, Mars & Bellona[i] in bellis, Liber in vineis, Ceres in frumentis, Diana in ſyluis[k], Minerua in ingeniis. Ipſe ſit poſtremo etiã illa turba quaſi plebeiorum deorũ. Ipſe præſit nomine Liberi virorum ſeminibus[l], & nomine liberæ fœminarũ. Ipſe ſit Dieſpiter[m], qui partum perducat ad diem. Ipſe ſit dea Mena, quam præfecerunt mẽſtruis fœminarum. Ipſe Lucina[n], quæ à parturientibus inuocetur. Ipſe opem ferat naſcentibus ex- F cipiens eos ſinu terræ, & vocetur Opis. Ipſe in vagitu os aperiat, & vocetur deus Vagitanus[*][o]. Ipſe leuet de terra, & vocetur dea Leuana. Ipſe Cunas tueatur, & vocetur dea Cunina. Non ſit alius, ſed ipſę in deabus illis, quę fata naſcentibus canunt, & vocantur Carmentes[p]. Præſit fortuitis, voceturq; Fortuna. In diua Rumina[q] mammam paruulo immulgeat, quia rumam dixerunt veteres mammam. In diua Potina[r] potionem miniſtret. In diua Edulica[ſ] eſcam præbeat. De pauore infantum Pauentia nuncupetur: de ſpe quæ venit, Venilia[t]: de voluptate, Volupia: de actu, Agenoria: de ſtimulis, quibus ad nimium actum homo impellitur, dea Stimula nominetur. Strenua dea ſit, ſtrenuum faciendo. Numeria quæ numerare doceat: Camœna[u], quæ canere. Ipſe ſit & deus Conſus[x], præbendo conſilia, & dea Sentia[y], ſententias inſpirãdo. Ipſe dea Iuuentas[z], quæ poſt prætextam[a] excipiat iuuenilis ætatis exordia. Ipſe ſit Fortuna barbata, quæ adultos barba induit[b], quos honorare voluerit: vt hoc qualecunq; numen ſaltem maſculum deum, vel à barba barbatum, ſicut à nobis Nodotum, vel certe nõ Fortunam, ſed quia barbas habet, Fortunium nominarent. Ipſe in Iugatino deo coniuges iungat, & cum virgini vxori zo-

* aliàs, Vaticanus.

G na ſoluitur, ipſe inuocetur ſiue virtutes eius & dea Virginenſis vocetur. Ipſe ſit Mutunus vel Tutunus, ᶜqui eſt apud Græcos Priapus, ſi non pudet. Hæc omnia quæ dixi, & quæcunque non dixi, non enim omnia dicenda arbitratus ſum, hi omnes dij deæq; ſit vnus Iuppiter: ſiue ſint, vt quidam volunt, omnia iſta partes eius, ſiue virtutes eius, ſicut eis videtur, quibus eum placet eſſe mundi animum: quæ ſententia velut magnorum multorúmque doctorum eſt. Hæc ſi ita ſunt, quod quale ſit, nõdum interim quæro, quid perderent, ſi vnũ deum colerent prudentiore compendio? Quid enim eius contemneretur, cum ipſe coleretur? Si autem metuendum fuit, ne prætermiſſæ ſiue neglectæ partes eius iraſcerentur: non ergo vt volunt, velut vnius animantis ᵈ hæc tota vita eſt, quæ omnes ſimul continet deos, quaſi ſuas virtutes, vel membra, vel partes: ſed ſuam quæq; pars habet vitam à cęteris ſeparatam, ſi præter alterã iraſci altera poteſt: & alia placari, alia concitari. Si autem dicitur omnes ſimul, id eſt, totum ipſum Iouem potuiſſe offendi, ſi partes eius non etiam ſingulatim minutatímque colerentur, ſtulte dicitur. Nulla quippe earũ prætermitteretur, cum ipſe vnus qui haberet omnia, coleretur. Nam vt alia omittam, quæ

H ſunt innumerabilia, cum dicunt omnia ſydera partes Iouis eſſe, & omnia viuere atque rationales animas habere, & ideo ſine controuerſia deos eſſe, nõ vident, quàm multos non colant, quàm multi ædes non conſtruant, aras non ſtatuant: quas tamen paucisſimis ſyderum ſtatuendas eſſe putauerunt, & ſingillatim ſacrificauere. Si igitur iraſcuntur, qui non ſingillatim coluntur, non metuunt paucis placatis, toto cœlo irato viuere. Si autẽ ſtellas omnes ideo colunt, quia in Ioue ſunt, quem colunt, iſto cõpẽdio poſſent in illo vno omnibus ſupplicare. Sic enim nemo iraſceretur, cũ in illo vno omnibus ſupplicaretur: nemo contemneretur, potius quàm cultis quibuſdã iuſta iraſcendi cauſa illis, qui prætermiſsi eſſent, multo numeroſioribus præberetur: præſertim cum eis de ſuperna ſede fulgentibus, turpi nuditate diſtentus præponeretur Priapus.

a CORporei huius mundi animus.) Hoc Tales Mileſius, & Democrit⁹. Stoici vero cum Platone deum quidem mentem eſſe dicũt, ſed nõ vtentẽ mundo pro corpore: mundũ ipſum deum eſſe, habereq́; & mentẽ, & animum, ſed aliũ quàm ipſe ſit deus. Veterũ plerique ſolẽ mundi animum, mentemq́; nominarunt: velut Cicero & Plinius, Homerũ ſecuti. Phurnutus inquit, quemadmodũ nos ab anima adminiſtremur ac I regamur, ita mundũ animam habere ſe continẽtem qui Iupiter dicatur. *Iuppiter.* b Quia hoc I diuinis turpe nõ eſt.) Heſiodus in Theogonia ſcribit Terram peperiſſe Cœlum. hinc cõcubuiſſe cũ Cœlo ipſo, & ea eo genuiſſe liberos vndecim, inter quos fuit Saturnus. c Deum nanq; ire per omnes.) Multi veterum exiſtimabant deum eſſe vim per vniuerſum fuſam. d Ipſe in æthere.) Deum vnum eſſe, qui melius ex gentibus ſapiebãt, arbitrabãtur: eumq́; pro varijs virtutibus rationibusq́; varie nuncupari. Sic Ariſtoteles in libello de mũdo, Orpheũ citãs: ſic Plutarchus in dogmatis philoſophorũ. Macrobius deos omnes vult eſſe vnũ Solẽ: idq́; fuſe cõnititur oſtendere in Saturnal. e In diuinãtibus Apollo.) Quũ putarent hũc eſſe ſolẽ: id eſt, mundi oculũ, facile eum & videre & noſſe omnia, quę iam eſſent, queq́; fuiſſent, & quæ futura eſſent, credebant. *Apollo.* Idcirco paſsim conſulebatur, reſpõſitabatq́;, cum multis alijs in locis, tũ precipue in delphis Phocidis. Diodoro authore in vita Philippi, cuius originẽ talem fuiſſe refert: Eo in loco, quo tẽpli adytũ Delphis fuit, ſpecus erat receſſu magno & obſcuro: ad quam capra quũ paſcens acceſsiſſet, efflata eſt ſubterraneo illo ſpiritu, exultareque more inſueto cœpit. Quod admiratus paſtor, quũ & ipſe ad hoſtiũ ſpecus veniſſet, correptus eſt furore, cepitq; futura quędã predicere. Hoc & alij tẽtarũt, affectiq; ſunt eodẽ modo. Res huc eſt progreſſa, vt qui futura vellet cognoſcere adduceret qui capite in antrũ immiſſo, vaticinaretur. Quod cũ nec ſine periculo fieret, nec etiã ſine exitio multorũ, Delphici templũ ibi erexerũt deouati Apollini: ſtatueruntq; virginẽ, quę in machina cõſiſtẽs, tuto poſſet afflari diuino illo ſpiritu, reſponſaq́; cõſulentibus reddere: quam machinã, de tribus fulcris tripodẽ nominarunt quaſi trium pedũ, eadem forma qua poſtea ænei tripodes. Sacerdos Pythia dicebatur, quæ initio *Pythia.* virgo fuit. Dianæ ſimilis. Poſtea violata Pythia quadã ab Echecrate, Delphici mulierẽ non minorẽ natu annis quinquaginta Pythiã ſtatuerunt, reiectis in perpetuũ virginibus: modo illa virginali vteretur cultu, ne in totũ mos vetus interiret. Hæc ex illo penè ad verbum. f In mercurius.) Hic qui præeſſe ſermoni eſt creditus, deus eſt factus omniũ K conuentionũ contractuumq; noſtrorum: quoniã hęc omnia per ſermonem tranſigitur. *Mercuri⁹.* Maiis Idibus mercatorũ erat feſtũ, quòd eo die Mercurij ædes eſſet dedicata. A Græcis eã ob cauſam [illegible] dicitur, hoc eſt, forẽſis: ſtatuaq́, illi in foro multis ciuitatib⁹ erigitur. Plautus in principio Amphitryonis hæc duo ei⁹ officia verbis aliquot explicat: & nos de hoc alibi. g In Iano.) Quod vetuſtisſimus hic eſſet omnium deorũ, ideo initijs præeſſe creditus eſt. Regnauit enim in Latio Saturni tẽpore. Antiquisſimũ chaos ſunt qui putent eũ eſſe, ſicut Ouidius, & Feſtus, qui *Ianus.* inde Ianũ dictum autumat inuerſis literis. Cicero ab eũdo, ſecundo de natura deorũ, vnde etiã ianuæ. Cornificius ſcribit à Cicerone, nõ Ianũ, ſed Eanũ eſſe nominatũ: vnde & Ianiculus mõs Rom. ſiue, vt quidã dicũt, quòd ibi ſit ſepultus Ianus: ſiue, vt alij, quòd per eũ populus Rom. tranſierit in agrũ Ethruſcũ. Bifrõs pingitur, quòd non ſolũ initijs, ſed extremis eſſet præfectus. De hoc Macrobius primo Saturnal. & Ouidi⁹ primo Faſt. multa & nos alibi. h Initiator.) Nõ ab initiando, id eſt, ſacris imbuẽdo, ſed incipiendo. Ideo in alijs melius legitur, ianitor. i Bellona.) A bellis, ideo olim Duellona, ſicut duella bella. *Bellona.* Pallas putatur eſſe, quæ bellis præeſt. Græci hanc [illegible] vocãt, [illegible], vt inquit Heſychius. Homerus hanc [illegible] nominat. vt Martẽ: & recẽtes Poëtæ matrẽ eſſe Martis dicunt. Ideo [illegible] vocãt à matre, [illegible] dicitur quòd [illegible]. Vel à furore immittendo bellantib⁹, vel quòd minimè ſit mitis. Huius templũ in nona regione vrbis. & ante hoc colũna, vnde haſta mittitur ſignũ belli inferendi. Ouidius. k Diana in ſiluis.) Luna pleraq; nomina habebat: dicebatur enim Lucina, & Proſerpina, & Hecate, & Diana: hæc erat quæ in ſyluis cõfigendis *Diana.* feris intacta virgo fingebatur, cũ arcu & pharetra. Ideo Aeneas quũ matrem vidiſſet venatricis cultu, Phœbi ſororẽ eſſe exiſtimauit I. Aeneid. Memini me, neſcio apud quẽ diſtichũ hoc legere, nõ abſurdũ de Luna: L

Terret, luſtrat, agit, Proſerpina, Luna, Diana,
Ima, ſuperna feras, ſceptro, fulgore, ſagitta.

Prudentius lib. priore contra Symmachum.

Térque ſuas eadem variare figurat.
Denique cum Luna eſt, ſublustri ſplendes amictu.
Quum ſuccincta iacit calamos, Latonia virgo eſt.
Quum ſubnixa ſedet ſolio, Plutonia coniunx,
Imperitat furijs, & dictat iura Megeræ.

l Nomine Liberi virorũ ſeminibus.) Cicero ſecũdo de Natura deo. Cerere natos Liberũ & Liberã dicit eſſe. Fratres cõiugesq́;, Solẽ & Lunã putãt eſſe multi: in quorũ poteſtate ſint vires generãdi, ſub Libero virorum, ideo illi & ſalaces Satyri ſunt comites, & in eius tẽplo feriisq́; colitur Priapus: ſub Libera vis fœminarum luce Lunę fœminea. m Dieſpiter.) Quaſi dios pater. Nam dios eſt Iupiter, vel dies pater, vt Varro in- *Dieſpiter.* terpretatur. n Ipſa Lucina.) Hanc Iunonẽ eſſe ſiue Dianã & Iunonẽ ſcri- *Lucina.* bit Cicero. Terentius in Andria, Glycerium parturientẽ inuocare Iunonis Lucinæ opem facit: Iuno inquit, Lucina fer opem, ſerua me obſecro. Sic & Iuno opigena, quòd ferre opẽ in partu laborãtibus crederetur, eſt culta Romæ à matronis, Feſtus Timęus historic⁹ propterea, qua nocte Alexander Macedo eſt natus: deflagraſſe Dianę Epheſię tẽplũ tradit, quòd Diana parturiẽti Olympiadi deeſſe noluerit. ideo à tẽplo ſuo aberat procul Pellã profecta. Ilythiã quoq; colebant Romani in hunc vſum. Pauſanias Parcam eſſe dicit Ilithiam, fuiſſeq́; quę ex Hyperboreis *Ilythia.* Delũ venerit. fitq; pariẽti Latonę obſtetricata. Ideo in Attica terra inter deas [illegible] collocaretur, quæ Geneſi præeſſent. Simulacrũ ante illas poni ſolebat, poplitibus flexis, qđ ſic enixa eſſet filia Nauplij, ex quo more facti ſunt illi Nixidi tres I Capitolio ante cellã Mineruę quos M M. Atillius Glabrio victo Antiocho Romam trãſtulit. quibus matronę ſupplicabant, velut præſidentibus parientiũ nixibus. Erant enim ſimulachra genibus innixa. o Vagitanus.) Vaticanus potius. p Carmentes.) *Carmẽtes.* Hãc prius Nicoſtratã eſſe dictam ferunt Ionij Archadũ regis filiã, quæ ex Mercurio Euandrum genuit, queq; furore cõcitata fata mortalib⁹ canerent: ideo Græce Theſpiodõ dictã. Latinè Carmentem, vt Dionyſi⁹ ex Romanis originibus ſcribit. Ouidius. j Faſto. de ea:

Ipſa mone quæ nomen habes de carmine dictum. Et poſt:
Quæ ſimul æthereos animos conceperat ignes,
Ore dabat pleno carmine vera dei.

Erat & porta Carmentalis Romæ, quę poſtea Scelerata dicta eſt, & prope eam ara in Capitolio, vbi ipſa habitauit. Erant & Carmenæ, quæ primæ ſcirent hominem natum apud Varronem, canerentq; illi ventura vt de illa Nicoſtrata putatur Carmenta nominata. Sunt Carmenæ quinque nuncupatę, & eliſo ſ, Camenę: & qui eas colerent, vates ab earum vaticinus appellati. Erãt & Faunus & Fauna fratres, quorum ille canebat fata viris, hęc fœminis. q In diua Rumina.) Rumina dea mammarum: quo- *Rumina.* niam Rumen mamma antiquo verbo, Plinius & Feſtus. Vnde ficus Ruminalis, quod ſub ea arbore lupa mammã dedit Romulo & Remo. Huic deæ lac libabatur, lacte aſpergebantur hoſtiæ. r In diua Potina.) Donatus Educam & Poticam has deas nominat. Sic enim in Phormionem Terentij ait: Apud Varronem legitur initiari pueros Educæ & Poticæ *Educa.* & Cubæ, diuis edendi & potandi, & cubandi, vt primum à lacte & à cu- *Potica.* nis transferuntur. Quod Virgilius:

Nec deus hunc menſa, dea nec dignata cubili eſt.

Hoc annotauit Probus, hæc Donatus. ſ Edulica.) Lego Educa, & ſic eſt in antiquis codicibus. t Venilia.) Virgilius Veniliam matrem eſſe *Venilia.* dicit Turni, ſororem Amatæ Latini regis vxoris. Varro Veniliam dictam eſſe ait à veniendo, & vento ſecundo, qualem qui natus eſt in mari, gaudet, ſicut inquit Plautus.

u Camœna.)

Camœnæ. u Camœnæ.) Seruius Camœnas muſas eſſe dicit, à cantu. Feſtus ait ſic dictas, quòd caſtæ mentis ſunt præſides. Aedes Camœnarum Romæ fuit
A ad portam Capenam, in prima regione. Camœnæ, Latinè idem eſt quod
Muſa. muſæ Græcè. Nec ſolum cantibus præſunt, ſed humanitati omni & doctrinæ: ſicut Cice. interpretatur quinto Tuſcul. quæſtio. Plato Craty. [illegible] ab inquirendo dicuntur muſæ
Conſus. & à philoſophia. x Ipſe ſit & deus Conſus.) Hunc Liuius, Dionyſius & Plutarchus Neptunum equeſtrem eſſe dicunt, cui ſit templum ædificatum ab Arcadibus ante Romulum & Remum, præeſſeque conſiliis. Idcirco velut rē arcanā eius aram toto anno ſub terra occultari in Circo maximo. Conſualibus ſolum proferri. eius dei conſilio vſum ferunt Romulum in rapiendis Sabinis. Græci [illegible] vocant, quòd è terra tridenti percuſſa eduxerit equum. Fabuloſe id quidem, ſed re vera quod equos domare inſtituerit, & conuertere in hominum vſus. y Sentia.) Fauna Fauni regis ſoror & vxor, Pici filia, Senta eſt dicta, & Fatua: hoc à fando, quod eius ope farentur infantes. Forſan & Senta eſt nominata, quòd quæ ſentiret quis, ea faretur. Sed nos rem hanc, vt alias hoc libro permultas, in medio reliquimus: coniecturæ enim parum nobis placent. z Ipſe dea Iuuentas.) De hac paulum poſt. a Poſt præ-
Prætexta. textam.) Prætexta veſtis erat dignitatis magiſtratúſque, quæ ab Etruſcis Romam manauit: nec pueri ſolebant ea vti ante filium Tarquinij Priſci regis, qui quum puerili ætate fortiter feciſſet in bello, bulla aurea & prætexta eſt publice à parente donatus. Prætexta deinceps manſit ingenuis pueris: bulla quoque iis, quorum patres curulem magiſtratum geſſiſſent. Macrobius: Deponebant pueri quartodecimo anno prætextam, & ſumebant togam virilem. Latum clauum quoque ſenatorū
Latus clauus. filij, quem induiſſe tunc Auguſtum Tranquillus eſt author. Latus clauus autem, non toga eſt, ſed tunica purpurea. b Quæ adultos barba induit.) Veteres Apollini ſacrabant ſuarum barbarum primitias, quum
B primum ex ephebis tonderentur. Sic Theſeus Delum eſt profectus, vt id
Mutinus. faceret. Plutarchus. c Ipſe ſit Motunus vel Tutinus.) Locus non videtur carere mendo. In veteribus eſt: Mutunus vel Tutunus, & puto alterum ſcripſiſſe Auguſtinum, non vtrunque, Mutinum & Tutinum: ſed adiectum alterum à librario, & ex libris inde exſcriptis inoleſſe eam lectionem. Certè ipſe libro ſexto, vbi de diis, qui iuris ad ſinum nuptialem coniugibus aderat, pro his duobus vnum Priapum nominat. Non dubito, quin ſit legendum Mutinus, vt eſt apud Lactantium: tametſi non deſunt codices Lactantiani, qui Futinus habeant. Sed Mutinus videtur dictus, quòd efficiat vt maritus magis, & virgo minus moneatur. d Velut vnius animantis.) Sic Plato. Cicero, & Stoici mundum animal vnum eſſe dicunt: & vnam vitam viuere vt hominem vnum.

De opinione eorum, qui deum animam mundi, & mundum corpus dei eſſe putauerunt.
Caput XII.

QVid illud? Nónne debet mouere acutos homines, vel qualeſcunque homines. Non enim ◊ parum ◊ ad hoc ingenij opus eſt excellentia, vt depoſito ſtudio contentionis attendant, ſi mundi animus deus eſt, eique animo mundus vt corpus eſt, vt ſit vnum animal conſtans ex animo & corpore: vtique iſte deus eſt ſinus quidam naturæ [a], in ſeipſo continens omnia: vt ex ipſius anima, qua viuificatur [b] tota
C iſta moles, vitæ atque animæ cunctorum viuentium pro
* alias, naſcendi forte. cuiuſque naſcentis ſorte * [c] ſumantur, nihil omnino remanere poteſt, quod non ſit pars dei. Quod ſi ita eſt, quis non videat quanta impietas & irreligioſitas conſequatur: vt quod calcauerit quiſque, partem dei calcet: & in omni animante occidendo, pars dei trucidetur? Nolo omnia dicere, quæ poſſunt occurrere cogitantibus: dici autem ſine verecundia non poſſunt.

a Sinus quidam naturæ.) Alibi: Sinu quodam naturæ, ſic Lucanus:
Placido natura receptat
Cuncta ſinu.
b Vt ex ipſius anima qua viuificatur.) Sententia Pythagorica, quam expreſsit Virgilius vj. Aenid.
Principio cælum, & terras campóſque liquentes,
Lucentémque globum Lunæ, Titaniáque aſtra.
Spiritus intus alit: totámque infuſa per artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.
Inde hominum pecudúmque genus, vitæque volantum,
Et quæ marmoreo fert monſtra ſub æquore Pontus.
Igneus eſt illis vigor, & cæleſtis origo.
Et in quarto Georgicorum:
His quidam ſignis, atque hæc exempla ſecuti,
Eſſe apibus partem diuinæ mentis, & hauſtus
Aethereos dicere. deum nanque ire per omnes
Terráſque tractúſque maris, cælúmque profundum.
Hinc pecudes armenta, viros genus omne ferarum,
Quenque ſibi tenues naſcentem arceſſere vitas; D
Scilicet huc reddi, deinde ac reſoluta referri
Omnia, nec morti eſſe locum, ſed viua volare
Syderis in numerum, atque alto ſuccedere cœlo.
c Pro cuiuſque naſcentis ſorte.) Alia plus, alia minus. vt quodque enim proximum illi eſt, ita plurimum recipit: vt longiſsimum, ita minimum. Hoc & alij plerique aiunt, vt Ariſtoteles libro de mundo.

De his qui ſola rationalia animantia partes eſſe vnius dei aſſerunt.
Caput XIII.

SI autem ſola animalia rationalia, ſicut ſunt homines, partes dei eſſe contendunt: non video quidem ſi totius mundus eſt deus, quomodo beſtias ab eius partibus ſeparent? Sed obluctari quid opus eſt? De ipſo rationali animante, id eſt, homine, quid infœlicius credi poteſt, quàm dei partem vapulare, cum puer vapulat? Iam vero partes dei fieri laſciuas, iniquas, impias, atque omnino damnabiles, quis ferre poſsit, niſi qui prorſus inſaniat? Poſtremo quid iraſcitur eis, à quibus non colitur, cum à ſuis partibus non colatur? Reſtat ergo vt dicant omnes deos ſuas habere vitas, ſibi quemque viuere: nullum eorum eſſe partem cuiuſquam, ſed omnes colen- E
dos, qui cognoſci & coli poſſunt: quia tam multi ſunt vt omnes non poſsint. Quorum Iuppiter, quia rex præſidet, ipſum credo ab eis putari regnum, vel conſtituiſſe, vel auxiſſe Romanum. Nam ſi hoc ipſe non fecit, quem alium deum opus tam magnum potuiſſe aggredi credant, cum omnes occupati ſint officiis & operibus propriis, ne alter irruat in alterius? A rege igitur deorum, regnum hominum potuit & propagari & augeri.

Augmenta regnorum Ioui incongruenter adſcribi, cum ſi, vt volunt, dea eſt victoria, ipſa huic negocio ſola ſufficeret.
Caput XIIII.

HIc primùm quæro, cur non etiam ipſum regnum aliquis deus eſt? Cur enim non etiam ita ſit, ſi victoria dea [a] eſt? Aut quid ipſo Ioue in hac cauſa opus eſt, ſi Victoria faueat, ſitque propicia: & ſemper eat ad illos, quos vult eſſe victo- F
res? Hac dea fauente & propicia, etiam Ioue vacante, vel aliud agente, quæ gentes non ſubditæ remanerent? Quæ regna non cederent? An forte ◊ non ◊ diſplicet [b] bonis iniquiſsima improbitate pugnare, & finitimos quietos nullámque iniuriam facientes, ad dilatandum regnum bello ſpontaneo prouocare? ◊ Plane ſi ita ſentiunt, approbo & laudo ◊.

a Victoria dea.) Erat ædicula Victoriæ ad forum Romæ à Catone ſeniore dicata. Erat & Victoriæ ædes prope ædiculam, quam ædem Victoria.
M. Poſthumius Megellus ædilis curulis ex mulctatitia pecunia faciundā curarat. Conſul cum M. Atilio Regulo bello Samnitico dedicauit: huic L. Sylla bellis ciuilibus victor ludos inſtituit, Aſconius Pedianus meminit & Cicero prima acti. in Verrem. Victoriam Heſiodus filiam dicit Stygis & Pallantis. Fratres Victoriæ ſunt Zelus, Potentia, Vis quæ ſemper Ioui regi aſsident, nec ſine illis imperium eſt vel Iouis, vel cuiquam principi vllum. b An forte non diſplicet.) Legendum ſine negatione: An forte diſplicet: hoc exigit ſenſus, & ſic habent antiqui libri.

An congruat bonis latius velle regnare.
Caput XV.

VIdeant ergo ne forte non pertineat ad viros bonos gaudere de regni latitudine. Iniquitas enim eorum, cum quibus iuſta bella geſta ſunt,

G regnum adiuuit, vt creſceret: quod vtiq; paruum eſſet, ſi
* aliàs, ſi quies & iuſtitia finitimorum cōtra * ſe bellum geri nul-
quis eſſet la prouocaret iniuria: ac fœlicioribus ſic rebus humanis
iuſtitia fi- omnia regna parua eſſent concordi vicinitate lætantia.
niti, & cō Et ita eſſent in mundo regna plurima gentium, vt ſunt
tra. in vrbe domus plurimæ ciuium. Proinde belligerare, & perdomitis gentibus dilatare regnum malis videtur fœlicitas, bonis neceſsitas. Sed quia peius eſſet, vt iniurioſi iuſtioribus dominarentur, ideo non incongrue dicitur etiam iſta fœlicitas. Sed proculdubio fœlicitas maior eſt vicinum bonum habere concordem, quàm vicinum malum ſubiugare bellantem. Mala vota ſunt, optare habere quem oderis, vel quem timeas, vt poſsit eſſe quem vincas. Si ergo iuſta gerendo bella, non impia, non iniqua, Romani imperium tam magnum acquirere potuerunt, nunquid tanquam aliqua dea colenda eſt eis iniquitas aliena? Multum enim ad iſtam latitudinem imperij eam cooperatam videmus, quę faciebat iniurioſos, vt eſſent, cum quibus iuſta bella gererentur, & augeretur imperium. Cur autem & iniquitas dea non ſit, vel externarum gentium, ſi pauor, & pallor, & febris dij Romani eſſe meruerũt? His igitur duabus, id eſt, aliena iniqui-
H tate, & dea Victoria dum bellorum cauſas iniquitas excitat, Victoria eadem bella fœliciter terminat, etiam feriato Ioue creuit imperium. Quas enim hic partes Iupiter haberet, cum ea, quæ poſſent beneficia eius putari, dij habẽtur, dij vocantur, dij coluntur: ipſi pro ſuis partibus inuocantur? Haberet hic etiam ille aliquã partem, ſi regnum etiam ipſe appellaretur, ſicut appellatur illa victoria. Aut ſi regnum munus eſt Iouis,[a] cur non & victoria munus eius habeatur? Quod profecto haberetur, ſi non lapis in Capitolio, ſed verus rex regum, & dominus dominantium cognoſceretur atque coleretur.

a AVt ſi regnum munus eſt Iouis.) Sic Homerus frequenter.

Quid fuerit quod Romani omnibus rebus & omnibus motibus deos ſingulos deputantes, ædem Quietis extra portas eſſe voluerunt.
Caput XVI.

MIror autem plurimum, quod cum deos ſingulos ſingulis rebus, & penè ſingulis motibus attribuerent, vocauerunt deam Agenoriam, quæ
I ad agendum excitaret: deam Stimulam,[a] quæ ad agendum vltra modum ſtimularet: deam Murciã,[b] quæ præter modum non moueret, ac faceret hominem,
* al. murcium. vt ait Pomponius,[c] murcidum,* id eſt, nimis deſidioſum & inactuoſum: deam Strenuam, quæ faceret ſtrenuum: his omnibus diis & deabus publica ſacra facere ſuſceperunt. Quietem vero appellantes,[d] quæ faceret quietem, cum ædem haberet extra portam Collinam, publice illam ſuſcipere noluerunt. Vtrum indicium fuit animi inquieti, an potius ita ſignificatum eſt, quod qui illam turbam colere perſeueraret: non plane deorum, ſed dæmoniorum, eum Quietem habere non poſ-
Matth. 11. ſe: ad quam vocat verus medicus, dicens: Diſcite à me, qui mitis ſum, & humilis corde, & inuenietis requiem animabus veſtris.

a Stimula. DEam Stimulam.) An hæc eſt Horta, quæ inhumanis quũ eſſet, Herſilia dicta eſt vxor Romuli, quam ab hortando & incitando nominatam ait Labeo: cuius ædes nunquam claudebatur, quod ſemper aliquid præclari fieri hortaretur, nec ceſſandum ſuaderet, quæ poſtea vocata eſt Hora prouidentiæ dea, quæ negligentes ſocordeſque eſſe nõ pateretur nominatãmq; Labeo exiſtimat etiam hac appellatione ab hortãdo & incitando, Græca voce ὁρμᾶν Plutarchus. Meminerunt huius deæ Ouidius, Gellius, & alij. b Deam Murciam.) Non pigebit Hermolai Barbari verba ſubiicere, ex Annotationibus in Plinium libro decimo quinto: Plinius eo loco ſic loquit: Quo & ara vetus fuit Veneri Myrtheæ, K
quam nunc Myrciam vocant. Hermolaus. Lego Veneri Myrtheæ, Murcia.
quam nunc Murciam vocant. ex Feſto, Liuio, Plutarcho, Varrone, Cornelio Nepote de viris illuſtribus. Nã Murcea dea ſocordiæ eſt, vt Strenua, Agenorea. Stimula induſtrię. Pomponius & Auguſtin' authores. Nam quũ metas Murcias, Apuleius libro ſexto dixit, Veneri dicatas intellexit. Quidam montem Auentinum ideo Murcium vocari tradunt quòd è lapidibus velut muro conſtructus: non à dea Murcia, nec à Figlinis. Ammianus quoſdam ſolitos in Italia vitandæ gratia militiæ pollicem præcidere, Murcos vernacula voce nominatos. Plautus: Murcide inquit, homo, pro inerti & languido. Tãtum Hermolaus author noſtrę ætatis diligentiſsimus. Ergo in Feſto, quũ dicit, Murceæ deæ ſacellum erat ſub monte Auentino, qui ante Murcus vocabatur: emendatius legetur, Murciæ deæ, Liuius libro primo: Tum quoque multis milibus latinorum in ciuitate acceptis, quibus vt iungeretur palatio Auentinum, ad Murciæ datæ ſedes, Et Plutarchus in problematis, quam modo Murciã Venerem, olim Myrteam vocabant. c Vt ait Pomponius.) Hermolaus, Beroaldus, & alij complures hunc Pomponium de hac ipſa re teſtem adducunt. Nec ſat explicant, quis Pomponius ſit, quum fuerint multi, etiã qui ſcripſerint, an Atticus, an L. Pomponius Attelanarum ſcriptor, an Gn. Pomponius orator, qui omnes vixerunt cum Cicerone an qui poſt Ciceronem fuere, Pomponius Mela, an Iulius Pomponius tragicus, cuius Quintilianus meminit: an iuris conſultus. d Quietem vero appellantes.) Ego coniectura ducor, Quietem hanc ad mortuos pertinuiſſe. Quietalis enim dictus eſt ab antiquis Orcus, ideo extra vrbem Quies eſt culta. Fanum Quietis erat via Labicana, Liuius libro quarto.

An ſi Iouis ſumma poteſtas eſt, etiam Victoria dea debuerit exiſtimari.
Caput XVII. L

AN forte dicunt, quod deam Victoriam Iupiter mittat, atque illa tãquam regi deorum obtemperans, ad quos iuſſerit, veniat, & in eorum parte cõſidat? Hoc vere dicitur, non de illo Ioue, quem deorum regem pro ſua opinione confingunt, ſed de illo vero rege ſeculorum, quod mittat non Victoriam quæ nulla ſubſtantia eſt, ſed angelum ſuum, vt faciat vincere quem voluerit: cuius conſilium occultum eſſe poteſt, iniquum eſſe non poteſt. Nam ſi victoria dea eſt, cur non deus eſt, & triumphus, & victoriæ iungitur vel maritus, vel frater, vel filius? Talia quippe iſti de diis opinati ſunt, qualia ſi poëtæ fingerent, atque à nobis exaggerarentur:[a] reſponderent iſti, ridenda eſſe figmenta poëtarum, non veris attribuenda numinibus: & tamen ſe ipſi non ridebant, cum talia deliramenta non apud poëtas legebant, ſed in templis colebant. Iouem igitur de omnibus rogarent, ei vni tantummodo ſupplicarent. Non enim ſe miſiſſet victoria,[b] ſi dea eſſet ſub illo rege, & poſſet & audere reſiſtere, M
& ſuam potius facere voluntatem.

a EXaggerarentur.) Legendum, exagitarentur. b Non enim ſe miſiſſet victoria.) Sic in veteribus: non enim quò miſiſſet victoriam ſi dea eſt, & ſub illo rege eſt, poſsit ei audere reſiſtere, & ſuam potius facere voluntatem. Apertius eſſet, ſi ſic legeretur: Non enim ſi quo miſiſſet victoriam, ſi ea dea ſub illo rege eſt, poſsit vel audeat ei reſiſtere. Et Porphyrius in ratione naturali deorum. Iouem ſcribit fingi ſolitũ ſceptrum tenentem læua, dextra vero modo Aquilã, modo Victoriam. Illud quoniam cæterorum deorum dominus, vt auium Aquila, Victoriam autem quoniam illi vniuerſa ſubiecta ſunt, vel vt Phurnutus interpretatur, quoniam nihil eſt à quo poſsit vinci.

Fœlicitatem & Fortunam qui deas putant, qua ratione fecerunt. † *Caput XVIII.* — *†aliàs, ſecernunt.*

QVid quod & fœlicitas dea[a] eſt? ædem accepit, arã meruit, ſacra ei cõgrua perſoluta ſunt: ipſa ergo ſola coleretur? Vbi enim ipſa eſſet, quid boni non eſſet? Sed quid ſibi vult: quod & Fortuna dea putatur, & colitur? An aliud eſt fœlicitas, aliud fortuna? Quia fortuna poteſt eſſe & mala: fœlicitas autẽ ſi mala fuerit, fœlicitas non erit. Certe oẽs deos vtriuſq; ſexus, ſi

A ſexus, ſi & ſexus habent, non niſi bonos exiſtimare debemus. Hoc Plato dicit, hoc alij Philoſophi, hoc excellentes reipublicæ, populorúmque rectores. Quomodo ergo dea Fortuna aliquando bona eſt, aliquando mala? An forte quando mala eſt, dea non eſt, ſed in malignum dæmonem repente conuertitur? Quot ſunt ergo deæ iſtæ? Profectò quotquot ſunt homines fortunati, hoc eſt, bonæ fortunæ. Nam cum ſint & alij plurimi ſimul, hoc eſt, vno tempore malæ fortunæ, nunquid ſi ipſa eſſet, ſimul & bona eſſet & mala: his aliud, illis aliud? An illa quæ dea eſt, ſemper bona eſt? Ipſa eſt ergo fœlicitas, cur adhibentur diuerſa nomina? Sed & hoc ferendum eſt. Solet enim & vna res diuerſis nominibus appellari. Quid diuerſæ ædes[b] quid diuerſę aræ, diuerſa ſacra? Eſt cauſa, inquiunt, quia Fœlicitas illa eſt, quam boni habent præcedentibus meritis. Fortuna verò, quæ dicitur bona, ſine vllo examine[c] meritorum fortuitu accidit hominibus & bonis & malis, vnde etiã fortuna nominatur. Quomodo ergo bona eſt, quæ ſine vllo iudicio venit & ad bonos & ad malos? Vt quid autẽ colitur, quę ita cęca eſt,[d] paſsim in quoslibet incurrens, vt ſuos cultores plærumq; prætereat, & ſuis cōtem-

Fortuna.

B ptoribus hæreat? Aut ſi aliquid proficiũt cultores eius, vt ab illa videãtur, & amentur: iam merita ſequitur, nõ fortuitu venit. Vbi eſt ergo definitio illa fortunæ? Vbi eſt quod à fortuitis etiam nomen accepit? Nihil enim prodeſt eam colere, ſi fortuna eſt. Si autem ſuos cultores diſcernit vt proſit, fortuna nõ eſt. An & ipſam, quò voluerit,[e] Iupiter mittit? Colatur ergo ipſe ſolus. Non enim poteſt ei iubenti, & eam quò voluerit, mittenti fortuna reſiſtere. Aut certe ipſam mali colant, qui nolunt habere merita, quibus poſsit dea Fœlicitas inuitari.

Fortunæ multæ.

[a] QVid quod & Fœlicitas dea.) Aedis huiuſce deæ meminit aliquoties Plinius. Simulachrum eius Archeſilao plaſtæ locatum eſt à L. Lucullo ſeſtertiis, la. Plin. lib. xxxv. b Quid diuerſæ ædes.) Aedes malę Fortunę & deteſtatę in exquiliis. Aedes Fortunę fortis in ripa Tiberina. equeſtris iuxta theatrum. Erat & templum Fortunæ paruæ, & aliud virginis Fortunæ, aliud Primigeniæ, aliud Obſequentis ad Capenam, & Priuatæ, & Viſcatæ, & Publicæ, & Virilis, & Conuertentis in palatio, & bene ſperantis, & auertantis, & blãdæ & dubiæ in auentino, & mammoſæ in duodecima regione, & barbatæ, & muliebris: quibus omnibus principium dedit Seruius Tullius, q; ab ea ex ſeruo ſo regnũ eſſet euectus, tum etiam proſpiciens eam occaſionibus rerum plurimum habere in vtramque partem momenti: ſicut Plutarchus inquit in problematis, omnique in re humana dominari. c Sine vllo examine.) Saltem nobis cognito: ideo cauſas non habere dicitur, quod eæ à nobis ignorantur: ſicut Ariſtoteles, & Platonici. Speuſippus motum ab occul-
C to in occultum fortunam eſſe finit. De hac plura Ariſtoteles ſecundo libro Phyſicæ auſcultationis: & libello de bona fortuna, qui pars eſt moralium voluminum. d Quæ ita cęca eſt.) Ariſtophanes hoc ſalſe in Pluto, qui eſt opum deus: quod argumentum tranſtulit Lucianus in ſuum [illegible] e An & ipſam quò voluerit.) Sic Ariſtophanes, qui dicit Plutum, cum mittitur à Ioue ad bonos, claudum eſſe: cum ad malos, celerrimum.

De Fortuna muliebri. Caput XIX.

TAntum ſanè huic, velut numini tribuunt, quam Fortunam vocant, vt ſimulachrum eius quod à matronis[a] dedicatum eſt, & appellatum Fortuna muliebris, etiam loquutum eſſe memoriæ commendarint: atque dixiſſe non ſemel, ſed iterum: ꝓ propter ꝓ quod eam rite[b] matronæ dedicauerint. Quod quidem ſi verum ſit, mirari nos non oportet. Non enim malignis dæmonibus etiam ſic difficile eſt fallere, quorum artes atque verſutias hinc potius iſti aduertere debuerunt, quod illa dea loquuta eſt, quæ fortuitu accidit, non quæ meritis venit. Fuit enim fortuna loquax, & muta fœlicitas, & ad quid aliud, niſi vt homines rectè viuere non curarent, conciliata ſibi Fortuna, quæ illos ſine vllis bonis meritis faceret fortunatos? Et certe ſi fortuna loquitur, D non ſaltem muliebris, ſed virilis* potius[c] loqueretur, vt non ipſæ, quæ ſimulachrum[d] dedicauerunt, putarentur tantum miraculum muliebri loquacitate finxiſſe.

** al. muliebris ſed viris.*

VT ſimulachrum eius quod a matronis.) Anno poſt libertatem partam decimo octauo, cum Martius[a] Coriolanus exul bellum intuliſſet patriæ, nec armis repelli poſſet, nec precibus flecti, lachrymis mulierum flexus eſt: templũmque extructum Fortunæ muliebri, via Latina ad quartum miliarium ab vrbe, quod cum dicaretur bis loquuta eſt imago. Prius ſic: Rite me matronæ vidiſtis, riteque dedicaſtis. Liuius, & Valerius, & Plutarchus authores. Lactantius vero libro ſecundo Fortunam muliebrem denunciaſſe periculum ſcribit, hoc eſt, haud dubie quod poſteri[a] loquuta eſt. Huius fortunæ ſignum nefas eſt attingi, niſi ab ea quæ ſemel nupſit. Feſtus. b Propter quod eam rite.) Propter, ſuperfluit, ideo expungendum. c Sed virilis potius.) Cuius templum in ripa Tyberina feſtum Calend. April. Ouidius quarto Faſtorum. d Vt non ipſæ quæ ſimulachrum.) Maior enim viris fides habetur, quàm mulieribus.

Fortuna muliebris.

De Virtute & Fide, quas Pagani, templis & ſacris honorauerunt, prætermittentes alia bona, quæ ſimiliter colenda fuerunt, ſi rectè aliis diuinitas tribuebatur. Caput XX.

VIrtutem quoque deam[a] fecerunt: quæ quidem ſi dea eſſet, multis fuerat præferenda. Et nunc E quia dea non eſt, ſed donum dei, ipſa ab illo impetretur, à quo ſolo dari poteſt: & omnis falſorum deorum turba vaneſcit. Sed cur & Fides dea credita eſt, & accepit etiam ipſa templum, & altare? Quam quiſquis prudenter agnoſcit, habitaculum illi ſe ipſum facit. Vnde autem ſciunt illi quid ſit Fides, cuius primum & maximum officium eſt, vt in verum credatur deum? Sed cur non ſuffecerat Virtus? Nónne ibi eſt & fides? Quandoquidem virtutem in quatuor ſpecies[b] diſtribuendam eſſe viderunt: prudentiam, iuſtitiam, fortitudinem, temperantiam. Et quoniam iſtæ ſingulæ, ſpecies ſuas habent, in partibus iuſtitiæ fides eſt:[c] maximúmque locum apud nos habet, quicunque ſcimus quid ſit, quod iuſtus ex fide viuit. Sed illos miror appetitores multitudinis deorum, ſi fides dea eſt, quare aliis tam multis deabus iniuriam fecerunt, prætermittendo eas, quibus ſimiliter ædes & aras dedicare potuerunt? Cur Temperantia dea eſſe non meruit, cum eius nomine nonnulli Romani principes[d] non paruam gloriam compararint? Cur denique Fortitudo dea non eſt, quæ affuit Mutio,[e] cum dexteram porrexit F in flammas: quæ affuit Curtio,[f] cum ſe pro patria in abruptam terram præcipitem dedit: quæ affuit Decio patri,[g] & Decio filio,[h] cum pro exercitu ſe vouerunt? Si tamen his omnibus[i] vera inerat fortitudo, vnde modo non agitur? Quare prudentia, quare ſapientia nulla numinum loca meruerunt? An quia in nomine generali ipſius virtutis omnes coluntur? Sic ergo poſſet & vnus deus coli, cuius partes cæteri dij putantur. Sed in illa vna virtute & fides eſt, & pudicitia,[k] quæ tamen extra in ædibus propriis altaria meruerunt. Has deas non veritas, ſed vanitas fecit.

Fides.

Abach. 2.

VIrtutem quoque deã.) Virtuti ædem vouerat M. Marcellus in Gallia primo ſuo cõſulatu. eam filius eius dicauit ad portam Capenſ. Liuius lib. xxix. Alteram C. Marius extruxit Virtutis & Honoris ſubmiſsiorem aliis, ne ſi fortè publicis auſpiciis officeret, augures eam demoliri iuberent. Cicero. ij. de leg. Colunto illa propter quæ datur homini aſcenſus in cœlum, mentem, virtutem, pietatẽ, fidem. Fidei ædes in Capitolio fuit, Plin. lib. xxxv. & Cic. iij. offic. vicinam eam Iouis in Capitolio, iuſiurãdumq; eius dicit eſſe ex Ennio & Cat. lo ij de na. deorũ. Fidem ab Atilio Calatino cõſecratam ſcribit: Feſtus vero ante Romulum & Remum conſecratã ab Aenea in palatio Fidẽ refert ex Agathocle, niſi ſit mendum in loco Ciceronis: Sic enim legitur: vt fides vt Mẽs quas in Capitolio dedicatas videmus: proximè à M. Scauro, antè autem

A liopeia filiũ dicit. i Et maxime ipſi diuæ fruges.) In libris manu ſcriptis: Ipſi diuæ Fructeſeæ. k Deæ Pecuniæ.) Iuuenalis ſatira prima ſignificat, huic deæ, nec templum eſſe erectum, nec aram. ait enim:

Etſi funeſta Pecunia templo
Nondum habitas, nullas nummorum ereximus aras.

Niſi fortè ignorauit poëta eam eſſe deam. nam Varro ſcripſit etiam doctis multos deos ſacra & ceremonias eſſe occultas. l Nã ideo patrẽ.) Alibi ſic: Nam deũ Aeſculanũ ideo Argentino præpoſuerunt. m Quia prius æreã pecunia.) Plinius lib. xxxiij. Argentũ ſignatũ eſt anno vrbis conditæ quingẽteſimo octogeſimo quinto, Q. Fabio Coſ. quinq; annis ante primum bellum Punicũ: vbi pro quingenteſimo legendũ eſt, quadringenteſimo. Primũ enim Punicũ bellũ cœpit Appio Claudio Cæci fratre, & Q. Fuluio Coſſ. anno V. C. quadringẽteſimo nonageſimo. Eutropi⁹ in ipſo bello Punico percuſſum dicit, ſed digerẽdis tẽporib⁹ fallitur, vt ſæpe verũ de hac ratione tẽporũ iam ſum ſuperiore locutus libro. Notæ argẽti fuerunt bigæ & quadrigæ, vnde bigati & quadrigati. nã victoriati percuſſi ſunt paulũ ante bellũ ſociale ære admiſto. Aureus nũmus bello Punico ſecundo percuſſus ſexaginta duobus annis poſt quàm argenteus. n Nec dea Rubigo.) Rubigo eſt ros putrefactus, fruges teneras corrumpẽs & frians. Ad aurorem ſolet id vitium ſegetibus accedere, ſilẽte cœlo, ſicut ait Plinius, ſereniſq; noctibus, nullo ſentiẽte niſi cum factum eſt in conuallibus & locis, perflatum non habentibus. Nam ventoſa & celſa huic incommodo nõ ſunt ita obnoxia. Idẽ Rubigalia Numa conſtituit anno regni ſui vndecimo, quæ nunc aguntur ad vij Cal. Maij: quoniã tunc ferè ſegetes rubigo occupat. Hoc tẽpus Varro determinat ſole tauri partẽ decimã obtinẽte, ſicut tũc ferebat ratio, ſed vera cauſa eſt, quod poſt dies vndeuiginti ab æquinoctio verno per id quatriduũ varia gentium obſeruatione in iiij. Cal. Maij canis occidit ſydus & per ſe vehemens, & cui præoccidere caniculã neceſſe ſit. Hæc ille. porro canis Rubigini mactabatur. Ouidius iiij. Faſt. Varro in j. lib. rerum ruſticarum deũ facit Robigum, quẽ cum dea Flora coniungit, in illis ſex deorum dearumq; paribus, quos initio inuocat. Et Robigũ dicit vetere more: nẽ quaſi rodigus vocatur, à rodendo. Rubigo propriè genus eſt vitij obſcœnæ libidinis, quod hulcus dicitur. Eſt & in ferro rubigo ex ſitu & nimia quiete, vnde etiam in ſegetibus gignitur.

Rubigo.

B *Robigus.*

De ſcientia colẽdorum deorum, quàm à ſe Varro gloriatur collatam eſſe Romanis. Capvt XXII.

QVid ergo eſt, quod pro ingenti beneficio Varro iactat præſtare ſe ciuibus ſuis: quia non ſolùm commemorat deos, quos coli oporteat à Romanis: verum etiam dicit, quid ad quenque pertineat? Quomodo nihil prodeſt, inquit, hominis alicuius medici nomen formámque noſſe, & quid ſit medicus ignorare: ita dicit nihil prodeſſe ſcire deum eſſe Aeſculapium, ſi neſcias eum valetudini opitulari: atq; ita ignores, cur ei debeas ſupplicare. hoc etiã affirmat alia ſimilitudine, dicens: Non modo bene viuere, ſed viuere omnino neminem poſſe, ſi ignoret quiſnam ſit faber, quis pictor, quis tector: à quo quid vtenſile petere poſſit, quẽ adiutorem aſſumere, quem ducem, quem doctorem. Eo modo nulli dubium eſſe aſſerens, ita eſſe vtilem cognitionem deorum, ſi ſciatur, quam quiſque deus vim & facultatem aut poteſtatem cuiuſque rei habeat. Ex eo enim poterimus, inquit, ſcire quem cuiuſq; rei cauſa deum aduocare atque inuocare debeamus, ne faciamus vt Mimi ſolent,[a] & optemus à Libero aquã, à Lymphis vinum.[b] Magna ſanè vtilitas. Quis non huic gratias ageret, ſi vera monſtraret: & ſi vnum verum deum à quo eſſent omnia bona hominibus colendum doceret?

C

a VT Mimi ſolent) Mouendi riſus gratia. b A Lymphis vinũ.) Lympha eſt omnis humor. Nymphæ præſunt omni generi humorum: ſunt enim maris, quæ Nereides dicuntur: filiæ Nerei: fontium, quæ Naiades: humoris herbarum, & florum, quæ Napeæ: humoris arborum, quæ Dryades, & Hamadryades: humoris montium, quæ Oreades. Nymphæ Tethydis & Oceani filiæ ſunt ter mille: Heſiodus in Theogonia.

Nymphaerũ genera.

De Fœlicitate, quam Romani multorũ veneratores deorum diu non coluerunt honore diuino, cùm pro omnibus ſola ſufficeret. Capvt XXIII.

SEd vnde nunc agimur, ſi libri & ſacra eorum vera ſunt, & Fœlicitas dea eſt, cur nõ ipſa vna, quæ coleretur conſtituta eſt, quæ poſſet vniuerſa conferre, & compendio facere fœlicem? Quis enim optat aliquid propter aliud, quàm vt fœlix fiat? Cur denique tam ſero[a] huic tantæ deæ poſt tot Romanos principes[b] Lucullus ædem conſtituit? Cur ipſe Romulus fœlicem cupiens condere ciuitatem, nõ huic templum potiſsimum ſtruxit, nec propter aliquid diis cæteris ſupplicauit, quando nihil deeſſet, ſi hæc adeſſet? Nam & ipſe, nec prius rex, nec, vt putant, poſtea deus fieret, ſi hanc deam propitiam non haberet. Vt quid ergo Romulus conſtituit Romanis deos, Ianum, Iouem, Martem, Picum,[c] Faunum,[d] Tiberinum,[e] Herculem: & ſi quos alios? Vt quid Titus Tatius addidit Saturnum, Opem, Solem, Lunam, Vulcanum, Lucem,[f] & quoſcunque alios addidit, inter quos etiam deam Cloacinã Fœlicitate neglecta? Vt quid Numa tot deos, & tot deas ſine iſta? An eam fortè in tanta turba videre non potuit? Hoſtilius certè rex[g] deos & ipſe nouos Pauorem atque Pallorem, propitiandos nõ introduceret, ſi deam iſtam noſſet, & coleret. Præſente quippe Fœlicitate, omnis pauor & pallor non propitiatus abſcederet, ſed pulſus aufugeret. Deinde quid eſt hoc, quod iam Romanum imperium longè lateque creſcebat, & adhuc nemo Fœlicitatem colebat? An ideo grandius imperium quàm fœlicius fuit? Nam quomodo ibi eſſet vera fœlicitas, vbi vera non erat pietas? Pietas enim[h] vera eſt verax veri *Pietas.*
dei cultus, nõ cultus falſorum tot deorum, quot dæmo- *1.Timo.1.*
niorum. Sed & poſtea iam in deorum numerum Fœli- E
citate ſuſcepta, magna bellorum ciuilium infœlicitas ſubſecuta eſt. An fortè iuſte eſt indignata Fœlicitas, qđ & tam ſero & non ad honorẽ, ſed ad contumeliam potius inuitata eſt, vt cum ea coleretur Priapus, & Cloacina, & Pauor, & Pallor, & Febris, & cætera non numina colendorum, ſed crimina colentium? Ad extremum, ſi cum turba indigniſsima tanta dea colenda viſa eſt, cur non vel illuſtrius cæteris colebatur? Quis enim ferat, quod neque inter deos Conſentes,[i] quos dicunt in conſilium Iouis adhiberi, nec inter deos, quos ſelectos vocant, Fœlicitas conſtituta eſt: vt templum aliquod ei fieret, quod & loci ſublimitate, & operis dignitate præeminerent? Cur enim non aliquid melius, quàm ipſi Ioui? Nam quæ etiam Ioui regnum, niſi Fœlicitas dedit? ſi tamen cum regnaret fœlix fuit, & potior eſt Fœlicitas regno. Nemo enim dubitat, facilè inueniri hominem, qui timeat ſe fieri regem. Nullus autem inuenitur, qui ſe nolit eſſe fœlicem. Ipſi ergo dij, ſi per auguria vel quolibet modo eos poſſe conſuli putant, de hac re cõſulerentur, F
vtrum vellent Fœlicitati loco cedere: ſi fortè aliorum ædibus vel altaribus iam fuiſſet locus occupatus, vbi ædes maior atque ſublimior Fœlicitati conſtrueretur: etiã ipſe Iupiter cederet, vt ipſum verticem collis Capitolini Fœlicitas potius obtineret. Non enim quiſpiam reſiſteret Fœlicitati, niſi, quod fieri non poteſt, qui eſſe vellet infœlix. Nullo modo omnino ſi conſuleretur faceret Iupiter, quod ei fecerunt tres dij[i] Mars[k] Terminus,[l] & Iuuentas,[m] qui maiori & regi ſuo nullo modo cedere loco voluerunt. Nam ſicut habent eorum literæ, cùm rex Tarquinius Capitolium fabricare vellet, cúmque locum, qui ei dignior aptiórque videbatur, à diis alienis cerneret præoccupatum, non audens aliquid contra eorum facere arbitrium, & credens eos tanto numini, ſuóque principi voluntate ceſſuros: quia multi erant illic vbi Capitolium conſtitutum eſt: per augurium quæſiuit, vtrum concedere locum vellent Ioui: atque ipſi inde cedere omnes voluerunt, præter illos, quos commemoraui, Martem, Terminum, Iuuentatem: atque ideo Capitolium ita conſtructum eſt, vt etiam iſti tres eſſent tam obſcuris ſignis, vt hoc vix homines doctiſsimi ſcirent. Nullo modo igitur Fœlicitatem Iupiter ipſe

G contemneret, ſicut à Termino, Marte, Iuuentate contemptus eſt. Sed ipſi etiam qui non ceſſerant Ioui profecto cederent Fœlicitati, quæ illis regem fecerant Iouem. Aut ſi non cederent, non id contemptu eius facerẽt, ſed quòd in domo Fœlicitatis, vel obſcuri eſſe mallẽt, quàm ſine illa in locis propriis eminere. Ita dea Fœlicitate in loco ampliſsimo & celſiſsimo conſtituta diſcerent ciues omnes, vnde boni voti petendum eſſet auxilium. Ac ſic ipſa ſuadẽte natura, aliorum deorum ſuperflua multitudine derelicta coleretur vna Fœlicitas: vni ſupplicaretur, vnius templum frequentaretur à ciuibus, qui fœlices eſſe vellent, quorum eſſet nemo, qui nollet: atq; ita ipſa à ſeipſa peteretur, quæ ab omnibus petebatur. Quis enim aliquid ab aliquo deo, niſi fœlicitatem velit accipere, vel quod ad fœlicitatem exiſtimat pertinere? Proinde, ſi Fœlicitas habet in poteſtate, cum quo homine ſit, habet autem ſi dea eſt, quæ tãdem ſtultitia eſt, ab aliquo eam deo petere, quam poſsis a ſeipſa impetrare? Hanc ergo deam ſuper deos cæteros honorare etiã loci dignitate debuerunt. Sicut enim apud ipſos legitur: Romani veteres neſcio quem Summanum,[n] cui nocturna fulmina tribuebant, coluerũt magis quàm Iouem, ad quem diurna fulmina pertinebant: Sed poſtquam Ioui templum inſigne

H ac ſublime conſtructum eſt, propter ædis dignitatem, ſic ad eum multitudo confluxit, vt vix inueniatur qui Summani[o] nomen, quod audire iam non poteſt, ſe ſaltem legiſſe meminerit. Si autẽ Fœlicitas dea non eſt, quoniam, quod verũ eſt, munus eſt dei: ille deus quæratur, qui eam dare poſsit, & deorum falſorum multitudo noxia relinquatur, quam ſtultorum hominum multitudo vana ſectatur, dona dei deos ſibi faciens, & ipſum cuius ea dona ſunt, obſtinatione ſuperbæ voluntatis offendens. Sic enim carere non poteſt infœlicitate, qui tanquam deam, Fœlicitatem colit, & deum datorẽ Fœlicitatis relinquit: ſicut carere non poteſt fame, qui panem pictum lingit, & ab homine qui verum habet, non petit.

a TAm ſero.) L. Licinius Lucullus cõſul fuit cum M. Aurelio Cotta anno ab vrb. con. D.clxvj. b Lucullus.) L. Licinius Lucullus, qui bellum aduerſus Mithridatem geſſit, cui Gn. Pompeius ſucceſſor eſt miſſus aduerſa nobilitate: hic q; fœliciter bellum contra Mithridatẽ & Tigrenem reges adminiſtraſſet, templum huic deæ conſtituit. c Picũ.) Filius hic fuit Saturni, vt ait Virgil. in vij. Regnauit in Latio Aboriginum tempore, quem Circe vxor in auẽ ſui nominis mutauit, quòd Pomonam deam adamaſſet. ideo ea auis Romanis eſt ſacra. d Faunũ.) Filius hic fuit Pici apud eũdem Virg. pater Faunorũ & ſatyrorum, & reliquorum agreſtium numinum. Plutarchus in Parellelis Mercurij filiũ fuiſſe ſcribit. in latio regnauit tempore Aboriginum, ciuéſque ſuos ritu ferarum viuentes, mitiorem vitam docuit: & primus loca certis nominibus, & ędificia quædam, ac lucos ſacrauit, à quo & fana ſunt dicta. Oraculum eius fuit in Albunea Laurentinorum ſylua. Huic alij annuũ ſacrum, alij mẽſtruum celebrant. Val. Probus in primo Georg. Feſtum huius erat Romæ nonis Decembribus, vt canit Horatius tertio Carminum. e Tiberinum.) Hic Capeti filius fuit, Albanorũ rex, latro inſignis, qui traiectu Tyberis fluuij ſubmerſus, nomen dedit fluuio, cum prius Albula diceretur. f Lucem.) Romani Iouem colebant Luceũ, vt eſt in carminibus Saliorũ, quem præeſſe credebant luci, euiſque cauſam eſſe. Feſtus. Varro lib. iiij. de lingua Latina ait Tit. Tatiũ Romæ deos ſtatuiſſe Opem, Florámve, Diiouẽ, Saturnumque, Solem, Lunam, Vulcanum, & Summanum: itémque Larundam, & terminum, Quirinum, Vortũmum, Lares, Dianámque, Lucinámque. g Hoſtilius certe rex.) Cum cõmiſſo inter Romanos & Veiẽtes prælio nũciatum eſſet Tullo Hoſtilio Ro. regi Albanos deſciſcere palleréq; & pauere, Ro. ob eam rem viderẽt, ipſe in re trepida templum vouit Pallori & Pauori. h Pietas enim.) Pietas eſt, vt inquit Cicero primo de natura deorum, iuſtitia aduerſus deos. Eſt & pietas cultus erga maiores, aut ſanguine cõiunctos qui quum eſt erga deos, religio nominatur. Erat & Romæ ſacellũ Pietatis ab Acilio dicatũ, vbi mulier habitauit illa, quæ vberibus ſuis aluit patrem cuſtodiæ traditum. Feſtus. Ibique imago factum hoc exprimens viſebatur, vt Valerius ſubindicat lib. v. Aedis Pietatis in Circo Flaminio meminit Obſequẽs in prodigiis. i Inter deos Conſentes.) xij. Cõſentes, ſex mares, & ſex fœminæ: quorum imagines auratæ ſtabant apud forum, vt refert Varro. j. lib. rerum ruſticarum. Hos Ennius diſticho eſt cõplexus: Iuno, Veſta, Minerua, Ceres, Diana, Venus, Mars, Mercurius, Iouis, Neptunus, Vulcanus, Apollo, Conſentes appellãt, quaſi conſentientes in eo, quod eſt gerendum. His enim vtitur velut cõſiliariis Iupiter in maximis rebus agẽdis, vt hic Auguſtinus: ſed apertius Seneca tradit ex diſciplina Ethruſca lib. nat. quæſt. ſecundo. Ferũt in antiquis monumentis, Pomponium Lætum, eiuſmodi rerum diligentiſsimum inquiſitorem, & admiratorẽ obſeruaſſe, atq; ita ad Medicem Laurentiũ ſcripſiſſe ſingulis illorum deorum ſuum mẽſem eſſe ſacrum: Ianuarium Iunoni, Februarium Neptuno, Martium Mineruæ, Aprilem Veneri, Maium Apollini, Iunium Mercurio, Quintilem Ioui, Sextilem Cereri, Septembrem Vulcano, Octobrem Marti, Nouembrem Dianę, Decembrẽ Veſtæ. Diodorus lib. iij. Chaldæos ſcribit triginta aſtra dixiſſe deos cõſultores, & duodecim ſigniferi ſigna: quorum vnumquodque ſuo menſi præeſt, deos principales nominaſſe. Erãt & Aegyptiis ſui duodecim dei præcipui, ſed non idem ac Romanis. k Quod ei fecerunt tres dij.) Numa Pompilius rex Romanus, cùm & publicum agrum populi Romani, & priuatum vniuſcuiuſq; certis limitibus terminiſque definiſſet, ſacellũ erexit Termino in colle Tarpeio, deo cui nihil animatum ſacrificaretur, ſed ſolum liba, pultes & primitiæ frugum: tametſi hoc poſtea vt alia complura in diſſuetudinem abiit. Sanctusque erat hic deus, & ſacra reliqui omnes agrorum, & publici, & priuatorum termini. Quos qui ſtatuta dimouiſſet loco, eum hominem liceret ſine fraude necẽ dedere. At cum esse Tarquinius Priſcus tẽplum vouiſſet in Tarpeia rupe Ioui, Iunoni, & Mineruæ auguſtiſſimum, Velléque tanti operis iacere fundamenta, inuenit eo loci multorum deorum aras, & à Tito Tatio & cæteris regibus ſacratas: quas omnes exaugurare cum vellet, vt liberum eſſet templum ſuis tribus diis, conſilio Næuij Accij auguris vſus, vnumquemque illorum deorũ conſuluit, attributa ei auibus, num patri Ioui cederet: aues omnium tales fuerunt, vt cedere ſe ſignificarent: aues Termini & Iuuentæ non pati deos illos moueri ſe portenderunt. Ita poſtea ædificato à filio vel nepote eius regis Superbo Capitolio aræ ſunt eodem relictæ loco, quo prius fuerant. Lætum eſſe augurium reſpõdit Accius, quo ſignificabatur terminos populi Ro. fore immobiles, & Iuuentutem inuictam. Hęc ex Plutarcho & Dionyſio. Liuius & Florus exaugurationem illam rege Tarquinio ſuperbo facto videntur narrare, tametſi eorum verba ſic intelligi poſſunt, vt ab his quæ extulimus non diſſentiant. Quod ſi diſſentiant, Liuio & Floro citius hoc loco fidẽ habuero, quàm ulis Græcis hominibus. k Mars.) De termino & Iuuẽtate legi apud authores, quos modo receẽſui, & alios permultos: de Marte nõ legi. l Terminus.) Cum & fœdus inter Saturnum, Titanúmq; eius fratrẽ ſub hac conditione eſſet initum, ne Saturnus prolẽ aliquam maſculam tolleret: deinde oraculo eſſet Saturnus præmonitus, ſe à filio ſuo regno pellendum, liberos omnes virilis ſexus ſtatuit deuorare: nato vero Ioue, ingẽs petri ſaxum pro filio eſt ſuppoſitum: cúmque ope illius eſſet Iupiter ſeruatus, cum iam rerum potiretur iuſsit illud ſub Parnaſo monte ſtatui. Heſiodus. Græci βαιτύλον appellãt, vt Heſychius docet. vnde in voraces fertur illud Græcorum: καὶ βαιτύλον καταπίνειν id eſt, Bætylum deglutieris. Euſebius in Phœnicum theologia ex Sãchoniatone, Bætylum Cœli & Rheæ filium perhibet, Saturni fratrem. Porrò Bętylus poſtea dict' eſt τέρμων, Latine Terminus, qui Ioui maximo noluit cedere. ea fortaſſe fiducia, quemadmodum Lactantius inquit, quod eum è paternis faucib' liberaſſet. Sub dio ſemper Romæ colebatur, & libero fruebatur cœlo. Feſtus, & Lactantius. m Et Iuuentas.) Iuuentus, & Iuuentas, & Iuuẽta dicitur, ſed Iuuentas ipſum numen, inquit. Acron. Horatius, Et parum comis ſine te iuuentas, Mercuriúſque: quanquam & ætas ipſa apud eundem Horatium: olim Iuuentas & patrius vigor. & in epodis. Fugit Iuuẽtas & verecundus color. Verùm dea hęc Græce Hebe Iunonis ſolius filia ſine patre, vt Mars: tametſi Græci Iouem ei dãt parentem, vxor fuit Herculis, Ioui poculum miniſtrabat, cui Ganimedes ſucceſsit. Eſt Iuuenta proprie robur ætatis, vigórque. nam ab ἥβη deducitur. Fuit & Iuuentatis ædes in Circo maximo, quã dedicauit C. Licinius Lucullus duũuir. vouerat eam ſedecim annis antè M. Liuius Coſ. quo die Aſdrubalem exercitumque eius cęcidit. Idem cẽſor eam faciendam locauit M. Cornelio, T. Sempronio Coſſ. Huius quoque dedicãdæ ergo ludi facti. Liuius libro trigeſimo ſexto. Erat & iuuentæ ædicula in foro. n Neſcio quem Summanũ.) Capella hunc Plutonem eſſe dicã quaſi ſummũ manium, Aedes huius erat prope fanum Iuuẽtatis, vt Plinius videtur ſignificare. Summanalia liba erãt farinacea, in modum rotæ facta. Feſtus. Fulmina nocturna ei tribuebantur, vt diurna Ioui, quæ ideo dicebãtur dia. Erant etiam quædam ambigua, quæ noctu, an die facta eſſe ignorabantur, quæ dicebantur prouerſa. ideo vtrique ſacrum fiebat, quũ procurarentur. Ita Romani ſolos hos duos deos ſeruarũt, in quorum poteſtate eſſent fulmina. Thuſci nouem deos poſuerunt & fulmina eſſe vndecim generum, ſicut Plinius inquit libro ſecũdo. Feſtus & vulgaris diſciplina augurum Roma. tria genera fulgurũ tradebat: Poſtularia, quæ aliquod ſacrum fieri poſtularent: Peſtifera, quę exitium portenderent: Perẽtalia, ſuperiorum fulgurum approbans expiationem ſignificantia. Manubias, hoc eſt, iactus fulminum: totidem oſtendit Seneca. Prima eſt Iouis vni' quæ moneat: ſecunda, ex decreto Conſentium, quę proſit, ſed non impune: tertia ex decreto ſuperiorum deorum pernicioſa prorſus. Hæc, & alia plurima, de generibus fulminũ ex Cecinna, Volaterrano, & Attalo. Senecæ, libro naturalium quæſtionum ſecundo. Plinius quoque nonnulla, ſed in tranſcurſu, vt reliqua. o Vt vix inueniatur qui ſummani.) Hic deus præterquam quod ignobilis erat admodum, etiam non ſatis ſciebatur quis eſſet. non ignorabant vnum eſſe ex diis qui pręeſſent nocti, ſed nomen eius proprium in obſcuro erat. Ouidius ſexto Faſto.

Reddita, quiſquis is eſt, Summano templa feruntur,
Tunc cum Romanis Pyrrhe timendus eras.

Eius feriæ decimotertio Calendas Iulias. Erat Sũmani ædes prope Circum maximum, & ſacellum in capitolio.

Lucullus. *Picus.* *Faunus.* *Tyberin'.* *Palloris et Pauoris tẽplum.* *Pietatis definitio.* *Dij Conſentes.*

K

Termin'.

L

Bætylus. *Iuuentas.*

M

Summanus. *Fulgurum tria genera.*

A *Quæ ratione defendant Pagani, quod inter deos colant ipſa dona diuina.* *Caput XXIIII.*

LIbet autem eorum conſiderare rationes. Vſqueadeóne, inquiunt, maiores noſtros inſipientes fuiſſe credendum eſt, vt hæc neſcirẽt munera diuina eſſe non deos? Sed quoniam ſciebant nemini talia, niſi aliquo deo largiente concedi: quorum deorum nomina non inueniebant, earum rerum nominibus appellabant deos, quas ab eis ſentiebant dari, aliqua vocabula inde flectentes: ſicut à bello Bellonam nuncupauerunt, non bellum: ſicut à cunis Cuninam, non Cunam: ſicut à ſegetibus Segetiam, non ſegetem: ſicut à pomis Pomonam, non pomum: ſicut à bobus Bubonam, non bouem: aut certe nulla vocabuli declinatione, ſicut res ipſæ nominantur: vt Pecunia dicta eſt dea, quæ dat pecuniam, non omnino pecunia dea ipſa putata eſt. Ita Virtus, quæ dat virtutem: Honor, qui honorem [a]: Concordia, quæ concordiam: Victoria, quæ Victoriam dat. Ita, inquiunt, cum fœlicitas dea dicitur, non ipſa quæ datur, ſed numen illud attenditur à quo fœlicitas datur. Iſta nobis reddita ratione, multo facilius eis, quorum cor non nimis obduruit, perſuadebi-
B mus fortaſſe quod volumus.

Honoris templum. [a] HOnor, qui honorem.) Cicero.ij. de natura deorum. Vides templum Honoris à M. Marcello renouatum, quod multis antè annis erat bello Liguſtico à Q. Maximo dedicatum. Erat Romæ idem templum Virtutis, & Honoris C. Marij, diuerſis tamen cellis. nam eadem fieri nõ poſſe iam M. Marcello.v. conſ. reſponderat collegium Pont. Honori veteres nudis capitibus ſacra faciebant, cum alijs pijs tecti operarentur, author in problematis Plutarchus.

De vno tantum colendo deo, qui licet nomine ignoretur, tamen fœlicitatis dator eſſe ſentitur. *Caput XXV.*

SI enim iam humana infirmitas ſenſit non niſi ab aliquo deo dari poſſe fœlicitatẽ: & hoc ſenſerunt homines, qui tam multos colebãt deos, in quibus & ipſum eorum regem Iouem, quia nomen eius à quo daretur fœlicitas ignorabant, & ideo ipſius rei nomine quam credebant ab illo dari, eum appellare voluerunt. Satis ergo indicant nec ab ipſo Ioue dari poſſe fœlicitatem, quem iam colebant, ſed vtique ab illo, quem nomine ipſius fœlicitatis colendum eſſe cen-
C ſebant. Confirmo prorſus à quodam deo, quem neſciebant, eos crediſſe dari fœlicitatem. Ipſe ergo quæratur, ipſe colatur, & ſufficit. Repudietur ſtrepitus innumerabilium dæmoniorum. Illi non ſufficiat hic deus, cui non ſufficit munus eius. Illi, inquam, non ſufficiat ad colendum deus dator fœlicitatis, cui non ſufficit ad accipiendum ipſa fœlicitas. Cui autem ſufficit: nõ enim habet homo, quid amplius optare debeat: ſeruiat vni deo datori fœlicitatis. Non eſt ipſe, quem nominant Iouem. Nam ſi eum datorem fœlicitatis agnoſcerent, non vtique alium, vel aliam, à quo daretur fœlicitas, nomine ipſius fœlicitatis inquirerent: neque ipſum Iouem cum tantis iniuriis colendum putarent. Iſte alienarum dicitur adulterator [a] vxorum. Iſte pueri pulchri [b] impudicus amator, & raptor.

[a] ADulterator.) Alibi Adulter Iouis turpiſſ. Adulteria ſunt apud Poëtas decantatiſſima, ut cum Alcmena, cum Læda & aliis. [b] Iſte, pueri pulchri) Ganymedis Phrygij, de hoc alibi.

De ludis ſcenicis, quos ſibi dij celebrari à ſuis cultoribus exegerunt. *Caput XXVI.*

SEd fingebat hæc Homerus, ait Tullius, [a] & humana ad deos transferebat, diuina mallem ad nos. Merito diſplicuit viro graui, diuinorum criminum poëta confictor. Cur ergo ludi ſcenici vbi D hæc dictitantur, cantitantur, actitantur, deorum honoribus exhibentur, inter res diuinas à doctiſsimis conſcribuntur? Hic exclamet Cicero non contra figmenta Poëtarum, ſed contra inſtituta maiorum. An non exclamarent & illi, quid nos fecimus? Ipſi dij iſta ſuis honoribus exhibenda flagitauerunt: atrociter imperarunt: cladem niſi fieret, præuunciauerunt: quia neglectum eſt aliquid, ſeueriſsime vindicarunt: quia id quod neglectum fuerat factum eſt, placatos ſe eſſe monſtrarunt. Inter eorum commemoratur virtutes, & miranda facta, quod dicam: Tito Latino [b] ruſtico Romano patrifamiliâs dictum eſt in ſomnis, vt in ſenatu nunciaret, vt ludi Romani inſtaurarentur, quod primo eorum die in quodam ſcelerato, qui populo ſpectante ad ſupplicium duci iuſſus eſt, numinibus videlicet ex ludis hilaritatem quærentibus triſte diſplicuiſſet imperium. Cum ergo ille qui ſomnio commonitus erat, poſtera die iuſſa facere non auſus eſſet, ſecunda nocte hoc idem rurſus ſeuerius imperatum eſt. Amiſit filium, quia non fecit. Tertia nocte dictum eſt homini, quod maior ei pœna, ſi non faceret, immineret. Cum etiam ſic non auderet, in morbum incidit acrem & horribilem. Tum vero ex amicorum ſen- E tentia, ad magiſtratus rem detulit: atque in lectica allatus eſt in ſenatum. Expoſitóque ſomnio, recepta continuo valetudine, pedibus ſuis ſanus abſceſsit. Tanto ſtupefactus miraculo ſenatus, quadruplicata pecunia, ludos cenſuit inſtaurari. Quis non videat, qui ſanum ſapit, ſubditos homines malignis dæmonibus, à quorum dominatione [c] non liberat, niſi gratia per dei Ieſum Chriſtum dominum noſtrum, vi compulſos eſſe, exhibere talibus diis, quæ recto conſilio poterant turpia iudicari? In illis certe ludis poëtica numinũ crimina frequentantur: qui ludi cogentibus numinibus, iuſſu ſenatus inſtaurabantur. In illis ludis corruptorem pudicitiæ Iouem turpiſsimi hiſtriones cantabant, agebant, placabãt: ſi illud fingebatur, ille iraſceretur: Si autem ſuis criminibus etiam fictis delectabatur, quando coleretur niſi diabolo ſeruiretur? Itáne iſte Romanum conderet, dilataret, conſeruaret imperium, qui quouis Romano cui diſplicebant talia, õ homine õ abiectior? Iſte daret fœlicitatem, qui infœliciter colebatur: & niſi ita coleretur, infœlicius iraſcebatur. F

[a] SEd fingebat hæc Homerus, ait Tullius.) Primo Tuſcu. quæſt. Nec Homerum audio, qui Ganymedem à diis raptum ait, propter formã vt Ioui pocula adminiſtraret. non iuſta cauſa cur Laomedonti tanta fieret iniuria. Fingebat hæc Homerus, & humana ad deos trãſferebat: diuina mallem ad nos: quæ autem diuina? vigere, ſapere, inuenire meminiſſe. Grauiſsima ſentẽtia: qua notatur vel ſuperſtitio vel impietas eorum, qui deum menſura noſtræ fragilitatis & noſtrorum affectuum metiuntur, vt talem eum eſſe putant, quales nos ſumus, moroſi, difficiles, queruli, ſæui, inuidi, ſuperbi, arrogantes, leues, denique flagitioſi & ſcelerati: quanto eſſet ſatius attollere nos ad æmulationem illius diuinæ virtutis ac probitatis? [b] Tito Latino.) Hæc hiſtoria eſt frequens apud ſcriptores. Meminerunt eius Cicero primo de diuinat. ex Fabio, Gellio & Cælio. Liuius lib. ij. Valerius maximus lib. j. & poſt hos Au. Gellius, Macrobius, Lactantius. Contigit M. Minutio, A. Sempronio Coſſ. anno ab vrbe cond. cclij. fuſe ab Auguſtino explicatur. Sunt tamen, qui hunc T. Latinum nominent. Lactantius Tyberium Atinum appellat. [c] A quorum dominatione.) Alludit ad exclamationem, quæ eſt apud Paulum ad Roman. vij. Infœlix homo, quis me liberabit de corpore mortis huius: gratia dei per Ieſum Chriſtum. *Titi Latini hiſtoria.*

De tribus generibus deorum, de quibus Scæuola pontifex diſputauit. *Caput XXVII.*

RElatum eſt in literis, doctiſsimum pontificem Scæuolam [a] diſputaſſe tria genera tradita deorum: vnum à poëtis, alterum à philoſophis, tertium à principibus ciuitatis. Primum genus nugatorium [b] dicit eſſe, quòd multa de diis fingan-

G tur indigna: Secúndum, non congruere ciuitatibus, quòd habeat aliqua ſuperuacua, aliqua etiam quæ obſit populis noſſe. De ſuperuacuis non magna cauſa eſt. Solet enim & à viris peritis dici: ſuperflua non nocent. Quæ ſunt autem illa, quæ prolata in multitudine nocent? Hæc, inquit, non eſſe deos, Herculem, Aeſculapiũ, Caſtorem, Pollucem. Proditur enim à doctis quòd hõmines fuerint, & humana conditione defecerint. Quid aliud, quàm quod eorum qui ſint dij non habeant ciuitates vera ſimulachra: quod verus deus nec ſexum habeat, nec ætatem, nec definita corporis membra? Hæc pontifex noſſe populos non vult, nam falſa eſſe non putat. Expedire igitur exiſtimat falli in religione ciuitates. Quod dicere etiam in libris rerum diuinarum ipſe Varro non dubitat. Præclara religio quò confugiat liberandus infirmus: & cum veritatem qua liberetur inquirat, credatur ei expedire, quod fallitur. Poëticum ſane deorum genus cur Scæuola reſpuat, eiſdem literis non tacetur: quia ſic videlicet deos deformant, vt nec bonis hominibus comparentur, cum alium faciunt furari[c] alium adulterare. Sic item aliquid aliter turpiter atque inepte dicere ac facere: tres inter ſe deas[d] certaſſe de
H præmio pulchritudinis: Victas duas à Venere Troiam euertiſſe: Iouem ipſum cõuerti in bouem[e] aut cygnum,[f] vt cum aliqua concumbat: deam homini nubere:[g] Saturnum filios deuorare. Nihil denique poſſe confingi miraculorum atque vitiorum, quod non ibi reperiatur. At quæ à deorum natura longe abſint. O Scæuola pontifex maxime, ludos tolle, ſi potes: præcipe populis, ne tales honores diis mortalibus* † deferant, vbi crimina deorum libeat mirari, & quæ fieri poſſunt, placeat imitari. Si autem tibi reſponderit populus: vos nobis importaſtis iſta pontifices, deos ipſos roga, quibus inſtigantibus iſta iuſsiſtis, ne talia tibi iubeant exhiberi. Quæ ſi mala ſunt, & propterea nullo modo de deorum maieſtate credenda, maior eſt deorum iniuria, de quibus impune fingũtur. Sed non te audiunt, dæmones ſunt, praua docent, turpibus gaudent: non ſolum non deputant iniuriam, ſi de illis iſta fingantur, ſed eam prorſus iniuriam ferre non poſſunt, ſi per eorum ſolennia non aganrur. Iam vero ſi aduerſus eos Iouem interpelles, maxime ob eam cauſam, quia eius plura crimina[h] ludis ſcenicis actitantur: nõnne etiam ſi deum Iouem nuncupa-
I tis, à quo regitur totus atque adminiſtratur hic mũdus: eo illi fiat à vobis maxima iniuria, quod eum cum illis colendum putatis, eorumq; regem eſſe perhibetis.

† al. immortalib.

[a] DOctiſsimum pontificem Scæuolam) Mutij Scæuolæ fuerunt multi. Poſt ſea hic fuit temporibus belli ciuilis Mariani, à Mario iuniore cæſus: ad quem Cicero iſſe ſe dicit diſcendi gratia, poſtea quàm Scæuola augur interierat. b Primum genus augustorum.) Dionyſius Halicarnaſſæus libro veterum rerum ſecundo ſcribit, Romanos reieciſſe commenta illa poëtarum, quibus dij inter ſe pugnantes, diſsidentes, adulteria & eiuſmodi finguntur, quæ non modo de diis, ſed ne de viris quidem bonis vti dicerentur digna eſſent: Romulúmque aſſueſeciſſe Quirites ſuos, vt & bene ſentirent, & bene loquerentur de diis. Hæc & alia ibi complura, quorum etiam in Euãgelica preparatione meminit Cæſarienſis Euſebius. c Alium faciunt furari.) Mercurium qui & Tireſiæ ſubripuit boues, Marti gladium, Vulcano forcipem, Neptuno tridentem, Apollini arcum & ſagittas, Veneri ceſtum, Ioui ſceptrum. d Tres inter ſe deas.) Hæc pueris quoque ſunt nota. e Conuerti in bouem.) Quum rapuit Europam. f Aut Cygnum.) Quum concubuit cum Leda. De his conuerſionibus Iouis Ouidius libro ſexto Transformationum. g Deam homini nubere.) Cererem Iaſio, Harmoniam Cadmo, Callirhoën Chryſaori, Auroram Tithono, Thetin Peleo, Venerem Anchiſæ, Circen Vlyſsi, eidem Calypſum & alias quas Heſiodus in theogonia recenſet. h Quia eius plura crimina.) Adulteria, ſtrutatæs, impietates, ſtupra.

Scæuola.

Mercuri*.

An ad obtinendum dilatandúmque regnum profuerit Romanis cultus deorum.

Caput XXVIII.

NVllo igitur modo dij tales, qui talibus placantur, vel potius accuſantur honoribus, vt maius ſit crimen quod eis falſis oblectantur, quàm ſi de illis vera dicerentur, Romanum imperium augere, & conſeruare potuiſſent. Hoc enim ſi poſſent, Græcis potius donum tam grande conferrent, qui eos in huiuſmodi rebus diuinis, hoc eſt, ludis ſcinicis honorabilius digniúſque coluerunt, quando & à morſibus Poëtarum, quibus deos dilacerari videbant, ſe non ſubtraxerunt, dando eis licentiam male tractandi homines, quos liberet, & ipſos ſcenicos nõ turpes iudicauerunt, ſed dignos etiam præclaris honoribus habuerunt. Sicut autem potuerunt auream pecuniam habere Romani, quamuis deum Aurinum non colerent, ſic & argenteam habere potuerunt, & æream, ſi nec Argentinum, nec eius patrem colerent Aeſculanum: & ſic omnia quæ retexere piget. Sic ergo & regnum inuito quidem deo vero nullo modo habere poſſent, diis vero iſtis falſis & multis ignoratis ſiue contemptis, atque vno illo cognito & fide ſyncera ac moribus culto, & melius hic regnum haberent quantumcunque haberent, & poſt hoc acciperent ſempiternum, ſiue hîc haberent, ſiue non haberent. K L

De falſitate auſpicij, quo Romani regni fortitudo & ſtabilitas viſa eſt indicari.

Caput XXIX.

NAm illud quale eſt quod commemoraui paulo ante pulcherrimum auſpicium fuiſſe dixerunt, quod Martem & Terminum, & Iuuẽtatem, nec Ioui regi deorum loco cedere voluiſſe? Sic enim, inquiunt, ſignificatum eſt Martiam gentem,[a] id eſt Romanam nemini locum, quam teneret daturam: Romanos quoque terminos propter deum Terminum neminem commoturum: iuuentutẽ etiam Romanam propter deam Iuuentatem nemini eſſe ceſſurã. Videant ergo quomodo habebãt iſtum regem deorum ſuorum & datorem regni ſui, vt ei auſpicia iſta pro aduerſario ponerent, cui non cedere pulchrum eſſet: quanquam hæc ſi vera ſunt, non habent omnino quid timeant. Non enim confeſſuri ſunt, quod dij ceſſerint Chriſto, qui Ioui cedere noluerunt. Saluis quippe imperij finibus, Chriſto cedere potuerunt, & de ſedibus locorum, & maxime de corde credentium. Sed antequam M
Chriſtus veniret in carne, antequam iſta denique ſcriberentur, quę de libris eorũ proferimus: ſed tamen poſtea quàm factum eſt ſub rege Tarquinio illud auſpicium, aliquotiens Romanus exercitus fuſus eſt, hoc eſt, verſus in fugam, falſúmque oſtendit auſpicium, quod Iuuenta illa non ceſſerit Ioui: & gens Martia ſuperantibus atque irrumpentibus Gallis in ipſa vrbe contrita eſt, & termini imperij, deficientibus multis, ad Hannibalem ciuitatibus, in anguſtum fuerant coarctati. Ita euacuata eſt pulchritudo auſpiciorum, remanſit contra Iouem contumacia, non deorum ſed dæmoniorum. Aliud eſt enim non ceſsiſſe, aliud vnde ceſſeras rediſſe. Quanquam etiam poſtea in Orientalibus partibus Hadriani voluntate[b] mutati ſunt termini imperij Romani. Ille nanque tres prouincias nobiles Armeniam, Meſopotamiam, Aſſyriam Perſarum conceſsit imperio, vt deus ille Terminus, qui Romanos terminos ſecundum iſtos tuebatur, & per illud pulcherrimum auſpicium loco non ceſſerat Ioui, plus Hadrianum regem hominum, quàm regem deorum timuiſſe videatur. Receptis quoque[c] alio tempore prouinciis memoratis,

A noſtra penè memoria retrorſus terminus ceſsit, quando Iulianus [d] deorum illorum oraculis deditus, immoderato auſu naues iuſsit incendi, quibus alimonia portabatur, qua exercitus deſtitutus, mox etiam ipſo hoſtili vulnere extinctus, in tantam eſt redactus inopiam, vt inde nullus euaderet, vndique hoſtibus incurſantibus, milite imperatoris morte turbato, * niſi placito pacis illic imperij fines conſtituerentur: vbi hodieq; perſiſtunt, non quidem tanto detrimento quantum conceſſerat Hadrianus, ſed media tamen compoſitione [e] defixi. Vano igitur augurio deus Terminus non ceſsit Ioui, qui ceſsit Hadriani voluntati, ceſsit Iuliani temeritati, & Iouiani neceſsitati. [f] Viderunt hæc intelligentiores grauioréſque Romani, ſed contra conſuetudinem ciuitatis, quæ dæmonicis ritibus fuerat obligata, parum valebant, quia & ipſi etiam ſi illa vana eſſe ſentiebant, naturæ tamen rerum ſub vnius veri dei regimine atque imperio conſtitutæ, religioſum cultum qui deo debetur exhibendum putabant: ſeruientes, vt ait Apoſtolus, creaturæ potius quàm creatori, qui eſt benedictus in ſecula. Huius veri dei erat auxilium neceſſariũ à quo mitterentur ſancti viri & veraciter pij, qui pro vera religione morerentur, vt falſa à viuentibus tolleretur. B

** aliàs, in militẽ imperatoris mor. turbatum.*

Roma. 1.

a Martiam gentem.) Romanam, quoniã & bellicoſam, & à filio Martis coꝺditam. Sic plerumque Martij animi Romanorum ab authoribus dicuntur. b Hadriani voluntati.) Hic fuit decimus quartus Roma. princeps adoptat⁹ à Traiano, cui & ſucceſsit. Sed quũ, vt alijs multis, ita & gloriam patri inuideret, Armeniã, Meſopotamiam, & Aſsyriam Perſis reddidit, quas Ro. imperio Traianus adiunxerat, tenuc autq; exercitus, ac finem imperij eſſe voluit Euphratem amnẽ: Eutropius lib. viij. cuius ego rei hãc potiſsimum fuiſſe cauſam ſuſpicor. quòd antiquis vatum reſponſis ferebatur infauſtum fore ac infœlix imperatori Popu. Rom. qui exercitus armatos trans Euphratem amnẽ vrbémque Cteſiphontem promouiſſet: exitium hoc fuiſſe M. Licinio Craſſo, ipſumq; Traianum proxime in Italiam cum Parthica victoria nõ rediſſe. c Receptis quoque.) Ex eodem Eutropio Aſſyria recuperata eſt per Pios fratres: Meſopotamia auſpicijs Galieni, ductu Odenati. Armenia vero auſpicijs Diocletiani, ductu Galerij. d Quando Iulianus.) Hic init principatũ Mamertino & Neuitta Coſſ. anno V. C. M. cxvj. Oroſius: Chriſtianæ pietatis inimicus victus à Parthis ad Cteſiphontem copias & rempub. affluit morte ſua. e Sed media tamen cõpoſitione.) Ita vt termini illi nõ vi manúque quæſiti ſint, ſed conditionibus pacis ab hoſtibus accepti. f Et Iouiani neceſsitati.) Hic Pannonius homo ab exercitu in ſummo diſcrimine creatus, pacem cum Perſis fecit ignominioſam quidem, ſed neceſſariam. Niſibilem oppidum & partem ſuperioris Meſopotamiæ Parthis conceſsit. ita termini imperij ſunt mutati.

Hadrianus.

Iulianus.

Iouianus.

C

Qualia de dijs gentium etiam cultores eorum ſe ſentire fateantur. Caput XXX.

Cicero augur [a] irridet auguria, & reprehendit homines [b] corui & corniculæ vocibus vitæ cõſilia moderantes. Sed iſte [c] Academicus, qui omnia eſſe contendit incerta, indignus eſt qui habeat vllam in his rebus authoritatem. Diſputat apud eum Quintus Lucilius Balbus [d] in ſecundo de deorum natura libro: & cum ipſe ſuperſtitiones ex natura rerum velut phyſicas & philiſophicas inſerat, indignatur tamen inſtitutioni ſimulachrorum, & opinionibus fabuloſis, ita loquẽs: Videtis ne igitur, vt à phyſicis rebus bene atque vtiliter inuentis, ratio ſit tracta ad commenticios & fictos deos? Quæ res genuit falſas opiniones, erroreſq; turbulentos, & ſuperſtitiones penè aniles. Et formæ enim nobis deorum, & ætates & veſtitus ornatuſq; noti ſunt: genera præterea, coniugia, cognationes, omniáque traducta ad ſimilitudinem imbecillitatis humanæ: nam & perturbatis animis inducuntur. Accepimus enim deorum cupiditates, ægritudines, iracundias. Nec vero, vt fabulæ ferunt, dij bellis prælijſq; caruerunt. Nec ſolum, vt apud Homerum quum duos exercitus cõtrarios [e] alij dij ex alia parte defenderent, ſed etiam vt cum Titanis [f], aut cum Gigantibus ſua propria bella geſſerunt. D Hæc & dicuntur & creduntur ſtultiſsime, & plena ſunt vanitatis ſummæq; leuitatis [g]. Ecce interim quæ confitentur qui defendunt deos gentium. Deinde cùm hęc ad ſuperſtitionem pertinere dicat, ad religionem vero, quam ipſe ſecundum Stoicos videtur docere. Non enim philoſophi ſolum, inquit, verumetiam maiores noſtri ſuperſtitionem à religione ſeparauerunt. Nam qui totos dies [h] precabantur, inquit, & immolabant, vt ſibi ſui liberi ſuperſtites eſſent, ſuperſtitioſi ſunt appellati. Quis non intelligat eum conari dum conſuetudinem [i] ciuitatis timet, religionem laudare maiorum, eámque à ſuperſtitione velle ſeiungere, ſed quomodo id poſsit nõ inuenire? Si enim à maioribus illi ſunt appellati ſuperſtitioſi, qui totos dies precabantur & immolabant, nunquid [non] & illi qui inſtituerunt, quod iſte reprehendit, deorum ſimulachra diuerſa ætate, & veſte diſtincta, deorum genera, coniugia, cognationes. Hæc vtique cum tanquam ſuperſtitioſa culpantur, implicat iſta culpa maiores talium ſimulachrorum inſtitutores atque cultores: implicat & ipſum, qui quantolibet eloquio ſe in libertatem nitatur euoluere, neceſſe habebat iſta venerari: nec quod in hac diſputatione diſertus inſonat, mutire auderet in populi cõcione. E Agamus itaque Chriſtiani domino deo noſtro gratias, non cœlo & terræ [k], ſicut iſte diſputat, ſed ei qui fecit cœlum & terram: qui has ſuperſtitiones, quas iſte Balbus velut balbutiens vix reprehendit, per altiſsimam Chriſti humilitatem, per Apoſtolorum prædicationem, per fidem martyrum, pro veritate morientium, & cum veritate viuentium, non ſolum in cordibus religioſis, verumetiam in ædibus ſuperſtitioſis libera ſuorum ſeruitute ſubuertit.

a Cicero augur.) Fuit ex collegio augurum Cicero inauguratus à Q. Hortenſio oratore. b Et reprehẽdit homines.) Hac de re diſputat Cicero. ij. de diuinatione. c Sed iſte Academic⁹.) Mos iſtius ſectæ erat nihil affirmare ſed ab alijs poſita & aſſerta conari refellere atq; cõuellere. Quẽ morẽ in ſuis dialogis multũ ſeruauit Cicero, patrociniũq; Academicæ philoſophiæ à ſe eſſe ſuſceptũ ꝓfitet in primo de natura deorũ. d Q. Lucius Balbus.) Stoicæ diſciplinæ callentiſsimus. e Duos exercitus contrarios.) Græcus tuetur Iuno. Pallas, Neptunus: Troianos vero Apollo, Venus, Mars. f Cum Titanis.) Titani filij erãt Terrę & Titanis Saturni fratris, qui ex fœdere inter Saturnum & Titanẽ pacto regnum à Ioue repetebant. Primo res eſt iurgijs & conuicijs acta: deinde ventum eſt ad arma, bellum hoc fuit graue, victi ſunt tamen Titani, grauius multo, quod qui ſuperfuerant Titanorum reparatis copijs nouiſq; domo ſupplementis accitis Iouem & reliquos ex eius partibus in Aegyptum vſque pepulerunt. Illud prius dictum eſt bellum Titanorum, hoc poſterius Gigantũ. g Summæque leuitatis.) Hactenus verba ſunt Ciceronis. h Nam qui totos dies.) Hoc etymon ſuperſtitioſi & religioſi parũ probatur Lactantio lib. iiij. qui religioſos vocatos dicit à religãdo quòd deo adſtricti religatíque ſint. ſuperſtitioſos vero, qui falſam religionem colerent, ſuperſtitémque defunctorum memoriam. De religioſo Gellius cap. ix. libr. iiij. Verum Cicero non ſolum eos dicit ſuperſtitioſos, qui ita precarentur: nam addit id nomẽ poſtea patuiſſe latius. id eſt, alijs permultis eſſe accommodatum. i Dum conſuetudinem.) Ex libris de natura deorum & de diuinatione ſatis apparet Ciceronem nõ auſum pronuntiare libere quid ſentiret de dijs propter morem in ciuitate à maioribus traditum acceptumque. k Non cœlo & terræ.) Quos Cicero ex ſententia Stoicorum, tanquam principes deos ponit.

Academici.

Titanes.

F

Religioſus.

De opinionibus Varronis, qui reprobata perſuaſione populari, licet ad notitiam veri dei non peruenerit, vnum tamen deum colendum eſſe cenſuerit. Caput XXXI.

Qvid ipſe Varro, quem dolemus in rebus diuinis ludos ſcenicos, quãuis nõ iudicio proprio poſuiſſe, cum ad deos colendos multis locis velut religioſus hortetur, nónne ita cõfitetur: non ſe illa iudicio ſuo ſequi, quæ ciuitatem Romanam inſtituiſſe cõmemorat: vt ſi eam ciuitatem nouam conſtitueret, ex naturæ potius formula deos nomináque

G deorum ſe fuiſſe dedicaturum non dubitet confiteri? Sed iam quoniam in vetere populo eſſet accepta, ab antiquis nominum & cognominum hiſtoriam tenere vt tradita eſt debere ſe dicit, & ad eum finem illa ſcribere ac perſcrutari, vt potius eos magis colere, quàm deſpicere vulgus velit. Quibus verbis homo acutiſsimus ſatis indicat, non ſe aperire omnia, quæ non ſibi tantum contemptui eſſent, ſed etiam ipſi vulgo deſpicienda viderentur, niſi tacerentur. Ego iſta cooiicere eum putare debui,† niſi euidenter alio loco ipſe diceret de religionibus loquens, multa eſſe vera quæ non modo vulgo ſcire noo ſit vtile, ſed etiam tametſi falſa ſint aliter exiſtimare populum expediat, & ideo Græcos Teletas [a] ac myſteria [b] taciturnitate parietibúſque clauſiſſe. Hic certe totum conſilium prodidit velut ſapientium, per quos ciuitates & populi regerentur. Hac tamen fallacia miris oiodis maligni dæmones delectantur: qui & deceptores & deceptos pariter poſsident, à quorum dominatione noo liberat oiſi gratia dei per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum. Dicit etiam idem author acutiſsimus atque doctiſsimus, quod hi ſoli ei videantur animaduertiſſe, quid eſſet deus qui crediderunt eum eſſe

† al. Ego iſta cõucere putari debui.

H animam motu ac ratione mundum gubernantem: ac per hoc etſi nondom tenebat quod veritas habet: deus enim verus oon anima, ſed animæ quoque eſt effector & conditor: tamen ſi contra præiudicia conſuetudinis liber eſſe poſſet, vnum deum colendum fateretur, atque ſuaderet, motu ac ratione mundum gubernantem, vt ea cum illo de hac re quęſtio remaneret, quod eum non diceret eſſe animam, ſed potius animæ creatorem.* Dicit etiam antiquos Romanos [c] pluſquam annos cẽtum & ſeptuaginta deos ſine ſimulachro coloiſſe. Quod ſi adhuc, inquit, manſiſſet, caſtius dij obſeruarentur. Cuius ſententiæ ſuæ teſtem adhibet inter cætera etiam gentem Iudæam: oec dubitat eum locum ita concludere, vt dicat: qui primi ſimulachra deorum populis poſuerunt, eos ciuitatibus ſuis & metom dempſiſſe, & errorem addidiſſe, prudenter exiſtimans deos facile poſſe in ſimulachrorum ſtoliditate contemni. Quod vero non ait errorem tradideruot, ſed addiderunt, iam vtique fuiſſe etiam ſine ſimulacris intelligi vult errorem. Quapropter cum ſolos dicit animaduertiſſe, quid eſſet deus, qui eum credereot animam mũdum gubernantem: caſtiuſ-

** al. quod eũ diceret e.a. nõ pot. & animæ c.*

I que exiſtimat ſioe ſimulachris obſeruari religionem, quis non videat quantum propinquauerit veritati? Si enim aliquid cõtra vetuſtatem tanti poſſet erroris, profecto & vnum deum, à quo mundum crederet gubernari, & ſine ſimulachro colendum eſſe cenſeret: atque in tam proximo inuentus facile fortaſſe de animæ mutabilitate cõmoneretur, vt naturam potios incommutabilem, quæ ipſam quoque animam condidiſſet, deum verum eſſe ſentiret. Hæc cum ita ſint, quæcunque tales viris in ſuis literis multorum deorũ ludibria poſuerunt, confiteri ea potius occulta dei volũtate compulſi ſunt, quam perſuadere conati. Si qua igitur inde à nobis teſtimonia proferuntur, ad eos redarguendos proferuntur, qui nolunt aduertere de quãta & quàm maligna dæmonum poteſtate nos liberet ſiogulare ſacrificium tam ſancti ſanguinis fuſi & donum ſpiritus imperititi.

Teleta. a TEletas.) Suidas ait, τελετὴν eſſe myſterioſum ſacrificium maximum & ſumptuoſiſsimum, ſic nominatum, quòd in eo multa coonſumerẽtur. Eſt enim τελεῖν inſumere, tametſi eſt quoque perficere: & ideo eſſe quibus hinc potius Teletas eſſe dictas placeat, cen ſint abſoluta quædã ſacrificia, & quibus nihil deſit. Talia erant ſacra Solis & Lunę, vt ſcribit Porphyrius, & Bacchi, & quędã expiationes, quę libris Orphęi & Muſæi contioebantur, ſicut Plato docet lib. de repub. ſecundo, quibus ſcelera non priuatorum modo, ſed publice quoque ciuitatum, & pro viuẽtibus, & pro vita iam functis expurgarentur per ſacrificia ludóſque. & K omne genus oblectamentorum, quæ ſacra Teletæ dicerentur. & ſi Plato eo loci Teletas ad ſolos mortuos pertinere dicit, & inde dictas, nẽpe à τελευτᾶν, quæ oos malis quę apud inferos ſunt, liberẽt αἳ τῶν ἐκεῖ κακῶν ἀπολύουσιν ἡμᾶς. b Ac myſteria.) Qualia Cereris. c Dicit etiã antiquos Romanos.) Plutarchus in vita Numæ. Hic autem Ro. prohibuit exiſtimare imaginem dei, aut hominis ſpeciem, aut animalis habere formam. Nec fuit apud eos, neque picta, neq; ficta dei priua ſpecies, ſed in prioribus centum & ſeptuaginta annis templa quidem ædificabant, ſacraq; tuguria erigebãt, ſimulachrum vero nullum corporeum dicabant. Perinde atque nefas eſſet deterioribus meliora aſsimilare, ne que aliter atque intelligentia deus percipi poſsit. Hæc ibi eadem apud Clementẽ, vt Euſebius Cæſarienſis refert, & Dionyſium Halicarnaſſeum, qui ait, templa eſſe à Numa diis erecta, negat tamẽ ſimulacra in his fuiſſe vlla, quòd deum nulla ſpecie formáve effingi poſſe crederet. Tarquinius Priſcus vanitate, & ſtultitia Græcarum religionũ, Ethruſcarumq; domi imbutus, Romanos edocuit ſimulacra diis ponere, quod Tertullianus ſubſignificat, inquiens, Age iam rebus religio profecerit. Nam & ſi à Numa concepta eſt curioſitas ſuperſtitioſa, nondum tamen aut ſimulacris aut templa res diuina apud Romanos conſtabat, frugi religio & pauperes ritꝰ & nulla capitolia certantia cælo, ſed temeraria de ceſpite altaria, & vaſa adhuc Samia, & nidor ex illis, & deus ipſe nuſquam: oondum enim tunc ingenia Græcorum atque Thuſcorum fingẽdis ſimulacris vrbem inundauerant.

Ad quam ſpeciem vtilitatis principes gentium apud ſubiectos ſibi populos falſas religiones voluerunt permanere. *Caput XXXII.*

DIcit etiam de generationibus deorum magis L ad poëtas, quàm ad phyſicos fuiſſe populos inclinatos: & ideo & ſexũ & generationes deorum maiores ſuos, id eſt, veteres crediſſe Romanos, & eorum conſtituiſſe coniugia. Quod vtique non aliam ob cauſam factum videtur, niſi quia hominum velut prudentium & ſapientium negocium fuit, populum in religionibus fallere, & in eo ipſo non ſolom colere, ſed imitari etiam dæmonẽs, quibus maxima eſt fallendi cupiditas. Sicut enim dæmones niſi eos quos fallendo deceperint, poſsidere non poſſunt: ſic & homines principes non ſane ioſti, ſed dæmonum ſimiles, ea qoæ vana eſſe nouerant, religionis nomine populis tanquam vera ſuadebant, hoc modo eos ciuili ſocietati velut arctius alligantes, quo ſimiliter ſubditos poſsiderent. Quis autem infirmus & indoctus euaderet ſimul fallaces, & principes ciuitatis, & dæmones?

Quod iudicio & poteſtate veri dei omnium regum atque regnorum ordinata ſint tempora.
Caput XXXIII.

DEus igitur ille fœlicitatis author & dator, M quia ſolus eſt verus deus, ipſe dat regna terrena & bonis & malis. Neque hoc temere & quaſi ſortuitu, quia deus eſt, nõ fortuna, ſed pro rerum ordine ac tempore occulto nobis, notiſsimo ſibi: cui tamen ordioi temporum non ſubditus ſeruit, ſed eum ipſe tanquam dominus regit, moderatórque diſponit: fœlicitatem vero non dat niſi bonis. Hanc enim poſſunt habere [a] & non habere ſeruientes: poſſunt & nõ habere, & habere regnantes. Quæ tameo plena in ea vita erit vbi iam nemo ſeruiet [b] vlli: ‖ Et ideo regna mundi huius, deus bonis & malis communiter præſtat: oe boni ea tanquam dei magna munera coocupiſcant ‖. Et ideo regna terrena & bonis ab illo dantur & malis: ne eius cultores adhuc in prouectu animi paruuli, hæc ab eo munera quaſi magnum aliquid concupiſcant. Et hoc eſt ſacramentum veteris teſtamenti, vbi occultum erat nouum, quod illic promiſſa & dona terrena [c] ſuot intelligentibus & tunc ſpiritalibus, quanuis nondum in manifeſtatione prædicantibus, & quæ illis temporalibus rebus ſignificaretur æternitas, & in quibus dei donis eſſet vera fœlicitas.

Deſunt & in Victoriano.

Haec

a A HAne enim poſſunt habere.) Idem Stoici, qui ſapienté ſuum etiam ſi ſeruitutem ſeruiat, liberum, dominum & fœlicem eſſe, aiunt: Stultos verò etiam ſi reges ſint, ſeruire, & eſſe miſeros. b Nemo ſeruiet.) In quibuſdá codicibus duo verſus, qui ſequuntur nó ſunt aſcripti, hi ſcilicet: (Et ideo regna müdi hui⁹ deus bonis & malis cómuniter præſtat, ne boni ea tanquam dei magna munera concupiſcant.) Et veriſimile eſt eſſe ſuppoſititios. c Quod illic promiſſa & dona terrena.) In vetere lege omnia quæ deus promittebat, ſeruatoribus legis, erant temporalia & terrena, ſed illa erant æternorum & cœleſtium imagines.

De regno Iudæorum quod ab vno & vero deo inſtitutum atque ſeruatum eſt, donec in vera religione manſerunt. Caput XXXIIII.

ITaque vt cognoſcerentur etiam illa terrena bona, quibus ſolis inhiant, qui meliora cogitare non poſſunt, in ipſius vnius dei eſſe poſita poteſtate, non in multorum falſorum, quos co-
Exod.1. lendos Romani antea crediderunt, populum ſuum in Aegypto de pauciſſimis ᵃ multiplicauit, & eum inde ſignis mirabilibus liberauit. Nec Lucinam mulieres illæ inuocauerunt, quando earum partus vt miris modis multiplicarentur, & gens illa incredibiliter creſceret, ab Aegyptiorum ᵇ perſequentium, & infantes omnes necare volentium manibus ipſe liberauit, ipſe ſeruauit. Si-
B ne dea Rumina ſuxerunt: ſine Cunina in cunis fuerunt:
* alias, Educa. ſine Edulica * & Potina eſcam potúmque ſumpſerunt: ſine tot diis puerilibus educati ſunt: ſine diis coniugali-
Exod.14. bus coniugati: ſine cultu Priapi coniugibus miſti: ſine inuocatione Neptuni mare tranſeuntibus diuiſum patuit, & ſequentes eorum inimicos fluctibus in ſe re-
Exod.16. deuntibus obruit. Nec conſecrauerunt aliquam deam
Exod.17. Manniam, quando de cœlo manna ſumpſerũt: nec quando ſitiẽtibus aquam percuſſa petra profudit, Nymphas lymphaſq; coluerunt. Sine inſanis ſacris Martis & Belloæ bella geſſerunt, & ſine victoria quidem non vicerunt, non eam tamen deam, ſed dei ſui munus habuerũt. Sine Segetia ſegetes, ſine Bobona boues, mella ſine Mellona, poma ſine Pomona. Et prorſus omnia pro quibus tantæ falſorum deorum turbæ Romani ſupplicandum putauerunt, ab vno vero deo multo fœlicius acceperũt. Et ſi non in eum peccaſſent impia curioſitate, tanquam magicis artibus ſeducti ad alienos deos & ad idola defluendo, & poſtremo Chriſtum occidendo, in eodem regno etſi non ſpatioſiore, tamen fœliciore manſiſſent. Et nunc quòd per omnes ferè terras geotéſque diſper-
C ſi ſunt, illius vnius veri dei prouidentia eſt: vt quod deorum falſorum vſquequaque ſimulachra, aræ, luci, templa euertuntur & ſacrificia prohibentur, de codicibus eorum probetur, quemadmodum hoc fuerit tanto ante prophetatum: ne forte cum legeretur in noſtris, à nobis putaretur eſſe confictum. Iam quod ſequitur in volumine ſequenti videndum eſt, & hic dandus huius prolixitatis modus.

a DE pauciſſimis.) Filij Iſraël qui Aegyptum ingreſſi ſunt cum eo ſeptuaginta. Gene.xlvj. b Ab Aegyptiorum.) Alibi ſic, ab Aegyptiis perſequentibus & infantes omnes necare volentibus, ipſe ſeruauit: ſed ſenſus eſt idem: idcirco alia permulta in quibus ſententia non variatur, ſuperſedeo annotare.

FINIS.

ELENCHVS CAPITVM LIBRI DE CIuitate Dei ad Marcellinum V. D

1 Cauſam Romani imperij omniúmque regnorum, nec fortuitam eſſe, nec in ſtellarum poſitione conſiſtere.
2 De geminorum ſimili diſsimiliq; valetudine.
3 De argumẽto, quod ex rota figuli Nigidius mathematicus aſſumpſit in quæſtione geminorum.
4 De Eſau & Iacob geminis multum inter ſe morum & actionum qualitate diſparibus.
5 Quibus modis conuincantur mathematici vanam ſcientiam profiteri.
6 De geminis diſparis ſexus.
7 De electione diei quo vxor ducitur, quóve in agro aliquid plantatur aut ſeritur.
8 De his qui non aſtrorum poſitionem, ſed connexionem cauſarum ex dei voluntate pendentem fati nomine appellant.
9 De præſcientia dei & libera hominis voluntate cõtra Ciceronis definitionem. E
10 An voluntatibus hominum aliqua dominetur neceſſitas.
11 De vniuerſali prouidentia dei, cuius legibus omnia continentur.
12 Quibus moribus antiqui Romani meruerunt, vt deus verus quanuis non eum colerent, eorum augeret imperium.
13 De amore laudis, qui cum ſit vitium, ob hoc virtus putatur, quia per ipſum vitia maiora cohibentur.
14 De reſecando amore laudis humanæ: quoniam iuſtorum gloria omnis in deo ſit.
15 De mercede temporali, quam deus reddidit bonis moribus Romanorum.
16 De mercede ſanctorum ciuium ciuitatis æternæ, quibus vtilia ſunt Romanarum exempla virtutum.
17 Quo fructu Romani bella geſſerint, & quãtum his quos vicere contulerint.
18 Quàm alieni à iactantia debeant eſſe Chriſtiani, ſi aliquid fecerint pro dilectione æternæ patriæ, cum tanta Rom. geſſerint pro humana gloria & ciuitate terrena.
19 Quomodo inter ſe differant cupiditas gloriæ & cupiditas dominationis. F
20 Tã turpiter ſeruire virtutes humanæ gloriæ, quàm corporis voluptati.
21 Romanum regnum à deo vero eſſe diſpoſitum, à quo eſt omnis poteſtas, & cuius prouidẽtia reguntur vniuerſa.
22 Tempora exitúſque bellorum ex dei pendere iudicio.
23 De bello in quo Rhadagaiſus rex Gotthorum dæmonum cultor vno die cum ingentibus copiis ſuis victus eſt.
24 Quæ ſit Chriſtianorum imperatorum, & quàm vera fœlicitas.
25 De proſperitatibus, quas Conſtantino imperatori Chriſtiano deus contulit.
26 De fide & pietate Theodoſij Auguſti.
27 Contra inuidos inuectio Auguſtini, qui ſcripſerũt contra editos iam libros.

G DIVI AVRELII AVGVSTINI Epiſcopi de Ciuitate Dei ad Marcellinum Liber quintus.

Cauſam Romani imperij omniúmque regnorum, nec fortuitam eſſe, nec in ſtellarum poſitione conſiſtere. Caput I.

QVoniam conſtat omnium rerum optandarum plenitudinem eſſe fœlicitatem, quæ non eſt dea, ſed donum dei, & ideo nullum deum colendum eſſe ab hominibus, niſi qui poteſt eos facere fœlices. Vnde ſi illa dea eſſet, ſola colenda merito diceretur. Iam conſequenter videamus, qua cauſa deus, qui poteſt & illa bona dare, quæ habere poſſunt etiam non boni, ac per hoc etiam non fœlices, Romanum imperium tam magnum, támque diuturnum eſſe voluerit. Quia enim hoc deorum falſorum illa, quam colebant, multitudo non fecit, & multa iam diximus, & vbi viſum
H fuerit opportunum eſſe, dicemus. Cauſa ergo magnitudinis imperij Romani, nec fortuita eſt nec fatalis,[a] ſecundum eorum ſententiam ſiue opinionem, qui ea dicunt eſſe fortuita, quæ vel nullas cauſas habent, vel non ex aliquo rationabili ordine venientes: & ea fatalia, quæ præter dei & hominum voluntatem cuiuſdam ordinis neceſſitate contingunt. Prorſus diuina prouidentia regna conſtituuntur humana. Quæ ſi propterea quiſquam fato tribuit, quia ipſam dei voluntatem[b] vel poteſtatem fati nomine appellat, ſententiam teneat, linguam corrigat. Cur enim non hoc primum dicit, quod poſtea dicturus eſt, cum ab illo quiſquã quæſierit, quid dixerit fatum? Nam id homines quando audiunt, vſitata loquendi conſuetudine, non intelligunt niſi vim poſitionis ſyderum,[c] qualis eſt quando quis naſcitur, ſiue concipitur: quod aliqui alienant[d] à dei volũtate: aliqui ex illa etiam hoc pendere confirmant. Sed illi, qui ſine dei voluntate decernere opinantur ſydera, quid agamus, vel quid bonorum habeamus, malorúmve patiamur, ab auribus omnium repellendi ſunt: non ſolum eorum qui veram religionem tenent, ſed qui deorum qualiumcunque licet
I falſorum, volunt eſſe cultores. Hæc enim opinio quid agit aliud, niſi vt nullus omnino colatur, aut rogetur deus? Contra quos modò nobis diſputatio nõ eſt inſtituta, ſed cõtra eos, qui pro defenſione eorum quos deos putant, Chriſtianæ religioni aduerſantur. Illi vero qui poſitionem ſtellarum quodãmodo decernẽtium qualis quiſque ſit, & quid ei proueniat boni, quídve mali accidat, ex dei voluntate ſuſpendunt, ſi eaſdem ſtellas putant habere hanc poteſtatem traditam ſibi à ſumma illius poteſtate, vt volentes iſta decernãt, magnam cœlo faciunt iniuriam: in cuius velut clariſſimo ſenatu, ac ſplendidiſſima curia opinantur ſcelera facienda decerni: qualia ſi aliqua terrena ciuitas decreuiſſet, genere humano decernente fuerat euertenda. Quale deinde iudicium de hominum factis deo relinquitur, quibus cœleſtis neceſſitas adhibetur, cum dominus ille ſit & ſyderum & hominũ? Aut ſi non dicunt ſtellas, accepta quidẽ poteſtate à ſummo deo arbitrio ſuo iſta decernere: ſed in talibus neceſſitatibus ingerendis illius omnino iuſſa complere: itáne de ipſo deo ſentiẽdum eſt, quod indigniſſimum viſum eſt de ſtellarum voluntate ſentire? Quod ſi dicũtur ſtellæ ſignificare potius[e] iſta, quàm facere: vt quaſi locutio quædam ſit illa poſitio, prædicens futura, nõ agens: non enim mediocriter doctorum hominum fuit iſta ſententia: non quidem iſta ſolent loqui Mathematici, vt verbi gratia dicãt, Mars ita poſitus[f] homicidam ſignificat: ſed homicidã non facit. Veruntamen vt concedamus[g] non eos vt debent loqui, & à philoſophis accipere oportere ſermonis regulam, ad ea prænuncianda, quæ in ſyderum poſitione ſe reperire putant, quid ſit, quod * nihil vnquã dicere potuerunt, cur in vita geminorum, in actionibus, in euentis, in profeſſionibus, artibus, honoribus, cæteriſque rebus ad humanam vitam pertinentibus, atque in ipſa morte ſit plerunque tãta diuerſitas, vt ſimiliores eis ſint, quãtum ad hæc attinet, multi extranei, quàm ipſi inter ſe gemini per exiguum temporis interuallum in naſcendo ſeparati, in conceptu autem per vnum concubitum vno etiam momento ſeminati?

K (margin, beside "enim mediocriter…")

* *aliàs, de quo.*

IO. LODOVICI VIVIS VALENtini annotationes in quintum Librum de Ciuitate Dei, diui Aurelij Auguſtini.

a NEC fortuita eſt nec fatalis.) Quoniam de fato multa diſſerit hoc loco Auguſtinus, repetã paulo altius opiniones aliquot veterũ ea de re, quò melius omnia faciliúſque intelligãtur. Plato vnũ poſuit deum principem parẽtémque cæterorum, L
cuius nutu, legibúſque dij omnes ac ipſe mũdus temperantur: miniſtroſq́; eſſe reliquos deos virtuteſq́; cœleſtes illius conditoris huius vniuerſitatis: & ab ipſis mundum certis muniis atque officiis adminiſtrari: maximi dei iuſſa legeſq́; eſſe incuitabiles, neceſſitatem appellari. Nulla vi, nulla ratione, aut arte effici poſſe, quo minus illa, vt conſtituta ſunt, perficiantur: vnde eſt illud ab ipſo vſurpatum. Neceſſitati ne deus quidem reſiſtere. quę vero ab aſtris geruntur, talia interdum eſſe, vt euitari ſapientia, induſtria, labore queant, in quo ſita eſt fortuna: quæ vero certis cauſis progrederentur, ac permanerent fixa, id dici fatum, quod tamen neceſſitatem non afferat electionis. Eſt enim multũ in noſtra manu ſitum, quid optemus, quid incipiamus: ſed vbi incepimus, reliqua ſunt fati: vt integrũ fuit Laio, quẽadmodum Euripides dicit, gignere filium. At vbi genuit, patienda illi fuerunt, quę erant ab Apolline prædicta. Hæc inuolucris, vt alia pleraque ſignificat Plato in poſtremo de repub. tres enĩ Parcas Neceſſitatis filias in cœlis ponit. Lacheſis vęconium hoc eſſe ad animas in vitam venturas ſcribit, vt non illæ dæmonem ſortiturus, ſed contra illas potius dæmonem electuras. Eligẽtis vero ſorte culpam omnẽ, ſi quid acciderit, deum prorſus inculpatum futurũ, ita ſparſiſſe Lacheſim ſortes. Epicurus hęc omnia ridet, omniáque caſu fortuito ſine vllis cauſis contingere arbitratur: aut ſi ſunt vllæ cauſę, nõ eſſe præter declinationem Atomi. Fortunam Platonici ſtatuunt in cauſis tum ambiguis, & quę aliter contingere poſſunt, tum etiã obſcuris incertiſq́; de quibus reddi nequit ratio, cur ſic potius actum eſt quicquã, quàm ſecus: ita nõ habet nullas fortuna cauſas, ſed vel mutatu faciles, vel ignotas. Ariſtoteles explicatius ſecundo libro de naturali auditione, & cæteri peripatetici, inter quos Alexander Aphrodiſienſis fortuita ſunt, inquit, quorũ finis nõ eſt ab agente actioni præſtitutus: vt ſi quis fodiẽs quo pingueſcat humus, reperit theſaurum, fortuna eſt: quòd non hoc ille agebat, vt aurum inueniret, ſi etiam terra vberior redditur, cum fortuitò conſequitur, & quod non eſt fortuitum. Itaque in nõ fortuitis exitus eſt, quem agens intenderat, in fortuitis præter ſpem ac opinionem. Vulgus Fortunam vocat cæcam, temerariam, ſine cauſa vlla, incertã, inſanam, brutã, vt inquit Pacuuius, & fatum cum neceſſitate cõiunctũ ſtatuunt, ac tale, vt non modo in cæteros deos, ſed ipſum quoque principẽ omnium & fatalium legum conditorem Iouem ius ac poteſtate habeat. Quod indicat verſiculus ille, Quod fore paratũ eſt, id ſummum exuperat Iouem. Poëtæ id confirmant. Nam apud eorum principem Homerũ lamentatur Iuppiter, quòd charum ſibi filium Sarpedona, quem fata cogerent mori, eripere à morte non poſſet: & Neptunus quòd reditum Vlyſsis in patriam impedire non poſſet, vt Cyclopem filium vlciſceretur: quoniam fatis decretum erat illum in Ithacam rediturum: & apud Ouidium idem Iuppiter:

Fatum quid. / Parcæ. / Fortuna. / M (margin)

Tu ſola inſeparabile fatum
Nata mouere putas. Et pòſt,
Quæ neque concurſum cœli, nec fulminis iram,
Nec metuunt vllas, tuta atque æterna ruinas.

Fuere qui nihil fortuitũ vellẽt, ſed omnia certa, fixa, immutabilia: vt Democritus, Empedocles, Heraclitus, & hoc plerique multitudine ſunt ſecuti, ſicut Epicurum plurimi. Vtranque opinionem Lucanus explicuit libro ſecundo:

Siue parens rerum primum informia regna
Materiámque rudem flamma cedente recepit,
Finxit in æternum cauſas, qua cuncta coercet,
Se quoque lege tenens, & ſecula iuſſa ferentem,

Fatorum

A Fatorum immoto diuiſit limite mundum.
Siue nihil poſitum eſt, ſed ſors in certa vagatur,
Fertque refertque vices, & habent mortalia caſum.

Fortuna ſæpe pro fato ipſo ſorteq́; rerum vtitur: quę ſi ex animi ſententia procedit, nominatur fœlicitas: cũ ſecus, infœlicitas. Hæc nũc, alia ſuis locis. b Quia ipſam dei voluntatem.) De hoc pòſt paulum. c Niſi vim poſitionis ſyderũ.) Ibi eſſe fata, Plato, Stoici & cæteri prope philoſophi exiſtimarũt, Chaldęos ac Aegyptios ſecuti, quibus omnia Mathematicorum manus ſuffragata eſt. d Quod aliqui alienant.) Alij dicunt diuerſam eſſe ſyderum conſtitutioné à volũtate dei vt qui volũt omnia regi ab aſtris, deum non proſpicere rebus noſtris. Et qui etiam ſi curẽt dij humana, tamé aſtra ſuum quoque exercere in nos regnum, vt Manilius, & Firmicus, & Poëte ſæpe. alij dicũt hos curſus aſtrorũ ſubditos eſſe deo præpotenti, & principi naturæ, vt Plato & Stoici, nihilq́; eſſe aliud eorũ efficientiã, quàm leges dei. e Quod ſi dicũtur ſtellæ ſignificare potius.) Origenes in cõmentariis ſuper Geneſin illo loco, ſint luminaria cœli in ſigna, ſignificare dicit ſydera, nõ cauſas eſſe. Sũt enim, inquit, velut apertus quidam liber, omnia futura in ſe ſcripta continens. Quod vel ex eo argui poteſt, quod ſydera plærumq́; ſignificãt, quę pręterierũt: at qui horũ cauſæ nequirent eſſe, cæterũ liber hic legi ab humanis ingeniis nulla vi poteſt. Origenem Plotinus eſt ſecutus, qui aſtra negat facere, ſed ſignificare. Seneca de aſtris loquẽs. Effectus rerũ omniũ aut mouẽt, aut notãt: ſed ſiue quod euenit, faciunt, quid immutabilis rei notitia proficiet? ſiue ſignificant, quid refert prouidere, quod euitare nõ poſſis. Sic ille. f Mars ita poſitus.) Mars ſydus eſt ardẽs, violentũ, cruentum. Firmicus libro tertio, Marté in ſeptimo ab horoſcopo locu partiliter conſtitutũ, id eſt, in occaſu, maxima mala & immẽſa pericula ſcribit decernere, facere ſcilicet homines homicidas, ſceleratos, facinoroſos. g Veruntamen vt concedamus.) Alludit ad id quod in libello de fato dicit de Chryſippo Cicero, qui volebat Mathematicos docere, quemadmodum in arte ſua eſſent locuturi.

Mars ſydus.

De geminorum ſimili diſſimilíque valetudine.
Caput II.

B Cicero dicit Hippocratem [a] nobiliſſimum medicum ſcriptum reliquiſſe, quoſdã fratres cum ſimul ægrotare cœpiſſent: & eorũ morbus eodem tempore ingraueſceret, eodem leuaretur, geminos ſuſpicatum. Quos Poſidonius Stoicus [b] multum aſtrologiæ deditus, eadem conſtitutione aſtrorum natos, eadémque conceptos [c] ſolebat aſſerere. Ita quod medicus pertinere credebat ad ſimillimam temperię valetudinis: hoc philoſophus aſtrologus ad vim cõſtitutionemq́; ſyderum, quæ fuerat quo tempore concepti natiq́; ſunt. In hac cauſa multo eſt acceptabilior, & de proximo credibilior coniectura medicinalis: quoniam parẽtes vt erant corpore affecti dum concumberent, ita primordia conceptorũ affici potuerunt, vt conſecutis ex materno corpore prioribus incrementis paris valetudinis naſcerentur: deinde in vna domo eiſdẽ alimentis nutriti, vbi aërem, & loci poſitionẽ, & vim aquarum, plurimum valere ad corpus, vel bene vel male accipiendum medicina teſtatur: eiſdem etiam exercitationibus aſſuefacti, tam ſimilia corpora gererent, vt etiam ad ægrotandum vno C tempore eiſdemq́; cauſis ſimiliter mouerentur. Conſtitutionem vero cœli ac ſyderum, quæ fuit quando cõcepti ſiue nati ſunt, velle trahere ad iſtam ægrotandi parilitatem, cum tam multa diuerſiſſimi generis ꝗ animalia ꝗ diuerſiſſimorũ affectuum, & euentuũ eodem tempore in vnius regionis terra eidem cœlo ſubdita potuerunt concipi & naſci: neſcio cuius ſit inſolẽtiæ. Nos autem nouimus geminos [d] non ſolũ actus & peregrinationes habere diuerſas, verum etiã diſpares ægritudines perpeti. De qua re facillimam, quãtum mihi videtur, rationem redderet Hippocrates, diuerſis alimẽtis & exercitationib[e], quę non de corporis tẽperatione, ſed de animi voluntate veniunt, diſſimiles eis accidere potuiſſe valetudines. Porrò autẽ Poſidonius vel quilibet fatalĩ ſyderum aſſertor, mirũ ſi poteſt hic inuenire quid dicat, ſi nolit imperitorum mentibus in eis quas neſciunt rebus illudere. Quod enim conantur efficere de interuallo exigui temporis, quod inter ſe gemini dum naſcerẽtur, habuerunt, propter cœli particulã, vbi ponitur horæ notatio, quam

Tomus quintus.

horoſcopum [f] vocant: aut non tantum valet, quanta inuenitur in geminorum voluntatibus, actibus, moribus, caſibuſq́; diuerſitas: aut plus etiam valet, quàm eſt geminorum vel humilitas generis, eadem vel nobilitas: cuius maximam diuerſitatem non niſi in hora, qua quiſq́; naſcitur, ponunt. Ac per hoc ſi tam celeriter alter poſt alterum naſcitur, vt eadem pars horoſcopi maneat: cuncta paria quæro, quæ in nullis poſſunt geminis [g] inueniri. Si autem ſequentis tarditas horoſcopum mutat, parentes diuerſos [h] quæro, quod gemini habere non poſſunt. D

Cicero dicit Hippocratem.) Vbi hoc dicat Cicero non memini me legiſſe, & tamẽ ſuſpicor fuiſſe in libello de fato: quem qui attẽtius inſpexerit, inueniet mutilum lacerumq́;, & plenum mendarum ad ætatẽ noſtram perueniſſe. b Quos Poſidonius Stoicus.) Rhodius fuit, ibiq́; docuit: Romam quoque venit, diſcipulus & ſucceſſor Panætij. Cicero. c Eadémque cõceptos.) Nõ enim minoris refert, qua ſic quis cõceptus hora, quàm qua natus. d Nos autem nouimus geminos.) Quales etiam fuerunt Procles & Cyreſteus Lacedæmoniorum reges. Cicero ſecũdo de diuinatione. e Diuerſis alimẽtis & exercitationibus.) Hanc eſſe dicit Ptolemæus primo τῆς ἀποτελεσματικῆς vnam ex cauſis cur iudicare nequeat de partu aſtrologus. f Quam horoſcopũ.) Eſt ὡροσκόπος horę inſpectio: eſtq́; ea pars ſigniferi, quę ſupra noſtrum hemiſphęriũ aſcendit cũ quid contingit. Vertitur enim perpetuo zodiacus ille circulus, ſemperq́; aliqua eius portio nobis oritur, contraria occidit: alię alias cœli plagas, regioneſq́, obtinẽt. g Quæ in nullis poſſunt geminis.) Quintilianus in geminis languẽtibus: Nihil in rebus humanis voluit eſſe natura tam ſimile, quod nõ aliqua proprietate ſecerneret. Quid refert, an ex eiſdem prima illa duorum corporum animorumq́; compago ſeminibus oriatur? Sibi quiſq́; firmatur, ſibi quiſq́, cõponitur, & duo pluréſve fratres naſcuntur fato ſingulorum. h Parentes diuerſos.) Cur nõ ſint rivi idem, cum ſit fons idem?

Poſidonius.

Horoſcopus.

De argumento quod ex rota figuli Nigidius Mathematicus aſſumpſit, in quæſtione geminorum.
Caput III.

E Fruſtra itaq; affertur nobile illud commẽtum de figuli rota, quod reſpõdiſſe ferunt Nigidiũ [a] hac quæſtione turbatũ, vnde & figulus appellatus eſt. [b] Dum enim rotã figuli vi quanta potuit intorſiſſet, currente illa bis numero de atramento, tanquam vno eius loco ſumma celeritate percuſſit: deinde inuenta ſunt ſigna, quæ fixerat deſiſtente motu, non paruo interuallo in rotę illius extremitate diſtantia. Sic, inquit, in tanta cœli rapacitate [c] etiam ſi alter poſt alterũ tanta celeritate naſcatur, quãta rotã bis ipſe percuſſi, in cœli ſpacio plurimum eſt. Hinc ſunt, inquit, quęcunq́; diſſimillima perhibentur in moribus, caſibuſq́; geminorum. Hoc figmentum fragilius eſt, [d] quàm vaſa quæ illa rotatione finguntur. Nam ſi tam multũ in cœlo intereſt, quod conſtellationibus cõprehendi non poteſt, vt alteri geminorum hęreditas obueniat, alteri non obueniat: cur audent F cæteris, qui gemini non ſunt, cum inſpexerint eorum cõſtellationes talia pronũciare, quæ ad illud ſecretum pertinent, quod nemo poteſt comprehendere, & momẽtis annotare naſcẽtium? Si autem propterea talia dicunt in aliorum genituris: quia hęc ad productiora ſpacia temporum pertinent: momenta vero illa partium minutarum, quæ inter ſe gemini poſſunt habere naſcentes, rebus minimis tribuuntur, de qualibus mathematici non ſolent conſuli. Quis enim conſulat, quãdo ſedeat, quando deambulet, quando, vel quid prandeat? nunquid iſta dicimus, quando in moribus, operibus, caſibúſque geminorum plurima, plurimũmque diuerſa monſtramus?

Qvod reſpondiſſe ferunt Nigidium.) P. Nigidius figulus honeſtiſſ. familia natus, ad præturam vſque peruenit, ſummo vir ingenio, cũ aliarum diſciplinarum callentiſſimus fuit, ita vt cum M. Varrone, cuius propemodum æqualis erat, cõferretur. tum vero maxime Matheſeos. in philoſophia pythagoricos æmulabatur. Meminit eius plerũque Cicero. Suetonius in Auguſto narrat Nigidium cõperta hura geniture Octauij prænunciaſſe dominũ terrarum orbi genitum. Lucanus libro primo:
At figulus cui cura deos ſecretáque cœli

Nigidius figulus.

G Noſſe fuit, quem non ſtellarum Aegyptia Memphis
Aequaret viſu, numeriſque mouentibus aſtra.

b Vnde & Figulus appellatus eſt.) Hic fuit Figulus gẽte Nigidiorum: nam fuerunt & alij Figuli honoratiore gente, nẽpe Martia, quorũ vnus fuit Cos. cũ L. Iulio Cæſare, duob⁹ annis ante Ciceronẽ Cos. Fuit & alius Cos. cũ Naſica, ſed abrogatus magiſtratu, quia creatus aduerſis auſpitiis. c Sic, inquit, in tãta cœli rapacitate.) Quintilianus in geminis languentib⁹: quantũ putas interfuiſſe tẽporis, dũ primũ vteri pondus egeritur dũ parũ per exonerata vitalia altero rurſus homine laxant. Breue fortaſſis exiguumq; videtur mortalibus oculis: ſed ſi mẽte perſpicere velis orbis huius vaſtitatẽ, ſcies multũ eſſe quod inter duas tranſcurrit animas. d Hoc figmentũ fragilius eſt.) Hoc vnicũ Nigidij reſpõſum, quod Mathematicis omnibus ſubtiliſſimũ eſt viſum, omnia Genethliacorum ſcita, placita, promiſſa euertit. ſi enim tã breui tẽporis momẽto mutãtur omnia, vt nõ diuerſa modo, ſed aduerſa quoq; fiãt, quis vnquã de nato porro poterit aliquid prædicere, cũ momentũ illud, vel quo cõceptus, vel quo natus eſt, nemini poſſit eſſe certum? Itaq; etiã ſi detur multũ in nos virium poteſtatiſq; habere ſydera, tamen illud quicquid eſſet, hominibus incõprehenſibile eſſet: cum momẽta in quibus aſtrorũ poſitus neceſſe eſt collocare, certo deprehẽdi non poſſint, & ſyderum incitatiſſimus curſus tarditatem noſtrę conſiderationis anteuertat. Hoc argumẽtum cũ contra ſe ſuamq; artem Iulius Firmicus propoſuiſſet, homo nugatoriç loquacitatis, pollicitus ſe ſoluturũ, poſtquã ſatis in locis ſe communibus iactaſſet, ſolo ſilẽtio diſſoluiſſe ſibi viſus eſt, arbitrat⁹ ſuffuſum ob oculos mentemq; lectoris tornate ſua dictione puluerẽ. induct amq; aduerſarij argumẽti obliuionem, ſed nec ipſe, nec quiſquã Chaldæorũ ab eo ſeſe explicabit. Irretit ſe diuus Thomas ſimilibus minutiis, & tẽporis, & loci: opuſculo nãque qđ de fato inſcripſit, propterea eſſe gemini varia ingenia dicit, quòd in locis maternis nõ eodẽ momento totũ ſemen recipitur. Tũ etiam centrũ cordium amborũ geminorum, cum H nõ ſit idẽ ſed varia, variiſq; in locis eſſe quoq; horizõtes varios neceſſum eſt. Primũ quãtula eſt illa mora partiũ ſeminis? quantulũ illud interſtitiũ cordium? vt ea res totã naturam hominũ mutet. Ergo nõ ſatis erit ad Mathematicum attuliſſe natũ eſſe aliquẽ Valẽtiæ, vel Lutetiæ: ſed in quo vico, in quo cubiculo, in qua cubiculi parte. Verum hiſce de rebus alio in opere diſputabo fuſius: doceboq; homines nihil ſpei, nihil fidei vanis illis & ſuperſtitioſis adhibere rebus, ſed totos ab vno deo ſeruatoreq; noſtro Chriſto Ieſu pendere: in illo ſolo ſita eſſe fata omnium, ab illo ſolo petenda.

Iulius Firmicus.

De Eſau & Iacob geminis multum inter ſe morum & actionum qualitate diſparibus. *Caput IIII.*

Geneſ. 25.

NAti ſunt duo[a] gemini antiqua patrum memoria, vt de inſignibus loquar, ſic alter poſt alterum, vt poſterior plantam prioris teneret. Tanta in eorum vita fuerunt moribuſq; diuerſa, tanta in actibus diſparilitas, tanta in parentum amore diſsimilitudo, vt etiam inimicos eos inter ſe faceret ipſa diſtãtia. Nunquid hoc dicitur, quia vno ambulante, alius ſedebat: & alio dormiente, alius vigilabat: alio loquẽte, alius tacebat: quæ pertinent ad illas minutias, quæ non poſſunt ab eis comprehendi, qui cõſtitutionem ſyderum, qua quiſque naſcitur, ſcribunt, vnde Mathematici conſuluntur? Vnus duxit[b] mercenariam ſeruitutem, alius non ſeruiuit: I vnus à matre diligebatur, alius non diligebatur: vnus honorem, qui magnus apud eos habebatur, amiſit, alter adeptus eſt. Quid de vxoribus, quid de filiis, quid de rebus, quanta diuerſitas?

a NAti ſunt duo.) Eſau & Iacob ex Iſaac & Rebecca, Gene. xxv.
b Vnus duxit.) Iacob Laban ſocero ſeruiuit propter Rachel. erat & Rebeccę matri chariſſimus, pręripuitque fratri Eſau benedictionem quo nihil erat, vel honorificentius eo tempore, vel vtilius.

Quibus modis conuincantur Mathematici vanam ſcientiam profiteri. *Caput V.*

SI ergo hæc ad illas pertinent minutias temporum, quæ inter ſe habent gemini, & conſtellationibus non adſcribuntur, quare aliorum conſtellationibus inſpectis iſta dicuntur? Si autem ideo dicuntur, quia non ad minuta incomprehenſibilia, ſed ad temporum ſpatia pertinent, quæ obſeruari notariq; poſſunt: quid hic agit rota illa luti figuli, niſi vt homines luteum cor habentes in gyrum mittantur, ne Mathematicorum vaniloquia conuincantur? Quid denique idem ipſi, quorum morbum, quod eodem tempore grauior leuiorq; apparebat amborũ, medicinaliter inſpiciens Hippocrates, geminos ſuſpicatus eſt: Nõnne ſatis iſtos redarguunt, qui volunt ſyderibus dare, quod de corporum ſi- K mili temperatione veniebat? Cur enim ſimiliter eodemque tempore non alter prior, alter poſterior ægrotabãt, ſicut nati fuerant: quia vtiq; ſimul naſci ambo non poterant? Aut ſi nihil momẽti attulit, vt diuerſis temporibus ægrotarent, quòd diuerſis temporibus nati ſunt: quare tempus in naſcẽdo diuerſum ad aliarum rerum diuerſitates valere contendunt? Cur potuerunt diuerſis temporibus peregrinari, diuerſis temporibus ducere vxores, diuerſis tẽporibus filios procreare: & multa alia, propterea quia diuerſis temporibus nati ſunt, & non potuerunt eadem cauſa diuerſis etiã temporibus ægrotare? Si enim diſpar naſcendi mora mutauit horoſcopum, & diſparilitatem intulit cæteris rebus, cur illud in ægritudinibus manſit, quod habebat in temporis æqualitate conceptus? Aut ſi fata valetudinis in cõceptu ſunt, aliarum vero rerum in ortu eſſe dicuntur, non deberent inſpectis nataliũ conſtellationibus de valetudine aliquid dicere, quando eis inſpicienda cõceptionalis hora nõ datur? Si autem ideo prænunciant ægritudines, non inſpecto cõceptionis horoſcopo: quia indicant eas momẽta naſcentium, quomodo dicerent cuilibet eorum geminorum ex natiuitatis hora, quando ægrotaturus eſſet, cum & alter qui non ha L bebat eandem horam natiuitatis neceſſe haberet pariter ægrotare? Deinde quæro, ſi tanta diſtantia eſt temporis in natiuitate geminorum, vt per hanc oporteat eis conſtellationes fieri diuerſas, propter diuerſum horoſcopũ: & ob hoc diuerſos omnes cardines,[a] vbi tanta vis ponitur, vt hinc etiam diuerſa ſint fata, vnde hoc accidere potuit, cum eorũ conceptus diuerſum tempus habere non poſſit? Aut ſi duorum vno momento temporis conceptorum potuerunt eſſe ad naſcendum fata diſparia, cur non & duorum vno momento temporis natorum poſſint eſſe ad viuendum atque moriendum fata diſparia? Nam ſi vnum momentum quo ambo cõcepti ſunt non impediuit, vt alter prior, alter poſterior naſceretur: cur vno momento ſi duo naſcuntur, impediat aliquid, vt alter prior, alter poſterior moriatur? Si conceptio momẽti vnius diuerſos caſus in vtero geminos habere permittit: cur natiuitas momẽti vnius nõ etiam quoslibet duos in terra diuerſos caſus habere permittat? Ac vt omnia huius artis vel potius vanitatis commenta tollãtur, quid eſt hoc quod vno tempore, vno momento, ſub vna eademq; cœli poſitione concepti diuerſa habent fata, quæ M illos perducant ad diuerſarum horarum natiuitatem: & vno momento temporis ſub vna eademq; cœli poſitione, de duabus matribus duo pariter nati, diuerſa fata habere non poſſunt, quæ illos perducant ad diuerſam viuendi vel moriendi neceſsitatem? An concepti nõdum habent fata, quæ niſi naſcantur, habere non potuerunt? Quid eſt ergo quod dicunt, ſi hora conceptionalis inueniatur, multa ab iſtis dici poſſe diuinitus? Vnde etiam illud à nõnullis prędicatur, quod quidã ſapiens horã elegit, qua cũ vxore cõcuberet, vnde filiũ miſerabilẽ gigneret. Vnde poſtremo & hoc eſt, qđ de illis pariter ægrotãtibus geminis Poſsidonius magnus aſtrologus, idẽmque philoſophus reſpondebat: ideo fieri, quòd eodẽ tempore fuiſſent nati, eodemq; concepti. Nam vtiq; propter hoc addebat cõceptionem, ne diceretur ei non ad liquidum eodẽ tempore potuiſſe naſci, quos cõſtabat omnino eodẽ tempore fuiſſe cõceptos: vt hoc quod ſimiliter ſimulq; ægrotabant, nõ daret de proximo pari corporis temperamẽto, ſed eandẽ quoq; valetudinis parilitatem ſydereis nexibus alligaret. Si igitur in conceptu tanta vis eſt ad æqualitatem fatorum, non debuerunt naſcendo

A eadem fata mutari. Aut ſi propterea mutantur fata geminorum, quia temporibus diuerſis naſcuntur, cur non potius intelligamus iam fuiſſe mutata, vt diuerſis temporibus naſcerentur. Itáne non mutat fata natiuitatis voluntas viuentium, cum mutet fata conceptionis ordo naſcentium?

Cardines cœli.

a ET ob hoc diuerſos omnes cardines.) Cardines aſtrologi ponunt in genituris precipuos quatuor: Horoſcopum, quod eſt Oriens ſignũ: aduerſum huic Occidens, quod ab horoſcopo diſtat partibus ſiue gradibus clxxx. per diametrum: Meſuranium, ſiue medium cœli inter horoſcopũ & occaſum: Mediũ huic aduerſum imum cœlũ, Grẹce ſic: [illegible]. Addũtur & quatuor alij cardines in ſecundo. vj. viij. xij. ab horoſcopo ſignis qui cardines ſignificant deum, deã, bonam fortunã, & bonum dẹmonẽ. Græce [illegible]. Cardines nihil aliud ſunt, quàm cœleſtia ſigna, quẹ ad indicandũ ſpectantur, quorũ primus eſt horoſcopus: ab illo cẹteri numerãtur. Cardo horoſcopi eſt vitẹ, ſecũdus pecuniẹ vel ſpei, tertiꝰ fratrũ, quartus parentũ, quintus filiorũ, ſextus valetudinis, ſeptimus cõiugũ, octauus mortis. Hẹc ex nugis Materni. Manilius lib. ij. diuerſa tradit. Sed quantum ad rem attinet, de cardinibus ſatis eſt dictum.

De geminis diſparis ſexus. *Caput VI.*

QVanquam & in ipſis geminorum conceptibus, vbi certe amborum eadem momẽta ſunt temporum, ſæpe fit, vt ſub eadem conſtellatione fatali alter concipiatur maſculus, altera fœmina. Nouimus geminos diuerſi ſexus: ambo adhuc viuunt, ambo

B ætate vigent adhuc. Quorum cum ſint inter ſe ſimiles corporum ſpecies, quantum in diuerſo ſexu poteſt: inſtituto tamen & propoſito vitæ ita ſunt diſpares, vt præter actus, quos neceſſe eſt à virilibus diſtare fœmineos, ille in officio comitis[a] militat, & à ſuo domo pene ſemper peregrinatur: illa de ſolo patrio, & de rure proprio non recedit. Inſuper quod eſt incredibilius, ſi aſtralia fata credantur: nõ autem mirum ſi voluntates hominum & dei munera cogitentur. Ille coniugatus, illa virgo ſacra eſt: ille numeroſam prolem genuit, illa nec nupſit. At enim plurimum vis horoſcopi valet. Hoc quàm nihil ſit, iam ſatis diſſerui. Sed qualecunque ſit, In ortu valere dicunt. Nunquid & in conceptu, vbi & vnum cõcubitum eſſe manifeſtũ eſt. Et tanta naturæ vis eſt,[b] vt cum conceperit fœmina, deinde alterum concipere omnino non poſſit? Vnde neceſſe eſt, eadem eſſe in geminis momenta cõceptus. An forte quia diuerſo horoſcopo nati ſunt, aut ille in maſculũ dum naſcerentur, aut illa in fœminam commutata eſt? Cum igitur non vſquequaq; abſurde dici poſſit ad ſolas corporum differentias afflatus

C quoſdam valere ſydereos, ſicut in ſolaribus acceſſibus & deceſſibus videmus etiã ipſius anni tempora variari, & lunaribus incrementis atque decremẽtis augeri, & minui quædam genera rerũ: ſicut echinos, & conchas, & mirabiles æſtus Oceani:[c] non autem & animi voluntates poſitionibus ſyderũ ſubdi: nunc iſti cum etiam noſtros actus inde religare conantur, admonent, vt quæramus: vnde nec in ipſis quidem corporibus eis poſſit ratio iſta conſtare. Quid enim tam ad corpus pertinens,[d] quàm corporis ſexus? Et tamen ſub eadem poſitione ſyderum diuerſi ſexus gemini concipi potuerunt. Vnde quid inſipientius dici aut credi poteſt, quàm ſyderũ poſitionẽ, quæ ad horã conceptionis eadem ambobus fuit, facere non potuiſſe, vt cũ quo habebat eandem cõſtellationem, ſexũ diuerſum à fratre non haberet: & poſitionẽ ſyderum, quæ fuit ad horam naſcentium facere potuiſſe, vt ab eo tam multum virginali ſanctitate diſtaret?

Comes.

a IN officio comitis.) Comitis nomen, quæ eſt dignitas, inauditũ eſt priſcis, à recẽtibus inuentum. Marcellinus Ammianus meminit lib. xiiij. Nebridij comitis Orientis, & Gerontij comitis Mugantianæ partis, & lib. xvj. Vrſuli comitis largitionũ, & lib. xxj. Philagrij comitis Orientis. Haud facile dixerim, an iſti comites ſint, quos Græci dicũt [illegible] qui hærebãt perpetuo in comitatu principis. b Et tantę naturæ vis eſt.) Ex

D animalibꝰ lepus, & daſypus ſoli ſuperfœtãt, vt Ariſtoteles & Plinius perhibẽt, ita vt cõceptu vno fœtu & in vtero adhuc exiſtente, alter cõcipiatur. In muliere, ſiquit, Ariſtoteles lib. hiſt. animaliũ vij raro cõtingit vt ſuperfœtet: ſed cõtigit tamen, & vitales naſcuntur, cũ paululum tẽporis inter duos conceptus interceſſit, quomodo Herculẽ & Iphiclẽ procreatos eſſe fabulãtur. Fuit & adultera, quæ alterum marito, alterũ adultero ſimilẽ eodẽ partu ediderit. Hæc & alia ibidẽ Ariſtot. & Pliniꝰ lib. vij. quæ ſunt rara exempla. Et ſi quis vellet cõtendere, cogi nõ poſſet, vt ſuperfœtatione cõfiteretur illos fœtus eſſe generatos, tametſi nõ ignoro Eraſiſtratum nobilẽ arte medica dicere geminos omnes ſuperfœtatione gigni, multos geminos eodẽ modo quidã Stoicorũ ſunt authores. Hippon vero & Empedocles vno coitu multitudine ſeminis prouenire geminos exiſtimãt. Aſclepiades ſeminis nõ abundãtiæ, ſed vi ac virtuti id tribuit. c Et mirabiles æſtꝰ Oceani. Bene mirabiles, quorũ nemo adhuc verã cauſam ad liquidum deprehẽdit, ſiue gemini diurni incremẽti ſiue gemini menſtrui, quas nautę aquas viuas vocãt plena luna & in curtu. d Quid enim tã ad corpus pertinẽs.) Reliqua enim in omni genere animaliũ vir & fœmina cõgruunt, præter quàm ratione illa generãdi in qua eſt ſexus: vt vir ſit, qui in alio poſſit ex ſe generare: fœmina vero, quæ ex alio in ſe, ideo verſas in viros fœminas produnt multi.

Animalia ſuperfœtantia.

Oceani æſtus.

De electione diei, quo vxor ducitur, quóve in agro aliquid plantatur aut ſeritur. *Caput VII.*

IAm illud quis ferat,[a] quod in eligendis diebus noua quædam ſuis actibus fata moliũtur? Non erat videlicet ille ita natus, vt haberet admirabilem filium, ſed ita potius, vt contemptibilem gigneret & ideo vir doctus elegit horã qua miſceretur vxori. Fecit ergo fatum quod nõ habebat, & ex ipſius fato cœpit eſſe fatale, quod in eius natiuitate non fuerat. E

O ſtultitiam ſingularem, eligitur dies vt ducatur vxor. Credo propterea, quia poteſt in diem non bonum, niſi eligatur incurri, & infœliciter duci. Vbi eſt ergo quod naſcenti[b] iam ſydera decreuerũt? An poteſt homo quod ei iam conſtitutum eſt diei electione mutare: & quod ipſe in eligendo die conſtituerit, non poterit ab alia poteſtate mutari? Deinde ſi ſoli homines, nõ autem omnia quæ ſub cœlo ſunt conſtellationibus ſubiacent, cur alios eligunt dies[c] accommodatos ponendis vitibus vel arboribus, vel ſegetibus: alios dies pecoribus, vel domandis, vel admittendis maribus, quibus equarum vel boum fœtentur armenta, & cætera huiuſmodi? Si autem propterea valent ad has res dies electi, quia terrenis omnibus corporibus, ſiue animantibus, ſiue non animantibus, ſecundum diuerſitates temporalium momẽtorum, & ſyderum poſitio dominatur: conſiderent quàm innumerabilia ſub vno temporis puncto vel naſcantur, vel oriantur, vel inchoentur: & tam diuerſos exitus habeãt, vt iſtas obſeruationes cuiuis puero ridendas eſſe perſuadeant. Quis enim eſt tam excors, vt audeat dicere, om- F

nes arbores, omnes herbas, omnes beſtias, ſerpentes, aues, piſces, vermiculos momenta naſcendi ſingillatim habere diuerſa? Solent tamen homines ad tentandam peritiam Mathematicorum afferre ad eos conſtellationes mutorum animalium, quorum ortus propter hanc explorationem domi ſuæ diligenter obſeruant, eóſque Mathematicos præferunt cæteris, qui conſtellationibus inſpectis dicunt non eſſe hominem natum, ſed pecus. Audent etiam dicere quale pecus, vtrum aptum lanicio, an vectationi, an aratro, an cuſtodiæ domus. Nam & ad canina fata tentantur, & cum magnis admirantium clamoribus iſta reſpondent. Sic deſipiunt homines, vt exiſtiment cum homo naſcitur, cæteros rerum ortus ita inhiberi, vt cum illo ſub eadem cœli plaga, nec muſca naſcatur. Nam ſi hanc admiſerint, procedit ratiocinatio, quæ gradatim acceſſibus modicis eos à muſcis ad camelos elephantoſq; perducat. Nec illud volunt aduertere, quod electo ad ſeminandum agrum die, tam multa grana in terram ſimul veniunt, ſimul germinant, exorta ſegete ſimul herbeſcunt, pubeſcunt, flaueſcunt,

G & tamẽ inde ſpicas cæteris coæuas, atque vt ita dixerim, congerminales alias rubigo interimit, alias aues depopulantur, alias homines auellunt? Quomodo iſtis alias conſtellationes fuiſſe dicturi ſunt, quas tam diuerſos exitus habere conſpiciunt? An eos pœnitebit his rebus dies eligere, eáſque ad cœleſte negabunt pertinere decretum, & ſolos ſyderibus ſubdẽt homines, quibus ſolis in terra deus dedit liberas voluntates? His omnibus conſideratis, non immerito creditur, cum aſtrologi mirabiliter multa [d] vera reſpondent, occulto inſtinctu [e] fieri ſpirituum non bonorum, quorum cura eſt has falſas & noxias opiniones de aſtralibus fatis inſerere humanis mentibus, atque firmare, non horoſcopi notati, & inſpecti aliqua arte, quæ nulla eſt.

a IAm illud quis ferat.) Scribũt de electionibus aſtrologi, ſicut Haly, Abẽragel, & Meſſalach lib. in id dicato. Haly interpres Ptolemęi. vt ſcribit Io. Picus, friuolã eſſe atque inefficacẽ hanc partem aſtrologiæ aſſerit. b Vbi eſt ergo quod naſcenti.) Si ad id quod aggrederis aduerſam habes natalem conſtitutionẽ, nihil proderit auſpicatio, ex ſentẽtia Ptolemæi. Picus aduerſus aſtrologos lib. ij de hac re paulo plura, tametſi ſummam argumentorum Augu. hic attingit. c Cur alios eligunt dies.) Vetuſtiſſ. omnium Heſiodus [illegible] dies lunæ annique operibus ruſticis faciendis diſtinxit. Hunc ſecuti ſunt græci & Latini Barberiq; ſcriptores agricolationũ: Democrit⁹ & hũc ęmulat⁹ Virgilius, Cato ſenior Varro, Columella, Paladius, Plinius. d Quũ aſtrologi mirabiliter multa.) Neceſſe eſt aliquãdo collimet, qui frequẽter iaculatur: falſa Mathematicorum reſponſa pauci recordantur, vera celebrãtur, admirabilib⁹ H c Et occulto inſtinctu.) Idẽ Auguſt. ij. ſuper Geneſim, ad literam, & ij. de doctrina Chriſtiana. Sunt, inquit, hæc aſtrorum indicia ex pactis cũ dæmonibus, & inſtinctu eorum occultiſſ. quem neſcientes humanę mẽtes patiuntur. Illeq; eſt fortunatior in prædicendo, qui fauentiorem habet dæmonem, magiſque propitium.

Heſiodus. Res ruſticæ ſcriptores.

De his qui non aſtrorum poſitionem, ſed connexionem Cauſarum ex dei voluntate pendentem fati nomine appellant. *Caput VIII.*

QVi vero non aſtrorum conſtitutionem, ſecuti eſt cum quidq; concipitur, vel naſcitur, vel inchoatur, ſed omnium connexionem ſeriemq; cauſarum, [a] qua fit omne quod fit, fati nomine appellant: non multum cum eis de verbi controuerſia laborandum atque certandum eſt: quãdoquidem ipſum cauſarum ordinem, & quandam connexionem dei ſummi tribuunt voluntati & poteſtati, qui optime & veraciſsime creditur & cuncta ſcire antequam fiant, & nihil inordinatum relinquere: à quo ſunt omnes poteſtates, quamuis ab illo non ſint omnium voluntates. Ipſam itaque præcipue dei ſummi voluntatem, cuius poteſtas inſuperabiliter per cũcta porrigitur, eos appellare fatum I ſic probatur. Annci Senecæ [b] ſunt, niſi fallor, hi verſus: Duc me ſumme pater, alti dominator olympi, Quocunque placuerit, nulla parẽdi mora eſt. Aſſum impiger, fac nolle, comitabor gemens: Malúſque patiar facere, quod licuit bono. Ducunt volentem fata, nolentem trahunt. Nempe euidentiſsime hoc vltimo verſu, ea fata appellauit, quam ſupra dixerat ſummi patris voluntatem. Cui ſe paratum obedire dicit, vt volens ducatur, ne nolens trahatur: quoniam ſcilicet ducunt volentem fata, nolentem trahunt. Illi quoque verſus Homerici [c] huic ſententiæ ſuffragantur, quos Cicero in Latinum vertit: Tales ſunt hominum mentes, quales * † pater ipſe Iuppiter auctiferas luſtrauit lumine terras. Nec in hac quæſtione auctoritatem haberet poëtica ſententia. Sed quoniam Stoicos dicit, vim fati aſſerentes, iſtos ex Homero verſus ſolere vſurpare, non de illius poëtæ, ſed de iſtorum philoſophorum opinione tractatur, cum per iſtos verſus quos diſputationi adhibent, quam de fato habent, quid ſentiant eſſe fatum, apertiſsime declaratur: quoniam Iouem appellant, quem ſummum deum putant, à quo connexionem dicunt pendẽre fatorum.

* † aliàs, quali.

a SEd omnium connectionẽ ſeriemq; cauſarum.) Cicero. j. de diuina. K ex ſententia Stoicorum: fieri igitur omnia fato ratio cogit fateri. Fatum autẽ id appello, quod Græc. [illegible], id eſt, ordinem ſeriemq; cauſarum, cum cauſa cauſam ex ſe gignat, Ea eſt ex omni æternitate fluens veritas ſempiterna. Chryſipp⁹ apud Gel. fatũ dicit eſſe [illegible], id eſt, Naturalẽ compoſitionem rerũ omnium iam inde ab æternitate aliarũ ex aliis naſcentiũ, eſſeq; immutabilẽ eiuſmodi cõplicationem. b Annci Senecæ.) Libro epiſtolarum xviij. verſus ſunt ex Cleante Stoico, Latini facti à Seneca: ſenarij omnes: ſed primus parũ correcte legitur vulgo. Ratio verſus melius conſtaret, ſi ſic diceretur: Duc me parens, celſique dominator poli.

Fatũ quid Stoicis.

In exemplari Colonienſi eſt: Duc ſumme pater, altiq; dominator poli. nõ omnino male. In duobus paribus locis primi ſunt tribrachi: quos recipit hoc genus carminis etiam exactius, nedũ illud licentioſum comicũ aut tragicum. Idẽ Seneca lib. iiij. de beneficiis, de deo loquens. Hunc eundem & fatum ſi dixeris, non errabis. Namque fatum nihil aliud eſt, quàm ſeries implexa cauſarũ. ille eſt prima omniũ cauſa, ex qua cætera pendent. Eadem eſt communis omnium Stoicorum ſententia, vt vnum deum eſſe dicerent, ipſumque & mentẽ, & fatum, & Iouẽ nominari, aliiſque nominibus permultis. Ita de fato quatuor ſunt veterum ſentẽtiæ, quas Io. Picus recenſet lib. contra Aſtrologos iiij. vt alij fatum eſſe naturam dicãt, vel quę electionis ſint vt caſus, extra fatum ſint, quẽadmodum Virg. ait Didonẽ quæ ſe occideret nõ mori fato. Et Cic. j. Antonianæ: Si quid mihi humanitus accidiſſet: multa enim impendere videbãtur præter naturã, etiam præterque fatũ. Hæc opinio eſt phyſica, eamque Alexãder eſt ſecutus Ariſtotelis interpres. Altera ponit æternã ſeriem cauſarũ neceſſario nexarũ, vt diximus. tertia ſydera facit fata. Quarta diuini cõſilij executionẽ fatũ vocat. c Illi quoque verſus Homeri.) Odyſſeæ [illegible]. Verba ſunt Vlyſsis ad Phemium aſſirmantis mentes hominum mutari ſubinde, nec ipſas cõſtare ſibi, eſſeque ſingulis diebus, quales eo ipſo die vult illas eſſe Iupiter deorum atque hominum parens. Latinus L verſus poſterior non expreſſit Homeri ſcopum, niſi ſit mendum, quod ſuſpicor.

De præſcientia dei & libera hominis voluntate contra Ciceronis definitionem. *Caput IX.*

HOs Cicero ita redarguere conatur, vt non exiſtimet aliquid ſe aduerſus eos valere, niſi auferat diuinationem. Quam ſi conatur auferre, vt neget eſſe ſciẽtiam futurorum, eamq; omnibus viribus nullam eſſe omnino contendat, vel in deo vel in homine, [a] nullamq; rerum prædictionẽ. Ita & dei præſcientiam negat, & omnem prophetiã luce clariorẽ conatur euertere: vanis argumentationibus & opponẽdo ſibi quædam oracula, quæ facile poſſunt refelli: quæ tamen nec ipſe conuincit. In his autem mathematicorum coniecturis refutandis eius regnat oratio, quia vere tales ſunt, vt ſe ipſę deſtruant & refellant. Multo ſunt autẽ tolerabiliores, qui vel ſydera fata [b] conſtituunt, quàm iſte, qui tollit præſcientiam futurorum. Nam & confiteri eſſe deum, & negare præſciũ futurorum, apertiſsima inſania eſt. Quod & ipſe cum videret, etiã illud tentauit aſſerere, quod ſcriptum eſt, Dixit inſipiens in corde ſuo, non eſt *Pſal. ij. & 53.* deus: ſed nõ ex ſua perſona. Vidit enim q̃ eſſet inuidioſum & moleſtũ, idcoq; Cottam fecit diſputatẽm de hac M re aduerſum Stoicos in libris de deorum nat. & pro Lucilio Balbo, cui Stoicorũ partes defendendas dedit, maluit ferre ſententiam, q̃ pro Cotta, qui nullam naturam diuinã eſſe contendit. In libris vero de diuina. ex ſeipſo [d] apertiſsime oppugnat præſcientiam futurorũ. Hoc autẽ totum facere videtur, ne fatum eſſe conſentiat, & perdat liberam voluntatẽ. Putat enim conceſſa ſcientia futurorum, ita eſſe conſequens fatum, vt negari omnino non poſsit. Sed quoquo modo ſe habeant tortuoſiſsimæ cõcertationes & diſputationes philoſophorũ: nos vt cõfitemur ſummũ & verum deum, ita voluntatẽ ſummamque poteſtatem, ac præſcientiã eius confitemur. Nec timemus ne ideo voluntate non faciamus, quod volũtate facimus: quia id nos facturos ille præſciuit, cuius præſcientia falli non poteſt. Quod Cicero timuit, vt oppugnaret præſcientiã: & Stoici, [e] vt nõ omnia neceſsitate fieri dicerent, quãuis omnia fato fieri contẽderẽt. Quid eſt ergo quod Cicero timuit in præſcientia futurorũ, vt eam labefa-

A labefactare diſputatione deteſtabili niteretur? Videlicet quia ſi præſtita ſunt omnia futura, hoc ordine venient, quo ventura eſſe præſcita ſunt. Et ſi hoc ordine venient, certus eſt ordo rerum, præſcienti deo: & ſi certus eſt ordo rerum, certus eſt ordo cauſarum. Non enim aliquid fieri poteſt, quod non aliqua efficiens cauſa præceſſerit. Si autem certus eſt ordo cauſarum, quo fit omne quod fit: fato, inquit, fiunt omnia quæ fiunt. Quod ſi ita eſt, nihil eſt in noſtra poteſtate, nullumq; eſt arbitrium voluntatis. Quod ſi concedimus, inquit, omnis humana vita ſubuertitur: fruſtra leges dantur, fruſtra obiurgationes, laudes, vituperationes, exhortationes adhibentur: neque vlla iuſtitia bonis præmia, & malis ſupplicia conſtituta ſunt. Hæc ergo ne conſequantur indigna, & abſurda, & pernicioſa rebus humanis, non vult eſſe præſciẽtiam futurorum: atq; in has anguſtias Cicero coarctat animum religioſum, vt vnũ eligat è duobus: aut eſſe aliquid in noſtra voluntate, aut eſſe præſciẽtiam futurorum: quoniam vtrunque arbitratur eſſe non poſſe: ſed ſi alterum confirmatur, alterum tolli: ſi eligerimus præſcientiam futurorum, tolli voluntatis arbitrium: ſi elegerimus voluntatis arbitrium, tolli præſcientiam futurorum. Ipſe itaque
B vt vir magnus & doctus, & vitæ humanæ plurimum ac peritiſsime conſulens, ex his duobus elegit liberum voluntatis arbitrium. Quod vt cõfirmaretur, negauit præſcientiam futurorum: atque ita dum vult facere liberos, facit ſacrilegos. Religioſus autem animus vtrunque elegit, vtrunque confirmetur, & fide pietatis vtrunque confirmat. Quomodo, inquit. Nam ſi eſt pręſcientia futurorum, ſequuntur illa omnia, quæ connexa ſunt, donec eò perueniatur, vt nihil ſit in noſtra voluntate. Porrò ſi eſt aliquid in noſtra voluntate, eiſdem recurſis gradibus eò peruenitur, vt non ſit præſcientia futurorũ. Nam per illa omnia ſic recurritur. Si eſt voluntatis arbitriũ, non omnia fato fiunt. Si non omnia fato fiunt, non eſt omnium certus ordo cauſarum. Si certus cauſarum ordo nõ eſt, nec rerum certus eſt ordo præſcienti deo, quæ fieri non poſſunt, niſi præcedentibus & efficientibus cauſis. Si rerum ordo præſcienti deo certus non eſt, non omnia ſic veniunt, vt ea ventura præſciuit. Porrò ſi non omnia ſic eueniunt, vt ab illo ventura præſcita ſunt, non eſt, inquit, in deo præſcientia omnium futurorum. Nos aduerſus iſtos ſacrilegos auſus atq; impios, & deum dicimus om-
C nia ſcire, antequam fiant: & voluntate nos facere, quicquid à nobis non niſi volentibus fieri ſentimus, & nouimus. Omnia vero fato fieri non dicimus, imò nulla fieri fato dicimus: quoniã fati nomẽ vbi ſolet à loquentibus poni, id eſt, in conſtitutione ſyderũ, qua quiſque conceptus aut natus eſt: quoniam res ipſa inaniter aſſeritur, nihil valere monſtramus. Ordinem autem cauſarum, vbi voluntas dei plurimum poteſt, neque negamus, neq; fati vocabulo nũcupamus, niſi forte vt fatum à fando [f] dictum intelligamus, id eſt, à loquendo: non enim abnuere poſſumus eſſe ſcriptum in literis ſanctis, Semel locutus eſt deus, duo hæc audiui: quoniam poteſtas eſt dei: & tibi domine miſericordia: quia tu reddes vnicuique ſe-
Pſal. 61. cundum opera eius. Quod enim dictum eſt, ſemel locutus eſt: intelligitur immobiliter, hoc eſt, incommutabiliter eſt locutus, ſicut nouit incommutabiliter omnia, quę futura ſunt, & quæ ipſe facturus eſt. Hac itaque ratione poſſemus à fando fatum appellare, niſi hoc nomen iam in alia re ſoleret intelligi, quò corda hominum nolumus inclinari. Non eſt autem conſequens, vt ſi deo certus eſt omnium ordo cauſarum, ideo nihil ſit in noſtræ voluntatis arbitrio. Et ipſæ quippe noſtræ voluntates in cauſarum ordine ſunt, qui certus eſt deo, eiuſque præſcientia D continetur: quoniam & humanæ voluntates humanorũ operum cauſæ ſunt. Atq; ita qui omnes rerũ cauſas præſciuit, profecto in eis cauſis etiã noſtras voluntates ignorare nõ potuit, quas noſtrorum operum cauſas eſſe præſciuit. Nam & illud quod idem Cicero concedit, [g] nihil fieri, ſi cauſa efficiens non præcedat, ſatis eſt ad eum in hac quæſtione redarguẽdum. Quid enim eum adiuuat, quod dicit: Nihil quidẽ fieri ſine cauſa, ſed non omnem cauſam eſſe fatalem: quia eſt cauſa fortuita, eſt naturalis, eſt voluntaria? Sufficit quia omne quod fit, non niſi cauſa præcedente fieri confitetur. Nos enim eas cauſas, quæ dicuntur fortuitæ, vnde etiam fortuna nomen accepit, non eſſe dicimus nullas, ſed latentes, eaſq; tribuimus, vel dei veri, vel quorumlibet ſpirituum voluntati: ipſaſq; naturales [h] nequaquam ab illius voluntate ſeiungimus, qui eſt author omnis conditorq; naturæ. Iam verò cauſæ voluntariæ aut dei ſunt, aut angelorum, aut hominum, aut quorumque animalium: ſi tamen appellãdæ ſunt voluntates [i] animalium rationis expertium, motus illi, quibus aliqua faciunt ſecũdum naturam ſuam, cum quid [boni maliue] vel appetunt, vel euitant. Angelorum autem voluntates dico ſiue bonorum, quos angelos dei dicimus: E ſiue malorum, quos angelos diaboli, vel etiam dæmones appellamus. Sic & hominum bonorum ſcilicet, & malorum: ac per hoc colligitur non eſſe cauſas efficientes omnium quæ fiunt, niſi volũtarias illius naturæ, ſcilicet quæ ſpiritus vitæ eſt. Nam & aër iſte ſiue ventus dicitur ſpiritus: ſed quoniam corpus eſt, nõ eſt ſpiritus vitæ. Spiritus ergo vitæ, qui viuificat omnia, creatorq; eſt omnis corporis & omnis creati ſpiritus, ipſe eſt vtique ſpiritus nõ creatus. In eius voluntate ſumma poteſtas eſt, qui creatorum ſpirituum voluntates bonas adiuuat, malas iudicat, omnes ordinat, & quibuſdam tribuit poteſtatẽ, quibuſdam non tribuit. [Sicut enim omnium naturarum creator eſt, ita omnium poteſtatum dator non voluntatum.] Malæ quippe voluntates ab illo nõ ſunt, quoniam contra naturam ſunt, quæ ab illo eſt. Corpora igitur magis ſubiacent volũtatibus: quædam noſtris, id eſt, omniũ animantium mortalium, & magis hominum quàm beſtiarum: quædam vero angelorum: ſed omnia maxime dei voluntati ſubdita ſunt. Cui etiam voluntates omnes ſubiiciuntur: quia non habent poteſtatem, niſi quam ille concedit. Cauſa itaque rerum quæ facit, nec fit, deus eſt. F Aliæ vero cauſæ, & faciũt, & fiunt: ſicut ſunt omnes creati ſpiritus, & maxime rationales. Corporales autem cauſæ, quæ magis fiunt, quàm faciunt, non ſunt inter cauſas efficientes innumerãdæ, quoniam hoc poſſunt, quod ex ipſis faciunt ſpirituum voluntates. Quomodo igitur ordo cauſarum, qui præſciẽti certus eſt deo, id efficit, vt nihil ſit in noſtra voluntate, cum in ipſo cauſarum ordine magnum habeant locum noſtrę voluntates? Contendat ergo Cicero [k] cum eis qui hunc cauſarum ordinem dicunt eſſe fatalem, vel potius ipſum fati nomine appellãt, quod nos abhorremus: præcipue propter vocabulum, quod non in re vera conſueuit intelligi. Quod vero negat ordinem omnium cauſarum eſſe certiſſimum, & dei præſcientiæ notiſſimum, plus eum quàm Stoici deteſtamur. Aut enim deum eſſe negat, quod quidem inducta alterius perſona in libris de deorum natura facere molitus eſt, aut ſi eſſe cõfitetur deum, quem negat præſcium futurorum, etiam ſic dicit nihil aliud, quàm quòd ille dixit inſipiens in corde ſuo, non eſt deus. Qui enim nõ eſt *Pſal. 13. & 53.* præſcius omnium futurorum, nõ eſt vtique deus. Quapropter & voluntates noſtræ tantum valent, [l] quantum

G deus eas valere voluit atq; præſciuit:& ideo quicquid valent,certiſsime valent:& quod facturę ſunt ipſę,omnino facturæ ſunt:quia valituras atq; facturas ille præſciuit,cuius præſcientia falli non poteſt. Quapropter ſi mihi fati nomen [m] alicui rei adhibēdum placeret, magis dicerem fatum eſſe infirmioris,potentioris voluntatem qui eum habet in poteſtate,quàm illo cauſarum ordine,quem nó vſitato, ſed ſuo more Stoici fatum appellant arbitrium noſtræ voluntatis auferri.

a VEl in deo vel in homine.)Lib.de diuinatio ij.vbi cū Q.fratre diſputans,diuinationem omnem conatur tollere, quam Q.ſuperiore libro aſſeruerat. Ait enim: Nihil eſt enim tam contrarium rationi & cōſtentiæ, quàm fortuna , vt mihi ne in deum quidem cadere videatur , vt ſciet quid caſu & fortuitu futurū ſit. Si enim ſcit,certe illud eueniet:ſin certe eueniet,nulla fortuna eſt.Eſt autem fortuna:rerum igitur fortuitarum nulla præſentio. hæc ibi, & alia quæ ad intelligendū hoc caput faciunt , nos locum ſeu digito indicaſſe fuerit ſatis. b Qui ſydera fata.) Omnes illi ponunt ſyderea fata.ſed alij tanquam prima.& quæ ſuis legibus trahant omnia, nulli deo parcāt. c Et pro Lucilio Belbo.)Sic enim in fine vltimi libri pronunciat. Hęc quum eſſent dicta ita diſceſsimus,vt Velleio Cottæ diſputatio verior, mihi Balbi ad veritatis ſimilitudinem videretur eſſe propenſior. d Ex ſeipſo.Nam lib.ij. ſeipſum facit loquētem,confutantēque, quæ frater dixerat de diuinatione. e Et Stoici.) De hoc proximo capite. f Niſi forte vt fatum à fando .) Verro lib.de lingue Lat.v.quod Parcæ conſtituerunt naſcenti à fando fatum dictum

H Lucanus in nono:

Non vocibus vllis
Numen eget,dixitque ſemel naſcentibus author,
Quicquid ſcire licet.

Quod videtur mutuatus ex illo dicto Pſalmi,quod Auguſtinus hic citat vel ex illo Iob.xxxiij.Semel locutus eſt deus, & ſecundo id ipſum nō repetit. Vtroq; loco vnica illa dei locutione ſtabilitas definitæ eius ſentētię ſignificatur,vt vulgo interpretātur:illud vero in Pſal. Duo hæc audiui, ſunt qui referant ad hæc duo,quę ſequūtur:Quia poteſtas dei eſt·&, Tibi domine miſericordia. Alij de duobus teſtamentis intelligūt . Targū Chaldęum cum his videtur nonnihil ſentire,in quo ſic eſt,legem vnā locutus eſt deus & bis illam audiuimus de ore Moſis ſcribæ magni, quoniam virtus corā deo noſtro:tu vero deus,vt benefacias iuſtis. g Nam & illud quod idē Cicero concedit.) Alibi contendit. In libello de fato ex ſentētia Carneadis in tres ſpecies partitur cauſas in naturales,quæ ex rerum naturis proficiſcuntur,vt deſcendere lapidē,calfacere ignem. Voluntarias,quæ ſitæ ſunt in liberis hominum voluntatibus,quarū non neceſſe eſt eſſe cauſas externas & antecedentes,ſatis eſt libere. Et fortuitas quæ obſcuræ ſunt, & ignoratæ nonnullæ, quę in re conſentit cum omnibus Phyſicis,quibus nihil fieri placet ſine cauſa. h Ipſeſq; naturales.)

Natura. Non eſt aliæ natura ignis cur caleat,aut ſaxi cur deſcendat, aut hominis cur ratiocinētur,vt viuat, & generet ex ſe ſibi ſimilē, & aliarum rerum, quàm quod ita iuſsit parēs naturę:ſi contrariū iuſsiſſet,& frigeret ignis & aſcenderet lapis, & brutum ſtupidum eſſet homo,nec viueret,nec gigneret. i Si tamē appellādæ voluntates ſunt. Ariſtoteles libro de anima tertio,voluntatem ſolis rationalibus ineſſe dicit, appetitū eſſe in beluis qui eſt inſtinctus à natura datus aliquid perſequendi aut fugiendi. Volētes in rationalibus ducem habet rationē,comitem electionē,ſiue eſt electio ipſa. k Contendat ergo Cicero.)Diſputet ſene Cicero cum Stoi-

I cis. l Quapropter & voluntates noſtræ tantū valent.)Creauit deus voluntates noſtras liberas:quæ ideo liberæ ſunt,quia ille voluit,& vtrum libet poſſunt facere ex contrariis : aliud tamen facturæ non ſunt:quàm quod deus pręſciuit,quia aliud haud dubiæ nunquā faciēt. tametſi poſſunt.Certum eſt enim fieri pleraque poſſe, quæ nunquam fient: ne nos res futurę ex ſcientia dei manant,ſed ſcientia potius dei ex illis,quæ tamen futurę nō ſunt deo,in quo eſt error multorū,ſed præſentes. Quocirca non recte dicitur præſcire,niſi relatis actiones noſtras dicēdus eſt ſcire,videre,cernere. Quod ſi indignum videtur à fluxa caducaq; rerū natura ſempiternam ſcientiam generari, dicamus à prouidētia voluntateque dei cognitionem eius proficiſci:voluntatem ſtatuere quid futurū ſit: ſcientiā,quod voluntas ſtatuerit,noſſe. Origenes ſuper geneſim:Quod futurū eſt,ait,cauſam eſſe cur id euenturum pręuiderit deus. Itaque non id fieri,quia præſcitur potius contra,præſciri,quia futurū eſt. m Si mihi fati nomē.)Sic ſæpe authores Latinæ linguæ,velut poetę,& hiſtorici, & oratores,Fata dicunt hominum,& voluntatem deorum: Boetius tale diſcrimē facit inter fatum & prouidentiam , quale hic Auguſtinus inter fatum & voluntatē. Apuleius in dogmate Platonis:Prouidentiam eſſe diuinā ſententiā, cōſeruatricem proſperitatis eius,cuius cauſa tale ſuſcipit officiū,Diuinā legē eſſe fatū: per quod ineuitabiles cogitationes dei eiuſque incepta cōplentur. Vnde ſi quid prouidētia agitur,id agitur etiam fato. & quod fato terminatur,prouidētia debet ſuſceptum videri.Sed eſſe aliquid in nobis,& in fortuna nōnihil, & fortunæ improuiſos caſus ignorari à nobis fatetur: inſtabile enim & incurrēs intercedere ea ſolere, quę conſilio fuerunt & meditatione ſuſcepte,quæ nō patiantur meditata ad finem venire: & tunc quidē quum impedimentū illud vtiliter prouenit,res illa fœlicitas nominatur. At vbi repugnationes iſtæ nociuæ erunt,infœlicitas dicitur. Sic ille.

An voluntatibus hominum aliqua dominetur necesſitas. Caput X. K

VNde nec illa neceſsitas [a] formidanda eſt,quam formidando Stoici laborauerūt : cauſas rerum ita diſtinguere , vt quaſdam ſubtraherēt neceſsitati,quaſdam ſubderēt: atq; in his,quas eſſe ſub neceſsitate noluerunt,poſuerunt etiā noſtras voluntates, ne videlicet non eſſent liberæ,ſi ſubderentur neceſsitati.Si enim neceſsitas noſtra illa dicenda eſt,quæ non eſt in noſtra poteſtate,ſed etiā ſi nolumus, efficit quod poteſt, ſicut eſt neceſsitas mortis:manifeſtum eſt voluntates noſtras,quibus recte,vel perperā viuitur,ſub tali neceſsitate non eſſe. Multa enim facimus, quę ſi nolemus,non vtiq; faceremus. Quò primitus pertinet ipſum velle:nā ſi volumus,eſt:ſi nolumus,nō eſt. Non enim vellemus,ſi nollemus. Si autem illa definitur eſſe neceſsitas, ſecundum quam dicimus neceſſe eſſe,vt ita ſi aliquid,vel ita fiat,neſcio cur eam timeamus,ne nobis libertatem auferat voluntatis.Neque enim & vitam dei pręſcientiam [b] dei ſub neceſsitate ponimus,ſi dicamus,neceſſe eſſe deum ſemper viuere,& cuncta præſcire:ſicut nec poteſtas eius minuitur,cum dicitur mori fallię; non poſſe.Sic enim hoc non poteſt,vt potius ſi poſſet,minoris eſſet vtique pote- L ſtatis.Recte quippe omnipotens dicitur:qui tamē mori & falli non poteſt.Dicitur enim omnipotens faciendo, quod vult,non patiendo quod nō vult. Quod ſi ei accideret,nequaquā eſſet omnipotēs. Vnde propterea quædam non poteſt,quia omnipotens eſt. Sicut etiā cum dicimus neceſſe eſt eſſe, vt cū volumus, libero velimus arbitrio:& verum proculdubio dicimus:& nō ideo ipſum liberum arbitrium neceſsitati ſubiicimus,quę adimit libertatem. Sunt igitur noſtræ voluntates,& ipſæ faciunt, quicquid volendo facimus, quod nō fieret ſi nollemus. Quicquid autem aliorum hominū voluntate nolēs quiſque patitur,etiā ſic voluntas valet,etſi nō illius tamen hominis voluntas,ſed poteſtas dei eſt.Nam ſi voluntas tantum eſſet,nec poſſet quod vellet,potētiore voluntate impediretur.Nec ſic tamen volūtas, niſi voluntas eſſet, nec alterius, ſed eius eſſet,qui vellet : etſi non poſſet implere quod vellet. Vnde quicquid præter ſuam volūtatem patitur homo , non debet tribuere humanis, vel angelicis, vel cuiuſquā creati ſpiritus voluntatibus,ſed eius potius qui dat poteſtatem volētibus.Non ergo propterea nihil eſt in noſtra voluntate, [c] quia deus præſciuit quid futurū M eſſet in noſtra voluntate. Non enim qui præſciuit , nihil præſciuit. Porro ſi ille qui præſciuit , quid futurum eſſet in noſtra voluntate:nō vtiq; nihil, ſed aliquid præſciuit: profecto & illo pręſciente,eſt aliquid in noſtra voluntate.Quocirca nullo modo cogimur, aut retenta præſcientia dei,tollere voluntatis arbitrium : aut retento voluntatis arbitrio,deum quod nefas eſt,negare præſcium futurorum:ſed vtrunque amplectimur, vtrunque fideliter & veraciter confitemur . Illud , vt bene credamus , hoc, vt bene viuamus. Male autem viuitur, ſi de deo non bene creditur . Vnde abſit à nobis eius negare præſcientiam, vt liberi eſſe velimus, quo adiuuante ſumus liberi, vel erimus.Proinde non fruſtra ſunt leges, [d] obiurgationes,exhortationes,laudes,& vituperationes:quia & ipſas futuras eſſe præſciuit , & valent plurimum quantum eas valituras eſſe præſciuit: & preces valent ad ea impetranda, quæ ſe precantibus conceſſurum eſſe præſciuit:& iuſta præmia bonis factis , & peccatis ſupplicia conſtituta ſunt . Neque enim ideo peccat homo, [e] quia deus illum peccaturum præſciuit : imò ideo non dubitatur ipſum peccare,cum peccat:quia ille, cuius præſcientia falli non

A li non poteſt:nõ fatum, non fortunã,non aliquid aliud, ſed ipſum peccaturũ eſſe præſciuit, qui ſi nolit omnino, nõ peccat:ſed ſi peccare noluerit,etiã hoc ille præſciuit.

a VNde nec illa neceſsitas.) Cicero libel. de fato. Ac mihi quidem videtur, cum duæ ſententiæ fuiſſent veterum philoſophorũ, vna eorum, qui cenſerent omnia ita fato fieri, vt id fatum vim neceſsitatis afferret. In qua ſententia Democritus, Heraclitus, Empedocles, Ariſtoteles fuit. altera eorum, quibus viderentur, ſine vllo fato eſſe animorum motus voluntarij. Chryſippus tanquam arbiter honorarius mediũ ferire voluiſſe: ſed applicat ſe ad eos potius, qui neceſsitate motus animi liberatos volunt. Hæc & alia Cicero. Idcirco Oenomaus Cynicus Democriteum dixit ſeruos feciſſe animos noſtros: Chryſippũ vero ſemiſeruos, vt eſt apud Euſebium libro ſexto Euang. præpa. Quo loco diſputãs de fato quã plurima. Itaque fato quum ſubdant animos Stoici, nõ tamen neceſsitatem illis concedunt, nec ſinunt, vt cogere nos poſſint. Fato enim ſunt omnia cauſis antecedentibus & proximis, ſed non principalibus & perfectis, quarum illæ priores iuuant tantum, quæ in noſtra poteſtate non ſunt: hæ vero efficiunt, quæ ſunt in manu noſtra. Plutarchus in placitis Philoſophorum ſententiam Stoicorum referẽs dicit, apud illos variè euentus rerum proficiſci: alios ex neceſsitate illa prima, & maximae alios ex fato, alios ex libertate animorũ, alios ex fortuna, alios caſu quodam. Stoici, vt ſumma dicam, in tractanda ratione fati Platoni ſunt ferè ſuffragati. Quod cum Plutarchus teſtatur, tum vero res ipſa indicat. At cũ fato fieri omnia, & in fato ineſſe neceſsitatẽ aiunt, de mẽte illa & prouidẽtia dei loquuntur. Nam & Iouẽ ex eorum placitis dicimus fatũ eſſe & ipſã rationem, prouoeamq; illam, id eſt, prouidentiam, à qua administrantur omnia, fatum nominans. b Neque enim vitam dei & præſcientiam.) Platonici aiunt neceſſe eſſe deos ita ſe habere, vt ſunt, nõ neceſsitate extrinſecus illata, ſed naturali optimaque ipſis, ideoque maxime
B voluntaria, cum & nollent vnquã optione propoſita aliter ſe habere. Quo magis miror Plinium ſecundũ hominẽ & ingenio & eruditione tantũ ſic contra omnipotentiam dei cauillari, ne deum quidem poſſe omnia. Nanque nec ſibi poteſt mortem conſciſcere, ſi velit, quod homini dedit. Optimum in tantis vitæ pœnis exiſtimanti, ita deos calamitatibus miſeriiſq; premi, vt homines optare aliquos mortẽ, nec cõſequi poſſe. Deceperant videlicet eum fabulæ, quæ Plutonẽ dilata morte mœrore faciunt: ſicut Lucanus loquit:

Et rector terræ, quem longo in ſecula torquet
Mors dilata deum.

c Non ergo propterea nihil eſt in noſtra voluntate.) Ardua quæſtio, & varie à multis tractata, an præſcientia dei neceſsitatẽ aliquã afferat reb⁹. Attigi ſuperiore capite hac de re nonnulla, multi de ſchola recentiore obligationũ arte accedũt ad diſputationẽ muniti, vt ſi aliquid tibi ſum pſeris, ipſis quod ſibi continẽt nõ deſit, vt ſi hoc ceperis, contrariũ ſit tibi relinquendum: atque adeo, vt magis irretita, magiſq; inuiſcata tota re diſcedatur, quàm cũ accederetur. ponis deũ ſcire me curſurum cras: auſer ergo me nõ curſurum, ponis hoc, auſer illud. Quid erat tricis illis & verborũ laqueis opus, niſi ſimpliciter loqui, vt hic Auguſtinus, nõ ideo peccare hominẽ, quò deus præſciuit eũ peccaturum: qui ſi nolit, poteſt omnino nõ peccare, idq; ſi faciat, hoc præſciuit deus: vel vt dicit Chryſoſtomus ſuper epiſtola Pauli ad Corinth. Enimuero Chriſtus, inquit, neceſſe eſt vt veniãt ſcandala: nõ ideo arbitrij libertatẽ corrumpẽs, aut vitæ vim, & neceſsitatem imponẽs, ſed prædicẽs id quod ex mala hominũ volũtate omnino futurũ eſt: quod ſanè futurum eſt, nõ quia id deus præuiderit, ſed quia hominum voluntas immedicabilis fuerit. Nõ enim quia prædixit deus, hæc facta ſunt, ſed quia omnino ex mala hominum voluntate ventura erant, ipſe prædixit. Hæc Chryſoſtomus, interprete
C homine docto Hieronimo Donato. ac profecto non plus addit neceſsitatem rebus venturis præſcientia dei, quam præſentibus ſpectator cũ ſũt: ita cum video te ſcribere, potes ipſe quidẽ non ſcribere, quod ſi nõ ſcribas, iam te nõ videbo ſcribentẽ. Porrò deo futura rã præſentia ſunt atq; adeo magis, quàm nobis quæ vocamus præſentia. Nã quo capacior eſt mẽs, hoc illi tẽpus præſens eſt latius: deo vero infinite capacitatis infinitum tẽpus eſt præſens: tota ergo æternitas quæ ſola eſt infinita. Hæc res difficiliorem efficit hanc diſputationem, quòd ſic imaginantur quidam futura eſſe deo vt nobis. d Proinde non fruſtra ſunt leges.) Hoc obiiciebatur iis, qui neceſſario fato dicebãt omnia fieri. Quod cũ neceſſe eſſet huic eſſe malum, illum bonum, cur malus ſupplicium, bonus præmium merebatur, cum neceſſaria nec vitio dentur, nec laudi: tũ etiam nec exhortari ad virtutem carpereque vitia prodeſſet cum fieri aliter non poſſit, quin malus eſſet, quem fatum eſſet eſſe malum. Manilius hoc quoque ex fato eſſe concludit. Sic enim ait:

Hominum menti tanto ſit gloria maior,
Quod cœlo gaudente venit, rurſuſque nocentis
Oderimus magis in culpam pœnaſque creatos.
Nec refert ſcelus vnde cadat, ſcelus eſſe fatendum eſt.
Hoc quoque fatale eſt, ſic ipſum expendere fatum.

Nos vero, & bonis paratum præmium parata merito eſt laus, malis vituperium, pœnaq; quod libet a volũtate & ille bene fecit, & hic male, idq; ſpectante deo nõ cogente. e Neque enim ideo peccat homo.) A præſcientia dei non proficiſcitur peccatum huius, ſed noſtra potius de peccato huius ſcientia. nam ſicut à voluntate dei noſtra voluntas, ita & à ſcientia dei noſtra ſcientia demanat. Hæc de fato cappoſitis aliorum ſententiis, quo facilius intelligeretur Auguſtini mens.

De vniuerſali prouidentia dei cuius legibus omnia continentur. *Capue* *XI.* D

DEus itaque ſummus & verus cum verbo ſuo, & ſpiritu ſancto, quæ tria vnum ſunt, deus vnus omnipotẽs creator & factor omnis animę atq; omnis corporis, cuius ſunt participatione fœlices, quicunq; ſunt veritate, nõ vanitate fœlices:[a] qui fecit hominem rationale animal ex anima & corpore: qui eum peccãtem nec impunitũ eſſe permiſit, nec ſine miſericordia dereliquit: qui bonis & malis eſſentiã etiam cũ lapidibus, vitam ſeminalẽ etiam cum arboribus, vitam ſenſualem etiam cum pecoribus, vitam intellectualẽ cum ſolis angelis dedit, à quo eſt omnis modus, omnis ſpecies, omnis ordo: à quo eſt mẽſura, numerus, pondus: à quo eſt quicquid naturaliter eſt, cuiuſcunq; generis eſt, cuiuſcunque æſtimationis eſt: à quo ſunt ſemina formarũ, formæ ſeminum, motus ſeminũ atq; formarum. Qui dedit & carni originem, pulchritudinẽ, valetudinem, propagationis fœcunditatem, membrorũ diſpoſitionem, ſalutẽ, concordiam: qui & animæ irrationali dedit memoriã, ſenſum, appetitum: rationali autẽ inſuper mentẽ, intelligentiam, voluntatẽ: qui non ſolum cœlũ, & terram, nec ſolum angelum & hominem, ſed nec exigui & cõtemptibilis ani- E mantis viſcera, nec auis pennulam, nec herbę floſculum, nec arboris folium ſine ſuarum partium cõuenientia, & quadã veluti pace dereliquit, nullo modo eſt credendus regna hominum eorumq; dominationes & ſeruitutes, à ſuæ prouidentiæ legibus alienas eſſe voluiſſe.

a NOn vanitate fœlices.) Sic legitur in omnibus codicibus, mihi tamen aptius videtur legi fideles.

Quibus moribus antiqui Romani meruerunt vt deus verus, quamuis non eum colerent, eorum augeret imperium. *Capue* *XII.*

PRoinde videamus quos Romanorum mores, & quam ob cauſam deus verus ad augendum imperiũ adiuuare dignatus eſt in cuius poteſtate ſunt etiã regna terrena. Quod vt abſolutius diſſerere poſſemus, ad hoc pertinentẽ & ſuperiorem librũ ſcripſimus, quod in hac re poteſtas nulla ſit eorum deorum, quos etiam rebus nugatoriis colendos putarunt, & præſentis voluminis partes ſuperiores, quas huc vſq; perduximus, de fati quæſtione tollẽda, ne quiſquã cui iam perſuaſum eſſet non illorum deorũ cultu Romanum imperium propagatum atq; ſeruatũ, neſcio cui fato potius id tribueret, quàm dei ſummi potentiſsimæ voluntati. Ve- F teres igitur primiq; Romani, quantum eorum docet & cõmendat hiſtoria, quanuis vt aliæ gẽtes excepta vna populi Hebræorũ deos falſos colerẽt, & non deo victimas, ſed dæmoniis immolarent, tamen laudis auidi, pecuniæ liberales erant, gloriam ingentẽ, diuitias honeſtas volebant: hanc ardentiſsime dilexerunt, propter hanc viuere voluerunt, pro hac & mori non dubitauerunt. Cæteras cupiditates huius vnius ingẽti cupiditate preſſerunt. Ipſam deniq; patriam ſuã, quoniam ſeruire videbatur inglorium, dominari vero atq; imperare glorioſum, prius omni ſtudio liberã, deinde dominam eſſe cõcupierunt. Hinc eſt quod regalẽ dominationem nõ ferentes, annua imperia binoſq; imperatores ſibi fecerũt, qui cõſules appellati ſunt à cõſulendo,[a] nõ reges, aut domini à regnã- *Conſules.* do atq; dominando, cum & reges vtiq; à regendo dicti melius videãtur, vt regnũ à regibus, reges autẽ vt dictum *Reges.* eſt à regendo: ſed faſtus regius non diſciplina putata eſt regentis, vel beneuolentia cõſulentis, ſed ſuperbia dominantis. Expulſo itaq; rege Tarquinio, & cõſulibus inſtitutis, ſecutum eſt, quod idem author[b] in Romanorũ lau-

G dibus poſuit,quod ciuitas incredibile memoratu adepta
libertate,quãtum breui creuerit,tanta cupido gloriæ in-
ceſſerat.Iſta ergo laudis auiditas,& cupido gloriæ,multa
illa miranda fecit, laudabilia ſcilicet atq; glorioſa ſecun-
dum hominum exiſtimationem.Laudat idem Saluſtius
temporibus ſuis magnos & præclaros viros, Marcũ Ca-
tonem,& Caium Cæſarem,dicens quòd diu illa Reſpu-
blica non habuit quenquã virtute magnum,ſed ſua me-
moria fuiſſe illos duos ingenti virtute,diuerſis moribus.
In laudibus autẽ Cæſaris poſuit,quod ſi magnum impe-
rium, exercitũ, bellum nouũ exoptabat, vbi virtus enite-
*aliàs,fie-bat. ſcere poſſet, ita fidebat * in votis virorũ virtute magno-
rum,vt excitaret in bellum miſeras gẽtes, & flagello agi-
taret Bellonem ſanguineo,vt eſſet vbi virtus eorum eni-
teſceret. Hoc illa profectò laudis auiditas, & gloriæ cu-
pido faciebat.Amore itaq; primitus libertatis , pòſt etiã
dominationis,& cupiditate laudis & gloriæ, multa ma-
gna fecerunt. Reddit eis vtriuſq; rei teſtimonium etiam
poëta inſignis eorũ.Inde quippe ait:Necnon Tarquiniũ
eiectum Porſena,iubebat Accipere, ingentiq; vrbẽ ob-
Aeneid.8. ſidione premebat.Aeneadæ in ferrum pro libertate rue-
bãt. Tunc itaq; magnum illis fuit aut fortiter emori,aut
H liberos viuere. Sed cum eſſet adepta libertas tanta cupi-
do gloriæ inceſſerat,vt parũ eſſet ſola libertas niſi & do-
minatio quæreretur , dum pro magno haberetur , quod
Aeneid.1. velut loquente Ioue Idem poëta dicit: Quin aſpera Iuno
Quæ mare nunc,terraſq; metu, cœlumq; fatigat, Conſi-
lia in melius referet,mecumq; fouebit Romanos rerum
dominos gentemq; togatam.[c] Sic placitũ, veniet luſtris
labentibus ætas,Cum domus Aſſaraci [d] Phthiam claraſ-
que Mycenas [e] Seruitio premet , ac victis dominabitur
Argis. Quæ quidem Virgilius Iouem inducẽs tanquam
futura prædicentem,ipſe iam facta recolebat,cernebatq;
præſentia.Verum propterea commemorare illa volui,vt
oſtẽderam dominationem poſt libertatem ſic habuiſſe
Romanos, vt in eorũ magnis laudibus poneretur. Hinc
eſt & illud einſdem poëtæ:quod cum aliarum gentiũ ar-
tibus eas ipſas proprias Romanorum artes regnãdi atq;
imperandi,& ſubigendi ac debellandi, populos antepo-
Aeneid.6. neret,ait:Excudẽt alij ſpirãtia mollius æra : Credo equi-
dem,[f] viuos ducent de marmore vultus : Orabunt cau-
ſas melius, cœliq; meatus Deſcribent radio , & ſurgentia
ſydera dicẽt. Tu regere imperio populos Romane me-
aliàs,pa-ciſque. mento.Hę tibi erunt artes,paciq;* imponere morẽ.Par-
cere ſubiectis, & debellare ſuperbos. Has artes illi tanto
I peritius exercebant,quãto minus ſe voluptatibus dabãt,
& eneruatione animi & corporis in concupiſcendis &
augendis diuitiis, & per illas moribus corrumpendis,ra-
piendo miſeris ciuibus,largiendo ſcenicis turpibus.Vn-
de quum tales iam morũ labes ſuperabant, atq; abunda-
bant,quãdo ſcribebat iſta Saluſtius, canebatq; Virgilius,
non illis artibus honores & gloriam,ſed dolis atq; falla-
ciis ambiebant. Vnde idem dicit: Sed primo magis am-
bitio quàm auaritia animos hominũ exercebat, quod ta-
men vitium propius virtuti erat. Nam gloriã,honorem,
imperium bonus & ignauus æque ſibi exoptant.Sed ille,
inquit,vera via nititur, huic quia bonæ artes deſunt, do-
lis atq; fallaciis contendit . Hæ ſunt illæ bonæ artes , per
virtutem ſcilicet,non per fallacem ambitionẽ ad hono-
rem,& gloriam,& imperium peruenire, quæ tamen bo-
nus & ignauus æque ſibi exoptant. Sed ille,id eſt bonus,
vera via nititur. Via virtus eſt,qua nititur tanquã ad poſ-
ſeſsionis finem, id eſt,ad gloriam, honorem,imperium.
Hoc inſitum habuiſſe Romanos etiam deorum apud
illos ædes indicant , quas coniunctiſsimas [g] conſtitue-
runt Virtutis & Honoris , pro diis habentes quæ dantur K
à deo . Vnde intelligi poteſt quem finem volebant eſſe
virtutis , & quò eam referebant , qui boni erant ad ho-
norem ſcilicet : nam mali nec habebant eam , quamuis
honorem habere cuperent , quem malis artibus cona-
bantur adipiſci , id eſt, dolis atque fallaciis . Melius lau- *Gloria.*
datus eſt Cato . De illo quippe ait: Quo minus petebat
gloriam, eo magis illum ſequebantur. Quandoquidem
gloria eſt, cuius illi cupiditate flagrabant , iudicium ho-
minum bene [h] de hominibus opinantium. Et ideo me-
lior eſt virtus , quæ humano teſtimonio contenta non
eſt,niſi conſcientię ſuæ.Vnde dicit Apoſtolus:Nam glo- *1.Cor.1.*
ria noſtra hæc eſt, teſtimonium conſcientiæ noſtræ . Et
alio loco:Opus autem ſuum probet vnuſquiſque,& tunc *Galat.6.*
in ſemetipſo tantum gloriam habebit , & non in altero.
Gloriam ergo & honorẽ & imperium quæ ſibi exopta-
bant : & quo bonis artibus peruenire nitebantur boni,
non debet ſequi virtus , ſed ipſa virtutem . Neque enim
eſt vera virtus, niſi quæ ad finem eum tendit, vbi eſt bo-
num hominis , quo melius non eſt . Vnde & honores
quos petiuit Cato petere non debuit,[i] ſed eos ciuitas ob *Virtus.*
eius virtutem non petenti dare . Sed cùm illa memoria
duo Romani eſſent virtute magni , Cæſar & Cato, lon- L
ge virtus Catonis virtuti † videtur propinquior fuiſſe, †*aliàs,veritati.*
quàm Cæſaris.Proinde qualis eſſet illo tempore ciuitas,
& antea qualis fuiſſet, videamos in ipſa ſententia Cato-
nis: [k] Nolite , inquit , exiſtimare maiores noſtros armis
Rempub.ex parua magna feciſſe.Si ita eſſet, multo pul-
cherrimam eam nos haberemus. Quippe ſociorũ atque
ciuium propterea armorũ & equorũ maior copia nobis
quàm illis eſt. Sed alia fuere quæ illos magnos fecerunt,
quæ nobis nulla ſunt: domi induſtria, foris iuſtũ impe-
rium,animus in cõſulendo liber, neq; libidine, neq; de-
licto obnoxius.Pro his nos habemus luxuriam atq; aua-
ritiam,publice egeſtatem,priuatim opulentiã:laudamus
diuitias,ſequimur inertiam:inter bonos & malos diſcri-
men nullum, omnia virtutis præmia ambitio poſsidet.
Neq; mirum vbi vos ſeparatim ſibi quiſque conſilia ca-
pitis,vbi domi voluptatibus, hic pecuniæ aut gratiæ ſer-
uitis.Eo fit,vt impetus fiat in vacuam Rempub. Qui au-
dit hæc [l] Catonis verba ſiue Saluſtij , putat quales lau-
dantur Romani veteres omnes eos tales tunc fuiſſe vel
plures . Non ita eſt , alioquin vero non eſſent quæ ipſe
idem ſcribit , ea quæ commemoraui in ſecundo libro M
huius operis , vbi dicit, Iniurias validiorum & ob eas
diſceſsionem plebis à patribus , aliaſq; diſſenſiones do-
mi fuiſſe,iã inde à principio, neq; amplius æquo & mo-
deſto iure actum,quàm expulſis regibus:quandiu metus
à Tarquinio fuit , donec bellum graue , quod propter
ipſum cum Hetruria ſuſceptum fuerat, finiretur. Poſtea
vero ſeruili imperio patres exercuiſſe plebem,regio mo
re verberaſſe , agro pepuliſſe, & cæteris expertibus ſolos
egiſſe in imperio . Quarum diſcordiarũ dum illi domi-
nari vellent,iſti ſeruire nollẽt, finem fuiſſe bellum Puni-
cum ſecundum. Quia rurſus grauis metus cœpit vrgere,
atque ab illis perturbationibus alia maiore cura cohibe-
re animos inquietos,& ad concordiam reuocare ciuilẽ.
Sed per quoſdam paucos , qui pro ſuo modo boni erãt,
magna adminiſtrabantur, atq; illis toleratis ac tẽperatis
malis,paucorũ bonorum prouidentia res illa creſcebat,
ſicut idem hiſtoricus dicit, multa ſibi legẽti,& audienti,
quæ pop.Rom.domi militiæq; mari atque terra præcla-
ra facinora fecerit, ſe libuiſſe attendere,quæ res maxime
tanta negocia ſuſtinuiſſet:quoniam ſciebat ſępenumero
parua manu cũ magnis legionibus hoſtium cõtendiſſe
Ro.

A Ro.cognouerat paruis copiis bella geſta cum opulentis regibus,ſibiq; multa agitanti cõſtare dixit paucorum ciuium egregiam virtutẽ cuncta patrauiſſe,eoq; factum vt diuitias paupertas, multitudinẽ paucitas ſuperaret. Sed poſtquam luxu atq; deſidia, inquit, ciuitas corrupta eſt, rurſus Reſpu. magnitudine ſui imperatorũ atque magiſtratuum vitia ſuſtentabat.Paucorũ igitur virtus ad gloriam,honorem,imperiũ,vera via,id eſt,virtute ipſa nitẽtium etiam à Catone laudata eſt. Hinc erat domi induſtria,quam cõmemorauit Cato: vt ærarium eſſet opulentum, tenues res priuatæ. Vnde corruptis moribus vitiũ eſſe contrarium [m] poſuit,publice egeſtatẽ: priuatim opulentiam. Quamobrem cum diu fuiſſent regna Orientis illuſtria,voluit deus & Occidentale fieri, quod tempore eſſet poſterius,ſed imperij latitudine & magnitudine illuſtrius. Idq; talibus potiſsimum cõceſsit hominibus ad domãda grauia mala multarũ gentium,qui cauſa honoris,laudis & gloriæ conſulerent patriæ,in qua ipſam gloriam requirebãt,ſalutemq; eius ſaluti ſuę pręponere non dubitarent, pro iſto vno vitio,id eſt,amore laudis,pecuniæ cupiditatem,& multa alia vitia comprimentes.

a Qui conſules appellati ſunt à cõſulendo.) A conſulẽdo dictos eſſe B conſules ſatis inter omnes cõſtat:ſed cum cõſulere ſignificet multa, dubium eſt à qua mente ſit dictus conſul. Quintil. lib.j. Sit ne conſul à conſulendo an à iudicãdo. nam & hoc cõſulere veteres vocauere, vnde adhuc remanet illud, rogat boni conſulat, id eſt, bonum iudicet. Quin & Liui.cõſulem olim iudicem eſſe dictum tradit.Sed ego cũ Varro.nomen miniſterij puto eſſe con.vt admoneretur nihil eum habere in Repub.virium poteſtatiſque,ſed admonitorem ſolum poſitum ſenatus & po. vt eos quid fieri placeret cõſuleret. Nihil enim in ſenatu antiquitus fieri ſolebat, niſi conſulẽte & referente conſule:vnde illa tam crebra apud rerum ſcriptores:petiit à cõſul.vt de hoc aut illo referret. Cæſar. j.commen.belli ciuilis Põpeiani:Literis à Fabio C.Cæſaris conſulibus redditis ægre ab iis impetratum eſt,ſumma trib.pleb.contentione vt in ſenatu recitarentur,vt vero ea literis ad ſenatũ referretur,impetrari nõ potuit.Quibus verbis ſatis apparet,non dici ſentẽtias à ſenatoribus,niſi à conſul.referretur,quod maxime priſcis tẽporibus ſeruabatur. Nam poſteris ius quoque aliis nõnullis magiſtratibus fuit & cogere ſenatum & ad eum referre, ſi quid vellent.Porro Varronis verba,ſi quis requirit hęc ſunt ea lib.de ling.Lati.iiij.Cõſul nominatus,quod cõſuleret pop. & ſenatum,niſi illinc potius vnde Actius ait in Bruto,qui recte cõſulat conſul fiat. b Quod idem authoc.) Saluſt.in bello Catil. c Gentẽmq; togatam.) Bene,inquit,Seruius togatam,quoniam omnis ſexus & cõditio toga vtebatur. d Domus Aſſaraci.) Rom.Aſſaracus auus fuit Anchiſę Capys pater,à quo Aeneas.Porrò ab Aenea Iulus,ab hoc reges Albani.& hinc Rom. profecti. e Phthiã claraſq; Mycenas.) Hoc ſpectat ad vindictam incẽſionis Ilij. quod patriæ eorum qui Troianos vicerãt eſſent à nepotibus Troianorũ ſubigendæ.Sic in vj. Aenei.Eruet ille Argos Agamemnoniaſque Mycenas. Ipſumq; Aeacidem genus armipotẽtis Achilli Vlcus auos Troiæ,templa & temerata Mineruæ. Phthia vero patria eſt Achillis in Phthiade regione Macedoniæ, educatus tamẽ C eſt Achiles Lariſſę Theſſaliæ,ideo Lariſſæus dicitur,quãquã & Phthia & Lariſſa ſunt in Achaia:Nam arx Argiua dicta eſt Lariſſa, vt alias declarabo.Phthiã Macedonię L.Aemilius Paulus Ro.ſubdidit,victo Perſeo.Mycenæ in Argolide ſunt teſte Mela,ad quas ab Argis eſt regnum translatum. Eas cum reliqua Achaia cepit L.Mummius.Argi ſunt prope Mycenas. Mela Argis ab Inacho ad Pelopem regnatũ eſt annos D. xliiij Euſeb.Iulius Higinus erratum dicebat eſſe à Virg. his verſibus in hiſtoria.nam non idẽ eruit Argos,& vicit Pyrrhũ:ideo eximendũ verſum illum cẽſebat, Ipſumq; Aeacidẽ. Sed Seruius illeque ſubaudiendũ eſſe ait:vt de Curio intelligatur. f Credo equidem.) Antiqua exemplaria Auguſti.habent,Cedo equidẽ,ſed apud Virgiliũ eſt credo. g Quas coniunctiſſ.) Imò eadem erat ædes Virtutis & Honoris,quã fecit Mari[us] Cymbris deuictis:ſed quia canalis erat medius,duæ eſſe videbantur. h Iudicium hominum bene.) Hæc eſt in vniuerſum gloria, ſed de vera gloria Cicero.iij.Tuſcu.quæſt.ſic inquit:Eſt gloria ſolida quędã res & expreſſa non adumbrata,ea eſt cõſentiens laus bonorũ,incorrupta vox bene iudicantium de excellente virtute:ea virtuti reſonat tanquam imago. i Petere non debuit.)Cato Vticẽſ.de quo hic loquitur petiit trib. pleb.& adeptus eſt:petiit preturã, factus eſt pretor,ſed paſſus prius repulſam prælato Vatinio homine imperitiſ.diis & hominib[us] inuiſo:petiit conſulatũ,tulit repulſam.Homo,vt Plut. inquit,qui precio comparandus erat ad gerẽdos magiſtratus,dignior qui cogeretur accipere honores,quàm qui peteret. k Ipſa ſententia Catonis.)In oratione quã habuit in ſenatu trib.pleb.deſignatus contra coniuratos.Saluſt. in Catilina. l Qui audit hęc.) Semper Romana poſteriores priorũ virtutes in ore habuerunt,& in cœlum tollebant:vel quia perpetuo res vergebat in deterius,vel quod ſemper preterita tempora videntur meliora. m Vitium eſſe contrarium.) Antiqui libri vitium econtrario poſuit.

Phthia.

Mycenæ.

Argi.

De amore laudis,qui cum ſit vitium, ob hoc virtus putatur: quia per ipſum vitia maiora cohibentur. D
Caput XIII.

NAm ſanius videt, qui & amorem laudis vitium eſſe cognoſcit. Quod nec poëtam fugit Hora. qui ait:Laudis amore tumes:[a] ſunt certa piacula quæ te Ter pure lecto [b] poterunt recreare libello.Idemq; in carmine Lyrico, ad reprimendã dominandi libidinẽ,ita cecinit:Latius regnes[c] auidum domãdo Spiritũ,quàm ſi Libyam remotis Gadibus[d] iungas,& vterq; Pœnus[e] Seruiat vni. Verũtamen qui libidines turpiores fide pietatis, impetrato ſpiritu ſancto, & amore intelligibilis pulchritudinis nõ refrænant,melius ſaltem cupiditate humanæ laudis & gloriæ, non quidẽ iam ſancti,ſed minus turpes ſunt. Etiam Tullius inde ſilere † nõ potuit,[f] in iiſdẽ lib.quos de Rep.ſcripſit,vbi loquitur de inſtituẽdo principe ciuitatis:quẽ dicit alendum eſſe gloria:[g] & conſequẽter cõmemorat maiores ſuos multa mira atq; pręclara gloriæ cupiditate feciſſe.Huic ergo vitio non ſolum non reſiſtebant,verũetiam id excitandum & accendendũ eſſe cenſebant:putantes hoc vtile eſſe Reip. Quanquam nec in ipſis philoſophiæ lib. Tullius ab hac E peſte [h] diſsimulet,vbi eam luce clarius confitetur. Cum enim de ſtudiis talibus loqueretur, quæ vtique ſectanda ſunt fine veri boni,non ventoſitate laudis humanę,hanc intulit vniuerſalem generalemq; ſententiam:Honos alit artes,[i] omneſq; accenduntur ad ſtudia gloria,iacẽtque ea ſemper quæ apud quoſque improbantur.

† hinc diſſimulare.

a Laudis amore tumes.) Ad Mecœnatẽ j.lib.epiſt. b Ter pure lecto.) Legendi ſunt philoſophorum lib.de moribus pure, attente,non aduerſis animis, ſed ſecundis, ita vt prodeſſe nobis cupiamus quæ dicunt. nam tunc demum proſunt.Porphyrio interpres Hora.ait, velut ad ſacrificandum caſte ac lotis manibus accedẽdum putat. c Latius regnes.) Carminum lib.ij.ad Saluſt. d Gadibus.) Hęc inſula eſt Hiſpanię nobilis peregrinatione Herculis. e Et vterque Pœnus.) Acron & Porphirion per alterum Pœnum intelligunt Afros in Libya,per alterũ Gaditanos,qui à Pœnis ſunt conditi,vt intelligat Poëta coniunctionem regni per terras mari diſtinctas. qđ antea in eodẽ carmine dixerat. f Inde ſilere nõ potuit.) Antiqua volumina diſsimulare pro ſilere habẽt, & hinc pro inde. g Alendũ eſſe gloria.) Sic pleriq; Stoicorum ſapiẽtem ſuum animalem eſſe gloriæ dicunt. Simonides poëta inductus à Xenophonte in Hierone hominem à cęteris animantibus hoc potiſsimũ ſeiũgit,quod honore ac gloria tãgatur. h Ab hac peſte.) Melius legeretur, hanc peſtem. i Honos alit artes.) In procœmio Tuſcul. quæſt.

Gades.

De reſecando amore laudis humanæ, quoniam iuſtorum gloria omnis in deo ſit. Caput XIIII.

HVic igitur cupiditati melius reſiſtitur ſine dubitatione,quàm ceditur.[a] Tãto enim quiſq; eſt F deo ſimilior,quanto ab hac immunditia mundior. Quæ in hac vita,etſi nõ funditus eradicatur ex corde,quia etiã bene proficientes animos tentare non ceſſat, ſaltem cupiditas gloriæ ſuperetur dilectione iuſtitiæ. Vt ſi alicubi iacent,quæ apud quoſq; improbantur:[b] ſi bona,ſi recta ſunt,etiã amor humanæ laudis erubeſcat,& cedat amori veritatis. Tam enim eſt hoc vitiũ inimicum piæ fidei, ſi maior in corde ſit cupiditas gloriæ,quàm dei timor vel amor,vt dominus diceret:Quomodo poteſtis credere gloriã ab inuicem expectãtes, & gloriam quæ à ſolo deo eſt,non quærentes? Item de quibuſdam,qui in eum crediderant,& verebantur palã confiteri,ait Euãgeliſta: Dilexerunt gloriã hominum magis quàm dei. Quod ſancti Apoſtoli non fecerũt. Qui cum in his locis predicarẽt Chriſti nomen, vbi nõ ſolùm improbabatur, ſicut ille ait,iacẽntque ea ſemper, quæ apud quoſq; improbãtur,verũetiam ſummæ deteſtationis habebatur, tenentes quod audierant à bono magiſtro, eodemq; medico mentiũ:Si quis me negauerit coram hominibus,negabo eum coram patre meo,qui in cœlis eſt,

Ioan.5.

Ioan.12.

Matt.10.

Luc.12.

G & coram angelis dei: [d] inter maledicta & opprobria, inter grauiſsimas perſecutiones crudeléſque pœnas non ſunt deterriti à prædicatione ſalutis humanæ tanto fremitu offenſionis humanæ. Et quod eoa diuina facientes atque dicentes, diuinéque viuentes debellatis quodam modo cordibus duris, atque introducta pace iuſtitię ingens in eccleſia Chriſti gloria conſecuta eſt: non in ea tanquam in ſuæ virtutis fine quieuerunt, ſed eam quoque ipſam ad dei gloriam referentes, cuius gratia tales erant. Iſto quoque fomite eos quibus conſulebant, ad amorem illius, à quo & ipſi tales fierent accedebant. Namque ne propter humanam gloriam boni eſſent,

Matth. 6. docuerat eos magiſter illorum dicens: Cauete facere iuſtitiam veſtram coram hominibus, vt videamini ab eis: alioquin mercedem nõ habebitis apud patrem veſtrum qui in cœlis eſt. Sed rurſus ne hoc peruerſe intelligentes hominibus placere metuerent, minúſque prodeſſent latendo, quod boni ſunt: demonſtrans, quo fine innotescere deberent:

Matth. 5. Luceant, inquit, opera veſtra coram hominibus, vt videant bona facta veſtra, & glorificent patrem veſtrum, qui in cœlis eſt. Non ergo vt videamini ab eis, id eſt, hac intentione, vt eos ad vos conuer

H ti velitis, quia non per vos aliquid eſtis: ſed vt glorificent patrem veſtrum qui in cœlis eſt, ad quem conuerſi fiant, quod eſtis. Hoc ſecuti ſunt martyres, qui Scæuolas, & Curtios, & Decios non ſibi inferendo pœnas, ſed illatas ferendo: & virtute vera, quoniam vera pietate, & innumera multitudine ſuperarent. Sed cum illi eſſent in ciuitate terrena: quibus propoſitus erat omnium pro illa officiorum finis, incolumitas eius, & regnum non in cœlo, ſed in terra: non in vita æterna, ſed in deceſsione morientium, & ſucceſsione moriturorum: ſed quid aliud amarent quàm gloriam, qua volebant etiam poſt mortem tanquam viuere [e] in ore laudantium?

[a] QVàm ceditur.) Legendum quàm ceditur, & ſic expoſcit ſenſus. Reſiſtendum eſt enim gloriæ cupidini, non cedendum. [b] Vbi non ſolum improbantur.) Sic arbitror legendum, Vbi non ſolum improbabatur, iacenſque illa ſemper, ſicut ille ait, quæ apud quoſque etiam &c. [c] Coram patre meo.) Sic Matth. 2. [d] Et coram angelis dei.) Sic Luc. 12. [e] Tanquam viuere.) Ennius, Viuus volito per ora virûm.

De mercede temporali, quam deus reddidit bonis moribus Romanorum. Caput XV.

I QVibus ergo non erat deus daturus vitam æternam cum ſanctis angelis ſuis in ciuitate ſua cœleſti, ad cuius ſocietatem pietas vera perducit, quę non exhibet ſeruitutem religionis, quã

Latria. latriam [a] Græci vocant: niſi vni vero deo, ſi neque hanc eis terrenam gloriam excellentiſsimi imperij concederet, non redderetur merces bonis artibus eorum, id eſt, virtutibus, quibus ad tantam gloriam peruenire nitebãtur. De talibus enim, qui propter hoc boni aliquid facere videntur, vt glorificentur ab hominibus, etiam dominus ait: Amen dico vobis, perceperunt mercedem ſuam. Sic & iſti priuatas res ſuas pro re communi, hoc eſt, Repub. & pro eius ærario contempſerunt: auaritiæ reſtiterunt: conſuluerunt patriæ conſilio libero: neque delicto ſecundum ſuas leges, neque libidini obnoxij: his omnibus artibus tanquam vera via niſi ſunt ad honores, imperium, gloriam: honorati ſunt in omnibus ferè gentibus: imperij ſui leges impoſuerunt multis gentibus: hodieq; literis & hiſtoria glorioſi ſunt penè in omnibus gentibus. Non eſt, quod de ſummi & veri dei iuſtitia cõquerantur: perceperunt mercedem ſuam.

[a] QVam λατρείαν.) A λατρεύω quod eſt colo, ſeruio. K

De mercede ſanctorum ciuium ciuitatis æternæ quibus vtilia ſunt Romanorum exempla virtutum. Caput XVI.

a MErces autem ſanctorum longe alia eſt etiam hic opprobria ſuſtinentium pro ciuitate dei, quæ mundi huius dilectoribus odioſa eſt. Illa ciuitas ſempiterna eſt. Vbi nullus oritur, [a] quia nullus moritur. Vbi eſt vera & plena fœlicitas, non dea, ſed donum dei. Inde fidei pignus accipimus quamdiu peregrinantes eius pulchritudini ſuſpiramus. Ibi non oritur ſol ſuper bonos & malos, ſed ſol iuſtitiæ ſolos protegit bonos. Ibi nõ erit magna induſtria ditare ærarium publicum priuatis rebus anguſtis, vbi theſaurus communis eſt veritatis. Proinde non ſolum vt talis merces talibus hominibus redderetur, Romanum imperium ad humanam gloriam dilatatum eſt, verumetiam vt ciues æternæ illius ciuitatis, quandiu hic peregrinantur, diligenter & ſobrie illa intueantur exempla, & videãt quanta dilectio debeatur ſupernæ patriæ propter vitam æternam, ſi tantum à ſuis ciuibus terrena dilecta eſt propter hominum gloriam. L

[a] VBi nullus oritur.) Hoc eſt, nullus nouus accreſcit: vt neq; ex aſcitus decreſcat vllus, quum omnes numerati & conſtituti ſint, æternæ dei & præſcientia, & ſelectione.

Quo fructu Romani bella geſſerint, & quantum his quos vicere contulerint. Caput XVII.

QVantum enim pertinet ad hanc vitam mortalium, quæ paucis diebus ducitur & finitur, quid intereſt, ſub cuius imperio viuat homo moriturus, ſi illi qui imperant, ad impia & iniqua non cogant? An vero aliquid nocuerunt Romani gentibus, quibus ſubiugatis impoſuerunt leges ſuas, niſi quia id factum eſt ingenti ſtrage bellorum: quod ſi concorditer fieret, idipſum fieret meliore ſucceſſu: ſed nulla eſſet gloria triumphantium. Neque enim & Romani non viuebant ſub legibus ſuis, quas cæteris imponebant. Hoc ſufficeret Reipub. [a] niſi quia Marti & Bellonæ diſplicebat, vt nec victoria locum haberet, nemine vincente, vbi nemo pugnauerat. Nõnne Romanis & cęteris gentibus vna eſſet eadémque conditio? Præſertim, ſi mox fieret, quod poſtea grauiſsime, atque humaniſsime factum eſt: vt omnes ad Romanum imperium per- M tinentes, [b] ſocietatem acciperent ciuitatis, & Romani ciues eſſent: ac ſic eſſet omnium quod erat ante paucorum: tantum, quod plebs illa quæ ſuos agros non haberet, de publico viueret: qui apparatus eis * † per bonos administratores Reipub. gratius à concordibus præſtaretur, quàm victis * extorqueretur. Nam quid interſit ad incolumitatem, bonóſque mores, & ipſas certe hominum dignitates, quod alij vicerunt, alij victi ſunt, omnino non video, præter illum gloriæ humanæ inaniſsimum faſtum, in quo perceperunt mercedem ſuam, qui eius ingenti cupidine arſerunt, & ingentia bella geſſerunt. Nunquid enim illorum agri tributa non ſoluunt? Nunquid eis licet diſcere, quod aliis non licet? Nunquid non multi ſenatores [c] ſunt in aliis terris, qui Romam, nec de facie quidem norunt. Tolle iactantiam, & omnes homines quid ſunt niſi homines? Quod ſi peruerſitas ſeculi admitteret, vt honoratiores eſſent quique meliores: nec ſic pro magno haberi debuit honor humanus, quia nullius eſt ponderis fumus. Sed vtamur etiam in his rebus beneficio domini dei noſtri: conſideremus quanta contempſerint, quæ pertulerint, quas

† alias, paſtus eius.

** alias, inuitis.*

cupidita-

A cupiditates ſubegerint pro humana gloria, qui eam tanquam mercedem talium virtutum accipere meruerunt: & valeat nobis etiam hoc ad opprimendam ſuperbiam, vt cum illa ciuitas, in qua nobis regnare promiſſum eſt, tantum ab hac diſtet, quantum diſtat cœlum à terra: à temporali lætitia, vita æterna: ab inanibus laudibus, ſolida gloria: à ſocietate mortalium, ſocietas angelorum: à lumine ſolis & lunæ, lumen eius qui fecit ſolem & lunam: nihil ſibi magnum feciſſe videantur tantæ patriæ ciues, ſi pro illa adipiſcenda fecerint boni operis aliquid, vel mala aliqua ſuſtinuerint: cum illi pro hac terrena iam adepta tanta fecerint, tanta perpeſſi ſint: præſertim, quia remiſſio peccatorum, quę ciues ad æternam colligit patriam, habet aliquid, cui per vmbram quandam ſimile fuit aſylum illud Romuleum, quò multitudinem, qua illa ciuitas conderetur, quorumlibet delictorum congregauit impunitas.

a HOc ſufficeret Reip.) In veteribus codicibus habetur ſic: Hoc ſi fieret ſine Marte & Bellona. vt nec victoria locũ haberet &c. b Vt omnes ad Ro. imperium pertinentes.) Olim populi Latij ſolebant in ciuitatem aſciſci. hinc ventum ad alios Italiæ populos, & trans Padũ itũ, & trans Alpes, & trãs mare. Claudius Cęſar multas Barbaras gentes donauit ciuitate Romana. dicẽs nihil magis fuiſſe Lacedæmoniis & Atheniensibus exitio, quàm quòd in ſocietatem ciuitatis nunquam recepiſſent, quos viciſſent armis. Mox ſub Hiſpanis & Afris & Thracibus, & aliarum nationum Cęſaribus paulatim integræ prouinciæ, & totum denique imperium donatum eſt iura ciuitatis Romanę. Vt quum initio reliqui omnes præter Græcos dicerentur Barbari, etiam Romani ipſi iã domini, pòſt Latini & Itali ea ſunt nota exempti, donatis prouinciis omnibus ciuitata illi ſoli nomine Barbarici ſunt notati, qui ſub Romano imperio non eſſent: & hic eſt ſenſus Herodiani, Spartani, Eutropij & recentiorum hiſtoricorum, quum de barbaris loquuntur. Ita Renus duas dicebatur habere ripas: hanc citeriorem Romanam, illam vlteriorẽ, Barbaram. Claudia.

B

Barbaræ gẽtes quæ.

O quoties doluit Rhenus, qua Barbarus ibat,
Quòd te non geminis frueretur iudice ripis.

c Nunquid nõ multi ſenatores.) Donatis ciuitate multis gẽtibus, etiã in ſenatũ ex illis cõplures ſunt aſſcripti, fueruntq; ſenatores, tametſi ſi Romam nunquam veniſſent, vt ciues alij, qui Romam nunquam viderunt.

Quàm alieni à iactantia debeant eſſe Christiani, ſi aliquid fecerint pro dilectione æternæ patriæ, cum tanta Romani geſſerint pro humana gloria & ciuitate terrena. *Caput XVIII.*

QVid ergo magnum eſt pro illa æterna cœleſtique patria, cuncta ſeculi huius quamlibet iucunda blandimenta contemnere, ſi pro hac temporali atque terrena filios Brutus potuit & occidere, quod illa facere neminem cogit? C Sed certe difficilius eſt filios interimere, quàm pro iſta faciendum eſt, ea quę filiis congreganda videbantur, atque ſeruanda vel donare pauperibus, vel ſic exiſtat tentatio, quæ id pro fide atque iuſtitia fieri compellat, amittere. Fœlices enim vel nos vel filios noſtros, non diuitiæ terrenæ faciunt, aut nobis viuentibus amittendę, aut nobis mortuis à quibus neſcimus, vel forte à quibus nolumus poſſidendæ. Sed deus fœlices facit, qui eſt mentium vera opulentia. Bruto autem quia filios occidit, infœlicitatis perhibet teſtimonium etiam poëta laudator, Ait enim: Natoſq; pater noua bella mouentes, Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit Infœlix, vtcunque ferent ea facta* minores. Sed verſu ſequenti, conſolatus eſt infœlicem: Vicit amor patriæ, laudúmque immenſa cupido. Hæc ſunt duo illa libertas & cupiditas laudis humanæ, quæ ad facta compulere miranda Ro. Si ergo pro libertate moriturorum & cupiditate laudum, quæ à mortalibus expetuntur, occidi filij à patre potuerunt, quid magnum eſt ſi pro vera libertate, quæ nos ab iniquitatis & mortis, & diaboli dominatu liberos facit, nec cupiditate humanarum laudum, ſed charitate liberandorum hominum: non à Tarquinio rege, ſed à dæmonibus & dæmonũ principe: non D filij occiduntur, ſed Chriſti pauperes inter filios computantur? Si alius etiam Ro. princeps cognomine Torquatus filium, non quia contra patriam, ſed etiam pro patria: tamen quia contra imperium ſuum, id eſt contra quod imperauerat pater imperator, ab hoſte prouocatus iuuenili ardore pugnauerat, licet viciſſet, occidit: ne plus mali eſſet in exemplo imperij contempti, quàm boni in gloria hoſtis occiſi: vt quid ſe iactent, qui pro immortalis patriæ legibus omnia quæ multo minus quàm filij diliguntur, bona terrena contemnunt? Si Furius Camillus etiam ingratam patriam, à cuius ceruicibus acerrimorum hoſtium Veientium iugum depulerat, damnatúſque ab æmulis fuerat, à Gallis iterum liberauit, quiã non habebat potiorem vbi poſſet viuere glorioſus: cur extollatur velut grande aliquid fecerit, qui forte in eccleſia ab inimicis carnalibus ⁊ velut ⁊ grauiſſimam exhonorationis paſſus iniuriam, non ſe ad eius hoſtes hæreticos tranſtulit, aut aliquam contra illam ipſe hæreſim condidit, ſed etiam potius, quantum valuit ab hæreticorum pernicioſiſſima prauitate defendit: cum alia non ſit, non vbi viuatur [a] in hominum gloria, ſed vbi vita acquiratur æterna? E Si Mutius vt cum Porſenna rege pax fieret, qui grauiſſimo bello Romanos premebat, quia Porſennam ipſum occidere non potuit, & pro eo alterum deceptus occidit, in ardentem aram ante eius oculos dexteram extendit, dicens, multos tales, qualem illum videret, in eius exitium coniuraſſe: cuius ille fortitudinem & coniurationem talium perhorreſcens, ſine vlla dilatione ſe ab illo bello facta pace compeſcuit. Quis regno cœlorum imputaturus eſt merita ſua, ſi pro illo non vnam manum neque hoc ſibi vltro faciens, ſed perſequente aliquo patiens totum flammis corpus impenderit? Si Curtius armatus equo concito in abruptum hiatum terræ ſe præcipitem dedit, deorum ſuorum oraculis ſeruiens, qui iuſſerant, vt illuc id quod Romani haberent optimum mitteretur: nec aliud intelligere potuerunt, quàm viris armiſq; ſe excellere, vnde videlicet oportebat, vt deorum iuſſis in illum interitum vir præcipitaretur armatus. Quid ſe magnum pro æterna patria feciſſe dicturus eſt, qui aliquam fidei ſuæ paſſus inimicum, non ſe vltro in talem mortem mittens, ſed ab alio miſſus obierit, quandoquidem à domino ſuo eodémque rege patriæ ſuæ certius oraculum accepit: F Nolite timere eos, qui corpus occidunt, animam autem non poſſunt occidere. *Matt. 10.* Si ſe occidẽdo certis verbis quodammodo conſecrantes Decij deuouerunt, vt illis cadentibus, & iram deorum ſanguinem ſuo placantibus, Ro. liberaretur exercitus, nullo modo ſuperbiant ſancti martyres, tanquam dignum aliquid pro illius patriæ participatione fecerint, vbi æterna eſt & vera fœlicitas, ſi vſque ad ſui ſanguinis effuſionem non ſolum ſuos fratres, pro quibus fundebatur, verum & ipſos inimicos, à quibus fundebatur, ſicut eis præceptum eſt diligentes, charitatis fide, & fidei charitate certarunt. Si Marcus Puluillus [b] dedicans ædem Iouis, Iunonis, Mineruæ, falſò ſibi ab inuidis [c] morte filij nunciata, vt illo nuncio perturbatus abſcederet, atque ita dedicationis gloriam collega eius conſequeretur, ita contempſit, vt eum etiam proiici inſepultum [d] iuberet: & ſic in eius corde orbitatis dolorem, gloriæ cupiditas vicerat, quid magnum ſe pro Euangelij ſancti prædicatione, qua ciues ſupernæ patriæ de diuerſis liberantur & colliguntur erroribus, feciſſe dicturus eſt, cui dominus de ſepultura patris ſui ſolicito ait, Sequere me, & ſine mortuos[e]

Aeneid. 6.

** aliàs, fata.*

G ſepelire mortuos ſuos?Si Marcus Regulus ne crudeliſſimos hoſtes iurando falleret,ad eos ab ipſa Roma reuerſus eſt, quoniam ſicut Romanis cum tenere volentibus reſpondiſſe fertur, poſtcaquam Afris ſeruierat, dignitatem illic honeſti ciuis habere non poſſet:cumq; Carthaginenſes, quoniam cõtra eos in Romano ſenatu egerat, grauiſsimis ſuppliciis necauerunt, qui cruciatus nõ ſunt pro fide illius patriæ contemnendi, ad cuius beatitudinem fides ipſa perducit? Aut quid retribuatur domino pro omnibus quæ retribuit,ſi pro fide qui debetur, talia fuerit homo paſſus, qualia pro fide, quam pernicioſiſſimis inimicis debebat,paſſus eſt Regulus?Quomodo autem ſe audebit extollere de voluntaria paupertate Chriſtianus,vt in huius vitæ peregrinatione [f] expeditior ambulet viam,quæ perducit ad patriam,vbi veræ diuitiæ ipſe deus eſt,cum audeat vel legat Lucium Valerium,[g] qui in ſuo defunctus eſt conſulatu, víqueadeo fuiſſe pauperem,vt nummis à populo collatis,eius ſepultura curaretur? Audiat vel legat Quintium Cincinnatum,[h] cum quatuor iugera poſsideret,& ea ſuis manibus coleret, ab aratro eſſe abductum vt dictator fieret:maior vtique honore, quàm conſul:[i] victiſq; hoſtibus,[k] ingentem gloriã

Luce.9.

Pſal.115.

H conſecutum,in eadem paupertate manſiſſe? Aut quid ſe magnum feciſſe prædicabit, qui nullo præmio mundi huius fuerit ab æternæ illius patriæ ſocietate ſeductus, cum Fabritium[l] didicerit tantis muneribus Pyrrhi regis Epirotarum, promiſſa etiã quarta parte regni, à Ro. ciuitate non potuiſſe diuelli: ibiq; in ſua paupertate priuatum manere voluiſſe?Nam illud quod Rempu. id eſt, rem populi,rem patriæ,rem communem cum haberent opulentiſsimam atque ditiſsimam, ſic ipſi in ſuis domibus pauperes erant, vt quidam eorum qui iam bis conſul[m] fuiſſet, ex illo ſenatu pauperum hominum[n] pelleretur notatione cenſoria,quod decem pondo argenti in vaſis habere compertus eſt: ſi ita iidem ipſi pauperes erant, quorum triumphis publicum ditabatur ærarium, nõnne omnes Chriſtiani,qui excellentiore propoſito diuitias ſuas communes faciunt, ſecundum id quod ſcriptum eſt in actibus Apoſtolorum, Vt diſtribuatur vnicuique,ſicut cuique opus eſt:& nemo dicat aliquid proprium,ſed ſint illis omnia communia:intelligunt ſe nulla ob hoc ventilari oportere iactãtia: id eſt faciẽdo pro obtinenda ſocietate angelorum, cum penè tale aliquid

Actor.4.

I illi fecerint pro conſeruanda gloria Romanorum?Hæc & alia,ſi qua huiuſmodi reperiuntur in literis eorũ,quando ſic innoteſcerent,quando tanta fama prædicarentur, niſi Ro. imperium longe latéque porrectum,magnificis ſucceſsibus augeretur?Proinde per illud imperium tam latum támque diuturnum, virorúmque tãtorum virtutibus præclarum atque glorioſum, & illorum intentioni merces,quam quærebant,eſt reddita, & nobis propoſita neceſſariæ commonitionis * exempla:vt ſi virtutes,quarum iſtæ vtcúque ſunt ſimiles, quas iſti pro ciuitatis terrenæ gloria tenuerũt, pro dei glorioſiſsima ciuitate non tenuerimus, pudore pungamur: ſi tenuerimus, ſuperbia non extollamur. Quoniam ſicut dicit Apoſto. Indignæ ſunt paſsiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis. Ad humanam verò gloriam præſentiſque temporis ſatis digna vita exiſtimabatur illorum. Vnde etiam Iudæi,qui Chriſtum occiderunt,reuelãte teſtamento nouo, quod in veteri velatum fuit; vt non pro terrenis & temporalibus beneficiis, quæ diuina prouidentia permixte bonis maliſque concedit, ſed pro æterna vita muneribúſque perpetuis & ipſius ſupernæ ciuitatis ſocietate colatur deus vnus,& verus: rectiſſime iſtorum gloriæ donati ſunt:vt hi qui qualibuſcunq; K virtutibus terrenam gloriam quæſierunt, & acquiſierũt, vincerent eos qui magnis vitiis datorem veræ gloriæ & & ciuitatis æternæ occiderunt,atque reſpuerunt.

**al. commonitionis.*

Roma.8.

a Cvm alia non ſit vbi viuatur.) Deeſt vna negatio.ſic legendũ, Cum alia non ſit non vbi viuatur in hominũ gloria. b Si M.Puluillus.) Liuius lib.ij.& Vale.lib.v. Plutar in Publicola, Dionyſius,& alij. Templum Ioui, Iunoni,& Mineruæ votum eſt à Tarquinio Priſco,extructũ à Superbo: quo expulſo,dedicatio ad conſules ſpectabat,ſortito dedicatio Capitolij obtigit M.Horatio Puluillo, cui contigit quod Auguſti. narrat. c Sibi ab inuidis.) A M.Vale.P.Valerij cõſulis fratre,qui ægre ferebat non ab homine ſuæ familiæ dicari tam magnificũ templum.nũciauit ergo filium obiſſe, vt funeſta familia Horat. à dedicatione abſiſteret. d Vt eum etiã proijci inſepultum.)Sic Plutarch.nam Liuius efferri eũ iuſsiſſe ſcribit. e Sine mortuos.) Sine homines mũdo viuos,ſed re vera mortuos,quia deo mortuos, ſepelire eos quos ipſi mortuos arbitrãtur. f Vt in huius vitæ peregrinatione.)Prorſus vt in via,ſic in vita,vt quiſque eſt expeditiſsimus, minimſq; oneribus grauatus.ita facillime iter conficit. g Vel legat Lucium Valerium.)Valerium Publicolã ſcribunt Liui.Vale.Plutar.Diony.Eutropius & alij ob inopiam cẽſus funere publico eſſe elatũ.Plutar.collatam ab vnoquoq; ſcribit certam ſummam ad expenſam funeris. Apuleius in apologia de magia,ſextantes dicit collatos. Sed Auguſtin. hic vt aliud agens hiſtoriam ſummo tenus attigit,ita nec prænomen,nec annum mortis exacte attendit. dicebatur enim P.non L.& non in ſuo quarto cõſulatu obiit,ſed anno pòſt, Virginio & Caſsio Coſſ.ſexto anno poſt expulſos reges. Liui. & Diony. h Quintium Cincinnatum.) Liuius lib. iij & Vale. lib. iiij i Maior vtiq; honore quàm cõſul.) Dictatura magiſtratus erat regius, à quo non erat prouocatio, cui conſules cæteriq; magiſtratus dicto audientes erãt. ſex mẽſibus lege finiebatur, & in ſolis periculis Reip.creabatur à conſule,in terra Italia, ſilentio noctis populi magiſter nominabatur,ſibiq; magiſtrum equitum aſciſcebat. anno vr. con. cclij.hic magiſtratus in vrbẽ eſt inductus,poſt Cæſaris mortẽ lege M.Antonij conſulis propter inuidiam Cæſaris perpetui dictatoris,in perpetuũ ſublatus. k Victiſq; hoſtibus.) Equis,de quibus triumphauit. l Fabritium.) Hic pauper fuit,& diuitiarum contemptor, inſectatorque:miſſus legatus de captiuis redimendis ad Pyrrhũ regem Epirotarum,rogatus eſt ab eo vt in Epirum ſecum iret,daturum illi ſe quartam ſui regni partem: cui Fabritius reſpondit hoc regi non expedire:Epirotas enim Fabritium ſi viderent,& noſſent libentius ipſi parituros,quàm Pyrrho,quod Pyrrhus non ægre tulit,ſed ſimplicem magnanimitatẽ Fabritij admiratus eſt.pecuniam etiã ab eodem rege oblatã amicitiæ nomine, repudiauit. m Vt quidam eorũ qui iam bis conſul.)Vale.lib.ij de Cornelio Rufino iſtud narrat,qui motus eſt ſenatu ab hoc ipſo Fabritio cenſore,quòd decem pondo argenti facti haberet. Idem Liui.lib.xiiij.& Gel.lib.iiij qui eum Dictatorem quoque fuiſſe narrat.Hic eſt Cornelius,qui Sibylla prius, deinde Sylla primus Corneliorum eſt dictus. Macrobius priorem conſulatum geſsit cum Mar.Curio Dentato:poſteriusem xiij anno pòſt cũ C.Iunio n Ex illo ſenatu pauperum hominum.) Nulla ætas feracior fuit continẽtium & ſanctorum hominũ Romæ,quàm illa belli Pyrrhi.

Valerius Publicola.

Dictatura. L

Fabritius.

Cornelius Sylla.

*Quomodo * inter ſe differant cupiditas gloriæ & cupiditas dominationis. Caput XIX.*

**al. Quo.*

INter eſt ſanè inter cupiditatem humanæ gloriæ, & cupiditatem dominationis. Nam licet M procline ſit,vt qui humana gloria nimium delectatur, etiam dominari ardenter affectet,tamen qui veram licet humanarum laudum gloriam concupiſcunt, dant operam bene iudicantibus non diſplicere. Sunt enim multa in moribus bona,de quibus multi bene iudicant: quanuis ea multi non habeant, & per ea bona morum nituntur ad gloriam, & imperium, vel dominationem, de quibus ait Saluſtius: Sed ille vera via nititur. Quiſquis autem ſine cupiditate gloriæ, qua veretur homo bene iudicantibus diſplicere, dominari atque imperare deſiderat, etiam per apertiſsima ſcelera quærit plerũque obtinere,quod diligit. Proinde qui gloriam concupiſcit, aut vera via nititur, aut certe dolis atque fallaciis cõtendit, volens bonus videri, quod non eſt. Et ideo virtutes habenti magna virtus eſt contemnere gloriam, quia contemptus eius in conſpectu dei eſt: iudicio autem non aperitur humano. Quicquid enim fecerit ad oculos hominum, quo gloriæ contemptor appareat, ad maiorem laudem, hoc eſt, ad maiorem gloriam facere ſi credatur, non eſt vnde ſe ſuſpicantium ſenſibus aliter eſſe, quàm ſuſpicantur oſtendat.

Sed

A Sed qui contemnit iudicia laudantiũ, contemnit etiam ſuſpicantium temeritatem, quorum tamen, ſi vere bonus eſt, non contemnit ſalutem: quoniam tantæ iuſtitiæ eſt, qui de ſpiritu dei virtutes habet, vt etiam ipſos diligat inimicos, & ita diligat, vt ſuos oſores, vel detractores velit correctos habere conſortes: non eſt in terrena patria, ſed ſuperna. In laudatoribus autem * ſuis, quanuis paruipendat, quod eum laudant, non tamen paruipendit, quod eum amant: nec eos vult fallere laudantes, ne deſpiciat diligentes. Ideoque inſtat ardenter, vt potius ille laudetur, à quo habet homo, quicquid in eo iure laudatur. Qui autem contemptor gloriæ dominationis eſt auidus, beſtias ſuperat: ſiue crudelitate vitæ,[a] ſiue fluxu luxuriæ. Tales quidam Romani fuerunt. Non enim cura exiſtimationis amiſſa, dominationis cupiditate caruerunt. Multos tales fuiſſe prodit hiſtoria. Sed huius vitij ſummitatem, & quaſi arcem quandam Nero Cæſar primus[b] obtinuit: cuius fuit tanta luxuries, vt nihil ab eo putaretur virile metuendum: tanta crudelitas, vt nihil molle habere crederetur, ſi neſciretur. Etiam talibus tamen dominandi poteſtas non datur, niſi ſummi dei prouidentia, quando res humanas iu-

B dicat talibus dominis dignas. Aperta de hac re vox diuina eſt, loquente dei ſapientia: Per me reges regnant, & tyranni per me tenent terram. Sed ne tyranni nõ peſſimi[c] atque improbi reges, ſed veteri nomine fortes dicti exiſtimentur. vnde ait Virgil. Pars mihi pacis erit dextram tetigiſſe tyrãni.[d] Apertiſsime alio loco de deo dictum eſt: Qui regnare facit hominem hypocritam propter peruerſitatem populi. Quam ob rem, quanuis, vt potui, ſatis expoſuerim qua cauſa deus vnus verus & iuſtus, Romanos ſecundum quandam formam terrenæ ciuitatis bonos adiuuerit, ad tanti imperij gloriam conſequendam: poteſt tamen & alia cauſa eſſe latẽtior, propter diuerſa merita generis humani, deo magis nota, quàm nobis: dum illud conſtet inter omnes veraciter pios, neminem ſine vera pietate, id eſt, veri dei vero cultu, veram poſſe habere virtutem: nec eam veram eſſe, quando gloriæ ſeruit humanæ. Eos tamen qui ciues non ſunt ciuitatis æternæ, quæ in ſacris literis noſtris dicitur ciuitas dei, vtiliores eſſe terrenæ ciuitati, quando habent virtutem, vel[e] ipſam, quàm ſi nec ipſam. Illi autem qui vera pietate[f] præditi, bene viuunt, ſi hanc ſcien-

C tiam regendi populos conſectati ſunt, nihil eſt fœlicius rebus humanis, quàm ſi deo miſerante habeant poteſtatem. Tales autem homines, virtutes ſuas, quantaſcunque in hac vita poſſunt habere, non tribuunt niſi gratiæ dei: quod eas volentibus[g] credentibus petentibúſque dederit, ſimúlque intelligunt, quantum ſibi deſit ad perfectionem iuſtitiæ: qualis eſt in illorum ſanctorum angelorum ſocietate, cui ſe nituntur aptare. Quantumlibet autem laudetur, atque prædicetur virtus, quæ ſine vera pietate ſeruit hominum gloriæ, nequaquam ſanctorum exiguis initiis comparanda eſt, quorum ſpes poſita eſt in gratia & miſericordia veri dei.

alias, ite. — *Prouer. 8.* — *Aeneid. 7.* — *Iob. 34.*

a Siue crudelitate vitæ.) Alibi, ſiue crudelitatis vitiis ſiue luxurię. b Nero Cæſar primus.) Hic fuit filius Domitij Aenobarbi & Agrippinę Germanici filiæ. adoptat⁹ à Claudio Cęſare Vitrico vnde & Claudius Nero Cæſar eſt dictus. Patri ſucceſsit vltimus principum, domum Cæſarum cognatione attingens: homo incredibilis crudelitatis, & ignauię, hiſque vitiis ad poſteros nobilitatus. Et erat alioqui ſicut Tranquillus narrat, æternitatis, perpetuæque famæ cupidus. Aprilem menſem Neroneum appellauit Romam Neropolim nũcupare deſtinarat. c Sed ne tyranni non peſsimi.) Dixi aliàs de tyranno. Olim nihil inter regem & tyrannũ interarat. [Greek] dicitur, quod eſt impero. virg. iiij. Aeneid. Te propter Libycæ gẽtes Numadúmque tyrãni, Odêre infenſi. Et Hora. lib. iij. Carm. Princeps & innantẽ Maricæ littoribus tenuiſſe Lyrim, late tyrannus. Acron: Tyrannus alibi pro domino alibi pro crudeli, alibi pro potenti. Ita Auguſtinus fortem hic poſuit pro potente: vt apud Græcos, [Greek] & potentia eſt, & fortitudo, quemadmodum apud Homerum ſæpe, & Pindarũ: vt in Nemaeis de Hercule: [Greek]. d Dexterã tetigiſſe tyrãni.) Aeneę, quem Latinus virum bonum eſſe exiſtimabat. e Quando habent virtutem vel.) Mendoſus locus. ſenſus eſt, vtiliores eſſe terrenæ ciuitati, quum habent gloriæ cupidinem, quàm quum nec ipſam. f Illi autẽ qui vera pietate.) Iſti ſunt illi veri philoſophi: qui ſi dominarẽtur, vel domini eorũ eſſent ſimiles, beatas fore Reſp. Plato dixit. g Quod eas volẽtibus.) Ex epiſtola catholica Iacobi. 1. capite: Si quis veſtrũ indiget ſapientia, poſtulet à deo, qui dat omnib⁹ ſimpliciter, nec improperat: & dabit ei. poſtulet autem fide nihil hæſitans.

Nero. — *Tyrãnus.*

D

Tam turpiter ſeruire virtutes humanæ gloriæ, quàm corporis voluptati. Caput XX.

Solent philoſophi,[a] qui finem boni humani in ipſa virtute conſtituunt, ad ingerendum pudorem quibuſdam philoſophis, qui virtutes quidem probant, ſed eas voluptatis corporalis fine metiuntur, & illam per * ſeipſam putant appetendam, iſtas propter ipſam, tabulam quandam verbis pingere, vbi voluptas in ſella regali quaſi delicata quædam regina conſidat: eique virtutes famulæ ſubiiciantur, obſeruantes eius nutum: vt faciant, quod illa imperauerit. Quæ prudentiæ iubeat: vt vigilanter inquirat, quomodo voluptas regnet, & ſalua ſit. Iuſtitiæ iubeat, vt præſtet beneficia, quæ poteſt ad comparandas amicitias corpo- E ralibus commodis neceſſarias: nulli faciat iniuriam, ne offenſis legibus, voluptas viuere ſecura non poſſit. Fortitudini iubeat, vt ſi dolor corpori acciderit, qui non compellat in mortem, teneat dominam ſuam, id eſt, voluptatem fortiter in animi cogitatione, vt per priſtinarum deliciarum ſuarum recordationem mitiget præſentis doloris aculeos. Temperantiæ iubeat, vt tantum capiat alimentorum: & ſi qua delectant, ne per immoderationem noxium aliquid valetudinem turbet: & voluptas, quam etiam in corporis ſanitate epicurei maximam ponunt, grauiter offendatur. Ita virtutes cum tota ſuæ gloriæ dignitate, quanquam imperioſæ cuidam & inhoneſtæ mulierculæ ſeruient voluptati. Nihil hac pictura dicunt eſſe ignominioſius, & deformius, & quod minus bonorum ferre poſſit aſpectus: & verum dicunt. Sed non exiſtimo ſatis debiti decoris eſſe, picturam, ſi etiam talis fingatur, vbi virtutes humanæ gloriæ ſeruiant. Licet enim iſta gloria delicata mulier non ſit,[b] inflata tamen eſt, & multum inanitatis habet. Vnde non ei digne ſeruit ſoliditas quædam firmitáſque virtutum, vt nihil prouideat prudentia, nihil diſtribuat iuſtitia, F nihil toleret fortitudo, nihil temperantia moderetur, niſi vnde placeatur hominibus, & ventoſæ gloriæ ſeruiatur. Nec illi ſe ab iſta defenderint fœditate: qui cum aliena ſpernant iudicia, velut gloriæ contemptores, ſibi ſapientes videntur, & ſibi placent. Nam eorum virtus, ſi tamen vlla eſt, alio modo quodam humanæ ſubditur laudi. Neque enim ipſe qui ſibi placet, homo non eſt.[c] Qui autem vera pietate in deum quem diligit, credit, & ſperat, plus intendit in ea, in quibus ſibi diſplicet, quàm in ea, ſi qua in illo ſunt, quæ non tam ipſi quàm veritati placent. Neque id tribuit, vnde iam poteſt placere, niſi eius miſericordiæ, cui metuit diſplicere. De his ſanatis gratias agens, de illis ſanandis preces fundens.

** propter.*

a Solent philoſophi.) Stoici, vt Cleantes, Cicero ſecũdo de finibus meminit tabellę huius & picturæ. b Delicata mulier non ſit.) Nam ſudore & laboribus quæritur. c Homo non eſt.) Id eſt humana, & humanè ſapit.

Romanum regnum à deo vero eſſe diſpoſitum, à quo eſt omnis poteſtas, & cuius prouidentia reguntur vniuerſa. Caput XXI.

G QVæ cum ita ſint, non tribuamus dandi regni atq; imperij poteſtatem, niſi deo vero, qui dat fœlicitatem in regno cœlorum [a] non niſi ſolis piis: regnum vero terrenum, & piis & impiis: ſicut ei placet, cui nihil iniuſte placet. Quanuis enim aliquid dixerimus, quod apertum nobis eſſe voluit, tamen multum eſt ad nos, & valde ſuperat vires noſtras, hominum occulta diſcutere, & liquido examine merita diiudicare regnorum. Ille igitur vnus verus deus, qui nec iudicio nec adiutorio deſerit genus humanum, quando voluit, & quantum voluit Romanis regnum dedit: qui dedit Aſſyriis, vel etiam Perſis: à quibus ſolos duos deos coli,[b] vnum bonum, alterum malum continent literæ iſtorum, vt taceam de populo Hebræo, de quo iam dixi, quantum ſatis viſum eſt: qui præter vnũ deum non coluit, & quanto regnauit. Qui ergo Perſis dedit ſegetes, ſine cultu deæ Segetiæ: qui alia dona terrarum ſine cultu tot deorum, quos iſti rebus ſingulis ſingulos, vel etiam rebus ſingulis plures præpoſuerunt: ipſe etiam regnum dedit ſine cultu eorum, per quorum cultũ ſe iſti regnaſſe crediderunt. Sic etiam hominibus, qui Mario, ipſe Caio [c] Cæſari: qui Auguſto, ipſe & Neroni: qui Veſpa-

H ſianis, vel patri, vel filio ſuauiſsimis imperatoribus,[d] ipſe & Domitiano crudeliſsimo. Et ne per ſingulos ire neceſſe ſit, qui Conſtantino Chriſtiano, ipſe apoſtatæ Iuliano,[e] cuius egregiam indolem decepit amore dominandi ſacrilega & deteſtanda curioſitas, cuius vanis deditus oraculis erat, quando fretus ſecuritate victoriæ, naues quibus victus neceſſarius portabatur, incendit. Deinde feruide inſtans immodicis auſibus, & mox merito temeritatis occiſus, in locis hoſtilibus egenum reliquit exercitum, vt aliter inde non poſſet euadi, niſi contra illud auſpicium dei Termini, de quo ſuperiore libro diximus, Romani imperij termini mouerentur. Ceſsit enim Terminus deus neceſsitati, qui non ceſſerat Ioui. Hæc planè deus vnus & verus regit, & gubernat, vt placet. Et ſi occultis cauſis, nunquid iniuſtis?

Matth. 8. *Lucæ. 9.* *Pſal. 113.*

a QVi dat fœlicitatem in regno cœlorũ.) Sunt quędam exemplaria, quæ ſic habent: Qui dat fœlicitatem regnum cœlorum ſolis piis. Alia ſic: Qui dat fœlicitatem in regno cœlorum ſolis piis. Vtroque modo melius, quàm in excuſis. b A quibus ſolos duos deos coli.) Perſæ Magi, quorum princeps Zoroaſtres, duo principia ponebãt vnum bonum, alterum malum. Numen bonũ cœli, malum vero inferorum deum arbitrantes. Hunc Plotonem & Arimanium dixerunt dæmonem malum, illum vero dæmonem bonum Iouem & Horoſmadẽ. Autores Hermippus, Eudoxus, & Theopompus apud Laërtium Diogenem. Magos videtur ſecutus Plato libro decimo legũ, quum animas posuit in mundo geminas: alteram vnde proficiſcantur bona, alteram vnde mala: niſi potius Pythagoræ ſentẽtiæ aſſeclus eſt, qui principiorum vnitatem deum eſſe ait mẽtem, vtriuſque naturam, & bonum: Dyada vero infinitam, materialem, circa quam eſt multitudo, genus, & malum. Manichæi quoq; hæretici, vt Auguſtinus libro de hæreſibus ſcripſit, duo principia ponebãt inter ſe diuerſa & aduerſa, eademq; æterna & coæterna: Duaſq; naturas atq; ſubſtantias, boni ſcilicet & mali, qua opinione antiquos alios hæreticos ſunt ſecuti. c Qui Mario, ipſe Caio.) Binos cõiungit, alterũ bonũ alterũ malũ. Crudelis Marius, clemẽtiſsimus C. Cęſar: optim⁹ princeps Auguſtus, peſsimus Nero. d Suauiſsimis imperatoribus.) T. Veſpaſianus duos habuit filios, alterum ſibi cognominẽ, alterum Domitianum. Pater fuit vir multorum ſalium, & iucũdiſsimus. Filius Titus tam humanus, vt amor & deliciæ generis humani ſit nominatus, Suetonius. Plinius Secundus in præfatione naturalis hiſtorię ad Titum Veſpaſianum filium: Narrare tibi conſtitui iucundiſsime imperator: ſit enim hæc tui præfatio veriſsima, dum maximo conſeneſcit in patre. Domitianus patri & fratri diſsimilis, ſæuus & inimicus omniũ fuit. e Ipſe apoſtatæ Iuliano.) Quaſi deſertori, & trãsfugę Iuliano: qui quum eſſet prius Chriſtiana pietate imbutus, deſciuit ab ea inductus à Libanio ſophiſta, dediditque ſe totum oraculis, ſortibus dictiſq; & factis magorum ac diuinaculorum, quorum inanibus fraudulentiſque reſponſis & promiſsis præceps iuit. vir cæterà egregij animi, regendique imperij appetentiſsimus.

Victoria- num legit primam lectionem. *Zoroaſtres.* *Manichæi.* *Veſpaſianus.* *Iulianus.*

Tempora exitúſque bellorum ex dei pendere iudicio.
Caput XXII.

K SIc etiam tempora ipſa bellorum ſicut in eius arbitrio eſt, iuſtóque iudicio & miſericordia vel atterere, vel conſolari genus humanum, vt alia citius, alia tardius finiantur: bellum Piratarum [a] à Pompeio, bellum Punicum tertium [b] à Scipione, incredibili celeritate, & temporis breuitate confecta ſunt. Bellum quoque fugitiuorum gladiatorum, quanuis multis Romanis ducibus [c] & duobus conſulibus victis, Italiáque horribiliter contrita atque vaſtata, tertio tamen anno poſt multa conſumpta cõſummatum * eſt. Picentes, Marſi, & Peligni gentes non exteræ, ſed Italicæ poſt diuturnam & deuotiſsimam ſub Romano iugo ſeruitutem, in libertatem caput erigere tentauerunt: iam multis nationibus Romano imperio ſubiugatis, deletáque Carthagine. In quo bello Italico Romanis ſæpiſſime victis, vbi & duo conſules perierunt,[d] & alij nobiliſsimi ſenatores. Non diuturno tamen tempore tractum eſt hoc malum. Nam quintus ei annus finem dedit, ſed bellum Punicum ſecundum cum maximis detrimentis & calamitate Reipublicæ per annos decem & octo Romanas vires extenuauit, & penè conſumpſit: in duobus præliis [e] fermè ſeptuaginta Romanorum millia ceciderunt. Bellum Punicum primum per vi-

** alias, cõſumptum.*

L ginti & tres annos peractum eſt: bellum Mithridaticum quadraginta annis.[f] Ac ne quiſquam arbitretur rudimenta Romanorum fuiſſe fortiora ad bella citius peragenda, ſuperioribus temporibus multum in omni virtute laudatis, bellum Samniticum annis tractum eſt fermè quinquaginta, in quo bello ita Romani victi ſunt, vt ſub iugum etiam mitterentur. Sed quia non diligebant gloriam propter iuſtitiam, ſed iuſtitiam propter gloriam diligere videbantur, pacem factam,[g] fœdúſque [h] ruperunt. Hæc ideo commemoro, quoniam multi præteritarum rerum ignari: quidam etiam diſsimulatores ſuæ ſcientiæ, ſi temporibus Chriſtianis aliquod bellum paulo diutius trahi vident: ilico in noſtram religionem proteruiſsime inſiliunt, exclamantes, quod ſi illa non eſſet, & vetere ritu numina colerentur, iam Romana illa virtute, quæ adiuuante Marte & Bellona, tanta celeriter bella confecit, id quoque celerrime finiretur. Recolant igitur qui legerunt quàm diuturna bella, quàm variis euentibus,[i] quàm luctuoſis cladibus à veteribus ſint geſta Romanis, ſicut ſolet orbis

M terrarum velut procelloſiſsimum pelagus varia talium malorum tempeſtate iactari: & quod nolunt aliquando fateantur: nec inſanis aduerſus deum linguis ſe interimant, & decipiant imperitos.

a BEllum Piratarum.) Intra quadrageſimum diem poſtquàm Brũduſio Pompeius ſoluit. Florus & Cic. pro lege Manilia. b Bellum Punicum tertium.) Intra tres annos ſuceptum & confectum. c Quàm multis Romanis ducibus. Arius prætor & conſules duo Gn. Lentulus & L. Gelli⁹ ab Spartaco ſunt victi. d Vbi & duo cõſules perierũt.) L. Iulius Cæſar, & P. Rutilius Liuius. e In duobus præliis.) Traſimenum lacum, & ad Cannas. f Bellum Mithridaticum quadraginta annis.) Sic Florus: ſed intermiſſum eſt pace cum Sylla facta: repetitum à L. Lucullo: perfectum à Gn. Pompeio Magno. g Annis ferme quinquaginta.) Eutropius & Oroſius vnde quinquaginta annos in hoc bello numerant, Florus quinquaginta, Appianus octoginta, quod eſt Liuij computationi vicinius. qui lib. xiij. per centum prope annos bellum dicit geſtum inter Romanos & Samnites, variante fortuna euẽtum. Quod ſi bellum Samniticum Fabio Gurgite conſule finitor, non ſunt plures, quàm anni quinquaginta à M. Valerio Coruino, & à Cornelio Coſſo Coſſ. ſed iũxerunt ſe Samnitium arma etiã cum Pirrho, & iam antea cum Dentato conſeruerant manum, poſt Gurgitem conſulem, & antè quàm in Italiam tranſiret Pyrrhus. h Pacem factam fœduſq;.) Satis hoc oblique ſignificat Liuius lib. ix. quum verbis Pontij Samnitium ducis eludi fidem fœdera, ſacráque à Romanis puerilibus interpretamẽtis dicit, quod re vera ita erat: nam in verbis pueriliter plerumq; cauillabantur ad ſuũ commodum. i Quàm variis euentibus.) Alij codices euentis. Non diſputo an dici poſsit euentus, plurali numero, quod rarum eſſe Valla ait: dici tamen poſſe certum eſt. & inueniri ille non negat.

Euentus.

A *De bello in quo Rhadagaiſus rex Gotthorum dæmonum cultor, vno die cum ingentibus copiis ſuis victus eſt.* *Caput* XXIII.

Qvod tamen noſtra memoria recentiſsimo tēpore deus mirabiliter & miſericorditer fecit, non cum gratiarum actione commemorant, ſed quãtum in ipſis eſt, omnium ſi fieri poteſt hominum obliuione ſepelire conantur: quod à nobis ſi tacebitur, ſimiliter erimus ingrati. Cum Rhadagaiſus rex Gotthorum [a] agmine ingenti, & immani iam in vrbis vicinia conſtitutus, Romanis ceruicibus immineret: vno die tanta celeritate ſic victus eſt, vt ne vno quidem non dicam extincto, ſed nec vulnerato Romanorum, multo amplius quàm centum milium proſterneretur eius exercitus, atque ipſe cum filiis mox captus pœna debita necaretur. Nam ſi ille tam impius, cum tantis & tam impiis copiis Romam fuiſſet ingreſſus, cui pepercisſet? quibus honorem locis martyrū detuliſſet? In qua perſona deum timeret? cuius non ſanguinem effuſum, cuius pudicitiam vellet intactam? quas autem iſti pro diis ſuis voces haberent, quanta inſultatione iactarent, quod ideo ille viciſſet, ideo tanta potuiſſet, quia quoti- B dianis ſacrificiis placabat, atq; inuitabat deos, quod Romanos facere Chriſtiana religio non ſinebat. Nam propinquante iam illo his locis, vbi nutu ſummæ maieſtatis oppreſſus eſt, cùm eius fama vbique crebreſceret, nobis apud Carthaginem dicebatur: hoc credere, ſpargere, iactare Paganos, quod ille diis amicis protegentibus & opitulantibus, quibus immolare, quotidie ferebatur, vinci omnino non poſſet ab eis qui talia diis Romanis ſacra non facerent, nec fieri à quoquam permitterent. Et non agunt miſeri gratias tātæ miſericordiæ dei, qui cum ſtatuiſſet irruptione barbarica grauiore dignos mores hominum caſtigare, indignationem ſuam, tanta manſuetudine temperauit, vt illum primò faceret mirabiliter * vinci, ne ad infirmorum animos euertendos gloria daretur dæmonibus, quibus eum ſupplicare conſtabat. Deinde cum ab his Barbaris Roma caperetur, qui contra omnem conſuetudinem bellorum ante geſtorum ad loca ſancta confugientes, Chriſtianæ religionis reuerentia tuerentur, ipſiſq; dæmonibus atque impiorum ſacrificiorum ritibus, de quibus ille præſumpſerat, ſic aduerſarentur pro nomine Chriſtiano, vt longe C atrocius bellum cum eis quàm cum hominibus gerere viderentur: ita verus dominus gubernatórque rerum, & Romanos cum miſericordia flagellauit: & tamen incredibiliter victis ſupplicatoribus dæmonum, nec ſaluti rerum præſentium neceſſaria eſſe ſacrificia illa monſtrauit, vt ab his qui non peruicaciter contendunt, ſed prudenter attendunt: nec propter præſentes neceſsitates religio vera deſeratur, & magis æternæ vitæ fidelisſima expectatione teneatur.

*alias, miſerabiliter.

a RHadagaiſus rex Gotthorum.) Hoc ſub Honorio Cæſare, de quo in præfatione diximus.

Quæ ſit Chriſtianorum imperatorum, & quàm vera fœlicitas. *Caput* XXIIII.

NEque enim nos Chriſtianos quoſdam imperatores ideo fœlices dicimus, quia vel diutius imperarunt, vel imperantes filios morte placida reliquerunt, vel hoſtes Reipublicæ domuerunt, vel inimicos ciues aduerſus ſe inſurgentes, & cauere & opprimere potuerunt. Hæc enim & alia vitæ huius ærumnoſæ, vel munera, vel ſolatia, quidam etiam cultores dæmonum accipere meruerunt, qui non pertinent ad regnum dei, quò pertinent iſti. Et hoc ipſius miſericordia factum eſt, ne ab illo iſta, qui in eum crederent, D velut ſumma bona deſiderarent. Sed fœlices eos dicimus, ſi iuſte imperant: ſi inter linguas ſublimiter honorantium, & obſequia nimis humiliter ſalutantium non extolluntur, ſed ſe homines eſſe meminerunt: ſi ſuam poteſtatem ad dei cultum maxime dilatandum, maieſtatis eius famulam faciunt: ſi deum timent, diligunt, colunt: ſi plus amant illud regnum, vbi non timent habere conſortes: [a] ſi tardius vindicāt, facile ignoſcunt: ſi eandem vindictam pro neceſsitate regendæ tuendæq; Reipublicæ, non pro ſaturandis inimicitiarum odiis exerunt: ſi eandem veniam non ad impunitatem iniquitatis, ſed ad ſpem correctionis indulgent: ſi quod aſpere coguntur plerunque decernere, miſericordiæ lenitate & beneficiorum largitate compenſant: ſi luxuria tanto eis [b] eſt caſtigatior, quanto poſſet eſſe liberior: ſi malunt cupiditatibus prauis, quàm quibuſlibet gentibus imperare. Et ſi hæc omnia faciunt, non propter ardorem inanis gloriæ, ſed propter charitatem fœlicitatis æternæ: ſi pro ſuis peccatis humilitatis, & miſerationis, & orationis ſacrificium, deo ſuo vero immolare non negligunt. Tales Chriſtianos imperatores dicimus eſſe fœlices: interim ſpe, poſtea re ipſa futuros, cum E id quod expoſcimus * aduenerit.

* alias, expectamus.

a VBi non timent habere conſortes.) Hic in mundo reges omnes timent habere conſortem. Omnis enim poteſtas impatiens eſt conſortis. ſicut inquit Lucanus: at in fœlicitate dei æterna, cum plures ſunt conſortes, non minus eſt gaudium, imò quodam modo maius. b Si luxuria tanto eis.) Iuxta bonum Mimum: Quo plus licet, eo libeat minus.

De proſperitatibus, quas Conſtantino imperatori Chriſtiano deus contulit. *Caput* XXV.

NAm bonus deus, ne homines, qui eum crederent propter æternam vitam colendum, has ſublimitates & regna terrena exiſtimarēt poſſe neminem conſequi, niſi dæmonibus ſupplicaret, quod hi ſpiritus in talibus multum valerent, [a] Conſtantinum imperatorem [b] non ſupplicantem dæmonibus, ſed ipſum verum deum colentem, tantis terrenis impleuit muneribus: quanta opera nullus auderet. Cui etiam condere ciuitatem [c] Romano imperio ſociam, [d] velut ipſius Romæ filiam, ſed ſine aliquo dæmonum [e] templo ſimulachróque conceſsit. Diu imperauit, vni- F uerſum orbem Romanum [f] vnus Auguſtus tenuit & defendit: in adminiſtrandis & gerendis bellis victorioſiſsimus fuit: in tyrannis opprimendis [g] per omnia proſperatus eſt. Grandæuus ægritudine & ſenectute defunctus eſt, filios imperantes [h] reliquit. Sed rurſus ne Imperator quiſquam ideo Chriſtianus eſſet, vt fœlicitatem Conſtantini mereretur, cum propter vitam æternam quiſque debeat eſſe Chriſtianus, Iouinianum [i] multo citius quàm Iulianum abſtulit: Gratianum ferro tyrannico [k] permiſit interimi: longe quidem mitius, quàm Magnum Pompeium, [l] colentem videlicet Romanos deos. Nam ille vindicari à Catone non potuit, quem ciuilis belli quodam modo hæredem reliquerat. Iſte autem, quamuis piæ animæ ſolatia talia non requirant, à Theodoſio vindicatus eſt: [m] quem regni participem fecerat, cum paruulum haberet & fratrem: [n] auidior fidei ſocietatis, quàm nimiæ poteſtatis.

a IN talibus multū valerent.) Non eſt poteſtas, inquit Iob, quæ cū dæmonica ſuper terram conferatur. Sciunt enim vbi lateant opes: norunt artes, fraudéſque, quibus ad imperium poſsit homo euehi, & hoſtes vincere. b Conſtantinum Imperatorem.) Hic filius Conſtantij & Helenæ in Britannia natus, primus poſt Philippum fuit romanus princeps Chriſtianus. partibuſq; expugnatis ſolus fœliciſsime obiit naturali morte Nicomediæ, anno imperij altero & triceſimo.

Conſtantinus.

G c Cui etiam condere ciuitatem)Imitatio Virgiliana:
O regina nouam cui condere Iuppiter vrbem.
Porro Cōſtantinus iam bellis omnibus defunctus, ſolutuſq; grauiorib^9 curis, animū ad nouam vrbem condendam, & de ſuo vocandā nomine adiecit. Primū in Sardico agro Aſiæ deſtinarat, pòſt ad Sigeū Troadis fundamēta ſunt iacta: tertio trāſlatę operę Chalcedonē, erectiq; ibi muri: quumque fabriles funiculos aues corripuiſſent, tranſtuliſſentq; Byzantium, quæ eſt vrbs Thraciæ, ibi velut ita iubēte deo cōdita eſt vrbs, quę dicta Conſtātinopolis: quod nomen adhuc retinet. Byzantiū vero etiam dicitur, quod ibi fuerit id oppidum à Pauſania Spartanorum rege conditum: quod Seuerus imperator propemodum euertit, milites autem Galieni principis funditùs deleuere. d Romano imperio ſociam) Illuc enim magnam & ſenatus, & totius nobilitatis partem Roma Conſtātinus trāſtulit, principeſq; ferè omnes Conſtātinopoli magis quàm Romę habitarunt: ita opibus & claritate ciuium certauit cum vrbe Roma. e Sine aliquo dęmonum templo. Diuæ enim Marię virgini vrbem Cōſtantinus dicauit. f Vniuerſum orbem Romanum.) Sic dicitur orbis Romanus, id quod ex orbe poſsidebant Romani. vt orbis Chriſtianus, quod Chriſtiani habemus. orbis Hiſpanus, quod Hiſpani Lucanus orbem Hiberum dixit pro Hiſpania, & orbem Actoū pro Gallia & Germanis. Et quū ex Hiſpania in Italiam, & inde in Græciam tranſiturus eſſet Cæſar, inquit. Victrices aquilas alium laturus in orbē Marcellinus Romani orbis crebro meminit, Aurelianus, vt autor eſt Trebelli^9 Pollio, ſcribens ad Zenobiā ſic exorſus eſt: Aurelianus imperator Romani orbis. Stultum eſt affirmare imperatorem Romanū ius habere in totum orbem terrarum, cuius nunquam fuit dominus: nec in ea quidē ius habet, quorum aliquando fuit dominus, & iam amiſit: quoniam quo iure quæſierat, eodem perdidit, ſtrage ſcilicet hominū, & bellicis furiis. Accenduntur principes iſtis fictitiis titulis, qui aliud nihil ſunt, quam faces orbis terrarum, peſtiſq; totius generis humani. In culpa eſt impia &
H indocta iuriſconſultorum argutatio. g In tyrānis opprimendis.) Maxentio & Licinio. h Filios imperantes.) Conſtantium, Conſtantinum, & Conſtantem: tametſi nō ſatis cōuenit, diuiſeritne ipſe heredibus imperium an ipſi poſt eius mortē forte id fecerint. i Iouinianum.) Septimo menſe imperij Dadaſcanę in Aſia obiit cruditate ſtomachi, ipſo eodem & Varroniano Coſſ. Chriſtianus fuit, & à Valētiniano in numerū diuorum relatus. k Gratianum ferro tyrānico.) Hęc de principib^9 Romanis apud Eutropium, Paulum Diaconū, Oroſium, & Pomponiū Lętum. Gratianus Valentiniani ſuis filius: in hunc Treueris agentem legiones Romanę coniurarunt, electo Maximo quodam duce, qui Gratianū in Italiam iter molientem dolo circumuentum interfecit: fuit princeps religioni noſtræ deditiſsimus. l Quam Magnum Pompeiū.) Quem ſatellites pueri Ptolemæi in cymba cuncto Alexādrino populo ſpectāte obtruncarunt: morſq; illa fuit viro tanto indigniſsima. Liuius, Florus, Plutarchus, Lucanus, Appianus. m A Theodoſio vindicatus eſt.) Gratianus Theodoſium Hiſpanum magna omniū approbatione cōſortem imperij apud Syrmium fecerat: virum & virtutibus omnibus, & ſtrenuitate inſignem, ē Traiano genus ducētem, cui & perſimilis ferebatur: ab hoc maximus Aquileiæ agens captus & interemptus eſt. o Quum paruulum haberet & fratrem.) Valentinianum.

Byzantium.

Orbis Romanus.

Iouinian^9.

Gratian^9.

Theodoſius.

De fide & pietate Theodoſij Auguſti. *Cap. XXVI.*

VNde & ille nō ſolùm viuo ſeruauit quam debebat fidem, verum etiam poſt eius mortem pulſum ab eius interfectore Maximo, Valentinia-
I num eius paruulum fratrē, in ſui partes imperij tāquam Chriſtianus excepit pupillū: paterno cuſtodiuit affectu, quem deſtitutū omnibus opibus nullo negocio poſſet auferre, ſi latius regnandi cupiditate magis quàm benefaciēdi charitate flagraret. Vnde potius eum ſeruata eius imperatoria dignitate ſuſceptum, ipſa humanitate & gratia cōſolatus eſt. Deinde cum Maximum[a] terribilem faceret ille ſucceſſus, hic in anguſtiis curarum ſuarum non eſt lapſus ad curioſitates ſacrilegas atque illicitas, ſed ad Ioānem in Aegypti Eremo[b] conſtitutum: quē dei ſeruū prophetandi ſpiritu præditum fama crebreſcente didicerat, miſit: atque ab eo nuncium victoriæ certiſsimum accepit. Mox tyranni Maximi extinctor, Valētinianum puerum[c] imperij ſui partibus, vnde fugatus fuerat, cum miſericordiſsima veneratione reſtituit: eoq;, ſiue per inſidias, ſiue quo alio pacto vel caſu proxime extincto, aliū tyrannum Eugenium, qui in illius Imperatoris locum non legitime fuerat ſubrogatus, accepto rurſus prophetico reſponſo, fide certus oppreſsit, contra cuius robuſtiſsimum exercitum magis orando, quàm feriendo pugnauit. Milites nobis qui aderant, retulerunt, extorta ſibi eſſe de manibus quæcunq; iaculabantur, cū à Theodoſij partibus in aduerſarios vehemens ventus iret, & K non ſolùm quæcunq; in eos iaciebantur concitatiſsime raperet, verum etiam ipſorum tela in eorum corpora retorqueret. Vnde & Poëta Claudianus[d] quāuis à Chriſti nomine alienus, in eius tamen laudibus dixit:

O nimium dilecte deo, cui fudit ab aſtris
Se Iouis armatus, vehemens tibi militat æther:
Et coniurati veniunt ad claſsica venti.

Victor autem ſicut crediderat, & prædixerat, Iouis ſimulachra, quæ aduerſus eum fuerant, neſcio quibus ritibus, velut conſecrata: & in Alpibus conſtituta, depoſuit: eorúmque fulmina, quod aurea fuiſſent iocantibus, quod illa lætitia permittebat, curſoribus,[e] & ſe ab eis fulminari velle dicentibus, hilariter benignéque donauit. Inimicorum ſuorum filios, quos non ipſius iuſſus, ſed belli abſtulerat impetus: etiam nondum Chriſtianos ad eccleſiam confugientes, Chriſtianos hac occaſione fieri voluit, & Chriſtiana charitate dilexit: nec priuauit rebus, ſed auxit honoribus. In neminem poſt victoriam priuatas inimicitias valere permiſit. Bella ciuilia non ſicut Cinna, & Marius, & Sylla, & alij tales, qui nec finita finire voluerunt,[f] ſed magis doluit exorta, quàm cuiquam nocere voluit terminata. Inter hæc omnia ex ip- L ſo initio imperij ſui non quieuit iuſtiſsimis & miſericordiſsimis legibus aduerſus impios laboranti eccleſiæ ſubuenire: quam valens hæreticus[g] fauens Arrianis vehementer afflixerat, cuius eccleſiæ ſe membrum eſſe, magis quàm in terris regnare gaudebat. Simulachra gentilium vbique euertenda præcepit, ſatis intelligens, nec terrena munera in dæmoniorum, ſed in dei veri eſſe poſita poteſtate. Quid autem fuit eius religioſa humilitate[h] mirabilius, quando in Theſſalonicenſium grauiſsimum ſcelus, cui iam Epiſcopis intercedentibus promiſerat indulgentiam, tumultu quorundam, qui ei cohærebant, vindicare compulſus eſt, & eccleſiaſtica coërcitus diſciplina, ſic egit pœnitentiam, vt imperatoriam celſitudinem pro illo populus orans, magis fleret videndo proſtratam, quàm peccādo timeret iratam? Hæc ille ſecum, & ſi qua ſimilia, quæ cōmemorare lōgum eſt, bona opera tulit: ex iſto temporali vapore cuiuſlibet culminis & ſublimitatis humanæ, quorum operū merces eſt æterna fœlicitas: cuius dator eſt deus, ſolis veraciter piis. Cætera vero vitæ huius vel faſtigia vel ſubſidia: ſicut ipſum mundum, lucem, auras, terras, aquas, fructus, ipſiuſq; hominis M animam, corpus, ſenſus, mentem, vitam, bonis maliſque largitur. In quibus eſt etiam qualibet imperij magnitudo, quam pro temporum gubernatione diſpenſat.

DEinde quum Maximum.) Adminiſtrabatur bellum ab Andragathio comite Maximi, homine in bellis exercitato, & callidiſsimo duce: cuius artibus in magnas difficultates Theodoſius adducebatur. a
b Sed ad Ioānem in Aegyptij Eremo.) Ioannes Anachoreta ſpiritu vaticinij afflatus, quum alia permultis pleraque prædixit: Tū vero Theodoſio victoriam dei verbis eſt pollicitus. Proſper Aquitanus. ad hūc in dubiis rebus conſilij gratia confugiſſe Theodoſium narrat Diaconus. c Valentinianum puerum.) Gratiani fratrem Occidentis imperio præfecit, quem Arbogaſtes comes Viennę dolo peremit, Eugeniumq; creauit tyrannum, & ingentibus barbarorum coactis copiis Alpium tranſitum obſederūt, vt ab eo Theodoſium arcerent. princeps pientiſsimus totam noctem, quæ pugnæ diem præceſsit, ſine cibo potuque precibus ac meditationi ſacræ intentus, poſtridie prælium cōmiſit, quum exercitu eſſet hoſtibus longe impar, vbi diuina ope palàm adiutus, hoſtium exercitum proſtrauit. Eugenius captus & cæſus eſt, Arbogaſtes ſibi manum intulit. d Vnde poëta Claudianus.) Hunc Aegyptum fuiſſe vulgatior eſt opinio, & ſic tradit Poſsidonius, qui fuit eius familiaris: non Rhodius ille philoſophus, ſed præſul quidam Afer. ad carmen natus fuit, quod elegantiſsime ſcripſit, poëtico vir ingenio & ad ſuperſtitionē propentior: tametſi de Chriſto extat carmen eius nomine inſcriptum, quod credo ab eo in Honorij gratiam compoſitum, vt fuit aſſentator maximus. Hi verſus quos Auguſtinus citat, ſunt in Panægyrico de tertio Honorij conſulatu, quos in Honorij potius, quàm Theodoſij laudem ſcripſit, & de hac ipſa Alpina victoria loquens,

Io. Anachoreta.

Claudianus.

A loquens, quàm fato & fœlicitati Honorij etiam, quàm Theodoſij pietati per aſſentationem plus quàm ſcurrilem adſcribit: Sic enim ait:

Victoria velox
Auſpicijs effecta tuis: pugnaſtis vterque.
Tu fatis, genitorque manu te propter & Alpes
Inuadi faciles, cauto nec profuit hoſti
Munitis hæſiſſe locis: ſpes irrita valli
Concidit & ſcopulis patuerunt claustra reuulſis.
Te propter gelidis Aquilo de monte procellis.
Obruit aduerſas acies, reuolutáque tela
Vertit in authores & turbine reppulit haſtas.
O nimium dilecte deo, cui fundit ab antris
Aeolus armatas hyemes, cui militat æther
Et coniurati veniunt ad claſsica venti.

Sic in codicibus Claudiani legitur: apud Auguſtinū aliter. Fortaſſe ad eum tunc ferebantur modum, quo Auguſtinus ſcripſit, qui fuit illorum tēporum æqualis. Tametſi in vetere libro Colonienſi ſic habetur. O nimiū dilecte deo, cui militat æther. Et coniurati veniūt ad claſsica vēti. Eodem modo apud Oroſiū, & Diaconū. e Curſoribus. nomē eſt officij in aula principali à currendo dictū, quod celeriter aliquo mitterentur. Non videntur iſti abſimiles noſtris pueris à pedibus, quos etiam ſic vocarunt priſci, vt Cice. & recētiores, vt Martialis. Suetonius curſorū meminit in Nerone: Nunquā, inquit, carrucis min⁹ mille feciſſe iter traditur, ſoleis mularū argenteis, canuſinatis mulionibus, armillata & phalerata cum mazacorū turba atque curſorum. Et in Tito: Cōfeſtim ad alterius matrē, quæ procul aberat, curſores ſuos miſit, qui anxiæ filiū ſaluū nunciarēt. Romani principes cum ſe totos in Græciā tranſtuliſſent, Græcis nominibus miniſteria omnia nūcuparunt. Itaq; inter hoc legimus δρομεῖς, id eſt, curſores. Veteres quoque curſores habuerūt, vt Alexander Macedo Philonydē, qui mille & ducēta ſtadia vno die cōfecit, vt ſcribit Plin. f Qui nec finita finire voluerunt.) Hoc eſt, qui etiam finitis bellis nondū finem imponere voluerunt: & cū nulli iam ſupereſſent hoſtes ipſi, ſibi, quos iugularent, hoſtes faciebant. g Quā Valens hereticus.) Valens princeps ſectæ fuit Arianæ. Epiſcopos & monachos vere Chriſtianos miſeris modis obtriuit & cōculcauit: multos eorum cæcidit. Gotthis petentib⁹ Chriſtianā religionē, Epiſcopos miſit Arrianos. h Quid autē fuit eius religioſa humilitate.) Theſſalonice quę ciuitas eſt in Macedonia cō tumultu theatrali quidam & ductores ordinum & in exercitu magiſtratus eſſent à ciuibus pulſati, grauiter hoc ferēs Theodoſius, atrociter in eam ciuitatem iuſſit animaduerti: precibus tamē Epiſcoporum Theſſalonicenſibus noxam cōdonauerat. Sed cum potentiū in interiore aula amici iniuria eſſent affecti, illi Theodoſij animum multa ſuadendo tundendóque ad vindictam impulerunt, exercitus à principe in vrbem immiſſus, multa ciuium milia obtruncauit. Ob quod facinus Ambroſius Mediolanenſis pontifex, imperatorem ferijs dominicæ reſurrectionis ſacris interdixit, quoad indictam publicam pœnam exolueret. Imperator pontifici dicto audiens fuit, modeſteque proſtratus atque abiectus more ac inſtituto veterum pœnitere ſe commiſſi profeſſus, veniámque à deo & cœlitibus primum, deinde ab Epiſcopo, poſtremo à tota Eccleſię petiit, ad hunc modum expiatus redditus eſt Eccleſię ſacriſque.

Curſores. — B — *Valens.* — *Theſſalonicenſium clades.* — *Theodoſij humilitas.*

Contra timidos inuectio Auguſtini, qui ſcripſerunt contra editos iam libros. *Caput XXVII.*

PRoinde iam etiam illis reſpondendum eſſe video qui manifeſtiſsimis documentis, quibus oſtenditur, quod ad iſta temporalia quæ ſola C ſtulti habere concupiſcunt, nihil deorum falſorum numeroſitas proſit, confutati atque conuicti conātur aſſerere: non propter vitæ præſentis vtilitatem, ſed propter eam quæ poſt mortē futura eſt eſſe colendos deos. Nam iſtis qui propter amicitias mundi huius volunt vana colere, & non ſe permitti puerilibus ſenſibus conqueruntur, his quinque libris ſatis arbitror eſſe reſpōſum. Quorum tres priores cum ediſſem, & in multorum manibus eſſe cœpiſſent, audiui quoſdam, neſcio quam, aduerſus eos reſponſionem ſcribendo præparare. Deinde ad me perlatum eſt, quod iam ſcripſerint, ſed tempus quęrant, quo ſine periculo [a] poſsint edere. Quos admoneo, nō optēt, quod eis non expedit. Facile eſt enim cuiquam videri reſpondiſſe,[b] qui tacere noluerit. Aut quid eſt loquacius vanitate? Quæ non ideo poteſt quod veritas: quia ſi noluerit tacere, etiam † plus poteſt clamare, quàm veritas. Sed conſiderent omnia diligenter: & ſi forte ſine ſtudio partium iudicātes talia eſſe perſpexerint, quę potius exagitari, quàm conuelli poſsint garrulitate impudentiſsima, & quaſi ſatyrica vel mimica leuitate, cohibeant ſuas nugas: & potius à prudentibus emendari, quàm laudari

† al. quia ſi voluerit, c. &c.

ab imprudentibus eligant. Nam ſi nō ad libertatem vera D dicendi, ſed licentiam maledicendi tempus expectant: abſit vt eis inueniat, quod ait Tullius de quodā, qui peccandi licentia fœlix appellabatur: O miſerum cui peccare [c] licebat. Vnde quiſquis eſt, qui maledicendi licentia fœlicem ſe putat, multo erit fœlicior, ſi hoc illi omnino non liceat, cum poſsit depoſita inanitate iactantię etiam iſto tempore tanquam ſtudio conſulendi quicquid voluerit, contradicere: & quantum poſsit ab eis, quos conſulit amica diſputatione, hoc eſt, honeſte, grauiter, libere quod oportet audire.

SEd tempus quærant, quo ſine periculo.) multi aduerſus alios ſcribunt, qui occaſionem aliquam expectant edendi, cum ſua vtilitate, & inimici damno: qui eum vt lædant, ſolum ſcribūt: magnopere ad bona doctáque iudicia tanquam publici omnium hoſtes exſecrabiles ſunt. Cui enim non ſit perfacile lędere? aut quis eſt animus illi, qui ſibi eruditionem facultatéſque vel mentis vel corporis tributas putat in perniciem aliorum? Quod ſi prodeſſe aliis ſtudēt, tūc demum proferant ſcripta ſua cum & alios plurimum iuuare, & aduerſarios minimū lædere ſeſe arbitrētur poſſe. Edant dum viuit, dum viget, ac valet, dum reſpondere, ac ſe tutari poteſt. Plinius in præfatione hiſtorię mundi ſcribit Aſiniū Pollionē paraſſe in Plancum orationes, quas poſt mortem eius eſſet editurus, ne reſpondere poſſet: Plancum vbi hoc reſciſſet cum mortuis nō niſi laruas luctari dixiſſe: quo dicto ita eſſe orationes illas repercuſſas, vt apud eruditos nihil impudentius haberetur. b Facile eſt enim cuiquam videri reſpōdiſſe,) Imperitum vulgus, quod nō ſpectatorem modo, ſed iudicem quoque cauſarum magnorum virorum vltro ſe facit, etiā ſpretum ac reiectum incognita cauſa illum victum pronunciat, qui tacat: illum reſpondiſſe, qui non tacuerit. Litem eſſe ambiguā & amplius pronunciat, ſi vterque ex ęquo multa dixerit: vter meliora, nec attendit, ac E ne ſi velit quidem poteſt cū non intelligat: cúmque, vt hic dicit Auguſtinus, loquacior ſit vanitas veritate, imperiti ſæpe, at vtinam non ſemper, pro vana loquacitate ferunt ſententiam. c O miſerum cui peccare.) Cice. v. Tuſcu. de Cinna loquens. Beatúmne igitur, qui hos interfecit? Mihi contra non ſolum eò videtur miſer, quod ea fecit, ſed etiam quod ita ſe geſſit, vt ea facere ei liceret. Et ſi peccare nemini licet, ſed ſermonis errore labimur. Id enim licere dicimus, quod cuique conceditur.

FINIS.

ELENCHVS

CAPITVM D. AVRELII AVguſtini lib. de Ciuitate Dei, VI.

1 De his qui dicunt deos à ſe, nō propter præſentem vitam coli, ſed propter æternam.
2 Quid Varronē de diis gētium ſenſiſſe credendum ſit: quorum talia, & genera & ſacra detexit, vt reuerentius cum eis ageret, ſi de illis omnino reticeret.
3 Quæ ſit partitio Varronis, librorum ſuorum, quos F de antiquitatibus rerum humanarum diuinarúmque compoſuit.
4 Quod ex diſputatione Varronis, apud cultores deorum antiquiores res humanæ quàm diuinæ reperiantur.
5 De tribus generibus theologiæ ſecūdum Varronē: ſcilicet vno fabuloſo: altero naturali: tertio ciuili.
6 De theologia mythica, id eſt, fabuloſa, & de ciuili, contra Varronem.
7 De fabuloſæ & ciuilis theologiæ ſimilitudine, atque concordia.
8 De interpretationibus naturaliū rationū, quas doctiores pagani pro diis ſuis conantur oſtendere.
9 De officiis ſingulorum deorum.
10 De libertate Senecæ, qui vehementius ciuilem theologiam reprehendit, quàm Varro fabuloſam.
11 Quid de Iudæis Seneca ſenſerit.
12 Quod gentilium deorū vanitate detecta, nequeat dubitari, æternam eos vitam nemini poſſe præſtare, qui nec ipſam adiuuant temporalem.

G

DIVI AVRELII AVGVSTINI Epiſcopi de Ciuitate Dei ad Marcellinum Liber ſextus.

De his qui dicunt deos, à ſe, non propter præſentem vitam coli, ſed propter æternam.

Caput I.

QVinque ſuperioribus libris, ſatis mihi aduerſus eoa videor diſputaſſe, qui multos deos & falſos, quos eſſe inutilia ſimulachra, vel immundos ſpiritus, & perniciosa dæmooia, vel certe creaturas, non creatorem veritas Chriſtiana coouincit, propter vitæ huius mortalis rerúmque terrenarum vtilitatem, eo ritu ac ſeruitute, quæ Græce latria dicitur, & vni vero deo debetur, venerandos & colendos putant. Et nimiæ quidem ſtultitiæ vel pertioaciæ, oec iſtos qoinque, nec vllos alios, quanticunque numeri libros ſatis eſſe poſſe, quis neſciat? Quando ea putatur gloria vanitatis nullis cedere viribus veritatis, in perniciem vtique eius, cui vi-

H tium tam immane dominatur. Nam & contra omnem curantis Induſtriam, non malo medici, ſed ægroti inſanabilis moribus inuictus eſt. Hi vero, qui ea, quæ legunt, vel ſine vlla, vel non cum magna ac nimia veteris erroris obſtinatione intellecta & conſiderata perpendunt, facilius nos iſto numero terminatorum quinque voluminum, plus quàm quæſtionis ipſius neceſsitas poſtulabat, ſatis feciſſe, quàm minus differuiſſe iudicabunt. Totamq; inuidiam quam Chriſtianæ religioni de huius vitæ cladibus, terrenarúmque contritione ac mutatione rerum, imperiti facere conantur, non ſolum diſsimulantibus, ſed contra ſuam conſcientiam fauentibus etiam doctis, quos impietas veſana poſſedit, omnino eſſe inanem rectę cogitationis atque rationis, plenámque leuiſſimæ temeritatis, & perniciosiſsimæ animoſitatis, dubitare non poterunt. Nunc ergo quoniā deinceps, & promiſſus ordo expetit, etiám hi refellendi & docēdi ſunt: qui non propter iſtam vitam, ſed propter illam, quę poſt mortem futura eſt, deos gentium quos Chriſtiana religio deſtruit, colendos eſſe cootendunt: placet à veridico oraculo ſancti pſalmi ſumere exordium diſputationis meæ: Beatus cuius eſt dominus deus [a] ſpes ipſius, &

Pſal. 39. non reſpexit in vanitates, & inſanias mendaces. Veruntamen in omnibus vanitatibus inſaniiſque mendacibus,

PHILOSOPHI. longe tolerabilius philoſophi audiendi ſunt, quibus diſplicuerunt iſtæ opinioota erroréſque populorum: qui populi conſtituerunt ſimulachra numinibus, multáque de eis, quos deos immortales vocāt, falſa atque indigna ſiue finxerunt, ſiue ficta crediderunt: & credita eorum cultui, ſacrorúmque ritibus miſcuerunt. Cum his ergo hominibus, qui etſi non libere prædicando, [b] ſaltem vtcunq; in diſputationibus muſsitando, talia ſe improbare teſtati ſunt, oon vſque adeo inconuenienter quæſtio iſta tractatur: Vtrum non vnum deum, qui fecit omnem ſpiritalem corporalémque creaturam, propter vitam, quæ poſt mortem futura eſt, coli oporteat: ſed multos deos, quos ab illo vno factos, [c] & ſublimiter collocatos, quidam eorundem philoſophorum cæteris excellentiores nobilioréſque ſenſerunt. Cæterum quis ferat dici atque contendi, deos illos, quorum in quarto libro quoſdam commemoraui, quibus rerum exiguarū ſingulis ſingula diſtribuuntor officia, vitam æternam cuiquam præſtare? An vero illi peritiſsimi & acutiſsimi viri, qui ſe pro magno beneficio conſcripta docuiſſe gloriantur: vt ſciretur, quare cuiq; deorū ſupplicandum eſſet, quid à quoquam eſſet petendom, ne abſurditate turpiſsima qualis iocolariter in Mimo fieri ſolet, peteretur à Libero aqua, à Nymphis vinum: authores erunt cuipiam hominum

K

diis immortalibus ſupplicāti: vt cum à Nymphis petierit vioum, eíque reſponderint: nos aquam habemus, hoc à Libero pete: poſsit recte dicere: ſi vinum oon habetis, ſaltem date mihi vitam æternam? Quid hac abſurditate monſtruoſius? Nónne illæ cachinnantes, ſolent enim eſſe ad riſum faciles, [d] ſi non affectent fallere vt dæmones, ſimpliciter * reſpondebunt: O homo, putáſne in poteſtate nos habere vitam, quas audis non habere vel vitem? Impudentiſsimæ igitur ſtultitię eſt, vitam æternam à talibus diis petere vel ſperare, qui vitæ huius ærumnoſiſsimæ atque breuiſsimæ, & ſi qua ad eam pertinet adminiculandam atque fulciendam, ita ſingulas particulas tueri aſſerūtur, vt ſi id quod ſub alterius tutela ac poteſtate eſt petatur ab altero, tam ſit inconoeniens & abſurdum, vt mimicę ſcurrilitati videatur eſſe ſimillimum. Quod cū fit à ſcientibus mimis, digne ridentur io theatro: cum vero à neſcientibus ſtultis, dignios irridentur in mundo. Cui ergo deo vel deæ, & propter quid ſupplicaretur, quantum ad illos deos attinet, quos inſtituerunt cioitates: à doctis ſolerter inuentum memoriæq; mandatum eſt: quid à Libero, verbi gratia, quid à Nymphis, quid à Vulcano, ac ſic à cæteris, quos partim commemoraui in quarto libro, partim prętereundos putaoi. Porrò ſi à Cerere vinum, à Libero panem, à Vulcano aquam, à Nymphis igoem petere erroris eſt: quanto maioris deliramenti eſſe intelligi debet, ſi cuiquam iſtorum pro vita ſopplicetur æterna. Quamobrem ſi cum de regno terreno quæreremus, quoanam illud deos vel deas hominibus credendom eſſet poſſe cooferre: diſcuſsis omnibus, looge alienum à veritate monſtratum eſt, à quoqoam iſtorum multorum numioum atq; falſorum ſaltem regna terrena exiſtimare conſtitui: nónne inſaniſsimæ impietatis eſt, ſi æterna vita, quæ terrenis omnibus regnis ſine vlla dubitatione vel comparatione præferenda eſt, ab iſtorum quoquam dari cuiquam poſſe credatur? Neque enim propterea dij tales vel terrenū regnum dare non poſſe viſi ſunt: quia illi magni & excelſi ſunt, hoc quiddam paruum & abiectum, quod non dignarentur in tanta ſublimitate curare. Sed quantalibet conſideratione fragilitatis humanæ caducos apices terrenis regni merito quiſque cōtemnat: illi dij tales apparuerunt vt indigniſsimi viderentur, quibus danda atque ſeruanda deherent vel iſta committi. Ac per hoc, ſicut ſuperiora proximis duobus libris pertractata docuerunt, nullus deus ex illa turba, vel quaſi plebeiorum, vel quaſi procerum deorum, idoneus eſt regna mortalia mortalibus dare, quanto minus poteſt immortales ex mortalibus facere. His accedit, quia ſi iam cum illis agimus qui non propter iſtam, ſed propter vitam, quæ poſt mortem futura eſt, exiſtimant colendos deos: iam nec propter illa ſaltem quæ deorum talium poteſtati tanquam diſpartita & propria, non ratione veritatis, ſed vanitatis opinione tribuuntur, omnioo colendi ſunt: ſicut credūt hi, qui cultum eorum vitæ huius mortalis vtilitatibus neceſſarium eſſe contendunt: contra quos iam quinq; præcedētibus voluminibus ſatis, quantum potui, diſputaui. Quæ cum ita ſint, ſi eorum qui colunt deam Iuuentatem, ætas ipſa floreret inſignius: cootemptores aotem eius, vel intra anoos occumberent iuuentutis, vel in ea tanquam ſenili corpore frige-

L

M

* alias, ſupplici.

ſcereot:

A ſcerent:ſi malas cultorum ſuorum ſpecioſius & feſtiuius fortuna barbata veſtiret: à quibus autem ſperneretur, glabros aut male barbatos videremus: etiam ſic rectiſsime diceremus, hucuſque iſtas deas ſingulas poſſe ſuis officus quodam modo limitari: ac per hoc, nec à Iuuentate oportere peti vitam æternam, quæ non daret barbam: nec à Fortuna barbata boni aliquid poſt hanc vitam eſſe ſperandum, cuius in hac vita poteſtas nulla eſſet, vt eãdem ſaltem ætatem, quæ barba induitur, ipſa præſtaret. Nunc vero cum earum cultus, nec propter iſta ipſa, quæ putãt eis ſubdita, ſit neceſſarius: quia & multi colentes Iuuentatem deam, minime in illa ætate viguerũt: & multi non eam colentes, gaudent robore iuuentutis: itémque multi Fortunæ barbatæ ſupplices, ad nullã, vel deformem barbam peruenire potuerunt: & ſi qui eam pro barba impetranda venerantur, à barbatis eius contemptoribus irridentur. Itáne deſipit cor humanum, vt quorum deorum cultum propter iſta ipſa temporalia, & cito prætereuntia munera, quibus ſingulis ſinguli præeſſe perhibentur, inanem ludibrioſúmque eſſe cognoſcit, propter vitam æternam credat eſſe fructuoſum? Hanc dare illos poſſe, nec hi dicere auſi ſunt, qui eis, vt ab inſipientibus popu-
B lis colerẽtur, iſta opera temporalia, quoniam nimis multos putauerunt, ne quiſquam eorum ſederet ocioſus, minutatim diuiſa tribuerunt.

IO. LODOVICI VIVIS VALENtini in ſextum librum de Ciuitate Dei, diui Aurelij Auguſtini, commentarij.

a Beatus cuius eſt dominus deus.) Septuaginta verterunt: Beatus cuius eſt nomen domini ſpes eius. τὸ ὄνομα κυρίου ἐλπὶς αὐτοῦ. In Hebraica veritate ſic habetur, vt citat Auguſtinus. Nec multũ refert, vtrolibet legatur modo. b Qui & ſi non libere prædicando.) Tunabant enim publica iudicia. vt Athenis Areopagum: quemadmodum Cicero dicit de Epicuro. c Quos ab illo vno factos.) Sic ſenſit Plato in Timæo. d Solẽt enim eſſe ad riſum faciles.) Alluſit ad Virgilij dictũ, in Palemone: Et quo, ſed faciles Nymphæ riſere, ſacello. Tametſi non dixit faciles Virgilius, quod riderent facile, ſed quod eſſent facile exorabiles, & placabiles: ſicut in quarto Georgicorum. Faciles venerare Napæas. Et faciles etiam homines dicuntur eadem mente.

Quid Varronem de diis gentium ſenſiſſe credendum ſit, quorum talia & genera detexit & ſacra, vt reuerentius cum eis ageret, ſi de illis omnino reticeret. *Caput II.*

C QVis Marco Varrone curioſius iſta quæſiuit? Quis inuenit doctius? Quis cõſiderauit attentius? Quis diſtinxit acutius? Quis diligentius, pleniúſque conſcripſit? Qui tametſi minus eſt ſuauis eloquio, doctrina tamen atque ſentẽtiis ita refertus eſt, vt in omni eruditione, quam nos ſecularẽ, illi autem liberalem vocant, ſtudioſum rerum tantum iſte doceat, quãtum ſtudioſum verborum Cicero delectat. Denique & ipſe Tullius[a] huic tale teſtimonium perhibet: vt in libris Academicis dicat eam quæ ibi verſatur diſputationem, ſe habuiſſe cum Marco Varrone: homine, inquit, omnium facile acutiſsimo, & ſine vlla dubitatione doctiſsimo.[b] Non ait eloquentiſsimo,[c] vel facundiſsimo: quoniam revera in hac facultate multum impar eſt, ſed omnium, inquit, facile acutiſsimo. Et in eis libris, id eſt, Academicis, vbi cuncta dubitãda eſſe contendit, addidit: ſine vlla dubitatione doctiſsimo. Profecto de hac re ſic erat certus, vt auferet dubitationem, quam ſolet in omnibus adhibere, tãquam de hoc vno etiam pro Academicorum dubitatione diſputaturus, ſe Academicum fuiſſet oblitus. In primo autem libro cum eiuſdem Varronis literaria opera prædicaret: Nos, inquit, in noſtra vrbe[d] peregrinantes errantéſque tanquam hoſpites, tui libri quaſi domum reduxerunt,* vt poſſemus aliquando qui & vbi eſſemus agnoſcere. Tu ætatẽ patriæ, tu deſcriptiones temporum, tu ſacrorum iura, tu ſacerdotum, tu domeſticam, tu publicam diſciplinam, tu ſedium, regionum, locorũ: tu omnium diuinarum humanarumq́; rerũ nomina, genera, officia, cauſas aperuiſti. Iſte igitur vir tã inſignis excellentiſq́; peritiæ, & quod de illo etiam Terentianus[e] elegantiſsimo verſiculo breuiter ait: Vir doctiſsimus vndecunq́; Varro: qui tam multa legit, vt aliquid ei ſcribere vacaſſe miremur: tam multa ſcripſit,[f] quã multa vix quenquã legere potuiſſe credamus. Iſte, inquã, vir tantus ingenio, tantuſq́; doctrina, ſi rerum velut diuinarũ, de quibus ſcribit, oppugnator eſſet atq́; deſtructor, eaſq́; non ad religionem, ſed ad ſuperſtitionem diceret pertinere, neſcio vtrũ tam multa in eis ridenda, contemnenda, deteſtandaq́; conſcriberet. Cum verò deos eoſdẽ ita coluerit, colendoſq́; cẽſuerit, vt in eo ipſo opere literarum ſuarum dicat ſe timere ne pereãt: non incurſu hoſtili, ſed ciuium negligentia: de qua illos velut ruina liberari à ſe dicit, & in memoria bonorum per huiuſmodi libros recondi atque ſeruari vtiliore cura, quàm Metellus de incendio ſacra Veſtalia, & Aeneas de Troiano exci- E dio Penates liberaſſe prædicatur. Et tamen ea legenda ſeculis prodit, quæ à ſapientibus & inſipientibus merito abiicienda, & veritati religionis inimiciſsima iudicẽtur: quid exiſtimare debemus, niſi hominem acerrimum ac peritiſsimum, non tamen ſancto ſpiritu liberum oppreſſum fuiſſe ſuæ ciuitatis cõſuetudine ac legibus: & tamen ea quibus mouebatur ſub ſpecie commendandæ religionis tacere noluiſſe?

*alias, deduxerunt.

a DEnique & ipſe Tullius.) Cõcilium de his, quos illa in dialogos Academicos incluſit Cicero qui vult copioſe cognoſcere habet lib. epiſtolarum ad Atticũ xiij. epiſtola prima, quæ eſt iuſtũ potius volumẽ, quàm epiſtola. Cicero libro de diuina. ſecundo ſcribit, ſe quatuor volumina de quæſt. Acada. edidiſſe. Et quanquam ad Atticum ſuum ſcribẽs quatuor illa volumina ad duo contraxiſſe ſcribat: conſtat tamen multa deeſſe. & ex duobus libris quos modo habemus poſterior tãquam quartus ſubinde à Nonio Marcello citatur locus qui ab Auguſtino adducitur nõ extat, in his libris quos legim⁹. b Et ſine vlla dubitatione doctiſſ.) Varronem etiã viuentẽ, cum multũ valet inuidia, doctiſſ. omniũ togatorum appellarunt: viuoque, quod nemini antea ſtatua poſita eſt in bibliotheca, quæ prima eſt in publicata ab Aſinio Pollione Romæ. c Nõ ait eloquentiſſ.) Cultũ verborum vel non curaſſe, vel aſſequi nequiſſe, certe nõ præſtitiſſe Varronẽ ex reſiduis ei⁹ libris liquet. d Nos, inquit, in noſtra vrbe.) Verba ſunt Ciceronis ex primo libro, qui adhuc extat, Simile teſtimoniũ eſt de eo. ij. Antoniana. e Et de illo etiam Terentianus.) Hic fuit Carthaginenſis, vixitq́; tẽporibus Diocletiani: ſcripſit opus carmine quod adhuc extat. de literis, ſyllabis, & metris: cuius authoritate Seruius & Priſcian⁹ ſæpe vtũtur. Hic verſicul⁹, quẽ Auguſt. citat, eſt in capite de phaleucijs verſibus f Qui tã multa ſcripſit.) Gelli⁹ lib. iij. ex ipſius Varronis primo hebdomadũ libro refert, Varronẽ anno octogeſimo quarto ſcripſiſſe quadringẽtos nonaginta libros, a quib⁹ aliquot cum proſcriptus eſſet, direptis bibliothecis ſuis non cõparuiſſe.

Varro.

Terentianus.

F

Quæ ſit partitio Varronis librorum ſuorum, quos de antiquitatibus rerum humanarum diuinarúmque compoſuit. *Caput III.*

QVadraginta & vnum libros ſcripſit antiquitatum: hos in res humanas diuinaſq́; diuiſit. Rebus humanis vigintiquinque, diuinis ſedecim tribuit: iſtam ſecutus in ea partitione rationẽ, vt rerum humanarum libros ſenos, quatuor daret partibus.[a] Intẽdit enim, qui agant, vbi agant, quando agant, quid agant. In ſex itaq́; primis de hominibus ſcripſit, in ſecundis ſex de locis, ſex tertios de temporibus, ſex quartos eoſdemq́; poſtremo de rebus abſoluit. Quater autẽ ſeni, viginti & quatuor ſunt. Sed vnum ſingularẽ, qui cõmuniter prius de omnibus loqueretur, in capite poſuit. In diuinis idẽtidem[b] rebus eadem ab illo diuiſionis forma ſeruata eſt, quantum attinet ad ea quæ diis exhibenda ſunt. Exhi-

G bentur enim ab hominibus in locis & temporibus ſacra. Hæc quatuor, quæ dixi, libris complexus eſt ternis. nam tres priores de hominibus ſcripſit, ſequẽtes de locis, tertios de temporibus, quartos de ſacris, etiam hic qui exhibeant, vbi exhibeant, quando exhibeant, quid exhibeant, ſubtiliſsima diſtinctione cõmendans. Sed quia oportebat dicere, & maxime id expectabatur, quibus exhibeãt, de ipſis quoque diis tres conſcripſit extremos, vt quinquies terni quindecim fierent. Sunt autem omnes, vt diximus, ſedecim, quia & iſtorum exordio vnum ſingularem, qui prius de omnibus * loqueretur, appoſuit: quo abſoluto, conſequenter ex illa quinq; partita diſtributione, tres præcedentes, qui ad homines pertinẽt, ita ſubdiuiſit, vt primus ſit de põtificibus: ſecũdus de auguribus:[c] tertius de quindecim viris[d] ſacrorum. Secundos tres ad loca pertinentes: ita, vt in vno eorum de ſacellis, altero de ſacris ædibus diceret: tertio de locis religioſis. Tres porrò qui iſtos ſequuntur, ad tempora pertinent, id eſt, ad dies feſtos: ita vt vnum faceret de feriis, alterũ de ludis Circenſibus: de ſcenicis tertium. Quartorum trium, ad ſacra pertinentium, vni dedit conſecrationes: alteri ſacra priuata: vltimo publica. Hanc velut pompam obſe-
H quiorum in tribus, qui reſtant, dij ipſi ſequũtur extremi: quibus iſte vniuerſus cultus impenſus eſt. In primo dij certi: in ſecundo incerti: In tertio cuncti: nouiſsimo dij præcipui, atque ſelecti. In hac tota ſerie pulcherrimæ ac ſubtiliſsimæ diſtributionis & diſtinctionis, vitam æternam fruſtra quæri, & ſperari, impudentiſsime vel optari, ex his quæ iam diximus, & quæ deinceps dicenda ſunt, cuiuis hominum, qui corde obſtinato ſibi non fuerit inimicus, facillime apparet. Vel hominũ enim ſunt iſta inſtituta, vel dæmonum: non quales vocant illi dæmones bonos: ſed vt loquar apertius, immundorum ſpirituum, & ſine controuerſia malignorum, qui noxias opiniones quibus anima humana magis magiſq; vaneſcat, & incõmutabili æternæq; veritati coaptari atque inhærere non poſsit, inuidentia mirabili & occulte inſerunt cogitationibus impiorum: & aperte aliquando ingerunt ſenſibus: & qua poſſunt, fallaci atteſtatione confirmant. Iſte ipſe Varro, propterea ſe prius de rebus humanis, de diuinis autem poſtea ſcripſiſſe teſtatur, quod prius extiterint ciuitates, deinde ab eis hæc inſtituta ſint. Vera autem religio non à terrena aliqua ciuitate inſtituta eſt, ſed planè cœleſtem ipſa inſtituit ciuitatẽ. Eam vero inſpirat & do-
I cet verus deus, dator vitæ æternæ, veris cultoribus ſuis.

*alias, hominibus.

a QVatuor daret partib[a].) Hoc eſt, In quatuor ſecaret partes, ne quis de partibus aliquarum rerum putet. b Identidẽ rebus.) Sic etiam in antiquis, ſed erratum puto ignoratione librarij. Eſt enim idẽtidem, crebro idem. Legendum autem itidẽ, quaſi ſimiliter, pari modo. c De auguribus.) Augurum diſciplina antiquiſsima eſt, ex Aſia in Græciam: hinc in Ethruriã allata, & ad Aborigenes Latij, inde Romã. Romulus augur fuit, & tres augures inſtituit, vt Dionyſius perhibet. Idem Liuius, qui vnicuique tribuum ſuum augurem datum ſcribit. Additus eſt quartus procedente tempore. Poſt quinque adiecti, vt eſſent nouẽ. Idem de põtificibus factum M. Valerio, Q. Apuleio Coſſ. d De quindecim viris.) Quũ libros Sibyllinos emiſſet Tarquinius Superbus rex, duos viros illis inſpiciẽdis præfecit, qui ſoli eos adirent, cum eſſet opus dictiq; ſunt duũm viri ſacrorũ. Poſt auctus numerus facti decem viri ſacrorũ lege Sextia Licinia in contentione ordinũ accepta, duobus annis ante quã conſulatus cõmunicaretur plebi, multo deinde põſt additi quinq; qui numerus poſtea mãſit.

Augures.

Quindecim viri.

Quod ex diſputatione Varronis apud cultores deorũ antiquiores res humanæ quàm diuinæ reperiantur.

Caput IIII.

VArronis igitur cõfitentis ideo ſe prius de rebus humanis ſcripſiſſe, poſtea de diuinis: quia diuinæ iſtæ ab hominibus inſtitutæ ſunt, hæc ratio eſt: Sicut prior eſt, inquit, pictor, quàm tabula picta: prior faber, quàm ædificium: ita priores ſunt ciuitates, quàm K ea, quę à ciuitatibus ſunt inſtituta. Dicit autẽ ſe prius ſcripturũ fuiſſe de diis, poſtea de hominibus ſi de omni natura deorum ſcriberet, quaſi hic de aliqua ſcribat, & nõ de omni, aut vero etiã aliqua,[a] licet nõ omnis deorũ natura, non prior debeat eſſe, quàm hominũ? Quid quod in illis tribus nouiſsimis libris, deos certos, & incertos, & ſelectos diligenter explicans, nullam deorum naturam prætermittere videtur? Quid eſt ergo, quod ait, ſi de omni natura deorum & hominum ſcriberemus, prius diuina abſoluiſſemus, q̃ humana attigiſſemus? Aut enim de omni natura deorũ ſcribit, aut de aliqua, aut omnino de nulla. Si de omni, præponenda eſt vtiq; rebus humanis. Si de aliqua: cur non etiã ipſa res pręcedat humanas? An indigna eſt præferri etiam vniuerſæ naturæ hominũ pars aliqua deorum? Quod ſi multũ eſt, vt aliqua pars diuina præponatur vniuerſis rebus humanis, ſaltem digna eſt vel Romanis. Rerum quippe humanarũ libros, non quantum ad orbem terrarum, ſed quantũ ad ſolam Romam pertinet, ſcripſit. Quos tamẽ rerum diuinarũ libris ſe dixit ſcribendi ordine merito prætuliſſe: ſicut pictorẽ tabulæ pictæ: ſicut fabrum ædificio, apertiſsime confitẽs, quod etiam iſtæ res diuinæ, ſicut pictura, ſicut ſtructura, L ab hominibus inſtitutæ ſint. Reſtat vt de nulla deorum natura ſcripſiſſe intelligatur: neq; hoc aperte dicere voluiſſe, ſed intelligẽtibus reliquiſſe. Vbi enim dicitur, non omnis,[b] vſitate quidem intelligitur aliqua. Sed poteſt intelligi & nulla: quoniam quæ nulla eſt, nec omnis, nec aliqua eſt. Nam vt ipſe dicit, ſi omnis eſſet[c] natura deorum de qua ſcriberet, ſcribendi ordine rebus humanis præponenda eſſet. Vt autem & ipſo tacente veritas clamat, præponẽda eſſet certe rebus humanis, † etiamſi non omnis, ſed ſaltem aliqua eſſet. Recte autem poſtponitur, ergo nulla eſt. Non itaque rebus diuinis anteferre voluit res humanas, ſed rebus veris noluit anteferre res falſas. In his enim quæ ſcripſit de rebus humanis, ſecutus eſt hiſtoriam rerum geſtarum: quæ autem de his, quas diuinas vocat, quid niſi opiniones rerum vanarum? Hoc eſt nimirum, quod volui ſubtili ſignificatione monſtrare: non ſolum ſcribens de his poſterius, quàm de illis, ſed etiam rationem reddens cur id fecerit. Quod * ſi tacuiſſet, aliter hoc factum eius ab aliis fortaſſe defenderetur. In ea vero ipſa ratione quã reddidit, nec aliis quicquam reliquit pro arbitrio ſuſpicari, & ſatis probauit homines ſe præpoſuiſſe inſtitutis hominum, non naturam homi- M num naturæ deorum. Ita ſe libros rerum diuinarum nõ de veritate, quæ pertinet ad naturam, ſed de falſitate quę pertinet ad errorem, ſcripſiſſe confeſſus eſt. Quod apertius alibi poſuit, ſicut in quarto libro commemoraui, ex naturæ formula ſe ſcripturum fuiſſe ſi nouam ipſe conderet ciuitatem: quia vero iam veterem inuenerat, non ſe potuiſſe niſi eius conſuetudinem ſequi.

† alias, Romanis.

* alias, Quam.

a AVt vero etiã aliqua.) Nulla eſt natura deorum, tametſi non omnis ea ſit ſed exigua aliqua pars, quæ non toti humano generi præſtet. b Vbi enĩ dicitur non omnis.) Mirum eſt hoc loco nihil attuliſſe cõmẽtatores noſtros de æquipollẽtiis dialecticorum: nullas maximas, nullas dignitates ex Petro Hiſpano ſodale ſuo: nihil mobilitatũ, nihil immobilitatum. Auguſt. hic ex præceptis dialecticorum eſt locutus, quibus Non omnis homo diſputat & Aliquis homo non diſputat in contrarium recurrunt, non omne vero nihil affirmat: ſed ſiue aliquid ſit, modo aliquid non ſit, ſiue nihil, non omne verum efficitur. Nam ſi nullus homo eſt, & non omnem eſſe neceſſe eſt, quippe aliquis non eſt, cum falſum ſit omnem eſſe: & rationibus contrariarum contradicentiumque iſta naſcuntur. Si enim verum eſt nullum hominem eſſe & falſum eſt aliquem nõ eſſe, verum profecto erit omnem eſſe, quod eſt alicuius nõ repugnãs: ita nullus & omnis ſimul in veritate congruerẽt, quod fieri nequit. Hęc inquirendi de vero & falſo præcepta Ariſtoteles, & eum ſecuti Græci dialectici docuerunt, ex iis quoque qui Latini nominari poſſunt, Apuleius περὶ ἑρμηνείας Martianus, Capella, & Boëtius

Seuerinus

A Seuerinus. e Nam vt ipſe dicit ſi omnis eſſet.) Auguſtin' ſublato cõneio, aufert & id cui eſt connexũ: noſtri dicũt reiecta cõcluſione cõditionalis, reiici quod præcedit: ſic ſi aliqua eſſet natura deorũ, de qua ſcribit, ea pręponẽda eſſet rebus humanis: at non eſt pręponenda ea natura de qua ſcribit reb' humanis: nõ eſt ergo illa natura vlla diuina. Si enim aliter fieret, cõſecutio eſſet mala, cum fieri poſſet vt quod antecedit eſſet verũ, falſum vero quod ſequitur. Repugnans enim conſequentis enunciati verum eſſet cum antecedẽte. Hæc quę modo dixi dialectica eſſent ſi verbis dialecticis ſcriberẽtur, hoc eſt ſcholaſticis, fœtoris & ſqualoris plenis: ſed quia grãmaticis, hoc eſt paulo Latinioribus, etiamſi non exacte Latinis, grammatica ſunt non dialectica.

De tribus generibus theologiæ ſecundum Varronem, ſcilicet vno fabuloſo, altero naturali, tertio ciuili. Cap. V.

DEinde illud quale eſt, quod tria genera theologiæ dicit eſſe, id eſt, rationis quæ de diis explicatur, eorumq́; vnum mythicon appellari, alterum phyſicon, tertium ciuile? Latine ſi vſus admitteret, genus quod primum poſuit fabulare appellaremus,[a] ſed fabuloſum dicamus: à fabulis enim mythicon dictum eſt: quoniam μῦθος Græce fabula dicitur. Secundum autem, vt naturale dicatur, iam & conſuetudo locutionis admittit. Tertium etiam ipſe Latine enunciauit: quod ciuile appellatur. Deinde ait: Mythicon appellant, quo maxime vtuntur poëtæ: phyſicon, quo philo-B ſophi: ciuile, quo populi. Primum, inquit, quod dixi, in eo ſunt multa contra dignitatem & naturam immortalium ficta. In hoc enim eſt, vt deus alius ex capite, alius ex femore ſit, alius ex guttis ſanguinis natus: in hoc vt dij furati ſint, vt adulterauerint, vt ſeruierint homini. Deniq; in hoc omnia diis attribuuntur, quæ non modo in hominẽ, ſed etiam quæ in contemptiſſimũ hominem cadere poſſunt. Hic certe vbi potuit, vbi auſus eſt, vbi impunitum putauit, quanta mendaciſſimis fabulis naturæ deorum fieret iniuria ſine caligine vllius ambiguitatis expreſſit. Loquebatur enim, non de naturali theologia, non de ciuili, ſed de fabuloſa, quam libere à ſe putauit eſſe culpandam. Videamus, quid de altera dicat: Secũdum genus eſt,[b] inquit, quod demonſtraui, de quo multos libros philoſophi reliquerunt. In quibus eſt: dij qui ſint, vbi, quod genus, quale, ex quo nam tempore, an à ſempiterno fuerint, an ex igne ſint, vt credit Heraclitus:[c] an ex numeris, vt Pythagoras:[d] an ex atomis, vt Epicurus.[e] Sic alia, quæ facilius intra parietes in ſchola, quàm extra in foro ferre poſſunt aures. Nihil in hoc genere culpauit, quod phyſicum vocauit, & ad philoſo-C phos pertinet: tantum quod eorum inter ſe cõtrouerſias commemorauit, per quos facta eſt diſſidentium multitudo ſectarum. Remouit tamen hoc genus à foro, id eſt, à populis: ſcholis vero & parietibus clauſit. Illud autem primum mẽdaciſſimum atq; turpiſſimum à ciuitatibus non remouit. O religioſas aures populares, atque in his etiam Romanas. Quod de diis immortalibus philoſophi diſputant ferre nõ poſſunt: quod vero poëtæ canũt, & hiſtriones agunt, quia contra dignitatem ac naturam immortalium ficta ſunt: quia non modo in hominem, ſed etiam in contemptiſſimum hominem cadere poſſunt, non ſolum ferunt, ſed etiam libenter audiunt. Neq; id tantum, ſed diis quoque ipſis hæc placere: & per hæc eos placandos eſſe decernunt. Dixerit aliquis hæc duo genera mythicon, & phyſicon, id eſt, fabuloſum atque naturale, diſcernamus ab hoc ciuili, de quo nunc agitur: vnde & illa ipſe diſcreuit. Iamq; ipſum ciuile videamus, qualiter explicet. Video quidem, cur debeat diſcerni fabuloſum: quia falſum, quia turpe, quia indignum eſt. Naturale autem à ciuile velle diſcernere, quid eſt aliud, quàm etiam ipſum ciuile fateri eſſe mendoſum? Si enim illud naturale eſt; quid habet reprehenſionis, vt exclu-

datur? Si autem hoc quod ciuile dicitur, naturale non D eſt, quid habet meriti, vt admittatur? Hæc nempe illa cauſa eſt, quare prius ſcripſerit de rebus humanis, poſterius de diuinis: quoniam in diuinis rebus, non naturam deorum, ſed hominum inſtituta ſecutus eſt. Intueamur ſanè & ciuilem theologiam: Tertium genus eſt, inquit, quod in vrbibus ciues, maxime ſacerdotes, noſſe, atque adminiſtrare debent. In quo eſt, quos deos publice colere, quæ ſacra, & ſacrificia facere quemque par ſit. Adhuc quod ſequitur, attendamus: Prima, inquit, theologia maxime accõmodata eſt ad theatrum: ſecũda ad mundum: tertia ad vrbem. Quis non videat, cui palmam dederit? Vtique ſecundæ, quam ſupra dixit eſſe philoſophorum. Hanc enim pertinere teſtatur ad mũdum, quo iſti nihil eſſe excellentius[f] opinantur in rebus. Duas vero illas theologias, primam & tertiã theatri ſcilicet atque vrbis diſtinxit, an iunxit. Videmus enim non continuo quod eſt vrbis, pertinere poſſe ad mundum, quanuis vrbes eſſe videamus in mundo. Fieri enim poteſt, vt in vrbe ſecundum falſas opiniones, ea colantur & credãtur, quorum in mundo vel extra mundum natura ſit nuſquam. E Theatrum vero vbi eſt, niſi in vrbe? Quis theatrum inſtituit, niſi ciuitas? Propter quid inſtituit, niſi propter ludos ſcenicos? Vbi ſunt ludi ſcenici, niſi in rebus diuinis, de quibus hi libri tanta ſolertia conſcribuntur?

a FAbulare appellaremus.) Suetoni' in Tyberio hac voce eſt vſus: Maxime, inquit, curauit notitiam hiſtoriæ fabularis, vſq; ad ineptias, & deriſum. b Secundum genus eſt.) Platonici, Sed ſtoici maxime omnia illa commenta de diis ad mundi cauſas naturaſq́; principes retulerũt, vt Plato attigit in Cratylo. & perſona hominis Stoici Cicero ij. de natura deorũ, Phurnutus & alij permulti. ſed plurima ita coacta & abſurda vt plane ludere eos appareat. c Vt credit Heraclitus.) Heraclitus Ephesius qui librũ ſcripſit Delio natatore indigentem. ideoq́; cognominatus eſt σκοτεινὸς. Ex igne cuncta naſci inq́; ignem reſolui dixit, animarũ demonumque referta eſſe omnia. Huius de igne opinionẽ ſecutus eſt Hippaſus Metapõtinus. *Heraclitus.* d An ex numeris, vt Pythagoras.) Hic & deũ, & animas noſtras, & cuncta quæ ſunt in mundo numeris conſtare aſſeruit, ex eorumq́; cõcentu & harmonia vniuerſa progigni, quos numeros poſtea Plato ab Italicis philoſophis, qui Pythagoræ præceptorum ſectatores erant edoctus, & clariores & apertiores reddidit, tametſi nõ ita aperuit, quin à maxima eorũ parte lectorem, excludat. vnde illud de re obſcura apud Ciceronẽ ad Atticũ ſcribentẽ, numeri Platonis. *Pythagoras.* e An ex Atomis vt Epicurus.) Hic Democritũ æmulat', omnia fieri cõſtareq́; dixit ex corpuſculis ramentiſq́; minutiſſimis, & inſecabilibus, quas ideo ἀτόμους nominauit, quibus tamẽ formam, magnitudinẽ & pondus nõ adimebat. *Epicurus.* f Quo iſti nihil eſſe excellentius.) Nihil enim nouit natura vel maius, vel pulchrius, vt inquit Seneca: idem Plato in Timæo, idem Cicero ij. de natura deorum, idem alij omnes philoſophi.

De theologia mythica, id eſt, fabuloſa & de ciuili, contra Varronem. Caput VI. F

O Marce Varro cum ſis homo omnium acutiſſimus, & ſine vlla dubitatione doctiſſimus, ſed tamen homo, non deus, nec ſpiritu dei ad videnda & annunciãda diuina, in veritatem libertatemq́; ſubuectus, cernis quidẽ, quam ſint res diuinæ ab humanis nugis atque mendaciis dirimendæ: ſed vitioſiſſimas populorum opiniones, & conſuetudines in ſuperſtitionibus publicis vereris offendere, quas à deorum natura abhorrere, vel talium quales in huius mundi elementis humani animi ſuſpicatur infirmitas, & ſentis ipſe, cum eas vſquequaque conſideras, & omnis veſtra literatura circumſonat. Quid hic agit humanum quanuis excellentiſſimum ingenium? Quid tibi humana licet multiplex ingẽnſque doctrina in his anguſtiis ſuffragatur? Naturales deos colere cupis: ciuiles cogeris. Inueniſti alios fabuloſos, in quos liberius quod ſentis euomas, vnde & iſtos ciuiles velis noliſve profundas.[a] Dicis quippe fabuloſos accõmodatos eſſe ad theatrũ, naturales ad mundum, ciuiles ad vrbem, cum mundus opus ſit diuinum, vrbes vero & theatra opera ſint hominum: nec alij

G dij rideantur in theatris quàm qui adorantur in tem-
plis, nec aliis ludos exhibeatis, quàm quibus victimas
immolatis. Quanto liberius ſubtiliúſque iſta diuideres
dicens, alios eſſe deos naturales, alios ab hominibus in-
ſtitutos. Sed de inſtitutis aliud habere literas Poëtarum,
aliud ſacerdotum, vtraſque tamen ita eſſe inter ſe ami-
cas conſortio falſitatis, vt gratæ ſint vtræque dæmoni-
bus quibus inimica eſt doctrina veritatis. Sequeſtrata
igitur paululum theologia, quam naturalem vocant, de
qua poſtea differendum eſt, placétne tandē vitam æter-
nam peti, aut ſperari à diis poëticis, theatricis, ludicris
ſcenicis? Abſit. Imò auertat deus verus tam immanem
ſacrilegámque dementiam. Nunquid ab eis diis, quibus
hæc placent, & quos hæc placant, cum eorum illic cri-
mina frequentantur, vita æterna poſcenda eſt? Nemo
vt arbitror, vſque ad tantum præcipitium furioſiſsimæ
impietatis inſanit. Nec fabuloſa igitur, nec ciuili theo-
logia ſempiternam quiſquam adipiſcitur vitam. Illa e-
nim de diis turpia fingendo ſeminat, hæc fauendo me-
tit. Illa mendacia ſpargit, hæc colligit. Illa res diuinas fal-
ſis criminibus inſectatur, hæc eorum criminum ludos
in diuinis rebus amplectitur. Illa de diis nefanda fig-
menta hominum carminibus perſonat, hæc ea deorum
H ipſorum feſtiuitatibus conſecrat. Facinora & flagitia nu
minum illa cantat, hæc amat. Illa prodit, aut fingit, hæc
autem aut atteſtatur veris, aut oblectatur & falſis. Ambæ
turpes, ambæq; damnabiles. Sed illa, quæ theatrica eſt,
publicam turpitudinem profitetur: iſta, quæ vrbana eſt,
illius turpitudine ornatur. Hincine vita æterna ſpera-
bitur, vnde iſta breuis temporaliſque polluitur? An ve-
ro vitam polluit conſortium nefariorum hominum, ſi
ſe inſerunt affectionibus & aſſenſionibus noſtris, & vi-
tam non voluit ſocietas dæmonum, qui coluntur cri-
minibus ſuis? Si veris, quàm mali: ſi falſis, quàm male?
Hæc cum dicimus, videri fortaſſe cuipiam nimis harum
rerum ignaro poteſt, ea ſola de diis talibus indigna ma-
ieſtate diuina, & ridicula deteſtabiliáque celebrari, quæ
poëticis cantantur carminibus, & ludis ſcenicis actitan-
tur, ſacra vero illa, quæ non hiſtriones, ſed ſacerdotes
agunt ab omni eſſe dedecore purgata & aliena. Hoc ſi
ita eſſet, nunquam theatricas turpitudines in eorum ho
norem quiſquam celebrandas eſſe cenſeret, nunquam
eas ipſi dij præciperent ſibimet exhiberi. Sed ideo nihil
pudet ad obſequium deorum talia gerere in theatris,
quia ſimilia geruntur in templis. Denique cōmemora-
I tus author cum ciuilem theologiā à fabuloſa & natura-
li, tertiam quandā ſui generis diſtinguere conaretur, ma
gis eam ex vtraque temperatam, quàm ab vtraque ſepa-
ratam intelligi voluit. Ait enim ea quæ ſcribunt poëtæ
minus eſſe, quàm vt populi ſequi debeant: quæ autem
philoſophi, plus quàm, vt ea vulgum ſcrutari expediat.
Quæ ſic abhorrent, inquit, vt tamen ex vtroque genere
ad ciuiles rationes aſſumpta ſint non pauca. Quare quæ
ſunt communia cum poëtis, vnà cum ciuilibus ſcribe-
mus. E quibus maior ſocietas debet eſſe nobis cum phi-
loſophis, quàm cum poëtis: non ergo nulla cum poëtis.
Et tamen alio loco dicit de generationibus deorū ma-
gis ad poëtas quàm ad phyſicos fuiſſe populos inclina-
tos. Hic enim dixit, quid fieri debeat, ibi quid fiat. Phy-
ſicos dixit vtilitatis cauſa ſcripſiſſe, poëtas delectatio-
nis. Ac per hoc ea, quæ à poëtis conſcripta populi ſequi
non debent, crimina ſunt deorum, quę tamen delectant
& populos & deos. Delectationis enim cauſa, ſicut di-
cit, ſcribunt poetæ, non vtilitatis: ea tamen ſcribunt, quæ
dij expetant, populi exhibeant.

Vnde & iſtos ciuiles velis noliſve profundas.) In Colonienſi exem- [a]
plari profundas legitur & rectius. Ex iis enim, quæ Varro euomit K
in deo, fabuloſo, neceſſe eſt etiam perfundātur dij ciuiles, qui ex fabu-
loſis manarunt. & ſine dubio iidem ſunt.

De fabuloſæ & ciuilis theologiæ ſimilitudine atque concordia. Caput VII.

REuocantur igitur ad theologiam ciuilē theo-
logia fabuloſa, theatrica, ſcenica indignitatis
& turpitudinis plena. Et hæc tota quæ merito
culpanda & reſpuēda iudicatur, pars huius eſt,
quæ colenda & obſeruanda cenſetur, non ſanè pars in-
congrua ſicut oſtendere inſtitui: & quę ab vniuerſo cor-
pore aliena importunæ illi cōnexa atque ſuſpenſa ſit, ſed
omnino conſona & tanquam eiſdem corporis membrū
conuenientiſsime copulata. Quid enim aliud oſtendunt
illa ſimulachra, formæ, ætates, ſexus, habitus deorū? Nun-
quid barbatum Iouem, imberbem Mercuriū poëtæ ha-
bent, pontifices non habent? Nunquid Priapo mimi, non
etiam ſacerdotes enormia pudenda fecerunt? An aliter
ſtat adorandus in locis ſacris, quàm procedit ridendus
in theatris? Num Saturnus ſenex,[a] Apollo ephebus, ita
perſonæ ſunt hiſtrionum, vt nō ſint ſtatuæ delubrorum?
Cur Foreulus qui foribus præeſt, & Limentinus qui li-
mini, dij ſunt maſculi, atq; inter hos Cardea fœmina eſt, L
quæ cardinem ſeruat? Nónne iſta in rerum diuinarum li
bris reperiūtur, quæ graues poëtæ ſuis carminibus indi-
gna duxerunt? Nunquid Diana theatriea portat arma,[b]
& vrbana ſimpliciter virgo eſt? Nūquid ſcenicus Apol-
lo cithariſta eſt, & ab hac arte Delphicus vacat? Sed hæc
honeſtiora ſunt in comparatione turpiorum. Quid de
ipſo Ioue ſenſerunt, qui eius nutricem in Capitolio po-
ſuerunt? Nónne atteſtati ſunt Euemero,[c] qui omnes ta-
les deos non fabuloſa garrulitate, ſed hiſtorica diligētia
homines fuiſſe mortaleſq; conſcripſit? Epulones etiam[d]
deos paraſitos Iouis ad eius menſam, qui conſtituerunt,
quid aliud quàm mimica ſaera[e] eſſe voluerunt? Nam pa
raſitos Iouis ad eius conuiuium adhibitos, ſi mimus di-
xiſſet, riſum vtiq; quæſiſſe videretur. Varro dixit. Non cū
irrideret deos, ſed cum cōmendaret, hoc dixit: diuina-
rum non humanarum rerum libri hoc eum ſcripſiſſe te-
ſtantur. Nec vbi ludos ſcenicos exponebat, ſed vbi Capi-
tolina iura pandebat. Denique à talibus vincitur, & fate-
tur, ſicut forma humana deos fecerunt, ita eos delectari
humanis voluptatibus crediddiſſe. Non enim & maligni
ſpiritus ſuo negocio defuerunt, vt has noxias opiniones
humanarum mentium ludificatione firmarent. Vnde e- M
tiam illud eſt[f] quod Herculis æditiuus, ocioſus atque fe-
riatus luſit teſſeris ſecum vtraq; manu alternante, in vna
conſtituens Herculem, in altera ſeipſum, ſed ea cōditio-
ne, vt ſi ipſe viciſſet, de ſtipe tēpli ſibi cœnā pararet, ami-
camq; conduceret: ſi autem victoria Herculis fieret, hoc
idem de pecunia ſua voluptati Herculis exhiberet: de-
inde cum à ſeipſo tanquam ab Hercule victus eſſet, de-
bitam cœnam & nobiliſsimam meretrieem Laurenti-
nam[g] deo Herculi dedit. At illa cū dormiuiſſet in tem-
plo, vidit in ſomnis Herculem ſibi eſſe commixtum,
ſibíque dixiſſe, quod inde diſcedens cui primum iuueni
obuia fieret, apud illum eſſet inuentura mercedē, quam
ſibi credere deberet ab Hercule perſolutā. Ac ſic abeun-
ti eum primus iuuenis ditiſsimus Taruntius†* occur- †*alias,
riſſet, eámque dilectam ſecum diutius habuiſſet, illa hæ- Tarutius
rede relicta, defunctus eſt. Quæ ampliſsimam adepta
pecuniam, ne diuinæ mereedi videretur ingrata, quod
aceeptiſsimum putauit eſſe numinibus, populū Roma-
num etiam ipſa ſcripſit hæredem: atque illa non compa-
rente in-

A rente inuentũ eſt teſtamentũ, quibus meritis eam ferunt etiam honores meruiſſe diuinos. Hæc ſi poëtæ fingerẽt, ſi mimi agerẽt, ad fabuloſam theologiã dicerentur proculdubio pertinere, & à ciuilis theologiæ dignitate ſeparanda iudicarẽtur. Cum vero hæc dedecora, non poëtarum, ſed populorum: non mimorum, ſed ſacrorum: non theatrorum, ſed templorũ, id eſt, non fabuloſę, ſed ciuilis theologiæ, à tãto authore produntur, nõ fruſtra hiſtriones ludicris artibus fingunt deorũ, quæ tanta eſt, turpitudinẽ, ſed planè fruſtra ſacerdotes velut ſacris ritibus conantur fingere deorum, quæ nulla eſt, honeſtatem. Sacra ſunt Iunonis, & hæc in eius dilecta inſula Samo [h] celebrantur, vbi nuptũ data eſt Ioui. Sacra ſunt Cereris, vbi à Plutone rapta Proſerpina quæritur. Sacra ſunt Veneris, vbi amatus eius Adonis [i] aprino dente extinctus iuuenis formoſiſsimus plãgitur. Sacra ſunt matris deũ, vbi Atys pulcher adoleſcens ab ea dilectus, & muliebri zelo abſciſus, etiam hominũ abſciſorum, quos Gallos vocant, infœlicitate deploratur. Hæc cum deformiora ſint omni ſcenica fœditate, quid eſt, quod fabuloſa de diis figmenta poëtarum ad theatrum videlicet pertinẽtia velut ſecernere nituntur à ciuili theologia, quam pertinere ad vrbẽ
B volunt: quaſi ab honeſtis & dignis indigna & turpia? Itaque potius eſt, vnde gratiæ debeantur hiſtrionibus, qui oculis hominum pepercerũt, nec omnia ſpectaculis nudauerunt, quæ ſacrarũ ædium parietibus occulũtur. Quid de ſacris eorum boni ſentiendum eſt, quæ tenebris operiuntur, cum tam ſint deteſtabilia, quæ proferuntur in lucem? Et certe quid in occulto agant per abſciſos & molles, ipſi viderint. Eoſdem tamen homines infœliciter ac turpiter eneruatos atq; corruptos minime occultare potuerunt. Perſuadeant cui poſſunt, ſe aliquid ſanctũ per tales agere homines quos inter ſancta ſua numerari atque verſari negare nõ poſſunt. Neſcimus quid agant, ſed ſcimus per quales agant. Nouimus autẽ, quę agantur in ſcena, quę nunquam vel in choro metricum, quo nemo abſciſus aut mollis intrauit, & tamen etiã ipſa turpes & infames agunt, neq; enim ab honeſtis agi debuerunt. Quæ ſunt ergo illa ſacra, quibus agendis tales elegit ſanctitas, quales nec thymelica in ſe admittit obſcœnitas? [k]

a NAm Saturnus ſenex.) Per interrogationẽ figurare, non ſciſcitandi gratia, ſed inſtandi: vt quod negari nõ poteſt, ardentius inſigatur: ſicut Quintilianus docet libro nono: aut legẽdum, nõ Satur. Nã res ſic habet, quod Saturnus ſenex, & Apollo ephebus in templis viſitur: vnde
C eſt ille Dionyſij Syracuſij iocus, quum barbã aureã Aeſculapio ademiſſet, non decere patre imberbi filium eſſe barbatũ. Apollinis ſimulachrũ Deli dextra manu arcum tenebat, ſiniſtra vero tres Gratias, quarum vna citharam, altera tibias, media fiſtulã habebat. b Portat arma.) Arcum,
Euemerus. & pharetram. c Euemero.) Hic fuit Siculus, è ciuitate Meſſana, qui Iouis & cæterorum deorum hiſtoriam veram ſcripſit ex titulis & inſcriptionibus ſacris, quæ in antiquiſsimis templis habebantur: quam Græci ſacrã vocant. Ennius interpretatus eſt, vt ſcribit Cicero. Meminerunt huius ſcriptoris, quum Græci frequentes, tum ex Latinis Cicero, Varro, Lactantius, Macrobius, Seruius, & alij permulti. Hunc Euemerum, quod veram hiſtoriam ſcripſiſſet de diis, Sextus Empiricus ἄθεον, id eſt, impium & ſine deo, vocatum eſſe ait: cui Theodoretus Cyrenenſis ſuffragatur, illum inter Diagoras & Theodoros numerans. Timon in Sillis γέροντα ἀλαζόνα nominat, id eſt, ſenem inſolẽtem, & qui libros edat mi-
Epulones. quiores. d Epulones etiam.) Collegio Ponti. iij. viri additi ſunt, qui ſacra conuiuia, hoc eſt, quæ in deorũ ludis exhibebãtur, curarent: dictiq; ſunt triũmuiri epulones. Sequẽti tẽpore additi ſunt duo: ita fuerũt quinque viri: poſtremo per ambitionẽ duo alij adiecti, & hic numerus manſit ſeptem virorũ epulonum, qui vbi curarant publicum epulũ, ipſis menſa parabatur ante Iouis ſimulachrũ, ibiq; epulabãtur. Cicero in Aruſp. reſponſis, epulones Iouis opti. maxi appellat. Paraſitos nominauit, quòd horũ mos eſt, alienas ſectari mẽſas, vt nomen ipſum ex Græco oſtendit. Ita Varro ex naturali ſignificatu, epulones illos paraſitos vocauit, quaſi
Paraſitus. conuiuas Iouis. Hoc enim eſt παράσιτος à παρασιτεῖν. e Inimica ſacra.) Legendum, mimica. f Vnde etiam illud eſt.) Hanc meretricem quidã potãt fuiſſe Florã alij Accam Larentiã, cuius feriæ Lorẽtinalia: ſed de hoc multa Macrobius primo Saturnaliorũ. Attingit etiã Lactãtius, ſed paucis. Verrius Flaccus Flauam cognominatã eſſe hanc ſcribit. Plutarchus quoque de hac ipſa re in problematis. g Laurentinam.) Alibi Larentinam, Larentiam vulgatius nominant: nã Accam Laurẽtiam Romuli nu D tricẽ ferunt, eiuſq; putãt eſſe feſta Laurẽtalia, huius vero ſcorti feſta eſſe Floralia. h In eius dilecta inſula Samo.) Samos inſula eſt in mari Ica- Samos. cario à ſummitate & aſperitate ſic dicta. Lactãtius lib. j. Inſulam Samum ſcribit Varro prius Partheniã nominatã, q ibi Iuno adoleuerit, ibique etiã Ioui nupſerit. Itaque nobiliſſimũ & antiquiſsimũ templum eius eſt Sami, ſimulachrum in habitu nubẽtis figuratũ, & ſacra eius anniuerſaria nuptiarũ ritu celebrabantur. Hæc Lactãtius. Erat chara Samos Iunoni nempe natale ſolum. Sic Virgilius primo Aeneidos. i Vbi amatus eius Adonis. Adonis.) Cinara ex Myrrha filia ſua aſtutia nutricis genuit Adonin formoſiſsimũ iuuenem, qui Cypri regnauit. Valerius Probus in Gallũ Virgilij ſcribit ex ſentẽtia Heſiodi, hunc Phœnicis fuiſſe filiũ, ex Philoſtephano vero genitũ à Ioue ſine vllius fœminę accubitu. Hũc Venus adamauit: quumque venãdi eſſet ſtudioſiſsimus, ab apro feroсiſsimo dilaniatus eſt. Fabulãtur aprũ hũc à zelotypo Marte eſſe immiſſum, Veneremq; mœſtiſsimã multũ luxiſſe Adonim, vertiſſéque eum in florem ſui nominis. Simulachrũ Veneris dicit Macrobius fingi in monte Libano, capite obnupto, ſpecie triſte, faciem manu læua intra amictum ſuſtinẽs: lacrymæ viſione conſpicientiũ manare creduntur. Phœnices Adonim γίγγραν nominabant, vt author eſt Pollux libro quarto: ideo mœſtas illas tibias quibus in luctu Adonis vti ſolebant, γιγγρίους appellarunt, tametſi Feſtus genus potat exiguarũ tibiarum gingrinas de voce anſerũ appellatas, qui gingrire dicitur. Porrò quod Adonis flore iuuẽtę eſt ſub- Gingrire. reptus, ideo Veneri orti dicabantur, qui ſine fructu ſpeciẽ quandã præberent florum, foliorúmque: vnde Prouerbium apud Græcos natum, Ἀδώνιδος κῆποι: quod vt reliqua alia, ita & hoc accuratiſsime explicat Eraſmus noſter in Adagiis ſuis, ſiue, vt Budęus vocat, in ſalino Mercurij, & logotheca Mineruæ. k Nec Thymelica in ſe admittit obſcœnitas.) Thymeli- ci. Thymelicorum & Tymelas meminerunt Græci crebro. Et ex Latinis Vitruuius li. de architectura quinto, ſed obſcure mea ſentẽtia: quæ ego, E vel explicabo, vel certe explicandi cauſam incitamentũmque dabo eruditioribus. In theathro erat ſcena inter duo theatri cornua extẽſa, in qua agebãt hiſtriones tragici, & comici. Erat & Orcheſtra ſenatorum locus Orche- ſtra. inter cuneos & ſcenam, in qua pulpitum, quinque pedibus altum, quod Græci Tymelem dicebãt, & Longeum in quo & chorus tragœdiarum ſaltabat: Comœdiarum quoque quum habebãt comœdiæ chorum, modo ad hiſtriones verſus, modo ad populum hiſtrionibus in ſcena abdiſsis ibi & citharœdi, & aulœdi, & quotquot perſonã ex fabula nõ agentes actioni fabulæ ſubſeruiebant, nomẽnque loco in quo ſaltarent, dederũt: nam orcheſtra eſt appellata ab ὀρχεῖσθαι ſalto: & Thymelen θυμιατήριον interpretantur Græci, & illos omnes artifices muſices thymelicos putant Tymelem dictã ab aris quæ ibi erant extructæ Apollini & Bacchonã & θυμέλη pro ara ponitur: de quibus Donatus cenſet Terẽtium in Andria locutum, Sume verbenas ex ara. Apuleius in Apologia priore Thymelirum choragium poſuit pro apparatu hiſtrionum & ornatu illo ſcenæ. Fuit & Thymele Latini hiſtrionis, vt quidam putant, vxor, vt alij ſocia, eiuſdẽmque artis mimicæ. Ambobus Domitianũ Cæſarem impenſe delectatum. Martialis lib. j. ad Domitianum declarat:

Qua Thymelem ſpectas, deriſorẽmque Latinum,
Illa fronte precor carmina noſtra lege.

De interpretationibus naturalium rationũ, quas doctores Pagani pro diis ſuis conãtur oſtendere. Cap. VIII.

AT enim habent iſta phyſiologicas quaſdam ſicut aiunt, id eſt, naturalium rationũ interpretationes. Quaſi vero nos in hac diſputatione phyſiologiam quæramus, & non theologiam, F id eſt, rationem non naturæ ſed dei. Quanuis enim qui verus deus eſt, nõ opinione, ſed natura ſit deus, nõ tamẽ omnis natura deus eſt, quia & hominis, & pecoris, & arboris, & lapidis vtique natura eſt, quorum nihil eſt deus. Si autem interpretationis huius quando agitur de ſacris matris deûm, caput eſt certe, quod mater deorum eſt terra, quid vltra quærimus, quid cætera perſcrutamur? Quid euidentius ſuffragatur eis, qui dicunt omnes iſtos deos homines fuiſſe? Sic enim ſunt terrigenæ, ſicut terra eis mater eſt. In vera autem theologia opus dei eſt terra, non mater. Verũtamen quoquo modo ſacra eius interpretentur, & referant ad rerum naturam, viros muliebria pati [a] non eſt ſecundum naturam, ſed contra naturam. Hic morbus, hoc crimen, hoc dedecus habet inter illa ſacra profeſsionem, quod in vitioſis hominũ moribus vix habet inter tormenta confeſsionem. Deinde ſi iſta ſacra quę ſcenicis turpitudinibus conuincuntur eſſe fœdiora, hinc excuſantur, atq; purgantur quod habent interpretationes ſuas, quibus oſtenduntur rerum ſignificare naturam: cur nõ etiam poëtica ſimiliter excuſentur atque purgẽtur? Multa enim & ipſi ad eundem modum

G interpretati ſunt, vſqueadeo, vt quod ab eis immaniſsimum & infandiſsimum dicitur: Saturnũ ſuos filios deuoraſſe, ita nonnulli interpretentur, quòd longinquitas temporis,[b] quæ Saturni nomine ſignificatur, quicquid gignit ipſa cõſumat. Vel ſicut idẽ opinatur Varro, quod pertineat Saturnus ad ſemina, quæ in terrã de qua oriuntur iterum recidunt. Itémque alij alio modo & ſimiliter cætera. Et tamen theologia fabuloſa dicitur, & cum omnibus huiuſcemodi interpretationibus ſuis reprehenditur, abiicitur, improbatur: nec ſolum à naturali, quæ philoſophorum eſt, verũetiam ab iſta ciuili de qua agimus, quæ ad vrbes populoſq́ pertinere aſſeritur: eo quòd de diis indigna confinxerit, merito repudiãda diſcernitur. Eo nimirum conſilio, quoniam acutiſsimi homines atq; doctiſsimi, à quibus iſta conſcripta ſunt, ambas improbandas intelligebant, & illam ſcilicet fabuloſam & iſtam ciuilem. Illam vero audebant improbare, hanc non audebant. Illam culpandam propoſuerunt, hanc eius ſimilem comparandam expoſuerunt, non vt hæc præ illa tenenda eligeretur, ſed vt cum illa reſpuẽda intelligeretur, atq; ita ſine periculo eorum qui ciuilem theologiã reprehendere metuebant, vtraq; contempta, ea quam naturalem vocant apud meliores animos inueniret locũ. Nam H & ciuilis & fabuloſa ambæ fabuloſę ſunt ambæq́; ciuiles: ambas inueniet fabuloſas, qui vanitates & obſcœnitates ambarum prudenter inſpexerit, ambas ciuiles, qui ludos ſcenicos pertinentes ad fabuloſam, in deorum ciuilium feſtiuitatibus, & in vrbiũ diuinis rebus aduerterit. Quomodo igitur vitæ æternæ dandę poteſtas cuiquam deorum iſtorum tribuitur: quos ſua ſimulachra & ſacra conuincunt, diis fabuloſis apertiſsime reprobatis, eſſe ſimillimos formis, ætatibus, ſexu, habitu, coniugiis, generationibus, ritibus, in quibus omnibus aut homines fuiſſe intelliguntur, & pro vniuſcuiuſq; vita vel morte ſacra eis, & ſolennia conſtituta, hunc errorem inſinuantibus firmantibuſq; dæmonibus, aut certe ex qualibet occaſione immundiſsimi ſpiritus fallendis humanis mentibus irrepſiſſe.

SATVRNVS.

[a] Viros muliebria pati.) Galli matris deum, quum non poſſent facere quæ viri, patiebantur quæ fœminæ. b Quod longinquitas temporis.) Interpretatio Ciceronis ij. de natu. deo. nam κρόνος eſt Græce, quaſi χρόνος, de hoc alibi.

De officiis ſingulorum deorum. Caput IX.

1 Qvid ipſa numinum officia tam viliter minutatimq́; concisa propter quod eis dicunt pro vniuſcuiuſq; proprio munere ſupplicari oportere? Vnde non quidem omnia ſed multa iam diximus. Nónne ſcurrilitati mimicæ magis quàm diuinæ conſonant dignitati? Si duas quiſquam nutrices adhiberet infanti: quarum vna nihil niſi eſcam, altera nihil niſi potum daret: ſicut iſti ad hoc duas adhibuerũt deas, Edulicam * & Potinam: nempe deſipere, & aliquid mimo ſimile in ſua domo agere videretur. Liberũ à liberamento appellatum volunt, quòd mares in coëundo per eius beneficium emiſsis ſeminibus liberẽtur. Hoc idem in fœminis agere Liberam, quam etiã Venerem putant, quòd & ipſas perhibeant [a] ſemina emittere, & ob hoc Libero eandem virilem corporis partem in templo poni, fœmineam Liberæ. Ad hæc addunt mulieres [b] attributos Libero & vinũ, propter libidinem concitandam. Sic Bacchanalia ſumma celebrantur inſania. Vbi Varro ipſe confitetur à Bacchantibus talia fieri non potuiſſe, niſi mente commota.[c] Hæc tamen poſtea diſplicuerunt ſenatui [d] ſeniori, & ea iuſsit auferri. Saltem hic tandem forſitan ſenſerunt quid immũdi ſpiritus dum pro diis habentur, in hominum poſsint mentibus. Hęc certe non fierent in theatris. Ludunt quippe ibi, non furũt, quanuis deos habere, qui etiã ludis talibus delectentur, ſimile ſit furoris. Quale autem illud eſt, quod eum religioſum à ſuperſtitioſo ea diſtinctione diſcernat, vt à ſuperſtitioſo dicat timeri deos: à religioſo autem tantum vereri vt parentes, non vt hoſtes timeri, atque omnes ita bonos dicat, vt facilius ſit eos nocentibus parcere, quàm lædere quenquam innocentem? Tamen mulieri fœtæ poſt partum tres deos cuſtodes commemorat adhiberi, ne Siluanus deus per noctem ingrediatur & vexet: eorúmque cuſtodum ſignificandorum cauſa tres homines noctu circumire limina domus, & primo limen ſecuri ferire, poſtea pilo, tertio deuerrere ſcopis: vt his datis culturæ ſignis, deus Siluanus prohibeatur intrare: quia neque arbores cæduntur ac putantur ſine ferro: neq; far conficitur ſine pilo: neque fruges coaceruantur ſine ſcopis. Ab his autem tribus rebus tres nuncupatos deos: Intercidonem [e] * à ſecuris intercisione: Pilumnũ, à pilo:[f] Deuerram à ſcopis, quibus diis cuſtodibus contra vim dei Siluani, fœta conſeruaretur: Ita contra dei nocentis ſæuiciam non valeret cuſtodia bonorum, niſi plures eſſent aduerſus vnum: eíque aſpero, horrendo inculto vtpote ſyluestri ſignis culturæ tanquam contrariis repugnarent. Iſtáne eſt innocentia deorum: iſta concordia? Hæccine ſunt numina ſalubria vrbium, magis ridenda quàm ludibria poëtarum & theatrorum? Cum mas & fœmina cõiunguntur, adhibetur deus Iugatinus. ſit hoc ferendum. Sed domum eſt ducenda quæ nubit, adhibetur de⁹ Domiducus.[g] Vt in domo ſit, adhibetur deus Domitius. Vt maneat cum viro, additur dea Manturna. Quid vltra quæritur? Parcatur humanæ verecundiæ: peragat cætera cõcupiſcentia carnis & ſanguinis procurato ſecreto pudoris. Quid impletur cubiculum turba numinum: quando & paranymphi [h] inde diſcedunt? Et ad hoc impletur: nõ vt eorum præſentia cogitata maior ſit cura pudicitiæ, ſed vt fœminæ ſexu infirmæ nouitate pauidæ, illis cooperantibus ſine vlla difficultate virginitas auferatur. Adeſt enim dea Virginenſis, & deus pater Subigus, & dea mater Prema, & dea Partunda, & Venus, & Priapus. Quid eſt hoc? Si omnino laborantem in illo opere virum ab diis adiuuari oportebat: non ſufficiebat aliquis vnus, aut aliqua vna. Nunquid Venus ſola parum eſſet, quæ ob hoc etiam dicitur nũcupata, quod ſine eius vi fœmina virgo eſſe non deſinat? Si vlla eſt frons in hominibus, quæ non eſt in numinibus: nónne cum credũt coniugati tot deos vtriuſq; ſexus eſſe præſentes, & huic operi inſtantes, ita pudore afficiũtur, vt & ille minus moueatur, & illa plus reluctetur? Et certe ſi adeſt Virginenſis dea, vt virgini zona ſoluatur:[i] ſi adeſt deus Subigus, vt viro ſubigatur: ſi adeſt dea Prema, vt ſubacta ne ſe cõmoueat, comprimatur, dea Partunda ibi quid facit? Erubeſcat, eat foras, agat aliquid & maritus. Valde inhoneſtum eſt, vt quod vocatur illa, impleat quiſquam niſi ille. Sed forte ideo toleratur, quia dea dicitur eſſe nõ de⁹. Nam ſi maſculus crederetur, & Partũdus vocaretur, magis cõtra eũ pro vxoris pudicitia poſceret maritus auxilium, q̃ Fœta contra Siluanum. Sed quid hoc dicam, cũ ibi ſit & Priapus nimis maſculus,[k] ſuper cuius immaniſſimum & turpiſsimum [l] faſcinum ſedere noua nupta iubebatur, more honeſtiſsimo & religioſiſsimo matronarum? Eant adhuc & ciuilem Theologiam à Theologia fabuloſa, vrbes à theatris, templa à ſcenis, ſacra pontificum à carminibus poëtarum, velut res honeſtas à turpibus, veraces à fallacibus, graues à leuibus, ſerias à ludicris, appe-

** Aliàs, Educam.* *LIBER.* K L ** al. intercidonam.* *Venus.* M

A cris, appetendas à reſpnendis, qua poſſunt quaſi conétur ſubtilitate diſcernere. Intelligimus quid agant, qui illam theatricā & fabuloſam Theologiā ab iſta cinili pendere oouervot. & ei de carminibus poëtarum tanquā de ſpeculo reſultare: & ideo iſta expoiita, quā damnare ooo audent: illlam eius imaginem liberius arguunt & repreheodunt, vt qui agnoſcunt quid velint, & hāc ipſam faciē cuius illa imago eſt, deteſtentur, quā tamē ipſi dij tanquā io eodem ſpeculo ſe iotuētes ita diliguor, vt qui qualéſque ſunt in vtraque melius videātur. Vode etiā cultores ſuoa terribilibus imperiis cōpulerunt, vt immundiciā Theologiæ fabuloſæ ſibi dicarent, io ſuis ſolennitatibus ponerēt, in rebus diuinis haberent: atque ita & ſeipſos inimundiſsimos ſpiritus manifeſtius eſſe docuerūt, & huius vrbanæ Theologiæ velut electæ & probatæ illā theatricam abiectam atque reprobatam, membrum partémque fecerunt, vt cum ſit vniuerſa turpis & fallax, atque io ſe cōtineat cómenticios deos, vna pars eius ſit io literis ſacercerdotum, altera in carminibus poëtarum. Vtrū habeat & alias partes, alia quæſtio eſt. Nunc propter diuiſionem Varronis & Vrbanam & theatricā Theologiā ad vnam cinilē pertinere ſatis, vt opinor, oſtendi. Vnde quia ſunt

B ambæ ſimilis turpitudinis, abſurditatis, indignitatis, falſitatis: abſit à viris religioſis, vt ſiue ab hac, ſiue ab illa vita ſperetur æterna. Denique & ipſe Varro cōmemorare & enumerare deos cœpit à conceptiooe hominis quorum numeros exorſus eſt à Iano, eámque ſeriē perduxit vſque ad decrepiti homiois mortem, & deos ad ipſum hominem pertinētes clauſit ad Nęniam deam [m] quę in funeribus ſenum cantatur. Deinde cœpit deos alios oſtendere, qui pertinerent nō ad ipſum homioem, ſed ad ea quæ ſunt hominis, ſicuti eſt victus, veſtitus, & quęcunque alia, quæ huic vitæ ſunt neceſſaria, oſtendens in omnibus quod ſit cuiuſque munus, & propter quid cuique debeat ſupplicari, in qua vniuerſa diligentia nullos demonſtrauit vel oominauit deos, à quibus vita æterna poſcenda ſit, propter quam vnam proprie nos Chriſtiani ſumus. Quis ergo vſqueadeo tardus ſit, vt ooo intelligat iſtum hominem ciuilem Theologiam tam diligeoter exponēdo & aperiendo, eámque illi fabuloſæ indignæ atque probroſæ ſimilem demonſtrando, atque ipſam fabuloſam partem eſſe huius ſatis euidenter docendo, non oiſi illi naturali, quam dicit ad philoſophos pertioere, io ani-

C mis hominum moliri locum, [n] ea ſubtilitate vt fabuloſam reprehendat, ciuilem vero reprehendere quidem non audeat, ſed prodendo reprehenſibilem oſteodat, atque ita vtraque iudicio recte intelligentium reprobata, ſola naturalis remaneat eligēda? De qua ſuo loco in adiutorio dei veri diligentius diſſerendum eſt.

a QVod & ipſam perhibeant.) Alibi ipſas, quaſi fœminas de qua eſt magna controuerſia inter philoſophos. Plato & Ariſtoteles non ſemen eas aiunt emittere, ſed humorem quendam ſudori non diſsimilem, qui ad generationem nihil facit. Pythagoras & Democritus ſemen contendunt emittere. Epicurus Democritum ſequitur, vt ſoles. Hippo. quaſi inter hos medius ſemen eſſe ait, ſed generationi nihil conferre. quippe quod eſeat oon maneat in vaſa generationis. b Ad hæc adduot mulieres.) Bacchum ſequebantur Satyri & mulieres furētes, quæ Bacchæ dicebātur vlulantes. Vnde Euſtathius deum Bacchum dictum eſſe ab iucondem illo clamore, quaſi à [Greek], deinde interpoſito elemento [Greek] dictem Bacchum: nominatæ & Mimallonides à Mimade monte minoris Aſiæ, & Baſſarides, & Tyiades, à Thyia quæ prima ſacris Liberi patris initiata eſt. Plutarchus in libello de cupiditate opum, in antiquis Bacchi ſacris hanc fuiſſe pompam dicit, Amphoram vini cum palmite, hinc hircum quem trahebat aliquis, poſt eiſtam nucum, & phallum, quæ poſtea obſoleuerunt, & precioſiora ſunt inducta. Erat etiā & vanus, ſicut Virgilius inquit, hoc eſt, cribrum cereale: vt exponit Seruius. Varro vallum poſuit, quod nihilo minus ſignificat, & conus, id eſt, nux pinea, ad ſimilitodinem thyrſorum, quos ipſæ Bacchæ, quæ in Indiam ſecutæ ſunt Bacchū, geſtabant. Erant enim thyrſi haſtæ præpilatæ pampinis & hederis circū veſtitę. Addebatur hedera, quod ſit quædā eius ſpecies, quæ furorē cōcitat: vt Plutarchus in probl. ait, & ebrios faciat abſque vino, & io furorē procliues leniat, ac māſuefaciat: & ipſa hedera in vniuerſum [Greek] quod eſt, in Venerē trahere, deductor. eſt etiam Thyrſis corona nuptialis: eſt & lāpas quam in dionyſi honorem præferebant, ſed quā corona eſt, dicunt in vltima eſſe acutū conum, ſic [Greek] Io his ſacris, furor ſacrificantibus incutiebatur: vnde Bacchū nominatū ait Valerius Probus, Eſt enim bacchare, idē quod furere: & Bacchæ appellatæ, quæ per furorem ſacra Liberi patris celebrarāt. Ideo Mænades quoq; dictę, & Bacchus ipſe Mænoles, quaſi totus furēs: vt ſcribit Clemens, Euſebio citante. c Niſi mente commota.) Nam ſi quieta eſſent, trāquilláque mente, nunquam talia facerēt: partim inepta, ſtultáq;: partim abominādæ fœditatis: partim crudelia, atq; inhumana. Multæ enim cædes per eiuſmodi ſacrificiorū furorē cōmittebātur. Sic occiſi ſunt Pātheus, & Nin[?] Indiæ rex, & Lycurg[?] Thrax, & Orpheus. d Hæc tamen poſtea diſplicuerunt ſenatui.) De Bacchanalium nefariis ſceleribus eorūmq; ab Italia expulſione per S. CON. Liuius abunde lib. xxxix. e Intercidonem.) Vetera exemplaria Intercidonem habent. f Pilumnū à pilo.) Seruius ix. Aeneid. Pilumnus & Picumnus fratres fuerunt dij: horum Picumnus ſtercorandorū agrorū inuenit vſum, vnde & Sterquilinus dictus eſt: Pilumnus vero, pilendi frumēti: vnde à piſtoribus colitur, & ab ipſo pilum dictum eſt. Seruius hæc. Capella li. ij. cōminuendę frugis farriſq; fragmenta Pilumno ſignat Italia. Pilū vero eſt telum Romanū, pedum quinque & ſemis, vt ſcribit Modeſtus ferro trigooo, vnciarū nouē: & inſtrumentū, quo quid io mortario frāgitur, contériturq;. Antiqui Ethruriæ & Latij populi fruges cōcidebant panē cōficiēdo pilo: ſicq; opus erat manuū. Molæ deinde ſunt inuētæ cōmodiore rerum vſu, in quibus etiam ooo deeſt ſuum pilum ruido, vt vocat Plinius lib. xviij. Marcellus Pilumoum & Picumnū, deos vocat, præſides auſpiciis cōiugalibus. Varro de vita Po. Ro. li. ij. Natus ſi erat vitalis ac ſublat[?] ab obſtetrice ſtatuebatur ioterra, vt auſpicaretur rect[?] diiſque coniugalibus, Pilumno & Picumno in ædibus lectus ſternebatur. g Domiducus.) Capella Domidocā Iunonē vocat lib. ij his verbis: Interducā & Domiducā Vnxiā, Cynthiā, mortales puellę debēt in nuptias cōuocare, vt earū & itinera protegas, Iunooi loquitur, & in optatas domos ducas, & cū poſtes vngent, fauſtū omen affigas, & cingulū ponentes io thalamis, non relinquas. h Quando & paranymphi.) Paranymphus à Hieronymo dicitur pronub[?]: auſpex quoq; à latinis oominatur, nam auſpicari ſolebāt, vt ſcribit Cicero. Hi à marito mittebātur ad fœminā: ab hac ad illam pronubæ. Tacitus de Nerone: Ipſe per licita atq; illicita fœdatus, nihil flagitij reliquerat, quo corruptior ageret, niſi paucos poſt dies vni ex illo cōtaminatorum grege, cui nomen Pythagoras fuit, in modū ſolennū coniugiorū denupſiſſet. inditū imperatori flámeum miſſi auſpices deos, & genialia thorus, & faces nuptiarum. i Virginēſis dea, vt virgini zona ſoluatur.) Hanc capella Cynthiam Iunonē videtur appellare. Vetuſtis temporibus puellę quādiu erāt virgines, faſciam virginalē perpetuo geſtabant. Cuius meminit Homerus xj. Odyſſeæ, qui mos ad Romanos poſtea manauit: durauítq; vſq; ad caſum imperij. Martialis: Qui zonam ſoluit diu ligatam. Vtuntur & in Hiſpania virgines faſcia. k Priapos nimis maſculus.) Hunc Seruius ſcribit pulſum è Lampſaco, vbi erat natus, propter nimiam virilis membri magnitudinem. Lactantius ſcribit inter Priapum & aſinum Sileni, qui omnes erant in comitatu Bacchi, ortum certamen de mēbri virilis magnitudine, Priapūq; ab aſino victū, interemiſſe victorē. Ideo Collumella Priapum vocat deum terribilis membri, Ouidius in Priapeia de pene Priapi plurima, quæ pudoris cauſa tranſeo. l Immaniſsimum & turpiſsimum.) Faſcinum Priapi penem eſſe oſtendit Ouidius in poëmate obſcœno:

Priape quod ſit faſcino grauis tento. Et poſt paululum

Soles ſacrum reuinctus pampino caput,

Ruber ſedere, cum rubente faſcino.

Horatius faſcinū eandē rē oominat. Cauſam adducit Porphyrio, quod faſcinandis rebus hæc mēbri deformitas adderetur. Ego potius ab auertēdo faſcino dictum eſſe puto, quod in ſacris Dionyſij rite propiciato Priapo, & impoſita illi corona à matrona honeſtiſsima, faſciorū à frugib[?] auerteretur, vt Auguſtin[?] proximo li. ax Varrone narrat. Ad faſcioū argo amoliendū iubebatur ſuper id ſedere. nam & Pompeius Feſtus verſus feſcenninos, qui in nuptiis dicebaotur, etiā inde viderī poſſe dictos ſcribit. quod faſcinum exiſtimarētur arcere. Sicut ergo in agris, ita & in nuptiis Priap[?], ſeminū deus, ne fœcūditas faſcinatione impediretur, colebatur oiſi forte illud potius ſit, quod Lactantius ait li. j. Mutinum eſſe deum, in cuius ſinu pudendo nubentes primū ſedeāt, vt illarum pudicitiam prior deus delibaſſe videatur. Mutinum enim Priapū eſſe diximus li. iiij. qui præſſet, vt in primo cōcubitu vir moueatur, virgo vero ne reluctetur: vt hic Auguſtinus ſignificat. Feſtus idem author eſt, nouā nuptam in lanata pelle ſolitam ſedere: vel quod his veſtiebantur veteres, vel quod lanificium profiteretur, & eſſet præſtatura. Plutarchus in problematis ſponſam inducentes, pellem ſubſternunt, ipſa ſecum colum & fuſum domo affert. m Ad Noniam deam.) Nænia carmen erat lugubre, quod in laudem mortui ad tibiam cantabatur à præfica ſola cæteris flentibus, cuius inuentorem Horatius Simonidē poëtā fuiſſe ſignificat. Fuit etiam dea cuius ſacellum extra portam Viminalem: nomen fictum eſt de voce flentiū. Sunt qui eo verbo finē patēt ſignificari: alij ab extremi inteſtini vocabulo vocem deductam, quod Græci [Greek] dicūt, chordarum quoque vlt. [Greek] vocatur, vnde extremam cātionis vocem neniam nominare placuit. Feſtus lib. xij. n In animis hominum moliri locum.) An molire, ſed certe ſenſus eſt, Varronē clām & paulatī hoc agere, vt exclusis duabus theologiis ſola naturalis in hominum mentibus hæreret.

Bacchus. D Thyrſi. Hedera. Mænades. Pilumnus. Pilum. E Iuno Domiduca. Paranymphus. Priapus. F Mutinus. Nænia.

G *De libertate Senecæ, qui vehementius ciuilem theologiam reprehendit quàm Varro fabuloſam.*

Caput X.

Libertas ſanè quæ huic defuit, ne iſtam vrbanam theologiam theatricę ſimillimam apertè ſicut illam reprehendere auderet, Anneo Senecæ, quem nonnullis indiciis inuenimus Apoſtolorum noſtrorum claruiſſe temporibus,[a] non quidem ex toto, verum ex aliqua parte non defuit. Affuit enim ſcribenti, viuēti defuit. Non in eo libro quem contra ſuperſtitiones[b] condidit, multo copioſius atque vehementius reprehendit ipſe ciuilem iſtam & vrbanam theologiam, quàm Varro theatricam atque fabuloſam. Cùm enim de ſimulachris ageret, ſacros, inquit, immortales inuiolabileſque deos in materia viliſsima atque immobili dedicant, habitus illis hominum, ferarúmque, & piſciū. Quidam verò miſto ſexu diuerſis corporibus induunt, numina vocant, quæ ſi ſpiritu accepto ſubito occurrerent, monſtra haberētur. Deinde aliH quanto pòſt, cum Theologiam naturalem prædicans, quorundam philoſophorum ſententias digeſsiſſet, oppoſuit ſibi quæſtionem, & ait: Hoc loco dicet aliquis: Credam ego cœlum & terram deos eſſe, & ſupra lunam alios, infra alios? Ego feram aut Platonem, aut Peripateticum[c] Stratonem, quorum alter fecit deum ſine corpore, alter ſine animo? Et ad hoc reſpondens, quid ergo tandem, inquit: Veriora tibi videntur T. Tatij, aut Romuli, aut Tulli Hoſtilij ſomnia? Cloacinnam § Titus§ Tatius dedicauit deam, Picum, Tyberinúmque Romulus: Hoſtilius pauorem atque pauorem deterrimos hominum * affectus, quorum alter mentis territæ motus eſt, alter corporis, ne morbus quidem, ſed color. Hæc numina potius credes, & cœlo recipies? De ipſis verò ritibus crudeliter turpibus quàm libere ſcripſit? Ille inquit, viriles ſibi partes putat: ille lacertos ſecat. Vbi iratos deos timent, qui ſic propitios merentur? Dij autem nullo debent coli genere, ſi & hoc volunt. Tantus eſt perturbatæ mentis & ſedibus ſuis pulſæ furor, vt ſic dij placentur, quemadmodum ne quidem homines.[d] Sæuiunt teterrimi & in fabulas traditi crudelitatis[e] Ty-I ranni, lacerauerunt aliquorum membra, neminem ſua lacerare iuſſerunt. Regiæ libidinis voluptate[f] * caſtrati ſunt quidam, ſed nemo ſibi ne vir eſſet iubente domino manus intulit. Se ipſi in templis contrucidant, vulneribus ſuis, ac ſanguine ſupplicant. Si cui intueri vacet, quæ faciunt, quæq; patiuntur, inueniet tam indecora honeſtis, tam indigna liberis, tam diſsimilia ſanis, vt nemo fuerit dubitaturus furere eos. Si cum paucioribus furerent, vtcunque ferendi eſſent, nunc ſanitatis patrocinium inſanientium turba eſt. Iam illa quæ in ipſo Capitolio fieri ſolere commemorat, & intrepide omnino coarguit, quis credat niſi ab irridentibus, aut furentibus fieri? Nam cum in ſacris Aegyptiis Oſirim lugeri perditum[g] mox autem de inuento magnum fuiſſe gaudium deriſiſſet, cum perditio eius inuentióque fingatur, dolor tamen ille atque lætitia ab eis, qui nihil perdiderunt, nihílque inuenerunt, veraciter exprimatur. Huic tamen, inquit, furori certum tempus eſt. Tolerabile eſt ſemel in anno inſanire. In Capitolium peruenire,* † pudebit publicatæ dementiæ, quod ſibi vanus furor attribuit officij, alius nomina deo ſubiicit, alius horas Ioui nunciat, alius lictor eſt, alius vnctor qui vano motu brachiorum imitatur vngentem. Sunt quæ Iunoni ac Mineruæ capillos diſponant, longe à tem- K plo non tantum à ſimulachro ſtantes, digitos mouent ornantium modo. Sunt quæ ſpeculum teneant, ſunt quæ ad vadimonia ſua[h] deos aduocent. Sunt qui libellos offerant, & illos cauſam ſuam doceant. Doctus Archimimus[i] ſenex iam decrepitus, quotidie in Capitolio Mimum agebat, quaſi dij libenter expectarent, quem illi homines deſierant. * Omne illic artificum genus operantium diis immortalibus deſidet. Et paulopoſt: Hi tamen, inquit, etiam ſi ſuperuacuum vſum, non turpem nec infamem deo promittunt. Sedent quędam in Capitolio, quæ ſe à Ioue amari putant: nec Iunonis quidem,[k] ſi credere poëtis velis, iracundiſsimæ reſpectu terrentur. Hanc libertatem Varro non habuit, tantummodo poëticam Theologiam reprehendere auſus eſt, ciuilem non auſus eſt, quam iſte concidit. Sed ſi verum attendamus, deteriora ſunt templa, vbi hæc aguntur, quàm theatra, vbi finguntur. Vnde in his ſacris ciuilis theologiæ has partes potius elegit Seneca ſapienti, vt eas in animi religione non habeat, ſed in actibus fingat. Ait enim: Quæ omnia ſapiens ſeruabit tanquam legibus iuſſa non tanquā diis grata. Et paulopoſt: L Quid quod & matrimonia, inquit, deorum iungimus, & ne pie quidem fratrum ſcilicet & ſororum? Bellonam Marti[l] collocamus: Vulcano Venerem: Neptuno Salaciam: quoſdam tamen cœlibes relinquimus, quaſi conditio defecerit,[m] præſertim cum quædam viduæ ſint, vt Populonia, vel Fulgora, & diua Rumina, quibus non miror petitorem defuiſſe. omnem iſtam ignobilem deorum turbam, quam longo æuo longa ſuperſtitio congeſsit, ſic inquit, adorabimus, vt meminerimus cultum eius magis ad morem, quàm ad rem pertinere. Nec leges ergo illæ, nec mos in ciuili theologia ad inſtituerunt, quod diis gratum eſſet vel ad rem pertineret. Sed iſte quem philoſophi quaſi liberum[n] fecerunt, tamen quia illuſtris populi Romani ſenator[o] erat, colebat, quod reprehendebat: agebat, quod arguebat: quod culpabat, adorabat: quia videlicet magnum aliquid eum philoſophia docuerat, ne ſuperſtitioſus eſſet in mundo, ſed propter leges ciuium moréſque hominum, non quidem ageret fingentem ſcenicum in theatro, ſed imitaretur in templo, eo damnabilius, quòd illa, quæ mendaciter agebat, ſic ageret, vt eum populus veraciter[p] agere exiſtimaret. Scenicus autem ludendo po- M tius delectaret, quàm fallendo deciperet.

SENECA.

** aliàs, teterrimos omnium.*

** aliàs, in regiæ libidinis voluptatem.*

** † aliàs, ſeruenti.*

** aliàs, deſierant.*

a Apoſtolorum noſtrorum claruiſſe temporibus.) An forte indiciis illarum epiſtolarum, quæ circunferuntur Pauli ad Senecam, & huius viciſsim ad illum, quas non credo ab illis eſſe ſcriptas. Sed conſtat principatu Neronis & Senecam claruiſſe cōſulémque fuiſſe, & Petrum ac Paulum Apoſtolos extremo ſupplicio pro Chriſti pietate cohoneſtatos. Apoſtoli namque & Seneca intra duos annos è vita migrarunt, ac neſcio an eiſdem Silio Nerua & Attico Veſtino Coſſ. b In eo libro quem contra ſuperſtitiones.) Libri Senecæ nonnulli ſunt amiſsi, vt hi de ſuperſtitionibus & de matrimonio, cuius meminit Hieronymus aduerſus Iouinianum, diſputans de matura morte, cuius Lactantius, & de terræ motu, cuius idem ipſe Seneca. Horum iacturam vt aliorum complurium veterum ſcriptorum, deplorant Ioannes Andreas Strancus ciuis meus, in annotationibus quas in Senecam ipſum ſcribit, quarum guſtum miſit ad me epiſtola qua mecum amicitiā iniit. Homo qui vt ſummæ eruditioni ſummam quoque probitatem adiunxit, ita mirum quàm literas meliores, optimáque ſtudia adiuuare promoueréque pro virili conetur, & iis qui in hoc incumbunt candide ac toto pectore benè velit, & faueat. c Aut Peripateticum Stratonem.) Strato Lampſacenus fuit, Arceſilai filius, qui Phyſicus cognominatus, quòd eo ſtudio ſit præter cætera oblectatus, auditor Theophraſti, curatórq; teſtamēti, & ſcholæ ſucceſſor, Ptolomæi Philadelphi magiſter. Stratones octo ponit Laërtius in vitis. d Ne quidem homines.) Volunt interponi ſemper aliquid grāmatici inter ne & quidem, ſed coniuncta ſine verbo aliquo interiecto ſexcenties apud Ciceronem, & Liuium, & Plinium & alios inuenias, niſi ad illa omnia vnicam dent reſponſionem librariorum erratum eſſe: non quin putem elegantius interponi, nec aliter ipſe loqui ſolim.

Ioannes Andreas Strancus.

Strato.

e Et in

A c Et io fabulas traditi crudelitatis.) Vt Dionyſij, Phalaris, Mezentius, Tarquinius Superb⁹, Sylla, Cinna, Marius, Tyberius, & Claudi⁹, & Caligula. f Regiæ libidinis voluptate.) Antiqui libri in regiæ libidinis voluptatem. Habebant veteres reges præcipue Perſarum ſuos Eonuchos, quibus multum fidebant.

Oſiris. g Oſirim lugeti perditum.) Cùm Oſiris à fratre Typhone eſſet lacaratus, pœnâque de Typhone eſſet ab Iſide & Oro Apolline accepta, magno cū luctu corpus Oſiridis quæſitum eſt: cùmque eſſet inuentum, etiā ſi diſperſum, tamen magno gaudio Iſis eſt affecta, idque poſtea inſtituit, vt quotānis certo tēpore cum lachrymis, & eiulatu Oſiris quæreretur, lætitia magniſque ludis celebraretur productus puer, ceu inuentus. Ideo Lucanus ait:

Nunquamque ſatis quæſitus Oſiris.

Vadari. Vadimonium. h Ad vadimonia ſua.) Vadari eſt aliquem ad iudicem certa die aduocare. vadimonium eſt ſponſio ipſa ſiſtendi ſe in iudicio. Hinc vadimoniū obire apud Ciceronem eſt ſe ſiſtere, & non obire contra, quod eſt deſerere, ſicut Plinius ait, in præfatione Hiſtoriȩ naturæ, niſi cum vadimoniū eſt dilatū à prætorē. exemplorū pleni ſunt authores. Faciabāt ergo deos vt homines aduocatos, cū cauſam eſſent dicturi.

Archimimus. Pantomimus. i Doctus Archimimus.) Mimi à μιμεῖσθαι dicuntur, quaſi imitatores, qui in ſcena geſtus actuſq; eorum, quos irridere volunt, imitantur: tum etiā mores, qui ethologi nominantur, & ethopœi, vnde ethopœia apud Quintilianum. Pātomimi ſunt rerum omnium imitatores. Archimimi præcipui, & ceu Mimorum principes, qualis erat ille Fauo tēporibus Veſpaſiani. quis verò fuerit hic, cuius meminit Seneca, non temere affirmarim.

Iuno. k Nec Iunonis quidem.) Hæc enim zelotypa erat, & vehemens ſæuáque in priuignos omnes & pellices, quæ ne Dedalæ quidem illi ignouit, hoc eſt, ſtatuæ ligneæ, quam ſe Iupiter iratus finxit ducere in Bœotia. nam reconciliata coniugi Ioui ſtatuā cremari iuſſit, vt Plutarchus narrat. Hinc lex B Numæ vetuſtiſsima, Pellex aram Iunonis ne tangito: ſi tanget, Iunoni crinibus dimiſsis agnum fœminam cædito. l Bellonā Marti.) Alij Bellonam matrem eſſe volunt, non vxorem. Nerionem vero ſeu vt Varro dixit, Nerienem eius eſſe cōiugem. quod verbū, ſicut Gellius tradit, Sabinum eſt, eóque ſignificatur virtus & fortitudo. vnde Nerones dicti à præſtanti fortitudine. ſed Sabini à Græcis mutuati ſunt, qui vincula & firmamenta membrorum νεῦρα nominant, vnde Latini neruos. Plautus in Trucul. Mars peregre aduenicus ſalutat Nerienem vxorem ſuam. Gel. lib. x. noct.

Conditio. m Quaſi conditio defecerit.) Conditio in fœminis eſt cōiugium: vnde quærere conditionem, & inuenire conditionem filiȩ. Quærendam cōditionem filiæ dicit Liuius lib. iiij. & Cicero in Philippicis. Hinc apud iuriſconſultos in verbis repudij erant & illa: Cōditione tua nō vtar. n Quem philoſophi quaſi liberum.) Idem Seneca philoſophiæ ſeruiendū eſſe dicit, ſi liberi eſſe velimus. quaſi liberū dixit arguté, quaſi non exacte liber abſoluteque fuerit, ſed propemodum liber.

Seneca. o Populi Romani ſenator.) Exulauit Seneca ſub Claudio principe: ſed cū Claudius ſublata Meſſalina Agripinam duxiſſet, hęc Senecæ reditū, & ſenatum, & præturam à Claudio impetrauit, vt Neronem filium inſtitueret. Hinc factus eſt poſtea conſul cum Trebellio Maximo, quemadmodū Vlpianus inquit lib. xxxvj. Pandecta. iuris ciuilis, ingentes & inuidioſiſſimas opes poſſedit. Tranquillus & Tacitus. Iuuenalis: Senecæ prędiuitis orti. p Vt eum pop. veraciter.) Ideo nocebat exēplo, quod ne committeret, Eleazarus, maluit mortem obire ij. Macca. vj. quātum hic ſanctius & verius philoſophice.

Quid de Iudæis Seneca ſenſerit. *Caput XI.*

Hinc inter alias ciuilis theologiæ ſuperſtitiones reprehendit etiam ſacramenta Iudæorum, & maximè ſabbata, inutiliter id eos facere affirmans, quod per illos ſingulos ſeptem interpo- C ſitos dies, ſeptimam ferè partem ætatis ſuæ perdant vacando, & multa in tempore vrgentia non agendo lædantur. Chriſtianos tamen iam tunc Iudæis inimiciſſimos, in neutram partem commemorare auſus eſt, ne vel laudaret contra ſuæ patriæ veterem conſuetudinem, vel reprehenderet contra propriam forſitam voluntatem.[a] De illis ſanè Iudæis cum loqueretur, ait: Cum interim vſque eò ſceleratiſsimæ gentis conſuetudo conualuit, vt per omnes iam terras recepta ſit, victi victoribus leges dederunt. Mirabatur hæc dicens, & quid diuinitus ageretur, ignorans. Subiecit plane ſententiam, qua ſignificaret, quid de illorum ſacramentorum ratione ſentiret. Ait enim: Illi tamen cauſas ritus ſui nouerunt, & maior pars populi facit, quod cur faciat, ignorat. Sed de ſacramentis Iudæorum, vel cur, vel quatenus inſtituta ſint authoritate diuina, ac poſtmodum à populo dei, cui vitæ æternæ myſterium reuelatum eſt, tempore quo oportuit eadē authoritate ſublata ſint, & aliàs diximus. maxime cū aduerſus Manichæos[b] ageremus: & in hoc opere loco oportuniore dicendum eſt.

a Contra propriam forſitan voluntatem.) Incenſa à Nerone Roma D cum rei facinoris multi per impudentiſſimam calomniam ab emiſſariis principis ſubiicerentur, Chriſtiani ſunt quæſiti, quorum ſupplicia non dubitabat Nero, quia futura eſſent popularia ob odium religionis genus, quorum pœnæ tam exquiſitæ, omnemq; humanitatem ſuperſtites fuere, vt ſpectanti populo miſericordiam mouerent. Seneca à principe petiit, vt rus aliquod ſecedere valetudinis cauſa liceret. quod quū non impetraſſet, domi atque adeo in cubiculo multos menſes ſe continuit. Tacitus ad euitandam inuidiam ſacrilegiorum Neronis hoc interpretatur. Ego vero quod lanienam inſontium ſpectare non ſuſtineret. b Aduerſus Manichæos.) Qui vetus inſtrumētum legémque Iudaicam calomniabantur, vt Auguſtinus narrat lib. de hęreticis, ad Quoduultdeum, eáſque ſanctas ſcripturas non à deo, ſed ab vno ex principib⁹ tenebrarum dictatas eſſe affirmabant. Contra hoc genus hominum variis libris diſputat Auguſt.

Quod gentilium deorum vanitate detecta, nequeat dubitari æternam eos vitam nemini poſſe præſtare, qui nec ipſam adiuuant temporalem. *Caput XII.*

Nunc autem propter tres theologias, quas Grȩci dicunt mythicen, phyſicen, politicen: Latine autem dici poſſunt fabuloſa, naturalis, ciuilis: quod neq; de fabuloſa, quam & ipſi multorum falſorúmque deorum cultores liberrime reprehenderunt: neque de ciuili, cuius illa pars eſſe conuincitur, E eiuſq; & iſta ſimillima vel etiam deterior inuenitur, ſperanda eſt æterna vita: ſi cui ſatis non ſunt, quæ in hoc volumine dicta ſunt, adiungat etiam illa, quæ in ſuperioribus libris, & maxime quarto de fœlicitatis datore deo plurima diſputata ſunt. Nam cui niſi vni fœlicitati propter æternam vitam conſecrandi homines eſſent, ſi dea Fœlicitas eſſet? Quia verò non dea, ſed munus eſt dei: cui deo niſi datori fœlicitatis conſecrandi ſumus, qui æternam vitam vbi vera eſt, & plena fœlicitas, pia charitate diligimus? Non autem datorem eſſe fœlicitatis quenquam iſtorum deorum, qui tanta turpitudine coluntur: & niſi ita colantur, multo turpius iraſcuntur, atque ob hoc ſe ſpiritus immundiſsimos confitentur: puto ex his quæ dicta ſunt, neminem dubitare oportere. Porrò qui non dat fœlicitatem, vitam quomodo poſſit dare æternam? Eam quippe vitam æternam dicimus, vbi eſt ſine fine fœlicitas. Nam ſi anima in pœnis viuit æternis, quibus & ipſi ſpiritus cruciabuntur immundi, mors illa potius æterna dicenda eſt quàm vita. Nulla quippe maior & peior eſt mors, quam vbi non moritur mors. Sed quod animæ natura, per id quod immortalis creata eſt, ſine qualicunque vita eſſe non poteſt, ſumma mors eius eſt alienatio à vita dei in æternitate ſup- F plicij. Vitam igitur æternam, id eſt, ſine vllo fine fœlicem, ſolus ille dat, qui dat veram fœlicitatem. Quanquā illi, quos colit theologia iſta ciuilis dare non poſſe conuicti ſunt: non ſolum propter iſta temporalia atque terrena, quod ſuperioribus quinque libris oſtendimus, ſed multo magis propter vitam æternam, quȩ poſt mortem futura eſt: quod iſto vno etiam illis cooperantibus egimus, colendi non ſunt. Sed quoniam veternoſæ conſuetudinis vis nimis in alto radices habet, ſi cui de iſta ciuili theologia reſpuenda atque vitanda parum videor diſputaſſe, in aliud volumen, quod huic, opitulādo deo, ſubiungendum eſt, animum intendat.

D. AVRELII AVGVSTINI
Lib. de Ciuitate Dei ſexti,

F I N I S.

G # ELENCHVS

CAPITVM IN AVGVSTINI de Ciuitate Dei Librum ſeptimum.

1 An cum in theologia ciuili diuinitatem non eſſe conſtiterit, in ſelectis diis eam inueniri poſſe credendum ſit.

2 Qui ſint dij ſelecti, & an ab officiis viliorum deorum habeantur excepti.

3 Quàm nulla ſit ratio, quæ de ſelectione quorũdam deorum poſsit oſtẽdi, cum multis inferioribus excellentior adminiſtratio deputetur.

4 Melius actum eſt cum diis inferioribus, qui nullis infamãtur opprobriis, quàm cum ſelectis, quorum tantæ turpitudines celebrantur.

5 De Paganorum ſecretiore doctrina, phyſiciſq; rationibus.

6 De opinione Varronis, qua arbitratus eſt deum eſſe animam mũdi, qui tamen in partibus ſuis habeat animas multas, quarum diuina natura ſit.

7 An rationabile fuerit Ianum & Terminum in duo numina ſeparari. H

8 Ob quam cauſam cultores Iani bifrontem imaginẽ ipſius finxerint, quam tamen etiam quadrifrontem videri volunt.

9 De Iouis poteſtate, atque eiuſdem cum Iano comparatione.

10 An Iani & Iouis recta diſcretio ſit.

11 De cognominibus Iouis, quæ non ad multos deos, ſed ad vnum eundémque referuntur.

12 Quod Iupiter etiam Pecunia nuncupetur.

13 Quod dum exponitur quid Saturnus, quídve ſit Genius, vterque vnus Iupiter eſſe doceatur.

14 De Mercurij & Martis officiis.

15 De ſtellis quibuſdam, quas Pagani deorum ſuorum nominibus nuncupauerunt.

16 De Apolline, & Diana, cæteríſque ſelectis diis, quos partes mundi eſſe voluerunt.

17 Quod etiã ipſe Varro opiniones ſuas de diis pronunciauerit ambiguas.

18 Quæ credibilior cauſa ſit, qua error paganitatis inoleuerit.

I 19 De interpretationibus quibus colendi Saturni cauſam ratiocinantur.

20 De ſacris Cereris Eleuſinæ.

21 De turpitudine ſacrorum, quæ Libero celebrabantur.

22 De Neptuno & Salacia ac Venilia.

23 De terra quã Varro deam eſſe confirmat, eo quod ille animus mundi, quem opinatur deum, etiam hanc corporis ſui infimam partem permeet, eique vim diuinam impertiatur.

24 De telluris cognominibus, eorúmque ſignificationibus, quæ etiam ſi non erant multarum rerum indices, non multorum deorum debuerunt firmare opiniones.

25 Quam interpretationem de abſciſione Atys, Græcorum ſapientium doctrina repererit.

26 De turpitudine ſacrorum matris magnæ.

27 De phyſiologorum figmentis, qui nec veram diuinitatem colunt, nec eo cultu quo colenda eſt vera diuinitas.

28 Quod doctrina Varronis de Theologia in nulla ſibi parte concordet. K

29 Quod omnia quæ phyſiologi ad mundum partéſque ipſius retulerunt, ad vnum verum deum referre debuerunt.

30 Qua pietate diſcernatur à creaturis creator, ne pro vno tot dij colantur, quot ſunt opera vnius authoris.

31 Quibus proprie beneficiis dei excepta generali largitate, ſectatores veritatis vtantur.

32 Quod ſacramentum redemptionis Chriſti nullis retro temporibus defuerit, ſemperq́; ſit diuerſis ſignificationibus prædicatum.

33 Quod per ſolam Chriſtianam religionem manifeſtari potuerit fallacia ſpirituum malignorũ de hominum errore gaudentium.

34 De libris Numæ Pompilij, quos ſenatus ne ſacrorum cauſæ, quales in eis habebantur, innoteſcerent, iuſsit incendi.

35 De hydromãtia, per quam Numa viſis quibuſdam dæmonum imaginibus ludificabatur.

DIVI AVRELII AVGVSTINI Epiſcopi de Ciuitate Dei ad Marcellinum Liber ſeptimus. L

An cum in Theologia ciuili diuinitatem non eſſe conſtiterit, in ſelectis diis eam inueniri poſſe credendum ſit.

Caput I.

DIligentius me prauas & veteres opiniones veritati pietatis inimicas, quas tenebroſis animis altius & tenacius diuturnus humani generis error infixit, euellere atque extirpare conantem: & illius gratiæ, qui hoc vt verus deus poteſt, pro meo modulo in eius adiutorio cooperantem, ingenia celeriora atque meliora, quibus ad hanc rem ſuperiores libri ſatis ſupérque ſufficiunt, patienter & æquanimiter ferre debebunt: & propter alios non putare ſuperfluum, quod iam ſibi ſentiunt non eſſe neceſſarium. Multum magna res agitur, cum vera & vere ſancta diuinitas, quamuis ab ea M nobis etiam huic quam nunc gerimus, fragilitati neceſſaria ſubſidia præbeantur: non tamen propter mortalis vitæ tranſitorium vaporem, ſed propter vitam beatam, quæ non niſi æterna eſt, quærenda & colenda, prædicatur. Hanc diuinitatem, vel, vt ſic dixerim, deitatem: nam & hoc verbo vti iam noſtros [a] non piget, vt è Græco expreſsius transferant, id quod illi θεότητα appellant. Hanc ergo diuinitatem ſiue deitatem non eſſe in ea Theologia, quam ciuilem vocant, quæ à M. Varrone ſedecim voluminibus explicata eſt, id eſt, non peruenire ad æternæ vitæ fœlicitatem talium deorum cultu, quales à ciuitatibus qualitérque colendi inſtituti ſunt: cui nondum perſuaſit ſextus liber, quem proxime abſoluimus: cum iſtum forſitan legerit, quid de hac quæſtione expedienda vlterius deſideret non habebit. Fieri enim poteſt vt ſaltem deos ſelectos atque præcipuos, quos Varro volumine complexus eſt vltimo: de quibus parum diximus, quiſquam colendos propter vitam beatam, quæ non niſi æterna eſt, opinetur. Qua in re non dico quod facetiùs ait Tertullianus [b] fortaſſe

A fortaſſe quàm verius, ſi dij eliguntur * vt bulbi, [e] vtique cæteri reprobi iudicantur. Non hoc dico, video enim etiam ex electis ſeligi aliquos ad aliquid maius atque præſtantius, ſicut in militia cum tyrones electi fuerint, ex his quoque eliguntur ad opus aliquod maius armorum. Et cum eliguntur in eccleſia, qui fiāt præpoſiti, non vtique cæteri reprobantur, cum omnes boni fideles electi meritò nuncupentur. Eliguntur in ædificio lapides angulares, non reprobatis cæteris, qui ſtructuræ partibus alijs deputantur. Eliguntur vuæ ad veſcendum, nec reprobamus alias, quas relinquimus ad bibendum. Non opus eſt multa percurrere, cùm res in aperto ſit. Quamobrem non ex hoc, quod dij ex multis quidem ſelecti ſunt, vel is, qui ſcripſit, vel eorum cultores, vel dij ipſi vituperandi ſunt: ſed animaduertendum potius, quinam iſti ſint, & ad quam rem ſelecti videantur.

** aliàs, ſeliguntur.*

IOANNIS LODOVICI VIVIS Valentini commentarij, in ſeptimum Librum de Ciuitate dei, ſancti Auguſtini.

Deitas. [a] NAm & hoc verbo vti iam noſtros.) Hieronimū, Lactantium, Fulgentiū, Græci olim à θεῖος, hoc eſt, diuinus, ſubſtātiuum deriuabāt θειότης, diuinitas: quæ vox Chriſtianis hominibus tam latè patere viſa eſt quàm nomē ipſum diuinus. Idcirco cū propriam illam dei naturam appoſitiore vocabulo ſignificare vellēt, θεότητα nominarūt, Athanaſius, B vterq; Gregori⁹, & alij Græci. quod ipſis magis permittebatur, vt Quintilianus inquit, quàm Latinis. ſed nec latini deterriti ſunt arctis linguæ, rigidiſq; præceptis, quo minus & ipſi deitatem dicerent, naturam illam dei ſignificantes, quæ deo propria eſt. nec ad alia egreditur, ad quę diuinus & diuinitas. Nam diuinitas dicitur orationis, libri, rei geſtæ, hominis, & aliarum rerū. Deitas non dicitur, ſicut nec illa ſunt dij, licet eſſe diuina poſsint. Quocirca Latinos Chriſtianæ pietatis ſcriptores immerito mihi Laurentius Valla in dialectica ſua videtur arguere, quod deitate vtantur nouo quidē vocabulo, ſed in re prius non vſu trita. Nam Græcos reprehēdere, quod verba ſuo ſibi fingant arbitratu, hoc eſt, antiquā Græciæ libertatē opprimere. *Diuinitas.* [b] Quod faceti⁹ ait Tertul.) De hoc in ſcriptorib⁹ eccleſiaſticis Hieronymus. Tertulianus presbiter prouinciæ Africæ, ciuitatis Carthaginēſis, patre Centurione procōſulari, hic acris & vehemētis ingenij ſub Seuero principe & Antonino Caracalla floruit, multaq; ſcripſit volumina, quæ quia nota ſunt pluribus, prætermittimus. Cyprianus martir abſq; Tertuliani lectione, ne vnū quidem diem prætermiſſet, quē magiſtrum ſolitus erat vocare. Delapſus eſt Tertulianus ad Montani dogma inuidia & contumeliis Romanę Eccleſiæ clericorum impulſus. Hęc Hieron. Huius libri cum multis ætatibus latuiſſent anno quo hæc edebamus, ſunt reperti in Germania, & cura B. Rhenani Seleſtadienſis, hominis eruditiſsimi, apud Frobenium typis æneis cuſi. *Tertullianus.* [c] Bulbi.) Bulbi in vniuerſum dicuntur omnes ex radices, quæ ſunt in modum ceparum. Nam & bulbos liliorum dicit Palladius, ſed peculiariter ſunt bulbi, quos mergarides vocāt Arabes, Venerem excitātes. Quod oſtenditur diſticho Martialis. Plinius lib. xix. nobiliſsimam inter bulbos ait eſſe ſcillam, quæ eſt ceu ſylueſtris cepe, & hanc comprehendere Epimenidiā, quam ſolam radicem in eſum venire ex ſcilleis to- C ſtatur Theophraſtus lib. vij. nam aliæ non eduntur. *Bulbi.*

Qui ſint dij ſelecti, & an ab officiis viliorum deorum habeantur excepti. Capvt II.

HOs certe deos ſelectos [a] Varro vnius libri contexione commendat Ianum, Iouem, Saturnum, Genium, Mercurium, Apollinem, Martem, Vulcanum, Neptunū, Solem, Orcum, Liberum patrem, Tellurem, Cererem, Iunonē, Lunam, Dianam, Mineruam, Venerē, Veſtam: in quibus omnibus ferme viginti, duodecim mares, octo ſunt fœminæ. Hæc numina vtrum [b] propter maiores in mūdo adminiſtrationes ſelecta dicuntur: an quod populis magis innotuerunt, maiorq; eſt eis cultus exhibitus? Si propterea quia opera maiora ab his adminiſtrantur in mundo, non eos inuenire debuimus inter illam quaſi plebeiam numinum multitudinem, minutis opuſculis deputatam. Nam ipſe primū Ianus cum puerperium concipitur, vnde cūcta illa opera ſumunt exordium, minutatim minutis diſtributa numinibus aditum aperit recipiendo ſemini. Ibi eſt & Saturnus [c] propter ipſum ſemen. Ibi Liber, qui marem effuſo ſemine liberat. Ibi Libera, [d] quam & Venerem volunt, quę hoc idem beneficiū conferat fœminæ, vt etiam ipſa emiſſo ſemine liberetur. Omnes hi ex illis ſunt, qui ſelecti appellantur. Sed ibi eſt & dea Mena, [e] quæ menſtruis fluoribus præeſt, quamuis Iouis filia tamen ignobilis. Et hanc prouinciam fluorum [f] mēſtruorum, in libro ſelectorum deorū ipſi Iunoni idem author aſsignat, quę in diis ſelectis etiam regina eſt: & hic tanquā Iuno Lucina cum eadē Mena priuigna ſua eidem cruori præſidet. Ibi ſunt & duo, neſcio, qui obſcuriſsimi, Vitumnus & Sētinus. quorū alter vitā, alter ſenſus puerperio largiuntur. Et nimirū multo plus præſtant, cum ſint ignobiliſsimi, q̄ illi tot proceres & ſelecti. Nā profectò ſine vita & ſenſu quid eſt illud totū quod muliebri vtero geritur, niſi neſcio qnid abiectiſsimū limo ac pulueri [g] comparādum? D

[a] HOs certe deos ſelectos.) Duodecim diis Conſentibus, de quibus alibi ſumus locuti, adduntur octo velut patritij, ſed non ſenatores qui etiam magnos in mundi adminiſtratione gerunt magiſtratus, & interſunt certis generibus cōciliorum: quod & faciunt interdum reliqui dij, Seneca in ludicro libello, Ianū dicit ſententiam à Ioue rogatum in numero patrum conſcriptorum & quidem conſulem pomeridianū: ſed ibi ludit, & allegorice loquitur. Tametſi ſi hæc omnia de diis ludi ſunt, & ineptiæ meræ. Itaq; hoc modo coniungūtur Iupiter & Iuno & Tell⁹ Mercurius & Minerua, nō coniugio, ſed communitate artium: ſicut Liber pater & Ceres, tum fratres Apollo & Diana: hinc amaſij Mars & Venus: tum duo ignes Vulcanus & Veſta, & duo lumina mundi Sol ac Luna. Ianus, Neptunus, Genius, & Orcus, ſunt ſine paribus ob ignobilitatem fœminarum. [b] Hæc numina vtrum.) figura loquendi in problematis frequēs. [c] Ibi eſt & Saturnus.) Varro lib. iiij. de ling. Lati. Saturnus, inquit, à ſatu dicitur. [d] Ibi Liber &c. ibi Libera.) Cic. ij. de nat. deorum eſſe dicit Liberum Bacchum, Semele & Ioue natum, quàm Liberum quem Romani auguſte ſanctèq; cum Libera & Cerere colierēt: qui duo Liber & Libera filij fuerunt Cereris, ideo liberos dictos. Idem in Verrem actio. vj. Liberam dicit fuiſſe Proſerpinam Cereris filiā. His tribus diis templum erat iuxta Circum maximum ab A. Poſthumio dictatore votum, à Tiberio Cæſare renouatum. Tacitus lib. ij. [e] Dea Mena.) Hæc Luna eſt, quæ Græce μήνη dicitur, quæ illa menſtrua profluuia temperāt, quæ ad eius rationem vel mouētur, vel quieſcunt: vt Ariſt. in lib. de anima. ſcribit, quæ etiam eſt Iouis & Latonæ filia. ideo priuignā eam Iunonis vocat, ignobilis tamen eſt illo nomine apud latinos. [f] Et hāc prouinciam fluorum.) Iunonem Fluonem mulieres colebāt, quod eam ſanguinis fluorem in conceptu retinere dicerent. Feſtus. [g] Limo ac pulueri.) Ex principio Geneſeos, vbi hominis corpus ſumptum de limo ſcribitur, & abiturum in puluerem. *Dij ſelecti.* E *Mena.*

Quàm nulla ſit ratio, quæ de ſelectione quorūdam deorū poſſit oſtendi, cum multis inferioribus excellentior adminiſtratio deputetur. Capvt III.

QVæ igitur cauſa tot ſelectos deos ad hæc opera minima compulit, vbi à Vitumno & Sentino, quos fama obſcura recōdit in huius munificentię partitione ſuperentur? Cōfert enim ſelectus Ianus aditū & quaſi ianuam ſemini: confert ſelectus Saturnus ſemē ipſum: confert ſelectus Liber eiuſdem ſeminis emiſsione viris: confert hoc idem Libera, quę Ceres ſeu Venus eſt, [a] fœminis: confert ſelecta Iuno, & hæc nō ſola, ſed cū Mena filia Iouis fluores menſtruos ad eius quod conceptum eſt incrementum. [b] Et confert Vitumnus obſcuros & ignobilis vitā: confert Sentinus obſcurus & ignobilis ſenſum. Quæ duo tanto illis rebus præſtantiora ſunt, quanto & ipſæ res ab his intellectu ac ratione vincuntur. Sicut enim quæ ratiocinātur & intelligunt, profectò potiora ſunt his, quæ ſine intellectu atq; ratione vt pecora viuunt, & ſentiunt: ita & illa quæ vita ſenſuq; ſunt prædita, his qui nec viuunt nec ſentiūt merito præferuntur. Inter ſelectos itaq; deos Vitumnus viuificator, & Sentinus ſenſificator magis haberi debuerunt, quàm Ianus ſeminis admiſſor, & Saturnus ſeminis dator vel ſator, & Liber & Libera ſeminum cōmotores vel emiſſores: quæ ſemina indignum eſt cogitare, niſi ad vitam ſenſumq; peruenerint. Quæ munera ſelecta non dantur à diis ſelectis, ſed à quibuſdam incognitis, & præ F

G iſtorum dignitate neglectis. Quod ſi reſpondetur omnium initiorum poteſtatem habere Ianum, & ideo illi etiam quod aperit cōceptum* nō immerito attribuit:& omnium ſeminum Saturnum, & ideo ſeminationem quoque hominis non poſſe ab eius operatione ſeiungi: & omnium ſeminum emittendorum Liberum & Liberam,& ideo his etiam præeſſe, quæ ad ſubſtituendos homines pertinent: omnium purgandorum & pariendorum Iunonem, & ideo eam non deeſſe purgationibus fœminarum, & partibus hominum. Quærant quid reſpondeant de Vitumno & Sentino, vtrum & ipſos velint habere omnium quæ viuunt & ſentiunt, poteſtatem? Quod ſi concedant, attendant, quàm eos ſublimius locaturi ſint. Nam ſeminibus naſci in terra, & ex terra eſt: viuere autem atque ſentire, etiam deos ſydereos opinantur. Si autem dicunt Vitumno atque Sentino hæc ſola attributa, quæ in carne viuiſcunt, & ſenſibus adminiculantur, cur non deus ille, qui facit omnia viuere atque ſentire, etiam carni vitam præbet & ſenſum, vniuerſali opere hoc munus etiam partubus tribuens? Et quid opus eſt Vitumno atque Sentino, quod ſi ab illo qui vitæ & ſenſibus præeſt vniuerſaliter cun-
H cta reguntur, & his quaſi famulis iſta carnalia velut extrema & ima commiſſa ſunt? Itáne ſunt illi ſelecti deſtituti familia, vt non inuenirent, quibus etiam ipſi iſta committerent, ſed cum tota ſua nobilitate qua viſi ſunt ſeligendi,opus facere cum ignobilibus cogerentur? Iuno ſelecta & regina, Iouiſque ſoror & coniunx,[c] hæc tamen Iterduca eſt pueris,& opus facit cum deabus ignobiliſsimis Abeona & Adeona. Ibi poſuerunt & Mentem deam, quæ faciat pueris bonam mentem, & inter ſelectos iſta non ponitur, quaſi quicquam maius[d] præſtari homini poſsit. Ponitur autem Iuno quia Iterduca eſt, & Domiduca,quaſi quicquam proſit iter carpere,& domum duci, ſi mens non eſt bona. Cuius muneris deam ſelectores iſti inter ſelecta numina minimè poſuerunt. Quæ profectò & Mineruæ fuerat præferenda, cui per iſta minuta opera puerorum[e] memoriam tribuerunt. Quis enim dubitet multo eſſe melius habere bonam mentem, quàm memoriam quantumlibet ingentem? Nemo enim malus eſt,qui bonam habet mentem. Quidam vero peſsimi,[f] memoria ſunt mirabili, tanto peiores ſunt,quãto minus poſſunt,quod male cogitant,
I obliuiſci. Et tamen Minerua eſt inter ſelectos deos, Mentem autē deam turba vilis operuit. Quid de Virtute dicam? quid de fœlicitate? de quibus in quarto libro multa iam diximus: quas cum deas haberent, nullum eis locum inter ſelectos deos dare voluerunt, vbi dederunt Marti & Orco: vni effectori mortium, alteri receptori mortuorum. Cum igitur in his minutis operibus, quæ minutatim diis pluribus diſtributa ſunt, etiam ipſos ſelectos videamus, tanquam ſenatum cum plebe pariter operari:& inueniamus à quibuſdā diis, qui nequaquam ſeligendi putati ſunt, multo maiora atque meliora adminiſtrari, quàm ab illis qui ſelecti vocantur: reſtat arbitrari non propter præſtantiores in mundo adminiſtrationes, ſed quia prouenit eis vt populis magis innoteſcerent, ſelectos & præcipuos nuncupatos. Vnde dicit etiam ipſe Varro, quod diis quibuſdam patribus,[g] & deabus matribus,ſicut hominibus ignobilitas accidiſſet. Si ergo Fœlicitas ideo fortaſſe inter ſelectos deos eſſe non debuit,quod ad iſtam nobilitatem non merito, ſed fortuitu peruenerūt,ſaltem inter illos, vel potius præ illis Fortuna poneretur,quam dicunt deam non rationabili diſpoſitione,ſed vt temere acciderit ſua cuique dona conferre. K Hæc in diis ſelectis tenere apicem debuit, in quibus maxime quid poſſet,oſtendit: quando eos videmus,non præcipua virtute, non rationabili fœlicitate, ſed temeraria, ſicut eorum cultores de illa ſentiunt, Fortunæ poteſtate ſelectos. Nam & vir diſertiſsimus Saluſtius etiam ipſos deos fortaſsis attendit, cum diceret: Sed profectò Fortuna in omni re dominatur: ea res cūctas ex libidine magis quàm ex vero celebrat obſcuratque. Non enim poſſunt inuenire cauſam, cur celebrata ſit Venus,& obſcurata ſit Virtus, cum ab iſtis ambarum conſecrata ſint numina, nec cōparanda ſint merita. Aut ſi hæc nobilitari meruit, quod plures appetunt Venerem, quàm virtutem, cur celebrata eſt dea Minerua, & obſcurata eſt dea Pecunia: cum in omni genere humano plures alliciat auaritia,[h] quàm peritia? & in eis ipſis qui ſunt artificioſi, raro inuenies hominem, qui nō habeat artem ſuam pecuniaria mercede venalem: Pluriſque pendatur ſemper propter quod aliquid fit, quàm id propter quod illud fit.[i] Si ergo inſipientis iudicio multitudinis facta eſt deorum iſta ſelectio, cur dea Pecunia Mineruæ prælata non eſt,cum propter pecuniam ſint artifices multi? Si autem paucorum ſapientium eſt L iſta diſtinctio, cur non prælata eſt Veneri Virtus, cum eam longe ratio præferat? Saltem certe,vt dixi,ipſa Fortuna,quæ,ſicut putant qui ei plurimum tribuunt,in omni re dominatur, & res cunctas ex libidine magis quàm ex vero celebrat obſcuratque: ſi tantum & in deos valuit, vt temerario iudicio ſuo, quos vellet celebraret, obſcuraretque quos vellet, præcipuum locum haberet in ſelectis, quæ in ipſos quoque deos tam præcipuæ eſt poteſtatis. An vt illic eſſe non poſſet, nihil aliud etiam ipſa Fortuna, niſi aduerſam putanda eſt habuiſſe Fortunam? Sibi ergo aduerſata eſt, quæ alios nobiles faciēs, nobilitata non eſt.†

** aliàs, aperitur conceptui.*

† nobilitatem nacta non eſt.

Confert hoc idem Libera quę Ceres ſeu Venus eſt.) Liberam ſororem Dionyſij diximus, Solemque & lunam per eos ſignificari, qui ſeminibus omnis generis preſunt Lunā & Venerē eſſe oſtēdemus, & Cererē eſſe Apuleius lib.xj. Aſini ſignificat.& Macrobi⁹ lib.primo Satur. & Val. Prob⁹ Seruiuſque.j. Georgic. Virgil. Porphyrius fructū generatiuā virtutē in Luna Cererē nominari perhibet, Virg. Liberū & Cererē cōiūgit, Varronē ſecut⁹, ex quib⁹ datur facile intelligi Liberā quoque dici Cererem. b Ad eius quod conceptum eſt incrementum.) De *Mēſtruū.* Mēſtruo Plinius libro.vij. hæc eſt generando homini materia ſemine è maribus coaguli modo hoc in ſeſe glomerāte, qđ deinde tēpore ipſo ani M matur corporaturque, ergo quū grauidis fluxit, inualidi aut non vitales partus eduntur, aut ſanioſi: vt author eſt Nigidius. Porro menſtruo ipſa nihil fieri poteſt magis vel tetrum, vel ſpurcū, vel etiā noxiū, vt vel hoc vnum ſatis ſit ad pudefaciendam hominis ſuperbiam. c Iouiſque ſoror & coniunx.) Virgil, Et ſoror & coniunx. De Iunone frequens hoc eſt. d Quaſi quicquam maius.) vetus eſt omnium Philoſophorum nihil in orbe melius aut maius homine, nec in homine quicquā ipſa mente. e Cui per iſta minuta opera puerorum.) Quinquatribus Mineruæ pueri apophoreta magiſtris ferebant, vocabantque & illis diebus à diſcendo, vt Mineruę operarentur, quæ præeſt memoriæ, qua vna continentur omnes diſciplinæ, & quæ in pueris ingenij eſt ſignū præcipuū, vt Quintil. ait, præeſt etiā ingeniis, quę de Iouis capite putatur nata. Ouid.iij.Faſto.

Pallada nunc pueri.teneræque ornate puellæ.
Qui bene placarit Pallada, doctus erit.

Pallas. Et alia de Pallade eodē loco. f Quidā vero peſsimi.) Plato iracūdos homines & cōtentioſos multū memoria valere ſcribit in Theæteto: qđ haud dubie ex ſiccitate & ſoliditate cerebri colligi poteſt. g Quod diis quibuſdā patrib⁹.) Iupiter clarior eſt Saturno patre, hic cœlo: huius parētes omnino ignorātur, etſi Phurnutus patrem cœli Acmonem nominat penitus ignotū. Iuno etiam illuſtrior Ope, & hæc matre ſua. h Plures alliciat auaricia.) Quærenda pecunia primum eſt, Virtus poſt nummos. hæc Ianus ſummus ab imo Perdocet. hæc recinunt iuuenes dictata, ſeneſque, vt ait Horatius. Apud Euripidem eſt quidā qui nihil curat quod peſsimus vocetur modo etiā ditiſsimus, addēs cauſam ſolitos oēs quęrere num quis ſit diues? nō an bonus? rātūque vnumquemq; eſſe quātum poſsideat. i Quam id propter quod illud fit.) Legendum quam id quod propter aliud fit. hoc ſenſus poſtulat, & ſic eſt in veteribus libr. *διότι* eſt Ariſt. j. Poſteriorū. propter quod aliquid ſit, id magis eſſe: cū probat nō modo prius, ſed magis etiam principia cognoſci, quàm quæ

ex iis

A ea iſt manent. quanquam hic non tam de cauſa finali loquitur, quàm efficiente: ſed in primo Ethicorum docet ea, quorum gratia alia fiant eſſe his, quæ fiunt præſtantiora.

Melius actum eſt cum diis inferioribus, qui nullis infamantur opprobriis, quàm ſelectis, quorum tantæ turpitudines celebrantur. Caput IIII.

Cratularetur autem diis iſtis ſelectis quiſquam nobilitatis & claritudinis appetitor, & eos diceret fortunatos, ſi non eos magis ad iniurias, quàm ad honores ſelectos videret. Nam illam infimam turbam ipſa ignobilitas texit, ne obrueretur opprobriis. Ridemus quidem cum eos videmus figmẽtis humanarum opinionum partitis inter ſe operibus diſtributos, tanquam munuſcularios vectigalium conductores,[a] vel tanquam opifices in vico argentario,[b] vbi vnum vaſculum vt perfectum exeat, per multos artifices tranſit, cum ab vno perfecto perfici poſſet. Sed aliter nõ putatum eſt operantium multitudini conſulendum, niſi vt ſingulas artis partes cito ac facile diſcerent ſinguli, ne omnes in arte vna tardè & difficile cogerẽtur eſſe perfecti. Veruntamẽ vix quiſquã reperitur deorũ non ſelectorũ, qui aliquo crimine famã traxit infamẽ: vix autẽ ſelectorum

B quiſpiã, qui nõ in ſe notã contumeliæ inſignis acceperit. Iſti ad iſtorum humilia opera deſcenderunt, illi in illorũ ſublimia crimina nõ peruenerũt. De Iano quidem[c] non mihi facilè quicquam occurrit, quod ad probrum pertineat. Et fortaſsis talis fuit, vt innocẽtius vixerit, & à facinoribus flagitiiſq;[d] remotius. Saturnum fugientẽ benignus excepit, cũ hoſpite partitus eſt regnũ, vt etiam ciuitates ſingulas conderẽt: iſte ianiculũ, ille Saturniam. Sed iſti in cultu deorum omnis dedecoris appetitores, cuius vitam minus turpem inuenerunt, eum ſimulachri monſtruoſa deformitate turparunt, nũc eum bifrontem, nũc etiam quadrifrontem, tanquam geminum facientes. An forte voluerunt, vt quoniam plurimi dij ſelecti erubeſcenda perpetrãdo amiſerant frontem:[e] quanto iſte innocentior eſſet, tanto frontoſior appareret.

a Tanquam munuſcularios vectigalium cõductores.) In antiquis libris varie legitur, in aliis munuſcularios. in aliis minuſcularios, eſt vbi minutularios, nec omnino male. nã ſignificãtur tenues quidã publicani, qui nec per ſe, nec ſocietate magna illa reip. vectigalia redimunt, ſed portiunculas exiguas. b Vel tanquã opifices in vico argentario.) Alius enim cælat vas, alius inaurat, alius indit vel labra, vel anſam, vel naſum: tametſi argentarij non ſunt, qui argentea vaſa cælant, conduntque ſed menſarij, quos Græci trapezitas vocant, apud quos pecuniæ deponuntur & horum tabernæ argentariæ vocãtur, quæ erãt circumforũ, vt Vitruulus lib. v. & Liuius lib. xxvj. ſignificat, hinc eſt cedere foro Plauto in Perſa. vicũ tamẽ argentariũ hic Auguſtin' poſuit pro eo vbi ſunt officinæ aurifabrorũ. c De Iano quidem.) Ianus indigena Italiæ regnauit in ea cum Cameſe etiam indigena, ita vt regio vocaretur Cameſena, vrbs vero Ianiculum: ſed illo mortuo, omnia in ditione Iani cõceſſerũt. Hic Saturnũ arma filij ex Creta fugientẽ excepit: quẽ, cũ ab eo edoct' eſſet artem agricolãdi in partẽ regni accepit, tradito Tarpeio colle, vbi arx oppidulo Saturnia eſt dicta, quæ poſtea cũ Aeniopolis eſſet ab Aenea nũcupata, vetus tamẽ nomẽ retinuit, & Saturnia dicta eſt: cuius aliquot poſteris quoq; ætatibus manſerunt veſtigia, quod Saturni fanũ in faucibus, quod Saturnia porta, quæ poſtea Pãdana, quod in muro ſcriptura hoc teſtatur: poſtea Tarpeia, & cõdito tẽplo, ac velut Saturno illic quoq; à filio pulſo, capitoliũ Iouis Optimi Maximi nominatũ eſt. Virg. lib. viij. & Seruius eodẽ loco. Ouid. j. Faſto. Eutropi', Solinus, Macrobius, Dionyſius, Prudentius. libellus circumfertur nomine Beroſi Babilonici, qui Ianum dicit fuiſſe Noam. eum libellũ ego mera ſomnia narrare puto, digna profecto cõmentis Anianis. de Iano hoc eodẽ libro paulopòſt plura. d Et à facinoribus flagitiiſque.) Ouidius ſexto Faſt. ſtupraſſe Ianum ſcribit Cranem nympham, quæ poſtea Carna eſt dicta, iuſq; habet Cardinis. Sed Auguſtinus, vel huius facti nõ meminit, cum hęc ſcriberet, vel cõmentitium prorſus & fabuloſum putauit. e Amiſerant frõtem. Os, & facies, & frons pro pudore capitur. Hinc perfricare faciẽ apud Plinium, & frõtem apud Quintilianum ex Caluo, pro excutere pudorem. Lucanus:

Trapezitæ.

Ianus.

Frons.

Nec color imperij, nec frons erit vlla ſenatus.
Et Perſius: Exclamet Melicerta periſſe
Frontem de rebus.

D *De Paganorum ſecretiore doctrina, phyſicíſque rationibus. Caput V.*

Sed ipſorum potius interpretationes phyſicas audiamus, quibus turpitudinem miſerrimi erroris, velut altioris doctrinæ ſpecie colorare conantur. Primum eas interpretationes ſic Varro cõmendat, vt dicat antiquos ſimulachra deorum, & inſignia, ornatuſq; confinxiſſe, quę cum oculis animaduertiſſent hi, qui adiſſent doctrinæ myſteria, poſſent animam mundi ac partes eius, id eſt, deos veros animo videre: quorũ qui ſimulachra ſpecie hominis fecerunt, hoc videri ſecutos, quod mortalium animus, qui eſt in corpore humano, ſimillimus eſt immortalis animi: tãquam ſi vaſa ponerentur cauſa notandorum deorum, & in liberi ædem œnophorum ſiſteretur,[a] quod ſignificaret vinũ per id quod continet, id quod cõtinetur: ita per ſimulachrum, quod formam haberet humanam, ſignificari animam rationalem, eo quod velut vaſe natura iſta ſoleat contineri, cuius naturæ deum volunt eſſe, vel deos. Hæc ſunt myſteria doctrinæ, in quæ iſte vir doctiſsimus penetrauerat, vnde in lucem iſta proferret. Sed dic homo acutiſsime, num in iſtis doctrinæ myſteriis, illam prudentiam perdidiſti, qua tibi ſobrie viſum eſt, quod hi qui primi popu- E
lis ſimulachra cõſtituerunt, & metum dempſerunt ciuibus ſuis, & errorem addiderũt, caſtiuſq; deos ſine ſimulachris veteres obſeruaſſe Romanos? Hi enim tibi fuerunt authores, vt hæc cõtra poſteriores Romanos dicere auderes? Nam etſi illi antiquiſsimi ſimulachra coluiſſent, fortaſsis totũ iſtum ſenſum de ſimulachris non cõſtituendis, interim veri timoris ſilentio premeres, & in huiuſcemodi pernicioſis, vaniſq; figmentis myſteria iſta doctrinæ loquacius & elatius prædicares. Anima tamen tua tam docta, & ingenioſa (vbi te multum dolemus, per hæc myſteria doctrinæ ad deum ſummum, id eſt, à quo facta eſt, non cum quo facta eſt: nec cuius portio, ſed cuius conditio eſt: nec qui eſt omnium anima, ſed qui fecit omnem animã, quo ſolo illuſtrãte fit anima beata, ſi eius gratiæ nõ ſit ingrata) nullo modo potuit peruenire. Verum iſta myſteria doctrinæ, qualia ſint quantiq; pendenda, quæ ſequuntur oſtendent. Fatetur interim vir iſte doctiſsimus, animam mundi ac partes eius eſſe veros deos: vnde intelligitur totam eius theologiam eam ipſam ſcilicet naturalem, cui plurimum tribuit, vſq; ad animæ rationalis naturã ſe extendere potuiſſe. De naturali enim F
pauciſsima præloquitur in hoc libro, in quo videbimus vtrum per interpretationes phyſiologicas ad hãc naturalem poſsit referre ciuilem, quam de diis ſelectis vltimam ſcripſit: quod ſi potuerit, tota naturalis erit. Et quid opus erat ab ea ciuilem tanta cura diſtinctionis abiungere? Si autem recto diſcrimine ſeparata eſt, quando nec iſta vera eſt, quæ illi naturalis placet: peruenit enim vſq; ad animam, non vſque ad verum deum, qui fecit & animam, quãto eſt & adiectior & falſior iſta ciuilis, quę maxime circa corporum eſt occupata naturam, ſicut ipſæ interpretationes eius, ex quibus quædam neceſſario cõmemorare me oportet, tanta ab his exquiſite & enucleate diligentia demonſtrabunt.

a Oenophorum ſiſteretur.) Quaſi οἰνοφόρον vinum ferens, vas eſt vinarium. Iuuenalis ſatyra vj. vtitur hoc vocabulo. Itidem Apulei' lib. ij. & viij. Aſini, & Marcialis. Plinius inter opera Praxitelis recenſet œnophoron, qui non tam vas, quàm puer eſſet vinum ferens. Ex hoc loco Beroaldus colligit œnophoron poni ſolitum in templo Bacchi, non ſatis acute: ecu vero hoc fieri ſolere Auguſtinus his verbis ſignificet.

Oenophorum.

De opinione Varronis, qua arbitratus eſt deum eſſe animam mundi, qui tamen in partibus ſuis habeat animas multas, quarum diuina natura ſit. Caput VI.

G Dicit ergo idem Varro [a] adhuc de naturali theologia præloquens deum ſe arbitrari eſſe animam mundi, quem Græci vocant κόσμον, & hunc ipſum mundum [b] eſſe deum. Sed ſicut hominem ſapientem cum ſit ex corpore & animo, tamen ab animo dici ſapientem: Ita mundum deum dici ab animo, cum ſit ex animo & corpore. Hic videtur quoquo modo confiteri vnum deum, ſed vt plures etiam introducat, adiungit mundum diuidi in duas partes, cœlum & terram: & cœlum bifariam in æthera, & aëra: terram verò in aquam & humum. E quibus ſummom eſſe æthera, [c] ſecundum aëra, tertiam aquam, infimam terram. Quas omnes quatuor partes animarum eſſe plenas, in æthere & aëre immortalium, in aqua & terra mortalium: à ſummo autem circuitu cœli vſque ad circulum Lunæ, æthereas animas eſſe aſtra ac ſtellas, eóſque cœleſtes deos non modo intelligi eſſe, ſed etiam videri. Inter Lunæ verò gyrum [d] & nymborum ac ventorum cacumina aëreas eſſe animas, ſed eas animo non oculis videri, & vocari heroas, & lares, & genios. Hæc eſt videlicet breuiter in iſta prælocutione propoſita theologia naturalis, quæ non huic tantum, ſed & multis philoſophis
H placuit: de qua tunc diligentius diſſerendum eſt, cum de ciuili quantum ad deos ſelectos attinet, opitulante deo vero, quod reſtat impleuero.

a Dicit ergo idē Varro.) Platonici, Stoici, Pythagorici, & his antiquiores Ionici philoſophi, mentem dicunt eſſe deum, ſed non eodem omnes modo. Nam Plato animatum dicit mundū eſſe, animamq; illam & mundum eſſe deum: ſed, alium deum quem mentem vocat, hoc ipſo priorem facit, & animæ mundi parentem. Stoicis ferè cum Platone congruit. niſi quòd non omnes idē ſentiunt. Thales Mileſius, & Democritus non alium putant maiorē deum anima mundi. Pythagoræ ſententiam alibi expoſui. b Et hunc ipſum mundum.) Platonice & Stoice, & ex ſententia plurimorum philoſophorum. c E quibus ſummum eſſe æthera.) Ariſtoteles ſupra hunc noſtrum aërem ignis elementū locat, hunc cœlum. Platonici cœlum putant eſſe igneum ætheraq; appellant. Tū & eam partē aëris, quā incendit vicinus cœleſtis ignis flammā dicunt eſſe innoxiā & puram, quā multi affirmant Platonis fuiſſe ſententiā, Pythagorā ſecuti, qui globo vniuerſi quatuor addit corpora. Verū hic Varro aërem facit cœlo proximū, ſecutus multorū opinionē, maximè Stoicorū: tametſi non multū iſti à Platonicis & Peripateticis abſunt ſi recta intelligātur: aut certe ſi diſertè ipſi eloquātur ſua. Sed æther nō modo cœlū & ignis, ſed aër quoque dicitur, ſicut & Latine cœlum: velut apud Virg. Illa leuē fugiēs raptim ſecat æthera pennis. d Inter lunæ vero gyrum.) Ea eſt prima regio aëris ex Ariſtotelis diuiſione, in libris ſublatorum. qui primum aëris tractum eſſe dicit vſque ad locum in quo nubes niues, grandines, fulgura, & tonitrua fiunt: ſecundum vbi hæc fiunt: tertium vſque ad ignis elementum.

An rationabile fuerit Ianum & Terminum in duo numina ſeparari. Caput VII.

I Ianus igitur, à quo ſumpſit exordium, quæro quisnam ſit? Reſpondetur: Mundus eſt. [a] Breuis eſt hæc planè atque aperta reſpōſio. Cur ergo ad eum dicuntur rerum initia pertinere: [b] fines vero ad alterum, quem Terminum vocant? Nam propter initia & fines, duobus iſtis diis duos menſes [c] perhibent dedicatos, præter illos decem, quibus vſq; ad Decembrem caput eſt Martius: Ianuarium Iano, Februarium Termino. Ideo Terminalia [d] eodem mēſe Februario celebrari dicunt, cū ſit ſacrum [e] purgatoriū, quod vocant Februū: [f] vnde menſis nomen accepit. Nunquid ergo ad mundum, qui Ianus eſt, initia rerum pertinent, & fines non pertinent, vt alter illis deus præficeretur? Nónne omnia quæ in hoc mundo fieri dicunt, in hoc etiam mūdo terminari fatentur? Quæ eſt iſta vanitas, in opere illi dare poteſtatem dimidiam, in ſimulachro faciem duplam? Nónne iſtum bifrontem [g] multo elegantius interpretarentur, ſi eundem, & Ianum, & Terminum dicerent: atque initiis vnam faciē, finibus alteram darent: quoniam qui operatur, vtrunque debet intendere? In omni enim motu actionis ſuæ, qui non reſpicit initium, non proſpicit finem. K Vnde neceſſe eſt, vt memoriæ reſpicienti, proſpiciens connectatur intentio. Nam cui exciderit, quod cœperit, quomodo finiat, non inueniet. Quod ſi vitam beatam in hoc mundo inchoari putarent extra mundum perfici, & ideo Iano, id eſt, mundo, ſolam initiorum tribuerent poteſtatem: profecto ei præponerent Terminum, eúmque à diis ſelectis non alienarēt. Quanquam etiam nunc, cum in iſtis duobus diis initia rerum temporalium, finéſque tractantur, Termino dari debuit plus honoris. Maior enim lætitia eſt, cum res quæq; perficitur: ſolicitudinis autem plena ſunt cœpta, donec perducantur ad finem: quem qui aliquid incipit, maxime appetit, intendit, expectat, exoptat: nec de re inchoata, niſi terminetur, exultat.

a Reſpōdetur, mūd' eſt.) Macrob. j. Saturn. b Ad quē dicūtur rerū initia pertinere.) Xenon hanc cauſam quod primus in Italia deos coli docuerit Ianus: idcirco in ſacrificiis, initia & præfationem meruiſſe. Qui plura cupit de hoc legere, habet apud Macrobium authorem ſatis vulgarem. c Duos menſes.) Ante Numam annus Rom. more Albanorum decem erat menſium, à Martio ad Decembrē. Numa duos menſes addidit vltimos anno, Ianuarium, & Februariū. Varro & Plutarchus. Ouidius vero ij. Faſto putat Ianuarium, olim initium fuiſſe anni, Februarium vero finem, cuius vltimæ feriæ eſſent Terminalia. poſtea, x. viros in xij. tab Febr. Ianuario iunxiſſe. d Ideo Terminalia, vltimus feſtus dies Februarij ante fugam Tarquinij. nam poſt Terminalia regifugiū eſt celebratum parta libertate. L Terminalia vero fuerunt xxiij. die Feb. Beda lib. de nat. rerum. e Cum ſit ſacrum.) Nō quod Terminalibus fiat expiatio illa, ſed quod eo menſe. f Vocant Februum.) Ouidius ſecundo Faſtorum: Februa Romani dixere piamina patres. Et pōſt: Deniq; quodcunq; eſt, quo corpora noſtras piātur: Hoc apud intōſos nomē habebat auos. menſis ab his dictus. g Non ne iſtum bifrontem.) Cicero ſecundo de nat. deorum, Ianum primis & extremis præficere videtur. Idem Macrobius ex ſententia multorum.

Februum.

Ob quam cauſam cultores Iani, bifrontem imaginem ipſius finxerunt, quam tamen etiam quadrifrōtem * † *videri volunt.* Caput VIII.

* † *aliàs, quadriformem.*

Sed Iani bifrōtis [a] ſimulachri interpretatio proferatur. Duas enim facies ante & retro habere dicitur, quòd hiatus noſter cum os aperimus, mundo ſimilis videatur: vnde & palatum Græci οὐρανὸν [b] appellant. Et nonnulli, inquit, poëtæ Latini cœlum vocauerūt palatum: à quo hiatu oris, & foras eſſe additum ad dentes verſus, & introrſus ad fauces. Ecce, quò perductus eſt mūdus propter palati noſtri vocabulum, vel Græcum, vel poëticum. Quid autem hoc ad animum, quid ad vitā æternā? Propter ſolas ſaliuas colatur hic deus, quibus partim glutiendis, partim expuēdis ſub cœlo, palati vtraq; panditur ianua. Quid eſt porrò abſurdius, quàm in ipſo mundo non inuenire duas ianuas ex M aduerſo ſitas, per quas, vel admittat ad ſe aliquid intro, vel emittat à ſe foras: & de noſtro ore & gutture, quorū ſimilitudinem mundus non habet, velle mundi ſimulachrum componere in Iano, propter ſolum palatū, cuius ſimilitudinem [c] Ianus non habet? Cum vero eum faciūt quadrifrontem, & Ianum geminum appellant, ad quatuor mundi partes hoc interpretantur, quaſi aliquid ſpectet mundus foras, ſicut per omnes facies Ianus. Deinde ſi Ianus eſt mundus, & mundus quatuor partibus cōſtat, falſum eſt ſimulachrū Iani: [d] quia Ianus & ſi quadrifrons legitur, nunquam tamen quadriianus inuenitur. Aut ſi propterea verum eſt, quia etiam nomine Orientis & Occidentis totus ſolet mūdus intelligi, nunquid cum duas partes alias nominamus Septentrionis & Auſtri, ſicut illum quadrifrontē dicunt geminū Ianum, ita quiſquam geminū dicturus eſt mundum? Non habent omnino vnde quatuor ianuas quæ intrantibus & exeuntibus pateant, interpretentur ad mundi ſimilitudinē: ſicut de bifron-

A de bifronte, quod dicerent ſaltem in ore hominis inuenerunt, niſi Neptunus [c] forte ſubueniat & porrigat piſcem, cui præter hiatum oris & gutturis etiam dextra & ſiniſtra fauces paterent. Et tamen hanc vanitatem per tot ianuas nulla effugit anima, niſi quæ audit veritatem dicentem: Ego ſum ianua. *Ioan.10.*

a SEd Iani bifrontis.) Alij hunc regē bifrontē fuiſſe referunt, q fuerit prudentiſsimus, viderſiq, procul ventura, & reſpexerit præterita, ſicut de cordato Homerus inquit, [illegible]. Plutarchus in problematis duas cauſas affert, alterā, q Ianus fuerit Perrhæbus Græcus, ſic eſſe literis mandatum: qui poſteaquam in Italiam veniſſet, linguā ſimul cum moribus mutarit. Altera cauſa eſt, q Italos populos Ianus & agros colere docuerit, & Rēpublicā adminiſtrare. Alij, vt Ouidius, quod hic Auguſtinus attingit, quòd Ianus ſit mūdus gemina facie, hac ortū ſpectante, illa occaſum. Sunt qui Ianum ſolem velint, cuius eſt quotidia ortus & occaſus. Nigidi[9] eſt author, colīq; à Græcis [illegible] & [illegible], quaſi Ianitorē & viis præfectum. Tametſi non crediderim eadē forma cultū, qua Ianū apud Romanos. Nam Ouidius inquit:
Quem tamen eſſe deum dicam te Iane biformis?
Nam tibi par nullum Græcia numen habet.
Pingebatur & quadriformis. C. Baſſus de diis apud Macrobiū: Ianus bifrōs pingitur, quaſi inferūm & ſuperūm ianitor. Idē quadriformis, quaſi vniuerſa climata maieſtate ſua cōplexus. Hic Ianus eſt is, quē geminum in ſacrificiis vocabāt: nam ſimplex duplici tamē ū eſt fronte, & Ianus geminus, cuius porta claudebatur pace, bello patebat. b Palatum Græci [illegible].) Vt Ariſtoteles in lib. de partibus animaliū. Plinium exiſtimant hunc imitatum etiam cœli vocabulo vſum eodē ſignificatu lib. xj nā de B cerebro loquēs. Hoc, inquit, eſt viſcerū excelſiſsimū proximūmq; cœlo capitis. c Cuius ſimilitudinem.) Alibi, cuius ſimilitudine ſortus nomen habet. d Falſum eſt ſimulachrū Iani.) In aliis ſic, Falſum eſt ſimulachrum Iani bifrontis, vt reliqua ſuppoſititia ſint: vſq; Aut ſi propterea, quod non videtur admodum abſurdum ex iis quę adduntur. a Niſi Neptunus.) quandoquidem id in hominibus non eſt inuenire.

De Iouis poteſtate, atque eiuſdem cum Iano comparatione. Caput IX.

IOuem autem, qui etiam Iupiter dicitur, [a] quem velint intelligi, exponant. Deus eſt, inquiunt, habens poteſtatem cauſarum, quibus aliquid fit in mundo. Hoc quàm magnū ſit, nobiliſsimus Virgilij verſus ille [b] teſtatur: Fœlix qui potuit rerū cognoſcere cauſas. *Georg.2.* Sed cur ei præponitur Ianus, hoc nobis vir ille acutiſſimus doctiſsimuſq; reſpōdeat? Quoniam penes Ianum, inquit, ſunt prima, penes Iouē ſumma. Meritò ergo rex omniū Iupiter habetur. Prima enim vincūtur à ſummis: quia licet prima præcedant tēpore, ſumma ſuperant dignitate. Sed rectè hoc diceretur, ſi factorū prima diſcernerētur & ſumma. Sicut enim initiū facti eſt proficiſci, ſummum peruenire: initiū facti inceptio diſcendi, ſummum perceptio doctrinæ: ac ſic in omnibus prima ſunt C initia, ſummaq; ſunt fines. Sed iam hoc negociū inter Ianum Terminumq; diſcuſſum eſt. Cauſæ autē quæ dātur Ioui efficientia ſunt, nō effecta: † neq; vllo modo fieri poteſt, vt vel tēpore præueniantur à factis initiiſve factorū. *† al. efficiētes ſunt non effecta.* Semper enim prior eſt res, quæ facit q̃ illa quæ fit. Quapropter ſi ad Ianū pertinent initia factorū, nō ideo priora ſunt efficiētibus cauſis, quas Ioui tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur vt fiat, quod nō faciens cauſa præceſſerit. Hunc ſanè deū penes quē ſunt omnes cauſæ factarū omniū naturarū, naturaliūq; rerū, ſi Iouē populi appellant, & tātis cōtumeliis, tamq; ſceleſtis criminationibus colunt, tetriore ſacrilegio ſeſe obſtringūt, quàm ſi prorſus nullū putarent deū. Vnde ſatius eſſet eis aliū aliquem Iouis nomine nuncupare, dignū turpibus & flagitioſis honoribus ſuppoſito vano figmento, quod potius blaſphemarent, ſicut Saturno dicitur ſuppoſitus lapis, quē pro filio deuoraret, q̃ iſtum deū dicere, & tonātem, & adulterantē, & totum mundū regentem, & per tot ſtupra diffluentē, & naturarum omniū naturaliumq; rerum cauſas ſummas habentē, & ſuas cauſas bonas nō habentem. Deinde quæro, quē iam locum inter deos huic tribuant Ioui, ſi Ianus eſt mundus? Deos enim veros animā

mundi ac partes eius iſte definiuit, ac per hoc quicquid D hoc nō eſt, nō eſt vtiq; ſecundū iſtus verus deus. Nū igitur ita dicturi ſunt, Iouem animā mūdi, vt Ianus ſit corpus eius, id eſt iſte viſibilis mūdus? Hoc ſi dicunt, nō erit quēadmodū Ianū deū dicant, quoniā mundi corpus nō eſt deus: vel ſecundū ipſos, ſed anima mundi ac partes eius. Vnde idē Varro apertiſsime dicit, deū ſe arbitrari eſſe animā mundi, & hūc ipſum mundū eſſe deū: ſed ſicut hominē ſapiētem, cum ſit ex animo & corpore, tantū ex animo dici ſapientem: ita mundū deum dici ab animo, cum ſit ex animo & corpore. Solum itaq; mundi corpus nō eſt deus: ſed aut ſola anima eius, aut ſimul corpus & animus: ita tamē, vt nō ſit à corpore, ſed ab animo deus. Si ergo Ianus eſt mundus, & deus eſt Ianus, nunquid Iouem vt deus eſſe poſsit aliquam partem Iani, eſſe dicturi ſunt? Magis enim Ioui vniuerſum ſolent tribuere. vnde eſt illud: Iouis omnia plena. *Virg. Aegloga 4.* Ergo & Iouem, vt deus ſit, & maxime vt rex deorum, non alium poſſunt exiſtimare, quàm mundum: vt in diis cæteris ſecundū iſtos ſuis partibus regnet. In hanc ſententiā etiam quoſdā verſus Valerij Sorani [c] exponit idem Varro, in eo libro, quē ſeorſum ab iſtis de cultu deorum ſcripſit. qui verſus hi ſunt:
Iuppiter omnipotens, [d] regum rex ipſe, deúſque. E
Progenitor, genitrixque deûm, deus vnus, & omnis.
Exponūtur autē in eodē libro, ita vt eum marem exiſtimarent, qui ſemen emitteret, fœminam [e] quæ acciperet, Iouēq; eſſe mundū, & eū omnia ſemina ex ſe emittere, & in ſe recipere, qua cauſa, inquit, ſcripſit Soranus: Iupiter progenitor genitrixq;, nec minus cū cauſa vnū & eundē omnia eſſe. Mundus enim vnus, [f] in eo vno omnia ſunt.

a QVi enim Iupiter dicitur.) Nam duos rectos habet, Iupiter, & Iouis & ex vtroq, obliquos Iouis & Iupiteris: quāquam vſus alterius rectū, alteri[9] ubl quos reiecit. ſicut in Græcu [illegible] & [illegible]. b Virgilij verſus ille.) Secundo Georgicorum, vbi eos fœliciſsimos putat, qui rerum cauſas inquirunt, & conſequuntur, ex ſententia Peripateticorum & Academicorum, quā Ariſt. lib. decimo Ethicorum, & Cicero quinto de finibus fuſe perſequuntur. c Valerij Sorani. Huius Valerij Sorani meminerunt, Cice. primo de Orat. Plin. lib. 3, Solinus in Polyhiſtore, Plutarchus in problematis, Macrobius lib. primo Saturnaliū, & Seruius. j. Georgico. fuit Latinus homo doctiſsimus togatorum, vt Craſſus dicit in primo de Oratore Cice. Tributum hoc eſt Varroni, ſed ante Varronem Sorano: ſicut Poëtæ nomen Ennio, ante Virgiliū. Functus eſt Romæ honoribus, precipue tribunatu plebis: & quod nomen illud arcanū vrbis Romæ quod euulgari eſt nefas, auſus eſſet enūciare, pœnas luit. Plinius, Solinus, Macrobius, Plutarchus in probl. tametſi Plutarchus in Pōpeio, Q. Valerium philoſophū, quod multi nō dubitāt de Sorano dici, à Pōpeio narrat occidi iuſſū: ſed, authorē dici huiuſce rei Oppium eſſe, cui cauendum, ne credule aſſentiamur, de Pōpeio narrāti, nēpe homini Cæſaris amico. Sūt qui putēt hūc ſubita morte corruiſſe: alij ſuffixū eſſe cruci, vt Seruius. d Iupiter omnipotēs.) In antiquis codicib[9] verſus prior ſic legitur: Iuppiter omnipotēs regū, rerūq;, deūmq;. Volateran[9] ait, hoc eſſe prio ipſū poëmatis Sorani. quod credo ipſum dicere diuinaci cōiectura, potius quā quod habeat quid de re ipſa cōperti. & ſcribit ſic priorē verſū: Iuppiter omnipotēs rerū, regūq; repertor. e Marē &c. fœminā.) Ex Orpheo in hymnis ex quo ſunt ipſi verſus [illegible]. f Mūdus enim vn[9].) Ex ſententia optimi cuiuſq; philoſophi contra Anaximandrū, & Anaximenē, & Ariſtarchum, & Xenophanem, & Diogenem, & Leucippum, & Democritum, & Epicurum, qui plures conſtruebant.

Soranus Valerius.

F

Sic habet victorianum.

An Iani & Iouis recta diſcretio ſit. Caput X.

CVm ergo & Ianus mundus ſit, & Iupiter mundus ſit, vnuſquiſq; ſit mūdus, quare duo dij ſunt Ianus & Iupiter? Quare ſeorſum habēt templa, ſeorſum aras, diuerſa ſacra, diſsimilia ſimulachra? Si propterea, quia alia vis eſt primordiorū, alia cauſarum: ex illa Iani, ex iſta Iouis nomen accepit, nunquid ſi vnus homo in diuerſis rebus duas habeat poteſtates, aut duas artes, quia ſingularum diuerſa vis eſt, ideo duo iudices, aut duo dicūtur artifices? Sic ergo & vnus deus cum ipſe habeat poteſtatem primordiorum, ipſe cauſarū, num propter hoc, duos [deos] eſſe neceſſe eſt putari, quia primordia cauſæq; res duæ ſunt? Quod ſi hoc iuſtum putāt, etiā

G ipſum Iouem tot deos eſſe dicant, quot ei cognomina propter multas poteſtates dederūt, quoniam res omnes ex quibus illa cognomina ſunt adhibita, multæ atque diuerſæ ſunt, ex quibus pauca commemoro.

De cognominibus Iouis, quæ non ad multos deos, ſed ad vnum eundémque referuntur. Caput XI.

DIxerunt eum victorem,[a] inuictum, opitulum, impulſorem, ſtatorem, centumpedem,[b] ſupinalem, tigillum, alioiun,[c] ruminum, & alia quæ per ſe proſequi † longū eſt.[d] Hęc autē cognomina impo ſuerunt vni deo propter cauſas poteſtateſq; diuerſas, nō tamen propter tot res etiā tot deos eum eſſe coēgerunt: quòd omnia vinceret, quòd à nemine vinceretur, quòd opem indigentibus ferret, quòd haberet impellendi, ſtatuendi, ſtabiliendi, reſupinādi poteſtatem: quòd tāquam tigillus mundum contineret[e] ac ſuſtineret, quòd aleret omnia, quòd ruma, id eſt, mamma aleret animalia. In his vt aduertimus quædam magna ſunt, quædam exigua, & tamen vnus vtraque facere[f] perhibetur. Puto inter ſe propinquiora eſſe cauſas rerum, atq; primordia, propter quas res vnum mundū, duos deos eſſe voluerūt, Iouem atque Ianum, quē continere dicunt mundum, & mam-H mam dare animalibus: nec tamē propter hęc duo opera tam longe inter ſe vi & dignitate diuerſa, duo dij eſſe compulſi ſunt, ſed vnus Iupiter, propter illud Tigillus, ꝓpter hoc Ruminus appellatus eſt. Nolo dicere quod animalibus mammam præbere ſugentibus magis Iunonem potuit decere quàm Iouem: præſertim cum eſſet diua Rumina, quæ in hoc opus adiutorium illi famulatúmque præberet. Cogito enim poſſe reſponderi, & ipſam Iunonem nihil aliud eſſe quàm Iouem ſecūdum illos Valerij Sorani verſus, vbi dictum eſt:

Iuppiter omnipotens regum rerúmque deúmq;.
Progenitor genitrixque deûm.

Quare ergo dictus eſt & Ruminus, cum diligentius fortaſſe quærentibus, ipſe inueniatur eſſe etiam illa diua Rumina? Si enim maieſtate deorum[g] recte videbatur indignum, vt in vna ſpica alter ad curam geniculi, alter ad folliculi pertineret, quanto eſt indignius vnam rem infimam, id eſt, vt mammis alantur animalia, duorū deorum poteſtate curari: quorum ſit vnus Iupiter rex ipſe cunctorum: & hoc agat non ſaltem cum coniuge ſua, ſed cum ignobili neſcio qua Rumina, niſi quia ipſe eſt I etiam ipſa Rumina, ipſe Ruminus: Ruminus fortaſſe pro ſugētibus maribus: Rumina pro fœminis? Dicerem quippe noluiſſe[h] illos Ioui fœmininum nomen imponere, niſi & in illis verſibus progenitor genitrixq; diceretur: & inter alia eius cognomina legerem, quod etiam pecunia vocaretur, quam deam inter illos minuſculariós inuenimus, vt in quarto libro iam commemorauimus. Sed cum & mares & fœminæ habeant Pecuniam: cur non & Pecunia, & Pecunius appellatus ſit, ſicut Rumina & Ruminus, ipſi viderint.

† al. quæ perſequi.

a DIxerunt eum victorem.) Iouis plurima fuerunt apud Græcos & Latinos cognomina, quorum pleraque ex Græcis perſequitur inſtituto ſuo Orpheus in hymnis, & ſparſim Homerus in vtraque poëmate & hymnis, velut quod ſit φίλιος, id eſt, amicitiæ præſes, & ξένιος hoſpitalis, & ἑταιρεῖος ſocius, & ὅρκιος iuriſiurandi præſes, & alia quæ ad naturā eius potius pertinent, quàm ad vſum hominum. præter hæc erat & Iupiter Anxurus Terracinæ, q. ἄνευ ξυροῦ, ſine nouacula, imberbis, vnde & Anxur olim dictæ Terracinæ, Seruius. Erat Apomyius in Olympio, quem ſacrauit Hercules, q. muſcarum abactorem, cum illis inter ſacrificandum infeſtaretur: & Athenis Iupiter φράτριος. q. tribulis, cuius feſtum ſecūdo die ἀπατουριων, hoc eſt, deceptoriorum, iſque dies ab effluxu cruoris hoſtiarum ἀνάῤῥυσις dicebatur. & in Caria Λαβραδεὺς. q. ſecurarius, in cuius dextra non fulmen, ſed ſecuris erat, quam Lydi λάβρυν dicūt, apud Plutarchum in problematis. Erat etiā in Gręcia ἐλευθέριος. q. liberator, quod ab armis Perſarum liberaſſet: in Aſia minore, Mileſius: in Chaonia, Dodoneus: Ammonius in Africa: Athenis μοριάτιος, cui nullū ſacrificabatur animal, ſed frugibus placabatur & pomis, Thucydides, erat & ἀφέσιος. q. dimittens. & κόκκυξ Argis, hoc eſt, cuculus: & φύξιος à Phryxo ſacratus. q. fugæ comes, vbi & vellus aureū, apud Apollonium: & Aratrius apud Phœnices, Cœli filius Saturni frater, cui fuit Dagoni nomē Aratri inuentor, vnde cognominatus Iupiter Aratrius: & πανελλήνιος toti Græciæ cōmunis. In Sicilia ἀγοραῖος forenſis, quod foro præeſſet, eique ſtatua eo loco erigebatur: Herodotus. Erat Romę præter ea nomina, quæ cōmemorat Auguſtinus, Iupiter Feretrius de ferēdis ſpolijs opimis, ſacratus à Romulo: Capitolinus, à loco: Elicius, quem ſacrauit Numa in Auentino ab eliciendo è mentibus diuinis, quomodo procuranda eſſent fulmina, & prodigia: Piſtor, à panibus, quos de Capitolio iactarunt obſeſsi Roma capta, cuius feſtum vj. Idib. Iunij. Viminius, in colle Viminali prędator, prędę adiutor, cui & aliquid debebat de præda, Seruius: Vltor, quem ſacrauit Agrippa: Tonans, quē Auguſtus poſt bellum Cātabricum: Cuſtos, à Domitiano in Capitolio, Latialis, à Tarquinio Superbo in mōte Albano: Inuictus, cuius feſtum Idib. Iunij. Inuentor, cuius ara prope portam Trigeminam, ſacratus ab Hercule inuentis bobus, cui iuuencus immolabatur adultus, cui ſacrificabatur in oppiis. Liuius, Dionyſius, Plutarchus, Suetonius, Lactātius, qui lib. j. ſcribit Iouem de nominibus hoſpitū ſuorum plerumq; cognominatū velut Athabirium, Lapriandū. à quibus in bello eſt adiutus: tum Lapriū & Molionem, & Caſsiū. Theſeus Hecaleſiū Iouem, & eius ſacra inſtituit in Attica terra de nomine Hecales vetulę hoſpitę ſuę. Ariſto. in libello de mundo, cuius iam aliàs mentionem fecimus, cū deus ſit vnus, multinomius eſt ab effectionibus omnibus nempe Iupiter, & ἀστραπαῖος id eſt fulgurator, & βρονταῖος tonās & αἴθριος ſerenator, & οὐράνιος cœleſtis, & καταιβάτης fulminator, & ὑέτιος pluuius, & ἐπικάρπιος frugifer, & πολιεὺς vrbicus, & γενέθλιος natalicius, & ἑρκεῖος vallaris, & ὁμόγνιος cognat⁹, & πατρῷος patrius: ipſe eſt etiam fata & omnia, quæ de fato & parcis dicuntur, nempe ἀνάγκη, [illegible]. Sic ille. b Centipedam.) Ab ſtabilitate ſic eſt dictus, vt idem Auguſtinus explicat: nam firmius res conſiſtit, quo pluribus innititur pedibus, & velut fulcris. Eſt & vermis centipes, ſiue centipeda. c Alnum.) Alij codices alumnum, ſed Almum melius vt arbitror. nā alma & almus ab alendo dicitur: vnde Venus alma, & Ceres, & terra alma alumnus vero nō facile eſt is qui alit, quod quidā putant. d Quæ per ſe proſequi longum eſt.) Antiqui codices habent: Quę perſequi longum eſt. Cōmentatores verbi ſignificationē parū intelligentes, per ſe proſequi deprauarūt, rati perſequi ſolū dici de inſectatione inimica. e Tanquā tigillus mūdum contineret.) Tignus, vnde tigillus trabs, cui tectū innititur. Ariſt. [illegible] vmbilicis quibus fornix cōtinetur & ſiſtitur, deū eſſe in mundo ſimilē ait, qui ſi abſit vel momētum, corruat protinus naturæ ædificiū neceſſe eſt, vt ablato vmbilico fornicis ſtructura tota diſſoluta cōcideret. Non eſt ab hoc propoſito diſſonum, quod Orpheus in hymnis de Ioue inquit: Ζεὺς πυθμὴν γαίης τε καὶ οὐρανοῦ ἀστερόεντος. Et poſt, Ζεὺς, πάντων ῥίζα. f Vtraque facere) Et magna & parua. g Si enim maieſtate deorum.) Lib. iiij. Deriſa eſt opinio eorum, qui alium deum curæ geniculi, alium folliculi tribuebant h Dicere quippe voluiſſe.) In antiquis melius: Dicerem quippe noluiſſe.

K L Tignus.

Ioūis cognomina.

Quod Iupiter etiā pecunia nuncupetur. Caput XII.

QVam vero eleganter rationem huius nominis reddiderunt, & pecunia, inquiunt, vocatur quòd eius ſint omnia. O magnam rationem diuini nominis, imò verò ille cuius ſunt om- M nia viliſsime & contumelioſiſsime pecunia nuncupatur. † At omnia Iouis ſunt, quæ cœlo & terra continentur, inter quæ & ipſa pecunia in omnib⁹ omnino rebus, quę ab hominibus nomine pecuniæ[a] poſsidetur. Sed nimirum hoc auaritia Ioui nomen impoſuit, vt quiſquis amat pecuniam, non quemlibet deum, ſed ipſum regem omnium ſibi amare videatur. Longe autem aliud eſſet ſi diuitiæ vocaretur. aliud nanque ſunt diuitiæ, aliud pecunia. Nam dicimus diuites,[b] ſapientes, iuſtos bonos, quibus pecunia vel nulla, vel parua. Magis enim ſunt virtutibus diuites: per quas eis etiā in ipſis corporaliū rerum neceſsitatibus ſatis eſt quod adeſt: pauperes vero auaros dicimus ſemper inhiantes, & egentes. Quemlibet enim magnas pecunias habere poſſunt, ſed in earū quantacūq; abundantia nō egere non poſſunt. Et deū ipſum verum recte dicimus diuitem, non tamen pecunia, ſed omnipotētia. Dicūtur itaq; & diuites pecunioſi, ſed interius egeni, ſi cupidi. Item dicuntur pauperes pecunia carētes, ſed interius diuites, ſi ſapientes. Qualis ergo iſta theologia debet eſſe ſapienti, vbi rex deorū eius rei nomen accepit,

† Victoria num ſic legit. Ad omnia enī quæ cœlo & terra cōtinentur quid eſt pecunia in omnibus omnino rebus, quæ ab hominibus nomine pecuniæ poſsidentur?

quam

A quam nemo ſapiens concupiuit?[c] Quanto enim facilius ſi aliquid hac doctrina, quod ad vitam pertineret æternam ſalubriter diſceretur, deus mundi rector non ab eis pecunia, ſed ſapientia vocaretur,[d] cuius amor purgat à ſordibus auaritiæ, hoc eſt, ab amore pecuniæ.

Peculium. a QVæ ab hominibus nomine pecuniæ.) Omnia quæ poſsidentur nomine pecuniæ ſunt cõprehenſa: vnde peculiũ dicitur à pecude deducta appellatione, vt aiunt, Columela, Feſtus, & Seruius, quòd hæ veterum eſſent vnicæ diuitiæ, ſicut adhuc ſunt multarũ gentiũ. Erant enim ferè paſtores, à quibus manaſſe vocabulũ hoc etiam Varro confirmat li. de Lat. ling. iiij. poſtea ad opes vrbanas ſe extendit. b Nam dicimus diuites.) Paradoxũ Stoicum ὅτι ὁ σοφὸς μόνος πλούσιος. Quod Cicero ita eſſe multis, magniſq; rationibus ſuadet, Idẽ magnis ingeniis philoſophorũ eſt diſputatũ, qui ſæpiſsime cõtra pecuniã perorarunt. c Quam nemo ſapiens cõcupiuit.) Saluſt. in Cati. li. Auaritia pecuniæ ſtudium habet, quam nemo ſapiens cõcupiuit: ea quaſi venenis malis imbuta corpus animumq; virilem effœminat, ſemper infinita inſatiabilis eſt, neque copia, neq; inopia minuitur. d Sapientia vocaretur.) Vt nos vocamus.

Quod dum exponitur quid Saturnus, quidue ſit Genius vterque vnus Iupiter eſſe doceatur. Caput XIII.*

** Ianus Ianus.*

SEd quid de hoc Ioue plura, ad quẽ fortaſſe cæteri referendi ſunt, vt inanis remaneat deorum opinio plurimorum, cum hic ipſe ſit omnes: ſiue quando partes eius, vel poteſtates exiſtimantur: ſiue cum vis animæ, quam putãt per cuncta diffuſam ex partibus molis huius, in quas viſibilis mundus iſte cõſurgit B & multiplici adminiſtratione naturæ, quaſi pluriũ deorum nomina accipit? Quid eſt enim Saturnus? Vnus, inquit, de principibus deus, penes quẽ ſationum omnium dominatus eſt. Nónne expoſitio verſuum illorum Valerij Sorani ſic ſe habet Iouem eſſe mundum, & eum omnia ſemina ex ſe emittere, & in ſe recipere? Ipſe eſt igitur penes quem ſationũ omnium dominatus eſt. Quid eſt Genius?[a] Deus eſt, inquit, qui præpoſitus eſt, ac vim habet omnium rerum gignendarum. Quem alium hanc vim habere credunt quàm mundum, cui dictũ eſt: Iupiter omnipotens progenitor genitrixq;? Et cum alio loco genium dicit eſſe vniuſcuiuſq; animum rationalem,[b] & ideo eſſe ſingulos ſingulorum: talem autẽ mundi animũ deũ eſſe, ad hoc idem vtiq; reuocat, vt tanquã vniuerſalis genius ipſe mũdi anim⁹ eſſe credatur. Hic eſt igitur quẽ appellant Iouem. nam ſi omnis genius deus,[c] & omnis viri animus genius, ſequit̃ vt ſit omnis viri animus deus: quod ſi & ipſos abhorrere abſurditas ipſa compellit: reſtat vt eum ſingulariter & excellenter dicant deum ge-C nium, quem dicunt mundi animum, ac per hoc Iouem.

Genius. a QVid eſt Genius.) Feſtus Pompeius: genium appellabant deum qui vim obtineret rerum omnium gerendarum, Aufuſtius, Genius, inquit, eſt deorum filius, parẽs hominũ, ex quo homines gignũtur, propterea genius meus nominatur, quia me genuit. Quæſitũ apud eruditos quis deus eſſet Genius inuentumque non ſimpliciter id dici. Nã Genius naturæ eſt deus parens illius, & Genij ſunt cœlorum multi quorum meminit Capella in nuptiis: & Maris Genius Melicerta, vt ait Parthenius: & corporalium rerum Genij ſunt elementa quatuor, ignis, aër, aqua & terra. quæ Græci cum στοιχεῖα vocent, γενέθλια quoque θεοὺς dicunt. cui non abſimile eſt, quod Macrobius adducit de penatibus naturæ, quòd ſint medius aër Iupiter & infimus Iuno, & ſupremus æther Minerua, quis trib⁹ ſub vno tecto Tarquinius Priſcus templũ vouit. Duodecim cœli ſigna cũ ſole & luna ſunt qui Genios aiant, & hi quidẽ Genij vniuerſaliores. nã ſuus eſt cuique loco Genius, quem faciũt ei præſidere, quin & vnicuique hominũ ſuus ſic dictus, vt Cenſorinus inquit, ſiue quod in eius tutelle, vt quiſq; natus eſt, viuit: ſiue quod vt generemur, curet: ſiue quòd vnà gignatur nobiſcum: ſiue etiam, quòd nos genitor ſuſcipiat, ac tueatur. Eundem eſſe Genium & Larem multi prodiderunt veterum, in quis & C. Flaccus in libro quẽ ad Cæſarem de indigitamẽtis reliquit. Porrò *Lares.* Lares quemadmodum eſt apud Ouidium gemini fuerunt, filij Mercurij & Laræ, ſiue Larundæ nymphę. Ideo veterũ plerique inter quos Euclides, geminos ſingulis hominũ addunt Lares, alterum bonum, alterum malum. qualis ille fuit, quem Plutarchus, Flor⁹ & Appianus ſcribũt oblatum M. Bruto media nocte ad tenuem lucernam de bello cogitanti. b Genium dicit eſſe vniuſcuiuſque animũ rationalem.) De hoc copioſius proximo libro. c Nã ſi omnis Genius deus.) Concluſio primæ formæ primi ordinis ſyllogiſmorũ, vulgo barbara dicunt.

De Mercurij & Martis officiis. Caput XIIII. D

MErcurium vero & Martẽ, quomodo referrent ad aliquas partes mundi, & opera dei quę ſunt in elementis non inuenerunt, & ideo eos ſaltẽ operibus hominũ prępoſuerunt, ſermocinandi & belligerandi miniſtros. Quorum Mercurius ſi ſermonis[a] etiam deorum poteſtatem gerit, ipſi quoque regi deorum dominatur, ſi ſecundum eius arbitrium Iupiter loquitur, aut loquendi ab illo accipit facultatẽ, quod vtiq; abſurdum eſt. Si autem illi humani tantum ſermonis poteſtas tributa perhibetur, non eſt credibile ad lactandos mammã, non ſolum pueros ſed etiam pecora, vnde Ruminus cognominatus eſt, Iouem deſcẽdere voluiſſe, & curam noſtri ſermonis, quo pecoribus antecellimus, ad ſe pertinere noluiſſe: ac per hoc idẽ ipſe eſt Iouis atq; Mercurius. Quod ſi ſermo ipſe dicitur[b] eſſe Mercurius, ſicut illa quę de eo interpretantur oſtẽdunt. Nam ideo Mercurius, quaſi medius currens[c] dicitur appellatus, quod ſermo currat inter homines medius, ideo ἑρμῆς Gręce,[d] quod ſermo vel interpretatio, quę vtiq; ad ſermonẽ pertinet ἑρμηνεία dicitur: ideo & mercibus præeſſe,[e] quia inter vendentes & ementes ſermo fit medius: ideo alas[f] ei in capite & pedibus ponunt, volentes ſignificare volucrẽ ferri per aëra ſermonem: ideo nuncium[g] E dictum, quoniã per ſermonẽ omnia cogitata enunciãtur. Si ergo Mercurius ipſe ſermo eſt, etiã ipſis confitentibus deus non eſt: ſed cum ſibi deos faciunt eos, qui dæmones ſunt, immundis ſupplicando ſpiritibus, poſsidentur ab eis. qui non dij, ſed dæmones ſunt. Item quia nec Marti aliquod elementum vel partẽ mundi inuenire potuerunt, vbi ageret opera qualiacunq; naturæ, deum bellĩ eſſe dixerunt, quod opus eſt hominũ, & optabile nõ eſt. Si ergo pacẽ perpetuã fœlicitas daret, Mars quid ageret non haberet. Si autẽ ipſum bellum eſt Mars, ſicut ſermo Mercurius, vtinã quàm manifeſtũ eſt, quod nõ ſit deus: tam non ſit & bellum, quod vel falſò vocetur deus.

a QVorũ Mercurius ſi ſermonis.) Mercurios quinq; fuiſſe narrat apud Ciceronem Cotta: primum, Cœlo patre & die matre natum: *Mercuri⁹.* ſecundum, Valentis & Pheronidis filium, eũ qui ſub terris habetur. idẽ Triphonius eſt. Tertium, Ioue tertio natum & Maia. Quartũ, Nilo patrem, quem Aegyptij nefas habebant nominare. Quintum, quem colũt Pheneatæ, qui Argum dicitur interemiſſe, ob eámque cauſam Aegypto profuiſſe, atq; Aegyptiis leges & literas tradidiſſe. hũc Aegyptij Theut appellant. Hæc Cicero. Eius Theut meminit in Phædro Plato, & Euſebius lib. j præparat. Euang. qui eum ab Aegyptiis tradit vocari Thoyth. ab Alexandrinis Thot, Græcos ἑρμῆν dicere, qui & literas primus F docuit, & de theologia altius arcaniúſque ſcripſerit. Diodorus etiam libro primo redegiſſe hunc Mercuriũ narrat voces in ordinẽ, ac pleriſque rebus indidiſſe nomina, ſacráq, permulta & ceremonias tradidiſſe. De vocibus confirmat Horatius ex Alcæo Poëta, quibus de cauſis Aegyptij inuentorem & deum ſermonis illum putauerũt, interpretẽ quoq; & nuncium dixere hominum ac deorum. Cum quòd ſacra velut à diis ad homines pertulerit, tum vel maxime, quòd ſermo ab hominibus ad homines & ad deos tranſcurrat, ſine quo nullum conſtat commercium: vnde illa apud Ariſtidẽ Rhetorem fabella, nullum commercium, concordiam in genere humano nullam fuiſſe, prius quàm ſermonẽ Mercurius in eo ſpargeret, & inuentio literarum paratiſsima fuit commercio occaſio, quòd procul diſiectos literis alloqueremur, vnde inuentor earũ Mercurius vltro citróque commeare exiſtimatus eſt, & mandata diligẽtiſsime exequi. b Quod ſi ſermo ipſe dicitur.) Porphyrius in phyſiologia orationis interpretandi vim Mercurium dixerunt, qui tenſus rectúſque fingitur propter orationis vigorẽ: cæterum, quod oratio compoſita eſt, aliam ſolarem volunt, quæ ſit Mercurius: aliam lunarem, quæ Hecate: aliam vniuerſalem, quæ Hermupis. Feſtus Pompeius vnam ex cauſis cur Mercurius ſit Cyllenius nuncupatus eſſe dicit, quod ſermo *Cyllenius.* ſine manibus omnia conficiat, quibus partibus corporis egent κυλλοὶ vocantur, tametſi hoc nomen ad omnes mutilatos patet: alij de loco Cyllenium nuncupant. c Nã ideo Mercurius quaſi medius currens.) At Feſtus ait, à mercibus eſſe dictum. Ego enim nomen à mercor: deriuatum puto, vnde ſunt mercatus & mercatura, & merx, quis omnib⁹ præeſt Mercurius. d Ideo ἑρμῆς Græce.) ἀπὸ τοῦ ἑρμηνεύειν id eſt, interpretari. Hoc idem eſt eſſe nunciũ deorũ, nõ quod dicta interpretetur, ſed quòd diligentiſsime, & optima fide peragat, quę ſunt mandata, quod

G eſt munus ſermonis, perferre ab animis ad animos ſenſa, que aliter patefieri, & edoceri nequeunt: cumque animi pro diis putarentur, ideo interpres diuom, & nuncius eſt appellatus. Plato in Cratylo, ὅτι τὸ εἴρειν ἐμήσατο λέγειν, ὡς ἂν καλοῖτο ὑπὸ ὑμῶν εἰρέμης. νῦν δὲ ἡμεῖς, ὡς οἰόμεθα, καλλωπίζοντες τὸ ὄνομα, ἑρμῆν καλοῦμεν. καὶ ἥ γε ἶρις ἀπὸ τοῦ εἴρειν ἔοικε κεκλημένῃ, ὅτι ἄγγελός ἐστι. Qui irin, inquit, hoc eſt loqui cõmentus eſt, merito vocetur à vobis iremes. Nũc vero quoſi elegantius rati nomen proferre, Hermã vocamus. Ipſa etiã Iris è dicẽdo videtur nominata, quoniã nuncia quoq; eſt. Porrò omnis qui alicui negocio cõficiendo ſe interponit, dicitur interpres cõciliator quoq; & medi⁹ ſicut Serui⁹ inquit iiij. Aeneid. vt apud Ciceronẽ qui interpretes corrũpẽdi iudicij eſſe ſolẽt. Et Virg. ipſe verbis Didonis Iunonẽ alloquentis, quæ conciliatrix fuerat Didonis & Aeneæ: Túque harum interpres curarum, & conſcia Iuno.

c Ideo & mercib⁹ præeſſe.) Sine ſermone perit commercium mortaliũ. Diodorus perhibet exiſtimatum à quibuſdã Mercurium menſuram, põdus, & mercaturæ quæſtum inueniſſe. Extat & apud Græcos prouerbiũ κοινὸς ἑρμῆς. f Ideo alis.) Mercurius alatus fingitur, non modo in pedib⁹ quæ vocant talaria, & apud Homerum πέδιλα, ſed etiam in temporibus: vtrinque enim ei prominent pinnolæ pares, vt Apuleius deſcribit in Apologia. Fingitur enim deus ille petaſatus, hoc eſt, galero tectus, extantibus ſupra galerũ pinnis, quod in Amphitryone ſignificauit Plaut⁹ verbis ipſius Mercurij: Ego has habeo vſque in petaſo pinnolas. Hãc annotationem acceptam refero Beroaldo in commentar. Auguſti Suetonij. g Ideo nuncium.) Hoc idem, vt dixi, interpres ex Diodoro Siculo li. vj. & ſic exponit Acron lib. j. carmi. Horatij.

De ſtellis quibuſdam, quas Pagani deorum ſuorum nominibus nuncupauerunt. *Caput XV.*

H Niſi forte illæ ſtellæ [a] ſunt hi dij, quas eorum appellauere nominibus. Nam ſtellam quandã vocant Mercurium, quandã itidem Martem: ſed ibi eſt & illa, quam vocant Iouem, & tamen eis mundus eſt Iouis. Ibi quã vocant Saturnum, & tamen ei præter eam dant non paruã ſubſtantiã, omnium videlicet ſeminum. Ibi eſt & illa omnium clariſſima quę ab eis appellatur Venus: & tamẽ eandem Venerem eſſe etiam lunam [b] volunt, quãuis de illo fulgẽtiſsimo ſydere apud eos tanquã de malo aureo Iuno Venuſq; [c] contendant. Luciferum enim quidã Veneris, quidã dicũt eſſe Iunonis: ſed vt ſolet Venus Iunonẽ vincit. Nam multo plures eam ſtellam Veneri tribuũt, ita vt vix eorũ quiſquam reperiatur, qui aliud opinetur. Quis autẽ nõ rideat cum regẽ omnium Iouem dicãt, quum ſtella eius à ſtella Veneris tanta vincatur claritate? tanto enim eſſe debuit cæteris illa fulgentior, quanto eſt ipſe potentior. Reſpondent ideo ſic videri, quia illa quæ putatur obſcurior, ſuperior eſt, atq; à terris longe remotior. Si ergo ſuperiorẽ locum maior dignitas meruit, quare Saturnus ibi eſt Ioue ſuperior? An vanitas fabulæ quæ regẽ Iouem facit, nõ potuit vſq; ad ſydera peruenire: & quod non valuit Saturnus [d] in regno ſuo neq; in Capitolio, ſaltẽ eſt permiſſus obtinere in cœlo? Quare autẽ Ianus non accepit aliquam ſtellam, ſi propterea quia mundus eſt, & omnes in illo ſunt, & Iouis mũdus eſt, [e] & habet tamẽ? An iſte cau-
I
ſam ſuam cõpoſuit vt potuit, & pro vna ſtella quam non habet inter ſydera, tot facies accepit in terra? Deinde ſi propter ſolas ſtellas Mercuriũ, & Martem partes mundi putant, vt eos deos habere poſſint, quia vtique ſermo, & bellum nõ ſunt partes mũdi ſed actus hominũ, cur Arieti & Tauro & Cancro & Scorpioni, cæteriſq; huiuſmodi quæ cœleſtia ſigna numerant, & ſtellis nõ ſingulis, ſed ſingula pluribus conſtant, ſuperiuſq; iſta [f] in ſummo cœlo perhibent collocata, vbi cõſtantior motus [g] inerrabilem meatũ ſyderibus præbet, nullas aras, nulla ſacra, nulla templa fecerunt: nec deos, nõ dico inter hos ſelectos, ſed nec inter illos quidem quaſi plebeios habuerunt?

a Niſi forte illæ ſtellæ.) Plato in Cratylo inquit veteres Græcos non alios pro diis habuiſſe coluiſſeque, quàm quos etiam nunc barbarorum cõplures, cœlum, Solem, Lunã, & ſydera quos naturales vocant deos, vt Sanchoniatho Berithius ſcribit, qui author eſt, priſcos mortales præcipue Phœnices, & Aegyptios bene meritis de ſe hominibus, quiq;

aliquid in communem vitæ contuliſſent vſum, eos honores habuiſſe, vt K
templa illis ſtatueq; erigerẽtur nominibus naturaliũ deorum impoſitis. Hunc enim cœlũ, illum ſolem, aliũ Iouem, aliũ Saturnũ nuncuparunt: hæc ille. Et haud dubie vel quod eſſent aſtrologiæ periti dij ipſi, ea nomina ſyderum ſibi indebant, quarũ virtutibus ſe crederẽt valere: vel poſteri ſyderẽ nominibus eorũ vocauerunt, qui eas artes attulerunt ad vitã, quarum effectricia exiſtimarẽt eſſe ea ſydera. Nam Mercurius ſtella homines vt putãt reddit facundos, ingenio verſatili, accõmodatoq; naturę illius planetę cui ſeſe addit: quã cauſam video placuiſſe Seruio, cur Mercurius deorũ nũcius appellatus ſit: nam bonus benignuſq; eſt cũ Ioue & Sole, atrox & maleficus cũ Saturno & Marte. Mars quoq; violentus eſt in cœlo, & cruentus, bella motuſque terris commouet. idcirco Martẽ iraſcentiæ vim Porphyrius interpretetur, quę quoniã ignea eſt, atq; cruenta, bellis eſt præfecta. Hinc oritur theologia Stoicorũ, referentium deorũ rationes naturaſq; ad corpora mundi. vnde naſcitur tãta rerũ omniũ obſcuritas, vt veritas altiſsimis tenebris obruta perſpici nulla arte queat: ſicut ait, tum ex eodẽ Sanchoniathone Euſebius libro præpara. Euang. j. tum etiam ex ſuis ipſius argumẽtis ac rationibus, vti & Auguſt. hoc lib. diſputat. b Et tamen eandẽ Venerẽ eſſe etiam Lunam.) Macrob. lib. Saturn. primo, & adducit Philochorũ in Atthide Venerem eſſe Lunã, eiq; ſacrificiũ facere viros cũ veſte muliebri, mulieres cum virili, quod eadẽ & mas exiſtimaretur, & fœmina. Apule lib. xj. transfor. ad Lunã: Sed tu cœleſtis Venus, quę primis rerum exordiis ſexuum diuerſitatem generato amore ſociaſti, & æterna ſobole humano genere propagato, nunc circũfluo Paphi ſacrario coleris. c Tanquã de malo aureo Iuno Venuſq;.) Fabula de aurei mali contentione inter tres deas Iunonem, Venerem, & Mineruã notior eſt, quàm vt ſit opus hic eam explicare. Porrò de Lucifero, ſic Pli. lib. ij. infra Solem ambigit ingẽs ſydus appellatum Veneris, alterno meatu vagum, ipſiſq; cognominibus æmulum Solis & Lunæ: præueniẽs quippe & ante matutinũ exoriens Luciferi nomen accipit, vt Sol alter, diemq; maturãs: contrà ab occaſu refulgens, nuncupatur Veſper, vt prorogans lucem, vicemq; Lunæ reddens. Quam naturã eius Pythagoras Samius primũ deprehendit Olympiade L
circiter xlij. qui fuit vrbis Romæ annus cxlij. largiore magnitudine extra cũcta alia ſydera eſt, claritatis quidẽ tãtæ, vt vnius huius ſtellæ radiis vmbræ reddantur. Itaq; & in magno nominũ ambitu eſt. Alij enim Iunonis, alij Iſidis, alij Matris deũ appellauere. Hæc ibi. d Et quod non valuit Saturnus.) Nam è Creta pulſus à filio Ioue, & è Capitolio, quod prius erat Saturnia, poſtea collis ille ſacer fuit Ioui Capitolino. e Et Iouis mundus eſt.) Veterẽ rectum Iouis vſurpat, ſic in vj. de repub. Ciceron. Proſperus & ſalutaris ille fulgor qui dicitur Iouis. f Superiuſque iſta.) In octauo cœlo eſt ſignifer duodecim ſignis cõſtans, animaliũ nominibus inſignitus, dictus idcirco ζωδιακὸς, quorũ ſignorũ vnum quodque multis ſtellis eſt illuſtre. g Vbi conſtantior motus.) Quia viginti quatuor horis circũ terrã voluitur eundẽ curſum perpetuò ſeruãs, vnde fiunt nox & dies, ipſaq; ſigna eodẽ ſemper ſunt ordine, eiſdẽ ſita locis; cũ planetæ modo ſint inter ſe aduerſi, modo auerſi, iam alius præcurrat alium, alius ſequatur. quæ varietas motuũ cauſam Græcis præbuit vocãdi ſtellas illas planetas q. errabiles, cum nullus eorum erret, ſed ſimul omnes collati errare videãtur difformitate motuum, quæ in octaui cœli ſtellis non eſt, nempe ſitis omnibus eodem cœlo quod ideo ἀπλανὴς dicitur.

Lucifer.

Planetæ.

De Apolline & Diana cæteriſque ſelectis diis quos partes mundi eſſe voluerunt. *Caput XVI.*

Apollinem [a] quamuis diuinatorẽ [b] & medicum [c] velint, tamen vt in aliqua parte mundi ſtatuerent, ipſum etiã ſolem eſſe dixerunt: Dianámque germinã eius ſimiliter lunam & viis præ- M
ſidere, [d] * vnde & virginem volunt, [e] quòd via nihil pariat, & ideo ambos ſagittas habere, [f] quod ipſa duo ſydera de cœlo radios terras vſque pertendãt. Vulcanum volunt ignem mundi, Neptunum aquas mundi, Ditem patrem hoc eſt Orcum terrenã & infimam partem mundi. Liberum & Cererem pręponunt ſeminibus, vel illum maſculinis, illam fœmininis: vel illum liquori, illam vero ariditati ſeminum. Et hoc vtique totum refertur ad mundum, id eſt, ad Iouem, qui propterea dictus eſt progenitor genitrixq;, quod omnia ſemina ex ſe emitteret, & in ſe reciperet. Quandoquidem etiam matrem magnam eandem Cererem volũt, quam nihil aliud dicunt eſſe quàm terram, eamq; perhibent & Iunonem. Et ideo ei ſecundas cauſas tribuunt rerũ, cum tamen Ioui ſit dictum progenitor genitrixque deũm, quia ſecundum eos totus iſte mũdus eſt Iouis. † Mineruam etiam, quia eam humanis artibus præpoſuerũt, nec inuenerũt vel ſtellam vbi eam ponerent, eandẽ vel ſummum æthera, vel etiam lunam eſſe dixerunt, [g] Veſtam quoque ipſam propterea dearum maximã putauerunt, quòd ipſa ſit terra, quãuis ignem

* al. viarum præſidem.

† alias, totus mundus ipſe eſt Iouis.

A ignem mũdi leuiorem,[h] qui pertinet ad vſus hominum facilem,nõ violentiorem qualis Vulcani eſt,ei deputandum eſſe crediderunt. Ac per hoc omnes iſtos ſelectos deos hunc eſſe mundum volunt, in quibuſdam vniuerſum, in quibuſdam partes eius: vniuerſum, ſicut Iouem: partes eius,vt genium, vt matrem magnam, vt ſolem,& lunam,vel potius Appollinem & Dianam, & aliquando vnum deum res plures: aliqoando vnam rem deos plures faciunt.Nam vnus deus res plures ſunt: ſicut ipſe Iupiter:Et mundus enim totus Iupiter,& ſolũ cœlum Iupiter,[i] & ſola ſtella Iupiter habetur & dicitur. Itemq; Iuno ſecundarum cauſarum domina,& Iuno aër,& Iuno terra,& ſi Venerẽ vinceret[k] Iuno ſtella. Similiter Minerua ſummus æther, & Minerua eadem luna, quam eſſe in ætheris infimo limite exiſtimant. Vnã vero rem deos plures ita faciunt.Et Ianus eſt mundus,& Iuppiter.Sic & Iuno eſt terra,& mater magna,& Ceres.

Apollo. a APollinem.) Apollines Cicero.iij. de natura deorum,quatuor ponit:Dianas tres. Tertium Apollinem, & ſecundam Dianam filios dicit fuiſſe Iouis Saturnij,& Latonæ. b Diuinatorem.) Hoc vulgatiſſimum eſt tot authoribus,tum Græcis,tum Latinis,ea de re ſcribẽtibus. Plato in Cratylo,Theſſalos ait,non [illegible] dixiſſe,ſed [illegible],propter diuinationẽ,in quo eſt [illegible], id eſt,propter B verum & ſimplicitatem, quæ idem ſunt. Nicander in Aetolicis ſcribit Apollinem diuinandi peritiã edoctum à Glauco,qui poſtea factus deus marinus,& Melicerta nominatus eſt. c Et medicũ.) Macro. j. Saturn. virgines Veſtales ſic indigetãt,Apollo medice,Apollo Pæan. Eundem eſſe Aeſculapium probat,hoc eſt, vim ſalubrẽ de ſubſtãtia ſolis animis, & corporibus animãtium ſubuenientẽ. Hæc & alia de Apolline plurima ibi. d Et viis præſidere.) Feſtus lib.ix. Iuuenalia fingebantur Dianæ ſimulachra,quia ea ætas fortis eſt ad tolerãdam viã. Diana enim viarum putatur dea:præſidet enim ſaltibus,& montibus,viaſq; illuſtrat,per quas frequẽs ingreditur,feras perſequẽs,vt mox dicam. e Vnde & virginem volunt.) Sic vulgò.& narrant ædem Dianæ fuiſſe Romæ,in quã viros ingredi nefas, quidã ibi cum muliere,quæ deam ſalutatũ veniſſet,vim attuliſſet,à canibus ſit continuò diſcerptus.Plato Dianã [illegible] vocatam docet, [illegible], id eſt,propter integritatem & modeſtiã,quam optione virginitatis habet: aut [illegible], quòd viri & fœminæ coitum oderit:tametſi fabulantur cõcubuiſſe cum Endymione,quod & de Pane Mercurij filio narrant,qui Lunæ concubitus meruit precio pecoris albi. Virgilius tertio Georgicorum,

Diana.

Munera ſic niueo lanæ,ſi credere dignum eſt,
Pan deus Archadiæ,captam te Luna fefellit,
In nemora alta vocãs,nec tu aſpernata vocantem es.

f Et ideo ambos ſagittas habere.) Arcũ tenet in manu Apollo,& ſagittas,quibus draconem Python cõfecit:inde apud Homerum frequenter [illegible], id eſt,procul iaculans dicitur:etiam [illegible] q.ſuperne iaculans,& [illegible] tum Diana virginitate perpetua animo deſtinata,ſyluas & montes perterræ venãt,eo cultu,quo Venus Aeneæ cõſpecta eſt apud Virg. C cothurnata,& pharetrata, ſcincta & in curſum expedita:has ſagittas nihil aliud, q̃ eorum radios putandum eſſe,omnes docent,quibus ſunt illa ſydera armata.ſicut de ſole Lactantius inquit: Armatus radiis elementa liquentia luſtrans. g Vel etiam Lunã eſſe dixerunt.) Porphyrius in naturalibus deorũ interpretamentis,quod in ſole,inquit,eſt Apollo,id in Luna eſt Minerua,per quã prudentia ſignificatur. h Quaſi ignem mundi leuiorem.) Nempe ad focos,& vſus hominũ,tum etiã ad generationem pertinentẽ,vt dixi alibi:quanquã in his,vt rebus cõmenticiis, mira eſt ſententiarũ varietas. Phurnutus enim ait, Vulcanum eſſe ignem hunc craſſiorẽ, quo paſſim vtimur. Ille enim ſubtilior Iupiter eſt:& ſic Prudentius. Ipſe ignis,noſtrũ qui ſeruit ad vſum, Vulcanus perhibetur, & in virtute ſuperna fingitur,ac delubra deus & nomine ac re aſſimulatus habet:necnõ regnare caminis fertur,& Aeolia ſummus faber [illegible] vel Aethnæ. i Solum cœlum Iupiter.) Vnde illud Ennij, aſpice hoc ſublime candens,quem inuocãt omnes Iouem. k Et ſi Venerem vinceret.) In contentione de nomine luciferi ſtellæ.

Quod etiam ipſe Varro opiniones ſuas de diis pronunciauerit ambiguas. *Caput. XVII.*

ET ſicut hæc,quæ exempli gratia cõmemoraui, ita cætera non explicant, ſed potius implicãt: ſicut impetus errabundę opinionis impulerit, ita huc atq; illuc, hinc atq; illinc, inſiliunt & reſiliunt: vt ipſe Varro de omnibus dubitare, quàm [aliquid] affirmare maluerit. Nam & trium extremorũ,primũ cum de diis certis abſolniſſet librũ,in altero de diis incertis[a] dicere ingreſſus,ait:Cum in hoc libello dubias de diis opiniones poſuero, reprehẽdi nõ debeo. Qui enim putabit iudicari oportere,& poſſe,cum audierit, faciet ipſe. Ego D citius perduci poſſum,vt in primo libro quæ dixi,in dubitationem reuocẽ,quàm in hoc quæ perſcribam,omnia ad aliquã dirigam ſummam. Ita nõ ſolum iſtum de diis incertis,ſed etiã illum de certis fecit incertum. In tertio porro iſto de diis ſelectis,poſteaquã prælocut[9] eſt,quod ex naturali theologia præloquendum putauit, ingreſſurus huius ciuilis theologiæ vanitates & inſanias mendaces,vbi eum nõ ſolũ non ducebat rerum veritas,ſed etiã maiorum premebat authoritas. De diis,inquit,pop. Ro. publicis,quibus ædes dedicauerunt,eoſq; pluribus ſignis ornatos,notauerũt,in hoc libro ſcribã:ſed vt Xenophanes Colophonius[b] ſcribit,quid putem, non quid contendam ponã. Hominis enim eſt hæc opinari, dei ſcire. Rerum igitur non cõprehenſarum, nec firmiſſime creditarum,* ſed opinatarum, & dubitatarum, ſermonem trepidus pollicetur,dicturus ea,quę ab hominibus inſtituta ſunt. Neq; enim ſicut ſciebat eſſe mundum, eſſe cœlum,& terram,cœlum ſyderibus fulgidum,terram ſeminibus fertilem:atq; huiuſmodi cætera, ſicut hanc totam molem atq; naturam vi quadam inuiſibili ac prępotenti regi,atque adminiſtrari certa animi ſtabilitate credebat: ita poterat affirmare de Iano, mũdus ipſe eſſet: aut de E Saturno inuenire,quomodo & Iouis pater eſſet, & Ioui regnanti ſubditus factus eſſet:& cætera talia.

* al. tradſarum.

DE diis incertis.) Dixi alio loco de diis incertis, quorũ incerta erat a diuinitas:dicã pauca de diis ignotis,ne quis eoſdẽ eſſe putet ignotos deos,& incertos. Erãt in agro Attico multæ diis ignotis ſacrę aræ, vt Lucas attingit in actis Apoſtolorũ,c.xvij.& apud Pauſaniam in Atticis: [illegible]: quæ aræ inuento Epimenidis Cretẽſis ſunt erectæ:nam cũ regio peſtilentia laboraret, conſultaq; Pythia reſpõdiſſet, expiari oportere vrbẽ & agros,nec cui deo ſacrũ fieri oportare dixiſſet,Epimenides,qui tum Athenis erat, iuſſit dimitti hoſtias per agros, ſequiq, eas ſacrificos & in quo loco quæq; cõſtitiſſet,ibi mactari eã,immolariq, deo ignoto propicio. Itaq; ea ad tẽpore etiã ad ætatẽ Laertij Diogenis,frequẽtes viſebant per pagos Atticæ terrę ſacrę arę ſine nomine. Hæc libenter enarraui propter locũ ſacrarum literarũ. b Xenophanes Colophonius.) Orthomenis filius,vt ait Apollodorus ex Colophone Ioniæ ciuitate,vbi & natus eſt Mimern[9] poeta elegorũ ſcriptor. Sotion ſcribit hunc putaſſe oĩa eſſe incõprehenſibilia. quod Laertius improbat. Euſeb. Sotionẽ ſecutus ſenſus oẽs falſos eſſe, ſcribit Xenophanẽ ſenſiſſe,rationemq; ſimul cũ ſenſibus infirmaſſe:ſcribit de diis cõtra Homerum atq; Heſio. fuit & alter Xenopha. ſed Lesbius & poeta.

Dij ignoti.

Xenophanes.

Quæ credibilior cauſa ſit, qua error paganitatis inoleuerit. *Caput XVIII.*

DE quibus credibilior redditur ratio,cum perhibentur homines fuiſſe, & vnicuiq; eorũ ab his F actibus,[a] caſibus moribus quos in vita duxerũt vel vituperium,vel laudẽ vel nobilitatẽ,vel ignominiam vel cognomẽ acceſſiſſe,vel nomen ex eorũ ingenio, qui eos adulando deos eſſe voluerunt:atq; hęc paulatim per animas hominũ dæmonibus ſimiles & ludicrarũ rerum auidas irrepẽdo,longe lateq; vulgarũt ornãtibus ea mendaciis poëtarũ,& ad ea fallacibus ſpiritibus ſeducẽtibus. Facilius eni fieri potuit, vt iuuenis impius vel ab impio patre interfici metuẽs, & auidus regni patrẽ pelleret regno, q̃ id quod iſte interpretatur,ideo Saturnum patrẽ à Ioue filio ſuperatum, ante eſt cauſa,quæ pertinet ad Iouem, q̃ ſemen quod pertinet ad Saturnum. Si enim hoc ita eſſet, nunquã Saturnus prior fuiſſet, nec pater Iouis eſſet. Semper enim ſemen cauſa præcedit,nec nunquã generatur ex ſemine. Sed cũ conantur vaniſſimas fabulas ſiue hominũ res geſtas velut naturalibus interpretationibus honorare, etiã homines acutiſſimi tãtas patiũtur anguſtias,vt eorum quoq; vanitatem dolere cogamur.

ET vnicuique eorum ab iis actibus.) In antiquis libris ſic ſcribitur: a Et vnicuique eorum ab iis, qui eos adulando deos eſſe voluerũt ex eius † ingenio, moribus, actibus, caſibus, ſacra & ſolennia conſtituta, atque hæc paulatim per animas hominum dæmonibus ſimiles &c.

† al. eorũ.

G *De interpretationibus, quibus colendi Saturni cauſam ratiocinantur.*† *Caput XIX.*

† aliàs, ratio continueatur.
† al. quòd eo ſemina.

SAturnum, inquit, dixerunt, quæ nata ex eo eſſent ſolitum deuorare, eo quod ſemina † vnde naſcerentur redirent: & quod illi pro Ioue gleba obiecta eſt deuoranda, ſignificat, inquit, manibus humanis obrui cœptas ſerendo fruges, antequã vtilitas arandi eſſet inuenta. Saturnus ergo dici debuit ipſa terra, nõ ſemina. Ipſa enim quodam modo deuorat quæ genuerit, cum ex ea nata ſemina, in eam rurſus recipienda redierint. Et quod pro Ioue accepiſſe dicitur glebã, quid hoc ad id valet, quod manibus hominũ ſemen gleba coopertũ eſt? Nunquid ideo non eſt, vt cætera, deuoratum quod gleba coopertum eſt? Ita enim hoc dictum eſt, quaſi qui glebã oppoſuit, ſemẽ abſtulerit: ſicut Saturno perhibent oblata gleba ablatum Iouem, ac nõ potius gleba ſemen operiẽdo fecerit illud diligẽtius deuorari? Deinde iſto modo ſemen eſt Iupiter, nõ ſeminis cauſa, quod paulo ante dicebatur. Sed quid faciant homines, qui cum res ſtultas interpretantur, non inueniunt quid ſapiẽter dicant. Falcem habet, inquit, propter agriculturam. Certe illo regnãte nondũ erat agricultura,[a] & ideo
H priora eius tempora perhibẽtur: ſicut idem ipſe fabellas interpretatur, quia primi homines ex his viuebant ſeminibus quæ terra ſpõte gignebat. An falcem ſceptro perdito[b] accepit, vt qui primis tẽporibus rex fuerat ocioſus, filio regnãte fieret operarius laborioſus? Deinde ideo dicit à quibuſdam pueros[c] ei ſolitos immolari, ſicut à Pœnis, & à quibuſdã etiã maiores, ſicut à Gallis,[d] quia omnium ſeminũ optimum eſt genus humanum. De hac crudeliſsima vanitate quid opus eſt plura dicere? Hoc potius aduertamus atq; teneamus, has interpretationes non referri ad verum deum, viuam, incorpoream, incõmutabilemq; naturã: à quo vita in æternũ beata poſcenda eſt, ſed earum eſſe fines in rebus corporalibus, temporalibus, mutabilibus, atq; mortalibus. Quod cœlũ, inquit, patrem[e] Saturnus caſtraſſe in fabulis dicitur, hoc ſignificat penes Saturnum, nõ penes cœlũ ſemen eſſe diuinũ: hoc propterea quantũ intelligi datur, quia nihil in cœlo de ſeminibus naſcitur. Sed ecce, Saturnus ſi cœli eſt filius, Iouis eſt filius. Cœlũ enim eſſe Iouem innumerabiliter,* & diligẽter affirmant. Ita iſta quę à veritate non veniũt, plerunq;, & nullo impellẽte, ſeipſa ſubuertũt. Κρόνον
I appellatũ dicit,[f] quod Greco vocabulo ſignificat tẽporis ſpacium: ſine quo ſemen, inquit, nõ poteſt eſſe fœcundũ. Hęc & alia de Saturno multa dicũtur, & ad ſemẽ omnia referũtur. Sed ſaltẽ Saturnus ſeminibus cũ tanta iſta poteſtate ſufficeret. Quid ad hęc dij alij requirũtur, maxime Liber & Libera, quę eſt Ceres? De quibus rurſus quod ad ſemen attinet, tanta dicit, quaſi de Saturno nihil dixerit.

* al. immutabiliter.

Saturnus. [a] CErte illo regnante, nondum erat agricultura.) Quis inuenerit artẽ colendi agri, non conuenit. Alij Cereri hoc tribuunt, vt vulgaris opinio: alij Triptolemo, ſeu certe hoc eum primum feciſſe, vt Iuſtinus, & Ouidius. Alij Dionyſio, vt Tibullus: quem Oſirim nominant, vt Diodorus. Atque hæc omnia poſt Saturnum. Ideo Virgilius inquit: Ante Iouem nulli ſubigebant arua coloni. Sunt qui Saturnum ipſum agriculturam docuiſſe Ianum, & Italos putãt: ſed poſtquam fugit è Creta adactus neceſſitate aliquid excogitandi. Ita ſemper poſterior erit inuentio agriculturæ Saturni regno. Poëtæ in ætate aurea, quæ ſub Saturno fuit nullam ponunt culturam agri: ſed vt inquit Virg. ipſa tellus Omnia liberius nullo poſcẽte ferebat. Et Ouidius: fruges tellus inarrata ferebat. Quæ ſunt de Heſiodo ſumpta: καρπὸν δ᾽ ἔφερε ζείδωρος ἄρουρα αὐτομάτη πολλόν τε καὶ ἄφθονον. b An falcem ſceptro perdito.) Silius Italicus li. a iiij. falcem Saturni Zancli ciuitate Siciliæ repertam eſſe dicit: ideo ſic eam vrbem appellatam. nã ζάγκλον Sicula lingua, eſt falx, ſicut Thucydides teſtatur. c Ideo dicit à quibuſdã pueros.) Oroſius lib. iiij. ca. vj & Trogus, Lactantius lib. j. Poſcennius feſtus in libris hiſtoriarum, per ſatyram refert Carthaginẽſes Saturno humanã hoſtiam ſolitos immolare. hoc Herculi à Pœnis ſacrificium fieri ſcribit. Pli. lib. xxxvj. ſed alij Saturno referũt vt Plato in Minoë, & Dionyſius Halicarnaſſeus. Itidem Theodoritus K Cyrenẽ. in ſacrificiis, & Euſebius, & Tertullian⁹, qui addit principatu Tyberij prohibitos illos id facere, crucifixis etiam ſacerdotibus: nihilominus tamen perſeueraſſe in eo ſacrificio, etiam ſua ætate: ſed occulte. Cauſam huius immanitatis, ſunt qui referant ad odium Iunonis. Sed Euſebius in Euange. pręp. ex Sãchoniatone theologiam Phœnicum recẽſens ſcribit: Saturnum regionis Paleſtinę regẽ, cum hominẽ exuit, aſtrũ illud, quod de eius nomine vocatur, induiſſe: paulopõſt Anobreth nympham, quæ vnicũ habebat ex Saturno filiũ, ac idcirco Ieud appellatũ, nam id eſt, illi gẽti vnicus filius, coactã eum immolare, quod periculoſo bello patria premeretur, eſſetq; moris peruetuſti, filium principi chariſsimũ, per euiuſmodi diſcrimina dæmoni vlciſcenti ſacrificare ad eius iram placãdam. Carthaginẽſes autem, cùm à Phœnicibus ſint oriundi: hominem mactabãt Saturno, cum et aliquando filius ſic immolat⁹ eſſet: vel ipſi hoc ſtatuentes in Affrica, vel inſtitutũ iam ex vetere patria ſecũ transferentes in nouam. Quemadmodum verò ſacrificarẽtur hi pueri Saturno Diodor⁹. tradit in lib. bibliothecæ xx. Erat, inquit, apud eos ęnea ſtatua Saturni, magnitudine enormi, cuius manus in terrã dependebãt ſic cõtortæ & inuolutæ, vt qui pueri admouebantur, in ſoueã inciderẽt ignis plenam. Sic ille. Quo tẽpore hæc edebamus, inſula eſt à noſtris nautis inuenta, quam, de principis nomine Carolinã vocarunt. In ea frequẽtes viſuntur ſtatuæ deorum, quos gentes illæ colunt æneæ, intrinſecus cauæ manibus iũctis, paſſis que, in quib⁹ infantes & pueros, quos diis illis immolant, ſtatuunt, ibiq; vruntur crudeliter igne in cauis ſimulachri acceſſo, & ære colorem immodicũ concipiente. d Sicut à Gallis.) Plinius lib. xxx. & Solinus, & Mela, & Cæſar, & Lucanus, & Lactantius, non Saturno, ſed Eſo & Theutatẽ immolare eos humanã victimam ſcribunt: Tertulianus Mercurio: ſed hic eſt, Theutãtes. Plini⁹ ieſſos eos refert à Tyberio tã immani ſuperſtitione abſtinere. Suetonius hoc tribuit Claudio, cœptumq; interdici tali genere ſacrificij ab Auguſto, ſed ciuibus tãtum S. C. factũ eſt anno V. C. Dclvij. P. Licinio Craſſo, Gn. Cornelio L
Lentulo Coſſ. ne in toto imperio Romano hoſtia humana immolaretur quod genus ſacrificij toto penè orbe Adriani principatu ceſſauit: tametſi Latialis Iupiter etiam Tertuliani, ſed & Euſebii, & Lactantij tẽpore ſanguine humano coleretur, Tũ & ante Herculẽ homo Saturno immolabatur in Latio, quod ſacrũ Faun⁹ inſtituit auo ſuo Saturno, ex oraculo, cuius erat verſus, ſicut ex Varrone Lactancius & Macrobius tradũt: καὶ κεφαλὰς ᾅδῃ, καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα, hoc eſt, Diti ferte caput, patri quoque lumina ferte: Erat autẽ pater Plutonis Saturn⁹, apud Lactantiũ legitur, κεφαλὰς ἀνδρῶν: φῶς varo ambiguum eſt: φῶς lux eſt, φὼς eſt vir, vt apud Homerum ἀντίον ἦλθε φωτός. & ſæpe alibi Plutarchus in libello, cui titulus, αἰτία ἑλληνικά. rationem reddit, cur φῶς ſit & lux, & vir. Verum Hercules cum in Italiam veniſſet, videretq; e x Grecis, qui ea in loca demigrarant paſsim ad immolandũ ab indigenis Aboriginibus corripi, rogaſſetq; tam immanis ritus cauſam, prolatũ eſſe oraculi carmen quod ipſe interpretatus eſt, docuitq; nõ viros Saturno ſed lumina debere eſſe ſacra, ita inſtitutum eſt, vt deinceps ſingul. annis, Idib. Maiis ex põte Milvio per ſacerdotes & virgines Veſtales humana ſimulachra xxx. è ſcirpeis virgultis conſtructa in Tyberim deiicerẽtur, qui Argei dicerẽtur, in memoriã vetuſti moris. nam veteres illi Latini Grecos oẽs Argiuos nuncupabãt: luce vero Satur. placaretur, authores Græci Diony. & Plutar. Latini, Varro, Feſtus, Gel. Macro. Proper. Lactã. Oui. Tãetſi hic aliter narrat fabulã v. Faſto Maneth⁹ hiſtoricus refert ſolitos Aegyptios in Solis ciuitate tres homines Iunoni mactare: Amaſim verò regẽ pro hoſtibus ceteros ſacrandos inſtituiſſe. e Quod cœlũ inquit, patrẽ.) Euſeb. de theologia Phœnicũ loquẽs, ſic ait: Poſt 32. annos regni Cœli Satur. ei⁹ filius inſidiis prope fõtes ac fluuios locatis patrẽ captum execuit. vnde ſacer ſanguis in fontes, ac fluuios ſtillauit: qui locus etiã his tẽporibus viſitur. Cœlũ diodo. lib. iiij. ſcri. peritiſsimũ fuiſſe curſuũ aſtrorũ, tẽporumq;, & annũ digeſsiſſe, vnde illi Cœlo nomẽ rudesq; hoĩes artem docuiſſe, & humanitatẽ, regnaſſe circa ſeptẽtrionẽ & occidentẽ in Afr. genuiſſeq; ex variis vxorib⁹ liberos al. & v. f Κρόνον M
appellatũ dicit.) q. χρόνον, i. tempus. A liã Cœli, & Satur. & Iouis interpretationẽ addecit Balb⁹ Stoi. apud Cice. ij. de na. deo. Satur. verò oẽ Chronos eſt, ſed Cronos, hoc eſt χρόνος, tẽpus eſt χρόνος. Romani veritatis patrẽ Saturnũ exiſtimabãt, vt ſcribit Plutarchus, quod tẽpus oĩa reuelet.

De ſacris Cereris Eleuſinæ. *Caput XX.*

IN Cereris autem ſacris[a] prędicãtur illa Eleuſina, quæ apud Athenienſes nobiliſsima fuerunt. De quibus iſte nihil interpretatur, niſi quod attinet ad frumentũ, quod Ceres inuenit, & ad Proſerpinam, quã rapiente Orco perdidit. Et hanc ipſam dicit ſignificare fœcunditatẽ ſeminũ. Quæ cum defuiſſet quodam tẽpore, eademq; ſterilitate terra mœreret, exortam eſſe opinionẽ, quod filiã Cereris, id eſt, ipſam fœcunditatem, quæ à proſerpẽdo Proſerpina dicta eſſet, Orcus abſtulerat, & apud inferos detinuerat. Quæ res cum fuiſſet luctu publico celebrata, quia rurſus eadẽ fœcunditas rediit, Proſerpina reddita, exortam eſſe lætitiam, & ex hoc ei ſollẽnia inſtituta. Dicit deinde multa in myſteriis eius tradi, quæ niſi ad frugũ inuentionem non pertineant.

In Ce-

A IN Cereris autē ſacris.) De Cereris ſacris ob fuerit vel iniucundū, vel iocule ſi paulò plura dixero, q̄ ſoleāt vulgò, qui ea de re tractāt. Ceres ex Ioue Proſerpinam genuit, quā Pluto rapuit è Sicilia, materq; eam quærens magnā orbis partem peragrauit, quumque in Eleuſin vnum ex.xij.oppidis Atticæ terræ veniſſet, hoſpicio à Celeo, qui tū ibi erat princeps, eſt excepta, aluitq; dea Triptolemū rexés ex Hyona Celeo natum, ſeu vt Straboni placet, Ictinus. Quiſquis igitur ille fuerit tam Cereris amans, ſacra inſtituit magnis cęremonijs peragenda, quæ dicta ſūt Eleuſina & deę Eleuſinę Cereri, ac Proſerpinæ. Sūt qui ex Aegypto per Erechtheum adducta putent. Non fit mihi admodum abſimile veri. Nā illinc maxima pars vanitatis in reliquum ſe orbem ſparſit. Ad iſta ſacra non patebat aditus niſi initiatis præcoq; abeſſe prophanos iubebat: atq; hīc ſumpſiſſe Virg. verſiculū illū, Procul ò procul eſte prophani, author eſt Seruius. & Alcibiadi tantū negocij faceſſitū, quod prophan⁹ iacteſſiſſe ſacra Cereris diceretur. Primus qui hæc ſacra euulgauit, fuit Numenius philoſophus, quem ferūt paulo poſt vidiſſe per quietem deas Eleuſinas habitu meretricio, quę ſe adyto pudicitię ſuę per illū extractas quererētur, vulgóq; proſtitutas. quod profectò indiciū eſt meretricia illis cōtigeri. Nam ſi honeſta & ſacta, nunquā eas puduiſſet euulgari. Oblique hæc perſtringit Socrates, vt alia permulta apud Platonē, quū iubet turpia fœdáq; à diis cōmiſſa ſacris ſecretiſſimis occultari, & qui minatur ſe Iſidis, quæ eadē eſt Ceres, ſacra recōdita editurum. quo dicto cogit Iſidē ipſam, quæ n iubeat facere, ſatis declarat obſcœna illa eſſe & pudēda. Grego. Naziā. in Epipha. [illegible], hoc eſt: Neque oobit virgo aliqua rapitur, nec Ceres errat, nec Celeos adducit & Triptolemos, & Dracones, partimq; agit, & partim patitur: nā pudet me diē afferre ſacrificiis nocturnis, & ex myſterio turpitudinē efficere. Scit Eleuſis hæc, & ſpectatores rerū, quę tacētur, & certe ſilentio digna ſunt.

B Et Theocritus [illegible], beatum arbitrantur Iaſiona, qui tantum aſſecutus ſit, quantū prophani nō facile crediderint: in quo occultè perſtringit cōcubitū Cereris & Iaſionis. Quid illis ſacris cōtineretur ſic Euſebius docet ex Clemente: Quidā, inquit aiūt, Melampodē Amythaonis filium ab Aegypto in Græciam lectū Cereris ſolēniter celebretum reportaſſe. Ceres peperit, educatur puella, Perephattē nōnulli appellant, cui Iupiter, qui genuit, Draco factus cōiungitur: inde in Sabatiorum myſteriis Draco in ſpiram inuolutus in ſacrificiis ad factorū memoriā, immò vero in teſtimoniū tantæ turpitudinis, vt ego dixerim, adhibetur, peperit & Perephatte tauriformē filiū, vnde poetę quidā taurū laudant draconis patrē & draconem rurſus tauri patrem, & in montem arcana hæc ſacta ducente pastoralem ſtimulum celebrabant: paſtoralē, vt puto ſtimulum ferulam, quod genus ligni bacchātes ferunt. Nequeo latius huius Perephattæ ſacra enarrare, quaſillum, rapinam, idoneæ terræ hiatū, ſues Eubolei, quas eodem hiatu ſimul & duas deas abſorptas eiunt fuiſſe: vnde & Megareum in Teſmophoriis ſuis immittūt, quę ſacra variis modis mulieres, quoniam hæc fabula variè narratur, per ciuitates Græciæ, celebrāt, teſmophoria, ſcirophoria, inephabiliphoria vocātes, & multis modis Perephattę rapinam cōplorantes. Tantum Clemens, interprete Georgio Trapezuntio, nam codicem Græcū non habebā. Ferebātur & ciſtę opertæ à ſacerdotibus puellis, altera florū, qua ver ſignificatur: altera ſpicarū, qua æſtas. Virgines iſtas vocabāt [illegible], id eſt, caniſtriferas: quarū Cicero meminit in Verrem de ſignis: tāetſi Porphyrio ſuper illo verſu Horatij Velut qui Iunonis ſacra ferret, Canephoros Iunonis dicit eſſe Athenis. Orgia quoq; hæc ſacra nominabantur, ſicut idem Clemens ait, ab ira, quā aduerſus Iouem cōcepit Ceres. Catullus:

Pars obſcura cauis celebrabant Orgia ciſtis:

C Orgia, quæ fruſtra cupiunt audire prophani.

Strabo lib. x. & Seruius. iiij. Aeneid. omnia ferè ſacra orgia eſſe à Græcis dicta perhibent. imagines in illis ſacris deorū hæ fuerūt. creatoris, quā geſtabat antiſtes hierophantes: Solis, quam facifer: Lunę, quam miniſter ad aram: Mercurij, quam præco ſacrorum: & quemadmodum in ſacris Dionyſij circūferebatur Priapus, ita in iſtis naturæ muliebris, vt Theodorit⁹ teſtator: qui etiā affirmat Iouem cū Cerere matre, & cū Proſerpina filia concubuiſſe. Et hæc erāt ſacra, atque non patebant aditus, præterquā initiatis, & in quę nemini licebat penetrare, qui ſibi ſceleris perpetrati cōſcius eſſet, id præcone cōclamāte. Quib⁹ nec auſus eſt intereſſe Nero, quod impius eſſet: & initiari voluit Antonius pricep, vt probaret ſe innocētem. Tametſi neſcio, an magnis ſacris ille ſit initiatus: nē lex erat apud Athenięſes vetus, ne hoſpes vllus ad ea ſacra admitteretur vt cōmentator Ariſtophanis meminit. Cumq; Hercules vellet illis initiari, & lege vetaretur, qḡ tamen erat & amicus, & Iouis fili⁹ parua ſacra Eleuſina ſunt inſtituta, quibus hoſpites reciperētur: magnáq; Cereris fuerunt, parua vero Proſerpinæ, quæ ille [illegible] ait eſſe [illegible], id eſt, purgationem & velut ſanctificationem ad magna. Et tunicam quidem quam initiationis die induerant nouam, & per quam mundam, nunquam exuebant, quoad tandem lacera geſtari amplius nequiret. Sunt qui exiſtimēt, ad faſcias filiorum infantū ſeruari cōſueſſe. Et hęc quidem in Græcia. Romę vero ſolebat magnū Cereris anniuerſariū quotānis celebrari, quod à lugētibus fieri nefas erat, vt ſcribit Liuius & nuptię Cereris ſiue Orci, quibus vinū inferri piaculū, ſed ab⁹, & cedar: de quib⁹ Plaut. loquitur in Aulularia: Cereri nuptias facturi eſtis, quia nihil temeti allatum video. Macrobius de vtroque ſacro in Saturn. & Seruius primo Georg. illo loco: Cuncta Ceres em puber agreſtis adoret, Cui tu lacte fauos, & miti dilue Baccho. Celebrabātur quoq; ludi in honorē Cereris, quę Cerealia ſunt dicta: de quib⁹ extat caput in

D Miſcellaneis Politiani hominis excultiſsimi. Ecce quia authoritate viri fallatur, dicam, quid ea de re ſentiam. Primum non ſunt iidē Circēſes illi veteres, iā inde à Romulo inſtituti, & hi Cereales multo recētiores: nam illi Neptuno equeſtri fuerūt ſemper ſacri: deinde Cereales ludos longe ante Memmium factos fuiſſe, teſtis eſt Liuius, nempe. xvj. anno ſecūdi belli Punici ex S. C. à dictatore Gn. Seruilio Gemino & magiſtro Eq. Aelio Pæto. Nec Tacitus & Ouidius aliud indicāt, quàm in Circo celebrari ſolitos ludos Cereris & Cereales ædiles rei frumentariæ curādo creati erant, non ludorum ergò, tametſi ludos facerent Cereris. Tum & illud in eodem capite miror putaſſe Polnianum C. Memmium. quem Cæſar feciſſet ædilem, eſſe, cui Lucretius dicaſſet opus ſuum: vel etiā ſi diis placet filium, cum obierit Lucretius Pompeio & Craſſo ſecundum Coſſ. opusque conſtet ſcriptum C. Memmio prope adoleſcente adhuc. Profecto verū eſt illud, erratum vnum parentem eſſe multorum. Quæ nolim quiſquam putet eſſe à me dicta, vt aliquid detraham memorię clariſsimi viri: neque enim minoris eſt habēdus Politianus, quòd aliquot locis ſit falſus, nempe homo & ipſe. Iis quæ dixi, non ſuggillandi gratia: ſed vt proſim, ſunt dicta. Quod ſi quis exiſtimari me carpendi ſtudio eſſe doctum, quod non eſt ita, is quoque velim, vt ne ignoret, non eſſe piaculum, non modo Politianum, ſed ne quēquam ex ſacratiſsimis vetuſtate reprehendere: verum de Cerealibus ſatis, ſupérque.

Triptolemus. *Canephori.* *Orgia.* *Cerealia.* *Cereales.* *Politian⁹.*

De turpitudine ſacrorum, quæ Libero celebrabantur. *Caput.* XXI.

IAm vero Liberi ſacra, * quę liquidis ſeminib⁹, ac per hoc nō ſolum liquoribus fructuū, quorum quodā modo primatum vinum tenet: verum etiam ſeminibus animalium præfecerūt,

E ad quantam turpitudinē peruenerint, piget quidē dicere, propter ſermonis longitudinē: ſed propter ſuperbam iſtorum hebetudinē non piget. Inter cætera quę prætermittere, quoniā multa ſunt, cogor: in Italię cōpitis quędam dicit ſacra Liberi celebrata, cum tanta licentia turpitudinis, vt in eius honorē pudenda virilia colerentur: non ſaltem aliquātum verecundiore ſecreto, ſed in propatulo exultāte nequitia. Nam hoc tempore membrum Liberi per dies feſtos * cum honore magno ploſtellis [b] impoſitum, prius per rura in compitis, & vſq; in vrbem poſtea vectabatur. In oppido autē Lauinio [c] vnus Libero totus menſis tribuebatur, cuius diebus omnes verbis flagitioſiſsimis vtebantur, donec illuc mēbrum per forum tranſuectum eſſet, atq; in loco ſuo quieſceret. Cui membro inhoneſto matrēfamiliâs honeſtiſsimam, palàm coronam neceſſe erat imponere. Sic videlicet Liber deus placandus fuerat pro euentibus ſeminum: ſic ab agris faſcinatio repellenda, vt matrona hoc facere cogeretur in publico, quod nec meretrix ſi matronæ ſpectarent, permitti debuit in theatro. Propter hoc Saturnus ſolus creditus eſt nō ſufficere poſſe ſeminibus, vt occaſiones mul-

F tiplicādorum deorum immunda animo reperiret, & ab vno vero deo merito immunditiæ deſtituta, ac per multos falſos auiditate maioris immunditiæ proſtituta, iſta ſacrilegia ſacra nominaret, ſeſeq; ſpurcorum dæmonum turbis conuiolandam polluendámque præberet.

** al. turpe membrū per dies feſtos Liberi.*

IAm vero Liberi ſacra.) A Thebanis tertio quoq; anno ſacra Baccho [a] celebrabantur in Cytherone monte nocturna, quæ de tempore Nyctilena ſunt nominata, vt inquit Seruius, & ab annis trieterica, ceu triennalia. In ęis erant phalli, ſicut Herodotus, & Plutarchus libello de cupiditate opū perhibent, hoc eſt mentulę pręgrandes. Aegyptij ſtatuas puſillas confingebant immani virilis membri mole: alię multæ gentes ſolā mentulam ducebāt circum agros ad fertilitatem frugum. Theodaritus lib. iij. refert phallogogia dictas ferias, quibus phalli circumferebantur. Porro Priapum Bacchi ſacris addi multa ſunt in cauſa. Primum quòd Priapus comes fuit expeditionum Bacchi: deinde quòd ſine beneficio Bacchi frigeat, ideo filius putatur Liberi & Veneris Iam & Bacchus ſeminibus præeſſe creditur, quorum membrū inſtrumētumque inter omnia primum eſt Priapus, & hac de cauſā ortis præficiebatur: eiuſque ſacra per pagos villáſque à ruſticis magna lætitia riſuque celebrata ſunt. Poſtremo Diodorus Oſiridem, quem eundem Bacchum fuiſſe ferūt, diſcerptum a Typhone fratre narrat, datúmque vnicuique eorum, qui cū Typhone cōiurarant partē aliquam, quo & fideliores inter ſe forent, & Oſiridis mors melius celaretur: virile membrum, quum nemo vellet recipare, in Nilum eſt abiectū: poſtea Iſis mariti necem vlta, mēbra omnia ex cōiuratis recuperauit, ac vbi deeſſe mētulam intellexit, imaginem eius ſacrauit, & ad ſuam conſolationē maiore habuit honore, quàm reli-

Bacchi ſacra. *Phallus.*

G quas partes, ceremoniasq; & ſacra illi inſtituit, phallumq; dixit, cui primum initiabantur futuri ſacerdotes. Greg. Nazian. phallos & ithyphallos ponit dicens, [illegible]. Sed inter Phallum & Ithyphallum diſcrimen nullum eſſe arbitror aliud, quàm quod Ithyphallus à rectitudine & arrectione videtur dictos, ex Græca voce. b Ploſtellis.) A ploſtris ploſtella diminutiue. Horatius lib. ij. Sermo ploſteſto adiũgere mures. Valerius Probus plauſtra dicit ab imperitis dici, ploſtra eſſe dicendum, tametſi vſus plauſtra obtinuit. Suetonius narrat admonitum Veſpaſianum à Floro, vt diceret plauſtra, non ploſtra, imperatorémque poſtridie Flaurum illum ſalutaſſe, non Florum. c In oppido autẽ Lauinio.) Quod eſt in Latio, quod Aeneas cõditum à ſe nomine vxoris appellauit. Huius colonia fuit Alba longa. dixi de hoc alibi.

Ithyphall. *Plaſtella.* *Lauiniũ.*

De Neptuno & Salacia ac Venilia.
Caput XXII.

IAm vtique habebat Salatiam Neptunus vxorem quam inferiorem aquam maris eſſe dixerunt, vt quid illi adiuncta eſt & Venilia, niſi vt ſine vlla cauſa neceſſariorum ſacrorum ſola libidine animæ proſtitutæ multiplicaretur inuitatio dæmoniorum? Sed, proferatur interpretatio præclaræ Theologiæ, quæ nos ab iſta reprehẽſione reddita ratione cõpeſcat. Venilia, inquit, vnda eſt, quæ ad litus venit: Salacia, quæ in ſalum redit. Cur ergo deę fiunt duæ, cum ſit vna vnda, quę venit, & redit? Nempe ipſa eſt exæſtuans [a] in multa numina libido veſana. Quamuis enim aqua nõ geminetur, H quæ it & redit, huius tamen occaſione vanitatis, duobus dæmoniis inuitatis, amplius anima commaculatur, quæ it & nõ redit. [b] Quæſo te Varro, vel vos qui tam doctorum hominum talia ſcripta legiſtis, & aliquid magnum vos didiciſſe iactatis, interpretamini hoc: nolo dicere ſecundum illam æternam incommutabilémque naturam, quæ ſolus eſt deus, ſed ſaltem ſecundum animam mundi & partes eius, quos deos veros eſſe exiſtimatis. Partem animæ mundi, quæ mare permeat, deum vobis feciſſe Neptunum, vtcunque tolerabilioris eſt erroris. Itáne vnda ad litus veniens, & in ſalũ rediens duæ ſunt partes mundi, aut duæ partes animæ mundi? Quis veſtrum ita deſipiat, vt hoc ſapiat? Cur ergo vobis duas deas fecerunt, niſi quia prouiſum eſt à ſapientibus maioribus veſtris: non vt dij plures vos regerent, ſed vt ea, quæ iſtis vanitatibus & falſitatibus gaudent, plura vos dæmonia poſſiderent? Cur autem illa Salacia per hanc interpretationem inferiorem maris partem, qua viro erat ſubdita, perdidit? Nanque illam modo cum refluentem fluctum eſſe perhibetis, in ſuperficie poſuiſtis. An quia Veniliam pellicem accepit, irata ſuum maritum de I ſupernis maris excluſit?

Venilia.

a NEmpe ipſa eſt exæſtuans.) Alluſit ad æſtum marinum. b Quæ it & nõ redit.) De his hoc dicitur, quæ ſempiternis addictę ſupplicíis non redeunt, vel ad vitam, vel ad ſpem vllã. Alluſit ad verba Iob. x. Antè quàm vadam & nõ reuertar ad terram tenebroſam & opertam mortis caligine, terram miſeriæ & tenebrarum. Quod de terra inferni dici conſtat, & ex verbis, & ex ipſis interpretibus.

De terra, quam Varro deam eſſe confirmat, eo quod ille animus mundi, quem opinatur deum, etiam hanc corporis ſui infimam partem permeet, eique vim diuinam impartiatur. *Caput XXIII.*

NEmpe vna eſt terra, quam quidem plenam videmus animalibus: ſuis veruntamẽ ipſam magnum corpus in elementis mundiq; infimam partẽ, cur eam volunt deãm? An quia fœcunda eſt? Cur ergo non magis homines dij ſunt, qui eam fœcundiorem faciunt, excolendo: ſed cum arant, non cum adorant? Sed pars animæ mundi, inquiunt, quæ per illam permeat, deam illam facit: quaſi non euidentior ſit in hominibus anima, quæ vtrum ſit, nulla ſit quæſtio, & tamen homines dij non habentur. Et quod eſt grauiter dolendum, his qui dij non ſunt, & quibus ipſi K meliores ſunt colendis & adorandis mirabili & miſerabili errore ſubduntur. Et certe idem Varro in eodem libro de diis ſelectis, tres eſſe affirmat animæ gradus [a] in omni vniuerſaq; natura. Vnum, qui omnes partes corporis quæ viuunt, tranſit, & non habet ſenſum, ſed tantum ad viuendum valetudinem. Hanc vim in noſtro corpore permanere dicit in oſſa, vngues, capillos: ſicut in mundo arbores ſine ſenſu aluntur & creſcunt, & modo quodam ſuo viuunt. Secundum gradum animæ dicit, in quo ſenſus eſt. Hanc vim peruenire in oculos, aures, nares, os, tactum. Tertium gradum animæ eſſe ſummum, qui vocatur animus, in quo intelligentia præeminet: hoc præter hominem omnes carere mortales: [b] in qua, quoniam homines deo videntur eſſe ſimiles, hanc partem animæ mundi dicit deum, in nobis autem genium † vocari. Sic ergo & in anima mundi tres gradus inſtituens, vnam partem eius lapides eſſe dicit ac ligna: & hanc terram quam videmus, quo non permanat ſenſus. Aliam vero, quam ſenſum vocat eius, vt æthera. Tertiam porrò, quàm & animam eius nuncupat, quæ ſcilicet peruenit in aſtra: eam quoque aſſerit facere deos, & per eam quando in terram permanet, deam Tellurem: quod autem inde permanat in mare atque Oceanum, L deum eſſe Neptunum. Redeat ergo ab hac, quam theologiam naturalem putat, quò velut requieſcendi cauſa, ab his ambagibus atq; anfractibus fatigatus egreſſus eſt. Redeat inquã, redeat ad ciuilem, hic eum adhuc teneo, tantiſper de hac ago. Nondum dico ſi terra & lapides noſtris ſunt oſsibus & vnguibus ſimiles, ſimiliter eos intelligentiam non habere ſicut ſenſu carent. Aut ſi idcirco habere dicuntur, oſſa, & vngues noſtri intelligẽtiam, quia in homine ſunt, qui habet intelligentiam, tam ſtultus eſt qui hos deos in mundo dicit, quàm ſtultus eſt qui in nobis oſſa, & vngues homines dicit. Sed hæc cũ Philoſophis fortaſsis agenda ſunt, nunc autem iſtum adhuc politicum, id eſt, ciuilem volo. Fieri enim poteſt vt licet in illam naturalis theologiæ veluti libertatem caput erigere paululum voluiſſe videatur, adhuc tamen hunc librum verſans, & ſe in illo verſari cogitãs: eum etiam inde reſpexerit: & hoc propterea dixerit, ne maiores eius, ſiue aliæ ciuitates, Tellurem atque Neptunum coluiſſe inaniter credantur. Sed hoc dico, pars animi mundani, quæ per terram permeat, ſicut vna eſt terra: cur etiã non vnam fecit deam, quam dicit eſſe Tellurem? Quod ſi M ita fecit, vbi erit Orcus frater Iouis atq; Neptuni, quem Ditem patrem vocant? Vbi eius coniunx Proſerpina, quæ ſecundum aliam in eiſdem libris poſitam opinionem, non terræ fœcunditas, ſed pars inferior perhibetur? Quod ſi dicunt animi mundani partem cum permeat terræ partem ſuperiorem, Ditem patrem facere deum: cum vero inferiorem Proſerpinam deam, Tellus illa quid erit? Ita enim totum, quod ipſa erat, in duas iſtas partes deóſque diuiſum eſt: vt ipſa tertia, quæ ſit, aut vbi ſit, inueniri non poſsit, niſi quis dicat ſimul iſtos deos Orcum atque Proſerpinam, vnam deam eſſe Tellurem: & non eſſe iam tres, ſed aut vnam, aut duos: & tamen tres dicuntur, tres habentur, tres coluntur aris ſuis, delubris ſuis, ſacris ſuis, ſimulachris ſuis, ſacerdotibus ſuis: & per hæc etiam fallacibus proſtitutam animam conſtuprantibus dæmonibus ſuis. Adhuc reſpondeatur, quam partem terræ permeet pars mundani animi, vt deum faciat Tellumonem? Non, inquit, ſed vna eadem terra habet geminã vim, & maſculinam quod ſemina producat, & fœmininam quod recipiat, atque nutriat.

† *aliàs, vocari. Eſſe autem in mundo lapides, ac terrã, quã videmus, quò nõ permanat ſenſus, vt oſſa, vt vngues dei. Solem vero, lunã, ſtellas, quæ ſentimus, quibúſque ipſe ſentit, ſenſus eſſe eius. Aethera porrò animã eius, cuius vim, quæ peruenit in aſtra, ipſã quoque facere deos, & per eam quod in terrã &c.*

A triat: inde à vi fœminea dictã eſſe Tellurẽ, à vi maſculina Tellumonem. Cur ergo põtifices, vt ipſe indicat, additis quoque aliis duobus, quatuor diis faciunt rem diuinam, Telluri, Tellumoni, Altori,[c] Ruſori? De Tellure & Tellumone iam dictum eſt. Altori quare? quod ex terra, inquit, aluntur omnia, quæ nata ſunt. Ruſori quare? quod rurſus, inquit, cuncta eodem reuoluuntur.

Animæ partes tres.

a TRes eſſe affirmat animæ gradus.) Pythagoras & plato tres animæ ſpecies eſſe dicunt, vegetalem, ſenſibilem, & rationis participẽ. In homine ipſo animam duas habere partes aiunt: alteram rationis expertem, alteram participem: & illam duplicem eſſe, Iræ, & Cupidinis: quas omnes locis faciũt diſtinctas: vt Plato ipſe quarto de Repub. diſputat. Ariſtoteles tribus illis primis animæ formis, quartam addit ad motum ſpectãtem, quam dicit progreſſibilem. Sed in anima rationali partes illas ſolis putat eſſe diſtinctas miniſteriis, non re ipſa aut loco: idcirco potestates nominat, quæ, vt idem in libris moralibus inquit, ad opera referũtur. Alexãder Aphrodicienſis quo pacto potentiæ ſint in anima, docet: ſed hæc tractare forſan eſt huic loco alienum. Illud conſtet modo, vnam eſſe animam, quæ officiis illis fungitur augendi capillos atque oſſa, afficiendi ſenſu neruos, ratione cor ac cerebrum inſtruendi. b Omnes carere mortales.) Hic locus varie in variis codicibus habetur. Alibi enim hoc totum nõ ſcribitur, In qua quoniam homines deo videntur eſſe ſimiles: & in eo quod ſequitur, pro genio in aliis ingeniũ habetur. Tum, illis ſic ergo. In aliis ita leguntur vt verba ſint multum diuerſa, ſed quoniam ſenſus eſt idem, nihil neceſſe erit annotare. c Altori.) Dis pater & Proſerpina in antiquis ſacris multinomines erãt: Ille Dis pater dictus, & Tellumo, & Altor, & Ruſor, & Cocytus. Proſerpina vero Libera, & Orca, & Tellus nutrix. Sic eſt in pontificũ libris. Romulus quoque
B Altellus eſt dictus ab alendo, quod ipſe ſuos vicinis omnibus inuiſos admirabili aleret arte. Mercurius Trimegiſtus in Aſclepio, terræ vero & mari dominatur Iupiter Plutonius: & hic nutritor eſt animantium mortalium & fructiferarum.

De Telluris cognominibus, torũmque ſignificationibus, quæ etiam ſi non erant multarum rerum indices, non multorum deorum debuerunt firmare opiniones.

Caput XXIIII.

DEbuit ergo vna terra propter iſtam quater geminam* vim, quatuor habere cognomina, non quatuor facere deos: ſicut tot cognominibus vnus Iupiter, & tot cognominibus vna Iuno: in quibus omnibus vis multiplex eſſe dicitur ad vnũ deũ, vel ad vnam deam pertinens: non multitudo cognominum deorum etiam multitudinem faciẽs. Sed profecto ſicut aliquando etiam ipſas viliſſimas fœminas earum, quas libidine quæſierunt, tædet pœnitetq; turbarum: ſic animam vilem factam, & immundis ſpiritibus proſtitutam, deos ſibi multiplicare, quibus contaminanda proſterneretur, ſicut plurimum libuit, ſic aliquando & pi-
C guit. Nam & ipſe Varro quaſi de ipſa turba verecundatus, vnam deam vult eſſe Tellurem. Eandem, inquit,[a] dicunt matrem magnam, quòd tympanum habeat, ſignificari eſſe orbem terræ: quòd turres in capite, oppida: quòd ſedes fingantur circa eam, cum omnia moueantur, ipſam non moueri. Quod Gallos huic deæ vt ſeruirent, fecerunt: ſignificat eos, qui ſemine indigeãt, terram ſequi oportere, in ea quippe omnia reperiri. Quod ſe apud eam iactant: præcipitur, inquit, qui terram colũt, ne ſedeant, ſemper enim eſſe quod agant. Cymbalorum ſonitus, ferramentorum iactandorum ac manuum, & eiuſ rei crepitus in colendo agro quid fit, ſignificat quòd ferramenta illa erant:[b] ideo ex ære, quod eam antiqui colebant ære, antè quàm ferrum eſſet inuentum. Leonem, inquit, adiongunt ſolutum ac manſuetum, vt oſtendant eſſe nullum genus terræ tam remotum ac vehementer ferum, quod non ſubigi† coliq; conueniat. Deinde adiungit, & dicit: Tellurem matrem, & nominibus pluribus, & cognominibus quod nominarunt, deos exiſtimatos eſſe complures. Tellurem, inquit, putant eſſe Opem, quòd opera fiat melior: matrem, quòd plurima pariat: magnam, quòd cibum pariat: Proſerpinam, quòd ex ea proſerpant fruges: Veſtam, quòd veſtiatur herbis. Sic alias deas, inquit, non abſurde ad hanc reuocant. Si ergo vna dea eſt, D
quæ quidem conſulta veritate nec ipſa eſt, interim quid itur* in multas? Vnius ſint iſta multa nomina, non iam deæ multæ quam nomina. Sed errantium maiorum auctoritas deprimit, & eundem Varronem poſt hanc ſententiam trepidare cõpellit. adiungit enim & dicit: Cum quibus opinio maiorum de his deabus, quod plures eas putarunt eſſe, non pugnat. Quomodo non pugnat, cum valde aliud ſit vnam deam nomina habere multa, aliud eſſe deas multas? Sed poteſt, inquit, fieri, vt eadem res & vna ſit, & in ea quędã res ſint plures. Concedo, vt in vno homine eſſe res plures, nũquid ideo & homines plures? Sic in vna dea eſſe res plures, nunquid ideo & deas plures? Verum ſicut volunt, diuidant, cõflent, multiplicent, replicent, implicent. Hæc ſunt Telluris, & matris magnę præclara myſteria, vnde omnia referũtur ad mortalia ſemina, & exercẽdam agriculturam. Itàne ad hęc relata, & hunc finem habẽtia tympanum, turres, Galli, iactatio inſana membrorum, crepitus cymbalorum, confictio leonum, vitã cuiquam pollicentur æternam? Itàne propterea Galli abſciſſi huic magnæ deæ ſeruiunt? vt ſignificent qui ſemine indigeant, terram ſequi oportere: quaſi non E
eos ipſa potius ſeruitus ſemine faciat indigere? Vtrum enim ſequendo hanc deam, cum indigeãt ſemen acquirant: an potius ſequendo hanc deam, cum habeãt ſemen amittant? hoc interpretari eſt, an deteſtari? Nec attenditur quãtum maligni dæmones præualuerint, qui nec aliqua magna his ſacris polliceri auſi ſunt, & tam crudelia exigere potuerunt. Si dea terra non eſſet, manus ei homines operando inferrent, vt ſemina conſequerentur per illam: non etiam ſibi ſæuiendo, vt ſemina perderent propter illam. Si dea non eſſet, ita fœcunda fieret manibus alienis, vt non cogeret hominem ſterilem fieri manibus ſuis. Iam quod in Liberi ſacris honeſta matrona pudẽda virilia coronabat, ſpectante multitudine: vbi rubens & ſudans, ſi eſt vlla frõs in hominibus: adſtabat forſitan & maritus: & quod in celebratione nuptiarum, ſuper Priapi ſcapum[c] noua nupta ſedere iubebatur: longe cõtemptibiliora atq; confuſibiliora[d] ſunt præ iſta turpitudine crudeliſſima, vel crudelitate turpiſſima. Ibi dæmoniacis artibus* ſic vterq; ſexus illuditur, vt neuter ſuo vulnere perimatur. Ibi faſcinatio timetur agrorum, hic mẽbrorum amputatio non timetur. Ibi ſic dehoneſtatur nouæ F
nuptæ verecundia, vt non ſolum fœcunditas,[e] ſed nec virginitas adimatur: hic ita amputatur virilitas, vt nec conuertatur in fœminam, nec vir relinquatur.

*al. quadrigeminam.

†al. ſubigi.

*al. quia diuiditur.

*al. viribus *vel vetib*.

a EAndem, inquit, dicunt matrem.) Ouidius iiij. Faſto. aliam affert ſacrorum magnę matris rationem. nam tympana & cymbala pulſari ait ad imitationem Corybãtum, qui ſonitu ſcutorum & galearum ſeruarunt Iouem: ideo pro clypeis pulſari, tympana ex mẽbranis, pro galeis cymbala ex ære. Turritam geſtat ipſa dea coronã, quod ipſa prima turres in vrbib⁹ erexit. Gallos ei placere propter Atym: leonibus vectari, quòd ipſa iras illorum molierit. b Quod feramenta illa erant.) Alibi hoc deeſt & ſequẽs legitur, ideo æri quod &c. c Super Priapi ſcapũ.) Metaphora eſt vſus nam Scapus eſt caulis ſiue ſtipes herbæ, apud Varronem & Plinium. Significat virile membrum, quod eſt in modum ſtipitis erectum. Sunt & Scapi in ędificiis, apud Vitruuium. d Confuſibiliora.) In veteribus, leuiora legitur, & ſenſui congruentius. e Vt non ſolũ fœcunditas.) Priapus adhibebatur, vt viro adiutor eſſet in adimenda vxoris virginitate, & fœminę in fœcunditate prolis.

Quam interpretationem de abſciſione Atys Græcorum ſapientium doctrina repererit.

Caput XXV.

ET Atys ille non eſt commemoratus, nec eius ab iſto interpretatio requiſit. eſt, in cuius dilectionis memoriam Gallus abſciditur.* Sed

G docti Græci atque ſapientes, nequaquam rationem tam ſanctam atq; præclarã tacuerũt. Propter vernalẽ quippe faciẽ terræ, quæ cæteris tẽporibus eſt pulchrior, Porphyrius Philoſophus [b] nobilis Atym flores ſignificare perhibuit: & ideo abſciſum, quia flos decidit ante fructũ. Non ergo ipſum hominẽ, vel quaſi hominem [c] Atym, ſed virilia eius flori cõparauerunt. Ipſa quippe illo viuente deciderunt: imò vero non deciderunt, neque decerpta, ſed plane diſcerpta ſunt. Nec illo flore amiſſo, quiſquã poſtea fructus, ſed potius ſterilitas conſecuta eſt. Quid ergo ipſe reliquus, & quicquid remãſit abſciſo, quid eo ſignificari dicitur? Quò refertur? Quæ interpretatio inde pfertur? An hæc fruſtra moliendo nihilq; inueniẽdo perſuadent illud potius eſſe credendum, quod de homine caſtrato fama iactauit, literiſq; mandatum eſt? Merito huic aduerſatus eſt Varro noſter, neque hoc dicere voluit: non enim hominem doctiſſimum latuit.

a GAllus abciditur,) Sacerdos Gallus. diximus alibi de his omnibus. Feſtus tamen inquit Gallos idcirco etiam ſe excidere, quòd violarint parẽtis nomen, ne & ipſi poſſint vnquàm parentes fieri. Apud Bardeſanem Syrum legitur in Oſroëne iuſsiſſe Abgarum regem abſcindi manus eorum omnium, qui ſe excidiſſent: ita ibi ritum illũ ceſſaſſe. Macrobius eadem interpretatur in Magna matre, & Atyde, quę in Venere H & Adonide, quæ in Iſide & Oſiride: fœminas eſſe terram, viros ſolem. b Porphyri' Philoſophus.) De Porphyrio alibi. Hęc ipſe dicit in libro de ratione naturali deorum: Atys, inquit, & Adonis ad fruges fructuſq; ſpectant: ſed per Atym maxime flores ſignificantur, qui prius decidunt, quam ad fructum perueniãt: idcirco exciſum eum fabulantur, quoniam flores defluxi fructus non tulere. c Ipſum hominem, vel quaſi hominẽ.) Alludit ad Platonis ænigma, quinto de Rep. Homo non homo, videns non videns, percuſsit non percuſsit, lapide nõ lapide. auem non auem, ſuper arbore, nõ arbore: id eſt, eunuchus luſcus percuſsit pumice veſpertilionem ſuper ſambuco.

De turpitudine ſacrorum matris magnæ.

Caput XXVI.

ITemq; de mollibus eidem matri magnæ contra omnem virorum mulierumq; verecũdiam conſecratis, qui vſq; in heſternum diẽ madidis capillis, facie dealbata, fluentibus mẽbris, inceſſu fœmineo per plateas vicoſq; Carthaginis, etiam à populis vnde turpiter viuerẽt, [a] exigebãt: nihil Varro dicere voluit, nec vſpiam me legiſſe [b] cõmemini. Defecit interpretatio, erubuit ratio, conticuit oratio. Vicit matria magnæ omnes deos filios nõ numinis magnitudo, ſed criminis. Huic monſtro, nec iam monſtroſitas cõparatur, [c] Illi in ſimulachris habebant ſolam deformitatem, iſta in ſacris deformem crudelitatẽ, Illi membra † in lapidibus addita, hæc in hominibus perdita. Hoc dedecus tot Iouis ipſius vitia, & tanta ſtupra nõ vincunt. Ille inter fœmineas corruptelas vno Ganymede [d] cœlum infamauit, iſta tot mollibus profeſsis [e] & publicis & inquinauit terram, & cœlo fecit iniuriã. Saturnum fortaſſe poſſemus huic in iſto genere turpiſsimæ crudelitatis ſiue cõferre, ſiue præferre, qui patrem caſtraſſe perhibetur: ſed in Saturni ſacris homines alienis manibus potius occidi, quàm ſuis abſcidi potuerunt. Deuorauit ille filios ſuos, vt poëtę ferunt: & phyſici ex hoc interpretantur, quod volũt: vt autẽ hiſtoria prodit, necauit. Sed quod ei Pœni ſuos filios ſacrificauerũt, nõ recepere Romani. At vero iſta magna deorum mater etiã Romanis templis caſtratos intulit, atq; iſtam ſæuiciam moremq; ſeruauit: credita vires adiuuare Romanorum exſecãdo virilia virorũ. Quid ſunt ad hoc malũ Mercurij furta, Veneris laſciuia, ſtupra & turpitudines cæterorũ, quæ proferremus de libris, niſi quotidie cantarentur, & ſaltarẽtur in theatris? Sed hæc quid ſunt ad tantum malum, cuius magnitudo magnæ matri tantummodo cõpetat, præſertim quod illa dicuntur à poëtis eſſe conficta: quaſi poëtæ id etiam finxerint, quod

† al. Iani monſtruoſitas. & mox, Ille in ſimulachris habebat. & mox, Ille membra &c.

K cã ſint diis grata & accepta? Vt ergo canerentur vel ſcriberentur, audacia fuit, vel petulentia poëtarum. Vt vero diuinis rebus & honoribus eiſdẽ imperantibus & extorquentibus numinibus adderentur, quid eſt niſi crimen deorum, imò vero cõfeſsio dæmoniorũ, & deceptio miſerorum? Verum illud quod de obſciſorum cõſecratione mater deorum coli meruit, non poëtæ confinxerunt, ſed horrere magis quàm canere maluerunt. His ne diis ſelectis quiſquam conſectandus eſt, vt poſt mortẽ viuat beate, quibus cõſectatus ante mortẽ honeſte non potuit viuere, tam fœdis ſuperſtitionibus ſubditus, & immũdis dæmonibus obligatus? Sed hæc omnia, inquit, referũtur ad mundum: videat ne potius ad immũdum. Cui enim hic mundus [f] eſt deus, nec animo religioſus exiſtit, nec honeſtus viuet ille, nec mundus. Nos autem animũ quærimus, qui vera religione confiſus: non tanquam deum ſuum adoret mundum, ſed tanquam dei opus propter deum laudet mundum, & mundanis ſordibus expiatus, mundus perueniat ad deum, qui condidit mundũ. Iſtos vero ſelectos deos videmus quidem clarius innotuiſſe quàm cæteros: non tamen vt eorũ illuſtrarentur merita, ſed ne occultarentur opprobria? vnde magis eos homines fuiſſe credibile eſt: ſicut nõ ſolum poëticæ literæ, verum etiã hiſtoricę tradiderunt. L Nam quod Virg. ait: Primus ab æthereo [g] venit Saturnus Olympo, Arma Iouis fugiẽs & regnis exul ademptis. Et quæ ad hanc rem pertinentia ſubſequuntur, totam de hoc Euhemerus pandit hiſtoriam, [h] quam Ennius in Latinum vertit eloquium. Vnde quia plurima poſuerunt, qui contra huiuſmodi errores ante nos vel Gręco ſermone, vel Latino ſcripſerũt, non in eo mihi placuit immorari.

Æneid. 6.

a ET iam à populis vnde turpiter viuerent.) Gallis matris deûm licebat ſtipem à populo poſcere lege à Metello lata. Cauſam Ouidius ſcribit his verbis: Dic, inquã, parua cur ſtipe quærat opes? Contulit æs populus, de quo delubra Metellus Fecit. an, dãdę mos ſtipis inde manet. Cicero in ſeueriſsimus illis ſuis & ſanctiſsimis vt illis tẽporibus, legibus ſic iubet. Præter Idææ matris famulos, eoſque iuſtis diebus, ne quis ſtipem cogito. rationem addẽs inquit: ſtipem ſuſtulimus, niſi eam quã ad paucos dies propriam Idęæ matris excepimus. Implet enim ſuperſtitione animos, & exaurit domos. Quid ſi nunc videret Auguſtinus & Cicero ditiſsima & ampliſsima ſodalitia ab iis poſcere ſtipem, quibus deceret potius ſua impartiri, quibus redũdant & affluunt. Quum interea qui dedit arrodat ſiccum & cibarium panẽ, oleribus mẽſam inſtruẽs, & fictilibus vaſis aquæ duntaxat plenis, liberis circumſeptus, pro quibus noctes & dies ſollicitus operi intentus agit: qui accepit opulens mendicus, cãdido & ſiligineo pane, perdicibus, caponibus, generoſo vino ac leni ſe obruat. b Nec vſpiam me legiſſe.) Interpretationem eorũ. c Nec monſtroſitas cõparatur.) De Priapo videtur intelligendum. d Vno Ganymede.) Ganymedes Troi Phrygij regis filios, adoleſcẽs fuit ſpecioſiſsima forma, quem Tãtalus venantem maxima celeritate rapuit, & in Cretam perlatum Ioui dono dedit: hunc Iupiter habuit in delicijs concubinum. M Fabulantur poëtæ Iouẽ in aquilam verſum eum rapuiſſe, præfeciſſeq; poculis loco Hebes, & Vulcani Iunonis liberorum: vertiſſeq; in ſignum cœleſte, quẽ nũc aquarium dicimus. e Mollibus profeſsis.) Id eſt qui mollicies profitebantur, & flagitia obſceniſsima. f Cui enim hic mũdus.) Mirum quàm aliter alibi ſcribatur ſic: Quid autem non poteſt referri ad mundum quod eſſe demonſtratur in mundo. g Primus ab æthereo.) Virg. viij. Aeneid. verba Euandri ad Aeneam. h Totam de hoc Homerus pandit hiſtoriam.) Euhemerus habent veteres libri, & certum eſt ſic eſſe legendum. nam hic, vt dixi, ſcripſit ſacram hiſtoriam.

Ganymedes.

Victoria nũ ſic habet.

De phyſiologorum figmẽtis, qui nec veram diuinitatem colunt, nec eo cultu quo colenda eſt vera diuinitas.

Caput XXVII.

IPſas phyſiologias cum conſidero, quibus docti & acuti homines has res humanas conantur euertere in res diuinas: † nihil video niſi ad tẽporalia terrenáque opera, naturámque corpoream: vel etiam ſi inuiſibilem, tamen mutabilem potuiſſe reuocari, quod nullo modo eſt verus deus. Hoc autem ſi ſaltem religioſitati congruis ſignificationibus ageretur, eſſet quidem dolendum, non his verum deum annunciari, atque

** al. homines ad res humanas conantur vertere res diuinas*

A atque prędicari:tamen aliquo modo ferendum tam fœda & turpia non fieri,nec iuberi. At nunc cum pro deo vero,quo ſoló anima ſe inhabitante fit fœlia,nefas ſit colere aut corpus aut animam:quanto magis nefarium eſt iſta ſic colere,vt nec ſalutem, nec decus humanum corpus aut anima colētis obtineat. Quamobrem ſi templo, ſi ſacerdote,ſi ſacrificio,quod deo vero debetur, colatur aliquod elementum mundi, vel creatus aliquis ſpiritus, etiam ſi non immundus & malus, non ideo eſt malum, quia illa mala ſunt quibus colitur, ſed quia illa ſunt talia, quibus ſolus ille colendus ſit, cui talis cultus ſeruitúſque debetur. Si autem ſtoliditate vel monſtroſitate ſimulachrorum,ſacrificiis homicidiorū, coronatione virilium pudendorum, mercede ſtuprorum, ſectione membrorum,abſciſione genitalium,cōſecratione mollium,feſtis impurorū obſcœnorumq; ludorum, vnū verum deum, id eſt,omnis animę corporiſq; creatorem colere ſe quiſque contendat:non ideo peccat,quia non eſt colendus, quem colit,ſed quia colendum, non vt colendus eſt,colit. Qui vero & rebus talibus,id eſt, turpibus & ſceleſtis & non deum verum, id eſt,animæ corporiſq; factorem: ſed creaturam quamuis nō vitioſam colit, ſiue illa ſit ani-
B ma,ſiue corpus,ſiue anima ſimul & corpus,bis peccat in deum, quod & pro ipſo colit,quod nō eſt ipſe:& talibus rebus colit,qualibus nec ipſe colendus eſt:necnon ipſe,[a] ſed hi quo nam modo, id eſt, quàm turpiter nefariéque coluerint in promptu eſt. Quid autē,vel quos coluerint eſſe obſcurum,niſi eorum teſtaretur hiſtoria: ea ipſa quæ fœda & turpia cōfitentur numinibus terribiliter exigentibus reddita. Vnde remotis cōſtat ambagibus, nefarios dæmones atque immundiſsimos ſpiritus,ac omni ciuili theologia in viſendis ſtolidis imaginibus,& per eas poſſidendis etiam ſtultis cordibus inuitatos.

a NEc ipſe colendum eſt, nec non ipſe.) Nulla res eo genere cultus eſt colenda,neque deus,neque aliud quicquam, quod nō ſit deus: nam cultus ille ex ſe eſt nefarius & impius.

Quòd doctrina Varronis de theologia in nulla ſibi parte concordet. Caput XXVIII.

QVid igitur valet quod vir doctiſsimus & acutiſsimus Varro velut ſubtili diſputatione hos omnes deos in cœlum & terrā redigere ac referre conatur,[&] non poteſt? Fluunt de manibus,reſiliunt,labuntur,& decidunt. Dicturus enim
C de fœminis,hoc eſt de deabus: quoniā, inquit,vt in primo libro dixi de locis, duo ſunt principia deorum animaduerſa de cœlo & terra,à quo dij partim dicūtur cœleſtes,partim terreſtres:vt in ſuperioribus initiū fecimus à cœlo cum diximus de Iano:quē alij cœlū, alij dixerunt eſſe mundum:ſic de fœminis initium ſcribendi fecimus à tellure. Sentio quantā moleſtiam tale ac tātum patiatur ingenium.Ducitur enim quadam ratione veriſimili, cœlum eſſe quod faciat,terram quæ patiatur: & ideo illi maſculinam vim tribuit,huic fœmininam:& non attendit eum potius eſſe qui hæc facit,qui vtrunq; fecit.Hinc etiam Samothracū nobilia[a] myſteria in ſuperiore libro ſic interpretatur, eaq; ſe quæ nec ſuis nota ſunt ſcribendo expoſiturum,eiſq; miſſurum quaſi religioſiſsime pollicetur. Dicit enim ſe ibi multis indiciis collegiſſe in ſimulachris, aliud ſignificare cœlum, aliud terram, aliud exempla rerū,quas Plato appellat ideas:[b] cœlum Iouem; terram Iunonem,ideas Mineruam vult intelligi.Cœlum à quo fiat aliquid: terram de qua fiat:exemplum, ſecundum quod fiat. Qua in re omitto dicere, quod Plato illas ideas tantam vim habere dicit,vt ſecundum eas non cœlum aliquid fecerit,ſed etiam cœlum factum ſit. Hoc D dico iſtum in libro ſelectorum deorum rationem illam trium deorum, quibus quaſi cuncta cōplexus eſt perdidiſſe. Cœlo enim tribuit maſculos deos, fœminas terræ. Inter quas poſuit Mineruam, quam ſupra ipſum cœlum ante poſuerat. Deinde maſculus deus Neptunus in mari eſt,quod ad terrā potius quàm ad cœlum pertinet. Dis pater poſtremo,qui Grece πλούτων[c] dicitur etiā ipſe maſculus frater amborum terrenus deus eſſe perhibetur, ſuperiorem terram tenens, in inferiore habens Proſerpinam coniugem. Quo modo ergo deos in cœlo,deas in terra eſſe perhibēt,qui rurſus deas ad terrā, deos ad cœlum referre conantur? Quid ſolidum,quid cōſtans,quid ſobrium,quid definitum habet hæc diſputatio? Illa autē eſt tellus initium dearum, mater ſcilicet magna, apud quam mollium & abſciſorum ſeſeq; ſecantium atque iactantium inſana perſtrepit turpitudo. Quid eſt ergo quod dicitur, caput deorum Ianus, caput dearū Tellus: nec ibi facit vnum caput error,[d] nec hic ſanum furor? Cur hæc fruſtra referre nituntur ad mundum, quaſi poſſit[e] pro deo vero mundus,vel opus pro factore coli? Et tamen eos,nec hoc poſſe veritas aperta conuincit. Referant hæc potius ad homines mortuos, & ad dæmones E peſsimos,& nulla quæſtio remanebit.

a HInc etiam Samothracum nobilia.) Dixi alibi de his diis. Varro lib.iiij.de ling. Lati.magnos deos,qui & Samothraces ſunt, cœlū & terram eſſe dicit, Iouem & Iunonem. Additur Minerua, quibus tribus Capitolium eſt ſacratum, excellentiſsimum in vrbe templum. Inter Græcos ipſos non ſatis conſtat,qui dicantur dij Samothraces. Adſcribam quæ memini me ſuper his apud interpretem Apollonij legiſſe: Καβείρους τοὺς ἐν τῇ Σαμοθρᾴκῃ καλοῦσι θεούς, ὧν καὶ Μνασέας φησὶ τὰ ὀνόματα. Τέσσαρες εἰσὶ τὸν ἀριθμόν, ἀξίερος, ἀξιόκερσα, ἀξιόκερσος. ἀξίερος μὲν οὖν ἐστιν ἡ Δημήτηρ. ἀξιόκερσα ἡ περσεφόνη. ἀξιόκερσος δὲ ὁ ἅδης. ὁ δὲ προστιθέμενος τέταρτος κάσμιλος ὁ ἑρμῆς ἐστιν, ὡς ἱστορεῖ Διονυσόδωρος. Ἀθηνίων δέ φησιν ὅτι Διὸς καὶ ἠλέκτρας ἐγένετο ἰασίων καὶ δάρδανος. Κάβειροι δὲ δοκοῦσι προσαγορεύεσθαι ἀπὸ καβείρων τῶν κατὰ φρυγίαν ὀρῶν, ὅτι ἐντεῦθεν μετηνέχθησαν. οἱ δὲ δύο εἶναι τοὺς καβείρους φασί, πρότερον πρεσβύτερον μὲν Δία, νεώτερον δὲ Διόνυσον. Hoc eſt, Caberos vocant deos Samothraces, quorum etiam nomina Mnaſeas prodidit. Quatuor ſunt, Axierus, Axiocerſa, Axiocerſus. Axierus eſt Ceres ipſa, Axiocerſa Proſerpina, Axiocerſus Dis pater: quartus his additus adminiſter Mercurius, vt Dionyſodorus narrat. Athenion vero inquit hos eſſe Ioue & Electra genitos, Iaſiona & Dardanū: videntur Caberi nominati à Caberis Phrygiæ montibus, quòd illinc ſunt trāſlati. Nec deſunt qui duos tātum eſſe dicant, priorem, ſeniorē Iouem alterum Iuniorem Dionyſium. Porrò Iaſionem Cereris filium fuiſſe dicit, Caberum nominatum Dardani fratrē. Alij Iaſiona & amaſſe & concubuiſſe cum Cererē narrant, idcirco fulmine interēptum. De Caberis ſi quis deſiderat plura cognoſcere, habet apud Strabonē lib. x. *Dij Samothraces.* F
b Quas Plato appellat Ideas.) Ideæ Platonicæ ab ſpectando ſunt dictæ: quoniā qui aliquid eſt acturus, ideā inſpicit, ad quam ſuā actionem aptet: vt pictori qui de exemplari aliquid pingit, hoc exemplar eſt idea. Idcirco ſic finitur exēplar rei agēdæ. Sunt omniū rerū apud deū ideæ, quas ſpectās ille fabricator mundi ſingula in lucem mundumq; edidit. Itaque Platoni tria ſunt vniuerſorum principia: mens, quę opus conficit, deus ipſe: materia, ex qua fabricatur: & exēplar, quod quum aliquid agit, ſpectat. Quum opus hoc naturæ deus editurus eſſet, exēplar ei adfuit, quod ſequeretur, vt in Timęo ſcribit. Non ergo ſolum ſingulæ rerum ſpecies, ſed cœlum, elementa, ipſumque vniuerſum, quod τὸ πᾶν dicunt, principiū ſui habuit ideam. Apuleius in dogmatis Platonis: Ideas vero, id eſt, formas omniū ſimplices & æternas eſſe, nec corporales tamen. Eſſe autem ex his quæ deus ſumpſerit exempla rerum, quæ ſunt erúntve: nec poſſe amplius quàm ſingularū ſpecierū ſingulas imagines in exemplaribus inueniri, gignentiumq; omnium ad inſtar ceræ formas & ſignificationes ex illa exemplorum figuratione ſignari. Vbi vero hæ ſint ideæ, altior quęſtio & varia ſententia à Platonicis tractata, alibi de ea diſſeremus. *Ideæ.*
c Qui Græce πλούτων.) A diuitiis ſic nominatur, qui apud illos eſt πλοῦτος: ideo Latini Ditem vocarunt, & illi alites dites. Ex abditis enim terræ velut ex eius regno metalla & gemmæ opes hominum ruunt: idcirco is deus ſubterranea Hiſpanię incolere veteribus dictus eſt, vt Strabo refert: quòd ibi eſſet magna metallorū omnis generis copia. tum etiam è terra emergunt fruges, & paſtus pecorum, vnde pecunia & peculium, vt dixi. *Pluton.*
d Nec ibi facit vnum caput error.) Quia Ianus biceps, & ſacerdotes magnę matris inſani. e Quaſi poſsit.) Alibi: ſic: quod etſi poſſint, mundum nemo plus colit.

G *Quod omnia quæ phyſiologi ad mundum partéſque ipſius retulerunt, ad vnum verum deum referre debuerunt.* *Caput XXIX.*

NAmque omnia quæ ab eis ex iſtorum deorum theologia velut phyſicis rationibus referuntur ad mundum, quàm ſine vllo ſcrupulo ſacrilegæ opinionis deo potius vero qui fecit mundum, omnis animę & omnis corporis cõditori tribuantur, aduertamus hoc modo: Nos deum colimus, non cœlum & terrã, quibus duabus partibus [a] mundus hic conſtat: nec animam vel animas per viuentia quæcunq; diffuſas, ſed deum qui fecit cœlum & terram, & omnia quę in eis ſunt. *Pſal.145.* Qui fecit omnem animam, ſiue quocunque modo viuentem, & ſenſus & rationis expertẽ: ſiue etiam ſentientem, ſiue etiam intelligentẽ. Et vt iam incipiam [b] illa vnius & veri dei opera percurrere, propter quæ iſti ſibi dum quaſi honeſte conantur ſacramenta turpiſſima & ſceleſtiſſima interpretari, deos multos falſóſque fecerunt. Illum deum colimus qui naturis à ſe creatis & ſubſiſtendi, & mouendi initia fineſq; conſtituit, qui rerum cauſas habet, nouit atque diſponit: qui vim ſeminum condidit: qui rationalem animã, quod dicitur ani-
H mus, quibus voluit viuentibus indidit: qui ſermonis facultatem vſumq; donauit: qui munus futura dicẽdi, quibus placuit ſpiritus impartiuit: & per quos placet futura prædicit: & per quos placet malas valetudines pellit: qui bellorum quoque ipſorum, cum ſic emendãdum & caſtigandum eſt genus humanum, exordiis, progreſſibus, finibuſq; moderatur. Qui huius mundi ignẽ vehementiſſimum & violentiſſimum pro immenſæ naturæ temperamẽto, & creauit, & regit: qui vniuerſarum aquarum creator, & gubernator eſt: qui ſolem fecit corporalium clariſſimum luminum, eique vim congruam & motum dedit. Qui ipſis etiam inferis [c] dominationem ſuam, poteſtatémque non ſubtrahit: qui ſemina & alimenta mortalium, ſiue arida, ſiue liquida naturis competentibus attributa ſubſtituit. Qui terram fundauit atque fœcundat: qui fructus eius animalibus, hominibuſque largitur: qui cauſas non ſolùm principales, ſed etiam ſubſequentes nouit, atque ordinat: qui lunæ ſtatuit motum ſuum: qui vias cœleſtes atque terreſtres locorũ mutationibus præbet. Qui humanis ingeniis, quæ creauit, etiam ſcientias artium variarum, ad adiuuandam vitam naturámque
I conceſſit. Qui coniunctionem maris & fœminæ ad adiutorium propagandæ prolis inſtituit: qui hominum cœtibus, quem focis & luminibus adhiberent, ad facillimos vſus munus terreni ignis indulſit. Iſta ſunt certe quæ diis ſelectis, neſcio per quas phyſicas interpretationes, vir acutiſſimus atq; doctiſſimus Varro, ſiue quæ aliunde accepit, ſiue quæ ipſe coniecit, diſtribuere laborauit.

a QVibus duabus partibus.) Sicut in exordio Geneſeos: In principio creauit deus cœlum & terram, quibus duobus mundus hic cõtinetur, vt per cœlum cœleſtia, per terram mortalia omnia intelligantur. b Et vt iam incipiam.) Epilogo colligit vires deorum omnium, de quibus egit. c Qui ipſis etiam inferis.) Iob al. & al. ca. de potentia dæmoniorum à deo ipſis permiſſa.

Qua pietate diſcernatur à creaturis creator, ne pro vno tot dij colantur, quot ſunt opera vnius authoris. *Caput XXX.*

HAec autem facit, atq; agit vnus verus deus. Sed ſicut idem deus vbiq; totus, nullis incluſus locis, nullis vinculis alligatus, in nullas partes ſectilis, ex nulla parte mutabilis, implens cœlum & terram præſente potentia, nõ abſente natura. [a] Sic itaque adminiſtrat omnia quæ creauit, vt etiam ipſa proprios exercere, & agere motus ſinat. Quamuis enim nihil eſſe poſſit ſine ipſo, non tamen ſunt vlla, quod ipſe. Agit K autem multa, etiã per angelos, ſed non niſi ex ſeipſo beatificat angelos. Ita quamuis propter aliquas cauſas hominibus angelos mittat: nõ tamen ex angelis homines, ſed ex ſeipſo, ſicut angelos beatificat. Ab hoc vno & vero deo, vitam ſperamus æternam.

a NOn abſente natura.) In antiquis eſt: Non indigente natura, qualis eſt cæterorum deorum, qui adiutoribus indigent.

Quibus proprie beneficiis dei, excepta generali largitate, ſectatores veritatis vtantur. *Caput XXXI.*

HAbemus enim ab illo prӕter huiuſcemodi beneficia, quæ ex hac, de qua nonnulla diximus, adminiſtratione naturę bonis, maliſque largitur, magnum, & bonorum proprium magnæ dilectionis indicium. Quanquam enim, quod ſumus: quod viuimus: quod cœlũ terramq; conſpicimus: quod habemus mentem atque rationem, qua eum ipſum, qui hęc omnia condidit, inquiramus, nequaquam valeamus actioni ſufficere gratiarum: tamen quod nos oneratos, obrutoſq; peccatis, & à contemplatione ſuæ lucis auerſos, ac tenebrarum, id eſt, iniquitatis dilectione cæcatos, non omnino deſeruit. Miſitq; nobis verbum ſuum, qui L eſt eius vnicus filius, quo pro nobis in aſſumpta carne nato, atque paſſo, quanti deus hominem penderet [a] noſceremus, atque illo ſacrificio ſingulari à peccatis omnibus mundaremur, eiúſque ſpiritu in cordibus noſtris dilectione diffuſa, omnibus difficultatibus ſuperatis in æternam requiem, & contemplationis eius ineffabilẽ dulcedinem veniremus. Quæ corda, quot † linguæ ad agendas eis gratias ſatis eſſe contenderint? † *al. quæ.*

a QVanti deus hominẽ penderet.) Paulus ad Romanos viij. Qui proprio filio non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit illum.

Quod ſacramentũ redemptionis Chriſti, nullis retro temporibus defuerit, ſempérque ſit diuerſis ſignificationibus prædicatum. *Caput XXXII.*

HOc myſteriũ vitæ æternæ iam inde ab exordio generis humani per quædam ſigna & ſacramenta temporibus cõgrua, quibus oportuit per angelos prædicatũ eſt. Deinde populus Hebræus in vnam quãdam Rempublicam, quæ hoc ſacramentum ageret, congregatus eſt, vbi per quoſdam ſcientes, per quoſdam neſcientes, [a] id quod ex aduentu Chriſti vſque nunc, & deinceps agitur, [b] pręnunciaretur eſſe venturum. Sparſa etiam poſt eadem gente per gen- M tes propter teſtimonium ſcripturarum, [c] quibus æterna ſalus in Chriſto futura prædicta eſt. Omnes enim non ſolum prophetiæ, quæ in verbis ſunt: nec tantum præcepta vitæ, quæ mores pietatemq; conformant, atq; illis literis continentur, verumetiam ſacra, ſacerdotia, tabernaculum, ſiue templum, altaria, ſacrificia, ceremoniæ, dies feſti, & quicquid aliud ad eam ſeruitutem pertinet, quæ deo debetur, & Græcè proprie latria dicitur, ea ſignificata & prænunciata ſunt, quæ propter æternam vitam fidelium in Chriſto & impleta credimus, & impleri cernimus, & implenda confidimus.

a VBi per quoſdam ſcientes, per quoſdam neſcientes.) Prophetæ nec omnes ſua vaticinia intelligebant: nec qui intelligebãt, omnia intelligebant. Non enim ex ſe loquebantur, ſed ex ſuperiore dei afflatu, cuius conſilia nõ omnia erant eis manifeſta, vtebaturque deus illis non, velut conſultis futurorum, ſed inſtrumẽtis, quibus homines alloqueretur. Et ſi negandum non eſt ſummã viſionem, hoc eſt, id quo prophetiæ omnes referebantur, eſſe illis à deo patefactum, puta de Meſsia venturo. Gentiles quoque non omnia quæ Sibyllæ & reliqui diuino furore concitati prædicebant, exiſtimabant ab eis intelligi: ſine ratione enim & mente ea fundebant, nec ſui erant compotes: quippe qui exuti actione propriæ animæ, pro anima deum haberẽt. Idcirco Iamblichus ſacerdotes, Sibyllas & prophetas ait, quo prudẽtiores ſunt, magiſq; & ſobrij, & ſui com-

A ſui compotes, eo minus obſcuriuſq; vaticinari. Tũc demũ apertiſſime & optime prædicere futura, quũ toti à deo corripiuntur. Hęc & alia ipſe & in myſteriis. b Vſque nũc & deinceps ag tur.) Nondum enim finis eſt prophetarũ: & quanquã ſumma earũ abſoluebatur in Chriſto nihilominus tamẽ ex eo quæ dã naſcuntur, ad quæ prophetarum oracula quædam peculiaria ſpectant, quale eſt illud non apud vnum prophetam de reliquiis Iſrael, quę omnes in fine ſeculi ſeruabuntur. c Propter teſtimonium ſcripturarum.) Vt ſcripturas ſuas per orbem totum cũctaſque gẽtes ſpargerẽt, quibus tã aperte quę in Chriſto ſecuta ſunt, erãt prędicta, vt nemo eas legat, qui ſi Chriſti acta totámque vitã cognoſcat, dubitare poſſit, quin ille ipſe ſit, de quo illa præcinuntur.

Quod per ſolam Chriſtianam religionem manifeſtari potuerit fallacia ſpirituum malignorum de hominum errore gaudentium. *Caput XXXIII.*

PEr hanc ergo religionem vnam & veram, potuit aperiri deos gentium eſſe immundiſſimos dæmones, ſub defunctarum occaſionibus animarum, vel creaturarum ſpecie mundanarũ deos ſe putari cupientes, & quaſi diuinis honoribus eiſdemq; ſceleſtis ac turpibus rebus ſuperba impuritate lætantes, atq; ad verum deum conuerſionẽ humanis animis inuidentes. Ex quorum immaniſſimo & impiiſſimo dominatu homo liberatur, cum credit in eum, qui præbuit ad

B exurgendum tantæ humilitatis exemplum, quanta illi ſuperbia ceciderunt. Hinc ſunt non ſolum illi, de quibus multa iam diximus: & alij atq; alij ſimiles cęterarum gẽtium atq; terrarũ, ſed etiã hi, de quibus nunc agimus tanquam in ſenatu deorum ſelecti: ſed plane ſelecti nobilitate * † criminum, nõ dignitate virtutum. Quorum ſacra Varro, dum quaſi ad naturales rationes referre conatur, quærẽs honeſtare res turpes, quomodo his quadret, & conſonet, non poteſt inuenire: quoniam nõ ſunt ipſæ illorum ſacrorum cauſæ, quas putat, vel potius vult putare. Nam ſi nõ ſolum ipſæ, verum etiam quælibet aliæ huius generis eſſent, quamuis nihil ad deum verum vitamq; æternam, quæ in religione quærenda, pertinerent: tamen qualicunq; de rerum reddita ratione, aliquantulum mitigarent offenſionem, quam non intellecta in ſacris aliqua velut turpitudo aut abſurditas fecerat: ſicut in quibuſdam theatrorum fabulis vel delubrorũ myſteriis facere idem Varro conatus eſt. Vbi nõ theatra delubrorũ ſimilitudine abſoluit, ſed theatrorum potius ſimilitudine delubra damnauit: tamen vtcunq; conatus eſt, vt ſenſum horribilibus rebus offenſum, velut naturalium cau-

* † al. nobilitate.

C ſarum ratione reddita, definiret.

De libris Numæ Pompilij, quos ſenatus, ne ſacrorũ cauſæ quales in eis habebantur innoteſcerent, iuſſit incendi. *Caput XXXIIII.*

SEd cõtra inuenimus ſicut ipſe vir doctiſſimus prodidit de Numæ Pompilij libris, redditas ſacrorum cauſas, nullo modo potuiſſe tolerari: nec dignas habitas, quę non ſolum lectæ innoteſcerent religioſis, ſed ſaltem ſcriptæ reconderentur in tenebris. Iam enim dicam, quod in tertio huius operis libro, me ſuo loco dicturum eſſe promiſeram. Nam ſicut apud eundem Varronem [a] legitur in libro de cultu deorum: Terentius quidam, cum haberet ad Ianiculum fundum, & bubulcus eius iuxta ſepulchrum Numæ Põpilij traiiciẽs aratrum, eruiſſet ex terra libros eius, vbi ſacrorum inſtitutorum ſcriptæ erant cauſæ, in vrbem pertulit ad prætorẽ.[b] At ille cum inſpexiſſet principia, rem tantam detulit ad ſenatum. Vbi cum primores quaſdam cauſas legiſſent, cur quidque in ſacris fuerit inſtitutum, Numæ mortuo, ſenatus aſſenſus eſt, eoſq; libros tãquam religioſi patres [c] conſcripti, prætor vt combureret cenſuerunt. Credat quiſq; quod putat, imò vero dicat quod dicendum ſuggeſſerit veſana contentio, quilibet tantæ

Cap. 9.

impietatis defenſor egregius. Me admonere ſufficiat, D ſacrorum cauſas, à rege Pompilio Romanorum ſacrorum inſtitutore conſcriptas, nec populo, nec ſenatui, nec ſaltem ipſis ſacerdotibus innoteſcere debuiſſe, ipſumque Numam Pompilium curioſitate illicita, ad ea dæmonum perueniſſe ſecreta, quæ ipſe quidem ſcriberet, vt haberet vnde legendo commoneretur. Sed ea tamen cum rex eſſet, qui minime quẽquam metueret, nec docere aliquẽ, nec delendo, nec quoquo modo conſumẽdo perdere auderet: ita quod ſcire neminem voluit, ne homines nefaria doceret: violare autem timuit, ne dæmones iratos haberet: obruit, vbi tutum putauit, ſepulchro ſuo [d] propinquare aratrum poſſe non credens; Senatus autẽ cum religiones formidaret damnare maiorum, & ideo Numæ aſſentire cogeretur, illos tamen libros tam pernicioſos eſſe iudicauit: vt nec obrui rurſus iuberet, ne humana curioſitas multo vehementius; rem iam perditam * † quæreret, ſed flammis aboleri nefanda monimenta: vt quia iam neceſſe exiſtimabant ſacra illa facere, tolerabilius erraretur, cauſis eorum ignoratis, quàm cognitis, ciuitas turbaretur.

* † aliàs, proditam.

E

NAm ſicut apud eundem Varronem.) Hiſtoria eſt apud Liuium, & Valerium, & Plinium, & Lactantium. Liuius & hunc, vt aſſolet ſecutus Valerius, L. Petilium dicunt inueniſſe libros, Plin. Caſsij Heminæ authoritate. Gn. Terentium, & vnam arcam, non duas. Li. conſules duos ſcribit C. Bebium Pamphilũ, & M. Aemilium Lepidum. Hemina pro hoc P. Cornelium Cetegum habet, & hos anno poſt Numæ regnũ D.xxxv. De libris opiniones multorũ ſcire qui cupit, Pliniũ adeat lib. xiij, cap. xiij. In vrbem pertulit ad prætorẽ.) Q. Pę Tiũ cõuenit ſic vocatum, ſed alij petiſſe prætorẽ legendos aiunt, alij ſcribam ſuapte ſpõte tuliſſe Hiſtoria eſt lib. xl. Liuij, & apud Plinium, & Valer. lib. j. Satis eſt locos indicaſſe. In vrbem pertuliſſe ait, tametſi Numæ ſepulchrũ in vrbe erat, nempe regione xiiij. in Ianiculo: ſed quod eas Tranſtyberina erat, qui ad forum & curiam veniebant in vrbem, tunc videbantur venire. c Tanquam religioſi patres.) Quaſi metu aliquo tangerẽtur religionis, ne illa euulgarentur, quæ ibi erãt ſcripta, quod periculum eſſet religionibus ab illis ſi notiora fierent. alibi legitur, libros religioſos q. religionẽ incutiẽtes animis: id eſt, ſcrupulos in religione, quod vulgo dicimus, perturbari cõſcientias. Hoc eſt enim latine religionẽ incutere: niſi quis malit legere irreligioſos ſuo. d Sepulchro.) Sepulchrorũ vetuſtiſſima fuit religio, ne quis violaret, deuerteret, frãgeret & lex nõ modo in xij. fuit, & in Solonianis, ſed etiam in antiquiſſimis Numæ, ac Latinorum, Græcorũmque: quæ non tam ad ius ciuile profanũ, quàm ad ſacra religioneſque pertinere videbatur, quod ſepulchra velut templa quædam eſſe deorum manium exiſtimarentur. Ideoque inſcribebatur in eis D.M.S. id eſt, diis manibus ſacrum, & quæ illis celebrarentur ſacra necya ſunt dicta. Cice. ij. de leg.

De hydromãtia, per quam Numa, viſis quibuſdam dæmonum imaginibus, ludificabatur. *Cap. XXXV.* F

NAm & ipſe Numa ad quẽ nullus dei Propheta [venerat,] nullus ſanctus angelus mittebatur, hydromantiam facere [a] compulſus eſt: vt in aqua videret imagines deorum, vel potius ludificationes dæmonũ, à quibus audiret, quid in ſacris conſtitueret, atq; obſeruare deberet. Quod genus diuinationis, idem Varro à Perſis dicit allatum: quo & ipſum Numam, & poſtea Pythagoram [b] Philoſophum vſum fuiſſe commemorat: vbi adhibito ſanguine etiam inferos perhibet ſuſcitari: & νεκρομαντεῖον * Græcè dicit * † vocari. Quæ ſiue hydromantia, ſiue necromãtia dicatur, idipſum eſt, vbi videntur mortui diuinare. Quibus hæc artibus fiant, ipſi viderint. Nolo enim dicere has artes etiam ante noſtri ſaluatoris aduentum in ipſis ciuitatibus gentium legibus ſolere prohiberi, & pœna ſeueriſſima vindicari. Nolo inquam hoc dicere: fortaſsis enim talia tunc licebant. His tamen artibus didicit ſacra illa Pompilius, quorum ſacrorum facta prodidit, cauſas obruit: ita timuit, & ipſe quod didicit, quarum cauſarum proditos libros ſenatus incendit. Quod mihi ergo Varro illorum ſacrorum alias, neſcio quas cauſas velut phyſicas interpretatur: quales, ſi libri illi habuiſſent, nõ vtiq;

* † aliàs, ſciſcitari. ἢ νεκυομαντείαν.

G aſsiſtent: aut & iſtos Varronis ad Cæſarem pontificem[*] ſcriptos, atq; editos, patres conſcripti ſimiliter incendiſſent? Quod ergo aquā egeſſerit, id eſt, exportauerit Numa Pompilius, vnde hydromantiam faceret, ideo nympham Aegeriam[d] coniugem dicitur habuiſſe, quemadmodum in ſupradicto libro Varronis exponitur. Ita enim ſolent res geſtæ aſperſione mēdaciorum in fabulas verti. In illa igitur hydromantia curioſiſsimus ille rex Ro. & ſacra didicit, quæ in libris ſuis pontifices haberēt: & eorum cauſas, quas præter ſe neminem ſcire voluit. Itaque eas ſeorſum ſcriptas ſecum quodammodo mori fecit, quando ita ſubtrahendas hominum noticiæ, ſepeliendaſq; curauit. Aut ergo dęmonum illic tam ſordidæ, & noxiæ cupiditates erant cōſcriptæ, vt ex his tota theologia ciuilis etiam apud tales homines execrabilis appareret, qui tam multa in ipſis ſacris erubeſcenda ſuſceperant: aut illi omnes nihil aliud quàm homines mortui prodebātur, quos tam prolixa temporis vetuſtate ferè[*] omnes populi gentiū deos immortales eſſe crediderāt, cum & talibus ſacris iidem illi dæmones oblectarentur, qui ſe colendos pro ipſis mortuis, quos deos putari fecerant, quibuſdam fallacium miraculorū atteſtationibus

aliàs, vetuſtas & ferè.

H ſupponebant. Sed occulta dei veri prouidentia factum eſt, vt & Pompilio amico ſuo illis conglutinati[*] artibus, quibus hydromantia fieri potuit, cuncta illa confiteri permitterentur: & tamen vt moriturus incēderet ea potius quàm obrueret, admonere non permitterentur: qui ne innoteſcerent, nec aratro quo ſunt eruta obſtitere potuerunt, nec ſtyllo Varronis, quo ea quæ de hac re geſta ſunt, in noſtram memoriā peruenerunt. Non enim poſſunt quod non ſinuntur efficere. Sinūtur autem alto dei ſummi iuſtoq; iudicio pro meritis eorū: quos ab eis vel affligi tantum, vel etiam ſubiici, ac decipi iuſtum eſt. Quàm vero pernicioſe, vel à cultu veræ diuinitatis alienæ illæ literæ iudicatæ ſint, hinc intelligi poteſt, quod eas maluit ſenatus incēdere, quas Pompilius occultauit, quàm timere quod timuit,[e] qui hoc audere nō potuit. Qui ergo nec fœlicem in futuro vitā, nec modo habere vult piam, talibus ſacris mortem quærat æternā. Qui autem cum malignis dæmonibus non vult habere ſocietatem, non ſuperſtitionem, qua coluntur noxiam, pertimeſcat, ſed veram religionem, qua produntur & vincuntur, agnoſcat.

aliàs, conciliati.

a Hydromantiam facere:) ὑδρομαντεία ad verbu[m] eſt aquę diuinatio. Multis enim modis fiebat olim diuinatio. Nam vel ex terra petebatur, & erat geomantia: vel ex igne, & pyromantia, quę eadem igniſpicina: cuius author, vt inquit Plinius, Amphiaraus. Vel ex fumo quę capnomantia: vel ex auibus, quæ auguria: vel ex extis, quæ aruſpicina, in qua multum Etruſci valuerunt. & Iamus apud Heleos Apollinis filius: & poſt eum Traſibulus, qui canē inſpiciebat ſectum iecur oſtendentē: Vel ex cribro, quę coſcinomantia: vel ex ſecuribus, quæ axinomantia: ex herbis, botanomantia ſagarum ars: vel ex mortuis, quæ necromantia ſeu necyomantia: vel ex aſtris, quę aſtronomia, in qua qui peritiſsimi dicuntur Chaldæi, etiam ſi in Chaldæa nō ſint nati. Ex ſortibus, cleronomantia: ex manuū lineamentis, chiromātia: ex facie ipſa & ſitu toti[us] corporis, phyſonomie: vel ex piſcibus, quæ ichthyomātia, quæ obiecta eſt Apuleio: vel ex palpitatione oculorum, quo ſaliatio, & palmicū augurium. tum ſomniorum coniecturę, & omnia quæ latiſsime patebant, ad viſa, & audita, in quis erant fulgura, & fulgetræ monſtra, voces, ſternutamenta. Iam dæmonum euocandorū mille artes, quas ſatius eſt ne nominari quidem. Hydromantiā ad vltimum reſeruaui, quoniam agimus de ipſa, ea nō fit ſimpliciter. nam & in ampula vitrea impoſita aqua, quę à puero inſpicitur, quam gaſtromantiam dicūt, à tumore & ventricoſitate ampullę. Tum & in peluim aqua infuſa, quę lecanomātia. Hu[ius] peritiſsimos tradit Strabo eſſe in Aſia illa, & plurimos. Michaël Pſell[us] de dæmonibus idē affirmat, ac quomodo fiat, docet: dæmonibus in fundo repentibus, ſonumq; leuē exilemq; emittentibus, ac obſcurum, ne plene poſsit percipi, nec mendacia deprehēdi, ſed quicquid eueniat, hoc potētur dixiſſe. Inſpectabant & in fontibus plerique, indeq; imaginib[us] oblatis videre ſibi futura videbātur. Sic Pauſanias apud Aeginēſes Achaię ſcribit templū eſſe Cereris, ac fontē proximū, in quē ægri poſt peracta ſacra deſpectantes morbi valetudiniſq; exitum vident. Iāblicus Colophoni ſubterraneū fuiſſe locū narrat: in quo fons erat, de quo ſacerdos K ſtatis noctibus ſacris operatus guſtabat, reddebatur quod inuiſibilis, & cōſulentibus reſpōſa dabat. Idē ſcribit in Brāchide fatidicam mulierē ſolitam in axe ſedere, aut manu virgulam tenere ab aliquo deorum datā aut pedem limbūve in aquā tingere, vel ex aqua hauſtulū ſorbere, hiſq; modis diuino afflatu impleri. Apuleius in apologia de magia, Varronē ſcribit narrare, Trallibus de euentu Mithridatici belli magica percótatione cōſulentibus, puerū in aqua ſimulachrū Mercurij contemplantē, quæ futura erāt clx. verſibus cecinisse. Sed credo quatinus pueri meminit, de gaſtromātia intelligi. Hoc vltimo diuinādi genere fōte inſpecto vſus eſt Numa. Plutarchus in Cæſare mulieres fuiſſe tradit in Germania quæ ex fluminū curſu vorticibus, & ſtrepitu futura coniicerēt. b Et poſtea Pythagorā.) Optime obſeruata ratione temporū. Nā multis annis obiit Numa ante Pythagorā natū. Cōtra quoſdam, qui Pythagorā ab illo auditū ferunt: quos ſecutus eſt Ouidius. Sed poëtę hoc dicere nō erat tā turpe, quàm hiſtorico. c Varronis ad Cæſarem pōtificē.) C. Cæſar dictator Pōt. Maximus fuit, ad quē Varro de antiquitatibus ſcripſit d Nymphā Aegeriam.) Hanc ſunt qui putent ex Muſis vnā fuiſſe, vnde lucus ille in quo erat dea, Camœnarum dicebatur. Alij nymphā fontiſ fuiſſe, verſamq; à Diana in fontē poſt Numę mortē. Ouid. xv. Mete. ab egerendo eſſe dictā, illud quoq; eſt argumēto, q[uod] ei prægnātes ſacrificabant q[uod] facile conceptū aluum egerere exiſtimaretur, Vt ſcribit Feſtus. e Quàm timere quod timuit.) Timere quod extimuit Numa, qui auſus nō eſt ea volumina comburere, ne dęmonum iram in ſe concitaret.

Diuinationum genera.

FINIS.

ELENCHVS[L] CAPITVM D. AVRELII Augustini Lib. de Ciuitate dei viij.

1 De quæſtione naturalis theologiæ, cum philoſophis excellentioris ſcientiæ diſcutienda.
2 De duorum philoſophorum generibus, id eſt, Italico & Ionico, eorūmque authoribus.
3 De Socratica diſciplina.
4 De præcipuo inter diſcipulos Socratis Platone, quī omnem philoſophiam triplici partitione diſtinxit.
5 Quod de theologia cum Platonicis potiſsimū diſceptandum ſit, quorum opinioni omnium philoſophorum poſtponenda ſunt dogmata.
6 De Platonicorum ſenſum in ea parte philoſophiæ, quæ phyſica nominatur.
7 Quanto excellentiores cæteris in logica, id eſt, rationali philoſophia, Platonici ſint habendi.
8 Quòd etiam in morali philoſophia Platonici obtineant principatum.
9 De ea philoſophia, quę ad veritatem fidei Chriſtianæ propius acceſsit. M
10 Quæ ſit inter philoſophicas artes religioſi excellentia Chriſtiani.
11 Vnde Plato illam intelligentiam potuerit acquirere, qua Chriſtianæ ſcientiæ propinquauit.
12 Quod etiam Platonici, licet de vno vero deo bene ſenſerint, multis tamen diis ſacra facienda cenſuerunt.
13 De ſententia Platonis, qua definiuit deos nō eſſe niſi bonos, amicóſque virtutum.
14 De opinione eorum, qui rationales animas trium generum eſſe dixerunt, id eſt, in diis cœleſtibus, in dæmonibus aëreis, & in hominibus terrenis.
15 Quod neq; propter aërea corpora, neque propter ſuperiora habitacula dæmones hominibus antecellunt.
16 Quid de moribus dæmonum Apuleius Platonicus ſenſerit.
17 An dignum ſit, eos ſpiritus ab homine coli, à quorum vitiis etiam oporteat liberari.
18 Qualis ſit religio, in qua docetur, quod homines, vt commen-

A commendatur diis bonis, dæmonibus vti debeant aduocatis.
19 De impietate artis magicæ, quæ patrocinio vtitur † ſpirituum malignorum. († *aliàs, nititur.*)
20 An credendum ſit, quod dij boni libentius dæmonibus, quàm hominibus miſceantur.
21 An dæmonibus nunciis & interpretibus dij vtantur, fallique ſe ab eis, aut ignorent, aut velint.
22 De abiiciendo cultu dæmonum, cõtra Apuleium.
23 Quid Hermes Trimegiſtus de idololatria ſenſerit, & vnde ſcire potuerit ſuperſtitiones Aegyptiacas auferendas.
24 Quo modo Hermes, patenter parẽtum ſuorum ſit confeſſus errorẽ, quẽ tamen doluerit deſtruẽdum.
25 De his quæ ſanctis angelis & hominibus poſſunt eſſe communia.
26 Quod omnis religio Paganorum circa homines mortuos fuerit impleta.
27 De modo honoris, quem Chriſtiani martyribus impendunt.

DIVI AVRELII AVGVSTINI de Ciuitate Dei, ad Marcellinum, Liber octauus.

B

De quæſtione naturalis theologiæ cum philoſophis excellentioris ſcientiæ diſcutienda. Caput I.

NVnc intentiore nobis opus eſt animo multo, quàm erat in ſuperiorũ ſolutione quęſtionum, & explicatione librorũ. De theologia quippe, quam naturalẽ vocant: non cum quibuslibet hominibus: non enim fabuloſa eſt, vel ciuilis, hoc eſt, vel theatrica, vel vrbana, quarum altera iactitat deorum crimina, altera indicat eorũ deſideria criminoſiora, ac per hoc malignorũ potius dęmonum, quàm deorum, ſed cum philoſophis eſt habẽda collatio: quorum ipſum nomen ſi Latine interpretemur, [a] amorẽ ſapientię profitetur. Porrò ſi ſapientia deus eſt, [b] per quẽ facta ſunt omnia, ſicut diuina authoritas veritaſq; mõſtrauit, verus philoſophus eſt amator dei. Sed quia res ipſa, [c] cuius hoc nomen eſt: non eſt in omnibus, qui hoc nomine gloriãtur. neq; enim continuo [d] verę ſapientiæ ſunt amatores, quicunq; appellãtur philoſophi, profecto ex omnibus quo-

Philoſophia.
Ioan. 1.

C rum ſententias ex literis noſſe potuimus, eligendi ſunt, cum quibus nõ indigne quęſtio iſta tractetur. Neq; enim hoc opere omnes omniũ philoſophorum vanas opiniones refutare ſuſcepi, ſed eas tantũ, quæ ad theologiã pertinent, quo verbo Græco [e] ſignificari intelligimus de diuinitate rationẽ ſiue ſermonẽ: nec eas omniũ, ſed eorum tantum, qui cum & eſſe diuinitatẽ & humana curare cõſentiant, nõ tamen ſufficere vnius incõmutabilis dei cultum ad vitam adipiſcendã etiam poſt mortem beatam, ſed ab illo ſanè multos vno conditos atq; inſtitutos, ob eam cauſam colendos putant. Hi etiã iam Varronis opinionem veritatis propinquitate tranſcẽdunt. Si quidem ille totam Theologiam naturalẽ vſq; ad mũdum iſtum, vel eius animã extendere potuit, iſti vero ſupra omnem animæ naturã confitentur deum, qui non ſolum mundum iſtum viſibilẽ, qui ſæpe cœli & terræ nomine nuncupatur, ſed omnem etiam omnino animam fecerit. Et qui rationalem & intellectualẽ, cuius generis anima humana eſt, participatione ſui luminis incommutabilis & incorporei beatã facit. Hos philoſophos Platonicos appellatos à Platone doctore vocabulo deriuato, nullus qui hæc vel tenuiter audiuit, ignorat.

VIVIS PROOEMIVM IN tres ſequentes libros. D

TRibus in ſequentibus libris diſputatur cũ viris acutiſsimis ſummáque præditis eloquentia, qui ex Platonis ſchola cæteris bonis artibus inſtructi religione ſola caruerunt, quorũ ſententias ac in primis ſectę principis Platonis fuſius forſan explicuimus, quàm inſtituti noſtri ratio videbatur poſtulare: verũ hoc cõſilio, quoniã à noſtris hominibus qui in philoſophorũ ſcholis Theologorumq; verſantur: prorſus ſunt ignoratæ, cum ſint tamẽ cognoſci digniſsimæ, tum propter ſubtilitatem rerũ magno ingenio curáque excuſſarũ, tum vel maxime quod vicinę ſunt noſtre pietati. Et vt ſciretur quale philoſophorũ genus Auguſtinus potiſsimũ elegerit, cum quo de negotio religionis diſputaret, oſtẽderẽtq; bene dicta eorum cũ noſtris cõgruere: male dicta vero à nobis corrigi & emẽdari. Hæc me paulo lõgius, quàm oportebat euexerunt, & profecto in dulcedine rerũ, de quibus commẽtabar difficile fuit propoſitã ſeruare breuitatem, aliàs hoc temporis iacturę lectori reſarciemus, & ſi ſpero ipſum nihil ſenſurum ſe legẽdis iſtic tam eruditis ſanctiſq́, feciſſe iacturę niſi forte aut indoctior ſit quàm vt intelligat, aut doctior quàm vt egeat, aut negligentior quàm vt curet, aut moroſior quàm vt perferat, quibus hominũ generibus hæc non elaborantur. Neque vero ita vel obliti ſumus breuitatis vel eum cõtempſimus, vt quotõ potuimus: ſic à nobis de vnaquaq; re diſſertum: multa ſunt prætermiſſa, plerumq; Platonis contenti dictis, Platonicorum afferre ſententias ſuperſedimus, ne ea prolixitas vel patientibus ſtomachis faſtidium pareret. Sũt tamẽ aliqua à nobis interdũ repetita, tũ vt melius quid ſentiret Auguſtinus, declararetur, tum vt admoneretur lector, ne dicta exciderent. cuius cauſa fuit Auguſtinus ipſe, qui quo manifeſtius aduerſarios cõfutaret, eadem dogmata, placitáque illorum ſubinde retractauit.

E

IO. LODOVICI VIVIS VALENtini in viij. librum de Ciuitate Dei D. Aurelij Auguſtini, commentarij.

a QVorum ipſorũ nomen, ſi Latine interpretemur.) φιλοσοφία amor ſapientiæ, & φιλόσοφος, amicus ſapientiæ: cuius contrarium eſt μισοσοφία, qua ſapientiam quis, & rationes auerſatur, vt Speuſippus ait. b Porrò ſi ſapientia deus eſt.) Sapientiæ vij. & Paulus ad Hebræos primo dei filiũ ſapientiã patris cognominant, per quam fecit mundum vniuerſum. c Sed quia res ipſa.) Lactantius libro tertio de hoc multis rationibus coarguit philoſophos ait. verſus eſt Pacuuij, non minus lepidus, quàm grauis, Ego odi homines ignaua opera, & philoſopha ſententia. Sed de hoc argumento à varijs ſunt multa conſcripta. d Neq; enim cõtinuo.) Legendũ, cõtinuo, quę eſt cauſalis cõiunctio, ſicut protinus, & ſtatim cum negatione. e Quo verbo Græco.) θεολογία, de deo ſermo, ſeu diſſertio, ſiue ratio. Hæc enim omnia eſt λόγος.

Philoſophia.

De duobus philoſophorum generibus, id eſt, Italico, & Ionico, eorumque authoribus. Caput. II.

DE hoc igitur Platone, quæ neceſſaria præſenti quæſtioni exiſtimo, breuiter attinguam, prius illos commemorans, qui eum in eodem genere literarum tempore præceſſerunt. Quantum enim attinet ad literas Græcas, quæ lingua inter cæteras gentium F clarior habetur, duo philoſophorum genera tradũtur: [a] vnum Italicum, ex ea parte Italiæ, [b] quæ quõdam magna Græcia nuncupata eſt: alterum Ionicum, [c] in eis terris, vbi & nunc Gręcia nuncupatur. Italicũ genus authorem habuit Pythagoram Samium, [d] à quo etiam ferũt ipſum philoſophię nomen exortum. [e] Nam cum antea ſapientes appellarentur, qui modo quodã laudabilis vitæ aliis præſtare videbantur: iſte interrogatus quid profiteretur, philoſophum ſe eſſe reſpõdit, id eſt, ſtudioſum, vel amatorem ſapientiæ: quoniam ſapientem profiteri, arrogantiſsimum videbatur. Ionici vero generis princeps fuit Thales Mileſius, [f] vnus illorũ ſeptem, [g] qui appellati ſunt ſapientes. Sed illi ſex vitæ genere diſtinguebantur, [h] & quibuſdam præceptis, ad bene viuendum accõmodatis. Iſte autem Thales, vt ſucceſſores etiã propagaret, rerum naturam ſcrutatus, ſuaſq; diſputationes literis mãdans, [i] eminuit: maximéque admirabilis extitit, quod aſtrologiæ numeris comprehẽſis, [k] defectus ſolis & lunæ etiam prædicere potuit. Aquã tamen putauit [l] rerum eſſe principium: & hinc omnia elementa mundi, ipſumq; mundum, & quæ in eo gignuntur, exiſtere. Nihil autem huic

G operi,[m] quod mundo conſiderato, tam admirabile aſpicimus, ex diuina mente præpoſuit. Huic ſucceſsit Anaximander,[n] eius auditor: mutauitque de rerum natura opinionem. Non enim ex vna re, ſicut Thales ex humore, ſed ex ſuis propriis principiis, quaſq; res naſci putauit. Quæ rerum principia, ſingularum eſſe credidit infinita: & innumerabiles mundos gignere: & quæcunque in eis oriuntur, eoſq; mundos, modò diſſolui, modo iterum gigni, exiſtimauit: quanta quiſque ætate ſua manere potuerit: nec ipſe aliquid diuinæ menti,[o] in his rerum operibus tribuẽs. Iſte Anaximenem[p] diſcipulum, & ſucceſſorem reliquit: qui omnes rerum cauſas infinito aëri[q] dedit: nec deos negauit: aut tacuit: nõ tamen ab ipſis aërem factũ, ſed ipſos ex aëre ortos credidit. Anaxagoras[r] vero eius auditor, harum rerum omniũ, quas videmus effectorem, diuinum animũ ſenſit: & dixit, ex infinita materia, quæ conſtaret diſsimilibus inter ſe[s] particulis, rerũ omnium genera pro modulis & ſpeciebus propriis ſingula fieri, ſed animo faciente diuino. Diogenes quoque Anaximenis[t] alter auditor, aërem quidem dixit[u] rerum eſſe materiam, de qua omnia fierẽt: ſed eum eſſe compotem diuinæ rationis, ſine qua nihil ex eo fieri poſſet. Ana-

H xagoræ ſucceſsit auditor eius Archelaus:[x] etiam ipſe de particulis[y] inter ſe diſsimilibus, quibus ſingula quæque fierent: ita omnia conſtare putauit, vt ineſſe etiam mentem diceret, quæ corpora diſsimilia,[z] id eſt, illas particulas coniungendo & diſsipando ageret omnia. Socrates huius diſcipulus[a] fuiſſe perhibetur, magiſter Platonis, propter quem breuiter cuncta iſta recolui.

• DVæ philoſophorum genera traduntur.) Sic olim primæ philoſophãtium in Græcia hæreſes ſunt ſeparatæ, vt de certis principum nomen acciperent, alteri ab ea regione, in qua philoſophatus eſt magiſter Pythagoras Italia: alteri à patria Thaletis Ionia, in qua eſt Miletos, quæ etiam vrbs Ionia eſt dicta, vt tradit Mela, quod præcipua eſſet in ea regione. Sic Plato, ſic Ariſtoteles etiam his vetuſtiores diſtinxerunt. b Ex ea parte Italiæ.) A Lochris, inquit, Plinius, incipit Italiæ frõs, quã

Magna Græcia. magnam Græciã dicunt, in tres ſinus diuiſa, quà Græciã ſpectat ad mare ſuperũ. in quam regionẽ frequentes traiecere Græci. Miror eſſe qui putent totã Italiam magnã Græciam olim nominatã, & quidẽ permoti dicto Plinij lib. iij. ſic ſcribentis: quid ipſi de ea iudicauere Græci, genus in gloriã ſuam effuſiſsimũ, quo tam partẽ ex ea appellando Græciã magnã? Quibus verbis aperte oſtendit nõ magnã Italiæ portionẽ vocatam olim Græciam magnã. In primo ex illis ſinibus, quos dixi, ſunt Tarent[*] Metapõtus, Heraclea, Croto, Turij. Patet inter promõtoria Salẽ & Laciniũ, vt ſcribit Mela, Tarẽtinus vocatur. Hic docuiſſe Pythagoras fertur. c Alterum Ionicũ.) Ionia eſt regio in minore Aſie inter Lycaones

Ionia. Lydoſque & mare oeſtrum lateribus cincta Æolibus & caribus his à

I meridie, illis à ſeptemtrione, In ea eſt Miletos vrbs, ſicut Mela narrat, Ioniæ totius belli paciſq; artibus princeps, patria Thaletis aſtrologi, & Timothei muſici, & Anaximandri phyſici, aliorumq; ciuiũ inclytis ingeniis merito inclyta. Thales Anaximandrũ ciuem ſuũ docuit: hic Anaximenem itidẽ ciuem Mileſium. Ab hoc edoctus Anaxagoras Clazomenius, Periclẽ, Archelaum, Socratemq; Athenienſes inſtituit: à Socrate

Pythagoras. philoſophia ferè tota Athenis. d Pythagoram Samium.) Ariſtoxenus Tyrrhenũ prodidit, quæ eſt vna ex illis inſulis, quas Athenienſes expulſis Tyrrhenis occuparũt. Cum ex Aegypto rediſſet, quò profectus eſt Amaſide rege, offenſus tyrannide Polycratis Samij in Italiam tranſmiſit. e A quo etiam ferunt ipſum philoſophiæ nomen exortum.) Cicero. v. Tuſc. quæſt. ex Heraclida Pontico Platonis auditore narrat Pythagoram à Leonte Phliaſiorum tyranno rogatũ, quid artis profiteretur: cũque ſuperiores, qui eidem ſtudio eſſent dediti, ſapientes ſe cognominaſſent, ipſum ſe philoſophũ, id eſt, ſapiẽtiæ ſtudioſum modeſtiore nomine appellaſſe. Hinc ſophi nomen tanquã ſuperbũ nimis & inuidioſum ſublatũ, cæteroſq; philoſophos eſſe nuncupatos. Neque enim ſapiẽs eſt

Thales Mileſius. mortaliũ quiſquã, ſoli deo id nominis cõgruit. f Thales Mileſius.) Hic fuit primus qui in Græcia de rebus naturalibus cœpit philoſophari, natus Olympiadis xxxv. anno primo, vt Apolodorus numerat apud Laertium. g vnus illorum ſeptẽ.) Cum à piſcatoribus Mileſiis iuuenes quidã iactũ eſſent mercati, hiq; menſam aureã traxiſſent, contendentibus vtriſque de menſa, ac ſibi vendicantibus, Apollo conſultus iuſsit ſapienti dari: data eſt ergo primũ Thaleti, qui à multitudine Ionia ſapiens exiſtimabatur. Hic eam miſit alij ex illis ſeptem, qui alij remiſit, quoad venit ad Solonem, qui menſam iuſsit Apollini, nempe vere ſapienti dari. Atq; hi ſeptem magna fama fuerũt ad poſteros ſapientiæ nomine, ſeptẽmque Græciæ ſapiẽtes celebrantur. h Sed illi ſex vitæ genera diſtinguebantur.) Chilo Lacedæmonius, Pithacus Mitilenæus, Bias Prienæus, Cleobulus Lindius, Periãder Corinthius, & Solõ Athenienſis, de quibus lib. xviij. fuſe diſſerã. i Suaſq; diſputationes literis mandans.) Nauticã

K aſtrologiam opus eſſe illius ferunt, alij ad Phocũ Samium referunt. Lobõ vero Argiuus ad ducẽtos verſus ipſum de aſtrologia ſcripſiſſe aſt author. k Aſtrologiæ numeris cõprehenſis.) Eudemus in hiſtoria aſtrologica ſolis defect[*] conuerſionesq; prædixiſſe illũ tradit. Pli. lib. ij. de obſeruatione cœleſti loquens: Apud Græcos, inquit, inueſtigauit primus omniũ Thales Mileſius, Olympiadis xlviij. anno iiij. prędicto ſolis defectu, qui ſub Halyatte rege factus eſt, vrb. Con. anno. clxx. Idẽ Euſebius & Cicero lib. j. de diuina, vbi nõ ſub Halyatte legitur, ſed ſub Aſtiage. Sed ambo eodem fuere tẽpore, & geſſerunt bellum inter ſe. l Aquam tamen putauit.) Secutus Homeri opinionem, qui Oceanũ omnium patrẽ vocat. Plutar. in placitis & alij cõplures coniecturã Thaletis adducũt, quòd ſemen animantiũ omniũ humidũ ſit, nec alimentũ ſine humido cõſtet: quin & aſtra ipſa putant Oceani humoribus vegetari & ali. m Nihil autem huic operi. Tametſi Velleiũ apud Cicero. Thaletem refert omnia putaſſe ex aqua fieri, mentemq; quæ cuncta ſit ex humore fabricata, deum eſſe. & Laertius illũ ait, plena omnia putaſſe dęmonibus rogatumque, lateretne deos homo male faciens: ne cogitans quidẽ reſpõdiſſe, hæc tamen ſcientiã dei arguunt, nõ adminiſtrationem rerum. n Ana-

Anaximander. ximander.) Et hic Mileſius, ſed alius ab illo Anaximandro ciue ſuo, qui hiſtorias ſcripſit. Hic elementum infinitum poſuit pro rerum principio, ſed non definiẽs, cuius eſſet naturæ, an aereæ, an aquæ, an igneæ: partes vero illius infiniti mutari ſubinde, ipſum vero totũ immutabile eſſe. Ariſtote. Plutar. Laer. Euſeb. o Nec ipſa aliquid diuinæ menti.) In hoc reprehenditur à Plutarcho, quòd cum materiam ſubſtituat, efficientẽ cauſam tollat. infinitas enim illa materia eſt, quæ ex ſe gignere nihil valet ſine efficiente aliquo. Cicero tamen primo de natura deorum, Anaximãdri inquit, opinio eſt, natiuos eſſe deos lõgis interuallis orientes, occidentẽſque, eoſq; innumerabiles eſſe mundos: ita eundẽ eſſe qui faceret, & ex quo faceret, & qui fieret cõtrarietates quę in ipſo ſunt, hoc eſt, per

L calidum & frigidũ ſempiternũ, vt inquit in prępa. Euan. Euſeb. quod & Ariſtoteles ſubindicat j lib. de phyſica auſcultatione. p Iſte Anaxime-

Anaximenes. nes.) Euriſtrati filium itidem Mileſium, qui natus olymp. lxiij. mortuus eſt eo anno, quo Crœſi opes ſunt euerſæ: vt Apollodor[*] cõputat. q Infinito aëri.) Genere inquit Euſeb. infinito, qualitatibus finito, cuius cõdẽſatione & rarefactione omnia gignãtur. Cicero: Anaximenes aera deum ſtatuit, eumq; gigni, eſſe immẽſum, & infinitum, & ſemper in motu: Sydera autẽ, ſolẽmque, & Lunam de terra natã eſſe opinatur. r Anaxa-

Anaxagoras. goras.) Clazomenis genitus, quæ ſunt etiam in Ionia. Obiit lxxviij. Olympiade lxij. ætatis anno opus ſuum ſic tradunt Plutarchus, & Laertius Diogenes incepiſſe: Vna res erat vniuerſa: deinde acceſsit mẽs, eiq; diſtinxit, atq; compoſuit: materiam enim finxit, in qua infinitæ ineſſent, tum earumdem rerũ, tum diuerſarum particulę cõmiſtæ, quæ ſeparãtur mẽte diuina, fiuntq; res ſingulæ, velut caro, ſi plures ſunt carnis particulę: os, ſi oſſis: neruus, ſi nerui, pluresq; cuiusquã alterius rei: non quin inſint in oſſe, & carnis, & nerui, & ignis, & chartæ, & ligni particulæ: quũ enim fieri poſſet, vt ex pane fieret, vel os, vel ſanguis, niſi ſemina, & minutulę oſſis ſanguiniſve portiũculę in pane ineſſent, propter exiguitatẽ tamen ſui nobis imperceptæ: Ariſtot. Plutar. Laertius. s Quæ conſtaret diſsimilibus inter ſe.) In veteribus libris, ſimiliter ſe legitur, vtrumque rectè: nã vt Ariſto. inquit, Anaxagoras infinitas partes in vnoquoq; ponebat corpore & ſimilia, & contraria, & ſimilium partium, quæ vocabat ὁμογενῆ, Id eſt, cognatas: & ὁμοιομερῆ: quod verbum ſimilaritates vertit Gaza: ſunt enim ex corporibus alia ſimiliũ partium, quæ inter ſe, nõ nomine, ſed numero diſtãt, velut aqua, ignis, caro, os, medulla, ſanguis. vnaquæq; enim pars iſtorũ, quę modo materiã in ſe & formã capiat, cognominis eſt toti: & ipſæ inter ſe partes aquæ, ſunt aquæ: & ſanguinis guttæ,

M ſanguis. Sunt alia corpora, quę partes diuerſarum rationũ & nominũ capiũt: vt homo, equus, ſtirps, & omnia quæ viuũt: in quibus alia ſunt oſſa alia medullę, alia ſanguis, alia radix, alia caulis: ita & in artificialib[*], vt in ſtatua & mẽſa, & ſcãno, & libro: neq; enĩ vna quæuis charta eſt liber: nec quælibet mẽſæ pars eſt mẽſa. Hę partes ἀνομοιομερῆ, id eſt, variorum generũ, ſeu, vt vertit Rodolph[*] Agricola, multigenę nolantur. Anaxagoras illorum corporũ ſimilariũ in vnoquoq; infinitas particulas eſſe aiebat alias diſsimiles, & diuerſas, vt ligni, ſanguinis, aeris, terrę, oſsis: alias inter ſe ſimiles, vt infinitas ignis, quę ſũt inter ſe cognatę & infinitas aquę, &c. nã etſi ſegregatione generentur corpora, partes tamẽ diuerſę, nõ ita poſſunt à ſe mutuo ſeparari, quin infinitę etiamnũ relinquãtur: vt ſit vnde aliud ex alio gigni queat, & nutriri animãtes, ſtirpeſq;, & inter ſe cõmutari, aliaq; in aliarũ locũ ac vicẽ ſuccedere: corporũ vero diſsimilarium partium nõ ponebat infinitam multitudinẽ in vnaquaq; re: neque enĩ infinitas domos, aut innumeros homines in ligno, vel igne eſſe exiſtimabat. t Diogenes quoque Anaximenis.) Diogenes multi fuerunt:

Diogenes. Sinopęus, qui Cynicus eſt dict[*]: & Sycionius hiſtoricus, & Stoicus, qui legatus fuit Romã cum Carneade, & Critolao, Seleucię natus, ſed Babylonij[*] dictus, & Tarſenſis. Diogenes qui de quæſtionib[*] poeticis ſcripſit & is ipſe Diogenes Laertius, ex quo hęc deſumim[*], & qui ætate hos omnes anteceſsit, Diogenes Apolloniates, cuius meminit hic Auguſt. Commẽtator noſter optimus plaſtes, ex duob[*] Diogenibus, Apolloniata, & Cynico formulis nominis eadem cõprehenſis vnum effinxit, non minore arte, quàm qui ex ipſis eodem Thoma Valois, & Thoma Aquinate vnum confecit Thomam in commentariis ad Boetium. u Aerem quidem dixit.) Cicero. j. de nat de. Quid aer? quo Diogenes Apoloniata vtitur deo: mundos & hic aſſeruit innumeros in ſpacio infinito: ibique creatum mundum, vbi ſeſe denſior aër in globi formam compreſſerit, ac conſtiparit. x Auditor eius Archelaus.) Hic, vt alij putant, Mileſius: vt

Archelaus. alij, Athenien. primus ex Ionia naturalem philoſophiam Athenas in-

A uerit, idcirco & phyſicus eſt cognominatus: tum etiã quòd moralẽ diſcipulos eius Socrates induxit. y Etiam ipſe de particulis.) Plutar. aërẽ immenſũ ait eũ pro principio poſuiſſe, & quæ circa eũ eſſet rarũ ac dẽſum, hæc aquã illũ ignẽ eſſe. z Quæ cor. d.) In veterib⁹ libris eſt, non diſsimilia ſed æterna. e Socrates huiꝰ diſcipulꝰ.) Hic eſt Socrates ille, de quo nihil ſatis poſſet pro dignitate dici, quẽ fuiſſe gentiliũ omniũ ſapientiſsimum conſtet, proximeque ad Chriſtianam ſapientiam ex illis omnibus acceſsiſſe. Natus eſt Athenis Sophroniſco marmorario patre & Phanareta obſtetrice matre: vir temperans, caſtus, iuſtus, modeſtus, iniuriarum patiens: neque opum, neque voluptatis, ac ne gloriæ quidem appetens: nihil enim eum ſcripſiſſe certum eſt. Hic primus, quum cæteri nihil ſe neſcire profiterentur, nihil ſe ſcire profeſſus eſt.

Socrates.

De Socratica diſciplina. *Caput III.*

SOcrates ergo primus[c] vniuerſam philoſophiã ad corrigendos, componendoſq; mores flexiſſe memoratur: cum ante illum omnes magis phyſicis, id eſt, naturalibus rebus perſcrutandis operam maximam impenderint. Non mihi autem videtur poſſe ad liquidum colligi, vtrũ Socrates, vt hoc faceret, tædio rerum obſcurarũ, & incertarũ ad aliquid approbatũ[b] * † & certũ reperiendum animũ intenderit: quod eſſet beatæ vitæ neceſſarium: propter quam vnã omnium philoſophorum inuigilaſſe ac laboraſſe videtur induſtria. An vero, ſicut de illo quidã beneuolentius ſuſpicãtur, nolebat immundos terrenis[c] cupiditatibus animos ſe extenB dere in diuina conari: quandoquidẽ ab eis cauſas rerum videbat inquiri, quas primas atq; ſummas, non niſi in vnius veri ac ſummi dei voluntate eſſe credebat. Vnde nõ eas putabat niſi mundata mente[d] poſſe cõprehendi: & ideo purgandæ bonis moribus vitæ cenſebat inſtãdum, vt deprimentibus libidinibus exoneratus animus, naturali vigore in æterna ſe attolleret, naturamq; incorporei & incõmutabilis luminis, vbi cauſæ omniũ factarum naturarum[e] ſtabiliter viuunt: intelligentiæ puritate cõſpiceret. Cõſtat eum tamen[f] imperitorum ſtultitiam ſcire ſe aliquid opinantium, etiã in ipſis moralibus quęſtionibus, quò totũ animum intendiſſe videbatur, vel confeſſa ignorantia ſua, vel diſsimulata ſcientia, lepôre mirabili diſſerendi & acutiſsima vrbanitate agitaſſe, atq; verſaſſe. Vnde & concitatis inimicitiis[g] calumnioſa criminatione[h] damnatus, morte multatus eſt. Sed cum poſteà[i] illa ipſa, quæ publicè dãnauerat Athenien. ciuitas publicè luxit, in duos accuſatores eius, vſqueadeo populi indignatione cõuerſa, vt vnus eorum oppreſſus vi multitudinis interiret, exilio autẽ voluntario atq; perpetuo pœnam ſimilem alter euaderet. Tam præclara igitur vitę mortiſq; C fama Socra. reliquit plurimos[k] ſuę philoſophiæ ſectatores, quorũ certatim ſtudium fuit[l] in quęſtionum moraliũ diſceptatione verſari, vbi agitur de ſummo bono, ſine quo fieri homo beatus non poteſt. Quod in Socratis diſputationibus[m] dũ omnia mouet, aſſerit, deſtruit, quoniam non euidenter apparuit, quod cuiq; placuit, inde ſumpſerunt, & vbi cuiq; viſum eſt, conſtituerunt finẽ boni. Finis autẽ boni[n] appellatur, quò quiſq; cum peruenerit beatus eſt. Sic autẽ diuerſas inter ſe Socratici iſto fine ſententias habuerunt, vt quod vix credibile eſt, vnius magiſtri potuiſſe facere ſectatores, quidã ſummum bonum eſſe dicerẽt voluptatem, ſicut Ariſtippus:[o] quidam virtutem, ſicut Antiſthenes.[p] Sic alij atq; alij[q] aliud atq; aliud opinati ſunt: quos commemrare longum eſt.

* † aliàs, apertum.

Socrates.

a SOcrates ergo primꝰ.) Cicero. j. Acade. quęſt. Socra. mihi videtur, id quod cõſtat inter omnes, primꝰ à rebꝰ occultis, & ab ipſa natura inuolutis, in quibus omnes ante eũ philoſophi occupati fuerant euocauiſſe philoſophiam, & ad vitam communẽ adduxiſſe, vt de virtutibꝰ & viciis, omninóque de bonis rebꝰ & malis quæreretur: cœleſtia autẽ vel procul eſſe à naturæ cognitione cenſeret, vel ſi maxime cognita eſſent, nihil tamen ad bene viuendum conferre. b Tædio rerum obſcu. & in. ad aliqui ap.) Melius legitur in antiq. lib. apertum. Xenoph. in cõmenta. j. rerum Socraticarum, Socra. ſcribit mirari ſolitum non deprehendiſſe iſtos, qui res naturales noctes & dies inquirunt, & tractant, nihil poſſe inueniri certi atq; perſpecti: quã ſententiã fuiſſe multis exemplis proD ſequitur. c Nolebat immundos ter.) i. act. lib. iij. Non inficior Socra. fuiſſe paulo cordatiorem quàm cæteros, qui naturam rerum putauerũt ingenio poſſe cõprehendi, in quo illos non tantum excordes fuiſſe arbitror, ſed etiam impios, q in ſecreta illius cœleſtis prouidentiæ curioſos oculos voluerunt immittere: & poſt, Nimirum multo ſceleratiores, qui arcana mundi, & hoc cœleſte tẽplum profanari impiis diſputationibus quærunt, quàm qui ædem Veſtæ, aut Bonæ deæ, aut Cereris intrarit. d Vnde nõ eas putabat niſi mundata.) Socra. de hoc copioſe diſputat moriturus apud Plat. in Phædone, vbi oſtendit philoſophari neminem recte poſſe, niſi ſe, quàm maxime fieri poſſit, à conſortio corporis, id eſt, ab omnibus affectibus ſeiũgat: quod tum optime fiet, cum animus liber erit, corporiſq; carcere ſolutus: & in hac vita, vt quiſq; ſe maxime perturbationibus exoluit: ita liberrime veriſtimeq; id quod eſt, verumq, ipſum, hoc eſt deũ & diuina contẽpletur: idcirco philoſophia definitur mortis meditatio, id eſt, corporis animæq; ſeparatio, & ceu diuortium quoddam, vt animus purus ſit, corporis fece non contaminatꝰ: nam puriſsimum illud diuinũ verum ab impuro animo contingi nefas: ideo amicis deorum plura eſſe cognita exiſtimabat quàm impuris hominibus, & qui deum non ſequuntur. In Cratylo ſolos bonos viros ſapiẽtes eſſe dicit: & in Epimenide periſiam rerum cœleſtium docturum aliquẽ, niſi opẽ deus tulerit, negat. Apulc. ex Pla. & alia initia rerũ inueniri forſitã poſſe, aut quę deo nota ſint, vel ei qui ſit diis amicꝰ. e Vbi cauſę omnium (a. na.) Hæc ſunt ex doctrina Plato. & Auguſtin. non quid ipſe, ſed quid Socr. ſentiat, refert. Iſtud adieci, quoniam Philaleſes noſter ſententiam putat eſſe Auguſt. cui ſtatim veritatẽ ſuam addit cum realitatibus & formalitatibus, quales nunquam nec per ſomnium quidem Auguſt. cogitauit. Plato enim in vj de Rep. deum ait lumen eſſe mentis non ſecus quàm ſit ſol hic, quem videmus, lumen oculorum corporis & vt beneficio huius habemus, quod cernimꝰ, ita beneficio dei, quod intelE ligimus, lumẽque illud ſacrum & diuinum rebus ipſis veritatem nobis vero vim eius percipiẽdæ tenendæque largiri, ac eſſe vt ex Plat. inquit Greg. Nazianze. ſolem huic mũdi viſibilis, lumen deum vero mundi inuiſibilis. f Conſtat eum tamen.) Eius ſermones retulerunt in dialog. Socratici Plat. Xenoph. Aeſchines, Zenocra. & alij, quibus ipſe mira dexteritate inſcitiam eorum, qui nihil ignorare ſibi ac multitudini perſuaſerant, detegit: velut Prothagorę, Gorgiæ, Eurydemi, Dionyſodori, & aliorum. g Vnde & concitatis inimicitiis.) Plat. in Apolog. hæc diſputat, Socrã. ortas eſſe illi inimicicias narrat. Idem Laẽr. tres Socratem accuſarunt, Anytus, Melitus, & Licon orator, qui fuit actor, cum Anytus opificum turbam tueretur, & reliquorum vrbanorum, quos ſæpe Socra. deriſiſſet. Melitus vero poẽtarum, quos Socrates dãnaſſet, & expellẽdos è ciuitate cẽſeret: de his rebꝰ Plato & Xenoph. in Socra. Apologiis. Sed explicatiꝰ rẽ omnẽ perſecutꝰ eſt Laẽr. in Socr. dãnatus eſt cclxxx. ſententiis. h Calumnioſa criminatione.) Nõ me, inquit Socrates, vel accuſatores periment, vel crimina, ſed inuidia ſola, qua vna præclari viri quàm plurimi interierũt & interibũt. i Sed eũ poſtea.) Tanta cepit athenienſes omnes ob damnatũ Socra. pœnitẽtia, vt paulo poſt gymnaſia omnia clauderent, faciẽſque tuſticij eſſet in ciuitate. Melitum morte multarint, Anytum exilio, Socrati ſtatua ænea erecta ſit, Liſippi opꝰ. k Reliquit plurimos.) Omnes ferè philoſophãtiũ ſectę in Socra. initiũ ſuę diſciplinæ referebant. Platonici, Academici, Cyrenaici, Cynici, Peripatetici, Megarenſes Stoici. l Quorum certatim ſtudium fuit.) Hac vna quæſt. de ſũmo bono ſummóque malo diſtinguebantur ſectæ. m Quod in Socra. diſpu.) Ita enim diſputabat ille, vt magis eliceret refutaretque ſententiam eius quicum diſputabat, quam ſuam ipſe proderet, aut affirmaret. Neq; enim putabat eſſe eius, qui nihil ſe ſcire diceret, aliquid aſſereret, vt ipſe dicit in Theæteto Platonis. n Finis autem boni.) Is eſt in quem, vt Cic. j. de finibus inquit, omnia bene viuendi, rectéq; faciendi F conſilia ſunt referenda, & in iij. Cum enim hoc ſit extremum, ſentis enĩ credo me iã diu, quod Gręcis τέλος dicat, id dicere tũ extremũ, tũ vltimũ tũ ſummũ. licebit etiã finẽ, p extremo, aut vltimo dicere, hic propter ſe ipſum quæritur, & alia omnia propter hunc. Sicut Plat. Ariſto. & reliqui philoſophi dixerunt. o Sicut Ariſtippus.) Hic Cyren. natus eſt, primuſque ex Socraticis mercede docuit, vt etiam doceret volui. Tametſi precium Socr. nunquam accepit, dicens prohiberi ſe à dæmone, tum etiam inſerinri Diony. Syracuſano aſſentari & perferre ab eo contumelias ſuſtinuit quæſtus gratia. Corporis voluptatem ſummum bonum poſuit. Dioge. Laer. ab hoc philoſopho Cyrenaici ſunt cõſtituti. Obiter dictũ Hiero. annotabo quę in cõmentar. in Eccleſiaſten, cum de voluptate loquitur: Et hæc, inquit, aliquis loquatur Epicur. & Ariſtipus, & Cynici, & cæteri pecudes philoſophorum. legendum & Cyrenaici, Quid enim voluptati cum inſtitutis Cynicorum. p Sicut Antiſtenes.) Hic eſt author Cynicę ſectæ, id eſt caninę. Diogenem Sinopenſem Cynicum docuit, virtutẽ voluit ſummũ eſſe bonũ. q Sic que alij atque alij.) Cic. opiniones multorũ recẽſet de finib. bonorũ in ij. lib. eiꝰ argumẽti. Illinc petat, qui deſiderat, & nos obiter attigimus in præfatione legũ Ciceronis.

Ariſtippꝰ.

Antiſthenes.

De precipuo inter diſcipulos Socratis Platone, qui omnẽ philoſophiam triplici partitione diſtinxit. *Cap. IIII.*

SEd inter diſcipulos Socratis nõ quidem immerito excellentiſsima gloria claruit, qui omnino cæteros obſcuraret, Plato. Qui cum eſſet Athe.[a] honeſto apud ſuos loco natus, & ingenio mirabili, lõge ſuos condiſcipulos anteiret, parum tamen putás per-

A *Quod de theologia cum Platonicis potiſſimum diſceptandum ſit, quorum opinioni omnium philoſophorum poſtponenda ſunt dogmata.* Caput V.

SI ergo Plato dei huius imitatorẽ, cognitorem, amatorem dixit eſſe ſapiẽtem, cuius participatione ſit beatus, quid opus eſt excutere cęteros, quorum nulli nobis, quam iſti propius acceſſerunt? Cedat eis igitur non ſolum theologia illa fabuloſa, deorum criminibus oblectans animos impiorũ, nec ſolum etiam illa ciuilis, vbi impuri dæmones terreſtribus gaudiis deditos populos deorum nomine ſeducentes, humanos errores tanquam ſuos diuinos honores habere voluerunt: vbi ad ſpectandos ſuorum criminum ludos, cultores ſuos tanquam ſuę [a] vanitatis adminiſtratores habuerunt: vbi per eos ad ſuum cultũ ſtudiis immundiſſimis alios excitantes, & ſibi delectabiliores ludos de ipſis ſpectatoribus exhibentes. Vbi ſi qua velut honeſta geruntur in templis, coniuncta ſibi theatrorum obſcœnitate turpantur, & quæcunque turpia geruntur in theatris, comparata ſibi templorum fœditate laudãtur. Et ea quæ Varro ex his ſacris, quaſi ad cœlum & terrã rerumq; mortalium ſemina & actus interpretatus eſt, quia nec ip-
B ſa illis ritibus ſignificãtur, quæ ipſe inſinuare conatur, & ideo veritas conantem non ſequitur. Et ſi ipſa eſſent, tamen animæ rationali ea, quæ infra illam naturæ ordine conſtituta ſunt, pro deo ſuo colenda non eſſent: nec ſibi præferre debuit, tãquam deos eas res, quibus ipſam prætulit verus deus, & ea quæ Numa Pompilius revera ad ſacra eiuſmodi pertinentia ſecum ſepeliẽdum curauit abſcondi, & aratro eruta ſenatus iuſſit incendi. In eo genere ſunt etiã illa, vt aliquid de Numa mitius ſuſpicemur, quæ Alexander Macedo ſcribit ad matrem [b] ſibi à magno antiſtite ſacrorum Aegyptiorum quodã leone patefacta. Vbi nõ Picus & Faunus, & Aeneas, & Romulus, vel etiam Hercules, & Aeſculapius, & Liber Semele natus, & Tindaridæ fratres, & ſi quos alios ex mortalibus pro diis habent, ſed ipſi etiã maiorum gentium dij, quos Cice. in Tuſcu. tacitis nominibus [c] videtur attingere: Iupiter, Iuno, Saturnus, Vulcan⁹, Veſta, & alij plurimi, quos Varro conatur ad mundi partes ſiue elementa transferre, homines fuiſſe produntur. Timens enim & ille quaſi reuelata myſteria, petens admonet Alexandrum, vt cum ea matri conſcripta inſinuauerit, flammis iubeat cõcre-
C mari. Non ſolum ergo iſta quæ duæ theologię continẽt, fabuloſa ſcilicet & ciuilis, Platonicis philoſophis cedant, qui verum deum, & rerum authorẽ & veritatis illuſtratorem, & beatitudinis largitorem eſſe dixerunt. Sed alij quoq; philoſophi, qui corporalia naturæ principia corpori deditis mentibus opinati ſunt, cedant his tantis & tãti dei cognitoribus veris, † vt Thales in humore, Anaximenes in aëre, Stoici in igne, [d] Epicurus in atomis, hoc eſt, minutiſſimis corpuſculis, quæ nec diuidi, nec ſentiri queunt, & quicunque alij quorum enumerationi immorari non eſt neceſſe: ſiue ſimplicia, ſiue coniuncta corpora: ſiue vita carentia, ſiue viuentia, ſed tamen corpora, cauſam principiumq; rerum eſſe dixerũt. Nam quidam eorum à rebus non viuis [e] res viuas fieri poſſe crediderunt, ſicut Epicurei. Quidam vero à viuente quędam viuentia, [f] quædam nõ viuentia, ſed tamen à corpore corporea. Nam Stoici ignem, [g] id eſt corpus vnũ ex his quatuor elementis, quibus viſibilis mundus hic conſtat, & viuentem, & ſapientem, & ipſius mundi fabricatorem atque omnium, quæ ſunt in eo, eúmque omnino ignem deum eſſe putauerunt. Hi & cæteri ſimiles eorum, id ſolum cogitare potuerũt, quod cum eis corda eorum obſtricta carnis ſenſibus fabulata ſunt. In ſe quippe habe- D bant, [h] quod non videbant, & apud ſe imaginabantur, quod foris viderant, etiã quando non videbant, ſed tantummodo cogitabant. Hoc autem in conſpectu talis cogitationis iam non eſt corpus ſed ſimilitudo corporis. Illud autem vnde videtur in animo hęc ſimilitudo corporis, nec corpus eſt, nec ſimilitudo corporis: & vnde videtur [in animo hæc ſimilitudo corporis] atq; vtrum pulchra an deformis ſit iudicatur, profecto eſt melius quàm ipſa quæ iudicatur. Hæc mens hominis & ipſa rationalis animæ natura eſt, quæ vtique corpus non eſt, ſi iam illa corporis ſimilitudo cum in animo cogitantis aſpicitur atque iudicatur, nec ipſa corpus eſt. Non eſt ergo, nec terra, nec aqua, nec aër, nec ignis: quibus quatuor corporibus, quæ dicuntur quatuor elementa, mundum corporeum videmus eſſe compactum. Porrò ſi noſter animus corpus nõ eſt: quo modo deus creator animi corpus eſt? Cedant ergo & iſti, vt dictum eſt, Platonicis, cedant & illi quos quidem puduit dicere deum corpus eſſe, [i] veruntamen eiuſdem naturæ cuius ille eſt, animos noſtros eſſe putauerunt. Ita nõ eos mouit tanta mutabilitas animæ, quam dei naturæ tribuere nefas eſt. Sed dicunt: corpore [k] mutatur animæ natura: nam per ſeip- E ſam incommutabilis eſt. Poterant iſti dicere, corpore aliquo vulneratur, (caro) nam per ſeipſam inuulnerabilis eſt. Prorſus quod mutari non poteſt, nulla re poteſt, ac per hoc quod corpore mutari poteſt, aliqua re poteſt, & ideo incommutabile recte dici non poteſt.

† aliàs, viris.

CVltores ſuos tanquam ſuæ.) Alibi ſic legitur: cultores ſuos tanquam ad ſuum cultum ſtudiis im. excitatos. b Quæ Alexander Macedo ſcribit ad matrem.) Cyprianus de idolorum vanitate, vbi dicit deos omnes gentium homines fuiſſe: Hoc, inquit, ita eſſe Alexander magnus inſigni volumine ad matrem ſuam ſcribit, metu ſuę poteſtatis proditum ſibi de diis hominibus à ſacerdote ſecretum maiorum regum memoria ſeruata ſit, inde colendi & ſacrificandi ritus inoleuerit. c Sed ipſi etiam maiores gentium dij quos Cicero in Tuſcu. tacitis nominibus.) Legendum maiorum gentium dij. Tarquinius Priſcus quintus Roma. rex, veteri ſenatui centum ſenatores adiecit, vt in eo ordine maiores vires obtineret. Hi ſunt minorum gẽtium patres dicti: priores illi, maiorum ita μεταφορικῶς Cicero præcipuos illos & vetuſtate cõfirmatos deos maiorum gentium vocat. Hoc dicto primo Tuſcu. queſt. Si vero ſcrutari vetera, & ex iis, ea quæ ſcriptores Græciæ prodiderunt eruere coner, illi ipſi maiorũ gentiũ dij qui habentur, hinc à nobis profecti in cœlum reperiantur. Hęc Cic. Docens animos hominũ eſſe immortales, eóſque eſſe, quos pro diis colamus, cum corpore ſoluti in cœlum euolarint. Tales eſſe Romulũ, Herculem, Liberũ Semele natũ, Tindaridas, hoc eſt, Caſtorem, & Pollucem, matrem Matutam, ac totũ prope cœlum, hominibus eſſe completum. In leg. idem Cic. deos maiorum gentium vocat eos, qui cœleſtes ſemper ſunt habiti: adſcriptitios, dicit, quos in cœlum merita vocarunt. d Stoici in igne.) Cice. in lib. de nat. de. Stoici, inquit, omnem vim dicunt eſſe ignem. Heraclitũ vt veriſſimile eſt ſecuti. & Zeno princeps illorum naturam, quam eandem deum putauit ſic finit: ignem artificioſum ad gignendum progredientem via. e Nam quidam eorũ à rebus non viuis.) Epicurei ex atomis temere volitantibus, & fortuitu coëuntibus homines & reliqua cõſtari animantia dicebant. f Quidam vero à viuente, quędã viuentia.) Sic eſt legendum ex ſcriptura antiquorum codicum: Quidam vero à viuente quodã, & viuentia & non viuentia, ſed tamẽ à corpore corpora. g Nam Stoici ignem.) De hoc plurima Cice. ij. de nat. deo. h In ſe quippe habebant.) Animum ſuũ incorporalem imaginari nõ poterant, ſed tantũ corporalia, nec ea quęuis, ſed quę aliquãdo ſub ſenſus noſtros venerũt. Decantatum illud eſt in ſcholis etiam pueris, nihil eſſe in mente, quod prius nõ fuerit in ſenſu. hoc eſt, mentẽ noſtram nihil cogitare poſſe, quod circũueſtitũ nõ ſit aliqua ex his rebus, quas aliquãdo ſenſu percepit. ita res ex ſe incorporeas corporaliter cognoſcim⁹, & res corporales. quas nũquã vidimus, cũ animo & cogitatione intuemur, ea forma faciéque inſpicimus qua erant aliæ res, quas vidimus. vt ſi quis cum Romã nunquam viderit, de ea cogitet, muros, templa, ædificia illi affinget, quę vel Pariſiis, vel Louanij, vel Valẽtię inſpexit. Docet dehinc Auguſtin⁹ cogitationes hominum eſſe incorporeas, ſenſúſq; internos animi à quibus cogitationes fiunt, & cogitationibus & corporib⁹ vniuerſis anteſtare: cui⁹ animi mentiſque cum ſit parens ipſe de⁹, colligitur non corpus eſſe deum, ſed rem aliquam & cunctis corporibus, & animis quoque præſtantiorem. i Cedant & illi quos puduit dicere deum corpus eſſe.) Cicero primo de nat. de. Nam Pythagoras, qui cenſuit deum eſſe animum per naturam rerum intentum & commeantem, ex quo noſtri animi caperentur, non vidit diſtractione humanorum animorum diſcerpi & lacerari deum, & F

Maiorum gentiũ dij.

G cum miſeri animi eſſent, quod pleriſque contingeret, tum dei partē eſſe miſeram, quod fieri non poteſt. Plato vero animos noſtros de ſubſtātia aſtrorum deciſos putat, & eodem rediturox, ſi pure ea hac vita diſceſſerint, vnumquenq; ad aſtrum, è quo eſt deſumptus: cùmque ſydera ex elemētis quatuor ſint coagmētata & animas ipſis eiuſdē eſſe cōſtitutionis ac naturę, tametſi longe diuerſę rationis, quam ſit iſta corporum ex elementis compoſitio. k Sed dicunt corpore.) Virgil. iiij. Georg. & vj. Aeneid. opinionem Pythagoricam adducit, ex deo, id eſt, anima mundi canens: Quemque ſibi tenues naſcentem arceſſere vitas, & ad eū poſt mortem redire. Sed quoniā dubitari poſſet, qui fit, vt cum omnes animę de eodem principio ſint deriuatæ, non omnes eodem intelligant modo & ſapiant, & ratione vtantur. idcirco à corporibus hæc manare diſcrimina oſtendit, nam ab animis ipſis. ſic enim inquit:

Principio cœlum & terras, campoſque liquentes,
Lucentémque globum lunæ Titaniáque aſtra
Spiritus intus alit, totámque infuſa per artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.
Inde hominum pecudúmque genus vitæque volantum:
Et quæ marmoreo fert monſtra ſub æquora pontus.
Igneus eſt ollis vigor & cœleſtis origo
Seminibus, quantum non noxia corpora tardant,
Terrenique hebetant artus, moribundáque membra,
Hinc metuunt, cupiuntque, dolent gaudéntque, nec auras
Reſpiciunt, clauſæ tenebris & corpore cæco.

Quæ omnia declarat fuſe Seruius Grammaticus. Porphyrius iiij. de ſacrificiis compati animam cum corpore ex Pythagorica diſciplina cōcedit, & e corpore bene aut ſecus affecto aliquid in animū redūdare, permutari tamen ex hoc animæ naturam negat.

H *De Platonicorum ſenſu in ea parte philoſophiæ, quæ phyſica nominatur.* Caput VI.

VIderunt ergo iſti philoſophi, quos cęteris non immerito fama atq; gloria prælatos videmus, nullum corpus eſſe deum,[a] & ideo cūcta corpora tranſcenderunt quærentes deum. Viderunt quicquid mutabile[b] eſt, non eſſe ſummum deum. & ideo omnem animam mutabiléſque omnes ſpiritus tranſcenderunt, quærentes ſummum deum. Deinde viderunt omnem ſpeciem[c] in re quacúque mutabili, qua eſt quicquid illud eſt, quoquo modo & qualiſcúque natura eſt, non eſſe poſſe niſi ab illo, qui vere eſt, quia & incommutabiliter eſt. Ac per hoc ſiue vniuerſi mūdi corpus, figuras, qualitates, ordinatúmque motum, & elementa diſpoſita à cœlo vſque ad terram, & quæcunque corpora in eis ſunt, ſiue omnem vitam: vel quæ nutrit, & continet, qualis eſt in arboribus: vel quæ & hæc habet, & ſentit, qualis eſt in pecoribus: vel quæ & hæc habet, & intelligit, qualis eſt in hominibus: vel quæ nutritorio ſubſidio non indiget, ſed tantum continet, ſentit, intelligit, qualis eſt in angelis, niſi ab illo eſſe non poſſe, qui ſimpliciter eſt. Quia non aliud illi eſt eſſe,[d] aliud
I viuere, quaſi poſſit eſſe non viuens: nec aliud illi eſt viuere, aliud intelligere, quaſi poſſit viuere non intelligēs: nec aliud illi eſt intelligere, aliud beatum eſſe: quaſi poſſit intelligere, & non beatus eſſe: ſed quod eſt illi viuere, intelligere, beatum eſſe, hoc eſt illi eſſe. Propter hanc incommutabilitatem & ſimplicitatē intellexerunt eum, & omnia iſta feciſſe, & ipſum à nullo fieri potuiſſe. Conſyderauerunt enim quicquid eſt, vel corpus eſſe vel vitam meliúſque aliquid vitam eſſe,[e] quàm corpus, ſpeciémque corporis eſſe ſenſibilem, intelligibilem vitæ. Proinde intelligibilem ſpeciem ſenſibili prætulerunt. Senſibilia dicimus, quæ viſu tactúque corporis ſentiri queunt: intelligibilia quæ conſpectu mentis intelligi poſſunt. Nulla eſt enim pulchritudo corporalis, ſiue in ſtatu corporis, ſicut eſt figura, ſiue in motu, ſiue eſt cantilena, de qua non animus iudicet. quod profectò non poſſet niſi melior in illo eſſet hæc ſpecies, ſine tumore molis, ſine ſtrepitu vocis, ſine ſpacio vel loci vel temporis. Sed ibi quoque niſi mutabilis eſſet, nō alius alio melius de ſpecie ſenſibili iudicaret: melius ingenioſior quàm tardior, melius peritior quàm imperitior, melius exercitatior quàm minus exercitatus, & idem ipſe vnus K
cum proficit melius vtique poſtea quàm prius. Quod autem recipit maius & minus, ſine dubitatione mutabile eſt. Vnde ingenioſi & docti & in his exercitati homines facilè collegerunt, nō eſſe in eis rebus primam ſpeciem, vbi mutabilitas eſſe conuincitur. Cùm igitur in eorum conſpectu & corpus & animus magis minuſq; ſpecioſa eſſent, & ſi omni ſpecie carere poſſent omnino nulla eſſent, viderunt eſſe aliquid vbi prima eſſet incommutabilis ſpecies, & ideo nec comparabilis: atque ibi eſſe rerum principium rectiſsime crediderunt, quod factum nō eſſe, & ex quo facta cuncta eſſent. Ita quod notum eſt dei ipſe manifeſtauit eis, cū ab eis inuiſibilia eius, per ea quæ facta ſunt intellecta conſpecta ſunt: ſempiterna quoque *Roma. 1.*
virtus eius & diuinitas, à quo etiam viſibilia & temporalia cuncta creata ſunt. Hæc de illa parte quam phyſicam, id eſt, naturalem nuncupant, dicta ſunt.

a NVllum corpus eſſe deum.) Hoc Alcinous in doctrina Platonis ſic arguit: Si corpus deus eſſet, ex materia & forma componeretur. nam omne corpus ex his duobus conflatum eſt: ita ſimile id eis ſic quarum particeps eſt latenti quadam ratione & modo. Abſurdum vero eſt ex materia & ſpecie componi, quando quidem neque ſimplex tūc eſſet, neque principium, idcirco omni corpore vacat. Accedit huc quod ſi corpus eſt, ex materia conſtet neceſſe eſt: quid ergo? ignis erit deus? an verò terra, an potius aqua? quodcunque horum ſit, principium certe non erit: quin potius minus ac poſterius quiddam materia ipſa, ex qua conſtabit nefanda hæc ſunt, deum ergo incorporeum eſſe dicēdum eſt. Profecto ſi eſt corpus genitus erit, & coruptioni obnoxius ac morti: ſed hæc omnia quàm longiſsime à deo abſunt. Hoc Alcinous. b Viderunt quicquid mutabile.) Platoni in Timęo deus dicitur ἓν ἐν ταὐτῷ ταὐτὸν, ἀεὶ ὡσαύτως ἔχον. id eſt, vnum idem, & ſemper ſui ſimile, vt vertit Cicero. Alcinous ex intelligibilibus ſubſtātiis vnam, deus vt ſit neceſſe eſſe ait. Ex iſtis mentem eſſe ea, quæ mens non eſt, potiorem: at ex his mentem, quæ eſt in perpetuo actu præſtare illi, quæ in potentia: talem igitur neceſſe eſt deum eſſe. c Viderunt omnem ſpeciem.) Speciem hic vocat Latino more formam, Græce εἶδος, ſic Cicero & alij. d Quia non aliud illi eſt eſſe.) Alcinous idem deus ipſe ſupremus, æternus, ineffabilis, ſeipſo perfectus, nullius rei indigus, ſempérque & vndique abſolute perfect[9], diuinitas, eſſentiæ ratio, veritas, harmonia, bonum exiſtit. Neque vero hæc ita dinumero, vt inter ſe ipſa diſiungam, immo vt vnum potius cuncta cōſidero. hæc ibi. Tametſi pòſt paulum indicibilem deum eſſe ait, & qui ſola capi mente queat. Neque enim genere tenetur, nec ſpecie, neque differentia, nec inhęret ei quippiam: malum nefas eſt dicere, atqui ne bonum quidem, quandoquidem bonus eſſet participatione bonitatis nec in eum cadit differentia, nec inhærēs vllum. ſimilem opinionem ſecutus Dionyſius theologus, negat in deo ſapiētiam, vitam, & intellectū eſſe. Sunt enim hæc nomina priuatarum & particularium perfectionum, cuius modi in deo nullam eſt reperire. Vidētur hęc eſſe ex ſententia Platonis. qui in Phædone pulchrum omne participatione pulchri tale eſſe docet: verum ibi excipit pulchrum ipſum, per quod deum, & ideam pulchritudinis haud dubie ſignificat, vbi pulchritudinis omnis eſt fons. e Meliuſque aliquid vitam eſſe.) Animam appellat vitam ſicut Ariſtoteles ἐντελέχειαν q. perfectionem, aut ἐνδελέχειαν, id eſt, perennem quendam actum. Nam vtrunque dici poſſe video. Plato autē animas cum dicit, ſolas videtur rationales velle intelligi. M

Quanto excellentiores cæteris in logica, id eſt, rationali philoſophia Platonici ſint habendi. Caput VII.

QVod autem attinet ad doctrinam,[a] vbi altera pars verſatur, quæ ab eis logica, id eſt rationalis vocatur, abſit vt his comparandi videātur, qui poſuerunt iudiciū veritatis in ſenſibus corporis, eorúmque infidis & fallacibus regulis omnia quæ diſcuntur metienda eſſe cenſuerunt, vt Epicurei,[b] & quicúque alij tales, vt etiam ipſi Stoici. Qui cum vehementer amauerint ſolertiam diſputandi,[c] quam dialecticam nominant, à corporis ſenſibus eam ducēdam putarunt. Hinc aſſerentes animum concipere notiones, quas appellant ἐννοίας,[d] earum rerum ſcilicet, quas definiendo explicāt, hinc propagari atque connecti totam diſcendi docendique ratione. Vbi ego multum mirari ſoleo,[e] cum pulchros dicant[f] non eſſe, niſi ſapiētes, quibus ſenſibus corporis iſtam pulchritudinē viderint, qualibus oculis carnis formam ſapientiæ decúſque conſpexerint. Hi vero quos merito cęteris anteponimus,[g] diſcreuerunt ea, quę mente

A mente conſpiciuntur ab iis, quæ ſenſibus attinguntur, nec ſenſibus adimentes, quod poſſunt, nec eis dantes vltra quàm poſſunt. Lumen autem mentium eſſe dixerunt [b] ad diſcenda omnia, eundemq; ipſum deum à quo facta ſunt omnia.

a QVod autem attinet ad doctrinam.) Plato orationem in quinque partes diſtribuit, in ciuilem, quo vtuntur in concionibus ij, qui in rep. verſantur: oratoriam, in quo ſunt demonſtratiua ratio, & iudicialis, cótinetq; laudem, vituperium, accuſationem & defenſioné. Tertia ſpecies dicitur ſermo, quo priuati confabulantur. Quarta eſt artificum, quum de ſuis rebus illi diſſerunt. Quinta eſt dialectica, in qua ſunt altercationes & dialogiſmi reliqui, qui ex interrogatione & reſpóſione conſtant. Sunt qui hoc genus orationis ad Platonem inuentorem referát, vt Fauorinus, alij, vt Ariſtoteles, ad Alexamenũ Teium. Nó deſunt qui ad Zenoné Eleaté. Platoné certé excoluiſſe & ornaſſe dialogos cóſtat, refeciſſeq; omni genere lepórũ, argutiarũ, & eruditionis. in quibus & ſi formulę dialecticæ artis non tradũtur, ſunt tamé omnia pręcepta illius artis re ipſa expreſſa, & quomodo vtendum ſit eis, oſtenſum. Demóſtrat enim in Timęo cauillandi ſpecimina; in Euthydemo ſunt tradita, vnde Ariſtoteles nó pauca in ſuos Elenchos tranſtulit. Inductio verò Socratica omniũ eſt potentiſſima, à quo videtur manaſſe: nullus enim vſus eſt vnquam ea dexterius. Vnde illam Quintilia. oratori ſuo vti petat, pręcipit. b Vt Epicurei.) Epicurus ſolem non maiorem, quàm videatur, dixit, & ſi vnus ſenſus ſemel fallat, ei nó amplius aſſentiendum. Cicero & Plutarchus lib. iiij. placitorum. Stoici ſenſus quidem veros, viſorum autem quædam vera, quędam vana. Epicurus omnem ſenſum, omné viſum verum, opinionum autem partim veras, partim falſas, & de
B Zenone Cicero in Acade. quęſt. inquit: ſed ad hęc quæ viſa ſunt, & quę ſi accepta ſenſibus aſſenſionem adiungit animorum, quá eſſe vult in nobis poſitam, & voluntariam. Viſis non omnibus adiungebat fidem, ſed iis ſolum, quæ propriam quandam haberent declarationem earum rerũ quæ viderentur. c Qui cum vehementer amauerunt ſolertiam diſputãdi.) De Stoicis loquitur: nam Epicurei totam dialecticam tanquá inutilem & vanam repudiauerunt. Stoici ſe in dialectica acerrime exercuere. De qua multa ſunt à Zenone, Cleanthe, & Chryſippo principib° diſciplinæ conſcripta: cæterum non in omni dialectice, ſed ea quæ eſt de iudicio: inuentionem enim magna ex parte reliquerũt, vt Cicero in Topicis inquit. d Concipere notiones quas appellát ἐννοίας.) Hæ ſunt primæ rerum intelligentiæ, quas etiam καταλήψεις nominant, id eſt, cóprehenſiones. Hæ namque primæ donantur homini à natura: vnde rerum multarum magna ſummá oritur cognitio, & peritia, & has notiones fieri ex viſis, quæ comprehenſa & comprobata eſſent teneremturq; tanquã manu, vnde non ſcientia modo manaret, ſed inſcitia quoque, & media inter ambas opinio. Inchoatas intelligentias idem dicit Cicero & πρόληψιν ait primum ab Epicuro vocatas, ſeu quas dicas anteceptam animo rei quandam informationem, ſine qua nec intelligi quicquam, nec quæri, nec diſputari poſſit. Sed eo vocabolo video & Stoicos vſos, quod Cicero vertit anticipationem, quam Chryſippus, vt Laertius refert: definiuit naturalem intelligentiam earum rerum, quæ vniuerſaliter ſunt. e Vbi ego multum mirari ſoleo.) Arguit Auguſtinus eos, qui iſta pepererunt, plus aſſenſos ſenſibus métis quàm corporis. f Cum pulchros dicant.) Vnum ex paradoxis Stoicis. g Hi vero quos merito cæteris anteponimus.) Cicero primo Acade. Platoné ita res naturę tractaſſe ſcribit, vt ſenſibus adimeret iudiciũ veritatis, ſoli menti tribueret, idoneam quę faceret cui crederetur, quia ſola cerneret, id quod ſemper eſſet ſimplex, & vnius modi, & tale quale eſſet. h Lumen autem mentiũ eſſe dixerunt.) Solem hunc viſibilé eſſe viſos lumen ad videndũ, principem vero
C mundi lumen animorum mentiũmque ad intelligendum, ſciendum, ſapiendum, iudicandum: idcirco luminis vniuerſi pater eſt, nam & illius interioris intelligibilis, & huius exterioris viſibilis, ſicut antea ex Platone oſtendi. Idem Alcinous in doctrina Platonis docet.

Quod etiam in morali philoſophia Platonici obtineant principatum. Capat VIII.

REliqua eſt pars moralis, quam Græco vocabulo dicũt ἠθικήν, vbi quæritur de ſummo bono: quo referentes omnia, quæ agimus, & quod non propter aliud, ſed propter ſeipſum appetentes, idque adipiſcentes, nihil quo beati ſimus vlterius requiramus. Ideo quippe & finis eſt dictus, quia propter hunc cętera volumus: ipſum autem non niſi propter ipſum. Hoc ergo beatificum bonum, alij à corpore, [a] alij ab animo, [b] alij ab vtroque [c] in homine eſſe dixerunt. Videbant quippe ipſum hominem conſtare ex animo & corpore, & ideo ab alterutro iſtorum duũm, aut ab vtroque bene ſibi poſſe eſſe credebant: finali quodam bono quo beati eſſent, quo cuncta quæ agebant referrent, atque id cum fuiſſent adepti quò referendũ eſſet vltra non quærerent. Vnde illi qui dicuntur addidiſſe tertium genus [d] bonorum, quod appellatur extrinſecus: ſicuti eſt D honor, gloria, pecunia, & ſi quid huiuſmodi, non ſic addiderunt vt finale eſſet, id eſt, propter ſeipſum appetendum, ſed propter aliud bonum, quo eſſet hoc genus bonum bonis: malum autem malis. Ita bonum hominis, qui vel ab animo, vel à corpore, vel ab vtroque expetiuerunt, nihil aliud quàm ab homine expetendum eſſe putauerunt. Sed qui id appetiuerunt: à corpore, à parte hominis deteriore: qui vero ab animo, à parte meliore: qui autem ab vtroq;, à toto homine. Siue ergo à parte qualibet, ſiue à toto homine, non niſi ab homine. Nec iſtæ differentiæ, quoniam tres ſunt; ideo tres, ſed multas diſſenſiones philoſophorum ſectáſque fecerunt, quia & de bono corporis, & de bono animi, & de bono vtriuſque diuerſi diuerſa opinati ſunt. Cedant igitur hi omnes illis philoſophis, qui non dixerunt beatum eſſe hominem fruentem corpore, vel fruentem animo, ſed fruentem deo. Non ſicut corpore vel ſeipſo animus, aut ſicut amico amicus, ſed ſicut luce oculus. [e] Si aliquid ab his ad illas ſimilitudines afferendum eſt, quod vel quale ſit ſi deus ipſe adiuuerit, alio loco quantum per nos fieri poterit, apparebit.

E

ALij à corpore.) Vt Epicurus, & Ariſtipp°, & nationes philoſophorum, quæ ab his manarũt. b Alij ab animo.) Vt Stoici. c Alij ab vtroque.) Vt Caliphó, Palæmon, & Diodorus. d Vnde illi qui dicũtur addidiſſe tertium genus.) Sępenumero locutus eſt Auguſti. de tripliti bonorũ genere, animi corporis, & externorum: quam diuiſioné Ariſtoteles in libris moralibus poſuit, & Peripatetici multũ habét in ore. Sũpta eſt ex Platone pleriſq; in locis, vt proximo libro explicabo. e Sed ſicut luce oculus.) Plato in libris de Repub. & Legibus, & Phædone cognitioné veritatis ſummũ hominib° bonũ eſſe affirmat: quę cũ perfecte contingere in hac vita nequeat, fit vt difficile putet viuentium aliquam vere poſſe beatum dici, magnam tamen eſſe ſpem, vt eam cognitionem aſſequamur vita functi: liberi iam corporis vinculis & impedimento ad res mente comprehendendas maximo. Cum ergo vita deceſſerimus, ſi modo purgati extiterimus, tunc verũ ipſum & id quod ὄντως, id eſt vere eſt, deũ videlicet intuêtes, fruemur re nobis iſtopere cócupita, hoc eſt veritate, & ſciẽtia rerũ omnium. Itaq; ſicut oculis virtus muniuſq; nullũ ſit, ſi lux abſit, ipſeq; in tenebris agés ſempiterno mœrore malóq; affectus deſideat: ſin vero accedat rebus ſol ipſe, fungatur vi & vita ſua, magnóque cum gaudio ſpectet & agat. Sic intellect° noſter corpore ſolutus, ſi deſit ei lux veritatis dei, torpeat mœreatq́ neceſſe eſt: ſi adſit lætetur & fruatur ea luce, in qua inſunt viuę expreſſæq; rerum omnium ſpecies: quo fit vt nec in voluptate tantum ſit mentis noſtræ gaudij ac fœlicitatis, nec cum nobis ipſi placemus, ac veluti nobis ipſi fruimur, quantum in contemplatione illius vere exiſtentis & ſummi boni, perfectáque, vt inquit Plato, puræ ſapientię diuinl luminis aſſecutione. Ideo cum abſolute beata eſt anima non primum vt pulchro & charo fruitur deo, in quo eſt voluptas, qui actus eſt voluntatis, ſed vt vero, qui eſt intellect°. Tametſi mox pulchritudo cóſequitur, & ſtatim voluptas, vt in Philebo diſtinguit hæc ſeiuncta hæc poſſunt eſſe. Nemo enim deum nouit, quin admiretur, & cognita pulchritudine bonóque amet magna cũ oblectatione. Hæc ex placitis Platonis, qui rerum inſpectione F ſemper primas attribuit partes, illudque facturas dicit beatorum animas cum è corporibus euolauerint. Hæc eſt beatitudo, quam iis qui ſancte vixerint promiſit, ad hanc vocât, ad hanc cohortatur, & excitat. In quam ſententiam academici & Peripatetici pedibus & verbis iuere, vt Ariſto. x. Ethi. & Cicer. v. de finibus docent.

De ea philoſophia, que ad veritatem fidei Chriſtiane propius acceſſit. Caput IX.

NVnc ſatis ſit commemorare Platonem determinaſſe [a] finem boni eſſe ſecundum virtuté viuere, & ei ſoli euenire poſſe, qui notitiã dei habeat, & imitationem, nec eſſe aliam ob cauſam beatum. Ideoque non dubitat hoc eſſe philoſophari, amare deum: cuius natura ſit incorporalis. Vnde vtique colligitur tunc fore beatum ſtudioſum ſapientiæ, id enim eſt philoſophus, cum deo frui cœperit. Quamuis enim non cótinuo beatus ſit, qui eo fruitur, quod amat: multi enim amando ea, quæ amanda non ſunt, miſeri ſunt, & miſeriores cum fruuntur: nemo tamé beatus eſt, qui eo quod

G amat nó fruitur. Nam & ipſi qui res nó amãdas[b] amãt, non ſe beatos eſſe amando putant, ſed fruẽdo. Quiſquis ergo fruitur eo quod amat, verumq́; & ſummũ bonum amat, quis cum beatum, niſi miſerrimus negat? Ipſum autem verum ac ſummum bonum Plato dicit deum, vnde vult eſſe philoſophum amatorem dei, vt quoniã philoſophia ad beatam vitam tendit, fruens deo ſit beatus, qui deum amauerit. Quicunque igitur philoſophi de deo ſummo, & vero iſta ſenſerunt, quod & rerum creatarum ſit effector, & lumen cognoſcendarum, & bonum agendarum: quod ab illo nobis ſit & principiũ naturæ, & veritas doctrinæ & fœlicitas vitæ: ſiue Platonici accommodatius nuncupentur, ſiue quodlibet aliud ſectę ſuæ nomen imponant: ſiue tantummodo Ionici[c] generis, qui in eis præcipui fuerunt, iſta ſenſerint: ſicut idem Plato, & qui eum bene intellexerũt: ſiue etiam Italici, propter Pythagoram, & Pythagoreos, & ſi qui forte alij eiuſdẽ ſententiæ indices fuerunt: ſiue aliarum quoque gẽtium, qui ſapientes vel philoſophi habiti ſunt, Atlantici,[d] Libyci, Aegyptij,[e] Indi,[f] Perſæ,[g] Chaldæi,[h] Scythæ,[i] Galli[k] Hiſpani,[l] aliiq́; reperiuntur, qui hoc viderint, ac docuerint, eos omnes cęteris anteponimus, eoſq́; nobis propinquiH ores fatemur. Quamuis enim homo Chriſtianus literis tantum eccleſiaſticis eruditus, Platonicorum forte nomen ignoret, nec vtrum duo genera philoſophorũ extiterint in Gręca lingua Ionicorum, & Italicorũ ſciat, non tamen ita ſurdus eſt in rebus humanis, vt neſciat philoſophos, vel ſtudiũ ſapientiæ, vel ipſam ſapiẽtiam profiteri. Cauet eos tamen, qui ſecundum elemẽta eius mundi philoſophantur[m] non ſecũdum deum, à quo ipſe factus

Ioan. 1. eſt mũdus. Admonetur enim præcepto apoſtolico, fide-

Coloſſ. 2. literque audit quod dictum eſt: Cauete ne quis vos decipiat per philoſophiam, & inanem ſeductionem, ſecundum elementa mundi. Deinde ne omnes tales eſſe arbitretur, audit ab eodem Apoſtolo dici de quibuſdã: Quia quod notum eſt dei, manifeſtum eſt in illis.[n] Deus enim

Roma. 1. illis manifeſtauit. Inuiſibilia enim eius[o] à conſtitutione mundi per ea quæ facta ſunt, intellecta conſpiciuntur, ſempiterna quoq; virtus eius & diuinitas.[p] Et vbi Athenienſibus loquens, cum rem magnam de deo dixiſſet, & quæ à paucis poſſet intelligi, quod In illo viuimus, mouemur & ſumus,[q] adiecit & ait: ſicut & veſtri quidã dixe

Act. 17. runt: Non ſanè etiam ipſos in quibus errant cauere. Vbi enim dictũ eſt, quod per ea quæ facta ſunt, deus illis maI nifeſtauit, intellectu conſpienda inuiſibilia ſua, ibi etiam dictum eſt, non illos ipſum deum rectè coluiſſe, quia & aliis rebus, quibus non oportebat, diuinos honores, illi

Roma. 1. vni tantum debitos detulerunt. Quoniam cognoſcẽtes deum, non ſicut deũ glorificauerunt, aut gratias egerunt, ſed euanuerunt in cogitationibus ſuis, & obſcuratum eſt

Ibidem. inſipiens cor eorũ. Dicentes enim ſe ſapientes eſſe, ſtulti facti ſunt, & immutauerunt gloriã incorruptibilis dei in ſimilitudinem imaginis corruptibilis hominis & volucrum, & quadrupedũ, & ſerpentium. Vbi & Romanos,[c] & Græcos, & Aegyptios, qui de ſapiẽtię nomine gloriati ſunt, fecit intelligi. Sed de hoc cũ iſtis poſtmodũ diſputabimus. In quo autem nobis cõſentiunt, de vno deo huius vniuerſitatis authore. qui non ſolũ ſuper omnia corpora eſt incorporeus, verumetiam ſuper omnes animas incorruptibilis, principium noſtrum, lumen noſtrum, bonum noſtrum: in hoc eos cæteris anteponimus.

Platonis ſententia. [a] NVnc ſatis ſit commemorare Platonẽ determinaſſe.) Homo venerabili & ſanctę doctrina Plato, cũ in aliis pene rebus cæteros omnes philoſophos vicit, tum vero in definiẽdo ſummo hominis bono ſeipſum quoque ſuperauit. Diuidit in primo de legibus bona in humana & diuina. Illa expertia dicit virtutis eſſe, hæc virtute cõmiſta & ſepera ta. In Gorgia ſentẽtia Socratis eſt, in doctrina & virtute ſitã eſſe beatã vitã, pronũciatq́; bonos beatos, improbos miſeros. Idẽ in Menexeno, idẽ ſexcentis locis, cũ illud ei ſ perpetuũ conſtãſque ſit apud Plat. ſolũ honeſtum pulchrumq́; bonũ eſſe. Cętera quę appellãtur bona, virtute ſi careãt, ingentẽ eſſe poſſeſſori perniciẽ. Sed hæc Platoni cõmunia cũ quibuſdã, & hactenº æquari diſſimilibº videri poſſet. efferat ſe ipſe etiã, & relinquat hunc cæterum ſapientũ ſcholas. Philebº eſt de ſummo bono dialogus, vel vt alij inſcribũt [illegible]. hoc eſt, De voluptate. In ea ſex ſtatuũtur bonorũ velut ordines gradúſq;. In ſecũdo ſũt, [illegible] id eſt, cõmenſuratũ, & pulchrũ, & perfectũ, & ſufficiens, & quęcũq; ſũt eiuſdẽ velut ſtirpis. In tertio ordine, [illegible] id eſt, ſi mentẽ poſueris & ſapientiã, non procul à veritate aberrabis. In quarto [illegible]. Quę animę ſunt ipſiº ponimº, ſciẽtias, artes, & rectas opiniones. Porro in primo ordine locat [illegible] id eſt, menſuram, & moderatũ, & opportunũ. quę omnia deũ eſſe putandum commenſurationem vniuerſorum, eum cauſa eſſe omnia, atque eum eſſe bonorum omnium cauſam, & authorem, ad Dionyſium ſcribit, & in Epinomide, & lib. 13. de Repu. libro vero ſexto ſummum bonũ & boni ideã vocat. Propterea in philoſophia Platonis Apuleius deũ beatũ & beatificũ nominat. Et Speuſippus in definitionibº Platonis deum, ait [illegible]. Viuens, immortale, ad beatitudinem ſufficiens, eſſentiam ſempiternam, naturæ ipſius boni cauſam. huius tanti boni contemplatione Plato beatum fieri hominem ait. In Conuiuio enim Diotima ſapientiſſima fœmina iubet Socratem totam animi intentionem ad orationem ſuam conuertere. Cumq́; circa pulchrum verſari amorem docuiſſet, extrema oratione altiorem ſermonem ingreſſa, pulchrum quoddam ſtatuit, quod ſemper eſt, nec mutatione afficitur, vel decrementis minuatur, vel acceſſionibus fit maius, nec aliqua ex parte pulchrum eſt, cum aliunde ſecus habeat: aut alternante viciſſitudine pulchritudinem alias emittit, aliàs admittit: nec reſpectu aliquo pulchrum, cum alia ratione turpe ſit, cuius pulchritudo, nec locis mouetur, nec ingeniis verte iudicetorũ, nec vt pars pulchrũ eſt, nec vt id quod alteri adhęret. Sed ipſum per ſe cũ ſemet eiuſdẽ formę ſemper ens, vnde manat cæterarũ rerum, quæ pulchræ nominantur, pulchritudo, ea lege, ne vel ortu aliarum rerũ, vel caſu accreſcat illi aliquid, aut decedat, non effectum aliquem recipiat, & mutationem. Hoc igitur ſanctum, pulchrũ & venerabile, cum quis per cæterorum pulchrorum amorẽ ſublatum ſpectare cœperit, parum abeſt, quo minus faſtigium cõſecutus ſit. Sic amatoria rectà tenditur, hoc eſt, illuc vere duci: eſt quis ab iſtis pulchris ceu per gradus ad pulchrũ illud aſcẽdit, ab vno pulchro corpore in duo tranſilies. Hinc in cætere pulchritudine prædita: iam ad pulchra omnia ſtudia, quibus pulchras ſuccedere diſciplinas oportet, ex quarũ numero vna illa ſit princeps vnice cõplectenda, quę ſolius eſt pulchri illius, vt eius cõtẽplatione doceamur, hoc viuendum modo eſt homini pulchro. Hoc ſi videris, ſordebũt tibi aurũ, veſtes, & formoſe hominũ corpora. Age vero quantæ fœlicitatis putas eſſe plenum, dari alicui: vt pulchrum ipſum cernat ſyncerum, & purum putum, non corpore humano contectũ, & commiſtũ, nõ colore nec mortalibº eiuſmodi nugis, ſed diuinũ ipſum, ſui ſemper ſimile, ac cõforme! Quęſo te, an non admirandã eſſe vitã eiuſce hominis cẽſes, qui, illud ſpectet, qui, quod oportet, intueatur, & cũ eo habitet! O ſolidę & germanę cõpotem virtutis, hancq́; ob cauſã præpoſitũ deo amicũ, & ſi quis eſt alius immortalẽ! Hæc ſunt Diotimæ ſapientiſſimę ad Socratem verba, quibus Socrates ſe fidem habere profitetur, & laborare, vt hominum generi perſuaſum ſit, non eſſe humanæ naturæ quicquam ad poſſeſſionem pulchri huius amore conducibiliº: ac ne quis ſatis ſibi putaret eſſe, ſi verbo philoſopharetur, aut ſi contemplaretur impure mente. Quãquam hoc non facile eſt factu, ac neſcio etiam an poſſibile apud Platonẽ, ſed tamen imitatorem dei beatum eſſe oportere volumine de legibus quarto docet: quo loco quũ de amicis déque inuiſis deo diſputat, ſapientem virum dies ac noctes cogitare illud debere cẽſet, quemadmodum deum ſequatur, illúmque ſibi potius quàm mortalium quemuis menſuram rerum & canonẽ præſtituat, præſtétq; ſe quàm maxime poterit, illius ſimilem. Neque enim aliter amicus vnquam erit dei. Porro quid ſit eſſe dei ſimilem in Theęteto expreſſius, prudẽtem, iuſtum, ac ſanctum eſſe dicit. In epiſtola vero ad Hermiã & ſocios, ſi quis verè philoſophetur, eum affirmat cognitũ ire deũ, & eiº patrem, quantum à fœlicibus hominibus fieri id poteſt. & in Epinomide [illegible] loquens: Hunc inquit, in primis vnuſquiſque fœlix admiratur, hinc amore incẽditur, vt intelligat, quãtum facultas ſinit ingenij humani, perſuaſus hoc modo ſe optimã & fœliciſſimã vitã acturum, defunctum vero vita in ea venturum loca, quæ virtuti parata ſunt. Hæc Plato, qui maximam illam & conſummatam beatitudinem poſt vitam ſtatuit. In eodẽ nãque opere ait, fieri nõ poſſe, vt homines in hac vita, præter admodum paucos, beati efficiantur, ſpem vero eſſe bonam, vt poſt vitam conſequatur quis ea omnia. quorum gratia vitam optime atque honeſtiſſime, quantum præſtari ab eo poterat, & traduxit, & depoſuit. & in fine voluminis: nefas inquit, eſt deos negligere, aperta iã & patefacta illorum omnium ratione. Hæc vero qui vniuerſa receperit, eum eſſe ro vere ſapientiſſimũ, quẽ equidẽ & ioco & ſerio affirmo, quũ deceſſerit de hac vita, nõ vulgari & cõmuni cõditione, quẽadmodũ quum viueret, ſed ſingulari quadã futurum beatiſſimum & ſapientiſſimũ ſimul & fortunatum redditũ: & ſi quis ſiue in inſula, ſiue in continente quapiã fortunatus ſic vixerit, eũ quoq; aio participẽ eiuſmodi ſapientiæ fœlicitatis

K *de ſummo bono.*

L

M

A citatis ſore, tum etiã ſeo quis hæc quæ diximus exercuerit in vita publica, ſeu in vita priuata, eademq́, ſimiliter in deos egerit. Cæterũ quod initio dicebamus idẽ nobis nũc rurſum occurrit, dictũ ſine vlla dubitatione veriſsimũ, pauciſsimos ad perfectam illã beatitudinẽ in vita pertingere, quod à nobis nõ temere aſſertum eſt. Hæc in Epinomide. In extremo vero de Rep. Ecce itaq; tibi præmia & mercedes, quę viro iuſto pręter ea bona, que iuſtitia ſecum affert à diis & hominibus tribuũtur, pręclara ſanè & ſtabilia. Atqui ea omnia nihil neque numero ſunt, neq; magnitudine cẽſenda, ſi cũ iis conferãtur, quæ mortuũ manent, in Phędone vero: Quocirca, inquit Socrates, interea dũ in vita ſumus ita nos ipſi parare debemus, vt quàm minimũ fieri poterit cũ corpore ſit nobis cõmercij: ita fiet, vt quadã ten⁹ ad ſcientiã accedamᵃ, cauebimuſq́, ab eius cõtagio, quouſq; nos de⁹ ſoluat, vt puri & à corporis viciis liberati cũ ſimilibus, vt par eſt, verſemur: cognoſcamuſq; per nos ipſos ea quę integra & ſyncera ſunt, quod eſt verũ ipſum: quæ ſi ad hunc ſe modũ habẽt, magna ſpes eſt proficiſcentem quò nunc ego, ſi alibi vſquã & ibi futurũ compotẽ rei, quã vt cõſequeremur, tot perpeſsi ſumᵘ in vita labores. & pòſt: Si vere philoſophᵃ eſt, illa apud eum opinio valere multum debet, vt nõ alibi purã ſapientiam cõſequi ſe ſperet, quam poſt vitam. Hęc nobis pauca de multis ſunt collecta ad ſententiã Platonis oſtendendã, in quis plura ad verbũ cõuerti, alia ſeruata ſententia poſui, quę quũ ſint ex eodẽ ipſo Platone decerpta, ocioſum & ſuperuacaneum foret, ex Platonicis adferre teſtimonia. b Nam & ipſi qui res nõ amandas.) Laurentiũ Vallam miror in dialectica negare eſſe aliud amorem, quàm delectationem, quum res ipſa in vita cõmuni contrarium aperte teſtetur: nam abſente amico, amor nobiſcum remanet, delectatio cũ illo abit. Sed nõ eſt hoc vnicum in illo opere abſurdum. Porrò frui eſt oblectationem ac re aliqua percipere: ſeu, vt Auguſtin⁹ lib. lxxx. quęſtione ſcribit, fruimur illa re de qua capimus voluptatem. De fructu & vſu dicemus libro vndecimo.
B Siue tantummodo Ionici.) Tametſi Plato multa à Pythagoreis accepit, tamen ex philoſophis Ionicis fuit. Propterea ꝙ Socratẽ magis quàm Architam vel Timæum ſecutus eſt. d Atlantici.) Hi loca incolunt in Africa ad Oceanũ ſita, quorũ antiquiſsim⁹ rex fuit Atlas Saturni frater, Cœli filius, qui quũ ipſe cõſultiſsimus eſſet aſtrorum & filium Heſperum inſigni humanitate & prudentia virũ eã artẽ edocuit, & pleroſque ex generis. Nam ſeptẽ filiarũ fuit pater, qui diis heroibuſq; nupſerũt, filioſque pepererunt, & virtute & gloria nõ inferiores parẽtibᵘ. Docuit quoque nonnullos ex populo, à quibᵘ ea ſcientia in interiorẽ Li-
Aegyptij. byam manauit, ibique philoſophatus eſt Hercules. e Aegyptij.) Horũ philoſophia eſt peruet⁹. ſed à chaldeis magna ex parte tradita, in primiſque ab Abrahã, quãuis ipſi, vt Diodorus ſcribit, ad Iſim, Oſirimq́, Vulcanum, Mercurium, & Herculem referant. Vtcũque ſit conſtat Aegyptios multa diuinitus de philoſophia præcepiſſe, multa quoq; portẽtoſe
Brachamani. ac mendacitet. f Indi.) Hi habuerunt ſuos philoſophos, quos Brachamanas appellabãt: de quorũ vita & inſtitutis Philoſtratus in vita Apollonij permulta, & Strabo, & qui res geſtas Alexãdri Macedonis memo-
Perſæ. rię prodiderunt. g Perſæ.) Apud hos fuerunt Magi à Zoroaſtre inſtitu-
Chaldei. ti. h Chaldęi.) Periti ſsimi aſtrorum diuinationiſq;, etiam ſacres opera-
Scythæ. bantur, de quibus Diodorus libro tertio. i Scythæ.) Hi quoque philoſophati ſunt olim, & de generis antiquitate cum Aegyptiis certarunt: genus hominum ſorte, ſimplex, iuſtũ, viciorum & maliciæ ignarum, nactũ ingenio naturali, quod Græci magnificis illuſtribuſq; diſciplinis nequiuerunt. De his Iuſtinus libro ſecundo. k Galli.) Fuerunt & apud Gal-
Druydæ. los Druydæ ſacerdotes, vt tradit Cęſar libro ſexto Commenta. Gallici belli, tum etiã poëtæ, philoſophi, & theologi, quos Saronnidas dicebãt ſicut Diodorᵘ libro ſexto docet. Habuerũt & diuinaculos, ad quos populus de ſuis negociis refferebat: nec vllum ſacrificiũ fiebat, ſine philoſo
C pho, hoc eſt, conſcio diuinæ naturæ: quorũ cõſiliis omnia domi foriſq; adminiſtrabãtur. Philoſophi erant Druidæ, qui vt Strabo libro quarto narrat, præter cauſarũ naturaliũ ſcientiam, philoſophiã quoque mora-
Hiſpani. lem exercebant. l Hiſpani.) in ea terra ante quàm auri argentique venæ reperirentur, & bella ſunt per paucs geſta, & multi philoſophati, & populi ſanctiſsimis moribus vixere ſecuri quietique, Singuli populi à magiſtratu annuo regebantur viris pręſtantiſsimis eruditione & probitate: ę quo & bono tranſigebantur res, nõ legum numero: & ſi ſcriptæ aliquot dicuntur præcipuè apud Turdetanos magna vetuſtate tẽporis: liter cõtrouerſiæq; inter ciues prope nullę. Et omnes ſiquæ erant de æmulatione virtutis, de natura deorum, de ratione naturæ, de moribus probis, eruditi homines ſtatis diebus publicè diſſerebant, vt fœminę quoque interefſent. Arcerunt verò quidã montes metallis grauidi, & auro argẽto que eliquatis, cœperũt homines nouam atque inuſitatem admirari materiam. Hinc Phœnicibus, qui quęſtus gratia totũ orbẽ nauigiis peragrabant, oſtenſis opibus cum exigui precij rebus permutabant. Phœnices quæſtu facili magnóque domi oſtenſo, & ex ea regione, & ex reliqua Aſia Græciáque ingentem vim hominum ad cupiditatem promptarum diuitiarũ exciuerũt: ita modo numeroſis claſsibus, modo ſingulis, binis, ternis va onerariis nauibus Hiſpaniã ſubinde repetebãt. Plures vel ſoli vel cœli bonitate capti alij metalla patriæ penatibuſque præferentes in Hiſpania remanſere, qui ad ſe cognatos affineſque alios alile illectamẽtis pertraxerunt. Tum frequentes ex tota Aſia viciniſque inſulis in Hiſpaniam Coloniæ miſſæ. Hi rudes malicię ac viciorum populos Aſiana, Græcáque docuere ſcelera. Hinc ſubito exorta Hiſpanis ſuorum metallorum admiratio, & cuſtodia: hinc lites, hinc rapinę, cędes primũ priuatę, & latrocinium paucorum, demum apertum publicumq́, gentiũ inter ſeſe concurrentium, quod vocant bellũ, ducibus alienigenis, & in primis Phœnicibus, tantorum nõ modo inproſcus, ſed in poſterum quoque malorum authoribus & magiſtris, tum occurſum prauis morib⁹, tũ

deſitum æquo ac bono fidi, & leges ferri cœptæ, conuerſiſq; animis ad D metallorum curam & negociationem variis gentibus belliſq; in Hiſpaniis ingruantibus, omiſſum eſt ſtudium philoſophiæ, artaſq; illę, vt cœli deſitæ, ita & ferè extinctæ ſũt, nam literis continebãtut perpetuis traditione magna ex parte tradebãtur, percipiebãturque, quarũ reliquiæ pace à Romanis parta per aliqua meliore ingenia renouarę, aduentu Gothorum, deinde Agarenurum ad vulgus perierunt. Reſtat adhuc tenuis quædam priſcorum tẽporũ noticia Grǽcis literis ac Latinis cõſignata, vnde ſpero me aliquando origines gentis meę illuſtraturum. m Qui ſecundum elementa huius mundi philoſophantur.) id eſt, qui aliud nihil ſapiunt, quàm elementa mundi: qui ex ipſis, & ab ipſis omnia gigni interimique, agi & gubernari arbitrantur, nihil aut perparum deo relinquentes, cuius arbitrij iuriſque ſunt omnia. n Quia quod notum eſt dei, manifeſtum eſt in illis.) [illegible], cognobile dei manifeſtum eſt illis, quaſi quod de deo cognoſci poteſt ab homine. o Inuiſibilia enim eius.) Græca ſic [illegible] eſt creatio ipſa & res creata. Laurentius putat intelligendum inuiſibilia dei cognoſci de facturã. q. de forma, & facie vniuerſi, quale illud eſt in Pſalmo: Cœli enarrãt gloriã dei, & opera manuũ eius annũciat firmamẽtum: & Ariſtotelem multóſque alios philoſophos deũ & eſſe & proſpicere mundo legimus deprehendiſſe ex cœli pulchritudine & conſtãtia motus, vicibuſque temporum ac rerum, totáque ratione vitæ noſtrę, & ipſi⁹ vniuerſi, quæ omnia fieri non poſſe videbant, niſi ab aliquo principe ſapientiſsimo, & optimo, qui huic vniuerſitati preſideret. Auguſtinus hic [illegible] vertit conſtitutionis, vt ſit intelligi ab hominibus illa recondita ex operibus dei, quas cernimus idque iam inde, ex quo mundus eſt conditus, vt ſciamus, non iſtud vſu venire de cognoſcendo deo per opera, ex quo Chriſtus homines docuit, aut ex quo lex eſt Moſi data, ſed ex quo mundus eſt à deo genitus. Atque hic ſenſus videtur mihi cum E Pauli dictis magis congruere, qui contra philoſophos hoc loco diſputat, quos ſignificat quocunque tempore, quacunque regione mundi vixerint, potuiſſe deprehendere deum eſſe rectorem vniuerſorum, & parẽtem: hoc id quod ſequitur, per ea quę facta ſunt, ſic coniũgitur, inuiſibilia dei conſpiciuntur, intellecta per ea quæ facta ſunt. p Sempiterna quoque virtus eius & diuinitas.) Non modo abſtruſiora illa de ſapientia & probitate, ſed hęc quę magis elucent diuinitas & potentia: niſi quis malit auferri quoque, quemadmodum ſit Gręce, vt ſit ſenſus: Hęc eſſe quę conſpiciuntur, diuinitas & potentia: nam irrepſiſſe in Latinam interpretationẽ quoq; in cauſe fuit particula illa [illegible] quę ſolet cõiunctionẽ ſignificare. q Quod in illo viuimus, mouemur & ſumus.) Veteres enim & animã mũdi per vniuerſũ dixere fuſã (ſine & aëra ipſum, idcirco vtcunque ſit, in eo nos & eſſe & moueri & viuere. Aratus quoq; & vias, & fora, & portus, omnia denique Ioue eſſe plena dixit, quod interpres ad illam aëris facultatem refert. r Vbi & Roma.) Ro. & Græci hominum ſimulachra pro diis colebant, Aegyptij beſtias.

Quæ ſit inter philoſophicas artes religioſi excellentia Chriſtiani. *Caput X.*

NEc ſi literas eorum Chriſtianus ignorat is, verbis quę non didicit in diſputatione nõ vtitur, vt vel naturalẽ Latine, vel phyſicam Gręce appellet eam partem, in qua de inquiſitione naturæ tractatur: & rationalem ſiue logicam in qua quæritur, quo nam modo veritas percipi poſsit: & moralẽ vel ethicã, in qua de moribus agitur, bonorumq; finibus ap- F petendis malorumq; vitandis, ideo neſcit ab vno vero deo atq; optimo, & naturam nobis eſſe, qua facti ad eius imaginem ſumus: & doctrinam, qua eum nóſque nouerimus: & gratiam, qua illi cohærendo beati ſumus. Hæc itaq; cauſa eſt, cur iſtos cęteris pręferamus: quia cum alij philoſophi ingenia ſua ſtudiáque contriuerint in requirendis rerum cauſis, & qui nam eſſet modus diſcẽdi atq; viuendi. Iſti deo cognito repererunt, vbi eſſent & cauſæ † conſtitutæ vniuerſitatis, & lux percipiendæ veritatis, & fons bibendæ fœlicitatis. Siue ergo iſti Platonici, ſiue quicunque alij quarumlibet gentium philoſophi de deo iſti ſentiunt, nobiſcũ ſentiũt. Sed ideo cum Platonicis ᵃ magis placuit hãc cauſam agere, quia eorũ ſunt literæ notiores. Nam & Græci, quorum lingua in gentibus præminet, eas magna prædicatione celebrarunt: & Latini permoti earum vel excellentia, vel gloria, vel gratia ipſas libentius didicerunt, atque in noſtrum eloquium transferendo nobiliores clarioréſque fecerunt.

† *aliàs, eſ-ſet cauſa.*

SEd ideo cum Platonicis.) A temporibus Platonis & Ariſtotelis vſque ad Alexandrum Aphrodiſeũ, qui vixit Seuero & eius filio principibus, Ariſtoteles nominabatur magis, quàm vel legebatur à doctis a

G vel intelligeberur. Primus ille aggreſſus eſt enarrare, & adiuuit ſtudia multorum,& ad alia in eo philoſopho quærenda excitauit, manſit tamē crebrior in manibus hominū & notior Plato vſque ad ſcholas in Gallia & Italia publice conſtitutas, id eſt, quàm diu Græca & Latina lingua viguerunt: poſtea vero quàm theatricæ cœperūt eſſe diſciplinæ,omniſque earū fructus exiſtimatus eſt poſſe diſputando fucū facere,& os obturare, & puluerem ob oculos iacere, idq; imperitiſſima peritia,& nominibus ad libitum confictis accommodatiores ad rem viſi ſunt libri logici Ariſtotelis & phyſici,relictis permultis eius præclaris operib⁹. Platone vero,& quod ab eis non intelligeretur, quanuis multo minus Ariſtoteles,& quod artificium non videretur docere,ne nominato quidem non quod minorem aut ineruditiorem putem Platone Ariſtotelem,ſed quod ferendum nō eſt, Platonem ſanctiſſimum philoſophum præteriri & Ariſtotelē ita legi, vt meliore reiecta parte quæ retinetur, id cogatur loqui, quod ipſi iubent,ſtultitias meras,quales non dico Ariſtoteles,ſed nec quiſquam illius temporis per ſutorem cogitarit.

Vnde Plato illam intelligentiam potuerit acquirere, qua Chriſtianæ ſcientiæ propinquauit. *Caput XI.*

Mirantur autē quidam nobis in Chriſti gratia ſociati,cum audiunt, vel legūt Platonem de deo iſta ſenſiſſe,quæ multū congruere veritati noſtræ religionis agnoſcunt. Vnde nonnulli putauerunt eum,quando perrexit in Aegyptū,Hieremiam

Libr. 2. de doctrina Chriſtiana cap. 28. Et infra li. 18. cap. 36.

audiſſe[a] prophetā, vel ſcripturas propheticas in eadem peregrinatione legiſſe: quorum quidem opinionem in quibuſdam libris meis poſui.[b] Sed diligenter ſupputata temporum ratio,quæ chronica hiſtoria continetur,Platonem indicat à tempore quo prophetauit Hieremias, centum fermè annos poſtea natū fuiſſe. Qui cum octo-

H ginta & vnum vixiſſet,ab anno mortis eius vſq; ad tempus,quo Ptolemæus rex Aegypti ſcripturas propheticas gentis Hebræorum de Iudæa popoſcit, & per ſeptuaginta viros Hebræos, qui etiam Græcam linguam nouerāt, interpretandas habendaſq; curauit,anni ferme reperiuntur lx. Quapropter in illa peregrinatione ſua Plato, nec Hieremiā videre potuit tāto ante defunctū,nec eaſdem ſcripturas legere, quæ nondum fuerant in Græcam linguam trāſlatæ,qua ille pollebat:niſi forte quia fuit acerrimi ſtudij,[c] ſicut Aegyptias, ita & iſtas per interpretem didicit, non vt ſcribendo transferret, quod Ptolemæus pro ingenti beneficio,qui regia poteſtate etiā timeri poterat,meruiſſe perhibetur,ſed vt colloquendo quid continerent,quantū capere potuiſſet,addiſceret. Hoc vt exiſtimetur,illa ſuadere videntur indicia,quod liber Gene-

Gene. 1.

ſeos ſic incipit: In principio fecit deus cœlū & terram. Terra autem erat inuiſibilis & incompoſita, & tenebræ erāt ſuper abyſſum,& ſpiritus dei ferebatur ſuper aquas.

I In Timæo autē Plato[d] quem librum de mundi conſtitutione conſcripſit,deum dicit in illo opere terram primo ignemq; iunxiſſe.[e] Manifeſtum eſt autem quod igni tribuit cœli locum.[f] Habet ergo hæc ſententia quādam illius ſimilitudinem, qua dictum eſt: In principio fecit deus cœlum & terram. Deinde illa duo media,[g] quibus interpoſitis ſibimet hæc extrema copularētur, aquam dicit & aërem,vnde putatur ſic intellexiſſe,quod ſcriptum eſt. Spiritus dei ferebatur ſuper aquas. Parū quippe attendens quo more ſoleat illa ſcriptura appellare ſpiritū dei, quoniam & aër ſpiritus dicitur,[h] quatuor opinatus elemēta loco illo cōmemorata videri poteſt. Deinde quod Plato dicit amatorem dei eſſe philoſophum, nihil ſic in illis ſacris literis flagrat: & maxime illud,quod & me plurimum adducit,vt pene aſſentiar Platonē illorum librorum expertem non fuiſſe,quod cum ad ſanctum Moſen ita verba dei per angelum perferātur, vt quærenti quod ſit nomē eius,qui eum pergere præcipiebat ad populum

Exod. 3.

Hebræum ex Aegypto liberandū,reſpōdeatur: Ego ſum qui ſum:[i] & dices filiis Iſraël,qui eſt,miſit me ad vos:tanquam in eius comparatione,qui vere eſt,quia incommutabilis eſt,ea quæ mutabilia facta ſunt,nō ſint. Vehemen K ter hoc Plato tenuit,& diligentiſſime commendauit. Et neſcio vtrum hoc vſpiam reperiatur in libris eorum,qui ante Platonem fuerunt,niſi vbi dictum eſt:Ego ſum qui ſum,& dices eis,qui eſt,miſit me ad vos. Sed vndecūque ille iſta didicerit, ſiue præcedētium eum veterum libris, ſiue potius quo modo dicit Apoſtolus, quia quod notū

Roma. 1.

eſt dei,manifeſtū eſt in illis:deus enim illis manifeſtauit. Inuiſibilia enim à conſtitutione mundi per ea quæ facta ſunt intellecta cōſpiciuntur, ſempiterna quoq; eius virtus & diuinitas,nunc non immerito me Platonicos philoſophos elegiſſe cū quibus agam, quod in iſta quæſtione quam modo ſuſcepimus agitur de naturali theologia,vtrum propter fœlicitatem, quæ poſt mortem futura eſt,vni deo,an pluribus ſacra facere oporteat. Nam vtrum vnus deus an plures, propter huius vitæ ſint bona colendi,ſatis vt exiſtimo expoſui.

Hieremiam audiſſe.) Hic cum tribu Iuda & Beniamin in Aegyptū abiit,obiitq; in Tanis Aegipti, obrutus lapidibus: vbi ab indigenis colitur,ob vim præſentaneam contra ſerpentum ictus. b Quorum quidem opinionem in quibuſdam libris meis p.) Lib. 2. de doctrina Chriſtiana, Euſeb. initium vaticinij Hieremiæ refert in primum annum xxxvj. Olympiadis: ortum vero Platonis,in quartum octogeſimæ octauæ Olympiadis. De ſeptuaginta duobus interpretibus alio loco. c Niſi forte quia fuit acerrimi ſtudij*.) Iuſtinus martyr in paracleſi ad gentes,& Euſebius in præp. Euang. & Theodoretus de Græcorum affectionibus,Platonem ex Hebræorum libr. multa in ſuos tranſtuliſſe ſcribūt. Hic Numeni⁹ philoſoph⁹ dicebat [Greek] quid eſt Plato,niſi Moyſes Atticiſſans? Et Ariſtobolus Iudæus ad Philometore libro primo,ſicut Euſebi⁹ citat: Legē, inquit noſtrā in multis Plato ſequut⁹ eſt:aperte namq; in multis dilıgēter examinaſſe ſingula videtur. Moſaica enim volumina ante Alexādrū,& ante Perſarū imperiū traducta fuerāt: vnde plurima ſicut & Pythagoras philoſoph⁹ ille accepit. d In Timæo autē Plato.) Hūc librū ſic appellauit, quòd inducitur Timæus Locr⁹, diſputās de mūdo,quē Plato in Italia audierat,qui & Dorica lingua de mūdo,ſcripſit,ex quo libro multa ſunt à Platone mutuata. e Terrā primo ignēque iunxiſſe.) Hæc ſunt Platonis verba interprete Cicerone corporeū & aſpectabilem,itēmque tractabilem eſſe, neceſſariū eſt: nihil porrò igni vacuum videri poteſt,nec vero tāgi,quod careat ſolido. Solidum autem nihil,quod terræ ſit expers: quamobrem mundum efficere moliens deus,terram primam ignēmque iungebat. Eadem eſt ipſi⁹ Timæi Locri ſententia,in opere ſuo, de mundo & anima. f Manifeſtum autem quod igni tribuit cœli locum.) Plato cœlum igneum eſſe putat, ſtellas verò ex quatuor elementis conflatat, quod ſolidiores videantur. Neque vero cœlum eiuſdem, cuius hic noſter eſt ignis naturæ credit eſſe: neque enim ſimplicem ponit ignem, ſed varij generis naturæque. g Deinde illa duo media.) Ad cohærendum, aqua & ignis neceſſe habebant vinculum. Porrò ſolida vno vinculo,poterant apte coniungi,cohærereq; poſſunt: duobus ergo indigebant,quæ et ſe,& ea quæ coniungunt,quā commodiſſime fieri poſſet, vnum quid redderēt. Tales ſunt aër & aqua, inter ignem & terrā. Qua enim ratione proportionēque ſe habet aqua ad terram,eadem aër ad ignem,eadē aqua & aër interſe: quæ vincula ita copulant extrema elementa, vt ſenſim, vel aſcendentibus vel deſcēdentibus,prope imperceptibilibus naturæ variationibus,vnum putetur eſſe corpus,quod vel dureſcit in terrā,vel rareſcit in ignem. h Quoniam aër ſpiritus dicitur.) Sed non dei. De hoc alibi. M

i Ego ſum qui ſum.) [Greek]. Participium eſt [Greek], quaſi ego ſum ille, qui eſt. Hoc enim verbum Græcum vno Latino verti non poteſt, vt inquit Seneca libro epiſtolarum octauo: ſed dici poteſt ens, quod à ſum protulit Cæſar,ſicut à poſſum potēs. Idē Sergius Flauius fecit, vt Quintilianus inquit: ſignificat vero deus ſe eſſe illum,qui ſit,quoniam cæteræ res verè & propriè nō ſunt: nā ſicut Eſaias dicit, ex nihilo ſunt, & apud Iob non ſemel legitur,deum ſolum eſſe: reliqua enim omnia manent, vt inquit Seneca,non quia æterna ſunt,ſed quia defenduntur cura regētis, futura protin⁹ nihil,ſi manū ille tolleret. Plato in Timæo, & Sophiſta res corporales nunquam vere eſſe, res autē ſpiritales ſolas vere eſſe affirmat. In eodem Sophiſta & in Parmenide, deum vnum & ens appellat, à quo ſint reliqua vniuerſa, nec inueniri naturæ illi ineſtimabili nomen quo apposite nominetur,nec definitione claudi,nec cogitatione teneri nec [Greek],nec verbis capi: ab hoc deos alios minores generatos eſſe, quos in Timæo fore immortales, ait,non ſua ipſorum vi ac natura, ſed volūtate parentis dei,quem [Greek] nominat plerumque, id eſt, quod eſt, vt dixit, ſicut in Phædone de vero philoſopho loquens, [Greek], id eſt,cupit id quod eſt: & pòſt, [Greek], Nōnne ita eſt, ò Simmia, ſi quiſquam alius & ipſe, ipſius quod eſt, compos? & in Timæo, [Greek], id eſt, ſemper ens ingenitum. Platonicorum omnium concors eſt ſententia. Titulum Platonici Parmenidis de ente & vno rerum omnium principio, & Sophiſtæ [Greek], de deo intelligi,qui vnus ſit ens vere: & vniuerſitatum principium. Et quoniam [Greek] participium eſt, præſens tēpus ſignificat, vt videatur deus nec futurum habere,nec præteritum ſed

ſemper

alias, ingenij.

A ſemper eſſe. Plato in Timæo ſic inquit, ταῦτα δὲ πάντα μέρη χρόνου, καὶ τό τ' ἦν, καὶ τό τ' ἔσται χρόνου γεγονότα εἴδη φέροντες λανθάνομεν ἐπὶ τὴν ἀΐδιον οὐσίαν, οὐκ ὀρθῶς. λέγομεν γὰρ δὴ ὡς ἦν, ἔστι τε, καὶ ἔσται, τῇ δὲ τὸ ἔστι μόνον κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον προσήκει. τὸ δὲ ἦν, τό τ' ἔσται περὶ τὴν ἐν χρόνῳ γένεσιν ἰοῦσαν πρέπει λέγεσθαι. κινήσεις γάρ ἐστον. τὸ δὲ ἀεὶ κατὰ ταὐτὰ ἔχον ἀκινήτως, οὔτε πρεσβύτερον, οὔτε νεώτερον προσήκει γίγνεσθαι ποτέ, οὔτε γεγονέναι νῦν, οὐδ' ὡς αὖθις ἔσεσθαι τὸ παράπαν, οὐδὲ ὅσα γένεσις τοῖς ἐν αἰσθήσει φερομένοις προσῆψεν, ἀλλὰ χρόνου ταῦτα αἰῶνά τε μιμουμένου, καὶ κατ' ἀριθμὸν κυκλουμένου γέγονεν εἴδη. Porrò, inquit, hæc omnia temporis ſunt partes, & fuit, & erit: quæ ſunt temporis facti à nobis falſis ſempiternæ attribuuntur eſſentiæ, quod nõ decet. Ita enim ſolemus de illa loqui, erit, fuit, eſt: atqui ſolummodo eſt, ei congruit: fuiſſe vero aut fore conuenit decidere, quę in tempore genita, cum tẽpore procedunt. Motus ſiquidẽ hæc duo ſunt: quod autem idem tota eſt æternitate, nullo mouetur motu, nec decet ſeniorem vnquam fieri, aut iuniorem, nec fuiſſe hactenus, nec fore deinceps, nec incurrit in id quicquam, quæ res corporales, & quas ſenſibus vſurpamus, patiuntur, ſed iſtæ ſunt tẽporis æmuli æternitatis, & ad numerum ſecũ uoluentis ſpecies. hæc Plato. quæ Gregorius theologus tranſtulit in ſuam orationem de natali Chriſti, & fuſius perſequutus eſt in illo loco, θεὸς ἦν μὲν ἀεί, καὶ ἔστι, καὶ ἔσται. μᾶλλον δὲ ἔστιν ἀεί. τὸ γὰρ ἦν, καὶ ἔσται τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου τμήματα, καὶ τῆς ῥευστῆς φύσεως, ὁ δὲ ὢν, ἀεί, καὶ τοῦτο αὐτὸς ἑαυτὸν ὀνόματι τῷ Μωυσῇ χρηματίζων [illegible] [illegible]. Deus, inquit, fuit ſemper, & eſt, & erit. ſeu potius eſt ſemper. nam fuit, & erit, partes ſunt noſtri tẽporis, & fluxæ naturæ. Ille vero ens

B ſemper, & ſic ſe ipſe nominat, Moyſi interroganti. Hinc aſcẽdit altius, & ingenti facundia, paribuſq; ſententiis, de duratione, deq; æternitate principis rerũ philoſophatur. Sed ſuccũbit ingenioſiſsimus alioqui vir oneri, & magnitudine vincitur, & tam immodico ſplẽdori cõniuet. Refert Plutarchus fuiſſe poſti Apollinis Delphici aſſcriptũ à ſapientiſsimo viris, ex vna parte γνῶθι σαυτόν, ex altera parte εἶ, i. q. diceret deus, & ita ſalutantes reſalutare noſce teipſe, nos illum ſic aggrederemur, es, quod ſoli deo aptiſsime congruit. nam hominibus non conuenit. eſt enim natura noſtra inſtabilis & fluxa, dei vero fixa, & æterna. Itaq; ſemper ei liceret dicere tanquã eſſentiæ immutabili, quæ futuri tẽporis tranſactiq; mutationes nõ ſentiat, tu es. Quid quod illud eſt referendum non videtur ad tẽpus aliquod, ſed ad immobilẽ æternitatẽ, in quo ſenſu Plato in Parmenide, nec præſens quidem tempus dici poſſe de deo vult, quoniam ſit tẽpus, nec eum illud eſſe, ſed ſupra omnia potius eſſe inexplicabile quiddam, quod ſcire quid nõ ſit facile eſt: quid autẽ ſit, impoſsibile. Nõ deſunt, qui Parmenidem ipſum in ſuis poëmatis quibus philoſophiã complexus eſt, de deo ſenſiſſe putẽt, cum omnia eſſe vnum diceret: de quorũ numero eſt Simplicius. Neq; enim veriſimile eſt Parmenidẽ hominem acutũ & ſapientẽ, diuiſionẽ & multitudinẽ in rebus non deprehendiſſe, quam diſertis verbis in ſuis carminibus poſuit. nam vbi de ente illo vnico ſatis multa cecinisset. Hactenus, inquit, de veris illis, & ſupremis, nũc de mortalibus confiſas, & in quibus multũ eſt falſi erroriſq; admiſtum. Ariſtotelẽ cupiditate reprehendendi euectũ mala fide, vt in aliis multis fecit, ſententiã eius in phyſicis auditionib. retuliſſe. Quod Themiſtius etiam attingit his verbis, dicẽs vt eſt apud interpretem Hermolaum Barbarum: Non enim putaſſe Parmenidẽ vnum illud ens, quod inueſtiſſet, accidens eſſe, aut ea eorum numero, quę ea re ſunt, quod aliis hęrẽt, ſed de eo ente locutũ fuiſſe, quod eſſe proprie, & maxime, & vere ens. Hoc enim apud nos ſignificat vere & maxime ens, quod apud Platonẽ dici-

C tur ens, vt ita loquar, ipſiſsimũ. Quid quod Ariſtoteles ipſe quodã loco cũ de naturalibus diſſereret reb. veniſſetq; ad Parmenidis opinionẽ. Sed Parmenides, inquit, aliò videtur ſpectaſſe, de vno ante rerũ omnium principio: dixit quid Platonici aliquot ſentirent. Porrò ſententiã illã, quæ plerunq; eſt apud Platonẽ, & Platonicos, quæ ſenſibus vſurpamus, nõ eſſe ſola intelligibilia eſſe. Alcimus in libris quos ad Amyntã ſcripſit, & eã ipſam & de Ideis opinionẽ ex Epicarmi libris Platonẽ mutuatum eſſe docet, allatis etiã verbis ipſis Epicarmi, qui Cous fuit philoſophus ex Pythagorica gente, quem olim velut ſolẽ inter ſydera, & mare inter amnes, ita excellere inter homines eruditionẽ fama tenuit. ſcripſitq; de natura rerũ. Certe ipſe Plato in Sophiſta antiquiorẽ fuiſſe illã ſententiam indicat, qua ſola intelligibilia eſſentiæ veræ exiſtimantur, & ortas inde maximas cõtentiones, cum iis, qui ſola eſſe in mũdo corpora putabant. De ideis quoque Timæus Locrus in libro de mundo ſcripſit. Sed hæc omnia Plato cũ ingenio excultiore, & diſertiore facũdia, tum vero altiore & diuiniore adiutus doctrina anguſtiora omnia & explicatiora tradidit. Quanquã myſteria hæc Pythagoram ipſum in Aegypto ex ſacris voluminibus edoctum eſſe haud ambigã: & in eum magis congruere eos congreſſus cum Hieremia quàm in Platonem.

Quod etiam Platonici licet de vno vero deo bene ſenſerint, multis tamen diis ſacra facienda cenſuerunt. *Caput XII.*

E Deo quippe hos potiſsimum elegi, quoniam de vno deo, qui fecit cœlum & terram, quanto melius ſenſerunt, tanto cæteris glorioſiores illuſtrioreſque habentur. In tantum aliis prælati iudicio poſterorum, vt cum Ariſtoteles Platonis diſcipulus,[a] vir D
excellentis ingenij, & eloquio Platoni quidem impar,[b] ſed multos facile ſuperans, cum ſectam Peripateticam condidiſſet, quod deambulans diſputare cõſueuerat, plurimoſq; diſcipulos præclara fama excellens, viuo adhuc præceptore[c] in ſuam hæreſim[d] congregaſſet, poſt mortem vero Platonis Speuſippus ſororis eius filius,[e] & Xenocrates dilectus eius diſcipulus, in ſcholã eius, quę Academia vocabatur,[f] eidem ſucceſsiſſent, atq; ob hoc & ipſi & eorũ ſucceſſores[g] Academici appellarentur, recentiores tamẽ philoſophi nobiliſsimi, quibus Plato ſectandus placuit, noluerunt ſe dici Peripateticos, aut Academicos, ſed Platonicos. Ex quibus ſunt valde nobilitati Græci, Plotinus,[h] Iamblichus,[i] Porphyrius,[k] in vtraq; autem lingua, id eſt, & Gręca & Latina, Apuleius Afer extitit Platonicus nobilis. Sed hi omnes, & cæteri eiuſmodi, & ipſe Plato diis plurimis[l] eſſe ſacra faciẽda putauerũt.

VT cum Ariſtoteles Platonis diſcipulus.) Hic Stagyræ natus eſt ex a Nicomacho & Phæſtide, quorum vterque in ſtemmate Aeſculapium habebat. Eius natalis in annum primum 99 Olympiadis refertur. ad Platonem acceſsit annos natus xvii. manſitq; in eius ſchola xx. annos. Hoc eſt vſque ad Platonis mortem. Hinc enim ipſe diſcipulos cœpit inſtituere, in Lycio deambulãs, idcirco qui eum audierunt, Peripatetici à περιπάτῳ nominati. magnus & admirabilis vir, quiq; ingenio diligẽtiaque vinceret plurimos, nemini eſſet ſecundus: variarum rerum cognitione Platone magiſtro ſuperior, artificio vero omnes, qui ex omni memoria humanas tractauerunt artes, longo interuallo poſt ſe reliquit. Non ſunt præclaræ dotes malignẽ vel obſcurandæ vel interpretãdæ. Fuiſſe auidiorem gloriæ, auidiorẽ carpendi alios, adde etiã non omnino pecuniæ contemptorẽ, fatendum eſt. ad dexteritatẽ in tradendis artibus nondum eſt aliquis ab æuo condito conſecutus. vtinã in refutandis alienis opinionibus induxiſſet in animum paulo cãdidius agere. b Et eloquio Platoni quidem impar.) Odioſum eſt de Platonis, & Ariſtotelis comparatione differere, quoniam ſtudiis variorũ res in magnam inuidiam adducta. Haud dubie ſunt præſtantiſsimus vterque eorũ & dignus quem tota poſteritas admiretur. Græci Platonẽ θεῖον id eſt, diuinum: Ariſtotelem δαιμόνιον nominant. Eloquentia Plato fuit tanta, vt vulgatum ſuerit apud veteres illud, Iouem Græce loqui ſi vellet, nõ aliter locuturum, quàm Platonem. Ab Ariſtotele ſcientia artis rethoricæ propemodum dixerim Platonem vinci: tametſi vſu atque exercitatione Ariſtoteli ſit haud dubie inferior. amauit enim ſemper Ariſtoteles breuitatẽ rerum ac ſententiarũ, ne ſi extenderet ſingula, fuſeq; perſequeretur & copioſe, res in infinitum traherentur, & artis præcepta teneri difficile poſſent. Itaque illud in primis laborauit, ne ſibi dictum vllum, ac ne verbum quidem eſſet ſuperuacaneũ, quod dum cõſectatur, aſſequutus eſt vt nullus verbis, figuriſq; Græci ſermonis aptius, magiſq; proprie ſit vſus. c Viuo adhuc præceptore.) Sic Laertius, qui Platonis dictũ aſſert: Ariſtoteles in nos recalcitrauit, inquit Plato, vt in matrẽ pulli. Sũt tamen, qui negent ipſum, viuo Platone, ſcholam inſtituiſſe. d In ſuã hęreſim.) Hæreſis Græca vox, Latine, ſectam ſonat: ambiguũ nomẽ odioſum eſt vſu noſtro factum, quoniam iis accommodatur, qui nõ vnã eccleſiam catholicam ſequuntur, ſed ſua iudicia, ſuáſque priuatas ſectas. e Speuſippus ſororis eius filius.) Filius fuit Eurymedontis, ſcholę Platonicæ ſucceſsit, quã octo annos tenuit, mercede docuit, quod ei Dionyſius exprobrauit: & Macedoniã vſque cucurrit, vt in Caſſandri nuptiis, ſpe mercedis epithalamium recitaret, quod cõfecerat verſibus, quẽadmodum Philoſtratus in Apollonio inquit, ineptis, & frigidis. Huic adhuc viuenti, ſed ſoluto morbo membris, ſucceſsit rogatu eius Xenocrates Chalcedonius clariſsimus Platonis magiſtro diſcipulus, cui & fuit comes in Siciliam tranſmittẽti, hebeti ingenio, ſed ſeuero, ſanctiſq; moribus. Plato hũc calcaribus, Ariſtotelẽ condiſcipulũ fræno dicebat indigere. eum Plato ſic dilexit, vt iurantibus illum de ipſo maledixiſſe, nõ crediderit, fieri non poſſe reputãs, quin redamaretur ab eo quẽ ipſe tãtum amaret. Hunc iudices pro teſtimonio iurare non ſunt paſsi, rati, nẽ ſat eſſe tam probo viro fidem non habere etiam iniurato. f Quæ Academia vocabatur.) Academia villa erat prope Athenas, loco nemoroſo & ſubpaluſtri, ac ideo inſalubris, poſſeſſa olim ab Academo heroë, vt ait Laërtius. Nam Eupolis comicus deũ vocat: ſed Plutarchus in Theſeo quis hic fuerit Academus, narrat Vt. qui Tyndaridis indicauit Helenã à Theſeo raptam, Aphidnis occultari: quocirca honos illi, & à Lacedæmoniis à Caſtore & Polluce habitus eſt, & mortuo à poſteris Lacedæmonijs: eáque, ſi quando populabundi in Atticum agrũ ſunt ingreſsi, ſemper ab Academia abſtinuerũt. Verũ Dicearchus memorię prodidit ab Ecedemo, qui ſub eiſdem militauit Tyndaridis, Eſſedemiã prius dictã, deinde Academiã. Hoc etiam Laërtius attingit. Apuleius in Platonis vita, patrimoniũ quod ipſe in ortulo, qui Academię iunctus fuit, & in duob. miniſtris, & in patera qua diis ſupplicabat, reliquit auri tantum, quantum puer nobilitatis inſigne in auricula geſtauit. Laërtius Platonẽ ſcribit in Academia ſepultũ eſſe honorifice, regemq; Ponti Mithridatem, quum in eius poteſtate eſſent Athenę, muſis in Academia Platonis imaginem dicaſſe, Silanionis

Ariſtoteles. E Hæreſis. F Speuſipp. Xenocrates. Achademia. Gymnaſia Athenis.

G opus. Porrò Athenis (nam hoc prætermittendum nō eſt) gymnaſia fuere hæc ferrè: Academia, Lyceum, Prytaneum, Canopum, Stoa. Tempe Cynoſarges. g Atque ob hoc, & ipſi, & eorum ſucceſſores.) Hæc eſt vetus Academia, quæ per Polemonem Xenocratis diſcipulum perducta eſt ad Archeſilam, qui rationem diſputandi, ad Socratis modum, maiẽ&que reducere tentauit, nihil vt affirmaret ipſe, vel ſe ſcire diceret, quę vero ab aliis dicerentur, ea confutaret: quæ dicta eſt noua Academia: quã Cicero perſona Varronis veterem ſibi videri ait: hinc qui lucẽ rebus tribuerent, certáque afferrent ac tenerent dogmata, quę ex Platonis ſentẽtia putarẽt eſſe, ij Platonici, non Academici nũcupati ſunt, credo quod Academicorum nomẽn nimis in ſchola Archeſilæ heſerat. h Plotinus.)

Plotinus. Hũc Suidas Lycopolitanum fuiſſe perhibet. quę eſt in Aegypto ciuitas quinquaginta quatuor libros ſcripſit, obſcuros ſanè, ne degeneraret à more ſectę. vixit temporibus Galieni principis, & vſq; ad Probũ peruenit: de cuius fato multa mentitur Iulius Firmicus. Plotini vitã multo volumine ſcripſit Porphyrius eius diſcipulus. i Iamblicus.) Calcidienſis,

Iāblichus. Porphyrij auditor, non tam Platonicus fuit, quàm Pythagoricus, vt Hieronymus eſt author: tametſi quantum ad res diuinas attinet. Platonici omnes Pythagoriſant. Moribus atque ingenio magiſtro fuit melior.

*Porphyri*⁹. k Porphyrius.) Iſte prius vocat⁹ eſt Malcus, ſed à purpuræ vſo nomẽ Porphyrij accepit. Tyrius nat⁹ eſt, haud obſcuro loco: vir nec corpore ſatis ſanus nec mẽte, iudicij inconſtãtis, & odio vſque in rabiem aſpero, crudeliſque. Plotini diſcipulum ipſe ſe profitetur. Suidas, Amelij quoq; dicit. cuius hęc ſunt verba [illegible] [illegible] [illegible] Porphyrius, inquit, proprio nomine Baſileus vocabatur. Tyrius philoſoph⁹ diſcipul⁹ Amelij edocti à Plotino, pręceptor vero Iãblichi: vixit tẽporib⁹ Aureliani, & peruenit vſq; ad tẽpora Diocletiani regis. Cur vero rex appellaretur declarat idẽ Porphyrius in vita Plotini magiſtri. Ameli⁹, inquit, librũ

H hunc dicauit mihi, méque in ipſa inſcriptione baſilea, id eſt, regem, nominauit: id enim mihi nomen erat: & patria quidem lingua nominabar Malchus, quo nomine vocabatur & pater. Malchus autem in Græcam trãſlatus linguam, rex appellatur. Hæc ille de ſe. l Et ipſe Plato diis plurimis.) In Timæo deos numerat Saturnum, Opem, Iunonem, reliquoſq; ínter ſe fratres, agnatóſque. in libris de Republic. & de legibus, diis dęmonibúſque & heroibus ſacra & cęremonias fieri iubet: in viij. vero de legibus & xij. illos nominat, quibus ciuitatis ſtatus & fœlicitas votis cõprecationibuſque commandanda eſt.

De ſententia Platonis qua definiuit deos non eſſe, niſi bonos amicóſque virtutum. *Caput XIII.*

Vanquam ergo à nobis & in aliis multis rebus magníſque diſſentiãt, in hoc tamen quod modo poſui: quia neque parua res eſt, & inde nunc quęſtio eſt, primum ab eis quęro, quibus diis iſtum cultum exhibendum arbitrentur, vtrum bonis, an malis, an & bonis & malis. Sed de hoc habemus ſententiam Platonis ᵃ dicentis omnes deos bonos eſſe, nec eſſe omnino vllum deorum malum. Conſequens eſt igitur vt bonis hæc exhibenda intelligantur. Tunc enim diis exhibentur, quoniã nec dij erunt ſi boni non erunt. Hoc ſi ita eſt, nam de diis quid aliud decet eredere? illa profecto vacuatur opinio, ᵇ qua nonnulli putant,

I deos malos ſacris placandos eſſe, ne lædant: bonos autem vt adiuuent, inuocandos. Mali enim nulli ſunt dij, bonis porrò debitus, vt dicunt, honor ſacrorum eſt deferendus. Qui ſunt ergo illi qui ludos ſcenicos amant, eóſque diuinis rebus adiungi, & ſuis honoribus flagitant exhiberi, quorum vis non eos indicat nullos, ſed iſte affectus nimirum indicat malos? Quid enim de ludis ſcenicis Plato ſenſerit notum eſt, cum poëtas ipſos quòd tam indigna deorum maieſtate atque bonitate carmina compoſuerant, cenſet ciuitate pellendos? Qui ſunt igitur iſti dij, qui de ſcenicis ludis cum ipſo Platone contendunt? Ille quippe non patitur deos falſis criminibus infamari, iſti eiſdem criminibus ſuos honores celebrari iubent. Denique iſti cum eoſdem ludos inſtaurari præciperent, poſcentes turpia, maligna geſſerunt, Tito Latino auferentes filium, & immittentes morbum, quòd eorum abnuiſſet imperium, eúmque morbum retrahentes, cum iuſſa compleſſet. Iſte autem illos nec tam malos timendos putat, ſed ſuæ ſententiæ robur conſtantiſſime retinens, omnes poëtarum ſacrilegas nugas, quibus illi per immundiciæ ſocietatem oblectantur, à populo bene inſtituto remouere nõ dubitat. Hunc autem K Platonem, quod iam in ſecundo libro commemoraui, inter ſemideos Labeo ponit. Qui Labeo numina mala ᶜ victimis cruentis atque huiuſmodi ſupplicationibus placari exiſtimat, bona vero ludis, & talibus, quaſi ad lætitiam pertinentibus rebus. Quid eſt ergo quod ſemideus Plato non ſemideis ſed diis, & hoc bonis, illa oblectamenta, quia iudicat turpia tam conſtanter, audet auferre: qui ſanè dij refellunt ſententiam Labeonis, nam ſe in Latino non laſciuos tantum, atq; ludibundos, ſed etiã ſæuos terribileſq; monſtrarunt. Exponãt ergo iſta nobis Platonici, qui omnes deos ſecũdum authoris ſui ſententiam bonos & honeſtos, & virtutibus ſapientium eſſe ſocios arbitrantur, aliterq; de vllo deorum ſentiri neſas habent. Exponimus inquiunt. Attente igitur audiamus.

a SEd de hoc habemus ſententiam Platonis.) In x. de leg. deos bonos eſſe ait. & refertos omni virtute, prouidentiſſimóſque atque optimos: tametſi principem illum naturæ, quem verè eſſe dicit, vera quoque ac proprie bonum cenſet, reliquos inde velut ex fonte bonitatem haurire, quam habent. In Conuiuio vero Socrates eo probat argumẽto amorem deum non eſſe, quòd omnes dij boni beatíque ſint, amor vero non ſit eiuſmodi, Porphyrius quoq; libro de ſacrificiis tertio, deum ait nullius eſſe rei indigum, nocere nulli. Idem Stoici ſentiebant, ex quorum dogmatis Cicero ſecũdo de officiis inquit, deos nocere non putãt. Sed non ſententiam tantum Platonis tractamus, de qua loquitur Auguſtin⁹. nã ſi ad alia egredimur, quis erit mod⁹ aut finis? b Illa profecto vacuatur opinio.) Apuleius in deo Socratis, ex dæmonibus alios diurnis M ſacrificiis gaudere ſcribit, alios nocturnis: eſſe qui lętiorib⁹, eſſe qui triſtioribus hoſtiis, ritib⁹, & cęremoniis. Porphyrio in carmẽ ſeculare Horatij vulgarem fuiſſe opinionem ſignificat, alios deos placandos ne lædãt, alios vt proſint. Plutarchus ſcribit magnos & malos dæmonas olim ſacrificiis à regibus & principibus honeſtatos, ad eorũ irã auertendam, quæ maxima damna afferebant. Porphyrius Philoſophus in ſecũdo lib. de abſtinentia animatorum, ciuitatibus interdũ eſſe op⁹ ſubindicat malis dæmonibus ſacra facere, ne frugibus, ne diuitiis, ne vrbi ipſi noceãt nam rata eſt, inquit, apud omnes fides, eos læſuros genus humanum, ſi iraſcantur, propterea quòd negligantur, neque eis cultum legitimum offeſcãtur. nec id ſolum docet ex vulgari eſſe opinione, ſed theologorum quoque, qui malis dæmonibus mactari permittũt victimam, guſtari ex iis vetant. c Qui Labeo numina mala.) Porphyrius eodem, quod modò citabam, opere, diis ſuperis nullum animal ſacrificari ſic putat, ſed terræ fructus tantum, & flores, & mel, vſque ad farinam. ſic veteres illi, & primi cõſueuerunt ſacrificatores. ſic agendum eſſe docet Theophraſt⁹ ſic Pythagoras, qui nunquam hoſtiam immolare ſuſtinuit. dæmonib⁹ vero cædibus litatur, & ſanguine. In opere vero de philoſophia reſponſorum ex oraculis Apollinis docet, quo inferiores ſunt dij, eo triſtiorib⁹ & atrioribus gaudere hoſtiis, ita vt diis terreſtribus, & infernis furuæ quadrupedes mactentur, & terreſtribus ſuper aras, infernis autem in foueis.

De opinione eorum, qui rationales animas triũ generum eſſe dixerunt, id eſt, in diis cœleſtibus, in dæmonibus aereis, & in hominibus terrenis.
Caput XIIII. L

Mnium, inquiunt, animalium, ᵃ in quibus eſt anima rationalis, tripertita diuiſio eſt: in deos, homines, dęmones. Dij excelſiſſimum locum tenẽt, homines infimum, dæmones medium. Nam deorum ſedes in cœlo eſt, hominũ in terra, in aëre dæmonum. Sicut eis diuerſa dignitas eſt locorum, ita etiam naturarum. Proinde, dij ſunt hominibus dęmonibúſque potiores: homines vero infra deos & dæmones conſtituti ſunt, vt elementorum ordine, ſic differentia meritorum. Dæmones igitur medij, ᵇ quemadmodum diis quibus inferius habitant poſtponendi, ita hominibus ſuperius, quibus præferendi ſunt. Habent enim cum diis cõmunem immortalitatem corporum, animorum autem cum hominibus paſſiones. Quapropter non eſt mirum, inquiunt, ſi etiam ludorum obſcœnitatibus, & poëtarum figmentis delectantur. Quandoquidem & humanis capiuntur affectibus, à quibus dij longe abſunt, & modis omnibus alieni ſunt. Ex quo colligitur, Platonem, poëtica deteſtando, & prohibendo figmẽta, non deos, qui omnes boni & excelſi ſunt, priuaſſe ludorum ſcenicorum

A ſcenicorum voluptate, ſed dæmones. Hæc ſi ita ſunt, quæ licet apud alios quoque reperiantur, Apuleius tamen Platonicus Madaurenſis, de hac re ſola vnum ſcripſit librum, cuius titulũ eſſe voluit de deo Socratis: vbi diſſerit & exponit, ex quo genere numinum numen ſibi Socrates habebat [c] adiunctum, & amicitia quadam conciliatum, à quo perhibetur ſolitus admoneri, vt deſiſteret ab agendo, quando id quod agere volebat, proſpere non fuerat euenturum. Dicit enim apertiſsime, & copioſiſsime aſſerit, non illum deum fuiſſe, ſed dæmonem, diligenti diſputatione pertractans iſtam Platonis, de deorum ſublimitate & hominum humilitate & dæmonum medietate ſentẽtiam. Hæc ergo ſi ita ſunt, quô nam modo auſus eſt Plato, etiam ſi nõ diis, quos ab omni humana contagione ſemouit, certe ipſis dæmonibus Poëtas vrbe pellendo, auferre theatricas voluptates, niſi quia hoc pacto admonuit animum humanum, quãuis adhuc in his moribundis mẽbris poſitum, pro ſplendore honeſtatis, impura iuſſa dæmonũ contemnere, eorumq; immundiciam deteſtari? Nam ſi Plato hęc honeſtiſsime arguit & prohibuit, profecto dęmones turpiſsime popoſcerunt, atq; iuſſerunt. Aut ergo fallitur Apu-

B leius, & nõ ex iſto genere numinum habuit amicum Socrates: aut contra ſe * † ſentit Plato, modo dęmones honorando, [d] modo eorum delicias à ciuitate bene morata remouendo: aut nõ eſt Socrati amicitia dæmonis gratulanda, de qua vſqueadeo & ipſe Apuleius nõ erubuit, vt de deo Socratis [e] prænotaret librum, quem ſecũdum ſuam diſputationẽ, qua deos à dæmonibus tam diligenter, copioſeq; diſcernit, non appellare de deo, ſed de dæmone Socratis debuit. Maluit autem hoc in ipſa diſputatione, quàm in titulo libri ponere. Ita enim per ſanam doctrinam, quæ humanis rebus illuxit, omnes vel penè omnes dæmonum nomen exhorrent, vt quiſquis ante diſputationem [f] Apuleij, qua dęmonũ dignitas cõmendatur, titulum libri de dæmone Socratis legeret, nequaquam illum hominẽ ſanum [g] fuiſſe ſentiret. Quid autem etiã ipſe Apuleius, quod in dæmonib[9] laudaret inuenit, præter ſubtilitatẽ & firmitatẽ corporum, & habitationis altiorem locum? Nam de moribus eorũ cum de dæmonibus * † generaliter loqueretur, non ſolũ nihil boni dixit, ſed etiam plurimum mali. Denique lecto illo libro prorſus nemo miratur, eos etiam ſcenicam turpitudinẽ

C in rebus diuinis habere voluiſſe, & cum deos ſe putari velint, deorũ criminibus oblectari potuiſſe, & quicquid in eorũ ſacris obſcœna ſolennitate ſeu turpi crudelitate, vel ridetur, vel horretur, eorum affectibus conuenire.

* † al. contraria inter ſe.

* † aliàs, omnibus.

a OMnium inquiunt animaliũ.) Plato in iiij de legi. & Epinomi. tres ordines deorũ ponit: deos, dęmones, & hęroas, ſed hi poſtremi ad homines vidẽtur pertinere, ex quibus ſunt. Plutarchus in opere quod oracula defecerũt, laudat eos impenſe, qui genus dæmonũ inter deos & homines cõſtituerunt: ſiue Orpheus is fuit, ſiue Phryx aliquis, ſiue Aegyptius: vt ab vtrorũque cęremoniis conijci poteſt. Modũ enim excogitarũt, quo humanũ genus diuino cõiungatur. Ex Græcis, inquit, Homerus promiſcue nomina hęc vſurpat: nã eoſdem modo deos apellat, modo dęmonas. Heſiodus primus omniũ quatuor rationalis naturę ordines diſtinctos poſuit, primos deos, hinc dęmones, tũ hæroas, infimos, homines, è quib[9] dæmones & hęroes ſiãt, ſi bene vixerint. b Dęmones igitur medij.) In Cõuiuio Platonis meminit Socrates diſputationis cuiuſdã cũ Diotima habitæ, vbi dęmonis naturã ait mediã inter homines deóſq;. c Numẽ ſibi Socrates habebat.) Socrates dæmonẽ dicit habuiſſe, à quo prohiberet facere, quæ ꝓſpere ſucceſſura nõ erãt, incitaretur vero nunquã. d Modo dæmones honorãdo.) Nã dæmones adorãdos præcepit in Epinomide. e Vt de deo Socratis.) Quotquot antea illa de re diſputarẽt, dæmonẽ potius, quàm deũ Socratis dixerũt, vt ipſe apud Platonẽ ſexcentis locis Socrates, & Xenophõ, & Cicero, & Plutarchus & Maximus Tyrius, qui genioſ edidit de Socratis dęmone Apodixin, aliíque innumeri, tũ Platonici, tũ aliarum quoque nationũ philoſophi: quocirca ſuperuacaneũ fuerit multis de eo differere. f Vt quiſquis ante diſputationem.) Quiſquis titulum anteq̃uam librũ, ne quis putet ad ſuperiora tempora referri. g Nequaquam illum hominem ſanum.) Nam D dæmoniaci etiam a gentilibus iam tum mente capti, & furentes vocabantur.

Quod neque propter aëreа corpora, neque propter ſuperiora habitacula dæmones hominibus antecellunt. *Caput XV.*

QVamobrem abſit vt iſta conſiderans animus veraciter religioſus, & vero deo ſubditus ideo arbitretur dęmones ſeipſo eſſe meliores, quòd habeant corpora meliora. [a] Alioquin multas ſibi & beſtias prælaturus eſt, quæ nos & acrimonia ſenſuum, & motu facillimo atque celerrimo, & valentia virium, & annoſiſsima firmitate corporum vincunt. Quis hominum videndo æquabitur aquilis, & vulturibus? Quis odorando canibus? Quis velocitate leporibus, ceruis, auibus omnibus? Quis multum valendo leonibus, & elephantis? Quis diu viuendo ſerpentibus, qui etiam depoſita tunica [b] ſenectutem deponere, atque in iuuẽtam redire perhibentur? Sed ſicut his omnibus ratiocinando, & intelligendo meliores ſumus; ita etiam dæmonibus bene atque honeſte viuendo meliores eſſe debemus. Ob hoc enim & prouidentia diuina eis, quibus nos conſtat eſſe potiores, data ſunt quædam potiora corpo- E rum munera, vt illud quo eis præminemus, etiam iſto modo nobis commendaretur multo maiore cura excolendum eſſe, quàm corpus, ipſamque excellentiam corporalem, quam dæmones habere noſſemus, præ bonitate vitæ, qua illis anteponimur, contemnere diſceremus, habituri & nos immortalitatem corporum, non quam ſuppliciorum æternitas torqueat, ſed quam puritas præcedat animorum. Iam vero de loci altitudine, [c] quod dæmones in aëre, nos autem habitamus in terra, ita permoueri, vt hinc eos nobis eſſe præponendos exiſtimemus, omnino ridiculum eſt. Hoc enim pacto, nobis & omnia volatilia præponemus. At enim volatilia cum volando [d] fatigantur, vel reficiendum alimentis corpus habent, terram repetunt vel ad requiem, vel ad paſtum, quod dæmones, inquiunt, non faciunt. Nonquid ergo placet eis, vt volatilia nobis, dæmones autem volatilibus antecellant? Quod ſi dementiſsimum eſt opinari, nihil eſt, quod de habitatione ſuperioris elementi dignos eſſe dæmones exiſtimemus, quibus nos religionis affectu ſubdere debeamus. Sicut enim fieri potuit, vt aëreæ volucres, terreſtribus nobis nõ ſolum non F præferantur, verùm etiam ſubiiciantur propter rationalis animæ, quæ in nobis eſt, dignitatem: ita fieri potuit, vt dæmones, quamuis magis aërei ſint, terreſtribus nobis, non ideo meliores ſint, quia eſt aër, quàm terra ſuperior: ſed ideo eis homines præferendi ſint, quoniam ſpei piorum hominum, nequaquam illorum deſperatio comparanda eſt. Nam & illa ratio Platonis, qua elementa quatuor, proportione contexit, atque ordinat: ita duobus extremis igni mobiliſsimo, & terræ immobili media duo aërem & aquam interſerens, vt quanto aër eſt aquis, & aëre ignis, tanto & aquæ ſuperiores ſint terris: ſatis nos admonet animalium merita, non pro gradibus elementorum æſtimare. Et ipſe quippe Apuleius cum cæteris terreſtre animal hominem dicit, qui tamen longe præponitur animalibus aquatilibus, cum ipſas aquas terris præponit Plato: vt intelligamus, non eundem ordinem tenendum, cum agitur de meritis animarum: qui videtur ordo eſſe in gradibus corporum, ſed fieri poſſe, vt inferius corpus anima melior inhabitet, deteriórque ſuperius.

G QVod habeāt corpora meliora.) Dæmonū corpora Apuleius media dicit inter terrenam, & ætheream naturam, multoque minus concreta, quàm nubes, & longe ſubtiliora ex puriſſimo aëris liquido & ſereno elemento coalita, nihil terrenæ ſoliditatis habētia: ideirco nec oculis humanis conſpicua, niſi illa diuinitus ſui ſpeciem offerāt. b Qui etiam depoſita tunica.) Serpens exuere ſenectutem incipit ab oculis, ſic vt ignari rei, cęcari putent. tum nudatur caput, atque vna ferè nocte & die tota illa tunica ponitur. vide Ariſt. lib. octauo, de generatione animalium. c Iam vero de loci altitudine.) Apuleius in ſpodoxi, de Socratis deo ſic colligit, in aëre dæmones agere: nam cum elementum nullū ſit in mundo, quod natura vacuum animātibus crearit, in terra ſunt homines, ac quadrupedes: in mari piſces: in igne viuunt quædam animalia vt Ariſtoteles docet, neceſſe eſt in aëre aliquod animalium eſſe genus: quale id ſit niſi dæmoniacum, nemo dixerit. itaque dæmones & inferiorem diis locum ſortitos ſuot, & ſuperiorem nobis quod illis minores ſint, nobis vero maiores, melioreſque. d At enim volatilia cum volando.) Hæc eſt Apuleij reſponſio cuius ad hunc modū ſunt verba: Nā quod quidam aues aëri attribuens falſum ſentire meritiſſimo dixeris: quippe quæ aues, nulla earum vltra Olympi verticem ſublimatur: qui cum excelſiſſimus omnium perhibeatur, tamen altitudinē perpendiculo ſi metiare, vt geometræ autumant, ſtadia altitudo faſtigij nō æquiparat cum ſit aëris augmentum immenſū vſque ad citima lunæ, cœlique, porrò æthera ſurſum verſus exorſum eſt. Quid igitur tāta vis aëris, quæ ab humilibus lunæ anfractibus vſq; ad ſummū Olympi verticem interiacet, vacabitne animalibus ſuis? atque erit iſta naturæ pars mortua, ac debilis Imò enī ſi ſedulo aduertas, ipſę aues per terreſtre animal nō aeriū rectè perhibeātur: ſemper enim illis victus omnis in terra, ibidē pabulū, ibidē cubile, tātumq; aera proximū terræ volēdo tranſuerberant. Cæterū cū illis feſſa ſunt remigia pennarum, terra ceu portus eſt. Hæc ex libro A-

H puleij parū caſtigato, ſed nihilominus ratio Auguſtini procedet de loco. Nam etſi aues inferiores ſunt dęmonibus, certe ſuperiores ſunt hominibus, & in exculminibus ædium & montium & arborum plerumque morantes: ſed hac non diſputo cum aduerſariis.

Dæmonū corpora.

Quid de moribus dæmonum Apuleius Platanicus ſenſerit.
Caput XVI.

DE moribus ergo dęmonum, cum idem Platonicus loqueretur, dixit eos, eiſdem quibus homines animi perturbationibus agitari, irritari iniuriis, obſequiis donisq; placari, gaudere honoribus, diuerſis ſacrorum ritibus oblectari, & in eis, ſi quid neglectum fuerit, commoueri. Inter cætera etiam dicit ad eos pertinere diuinationes augurū, aruſpicum, vatum, atque ſomniorum: ab his quoque eſſe miracula magorum. Breuiter autem eos definiens, ait: Dæmones eſſe genere animalia, animo paſſiua, mente rationalia, corpore aërea, tempore æterna. Horum vero quinque, tria priora illis eſſe nobiſcum communia: quartum proprium, quintum eos cum diis habere commune. Sed video trium ſuperiorum quæ nobiſcum habēt: duo etiam

I cum diis habere. Animalia quippe eſſe dicit, & deos,[a] qui ſua cuique elementa † diſtribuens, in terreſtribus animalibus homines poſuit cum cæteris, quæ in terra viuunt, & ſentiunt: in aquatilibus piſces, & alia natalia: in aëriis dæmones: in æthereis deos. Ac per hoc quod dæmones genere ſunt animalia, non ſolum eis cum hominibus, verum etiam cum diis, pecoribúſque commune eſt: quod mente rationalia, cum diis & hominibus: quod tempora æterna, cum diis ſolis: quod animo paſſiua, cum hominibus ſolis: quod corpore aërea, ipſi ſunt ſoli. Proinde quod genere ſunt animalia, non eſt magnum: quia hoc ſunt & pecora: quod mente rationalia, non eſt ſupra nos, quia ſumus & nos. Quod tempore æterna, quid boni eſt ſi non beata? Melior eſt enim temporalis fœlicitas,[b] quàm miſera æternitas. Quod animo paſſiua, quo modo ſupra nos eſt? quādo & nos hoc ſumus, nec ita eſſet niſi miſeri eſſemus. Quod corpore aërea, quanti æſtimandum eſt, cum omni corpori præferatur anima qualiſcunque naturæ? * † Et ideo religionis cultus, qui debetur ex anima, nequaquam debetur ei rei, quæ inferior eſt animo. Porrò ſi inter illa quæ dæmonum eſſe dicit, annumeraret virtutem, ſapientiam, fœlicitatem, & hæc eos diceret habere cum diis æterna K atque communia, profectò aliquid diceret exoptādum magniq; pendendum: nec ſic eos tamē propter hæc tanquam deum colere deberemus, ſed potius ipſum à quo hæc illos accepiſſe noſſemus. Quāto minus nunc honore diuino ære digna ſunt animalia: ad hoc rationalia, vt miſera eſſe poſſint: ad hoc paſſiua, vt miſera ſint: ad hoc æterna, vt miſeriam ſuā finire non poſſint. Quapropter vt omittam cætera, & hoc ſolum pertractem, quod nobiſcum dæmones dixit habere cōmune, id eſt, animi paſſiones: ſi omnia quatuor elemēta ſuis animalibus plena ſunt, immortalibus ignis & aër, mortalibus aqua & terra: quæro cur animi dæmonum paſſionum turbelis, & tempeſtatibus agitentur? Perturbatio enim eſt, quæ Græce πάθος[c] dicitur: vnde illa voluit vocare animo paſſiua: quia verbum de verbo[d] pathos, paſsio diceretur, motus animi contra rationem.[e] Cur ergo ſunt iſta in animis dæmonum, quę in pecoribus non ſunt? Quoniam ſi quid in pecore ſimile apparet, nō eſt perturbatio,[f] quia non eſt contra rationem, qua pecora carent. In hominibus autē vt ſint iſtæ perturbationes, facit hoc ſtultitia,[g] vel miſeria.[h] Nondum enim ſumus in illa perfectione L ſapientiæ beati, quæ nobis ab hac mortalitate libertatis in fine promittitur. Deos vero ideo dicunt iſtas perturbationes non perpeti: quia non ſolum æterni, verum etiam beati ſunt. Eaſdem quippe animas rationales etiam ipſos habere perhibent, ſed ab omni labe ac peſte puriſſimas. Quamobrem ſi propterea dij non perturbantur, quia animalia ſunt beata, non miſera:[i] & propterea pecora non perturbātur, quia animalia ſunt, quæ nec beata poſſunt eſſe nec miſera: reſtat vt dæmones ſicut homines ideo perturbentur, quòd animalia ſunt non beata, ſed miſera.

talias, quæ ſuo cuique elemento.

** † al. animæ qualiſcunque naturæ.*

A Nimalia quippe eſſe dicit & deos.) Idem Plato in Timæo, qui deos viſibiles animalia eſſe vult. Apuleius in eodem libello de Socratis deo, genus quoddam dęmonum ponit ſine corpore, vt ſomnum & amorem. b Melior eſt enim tēporalis fœlicitas.) Chironem Saturni filium ſcribunt repudiaſſe immortalitatē, & Vlyſſem maluiſſe in patria inter cōiugem, & filium, & patrem ætatem finire, quàm apud deas eſſe immortalem. Plato in libris de leg. ſatius eſſe ſentit quàm minimum tempus viuere, quàm totam immortalitatem maxima bonorum externorum & corporis vbertate atque affluentia, ſine iuſtitia tamen & cæteris virtutibus neſcio quid philoſophi nugantur, melius eſt eſſe quàm non eſſe: de quo alibi. c Perturbatio enim eſt quæ Græce πάθη.) Cicero in Tuſcu. quæſt. perturbationes πάθη vertit Quintilianus in ſexto, affectus, idque rectè & proprie verti dicit. Apud Plinium ſolum ex veteribus legitur paſſiones, dubitatur que num ſatis caſtigate lib. xx. illitum quoque paſſionibus veneri earum prodeſt. d Quia verbum de verbo.) Vt à πάσχω πάθος ſic à patior paſſio: e Motus animi contra rationem.) Definitio πάθους apud Ciceronem ex Zenone, auerſa à recta ratione cōtra naturam animi commotio. f Non eſt perturbatio. Ex eodem Cicerone in Tuſculanis quæſtio. Sed corporū affectiones ſine culpa accidere poſſunt, animorum non item. quorum omnes morbi & perturbationes ex aſpernatione rationis eueniūt, itaque in hominibus ſolum exiſtunt. Nā beſtiæ ſimile quiddam faciunt, ſed in perturbationes non incidunt. g Facit hoc ſtultitia.) Opinionibus enim falſis vaniſque premimur, & nos ipſi facimus nobis affectus potius quam ex rebus accipimus. Et vti Seneca inquit, plura ſunt quæ nos terrent, quàm premunt. Stoici perturbationes omnes ex deprauatis hominū iudiciis opinionibúſq; oriri putāt: nam opinio magni futuri boni eſt libido, magni futuri mali eſt metus, magni præſentis mali dolor, magni pręſentis bonis lætitia, quæ omnia quoniā ſtultitia noſtra ſi cogitationum metimur, citius quàm natura rerū, idcirco tot perturbationibus, tāmque immoderatis rapimur. h Vel miſeria.) Hoc eſt in homine miſerrimū, quod etiam ſapiētiſſimus dolet tamen, & gaudet. & cæteris affectibus agitur, quālibet prouiderit ne fiat. i Quod animalia ſint nō beata, ſed miſera.) Miſeros eſſe dæmones, aut malos non audet fateri Socrates: non eſſe autem beatos bonoſque aperte probatur in conuiuio Platonis. M

Perturbationes.

An dignum ſit eos ſpiritus ab homine coli, à quorum vitiis etiam oporteat liberari.
Caput XVII.

QVa igitur inſipientia, vel potius amentia per aliquam religionem dæmonibus ſubdimur, cum per veram religionem ab ea vicioſitate,

qua illis

A qua illis ſumus ſimiles, liberemur? Cur enim dæmones, quod & iſte Apuleius, quanuis eis plurimum parcat, & diuinis honoribus dignos cenſeat, tamen cogitur confiteri vt ira inſtigentur, nobis vera religio præcipit, ne ira inſtigemur, ſed et potius reſiſtamus. [a] Cum dæmones donis inuitentur, [b] nobis vera religio præcipit, ne cuiquam donorum acceptione faueamus. Cum dæmones honoribus mulceantur, nobis vera religio præcipit, vt talibus nullo modo moueamur. [c] Cum dæmones quorundam hominum oſores, quorundam amatores ſint, non prudenti tranquillóque iudicio, ſed vt ipſe animo appellat paſsiuo, nobis vera religio præcipit, vt inimicos noſtros [d] etiam diligamus. Poſtremo omnem motum cordis & ſalum † mentis, omnéſque turbelas & tempeſtates animi, [e] quibus dæmones æſtuare atque fluctuare aſſerit, nos vera religio deponere iubet. Quæ igitur cauſa eſt, niſi ſtultitia errórque miſerabilis, vt ei te facias venerando humilem, cui te cupias eſſe viuēdo diſsimilem: & religione colas, quem imitari nolis, cum religionis ſumma ſit imitari quem colis?

† aliàs, ſal tum.

Matt. 5.

a SEd ei potius reſiſtamus.) Chriſtus in Euangelio Matthæi iubet nullo prorſus modo iraſci. Agatho abbas iracundum hominem etiam B ſi mortuos excitaret, negabat deo gratum fore. b Cum dæmones donis inuitentur.) Non ſolum vltro ſibi dari dona gaudent, ſed etiam petunt. Sunt enim petaciſsimi. Quoties ferè oraculum Delphis Apollo reddebat, admonebat conſulentes, vt ſui meminiſſent, donúmque ad ſe afferent aliquod, vbi fortunatiores eſſent facti. tametſi non tam aſtutus dæmona aurum vel argentum captabat, quo non eget quàm mētes eorum qui dabant. c Vt talibus nullo modo moueamur.) Chriſtus ſuis præcipit, ne magiſtri vocari velint, neu primos accubitus affectent, neu ſalutari in plateis. Denique vt princeps ad famulantis ſe humilitatē deiiciat. Honores enim cum gētilitate ortos eſſe, ibi ſepeliri debere: in Eccleſia viuere nefas eſt: nec magnanimitas eſt magnos petere honores, ſed contemnere. d Vt inimicos noſtros.) Diligite, inquit Chriſtus, etiā inimicos veſtros, & orate pro iis, qui vobis ſunt infeſti. Mat. v. Nec ſatis eſt inimicos non odiſſe, diligere præcipimur. & factu impoſſibile non eſt, quod ipſe Chriſtus primum, deinde Stephanus fecerunt, vt Hiero. inquit. e Omnéſque turbelas & tempeſtates animi.) Alibi omnéſq; turbidas tempeſtates animi.

Qualis ſit religio, in qua docetur, quod homines vt commendentur diis bonis, dæmonibus vti debeant aduocatis. Capue XVIII.

FRuſtra igitur eis Apuleius & quicūque ita ſentiunt, hunc detulit honorē: ſic eos in aëre medios inter æthereum cœlum terramq; conſtituens, vt quoniā nullus deus miſcetur homini, quod Platonem dixiſſe perhibent, [a] iſti ad deos perferant preces C hominum, & inde ad homines impetrata, quæ poſcunt. Indignum enim putauerunt, qui iſta crediderūt, miſceri homines diis, & deos hominibus: dignum autē miſceri dæmones, & diis & hominib⁹: hinc petita qui† aſsignēt, [b] inde conceſſa qui† apportent: vt videlicet homo caſtus, & ab artium magicarū ſceleribus alienus, eos patronos adhibeat, per quos illum dij exaudiant, qui hæc amant: quæ ille non amādo ſit dignior, quē facilius & libentius exaudire debeant. Amant quippe illi ſcenicas turpitudines, quas nō amat pudicitia. Amant in maleficiis magorum mille nocendi artes, quas amat innocentia. Ergo & pudicitia & innocētia, ſi quid à diis impetrare voluerit, non poterit ſuis meritis, niſi ſuis interuenietibus inimicis: non eſt quod iſte poëtica figmenta, & theatrica ludibria iuſtificare conetur. Habemus contra iſta magiſtrum eorum & tātæ apud eos authoritatis Platonem: ſi pudor humanus ita de ſe male meretur, vt non ſolum diligat turpia, verum etiam diuinitati exiſtimet grata.

† aliàs, quæ.

a QVod Platonem dixiſſe perhibent.) Platonis hæc eſt in conuiuio ſententia, & quidem Socrati attributa. Diotima cum Socrati amorem eſſe medium quiddā diceret inter mortale & immortale: Socratéſq; quid hoc eſſet, rogaret: illa, δαίμων μέγας, ὦ Σώκρατες. καὶ γὰρ πᾶν τὸ δαιμόνιον μεταξύ ἐστι θεοῦ τε καὶ θνητοῦ. Dæmō magnus, ô D Socrates. etenim dæmonium omne inter deos & mortales ſitum eſt. Socra. nondum id intelligens quærit, quæ nam ſit eius vis & natura. Tum Diotima reſpondit, interpretari vel vectare humana ad deos, diuina ad nos: ab hominibus quidam preces & ſacrificia, à diis vero præcepta & mercedem pro ſacrificiis. In medio igitur ſiti dæmones, eum locum explent, vt aptum ſecū ſit vniuerſum ipſum atque cōiunctum, hac commeare vaticinia, & omnis ſacerdotū ars, quę ad ſacrificia, teletas & incātationes, tū & ad diuinatiorē & magi ſpectat. His addit, quod Aug. citat: θεὸς δὲ ἀνθρώπῳ οὐ μίγνυται, ἀλλὰ διὰ τούτου πᾶσά ἐστιν ἡ ὁμιλία, καὶ ἡ διάλεκτος θεοῖς πρὸς ἀνθρώπους, καὶ ἐγρηγορόσι, καὶ καθεύδουσι. Deus, inquit, homini nō miſcetur, ſed per dæmones omne eſt commerciū, omnis collocutio dei cū hominibus, & vigilantib⁹, & dormientibus. b Qui aſsignēt.) In antiquis eſt qui allegent, quaſi qui velut legatione ferant. Idcirco Apuleius adminiſtros eos & ſalutigerulos vocat, quorum illud pertinet ad deos, quibus dæmones miniſtrant, alterum ad nos quibus ſalutem à diis gerunt. angeli etiam nominantur à Capella, quaſi nuncij, quod ſuperis noſtra nunciant acta & præſtites, quòd gerundis rebus præſint.

De impietate artis magicæ, quæ patrocinio vtitur † ſpirituum malignorum. Capue XIX.

† aliàs, nititur.

POrrò aduerſus magicas artes, de quibus quoſdam nimis infelices, & nimis impios etiam gloriari libet in nomine dæmonum, [a] ipſam publi E cam lucem teſtē citato. Cur enim tam grauiter iſta plectūtur ſeueritate legum, ſi opera ſunt numinū colendorum? An forte iſtas leges Chriſtiani inſtituerunt, quibus artes magicæ puniuntur, ſecūdum quem alium ſenſum, niſi quod hæc maleficia generi humano pernicioſa eſſe non dubium eſt? Ait Poëta clariſsimus:

Teſtor chara deos, [b] & te germana, tuúmque
Dulce caput, magicas inuitam accingier artes.

Aenei. 4.

Illud etiam quod alio loco de his artibus dicit:

Atque ſatas aliò [c] vidi traducere meſſes.

Buco. Ecgl. 8.

Eo quòd hac peſtifera ſceleratáque doctrina, fructus alieni in alias terras transferri perhibētur, nónne in duodecim tabulis, id eſt, Romanorum antiquiſsimis legibus Cicero commemorat eſſe conſcriptum, & ei qui hoc fecerit ſupplicium conſtitutum? Poſtremo ipſe Apuleius [d] nunquid apud iudices Chriſtianos de magicis artibus accuſatus eſt? Quas vtique ſibi obiectas, ſi diuinas & pias eſſe nouerat, & diuinarum poteſtatum operibus congruas: non ſolùm eas cōfiteri debuit, ſed etiam profiteri, leges culpans potius, quibus hæc prohiberentur, & damnanda putarentur, quæ haberi miranda & veneranda oporteret. Ita enim vel ſententiam ſuam F perſuaderet iudicibus, vel ſi illi ſecundum iniquas leges ſaperent, eúmque talia prædicantem atque laudantem morte multarent, digna animæ illius dæmones dona rependerent: pro quorum diuinis operibus prædicandis, humanam vitam ſibi adimi non timeret. Sicut martyres noſtri cum eis pro crimine obiiceretur Chriſtiana religio, qua nouerant ſe fieri ſaluos & glorioſiſsimos in æternum, non eam negando temporales pœnas euadere delegerunt, ſed potius confitendo, profitendo, prædicando, & pro hac omnia fideliter fortitérque tolerando, & cum pia ſecuritate moriendo, leges quibus prohibebantur, erubeſcere compulerunt, mutaríque fecerunt. Huius autem philoſophi Platonici copioſiſsima & diſertiſsima [e] extat oratio, qua crimen artium magicarum à ſe alienum eſſe defendit, ſeq; aliter non vult innocentem videri, niſi ea negando quæ non poſſunt ab innocente committi. At omnia miracula magorum, [f] quos rectè ſentit eſſe damnādos, doctrinis fiunt, & operibus dæmonum, quos viderit cur cenſeat, honorandos, eſſe neceſſarios eos aſſerens perferendis ad deos noſtris

G precibus: quorum debemus opera deuitare, ſi ad deum verum preces noſtras volumus peruenire. Deinde quæro, quales preces hominum diis bonis per dæmones allegari putai magicas, an licitas? Si magicas, nolunt tales: ſi licitas nolunt, per tales. Si autem peccator pœnitens preces fundit, maximè ſi aliquid magicum admiſit: itáne tandem illis intercedentibus accipit veniam, quibus impellentibus aut fauentibus ſe cecidiſſe plãgit in culpam? An & ipſi dæmones vt poſsint pœnitentibus mereri indulgentiam, priores agunt quod eos deceperint pœnitentiam: [vt & ipſi poſtea accipiãt indulgentiam?] Hoc nemo vnquam de dæmonibus dixit: quia ſi ita eſſet, nequaquam ſibi auderẽt diuinos honores expetere, qui pœnitendo deſiderarẽt ad gratiã veniæ peruenire. Ibi enim eſt deteſtauda ſuperbia, hic humilitas miſeranda.

a IN nomine dæmonum) Alibi gloriari libet, nónne ipſam publicam lucem. & fortaſſe legem. b Teſtor chara deos.) Verba ſunt Didonis poſt Aeneæ fugam. dicítq; hæc ex inſtitutia Romanis, qui quum multa ſuſceperint ſacra, vt inquit Seruius, magicam ſemper dãnarunt. c Atq; ſatas aliò.) In Pharmaceutria Virgilius. Plinius lib. xxviij. quinetiam & legum ipſarum in duodecim tabulis verba ſunt: Qui fruges excantaſſet. Et alibi: Qui malum carmen incantaſſet. Idem author eſt in agro Marucino Vectij Marcelli equitis Romani, Neronis Cæſaris procuratoris, vniuerſum oliuetum viam publicam eſſe tranſgreſſum atque H ipſa prædia ex loco in contrarias ſedes profecta. Et idem ipſe Apuleius in apologia: Magia iſta quantum ego audio, res eſt legibus delegata, iam inde antiquitus duodecim tabulis propter incredundas frugum illecebras interdicta. d Poſtremo ipſe Apuleius.) Romanis legibus multi ſunt de magia poſtulati, velut Apollonius Tyaneus apud Domicianum Cæſarem, & Apuleius apud Claudium Maximum Africæ præfectum non Chriſtianum. e Copioſiſsima & diſertiſsima.) Extant apologiæ duæ Apuleij de magia, in quibus exuit nimiã illam ſermonis laſciuiam, & antiquaria & audacter innouat verba accommodauitque ſe forenſi dicendi generi: ſed ita tamen, vt, neſcio quo pacto Apuleium internoſcas temporaria perſona contectum. f At omnia miracula magorum.) Vnde nanque inquit Euſebius, homines ſcire potuiſſent, quibus dæmones coguntur, niſi ab ipſis dæmonibus. Quod Porphyrius fatetur in oraculis, aſſerens Hecates reſponſa, quibus ipſa docet homines, qua ratione aduocari & teneri poſsit.

An credendum ſit, quod dij boni libentius dæmonibus quàm hominibus miſceantur.

Caput XX.

AT enim vrgens cauſa & arctiſsima cogit dæmones medios inter deos & homines agere, vt ab hominibus auferant deſiderata, & ad eos referant impetrata. † Quæ nam tandem cauſa eſt iſta, & quanta neceſsitas: quia nullus, inquiunt, deus miſcetur homini? Præclara igitur ſanctitas [a] dei, quæ nõ miſcetur homini pœnitenti, ſupplicanti, & miſcetur dæmoni arroganti? Non miſcetur homini confugienti ad diuinitatem, & miſcetur dæmoni fingenti diuinitatem. I Non miſcetur homini petenti indulgentiam, & miſcetur dæmoni ſuadenti nequitiam. Non miſcetur homini per philoſophicos libros poëtas de bene inſtituta ciuitate pellẽti, & miſcetur dæmoñi à principibus & pontificibus ciuitatis per ſcenicos ludos poëtarum ludibria requirenti. Non miſcetur homini deorum crimina fingere prohibenti, & miſcetur dæmoni ſe falſis deorum criminibus oblectãti. Non miſcetur homini magorum ſcelera iuſtis legibus punienti, & miſcetur dæmoni magicas artes docenti & implenti. Non miſcetur homini imitationum dæmonum fugienti, & miſcetur dæmoni deceptionem hominis aucupanti.

† aliàs, vt ad homines deſiderata, & à diis referãt impetrata.

a PRæclara igitur ſanctitas.) In exemplari Brugenſi ſic legitur: Præclara igitur ſanctitas dei, qui nõ miſcetur homini ſupplicanti, & miſcetur dæmoni arroganti. Non miſcetur homini pœnitẽti, & miſcetur cõfugienti dæmoni decipiẽti. Non miſcetur homini ad diuinitatẽ &c.

An dæmonibus nuncijs & interpretibus dij vtantur, fallíque ſe ab eis aut ignorent, aut velint.

Caput XXI.

SEd nimirum tantæ huius abſurditatis & indi- K gnitatis eſt magna neceſsitas, quod ſcilicet deos æthereos humana curantes, quid terreſtres homines agerent vtique lateret, niſi dæmones aërei nunciarent: quoniam æther longe à terra eſt altéque ſuſpenſus: aër vero ætheri terræq; contiguus. O mirabilẽ ſapientiam. Quid aliud de diis iſti ſentiunt, quos omnes optimos volunt, niſi eos & humana curare, ne cultu videantur indigni: & propter elementorum diſtantiam humana neſcire, vt credantur dæmones neceſſarij, & ob hoc etiam ipſi putentur colendi, per quos dij poſsint, & quid in rebus humanis agatur addiſcere, & vbi oportet hominibus ſubuenire? Hoc ſi ita eſt, diis iſtis bonis magis notus eſt dæmon per corpus vicinum, quàm homo per animum bonum. O multum dolenda neceſsitas, an potius irridenda vel deteſtanda vanitas, ne ſit vana diuinitas. Si enim animo ab obſtaculo corporis libero animum noſtrum dij videre poſſunt, non ad hoc dæmonibus indigent nunciis. Si autem animorum indicia corporalia, qualia ſunt vultus, locutio, motus per corpus ſuum ætherei dij ſentiunt, & inde colligunt, quid etiam dæmones nuncient, poſſunt & mendaciis dæmonum decipi. Porrò ſi deorum diuinitas à L dæmonibus falli non poteſt, ab eadem diuinitate quod agimus non poteſt ignorari. Vellem autem mibi iſti dicerent, vtrum dij dæmones nunciarint de criminibus deorum poëtica Platoni diſplicere figmenta, & ſibi ea placere celauerint. An vtrunque occultauerint, deóſque eſſe maluerint totius rei huius ignaros. An vtrunque indicauerint, & religioſam erga deos Platonis prudentiam, & in deos iniurioſam libidinem ſuam. An ſententiam quidem Platonis, qua noluit deos per impiam licentiam poëtarum falſis criminibus infamari, ignotam diis eſſe voluerint, ſuam vero nequiciam qua ludos ſcenicos amant, quibus illa deorum dedecora celebrantur, prodere non erubuerint vel timuerint. Horum quatuor quæ interrogãdo propoſui, quodlibet eligant, & in quodlibet eorum quantum mali de diis bonis opinentur, attendant. Si enim primum elegerint, confeſſuri ſunt non licuiſſe diis bonis habitare cum bono Platone, quando eorum iniurias prohibebat, & habitaſſe cum dæmonibus malis quando eorum iniuriis exultabant, cum dij boni hominem bonum longe à ſe poſitum non niſi per malos dæmones noſſent, M quos ſibi vicinos noſſe non poſſent. Si autem ſecũdum elegerint, & vtrunque occultatum à dæmonibus dixerint, vt dij omnino neſcirẽt, & Platonis religioſiſsimam legem, & dæmonum ſacrilegam delectationem, quid in rebus humanis per internuncios dæmones dij noſſe vtiliter poſſunt, quando illa neſciunt, quæ in honorem deorum bonorum per religionem bonorum hominum contra libidinem malorum dæmonum decernuntur? Si vero tertium elegerint, & non ſolum ſententiam Platonis deorum iniurias prohibentem, ſed etiam dæmonum nequitiam deorum iniuriis exultantem, per eoſdem dæmones nuncios diis innotuiſſe reſponderint, hoc nunciare eſt, an inſultare? Et dij vtrunque ſic audiunt, ſic vtrunque cognoſcunt, vt non ſolum malignos dæmones deorum dignitate & Platonis religioni contraria cupientes atque faciẽtes, à ſuo acceſſu non arceant, ſed etiam per illos malos propinquos Platoni bono longinquo dona tranſmittant. Sic enim eos elementorum quaſi catenata ſeries colligauit, [a] vt illis à quibus criminantur, cõiungi poſsint: huic à quo defenduntur, non poſsint, vtrunque ſcientes, ſed aëris & terræ pon-

A ræ[b] ponderata tranſmutare non valentes. Iam quod reliquum eſt, ſi quartum elegerint, peius eſt cæteris. Quis enim ferat, ſi poëtarum de diis immortalibus criminoſa figmenta, & theatrorum indigna ludibria, ſuámque in his omnibus ardentiſsimam cupiditatem, & ſuauiſsimam voluptatem diis dæmones nunciauerunt: & quod Plato philoſophica grauitate de optima Republica hæc omnia cenſuit remouenda, tacuerunt: vt iam dij boni per tales nuncios noſſe cogantur mala peſsimorum: nec aliena, ſed eorundem nunciorum: atq; his contraria non ſignātur noſſe bona philoſophorum, cum illa ſint in iniuriam, iſta in honorem ipſorum deorum.

a Elementorum, quaſi catenata ſeries colligauit.) Coniunguntur enim inter ſe elementa, velut annuli in catena. inferius enim ſuperiori nectitur, & tam hæret, vt partes quę ſe cōiungunt, nō diuerſarum, ſed eiuſdē videatur eſſe naturæ. in quo elementa rationē cœlorum ſequuntur, quę apta inter ſe ſunt & complexa. b Sed aëris & terræ.) Vt vel nobis aſcendere liceat ſaltē cogitatione ad illos nec illis ad nos deſcendere, vt cognoſcant & per ſe bene faciant ſine interpretibus.

De abiiciendo cultu dæmonum contra Apuleium. Caput XXII.

B QVia igitur nihil iſtorum quatuor eligendum eſt, ne in quolibet eorum de diis tam male ſentiatur: reſtat, vt nullo modo credendum ſit, quod Apuleius perſuadere nititur. Et quicunque alij philoſophi ſunt eiuſdē ſententiæ, ita eſſe medios dęmones inter deos & homines tanquam internuncios & interpretes, qui hinc ferāt petitiones noſtras, inde referant deorum ſuppetias.* Sed eſſe ſpiritus nocendi cupidiſsimos à iuſtitia penitus alienos, ſuperbia tumidos, inuidentia liuidos, fallacia callidos, qui in hoc quidem aëre habitant:[a] quia de cœli ſuperioris ſublimitate deiecti, merito ingreſsibilis trāſgreſsionis in hoc ſibi cōgruo velut carcere prædānati ſunt. Nec tamen quia ſupra terram & aquas aëreus locus eſt, ideo & ipſi ſunt meritis ſuperiores hominibus, qui eos nō terreno corpore, ſed electo in auxilium deo vero, pia mente facillime ſuperant. Sed multis plane participatione veræ religionis indignis, tanquam captis ſubditiſq; dominantur: quorū maxime parti mirabilibus & fallacibus ſignis, ſiue factorū, ſiue prædictorum deos ſe eſſe perſuaſerunt. Quibuſdam vero vitia eorū attentius & diligentius intuentibus, non

* aliàs, res à nobis petitas.

1. Petr. 2.

C potuerunt perſuadere quod dij ſint: atq; ideo inter deos ac homines internuncios ac beneficiorum interpretatores † ſe eſſe finxerunt. tamen non iſtum ſaltem honorem homines eis deferendum putarunt, qui illos deos eſſe non credebant, quia malos videbant. Deos autem omnes bonos volebant, nec audebant tamen omnino indignos dicere honore diuino: maxime ne offenderent populos, à quibus eis cernebant inueterata ſuperſtitione per tot ſacra & templa ſeruiri.

† impetratores.

a QVi in hoc quidem aëre habitant.) Veteres plerique in hoc aëre totam illam inferiorum fabulam coſtituerunt, Proſerpinam & Summanum Ditem, & manes, & furias, vt Marcianus Capella oſtendit. Chalcidius ἀέρα meritos hūc aërem vocatum eſſe ait, quaſi ἀειδῆ, hoc eſt, obſcurum. Petrus quoq; & Iudas Apoſtoli in ſuis epiſtolis tradunt dæmones in hac aëris caligine teneri, & torqueri, & ſi alij ſunt in infimis terrę. Empedocles apud Plutarchum: Aether, inquit, dæmones à ſe reiicit, terra expellit, mare non fert: ſic ab alio in aliud elementum iactari pœnas dare.

Quid Hermes Trimegiſtus de idololatria ſenſerit, & vnde ſcire potuerit ſuperſtitiones Aegyptias auferendas. Caput XXIII.

NAm diuerſa de illis Hermes Aegyptius,[a] quem Trimegiſtum vocant ſenſit & ſcripſit. Apuleius quidem deos illos negat, ſed cum dicit ita inter homines deóſque quaſdam medietate verſari, D vt hominibus apud ipſos deos neceſſarij videantur, cultum eorum à ſupernorum deorum religione non ſeparat. Ille autem Aegyptius alios deos dicit eſſe à ſummo deo factos, alios ab hominibus. Hoc qui audit, ſicut à me poſitum eſt, putat dici de ſimulachris: quia opera ſunt manuum hominum. At illi viſibilia & contrectabilia ſimulachra velut corpora deorum eſſe aſſerit. Ineſſe autem his quoſdam ſpiritus inuitatos, qui valeant aliquid, ſiue ad nocēdum, ſiue ad deſideria eorum nonnulla complenda, à quibus eis diuini honores, & cultus obſequia deferuntur. Hos ergo ſpiritus inuiſibiles per artem quandam viſibilibus rebus corporalis materiæ copulare, vt ſint quaſi animata corpora illis ſpiritibus dicata, & ſubdita ſimulachra: hoc eſſe dicit deos facere, eámque magnam & mirabilem deos faciendi accepiſſe homines poteſtatem. Huius Aegyptij verba ſicut in noſtram linguam interpretata[b] ſunt ponam. Et quoniam de cognatione, inquit, & conſortio hominum deorúmque nobis indicitur ſermo, poteſtatē hominis, ô Aſclepi, vimque cognoſce. Dominus, inquit, & pater, vel quod eſt ſummum, deus, vt effector eſt deorum cœleſtium, ita homo eſt factor † deorum, qui in templis ſunt humana proximitate contenti. Et paulo poſt: Ita humanitas, inquit, ſemper memor naturæ[c] & originis ſuæ, in illa diuinitatis imitatione perſeuerat: vt ſicuti pater ac dominus, vt ſui ſimiles eſſent, deos fecit æternos, ita humanitas deos ſuos ex ſui vultus ſimilitudine figuraret. Hic cum Aſclepius, ad quem maxime loquebatur, ei reſpondiſſet atque dixiſſet: Statuas dicis, ô Trimegiſte? Tum vero ille: Statuas, inquit, ô Aſclepi, vides, ne[d] quatenus tuipſe diffidas, ſtatuas animatas ſenſu & ſpiritu plenas, tantáque facientes & talia: ſtatuas futurorum præſcias, ea quæ forte vates omnis ignoret[a]. in multis & variis rebus prædicentes, imbecillitates hominibus facientes, eáſque curantes, triſtitiam lætitiámque pro meritis? An ignoras, ô Aſclepi, quod Aegyptus imago ſit cœli: aut, quod eſt verius, tranſlatio aut deſcenſio omnium quæ gubernantur, atque exercentur in cœlo: ac ſi dicendum eſt verius, terra noſtra mundi totius eſt templum? Et tamen quoniam præſcire cuncta prudentem decet, iſtud vos ignorare fas non eſt. Futurum tempus eſt, cum appareat Aegyptios incaſſum pia mente diuinitati ſedulā religionem † ſeruaſſe, & omnis eorum ſancta veneratio in irritum caſura fruſtrabitur. Deinde multis verbis Hermes hunc locum exequitur, in quo videtur hoc tempus prædicere, quo Chriſtiana religio, quanto eſt veracior atque ſanctior, tanto vehementius & liberius cuncta fallacia figmenta ſubuertit, vt gratia veriſsimi ſaluatoris liberet hominem ab his diis, quos fecit homo: & ei deo ſubdat, à quo factus eſt homo. Sed cum Hermes iſta prædicit, velut amicus eiſdem ludificationibus dæmonum loquitur: nec Chriſtianum nomen euidenter exprimit, ſed tanquam ea tolerentur atque delerentur, quorum obſeruatione cœleſtis ſimilitudo cuſtodiretur in Aegypto: ita hæc futura deplorans, luctuoſa quodam modo prædicatione teſtatur. Erat enim de his, de quibus dicit Apoſtolus, quod cognoſcentes deum, non ſicut deum glorificauerunt, aut gratias egerunt, ſed euanuerunt in cogitationibus ſuis, & obſcuratum eſt inſipiens cor eorum: dicentes enim ſe eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt. Et immutauerunt gloriam incorruptibilis dei in ſimilitudinem imaginis corruptibilis hominis: & cætera, quæ commemorare longum eſt. Multa quippe talia[f] dicit de vno vero

Pſal. 113.

E

† aliàs, factor.

F

† aliàs, diuinitatem ſedula religione.

G deo fabricatore mundi, qualia veritas habet. Et neſcio,
quomodo illa obſcuratione cordis ad iſta delabitur, vt
diis, quos confitetur ab hominibus fieri, ſemper velit ho
mines ſubdi, & hæc futuro tẽpore plangat auferri. quaſi
quicquam ſit infœlicius homine, cui ſua figmenta do-
minantur: cum ſit facilius,[g] fieri deos colendo, quos fe-
cit, ne ipſe ſit homo, quàm vt per eius cultũ dij eſſe poſ-
ſint, quos fecit homo. Citius enim fit, vt homo in hono-
re poſitus, pecoribus non intelligens comparetur, quàm
vt operi dei ad eius imaginem facto, id eſt, ipſi homini,
opus hominis præferatur. Quapropter merito homo
deficit ab illo, qui eum fecit, cum ſibi præficit ipſe, quod
fecit. Hęc vana deceptoria, pernicioſa, ſacrilega, Hermes
Aegyptius, quia tempus quo auferrẽtur venturum ſcie-
bat, dolebat: ſed tam impudenter dolebat, quàm impru-
denter ſciebat. Non enim hoc ei reuelauerat ſpiritus ſan
Hiere.2. ctus, ſicut Prophetis ſanctis, qui hæc præuidẽtes cũ exul-
Zacha.3. tatione dicebant: Si faciet homo deos: & ecce ipſi non
ſunt dij. Et in alio loco: Erit in illo die, dicit dominus,
Exterminabo nomina ſimulachrorum à terra, & nõ erit
eorũ memoriã. Proprie vero de Aegypto, quod ad hanc
Eſaiæ.19. rem attinet, ita ſanctus Eſaias prophetat: Et mouebũtur
H manufacta Aegypti à facie dei, & cor eorum vincietur
in eis: & cætera huiuſmodi. Ex quo genere & illi erant,
qui venturum, quod ſciebant veniſſe,[h] gaudebant: qualis
** aliàs, vi-* Simeon, qualis Anna, qui mox natũ Ieſum,* qualis Eli-
derunt do- ſabeth, quæ etiam conceptum in ſpiritu agnouit: qualis
minum. Petrus, reuelante patre[i] dicens: Tu es Chriſtus filius dei
Luce.2. viui. Huic autem Aegyptio illi ſpiritus indicauerant fu-
Luc.1. tura tempora perditionis ſuæ: qui etiam præſenti in car-
Matt.16. ne trementes domino, dixerunt: Quid veniſti ante tem-
Matth. 8. pus perdere nos? Siue quia ſubitum[k] illis fuit, quod fu-
turum quidem, ſed tardius opinabantur: ſiue quòd per-
ditionem ſuam hanc ipſam dicebant, qua fiebat, vt co-
gniti ſpernerentur. Et hoc erat ante tempus, id eſt, ante
tempus iudicij, quo æterna damnatione puniendi ſunt
cum omnibus etiã hominibus, qui eorum ſocietate deti-
nentur: ſicut religio loquitur,[l] quę nec fallit, nec fallitur,
non ſicuti iſte quaſi omni vento doctrinę hinc atq; inde
perflatus, & falſis vera permiſcens, dolet quaſi perituram
religionem, quam poſtea confitetur, errorem.

a Hermes Aegyptius.) De hoc paulo poſt. b Sicut in noſtram linguã interpretata.) Hermæ aliquot circunferuntur libri, & Græci Latinitate donati. Quæ huc adfert Auguſtinus, ſunt ea Aſclepio Mercurij, quem Apuleius Latinis vertit. c Ita humanitas ſemper memor naturæ.) In exemplari Mercurij Latino ſic legitur: Ita humanitas ſemper vicina naturæ & origini ſuæ. d Videaſne.) Sic etiam apud Mercu. ſed in libro Brugeñ. Vides quatenus ipſe non diffidas. e Ea quæ forte vates omnis ignoret. Sic habetur apud Aeſculapium: Eáſque forte vates omnes ſomnus multíſque aliis rebus prædicentes, imbecillitatéſque hominibus facientes, eáſque curantes, triſtitiámque pro meritis. Et ſic ſcribebatur in exemplari Colonienſi, ſed lætitiam eſt ſuperſcriptum. f Multa quippe talia.) Adducerem ex eis aliqua, ſi libri non eſſent vulgares: nũc cum ſint in manibus omnium, ocioſum videatur citare huc illius dicta. g Cũ ſit facilius.) In antiquis libris ad hunc modum ſcribitur: Cum ſit facilius vt tanquam deos colendo, quos fecit nec ipſe ſit homo, quàm vt &c. h Qui venturum quod ſciebant veniſſe.) Qui gaudebant Chriſtum, qui erat venturus, iam veniſſe. is enim erat patrib[us] in lege ac Prophetis promiſſus. Sic Ioannes iuſſit eum rogari: Es tu ille, qui venturus eſt, an aliũ ſumus adhuc expectaturi? i Qualis Petrus reuelante patre.) Hęc eſt pręcipua profeſſio, hic primus & firmiſſimus Eccleſiæ nunquam ruituræ lapis, credere ac profiteri IESVM ESSE CHRISTVM FILIVM DEI VIVI. Hoc non reuelauit philoſophia humana, non aſtus, non ſagacitas, & ſapientia mũdi, ſed deus vniuerſorum parens, iis tantũ, quos chariſſimos habet. k Siue quia ſubitum.) Declarat, cur dæmones ante tempus putent ſe à Chriſto perdi. l Sicut religio loquitur.) Matth. xxv. In malos enim hęc pronunciatur ſententia: Ite in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo, & angelis eius.

Quo modo Hermes patenter parentum ſuorum ſit confeſſus errorem, quem tamen doluerit deſtruendum.

Capue XXIIII.

POſt multa enim ad hoc ipſum redit, vt iterum K
dicat de diis, quos homines fecerunt, ita lo-
quens: Sed iam de talibus ſint ſatis dicta ta-
lia. Iterum, inquit, ad hominem rationémque redea-
mus, ex quo diuino dono homo animal dictum eſt ra-
tionale. Minus enim miranda, & ſi miranda ſunt, quæ
de homine dicta ſunt. omnium enim mirabilium[a] vi-
cit admirationem, quod homo diuinam potuit inue-
nire naturam, eámque efficere. Quoniam ergo proa-
ui noſtri multum errabant circa deorum rationem in-
creduli,[b] & non animaduertentes ad cultum religio-
nẽmque diuinam, inuenerunt artem, qua efficerent
deos. Cui inuentæ adiunxerunt virtutem de mundi
natura conuenientem, eámque miſcentes: quoniam
animas facere non poterant, euocantes animas dæmo-
num, vel angelorum eas indiderunt imaginibus ſan-
ctis diuiniſque myſteriis, per quas idola & benefacien-
di & male, vires habere potuiſſent. Neſcio vtrum ſic
confiterentur ipſi dæmones adiurati, quomodo iſte
confeſſus eſt. Quoniam, Inquit, proaui noſtri mul-
tum errabant circa deorum rationem increduli, & non
animaduertentes ad cultum religionémque diuinam,
inuenerunt artem, qua efficerent deos. Nunquid nam L
ſaltem mediocriter eos dixit erraſſe, vt hanc artem in-
uenirent faciendi deos: aut contentus fuit dicere, er-
rabant, niſi adderet & diceret, multum errabant? Iſte
ergo multus error & incredulitas non animaduerten-
tium ad cultum religionémque diuinam, inuenit ar-
tem qua efficeret deos. Et tamen quod multus error &
incredulitas, & à cultu ac religione diuina auerſio ani-
mi inuenit, vt homo arte faceret deos: hoc dolet vir
ſapiens tanquam religionem diuinam venturo certo
tempore auferri. Vide ſi non & vi diuina maiorum
ſuorum errorem præteritum prodere, & etiam vi dia-
bolica pœnam dæmonum futuram dolere compelli-
tur. Si enim proaui eorum multum errando circa deo-
rum rationem incredulitate & auerſione animi à cul-
tu ac religione diuina inuenerunt artem, qua deos ef-
ficerent: quid mirum ſi hæc ars deteſtanda, quicquid
fecit auerſa à religione diuina, auferetur à religione
diuina, cum veritas emendet errorem, fides redarguat
incredulitatem, conuerſio corrigat auerſionem? Si e-
nim tacitis cauſis dixiſſet proauos ſuos inueniſſe ar-
tem, qua deos facerent: noſtrum fuit vtique ſi quid re- M
ctum piúmque ſaperemus, attendere & videre nequa-
quam illos ad hanc artem peruenturos fuiſſe, qua ho-
mo deos facit, ſi à veritate non aberrarent. Si ea quæ
deo digna ſunt, crederent: ſi animum aduerterent ad
cultum religionémque diuinam. Et tamen ſi cauſas
artis huius nos diceremus multum errorem hominum,
& incredulitatem, & animi errantis atque infidelis à
diuina religione auerſionem, vtcunque ferenda eſſet
impudentia reſiſtentium veritati. Cum vero idem ip-
ſe qui poteſtatem huius artis ſuper omnia cætera mi-
ratur in homine, qua illi deos facere conceſſum eſt:
& dolet venturum eſſe tempus, quo hæc omnia deo-
rum figmenta ab hominibus inſtituta, etiam legibus
iubeantur auferri, confitetur tamen atque exprimit
cauſas, quare ad iſta peruentum ſit, dicens proauos
ſuos multos errore & incredulitate, & animum non
aduertendo ad cultum religionémque diuinam inue-
niſſe hanc artem, qua facerent deos. Nos quid oportet
dicere, vel potius quid agere, niſi quantas poſſumus
gratias domino deo noſtro, qui hæc contrariis cauſis,
quàm inſtituta ſunt, abſtulit? Nam quod inſtituit mul-
titudo

A titudo erroris, abſtulit via veritatis: quod inſtituit incredulitas, abſtulit fides: quod inſtitnit à cultu diuinæ religionis auerſio, abſtulit ad vnum verum deum ſanctumq; conuerſio. Nec in ſola Aegypto, quam ſolam in iſto plangit dæmonum ſpiritus, ſed in omni terra, qua cantatur domino canticum nouum: ſicut vere ſacræ & vere propheticæ literæ pronunciauerunt, vbi ſcriptum
Pſal. 95. eſt: Cantate domino canticum nouum: cantate domino omnis terra. Titulus quippe Pſalmi huius eſt,[c] quando domus ædificabatur poſt captiuitatem: ædificatur enim domus domino ciuitas dei, quæ eſt ſancta eccleſia in omni terra: poſt eam captiuitatem, qua illos homines de quibus credentibus in deum tanquam lapidibus viuis domus ædificatur, captos dæmonia poſsidebant. Neque enim quia homo deos faciebat, ideo non ab eis poſsidebatur ipſe qui fecerat, quando in eorum ſocietatem colẽdo traducebatur. Societatem dico, non idolorum ſtolidorum, ſed verſutorum dæmoniorum.
Pſal. 113. Nam quid ſunt idola, niſi quod eadem ſcriptura dicit:
** aliàs, nõ videbunt.* Oculos habent & non vident: * & quicquid tale de materiis licet affabre effigiatis, tamen vita, ſenſuq; carentibus, dicendum fuit? Sed immundi ſpiritus eiſdem ſi-
B mulachris arte illa nefaria colligati cultorum ſuorum animas, in ſuam ſocietatem redigendo, miſerabiliter captiuauerant. Vnde dicit Apoſtolus: Scimus, quia nihil
1. Cor. 10. eſt idolũ: ſed quæ immolant gentes dæmonibus, immolant, & nõ deo: nolo vos ſocios fieri dæmoniorum. Poſt hanc ergo captiuitatem qua homines à malignis dęmonibus tenebantur, dei domus ædificatur in omni terra:
Pſal. 95. vnde titulũ ille Pſalmus accepit, vbi dicitur: Cantate domino canticum nouum, cantate domino omnis terra. Cantate domino & benedicite nomini eius, bene nunciate[d] diem ex die[e] ſalutare eius. Annunciate in gentibus gloriã eius, in omnibus populis mirabilia eius. Quoniam magnus dominus & laudabilis nimis, terribilis eſt ſuper omnes deos. Quoniam omnes dij gentium dæmonia, dominus autẽ cœlos fecit. Qui ergo doluit venturum fuiſſe tempus, quo auferretur cultus idolorum: & in eos qui colerent, dominatio dæmoniorum malo ſpiritu inſtigatus, ſemper volebat iſtam captiuitatem manere, qua tranſacta Pſalmus canit, ædificari domum in omni terra. Prænunciabat illa Hermes dolendo: prænunciabat hæc Propheta gaudendo. Et quia ſpiritus
C victor eſt, qui hæc per ſanctos Prophetas canebat: etiam Hermes ipſe ea quæ nolebat, & dolebat auferri: non à prudentibus, & fidelibus, & religioſis, ſed ab errantibus & incredulis, & à cultu diuinæ religionis auerſis eſſe inſtituta, miris modis coactus eſt confiteri. Qui quanuis eos appellet deos, tamen cum dicit à talibus hominibus factos, quales eſſe vtique non debemus, velit, nolit, oſtendit colendos non eſſe ab eis, qui tales non ſunt, quales fuerunt, à quibus facti ſunt: hoc eſt, à prudentibus, fidelibus, religioſiſq;: ſimul etiam demonſtrans, ipſos homines, qui eos fecerunt, ſibimet importaſſe, vt eos haberent deos, qui dij non erant. Verum eſt quippe illud propheticum: Si faciet homo deos, & ecce ipſi nõ ſunt dij. Deos ergo tales, talium deos arte factos à talibus, cum appellaſſet Hermes, id eſt, idolis dæmones, per artem neſcio quam, cupiditatum ſuarum[f] vinculis illigatos: cum appellaret factos ab hominibus deos, non tamen eis dedit, quod Platonicus Apuleius, vnde ſatis iam diximus: & quàm ſit inconueniens abſurdúmque monſtrauimus, vt ipſi eſſent interpretes & interceſſores inter deos, quos fecit deus, & homines, quos idem ipſe fecit deus: hinc afferentes vota, inde munera refe-

rentes. Nimis enim ſtultum eſt credere deos, quos fe- D
cerunt homines, plus valere apud deos quos fecit deus, quàm valent ipſi homines, quos idem ipſe fecit deus. Dæmon quippe ſimulachro arte impia colligatus ab homine, factus eſt deus, ſed tali homine,[g] non omni homini.† Qualis eſt ergo iſte deus, quem non faceret homo niſi errans & incredulus, & auerſus à vero deo? Porrò ſi dæmones qui coluntur in templis, per artem, neſcio quam, imaginibus inditi, hoc eſt, viſibilibus ſimulacris, ab eis hominibus, qui hac arte fecerunt deos, cum aberrarent, auerſiq; eſſent à cultu & religione diuina, non ſunt internuncij, nec interpretes inter homines & deos: & propter ſuos peſsimos ac turpiſsimos mores, ipſi etiam homines quanuis errantes, & increduli, & auerſi à cultu ac religione diuina, tamen eis ſine dubio meliores ſunt, qui deos ipſi arte fecerunt: reſtat, vt quod poſſunt, tanquam dæmones poſsint, vel quaſi beneficia præſtando magis nocentes, quia magis decipientes, vel aperte maleficiendo. Nec tamen quodlibet horum, niſi quando, & quantum permittuntur alta & ſecreta dei prouidentia: non autem tanquam medij inter homines & deos, per amicitiam deorum multum apud homines valent. His enim dij boni, quos E
ſanctos angelos nos vocamus, rationaléſque creaturas ſanctæ cœleſtis habitationis, ſiue ſedes, ſiue dominationes, ſiue principatus, ſiue poteſtates amici eſſe omnino non poſſunt, à quibus tam longe abſunt animi affectione, quàm longe abſunt à virtutibus vicia, & à bonitate malicia.[h]

† al. tali homini, non omni homini.

OMnium enim mirabilium.) Ipſe Mercurius identidem magnum miraculum hominem vocat, animal venerandum & adorandum. a
b Circa rationem deorum increduli.) In Mercorio habetur: contra rationem deorum, & alibi contra orationem. c Titulus quippe Pſalmi huius eſt.) Græce ſic eſt: [illegible]. Hebraice nullum præfert titulum tranſlatio Hieronymi, & Græce ſic dicitur, [illegible]. d Bene nunciate.) Vulgo habetur annunciate. Græce, [illegible] Et poſt eſt, [illegible] quod ipſe vertit annunciate. e Diem ex die.) Græca phraſi [illegible]. f Per artem, neſcio quam, cupiditatum ſuarũ.) Porphyrius in libro de philoſophia oraculorũ ſcribit deos hominibus indicare nõ modo fœlicem conſuetudinem, & familiaritatem ſuam, ſed etiam quibus capiantur, gaudeantque rebus quibus deuinciantur, quibus cogantur, quos dies vitare oporteat, quos ſeruari, figuras ipſas ſimulacrorũ cuiuſmodi eſſe deceat: vt ex oraculis Hecates oſtendit. quæ negat ſe poſſe contẽnere ſignum ære, vel argento, vel auro factum. Et quo pacto ſit aliter ex abſinthio, & muris ſanguine, & myrrha & thure & & ſtyrace conflandum docet. g Sed tali homine.) Puta malo, & qualem Mercurius ipſe deſcribit. h Et à bonitate malicia.) Maliciam pro omni vicio malóque poſuit, vt Græci [illegible]. quod verbum Cicero volumine tertio de finibus vicium ſe malle interpretari dicit, quàm maliciam. Nam eſt hæc certa vicij ſpecies contraria rectæ & honeſtæ ſimplicitati, aſtutiæ fraudiúmque mater. *Malitia.* F

De his quæ ſanctis angelis & hominibus poſſunt eſſe communia. Caput XXV.

NVllo modo igitur quaſi per dæmonum medietatem, ambiendum eſt ad beneuolentiam, ſeu beneficentiam deorum, vel potius bonorum angelorum, ſed per bonæ voluntatis ſimilitudinem, qua cum illis ſumus, & cum illis viuimus, & cum illis deum quem colunt, colimus: & ſi eos carnalibus oculis videre non poſſumus, in quãtum autem diſſimilitudine voluntatis, & fragilitate infirmitatis miſeri ſumus, in tantum ab eis longe ſumus vitæ merito, non corporis loco. Non enim quia in terra conditione carnis habitamus, ſed ſi per immundiciam cordis terrena ſapimus, non eis iungimur. Cum vero ſanamur, vt quales ipſi ſunt, ſimus: fide interim illis propinquamus, ſi ab illo nos fieri beatos, à quo & ipſi facti ſunt etiam ipſis fauentibus credimus.

G *Quod omnis religio Paganorum circa homines mortuos fuerit impleta.* *Caput XXVI.*

SAnè aduertendum eſt, quo modo iſte Aegyptius cum doleret tempus eſſe venturum, quo illa auferrentur ex Aegypto, quę fatetur à multum errantibus & incredulis, & à cultu diuinæ religionis auerſis eſſe inſtituta. Ait inter cætera: Tunc terra iſta ſanctiſsima ſedes delubrorum atque templorum, ſepulchrorum erit mortuorúmque pleniſsima. Quaſi vero ſi illa non auferrentur, non eſſent homines morituri, aut alibi eſſent mortui ponendi quàm in terra. Et vtique quanto plus volueretur temporis & dierum longitudo, tãto maior eſſet numerus ſepulchrorum, propter maiorem numerum mortuorum. Sed hoc videtur dolere, quod memoriæ martyrum noſtrorum templis eorum delubríſque ſuccederent: vt videlicet qui hæc legunt animo à nobis auerſo atque peruerſo putent à Paganis deos cultos fuiſſe in templis, à nobis autem coli mortuos in ſepulchris. Tanta enim homines impij cæcitate in montes quodam modo offendunt,[a] rėſq; oculos ſuos ferientes nolunt videre, vt non attendant in omnibus literis Paganorum, aut non in-
H ueniri, aut vix inueniri deos qui non homines fuerint, omnibus tamen honores[b] ſtudeant exhibere diuinos, quaſi nihil vnquam humanitatis habuerint. Omitto quod Varro dicit omnes ab his mortuos exiſtimari manes deos, & probat per ea ſacra quę omnibus ferè exhibentur mortuis,[c] vbi & ludos cõmemorat funebres,[d] tanquam hoc ſit maximum diuinitatis indicium, quod non ſoleant ludi niſi numinibus celebrari. Hermes ipſe de quo nunc agitur, in ipſo eodem libro vbi quaſi futura prænunciando deplorans ait: Tunc terra iſta ſanctiſsima ſedes delubrorum atque templorum, ſepulchrorum erit mortuorúmque pleniſsima: deos Aegypti homines mortuos eſſe teſtatur. Cum enim dixiſſet proauos ſuos multum errantes circa deorum rationem incredulos, & non animaduertantes ad cultum religionémque diuinam, inueniſſe artem qua efficerent deos: cui inuentæ, inquit, adiunxerunt virtutem de mundi natura conuenientem, eámque miſcentes, quoniam animas facere non poterant, euocantes animas dæmonum vel angelorum, eas indiderunt imaginibus ſanctis diuiniſque myſteriis, per quas idola & benefaciendi & ma-
I le vires habere potuiſſent. Deinde ſequitur tãquam hoc exemplis probaturus & dicit: Auus enim tuus, ô Aſclepi,[e] medicinæ primus inuentor, cui templum conſecratum eſt in mõte Libyæ[f] circa littus Crocodilorum,[g] in quo eius iacet mundanus homo, id eſt, corpus. reliquus enim vel potius totus, ſi eſt homo totus in ſenſu vitæ, melior remeauit in cœlum, omnia etiam nunc hominibus adiumenta præſtans infirmis numine nunc ſuo, quæ ante ſolebat medicinæ arte præbere. Ecce dixit mortuum coli pro deo in eo loco vbi habebat ſepulchrum: falſus ac fallens, dicendo quod remeauit in cœlum, omnia etiam nunc hominibus adiumenta præſtans infirmis. Adiungens deinde aliud: Hermes, inquit, cuius auitum mihi nomen[h] eſt, nónne in cognominis ſui patria[i] conſiſtens, omnes mortales vndique venientes adiuuat, atque conſeruat? Hic enim Hermes maior, id eſt, Mercurius, quem dicit auum ſuum fuiſſe, in Hermopoli, hoc eſt, in ſui nominis ciuitate perhibetur eſſe ſepultus. Ecce duos deos dicit homines fuiſſe, Aeſculapium & Mercuriũ. Sed de Aeſculapio[k] & Græci & Latini hoc idem ſentiunt. Mercurium autem multi[l] non putant fuiſſe mortalem, quem tamen iſte auum ſuum fuiſſe teſtatur. Etenim alius eſt ille,[m] alius iſte, K quamuis eodem nomine nuncupentur. Non multum pugno alius ille ſit, alius iſte: verum iſte ſicut Aeſculapius ex homine deus: ſecũdum teſtimonium tanti apud ſuos viri huius Triſmegiſti[n] nepotis ſui. Adhuc addit, & dicit: Iſin vero vxorem[o] Oſiris quàm multa bona præſtare propiciam, quantis ſcimus obeſſe iratam. Deinde vt oſtenderet ex hoc genere eſſe deos quos illa arte homines faciunt: vnde dat intelligi, dæmones ſe opinari ex hominum mortuorum animis extitiſſe, quos per artem, quam inuenerunt homines multum errantes, increduli & irreligioſi, ait inditos ſimulachris: quia hi qui tales deos faciebant, animas non vtique facere poterant. Cum de his idem dixiſſet, quod commemoraui, quantis obeſſe ſcimus iratam: ſecutus adiunxit, Terrenis enim diis atque mundanis facile eſt iraſci: vtpote qui ſunt[p] [ab] hominibus ex vtraque natura facti atque compoſiti. Ex vtraque natura dicit, ex anima & corpore: vt pro anima ſit dæmon, pro corpore ſimulachrum. Vnde contigit, inquit, ab Aegyptiis hæc ſancta animalia nuncupari colíque per ſingulas ciuitates eorum animas,[q] qui eas conſecrauere * † viuentes, ita vt eorum le- L
gibus incolantur, & eorum nominibus nuncupentur. *† *al. quorum ſunt cõſecratæ.* Vbi eſt illa velut querela luctuoſa, quod terra Aegypti ſanctiſsima ſedes delubrorum atque templorum, ſepulchrorum futura eſſet mortuorumq; pleniſsima? Nempe ſpiritus fallax, cuius inſtinctu Hermes iſta dicebat, per eum ipſum coactus eſt confiteri iam tunc illam terram ſepulchrorum & mortuorum, quos pro diis colebant, fuiſſe pleniſsimam. Sed dolor dæmonum per eum loquebatur, qui ſuas futuras pœnas apud ſanctorum martyrum memorias imminere mœrebant. In multis enim talibus locis torquentur & confitentur, & de poſſeſsis corporibus hominum eiiciuntur.

IN montes quodammodo offendunt.) In res magnas, & quas nemo non vitat, ipſi impingunt. b Omnibus tamen honores.) In veteribus libris ſic legitur. Aut vix inueniri deos, qui non homines fuerint, mortuiſque diuini honores delati ſunt. Omitto quod Varro dicit omnes ab his mortuos exiſtimari manes deos. c Et probat per ea ſacra quę omnibus ferè exhibentur mortuis.) Cicero lib. de leg. ij. Nec vero tam Necia, quæ à nece appellata ſunt, quia reſident mortui, quam cæterorum cœleſtium quieti dies feſtæ nominarentur, niſi maiores, eos qui ex hac vita migraſſent, in deorum numero eſſe voluiſſent. d Vbi & ludos commemorat funebres.) In his ludis exhibebantur fabulæ. Nam ex Terẽtianis Adelphi. Acta eſt ludis funebribus Aemilij Pauli Macedonici, duobus eius filiis P. Cornilio Scipione & Q. Fabio. Aedil. Curul. M gladiatores quoque depugnabant, quem morẽ induxerunt M. & D. Iunij Bruti ludis funebribus patris primo anno belli Punici primi, App. Claud. Caudaſſa, & M. Fuluio Coſſ. depugnarunt in Boario foro. Liui. lib. x j. & Valerius lib. ij. & Auſonius in gryphis:

Tres primas Thracum pugnans, tribus ordine ſellis
Iuniadę patri inferias miſere ſepulchro.

Dabatur & epulum, & viſceratio.

e Auus enim tuus, ô Aſclepi.) Aſclepius Græce eſt Aeſculapius. Huius Aeſculapij quem ſecum loquentem facit Mercurius auum. Auguſtinus Aeſculapium medicinæ repertorem putat. Quis hic Aeſculapius ex tribus quos Cicero numerat, non conuenit. Nam vnus ex his ſepultus eſſe dicitur Cynoſuris Achaiæ fulmine ictus. Alter prope Luſium fluuiũ in Arcadia. Tertius fuit ſecundi Mercurij frater, qui filius fuit Valentis & Pheronidis. hunc etiam Aeſculapium magno in honore habẽt Aschades. Aeſculapium quoq; Oſiridẽ vocari ſolitum Tacitus ſcribit: neſcio an de hoc intelligat. Veriſsimilius eſt de hoc Mercurio loqui, quàm de quouis alio. f In monte Libyæ.) Hic mons prælongus eſt, ab ima Aegypto ſupra Cynopolim ſe extendẽs, non vnus putatur mons à Ptolemæo qui [illegible] vocat. g Crocodilorum.) Crocodilus ex genere ſerpentum eſt, ſed quadrupes ouiparus, creſcit ſeptemdecim cubitos & eo amplius. Mandibulam ſuperiorem contra omnem animantium naturam mouet. homines & omnia terreſtria vorat, viuitq; interim in ſicco, interim in aqua. De hoc Herodot᷒, Ariſtoteles, Plinius, & alij. Seneca Crocodilũ ait fugax eſſe animal audaci, audaciſsimum timido. Crocodili vrbs prope montẽ Libycum erat ſita in mediterraneis Aegypti non longe à Ptolemaide in fine ſexti paralleli climatis tertij. Crocodilum venerationi habitum ab Aegyptiis ſcribit Porphyrius, ideo quod Soli eſſet ſacer: ſicut etiam Aries, & Cantharus, & Aſtur. h Hermes, inquit, cuius auitum mihi eſt nomen.) Cicero Mercurios numerat Crocodil᷒.

quinque,

A quinque, quorũ duo ab Aegyptiis colantur. priorẽ Nilo patre genitũ, quẽ illi nefas habent nominare: alterũ qui Argum interemit, Aegyptoque præfuit, quib⁹ leges & literas dedit, illũmq; vocat Theut. quo nomine primus anni mẽsis apud illos dicitũ. Euſeb. lib. 1. Phœnices ait in theologis ſua putaſſe Mercurium Trimegiſtũ ſcribã fuiſſe Saturni Cœli filij, cuius opera vſus ſit Saturnus in tuenda matre: cúmque hic Auſtrales mũdi partes peteret, vniuerſam Aegyptum Mercurio reliquiſſe Diodorus Mercuriũ ſcribam fuiſſe Iſidis & Oſiridis in cõſilio. Cúq; in expeditionem Oſiris iret, Mercurium ceu conſiliarium Iſidis coniugis domi reliquiſſe, hominéq; fuiſſe inſigni prudẽtia, multáſque tradidiſſe mortalib⁹ artes ac ſcientias. Hunc exiſtimo fuiſſe auum huius Hermæ, qui ſcripſit, illũq; vocatũ eſſe Theut, dæmonẽ, vt ait Plato in Phædro, qui artes mathematicas & literas, & aleam inuenit. detulitque ad Thamũ Aegypti regẽ, qui rex poſtea dictus eſt Ammõ. i In cognominis ſui patria.) Alibi, in ſibi cognomine patria, in Mercurio vero Apuleij corruptiſſime, ſibi cognomen patriũ. Hermopolis eſt magna in Aegypto vrbs, & dom⁹ Hermopolitana, ab occaſu fluuij, inquit Ptolemæus, mediterranea cũtib⁹ ad mare noſtrũ: ſuperior eſt Crocodilopoli, in ſeptimo parallelo climatis tertij. k Sed de Aeſculapio.) Hunc enim inter ſemideos collocant, & eos qui meritis nacti ſunt cœlũ, quales ſunt Hercules, Bacchus, & Romul⁹. Theodorit⁹ de martyrib⁹ ſcribit, Homeri tempore Aeſculapiũ nõdũ pro deo eſſe habitũ. nã ille curatorẽ vulnerũ Martis nõ Aeſculapiũ facit, ſed Pæonẽ. Et cũ de Machaone Aeſculapij filio loquitur, virum eum vocat Aeſculapij abſoluti medici filium. l Mercurium auitum multi.) Nam hic ex diis eſt cœleſtibus perpetuis vnúſque ex cõſentibus. m Etenim alius eſt ille.) Mercurius ille celebris fuit Maiæ & Iouis Saturnij filius, nepos Atlantis. Nã alij duo fuerunt Aegyptij, vt dixi, alij etiã duo, quorum prior cœlo & die eſt genitus, is quẽ arrecta natura fingunt propter aſpectum Proſerpinæ: poſterior Valẽtis & Pherorinidis filius. quem Tryphonij nomine colunt in antro Lebadienſes.

B n Huius Trimegiſti.) Quaſi termaximi. Non fuit is qui ſcripſit Trimegiſtus ſed ei⁹ auus: vtrumque tamen nomen & Hermæ & Trimegiſti nepos accepit. fuit autem ille Theut & rex maximus, & ſacerdos maximus, & ſapiens maximus. vt quibuſdam lego placuiſſe. o Iſin vero vxorem.) Alibi, Iſin vero Oſiris. apud Mercurium Iſin vero & Oſirin quam multa bona præſtare propitia, tãtum obeſſe ſcim⁹ iratos. p Vtpote qui ſunt.) Apud Mercurium ſic: vtpote qui ſunt ab hominib⁹ facti atque compoſiti extraque naturam. ſed ex vtraque natura legit Auguſtinus. q Colique per ſingulas ciuitates eorũ animas.) Innumeras res Aegyptij pro diis colebant. velut allia & cepas, per quæ iurabant Plinio: & animalia complura, de quorũ nominibus vrbes aliquot nominarũt, vt à crocodilo Crocodilopolim, vt dixim⁹, à lupo Lycopolim, a leone Leõtopolim à lato piſce Latopolim. vt quoniã bouem primus inſtituit coli Apis, idcirco & ipſe bouis imagine colitur, Mercuri⁹ canis, Iſis vaccæ Diodorus ſcribit in galeis & inſignibus principes viros alios aliorũ animaliũ formas vti ſolitos, velut Anubim cane, & Macedonem lupo: vnde veneratio illis animalibus nata. hinc principes vita functos eorum animaliũ quæ ipſis placuerãt nominibus nũcupare, & imaginibus venerari inſtituerunt. Hoc eſt quod Mercurius dicit coli eorũ animas, qui illa animalia viuentes conſecrauerũt, auguſta & plena venerationis illa effecerunt principes, cum ſuis galeis, clipeis, inſignibuſq; addi voluerunt: vnde viſum eſt rudi populo non paruam victoriæ partem, iis ipſis acceptam eſſe referendam, ita in deorum numerum ſunt relata.

De modo honoris, quem Chriſtiani martyribus impendunt. *Caput XXVII.*

C NEc tamen nos eiſdem martyribus templa, ſacerdotia, ſacra, & ſacrificia conſtituimus: quoniam non ipſi, ſed deus eorum nobis eſt deus. Honoramus ſanè memorias eorum tanquam ſanctorum hominum dei, qui vſq; ad mortem ſuorum corporum pro veritate certarũt, vt innoteſceret vera religio falſis religionibus fictiſq; cõuictis: quòd etiã ſi qui antea ſentiebant, timendo reprimebant. Quis autem audiuit aliquando fidelium ſtantem ſacerdotem ad altare etiam ſuper ſanctum corpus martyris ad dei honorem cultúmque conſtructum, dicere in precibus: Offero tibi ſacrificium Petre, vel Paule, vel Cypriane,[a] cum apud eorum memorias offeratur deo, qui eos & homines & martyres fecit, & ſanctis ſuis angelis cœleſti honore ſociauit: vt ea celebritate, & deo vero de illorum victoriis gratias agamus, & nos ad imitationem talium coronarum atque palmarum eodẽ inuocato in auxilium ex eorum memoriæ renouatione adhortemur? Quæcunque igitur adhibentur religioſorum obſequia in martyrum locis, ornamenta ſunt memoriarum, non ſacra vel ſacrificia mortuorum tanquam deorum. Quicunq; etiam epulas[b] ſuas eò deferunt, quod quidẽ à Chriſtianis melioribus non fit, & in pleriſq; terrarum nulla talis eſt con

D ſuetudo: tamen quicunque id faciunt, quas cum appoſuerint, orant, & auferunt, vt veſcantur: vel ex eis etiam indigẽtibus largiantur, ſanctificari ibi eas volũt per merita martyrum in nomine domini martyrum. Non autem iſta eſſe ſacrificia martyrũ[c] nouit, qui nouit vnum, quod deo illic offertur ſacrificium Chriſtianorum. Nos itaque martyres noſtros nec diuinis honoribus, nec humanis criminibus colimus, ſicut colunt illi deos ſuos, nec ſacrificia illis offerimus, nec eorum probra[d] in eorum ſacra conuertimus. Nam de Iſide vxore Oſiris Aegyptia dea, & de parentibus eorũ, qui omnes reges fuiſſe ſcribuntur: quibus parentibus ſuis illa cum ſacrificaret, inuenit hordei ſegetem,[e] atque inde ſpicas marito regi & eius conſiliario Mercurio demonſtrauit: vnde eandem & Cererem volunt, quæ & quanta mala non à Poëtis, ſed à myſticis eorum literis memoriæ mandata ſint: ſicut Leone ſacerdote prodente ad Olympiadem matrem ſcribit Alexander: legant qui volunt, vel poſſunt, & recolant qui legerunt: & videant quibus hominibus mortuis, vel de quibus eorum factis tanquam diis ſacra fuerint inſtituta. Abſit vt eos, quanuis deos habeãt, ſanctis martyribus noſtris, quos tamen deos non habemus, vlla ex parte audeant comparare. Sic enim non cõ-

E ſtituimus ſacerdotes, nec offerimus ſacrificia martyribus noſtris: quia incongruum indebitum illicitum eſt, atque vni deo tãtummodo debitum: vt nec criminibus ſuis, nec ludis eos turpiſſimis oblectemus, vbi vel flagitia iſti celebrant deorum ſuorum, ſi cum homines eſſent talia commiſerunt, vel conficta delectamẽta dæmonum noxiorum, ſi homines non fuerunt. Ex iſto genere dæmonum Socrates non haberet deum, ſi haberet deum: ſed fortaſſe homini ab illa arte faciendi deos alieno & innocenti, illi importauerunt talem deum, qui eadẽ arte excellere voluerunt. Quid ergo plura? Non eſſe ſpiritus iſtos colendos propter vitam beatam, quæ poſt mortem futura eſt, nullus vel mediocriter prudens ambigit. Sed fortaſſe dicturi ſunt, deos quidẽ eſſe omnes bonos, dæmones autem alios bonos alios malos: & eos per quos ad vitam in æternum beatam perueniamus colẽdos eſſe cenſebunt, quos bonos opinantur. quod quale ſit, iam in volumine ſequenti videndum eſt.

F VEl Cypriane.) Hic fuit Epiſcopus Carthaginenſis, doctiſſimis pleriſque iuxta & ſanctiſſimis ingenij monumentis editis clarus, inſignis quoque martyrio ſub Valeriano Cæſare, vt Pontius eius diaconus ſcribit. b Quicunque etiam epulas.) Hic mos præcipue valuit in Africa, ſicut Auguſtinus in vj. confeſſionum teſtatur, matrémque ſuam refert ad memorias ſanctorum. attuliſſe Mediolani pultes, & panem, & merum, dediſſéque oſtiario. Sed hæc Ambroſius fieri vetuit. ne vlla occaſio daretur ebrioſis ſe ingurgitandi, & quia illa quaſi parentalia ſuperſtitioni gentilium eſſent ſimillima. c Non autem iſta eſſe ſacrificia martyrum.) Multi chriſtiani in re bona plerúque peccant quod diuos diuáſque non aliter venerantur, quàm deum. Nec video in multis quod ſi diſcrimen inter eorum opinionem de ſanctis, & id quod gentiles putabant de ſuis diis. Impia eſt opinio Vigilantij, qui omni honore martyres priuabat, ſtulta Eunomij, qui ne cogeretur adorare mortuum, templa martyrum non ingrediebatur. Venerandi ſunt martyres, non adorandi vt deus: quemadmodum Hieronymus in Vigilantium diſſerit. d Nec eorum probra.) At qui mos nunc eſt, quo tempore ſacrum celebratur Chriſti morte ſua genus humanum liberantis, ludos nihil propè à ſcenicis illis veteribus differentes populo exhibere. etiam ſi aliud nõ dicero ſatis turpe exiſtimabit quiſquis audiet, ludos fieri in re maxime ſeria. Ibi ridetur Iudas quam poteſt ineptiſſima iactans, dum Chriſtum prodit. Ibi diſcipuli fugiunt militibus perſequentibus, nec ſine cachinnis & actorum & ſpectatorum: ibi Petrus auriculã reſcindit Malcho, applaudente populari turba, ceu ita vindicetur Chriſti captiuitas. Et poſt paulum, qui tam ſtrenue modo dimicarat rogationibus vnius ancillulæ territus abnegat magiſtrum, ridente multitudine ancillam interrogantem, & exſibilante Petrum negantem. Inter tot ludentes inter tot cachinnos & ineptias ſolus Chriſtus eſt ſerius, & ſeuerus, cúmque affectus conatur mœſtos elicere. neſcio quo pacto non ibi tantum, ſed etiam ad ſacra frigefacit, magno ſcelere atque impietate non tam eorum qui vel ſpectant vel agunt, quàm ſacerdotum, qui eiuſ

Hermopolis.

Trimegiſtus.

Cyprian⁹.

G modi fieri curăt. Sed hiſce de rebus loquemur forſan cōmodiore loco.
c Inuenit hordei ſegetem.) Diodorus lib. primo, triticum & hordeum ab Iſide inuenta perhibet: adeo in quibuſdam vrbibus inter alia quæ Iſidis ſacris inferunt, triticum & hordeum conſpiciuntur, Oſirim vero maritum earum frugum vtilitate animaduerſa oſtendiſſe mortalibus vſum: tum & ex hordeo potum fieri in his regionibus quæ ferendis vitibus aptæ non eſſent, ceruiſiam, vt puto: qua populi ſeptentrionales vtuntur. Verum antiquiſsimum fuiſſe ex hordeo cibū teſtatur Plin. libr. xviij, ex Athenienſium ritu Menandro authore, antiquiorem triticeo eſſe dubitandum non eſt. Nunquam enim homines hordeaceo pane vixiſſent ſi nouiſſent triticū, quo reperto continuo hordeum damnatum eſt, & quadrupedum refectibus traditum, ſicut Plinius inquit. *Iſis Ceres.*

FINIS.

ELENCHVS
CAPITVM IN AVGVSTINI
de Ciuitate Dei Librum nonum.

1 Ad quem articulum diſputatio præmiſſa peruenerit, & quid diſcutiendum ſit de reſidua queſtione.

2 Ao inter dæmooes, quibus dij ſuperiores ſunt, ſit aliqua pars bonorum, quorum præſidio ad veram beatitudinem poſsit humana anima peruenire.

H 3 Quę dęmonibus Apuleius aſcribat, quibus cum rationem non ſubtrahat nihil virtutis aſsignat.

4 De perturbationibus quæ animo accidunt, quæ ſit Peripateticorum Stoicorúmque ſententia.

5 Quod paſsiooes quæ Chriſtianos animos afficiūt, non in vitium trahant, ſed virtutem exerceant.

6 Quibus paſsionibus dæmones confitente Apuleio exagitentur, quorum ope homines apud deos aſſerit adiuuari.

7 Quod Platonici figmentis Poëtarum infamatos deos aſſerant de cōtrariorum ſtudiorum certamine, cum hæ partes dæmonum, non deorum ſint.

8 De diis cœleſtibus & dęmooibus aëreis hominibúſque terrenis Apuleij Platonici definitio.

9 An amicitia cœleſtium deorū per intercęſsionem dæmonum poſsit homini prouideri.

10 Quod ſecundum Platonis ſententiam minus miſeri ſuot homines in corpore mortali, quàm dæmones in æterno.

11 De opinione Platonicorum, qua putant animas hominum dæmones eſſe poſt corpora.

I 12 De ternis contrariis, quibus ſecundum Platonicos dæmonum homiúmque natura diſtinguitur.

13 Quomodo dæmones ſi nec cum diis beati, nec cū hominibus ſunt miſeri, inter vtranque partem ſine vtriuſque communione ſint medij.

14 An homines cum ſint mortales, poſsint vera beatitudine eſſe fœlices.

15 De mediatore dei & hominum homine Chriſto Ieſu.

16 An rationabiliter Platonici definierint deos cœleſtes, declioantes terrena contagia hominibus non miſceri, quibus ad amicitiam deorum dæmones ſuffragentur.

17 Ad conſequendam vitam beatam, quæ in participatione eſt ſummi boni, non tali mediatore indigere hominem, qualis eſt dæmon, ſed tali, qualis eſt vnus Chriſtus.

18 Quod fallacia dæmonum dum ſua interceſsione viam ſpondet ad deum, hoc conatur, vt homines à via veritatis auertat.

19 Quod appellatio dæmonum iam nec apud cultores eorum aſſumatur in ſignificationem alicuius boni. K

20 De qualitate ſcientiæ, quæ dæmones ſuperbos facit.

21 Ad quem modum dominus voluerit dæmonibus innoteſcere.

22 Quid interſit inter ſcientiam ſanctorum angelorum, & ſcientiam dæmonum.

23 Nomen deorum falſò adſcribi diis gentium, quod tamen & angelis ſanctis, & hominibus iuſtis ex diuinarum ſcripturarum authoritate commune eſt.

DIVI AVRELII AVGVSTINI Epiſcopi de Ciuitate dei, ad Marcellinum Liber Noous.

Ad quem articulum diſputatio præmiſſa peruenerit, & quid diſcutiendum ſit de reſidua queſtione. *Caput I.*

ET bonos & malos deos eſſe quidam opinati ſunt: quidam vero de diis M meliora ſentientes, tantum eis honoris laudíſque tribuerunt, vt nullum deorum malum credere auderent. Sed illi qui deos quoſdam[a] bonos, quoſdam malos eſſe dixerunt, dæmones quoque appellauerūt nomine deorum: quanquam & deos, ſed rarius nomine dæmonem: ita vt ipſum Iouem, quem volunt eſſe regem ac principem cæterorum, ab Homero fateantur[b] dæmonum nuncupatum. Hi autem qui omnes deos non niſi bonos eſſe aſſerunt, & longe præſtantiores eis hominibus, qui boni perhibentur, merito mouentur dæmonum factis, quæ negare non poſſunt, eáque nullo modo à diis, quos omnes bonos volunt, committi poſſe exiſtimantes: differentiam inter deos & dæmones adhibere coguntur: vt quicquid eis merito diſplicet in operibus vel affectibus prauis, quibus vim ſuam manifeſtant occulti ſpiritus, id credant eſſe dæmonum non deorum. Sed quia eoſdem dæmones inter homines & deos ita medios cōſtitutos putant, tanquam nullus deus homini miſceatur, vt hinc perferant deſiderata, inde referant impe- L trata: atque hoc Platonici præcipui philoſophorum ac nobiliſsimi ſentiunt, cum quibus velut cum excellentioribus placuit iſtam examinare quæſtionem, vtrum cultus plurimorum deorum proſit ad conſequendam vitam beatam, quæ poſt mortem futura eſt, libro ſuperiore quæſiuimus, quo pacto ipſi dæmones qui talibus gaudent, qualia boni & prudentes homines auerſantur & damnant: id eſt, ſacrilegia, flagitioſa, facinoroſa: non de quolibet homine, ſed de ipſis diis figmēta poëtarum, & magicarum artium ſceleratam puniendámque violentiam, poſsint quaſi propinquiores & amiciores diis bonis conciliare homines bonos: & hoc nulla ratione poſſe compertum eſt. Proinde hic liber, ſicut in illius fine promiſimus, diſputationem cōtinere debebit de differentia, ſi quam volunt eſſe: non deorum inter ſe, quos omnes bonos dicunt, nec de differentia deorum & dæmonum, quorum illos ab hominibus longe latéque ſeiungunt, iſtos inter deos & homines collocant, ſed de differentia ipſorum dæmonum, quod ad præſentem pertinet quæſtionem.

IOANNIS

A IO. LODOVICI VIVIS VALENtini commentarij in nonum librum de Ciuitate Dei D. Auguſtini.

a SEd illi qui deos quoſdam.) Plato deos omnes in conuiuio bonos eſſe dixit: dæmones vero eſſe non bonos, neque malos tamen, ſed mediam quandam naturam, & neutram. Mercurius [illegible] tum etiam [illegible] vocat, id eſt, bonos angelos & malos. Porphyrius in libris ſacrificiorum, dæmonum duo facit genera: bonos & beneficos, malos & maleficos, quod eſt ei cum Platonicis ferè commune. b Ab Homero fateantur.) Plutarchus in libello quod ceſſarunt oracula ait, Homerum inter deos & dæmones nihil feciſſe diſcriminis: eoſdem dæmones modò, modo deos nominaſſe. Ita dæmonium nominat Iouem: quod verbum, vt interpres quidam, inquit, ex medijs eſt, modo ad laudem ſpectās modo ad vituperium. In primo vero Ilia. Iouem ait [illegible], per quod & ipſum, & alios omnes deos dęmones eſſe declarat. quo loco idem interpres ait: [illegible] Sic inquit, dæmones vocat deos, ſeu quod gnari ſunt, & rerum experti omnium, quod ſapientes, ſeu quod arbitri ſunt, & rectores hominum. Iulius Pollux: [illegible]. Deus, inquit, & dij, & dæmones. Sic enim Homero placuit, deos ipſos vocare dæmones. Et Plato quoque, gubernatorem omnium maximum dæmonem nuncupauit. Quandoquidem idē eſt & numinis & dæmonij vſus. Maximi dęmonis meminit in libris de repub. Plato. Sed conſiderandum de deo parente rerum vniuerſarum, an de principe dæmonum, qui velut diſtribuit in præfecturas ſunt, ſentiat. Procli verba hęc ſunt in lib. de anima & dæmone: Vbique B enim quod proxime præeſt, in quodam dæmonis ordine ad inferius ſeſe habens appellare dæmonem conſueuerunt, quo ipſo Iupiter apud Orpheum Saturnum patrem dæmonem appellauit. Et ipſe Plato in Timæo dęmones nuncupauit deos illos, qui generationem è propinquo diſponunt, vbi ait: De alijs vero dæmonibus tractare, eorumque generationem in lucem edere, maius eſt quàm ferre humanum poſsit ingenium: comparatione vtique dæmon eſt eiuſmodi, qui videlicet proxime vnicuique prouidet, etiam ſi deus ſit, ac etiam ſi deo ſit inferior. Hæc Proclus.

An inter dæmones, quibus dij ſuperiores ſunt, ſit aliqua pars bonorum, quorum præſidio ad veram beatitudinem poſsit humana anima peruenire. Caput II.

APud pleroſque enim viitatum eſt dici, alios bonos, alios malos dæmones, quæ ſiue ſit etiā Platonicorum philoſophorum, ſiue quorumlibet ſententia, nequaquam eius eſt negligenda diſcuſsio, ne quiſquam velit dæmones bonos ſequēdos ſibi eſſe arbitretur, per quos tanquam medios diis, quos omnes bonos credit dum conciliari affectat & ſtudet: vt quaſi cum eis poſsit eſſe poſt mortē irretitus malignorum ſpirituum deceptuſq; fallacia, longe aberret à vero C deo, cum quo ſolo, & in quo ſolo, & de quo ſolo anima humana, id eſt, rationalis & intellectualis beata eſt.

Quæ dæmonibus Apuleius adſcribat, quibus cum rationem non ſubtrahat, nihil virtutis aſsignat. Cap. III.

QVæ igitur eſt differentia dæmonum bonorum & malorum: quandoquidem Platonicus Apuleius de his vniuerſaliter differens, & tam multa loquens de äëreis eorum corporibus, de virtutibus tacuit animorum, quibus eſſent præditi, ſi boni eſſent. Tacuit ergo beatitudinis cauſam, indicium verò miſeriæ tacere non potuit, confitens eorum mentem, qua rationales eſſe perhibuit, non ſaltem imbutam munitamq; virtute, paſsionibus animi irrationabilibus nequaquam cedere, ſed ipſam quoque, ſicut ſtultarum mentium mos eſt, procelloſis quodammodo perturbationibus agitari. Verba nanque eius de hac re iſta ſunt: Ex hoc fermè dęmonum numero, inquit, Poetæ ſolent haudquaquam procul à veritate, oſores & amatores quorundam hominum deos fingere: hos proſperari & euehere, illos contra auerſari & affligere. Igitur & miſereri, & indignari, & angi, & lætari, omnemque humani animi faciem pati ac

ſimili motu cordis & ſalo mentis, per omnes cogitatio- D num æſtus fluctuare, quæ omnes turbelę tempeſtateſque procul à deorum cœleſtium trāquillitate exultant. Num eſt in his verbis vlla dubitatio, quod non animorum aliquas inferiores partes, ſed ipſas dæmonum mentes, quibus rationalia ſunt animalia velut procelloſum ſalum dixit paſsionum tempeſtate turbari: vt ne hominibus quidem ſapientibus comparandi ſint, qui huiuſmodi perturbationibus animorum, à quibus humana non eſt immunis infirmitas: etiam cum eas huius vitæ conditione patiuntur, mente imperturbata reſiſtunt: non eis credentes ad aliquid approbandum vel perpetrandum, quod exorbiter ab itinere ſapientiæ & lege iuſtitiæ, ſed ſtultis mortalibus, & iniuſtis: non corporibus, ſed moribus ſimiles: vt nō dicam deteriores, eo quod vetuſtiores, & debita pœna inſanabiles, ipſius quoque mentis, vt iſte appellauit, ſalo fluctuant: nec in veritate atque virtute, qua turbulentis & prauis affectionibus repugnatur, ex vlla animi parte conſiſtunt.

De perturbationibus, quæ animo accidunt, quæ ſit Peripateticorum Stoicorúmque ſententia. Caput IIII.

DVæ ſunt ſententiæ philoſophorum de his ani E mi motibus, quos Græci πάθη, noſtri autem quidam, ſicut Cicero, perturbationes, quidam affectiones vel affectus, quidam vero ſicut iſte de Græco expreſsius paſsiones vocant. Has ergo perturbationes, ſiue affectiones, ſiue paſsiones quidam philoſophi dicunt etiam in ſapientem cadere, ſed moderatas rationique ſubiectas, vt eis leges quodammodo quibus ad neceſſarium redigantur modum dominatio mentis imponat. Hoc qui ſentiunt, Platonici ſunt ſiue Ariſtotelici, cum Ariſtoteles diſcipulus Platonis fuerit, qui ſectam Peripateticam condidit. Aliis autem, ſicut Stoicis cadere vllas omnino huiuſcemodi paſsiones in ſapientem non placet. Hos autem, id eſt, Stoicos, Cicero [a] in libris de finibus bonorum & malorum, verbis magis quàm rebus aduerſus Platonicos ſeu Peripateticos certare conuincit: quandoquidem Stoici nolunt bona appellare, ſed commoda [b] corporis & externa: eo quod nullum bonū volunt eſſe hominis præter virtutem, tanquam artem bene viuendi, quæ non niſi in animo eſt. Hęc autem iſti ſimpliciter [c] & ex communi conſuetudi- F ne loquendi appellant bona: ſeu in comparatione virtutis, qua recte viuitur, parua & exigua. Ex quo fit, vt ab vtriſque quomodolibet vocētur, ſeu bona ſeu cōmoda, pari tamen æſtimatione penſentur: nec in hac quæſtione Stoici delectentur niſi nouitate verborum. Videtur ergo mihi etiam in hoc, vbi quæritur, vtrum accidant ſapiēti paſsiones [d] animi, an ab eis ſit prorſus alienus, de verbis eos potius quàm de rebus facere controuerſiam. Nam & ipſos nihil hinc aliud quàm Platonicos & Peripateticos ſentire exiſtimo, quantum ad vim rerum attinet, non ad vocabulorum ſonum. Vt enim alia omittam, quibus id oſtendam, ne longum faciam, aliquid vnum quod ſit euidentiſsimū dicam. In libris quibus titulus eſt, Noctium Atticarum, ſcribit A. Gellius, [e] vir elegantiſsimi eloquij, & multæ ac facundæ ſcientiæ, [f] ſe nauigaſſe aliquando cum quodam philoſopho nobili Stoico. Is philoſophus, ſicut latius & vberius, quod ego breuiter attingam, narrat A. Gellius, cum *Lib. 19.* illud nauigium horribili cœlo & mari periculoſiſsi- *noct. Attic cap. 1.* me iactaretur, vi timoris expalluit. Id animaduerſum eſt ab eis, qui aderant: quamuis in mortis vicinia curioſiſsime attentis, vtrúmne philoſophus animo turbare-

G tur. Deinde tempeſtate tranſacta, mox vt ſecuritas præbuit colloquendi, vel etiam garriendi locum, quidam ex his, quos nauis illa portabat diues luxurioſus Aſiaticus[g] philoſophum compellat, illudens quod extimuiſſet atq; palluiſſet, cum ipſe manſiſſet intrepidus in eo quod impendebat exitio. At ille Ariſtippi[h] Socratici reſponſum retulit, qui cum in re ſimili eadem verba ab homine ſimili audiſſet: reſpondit illum pro anima nequiſſimi nebulonis merito nō fuiſſe ſolicitum, ſe autē pro Ariſtippi anima timere debuiſſe. Hac illo diuite reſpōſione depulſo poſtea quæſiuit A. Gellius à philoſopho non exagitandi animo, ſed diſcendi, quæ nam illa ratio eſſet pauoris ſui. Qui vt doceret hominem ſciendi ſtudio nauiter acceſum, protulit ſtatim de ſarcinula ſua Stoici Epicteti[i] librum, in quo ea ſcripta eſſent, quæ congruerent decretis Zenonis & Chryſippi, quos fuiſſe Stoicorum principes nouimus. In eo libro ſe legiſſe dicit A. Gellius hoc Stoicis placuiſſe, quod animi viſa, quas appellant phantaſias:[k] nec in poteſtate eſt vtrum, & quando incidant animo, cum veniant ex terribilibus & formidabilibus rebus, neceſſe eſſe etiam ſapientis animum moueant: ita vt paulisper vel paueſcat metu, vel triſtitia con

H trahatur, tanquā his paſsionibus præuenientibus mentis & rationis officium: nec ideo tamen in mēte fieri[l] opinionem mali, nec approbari iſta, eiſque conſentiri. Hoc enim eſſe volunt in poteſtate, idq; intereſſe cenſent inter animum ſapiētis & ſtulti: quod ſtulti animus eiſdem paſsionibus cedit, atque accommodat mentis aſſenſum: ſapientis autem quamuis eas neceſsitate patiatur, retinet tamen de his quæ appetere vel fugere rationabiliter debet, veram & ſtabilem inconcuſſa mente ſententiam. Hæc vt potui, nō quidem commodius A. Gellio, ſed certe breuius, & vt puto, planius expoſui: quæ ille ſe in Epicteti libro legiſſe cōmemorat, eum ex decretis Stoicorum dixiſſe atq; ſenſiſſe. Quæ ſi ita ſunt, aut nihil, aut penè nihil diſtat inter Stoicorum aliorumq; philoſophorum opinionē de paſsionibus & perturbationibus animorum. Vtriq; enim mentē rationemq; ſapientis ab earum dominatione defendunt. Et ideo fortaſſe dicunt eas in ſapientem non cadere Stoici: quia nequaquā eius ſapientiam, qua vtiq; ſapiens eſt, vllo errore obnubilant, aut labe ſubuertunt. Accidunt autem animo ſapientis,[m] ſalua ſerenitate ſapientiæ, propter illa quę commoda vel

I incommoda appellant, quamuis ea dicere nolint bona vel mala. Nam profectò ſi nihili pēderet eas res ille philoſophus, quas amiſſurum ſe naufragio ſentiebat, ſicuti eſt vita iſta ſaluſq; corporis: non ita illud periculum perhorreſceret, vt palloris etiā teſtimonio proderetur. Veruntamen & illam poterat permotionē pati, & fixam tenere mente ſententiam, vitam illam ſalutémque corporis, quorum amiſsionem minabatur tempeſtatis immanitas, non eſſe bona quæ illos quibus inſunt faciunt bonos ſicut facit iuſtitia. Quod autem aiunt ea nec bona appellanda eſſe, ſed commoda: verborum certamini, non rerum examini deputandum eſt. Quid enim intereſt, vtrum aptius bona vocentur, an commoda: dum tamen ne his priuetur, nō minus Stoicus, quàm Peripateticus paueſcat & palleat: ea non æqualiter appellando, ſed æqualiter æſtimando? Ambo ſanè ſi bonorum iſtorum ſeu commodorum periculis ad flagitium vel facinus vrgeantur, vt aliter ea retinere non poſsint: malle ſe dicunt hæc amittere, quibus natura corporis ſalua & incolumis habetur, quàm illa committere, quibus iuſtitia violatur. Ita mens, vbi fixa eſt iſta ſententia, nullas perturbationes, etiam ſi accidāt inferioribus animi partibus, in ſe contra rationem præualere permittit: quin- K imo eis ipſa dominatur, eiſque non conſentiendo, ſed potius reſiſtendo regnum virtutis exercet. Talem deſcribit etiam Virgilius Aeneam, vbi ait: Mens immota manet, lachrymæ voluuntur inanes. *Aenei. 4.*

a HOc autem Cicero.) Libro tertio de finibus inducitur à Cicerone M. Cato minor pro Stoicis quam ſectam ille tuebatur, de ſummo bono diſſerens. Quarto libro idem ipſe Cicero diluit argumenta omnia Stoicorum, oſtenditque ipſos non rebus à Platonicis & Peripateticis differre, ſed nouitate verborum: quorum artifex fuerit princeps ipſe diſciplinę Zenon. b Nolunt bona appellare, ſed commo.) Cicero in finibus æſtimabilia nominauit, & primo Acade. ſic ait: Zeno igitur omnia, quę ad beatam vitam pertinerent, in vna virtute ponebat: nec quicquam aliud numerabat in bonis, id quod appellabat honeſtum, quod eſſet ſimplex quoddam, & ſolum, & vnum bonum. Cætera autem etſi nec mala eſſent, tamen alia ſecundum naturā dicebat, alia naturæ contraria, iis ipſis alia interiecta & media numerabat. quæ autem ſecundum naturam eſſent, ea ſumenda, & quadam æſtimatione dignanda docebat: contráque contraria. Neutra autem in mediis relinquebat, in quibus ponebat nihil omnino eſſe momenti: ſed quæ eſſent ſumenda, ex aliis alia pluris eſſe æſtimanda, alia minoris. quæ pluris, ea prępoſita appellabat: Reiecta autem, quæ minoris. Hæc ibi. In tertio de finibus prępoſita dicit [illegible] eſſe dicta, contraria vero [illegible]. c Hæc autem iſti ſimpliciter.) Plato quarto de legibus, tria genera bonorum ponit, quæ in animo, quæ corpore, & quæ extrinſecus. Sed hæc poſteriora ſine virtute, nō modo nihil iuuare, ſed eſſe quoque damnoſa, & pernicie plena, dicitque humana, quū illa quæ animo hærent ſint diuina, quib[9] ſolis diuinus ſit homo ac beat[9]: nec illa corporis aut externa rectè ac propriè bona eſſe nominanda, ſed proportione quadam & ſimilitudine: nec omnibus, ſed ſolis iuſtis. quibus etiam quæ mala vulgus appellat, maiora & meliora ſunt bona, quàm bona illa in ſceleratis hominib[9], quæ in his aliud nō ſunt præter paratiſsima flagitiis magniſque malis inſtrumenta. Hæc & ſimilia multis locis Plato, à quo præclara illa & admirabilia Stoicorū dicta, quæ Græci [illegible] vocant, & diuina, vt ſunt, exiſtimantur. propè omnia manarunt: vt quod ſolum honeſtum ſit bonum: ſolus ſapiens & diues & liber ſit, omnes improbos miſeros ſœliciorem qui accipit iniuriam quàm qui facit. Bona tamen vocauit ea, quæ fortunæ ſunt, aut corporis, quò illis, ſicut Apuleius inquit in dogmate Platonis ad vſum vitæ communis opus eſt cura vero corporis ad viuēdum neceſſaria, ita tamen vt hæc eadem fiant virtute meliora, eiuſq; ſuffragiis beatitudinis commodis copulentur. Quocirca hæc Platoni tum demum ſunt bona, quum in virtutis inſtrumenta & miniſterium tranſeūt: quæ ſi virtuti obſtrepant, & eam turbent, pernicies merę & peſtes ſunt. Hunc Ariſtoteles eſt ſecutus. d Verum accidunt ſapienti paſsiones.) Cicer. iiij. Tuſcu. quæſt. quod & qui ſunt affectus docet, quibus omnibus vacare proſſū ſapientem ſuum volunt Stoici. At Platonici, & qui in multis eiſdem ſunt Peripatetici naturæ illos eſſe inditos aiūt: nec euelli poſſe, ſed moderari & regi. e Scribit A. Gellius.) Vixit Gellius Adriano principe, ſub quo libros noctium Atticarū ſcripſit. vſus eſt Fauorino familiariter, & Tauro philoſophis: Appollinare & Probo grāmaticis. Quis fuerit ingenio ac eruditione, habem[9] Auguſtini pręiudiciū, cui maxima, ſeu omnis potius grammaticorum manus ſuffragatur. neſcio, an quia is [illegible], ita vt integrum iam nobis non ſit de illo aliter pronūciare, tametſi mihi pace Auguſtini dixerim, longe aliter videatur. ſed ea de re cōmodius alibi. Quod hic Auguſtinus citat ſcribitur Gellii primo cap. libri vndeuiceſimi. f Multæ ac facundę ſcientiæ.) Alibi multum facundę ſcientię. g Aſiaticus.) Hoc auget etiam nomen luxuriæ, nam ibi nata & alita videtur. Et ille Ariſtippi.) Hoc Ariſtippus dixit, cum Corinthum nauigaret: Laërtius. i Stoici Epicteti.) Hic nat[9] eſt Hieropoli Phrygiæ, ſeruiuit Epaphrodito cubiculario Neronis, & ætate longa pertigit tempora Antoninorum. De hoc eſt illud diſtichum: M *Epictetus.*

[illegible Greek]

[illegible Greek]

Seruus Epictetus fueram, qui & corpore mancus,

Paupertate Irus, diis ſed amicus eram.

Fuerat enim claudus. Eius etiam ſunt illa duo verba [illegible], cōtine & abſtine. author Gellius variis locis. Huius ſcripta fuerūt pauca, quę tamen Suidę memoria iam non extabant. nam enchiridion ab Arriano conſcriptum eſſe conſtat Epicteti diſcipulo: hic vero liber, quem Philoſophus protulit, erat, [illegible] hoc eſt, diſputationum quintus. k Quod animi viſa, quas appellant phantaſias.) [illegible] ducitur, quod eſt, imaginor. Cicero, viſū transfert, eſtq; illud, quod animæ pars imaginatiua videre ſibi videtur, generaturq; ex impulſo extrinſecus oblato, quam aſſentio cōſequitur, vel diſſenſio, in quibus eſt opinio. Affectus vero, quos dānare videbātur Stoici, ſunt quos ipſi nobis inuehimus ex falſis noſtris & deprauatis rerum iudiciis, atq; opinionibus. nam dolorem eſſe dicebant opinionē magni mali præſentis: lætitiam, opinionem magni boni præſentis: libidinem opinionem magni boni futuri: metum, magni mali. Vnde eſt illud Senecę Stoici, opinione nos ſæpius, quàm re laborare, eſſeque plura quæ nos terreant, quàm quę premant. De quis puto me iam alibi dixiſſe. Porrò opinionem quę ſit imbecillus aſſenſus, rebus non ſat expenſis, atque examinatis in ſapientem non cadere. l Nec ideo tamen in mente fieri.) In enchiridio enim Epicteti Arrianus iubet ſapientem virum ſimul ac primum phantaſia tāgitur horribili, conſiderare viſum eſſe illud, nec ita rē ſe habere vt videtur, *Bonorum tria genera.* L *Phātaſia.* *Opinio.*

A tur. m Accidant autẽ animo ſapientis.) Plato in legibus, velut neruos eſſe dicit affectus in homine, & ceu funiculos quoſdam à natura inditos à quibus trahamur: ac queadmodũ inter ſe cõtrarij ſunt ipſi, ſic & nos in varias diuerſaſq; partes ab illis rapi: ſed profecto qui illis dominã rationẽ præfecerit, & parere coëgerit, ſenſurũ exiguas eſſe eorũ vires.

Quod paßiones quæ Chriſtianos animos afficiunt, non in vitium trahant, ſed virtutem exerceant. Caput V.

NOn eſt nunc neceſſe copioſe ac diligẽter oſtẽdere, quid de iſtis paſsionibus doceat ſcriptura diuina, qua Chriſtiana eruditio cõtinetur. Deo quippe illam ipſa mẽtem ſubiicit regendam & iuuandam, mentiq; † paſsiones ita moderandas, atque frænandas, vt in vſum iuſtitiæ conuertantur. Denique in diſciplina noſtra, non tam quæritur, vtrum pius animus iraſcatur, ſed quare iraſcatur: nec vtrum ſit triſtis, ſed vnde ſit triſtis: nec vtrum timeat, ſed quid timeat. Iraſci enim peccanti, vt corrigatur: contriſtari pro afflicto, vt liberetur: timere periclitanti, ne pereat: neſcio vtrum quiſquam ſana conſideratione reprehendat. Nam & miſericordiam Stoicorum [a] eſt ſolere culpare. Sed quãto honeſtius ille Stoicus miſericordia perturbaretur hominis liberandi, quàm timore naufragij. Longe melius & humanius, & piorum ſenſibus accõmodatius Cicero in Cæſaris laude [b] loquutus eſt, vbi ait: Nulla de virtutibus tuis, nec admirabilior, nec gratior miſericordia eſt. Quid eſt autem miſericordia, niſi alienæ miſeriæ quædam in noſtro corde compaſsio, qua vtique ſi poſsimus, ſubuenire compellimur? Seruit autem motus iſte rationi, quando ita præbetur miſericordia, vt iuſticia conſeruetur: ſiue cum indigenti tribuitur, ſiue quum ignoſcitur pœnitenti. Hanc Cicero loquutor [c] egregius non dubitauit appellare virtutem, quam Stoicos inter vitia numerare non pudet: qui tamen, vt docuit liber Epicteti nobiliſsimi Stoici ex decretis Zenonis & Chryſippi, qui huius ſectæ primatum † habuerunt, huiuſcemodi paſsiones in animum ſapientis admittunt, quem vitiis omnibus liberum eſſe volunt. Vnde fit conſequens, vt hæc ipſa non putent vitia, quando ſapienti ſic accidunt, vt contra virtutem mentis, rationẽmque nihil poſsint, & vna ſit, eadẽmque ſententia Peripateticorum, vel etiam Platonicorum, & ipſorũ Stoicorum. Sed, vt ait Tullius, verbi controuerſia [d] iam diu torquet homines Græculos, contentionis cupidiores, quàm veritatis. Sed adhuc merito quæri poteſt, vtrum ad vitæ præſentis pertineat infirmitatem, etiam in quibúſque bonis officiis huiuſcemodi perpeti affectus. Sancti vero angeli quum & ſine ira puniant, quos accipiunt æterna dei lege puniendos, & miſeris ſine miſeriæ compaſsione ſubueniant, & periclitantibus eis quos diligunt ſine timore opitulentur: tamen iſtarum nomina paſsionum conſuetudine locutionis humanæ etiam in eos vſurpantur, própter quandam operum ſimilitudinem, non propter affectionum infirmitatem: ſicut ipſe deus ſecundum ſcripturas iraſcitur, nec tamen vlla paſsione turbatur. Hoc enim verbum vindictæ vſurpauit effectus, non illius turbulentus affectus.

† al. mentiſque.

† al. quos huius ſectæ primos.

a NAm & miſericordiam Stoicorum.) Cicero pro Murena irridens paradoxa Stoicorum, ſupplices aliqui veniunt miſeri & calamitoſi. Sceleratus & nefarius fueris, ſi quicquam miſericordia adductus feceris. b Cicero in Cæſaris laude.) In oratione pro Qu. Ligario: Nulla de virtutibus tuis plurimis nec gratior, nec admirabilior miſericordia eſt. c Hanc Cicero locutor.) Significat loquentiæ fuiſſe in Cicerone ſatis, vt Saluſtius de Catilina ſcribit, ſapientiæ illius germanæ ac veræ non multum, quæ ſolum eſt in iis, qui vni deo præpotenti & princip mundi ſeruiunt, eiúſque ſapientiæ filio. d Sed, vt ait Tullius, verbi controuerſia.) In primo de oratore verba ſunt Craſsi aſſerentis, quid de oratoris nomine ſenſerint Græci.

Quibus paßionibus dæmones confitente Apuleio exagitentur, quorum ope homines apud deos aſſerit adiuuari. Caput. VI. D

QVa interim de ſanctis angelis quæſtione dilata, videamus quemadmodum dicant Platonici medios dæmones inter deos & homines conſtitutos, iſtis paſsionum æſtibus fluctuare. Si enim mente ab his libera eiſq; dominante, motus huiuſcemodi non paterentur, non eos diceret Apuleius ſimili motu cordis & ſalo mentis per omnes cogitationũ æſtus fluctuare. Ipſa igitur mens eorum, id eſt pars animi ſuperior, qua rationales ſunt, & in qua virtus & ſapiẽtia, ſi vlla eis eſſet, paſsionibus turbulẽtis inferiorum animi partium regendis moderandiſq; dominaretur. Ipſa inquam mens eorum, ſicut iſte Platonicus confitetur, ſalo perturbationum fluctuat. Subiecta eſt ergo mẽs dæmonum paſsionibus libidinum, formidinum, irarum, atque huiuſcemodi cæteris. Quæ igitur pars in eis libera eſt, cõpoſq; ſapientiæ, qua placeant diis, & ad horum morum † * ſimilitudinẽ hominibus conſulant, cum eorũ mens paſsionum vitiis ſubiugata & oppreſſa, quicquid rationis naturaliter habet ad fallendum & decipiendũ, tanto acrius intendat, quãto eam magis poſsidet nocendi cupiditas? E

* † aliàs, bonorũ deorum.

Quod Platonici figmentis poetarum infamatos deos aſſerant, de contrariorum ſtudiorum certamine, cum hæ partes dæmonum, non deorum ſint. Caput VII.

QVod ſi quiſquam dicit non ex omnium, ſed ex malorum dæmonum numero eſſe, quos poëtæ quorundam hominum oſores & amatores deos, non procul à veritate confingunt. Hos enim dixit Apuleius, ſalo mẽtis per omnes cogitationum æſtus fluctuare. Quomodo iſtud intelligere poterimus, quando cum hoc diceret, non quorundam, id eſt, malorum, ſed omnium dæmonũ medietatem, [a] propter aërea corpora inter deos & homines deſcribebat? Hoc enim ait fingere poëtas, quod ex iſtorum dæmonum numero deos faciunt, & eis deorum nomina imponunt: & quibus voluerint hominibus ex his amicos inimicoſq; diſtribuũt, fictis carminibus, † * impunita licentia, cum deos ab his dæmonum moribus & cœleſti loco & beatitudinis opulentia remotos eſſe perhibeant. Hæc eſt ergo fictio poëtarum deos dicere, qui dij nõ ſunt, eoſq; ſub deorum nominibus inter ſe decertare propter homines, quos pro ſtudio partium diligunt vel oderũt. Non procul autem à veritate dicit hanc eſſe fictionem: quoniã deorum appellati vocabulis, qui dij non ſunt, tales tamen deſcribuntur dæmones, quales ſunt. Deniq; hinc eſſe dicit Homericam illã Mineruam, [b] quæ mediis cœtibus Graium cohibẽdo Achilli interuenit. Quod ergo Minerua illa fuerit, poëticum vult eſſe figmentum, eo quod Mineruam [c] deam putat, eamq; inter deos, quos omnes bonos beatóſque credit, in alta æthera ſede collocat, procul à cõuerſatione mortalium. Quod autem aliquis dæmon fuerit Græcis fauens, Troianiſq; contrarius ſicut alius aduerſus Græcos Troianorum opitulator, quem veneris, ſeu Martis nomine idem poëta [d] cõmemorat, quos deos iſte talia non agentes in cœleſtibus habitationibus ponit, & hi dæmones pro his quos amabant cõtra eos quos oderant inter ſe decertauerint: hoc non procol à veritate poëtas dixiſſe cõfeſſus eſt. De his quippe iſta dixerunt, quos hominibus ſimili motu cordis & ſalo mentis, per omnes cognationum æſtus fluctuare teſtatur, vt poſſent amores & odia non pro iuſtitia, ſed ſicut populus ſimilis eorum in venatoribus & aurigis, ſecundũ ſuarum ſtudia par-

* † al. ficti carminus,

F

G tium, pro aliis, aduerſua alios exercere. Id enim videtur philoſophus curaſſe Platonicus: ne cum hæc à poëtis canerentur, nō à dæmonibus mediis, ſed ab ipſis diis, quorum nomina poëtæ fingendo ponunt, fieri crederentur.

a Sed omnium dęmonū medietatē.) Quod medij ſint inter deos & homines, non de medietate molis intelligendum, ſed loci & naturæ. b Denique hinc eſſe dicit Ho. d. M.) Apuleij ſunt verba. Homerus vero de Minerua id canit .1. Iliados: quæ Achillem cohibuit, ne impetum in Agamemnonem faceret inter iurgia. c Eo quod Mineruam,) Nam vna eſt ex illis xij. diis Conſentibus, quos diſticho perſecutus eſt Ennius: qui ſunt ex diis altiſsimis & optimis, quos natura viſibus humanis denegauit. d Quem Veneris ſeu Martis nomine idem poëta.) Plutarchus in libello quod ceſſarunt oracula: Exiſtimant omnia bella, omnes calamitates, quæ ſcribūtur de diis, non deorum fuiſſe, ſed magnorū quorundā dæmonum. e Sed ſicut populus ſimilis eorū in venatoribus &c.) In circo quadrigę agitabantur, & venationes exhibebātur: induti que erant quadrigarij panno, aut albo, aut cæruleo, aut viridi, aut rufo. Hinc quatuor factiones aurigariis aliæ populo aliis fauebāt, ſuo quiſque colori. Domitianus, vt Tranquillus ſcribit, duas ludis circēſibus addidit factiones, aurati panni, & purpurei. Numerātur & colores inter iſtos factionū circēſium, praſinus, qui eſt viridis, & venetus, qui eſt cęruleus: quorum meminit Martialis. Illos veteres colores quatuor anni téporibus dicatos fuiſſe, ſunt qui interpretētur. Cæruleum hyberni aquilonibus. Venetum vicenti veri. Candidum autumni pruinis. Rufum æſtiuis ignibus. Plinius lib. Epiſtolarū octaue, de factionib⁹ iſtis loquēs. Quo magis miror, tot milia virorum tam pueriliter identidem cupere currētis equos inſidētes currib⁹ homines videre. Si tamē aut velocitate equorum, aut hominum arte traherentur, eſſet ratio nonnulla: nunc fauēt panno, pannum amant: & ſi in ipſo curſu, medióque certamine, hic color il-
H luc, ille huc transferatur, ſtudium, fauórque tranſibit, & repēte agitatores illos, illos equos, illos quos procul noſcitant, quorum clamitant nomina, relinquēt. Tanta gratia, tanta authoritas, in vna viliſsima tunica. Mitto apud vulgus, quod vilius tunica, ſed apud quoſdam graues homines. Hæc Plinius.

Colores Circenſes.

De diis cœleſtibus & dæmonibus aereis, hominibúſque terrenis Apulei Platonici definitio. *Caput VIII.*

QVid illa ipſa definitio dæmonū? Parúmne intuenda eſt, vbi certe omnes determinando cōplexus eſt? Quod ait dęmones eſſe genere animalia, animo paſsiua, mente rationalia, corpore aëreа, tempore æterna. In quibus quinq; commemoratis, nihil dixit omnino, quod dæmones cum bonis ſaltem hominibus id viderētur habere cōmune, quod non eſſet in malis. Nam ipſos homines cum aliquanto latius deſcribendo cōplecteretur, ſuo loco de illis dicens tanquam de infimis atq; terrenis, quum prius dixiſſet de cœleſtibus diis: vt cōmendatis duabus partibus, ex ſummo & infimo ad vltimū tertio loco de mediis dæmonibus loqueretur. Igitur homines, inquit, ratione plaudentes,[a]
I oratione pollentes, immortalibus animis, moribundis membris, leuibus & anxiis mentibus, brutis & obnoxiis corporibus, diſsimilibus moribus, ſimilibus erroribus, peruicaci audacia, pertinaci ſpe, caſſo labore, fortuna caduca, ſingillatim mortales, cuncti tamen vniuerſo genere perpetui, viciſsim ſufficienda prole mutabiles, volucri tempore, tarda ſapientia, cita morte, querula vita, terras incolunt. Cum hic tam multa diceret, quæ ad plurimos homines pertinēt, nunquid etiā illud tacuit, quod noverat eſſe paucorum, vbi ait, tarda ſapientia,[b] ſcita morte? Quod ſi prætermiſiſſet, nullo modo recte genus humanum deſcriptionis huius tam intenta diligentia terminaſſet. Cum vero deorum excellentiam commendaret, ipſam beatitudinem quò volunt homines per ſapiētiam peruenire, in eis affirmauit excellere. Proinde ſi aliquos dæmones bonos vellet intelligi, aliquid etiā in ipſorum deſcriptione poneret: vnde vel cum diis aliquam beatitudinis partem, vel cum hominibus qualemcunque ſapientiam putarentur habere cōmunem. Nunc vero nullum bonum eorum cōmemorauit, quo boni diſcernerentur à malis: quanuis & eorum malitiæ liberius expri-

mendę pepercit: non tam ne ipſos, quàm ne cultores eo- K
rum apud quos loquebatur, offenderet. Significauit tamen prudentibus, quid de illis ſentire deberent, quādoquidem deos, quos omnes bonos beatoſq; credi voluit, ab eorum paſsionibus, atque, vt ait ipſe, turbelis omnino ſeparauit, ſola illos corporū æternitate coniungens: animo autem non diis, ſed hominibus ſimiles dæmones ī-pertiſsime inculcans: & hoc non ſapientiæ bono, cuius & homines poſſunt eſſe participes, ſed perturbatione paſsionum, quæ ſtultis maliſque dominantur: à ſapientibus vero & bonis ita regitur, vt malint eam[c] non habere, quàm vincere. Nam ſi non corporum, ſed animorum æternitatem cum diis habere dæmones vellet intelligi, non vtiq; homines ab huius rei conſortio ſeparaœt: quia & hominibus æternos eſſe animos, proculdubio ſicut Platonicus ſentit. Ideo cum hoc genus animantium deſcriberet, immortalibus animis, moribundis membris dixit eſſe homines.

Ratione plaudentes) In aliis gaudentes, ſo aliis eluentes, quod à a
cluo videtur eſſe, quod eſt pugno, magis quàm à clueo, quod eſt ſum, vel nomino. b Tarda ſapientia.) Sententia eſt Platonis, beatos eſſe illos, quibus vel in ſenectute veras contigit habere opiniones. c Vt malint eam.) Si fieri poſſet, carere vellet vir ſapiens omni animi perturbatione: ſed quando quidem fieri illud nequit, proximum eſt amari, vt L
eam ſuperet habeatque velut in ſua poteſtate.

An amicitia cœleſtium deorum per interceſsionem dæmonum poſsit hominis prouideri. *Caput IX.*

AC per hoc ſi propterea communem cum diis æternitatem non habent homines, quia corpore ſunt mortales: propterea ergo dæmones habēt, quia corpore ſunt immortales: quales igitur mediatores ſunt inter homines & deos, per quos ad deorum amicitias homines ambiant, qui hoc cum hominibus habent deterius, quod eſt in animāte melius, id eſt animū: hoc autem habent cum diis melius, quod eſt in animāte deterius, id eſt corpus? Cum enim animans, id eſt animal ex anima conſtet & corpore, quorū duorum anima eſt vtiq; corpore melior: & ſi vitioſa & infirma, melior certe corpore etiam ſaniſsimo atq; firmiſsimo: quoniam eius natura excellentior, nec labe vitiorum poſtponitur corpori, ſicut aurū etiam ſordidū argento ſeu plumbo licet puriſsimo carius æſtimatur. Iſti mediatore deorum & hominū, per quos interpoſitos diuinis humana iunguntur, cū diis habent corpus æternum, vitioſum autem cum hominibus animū, quaſi religio qua volunt diis ho M
mines per dæmones iungi in corpore ſit, non in animo conſtituta. Quænam tādem iſtos mediatores falſos atq; fallaces quaſi capite deorſum nequitia vel pœna ſuſpendit, vt inferiorē animalis partē, id eſt, corpus cum ſuperioribus: ſuperiorē vero, id eſt, animū cum inferioribus habeant, & cum diis cœleſtibus in parte ſeruiēte coniuncti, cum hominibus autē terreſtribus in parte dominā te ſint miſeri? Corpus quippe ſeruum * eſt ſicut etiā Saluſtius ait, animi imperio, corporis ſeruitio magis vtimur. Adiunxit autē ille, alterum nobis cum diis, alterum cum beluis cōmune eſt: quoniam de hominibus loquebatur, quibus ſicut beluis mortale corpus eſt. Iſti autē quos inter nos & deos mediatores nobis philoſophi prouiderunt, poſſunt quidē dicere de animo & corpore: alterū nobis cum diis, alterū cum hominibus cōmune eſt: ſed ſicut dixi tanquam in peruerſum ligati atque ſuſpenſi, ſeruum corpus cum diis beatis, dominū animum cum hominibus miſeris habentes, parte inferiore exaltati, ſuperiore deiecti. Vnde etiā ſi quiſquā propter hoc eos pu * † tauerit immortalitatē * † habere cum diis: quia nulla

** al. ſeru.*

** † al. æternitatem.*

morte

A morte ſicut animalium terreſtrium animi corũ ſoluuntur à corpore: nec ſic exiſtimandum eſt eorum corpus tanquam honoratorum æternum vehiculum, ſed æternum vinculum damnandorum.[b]

[a] QVorum duorum anima eſt vtique corpore melior.) Inhærentia nanque eſſentiales rerum perfectiones non mutant, & miror Pariſiis olim ſchola tam Peripateticæ viſum eſſe inter animas diſcrimen aliquod ponere perfectionis illius, quæ ab ſpecie rei proficiſcuntur. [b] Aeternum vinculum damnandorum.) Alibi damnatorum, melius. Iam enim à cœlis cœleſti ſunt damnati.

Quod ſecundum Plotini ſententiam, minus miſeri ſunt homines in corpore mortali, quàm dæmones in æterno. Caput X.

PLotinus certè noſtræ memoriæ[a] vicinis temporibus, Platonem cæteris excellentius intellexiſſe laudatur. Is, cum de humanis animis ageret, Pater, inquit, miſericors, mortalia illis vincula[b] faciebat. Ita hoc ipſum quod mortales ſunt homines corpore, ad miſericordiam dei patris pertinere arbitratus eſt, ne ſemper huius vitæ miſeria tenerentur. Hac miſericordia indigna iudicata eſt iniquitas dæmonũ, quę in animi paſſiui miſeria nõ mortale ſicut homines, ſed æternum* corpus accepit. (* aliàs, immortale.) B Eſſent quippe fœliciores hominibus, ſi mortale cum eis haberent corpus, & cum diis beatum animum. Eſſent autem pares hominibus, ſi cum animo miſero ſaltẽ mortale cum eis habere meruiſſent corpus: ſi tamen acquirerẽt aliquid pietatis, vt ærumnis, vel in morte requieſcerẽt. Nunc verò non ſolũ fœliciores hominibus non ſunt animo miſero, ſed etiam miſeriores ſunt perpetuo corporis vinculo. Non enim aliqua pietatis & ſapientiæ diſciplina proficientes, intelligi volunt, ex dæmonibus fieri deos, cùm apertiſsimè dixerit[c] dæmones æternos.

Plotinus. [a] PLotinus certè noſtræ memoriæ.) Paulo minus annis decem à Probo ad Honorium principem. In Plotino Auguſtinus lib. iij. Academ. videri Platonẽ reuixiſſe ſcribit. Ita ſunt illeos Platonis in philoſophia purgatiſſimum & lucidiſſimum, dimotis nubibus erroris. Macrob quoque principem philoſophię facit Plotinum, cum Platone. Scribit vitam eius diſcipulus Porphyrius, quæ eſt operibus Plotini præpoſita. [b] Pater, inquit, miſericors mortalia illis vincula.) Plato quoque in Timæo hominum animos, mortalibus eſſe à diis minoribus vinculis illigatos ſcribit. Plotinus tamen miſericordiam ait in hoc fuiſſe patris, ne tam diu mala corporis perpeterentur. Verba eius, ſi quis forſan requirit, hæc ſunt, ex lib. j. de dubiis animæ. Iupiter verò pater, laborantes animas miſeratus, earum vincula, quibus laborant, ſolubilia fabricauit: atque ita intermiſsiones laborum certis temporum interuallis inſtituit, in quibus liberę viuerent à corporibus, vt ipſæ quoque ibi forent, vbi eſt mundi anima ſemper, circa hæc ſolicita nunquam. Sic ille. C [c] Cum apertiſsimè dixerit.) Ad Apuleium refertur, qui id quod ſequitur ſcripſit.

De opinione Platonicorum, qua putant animas hominum dæmones eſſe poſt corpora. Caput XI.

DIcit quidem, & animas[a] hominum dæmones eſſe, & ex hominibus fieri Lares, ſi meriti boni ſunt:[b] Lemures, ſeu Laruas, ſi mali.[c] Manes autem deos[d] dici quum incertum eſt, bonorũ eos, ſeu malorum eſſe meritorum. In qua opinione, quantam voraginem aperiant ſectandis perditis moribus, quis non videat, ſi vel paululum attendat? Quandoquidem quamlibet nequã fuerint homines, vel Laruas ſe fieri dum opinantur, vel dum Manes deos, tanto peiores fiunt, quãto ſunt nocendi cupidiores: vt etiam quibuſdam ſacrificiis tanquam diuinis honoribus poſt mortem ſe inuitari opinentur, vt noceant. Laruas quippe dicit eſſe noxios dæmones ex hominibus factos, Sed hinc alia quæſtio eſt. Inde autem perhibet appellari Græce beatos εὐδαίμονας, quòd boni ſint animi, hoc eſt boni dæmones: animos quoque hominum dæmones eſſe confirmans.

[a] DIcit quidem & animas.) Quoniam ſæpe de geniis & larib. facta eſt mẽtio, feret æquus lector, ſi locum hunc paulo fuſius explicauero. Apuleij verba hæc ferè ſunt: nam quodam ſignificatu, & animus humanus etiam nunc in corpore ſitus δαίμων nuncupatur. D

Dij ne hunc ardorem mentibus addunt
Euriale? an ſua cuique deus fit dira cupido?

Igitur & bona cupido animi deus bonus eſt. Vnde nonnulli arbitrantur, vt iam prius dictum eſt, [Greek illegible] dici beatos, quorum dæmon bonus, id eſt, animus virtute perfectus eſt: quem noſtra lingua, vt ego interpretor, haud ſciam an bono certe meo quidem periculo, poteris genium vocare, quoniam is deus, qui eſt animus ſui cuiuſque quanquam ſit immortalis, tamen quodam modo cum homine gignitur, vt eæ preces quib. genium precamur ad coniunctionem noſtram. *Genius.* Nec deſunt, qui videatur mihi obteſtari corpus, atque animum duobus nominibus cõprehendentes, quorum cõmunio & copulatio ſumus, & ſecũdo ſignata ſpecies dæmonum ſit animus humanus exutus & liber ſtipendiis vitæ, corpore ſuo obiuratis. Hunc vetere Latina lingua reperio Lemurẽ dictatũ. Ex hiſce ergo lemuribus qui poſteriorum ſuorum curam ſortitur, pacato & quieto nomine domũ poſſidet, Lar dicitur familiaris. *Lemur.* Qui vero propter aduerſa vitæ merita, nullis bonis ſedibus in terra vagatione punitur, inane terriculamentũ bonis hominibus, cæterum noxium malis, hunc pleriq; Laruam perhibent. *Laruæ.* Cum vero incertum eſt, quæ cuique eorum ſortitio euenerit, vtrum Lar ſit, an Larua, nomine Manium deum nuncupãt, & honoris gratia, dei vocabulum additũ eſt. Quippe eũ eos deos appellent, qui ex eorum numero, iuſte, ac prudẽter vitæ curriculo gubernato, pro nomina poſtea ab hominibus prædit, fanis & ceremoniis vulgo admittũtur. vt in Bœotia Amphiaraus, in Africa, Mopſus, in Aegypto Oſiris alius alibi gentium, Aeſculapius vbique. Verum hæc omnis diſtributio eorum dæmonum fuit, qui quondam in corporibus fuere numero. Hactenus Apuleij verba ex codice corruptiſſ. etſi excuſo in officina primi nominis. Optimam vero animi noſtri partem dæmona Plato in Timęo nominat, & in Cratylo. Eius verba ſunt hæc: Noſti quoſnã Heſiodus dæmones eſſe dicat, nempe genus illud aureum hominum: ait enim de illis: E Mens ac dæmon.

Aſt genus hoc, poſt quam fatalis condidit hora,
Dæmones, hi puri terreſtres tunc vocitantur:
Cuſtodes hominum fœlices, qui mala pellunt.

Ac puto aureum illud vocari genus, non quod auro cõſtaret, ſed quod bonum eſſet ac pulchrum, & cõiectura ducor, nos ferream gẽtem ab illo dici. Verum ſi quis ex iis, qui nunc ſunt, bonus ſit, eũ quoque inter aureos illos Heſiodus connumerat. Porrò quid aliud boni ſunt, quàm prudẽtes? Ob hoc igitur, vt ego quidẽ ſentio, dæmonas vocauit, quod prudentes extiterint. & rerum gnari nomen quoque ipſum in vetere noſtra lingua oſtẽdit. Bene igitur & ab ipſo illo, & à cęteris pleriſq; poëtis eſt dictum, quicũque aiunt: Bonum cũ migrat è vita, eſſe ſorte quadam & dignitate præſtantẽ, fieriq; dæmonem ex ſapientię nuncupatione. Ad hũc ergo modũ aſſero equidem ſapientem, quiſquis bonus fuerit, & viuentẽ & vita functum dęmoniũ eſſe, rectèq; dęmonẽ vocari, cui aſſenſus Hermogenes ire ſe in eius ſententiam fatetur. Hæc apud Platonem. Ex quo non dubiũ quin Origenes errorem ſuũ traxerit, cũ animas humanas in dæmones mutari, & hos viciſsim in illas, in libris [Greek illegible] ſcribit. Porphyrius quoq; dæmonem [Greek illegible] propriũ eſſe quandam animi partem, nempe mentem: illumq; eſſe fœlicem & [Greek illegible], qui ſapientem ſortitus eſt mentem, infœlicẽ qui contra, animas quoq; vitiis infectas in malorũ dæmonũ ſtatum tranſire, reddiq; illorũ ſimiles mendaciis, & impoſturis. Proclus tamen hæc omnia explicat triplicem dæmonis rationem ponens. Sic enim ſcribit: Iam vero & hoc manifeſtum eſt, vbi Plato in Timæo dæmonẽ ait animalis in nobis ex ipſum conſtitutã eſſe. Verũtamẽ hoc vſq; ad comparationem quandã nobis eſſe admittendũ. Alius enim eſt ipſa eſſentia dæmon. Alius cõparatione dæmon. Alius habitu, vel habitudine dæmon. Vbiq; enim quod proxime præeſt in quodam dæmonum ordine ad inferius ſeſe habens appellare dæmonẽ conſueuerũt. F Quo vſu Iupiter apud Orpheum Saturnũ patrem dæmonem appellauit. Et ipſe Plato in Timęo dęmones nuncupauit deos illos, qui generationem è propinquo diſponũt, vbi ait: De aliis vero dęmonibus tractare, eorũmque generationem in lucem edere maius eſt, quàm ferre humanũ poſsit ingenium. Comparatione vtiq; dæmon eſt eiuſmodi, qui videlicet proxima vnicuique prouidet, etiã ſi deus ſit, ac etiamſi deo ſit inferior. Habitudine vero quadam dæmon dicitur animus, qui ſimilitudine quapiã ad genus dęmonicum multo abditiores, quàm ſecundum hominem actiones edit, totamq; vitam ſuã ſuſpendit ex dæmone. Hac arbitror ratione Socratẽ in repub. dæmonas animos appellaſſe, qui vitam bene traſegerint & in meliorem tranſlati ſunt ſortem. locaq; anguſtiora iam colant. Ipſe deniq, ſecundũ eſſentiam dæmon, neq; propter habitudinem ad ſequentia, neq; ob aliquam ad aliud ſimilitudinem appellat. eſt dæmon, ſed hãc per ſeipſum proprietatẽ eſt ſortitus. Atq; in exiſtẽtia quadam, viribuſq; propriis, motuq; differentibus actionũ eſt diſtinct. Omnino vero anima quædã rationalis in Timæo dæmon animalis eſt appellata. Hęc ſunt illius verba: Sed ei parũ placet animam noſtram ſimpliciter dæmonẽ nominari, quod antea etiam diſertis verbis reiecit: nam dæmõ ſimpliciter cum dicitur, media quædã eſt natura inter homines & deos, nec comparatione dici vult dæmonam aliud, quàm animam noſtram: non id quod pręcipue in ea operatur, velut ratione in ſanis, affectum in perturbatis, in quo ab Apuleij ſentẽtia diſſentit. Nã quod Virgilius, inquit, vel ambiguum dictũ videri poteſt, & vt philoſophi loquuntur, ex problemate aut ſimile eſt illius Platonici: Bono viro deus eſt lex, malo vero libido: Seruiuſq; ad hunc modum Virgilij verſum explicat. Apud Plotinũ philoſophũ & alios quæritur, verum mentis noſtrę acies per ſe ad cupiditates & conſilia moueatur, an impulſu alicuius numinis: & primo dixer ſu-

G mētes humanas moueri ſua ſponte. Deprehenderūt tamen ad omnia ho neſta impelli nos genio & numine quodam familiari, quod nobis naſcē tib' datur. Praua verò noſtra mēte nos cupere, & deſiderare. Nec enim poteſt fieri, vt praua numinū voluntate cupiamus, quibus nihil malum cōſtat placere. Vnde nūc hic ortus eſt ſenſus hęc Seruius. Sed haud du die affectus etiam quibus rapimur dęmones à Platonicis multis nominā tur. At in iſtis de diis deq; dæmonibus ſentētiis, mirū quàm inter ſe diſ crepent homines eiuſdem hæreſis. Alia ſentit Apuleius, quā Plato, alia Plotinus quàm Apuleius, diuerſa ab iis Porphyrius: nec cū iis cōſentit Iamblichus, nec cum Iamblico, aut quodam alio in omnibus conuenit Proclo, nimirum dæmonibus ipſis pro natura ſua varia illis & fallacia dictantibus. b Lares ſi meriti boni ſunt.) Lares eoſdem eſſe quos ge-

Lares. nios Apuleius idem ſentit, quod facis ex multorum veterū authoritate, ſicut Cenſorinus docet in lib. de die natali. Cicero in Timæo Platonis dęmones Lares vertit, ſi modo, ī quit, hoc recte cōuerſum videri poteſt. Hos Genios & Lares Capella etiam præſtites vocat, & angelos. Manes enim ſunt qui vnicuiq; præſunt, ſicut Seruius exponit vj. Aenei. illo lo co: Quiſq; ſuos patimur manes. Volunt vnicuiq; Genium appoſitum dæmonem bonum, & malum, hoc eſt rationem, quæ ad meliora ſemper hortatur, & libidinem, quę ad peiora. Hic eſt Larua & Genius malus. Il le bonus genius, & Lar. Si Larua traxerit ad ſe totum hominem, is ab ea poſt vitam dānatur, & ſuæ ſtulticię dat pœnas: ſin Lari fuerit audiēs di cto, purgatus per uſq; in beatorū loca ſedeſq; remigrabit, ductus ab eo, quem in vita ſecutus eſt Lare. Eadē prope eſt ſententia Platonis in vlti

Lemures. mo de rep. quā animas ad iudicium ferri dicit. c Lemures ſeu Laruas ſi mali.) Animę mortuorum ſi domi ſunt tranquillę & quietę Lares ſunt familiares: ſin omnia commiſcent terroribus, & turbis. Laruæ ſiue Lemu res. Vnde Laruati à Laruis territi, aut poſſeſſi. Marcianus Capella ſecū

H do libro nuptiarum ſic inquit: Denique hæc omnis aëris à luna diffuſio ſub Plutonis poteſtate conſiſtit, qui etiam Summanus dicitur, quaſi ſum mus manium. hic Luna, quæ huic aëri propior eſt. Proſerpina memora tur: verū illi manes cū corporibus illo tempore tribuūtur, quo fit prima conceptio & poſt vitam iiſdem corporibus delectātur, atque cū iis ma nentes appellantur Lemures, qui ſi vitæ prioris adiuti fuerint honeſtate in lares domorum, vrbiumq; vertūtur: ſi autem deprauātur ex corpore,

Manes. Laruæ perhibentur, ac Maniæ. Manes igitur hic tam boni, quā truces ſunt conſtituti, quos [illegible] memorat Græca diſcretio. In his enim locis ſunt Manes, eorumque præſtites. Mana, atque Maturna, dij etiam quos Aquilos dicunt. Item: Fura, Furinaq;, & mater Mania & aliæ triptes deorum degunt: tantū Marcianus. Porphyrio lib. epiſt. Ho ra. ij. Ille nocturnos lemures, vmbras, inquit, vagantes hominū ante dië mortis, & ideo metuendos. & putant Lemures eſſe dictos, quaſi remures à Remo, cui' occiſi vmbras frater cum placare vellet, Lemuria inſtituit, id eſt, parentalia, quæ menſe Maio per triduū celebrari ſolēt ante addi tū anno menſem Februarium. Ob quam rem Maio mēſe religio eſt nu bere. Hęc Porphyrio, quę ſumpta ſunt ex Ouidij quinto Faſtorum. d Manes autem deos.) Quaſi bonos eſſe dictos oſtendit Feſtus. Mana enim bona dicerunt: vnde & mater Matuta, & poma matura: colebātur que propter metum mortis, & Manes ſacrificantibus nominabātur, quaſi boni, quemadmodum contra immanes valde non boni ſunt.

** aliàs, ternis.*

*De ternis * contrariis, quibus ſecundum Platonicas dæmonum hominúmque natura diſtinguitur.*

Caput. XII.

SEd nunc de his agimus, quos in natura propria deſcripſit inter deos & homines genere animalia, mente rationalia, animo paſsiua, corpo-

I re aërea, tēpore æterna. Nempe cum prius deos in ſublimi cœlo, homines autē in terra infima disiunctos locis, & naturæ dignitate ſecerneret, ita concluſit: Habetis, inquit, interim bina animalia: deos ab hominibus plurimū differētes: loci ſublimitate, vitæ perpetuitate, naturę perfectione: nullo inter ſe propinquo cōmunicatu, cum & habitacula ſumma ab infimis tanta intercapedo faſtigij diſpeſcat, & viuacitas, illic æterna & indefecta ſit, hic caduca, & ſuccisiua:ᵃ & ingenia illa ad beatitudinem ſublimata, hæc ad miſerias infimata: hic terna video commemorata contraria de duabus naturæ partibus vltimis, id eſt, ſummis atq; infimis. Nam tria quæ propoſuit de diis laudabilia, eadem repetiuit, aliis quidē verbis, vt eis alia tria aduerſa ex hominib' redderet. Tria deorū hæc ſunt: loci ſublimitas, vitæ perpetuitas, perfectio naturæ. Hæc aliis verbis ita repetiuit, vt eis tria contraria humanæ cōditionis opponeret: cum & habitacula, inquit, ſumma ab infimis tanta intercapedo faſtigij diſpeſcat: quia dixerat loci ſublimitatem. Et viuacitas illic, inquit, æterna & indefecta ſit, hic caduca & ſuccisiua, quia dixerat vitæ perpetuitatem. Et ingenia illa, inquit, ad beatitudinē ſublimata, hæc ad miſerias infimata, nullo inter ſe propin- K
quo, inquit, cōmunicatu, quia dixerat naturæ perfectionem. Tria igitur ab eo poſita ſunt deorum, id eſt, locus ſublimis, æternitas, beatitudo: & his contraria tria hominum, id eſt locus infimus, mortalitas, miſeria. Inter hæc terna deorum & hominum, quoniam dęmones medios poſuit, de loco nulla eſt cōtrouerſia. Inter ſublime quippe & infimū, medius locus aptiſsime habetur & dicitur. Cætera bina reſtant, quibus cura attentior adhibēda eſt, quemadmodū vel aliena eſſe à dæmonibus oſtendātur, vel ſic eis diſtribuantur vt medietas videtur expoſcere, ſed ab eis aliena eſſe non poſſunt. Non enim ſicut dicimusᵇ locū medium nec eſſe ſummū, nec infimū, ita dæmones cum ſint animalia rationalia, nec beatos eſſe nec miſeros, ſicuti ſunt arbuſta vel pecora, quæ ſunt ſenſus vel rationis expertia recte poſſumus dicere. Quorum autem ratio mentibus ineſt, aut miſeros eſſe, aut beatos eſſe neceſſe eſt. Item nō poſſumus recte dicere, nec mortales eſſe dęmones, nec æternos. Omnia namq; viuentia aut in æternū viuunt, aut finiunt morte, quod viuunt. Iam vero iſte tempore æternos dæmones dixit. Quid igitur reſtat, niſi vt hi medij de duobus ſummis vnum habeant & de duobus infimis alterum? Nam ſi vtraq; de imis habebūt L
aut vtraq; de ſummis, medij nō erunt, ſed in alterutram partem vel reſiliunt, vel recumbūt. Quia ergo his binis, ſicut demonſtratum eſt, carere vtriſq; nō poſſunt, acceptis ex vtraq; parte ſingulis mediabūtur. Ac per hoc quia de infimis habere non poſſunt æternitatem, quę ibi non eſt, vnum hoc de ſummis habent: & ideo nō eſt alterum ad complendam medietatem ſuam, quod de infimis habeant niſi miſeriam.

a Caduca & ſuccisiua.) Sic legitur in libris Apulei excuſis, non male. Nam à ſuccidendo dicitur, quod cęditur, & velut amputatur. Sunt exemplaria Auguſtini in quibus ſcribitur ſuccidua ab eadē origine, atque etiam ſignificatione, & magis proprie. b Non enim ſicut dicimus.) Ex oppoſitis ſunt quæ nullum medium recipiunt in vniuerſum, vt contradictoria, currere vel nō currere: alia recipiunt, vt album & nigrum. Sunt enim intermedij colores, ſunt quæ certis rebus aſsignatis non admittunt, vt viuens & mortuum in animalibus: itidem cæcum & videns ſtatis à natura temporibus: par & impar in numeris, vt Ariſtoteles docet in Categoriis.

Quomodo dæmones, ſi nec cum diis beati, nec cum hominibus ſunt miſeri, inter vtranque partem ſine vtriuſque communione ſint medij. Caput XIII.

ESt itaque ſecundum Platonicos ſublimiū deo- M
rum, vel beata æternitas, vel æterna beatitudo: hominum verò infimorum, vel miſeria mortalis, vel mortalitas miſera: dæmonum autē mediorum vel miſera æternitas, vel æterna miſeria. Nam & quinque illis, quæ in definitione dæmonū poſuit, nō eos medios, ſicut promittebat oſtendit: quoniā tria dixit eos habere nobiſcum, quod genere animalia, quod mēte rationalia, quod animo paſsiua ſunt: cum diis autem vnum, quod tempore æterna, & vnum propriū, quod corpore aërea. Quomodo ergo medij, quādo vnum habent cum ſummis, tria cum infimis? Quis nō videat relicta medietate, quantum inclinentur & deprimantur in infima? Sed plane ibi etiam medij poſſunt ita inueniri, vt vnum habeāt proprium, quod eſt corpus aëreum, ſicut & illi de ſummis atq; infimis ſingula propria dij corpus æthereū, homineſq; terrenum: duo vero communia ſint omnibus, quod genere ſunt animalia, & mente rationalia. Nam & ipſe cū de diis & hominibus loqueretur, habetis inquit bina animalia. Et nō ſolent iſti deos niſi rationales mēte perhibere. Duo ſunt reſidua, quod ſunt animo paſsi-

ua, &

A ua,& tempore æterna. Quorum habent vnum cum infimis, cum ſummis alterũ, vt proportionali ratione librata medietas, neq; ſuſtollatur in ſumma, neque in infima deprimatur. Ipſa eſt autem illa dæmonum miſera æternitas, vel æterna miſeria. Qui enim ait animo paſsiua, etiam miſera dixiſſet, niſi pro eorũ cultoribus erubuiſſet. Porrò qua prouidentia [a] ſummi dei: ſicut etiã ipſi fatentur, non fortuita temeritate regitur mundus, nunquam eſſet iſtorum æterna miſeria, niſi eſſet magna malitia. Si igitur beati rectè dicuntur eudæmones, non ſunt eudæmones, quos inter homines & deos iſti in medio locauerunt. Quis ergo eſt locus bonorũ dæmonum, ſi ſupra homines infra deos iſtis præbeant adiutoriũ, illis miniſteriũ? Si enim boni æterniq; ſunt, profecto & beati ſunt. Aeterna autem beatitudo medios eos eſſe nõ ſinit, quia multum diis cõparat, multumq; ab hominibus ſeparat. Vnde fruſtra iſti conabuntur oſtendere, quomodo dæmones boni, ſi & immortales ſunt, & beati, recte medij conſtituãtur inter deos immortales ac beatos, & homines mortales ac miſeros. Cum enim vtrunq; habeãt cum diis, & beatitudinem ſcilicet, & immortalitatẽ, nihil autem horũ cum hominibus & miſeris & mortalibus, quo-
B modo nõ potius remoti ſunt ab hominibus, diiſq; coniuncti, quàm inter vtroſq; medij conſtituti? Tunc enim medij eſſent, ſi haberent & ipſi duo quædam ſua, nõ cum binis alterutrorum, ſed cum ſingulis vtrorumq; communia: ſicut homo medium quiddã eſt inter pecora & angelos: vt quia pecus eſt animal irrationale atq; mortale, angelus autẽ animal rationale & immortale, medius homo eſſet inferior angelis, ſuperior pecoribus, habẽs cũ pecoribus mortalitatẽ, rationem vero cum angelis, animal rationale mortale. Ita ergo cum quęrimus mediũ inter beatos immortales, miſeroſq; mortales, hoc inuenire debemus, qđ aut mortale ſit beatũ, aut immortale ſit miſerũ.

[a] PORrò quia prouidentia.) Plato plurimis locis mundum à parente illo rerum omniũ factũ eſſe & adminiſtrari affirmat. hic vero iniuſtiſſimus eſſet, ſi innocentem æterno mœrore ſineret affici. nam ad tempus affligi bonum hominem etiam ex benignitate eſt, vt ſit cur copioſius donetur, & beatior tanto fiat, quanto plura eſt perpeſſus aduerſa, propter ſempiternam beatitudinem.

An homines cum ſint mortales, poſſint vera beatitudine eſſe fœlices. *Caput XIIII.*

VTrum & beatus, & mortalis homo eſſe poſsit, magna eſt inter homines quæſtio. Quidam e-
C nim conditionẽ ſuam humilius [a] inſpexerunt, negaueruntq; hominem capacem eſſe beatitudinis poſſe, quandiu mortaliter viuit. Quidam vero extulerunt ſe, & auſi ſunt dicere, ſapientiæ compotes, beatos eſſe poſſe mortales. Quod ſi ita eſt, cur non ipſi potius medij conſtituuntur inter mortales miſeros, & immortales beatos beatitudinem habentes cum immortalibus beatis, mortalitatẽ cum mortalibus miſeris? Profecto enim ſi beati ſunt, inuident nemini. Nam quid miſerius inuidentia? [b] Et ideo mortalibus miſeris, quantum poſſunt, ad conſequendam beatitudinem conſulant: vt etiam immortales valeant eſſe poſt mortem, & angelis immortalibus beatiſque coniungi.

[a] QVidam enim conditionem ſuam humilius.) Solon Athenienſis negat ante mortem beatum fieri quenquam poſſe. Plato paucos excipit: ſed Solon, quod neſciretur quale hominem maneret fatum. nam quis Priamum fœlicẽ vocaſſet ante bellum perpeſſurum tot mœſtiſſima illo decennio? aut quis Crœſum inter illas immanes opes, quem Cyrus erat rogo viuentem admoturus? Plato vero quod difficile eſt homini diuina illa in vita conſequi. quorum cognitione beati ſimus. b Nam quid miſerius inuidentia?) Illud ſolum eſt in inuidentia bonum, quod maximum eſt inuidis malum, ſicut Græco dicto fertur.

De mediatore dei & hominum homine Chriſto Ieſu. *Caput. XV.*

SI autem, quod multo credibilius, & probabilius D diſputatur, omnes homines quandiu mortales ſunt etiam miſeri ſint, [a] neceſſe eſt, quærendus eſt medius, qui nõ ſolum homo, verumetiam deus ſit: vt homines ex mortali miſeria ad beatam immortalitatem huius medij beata mortalitas interueniendo perducat: quem neq; nõ fieri mortalem oportebat, neq; permanere mortalẽ. Mortalis quippe factus eſt, nõ infirmata verbi diuinitate, ſed carnis infirmitate ſuſcepta: non autem permãſit in ipſa carne mortalis, quã reſuſcitauit à mortuis: quoniã ipſe fructus eſt mediationis eius: vt nec ipſi propter quos liberandos mediator effectus eſt, in perpetua, vel carnis morte * remanerẽt. Proinde mediatorem inter deum, & mortalitatẽ habere oportuit trãſeuntem, & beatitudinem permanentem: vt per id quod tranſit, cõgrueret morituris, & ad id quod permaneret, trãsferret ex mortuis. Boni igitur angeli inter miſeros mortales, & beatos immortales medij eſſe nõ poſſunt: quia ipſi quoq; & beati & immortales ſunt. Poſſunt autẽ medij eſſe angeli mali, quia immortales ſunt cũ illis, miſeri cũ iſtis. His cõtrarius eſt mediator bonus, qui aduerſus eorum immortalitatem & miſeriã, & mortalis eſſe ad tempus voluit, & beatus in æternitate perſiſtere potuit. Ac E ſic eos & immortales ſuperbos & miſeros noxios, ne per immortalitatis iactantiam ſeducerent ad miſeriam, & ſuæ mortis † humilitate & ſuæ beatitudinis benignitate deſtruit in eis, quorum corda per ſuam fidem mundans, ab illorũ immundiſsima dominatione liberauit. Homo itaq; mortalis & miſer longe ſeiunctus ab immortalibus & beatis, quid eligat medium, per quod immortalitati & beatitudini copuletur? Quod poſsit delectare in dæmonum immortalitate, miſerũ eſt, quod poſsit offendere in Chriſti mortalitate, iam nõ eſt. Ibi ergo cauenda eſt miſeria ſempiterna: hic mors timenda non eſt, quæ eſſe non potuit ſempiterna: & beatitudo amanda eſt ſempiterna. Ad hoc quippe ſe interpoſuit medius immortalis & miſer, vt ad immortalitatẽ beatam tranſire non ſinat, quoniã in hoc perſiſtit quod impedit, id eſt, in ipſa miſeria. Ad hoc autem ſe interpoſuit mortalis & beatus, vt mortalitate tranſacta & ex mortuis faceret immortales, quod in ſe reſurgendo monſtrauit, & ex miſeris beatos, quia beatitudo nunquã ab ipſo diſceſsit. * † Alius eſt ergo medius malus, qui ſeparat amicos: alius bonus qui reconciliat inimicos. Et ideo multi ſunt medij ſeparatores, [b] quia multitudo quæ beata eſt, vnius dei participatione F fit beata. Cuius participationis priuatione [c] miſera multitudo malorũ angelorũ, quæ ſe opponit poti9 ad impedimentũ, q̃ interponit ad beatitudinis adiutoriũ, etiã ipſa multitudine obſtrepit quodammodo, ne poſsit ad illud vnum beatificũ [bonũ] perueniri, ad quod vt perduceremur, nõ multis, ſed vno mediatore opus erat, & hoc eo ipſo cuius participatione ſimus beati, hoc eſt, verbo dei, nõ facto, ſed per quod facta ſunt oĩa. Nec tamen ob hoc mediator eſt, quia verbum maxime quippe immortale, & maxime beatũ verbũ longe eſt à mortalibus miſeris, ſed mediator per quod homo, eo ipſo oſtẽdens vtiq; ad illud nõ ſolũ beatũ, verumetiã beatificũ bonũ non oportere quæri alios mediatores, per quos arbitremur nobis peruẽtionis gradus eſſe moliẽdos, quia beatus & beatificus deus, factus particeps humanitatis noſtræ compendiũ præbuit participandę diuinitatis ſuę. Neq; enim nos à mortalitate & miſeria liberans ad angelos immortales beatoſq; ita perducit, vt eorum participatione etiam nos immortales & beati ſimus, ſed ad illam trinitatem, cuius & angeli participatione beati ſunt. Ideo quando

1. *Timo. 2.*
* *al. mortis carne.*
† *al. mortalitatis.*
* † *al. beatos, vnde nunquã ipſe diſceſsit.*
Ioan. 1.
Philip. 2.

G in forma [d] ſerui, vt mediator eſſet, infra angelos eſſe voluit, in forma dei ſuper angelos manſit. Idem in inferioribus via vitæ, qui in ſuperioribus vita.

[a] ETiam miſeri ne.) Homerus homines ferè vocat [illegible] hoc eſt miſeros, vt & Latini poëtæ fecerunt. b Et ideo multi ſunt medij ſep.) Virtus vnica eſt & ſimplex, ideo nec multæ ſunt ad eam ſemitæ. Vicium varium, multiforme, infinitæ ad eum itatur viæ, vt Ariſtoteles inquit, in libris Moralibus. Itaque dæmones multi per ſe variis rationibus à deo abducunt, angeli boni vnica via, & per vnicum dei filium ad deum reducunt. c Cuius participationis priuatione.) Vt priuatio lucis tenebræ, ſic priuatio beatitudinis miſeria, etſi non contra recurritur. d Ideo quando in forma.) Paulus ad Philip. ij de Chriſto loquēs Qui cum in forma, inquit, dei eſſet, non rapinam arbitratus eſt ſe eſſe æqualem deo, ſed ſemetipſum exinaniuit formam ſerui accipiēs. Hęc ſunt Pauli verba quibus ſignificat Chriſtum alioqui patri ſimillimum, induto corpore noſtræ mortalitatis, nunquam apud eos, qui ſolum hominē intuebantur, profeſſum deo ſeparem eſſe, cùm tamen hoc ipſi licuiſſet ſalua patris maieſtate: verum abiecit ſe dominus cunctorum ut ſpeciem ſerui, & excelſiſsimus æquari ſe nobis paſſus eſt, vt ſimilitudine naturæ nos omnes ad ſe attractos cognoſcentes iam quis eſſet, quid poſſet, ſublimes ſecum efferret ad patrem: ita humanitas ad ſe inuitat, ne diuinitas deterreat, & hæc inuitatos ad ſe rapit, beatoſque facit: quocirca nec vocare, atque allicere nos potuiſſet, niſi noſtri ſimilis homo, nec beare, niſi fons beatitatis omnis deus. Ad Chriſti ergo deitatem, quæ vita eſt, & beatitudo ipſa, vnica eſt, per quam tendamus via, humanitas eius.

An rationabiliter Platonici definierint deos cæleſtes declinantes terrena contagia, hominibus non miſceri, quibus ad amicitiam deorum dæmones ſuffragentur.

H *Caput XVI.*

Apuleius de deo Socratis.

NOn enim verū eſt, quod idem Platonicus ait, dixiſſe Platonē, nullus deus miſcetur homini. Et hoc præcipuum eorum ſublimitatis ait eſſe ſpecimen, quod nulla attrectatione hominum contaminantur. Ergo dæmones cōtaminari fatetur, & ideo eos à quibus contaminantur mundare non poſſunt, omneſq; immundi pariter fiunt, & dæmones contrectatione hominum, & homines cultu dæmonū. Aut ſi & contrectari miſcerique hominibus, nec tamen contaminari dæmones poſſunt, diis pfecto meliores ſunt, quia illi ſi miſcerentur: contaminarentur. Nam hoc deorum dicitur eſſe præcipuum, vt eos ſublimiter ſeparatos humana contrectatio contaminare non poſsit. Deum quidē ſummum [a] omnium creatorē, quem nos verum deum dicimus, ſic à Platone prædicari aſſeuerat, quod ipſe ſit ſolus qui non poſsit penuria ſermonis humani quauis oratione vel modice cōprehendi, vix aūt ē ſapiētibus viris, cum ſe vigore animi quantū licuit à corpore remouerunt, intellectum huius dei [b] id quoq; interdū velut in altiſsimis tenebris

I rapidiſsimo coruſcamine [c] lumē candidū intermicare. Si ergo ſupra omnia vere ſummus deus intelligibili & ineffabili quadam præſentia, etſi interdum, etſi tanquam, rapidiſsimo coruſcamine lumen candidū intermicans, adeſt tamen ſapientiū mentibus, [d] cum ſe quantū licuit à corpore remouerunt, nec ab eis cōtaminari poteſt: quid eſt quod iſti dij propterea conſtituuntur longe in ſublimi loco, ne cōtrectatione cōtaminentur humana, † quaſi corpora illa ætherea tactu tantū queant humano, & non etiam viſu cōtaminari: Porrò ſi non cōtaminantur ſydera, cum vidētur: quos deos omnes viſibiles dicit, nec dæmones hominū contaminātur aſpectu, quamuis de proximo videantur. An forte vocibus humanis contaminarentur, qui acie nō contaminantur oculorū: & ideo dæmones medios habent, per quos eis voces hominū nuncientur, à quibus lōge abſunt, vt incōtaminatiſsimi perſeuerent. Quid iam de cæteris ſenſibus dicā? Non enim olfaciendo contaminari vel dij poſſent ſi adeſſent: vel cum adſunt dæmones poſſunt viuorū corporū vaporibus humanorū, ſi tantis ſacrificiorum cadauerinis non contaminantur nidoribus. In guſtandi autē ſenſu nulla neceſsitate reficiendæ mortalitatis vrgētur, vt famę adacti, cibos ab hominibus quærāt. Tactus vero in poteſtate eſt. Nam licet ab eo potiſsimū ſenſu [e] contrectatio iſta dicta videatur, hactenus tamen ſi vellent miſcerētur hominibus, vt viderent, & viderentur, audirent, & audirentur. Tangēdi autē quæ neceſsitas? Nam neq; homines id concupiſcere auderēt, cum deorum vel dæmonum bonorum conſpectu vel colloquio fruerentur. Et ſi in tantum curioſitas progrederetur, vt vellet: quo nam pacto quiſpiam poſſet inuitum tangere deum, vel dæmonem, qui niſi captum non poteſt paſſerē? Videndo igitur viſibuſq; ſe præbendo & loquendo & audiendo, dij corporaliter miſceri hominibus poſſent. Hoc autem modo dæmones ſi miſcentur, vt dixi, & non contaminantur, dij autem contaminarentur ſi miſcerentur, incontaminabiles dicunt dæmones, & contaminabiles deos. Si autem contaminantur & dæmones, quid conferunt hominibus ad vitam poſt mortem beatam, quos contaminati mundare nō poſſunt, vt eos mundos diis incōtaminatis poſsint adiungere, inter quos & illos medij conſtituti ſunt? Aut ſi hoc eis beneficij non cōferunt, quid prodeſt hominibus dæmonū amica mediatio? An vt poſt mortem non ad deos homines per dæmones tranſeant, ſed ſimul viuant vtriq; contaminati, ac per hoc neutri beati? Niſi forte quis dicat more ſpōgiarum vel huiuſmodi rerum mundare dæmones amicos ſuos, vt tanto ipſi ſordidiores fiant, quanto fiunt homines eis velut tergentibus mundiores. Quod ſi ita eſt, cōtaminatioribus dij miſcentur dæmonibus, qui ne cōtaminarentur, hominum propinquitatē contrectationemq; vitarunt. An forte dij poſſunt ab hominibus cōtaminatos mūdare dæmones, nec ab eis contaminari, & eo modo non poſſunt, & homines: Qui talia ſentiat, niſi quem fallaciſsimi dæmones deceperunt? Quid, quod ſi videri & videre † cōtaminat? Videntur ab hominibus dij, quos viſibiles dicit, clariſsima mundi lumina, [f] & cætera ſydera, tutioreſq; ſunt dæmones ab iſta hominū contaminatione, qui nō poſſunt videri niſi velint. Aut ſi nō videri, ſed videre cōtaminat, negent ab iſtis clariſsimis mundi luminibus quos deos opinantur videri homines, cum radios ſuos terras vſq; pertendant. Qui tamen eorū radij per quæq; diffuſi immunda inde nō contaminantur, & dij cōtaminarentur, ſi hominibus miſcerentur, etiā ſi eſſet neceſſarius in ſubueniendo contactus. Nam radiis ſolis & lunæ terra contingitur, nec iſtam contaminat lucē. Miror autē plurimū tam doctos homines, qui cuncta corporea & ſenſibilia, incorporalibus & intelligibilibus poſtponenda iudicauerunt, cum agitur de beata vita, corporaliū contrectationum facere mentionē. Vbi eſt illud Plotini, [g] vbi ait: Fugiendū eſt igitur ad clariſsimam patriā, & ibi patebūt tibi omnia: Quæ igitur claſsis, inquit, aut fuga, ſimilē deo fieri? [h] Si ergo deo quanto ſimilior, tanto fit quiſq; propinquior, nullo eſt ab illo tanta longinquitas, quàm eius diſsimilitudo. In corporali vero illi æterno, & incōmutabili, tanto eſt anima hominis diſsimilior, quāto rerum temporalium, mutabiliúmque cupidior.

K (margin, beside "cibos ab hominibus quærāt")

M (margin, beside "ſimul viuant vtriq; contaminati")

L (margin, beside "tingitur, nec iſtam contaminat lucē")

† al. quaſi vero aliud corpora illa ætherea quàm videre ſufficiat quorū luce terra quantum ſufficit, illuſtratur. Porrò &c.

† aliàs, nō videre.

[a] DEum quidem ſummum.) Hoc in deo Socratis. Simile in dogmatis Platonis, de deo ex Platone loquens, quem quidem cœleſtem pronunciant, indictum, innominabilem, vt ait ipſe [illegible] cuius naturam inuenire difficile eſt, ſi inuenta ſit in multos eam enunciare non poſſe. Platonis hæc verba ſunt, [illegible] id eſt. Deum quidem inueniſſe haud facile eſt, intellexiſſe autem impoſsibile. Sic Apuleius. Plato vero in Timæo inquit, [illegible]. Authorem, inquit, & parentem huius vniuerſitatis inuenire operoſum eſt, & inuentum fieri non poteſt vt in vulgus commode verbis efferas. In Parmenide vero de vno illo diſputans ait, nullū ei nomen eſſe additum, non diffiniri, non ſcientia capi, non in ſenſus incurrere,

Deus incōprehenſibilis.

A incurrere, nullam de eo haberi opinionem: quocirca neque nominari, neque dici, neque cogitatione comprehēdi, neque cognoſci, nec ab vllo ente ſentiri. b Intellectum huius dei.) Sunt veſtigia in rebus humanis nonnulla, ex quibus cognoſci poteſt opifex ille vniuerſitatis, tametſi procul velut lumine quodam inter denſiſsimas tenebras intermicante: & nō à quibuſlibet, ſed iis dontaxat, qui acutiſsima ingenij præditi acie totā eius vim in eam, quàm intentiſsime conuerterint. c Rapidiſsimo corruſcamine.) Vulgo legitur rapaciſsimo, ſignificat exiſtentem ſubito lucem illam diuinam celerrime ſe ſubducere, & relinquere humanis mentibus, quæ eam ſpectarunt, ceu ſpeciem quandam leuem, & non altè impreſſam, ſed quæ ſatis indicet maximum quiddam illud fuiſſe, ac admirādum. d Adeſt tamen ſapientium mentibus.) At non ita præterire notitiam illam diuinitatis, quin ſubſiſtat in mēte ſapientis. quoties ac quādiu eam ſapiens porè ac ſanctè quærit. e Nam licet ab eo potiſsimum ſenſu.) Contrectatio à tractando ducitur, quod fit tangendo. f Clariſsima mūdi lumina.) Apuleius in deo Socratis. Nam perinde vt maieſtas poſtulabat, diis immortalibus cœlum dicauit, quos quidem deos cœlites partim viſu vſurpamus, vt Vos ò clariſsima mundi Lumina, labentem cœlo, quæ ducitis annum. Verſus ſunt Virgil. 1. Georg. de Sole & Luna. g Vbi eſt illud Plotini.) In codice Colonien. legitur, Vbi eſt illud Platonis, vbi ait, fugiendum eſt igitur ad clariſsimam patriam, & ibi pater, & ibi omnia. h Quæ igitur claſsis, inquit, aut fuga, ſimilem deo fieri.) Sententia eſt hæc Platonica, quam ſuperiore libro poſuimus. Patriam noſtram cœlum appellat, quod inde cauſamus: clariſsimam, quòd illic pura omnia, illuſtrata, certa: hic turbulēta, tenebris obruta, incerta. ibi pater huiꝰ vniuerſitatis, & circa omnium regē omnia, vt ad Dionyſium Plato ſcribit. Quomodo illuc confugietur, cum tantum abſit, nec vlla fiteò noſtris corporibus via? reſpondit vnicam eſſe apertam & expeditiſsimam viam ſequi deum, & eius fieri, quantum humana vis valeat, ſimilem. Hæc vna res, nos illuc ſuſtollit.

B *Ad conſequendam vitam beatam, quæ in participatione eſt ſummi boni, non tali mediatore indigere hominem, qualis eſt dæmon, ſed tali, qualis eſt vnus Chriſtus.* Caput XVII.

HOc vt ſanetur, quoniā immortali puritati, quæ in ſummo eſt, ea, quæ in imo ſunt mortalia & immunda, cōuenire nō poſſunt: opus eſt quidem mediatore, nō tamē tali, qui corpus quidem habeat immortale propinquum ſummis, animum autem morbidum ſimilem infimis: quo morbo nobis inuideat potius, ne ſanemur, quàm adiuuet, vt ſanemur: ſed tali, qui nobis infimis ex corporis mortalitate coaptatus, immortali ſpiritus iuſtitia, per quam non locorum diſtantia, ſed ſimilitudinis excellentia manſit in ſummis, mundandis liberandiſque nobis vere diuinum præbeat adiutorium. Qui profecto incontaminabilis deus, abſit vt contaminationem timeret ex homine, quo indutus eſt,[a] aut ex hominibus, inter quos in homine conuerſatus eſt. Non enim parua ſunt hæc interim duo, quæ ſalubriter ſua incarnatione monſtrauit, nec in carne poſſe contaminari veram diuinitatem: nec ideo putandos

C dæmones nobis eſſe meliores, quia non habent carnem. Hic eſt, ſicut eum prædicat, ſancta ſcriptura, mediator

1. Timo. 2. dei & hominem homo Chriſtus Ieſus, de cuius & diuinitate, qua patri eſt ſemper æqualis, & humanitate, qua nobis factus eſt ſimilis: non hic locus eſt vt competenter pro noſtra facultate dicamus.

Deus aſſumpſit hominem. a EX homine quo indutus eſt.) Sic ſemper Auguſtinus, & Hieronymus, & cæteri Latini ſcriptores noſtræ religionis. Græci ἄνθρωπον in Chriſto dicunt, id eſt, hominem: nec ferè norunt aliud loquendi genus cum de aſſumpto à filio dei homine loquuntur. Recentiores theologi, vt ipſi ſoli de cœlo cecidiſſe videantur, ſcrutata tota Chriſti & diuinitate & humanitate, inuenerunt non hominem aſſumpſiſſe illum, ſed humanitatem, & hoc dicunt eſſe aduerſum hæreticos tutiſsimum ceu vero parū tuti futuri eſſemus Auguſtini & Hieronymi dictis muniti. At illi inquiunt, humanitatem ſenſere, cum hominem dixerunt. Loquantur ergo iſti vt illi, & ſic ſentiant. Sed iſti linguarum peritiores, & totius rationis loquendi, rudem illam vetuſtatem & inſciam Latini Græcique ſermonis emendant, & expoliunt. Verum omnium falſiſsimum eſt quod cum nefas putent, a veteribus noſtræ pietatis ſcriptoribus diſſentire, ipſi eum diſſentiunt acuti ſibi videntur: alioqui ſi à ſe diſcedant antiquis accedentem, hæreticos continuo clament. Nam ſi quis in ſchola frequētibus theologiæ candidatis, & præcipue qui religioſiores videri & dici affectant, idque iam propè obtinuerunt, ſi quis ergo apud iſtos aiat Chriſtum aſſumpſiſſe hominē, pro hæretico maximis conuiciis exceptus è cōſeſſu eiiceretur: at inquiunt, Homo nomen eſt ſuppoſiti, humanitas nomen eſt naturæ: quis hæreticus non ſe irridere nos putet, ſi hiſce vtatur: quis non irrideri, ſi vtamur?

Quod fallacia dæmonum, dum ſua interceſsione viam ſpondet ad deum, hoc conatur, vt homines à via veritatis auertat. Caput XVIII. D

FAlſi autem illi fallaceſq; mediatores dæmones, qui cum per ſpiritus immundiciam miſeri ac maligni multis effectibus clareant, per corporalium tamē locorum interualla, & per aëreorum corporum leuitatem, à prouectu animorum nos auocare atq; auertere moliuntur: & non viam præbent ad deum, ſed ne via teneatur impediunt: quandoquidem & in ipſa via corporali, quæ falſiſsima eſt, & pleniſsima erroris, qua non iter agit iuſtitia, quoniam non per corporalem altitudinē, ſed per ſpiritalem, hoc eſt incorporalē ſimilitudinem ad deum debemus aſcendere, in ipſa tamen corporali via, quam dæmonum amici per elementorum gradus ordinant, inter æthereos deos, & terrenos homines aëreis dæmonibus mediis cōſtitutis, hoc deos opinantur habere præcipuum, vt propter hoc interuallū locorum contrectatione non contaminentur humana. Ita dæmones contaminari potius ab hominibus, quàm homines mundari à dæmonibus credunt, & deos ipſos contaminari potuiſſe, niſi loci altitudine munirentur. Quis tam infœlix eſt, vt iſta via mūdari ſe exiſtimet, vbi homines contaminantes, dęmones cōtaminati, dij contaminabiles prædicantur, & non potius eligat viam, vbi contaminantes magis dæmones euitētur, & ab incontaminabili deo ad ineundā ſocietatem incōtaminatorum angelorum, homines à contaminatione mundentur. E

Quod appellatio dæmonum iam nec apud cultores eorum aſſumatur in ſignificationem alicuius boni. Caput XIX.

SEd ne de verbis etiam nos certare videamur, quoniam nonnulli iſtorum, vt ita dixerim, dæmonicolarum, in quibus & Labeo eſt, eoſdem perhibent ab aliis angelos dici,[a] quos ipſi dæmones nuncupāt: iam mihi de bonis angelis aliquid video differendum, quos iſti eſſe non negant, ſed eos bonos dæmones vocare, quàm angelos malūt. Nos autem ſicut ſcriptura loquitur,[b] ſecundum quā Chriſtiani ſumus angelos quidem partim bonos, partim malos, nūquam vero bonos dæmones legimus. Sed vbicunq; illarum literarum hoc nomen poſitum reperitur, ſiue dæmones, ſiue dæmonia dicantur, non niſi maligni ſignificantur ſpiritus. Et hanc F loquendi conſuetudinem intantum populi vſquequaq; ſecuti ſunt, vt eorum etiam qui Pagani[c] appellantur, & deos multos ac dæmones colendos eſſe cōtendunt, nullus ferè ſit tam literatus & doctus, qui audeat in laude vel ſeruo ſuo dicere, dæmonē habes, ſed quilibet hoc dicere voluerit, non ſe aliter accipi, quam maledicere voluiſſe dubitare nō poſſit. Quæ igitur nos cauſa cōpellit, vt poſt offenſionem aurium tam multarum, vt iam penè ſint omnium, quæ hoc verbū non niſi in malam partem audire cōſueuerunt, quod diximus cogamur exponere, cum poſsimus angelorū nomine adhibito, eandē offenſionem quæ nomine dæmonum fieri poterat, euitare.

Angelus. a EOſdē perhibent ab aliis angelos dici.) ἄγγελος enim nuncius eſt. hinc in fabulis Græcis legere frequenter eſt ἄγγελον εἰσάγειν, vt apud Euripidem ἐμφαίνει ita cum ſint dæmones nunc, atque interpretes deorum & hominum, angeli nominātur, ſicut ab eodem munere Mercurius angelus. Sic Trimegiſtus vocat, & Marcianus Capella de dæmonibus loquens, & cum cogitationum arcana ſuperę nunciat poteſtati, angelus poterit nominari. d Nos autem ſicut ſcriptura loquitur.) In Euangelio de angelis bonis crebra mentio, & Chriſtus angelos diaboli nuncupat. c Vt eorum etiam qui Pagani.) Diximus antea poſt Chriſtum natum nomen dæmonis fuiſſe ſuſpectum, & odioſum tanquam rei maleficę atque improbæ. non vulgo magis quàm philoſophis.

G

De qualitate ſcientiæ, quæ dæmones ſuperbos facit.
Caput XX.

Q Vanquam etiam ipſa origo huius hominis, ſi diuinos intueamur libros, aliquid affert cognitione digniſsimom. δαίμονες enim dicuntur,[a] quoniã vocabulum Græcum eſt, ob ſciẽtiam nominati. Apoſtolus autem ſpiritu ſancto locutus

1.Cor.8. ait: Scientia inflat, charitas verò ædificat. Qood rectè aliter non intelligitur, niſi ſcientiam tunc prodeſſe, cum charitas ineſt: ſine hac autem inflare, id eſt, in ſuperbiam inaniſsimæ quaſi ventoſitatis extollere. Eſt ergo in dæmonibus ſcientia ſine charitate: & ideo tam inflati, id eſt, tam ſuperbi ſunt, vt honores diuinos & religionis ſeruitutem, quam vero deo deberi ſciunt, ſibi ſategerint exhiberi, & quãtum poſſunt, & apud quos poſſunt, adhuc agunt. Contra ſuperbiam porrò dæmonum, qua pro meritis poſsidebãt genus humanum, dei humilitas, quæ in Christo † apparuit, quantam virtutem habeat, animæ

† alias, forma ſerui. hominum neſciunt, immundicia elationis inflatæ, dæmonibus ſimiles ſuperbia non ſcientia.

Damon. [a] DAemones enim dicuntur.) Δαίμων Græcis olim fuit ὁ ἐπιστάμενος καὶ γινώσκων scio, & noui. inde δαήμων q. δαίμων, vt inquit author magni etymologici πάντα ἐπιστάμενος, καὶ γινώσκων, omniaſciens & docens. ab eadem

H mente Plato in Cratylo δαίμονας dictos q. δαήμονας tradit à prudentia & peritia rerum, quem & alij ſecuti ſunt, velut Capella, qui ait, hos omnes Græci δαίμονας dicunt ἀπὸ τοῦ δαήμονας εἶναι. & Lactantius lib. ij. dæmones, inquit, Grammatici aiunt dictos q. δαήμονας, id eſt, peritos, ac rerũ ſcios. quibus Chalcidius in Timæum platonis ſuffragatur.

Ad quem modum dominus voluerit dæmonibus innoteſcere. *Caput* XXI.

I Pſi autem dæmones etiam hoc ita ſciunt, vt eidem domino infirmitate carnis induto dixerint: Quid nobis & tibi Ieſu Nazarene? Veniſti ante tempus perdere nos? Clarũ eſt in his ver-

Marc.1. bis quod in eis & tanta ſcientia erat, & charitas nõ erat.

Luc.4. Pœnam quippe ſuam formidabant ab illo, non in illo iuſtitiam diligebant. Tantum vero eis innotuit, quantum voluit: tantum autem voluit, quantum oportuit. Sed ſic innotuit, non ſicut angelis ſanctis, qui eius ſecundum id quod dei verbum eſt, participata æternitate perfruuntur, ſed ſicut eis terrendis innoteſcendum fuit, ex quorum tyrannica quodammodo poteſtate fuerat liberaturus prædeſtinatos in ſuum regnum, & gloriam ſemper veraeem & veraciter ſempiternam. In-

I ootuit ergo dæmonibus non per id, quod eſt vita æter-

Actor.13. na, & lumen incommutabile, quod illuminat pios, cui viuendo per fidem, quæ in illo eſt, corda mundantur: ſed per quædam temporalia ſuæ virtutis effecta, & occultiſsimæ ſigna præſentiæ, quæ angelicis ſenſibus[a] etiam malignorum ſpirituũ, potius quàm infirmitati hominum poſſent eſſe conſpicua. Denique quando ea paululum ſupprimenda iudicauit, & aliquando altius latuit, dubitauit de illo dæmonum princeps, eũmque tentauit, an Chriſtus eſſet explorans,[b] quantum ſe ten-

Matt.4. tari ipſe permiſit, vt hominem, quem gerebat[c] ad noſtræ imitationis temperaret exemplum. Poſt illam vero tentatiooem,[d] cum angeli ſicut ſcriptum eſt, miniſtrarent ei: boni vtique & ſancti, ac per hoc ſpiritibus immundis metuendi & tremeodi, magis magiſque innoteſcebat dæmonibus, quantus eſſet, vt ei iubenti, quantũis in illo contemptibilis[e] videretur carnis infirmitas, reſiſtere nullus auderet.

[a] QVæ angelicis ſenſibus.) Miracula enim Chriſti admirabiliora erãt angelis, & dæmonibus quàm hominibus, propterea quod illi cauſat multarum rerum cum noſſent, videbant omnem naturæ vim ſuperare: homines vero eſſi magna atque admiranda eſſe non dubitabant, tamen non deerãt, qui calumniarentur per Beelzebub principem dæmoniorum dæmonia eiici, non tam illud credentes ipſi, quàm conantes, vt imperita turba crederet. Quin & alij poſterioribus temporibus magum fuiſſe impie mentiti ſunt, contra quos in libris de ſapientia Chriſtiana eo adiuuante fuſe diſputabo. b Eũmque tentauit an Chriſtus eſſet explorans.) Dæmon quum homines tentat, hoc laborat tãtum, vt peccent. quum vero Chriſtum tentabat, nõ admodum erat de illius peccato ſolicitus. Sanctiorem enim illum ſciebat, quam qui facile induci poſſet vt male faceret, cognoſcere tãtum auebat, an lateret deus ſub humana forma. c Vt hominem quem gerebat.) Nec ipſe veteri hominum conditioni videretur exemptus, quod ſolus abiret intentatus: neu poſt illum alij, qui eum venerarentur, indigne ferrent tentari ſe, qui ſcirent inuidentiſsimum illum & confidentiſsimum humani hoſtem generis, ne à Chriſto quidem temperaſſe. d Poſt illam vero tentationem.) Et hoc quoque ad exemplum ſpectat poſteritatis. nam vt nullus ſine tẽtatione præteribit, ita qui ſuperior fuerit in ea pugna, ſolatio miniſterióque fruetur angelorum, ſicut Hieronymus teſtatur. e Quamuis in illo contemptibilis.) Inops, nudus, humili loco natus, ſine oſtentatione humanæ ſapientiæ, ſimili cohorte hominum comitatus. K

Quid interſit inter ſcientiam ſanctorum angelorum & ſcientiam dæmonum.
Caput XXII.

H Is igitur angelis bonis omnis corporaliũ temporaliúmque rerum ſcientia, qua inflantur dæ- L mones, vilis eſt: nõ quòd earum ignari ſint, ſed quòd illis dei, qua ſanctificantur, charitas chara eſt, præ cuius noo tantum incorporali, verumetiam incommutabili & ineffabili pulchritudine, cuius ſancto amore[a] inardeſcunt, omnia quæ infra ſunt, & quod illud eſt,[b] non ſunt: ſeq; ipſos inter illa contemnunt, vt ex toto, quod boni ſunt, eo bono, ex quo boni ſunt, perfruantur. Et ideo certius etiam temporalia & mutabilia iſta nouerunt, quia eorum principales cauſas in verbo dei conſpiciunt, per quod factus eſt mundus, quibus cauſis quædam probantur, quædam reprobantur, cuncta ordinaotur. Dæmones autem non æternas temporum cauſas,[c] & quodammodo cardinales in dei ſapientia contemplatur, ſed quorundam ſignorum nobis occultorum, maiore experiennia multo plura quàm homines futura proſpiciunt, diſpoſitiones quoque ſuas aliquando prænunciant. Denique ſæpe iſti, nunqoam illi omnino falluntur. Aliud eſt enim temporalibus temporalia, & mutabilibus mutabilia coniectare, eíſque temporalem & mutabilem modum † ſuæ voluntatis & facultatis inſerere, quod dæmonibus certa ratione per- † alias, motum.

M miſſum eſt. Aliud enim in æternis atque incommutabilibus dei legibus, quæ in eios ſapientia viuunt, mutationes temporum præuidere, deíque voluntatem, quæ tam certiſsima, quàm potentiſsima[d] eſt diuini ſpiritus eius participatione cognoſcere, quod ſanctis angelis recta diſcretione donatum eſt. Itaque nõ ſolum æterni, verumetiam beati ſunt. Bonum autem quo beati ſunt, deus illis eſt, à quo creati ſunt. Illius quippe indeclinabiliter participatione,[e] & contemplatione perfruuntur.

Amor circa pulchra. [a] INeffabili pulchritudine cuius ſancto amore.) Amor enim ſemper eſt erga pulchra. Socrates apud Platonem in Phædro inquit, faciem honeſtatis, & ſapientiæ ſi oculis corporis cerneretur, mirabiles amores excitaturã ſui. Quod ſi deus ille maximus videretur, qui quam ſit pulcher, vt eſt in libro ſapiẽtiæ, vel ex hoc licet cõiectari, quòd pulcherrima oobis videntur, quę ille cõdidit. In conuiuio Platonis Diotima diuinam pulchritudinem vnã eſſe dicit, quæ à beato debeat homine amori, ſicut ſuperiore nobis libro explicatum eſt. b Et quod illud eſt.) Cum omnia quæcunque deus non ſunt, præ deo putent vilia & contemnẽda, ſeipſos quoq; in cætera, quæ deus non ſunt, habẽt deſpicatui. quę cogitatio ita coniungit illos deo, vt affixi beatitudini ipſius, ſine vlla cæterarum rerũ cura ſempiternum ſint beatiſsimi. c Dæmones autem non æternas temporum cauſas.) Non enim cardinem ipſum, quo ſitę ſunt cauſæ omnes, & in quo voluũtur, intuetur: nec fontẽ norũt, vnde manãt, ſed quod maiore ingenio, & acutiore quàm nos prędiai, tum etiam rerũ vſu propter immortalitatem maxima, facilius & præſentia intelligunt, & futura coniecturis

A iecturis aſſequuntur, quàm nos. quo fit vt cũ res omnes non ex principijs ſuis, ſed alienis coniecturis collectæ fallere poſſint, dæmones plerũque ab eis fallantur, & mandata dicant, etiam cũ ſe veriſsima dicere arbitrantur, iactant tamen ſe nihil ignorare. Nec ſolum mentiri dæmonas impuros, ſed deos quoque ſuos Porphyrius credit. d Quæ tam certiſſima quàm potentiſſima.) Certitudo voluntatis dei eſt, quod quæcunque velit, poteſt. nam ſi aliquid eſſet, quod efficere nequiret, incerta ibi eſſet cum illud in eius manu non foret ſitum. nunc verò cum omnia præſtare poſſit, quæ vult, nihil ea fieri certius poteſt, hoc eſt, nihil certius euenturum eſt, quàm quæ ipſa vult, quippe quæ nihil non efficiet quod volet. quocirca qui voluntatem dei ſpectant, certiſſimam originem è qua vniuerſa proficiſcuntur, ſpectant. Idque quoniam aliud non fit in mundo, quàm quod ea vult. rectè eſt igitur ab Auguſtino dictũ tam eſſe voluntatem dei certiſſimam, quàm potentiſſimam, vt potentia, certitudinis voluntatis cauſa eſſe videatur. Quid ergo voluntatẽ illi intuentur angeli, & fœlices animi, tantum ſciunt, quantũ proportione beatitudinis videre permittitur. Neque enim omnes eadem rerum cognitione donātur inter quos beatitudinis quoque ſunt gradus, idcirco diſcretionem illis eſſe ait. e Indeclinabiliter participatione.) Semper conuerſi & intenti in deum agunt, ne vel minima auerſione miſeri fiant, nec tamẽ nõ declināt. quòd aliquid metuāt, ſed quòd beatitudo illa totos ad ſe tractos rerum omniũ aliarum cogitationem & deſyderium ademit, duntaxat quũ illis ſit fons ipſe omnium, quæ excogitari poſſunt bona.

Nomen deorum falſò adſcribi dijs gentium, quod tamen & angelis ſanctis & hominibus iuſtis ex diuinarum ſcripturarum authoritate commune.
Caput XXIII.

B Os ſi Platonici malunt deos, quàm dæmones dicere, eiſq; annumerare, quos à ſummo deo cõditos[a] deos ſcribit eorum author & magiſter Plato, dicant quod volunt: nõ enim cum eis de verborũ controuerſia laborãdum eſt. Si ergo eos ſic immortales aſſerunt, vt tamen à ſummo deo factos, etſi non per ſeipſos, ſed ei à quo facti ſunt adhærendo, beatos eſſe dicunt, hoc dicunt, quod dicimus, quolibet eos nomine appellent. Hanc autem Platonicorum eſſe ſententiam, ſiue omnium, ſiue meliorũ, in eorum literis inueniri poteſt. Nam & de ipſo nomine, quo huiuſmodi immortalem beatámque creaturam deos appellant: ideo inter nos & ipſos penè nulla diſſentio[b] eſt, quia &
Pſal.49. in noſtris ſacris literis legitur: Deus deorum dominus
Pſal.135. locutus eſt. Et alibi: Confitemini deo deorum. Et alibi:
Pſal.94. Rex magnus ſuper omnes deos. Illud autẽ vbi ſcriptum
Pſal.95. eſt: Terribilis eſt ſuper omnes deos: cur dictum ſit deinceps oſtenditur. Sequitur enim: Quoniam omnes dij gentium dæmonia: dominus autem cœlos fecit. Super omnes ergo deos dixit, ſed gentium, id eſt, quos gentes
Matt.8. pro diis habent, quæ ſunt dæmonia, ideo terribilis, ſub
C quo terrore domino dicebant: Veniſti ante tempus perdere nos. Illud vero vbi dicitur, deus deorum, non poteſt intelligi deus dæmoniorum: & rex magnus ſuper omnes deos, abſit vt dicatur rex magnus ſuper omnia dæmonia. Sed homines quoque in populo dei, eadem
Pſal.81. ſcriptura deos appellat. Ego, inquit, dixi dij eſtis, & filij excelſi omnes. Poteſt itaque intelligi horum deorum deus, qui dictus eſt deus deorum: & ſuper hos deos rex magnus, qui dictus eſt rex magnus ſuper omnes deos. Veruntamen cũ à nobis quæritur, ſi homines dicti ſunt dij, quòd in populo dei ſunt quem per angelos vel per homines alloquitur deus: quanto magis immortales eo nomine digni ſunt, qui ea fruũtur beatitudine, ad quam deum colendo cupiunt homines peruenire. Quid reſpondebimus, niſi nõ fruſtra in ſcripturis ſanctis expreſſius homines nũcupatos deos, quàm illos immortales & beatos, quib⁹ nos æquales futuros in reſurrectione promittitur, ne ſcilicet propter illorum excellentiam aliquem eorum nobis conſtituere deum infidelis auderet infirmitas? Quod in homine facile eſt euitare. Et euidentius dici debuerunt homines dij in populo dei, vt certi ac fidentes fierent eſſe eum deum ſuum, qui di- D ctus eſt deus deorum, quia etſi appellentur dij immortales illi ac beati, qui in cœlis ſunt, non tam dicti ſunt *Pſal.81.* dij deorum, id eſt, dij hominum in populo dei conſti- *1.Cor.8.* tutorum quibus eſt dictum: Ego dixi dij eſtis, & filij excelſi omnes. Hinc eſt quod ait Apoſtolus: Et ſi ſunt qui dicantur dij ſiue in cœlo, ſiue in terra: ſicuti ſunt dij multi & domini multi, nobis tamen vnus deus pater ex quo omnia, & nos in ipſo, & vnus dominus Ieſus Chriſtus per quem omnia, & nos per ipſum. Non multum ergo de nomine diſceptandum eſt, cum res ipſa ita clareat, vt à ſcrupulo dubitationis aliena ſit. Illud vero quod nos ex eorum nos immortaliũ beatorum nũmero miſſos angelos eſſe dicimus, qui dei voluntatem hominibus annunciarent, illis non placet, quia hoc miniſterium non per illos quos deos appellant, id eſt, immortales & beatos, ſed per dæmones fieri credunt, quos immortales tantum nõ etiam beatos audent dicere, aut certe ita immortales ac beatos, vt tamen dæmones bonos non deos ſublimiter collocatos, & ab humana contrectatione ſemotos. Quamuis nominis controuerſia videatur, tamen ita deteſtabile eſt nomen dæmonum, vt hoc modis omnibus à ſanctis angelis nos remouere E debeamus. Nunc ergo ita liber iſte claudatur, vt ſciamus immortales ac beatos, quomodolibet vocentur, qui tamen facti ac creati ſunt medios non eſſe ad immortalitatem beatitudinémque perducendis mortalibus miſeris, à quibus vtraque[c] differentia ſeparatur. Qui autem medij ſunt communem habẽdo immortalitatem cum ſuperioribus, miſeriam cum inferioribus: quoniam merito malitiæ ſunt miſeri, beatitudinem quam non habent inuidere nobis poſſint potius quàm præbere. Vnde nihil habent amici dæmonum, quod nobis dignũm afferant, cur eos tanquam adiutores colere debeamus, quos potius vt deceptores euitare debemus. Quos autẽ bonos & ideo non ſolum immortales, verumetiam beatos deorum nomine ſacris ſacrificiis & propter vitam beatam poſt mortem adipiſcendam colendos putant, qualeſcunque illi ſint, & quolibet vocabulo digni ſint, non eos velle per tale religionis obſequium niſi vnum deũ coli, à quo creati, & cuius participatione beati ſunt, adiuuante ipſo in ſequenti libro diligentius diſſeremus.

EIſque annumerare, quos à ſummo deo conditos.) Plato in Timæo deum illum ſummum, & rerum omnium parentem creaſſe ait reliquos omnes deos. b Ideo inter nos & illos penè nulla diſſenſio.) Cyprianus inquit deos participatione plures eſſe neminem negare, & Boetius omnem beatum ait deum eſſe, ſed natura vnicũ eſſe deum, participatione nihil prohibere plures eſſe. Ac profectò data eſt nobis per Chriſtum facultas vt filij dei ſimus. c A quibus vtraque.) Alibi à quibus vtraque differentia miſeria & mortalitate ſep. qui. aut. m. ſ. e. habent. e F

F I N I S.

G

ELENCHVS

CAPITVM D. AVRELII AVguſtini de Ciuitate dei in Librum decimum.

1 Veram beatitudinem ſiue angelis ſiue hominibus per vnum deum tribui etiam Platonicos definiſſe: ſed vtrum hi quos ob hoc ipſum colendos putant vni tantum deo, an etiam ſibi ſacrificari velint, eſſe quærendum.

2 De ſuperna illuminatione quid Plotinus Platonicus ſenſerit.

3 De vero dei cultu, à quo Platonici quamuis creatorem vniuerſitatis intellexerint, deuiarunt colendo angelos ſiue bonos ſiue malos honore diuino.

4 Quod vni vero deo ſacrificium debeatur.

5 De ſacrificiis, quæ deus non requirit, ſed ad ſignificationem eorum obſeruari voluit, quæ requirit.

6 De vero perfectóque ſacrificio.

7 Quod ſanctorum angelorum ea ſit in nos dilectio, vt nos non ſuos, ſed vnius veri dei velint eſſe cultores. H

8 De miraculis quæ deus ad corroborandam fidem piorum etiam per angelorum miniſterium promiſſis ſuis adhibere dignatus eſt.

9 De illicitis artibus erga dæmonum cultum, in quibus Porphyrius Platonicus quædã probando, quædam quaſi improbando verſatur.

10 De theurgia, quæ falſam purgationem animis dæmonum inuocatione promittit.

11 De epiſtola Porphyrij ad Anebontem Aegyptium, in qua petit de diuerſitate dæmonum ſe doceri.

12 De miraculis quæ per ſanctorum angelorum miniſterium deus verus operatur.

13 De inuiſibili deo, qui ſe viſibilem ſæpe præſtitit, nó ſecundum quod eſt, ſed ſecundum quod poterant ferre cernentes.

14 De vno deo colendo, non ſolum propter æterna, ſed etiam propter temporalia beneficia, quæ vniuerſa in ipſius prouidentiæ poteſtate conſiſtunt.

15 De miniſterio ſanctorum angelorum, quo prouidentiæ dei ſeruiunt. I

16 An de promerenda beata vita his angelis ſit credendum, qui ſe coli exigunt honore diuino: an vero illis qui non ſibi, ſed vni deo ſancta præcipiunt religione ſeruiri.

17 De arca teſtamenti miraculíſque ſignorum, quæ ad commendandam legis ac promiſsionis authoritatem diuinitus facta ſunt.

18 Contra eos, qui de miraculis, quibus dei populus eruditus eſt, negant eccleſiaſticis libris eſſe credendum.

19 Quæ ratio ſit viſibilis ſacrificij, quod vni vero, & inuiſibili deo offerri doceat vera religio.

20 De ſummo veróque ſacrificio, quod ipſe dei & hominum mediator effectus eſt.

21 De modo poteſtatis dęmonibus datę ad glorificandos ſanctos, qui pertulerunt iam paſsionem, qui aëreos ſpiritus non placãdo ipſos, ſed in deo permanendo vicerunt.

22 Vnde ſit ſanctis aduerſum dæmones poteſtas, & vnde cordi vera purgatio.

23 De principiis in quibus Platonici purgationẽ animæ eſſe profitentur. K

24 De vno veroq; principio, quod ſolam naturam humanam purgat atque renouat.

25 Omnes ſanctos & ſub legis tempore, & ſub prioribus ſeculis in ſacramento & fide Chriſti iuſtificatos fuiſſe.

26 De inconſtantia Porphyrij inter confeſsionem veri dei & cultum dæmonum fluctuantis.

27 De impietate Porphyrij, qua etiã Apulei tranſcendit errorem.

28 Quibus perſuaſionibus Porphyrius obcęcatus, non potuerit veram ſapientiam, quæ eſt Chriſtus, agnoſcere.

29 De incarnatione domini noſtri Ieſu Chriſti, quam confiteri Platonicorum erubeſcit impietas.

30 Quanta Platonici dogmatis Porphyrius refutauerit, & diſſentiendo correxerit.

31 Contra argumentum Platonicorum, quo animam humanam aſſerunt deo eſſe coæternam.

32 De vniuerſali via animæ liberandæ, quam Porphyrius male quærendo non reperit, & quam ſola gratia Chriſtiana reſerauit.

L

DIVI AVRELII AVGVSTINI Epiſcopi de Ciuitate Dei, ad Marcellinum Liber decimus.

Veram beatitudinem ſiue angelis, ſiue hominibus per vnum deũ tribui etiam Platonicos definiſſe, ſed vtrum hi, quos ob hoc ipſum colẽdos putant, vni tantum deo, an etiam ſibi ſacrificari velint, eſſe quærendum. *Caput I.*

OMnium certe ſententia eſt, qui ratione quoquo modo vti poſſunt, beatos eſſe omnes homines velle. Qui autem ſint, vel vnde fiant, dum mortalium quærit infirmitas, multæ magnæq; controuerſiæ concitatę ſunt: in quibus philoſophi ſua ſtudia & ocia contriuerunt, quas in medium adducere, atque diſcutere: & longum eſt, & non neceſſarium. M Si enim recolit, qui hæc legit, quid in libro egerimus octauo in eligẽdis philoſophis, cum quibus hæc de beata vita, quæ poſt mortem futura eſt, quæſtio tractaretur: vtrum ad eam vni deo vero, qui etiam eſt deorum effector, an plurimis diis religione ſacríſque ſeruiendo peruenire poſsimus: non etiam hic eadem repeti expectet, præſertim cum poſsit relegendo, ſi forte oblitus eſt adminiculari * memoriam. Elegimus enim Platonicos omnium philoſophorum merito nobiliſsimos: propterea, quia ſicut ſapere potuerunt, licet immortalem ac rationalem vel intellectualem hominis animam: niſi participato lumine illius dei, à quo & ipſa & mundus factus eſt beatam eſſe non poſſe. Ita illud quod omnes homines appetunt, id eſt, vitam beatam, quenquam iſti aſſecuturum negant, qui non illi vni optimo, qui eſt incommutabilis deus, puritate caſti amoris adhæſerit. Sed quia ipſi quoq; ſiue cedentes vanitati erroriq; populorum, ſiue vt ait Apoſtolus, Euaneſcentes in cogitationibus ſuis multos deos colendos ita putauerunt, vel putari voluerunt, vt etiam quidam eorum dæmonibus diuinos honores ſacrorũ & ſacrificiorum deferendos eſſe cenſerent: quibus iam non parua ex parte reſpondimus.

** aliàs, adiuuare.*

Roma. 1.

Nunc

A Nunc videndũ ac diſſerendum eſt, quãtum deus donat
immortales: ac beati in cœleſtibꝰ ſedibus, dominationi-
bus, principatibus,[a] poteſtatibus cõſtituti, quos iſti deos,
& ex quibus quoſdã vel bonos dęmones, vel nobiſcũ an-
gelos nominant, quomodo credẽdi ſint velle à nobis re-
ligionẽ pietatemq; ſeruari: hoc eſt, vt apertius dicã, verũ
etiam ſibi, an tantũ deo ſuo, qui etiã noſter eſt, placeat eis
vt ſacra faciamus, & ſacrificemus: vel aliqua noſtra ſeu
noſipſos religionis ritibus cõſecremus. Hic eſt enim di-
uinitati, vel, ſi expreſſius dicendũ eſt, deitati debitus cul-
tus, propter quẽ vno verbo ſignificandũ: quoniã ſatis mi
hi idoneum nõ occurrit Latinum, Græce vbi neceſſe eſt
inſinuo, quid velim dicere. Latriã quippe noſtri [b] vbicũ-
que ſanctarũ ſcripturarũ poſitũ eſt, interpretati ſunt ſer-
uitutem. Sed ea ſeruitus, quæ debetur hominibus, ſecun-
Ephes. 6. dum quã præcipit Apoſtolus, ſeruos dominis ſuis ſubdi-
tos eſſe debere: alio nomine Græce nuncupari ſolet. La-
tria vero ſecundũ conſuetudinẽ, qua locuti ſunt, qui no-
bis diuina eloquia condiderunt, aut ſemper, aut tam fre-
quenter, vt penè ſemper ea dicitur ſeruitus, quæ pertinet
ad colendũ deũ. Proinde ſi tantũmodo cultus ipſe dica-
tur, nõ ſoli deo deberi videtur. Dicimur enim etiã cole-
B re homines,[c] quos honorifica[d] vel recordatione vel pre-
ſentia frequẽtamus. Nec ſolũ ea, quibus nos religioſa hu-
militate ſubiicimus, ſed quædã etiam quæ ſubiecta ſunt
nobis [e] coli perhibentur. Nam ex hoc verbo agricolæ &
coloni & incolę vocantur. Et ipſos deos nõ ob aliud ap-
pellant cœlicolas, niſi quod cœlũ colant: non vtiq; vene-
rando, ſed inhabitãdo tanquã cœli quoſdã colonos: nõ
ſicut appellantur coloni,[f] qui conditionẽ debẽt genitali
ſolo propter agriculturã ſub dominio poſſeſſorũ, ſed, ſi-
cut ait quidã Latini eloquij magnꝰ author, Vrbs antiqua
Aeneid. 1. fuit, Tyrij tenuere coloni.[g] Ab incolendo enim colonos
vocauit, non ab agricultura. Hinc & ciuitates à maiori-
bus ciuitatibus velut populorũ examinibus conditæ, co-
loniæ nuncupantur. Ac per hoc cultũ quidem nõ deberi
niſi deo, propria quadã notione verbi huius veriſſimũ
eſt. Sed quia & aliarũ rerum dicitur cultus, ideo Latine
vno verbo ſignificari cultus deo debitus nõ poteſt. Nam
& ipſa religio quãuis diſtinctius nõ quẽlibet, ſed dei cul-
tum ſignificare videatur: vnde iſto nomine interpretati
ſunt noſtri eam, quæ Græce θρησκεία [h] dicitur: tamẽ quia
Latina loquẽdi conſuetudine,[i] non ſolũ imperitorũ, ve-
C rumetiam doctiſſimorũ & cognationibus humanis atq;
affinitatibus, & quibuſq; neceſſitudinibus dicitur exhi-
benda religio: nõ eo vocabulo vitatur ambiguũ, cum de
cultu deitatis vertitur quæſtio: vt fidenter dicere valea-
mus, religionem nõ eſſe niſi dei cultum: quoniã videtur
hoc verbũ à ſignificando obſeruantia propinquitatis hu
manæ inſolenter auferri. Pietas quoq; proprie dei cultus
intelligi ſolet, quã Græci εὐσέβειαν vocant. Hæc tamen &
erga parentes officioſe haberi dicitur. More autẽ vulgi
hoc nomen etiam [k] in operibus miſericordiæ frequẽta-
tur: quod ideo arbitror eueniſſe, quia hæc fieri præcipuè
deus mandat, eaq; ſibi vel pro ſacrificiis,[l] vel præ ſacrifi-
ciis [m] placere teſtatur. Ex qua loquẽdi conſuetudine fa-
ctum eſt, vt & deus ipſe dicatur pius: quẽ ſanè Gręci nul-
lo ſuo ſermonis vſu εὐσεβεῖν vocant:[n] quamuis εὐσέβειαν
pro miſericordia illorum etiam vulgus vſurpet. Vnde in
quibuſdam ſcripturarũ locis, vt diſtinctio certior appa-
reret, non εὐσέβειαν quod ex bono cultu, ſed θεοσέβειαν,
quod ex dei cultu cõpoſitum reſonat, dicere maluerunt.
Vtrumlibet autẽ horum, nos vno verbo enunciare non
poſſumus. Quæ itaq; λατρεία Græce nũcupatur, & Latine
interpretatur ſeruitus: ſed ea qua colimus deum. Vel quę
θρησκεία Græce, Latine autem religio dicitur: ſed ea quę D
nobis eſt erga deũ, vel quam illi θεοσέβειαν, nos vero non
vno verbo exprimere, ſed dei cultũ poſſumus appellare:
hanc ei tantũ deo deberi dicimus, qui verus eſt deus, fa-
citq; ſuos cultores deos. Quicunq; igitur ſunt in cœleſti-
bus habitationibus immortales & beati, ſi nos nõ amãt,
nec beatos eſſe nos volunt, colendi vtiq; non ſunt. Si au-
tem amant, & beatos volunt, profecto inde volũt, vnde
& ipſi ſunt: an aliunde ipſi beati, aliunde nos?

IOANNIS LODOVICI VIVIS
Valentini commentarij, in decimum Li-
brum de Ciuitate dei D. Auguſtini.

Dominationibus, principatibus.) Iamblichus in myſteriis, ex ſuperis a
alios angelos, alios archangelos, alios dæmones, alios heroës, alios
poteſtates, alios principatus nominat, eoſq; dicit varijs formis rationi-
buſque apparere, quos omnes reliqui Platonici & deos & dæmones
nuncuparunt. b Latriam quippe noſtri.) λατρεία eſt δουλεία, quaſi Latria.
ſeruitio: ſed poſtea factum eſt, vt eſſet εὐλάβεια, teſte Suida. Auguſtinus ſer-
uitutem hominibus debitam non latriam appellari vult, ſed alio nomine
puta δουλείαν. Nam ad Epheſios ſexto, quem locum citat ſic eſt Græce:
Οἱ δοῦλοι ὑπακούετε τοῖς κυρίοις κατὰ σάρκα. Hoc eſt illa diſtinctio facta de a-
doratione latria, dulia, & hyperdulia. Valla docet λατρείαν & δουλείαν idem
eſſe, & vtrumque ſignificare ſeruitutẽ, quod ex Suida oſtẽdit, qui & ait:
λατρεία, δουλεία [illegible]. Seruitutem eſſe mercenariã. Nã apud Xeno
phontem in tertio Cyri pædiæ loquitur maritus: [illegible] E
[illegible]. Hoc eſt: Ego vero Cyre vel ani
ma redemerim, ne vnquam hæc ſeruiret. Tum vxor [illegible]
[illegible], ſua ipſius anima emerit, ne ſeruiat. Quin & in ſacris lite-
ris λατρεύειν de ſeruitute dicitur, vt in Leuitico: Omne opus ſeruile non
facietis. [illegible]. Et iterum: De ſemine tuo non dabis ſeruire principi.
λατρεύειν. Et in Iob, mendica λάτρις dicitur. Sed admonendi ſunt Latini
duliã & latriam penultimã habere longam, ne breuẽ faciãt. c Dicimur
enim etiã colere homines.) Sic & adorare etiã in ſacris libris. d Quos
honorificatione.) Legendũ, honorifica, vel recordatione, vel pręſentia.
e Sed quędam etiã quę ſubiecta ſunt nobis.) Nõ mirũ: nã colere eſt tra
ctare, & exercere. Sic colimus omnia, quibꝰ ſtudemus, vt literas, arma, lu
dos, terram, & ſimilia, & habitare. f Nõ ſicut appellãtur coloni.) Qui a-
lienũ agrũ colũt cõductitiũ, ſunt coloni. Quẽadmodũ in vrbe inquilini Colonus.
qui in ędibꝰ cõductis habitant: & coloni agricolæ, qui agrũ colunt etiã
ſuũ, & qui aliò mittuntur inhabitatũ. Vnde ſunt colonię, quas tã multas
Ro. miſere, vt de aliis taceã Gręcis Aſianiſq;. Illę vero quæ mittũt me-
tropoles vocãtur ſuarũ coloniarum. g Tyrij tenuere coloni.) Nam à
Tyriis Carthago cõdita eſt, qui eò venerũt tanq̃ coloni cũ Didone E-
liſſa fugiẽte fratrẽ poſt Sichæi mariti cædẽ. Huius hiſtorię plena ſũt vſq;.
h Quę Gręce θρησκεία.) Suidas: [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]. hoc eſt: Threſcia latria idẽ cultꝰ: & treſteui venerat deũ, ſeruit diis.
Narrãt enim Orphea Thracẽ primum arte myſteria Gręcorũ tradidiſſe
& cultum deorum threſciam nominaſſe, q̃ Thraſcum eſſet id inuentũ,
aut à threſcẽdo deũ, quod eſt videre. i Tamen quia Latina loquendi cõ
ſuetudine.) Nam religio & pietas pro eodẽ capiũtur: at pietas patrię, pa
rẽtibus, ſanguineq; iunctis debetur. k More autem vulgi hoc nomen e- F
tiã.) Pios enim indoctũ vulgus miſericordes vocat, & pietatem miſeri-
cordiam. Sic Hiſpani & Galli, qui Latine loquũtur minus erudite. l Vel
pro ſacrificiis.) alibi hoc deeſt. m Vel præ ſacrificiis.) Vnde eſt illud:
Miſericordiam volo, nõ ſacrificium. n Quem ſane Græci nullo ſuo ſer
monis vſu εὐσεβῆ vocent.) Nullo vſu eruditorum.

De ſuperna illuminatione quid Plotinus Platonicus ſenſerit. *Caput II.*

Sed non eſt nobis vllus cum his excellẽtioribus
philoſophis in hac quæſtione conflictus. Vide-
runt enim, ſuiſq; literis multis modis copioſiſ-
ſime mandauerunt, hinc illos, vnde & nos fieri
beatos, obiecto quodam lumine intelligibili, quod deus
eſt illis: & aliud eſt quàm illi, à quo illuſtrantur vt cla-
reant, atq; eius participatione perfecti beatiq; ſubſiſtunt.
Sæpe multumq; Plotinus [a] aſſerit ſenſum Platonis expla
nans: ne illam quidem, quam credunt eſſe vniuerſitatis
animam, aliunde beatam eſſe quàm noſtram: idq; eſſe lu-
men quod ipſa non eſt, ſed à quo creata eſt: & quo intel-
ligibiliter illuminante, intelligibiliter lucet. Dat etiam ſi-
militudinem ad illa incorporea de his cœleſtibus con-
ſpicuis ampliſq; corporibus, tanquam ille ſit ſol,[b] & ipſa
ſit luna. Lunam quippe ſolis obiectu illuminari putant.

G Dicit ergo ille magnus Platonicus animam rationalem, ſiue potius intellectualis dicēda ſit, ex quo genere etiam immortalium beatorumq; animas eſſe intelligit, quas in cœleſtibus ſedibus habitare non dubitat, nō habitare ſupra ſe naturam, niſi dei, qui fabricatus eſt mūdum, à quo & ipſa facta eſt: nec aliunde illis ſupernis præberi vitam beatam, & lumen intelligētiæ veritatis, quàm vnde præbetur & nobis, conſonans Euāgelio, vbi legitur: Fuit homo miſſus [c] à deo, cui nomen erat Ioannes: hic venit in teſtimonium, vt teſtimonium perhiberet de lumine, vt omnes crederēt per eum. [d] Non erat ille lumen, [e] ſed vt teſtimonium perhiberet de lumine. Erat lumen verum, quod illuminat omnē hominē [f] venientē in hunc mundum. [g] In qua differentia ſatis oſtēditur animā rationalem, vel intellectualē, qualis erat in Ioāne, ſibi lumen eſſe nō poſſe, ſed alterius veri luminis participatione lucere. Hoc & ipſe Ioannes fatetur, vbi ei perhibens teſtimoniū dicit: Nos omnes de plenitudine eius accepimus.

Ioan.1.

Ibidem.

a Saepe multumq́, Plotinus.) Nam ex contemplatione patris illius optimi & pulcherrimi omnis beatitudo manat, vt ipſa in opere de contemplatione docet: & alio in loco animas noſtras laboribus corporis perfunctas, fruituras ea beatitudine dicit, quam ſine interpellationibus ſempiternam poſsidet anima mundi. b Tanquam ille ſit ſol.) Princeps H mundi, vnde beatitas manat, & ipſa anima mundi ſit luna. c Fuit homo miſſus.) Ne quia angelus dicitur nuncius, qui mittitur: & Ioannes quum ſit miſſus, angelus etiam nominatur, putaret aliquis ex cœleſtibus illum ſpiritibus vnum eſſe, præfatus eſt Euangeliſta hominē eſſe, nec à ſe vel à quodam alio potuiſſe ad rem tantam nunciandā mitti, quàm à deo. d Vt omnes crederent per eum.) Non in eum, inquit Beda: nam execrādus homo, qui in homine cōfidit: ſed per Ioannis teſtimoniū crederēt luci. Tamet ambiguū poteſt eſſe apud Græcos an ſit, omnes crederēt per Ioannē, an per lucem: nam eſt δι' αὐτοῦ quod genere diſtingui nō poteſt. e Non erat ille lumē.) Græce ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς. In articulo τὸ latere myſterium putat Teophylactus. Sancti enim lumina ſunt, etiā teſte domino. Vos eſtis lux mundi. Et Ioānes lucerna dicitur: ſed nō ſunt τὸ φῶς, id eſt, ipſum lumē: nam lumina ſunt de lumine ipſo deriuata. Hinc eſt id, quod ſequitur: Erat lux vera. Quærit Auguſtinus, cur additum ſit vera. Quoniam, inquit, illuminatus dicitur lux: ſed vera lux illa eſt quæ illuminat. Seu vt articulus τὸ lumen ſignificet, de quo eſt modo locutus, quaſi non erat Ioannes illud de quo dicebam, lumen. f Quod illuminat omnem hominem.) Non quia nullus eſt hominum, qui nō illumineretur, ſed quia niſi ab illo nullus illuminaretur: vel, vt Chryſoſtomus dicit, illuſtrat vnumquemq; hominē quantū ad ipſum pertinet. Si vero aliqui mētis oculis clauſis luminis huius radios nō admiſerunt, nō à luce naturæ tenebræ generatæ ſunt, ſed à nequicia illorū, qui vltro ſe tāto bono fraudant, alioqui in vſum vniuerſorum per orbē ſparſo. g In hūc mundū.) Græce eſt, εἰς τὸν κόσμον, In mundum, Origenes ἀναγωγικῶς enarrat, eos illuminari à Chriſto, qui in mundum virtutum veniunt, non viciorum.

De vero dei cultu, à quo Platonici quamuis creatorē vniuerſitatis intellexerint, deuiarunt colendo angelos, ſiue bonos, ſiue malos, honore diuino. *Capur III.*

I Qvæ cum ita ſint, ſi Platonici, vel quicūque alij ita ſenſerunt, cognoſcentes deum, ſicut deum glorificarent, & gratias agerent: nec euaneſcerēt in cogitationibus ſuis, nec populorum erroribus partim authores fierent, partim reſiſtere non auderent: profecto confiterentur, & illis immortalibus ac beatis, & nobis mortalibus ac miſeris, vt immortales ac beati eſſe poſsimus, vnum deum deorum colendum, qui & noſter eſt & illorum.

Roma.1.

Quod vni vero deo ſacrificium debeatur. [a] *Cap. IIII.*

Hvic nos ſeruitutē, quæ latria Græce dicitur, ſiue in quibuſq; ſacramētis, ſiue in nobiſipſis debemus. Huius enim templum ſimul omnes, & ſinguli templa ſumus, quia & omnium cōcordiam, [a] & ſingulos inhabitare dignatur: nō in omnibus, quàm in ſingulis maior, quoniā nec mole diſtēditur, nec partitione minuitur. Cum ad illum ſurſum [b] eſt, eius eſt altare cor noſtrum. eius vnigenito cum ſacerdote placamur: [bb] ei cruentas victimas cædimus, quādo vſq; ad ſanguinem pro eius veritate certamus: & ſuauiſsimum adolemus incenſum, *† cum in eius conſpectu pio ſanctoq; amore flagramus: ei dona eius in nobis, [c] noſq; ipſos vouemus, & reddimus, ei beneficiorū eius ſolēnitatibus feſtis, & diebus ſtatutis dicamus, ſacramuſq; memoriā, ne volumine temporū ingrata ſubrepat obliuio, ei ſacrificamus hoſtiam humilitatis & laudis in ara cordis igne feruidę charitatis. Ad hūc videndū ſicut videri poterit, eiq; cohærēdum ab omni peccatorū & cupiditatū malarum labe mundamur, & eius nomine cōſecramur. Ipſe enim fons noſtræ beatitudinis, ipſe omnis appetitionis eſt finis. Hunc eligentes vel potius religentes, amiſeramus enim negligentes: hunc ergo religentes, vnde & religio [d] dicta perhibetur, ad eum dilectione tendimus, vt perueniendo quieſcamus: ideo beati, quia illo fine perfecti. Bonum enim noſtrum de cuius fine inter philoſophos magna cōtentio eſt, nullū eſt aliud, quàm illi cohærere, cuius vnius anima intellectualis in corporeo, ſi dici poteſt, amplexu, veris impletur, fœcundaturq; [e] virtutibus. Hoc enim bonum diligere, in toto corde, in tota anima, & in tota virtute præcipimur. Ad hoc bonum debemus, & à quibus diligimur duci, & quos diligimus, ducere. Sic cōplentur duo illa præcepta, in quibus tota lex pendet, & prophetæ: Diliges [f] dominū [g] deum [h] tuum [i] in toto corde tuo, [k] & in tota anima tua, & in tota mente tua: & L diliges proximū tuum [l] tanquā teipſum. Vt enim homo ſeſe diligere noſſet, cōſtitutus eſt ei finis, quò referret omnia, quæ ageret, vt beatus eſſet. Non enim qui ſe diligit, aliud eſſe vult quàm beatus. Hic autē finis eſt, adhærere deo. Iam igitur ſcienti diligere ſeipſum, cum mandatur de proximo diligendo, ſicut ſeipſum. Quid aliud mandatur, [m] niſi vt ei quantum poteſt, cōmendet diligēdum deum? Hic eſt dei cultus, hæc vera religio, hæc recta pietas, hæc tātum deo debita ſeruitus. Quæcunq; igitur immortalis poteſtas quātalibet virtute prædita, ſi nos diligit ſicut ſeipſam, ei vult eſſe ſubditos, vt beati ſimus, cui & ipſa ſubdita beata eſt. Si ergo nō colit deū, miſera eſt, quia deo priuatur: ſi autem colit deum, non vult ſe coli pro deo. Illi enim potius diuinæ ſententiæ ſuffragatur, & dilectionis viribus fauet, qua ſcriptū eſt: ſacrificans diis eradicabitur, niſi domino ſoli. Nam, vt alia tunc taceam, quæ pertinent ad religionis obſequiū, quo colitur deus, M ſacrificium certe nullus hominum eſt, qui audeat dicere deberi, niſi domino *† ſoli. Multa demq; de cultu diuino vſurpata ſunt, quæ honoribus deferuntur humanis: ſiue humilitate nimia, ſiue adulatione peſtifera: ita tamē vt quibus ea deferuntur, homines haberentur, qui dicuntur colendi & venerandi: ſi autem eis multum additur, & adorandi. [n] Quis vero ſacrificandum cenſuit, niſi ei, quem deum aut ſciuit, aut putauit, aut finxit? Quàm porrò antiquus ſit in ſacrificando dei cultus, duo illi fratres Cain & Abel ſatis indicant, quorū maioris deus reprobauit ſacrificium, minoris aſpexit.

Matt.22.

Exod.22.

† deo.

Gene.4.

† al. cum ſuauiſsimo adolemus incenſo,

a Qvia & omnium cōcordiam.) Quæ eſt eccleſia. b Quum ad illum ſurſum.) Hoc eſt, quod in miſſa iubemur facere, quum ad participationem ſacrorum qui interſunt, præparantur. Admonemur, cura omni & cogitatione inferiorum rerum abiecta, noſtros ad cogitationem, ad amorem dei conuertere, illicque vti ſimus toti ceu alis quibuſdam mentis elati. Ita enim purgatur animus, quum ſe ſordibus iſtis extricat: præparátque ſemetipſum dignum deo templum. bb Eius vnigenito cum ſacerdote placamur.) Locus non caret mendo. neſcio an ſic legendum: Eius vnigenito ſacerdote eum placamus: vt ſit, placamus patrem ſacerdote filio ſacrificium offerente: an ſic, eius vnigenito cum ſacerdote placemus: vt ſit, nos cum ſacerdote agente ſacra placemus eius vnigenito. c Ei dona eius in nobis.) Si quid damus deo, non noſtrum, ſed ſuum illi reddimus. Nec gratius quicquam poſſumus deo facere, quàm bona noſtra in fontem illum vnde manarūt, referre. Hoc pſalmiſta ſignificat, dicens: Quid retribuam domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicem ſalutaris accipiam, & nomen domini inuocabo. Vnica eſt hæc relatio gratiæ, ſi gratiam habeas. d Hunc ergo religentes, vnde & religio.) Cicero. ij. de na. deo. religionem à relegendo dictum eſſe putat, quod ſit ceu cognitio dei, quod cum

Victoria-num legit, eius vnigenito cum ſacerdote placamus.

Religio.

A illo Mercurij dicto cõſentit [illegible], Religio noticie eſt dei, Lactãtius lib.iiij. à religãdo religionẽ mauult eſſe nominatã, quaſi deo obſtricti & religati ſint religioſi pietatis vinculo. Auguſtin⁹ à religẽdo. Credo quod elluſione nominis ad minum ex occaſione capta. e Veris impletur fœcundaturq́.) Plato in cõuiuio, hominẽ beatũ pulchritudinis diuinæ inſpectione ait, nõ ſimulachra, ſed veras & expreſſas virtutes pariturũ, aliturumq́. f Diliges dominum deum tuũ.) Matth.xxij. O quàm paucis indiget humana vita legib⁹, quũ nihil opus eſt vero Chriſtiano, imò vero homini: ſed verus homo nõ eſt, niſi Chriſtũ agnoſcet, & colet. quàm igitur nihil opus eſt digeſtis, aut codicibus, nihil gloſſis, cõſilijs, cautelis! vt paucis verbis magnus ille magiſter quẽadmodũ vnicuique viuendũ ſit, docet! Ama quàm potes maxime, qui ſupra te eſt, & nõ aliter qui prope te quàm te. quod ſi feceris, tu ſolus leges omnes iuraq́, ſcies, & ſeruabis, quæ alij magnis ſudoribus vix diſcũt, multis incitamẽtis & terroribus vix ſeruãt. eris maior philoſoph⁹ Pythagora & Platone cũ ſuis oĩbus peregrinationibus & numeris: maior Ariſtotele cũ ſuis diſputationibus librisq́ cõſcriptis. Diliges, inquit, Quid poteſt eſſe dulcius dilectione? Nõ metuere, non fugere, non horrere præciperis. g Dominum.) Vt ſcias illum eſſe reuerendum, nam dominus eſt. h Deum.) Qui vnus eſt. i Tuum.) Et ſi multorum eſt, tamen vniuſcuiuſq́ fit per cultum proprius, nec deſinit tamen communis eſſe. k In toto corde tuo.) Auguſtinus libro de doctrina Chriſtia. Deum ex toto corde diligere præciperis: vt omnes cogitationes tuas: ex tota anima tua, vt omnem vitã tuam: ex tota mente tua, vt omnem intellectũ tuum in illũ conferas, à quo habes ea quæ confers. Nullam igitur vitæ noſtræ partẽ reliquit, quę vacare debeat, & quaſi locũ dare, vt alia re velit frui. Origenes ſic explicat, Ex toto corde, ſecundum totam recordationẽ & operationem, & cogitationem. Ex tota anima, vt parati ſint eã ponere pro pieta-
B te dei. In tota mẽte, nihil aliud quàm quæ dei ſunt proferentes. l Et proximum tuum.) Auguſtinus primo de do. Chriſtiana, vnũquemque hominem proximum eſſe alteri dicit. Et Chriſtus ſimile pronunciat hoc mandatum eſſe ſuperiori. nam, vt Chryſoſtom inquit, imago dei eſt homo: quo fit vt qui hominẽ diligit, deũ videatur diligere. Hoc præceptũ tã eſt naturæ aptum & congruens, vt gentiles philoſophi ſint ei ſuffragati. Nam vnumquemq́ hominem cuiuis alteri à natura cõciliatum eſſe dicunt, ita omnes inter ſe ſunt natura amici. Porrò inter leges amicitię illam ponunt de primis, vt amicus amicum non ſecus diligat quàm ſe, nã & alterum ſe eſſe putat. m Quid aliud mandatur.) Cum nihil ſit quod magis optet homo, quàm beatitudinem, ſi tantũ diligit fratrem, quantũ ſe, eam nihilominus & illi debet optare, curareq́ue vt quò ipſe cõtendit ire, eò & ille intendat. n Et adorandi.) Nam homines etiam in ſacris literis adorantur genere quodam reuerentiæ & cultus.

De ſacrificiis, quæ deus non requirit, ſed ad ſignificationem eorum obſeruari voluit quæ requirit. *Caput V.*

QVis autẽ ita deſipiat, vt exiſtimet aliquibus vſibus dei eſſe neceſſaria, quæ in ſacrificiis offeruntur? Quod cũ multis locis diuina ſcriptura teſtetur, ne longũ faciamus, breue illud de Pſalmo cõmemorare ſuffecerit: Dixi domino, deus meus es tu: quoniã
Pſal.115.
bonorum meorum nõ eges.ª Non ſolum igitur pecore, vel qualibet alia re corruptibili atque terrena, ſed ne ipſa quidẽ iuſtitia hominis deũ egere credẽdum eſt, totumq́; quod recte colitur deus, homini prodeſſe, non deo. Neq; enim fonti ſe quiſquã dixerit profuiſſe ſi biberit, aut luci
C ſi viderit. Nec quod ab antiquis patribus talia ſacrificia facta ſunt in victimis pecorũ, quæ nunc dei populus legitime non facit,ᵇ aliud intelligẽdum eſt, niſi rebus illis eas res fuiſſe ſignificatas, quę aguntur in nobis, ad hoc vt inhæreamus deo, & ad eundem finem proximo cõſulamus. Sacrificium ergo viſibile inuiſibilis ſacrificij ſacramentum, id eſt, ſacrum ſignũ eſt. Vnde ille pœnitẽs apud Prophetam, vel ipſe Propheta quærens deũ peccatis ſuis
Pſal.50.
habere propitiũ: Si voluiſſes, inquit, ſacrificiũ dediſſem: vtiq; holocauſtis nõ delectaberis. Sacrificiũ deo, ſpiritus contribulatus, cor contritũ & humiliatũ deus non ſpernet.ᶜ Intueamur quemadmodũ vbi deum dixit nolle ſacrificium, ibi deum oſtendit velle ſacrificiũ. Non vult ergo ſacrificium trucidati pecoris, ſed vult ſacrificium cõtriti cordis. Illo igitur quod eum nolle dixit, hoc ſignificatur, quod eum velle ſubiecit. Sic itaq; illa deum nolle dixit, quomodo ab ſtultis ea velle creditur, velut ſuę gratia voluptatis. Nam ſi ea ſacrificia quæ vult, quorum hoc vnum eſt, cor contritum & humiliatum dolore pœnitẽdi, nollet eis ſacrificiis ſignificari, quæ velut ſibi delectabilia deſiderare putatus eſt, nõ vtiq; de his offerẽdis in le-

ge veteri præcepiſſet: & ideo mutanda erant opportuno D certoq; iam tempore, ne ipſi deo deſiderabilia, vel certe in nobis acceptabilia, ac non potius, quæ his ſignificata ſunt, crederentur. Hinc & alio loco Pſalmi alterius: Si e- Pſal.49.
ſuriero, inquit, nõ dicam tibi: meus eſt enim orbis terræ, & plenitudo eius. Nunquid manducabo carnes taurorũ, aut ſanguinẽ hircorum potabo? Tanquam diceret: Vtiq; ſi mihi neceſſaria eſſent, nõ à te peterẽ, quæ habeo in po teſtate. Deinde ſubiungens, quid illa ſignificent: Immola, inquit, deo ſacrificium laudis, & redde altiſsimo vota tua. Et inuoca me in die tribulationis, & eripiã te, & magnificabis me.ᵈ Item apud aliũ Prophetam:ᵉ In quo, in- Michę.6.
quit, apprehendã dominum, aſſumam deum meũ excelſum? Si apprehendã illum in holocauſtis, in vitulis anniculis? Si acceptauerit dominus in milibus arietum, aut in denis milibus hircorũ pinguium? Si dedero primogenita mea pro impietate mea, fructum ventris mei pro peccato animæ meæ? Si annunciatum eſt tibi homo bonum, aut quid dominus exquirat à te, niſi facere iudiciũ, & diligere miſericordiã, & paratũ eſſe ire cum domino deo tuo? Et in huius Prophetæ verbis vtrumq; diſtinctũ
E eſt, ſatiſq; declaratum, illa ſacrificia non requirere deum: quibus ſignificantur hæc ſacrificia, quæ requirit deus. In epiſtola quę inſcribiturᶠ ad Hebręos: Benefacere, inquit, & cõmunicatores eſſe nolite obliuiſci. talibus enim ſa- Hebr.13.
crificiis placatur deus.ᵍ Ac per hoc, vbi ſcriptum eſt: Miſericordiam magis volo quàm ſacrificium: nihil aliud Oſeę.6.
quàm ſacrificio ſacrificium prælatum oportet intelligi: quoniam illud quod ab hominibus appellatur ſacrificiũ, ſignum eſt veri ſacrificij. Porrò autem miſericordia verum ſacrificium eſt: vnde dictum eſt, quod paulo ante commemoraui: Talibus enim ſacrificiis placatur deus. Hebr.13.
Quæcunque igitur in miniſterio tabernaculi ſiue templi multis modis de ſacrificiis leguntur diuinitus eſſe præcepta, ad dilectionem dei & proximi ſignificandam referuntur. In his enim duobus præceptis, vt ſcriptũ eſt, tota lex pendet ʰ & prophetæ. Matth.22.

QVoniam bonorum meorum non eges.) Ille verè eſt dominus alterius, qui bonis eius nõ eget, quum hic egeat illius. b Legitime nõ facit.) Melius in alus libris habetur, legit, non facit. c Deus non ſpernet.) Iuxta Lxx. [illegible]. d Et magnificabis me.) In antiquis exemplaribus: Et glorificabis me, Vulgo: Et honorificabis me. Sed magis ad rationem verbi Auguſtinus. Nam Græce eſt, [illegible]. & ſic in Hebraica veritate Hieronymus interpretatur: tametſi inter hæc nihil intereſt. e Item apud alium prophetam.) Micheæ.vj. ex interpretatione Lxx. In Hebraico habetur, vt Hieronymus vertit: Et ſolicitum ambulare cum deo tuo. Theodotius ſignificãtius expreſsit: [illegible], id eſt, Caue diligenter, vt ambules cum deo tuo, ita vt ſecte videatur, & æmulatio dei. f In epiſtola quæ ſcribitur.) Significat incertum eſſe authorem. g Talibus enim ſacrificiis placatur deus.) In antiquis: placetur deo, verumque melius, quàm quomodo vulgo habemus, promeretur deus, Græce eſt: [illegible]. quod etiam poſſet verti. propiciatur deus, vel, litatur deo. h Tota lex pendet.) Ad hunc finem omnia referantur. Hic eſt ſcopus, in quem dicta omnia conneciuntur.

F

De vero perfectóque ſacrificio. *Cap. VI.*

PRoinde verum ſacrificiũ eſt omne opus quod agitur, vt ſancta ſocietate inhæreamus deo, relatum ſcilicet ad illum finem boni, quo veraciter beati eſſe poſsimus. Vnde & ipſa miſericordia, qua homini ſubuenitur, ſi propter deum non fit, non eſt ſacrificium. Etſi enim ab homine fit vel offertur, tamen ſacrificium res diuina eſt: ita vt hoc quoque vocabulo id Latini veteres appellauerint. Vnde ipſe homo dei nomini conſecratus, & deo deuotus, inquantum mundo moritur vt deo viuat, ſacrificium eſt. Nam & hoc ad miſericordiam pertinet, quam quiſq; in ſeipſum facit. Propterea ſcriptum eſt: Miſerere animæ tuæ placens deo.

G Corpus etiam noſtrum, cum per temperantiam caſtigamus, ſi hoc quemadmodum debemus propter deum facimus, vt non exhibeamus membra noſtra arma iniquitatis peccato, ſed arma iuſtitiæ deo, ſacrificiũ eſt. Ad quod exhortãs Apoſtolus ait: Obſecro itaq; vos fratres per miſericordiam dei, vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiã viuam, ſanctam, deo placentem, rationabile obſequium veſtrum. Si ergo corpus, quo inferiore tãquam famulo, vel tanquam inſtrumẽto vtitur anima, cum eius bonus & rectus vſus ad deum refertur, ſacrificium eſt: quãto magis anima ipſa cum ſe refert ad deum, vt igne amoris eius accenſa, formã concupiſcentię ſecularis amittat, eiq; tanquam incõmutabili formæ ſubdita, reformetur: hinc ei placens, quod ex eius pulchritudine acceperit, fit ſacrificium. Quod idem Apoſtolus conſequenter adiungens: Et nolite, inquit, cõformari huic ſeculo: ſed reformamini in nouitate mentis veſtræ, ad probandum quæ ſit voluntas dei, quod bonum, & beneplacitum, & perfectum. Cum igitur vera ſacrificia opera ſint miſericordiæ, ſiue in noſipſos, ſiue in proximos, quæ referuntur ad deum: opera vero miſericordiæ non ob aliud fiant, niſi vt a miſeria liberemur, ac per hoc, vt beati ſimus: quod non

Roman.6.
Roma.12.
Ibidem.

H fit, niſi à bono illo, de quo dictum eſt, Mihi autem adhærere deo bonum eſt:[a] profecto efficitur, vt tota ipſa redempta ciuitas: hoc eſt, congregatio ſocietaſq; ſanctorũ, vniuerſale ſacrificium offeratur deo per ſacerdotem magnum,[b] qui etiam ſeipſum obtulit in paſsione pro nobis, vt tanti capitis corpus eſſemus ſecundum formam ſerui.[c] Hanc enim obtulit, in hac oblatus eſt, quia ſecundum hanc mediator eſt: in hac ſacerdos, in hac ſacrificiũ eſt. Quũ itaq; nos hortatus eſſet Apoſtolus, vt exhibeamus corpora noſtra hoſtiam viuam, ſanctam, deo placẽtem, rationabile obſequium noſtrum, & non cõformemur huic ſeculo, ſed reformemur in nouitate mẽtis noſtræ:* † ad probandum quæ ſit voluntas dei,[d] quod bonum & beneplacitum, & perfectum, quod totum ſacrificium nobis ipſi ſumus. Dico enim, inquit, per gratiam dei, quę data eſt mihi, omnibus qui ſunt in vobis, nõ plus ſapere,[e] quàm oportet ſapere, ſed ſapere ad temperantiam:[f] ſicut vnicuiq; deus partitus eſt fidei mẽſuram. Sicut enim in vno corpore multa mẽbra habemus, omnia autem membra non eoſdem actus habent: ita multi vnũ corpus ſumus in Chriſto: ſinguli autẽ, alter alterius mem-

Roma.12.
** † al. ſenſus noſtri: & mox, noſipſi.*

I bra, habentes dona diuerſa ſecundum gratiam, quæ data eſt nobis. Hoc eſt ſacrificium Chriſtianorũ, multi vnum corpus ſumus in Chriſto: quod etiam ſacramento altaris fidelibus noto frequentat eccleſia, vbi ei demonſtratur, quod in ea oblatione quam offert, ipſa offeratur.

a Adhærere deo bonum eſt.) Summum bonum, & abſolutum. b Per ſacerdotẽ magnum.) Chriſtum, non ex ordine Aaron, ſed Melchiſedech, qui ſemel tantum ingreſſus in ſancta, pacem dei vnice hoſtie corpore ſuo immolato inuenit. c Secundum formam ſerui.) Humanitas Chriſti huius eccleſiæ caput eſt. Diuinitas vero anima & vita. d Ad probandum quæ ſit voluntas dei.) Sic etiam hunc locum legit epiſtola octogeſima ſexta: quod Eraſmus in annotationibus miratur: nam Græca eſt, [illegible], hoc eſt, ſicut vulgo habemus, bona & beneplacens, & perfecta, vt de voluntate intelligatur, [illegible]. Sed Auguſtinus, vel ad ſacrificium refert, vel certe ſimpliciter: vt intelligatur quæ ſit voluntas dei: quod etiam bonum ipſum: & beneplacens, & perfectum, cum quo Ambroſius conſentit. e Sapere.) Cogitare, ſentire, de ſe, aliiſque, & fratribus, & rebus. f Ad temperantiam.) [illegible] in quo eſt mediocritas quædam totius vitę, ſicut etiam in temperantia, quemadmodũ Cic. docet primo officiorũ ex Platone, lib. Tuſculanarũ quæſtionũ tertio, tẽperatũ à Græcis σώφρονα vocari ſcribit. & quam illi σωφροσύνην, tum tẽperantiam ſe dicit vertere, tum moderationem, nonnunquam etiam modeſtiam. Et ambigit, an ea virtus frugalitas dici poſsit.

Quod ſanctorum angelorum ea ſit in nos dilectio, vt nos non ſuos, ſed vnius veri dei velint eſſe cultores. Caput VII.

Merito illi in cœleſtibus ſedibus conſtituti, K immortales & beati qui creatoris ſui participatione congaudent, cuius æternitate firmi, cuius veritate certi, cuius munere ſancti ſunt: quoniam nos mortales & miſeros, vt immortales beatiq; ſimus, miſericorditer diligunt, nolunt nos ſibi ſacrificare, ſed ei, cuius & ipſi nobiſcum ſacrificium ſe eſſe nouerunt. Cum ipſis enim ſumus vna ciuitas dei, cui dicitur in Pſalmo: Glorioſa dicta ſunt de te, ciuitas dei: cuius pars in nobis peregrinatur, pars in illis opitulatur. De illa quippe ſuperna ciuitate, vbi dei voluntas intelligibilis atque incommutabilis lex eſt, de illa ſuper nos quodammodo[a] cura geritur. Nanque ibi cura de nobis § habita § ad nos adminiſtrata per angelos ſancta illa ſcriptura deſcendit, vbi legitur: Sacrificans diis *Exod.22.* eradicabitur, niſi domino ſoli. Huic ſcripturæ, huic legi, talibus præceptis tãta ſunt atteſtata miracula, vt ſatis appareat, cui nos ſacrificare velint immortales ac beati, qui hoc nobis volunt eſſe quod ſibi.

a De illa ſuper nos quodammodo.) Alibi ſic eſt: De illa ſuperna quodam modo curia. Gerit nanque ibi curas de nobis ad nos miniſtrata per angelos. L

De miraculis, quæ deus ad corroborandam fidem piorũ, etiam per angelorum miniſterium promiſsis ſuis adhibere dignatus eſt. Caput VIII.

Iam nimis vetera ſi commemorem, longius quàm ſat eſt, reuoluere videbor: quæ miracula facta ſint atteſtantia promiſsis dei, quibus ante annorũ milia prædixit Abrahæ, quod in *Gene.22.* ſemine eius omnes gentes benedictionem fuerant habituræ. Quis enim non miretur eidem Abrahæ filium *Gene.21.* peperiſſe coniugem ſterilem, eo tempore ſenectutis, quo nec parere, nec eſſe fœcunda iam poſſet: atq; in eiuſdem *Gene.15.* Abrahæ ſacrificio flammam cœlitus factam,[a] inter diuiſas victimas cucurriſſe: eidẽmque Abrahæ prædictum ab angelis cœleſte incendium Sodomorum, quos ange- *a. Retract.* los hominibus ſimiles hoſpitio ſuſceperat, & per eos *cap.43.* de prole ventura, dei promiſſa tenuerat, ipſoq; imminente iam incendio, miram de Sodomis per eoſdem *Gene.18.* angelos liberationẽ Loth filij fratris eius: cuius vxor in via retro reſpiciens, atq; in ſalem repente conuerſa, magno admonuit ſacramento, neminem in via liberatio- M nis ſuæ præterita deſiderare debere. Illa vero quæ & quanta ſunt, quæ iam per Moyſen populo dei de iugo ſeruitutis eruẽdo in Aegypto mirabiliter geſta ſunt, vbi magi Pharaonis, hoc eſt regis Aegypti, qui populũ illum dominatione deprimebat, ad hoc facere quædam mira permiſsi ſunt, vt mirabilius vincerentur. Illi enim faciebant veneficiis & incantationibus magicis, quibus ſunt mali angeli, hoc eſt, dęmones dediti: Moyſes autem tanto potentius, quanto iuſtius in nomine dei, qui fecit cœlum & terram: facientibus * angelis, eos facile ſuperauit. **al. ſeruientibus.* Denique in tertia plaga deficientibus magis, decem plagæ per Moyſen magna myſteriorum diſpoſitione completæ ſunt, quibus ad dei populum dimittendum, Pha- *Exod.8.* raonis & Aegyptiorũ dura corda ceſſerunt. Moxq; pœnituit: & cum abſcedẽtes Hebræos cõſequi conarẽtur, il *Exod.14.* lis diuiſo mari per ſiccum tranſeuntibus, vnda hinc atq; hinc in ſeſe redeunte cooperti & oppreſsi ſunt. Quid de *Exod.15.* illis miraculis dicã, quæ cum in deſerto idẽ populus duceretur ſtupenda diuinitate crebuerunt: aquas quæ bibi non poterant, miſſo in eas ſicut deus præceperat ligno, amaritudine caruiſſe, ſitientéſque ſatiaſſe: manna eſurientibus

A rientibus veniſſe de cœlo:& cum eſſet colligentibus cō-
ſtituta mēſura,quicquid amplius quiſq; collegerat, exor-
tis vermibus putruiſſe : ante diem vero ſabbati duplum
collectum, quia ſabbato colligere non licebat, nulla pu-
tredine violatum:deſiderantibus carne veſci, quæ tanto
populo nulla ſufficere poſſe videbatur,volatilibus caſtra
Nume.11. completa, & cupiditatis ardorē faſtidio ſatietatis extin-
ctum . Obuios hoſtes tranſitumq; prohibentes atq; præ-
Exod.17. liantes, orante Moyſe , manibuſq; eius in figuram crucis
Nume. 16. extenſis,nullo Hebræorum cadēte proſtratos: ſeditioſos
in populo dei, ac ſeſe ab ordinata diuinitus ſocietate di-
uidentes,ad exemplū viſibile inuiſibilis pœnæ viuos ter-
Nume.20. ra dehiſcente ſubmerſos : virga percuſſam petram tantæ
multidini abundantia fluenta fudiſſe : ſerpētum morſus
Nume.21. mortiferos immiſſos,ad pœnam iuſtiſsimam peccatorū,
in ligno exaltato atq; proſpecto æneo ſerpēte ſanatos, vt
& populo ſubueniretur afflicto , & mors morte deſtru-
cta,velut crucifixæ mortis ſimilitudine ſignaretur ? Quē
ſanè ſerpentem propter facti memoriam reſeruatum,
cum poſtea populus errans tanquam idolum colere cœ-
4.Reg.18. piſſet,Ezechias rex religioſa poteſtate deo ſeruiens,eum
B magna pietatis laude contriuit.

a Atque in eiuſdem Abrahæ ſacrificio flammam cœlitus factā.) Auguſtinus hunc locum recantat libro Retractat.11. Sic enim ait, de his loquens libris , in quorum decimo libro non debuit pro miraculo poni in Abrahæ ſacrificio,flammam cœlitus factam inter diuiſas victimas incurriſſe:quoniam hoc illi in viſione monſtratum eſt. Hęc ille. Idcirco enim miraculum non fuit, quod ipſi Abrahæ miranda res non erat,quippe non noua,vt quam ſciebat futuram.

De illicitis artibus erga dæmonū cultum, in quibus Porphyrius Platonicus quædam probando , quædam quaſi improbando verſatur. *Caput IX.*

HAec & alia multa huiuſcemodi,quę omnia cō-
memorare nimis longum eſt, fiebant ad com-
mendandum vnius dei veri cultum:& multo-
rum,falſorumq; prohibendum.Fiebant autem
ſimplici fide atq; fiducia pietatis,non incantationibus &
carminibus nefariæ curioſitatis arte cōpoſitis, quam vel
magiam,vel deteſtabiliore nomine goëtiam,[a] vel hono-
rabiliore theurgiam [b] vocant:qui quaſi conantur iſta di-
ſcernere,& illicitis artibus deditos alios dānabiles, quos
& maleficos vulgus appellat:[c] hos enim ad goëtiam per-
tinere dicunt: alios autem laudabiles videri volunt,qui-
bus theurgiam deputāt,cum ſint vtriq; ritibus fallacibus
dęmonum obſtricti ſub nominibus angelorum.Nam &
C Porphyrius quandā quaſi purgationē animæ per theur-
giam, cunctanter tamen & pudibunda [d] quodammodo
diſputatione promittit: reuerſionem vero ad deum hāc
artem pręſtare cuiquā negat,vt videas eum inter vitium
ſacrilegæ curioſitatis,& philoſophiæ profeſsionē ſenten
tiis alternātibus fluctuare.Nunc enim hanc artē tanquā
fallacem, & in ipſa actione periculoſam, & legibus pro-
hibitam,cauēdam monet: nunc autem velut eius lauda-
toribus cedens,vtilem dicit eſſe mundādæ parti animæ,
non quidem intellectuali : qua rerum intelligibiliū per-
cipitur veritas,nullas habentium ſimilitudines corporū:
ſed ſpiritali,[e] qua corporalium rerum capiuntur imagi-
nes. Hanc enim dicit per quaſdā conſecrationes theur-
gicas,quas teletas vocant,[f] idoneam fieri, atq; aptam ſu-
ſceptioni ſpirituum,& angelorum,ad videndos deos.Ex
quibus tamen theurgicis teletis fatetur,intellectuali ani-
mæ,nihil purgationis accedere,quod eam faciat idoneā
ad videndum deū ſuum,& perſpiciēda ea,quę vera ſunt.
Ex quo intelligi poteſt,qualium deorum,vel qualem vi-
ſionem fieri dicat theurgicis cōſecrationibus in qua non
ea videntur, quæ vera ſunt. Denique animam rationalem,

ſiue,quod magis amat dicere,intellectualem, in ſuperna D
dicit poſſe euadere:etiam ſi quod eius ſpiritale eſt, nulla
theurgica fuerit arte purgatum . Porrò autem à theurgo
ſpiritalem purgari hactenus,vt non ex hoc ad immorta-
litatem,æternitatemq; perueniat. Quāquam itaq; diſcer-
nat à dęmonibus angelos,aërea eſſe loca dęmonū,æthe-
rea vel empyrea [g] diſſerens angelorū,& admoneat vten-
dum alicuius dæmonis amicitia, quo ſubuectāte,vel pau
lulum poſsit eleuari à terra quiſq; poſt mortē : aliam ve-
ro viam eſſe perhibeat ad angelorum ſuperna conſortia:
cauendam tamen dæmonum ſocietatem, expreſſa quo-
dāmodo confeſsione teſtatur:vbi dicit animā poſt mor
tem luendo pœnas,cultum dæmonū à quibus circunue-
niebatur horreſcere.Ipſamq; theurgiam,quam velut cō-
ciliatricem angelorū deorumq; commendat, apud tales
agere poteſtates negare nō potuit:quæ vel ipſæ inuideāt
purgationi animæ,vel artibus ſeruiāt inuidorum,quere-
lam de hac re Chaldæi neſcio cuius expromēs:Conque-
ritur,inquit,vir in Chaldæa bonus,purgandæ animæ ma
gno molimine,fruſtratos ſibi eſſe ſucceſſus,quum vir ad
eadem potēs tactus inuidia,adiuratas ſacris precibus po
tentias alligaſſet,ne poſtulata concederent.Ergo & liga- E
uit ille,inquit,& iſte non ſoluit. Quod iudicio dixit appa
rere theurgiam eſſe,tam boni conficiendi,quàm mali,&
apud deos,& apud homines diſciplinā : pati etiam deos
& ad illas perturbationes,paſsioneſq; deduci,quas com-
muniter dæmonibus & hominibus Apuleius attribuit.
Deos tamen ab eis ætheræ ſedis altitudine ſeparans , &
Platonis aſſerens in illa diſcretione ſententiam.

a Goëtiam.) Eſt incantatio , & veneficij ſpecies . Suidas, γοητεία , μαγεία , φαρμακεία διαφέρουσι ἅπερ ἐφεῦρον Μῆδοι καὶ Πέρσαι. μαγεία μὲν οὖν ἐστὶν ἐπίκλησις δαιμόνων ἀγαθοποιῶν δῆθεν πρὸς ἀγαθοῦ τινὸς σύστασιν. ὥσπερ τὰ τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως θεσπίσματα . γοητεία δὲ ἡ ἐπ' ἀνάγκῃ νεκροῦ δι' ἐπικλήσεως, ὅθεν εἴρηται ἀπὸ τῶν γόων καὶ τῶν θρήνων τῶν περὶ τοὺς τάφους γινομένων. φαρμακεία δὲ ὅταν διά τινος σκευασίας θανατηφόρου πρὸς φίλτρον δοθῇ τινὶ διὰ στόματος. μαγεία δὲ καὶ ἀστρολογία ἀπὸ μαγουσαίων ἤρξατο. οἱ γὰρ Πέρσαι μάγοι ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων ὀνομάζονται, καὶ μαγουσαῖοι οἱ αὐτοί, Goëtia,Magia,Pharmacia differunt,quę ſunt Perſarum inuenta. Magia quidem eſt inuocatio dæmonum,ſcilicet beneficiorum ad aliquid conficiendum bonum , cuiuſmodi erant Apollonij Tyanei prædictiones. Goëtia vero fit per coactionem mortuorū etiam inuocatione:hinc enim dicta eſt à planctu,qui fit circa ſepulchrum. Pharmacia vero fit,cum aliquid alicui porrigitur ſumēdum ore , quod mortem ſit allaturum certis incantamentis præparatum. Magia & Aſtrologia à Maguſis originē duxerunt. Perſæ vero Magi ab indigenis quibuſdā nominantur, iidem & Maguſij. *Goëtia.* F
b Theurgiam.) Hæc eſt operatio diuina, quæ erat ſuperiorū deorū,in qua cū erratur,vt inquit Iamblichus, non tunc bona numina quæ optantur,occurrūt,ſed deteriora, & plane mala prætextu bonorū. Idcirco oportet eum primis omnes,ne à ritu vetere ſacerdotum latū vnguem diſcedatur. *Theurgia.*
c Quos & maleficos vulgus appellat.) Pleriq; veterū exiſtimarunt incantationes naturaliter non obeſſe , ſed vnumquemque cogitatione & imaginatione ſua ſemetipſum incantare. Plato lib.11.de legibus, corporibus lædi corpora, hoc eſt natura ipſa eſſe dicit ſed veneficiis quibuſdā magicis,& incātamentis,vinculis quoque,vt vocāt,& his qui nocere tentāt perſuaſum eſt,id ſe poſſe,& aliis lædi ſe quoq; poſſe goëtia. Natura vero quēadmodū iſta ſe habeāt,non facile eſt cognoſcere,nec perſuaderi vulgo , etiā ſi quis norit animis hominū opinione illa imbutis ineſſe vim imaginibus occultā. Quocirca hanc legem fert: Ὃς ἂν φαρμακεύων τινὰ ἐπιλάβῃ μὴ θανάσιμον,μήτε αὐτὸν, μήτε ἀνθρώπων τὸν ἐκείνου, βοσκημάτων δὲ ἢ σμηνῶν, εἴτε ἄλλην βλάβην,εἴτ' οὖν θανάσιμον,ἐὰν μὲν ἰατρὸς ὢν τυγχάνῃ,καὶ ὄφλῃ δίκην φαρμάκων,θανάτῳ ζημιούσθω. ἐὰν δὲ ἰδιώτης,ὅ, τι χρὴ παθεῖν , ἢ ἀποτίσαι τιμάτω περὶ αὐτοῦ τὸ δικαστήριον . ἐὰν δὲ καταδέσεσιν , ἢ ἐπαγωγαῖς,ἤ τισιν ἐπῳδαῖς, ἢ τῶν τοιούτων φαρμακειῶν ὡντινωνοῦν δόξῃ ὅμοιος εἶναι βλάπτοντι, ἐὰν μὲν μάντις ὢν,ἢ τερατοσκόπος τεθνάτω. ἐὰν δὲ ἄνευ μαντικῆς ὤν τις φαρμακείας ὄφλῃ,ταὐτὸν καὶ τοῦτο γιγνέσθω. περὶ γὰρ αὖ καὶ τούτου τιμάτω τὸ δικαστήριον,ὅ,τι ἂν αὐτοῖς δοκῇ αὐτὸν πάσχειν,ἢ ἀποτίνειν, hoc eſt: Quiſquis aliquē veneno læſerit,ſi nō lethaliter, neq; eū ipſum, nec quenquam de eius familia,ſed vel pecus,vel alueria, ſiue noci deni-

G rit, ſeu aliter affecerit quàm morte, ſi medicus ſit, & veneficij fuerit conuictus, extremo ſupplicio pœnā luito: ſin inſcius ſit, iudices quid ipſum aut pati ergo aut ſoluere par ſit, æſtimabo. Si quis vero vinculis, aut illectamentis, vel incātationibus, aut eiuſmodi quibuſcunq; veneficiis nocenti ſimilis iudicatus fuerit: ſi vates ſit, aut prodigiorū conſultus, morte plectitor: ſin earū artium expers, veneficiū feciſſe pronunciatū ſit, & de hoc quoq; conſiliū iudicum, qua pœna vel mulcta afficiendus ſit cēſeto. Porphyrius libro de animaliū abſtinentie ſecundo, ſic inquit: Per cōtrarios vero dæmones vniuerſum efficitur veneficiū. Hos nāque, maxime eorumq; ducē, honorare ſolent qui mala veneficiis inferunt. Hi ſanè demones omniformibus figuris, imaginibuſq; abundāt, prodigiorumq; machinis ſtrenue falliūt. Horū opera infœlices φίλτρα amatoriaq; maleficia machināt. Omnis enim intēperantia, ſpeſq; diuitiarū, atque gloriæ per hos inualeſcit, præcipue vero deceptio. Mendacium enim propriū eſt eiuſmodi dæmonū. d Cunctanter tamen & pudibunde.) Nā vidit nō deeſſe his ſacris ſuas fallacias dęmonū, qui ſe nobis oſtentant, vendicantq;, fraudantq; votis, qui rite ſunt eis operati. Sed Iamblichus homo initiatus, & vt ipſe putat religioſior, nō oportere artem totam dānari, inquit, tot ſeculis vſu & magno labore cōprobatam, quod interdū imponat vtentibus. Quocirca ſacerdotes diſtinguere ſpiritus decere regulis ordinis, & meminiſſe iactantiā in bonis ſpiritibus nullā aſſe. e Sed ſpiritali.) In qua ſunt imagines ab externis ſenſibus ad interiores profectę, in quibus eſt primus ſenſus cōmunis, deinde phantaſie, tū æſtimatio, & memoria quæ nobis cum brutis cōmunia ſunt receptacula prima eorū, quæ per ianuas ſenſuum ſunt admiſſa, quibus accedit mēs, & exactū illud rationis iudiciū, quę ſcrutatur, perpenditq; ſingula: vbi ſunt duo intellectus, recipiens, qui dicitur poſsibilis, & agens, voluntas deinceps ſequitur. f Quas teletas vocant.) Dixi alibi teletas eſſe perfecta ſacrificia, & vitam quib⁹ nihil deeſt. g Aetherea vel empirea.)

H Plato in Epinomide, vt à principe gentis illius philoſophorum exordiar, primū genus deorū facit illud inuiſibile: ſecundū, quod cœlo toto ſparſū eſt, oculiſq; vſurpatur. Tertium eſt dæmonū, neq; id ſimplex: nam alios dæmonas æthereos, qui ſunt ex puriore quadā ſubſtātia ponit. Alios aëreos ex craſsiore, nec illos nec hos aſſe ſenſū aſpectabiles. Eſſe quoq; equeos, quos ſemideos vocari placet: hi aliàs cernūtur, alias aciem noſtri obtutus fraudent: nā & quū ſpectātur, exiliter cogniti admirationem pectoribus intuentium incutiunt. Pſell⁹ ex Marco homine in dæmonum cultu peritiſſimo ſcribit, ſex eſſe dæmonū genera. Primū lingua Barbara nominari batlelium eon, id eſt, igneum: quod circa ſubliniorem aërem peruagari dicit. Omne nanq; dęmonium ex lunarib⁹ regionibus, velut ex templo profanū aliquid exterminari. Secūdum vero genus, quod in aere propinquo nobis oberrat, quod & à multis proprie aëreum nominatur. Tertium terrenū, quod plurimū circa terrā verſatur, terreniſq; aduerſatur multis rationib⁹ atq; machinis. Quartū aquatile & marinū, quod humorib⁹ ſe immergit, ac libēter circa lacus & fluuios habitat, multoſq; perdit aquis, & in mari fluctus excitat, ac tēpeſtates nauigiaq; viris onuſta funditus ſubmergit, multóſque vndis obruit. Quintum ſubterraneū, quod habitat ſub terra, inuaditq; qui puteos effodiunt, & metalla efficit, hiatus terrę & fundamenta concutit, flāmiuomos ventos ſuſcitat. Sextum & vltimum eſt lucifugum, imperſcrutabile, ac penitus tenebroſum, paſsionibuſq; frigidis violēter res perdēs. Eſſe vero dicebat hæc omnia dæmonū genera ſic affecta, vt & deos oderint, & hominibus aduerſentur, ſed aliud alio peius. Hæc Pſellus, qui quēadmodum dæmones hominum generi, & imponant, & noceāt, plurib⁹ explicat. Nobis deſtinatam egredi breuitatem non eſt anim⁹. Porphyrius in libris Reſpōſorum ex Apollinis oraculis, alios deos cœleſtes ponit, alios æthereos, quoſdam aëreos, nonnulos aqueos. Terreſtres quoq; & infernos: docétque, quibus quiſq; ſit hoſtiis placādus. Terreſtres furuis quadrupedibus ſuper aras: infernos, furuis quoq;, ſed in cauernis terrę: marini,

I volatilibus furuis in mare proiectis: æthereos, volatilib⁹ itidem, ſed cæſis & candidis. Cœleſtes & ætherei, candidis victimis, quæ non ſunt abſumendæ, & alia inſana eòdem ſpectantia. Neque hæc ſunt recentiorū, ſed iam inde ab Orpheo quoque, & etiam Mercurio deriuata. Iamblichus enim ſcribit Mercurium de empyreis diis libros centū reliquiſſe, de æthereis totidem, de cœleſtibus vero mile. Proclus dæmones diuidit in quinque nō diuerſas ſpecies, ſed velut præfecturas: nā ex muneribus, quę gerunt diſtinguit: & de his quidē rebus ſatis, vt puto. Auguſt. itaq; ex Porphyrio diuos empyreos, igneos vocat, quos nec ipſe Porphyrius, nec Plato à cœleſtibus videtur ſeparare, qui igneæ ſunt naturæ.

De theurgia quæ falſam purgationem animis dæmonum inuocatione promittit. *Caput X.*

ECce nunc alius Platonicus, quem doctiorem ferunt, Porphyrius, neſcio per quā theurgicam diſciplinam etiā ipſos deos obſtrictos paſsionibus & perturbationibus dicit. Quoniam ſacris precibus adiurari, terreriq; potuerunt, ne præſtarent animæ purgationem: & ita terreri ab eo qui imperabat malum, vt ab alio qui poſcebat bonum, per eādem artem theurgicam ſolui illo timore non poſſent, & ad dandum beneficium liberari. Quis non videat hęc omnia fallacium dæmonum eſſe commenta, niſi eorū miſerrimus ſeruus, & à gratia veri liberatoris alienus? Nam ſi hęc apud deos K agerentur bonos, plus ibi vtiq; valeret beneficus purgator animæ, quàm maleuolus impeditor. Aut ſi diis iuſtis, homo pro quo agebatur, purgatione videbatur indignus, nō vtique ab inuido territi, nec, ſicut ipſe dicit, per metum valentioris numinis impediti, ſed iudicio libero id negare debuerunt. Mirum eſt autem, quod benignus ille Chaldæus, qui theurgicis ſacris animam purgare cupiebat, non inuenit aliquem ſuperiorem deum, qui vel plus terreret, atque ad benefaciendum cogeret territos deos, vel ab eis terrentem cōpeſceret, vt libere benefacerent: ſic tamen theurgo bono ſacra defuerunt, quibus ipſos deos quos inuocabat, animæ purgatores prius ab illa timoris peſte purgaret. Quid enim cauſæ eſt, cur deus potētior adhiberi poſsit, à quo terreantur, nec poſſit à quo purgentur? An inuenitur deus, qui exaudiat inuidum, & timorem diis incutiat, ne benefaciant: nec inuenitur deus, qui exaudiat beneuolum, & timorem diis auferat, vt benefaciant? O theurgia præclara, ô animæ prædicanda purgatio, vbi plus imperat immunda inuidentia, quàm impetrat pura beneficētia: immo vero malignorum ſpirituum cauenda & deteſtanda fallacia, & ſalutaris audienda doctrina. Quod enim, qui has ſordidas L purgationes ſacrilegis ritibus operantur, quaſdam mirabiliter pulchras; ſicut iſte commemorat, vel angelorum imagines, vel deorum, tanquam purgato ſpiritu vident: ſi tamen vel tale aliquid vident, illud eſt, quod Apoſtolus dicit: Quoniam Satanas [a] transfigurat ſe velut angelum lucis. Eius enim ſunt illa phantaſmata, qui miſeras animas multorum, falſorumq; deorum, fallacibus ſacris cupiens irretire, & à vero veri dei cultu, quo ſolo mundantur & ſanātur auertere: ſicut de Proteo dictum eſt. [b] Formas ſe vertit in omnes, hoſtiliter inſequens, fallaciter ſubueniens, vtrobique nocens.

QVoniā Satanas.) Hoc idē nec Porphyrius, nec Iamblichus potuerunt diſsimulare. Porphyrius in ſecūdo libro de ſacrificiis: Mendaciū enim propriū eſt eiuſmodi dæmonum: dij enim videri volunt, ac poteſtas ipſa eis præſidens deus maximus vult haberi. Et ante: Aſſumūt, inquit, ſibi aliorum deorum facies. Et Iamblichus: Mali enim ſpiritus in ſimilitudinem bonorum ſe ſæpe transformāt, iactabundiq; veniūt, & ſupra quàm ſunt, ſibi arrogant. b Sicut de Proteo dictum eſt.) Quarto Georgicorum Virg. Proteum Heſiodus filium facit Oceani & Thetydis maximum vatem: &, ſicut de illo Virg inquit, nouit omnia quæ ſint, quę fuerunt, quæ mox ventura trahantur. Ab Homero coact⁹ fingitur, vt ventura Agamēnoni caneret, ſicut à Virgilio Ariſteo. Valerius Probus Aegyptiū fuiſſe ſcribit, & propter crudelitatē Buſirim dictum, etſi Virgilius Pallenium facit, quę eſt vrbs in Macedonia. Seruius hic natū aſſe, cæterum in inſula Carpatu regnaſſe, putat ex Virg. ſentētia. Herodotus in Euterpe Memphitem ſcribit, quo rege Alexander & Helena M in Aegyptum venerunt, eóſque illa quòd adulteri eſſent, ſupra tres dies in regno ſuo eſſe vetuit Diodorus lib. ij. quem Græci Protea Aegyptios Cetea dixiſſe tradit, regnaſſeq; in Aegypto tempore belli Troiani, peritum ſyderum, & multarum artium. Fingitur ſolitus mutata ſe in omnes animantium, ſtirpiumque formas, quod earum naturam facile tū aſtrorum ſcientia, tum etiam vſu & cōſuetudine ſacerdotum didicerit. His etiam accedit, quod cum Aegyptij reges in capite pro inſignibus priorem vel leonis, vel tauri, vel draconis partem geſtarēt, interdum arborem, aut ignem, locum dedit Græcis hominib⁹ commento. Suſpicor illum hæc ſubinde inſignia mutaſſe.

De epiſtola Porphyrij ad Anebuntem Aegyptium, in qua petit de diuerſitate dæmonum ſe doceri. *Caput XI.*

MElius ſapuit iſte Porphyrius, cū ad Anebuntem [a] ſcripſit Aegyptiū, vbi cōſulenti ſimilis & quærēti, & pdit artes ſacrilegas, & euertit. Et ibi quidē omnes dęmones reprobat, quos dicit ob imprudētiā trahere humidū vaporē [b] & ideo nō in æthere, ſed in aëre eſſe ſub luna atque in ipſo lunæ globo. Veruntamen nō audet oēs fallacias, & malicias, & ineptias, * quibus merito mouet, oībus

* al. malitioſas [illegible] prius.

dæmonibus

A dæmonibus dare. Quoſdam nãque benignos dæmones more appellat aliorum, cum omnes generaliter imprudẽtes eſſe fateatur. Miratur autẽ quod non ſolũ dij alliciantur victimis, ſed etiam cõpellantur, atq; cogantur facere quod homines volunt, etſi corpore & incorporalitate dij à dæmonibus diſtinguuntur, quomodo deos eſſe exiſtimandum ſit ſolem & lunam, & viſibilia cętera in cœlo, quæ corpora eſſe nõ dubitat. Et ſi dij ſunt, quomodo alij benefici; alij malefici eſſe dicantur, & quomodo incorporalibus cum ſint corporei coniungantur. Quærit etiam veluti dubitans, vtrum in diuinantibus, & quædam mira facientibus animæ ſint potentiores: an aliqui ſpiritus extrinſecus veniant, per quos hęc valeant. Et potius venire extrinſecus cõiicit, eo quod lapidibus, & herbis [c] adhibitis, & alligent quoſdam, & aperiant clauſa oſtia, vel aliquid eiuſmodi mirabiliter operẽtur. Vnde dicit alios opinari [d] eſſe quoddam genus, cui exaudire ſit proprium, natura fallax, omniforme, multimodũ, ſimulans deos & dæmones, & animas defunctorũ, & hoc eſſe quod efficiat hæc omnia, quæ vidẽtur bona eſſe vel praua: cæterum circa ea quæ vere bona ſunt, nihil opitulari, immo vero iſta nec noſſe, ſed & male † conciliare, & inſimulare atq; impedire nõnunquam virtutis ſedulos ſe-

† aliàs, mala.

B ctatores, & plenum eſſe temeritatis, & faſtus, gaudere nidoribus, adulationibus capi, & cætera quæ de hoc genere fallacium malignorumq; ſpirituum, qui extrinſecus in animam veniunt, humanoſq; ſenſus ſopitos vigilantéſve deludunt, non tanquam ſibi perſuaſa confirmat, ſed tam tenuiter ſuſpicatur, aut dubitat, vt hæc alios aſſerat opinari. Difficile quippe fuit tanto philoſopho cũctam diabolicam ſocietatem vel noſſe, vel fidenter arguere, quam quælibet anicula Chriſtiana nec noſſe cunctatur, & liberrime deteſtatur. Niſi forte iſte, & ipſum ad quem ſcribit Anebuntem, tanquam talium ſacrorum præclariſſimum antiſtitem, & alios talium operum tanquã diuinorum, & ad deos colendos pertinentium admiratores verecundatur offendere. [e] Sequitur tamẽ & ea velut inquirendo commemorat, quæ ſobrie cõſiderata tribui nõ poſſunt, niſi malignis & fallacibus poteſtatibus. Quęrit enim cur tanquam [f] melioribus inuocatis, quaſi peioribus imperetur, vt iniuſta hominis pręcepta exequãtur: cur attrectatum re venerea non exaudiant imprecãtem, cum tamen ipſi ad inceſtos quoſque concubitus quoſli-

C bet ducere non morentur: cur ab animantibus ſuos antiſtites oportere abſtinere denunciẽt, ne vaporibus profecto corporeis polluantur: ipſi vero, & aliis vaporibus illiciantur, & nidoribus hoſtiarum: cúmque à cadaueris contactu prohibeatur inſpector, [g] plerunq; illa cadaueribus celebrentur: quid ſit, quod non dæmoni vel alicui animæ defuncti, ſed ipſi ſoli & lunæ [h] aut cuicunq; cœleſtium, homo cuilibet vitio obnoxius intẽdit minas, eóſque terrítat falſo, vt eis extorqueat veritatẽ. Nam & cœlum ſe collidere cõminatur, & cætera ſimilia homini impoſſibilia, vt illi dij tanquam inſipientiſſimi pueri, falſis & ridiculis cõminationibus territi, quod imperatur efficiant. Dicit etiam ſcripſiſſe Chæremonem quendam talium ſacrorum, vel potius ſacrilegiorum peritum, ea quę apud Aegyptios ſunt celebrata rumoribus, vel de Iſide, vel de Oſiride [i] marito eius, maximã vim habere cogendi deos, vt faciant imperata, quando ille qui carminibus cogit ea ſe prodere vel euertere cõminatur: vbi ſe etiam Oſiridis membra diſſipaturum terribiliter dicit, ſi facere iuſſa neglexerint. Hæc atque huiuſmodi vana & inſana diis hominem minari, nec quibuſlibet, ſed ipſis cœleſtibus & ſyderea luce fulgentibus, nec ſine effectu ſed violenta poteſtate cogentem, atq; his terroribus ad

D facienda quæ voluerit perducentem, merito Porphyrius admiratur: imò vero ſub ſpecie admirantis & cauſas rerum talium requirentis, dat intelligi, illos hæc agere ſpiritus, quorum genus ſuperius ſub aliorum opinatione deſcripſit, non vt ipſe poſuit natura, ſed vitio fallaces, qui ſimulant deos & animas defunctorum, dæmones autem non, vt ait ipſe, ſe ſimulant, ſed plane ſunt. Et quod ei videtur herbis & lapidibus & animantibus & ſonis certis quibuſdam, ac vocibus, ac figurationibus, atq; figmentis, quibuſdam etiam obſeruatis in cœli conuerſione [k] motibus ſyderum, fabricari in terra ab hominibus poteſtates idoneas variis effectibus exequendis, totum hoc ad eoſdem ipſos dæmones pertinet ludificatores animarum ſibimet ſubditarũ, & voluptaria ſibi ludibria de hominum erroribus exhibentes. Aut ergo revera dubitans & inquirens iſta Porphyrius, ea tamen commemorat, quibus conuincantur & redarguantur: nec ad eas poteſtates, quæ nobis ad beatam capeſſendam fauẽt, ſed ad deceptores dæmones pertinere monſtrentur, aut vt meliora de philoſopho ſuſpicemur: eo modo voluit hominem Aegyptium talibus erroribus deditum, & aliqua magna ſe ſcire opinantem, non ſu-

E perba quaſi authoritate doctoris offendere, nec aperte aduerſantis altercatione turbare, ſed quaſi quærentis & diſcere cupientis humilitate ad ea cogitanda conuertere, & quàm ſint contemnenda vel etiam deuitanda monſtrare. Denique prope ad epiſtolæ finem petit ſe ab eo doceri, quæ ſit ad beatitudinem via ex Aegyptia ſapientia. Cæterum illos quibus conuerſatio cum diis ad hoc eſſet, vt ob inueniendum fugitiuum, vel prædium comparandum, vel propter nuptias, vel mercaturam, vel quid huiuſmodi, mentem diuinam inquietarent, fruſtra eos videri dicit coluiſſe ſapiẽtiam. Illa etiam ipſa numina, cum quibus conuerſarentur, & ſi de cæteris rebus vera prædicerent, tamen quoniã de beatitudine nihil cautum, nec ſatis idoneum monerẽt, nec deos illos eſſe, nec benignos dæmones, ſed aut illum, qui dicitur fallax, aut humanum omne commentum. Verum quia tanta & talia geruntur his artibus, vt vniuerſum modum humanæ facultatis excedãt, quid reſtat, niſi vt ea quæ mirifice tanquam diuinitus prædici vel fieri videntur, nec tamen ad vnius dei cultum referuntur, cui ſimpliciter inhærere fatentibus quoque Platonicis, & per multa teſtantibus ſo-

F lum beatificum bonum eſt, malignorum dæmonum ludibria, & ſeductoria impedimenta, quæ vera pietate cauenda ſunt, prudenter intelligantur.

CVm ad Anebuntem.) Aliter, ad Anebonem. b Humidum vaporam.) Delectari quoque dicit libamine nidoréque carnium, quibus ſpiritale corpus ſolet pingueſcere. viuit nanque vaporibus, & fumigationibus, variéque admodum, vt par eſt, per varia nidoreque ſanguinis & carnium vires aſſumit. Iamblichus verior dæmonum cultor, cum hæc omnia videret ad declarandam dæmonum naturam tendere, omnia negauit. Nam Porphyrius aperte erat teſtatus, hos qui victimis cæſis delectantur, malos eſſe dæmones, & mendaces: quocirca & in libris Reſponſorum illos omnes diuos, tum cœleſtes, tum æthereos, aëreos, marinos, terreſtres, infernos, quibus ſacra fieri Apollo ex animantibus iuſſerat, bonos eſſe deos negat, ſed nefarios dæmones, qui ſanguine & cadaueribus teneãtur. Ita vt manifeſto appareat, iactari eũ inter veritatẽ & receptã cõſenſu hereſis opinationẽ, vt nec bonos affirmare poſſit, nec malos omnes audeat veritus condiſcipulos, & authoritatẽ diſciplinæ, ipſumq; nigrũ Plutonẽ. c Eo quod lapidib⁹ & herbis.) Miratur Porphyrius deos vſqueadeo inſeruire hominibus, vt vates etiã per farinã vaticinentur. Cui admirationi, quæſtionique reſpõdet, vt cæteris facit, Iamblichus magnificorũ verborũ contextu: quę facile eſt vnicuiq; colligere. ſed quid dicat intelligere, vel qua ratione, dicat, ꝓbabiliter ſuadere, nõ facile, nec ipſi quidẽ Iãblicho, nec omnibus Aegyptiis impoſitorib⁹. Exceſſu, inquit, poteſtatis, & bonitatis, & cauſa continente in ſe omnia. miſera poteſtas deorum, ſi farina ducitur inepta bonitas, ſi aliam rationem benignitatis non inuenit: abiecta & obnoxia ne

G tura, ſi ita rerum cauſis comparatum eſt, vt farinam nequeat côtemnere: quod ſi poſſunt, cur non malunt bonam mẽtem, quàm bonã farinã? aut cur non potius indicans ſe farina nõ moueri, & ea poſita nõ venire, remota venire. d Vnde dicit alios opinari.) Ipſe idem Porphyrius lib. ij. de abſtinen. animali. à prauis dæmonibus non modo vulg' eſſe deceptũ ſcribit, ſed philoſophos quoq; eruditos & diſertos, qui eloquentia ſua multos alios in ſimilem errorẽ pertraxerũt. Violẽti enim ſunt dæmões, & fallaces, ſimulatores, diſſimulatoreſq;, cultũq; deorũ ad ſeipſos trãſferre ſtudent. Nam nullum eſt malorum genus, quo non delectentur: & deorum induti perſonam in errorem ac ſtultitiã impuliſſe nos gaudent. Tales ſunt & animę mortuorũ, quę vicus opplerũt, è corpore migrarũt. Afflictãtur enim adhuc iræ & cõcupiſcentiæ perturbationib', & in naturam conuerſæ dæmonum ſimiles illorum reddũtur, noxiæ & turbulentæ. In varias quoque ſeſe vertũt formas, ac modo conſpicuas ſe oculis præbent, modo recundunt. Ita eludunt aciem, tum intuentium tum etiã cogitantium. Vtrique dæmones plebem ducũt cupidine opum, potẽtiæ, voluptatum, & inanis gloriæ. Hinc ſeditiones naſcũtur, hinc rixæ, hinc bella. Et quod omniũ ſceleſtiſſ. eſt, hiſce reb' optimos quoq; deos oblectari perſuadere vulgo cõnitũtur. Quibus aſſenſa poëtis dulcedine ſermonis multos mortales cepit. Hęc & alia ibidem complura, nõ quęrens iam, & ſubdubitãs, vt in epiſtola ad ſacerdotem, ſed tanquã in opere doctrinæ ſuæ, quid ſentiat, aperiens. e Admiratores verecundatus offendere.) Philoſophos in opinionibus de natura dæmonum falſos eſſe ait, alios aliorum gratia, nõnullos multitudinis opinione ductos. f Quærit enim cur tanquã.) Atqui de his locuturus diſertis verbis præfatur deos vocari, malos autem eſſe dæmones. Sic enim orditur ... g Prohibeatur inſpector.) ..., vocabulum eſt ad initiatos rebus ſacris pertinens. h Sed ipſi ſoli & lu-

H næ) Sic illa maga Theſſalis apud Lucanum in vj iactat ſe poſſe quoſcunque velit in actus inuitos præbere deos. i Vel de Iſide, vel de Oſiride.) Et hi ſol & luna ſunt. Sacra illa recondita & arcana venerãda cũ ſint turpiſſima flagitiorum ac ſcelerum plena, aut timẽt dæmones euulgari, qualia ſunt Cereris: nã Iſis eſt Ceres: aut certe ficto timore belle animis hominum imponunt, & miſerandi erroris fructũ capiũt. Atque hęc de Iſide & Oſiride ad inferna quoq; ſacra ſpectãt. Nam Porphyrius ipſe in libro reſponſorum maximum dæmonum Serapim nominari dicit, qui eſt Oſiris apud Aegyptios. & apud Græcos Pluto, cuius ſymbolum eſſe dicit tricipitem canem, hoc eſt, malum dęmonẽ, qui innititur in tribus elemẽtis, aëre aqua, & terra. Eius Iſis eſt Proſerpina, & Hecate: vnde manifeſtum eſt de arcanis Erebi hæc intelligi, quæ magnã vim in magicis & excantationibus habent. Has minas & lunę, & diis inferis, & ſacris deæ Eleuſinæ intentatas Luc. attingit lib. vj. verbis Erichthûs.

Miratur Ericheho

Has fatis licuiſſe moras, iratàque morti
Verberat immotum viuo ſerpente cadauer.
Pérque cauas terræ, quas egit carmine rimas,
Manibus illatrat, regníque ſilentia rumpit:
Tiſiphone, vocíſque meæ ſecura Megæra,
Non agitis ſæuis Erebi per inane flagellis
Infœlicem animam? iam vos ego nomine vero
Eliciam, Stygiáſque canes in luce ſuperna
Deſtituam, per buſta ſequar: per funera cuſtos
Expellam tumulis, abigam vos omnibus vrnis.
Téque deis, ad quos alio procedere vultu
Ficta ſoles Hecate, pallenti tabida forma
Oſtendam, faciémque Erebi mutare vetabo,
Eloquar immenſo terræ ſub pondere, quæ te
I Contineant Ennea dapes, quo fœdere mœſtum
Regem noctis ames, quæ te contagia paſſam
Noluerit reuocare Ceres: tibi peſſime mundi
Arbiter immittam rupeis Titana cauernis
Et ſubito feriere die.

Porphyrius idẽ in reſpõſis Hecaten inducit coactã, reſpõdentẽ mago:

Τινὸς δὴ χατίζων
Θειοδάμας ἐχρῄτιω μα θελῶ ἐπέδησας ἀνάγκαις.

Dic tibi, quid nobis opus eſt, cur vincla neceſſi
Theodame iecisti. & Apollo in eãdem ſententiã vinctum ſe neceſſitate confitetur, & dicturum inuitum.

Κλῦθι μὲν οὐκ ἐθέλοντος ἐπεί με ἐπέδησας ἀνάγκῃ.

Et poſt paulũ ſolus clamat,

Λῦετε λοιπὸν ἄνακτα.

Iamblichus in myſteriis ſcribit narrare Porphyrium ſacerdotes cõſueuiſſe violẽtis quibuſdã minis aduerſum ſuperos vti: veluti niſi vos ita feceritis, vel contrà, ſi feceritis aliquid, cœlos cõfringã, vel occulta Iſidis pateſaciã, vel arcanum in abyſſo reconditum diuulgabo: aut ſiſtã barim, id eſt, nauem quandã apud Aegyptios ſacrã, aut membra Oſiris Typhoni diſpergã. Ipſe vero Iamblichus negat in deos cœleſtes eiuſmodi minas dirigi, ſed eſſe in mundo genus quoddã poteſtatum valde diuiſum, & indiſcretum & incõſideratum, quod accipit quidem ab alio rationẽ ſiue ſermonem, exauditque, ſed propria intelligentia nequaquã, neq; verũ à falſo, neq; poſſibile diſcernit ab impoſſibili. Hoc itaq; genus minitationibus laceſſitũ protinus irritatur, & efficit, quod iubetur. Forſitan hoc iſtud eſt, quod per imprudentiã Porphyrius aliquid velle ait. Iamblich' perſequitur, quid illę minę ſibi velint, ea eo petat, qui deſiderat. k Quibuſdam etiam obſeruatis in cœli conuerſione.) (Nã ipſe Porphyri' etiã ex Chęremone res aſtronomię incõpręhẽſibiles eſſe dicit humanis mentibus. Traduntur ergo à malis dęmonibus, vt reliqua omnia vaticinia, ſi K cut Porphyrius inquit, in quo aduerſus eſt ei Iamblichus, vt in hac ferè tota de ratione dæmonũ diſputatione. Conſtitit enim ꝑ Anebone Porphyrio reſpondere, homo prodigioſæ ſuperſtitionis, & diſciplinæ.

De miraculis, quæ per ſanctorũ angelorum miniſterium deus verus operatur. *Cap. XII.*

PORrò autem quæcunque miracula, ſiue per angelos, ſiue quocunq; modo ita diuinitus ſiunt, vt dei vnius, in quo ſolo beata vita eſt, cultum religionemq; commendẽt, ea vere ab eis, vel per eos, qui nos ſecundum veritatem pietatemq; diligunt, fieri ipſo deo in illis operante credendũ eſt. Neque enim audiendi ſunt, qui deum inuiſibilem viſibilia miracula operari negant, cum ipſe etiam ſecundum ipſos fecerit mũdum, quem certe viſibilem negare non poſſunt. Quicquid igitur mirabile fit in hoc mũdo, profecto minus eſt, quam totus hic mundus, id eſt, cœlum, & terra, & omnia quę in eis ſunt, quæ certe deus fecit. Sicut autem ipſe qui fecit, ita modus, quo fecit occultus eſt, & incomprehenſibilis homini. Quamuis itaq; miracula viſibilium naturarũ videndi aſſiduitate viluerint, tamen cum ea ſapienter intuemur, inuſitatiſſimis, rariſſimiſq; maiora ſunt. Nam & omni miraculo, quod fit per hominẽ, maius miraculum L eſt homo.[a] Quapropter deus qui fecit viſibilia cœlum & terram, non dedignatur facere viſibilia miracula in cœlo, vel in terra, quibus ad ſe inuiſibilem colẽdum excitet animam adhuc viſibilibus deditam: vbi vero & quando faciat, incõmutabile conſilium penes ipſum eſt, in cuius diſpoſitione[b] iam tempora facta ſunt, quæcunq; futura ſunt. Nam temporalia mouens, temporaliter nõ mouetur: nec aliter nouit faciẽda, quàm facta: nec aliter inuocantes exaudit, q̃ inuocaturos videt. Nam & cum exaudiunt angeli eius, ipſe in eis exaudit, tanquã in vero, non manufacto tẽplo ſuo, ſicut in omnibus ſanctis ſuis eius, quæ temporaliter fiunt iuſſa, æterna eius lege conſpecta.

MAius miraculum eſt homo.) Apud Mercurium verbum eſt fre- a quenter repetitum, magnum miraculum hominem eſſe. b In cuius diſpoſitione.) De ſcientia dei, inquit Paulus, omnia eſſe oculis eius aperta & nuda. Tempora enim omnia ſunt præſentia deo, nihil venturum, nihil tranſactum. De rebus ergo vniuerſis ita ſtatuit, ac de præſentibus, ſic agit, ſic cognoſcit: neque ille vt nos ab heſterno die tranſit in hodiernum, ab iſto in craſtinum veniet. Non recipit has anguſtias vel illa potentia, vel illa eſſentia. Pręſens illi eſt tota ſua æternitas, quanto magis hęc noſtra per exigua tẽpora: & tamen qui mẽtes creauit noſtras, tempus etiã cõdidit noſtris captibus aptũ, & qui quẽadmodum nos videmus videt, nõ tamen ſicut nos videt, aut nouit. Præſtabit hic in tanta materia philoſophari non deficiente argumẽto, an cum Paulo in admi- M rationem exclamare: O altitudo diuitiarum ſapientia & ſcientia?

De inuiſibili deo qui ſe viſibilem ſæpe præſtitit, non ſecundum quod eſt, ſed ſecundum quod poterant ferre cernentes. *Caput XIII.*

NEc mouere debet, quod cum ſit inuiſibilis, ſæpe viſibiliter patribus[a] apparuiſſe memoratur. Sicut enim ſonus, quo auditur ſentẽtia in ſilentio intelligentiæ conſtituta, non eſt hoc quod ipſa, ita & ſpecies, qua viſus eſt deus in natura inuiſibili conſtitutus, non erat quod ipſe. Veruntamen ipſe in eadem ſpecie corporali videbatur: ſicut illa ſententia in ipſo ſono vocis auditur: nec illi ignorabãt inuiſibilem deũ in ſpecie corporali nequaquã ſe[b] poſſe videre. Nam & loquebatur cũ loquente Moyſes, & ei tamen dicebat: Si inueni gratiã ante te,[c] oſtẽde mihi temetipſum, ſcienter[d] vt videã te. Cum igitur oporteret dei legẽ in edictis angelorũ terribiliter dari, nõ vni homini paucíſve ſapiẽtibus, ſed vniuerſæ genti & populo ingẽti, coram eodem populo magna facta ſunt in mõte, vbi lex per vnum dabatur, conſpiciente multitudine metuenda ac tremẽda, quæ ſie-

A quæ fiebant. Non enim populus Iſraël ſic Moyſi credidit, quemadmodum ſuo Lycurgo Lacedæmonij,[e] quod à Ioue ſeu Apolline leges quas cõdidit, accepiſſet. Cum enim lex dabatur populo, qua coli vnus iubebatur deus, in conſpectu ipſius populi, quantum ſufficere diuina prouidentia iudicabat, mirabilibus rerum ſignis & motibus apparebat, ad eandem legem dandam creatori ſeruire creaturam.

Deus an viſus à patribus.

[a] SAepe viſibiliter patribus.) Ioannes in Euangelio deũ à nemine vnquam viſum ſcribit. Idẽ Apoſtolus Paulus cõfirmat. ſed Iacob ſe vidiſſe dominum facie ad faciem aſſeuerat. & de Moſe ſcriptum eſt Exodi xxxiij. quod loquebatur cum domino facie ad faciem, ſicut amicus cum amico ſuo ſolet loqui: quod & multa alia ſacrorum librorum loca videntur teſtari. Verum naturam dei eſſe homini viuenti inuiſibilem ita conſtat, vt fuerint plerique, qui ne angelos quidem & archangelos, eam cernere exiſtimarint, & prodiderint, vt docent Chryſoſtom[us], & Gregorius. Videntur igitur ſancti patres angelos tãta maieſtate formæ, vt facile diuinam eſſe imperitis[b] perſuaderetur: nã angelos patribus locutos, & per illos datam eſſe legẽ, Paulus eſt author ad Hebræos, Si enim ſermo qui per angelos dictus eſt, factus eſt firmus &c. Et Actuum vij. ait Stephan[us] Iudæos legem accepiſſe per diſpoſitionem angelorum. Et ſpecies illa dei no erat, qui ſpeciem nullam habet quod Chryſoſtomus intelligi vult, quum dominus Iudæis negat eos vel ſpeciem dei vidiſſe, vel audiuiſſe vocem, qui ſpeciem ſe putabant vidiſſe dei, vt Laod. xix. ſcribitur, ſed viſibilis illa erat, & ſub ſenſus cadebat ſpecies iuſſu dei ab angelo confecta, tum ſuperis ſolitas à nobis ſpectari, vt diuina crederetur, & erat addiuinitatem cernendam gradus. b Nequaquam ſe.) alibi, in ſpe-

B cie corporali quod ipſe non erat ſe videre. c Si inueni gratiam ante te.) Grego. xvij. libr. moral. in Iob: Sed pariter, inquit, datur intelligi, quod quam diu hic mortaliter viuitur videri per quaſdã imagines poteſt de[us], ſed per ipſam naturæ ſuæ ſpeciem non poteſt: vt anima gratia ſpirit[us] afflata per figuras quaſdam deum videat, ſed ad ipſam vim eius eſſentię nõ pertingat. Hinc eſt enim quod Iacob, qui deũ ſe vidiſſe teſtatur, non niſi angelum vidit. Hinc eſt quod Moſes qui cum deo facie ad faciem loquitur, dicit: Oſtende mihi temetipſum manifeſte, vt videam te. Ex qua eius petitione colligitur, quod eum ſitiebat per incircunſcriptæ naturæ ſuæ claritatem cernere, quem iam cœperat per quaſdã imagines videre: tãtum ille. Angelus vero domini legatus verbis eius à quo mittebatur, Moſi talia multum oranti reſpondet: Non poteris videre faciem meam: nõ videbit me homo & viuet. Ac paulũm poſt videbis poſteriora mea, faciẽ autem meã videre nõ poteris. Itaque veſtigia à deo relicta in creaturis licet videre, & ex eis inuiſibilia dei cognoſcere: vt ille ſit eo amicior deo cui maiora & præſtãtiora intueri detur. Facies autem ipſa domini amplior, & celſior eſt, quàm vel in anguſtias noſtras poſſit intrare, vel in tantam humilitatẽ ſe demittere. Multo eſt aliud de colloquio dei: nec puto eſſe impium, aut abſurdum exiſtimare & olim cũ patribus, & poſt Chriſtum natum cum multis ſanctorum locutũ eſſe deũ ipſum dominũ & authorẽ cœli & terræ: nihil enim in hoc affirmatur incõgruũ immenſæ maieſtati, & eſt congruũ infinitæ bonitati. Faciem vero ita potuit videre vt Auguſtinus exponit. d Temetipſum ſcienter.) ex. Lxx.

Lycurgus.

interpretum. e Suo Lycurgo Lacedæmonij.) Licurgus Eunomi Spartiatarum regis & Dionaſſæ filius, Polybitæ, ſeu vt eſt apud Plutarchũ, Polydecto regni frater fuit, quo mortuo regnauit, quo ad compertum eſt fratris coniugẽ vterum ferre. Tunc enim regno ceſsit infanti non-

C dum nato, ſi mas foret, quo in lucem edito, prodicũ eius, hoc eſt, tutorẽ egit, legeſq; Lacedæmoniis tulit, ſanè quàm ſeueras, & duras: eamq; ob cauſam Delphicũ Apollinẽ authorem earum finxit. De Ioue ſunt etiam qui putẽt: propterea quod Lycurgus ſuſpiciones omnes & iurgia deuitans è patria diſceſsiſſet in Cretã, vbi aliquandiu egit vitam, conſultũſq; putatur de legibus Iouem, in ea narrũ inſula, vbi & interiſſe Lycurgũ ſcribit Iuſtinus, tametſi nec de origine, nec de peregrinatione, nec de ratione legum ferendarum, nec de morte ſatis inter rerũ ſcriptores conueniat, vt Plutarchus inquit, de tempora quoque ambigitur, & fueritne vnicus Lycurgus. Timæus enim duos ponit, & quidem apud Lacedæmonios vnũ de Thrace conſtat ac vtriuſq; res geſtas in alterũ congeri, antiquioremq; vel viuiſſe cum Homero, vel non longè fuiſſe poſt eius tempora. De legibus atq; inſtitutis Lycurgi nihil dicam, quoniam & hoc loco videtur alienum, & apud Xenophontem & Plutarchũ ſunt quàm plurima, qui libri ſunt ferè in manibus.

De vno deo colendo, nõ ſolum propter æterna, ſed etiam propter temporalia beneficia, quæ vniuerſa in ipſius prouidentiæ poteſtate conſiſtunt. Caput XIIII.

SIcut autem vnius hominis, ita humani generis, quod ad dei populum pertinet, recta eruditio; per quoſdam articulos temporũ tanquam ætatum profecit acceſsibus, vt à temporalibus ad æterna capiẽda, & à viſibilibus ad inuiſibilia ſurgeretur, ita ſanè vt etiam illo tempore quo viſibilia promittebãtur diuinitus præmia, vnus tantum colendus cõmendaretur deus, ne mens humana vel pro ipſis terrenis vitæ D tranſitorię beneficiis, cuiquam niſi vero animę creatori, ac domino ſubderetur. Omnia quippe quæ præſtare hominibus, vel angeli, vel homines poſſunt, in vnius eſſe omnipotẽtis poteſtate, quiſquis diffitetur, inſanit. De prouidentia certe Plotinus[a] Platonicus diſputat, eàmque à ſummo deo, cuius eſt intelligibilis atque ineffabilis pulchritudo, vſq; ad hæc terrena[b] & ima pertingere floſculorum atq; foliorum[c] pulchritudine cõprobat, quę omnia quaſi abiecta & velociſsime pereuntia decẽtiſsimos formarũ ſuarum numeros habere non poſſe confirmat, niſi inde formentur, vbi forma intelligibilis, & incõmutabilis ſimul habens omnia perſeuerat. Hoc dominus Ieſus ibi oſtendit, vbi ait: Conſiderate lilia agri, quomodo creſcunt, non laborãt neq; nent. Dico autem vobis, quia nec Salomon[d] in omni gloria ſua ſic amictus eſt, ſicut vnum ex his. Quod ſi fœnũ agri, quod hodie eſt, & cras in clibanum mittitur, ſic deus veſtit, quanto magis vos, modicæ fidei? Optime igitur anima humana adhuc terrenis deſideriis infirma, ea ipſa quæ tẽporaliter exoptat bona infima atq; terrena vitæ huic trãſitoriæ neceſſaria, & præ illius vitæ ſempiternis beneficiis contemnenda, non tamen niſi ab vno deo expectare conſueuit, vt ab il- E lius cultu etiã in iſtorum deſiderio nõ recedat, ad quem contemptu eorum, & ab eis auerſione perueniat.

Matth. 6.

[a] DE prouidentia certe Plotinus.) Libri ſunt de prouidentia Plotini quatuor, in quis oſtendit maxima & minima à deo principe naturæ adminiſtrari, tum etiam ab illo mundo intelligibili, qui eſt apud deũ: hunc ſenſibilem eſſe procreatum, ſed ab origine ſua degenerantem magis, quo inferius deſcendit, eſſeq; ab vno generatum non vere vnum, à ſimplici multiplicem, & diſperſum. b Vſque ad hæc terrena.) Nam nõ defuerunt, qui è cœlo non deſcendere dei prouidentiam exiſtimarent, quam opinionem video à quibuſdã Ariſtoteli attribui: de qua re quid ſentiam aliàs aperiam. Alij ſi quid in terris curant dij, non niſi maxima putent. Quemadmodum maximi reges non ad quæuis ſe demittunt. Vnde ſunt illi verſus apud Lucanum Cæſaris ad milites tumultuantes:

Prouidentia dei.

Nunquam ſe cura deorum
Sic premit, vt veſtra vitæ veſtræq; ſaluti
Fata vacent, procerum motus hæc cuncta ſequuntur.
Humanum paucis viuit genus.

a Floſculorum atq; foliorum.) Quorum vnum quodque tam eſt forma, tam decenter aptum & coagmentatum, ita erumpit, ita adoleſcit, ita viuit, vt ab alio artifice fieri non poſſe, quàm à diuino res ipſa clamet, Proclus. Primum per omnia deſuper prouidẽtiam ad vltimũ vſq; procedere, ac ne minimum quidem ſui expers alicubi prætermittere. Sed quum habeamus ſententiam principis diſciplinæ Platonis, indigere non videamur ſectatorum dictis. Is ergo in Epinomide illud tenendum eſſe ante alia dicit, prouidentiã diuinam, & maxima quæque & minima curare, qua de re ipſe diſputauerat in lib. de legibus x. copioſius. Eius diſ- F putationis ſumma hæc eſt, Cum dij ſint, non conuenit eos eſſe ocioſos, curant ergo res humanas: cumq; omniſcij ſint, etiã minima vidẽt, & norunt: procul autem ab eis abeſt, & deſidia, & inertia, & ignauia, nec imbecilliores ſunt in paruis, nec putãt indignum ſua maieſtate illa curare: nam ea ceu gradus ſunt ad maxima. Curant igitur vniuerſa, & parua, & magna. d Quia nec Salomon.) Hieronymus hoc loco, reuera, inquit, quod ſericum, quæ regum purpura, quæ pictura textricum, poteſt floribus comparari? quid ita candet, vt lilium? Violæ vero purpuram nullo ſuperat murice oculorum magis, quàm ſermonis iudicium eſt. Sic Hieronymus. Et profecto imitatrix naturę ars nunquam illius perfectionẽ conſequitur, tametſi æſtimationibus noſtris preciũ vincat, quia alioqui vſque æmulando progreſſa multum putatur effeciſſe.

De miniſterio ſanctorum angelorum, quo prouidentiæ dei ſeruiunt. Caput XV.

SIc itaque diuinæ prouidentiæ placuit ordinarẽ temporum curſum, vt quemadmodum dixi, & in actibus Apoſtolorum legitur, lex in edictis *Act. 7.* angelorum[a] daretur de vnius veri dei cultu: in quibus & perſona ipſius dei, non quidem per ſuam ſubſtantiam, quæ ſemper corruptibilibus oculis inuiſibilis permanet: ſed certis indiciis per ſubiectam creatori creaturam, viſibiliter appareret, & ſyllabatim per tranſitorias temporum morulas, humanæ linguæ vocibus loqueretur, qui in ſua natura, nõ corporaliter, ſed ſpiritaliter: non

G ſenſibiliter, ſed intelligibiliter: non temporaliter, ſed, vt ita dicã, æternaliter: nec incipit loqui, nec deſinit: quod apud illũ ſyncerius audiunt, non corporis aure, ſed mentis miniſtri eius, & nuncij, qui eius veritate incõmutabili perfruuntur immortaliter beati: & quod faciẽdum modis ineffabilibus audiunt, & vſq; in iſta viſibilia atq; ſenſibilia perducendum incunctanter, atq; indifficulter efficiunt. Hæc autem lex cum diſtributione temporũ data eſt, quæ prius haberet, vt dictũ eſt, promiſſa terrena, quibus tamen ſignificarentur æterna, quæ viſibilibus ſacramentis celebrarẽt multi, intelligerẽt pauci. Vnius tamen dei cultus apertiſsima illic & vocum & rerum omnium conteſtatione præcipitur, nõ vnius de turba, ſed eius, qui fecit cœlũ, terram, & omnẽ animam, & omnẽ ſpiritum, qui non eſt, quod ipſa. Ille enim fecit, hæc facta ſunt, atq; vt ſint, & bene ſe habeant, eius indigent, à quo facta ſunt.

a LEx in edictis angelorum.) Vulgo legimus: In diſpoſitionem: miniſtri enim fuerunt ſancti angeli illorum mirabilium. de hoc alibi.

An de promerenda beata vita, his angelis ſit credendum, qui ſe coli exigunt honore diuino, an vero illis, qui non ſibi, ſed vni deo ſancta præcipiunt religione ſeruiri. *Caput XVI.*

H QVibus igitur angelis de beata & ſempiterna vita credendum eiſe cenſemus? Vtrum eis, qui ſe religionis ritibus coli volunt, ſibi ſacra & ſacrificia flagitantes à mortalibus exhiberi: an eis, qui hũc omnem cultum vni deo creatori omnium deberi dicunt, eique reddendum vera pietate præcipiunt, cuius & ipſi contemplatione beati ſunt, & nos futuros eſſe promittunt? Illa nanque viſio dei, tantæ pulchritudinis viſio eſt, & tanto amore digniſsima, vt ſine hac, quibuſlibet aliis bonis [a] prǽditum, atque abundantem, non dubitet Plotinus infœliciſsimum dicere. Quum ergo ad hunc vnum quidam angeli, quidam vero ad ſeipſos latria colendos ſignis mirabilibus excitent: & hoc ita, vt illi iſtos coli prohibeãt: iſti autem illum prohibere non audeant, quibus potius ſit credendum, reſpondeant Platonici, reſpondeant quicunque philoſophi, reſpondeant theurgi, vel potius periurgi. [b] Hoc enim ſunt illæ omnes artes vocabulo dignæ. Poſtremo reſpondeant homines, ſi vllus naturæ ſuæ ſenſus, quoquo rationales creati ſunt, ex aliqua parte viuit in eis. Reſpondeant, inquam, eiſne ſacrificandum ſit diis, vel angelis, qui ſibi ſacrificari iubent, an illi vni, cui iubent hi, qui & ſibi
I & iſtis prohibent. Si nec iſti nec illi vlla miracula facerent, ſed tantum præciperent: alij quidem vt ſibi ſacrificaretur, alij vero id vetarent, ſed vni tantum iuberent deo, ſatis deberet pietas ipſa diſcernere quid horum de faſtu ſuperbiæ, quid de vera religione deſcenderet. Plus etiam dicam, ſi tantum hi mirabilibus factis humanas animas permouerent, qui ſacrificia ſibi expetunt: illi autem, qui hoc prohibent, & vni tantum deo ſacrificari iubent, nequaquam iſta viſibilia miracula facere dignarentur, profecto non ſenſu corporis, ſed ratione mentis præponenda eorum eſſet authoritas. Cum vero deus id egerit ad commendanda eloquia veritatis ſuæ, vt per iſtos immortales nuncios, non ſui faſtum, ſed maieſtatem illius prædicantes, faceret maiora, certiora, clariora miracula, ne infirmis piis illi qui ſacrificia ſibi expetunt, falſam religionem facilius perſuaderent, eò quòd ſenſibus eorum quædam ſtupenda monſtrarent, quem tandem ita deſipere libeat, vt non vera eligat, quæ ſectetur, vbi & ampliora inuenit, quæ miretur? Illa quippe miracula deorum gentilium, quæ commendat hiſtoria, non ea dico, quę interuallis temporum K occultis ipſius cauſis mundi, verũtamen ſub diuina prouidentia conſtitutis & ordinatis monſtruoſa contingunt: quales ſunt inuſitati partus animalium, & cœlo terráque rerum inſolita facies: ſiue tantum terrens, ſiue etiam nocens quæ procurari, [c] atque mitigari dæmoniacis ritibus fallaciſsima eorum aſtutia perhibentur. Sed ea dico, quæ vi ac poteſtate eorum fieri ſatis euidenter apparet, vt eſt quod effigies deorum Penatum [d] quos de Troia Aeneas fugiens aduexit, de loco in locum migraſſe referuntur: quod cotem Tarquinius [e] nouacula ſecuit: quod Epidaurius ſerpens [f] Aeſculapio nauiganti Romã comes adhæſit: [g] quod nauim qua ſimulachrum [h] matris Phrygiæ vehebatur, tantis hominum boumq; conatibus immobilem redditam, vna muliercula zona alligatam, ad ſuæ pudicitiæ teſtimonium mouit & traxit: quod virgo Veſtalis, [i] de cuius corruptione quæſtio vertebatur, aquam impleto cribro [k] de Tyberi neque profluente, abſtulit controuerſiam. Hæc ergo atque alia huiuſcemodi nequaquam illis quæ in populo dei facta legimus, virtute ac magnitudine conferenda ſunt, quanto minus ea, quæ illorum quoque populorum, qui tales deos coluerunt, legibus iudicata ſunt pro- L hibenda atque plectenda magica ſcilicet, vel theurgica? Quorum pleraque ſpecie tenus [l] mortalium ſenſus imaginaria ludificatione decipiunt, quale eſt lunam deponere, [m] Donec ſuppoſitas, [n] vt ait Lucanus, propior deſpumet in herbas. Quædam vero etſi nonnullis piorum factis videantur opere coæquari, finis ipſe quo diſcernuntur incomparabiliter hæc noſtra oſtendit excellere. Illis enim multi tanto minus ſacrificiis colendi ſunt, quanto magis hæc expetunt: his vero vnus commendatur deus, qui ſe nullis talibus indigere, & ſcripturarum ſuarum teſtificatione, & eorũdem poſtea ſacrificiorum remotione demonſtrat. Si qui ergo angeli ſibi expetunt ſacrificium, præponendi eis ſunt qui non ſibi, ſed deo creatori omnium cui ſeruiunt. Hinc enim oſtendunt quàm ſyncero amore nos diligunt, quando per ſacrificium non ſibi, ſed ei nos ſubdere volunt, cuius & ipſi cõtemplatione beati ſunt, & ad eum nos peruenire quęrũt, à quo ipſi non receſſerunt. Si autem angeli, qui non vni, ſed plurimis ſacrificia fieri volunt, non ſibi ſed eis diis volunt, quorum deorum angeli ſunt, etiam ſic eis præponendi ſunt illi, qui vnius dei deorum angeli ſunt: cui M ſacrificari ſic iubent, vt alicui alteri vetent, cum eorum nullus huic vetet, cui vni iſti ſacrificari iubent. Porrò ſi quod magis indicat eorum ſuperba fallacia, nec boni, nec bonorum deorum angeli ſunt, ſed dæmones mali, qui non vnum ſolum, ac ſummum deum, ſed ſeipſos ſacrificiis coli volunt, quod magis quàm vnius dei contra eos eligendum eſt præſidium, cui ſeruiunt angeli boni, qui non ſibi, ſed illi iubent, vt ſacrificio ſeruiamus, cuius noſipſi ſacrificium eſſe debemus.

VT ſine hac cuiuſlibet aliis bonis.) Hoc nõ vno loco affirmat Plato, ſine virtute, & illius quod vere eſt cognitione reliqua eſſe abiectiſsima, & miſeriam meram. b Periurgi.) à perurgendo, an perurgi à perurendo. c Quæ procurari.) Sacrificio, inquit Valerius, ſolenni rito oſtentorum, ac fulgurum, denunciationes procurantur. Hanc artem Ethruſci multum exercuerunt, & Romanis Numa rex tradidit. De procuratione fulgurum & oſtentorum crebra mentio apud ſcriptores Latinos, vt apud Ciceronem, Senecam, Liuium, & alios. Eſtque procurare, ſacrum facere ei deo, cui oportet in tali re fieri, vt omen ſecundet. d Quod effigies deorum penatum.) Valerius libro primo: Penates deos Aeneã Troia aductos Lauinij collocaſſe, inde ab Aſcanio filio eius Albã, quam ipſe cõdiderat, tranſlatos priſtinum ſacrariũ repetiſſe. Et quia id humana mano factum exiſtimari poterat, relatos Albam voluntatem ſuam altero trãſitu ſignificaſſe. Quod cotem Tarquinius.) Quum Centuriarum equitum numerum vellet rex Tarquinius Priſcus ampliare a *Procurare.*

A ampliare, Actius Nauius augur negauit id fieri debere, niſi cõſultis auibus. Rex vt artẽ eluderet, diuina, inquit, ex arte, an fieri poſſit, quod cogito: cum ille ex arte reſpondiſſet poſſe, ſeca, inquit, nouacula cotẽ, qua acuitur. Ille præſẽte & inſpectãte populo, regeq;, hoc facit. Ita deinceps magno in honore fuit Actius quandiu vixit, & ſtatua ei eodẽ loco quo id contigerat, in comitio ſcilicet, poſita, & cos ibi, nouaculaq; locata, monumẽtum rei. Liuius lib. j. & Cicero j. de diuina. ſed cotem à Nauio diſciſſam ſcribunt, non à rege Tarquinio. f Quod Epidaurius ſerpens.) Hic eſt Aeſculapius, de quo alibi diximꝰ: qui ſpecie ſerpẽtis Romã eſt à tẽplo ſuo, quod erat quinq; milibꝰ ab Epidauro paſſibus tralatꝰ. Demonarches, inquit Lactãtiꝰ, in figura ſua ſine diſſimulatione perductꝰ eſt. nã diuinæ literæ, & ſerpentem eſſe dæmonẽ perhibent, & Pherecides Syrus ſerpẽtinis illos pedibus eſſe ſcribit. g Comes adhæſit.) Imo ipſe draco erat Aeſculapius, niſi putẽt Aeſculapio inuiſibili comitẽ eius draconem conſpici. Nam & Aeſculapius cum baculo ſerpẽte inuoluto pingebatur & in cœlo Ophiuchus creditur, id eſt, anguitenens, & ſtatuis vt medici anguibꝰ vterentur. Sic ſcribit Higinꝰ in hiſtoria cœleſti. Pliniꝰ anguem putat dicatũ Aeſculapio, q̃ in eo inſint multa remedia: Macrobius quia acute cernit. vnde eſt illud apud Horatiũ, Cur in amicorũ vitiũ tam cernis acutũ, Quàm aut aquila, aut ſerpẽs Epidaurius? h Quod nauim qua ſimulachrũ.) Cum nauis, qua materdeũm ex Peſsinũte Phrygiæ Romã aduehebatur, hæſiſſet in Tyberi, nec vi virũm boũq; moueri poſſet, Q. Claudia Veſtalis, quę aduerſo pudicicię rumore laborabat, quòd cultus eſſet ſtudioſior, diſcincta zona & naui alligata, precata deã, vt ſi caſtam ſe noſcet, volẽs ſequeretur, nauẽ duxit: cui poſtea ſtatua eſt erecta ante ædem magnę matris, quæ in ſua baſi ſemper ſtetit, quũ bis ſanum illud conflagrarit. Liuius ij. bello Punico, Ouidius in Faſtis, & Valerius Maximus. i Quod virgo Veſtalis.) Hæc erat Tucia, vt Valerius ſcribit lib. viij. k Aquam implet cribro.) Alibi, aqua impletum cribrum
B neq; perfluente. l Quorum pleraque ſpecie tenus) Multa ſibi homines cogitatione fingunt, quæ ſibi viſi ſunt videre, quum nihil viderint, idq; phantaſmate aliquo oblato: id fit facile, vt nihil crebrius cõtingat. Vnde maxima pars eorũ, quæ de ſpectris & viſione dæmonũ narrãtur, eſt orta: tum etiam dæmones oculis noſtris illudunt. Nec mirũ eſt hæc fieri poſſe dæmonibus, & falli eb eis obtutus noſtri aciẽ, cum à circulatoribꝰ nobis ſic imponatur, oſtendaturq;, quæ niſi à tali hominũ genere agerẽtur, pro miraculis qui caperent, non deeſſent: etiã ſic facta admirationi ſunt, & vix acumen ingenij rationẽ illorum conſequitur. Suntq;, qui credãt ſine dæmonica vi nõ perfici, artis tamẽ ſunt exercitatiſsimæ, quæ celeri motu atq; agitatione defixũ in res obtutũ præſtigiis fruſtratur. Ita qui edit panem, ſpuere cernitur farinam ſiccam: qui bibit vinũ, per frõtẽ id, aut etiã per iugulũ remittit. Magno ſpectatorũ metu, ac horrore, gladij vorantur, & ingens vis euomitur acuũ, zonularum, nummorum. Tranſeo quæ ex magia naturali fiunt, ſubito apparere cõuiuas omnes trũcos, aut aſinis capitibus, extendi per triclinium vitam. Quorũ rationẽ plurimi norunt: nam libri his de rebus ſunt conſcripti, & factu facilia ſunt: quãto magis dæmones, qui nobis, & agilitate pręſtant, & peritia rerum naturæ? Gentilibus ſuorũ deorũ, quæ narrabãtur miracula, fuiſſe ſuſpecta, & imaginatione quorundã cõmenta, vulgataq;, ſatis Valerius indicat lib. j. Nec me præterit, inquit, de motu & voce deorũ Imortaliũ humanis oculis, auribuſq; percepto, q̃ ancipiti opinionũ æſtimatione verſetur: ſed quia non noua dicuntur, ſed tradita reperiũtur, fidẽ authores vindicent nec noſtrum ſit inclytis literarũ monumẽtis conſecrata perinde ac vana, refugiſſe. Hæc. Valerius Liuiꝰ quoq; nõ vno loco veritꝰ in religionẽ periculoſis tẽporibꝰ animis, multa viſa, creditaq; prodigia, quæ nõ erãt, m Quale eſt Lunam deponere.) Lucanꝰ lib. vj. de magorum vi loquens:
Illis & ſydera primum
C Præcipiti deducta polo, Phœbéque ſerena,
Non aliter diris verborum obſeſſa venenis
Palluit, & nigris terrenisque ignibus arſit,
Quàm ſi fraterna prohiberet imagine tellus,
Inſereretque ſuas flammis cœleſtibus vmbras.
Et patitur tantos cantu depreſſa labores,
Donec ſuppoſitas propior deſpumet in herbas.
Maga apud Virgiliũ profitetẽ ſe poſſe vertere ſydera retro, quarto Aeneidos: & illa Apuleiana poteſt erat deos infirmare, & ſydera extinguere.
Ouidius de Medea:
Illa reluctantem curſu deducere lunam
Nititur, & tenebras addere ſolis equis.
Hoc enim erat perſuaſum illis magicis incantamentis, detrahi cœlo lunam. Sicut ait Virg. in pharmaceutria,
Carmina vel cœlo poſſunt deducere lunam.
Idcirco nutrix illa apud Senecam in Hippolyto, quũ lunã veneratur, ad hunc loquitur modum:
Sic te lucidi vultus ferant,
Et nube rupta cornibus puris eas.
Sic te regentem fræna nocturni ætheris
Detrahere nunquam Theſſali cantus queant.
Adiuuari putabant lunam ſic laborãtem ſonitibus permagnis, ne voces incãtantium eò poſſint peruenire, vt ab ea exaudirẽtur: idcirco pelues, & tympana, & cymbala pulſabãtur. Hoc enim prodeſſe plurimum exiſtimabant, Propertius:
Cantus, & è curru lunam deducere tentant.
Et facerent, ſi non æra repulſa ſonent.
Iuuenalis de fœmina loquaciſsima Satyra vj.
Vna laboranti poterit ſuccurrere lunæ.

Fiebat enim idem cum luna deficeret, amoto ſole interiectu terræ: nã ra- D tionem ignorabãt. Plinius lib. ij. de his qui cauſas defectuũ ſolis lunæq; prouiderunt loquens: Viri, inquit, ingẽtes, ſupraque mortalium naturã tantorum numinum lege deprehenſa, & miſera hominũ mente abſoluta in defectibus ſtellarum ſcelera, aut mortẽ aliquã ſyderum pauente: quo in metu fuiſſe Steſichori & Pindari vatum ſublimia ora palàm eſt, deliquio ſolis & in luna veneficia arguente mortalitate, & ob id crepitu diſſono auxiliãte. Nec mirũ eſt creditum olim rudi hominum generi lunã cœlo auferri, cum noſtra memoria ſit populus, qui lunã ab aſino epotã crediderit, cum is aſinus de fluuio biberet, qui lunæ ſpeciẽ, vt fit reddebat, illaq; obducta nube ſubito ſe condidiſſet, aſinuſq;, in carcerẽ coniectus, & poſt legitimã quęſtionẽ ſectus eſt, vt lunã mũdo redderet. n Donec ſuppoſitas.) Hæc ſpuma Cerberi exiſtimabatur, qui eſt Hecates ſeu Proſerpinæ, id eſt, lunæ, canis qua magæ in veneficiis ſuis vtebantur.

De arca teſtamenti miraculiſque ſignorum, quæ ad cõmendandam legis ac promiſsionis authoritatem diuinitus facta ſunt. *Caput XVII.*

PRoinde lex dei, quæ in edictis data eſt angelorum, in qua vnus deus deorũ religione ſacrorum iuſſus eſt coli, alij vero quilibet prohibiti, in arca erat poſita, quæ arca teſtimonij nuncupata eſt. Quo nomine ſatis ſignificatur, nõ deum qui per illa omnia colebatur, circuncludi ſolere, vel cõtineri loco, cum reſponſa eius, & quædã humanis ſenſibus darentur ſigna ex illius arcæ loco: ſed voluntatis eius hinc teſtimonia perhiberi, quod etiam ipſa lex erat in tabulis conſcripta E lapideis, & in arca dixi poſita: quam tempore peregrina- *Deut.10.* tionis in eremo cum tabernaculo, quod ſimiliter appellatum eſt tabernaculũ teſtimonij, cum debita ſacerdotes veneratione portabãt. Signũq; erat, quod per diẽ nubes *Nume.9.* apparebat, quę ſicut ignis nocte fulgebat. Quæ nubes cũ moueretur, caſtra mouebantur, & vbi ſtaret caſtra ponebãtur. Reddita ſunt autem illi legi magni miraculi teſtimonia, præter iſta quæ dixi, & præter voces, quæ ex illius arcæ loco edebãtur. Nam cum terram promiſſionis in- *Ioſue.3.* trantibus eadem arca tranſiret Iordanem, fluuius ex parte ſuperiore ſubſiſtens, & ex inferiore decurrẽs, & ipſi, & populo ſiccum præbuit tranſeundi locum. Deinde ciui- *Ibidem.* tatis, quæ prima hoſtilis occurrit, more gentiũ deos plurimos colens, ſeptiẽs eadẽ arca circumacta, muri repente ceciderũt, nulla manu oppugnati, nullo ariete percuſſi. Poſt hoc etiam cum iam in terra promiſſionis eſſent, *1.Reg.4.* & eadem arca propter eorũ peccata fuiſſet ab hoſtibus capta, hi qui eam ceperant, in templo dei ſui, quẽ præ cę- *1.Reg.5.* teris colebãt, honorificẽ collocarunt, abeunteſq; clauſerunt, apertoq; poſtero die, ſimulachrum cui ſupplicabãt, inuenerunt collapſum, deformiterq; confractum. Dein- F de ipſi prodigiis acti, deformiuſq; puniti, arcã diuini te- *1.Reg.6.* ſtimonij populo vnde ceperant reddiderũt. Ipſa autem redditio qualis fuit? Impoſuerunt eam plauſtro, eiq; iuuencas à quibus vitulos ſugentes abſtraxerant, ſubiunxerunt, & eas quò vellent ire ſiuerũt, etiam hinc vim diuinam explorare cupientes. At illæ ſine homine duce atq; rectore, ad Hebræos viam pertinaciter gradientes, nec reuocatæ mugitibus eſurientium filiorum, magnũ ſacramentum ſuis cultoribus reportarunt. Hæc atq; huiuſcemodi deo parua ſunt, ſed magna terrẽdis ſalubriter erudiendiſq; mortalibus. Si enim philoſophi, præcipuéque Platonici, rectius cæteris ſapuiſſe laudantur, ſicut paulo ante cõmemoraui, q diuinam prouidentiam hæc quoq; rerum infima, atq; terrena adminiſtrare docuerint, numeroſarum teſtimonio pulchritudinum, quæ nõ ſolum in corporibus animalium, verumetiã in herbis, fœnoq; gignuntur, quanto euidentius hæc atteſtãtur diuinitati, quæ ad horam prædicationis eius fiunt, vbi ea religio cõmendatur, quæ omnibus cœleſtibus, terreſtribus, inferniſq; ſacrificari vetat, vni deo tantum iubens, qui ſolus dĩligens & dilectus, beatus facit, eorumq; ſacrificiorũ præ-

G finiens tempora imperata, eaq; per meliorẽ ſacerdotem in melius mutanda prædicens, non iſta ſe appetere, ſed per hæc alia potiora ſignificare teſtatur, non vt ipſe his honoribus ſublimetur, ſed vt nos ad eum colẽdum, eiq; cohærendum igne amoris eius accenſi, quod nobis, non illi, bonum eſt, excitemur.

Contra eos qui de miraculis, quibus dei populus eruditus eſt, negant eccleſiaſticis libris eſſe credendum. *Caput XVIII.*

AN dicet aliquis, iſta falſa eſſe miracula, nec fuiſſe facta, ſed mendaciter ſcripta? Quiſquis hoc dicit, ſi de his rebus negat omnino vllis literis eſſe credendũ, poteſt etiam dicere, nec deos vllos curare mortalia. Non enim ſe aliter colẽdos eſſe perſuaſerunt, niſi mirabilibus operum effectibus, quorum & hiſtoria gentium teſtis eſt, quarum dij ſe oſtentare mirabiles potius quàm vtiles oſtendere potuere. Vnde hoc opere noſtro, cuius hunc iam decimum librũ habemus in manibus, nõ eos ſuſcepimus refellẽdos, qui vel vllam eſſe vim diuinã negant, vel humana non curare contendunt, ſed eos qui noſtro deo conditori ſanctæ & glorioſiſſimę ciuitatis, deos ſuos præferunt, neſcientes eum ipſum eſſe
H etiam mundi huius viſibilis, & mutabilis, inuiſibilem & incõmutabilem conditorẽ, & vitæ beatæ non de his, quę condidit, ſed de ſeipſo, veriſſimũ largitorem. Eius enim
Pſal.72. Propheta veraciſſimus ait: Mihi autem adhęrere deo bonum eſt. De fine nanq; boni inter philoſophos quęritur, ad quod adipiſcendum, omnia officia referenda ſunt.[a] Nec dixit iſte: Mihi autem nimis diuitiis abũdare, bonũ eſt: aut inſigniri purpura & ſceptro, vel diademate excellere: aut quod nonnulli etiam philoſophorũ dicere non erubuerũt, mihi voluptas corporis bonum eſt: aut quod melius velut meliores dicere viſi ſunt, Mihi virtus animi mei bonum eſt: ſed mihi, inquit, deo adhærere bonũ eſt. Hoc eum docuerat, cui vni tantummodo ſacrificandum ſancti quoq; angeli legalium ſacrificiorum[b] etiam conteſtatione monuerunt. Vnde etiam ipſe ſacrificium eius factus fuerat, cuius igne intelligibili correptus ardebat, & in eius ineffabilẽ incorporeumq; complexum ſancto deſiderio ferebatur. Porrò autẽ ſi multorum deorum cultores, qualeſcunq; deos ſuos eſſe arbitrentur, ab eis facta eſſe miracula, vel ciuiliũ rerũ hiſtoriæ, vel libris magicis, ſiue quod honeſtius putant, theurgicis credunt,
I quid cauſę eſt, cur illis literis nolint credere, iſta facta eſſe, quibus tanto maior debetur fides, quãto ſuper omnes eſt magnus, cui vni ſoli ſacrificandum præcipiunt?

a AD quod adipiſcendum, omnia officia referenda ſunt. (Officiorũ Cicero, Stoicos ſequutus, duo facit genera: alterum abſolutum, quod pertinet ad virtutes illas abſolutas, id eſt, ad ſapientiam, & proinde ad finem bonorum. idque Græci κατόρθωμα vocant: Latini rectũ, aut recte factum, omnes numeros virtutis continens. Alterum officium [illegible] poſitum eſt in præceptis vitæ communis, cuius probabilis ratio reddi poteſt, cur ſic factum ſit potius, quàm aliter. Medium & commune hoc nominat, quod in vtramque partem, & ſapientiæ, & ſtultitiæ natura ſua verti poteſt ab vtente: qualia ſunt quæ in Repub. & vita priuata circa opes, honores, gloriam, & ſimilia facimus. b Legalium ſacrificiorum.) In antiquis exemplaribus legitur: Legalium miraculorum. alibi, angeli eius miraculorum.

Officia.

Quæ ratio ſit viſibilis ſacrificij quod vni vero & inuiſibili deo offerri docet vera religio. *Caput XIX.*

QVi autem putant hæc viſibilia ſacrificia diis aliis congruere, illi vero tantum inuiſibili inuiſibilia, & maiori maiora, meliorique meliora, qualia ſunt puræ mentis & bonæ voluntatis officia, profecto neſciunt hæc ita eſſe ſigna illorum, ſicut verba ſonantia ſigna ſunt rerum. Quocirca ſicut orãtes atq; laudantes ad eum dirigimus ſignificantes voces, cui res ipſas in corde quas ſignificamus offerimus: ita ſacrificãtes K
non alteri viſibile ſacrificium offerendum eſſe nouerimus, quàm illi, cuius in cordibus noſtris inuiſibile ſacrificium noſipſi eſſe debemus. Tunc nobis fauent, nobiſq; congaudẽt[a] atq; ad hoc ipſum nos pro ſuis viribus adiuuant angeli, quiq; virtuteſq; ſuperiores, & ipſa bonitate, ac pietate potentiores. Si autem illis hęc exhiberi voluerimus, non libenter accipiunt, & cum ad homines ita mittuntur, vt eorum præſentia ſentiatur, apertiſſime vetant. Sunt de his exempla in literis ſanctis.[b] Putauerunt *Apoc.19. & 22.* quidam deferendũ angelis honorem, vel adorãdo, vel ſacrificando, qui debetur deo, & eorum ſunt admonitione prohibiti, iuſsiq; ſunt hæc ei deferre, cui vni fas eſſe nouerunt. Imitati ſunt angelos ſanctos, etiam ſancti homines dei. Nam Paulus & Barnabas[c] in Lycaonia facto quodam miraculo ſanitatis, putati ſunt dij, eiſq; Lycao- *Act.14.* nij immolare victimas voluerunt, quod à ſe humili pietate remouentes, eiſq;, in quẽ crederent, annunciauerunt deum. Sed nec ob aliud fallaces illi ſuperbe ſibi hoc exigunt, niſi quia vero deo deberi ſciunt. Non enim revera, vt ait Porphyrius, & nonnulli putant, cadauerinis nidoribus, ſed diuinis honoribus gaudent. Copiã vero nidorum magnam habent vndique, & ſi amplius vellent, ipſi L
ſibi poterant exhibere. Qui ergo diuinitatẽ ſibi arrogant ſpiritus, non cuiuſlibet corporis fumo, ſed ſupplicantis animo delectantur, cui decepto ſubiectoq; dominẽtur, intercludentes iter ad deum verũ, ne ſit homo illius ſacrificium, dum ſacrificatur cuipiam præter illum.

a NObiſque congaudẽt.) Gaudere angelos dei, cum homines ſancte viuunt atq; Chriſtus teſtatur in Euangelio Luc.xv. b Sunt de his exempla literis ſanctis.) Ioannes angelum ad ſe miſſum voluit adorare, & inhibitus eſt ab eo iubente deum potius adorari, cuius ipſe eſſet ſeruus conſeruus Ioannis. Apocal.xix. c Nam Paulus & Barnabas.) Hi cum in Lycaonia, quæ eſt Aſiæ regio. legem domini populum docerẽt, claudo virtute dei erecto, pro diis ſunt habiti. Barnabas pro Ioue. Paulus qui concionabatur pro Mercurio, qui ſermoni præeſſe creditus eſt. Ita immortale eis parabant tanquã diis: quod Paulus & Barnabas magna indignatione prohibuerũt, veriti ne in ſe trãsferretur. quod vnius eſt dei. Actuum xiiij.

De ſummo veróque ſacrificio, quod ipſe dei & hominũ mediator effectus eſt. *Caput XX.*

VNde verus ille mediator, inquantum formam *1.Timo.2.* ſerui accipiẽs, mediator effectus eſt dei, & ho- *Philip.2.* minũ homo Chriſtus Ieſus, cum in forma dei ſacrificiũ cum patre ſumat, cum quo & vnus M
deus eſt, tamen in forma ſerui ſacrificium maluit eſſe, quàm ſumere, ne vel hac occaſione quiſquam exiſtimaret, cuilibet ſacrificandum eſſe creaturæ. Per hoc & ſacerdos eſt, ipſe offerens, ipſe & oblatio. Cuius rei ſacramentum quotidianũ eſſe voluit Eccleſię ſacrificium, cum ipſius corporis ipſe ſit caput,[a] & ipſius capitis ipſa ſit corpus, tam ipſa per ipſum, quàm ipſe per ipſam ſuetus offerri. Huius veri ſacrificij multiplicia variaq; ſigna erant ſacrificia priſca ſanctorum, cum hoc vnum per multa figuraretur, tanquàm verbis multis res vna diceretur, vt ſine faſtidio[b] multum commendaretur. Huic ſummo veroq; ſacrificio, cuncta ſacrificia falſa ceſſerunt.

a CVm ipſius corporis ipſa ſit caput) In lib. Colonien. & Brugen. ſic legitur: Quæ cum ipſius capitis corpus ſit, ſeipſam per ipſum dicit offerre tametſi non diſplicet. quod vulgo legitur b Vt ſine faſtidio.) Varietas enim adimit faſtidium: quod etiam in loquentibus contingit, qui ſi idem bis eodem repetant modo. faſtidio ſunt, vt crãbe repetita, ſi centies, ſed varie, gratiam nõ amittunt. De quo præcepta ſunt in rethoricis. Ac ſimile eſt, quod de conuiuio ſibi exhibito ſuillis carnibus varie conditis narrat Q. Flamminius apud Liuium. Itaque diuerſa erant quæ rem eandem in lege vetere ſignificarent, vt ſine faſtidio & intelligentes magis meliuſque venturæ ſalutis admonerentur, & rudes inter tot

Sic & Victorianũ niſi quòd pro dicit, legit diſcat.

ſigna

A ſigna vnum ſaltem aliquos inuenirent, quo quid futurum promitteretur intelligerent.

De modo poteſtatis dæmonibus datæ ad glorificandos ſanctos, qui pertulerunt iam paſſionem, qui aëreos ſpiritus non placando ipſos, ſed in deo permanendo vicerunt. *Caput XXI.*

MOderatis autē præfinitisq́; temporibus, etiā poteſtas permiſſa dæmonibus, vt hominib° quos poſsident excitatis, inimicitias aduerſus dei ciuitatem tyrānice exerceant, ſibiq́; ſacrificia, non ſolum ab offerentibus ſumāt, & à volentibus expetant, verumetiā ab inuitis perſequendo violenter extorqueant, non ſolum pernicioſa nō eſt, ſed etiā vtilis inuenitur Eccleſiæ, vt martyrum numerus impleatur, quos ciuitas dei, tāto clariores & honoratiores ciues habet, quanto fortius aduerſus impietatem po-
† al. impietatis peccatum. teſtatum [a] † etiam vſq; ad ſanguinem certant. Hos multo elegantius ſi eccleſiaſtica loquendi conſuetudo pateretur, noſtros heroas vocaremus.[a] Hoc enim nomen à Iunone dicitur tractum, quòd Græce Iuno ἥρα appellatur: & ideo neſcio quis filius eius [b] ſecūdum Græcorum fabulas Heros fuerit nūcupatus, hoc videlicet veluti my-
B ſticum ſignificāte fabula, quod aër Iunoni deputetur, vbi volunt cum dæmonibus heroas habitare, quo nomine appellāt alicuius meriti animas defunctorum. Sed à cōtrario martyres noſtri heroës nuncuparentur, ſi, vt dixi, vſus eccleſiaſtici ſermonis admitteret: non quod eis eſſet cum dæmonibus in aëre ſocietas, ſed quòd eoſdem dæmones, id eſt, aëreas vincerent poteſtates: & in eis ipſam quicquid putatur ſignificare Iunonē, quæ nō vſquequaque incōuenienter à Poëtis inducitur inimica virtutibus, & cœlū petentibus viris fortibus [c] inuida. Sed rurſus eis ſuccumbit infœliciter, ceditque Virgilius, vt cum apud eum illa dicat: Vincor ab Aenea, ipſum Aeneā ad-
Aenei. 7. moneat Helenus quaſi conſilio religioſo, & dicat:
Aeneid. 3. Iunoni cane vota libens, dominámque potentem [d]
Supplicibus ſupera donis.[e] Ex qua opinione Porphyrius, quamuis non ex ſua ſententia, ſed ex aliorum, bonum dicit deum vel genium non venire in hominem, niſi malus fuerit ante placatus: tanquam fortiora ſint apud eos numina mala quàm bona: quandoquidem mala impediunt adiutoria bonorum, niſi eis placata dent locum, maliſq́; nolentibus bona prodeſſe non poſſunt:
C nocere autem mala poſſunt, non ſibi valentibus reſiſtere bonis. Non eſt iſta vere veracitérque ſanctæ religionis via: non ſic Iunonem, hoc eſt, aëreas poteſtates, piorum virtutibus inuidētes noſtri martyres vincunt. Non omnino ſi dici vſitate poſſet, heroës noſtri ſupplicibus donis, ſed virtutibus diuinis Heram ſuperant. Commodius quippe Scipio [f] Africanus eſt cognominatus, quod virtute Africam vicerit, quàm ſi hoſtes donis placaſſet, vt parcerent.

Heroes & ſemidei. [a] HEroas vocaremus.) Plato in Epinomide inter ordines deorum, quoſdam ſtatuit dæmonibus aëreis minores, hominibus maiores: quos ἡμιθέους vocat, eóſque heroës eſſe non dubitant: nam ſemideos illos nominant, generatoſq́, altero parente deo, altero mortali, vt ait idē Plato in Cratylo, quales ſunt Hercules, Dionyſius, Aeneas, Tyndaridæ, Aeſculapius, Romulus: quo fit, vt quum altero parēte ſint deo, multi nolint eos homines dici, ſed plus quàm homines, & minus quàm dæmones. cuius ſententiæ eſt Iamblicus Pythagoricus. Hierocles Stoicus carmina, quæ Pythagoræ nomine circunferuntur, alij Philolai Pythagorici eſſe tradunt: illa igitur carmina enarrans ex Platonis, vt ait, ſententia, genere dæmonum & angelos & heroës comprehendit: vt quantum ad cœleſtes ſpectat, dicantur angeli: quantum ad terreſtres, heroës: quantū ad medios, dæmones. Alios dicit indifferenter omnes illos angelos, dæmones & heroës nuncupare. Sed ex ſententia Pythagoræ, inquit, heroës dæmones dici deorū filios. Et profecto ita ſunt heroës dæmones, vt genus illud aureum dæmones terreſtres vocauit Heſiodus in ἔργοις. Nam quartum genus hominū peius quidem illo aureo, ſed tertio tamen præſtantius heroës nominauit. homines autem tam hos quàm illos, & ſemideos nominat, dicens: D

Ἀνδρῶν ἡρώων θεῖον γένος, οἳ καλέονται
Ἡμίθεοι.
Diuinum genus heroum, cognomine dicti
Semidei. *Heros.*

Vt appareat eoſdē eſſe, de quibus Plato loquitur. Hi enim ſunt veteres illi venerabiliores & excellētiores hominibus, qui fatidica naue cū Iaſone nauigarūt, & qui militarūt ad Troiam. Nā Heſiodus ipſe bellaces *Heroum.* fuiſſe dicit: idcirco iracundi & violenti ſunt crediti, ſicut Menander inquit, quod ſi quis tranſiret templum horum alicui ſacrum, quod ἡρῷον dicebāt, ſilentio, ac veneratione id fieri oportebat, ne in ira accenderetur heros, tumultumq́, aliquē moueret. Erant enim heroa per Græciam frequētia, id eſt, eximia virtute viris ædes erectæ. Cuiuſmodi permultarum Pauſanias meminit, vt Vlyſsi, & Tantalo, & Acriſio. Latini quoq́; , vt Plinius lib. xix. de heroo Seſtico. Nomē herois Plato in Cratylo ab ἔρωτος deductum exiſtimat, id eſt, ab amore: quod ex amore immortalis dei aduerſus mortalē fœminā, aut immortalis fœminæ aduerſus mortalem virū genitus videatur. Aut ab εἴρειν, quod eſt dicere, quòd oratores diſerti fuerint, rexerintq́; populos. Hierocles ab amore quidē, cæterū non quòd amore ſint geniti, ſed quòd amore pleni ſint, & electi amatores dei, nosq́; ad ſimilē amorem erigunt. Nā præfecti ſunt hominibus, vt Iamblichus ait itidem Pythagoricus, eorumq́; munus eſt viuificare, ratiocinari, cuſtodire animas, & eas à corporibus ſoluere. Sed has eſſe vires animi noſtri, ideo illū eſſe ſuū vnicuiq; dæmonem oſtendimus. Alij ab ἔρα, quæ eſt terra, heroas dictos exiſtimāt, quaſi terreſtres dæmones. Sic enim animas optimorū virorum corporibus functas nominauit Heſiodus. Et Pythagoras, quum iubet τούς τε καταχθονίους σέβου δαίμονας, Terrenos venerare dæmonas. Interpres Homeri ab ἔρα maluit nominari ἡ ἔρα γῆ [illegible] [illegible] γῆς ἐκλήθη τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων. E
Eſt, inquit, Era terra ſecundum quandā linguam. Porrò è terra humanum genus eſt fictū. Capella lib. nuptiarum ij. hoc totum quicquid inter nos & lunam interiacet, locum eſſe ait deorum manium, & regnum Ditis. Sed ſuperiorē partē eſſe heroū, inferiorem maniū, heroeſq; qui δαίμονες dicuntur, animas cœleſtes gerere, & ſacras mentes, inductos humana forma, magniſq́; mundi cōmodis procreari, vt Herculē, Dionyſium, Triptolemum. Hinc ab ἥρα id eſt, Iunone poſſunt videri nominati, quòd eius regnum eſt aër, quò animas fœlicium ire Pythagoricos credere Hierocles teſtatur, illis verſiculis Pythagoræ ſiue Philolai:

Ἢν δ' ἀπολείψας σῶμα ἐς αἰθέρ' ἐλεύθερον ἔλθῃς,
Ἔσσεαι ἀθάνατος θεὸς ἄμβροτος, οὐκ ἔτι θνητός.

Hoc eſt:

Corpore depoſito liberam ſi ſcandis in æthram,
Tunc deus æternus ſies, mortalia linquens.

Verum à Platone marini diui nominantur, credo quòd cū craſsiores illos putaret dæmonibus, hosq́; vere dixiſſet aëreos, par eſſe exiſtimauit, eorū naturam rei craſsiori, quàm ſit aër attribuere, cōmodiorem aqua nullā inuenit. Eſt quoque ἥρα regina, & regnorū dea, dominamq́; ſæpe Latini interpretantur, vt Virgilius in iij. ita heroës, ſi ab here ſunt nuncupati, quaſi principales & regij poſſunt intelligi. [b] Neſcio quis filius eius) Videor mihi de hoc in Græcorū commentariis legiſſe, nec ſatis tamen apud quē, memini. Fortunæ plerunq; hæc ſunt, potius quàm vel eruditionis, vel diligētiæ, vt in præfatione dixi. [c] Et cœlum petentibus viris fortibus.) Vt Dionyſio, Herculi, Aeneæ. [d] Dominamq́; potentem.) Vertit id, quod modo dicebā de hera. Nā illa etiam inferna Proſerpina, quæ à Charonte apud Virgilium lib. vj. domina nuncupatur, Iuno eſt inferna. Iuno enim ſuperna eſt, quæ dicitur magna: & inferna, vt tradit Seruius. nam & ipſe Dis pater Iupiter infernus nominatur. F
Sic in nuptiis Orci & Proſerpinæ turba illa vmbrarum ſilentum canit apud Claudianum libro ſecundo raptus Proſerpinæ:

Noſtra parens Iuno tuque ô germana tonantis
Et gener vnanimis conſortia ducite ſomni,
Mutuaq́; alternis innectite colla lacertis.

Et apud Lucianum Proteſilaus Diti ὦ ἡμέτερε Ζεῦ, ô noſter Iupiter. [e] Supplicibus ſupera donis.) Oſtendit Poëta, inquit Donatus, maiores potentiæ inimicos obſequēdo potius quàm reſiſtendo poſſe ſuperari. [f] Cōmodius quippe Scipio.) Primus imperator, qui ea prouincia à ſe deuicta cognomen reportauit, fuit P. Cornelius Scipio P. filius qui Hānibale victo, & Africa ſubacta, Africanus eſt cognominat°. Mox eius frater Luci° Antiocho ſuperato, Aſiaticus eſt dict°. Et loquor de īperatorib°: nā Gn. Marcius à Coriolis expugnatis appellat° eſt Coriolanus & de prouinciis, quoniā Seruius qui Fidenates vicit, dictus eſt Fidenas. *Scipio Africanus.*

Vnde ſit ſanctis aduerſum dæmones poteſtas, & vnde cordis vera purgatio. *Caput XXII.*

VEra pietate homines dei aëream poteſtatē inimicam contrariamq́; pietati exorcizando eiiciunt,[a] non placādo: omnes tentationes aduerſitateſq́; eius vincunt orando non ipſam, ſed ſuum deum aduerſus ipſam. Non enim aliquē vincit, aut ſubiugat, niſi ſocietate peccati. In eius ergo nomine vincitur, qui hominem aſſumpſit egitq́; ſine peccato: vt in ipſo ſacerdote ac ſacrificio fieret remiſsio peccatorum: id eſt, per me-

G diatorem dei & hominũ hominem Chriſtum Ieſum:per
quem facta peccatorum purgatione recõciliamur deo.
Non enim niſi peccatis homines ſeparantur à deo, quo-
rum in hac vita non fit noſtra virtute, ſed diuina miſe-
ratione purgatio: per indulgẽtiam illius,nõ per noſtram
potentiam:quia & ipſa quantulacunque virtus,quę dici-
tur noſtra,illius eſt nobis bonitate conceſſa.Multum au
tem nobis in hac carne tribueremus, niſi vſque ad eius
depoſitionem ſub venia viueremus.[b] Propterea ergo no
bis per mediatorem præſtita eſt gratia : vt polluti carne
peccati, carnis peccati ſimilitudine mundaremur. Hac
dei gratia, qua in nos oſtendit magnam miſericordiam
ſuam,& in hac vita per fidem regimur,& poſt hãc vitam
per ipſam ſpeciem incommutabilis veritatis ad perfe-
ctionem pleniſsimam perducemur.

Exorcizare.

a EXorcizãdo eiiciunt.) ἐξορκίζω,adiuro.Sic Auguſtinus ἐξορκισμὸν,adiurationem vertit:& exorciſtam,adiuratorem,qui immundum ſpiritum adiurationibus pellit à catechumeno,antè quàm ſacræ aquæ admoueatur:vt ipſe docet in ſymbolo.Et eſt inter initiationes tertia,quæ dicitur exorciſtarũ.Ordo eſt enim ex ſeptem.De hoc & exorciſmo ante baptiſmum tractat Petrus Lombardus lib. iiij. ſentẽtiarum Theologicarũ ſectio.viij.& xxiiij. b Sub venia viueremus.)Quia ſemper ſub lege peccati, & obnoxij infirmitatibus,viciiſq;,ne quis ſe efferat. Nam quicquid bene agitur,aliunde eſt,nempe ex deo,cuius venia peccatum cauemus,& beneficio rectè viuimus.

H *De principiis, in quibus Platonici purgationem animæ eſſe profitentur.* *Caput XXIII.*

DIcit etiam Porphyrius diuinis oraculis fuiſſe re-
ſponſum,non nos purgari lunæ teletis atq; ſolis,
vt hinc oſtẽderetur nullorũ deorum teletis ho-
minem poſſe purgari. Cuius enim teletæ purgãt, ſi lunæ
ſoliſq; non purgant, quos inter cœleſtes deos præcipuos
habent: Deinde eodẽ dicit oraculo expreſſum principia
poſſe purgare, ne forte cum dictũ eſſet nõ purgare tele-
tas ſolis, & lunæ, alicuius alterius dei de turba valere ad
purgandum teletæ crederẽtur. Quæ autẽ dicat eſſe prin-
cipia tanquam Platonicus,nouimus.Dicit enim deũ pa-
trem [a] & deum filium,[b] quem Græce appellat paternum
intellectum,vel paternã mentem: de ſpiritu autẽ ſancto,
aut nihil,aut non aperte aliquid dicit:quanuis quẽ alium
dicat horum medium, non intelligo. Si enim tertiam,
ſicut Plotinus [c] vbi de tribus principalibus ſubſtãtiis di-
ſputat,animæ naturã etiam iſte vellet intelligi, non vtiq;
diceret horũ medium:id eſt,patris & filij mediũ.Poſtpo
nit quippe Plotinus animæ naturã paterno intellectui:
I iſte autẽ cum dicit mediũ, nõ poſtponit,ſed interponit.
Et nimirum hoc dixit vt potuit,ſiue vt voluit:quod nos
ſpiritum ſanctum,nec patris tantum,nec filij tantum,ſed
vtriuſque ſpiritum dicimus.Liberis enim verbis loquun
tur philoſophi, nec in rebus ad intelligendum difficil-
limis offenſionem religioſarum aurium pertimeſcunt.
Nobis autem ad certam regulam loqui fas eſt,[d] ne ver-
borum licentia etiam de rebus,quę his ſignificantur,im-
piam gignat opinionem. Nos itaque ita non dicimus
duo vel tria principia, cum de deo loquimur: ſicut nec
duos deos, vel tres nobis licitum eſt dicere: quanuis de
vno quoque loquentes, vel de patre, vel de filio, vel de
ſpiritu ſancto, etiam ſingulum quemq; deum eſſe fatea-
mur.Nec dicimus tamẽ quod hæretici Sabelliani [e] eun-
dem eſſe patrem, qui eſt & filius: & eũdem eſſe ſpiritum
ſanctum,qui eſt & pater & filius: ſed patrem eſſe filij pa-
trem, & filium patris filium,& patris & filij ſpiritum ſan
ctum,nec patrem eſſe,nec filium. Verum itaque dictum
eſt non purgari hominem niſi principio, quanuis plura-
liter apud eos ſint dicta principia.

Trinitatẽ an norint

a DIcis enim deum patrem.) Torquent ſe anxie permulti diſputatione illa, nouerint ne philoſophi rationem aliquam diuinæ trinitatis. Principio ne nobis quidem,quibus eſt myſterium regni apertum,illuxit niſi radius quidam perexiguus illius immenſæ lucis.Philoſophi vero priſci ſi quid dixerunt quod ad hanc rem faceret, tam obſcurum id fuit,vt locutos potius eos, quàm intellexiſſe exiſtimare par ſit. Arcana enim illa nihil eis retegi attinebat. Satis videtur fuiſſe ad vnitatem dei, & cunctipotentiam noſcendam peruenuiſſe: ſi quid de trinitate ſunt locuti in teſtimonium venturæ pietatis:dixiſſe ad ſectatores ſuos magiſtrorum ſententia premendos. Ariſtoteles ſcribit j.lib. de cœlo & mundo, Pythagoricos in tribus poſuiſſe perfectionem rerum, velut principio, medio,& fine:& in deorũ ſacris hunc numerum ſolitum vſurpari. vnde putantur eſſe illa verba magæ apud Theocritum, ἐς τρὶς ἀποσπένδω, καὶ τρὶς τάδε, πότνια, φωνῶ.ſed Vergilius expreſsius: *philoſophi.* K

Terna tibi hęc primum triplici diuerſa colore
Licia circundo,térque hæc altaria circum
Effigiem duco,numero deus impare gaudet.

Et princeps diſciplinæ ſuæ Zeno λόγον dicit fatũ,& neceſſitatẽ, & deũ, & animũ Iouis.Sed Plato apertius videtur locutus.Nã in ſexto de Repub. Socrates quũ ſatis ſibi de ipſius boni natura videretur diſputaſſe, putaretq; maiorem eſſe rem, quàm vt poſſet dicendo explicare, inquit, Ἀλλ' ὦ μακάριοι αὐτὸ μὲν τί ποτ' ἐστὶ τἀγαθὸν, ἐάσωμεν τὸ νῦν εἶναι. πλέον γάρ μοι φαίνεται ἢ κατὰ τὴν παροῦσαν ὁρμὴν ἐφικέσθαι τοῦ γε δοκοῦντος ἐμοὶ τὰ νῦν. ὃς δὲ ἔκγονός τε τοῦ ἀγαθοῦ φαίνεται, καὶ ὁμοιότατος ἐκείνῳ λέγειν ἐθέλω. εἰ καὶ ὑμῖν φίλον. εἰ δὲ μὴ, ἐᾶν. Verũ quid ipſum bonum ſit beati viri in aliud tempus differamus.Maius enim mihi videtur, quàm vt hac intentione animi cõſequi poſsimus.Quod vero hoc tẽpore malim explicare,illud eſt quid ſit boni ipſius filius, ſimillimus illius.Si modo id quoque vobis libet.nam alioqui relinquamus.Hoc loco Glauco velle ſe declarat: nam dicẽdi de patre aliud futurum dicit cõmodius tempus. Tum Socrates de partu & filio boni diſputaturum ſe præfatur, & poſt paucas interrogationes ait bonum eſſe ſolem quẽdam, filiũ eius eſſe,velut vim videndi,quam à ſole habemus, & in epiſtola ad Hermiã: Ἐπομνύντας σπουδῇ τε ἅμα μὴ ἀμούσῳ καὶ τῇ τῆς σπουδῆς ἀδελφῇ παιδιᾷ, L
καὶ τὸν τῶν πάντων θεὸν ἡγεμόνα τῶν τε ὄντων καὶ τῶν μελλόντων, τοῦ τε ἡγεμόνος καὶ αἰτίου πατέρα κύριον ἐπομνύντας. Iurantes, inquit, ſtudio muſis apto & ſorore ſtudij eruditione,per deum ducem omnium, quæ ſunt,quæque futura ſunt.Itidem per ducis & cauſæ omnium patrẽ dominũ.Et in Epinomide, λόγον τὸν πάντων θειότατον meminit,id eſt,ſermonis omnium diuiniſsimi, à quo dicit mundum eſſe cõſtitutum. De quo ſunt ea,quæ ſequuntur.Hunc ſermonem vir ſapiens,cum eſt admiratus accenditur amore,vt intelligat,quomodo futurus eſt beatus,& viuens, & poſt vitã.Nam illud ipſum non ad mundum referunt multi, ſed ad λόγον. Et ſic nos vertimus lib.viij.de beatitudine ſecundum Platonẽ differentes. Plato igitur patrem apertis poſuit verbis, filium quoq; : at tertium illud nulla ratione vocis putauit poſſe enunciari. Et ſi in ordine gradibuſq; diuinitatis mundi animam, quæ eſt tertia, & poſtrema à principio & filio principij mente profectam exiſtimet. Animã vero mundi ſi quis impenſius Platoni faueret,poſſet facere defendere illam eſſe ſpiritũ, qui ferebatur ſuper aquas: quẽ videntur illi facere fuſum per molẽ vniuerſitatis omnibus vitam eſſentiamq; impartientem. Et hæc ſunt in diuinitate terna, de quis ad Dionyſium αἰνιγματωδῶς, vt præfatur, ſcribit. Circa omnium regem cuncta ſunt & illius cauſa ſunt omnia : eaq; cauſa eſt bonorũ omnium: ſecunda vero circa ſecunda,tertia circa tertia. Prætereo quę ſunt apud Mercurium, & ex hoc collecta apud Iamblichum: nam res nobis tota eſt cum Platonicis. Non poſſum tamen reſponſum Sarapidis pręterire, qui cõſulenti Thuli, qui in Aegypto regnauit bello Troiano,quiſnam eſſet ſe beatior,fertur dixiſſe.

Πρῶτα θεὸς, μετέπειτα λόγος, καὶ πνεῦμα σὺν αὐτοῖς.
Σύμφυτα δὲ τρία, ταῦτα καὶ εἰς ἓν ἰόντα.
Principio deus eſt,tum ſermo,& ſpiritus iſtis
Additur, æqua hæc ſunt,& tendentia in vnum. M

b Et deũ filium. Porphyrius ſententiã Platonis explicans, vt Cyrillus contra Iulianum refert, tres ſubſtantias in eſſentia diuinitatis ſtatuit, deum omnium maximum atque optimum,deinde creatorem tertiũ, animam mũdi: nec vlterius deitatẽ progredi. creatorem Plato & Porphyrius πατρικὸν νοῦν vocant: quod quãuis in tenebris, vidẽtur tamen Poetæ attigiſſe,cum Mineruam ſuam Διὸς νοῦν faciunt,ſine matre, de illius vertice ac capite productam ſapientiam ipſam. c Sicut Plotinus.)Hic ſcripſit librum de tribus perſonis ſiue ſubſtãtiis, in quo primum ſtatuit æternum illud atque perfectum, quod ſecundum generauit & mentem æternam itidem & perfectam. Alio in loco patrem mẽtem nominat,vt interdum Plato fecit,ſed ab eo manaſſe verbum: à quibus vniuerſa ſunt condita. Ita enim ait,in principio libri de prouidentia:

Ὅντο δὲ αὐτῷ τῷ νῷ καὶ ἀπ' αὐτοῦ λόγου ἀνῆκεν [illegible].

Itaq; à mẽte ipſa & ab eius ſermone natum hoc vniuerſũ & digeſtũ eſt. d Ad certam regulam loqui fas eſt.) Quaſi ex religione, ex pietate eſt certo genere vti verborum, nec aliis. e Nec dicimus tamen quod hæretici Sabelliani.)Hi dicebant eandem eſſe patris & filij perſonam,fulti dicto illo Chriſti: Pater & ego vnum ſumus.

De vno veróque principio, quòd ſolam naturam humanam purgat atque renouat. *Caput. XXIIII.*

SEd ſubditus Porphyrius inuidis poteſtatibus,
de quibus & erubeſcebat, & eas libere redar-
guere formidabat, noluit intelligere domi-
num Ieſum Chriſtũ eſſe principiũ,cuius incar-
natione purgamur.Eum quippe in ipſa carne contemp-
ſit,qua m

A ſit, quam propter ſacrificium noſtræ purgationis aſſumpſit, magnum ſcilicet ſacramentum ea ſuperbia non intelligens, quam ſua ille humilitate deiecit, verus benignuſq; mediator: in ea ſe oſtendens mortalitate mortalibus, quam maligni fallacéſque mediatores non habendo ſe ſuperbius extolerunt, miſeriſq; hominibus adiutorium deceptorium velut immortales mortalibus promiſerunt. Bonus itaque veruſq; mediator oſtendit peccatum eſſe malum, non carnis ſubſtãtiam, vel naturam, quæ cum anima hominis & ſuſcipi ſine peccato potuit, & haberi, & morte deponi, & in melius reſurrectione mutari: nec ipſam mortem, quamuis eſſet pœna peccati, quam tamen pro nobis ſine peccato ipſe perſoluit, peccando eſſe vitandam, ſed potius ſi facultas datur pro iuſtitia perferendam. Ideo enim ſoluere potuit moriendo peccata: quia & mortuus eſt, & non pro ſuo peccato. Hunc ille Platonicus nõ cognouit eſſe principium, nam agnoſceret purgatorium. Neque enim caro principium eſt, aut anima humana, ſed verbum per quod facta ſunt omnia. Non ergo caro per ſeipſam mundat, ſed per verbum à quo ſuſcepta eſt, cum verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis. *Ioan. 1.* Nam de carne ſua manducanda myſtice loquens, *Ioan. 6.* cum hi qui non intellexerunt offenſi receB derent, dicentes: Durus eſt hic ſermo, quis eum poteſt audire? Reſpondit manentibus cæteris: Spiritus eſt qui viuificat, caro non prodeſt quicquam. Principium ergo ſuſcepta anima & carne, & animam credentium mundat & carnem. Ideo quærentibus Iudæis quis eſſet, reſpondit ſe eſſe principium.[a] *Ioan. 8.* Quod vtique carnales infirmi peccatis obnoxij, & ignorantiæ tenebris obuoluti, nequaquã percipere poſſemus, niſi ab eo mundaremur atque ſanaremur, per hoc quod eramus, & non eramus. Eramus enim homines, ſed iuſti nõ eramus. In illius autem incarnatione natura humana erat, ſed iuſta, nõ peccatrix erat. Hæc eſt meditatio, qua manus lapſis iacentibuſq; porrecta eſt: hoc eſt ſemen diſpoſitum per angelos in quorum edictis & lex dabatur, qua & vnus deus coli iubebatur, & hic mediator venturus promittebatur.

Principiũ. [a] Reſpondit ſe eſſe principiũ.) Græce eſt τὴν ἀρχήν. Auguſtinus principium vult eſſe filium, ſed nõ aliud principium quam patrem, vt nec alium deum, ſdque putat ſignificari per τὴν ἀρχήν. De qua re Laurentius & Eraſmus ex ratione vocis diſputant, non poſſe τὴν ἀρχὴν eſſe nomen, ſed aduerbium: vt ſit primum, vel principio. Et profecto, vt quod ipſe ſentio, paucis dicam: tametſi obſcura eſt hæc loquendi formula, ac C neſcio an ex Hebraiſmo petita, vt alia in nouo inſtrumento cõplura, tamen non videtur Chriſtus ſignificare ſe principium eſſe. Sed quum rogatus quis eſſet, nulla ſe nominis ratione poſſet ad captum dum taxat illorum explicare, conſiderandum vniuſcuiuſque animo reliquit, qualem exiſtimaret eſſe, non quem videret, ſed cuius verba audiret: qualẽ illum qui corpore, quẽ cerneret, contectus, talia proferret. Erat enim deus humana facie latens, qui loquebatur, à quo magna illa proficiſcebantur, & admirabilia. Itaq; ait principio ego ſum ille, qui mortali corpore velut inſtrumẽto vtens loquor vobis: nõ iam per angelum iubens, ſed per me ipſum. Itaque hęc reſpõſio non eſt illius olim exhibitæ Moſi abſimilis, ἐγώ εἰμι ὁ ὤν Ego ſum ens: niſi quòd illa erat maieſtatis dei, & eſſentię eius ſimplicis: hęc recentior dei, qui humanam ſibi formam adiunxerat.

Omnes ſanctos & ſub legis tempore, & ſub prioribus ſeculis in ſacramento & fide Chriſti iuſtificatos fuiſſe. Caput XXV.

CVius ſacramenti fide etiam iuſti antiqui mundari pie viuendo potuerunt: non ſolum antequàm lex populo Hebræo daretur, neq; enim eis prædicator deus vel angeli defuerunt, ſed ipſius quoque legis temporibus, quãuis in figuris rerum ſpiritalium habere viderentur promiſſa carnalia, & propter quod vetus dicitur teſtamentũ. Nam & prophetæ tunc erant, per quos ſicut, & per angelos eadem promiſſio prædicata eſt, & ex illorum numero erat, cuius tam magnam diuinámque ſententiam de boni humani fine paulo antè cõmemoraui: Mihi autem adhærere deo bo- D num eſt. In quo plane Pſalmo[a] duorum teſtamẽtorum, *1. Cor. 12.* quæ dicuntur vetus & nouum, ſatis eſt declarata diſtinctio. Propter carnales enim terrenaſq; promiſſiones, cũ eas impiis abundare conſpiceret, dicit pedes ſuos penè fuiſſe cõmotos,[b] & effuſos in lapſum propemodũ greſſus ſuos, tanquam fruſtra deo ipſe ſeruiſſet, cum ea fœlicitate, quam de illo expectabat, contemptores eius florere perſpiceret, ſeque in rei huius inquiſitione laboraſſe, volentem cur ita eſſet apprehendere, donec intraret in ſanctuarium dei, & intelligeret nouiſſima eorũ, qui fœlices videbantur, errare. Tunc eos intellexit[c] in eo quod ſe extulerunt, ſicut dicit fuiſſe deiectos & defeciſſe, ac periſſe propter iniquitates ſuas, totũmque illud culmen temporalis fœlicitatis ita eis factum, tanquam ſomnium euigilantis, qui ſe repẽte inuenit ſuis quæ ſomniabat fallacibus gaudiis deſtitutum. Et quoniam in hac terra vel ciuitate terrena, magni ſibi videbantur: Domine, inquit, *Ibidem.* in ciuitate tua imaginem illorum ad nihilum rediges. Quid huic tamen vtile fuerit, etiam ipſa terrena nõ niſi ab vno vero deo quęrere, in cuius poteſtate ſunt omnia, ſatis oſtendit, vbi ait: Velut pecus factus ſum apud te, & ego ſemper tecum. Velut pecus dixit, vtique non intelli- B gens. Ea quippe à te deſiderare debui, quę mihi cum impiis non poſſunt eſſe cõmunia: quibus eos cum abundare cernerem, putaui me incaſſum tibi ſeruiſſe, quando & illi hæc haberent, qui tibi ſeruire noluiſſent. Tamen ego ſemper tecum, qui etiã in talium rerum deſiderio deos alios non quæſiui. Ac per hoc ſequitur: Tenuiſti manum dexteræ meæ, & in voluntate tua deduxiſti me, & cum gloria aſſumpſiſti me: tanquam ad ſiniſtram cuncta illa pertineant, quæ abundare apud impios cum vidiſſet, pene collapſus eſt. Quid enim mihi eſt, inquit, in cœlo, & à te quid volui ſuper terram? Reprehendit ſeipſum, iuſteq; ſibi diſplicuit: quia cum tam magnum bonum haberet in cœlo, quod pòſt intellexit, rem tranſitoriam, fragilem, & quodammodo luteam fœlicitatem à ſuo deo quæſiuit in terra. Defecit, inquit, cor meũ,[d] & caro mea deus cordis mei: defectu vtiq; bono ab inferioribus ad ſuperna. Vnde in alio Pſalmo dicitur: Deſiderat & de- *Pſal. 83.* ficit anima mea in atria domini. Item in alio: Defecit in *Pſal. 118.* ſalutare tuum anima mea. Tamen cum de vtroque dixiſſet, id eſt, de corde & carne deficiente, nõ ſubiecit: Deus cordis mei & carnis meæ, ſed deus cordis mei. Per cor F quippe caro mundatur. Vnde dicit dominus: Mundate *Matth. 23.* quæ intus ſunt, & quæ foris ſunt munda erunt. Partem deinde ſuam dicit ipſum deum non aliquid ab eo, ſed *Pſal. 72.* ipſum. Deus, inquit, cordis mei, & pars mea deus in ſecula. Quod inter multa quæ ab hominibus eliguntur, ipſe illi placuerit eligendus. Quia ecce, inquit, qui ſe longe faciunt,[e] à te peribunt: perdidiſti omnem qui fornicatur abs te:[f] hoc eſt, qui multorũ deorum vult eſſe proſtibulũ. Vnde ſequitur illud propter quod & cætera de eodem Pſalmo dicenda viſa ſunt: Mihi autem adhærere deo bonum eſt: non longe ire, non per plurima fornicari. Adhærere autem deo tunc perfectum erit, cum totum quod liberandum eſt, fuerit liberatum. Nunc vero fit illud, quod ſequitur: Ponere in deo ſpem meam. Spes enim quæ videtur, non eſt ſpes. Quod enim videt quis, quid ſperat? ait Apoſtolus: Si autem quod non videmus, *Rom. 8.* ſperamus, per patientiam expectamus. In hac autem ſpe nunc cõſtituti agamus quod ſequitur: & ſimus nos quoque pro modulo noſtro angeli dei, id eſt nuncij eius, annunciantes eius voluntatem, & gloriam gratiamq; laudantes. Vnde cum dixiſſet: Ponere in deo ſpem meam:

G addidit,vt annunciem omues laudes tuas in portis filiæ Sion. Hæc eſt glorioſiſsims ciuitas dei,hæc vnum deum nouit & colit:hanc angeli ſancti anneiauerunt,qui nos ad eius ſocietatẽ inuitauerunt, ciueſq; ſuos in illa eſſe voluerunt:quibus non placet,vt eos colamus tanquam noſtros electos deos, ſed cum eis & illorũ & noſtrũ deum: nec eis ſacrificemus,ſed cum ipſis ſacrificium deo ſimus. Nullo itaque dubitante,qui hęc depoſita maligna obſtinatione conſiderat, omnes immortales beati, qui nobis non inuident:neque enim ſi inuiderent, eſſent beati,ſed potius non diligunt,vt & nos cum ipſis beati ſimus:plus nobis fauent, plus adiuuant, quando vnum deum cum illis colimus, patrẽ & filium, & ſpiritum ſanctum, quàm ſi eoſipſos per ſacrificia coleremus.

a IN quo plane Pſalmo.)Hic eſt Pſalmus lxxij. ſublimis diuináſque ſolutione veteris philoſophorum quæſiti, cur præſidente vniuerſitati mundi deo ſapientiſsimo & optimo, malis bona, & contrà bonis mala contingunt? Vnde eſt illud dilemma Epicureorum: ſi deus eſt, vnde mala? ſi nõ eſt vnde bona? Auguſt.aliquot eius verſus enarrat:nos ſerua ta inſtituta breuitate nonnulla interdum adiiciemus. b Pedes ſuos penè fuiſſe commotos.)Vel concuſſos indignitate rei,& commotione animi vel ad tranſeundum in alteram viam, quum ſuſpicaretur parum ſe hac profeciſſe. c Tunc eos intellexit.) Omnia in futurum ſeruantur oper ta inquit Sapiens. Tũc bonis proderit bene vixiſſe, malis oberit vixiſſe male: tũc bonis euenire bona,malis mala liquebit. nam ea demum vera ſunt,& bona & mala. d Defecit,inquit, cor meum.) Hoc eſt optimi &
H ſanctiſsimi viri, vt deficientibus in eo corpore,viribus,robore,cõſilio ſuperſit tamen ſemper religio,& ſit pars eius deus in æternũ:abeuntibuſque cæteris rebus,ſolus deus in eo remaneat. Hoc quantum nobis videtur Auguſt.loquitur de defectu animę,& velut exanimatione,quę ex deſiderio rerum cœleſtium naſcitur. Languet enim animus amãs,& ſubinde linquitur virtute ſua:quũ de re quã amat, impẽſe cogitat, aliter quoque ſit,vt vires & conſilium circa res ſeculi deſtituant bonũ virum,hæreat tamen ſemper illius menti deus,& ſpretis contemtiſq; omnibus,tum corporis dotibus,tum fortuitis,vnica hæreditas, & ſolę illius opes ſint deus. e Quia ecce,inquit,qui ſe longe faciunt.) Bonum eſt ergo hærere illi,à quo ſi quis abſceſſerit,perit. f Perdidiſti omnẽ qui fornicatur abs te.) Debet eſſe anima noſtra vni deo dicata, & illius ſponſa:quod ſi adulteretur,vt ſe ad curas cupiditateſq; rerũ mundi abiectet, deo neglecto,tãquam impudica mulier à viro reiicitur,& repudiatur.hic eſt interitus animæ,quum à vita ſua diſcedit.

De inconſtantia Porphyrij inter confeſſionẽ veri dei & cultum dæmonum fluctuantis. Caput XXVI.

NEſcio quomodo quantum mihi videtur, pro amicis ſuis theurgis erubeſcebat Porphyrius. Nam iſta vtcunque ſapiebat, ſed contra multorum deorum cultum deum verum non libere defendebat. Et angelos quippe alios eſſe dixit, qui deorſum deſcendentes, hominibus theurgicis diuina
I pronuncięt: alios autem qui in terris ea quæ patris ſunt, & altitudinem eius profunditatémque declarent. Num igitur hos angelos, quorum miniſteriũ eſt declarare voluntatẽ patris,credẽdum eſt velle nos ſubdi,niſi ei, cuius nobis annunciant voluntatem? Vnde optime admonet etiam ipſe Platonicus imitandos eos potius, quàm inuocandos. Non itaque debemus metuere, ne immortales & beatos vni deo ſubditos, non eis ſacrificando offendamus. Quod enim non niſi vni vero deo deberi ſciunt,cui & ipſi adhærendo beati ſunt:proculdubio neque per vllam ſignificantem figuram, neque per ipſam rem, quæ ſacramentis ſignificatur, ſibi adhiberi volunt. Dæmonum eſt hæc arrogantia ſuperborum atque miſerorum à quibus lõge diuerſa eſt pietas ſubditorum deo, nec aliunde quàm illi adhærendo beatorum. Ad quod bonum percipiendum, etiam nobis ſyncera benignitate oportet vt faueant: neque ſibi arrogent, quo eis ſubiiciamur: ſed eum annuncient, ſub quo eis in pace ſociemur. Quid adhuc trepidas ô philoſophe aduerſus poteſtates, & veris virtutibus, & veri dei muneribus inuides habere liberam vocem? Iam dixiſti angelos,[a] qui patris annunciant voluntatem, ab eis angelis eſſe diuerſos, qui K
ad theurgicos homines,neſcio qua deducti arte, deſcendunt. Quid adhuc eos honoras, vt dicas pronunciare * diuina? Quæ tandem diuina pronunciant, qui non voluntatem patris nunciant? Nempe illi ſunt, quos ſacris precibus[b] inuidus alligauit, ne præſtarẽt animæ purgationem: nec à bono, vt dicis, purgare cupientes ab illis vinculis ſolui, & ſuæ poteſtati reddi potuerunt. Adhuc dubitas hæc maligna eſſe dæmonia: vel te fingis fortaſſe neſcire,dum non vis theurgos offendere,à quibus curioſitate deceptus, iſta pernicioſa & inſana pro magno beneficio didiciſti. Audes iſtam inuidiam, non potentiam,ſed peſtilentiã,& non dicam dominã, ſed quod tu fateris ancillam potius inuidorũ,iſto aëre tranſcenſo leuare in cœlum,& inter deos veſtros etiam ſydereos collocare,vel ipſa quoq; ſydera his opprobriis infamare.

* *al præn͠u ciare, vt mox aliquoties.*

a IAm dixiſti angelos.) In antiquis codicibus ſic habetur: Iam dixiſti angelos, qui patris annunciant voluntatem, ab eis angelis, qui ad theurgicos,& idem vtrobique ſignificatur. b Nempe illi ſunt,quos ſacris precibus.)Nam antea dictum eſt impediri bonum dęmonem à malo:nec venturum hunc,niſi prius ille propiciatus diſcedat. Et de Chaldęo narrauit,cuius purgationem inuidus quidam impediuit.

De impietate Porphyrij, qua etiam Apulei tranſcẽdit errorem. Caput XXVII. L

QVanto humanius & tolerabilius cõſectaneus tuus Platonicus Apuleius errauit, qui tantummodo dæmones à luna, & infra ordinatos agitari morbis paſsionũ mentiſq; turbelis, honorans quidẽ eos,ſed volens nolenſq; confeſſus eſt:deos tamen cœli ſuperiores ad æthera ſpacia pertinẽtes: ſiue viſibiles, quos conſpicuos lucere cernebat, ſolem ac lunam,& cætera ibidem lumina: ſiue inuiſibiles, quos putabat ob omni labe iſtarum perturbationũ alienos, quãta potuit diſputatione diſcreuit. Tu autem didiciſti hoc non à Platone,ſed à Chaldæis magiſtris tuis, vt in æthereas vel empyreas mundi ſublimitates, & firmamenta cœleſtia extolleres vitia humana, vt poſſent dij veſtri theurgis pronunciare diuina,quibus diuinis te tamẽ per intellectualem vitam facis altiorem, vt tibi videlicet tanquam philoſopho theurgicę artis purgationes nequaquã neceſſariæ videãtur,ſed aliis eas tamen importas: vt hãc veluti mercedẽ reddas magiſtris tuis, quod eos qui philoſophari non poſſunt,ad iſta ſeducis,quę tibi tanquam ſuperiorũ capaci eſſe inutilia confiteris,vt videlicet qui- M
cunque à philoſophiæ virtute remoti ſunt,quæ ardua nimis, atq; paucorũ eſt, te authore theurgicos homines,à quibus nõ quidem in anima intellectuali, verum ſaltem in anima ſpiritali purgentur,inquirãt. Et quoniam iſtorum quos philoſophari piget, incomparabiliter maior eſt multitudo, plures ad ſecretos & illicitos magiſtros tuos,quàm ad ſcholas Platonicas venire cogantur. Hoc enim tibi immundiſsimi dæmones,deos æthereos ſe eſſe fingentes, quorum prædicator & angelus factus es, promiſerunt: quod in anima ſpiritali theurgica arte purgati,ad patrem quidẽ non redeunt, ſed ſuper aëreas plagas inter deos æthereos habitabunt. Non audit iſta hominum multitudo, propter quos à dæmonum dominatu liberandos Chriſtus aduenit. In illo enim habent miſericordiſsimam purgationem, & mentis & ſpiritus, & corporis ſui. Propterea quippe totum hominem ſine peccato ille ſuſcepit,vt totũ quo conſtat homo,à peccatorum peſte ſanaret. Quem tu quoq; vtinã cognouiſſes, eique re potius,quàm vel tuæ virtuti,quæ humana fragilis & infirma eſt, vel pernicioſiſsimæ curioſitati ſanandum

dum

A dum tutius commiſiſſes. Non enim te decepiſſet, quem
veſtra, vt tu ipſe ſcribis, oracula [a] ſanctũ immortalemq;
confeſſa ſunt. De quo etiam Poëta nobiliſsimus, poëtice
quidem, quia in alterius adumbrata perſona, veraciter ta
men, ſi ad ipſum referas, dixit,
Virgil. in Buc. eglo. 4. Te duce, ſi qua manent [b] ſceleris veſtigia noſtri,
Irrita perpetua ſoluent formidine terras.
Ea quippe dixit, quæ etiam multum proficientiũ in vir-
tute iuſtitiæ poſſunt, propter huius vitæ infirmitatem, &
ſi non ſcelera, ſcelerum tamen manere veſtigia, quæ non
niſi ab illo ſaluatore ſanantur, de quo iſte verſus expreſ-
ſus eſt. Nam hoc vtique [c] non à ſeipſo dixiſſe Virgilius
in eglogæ ipſius quarto fermè verſu indicat, vbi ait:
Vltima Cumæi venit iam carminis ætas.
Vnde hoc à cumæa Sibylla [dictum eſſe] incunctanter
apparet. Theurgi vero illi, vel potius dæmones, deorum
ſpecies, figuraſq; fingentes, inquinant potius, quàm pur-
gant humanum ſpiritum falſitate phantaſmatum, & de-
ceptoria vanarum ludificatione formarum. Quomodo
enim purgent hominis ſpiritum, qui immundum habẽt
proprium? Alioquin nullo modo carminibus inuidi ho
minis ligarẽtur: ipſumq; inane beneficium quod præſta-
B turi videbantur, aut metu premerent, aut ſimili inuiden-
tia denegarent. Sufficit, quod purgatione theurgica, neq;
intellectualẽ animam, hoc eſt mentẽ noſtram, dicis poſ-
ſe purgari, & ipſam ſpiritalem, id eſt, noſtrę animæ partẽ,
mente inferiorẽ, quam tali arte purgari poſſe aſſeris, im-
mortalem tamen, æternamq; non poſſe hac arte fieri cõ
fiteris. Chriſtus autem vitã promittit æternam: vnde ad
eum mundus, vobis quidem ſtomachantibus, mirãtibus
tamen, [vidẽtibus] ſtupentibuſq;, concurrit. Quid enim
prodeſt, [d] quia negare nõ potuiſti intantum à teipſo diſ-
† alias, Quid prodeſt quod negare nõ potuiſti errare &c. ſentire videris, vt primũ doceas errare † homines theur-
gica diſciplina, & quamplurimos fallere per cęcam, inſi-
pientemq; ſententiam, atque eſſe certiſsimum errorem,
agendo, & ſupplicando ad principes, angeloſq; decurre-
re. Et rurſum quaſi ne operam perdidiſſe videaris iſta di
cendo, mittis homines ad theurgos, vt per eos animę ſpi
ritalis purgentur, illorum qui non ſecũdum intellectua-
lem animam viuunt.

a Qvem veſtra, vt tu ipſe ſcribis, oracula.) De hoc libro vigeſimo. b Tu duce, ſi qua manẽt.) De Aſinio Pollione conſule ad bella ciuilia refert Seruius, vt futurus ſit illo conſule finis eorũ, ſoluanturq; terræ perpetua eorũ formidine, ſed diuturna fuerunt poſt eum qui fuit conſul cum Cn. Domitio Aenobar. num. 1111. anno triumuiratus.
C c Nam hoc vtique.) Tota illa egloga ſumpta eſt de carminibus Sibyllinis, quę cũ aſſent de Chriſto dicta, tempuſq; eſſet ænigmatis quibuſdã ſubſignificatum, eaq; intelligeret Virgil. & videret aduentare, de aliquo ex principibus Ro. exiſtimabat eſſe dicta, & huius Pollionis filio Solonino attribuit. d Quid enim prodeſt.) Alibi ſic: quod quia negare nõ potuiſti errare homines etiam. ſed ſic melius: Quod quia negare non potuiſti intantum à teipſo diſſentis vt primum doceas.

Quibus perſuaſionibus Porphyrius obcæcatus nõ potuerit verum ſapientiam, quæ eſt Chriſtus, agnoſcere.
Caput XXVIII.

Mittis ergo homines in errorẽ certiſsimum.
Neq; hoc tantũ malum te pudet, [a] cum vir-
tutis & ſapientiæ te profitearis amatorem.
1. Cor. 1. Quam ſi vere ac fideliter amaſſes, Chriſtũ
dei virtutẽ & dei ſapientiam cognouiſſes:
nec ab eius ſaluberrima humilitate [b] tumore inflat [c] vanę
ſcientiæ reſiluiſſes. Cõfiteris tamen etiam ſpiritalem ani-
mam ſine theurgicis artibus & ſine teletis, quibus fruſtra
diſcendis elaboraſti, poſſe continentiæ virtute purgari. [e]
Aliquando etiam dicis, quod teletæ nõ poſt mortẽ ele-
uant animã vt iam: nec eidem ipſi quam ſpiritalẽ vocas
aliquid poſt huius vitę finẽ prodeſſe videantur: & tamen
verſas hæc multis modis, & repetis, [d] ad nihil aliud, quã D
tum exiſtimo, niſi vt talium quoq; rerũ quaſi peritus ap-
pareas, & placeas illicitarũ artium curioſis, vel ad eas fa-
cias ipſe curioſos. Sed bene eſt, quod metuendam dicis
hanc artẽ vel legum periculis, [e] vel ipſius actionis. [f] Atq;
vtinam hoc ſaltem abs te miſeri audiant, & inde ne illic
abſorbeantur abſcedant, aut eò penitus non accedant.
Ignorãtiam certe & propter eam multa vitia per nullas
teletas purgari dicis, ſed per ſolum πατρικὸν νοῦν, [*] id eſt, *[*] alias, πατρικὸν νοῦν.*
paternam mentẽ ſiue intellectum, qui paternæ eſt volun
tatis conſcius. Hunc autẽ Chriſtum eſſe non credis, con-
temnis enim eum propter corpus ex fœmina acceptũ, &
propter crucis opprobriũ, excelſam videlicet ſapiẽtiam,
ſpretis atq; abiectis infimis, idoneus de ſuperioribus car-
pere. At ille implet, quod Prophetæ ſancti de illo veraci- *Abdiæ. 1.*
ter prædixerunt: Perdam ſapiẽtiam ſapientiũ, & pruden-
tiam prudẽtium reprobabo. Non enim ſuam in eis per-
dit & reprobat, quã ipſe donauit, ſed quam ſibi àrrogãt,
qui non habent ipſius. Vnde cõmemorato iſto prophe-
tico teſtimonio, ſequitur & dicit Apoſtolus: Vbi ſapiẽs? *1. Cor. 1.*
vbi ſcriba? vbi conquiſitor huius ſeculi? [g] Nonne ſtultam
fecit deus ſapiẽtiam huius mundi? Nam quoniam in dei
ſapientia non cognouit mundus per ſapientiam deum,
placuit deo per ſtultitiã prædicationis ſaluos facere cre-
dentes. Quoniam quidem Iudæi ſigna petunt, & Græci E
ſapientiam quærunt. Nos autem prædicamus, inquit,
Chriſtum crucifixum: Iudæis quidem ſcandalum, genti-
bus autem ſtultitiam. Ipſis vero vocatis [h] Iudæis & Græ-
cis, Chriſtum dei virtutem & dei ſapientiam: quoniam
quod ſtultum eſt dei, [i] ſapientius eſt hominibus: & quod
infirmum eſt dei, fortius eſt hominibus. Hoc quaſi ſtul-
tum & infirmum tanquam ſua virtute ſapientes fortẽſ-
que contemnunt. Sed hęc eſt gratia, quę ſanat infirmos,
non ſuperbe iactantes falſam beatitudinẽ ſuam, ſed hu-
militer potius veram miſeriam confitentes.

a NEque hoc tantum malum te pudet.) Vetus loquendi mos, ſed quem etiam recentiores vſurparunt. b Nec ab eius ſaluberrima humilitate.) Fuit enim prius imbut' pietate noſtra, à qua poſtea deſciuit, magnaque rabie in eã inuectus eſt. c Poſſe continentiæ virtute purgari.) In libris de abſtinentia animalium ſcribit, continentia & frugalitate vitæ mentem humanam efferri, ac deo coniungi. Sed hæc elegantius Plato & docti' in Charmide, quo loco docet, curationem animæ temperantia fieri, eamque vnicam eſſe animi affecti medelam, nec aliis incantationibus ſurdes animi elui. d Et tamen verſas hęc multis modis & repetis.) Ea eſt Porphyrij πολυλογία pleniſsima faſtidij & nauſeę, quam licet vel ex quinque eius vocibus intelligere quæ ſunt in omniũ manibus. e Vel
F legum periculis.) Nam & Plato de ea cauit. Et leges ciuiles pœnas illi conſtituerant. f Vel ipſius actionis.) Nam periculoſa res eſt, niſi ritu exerceatur. Irritantur enim dæmones, & magna inferunt mala imperite incantanti: quod multis horrendis exemplis oſtenderunt, quippe amant perfectam impietatem, à qua difficilis ſit in pietatem recurſus, ideo terroribus ad eam homines impellunt. g Vbi cõquiſitor huius ſeculi.) De philoſophis intellige, qui maximo ſtudio res naturæ cõquiſierunt. Græce eſt, συζητητής, quod etiam diſputatorem ſonat, vt ad moleſtas illas & ſcandicas philoſophorũ diſputationes referatur. h Ipſis vero vocatis.) Vocatis ad pietatem, & deſtinatis ciuibus regni. i Quoniam quod ſtultum eſt dei.) Vulgarius crucem appellat inſipientem, vtpote quæ inſipiens ſit viſa, hæc tamen eſt hominibus ſapientior. Siquidẽ philoſophos conſtat frigidis & inutilibus rebus vacaſſe, crucem vero mũdo peperiſſe ſalutem. Et quod dei eſt, eo videtur infirmius: quia ex impotẽtia quadam viſus ſit cruci affixus, ſed id longe eſt hominibus fortius. Nec ob id ſolum, quia quo magis annitentibus multis huius nomen extinguere, eò plurimũ pollet & floret, ſed quia per hũc, qui ſit viſus infirmior, fortis dæmon ille vinctus eſt & coërcitus.

De incarnatione domini noſtri Ieſu Chriſti, quam confiteri Platonicorũ erubeſcit impietas. Cap. XXIX.

Prædicas patrem & eius filium, quem vocas pa-
ternum intellectum, ſeu mẽtem: & horum me-
dium, quẽ putamus te dicere ſpiritũ ſanctum,
& more veſtro appellas tres deos. Vbi, etſi verbis indiſci-
plinatis vtimini, videtis tamen qualitercunque, & quaſi

G per quędam tenuis imaginationis vmbracula, quò niten dum ſit: ſed incarnationē incōmutabilis filij dei, qua ſaluatur, vt ad illa quæ credimus, vel ex quantulacunq; parte intelligimus, peruenire poſsimus, non vultis agnoſcere. Itaq; videtis vtcunq;, etſi de longinquo, etſi acie caligāte, patriam, in qua manendū eſt, ſed viam qua eundū eſt, nō tenetis. Confiteris tamen gratiā, quandoquidē ad deum per virtutem intelligentiæ peruēnire, paucis dicis eſſe cōceſſum. Non enim dicis, paucis placuit, vel pauci voluerunt, ſed cum dicis eſſe cōceſſum, proculdubio dei gratiam, nō hominis ſufficientiā confiteris. Vteris etiā hoc verbo apertius, vbi Platonis ſentētiam [a] ſequens, nec ipſe dubitas, in hac vita hominem nullo modo ad perfectionem ſapiētiæ peruenire, ſecundū intellectum tamen viuentibus omne quod deeſt, prouidentia dei, & gratia poſt hanc vitam poſſe cōpleri. O ſi cognouiſſes dei gratiam per Ieſum Christū dominum noſtrū, ipſamq; eius incarnationem, qua hominis animam corpusq; ſuſcepit, ſummū eſſe exemplum gratiæ videre potuiſſe. Sed quid faciam? Scio me fruſtra loqui mortuo: ſed quātum ad te attinet. Quantum autem ad eos, qui te magnipēdunt, & te vel qualicunq; amore ſapiētiæ, vel curioſitate artium,

H quas non debuiſti diſcere, diligunt: quos potius in tua cōpellatione alloquor, fortaſſe nō fruſtra. Gratia dei nō potuit gratius cōmendari, quàm vt ipſe vnicus dei filius in ſe incōmutabiliter manens, indueretur hominem, & ſpem dilectionis ſuæ daret hominibus, homine medio: qua ad illum ab hominibus veniretur, qui tam lōge erat immortalis à mortalibus, incōmutabilis à cōmutabilibus, iuſtus ab impiis, beatus à miſeris. & quia naturaliter indidit nobis, vt beati immortaleſq; eſſe cupiamus, manens beatus ſuſcipiēſq; mortalē, vt nobis tribueret quod amamus, perpetiēdo docuit cōtemnere quod timemus. Sed huic veritati, vt poſſetis acquieſcere, humilitate opus erat, quæ ceruici veſtræ difficillime pſuaderi poteſt. Quid enim incredibile dicitur, præſertim vobis qui talia ſapitis, quibus ad hoc credēdum voſipſos admonere debebatis? quid inquam vobis incredibile dicitur, cum deus dicitur aſſumpſiſſe humanam animam, & corpus? Vos certe tantum tribuitis animæ intellectuali, quæ anima vtiq; humana eſt, vt eam conſubſtantialem paternæ illi menti, quem dei filium cōfitemini, fieri poſſe dicatis? Quid ergo incredibile eſt, ſi aliqua vna intellectualis a-

I nima modo quodam ineffabili & ſingulari, pro multorum ſalute ſuſcepta eſt? Corpus vero animæ cohærere, vt homo totus & plenus ſit, natura noſtra ipſa teſte cognoſcimus. Quod niſi vſitatiſsimum eſſet, hoc profecto eſſet incredibilius. Facilius quippe in fidem recipiēdum eſt: & ſi humanū diuino, & ſi mutabile incommutabili, tamen ſpiritum ſpiritui, aut vt verbis vtar, quę in vſu habetis, incorporeum incorporeo, quàm corpus incorporeo cohærere. An forte vos offendit inuſitatus corporis partus ex virgine? Neque hoc debet offendere, imò potius ad pietatem ſuſcipiendam debet adducere, quod mirabilis mirabiliter natus eſt. An vero, quod ipſum corpus morte depoſitum, & in melius reſurrectione mutatum, iam incorruptibile atque immortale in ſuperna ſubuexit? Hoc fortaſſe credere recuſatis, intuentes Porphyriū in his ipſis libris, ex quibus multa poſui, quos de regreſſu animæ ſcripſit, tā crebro præcipere, omne corpus eſſe fugiendum, vt anima poſſit beata permanere cum deo. Sed ipſe potius iſta ſentiens corrigendus fuit, præſertim cum de anima mundi huius viſibilis, & tam

* alias, in — ingentis corporeę molis, cum * illo tam incredibilia ſapiatis. Platone quippe authore, [b] animal eſſe dicitis mundum, & animal beatiſſimum, quod vultis eſſe etiam K ſempiternum. Quomodo ergo nec vnquam ſoluetur à corpore, nec vnquam carebit beatitudine, ſi vt anima beata ſit, corpus eſt omne fugiendum? Solē quoq; iſtum & cætera ſydera, non ſolum in libris veſtris corpora eſſe fatemini, quod vobiſcum omnes homines & cōſpicere non cunctantur & dicere: verum etiā altiore, vt putatis peritia, hæc eſſe animalia beatiſsima perhibetis, & cum his corporibus ſempiterna. Quid ergo eſt quod cum vobis fides Chriſtiana ſuadetur, tunc obliuiſcimini, aut ignorare vos fingitis, quid diſputare aut docere ſoleatis? Quid cauſæ eſt, cur propter opiniones veſtras, quas voſipſi oppugnatis, Chriſtiani eſſe nolitis, niſi quia Chriſtus humiliter venit, & vos ſuperbi eſtis? Qualia ſanctorum corpora in reſurrectione futura ſint, poteſt aliquanto ſcrupuloſius inter Chriſtianarum ſcripturarum doctiſsimos diſputari, futura tamen ſempiterna minime dubitamus: & talia futura, quale ſua reſurrectione Chriſtus [c] demonſtrauit exemplum. Sed qualiacunque ſint, cum incorruptibilia prorſus & immortalia in nihiloq; * animæ cōtemplationem qua in deum figitur: impedientia prędicentur, voſq; etiam dicatis eſſe in cœleſtibus immortalia corpora immortaliter beato- L rum: quid eſt quod vt beati ſimus omne corpus fugiendum eſſe opinamini, vt fidem Chriſtianam quaſi rationabiliter fugere videamini, niſi quia illud eſt, quod iterum dico, Chriſtus eſt humilis, vos ſuperbi? An forte corrigi pudet? Et hoc vitium non niſi ſuperborum eſt. Pudet videlicet doctos homines ex diſcipulis Platonis fieri diſcipulos Chriſti, [d] qui piſcatorem ſuo ſpiritu docuit ſapere ac dicere: In principio erat verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum. hoc erat in principio apud deum. Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil. [e] Quod factum eſt in ipſo, vita erat, & vita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt. Quod initium ſancti Euangelij, [f] cui nomen eſt, ſecundum Ioannem, quidam Platonicus, ſicut à ſancto ſene Simpliciano, [g] qui poſtea Mediolanenſi eccleſiæ præſedit Epiſcopus, ſolebamus audire, aureis literis conſcribendum, & per omnes eccleſias in locis eminentiſsimis proponendum eſſe dicebat. Sed ideo viluit ſuperbis deus ille magiſter: quia verbum caro factum eſt: & habitauit in nobis: vt parum ſit miſeris quod ægrotant, niſi ſe in ipſa M ægritudine etiam extollant: & de medicina, qua ſanari poterant, erubeſcant. Non enim hoc faciunt, vt erigantur, ſed vt cadendo grauius affligantur.

* alias, vel lōgue.

Ioan. 1.

Ioan. 1.

VBi Platonis ſentētiam.) In Phædone & Epinomide, quam nos lib. viij. expoſuimus. b Platone quippe authore.) In Timæo mundū animantem, ſydera quoque animantia eſſe & beata ſcribit. c Et talia futura, quale ſua reſurrectione Chriſtus.) Nullis morbis, nullis vitiis, nulli morti obnoxium, agile particeps beatitudinis animæ. Sic Apoſtolus ad Philippenſes iij. Seruatorem expectamus dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, qui reformabit corpus humilitatis noſtræ, vt configuretur corpori claritatis ſuæ. d Ex diſcipulis Platonis fieri diſcipulos Chriſti.) Quæ eſt iſta tam inſolens iactatio ſapiētiæ? Cur vero erubuerit Plato magiſtrum habere Socratem, qui nihil ſe ſcire profitebatur, & non per totā vitam gloriatus ſit diſcipulum ſe fuiſſe Marmurarij, totamq; ſuam illam tam late patentē ſapientiam præceptoris eſſe: & non ipſe Socrates apud Platonē & Xenophontē principes ſcholę illius multa referat in Aſpaſiā, & Diotimam magiſtras. e Et ſine ipſo factum eſt nihil.) Græci ſic diſtinguunt: Et ſine ipſo factū eſt nihil, quod factū eſt. quaſi redit in nihilum, niſi conſeruetur cura regentis. Quod etiam philoſophi ſenſerunt, & ſic diſpunctum legi in exemplari Colonien. de qua re nihil nunc pronuncio. f Quod initium ſancti Euangelij.) Auguſtinus libro Confeſsionum octauo ait, ſe in libris Platonicorum legiſſe, & ſi non eiſdem verbis ſententiā Euangelij diui Ioannis: In principio erat verbum. Aemilius autem Platonicus ſic inquit: Atque hoc erat illud verbum, per quod ea quæ facta ſunt fiebant. Quum tamen ſemper eſſent, quemadmodum & Heraclitus voluit, & per Iouem barbarus

A barus ille eſſet in ordine dignitatémque principij conſtitutū apud deū eſſe, & deū eſſe, & per ipſum omnia facta eſſe, & in ipſo quod factū eſt, viuum & vitam & eſſe fuiſſe. Barbarum vero Ioannem dicit. Porrò nos ex Platone docuim⁹, verbo dei omnia eſſe facta, & ex Plotino filium dei eſſe creatorem. Numenius quoque non vult deum primū creatoré eſſe, ſed ſecundum. g Sicut à ſancto ſene Simpliciano.) Simplicianus Mediolanenſis Epiſcopus, amicus fuit Auguſtini, multæq; inter eos miſsitatæ ſunt literæ: iſq; presbyter adhuc nondum Epiſcopus, hortatus eſt Auguſtinum, vt ingenium exerceret: & expoſitionib⁹ ſacrarum literarū operam daret. Gennadius in catalogo illuſtrium virorum.

Simplicianus.

Quanta Platonis dogmata Porphyrius refutauerit, & diſſentiendo correxerit. *Caput XXX.*

SI poſt Platonem aliquid emendare exiſtimatur indignum, cur ipſe Porphyrius nõnulla & non parua emendauit? Nam Platonem animas hominum poſt mortem[a] reuolui vſq; ad corpora beſtiarum ſcripſiſſe certiſsimū eſt. Hanc ſententiam Plato doctor[b] tenuit, & Platonis diſcipulo Porphyrio tamen iure diſplicuit. In hominum ſanè, nõ ſua qui dimiſerant, ſed in alia noua corpora redire humanas animas arbitratus eſt. Puduit ſcilicet illud credere, ne mater fortaſſe filium in mulam reuoluta vectaret: & non puduit hoc credere, ne reuoluta mater in puellam filio forſitan nuberet. Quãto creditur honeſtius, quod ſancti, & veraces angeli docuerunt: quod Prophetę dei ſpiritu acti lo-
B cuti ſunt: quod ipſe, quē venturum ſaluatorem præmiſsi nuncij prædixerūt: quod miſsi Apoſtoli, qui orbem terrarum Euangelio repleuerunt. Quanto, inquā, honeſtius creditur, reuerti ſemel animas ad corpora ꝓpria, quàm reuerti toties ad diuerſa. Veruntamen, vt dixi, ex magna parte, in hac opinione correctus eſt Porphyrius: vt ſaltē in ſolos homines humanas animas pręcipitari poſſe ſentiret: belluinos autē carceres euertere, minime dubitaret. Dicit etiam deum ad hoc animā mundo dediſſe, vt materiæ corporalis cognoſcēs mala ad patrē recurreret: nec aliquando iam talium polluta cõtagione teneretur. Vbi & ſi aliquid inconuenienter ſapit: magis enim data eſt corpori, vt bona faceret: non enim mala diſceret, ſi non faceret: in eo tamē aliorum Platonicorum opinionem, & non in re parua emendauit, quod mundatam ab omnibus malis animam, & cum patre conſtitutam, nunquam iam mala mundi hujus paſſuram eſſe cõfeſſus eſt. Qua ſententia profecto abſtulit, quod eſſe Platonicum maxime perhibetur, vt mortuos ex viuis, ita viuos ex mortuis ſemper fieri: falſumq; eſſe oſtendit, quod Platonicè videtur dixiſſe Virgilius, In campos Elyſios purga-
C tas animas miſſas. Quo nomine, tanquam per fabulā videntur ſignificari gaudia beatorum, ad fluuiū Letheum euocari, hoc eſt, ad obliuionem præteritorum:

Aenei.6. Scilicet immemores ſupera vt conuexa reuiſant:
Rurſus & incipiant in corpora velle reuerti.

Merito diſplicuit hoc Porphyrio: quoniam reuera credere ſtultum eſt, ex illa vita, quæ beatiſsima eſſe non poterit, niſi de ſua fuerit æternitate certiſsima, deſiderare animas corporum corruptibilium labem, & inde ad iſta remeare, tãquam hoc agat ſumma purgatio, vt inquinatio requiratur. Si enim quod perfecte mundãtur, hoc efficit, vt omnium obliuiſcantur malorū: malorum autem obliuio facit corporum deſiderium, vbi rurſus implicētur malis: profecto erit infœlicitatis cauſa, ſumma fœlicitas & ſtultitiæ cauſa, perfectio ſapientiæ: & immundiciæ cauſa, ſumma mundicia. Nec veritate ibi beata erit anima, quandiucunq; erit, vbi oportet fallatur, vt beata ſit. Non enim beata erit, niſi ſecura. Vt autē ſecura ſit, falſò putabit, ſemper ſe beatā fore: quoniam aliquando erit & miſera. Cui ergo gaudendi cauſa falſitas erit, quomodo de veritate gaudebit? Vidit hoc Porphyrius, purga-

tamque animam, ob hoc reuerti dixit ad patrem, ne ali- D
quando iam malorum polluta contagione teneatur.

NAm Platonem animas hominum poſt mortem.) Plato Pythagoræ[a] opinionem ſecutus, animas poſt mortem in corpora redire exiſtimauit, ſic in Timæo, ſic in extremo de Rep. ſic in Phædro ſcribit. In hoc enim libro, quem poſtremum nominaui, legem Adraſtiæ illius neceſſariæ refert, quia iubetur, vt quæcumque anima deum ſecuta aliquid veri inſpexerit, ea ſine vlla pœna, ad circum alterum peruadat. Quod ſi & in illo idē fecerit, vacet quoq; pœna, ſemper beata, ſi ſemper ſic faciat: quod ſi verū nõ ſuerit conſecuta, & caſu preſſa pœnas obtinuerit, in corpus abeat. His gradibus, vt quæ plurima viderit, philoſophū induat: hinc proxima legitimū regē, aut imperatorē, ac ſtrenuū virū. ex tertio ordine fit magiſtratus in Repub. & pater familiâs: ex quarto aliptæ & medici: ex quinto vates & myſtę: de ſexto Poëtæ: de ſeptimo opifices & agricolæ: ex octauo ſophiſtæ, & aurarij: ex nono tyrãni. Sic proficiſcuntur animæ in vitā: quā qui recte trāſegerit, is ad meliorē cõditionē remigrabit: qui inique, ad peiorē. In eū enim locū, vnde quæque anima diſceſſerat annis. x. milibus nõ redit. nā alas confractas ante id tēpus nõ recuperat, præter illius animam, qui ſimpliciter & ſine dolo philoſophatus eſt, nā huic ſi ter ad eū vixerit modū, ter milleni ſufficiunt anni. Iis aliis animab⁹, vbi de eis pronūciatū eſt, hę quidē ſub terrā ad ſupplicia cõſcēduntur, illæ in cœlū ſublatæ vitā agunt beatam, pro ratione ei⁹ quā in terris egerant. Poſt mille autē annos, vtræque ad ſecūdā redeunt vitam, optione vnicuiq; propoſita, vt quod velit, eligat. Itaque aliæ quæ prius fuerant hominū in beſtias diſcedunt: aliæ quę pri⁹ beſtiarū, in homines, ſi modo hominū quoque aliquādo fuerāt. nā quæ veritatem nũquam est intuita, in humanam formam nõ tranſibit. Hæc eſt ſententia Platonis in Phædro. In vltimo vero de Rep. de huiuſmodi vitæ optionibus loquēs, ait, electionē magna ea parte iuxta vitæ prioris mores fieri. Sic Orphei animā cygni corpus elegiſſe, nec voluiſſe in fœminā tranſire odio illius E ſex⁹: Animā Thamiris philomelæ: cygni quoq; animā in hominē demigraſſe: Aiacis animā leonē optaſſe, Agamēnonis aquilā, Therſitis ſimiā. b Hanc ſententiam Plato doctor.) Alibi legitur Plotinus doctor. Ipſe Porphyri⁹ ſcribit ſe decimo Galieni imperatoris anno Romā è Græcia veniſſe, cū Plotinus ageret ferè quinquageſimū nonū annū, audiſſeq; illum quinq; annos. Plotinus vero Platonis opinionē de reditu animarū in quæuis corpora ſecutus eſt. Itaq, ſic videtur legendū, Hanc ſententiā Plato doctor tenuit, & Plotinus, diſcipulo tamen Porphyrio etiam. c Quod Platonicè videtur dixiſſe Virgili⁹.) Plato lib. de Rep x. animas dicit ad Lethei cāpum proficiſci ſtirpib⁹ omnino vacuū, & ea Amelita fluuio ꝑnas bibere: quę largius hauſit, obliuiſci penit⁹ oim. Hoc facto dormire oēs, & media nocte tonitru ingēti excitari, venireq; ad vitam. Amelita autē eſt ceu rerū omniū obliuio. q. nulli⁹ rei cura & cogitatio: Apud Virg. autē ſic loquit Anchiſes de animab⁹ corporib⁹ defunctis:

Has omnes, vbi mille rotam voluère per annos
Letheum ad fluuium, deus euocat, agmine magno.

Scilicet immemores &c. Obliuiſcuntur itaque præteritorum, & qualis futura ſit ſequens vita non recogitantes tamē voluntate huc inducuntur, ſed neceſsitate.

Transanimatio.

Contra argumentum Platonicorū, quo animam humanam aſſerunt deo eſſe coæternam. *Cap. XXXI.*

FAlſo igitur à quibuſdā Platonicis eſt creditus, quaſi neceſſarius orbis ille[a] ab eiſdem abeūdi, & ab eadem reuertendi. Quod etiam ſi verum eſſet quid hoc ſcire prodeſſet, niſi forte inde ſe F
nobis auderent pręferre Platonici, quia id nos in hac vita iam neſciremus, quod ipſi in alia meliore vita purgatiſsimi, & ſapiētiſsimi fuerant naſcituri, & falſum credendo beati futuri? Quod ſi abſurdiſsimum & ſtultiſsimum eſt dicere, Porphyrij profecto eſt præferenda ſententia, his qui animarū circulos alternãte ſemper beatitudinę & miſeria ſuſpicati ſunt. Quod ſi ita eſt, ecce Platonicus in melius à Platone diſſentit: ecce vidit hic, quod ille nõ vidit, nec poſt talem, ac tantum magiſtrum refugit correctionem, ſed homini prępoſuit veritatē. Cur ergo non potius diuinitati credimus de his rebus quas humano ingenio peruestigare non poſſumus, quæ animam quoq; ipſam non deo coæternam, ſed creatam dicit eſſe, quæ non erat? Vt enim hoc Platonici nollent credere, hanc vtique cauſam idoneam ſibi videbantur afferre, quia niſi quod ſemper antea fuiſſet, ſempiternū deinceps eſſe nõ poſſet. Quanquam & de mundo, & de his quos in mundo deos à deo factos ſcribit Plato, apertiſsime dicat eos eſſe cœpiſſe, & habere initium, finem tamen non habituros, ſed per conditoris potētiſsimam voluntatē in æternum permanſuros eſſe perhibeat. Verū id quomodo in-

G telligant,[b] inuenerunt, nō eſſe hoc videlicet tēporis, ſed ſubſtitutionis initium. Sicut enim, inquiunt, ſi pes[c] ex æternitate ſemper fuiſſet in puluere, ſemper ei ſubeſſet veſtigium: quod tamen veſtigiū à calcante factū nemo dubitaret, nec alterum altero prius eſſet, quāuis alterum ab altero factum eſſet. Sic, inquiunt, & mundus atque in illo dii creati, & ſemper fuerunt, ſemper exiſtēte qui fecit; & tamen facti ſunt. Nunquid ergo ſi anima ſemper fuit; etiā miſeria eius ſemper fuiſſe dicenda eſt? Porrò ſi aliquid in illa, quod ex æterno non fuit, eſſe cœpit ex tēpore, cur non fieri potuit, vt ipſa eſſet ex tēpore, quæ antea non fuiſſet? Deinde beatitudo quoque eius poſt experimentum malorum firmior, & ſine fine māſura, ſicut iſte confitetur, proculdubio cœpit ex tēpore, & tamen ſemper erit, cū antea non fuerit. Illa igitur omnis argumētatio diſſoluta eſt, qua putatur nihil eſſe poſſe ſine fine temporis, niſi quod initium non habet temporis. Inuenta eſt enim animæ beatitudo, quæ cum initium temporis habuerit, finem temporis non habebit. Quapropter diuinæ authoritati humana cedat infirmitas, eiſque beatis & immortalibus de vera religione credamus, qui ſibi honorem non expetunt, quē deo ſuo, qui etiam noſter eſt, H deberi ſciunt: nec iubent, vt ſacrificium faciamus, niſi ei tantummodo, cuius & nos illis, vt ſæpe dixi, & ſæpe dicendum eſt, ſacrificium eſſe debemus, per eum ſacerdotem offerendi, qui in homine quem ſuſcepit, ſecundum quem & ſacerdos eſſe voluit, etiam vſque ad mortem ſacrificium pro nobis dignatus eſt fieri.

a QVaſi neceſſarius orbis ille.) Plato voluit à Parcis omnia ſcribit, & vitas noſtras, & tempus quo anima corpore vacat: ita quum conuerſio vitæ perfecta eſt, ſequi mortem, cum purgationis animæ redire eam animam ad nouum corpus, vitæ incertū eſſe nobis, animæ corpore liberæ mille eſſe annos. Hunc orbem neceſſarium putabant illi, ne cum certus eſſet animarum numerus, à deo, cum mundū hunc architectaretur, creatus, deeſſent, qui terrā incolerent homines mundo æterno, & hominibus morti ſubditis. Hunc orbem, hāc vertiginem expreſſius Virgilius rotam nominauit, quæ vbi in ſe conuoluta, circulum ſuum confecit, vitam reddit, quam ademerat: vt illa altera vitæ finem facit, quam attulerat, vtraque cum eodem vnde diſceſſerat, redit. Hæc à morte in mortem: illa contra, à vita in vitam: ſed hæc per mortem, illa per vitam. b Verum id quomodo intelligant.) Mundum à deo creatū eſſe, id existimaſſe Platonem conſtat. Cæterum in controuerſia eſt, an in tempore aliquo inceperit eſſe aliquot annos ab hinc, an nullum habeat temporis principatum. Nam Plutarchus, Atticus, Seuerus, crediderunt Platoni, mundum aliquando eſſe cœpiſſe, nunquam tamē interiturum. Crantori vero, Plotino, Porphyrio, Iamblicho, Proculo, Macrobio, Platonicis, viſum eſt mundum Platonicum æternum fuiſſe, & fore. Iſtis Cenſorinus adſtipulatur, qui eam de mundo ſententiam Pythagoræ, & Pythagoricorum eſſe tradit: quos Plato in ratione naturæ præ cæteris ſecutus eſt. Eiuſdem rei authores ſunt Cicero, Iuſtinus martyr, & Bœotius. Apuleius in deo Socratis ſic inquit: Quos deos Plato exiſtimat veros incorporales, animales, neq; vllo fine, neq; exordio, ſed prorſus retro æuiternos. In dogmate tamē Platonis, Platonem indicat, de origine mūdi non ſatis ſibi conſtitiſſe. Ait enim, & hunc quidem mundum, nunc ſine initio eſſe dicit, aliàs originem habere, natumq; eſſe. c Sicut enim inquiunt, ſi pes.) Noſtri quū de effectu cauſæ coæuo loquūtur, de ſole, & eius ſplendore exemplum adferunt.

Mundus an conditus.

I

De vniuerſali via animæ liberandæ, quam Porphyrius male quærendo, non repperit, & quam ſola gratia Chriſtiana reſerauit. *Caput XXXII.*

HAec eſt religio quæ vniuerſalem cōtinet viam animæ liberandæ, quoniam nulla niſi in hac liberari poteſt. Hæc eſt enim quodam modo regalis via,[a] quæ vna ducit ad regnum, nō temporali veſtigio † nutabūdum,* ſed æternitatis firmitate ſecurum. Cum autē dicit Porphyrius in primo iuxta finem de regreſſu animæ libro: nondum receptam vnam quandam ſectam, quę vniuerſam viam animæ contineat liberandæ: vel à philoſophia veriſsima aliqua, vel ab Indorū moribus, ac diſciplina,[b] aut inductione Chaldæorum, aut alia qualibet via, nondumq; in ſuā noticiam viā

† aliàs, faſtigio.
** al. nutabundum.*

hiſtoriali cognitione perlatam, proculdubio confitetur K eſſe aliquam, ſed nondum in ſuam veniſſe noticiam. Ita ei non ſufficiebat quicquid de anima liberanda ſtudioſiſsime didicerat,[a] ſibiq;, vel potius aliis noſſe, ac tenere videbatur. Sentiebat enim adhuc ſibi deeſſe aliquā præſtantiſsimam authoritatem, quam de re tāta ſequi oporteret. Cum autem dicit, vel à philoſophia veriſsima, aliqua nondum in ſuam notitiam perueniſſe ſectam, quæ vniuerſalē contineat viam animæ liberandæ, ſatis, quantum arbitror, oſtendit, vel eam philoſophiam, in qua ipſe philoſophatus eſt, non eſſe veriſsimam, vel ea non cōtineri talē viam. Et quomodo iam poteſt eſſe veriſsima, qua nō cōtinetur hęc via? Nam quę alia via eſt vniuerſalis animæ liberādæ, niſi quia vniuerſæ animæ liberantur, ac per hoc ſine illa nulla anima liberatur? Cum autē addit & dicit, vel ab Indorum moribus, & diſciplina, vel ab inductione Chaldæorū, vel alia qualibet via: manifeſtiſsima voce teſtatur, neq; illis quæ ab Indis, neque illis quę à Chaldæis didicerat, hāc vniuerſalem viam animæ liberandæ contineri, & vtique ſe à Chaldæis oracula diuina ſumpſiſſe, quorum aſsiduam cōmemorationem facit, tacere non potuit. Quā vult ergo intelligi animæ liberandæ vniuerſalem viam nondum receptam, vel ex aliqua L veriſsima philoſophia, vel ex earum gentium doctrinis, quæ magnæ velut in diuinis rebus habebantur: quia plus apud eos curioſitas valuit, quorumq; angelorum cognoſcendorum & colendorum, nondumq; in ſuam noticiā hiſtoriali cognitione perlatā? Quæ nam iſta eſt vniuerſalis via, niſi quæ non ſuę cuiq; genti propria, ſed vniuerſis gentibus,[c] quæ communis eſſet, diuinitus impertita eſt? Quam certe iſte homo non mediocri ingenio præditus, eſſe non dubitat. Prouidentiam quippe diuinam ſine iſta vniuerſali via liberandæ animæ genus humanum relinquere potuiſſe non credit. Neq; enim ait non eſſe, ſed hoc tantum bonum, tantumq; adiutorium nondum receptum, nōdum in ſuam noticiam eſſe perlatum. Nec mirum. Tunc enim Porphyrius erat in rebus humanis:[d] quando iſta liberandæ animæ vniuerſalis via, quæ non eſt alia quàm religio Chriſtiana, oppugnari permittebatur ab idolorū dæmonumq; cultoribus regibuſq; terrenis, propter aſſerendum & conſecrandū martyrū numerum, hoc eſt, teſtium veritatis,[e] per quos oſtenderetur omnia corporalia mala pro fide pietatis & commendatione veritatis eſſe toleranda. Videbat ergo iſta Por- M phyrius, & per huiuſmodi perſecutiones cito iſtā viam perituram, & propterea non eſſe ipſam liberandę animę vniuerſalē putabat, non intelligens hoc, quod eum mouebat, & quod in eius electione perpeti metuebat, ad eius confirmationem robuſtioremq; commendationem potius pertinere. Hæc eſt igitur animæ liberandæ vniuerſalis via, id eſt, vniuerſis gentibus diuina miſeratione cōceſſa, cuius profecto notitia ad quoſcunq; iam venit, & ad quoſcunq; ventura eſt: nec debuit, nec debebit ei dici, quare modo, & quare ſero,[f] quoniam mittentis conſilium non eſt humano ingenio penetrabile. Quod ſenſit etiam iſte cum dixit, nōdum receptū hoc donum dei, & nondum in ſuam noticiam fuiſſe perlatum. Neq; enim propterea verum non eſſe iudicauit, quia nondum in ſuam fidem receptum fuerat, vel in noticiam nōdum peruenerat. Hæc eſt, inquam, liberandorum credentium vniuerſalis via, de qua fidelis Abraham diuinum accepit oraculū: In ſemine tuo benedicentur omnes gentes. *Gene. 22.* Qui fuit quidem gente Chaldæus, ſed vt talia promiſſa *Galat. 3.* perciperet, quod ex illo propagaretur ſemē diſpoſitū per angelos in manu mediatoris, in quo eſſet iſta liberandæ

animæ

A animæ vniuerſalis via, hoc eſt, omnibus gentibus data, *Gene. 12.* iuſſus eſt diſcedere de terra ſua, & de cognatione ſua, & de domo patris ſui. Tunc ipſe primitus à Chaldæorum *Infra. 16. de Ciuita. dei. cap. 15.* ſuperſtitionibus liberatus, vnum verum deum ſequẽdo coluit, cui hoc etiam promittenti fideliter credidit. Hæc eſt vniuerſalis via, de qua in ſancta prophetia dictum *Pſal. 66.* eſt: Deus miſereatur noſtri & benedicat nobis: illuminet vultum ſuum ſuper nos, & miſereatur noſtri. Vt cognoſcamus in terra viam tuam: in omnibus gentibus ſalutare tuum. Vnde tanto pòſt ex Abrahæ ſemine carne *Ioan. 14.* ſuſcepta, de ſeipſo ait ipſe ſaluator: Ego ſum via, & veritas, & vita. Hæc eſt vniuerſalis via, de qua tanto an-*Eſa. 2.*te prophetatum eſt: Erit in nouiſsimis diebus manifeſtus mons domus domini[s] paratus in cacumine montium, & extolletur ſuper colles, & venient ad eum vniuerſæ gentes, & ingredientur nationes multæ, & dicent: Venite aſcendamus in montem domini: & in domum dei Iacob, & annunciabit nobis viam ſuam, & ingrediemur in ea. Ex Sion enim prodiet lex, & verbum domini ab Hieruſalem. Via ergo iſta non eſt vnius gentis, ſed vniuerſarum gentium. Et lex verbumq; domini non in Sion & Hieruſalem remanſit, ſed inde proceſsit, vt ſe B per vniuerſa diffunderet. Vnde ipſe mediator poſt reſur-*Luc. 24.*rectionem ſuam diſcipulis trepĭdántĭbus ait: Oportebat impleri quæ ſcripta ſunt in lege θ Moyſi θ & Prophetis & Pſalmis de me. Tunc aperuit illis ſenſum, vt intelligerent ſcripturas, & dixit eis: Quia oportebat Chriſtum pati, & reſurgere à mortuis tertio die, & prædicari in nomine eius pœnitentiam & remiſsionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Hieruſalem. Hæc eſt igitur vniuerſalis animæ liberandæ via, quam ſancti angeli ſanctique Prophetæ prius in paucis hominibus, vbi potuerunt dei gratiam reperientibus & maxime in Hebræa gente, cuius erat ipſa, quodammodo[h] ſacrata Reſpublica, in prophetationem & prænunciationem ciuitatis dei ex omnibus gentibus congregandæ, & tabernaculo, & templo, & ſacerdotio, & ſacrificijs ſignificauerunt, & eloquiis quibuſdam manifeſtis plerisq; myſticis prædixerunt. Præſens autem in carne ipſe mediator, & beati eius Apoſtoli, iam teſtamenti noui gratiam reuelantes, apertius indicarunt, quæ aliquanto occultius ſuperioribus ſunt ſignificata temporibus, pro ætatum generis humani diſtributione: ſicut eam deo ſapienti placuit ordinare, mirabilinm operum dininorum, quorum C ſuperius pauca iam poſui cōteſtātibus ſignis. Non enim tantummodo apparuerunt viſiones angelicæ, & cœleſtiū miniſtrorū ſola verba ſonuerūt, verumetiam hominibus dei verbo ſimplicis pietatis agentibus, ſpiritus immundi de hominū corporibus, ac ſenſibus pulſi ſunt; vicia corporis, languoreſq; ſanati: fera animalia terrarum, & aquarum, volatilia cœli, ligna, elementa, ſydera diuina iuſſa fecerunt,[l] [inferna ceſſerunt] mortui reuixerunt: exceptis ipſius ſaluatoris propriis ſingularibúſque miraculis, maxime natiuitatis & reſurrectionis: in quorum vno maternæ virginitatis tantúmodo ſacramentum,[k] in altero autem etiam eorum, qui in fine reſurrecturi ſunt, demōſtrauit exemplum. Hæc via totum hominem mundat, & immortalitati mortalem ex omnibus quibus cōſtat partibus, præparat. Vt enim non alia purgatio ei parti quæreretur, quam vocat intellectualem Porphyrius, alia ei, quam vocat ſpiritalem, alia quæ ipſi corpori, propterea totum ſuſcepit veraciſsimus potentiſsimuſq; mundator, atque ſaluator. Præter hanc viam quæ partim cum hæc futura prænunciantur,[l] partim quum facta nunciantur,[m] nunquam generi defuit humano, nemo liberatus

eſt, nemo liberatur, nemo liberabitur. Quod autem Por- D phyrius vniuerſalem viam animæ liberandæ nondum in ſuam notitiam hiſtoriali cognitione dicit eſſe perlatam: quid hac hiſtoria, vel illuſtrius inueniri poteſt, quæ vniuerſum orbem tanto apice authoritatis obtinuit: vel fidelius, in qua ita narrantur præterita, vt futura etiam prędicantur, quorum multa videmus impleta: ex quibus ea quæ reſtant ſine dubio ſperemus implēda. Non enim poteſt Porphyrius, vel quicūque Platonici, etiam in hac via quaſi terrenarū rerum, & ad iſtam vitam mortalem pertinentium, diuinationem prædictionemq; contemnere: quod merito in aliis vaticinationibus, & quorumlibet modorum vel artium diffinitionibus* faciunt. Negant enim vel magnorum fuiſſe hominum, vel magni eſſe pendenda. Et recte. Nam, vel inferiorum fiunt prę́ſenſione cauſarum, ſicut arte medicinæ quibuſdam antecedentibus ſignis plurima venturæ valetudini præuidentur, vel immundi dæmones ſua diſpoſita facta prænunciant, & in quorumuis mētibus,* atq; cupiditatibus iniquorum congrua factis dicta, vel dictis facta, compenſant: vt ſibi ius quodammodo vēdicent in materia infirma fragilitatis humanæ. Non talia ſancti homines in iſta vniuerſali animarum liberandarum via gradientes, tanquam magna prophetare curarūt: quāuis & iſta eos E non fugerint, & ab eis ſæpe prædicta ſint, ad eorum fidem faciendam, quæ mortalium ſenſibus non poterant intimari: nec ad experimentum [fidei] celeri facilitate perduci. Sed alia erant vere magna atque diuina, quæ quantum dabatur, cognita dei voluntate, futura nunciabant. Chriſtus quippe in carne venturus, & quæ in illo tam clara perfecta ſunt, atq; in eius nomine impleta, pœnitentia hominum, & ad deum conuerſio voluntatum, remiſsio peccatorum, gratia iuſtitiæ, fides piorum, & per vniuerſum orbē in veram diuinitatem multitudo credentium, culturæ ſimulachrorum, dæmonumq; ſubuerſio, & à tentationibus exercitatio, proficientium purgatio, & liberatio ab omni malo, iudicij dies, reſurrectio mortuorum, ſocietatis impiorum æterna damnatio, regnumq; æternæ glorioſiſsimæ ciuitatis dei conſpectu eius immortaliter perfruẽtis: in huius viæ ſcripturis, prædicta, atq; promiſſa ſunt: quæ iam multa impleta conſpicimus, vt recta pietate futura eſſe cætera confidamus. Huius viæ rectitudinem vſq; ad deum videndum, eiq; in æternū cohęrendum, in ſanctuario ſcripturarū eſſe locatam, quæ prædicatur atq; aſſeritur veritate, quicunq; non F credunt, & ob hoc nec intelligunt, oppugnare poſſunt, ſed expugnare non poſſunt. Quapropter in decem libris iſtis, & ſi minus, quàm nōnullorum de nobis expectabat intentio, tamē quorundam ſtudio, quantū verus deus & dominus adiuuare dignatus eſt, ſatisfecimus, refutando contradictiones impiorū, qui conditori ſanctę ciuitatis, de qua diſputare inſtituimus, deos ſuos pręferunt. Quorum decem librorū quinq; ſuperiores aduerſus eos conſcripti ſunt, qui propter bona vitæ huius deos colendos putant: quinque autē poſteriores aduerſus eos, qui cultū deorum propter vitam, quæ poſt mortem futura eſt, ſeruandam exiſtimant. Deinceps itaque vt in primo libro polliciti ſumus, de duarum ciuitatum, quas in hoc ſeculo perplexas diximus, inuicémque permixtas, exortu & procurſu & debitis finibus, quod dicendum arbitror, quantum diuinitus adiuuabor, expediam.

* aliàs, c… umatur… bus.

Regalis via.) Lata, publica: quæ regia, & conſularis, & prætoria militaris dicitur legibus ſacra. b Vel ab Indorū moribus ac diſciplina.) Gymnoſophiſtarum & Brachmanatum, qui multa admirabiliter & egiſſe, & docuiſſe memorantur. c Sed vniuerſis gentibus.) Hæc eſt pietas noſtra, quæ ideo catholica nominatur, quòd nō certo alicui po-

G pulo tradita eſt, vt Iudaica, ſed toti generi humano, nec vllum excludit, omnibus per hãc ſalutẽ eſſe licet, & ſine hac nulli: nec religiones in hac ſunt ſuæ cuique genti, ſicut apud gentiles. Alij enim dij & alio modo apud Romanos colebãtur, quàm Græcos: alij apud hos, quàm apud Gallos, Hiſpanos, Scythas, Indos, Perſas. Omnes gentes, quæ Chriſtũ profeſſæ ſunt, eundem colunt deum, & eodem ſacrificij genere. d Tunc enim Porphyrius erat in rebus humanis.) Viuit enim Diocletiano principe, qui Chriſtianos iniquiſsimo inſectatus eſt odio. e Hoc eſt teſtiũ veritatis.) Μάρτυς enim eſt teſtis. f Quare modo, & quare ſero.) Q. cur nunc mittitur, cur non ante? Mons domus domini.) Alibi nõ adſcribitur, domus, lxx. ſic ὄρος κυρίου. καὶ ὁ οἶκος τοῦ θεοῦ, mons domini, & domus dei. h Caius erat ipſa quodam modo.) Hoc enim erat initium, & velut propago, & ſeminarium eccleſiæ dei. i Diuina iuſſa fecerunt, mortui reuixerunt.) Alibi ſic, diui. iuſ. fe. inferna ceſſerũt, mortui reuixerũt. k Maternæ virginitatis tantummodo ſacramentum.) Hoc eſt, ſacramentum nihil pollui, nihil frangi, aut corrũpi, quod ille inſtaurator omniũ attigerit. l Partim cum hæc futura prænũciantur.) In lege Moſaica per prophetas. m Partim cum facta nunciantur.) In noſtra per Apoſtolos, & reliquos ſacros concionatores. n Venturæ valetudini.) Alibi euenturæ: melius euentura valetudini. o Et in quorumuis mentib⁹.) Alibi, quorum ius & in mentibus atque cupiditatibus iniquorum ad congruentia facta ducendis quodã modo ſibi vendicant. poſſunt enim ad morbum, vel ad ſanitatem corporis humana naturæ viribus afficere, quas habent, quàm nos longe notiores.

Catholica fides.

FINIS.

H ELENCHVS CAPITVM IN LIB. XI. D. AVrelij Auguſtini de Ciuitate Dei.

1 De ea parte operis qua duarum ciuitatum, id eſt, cœleſtis ac terrenæ initia & fines incipiunt demonſtrari.

2 De cognoſcendo deo, ad cuius notitiam nemo hominum peruenit, niſi per mediatorem dei & hominum, hominem Ieſum Chriſtum.

3 De authoritate canonicæ ſcripturæ, diuino ſpiritu conditæ.

4 De conditione mundi, quod nec intemporalis ſit, nec nouo dei ordinata cõſilio, quaſi poſtea voluerit, quod antea noluerit.

5 Tam nõ eſſe cogitandũ de infinitis temporũ ſpaciis ante mundum, quàm nec de infinitis locorum.

6 Creationis mundi & temporum vnum eſſe principium, nec aliud alio præuenire.

7 De qualitate primorum dierum, quia antequã ſol fieret, veſperam & mane traduntur habuiſſe.

I

8 Quæ qualiſve intelligenda ſit dei requies, qua poſt operã ſex dierum requieuit in ſeptimo.

9 De angelorum conditione, quid ſecundum diuina teſtimonia ſentiendum ſit.

10 De ſimplici & incommutabili trinitate patris & filij, & ſpiritus ſancti vnius dei, cui nõ eſt aliud qualitas aliud ſubſtantia.

11 An eius beatitudinis, quam ſancti angeli ab initio ſui ſemper habuerunt etiam illos ſpiritus qui in veritate nõ ſteterunt, participes fuiſſe credendum ſit.

12 De comparatione beatitudinis iſtorum, nec dum tenentium promiſsionis diuinæ præmium, & primorum in paradiſo hominum ante peccatum.

13 An ita vnius fœlicitatis omnes angeli ſint creati, vt neq; lapſuros ſe poſſent noſſe qui elapſi ſunt, & poſt ruinam labentium perſeuerantiæ ſuæ præſcientiam acceperint qui ſteterunt.

14 Quo genere locutionis dictũ ſit de diabolo, quod in veritate non ſteterit, quia veritas non eſt in eo.

15 Quid ſentiendum ſit de eo quod ſcriptum eſt, Ab initio diabolus peccat.

16 De gradibus & differentiis creaturarum, quod aliter pendet vtilitatis vſus, aliter ordo rationis. K

17 Vitium malitiæ non naturam eſſe, ſed contra naturam, cui ad peccandum non conditor cauſa eſt, ſed voluntas.

18 De pulchritudine vniuerſitatis, quæ per ordinationem dei etiam ex contrariorum fit oppoſitione luculentior.

19 Quid ſentiendum videatur de eo quod ſcriptũ eſt: Diuiſit deus inter lucem, & tenebras.

20 De eo quod poſt diſcretionem lucis, atq; tenebrarum dictum eſt: Et vidit deus lucem, quia bona eſt.

21 De æterna & incõmutabili ſcientia dei, ac voluntate, qua ſemper illi vniuerſa quæ fecit, ſic placuerunt facienda, quemadmodum facta.

22 De his, quibus in vniuerſitate rerum à bono creatore bene conditarum, quædam diſplicent, & putãt nonnullam eſſe naturam malam.

23 De errore, in quo Originis doctrina inculpatur.

24 De trinitate diuina, quę per omnia opera ſua, ſignificationis ſuæ ſparſit initia.

25 De tripartita totius philoſophiæ diſciplina.

26 De imagine ſummæ trinitatis, quæ ſecundũ quẽdã modũ in natura eſt nec dum beatificati hominis. L

27 De eſſentia, & ſcientia, & vtriuſque amore.

28 An etiam ipſum amorem, quo & eſſe, & ſcire diligimus, diligere debeamus, quo magis diuinæ trinitatis imagini propinquamus.

29 De ſanctorum angelorum ſcientia, qua trinitatem in ipſa deitate nouerunt, qua operum cauſas prius in operantis arte, quàm in ipſis operibus artificis intuentur.

30 De ſenarij numeri perfectione, qui prius partium ſuarum quantitate completur.

31 De die ſeptimo, in quo plenitudo & requies commendatur.

32 De opinione eorum, qui angelorum creationem, anteriorem nolunt eſſe, quàm mundi.

33 De duobus angelorum ſocietatibus diuerſis, atque diſparibus, quæ non incongrue intelliguntur lucis & tenebrarum nominibus nuncupatæ.

34 De eo, quod quidam putant in conditione firmamenti aquarum diſcretarũ nomine angelos ſignatos, & quod quidam aquas exiſtimant non creatas.

M

DIVI AVRELII AVGVSTINI Hipponẽſis Epiſcopi de Ciuitate dei, ad Marcellinum Liber Vndecimus.

De ea parte operis, qua duarum ciuitatum, id eſt cœleſtis, ac terrenæ initia & fines incipiunt demonſtrari.

Caput I.

Ciuitatem dei dicimus, cuius ea ſcriptura teſtis eſt, quæ non fortuitis motibus animorum, ſed planè ſummæ diſpoſitione prouidentię ſuper omnes omniũ gentium literas, omnia ſibi genera ingeniorum humanorum diuina excellens authoritate ſubiecit. Ibi quippe ſcriptum eſt: Glorioſa dicta ſunt de te, ciuitas dei. Et in alio Pſalmo legimus: Magnus dominus, & laudabilis nimis: in ciuitate dei noſtri in monte ſancto eius, dilatans exultationes vniuerſæ terræ. Et paulo pòſt in eodem Pſalmo: Sicut audiuimus, ita & vidimus, in ciuitate domini virtutum, in ciuitate dei noſtri, deus fundauit eam in æternum. Item in alio: Fluminis impetus lætificat ciuitatẽ dei, ſanctificauit

Pſal. 86. *Pſal. 47.* *Ibidem.* *Pſal. 45.*

A ẽtificauit tabernaculum ſuum altiſsimus, deus in medio eius non cõmouebitur. His atq; huiuſmodi teſtimoniis, quæ omnia commemorare nimis lõgum eſt, didicimus eſſe quandam ciuitatem dei, cuius ciues eſſe concupiſcimus, illo amore, quem nobis illius conditor inſpirauit. Huic conditori ſanctæ ciuitatis, ciues terrenæ ciuitatis deos ſuos præferunt, ignorãtes eum eſſe deum deorum, non deorum falſorũ, hoc eſt, impiorum, & ſuperborum, qui eius incommutabili, omnibuſq; communi luce priuati, & ob hoc ad quãdam egenam poteſtatem redacti, ſuas quodammodo priuatas potentias cõſectantur, honoreſq; diuinos à deceptis ſubditis quærũt, ſed deorum piorum, atq; ſanctorum, qui potius ſeipſos vni ſubdere, quàm multos ſibi, potiuſq; deum colere, quàm pro deo coli delectantur. Sed huius ſanctæ ciuitatis inimicis, decem ſuperioribus libris, quantũ potuimus domino & rege noſtro adiuuante reſpõdimus. Nunc vero quid à me iam expectetur agnoſcens, meiq; non immemor debiti, de duarum ciuitatũ terrenæ ſcilicet & cœleſtis, quas in hoc interim ſeculo perplexas quodammodo diximus inuicemq; permixtas, exortu & excurſu & debitis finibus quantum valuero diſputare, eius ipſius domini &
B regis noſtri vbique opitulatione fretus aggrediar: primumq; dicam quemadmodum exordia duarũ iſtarum ciuitatum in angelorum diuerſitate præceſſerint.

De cognoſcẽdo deo, ad cuius noticiam nemo hominũ peruenit, niſi per mediatorem dei & hominum hominem Ieſum Chriſtum. *Caput II.*

MAgnum eſt & admodum rarum, vniuerſam creaturam corpoream & incorpoream conſideratam compertamq; mutabilem intentione mẽtis excedere, atq; ad incõmutabilẽ dei ſubſtantiam peruenire, & illic diſcere ex ipſo, quod cũctam naturam quæ non eſt, quod ipſe non fecit niſi ipſe. Sic enim deus cum homine, non per aliquam creaturam loquitur corporalem, corporalibus inſtrepens auribus, vt inter ſonantem & audientem aërea ſpacia verberentur: neq; per eiuſmodi ſpiritalem quę corporum ſimilitudinibus figuratur, ſicut in ſomnis, vel quo alio tali modo. Nam & ſic velut corporeis auribus loquitur, quia velut per corpus loquitur, & velut interpoſito corporalium locorum interuallo. Multùm enim ſimilia ſunt talia viſa corporalibus. Sed loquitur ipſa veritate, ſi quis ſit ido-
C neus ad audiendum mente non corpore. Ad illud enim hominis ita loquitur, quod in homine cęteris, quibus homo conſtat eſt melius, & quo ipſe deus ſolus eſt melior. Cum enim homo rectiſsime intelligatur, vel ſic hoc nõ poteſt, ſaltem credatur factus ad imaginẽ dei: profecto ea ſui parte eſt propinquior ſuperiori deo: qua ſuperat inferiores partes ſuas, quas etiam cum pecoribus communes habet. Sed quia ipſa mens,[a] cui ratio & intelligentia naturaliter ineſt, vitiis quibuſdã tenebroſis & veteribus inualida eſt, non ſolum ad inhærendum fruendo, verũetiam ad perfruẽdum merendo[b] incõmutabile lumen, donec de die in diem renouata atq; ſerenata * fiat tantæ fœlicitatis capax, fide primum fuerat imbuenda atq; purganda. In qua vt fidentius ambularet ad veritatem, ipſa veritas deus dei filius homine aſſumpto, non tamen deo conſumpto, eandem conſtituit atque fundauit fidem, vt ad deum[c] iter eſſe homini per hominem deum. Hic eſt enim mediator dei & hominum homo Chriſtus Ieſus. ‖ Chriſtus per id quod eſt mediator, eſt homo, & via perueniẽdi ad deũ[d] ‖ Per hoc enim mediator per quod & homo, per hoc & via. Quia ſi inter eum qui tendit, & illud quò tendit, via media eſt, ſpes eſt perueniẽdi. Si au-

* aliàs, ſanata.

1. Timot. 2.

tem deſit aut ignoretur quà eundũ ſit, quid prodeſt noſ- D
ſe quò eũdum ſit? Sola eſt autem aduerſus omnes errores via munitiſsima, vt idem ipſe ſit deus & homo, quò itur deus, quà itur homo.

IOANNIS LODOVICI VIVIS Valentini in vndecimum Lib. de Ciuitate Dei Diui Auguſtini commentarij.

SEd quia ipſa mens.) Mentem hominis præſtantiſsimam & puriſsimã a in animo partem vocamus, qua intelligimus, qua etiam arguimus, colligimus, ratiocinamur, ita vt per eam tum ſimplices ſoleq; res accipiantur, tum conferantur, ac velut comparentur, vnde artes omnes diſciplinæ, ac totus vitæ vſus conſtat, inuentaque ſunt, quæcunque in vita ſunt admirabilia. Verumetiam ad perfruendum merendo.) Alibi, ad perferendum incommu. lumen. Vt ad deum.) Alibi, vt ad hominis deũ iter eſſet homini per hominem deum. hoc eſt figuratius & elegantius. d Chriſtus per id quod eſt media. eſt ho. & via peruc. ad deũ.) Totum hoc eſt additicium.

De autheritate canonicæ ſcripturæ, diuino ſpiritu conditæ. *Caput III.*

HIc prius per Prophetas, deinde per ſeipſum poſtea per Apoſtolos quantum ſatis eſſe iudicauit locutus, etiam ſcripturam condidit, quæ canonica nominatur eminentiſsimæ authori- E
tatis, cui fidem habemus de his rebus, quas ignorare non expedit, nec per noſipſos noſſe idonei ſumus. Nam ſi ipſa ſciri poſſunt teſtibus nobis, quæ remota nõ ſunt à ſenſibus noſtris, ſiue interioribus, ſiue etiam exterioribus:[a] vnde & præſentia nuncupatur, quod ita ea dicimus eſſe pręſentib⁹,[b] ſicut pre oculis quę præſto ſunt oculis. Profecto ea quæ remota ſunt à ſenſibus noſtris, quoniã noſtro teſtimonio ſcire nõ poſſumus, de his alios teſtes requirimus, eiſq; credimus, à quorum ſenſibus remota eſſe vel fuiſſe nõ credimus. Sicut ergo de viſibilibus, quæ nõ vidimus, eis credimus qui viderũt, atq; ita de cęteris, quę ad ſuũ quemq; ſenſum corporis pertinent: ita de his quę animo, ac mente ſentiuntur, quia & ipſe rectiſsime dicitur ſenſus: vnde & ſentẽtia vocabulũ accepit, hoc eſt de inuiſibilibus,[c] quæ à noſtro ſenſu exteriore remota ſunt, iis nos oportet credere, qui hæc in illo incorporeo lumine diſpoſita[d] didicerunt, vel manentia[e] contuentur.

SIue interioribus, ſiue etiam exterioribus.) Quicquid in homine, aut a in animali alio eſt, quo aliquid percipitur ſentiturq;, eſt ſenſus. Hinc ſenſus illi exteriores quinque & interiores mens animuſq;, vnde eſt ſenſus doloris, ſenſus rei viſæ, vel auditæ, de exterioribus, tum lætitiæ, laudis, gloriæ, virtutis, vicij, ſpei, metus: ſenſus de interioribus, et quid de F
hoc vino ſentis? quid de cantu, quid de ornatu, ſplendoréque cultus? adde etiam quid de prudẽtia, de iudicio illi⁹, quid de philoſophia, quid de theologia, quid de Reipub. adminiſtratione? Quæ paulo plurib⁹ dixi verbis, quoniam philoſophi noſtrates mentem dici ſenſum nõ patiũtur, cũ Auguſt. diſerte ſenſum eſſe dicat, tametſi quid philoſopho noſtri tẽporis, cũ noticia ſermonis, hoc eſt, vt ipſi interpretãtur, cũ Grãmatica? b Quod ita ea dicimus eſſe præſentibus.) An potius legendum eſt, præ ſenſibus. c Hoc eſt de inuiſibilibus.) Videre ad omnes ſenſus pertinet, vt apud Græcos ἰδεῖν, vt vidiſti quàm incondita eſt hæc oratio, quam inſuaue hoc vinum. Sic inuiſibile hic Auguſtinus pro eo quod ſub nullum exteriorem cadit ſenſum, poſuit. d Qui hæc in illo incor. lu. diſp.) Sancti viri præceptore vſi deo ipſo. e Vel manentia.) Angeli dei.

Senſus.

Videre.

De conditione mundi, quod nec intemporalis ſit, nec nouo dei ordinata conſilio, quaſi poſtea voluerit quod antea noluerit. *Caput IIII.*

VIſibilium omnium maximus eſt mũdus, inuiſibilium omniũ maximus eſt deus. Sed mũdum eſſe cõſpicimus, deum eſſe credimus. Quod autem deus mundum fecerit, nulli tutius credimus quàm ipſi deo. Vbi eum audiuimus? Nuſquã interim nos melius quàm in ſcripturis ſanctis, vbi dixit Propheta eius: In principio fecit deus cœlum & terram. Nunquid nam ibi fuit iſte Propheta, quãdo fecit deus cœlũ & terram? Non

G Sed ibi fuit ſapiẽtia dei per quam facta ſunt omnia, quæ
Gene.1. in animas etiam ſanctas ſe transfert, amicos dei & pro-
Sapien.7. phetas conſtituit, eiſq; opera ſua ſine ſtrepitu intus enar-
Matt.18. rat. Loquũtur eis quoq; angeli ſancti dei, qui ſemper vi-
dent faciem patris, volũtatemq; eius, quibus oportet an-
nunciãt. Ex his vnus erat iſte propheta, qui dixit & ſcri-
pſit: In principio fecit deus cœlum & terram. Qui tam
idoneus teſtis eſt, per quem deo credẽdum ſit, vt eodem
ſpiritu dei quo hæc ſibi reuelata cognouit, etiã ipſam fi-
dem noſtram futuram tanto ante prædixerit. Sed quid
placuit deo [a] æterno tunc facere cœlũ & terram quæ an-
tea non feciſſet. Qui hoc dicunt, ſi mundum fuiſſe æter-
num [b] ſine vllo initio, & ideo nec à deo factũ videri vo-
lũt, nimis auerſi ſunt à veritate, & lethali morbo impie-
tatis inſaniunt. Exceptis enim propheticis vocibus, mun
dus ipſe ordinatiſsima [c] ſua mutabilitate & mobilitate,
& viſibiliũ omnium pulcherrima ſpecie quodammodo
tacitus, & factũ ſe eſſe, & non niſi à deo ineffabiliter atq;
inuiſibiliter magno, & ineffabiliter atq; inuiſibiliter pul-
chro fieri ſe potuiſſe proclamat. Qui autẽ à deo quidem
factum fatentur, non tamen eum volunt tẽporis habere,
ſed ſuæ creationis initium, vt modo quodã via intelligi-
H bili ſemper ſit factus, dicunt quidẽ aliquid, vnde ſibi deũ
videntur velut à fortuita temeritate defendere, ne ſubi-
to illi veniſſe credatur in mentem, quod nunquam ante
veniſſet facere mundum, & accidiſſe illi voluntatem no
uam, cum in nullo ſit omnino mutabilis. Sed non video
quomodo eis poſsit in cæteris rebus ratio iſta ſubſiſtere,
maximeq; in anima, [d] quam ſi deo coëternã eſſe conten
derint, vnde illi acciderit noua miſeria, quę nunquã an-
tea [fuit] per æternũ nullo modo poterunt explicare. Si
enim alternaſſe [e] ſemper eius miſeriã & beatitudinẽ di-
xerint, neceſſe eſt dicant etiã ſemper alternaturam, vnde
illa eos ſequetur abſurditas, vt etiam cum beata dicitur,
in hoc vtiq; non ſit beata, ſi futurã ſuam miſeriam & tur
pitudinem præuidet. Si autem non præuidet, nec ſe tur-
pem ac miſeram fore, ſed beatam ſemper exiſtimat, falſa
opinione ſit beata: quo dici ſtultius nihil poteſt. Si autẽ
ſemper quidẽ per ſecula retro infinita cum beatitudine
alternaſſe animę miſeriã putant: ſed nunc iam de cętero
cum fuerit liberata ad miſeriã, non eſſe rediturã, nihilo-
minus conuincuntur nunquam eam fuiſſe vere beatam,
ſed deinceps incipere eſſe noua quadã, nec fallaci beati-
I tudine, ac per hoc fatebuntur accidere illi aliquid noui,
& hoc magnum atq; præclarũ, quod nunquam retro per
æternitatem accidiſſet. Cuius nouitatis cauſam ſi deum
negabunt in æterno habuiſſe cõſilio, ſimul eum negabũt
etiam beatitudinis eius authorẽ, quod nefandæ impieta-
tis eſt. Si autem dicent ipſum nouo conſilio excogitaſſe,
vt de cętero ſit anima in æternum beata, quomodo eum
alienũ, ab ea, quæ illis quoq; diſplicet mutabilitate, mon-
ſtrabunt? Porrò ſi ex tempore creatam, ſed nullo vlterius
tempore perituram, tanquã verum habere initium, [f] ſed
non habere finem fatẽtur, & ideo ſemel expertam miſe-
rias, ſi ab eis fuerit liberata, nunquam miſeram poſtea fu
turam, non vtiq; dubitabunt hoc fieri, manente incõmu
tabilitate conſilij dei. Sic ergo credant & mundũ ex tem
pore fieri potuiſſe, nec tamen ideo deum in eo faciendo
æternum conſilium voluntatemq; mutaſſe.

a SEd quid placuit deo.) Quæſtio Epicuri, quam Cicero Vellæi ver-
bis primo de natu. deorum tractat. b Qui hoc dicunt, ſi mundum
Mundus fuiſſe æternum.) Dubitatio hęc eſt multorum diſputationibus ſcriptiſ-
an genit*. que exagitata, variáſque in magnis ingeniorum viribus conuerſa at-
que iactata, quibuſdam mundum neq; genitum vnquam, neque interi-
turum affirmantibus, vt Peripateticis. quibus Latini multi ſuffragan-
tur, vt Plinius & Manilius. Cato ſenior opinionem Aegyptiam eſſe
hanc dicit, alijs genitum quidem affirmantibus, ſed negantibus interi-
turum vnquam: cui⁹ ſententiæ ſunt qui volunt Platonem fuiſſe, vt ſupe- K
riore libro dixi. Sunt quibus nunquam inceperit mundus, deſinet tamẽ
aliquando. Sunt qui genitum à deo corruptibilémque aſſerant, ſed nun-
quam tamen interiturum. Nam diuinæ naturæ vi continetur atq; ſerua-
tur. Ex horum numero ſunt Pythagorici. Alij & initium accepiſſe & fi-
nem habiturũ autumãt, vt Epicurei, Anaxagoras, Empedocles, & Stoi-
ci, de quis omnibus Plutarchus in placitis naturalibus. Galenus in hiſto
ria philoſophi, modo eius ſit is liber, Cẽſorinus in natali die, Macrobi⁹.
ac pleriq; alij. Alexander Afrodiſeus Ariſtotelis accedit, quod eius ſen
tentia minus diſputantium ictibus ſit expoſita. Galenus ex ſenſuum teſti-
monio de tota lite pronunciari debere aſſeuerat, qui cum eundẽ & eo-
dem modo procedere ſemper mundum cernant, ingenitum, & æternum
fateri par eſt, nam vt Manilius inquit: non alium videre patres, aliúmve
nepotes Aſpicient. & inter eos qui æternum faciunt mundum, alij à deo
genitum volunt, alij nullam eius cauſam ponunt, ſed ipſum potius ſui &
cæterorum cauſam eſſe, quod Ariſtoteli placuit lib. j. de cœlo & mũdo.
c Mundus ipſe ordinatiſsima.) Caſu aut fortuito credibile non eſt fa-
ctam eſſe rem maximi ordinis, & rationis, nec alium quàm ſummum po-
tuiſſe ſummi operis, aut alium, quàm pulchrum pulcherrimi parentem
eſſe. Omnes philoſophorum ſcholæ, quę diuinius aliquid ſaperunt, ni-
hil eſſe quod tam arguat & factum eſſe à deo mũdum, & ei⁹ cura admi-
niſtrari conſenſu vnico affirmant, quàm aſpectum ipſum mundi totius
cõſiderationémq; decoris eius atq; ordinis. Plato, Stoici, Cicero, Plu-
tarch. & Ariſtotelis hac de re argumentũ refertur à Cicerone ij. de nat.
deo. d Maximéque in anima.) Plato animas hominum æternas eſſe vo-
luit detruſas in corpus humanum, hoc eſt, in carcerẽ propter ſcelera ab
ipſis commiſſa. e Si enim alternaſſe.) Neque enim aliter dici poteſt,
quam quod fuerit æternũ, aut beatę, aut miſeræ, vel certe alternis beatę
miſeręq;, quod ita ſi fiat, ex varietate quadã & alternatione naturæ ani-
mæ proficiſci, neceſſe eſt. Quæ enim poſſet iſta eſſe in tot animarum mi- L
libus infinita æternitate tam cõſtãs facinorum admiſsionis, expiationiſ-
que viciſſitudo, vnde modo beatæ eſſent, modo miſeræ. f Tanquam
verum habere initium.) In alijs exemplaribus legitur tanquam numerũ
habere initium. Numerus enim ab vnitate incipit, nec eſt vbi ſiſtat; nam
quãtocũq; addito numero, maior adhuc adijci poteſt, nec finis erit, etiã
vbi iam finis non poterit inueniri, quod infinitum dicitur.

Tam non eſſe cogitandum de infinitis temporum ſpacijs ante mundũ, quam nec de infinitis locorum. *Cap. V.*

DEinde videndum eſt, iſtis qui deum conditorẽ [a]
mundi eſſe conſentiunt, & tamen quærunt de
mundi tempore quid reſpondeamus, quid ipſi
reſpondeant de mundi loco. Ita enim quæritur cur po-
tius tunc & non antea factus ſit, quemadmodum quæri
poteſt, cur hic potius vbi eſt, & non alibi? Nam ſi infini-
ta ſpacia temporis ante mundum cogitant, in quibus eis
non videtur deus ab opere ceſſare potuiſſe, ſimiliter er-
go cogitant extra mundum infinita ſpacia locorum: in
quibus ſi quiſquam dicat, non potuiſſe vacare omnipo-
tentem, nónne cõſequens erit, vt innumerabiles mũdos
cum Epicuro [a] ſomniare cogatur: ea tantum differentia,
quod eos ille fortuitis motibus atomorũ [b] gigni aſſerit,
& reſolui, iſti autẽ opere dei factos dicturi ſunt, ſi eũ per M
interminabilem immenſitatem locorum extra mũdum
circumquaq; patentiũ vacare noluerint, nec eoſdẽ mun
dos, quod etiã de iſto ſentiunt, vlla cauſa poſſe diſſolui?
Cum his enim agimus, [c] qui & deũ incorporeũ, & om-
nium naturarum, quæ non ſunt, quod ipſe creatorẽ no-
biſcum ſentiũt. Alios autem nimis indignũ eſt ad iſtam
diſputationẽ religionis admittere, maxime quod apud
eos, [d] qui multis diis ſacrorũ obſequiũ deferendũ putãt.
Iſti philoſophi * cæteros nobilitate atq; authoritate vi- * al. philo-
cerunt, non ob aliud, niſi quia longo quidem interuallo: ſophos.
veruntamen reliquis propinquiores ſunt veritati. An
forte ſubſtantiam dei, quam nec includunt, nec deter-
minant, nec diſtendunt loco, ſed de ea ſicut de deo ſen-
tire dignum eſt fatentur, incorporea præſentia vbique
totam, à tantis locorum extra mũdum ſpaciis abſentem
eſſe dicturi ſunt, & vno tãtum, atq; in cõparatione illius
infinitatis tam exiguo loco in quo mundus eſt occupa-
tam? Nõ opinor eos in hæc vaniloquia progreſſuros. Cũ
igitur vnũ mundũ ingẽti quidẽ mole corporea, finitum
tamen & loco ſuo determinatum, & operante deo factũ
eſſe dicant, quod reſpondẽt de infinitis extra mundum
locis

A locis: cur in eis ab opere deus ceſſet, hoc ſibi reſpõdeant, de infinitis ante mundum tẽporibus, cur in eis ab opere deus ceſſauerit? Et ſicut nõ eſt cõſequens, vt fortuitu potius, quàm ratione diuina deus non alio, ſed iſto in quo eſt loco mũdum conſtituerit, cum pariter infinitis vbiq; patentibus nullo excellentiore merito poſſet hic eligi, quamuis eundem diuinam rationem, qua id factum eſt, nulla poſsit humana comprehendere mens: ita non eſt conſequẽs, vt deo aliquid exiſtimemus accidiſſe fortuitum, quod illo potius quàm anteriore tempore condidit mundum, cum æqualiter anteriora tempora per infinitum retro ſpacium præteriſſent, nec fuiſſet aliqua differentia vnde tempus tempori eligendo præponeretur. Quod ſi dicunt inanes eſſe hominum cogitationes, quibus infinita imaginantur loca, cum locus nullus ſit præter mundum, reſpõdetur eis, iſto modo inaniter homines cogitare præterita tempora vacationis dei, cum nullum tempus ſit ante mundum.

a CVm Epicuro.) Hic non multos modo mundos ſed infinitos quoque eſſe voluit, vt alibi oſtendi. Metrodorus ſic abſurdum eſſe ait, B ſi vnicus in infinito mundus ſit genitus, ac ſi vnica in latifundio ſpica naſceretur. Hũc errorem & Ariſtoteles & Stoici multis argumentis retuderunt, vnicumque cum Platone cæteriſque ſapientibus poſuere mundũ, quod τὸ πᾶν dixere, hoc eſt, vniuerſum. b Fortuitis motibus atomorum.) De principiis rerum naturæ magna & permoleſta eſt inter philoſophos diſceptatio. Democritus corpuſcula dixit eſſe per inane infinitum temere volitãtia, quibus ineſſet forma & magnitudo, eſſentq; inſecabilia, ideo ἄτομα dicta. Epicurus hũc ſecutus pondus addidit. Ita indiuidua illa ramenta variis formis prædita, variis magnitudinibus tum etiã ponderibus multũ diuerſis, iactatione fortuita per vacuum immenſum agitata, nõ ſimplici caſu inter ſe commiſta & coagmentata, infinitos ſubinde mũdos progignere, infinitos interimere arbitratus eſt, ſine certa cauſa, ſine conſilio vllo natos, auctos, extinctos. & cum de loco extra cœlum loquimur, non ſic locus eſt intelligendus, vt hic noſter, qui corpore definitur, & terminatur: ſed quẽadmodum durationem quandam ante mundum genitum animo comprehendimus, in qua res multas & creari, & viuere potuerunt: ita extra mundum hunc & ſi nihil eſt, mẽs tamen ſpacium quoddã intelligit, in quo à deo non modo multi, ſed infiniti quoque mundi locari poſſunt. c Cum iis enim agi.) Cum Platonic. d Maxime quòd apud eos.) Maxima erat Platonic. & Stoic. authoritas apud veteres etiam vulgo. Cice. verbis Cato. & Lælij.

Creationis mundi & temporum vnum eſſe principium, nec aliud alio præueniri. Caput VI.

SI enim recte diſcernuntur æternitas & tempus, quod tempus ſine aliqua mobili [a] mutabilitate non eſt, in æternitate autem nulla mutatio eſt, [b] quis non videat quod tempora non fuiſ-
C ſent, niſi creatura fieret, quę aliquid aliqua motione mutaret, cuius motionis & mutationis, cum aliud atq; aliud quæ ſimul eſſe non poſſunt, cedit atque ſuccedit in breuioribus vel productioribus morarum interuallis tempus ſequeretur? Cum igitur deus, in cuius æternitate nulla omnino eſt mutatio, creator ſit temporum & ordinator, quomodo dicatur poſt temporum ſpacia mundum creaſſe, non video: niſi dicatur ante mundum iam aliquam fuiſſe creaturam, cuius motibus tempora cur-
Gene.1. rerent. Porrò ſi literæ ſacræ, maximèque veraces ita dicunt, in principio feciſſe deum cœlum & terram, vt nihil antea feciſſe intelligatur, quia hoc potius in principio feciſſe diceretur, ſi quid feciſſet ante cætera cuncta quæ fecit, proculdubio non eſt mundus factus in tempore, ſed cum tempore. Quod enim fit in tempore, & poſt aliquod fit, & ante aliquod tempus, poſt id quod præteritum eſt, ante id quod futurum eſt. Nullum autem ante mundum poſſet eſſe præteritum, quia nulla erat creatura, cuius mutabilibus motibus ageretur. Cum tempore autem factus eſt mundus, ſi in eius conditione factus eſt mutabilis motus, ſicut videtur ſe habere etiam ordo ille primorum ſex vel ſeptem dierum, in quibus mane & veſpera nominantur, donec omnia quæ his diebus deus fecit, ſexto perficiantur die, ſeptimóque in D
magno myſterio dei vocatio commendetur. Qui dies Gene.2.
cuiuſmodi ſint, aut perdifficile nobis, aut etiam impoſſibile eſt cogitare, quanto magis dicere.

QVod tempus ſine aliqua mobili.) Ariſtoteles menſuram motus dixit eſſe tempus: ita vt ſine motu tempus non percipi vllum exiſtimet. Sunt ex philoſophis qui motum ipſum tempus eſſe diffiniant, ſicut Stoici. b In æternitate autem nulla mutatio eſt.) Sic Auguſtinus multis locis, ſic Boetius, ſic Gregori⁹ Nazianzenus, ſic alij permulti: & quoniam hi omnes ex Platone hoc ſumpſerunt, afferam Platonis verba ex Timæo: Vbi vero mobile viuenſq; æternum hoc deorum ſimulachrum is parens qui fabricatus eſt, conſiderauit, lætitia perfuſus ſimili⁹ adhuc exemplari facere conſtituit. Ita quemadmodum hoc animal eſt ſempiternũ: ſic & mundũ ille quantũ eius natura capere ac ſuſtinere poſſet, ſempiternum eſt aggreſſus efficere: at illius natura æterna eſt, idcirco facto id operi congruere nõ poterat. Imaginem vero cõmentus eſt mobilem æternitatis, & ſimul cœli ſtructuram adornans, in vno eodemq; manẽtis æui progrẽdientem ſui numeris imaginẽ gignit, ſed æternam. Hanc nominauit tempus, parteſq; huius dies, noctes menſes & annos, cum ante cœlum nullæ fuiſſent, vnà cũ cœlo prodire iubet. Sic Plato: niſi quis eandem ſententiam mauult Apuleij verbis audire. It enim ſic inquit in dogmate Platonis: tempus vero æui eſſe imaginẽ, ſiquidem tempus mouetur, & perennitas fixa & immota eſt natura. & ire in eã tẽpus & in ei⁹ magnitudinem finire, ac diſſolui poſſe, ſi quando hoc decreuit fabricator mundi deus.

Tempus. Aeternitas.

De qualitate primorum dierum, quia antequam ſol fieret, veſperã & mane traditur habuiſſe. Cap. VII. E

VIdemus quippe iſtos dies notos non habere veſperam, [a] niſi de ſolis occaſu: nec mane, niſi de ſolis exortu. Illorum autẽ priores tres dies ſine ſole peracti ſunt, qui quarto die factus refertur. Et primitus quidem lux verbo dei facta, atq; in- Gene.1.
ter ipſam & tenebras deus ſeparaſſe narratur, & eandem lucem vocaſſe diem, tenebras autem noctem. Sed qualis illa ſit lux, & quo alternãte motu, qualemq; veſperam & mane fecerit, remotum eſt à ſenſibus noſtris: nec ita vt eſt, intelligi à nobis poteſt, quod tamen ſine vlla hæſitatione credendum eſt. Aut enim aliqua lux corporea [b] eſt, ſiue in ſuperioribus mundi partibus longe à conſpectibus noſtris, ſiue vnde ſol poſtmodum accenſus eſt. Aut lucis nomine ſignificata eſt ſancta ciuitas, [c] in ſanctis angelis & ſpiritibus beatis, de qua dicit Apoſtolus:
Quæ ſurſum eſt Hieruſalem, mater noſtra æterna in cœ- Galat.4.
lis. Ait quippe & alio loco: Omnes enim vos filij lucis eſtis, & filij diei, non ſumus noctis neque tenebrarum. Fit tamen & veſpera [d] diei huius & mane aliquatenus, quoniam ſcientia creaturæ [e] in comparatione ſcientiæ creatoris quodammodo veſperaſcit. Itemq; luceſcit, & mane F
fit, cum & ipſa refertur ad laudem dilectionemq; creatoris. Nec in noctem vergitur, vbi non creator creaturæ dilectione relinquitur. Denique ſcriptura cum illos dies dinumeraret ex ordine, nuſquã interpoſuit vocabulum noctis. Non enim ait alicubi, facta eſt nox, ſed facta eſt veſpera, & factum eſt mane dies vnus. Ita dies ſecundus, & cæteri. Cognitio quippe creaturæ in ſeipſa decoloratior eſt, vt ita dicam, quàm cũ in dei ſapientia cognoſcitur, velut in arte qua facta eſt. Ideo veſpera cõgruentius quàm nox dici poteſt, quæ tamen, vt dixi, cum ad laudãdum & amandum refertur creatorem, recurrit in mane.
Et hoc cũ fit in cognitionem * † ſuiipſius, dies vnus eſt. * † facit in
Cum in cognitionem firmamenti, quod inter aquas in- cognitione.
feriores & ſuperiores cœlum appellatum eſt, fit dies ſecundus. Cum in cognitionem terræ ac maris omniúmque gignentiũ quæ radicibus continuata ſunt terræ, dies tertius. Cum in cognitionẽ luminarium maioris & minoris omniumq; ſyderum, dies quartus. Cum in cognitionem omnium ex aquis animaliũ natatilium atq; volatilium, dies quintus. Cum in cognitionẽ omnium animalium terrenorum, atque ipſius hominis, dies ſextus.

G [a] VIdemus quippe iſtos dies nõ habere veſperũ.) In Colonienſ. libro legitur: Noctis non habere veſperam. b Aut enim aliqua lux corporea.) Super hac quæſtione diſputantur à recentioribus theologis complura libro ſententiarum ij. diſtinctione xiiij. Et hic non ſignificat Auguſtinus lucem eſſe corpus: ſed ait vel creatum à deo corpus aliquod illuſtre, qualis eſt ſol, vel lucem aliquam ſine corpore fuiſſe, quæ extenſa diem faceret, contracta noctem, vt Baſilius ait, viáque ſolis progrederetur, & cum accederet matutinum eſſet tempus, decedens veſperũ relinqueret, vt imaginatur Hugo ſancti Victoris, libro de ſacramẽtis primo. c Aut lucis nomine ſignificata eſt ſancta ciuitas.) Sic primo ſuper Geñ. ad literam idem Auguſtinus. d Fit tamẽ & veſpera.) Alibi ſic: ſi tamen & veſperam diei huius & mane aliquatenus congruenter intelligere valeamus, quoniam &c. e Quoniam ſcientia creaturæ.) De his ipſe libr. iiij. de Geneſi ad literam, quo loco mane appellat, cum angeli ex creatarum rerum in eis ipſis cognitarum aſpectu, vbi tenebræ ſunt & non altiſsima, ad charitatem dei ſe ſuſtollunt, quod ſi deum diligẽtes & ſpectantes omnia in ipſo noſcant, quæ eſt certior rerum omnium ſcientia, quàm ſi ipſæ penitus perſpicerentur, tũc dies eſt. Vergit autem in ſerum, cum à deo ſe conuerterit angelus ad res creatas, intuetúrque illas nõ in deo, ſed in ipſis: nec tamen hic veſper in noctem abit, quoniam nũquam angeli artifici ſuo præponunt opus, ac potius habent, quæ eſſet obſcuriſsima nox. tantum ex Auguſtino, qui primus ſcientias matutinas & veſpertinas induxit.

Quæ qualiſve intelligenda ſit dei requies, qua poſt opera ſex dierum requieuit in ſeptimo.

Caput VIII.

Gene. 2. CVm vero in die ſeptimo requieuit deus ab omnibus operibus ſuis, & ſanctificauit eum, nequaquam eſt accipiẽdum pueriliter, tanquam H deus laborauerit operando, qui dixit, & facta ſunt verbo intelligibili & ſempiterno, [a] non ſonabili & temporali. Sed requies dei requiem ſignificat eorum qui requieſcunt in deo, ſicut lætitia domus, lætitiam ſignificat eorum qui lætantur in domo, etiamſi non eos domus ipſa, ſed alia res aliqua lætos faciat. Quanto magis ſi eadem domus pulchritudine ſua faciat lætos habitatores, vt non ſolum eo loquendi modo læta dicatur, quo ſignificamus, per id quod continet id quod continetur, ſicut theatra plaudunt, prata mugiunt, cum in illis homines plaudant, in his boues mugiant: ſed etiam illo quo ſignificatur per efficientem id quod efficitur, ſicut læta epiſtola dicitur ſignificans eorum lætitiam, quos legentes efficit lætos. Conuenientiſsime itaq; cum Ibidem. deum requieuiſſe prophetica narrat authoritas, ſignificatur requies eorum, qui in illo requieſcunt, & quos facit ipſe requieſcere. Hoc etiam hominibus quibus loquitur, & propter quos vtique conſcripta eſt, promittere I prophetia, quod etiã ipſi poſt bona opera, quæ in eis, & per eos operatur deus, ſi ad illũ prius in iſta vita per fidem quodãmodo acceſſerint, in illo habebũt requiem ſempiternam. Hoc enim & ſabbati vocatione ex præcepto legis in vetere dei populo figuratum eſt, vnde ſuo loco diligentius arbitror diſſerendum.

[a] VErbo intelligibili & ſempiterno.) Vocem illam voluntatis momentum dicit eſſe Baſilius, quo melius nos intelligamus.

De angelorum conditione, quid ſecundum diuina teſtimonia ſentiendum ſit. *Caput IX.*

NVnc quoniam de ſanctæ ciuitatis exortu dicere inſtitui, & prius quod ad ſanctos angelos attinet dicendum putaui, quæ huius ciuitatis & magna pars eſt & eo beatior, quod nunquã peregrinata, [a] quæ hinc diuina teſtimonia ſuppetant, quantum ſatis videbitur deo largiente explicare conabor. Vbi de mundi conſtitutione ſacræ literæ loquuntur, non euidenter dicitur, vtrum vel quo ordine creati ſint angeli: ſed ſi prætermiſsi non ſunt, vel cæli nomine, vbi dictum eſt: In principio fecit deus cœlum & Gene. 1. terram: vel potius lucis huius de qua loquor, ſignificati ſunt. Non autem prætermiſſos eſſe hinc exiſtimo, quod K ſcriptum eſt, requieuiſſe deum in ſeptimo die ab omnibus operibus ſuis quæ fecit, cum liber ipſe ita ſit exorſus: In principio fecit deus cœlum & terram: & ante cœlum & terram nihil aliud feciſſe videatur. Cum ergo à cœlo & terra cœperit, atque ipſa terra, quam primitus fecit, ſicut ſcriptura conſequenter eloquitur, inuiſibilis & incompoſita nondúmque luce facta, vtique tenebræ fuerint ſuper abyſſum, id eſt, ſuper quandam terræ & aquæ indiſtinctam confuſionem: vbi enim lux non eſt, tenebræ ſint neceſſe eſt: deinde quum omnia creando diſpoſita ſint, quæ per ſex dies conſummata narrantur, quomodo angeli prætermitterentur, tanquam non eſſent in operibus dei, à quibus die ſeptimo requieuit? Opus autem dei eſſe angelos: hic quidem, etſi non prætermiſſum, non tamen euidenter expreſſum eſt: ſed alibi hoc ſancta ſcriptura clariſsima voce teſtatur. Nam & in hymno trium in camino virorum cum prædictum eſſet: Benedicite omnia opera domini dominum: in executione eorundem operum, etiam angeli nominati ſunt. Et in Pſalmo canitur, Laudate dominum de cœlis, laudate eum in excelſis. Laudate eum omnes angeli eius, laudate eum omnes virtutes eius. Laudate L eum ſol & luna, laudate eum omnes ſtellæ & lumen. Laudate eum cœli cœlorum, & aquæ quæ ſuper cœlos ſunt, laudent nomen domini. Quoniam ipſe dixit, & facta ſunt, ipſe mandauit, & creata ſunt. Etiam hic apertiſsime à deo factos eſſe angelos diuinitus dictum eſt, cum eis inter cætera cœleſtia commemoratis, infertur ad omnia: Ipſe dixit, & facta ſunt. Quis porrò audebit opinari, poſt omnia iſta quæ ſex diebus enumerata ſunt angelos factos? Sed & ſi quiſquam ita deſipit, redarguit iſtam vanitatem illa ſcriptura paris authoritatis, vbi deus dicit: Quando facta ſunt ſydera, [b] laudauerunt me voce magna omnes angeli mei. Iam ergo erant angeli quando facta ſunt ſydera. Facta ſunt autem quarto die. Nunquid nam ergo die tertio factos eſſe dicemus? Abſit. In promptu eſt enim, quid illo die factum ſit. Ab aquis vtique terra diſcreta eſt, & diſtinctas ſui generis ſpecies duo iſta elementa ſumpſerunt: & produxit terra quicquid ei radicitus inhæret. Nunquid nam ſecundo? Nec hoc quidem. Tunc enim firmamentum factum eſt inter aquas ſuperiores & inferiores, cœlúmque appellatum eſt: in quo firmamento facta ſunt ſydera quarto die. Nimirum ergo ſi ad iſtorum [c] dierũm opera dei pertinent angeli, ipſi ſunt lux illa, quæ diei nomen accepit, cuius vnitas vt commendaretur, non eſt dictum dies primus, ſed dies vnus. Nec alius eſt dies ſecundus, aut tertius, aut cæteri, ſed idem ipſe vnus ad implendum ſenarium vel ſeptenarium numerum repetitus eſt, propter ſenariam vel ſeptenariam cognitionem: ſenariam ſcilicet operum quæ fecit deus, & ſeptenariam quietis dei. Cum enim dixit deus: fiat lux, & facta eſt lux, ſi recte in hac luce creatio intelligitur angelorum, profecto facti ſunt participes lucis æternæ, quæ eſt ipſa incommutabilis ſapientia dei, per quam facta ſunt omnia, quem dicimus vnigenitum dei filium, vt ea luce illuminati, qua creati fierent lux, & vocarentur dies participatione incõmutabilis lucis & diei, quod eſt verbum dei, per quod & ipſi, & omnia facta ſunt. Lumen quippe verum quod illuminat omnem hominem in hunc mundum venientem, hoc illuminat & omnem angelum mundum, vt ſit lux non in ſeipſo, ſed in deo, à quo ſi auertitur angelus fit immundus, ſicut ſunt omnes, qui vocãtur immũdi ſpiritus, nec iam lux in domino,

Gene. 2. — Gene. 1. — Danie. 3. — Pſal. 148. — Iob. 38. — Geneſ. 1. — Ioan. 1.

A domino, ſed in ſeipſis tenebræ priuati participatione lucis æternæ. Mali enim nulla natura eſt, ſed amiſſio boni, mali nomen accepit.

a QVod nunquam peregrinata.) Semper enim in patria fuit. Angeli enim ſemper vident faciem patris, qui in cœlis eſt. b Quando facta ſunt ſydera. Iob. xxxviij. hæc. ὅτι ἐγενήθησαν ἄστρα, ᾔνεσάν με φωνῇ μεγάλῃ πάντες ἄγγελοί μου c Nimirum ergo ſi ad iſtorum.) Theologi Græci res ſpirituales præceſſiſſe corporeas volunt, eiſque veluti miniſtris vſum eſſe mundi genitorem in reliquis procreandis: quam opinionem Plato in opificio mundi ſecutus eſt. Dicit Hieronymus, Gregorium magiſtrum, ſuóſque ſecutus Græcos, ſpiritalia corporalibus priora iuſſe cenſuit. Baſili⁹ vero & Dionyſius Græci, & Latini propè omnes, Ambroſius, Beda, Caſsiodorus, & hic Auguſtinus, cuncta ſimul à deo progenita eſſe perhibent, quod cum illo congruere videtur Eccleſiaſtici decimo octauo: Qui viuit in æternum, creauit omnia ſimul.

De ſimplici & incommutabili trinitate patris, & filij, & ſpiritus ſancti vnius dei: cui non eſt aliud qualitas, aliud ſubſtantia. Cap. X.

EST itaque bonum ſolum ſimplex, & ob hoc ſolum incommutabile, quod eſt deus. Ab hoc bono creata ſunt omnia bona, ſed non ſimplicia, & ob hoc mutabilia. Creata ſanè inquam, id eſt, facta, nó genita. Quod enim de ſimplici bono genitum eſt, pariter ſimplex eſt: & hoc eſt quod illud de quo genitum eſt,
B quæ duo patrem & filium dicimus, & vtrumq; hoc cum ſpiritu ſuo vnus eſt deus: qui ſpiritus patris & filij, ſpiritus ſanctus propria quadam notione huius nominis in ſacris literis nuncupatur. Alius eſt autem quàm pater & filius,ᵃ quia nec pater eſt, nec filius: ſed alius dixi, non aliud: quia & hoc pariter ſimplex paritérque bonum eſt incommutabile & coæternum. Et hæc trinitas vnus eſt deus: nec ideo non ſimplex, quia trinitas. Neque enim propter hoc naturam iſtam boni ſimplicem dicimus, quia pater in ea ſolus, aut ſolus filius, aut ſolus ſpiritus ſanctus. Non enim ſola eſt iſta nominis trinitas ſine ſubſtantia † perſonarum, ſicut Sabelliani ᵇ hæretici putauerunt. ‖ Pater qui genuit ſimplex eſt, & filius qui genitus eſt pariter ſimplex eſt: & hoc eſt illud, de quo genitus eſt.ᶜ ‖ Sed ideo ſimplex dicitur, quoniam quod habet, hoc eſt: excepto quod relatiue quæque perſona ad alteram dicitur. Nam vtique pater habet filium, nec tamen ipſe eſt filius. Et filius habet patrem, nec tamen ipſe eſt pater. In quo ergo ad ſeipſum dicitur, non ad alterum, hoc eſt quod habet: ſicut ad ſeipſum dicitur viuens, habendo vtique vitam, & eadem vita ipſe eſt. Propter hoc

† al. ſubſiſtentia.

C itaque natura dicitur ſimplex, cui non ſit aliquid habere, quod vel poſsit amittere: vel aliud ſit habens, aliud quod habet: ſicut vas aliquem liquorem, aut corpus colorem, aut aër lucem ſiue feruorem, aut anima ſapientiam: nihil enim horum eſt id, quod habet. Nam neque vas liquor eſt, nec corpus color, nec aër lux ſiue feruor, neque anima ſapientia eſt. Hinc eſt quod etiam priuari poſſunt rebus quas habent, & in alios habitus vel qualitates verti atq; mutari, vt & vas euacuetur humore, quo plenum eſt, & corpus decoloretur, & aër tenebreſcat, ſiue frigeſcat, & anima deſipiat. Sed & ſi ‖ ſit ‖ corpus ᵈ incorruptibile, quale ſanctis in reſurrectione promittitur, habet quidem ipſius incorruptionis inamiſsibilem qualitatem, ſed manente ſubſtantia corporali, non hoc eſt, quod ipſa incorruptio. Nam illa etiam per ſingulas partes corporis tota eſt, nec alibi maior, alibi minor. Neque enim vlla pars eſt incorruptior, quàm altera. Corpus vero ipſum maius eſt in toto quàm in parte: & cum alia pars eſt in eo amplior, alia minor, non ea quæ amplior eſt incorruptior, quàm ea quæ minor. Aliud eſt itaque corpus,ᵉ quod non vtique ſui totum eſt: alia incorruptio, quæ vbique eius tota eſt: quia omnis pars incorruptibilis corporis etiam cæteris inæqualis æqua- D liter incorrupta eſt. Neque enim, verbi gratia, quia digitus minor eſt quàm tota manus: ideo incorruptibilior manus quàm digitus. Ita cum ſint inæquales manus & digitus, æqualis eſt tamen incorruptibilitas manus & digiti. Ac per hoc quamuis à corpore incorruptibili inſeparabilis incorruptibilitas ſit, aliud eſt tamen ſubſtantia, qua corpus dicitur, aliud qualitas eius, qua incorruptibile nuncupatur. Et ideo etiam ſic hoc non eſt, quod habet anima quoque ipſa, etiam ſi ſemper ſit ſapiens: ſicut erit cum à præſenti miſeria liberabitur in æternum: quia licet tunc ſapiens ſit in æternum, participatione tamen incommutabilis ſapientiæ ſapiens erit, quæ non eſt quod ipſa. Neque enim ſi aër infuſa luce nunquam deſeratur, ideo non aliud eſt ipſe, aliud lux qua illuminatur. Neque hoc ita dixerim, quaſi aër ſit anima: ᶠ quod putauerunt quidam, qui non potuerunt incorpoream cogitare naturam. ᵍ Sed habent hæc ad illa etiam in magna diſparilitate ‖ de ſpiritualitate ‖ quandam ſimilitudinem, vt non inconuenienter dicatur, ſic illuminari animam incorpoream luce incorporea ſimplicis ſapientiæ dei, ſicut illuminatur aëris corpus luce corporea, & ſicut aër tenebreſcit iſta luce deſertus. Nam nihil ſunt E aliud quæ dicuntur locorum quorumcunque corporalium tenebræ,ʰ quàm aër carens luce, ita tenebreſcere animam ſapientiæ luce priuatam. Secundum hoc ergo dicuntur illa ſimplicia, quæ principaliter veréque diuina ſunt, quod non aliud eſt in eis qualitas, aliud ſubſtantia:ⁱ nec aliorum participatione, vel diuina, vel ſapientia, vel beata ſunt. Cæterum dictus eſt in ſcripturis ſanctis, ſpiritus ‖ ſanctus ‖ ſapiẽtia multiplex, eo quod multa in ſe habeat: ſed quæ habet: hæc & eſt, & ea omnia vnus eſt. Neque enim multæ, ſed vna ſapientia eſt, in qua ſunt immenſi quidam atque infiniti theſauri ᵏ rerum intelligibilium: in quibus ſunt omnes inuiſibiles atque incommutabiles rationes rerum, etiam viſibilium & mutabilium, quæ per ipſam factæ ſunt: quoniam deus non aliquid neſciens fecit, quod nec de quolibet ˡ homine artifice rectè dici poteſt. Porrò ſi ſciens fecit omnia, ea vtique fecit quæ nouerat. Ex quo occurrit animo quiddam mirum, ſed tamen verum, quod iſte mundus nobis notus eſſe non poſſet, niſi eſſet: deo autem niſi notus eſſet,ᵐ eſſe non poſſet. F

Sapien. 7.

a ALius eſt autem quàm pater & filius.) Haec equidem verba permultum ad rationis pietatem facere crediderim, ſed illud tamẽ ſeruandum eſt in primis, ne à receptis vſu authorum conſenſuque eccleſiæ, illius præſertim veteris, formulis recedatur. Nam quum diuinæ res ſupra humanũ omnẽ ſint captũ ſitæ, ne verbis quidẽ propriis poſſunt à nobis enunciari. Sunt enim verba omnia & ab hominibus, & ad humana explicanda inuenta, quo minus cõfingere ſibi quẽq;, aut noua inducere, aut abuſu trita atq; approbata repudiare aſcitis alijs decet. Nã quũ propria nulla poſsint ingenij humani vi excogitari, illa erũt maxime ad rem eloquẽdã accõmodata, q̃ ab illis tradita fuerint, quorũ ſcriptis magna pars pietatis noſtræ cõſtat: quæ dici propter impiã quorundam argutulorum temeritatem, qui contemptis ſpretiſq; veterũ loquendi formulis oſtentandi ſui cauſa periculoſo exemplo, noui verborum magiſtri videri affectãt, quum ſint cum rerum aliarum omnium, tum vero verborum ſermoniſque vniuerſi imperitiſsimi: & volunt licere ſibi arbitratu ſuo atq; adeo libidine, veterũ ſcriptorum de religione loquendi leges, ceu mollem quampiam & ductilem ceram, modo in arctum, modo in extenſum fuſumque difformare. b Sicut Sabelliani.) Dixi de hæreſi iſtorum, qui perſonas in trinitate nullas ponebant. c Pater qui genuit ſimp. eſt, & fili⁹ qui genit⁹ eſt, pari. ſimp. eſt: & hoc eſt il. de quo genit⁹ eſt.) Hoc totũ in codice Brugeñ. deeſt. d Sed & ſi ſit corpus.) Non modo quod ſeiungi ab alio probat non illud eſſe, à quo ſeparatur, ſed quod aſsiduum illi eſt hærẽſque perpetuo. e Aliud eſt itaque corpus.) Fuſa eſt corporis ratio per partes omnes: nec ipſa conſtat, niſi partes tum adſint, tũ cõiunctæ coagmentatæque ſint. Nec manus ſuum corpus eſt, vel ei magnitudine par: at incorruptio, quæ eſt in manu, non pars eſt incorruptionis corporis: neq; enim ſparſa hæc eſt ita per corpus, vt modo corporis liceat eam metiri: ſed ſic inſeſtilis conſideratione attributa, vt quũ into-

Verba religioſe ſeruanda.

G eo ſit corpore tota, in quauis etiã corporis parte non pars aliqua eſſe intelligatur, ſed ipſa quoq; tota, quæ natura eſt rerum ſpiritalium: velut animæ, angeli, dei, qui non ſic locũ tenent, vt aliquid prius, aliud poſte rius, dextrum hoc, illud ſiniſtrum ſit: aut inferius quicquã, cuius ſuperius ſit è regione ſitum: ſed in ſingulis quamlibet minutis loci tenuibúſque particulis ſint toti: nec tamẽ loco ipſi toti deſint, quæ dictu ne ſ intellectu faciliora ſint, dubites. f Quaſi aër ſit anima.) Hoc dixit Anaximenes Mileſius, & eiuſdem philoſophiæ Diogenes Apolloniates. Anaxagoras ceu aërem quendam eſſe vult animam. Heraclitus à reſpiratione animam viuentium progigni cenſebat. Vnde dicta ſit ψυχὴ, vt inquit Plato in Cratylo, ἀπὸ τοῦ ψύχω, quod eſt refrigero. Veteres aërem illum qui eſt in anhelitu, videntur animam putaſſe: vnde eſt apud Poëtã, ſextere vxoris animam. quin & aërem omnem animam dixerunt. Virg. Semina terrarum animæque mariſque fuiſſent. g Qui non potuerunt incorpoream cogitare naturã.) Cicero primo Tuſcu quæſtio. Animos enim per ſeipſos viuentes non poterant mente complecti, formam aliquam figuramúe quærebant. h Quæ dicuntur &c. tenebræ.) Sic ab Ariſtotele tenebræ finiuntur ſecundo libro de anima, abſentia lucis ex diaphano corpore, quod eſt luminis capax, & per quod cernim⁹. i Nõ aliud eſt in eis qualitas, aliud ſubſtantia.) Qualitates vocat, quas Græci ποιότητας. Tametſi hæ pro corporibus accipi à Cicerone videntur in Academicis. Hic videtur Auguſtin⁹ qualitates dicere, quicquid ſubſtãtiæ adhæret: quod philoſophi recentiores accidens nominant, & qualitatis generale nomen, quum Quintilianus aliiq; permulti oſtendunt, id quale ipſum declarat, quod ad omne accidentis genus accommodatur. k Theſauri.) Reconditoria, aut ipſæ opes recon[...] l Quod per de quolibet.) Quælibet inſcio & abiecto, hoc e[...] dici. m Deo autem niſi notus eſſet.) Cura de[...] mundus, alioqui ſtatim ruiturus. Atqui quod neutiquã deus noſſet, curare nõ poſſet: neque enim artifex opus vel facit, vel ſuſtinet, quod ignorat.

Tenebræ.

H *An eius beatitudinis, quam ſancti angeli ab initio ſui ſemper habuerũt, etiam illos ſpiritus, qui in veritate non ſteterunt, participes fuiſſe credendum ſit.* *Cap. XI.*

QVæ cum ita ſint, nullo quidem modo ſecundum aliquod temporis ſpacium prius erant illi ſpirit⁹ tenebræ, quos angelos dicimus. Sed ſimul vt facti [a] ſunt, lux facti ſunt, non tamen ita tantũ creati, vt quoquo modo eſſent, & quoquo modo viuerent, ſed etiam illuminati vt ſapienter beateq; viuerent. Ab hac illuminatione auerſi quidem angeli, non ſolum non obtinuerunt excellentiam ſapientis beatæq; vitæ, quæ proculdubio non niſi æterna æternitatíſque ſuæ eſt certa atque ſecura: ſed & rationalem vitam licet inſipientem [b] ſic habent, vt eam non poſſint amittere, nec ſi velint. Quatenus autem antequam peccaſſent, illius ſapientiæ fuerint participes, definire quis poteſt? In eius tamen participatione æquales fuiſſe iſtos illis, qui propterea vere pleneq; beati ſunt: quoniam nequaquam de ſuæ beatitudinis æternitate falluntur, quomodo dicturi ſumus: quandoquidem ſi æquales in ea fuiſſent, e-

I tiam iſti in eius æternitate manſiſſent pariter beati, quia pariter certi? Neque enim ſicut vita quãdiucunq; fuerit, ita æterna vita veraciter dici poterit, ſi finẽ habitura ſit. Siquidem vita tãtummodo viuendo, æterna vero finem non habendo nominata eſt. Quapropter quamuis non quicquid æternũ continuo beatũ ſit, dicitur enim etiam pœnalis ignis æternus: tamen ſi vere perfecteq; beata vita nõ niſi æterna eſt, non erat talis iſtorũ vita beata, quia quandoq; deſitura, & propterea nõ æterna, ſiue id ſcirẽt, ſiue neſcientes aliud putarẽt: quia ſciẽtes timor, neſcientes error beatos eſſe vtique nõ ſinebat. Si autem hoc ita neſciebant, vt falſis incertiſve nõ fiderẽt, ſed vtrum ſempiternum, an quandoque finem habiturum eſſet bonum ſuum, in neutram partem firma aſſenſione ferrentur, ipſa de tanta fœlicitate cunctatio eam beatæ vitæ plenitudinem, quam in ſanctis angelis eſſe credimus, non habebat. Neque enim beatæ vitæ vocabulum [c] ita contrahimus ad quaſdam ſignificationis anguſtias, vt ſolũ deum dicamus beatum: qui tamen ita vere beatus eſt, vt maior beatitudo eſſe non poſſit. In cuius comparatione quòd angeli beati ſunt, ſua quadam ſumma beatitudine, quanta eſſe in angelis poteſt, quid aut quantum eſt?

SEd ſimul vt facti.) Hic ſtatim ne mutæ videantur ſcholæ inſtantibus & trico horrentes adſunt, magniſque clamoribus velut æs ſuum efflagitant reſponderi ſibi, potuerintne angeli bene de deo mereri in primo illo momẽto, quo ſunt ab opifice rerum omnium progeniti: an potuerunt vt ipſi dicunt, demereri. Nam niſi improprie dicatur, non conſtabit theologica proprietas, quod inſtãs fuerit creationis quod in quo manſerunt, quod in quo ceciderunt alij, alij ſteterunt. Et hic multa ceu in conſilio fuerint naturæ principi, quum mundum hunc cõderet, magno ſupercilio definiũt, tãto, tã aſſeuerãter, vt iures illos ſerio dicere, & aliquid omnino dicere, nec nugas eſſe meras. Vix humana ipſa plene vt cognoſceremus ingratis mortalibus permiſit deus. Neſcimus quid illud erat quod habebat ante principem noxam homo ille hominum parẽs: neſcimus, quando peccarit, vbi, qua ratione totam illam humanæ genti tragœdiam innexerit: initium, & ſeminarium malorum omnium celatũ eſt: quia ſcire nõ meremur: & iam iſti quaſi humanis omnibus exploratis, negociis ſeſe angelorum ardeliones immiſcẽt. non quibuſlibet, nec quæ vulgaris ſapientiæ magiſter iuſſit, ſed quæ veriſimile eſt, ne angelos quidem ipſos noſſe. Nã origines rerum, & quid in illis ſit factũ, author nouit, non id quod gignitur. Accedit his, quod quum de inſtantib⁹ magna ſit inter homunculos controuerſia, vtraque factione rẽ totã permul tuoſe ad ſe ſuoſq; vindicante: iſti per hoc tanquã rẽ apertam iam & certãm de incertiſſimis & altiſſima caligine merſis loquuntur. Quãtũ ergo & ex ipſius ſapiẽtum ſchola licet colligere, & ex diſcipulis eius ſanctis illis authoribus, qui nõ contẽtioſa diſputatione ex pertinacia humaniſq; affectibus de ſacroſanctis definire rebus, ſed modeſte ac verecunde: quæ vel in libro vitæ legerũt, vel à patrib⁹ per manus tradita acceperũt, reliquere: vel ipſi certe eodẽ ſpiritu aliqua ſunt libris auſi mãdare, quo innocẽter ac pie viuebãt. Hoc eñ modo tractata myſteria illa diuina debent adorata potius ſilenter, quàm raptata & diſcerpta clamorib⁹ ad tanta cõtentioſis: nec exiſtimare nihil referre, ſiue de humana philoſophia

L ſit ſermo, ſiue de rebus non ad diſquiſitionem mortaliũ à deo ſobrie reuelatis, ſed ad admirationẽ venerationẽq;. Ex his igitur ſic opinor, angeli oẽs, & hi qui perpetuo ſunt boni beatiq;, & hi qui perpetuo mali, & miſeri, ſimul ſunt à deo generati, atq; illuſtrati luce quadã, qua facile tum ſeipſi poſſent cognoſcere: tum res alias, ipſum verum deum, quãtũ rei creatæ per deũ liceret, gradatim tamen. Nõ enim omnes parib⁹ ſunt ingenij potentiæq; viribus præditi. Tum illis propoſita eſt optio vtrũ mallent iuſſis parere architecti omnium & parentis, nec latum vnguem ab illis diſcedere, an potius facere ipſos ſibi viam, qua inſiſterẽt. Momẽta temporũ qualia ſint apud angelos, humana mens capere nequit multo minus qualis apud deũ: qualia tamẽ cumque ſint, quod modeſte piéque ſemper dictum velim, prius ſeipſos ſuúmque inſpexere parẽ, prius ſuo ingenio arbitratuíque relicti ſunt, & velut emãcipati quã à partib⁹ dei vel defecerint, vel ſteterint. Fieri quid potuerit, in neutram partẽ habeo quod credam, iſtud certe factũ ita credo. Simul & illud credo vbi excellẽtiſſimam ſuæ naturæ partem omnes cognouerunt, quantáque ſibi ad inæſtimabilem beatitudinem aperta eſſet ianua, ſpe ac fiducia tãtæ beatitatis præcipientes iam tum gaudia lætos fuiſſe: & quamuis tenuiter, prægustaſſe tamen venturam fœlicitatẽ, & quadam tenus beatos fuiſſe. Cæterum, vt euentus docuit, ſceleſtos nefarióſque ductos falſo gaudio: bonos autem pióſq; vero. Immodice enim ac inſolenter ſuam mali tulere ſortem: & quaſi parũ fuiſſet in partem poſſeſſionis admitti, ea æque diuidi totam voluerunt. Quod fuit inſipientiæ caput, neq; ſe, neque patrem deũ bene agnoſcere, ac inter ſeſe comparare. Orbati ergo ſapientia, vana ſpe aliquandiu ſunt acti, & ſtulta lætitia ſtatim inflatíque perfuſi, quod de regno cum deo contenderent: quoad nulla iam amplius in eis melioris mẽtis ſpe reſidua de patria ſua ingratiſſimi atq; impudentiſſimi deturbati ſunt: quæ oia non aſſeueranter velim à me putari dicta reſtiturus facile in ſententiam veriſimilius dicentis. b Sed & rationalem vi-

M tam licet inſipientem.) Habent quidem dæmones acuta ingenia & vafra, ſapientes tamen non ſunt. Nam neque ſeipſos, nec parentem ſuũ vt oportebat norunt, & mens eorũ inuidia & ſuperbia occæcata præceps in mille ſcelera inſipientiſſime fertur. Denique ſi ſapientes eſſent, eſſent & boni. Nec vllus eſt malus, in quo ignorãtia non dominetur: ſicut Plato, & eum ſecutus Ariſtoteles, docent. c Neque enim beatæ vitæ vocabulum.) Beatitudinẽ definiere veteres ſtatum perfectum, & numeris omnibus bonorum abſolutum, qui in ſolum videtur deum cadere, cui⁹ participatione & angeli beati ſunt, & homines ſancti.

Angelorũ conditio.

De comparatione beatitudinis iuſtorum necdum tenentium promiſſionis diuinæ præmium, & primorũ in paradiſo hominum ante peccatum. *Caput XII.*

NEc ipſos enim huic tantæ beatitudini [a] comparatos, quod attinet ad rationalem vel intellectualem creaturam, beatos nuncupandos putamus. Quis enim primos illos homines in paradiſo negare audeat beatos fuiſſe ante peccatum: quamuis de ſua beatitudine quàm diuturna, vel vtrum æterna eſſet incertos? Eſſet autẽ æterna niſi peccaſſent, cum hodie non imprudenter beatos vocemus, quos videmus iuſte ac pie [b] cum ſpe futuræ immortalitatis hanc vitam ducere ſine crimine vaſtante [c] conſcientiam, fa-

A cile impetrantes peccatis huius infirmitatis diuinam miſericordiam. Qui licet de ſuæ perſeuerantiæ præmio certi ſint, de ipſa tamen perſeuerantia ſua reperiuntur incerti. Quis enim hominum ſe in actione profectúque iuſtitiæ perſeueraturum vſque in finem ſciat, niſi aliqua reuelatione ab illo fiat certus, qui de hac re iuſto latentique iudicio non omnes inſtruit, ſed neminē fallit. Quantum itaq; pertinet ad delectationem præſentis boni, beatior erat primus homo in paradiſo, quàm quilibet iuſtus in hac infirmitate mortali: quantum autem ad ſpem futuri boni, beatior quilibet in quibuſlibet cruciatibus corporis, cui non opinione, ſed certa veritate manifeſtum eſt, ſine fine ſe habiturum omni moleſtia carentem ſocietatem angelorum in participatione ſummi dei, quàm erat ille homo ſui caſus incertus in magna illa fœlicitate paradiſi.

a NEc ipſos enim huic tantæ beatitudini.) In alio exemplari legitur: Nec ipſos tantū beatos, quod attinet ad rationalē vel intellectualē creaturam, nuncupandos putamus. melius ſic, alter nullus conſtare poteſt ſenſus. ſignificat Auguſtinus angelos omnes etiam quum nondum de ruina vel cōfirmatione ſua certi eſſent, quodam modo fuiſſe beatos, vel eo ſolo quòd tam præſtanti eſſent ſublimique natura cōditi, quemadmodum & Adam ipſe tot muneribus animi corporiſque ante crimen B à deo cumulatus. b Quos videmus iuſte ac pie.) Chriſtus huiuſmodi homines beatos appellat Matthęi viij. c Sine crimine vaſtante.) Nulla eſt hic maior beatitudo, quàm mēs ſibi conſcia recti. Et, vt Horatius inquit: Nil conſcire ſibi, nulla palleſcere culpa. vt contrà nulla eſt maior crux, quàm conſcientia ſcelerum. Has Cicero contra Piſonem & pro Roſcio furias dicit à poëtis nominatas eſſe.

An ita vnius fœlicitatis omnes angeli ſint creati, vt neque lapſuros ſe poſſent noſſe, qui lapſi ſunt: & poſt ruinam labentium perſeuerantiæ ſuæ præſcientiam acceperint qui ſteterunt. Caput XIII.

QVocirca cuiuis iam non difficulter occurrit vtroq; coniuncto effici beatitudinem, quam recto propoſito intellectualis natura deſiderat: hoc eſt, vt & bono incommutabili, quod deus eſt, ſine vlla moleſtia perfruatur, & in eo ſe in æternum eſſe māſurum, nec vlla dubitatione cunctetur, nec vllo errore fallatur. Hanc habere angelos lucis, pia fide credimus: hanc nec ante quàm caderent habuiſſe angelos peccatores, qui ſua prauitate illa luce priuati ſunt cōſequenti ratione colligimus: habuiſſe tamen aliquem etſi non præſciam beatitudinem, ſi vitam egerunt ante peccatum,[a] profecto credendi ſunt. Aut ſi durum vi-
C detur, quando facti ſunt angeli: alios credere ita factos; vt non acciperent præſcientiam vel perſeuerantiæ vel caſus ſui: alios autem ita (factos,) vt veritate certiſsima æternitatem ſuæ beatitudinis noſſent: ſed æqualis fœlicitatis omnes ab initio creati ſunt: & ita fuerunt; donec iſti qui nunc mali ſunt ab illo bonitatis lumine ſua voluntate cecidiſſent: profecto multo eſt durius nunc putare angelos ſanctos æternę ſuę beatitudinis incertos, & ipſos de ſemetipſis ignorare, quod nos de illis per ſcripturas ſanctas noſſe potuimus. Quis enim catholicus Chriſtianus ignorat nullum nouum diabolum ex bonis angelis vlterius futurum: ſicut nec iſtum in ſocietatem bonorum angelorum vlterius rediturum?
Matt.22. Veritas quippe in Euangelio ſanctis fidelibus promittit, quod erunt æquales angelis dei: quibus etiam pro-
Matt.25. mittitur, quod ibunt in vitam æternam. Porrò autem ſi nos certi ſumus, nunquam nos ex illa immortali fœlicitate caſuros: illi vero certi non ſunt, iam potiores; non æquales eis erimus: ſed quia nequaquam veritas fallit, & æquales eis erimus, profecto etiam ipſi certi ſunt ſuæ fœlicitatis æternæ. Cuius illi alij, quia certi non fuerunt: non enim erat eorum æterna fœlicitas, cuius certi eſſent, quæ finem fuerat habitura: reſtat vt aut impares D
fuerint, aut ſi pares fuerūt, poſt iſtorum ruinam illis certa ſcientia ſuæ ſempiternæ fœlicitatis acceſſerit. Niſi forte quis dicat id, quod dominus ait de diabolo in Euangelio, Ille homicida erat ab initio, & in veritate non ſte- Ioan.8.
tit: ſic eſſe capiendum, vt non ſolum homicida fuerit ab initio, id eſt, in initio humani generis: ex quo vtique homo factus eſt, quem decipiendo poſſet occidere: verum etiam ab initio ſuæ conditionis in veritate non ſteterit: & ideo nunquam beatus cum ſanctis angelis fuerit, ſuo recuſans eſſe ſubditus creatori, & ſuperbia ſua[b] velut priuata poteſtate elatus, ac per hoc falſus & fallax: quia nec quiſquam poteſtatem omnipotentis euadit. Et qui per piam ſubiectionem noluit tenere quod vere eſt, affectet per ſuperbiæ elationem ſimulare quod non eſt: vt ſic intelligatur etiam quod beatus Ioannes Apoſtolus ait: Ab 1.Ioan.3.
initio diabolus peccat, hoc eſt, ex quo creatus eſt iuſtitiam recuſauit, quàm niſi pia deoq; ſubdita voluntas habere non poſsit. Huic ſententiæ quiſquis acquieſcit, non cum illis hæreticis ſapit, id eſt, Manichæis:[c] & ſi quæ aliæ peſtes ita ſentiunt, quod ſuam quandam propriam tanquam ex aduerſo quodam principio diabolus habeat naturam mali, qui tanta vanitate deſipiunt, vt cum verba E
iſta Euangelica in authoritate nobiſcum habeant: nō attendant nō dixiſſe dominum, à veritate alienus fuit, ſed in veritate non ſtetit: vbi à veritate lapſum intelligi voluit, in qua vtique ſi ſtetiſſet, eius particeps factus, beatus Ioan.8.
cum ſanctis angelis permaneret.

SI vitam egerunt ante peccatum.) Tam exiguum illud temporis fuit, a quod prius quàm à deo deficerent, interfluxit, vt nihil eſſe videatur. b Et ſuperbia ſua.) In aliis codicibus, & ſua per ſuperbiam velut priuata poteſtate elatus, ac per hoc falſus & fallax. c Non cum illis hæreticis ſapit, id eſt Manichæis.) Quum audirent dæmonem ab initio peccaſſe, exiſtimarūt malum eſſe, dęmonem à deo progenitū, idcirco natura potius eſſe malum, quàm voluntate: nam id in vnoquoque naturale eſt, non voluntarium, quod in eo creauit rerum conditor, quum id in mundum proferret.

Quo genere locutionis dictum ſit de diabolo, quod in veritate non ſteterit: quia veritas non eſt in eo. Caput XIIII.

SVbiecit autem iudicium quaſi quæſiſſemus, vnde oſtendatur, quod in veritate non ſteterit, atque ait: Quia non eſt veritas in eo. Eſſet autem in eo, ſi in illa ſtetiſſet. Locutione autem dictum eſt minus vſitata. Sic enim videtur ſonare: In veritate non ſte- F
tit, quia non eſt veritas in eo: tanquàm ea ſit cauſa, vt in veritate non ſteterit, quod in eo veritas non ſit: cum potius ea ſit cauſa, vt in eo veritas non ſit, quod in veritate non ſtetit. Sed iſta locutio eſt & in Pſalmo, vbi ait: Ego Pſal.16.
clamaui, quoniam exaudiſti me deus: cum dicendū fuiſſe videatur, Exaudiſti me deus, quoniā clamaui. Sed cum dixiſſet, ego clamaui: tanquam ab eo quæreretur, vnde ſe clamaſſe mōſtraret, ab effectu exauditionis de clamoris ſui oſtendit affectum, tanquā diceret: Hinc oſtendo clamaſſe me, quoniam exaudiſti me.

Quid ſentiendum ſit de eo quod ſcriptum eſt, Ab initio diabolus peccat. Caput XV.

ILlud etiam quod ait de diabolo Ioannes: Ab 1.Ioan.3.
initio diabolus[a] peccat: non intelligunt qui inde volunt aſſerere peccati naturam,[b] cum naturale nullum ſit omnino peccatum.* † Sed quid reſpondeatur propheticis teſtimoniis, ſiue quod Eſaias ait ſub figurata perſona principis Babyloniæ, diabolum notans: Quomodo cecidit Lucifer, qui mane oriebatur. Siue quod Ezechiel: In deliciis paradiſi dei fuiſti omni lapi-

** † intelligunt ſi naturale eſt, nullo modo eſſe peccatum.*

G de precioſo ornatus? Vbi intelligitur fuiſſe aliquando ſine peccato. Nam expreſsius ei paulò pòſt dicitur: Ambulaſti in diebus tuis ſine vitio. Quæ ſi aliter conuenientius intelligi nequeũt, oportet etiam illud quod dictum eſt, In veritate non ſtetit, ſic accipiamus quod in veritate fuerit, ſed non permãſerit. Et illud quod ab initio diabolus peccat, non ab initio ex quo creatus eſt, peccare putandus eſt, ſed ab initio peccati, quod ab ipſius ſuperbia cœperit eſſe peccatum. Nec illud quod ſcriptum eſt in libro Iob, cum de diabolo ſermo eſſet: Hoc eſt initiũ
Iob.40. figmenti domini,[c] quod fecit ad illudendum ab angelis
Pſal.103. ſuis. Cui conſonare videtur etiam Pſalmus, vbi legitur: Draco hic quem finxiſti ad illudendum ei: ſic intelligendum eſt, vt exiſtimemus talem ab initio creatum, cui ab angelis illuderetur, ſed in hac pœna poſt peccatum ordinatum. Initium ergo eius figmentum eſt domini. Non enim eſt vlla natura etiam in extremis infimiſq; beſtiolis, quam non ille conſtituit: à quo eſt omnis modus, omnis ſpecies, omnis ordo: ſine quibus nihil rerum inueniri vel cogitari poteſt: quanto magis angelica creatura, quæ omnia cætera, quæ deus condidit, naturæ di-
H gnitate præcedit.

• A Binitio diabolus.) Nõ ſunt ad anxias illas morularum inquiſitiones ſacra hæc Euangelij reuocãnda verba, ſeu trahenda potius. Vnum est alterum momentum nõ impedit, quo minus ab initio aliquem aliquid feciſſe pronũciemus, vt ſi quis dicat ab initio mũdi fuit fratrum inuidia, paululum temporis impedimento non eſt, quo minus effatu hoc ſit verum. b Qui inde volunt aſſerere peccati naturam.) Tales ſunt Manichæi. D. Thomas, & qui cum eo negant in momento, quo angelus conditus eſt, potuiſſe peccare, hac ratione vtuntur, quod id crimen nõ tam operi imputandũ eſſet, quàm authori, qui tale opus pduxit. Quod ſentire videtur Origenes ſuper Ezechielem, dicens: Serpens hoſtis contrarius veritati non à principio, nec ſtatim ſupra pectus & ventrem ſuũ ambulauit. Sicut Adam & Eua non ſtatim peccauerunt, ita & ſerpẽs aliquando fuit non ſerpens, quum in paradiſo deliciarum moraretur. Deus enim maliciam non fecit: nec Auguſtinus aliud ſentit, qui docet, non ſimul ac primum creati fuerunt peccaſſe. c Hoc eſt initium figmenti domini.) Iob al. vulgo habemus: Ipſe eſt principium viarum domini. Nec legimus quod fecit ad illudendum angelis ſuis: ſed hæc ex interpretatione Lxx.

De gradus & differentiis creaturarum, quod aliter pendet vtilitatis vſus, aliter ordo rationis. *Cap. XVI.*

IN his enim quæ quoquo modo ſunt, & nõ ſunt quod deus eſt, à quo facta ſunt proponũtur viuentia non viuentibus: ſicut ea quę habent vim gignendi vel etiam appetendi his, quæ iſto motu carent.
I Et in his quæ viuunt, præponuntur ſentientia nõ ſentientibus: ſicut arboribus animalia. Et in his quæ ſentiunt, præponuntur intelligentia non intelligentibus, ſicut homines pecoribus. Et in his quæ intelligunt, præponuntur immortalia mortalibus: ſicut angeli hominibus, ſed iſta præponuntur naturæ ordine. Eſt autem alius atque alius pro ſuo cuiuſq; vſu æſtimationis modus: quo fit, vt quædam ſenſu carentia, quibuſdam ſentientibus præponamus, intantum, vt ſi poteſtas eſſet, ea prorſus de natura rerum auferre vellemus: ſiue quem in ea locum habeant ignorantes, ſiue etiam ſi ſciamus, noſtris ea cõmodis poſtponentes. Quis enim non domi ſuæ panem habere, quàm mures, nũmos quàm pulices malit? Sed quid mirum, cum in ipſorum etiam hominum æſtimatione, quorum certe natura tantæ eſt dignitatis, plerunque carius comparetur equus, quàm ſeruus: gemma, quàm famula. Ita in tali libertate iudicandi plurimum diſtat ratio conſiderantis à neceſsitate indigẽtis, ſiue voluptate* cupientis, cum iſta quid per ſeipſum in rerum gradibus pendet, neceſsitas autem quid propter quid expetat, cogitet: & iſta quid verũ luci mentis appareat, voluptas vero quid iucundum corporis ſenſibus blandiatur, exquirat. Sed tantum valet in naturis rationalibus quoddam K veluti pondus voluptatis & amoris, vt cum ordine naturæ angeli hominibus, tamen lege iuſtitiæ boni homines malis angelis præferantur.

* aliàs, vo luntate. Et cupientis, cum iſta quid pendet, neceſsitas, quid expetat cogitet. &c.

Vitium malitiæ non naturam eſſe, ſed contra naturam, cui ad peccandum non conditor cauſa eſt, ſed voluntas. *Caput XVII.*

PRopter naturam igitur, non propter malitiam diaboli, dictum rectè intelligimus. Hoc eſt ini- Iob.40.
tium figmenti domini: quia ſine dubio vbi eſſet vitium malitiæ, natura non vitiata præceſsit. Vitium autem ita contra naturam[a] eſt, vt non poſsit niſi nocere naturæ. Non itaque eſſet vitium,[b] recedere à deo, niſi naturæ cuius id vitium eſt, potius cõpeteret eſſe cum deo. Quapropter etiam voluntas mala,[c] grãde teſtimonium eſt naturæ bonæ. Sed deus ſicut naturarum bonarum optimus creator eſt, ita malarum voluntatum iuſtiſſimus ordinator, vt cum male illæ vtuntur naturis bonis, ipſe bene vtatur etiam voluntatibus malis. Itaq; fecit, vt diabolus inſtitutione illius bonus, voluntate ſua malus, in inferioribus ordinatus illuderetur ab angelis eius, id eſt, vt proſint tentationes eius ſanctis, quibus eas obeſſe de- L
ſiderat. Et quoniam deus cum eum conderet, futuræ malignitatis eius nõ erat vtique ignarus, & prouidebat quæ bona de malo eius eſſet ipſe facturus: propterea Pſalmus ait, Draco hic, quem finxiſti ad illudendum ei: vt in eo Pſal.130.
ipſo, quod eum finxit, licet per ſuam bonitatem bonum, iam per ſuam præſcientiam præparaſſe intelligatur, quo a
modo ille vteretur in malo.† † aliàs, quo modo ille vteretur & malo.

VItium autem ita contra naturam.) Virtutem Socrates & Stoici, ex natura dicebãt eſſe, vitium vero contra naturam. Nunquam enim peccaremus, ſi naturam ſequeremur ducem illam puram rectamq́ue, nec prauis opinionibus corruptam, & detortam. b Non itaque eſſet vitium.) Nam ſi vtilius id eſſet naturæ eius, qui vitium committit, non vitium eſſet, nec error, ſed potius ſapienter electum, & recta executum. c Quapropter etiam voluntas mala.) Ea voluntate mala vicia proficiſcuntur: quæ quoniam naturæ obſunt, in natura contra nititur, quia fit, vt voluntatem iuuet male facere, naturam lędat voluntas ſua ſponte ſit mala, natura ad malum inuita trahatur, & reluctans, quæ ſi ſuo relinqueretur arbitratu, optima quæque ſemper ſequeretur. nam his demum delectatur, & ea ingrederetur via, qua ad authorem ſuum tenderet, & aliquando perueniret.

De pulchritudine vniuerſitatis, quæ per ordinationem dei etiam ex contrariorum fit oppoſitione luculentior. *Caput XVIII.*

NEque enim deus vllum, nõ dico angelorum, M
ſed vel hominum crearet, quem malum futurum eſſe præſciſſet, niſi pariter* noſſet, qui- * prius.
bus eos bonorum vſibus commodaret, atque ita ordinem ſeculorum tãquam pulcherrimum carmen etiam ex quibuſdam quaſi antithetis honeſtaret. Antitheta enim quæ appellantur,[a] in ornamentis elocutionis ſunt decentiſsima, quæ latine appellantur oppoſita: vel quod expreſsius dicitur, cõtra poſita. Non eſt apud nos huius vocabuli conſuetudo, cum tamen eiſdem ornamentis locutionis etiam ſermo Latinus vtatur, imò linguæ omnium gentium. His antithetis etiam Paulus[b] Apoſtolus in ſecũda ad Corinthios epiſtola, illum locum a Cor.6.
ſuauiter explicat, vbi dicit: Per arma iuſtitiæ à dextris & à ſiniſtris, per gloriam & ignobilitatem, per infamiam & bonam famam, vt ſeductores & veraces: vt qui ignoramur & cognoſcimur, quaſi morientes & ecce viuimus: vt coërciti, & non mortificati: vt triſtes, ſemper autem gaudentes: ſicut egeni, multos autem ditantes: tanquam nihil habentes, & omnia poſsidentes. Sicut ergo iſta contraria contrariis oppoſita ſermonis pulchritudinem reddunt: ita quadam non verbo-

rum,

A rum, ſed rerum eloquentia contrariorum oppoſitione ſeculi pulchritudo componitur. Apertiſsime hoc poſitum eſt in libro Eccleſiaſtico, hoc modo: Cõtra malum bonum eſt, & contra mortem vita: ſic contra pium peccator. Et ſic intuere in omnia opera altiſsimi, bina & bina, vnum contra vnum. *Eccli.33.*

Antitheta. a ANtitheta enim quæ appellantur.) Hæc ad verbum contrapoſita dicuntur, quæ & in verbis ſunt, & in ſententiis vt docet author Rhetoricorum ad Herennium lib. iiij. eamq; figuram contentionem nominat. Sed præſtabit Quintiliani verba ex lib. ix. adſcribere: contrapoſitũ autem, vel vt quidam vocant, contentio, ἀντίθετον dicitur, nõ vno fit modo. nam & fit, ſi ſingula ſingulis opponuntur, vt in eo quod modo dixi: Vicit pudorem libido, timorem audacia: & bina binis, non noſtri ingenij, veſtri auxilij eſt: & ſententiæ ſententiis, dominetur in concionibus, iaceat in iudiciis. Hæc ibi & alia eadem de re. quare neſcio cur Auguſtinus dicat non eſſe apud nos huius vocabuli cõſuetudinem. b His antithetis etiam Paulus.) Auguſtinus aliquid ex arte rhetorica eſſe in Paulo ait. Tolerabile eſt quia Auguſtin' dicit, Si quis noſtrum diceret, non flagitium tantum, ſed hæreſim clamarent, tam ſunt illis hæreſes ad manum. nihil citius iaculantur, neque facilius, nẽpe illarum referti.

Quid ſentiendum videatur de eo quod ſcriptũ eſt: Diuiſit deus inter lucem & tenebras. *Caput XIX.*

QVanuis itaq; diuini ſermonis obſcuritas etiam ad hoc ſit vtilis, quod plures ſentẽtias veritatis parit, & in lucem notitiæ producit, dum alius B eum ſic, alius ſic intelligit: ita tamen vt quod in obſcuro loco intelligitur, vel atteſtatione rerum manifeſtarũ, vel aliis locis minime dubiis aſſeratur: ſiue cũ multa tractantur, ad id quoq; perueniatur, quod ſenſit ille qui ſcripſit: ſiue id lateat, ſed ex occaſione tractandæ profundæ obſcuritatis, alia quædã vera dicantur, non mihi videtur ab operibus dei abſurda ſentẽtia. Si cũ lux illa prima facta eſt, angeli creati intelliguntur, [&] inter ſanctos angelos & immũdos fuiſſe diſcretũ, vbi dictũ eſt: Et diuiſit deus inter lucem & tenebras: & vocauit deus lucem diem, & tenebras vocauit noctẽ. Solus quippe ille iſta diſcernere potuit, qui potuit etiã priuſquã caderẽt præſcire caſuros, & lumine priuatos veritatis in tenebroſa ſuperbia remãſuros. Nam inter iſtum nobis notiſsimũ diem & noctẽ, id eſt, inter hanc lucem, & has tenebras, vulgatiſsima ſenſibus noſtris luminaria cœli, vt diuiderẽt, imperauit. Fiãt, inquit, luminaria in firmamẽto cœli, vt luceant ſuper terram, & diuidãt inter diem & noctẽ. Et pauloposſt: Et fecit, inquit, deus duo luminaria magna: luminare maius in principia diei,[a] & luminare min' in principia noctis, & ſtellas: & poſuit illa deus in firmamento cœli, lucere ſu C per terram,[b] & præeſſe diei & nocti, & diuidere inter lucem & tenebras. Inter illam vero lucem, quæ ſancta ſocietas angelorum eſt, illuſtratione veritatis intelligibiliter fulgens, & in cõtrarias tenebras, id eſt, malorum angelorum auerſorũ à luce iuſtitiæ teterrimas mentes, ipſe diuidere potuit: cui etiam futurũ non naturæ, ſed voluntatis malum occultum, aut incertum eſſe non potuit. *Gene.1.* *Ibidem.*

a LVminare maius in principia diei.) LXX. ſic verterunt: Καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς τοὺς δύο φωστῆρας τοὺς μεγάλους. τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας, καὶ τὸν φωστῆρα τὸν ἐλάσσω εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτός, καὶ τοὺς ἀστέρας. Et fecit deus duo illa luminaria magna: luminare magnũ in principatũ diei. nam ἀρχὴν & principiũ vertimus, & principatum: & principiũ pro initio: & interim vertit pro principatu, vt in Pſalmo centeſimo nono: Tecũ principium in die virtutis tuæ, μετὰ σοῦ ἡ ἀρχὴ ἐν ἡμέρᾳ τῆς δυνάμεώς σου. quaſi, tuus erit principatus in die fortitudinis tuæ. b Lucere ſuper terram.) Græcè eſt infinitiuus Græcus: ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς: ſed per ſubiunctiuum venit ad Latinos, vt luceant. Ea enim eſt natura τοῦ ὥστε. Latinorum quidam infinito ſunt vſi abſque vt, quemadmodum Virgil.

Peſtis acerba boum pecorique aſpergere virus.

De eo quod poſt diſcretionem lucis, atque tenebrarum dictum eſt: Et vidit deus lucẽ, quia bona eſt. *Cap. XX.*

DEnique, nec illud prætereundum eſt ſilentio, D quod vbi dixit deus: fiat lux, & facta eſt lux: cõtinuo ſubiunctũ eſt,[a] Et vidit deus lucem, quia bona eſt: non poſtea quàm ſeparauit inter lucem, & tenebras, & vocauit lucẽ diem, & tenebras noctem, ne ſimul cum luce, etiam talibus tenebris teſtimonium placiti ſui perhibuiſſe videretur. Nam vbi tenebræ inculpabiles ſunt, inter quas & lucem iſtam his oculis conſpicuam luminaria cœli diuidunt, non ante, ſed poſt infertur: Et vidit deus, quia bonum eſt: & poſuit, inquit, illa in firmamento cœli lucere ſuper terram, & præeſſe diei & nocti, & ſeparare inter lucem & tenebras. Et vidit deus, quia bonum eſt. Vtrunque placuit, quia vtrunque ſine peccato eſt. Vbi autem dixit deus: Fiat lux, & facta eſt lux: ſtatim ſequitur, Et vidit deus lucem, quia bona eſt. Et poſtmodum infertur, Et ſeparauit deus inter lucem & tenebras: vocauitq; deus lucem diem, & tenebras noctem: non hoc loco additum eſt, Et vidit deus quia bonum eſt: ne vtrunque appellaretur bonum, cum eſſet horum alterum malum, vitio proprio, non natura: Et ideo ſola ibi lux placuit conditori: tenebræ autem angelicæ, & ſi fuerant ordinandæ, non tamen fuerant approbandæ. E *Gene.1.*

a COntinuo ſubiũctum eſt.) Cum de luce illa ſpiritali, hoc eſt, angelis, ſcriptura loqueretur, antequàm pars lucis, hoc eſt pars angelorum, in tenebras abiret, lucem approbauit deus, angelos ſcilicet omnes, quos ipſe bonos crearat, ac lucem. Cum vero de luce noſtra corporibus ſubſiſtente iiij. die loqueretur, & lucẽ probari à deo fecit, & tenebras quippe cum tenebræ, quas deus tales fecit, non malæ ſint, vt ſunt dæmones poſtquàm in tenebras ſunt verſi, ideo illas tenebras primi diei nõ comprobauit, vt tenebras quarti.

De æterna & incommutabili ſcientia dei, ac voluntate, qua ſemper illi vniuerſa quæ fecit, ſic placuerunt facienda, quemadmodum facta. *Caput XXI.*

QVid eſt enim aliud intelligendum in eo quod per omnia dicitur, Vidit deus, quia bonũ eſt: niſi operis approbatio ſecundum artem facti, quæ ſapientia dei eſt? Deus autem vſqueadeo non cum factum eſt, tunc dicit bonum, vt nihil eorum fieret, ſi ei fuiſſet incognitum. Dum ergo videt, quia bonum eſt, quod niſi vidiſſet, antequam fieret, non vtique fieret: docet bonum eſſe, non diſcit. Et Plato quidẽ plus auſus eſt dicere:[a] elatum eſſe, ſcilicet, deum gaudio, mundi vniuerſitate perfecta. Vbi & ipſe non vſqueadeo deſipiebat, vt putaret deum ſui operis nouitate factum beatiorem: ſed ſic oſtẽdere voluit artifici ſuo placuiſſe iam F factum, quod placuerat in arte faciendum: nõ quod vllo modo dei ſcientia varietur, vt aliud in eo faciant, quæ nondum ſunt, aliud quæ iam ſunt, aliud quæ fuerunt. Non enim more noſtro ille, vel quod futurum eſt, proſpicit, vel quod præſens eſt, aſpicit, vel quod præteritum eſt, reſpicit: ſed alio modo quodam à noſtrarum cogitationum cõſuetudine longe latéque diuerſo. Ille quippe, non ex hoc in illud, cogitatione mutata, ſed omnino incommutabiliter videt: ita, vt illa quidem quæ temporaliter fiunt, & futura nondum ſint, & præſentia iam ſint, & præterita iam non ſint: ipſe vero hæc omnia ſtabili ac ſempiterna præſentia comprehendat: nec aliter oculis, aliter mente: non enim ex animo conſtat & corpore. Nec aliter nunc, & aliter antea, & aliter poſtea: quoniam non ſicut noſtra, ita & eius quoque ſcientia trium temporum, præſentis videlicet & præteriti, vel futuri varietate mutatur: apud quem non eſt immutatio, nec momenti obumbratio.[b] Neque enim eius intentio de cogitatione in cogitationem tranſit, in cuius incorporeo contuitu ſimul adſunt cuncta quæ nouit. *Plato in Timæo.* *Iacobi.1.*

G Quoniam tempora ita nouit nullis ſuis tẽporalibus notionibus, quemadmodum temporalia mouet nullis ſuis temporalibus motibus. Ibi ergo vidit bonum eſſe, quod fecit, vbi bonum eſſe vidit, vt faceret. Nec quia factũ vidit, ſcientiã duplicauit, vel ex aliqua parte auxit, tãquam minoris ſciẽtiæ fuerit priuſquam faceret, quod videreti qui tam perfecte non operaretur, niſi tam perfecta ſcientia, cui nihil ex eius operibus adderetur. Quapropter, ſi tantummodo nobis inſinuandum eſſet, quis fecerit lucem, ſufficeret dicere: Fecit deus lucem. Si autem nõ ſolum quis fecerit, verumetiam per quid fecerit, ſatis eſſet
Gen.1. ita enunciari. Et dixit deus, Fiat lux, & facta eſt lux: vt nõ tantum deum, ſed etiam per verbum lucem feciſſe noſſemus. Quia vero tria quædam maxime ſcienda de creatura nobis oportuit intimari, quis eam fecerit, per quid fecerit, quare fecerit: deus dixit, inquit: Fiat lux, & facta eſt lux: & vidit deus lucem, quia bona eſt. Si ergo quærimus, quis fecerit, deus eſt. Si per quid fecerit, dixit fiat, & facta eſt. Si quare fecerit, quia bona eſt. Nec author eſt excellentior deo, nec ars efficacior dei verbo, nec cauſa melior quàm vt bonũ crearetur à bono deo. Hãc etiam
Plato in Timæa. Plato cauſam [c] condendi mundum iuſtiſsimam dicit, vt à bono deo bona opera fierẽt: ſiue iſta legerit, ſiue ab his
H qui legerant forte cognouerit, ſiue acerrimo ingenio inuiſibilia dei per ea quę facta ſunt, intellecta conſpexe-
Rom.1. rit, ſiue ab his qui iſta conſpexerant, & ipſe didicerit.

a ET Plato quidem auſus eſt dicere.) Plat. in Timæo, hæc ſunt verba: Ὡς δὲ κινηθὲν τε αὐτὸ καὶ ζῶν ἐνενόησε τῶν ἀϊδίων θεῶν γεγονὸς ἄγαλμα ὁ γεννήσας πατὴρ, ἠγάσθη τε, καὶ εὐφρανθείς. Quum vero mobile viuénſque æternorum deorum ſimulachrum animaduertit, is pater qui fecerat approbauit, & lætatus eſt. b Apud quẽ non eſt mutatio, nec momenti obumbratio.) Gręce eſt Iacobi primo: Παρ' ᾧ οὐκ ἔνι παραλλαγὴ ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα, hoc eſt: Nihil conuerſiõe aliqua abſcõditur, & tenebris operitur, atque ignoratione. παραλλαγὴν Hieronymus contra Iouinianum differentiam vertit: τροπῆς vero momentum Auguſtinus transfert, quod haud ſcio ad tempúſne referat, an ad rei exiguitatẽ. Nec enim vllo vel minimo tẽpore tranſit ad vmbrã et ſplendore deus, nec eius luci aliqua admiſcetur vmbella. Eſt etiam momentũ conuerſio, mutatio, à mouendo: vnde & inclinatio, vt in ſtateris. Intelligi quoque poteſt, non eſſe obſcurationem quampiam viciſsitudinis, & cõuerſionis à contrario in contrariũ, qualis eſt in nobis. c Hanc etiam Plato cauſam.) Plato in Timæo, Cicerone interprete: Quæramus igitur cauſam, quæ eum impulerit, qui hæc machinatus ſit, vt originem rerũ, & molitionem nouam quæreret. probitate videlicet præſtabat. probus autem inuidet nemini. Itaque omnia ſibi ſimilia generauit, hęc nimirum gignendi mundi cauſa iuſtiſsima.

De his quibus in vniuerſitate rerum à bono creatore be-
I *ne conditarum quædam diſplicent, & putant nõnullam eſſe naturam malam.* *Caput XXII.*

HAne tamen cauſam, id eſt, ad bona creãda bonitatem dei. Hãc inquam cauſam tam iuſtam atque idoneam, quæ diligenter conſiderata & pie cogitata, omnes cõtrouerſias quærentium mundi originem terminat, quidam hæretici non viderunt: quia egenã carnis huius fragilemq; mortalitatem, iam de iuſto ſupplicio venientem, dum ei non conueniunt plurima, offendunt: ſicut ignis, aut frigus, aut fera beſtia, aut quid huiuſmodi. Nec attendunt, quàm vel in ſuis locis naturiſq; vigeant, pulchroq; ordine diſponan-
† aliàs, poſitionibus. tur: quantumq; vniuerſitati rerum pro ſuis portionibus† decoris tanquam in communem Rempublicam conferant, vel nobiliſpſis ſi eis congruenter atque ſcienter vtamur, cõmoditatis attribuant: ita vt venena ipſa quæ per inconuenientiam pernicioſa ſunt, conuenienter adhibita in ſalubria medicamenta vertantur: quamq; à contrario etiam hæc quibus delectantur, ſicut cibus & potus & iſta lux immoderato & importuno vſu noxia ſentiantur. Vnde nos admonet diuina prouidentia, non res inſipienter vituperare, ſed vtilitatem rerum diligen- K
ter inquirere: & vbi noſtrũ ingenium vel infirmitas deficit, ita credere occulta, ſicut erant quædam quæ vix potuimus inuenire: quia & ipſa vtilitatis occultatio, aut humilitatis exercitatio eſt, aut elationis attritio, cum omnino natura nulla ſit malum, [a] nomenq; hoc non ſit niſi priuationis boni: ſed à terrenis vſq; ad cœleſtia, & à viſibilibus vſque ad Inuiſibilia ſunt aliis bonis alia bona meliora, ad hoc inæqualia vt eſſent omnia. Deus autem ita eſt artifex magnus in magnis, vt minor nõ ſit in paruis: [b] quæ parua non ſua granditate, nam penè nulla eſt, ſed artificis ſapientia metienda ſunt: ſicut in ſpecie viſibilis hominis, ſi vnum radatur ſupercilium, quàm propemodum nihil corpori, & quàm multum detrahitur pulchritudini: quoniam non mole conſtat, ſed parilitate ac dimentione membrorum. Nec ſanè multũ mirandum eſt, quod hi qui [c] nonnullam malã putant eſſe naturam ſuo quodam contrario exortam, propagatamq; principio: nolunt accipere iſtam cauſam creationis rerum, vt bonus deus conderet bona, credentes eum potius ad hæc mundana molimina rebellantis aduerſum ſe mali extrema * † neceſsitate productum, ſuámque na- † * aliàs, mali repellendi.
turam bonám malo coërcendo, ſuperandoq; miſcuiſſe, quam turpiſsime pollutam & crudeliſsime captiuatam, & oppreſſam labore magno, vix mundet, ac liberet: non L
totam tamen, ſed quod eius non potuerit ab illa inquinatione purgare, tegmen, ac vinculum futurum hoſtis victi & incluſi. Sic autem Manichæi non deſiperent, vel potius inſanirent, ſi dei naturam, ſicuti eſt, incommutabilem, atque omnino incorruptibilem crederent, cui nocere nulla res poſsit: animam vero, quæ voluntate mutari in deterius & peccato corrumpi potuit: atque ita incommutabilis veritatis luce priuari, non dei partem, nec eius naturæ quæ dei eſt, ſed ab illo conditam longe imparem conditori, Chriſtiana ſanitate ſentirent.

a CVm omnino natura nulla ſit malũ.) Sæpe Auguſtinus hoc repetit, nullam eſſe naturã malam, omnia eſſe bona. In quo & cõſentiunt cum eo ſcriptores noſtræ religionis omnes, & ipſe Platoni, Ariſtoteli, Ciceroni, multiſq; aliis philoſophis ſuffragatur. Plato in Timęo, cum omnia ſint ab optimo deo facta, nefas exiſtimari putat aliquid malũ eſſe. Probus enim inuidet nemini, idcirco omnia ſui ſimilia generauit. Et in ij. de Republ. deum bonum eſſe ait, nullius mali, nullius noxiæ rei cauſam, ſed tantũ rerum bonarum: idcirco Heſiodum & Homerum vituperat, qui Iouem fecerint malorũ cauſam. Cumq́, vniuerſitatis parentem, & cauſam deũ eſſe fateatur, fit, vt nihil in ea malum eſſe putet. Ego, vt paucis quid ſentio, aperiã, bonum eſſe dico, vt Ariſtoteles in Rhetoricis, quod vel propter ſeipſum, vel in vſum alterius volumus, malum quod vel propter ipſum, vel propter aliud fugimus, & auerſamur. Itaq; in mũdo iudiciis humanis alia bona ſunt, vt quę nobis proſunt: alia mala, quæ obſunt: neutra, quę nec proſunt, nec obſunt. & inter homines aliis alia mala, aliis bona ſunt: & eidẽ homini variis tẽporibus, locis, rationibus, idẽ & bonum eſt, & malum, & neutrũ. Hęc omnia ex opinionibus noſtris, & imbecillitate iudiciorũ, cumq; ad noſtra cõmoda cuncta referimus, fiunt. Eſt autẽ mens ac iudiciũ vnum diuinum illud, quod ſic res vniuerſas ſtatuit, vt omnes ſibi in adminiſtratiõe mũdi ſint vſui. Ille ergo omniſcius, qui falli non poteſt, omnia videt eſſe bona, quod ſuis locis, opportunitatibuſq; ſint vtilia. Idq́, ſapiens ſignificat, inquiẽs, omnia eſſe à deo, ſuo quodq; tẽpore bona creata. Hęc eſt cauſa, cur omnia ſacrarit, cur creſcere, augeriq; iuſſerit. Nã ſi aliquid eſſet parũ ſibi per occaſionẽ vtile, id ne punctum quidem temporis duraret, ſed nec eſſet progenitum. b Vt minor nõ ſit in paruis.) Ariſt. ait. nõ minus eſſe naturã in minutiſsimis animalculis, velut formicis, culicibus, apibus, araneolis, quàm in maximis equis, bubus, cetis, elephantis admirabilem. Eſt & caput apud Plin. lib. 11. de ſubtilitate naturę in exiguis beſtiolis. c Nec ſanè multum mirandum eſt, quod ij qui.) Hunc Manichæorum errorem Auguſtinus explicat in hereſibus, ad Quoduultdeum, & cõtra Fauſtum Manichæum, & de Geneſi aduerſus Manichæos.

Bona omnia.

M

De errore, in quo Origenis doctrina inculpatur.
Caput XXIII.

SEd multo eſt mirandum amplius, quod etiam quidam, qui vnum nobiſcum credunt, omnium rerum eſſe principiũ, nullamq; naturam, quæ non

A quæ non eſt quod deus eſt, niſi ab illo cõditore eſſe non poſſe: noluerunt tamen iſtam cauſam fabricandi mundi, tam bonam, ac ſimplicem bene ac ſimpliciter credere, vt deus bonus cõderet bona, & eſſent poſt deum, quæ non eſſent, quod eſt deus: bona tamen quæ non faceret, niſi bonus deus. Sed animas dicunt, non quidem partes dei,[a] ſed factas à deo: peccaſſe à conditore recedendo, & diuerſis progreſsibus pro diuerſitate peccatorum, à cœlis vſque ad terras, diuerſa corpora quaſi vincula meruiſſe. Et hunc eſſe mundum, eamq; cauſam mundi fuiſſe faciendi, non vt conderentur bona, ſed vt mala cohiberentur. Hinc Origenes iure culpatur. In libris enim quos appellat περὶ ἀρχῶν, id eſt, de principiis, hoc ſenſit, hoc ſcripſit. Vbi plus, quàm dici poteſt, miror hominem in eccleſiaſticis literis tam doctum & exercitatum, non attendiſſe, primum quàm hoc eſſet cõtrarium ſcripturæ huius tantæ authoritatis intentioni, quæ per omnia opera dei ſubiungens: Et vidit deus, quia bonum eſt: completiſq; omnibus inferens, Et vidit deus omnia quę fecit, & ecce bona valde: nullam aliam cauſam faciendi mundi intelligi voluit, niſi vt bona fierent a bono deo. Vbi ſi nemo peccaſſet, tantummodo naturis bonis[b] eſ-

Origenis error in περὶ ἀρχῶν.

Gene. 1.

B ſet mũdus ornatus, & plenus. Et quia peccatum eſt, non ideo cuncta ſunt impleta peccatis, cum bonorum longe maior numerus in cœleſtibus ſuæ naturæ ordinem ſeruet. Nec mala voluntas, quia naturæ ordinem ſeruare noluit, ideo iuſti dei leges omnia bene ordinantis effugit. Quoniam ſicut pictura cum colore nigro, loco ſuo poſito, ita vniuerſitas rerum, ſi quis poſsit intueri, etiam cum peccatoribus pulchra eſt, quanuis per ſeipſos conſideratos ſua deformitas turpet. Deinde videre debuit Origenes, & quicunque ita ſapiunt, ſi hæc opinio vera eſſet, mundum ideo factum vt animæ pro meritis peccatorum ſuorum tanquam ergaſtula, quibus pœnaliter includerentur, corpora acciderent, ſuperiora & leuiora quæ minus, inferiora vero & grauiora quæ amplius peccauerunt: dæmones, quibus deterius nihil eſt, terrena corpora, quibus inferius & grauius nihil eſt, potius quàm homines etiam malos habere debuiſſe. Nunc vero vt intelligeremus animarum merita non qualitatibus corporum eſſe penſanda, aëreum poſsidet peſsimus dæmon:[c] homo autem & nunc licet malus longe minoris mitioriſque malitiæ, & certe ante pecca-

C tum tamen luteum corpus accepit. Quid autem ſtultius dici poteſt quàm iſtum ſolem, vt in vno mundo vnus eſſet, non decori pulchritudinis, vel etiam ſaluti rerum corporalium conſuluiſſe artificem deum, ſed hoc potius eueniſſe quia vna anima ſic peccauerat, vt tali corpore mereretur includi? Ac per hoc ſi cõtigiſſet, vt non vna ſed duæ, imò non duæ ſed decem, vel centum, ſimiliter, æqualiterq; peccaſſent, centum ſoles haberet hic mundus. Quod vt nõ fieret, nõ opificis prouiſione mirabili ad rerum corporalium ſalutem decoremq; conſultum eſt, ſed contigit potius tanta vnius animæ progreſſione peccantis, vt ſola corpus tale mereretur. Non plane animarum, de quibus neſciunt quid loquantur, ſed eorum ipſorum qui talia ſapiunt, multum longe à veritate & merito eſt coërcenda progreſsio. Hæc ergo tria, quæ ſuperius commendaui, cum in vnaquaque creatura requiruntur, quis eam fecerit, per quid fecerit, quare fecerit, vt reſpondeatur deus, per verbum, quia bonus eſt, vtrum altitudine myſtica nobis ipſa trinitas intimetur, hoc eſt, pater & filius ſpiritus ſanctus, an aliquid occurrat, quod hoc loco ſcripturarum id accipiendum eſſe prohibeat, multi ſermonis eſt quæſtio, nec omnia vno

volumine vt explicemus vrgendum eſt. D

SEd animas dicunt non quidem partes dei.) Origenes Adamantius a in primo libr. principiorum, quem περὶ ἀρχῶν inſcripſit, incorporalia primum à deo facta eſſe putat, quę ſignificentur per ea nomina, quę poſt ea corporeis ſunt rebus attributa, cœlum videlicet, & terram: inter eas ſubſtantias ſpiritales, mentes quoque noſtras eſſe creatas, quæ de ſtatu & dignitate ſua declinâtes, vtar enim Rufini interpretatione, effectę vel nuncupatę ſunt animæ, quarum nomẽ ψυχή Græce ſonat à frigeſcendo de ſtatu diuiniore & meliore: dictum & tranſlatum inde quod ea calore illo naturali & diuino refrixiſſe mens videatur, & ideo in hoc quoque nunc & ſtatu & vocabulo ſita eſt, quæ ſi reparata fuerit & correcta, redit in hoc vt ſit mens. Quod ſi ita eſt, deceſſus ipſe mentis ac deuolutio videtur mihi non æqualis omnium ſentiendus, ſed vel plus vel minus in animam vertit, & aliquas quidem mentes ſeruare aliquid etiam prioris vigoris, aliquas vero aut nihil, aut exiguum aliquid. Hæ animæ propter nimios defectus mẽtis craſsioribus & ſolidioribus indiguere corporibus, propter quas etiam mundus iſte viſibilis conſtitutus eſt tantus vt omnes facile caperet, quas in eo exerceri ſtatutum erat. Cùmque non omnes æque à bono receſsiſſent, ſemina quædam & cauſas varietatis & diuerſitatis ille omnium conditor cepit, vt pro diuerſitate peccatorum varium ac diuerſum mundum efficeret. Hæc ſententia Origenis, quam eandem Hieronymus ad Auitum ponit. b Naturis bonis.) Nulli malo, nulli incommodo nobis futuris deo gratis. c Aëreum poſsidet peſſimus dæmon.) De hoc loquar poſt.

De trinitate diuina, quæ per omnia opera ſua ſignificationis ſuæ ſparſit indicia.

Cap. XXIIII. E

CRedimus & tenemus, & fideliter prædicamus,[a] quod pater genuerit[b] verbum, hoc eſt, ſapientiam, per quam facta ſunt omnia, vnigenitum filium, vnus vnum, æternus coæternum, ſumme bonus æqualiter bonum, & quod ſpiritus ſanctus ſimul & patris & filij ſit ſpiritus, & ipſe conſubſtantialis & coæternus ambobus. Atq; hoc totum & trinitas ſit propter proprietatem perſonarum, & vnus deus propter inſeparabilem diuinitatem, ſicut vnus omnipotens propter inſeparabilem omnipotentiam: ita tamen vt etiam cum de ſingulis quæritur, vnuſquiſque eorum & deus & omnipotens eſſe reſpõdeatur: cum vero de omnibus ſimul, non tres dij vel tres omnipotentes, ſed vnus deus omnipotens: tanta ibi eſt in tribus inſeparabilis vnitas, quæ ſic ſe voluit prædicari. Vtrùm autem boni patris, & boni filij, ſpiritus ſanctus, quia communis ambobus eſt, recte bonitas dici poſsit amborum, non audeo temerariam præcipitare ſententiam.[c] Verumtamen amborum eum dicere ſanctitatem facilius auſus fuero, non amborum quaſi qualitatem, ſed ipſum quoque ſubſtantiam, & tertiam in trinitate perſonam. Ad hoc enim me probabilius ducit, quod cum ſit & pater ſpiritus, & filius ſpiritus, & pater ſanctus, & filius ſanctus, proprie tamen ipſe vocatur ſpiritus ſanctus tanquam ſanctitas ſubſtantialis & conſubſtantialis amborum. Sed ſi nihil aliud eſt bonitas diuina quàm ſanctitas, profecto & illa diligentia rationis eſt, non præſumptionis audacia, vt in operibus dei ſecreto quodam loquẽdi modo, quo noſtra exerceatur intentio, eadem nobis inſinuata intelligatur trinitas, vnamquanque creaturam quis fecerit, per quid fecerit, propter quid fecerit. Pater quippe intelligitur verbi, qui dixit vt fiat. Quod autem illo dicente factum eſt, proculdubio per verbum factum eſt. In eo vero quod dicitur, vidit deus quia bonum eſt: ſatis ſignificatur deum nulla neceſsitate, nulla ſua cuiuſquam vtilitatis indigentia, ſed ſola bonitate feciſſe quod factum eſt, id eſt. quia ꝙ æqualiter[d] bonũ, & quod ſpiritus ſanctus ſimul & patris & filij ꝙ bonum eſt. Quod ideo poſtea quàm factum eſt dicitur, vt res quæ facta eſt congruere bonitati, propter quam facta eſt, indicetur. Quæ bonitas ſi ſpiritus ſanctus recte intelligitur, vniuerſa nobis trinitas in ſuis operibus intimatur. Inde eſt ciuitatis ſanctæ, quæ F

G in ſanctis angelis ſurſum eſt, & origo, & informatio, & beatitudo. Nam ſi quæratur vnde ſit, deus eam condidit. Si vnde ſit ſapiens, à deo illuminatur. Si vnde ſit fœlix, à deo quo fruitur, ſubſiſtens modificatur, contemplans illuſtratur, inhærens iucundatur, eſt, videt, amat, in æternitate dei viget, in veritate dei lucet, In bonitate dei gaudet.

a CRedimus, & tenemus; & fideliter prædi mus.) Credamus ergo & taceamus, teneamus non inquiramus, fideliter prædicemus, non cõtētioſe diſputemus. b Quod pater genuerit.) Quid hic ego aliud poſſum facere, quàm adorare: quid dicere conuenientius, quam per ſilentium admirabunde dictum illud Pauli recolere: O altitudo diuitiarum, ſapientia, & ſcientia dei. c Non audeo temerariam præcipitare ſententiam.) Neque nos audebimus, & ſi bona theologorum manus patris bonitatem eſſe contendat, vt filium patris ſapientiam. Sed quis auſit de tam arcanis rebus intrepidus aliquid pronunciare? d Id eſt, quia æqualiter.) Alibi, quia bonum eſt. Quod ideo & cætera.

De tripertita totius philoſophiæ diſciplina.
Caput XXV.

QVantum intelligi datur hinc philoſophi ſapientiæ diſciplinam tripertitam eſſe voluerūt, imò vero tripertitam eſſe animaduertere potuerunt. Neque enim ipſi inſtituerunt vt ita eſſet, ſed H ita eſſe potius inuenerunt, cuius vna pars appellaretur phyſica, altera logica, tertia ethica. Quarum nomina Latina iam multorum literis frequentata ſunt, vt naturalis, rationalis, moraliſque vocarentur; quas etiam in octauo libro breuiter perſtrinximus. Non quod ſit conſequens, vt iſti in his tribus aliquid ſecundum deum de trinitate cogitauerint. Quanuis Plato primus iſtam diſtributionem reperiſſe, & commentaſſe * † dicatur, cui neque naturarum omnium author, niſi deus viſus eſt, neque intelligentiæ dator, neque amoris quo bene beateq; viuatur inſpirator. Sed certe cum de natura rerum, & de ratione indagandæ veritatis, & de fine boni ad quem cuncta quæ agimus referre debemus, diuerſi diuerſa ſentiant, in his tamen tribus magnis & generalibus quæſtionibus, omnis eorum verſatur intentio. Ita vt cum in vnaquaque earum quid quiſque ſectetur, multiplex ſit diſcrepantia opinionum, eſſe tamen aliquam naturæ cauſam, ſcientiæ formam, vitæ ſummam, nemo cunctetur. Tria etiam ſunt quæ in vnoquoque homine artifice ſpectantur, vt aliquid efficiat, natura, doctrina, vſus. Natura ingenio, doctrina ſcientia, vſus fructu I dicandus eſt. a Nec ignoro quod proprie fructus fruentis, b vſus vero vtentis ſit, atque hoc intereſſe videatur, quod ea re frui dicimur, quæ nos non ad aliud referēda per ſeipſam delectat: vti vero ea re, quam propter aliud quærimus. vnde temporalibus magis vtendum eſt, quàm fruendum, vt frui mereamur æternis. Non ſicut peruerſi qui frui volunt nummo, vti autem deo: quoniam non nummum propter deum impendunt, ſed deum propter nummum colunt. Veruntamen eo loquēdi modo, quem plus obtinuit conſuetudo, & fructibus vtimur, & vſibus fruimur. Nam & fructus iam proprie dicuntur agrorum, quibus vtique omnes temporaliter vtimur. Hoc itaque more vſum dixerim in his tribus quę in homine ſpectanda commonui, quæ ſunt natura, doctrina, vſus. Ex his propter obtinendam beatam vitam, tripertita, vt dixi, à philoſophis inuenta eſt diſciplina, naturalis propter naturam, rationalis propter doctrinā, moralis propter vſum. Si ergo natura noſtra eſſet à nobis, profecto & noſtram nos genuiſſemus ſapientiam, nec eam doctrina, id eſt, aliunde diſcendo percipere curaremus, & noſter amor à nobis profectus, & ad nos relatus, ad beate viuendum ſufficeret, nec bono alio, quo frueretur vllo, indigeret. Nunc verò quia natura noſtra, K vt eſſet, deum habet authorem, proculdubio vt vera ſapiamus ipſum debemus habere doctorem, ipſum etiam vt beati ſimus, ſuauitatis intimæ largitorem.

* † al. com mendaſſe.

Libr. 1. de doctrina Christiana cap. 4.

a VSus fructu diiudicandus eſt.) Abuſus videtur vſus, vocabulo. nam cum dicitur tribus rebus conſtare artificium, natura, doctrina, vſu, vſus conſuetudo eſt: detorſit ergo ad rem ſuam, vt ſit ſenſus, precium & æſtimationem aſſuefectionis in queque arte ex fructu atque vtilitate illius attendi ac conſiderari. b Nec ignoro quod proprie fructus fruentis.) Quoniam frui dicimur re, quapropter ipſam delectemur, vti quā in aliud referimus: idcirco Auguſt. deo ſolo nos debere frui dicit, rebus aliis vti. De hac re multa Au. idē in lib. de doctri. Chriſt. & lxxx. quæſt. & de tri. vbi frui ſempiternæ fœlicitati attribui vult, vti vero rebus huius vitæ. Ex Auguſt. Petrus Lomb. in centonibus theologicis volu. primo ſat multa, & quæſtionarij ad ſatietatem, propemodum ad faſtidium dixeram.

De imagine ſummæ trinitatis, quæ ſecundum quendam modum in natura eſt, nec dum beatificati hominis.
Caput XXVI.

ET nos quidem in nobis tametſi non æqualem, imò valde longéque diſtantem, neque coæternam, & quo breuius totum dicatur, non eiuſdem ſubſtantiæ cuius eſt deus, tamen qua deo nihil ſit in rebus ab eo factis natura propius, imaginem dei, hoc L eſt, ſummæ illius trinitatis agnoſcimus, adhuc reformatione perficiendam, vt ſit etiam ſimilitudine proxima. Nam & ſumus, & nos eſſe nouimus, & noſtrum eſſe ac noſſe diligimus. In his autem tribus quæ dixi, nulla nos falſitas veriſimilis turbat. Non enim ea ſicut illa, quæ foris ſunt, vllo ſenſu corporis tangimus velut colores videndo, ſonos audiendo, odores olfaciendo, ſapores guſtando, dura & mollia contrectando ſentimus, quorum ſenſibilium etiā imagines a eis ſimillimas, nec iam corporeas cogitatione verſamus, memoria tenemus, & per ipſas in iſtorum deſideria concitamur, ſed ſine vlla phantaſiarum b vel phantaſmatum imaginatione ludificatoria, mihi eſſe me, idq; noſſe & amare certiſſimum eſt. Nulla in his veris Academicorum argumenta c formido, dicentium: Quid ſi falleris? Si enim fallor, ſum. d Nam qui non eſt, vtique nec falli poteſt, ac per hoc ſum, ſi fallor. Quia ergo ſum, qui fallor, quomodo eſſe me fallor, quando certum eſt me eſſe ſi fallor? Qui igitur eſſem qui fallerer, etiam ſi fallar proculdubio in eo quod me M noui eſſe, non fallor. Conſequens eſt autem, vt etiam in eo quod me noui noſſe, non fallar. Sicut enim noui me eſſe, ita noui etiam hoc ipſum noſſe me. Eáque duo cum amo, eundem quoque amorem quiddam tertium nec imparis æſtimationis eis, quas noui rebus adiungo. Neque enim fallor amare me, cum in his quæ amo non fallar. quanquam etſi illa falſa eſſent, falſa me amare verum eſſet. Nam quo pacto rectè reprehenderer, & rectè prohiberer ab amore falſorum, ſi me illa amare falſum eſſet? Cum vero illa vera atque certa ſint, quis dubitet quin eorum quæ amantur, & ipſe amor verus & certus eſt? Tam porrò nemo eſt qui eſſe ſe nolit, quàm nemo eſt, qui non beatus eſſe velit. Quomodo enim poteſt beatus eſſe ſi nihil ſit?

a QVorum ſenſibilium etiam imagines.) Nam cuiuſmodi vel album ſit vel dulce, cogitatione comprehendimus etiam clauſis oculis, & nihil guſtātes. vnde & de illis multa per quietē occurrūt viſa & cum procul dulcia omnia cādidáq; abſint, de illis iudicam9. ſed hęc ſunt ſecūdis partib9 animæ quos noſtri ſenſus exteriores vocāt, vt quē ſenſum cōmunē dicunt, & quem imaginatiuam, tum etiā æſtimatiuā, & memoriam, quæ omnes nobis ſunt cum beluis communes, & in quibus multa temere obuerſentur, quibus ſi aſſentiamur, nos fallunt. Magiſtris enim ſenſibus nos aliter omnia cognoſcunt: qui cum imbecilli ſint, & hebetes, facile eis imponitur. hi diſcipulos ſuos partes illas, quas modo percenſui falſa, quæ pro veris acceperunt, docent. At in mente ratio eſt vnius hominis propria, quæ omnia expendit, & quorum cauere poteſt præſtat,

os adhā-

A ne adhibita in conſilium fucata, ſimulata, falſa pro veris, germanis, expreſſis ſinat obrepere, ſed admoneat nos omnium, & quale quidque ſit ſcrutetur, atque iudicet. b Sine vlla phantaſiarum.) Diximus alibi quid ſit phantaſia. c Academicorũ argu.) Hi fidẽ ſenſuum eleuabant, ſeu potius tollebãt, nihilque ſciri arbitrabantur. quod ſi te diceres ſcire hunc lapidem moueri, quod id videas, vel tangas, ſcrupum iniiciebant, quid ſi falleris: an nõ vnquam viſus tibi es aliquid videre moueri, quod ſtaret, vt cum vehiculo aut naui veherere, & tactu l aſſenſus putaſti aliquid concitari, quod quieſceret? vt ergo aliàs es falſus, ita & nunc falli potes. Cohibe aſſenſum, nam nihil eſt minus hominis ſapientis, quàm aſſentiri, vbi certum aliquid & perfectè exploratum non habes. d Si enim fallor ſum.) Idcirco certiſſimum eſſe hoc pronunciatum philoſophi noſtri aiũt in poſteriora Ariſtotelica, & euidẽs euidẽtia ſicuti vocant, ſumma.

De eſſentia & ſcientia, & vtriuſque amore.
Caput XXVII.

Ita vero vi quadam [a] naturali ipſum eſſe iucundum eſt, vt nõ ob aliud & hi qui miſeri ſunt nolint interire. Et cum ſe miſeros eſſe ſentiãt, non ſeipſos de rebus ſed miſeriã ſuam potius auferri velint. Illis etiam qui & ſibi miſerrimi apparent, & planè ſunt, & non ſolum à ſapiẽtibus quoniam ſtulti, [b] verumetiam ab his qui ſe beatos putant miſeri iudicãtur, quia pauperes atque mẽdici ſunt, ſi quis immortalitatem daret, qua
B nec ipſa miſeria moreretur, propoſito ſibi, quòd ſi in eadem miſeria ſemper eſſe nollent, nulli nuſquã eſſent futuri, ſed omni modo perituri, profectò exultarẽt lætitia, & ſic ſemper eligerent eſſe quàm omnino non eſſe. Huius rei teſtis eſt notiſſimus ſenſus eorũ. Vnde enim mori metuunt & malunt in illa ærumna viuere, quàm eam morte finire, niſi quia ſatis apparet quàm refugiat natura non eſſe? Atque ideo cum ſe nouerint eſſe morituros, pro magno beneficio ſibi hanc impendi miſericordiam deſiderant, vt aliquãto productius in eadem miſeria viuant,
Apoc.9. tardiúſque moriantur. Proculdubio ergo indicant immortalitatem, ſaltem talem quæ non habeat finem mendicitatis, quanta gratulatione ſuſciperẽt. Quid animalia etiam irrationalia quibus datum nõ eſt iſta cogitare, ab immenſis draconibus vſque ad exiguos vermiculos? Nónne ſe eſſe velle, atque ob hoc interitum fugere omnibus quibus poſſunt motibus indicant? Quid arbuſta omnéſque frutices, quibus nullus eſt ſenſus ad vitandam manifeſta motione perniciem, nónne vt in auras tutum culminis [c] germen emittant, aliud terræ radices affigunt, quo alimẽtum trahant, atque ita ſuum quodammodo eſſe conſeruent? Ipſa poſtremo corpora, qui-
C bus nõ ſolum ſenſus, ſed nec vlla ſaltem ſeminalis eſt vita: ita tamen vel exiliunt in ſuperna, vel in ima deſcen-
Matt.16. dunt, vel librantur in mediis, vt eſſentiã ſuam vbi ſecundum naturam poſſunt eſſe, cuſtodiant. Iam vero noſſe quantum ametur, quàmq; falli nolit humana natura, vel hinc intelligi poteſt, quod lamentari quiſque ſana mente [d] mauult, quàm lætari in amentia. Quæ vis magna atque mirabilis mortalibus, præter homines animantibus nulla eſt, licet eorum quibuſdam ad iſtam lucẽ contuendam, multo quàm nobis ſit acrior ſenſus oculorum? ſed lucem illam incorporeã contingere nequeũt qua mens noſtra quodammodo irradiatur, vt de his omnibus rectè iudicare poſſimus. Nam inquantum eam capimus, [e] intantum id poſſumus. Veruntamen ineſt ſenſibus irrationalium animantium, etſi ſcientia nullo modo, at certe quædam ſciẽtiæ ſimilitudo: cætera autem rerum corporalium non quia ſentiunt, ſed quia ſentiuntur, ſenſibilia nuncupata ſunt. Quorum in arbuſtis hoc ſimile eſt ſenſibus, quòd aluntur & gignuntur. Veruntamen & hæc & omnia corporalia latentes in natura cauſas habent, ſed formas ſuas, quibus mundi huius viſibilis ſtructura formoſa eſt, ſentiendas ſenſibus præbent, vt pro eo quod noſſe non poſſunt, quaſi innoteſcere velle videantur. D Sed nos ea ſenſu corporis ita capimus, vt de his non ſenſu corporis iudicemus. Habemus enim alium interioris hominis ſenſum iſto longe præſtantiorem, quo iuſta & iniuſta ſentimus, iuſta per intelligibilem ſpeciem, [f] iniuſta per eius priuationem. Ad huius ſenſus officium, non acies pupillæ, non foramen auriculæ, non ſpiramen narium, non guſtus faucium, non vllus corporeus tactus accedit. Ibi me & eſſe, & hoc noſſe certus ſum, & hoc amo, atque amare me ſimiliter certus ſum.

Ita vero vi quadã.) Diſputatio ea Academicis & Stoicis deſumpta, quam Cicero in primo Offic. & iij. de hoi. Stoicæ, & v. de fini. Academicè perſequutur. b Quoniam ſtulti.) Hæc eſt ſumma miſeria, vt ſummum bonum ſapere, vt Stoici dicebant. c Tutum culminis.) Alibi totum cacuminis germen emittatur altius terræ. d Quod lamentari quiſque ſana mẽte.) Sic Antiſthenes Cynicæ ſectæ author mœrere ſe malle dicebat, quàm voluptate affici. Propterea quod hoc turpe exiſtimabat, & quod mentem de ſtatu dimoueret ſuo. Alcibiadi Socrates apud Platonem manifeſtò declarat poſſeſſionem omnium rerũ ſine prudentia non modo nihil prodeſſe, ſed eſſe quoque noxiam. e Nam inquantum eam capimus.) Non ergo vel ſtudiis vel acumine naturæ contingit nobis cognitio maximarũ rerum & iudicium illud acre, atq; exactum, ſed illuſtratione dei. quam cum boni viri maiorẽ habeant, quàm mali, profectò eos ſapientiores quoque eſſe neceſſe eſt, quantumuis mali literati ſint, & ad popularem ſententiam acuti. Hoc eſt quod ſapiens E dicit, in malam animam non intraturam ſapientiam. Hoc quod Socrates ſemper affirmauit, ſolos bonos viros eſſe ſapientes. f Iuſta per intelligibilem ſpeciem.) Per formam quãdam & imaginem in mente mea, ex iuſticia ipſa impreſſam, quod vidi æquitatem, & congruentiam rerum, qualis debet eſſe in virtute illa, quæ ſi abſit, quocũque modo id fiat iniuſticiam intelligo, quoniam temperamentum illud magna pulchritudine concionum abeſſe video: nec tam expulſatione hominis, aut ereptione pecuniæ, aut conuiciis, aut raptatione viq; alia ſimili & iniuria iniuſticiam intelligo, quæ certæ priuationes non ſunt, ſed iuſte etiã fieri poſſunt, vt ſi magiſtratus iubeat, vel bona mente fiant, quàm quod cerno decentiam illam & concinnitatẽ abeſſe virtutis pulcherrimæ. Porro ſpecies hic aliud eſſe exiſtimare, q̃ formas, facies, imagines, ſimulachra rerum in anima, quas noticias vocant, videtur mihi hominum vel ingenio defectorum vel ſciẽtia. & quoniã ex rebus, quæ ſunt admirationem ſibi parare nequeant, res quæ nuſquam ſunt, quærere, vt earum nouitate audientes in ſe conuertant: quod ſit paſſim in ſcholis hac tempeſtate.

An etiam ipſum amorem, quo & eſſe & ſcire diligimus, diligere debeamus, quo magis diuinæ trinitatis imagini propinquemus. Cap. XXVIII.

Sed de duobus illis eſſentia ſcilicet & notitia quantum ametur in nobis, & quemadmodum etiam in cæteris rebus quæ infra ſunt, eorum reperiatur etſi differens quædam tamẽ ſimilitudo, quantum ſuſcepti huius operis ratio viſa eſt poſtulare, ſatis diximus. De amore autem quo amantur, vtrum & ipſe F amor ametur, non dictum eſt. Amatur autem. Et hinc probamus quod in omnibus quæ rectius amantur, ipſe magis ametur. Neque enim vir bonus merito dicitur qui ſcit quod bonum eſt, ſed qui diligit. Cur ergo & in nobiſipſis non & ipſum amorem nos amare ſentimus, quo amamus, quicquid boni amamus? Eſt enim & amor, quo amatur, [a] quod amandum non eſt, & iſtum amorem odit in ſe, qui illum diligit, quo id amatur, quod amandum eſt. Poſſunt enim ambo eſſe in vno homine, & hoc bonum eſt homini, vt illo proficiente quo bene viuimus iſte deficiat, quo male viuimus, donec ad perfectum ſanetur, & in bonum commutetur omne quod viuimus. Si enim pecora eſſemus, carnalem vitam & quod ſecundum ſenſum eius eſt amaremus, idq; eſſet ſufficiẽs bonum noſtrum, & ſecundum hoc cum eſſet nobis bene, [b] nihil aliud quæreremus. Item ſi arbores eſſemus, nihil quidem ſentiente motu amare poſſemus, verumtamen id quaſi appetere videremur, quo feracius eſſemus vberiúſque fructuoſæ. Si eſſemus lapides, aut fluctus, aut ventus, aut flamma, vel quid eiuſmodi, ſine vllo quidem ſenſu atque vita, non tamen nobis deeſſet quaſi quidam

G noſtrorum locorum atque ordinis [c] appetitus. Nam velut amores corporum momenta ſunt ponderum,[d] ſiue deorſum grauitate, ſiue ſurſum leuitate nitantur. Ita enim corpus pōdere, ſicut animus amore fertur quocunque fertur. Quoniam igitur homines ſumus, ad noſtri creatoris imaginem creati, cuius eſt vera æternitas, æterna veritas, æterna & vera charitas, eſtq́ ipſe æterna & vera & chara trinitas, neque confuſa, neque ſeparata, in iis quidem rebus quæ infra nos ſunt, quoniam & ipſa nec aliquo modo eſſent, nec aliqua ſpecie cōtinerentur, nec aliquem ordinem vel appeterent, vel tenerent, niſi ab illo facta eſſent qui ſumme eſt, qui ſumme ſapiens eſt, qui ſumme bonus eſt: tanquam per omnia quę fecit mirabili ſtabilitate currētes, quaſi quædam eius alibi magis, alibi minus impreſſa veſtigia [e] colligamus: in nobis autem ipſis eius imaginem contuentes, tanquā minor ille Euangelicus filius,[f] ad noſmetipſos reuerſi ſurgamus, & ad illum redeamus, à quo peccando receſſeramus. Ibi eſſe noſtrum non habebit mortem, ibi noſſe noſtrum non habebit errorem, ibi amare noſtrum nō habebit offenſionem. Nunc autem iſta tria noſtra quamuis certa teneamus, nec aliis ea credamus teſtibus, ſed noſipſi præſentia

H ſentiamus, atque interiore veraciſſimo cernamus aſpectu, tamen quandiu futura, vel vtrum nunquam defutura: & quò ſi bene, quò autem ſi male agantur peruentura ſint, quoniā per noſipſos noſſe non poſſumus, alios hinc teſtes vel quęrimus, vel habemus, de quorū fide cur nulla debeat eſſe dubitatio, non eſt iſte, ſed poſterior erit diligentius diſſerendi locus. In hoc autem lib. de Ciuitate dei, quæ non peregrinatur in huius vitæ mortalitate, ſed immortalis ſemper in cœlis eſt, id eſt, de angelis ſanctis deo cohærentibus, qui nec fuerunt vnquam, nec futuri ſunt deſertores, inter quos & illos qui æternam lucem deſerentes, tenebræ facti ſunt, deum primitus dimiſiſſe iam diximus, illo adiuuante quod cœpimus, vt poſſumus explicemus.

a EST enim & amor quo amatur.) Eſt in nobis ex ſarcina & fece corporis voluntas quædam, quā ratio nō tam ducit, vt illam meliorem quàm trahit & rapeat: hæc bona ſemper auerſatur, mala expetit, vt delicias corporis, & voluptates, quas duas Paulus vocat legem carnis, & legem mētis, interim carnem, & ſpiritum: illam fœdam, terram brutalem boni homines odarunt: & cum expellere nequeant, coërcent quantum poſſunt: atque illi ſuperiori ſanctiorique dicto audientem eſſe, licet reluctantem & reclamantem, cogunt: nam ex ea oritur amor, quo amamus quod minime oportet. b Cum eſſet nobis bene.) Aut eſſet in hac vita,

I aut nobis, hoc eſt, corpori. c Noſtrorum locorum atque ordi.) Imitatio Terentiana, in Eunucho, mei loci atque ordinis, per ordinem intelliget res eiuſdē generis, & naturæ, quarū conſeruationē omnia expetunt, ita vt cum vis ſit ſubueniant, ſi non impediātur. d Momenta ſunt pond.) Dicebā paulo ante de momentis librarum, quæ vocantur ῥοπαί, quibus in alterutram partem propendit libra. e Quaſi quædam eius alibi magis, alibi minus imp. va.) Mens & ratio in nobis præſtat, vt imago ſit potius in nobis dei quàm veſtigium. Homini enim recto cœlum intueri eſt datum, & deum noſſe, cætera in terram abiecta iacent. Quocirca percurrens diuinus ſpiritus cuncta, quæ creauit, in nobis erectis ſublimioribusq́; imaginem ſui reliquit: in cæteris rebus quas velut pedibus contigit, nempe proſtratas veſtigia tātum impreſſit: ſic hoc velut figura quadā dictum. f Tanquam minor ille Euangelicus filius.) Nota eſt hiſtoria ex Euang. Luc. xv.

De ſanctorum angelorum ſcientia, qua trinitatem in ipſa eius deitate nouerunt, qua operum cauſas prius in operantis arte quàm in ipſis operibus artificis intuentur.

Caput XXIX.

Illi quippe angeli ſancti non per verba ſonantia deum diſcunt, ſed per ipſam præſentiam immutabilis veritatis, hoc eſt, verbum eius vnigenitum. Et ipſum verbum & patrem & eorum ſpiritum ſanctum, eamque eſſe inſeparabilem trinitatem, ſingulaſq́ in ea perſonas eſſe ſubſtantiam: & tamen omnes non tres deos eſſe, ſed vnum deum ita nouerunt, vt eis magis iſta ſit nota, quàm noſipſi nobis cogniti ſum[a]. K

Ipſam quoque creaturam melius ibi,[b] hoc eſt, in ſapientia dei tanquā in arte qua facta eſt, quàm in ea ipſa ſciūt; ac per hoc & ſeipſos ibi melius, quàm in ſeipſis. Veruntamen & ſeipſis ſciunt. Facti ſunt enim, & aliud ſunt quàm ille qui fecit. Ibi ergo tanquam in cognitione diurna, in ſeipſis autem tanquam in veſpertina, ſicut ſupra iam diximus. Multum autē differt vtrum in ea ratione cognoſcatur aliquid ſecundum quam factum eſt, an in ſeipſo. Sicut aliter ſcitur rectitudo [c] linearum ſeu veritas figurarum cum intellecta conſpicitur, aliter cum in puluere ſcribitur.[d] Et aliter iuſtitia (deſcribitur) in veritate incommutabili, aliter in anima iuſti. Sic deinde cætera, ſicut firmamentum inter aquas ſuperiores & inferiores, quod cœlum vocatū eſt: ſicut deorſum aquarum congeries terręq́ nudatio, & herbarum inſtitutio atq́ lignorum: ſicut ſolis & lunæ ſtellarumq́ conditio: ſicut ex aquis animalium, volucrum ſcilicet atq́ piſcium beluarumq́ natantium: ſicut quorumcunq́ in terra gradientium atq́ repentium, & ipſius hominis, qui cūctis in terra rebus excelleret. Omnia hæc aliter in verbo dei cognoſcuntur ab angelis, vbi habent cauſas rationeſq́ ſuas, id eſt, ſecundum quas facta ſunt incommutabiliter permanētes, aliter in ſeipſis, illic clariore, hic obſcuriore cognitione, velut artis atq́ operum: quæ tamen opera cum ad ipſius creatoris laudem venerationemq́ referuntur, tanquam mane luceſcit in mentibus contemplantium. Gene. 1. L

a VT eis magis iſta ſit nota.) Et ſunt illi acutioribus, quàm nos ingeniis: & lux, qua ad cognoſcendam ſacroſanctam trinitatem illuminātur, maior multo eſt, quàm qua nos, vt, nos norimus. b Ipſam quoque creaturam melius ibi.) Nempe effectū in cauſa expreſſum, melius, quàm in ſeipſo. c Sicut aliter ſcitur rectitudo.) Certius, meliuſq́, ſcitur tota ratio linearū, ſuperficierumq́, ex dogmatis mathematicis, quàm ex pictura, quæ nunquam tam exacta eſt, vt ante oculos rem ipſam, vt ſe habet, exponat: meliuſq́, intelligitur rectam eſſe lineam, quæ à nota in notam eſt breuiſſima, vt inquit Euclides. Aut lineas omnes à centro ad circum eſſe pares. Et præceptis geometriæ, quàm ex deſcriptione non modo pulueris, ſed ne Parrhaſij quidem aut Apellis. Nulla enim perfecte recta linea pingi poteſt, nullus circulus exacte rotundus, qui nihil habeat recti. d Cū in puluere ſcribitur.) Olim Mathematici figuras in puluere radio deliniabāt, vt facile quę vellent, deſcribere, & delere poſſent. Sic Archimedes, cum Syracuſæ caperentur, in puluere deſcriptas cōſiderabat formas. Apud Liuium in ſecundo bello Punico. Et Cicero puluerem illum eruditum vocat ij. de nat. deo. Et Perſius prima ſatyra:
Et ſecto in puluere metas.

De ſenarij numeri perfectione, qui primus partium ſuarum quantitate completur. *Caput* XXX. M

HAec autem propter ſenarij numeri perfectionem,[a] eodem die ſexies repetito, ſex diebus perfecta narrantur: non quia deo neceſſaria fuerit mora temporum, quaſi qui nō potuerit creare omnia ſimul, quæ deinceps cōgruis motibus peragerent tempora: ſed quia per ſenarium numerum eſt operum ſignificata perfectio. Numerus quippe ſenarius primus completur ſuis partibus,[b] id eſt, ſexta ſui parte, & tertia, & dimidia: quæ ſunt vnum, & duo, & tria: quæ in ſummam ducta, ſex ſiunt. Partes autem in hac conſideratione numerorum illæ intelligendæ ſunt, quæ quotæ ſint, dici poteſt:[c] ſicut dimidia, tertia, quarta: & deinceps ab aliquo numero denominatæ. Neq́ enim exempli gratia, quia in nouenario numero quatuor pars aliqua eius eſt, ideo dici poteſt, quota eius ſit: vnum autem poteſt, nam nona eius eſt: & tria poteſt, nā tertia eius eſt. Coniunctæ vero iſtæ duæ partes eius, nona ſcilicet, atque tertia, id eſt, vnum & tria, longe ſunt à tota ſumma eius, quod eſt nouem. Itemq́ in denario quaternarius eſt aliqua pars eius: ſed quota ſit, dici non poteſt. vnum autem poteſt: nam decima pars eius eſt. habet & quintam, quæ

ſunt

A ſunt duo: habet & dimidiam, quæ ſuot qoinque. Sed hæ tres partes eius: decima & quiuta, & dimidia, id eſt, vnū, & duo, & quioque ſimol ducæ non complent decem: ſunt enim octo. Duodenarij vero partes numeri in ſummam ductæ, tranſeunt eum: habet enim duodecimam, quod eſt voum: habet ſextā, quę ſunt duo: habet & quartam, quæ ſuot tria: habet tertiam, quæ ſunt quatuor: habet & dimidiam, quæ ſunt ſex: voum autē, & duo, & tria, & quatuor, & ſex: oō duodecim, ſed amplius, id eſt, ſedecim fiunt. Hoc breuiter cōmemorandum putaui, ad cōmendandam ſenarij numeri perfectiooē: qui primus, vt dixi, partibus ſuis in ſummam redactis ipſe perficitur: in quo perfecit deus opera ſua. Vnde ratio numeri cōtemnenda non eſt, quæ in multis ſanctarum ſcripturarum locis, quàm magni æſtimanda ſit, elucet diligeoter in-
Sapien. 11. tuētibus. Nec fruſtra in laudibus dei dictum eſt: Omnia in menſura, & numero, & pondere diſpoſuiſti.

a HAec autem propter ſenarij numeri perfectionem.) Omnia nume-
Numeri. ris conſtare exiſtimauit Pythagoras Samius, quem Plato ſecutus eſt. Numerorumq; myſteria tam myſterioſe tradiderūt, vt etiam initiatos ipſos videatur voluiſſe celare, nedum profanum vulgus. Scriptores noſtrę pietatis, Gręci, Latiniq; ſacramenta in numeris eſſe permulta exiſtimarunt. Hieronymus inter omnes plurimum tribuit religioni numerorum, qui etiam nonnullos progenitores eſſe in ſtemmate Chriſti ab
Senarius. Euangeliſta prętermiſſos ait, vt ad numerum omnia cōgruerēt. b Nu-
B merus quippe ſenarius p. c. ſ. p.) Hæc eſt perfectio oumeri, vt ſuis omnibus partibus compleatur. Quales arithmetici pauciſsimos inuenerunt, talis eſt ſenarius intra x. & xxviij. intra centum. Hic enim cōſtat xiiij. & vij. & iiij. & ij. & vnitate. Hierony. in Ezechielem ſenarium numerū ſacramentū creaturarū continere ſcribit. c Quæ quotæ ſ. d. p.) Medietas, an quarta, an tertia, an quinta, ſexta ſeptima &c. Quatuor eni ea noūem, neque medietas eſt, neque tertia, neque quarta, & ſic vſq; ad nonā, quò vlterius nonarius numerus nō progreditur. Minima eoim pars quę quota ſit, dici poteſt, eſt de oomine ipſius numeri dicta, vt duodecima in xij. viceſima in xx. & ea ſemper eſt vnitas. Hoc genus partis, aliquotam noſtri vocaot. Euclides lib. vij. ſic diſtinguit, vt partem aliquotam partē tantum oominet, oon aliquotam vero partes. Duæ enim eius diffinitiones hæ ſunt, tertia, & quarta. Pars eſt numerus numeri minor maioris, quando dimetitur maiorem, Partes autem, quando nō metitur. Sic ſunt vſi veteres his nominibus.

De die ſeptimo, in quo plenitudo & requies commendatur. *Caput XXXI.*

Gene. 2. IN ſeptimo aotem die, id eſt, eodem die ſepties repetito,[a] qui numerus etiam ipſe alia ratione perfectus eſt, dei requies commendatur, in qua primum ſanctificatio ſonat. Ita deus noluit iſtum diem in vllis ſuis operibus ſanctificare, ſed in requie ſua, quæ nō habet veſperam. Neq; enim vlla creatura eſt, vt etiam
C ipſa aliter in dei verbo, aliter io ſe cognita, faciat aliā velut diurnam, aliam velut veſpertinā ootitiam. De ſeptenarij porrò numeri perfectiooe dici quidem plura poſſunt, ſed & liber iſte iam prolixus eſt, & vereor ne o ccaſione comperta, ſcientiolam noſtrā leuiter magis quàm vtiliter iactare velle videamur. Habenda eſt itaque ratio moderatioois atque grauitatis, ne forte cum de numero multum loquimur, menſurā & pōdus negligere iudicemur.[b] Hoc itaq; ſatis ſit admooere,[c] quod totus impar primus oumerus[d] ternarius eſt, totus par quaternarius,
Prouer. 24. ex quibus duobus ſeptenarius cōſtat. Ideo pro voiuerſo ſæpe pooitur[e] ſicuti eſt: Septies cadet iuſtus, & reſurget: id eſt, quotieſcunq; ceciderit, noo peribit. Quod non de ioiquitatibus, ſed de tribulationibus ad humilitatē per-
Pſal. 118. ducentibus intelligi voluit. Et ſepties in die laudabo te:
Pſal. 33. quod alibi alio modo dictū eſt, Semper laus eius in ore meo. Et multa huiuſmodi io diuinis authoritatibus reperiuntur, io quibus ſeptenarius oumerus, vt dixi, pro cu iuſque rei vniuerſitate poni ſolet. Propter hoc eodē ſe-
† ſeptenario numero. ptenario oumero †* ſignificatur ſpirit⁹ ſanctus,[f] de quo dominus ait: Docebit vos omoem veritatē. Ibi requies
Ioan. 16. dei, qua requieſcitur in deo. In toto quippe, id eſt, io ple-

na perfectione requies, in parte autē labor. Ideo labora- D mus, quandiu ex parte ſcimus: ſed cum peruenerit quod *1. Cor. 13.* perfectum eſt, quod ex parte eſt euacuabitur. Hioc eſt q̄ etiā ſcripturas iſtas cū labore rimamur. Sancti vero angeli, ad quorum ſocietatē & congregationē in hac peregrinatiooe laborioſiſsima ſuſpiramus, ſicut habēt permanendi æternitatē, ita cognoſcēdi facilitatē, & requieſcendi fœlicitatē. Sine difficultate quippe nos adiuuāt, quoniam ſpiritalibus motibus puris & liberis non laborant.

ID eſt, eodē die ſepties repetito.) Significat omoia ſimul fuiſſe creata. a b Menſurā & pondus negligere iudicemur.) Luſit in eo quod prius dictū eſt, deum omnia feciſſe oumero, pōdere & menſura: quod ſi nimis multa dicat de numero neglexiſſe videbitur & pondus ac meoſurā ſuā, & pondus ac menſuram de quis ſapiens loquitur. c Hoc itaq; ſatis ſit *Septenarius.* admo.) Numerū ſeptenariū magnæ religionis myſterijq; fuiſſe oſtendunt Iudęi, qui propter diē ſabbati multu eū venerabātur: vt Hierony. ſcribit in Eſaiā. & Gentiles cuius potentiā A. Gellius lib. iij. & æmulus eius Macrob. lib. j. in Somniū Scipioois perſecuti ſunt, quantū in cœlo, quantū in mari, quantū in homioibos valeat. Pythagorici hunc numerum, vt Chalcidius inquit, laudabant tanquā optimum & naturaliſſimum, & ſufficientiſsimū: & io Chriſtiana religione magna ſunt myſteria ſeptenario numero concluſa. d Quod totus impar primus nume.) Par numerus, inquit Euclides, eſt qui bifariam diuiditur, impar, qui bifariam non diuiditur. Ternarius nō modo oon bifariam, ſed oec in vllos poteſt numeros diuidi. Vnitas enim numerus nō eſt, quaternarius in geminos diſtinguitur, qui etiā per vnitates ſectionē recipiūt: & primus quaternarius duas medietates oactus eſt, vt ait Macrob. qui eadē ratione ſeptenarium commendat, quē Auguſti. ex duabus partibus. e Ideo E pro vniuerſo ſæ po.) Idem in epiſt. ad Galat. f Eodem ſeptenario nu. ſign. ſpi. ſ.) Idem dicit in ſermone de verbis domini in monte. Hoc ex donis oſtenditur, quorum Eſaias meminit. iiij. cap.

De opinione eorum qui angelorum creationē anteriorem volunt eſſe quàm mundi. *Caput XXXII.*

Gene. 1. NE quis autem contendat, & dicat oon ſanctos angelos eſſe ſignificatos, io eo quod ſcriptum eſt: fiat lux, & facta eſt lux, ſed quamlibet lucem tunc primum factam eſſe corpoream,[a] aut opinetur, aut doceat: angelos autem prius eſſe factos, nō tantum ante firmamentum, quod inter aquas & aquas factum, appellatum eſt cœlum, ſed ante illud quod dictū eſt: In principio fecit deus cœlum & terram, atq; illud quod dictum
Ibidem. eſt in principio, nō ita dictum taoquam primum hoc factum ſit, cum ante fecerit angelos, ſed quia omnia io ſapientia fecit, quod eſt verbū eius, & ipſum ſcriptura prin *Pſal. 103.* cipium nominauit,[b] ſicut ipſe in Euangelio Iudęis quæ- *Ioan. 8.* rentibus quis eſſet, reſpōdit ſe eſſe principium, non econtrario referam contentionē, maxime quia hoc me delectat plurimum, quod etiā in ſummo exordio ſancti libri F Gen. trinitas cōmendatur. Cum enim ita dicitur: In prin *Gene. 1.* cipio fecit deus cœlū & terram: vt pater feciſſe intelligatur in filio, ſicut atteſtat Pſal. vbi legitur: Quam magnifi- *Pſal. 103.* cata ſunt opera tua domine, omoia in ſapiētia feciſti: cōueoientiſſime pauloṗoſt cōmemoratur etiā ſpiritus ſanctus. Cum eoim dictū eſſet, qualē terram deus primitus fecerit, vel quam molē materiāmve futuræ conſtructionis muodi cœli & terræ oomine nuocupauerit ſubiiciendo & addendo: Terra autē erat inuiſibilis & incōpoſita, *Gene. 1.* & teoebræ erant ſuper abyſſum: mox vt trinitatis cōmemoratio compleretur, & ſpiritus, inquit, dei ferebatur ſuper aquas.[c] Proinde vt volet vnuſquiſque accipiat, quod ita profundū eſt, vt ad excitationē legentium à fidei regula noo aberrantes * plures poſſit generare ſententias: ** aliâs, ab-* dum tamen angelos ſanctos in ſublimibus cœli ſedibus, *horrentes.* non quidē duo coæternos, ſed tamen dē ſua ſempiterna & vera fœlicitate ſecuros & certos eſſe, nemo ambigat. Ad quorum ſocietatē pertinere paruulos ſuos dominus docens, noo ſolum illud ait: Erunt æquales angelis dei: *Matt. 22.* verum ipſi quoque angeli qua contemplatione fruantur, oſtendit, vbi ait: Videte, ne contemnatis voum ex

G puſillis iſtis. Dico enim vobis, quia angeli eorum in cœ-
Matt.18. lis ſemper vident faciem patris mei, qui in cœlis eſt.

Principiũ. a LVcem &c. corporeã.) Quæ corpori adhæreat. b Et ipſum ſcriptu-ra principium nominauit.) Non reprobo ſententiam theologorum dicentium Chriſtum eſſe principium. Nam is eſt, per quem facta ſunt ſecula, & caput omniũ, quæ pater progenuit. Sed id ex reſponſione Chriſti ad Iudæos, parum mihi videtur apte colligi. Satius eſt dicere, ſic eſt, quia verũ eſt, quàm quia Ioannes ſcripſit, cũ hoc non ſenſerit. Nã hæc genera argumentorũ expoſita ſunt doctis hæreticis ad ſubſannationẽ, quibus anſam, vel calumniãdi noſtri, vel deridẽdi nõ præberi oportet. Quid vero de loco illo, In principio creauit deus cœlũ & terrã, Hieronymus ſentiat, homo circunſpecta & libera pietate, adſcribã. Pleriquæ exiſtimant, ſicut in altercatione quoq; Iaſonis, & Papiſci ſcriptum eſt, & Tertul. in lib. cõtra Praxean diſputat, necnon Hilarius in expoſitione cuiuſdã Pſalmi affirmat, in Hebræo haberi: In filio fecit deus cœlũ & terrã, quod falſum eſſe, ipſius rei veritas cõprobat. Nã & ſeptuaginta interpretes, & Symmachus, & Theodotion in principio tranſtulerunt, & in Hebræo ſcriptum eſt *breſith*, quod Aquila interpretatur, in capitulo. Et non *baben*, quod interpretatur, in filio. Magis itaq; ſecundum ſenſum, q̃ ſecundũ verbi tranſlationẽ, de Chriſto accipi poteſt, qui tam in ipſa fronte Geneſeos, quæ caput librorũ omnium eſt, quàm etiam in principio Ioannis Euãgeliſtæ, cœli & terræ cõditor approbatur. Vnde & in Pſalterio de ſeipſo ait: In capite libri ſcriptum eſt de me: id eſt, in principio Geneſeos. Et in Euãgelio: Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil. Sed & hoc ſciendũ, quod apud Hebræos liber hic *Breſith* vocatur, hãc habẽtes conſuetudinẽ, vt voluminibus ex prin-
H cipiis eorũ, nomina imponantur. Tantũ Hieronymus, ad verbũ tranſcriptum. c Et ſpiritus, inquit, dei ferebatur ſuper aquas.) Huic loco multũ congruent Hieronymi verba, pro eo quod in noſtris, inquit, codicibus ſcriptũ eſt, ferebatur, in Hebræo habebat *merahefet*, quod nos appellare poſſumus incubabat, ſiue confouebat, in ſimilitudinẽ volucris oua calore animãtis. Ex quo intelligitur non de ſpiritu mundi dici, vt nõnulli arbitrãtur, ſed de ſpiritu ſancto, qui & ipſe viuificator omnium à principio dicitur. Si autẽ viuificator, conſequenter & conditor: quod ſi conditor, & deus: Emitte enim, ait, ſpiritum tuum, & creabuntur.

De duabus angelorum ſocietatibus, diuerſis, atque diſparibus, quæ non incongrue intelliguntur lucis & tenebrarum nominibus nuncupatæ. Caput XXXIII.

PEccaſſe autem quoſdam angelos, & in huius mundi ima detruſos, qui eis velut carcer eſt, vſque ad futuram in die iudicij vltimam damnationem, Apoſtolus Petrus apertiſsime oſtendit, dicens,
2.Pet.2. quod deus angelis peccantibus nõ pepercerit, ſed carceribus caliginis inferni [a] detrudẽs tradidit in iudicio puniendos reſeruari. Inter hos ergo & illos, deum, vel præſciẽtia, vel opere diuiſiſſe quis dubitet, illoſq; lucem merito appellari, quis cõtradicat? Quandoquidẽ nos adhuc in fide viuẽtes, & eorum æqualitatẽ adhuc ſperantes, vtique nondum tenẽtes, iam lux dicti ab Apoſtolo ſumus?
Epheſ.5. Fuiſtis enim, inquit, aliquando tenebræ, nunc autẽ lux in
I domino. Iſtos vero deſertores, tenebras apertiſsime nuncupari, profecto aduertunt, qui peiores eſſe eos hominibus infidelibus, ſiue intelligũt, ſiue credunt. Quapropter & ſi alia lux in iſto huius libri loco intelligẽda eſt, vbi le-
Gene.1. gimus: Dixit deus, fiat lux, & facta eſt lux, & aliæ tenebræ
Ibidem. ſignificatæ ſunt in eo quod ſcriptum eſt: Diuiſit deus inter lucem & tenebras: nos tamen has duas angelicas ſo-
Pſal.96. cietates, vnam fruentẽ deo, alteram tumentem typho: [b]*
** aliàs, ſuperbia typo.* vnã cui dicitur: Adorate eum omnes angeli eius: aliam cuius princeps dicit, Hæc omnia tibi dabo, ſi proſtratus
Matth.4. adoraueris me: vnam dei ſancto amore flagrãtem, alterã
Iacobi.4. propriæ celſitudinis immundo amore fumantẽ: & quo-
1.Petr.5. niam, ſicut ſcriptum eſt, Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiã: Illam in cœlis cœlorũ habitantẽ, iſtam inde deiectam in hoc infimo aëreo cœlo tumultuãtem. Illam luminoſa pietate tranquillã: iſtam tenebroſis cupiditatibus turbulentã. Illam dei nutu clementer ſubuenientem, iuſte vlciſcentem: [c] iſtam ſuo faſtu dominandi * &
** al. ſubdendi.* nocendi libidine exæſtuantẽ. Illam, vt quantum vult cõſulat dei bonitatis miniſtram: iſtam, ne quãtum vult, noceat [d] dei poteſtate frænatam. Illam huic illudentem, vt nolens proſit perſecutionibus ſuis: hanc illi inuidentem cũ peregrinos colligit ſuos. Nos ergo has duas ſocieta- K
tes angelicas inter ſe diſpares atq; contrarias: vnã & natura bonam & voluntate rectã: aliam vero natura bonã, ſed voluntate peruerſam, aliis manifeſtioribus diuinarũ ſcripturarum teſtimoniis declaratas, quod in hoc libro,
cui nomen eſt Geneſis lucis tenebrarumq; vocabulis ſi- *Gene.1.*
gnificatas exiſtimauimus, etiam ſi aliud ſenſit hoc loco forte qui ſcripſit, non eſt inutiliter obſcuritas huius pertractata ſententiæ, quia etſi voluntatem authoris libri huius indagare nequiuimus, à regula tamen fidei quæ per alias eiuſdẽ authoritatis ſacras literas ſatis fidelibus nota eſt, nõ aberrauimus. Etſi enim corporalia hic cõmemorata ſunt opera dei, habent proculdubio nonnullam ſimilitudinem ſpiritalium, ſecũdum quam dicit Apoſto-
lus: Omnes enim vos filij lucis eſtis & filij diei, nõ ſumus *1.Theſſ.5.*
noctis neq; tenebrarum. Si autẽ hoc ſenſit etiam ille qui ſcripſit, ad perfectiorẽ diſputationis finem noſtra peruenit intentio, vt homo dei tam eximiæ diuinæq; ſapientiæ: imò per eum ſpiritus dei in commemorandis operibus dei, quæ omnia ſexto die dicit eſſe perfecta, nullo
modo angelos prætermiſiſſe credatur, ſiue in principio, L
quia primo fecit: ſiue quod cõuenientius intelligitur in
principio, quia in verbo vnigenito fecit, ſcriptum ſit, In *Gene.1.*
principio fecit deus cœlum & terram: quibus nominibus vniuerſalis eſt ſignificata creatura, vel ſpiritalis & corporalis, quod eſt credibilius, vel magnæ duæ mundi partes, quibus omnia quæ creata ſunt continẽtur, vt primitus eam totam proponeret, ac deinde partes eius, ſecundum myſticum dierum numerum exequeretur.

SEd carceribus caliginis inf.) Græce ſic eſt epiſtola Petri ſecundo, εἰ γὰρ ὁ θεὸς ἀγγέλων ἁμαρτησάντων οὐκ ἐφείσατο, ἀλλὰ σειραῖς ζόφου ταρταρώσας παρέδωκεν εἰς κρίσιν τετηρημένους. Si enim deus angelis, qui peccarunt, culpã non remiſit, ſed vinculis caliginis in tartaro coërcitos dedit in iudicium aſſeruatos: vel vt alij legunt aſſeruandos τηρουμένους. Simile eſt, quod Iudas ait in epiſtola ſua, angelos vero qui nõ ſeruauerunt primigeniã ſuam naturam, ſed dereliquerunt ſuum domiciliũ, in iudiciũ magni diei vinculis æternis ſub caligine reſeruauit. Aug. hic carceres pro clauſtris poſuit, quib' exire prohibẽtur, quales erãt illi in circo, quibus equi antequã currerẽt, coërcebãtur. b Alterã tumentẽ typho.) τῦφος ſuperbia eſt. & Typhonẽ pro dæmone igneo vſurpãt Græci à τυφόομαι ſuperbio, & τύφω cõburo, fumo. qualẽ fuiſſe Typhonem illũ Oſiridis fratrem ſcribit Plutarchus, dæmonem, qui actus inuidẽtia terras ac maria turbarit, grauesq; luerit pœnas, maluit Græco verbo Auguſtinus vti, quàm Latino ſuperbiæ & arrogãtiæ & iactantiæ. ſed generalius eſt Græcũ illud & multum habet vitium. erat etiã vocabulũ illius ſeculi, quo vtitur Philippus presbyter in commentariis lib. Iob. c Iuſte vlciſcentẽ.) Per angelos enim bonos velut miniſtros exequitur deus iuſtas vindictas, cui in Pſalmo 103. dicitur: qui facis angelos tuos M
ſpiritus, & miniſtros tuos ignẽ vrentem. d Iſtam ne quantũ vult, noceat.) Non eſt poteſtas quæ cõparetur diabolicæ ſuper terram, teſtatur Iob quod ſi quantũ oderunt, quantũmq; poſſunt nocere, ſinerẽtur incenderẽt vrbes, vaſtarent agros, flumina & maria in regiones immitterent, venena cibis poculiſq; diffunderẽt, homines & beſtias torquerent, ac interimerẽt, & tametſi homini cognitu difficile eſt, quantum poſsint natura ſua dæmones liberi ac ſoluti, quantũ non poſsint: magnas tamen inferre humano generi clades poſſe irreparabilia noſtris viribus damna certum eſt. De potentia angelorum diſputat Auguſt. lib. de Tri. iij.

De eo quod quidam putant in conditione firmamenti aquarum diſcretarum nomine angelos ſignificatos, & quod quidam aquas exiſtimant non creatas. Caput XXXIIII.

QVanquàm nonnulli putauerint aquarum nomine [a] ſignificatos quodãmodo populos angelorum, [b] & hoc eſſe quod dictũ eſt: Fiat fir- *Ibidem.*
mamentum inter aquã & aquam, vt ſupra firmamẽtum angeli intelligantur, infra vero vel aquæ iſtæ viſibiles, vel malorum angelorũ multitudo, vel omnium hominum gentes. Quod ſi ita eſt, non illic apparet vbi facti ſunt angeli, ſed vbi diſcreti. Quanuis & aquas, quod peruerſiſsimæ atque impiæ vanitatis eſt, negent quidam factas à deo, [c] quoniã nuſquam ſcriptum eſt, dixit deus, fiant aquæ. Quod poſſunt ſimili vanitate etiam de terra dicere,

A ra dicere. nuſquã enim legitur: Dixit deus, fiat terra. Sed *Gene.1* inquiunt ſcriptum eſt: In principio fecit deus cœlum & terram. Illic ergo & aqua intelligenda eſt, vno enim no- *Pſal.94.* mine vtrunq; comprehenſum eſt. Nam ipſius eſt mare, ſicut in Pſalmo legitur, & ipſe fecit illud, & aridã, id eſt, terram manus eius finxerunt. Sed hi qui in nomine aquarum quæ ſuper cœlos ſunt angelos intelligi volunt, ponderibus elemẽtorum mouentur,[d] & ideo nõ putant aquarum fluidam grauẽmque naturam in ſuperioribus mundi locis potuiſſe conſtitui, qui ſecundum rationes ſuas ſi ipſi hominem facere poſſent, nõ ei pituitam quod Græce φλέγμα dicitur, & tanquam in elementis corporis[e] noſtri aquarum vicẽ obtinet, in capite ponerent. Ibi enim ſedes eſt phlegmatis[f] ſecundũ dei opus vtiq; aptiſſime, ſecundum iſtorum autem coniecturam tam abſurde, vt ſi hoc neſciremus, & in hoc libro ſimiliter ſcriptum eſſet, quod deus humorem fluidum & frigidum, ac per hoc grauem in ſuperiore omnibus cæteris humani corporis parte poſuerit, iſti trutinatores elemẽtorum nequaquam crederent. Et ſi authoritati eiuſdem ſcripturæ ſubditi eſſent, aliquid aliud ex hoc intelligẽdum eſſe B cenſerent. Sed, quoniam ſi diligenter ſingula ſcrutemur, atque tractemus, quę in illo diuino libro de conſtitutione mundi ſcripta ſunt, & multa dicenda, & à propoſito inſtituti operis, longe digrediendum eſſet. Iamque de duabus iſtis diuerſis inter ſe atque cõtrariis ſocietatibus angelorum, in quibus ſunt quædã exordia duarũ etiam in rebus humanis ciuitatum, de quibus deinceps dicere inſtitui, quantum ſatis eſſe viſum eſt, diſputauimus, hunc quoque librum aliquando claudamus.

a QVanquã nonnulli putauerint aquarũ nomine.) Hinc putauit Origenes. Epiphanius ad Io. Hieroſolymitanũ Epiſcopum, dicentes Origenem, de aquis, quæ ſuper firmamentũ ſunt, nõ eſſe aquas, ſed fortitudinem quaſdã angelicæ poteſtatis: & rurſum aquas quę ſuper terram ſunt, hoc eſt, firmamẽto eſſe virtutes contrarias, id eſt dæmones. b Significatos quodam modo populos angelorũ.) Iuxta illud Apocal. Populi ſicut aquæ multæ. Et de his aquis exiſtimabãt illud eſſe dictum: Et aquæ quæ ſuper celos ſunt laudent nomẽ domini. nam hoc ad creaturas rationales pertinet. c Quáuis & aquas q. per a. lm. v. c. negent quidam factas à deo.) Inter hæreſes numerat Auguſt. & hanc dicentiũ, aquas eſſe deo coæternas, ſed authores nõ nominat. Credo ea illo chao Heſiodæo, & ex Homeri de aquis omniũ rerũ parẽtibus natam. d Ponderibus elementorũ mouẽtur.) Omnia hæc video in cõtrouerſiã trahi, ſintne aquę ſuper cœlos, ſintne elemẽtares, ſint eadẽ, quæ inter nos ratione. *Aquæ ſuper cœlos.* De primo minus dubitatur. nã & ſi per firmamentũ aërem poſſe intelligi credãt nonnulli, ita vt cũ dicitur: ſeparauit aquas, quę ſunt ſub firmamẽto, ab iis quæ ſuper firmamentũ ſunt: ſeparatũ putẽt, à nubibus mare. C Sanctorũ tamen hominum opinio obtinuit, cõformior dictis ſacrarum literarum, ſuper firmamentum, in quo ſunt ſydera, aquas eſſe ſublatas. Equidẽ coniectura in re tanta ducor, craſsiorem nebulã inter cœlum & terrã circunfuſam fuiſſe, aëri cõmiſtam, atque cõplexam, quæ obſcurius redderet mediũ iſtud ſpacium inter ſuperos & nos, partẽmque eius quandã denſatam ad id marinæ molis, quod nunc cernimus, ſeiunctã ab ea parte terrę, quam terreſtribus animãtibus parens vniuerſitatis relinquebat, cæterã partẽ ſublatam, incognita nobis mente ad extima mũdi. Hinc factũ, vt cum ſuperius elementũ vndiq; inferius ambiat, & cõplectatur, cœlũ ignẽ, ignis aërẽ, hic aquam, hæc non totã capiat terram, & obruat, quoniã non tota eſt in ſublunari mũdo aqua, vt totus aër, totus ignis. Iã cuius ſint naturæ Origenes, vt ab antiquiſsimis incipiã, reſolutas cenſet in tenuiſsimas auras: quod D. Thomæ parum probatur: nam corpora tã tenuia, nec ignis ſphærã, nec cœleſtẽ potuiſſent penetrare. Nimis eſt Ariſtotelicus, & ras omnẽ naturæ vim captumq́, excedentes cogit naturalibus parẽre legibus. Ceu vero opus id fuerit huius naturæ certis limitibus arcta & cõſtitutæ, & nõ potius illius omnipotẽtię dei, nullis terminis, finibuſq; cõcluſæ: ceu vero quælibet denſæ ſua vi & natura, ignẽ euaſiſſent, cœlos perrupiſſent. Aliis elementum eſſe ſupra cœlos, abſurdũ videtur, ideo cryſtallinum cœlũ ponũt, quod ſit aquarum, ſed diuerſæ quàm elementũ naturæ alterius ingenij, & ſi nõnulla ſimilitudine teneãtur. perſpicuæ ſunt aquę iſtæ noſtræ, & illæ cœleſtes. frigidæ vtræq;: at graues hę, nõ illæ. Baſilius feruorẽ cœli frigiditate harum aquarũ temperari putat. Ex noſtris, qui deditiores ſunt noſcẽdis aſtris, Saturni ſydus frigeſieri arbitrãtur aquis ſuperioribus. ridiculũ, tãquam nõ magis aſtra omnia quę ſunt in octaua ſphęra frigeſierent, & gelidiores eſſent, quàm Saturnus naturę. Beda in lib. de natura rerũ. Aquas ſuper firmamentũ poſitas cœlis quidẽ ſpiritalibus humiliores, ſed tamen omni creatura corporali ſuperiores quidã ad imitationẽ diluuij ſeruatas alij, vero nõnullus ad ignẽ ſyderum temperandũ ſuſpenſas affirmant. ſic ille. Sed nec eſt admodũ firma coniectura hęc. Verum ſententia Auguſt. ſuper Geñ. pro clauſula addatur, quomodo & quales ibi aquę ſint, incertũ, eſſe tamen non dubitamus, quia maior eſt huius ſcripturæ authoritas, quàm omnis ingenij humani capacitas. e Et tanquã elementis cor.) Altera quæſtio, nõ minus priore ambigua, & varie tracta, quemadmodũ corpora noſtra elementis cõſtentur, & cõponantur. Nam alij tenuiſsimas vniuſcuiuſq; elemẽti particulas, & velut ramenta compingunt, dum corpus cõſtituũt. Quã opinionẽ ſecuti ſunt veteres, Anaxagoras, Democritus, Empedocles, Plato, Cicero: & ex recentioribus Peripatetici cõplures, Arabibus, Auerroi, & Auicennæ aſſenſi: alij nõ venire particulas cenſent in corpus, ſed naturas tantum, quod nunc vulgo ſchola cũ principibus ſuis Ioãne Scoto, & Guillelmo Occamo ſentit. Nam Ariſtotelis opinio incerta, vt ferè eſt, quãnis eſſe in miſtis elemẽta dicat. & ex iis, qui crebros illos velut cuneolos inſarciunt, ſunt qui confundi omnia, & vnum ex illis corpus cõſurgere dicant, ſolis reſiduis inhærentibus. alij manere ſubſtantias vniuſcuiuſq; volunt: vtcũque ſit, in corpore humano vires elementorum ſentimus, calorem ſicco miſtum in flaua bili, quod eſt ex igne: humido in ſanguine, quod eſt ex aëre: frigus humido adiunctũ, aqueæ vis in pituita: ſicco terrenæ in atra bili, & pariter ipſæ in corpore oſſium, & neruorum ſoliditas terrea eſt: cerebrum & medullæ aqueæ: ſanguis aëreus: tenuiſsimi ſpiritus, præcipue illi circa cor ignei: tameſi hæc quoque, licet ex vno aliquo plus quàm ex aliis, ex omnibus tamen elementis aliquid habent. f Ibi enim ſedes eſt phlegmatis.) Atque hinc omnis per reliquum corpus defluit pituita, qua vexamur, artificioſe, vt reliqua, ſitum eſt ibi cerebrum, quo calor ſemper aſpirat. Nam ſi in imis eſſet locatum partibus, quo non peruadit tantus calor, torperet breui, atque concreſceret: nunc vero agitatur ſemper vi teporis, vegetatúrque, & ſic viuit. E

Elementa quomodo componũt miſtum. D

FINIS.

ELENCHVS
CAPITVM IN LIB. XII. D. AVrelij Auguſtini de Ciuitate Dei.

1 De vna bonorum malorumq; angelorum natura.
2 Nullam eſſentiam deo eſſe contrariam, quia ab eo qui ſumme eſt, & ſemper eſt, hoc totum videtur diuerſum eſſe quod non eſt.
3 De inimicis dei, non per naturam ſed per contrariam voluntatem, quæ cum ipſis nocet, bonę vtique naturæ nocet, quia vitium ſi non nocet non eſt.
4 De natura irrationalium aut vita carentium, quę in ſuo genere atq; ordine ab vniuerſitatis decore non diſcrepat.
5 Quod in omni natura, ſpecie ac modo laudabilis ſit creator.
6 Quę cauſa ſit beatitudinis angelorum bonorum, & quæ cauſa ſit miſeriæ angelorum malorum.
7 Cauſam efficientem malæ voluntatis non eſſe quęrendam. F
8 De amore peruerſo quo voluntas ab incommutabili bono ad bonum mutabile deficit.
9 An ſancti angeli quem habent creatorem naturæ, eundem habeant bonæ voluntatis authorem per ſpiritum ſanctũ in eis charitate diffuſa ſemper fuiſſe exiſtimant.
10 De falſitate eius hiſtoriæ quæ multa milia annorũ præteritis temporibus adſcribit.
11 De his qui hunc quidem mundum non ſempiternum putant, ſed aut innumerabiles aut eundem vnum certa concluſione ſæculorum ſemper naſci & reſolui opinantur.
12 Quid reſpondẽdum ſit his qui primam conditionem hominis tardam eſſe cauſantur.
13 De reuolutione ſeculorũ, quibus certo fine concluſis, vniuerſa ſemper in eundem ordinem eandemq; ſpeciem reditura quidam philoſophi crediderunt.
14 De temporali conditione generis humani, quam deus nec nouo conſilio conſtituerit, nec mutabili voluntate.

G 15 An vt deus ſemper etiam dominus fuiſſe ſemper intellig•ur credẽdum ſit creaturam quoque nunqua•t defuiſſe cui dominaretur:& quomodo dicatur ſemper creatũ quod dici non poteſt coæternũ.

16 Quomodo intelligendũ ſit,promiſſa homini à deo vita æterna ante tempora æterna.

17 Quid de incommutabili cõſilio aut voluntate dei fides ſana defendat contra ratiocinationes eorum, qui opera dei ex æternitate repetita per eoſdẽ ſemper volunt ſeculorum redire circumitus.

18 Contra eos qui dicunt ea quæ infinita ſunt nec dei poſſe ſcientia comprehendi.

19 De ſeculis ſeculorum.

20 De impietate eorum qui aſſerunt animas ſummæ veręq́; beatitudinis participes,iterum atque iterum per circumitus temporum ad eaſdem miſerias laborẽſque redituras.

21 De conditione vaius primi hominis atq; in eo generis humani.

22 Quod præſcierit deus hominẽ quem primum condidit peccaturum, ſimúlque præuiderit quantum piorum populum ex eius genere in angelicum cõ-

H ſortium ſua eſſet gratia tranſlaturus.

23 De natura humanæ animæ creatæ ad imaginẽ dei.

24 An vllius vel minimæ creaturæ poſsint dici angeli creatores.

25 Omnium naturam & omnium ſpeciem vniuerſæ creaturæ non niſi opere dei formari.

26 De Platonicorum opinione,qua putauerunt angelos quidem à deo conditos,ſed ipſos eſſe humanorum corporum conditores.

27 In primo homine exortam fuiſſe omnẽ plenitudinẽ generis humani , in qua præuidit deus quæ pars honoranda eſſet præmio,quæ damnãda ſupplicio.

DIVI AVRELII AVGVSTINI Epiſcopi de Ciuitate Dei, ad Marcellinum Liber duodecimus.

De vna bonorum malorúmque angelorum natura.
Caput I.

I ANte quàm de inſtitutione hominis dicam, vbi duarum ciuitatum, quantum ad rationalium mortaliúmque genus attinet, apparebit exortus : ſicut ſuperiore libro aperuiſſe in angelis iam videtur, prius mihi quædam de ipſis angelis video eſſe dicenda:quibus demonſtretur quantum à nobis poteſt,quàm non inconueniens neq; incongrua dicatur eſſe hominibus angeliſque ſocietas: vt non quatuor, duæ ſcilicet angelorum totidemq; hominum , ſed duæ potius ciuitates,hoc eſt,ſocietates merito eſſe dicãtur,vna in bonis, altera in malis, non ſolum angelis, verum etiam hominibus cõſtitutæ. Angelorum bonorum & malorum inter ſe contrarios appetitus non naturis principiiſque diuerſis, cum deus omnium ſubſtãtiarum bonus author & conditor vtroſque creauerit : ſed voluntatibus & cupiditatibus extitiſſe,dubitare fas non eſt: dum alij cõſiſtentes in communi omnibus bono , quod ipſe illis deus eſt , atque in eius æternitate , veritate, charitate perſiſtunt. Alij ſua poteſtate potius delectati,velut bonum ſuum ſibiipſi eſſent , à ſuperiore communi omnium beatifico bono ad propria defluxerunt : & haben- K tes elationis faſtum , pro excellentiſsima æternitate vanitatis aſtum,pro certiſsima veritate ſtudia partium,pro indiuidua charitate ſuperbi, fallaces , inuidi effecti ſunt. Beatitudinis igitur illorũ cauſa eſt, adhærere deo. Quocirca iſtorum miſeriæ cauſa ex contrario eſt intelligenda , quod eſt non adhærere deo . Quamobrem ſi cum quæritur,quare illi beati ſint:recte reſpondetur,quia adhærent deo.Et cum quęritur,cur iſti ſint miſeri:recte reſpondetur,quia non adhærent deo.Non eſt creaturę rationalis vel intellectualis bonum,quo beata ſit,niſi deus. Itaque quamuis nõ omnis beata poſsit eſſe creatura , neque enim hoc munus adipiſcuntur,aut cupiunt * † feræ, * † *alias, capiunt.* ligna , ſaxa, & ſi quid huiuſmodi eſt:ea tamen quæ poteſt, non ex ſeipſa poteſt , quia ex nihilo creata eſt , ſed ex illo, à quo creata eſt . Hoc enim adepto beata eſt , quo amiſſo miſera eſt . Ille vero qui non alio , ſed ſeipſo bono beatus eſt,ideo miſer non poteſt eſſe, quia non ſe poteſt amittere . Dicimus itaque immutabile bonum non eſſe, niſi vnum verum deum beatum: ea vero quæ fecit bona quidem eſſe quòd ab illo : veruntamen mutabilia, quòd non de illo , ſed de nihilo facta ſunt . Quanquam ergo ſumma non ſint, quibus eſt deus maius bonum : magna L ſunt tamen ea mutabilia bona , quæ adhærere poſſunt, vt beata ſint, immutabili bono:quod vſqueadeo bonum eſt eorum , vt ſine illo miſera eſſe neceſſe ſit . Nec ideo cætera in hac creaturæ vniuerſitate meliora ſunt : quia miſera eſſe non poſſunt:neq; enim cætera membra corporis noſtri,ideo dicendum eſt oculis eſſe meliora, quia cæca eſſe non poſſunt. Sicut autem melior eſt natura ſentiens, & cum dolet , quàm lapis , qui dolere nullo modo poteſt : ita rationalis natura præſtantior eſt etiam miſera , quàm illa quæ rationis vel ſenſus eſt expers : & ideo in eam non cadit miſeria . Quod cum ita ſit , huic naturæ quæ in tanta excellentia creata eſt , vt licet ipſa ſit mutabilis, inhærendo tamen incommutabili bono, id eſt, ſummo deo , beatitudinem conſequatur : nec expleat indigentiam ſuam, niſi vtique beata ſit: cique explendæ non ſufficiat , niſi deus : profecto non illi adhærere , vitium eſt . Omne autem vitium naturæ nocet , ac per hoc contra naturam eſt . Ab illa igitur quæ adhæret deo , non natura differt iſta, ſed vitio, quo tamen vitio etiam valde magna multúmque laudabilis oſtenditur ipſa natura . Cuius enim recte vitupera- M tur vitium , proculdubio natura laudatur . Nam recta vitij vituperatio eſt , quòd illo dehoneſtatur natura laudabilis. Sicut ergo cum vitium oculorum dicitur cæcitas, id oſtenditur quod ad naturam oculorum pertinet viſus:& cum vitium aurium dicitur ſurditas,ad eam naturam pertinere demonſtratur auditus . Ita cum vitium creaturæ angelicæ dicitur, quod non adhæret deo: hinc apertiſsime declaratur,eius naturæ vt deo adhæreat,cõuenire. Quàm porrò magna ſit laus adhærere deo , vt ei viuat , inde ſapiat , illo gaudeat , tantóque bono ſine morte, ſine errore , ſine moleſtia perfruatur , quis cogitare digne poſsit aut eloqui ? Quapropter etiam vitio malorum angelorum , quo non adhærent deo : quoniam omne vitium naturæ nocet : ſatis manifeſtatur deum tam bonam eorum creaſſe naturam , cui noxium ſit,non eſſe cum deo.

Nullam eſſentiam deo eſſe contrariam , quia ab eo qui ſumme eſt , & ſemper eſt , hoc eorum videtur diuerſum eſſe , quod non eſt.
Caput II.

Hæc di-

A Haec dicta ſint, ne quiſquam quum de angelis apoſtatis [a] loquimur, exiſtimet eos aliam velut ex alio principio habere potuiſſe naturam, nec eorum naturę [b] authorem deum. Cuius erroris impietate tanto quiſque carebit expeditius & facilius, quanto perſpicacius intelligere poterit, quod per angelum dixit deus, quando Moyſem mittebat ad filios Iſrael: Ego ſum qui ſum. [c] Cùm enim deus ſumma eſſentia ſit, hoc eſt, ſumme ſit, & ideo immutabilis ſit, rebus quas ex nihilo creauit, eſſe dedit, ſed non ſumme eſſe ſicut ipſe eſt: & aliis dedit eſſe amplius, aliis minus: [d] atque ita naturas eſſentiarum gradibus ordinauit. Sicut enim ab eo quod eſt ſapere, vocatur ſapientia, ſic ab eo quod eſt eſſe vocatur eſſentia: nouo quidem nomine, [e] quo vſi veteres non ſunt Latini ſermonis authores: ſed iam noſtris temporibus vſitato, ne deeſſet etiam linguæ noſtræ, quod Græci appellant οὐσίαν. hoc enim verbum è verbo expreſſum eſt, vt diceretur eſſentia. Ac per hoc ei naturæ, quæ ſumme eſt, qua faciente ſunt quæcunque ſunt, contraria natura non eſt, niſi quę nō eſt. Ei quippe quod eſt, non eſſe [f] contrarium eſt. Et propterea deo, id eſt, ſummæ eſſentiæ, & authori omnium qualiumcunque eſſentiarum eſſentia nulla contraria eſt. B

Exod. 3.

IO. LODOVICI VIVIS VALENtini commentarij in xij. Librum de Ciuitate Dei D. Aurelij Auguſtini.

a Qvum de angelis apoſtatis.) Ἀποστάτης, defector, ab ἀφίστημι. Dæmones tales ſunt, qui à deo defecerūt. Theodoritus de diis & angelis, Satan Hebraicè, ἀποστάτης Græcè dici tradit. Hieronymus aduerſarium ſiue tranſgreſſorem vertit. b Nec eorum naturæ.) Nec exiſtimet quis eorum naturę nō eſſe authorem deum. c Ego ſum qui ſum.) De hac lib. viij. d Et aliis dedit eſſe amplius, aliis minus.) Sic veteres. Ariſtotel. lib. de mūdo, dicam verbis Apuleij. Deniq; propiores quoſque de poteſtate eius amplius trahere corpora cœleſtia. illa quanto finitima ſunt ei, tanto amplius de deo capere, multoq; minus, quæ ab illis ſunt ſecunda. Et ad hæc vſque terrena pro interuallorum modo indulgentiam dei ad nos vſque beneficiaq; peruenire. Sed cum credamus deū per omnia permeare, & ad nos & vltra poteſtatem ſui nominis tendere, quantum abeſt, vel imminet, tantum exiſtimandum eſt eum amplius minúſve rebus vtilitatis dare. quibus verbis oſtēdit philoſophus, quod intelligatur, quum dicimus, varie rebus gradatimq́, à communicatam eſſentiam dei. Nam in libris Categoriarum docet, in eſſentiis nō eſſe magis aut minus. Nec minus dicitur eſſe lapis, quàm angelus. Itaque hoc ad præſtantiam eſſentiæ muneraq; illi addita referendum eſt, ſecundū quæ aliud alio magis eſſe videatur, aut minus. e Nouo quidem nomine.) Non ita nouo, quin ante Quintilianum Flauius Sergius dixerit: ſed receptum non eſt vſq; ad poſteros quum Latinis literis plura ſunt de philoſophia ſcribi cœpta. f Ei quippe quod non eſt eſſe.) Subſtantiæ, inquit Ariſtoteles, nihil eſt contrarium: ſed contraria putat, quæ ſub eodem genere maxime diſtant, velut album & nigrum ſub colore. nam priuantia vel contradicentia inter contraria non numerat, vt liquet ex diuiſione oppoſitorum in quatuor formas. C

De inimicis dei, non per naturam, ſed per cōtrariam voluntatem: qui cum ipſis nocent, bonæ vtique naturæ nocent: quia vitium ſi non nocet, non eſt. *Caput III.*

Dicuntur autē in ſcripturis inimici dei, qui nō natura, ſed vitiis aduerſantur eius imperio nihil ei valentes nocere, ſed ſibi. Inimici enim ſunt reſiſtendi voluntate, nō poteſtate lædendi. Deus nanque immutabilis eſt, & omni modo incorruptibilis. Idcirco vitium quo reſiſtunt deo, qui eius appellantur inimici, non eſt deo, ſed ipſis malum, neq; hoc ob aliud niſi quia corrumpit in eis naturæ bonum. Natura igitur non eſt contraria deo, ſed vitium: quia quod malum eſt, cōtrarium eſt bono. Quis autem neget deum ſumme bonum? Vitium ergo contrarium eſt deo, tanquam malum bono. Porrò autem bonum eſt, & natura quam vitiat: vnde & huic bono vtique contrarium eſt: ſed deo tantummodo tāquam bono malum, naturæ vero quam vitiat, non tantum malum, ſed etiam noxium. D Nulla quippe mala deo noxia, ſed mutabilibus corruptibilibuſq; naturis, bonis tamen ipſorum quoque teſtimonio vitiorū. Si enim bonæ nō eſſent, eis vitia nocere nō poſſent. Nam quid eis nocēdo faciunt, niſi adimunt integritatem, pulchritudinem, ſalutem, virtutem, & quicquid boni naturæ per vitium detrahi ſiue minui cōſueuit? Quod ſi omnino deſit nihil boni adimendo non nocet, ac per hoc nec vitium eſt. Nam eſſe vitium, & non nocere non poteſt. vnde colligitur quanuis non poſſit vitium nocere incommutabili bono, non tamen poſſe nocere niſi bono: quia non ineſt, niſi vbi nocet. Hoc etiam iſto modo dici poteſt, vitium eſſe, nec in ſummo poſſe bono, nec niſi in aliquo bono. Sola ergo bona alicubi eſſe poſſunt, ſola mala nuſquam: quoniam naturæ etiam illæ quæ ex malæ voluntatis vitio vitiatæ ſunt, inquantum vitiatæ ſunt, malæ ſunt: inquantum autem naturæ ſunt, bonæ ſunt. Et cum in pœnis eſt natura vitioſa, excepto eo quod natura eſt, etiam hoc ibi bonum eſt, quod impunita non eſt. Hoc enim eſt iuſtum, & omne iuſtum proculdubio bonum. Non enim quiſquam de vitiis naturalibus, [a] ſed de voluntariis pœnas luit. Nam etiam quod vitium conſuetudine nimióve progreſſu roboratum, velut naturaliter inoleuit: [b] à voluntate ſumpſit exordium. De vitiis quippe nunc loquimur eius naturæ, cui mens ineſt capax intelligibilis lucis, qua diſcernitur iuſtum ab iniuſto. E

a Non enim quiſquā de viciis naturalibus.) Vicium eſt in vniuerſum omnis aberratio à rectitudine. Vnde ſunt vicia naturæ, quum ab illa recta ſui generis ſpeciei q́, ratione & natura aliquid diuerſum naſcētes traximus, vt plura vel pauciora habere mēbra, quàm eſt opus. Tarditatem linguæ, cæcitatem, ſurditatem, aliquid abſonum & à perfectis diſcrepās: quod non modo in hominibus contingit, ſed in cæteris quoque animantibus, ſtirpibus, lapidibus, & quicquid in mundum natura producit. Eſt vicium morum, eſt & vicium artis, quū ab artis præceptis reguliſq; deflectimus. b Velut naturaliter inoleuit.) Adoleuit & confirmatum eſt: vnde iam propemodum in naturam verſum violentiſſ poſſidet in homine tyrannidem, ac cogere quodātenus videtur. Vnde multi non poſſe ſe illi obniti queruntur, ceu excuſationem vicio prætendentes, quum tamen & arbitrio ſumptum & fotum ibi ſit: & poni poſſit, ſi annitaris. Et quanquam nō adeo facile, vt quum admittebas, ita eiiciam, pelli tamen impoſſibile non eſt, ac niſi pellas quoniam potes, culpa non vacabis.

Vicium.

De natura irrationalium, aut vita carentium, quæ in ſuo genere atque ordine ab vniuerſitatis decore non diſcrepat. *Caput IIII.*

Caeterum vitia pecorum & arborum, aliarúmque rerum mutabilium atque mortalium, vel intellectu, vel ſenſu, vel vita omnino carentiū, quibus eorū diſſolubilis natura corrumpitur, damnabilia putare ridiculum eſt, cum iſtæ creaturę eum modum nutu creatoris acceperint: vt cedendo [a] ac ſuccedendo peragāt infimam pulchritudinem temporum in genere ſuo iſtis mundi partibus congruentem. Neq; enim cœleſtibus fuerant terrena coæquanda: aut ideo vniuerſitati deeſſe iſta debuerunt, quoniam ſunt illa meliora. Cum ergo in his locis vbi talia eſſe competebat, aliis alia deficientibus oriuntur, & ſuccumbunt minora maioribus: atq; in qualitates ſuperantium [b] ſuperata vertuntur, rerum eſt ordo tranſeuntium. Cuius ordinis decus propterea nos non delectat: quoniam parti eiōs pro conditione noſtræ mortalitatis intexti: vniuerſum, cuius particulæ quæ nos offendunt, ſatis apte decenterq; conueniunt, ſentire non poſſumus. Vnde nobis in quibus eam contēplari minus idonei ſumus, rectiſſime credenda præcipitur prouidentia conditoris, ne tanti artificis opus in aliquo reprehendere vanitate humanæ temeri- F

A ĉto,& æqualis ſi fuerit,dici poteſt. Duo quippe quandiu ſunt pariter voluntatis bonæ, non facit alter in altero voluntatem malam. Relinquitur vt inferior res,cui nulla voluntas eſt, fecerit angelicæ naturæ, quæ prima peccauit, voluntatem malam. Sed etiam res ipſa quæcunque eſt inferior vſque ad infimam terram: quoniam natura & eſſentia eſt: proculdubio bona eſt, habens modum & ſpeciem ſuam in genere atque ordine ſuo. Quomodo ergo res bona efficiens eſt voluntatis malę? Quomodo inquam bonum eſt cauſa mali? Cùm enim ſe voluntas relicto ſuperiore ad inferiora conuertit, efficitur mala:non quia malum eſt,quò ſe conuertit,ſed quia peruerſa eſt ipſa conuerſio. Idcirco non res inferior voluntatem malam fecit, ſed rem inferiorem prauè, atque inordinatè ipſa quæ facta eſt appetiuit. Si enim aliqui duo æqualiter affecti animo & corpore, videant vnius corporis pulchritudinem, qua viſa vnus eorum ad illicite fruendum moueatur, alter in voluntate pudica ſtabilis perſeueret, quid putamus eſſe cauſæ, vt in illo fiat, in illo non fiat voluntas mala, quam illa res fecit, in qua † facta eſt? Neque enim pulchritudo illa corporis,nam eam non fecit in ambobus: quãdoquidem am- † *aliàs, in quo.*

B borum non diſpariliter occurrit aſpectibus. An caro intuentis in cauſa eſt? Cur non & illius? An verò animus:Cur non vtrinſque? Ambos enim & animo & corpore æqualiter affectos fuiſſe prædiximus. An dicẽdum eſt, alterum eorum occulta maligni ſpiritus ſuggeſtione tentatum, quaſi non eidem ſuggeſtioni, & qualicunque ſuaſioni propria voluntate conſenſerit? Hanc igitur conſenſionem, hanc malam quam male ſuadenti adhibuit voluntatem, quæ in eo res fecerit, quærimus. Nam vt hoc quoque impedimentum ab iſta quæſtione tollatur, ſi eadem tentatione ambo tententur, & vnus ei cedat, atque conſentiat: alter idem qui fuerat, perſeueret: quid aliud apparet, niſi vnum voluiſſe, alterum noluiſſe à caſtitate deficere? Vnde niſi propria voluntate, vbi eadem fuerat in vtroque corporis & animæ affectio, amborum oculis pariter viſa eſt eadem pulchritudo:ambobus pariter inſtitit occulta tentatio? Propriam igitur in vno eorum voluntatem malam, quæ res fecerit ſcire volentibus, ſi bene intueantur,nihil occurrit. Si enim dixerimus quod ipſe eam fecerit, quid erat ipſe ante voluntatem malam niſi natura bona: cuius author

C deus, qui eſt incõmutabile bonum? Qui ergo dicit eum qui conſenſit tentanti atque ſuadenti: cui non conſenſit alius,ad illicite vtendum pulchro corpore,quod videndum ambobus pariter affuit, cum ante illam viſionem ac tẽtationem ſimiles ambo animo & corpore fuerint: ipſum ſibi feciſſe voluntatem malam, qui vtique bonus ante voluntatem malam fuerit: quærat cur eam fecerit, vtrum quia natura eſt, an quia ex nihilo facta eſt: & inueniet voluntatem malam non ex eo eſſe incipere, quia natura eſt, ſed ex eo, quod de nihilo natura facta eſt. Nam ſi natura cauſa eſt voluntatis malæ, quid aliud coguntur dicere,niſi à bono fieri malum,& bonũ eſſe cauſam mali: ſi quidem à natura bona fit voluntas mala? Quod vnde fieri poteſt, vt natura bona, quamuis mutabilis,ante quàm habeat volũtatem malam faciat aliquid mali,hoc eſt,ipſam voluntatem malam?

a QVID aliud quàm ſuperbia.) Scoto non placet peccatum angelorum fuiſſe ſuperbiã: credo ob id ſolũ quod D. Thomæ placuerat,ſequenti veterum ſcriptorum ſententiam. b Et qui magis eſſent.) Præſtantiores & perfectiores eſſent.

Cauſam efficientem malæ voluntatis non eſſe quærendam. Caput VII.

NEmo ergo quærat efficientem cauſam malæ voluntatis. Non enim eſt efficiẽs,ſed deficiẽs: quia nec illa effectio eſt,ſed defectio, deficere nanque ab eo quod ſumme eſt,ad id quod minus eſt,hoc eſt,incipere habere volũtatem malam. Cauſas porrò defectionum iſtarum cum efficientes nõ ſint, vt dixi, ſed deficientes velle inuenire,tale eſt, ac ſi quiſquam velit videre tenebras, vel audire ſilentium, quod tamen vtrunque nobis notum eſt, neque illud niſi per oculos,[a] neque hoc niſi per aures,non ſanè in ſpecie, ſed in ſpeciei priuatione. Nemo ergo ex me ſcire quærat, quod me neſcire ſcio, niſi forte vt neſcire dicat, quod ſcire non poſſe ſciendum eſt. Ea quippe quæ non in ſpecie,ſed in eius priuatione ſciuntur, ſi dici aut intelligi poteſt,quonam modo neſciendo ſciuntur, aut ſciendo neſciuntur. † Cum enim acies etiam oculi corporalis currit per ſpecies corporales, nuſquam tenebras videt, niſi vbi cœperit non videre. Ita etiam non ad aliquam alium ſenſum, ſed ad ſolas aures pertinet ſentire ſilentium, quod tamen nullo modo niſi non audiendo ſentitur. Sicut ſpecies intelligibiles mens quidem noſtra intelligendo conſpicit,ſed vbi deficiunt, neſciendo condiſcit. D … E

† al. quodã modo neſciẽdo ſciũtur, vt ſciẽdo neſciantur.

Delicta enim quis intelligit? Hoc ſcio,naturam dei nunquam, nuſquam nulla ex parte poſſe deficere, & ea poſſe deficere, quæ ex nihilo facta ſunt. Quæ tamen quanto magis ſunt, & bona faciunt, tunc enim aliquid faciunt, cum cauſas habent efficientes, inquantum autem deficiunt,& ex hoc mala faciunt, quid enim tunc faciunt niſi vana,cauſas habent deficientes. *Pſal. 18.*

a NEque illud niſi per oculos.) Contrariorum idem eſt ſenſus & eadẽ diſciplina, vt eſt in philoſophorum ſchola: neq; alter priuans cognoſcitur quàm ſemota ponentis cognitione.

De amore peruerſo, quo voluntas ab incommutabili bono ad bonum commutabile deficit. Caput VIII.

ITẽmque ſcio in quo fit mala voluntas,id in eo fieri:quod ſi nollet,non fieret: & ideo non neceſſarios, ſed voluntarios defectus iuſta pœna conſequitur. Deficitur enim non ad mala, ſed male:[a] id eſt,non ad malas naturas,ſed ideo male, quia contra ordinem naturarũ ab eo quod ſumme eſt, ad id quod minus eſt. Neque enim auri vitium eſt auaritia,[b] vel cupiditas, ſed hominis peruerſe amantis aurum, iuſtitia derelicta,quæ incomparabiliter auro debuit anteponi. Nec luxuria eſt vitium pulchrorum ſuauiúmque corporum, F ſed animæ peruerſe amãtis corporeas voluptates: neglecta temperantia, qua rebus ſpiritaliter pulchrioribus & incorruptibiliter ſuauioribus coaptamur. Nec iactantia vitium eſt laudis humanæ,ſed animæ peruerſe amantis laudari ab hominibus, ſpreto teſtimonio conſcientiæ. Nec ſuperbia vitium eſt dantis poteſtatem,vel ipſius etiam poteſtatis, ſed animæ peruerſe amãtis poteſtatem ſuam,potentioris iuſtitia cõtempta. Ac per hoc qui peruerſe amat cuiuſlibet naturæ bonum, etiã ſi adipiſcatur, ipſe fit in bono malus,& miſer meliore priuatus.

a DEficitur enim nõ ad mala,ſed male.) Hoc eſt,quod Plato dicebat, in actionibus non eſſe vitium,ſed in earum ratione ac qualitate.

An ſancti angeli quem habent creatorem, naturæ eundem habeant bonæ voluntatis authorem per ſpiritum ſanctum in eis charitate diffuſa ſemper fuiſſe exiſtiment. Caput IX.

CVm ergo malæ voluntatis efficiens naturalis, vel, ſi dici poteſt,eſſentialis[a] nulla ſit cauſa: ab ipſa quippe incipit ſpirituum mutabilium malum, quo minuitur atq; deprauatur naturæ bonum: nec

G talem voluntatem facit niſi defectio, qua deſeritur deus: cuius defectionis etiam cauſa vtiq; deficit, ſi dixerimus nullam eſſe efficientẽ cauſam etiam voluntatis bonæ, cauendum eſt ne volũtas bona bonorum angelorum non facta, ſed deo coæterna eſſe credatur. Cũm enim ipſi facti ſint, quomodo illa non eſſe facta dicetur? Porrò quia facta eſt, vtrum cum ipſis facta eſt, an ſine illa fuerunt prius? Sed ſi cum ipſis, non dubium quod ab illo facta ſit, à quo & ipſi: ſimulq; vt facti ſunt, ei à quo facti ſunt, amore cum quo facti ſunt, adhæſerunt.[b] Eóque ſunt iſti ab illorum ſocietate diſcreti, quod hi in eadem voluntate bona manſerunt, illi ab ea deficiendo mutati ſunt, mala ſcilicet voluntate: hoc ipſo quod à bono defecerunt, à quo non defeciſſent, ſi vtiq; voluiſſent. Si autẽ boni angeli fuerunt prius ſine bona voluntate, eamq; in ſeipſis deo non operante fecerunt: ergo meliores à ſeipſis quàm ab illo facti ſunt? Abſit. Quid enim erant ſine bona voluntate, niſi mali? Aut ſi propterea non mali, quia nec mala voluntas eis inerat: neque enim ab ea, quam nondum cœperant habere, defecerant, certe nondum tales, nondum tam boni, quàm eſſe cum voluntate bona cœperunt. At ſi non potuerunt ſeipſos facere meliores,
H quàm eos ille fecerat, quo nemo melius quicquam facit: profecto & bonam voluntatem, qua meliores eſſent, niſi operante adiutorio creatoris, habere nõ poſſent. Et cum id egit eorum voluntas bona, vt non ad ſeipſos, qui minus erant, ſed ad illum qui ſumme eſt, conuerterentur, eiq; adhærẽtes magis eſſent, eiuſq; participatione ſapienter, beateq; viuerent: quid aliud oſtenditur, niſi voluntatem quamlibet bonam inopem fuiſſe in ſolo deſyderio remanſuram: niſi ille, qui bonam naturã ex nihilo ſui capacem fecerat, ex ſeipſo faceret implendo meliorem,[c] prius faciẽs excitando auidiorẽ? Nam & hoc diſcutiendum eſt, ſi boni angeli ipſi in ſe fecerunt voluntatem bonam, vtrum aliqua eam, an nulla voluntate fecerunt. Si nulla, vtique nec fecerunt. Si aliqua, vtrum mala, an bona. Si mala, quomodo eſſe potuit mala voluntas bonæ voluntatis effectrix? Si bona, iam ergo habebãt. Et iſtam quis fecerat, niſi ille, qui eos cum bona voluntate, id eſt, cum amore caſto, quo illi adhærent, creauit, ſimul in eis & condens naturam, & largiens gratiam? Vnde ſine bona voluntate, hoc eſt, dei amore, nunquam ſanctos angelos fuiſſe credendum eſt. Iſti autẽ qui cum boni crea-
I ti eſſent, tamen mali ſunt: mala propria voluntate, quam bona natura non fecit, niſi cum à bono ſponte defecit, vt mali cauſa non ſit bonum, ſed defectus à bono: aut minorem acceperũt amoris diuini gratiam,[d] quàm illi, qui in eadem perſtiterunt: aut ſi vtrique boni æqualiter creati ſunt, iſtis mala voluntate cadentibus, illi amplius adiuti, ad eam beatitudinis plenitudinem, vnde ſe nunquam caſuros certiſsimi fierent, peruenerunt: ſicut iam etiam in libro, quem ſequitur iſte, tractauimus. Confitendum eſt igitur cum debita laude creatoris, non ad ſolos ſanctos homines pertinere, verumetiam de ſanctis angelis poſſe dici: quod charitas dei diffuſa ſit in
Roma. 5. eis per ſpiritum ſanctum, qui datus eſt eis: nec tantum hominum, ſed primitus, præcipueq; angelorum bonum
Pſal. 72. eſſe, quod ſcriptum eſt: Mihi autem adhærere deo, bonum eſt. Hoc bonum, quibus commune eſt, habent & cum illo cui adhærent, & inter ſe ſocietatem ſanctam, & ſunt vna ciuitas dei, eademq; viuum ſacrificium eius, viuumq; templum eius. Cuius pars quę coniungẽda immortalibus angelis ex mortalibus hominibus congregatur, & nunc mortaliter peregrinatur in terris, vel in eis, qui morte obierunt, ſecretis animarũ receptaculis,[e] ſedibúſque requieſcit, eodem deo creante, quemadmodum exorta ſit, ſicut de angelis dictum eſt, iam video eſſe dicendum. Ex vno quippe homine, quem primum deus condidit, genus humanum ſumpſit exordium, ſecundum ſanctæ ſcripturæ fidem, quæ mirabilem authoritatem non immerito habet in orbe terrarum: atque in omnibus gentibus, quas ſibi eſſe credituras inter cætera quæ dixit, vera diuinitate prædixit. K

VEL ſi dici poteſt eſſentialis.) Quaſi ens & eſſentiam habens. b Simulq; vt facti ſunt, ei à quo facti ſunt, amore cũ quo facti ſunt, adhæſerunt.) Aperte fatetur angelos omnes creatos eſſe in gratia gratũ faciente. quod idem ait libro de correptione & gratia. Antequam caderent, inquit, gratiam habuerunt. Conſentit & Hieronymus ſuper Oſee, qui dæmonas ſcribit in magna pinguedine ſpiritus ſancti creatos eſſe. Aliter ſentire idem Auguſtinus videtur de Geneſi ad literam, quum angelicam naturam primo informẽ creatam dicit. Secuit ſe familia theologorum in duas, ceu factiones, & alij aſſenſi Petro Lombardo diſtin. v. libri ſecundi, & Alexandro Haleñ. & Bonauenturæ, in gratia creatos angelos negant. D. Thomas cõtrarias partes ducit. Ego nec inter tantos, nec de tanta re, quid pronũciem, habeo. Auguſtinus certe pluribus in locis, verbiſq; diſertioribus, in gratia conditos videtur affirmare, cui dictum illud Ezechielis creditur ſuffragari: Plenus ſapientia, ad dæmonem loquitur, & perfectus decore in delicijs paradiſi dei fuiſti. c Ex ſeipſo faceret implendo meliorẽ.) Oſtendit copioſius illis refuſam gratiam, quam ſe deo parituros profeſsi ſunt, quod non video dubitari. Et fuit tanta illa gratia, vt firmos, certóſque de tanta fœlicitate redderet. d Aut minorẽ acceperunt amoris diuini gratiã.) Si data eſt gratia angelis omnibus, reſpectus eſſet perſonarũ, alijs maiorẽ, alijs duntaxat ex eodẽ ordine minorem dare. Gradatim ergo, diſtinctéq; data eſt gratia, non per ſingulos angelorũ, ſed per ordines. Vt cum ex eodẽ ordine alij præcipites abierint, ſteterint alij, nihilominus tamen parem acceperint vtrique gratiam. e Secretis animarum receptaculis.) Non dubitat de earum gloria etiam iudicium, ſed de loco gloriæ. non vbique poſſunt beatæ eſſe, quum vbique ſit deus, cuius fruitione ſunt beatæ. L

De falſitate eius hiſtoriæ, quæ multa milia annorum præteritis temporibus adſcribit. *Caput X.*

OMittamus igitur coniecturas hominũ neſcientium quid loquantur de natura vel inſtitutione generis humani. Alij nanque ſicut de ipſo mũdo crediderũt, ſemper fuiſſe homines opinantur. Vnde & Apuleius, cũ hoc animãtium genus deſcriberet: Sigillatim, inquit, mortales, cuncti tamen vniuerſo genere [a] perpetui. Et cum illis dictum fuerit, ſi ſemper humanum genus fuit: [b] quónam modo verum eorum loquatur hiſtoria, narrans qui fuerint, quarúmque rerum inuentores, qui primi liberalium diſciplinarum aliarúmque artium inſtitutores, vel à quibus primum illa vel illa regio parſq; terrarum illa atque illa inſula incoli cœperit. Reſpondent diluuijs & conflagrationibus per certa interualla temporum, non quidem omnia, ſed M plurima terrarum ita vaſtari, vt redigantur homines ad exiguam paucitatem: ex quorum progenie rurſus multitudo priſtina reparetur: ac ſic identidem reparari & inſtitui, quaſi prima quum reſtituantur potius quæ fuerant illis nimijs vaſtationibus interrupta & extincta, cæterum hominem niſi ex homine exiſtere omnino non poſſe. Dicunt autem quod putant, non quod ſciunt. Fallunt etiam eos quædam mendaciſsimæ literæ, quas perhibent in hiſtoria temporum multa annorum milia continere. Cum ex literis ſacris ab inſtitutione hominis nondum completa annorum ſex milia [c] computemus. Vnde ne multa diſputem, quẽadmodum illarum literarum, in quibus longe plura annorum milia referuntur, vanitas refellatur: & nulla in illis rei huius idonea reperiatur authoritas, illa epiſtola Alexandri [d] Magni ad Olympiadem matrem ſuam, quam ſcripſit, narrationem cuiuſdam Aegyptij ſacerdotis inſinuans, quam protulit ex literis quæ ſacræ apud illos haberentur: continet etiam regna, quæ Græca quoque nouit hiſtoria. In quibus regnum Aſſyriorum [e] in eadem epiſtola Alexandri quinque milia excedit annorum.

In Græ-

A In Græca verò hiſtoria, mille fermè & trecentos habet ab ipſius Beli principatu: quem regem & ille Aegyptius in eiuſdem regni ponit exordio. Perſarum autem & Macedonum imperium, vſq; ad ipſum Alexandrum cui loquebatur, plus quàm octo milium annorũ ille cõſtituit, cùm apud Græcos Macedonum vſq; ad mortẽ Alexandri quadringenti octogintaquinq; reperiãtur anni. Perſarum verò donec ipſius Alexãdri victoria finiretur, ducenti & trigintatres cõputentur. Longè itaq; hi numeri annorum illis Aegyptiis ſunt minores: nec eis etiã ſi ter tantum computarentur, æquarentur. Perhibentur enim Aegyptij quondam [f] tam breues annos habuiſſe, vt quaternis mẽſibus finirentur. Vnde annus plenior & verior, qualis nunc & nobis & illis eſt, tres eorum annos cõplectebatur antiquos. Sed ne ſic quidẽ, vt dixi, Græca Aegy-
alias, annorum. ptiæ numero temporum † concordat hiſtoria. Et ideo Græcæ potius fides habenda eſt: quia veritatem nõ excedit annorum, qui literis noſtris, quæ verè ſacræ ſunt, continentur. Porrò ſi hæc epiſtola Alexandri, quæ maxime innotuit, multum abhorret in ſpaciis temporũ à probabili fide rerum: quanto minus credendum eſt illis literis, quas plenas fabuloſis velut antiquitatibus proferre vo-
B luerunt contra authoritatẽ notiſsimorum diuinorumq; librorum, quæ totum orbẽ ſibi crediturum eſſe prædixit, & cui totus orbis, ſicut ab ea prædictum eſt, credidit: quę vera ſe narraſſe præterita, ex his quæ futura prænunciauit, cum tanta veritate implentur, oſtendit.

a Sigillatim, inquit, mortales, cuncti tamẽ vniuerſo genere.) Legẽdum, ſcũctim. Et ſic apud eum libello de Socratis deo: aduerbiũ eſt à cunctus, ſicut à ſinguli ſigillatim multitudinẽ totã ſimul capit: vt in a. florid. non ſingulatim, vt diſcretim, ſed cunctim & concertatim. b Et quum illis dictũ fuerit, ſi ſemper humanum genus fuit.) Argumentũ hoc multis verbis perſequitur Macrobius in ſomnium Scipionis: quod eo modo, quo Aug. recenſet, depellere ſe putat: atque huic reſponſioni originem dediſſe videtur Plato, qui in Timæi initio collocutionẽ Solonis & Aegyptij ſacerdotis referre faciens Critiam, ait, ea quæ multis annis antea fuerunt, ignorari ab hominibus, quod in nouas regiones tranſeant, prioribus qui illas incolebant, incendiis, aut illuuionibus partim pulſis, partim abſumptis: quas humani generis pernicies certis euenire tẽporibus neceſſe eſt. Quã reſponſionem confutare nõ eſt difficile. Nam cum vniuerſalis terrarũ, vel conflagratio, vel aquarum demerſio contingere nõ queat, vt Ariſtoteles in libris Meteororũ docet, profecto reliquiæ nominis vetuſtiſsimorum hominũ vnius gentis ſaltem apud aliam ſeruatæ eſſent incolumes: atq; in hunc modum ad nos perductę, quod Ariſtoteles, vt eſt in præcipiendo vafer, ſemper ſui memor, ſibiq; conſtans, libro primę philoſophiæ duodecimo, reliquias antiquiſsimę illi⁹ philoſophię manere adhuc dicit. Cur igitur nulla eſt memoria rerũ, tribus ante me-
C moriã tuam annorũ milibus? c Nondum cõpleta annorum ſex milia.) Euſebius, quẽ in digeſtione temporum Auguſtinus ſequitur, à condito mundo, ad Romã à Gothis captam, quinquies mille ſexcentos vndecim annos cõputat. idq; ex ſupputatione Septuaginta interpretũ. Nã ex Hebræa Beda vſq; ad principatũ Honorij & Theodoſij iunioris, quo tempore vrbẽ ceperunt Gothi, quater mille trecentos ſeptuaginta ſeptem annos ponit. De hac annorũ diſcrepantia loquar in ſequentibus libris. d Illa epiſtola Alexãdri magni.) Libro octauo meminimus. e In quibus regnũ Aſſyriorum.) De his regnis libro decimo octauo commodius. in numerãdis tamẽ annis mira apud veteres libertas, & liberalitas. Plin. lib. xj. ex Eudoxo, Zoroaſtẽ tradit ſex milibus annorũ ante Platonis mortẽ fuiſſe: cui Ariſtoteles eſt aſſenſus. Hermippus quinq; milibus annorũ ante bellum Troianũ tradit Zoroaſtrẽ fuiſſe. Chaldæos ſcribit Cicer. j. de diuinatione ccccclxx. M. ann. vt ipſi dicunt, monumentis cõprehenſa cõtinere. Idem ferè Diodorus lib. iij. refert, Chaldęos ex quo aſtra obſeruant, vſque ad Alexandrum quadringẽta tria annorum milia chronicis numerare. f Perhibẽtur enim Aegyptij quondam.) Et hi nõ pauca de annis ſuis ſunt mẽtiti. Plato ex narratione Aegyptij ſacerdotis res geſtas Sais Aegyptiis octo milia annorũ literis eſſe mãdatas inquit: Atticas vero Athenas mille annis ante Aegyptias illas Saias eſſe cõditas. Diogenes Laërti⁹ Nili Aegyptij filiũ Vulcanũ fuiſſe ſcribit, ab eo ad Alexandrũ Macedonẽ intereeſſiſſe annorũ quadraginta octo milia octingentos ſexaginta tres. Quo toto tempore ſolis defectus cõtigerunt trecẽti & ſeptuaginta tres: Lunę vero, octingẽti triginta duo. Mela modeſtius eſt mẽtitus. Sic enim ait de Aegyptiis: Ipſi vetuſtiſsimi vt prędicãt, hominũ, trecentos triginta reges ante Amaſim, & ſupra tredecim miliũ annorũ ętates, certis annalibus referũt. Sed hoc quod ſequitur deerat mẽdacio: mendatumq; literis aſſeruãt, dũ Aegyptij ſunt, quater curſus ſuos vertiſſe ſydera, ac ſolẽ bis iã occidiſſe, vnde nũc oritur. Diodorus quoq; lib. j. inter Oſirim & Iſim Alexandrumq; Macedonẽ, qui ibi Alexandriam condidit, ab aliis annorum decẽ milia, ab aliis tria D & viginti milia numerari ſcribit, nonnulloſq; fabulari deos, primũ & heroas, in Aegypto paulo minus decem & octo milia regnaſſe annos, deromq; poſtremum Orum Iſidis regno potitũ: homines vero paulo min⁹ annorum quindecim milia, vſq; ad centeſimã octuageſimam Olympiadẽ, quo tẽpore in Aegypto regnauit primum Ptolemæus. Sed vanitas & iactantia Aegypti fuit incredibilis. Cũq; ſtudent ſe primos mortaliũ omnium videri, annos innumeros cõminiſcuntur. Quæ cauſa fuit multis, in originibus mundi, & falli, & fallere ſcriptis ſuis alios. Nã Cicero innumerabilia ſecula tribuit Aegypto, ſequut⁹ Platonẽ. Eandẽ famã ſequutus eſt Ariſtoteles ſeptimo de rep. f Perhibentur enim Aegyptij quondam. (Plin. lib. vij. annum mẽſtruũ, Aegyptiis fuiſſe ait, ſic ſcribẽs: Annum alij vnũ æſtate determinabant, & alterũ hyeme: alij quadripartitis tẽporib⁹, ſicut Arcades, quorũ anni trimeſtres fuere: quidã lunæ ſenio vt Aegyptij. Itaq; apud eos aliqui & ſingula milia annorũ vixiſſe prodũtur. Hæc ille. Cẽſorinus in die natali, in Aegypto quidẽ, antiquiſsimũ, inquit, ferunt annũ bimeſtrem fuiſſe. Poſt deinde à Piſone rege quadrimeſtrem factum, nouiſsimo ad tredecim mẽſes, & dies quinq; produxiſſe Diodorus narrat, quũ traditũ à veteribus eſſet, regnaſſe priſcos illos reges, deoſq;, mille & ducẽtis annis ſingulos, fidẽq;, ſumma non admitteret, pro certo habitũ eſſe à pleriſq; curſus lunares ſolarib⁹ nõdũ plene inuentis, annos cõfeciſſe. Ita mirabiles nõ erant veteres fabulę, alios quatuor anni temporibus, quatuor annos detiniſſe, ſicut à nonnullis eſt Græcis factitatum. Idem author, Chaldæos annos mẽſtruos olim fuiſſe perhibet. Sed vt ego coniecturã quoque meam de tanto annorum apud gentes illas numero non celem, exiſtimo homines motibus cœlorum, ſyderumq; deditiſsimos vniuſcuiuſque erroris aſtri conuerſionem pro anno cõputaſſe, ita, vt in triginta annis ſolaribus ſit vnus Saturni, quinque Iouis, ſex Martis, plures triginta Mercurij & Veneris, Lunares ferè quadringenti. Ita ſunt plus minus quingenti.

E *De his, qui hunc quidem mundum non ſempiternum putant, ſed aut innumerabiles, aut eundẽ vnum certa concluſione ſeculorum ſemper naſci, & reſolui opinantur.* Caput XI.

ALij vero, qui mundum iſtum non exiſtimant ſempiternum: ſiue non eum ſolum,[a] ſed innumerabiles opinantur: ſiue ſolum quidem[b] eſſe, ſed certis ſeculorum interuallis innumerabiliter oriri & occidere, neceſſe eſt fateantur hominũ genus prius ſine hominibus gignentibus extitiſſe. Neq; enim vt alluuionibus[c] incendiiſque terrarum, quas illi non putant toto prorſus orbe cõtingere: & ideo paucos homines ex quibus reparetur multitudo priſtina, ſemper remanere contendunt: ita & hi poſſunt putare, quod aliqui hominum pereunte mundo relinquãtur in mundo, ſed ſicut ipſum mundũ ex materia ſua renaſci exiſtimãt, ita in illo ex elementis eius genus humanũ, ac deinde à parentibus progeniem pullulare mortalium ſicut aliorum animalium.

a Siue nõ eum ſolum.) Dixi hoc eſſe opinionis Democriti & Epicuri. b Siue ſolum quidem.) Vt Heraclitus, Hippaſus, & Stoici, qui conflagratione periturum arbitrantur mundũ, qui quum deflagrarit, denuo F condetur. c Neque enim vt alluuionibus.) Plato & Ariſtoteles negãt vniuerſale, ſiue incendium, ſiue diluuium cõtingere vnquã poſſe. Stoici vero euenturum putabant, ſicut inquit Cicero, vt ad extremum omnis mundus igneſceret, quum humore cõſumpto, neq; terra ali poſſet, neq; remeare aër, cuius ortus, aqua omnis exhauſta eſſe nõ poſſet. Itaq; Plato & Ariſtoteles aliquos ſemper homines in perpetuitatem mũdi relinquebant ad ſemen: alij cuncta abſumebant, vt noua procrearentur.

Quid reſpondendum ſit his, qui primam conditionem hominis tardam eſſe cauſantur. Caput XII.

QVod autem reſpondimus, cum de mundi origine quæſtio verteretur, eis qui volunt credere nõ eum ſemper fuiſſe, ſed eſſe cœpiſſe: ſicut etiam Plato apertiſsime confitetur: quamuis à *Plato in* nonnullis contrà quàm loquitur, ſenſiſſe credatur: hoc *Timæo.* etiam de prima hominis conditione reſponderim, propter eos qui ſimiliter mouẽtur, cur homo per innumerabilia atq; infinita retro tempora creatus non ſit, tamq; ſero ſit conditus, vt minus quàm ſex millia ſint annorum, ex quo eſſe cœpiſſe in ſacris literis inuenitur? Si enim breuitas eos offendit temporis, quod tam pauci eis videntur anni ex quo inſtitutus homo in noſtris authoritatibus legitur: cõſiderent nihil eſſe diuturnũ,[a] in quo eſt aliquid extremum, & omnia ſeculorum ſpacia definita, ſi æter-

G nitati interminæ comparentur, non exigua exiſtimanda eſſe, ſed nulla. Ac per hoc, ſi non quinq; vel ſex, verum etiam ſexaginta milia, vel ſexcenta, aut ſexageſies aut ſexcenties milies * dicerentur annorum: aut itidem per totidem totiens multiplicaretur hæc ſumma, vbi iam nullum numeri nomen haberemus, ex quo deus hominem fecit: ſimiliter quæri poſſet, cur ante non fecerit. Dei quippe ab hominis creatione ceſſatio retrorſus æterna, ſine initio tanta eſt, vt ſi ei conferatur quamlibet magna & ineffabilis numeroſitas temporum, quę tamen fine concluſa certis ſpaciis terminetur: nec ſaltem tanta videri debeat, quãta ſi humoris breuiſsimam guttam vniuerſo mari, etiam quantum Oceanus circumfluit, cõparemus: quoniã iſtorum duorum vnum quidem perexiguum eſt: alterum incomparabiliter magnum, ſed vtrunque finitum. [b] Illud verò temporis ſpacium, quod ab initio aliquo progreditur, & aliquo termino coërcetur, magnitudine quantacunque tendatur comparatum illi quod initium non habet, neſcio vtrum pro minimo, an potius pro nullo deputandum eſt. Huic enim ſi à fine vel breuiſsima ſigillatim momenta detrahantur, decreſcente numero, licet tam ingenti, vt vocabulum non

H inueniat retrorſum redeundo: tanquam ſi hominis dies ab illo, in quo nunc viuit vſque ad illum, in quo natus eſt detrahas: quandoque ad initium illa detractio perducetur. Si autem detrahantur retrorſus in ſpacio, quod à nullo cœpit exordio: non dico ſigillatim minuta momenta vel horarum, aut dierum, aut menſium, aut annorum etiam quantitates: ſed tam magna ſpacia, quanta illa ſumma comprehendit annorum, quæ iam dici à quibuſlibet cõputatoribus non poteſt: quæ tamen momentorum minutatim detractione conſumitur: & detrahantur hæc tanta ſpacia, non ſemel atque iterum ſæpiúſque, ſed ſemper, quid fit, quid agitur, quando nunquam ad initium, quod omnino nullum eſt, peruenitur? Quapropter quod nos modo quærimus poſt quinque milia, & quod amplius excurrit annorũ, poſſent & poſteri etiam poſt annorum, ſexcenties milies eadem curioſitate requirere, ſi in tantum hæc mortalitas hominum exoriendo, & occumbendo, & imperita perſeueraret infirmitas. Potuerunt & qui fuerunt ante nos, ipſis recentibus hominis creati temporibus, iſtam mouere quæſtionem. Ipſe denique primus homo, vel poſtridie, vel eodem die

I poſtea quàm factus eſt, potuit inquirere, cur non ante ſit factus. Et quandocunque antea factus eſſet, non vires tunc alias, & alias nunc vel etiam poſtea iſta de initio rerum temporalium controuerſia reperiret.

a CONſiderent nihil eſſe diuturnum.) Dictum Ciceronis in Catone Maiore Quando enim extremum aduenit, inquit, tum illud quod præterit, effluxit. b Sed vtrunq; finitũ.) Ideo inter ea eſt aliqua proportio, cum inter finitum, & infinitum nulla ſit.

De reuolutione ſeculorum, quibus certo fine concluſis vniuerſa ſemper in eundem ordinem, eãdemque ſpeciem reditura, quidã philoſophi crediderunt. Cap. XIII.

HAnc autem ſe philoſophi mundi huius non aliter putauerunt poſſe vel debere diſſoluere, niſi vt circumitus temporum inducerent, [a] quibus eadem ſemper fuiſſe renouata, atque repetita in rerum natura: atq; ita deinceps fore ſine ceſſatione aſſeuerarent volumina veniẽtium, [b] prætereuntiúmque ſeculorum: ſiue in mundo permanente iſti circumitus fierent: ſiue certis interuallis oriens & occidẽs mundus eandem ſemper quaſi noua, ea quæ tranſacta & quæ ventura ſunt exhiberet. A quo ludibrio prorſus immortalem animam, etiam cum ſapientiam perceperit libe- K rare non poſſunt, euntem ſine ceſſatione ad falſam beatitudinem, & ad veram miſeriam ſine ceſſatione redeuntem. Quomodo enim vera beatitudo eſt, de cuius nunquam æternitate confiditur, dum anima venturam miſeriam, aut imperitiſsime in veritate neſcit, aut infœliciſsime in beatitudine pertimeſcit? At ſi ad miſerias nunquam vlterius reditura ex his ad beatitudinem pergit: fit ergo aliquid noui in tempore, quod finem non habet temporis. Cur non ergo & mundus? Cur non & homo factus in mundo? Vt illi, neſcio qui, falſi circumitus à falſis ſapientibus fallacibuſq; comperti, in doctrina ſana tramite recti itineris euitentur. Nam quidam & illud quod legitur [c] in libro Salomonis, qui vocatur Eccleſiaſtes: Quid eſt, quod fuit? Ipſum quod erit. Et quid eſt, quod factum eſt, Ipſum quod fiet, & non eſt omne recens ſub ſole, [d] nec quiſquam loquitur, & dicit: ecce hoc nouum eſt: iam fuit in ſeculis quę fuerunt ante nos. Propter hos circumitus in eadem redeuntes, & in eadẽ cuncta reuocantes, dictum intelligi volunt, quod ille, aut de his rebus dixit, de quibus ſuperius loquebatur: hoc eſt, de generationibus aliis euntibus, * aliis venientibus: de ſolis anfractibus, de torrentiũ lapſibus: aut certe de omnium rerum generibus, quæ oriuntur, atque occidunt. L Fuerunt enim homines ante nos, ſunt & nobiſcum, & erunt poſt nos: ita quoque animantia, vel arbuſta. Monſtra quoque ipſa, quæ inuſitata naſcuntur, quamuis inter ſe diuerſa ſint, & quædam eorum ſemel facta narrentur, tamen ſecundum id quod generaliter miracula & monſtra ſunt, & vtique fuerunt, & erunt: nec recẽs & nouum eſt, vt monſtrum ſub ſole naſcatur. Quamuis hæc verba quidam ſic intellexerint, tanquam in prædeſtinatione dei iam facta fuiſſe omnia, ſapiens ille voluiſſet intelligi, & ideo nihil recens eſſe ſub ſole. Abſit autem à recta fide, vt his Salomonis verbis illos circumitus ſignificatos eſſe credamus, quibus illi putant, ſic eadem temporum, temporaliúmque rerum volumina repeti: vt, verbi gratia, ſicut in iſto ſeculo Plato philoſophus in vrbe Athenienſi: in ea ſchola quæ Academia dicta eſt, diſcipulos docuit, ita per innumerabilia retro ſecula, multum prolixis quidem interuallis, ſed tamẽ certis & idem Plato, & eadem ciuitas, eademque ſchola, iidemque diſcipuli repetiti, & per innumerabilia deinde ſecula repetendi ſint. Abſit, inquam, vt nos iſta credamus. Semel M enim Chriſtus mortuus eſt pro peccatis noſtris: reſurgens autem à mortuis iam non moritur, & mors ei vltra non dominabitur, & nos poſt reſurrectionem ſemper cum domino erimus, cui modo dicimus, quod ſacer admonet Pſalmus: Tu domine ſeruabis nos, & cuſtodies nos à generatione hac in æternum. Satis autem iſtis exiſtimo cõuenire quod ſequitur: In circumitu impij ambulant, non quia per circulos quos opinantur eorum vita eſt recurſura, ſed quia modo talis eſt erroris eorum via, id eſt, falſa doctrina.

alias, milia. — *Eccleſ. 1.* — *al. decedentibus.* — *Roma. 6.* — *1. Theſ. 4.* — *Pſal. 11.* — *Ibidem.* — *Circumitus rerum.*

a CIrcumitus temporum inducerent.) Platonici hæc, qui redeuntibus eiſdem cauſis, eoſdem quoque redituros effectus arbitrantur: confectiſque curſibus omnibus ſyderum cœlorúmque, quum ad idem ex quo diſceſſerant punctum, fuerint reuerſi, annus ille vertens expletus erit, rurſúſque eadem producentur. b Volumina venientium.) Aptiſsime volumina dixit, ceu inuoluerent modo ſeſe, modo euoluerẽt ſecula. c Nam quidam & illud, quod legitur.) Origenes libro ſecundo περὶ ἀρχῶν, vtar interpretatione Hieronymi, quem in citandis opinionibus ex eiſdem libris περὶ ἀρχῶν ſequar potius, in epiſtola ad Auitum, quam Ruffinum interpretem, nec ſine magna cauſa. Nobis autem, inquit, placet & ante hunc alium fuiſſe mundum, & poſt iſtũ alium futurum. Vis diſcere quod poſt corruptionem huius mundi, alius ſit futurus? Audi Eſaiam loquentem: Erit cœlum nouum, & terra noua, quæ ego facio permanere in conſpectu meo. Vis poſſe quod ante

fabricam

A fabricam huius mūdi, alij mūdi in præterito fuerint? auſculta Eccleſiaſten: quid eſt, quod fuit? ipſum quod erit, & quid eſt, quod factū eſt? ipſum quod futurum eſt: & nō eſt omne nouum ſub ſole, quod loquatur, & dicat, ecce hoc nouū eſt. Iam enim fuit in ſeculis priſtinis, quæ fuerūt ante nos. Hæc ille. Dubitat tamē an iſti mūdi futuri ſint inter ſe per omnia ſimiles, an aliqua erit inter eos differentia. d Et non eſt omne recēs ſub ſole.) Hieronymus ſuper eo loco: Et non eſt omne recens ſub ſole. Eſt ne verbū de quo dicatur, vide hoc nouū eſt? iam fuit in ſeculis, quæ fuerūt ante nos. Aptius hoc Symmachus tranſtulit, putáſne quis poſsit dicere, vide hoc nouū eſt? at iam factū eſt in ſeculo, quod fuit ante nos qui rem ad præſcientiā dei refert, vt omnia iam antea fuerint in mēte & noticia rectoris mūdi, tametſi paulo antea, vt hic Auguſtin⁹, de generalitate rerū cenſet intelligi, & tāgit hanc quoq; Hieronymi expoſitionē.

De temporali conditione generis humani, quam deus nec nouo conſilio conſtituerit, nec mutabili voluntate. *Caput XIIII.*

QVid autem mirum eſt, ſi in his circumitibus errantes, nec aditum, nec exitum inueniunt, quia genus humanum atque iſta noſtra mortalitas, nec quo initio cœpta ſit ſciunt, nec quo fine claudatur: quandoquidem altitudinem dei penetrare nō poſſunt, quia cum ipſe ſit æternus & ſine initio, ab aliquo tamen initio exorſus eſt tēpora, & hominem quem nunquam ante fecerat, fecit in tempore, non tamen nouo & repen-
B tino, ſed immutabili æternoq; conſilio. Quis hanc valeat altitudinem inueſtigabilem inueſtigare,[a] & inſcrutabilem perſcrutari, ſecūdum quam deus hominem temporalem, ante quam nemo vnquam hominum fuit, nō mutabili voluntate in tēpore condidit, & genus humanum
Pſal. 11. ex vno multiplicauit? Quādoquidem Pſalmus ipſe cum præmiſiſſet, atq; dixiſſet: Tu domine ſeruabis nos, & cuſtodies nos à generatione hac in æternum: ac deinde repercuſsiſſet eos, in quorum ſtulta impiaq; doctrina nulla liberationis & beatitudinis animæ ſeruatur æternitas, continuo ſubiiciens: In circumitu, inquit, impij ambu-
† diceretur. lant. Tanquam ei diceretur: † Quid ergo tu credis, ſentis, intelligis? Nunquid nam exiſtimandum eſt ſubito deo placuiſſe hominem facere, quem nunquam antea infinita retro æternitate feciſſet, cui nihil noui accidere poteſt, in quo mutabile aliquid nō eſt? Et ne nos hæc audiētes aliqua forte turbaret ambiguitas, continuo reſpōdit ad ipſum deum loquens: Secundum altitudinem tuam
Ibidem. multiplicaſti filios hominum. Sentiant, inquit, homines quod putant, & quod eis placet opinentur, & diſputent ſecundum altitudinem tuam quam nullus poteſt noſſe
C hominum, multiplicaſti filios hominum. Valde quippe altum eſt, & ſemper deum fuiſſe, & hominem, quem nūquam ante fecerat, ex aliquo tempore primū facere voluiſſe, nec conſilium voluntatémque mutaſſe.

a ALtitudinem inueſtigabilem inueſtigare.) Inueſtigabilem pro contrario poſuit, hoc eſt, minime veſtigabilem, ſiue inueſtigabilem, id eſt, non veſtigabilem dixit. Sicut indolere & inuocare, vtrumque eſt ſiue dolere & non dolere, vocare & non vocare.

An vt deus ſemper, etiam dominus fuiſſe ſemper intelligatur, credēdum ſit creaturam quoque nunquā defuiſſe, cui dominaretur, & quomodo dicatur ſemper creatum, quod dici non poteſt coæternum. *Caput XV.*

EGo quidem ſicut dominum deum, aliquando dominū non fuiſſe dicere non audeo,[a] ita hominem nunquam antea fuiſſe, & ex quodam tempore primum hominē creatum eſſe, dubitare non debeo. Sed cum cogito, cuius rei dominus ſemper fuerit, ſi ſemper creatura non fuit, affirmare aliquid pertimeſco: quia & meip-
Sapien. 9. ſum intueor, & ſcriptum eſſe recolo: Quis hominum poteſt ſcire conſilium dei? aut quis poterit cogitare, quid velit dominus? Cogitationes enim mortalium timidæ, & incertæ adinuētiones noſtræ. Corruptibile enim cor- D
pus aggrauat animam, & deprimit terrena inhabitatio ſenſum multa cogitātem. Ex his igitur, qui in hac terrena inhabitatione multa cogito, (deprimunt me:) ideo vtiq; multa, quia vnum quod ex illis vel præter illa, quod forte non cogito, verum eſt, inuenire non poſſum. Si dixero, ſemper fuiſſe creaturam, cuius dominus eſſet, qui dominus ſemper eſt, nec dominus vnquam non fuit, ſed nunc illam, nunc aliam per alia atque alia temporū ſpacia, ne aliquam creatori coæternam eſſe dicamus, quod fides, ratioq; ſana condemnat: cauendum eſt, ne ſit abſurdum, & à luce veritatis alienum, mortalem quidē per vices temporum ſemper fuiſſe creaturam decedentem aliam, aliam ſuccedentem: immortalem vero nō eſſe cœpiſſe, niſi cum ad noſtrum ſeculum ventum eſt, quando & angeli creati ſunt, ſi eos recte lux illa primum facta ſignificat, aut illud potius cœlum, de quo dictum eſt: In Gene. 1. principio fecit deus cœlum & terram: cum tamen non fuerint, antequam fierent: ne immortales ſi ſemper fuiſſe dicuntur, deo coæterni eſſe credantur. Si autem dixero, non in tempore creatos eſſe angelos, ſed ante omnia tempora & ipſos fuiſſe, quorum deus dominus eſſet, qui nunquam, niſi dominus fuit: quæritur à me etiam, ſi ante E
omnia tempora facti ſunt: vtrum ſemper potuerint eſſe, qui facti ſunt? His reſpondendum forte videatur, quomodo non ſemper, cum illud quod eſt omni tempore non inconuenienter ſemper eſſe dicatur. Vſque adeo autem iſti omni tempore fuerunt, vt etiā ante omnia tempora facti ſint, ſi tamen à cœlo cœpta ſunt tempora, & illi iam erant ante cœlum. At ſi tempus, nō à cœlo, verum ante cœlum fuit, non quidem in horis, & diebus, & menſibus, & annis: nam iſtæ dimenſiones temporalium ſpaciorum quæ vſitate ac proprie dicuntur tempora, manifeſtum eſt, quod à motu ſyderū cœperint: vnde & deus cum hæc inſtitueret, dixit: Et ſint in ſigna & in tempora, Ibidem. & in dies, & in annos: ſed in aliquo mutabili motu, cuius aliud anterius præterierit, aliud poſterius ſucceſſerit, eo quod ſimul eſſe non poſſunt. Si ergo ante cœlum in angelicis motibus tale aliquid fuit, & ideo tempus iam fuit, atque angeli, ex quo facti ſunt temporaliter mouebantur, etiam ſic omni tempore fuerunt, quandoquidem cum illis facta ſunt tempora. Quis autem dicat, non ſemper fuit, quod omni tempore fuit? Sed ſi hoc reſpondero, dicetur mihi: Quomodo ergo non F
ſunt coæterni creatori, ſi ſemper ille, ſemper illi fuerunt? Quomodo etiam creati dicendi ſunt, ſi ſemper fuiſſe intelliguntur? Ad hoc quid reſpondebitur? An dicendum eſt, & ſemper illos fuiſſe, quoniam omni tempore fuerunt, qui cum tempore facti ſunt: aut cum quibus facta ſunt tempora, & tamen creatos? Neque enim & ipſa tempora creata eſſe negamus, quanuis omni tempore tempus fuiſſe nemo ambigat. Nam ſi non omni tempore fuit tempus, erat ergo tempus, quando nullum erat tempus. Quis hoc ſtultiſsimus dixerit? Poſſumus enim recte dicere: erat tempus, quando non erat Roma: erat tempus, quando non erat Hieruſalem: erat tempus, quando non erat Abraham: erat tempus, quando non erat homo: & ſi quid huiuſmodi. Poſtremo ſi non cum initio temporis, ſed poſt aliquod tēpus factus eſt mundus, poſſumus dicere: erat tempus, quando non erat mundus. At vero erat tempus, quando nullum erat tempus: tam inconuenienter dicimus, ac ſi quiſquam dicat: erat homo quando nullus erat homo: aut, erat iſte mundus, quando nō erat iſte mundus. Si enim de alio atque alio intelligatur,[b] poteſt dici aliquo mo-

G do:hoc eſt,erat alius homo quando non erat iſte homo. Sic ergo erat aliud tempus quando nõ erat hoc tempus, rectè poſſumus dicere. At verò erat tempus quando nul lum erat tempus,quis vel inſipientiſsimus dixerit? Sicut ergo dicimus creatum tempus, cùm ideo ſemper fuiſſe dicatur, quia omni tempore tempus fuit:ita conſequẽs, vt ſi ſemper fuerunt angeli, ideo non ſint creati, vt propterea ſemper fuiſſe dicantur, quia omni tempore fuerunt:& propterea omni tempore fuerũt,quia nullo modo ſine his ipſa tempora eſſe potuerunt. Vbi enim nulla creatura eſt,cuius mutabilibus motibus [c] tempora peragantur, tempora omnino eſſe non poſſunt. Ac per hoc & ſi ſemper fuerunt, creati ſunt:nec ſi ſemper fuerunt, ideo creatori coæterni ſunt. Ille enim ſemper fuit æternitate [d] immutabili,iſti autem facti ſunt. Sed ideo ſemper fuiſſe dicuntur,quia omni tempore fuerũt, ſine quibus tempora nullo modo eſſe potuerũt. Tempus autem quoniam mutabilitate tranſcurrit,æternitati immutabili non poteſt eſſe coæternum. Ac per hoc etiã ſi immortalitas angelorum non tranſit in tempore, nec præterita eſt quaſi iam non ſit,nec futura quaſi nondum ſit,tamen eorum motus quibus tempora peraguntur ex futuro in
H præteritum tranſeunt,& ideo creatori,in cuius motu dicendum non eſt vel fuiſſe quod iam nõ ſit, vel futurum eſſe,quod nondum ſit, coæterni eſſe non poſſunt. Quapropter ſi deus ſemper dominus fuit,ſemper habuit creaturam [e] ſuo dominatui ſeruientem, veruntamen non de ipſo genitam,ſed ab ipſo de nihilo factam, nec ei coæternam. Erat quippe ante illam,quamuis nullo tempore ſine illa,non eam ſpatio tranſcurrente,ſed manente perpetuitate præcedens. Sed hoc ſi reſpondero eis, qui requirunt quomodo creator ſemper fuit dominus, ſi creatura ſeruiens non ſemper fuit,aut quomodo creatura creata eſt, & non potius creatori coæterna eſt ſi ſemper fuit, vereor ne facilius iudicer affirmare quod neſcio,quàm docere quod ſcio. Redeo igitur ad id, quod creator noſter ſcire nos voluit: illa vero quæ vel ſapientioribus in hac vita ſcire permiſit,vel omnino perfectis in alia vita ſcienda ſeruauit,vltra vires meas eſſe ꝓfiteor. Sed ideo putaui ſine affirmatione tractanda, vt qui hæc legunt videant à quibus quæſtionum periculis debeant temperare,nec ad omnia ſe idoneos arbitrentur,potiúſque intelligant, quàm ſit Apoſtolo obtemperandũ præ-
I cipienti ſalubriter,vbi ait:Dico autem per gratiã quæ da-
Roma.12. ta eſt mihi omnibus qui ſunt in vobis, non plus ſapere q̃ oportet ſapere,ſed ſapere ad temperãtiam, ſicut vnicuique deus partitus eſt mẽſura fidei. [f] Si enim pro viribus ſuis alatur infans, [g] fiet vt creſcendo plus capiat, ſi autem vires ſuæ capacitatis excedat,deficiet ante quàm creſcat.

a ALiquando dominum non fuiſſe dicere non audeo.) Nam ſeruos non habuit,quorũ relatione dominus dicitur. Eſt enim ea numero eorum, quæ ſunt πρός τι, vt Ariſtoteles inquit, nam filij & ſpiritus ſancti dominum vocare non conuenit. b Si enim de alio atque alio intelligatur.) Si Auguſtinus legiſſet parua logicalia,non id diceret. certæ enim ſunt ſuppoſitiones & diſtributiones, quas illi doctiſſimi magiſtri in ea lingua finxerunt,cuius erant ignariſſimi. Satis oſtendit hic Auguſtinus ſermonem ad captum eſſe populi attemperandum. quid ni? quum dominus ſit populus ſermonis. c Cuius mutabilibus motibus.) Quod aliquid præteriit, aliud ſequetur vel in actionibus,vel in eſſentia. d Ille enim ſemper fuit æternitate.) Eius duratio, in qua ſemper proprie eſſe dicitur:ſed nos abutentes nominibus,& fuiſſe & fore dicimus æternitas illa eſt, quæ vt infinita capi à finitis noſtris cogitationibus nequit. e Semper habuit creaturã.) Cauillatur hic Auguſtinus,mea ſententia. nam cum ſemper ſic explicetur omni tempore,ipſe omni tempore fuiſſe creaturam ait, quia cum tempore & illa ſit facta. Porrò quæſtio eſt,an etiam ante conditum mundum fuerit dominus. At paulo poſt quanto verius theologatur, cum mauult verecunde dicere, quàm imprudenter de tantis rebus affirmare, quæ non capit,& dubitat:ſatiúſque cenſet eſſe de illis loqui quæ nos ſcire rerum parens voluit. Atque vtinam quæ nos ille docuit,boni conſuleremus,ac eis contenti non curaremus ſcrutari maieſtatem,ne opprimeremur à gloria: ea recoleremus ſubinde K in eis noſcendis nos exerceremus,adorãtes quæ accepimus,nõ ingerẽtes nos arcanis temere ac odioſe. f Menſura fidei.) Alibi,menſuram fidei:& ſic vulgo legimus ad Ro. xij. Græcũ eſt ὡς ὁ θεὸς ἐμέρισε μέτρον πίστεως. vt deus diſtribuit menſuram fidei. ſed accuſatiui græci ſæpe pro noſtris ablatiuis ſeu potius pro ſeptimo caſu ponuntur:vt fortaſſe Paul[us] velit intelligi diſtributionem illam ſapiẽtię vniuſcuiuſque factam à deo ex fidei cuiuſq; menſura. g Si enim pro viribus ſuis alatur infans.) Similitudo apud Quintilianũ aptiſsima lib. j. inſtit. quæ aptari huic quoq; rei poteſt. Vaſcula, inquit, oris anguſti ſuperfuſam humoris copiã reſpuũt, ſenſim autem influentibus vel etiam inſtillantibus complentur.

Quomodo intelligendum ſit, promiſſa homini à deo vita æterna ante tempora æterna. *Caput XVI.*

QVæ ſecula præterierint ante quàm genus inſtitueretur humanum, me fateor ignorare, non tamen dubito nihil omnino creaturæ creatori eſſe coæternum. Dicit etiam Apoſtolus tempora æterna, nec ea futura, ſed quod maius eſt miran- *Ad Tit.1.* dum præterita. Sic enim ait:In ſpem vitæ æternæ, quam promiſit non mendax deus ante tempora æterna: [a] manifeſtauit autem temporibus ſuis verbum ſuum. Ecce dicit retro quod fuerint tempora æterna,quæ tamen nõ fuerunt deo coæterna. Si quidẽ ille ante tempora æterna non ſolum erat, verumetiam promiſit vitam æternam,quã manifeſtauit temporibus ſuis, id eſt,congruis, L quid aliud quàm verbum ſuum? Hoc eſt enim vita æterna. Quomodo autem promiſit, cum hominibus vtique promiſerit,qui nondum erant ante tempora æterna: niſi quia in ipſius æternitate, atq; in ipſo eius verbo eidem coæterno,iam prædeſtinatione fixũ erat, quod ſuo tempore futurum erat.

a ANte tempora æterna.) Primo cap. epiſtolę ad Titum. quem locum ſic Hieronymus enarrat: Sed ne hoc ſilentio prætereundum puto, quomodo nõ mendax deus ante æterna ſecula ſpoponderit vitam. Ex quo, iuxta hiſtoriam Geneſeos, factus eſt mundus, & per vices noctium ac dierum, menſium pariter & annorũ, tempora conſtituta ſunt. In hoc curriculo & rota, mundi tempora labuntur,& veniunt, & aut futura ſunt, aut fuerunt. Vnde quidam philoſophorum non putent eſſe tempus præſens : ſed, aut præteritum, aut futurum: quia omne quod loquimur,agimus,cogitamus,aut dum fit, præterit: aut ſi nondum factum eſt, expectamus. Ante hæc igitur mundi tempora, æternitatem quandam ſeculorum fuiſſe credendum eſt,quibus ſemper cum filio & ſpiritu ſancto fuerit pater:&,vt ita dicam,vnum tempus dei,eſt omnis æternitas:imò innumerabilia tempora ſunt, quũ infinitus ſit ipſe,qui ante tempora omne tempus excedit. Sex milia nec dum noſtri orbis implentur anni, quantas prius æternitates? quanta tẽpora, quantas ſeculorũ origines fuiſſe arbitrandum eſt?in quib[us] angeli, throni,dominationes,cæteræq; virtutes ſeruierint deo & abſque temporum vicibus,atque mẽſuris,deo iubẽte,ſubſtiterint. Ante hæc itaque omnia tẽpora,quę nec ſermo loqui, nec mens cõprehendere,nec cogitatio tacita audet attingere,promiſit deus pater ſapientiæ ſuæ verbum ſuum,& ipſam ſapientiam ſuam, M & vitam eorum qui credituri erant mundo eſſe vẽturam. Ita Hieronymus. Huius ſentẽtiæ partẽ contra ſe adducẽs Petrus Lombardus lib. ij. ſic repellit, vt dicat Hieronymum id ſcripſiſſe, non quod ſic ſentiat,ſed aliorum opinionem recenſentem. Idem in multis quoque Auguſtini dictis reſpõdet: quod facile dictu eſt, quoties aliquid ex magnis authorib[us] cõtra noſtra placita adſertur. Auguſtin[us] cõtra Priſcilianiſtas hũc locum citans dicit,tempora æterna illa vocari,ante quæ nullũ fuerit tempus, quaſi à conſtitutione mundi. Vulgo legimus, ante tẽpora ſecularia. Græce eſt πρὸ τῶν χρόνων αἰωνίων, ante tempora æterna. tametſi αἰὼν interim æuum,ſæpe æternitas,& aliàs ſeculum, vertatur.

Quid de immutabili conſilio, aut volũtate fides ſana defendat contra ratiocinationes eorũ qui opera dei ex æternitate repetita per eoſdem, ſemper volunt ſeculorum redire circuitus. *Caput XVII.*

ILlud quoq; non dubito, antequam primus homo creatus eſſet, nunquam quenquam hominem fuiſſe: nec eundem ipſum, neſcio quibus circuitibus,neſcio quoties reuolutum : nec alium aliquem natura ſimilem. Neque ab hac fide me philoſophorum argumenta deterrent, quorum acutiſsimum illud putatur, quod dicunt, nulla infinita vlla ſcientia poſſe comprehendi.[a] Ac per hoc deus, inquiunt,rerum, quas fecit, omnium finitarum, omnes finitas apud ſe rationes habet. bonitas autem eius nũquam vacua fuiſſe

credenda

A credenda eſt, ne ſit temporalis eius operatio, cuius retro fuerit æterna ceſſatio, quaſi pœnituerit eum prioris ſine initio vacationis: ac propterea ſit operis aggreſſus initium. Et ideo neceſſe eſt, inquiunt, eadem ſemper repeti, eadémque ſemper repetenda tranſcurrere: vel manente mundo mutabiliter, qui licet nunquam non fuerit, & ſine initio temporis tamen factus eſt: vel eius quoque ortu & occaſu, ſemper illis circumitibus repetito, ſempérque repetendo, ne videlicet, ſi aliquando primum dei opera cœpta dicũtur, priorem ſuam ſine initio vacationem tanquam inertem, ac deſidioſam, & ideo ſibi diſplicentem damnaſſe quodammodo, atque ob hoc mutaſſe credatur. Si autem ſemper quidem temporalia, ſed alia atque alia perhibetur operatus: ac ſic aliquãdo etiam ad hominem faciendum, quem nunquam antea fecerat, perueniſſe, non ſcientia, qua putant non poſſe quæcunque infinita comprehendi, ſed quaſi ad horam, ſicut veniebat in mentem, fortuita quadam inconſtantia videatur feciſſe, quæ fecit. Porrò ſi illi circumitus admittantur, inquiunt, quibus vel manente mundo, vel ipſo quoque reuolubiles ortus ſuos & occaſus eiſdem circumitibus inſerente, eadem temporalia repetuntur, nec igna-
B uum ocium præſertim tam longæ ſine initio diuturnitatis deo tribuitur, nec improuida temeritas operum ſuorum. Quoniam ſi non eadem repetantur, non poſſunt infinita diuerſitate variata vlla eius ſcientia vel præſcientia comprehendi. Has argumentationes quibus impij noſtram ſimplicem pietatem, vt cum illis in circumitu ambulemus, de via recta conantur auertere, ſi ratio refutare non poſſet, fides irridere deberet. Huc accedit quod in adiutorio domini dei noſtri hos volubiles circulos, quos opinio confingit, ratio manifeſta confringit. Hinc enim maxime iſti errant vt in circumitu falſo ambulare, quàm vero & recto itinere malint, quod mentem diuinam omnino immutabilem cuiuſlibet infinitatis capacem, & innumera omnia ſine cogitationis alternatione numerantem, de ſua humana mutabili anguſtáque metiuntur. Et fit illis quod ait Apoſtolus: Comparantes enim ſemetipſos ſemetipſis,[b] ſemetipſos non intelligunt. Nam quia illis quicquid noui faciendum venit in mentem, nouo conſilio fa-
C ciunt, mutabiles quippe mentes gerunt, profecto non de illo, quem cogitare non poſſunt, ſed ſemetipſos pro illo cogitantes, non illum ſed ſeipſos, nec illi, ſed ſibi cõparant. Nobis autem fas non eſt credere aliter deum affici, cum vacat, aliter cum operatur, quia nec affici dicendus eſt, tãquam in eius natura fiat aliquid quod non ante fuerit. Patitur quippe qui afficitur, & mutabile eſt omne, quod aliquid patitur. Non itaque in eius vacatione cogitetur ignauia, deſidia, inertia, ſicut nec in eius opere labor, conatus, induſtria. Nouit quieſcens agere, & agens quieſcere. Poteſt ad opus nouum, non nouum, ſed ſempiternum adhibere conſilium, nec pœnitendo, quia prius ceſſauerat, cœpit facere, quod non fecerat. Sed & ſi prius ceſſauit, & poſterius operatus eſt, quod neſcio quemadmodum ab homine poſsit intelligi, hoc proculdubio quod dicitur prius & poſterius, in rebus prius non exiſtentibus, & poſterius exiſtentibus fuit. In illo autem non alteram præcedentem altera ſubſequens mutauit aut abſtulit voluntatem, ſed vna eademq́; ſempiterna & immutabili voluntate res, quas condidit, & vt prius non eſſent, egit, quandiu non fuerunt, & vt poſterius eſſent, quando eſſe cœperunt: hinc eis, qui talia videre poſſunt mirabiliter fortaſsis oſtendens, quàm non eis indiguerit, ſed eas gratuita bonitate condide- rit, cum ſine illis ex æternitate initio carente in non mi- D nore beatitudine permanſit.

Psal.11.

1.Cor.10.

QVod dicunt nulla infinita vlla ſcientia poſſe comprehendi.) Ariſtoteles libro primæ philoſophiæ ſecundo, negat mente ac cogitatione capi infinitum poſſe. & primo poſteriorum reſolutiuorum cum dixiſſet, tum demum nos exacte ſcire cum ad vltimum rei peruenimus: ſingularia accedere ad infinitatem, vniuerſalia ad ſimplicitatem docet. inde ait quatenus ſint aliqua infinita ſciri non poſſe, ſed quæ ſunt finita poſſe. Plato quoq; cum in diuidendo ad ſingularia deuẽtum eſſet, progredi vetabat vlterius, quòd hæc forent infinita, & teneri animo ac ſcientia nequirent. b Comparantes enim ſemetipſos ſemetipſis.) Secundæ ad Corinthios. In hunc ſenſum hic locus plerunque Auguſtino citatur, vt Eraſmus annotauit. a

Contra eos qui dicunt ea, quæ infinita ſunt nec dei poſſe ſcientia comprehendi. Caput XVIII.

ILlud autem aliud quod dicunt, nec dei ſcientia quæ infinita ſunt poſſe comprehendi, reſtat eis vt dicere audeant, atq; huic ſe voragini profundæ impietatis immergant, quod non omnes numeros deus nouerit. Eos quippe infinitos eſſe certiſsimum eſt, quoniam in quocunque numero finem faciendum putaueris, idem eſſe non dico vno addito augeri, ſed quamlibet ſit magnus & quamlibet ingentem multitudinem continens, in ipſa ratione atque ſciẽtia numerorum, non ſolum duplicari, verumetiam multiplicari po- E teſt. Ita vero ſuis quiſq; numerus proprietatibus terminatur, vt nullus eorum par eſſe cuiquã alteri poſsit.[a] Ergo & diſpares inter ſe, atque diuerſi ſunt, & ſinguli quique finiti ſunt, & omnes infiniti ſunt. Ita nec numeros propter infinitatem [b] neſcit omnipotens deus, & vſque ad quandam ſummam numerorum ſcientia dei peruenit, cæteros ignorat? Quis hoc etiam vel dementiſsimus dixerit? Nec audebunt iſti contendere, & numeros eos dicere † ad dei ſcientiam nõ peruenire: apud quos Plato deum magna authoritate commẽdat, mundum numeris fabricantem: & apud nos deo dictum legitur, Omnia in menſura, & numero, & pondere diſpoſuiſti. De quo dicit Propheta: Qui profert numero ſeculũ. Et ſaluator in Euãgelio: Capilli, inquit, veſtri omnes numerati ſunt. Abſit itaque, vt dubitemus, quod ei notus non ſit omnis numerus, cuius intelligentiæ, ſicut in Pſalmo canitur, non eſt numerus. Infinitas itaque numeri, quanuis infinitorum numerorum nullus ſit numerus: non eſt tamen incomprehenſibilis ei, cuius intelligentiæ non eſt numerus. Quapropter, ſi quicquid ſcientia cõprehenditur, ſcientis comprehenſione finitur: profecto & omnis in- F finitas quodam ineffabili modo deo finita eſt, quia ſcientiæ ipſius incomprehenſibilis non eſt. Quare ſi infinitas numerorum ſcientiæ dei, qua comprehenditur, eſſe non poteſt infinita, qui tandem nos ſumus homunculi, qui eius ſcientiæ limitem figere præſumamus: dicentes, quod niſi eiſdem circumitibus temporũ, eadem temporalia repetantur, non poteſt deus cuncta quæ fecit, vel præſcire vt faciat, vel ſcire cum fecerit: cuius ſapientia ſimpliciter multiplex, & vniformiter multiformis, tam incomprehenſibili comprehenſione omnia incomprehenſibilia comprehendit, vt quæcunque noua & diſsimilia conſequantur præcedentibus, ſi ſemper facere vellet, inordinata & improuiſa habere non poſſet: nec ea præuideret ex proximo tempore, ſed æterna præſcientia contineret.

† al. iſti cõtẽnere numeros & eos dicere &c.

Luc.12.

Pſal.146.

a VT nullus eorum par eſſe cuiquam alteri poſsit.) Nam duo homines, & duo equi, & ſi diuerſi, idem tamen numerus dicuntur. Nec illud quæro, differátne numerus ab iis rebus, quas numeramus: an idem ſit cum illis, quod in ſcholis magnis vtrinque animis, & clamoribus depugnatur. b Ita nec numeros propter infinitatem) Legendum ſic: Itáne numeros propter infinitatem neſcit omnipotens deus, & vſque ad quandam, &c.

G *De ſeculis ſeculorum.* *Capvt XIX.*

QVod vtrum ita faciat, & continuata ſibi connexione copulentur, quæ appellãtur ſecula ſeculorum:[a] alia tamen, atque alia ordinata diſſimilitudine procurrentia, eis duntaxat, qui ex miſeria liberantur, in ſua beata immortalitate ſine fine manentibus, an ita dicantur ſecula ſeculorum, vt intelligantur ſecula in ſapientia dei inconcuſſa ſtabilitate manentia, iſtorum quæ cum tempore tranſeunt tanquam efficientia ſeculorum, definire nõ audeo. Fortaſsis enim poſsit dici ſeculum, quæ ſunt ſecula: vt nihil aliud perhibeatur ſeculum ſeculi, quàm ſecula ſeculorum: ſicut nihil aliud dicitur, cœlum cœli, quàm cœli cœlorum. Nam cœlum deus vocauit firmamentum ſuper quod ſunt aquæ: & tamen in Pſalmo: Et aquæ, inquit, quæ ſuper cœlos ſunt, laudent nomen domini. Quid ergo iſtorum duûm ſit, an præter hæc duo aliquid aliud de ſeculis ſeculorum poſsit intelligi, profundiſsima quæſtio eſt. Neque hoc quod nunc agimus impedit, ſi indiſcuſſa interim differatur: ſiue aliquid in ea definire valeamus, ſiue nos faciat cautiores diligentior ipſa tractatio, ne in tanta obſcuritate rerum, affirmare aliquid temere audeamus. Nunc enim contra opinionem diſputamus, qua illi circumitus aſſerũtur, quibus ſemper eadem per interualla temporum neceſſe eſſe repeti exiſtimantur. Quælibet autem illarum ſentẽtiarum de ſeculis ſeculorum vera ſit, ad hos circumitus nihil pertinet: quoniam ſiue ſecula ſeculorum ſint, non eadem repetita, ſed alterum ex altero connexione ordinatiſsima procurrentia, liberatorum beatitudine ſine vllo recurſu miſeriarum certiſsima permanente: ſiue ſecula ſeculorum æterna ſint temporalium, tanquam dominãtia ſubditorum circumitus, illi eadem reuoluentes locum non habent, quos maxime refellit æterna vita ſanctorum.[b]

Gene. 1.

Pſal. 148.

H

•

Secula ſeculorum.

a QVæ appellantur ſecula ſeculorum.) Sæpe in ſacris literis hæc duo nomina leguntur coniuncta ſecula ſeculorum. Quid ea ſignificent Hieronymus in epiſtolam ad Galatas ſic definit: Quærendum, inquit, quoque quid ſit inter ſeculum, & ſeculum ſeculi, ſiue ſecula ſeculorum. Et vbi pro breui temporis ſpacio, vbi pro æternitate ponatur: quia in Hebræo ſeculum, id eſt עולם vbi ו literam poſitam habuerit: æternitatem ſignificat: vbi vero ſine ו ſcribitur, annum quinquageſimũ, quem illi Iobileũ vocant. Ob hanc cauſam & ille Hebræus, qui propter vxorem & liberos amans dominum ſuum aure pertunſa ſeruicio ſubiugatur, ſeruire iubetur in ſeculum, hoc eſt, vſque ad annum quinquageſimum. Et Moabitæ & Amonitę non ingrediuntur eccleſiam domini, vſ-
I que ad quintam & decimam generationem & vſque in ſeculum: quia omnis dura conditio Iobilei ſoluebatur aduentu. Quidam dicunt eundem eſſe ſenſum in ſeculis ſeculorum, quem in ſanctis ſanctorũ, in cœlis cœlorũ, in operibus operum, in canticis canticorũ: & quam habent differentiã cœli ad eos quorum cœli ſunt, & ſancta quæ ſanctorum cõparatione ſunt ſanctiora, & opera quæ operũ prælatione meliora ſunt, & cantica quæ inter cantica vniuerſa præcellunt, eandem habere & ſeculum, quæ ſeculorum collatione ſunt ſecula. Præſens itaq; ſeculum ita edifferunt, vt dicant ex eo tempore illud eſſe numerandum, ex quo cœlum & terra ſunt condita, & currere vſque ad conſummationem mundi, quo Chriſtus iudicaturus eſt omnia. Reuocant quoque vltra, & in priora promouent gradum de præteritis & futuris ſeculis diſputantes, bona an mala fuerint ſeu futura ſint, & in tã profundas incidunt quæſtiones, vt libros quoq; & infinita volumina ſuper hac diſſertione condiderint. Hęc ille. b Quos maxime refellit æterna vita ſanctorũ.) Qui ad miſeriam non relabuntur: neque beatitudo eſſet, ſi certũ non haberent ſe ibi ſemper futuros, nec æterna vita ſi morte finiretur.

De impietate eorũ qui aſſerunt animas ſummæ veræque beatitudinis participes, iterum atque iterum per circumitus temporum ad eaſdem miſerias laboréſque redituras.

Capvt XX.

QVorum enim aures piorum ferãt: poſt[a] emenſam tot tantiſq; calamitatibus vitam, ſi tamen vita iſta dicenda eſt, quæ potius mors eſt,[b] ita grauis vt mors quæ ab hac liberat[c] mortis huius amore timeatur, poſt tam magna mala, tamq; multa & horrenda, tandem aliquando per veram religionem atq; ſapientiam expiata atq; finita ita peruenire ad conſpectum dei, atque ita fieri beatum contemplatione incorporeæ lucis per participationem incõmutabilis immortalitatis eius, cuius adipiſcendæ amore flagramus, vt eam quandoque neceſſe ſit deſeri, & eos qui deſerunt ab illa æternitate, veritate, fœlicitate deiectos, tartareæ mortalitati, turpi ſtulticiæ, miſeriis execrabilibus implicari: vbi deus amittatur: vbi odio veritas habeatur: vbi per immundas nequitias beatitudo quæratur: & hoc idem atque idem * ſine vllo fine priorum & poſteriorum certis interuallis & dimenſionibus ſeculorũ factum eſſe & futurum: & hoc propterea, vt poſsint deo circumitibus definitis, euntibus ſemper atque redeuntibus per noſtras falſas beatitudines & veras miſerias alternatim quidem, ſed reuolutione inceſſabili ſempiternos nota eſſe opera ſua, quoniam neq; à faciendo quieſcere: neque ſciendo poſsit ea quæ infinita ſunt indagare. Quis hæc audiat? Quis credat? Quis ferat? Quæ ſi vera eſſent, non ſolum tacerentur prudentius, verumetiam vt quomodo valeo dicam quod volo, doctius neſcirentur. Nam ſi hæc illic in memoria nõ habebimus,[d] & ideo beati erimus, cur hic per eorum ſcientiam[e] grauatur amplius noſtra miſeria? Si autem ibi ea neceſſario ſcituri ſumus, hic ſaltem neſciamus, vt hic fœlicior ſit expectatio, quàm illic adeptio ſummi boni, quando hic æterna vita conſequẽda expectatur, ibi autem beata, ſed non æterna, quandoq; amittenda cognoſcitur. Si autem dicunt neminem poſſe ad illam beatitudinem peruenire, niſi hos circumitus, vbi beatitudo & miſeria viciſsim alternant, in huius vitæ eruditione cognouerit, quomodo ergo fatentur, quanto plus quiſque amauerit deum, tanto eum facilius ad beatitudinem peruenturum, qui ea docent, quibus amor ipſe torpeſcat? Nam quis non remiſsius & tepidius amet eum, quem ſe cogitat neceſſario deſerturum, & contra eius veritatem ſapiẽtiamq; ſenſurum, & hoc cum ad eius plenam pro ſua capacitate noticiam, beatitudinis perfectione peruenerit, quando nec hominem amicum poſſit quiſque amare fideliter,[f] cui ſe futurum nouerit inimicum? Sed abſit vt vera ſint, quæ nobis minãtur, veram miſeriam nunquam finiendam, ſed interpoſitionibus falſæ beatitudinis ſæpe ac ſine fine rumpendam. Quid enim illa beatitudine falſius atq; fallacius, vbi nos futuros miſeros, aut in tanta veritatis luce neſciamus, aut in ſumma fœlicitatis arce timeamus? Si enim futuram ibi calamitatem ignoraturi ſumus, peritior eſt hic noſtra miſeria, vbi futuram beatitudinem nouimus. Si autem nos illic clades imminens non latebit, beatius tempora tranſigit[a] anima miſera, quibus tranſactis ad beatitudinem ſubleuetur, quàm beata quibus trãſactis in miſeriam reuoluatur. Atque ita ſpes noſtræ infœlicitatis eſt fœlix[h] & fœlicitatis infœlix. Vnde fit, vt quia hic mala præſentia patimur, ibi metuimus imminentia, verius ſemper miſeri, quàm beati aliquando eſſe poſsimus. Sed quoniam hęc falſa ſunt clamante pietate, conuincente veritate. Illa enim nobis veraciter promittitur vera fœlicitas, cuius erit ſemper retinenda, & nulla infœlicitate rumpenda certa ſecuritas, viam rectam ſequentes, quæ nobis eſt Chriſtus, eo duce ac ſaluatore à vano & inepto impiorum circumitu iter fidei mentemq; auertamus. Si enim de iſtis circumitibus, & ſine ceſſatione alternãtibus itionibus & reditionibus animarum, Porphyrius Platonicus ſuorum opinionem ſequi noluit, ſiue ipſius rei vanitate permotus, ſiue iam tempora Chriſtiana reueritus.

K

* itidẽ atque itidẽ.

L

M

A ritus. Et quod in libro decimo commemoraui, dicere maluit, animam propter cognoſcenda mala traditam mundo, vt ab eis liberata atque purgata, cum ad patrem redierit, nihil vlterius tale patiatur, quanto magis nos iſtam inimicam Chriſtianæ fidei falſitatem deteſtari ac deuitare debemus? His autem circumitibus euacuatis atque fruſtratis, nulla neceſsitas nos compellet, ideo putare nõ habere initium temporis, ex quo eſſe cœperit genus humanum, quia neſcio per quos circumitus nihil ſit in rebus noui, quod non & antea certis interuallis temporum fuerit, & poſtea ſit futurũ. Si enim liberatur anima non reditura ad miſerias, ſicut nunquam antea liberata eſt, fit in illa aliquid, quod antea nunquã factum eſt, & hoc quidẽ valde magnum, id eſt, quæ nũquam deſinat æterna fœlicitas. Si autem in natura immortali fit tanta nouitas ꝗ futura, ꝗ nullo repetita, nullo repetenda circũitu, cur in rebus mortalibus fieri non poſſe contenditur? Si dicunt non fieri in anima beatitudinis nouitatẽ, quoniam ad eam reuertitur, in qua ſemper fuit, ipſa certe liberatio noua fit, cum de miſeria liberatur, in qua nunquã fuit, & ipſa miſeriæ nouitas in ea facta eſt, quæ nunquam fuit. Hæc autem nouitas ſi non in rerum, quæ di-

B uina prouidentia gubernantur ordine venit, ſed caſu potius euenit, vbi ſunt illi determinati, dimenſiq; circumitus, in quibus nulla noua fiunt, ſed repetuntur eadem quæ fuerũt? Si autem & hæc nouitas ab ordinatione diuinæ prouidentiæ non excluditur, ſiue elata ſit anima,[i] ſiue lapſa ſit, poſſunt fieri noua, quæ neque antea facta ſint, nec tamen à rerum ordine aliena ſint. Et ſi potuit anima facere per imprudentiam ſibi nouam miſeriam, quæ non eſſet improuiſa diuinæ prouidentiæ, vt hanc quoq; in rerum ordinem includeret, & ab hac eam non improuide liberaret, qua tandem temeritate humanæ vanitatis, audemus negare diuinitatẽ facere poſſe res non ſibi ſed mundo nouas, quas neque antea fecerit, nec vnquam habuerit improuiſas? Si autem dicunt liberatas quidem animas ad miſeriam non reuerſuras, ſed cum hoc fit in rebus nihil noui fieri, quoniam ſemper aliæ atque aliæ liberatæ ſunt, & liberantur, & liberabuntur. Hoc certe concedunt, ſi ita eſt nouas animas fieri, quibus ſit & noua miſeria, & noua liberatio. Nam ſi antiquas eas dicunt eſſe, & retrorſum ſempiternas, ex quibus quotidie noui fiant homines, de quorum corpo-

C ribus ſi ſapienter vixerint, ita liberentur, vt nunquam ad miſerias reuoluantur, conſequenter dicturi ſunt infinitas. Quantuſlibet nanque finitus numerus fuiſſet animarum, infinitis retro ſeculis ſufficere non valeret, vt ex illo ſemper fierent homines, quorũ eſſent animę ab iſta ſemper mortalitate liberandæ, nunquam ad eam deinceps rediture. Nec vllo modo explicabunt quomodo in rebus quas deo notas eſſe, eo quod ſint infinitæ,[k] non volunt, infinitus ſit numerus animarum. Quapropter quoniam circumitus illi iam exploſi ſunt, quibus ad eaſdem miſerias neceſſario putabatur anima reditura, quid reſtat conuenientius pietati, quàm credere non eſſe impoſſibile deo, & ea quæ nunquam fecerit, noua facere, & ineffabili præſcientia voluntatem mutabilem non habere? Porro autẽ vtrum animarum liberatarum, nec vlterius ad miſerias rediturarum numerus poſsit ſemper augeri, ipſi viderint, qui de rerũ infinitate cohibẽda, tam ſubtiliter diſputãt: nos vero ratiocinationẽ noſtram ex vtroq; latere terminamus. Si enim poteſt, quid cauſæ eſt, vt negetur creari potuiſſe, quod nũquam antea creatum eſſet? Si liberatarum animarum numerus, qui nunquam antea fuit, non ſolum factus eſt ſemel, ſed nunquam fieri deſinet? Si autem oportet vt certus ſit liberatarum aliquis D numerus animarum, quæ ad miſeriam nunquam redeant, neque iſte numerus vlterius augeatur, etiam ipſe ſine dubio quicunque erit, ante vtique nunquam fuit. Qui profecto creſcere, & ad ſuæ quantitatis terminum peruenire, ſine aliquo non poſſet initio. Quod initium quoniam antea nunquam fuit, hoc ergo vt eſſet, creatus eſt homo, ante quem nullus fuit.

QVorum autem aures piorum ferant poſt.) Non parua eſt inter Platonicos diſſenſio, an anima ita aliquando ad ſuum aſtrum, vnde ſumpta eſt redeat, vt ibi æternum ſit beata, an infinitis reuolutionibus, & ad corp' deſcendat, & è corpore aliò migret. Plato enim in Phædro & Rep. ſempiternam fœlicitatem animis tribuit. Ideirco Porphyrius & Iamblichus expurgatum omnino animum nolunt corpori reddi. Plotinus & Proclus quamlibet defecatum & purum finita periodo huc reducunt: cumq; Plato ſempiternum nominat, intelligunt non æternitatem temporũ, ſed magni anni ſpacium. a b Quæ potius mors eſt.) Cicero in ſexto de Repub. ex ſententia Platonis vitã noſtram potius mortem eſſe appellandã dicit, in qua iugi malorum fonte circunſepti, ſingulis prope momẽtis necamur. c Ita grauis vt mors, quæ ab hac liberat.) Inter omnia mala, quæ vita hæc corporalis ſecũ affert, illud eſt de primis, quod abſumpto ferè rationis omnis & cõſilij vigore, ſui dulcedinẽ charitatemq; immodicã ingerit affectibus. Cõtrarij verò horrorem ac odium, cum è diuerſo ſi mẽte & iudicio valeremus, neq; hęc duo obruta eſſent corporis mole, liberari à morte hac, quã nos vitam vocam', deberemus velle & cũ illo apud Apoſtolũ ingemiſcere: me miſerũ, quis me liberabit de corpore mortis huius? d Nã ſi hæc illic in memoria non habet.) E Bibemus enĩ de fluuio Lethęo, vt dicunt. e Cur hic per eorum ſcientiã.) Timor enim malorũ permagna eſt miſeria, ſatiuſq; eſt multo mori ſecurum, ꝗ viuere metuentem. f Quãdo nec hominem amicum poſſit quiſquã amare fideliter.) Cicero in Lælio, negabat Scipio vllã vocem inimiciciorẽ amicitiæ potuiſſe reperiri, quàm eius, qui dixiſſet ita amare oportere, vt aliquãdo eſſet oſurus: nec vero ſe adduci poſſe, vt hoc, quemadmodũ putaretur, à Biãte eſſe dictũ crederet, qui habitus eſſet ſapiẽs, & vnus ex ſeptẽ, ſed impuri potius cuiuſquã & ambitioſi, aut omnia ad ſuã potentiam reuocantis eſſe ſententiã. Quoniam enim modo quiſquã amicus eſſe poterit eius, cui ſe putabit inimicũ eſſe poſſe? Quare hoc quidẽ pręceptum cuiuſcũq; eſt, ad tollendam amicitiam valet. illud potius præcipiẽdum fuit, vt eã diligentiã adhiberemus in amicitiis cõparandis, vt ne eum amare inciperemus, quem aliquãdo odiſſe poſſemus. g Beatius tẽpora tranſigit.) Quãto melior eſt fœlicitas poſt miſeriam quàm miſeria poſt fœlicitatem. Sẽſus enim miſeriæ quã fœlicitas manet, ſpe fit minor, vt magna pars fœlicitati adimitur miſeriæ ſecuturæ metu. Puerulo mihi Blancha mater matronarũ omniũ, niſi me pietas fallit, pudiciſsima, narrare ſolebat, Sirenes per tempeſtatẽ cãtare ſuauiter cõſueſſe, cõtrà lamẽtari ſereno cœlo, quieto mari: quòd nũc immutationem in peius metuarant, tunc vero tranquillitatem ſperarent. *Blancha mater.* h Spes noſtræ fœlicitatis eſt ſalus.) Nõ ſpes de infœlicitate, ſed quæ eſt in infœlicitate præſenti de fœlicitate ventura. i Siue elata ſit ani.) Legendũ: Siue data ſit anima, ſiue lapſa ſit, & ſic eſt in veteribus libris. Attingit duas opiniones Platonicorũ, quorum alij animas corporibus à deo datas volunt, & miſſas, alij ſuapte culpa & inde pondere per culpam contracto delapſas eſſe de cœlis in corpora, ad luendas pœnas. k Quomodo in rebus quas deo notas eſſe eo quod ſint infi.) In aliis libris aliis verbis ſed idẽ valẽte ſentẽtia: quomodo in rebus, quæ vt deo F notæ eſſe poſsint, finitas volunt, infinitus ſit numerus animarum.

De conditione vnius primi hominis atque in eo generis humani. Caput XXI.

HAc igitur quęſtione difficillima, propter æternitatem dei noua creãtis ſine nouitate aliqua volũtatis, quantum potuimus explicata, nõ eſt arduum videre multo fuiſſe melius quod factum eſt, vt ex vno homine, quẽ primum condidit, multiplicaret genus humanum, quàm ſi id inchoaſſet à pluribus. *Gene. 1.* Nam cum animantes alias ſolitarias, & quodãmodo ſoliuagas, id eſt, quæ ſolitudinem magis appetant, ſicuti ſunt aquilæ, milui, leones, lupi, & quæcunque alia ita ſunt: alias vero gregales * † inſtituerit, quæ cõgregatæ atque in gregibus malint viuere, vt ſunt columbi, ſturni, ** † al. congreges.* cerui, damulæ,[a] & cætera huiuſmodi: vtrunque tamen genus non ex ſingulis propagauit, ſed plura ſimul iuſsit exiſtere. Hominem vero cuius naturam quodam modo mediam inter angelos beſtiáſque condebat, vt ſi creatori ſuo tãquam vero domino ſubditus præceptum eius pia obedientia cuſtodiret, in conſortium tranſiret angelicum ſine morte media, beatam immortalitatem

G ſine vllo termino conſecuturus: ſi autem dominũ deum ſuum libera voluntate ſuperbe atque inobedienter vſus offenderet, morti addictus beſtialiter viueret, libidinis ſeruus æternóque poſt mortem ſupplicio deſtinatus. Vnum ac ſingulum creauit, non vtique ſolum ſine humana ſocietate deſerẽdum, ſed vt eo modo vehementius ei commẽdaretur ipſius ſocietatis vnitas vinculumq; concordiæ, ſi non tantum inter ſe naturæ ſimilitudine, verumetiã cognationis affectu homines necterentur, quando nec ipſam quidem fœminam copulandam viro ſicut ipſum creare illi placuit, ſed ex ipſo, vt omne ex homine vno diffunderetur genus humanum.

a DAmulæ.) Sic diminutiua dixit, quia meticuloſum eſt animal, cum nec ferum ſit, nec manſuetum.

Quod præſcierit deus hominem quem primum condidit peccaturum, ſimúlque præuiderit quantũ piorum populum ex eius genere in angelicum cõſortium ſua eſſet gratia tranſlaturus. *Caput* XXII.

NEc ignorabat deus hominem peccaturum, & morti iam obnoxium morituros propagaturum, eoq; progreſſuros peccandi immanitate mortales, vt tutius atque capacius inter

H ſe [a] rationalis voluntatis expertes beſtiæ ſui generis viuerent, quarum ex aquis & terris plurimum pullulauit exordium quàm homines, quorum genus ex vno eſt ad cõmendandam cõcordiam propagatum. Neque enim vnquam inter ſe leones, aut inter ſe dracones, qualia homines bella inter ſe geſſerunt. Sed præuidebat etiam deus gratia ſua populum piorum in adoptionem vocandum, remiſsiſq; peccatis iuſtificatum ſpiritu ſancto ſanctis angelis in æterna pace ſociandum, nouiſsima inimica mor-

1.Cor.15. te deſtructa, cui populo eſſet huius rei conſideratio profutura, quod ex vno homine deus ad commendandum hominibus quàm ei grata ſit etiam in pluribus vnitas, genus inſtituiſſet humanum.

VT tutius atque capacius inter ſe.) Alibi pacatius. Hoc facilius beſtias eiuſdem generis capiat aliquis locus ſine diſsidio & pugna, quàm homines. Lupus enim eſt homini homo, ſicut Græco prouerbio dicunt. Plinius lib. vij. denique cætera animantia in ſuo genere probe degunt. Congregari videmus, & ſtare cõtra diſsimilia. Leonum feritas inter ſe non dimicat, ſerpentum morſus non petit ſerpentes, nec maris quidem beluæ ac piſces niſi in diuerſa genera ſæuiunt. At hercle homini plurima ex homine ſunt mala. Eſt Dicæarchi liber, inquit Cicero, de interitu hominum, Peripatetici magni & copioſi, qui collectis cæteris cauſis alluuionis, peſtilentiæ, vaſtitatis, beluarum etiam repentinæ multi-

I tudinis, quarum impetu docet quædam hominum genera eſſe conſumpta. Deinde comparat quanto plures deleti ſunt homines hominum impetu, id eſt bellis, ſeditionibus, quàm omni reliqua calamitate. Hoc bellum inter homines volebat auferre Chriſtus, & ardorẽ alium ferere nõ diſcordiæ ſed concordiæ & mutuę charitatis. Hoc prędicandũ, hoc conſulendum eſſet, homines Chriſto initiatos pugnare inter ſe non debere, ſed amare inuicem, ferre inuicem, nec irritandi & accendendi ſunt humani animi ſatis ex ſe procliues in cædes & facinora.

De natura humanæ animæ creatæ ad imaginem dei.
Caput XXIII.

FEcit ergo deus hominem ad imaginem & ſimilitudinem ſuam. [a] Talem quippe illi animã

Gene.1. creauit qua per rationem atque intelligentiam omnibus eſſet præſtantior animalibus terreſtribus, & natatilibus, & volatilibus, quæ mentem huiuſmodi nõ ha-

Gene.2. berent. Et cum virum terreno formaſſet ex puluere, eiq; animam qualem dixi, ſiue quam iam fecerat [b] ſufflando indidiſſet: ſiue potius ſufflando feciſſet, eúmque flatum quem ſufflando fecit: nam quid eſt aliud ſufflare quàm flatum facere, animam hominis eſſe voluiſſet, etiam coniugem illi in adiutorium [c] generandi ex eius latere oſſe detracto fecit, vt deus. Neq; enim hęc carnali cõſuetudine cogitãda ſunt, vt videre ſolemus opifices ex materia quacunq; terrena corporalibus mẽbris, quod artis induſtria potuerunt fabricãtes: manus dei potẽtia dei eſt, qui K etiã viſibilia inuiſibiliter operatur. Sed hæc fabuloſa potius q̃ vera eſſe arbitrantur, qui virtutẽ ac ſapiẽtiam dei, quę nouit & poteſt etiã ſine ſeminibus ipſa certe facere ſemina, ex his vſitatis & quotidianis metiũtur operibus: ea vero quę primitus inſtituta ſunt, quotiã nõ nouerũt, infideliter cogitãt: quaſi nõ hęc ipſa quę nouerũt de humanis cõceptib[a] atq; partubus, ſi etiã inexpertis narrarẽtur, icredibiliora viderent: q̃uis & eaipſa pleriq; magis naturę corporalib[9] cauſis, q̃ operib[9] diuinæ mẽtis aſsignẽt.

FEcit ergo deus hominem ad imaginem & ſimilitudinem ſuam.) Imaginem Chriſti putat Origenes eſſe hominem: ideo dictũ eſt ad imaginem dei. nam imago dei filius eſt. Alij per ſimilitudinem ſpiritum ſanctum putant intelligi: ſed profecto ad imaginem & ſimilitudinem nihil aliud ſunt, quàm vt ſit homo imago & ſimilitudo dei. Vir, inquit Paulus ad Corinthios, imago eſt dei: idque ad naturam poteſt referri: ſimilitudo vero, id eſt, quibus eſt dotata natura: immortalitatem, virtutes, ſapientiam, quibus homo ſimilis eſt dei. b Siue quam iam fecerat.) Dubiũ eſt, feceritne antea, & indiderit poſtea, an crearit cum corpore: nã Auguſt. in Geneſi ad literam lib. vij. progenitam hominis animam cum cæteris ſpiritalib[9] reb[9] ait, deinde corpori infuſam. Atq; hoc eſſe quod ſcribitur, inſufflauit in faciem eius ſpiraculum vitæ. Quod alij ad diuerſum trahunt ſenſum, nempe tum ibi eſſe factam, vt hic quoque Auguſtinus docet. c Etiam coniugem illi in adiutorium.) De creatione fœminæ cur poſt virum, cur de coſta dormiẽtis, quomodo de coſta, diſputat Magiſter lib. ij. diſt. xviij. L

An vlliuſ vel minimæ creaturæ poßint dici angeli creatores. *Caput* XXIIII.

SEd cum his nullũ nobis eſt [a] in his libris negocium, qui diuinam mentẽ facere vel curare iſta non credũt. Illi autẽ qui Platoni ſuo credunt, [b] non ab illo ſummo deo qui fabricatus eſt mundũ, ſed ab aliis minoribus quos quidẽ ipſe creauerit, permiſſu ſiue iuſſu eius animãtia facta eſſe cuncta mortalia, in quibus homo pręcipuũ diiſq; ipſis cognatum teneret locũ, ſi ſuperſtitione careant, qua quærunt, vnde iuſte videãtur ſacra & ſacrificia facere, quaſi cõditoribus ſuis, facile carebunt etiã huius opinationis errore. Neq; enim fas eſt vllius naturæ quàmlibet minime mortaliſq;, creatorem niſi deum credere, ac dicere, etiam antequã poſsit intelligi. Angeli autẽ quos illi deos libentius appellant, etiamſi adhibent vel iuſsi vel permiſsi [c] operationẽ ſuam rebus quæ gignuntur in mũdo, tam nõ eos dicimus creatores animalium, quàm nec agricolas frugum atq; arborum.

SEd cum his nullũ nobis eſt.) Vt cum Epicureis, qui omnia fortuito a & temerario fieri caſu putant, aut qui naturã ſolã ſine deo præficiunt huic inferiori mũdo & ſublunari, quam opinionẽ Ariſtotelis fuiſſe mul- M ti prodiderunt: vel qui res corporales à dæmonibus factas eſſe putant, vt quidam hæretici. b Illi autem qui Platoni ſuo credunt.) Plato in Timæo inducit deum maximum minorum deorum patrem iis vt animalia minora facerent, nam & ipſi quoque ſunt animalia, præcipientem: ita ipſos accepiſſe ex aſtris immortale principiũ mortalis animantis videlicet animã, imitatos genitorem & effectorem ſui, particulas & terræ & aquæ & aëris à mundo quas rurſum redderent, mutuatos, eas inter ſe copulaſſe. Haud iiſdẽ vinculis, quibus ipſi erant colligati, ſed talibus, quæ cerni nõ poſſent propter tenuitatem hærentibus crebris quaſi cuneolis iniectis, inde vnũ corpus effeciſſe. Menãder quidã Simonis Magi diſcipulus mundũ ab angelis factum aſſeuerabat: Saturnius vero ab angelis ſeptem præter cõſcientiam patris. c Etiamſi adhibent vel iuſsi vel permiſsi.) Pręfecti ſunt angeli ipſius dei & adminiſtri, ſicut inquit Paulus. Itaq; iuſſu illius multas res in hoc mundo gerũt. nam vt Auguſtinus inquit, vnaquæque res huius mundi viſibilis habet angelicã poteſtatem ſibi præpoſitã. & Gregorius in hoc mundo viſibili nihil niſi per creaturam viſibilẽ diſponi poteſt. Excipiũ miracula, ſi quis perget contentioſe moleſtus eſſe. Verum Plato vt in geneſi mundi geneſim Moſis eſt ſecutus, ſic hunc locum de animaliũ creatione ex loco ſacrarũ literarum traxit. nam cum legiſſet dixiſſe architectũ illum nouæ molitionis deum, faciamus hominem ad imaginẽ & ad ſimilitudinẽ noſtram: ad angelos putauit eum loqui, quibus adminiſtris creatum cenſuit hominem. at indignũ videbatur miniſterio angelorũ vſum illum in nobiliſsimo animãte gignendo, & alios per ſe valuit ſuis manibus fabricatũ: ideo de reliquis etiam idem quod de hominibus cenſuit. Cuius verba ſi quis vt citaui expendat: vſus enim ſum Ciceronis interpretatione, inueniet nec animam conditam niſi à deo, nempe ex aſtris deſumptã. Quod & Cic. ex Platonicis cõfirmat in primo de legibus, inquiens animũ ingeneratum eſſe à deo, nec corpus quod ex elemẽtis aptũ, quæ deus fecit, muneriſq; deo

aliud

A aliud nihil egiſſe, quàm ſubſeruire creatori in copulandis coagmentandiſque iam creatis in formã & rationẽ animalis. Seneca paulo apertius Platonis ſententiam poſuit. Hic cum prime fundamẽta molis pulcherrimę iaceret, & hoc ordiretur, quo neque maius nouit natura, nec melius, vt omnia ſub ducib' ſuis irent, ſtatuit, & quamuis ipſe per totum ſe corpus intenderet, tamen miniſtros regni ſui deos genuit.

Omnium naturam & omnium ſpeciem vniuerſæ creaturæ non niſi opere dei formari. *Cap. XXV.*

CVm enim alia ſit ſpecies, quæ adhibetur extrinſecus cuicunque materiæ corporali, ſicut operãtur homines figuli & fabri, atq; id genus opifices, qui etiã pingunt & effingunt formas ſimiles corporibus animalium: alia vero quæ intrinſecus efficientes cauſas habent de ſecreto & occulto naturæ viuentis atque intelligentis arbitrio, quæ non ſolum naturales corporum ſpecies, verumetiã ipſas animantium animas dum non ſint, facit, ſupradicta illa ſpecies artificibus quibuſque tribuatur. Hæc autem altera non niſi vni artifici creatori & conditori deo, qui mundum ipſum & angelos ſine vllo mundo, & ſine vllis angelis fecit. Ab illa enim vi [a] diuina, quæ omnium rerum diuiſiua, & vt ita dicam effectiua eſt, quæ fieri neſcit, ſed facere: à qua accepit ſpeciem cum mundus fieret & rotun-
B ditas cœli, & rotunditas ſolis, eadem vi diuina & effectiua quæ fieri neſcit ſed facere, accepit ſpeciem rotunditas oculi, & rotunditas pomi, & cæteræ figuræ naturales, quas videmus in rebus quibuſque naſcentibus, non extrinſecus adhiberi, ſed intima creatoris potentia, qui dixit: Cælum & terram ego impleo: & cuius ſapientia eſt quæ attingit à fine vſque ad finem fortiter, & diſponit omnia ſuauiter. Proinde facti primitus angeli cuiuſmodi miniſterium præbuerint creatori cætera facienti, neſcio, nec tribuere illis audeo, quod forte non poſſunt, nec debeo derogare, quod poſſunt. Creationem tamen conditionemq; omnium naturarum, qua fit, vt omnino naturæ ſint, eis quoque fauentibus illi deo tribuo, cui ſe etiam ipſi debere, quod ſunt, cum gratiarum actione no-
1.Cor.3. uerunt. Non ſolum igitur agricolas non dicimus fructuum quorumq; creatores, cum legamus: Neq; qui plãtat eſt aliquid, neq; qui rigat, ſed qui incrementum dat deus: ſed ne ipſam quidem terram quanuis mater omnium fœcunda videatur, quæ germinibus erumpentia promouet, & fixa radicibus continet, cum itidem lega-
1.Cor. 15. mus: Deus illi dat corpus, quomodo voluerit, & vnicuique ſeminum propriũ corpus. Ita nec fœmina ſui puer-
C perij creatricem appellare debemus, ſed potius illum,
Hier.1. qui cuidam ſuo famulo dixit: Prius quàm te formarem in vtero, noui te. Et quanuis anima ſic vel affecta prægnãtis valeat aliquibus velut induere qualitatibus fœtum, ſi-
Gen.30. cut de virgis variatis fecit Iacob, [b] vt pecora colore varia gignerentur: naturam tamen illam, quæ gignitur, tam ipſa non fecit, quàm nec ipſa ſe fecit. Quælibet igitur corporales vel ſeminales cauſæ gignendis rebus adhibeãtur, ſiue operationibus angelorum aut hominum, aut quorumcunque animalium, ſiue marium fœminarúmque miſtionibus: [c] quælibet etiã deſideria [d] motúſve animę matris valeant aliquid lineamentorum aut colorum aſpergere teneris mollibúſque conceptibus, ipſas omnino naturas, quæ ſic vel ſic in ſuo genere efficiantur, non facit niſi ſummus deus. Cuius occulta potẽtia cun-
* al. incõtaminabili. cta penetrans incommutabili * præſentia facit eſſe quicquid aliquo modo eſt, in quantumcunque eſt: quia niſi faciente illo, vt tale vel tale eſſet, [e] prorſus eſſe non poſſet. Quapropter ſi in illa ſpecie, quam forinſecus corporalibus opifices rebus imponunt, vrbem Romam, & vrbem Alexandriam [f] non fabros & architectos, ſed reges

quorum voluntate, conſilio & imperio fabricæ ſunt: il- D
lam Romulum, illam Alexandrum habuiſſe dicimus cõditores: quanto potius non niſi deum debemus conditorem dicere naturarum: qui neque ea ex materia facit aliquid, quam ipſe non fecerit: nec operarios habet, niſi quos ipſe creauerit: & ſi potentiam ſuam, vt ita dicam, fabricatoriam [g] rebus ſubtrahat: ita non erunt, ſicut antequam fierent, non fuerunt. Sed ante dico, æternitate, non tempore. Quis enim alius creator eſt temporum, niſi qui fecit ea, quorum motibus currerent tempora?

A Ab illa enim vi.) Alibi, Qua enim vi diuina, & vt ita dicam, effectiua, quæ fieri neſcit, ſed facere, accepit ſpeciem etiam. nam illa, quæ omnium rerum diuiſiua, ſuppoſititium videri poſſit. b Sic vt de virgis variatis fecit Iacob.) Plini' libro octauo ſcribit in arietibus ſpectari ora maxime: quia cuius coloris ſub lingua habuere venas, eius & lanicium eſt in fœtu, variumque ſi plures fuere. & mutatio aquarum potusque variat. Poſſunt igitur arte lanicie qualia velimus in pecore effici: quod Iacob non ignarus eſt expertus. Nam quũ verſicolor pecus elegiſſet, coituſq; ne tempore candidas virideſque virgas illis in flumine quo potabantur, obiecit, vt cum eo viſu concipiẽtes ſimiliũ colorũ ederent fœtus: quod ita ſecutũ eſt. Geneſ. 30. c Siue mariũ fœminarumq; miſtionibus.) Plinius idem libro ſeptimo ſimilitudinum quidẽ in mente reputatio eſt: & in qua creduntur multa fortuita pollere, viſus, auditus, me- E
moriaq;. Hauſtæ imagines ſub ipſo cõceptu, cogitatio etiã vtriuſlibet animo ſubito trãſuolans effingere ſimilitudinẽ aut miſcere exiſtimatur. Ideoq; plures in homine, quàm in cæteris animantibus differẽtiæ: quoniã velocitas cogitationũ, animiq; celeritas, & ingenij varietas multiformes notas imprimit. Quũ cæteris animãtib' immobiles ſint animi, & ſimiles omnibus ſinguliſq; in ſuo cuiuſque genere. Hæc ille. Pleni ſunt philoſophorũ libri viſa per cõceptũ magnã in partem vim habere. Vnde cõiugibus præcipitur, vt elegantes habeãt circa lectum genialẽ imagines. Vrbs eſt in Brabãtia Buſcũducis, in qua vt in aliis eiuſdẽ terræ ſtato anni die, quo ferũt maximũ vrbis tẽplũ dedicatum, publice ſupplicatur, ludiq; variis modis exhibẽtur. Sũt qui tũc perſonas diuorũ induũt: ſunt qui dæmonũ. Ex his vnũ quũ viſa puella exarſiſſet, domũ ſaltitãdo ſe recepiſſe, & correptam vt erat perſonatus vxorem ſuam in lectum coniecit, ſe ex eo dæmonium velle gignere dicens, cõcubuit, cõcepit mulier: & infans quem peperit, ſimul primum editus eſt, ſaltitare cœpit, forma quali dæmones pinguntur. Hæc Margareta Auguſta, Maximiliani filia, huius Caroli amita narrauit Ioanni Lanuzæ, homini prudẽtia incredi- Ioannes Lanuza.
bili, qui tum erat hic legatus à Ferdinãdo rege: nunc eſt huius Cæſaris præfect' in Aragonia, vir, qui nõ modo præfecti nomẽ & perſonã, ſed regis quoque poſſet ſuſtinere. d Quælibet etiam deſideria.) Mulieres prægnantes multarũ rerũ deſideriis tenẽtur: ſæpe carbones appetũt, & cineres. Vidi, quæ morſum ceruicis iuuenis cuiuſdã: & correpta magnis doloribus abortũ feciſſet, ni momordiſſet exanimato penè iuuene, tã auide infans dentibus. De his tam abſurdis appetẽtiis extãt medica quidem plurima, ſed & apud philoſophos nõnulla. velut Ariſtoteles in libro de animalibus, idq; fieri dicũt ex humore in ſtomacho vitioſo: qui ſi viris quoq; contingat, nõ diſſimilis appetũt. e Quis niſi faciente illo, vt tale vel tale eſſet.) In antiquis libris ſic legitur: Qui niſi faciẽte illo non tale vel tale eſſet, ſed prorſus eſſe non poſſet. f Vrbem Alexandriam.) Alexandria.
Alexandriæ multæ ſunt: & in Aria, & ad Sogdianos, & in Troade, & in Cilicia, & in India, & in Aegypto, omnes à Macedone Alexãdro nominatæ. Hic de Alexãdria Aegyptia loquitur, quæ eſt omniũ celeberrima ad littus noſtri maris, iuxta Canopicum Nili oſtium ſita, in Africã vergens. g Vt ita dicam fabricatoriam.) Quæ adiungẽdas materias, ad ſecandum addendumq; aliquid pertinet, quæ ex reb' ab ipſo creatis ſiũt. Neq; hęc ſunt creationis opera, quę & ab angelis & hominibus cęteriſque tum animatis ſiunt, tum etiam animæ expertibus. F

De Platonicorum opinione, qua putauerunt angelos quidem à deo conditos, ſed ipſos eſſe humanorum corporum conditores. *Cap. XXVI.*

ITa ſanè Plato minores & à ſummo deo factos deos effectores eſſe voluit animaliũ cæterorũ, vt immortalem partem ab ipſo ſumerent, ipſi vero mortalem attexerent. Proinde animarum noſtrarum eos creatores eſſe noluit, ſed corporũ. Vnde quoniã Porphyrius propter animæ purgationem dicit omne corpus fugiendum, ſimulq; cum ſuo Platone aliiſque Platonicis ſenſit eos, qui immoderate ac inhoneſte vixerint, propter luendas pœnas ad corpora redire mortalia. Plato quidẽ etiam beſtiarum, Porphyrius tantũmodo ad hominum: ſequitur eos vt dicant deos iſtos quos à nobis volunt quaſi parentes & conditores noſtros

G coli, nihil eſſe aliud, quàm fabros cõpedum carceiúmve noſtrorum: nec inſtitutores, ſed incluſores alligatoréſques noſtros ergaſtulis ærumnoſis, & grauiſsimis vinculis. Aut ergo deſinant Platonici pœnas animarum ex iſtis corporibus comminari: aut eos nobis deos colendos non prædicent, quorum in nobis operationem, vt quantum poſſumus, fugiamus, & euadamus, hortantur: cum tamẽ ſit vtrunque falſiſsimũ. Nam neque ita luunt pœnas animæ, cum ad iſtam vitam pœnalem denuo revoluuntur, & omnium viuẽtium ſiue in cœlo ſiue in terra, nullus eſt conditor niſi à quo facta ſunt cœlum & terra. Nam ſi vlla cauſa eſt viuẽdi in hoc corpore niſi propter pendenda ſupplicia: quomodo dicit idem Plato [a] aliter mundum fieri non potuiſſe pulcherrimum atque optimum, niſi omnium animalium, id eſt, immortalium & mortalium generibus impleretur? Si autem noſtra inſtitutio qua vel mortales conditi ſumus, diuinum munus eſt: quomodo pœna eſt ad iſta corpora, id eſt, ad diuina beneficia remeare? Et ſi deus, quod aſsidue Plato cõmemorat, [b] ſicut vniuerſi mundi, ita cunctorum animalium ſpecies æterna intelligentia continebat, quo-
H modo non ipſe cuncta condebat? An aliquorum eſſe artifex nollet, quorum efficiendorum artem ineffabilis eius, & ineffabiliter laudabilis mens haberet? Merito igitur vera eſt religio, quæ mundi vniuerſi eum animalium quoque vniuerſorum, hoc eſt, & animarum & corporum conditorem agnoſcit & prædicat. In quibus terrenis præcipuus ab illo ad eius imaginem homo propter eam cauſam, quam dixi, & ſi qua forte alia maior latet, factus eſt vnus, ſed non relictus eſt ſolus. Nihil enim eſt quàm hoc genus tam diſcordioſum vicio, tam ſociale natura. Neque commodius contra vicium diſcordiæ vel cauendum cum nondum exiſteret, vel ſanandum cum extitiſſet natura loqueretur humana, quàm recordationem illius parentis, quem propterea deus creare voluit vnum, de quo multitudo propagaretur: vt hac admoni-
Gen.2. tione etiam in multis concors vnitas ſeruaretur. Quod vero fœmina illi ex eius latere facta eſt, etiam hinc ſatis ſignificatum eſt, quàm chara mariti & vxoris [c] debeat eſſe coniunctio. Hæc opera dei propterea ſunt vtique inuſitata, quia prima. Qui autem iſta non credunt, nulla facta prodigia debent credere. Neq; enim & ipſa ſi vſitato
I naturæ curriculo gignerentur, prodigia dicerentur. Quid autem ſub tanta gubernatione diuinæ prouidentiæ, quamuis eius cauſa lateat, fruſtra gignitur? Ait quidam Pſalmus ſacer: Venite & videte opera domini, quæ
Pſal.45. poſuit prodigia ſupra terram. Cur ergo ex latere viri fœmina facta ſit, & hoc primum quodam modo prodigium: quid præfigurauerit, alio loco quantum me deus adiuuerit, dicam.

Quomodo dicit idẽ Pla.) Verba Pla. hæc ſũt, ſi quis forte requirit: Νῦν οὖν ὃ λέγω πρὸς ὑμᾶς ἐνδεικνύμενος μάθετε. θνητὰ ἔτι γένη λοιπὰ τρία γενητά. τούτων δὲ μὴ γενομένων, οὐρανὸς ἀτελὴς ἔσται. τὰ γὰρ ἅπαντα ἐν αὐτῷ γένη ζώων οὐχ ἕξει. δεῖ δέ, εἰ μέλλει τέλεος ἱκανῶς εἶναι.
Loquitur maximus deus minoribus diis: Quid ſentiã igitur cognoſcite, tria nobis genera reliqua ſunt, eáque mortalia: quibus prætermiſsis cœli abſolutio perfecta non erit. Omnia enim genera animaliũ complexus non tenebit: teneat autẽ oportet, ſi quantũ ſat eſt, perfectus eſt futurus. b Et ſi deus, quod aſsidue Plato commemorat.) In eodem Timæo ait, penes deum eſſe æternarum & mortaliũ omnium rerum exemplaria, quę inſpexit artifex mundi. æterna, quũ res nũquam interituras: temporalia, quũ res fine caſuras eſſet editurus. Nõ diſputo, ſitne deus ipſe ſuæ ideæ, an aliquid ſint aliud hæ, quàm deus: quod inter Platonicos non ſatis cõſtat. c Quàm chara mariti & vxoris.) Quoniam fœmina non de aliena parte ſumpta eſt, ſed de ipſo viro ſeu filia, vt vir in vxorem affectu ſit paterno. Hæc in illum filię pietate, & de latere ſumpta ceu ſocia: non de capite vt domina, nec de pedibus vt ancilla.

In primo homine exortam fuiſſe omnem plenitudinem generis humani, in qua præuidit deus, quæ pars honoranda eſſet præmio, quæ damnanda ſupplicio. Caput XXVII. K

Nunc quoniam liber iſte claudendus eſt, in hoc primo homine, qua primitus factus eſt: nondum quidem ſecundum euidẽtiam, iam tamen ſecundum dei præſcientiam exortas fuiſſe exiſtimemus in genere humano ſocietates, tanquam ciuitates duas. Ex illo enim futuri erant homines: alij malis angelis in ſupplicio, alij bonis in præmio ſociandi: quamuis occulto dei iudicio, ſed tamẽ iuſto. Cum enim ſcriptum ſit: Vniuerſæ viæ domini, miſericordia & ueritas: nec iniuſta eius gratia, nec crudelis poteſt eſſe iuſtitia. Pſal.124.

FINIS.

ELENCHVS

CAPITVM IN AVGVSTINI de Ciuitate dei, Lib. XIII.

L
1 De lapſu primi hominis, per quem eſt contracta mortalitas.
2 De ea morte, quæ animæ ſemper vtcunque victuræ accidere poteſt, & ea cui corpus obnoxium eſt.
3 Vtrum mors, quæ per peccatum primorum hominum in omnes homines pertranſijt, etiam ſanctis pœna peccati ſit.
4 Cur ab his, qui per gratiã regenerationis ſunt abſoluti à peccato, nõ auferatur mors, id eſt, pœna peccati.
5 Quod ſicut iniqui male vtuntur lege quæ bona eſt, ita & iuſti bene vtuntur morte quæ mala eſt.
6 De generali mortis malo, quo animæ & corporis ſocietas ſeparatur.
7 De morte, quam non regenerati pro Chriſti confeſſione ſuſcipiunt.
8 Quod in ſanctis primæ mortis pro veritate ſuſceptio, ſecundæ ſit mortis abſolutio.
9 Vtrum tempus mortis, quo vitæ ſenſus aufertur, in morientibus, an in mortuis eſſe dicendum ſit.
10 An vita mortaliũ, mors potius quàm vita dicenda ſit.
11 An quiſquam ſimul & viuens poſsit eſſe & mortuus.
12 Quam mortem primis hominibus deus, ſi mandatum eius tranſgrederentur, fuerit comminatus. M
13 Præuaricatio primorum hominum, quam primam ſenſerit pœnam.
14 Qualis homo ſit factus à deo & in quam ſortem deciderit ſuæ voluntatis arbitrio.
15 Quod Adam peccans prius reliquerit deum, quàm relinqueretur à deo: & primam fuiſſe animę mortem, à deo receſsiſſe.
16 De philoſophis qui animæ ſeparationem à corpore non putant eſſe pœnalem, cum Plato inducat ſummum deum minoribus diis promittentem, quod nunquam ſint corporibus exuendi.
17 Contra eos qui aſſerunt terrena corpora incorruptibilia fieri, æterna non poſſe.
18 De terrenis corporibus, quæ philoſophi affirmant in cœleſtibus eſſe non poſſe: quia quod terrenum eſt, naturali pondere vocetur * ad terram.
19 Contra eorum dogmata, qui primos homines, ſi nõ peccaſſent, immortales futuros fuiſſe non credũt. * aliàs, mouetur.
20 Quod caro ſanctorum, quæ nunc requieſcit in ſpe, in meliorem reparanda ſit qualitatem, quàm fuit primorum hominum ante peccatum.

De paradiſo

A 21 De paradiſo in quo primi homines fuerant, quod recte poſsit ſignificatione eius ſpiritale aliquid intelligi, ſalua veritate narrationis hiſtoricæ de corporali loco.

22 De corporibus ſanctorum poſt reſurrectioné, quæ ſic ſpiritalia erunt, vt nó in ſpiritum caro vertatur.

23 Quid intelligendum ſit de corpore animali, & de corpore ſpiritali: vt qui moriútur, in Adam: qui vero viuificantur, in Chriſto.

24 Qualiter accipiéda ſit vel illa inſufflatio, in qua primus homo factus eſt in animam viuentem: vel illa, quam dominus fecit, dicens: Accipite ſpiritum ſanctum.

DIVI AVRELII AVGVSTINI Epiſcopi de Ciuitate Dei, ad Marcellinum Liber decimus tertius.

De lapſu primi hominis, per quem eſt contracta mortalitas. Caput I.

B Expediris de noſtri ſeculi exortu, & de initio generis humani difficillimis quæſtionibus: nunc iam de lapſu primi hominis, imò primorum hominum: & de origine ac propagine mortis humanæ diſputatione à nobis inſtitutam * rerum ordo depoſcit. Non enim eo modo quo angelos condiderat deus, ita condidit & homines: vt etiam ſi peccaſſent, mori omnino non poſſent: ſed ita, vt perfunctos obedientiæ munere,ᵃ ſine interuentu mortis angelica immortalitas & beata æternitas ſequeretur: inobedientes autem mors plecteret damnatione iuſtiſsima: quod etiam in libro ſuperiore iam diximus.

* *aliàs, inſtitutus.*

IOANNIS LODOVICI VIVIS Valentini commentarij in XIII. Lib. de Ciuitate Dei Diui Auguſtini.

a Perfunctos obedientiæ munere.) Statutum vnicuique viuédi ſuper terram fuiſſet tempus, quo abſoluto guſtatóque ligno vitæ confirmata fuiſſet natura, tranſlatóque in cœlum immortalitas conſecuta. C Hic multa quæruntur, & ab Auguſtino primum, & authore ſententiarum lib. ij. de his, quæ homini ſi non deliquiſſet, eueniſſent: ſed modeſte ab iſtis, & vt pudoré intelligas, quo inquirunt magis, quàm vt comperiſſe ſe profiteantur. Recentiores qui commentarios in ſentétias ſcripſerunt, modo arbitrariis cóiecturis, modo rationibꝰ ex hac natura rerum petitis, quicquid eis in mentem venit confidentiſsime diffiniunt. Audio illorú rationes, ſed plane video in tenebris eos ingredi: nec pedetentim aut palpentes velle procedere, ſed curſu ſe quo intédunt proripere, nulla veritos præcipicia. Et quidé quid factum ſit, magno noſtro malo nemo ignorat: quid fuiſſet, neſcio an vel ipſi Adam oſtéſum fuit, quanto minꝰ nobis miſellis? Nam quid prodeſt vti cóiecturis, in re quę coniecturas omnes ſuperat humanas, & miraculum eſt audiétibus, cùm vero neceſſe ſit eius rei progreſſus leges huiꝰ creatæ naturæ ſequi, cuiꝰ initia hanc ipſam ſi tunc fuiſſet naturam ſtupefeciſſent. Ego igitur quátum hic Auguſtinus det, accipiam: & ſi poſſu, enarrabo, quod eſt officij mei: cætera non inquiram.

De ea morte, quæ animæ ſemper vtcúque victuræ accidere poteſt, & ea cui corpus obnoxium eſt. Caput II.

Sed de ipſo genere mortis video mihi paulo diligentius diſſerendum. Quamuis enim humana anima veraciter immortalis perhibeatur, habet tamen quãdam etiam ipſa mortẽ ſuam. Nam ideo dicitur immortalis,ᵃ quia modo quodá quantulocunq; non deſinit viuere, atq; ſentire. Corpus auté ideo eſt mortale, quoniam à vita quam habet, deſeri poteſt, nec per ſeipſum aliquatenus viuit. Mors igitur animæ fit, cum eam deſerit deus: ſicut corporis, cum id deſerit anima. Ergo vtriuſq; rei, id eſt, totius hominis mors eſt, cùm anima à deo deſerta deſerit corpus. Ita enim nec ex deo viuit ipſa, nec corpus ex ipſa. Huiuſmodi autem totius hominis mortem illa ſequitur, quam ſecúdam mortem ᵇ diuinorum eloquiorú appellat authoritas. Hanc ſaluator ſignificauit, vbi ait: Eum timete, qui habet poteſtatẽ & corpus *Matt.10.* & animam perdere in gehennam. Quod cum nó antea *Luc.12.* fiat, quàm cum anima corpori ſic fuerit copulata, vt nulla direptione ſeparentur: mirum videri poteſt quomodo corpus ea morte dicatur occidi, qua non ab anima deſeritur, ſed animatú ſentienſq; cruciatur. Nam illa pœna vltima ac ſempiterna, de qua ſuo loco diligentius diſſerendum eſt, recte mors animæ dicitur: quia nó viuit ex deo: mors auté corporis, quó nam modo, cum viuat ex anima? Nó enim aliter poſſunt ipſa corporalia, quæ poſt reſurrectionem futura ſunt, ſentire torméta. An quia vita qualiſcunq; aliquod bonum eſt, dolor autem malum: ideo nec viuere corpus dicédum eſt, in quo anima non vivendi cauſa eſt, ſed dolédi? Viuit itaque anima ex deo, cum viuit bene: non enim poteſt bene viuere, niſi deo E operante in ſe, quod bonum eſt. Viuit autem corpus ex anima, cum anima viuit in corpore: ſeu viuat ipſa, ſeu nó viuat ex deo. Impiorum nanque in corporibus vita, non animarum, ſed corporum vita eſt: quam poſſunt eis animæ etiam mortuæ, hoc eſt à deo deſertæ: quantulacunque propria vita, ex qua etiam immortales ſunt, non deſiſtente conferre. Verú in damnatione nouiſsima quanuis homo ſentire non deſinat, tamẽ quia ſenſus ipſe nec voluntate ſuauis, nec quiete ſalubris, ſed dolore pœnalis eſt: non immerito mors eſt potius appellata quàm vita. Ideo autem ſecunda, quia poſt illam primam eſt, qua fit cohærentium diremptio naturarú, ſiue dei & animæ, ſiue animæ & corporis. De prima igitur corporis morte dici poteſt, quod bonis bona ſit, malis mala. Secúda vero ſine dubio ſicut nullorum bonorum eſt, ita nulli bona.

a Nam ideo dicitur immortalis.) In codice Brugenſi ad hunc legitur modum: Nam ideo dicitur immortalis, quia modo quodam quantulumcunque non deſinet viuere. Corpus auté ideo mortale, quoniam deſeri omni vita poteſt. b Quam ſecundam mortem.) In Apoc. Ioan. ij. cap & xxj.

Vtrum mors quæ per peccatum primorum hominum in omnes homines pertranſijt, etiã ſanctis pœna peccati ſit. Caput III. F

Non autem diſsimulanda naſcitur quæſtio, vtrú reuera mors, qua ſeparantur anima & corpus, bonis ſit bona. Quia ſi ita, quomodo poterit obtineri quod etiã ipſa ſit pœna peccati? Hanc enim primi homines niſi peccauiſſent, perpeſsi vtique non fuiſſent. Quo igitur pacto bona eſſe poteſt bonis, quæ accidere non poſſet niſi malis? Sed rurſus ſi non niſi malis poſſet accidere, non deberet bonis bona eſſe, ſed nulla. Cur enim eſſet vlla pœna, in quibus non eſſent vlla punienda? Quapropter fatendum eſt, primos quidem homines ita fuiſſe inſtitutos: vt ſi non peccauiſſent, nullum mortis experirentur genus: ſed eoſdem primos peccatores ita fuiſſe morte mulctatos, vt etiam quicquid eorum ſtirpe eſſet exortum, eadem pœna teneretur obnoxium. Non enim aliud ex eis, quàm quod ipſi fuerant, naſceretur: pro magnitudine quippe culpæ illius naturam damnatio mutauit in peius: vt quod pœnaliter præceſsit in peccantibus hominibus primis, etiam naturaliter ſequeretur in naſcentibus cæ-

G teris. Neque enim homo ita ex homine, ſicut homo ex puluere. Puluis nanque homini faciendo materies fuit, homo autẽ homini gignendo parens. Proinde quod eſt terra, non hoc eſt caro: quanuis ex terra facta ſit caro.
Gen.2. Quod eſt autem parens homo, hoc eſt & proles homo. In primo igitur homine per fœminã in progeniẽ tranſiturum vniuerſum genus humanum fuit, quando illa cõiugum copula diuinam ſentẽtiam ſuæ damnationis excepit. Et quod homo factus eſt: non cum crearetur, ſed cum peccaret & puniretur, hoc genuit, quãtum quidem attinet ad peccati & mortis originem. Non enim ad infantilem hebetudinem, [a] & infirmitatem animi & corporis, quam videmus in paruulis peccato vel pœna ille redactus eſt, quæ voluit eſſe tanquam primordia catulorum, quorum parentes in beſtialem vitam mortalemq́;
Pſal.48. deiecerat: ſicut ſcriptũ eſt, Homo cum in honore eſſet, non intellexit: comparatus eſt pecoribus nõ intelligentibus, & ſimilis factus eſt illis. Niſi quod infantes infirmiores etiam cernimus in vſu motuq́; membrorum & ſenſu appetendi atque vitãdi, quàm ſunt aliorum tenerrimi fœtus animaliũ: tanquam ſe tanto attollat excellentius ſupra cætera animantia vis humana, quanto magis
H impetum ſuũ velut ſagitta cum arcus extenditur retrorſum reducta diſtulerit. Non ergo ad iſta infantilia rudimenta præſumptione illicita, & damnatione iuſta prolapſus vel impulſus eſt primus homo, ſed hactenus in eo natura humana vitiata atque mutata eſt, vt repugnãtem pateretur in membris inobedientiam concupiſcendi: & ob id obſtringeretur neceſſitate moriendi, atque ita id quod vitio pœnáque factus eſt, id eſt, obnoxius peccato mortiq́; generaret. A quo peccati vinculo, ſi per mediatoris Chriſti gratiã ſoluuntur infantes, hanc ſolam mortem perpeti poſſunt, quæ animam ſeiungit à corpore: in ſecundam vero illam ſine fine pœnalem liberati à peccati obligatione non tranſeunt.

a NOn enim ad infantilem hebetudinem.) Et hi quærunt, quales hominibus ſi nihil commiſiſſent nati fuiſſent liberi. Auguſtinus hoc dubium iniecit de baptiſmo paruulorum. Alij putant naſcituros fuiſſe paruos, ſed ſtatim ad perfectam ſtaturam peruenturos. Alij paruulos editum iri in lucem, verum nõ hac totius corporis imbecillitate, ſed robuſtos ſtatim futuros. Et ſicut agnos & pullos gallinaceos videmus, confeſtim ingreſſuros ſecuturoſq́ue matrem. Priores illi ſenſu & mente præditos infantes gignunt. Hi acceſſura hæc dicunt cum corpore, vt nunc videmus. Auguſtinus dubium, vt inuenit, illic reliquit. Hic primordia naſcentium non alia videtur ponere, quàm quæ habemus.

I *Cur ab his, qui per gratiam regenerationis ſunt abſoluti à peccato, non auferatur mors, id eſt, pœna peccati.* *Caput IIII.*

SI quem vero mouet, cur vel ipſam patiantur, ſi & ipſa pœna peccati eſt, quorũ per gratiam reatus aboletur: iam iſta quæſtio in alio noſtro opere, quod inſcripſimus de baptiſmo paruulorum, tractata ac ſoluta eſt, vbi dictum eſt: Ad hoc relinqui animæ experimentum ſeparationis à corpore, quanuis ablato iam criminis nexu. Quoniam ſi regenerationis ſacramentum continuo ſequeretur immortalitas corporis, ipſa fides eneruaretur, quæ tunc eſt fides, quando expectatur in ſpe, quod in re nondum vi-
† tenetur. detur. † Fidei autem robore atque certamine in maioribus duntaxat ætatibus etiam mortis fuerat ſuperãdus timor, quod in ſanctis martyribus maxime eminuit: cuius profecto certaminis eſſet nulla victoria, nulla gloria: quia nec ipſum omnino poſſet eſſe certamen, ſi poſt lauacrum regenerationis iam ſancti non poſſent mortem perpeti corporalem. Cum paruulis autem baptizandis quis non ad Chriſti gratiam propterea potius curreret, ne à corpore ſolueretur? Atq; ita non inuiſibili præ- K mio probaretur fides: ſed iam nec fides eſſet, confeſtim ſuis operis quærendo & ſumendo mercedem. Nunc vero maiore & mirabiliore gratia ſaluatoris in vſus iuſtitiæ, peccati pœna conuerſa eſt. Tunc enim dictum Gene.2. eſt homini: Morieris, ſi peccaueris. Nunc dicitur martyri: Morere, ne pecces. Tunc dictum eſt: Si mandatum tranſgreſſi fueritis, morte moriemini. Nunc dicitur: Si mortem recuſaueritis, mandatũ tranſgrediemini. Quod tunc timendum fuerat, vt non peccaretur: nunc ſuſcipiendum eſt, ne peccetur. Si per ineffabilem dei miſericordiam, & ipſa pœna vitiorum tranſit in arma virtutis, & fit iuſti meritum etiam ſuppliciũ peccatoris. Tunc enim mors eſt acquiſita peccando, nunc impletur iuſtitia moriendo. Verum hoc in ſanctis martyribus, quibus alterutrum à perſecutore proponitur, vt aut deſerant fidem, aut ſufferant mortem. Iuſti autem malunt credendo perpeti, quod ſunt primi iniqui non credendo perpeſſi. Niſi enim peccaſſent illi, non morerentur: peccabunt autem iuſti, niſi moriantur. Mortui ſunt ergo illi, quia peccauerunt: non peccant iſti, quia moriuntur. Factum eſt per illorum culpam, vt veniretur in pœnam: fit per iſtorum pœnam, ne veniatur in culpam: non L quia mors bonum aliquod facta eſt, quæ antea malum fuit, ſed tantam deus fidei præſtitit gratiam: vt mors, quam vitæ conſtat eſſe contrariam, inſtrumentum fieret, per quod tranſiretur in vitam.

Quod ſicut iniqui male vtuntur lege, quæ bona eſt, ita & iuſti bene vtuntur morte, quæ mala eſt. *Caput V.*

APoſtolus enim cum vellet oſtendere, quantum peccatum, gratia non ſubueniente, ad nocendum valeret, etiam ipſam legem qua prohibetur peccatum non dubitauit dicere virtutem eſſe peccati. Aculeus, inquit, mortis eſt peccatum, virtus autẽ peccati lex. Veriſſime omnino. Auget enim prohibitio deſi- 1.Cor.15. derium operis illiciti [a] quando iuſtitia non ſic diligitur, vt peccãdi cupiditas eius dilectione vincatur. Vt autem diligatur & delectet vera iuſtitia, non niſi diuina ſubuenit gratia. Sed nec propterea lex putaretur malum, quoniam virtus eſt dicta peccati: ideo ipſe alio loco verſans huiuſmodi quæſtionem, ita inquit: Lex quidem ſancta, & Roma.7. mandatum ſanctum & iuſtum & bonum. Quod ergo bonum eſt, inquit, mihi factum eſt mors? Abſit. Sed pec- M catum: vt appareat peccatum per bonũ mihi operatum eſt mortem, vt fiat ſupra modum peccans peccatum per mãdatum. [b] Supra modum dixit: quia etiam præuaricatio additur, cum peccandi aucta libidine [c] etiam lex ipſa contemnitur. Cur hoc cõmemorandum putauerimus? Quia ſcilicet ſicut lex non eſt malum, quando auget peccantium concupiſcentiam: ita nec mors bonũ eſt, quando auget patientium gloriam: cum vel pro illa iniquitate deſeritur, & efficit præuaricatores: vel iſta pro veritate ſuſcipitur, & efficit martyres. Ac per hoc lex quidem bo Roma.6. na eſt, quia prohibitio eſt peccati: mors autem mala, quia ſtipendium eſt peccati. Sed quemadmodum iniuſti male vtuntur, non tantum malis, verumetiam bonis: ita iuſti bene non tantum bonis, ſed etiam malis. Hinc fit, vt & mali male lege vtantur, quamuis ſit lex bonum: & boni bene moriantur, quamuis ſit mors malum.

AVget enim prohibitio deſiderium operis illiciti.) Natura comparatum eſt in animis, qui affectibus huc atque illuc impelluntur, vt tum demum aliquid ardentiſſime cupiant, quum cupere vetantur. Argumento ſunt fœminæ, quæ turbationibus plus q̃ viri agitantur, quæ id ſolum vnice optant, quod prohibentur. Itaq; cũ antea neſciſſent

homines

A hominet, quid eſſet ad fornicē ire, nec curabāt ire: acceſſit lex quæ ne iretur, vetuit. ea omnes docuit, quid illud eſſet: & praua ingenij impulit ad id experiendū, quod vetaretur. Neſciebam, inquit Paulus, concupiſcentiā, niſi quia lex diſit: Ne cōcupiſcito. Solonem refert Cicero Roſcium Amerinum defendēs, nihil ſuis legibus de his qui parentes occidiſſent, ſtatuiſſe, nam quum antea non eſſet factum, verebatur ne nō tam id pœna prohiberet, quàm admoneret lege. b Vt fiat ſupra modū peccans peccatum per mandatū.) In veteribus libris ſic legitur vt fiat ſupra modum peccator, at peccatum per mandatum. Eſidem locum citans ad Simplicianum lib. j. eodē modo dicit: Super modum peccator at peccatum, haud dubio vtrobique mēdo. Dicendum enim: Vt fiat ſupra modū peccator peccatū per mandatū. Maluit peccator dicere, quod nomē eſt, quàm peccans participium, ἁμαρτωλὸς ἡ ἁμαρτία, ſic eſt Græce: itaque peccator ad peccatum refertur, tametſi maſculini ſexus. ſed nihil prohibet duo ſubſtantiua ſic coniungi. Niſi quis etiam malit peccans nō participiū, ſed verbale nomen, quod ſolet genitiuū addi: vt alieni apperēs, apud Saluſtium, & litium fugitans apud Terentium. c Quum peccādi aucta libidine.) Qui ſibi vſum ſcelerū fecere in naturam ſcelere cōuerſo, minas omnes & terrores legis contemnunt.

De generali mortis malo, quo animæ & corporis ſocietas ſeparatur. *Caput VI.*

QVapropter quod attinet ad corporis mortē, id eſt, ſeparationē animæ à corpore, cum eam patiuntur, qui morientes appellantur, nulli bona eſt. Habet enim aſperum ſenſum [a] & contra naturam vis ipſa, qua vtrunque diuellitur, quod fuerat in viuente cōiunctum atque conſertum, quandiu moratur: donec om-
B nis adimatur ſenſus, qui ex ipſo inerat animæ carniſque complexu. Quam totam moleſtiam nonnunquam vnus ictus corporis vel animæ raptus intercipit. nec eam ſentiri præueniente celeritate permittit. Quicquid tamen illud eſt in morientibus, quod cum graui ſenſu adimit ſenſum, [b] pie fideliterque tolerando auget meritum patientiæ, non aufert vocabulum pœnæ: ita cum ex hominis primi perpetuata propagine proculdubio ſit mors pœna naſcentis: tamen ſi pro pietate iuſtitiáque pendatur, ſit gloria renaſcentis: & cum ſit mors peccati retributio, aliquando impetrat, vt nihil retribuatur peccato.

ASperum ſenſum.) De ſenſione dicitur paſſiue. b Cum graui ſenſu adimit ſenſum.) Prius paſſiue, poſterius actiue: cum graui ſenſione adimit vim ſentiendi.

De morte, quam non regenerati pro Christi confeſſione ſuſcipiunt. *Caput VII.*

NAm quicunque etiam non percepto regenerationis lauacro pro Christi confeſſione moriuntur: tantum eis valet ad dimittenda peccata, quantum ſi abluerentur ſacro fonte ba-
Ioan.3. ptiſmatis. Qui enim dixit: Niſi quis renat[a] fuerit ex aqua
C & ſpiritu ſancto, non intrabit in regnum cœlorum: alia ſententia iſtos fecit exceptos, vbi non minus generaliter
Matt.10. dixit. Qui me confeſſus fuerit coram hominibus, confitebor & ego eum corā patre meo, qui in cœlis eſt. Et alio
Matt.16. loco: Qui perdiderit animā ſuam propter me, inueniet
Pſal.115. eam. Hinc eſt quod ſcriptum eſt, Precioſa in conſpectu domini mors ſanctorum eius. Quid enim precioſius quàm mors, per quam fit vt etiam delicta omnia dimittantur, & merita cumulatius augeantur? Neque enim tanti ſunt meriti, qui cum mortem differre non poſſent, baptizati ſunt, deletiſq; omnibus peccatis ex hac vita emigrarunt: quanti ſunt hi, qui mortē differre cum poſſent, ideo non diſtulerunt: quia maluerunt Chriſtum confitendo finire hanc vitam, quàm eum negando ad eius baptiſmum peruenire. Quod vtiq; ſi feciſſent, etiā hoc eis in illo lauacro dimitteretur,[a] quod timore mortis negauerant Chriſtum: in quo lauacro etiam illis facinus iam immane dimiſſum eſt, qui occiderant Chriſtum.[b] Sed quando ſine abūdantia gratiæ ſpiritus illius, qui vbi vult
Ioan.3. ſpirat, tantum Chriſtum[c] amare poſſent, vt eum in tanto vitæ diſcrimine ſub tanta ſpe veniæ negare non poſſent? Mors igitur precioſa ſanctorum, quibus cum tanta D
gratia eſt præmiſſa & prærogata mors Chriſti, vt ad eum Pſal.115.
acquirendum, ſuā non cunctarentur impendere animā, in eos vſus redactū eſſe monſtrauit: quod ad pœnam peccantis antea fuerat conſtitutum: vt inde iuſtitiæ fructus vberior naſceretur. Mors ergo nō ideo bonū videri debet, quia in tantam vtilitatē, non vi ſua, ſed diuina opitulatione conuerſa eſt: vt quæ tunc metuēda propoſita eſt, ne peccatum cōmitteretur, nunc ſuſcipienda proponatur, vt peccatum non cōmittatur, cōmiſſumq; deleatur, magnæq; victoriæ debita iuſtitiæ palma reddatur.

QVod vtique ſi feciſſent etiam hoc eis in illo &c.) Significat nullum eſſe tantum & tam capitale ſcelus, quod non myſtica illa abluatur aqua. b Illis facinus tam di. eſt, qui occiderant Chriſtum.) Videtur de illis ipſis intelligendum, qui Hieroſolymis Chriſtum occiderunt, quorum ſorte aliqui ad meliorem pietatem ſunt conuerſi. c Sed quando in abundantia gratiæ.) Legendum: Sed quando ſine abundantia gratiæ. per interrogationem, qua quid ſentiat Auguſtinus, declarat, fieri ſcilicet non poſſe, vt ſine magna gratiæ abundantia Chriſtum tam conſtanter amarent, quàm qui habent in ea baptizati ſunt, nec aquis indigent. a

Quod in ſanctis primæ mortis pro veritate ſuſceptio, ſecundæ ſit mortis abſolutio. *Caput VIII.*

SI enim diligentius conſideremus, etiam cum E
quiſq; pro veritate fideliter & laudabiliter moritur, mors cauetur. Ideo quippe aliquid eius ſuſcipitur, ne tota contingat, & ſecunda inſuper, quæ nunquā finiatur, accedat. Suſcipitur enim animæ à corpore ſeparatio: ne deo ab anima ſeparato, etiā ipſa ſeparetur à corpore, ac ſic totius hominis prima morte cōpleta, ſecunda excipiat ſempiterna. Quocirca mors quidem, vt dixi, cum eam moriētes patiuntur,[a] cumq; in eis, vt moriantur, facit, nemini bona eſt, ſed laudabiliter toleratur pro tenendo, vel adipiſcēdo bono. Cum vero in ea ſunt, qui iam mortui nuncupantur, nō abſurde dicitur: & malis mala, & bonis bona. In requie enim ſunt animæ piorū à corpore ſeparatæ: impiorū autem pœnas luunt, donec iſtarum ad æternam vitam: illarū vero, ad æternam mortem, quæ ſecunda dicitur, corpora reuiuiſcant.

CVm eam morientes patiuntur.) Nam & quorum animus è corpore migrat, & quorum iam migrauit, in morte eſſe dicuntur: vt mors ſit, & cum diſcedit illa, & cum diſceſſit, ita vt in morientibus ſit paſſio, in morte priuatio. Vtraque eſt in vſu authorum, de priore, Virg. Priamus quanquam media iam morte tenetur: de poſteriore idem Morte Neoptolemi regnorum reddita ceſſit, Pars Heleno. a

Tempus mortis, quo vitæ ſenſus aufertur in moriētibus, an in mortuis eſſe dicendum ſit. *Caput IX.* F

SEd id tēpus, quo animæ à corpore ſeparatæ, aut in bonis ſunt, aut in malis: vtrū poſt mortem potius, an in morte dicēdum eſt? Si enim poſt mortē eſt, iam non ipſa mors, quæ tranſacta atq; præterita eſt, ſed poſtea vita præſens animæ, ſiue bona, ſeu mala eſt. Mors autem tunc eis mala erat, quando erat, hoc eſt, quando eam patiebantur, cum morerētur: quoniā grauis & moleſtus eis inerat ſenſus: quo malo bene vtuntur boni. Peractа autē mors, quónam modo, vel bona, vel mala eſt, quæ iam nō eſt? Porrò ſi adhuc diligentius attēdamus, nec illa mors eſſe apparebit, cuius grauem ac moleſtum in morientibus diximus ſenſum. Quandiu enim ſentiūt, adhuc vtiq; viuunt:[a] & ſi adhuc viuunt ante mortem, quàm in morte potius eſſe dicendi ſunt: quia illa cum venerit, aufert omnē corporis ſenſum, qui ea propinquāte moleſtus eſt. Ac per hoc quomodo morientes dicamus eos qui nondum mortui ſunt, ſed imminēte morte iam extrema & mortifera afflictione iactātur, explicare difficile eſt, etiā ſi recte iſti appellantur morientes: quia cum mors quæ

A morte,ſed in morte eſſe non dubitat dicere. Hinc enim
Pſal.6. eſt illud: Quoniam non eſt in morte, qui memor ſit tui. Donec enim reuiuiſcant, rectè dicuntur eſſe in morte: ſicut in ſomno eſſe quiſq;,donec euigilet,dicitur. Quanuis in ſomno poſitos dicamus dormientes, non tamen eo modo poſſumus dicere eos qui iam ſunt mortui,morientes, Non enim adhuc moriuntur, qui quantum attinet ad corporis mortẽ, de qua nũc diſſerimus, iam ſunt à corporibus ſeparati. Sed hoc eſt, quod dixi, explicari aliqua locutione non poſſe, quonammodo vel morientes dicantur viuere, vel iam mortui etiam poſt mortem, adhuc eſſe dicantur in morte. Quomodo enim poſt mortẽ ſi adhuc in morte, præſertim cũ eos nec morientes dicamus, ſicuti eos qui in ſomno ſunt, dicimus dormientes:& qui in languore,languentes:& qui in dolore, vtique dolentes:& qui in vita,viuentes? At vero mortui priuſquam reſurgant,eſſe dicuntur in morte: nec tamen poſſunt appellari morientes. Vnde non importune, neq; incongrue arbitror accidiſſe,etſi non humana induſtria, indicio fortaſſe diuino,vt hoc verbũ quod eſt, moritur, in Latina lingua nec grammatici declinare potuerint,[f] ea regula qua cætera talia declinãtur. Nãque ab eo quod
B eſt oritur,[g] fit verbum præteriti tẽporis,ortus eſt:& ſi qua ſimilia ſunt,quæ per temporis præteriti participia declinantur. Ab eo vero quod eſt moritur,ſi quæramus præteriti tẽporis verbum,reſponderi ſolet,mortuus eſt,u, litera geminata.Sic enim dicitur mortuus, quomodo fatuus,arduus,carduus,cõſpicuus,& ſiqua ſimilia,quæ non ſunt præteriti temporis: ſed quoniam nomina ſunt,ſine tempore declinantur. Illud autem quaſi vt declinaretur, quod declinari nõ poteſt, pro participio præteriti tẽporis ponitur nomen. Conuenienter itaque factum eſt, vt quemadmodum id quod ſignificat non poteſt agendo, ita ipſum verbum declinari loquendo [h] non poſsit. Agi tamen poteſt in adiutorio gratiæ redemptoris noſtri, vt ſaltem ſecundam mortem declinare poſsimus.Illa enim eſt grauior & omnium malorum peſſima, quæ non fit ſeparatione animæ & corporis, ſed in æternam pœnam potius vtriuſque complexu.Ibi è contrario nõ erunt homines ante mortem atque poſt mortem, ſed ſemper in morte:ac per hoc nunquam viuentes,nunquam mortui, ſed ſine fine morientes. Nunquã enim erit homini peius in morte,quàm vbi erit mors ipſa ſine morte.

C

QVia nimis eum inſolens.) Nimis inſolitum, vocabulum eſt antiquũ,quo vtitur Saluſtius,vſurpator veterũ vocabulorum,& Gellius eius æmulus. b Quando ergo in morte.) Nimis es Auguſtine, quod ſit dictũ cũ bona venia & ingenij & ſanctitatis tuæ,oimis rudis es, & viſu hebeti.Nulla hic tu vides inſtãtia, quæ boni dialectici & Theologi tradũt,primũ eſſe,primũ non eſſe:vltimũ eſſe, vltimum non eſſe.In morte eſt in primo inſtanti non eſſe: quia nunc deſiit eſſe. Nondum intelligis? Expone ſic: Nunc non eſt,& immediatè ante hoc fuit. Non intelligis,quid ſit immediatè? Nimirũ non eſt vocabulũ tui temporis: noſtrũ eſt.vt ſcias,non ſolis Romanis licuiſſe in lingam Latinam.Rurſus ſic expone,Nullũ eſt dabile inſtans ante hoc,inter quod & hoc nõ fuit nec dũ cepis?redi ergo ad ſcholã, & doceãt te iſta pueri:nam melius hæc pueri tenẽt,quippe puerilia,quàm ſenes. Sed alias de his reb[9] ſuauius ego & tu cõfabulabimur. c Loquamur ergo ſecundũ cõſuetudinẽ.) Optimã loquendi magiſtram,& à qua in loquendo artes diſcedere non debent: d Ante mortem ne laudes hominem.) Simile hoc ſententiæ Solonis: Neminem ante mortem poſſe beatum dici:quoniam incertum eſt,quid ei adhuc contingat. f Nec grammatici declinare potuerint.)Nimis es hoc capite ineptus Auguſtine:nam altera inepta fuit iubere,vt quæ loquimur ad vulgarem conſuetudinem accommodemus:hæc tertia,quod grãmaticos hominem in opere theologico nominaſti: quãto magis, quod ex eorum præceptis aliquod adduxiſti,ad id quod agis,argumẽtũ:quod ſi Theologulus aliquis feciſſet noſtri ſeculi,exibilandũ ſe & eiiciendum in ſchola omnes cẽſuiſſent. tu vero artes omnes et diſciplinas connexas inter ſe maxima coniunctione arbitraris,conſenſum veteris ſapiẽtiæ ſecutus,ita vt nulla ſit alteri dedecori,cõtra potius vnaquæque alteri adiumento. g Nanque ab eo quod eſt oritur.) Analogia valere an debeat
Analogia. in arte grammatica,magna quæſtio eſt,& à clariſsimis in vtrãq; verſa partem. Ariſtarchus analogiã tutat[9] eſt nobilis grammaticus,Crates D vero oppugnauit fretus libro, quem Chryſippus reliquit περὶ ἀνωμαλίας Rationes vtrinque à M. Varrone explicitus in libris,qui ſuperſunt ipſius de analogia. Diſputat & de analogia Quintilianus. Scripſit & Caius Cæſar de analogia ad Ciceronẽ, haud dubie valere in omnibus analogiam nõ oportet: valere in multis neceſſe eſt. Aliter neq; ars conſtabit, & via ſermo ipſe. h Declinari loquẽdo.) Luſit ambiguitate verbi illius declinare:agẽdo, inquit,nõ poteſt declinari,hoc eſt,vitari:nec loquendo per caſus inflecti.

Quam mortem primis hominibus deus, ſi mandatum eius tranſgrederentur, fuerit comminatus. *Caput XII.*

CVm ergo requiritur, quam mortem deus primis hominibus fuerit comminatus, ſi ab eo mãdatum tranſgrederentur acceptum, nec obedientiam cuſtodirent: vtrum animæ, an corporis, an totius hominis, an illam quæ ſecunda dicitur: reſpondendum eſt,omnes. Prima enim conſtat ex duabus: ſecunda ex omnibus tota. Sicut enim vniuerſa terra ex multis terris,& vniuerſa eccleſia ex multis conſtat eccleſiis,ſic vniuerſa mors ex omnibus: quoniã prima conſtat ex duabus:una animæ,altera corporis,vt ſit prima totius hominis mors,cum anima ſine deo,& ſine corpore ad tempus pœnas luit:ſecunda vero,vbi anima ſine deo cum corpore pœnas æternas luit. Quando ergo dixit deus primo illi homini,quem in paradiſo conſtituerat,de cibo vetito: Quacunque die ederitis ex eo, morte moriemini: non Gen.2.
tantum primæ mortis partem priorem, vbi anima priuatur deo:nec tantum poſteriorem,vbi corpus priuatur E
deo: nec tantum poſteriorem, vbi corpus priuatur anima:nec ſolum ipſam totam primam, vbi anima & à deo & à corpore ſeparata punitur, ſed quicquid mortis eſt, vſque ad nouiſsimam, quæ ſecunda dicitur: & qua eſt nulla poſterior,comminatio illa complexa eſt.

Præuaricatio primorum hominum, quam primum ſenſerint pœnam. *Caput XIII.*

NAm poſtea quàm præcepti facta tranſgreſsio eſt, confeſtim gratia deſerente diuina, de corporum ſuorum nuditate confuſi ſunt: vnde e- Gen.3.
tiam foliis ficulneis,quæ forte à perturbatis prima comperta ſunt,pudenda texerunt, quæ prius eadem membra erant,ſed pudenda non erant.[a] Senſerunt enim nouum motum inobedientis carnis ſuæ, tanquam reciprocam pœnam inobedientiæ ſuæ.[b] Iam quippe anima libertate in peruerſum propria delectata, & deo dedignata ſeruire,priſtino corporis ſeruitio deſtituebatur. Et quia ſuperiorem dominum ſuo arbitrio deſeruerat, inferiorem F
famulum ad ſuum arbitrium non tenebat: nec omnino habebat ſubditam carnem, ſicut ſemper habere potuiſſet, ſi deo ſubdita ipſa manſiſſet. Tunc ergo caro cœpit
concupiſcere aduerſus ſpiritum,& ſpiritus aduerſus car- Gala.5.
nem:[c] cum qua controuerſia nati ſumus, trahentes originem mortis[d] in membris noſtris: viciatáque natura, contentionem eius ſine victoria de prima præuaricatione geſtantes.

SEd pudenda non erant.) Turpia non erant, idcirco nec pudorem afferebant,Nullus eis fuiſſet offenſus, ſi non peccaſſent, & vſus eorum fuiſſet,qualis manuum & pedum. Sed vbi culpam admiſerunt, illis partibus obſcœna voluptas addita,pudendas,& è conſpectu remouẽdas fecit. b Tanquam reciprocam pœnã inobedientiæ ſuæ.) Quod inobediẽtia in eos reflectebatur, vt quẽadmodũ deo ipſi nõ paruerant, cui naturæ iure ſubditi erant,ſic ſubditum ſentirent ſibi rebellãtẽ,membra ſcilicet dominæ rationi. e Et ſpirit[9] aduerſus carnem.) Hoc nihil facit ad ſenſum:nec in aliis libris adſcribitur. d Trahẽtes originẽ mortis.)In codice Brugẽſi ſic habetur: Trahẽtes originẽ mortis,& in membris noſtris vitiatam naturam. cõtẽtionem eius, ſine victoriã,de prima præuaricatione geſtãtes. Vtroc ũq; legatur modo,ſenſus eſt: Ex illa primigenia noxa: hãc pugnã inter affectus & mentem ortam eſſe, quæ nos perpetuo comitatur, in qua interim mẽs eſt victrix, interim victa. Quod ſi legatur ſine victoria ſẽſus erit, nõ ita ſubigi & domari poſſe corporis affectus,vt amplius bellum rationi non faciant,& negocium exhibeant permoleſtum:ita ea lectio non diſplicet,& videtur ſubtilior.

G *Qualis homo ſit factus à deo, & in quam ſortem deciderit ſua voluntatis arbitrio.* Capue XIIII.

Eccleſiaſtes.7. DEus enim creauit hominem rectum, naturarū author, non vtiq; viciorum, ſed ſponte deprauatus, iuſtéq; dānatus, deprauatos damnatóſq; generauit. Omnes enim fuim⁹ in illo vno, quādo omnes ille vnus corrupit, [a] qui per fœminā lapſus eſt in peccatum, quæ de illo facta eſt ante peccatum. Nondum erat nobis ſigillatim creata & diſtributa forma, in qua ſinguli viueremus, ſed iam natura erat ſeminalis, ex quo propa- * aliàs, purgaremur. garemur: * qua ſcilicet propter peccatum viciata, & vinculo mortis obſtricta, iuſtéque damnata, non alterius cōditionis homo ex homine naſceretur: ac per hoc à liberi arbitrij malo vſu [b] ſeries huius calamitatis exorta eſt, quæ humanum genus origine deprauata, velut radice corrupta, vſque ad ſecundæ mortis exitium, quę non habet finem: ſolis eis exceptis, qui per gratiam dei liberantur, miſeriarum connexione perducit.

a QVādo omnes ille vnus corrupit.) In antiquis exemplaribus ſic habetur: Quando omnes fuimus ille vnus. hoc eſt, omnes ille vnus corrupit. Intelligi vult Auguſtinus, quando omnes in eo eramus ſeminali virtute, ipſeque totus eſt deprauatus & corruptus, idcirco nos H omnes ex fonte infecto manantes, venenum traximus nobiſcum. b A liberi arbitrij malo vſu.) Male enim vſi ſunt parentes illi prima libertate voluntatis, qua & facere ſemper imperata dei, & recuſare poterant.

Quod Adam peccans prius reliquerit deum, quàm relinqueretur à deo, & primam fuiſſe animæ mortem, à deo receßiſſe. Capue XV.

Gen.2. QVamobrem etiam ſi in eo quod dictum eſt: Morte moriemini: quoniam non eſt dictum, mortibus, ſi eam ſolā intelligamus, quæ fit cū anima deſeritur ſua vita, quod illi deus eſt: non enim deſerta eſt, vt desereret, ſed vt desereretur, deſeruit. Ad malum quippe eius prior eſt voluntas eius: ad bonum vero eius prior eſt voluntas creatoris eius: ſiue vt eam faceret, quæ nulla erat: ſiue vt reficiat, quæ lapſa perierat: etiam ſi ergo hanc intelligamus, deum denunciaſſe mortem, in Ibidem. eo quod ait: Qua die ederitis ex illo, morte moriemini: tanquā diceret, qua die me deſerueritis per inobedientiam, deſeram vos per iuſticiam: profecto in ea morte etiam cæterę [duæ] denunciatæ ſunt, quæ proculdubio fuerant ſecuturæ. Nam in eo quod inobediens motus in carne ex motu animæ inobedientis exortus eſt, propter quem pudenda texerūt, ſenſa eſt mors vna in qua deſeruit animam deus. Ea ſignificata eſt verbis eius, quādo ti- *† aliàs, dementi. more deambulantis * † ſeſe abſcondenti homini dixit, Gen.3. Adam vbi es? non vtiq; ignorando quærens, ſed increpando admonens, vt attenderet, vbi eſſet, in quo non eſ- I ſet deus. Cum vero iam corpus anima ipſa deſeruit ætate corruptū & ſenectute confectum, venit in experimētum mors altera, de qua deus peccatū adhuc puniēs homini dixerat, Terra es, & in terram ibis: vt ex his duabus Ibidem. mors illa primo, quæ totius hominis eſt cōpleretur, quā ſecunda in vltimo ſequitur, niſi homo per gratiam dei liberetur. Neque enim corpus, quod de terra eſt, rediret in terrā, niſi ſua morte, quæ illi accidit cū deſeritur ſua vita, id eſt, anima. Vnde conſtat inter Chriſtianos [b] veraciter catholicam tenentes fidē, etiam ipſam nobis corporis mortem, non lege naturę, qua nullam mortem homini deus fecit, ſed merito inflictam eſſe peccati, [c] quoniā peccatum vindicans deus, dixit homini, in quo tūc om- Gen.3. nes eramus: terra es & terram ibis.

TErra es, & in terram ibis.) Sic LXX. γῆ εἶ καὶ εἰς τὴν γῆν ἀπελεύσῃ. Vbi ſecundo loco dicit cum articulo τὴν γῆν per quod ipſū elementum terræ ſignificatur, in quod cadunt omnia viuentia cum moriuntur. b Vnde conſtat inter Chriſtianos.) Sæpe Auguſtinus diſeriis verbis oſtendit ſententiam ſuam hanc eſſe, hominē ſi non peccaſſet, K non fuiſſe moriturum: nec morti, nec morbis corpus habiturum obnoxium, lignúmq; illud vitæ immortalitatem collaturum. Optimus ſcholaſticorum theologus B. Thomas Aquinas in eandem ſententiā iuit. Scotus tamen ſiue ſtudio partium, ſeu quia ſic eſt ipſi viſum, hæc omnia negat. Vult enim corpus hominis fuiſſe etiam in illo ſtatu rerū ſubditum morbis, & perpeſſurum eos, nec moriturum tamen, quia pri⁹ ad cœlos eueheret, quàm caderet, ſed ſi relinqueretur diuti⁹ in terra, haud dubie tabe confectum iri, nec lignum vitæ virtutem habere perpetuādi vitam, tantum proferendi. c Sed merito inflictam eſſe peccati.) Merito nomen eſt: q. eo quod peccatum eſt, meritum eſt. *Homo ſi non peccaſſet, an eſſet moriturus.*

De philoſophis, qui animæ ſeparationem à corpore non putant eſſe pœnalem, cum Plato inducat ſummum deum diis minoribus promittentem, quod nunquam ſint corporibus exuendi. Capue XVI.

SEd philoſophi, contra quorum calumnias defendimus ciuitatem dei, hoc eſt, eius eccleſiam, ſapienter ſibi videntur irridere, quod dicimus animæ à corpore ſeparationem inter pœnas eius eſſe deputandam: quia videlicet eius perfectam beatitudinem [a] tunc illi fieri exiſtimant, cum omni prorſus corpore exuta ad deum ſimplex, & ſola & quodammodo nuda redierit. Vbi ſi nihil quo iſta refelleretur opinio, in eorum literis inuenirem, operoſius mihi diſputandum eſſet, quo demonſtrarem non corpus eſſe animæ, ſed corruptibile corpus, onerosum. Vnde illud eſt quod de ſcri- L pturis noſtris in ſuperiori libro cōmemorauimus. Cor- Sapien.9. pus enim corruptibile aggrauat animā. Addendo vtiq; corruptibile, non qualicunq; corpore, ſed quale factum eſt ex peccato conſequente vindicta, animam perhibuit aggrauari. Quod etiam ſi non addidiſſet, nihil aliud intelligere deberemus. Sed cum apertiſſime Plato deos à ſummo deo factos, habere immortalia corpora prædicet, eiſq; ipſum deū à quo facti ſunt, inducat pro magno beneficio pollicentē, quod in æternum cum ſuis corporibus permanebunt, nec ab eis vlla morte ſoluentur, quid eſt quod iſti ad exagitandam Chriſtianam fidē fingunt ſe neſcire, quod ſciunt: [b] aut etiam ſibi repugnantes aduerſum ſeipſos dicere malunt, dum nobis non deſinant contradicere? Nempe Platonis hæc verba ſunt, ſicut ea Plato in Timæo. Cicero in Latinū vertit, [c] quibus inducit ſummū deum, deos quos fecit alloquentē & dicentē: Vos qui ſub mortalitatis fato [d] orti eſtis, attendite, quorū operum ego parens effectorq; ſum. Hæc ſunt indiſſolubilia nutu meo, [e] quanquā omne colligatum ſolui poteſt. Sed haud quaquam bonum eſt, [f] ratione iunctū diſſoluere velle. [g] Sed quoniam eſtis orti immortales, vos quidem eſſe & indiſſolubiles nō poteſtis. Nec vnquā tamē diſſoluemini: neque vos vlla mortis fata periment, nec erunt valentiora M quàm conſilium meum, quod maius eſt vinculū ad perpetuitatem veſtram quam illa quibus eſtis, tunc cum gignebamini, colligati. Ecce deos Plato dicit & corporis animæque colligatione mortales, & tamen immortales dei, à quo facti ſunt, voluntate atque conſilio. Si ergo animæ pœna eſt, in qualicunque corpore colligari, quid eſt quod eos alloquens deus tanquam ſollicitos, ne forte moriantur, id eſt, diſſoluantur à corpore de ſua facit immortalitate ſecuros: non propter eorum naturam, quæ ſit compacta, non ſimplex, ſed propter ſuam inuictiſſimam voluntatem, qua potens eſt facere, vt nec orta occidant, nec connexa ſoluantur, ſed incorruptibiliter perſeuerent? Et hoc quidem vtrum Plato verum de ſyderibus dicat, alia quæſtio eſt. Neque enim ei continuo concedēdum eſt, globos iſtos [h] luminum ſiue orbiculos luce corporea ſuper terras, ſeu die, ſeu nocte fulgentes, ſuis quibuſdam propriis animis viuere, eiſque intellectualibus & beatis, quod etiā de ipſo vniuerſo mundo tanquā

vno ani-

A vno animali maximo quo cuncta cætera continerentur animalia, conſtanter affirmat. Sed hæc, vt dixi, alia quæſtio eſt, quam nunc diſcutiendam non ſuſcepimus. Hoc tantum contra iſtos cõmemorandum putaui, qui ſe Platonicos vocari vel eſſe gloriantur, cuius ſuperbia nominis erubeſcunt eſſe Chriſtiani, ne cõmune illis cum vulgo vocabulum vilem faciat palliatorum, [i] tanto magis inflatam, quanto magis exiguam paucitatem: & quærentes quid in doctrina Chriſtiana reprehendant, exagitant æternitatem corporum, tanquam hæc ſint inter ſe contraria, vt & beatitudinem quæramus animæ, & eam ſemper eſſe velimus in corpore velut ærũnoſo vinculo colligatam, cum eorum author & magiſter Plato donum à deo ſummo diis factis ab illo dicat eſſe conceſſum, ne aliquando moriantur, id eſt, à corporibus, quibus eos connexuit, diſſoluantur. * †

*† ſeparentur.

QVia videlicet eius perfectã beatitudinem.) Philolaus Pythagoricus depoſito corpore hominem deum immortalem fieri ait. Et Plato trahi nos à corpore inquit, ad ima, & à cogitatione ſuperarum rerum ſubinde reuocari: ideo relinquendum corpus, & hic quantum poſſumus, & in altera vita prorſum, vt liberi & expediti verum ipſi videamus, & optimum amemus. Hinc Porphyrius negat aliter fieri beatum quẽquã poſſe, niſi relinquat corpus, & affigatur deo. b Fingũt ſe neſcire quod ſciunt.) Terentiana imitatio, tu ſi ſapis, quod ſcis neſcias. c Sicut ea Cicero in Latinum vertit.) Libellus Ciceronis, qui de vniuerſitate inſcribitur, pars eſt Timæi Platonis. Græca Platonis verba ſubiiciam, vt ex eis emendemus Ciceronis locum, qui paſsim, vt ipſe totus libellus mendoſe legitur: Θεοὶ θεῶν ὧν ἐγὼ δημιουργὸς πατήρ τε ἔργων, ἃ δι' ἐμοῦ γενόμενα ἄλυτα ἐμοῦ γε θέλοντος. τὸ μὲν οὖν δὴ δεθὲν πᾶν λυτόν, τό γε μὴν καλῶς ἁρμοσθὲν, καὶ ἔχον εὖ, λύειν ἐθέλειν, κακοῦ. δι' ἃ καὶ ἐπείπερ γεγένησθε, ἀθάνατοι μὲν οὐκ ἐστὲ, οὐδ' ἄλυτοι τὸ πάμπαν, οὔτι μὲν δὴ λυθήσεσθέ γε, οὐδὲ τεύξεσθε θανάτου μοίρας, τῆς ἐμῆς βουλήσεως μείζονος ἔτι δεσμοῦ, καὶ κυριωτέρου λαχόντες ἐκείνων, οἷς ὅτ' ἐγίγνεσθε συνεδεῖσθε. Hæc ad verbum interpretabor. Dij deorum, quorũ operũ ego effector & pater ſum, quæ per me facta ſunt me volente inſolubilia, ſolubile tamen eſt colligatum omne, verum pulchre coaptatum, & bene ſe habens, mali eſt velle diſſoluere. Quocirca cũ geniti ſitis, immortales quidẽ nõ eſtis, nec omnino indiſſolubiles, nec diſſoluemini tamẽ, nec mortis fato cõficiemini, ſortiti voluntatẽ meã, quæ maius eſt, & verius vinculũ, q̃ illa, quibus eſtis cũ gigneremini colligati. Mutuatus eſt ferè Plato ſententiã hanc ex Pythagoricis, & in primis ex Libello Timæi Locri propter quem ſuum Timæum nominauit: apud Timæum hæc ſunt verba: ἀγαθὸς ὢν ἄριστον γέννημα ποιεῖν, τοῦτον ἐποίει θεὸν γεννατὸν, οὔποκα φθαρησόμενον ὑπ' ἄλλω αἰτίω ἔξω τῶ αὐτὸν συντεταγμένω θεῶ, εἴποκα δήλετο αὐτὸν διαλύειν, ἀλλ' οὐ γὰρ τ' ἀγαθῶ ἐστὶν ὁρμᾶν ἐπὶ φθορὰν γεννάματος καλλίστω. Verba ſunt Doricę dialecti, loquẽs de deo & mũdo. Cum vellet, inquit, opus optimum facere, hunc deum edidit, genitum quidem, ſed nũquam interiturum aliena cauſa, præter quam ipſo deo, à quo compoſitus eſt, ſi quando ei venerit in mentem ipſum diſſoluere. Sed non eſt bonum impetum capere perdendi pulcherrimum opus. d Vos qui ſub mortalitatis ſatu.) Legendum: vos qui deorum ſatu orti eſtis, & ſic eſt apud Ciceronem. e Hæc ſunt indiſſolubilia nutu meo.) Melius ſic, quam quomodo vulgo apud Ciceronem, quæ per me facta nõ ſunt diſſoluta me inuito. Vbi nullus eſt ſenſus, niſi legatur, me non inuito, ἐμοῦ ἐθέλοντος. f Sed haudquaquam bonum eſt.) Apud Ciceronem melius, haud quaquam boni eſt, κακοῦ. g Ratione iunctum velle diſſoluere.) Hæc quæ ſequuntur, ſic ſunt ſcribẽda, ratione vinctum velle diſſoluere. Sed quoniam orti eſtis, immortales vos quidẽ eſſe & indiſſolubiles nõ poteſtis, nec vnquam tamẽ diſſoluemini, neque vos vlla mortis fata perimẽt &c. h Neque enim continuo concedendum eſt globos iſtos.) Hanc quæſtionem ſoluere nunquam eſt Auguſtinus auſus: nam videbat Origenẽ cum Platone ſuo ſenſiſſe, traxiſſeque in ſententiã ingenioſos pleroſque. i Vocabulum vilem faciat palliatorum.) Toga Romanorum erat, pallium Græcorum: qui Græcanici volebãt eruditione videri, palliati incedebant, iique & cultu, & moribus, & eruditione Græca inſignes, ac ſuſpiciendi erant. Nam vt nunc artes omnes Latine traduntur, diſcunturque; ita tunc Grece. Raritas ipſa horum admirabiliores eos reddebat.

Contra eos, qui aſſerunt terrena corpora incorruptibilia fieri æterna non poſſe. *Caput XVII.*

COntendunt etiam iſti terreſtria corpora ſempiterna eſſe non poſſe, cũ ipſam vniuerſam terram dei ſui, nõ quidem ſummi, ſed tamen magni, id eſt totius huius mundi membrum in medio poſitum, & ſempiternum eſſe non dubitẽt. D Cum ergo deus ille ſummus fecerit eis alterum, quẽ putant deum, id eſt, iſtum mundum, cæteris diis qui infra † eum ſunt præferendum, eundemq; exiſtimant eſſe animantẽ, anima ſcilicet ſicut aſſerunt rationali vel intellectuali, in tam magna mole corporis eius incluſa, ipſiusq; corporis tanquã membra locis ſuis poſita atq; digeſta, quatuor conſtituerit elemẽta, quorum iuncturam, ne vnquam deus eorum tam magnus moriatur, indiſſolubilem, ac ſempiternam velint, quid cauſę eſt, vt in corpore maioris animãtis tanquam medium membrum æterna ſit terra, & aliorũ animantium terreſtriũ corpora ſi deus ſicut illud velit, æterna eſſe non poſsint? Sed terræ inquiunt, terra reddenda eſt, [a] vnde animalium terreſtrium ſumpta ſunt corpora, ex quo fit, inquiunt, vt ea ſit neceſſe diſſolui & emori: & eo modo terræ ſtabili, ac ſempiternæ, vnde fuerant ſumpta, reſtitui. Si quis hoc etiam de igne ſimiliter affirmet, & dicat reddenda eſſe vniuerſo igni corpora, quæ inde ſumpta ſunt, vt cœleſtia fierent animalia, nõnne immortalitas, quam talibus diis velut deo ſummo loquẽte promiſit Plato, tanquam violẽtia diſputationis huius intercidet? An ibi propterea non fit quia deus non vult, cuius E voluntatem, vt ait Plato, nulla vis vincit? Quid ergo prohibet, vt hoc etiam de terreſtribus corporibus deus poſſit efficere, quandoquidem, vt nec ea quę orta ſunt, occidant: nec ea quæ ſunt iuncta, ſoluãtur: nec ea quæ ſunt ex elementis ſumpta, reddantur, atq; vt animæ in corporibus conſtitutæ, nec vnquam ea deſerant, & cum eis immortalitate, ac ſempiterna beatitudine perfruantur, poſſe deum facere confitetur Plato? Cur ergo non poſsit, vt nec terreſtria moriantur? An deus non eſt potens quouſque Chriſtiani credunt, ſed quouſque Platonici volunt? Nimirum quippe conſilium dei & poteſtatem potuerũt philoſophi, non potuerunt noſſe prophetæ, cum potius econtrario dei prophetas ad enunciandũ eius, quantum dignatus eſt voluntatem, ſpiritus eius docuerit, philoſophos autem in ea cognoſcenda, coniectura humana deceperit? Verum non vſq; adeo decipi debuerunt, non ſolum ignorantia, verumetiam peruicacia, vt & ipſi apertiſſime refragentur magnis diſputationum viribus, aſſerentes, animæ, vt beata eſſe poſsit, non terrenum tantum, ſed omne corpus eſſe fugiendum: & terreſtres deos rurſus F dicentes [b] habere beatiſsimas animas & tamen terrenis corporibus alligatas, cœleſtes vero deos ignea compage ligatos. Iouis autem ipſius animam, quem mundum iſtum volunt, omnibus omnino corporeis elementis, quibus hæc tãta moles à terra in cœlum ſurgit, incluſam.

Victorianum hic legit vt Brugenſe.

Hanc enim animam Plato ab intimo terrę medio, quod geometrę centrũ vocant, [c] per omnes partes eius vſq; ad cœli ſumma & extrema diffundi, & extendi per numeros muſicos [d] opinatur, vt ſit iſte mundus animal maximum, beatiſsimũ, ſempiternum, cuius anima & perfectam ſapientiæ fœlicitatem teneret: & corpus proprium non relinqueret, cuiuſq; corpus & in æternum ex illa viueret, & eam quamuis non ſimplex, ſed tot corporibus tantiſq; compactum, hebetare atque tardare non poſſet. Cum igitur ſuſpicionibus ſuis iſta permittant, cur nolunt credere diuina voluntate atque potentia immortalia corpora fieri poſſe terrena, in quibus animæ nulla ab eis morte ſeparatæ, nullis eorum oneribus aggrauatæ, ſempiternẽ ac fœliciter viuant, quod deos ſuos poſſe aſſerunt in corporibus igneis, Iouemque ipſum eorum regem in omnibus corporeis elementis? Nam ſi animæ, vt beata ſit, corpus eſt omne fugiẽdum, fugiant dij eorũ de

† aliàs, intra.

G globis ſyderum, fugiat Iupiter de cœlo & terra, aut ſi nō poſſunt, miſeri iudicentur. Sed neutrum iſti volunt, qui neque à corporibus ſeparationem audent dare diis ſuis, ne illos mortales colere videantur, nec beatitudinis priuatione eos, ne infœlices eos eſſe fateantur. Non ergo ad beatitudinem conſequendam omnia fugiēda ſunt corpora, ſed corruptibilia, moleſta grauia, moribunda, non qualia fecit primis hominibus bonitas dei: ſed qualia eſſe compulit peccati pœna.

a SEd terræ inquiunt terre reddenda eſt.) Terram eſſe corpus & in terram abire ex ſacris literis eſt, & inde ad Græcos ſcriptores per Homerum manauit. Hic enim Hectoris cadauer terram nominat. Et Phocylides antiquiſsimus ſcriptor:
Σῶμα γὰρ ἐκ γαίης ἔχομεν, καὶ πάντες ἐς αὐτὴν
Λυόμενοι κόνις ἐσμέν.
Ex terra corpus nobis eſt, rurſus in illam
Soluimur & puluis ſumus.
Et Euripides, quos verſus in primo Tuſculanarum quæſtionum vertit Cicero. in quibus ſunt eadem verba, quæ hic Auguſtinus inducit.
Mors eſt finis & omnibus, quæ generi humano angorem
Nec quicquam afferunt, reddenda eſt terræ terra.
b Et terreſtres deos rurſus dicentes.) In exemplari Brugen. ſic eſt: ſed omne corpus eſſe fugiendū, & deos rurſus dicentes habere beatiſsimas animas, & tamē æternis corporib[us] illigatas cœleſtib[us] quidē & igneis. H quæ lectio varior videt. nā Auguſt. nihil hic locut[us] eſt de diis terrenis.
Centrum. c Quod Geometræ centrum vocant.) Centrum eſt punctum in medio ſiue orbe ſiue globo, à quo ad extimam partē omnes rectæ lineæ ductæ ſunt æquæ. ac ideo punctum imaginantur eſſe centrum, & inſectile: nam ſi ſeceri poſſet, ac partes haberet, nec totū eſſet in medio, nec omnes ab eo radij ad circumflexum æquales eſſent, nempe qui non ab eadem parte traherentur. Plato in Timæo mundi animā in meditullio locatam à ſummo deo dicit, inde ſe in circuitum per vniuerſum porrexiſſe, & inducta conuerſione animam vitamque per mūdi corp[us] fuſam eſſe diuinā, ſempiternam, & ſapientem. d Extendi per numeros muſicos.) De his Macrobius, Chalcidius & Marſilius Ficinus in cōpendio, quod præpoſuit Timæo Platonis, quem vel ipſe vertit, vel ab alio verſum in cude ſua recuſum edidit. Hi numeri obſcuritate ſua in prouerbium venerunt.

De terrenis corporibus, quæ philoſophi affirmant in cœleſtibus eſſe non poſſe, quia quod terrenum eſt naturali pondere vocetur ad terram. Caput XVIII.

SEd neceſſe eſt, inquiunt, vt terrena corpora naturale pondus vel in terra teneat, vel cogat ad terram, & ideo in cœlo eſſe non poſſunt. Primi quidem illi homines in terra erant nemoroſa atque fructuoſa, quæ paradiſi nomen obtinuit. Sed quia & ad hoc reſpondēdum eſt, vel propter Chriſti corpus, cum quo aſcēdit in cœlum, vel propter ſanctorum, qualia in reſurrectione futura ſunt, intueantur paulo atten-
I tius pondera ipſa terrena. Si enim ars humana efficit, vt ex metallis, quę in aquis poſita, continuo ſubmerguntur, quibuſdam modis vaſa fabricata etiam natare poſſint, quanto credibilius & efficacius occultus aliquis modus operationis dei, cuius omnipotentiſsima voluntate Plato dicit, nec orta interire, nec colligata poſſe diſſolui, cum multo mirabilius incorporea corporeis, quàm quęcunque corpora quibuſcunque corporibus copulentur, poteſt molibus præſtare terrenis, [a] vt nullo in ima pondere deprimantur, ipſiſq; animis perfectiſsime beatis: vt quanuis terrena, tamen incorruptibilia iam corpora vbi volunt ponant, & quo volunt, agant, ſitu motuq; facillimo? An vero ſi hoc angeli faciant, [b] vt quælibet animalia terreſtria rapiant, vnde libet, conſtituantq; vbi libet, aut eos ſine labore non poſſe, aut onera ſentire credendum eſt? Cur ergo ſanctorum perfectos atque beatos diuino munere ſpiritus ſine vlla difficultate poſſe ferre, quò voluerint, & ſiſtere vbi voluerint ſua corpora non credamus. Nam cum terrenorum corporū ſicut onera in geſtando ſentire cōſueuimus, quanto maior eſt quantitas, [c] tanto maior fit & grauitas, ita vt plura pondo quàm pauciora plus premant, mēbra tamen ſuæ carnis leuius portat anima cum in ſanitate robuſta ſunt, quàm in lāguore K cum macra ſunt. Et cū aliis geſtantibus oneroſior ſit ſanus & validus, quàm exilis & morbidus, ipſe tamē ad ſuū corpus mouendū atq; portandum agilior eſt, cum in bona valetudine plus habet molis, quàm cum in peſte vel in fame minimū roboris. Tantum valet in habendis etiā terrenis corporibus, quanuis adhuc corruptibilibus atq; mortalibus non quātitatis pondus, ſed tēperationis modus. Et quis verbis explicet quantū diſtat inter præſentē, quam dicimus ſanitatem, & immortalitatē futuram? Nō itaq; noſtram fidem redarguant philoſophi de ponderibus corporum. Nolo enim quærere cur non credāt terrenum poſſe eſſe corpus in cœlo, cū terra vniuerſa libretur in nihilo. [d] Fortaſsis enim de ipſo medio mūdi loco eo, quod in eum coëant quæq; grauiora, etiam argumentatio veriſimilior habeatur. Illud dico, ſi dij minores quibus inter animalia terreſtria cętera etiam hominē faciendum cōmiſit Plato, potuerunt ſicut dicit ab igne remouere vrendi [e] qualitatē, lucendi relinquere quæ per oculos emicaret, ita ne deo ſummo cōcedere dubitabimus, cuius ille voluntati poteſtatiq; ne moriantur conceſsit, quæ orta ſint, & tam diuerſa tam diſsimilia, id eſt, corpo- L rea & incorporea ſibimet connexa, nulla poſsint diſſolutione ſeiungi, vt de carne hominis cui donat immortalitatem, corruptionem auferat, naturam relinquat, congruentiam figuræ membrorumq; detineat, detrahat ponderis tarditatem? Sed de fide reſurrectionis mortuorū, & de corporibus eorū immortalibus diligentius, ſi deus voluerit, in fine huius operis diſſerendum eſt.

a POteſt molibus præſtare terrenis.) Hæc à deo fiunt omnipotētie ſuæ & hominibus admiranda, in eiſque credendis eſt meritum fidei quā deo habemus. Miror in ſcholis de his & ſimilibus inquiri diffinirique ex rationibus huius naturæ. b An vero ſi hoc angeli faciant.) Quanta ſit vniuſcuiuſque angeli vis, vt naturæ rationes, ac ſcholas prætercam, ex illo vno dicto faciamus coniecturam, quòd angelus domini percuſſit vna nocte 180000. virorum de exercitu Aſſyriorum. 4. Reg. 19. ert nūc humanum genus & iactet ſuperbam ſuā infirmitatem. c Quanto maior eſt quantitas.) Non eſt hic de quantitate ſecundi prædicamenti argutādum, nec an res ſit alia, quàm ipſum quod facit quantum, an eadem. Quantitatem hic pro mole capit, vt capi ſolet. d Cum terra vniuerſa libretur in nihilo.) Non in nihilo, ſed in aëre, cæterum qui terræ ponderi cederet, ut illa medium mundi nacta vi ſua ibi ſe ſiſteret immobilem. ita vt mirati ſint plerique philoſophorum eam nō cadere, cū in aëre pendeat. Ideo fulcris columnis ſunt arbitrati: verum caſus, quem putant deſcenſus nō eſſet, ſed aſcenſus: quoquo verſus enim à medio ad cœlum moueatur, aſcendet. Et quemadmodum mirandum non eſt, eam ex noſtra parte non ſe in cœlum extollere, ita nec ex alia quauis non ſe ad ambitum cœleſtem agere: nam idem eſſet vbique motus, qui hinc in M cœlum, quippe in globo medium eſt vndique infimum, extimum, ſupremum. Sed haud dubia ſuſpendiſſe in leui & cedenti aëre molem tam immanem immotam admirandum, & adorandum eſt.
Terra pilæ ſimilis nullo fulcimine nixa
Aëre ſuſpenſo tam graue pendet onus, inquit Ouid. e Potuerunt ſicut dicit ab igne remouere vrendi.) Plato in Timæo de fabrica humani corporis loquēs, oculos, inquit participes factos illius ignis, qui non vrit, ſed gratam lucem diemq; mundo affert: ſolarem denotat. Nam intimum corporis noſtri ignem huius cœleſtis germanum per hāc partem, ſed præcipue per pupillam emanare dij iuſſerunt, non tamen craſsiorē illum, & turbulentum, ſed defecatiorem & puriorem, idcirco cū diei lumen ſe huic noſtro coniungit in complexu & cohærētia duarum rerum tam cognatarū eiuſdēmque naturæ, fit viſio. Colores quoque eodē opere ne per aliud fiat viſus, quàm per ignē, fulgores eſſe diffiniunt è corporibus manantes. Illa quæſtio nō eſt hoc loco tractanda ſitne viſio emiſſo in res ab oculo radio, an à rebus ad oculum recepto. Plato exire vult *Viſio quomodo fiat.* radium ab oculo, cui[us] ſentētiam Ariſtoteles in libello de ſēſoriis refellit, in problematis videt probare. Stoici ad res ire radios dicūt, quos Auguſtinus in opere de trinitate ſecutus eſt, multi Peripateticorū Alexander Afrodiſieus prodire ab oculis ſpiritus cēſet, alij ad oculos potius ſidere vt Plini[us]. Hali Arabs egredi & egredi ab oculo ad oculum ſpecies incredibili celeritate arbitratur. Recētiores Peripatetici ſecuti Guillelmū Ochamū, & Dorandū Portianū, nullas ſpecies hinc vel inde relinqui, ſed hæc aliàs. Plato vero & emittere aliquid oculū & recipere vult.

Contra eorum dogmata, qui primos homines ſi non peccaſſent, immortales futuros fuiſſe non credunt. Caput XIX.

Nunc

A Nunc de corporibus primorum hominũ quod inſtituimus explicemus: quoniam nec mors iſta, quæ bona perhibetur bonis, nec tantũ paucis intelligentibus ſiue credentibus, ſed omnibus nota eſt, qua fit animæ à corpore ſeparatio, qua certe corpus animantis, quod euidenter viuebat, euidenter emoritur, eis potuiſſet accidere, niſi peccati meritum ſequeretur. Licet enim iuſtorum, ac piorum animæ defunctorum, quod in requie viuant, dubitare fas non ſit, vſqueadeo tamen eis melius eſſet cum ſuis corporibus bene valentibus [a] viuere, vt etiam illi qui omnimodo eſſe ſine corpore beatiſsimum exiſtimant, hanc opinionem ſua ſententia repugnante conuincant. Neque enim quiſquam audebit illorum ſapientes homines, ſiue morituros, ſiue iam mortuos, id eſt, aut carentes corporibus, aut corpora relicturos, diis immortalibus anteponere, quibus deus ſummus apud Platonem munus ingens indiſſolubilem ſcilicet vitam, id eſt, æternum cum ſuis corporibus conſortium pollicetur. Optime autem cum hominibus agi arbitratur idem Plato, ſi tamen hanc vitam pie iuſtéque peregerint, vt à ſuis corporibus ſeparati, in ipſorum deorum qui ſua corpora nunquam deſerunt,
B recipiantur ſinum. Scilicet immemores ſupera, vt con-
Aenei.6. uexa reuiſant: Rurſus & incipiant in corpora velle reuerti. Quod Virgilius ex Platonico dogmate dixiſſe laudatur. Ita quippe animas mortalium, nec in ſuis corporibus ſemper eſſe poſſe exiſtimat, ſed mortis neceſsitate diſſolui, nec ſine corporibus durare perpetuo, ſed alternantibus vicibus indeſinenter viuos ex mortuis, & ex viuis mortuos fieri putat, vt à cæteris hominibus hoc videantur differre ſapientes,[b] quod poſt mortem feruntur ad ſydera, vt aliquanto diutius in aſtro ſibi congruo quiſque requieſcat, atque inde rurſus miſeriæ priſtinæ oblitus, & cupiditate habendi corporis victus, redeat ad labores ærumnáſque mortaliũ. Illi vero qui ſtultam duxerunt vitam, ad corpora ſuis meritis debita, ſiue hominum, ſiue beſtiarum de proximo reuoluãtur. In hac itaque duriſsima conditione conſtituit etiam bonas atque ſapientes animas, quibus non talia corpora diſtributa ſunt, cum quibus ſemper atque immortaliter viuerent, vt neque in corporibus permanere, neque ſine his poſſint in æterna puritate durare. De quo Platonico dogmate iam in libris ſuperioribus diximus, Chriſtiano
C tempore erubuiſſe Porphyrium, & non ſolum ab humanis animis remouiſſe corpora beſtiarum, verumetiam ſapientium animas ita voluiſſe de corporeis nexibus liberari, vt corpus omne fugientes beatæ apud patrem ſine fine teneantur? Itaque ne à Chriſto vinci videretur, vitam ſanctis pollicente perpetuam, etiam ipſe purgatas animas ſine vllo ad miſerias priſtinas reditu, in æterna fœlicitate conſtituit. Et vt Chriſto aduerſaretur, reſurrectionem incorruptibilium corporum negans, non ſolum ſine terrenis, ſed ſine vllis omnino corporibus eas aſſeruit in ſempiternum eſſe victuras. Nec tamen iſta qualicunque opinione præcepit, ſaltem ne diis corporatis religionis obſequio ſubderentur. Quid ita, niſi quia eas quamuis nulli corpori ſociatas, non credidit illis eſſe meliores? Quapropter, ſi non audebunt iſti, ſicut eos auſuros eſſe non arbitror, diis beatiſsimis, & tamen in æternis corporibus conſtitutis, humanas animas anteponere, cur eis videtur abſurdum, quod fides Chriſtiana prædicat, & primos homines ita fuiſſe conditos, vt ſi non peccaſſent, nulla morte à ſuis corporibus ſoluerentur, ſed pro meritis obedientiæ cuſtoditæ immortalitate donati, cum eis viuerẽt in æternum: & talia ſanctos in reſurrectione habituros ea ipſa, in quibus hic la- D
borauerunt corpora, vt nec eorum carni aliquid corruptionis, vel difficultatis, nec eorum beatitudini aliquid doloris & infœlicitatis poſsit accidere?

Cum ſuis corporibus bene valentibus.) Si eis illa neceſſe eſſet accidere, quæ Platoni eſt viſum, quod ſtatim explicat. b Vt à cæteris hominibus hoc videantur differre ſapientes.) Platonis in Phædro ex animabus alias dicit optime deũ ſecutas, & ſimiles illius redditas, eáſque cũ conuexo cœli verti, quouſq; in inferiorem partem vergat, tum eas decidere. Alias modo ſe erigere, alias ſubmerſas proſum ferri: illas vſſe ſapiẽtiſsimas, has ſtultiſsimas: medias eſſe eriã in vita mediæ eiuſdem ſortis, inter ſtultitiã & ſapientiam. Itaq; anima ſapiens claro in ſupercœleſtem plagã capite fertur, quouſque neceſsitate vertiginis in deuexum it præceps, & deſinit verum videre: aliæ ſuapte ſponte fractis alis ruunt, nec dũ voluatur orbis expectãt, ſed prius fiunt miſeræ. Deinde ait philoſophorũ animas, poſt tria annorum milia, ad aſtrũ vnde diſceſſerant, remigrare: aliorum vero animas non ante decem annorum milia.

Quod caro ſanctorum, quæ nunc requieſcit in ſpe, in meliorem reparanda ſit qualitatem, quam fuit primorũ hominum ante peccatum. *Caput XX.*

Proinde nũc ſanctorum animæ defunctorum, ideo non habent grauem mortem, qua ſeparatæ ſunt à corporibus ſuis, quia caro eorum requieſcit in ſpe, quemlibet ſine vllo iam ſenſu contumelias accepiſſe videatur. Non enim ſicut Platoni viſum E
eſt, corpora obliuionem deſiderant: ſed potius, quia meminerunt, quid ſibi ab eo ſit promiſſum, qui neminem fallit: qui eis etiam de capillorum ſuorum integritate [a] ſecuritatem dedit, reſurrectionem corporum, in quibus multa dura perpeſsi ſunt, nihil in eis vlterius tale ſenſuri deſiderabiliter & patienter expectant. Si enim carnem ſuam non oderant,[b] quando eam ſuæ menti infirmitate reſiſtentẽ, ſpiritali iure coërcebant, quanto magis eam diligunt etiam ipſam ſpiritalem futuram? Sicut enim ſpiritus carni ſeruiens non incongrue carnalis, ita caro ſpiritui ſeruiens recte appellatur ſpiritalis, non quia in ſpiritum conuertetur, ſicut nonnulli putant,[c] ex eo quod ſcriptum eſt: Seminatur corpus animale, reſurgit *1.Cor.15.*
corpus ſpiritale: ſed quia ſpiritui ſumma & mirabili obtemperandi facilitate ſubdetur, vſque ad implendam immortalitatis indiſſolubilis ſecuriſsimam voluntatem, omni moleſtiæ ſenſu, omni corruptibilitate & tarditate detracta. Non ſolum enim non erit tale quale nunc eſt in quauis optima valetudine, ſed nec tale quidem, quale fuit in primis hominibus ante peccatum. Qui licet morituri non eſſent niſi peccaſſent, alimentis tamen F
vt homines vtebantur, nondum ſpiritalia, ſed adhuc corporalia geſtantes.* † Quæ licet ſenio non veteraſcerent, vt neceſsitate perducerentur ad mortem. Qui ſtatus eis de ligno vitæ, quod in medio paradiſi, cum arbore vetita ſimul erat, mirabili dei gratia præſtatur: tamen & alios ſumebant cibos, præter vnam arborem, quę fuerat interdicta, non quia ipſa erat malum, ſed propter commendandum puræ & ſimplicis obedientię bonum, quæ magna virtus eſt rationalis creaturæ ſub creatore domino cõſtitutæ. Nam vbi nullum malum tangebatur, profecto ſi prohibitum tangeretur, ſola inobedientia peccabatur. Alebantur ergo aliis quæ ſumebant, ne animalia corpora moleſtiæ aliquid eſuriendo, ac ſitiendo ſentirent. De ligno autem vitæ propterea guſtabatur, ne mors eis vndecunque ſubreperet, vel ſenectute confecti decurſis temporum ſpaciis interirent, tanquam cætera eſſent alimento, illud ſacramento: vt ſic fuiſſe accipiatur lignum vitæ in paradiſo corporali, ſicut in ſpiritali, hoc eſt intelligibili paradiſo ſapientia dei: de qua ſcriptum eſt, Lignum vitæ eſt omnibus amplectentibus eam. *Prouer.3.*

** † al. animalia corpora terrena geſtantes.*

G QVleis etiam de capillorum ſuorum integritate.) Capillus è capite veſtro non peribit: Luc. xxj. b Si enim carnem ſuam non oderant.) Carnem ſuam nemo odio habuit: ad Epheſ. v. c Non quia in ſpiritũ conuertetur, ſicut nonnulli putãt.) Origenes in libris περὶ ἀρχῶν, ait fore, vt omnis corporea creatura in ſpiritalia corpora mutetur, & cuncta ſubſtantia in vnum corpus mundiſsimum & omni ſplendore purius conuertatur, ac tale quale nunc humana mens cogitare non poteſt: & poſt, inquit, erit deus omnia in omnib', vt vniuerſa natura corporea redigatur in eam ſubſtantiam, quæ omnibus melior eſt, in diuinam ſcilicet, qua nulla eſt melior.

De paradiſo in quo primi homines fuerant, quod recte poßit ſignificatione eius ſpiritale aliquid intelligi ſalua veritate narrationis hiſtoricæ de corporali loco. *Caput XXI.*

VNde nonnulli totũ illum paradiſum [a] vbi primi homines parentes generis humani ſanctæ ſcripturæ veritate fuiſſe narrantur, ad intelligibilia referunt, arboreſq; illas, & ligna fructifera in virtutes vitæ moreſque conuertunt, tanquam viſibilia & corporalia illa nõ fuerint, [b] ſed intelligibilium ſignificandorum cauſa eo modo dicta, vel ſcripta ſint. Quaſi propterea non potuerit eſſe paradiſus corporalis, quia poteſt etiam ſpiritalis intelligi: tanquam ideo non
Galat. 4. fuerint duæ mulieres Agar & Sara, & ex illis duo filij Abrahæ, vnus de ancilla, alius de libera, quia duo teſtamẽ-
H ta in eis figurata dicit Apoſtolus: aut ideo de nulla petra Moyſe percutiente aqua defluxerit, quia poteſt illic figurata ſignificatione etiam Chriſtus intelligi, eodem
1. Cor. 10. Apoſtolo dicente, petra autem erat Chriſtus. Nemo itaque prohibet intelligi paradiſum, vitam bonorum: * † quatuor eius flumina, [c] quatuor virtutes, prudẽtiam, fortitudinem, temperantiam, atque iuſtitiam: & ligna eius, omnes vtiles diſciplinas: & lignorũ fructus, mores piorum: & lignum vitæ, ipſam bonorum omnium matrem ſapientiam: & lignum ſcientiæ boni & mali, tranſgreſſi mandati experimentum. Pœna enim peccatoribus bene vtique, quoniam iuſte conſtituit deus, ſed non bono

** † al. beatorum.*

Cantic. 4. ſuo experitur homo. Poſſunt hæc etiã in eccleſia intelligi, vt ea melius accipiamus tanquam prophetica indicia præcedentia futurorum. Paradiſum ſcilicet ipſam eccleſiam, ſicut de illa legitur in cantico [d] canticorum: quatuor autem paradiſi flumina, quatuor Euangelia: ligna fructifera, ſanctos: fructus autem eorum, opera eorum: lignum vitæ ſanctum ſanctorum vtiq; Chriſtum: lignum ſcientiæ boni & mali, proprium voluntatis arbitrium. Nec ſeipſo quippe homo diuina voluntate contempta,
I niſi pernicioſe vti poteſt, atque ita diſcit, quid interſit vtrum inhæreat communi omnibus bono an proprio delectetur. Se quippe amans donatur ſibi: vt inde timoribus, mœroribuſq; completus cãtet in Pſalmo, ſi tamen mala ſua ſentit, Ad meipſum anima mea turbata eſt: cor-
Pſal. 42. rectuſq; iam dicat, Fortitudinem meã ad te cuſtodiam.
Pſal. 58. Hæc & ſi qua alia commodius dici poſſunt de intelligẽdo ſpiritaliter paradiſo, nemine prohibente dicantur, dum tamen & illius hiſtoriæ veritas fideliſsima rerum geſtarum narratione commendata credatur.

Paradiſus. a VNde nonnulli totum illum paradiſum.) De paradiſo tres fuiſſe opiniones refert idem Auguſtinus lib. de Gene. viij. Alij paradiſum ſpiritalem tantum. alij corporalem tantum. alij vtrumque ſimul ponebant, quod ſibi potiſsimum probari Auguſt. fatetur. Verum vbi fuerit paradiſus, non parum inter noſtros ſcriptores ambigitur. Ioſephus ad Orientem plagam ſtatuit. Idem Beda confirmat, additque circunfuſam oceano regionem à reliquo mundo ſeparatam, nec adiri poſſe, tantáq; eſſe altitudine, vt lunam ipſam pertingat. Plato amœniſsimum illum in Phædone locum ſupra imbres omnes, fletus, fulmineq; conſtituit, quod aliis veriſsime non eſt viſum. Albertus Grotus Auicennam, ſed & veraſiores Polybium, & Eratoſtenẽ ſecutus ſub æquinoctiali temperatiſsimam omnium ſtatuit regionem, contra veterum ferè placita, qui nihil habitari ſub via ſolis voluerunt: æquinoctialis vero medium interſecat cingulum torridum, duobus punctis in ariete & libra ſigniferum attingens. Ibi ergo maximã temperiẽ cenſent duodecim horis toto anno lucis, totidẽ tenebrarum, hoc loco paradiſum ſtatuit. Scotus cum eo ſenſit, cõtraria eſt opinio ponentiũ paradiſum in Oriente. Nam & ſuus eſt K
Oriens ſuuſq; Occidens ipſi æquinoctiali circo, ſuntq; qui per gladium igneũ adustum cœli terrarumq; cingulum intelligãt, in quo ſunt fulminum ictus & fulgetrarũ excẽſiones, ſicut Arrianus ſcribit. Et ſacris literis vbi ſit paradiſus non liquere Hieronymus putat, & ſi vulgo in Edẽ ab Oriente verterunt LXX. ἐν Ἐδὲμ κατὰ ἀνατολάς. Sed Oriens late patet. Hieronymus ſic inquit, pro paradiſo ortũ habet, id eſt, Gan. Porro Edẽ deliciæ interpretetur. pro quo Symmachus tranſtulit paradiſum florentem. Necnon quod ſequitur contra Orientẽ, in Hebræo *mikkedem* ſcribitur, quod aquila poſuit ἀπὸ ἀρχῆς, & nos ab exordio poſſumus dicere. Symmachus vero ἐν πρώτοις, & Theodotio ἐν πρώτῳ. quod & ipſum non Orientem, ſed principium ſignificat. Ex quo manifeſtiſsime comprobatur, quod priuſquã cœlum & terram deus faceret, paradiſum ante cõdiderat, ſicut & legitur in Hebræo. Plantauerat autẽ deus paradiſum Edem à principio. Hæc apud Hieronymum. b Tanquam viſibilia & corporalia nõ fuerint.) Nemo negat paradiſum ἀλληγορικῶς poſſe ad res ſpiritales trãſferri, vt Ambroſius fecit libro de paradiſo. Sed reuera paradiſum locũ non fuiſſe arboribus conſitum, & amœniſsimũ, ſicut Damaſcenus ſcribit, & ſimilẽ illis Elyſiis poetarũ campis, ſacri ſcriptores magno cõſenſu reclamant. Hieronymus in Danielem: Vnde eorum deliramẽta conticeſcãt, qui vmbras & imagines in veritate quærentes, ipſam conãtur euertere veritatẽ, vt flumina, & arbores, & paradiſum putent allegoriæ legibus ſe debere ſubruere. Huius opinionis fuit Origenes, qui totã illam de paradiſo narrationẽ, ſic ad ſpiritalem ſenſum vertit, vt Augu. docet, paradiſumq; in tertio ſtatuit cœlo: ſic dici Apoſtolum Paulum vſq; in tertium cœlũ, & paradiſum eſſe ſublatum. c Quatuor eius flumina.) Nilus Aegypti, Euphrates & Tygris Syriæ, Ganges Indiæ, quorũ idcirco veri fontes ignorãtur, & ſubter Oceanum al- L
veo in noſtrũ mare penetrãt, qua de cauſa Aegyptij ſacerdotes, Nilum Oceanũ nuncupabant, vt Herodotus ſcribit. d Sicut de illa legitur in cãtico.) Canticorũ iiij. Hortus concluſus, ſoror mea, ſpõſa, hortus concluſus, fons ſignatus, emiſsiones tuæ paradiſus malorum Punicorum.

De corporibus ſanctorum poſt reſurrectionem, quæ ſic ſpiritalia erunt, vt non in ſpiritum caro vertatur. *Caput XXII.*

COrpora ergo iuſtorũ quæ in reſurrectione futura ſunt, neque vllo ligno indigebunt, quo fiat, vt nullo morbo, vel ſenectute inueterata moriantur: neque vllis aliis corporalibus alimentis, quibus eſuriendi, aut ſitiendi qualiſcunque moleſtia deuitetur: quoniam certo & omnimodo inuiolabili munere immortalitatis induentur, vt non niſi velint, poſsibilitate, non neceſsitate veſcantur. Quod angeli quoq; viſibiliter & tractabiliter apparentes, non quia indigebant, ſed quia volebant & poterant, vt hominibus congruerent ſui miniſterij quadam humanitate fecerunt. Neque enim in phantaſmate angelos ediſſe credendum eſt, [a] quando eos homines hoſpitio ſuſceperunt: [b] quanuis vtrum angeli eſſent, ignorantibus, conſimili nobis indigentia veſci viderentur. Vnde eſt quod ait angelus in li- M
bro Tobiæ: Videbatis me manducare, ſed viſu veſtro
videbatis: id eſt neceſsitate reficiendi corporis, ſicut vos *Tobiæ 12.*
facitis, me cibum ſumere putabatis. Sed ſi forte de angelis aliud credibilius diſputari poteſt: certe fides Chriſtiana de ipſo ſaluatore [c] non dubitat: quod etiam poſt reſurrectionem iam quidẽ in ſpiritali carne, ſed tamen vera, cibum, ac potum cum diſcipulis ſumpſit. Non enim poteſtas, ſed egeſtas edendi, ac bibendi, talibus corporibus auferetur. Vnde & ſpiritalia erunt: nõ quia corpora eſſe deſiſtent, ſed quia ſpiritu viuificante ſubſiſtent.

a NEque enim phantaſmate angelos ediſſe credendum eſt.) Non ita edebant angeli, vt nos, quorum cibus per guttur in ventriculum demiſſus conficitur, & ſuccus per venas in ſingula diſtribuitur mẽbra, aliturq; corpus: ſed nec ſic tamen edebant, vt oculis humanis illuderent velut præſtigiis, quod mouere viderentur, quod pro maxillis haberent, nõ mouerent tamen, cõminuere ſuis illis dentibus panẽ, aut carnes, quæ remanerent integræ. Vere enim mandebãt, ſed nõ alebantur. b Quando eos homines hoſpitio ſuſceperunt.) Abraham & Loth in Geneſi, Tobias in libro Tobiæ. c Certe fides Chriſtiana de ipſo ſaluatore.) Luc. xxiiij. quo loco Beda ſic dicit: Aliter aquam abſorbet terra ſitiens, aliter ſolis radius calens. Illa indigentia, iſte potentia. Itaque cibus ille à domino non eſt, vt à noſtris corporibus ſolet, ſumptus: ſed gloria illa conſumptus, non verſus in corporis ſubſtantiam.

Quid

A *Quid intelligendum ſit de corpore animali, & de corpore ſpiritali: vt qui moriuntur, in Adam. qui vero viuificantur, in Chriſto.* *Cap. XXIII.*

NAm ſicut iſta quæ habent animam viuentem, nondum ſpiritum viuificãtem, animalia dicũtur corpora: nec tamen animæ ſunt, ſed corpora, ita illa ſpiritalia vocantur corpora. Abſit tamen vt ſpiritus ea credamus futura, ſed corpora carnis habitura ſubſiſtentiam, ſed nullam tarditatem, corruptionémque carnalem ſpiritu viuificante paſſura. Tũc iam non terrenus, ſed cœleſtis homo erit, non quia corpus quod de terra factum eſt, non ipſum erit, ſed quia dono cœleſti iam tale erit, vt etiam cœlo incolendo, non amiſſa natura, ſed mutata qualitate conueniat. Pri-
1. Cor. 15. mus autem homo de terra terrenus, in animam viuentem factus [a] eſt, non in ſpiritum viuificantem, [b] quod ei per obedientiæ meritum ſeruabatur. Ideo corpus eius quod cibo, ac potu egebat, ne fame afficeretur ac ſiti, & non immortalitate illa abſoluta atque indiſſolubili, ſed ligno vitæ à mortis neceſsitate prohibebatur, atque in iuuentutis flore retinebatur, non ſpiritale, ſed animale fuiſſe non dubium eſt: nequaquam tamen moriturum, niſi in dei prædictis minantiſque ſententiam delinquẽ-
B do corruiſſet. Et alimentis quidem etiam extra paradiſum non negatis, à ligno tamen vitæ prohibitus tardius eſſet tempore [c] vetuſtatéque finiendus in ea duntaxat vita, quam in corpore licet animali donec ſpiritale obedientiæ merito fieret, poſſet in paradiſo niſi peccaſſet habere perpetuam. Quapropter etiamſi mortem iſtam manifeſtam, qua fit animæ à corpore ſeparatio, intelligamus ſimul ſignificatam, in eo quod deus dixerat: Qua
Gene. 2. die ederitis ex illo, morte moriemini, [d] non ideo debet abſurdum videri, quia non eo prorſus die à corpore ſunt ſoluti, quo cibum interdictum mortiferúmque ſumpſerunt. Eo quippe die mutata in deterius viciatáque natura, atque à ligno vitæ ſeparatione iuſtiſsima mortis in eis etiam corporalis neceſsitas facta eſt, cum qua nos neceſsitate nati ſumus. Propter quod Apoſtolus non
Rom. 8. ait, corpus quidem moriturum eſt propter peccatum: ſed ait, corpus quidem mortuum eſt propter peccatum, ſpiritus autem vita eſt propter iuſticiam. Deinde ſubiũgit: Si autem ſpiritus eius qui ſuſcitauit Chriſtũ à mortuis habitat in vobis, qui ſuſcitauit Chriſtum à mortuis viuificabit & mortalia corpora veſtra, per inhabitantem ſpiritum eius in vobis. Tunc ergo erit corpus in ſpiritum viuificantem, quod nunc eſt in animam viuentem:
C & tamen mortuum dicit Apoſtolus, quia iam moriendi neceſsitate constrictum eſt. Tunc autem ita erat in animam viuentem, quamuis non in ſpiritum viuificantem, vt tamen mortuum dici recte non poſſet, quia niſi perpetratione peccati neceſsitatem moriendi habere
Gene. 3. non poſſet. Cum vero deus & dicendo: Adam vbi es? mortem ſignificauerit animæ, quæ facta eſt illo deſeren-
Ibidem. te, & dicendo, Terra es, & in terram ibis: mortem ſignificauerit corporis, quæ illi ſit anima decedente, propterea de morte ſecunda nihil dixiſſe credendum eſt, quia occultam eſſe voluit, propter diſpenſationem teſtamenti noui, vbi ſecunda mors apertiſsime declaratur, vt prius iſta mors prima, quæ communis eſt omnibus, proderetur ex illo veniſſe peccato, quod in vno commune factum eſt omnibus: mors vero ſecunda non vtique communis eſt omnibus propter eos, qui ſecundum propoſitum vocati ſunt ſancti, quos ante præſciuit, &
Rom. 8. prædeſtinauit, ſicut ait Apoſtolus, conformes fieri imaginis filii ſui, vt ſit ipſe primogenitus in multis fratribus, quos à ſecunda morte per mediatorem dei gratia li- D
berauit. In corpore ergo animali primum hominem factum, ſicut Apoſtolus loquitur. Volens enim ab ſpiritali quod in reſurrectione futurum eſt, hoc quod nunc eſt, animale diſcernere: Seminatur, inquit, in corruptione, ſurget [*] in incorruptione: ſeminatur in contumelia, ſurget in gloria: ſeminatur in infirmitate, ſurget in virtute, ſeminatur corpus animale, ſurget corpus ſpiritale. Deinde vt hoc probaret, ſi eſt, inquit, corpus animale, eſt & ſpiritale. Et vt quid eſſet corpus animale, oſtenderet, ſic inquit, ſcriptum eſt: Factus eſt primus homo in animam viuentem. Iſto igitur modo voluit oſtendere, quid ſit corpus animale, quamuis ſcriptura non dixerit de primo homine, qui eſt appellatus Adam, quando illa anima flatu dei creata eſt, & factus eſt homo in corpore animali, ſed factus eſt homo in animam viuentem. In eo ergo quod ſcriptum eſt: Factus eſt primus homo in animam viuentem, voluit Apoſtolus intelligi corpus hominis animale. Spiritale autem, quem- 1. Cor. 15.
admodum intelligendum eſſet, oſtendit, addendo, No- E
uiſsimus autem Adam in ſpiritum viuificantem: proculdubio Chriſtum ſignificans, qui iam ex mortuis ita reſurrexit, vt mori omnino deinceps non poſsit. Deinde ſequitur, & dicit: Sed non primum quod ſpiritale eſt, ſed quod animale, poſtea ſpiritale. vbi multo apertius declarauit, ſe animale corpus inſinuaſſe in eo quod Gene. 2.
ſcriptum eſt: Factum eſſe primum hominem in animam viuentem: ſpiritale autem in eo quod ait, Nouiſsimus Adam in ſpiritum viuificantem. Prius eſt enim animale corpus: quale habuit primus Adam, quamuis non moriturum, niſi peccaſſet: quale nunc habemus & nos, hactenus eius mutata, viciatáque natura, quatenus in illo, poſtea quàm peccauit, effectum eſt, vnde haberet iam moriẽdi neceſsitatem: quale pro nobis etiam Chriſtus primitus habere dignatus eſt: non quidem neceſsitate, ſed poteſtate: poſtea vero ſpiritale, quale iam præceſsit in Chriſto, tanquam in capite noſtro, ſequuturum eſt autem in membris eius vltima reſurrectione mortuorum. Adiungit deinde Apoſtolus, duorum iſtorum 1. Cor. 15.
hominum euidentiſsimam differentiam, dicens: Primus homo de terra terrenus: ſecundus homo de cœlo cœleſtis. Qualis terrenus, tales & terreni: qualis cœleſtis, tales & cœleſtes. Et quomodo induimus imaginem terreni, induamus & imaginem eius, qui de cœlo eſt. Hoc F
Apoſtolus ita poſuit, vt nunc quidem in nobis ſecundũ Gala. 3.
ſacramentum regenerationis fiat, ſicut alibi dicit, Quotquot in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtũ induiſtis: re autem ipſa tunc perficietur, quum & in nobis quod eſt animale naſcendo, ſpiritale factum fuerit reſurgendo. Vt Rom. 8.
enim eiuſdem verbis vtar: Spe ſalui facti ſumus. Induimus autem imaginem terreni hominis propagatione præuaricationis & mortis, quam nobis intulit generatio: ſed induimus imaginem cœleſtis hominis gratia in- 1. Timo. 2.
dulgentiæ, vitæq; perpetuæ: quod nobis præſtat regeneratio: non niſi per mediatorem dei & hominũ, hominẽ Ieſum Chriſtum: quẽ cœleſtem hominem vult intelligi, quia de cœlo venit, vt terrenæ mortalitatis corpore veſtiretur, quod cœleſti immortalitate veſtiret. Cœleſtes vero ideo appellat, & alios: quia fiunt per gratiam membra eius: vt cũ illis ſit vnus Chriſtus, velut caput & corpus. Hoc in eadẽ epiſtola euidentius ita ponit: Per ho- 1. Cor. 15.
minem mors, & per hominẽ reſurrectio mortuorũ. Sicut enim in Adã omnes moriũtur: ita & in Chriſto omnes viuificabuntur. Iam vtique in corpore ſpiritali quod erit in ſpiritum viuificantem: non quia omnes qui in

[*] *ſurget. et ſic deinceps.*

G Adam moriuntur, membra erunt Chriſti. Ex illis enim
multo plures ſecunda in ęternum morte plectentur. Sed
ideo dictũ eſt, omnes atque omnes: quia ſicut nemo cor-
pore animali niſi in Adam moritur, ita nemo corpore
ſpiritali niſi in Chriſto viuificatur. Proinde nequaquam
putandũ eſt, nos in reſurrectione tale corpus habituros,
quale habuit homo primus, ante peccatum: neque illud
quod dictum eſt: Qualis terrenus, tales & terreni: ſecun-
dum illud intelligendum eſt, quod factum eſt admiſsio-
ne peccati. Non enim exiſtimandũ eſt, eum prius quàm
peccaſſet, ſpiritale corpus habuiſſe, & peccati merito in
animale mutatũ. Vt enim hoc putetur, parum attendun-
tur tanti verba doctoris, qui ait, Si eſt corpus animale, eſt
& ſpiritale: ſicut ſcriptum eſt, Primus homo Adam fa-
ctus eſt in animam viuentem. Nunquid hoc poſt pecca-
tum factum eſt, quũ ſit iſta hominis prima conditio: de
qua beatiſsimus Apoſtolus ad corpus animale monſtrã-
dum, hoc teſtimonium legis aſſumpſerat?

a IN animam viuentem factus.) Vel anima viuens, vel cum anima viuen-
te. Sed prius ille crebrius in ſacris literis. b Spiritum viuificantẽ.)
Is eſt beatus, eſt iunctus iam deo: vt ea communione quæ illi eſt cum
deo, poſsit & ipſe quoque integritatem atque immortalitatem corpo-
H ri præbere. c Tardius eſſet tempore.) Ex variis lectionibus ſic colli-
go legendum, à ligno tamen vitæ prohibitus, traditus eſſet tempori ve-
tuſtatique finiendus. Itaque anima viuens eſt, quæ ipſa viuit. ſpiritus vi-
uificans eſt, qui ipſe dat vitam. d Qua die ederitis ex illo, morte morie-
mini.) Hieronymus in Geneſim: Melius, inquit, interpretatus eſt Sym-
machus, mortalis eris. ſed nos ex quo naſcimur mori incipim⁹, vt Mani-
lius ait: Naſcentes morimur, finiſque ab origine pendet.

Qualiter accipienda ſit vel illa inſufflatio, in qua primus homo factus eſt in animam viuentem, vel illa quam dominus fecit, dicens, accipite ſpiritum ſanctum. Caput XXIIII.

VNde & illud parum conſiderate quibuſdam vi-
Gene. 2. ſum eſt, in eo quod legitur, Inſpirauit deus in
faciem eius ſpiritum vitæ, & factus eſt homo
in animam viuentem: non tunc animam primo homini
datam, [a] ſed eam quæ iam inerat ſpiritu ſancto viuifica-
tam. Mouet enim eos, quod dominus Ieſus poſteaquam
reſurrexit à mortuis, inſufflauit, dicens diſcipulis ſuis:
Ioan. 20. Accipite ſpiritum ſanctum. Vnde tale aliquid exiſtimãt
factum, quale tunc factum eſt, quaſi & ſic ſecutus Euan-
geliſta dixerit: Et facti ſunt in animam viuentem. Quod
quidem ſi dictum eſſet, hoc intelligeremus, quod ani-
marum quædam vita ſit ſpiritus dei, ſine quo animæ ra-
I tionales mortuæ deputãdæ ſunt, quamuis earum præſen-
tia viuere corpora videantur. Sed non ita factũ, quando
eſt conditus homo, ſatis ipſa libri verba teſtantur, quæ
ita ſe habent: Et formauit deus hominem puluerem de
Gene. 2. terra. [b] Quod quidam planius interpretandum putan-
tes dixerunt, Et finxit deus hominem de limo terræ: [c]
quoniam ſuperius dictum fuerat, Fons autem aſcẽdebat
de terra, & irrigabat omnem faciem terræ: vt ex hoc li-
mus intelligendus videretur humore ſcilicet terraq; cõ-
cretus. Vbi enim hoc dictũ eſt, continuo ſequitur, Et for-
mauit deus hominem puluerẽ de terra: ſicut Græci co-
dices habent, vnde in Latinam linguam ſcriptura [d] ipſa
conuerſa eſt. Siue autem formauit, ſiue finxit quis dicere
voluerit, quod Græce dicitur ἔπλασεν, ad rem nihil in-
tereſt: magis tamen proprie dicitur, finxit. [e] Sed ambi-
guitas viſa eſt deuitanda eis, qui formauit dicere malue-
runt, eo quod in Latina lingua illud magis obtinuit con-
ſuetudo, vt hi dicantur fingere, [f] qui aliquid mendacio
ſimulante componunt. Hunc igitur formatum homi-
nem de terræ puluere ſiue limo, erat enim puluis hume-
ctus, hunc inquam vt expreſsius dicam ſicut ſcriptura
locuta eſt, puluerem de terra, animale corpus factum eſ- K
ſe docet Apoſtolus, cum animam accepit. Et factus eſt
iſte homo in animam viuentem, id eſt, formatus iſte pul-
uis factus eſt in animam viuentem. Iam, inquiunt, habe-
bat animam, alioquin non appellaretur homo, quoniam
homo non eſt corpus ſolum, vel anima ſola, ſed qui ex
anima conſtat & corpore. Hoc quidem verum eſt, quod
non totus homo, ſed pars melior hominis anima eſt,
nec totus homo corpus, ſed inferior hominis pars eſt.
Sed cum eſt vtrunque coniunctum ſimul, habet homi-
nis nomen, quod tamen ſingula non amittunt, etiam
cum de ſingulis loquimur. Quis enim dicere prohibetur
quotidiani quadam lege ſermonis, homo ille defunctus
eſt, & nunc in requie eſt, vel in pœnis, cum de anima ſo-
la poſsit hoc dici, & illo, aut illo loco homo ille ſepultus
eſt, cum hoc niſi de ſolo corpore non poſsit intelligi?
An dicturi ſunt ſic loqui ſcripturam non ſolere diui-
nam? Imò vero illa ita nobis in hoc atteſtatur, vt etiam
cum duo iſta coniuncta ſunt, & viuit homo, tamẽ etiam
ſingula hominis vocabulo appellet, animam ſcilicet in- L
teriorem hominem, corpus vero exteriorem hominem
vocans, tanquam duo ſint homines, cum ſimul vtrun-
que ſit homo vnus. Sed intelligendum eſt, ſecundum
quid dicatur homo ad imaginem dei, & homo de terra
atque iturus in terrã. Illud enim ſecundum animam ra-
tionalem dicitur, qualem deus inſufflando, vel ſi com-
modius dicitur, inſpirando indidit homini, id eſt, homi-
nis corpori, hoc autem ſecundum corpus, qualem ho-
minem deus finxit ex puluere, cui data eſt anima, vt fie-
ret corpus animale id eſt, homo in animam viuentem.
Quapropter in eo quod dominus fecit, quando inſuf-
flauit dicens, Accipite ſpiritum ſanctum: nimirum hoc Ioan. 20.
intelligi voluit, quod ſpiritus ſanctus non tantum ſit pa-
tris, verumetiam vnigeniti ipſius ſpiritus. Idem ipſe
quippe ſpiritus eſt patris & filij, cum quo eſt Trinitas
pater & filius, & ſpiritus ſanctus, non creatura, ſed crea-
tor. Neque enim flatus ille corporeus de carnis ore pro-
cedens ſubſtantia erat ſpiritus ſancti atque natura, ſed
potius ſignificatio, qua intelligeremus, vt dixi ſpiritum
ſanctum patri eſſe filióque communem: quia non ſunt
eis ſingulis ſinguli, ſed vnus amborum eſt. Semper au-
tem iſte ſpiritus in ſcripturis ſanctis Gręco vocabulo
πνεῦμα dicitur, ſicut eum & hoc loco dominus appel-
lauit, quando eum corporalis ſui oris flatu ſignificans, M
diſcipulis ſuis dedit: & locis omnibus diuinorum elo-
quiorum non mihi aliter vnquam nuncupatus occur-
rit. Hic vero, vbi legitur: Et finxit deus hominem pulue-
rem de terra, & inſufflauit ſiue inſpirauit in faciem eius
ſpiritum vitæ: non ait Græcus πνεῦμα, quo ſolet dici ſpi-
ritus ſanctus, ſed πνοήν: [g] quod nomen in creatura quàm
in creatore frequentius legitur: vnde nonnulli etiam
Latini propter differentiam, hoc vocabulum non ſpiri-
tum, ſed flatum appellare maluerunt. Hoc enim eſt in
Græco, etiam illo loco apud Eſaiam, vbi deus dicit, Om- Eſaiæ. 57.
nem flatum ego feci: [h] omnem animam ſine dubitatio-
ne ſignificans. Quod itaque Græce πνοὴ dicitur, noſtri
aliquando flatum, aliquando ſpiritum, aliquando inſpi-
rationem, vel aſpirationem, aliquando etiam animam [i]
interpretati ſunt, πνεῦμα vero nunquam niſi ſpiritum:
ſiue hominis, de quo ait Apoſtolus: Quis enim ſcit ho- 1. Cor. 2.
minum quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis qui in
ipſo eſt? Siue pecoris, ſicut in Salomonis libro ſcri-
ptum eſt: Quis ſcit ſi ſpiritus hominis aſcendat ſur- Eccleſiaſtes. 2.
ſum in cœlum, & ſpiritus pecoris deſcendat deorſum
in terram? Siue iſtum corporeum, qui etiam ventus di-
citur?

A citur: nam eius hoc nomen eſt, vbi in Pſalmo canitur:
Pſal.148. Ignis,grando,nix, glacies,ſpiritus tẽpeſtatis. Sine iam nõ
creatum, ſed creatorem: ſicut eſt de quo dicit dominus
Ioan. 20. in Euangelio, Accipite ſpiritum ſanctum: eum corporeo
Matt. 28. ſui oris ſignificans flatu: & vbi ait, Ite baptizate omnes
gentes, in nomine patris, & filij & ſpiritus ſancti: vbi ipſa
trinitas excellentiſsime & euidentiſsime commenda-
Ioan. 4. ta eſt. Et vbi legitur: Deus ſpiritus eſt. Et aliis plurimis
ſacrarum literarum locis. In his quippe omnibus teſti-
moniis ſcripturarum, quantum ad Græcos attinet, non
πνοὴν videmus ſcriptum eſſe, ſed πνεῦμα: quantum au-
tem ad Latinos non flatum, ſed ſpiritum. Quapropter
in eo quod ſcriptum eſt: Inſpirauit, vel ſi magis proprie
Gen. 2. dicendum eſt, Inſufflauit in faciem eius ſpiritum vitæ: ſi
Græcus non πνοὴν, ſicut ibi legitur, ſed πνεῦμα poſuiſ-
ſet, nec ſic eſſet conſequens, vt creatorem ſpiritum, qui
proprie dicitur in trinitate ſpiritus ſanctus, intelligere
cogeremur: quandoquidem πνεῦμα, vt dictum eſt, non
ſolum de creatore, ſed etiam de creatura dici ſolere ma-
nifeſtum eſt. Sed cum dixiſſet, inquiunt, ſpiritum, non
adderet vitæ, niſi illa ſpiritum ſanctum vellet intelligi.
Ibidem. Et cum dixiſſet, Factus eſt homo in animam. non adde-
B ret, viuentem, niſi anima vitam ſignificaret, quæ illi di-
uinitus impertitur dono ſpiritus dei. Cum enim viuat
anima, inquiunt, proprio ſuæ vitæ modo, quid opus erat
addere viuentem, niſi vt ea vita intelligeretur, quæ illi
per ſpiritum ſanctum datur? Hoc quid eſt aliud, niſi di-
ligenter pro humana ſuſpicione contendere, & ſcriptu-
*† aliàs negligenter. ras ſanctas non intelligenter *† attendere? Quid enim
magnum erat non ire longius, ſed in eodem libro ipſo
paulo ſuperius legere. Producat terra animam viuen-
Gen. 1. tem: quando animantia terreſtria cuncta creata ſunt?
Deinde aliquantis interpoſitis, in eodem tamen ipſo li-
bro, quid magnum erat aduertere quod ſcriptum eſt, Et
Gene. 7. omnia quæ habent ſpiritum vitæ, & omnis qui erat ſu-
per aridam mortuus eſt: cũ inſinuaret omnia quæ viue-
bant in terra periſſe diluuio? Si ergo & animã viuentem,
& ſpiritum vitæ etiam in pecoribus inuenimus: ſicut lo-
qui diuina ſcriptura conſueuit: & cum hoc quoque lo-
co, vbi legitur, Omnia quæ habent ſpiritum vitæ: non
Græcus πνεῦμα, ſed πνοὴν dixerit: cur non dicimus, quid
opus erat vt adderet, viuentem, cum anima niſi viuat
eſſe non poſsit? Aut quid opus erat vt adderet, vitæ, cum
dixiſſet, ſpiritum? Sed intelligimus ſpiritum vitæ, & ani-
mam viuentem ſcripturam ſuo more dixiſſe, cum ani-
C malia, id eſt, corpora animata vellet intelligi, quibus in-
eſſet per animam perſpicuus iſte etiam corporis ſenſus.
In hominis autem cõditione obliuiſcimur, quemadmo-
dum loqui ſcriptura conſueuerit, cum ſuo prorſus mo-
re locuta ſit: quo inſinuaret hominem etiam rationali
anima accepta, quam non ſicut aliarum carnium aquis
& terra producentibus, [k] ſed deo flante creatam voluit
intelligi: ſic tamen factum, vt in corpore animali, quod
fit anima in eo viuente ſicut illa animalia viueret, de qui-
bus dixit: Producat terra animam viuentem: & quæ iti-
dem dixiſſet habuiſſe in ſe ſpiritum vitæ: vbi etiam in
Græco non dixit πνεῦμα, ſed πνοὴν: non vtique ſpiritum
ſanctum ſed eorum animam tali exprimens nomine. Si
enim dei flatus, inquiunt, dei ore exiſſe intelligitur, quem
ſi animam crediderimus, conſequens erit, vt eiuſdem fa-
teamur eſſe ſubſtantiæ, [l] parẽmque illius ſapiẽtiæ, quę di-
Eccle. 24. cit: Ego ex ore altiſsimi prodiui. Non quidem dixit ſa-
pientia ore dei efflatam ſe fuiſſe, ſed ex eius ore prodiſ-
ſe. Sicut autem nos poſſumus, non de noſtra natura,
qua homines ſumus, ſed de iſto aëre circufuſo, quem

ſpirando, ac reſpirando ducimus & reducimus * flatum D
facere cum ſufflamus: ita omnipotens deus non de ſua * aliàs at reddimus.
natura, neque de ſubiacenti creatura, ſed etiam de nihi-
lo potuit facere flatum, quem corpori hominis inferen-
do inſpiraſſe, vel inſufflaſſe conuenientiſsime dictus
eſt, incorporeus incorporeum, ſed immutabilis muta-
bilem: quia non creatus creatum. Veruntamen vt ſciant
iſti, qui de ſcripturis loqui volunt, & ſcripturarum lo-
cutiones non aduertunt: nõ hoc ſolum dici exire ex ore
dei, quod eſt æqualis eiuſdẽmque naturæ, audiant, vel le-
gant, quod deo dicente ſcriptum eſt: Quoniam tepidus Apoc. 3.
es, & neq; calidus, neque frigidus, incipiã te euomere ex
ore meo. Nulla itaque cauſa eſt, cur apertiſsime loquenti
reſiſtamus Apoſtolo, vbi ab ſpiritali corpore corpus a-
nimale diſcernens, id eſt, ab illo, in quo futuri ſumus,
hóc in quo nunc ſumus, ait, Seminatur corpus anima- 1. Cor. 15.
le, ſurget corpus ſpiritale: ſi eſt corpus animale, eſt & ſpi-
ritale: ſicut ſcriptum eſt, Factus eſt primus homo Adam
in animam viuentem, nouiſsimus Adam in ſpiritum vi-
uificantem: ſed non primum quod ſpiritale eſt, ſed quod
animale, poſtea quod ſpiritale. Primus homo de terra E
terrenus, ſecundus homo de cœlo cœleſtis. Qualis ter-
renus, tales & terreni: qualis cœleſtis, tales & cœleſtes.
Et quomodo induimus imaginem terreni, induamus
& imaginem eius qui de cœlo eſt. De quibus omnibus
apoſtolicis verbis ſuperius locuti ſumus. Corpus igitur
animale in quo primum hominem Adam factum eſſe
dicit Apoſtolus, ſic erat factum, non vt mori omnino
non poſſet, ſed vt non moreretur, niſi homo peccaſſet.
Nam illud quod ſpiritu viuificante ſpiritale erit & im-
mortale, mori omnino non poterit: ſicut anima creata
eſt immortalis, quæ licet peccato mortua perhibeatur,
carens quadam vita ſua, hoc eſt, dei ſpiritu, quo etiam
ſapienter & beate viuere poterat: tamen propria qua-
dam, licet miſera vita ſua nõ deſinit viuere: quia immor-
talis eſt creata. Sicut etiam deſertores angeli, licet ſecun-
dum modum quendam mortui ſint peccãdo: quia fon-
tem vitæ deſeruerunt, qui deus eſt, qui non peccando †*, *† aliàs quem potando.
ſapienter beatéque poterant viuere, tamen non ſic mori
potuerunt, vt omnino deſiſterent viuere atque ſentire:
quoniam immortales creati ſunt, atque ita in ſecundam
mortem poſt vltimũ præcipitabuntur iudicium, vt nec
illic vita careant: quandoquidem etiam ſenſu cum in do-
loribus futuri ſunt, non carebunt. Sed homines ad dei
gratiam pertinentes ciues ſanctorum angelorum in bea-
ta vita manentium, ita ſpiritalibus corporibus induen- F
tur, vt neque peccent amplius, neque moriantur: ea tamẽ
immortalitate veſtiti, quæ ſicut angelorum nec peccato
poſsit auferri, natura quidem manente carnis, ſed nulla
omnino carnali corruptibilitate, vel tarditate remanen-
te. Sequitur autem quæſtio neceſſario pertractanda, &
domino deo veritatis adiuuante ſoluenda. Si libido
membrorum inobedientium ex peccato inobedientiæ
in illis primis hominibus cum illos diuina gratia deſe-
ruiſſet, exorta eſt: vnde in ſuam nuditatẽ oculos aperue-
runt, id eſt, eam curioſius aduerterunt: & quia impu-
dens motus voluntatis * arbitrio reſiſtebat, pudenda te- * aliàs voluptatis.
xerunt: quomodo eſſent filios propagaturi, ſi vt creati
fuerant, ſine præuaricatione manſiſſent. Sed quia & li-
ber iſte claudendus eſt, nec tanta quæſtio in ſermonis
anguſtias coartanda, in eum qui ſequitur commodiore
diſputatione * differatur. *aliàs diſpoſitione.

NOn tunc animam primo homini datam.) Hæc fuit Manichæo-rum opinio, vt ipſe Auguſtinus diſputat, libro ſecundo de Geneſi contra Manichæos, capite octauo b Et formauit deus hominem puluerem de terra.) Septuaginta ſic verterunt:

G Καὶ ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς. Et finxit de⁹ hominé puluere de terra ſumpto. Suſpicor hoc Auguſtini loco deeſſe vnum verbũ, vt ſit: Finxit deus hominem, puluerẽ capiẽs de terra. Aut in ablatiuo, puluere capto de terra. Nã Laurini codex puluere habet. Tametſi in Targo Chaldęo legitur: Creauit de⁹ hominẽ puluerẽ de terra, vt eſt in Biblijs, quæ linguis quatuor edi curauit Cardinalis Ximenius, qui Croiem meũ præceſſit, adiutus cum alijs doctis nõnullis tum præcipue quantũ ad Gręcitatem attinet, ab Ioãne Vergara viro eruditione tam rara, quam vulgo incognita: & quod eam ad rem permagni referebat, iudicio ſaniſsimo, ac ſupra quàm dici poſsit exacto. Horũ Pentateuchũ accommodauit mihi eximius ſui ordinis vir Ludouicus Coronellus Theologus, paſſuſq; eſt ſe libro in primis ſibi neceſſario tãdiu carere, dũ publicę vtilitati, cui hoc quicquid eſt operis, à nobis elaboratur, ſeruiret. e Et finxit deus hominem de limo terrę.) Sic Hieronymus. d Vnde in Latinam linguã ſcriptura.) Oſtendit olim vſas eccleſias Latinas interpretatione Latina ex ſeptuaginta verſa, nõ hac Hieronymi, vt mirer eſſe qui tantũ nefas exiſtimẽt tráſlationes attingi, modo ſubtiliter ac prudenter hat. e Magis tamen proprie dicitur, finxit.) Sic enim dicitur πλάττειν apud Græcos, vt nos de his loquimur qui luto aliquid efficiũt, quod fingi vocatur: Eoq; vocabulo etiã in cõdendis hominibus magni authores vtũtur, vt ſaluſti⁹: Pecora natura prona, atq; ventri obediẽtia finxit. Et apud Ciceronẽ pro Murena, de Catone Minore: Finxit eñ te ipſa natura ad honeſtatẽ, grauitatẽ, tẽperantiã, magnitudinẽ animi, iuſtitiã, ad oẽs deniq; virtutes magnũ hominẽ & excelſum, & formare certe neſcio an in alia inueniatur mẽte, quàm formã dare. f Vt hi dicãtur fingere.) Si quis hoc tempore de verbis in opere theologico ſic differeret, pro Grãmatico reijceretur, Auguſtinũ vetuſtas ſua tuetur, qui ſi nũc reuiuiſceret, cũ Paul⁹ certe ille cõtẽptui eſſet rhetorculus aut grãmaticulus. Paulus vero vel inſanire, vel hæreticus videretur. g Nõ ait Grǽcus πνεῦμα, &c. πνοὴν. Chaldæum habet. Et inſpirauit in faciem eius animam vitę, & factus eſt homo in ſpiritũ loquentẽ. Auguſt. ſatis ex hoc loco de

Ioannes Vergara. *Lodouicus Coronellus.* *Fingere.*

H clarát, quanti ſit momẽti ad omnes artes diſciplinaſq; intelligẽdas vera & germana vocabulorũ cognitio. h Omnẽ flatũ ego feci.) Vulgo legimus: Spirit⁹ à facie mea egredietur: & flatus ego faciã. Eſaię.57. L.xx. vero πνεῦμα γὰρ ἐξ ἐμοῦ ἐξελεύσεται, καὶ πνοὴν πᾶσαν ἐγὼ ἐποίησα.

Anima. Animam & animum: pro aere & flatu multi Latinorum poſuerunt. Pro aere Virgilius:

Semina terrarumq;, animæque mariſque fuiſſent.

Pro flatu & anhelitu Cicero in acade. Si vnus & ſimplex, vtrum ſit ignis an anima, an ſanguis? Et Terẽtius: Compreſsi animã. Et Plautus: Fœtet anima vxoris tuæ. Et Plinius: Anima leonis virus graue, vrſi peſtilens. i Aliquando etiam animam.) Hic locus longe aliter ſcribitur in codice Brugen. nẽpe ſic, Quando vero dei dicitur, interpretati ſunt πνεῦμα, πνοὴ vero nũquam niſi ſpiritum etiam: ſed mihi magis placet vulgatior lectio nec poteſt aliter cõgruere, nã in Eccleſiaſte, & locis, quæ ex ſacris literis adducit, πνεῦμα eſt Græce, non πνοὴ. k Non ſicut aliarum carnium aquis & terra producentibus.) Si dicamus ſenſiſſe Auguſtinum hominis animam non in corpore generari, ſed foris à deo immitti: quod videtur Ariſtoteles in libris de generatione animalium voluiſſe, quũ eam ait foris venire & foras abire, ea ſentẽtia multis recentiorum damnãtur, & in primis S. Thomas. Sin intelligamus non eodem modo generari hãc, qua mortales quod illæ vi materiæ ita habitæ fragantur, rationalis diuinitus ibi creetur, nulla materia potente illam in ſe virtute ſua ingignere, tunc cõmune hoc erit cum omnibus, atque in hunc modum dictum illud Ariſtotelis acciperent quod profecto conuenire, nec dicto eius videtur, quũ foris dicit uenire: nec dogmatis, quia immortale eſſe ingenitum contendit: ſi modo explorata eſt Ariſtotelis de anima noſtra ſententia, de quo video inter veteres interpretes magnopere dubitari. l Vt eiuſdem fateamur eſſe ſubſtantiæ.) Humanam animam de ſubſtantia eſſe dei non ſolũ

I gentilium plerique philoſophorum exiſtimarunt, ſicut alias eſt per nos oſtenſum, ſed ex Chriſtianis nõnulli, nec ſolũ hæretici, vt Priſcillianiſtę & alij nonnulli: ſed homo Chriſtiano pectore Lactantius, non quod in hoc vel a me vel a quoquam rectius ſapiẽte comprobetur, ſed quod magno in Chriſtum ardore videbatur flagrare. Neque enim ob vnum aut alterum erratum auerſatur tendentem ad ſe Chriſtus: præſertim vbi mẽs intenta ſemper eſt in ſcopum illum veræ pietatis. Verba Lactantij hęc ſunt lib. ij. inſtitutionum diuinarum: Ficto enim corpore ſpirauit ei animam de vitali fonte ſpiritus ſui, qui eſt perẽnis. Quibus velle videtur animam de ſpiritu dei in hominem demanaſſe.

Anima.

FINIS.

ELENCHVS CAPITVM IN AVGVSTINI de Ciuitate dei, Lib. XIIII.

1 Per inobedientiam primi hominis in ſecundæ mortis perpetuitatem ruituros fuiſſe omnes, niſi dei gratia liberaret.

2 De vita carnali, quæ non ex corporis tantum, ſed etiam ex animi ſit intelligenda vicijs.

3 Peccati cauſam ex anima, non ex carne prodiſſe, & corruptionem ex peccato contractam, nõ peccatum eſſe, ſed pœnam. K

4 Quid ſit ſecundum hominem, quidve ſecundum deum viuere.

5 Quod de corporis animique natura tolerabilior quidem Platonicorum quàm Manichæorum ſit opinio: ſed & ipſi reprobantur: quoniam viciorũ cauſas naturæ carnis adſcribunt.

6 De qualitate voluntatis humanæ, ſub cuius iudicio affectiones animi, aut prauæ habentur, aut rectæ.

7 Amorem & delectationem indifferenter, & in bono, & in malo apud ſacras literas inueniri.

8 De tribus perturbationibus, quas in animo ſapientis Stoici eſſe voluerunt, excluſis dolore ſiue triſtitia, quam virtus animi ſentire non debeat.

9 De perturbationibus animi, quarum affectus rectos habet vita iuſtorum.

10 An primo homines in paradiſo conſtitutos nullis perturbationibus priuſquam deliquerint, affectos fuiſſe credendum ſit.

11 De lapſu primi hominis, in quo bene condita natura eſt, nec poteſt niſi à ſuo authore reparari. L

12 De qualitate primi peccati per hominem admiſsi.

13 Quod in præuaricatione Adæ ad opus malum mala præceſsit voluntas.

14 De ſuperbia tranſgreſsionis, quæ ipſa fuit trãſgreſſione deterior.

15 De iuſticia retributionis, quam primi homines pro ſua inobedientia receperunt.

16 De libidinis malo, cuius nomen cum multis vicijs congruat, proprie tamẽ motibus obſcœnis corporis adſcribitur.

17 De nuditate primorum hominum, quam poſt peccatum turpem pudendámque viderunt.

18 De pudore concubitus, non ſolum vulgari, ſed etiã coniugali.

19 Quod partes iræ atque libidinis tam viciose mouentur, vt eas neceſſe ſit frænis ſapientiæ cohiberi, quæ in illa ante peccatum naturæ ſanitate non fuerunt. M

20 De vaniſsima turpitudine Cynicorum.

21 De benedictione multiplicandæ fœcunditatis humanæ ante peccatum, quam præuaricatio nõ ademeret, & cui libidinis morbus acceſſerit.

22 De copula coniugali à deo primitus inſtituta atq; benedicta.

23 An etiam in paradiſo generandum fuiſſet, ſi nemo peccaſſet: vel vtrum contra actum † libidinis pugnatura illic fuiſſet traditio caſtitatis. *† aliâs, aſſtum.*

24 Quod inſontes homines, & merito obedientiæ in paradiſo permanentes ita genitalibus membris fuiſſent vſuri ad generationem prolis, ſicut cæteris ad arbitrium voluntatis.

25 De vera beatitudine, quam temporalis vita non obtinet.

26 Quod fœlicitas in paradiſo viuentium, ſine erubeſcendo appetitu generandi officium credenda ſit implere potuiſſe.

27 De peccatoribus, & angelis, & hominibus, quorum peruerſitas non perturbat prouidentiam dei.

28 De qualitate duarum ciuitatum terrenæ atque cœleſtis.

A **D. AVRELII AVGVSTINI**
Epiſcopi, de Ciuitate dei, ad Marcellinum Liber decimus quartus.

Per inobedientiam primi hominis in ſecundæ mortis perpetuitatem ruituros omnes fuiſſe, niſi dei gratia liberaret. *Cap. I.*

DIximus iam in ſuperioribus libris ad
humanum genus non ſolum naturæ
ſimilitudine ſociandum, verumetiam
quadam cognationis neceſsitudine
in vnitatem concordem pacis vincu-
lo colligãdum, ex homine vno deum
voluiſſe homines inſtituere : neque
hoc genus fuiſſe in ſingulis quibuſque moriturum, niſi
duo primi, quorum creatus eſt vnus ex nullo, alter ex
illo, id inobedientia meruiſſent : à quibus admiſſum eſt
tam grande peccatum, vt in deterius eo natura muta-
retur humana, etiam in poſteros obligatione peccati &
mortis neceſsitate tranſmiſſa. Mortis autem regnum
in homines vſqueadeo dominatum eſt, vt omnes in ſe-
cundam quoque mortẽ, cuius nullus eſt finis, pœna de-
bita præcipites ageret, niſi inde quoſdam indebita dei
gratia [a] liberaret: ac per hoc factum eſt, vt cum tot tan-
B tæq; gentes per terrarum orbem diuerſis ritibus mori-
búſque viuentes, multiplici linguarum, armorum, ve-
ſtium ſint varietate diſtinctæ: non tamen amplius quàm
duo quædam genera humanæ ſocietatis exiſterent, quas
ciuitates duas ſecundum ſcripturas noſtras merito ap-
pellare poſſumus. Vna quippe eſt hominum ſecundum
carnem, altera ſecundum ſpiritum viuere in ſui cuiuſque
generis pace volentium: & cum id quod expetunt, aſſe-
quuntur, in ſui cuiuſque generis pace viuentium.

IOANNIS LODOVICI VIVIS
Valentini commentarij in XIIII. Lib. de Ciuitate dei diui Auguſtini.

[a] INdebita dei gratia.) Nemini enim debet deus, ideoque gratia in v-
Gratia. no ſenſu dicitur, quòd gratis detur: in altero quod gratum faciat eũ
cui adhæſerit. Paulus ad Romanos vndecimo: Quis dedit illi prior,
& retribuetur ei? Nam ſi deberet non faceret, ſed referret gratiam.
Et ad Titum idem Apoſtolus: Non ex operibus iuſtitiæ, quæ fecimus
nos, ſed ſecundum miſericordiam ſuam ſaluos nos fecit.

De vita carnali, quæ non ex corporis tantum, ſed etiam ex animi ſit intelligenda vitiis. *Cap. II.*

PRius ergo videndũ eſt, quid ſit ſecundum car-
nem, quid ſecundũ ſpiritum viuere. Quiſquis
C enim hoc quod diximus prima fronte inſpi-
cit, vel nõ recolens, vel minus aduertens quẽ-
admodũ ſcripturæ ſanctæ loquantur, poteſt putare phi-
loſophos quidem Epicureos ſecundum carnem viuere:
quia ſummum bonũ hominis in corporis voluptate po-
ſuerunt: & ſi qui alij ſunt, qui quoquomodo corporis
bonum ſummũ bonũ eſſe hominis opinati ſunt: & om-
ne eorum vulgus qui non aliquo dogmate, vel eo mo-
do philoſophantur, ſed procliues ad libinem, niſi ex
voluptatibus, quas corporeis ſenſibus capiunt, gaudere
neſciunt. Stoicos autem, qui ſummum bonum hominis
in animo ponunt ſecundum ſpiritum viuere: quia & ho-
minis animus quid eſt niſi ſpiritus? Sed ſicut loquitur
ſcriptura diuina, ſecundum carnem viuere vtrique mõ-
ſtrantur. Carnem quippe appellat, non ſolum corpus
1. Cor. 15. terreni atque mortalis animantis: veluti cum dicit, Non
omnis caro eadem caro, ſed alia quidem hominis, alia
autem caro pecoris, alia volucrum, alia piſcium : ſed aliis
multis modis ſignificatione huius nominis vtitur, in-
ter quos varios locutionis modos, ſæpe etiam ipſum ho-

minẽ, id eſt, naturam hominis carnem nuncupat, modo D
locutionis à parte totũ ſignificans, quale eſt: Ex operibus Rom. 3.
legis nõ iuſtificabitur omnis caro. Quid enim hic voluit
intelligi, niſi omnis homo? Quod apertius paulo poſt
ait: In lege nemo iuſtificabitur. Et ad Galatas: Scientes Gala. 3.
quia nõ iuſtificabitur omnis homo ex operibus legis. Se-
cundum hoc intelligitur, Et verbũ caro factum eſt id eſt, Ioan. 1.
homo. Quod non recte accipientes quidam, putauerunt
Chriſto humanam animam defuiſſe.[a] Sicut enim à toto
pars accipitur, vbi Mariæ Magdalenæ verba in Euange-
lio leguntur dicentis, Tulerunt dominum meum, & ne- Ioan. 20.
ſcio vbi poſuerunt eum: cũ de ſola Chriſti carne loque-
retur, quã ſepultam de monumẽto putabat ablatã : ita &
à parte totũ carne nominata intelligitur homo: ſicut ea
ſunt, quæ ſupra cõmemorauimus. Cũ igitur multis mo-
dis, quos perſcrutari & colligere longum eſt, diuina ſcri-
ptura nuncupet carnẽ, quid ſit ſecundum carnem viue-
re: quod profecto malum eſt, cum ipſa carnis natura nõ
ſit malum, vt indagare poſſumus: inſpiciamus diligenter
illum locũ epiſtolæ Pauli Apoſtoli, quam ſcripſit ad Ga- Gala. 5.
latas, vbi ait: Manifeſta autem ſunt opera carnis, quę ſunt
adulteria, fornicationes, immundiciæ, luxuriæ, idolorum E
ſeruitus, veneficia, inimiciciæ, contentiones, æmulatio-
nes, animoſitates, [b] diſſenſiones, hæreſes, inuidiæ, ebrie-
tates, comeſſationes, & his ſimilia, quæ prædico vobis ſi-
cut & prędixi: quoniam qui talia agunt, regnum dei non
poſsidebunt. Iſte totus epiſtolæ Apoſtolicæ locus, quan-
tum ad rem præſentem ſatis eſſe videbitur, conſidera-
tus poterit hanc diſſoluere quæſtionem, quid ſit ſecun-
dum carnem viuere. In operibus nanq; carnis, quæ ma-
nifeſta eſſe dixit, eaq; cõmemorata, dãnauit, non illa tan-
tum inuenimus, quæ ad voluptatem pertinent carnis:
ſicuti ſunt fornicationes, immundiciæ, luxuriæ, ebrieta-
tes, comeſſationes: verumetiã illa, quibus animi vitia de-
monſtrantur à voluptate carnis aliena. Quis enim ſer-
uitutem, quæ idolis exhibetur, veneficia, inimicicias, con-
tentiones, æmulationes, animoſitates, diſſenſiones, hæ-
reſes, inuidias, non potius intelligat animi vitia eſſe
quàm carnis? Quandoquidẽ fieri poteſt, vt propter ido-
lolatriã, vel hæreſis alicuius errorem à voluptatibus car-
nis tẽperetur: & tamen etiã tunc homo quãuis carnis li-
bidines cõtinere atque cohibere videatur, ſecundũ carnẽ
viuere hac Apoſtolica authoritate conuincitur: & in eo
quod abſtinet à voluptatibus carnis, damnabilia opera
carnis agere demonſtratur. Quis inimicicias non in a- F
nimo habeat: aut quis ita loquitur, vt inimico ſuo, vel
quem putat inimicum dicat malam carnem, ac non po-
tius, malũ animum habes aduerſum me? Poſtremo ſicut
carnalitates, vt ita dicam, ſi quis audiſſet, non dubitaret
carni tribuere: ita nemo dubitat animoſitates ad animũ
pertinere. Cur ergo hæc omnia, & his ſimilia, doctor 1. Timo. 2.
gentiũ in fide & veritate opera carnis appellat, niſi quia
eo locutionis modo quo totum ſignificatur à parte,
ipſum hominem vult nomine carnis intelligi?

[a] PVtauerunt Chriſto humanam animam defuiſſe.) Hic fuit error A-
pollonistarum, vt ipſe docet in Euangelium Ioannis, & ſermone
contra Arium, & libro octoginta trium quæſtionum. Idem putarunt
Cerdoniani, & Hapellitæ de erroribus ad Quoduultdeum. [b] Ani-
moſitas.) θυμοί animi, iræ, ſic Hieronymus legit: ſed Latine quoq; ani-
mi pro ira ponuntur: vt apud Saluſtiũ: Luculus ſuperiore animo quãtis
animis ierit in L. Quintium vidiſtis. Hinc animoſus & animoſitas. Ani-
moſos Euros dixit Virgilius, quaſi iracundos. Animoſitate pro ira vtitur
Macrob. ij. de ſomnio Scipio. Porrò hæc itaque eſt θυμὸς eſt ἀναθυμίασις
, quod Cicero ſic finit: Excandeſcẽtia eſt ira naſcens, & mo-
do deſiſtens, quæ θύμωσις Græce dicitur. Poſtea in dicto Pauli ſequitur,
rixæ, quod Auguſtinus non addidit ἐριθείας.

Peccati cauſam ex anima, non ex carne prodiſſe: & corruptionẽ ex peccato contractam, non peccatũ eſſe, ſed pœnam. *Cap. III.*

G QVod ſi quiſquam dicit carnem cauſam eſſe in
malis moribus quoruncunque viciorum, eo
quod anima carne affecta ſic viuit: profecto
non vniuerſam hominis naturam diligenter
aduertit. Nam corpus quidē corruptibile aggrauat ani-
Sap.9. mam. Vnde etiam idem Apoſtolus agens de hoc corru-
ptibili corpore, de quo paulo ante dixerat. Et ſi exterior
2.Cor.4. homo noſter corrumpitur: Scimus, inquit, quia ſi terre-
2.Cor.5. na noſtra domus habitationis diſſoluatur; ædificationē
habemus ex deo domum non manufactam æternam
in cœlis. Etenim in hoc ingemiſcimus habitaculum no-
ſtrum, quod de cœlo eſt ſuperindui cupientes: ſi tamen
induti, non nudi inueniamur. Etenim qui ſumus in hac
habitatione, ingemiſcimus grauati: eo quod nolumus
ſpoliari[a] ſed ſuperueſtiri, vt abſorbeatur mortale à vita.
Et aggrauamur igitur corruptibili corpore, & ipſius ag-
grauationis cauſam, non naturam, ſubſtantiámque cor-
poris, ſed eius corruptionem ſcientes, nolumus corpo-
re expoliari, ſed eius immortalitate ſuperueſtiri. Et tunc
ergo erit corpus: ſed quia corruptibile non erit, non ag-
Sap.9. grauabit. Aggrauat ergo nunc animam corpus corru-
ptibile, & deprimit terrena inhabitatio ſenſum multa co-
gitantem. Veruntamen qui omnia animæ mala ex cor-
pore putant accidiſſe, in errore ſunt. Quanuis enim Vir-
gilius Platonicam videatur luculentis verſibus expli-
Aene.6. care ſententiam, dicens:

Igneus eſt ollis vigor & cœleſtis origo
H Seminibus, quantum non noxia corpora tardant,
Terreníque hebetant artus, moribundaque membra.

• Omnéſque illas notiſsimas quatuor animi perturbatio-
nes, cupiditatem, timorem,[b] lætitiam, triſtitiam, quaſi
origines omnium peccatorum atque viciorum volens
intelligi ex corpore accidere, ſubiungat & dicat:

Hinc metuunt, cupiuntq; dolent, gaudéntque: nec auras
Suſcipiunt, clauſæ tenebris, & carcere cæco.

Tamen aliter ſe habet fides noſtra. Nam corruptio cor-
poris, quæ aggrauat animam, non peccati primi eſt cau-
ſa, ſed pœna: nec caro corruptibilis animam peccatri-
cem, ſed anima peccatrix fecit eſſe corruptibilem car-
nem. Ex qua corruptione carnis licet exiſtant quædam
incitamenta viciorum, & ipſa deſideria vicioſa: non ta-
men omnia vitæ iniquæ vicia tribuēda ſunt carni, ne ab
his omnibus purgemus diabolū, qui non habet carnem.
Et ſi enim diabolus fornicator[c] vel ebrioſus, vel ſi quid
aliud huiuſmodi mali eſt, quod ad carnis pertinet volu-
ptates, non poteſt dici, cum ſit etiam talium peccatorum
I ſuaſor & inſtigator occultus: eſt tamē maxime ſuperbus
atque inuidus. Quæ illum vicioſitas ſic obtinuit, vt pro-
2.Petr.2. pter hăc eſſet in carceribus caliginoſi huius aëris æterno
ſupplicio deſtinatus. Hæc autē vitia, quæ tenent in dia-
bolo principatū, carni tribuit Apoſtolus, quam certū eſt
Gala.5. diabolum non habere. Dicit enim inimicitias, conten-
tiones, æmulationes, animoſitates, inuidias, opera eſſe
carnis: quorū omniū malorū caput atque origo ſuperbia
eſt, quæ ſine carne regnat in diabolo. Quis autem illo eſt
inimicior ſanctis? Quis aduerſus eos contentioſior, ani-
moſior, & magis ęmulus atque inuidus inuenitur? Et hęc
omnia cum habeat ſine carne, quomodo ſunt iſta opera
carnis: niſi quia opera ſunt hominis: quem ſicut dixi no-
mine carnis appellat? Non enim habendo carnem, quam
non habet diabolus, ſed viuendo ſecundum ſeipſum,
hoc eſt, ſecundum hominē, factus eſt homo ſimilis dia-
bolo: quia & ille ſecundum ſeipſum viuere voluit, quan-
do in veritate non ſtetit, vt non de dei, ſed de ſuo men-
Ioan.8. dacium loqueretur, qui non ſolum mendax, verum etiā
mendacij pater eſt. Primus eſt quippe mentitus, & à quo K
peccatum, ab illo cœpit eſſe mendacium.

QVanuis enim Virgilius Platonicam.) Non magis Platonicam quā a
Pythagoricā: & ſi in multis eidem omnino ſunt. Ratio huius lo-
cum rei lib. viij. eſt mihi ſat multis verbis expoſita. b Cupiditatem,
timorem.) Quatuor ponuntur principes animi affectus: vt Cicero in
Tuſ. quæſt. docet, duo iucundi, totidem triſtes: ex iucundis vnus ad Affectus.
præſentes res ſpectat: Lætitia, quæ eſt opinio boni præſentis: alter ad
futuras, Libido opinio boni futuri, quam per cupiditatem hic intel-
ligi vult. Ex triſtibus, triſtitia opinio mali præſentis: Timor opinio
venturi mali. Ex his quemadmodum affectus cæteri proficiſcantur, nē-
pe inuidentia, æmulatio, obtrectatio, miſericordia, angor, luctus,
mœror, ærumna, dolor, lamentatio, ſollicitudo, moleſtia, afflictatio,
deſperatio ex triſtitia. Tum pigritia, pudor, error, pauor, exani-
matio, conturbatio, formido ex timore. Iam maleuolentia lætans malo
alieno, delectatio: iactatio ex lætitia. Hinc ira, excandeſcentia, odiū, inī
micitia, diſcordia, indigentia, deſiderium ex cupiditate. Idem Cice. iiij.
Tuſ. declarat. c Et ſi enim diabolus fornicator.) De hoc poſtea.

Quod ſit ſecundum hominem, quidue ſecundum deum viuere. *Caput IIII.*

CVm ergo viuit homo ſecūdum hominem, non
ſecundum deum, ſimilis eſt diabolo: quia nec
angelo ſecundum angelum, ſed ſecundū deū
viuendum fuit, vt ſtaret in veritate, & veritatem de illius,
non de ſuo mendacium loqueretur. Nam & de homine
alio loco idem Apoſtolus ait: Si autem veritas dei in
meo mendacio abundauit. Meum dixit mendacium,
veritatem dei. Cum itaque viuit homo ſecūdum verita- Rom.3.
tem, non viuit ſecundum ſeipſum, ſed ſecundum deum. L
Deus eſt enim qui dixit: Ego ſum veritas. Quum vero Ioan.14.
viuit ſecundū ſeipſum, hoc eſt, ſecundum hominem, nō
ſecundū deum, profecto ſecundum mendaciū viuit: non
quia homo ipſe mendacium eſt, quum ſit eius author &
creator deus, qui non eſt vtique author creatórque men-
dacij, ſed quia homo ita factus eſt rectus, vt non ſecun-
dum ſeipſum, ſed ſecundum eum, à quo factus eſt, viue-
ret: id eſt, illius potius quàm ſuā faceret voluntatem: non
autem ita viuere, quemadmodū eſt factus vt viueret, hoc
eſt mendacium. Beatus quippe vult eſſe etiam non ſic
viuendo,[a] vt poſſit eſſe. Quid eſt hac voluntate menda-
cius?[b] Vnde non fruſtra dici poteſt, omne peccatum eſ-
ſe mendacium. Non enim fit peccatum, niſi ea volunta-
te, qua volumus, vt bene ſit nobis: vel nolumus, vt ma-
le ſit nobis. Ergo mendacium eſt quod quum fiat, vt be-
ne ſit nobis, hinc potius male eſt nobis: vel cum fiat vt
melius ſit nobis, hinc potius peius eſt nobis. Vnde hoc,
niſi quia de deo poteſt bene eſſe homini, quem delin-
quendo deſerit, non de ſeipſo, ſecundum quem viuen-
do delinquit? Quod itaque diximus, hinc extitiſſe ciui- M
tates duas diuerſas inter ſe, atque contrarias: quod alij ſe-
cundum carnē, alij ſecundū ſpiritū viuerent: poteſt etiā
iſto modo dici, quod alij ſecundum hominē, alij ſecun-
dum deum viuēt. Aperiiſsime quippe Paulus ad Corin-
thios dicit: Cum enim inter vos ſint æmulatio & cōten- 1.Cor.3.
tio, nōne carnales eſtis, & ſecundū hominem ambulatis?
Quod ergo eſt ambulare ſecundū hominem, hoc eſt ſe-
cundū hominē viuere: quod † à carne, id eſt, à parte ho- †aliàs, hoc
minis minore intelligitur homo. Eoſdē ipſos quippe di- eſſe carna-
xit ſuperius animales, quos poſtea carnales: ita loquens: lem quod
Quis enim ſcit, inquit, hominū quæ ſunt hominis,[c] niſi &c.
ſpiritus hominis qui in ipſo eſt? Sic & quæ dei ſunt, ne- 1.Cor.2.
mo ſcit, niſi ſpiritus dei. Nos autē, inquit, non ſpiritū hu-
ius mundi accepimus, ſed ſpiritū qui ex deo eſt, vt ſcia-
mus quæ à deo donata ſunt nobis, quæ & loquimur, non
in ſapiētiæ humanę doctis verbis, ſed docti ſpiritu[d] ſpi-
ritalibus ſpiritalia cōparantes. Animalis autem homo nō
percipit, quę ſunt ſpiritus dei: ſtulticia eſt enim illi. Tali-
b9 igitur: id eſt, animalib9 paulo pòſt dicit: Et ego fratres
non potui loqui vobis quaſi ſpiritalibus, ſed quaſi carna- 1.Cor.3.
libus,

A libus. Et illud ex hoc eodem loquendi modo intelligitur, id eſt, à parte totum. Et ab anima nanque, & à carne, quæ ſunt partes hominis, poteſt totum ſignificari, quod eſt homo: atque ita non eſt aliud animalis homo, aliud carnalis: ſed idem eſt vterunq;, id eſt, ſecũdum hominem viuens homo. Sicut & non aliud, quàm homines ſignificantur, ſiue vbi legitur, Ex operibus legis non iuſtificabitur [f] omnis caro: ſiue quod ſcriptum eſt: Septuagintaquinq; animæ [g] deſcenderunt cũ Iacob in Aegyptum. Et ibi enim per omnem carnem, omnis homo, & ibi per ſeptuagintaquinque animas, ſeptuagintaquinque homines intelliguntur. Et quod dictum eſt, Non in ſapientiæ humanæ doctis verbis: potuit dici, Non in ſapientię carnalis: ſicut quod dictum eſt, Secundum hominem ambulatis: potuit dici, Secundum carnem. Magis autem hoc apparuit, in his quæ ſubiunxit. Cum enim quis dicat, ego ſum Pauli: alius autem, ego Appollo: nónne homines eſtis? Quod dicebat: Animales eſtis: &, Carnales eſtis: expreſsius dixit, Homines eſtis: quod eſt, ſecundum hominem viuitis, non ſecundum deum: ſecundum quem ſi viueretis, dij eſſetis.

a Beatus quippe vult eſſe, etiã non ſic viuendo.) Nemo eſt, qui quantum vis mala & ſcelerate viuat, nolit tamen ad beatitudinem peruenire: licet agat ea, quæ quàm longiſsima inde ad certiſsimã miſeriã abducant. b Quid eſt hac voluntate mendacius?) Fallacius hac voluntate nihil eſt. Mire enim decipit, in quo eſt. c Quis enim, inquit, ſcit hominum quæ ſunt hominis?) Libro primo locum hunc citans ſic dixit Quis enim, inquit, ſcit hominum, quæ agantur in homine: expreſsius. d Sed docti ſpiritu.) Græce eſt: ſed doctie ſpiritus, ἐν διδακτοῖς πνεύματος ἁγίου. Auguſtinus commodius vertit. Alibi habetur, in doctrina ſpiritus. e Stultitia eſt enim illi.) Spiritalia dei, ſtultitia ſunt hominibus ex affectu viuentibus: vt etiã inter gentiles ſapientia & virtutes ſtultitia craſsis erant diuitibus, qui vmbras putabant eſſe vera corpora, hęc autem inſanias meras. Vnde eſt ſpecus ille apud Platonem in libro de Republica ſeptimo, in quo homines vmbris aſſueti nulla credebant eſſe alia corpora. Obiter annotabo dicẽdum fuiſſe, ſtultitia illi ſunt. Græce eſt quidem ſingulariter, μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστι. Sed figura eſt Attica, cum nomẽ neutrius generis verbo ſingulari additur quod eſt apud illos frequentiſsimũ. f Non iuſtificetur.) Græce eſt, iuſtificabitur, δικαιωθήσεται. g Septuaginta quinque animæ.) Animam pro homine dici Hebraiſmus eſt, vt puto, pro vita vero Græcorum eſt, & Latinorum quoque, vt vita pro anima. Nonius Marcellus pro corporibus ait animas poni, quum Virgilius dicit libro vndecimo:

Interea ſocios inhumatáque corpora terræ
Mandemus, qui ſolus honos Acheronte ſub imo eſt.
Ite ait egregias animas, quæ ſanguine nobis
Hãc patriã peperere ſuo. Quod an ita ſit, ipſe viderit. eſt tamen apud Græcos interdũ inuenire, quum ψυχὴ ponitur pro rebus animatis.

Lenticula.

Quod de corporis animæq; natura tolerabilior quidem Platonicorũ quàm Manichæorũ ſit opinio, ſed & ipſi reprobãtur, quoniã viciorum cauſas naturæ carnis aſcribunt Cap. V.

C Non igitur opus eſt in peccatis viciiſque noſtris ad creatoris iniuriam carnis accuſare naturam, quæ in genere atq; ordine ſuo bona eſt, ſed deſerto creatore bono, viuere ſecundũ creatum bonum, nõ eſt bonum: ſiue quiſq; ſecundum carnẽ, ſiue ſecundũ animam, ſiue ſecundũ totum hominẽ, qui conſtat ex anima & carne: vnde & nomine ſolius animæ, & nomine ſolius carnis ſignificari poteſt, eligat viuere. Nam qui velut ſummum bonum laudat animæ naturam, & tãquam malum naturam carnis accuſat: profecto & animam carnaliter appetit, & carnem carnaliter fugit: quoniam id vanitate ſentit humana, non veritate diuina. Non quidẽ Platonici ſicut Manichæi [a] deſipiunt, vt tanquam mali naturam terrena corpora deteſtentur, cum omnia elementa, quibus iſte mundus viſibilis contrectabiliſque compactus eſt, qualitatéſque eorum deo artifici tribuãt. Veruntamen ex terrenis artubus moribundiſque membris ſic affici animas opinantur: vt hinc eis ſint morbi cupiditatum, & timorum, & lætitiæ ſiue triſtitiæ, quibus quatuor vel perturbationibus, vt Cicero appellat, vel

D paſsionibus, vt plerique verbum è verbo Græco exprimunt, omnis humanorum morum vicioſitas continetur. Quod ſi ita eſt, quid eſt quod Aeneas apud Virgilium, cum audiſſet à patre apud inferos animas rurſus ad corpora redituras, hanc opinionem miratur, exclamans: O pater, an ne aliquas ad cœlum hinc ire putandum eſt.

Cicero de finibus bonorum & malorum.

Sublimes animas, iterúmque ad tarda reuerti
Corpora? quæ lucis miſeris tam dira cupido? *Aeneid. 6.*

Nunquid nam hæc tam dira cupido ex terrenis artubus morbundiſq; mẽbris adhuc ineſt animarũ illi prædicatiſsimæ puritati? Nónne ab huiuſmodi corporeis, vt dicit, peſtibus omnibus eas aſſerit eſſe purgatas, cum rurſus incipiunt in corpora velle reuerti? Vnde colligitur etiã ſi ita ſe haberet, quod eſt omnino vaniſsimũ, viciſſim alternans inceſſabiliter euntium atq; redeuntium animarum mundatio & inquinatio, non potuiſſe veraciter dici omnes culpabiles atq; vicioſos motus animarum eis ex terrenis corporibus inoleſcere. Si quidem ſecundum ipſos illa, vt locutor nobilis [b] ait, dira cupido, vſqueadeo non eſt ex corpore, vt ab omni corporea parte purgatam [c], & extra omne corpus animam conſtitutam, ipſam compellat eſſe in corpore. Vnde etiam E illis fatentibus, non ex carne tantum afficitur anima, vt cupiat, metuat, lætetur, & triſtetur [d]: verum etiam ex ſeipſa his poteſt motibus agitari.

a Non quidem Platonici ſicut Manichæi.) Hi omnem carnem, non dei, ſed malę mentis perhibent eſſe opificium: ideo ſuos auditores monent, ne animantes occidant, ne offendant principes tenebrarum in cœleſtibus colligatos, à quibus dicunt, omnem carnem originem ducere. Et ſi vtantur coniugibus, conceptum tamen generationemq; deuitent, ne diuina ſubſtantia, quæ in eos per alimenta ingreditur, vinculis carneis ligetur in prole. Auguſtinus ad Quodvultdeum His aſſenſi ſunt Priſcillianiſtæ. b Vt loquutor nobilis.) Sic alibi Ciceronem nominauit, hic Virgilium: quanquam alibi ſic legitur, vt poeta præfatus aloquitur lucis tam dira etiam. c Vt ab omni corporea peſte purgatam.) In aliis libris ſcribitur: Vt ab omni corporea parte purgatam. d Lætetur & triſtetur.) Alibi eſt. Lætetur & ægreſcat, quod non ſecus ſignificat. nã triſtitiam, ęgritudinem vocat Cicero, tertio Tuſculanarum.

De qualitate voluntatis humanæ, ſub cuius iudicio affectiones animi, aut prauæ habentur, aut rectæ. Cap. VI.

Intereſt autẽ, qualis ſit voluntas hominis, quia ſi peruerſa eſt, peruerſos habebit hos motus: ſi autẽ recta eſt, non ſolum inculpabiles verumetiam laudabiles erunt. Voluntas eſt quippe F in omnibus [a]: imò omnes, nihil aliud, quàm voluntates ſunt. Nam quid eſt cupiditas, & lætitia, niſi voluntas in eorum conſenſionem, quæ volumus [b]? Et quid eſt metus atque triſtitia, niſi volũtas in diſſentionem ab his, quæ nolumus? Sed cum conſentimus appetendo ea quæ volumus, cupiditas: cum autem cõſentimus fruendo his quæ volumus, lætitia vocatur. Itémque cum diſſentimus ab eo, quod accidere nolumus, talis voluntas metus eſt: cum autem diſſentimus ab eo, quod nolentibus accidit, talis voluntas triſtitia eſt. Et omnino pro varietate rerum quæ appetuntur, atque fugiuntur, ſicut allicitur, vel offenditur voluntas hominis, ita in hos, vel illos affectus mutatur & vertitur. Quapropter homo, qui ſecundum deum, non ſecundum hominem viuit, oportet vt ſit amator boni. vnde fit conſequens, vt malum oderit. Et quoniam nemo natura, ſed quiſquis malus eſt, vicio malus eſt: perfectum odium [c] debet malis, qui ſecũdum deum viuit: vt nec propter vicium oderit hominem, nec amet vicium propter hominem, ſed oderit vicium, amet hominem. Sanato enim vicio, totum quod amare, nihil autem quod debeat odiſſe remanebit.

a G VOluntas eſt quippe in omnibus.) Stoici βούλησιν, quod Cicero voluntatem vertit, nolunt eſſe, niſi cum quid prudenter, conſtanterq; appetitur: idcirco volūtas finitur, quæ quid cum ratione deſiderat, quæ eſt in ſolo ſapiente. *Voluntas.* Quæ autem aduerſus rationē incitata eſt vehementius, ea libido dicitur, vel cupiditas effrænata, quæ in omnibus ſtultis reperitur. Peripatetici vtraſque voluntates dicunt, has malas, illas bonas. De nominibus eſt controuerſia, vt aliàs diximus. Nam & cupiditates Stoici voluntates quoque nominant, nec refert, vtrum ſit cum conſilio voluntas, an natura ipſa impulſa: nam voluntas eſt ſemper, niſi quod illa propriè, veréque dicitur voluntas, in qua eſt libertas, & in hac demū vicium eſt, aut virtus. b In eorum conſenſionem quæ volumus.) Non eſt hæc vel conſenſio, vel diſſenſio, qua credimus aliquid eſſe, aut non eſſe, in qua eſt ſciētia, fides, opinio, de quibus omnibus in Analyticis poſterioribus ſermo, ſed velle, aut nolle, quæ ad voluntatem ſpectant, quū illa ad mentem pertineant, & tanquam approbare & decernere, vt vel fiat quid, vel ne fiat. c Perfectum odium.) Declarat quod eſt in Pſalmo cxxxviij. Perfecto odio oderam illos.

Amorem, & dilectionem indifferenter, & in bono, & in malo apud ſacras literas inueniri *Caput VII.*

NAm cuius propoſitum eſt amare deum, & non ſecundum hominem, ſed ſecundum deum amare proximum, ſicut etiam ſeipſum: proculdubio propter hunc amorem dicitur volūtatis bonæ, quæ vſitatius in ſcripturis ſacris charitas appellatur: ſed amor quoque ſecundum eaſdem ſacras literas *AdTim.1.* dicitur. Nam & amatorem boni dicit Apoſtolus eſſe debere, quem regendo populo præcipit eligendum. Et ipſe *Ioan.21.* dominus Petrum Apoſtolum interrogās, cum dixiſſet: Diligis me plus his.[a] Ille reſpondit: Domine tu ſcis quia H amo te.[b] Et iterum dominus quæſiuit non vtrum amaret, ſed vtrum diligeret eum Petrus. At ille reſpondit ei iterum: Domine, tu ſcis quia amo te. Tertia vero interrogatione & ipſe Ieſus non ait, diligis me, ſed amas me. vbi ſecutus ait Euangeliſta: Contriſtatus eſt Petrus, quia dixit ei tertio, amas me: cum dominus nō tertio, ſed ſemel dixerit, amas me: bis autē dixerit, diligis me. Vnde intelligimus, quòd etiam cum dicebat dominus, diligis me: nihil aliud dicebat, quàm amas me. Petrus autem non mutauit huius vnius rei verbum, ſed etiam tertio: Domine, inquit, tu omnia ſcis, tu ſcis quia amo te. Hoc propterea commemorandum putaui, quia nonnulli arbitrantur aliud eſſe dilectionem[c] ſiue charitatem, aliud amorem. Dicunt enim dilectionem accipiendam eſſe in bono,[d] amorem in malo. Sic autem nec ipſos authores ſecularium literarum locutos eſſe, certiſſimum eſt. Sed viderint philoſophi, vtrum vel qua ratione iſta diſcernant. Amorem tamen eos in bonis rebus, & erga ipſum deum magnipendere libri eorum ſatis loquuntur. I Sed ſcripturas religionis noſtræ,[e] quarum authoritatem cæteris quibuſque literis anteponimus: non aliud dicere amorem, aliud dilectionem vel charitatem inſinuādum fuit, nam & amorem in bono dici iam oſtendimus. Sed ne quis exiſtimet amorem quidem, & in bono, & in malo, dilectionem autem non niſi in bono eſſe dicendam, illud attendat, quod in Pſalmo ſcriptum eſt: Qui au- *Pſal.10.* tem diligit iniquitatem, odit animam ſuam. Et illud A- *1.Ioan.2.* poſtoli Ioannis: Si quis dilexerit mundum, non eſt dilectio patris in eo. Ecce vno loco dilectio, & in bono & in malo. Amorem autem in malo: quia in bono iam oſtendimus, ne quiſquam flagitet, legat quod ſcriptum *2.Tim.3.* eſt: Erunt enim homines ſeipſos amantes, amatores pecuniæ. Recta itaque voluntas eſt bonus amor, & voluntas peruerſa malus amor. Amor ergo inhians habere quod amatur, cupiditas eſt: id autē habens eoque fruens, lætitia. Fugiens quod ei aduerſatur, timor eſt: idque ſi acciderit ſentiens, triſtitia eſt. Proinde mala ſunt iſta, ſi malus eſt amor: bona ſi bonus, quod dicimus, de ſcripturis *Philip.1.* probemus. Concupiſcit Apoſtolus diſſolui, & eſſe cum *Pſal.118.* Chriſto. Et, Concupiuit anima mea deſiderare iudicia tua in omni tempore. Vel ſi accōmodatius dicitur: De- K ſiderauit anima mea[f] concupiſcere iudicia tua. Et, Con- *Sapien.6.* cupiſcentia ſapientiæ perducit ad regnum. Hoc tamen loquendi obtinuit conſuetudo, vt ſi cupiditas vel concupiſcentia dicatur, nec addatur cuius rei ſit, non niſi in malo poſſit intelligi. Lætitia apud Pſalmiſtam in bo- *Pſal.31.* no eſt: Lætamini in domino & exultate iuſti. Et, Dediſti *Pſal.4.* lætitiam in cor meum. Et, Adimplebis me lætitia cum *Pſal.15.* vultu tuo. Timor in bono eſt apud Apoſtolum, vbi ait: Cum timore & tremore veſtram ipſorum ſalutem ope- *Philip.2.* ramini. Et, Noli altum ſapere, ſed time. Et, Timeo autem *Rom.11.* ne ſicut ſerpens Euam ſeduxit aſtutia ſua, ſic & veſtræ *2.Cor.11.* mentes corrumpantur à caſtitate, quæ eſt in Chriſto. De triſtitia vero, quam Cicero magis ægritudinem[g] appellat: dolorem autem Virgilius, vbi ait: Dolent gaudentque. Sed ideo malui triſtitiam dicere,[h] quia ægritudo vel dolor vſitatius in corporibus dicitur, ſcrupuloſior quæſtio eſt, vtrum inueniri poſſit in bono.

DIligis me plus his.) An plus quàm hos, an plus quàm hi? Certe e plus quàm hi. & ad tollendā amphibologiam ſic fuit vertēdum. b Domine tu ſcis quia amo te.) Græce ſic eſt: Λέγει τῷ Σίμωνι Πέτρῳ ὁ Ἰησοῦς· Σίμων Ἰωνᾶ ἀγαπᾷς με πλεῖον τούτων; Λέγει αὐτῷ. Ναὶ κύριε, σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε. Λέγει αὐτῷ. Βόσκε τὰ ἀρνία μου. Λέγει αὐτῷ πάλιν δεύτερον· Σίμων L Ἰωνᾶ ἀγαπᾷς με; Λέγει αὐτῷ· Ναὶ κύριε σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε. Λέγει αὐτῷ· Ποίμαινε τὰ προβάτιά μου. Λέγει αὐτῷ τὸ τρίτον· Σίμων Ἰωνᾶ φιλεῖς με; Ἐλυπήθη ὁ Πέτρος ὅτι εἶπεν αὐτῷ τὸ τρίτον φιλεῖς με. Itaque ἀγαπᾶν vertunt, diligo, φιλῶ, amo. c. Quia nonnulli arbitrantur aliud eſſe dilectionem.) Origenes homilia prima in Cantica: Videtur mihi quod diuina ſcriptura volens cauere, ne lapſus aliquis legentibus ſub amoris nomine naſceretur, pro infirmioribus quibuſque eū quā apud ſapiētes ſeculi cupido ſeu amor dicitur, honeſtiore vocabulo charitatem vel dilectionem nominaſſe. d Dicunt enim dilectionem accipiendam eſſe in bono.) Aliam Latini ſcriptores longe diuerſam faciūt in iſtis vocabulis differentiam, vt diligere ſit remiſsius, amare ardentius, vt apud Ciceronem: Dolabellam antea diligebam, nūc amo. Et ad Brutum apertius: Clodius Tri. pl. deſ. valde me diligit, ſeu vt ἐμφατικώτερον dicā, valde me amat. Et ſi non negarim amorem ambiguum quidem, & medium nomen, in obſcœnum tamen & flagitioſum plerunq; vſurpari, dilectionem raro. Et quam differentiam Latini ponūt inter diligere & amare eandem Græcorum quidā inter ἀγαπᾶν καὶ φιλεῖν. e Sed ſcripturas religionis noſtræ.) Hi loci, quos ex ſacris literis affert ad probādum quod conatur, nihil efficiunt, niſi dicat φιλεῖν & ἀγαπᾶν ad vtrunque, bonum & malum valere. quod ex dictis illis, in quibus Apoſtoli his vocabulis vſi ſunt, declaratur. Latina enim interpretatio linguā & ſignificata vocū interpretis arguit, non eius qui ſcripſit. Sed forte illud oſtēdere volebat, quod cum homine Græco diſputaret, nēpe Origene. f Vel ſi accommodatius dicitur, Deſiderauit anima mea.) Sic enim verterunt M Septuaginta: ἐπεπόθησεν ἡ ψυχή μου τοῦ ἐπιθυμῆσαι τὰ κρίματά σου. Et incipit oſtēdere, nullū ex quatuor illis affectibus malum natura ſua eſſe. g. Quam Cicero magis ægritudinem.) Diximus hoc eſſe apud Ciceronem tertio & quarto Tuſcu. quæſtio. h Sed ideo malui triſtitiā dicere.) Cicero ij Tuſc. quæſt. cum de dolore loquitur, cruciatū in corpore ſignificat, & ægritudinem cruciātem finit libro quarto. ægritudinem in animo eſſe dicit, ſicut ægrotationem in corpore. ægritudinem quoque non ſeiunctam à dolore habere nomen, libro tertio.

De tribus perturbationibus, quas in animo ſapientis Stoici eſſe voluerunt, excluſis dolore ſiue triſtitia, quam virtus animi ſentire non debeat.

Cap. VIII.

QVas enim Græci appellant εὐπαθείας,[a] Latine autem Cicero conſtantias nominauit. Stoici tres eſſe voluerunt, pro tribus perturbationibus in animo ſapientis pro cupiditate, voluntatem: pro lætitia, gaudium:[b] pro metu, cautionē: pro ægritudine verò vel dolore, quem nos vitandæ ambiguitatis gratia, triſtitiam maluimus dicere, negauerūt eſſe poſſe aliquid in animo ſapiētis. Voluntas quippe, inquiunt, appetit bonū, quod facit ſapiens. Gaudiū de bono adepto eſt, quod vbique adipiſcitur ſapiēs. Cautio deuitat malū, quod debet ſapiens deuitare. Triſtitia porrò, quia de malo eſt, quod iam accidit. Nullū autem malū exiſtimāt poſſe accidere

A cidere ſapienti : nihil in eius animo pro illa eſſe poſſe, dixerunt. Sic ergo illi loquuntur : vt velle gaudere, cauere, negent niſi ſapientem : ſtultum autem non niſi cupere, lætari, metuere contriſtari. Et illas tres eſſe conſtantias: has autem quatuor perturbationes ſecundum Ciceronem: ſecundum plurimos autem, paſſiones. Græce autem illæ tres, ſicut dixit, appellantur εὐπάθειαι, iſtę autem quatuor πάθη. Hæc locutio vtrum ſcripturis ſanctis [c] congruat, quum quærerem, quantum potui diligenter, illud inueni, quod ait Propheta : non eſt gaudere impiis, dicit dominus, [d] tanquam impij lætari poſſint potius, quam gaudere de malis, quia gaudium proprie bonorum & piorum eſt. Item illud in Euangelio : Quæcunque vultis vt faciant vobis homines, hæc & vos facite illis: ita dictum videtur, tanquam nemo poſſit aliquid male vel turpiter velle, ſed cupere. Denique propter cõſuetudinem locutionis, nonnulli interpretes addiderũt, bona: & ita interpretati ſunt: Quæcunque vultis vt faciãt vobis homines bona. Cauendum enim putauerunt, ne quiſquam inhoneſta velit ſibi fieri ab hominibus, vt de turpioribus taceam, certe luxurioſa conuiuia, in quibus B ſe, ſi & ipſe illis faciat ſimilia, hoc præceptum exiſtimet impleturum. Sed in Græco Euangelio, [e] vnde in Latinum tranſlatum eſt, non legitur, bona: ſed, Quæcunque vultis vt faciant vobis homines, hæc & vos facite illis: credo propterea, quia in eo quod dixit, vultis, iam voluit intelligi bona. non enim ait, cupitis. Non tamen ſemper his proprietatibus locutio noſtra frenanda eſt: ſed interdum his vtendum eſt. Et cum legimus eos, quorum authoritati reſultare fas non eſt, ibi ſunt intelligendæ, vbi rectus ſenſus alium exitum non poteſt inuenire : ſicut iſta ſunt, quę exẽpli gratia partim ex Propheta, partim ex Euangelio cõmemorauimus. Quis enim neſcit impios exultare lætitia? Et tamen non eſt gaudere impiis dicit dominus. Vnde, niſi quia gaudere aliud eſt, quando proprie ſignatéque hoc verbum ponitur? Item quis negauerit nõ recte præcipi hominibus, vt quæcunque ſibi ab aliis fieri cupiunt, hæc eis & ipſi faciant: ne ſe inuicem turpitudine illicitæ voluptatis oblectent? & tamen ſaluberrimum, veriſsimumq́; præceptum eſt: Quæcunque vultis vt faciant vobis homines, eadem & vos facite illis. Et hoc vnde niſi quia hoc loco modo quodam proprio voluntas poſita eſt. quę in malo accipi non poteſt? Locutione vero vſitatiore, quam frequentat maxime C conſuetudo ſermonis non vtique diceretur : Noli velle mentiri omne mendacium: niſi eſſet & voluntas mala, à cuius prauitate illa diſtinguitur, quam prædicauerunt angeli dicentes : Pax in terra hominibus bonæ voluntatis. [f] Nam ex abundanti additum eſt, bonæ ſi eſſe non poteſt niſi bona quid autem magnum in charitatis laudibus dixiſſet Apoſtolus, quod non gaudeat ſuper iniquitate, niſi quia ita malignitas gaudet? Nam & apud authores ſecularium literarum, talis iſtorum verborum indifferentia reperitur. Ait enim Cicero orator ampliſsimus: Cupio patres conſcripti me eſſe clementẽ. [g] Quia hoc verbum in bono poſuit, quis tam perverſe doctus exiſtat, qui non eum cupio, ſed volo potius dicere debuiſſe cõtendat? Porrò apud Terentium flagitioſus adoleſcens inſania flagrans cupidine: Nihil volo aliud, inquit, niſi Philomenam. [h] Quam voluntatem fuiſſe libidinem, reſponſio quæ ibi ſerui eius ſenioris [i] inducitur, ſatis indicat. Ait nanque domino ſuo : Quanto ſatius eſt, te id dare operam, quo iſtum amorem, ex animo amoueas tuo, quam id loqui, quo magis libido fruſtra accendatur tua. Gaudium vero eos & in malo poſuiſſe ille ipſe

Matt.7.
Luc.2.
1.Cor.13.

Virgilianus teſtis eſt verſus, vbi has quatuor perturbati- D ones ſumma breuitate cõplexus eſt : Hinc metuunt, cupiúntque, dolent, gaudéntque. Dixit etiam idem author: Mala mentis gaudia. Proinde volunt, cauent, gaudent & boni & mali. Atque vt eadem aliis verbis enunciemus, Aeneid.4. cupiunt, timent, lætantur & boni & mali. Sed illi bene, iſti male, ſicut hominibus ſeu recta ſeu perverſa voluntas eſt. Ipſa quoque triſtitia, pro qua [a] Stoici nihil in animo ſapientis inueniri poſſe putauerunt, reperitur in bono, & maxime apud noſtros. Nam laudat Apoſtolus Corinthios, quod contriſtati fuerint ſecundum deum. Sed fortaſſe quis dixerit, illis Apoſtolum fuiſſe congratulatum, quod contriſtati fuerint pœnitendo: qualis triſticia, niſi eorum qui peccauerunt, eſſe non poteſt. ita enim dicit : Video quod epiſtola illa etſi ad horam contriſtauit 2.Cor.7. vos, nunc vero gaudeo, non quia cõtriſtati eſtis, ſed quia contriſtati eſtis ad pœnitentiam. Contriſtati enim eſtis ſecundum deum, vt in nullo detrimentum patiamini ex nobis. Quæ enim ſecundum deum eſt triſticia, pœnitentiam in ſalutem ſtabilem operatur, [k] mundi autem triſticia mortem operatur. Ecce enim idipſum ſecundum deum contriſtari, quantum perfecit in nobis induſtriam. Ac per hoc poſſunt Stoici pro ſuis partibus reſpondere, E ad hoc videri vtilem eſſe triſtitiam, vt peccaſſe pœniteat: in animo autem ſapientis ideo eſſe non poſſe, quia nec peccatum in eum cadit cuius pœnitentia contriſtetur, nec vllum aliud malum, quod perpetiendo & ſentiendo ſit triſtis. Nam & Alcibiadem ferunt, [l] ſi me de nomine hominis memoria non fallit, cũ ſibi beatus videretur Socrate diſputante, [m] & ei quàm miſer eſſet, quoniam ſtultus eſſet, demonſtrante, fleuiſſe. Huic ergo ſtultitia fuit cauſa etiam huius vtilis optandæq́; triſticiæ, qua homo eſſe ſe dolet, quod eſſe non debet. Stoici autem non ſtultum, ſed ſapientem aiunt triſtem eſſe non poſſe.

QVas enim Græci appellant εὐπαθείας, Cicero conſtantias.) Hæc a omnia apud Ciceronem lib. iiij. Tuſc. quæſt. Porrò εὐπάθεια q. bonus affectus dicitur quod bifariam poteſt intelligi & περὶ τῶν ἡδονῶν, hoc eſt, de voluptate, cuius contrarius eſt mœror & dolor, & περὶ τῆς βουλήσεως hoc eſt, illa honeſta & ſancta volũtate quam Stoici ponebant. Nam dici antea voluntates ab ſtoicis tantum dici bonas, quod planius Cicero. b Pro lætitia gaudium.) Gaudere enim decet: lætari nõ decet. Porrò declinatio à malo cum ratione eſt cautio, ſine ratione vero & cũ exanimatione humili atq; fracta metus. c Locutio vtrũ ſcripturis ſanctis.) Equidẽ non video, quo ſpectet tã longa diſputatio de ratione nominũ ex interprete duntaxat petita: nã ſi in eadẽ lingua dicta adduceret, quæ ſunt à ſanctis ſcripta, eſſet aliqua ratio cur hæret. d Non eſt gaudere impiis dicit dominus.) Eſa. lviij. Vulgo legimus, Nõ eſt pax impiis dicit dominus. LXX. verterunt non eſt gaudium impiis. e Sed in Græco Euangelio.) Πάντα οὖν ὅσα ἂν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς. Ocioſum nimis eſſet, vt puto, multis verbis perſuadere velle, cũ de ſenſu aut integritate verborum Euangelij Latini dubitatur ad fontem ipſum recurrendum, ad Græca exemplaria, quæ lingua Apoſtoli ſcripſere. Hoc Hieronymus clamat hoc Auguſtinus hic admonet, & præcipit exemplo ſuo. Iſti reclamant & certius eſſe contendunt, trãsfuſum in Latinum ſermonem Euãgelium, quàm in ipſa origine ſua. Sed iſtos non magnopere referre putem e õfutari: nam pauci ſunt, & indocti qui vel ſuapte ſponte tacebunt. quum ſe intelligent nihil proficere, vel eruditorũ omniũ conſenſu cũ ab ſonis ſuis clamoribus reiicerentur. f Pax in terra hominibus bonæ voluntatis.) Græce eſt καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. In terra pax hominibus bona voluntas. Sed ad id quod agit, nihil intereſt. ſiue bona volũtas dicatur, ſiue bonæ voluntatis. g Cupio patres conſcripti me eſſe clementem.) Prima in catilinam inuectiua, Sed ſic legitur Cupio patres C. me eſſe clementem, cupio in tantis Reip. periculis, me non diſſolutum videri. Et in hoc ſenſu, cupio, eſt ſexcenties apud Ciceronẽ : atque hoc argumentũ Auguſtini ex ſcriptoribus linguæ Latinæ in ea re de qua tractat, paulo eſt aptius quàm alia omnia ſacrorum librorum ; idq́; non tam contra Græcos Stoicos, quam contra Latinum Ciceronem. h Nihil volo aliud, inquit, niſi Philomenam.) Verba ſunt Carini in Andria Terentij. Puto dici philumenam q. charam, & amatam. φιλουμένη filia fingitur Cremetis. Interpres noſter multis antea libris tacitus, hoc demum capite ſoluit ſilentium, & Philumenam, nomen eſſe cuiuſdã meretricis ait. Hoc non eſt boni viri, ex pudica virgine, impudicũ ſcortum facere: ſed nimirum putat, quod & aliis pleriſque noſtro tempore perſuaſum eſt, apud poetas nullos viros loqui niſi le-

G niſi lenones, aut latrones: nec vllas fœminas, niſi meretrices, aut lenas. Ideo lupanarium Latinum vocant, quod quum Philomena in lupanari inueniatur, quid aliud ſimplici illi & colũbino prædicatoris oculo videri debuit, quàm meretrix? i Serui eius ſenioris.) An ſanios. ſi Ideo melius poterat iudicare nã Carinus in amore non ſat erat ſanos, ſeruus huic erat Birrhia k Pœnitẽtiam in ſalutem ſtabilẽ operatur.) Sic vulgo etiam legimus in epiſtola Pauli ad Corinth.2. In antiquis Auguſtini exemplaribus, In Brugenſi habetur, pœnitentiã in ſalutem impœnitentibus: mendoſe quidẽ, ſed aliquo tamen veſtigio veræ lectionis, quæ eſt in Colonienſi, vbi legitur. In ſalutẽ impœnitendam. ſic enim Græce [illegible] pœnitentiam in ſalutẽ, cuius nunquam pœniteat. l Nam & Alcibiadẽ ferunt.) Hic propinquus erat Periclis principis Athenienſ. cui & pupillus eſt relictus, omniũ mortalium formoſiſsimus, idẽ ingenioſiſsimus, & maximè in re militari induſtriæ Imperator fuit Athenienſ. belloq́; geſſit cum Siculis & Lacedæmoniis. Nullius vnquam vnius hominis ad res diuerſiſsimas maxima vicia, & maximas virtutes flexibilius ingenium fuit. Eius vitam & geſta, ſcribũt Plutarchus, & Aemilius Probus, & Iuſtinus, vulgares ſatis authores. m Socrate diſputante.) Socrates hunc edocuit, quẽ & ſe amare ſimulabat, vt ab amoribus aliorũ, qui impudici erant, euerteret. Frequens eius mentio in dialogis Platonis. Socrates hunc interim blãdis & ſuauibus, cum haberet obſequentẽ, ducebat verbis, ſæpe aſperis & acribus, cum ferocientem videret, ſibiq́; placentẽ impendio coërcebat: vt apud Platonem in Alcibiade de hominis natura. Cicero quarto Tuſcul. Cũ Socrates Alcibiadi perſuaſiſſet, vt accepimus, eum nihil hominis eſſe, nec quicquã inter Alcibiadem ſummo loco natum, & quemuis baiulum intereſſe, quum ſe Alcibiades affligaret, lachrymánsq́; Socrati ſupplex eſſet, vt ſibi virtutem traderet, turpitudinemq́; depelleret.

Alcibiades.

H *De perturbationibus animi, quarum affectus rectos habet vita iuſtorum.* *Caput IX*

VErum his philoſophis, quod ad iſtam quæſtionem, de animi perturbationibus attinet, iam reſpondimus in nono huius operis libro: oſtẽdentes, eos non tam de rebus, quàm de verbis cupidiores eſſe contentionis, quam veritatis. Apud nos autem iuxta ſcripturas ſacras, ſanamq́; doctrinam, ciues ſanctæ ciuitatis dei in huius vitæ peregrinatione ſecundum deum viuentes metuunt, cupiúntque, dolent, gaudéntque. Et quia rectus eſt amor eorum, iſtas omnes affectiones rectas habent. Metuunt pœnam æternam, cupiunt vitam æternam. Dolent in ſe, † quia ipſi in ſemetipſis adhuc ingemiſcunt adoptionem, expectantes redemptionem corporis ſui, Gaudent in ſpe, † quia fiet ſermo, qui ſcriptus eſt: Abſorpta eſt mors in victoria. Item metuũt peccare, cupiunt perſeuerare: dolent in peccatis gaudent in operibus bonis. Vt enim metuant peccare, audiunt: Quoniam abundabit iniquitas, refrigeſcet charitas multorum. Vt cupiant perſeuerare, audiunt quod ſcriptum eſt: Qui perſeuerauerit vſque in finem, hic ſaluus erit. Vt doleant in peccatis audiunt: Si dixerimus, quia peccatum non habemus, noſipſos ſeducimus, & veritas in nobis non eſt. Vt gaudeant in operibus bonis, audiunt: Hilarem datorem diligit deus. Item ſicuti ſe infirmitas eorum firmitáſque habuerit, metuunt tentari, cupiunt tentari: dolent in tentationibus, gaudent in tentationibus, vt enim metuant tentari audiunt: Si quis præoccupatus fuerit in aliquo delicto, vos qui ſpiritales eſtis, inſtruite huiuſmodi in ſpiritu manſuetudinis, intendens, teipſum ne & tu tenteris. Vt autem cupiant tẽtari, audiunt quendam virum fortem ciuitatis dei dicentem: Proba me domine, & tenta me, vre renes meos & cor meum. Vt doleant in tentationibus, vident Petrum flentem. Vt gaudeant in tentationibus, audiunt Iacobum dicentem: Omne gaudium exiſtimate fratres mei, cum in tentationes varias incideritis. Non ſolum autem propter ſemetipſos his mouentur affectibus, verumetiam propter eos quos liberari cupiunt: & ne pereant, metuunt, & dolent, ſi pereunt, & gaudent, ſi liberantur. Illum quippe optimum & fortiſsimum virum qui in ſuis infirmitatibus gloriatur, vt eum potiſsimum commemoremus, quem in eccleſia Chriſti ex gentibus inuenimus, a doctorem gentium in fide & veritate, qui & plus omnibus ſuis coapoſtolis laborauit, & pluribus K epiſtolis populos dei, non eos tantum, qui præſentes ab illo videbantur, verumetiam illos, qui futuri præuidebantur, inſtruxit: illum inquam verum athletam Chriſti, doctum ab illo, b vnctum de illo, c crucifixum cum illo, d glorioſum in illo, e in theatro f huius mundi, cui ſpectaculum factus eſt, & angelis & hominibus, legitime g magno agone h certantem, & palmam i ſupernæ vocationis in anteriora ſectantem, k oculis fidei libentiſsime ſpectantem, † gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus, foris habentem pugnas, l intus timores, cupientem diſſolui & eſſe cum Chriſto: deſiderantem videre Romanos, vt aliquem fructum habeat in illis, ſicut & in cæteris gentibus: æmulantem Corinthios, & ipſa æmulatione metuentem, ne ſeducantur eorum mẽtes à caſtitate, quæ in Chriſto eſt magnam triſtitiam & cõtinuum dolorem cordis de Iſraelitis habentem, quod ignorantes dei iuſtitiam, & ſuam volentes conſtituere, iuſtitiæ dei non eſſent ſubiecti, nec ſolum dolorem, verumetiam luctum ſuum denunciantem de quibuſdam qui ante peccauerunt, & non egerunt pœnitentiam ſuper immundicia & fornicationibus ſuis. Hi motus, hi L affectus de amore boni & de ſancta charitate venientes, ſi vitia vocanda ſunt, ſinamus, vt ea quæ vera vicia ſunt, virtutes vocentur. Sed cum rectam rationem ſequantur iſtæ affectiones, quando vbi oportet adhibentur quis eas tunc morbidas ſeu vitioſas paſsiones audeat dicere? Quamobrem etiam ipſe dominus in forma ſerui agere vitam dignatus humanam, ſed nullum habens omnino peccatum, adhibuit eas vbi adhibendas eſſe iudicauit. Neque enim in quo verum erat hominis corpus, & verus hominis animus, falſus erat humanus affectus. Cum ergo eius in Euangelio iſta referuntur, quod ſuper duricia cordis Iudæorum cũ ira contriſtatus ſit, quod dixerit, gaudeo propter vos, vt credatis: quod Lazarum ſuſcitaturus etiam lachrimas fuderit: quod concupiuerit cum diſcipulis ſuis manducare paſcha: quod propinquante paſſione triſtis fuerit anima eius vſque ad mortem, nõ falſò vtiq; referuntur. Verum ille hos motus certe diſpenſationis gratia ita cum voluit, ſuſcepit animo humano, vt cum voluit factus eſt homo. Proinde quod fatendum eſt etiam cum rectas & ſecundum deum habemus has affectiones, hu- M ius vitæ ſunt non illius, quam futuram ſperamus, & ſæpe illi etiam inuiti cedimus. Itaque aliquando quamuis non culpabili cupiditate, ſed laudabili charitate moueamur, etiam dum nolumus, m flemus. Habemus ergo eas ex humanæ conditionis infirmitate, non autem ita dominus Ieſus, cuius & infirmitas fuit ex poteſtate. n Sed dum vitæ huius infirmitatem gerimus, ſi eas omnino nullas habeamus, tunc potius non recte viuimus. Vituperabat enim & deteſtabatur Apoſtolus quoſdam, quos etiam eſſe dixit ſine affectione. o Illos etiam culpauit ſacer pſalmus, de quibus ait, Suſtinui qui ſimul contriſtaretur & non fuit, Nam omnino non dolere, dum ſumus in hoc loco miſeriæ, profecto ſicut quidam etiam apud ſeculi huius p literatos ſenſit, & dixit, non ſine magna mercede contingit immanitatis in animo, ſtuporis in corpore. Quocirca illa quæ ἀπάθεια q Græce dicitur, quæ ſi Latine poſſet, impaſsibilitas diceretur: ſi ita intelligenda eſt (in animo quippe, non in corpore accipitur) vt ſine his affectionibus viuatur, quæ contra rationem accidunt mentémque perturbant, bona plane & maxime optanda eſt: ſed nec ipſa huius eſt vitæ. Non enim qualiumcunque hominum vox eſt, ſed ma-

Marginal notes: † alias, ſpe. — † alias, re. — Matt.10. — 1.Ioan.1. — 2.Cor.9. — Pſal.25. — 2.Cor.12. — 1.Timo.2. — † ſpectamus. — 2.Corin.5. — Roma.1. — 2.Cor.11. — Rom.9. — 2.Cor.12. — Ioan.11. — Luc.22. — Matth.26. — Pſal.68.

A ſed maxime piorum, multúmque iuſtorum, atque ſanctorum: Si dixerimus, quoniã peccatum non habemus, noſipſos ſeducimus, & veritas in nobis non eſt. Tunc itaque ἀπάθεια iſta erit, quando peccatum in homine nullum erit. Nunc vero ſatis bene viuitur ſine crimine: [r] ſine peccato autem qui ſe viuere exiſtimat, non id agit, vt peccatum non habeat, ſed vt veniam non accipiat. Porrò ſi ἀπάθεια illa dicenda eſt, cum animum contingere omnino non poteſt vllus affectus, qui hunc ſtuporem non omnibus viciis iudicet eſſe peiorem? Poteſt ergo non abſurde dici perfectam beatitudinem ſine ſtimulo timoris, & ſine vlla triſticia futuram. Non ibi autẽ futurum amorem, gaudiúmque quis dixerit, niſi omnino à veritate ſeclulus? Si autem ἀπάθεια illa eſt, vbi nec metus vllus exterret, nec angit dolor, auerſanda eſt in hac vita, ſi rectè, hoc eſt, ſecundum deum, viuere volumus. In illa vero beata, quæ ſempiterna promittitur, timor planè ſeparandus eſt. [ſ] Timor nanque ille de quo

1. Ioan. 4. dicit Apoſtolus Ioannes, Timor non eſt in charitate, ſed perfecta charitas foras mittit timorem: quia timor pœnam habet: qui autem timet, non eſt perfectus in charitate: non eſt eius generis timor, cuius ille, quo timebat

2. Cor. 11. Apoſtolus Paulus, ne Corinthij ſerpentina ſeducerentur

B aſtutia: hunc enim timorem habet charitas, imò non habet niſi charitas: ſed illius eſt generis timor, qui non

Rom. 8. eſt in charitate: de quo & ipſe Apoſtolus Paulus ait: Non

Pſal. 18. enim accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timorem. Timor vero ille caſtus permanens in ſeculum ſeculi, ſi erit & in futuro ſeculo: nam quo alio modo poteſt intelligi permanere in ſeculum ſeculi? non eſt timor exterrens à malo, quod accidere poteſt, ſed tenens in bono, quod amitti non poteſt. Vbi enim boni adepti amor immutabilis eſt, profectò ſi dici poteſt, mali cauendi timor ſecurus eſt. Timoris quippe caſti nomine ea voluntas ſignificata eſt, qua nos neceſſe erit nolle peccare: & non ſollicitudine infirmitatis, ne forte peccemus, ſed tranquillitate charitatis cauere peccatum. Aut ſi nullius omnino generis timor eſſe poterit in illa certiſsima ſecuritate perpetuorum, fœliciúmque gaudiorum: ſic dictum eſt, Timor domini caſtus permanens in ſeculum ſeculi:

Pſal. 9. quemadmodum dictum eſt: Patientia pauperum non peribit in æternum. Neque enim æterna erit ipſa patientia, quæ neceſſaria non eſt, niſi vbi toleranda ſunt mala: ſed æternum erit, quò per patientiam peruenitur.

C Ita fortaſſe timor caſtus in ſeculum ſeculi dictus eſt permanere, quia id permanebit, quò timor ipſe perducit. Quæ quum ita ſint, quoniam recta vita dicenda eſt, qua perueniendum ſit ad beatam, omnes affectus iſtos vita recta rectos habet, peruerſa peruerſos. Beata vero, eadémque æterna amorem habet, & gaudium, non ſolum rectum, verumetiam iam certum: timorem autem & dolorem nullum. Vnde iam apparet vtcunque, quales eſſe debeant in hac peregrinatione ciues ciuitatis dei, viuentes ſecundum ſpiritum, non ſecundum carnem, hoc eſt, ſecundum deum, non ſecundum hominem, & quales in illa quò tendunt immortalitate futuri ſint. Ciuitas porrò, hoc eſt, ſocietas impiorum, non ſecundum deum, ſed ſecundum hominem viuentium, & in ipſo cultu falſæ, contemptúque veræ diuinitatis, doctrinas hominum dæmonúmve ſectantium, [t] his affectibus prauis tanquam morbis & perturbationibus quatitur. Et ſi quos ciues habet, qui moderari talibus motibus, & eos quaſi temperare videantur: ſic impietate ſuperbi & elati

† alias, timores. ſunt, vt hoc ipſo in eis ſint maiores timores, † quo minores dolores. Et ſi nonnulli tanto immaniore, quanto rarione vanitate hoc in ſeipſis adamauerint, vt nullo D prorſus erigantur, & excitentur: nullo flectantur, atque inclinentur affectu: humanitatem totam potius amittunt, quàm veram aſſequantur tranquillitatem. Non enim quia durum aliquid, ideo rectum, [u] aut quia ſtupidum eſt, ideo ſanum. [x]

QVem in Eccleſia Chriſti ex gentibus inuenimus. Paulus non venit ex gentibus ad Eccleſiam, ſed ex Iudaico populo tribu Beniamin: ideo melius in veteribus libris, qui in Eccleſiam Chriſti ex gentibus venimus: vt loquatur Auguſtinus de ſe & aliis, qui ad Chriſtum ex gentilium genere conuerſi ſunt. b Doctum ab illo.) Nam erant magiſtri paleſtræ, à quo docebantur athletæ. c Vinctum de illo.) In aliis exemplaribus legitur, vinctum de illo, quod ipſe interdum dicit, Ego vinctus Chriſti Ieſu quod puto eſſe congruentius, quamuis athletæ vngebantur ab alipta, & perſequitur ferè illam athletarum rationem, exercitationem & mores. d Crucifixum cum illo.) Nam certi fines erant, quos non licebat egredi ſiue ſaltando, ſiue currendo, ſiue luctando. e Glorioſum in illo.) Ad victoriam hoc ſpectat. f In theatro.) Ad ſpectatores non coram paucis, aut ignobilibus. g Legitime.) Nam certis legibus rogabantur, neque enim cuilibet licebat certare. h Magno agone.) Nam erant minora certamina, & maiora, vt eorum qui dolichum currebant, & qui pancratiaſtæ dicebantur. i Palmam.) Hoc brabium. k In anteriora ſectantem.) In dies maioribus victoriis meritiſque inſtructum, & ornatum, verendum ſit quoquerſo & in omni certaminum genere periodum vincat., Fratres ego nondum arbitror me comprehendiſſe: vnum vero, quæ retro ſunt oblitus, tendens vero in anteriora deſtinatum perſequor, ad præmium ſcilicet ſupernæ vocationis dei: per Chriſtum Ieſum ad Philip. iij. l Foris habentem pugnas.) Percenſet omnes ferè in Paulo affectus, & eos bonos. m Etiam dum nolumus.) Elabuntur vel imprudentibus, vel

E inuitis lachrymæ affectu intrinſecus moto, vt triſticia, aut lætitia. o Cuius & infirmitas fuit ex poteſtate.) Nam in manu eius ſui erant affectus, nempe & dei & hominis beatiſſ. laxabatque, aut contrahebat, illos, cum omnia corporis atque animi ſui pro arbitrio: noſtri vero affectus indomiti ſunt, à quibus etiã nos rapimur, ita ex infirmitate ſunt & impotentia, idcirco impotentiam animi in affectibus immodicis nominamus. o Quos etiam eſſe dixit ſine affectione.) ἄστοργοι, qui nullo ſunt effectu in ſuos, qui nec fortunis, nec infortuniis eorũ vel gaudio vel triſticia tanguntur, ſimiles ferè ſunt, quos Græce ἀπαθεῖς dicunt, de quibus Plinius lib. vij. Ferunt Socratem clarum ſapientia eodem ſemper viſum vultu, nec aut hilari magis, aut turbato. Tit hic animi tenor aliquãdo in rigorem quendam toruitatémq; naturæ durum & inflexibilem, affectúſque humanos adimit, quales ἀπαθεῖς Græci vocant. p Sicut quidam etiam apud ſeculi huius.) Crantoris Academici eſt hæc ſententia apud Cice. iij. Tuſcu queſt. de indolentia. q Quocirca illa quæ ἀπάθεια. Seneca primo libro Epiſtolarum, In ambiguitatem incidẽdum eſt, ſi exprimere ἀπάθειαν vno verbo cito voluerimus, & impatientiam dicere: poterit enim contrarium ei, quod ſignificare volumus, intelligi. Nos enim cum volumus dicere, qui reſpuat omnis mali ſenſum, accipietur is, qui nullum poſsit ferre malum. Vide ergo num ſatius ſit aut inuulnerabilem animum dicere, aut animum extra omnem patientiam poſitum. Hoc inter nos & Epicureos intereſt, Noſter ſapiens vincit quidem incommodum omne, ſed ſentit: illorum nec ſentit quidem. Sic ille. r Nunc vero ſatis bene viuitur ſine crimine.) Quid peccatum & crimen differant docet tractatu xli. ſuper Ioãnem. Nã crimẽ eſt, inquit, peccatũ graue accu-

Crimen. ſatione & damnatione digniſsimũ: ideo Apoſtolus Paulus, quando elegit

Peccatum. ordinandos, vel presbyteros, vel diaconos, & quicunque ordinãdus eſt ad præpoſituram eccleſiæ, non ait ſi quis ſine peccato eſt, hoc enim ſi diceret, omnis homo reprobaretur, nullus ordinaretur: ſed ait, ſi quis ſine crimine eſt. Sicut homicidium, adulterium, aliqua immundicia, fornicationes, furtum, fraudes, ſacrilegium, & huiuſmodi ad explicandum Auguſtini dictum ſatis. ſ Timor plane ſeparãdus eſt.) Alibi legitur in illa vero beatitudine, quæ ſempiterna promittitur plane ſperanda eſt, apathia ſcilicet. t Doctrinas hominum dæmonumque ſectantium.) Sũt

F diſciplinæ, quas dæmones hominibus tradiderunt, vt magia, aſtronomia & omne diuinationis genus præter propheticum. Plato in Phædro dæmonem cui erat nomen Theuth, inueniſſe ſcribit literas, Arithmeticam Geometriam, Aſtronomiam, aliam, & ad Thamum Aegypti regem detuliſſe, dialecticam quoque hanc contentioſam & pertinacem: non dubium ab ingenio diabolico eſſe profecta, quod in verum contra niti ſemper, & melius dicenti nunquam cedere, & falſo verum gaudet vincere. u Sic impietate ſuperbi ac elati.) Superbia fuit commune ferè philoſophorum omnium vicium. x Aut quia ſtupidum ideo ſanum.) Medici quibuſdam membris affectis, cum ſanitatem afferre nequeunt, ſtuporem inducunt, vt omnis doloris ſenſu vacuefaciant, non quo ſana ſint, ſed ne nihil ſentiant.

An primos homines in paradiſo conſtitutos nullis perturbationibus priuſquàm delinquerint affectos fuiſſe credendum ſit. *Caput X.*

SEd vtrum primus homo vel primi homines, (duorum erat quippe coniugium) habebant iſtos affectus in corpore animali ante peccatũ, quales in corpore ſpiritali nõ habebimus om-

G qui purgato finitóque peccato, non immerito quæritur. Si enim habebant, quomodo erant beati in illo memorabili beatitudinis loco, id eſt, in paradiſo? Quis tandem abſolute dici beatus poteſt, qui timore afficitur, vel dolore? Quid autem timere vel dolere poterant illi homines in tantorum tanta affluẽtia bonorum, vbi nec mors metuebatur, nec vlla corporis mala valetudo, nec aberat quicquam, quod bona voluntas adipiſceretur, nec inerat quod carnem animúmve hominis fœliciter viuentis offenderet? Amor erat imperturbatus in deum, atque inter ſe coniugum fida & ſyncera ſocietate viuentium, & ex hoc amore grande gaudium, non deſiſtente, quod amabatur ad fruendum. Erat deuitatio tranquilla peccati, qua manente, nullum omnino aliunde malum, quod cõtriſtaret, irruebat. An forte cupiebant prohibitum lignũ ad veſcendum contingere, ſed mori metuebant: ac per hoc, & cupiditas, & metus iam tunc illos homines etiam in illo perturbabat loco? Abſit, vt hoc exiſtimemus fuiſſe, vbi nullum erat omnino peccatum. Neque enim nullum peccatum eſt,[a] ea quæ lex dei prohibet concupiſcere, atque ab his abſtinere timore pœnæ, non amore iuſticiæ. Abſit, inquam, vt ante omne peccatum, iam ibi fue-

H rit tale peccatum, vt hoc de ligno admitterent, quod de

Matth. 5. muliere dominus ait: Si quis viderit mulierem ad concupiſcendum eam, iam mœchatus eſt eam in corde ſuo. Quàm igitur fœlices erant primi homines, & nullis agitabantur perturbationibus animorum: nullis corporum lædebantur incommodis: tam fœlix vniuerſa ſocietas eſſet humana, ſi nec illi malum, quod etiam in poſteros traiicerent: nec quiſquam ex eorum ſtirpe iniquitatem committeret, quæ damnationem reciperet. Atque iſta

Gen. 1. permanente fœlicitate, donec per illam benedictionem, qua dictum eſt, Creſcite & multiplicamini: prædeſtinatorum ſanctorum numerus compleretur, alia maior daretur, quæ beatiſsimis angelis data eſt: vbi iam eſſet certa ſecuritas peccaturum neminem, moriturúmque neminem: & talis eſſet vita ſanctorum, poſt nullum laboris, doloris, mortis experimentum, qualis erit poſt hæc omnia incorruptione corporum reddita reſurrectione mortuorum.

a NEque enim nullum peccatum eſt.) Non modo actus ipſe, ſed cupiditas actus mali peccatum eſt. Non ſolum in lege diuina, verum etiam in humanis illis exactioribus, vt Cicero Philippica ſecunda diſputat: ſed in libris philoſophicis accuratius & copioſius. Et ſi huiuſmodi legibus pœna non eſt huic peccati generi conſtituta: neque enim ſic vnquam leges cauent, ſi quis tantum agri, aut pecoris habere volue-

I rit, ea mulcta eſto: quemadmodum Cato ſenior inquit pro Rhodienſibus.

De lapſu primi hominis, in quo bene condita natura eſt, nec poteſt niſi à ſuo authore reparari. Caput XI.

SEd quia deus cuncta præſcinit, & ideo hominẽ quoque peccaturum ignorare non potuit: ſecundum id quod præſciuit, atque diſpoſuit, ciuitatem ſanctam debemus aſſerere, non ſecundum illud quod in noſtram cognitionem peruenire non potuit, quia in dei diſpoſitione non fuit. Nec enim homo peccato ſuo diuinum potuit perturbare conſilium, quaſi deum quod ſtatuerat, mutare compulerit: cum deus præſciendo vtrunque præuenerit, id eſt, & homo, quem bonum ipſe creauit, quàm malus eſſet futurus: & quid boni, etiam ſic de illo eſſet ipſe facturus. Deus enim etſi dicitur ſtatuta mutare: vnde tropica loquutione[a] in ſcripturis ſanctis etiam pœnituiſſe legitur deum: iuxta id dicitur, quod homo ſperauerat, vel naturalium cauſarum ordo geſtabat: non iuxta id, quod ſe omnipotens facturum eſſe præſciuerat. Fecit itaque deus, ſicut ſcriptum eſt, hominem rectum: ac per hoc voluntatis bonæ. Non K enim rectus eſſet, bonam non habens voluntatem. Bona igitur voluntas opus eſt dei: quum ea quippe ab illo factus eſt homo. Mala vero voluntas prima, quoniam omnia mala opera præceſsit in homine, defectus potius fuit quidam ab opere dei, ad ſua opera, quàm opus vllum. Et ideo mala opera, quia ſecundum ſe, non ſecundum deum, vt eorum operum tanquam fructuum malorum voluntas ipſa eſſet velut arbor mala: aut ipſe homo inquantum malæ voluntatis. Porrò mala voluntas, quanuis non ſit ſecundum naturam, ſed contra naturam, quia vicium eſt: tamen eius naturæ eſt, cuius eſt vicium quod niſi in natura non poteſt eſſe, ſed in ea quam creauit ex nihilo, non quam genuit creator de ſemetipſo, ſicut genuit verbum, per quod facta ſunt omnia. Quia etſi de terræ puluere deus finxit hominem, eadem terra omniſque terrena materies omnino de nihilo eſt, animámque de nihilo factam dedit corpori, cum factus eſt homo. Vſqueadeo autem mala vincuntur à bonis, vt quanuis ſinantur eſſe, ad demonſtrandum, quàm poſsit & ipſis bene vti iuſticia prouidentiſsima creatoris, bona tamen ſine malis eſſe poſſunt, ſicut deus ipſe verus & ſummus, ſicut omnis ſuper iſtum caliginoſum aërem L cœleſtis inuiſibilis viſibiliſque creatura: mala vero ſine bonis * † eſſe non poſſunt, quia naturæ, in quibus ſunt, ** † aliâs, niſi in bonis.* inquantum naturæ ſunt, vtique bonæ ſunt. Detrahitur porrò malum, non aliqua natura, quæ acceſſerat, vel vlla eius parte ſublata, ſed ea quæ viciata ac deprauata fuerat, ſanata atque correcta. Arbitrium igitur voluntatis tunc eſt vere liberum,[b] cum vicijs peccatiſque non ſeruit. Tale datum eſt à deo, quod amiſſum proprio vicio, niſi à quo dari potuit reddi non poteſt. Vnde veritas dicit: Si vos filius liberauerit, tunc vere liberi eritis. Idipſum eſt *Ioan. 8.* autem, ac ſi diceret: Si vos filius ſaluos fecerit, tunc vere ſalui eritis. Inde quippe liberator, vnde Saluator. Viuebat itaque homo ſecundum deum in paradiſo, & corporali & ſpiritali.[d] Neque enim erat paradiſus corporalis propter corporis bona, & propter mentis non erat ſpiritalis. Aut vero erat ſpiritalis, quo per interiores, & non erat corporalis, quo per exteriores ſenſus homo frueretur? Erat planè vtrunque propter vtrunque. Poſtea vero quàm ſuperbus ille angelus, ac per hoc inuidus,[e] per eãdem ſuperbiam à deo ad ſemetipſum conuerſus, & quodam quaſi tyrannico faſtu gaudere ſubditis, quàm eſſe ſubditus eligens, de ſpiritali paradiſo cecidit, de cuius lapſu ſociórumque eius, qui ex angelis dei angeli eius effecti ſunt, in libris vndecimo & M duodecimo huius operis ſatis quantum potui diſputaui, male ſuaſa verſutia[f] in hominis ſenſum ſerpere affectans. Cui vtique ſtanti, quoniam ipſe ceciderat, inuidebat, colubrum in paradiſo corporali, vbi cum duobus illis hominibus maſculo & fœmina, animalia etiam terreſtria cætera ſubdita & innoxia verſabantur, animal ſcilicet lubricum & tortuoſis anfractibus mobile, operi ſuo congruum per quem loqueretur[g] elegit, eõque per angelicam præſentiam[h] præſtantiorémque naturam, ſpiritali nequicia ſibi ſubiecto, & tanquam inſtrumento abutens fallaciam ſermocinatus eſt fœminæ, à parte ſcilicet inferiore illius humanæ copulæ incipiens, vt gradatim perueniret ad totum, non exiſtimans virum facile credulum, nec errando poſſe decipi, ſed dum alieno cedit errori. Sicut enim Aaron er- *Exod. 32.* ranti populo ad idolum fabricandum non conſenſit *3. Reg. 11.* inductus, ſed ceſsit obſtrictus: nec Salomonem credibile eſt errore putaſſe idolis eſſe ſeruiendum, ſed blan-

diciis

A diciis fœmineis ad illa ſacrilegia fuiſſe cōpulſom:ita credendum eſt illum virum ſuæ fœminæ vni vnum, hominem homini, coniugem coniugi, ad dei legem tranſgrediendam, non taoquam verum loquenti credidiſſe ſeductum, ſed ſociali neceſsitodine [i] paruiſſe. Noo enim [1.Tim.2.] fruſtra dixit Apoſtolus: Adam non eſt ſeductus, mulier autem ſeducta eſt: niſi quia illa quod ei ſerpens locutus eſt, tanquam verum eſſet accepit, ille autem ab vnico noluit conſortio dirimi, oec io communione peccati, nec ideo minus reus, ſi ſciens prudénſque peccauit. Vode & Apoſtolus non ait, non peccauit: ſed non eſt ſeductus. [Rom.5.] Nam vtique ipſum peccaſſe oſtendit, vbi dicit: Per vnum hominem intrauit peccatum in mundum: & paulo poſt apertius, In ſimilitudinem, inquit, præuaricationis Adæ. Hos autem ſeductos intelligi voluit, qui id quod faciũt, [1.Tim.2.] non putant eſſe peccatũ, ille autem ſciuit. Alioquio quomodo verum erit: Adam non eſt ſeductus? Sed ioexpertus diuinæ ſeueritatis in eo falli potuit, vt veniale crederet eſſe commiſſum. Ac per hoc in eo quidem, quo mulier ſeducta eſt, oō eſt ille ſeductus, ſed eum feſellit, quomodo fuerat iudicandum [k] quod erat dictus: Mulier [Gen.3.] quam dediſti mihi ſociam, ipſa mihi dedit, & manducaui. B Quid ergo opus eſt pluribus? Et ſi credendo noo ſunt ambo decepti, peccando tamen ambo capti ſunt, & diaboli laqueis implicati.

[a] [Tropus.] VNde tropica locutione.) Figurata. Tropus eſt, inquit Quintilianus, verbi vel ſermonis à propria ſignificatiooe in aliam cum virtute mutatio. deum pœnituiſſe, metaphora, quam cum aliis tropis, ſi quis ignorat, ſcire tamen auet ad ſacras literas intelligendas, non ex Cicerone petat vel Quintiliaoo, ſed ab iſtis magois declamatorib[9], qui quid Grammaticen Rhetoricenque intereſt adhuc neſciunt, vno verbulo grammaticen omoia nominant. b Arbitrium igitur voluntatis tunc eſt vere liberum.) Non quod aliàs liberum non ſit, nam neque peccaſet, ſed quod tunc nullo crimioum onere preſſum, nulli ſubditum prauę conſuetudini aut prauitati, tyrannis violentis vere ſolutom ague & expeditum, non ſubinde à vicin tractum, atque vexatum. c Inde quippe liberator vnde Saluator.) Ex deo liberare oos, ex deo ſaluos facere po[Paradiſus]tuit, nec aliunde. d In paradiſo & corporali & ſpiritali.) Paradiſus voluptas eſt & oblectatio. Io paradiſo io quo locatus erat homo non tantum corporis erat ingens, ſed animi multo maxima voluptas: ſine qua corporalis illa non modo nulla ſed contra potius amariſsima fuiſſet. Ex animo enim fons eſt omois oblectationis, qui ſi mœret, quid in homine lætum erit? e Superbus ille angelus ac per hoc inuidus.) Io ſuperbo natura vicij ipſius ſuccreſcit ſtatim inuidentia. Sic enim ſe ſuperbus diligit, vt neminem non priorem modo, ſed ne parem quidem patiatur: quod cum difficile facto ſit, ibi continuo inuidia naſcitur: ita fit vt etiam in maximis faſtigiis, & ſupra quę nihil ſit, inuidentia reperiatur, cũ fauor populi aliqua de cauſa in alium inclinat, & non totus omni tempore, & per omnia in principem fertur, Declarat Suetonius quemadmodum Caligula Cæſar omni generi hominum etiam infimo inuiderit, aliis ꝓpter acclamationes populi, aliis ꝓpter admiratiooē generis vel for C mæ. Inuidit ergo dæmō homini ſibi io dignitate illa ſuffecto, & per hāc inuidiā mors introiuit in orbem terrarum. [f] f Male ſuaſa verſutia.) Legendũ: male ſuada verſutia, vt apud Virgilium male ſuada fames q. mala ſuadens. g Opesi ſuo congruũ per quem loqueretur.) Idē de Geñ. ad literã, inquit, per hoc ſolũ animal permiſſum eſſe tentare, vt ſatis declararetur fœminæ venenoſum animal oon niſi venenũ efflaturum. Pherecydes Syrus ſcribit dæmonas é cœlo eſſe à Ioue deturbatos: quorum princeps Ophioneus ſit dictus, hoc eſt ſerpentinus. h Eóque per angelicam præſentiam.) Nam dęmō ſerpentem induit, ideo calliđiſsimum omnium animalium videbatur, vt ipſe dicit ſuper Geñ. i Sociali oeceſſitudine.) Noo oeceſſitate, ſed beoeuolentia & coniunctione. Hæc enim omnia eſt oeceſſitudo & crebrius poſteriora hæc. k Sed eum feſellit quo modo fuerat iudicandum.) Hoc Adam decepit, quòd exiſtimauit iuſtam ſe excuſationem, & quam deus facile acciperet, increpanti & caſtiganti deo allaturũ, ſi ſe id feciſſe diceret, vt gratificaretur ſocię atque ai ſociæ, non quam ſumpſiſſet ipſe, ſed quam dediſſet dominus.

De qualitate primi peccati per hominem admiſsi.
Caput XII.

SI quem vero mouet, cur aliis peccatis ſic natura non mutetor humana, quemadmodum illa duorum primorũ hominum præuaricatiooe mutata eſt, vt tantæ corruptioni quantam videmus, atque ſentimus, & per hanc ſubiaceret & morti, ac tot & tantis támque inter ſe contrariis perturbaretur, & fluctuaret affectibus, qualis in paradiſo ante pec- D catum licet in corpore eſſet animali vtique non fuit. Si quis hoc mouetur, vt dixi, oon ideo debet exiſtimare leue ac paruum fuiſſe illud cōmiſſum. Quia in eſca factum eſt. Non quidem mala oec noxia, [a] niſi quia prohibita. Neque enim quicquam mali deus io illo tantæ fœlicitatis paradiſo crearet atque plantaret. Sed obedientia cōmendata eſt in præcepto, quę virtus in creatura rationali [b] mater quodammodo eſt omnium cuſtóſque virtutum: quaodoquidem ſic facta eſt, vt ei ſubditam eſſe ſit vtile, pernicioſum autem ſuam, non eius à quo creata eſt, facere voluntatem. Hoc itaque de voo cibi genere non edendo, vbi aliorum tanta copia ſubiacebat, tam leue præceptum ad obſeruandum, tam breue ad memoriam retioeodum, vbi præſertim nondum voluntati cupiditas reſiſtebat, quod de pœna traoſgreſsionis poſtea ſubſecutum eſt, tanto maiore ioiuſticia violatum eſt, quanto faciliore poſſet obſeruantia cuſtodiri.

NEc noxia) Ex ſeipſa. b Quæ virtus in creatura rationali.) Ne- a que enim aliquid præcipit deus vel homini vel angelo, quod eius opere quopiam beatiſsimus ille & nullius rei indigus egeat, ſed obſequentem ſibi & audientem dicto vult eum eſſe. vnde eſt illud præſtare ſacrificio obedientiam, Hieronymus in Hieremiam cap. xj. ſuper illo dicto: Maledictus vir, qui nō audierit verba pacti huius: oon propter generis, inquit priuilegia, non propter circumciſionis iniuriam, E & ocium ſabbati, ſed propter obedientiam & deus efficitur populi Iſraël, & Iſraël populus eius. Similia in Eſaiam cap. xliij. inter Auguſtini opera liber eſt de obedientia, & humilitate. Hanc de obedientia ſententiam, quod omnium ſit virtutum mater atque origo, repetit multis in locis libro primo contra aduerſarios legum & prophetarum, & in, de bono coniugali.

Quod in præuaricatione Adæ ad opus malum mala præceſsit voluntas. Caput XIII.

IN occulto autem mali eſſe cœperunt, vt in apertam inobedientiam laberentur. Non enim ad malũ opus perueniretur, nō niſi præceſsiſſet mala voluntas. Porrò malæ voluntatis initium quid potuit eſſe, niſi ſuperbia? Initium enim omnis peccati ſuperbia eſt. Quid eſt autem ſuperbia, niſi peruerſæ celſitudinis appetitus? Peruerſa eoim celſitudo eſt, deſerto eo cui debet animus iohærere principio, ſibi quodammodo fieri atque eſſe principium. Hoc fit, cum ſibi nimis placet. Sibi vero ita placet, cum ab illo bono immutabili deficit, quod ei magis placere debuit qoàm ipſe ſibi. Spontaneus eſt autem iſte defectus, quoniam ſi voluntas in amore ſuperioris immutabilis boni, à quo illuſtrabatur, vt videret, & accēdebatur, vt amaret, ſtabilis permaneret, non inde ad ſibi placendum auerteretur, & ex hoc tenebreſceret, [a] & frigeſceret, [b] vt vel illa verum crederet [c] dixiſſe ſerpentem, vel ille dei mandato [d] F vxoris præponeret voluotatem, putarétque ſe venialiter traoſgreſſorem eſſe [e] præcepti, ſi vitæ ſuæ ſociam non deſereret, etiam in ſocietate peccati. Non ergo malum opus factum eſt, id eſt, illa tranſgreſsio, vt cibo prohibito veſcereotur, niſi ab eis, qui mali iam erant. Neque enim fieret ille fructus malus, niſi ab arbore mala. Vt autem eſſet arbor mala contra naturam factum eſt, quia niſi vicio voluntatis quod contra naturam eſt, non vtique fieret, ſed vitio deprauari oiſi ex nihilo facta natura non poſſet. Ac per hoc vt natura ſit, ex eo habet, quod à deo facta eſt, vt autem ab eo, à quo facta eſt deficiat, ex hoc quod de nihilo facta eſt. Nec ſic deficit homo, vt omnino nihil eſſet, ſed vt inclinatus ad ſeipſum minus eſſet, quàm erat, cum ei qui ſumme eſt inhærebat. Relicto itaque deo, eſſe in ſemetipſo, hoc eſt ſibi placere, non iam oihil eſſe eſt, ſed nihilo propinquare. Vnde ſuperbi ſecundum ſcripturas ſanctas alio

nonune

G nomine appellantur, ſibi placentes. [f] Bonum eſt enim
ſurſum habere cor, non tamen ad ſeipſum, quod eſt ſu-
perbiæ, ſed ad dominum, quod eſt obedientiæ, quæ niſi
humilium non poteſt eſſe. Eſt igitur aliquid humilita-
tis miro modo quod ſurſum faciat cor, & eſt aliquid
elationis quod deorſum faciat cor. Hoc quidem quaſi
contrarium videtur, vt elatio ſit deorſum, & humilitas
ſurſum. Sed pia humilitas facit ſubditum ſuperiori, ni-
hil eſt autem ſuperius deo, & ideo exaltat humilitas, quæ
facit ſubditum deo. Elatio autē quæ in vicio eſt, eo ipſo
quo reſpuit ſubiectionem, cadit ab illo, quo nō eſt quic-
quam ſuperius, & ex hoc erit inferius, & fit quod ſcri-
Pſal.72. ptum eſt: Deieciſti eos, dum extollerentur. Non enim
ait, cum elati fuiſſent: vt prius extollerentur, & poſtea
deiicerentur, ſed cum extollerentur, tunc deiecti ſunt.
Ipſum quippe extolli, iam deiici eſt. Quapropter quod
nunc in ciuitate dei, & ciuitati dei in hoc ſeculo pere-
grinanti maxime commendatur humilitas, & in eius re-
ge, qui eſt Chriſtus [g] maxime prædicatur, contrariúm-
que huic virtuti elationis vicium, in eius aduerſario, qui
eſt diabolus, maxime dominari ſacris literis edocetur,
H profecto iſta eſt magna differentia, qua ciuitas, vnde lo-
quimur vtraque diſcernitur, vna ſcilicet ſocietas pió-
rum hominum, altera impiorum, ſingula quæque cum
angelis ad ſe pertinentibus, in quibus præceſſit hac amor
dei, hac amor ſui. Manifeſto ergo apertóque peccato,
vbi factum eſt, quod deus fieri prohibuerat, diabolus
hominem nō cepiſſet, niſi iam ille ſibiipſi placere cœpiſ-
ſet. Hic enim & delectauit, quod dictum eſt, Eritis ſicut
Gen.3. dij: [h] quod melius eſſe poſſent ſummo veróque princi-
pio cohærendo per obedientiam, non ſuum ſibi exiſten-
do principium per ſuperbiam. Dij enim creati non ſua
virtute, ſed dei veri participatione ſunt dij: plus autem
homo appetendo, minus eſt, qui dum ſibi ſufficere de-
legit, ab illo qui ei vere ſufficit, defecit. Illud itaque ma-
lum, quo cum ſibi homo placet, tanquam & ipſe ſit lu-
men, auertitur ab eo lumine, quod ei ſi placet, & ipſe fit
lumen. Illud inquam malum præceſſerat in abdito, vt ſe-
queretur hoc malum, quod perpetratum eſt in aperto.
Prou.16. Verum eſt enim quod ſcriptum eſt: Ante ruinam exal-
tatur cor, & ante gloriam humiliatur. Illa prorſus ruina,
quæ fit in occulto, præcedit ruinam, quæ fit in manife-
ſto, dum illa ruina eſſe non putatur. Quis enim exalta-
I tionem ruinam putat, cum iam ſit ibi defectus, quo eſt
relictus excelſus? Quis autem ruinam eſſe non videat,
quando fit mandati euidens atque indubitata tranſgreſ-
ſio? Propter hoc deus illud prohibuit, quod cum eſſet
admiſſum nulla defendi poſſet imaginatione iuſticiæ. [i]
Et ideo audeo dicere, ſuperbis eſſe vtile, cadere in ali-
quod apertum manifeſtúmque peccatum, vnde ſibi diſ-
Matt.26. pliceant, qui iam ſibi placendo ceciderant. Salubrius
enim Petrus ſibi diſplicuit, quando fleuit, quàm ſibi pla-
Pſal.82. cuit, quando præſumpſit. Hoc dicit & ſacer Pſalmus:
Imple facies eorum ignominia, & quærāt nomen tuum
domine: id eſt, vt tu eis placeas quærentibus nomen
tuum, qui ſibi placuerant, quærendo ſuum.

a EX hoc tenebreſceret.) Amiſſo lumine. b Et frigeſceret.) Amiſſo calore. c Vt vel illa verum crederet.) Hinc deeſt lux, nam cæca eſt non videt. d Vel illo dei mandato.) Huic ignis, nam friget, nam dei pa-rentis voluntatem & iuſſum coniugis ſocietati poſthabet. Vtrumque vero & lux & ignis vtrique abeſt, amor non eſt in muliere, quæ prætulit deo pomum. Lux deeſt uiro, qui non vidit, quò ſe noſque omnes præcipitaret. e Putaret ſe venialiter tranſgreſſorem eſſe.) Non diſputo potueritne Adam venialiter peccare, quod in controuerſia eſt Bonauenturæ, & homini eiuſdam ordinis Scoto: grauiter & capitaliter egiſſe video, & me miſerum ſentio. f Alio nomine appellantur ſibi placentes.) Vt in epiſtola Petri ſecunda cap. ij. Audaces ſibi placentes Græce [illegible] dicuntur, & ſi apud Petrum ſic non eſt, ſed vtor Latine interpreta-tione. Etiam eſt ſapientiæ vj. Præbete aures vos, qui continetis multitudines, & placetis vobis in turbis nationum. [illegible] igitur id vicium dicitur q. amor ſui, quem eſſe maximorum errorum malorumque fontem Socrates exiſtimabat. Hoc eſt caput omnis ſuperbiæ, hęc ignorationis omnis cauſa. g Et in eius rege, qui eſt Chriſtus.) Qui factus eſt obediens patri vſque ad mortem, in qua tanquam ouis ad aram eſt ductus, & tanquam agnus, cum tonderetur, obmutuit, nec cædentibus eſt comminatus nec maledicentibus remaledixit. O ſalue exemplum obedientiæ, manſuetudinis, mitis animi, ac modeſti, quod feroci, indomito, ingrato impio generi humano pater omnipotés ad imitandum propoſuit. h Eritis ſicut dij.) Eia ipſe fœmina ſuperbum iſtum animum, ſatia cupidinem tui efferendi, quid dari maximum, quid contingere ambitioſiſſimo & ſuperbiſſimo vltimum poteſt? Fieri deum. ede hoc, & eris. O ſtultiſſima fœminarum quæ te futuram deam per pomulum ſperaſti. i Nulla defendi poſſet imaginatione iuſtitiæ.) Nulla ſpecie nulla facie, nulla ratione quàm libet ficta, excogitata, imaginata iuſtitiæ. Neque enim peccato apud deum prætendi poteſt color aut velum iuſtitiæ aliquod, quo excuſetur, quo non eſſe malefactum defendatur: accuſatur potius, & maius ſcelus eſſe conuincitur.

K *φιλαυτία*

De ſuperbia tranſgreßionis, qua ipſa fuit tranſgreßione deterior. *Caput XIIII*

SEd eſt peior damnabiliórque ſuperbia, qua etiā
in peccatis manifeſtis ſuffugium excuſationis
inquiritur, ſicut illi primi homines, quorum &
illa dixit, Serpens ſeduxit me, & manducaui: & ille dixit:
Mulier quam dediſti mihi, hæc mihi dedit de ligno, & *Gen.3.*
edi. Nuſquam hic ſonat petitio veniæ, nuſquam implo-
ratio medicinæ. Nam licet iſti nō ſicut Cain, quod com- L
miſerunt, negent, adhuc tamen ſuperbia quærit in alium *Gen.4.*
referre, quod perperam fecit: ſuperbia mulieris in ſerpē-
tem, ſuperbia viri in mulierem. Sed accuſatio potius
quàm excuſatio vera eſt, vbi mandati diuini eſt aperta
tranſgreſſio. Neque enim hoc propterea non fecerunt,
quia id mulier ſerpente ſuadente, vir muliere impertien-
te commiſit, quaſi quicquam deo cui vel crederetur, [a]
vel cederetur, anteponendum fuerit.

a QVaſi quicquam deo cui vel crederetur.) Nihil iſte eſſe debet, cui magis credatur, quàm deo, vel cui poſtponatur deus: at mulier ſerpenti magis credidit, quam deo, & vir vxorem præpoſuit deo.

De iuſticia retributionis, quam primi homines pro ſua inobedientia receperunt.
Caput XV.

QVia ergo contemptus eſt deus iubens, qui ho-
minem creauerat, qui ad ſuam imaginem eum
fecerat, qui cæteris animalibus præpoſuerat,
qui in paradiſo conſtituerat, qui rerum omniū
copiam ſalutiſq; præſtiterat, qui præceptis nec pluribus,
nec grandibus, nec difficilibus onerauerat, ſed vno bre-
niſſimo atque leuiſſimo ad obedientiæ ſalubritatem ad- M
miniculatus fuerat, quo ſuper eam creaturam, cui libe-
ra ſeruitus expediret, [a] ſe eſſe dominum commonebat,
iuſta damnatio ſubſecuta eſt, talis quidem damnatio
vt homo qui cuſtodiendo mandatum futurus fuerat
etiam carne ſpiritalis, fieret etiam mente carnalis: &
quia ſua ſuperbia ſibi placuerat, dei iuſticia ſibi donare-
tur, nec ſicut affectabat, [b] in ſua eſſet omnimodo pote-
ſtate, ſed à ſeipſo quoque diſſentiens, ſub illo cui peccan-
do conſenſit, pro libertate, quam concupiuerat duram
miſerámque ageret ſeruitutem, mortuus ſpiritu volens,
& corpore moriturus inuitus: deſertor æternæ vitæ,
etiam ęterna niſi gratia liberaret, morte damnatus. Quiſ-
quis huiuſmodi damnationem vel nimiam, vel iniu-
ſtam putat, metiri profecto neſcit, quanta fuerit iniqui-
tas in peccando, vbi tanta erat non peccandi facilitas. [c]
Sicut enim Abrahæ non immeritò magna obedien- *Gen.22.*
tia prædicatur, quia vt occideret filium, res difficilli-
ma eſt imperata: ita & in paradiſo tanto maior inobe-
dientia fuit, quanto id quod præceptum eſt, nullius dif-
ficultatis fuit. Et ſicut obedientia ſecundi hominis [d]

eo præ-

A eo prædicabilior, quà factus eſt obediens vſque ad mortem: ita inobedientia primi hominis eo deteſtabilior, qua factus eſt inobediẽs vſq; ad mortem. Vbi enim magna eſt inobedientiæ pœna propoſita, & res à creatore facilis imperata, quis nam ſatis explicet, quantũ malum ſit non obedire in re facili, & tantæ poteſtatis imperio, & tanto terrenti ſupplicio? Denique vt breuiter dicatur in illius peccati pœna: quid inobedientiæ, niſi inobediẽtia retributa eſt? Nam quæ hominis eſt alia miſeria, niſi aduerſus eum ipſum inobedienta eius ipſius, vt quoniam noluit, quod potuit, [e] quod non poteſt, velit. In paradiſo enim etiam ſi non omnia poterat ante peccatum, quicquid tamen non poterat, non volebat, & ideo poterat omnia quæ volebat. Nunc vero ſicut in eius ſtirpe cognoſcimus, & diuina ſcriptura teſtatur, homo vanitati ſimilis factus eſt. Quis enim enumeret, quàm multa quæ non poteſt velit, dum ſibiipſi, id eſt, voluntati eius, ipſe animus eius [f] eoq; inferior caro eius non obtẽperat? Ipſo nanque inuito, & animus plerũque turbatur, & caro dolet, & veteraſcit & moritur, & quicquid aliud patimur,

Philip. 2.

Psal. 143.

B quod non pateremur inuiti, ſi volũtati noſtræ noſtra natura omnimodo atq; ex omnibus partibus obediret. At enim aliquid caro patitur, [g] quo ſeruire nõ ſinitur. Quid intereſt vnde, dum tamen per iuſticiam dominantis dei, cui ſubditi ſeruire noluimus, caro noſtra quæ nobis ſubdita fuerat, non ſeruiendo moleſta ſit, quanuis nos deo non ſeruiendo moleſti nobis potuerimus eſſe non illi? Neque enim ſic ille noſtro, vt nos ſeruicio corporis indigemus, & ideo noſtra eſt, quod percipimus, * non illius pœna, quod fecimus. Dolores porrò, qui dicuntur carnis, animæ ſunt in carne, & ex carne. Quid enim caro per ſeipſam ſine anima, vel dolet, vel concupiſcit? Sed cum concupiſcere caro dicitur vel dolere, aut ipſe homo eſt, ſicut diſſeruimus, aut aliquid animæ quod carnis afficit paſſio, vel aſpera, vt faciat dolorem: vel lenis, vt voluptatem. Sed dolor carnis tantummodo offenſio eſt animæ ex carne, & quædã ab eius paſſione [h] diſſenſio, ſicuti animæ dolor, quæ triſticia nuncupatur, diſſenſio eſt ab his rebus, quæ nobis nolentibus acciderunt. Sed triſticiam plerunque præcedit metus qui & ipſe in anima eſt non in carne. Dolorem autem carnis non pręcedit vllus quaſi metus carnis, qui ante dolorem in carne ſentiatur. Voluptatem vero præcedit [i] appetitus quidam, qui ſentitur

** aliàs, recipimus.*

C in carne quaſi cupiditas eius, ſicut fames & ſitis, & ea quę in gẽitalibus vſitatius libido nominatur, cum hoc ſit generale vocabulum [k] omnis cupiditatis. Nam & ipſam iram nihil aliud eſſe quàm vlciſcendi libidinem [l] veteres diffinierunt, quanuis nonnunquam homo vbi vindictæ nullus eſt ſenſus, etiam rebus inanimis iraſcatur, vt male ſcribentem ſtylum collidat, vel calamum frangat iratus. Verum & iſta licet irrationabilior, tamen quędam vlciſcendi libido eſt, & neſcio quæ, vt ita dixerim, quaſi vmbra retributionis, vt qui mala faciunt, mala patiantur. Eſt igitur libido vlciſcendi, quæ ira dicitur: eſt libido habendi pecuniam, quæ auaricia: eſt libido quomodocunque vincendi, quæ peruicacia: eſt libido gloriandi, quæ iactantia nuncupatur. Sunt multæ variæque libidines, quarum nonnullæ habent etiam vocabula propria, quædam vero nõ habent. Quis enim facile dixerit, quid vocetur libido dominandi, quam tamen plurimum valere in tyrannorum animis, etiam ciuilia bella teſtantur?

CVi a libera ſeruitus expediret.) Deo enim ſeruire hoc demum eſt liberum eſſe, immo vero regnare. b Nec ſicut affectabat.) Alibi, nec ſic, vt in ſua eſſet poteſtate. c Vbi tanta erat oon peccaodi facilitas.) Admonuit me Nicolaus Valdaura meus, legiſſe ſe apud ſcriptorem, neſcio quem, fructum illum, quo Adam interdicebatur, noxium ex ſe fuiſſe corpori, quod dicit magis ad augẽdum crimen Adæ, quàm quod aliquid ea de re compertum, habeat. d Et ſicut obediẽtis ſecũdi hominis.) Chriſti, qui à Paulo vocatur ſecundus homo de cœlo cœleſtis, vt Adam primus de terra terrenus. e Vt quoniã ooluit quod potuit.) Inuertit Terentij dictum ex Andria: quoniam oon poteſt fieri quod vis, id velis quod poſſis. f Ipſe animus eius.) Io anima mens eſt, quæ ad rationalem partem ſpectat, & animus qui ad inferiorem animalem ſeu brutalem, vbi eſt mare illud ſæuis, affectuum tempeſtatibus aſſiduo agitatum. g At enim aliquid caro patitur.) Nempe defatigationẽ & poodus graue, & moleſtiam in opere, quib⁹ ex rebus nec attollere ſe poteſt, nec durare io labore ſeruitutis. h Et quædam ab eius paſ.) Alibi, & quædam mali eius per paſſionẽ diſſenſio. i Voluptatem vero pręcedit.) Hinc illud Epicureorum, voluptas deſiderio cẽſetur, & apud Iuuenalem: Voluptates commendat rarior vſus. k Cum hoc ſit generale vocabulum.) Docuimus hoc ex Cicerone: nam à libendo dicitur, quod per omnia ſe fundit, quæ contra rationem expetuntur. l Iram &c. vlciſcendi libidinẽ.) Cicero. iiij Tuſcu. quæſt. Ira eſt libido puniendi ei⁹, qui videatur læſiſſe iniuria. Ariſtoteles, ij. Rhetoricorum iram finit, apparentis vindictæ appetitum cum dolore.

D

De libidinis, malo cuius nomen cum multis vitiis congruat, propriè tamen motibus obſcœnis corporis adſcribitur.

Capus XVI.

CVm igitur ſint multarum libidines rerum, tamen cum libido dicitur, nec cuius rei libido ſit additur, non ferè aſſolet animo occurrere niſi illa, qua obſcœnæ partes corporis excitantur. Hæc autem ſibi non ſolum totum corpus, nec ſolum extrinſecus, verumetiam intrinſecus vendicat, totũmque commouet hominem, animi ſimul affectu cum carnis appetitu coniuncto atque permixto. Vt ea voluptas ſequatur, qua maior in corporis voluptatibus nulla eſt, ita vt momento ipſo temporis, [a] quo ad eius peruenitur extremũ, penè omnis acies & quaſi vigilia cogitationis obruatur. Quis autem amicus ſapientiæ ſanctorũmque gaudiorũ coniugalem agens vitam, & ſicut Apoſtolus monuit, ſciens vas ſuum poſſidere in ſanctificatione & honore, non in morbo deſiderij ſicut & gentes quæ ignorant deum, nõ mallet, ſi poſſet, ſine hac libidine filios procreare, vt etiam in hoc ſerendæ prolis officio, ſic eius menti, ea quæ ad hoc opus creata ſunt, quemadmodum cætera, ſuis quæque operibus diſtributa membra ſeruirent, nutu voluntatis acta, non æſtu libidinis incitata? Sed neque ipſi amatores huius voluptatis, ſiue ad concubitus coniugales, ſiue ad immundicias flagiciorum cum voluerint commouentur: ſed aliquãdo motus ille importunus eſt nullo poſcente, aliquando autem deſtituit inhiantem, & cum in animo concupiſcentia ferueat, friget in corpore: atque ita mirum in modum non ſolum generandi voluntati, verumetiam laſciuiendi libidini libido non ſeruit: & cum tota plerunq; menti cohibenti aduerſetur, nõnunquam & aduerſus ſeipſam diuiditur, commotóque animo in commouendo corpore ſeipſa non ſequitur.

E

F

VT momento ipſo temporis.) Ideirco Hippocrates coitum finiuit μικρὰν ἐπιληψίαν, id eſt, paruum morbum comitialem. Archites Tarentinus, vt eſt apud Ciceronem io Catone Maiore, quo magis intelligeretur, quanta peſtis eſſet voluptas, fingi animo aliquem iubebat tanta incitatum voluptate corporis, quãta percipi poſſet maxima, nemini cenſebat fore dubium, quin tam diu dum ita lętaretur, oihil agitare mente, nihil cogitatione conſequi poſſet.

a Coitus

De nuditate primorum hominum, quam poſt peccatum turpem pudendámque viderunt.

Capus XVII.

MErito huius libidinis maxime pudet, merito & ipſa membra quæ ſuo quodam, vt ita dixerim, iure: non omnimodo ad arbitrium noſtrũ mouent, aut non mouentur, pudenda dicuntur, quod ante peccatũ hominis non fuerunt. Nam ſicut ſcriptum eſt, Nudi erant & non confundebantur: non quod eis ſua nuditas eſſet incognita, ſed turpis nuditas nondum erat: quia nondum libido membra illa præter

Gene. 3.

G arbitrium commouebat: nondum ad hominis inobedientiam redarguẽdam ſua inobedientia caro quodam modo teſtimonium perhibebat. Neque enim cæci creati erant, vt imperitum vulgus opinatur:[a] quandoquidem & ille vidit animalia, quibus nomina impoſuit, & de illa

dem. legitur: Vidit mulier quia bonum eſt lignum in eſcam, & quia placet oculis ad videndum. Patebant ergo oculi eorum, ſed adhuc non erant aperti, hoc eſt, non attenti vt cognoſcerent quid eis indumento gratiæ præſtaretur, quãdo membra eorum voluntati repugnare neſciebant. Qua gratia remota, vt pœna reciproca inobedientia plecteretur, extitit in motu corporis quædam impudens nouitas, vnde eſſet indecens nuditas: & fecit attentos reddiditque confuſos. Hinc eſt quod poſteaquàm mandatum dei aperta tranſgreſsione violarunt, ſcriptũ

ne. 3. eſt de illis: Et aperti ſunt oculi amborum, & cognouerunt quia nudi erant, & conſuerunt folia fici, & fecerunt ſibi campeſtria.[b] Aperti ſunt, inquit, oculi amborum, nõ ad videndum: nam & antea videbant, ſed ad diſcernendum inter bonum quod amiſerant, & malum in quod ciderant. Vnde & ipſum lignum eo quod iſtam faceret dignoſcentiam, ſi ad veſcendum contra vetitum tangeretur, ex ea re nomen accepit, vt appellaretur lignum

H ſcientiæ boni & mali. Experta enim morbi moleſtia euidentior fit etiam iucunditas ſanitatis. Cognorunt ergo quia nudi erant: nudati ſcilicet ea gratia qua fiebat, vt nuditas corporis nulla eos lege peccati menti eorum repugnante confunderet. Hoc itaque cognouerunt, quod fœlicius ignorarent, ſi deo credentes & obedientes non committerent, quod eos cogeret experiri, infidelitas & inobedientia quid nocerent. Proinde confuſi inobedientia carnis ſuæ tanquam teſte pœna inobedientiæ ſuæ, conſuerunt folia fici, & fecerunt ſibi campeſtria, id

pestria. eſt, ſuccinctoria genitalium. Nam quidam interpretes ſuccinctoria poſuerunt. Porrò autem campeſtria Latinum quidem verbum eſt, ſed ex eo dictum, quod iuuenes qui nudi exercebantur in campo, pudenda operiebant: vnde qui ita ſuccincti ſunt, campeſtratos vulgus appellat. Quod itaque aduerſus damnatam culpam inobedientiæ voluntatem libido inobedienter mouebat, verecundia pudenter tegebat. Ex hoc omnes gentes, quoniã ab illa ſtirpe procreatæ ſunt, vſqueadeo tenent inſitum pudẽda velare, vt quidam Barbari illas corporis partes[c] nec in balneis nudas habeant, ſed cum earum tegumentis lauant. Per opacas quoque Indiæ ſolitudines,[d] cum

I quidam nudi philoſophentur, vnde gymnoſophiſtæ nominantur: adhibent tamen genitalibus tegumenta, quibus per cætera membrorum carent.

VT imperitum vulgus opinatur.) Ex eo quod ſcriptum eſt Geneſis iij. Comedit, & aperti ſunt oculi amborum. b Fecerunt ſibi campeſtria.) Sic vocantur ſemoralia à doctis ſcriptoribus. Horatius in epiſtolis:

Penula ſolſticio campeſtre niualibus auris.

Vbi Acron, inquit, nihil toti[us] corporis preter inguina tegere, Aſconi[us] in orationem pro M. Scauro: Cato pretor iudiciũ quia eſtate agebatur, ſine tunica exercuit, campeſtri ſub toga cinctus: in forũ quoque ſic deſcenderat, iuſq; dicebat. Nec ignoro pro campeſtri capiſtro à nõnullis

Campeſtre legi parum apto ſenſu. Scriptor hiſtoriæ ſcholaſticæ neſcio qua ratione neget temporibus Noë ſemoralia eſſe adhuc inuenta. c Vt quidam Barbari illas corporis partes.) Herodot[us] Clio, magno eſſe probro apud Lydos cæteroſq; Barbaros hominem conſpici nudum ſcribit, Romani, vt Cicero. j. offi. ſcribit, vetere more nec filij puberes cum parentibus, nec generi cum ſoceris lauantur. d Per opacas quoque Indiæ ſolitudines.) Duo dicit, ſolitudines & opacas ad maiorem pudoris commẽdationẽ. Solis enim pudore nihil opus eſſet affici: multo minus in ſolitudine ſyluestri & vmbroſa, nam hoc eſt opacum. Sed qui cõuenit gymnoſophi-

Gymnoſo-phiſtæ. ſtas in India poni, quum Philoſtratus in peregrinationibus Apollonij in Aethiopia ſtatuat ad Nilum amnem, ex cuius ſententia Hieronymus Paulino ſcribens, inquit, reuerſus Alexandriam perrexit Aethiopiã, vt gymnoſophiſtas & famoſiſsimam ſolis menſam videret in ſabulo. Sed Plinius, Solinus, Strabo, Apuleius, Porphyrios & alij gymnoſophiſtas in India locant ad ripas Indi fluminis regione Indoſcythica. Nec male tamen Philoſtratus. Nam origo illorum philoſophorum Indica eſt, vbi duo genera ſapientũ fuiſſe tradit li. xvj. Strabo, alios qui in vrbibus verſabantur, dictiq; ſunt ciuiles, Brachmanas vocant. Hi ſindonibus & pellibus corpus velabant: ſicut idem teſtatur Strabo. Philoſtratus illos narrat denudaſſe ſe, vt cum Apollonio lauarent, & ex eis vnũ epiſtolam ſinu prolatam matri dediſſe adoleſcentis, cuius filius dæmonicis interperiis exagitabatur. Erant alij in eadẽ terra philoſophi in ſyluis degentes, nudi folijs interdum & arborum corticibus intecti, quos Hermanos & Gymnoſophiſtas nominãt, è quibus illi Gymnoſophiſtæ Aethiopici manarũt. Nam accolæ Indi fluuij maximo & validiſsima manu in Aethiopiam narrãtur migraſſe, ibíque iuxta Nilum ſedes habuiſſe, cámque regionem etiam Indiam vocatã, & ſapientes philoſophatos nudos, vtrobique dictos Hermanos & à Græcis [illegible]: illúdque de ſubligaculis promiſcuum eſſe in India Aethiopiáque ſapientum, & ferè vulgi. Diodorus lib. iiij. de moribus Aethiopũ loquens, alios perhibet nudos prorſum incedere, alios vulpinis caudis pudẽda tegere, alios ſubligaculis ex capillis contextis. Et Strabo ex Nicolao Damaſceno octo ſeruos Iudos à legatis illius gentis dono datos Cæſari Auguſto ſcribit, nudos toto corpore præter virilia, quæ ſubligaculis velabant.

De pudore concubitus, non ſolum vulgaris, ſed etiam coniugalis. Capvt XVII.

OPus vero ipſum quod libidine tali peragitur, non ſolum in quibuſque ſtupris, vbi latebræ ad ſubterfugienda humana iudicia requiruntur: verumetiam in vſu ſcortorum, quam terrena L ciuitas licitam turpitudinem fecit:[a] quamuis id agatur, quod eius ciuitatis nulla lex vindicat, deuitat tamen publicum etiam permiſſa atq; impunita libido conſpectũ: & verecundia naturali habent prouiſum lupanaria ipſa ſecretum, faciliuſq; potuit impudicicia non habere vincula prohibitionis, quàm impudentia remouere latibula illius fœditatis. Sed hanc etiam ipſi turpes turpitudinem vocant: cuius licet ſint amatores, oſtentatores eſſe non audent.[b] Quid concubitus coniugalis, qui ſecundum matrimonialiũ præſcripta tabularum procreãdorum fit cauſa liberorum? Nónne & ipſe tãquàm ſit licitus & honeſtus, remotum ab arbitris cubile conquirit? Nónne omnes famulos atq; ipſos etiam paranymphos & quoſcunque ingredi quælibet neceſsitudo permiſerat, ante mittit foras, quàm vel blandiri coniunx coniugi incipiat? Et quoniam ſicut ait quidam Romani maximus author eloquij,[c] omnia recte facta in luce ſe collocari volunt, id eſt, appetunt ſciri: hoc recte factum ſic appetit ſciri, vt tamen erubeſcat videri. Quis enim neſcit, vt filij procreentur, quid inter ſe coniuges agant? quandoquidem vt id agatur, tanta celebritate ducuntur vxores: & tamen cum agitur vnde filij naſcantur, nec ipſi filij, ſi qui inde iam nati ſunt, teſtes fieri permittuntur. Sic M enim hoc recte factum ad ſui noticiam lucem appetit animorum,[d] vt tamen refugiat oculorum. Vnde hoc, niſi quia ſic geritur, quod deceat ex natura vt etiã quod pudeat, comitetur ex pœna?

QVam terrena ciuitas licitam turpitudinem fecit.) Nam concubinæ & pellices non ſunt prohibitæ: quemadmodum ex legibus de concubinariis oſtenditur libro Digeſtorum xxv. Satis aperte Auguſtinus teſtatur eſſe iure ciuili vetere Romano multa permiſſa, quæ ſunt contraria legibus diuinis. Hoc iſti nolunt, qui dum gentilitatem coniungere & coaptare Chriſtianiſmo laborant, corrupto vtroque & alterius impatiente nec gentilitatem, nec Chriſtianiſmum retinent. b Oſtentatores eſſe non audent.) Hoc argumento probat Cicero voluptates non eſſe bona, quod bonum omne prædicandum eſt, & gloriari de illo poteſt, qui habet: at nemo gloriari audeat, ſe corporis voluptatibus perfrui. c Et quoniam ſicut ait quidam Romani maximus author eloquij.) Multis libris nihil locutus Paſſauant, nunc tandem, inquit, quis fuerit iſte quidam, expoſitor non dicit, nec ego ſcio. Iura, alioqui non credam. Sed quis poſsit non fidem habere vel iniurato, præſertim vbi ſe neſcire confitetur, quod credituri fueramus, etiam ſi idem ipſe homo tam apertus & ſimplex in contrarium deieraret? Quanto ſatius fuiſſet Paſſauant admonitum te à nomine tuo vlterius eſſe progreſſum, neque hic ſiſtere. Verum hoc titulo Lucanus Ciceronem ornat lib. vij. & Ciceronis illa ſunt verba in iij. Toſcu. quæſt. d Lucem appetit animorum.) Vt ipſi animi quid factum ſit, videant, & iudicent: non intueantur oculi.

Quod

A *Quod partes iræ atque libidinis tam vitioſe mouētur, vt eas neceſſe ſit frænis ſapientiæ cohiberi, quæ in illa ante peccatum naturæ ſanitate non fuerunt.* *Cap. XIX.*

Hinc eſt quod & illi philoſophi, qui veritati propius acceſſerūt, iram atq; libidinem vitioſas animi partes eſſe cōfeſsi ſunt, eo quod turbide atque inordinate mouerētur, ad ea etiam quæ ſapientia perpetrari non vetat: ac per hoc opus habere moderatrice mente atque ratione. Quam partem animi tertiam [a] velut in arce quadam ad iſtas regendas perhibent collocatā: vt illa imperante, iſtis ſeruientibus poſsit in homine iuſtitia ex omni animi parte conſeruari. Hæ igitur partes, quas & in homine ſapiente ac temperante fatentur eſſe vitioſas, vt eas ab his rebus ad quas iniuſte mouentur, mens compeſcendo & cohibendo refrænet & reuocet: atque ad ea permittat, quæ ſapientię lege conceſſa ſunt: ſicut iram ad exercendam iuſtam coërcitionem: [b] ſicut libidinem ad propagandæ prolis officium: hæ, inquam, partes in paradiſo ante peccatum vitioſæ non erant. Non enim contra rectam voluntatem ad aliquid mouebantur, unde neceſſe eſſet eas rationem tanquam frænis regētibus abſtinere. Nam quod B nunc ita mouentur, & ab eis qui temperanter & iuſte & pie viuunt, aliàs facilius, aliàs difficilius, tamen cohibendo & refrænando modificantur: non eſt vtique ſanitas ex natura, ſed languor ex culpa. Quod autem iræ opera aliarúmque affectionum in quibuſque dictis atque factis non ſic abſcondit verecundia, vt opera libidinis quæ fiunt genitalibus membris: quid cauſæ eſt, niſi quia in cæteris membra corporis non ipſæ affectiones, ſed cum eis conſenſerit, voluntas mouet, quæ in vſu eorum omnino dominatur? Nam quiſquis verbum emittit iratus vel etiam quenquam percutit, non poſſet hoc facere niſi & lingua manus iubente quodammodo voluntate mouerentur, quæ membra etiam cum ira nulla eſt, mouentur eadem voluntate. Ad vero genitales corporis partes ita libido ſuo iuri quodammodo mancipauit, vt moueri non valeant, ſi ipſa defuerit, & niſi ipſa vel vltro vel excitata ſurrexerit. Hoc eſt quod pudet, hoc eſt quod intuentium oculos erubeſcendo deuitat magíſque fert homo ſpectantium multitudinem, quando iniuſte iraſcitur homini, quàm vel vnius aſpectum, quando iuſte miſcetur vxori.

C

[a] QVam partem animi tertiam.) Plato in Timæo ſuo, ex Timęo Locrenſi & cęteris Pythagoricis tres animę partes facit. Idem in libro de repub. iraſcentiam, quam ſtatuit in corde, concupiſcentiam ſub medio ſepto in iecore & ſplene, rationem in cerebro tanquam in arce mandatricem operum, vt inquit Claudianus, proſpecturamque labori. [b] Iram ad exercendam iuſtam coërcitionem.) Nam cotem fortitudinis appellabāt, & aduerſus hoſtem & improbum ciuem motus vehementes concientem, ſicut refert Cicero, & Seneca libro de ira.

Animæ partes.

De vaniſsima turpitudine Cynicorum. *Caput XX.*

Hoc illi canini philoſophi, hoc eſt, Cynici [a] nō viderunt proferentes cōtra humanam verecundiam, quid aliud quàm caninam, hoc eſt, immundam impudentémque ſententiam: vt ſcilicet quoniam iuſtum eſt, quod fit in vxore, palam nō pudeat id agere: nec in vico, nec in platea qualibet coniugalem concubitum deuitare. Vicit tamen pudor naturalis opinionem huius erroris. Nam etſi perhibent hoc aliquando gloriabundum feciſſe Diogenem, ita putantem ſectam ſuam nobiliorem futuram, ſi in hominum memoriam inſignior eius impudentia figeretur: poſtea tamen à Cynicis fieri ceſſatum eſt: pluſq; valuit pudor, vt erubeſcerent homines hominibus, quàm error, vt homi- D nes canibus eſſe ſimiles affectarent. Vnde & illum vel illos qui hoc feciſſe referuntur, potius arbitror concumbentium motus dediſſe oculis hominum neſcientium quid ſub pallio gereretur, quàm humano premente conſpectu potuiſſe illam peragi voluptatem. Ibi enim Philoſophi non erubeſcebant videri ſe velle concumbere, vbi libido ipſa erubeſceret ſurgere. Et nunc videmus adhuc eſſe philoſophos Cynicos: hi enim ſunt qui non ſolum amiciuntur pallio, verumetiam clauam ferunt: [b] nemo tamen eorum audet hoc facere, quod ſi aliqui auſi eſſent, vt non dicam ictibus lapidantium, certe conſpuentium ſaliuis obruerentur. Pudet igitur huius libidinis humanam ſine vlla dubitatione naturam, & meritò pudet. In eius quippe inobedientia quæ genitalia corpora membra ſolis ſuis motibus ſubdidit, & poteſtati voluntatis eripuit: ſatis oſtenditur, quid ſit hominis illi primę inobedientiæ retributum, quod in ea parte maxime oportuit apparere qua generatur ipſa natura, quæ illo primo & magno in deterius eſt mutata peccato, à cuius nexu nullus eruitur, niſi id, quod cum omnes in vno eſſent, in communem perniciem perpetratum eſt, & dei iuſtitia vindicatum, dei gratia in ſingu- E lis expietur.

[a] HOc illi canini Philoſophi, hoc eſt, Cynici.) κυνικοί quaſi canini, ἀπὸ τοῦ κυνός, Antiſthenes Socratis diſcipul' fuit author huius diſciplinæ. Horū erant mores, omnibus conuiciari, & allatrare, reddere publico obſcœna ſine pudore, operam liberis dare: denique propalam facere, quæ quiuis noſtrum ſolus vel cogitare erubeſceret, voluptatum alioqui inſectatores, & inſignes contemptu rerum omnium, etiam vitæ. Principes huius inſtituti fuerunt is quem modo nominaui, Antiſthenes & Diogenes Synopeus, Crates Thebanus, & Menippus Phœnix. Cicero officiis eorum impudentes mores ciuili vitę contrarios eſſe & fugiēdos docet. [b] Hi enim ſunt qui non ſolum amiciuntur pallio, verūetiam clauam ferunt.) Pallium ſupremum erat indumentum Græcorū, vt Latinorum toga; Cynici pallio vtebantur vetere detrito, & pannoſo, quod τρίβωνα Græci nominant, & baculo, clauam Auguſt. vocat. hoc cultu ſimiles ſe herculi eſſe iactabant, quibus pro leonis exuuiis eſſet centunculus ille & pro claua baculus, bellumque gererent contra voluptates vt ille. Sic Lucianus ἐν βίων πράσει. & epiſtolæ circumferūtur Græcę Diogenis nomine, in quis Diogenes hęc ornamenta nō ſibi alio eſſe loco ait quam magno regi ſua. nā pallium eſt pro abolla. & baculus pro ſceptro. Tempore vero Auguſtini Donatiani & qui ad eam pertinebāt hęreſim, circumcelliones in Africa palliati incedebant, clauiſq; utebātur in perniciem vere Chriſtianorum.

Cynici.

De benedictione multiplicanda fœcunditatis humanæ ante peccatum, quam præuaricatio non adimeret, & cui libidinis morbus acceſſerit. *Caput XXI.* F

Abſit itaq; vt credamus illos coniuges in paradiſo conſtitutos per hanc libidinem, de qua erubeſcēdo eadem membra texerunt, impleturos fuiſſe, quod in ſua benedictione deus dixit: Creſcite, & multiplicamini, & implete terram. Poſt peccatum quippe orta eſt hæc libido, poſt peccatū eam natura non impudens amiſſa poteſtate cui corpus ex omni parte ſeruiebat, ſenſit, attendit, erubuit, operuit. Illa vero benedictio nuptiarum, vt coniugati creſcerent, & multiplicarentur, & implerent terram, quamuis & in delinquentibus manſerit: tamen antequam delinquerent, data eſt, vt cognoſceretur procreationem filiorum ad gloriam connubij, non ad pœnam pertinere peccati. Sed nunc homines profecto illius, quæ fuit in paradiſo fœlicitatis ignari, niſi per hoc, quod experti ſunt, id eſt, per libidinem, de qua videmus ipſam etiam honeſtatem erubeſcere nuptiarum, non potuiſſe gigni filios opinantur: alij ſcripturas diuinas, [a] vbi legitur poſt peccatum puduiſſe nuditatis, & pudenda eſſe contecta prorſus non accipientes, ſed infideliter irridentes: alij vero quamuis eas accipiant [b] & honorent:

Gene. 1.

A ra non viuit, volenti iubentiq; non cedit. Sed cùm alia membra retinentur voluntatis imperio, ſine quibus illa quæ contra voluntatem libidine concitantur, id quod appetunt, implere nõ poſſunt: pudicitia cuſtoditur, non amiſſa, ſed non permiſſa delectatione peccati. Hunc reniſum, hanc repugnantiam,[d] hanc voluntatis & libidinis rixam, vel certe ad voluntatis ſufficientiam, libidinis indigentiam, proculdubio niſi culpabilis inobedientia pœnali inobedientia plecteretur, in paradiſo nuptiæ non haberent, ſed voluntati membra illa vt cætera cuncta ſeruirent. Ita genitale aruum [e] vas in hoc opus creatum ſeminaret, vt nunc terram manus: & quod modo de hac re nobis volentibus diligentius diſputare, verecundia reſiſtit, & compellit veniam honore præfato [f] à pudicis auribus poſcere, cur id fieret nulla cauſa eſſet: ſed in omnia quæ de huiuſmodi membris ſenſum cogitantis attingerent, ſine vllo timore obſcœnitatis liber ſermo ferretur: nec ipſa verba eſſent, quæ vocarentur obſcœna, ſed quicquid inde diceretur, tam honeſtũ eſſet, quàm de aliis cum loquimur corporis partibus. Quiſquis ergo ad has literas impudicus accedit, culpam refugiat, non naturam: facta denotet ſuæ turpitudinis, non verba noſtræ
B neceſsitatis, in quibus mihi facilime pudicus & religioſus lector vel auditor ignoſcet, donec infidelitatem refellam: non de fide rerum inexpertarum, ſed de ſenſu expertarum argumentantem. Leget enim hoc ſine offen-
Roma. 1. ſione, qui non exhorret Apoſtolum horrẽda fœminarũ flagitia reprehendentem, quę immutauerunt naturalem vſum, in eum vſum qui eſt contra naturã: præcipue quia nos non damnabilem obſcœnitatem nunc ſicut ille cõmemoramus atque reprehendimus, ſed in explicandis quantum poſſumus humanæ generationis effectibus, verba tamen ſicut ille obſcœna deuitamus.

a QVouſque filij huius ſeculi generant, & generantur.) Filij ſunt huius ſeculi, qui generant, & filios huius ſeculi generant, ſed beneficio Chriſti fiunt filij regni. Per peccatum enim generantur, per gratiam dei regenerantur. b An vero manus & pedes mouemus.) Hæc eſt vulgaris ſcholarum opinio, quam Petrus Lombardus ponit libro ſecundo ſententiarum theologicarum, ſectione viceſima. Tametſi Græcorum nõnulli diuinitus putant filios ſine peccato fuiſſe procreãdos ſine coitu aliquo viri ac fœminæ: quod non fit veriſimile. Nam quid attinebat ſexus diſtinguere, & genitalia corporibus addere? c Vt filiis diſit imperari.) Facilius enim quo volumus, corporis membra ducimus, quam animi affectus refractarios & obluctatores, qui perpetuum cum ratione bellum gerunt, ita animus facilius regit corpus, quam partem inferiorem ſui. d Hunc reniſum, hanc repugnantiam.) Thomas Aquinas nõ omnem nuptiis illis innoxiis aufert voluptatem, ſed puram relinquit, &
C caſtam, diſsimilem longe huic noſtrę effræni, obſcœnæ, fœdæ. e Ita genitale aruum.) Pro vulua poſuit, ſeu muliebrib⁹ locis, tectis & vrbanis verbis Virgilium imitatus tertio Georgicorum Hoc faciunt, nimio ne luxu obtuſior vſus Sit genitali aruo. f Veniam honore pręfato.) Pręfamur veniam turpia & obſcœna dicturi, ſicut apud Quintilianum in milite Mariano, vt in medio belli Cimbrici ſtrepitu antuſigna, tuis honos ſit habitus ſanctiſsimis auribus, iuberet proſtare gaudio cinctum. Sic Plinius præfatione, vt plurimarum rerum aut ruſticis vocabulis & externis, imò barbaris, & cum honoris præfatione ponendis.

Quod inſontes homines & merito obedientiæ in paradiſo permanẽtes, ita genitalibus membris fuiſſent vſuri ad generationem prolis, ſicut cæteris ad arbitrium voluntatis. *Caput XXIIII.*

SEminaret igitur prolem vir, ſuſciperet fœmina genitalibus membris, quando id opus eſſet, & quantum opus eſſet, voluntate motis, non libidine concitatis. Neque enim ea ſola membra mouemus ad nutum, quæ cõpactis articulata ſunt oſsibus: ſicut pedes & manus & digitos: verũ etiam illa, quæ mollibus remiſſa ſunt neruis, cum volumus, mouemus agitando, & corrigendo producimus, & torquendo flectimus & conſtringendo duramus: ſicut ea ſunt, quæ in ore ac facie quantum poteſt voluntas mouet. Pulmones D denique ipſi [a] omnium niſi medullarum molliſsimi viſcerum, & ob hoc antro pectoris cõmuniti, ad ſpiritum ducendum,[b] ac remittendum vocemq; emittendam ſeu modificandam: ſicut folles fabrorũ vel organorum, flantis, reſpirantis, loquentis, clamantis, cantantis ſeruiunt voluntati. Omitto quod animalibus quibuſdam naturaliter inſitum * eſt: vt tegmen, quo corpus omne veſtitur, * alàs, inditum.
ſi quid in quocunque loco eius ſenſerint abigendum, ibi tantum moueant, vbi ſentiunt: nec ſolum inſidentes muſcas, verum etiã hærentes ariſtas cutis tremore diſcutiũt. Nunquid quia id non poteſt homo: ideo creator, quibus voluit animantibus, donare non potuit. Sic ergo & ipſe homo potuit obedientiam etiam inferiorum habere membrorum, quam ſua inobedientia perdidit. Neque enim deo difficile fuit ſic illum condere, vt in eius carne etiam illud non niſi eius voluntate moueretur, quod nunc niſi libidine nõ mouetur. Nam & hominum quorundam naturas nouimus multum cæteris diſpares, & ipſa raritate mirabiles, nõnulla, vt volũt, de corpore ſuo facientiũ, quæ alij nullo modo poſſunt, & audita vix credunt. Sunt enim qui & aures moueant [c] vel ſingulas, vel ambas ſimul. Sunt qui totam cæſariem capite immoto E quantum capilli occupant, deponunt ad frontem, reuocantq; cum volunt. Sunt qui eorum quæ vorauerint incredibiliter plurima & varia, paululum præcordiis contrectatis, tanquam de ſacculo quod placuerit, integerrimum proferunt. Quidam voces auium,[d] pecorumq;, & aliorum quorumlibet hominum ſic imitantur atque exprimunt, vt niſi videantur, diſcerni omnino non poſſint. Nonnulli ab imo ſine pudore [e] vllo ita numeroſos pro arbitrio ſonitus edunt, vt ex illa etiam parte cantare videãtur. Ipſe ſum expertus, ſudare hominẽ [f] ſolere cum vellet. Notum eſt quoſdã flere cum volunt,[g] atq; vbertim lachrymas fundere. Iam illud multo eſt incredibilius, quod plerique fratres memoria recentiſsima experti ſunt. Presbyter fuit quidam [h] nomine Reſtitutus in parœcia [i] Calamenſis eccleſiæ,[k] qui quando ei placebat, rogabatur autem vt hoc faceret ab eis qui rem mirabilem coràm ſcire cupiebant, ad imitatus quaſi lamẽtantis [l] cuiuſlibet hominis voces, ita ſe auferebat à ſenſibus, & iacebat ſimilimus mortuo: vt non ſolum vellicãtes atque pũgentes minime ſentiret, ſed aliquãdo etiam igne vreretur admoto, ſine vllo doloris ſenſu: niſi poſtmodum ex vulnere: non autem obnitendo,[m] ſed non ſentiendo F non mouere corpus, eo probatur, quod tanquam in defuncto nullus inueniebatur anhelitus: hominum tamen voces, ſi clarius loquerentur, tanquã de longinquo ſe audiſſe poſtea referebat. Cum itaq; corpus etiam nunc quibuſdam licet in carne corruptibili, hanc ærumnoſam ducentibus vitam, ita in pleriſq; motionibus & affectionibus extra vſitatum naturæ modum mirabiliter ſeruiat, quid cauſæ eſt, vt non credamus ante inobedientiæ peccatum, corruptioniſq; ſupplicium, ad propagãdam prolem ſine vlla libidine ſeruire voluntati humanę, humana membra potuiſſe? Donatus eſt itaq; homo ſibi, quia deſeruit deum, placendo ſibi: & non obediens deo, non potuit obedire, nec ſibi. Hinc euidẽtior miſeria eſt, qua homo non viuit, vt vult. Nam ſi vt vellet viueret, beatum ſe putaret: ſed nec ſic tamen eſſet, ſi turpiter viueret.[n]

a PVlmones denique ipſi.) Sic legendum: Pulmones denique ipſi omnium, niſi medullarũ, molliſsimi viſcerum, & ſi medullæ non ſoleãt dici viſcera. Obſeruatũ eſt Ciceronem, & alios pleroſque doctos, ſemper multitudinis numero pulmones dixiſſe, puto quoniam in geminas fibras eſt fiſſus, non quod pulmo etiam non dicatur, vt apud Celſum, & Perſium, & Lactantium. b Ad ſpiritum ducendum.) Nam e pulmone Pulmones.

G ad oſiſtula procēditur, quam Calſus aſperam nominat, gurgulionem Lactantius in opificio dei, per quem ſpiritus vltro & citro commeat. Id circo Ariſt. primo de animalium hiſtoria, officium eius nihil aliud eſſe dicit, quam accipere ſpiritum, & reddere. c Sunt enim qui & aures moueant.) Ariſt. vni homini aures eſſe immobiles dicit, quod intelligendū ſuapte ſponte nō agitari, vt in canibus, equis, & aſinis, videmus. d Quidam voces auium.) Plutarchus in conuiuiis meminit cuiuſdam Parmenonis maximi vocum animantium imitatoris, vnde manauit prouerbium, [illegible], nihil ad ſuem Parmenonis. quod Eraſmus narrat. e Nonnulli ab imo ſine pudore.) In aliis libris legitur, ſine pedore, q. ſine ſordib[9] & fœtore id fiat. Talis fuit memoria noſtra in hac terra German[9] quidā in comitatu Maximiliani Cæſaris, & Philippi ei[9] filij, nec vllū erat carmen, quod nō ille crepitibus podicis redderet. f Ipſe ſum expertus ſudare hominem.) Et ipſe Brugis cum proxime tertianis tenerer febribus quoties ſalutiferū dicebat medic[9] futurum ſudorē, compreſſo paulíſper ſpiritu, ſtragulis opertus ſudabam. Mirabantūr qui circumſtabant lectum tam raram corporis mei texturā, ſed auguſtinianum ſudatorem magis multo fuiſſent admirati, cui tam facile erat ſudare quàm mihi ſpuere. g Notum eſt quoſdam fleta cùm volūt.) Præficę in Italia, & fere totum genus mulierum. h Presbyter, f. quidam) Simile Plin. lib. vij. de Hermotinio Clazomenio, cuius anima relicto corpore vagari erat ſolita, & quæ in lōgiſsimis viderat regionib[9] narrara. i In parochia.) Melius parœcia, [illegible], quaſi vicinia, circum habitatio, à [illegible]. Sic qui diuerſis hemiſphæriis, ſed eodē parallelo habitant, parœci à coſmographis nominētur. parochus vero longe ali[9] eſt ſignificationis quam qua nunc vſurpatur pro curione. k Calamēſis eccleſiæ.) Calamiſus oppidum eſt in Italia. Calamo in Phœnicia, de quo credo Auguſtinum loqui, niſi oppidulum ſit aliquod in Africa de nomine illius Phœnicis à colonis dictū. Fere enim illa Africa à Phœnicibus olim eſt poſſeſſa. l Ad imitandos quaſi lamentantis.) In quodā exemplari Brugēſi, bibliothecæ Carmelitanæ habetur: Ad imitatus, in aliis, ed imitatus. Hoc ſignificat imitatum aliquem voces lamentātis, & ſic eum qui audierat phantaſia illa concepta, ſe à corpore ſeparaſſe. Illud alterū ſignificat ipſum imitari ſolitum, & ſic exire corporeos ſenſus. m Nō autem obnitendo) Id eſt, nitēdo in ſe, vt quietus iaceret, & immotus ad ſtimulos & ignem. o Sed nec ſic tamen eſſet, ſi turpiter viueret.) Non opinionibus conſiſtit beata vita, ſed reipſa vera, & ſolida, non adumbrata fœlicitate, & quem ſibi quilibet fingit. Nec beatus ille exiſtimād[9] eſt haud ignobilis Argis, qui, vt Hora. inquit, ſe credebat miros audire tragœdos, In vacuo ſoluſſeſſor, plauſórque theatro.

Parœci.

De vera beatitudine, quam temporalis vita non obtinet. Caput XXV.

QVanquam, ſi diligentius attendamos, niſi beatus, nō viuit vt vult: & null[9] beatus, niſi iuſtus. Sed enim ipſe iuſtus non viuit vt vult, niſi eò peruenerit, vbi mori, falli, offendi omnino nō poſsit: eíque is ſit certum, ita ſemper futurum. Hoc enim natura expetit: nec plene atque perfecte beata erit, niſi adepta quod expetit. Nunc vero quis hominum poteſt, vt vult, viuere, quando ipſum viuere nō eſt in poteſtate?

I Viuere enim vult, mori cogitur. Quomodo ergo viuit, vt vult, qui nō viuit, quandiu vult? Quod ſi mori voluerit, quomodo poteſt, vt vult viuere, qui non vult viuere: & ſi ideo mori velit, non quo nolit viuere, ſed vt poſt mortem melius poſsit viuere. Nondū ergo, vt vult viuit, ſed quum ad id quod vult, moriendo peruenerit. Verum ecce viuat vt vult, quoniam extorſit ſibíque imperauit,[a] non velle, quod non poteſt: atque hoc velle, quod poteſt: ſicut ait Terentius: Quoniam non poteſt id fieri quod vis, id velis quod poſsis:[b] nō tamen ideo beatus eſt, quia patienter miſer eſt. Beata quippe vita ſi non amatur, nō habetur. Porrò ſi amatur, & habetur: cæteris omnibus rebus excellētius neceſſe eſt ametur: quoniam propter hanc amādum eſt, quicquid aliud amatur. Porrò ſi tantum amatur, quantum amari digna eſt: nō enim beatus eſt, à quo ipſa beata vita non amatur, vt digna eſt, fieri non poteſt, vt eam qui ſic amat, non æternam velit. Tunc igitur beata erit, quando erit æterna.

a QVoniam ſe extorſit, qui ſibi imperauit.) Legendum ſic: Quoniam ſibi extorſit, ſibique imperauit: Nō velle quod non poteſt. b Quoniam non poteſt id fieri quod vis, id velis quod poſsis.) Vetus hoc fuiſſe verbum Plato ſcribit in libro de Republica.

Quod fœlicitas in paradiſo viuentium, ſine erubeſcendo appetitu generandi officium credenda ſit implere potuiſſe. Caput XXVI. K

VIuebat itaque homo in paradiſo ſicut volebat, quandiu volebat, quod deus iuſſerat: viuebat fruens deo, ex quo bono erat: bonus viuebat ſine vlla egeſtate, ita ſemper viuere habens in poteſtate. Cibus aderat, ne eſuriret: potus ne ſitiret: lignum vitæ, ne illum ſenecta diſſolueret: nihil corruptionis in corpore, vel ex corpore vllas moleſtias vllis eius ſenſibus ingerebat. Nullus intrinſecus morbus, nullus ictus metuebatur extrinſecus. Summa in carne ſanitas, in anima tota tranquillitas. Sicut in paradiſo nullus æſtus, aut frigus, ſic in eius habitatore nulla ex cupiditate, vel timore accedebat bonæ voluntatis offenſio. Nihil omnino triſte, nihil erat inaniter lætum: gaudium verum perpetuabatur ex deo, in quem flagrabat charitas ex corde puro & conſcientia bona, & fide non ficta: atque inter ſe coniugum fida ex honeſto amore ſocietas, concors mentis corporíſque vigilia, & mandati ſine labore cuſtodia. Non laſsitudo fatigabat ociosum, non ſomnus premebat inuitum. In tanta facilitate rerum & fœlicitate hominum, abſit vt ſuſpicemur non potuiſſe prolem fieri ſine libidinis morbo: ſed eo voluntatis nutu mouerentur illa membra, quo cætera, & ſine ardoris illecebroſo ſtimulo cum tranquillitate animi & corporis nulla corruptione integritatis [a] infunderetur gremio maritus vxoris.[b] Neque enim quia experientia probari non poteſt, ideo credendum non eſt: quando illas corporis partes non ageret turbidus calor, ſed ſpontanea poteſtas ſicut opus eſſet, adhiberet. Ita tunc potuiſſe vtero coniugis ſalua integritate fœminei genitalis virile ſemen immitti: ſicut nunc poteſt eadem integritate ſalua ex vtero virginis fluxus menſtrui [c] cruoris emitti. Eadem quippe via poſſet illud inijci, qua hoc poteſt eiici. Vt enim ad pariendum non doloris gemitus, ſed maturitatis impulſus [d] fœminea viſcera relaxaret: ſic ad fœtandum & concipiendum non libidinis appetitus, ſed voluntarius vſus naturam vtramque coniungeret. De rebus loquimur nunc pudendis, & ideo[f] quanuis ante quàm earum puderet, quales eſſe potuiſſent, coniiciamus, vt poſſumus: tamen neceſſe eſt, vt noſtra diſputatio magis frænetur ea, quæ nos reuocat verecundia: quàm eloquentia, quæ nobis parum ſuppetit, adiuuetur. Nam cum id quod dico, nec ipſi experti fuerint, qui experiri potuerunt: quoniam præoccupante peccato exilium de paradiſo ante meruerunt, quàm in opere ſerendæ propaginis tranquillo arbitrio conuenirent: quomodo nunc cum iſta commemorantur, ſenſibus occurrit humanis, niſi experientia libidinis turbidæ, non coniectura placidæ voluntatis? † Hinc eſt quod impedit loquentem pudor, & ſi non deficiat ratio cogitantem. Veruntamen omnipotenti deo ſummo, ac ſumme bono creatori omnium naturarum, voluntatum autem bonarum adiutori ac remuneratori, malarum autem relictori & damnatori, vtrarumque ordinatori: non defuit vtique conſilium, quo certum numerum ciuium ſua ſapientia prædeſtinatum, etiam ex damnato genere humano ſuæ ciuitatis impleret: non eos iam meritis, quandoquidem vniuerſa maſſa tanquam inuiciata radice damnata eſt, ſed gratia diſcernēs, & liberatis non ſolum de ſeipſis, verum etiam de non liberatis, quid eis largiatur oſtendens. Non enim debita, ſed gratuita bonitate tunc ſe quiſque agnoſcit erutum à malis, cum ab eorum hominum cōſortio fit immunis, cū quibus illi iuſta eſſet pœna communis. Cur ergo non crearet deus, quos peccaturos eſſe præſciuit: quandoquidem in eius, & ex eis,

1. Timo. 1.

L M

† aliàs, voluptatem.

& quid

A & quid eorum culpa mereretur, & quid ſua gratia donaretur, poſſet oſtendere: nec ſub illo creatore ac diſpoſitore peruerſa inordinatio delinquentium, rectum perverteret ordinem rerum?

a NVlla corruptione integritatis.) Quid ergo non aperta fuiſſet bolga, dicũt Thomas, & Bonauentura? quam ſolui quoque in puerperio neceſſe erat, nam non ſe corpora penetraſſent. Neque hæc eſt corruptio integritatis, non ſecus, quam aperiri os. Ex animo enim omnis pendet integritas: alij in partu bulgam patere ſinunt, in concubitu clauſam retinent non ſecus, quam cum defluis menſtruus cruor, qui haud dubie cum Auguſtino videntur ſentire. b Infunderetur gremio maritus vxoris.) Virgiliana imitatio lib. octauo Aeneidos, de Vulcano & venere:
Optatos dedit amplexus, placidũmque petiuit
Coniugis infuſus gremio per membra ſoporem.
c Ea vero virginis fluxus menſtrui.) Id contigit cum pubeſcere incipiunt, & vbera exurgere. Similiſque eſt is cruor menſtruus animalis recens occiſi, contigitque menſibus ſingulis lunaribus plus minus aliis enim tardius aliis celerius, ideo mẽſtruus dicitur. De hoc Ariſtoteles lib. ſeptimo hiſtoriæ animalium. d Sed maturitatis impulſus.) Nam nunc etiam maturitas illa pariendi extẽdit atque aperit oſſa pectinis, quę alio tempore vix diſiungeret ſecuris valide impacta: ſed nunc cum ingenti cruciatu, tunc ſine dolore.

De peccatoribus, & angelis, & hominibus, quorum peruerſitas non perturbat prouidentiam dei. Caput XXVII.

B PRoinde peccatores, & angeli, & homines nihil agunt, quo impediantur magna opera domini exquiſita in omnes volũtates eius. Quoniam qui prouidenter, atque omnipotenter ſua cuique diſtribuit, non ſolum bonis, verumetiam malis bene vti nouit. Ac per hoc propter meritum primæ malæ voluntatis ita damnato atque obdurato angelo malo, vt iam bonam voluntatem vlterius non haberet, bene vtens Deus, cur non permitteret, vt ab illo primus homo, qui rectus, hoc eſt, bonæ voluntatis creatus fuerat, tentaretur: quandoquidem ſic erat inſtitutus, vt ſi de adiutorio Dei fideret, bonus homo malum angelum vinceret: ſi autem creatorem atque adiutorem Deum ſuperbe ſibi placendo deſereret, vinceretur: meritum bonum habens in adiuta diuinitus voluntate recta: malum vero in deſerente deum voluntate peruerſa: quia & ipſum fidere de adiutorio Dei, non quidem poſſet ſine adiutorio Dei: nec tamen ideo ab his diuinæ gratiæ beneficiis ſibi placendo, recedere
C non habebat in poteſtate? Nam ſicut in hac carne viuere ſine adiumentis alimentorum, in poteſtate non eſt: non autem in ea viuere in poteſtate eſt: quod faciũt, qui ſeipſos necant: ita bene viuere ſine adiutorio Dei, etiam in paradiſo, non erat in poteſtate: erat autem in poteſtate male viuere: ſed beatitudine non permanſura, & pœna iuſtiſsima ſecutura. Cum igitur huius futuri caſus humani, Deus non eſſet ignarus, cur eum non ſineret inuidi angeli malignitate tentari? nullo modo quidẽ, quod vinceretur, incertus: ſed nihilominus præſcius, quod ab eius ſemine adiuto, ſua gratia idem ipſe diabolus fuerat ſanctorum gloria maiore vincendus. Ita factum eſt, vt nec deum aliquid futurorum lateret: nec præſciendo quenquam peccare compelleret: & quid intereſſet inter propriam cuiuſq; præſumptionem & ſuam tuitionem, angelicæ & humanæ rationali creaturæ cõſequenti experientia demonſtraret. Quis enim audeat credere, aut dicere, vt neque angelus, neque homo caderet, in dei poteſtate non fuiſſe? Sed hoc eorum poteſtati maluit non auferre: atque ita quantum mali eorum ſuperbia, & quantum boni ſua gratia valeret, oſtendere.

De qualitate duarum ciuitatum, terrenæ atque cœleſtis. Cap. XXVIII.

FEcerunt itaque ciuitates duas amores duo, D terrenam ſcilicet amor ſui vſque ad contemptum dei: cœleſtem verò amor dei, vſque ad contẽptũ ſui. Deniq; illa in ſeipſa, hæc in domino gloriatur. Illa enim quærit ab hominibus gloriam, huic autem deus conſcientiæ teſtis maxima eſt gloria. Illa in gloria ſua exaltat caput ſuum, hæc dicit deo ſuo: Gloria mea, & exaltans caput meum. Illi in principi- *Pſal. 3.* bus eius, vel in eis, quas ſubiugat nationibus dominandi libido, dominatur: in hac ſeruiunt inuicem in charitate, & præpoſiti conſulendo, & ſubditi obtemperando [a]. Illa in ſuis potentibus diligit virtutem ſuam, hæc dicit deo ſuo: Diligam te domine virtus mea. *Pſal. 17.* Ideoque in illa ſapientes eius ſecundum hominem viuentes, aut corporis aut animi ſui bona aut vtriuſque ſectati ſunt: aut qui potuerunt cognoſcere deum, non vt deum honorauerunt, vel gratias egerunt, ſed eua- *Roma. 1.* nuerunt in cogitationibus ſuis, & obſcuratum eſt inſipiens cor eorum. Dicentes enim ſe eſſe ſapientes, id eſt, dominante ſibi ſuperbia in ſua ſapientia ſeſe extollentes, ſtulti facti ſunt: & immutauerunt gloriam incor- E ruptibilis dei in ſimilitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum & ſerpentium. Ad huiuſcemodi enim ſimulachra adoranda vel duces populorum, vel ſectatores [b] fuerunt, & coluerunt atque ſeruierunt creaturæ potius quàm creatori, qui eſt benedictus in ſecula. In hac autem nulla eſt hominis ſapientia, niſi pietas [c] qua recte colitur verus deus, id eſt, expectans præmium in ſocietate ſanctorum: non ſolum hominum, verumetiam angelorum, vt ſit deus *1. Cor. 15.* omnia in omnibus. Amen.

a ET præpoſiti conſulendo, & ſubditi obtemperando.) Quàm ſcite duobus verbis optimam Reipub. formã multis verbis ab aliis deſcriptam expreſsit. vbi magiſtratus non regunt, non imperant, ſed velut in excelſiore poſiti ſpecula inferioribus conſulunt. Vnde dicti ſunt veteres illi conſules, & ſubditi non obluctantur, nec detrectant conſilia, ſed modeſtè & ſedulo exequuntur. b Vel duces populorum vel ſectatores.) Alij ea Poetis & Philoſophis magnorum in populo errorum fuerunt magiſtri: alij populo authore & magiſtro inueteratos errores ſunt ſecuti. c Nulla eſt hominis ſapientia niſi pietas.) Non philoſophia, nõ eloquentia, nõ reliquę artes & diſciplinæ mundo pręclara atque admirabiles, vnica hæc eſt ars, noſſe & colere deum. F

FINIS.

ELENCHVS CAPITVM IN AVGVSTINI de Ciuitate dei, Lib. XV.

1 De duobus ordinibus generationis humanæ in diuerſos fines ab initio procurrentis.
2 De filiis carnis & filiis promiſsionis.
3 De ſterilitate Saræ, quam dei gratia fœcundauit.
4 De terrenæ ciuitatis vel concertatione vel pace.
5 De primo terrenæ ciuitatis authore fratricida, cuius impietati Romanæ vrbis conditor germani cæde reſponderit.
6 De languoribus quos ex pœna peccati etiam ciues ciuitatis dei in huius vitæ peregrinatione patiũtur, & à quibus deo medente ſanantur.
7 De cauſa & pertinacia ſceleris Cain, quem à facinore concepto nec dei ſermo reuocauit.
8 Quæ ratio fuerit vt Cain inter principia generis humani conderet ciuitatem.

G 9 De longa vita hominum, quæ fuit ante diluuium, & de ampliore humanorum corporum forma.
10 De differentia qua inter Hebræos & noſtros codices videntur annorum numeri diſſonare.
11 De annis Mathuſalem, cuius ætas quatuordecim annis videtur diluuium excedere.
12 De opinione eorum qui primorum temporum homines tam longæuos quàm ſcribitur fuiſſe nó credunt.
13 An in dinumeratione annorum Hebræorum magis quàm ſeptuaginta interpretum ſit ſequēda authoritas.
14 De parilitate annorum, qui eiſdē quibus nunc ſpaciis & in prioribus ſeculis cucurrerunt.
15 An credibile ſit, primi ſeculi viros vſque ad eam ætatem qua filios generaſſe referuntur, à concubitu continuiſſe.
16 De iure coniugiorum, quod diſsimiliter à ſubſequentibus matronis habuerint prima connubia.
H 17 De duobus ex vno genitore procreatis, patribus, atque principibus.
18 Quid ſignificatū ſit in Abel, & Seth, & Enos, quod appareat ad Chriſtum, & corpus eius, id eſt, Eccleſiam pertinere.
19 De ſignificatione quæ in Enoch tranſlatione monſtratur.
20 De eo, quod Cain ſucceſsio in octo ab Adam generationes clauditur: & in poſteris ab eodem patre Adam Noë decimus inuenitur.
21 Qua ratione commemorato Enoch, qui fuit filius Cain, totius generationis eius, vſque ad diluuium ſit cōtinuata narratio: commemorato autē Enos, qui fuit filius Seth, ad conditionis humanæ principium ſit reditum.
22 De lapſu filiorum Dei alienigenarum mulierum amore captorum: vnde & omnes exceptis octo hominibus, diluuio perire meruerunt.
23 An credendū ſit, angelos ſubſtantiæ ſpiritalis, amore ſpecioſarum mulierum captos, earundem iniiſſe coniugia, ex quibus gigantes ſint creati.
I 24 Quomodo intelligendum ſit, quod eis qui diluuio perdendi erant, dominus dixerit: Erunt dies eorum centum viginti anni.
25 De ira dei, quæ incommutabilem tranquillitatem nulla inflammatione perturbat.
26 Quod arca quam Noë iuſſus eſt facere, in omnibus Chriſtum Eccleſiámque ſignificet.
27 De arca, atque diluuio, nec illis eſſe conſentiendum, qui ſolam hiſtoriam recipiunt ſine allegorica ſignificatione, nec illis qui ſolas figuras defendunt, repudiata hiſtorica veritate.

DIVI AVRELII AVGVSTINI Hipponenſis Epiſcopi de Ciuitate Dei, ad Marcellinum Liber decimus quintus.

De duobus ordinibus generationis humanæ in diuerſos fines ab initio procurrentis.

Caput I.

DE fœlicitate paradiſi, vel de ipſo K
paradiſo, & de vita ibi primorum hominum, eorúmque peccato, atque ſupplicio, multi multa ſenſerunt: multa dixerunt: multa literis mādauerunt. Nos quoq; ſecundum ſcripturas ſanctas, vel quod in eis legimus, vel quod ex eis intelligere potuimus, earum cōgruentes authoritati, de his rebus in ſuperioribus libris diximus. Enucleatius autem ſi iſta quærantur, multiplices, atque multimodas pariunt diſputationes, quæ pluribus intexendæ ſunt voluminibus, quàm hoc opus, tempúſque depoſcit. Quod non ita largum habemus, vt in omnibus quæ poſſunt requirere ocioſi & ſcrupuloſi, paratiores ad interrogandum, quàm capaciores ad intelligendum, nos oporteat immorari. Arbitror tamen, ſatis nos iam feciſſe magnis, & difficilimis quæſtionibus de initio, vel mundi, vel animæ, vel ipſius generis humani, quod in duo genera diſtribuimus: vnum eorum L
qui ſecundum hominem, alterum eorum qui ſecundum Deum viuunt. Quas etiam myſtice appellamus ciuitates duas: hoc eſt, duas ſocietates hominum: quarum eſt vna, quæ prædeſtinata eſt in æternum regnare cum deo: altera æternum ſupplicium ſubire cum diabolo. Sed iſte finis eſt earum, de quo poſt loquendum eſt. Nunc autem, quoniam de exortu earum, ſiue in angelis, quorum numerus ignoratur à nobis, ſiue in duobus primis hominibus ſatis dictum eſt, iam mihi videtur earum aggrediendus excurſus: ex quo illi duo generare cœperunt, donec homines generare ceſſabunt. Hoc enim vniuerſum tempus, ſiue ſeculum in quo cedunt morientes, ſuccedúntque naſcentes: iſtarum duarum ciuitatum de quibus diſputamus, excurſus eſt. Natus eſt igitur prior Cain ex illis duobus generis humani paren- *Gene. 4.*
tibus, pertinens ad hominum ciuitatem. Poſterior Abel *1. Cor. 15.*
ad ciuitatem Dei. Sicut enim in vno homine quod dixit Apoſtolus experimur, quia non primum quod ſpiritale eſt, ſed quod animale, poſtea ſpiritale, vnde vnuſquiſque quoniam ex damnata propagine exoritur, pri- M
mo ſit neceſſe, eſt ex Adam malus atque carnalis, quod ſi in Chriſto renaſcendo profecerit, poſtea erit bonus & ſpiritalis. Sic in vniuerſo genere humano cum primum duæ iſtæ cœperunt naſcendo atque moriendo procurrere ciuitates, prior eſt natus ciuis huius ſeculi, poſterior autem iſto peregrinus in ſeculo & pertinēs ad ciuitatē Dei, gratia prædeſtinatus, gratia electus, gratia peregrinus deorſum, gratia ciuis ſurſum. Nam quantū ad ipſum attinet, ex eadem maſſa oritur, quæ originaliter eſt tota damnata, ſed tanquam figulus deus. Hāc enim ſimi- *Roma. 9.*
litudinem prudenter introducit Apoſtolus: Ex eadem maſſa fecit aliud vas in honorem, aliud in cōtumeliam. Prius autem factum eſt vas in contumeliam, pòſt vero alterum in honorem, quia & in ipſo vno ſicut iam dixi homine prius eſt reprobū. vnde neceſſe eſt incipiamus, & vbi non eſt neceſſe vt remaneamus: poſterius vero probum, quò proficientes veniamus, & quò peruenientes maneamus. Proinde non quidem omnis homo malus erit bonus, nemo tamen erit bonus qui non erat malus, ſed quanto quiſque citius mutatur in melius, hoc in ſe facit nominari quod apprehendit celerius, & poſte-
riore cooperit vocabulum prius. Scriptum eſt itaque de *Gene. 4.*
Cain quod condidit ciuitatem, Abel autem tanquam peregrinus non condidit. Superna eſt enim ſanctorum ciuitas

A ciuitas, quamuis hic pariat ciues, in quibus peregrinatur, donec regni eius tempus adueniat, cum cõgregatura eſt omnes in ſuis corporibus reſurgentes, quando eis promiſſum dabitur regnum, vbi cum ſuo principe rege ſeculorum ſine vllo temporis fine regnabunt.

De filiis carnis & filiis promiſſionis.

Caput II.

VMbra ſanè quædam ciuitatis huius, & imago prophetica et ſignificandæ potius quàm præſentandæ ſeruiuit in terris, quo eam tempore demonſtrari oportebat, & dicta eſt etiam ipſa ciuitas ſancta merito ſignificantis imaginis, non expreſſe ſicut futura eſt, veritatis. De hac imagine ſeruiente, & de illa quã ſignificat libera ciuitate, ſic Apoſtolus ad Galatas loquitur: (Gene.4) Dicite mihi, inquit, ſub lege volentes eſſe legem non audiſtis[a]? Scriptum eſt enim quod Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla, & vnum de libera. Sed ille quidem qui de ancilla, ſecundum carnem natus eſt, qui autem de libera, per repromiſsionem: quæ ſunt in B allegoria[b]. Hæc enim ſunt duo teſtamenta, vnum quidẽ à monte Sina[c] in ſeruitutem generans quæ eſt Agar. Sina enim eſt mons in Arabia[d], qui coniunctus eſt huic, quæ nunc eſt Hieruſalem, ſeruiuit enim cum filiis ſuis. Quæ autem ſurſum eſt Hieruſalem libera eſt, quæ eſt mater noſtra. (Eſa.54.) Scriptum eſt enim, Lætare ſterilis, quæ non paris, erumpe, & clama quæ non parturis, quoniam multi filij deſertæ magis quàm eius quæ habet virum. Nos autem fratres ſecundum Iſaac promiſsionis filij ſumus. Sed ſicut tunc, qui ſecundum carnem natus fuerat, perſequebatur eum qui ſecundum ſpiritum[e], ita & nunc. (Gene.21.) Sed quid dicit ſcriptura? Eiice ancillam & filium eius. Non enim hæres erit filius ancillæ, cum filio liberæ.[f] Nos autem fratres non ſumus ancillæ filij, ſed liberæ: qua libertate Chriſtus nos liberauit. Hæc forma intelligendi de Apoſtolica authoritate deſcendẽs locum nobis aperit, quemadmodum ſcripturas duorũ teſtamentorũ veteris & noui accipere debeamus. Pars enim quædam terrenę ciuitatis imago cœleſtis ciuitatis effecta eſt, non ſe ſignificando, ſed alteram, & ideo ſeruiens. Neque enim propter ſeipſam, ſed propter aliam ſignificandam C eſt inſtituta, & præcedente alia ſignificatione, & ipſa præfigurans præfigurata eſt. Nanque Agar ancilla Saræ, eiuſque filius imago quædam huius imaginis fuit. Et quoniam tranſituræ erant vmbræ luce veniente, ideo dixit libera Sara, quę ſignificabat liberam ciuitatem: cui rurſus alio modo ſignificandæ etiam illa vmbra ſeruiebat. Eiice ancillam & filium eius, non enim hæres erit filius ancillæ, cum filio meo Iſaac, quod ait Apoſtolus cum filio liberæ. Inuenimus ergo in terrena ciuitate duas formas, vnam ſuam præſentiam demonſtrantem, alteram cœleſti ciuitati ſignificandæ ſua præſentia ſeruientem. Parit autem ciues terrenæ ciuitatis peccato viciata natura, cœleſtis vero ciuitatis ciues parit à peccato naturam liberans gratia, vnde illa vocantur vaſa iræ, iſta vaſa miſericordiæ. Significatum eſt hoc etiam in duobus filiis Abrahæ, quod vnus de ancilla, quæ dicebatur Agar, ſecundũ carnẽ natus eſt Iſmael: alter autem de Sara libera ſecundum promiſsionem natus Iſaac. Vterque quidem de ſemine Abrahæ, ſed illum genuit demonſtrans conſuetudo naturam, iſtum vero dedit promiſsio ſignificans gratiam. Ibi humanus vſus oſtenditur, hic diuinum beneficium commendatur.

IOANNIS LODOVICI VIVIS D
in XV. Lib. D. Aurelij Auguſtini.
de Ciuitate Dei commentarij.

LEgem non audiſtis.) Ex Græco melius, quam vt vulgo habemus, legiſtis & ſic Hieron. ad Galatas quarto. [Greek] alij [Greek], auditis. b Quæ ſunt in allegoria.) [Greek], allegorica. Allegoria inquit Quintilianus lib. 8. quam inuerſionem interpretatur, aliud verbis, aliud ſenſu oſtendit, aut etiam interim contrarium. Hieronymus ait, quam hoc loco allegoricam alio loco Paulum eundem ſpiritalem intelligentiam nominaſſe. (Allegoria) c Vnum quidem à monte Sina.) [Greek]. Sic Hieronymus, & Ambroſius. d Sina enim mons eſt in Arabia.) Hunc puto quem Mela Caſium Arabiæ nominat. Nam eſt & Caſius Syriæ Plinio. Arabicus ille inſignis eſt templo Iouis Caſij, ſed magis Pompeij Magni tumulo. Sunt qui putant Arabice Sina dici Agar. (Sina.) e Perſequebatur eum, qui ſecundum ſpiritum.) Gen. xxj. Luſus ſolum puerorum ponitur, nec perſecutionem inueniri poſſe ſcribit Hieronymus. Nam cum in ædibus Abrahæ conuiuium ablactationis Iſaac celebraretur, colluderéntque fratres Iſmaël, & Iſaac, non tulit ludum illum Sara, ſed indignata precibus contendit à viro, vt nothus domo pelleretur. Sed hoc non putatur facturα, niſi Iſmael natu maior iniuria minorem affeciſſet. Hieronymus Hebræos dicit ludere interpretari idola facere, alios per luſum & iocum primogenituram ſibi vſurpare. quanquam & ludere pro pugnare ponitur in ſacris literis: vt in libro Regnorum ſecundo: ſurgant pueri, & ludant coram nobis, ſiue de vera & odioſa pugna dicatur, ſiue de militaribus exercitamentis, & pugna imaginaria. f Filius ancillæ cum filio liberæ.) Vulgo E legimus, cum filio meo Iſaac nam LXX. cum Hebræis conuenit [Greek]. Sed hic Pauli dictum citauit potius, quam Gene. [Greek]

De ſterilitate Saræ, quam dei gratia fœcundauit.

Caput III.

SAra quippe ſterilis erat & deſperatione prolis ſaltem de ancilla ſua concupiſcens habere, quod de ſeipſa non ſe poſſe cernebat, dedit eam fœtandam viro, de quo parere voluerat, nec potuerat. (Gene.16.) Exurgit itaque etiam ſic debitum de marito vtens iure ſuo[a] in vtero alieno. Natus eſt ergo Iſmaël ſicut naſcuntur homines permixtione ſexus vtriuſque vſitata lege naturę. Ideo dictum eſt ſecundum carnem, non quod iſta beneficia dei non ſint, aut non illa operetur deus, cuius opifex ſapientia attingit, ſicut ſcriptum eſt, à fine vſque ad finem fortiter, & diſponit omnia ſuauiter, ſed (Sapien.8.) vbi ſignificandum fuerat dei donum, quod indebitum hominibus gratis gratia largiretur, ſic oportuit dari filiũ quemadmodum naturæ non debebatur excurſibus. Negat enim natura iam filios tali commixtioni maris & fœminæ, qualis eſſe poterat Abrahæ & Saræ in illa iam ætate, F etiam mulieris accedente ſterilitate,[b] quę nec tũc parere potuit, quando non ætas fœcunditati, ſed ætati fœcũditas defuit. Quod ergo naturę ſic affectę fructus poſteritatis non debebatur, ſignificat, quod natura generis humani peccato viciata, ac per hoc iure damnata, nihil veræ fœlicitatis in poſterum merebatur. Recte igitur ſignificat Iſaac per repromiſsionem natos, filios gratiæ, ciues ciuitatis liberæ, ſocios pacis æternæ, vbi ſit non amor propriæ ac priuatæ quodam modo voluntatis, ſed communi eodémque immutabili bono gaudens atque ex multis vnum cor faciens[c], id eſt, perfectè facta concors obedientia charitatis.

a VTens iure ſuo.) Iure coniugij. b Etiam mulieris accedente ſterilitate.) Iam præter quam quod erat anus, etiam ſterilitate erat natura damnata. Naſcuntur enim homines quidam, vt Ariſtoteles docet, tum viri, tum fœminæ natura infœcundi. c Atque ex multis vnum cor faciens.) Inde concordia, qualis illa deſcribitur Apoſtolorum (Concordia) Act. iiij. Multitudinis autem credentium erat cor vnum & anima vna.

De terrenæ ciuitatis vel concertatione vel pace.

Caput IIII.

TErrena porrò ciuitas, quæ ſempiterna non erit, neque enim cum extremo ſupplicio damnata fuerit iam ciuitas erit, hic habet bonum

G ſuum cuius,ſocietate lætatur, qualis eſſe de talibus rebus lætitia poteſt . Et quoniam non eſt tale bonum, vt nullas anguſtias faciat amatoribus ſuis , ideo ciuitas iſta aduerſus ſeipſam plerunque diuiditur litigando, bellando atq; pugnando, & aut mortiferas aut certe mortales victorias requirendo. Nam ex quacunque ſui parte aduerſus alteram ſui partem bellando ſurrexerit , quærit eſſe victrix gentium, cum ſit captiua viciorum, Et ſi quidem cùm vicerit , ſuperbius extollitur etiam ſic mortiſera. Si vero conditionem cogitans caſúſque communes , magis quę accidere poſſunt aduerſis angitur, quam eis quæ prouenerunt ſecundis rebus inflatur,tantummodo mortalis eſt iſta victoria . Neque enim ſemper dominari poterit permanendo eis , quos potuerit ſubiugare vincendo, Non enim recte dicuntur ea bona non eſſe, quæ concupiſcit hæc ciuitas quando eſt & ipſa in ſuo genere humano melior . Concupiſcit enim terrenam quandam pro rebus infimis pacem:ad eam namque deſiderat peruenire bellando . Quoniam ſi vicerit, & qui reſiſtat,non fuerit, pax erit , quam non habebant partes inuicem aduerſantes,& pro his rebus, quas ſimul habere non poterant infœlici egeſtate certantes. Hanc pacem requirunt laborioſa bella , hanc adipiſcitur , quæ putatur glorioſa victoria. Quando autem vincunt qui cauſa iuſtiore pugnabant , quis dubitet gratulandam eſſe victoriam, & proueniſſe optabilem pacem? Hæc bona ſunt,& ſine dubio dei dona ſunt . Sed ſi neglectis melioribus quæ ad ſupernam pertinet ciuitatem , vbi erit victoria in æterna & ſumma pace ſecura , bona iſta ſic concupiſcuntur , vt vel ſola eſſe credantur , vel his quæ meliora creduntur, amplius diligantur , neceſſe eſt miſeria conſequatur , & quæ inerat augeatur.

H (margin letter beside "uerſantes")

De primo terrenæ ciuitatis authore fratricida, cuius impietati Romanæ vrbis conditor germani cæde reſponderit. *Caput V*

PRimus itaque fuit terrenę ciuitatis conditor fratricida : nam ſuum fratrem ciuem ciuitatis ęternę in hac terra peregrinantē,inuidentia victus occidit. Vnde mirandū non eſt,quod tanto poſt in ea ciuitate condenda, quæ fuerat huius terrenæ ciuitatis,de qua loquimur caput futura , & tam multis gentibus regnatura,huic primo exemplo , & vt Græ-
I ci appellant ἀρχετύπῳ,[a] quædam ſui generis imago reſpondit . Nam & illic ſicut ipſum facinus quidam Poëta
Lucanus lib.1 commemorauit illorum : Fraterno primi[b] maduerunt ſanguine muri: Sic enim condita eſt Roma, quando occiſum Remum à fratre Romulo Romana teſtatur hiſtoria : niſi quod iſti terrenæ ciuitatis ambo ciues erant, & ambo gloriam de romanæ Reip. inſtitutione quærebant. Sed ambo eam tantum,quantam ſi vnus eſſet habere non poterant. Qui enim volebat dominando gloriari minus vtiq; dominaretur,ſi eius poteſtas viuo conſorte minueretur . Vt ergo totam dominationem haberet vnus, ablatus eſt ſocius , & ſcelere creuit in peius, quod innocētia minus eſſet in melius . Hi autem fratres Cain & Abel non habebant ambo inter ſe ſimilem rerum terrenarum cupiditatē: nec in hoc alter alteri inuidit, quod eius dominatus fieret anguſtior , qui alterum occidit,ſi ambo dominarentur . Abel quippe non quærebat dominationem in ea ciuitate , quæ condebatur à fratre.[c] Sed inuidentia illa diabolica , qua inuident bonis mali , nulla alia cauſa eſt , niſi quia illi boni ſunt , illi mali. Nullo enim modo fit minor accedente ſeu permanente conſorte poſſeſsio bonitatis: imò poſſeſsio bonitatis tanto fit latior , quanto concordior eam indiuidua ſociorum poſsidet charitas. Non habebit denique iſtam K
poſſeſsionem, qui eam noluerit habere communem , & tanto eam reperiet ampliorem , quanto amplius ibi potuerit amare conſortem . Illud igitur quod inter Remū & Romulum exortum eſt, quemadmodū aduerſus ſeipſam terrena ciuitas diuidatur , oſtendit : quod autē inter Cain & Abel , inter duas ipſas ciuitates dei & hominum inimicicias demonſtrauit . Pugnant ergo inter ſe[d] mali & mali . Item pugnant inter ſe boni & mali . Boni vero & boni , ſi perfecti ſunt , inter ſe pugnare non poſſunt. Proficientes autem nondumque perfecti, ita poſſunt, vt bonus quiſque ex ea parte pugnet contra alterum , qua *Gala.5.*
etiam contra ſemetipſum. Et in vno quippe homine caro concupiſcit aduerſus ſpiritum , & ſpiritus aduerſus carnem. Concupiſcentia ergo ſpiritalis contra alterius poteſt pugnare carnalem , vel concupiſcentia carnalis contra alterius ſpiritalem , ſicut inter ſe pugnāt boni & mali, vel certe ipſæ cōcupiſcentiæ carnales inter ſe duorum bonorum nōdum vtique perfectorum , ſicut inter ſe pugnant mali & mali , donec eorum, qui curantur, ad vltimam victoriam ſanitas perducatur. L

A ρχέτυπῳ) Eſt primum illud exemplar, ad quod reliqua effinguntur vnde Archetypi libri. Iuuen. Et iubet Archetypos pluteum ſeruare Cleanthas. *Archetypum.* b Fraterno primi) Verſus Luc. 1. Pharſalidos. nota eſt hiſtoria. c In ea ciuitate, quæ con. à fra.) An iam tum condebat Cain vrbem? an de ciuitate hac terrena intelligendum , quam vitia & ſeparatio à deo condunt? Hoc puto. d Pugnant ergo int. ſe.) Hoc eſt quod dicitur, vitio nec cū virtute, nec cū vitio cōuenire: ſoloſque bonos eſſe amicos, malos nec inter ſe, nec cum bonis amicitiam ſeruare poſſe.

De languoribus, quos ex pœna peccati etiam ciues ciuitatis dei in huius vitæ peregrinatione patiuntur, & à quibus deo medente ſanantur. *Caput VI.*

LAnguor eſt quippe iſte, id eſt, illa inobedientia , de qua in libro quartodecimo diſſeruimus, primæ inobedientiæ ſupplicium , & ideo non natura , ſed vicium eſt , propter quod dicitur proficientibus bonis , & ex fide in hac peregrinatione viuentibus : inuicem onera veſtra portate,[a] & ſic adimplebitis legem chriſti: Item alibi dicitur , Corripi- *Gala.6.*
te inquietos , conſolamini puſillanimes : ſuſcipite infir- *1.Theſ.5.*
mos, patientes eſtote ad omnes . Videte ne quis malum pro malo alicui reddat . Item alio loco : Si præoccupa- *Galat.6.*
tus fuerit homo in aliquo delicto , vos qui ſpiritales eſtis , inſtruite huiuſmodi in ſpiritu manſuetudinis ,[b] intendens teipſum, ne & tu tenteris, Et alibi , Sol non oc- *Epheſ.4.*
cidat ſuper iracundiam veſtram , Et in Euangelio: Si M
peccauerit in te frater tuus , corripe eum inter te & ip- *Matt.18.*
ſum ſolum . Item de peccatis , in quibus multorum ca-
netur offenſio, ſic Apoſtolus dicit: Peccantes coram om- *1.Timo.5.*
nibus argue, vt & cęteri timorem habeant : Propter hoc & de venia inuicem danda multa præcipiuntur. Et ma- *Hebr.12.*
gna cura propter tenendam pacem, ſine qua nemo poterit videre deum vbi ille terror eſt, quando iubetur ſer- *Matt.18.*
uus[c] decem milium talentorum reddere debita, quæ illi fuerant relaxata , quoniam debitum denariorum centū conſeruo ſuo non relaxauit . Qua ſimilitudine propoſita , dominus Ieſus adiecit atque ait , Sic & vobis faciet pater veſter cœleſtis , ſi non dimiſeritis vnuſquiſque fratri ſuo de cordibus veſtris. Hoc modo curantur ciues ciuitatis dei in hac terra peregrinantes , & paci ſupernæ patrię ſuſpirantes. Spiritus autē ſanctus operatur intrinſecus, vt valeat aliquid medicina, quæ adhibetur extrinſecus . Alioquin etiam ſi deus ipſe vtēs creatura ſibi ſubdita in aliqua ſpecie humana ſenſus alloquatur humanos ſiue iſtos corporis , ſiue illos , quos iſtis ſimilimos habemus in ſomnis , nec interiore gratia mētem regat[d] atq;

agat

A agat, nihil prodeſt homini omnis prædicatio veritatis. *Roma.6.* Facit autem hoc deus à vaſis miſericordiæ iræ vaſa diſcernens, diſpenſatione, qua ipſe nouit multum occulta, ſed tamen iuſta. Ipſo quippe adiuuante mirabilibus & latentibus modis, cùm peccatum, quod habitat in membris noſtris quod ſic peccatum eſt, vt ſit, etiam pœ- *Ibidem.* na peccati,[c] ſicut Apoſtolus præcipit, Non regnet peccatum in noſtro mortali corpore ad obediendum deſyderiis eius, nec ei membra noſtra, velut iniquitatis arma exhibeamus: conuertitur ad mentem non ſibi ad mala deo regente conſentientem, & eam regens tranquillius nunc, habebit poſtea ſanitatem perfectam, atq; immortalitate percepta homo ſine vllo peccato in æterna pace regnabit.

a INuicem onera veſtra portate.) Græcè ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε, Latinius vertit quàm vulgo, alter alterius onera portate. Nõ hoc de duobus tantum dicitur ſicut apud Saluſtium: alter alterius auxilio eget, de animo & corpore. b Spiritu manſuetudinis.) Id eſt cum manſuete, & nõ ferociter propter id quod ſequitur, conſyderans teipſum, ne & tu tenteris. Decet enim reprehenſorem meminiſſe ſe quoque peccare poſſe, ne ſi animo intumuerit, quod melior ſit fratre peccãte, preſto ſit Nemeſis vltrix, & ad peccandum ipſe incitetur. c Quando iubetur ſeruus.) Præcipiens dominus remittenda eſſe inuicem debita, parabolam de ratione quã à ſeruo rex dominus exegit, inſeruit, Matthæi xviij. d Nec interiore gratia mentem reg.) Sic Eccleſiaſt. vij. Cõſydera opera dei, quod nemo poſſit corrigere, quem ille deſpexerit. Hinc videm' aliis pauciſſima de moribus præcepta ſufficere, aliis nullaſſi intrinſecus ad bonũ ani- B mus non impellitur, verba tenuiſſimã vim habent. e Quod ſic peccatum eſt, vt ſit etiam pœna pec.) Ex peccato enim illo primo mulctati omnes ſumus, vt corpus noſtrum ad peſſima quæque procliue ſit, & mentẽ ſecum impetu ſuo prouoluat, ni illa magna vi reſiſtat ſita, & altrinſec' corpus ad ſe trahat. adde etiã quod nullũ eſt peccatum, quod nõ torqueat, angatque eum, in quo eſt. Prima hæc eſt vltio, inquit Iuuenalis, quod ſe iudice nemo nocens abſoluitur. Sed locus eſt ſanè perobſcur'. In exemplari Colonienſi ſic legitur, ipſo quippe adiuuãte mirabilib' & latentibus modis, cum peccatũ quod habitat in membris noſtris, quod potius tã pœna peccati eſt, ſicut Apoſtolus præcepit, non regnet in noſtro mortali corpore ad obediendum deſideriis eius: nec ei membra noſtra velut iniquitatis arma exhibemus, cõuertitur ad mentem nõ ſibi à malo deo regente conſentientem etiã regentem &c. Sed hic legendum eſt: ad malum deo regente conſentientẽ etiam regentẽ. vt ſit ſenſus: Si illa peccandi procliuitas, relicta ex noxia primorum patrum in maſſa, vnde omnes deſumimur, non ſibi regnum totius hominis depoſcat, aut occupet nec regnet in noſtro mortali corpore, ſicut Apoſtolus monet, ſed poti' ſe menti ſubdat, quæ morigeram ſe prebent rectori ſuo deo, nõ conſentiat illi pronitati ad flagitium nutanti, ſed vt potius affectus ipſe in malũ pronus à mẽte in vita hac regatur tranquille, & quaſi à medico tractetur cui præſit deus, tunc morbidus ille affectus vere perfecteque ſanitatem & immortalitatem conſequitur, ſicque hac ratione homo æternum beatus. peccatum enim eſt hic nutus ille ad peccandum nos deprimens, quem fomitem theologi appellant in ſchola.

De cauſa & pertinacia ſceleris Cain, quam a facinore concepto nec dei ſermo reuocauit. *Capue VII*

C SEd hoc ipſum quod ſicut potuimus expoſuimus, cum deus loquutus eſſet ad Cain eo modo quo primis hominibus [a] per creaturam ſubiectam velut eorum ſocius forma congrua loquebatur, quid ei profuit? Nonne conceptum ſcelus in necando fratre etiam poſt verbum diuinæ admonitionis impleuit? Nam cum ſacrificia diſcreuiſſet amborum, in illius reſpiciens, huius deſpiciens. Quod non dubitandum eſt potuiſſe cognoſci [b] ſigno aliquo atteſtante viſibili, & hoc ideo feciſſet deus, quia mala erant opera huius: fratris vero eius bona, contriſtatus eſt cain valde *tal. vultus* & concidit facies † eius. Sic enim ſcriptum eſt. Et di- *Gene.4.* xit dominus ad Cain: Quare triſtis factus es. & quare cõcidit facies tua? Nonne ſi recte offeras, [c] recte autem nõ diuidas, peccaſti? quieſce, [d] ad te enim conuerſio eius, [e] & tu dominaberis illius. In hac admonitione quam deus protulit ad Cain, illud quidem quod dictum eſt: Nonne ſi recte offeras, recte autem nõ diuidas, peccaſti, quia non elucet cur vel vnde ſit dictum, multos ſenſus peperit eius obſcuritas, cum diuinarum ſcripturarum quiſque tractatus ſecundum fidei regulam id conatur exponere. Recte quippe offertur ſacrificiũ, cum offertur deo D vero, cui vni tantummodo ſacrificandum eſt. Non autem recte diuiditur, dum non diſcernuntur recte vel loca, vel tempora, vel res ipſæ quæ offeruntur, vel qui offert, vel cui offertur, vel hi quibus ad veſcendum diſtribuitur quod oblatum eſt, vt diuiſionem intelligamus, hic diſcretionem: ſiue cum offertur, vbi nõ oportet, aut quod non ibi, ſed alibi oportet: ſiue cum offertur quando non oportet, aut quod non tunc, ſed aliàs oportet: ſiue cum id offertur quod nuſqam & nũquam penitus debuit: ſiue cum electiora ſibi eiuſdem generis rerum tenet homo, quàm ſunt ea quæ offert deo: ſiue cum eius rei quæ oblata eſt, fit particeps profanus, aut quilibet quem fas non eſt fieri. In quo autem horum deo diſplicuerit Cain, facile non poteſt inueniri. Sed quoniam Io- *1.Ioan.3.* annes apoſtolus dum de his fratribus loqueretur: Non ſicut Cain, inquit, qui ex maligno erat: & occidit fratrem ſuum: & cuius rei gratia occidit eum? quia opera illius maligna fuerunt, fratris autem eius iuſta, datur intelligi propterea deum nõ reſpexiſſe in munera eius: quia hoc ipſe male diuidebat, dans deo aliquid ſuum, ſibi autem ſeipſum. [f] Quod omnes faciunt qui non dei, ſed ſuam ſectantes voluntatem, id eſt, non recte, ſed peruerſo corde * viuentes offerunt deo munus, quo putant eum ** aliàs ordine.* redimi, vt eorum non opituletur ſanandis prauis cupiditatibus, ſed explendis. Et hoc eſt proprium terrenæ ci- E uitatis, deum vel deos colere, quibus adiuuantibus regnet in victoriis & pace terrena, non charitate conſulendi ſed dominandi cupiditate. Boni quippe ad hoc vtuntur mundo, vt fruantur deo: mali autem contra, vt fruantur mundo, vti volunt deo, qui tamen eum vel eſſe, [g] vel res humanas curare iam credũt. Sunt enim multo deteriores, qui nec hoc quidem credũt. Cognito itaque Cain quod ſuper eius germani ſacrificium, non ſuper ſuum reſpexerat deus, vtique fratrem bonum mutatus imitari, non elatus debuit æmulari. Sed quia contriſtatus eſt & concidit vultus eius, hoc peccatum maxime arguit deus, triſtitiam de alterius bonitate, & hoc fratris: Hoc quippe arguendo interrogauit dicens. Quare contriſtatus es, & quare cõcidit facies tua? Quia enim fratri inuidebat, deus videbat, & hoc arguebat. Nam hominibus quibus abſconditum eſt cor alterius, eſſe poſſet ambiguum, & prorſus incertum, vtrum illa triſticia malignitatem ſuam, in qua ſe deo diſplicuiſſe F didicerat, an fratris doluerit bonitatem, quæ deo placuit, cum in ſacrificium eius aſpexit. Sed rationem deus reddens, cur eius oblationem accipere noluerit, vt ſibi ipſe potius merito, quàm ei merito frater diſpliceret, cum eſſet iniuſtus non recte diuidendo, hoc eſt, non recte viuendo, & indignus cuius approbaretur oblatio, quàm eſſet iniuſtior, quod fratrem iuſtum gratis odiſſet, oſtendit. Non tamen eum dimittens ſine mandato ſancto, iuſto & bono. Quieſce, inquit, ad te enim conuerſio eius, & tu dominaberis illius. Nunquid fratris? Abſit. Cuius igitur, niſi peccati? Dixerat enim, Peccaſti: tum deinde addidit, Quieſce, ad te enim conuerſio eius, & tu dominaberis illius. Poteſt quidem ita intelligi ad ipſum hominem conuerſionem eſſe debere peccati, vt nulli alij quàm ſibi ſciat tribuere debere, quod peccat. Hæc eſt enim ſalubris pœnitentiæ medicina & veniæ petitio non incongrua, vt vbi ait, ad te enim conuerſio eius, non ſubaudiatur erit. ſed ſit, præcipientis videlicet, non prædicentis modo. Tunc enim dominabitur quiſque peccato, ſi id ſibi non defendendo prœpoſuerit, ſed pœnitendo ſubiecerit. Alioquin & illi ſeruiet dominanti, ſi

G patrocinium adhibuerit accidenti. Sed vt peccatum in-
Galat.5. telligatur cócupiſcentia ipſa carnalis, de qua dicit apo-
ſtolus, Caro concupiſcit aduerſus ſpiritum, in cuius car-
nis fructibus, & inuidiam commemorat, qua vtiq; Cain
ſtimulabatur, & accendebatur in fratris exitium, bene
ſubauditur erit, id eſt, ad te enim conuerſio eius erit, &
Roma.7. tu dominaberis illius. Cùm enim commota fuerit pars
ipſa carnalis, quam peccatum apellat apoſtolus, vbi dicit
Non ego operor illud, ſed quod habitat in me pecca-
tum, quam partem animi etiam philoſophi dicunt eſſe
vicioſam, non quæ mentem debeat trahere, ſed cui
mẽs debeat imperare, eamque ab illicitis operibus ratio
ne cohibere, cùm ergo cómota fuerit ad aliquid perpe-
trandum cómittendum, ſi acquieſcatur & obtemperetur di-
Roma.6. centi apoſtolo: Ne exhibeatis membra veſtra arma ini-
quitatis peccato: ad mentem domita & victa conuerti-
tur, vt ſubditæ ratio dominetur, hoc præcepit deus huic
qui facibus inuidiæ inflammabatur in fratrem, & quem
debuerat imitari, cupiebat auferre, Quieſce, inquit, id
Gen.4. eſt manus à ſcelere contine. Non regnet peccatum in
Roma.6. tuo mortali corpore ad obediendum deſyderiis eius,
nec exhibeas membra tua iniquitatis arma peccato. Ad
H te enim conuerſio eius dum non adiuuatur relaxando,
ſed quieſcendo frænatur. Et tu dominaberis illius. Vt
cû forinſecus nó permittitur operari, ſub poteſtate mẽ-
tis regentis & beneuolentis, aſſueſcat etiam intrinſecus
non moueri. Dictum eſt tale aliquid in eodem diuino
libro & de muliere, quando poſt peccatum deo inter-
rogante, atque iudicante damnationis ſententias acce-
perunt, in ſerpẽte diabolus, & in ſeipſis illa & maritus.
Gen.3. Cum enim dixiſſet ei: Multiplicans multiplicabo triſti-
cias tuas & gemitum tuum, & in triſticiis paries filios:
deinde addidit, Et ad virum tuum conuerſio tua, & ip-
ſe dominabitur tui. Quod dictum eſt ad Cain de pec-
cato vel de vicioſa carnis concupiſcentia, hoc iſto in
loco de peccatrice fœmina: vbi intelligẽdum eſt virum
ad regendam vxorem animo carnem regenti ſimilem
eſſe oportere. Propter quod dicit Apoſtolus: Qui dili-
git vxorem ſuam, ſeipſum diligit. Nemo enim vnquam
Epheſ.5. carnem ſuam odio habuit. Sananda ſunt enim hæc, ſi-
cut noſtra: non ſicut aliena dãnanda. Sed illud dei præ-
ceptum, cain ſicut præuaricator accepit. Inualeſcente
I quippe inuidentiæ vicio fratrem inſidiatus occidit. Ta-
lis erat terrenæ conditor ciuitatis. Quomodo autem
ſignificauerit etiam Cain Iudæos, à quibus Chriſtus oc-
ciſus eſt paſtor ouium hominum, quem paſtor ouiũ pe-
Cõtra Fau corum præfigurabat Abel: quia in allegoria, prophetica
ſtum lib.12 res eſt: parco nunc dicere, & quędam hinc aduerſus Fau-
cap. 9. ſtum Manichęum dixiſſe me recolo.

EO modo quo primis hominibus.) Quærit. viij. ſuper Geneſim ad literam, quomodo Adæ loquutus ſit deus, ſpiritaliter an corporaliter. Et reſpondet ſic eſſe deum loquutum homini in paradiſo, ſicut etiam poſtea loquutus eſt patribus, ſicut Abrahæ, ſicut Moſi, id eſt, in aliqua ſpecie corporali. Hoc eſt enim, quod audierunt eius vocem ambulantis in paradiſo. b Quod non dubitandum eſt potuiſſe cognoſci.) Hieronymus in Geneſi: Vnde ſcire poteras Cain, quod fratris eius munera ſuſcepiſſet deus, & ſua repudiaſſet, niſi illa interpretatio vera eſſet, quam Theodotio poſuit. Et inflammauit Dominus ſuper abel & ſuper ſacrificium eius: Super Cain vero, & ſuper ſacrificium eius non inflammauit. Ignem autem ad ſacrificium deuorandum ſolitum venire de cœlo, & in dedicatione templi ſub Solomone legimus, & quando Helias in monte Carmelo conſtruxit altare. Hieronymus hæc. c Nónne ſi recte offeras.) Sic lxx. Nos vero vulgo legimus: Nónne ſi bene egeris, recipies: ſin autem male, ſtatim in foribus peccatũ aderit? Hieronymus, Et dixit dominus ad Cain: Quare iraſceris, & quare cócidit vultus tuus? nónne ſi recte offeras, non recte autẽ diuidas, peccaſti? quieſce, ad te conuerſio eius, & tu dominaberis eius. Neceſſitate compellimur in ſingulis diutius immorari. Siquidem & nunc multo aliud in hebræo, quam in tranſlatoribus ſenſus eſt. Ait enim dominus ad Cain: Quare iraſceris, & quare concidit vultus tuus? nónne ſi bene egeris, dimittetur tibi? & ſi nó bene egeris, ante fores peccatum tuũ ſedebit, & tali ianitore comitaberis? K Verum quia liberi arbitrij es, moneo, vt non tibi peccatũ, ſed tu peccato domineris. Hæc Hieronymus. d Peccaſti? quieſce.) Ne rapiaris impetu animi. monet non deſperandum à peccato, nec omnem de venia fiduciã abiiciendam. eſt quidem peccati origo in homine ſocia indiuidua: ſed quoniã liberi eſt homo arbitratus, poteſt illi, vel ſeruire, vel imperare. e Ad te enim conuerſio eius) Græce ἡ ἀποστροφὴ αὐτοῦ. vbi antee ſimile verbum erat apud lxx, πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστροφή σου: & ad virum tuũ, conuerſio tua. Aquila ſocietatẽ poſuit. Symmachus appetitum vel impetũ. Vulgo habemus: Sub te erit poteſtate eius: ita hæc cóuerſio eſt vel ſocietas, vt ſit peccatum ſocium, vel appetitus peccati ſit in homine vel impetus. hoc eſt, in manu eius quod declarat etiam id, quod addidimus in poteſtate, & hoc eſt proximum vero, intelligi per illa verba, peccatum ſemper in manu & poteſtate hominis futurum, quemadmodum vxorem viri. f Dans deo aliquid ſuum, ſibi autem ſeipſum.) Non munera recipit deus, ſed animũ dãtis. Ideo fruſtra mali ſacrificant, à quis non modo deus, ſed nec vir bonus donari velit, vt inquit Plato. g Qui tamen eum vel eſſe.) Nam non omnes mali hoc credunt, ſed qui credũt mali, captare ſe deum muneribus putant, vt ea ipſa, aurum vtique, aut argentum copioſius rependant, ſicut Herculi decima bonorum eſt oblata à Sylla & Craſſo, quo fierent locupletiores.

Quæ ratio fuerit, vt Cain inter principia generis humani conderet ciuitatem. Caput. VIII

NVnc autem defendenda videtur mihi hiſto-
ria, ne ſit ſcriptura incredibilis, quæ dicit æ- *Gen.4.*
dificatam ab vno homine ciuitatem, eo tem-
pore quo non pluſquam viri quatuor, vel po-
tius tres, poſteaquam fratrem frater occidit, fuiſſe vi- L
dentur in terra: id eſt, primus homo pater omnium,
& ipſe Cain & eius filius Enoch: ex cuius nomine ipſa
ciuitas nuncupata eſt, Sed hoc quos mouet, parum con-
ſiderant non omnes homines, qui tunc eſſe potuerunt,[a]
ſcriptorem ſacræ huius hiſtoriæ neceſſe habuiſſe no-
minare: ſed eos ſolos quos operis ſuſcepti ratio poſtu-
labat. Propoſitum quippe ſcriptoris illius fuit, per quem
ſpiritus ſanctus id agebat, per ſucceſſiones certarum
generationum ex vno homine propagatarum perue-
nire ad Abraham: ac deinde ex eius ſemine ad popu-
lum dei: in quo diſtincto à cæteris gentibus præfigura-
rentur & prænunciarentur omnia quæ de ciuitate, cu-
ius æternum erit regnum, & de rege eius, eodẽque con-
ditore Chriſto in ſpiritu præuidebantur eſſe ventura:
ita vt nec de altera ſocietate hominum taceretur, quam
terrenam dicimus ciuitatem, quantum ei commemo-
randæ ſatis eſſet, vt ciuitas dei etiam ſuæ aduerſariæ com M
paratione clareſcat. Cum igitur ſcriptura diuina v-
bi & numerum annorum, quos illi homines vixerunt, *Gen.5.*
commemorat, ita concludat, vt dicat de illo de quo lo-
quebatur, & genuit filios & filias, & fuerunt omnes dies
illius vel illius quos vixit anni tot, & mortuus eſt: nun-
quid quia eoſdem filios & filias non nõminat, ideo in-
telligere non debemus per tam multos annos, quibus
tunc in ſeculi huius prima ætate viuebant, naſci potuiſ-
ſe plurimos homines, quorum cœtibus condi poſſent
etiam plurimæ ciuitates: Sed pertinuit ad deum quo
iſta inſpirante conſcripta ſunt, has duas ſocietates ſuis
diuerſis generationibus primitus digerere atque diſtin-
guere vt ſeorſum hominum, hoc eſt, ſecundum homi-
nem viuentium, ſeorſum autem filiorum dei, id eſt, ho-
minum ſecundum deum viuentium generationes con-
texerentur vſque ad diluuium, vbi ambarum ſocietatum
diſcretio concretioque narrantur: diſcretio quidẽ, quod
ambarum ſeparatim generationes commemorantur vni
us fratricidæ Cain: alterius autem qui vocabatur Seth.
Natus quippe fuerat & ipſe de Adam, pro illo quem *Gen.4.*
frater occidit.[b] Cócretio autem quia bonis in deterius
declinantibus tales vniuerſi facti fuerant, vt diluuio de-
lerentur, excepto vno iuſto cui nomen erat Noë, & eius *Gen.7.*
coniuge & tribus filiis totidẽmque nuribus, qui ho-
mines

A mines octo ex illa omnium vaſtatione mortalium per arcam euadere meruerunt. Quod igitur ſcriptum eſt, *Gene.4.* Et cognouit Cain vxorem ſuam, & concipiens peperit Enoch, & erat ædificans ciuitatem [c] in nomine filij ſui Enoch: non eſt quidem conſequens vt iſtum primum filium genuiſſe credatur. [d] Neque enim hoc ex eo putandum eſt, quia dictus eſt cognouiſſe vxorem ſuam, quaſi tunc ſe illi primitus concumbendo miſcuiſſet. Nam & de ipſo patre omnium Adam non tunc ſolum hoc dictum eſt, quando conceptus eſt Cain, quem primogenitum videtur habuiſſe, verum etiam poſterius eadem ſcriptura, *Ibidem.* Cognouit, inquit, Adam vxorem ſuam, & concepit & peperit filium, & nominauit nomen illius Seth. Vnde intelligitur ita ſolere illam ſcripturam loqui, quamuis non ſemper, cum in ea legitur factos hominum fuiſſe conceptus, non tamen ſolum cum primum ſibi ſexus vterque miſcetur. Nec illud neceſſario argumento, vt primogenitum patri exiſtimemus Enoch, quod eius nomine illa ciuitas nuncupata eſt. *Ibidem.* Non enim ab re eſt, vt propter aliquam cauſam cum & alios haberet, diligeret eum pater cæteris amplius. Neque enim & Iudas primogenitus[e] fuit, à quo B & Iudæa cognominata eſt, & Iudæi. Sed etiamſi conditori ciuitatis illius iſte filius primus eſt natus, non ideo putandum eſt tunc à patre conditæ ciuitati nomen eius impoſitum, quando natus eſt, quia nec conſtitui tunc ab vno poterat ciuitas. Quæ nihil eſt aliud quàm hominum multitudo aliquo ſocietatis vinculo colligata: ſed cum illius hominis familia tanta numeroſitate creſceret vt haberet iam populi quantitatem, *talias,&* tunc potuit vtique fieri, vt ei † conſtitueret, & nomen primogeniti ſui conſtitutæ imponeret ciuitati. Tam longa quippe vita illorum hominum fuit, vt illic memoratorum, quorum & anni taciti non ſunt, qui minimum vixit ante diluuium, ad ſeptingentos quinquaginta tres[f] perueniret. Nam plures nongentos annos etiam tranſierunt, quamuis nemo ad mille perueniret. Quis itaque dubitauerit per vnius hominis ætatem [g] tantum multiplicari potuiſſe genus humanum, vt eſſet vnde conſtitueretur, non vna ſed plurimæ ciuitates? Quod ex hoc conijci facillime poteſt, quia ex vno Abraham non multo amplius quadringentis annis numeroſitas *Exod.12.* Hebrææ gentis tanta procreata eſt, vt in exitu eiuſdem C populi ex Aegypto ſexcenta milia hominum fuiſſe referantur bellicæ iuuentutis, vt omittamus gentem Idumæorum non pertinentem ad populum Iſraël, quam genuit frater eius Eſaü nepos Abrahæ, & alias gentes natas ex ſemine ipſius Abrahæ, non per Saram [h] coniugem procreatas.

[a] NOn omnes homines, qui tunc eſſe potuerunt.) Noë filium fuiſſe *Ionicus.* Ionicum rationis ſyderum cœlorúmque peritiſsimum ferunt, cuius Moſes non meminit. b Pro illo quem frater occidit.) Ideo dictus eſt Seth q. θέσις vt Hieronymus inquit, hoc eſt poſitio. quia poſitus eſt pro Abel. c Et erat ædificans ciuitatem) Inter profanos *Vrbs prima.* ſcriptores quis vrbem primus poſuerit, non conuenit, alij Cecropem volunt, vt Plinius, qui eam extruxit, quæ poſtea ἀκρόπολις, id eſt arx dicta eſt Athenienſibus, cuius erat Cecropia. Strabo Argos prius à Phoroneo dicit conditos, quos Homerus Pelaſgum nominat. Aegyptij omnium antiquitatum gloriam ementitis annalibus ad ſe trahunt. & Dioſpolim, quæ ſunt Thebæ, tempore omnes antecedere aſſeuerant. Verum Enochia hæc vt Ioſephus vocat, omnium eſt vetuſtiſsima, *Enochia Vrbs.* quam Cain, cum exagitaretur furiis cæſi fratris, nec vllus ſibi locus tutus ſatis videretur, condidit, murīſque cinxit, & terminos agro poſuit per quã ciuitatem Mundum, & diaboli ciuitatẽ ſignificari teſtatur Hieronymus ad Marcellam. d Vt iſtum primum filiũ genuiſſe credatur.) Ioſephus, ſi modo bene eſt à Ruffino verſus, ſeniorem filium Cain dicit Enoch, ſed is, quod primum legentibus videri in ſacris literis poſſet, eſt ſecutus. e Neque enim & Iudas primogenitus.) Fuit enim quartus Ia- *Iudæa* cob Filius ex Lia. Iudæa olim à filio Cam Cananæo Cananæa dicebatur ſicut Ioſephus tradit: deinde à Iuda Iacob filio Iudæa. Idẽ Iuſtinus lib. D xxxvj. qui ſolum decem filios Iſraël ponit: ſed ſic errat, vt cum narrat ipſum Iſraëlem populum totum de nomine filij Iudæ, qui poſt diuiſionẽ, ſed ante patrẽ de vita diſceſſerat, Iudæos vocaſſe. Lactãtius libro quarto Hebræos tradit egreſſos iam Aegyptum in quadam Syriæ ſolitudine, cum conſediſſent, cœpiſſe appellari Iudæos, quod dux eiuſce examinis erat Iudas, & terra quam incoluere, Iudæa. Verum credo cognominationem inde ortam: vnde & Tribus Iudæ regnũ meruit, quòd ea prima poſt Moſem, cæteris cunctantibus inter vndas Erythrij maris eſt ingreſſa, quod putant Hebræi intelligi cum Geneſis illis dicit Iacob Iudæ: Ex captiuitate filij mei aſcendiſti. Nam ſic legunt ipſi. f Ad ſeptigentos quinquaginta tres.) De Lamech puta patre Noë, quẽ Hebraica ſcriptura refert vixiſſe annos quingentos ſeptuaginta ſeptem. lxx. dicunt ἔτη ἑπτακόσια πεντήκοντα τρία, id eſt, annos ſeptigentos quinquaginta tres. g Quis itaque dubitauerit per vnius hominis ætatẽ.) Fuit memoria patrum vicus pene centum domorũ in Hiſpania, cuius omnes incolæ erãt à ſene quodã, qui adhuc viuebat, progeniti, ita vt propinquitatis nomẽ iã deeſſet, quo à minimus natu vocaretur. Lingua enim noſtra ſupra abauũ nõ aſcendit. h Non per Saram.) Iſmahelitæ ex filio Agar Iſmahele.

De longa vita hominum, quæ fuit ante diluuium, & de ampliore humanorum corporum forma.

Caput. IX.

QVamobrem, nullus prudens rerum exiſtimator dubitauerit, Cain non ſolum aliquam, verum etiam magnam potuiſſe condere ciuitatem, *Gene.4.* quando in tam longum tempus protendebatur vita mortalium, niſi forte infidelium quiſpiam E ex ipſa numeroſitate annorum nobis ingerat quæſtionem, qua vixiſſe tunc homines, ſcriptum eſt in authoribus noſtris: & hoc neget eſſe credendum. Ita quippe nõ credunt etiam magnitudines corporum longe ampliores tunc fuiſſe, quàm nunc ſunt. Vnde & nobiliſsimus eorum poëta[a] Virgilius, de ingenti lapide, quem in agrorum limite infixum, vir fortiſsimus illorum temporum *Aenei.12.* pugnans, & rapuit, & cucurrit, & intorſit, & immiſit. Vix illud, inquit, lecti bis ſex ceruice ſubirent:

Qualia nunc hominum producit corpora tellus. Significans, maiora tunc corpora [b] producere ſolere tellurem. Quanto magis igitur temporibus recentioribus mundi, ante illud nobile, diffamatúmque diluuium. Sed de corporum magnitudine plerunque incredulos nudata per vetuſtatem, ſiue per vim fluminum, variõſque caſus ſepulchra conuincunt: vbi apparuerunt, vel vnde ceciderunt incredibilis magnitudinis oſſa mortuorum. Vidi ipſe nõ ſolus, ſed aliquot mecum in Vticenſi litore molarem hominis dẽtem [c] tam ingentem, F vt ſi in noſtrorum dentium modulos minutatim conſcideretur, centum nobis videretur facere potuiſſe. Sed illum gigantis alicuius fuiſſe crediderim. Nam præter quod erant omnium multo maiora, quam noſtra tunc corpora, gigantes longe cæteris anteibant. Sicut aliis deinde noſtríſque temporibus rari quidẽ, ſed nunquam fermè defuerunt, qui modum aliorum plurimum excederent. Plinius Secundus doctiſsimus homo, [d] quanto magis, magíſque præterit ſeculi excurſus, minora corpora naturam ferre teſtatur. Quod etiam Homerum commemorat ſæpe carmine fuiſſe conqueſtum: non hæc velut poëtica figmenta deridens, ſed in hiſtoricam fidem tanquam miraculorum naturaliũ ſcripturas ſumens. † *talias, ſcriptor aſſumens.* Verum vt dixi, antiquorum magnitudines corporũ inuenta plerunque oſſa, quoniã diuturna ſunt, etiam multo poſterioribus ſeculis produnt. Annorum autem numeroſitas cuiuſque hominis, quæ temporibus illis fuit, nullis nunc talibus documentis venire in experimẽtum poteſt. Nec tamẽ ideo fides ſacræ huic hiſtoriæ derogãda eſt, cuius tanto impudentius narrata non credimus, quanto impleri certius prænunciata conſpicimus. Dicit tamen

G tamen etiam Plinius,[a] eſſe adhuc gentem, vbi ducentos annos viuitur. Si ergo humanarum vitarum diuturnitates, quas experti non ſumus, hodie habere creduntur incognita nobis loca, cur non habuiſſe credantur & tempora? An vero eſt credibile alicubi eſſe, quod hic non eſt, & incredibile eſt aliquando fuiſſe, quod nũc non eſt?

VNde & nobiliſſ. eorum poëta.) Virgi. xij. Aeneid de Turno, quod ex Homero Iliad. vj ſumpſit, qui in pugna Diomedis & Aeneę, Diomedem canit ſaxum quod iacebat in agro ingens & ponderoſius viribus quatuordecim iuuenum οἷοι νῦν βροτοί εἰσι quales inquit nunc ſunt homines, raptum intorſiſſe in Aeneam: quo ictu hic proſtratus tectus eſt à Venere matre, diffuſa caligine nigra. Iuuena. Satyr. xv. vtrumque & Virgilianum & Homericum dictum attigit:

Saxa inclinatis per humum quæſita lacertis,
Incipiunt torquere domeſtica ſeditione
Tela, nec hunc lapidem quali ſe Turnus & Aiax,
Et quo Tydides percuſſit pondere coxam
Aeneæ, ſed quem valeant emittere dextræ
Illis diſsimiles, & noſtro tempore natę.
Nam genus hoc viuo iam decreſcebat Homero,
Terra malos homines nunc educat, atque puſillos,
Ergo deus quicunque aſpexit ridet, & odit.

b Significans maiora tunc corpora.) Idem Virgil. primo Georgico.
H Grandiáque effoſſis mirabitur oſſa ſepulchris.

Hieronymus Burgarinus. c Molarem hominis dentem.) Feſto diui Chriſtophori, cum ſalutaturi iſſemus illum ad maximum vrbis noſtræ templum, oſtẽſus eſt nobis dens molaris pugno maior, quem dicebant eſſe illius. Aderat mecũ Hieronymus Burgarinus iuuenis ingenio caſtiſſ. & ſupra modum ſobrio, ſtudiiſque bonarum artium deditiſsimo: ad quod cum ſuapte natura factus & appoſitus eſſet, tum etiam magnũ illi erant calcar patris ſapiẽtiſſ. monita & exemplum, qui vir natu grandior, & ampla familia magniſque opib. & negociis diſtrictus dabat ſe nihilominus literis, vt hoc ſaltẽ quod viderent liberi imitarentur. d Plinius Secundus doctiſsimus homo.) Huius habemus hiſtoriã naturæ. Nihil neceſſe eſt vt vel opus laudetur, vel Authoris ingenium, diligentia, eruditio. eius lib. vij. hęc ſunt verba, In plenum autem cuncto mortaliũ generi minorẽ indies fieri ſtaturã propemodum obſeruatur, raroſq; patribus proceriores conſumẽte vbertatem ſeminũ exuſtione, in cuius vices nunc vergat æuum. in Creta terremotu rupto monte inuentum eſt corpus ſtans xlvj. cubitorum, quod alij Orionis alij Etionis fuiſſe tradũt. Oreſtis corpus oraculi iuſſu refoſſũ ſeptem cubitorum fuiſſe monumentis traditur. Iã vero ante annos propẽ mille vates ille Homerus nõ ceſſauit minora corpora mortaliũ, quàm priſca conqueri. Hæc Plinius. Cyprianus in eandem ſententiam ſcribit aduerſus Demetrianum, & idẽ dicit Vriel angelus domini Eſdræ. Gel. lib. iij. præter hæc modũ eſſe dicit ſummum adoleſcendi humani corporis ſeptem pedes, quod eſſe magis verum arbitramur, quam quod Herodotus homo fabulator in primo hiſtoriarũ, inuẽtum eſſe ſub terra ſcripſit Oeſtis corpus cubita longitudinis habens ſeptẽ, quæ faciunt pedes xij, & quadrantem, niſi vt Homerus opinatus eſt, vaſtiora prolixioráque fuerunt corpora hominum antiquorum, & nunc quaſi mundo ſeneſcẽte rerum atque hominum decrementa ſunt. Verũ Plato, Ariſtoteles, & cęteri philoſophi hos ſecuti, quique immortalem eſſe mundum putãt, nec ſeneſcere, nec minui, nec debilitari exiſtimãt. e Dicit tamen etiã idem Plinius.) Eodem lib. vij, cap. xlviij. Hellanic⁹, inquit, quoſdam in Aetolia Epirorũ gentis cc. explere annos, cui aſtipulatur Bamiates memorãs Pictoreum ex iis præcipue corpore viribúſque etiam ccc. vixiſſe.
I

De differentiis quæ inter Hebræos & noſtros codices videntur annorum numeri diſſonare.

Caput. X.

QVocirca & ſi inter Hebræos & noſtros codices de ipſo numero annorum nonnulla videtur eſſe diſtantia, quod ignoro, qua ratione ſit factum, non tamen tanta eſt, vt illos homines tam longæuos fuiſſe diſſentiant. Nam ipſe homo primus Adam antequàm gigneret filium, qui appellatus eſt Seth, ducentos triginta annos vixiſſe reperitur in codicibus noſtris,[a] in Hebræis autem centum triginta perhibetur. *Gene. 5.* Sed poſteaquam eum genuit, ſeptingentos vixiſſe legitur in noſtris, octingentos vero in illis. Atque ita in vtriſque vniuerſitatis ſumma concordat. Ac deinde per conſequentes generationes antequam gignatur, qui gigni commemoratur, minus vixiſſe apud Hebræos pater eius inuenitur centum annos: ſed poſteaquam eſt genitus, idem ipſi centum minus quàm in Hebræis inueniuntur in noſtris. Atque ita hinc & inde numeri vniuerſitas conſonat. In ſexta autem generatione nuſquam vtrique codices diſcrepant. K In ſeptima vero vbi ille qui natus eſt Enoch non mortuus, ſed quod deo placuerit tranſlatus eſſe narratur, eadem diſſonantia eſt quæ in ſuperioribus quinque de centum annis antequam gigneret eum qui ibi commemoratus eſt filium, atque ita in ſumma ſimilis conſonantia. Vixit enim annos antequam transferretur ſecundum vtroſque codices ccclxv. Octaua generatio habet quidem nonnullam diuerſitatem: ſed minorem, ac diſsimilem cæteris. Mathuſalem quippe quem genuit Enoch, antequam gigneret eum, qui in ipſo ordine ſequitur: ſecundum Hebręos non centum minus, ſed viginti amplius vixit annos: Qui rurſus in noſtris poſteaquam eum genuit, reperiuntur additi, & in vtriſque ſibi ſumma vniuerſi numeri occurrit. In ſola nona generatione, id eſt, in annis Lamech filij Mathuſalem, patris autem Noë, ſumma vniuerſitatis diſcrepat, ſed non plurimum. Viginti enim & quatuor annos plus vixiſſe in Hebræis, quàm in noſtris codicibus, inuenitur. Nam antequam gigneret filium qui vocatus eſt Noë, ſex minus habet in Hebræis, quàm in noſtris: poſtea vero quàm eum genuerit, triginta amplius in eiſdem, quàm in noſtris. L Vnde ſex illis detractis, reſtant vigintiquatuor: vt dictum eſt.

IN codicibus noſtris.) Codices noſtros appellat, quibus eccleſia tunc vtebatur Latina, ex interpretatione Septuaginta, antequam Hieronymi interpretatio vel ederetur, vel reciperetur: codices vero Hebræos, qui ad Hebraicam ſcripturã erant verſi. Hieronymus in Gene. Vixit autem Adam ducentos & triginta annos, & genuit ad imaginem & ſimilitudinem ſuam, & vocauit nomen eius Seth. Sciendum, quod vſque ad diluuium, vbi in noſtris codicibus ducentorum, & quod excurrit, annorum, genuiſſe quis dicitur, in Hebræo habet centum annos. & reliquos qui ſequuntur. Fuerunt autem dies Adam poſtquam genuit Seth, ſeptingẽti anni: quia in ducentis errauerat, conſequenter hic poſuit ſeptingentos, cũ in Hebræo hic habeatur, octigentos. Tantum Hieronymus, qui nihil excipit, ex illa ratione cõputandi, Auguſtinus ſextã generationem demit, qua Iared genuit Enoch. ſed hæc generatio ducentos annos non excedit.

De annis Mathuſalem, cuius ætas quatuordecim annis videtur diluuium excedere.

Caput XI.

PEr hanc autem diſcrepãtiam Hebræorum codicum atque noſtrorum, exoritur illa famoſiſſima quęſtio:[a] Vbi Mathuſalem quatuordecim annos vixiſſe poſt diluuium computatur, cum M ſcriptura ex omnibus, qui in terra tunc fuerant, ſolos *1. Petr. 3.* octo homines in arca exitium commemoret euaſiſſe diluuij, in quibus Mathuſalem non fuit. Secundum codices enim noſtros, Mathnſalem priuſquam gigneret illum, quem vocauit Lamech, vixit annos centum ſexaginta ſeptem: deinde ipſe Lamech antequam ex illo natus eſſet Noë, vixit annos centum octoginta octo, qui ſimul fiunt trecenti quinquaginta quinque. His adduntur ſexcenti Noë quoto eius anno diluuium factum eſt: *Gene. 7.* qui fiunt nongenti quinquaginta quinque, ex quo Mathuſalem natus eſt, vſque ad annum diluuij. Omnes autem anni vitæ Mathuſalem nongenti ſexaginta nouem computantur: quia cum vixiſſet annos centum ſexaginta ſeptem, & genuiſſet filium, qui eſt appellatus Lamech, poſt eum genitum vixit annos octingentos duos: qui omnes, vt diximus, nongenti ſexaginta nouem fiunt. Vnde detractis nongentis quinquaginta quinque ab ortu Mathuſalem vſque ad diluuium, remanent quatuordecim, quibus vixiſſe creditur poſt diluuium. Propter quod, eum nonnulli, etſi non in terra, vbi omnem carnem, quam viuere in aquis natura non ſinit,

A ſinit, conſtat fuiſſe deletam, cum patre ſuo qui trāſlatus fuerat aliquanrū fuiſſe, atque ibi donec diluniū præteriret, vixiſſe arbitrantur, nolentes derogare fidem codicibus, quos in anthoritatem celebriorem ſuſcepit eccleſia: & credentes Iudæorum potius, quàm iſtos non habere, quod verum eſt. Non enim admittunt, quod magis hic eſſe potuerit error interpretum, quàm in ea lingua eſſe falſum, vnde in noſtrā per Græcam ſcriptura ipſa tranſlata eſt. Sed inquiunt non eſſe credibile Septuaginta interpretes, qui vno ſimul tempore, vnóque ſenſu interpretati ſunt, errare potuiſſe: aut vbi nihil eorum intererat, voluiſſe mentiri: Iudæos vero, dum nobisinuidēt, quod lex & Prophetæ, ad nos interpretando, tranſierūt, mutaſſe quædam in codicibus ſuis, vt in noſtris minueretur authoritas. Hanc opinionem vel ſuſpicionem accipiat quiſque, vt putauerit, certum eſt tamen, non vixiſſe Mathuſalem poſt diluuinm, ſed eodem anno fuiſſe defunctum, ſi verum eſt quod de numero annorum in Hebræis codicibus inuenirur. De illis autem ſeptuaginta interpretibus qnid mihi videatur, ſuo loco diligentius diſſerendum eſt, cum ad ipſa tempora quantum neceſsitas huius operis poſtular, commemoranda adiuuāte domino venerimus. Præſenti enim ſufficit quæſtioni

Lib. 18. de Ciuitate dei. cap. 42. & 43.

B ſecundum vtroſque codices tam longas habuiſſe vitas illius æui homines, vt poſſet ætate vnius, qui de duobus, quos ſolos terra tunc habuit, parētibus primus eſt narus ad conſtituendam etiam ciuitatem, multiplicari genus humanum.

a EXoritur illa famoſiſſ. quæſtio.) Sic etiam Hieronymus celebrē hāc per omnes eccleſias fuiſſe quæſtionem ſcribit. Obiter annotabo famoſum non tam eſſe malę, quàm multæ famæ ſicut apud Græcos ὀνομαστούς. Lucanus famoſa vetuſtas. Hieronymus erratū eſſe à LXX. in numero, quemadmodum in pleriſque aliis affirmat, & ex libris Hebręorum ac Samaritanorum colligit eodē anno Mathuſalem obiiſſe, quo diluuium contigit. quem merito Auguſtinus deridet eos, qui plus omnino volūt haberi fidei interpretationibus, quàm linguis illis, vnde ad cæteras ſacrę ſcripturæ manarunt.

Famoſus.

De opinione eorum qui primorum temporum homines tam longæuos quàm ſcribitur fuiſſe, non credunt.

Caput XII.

NEque enim vllo modo audiendi ſunt qui putāt aliter annos illis temporibus cōputatos, id eſt, tantæ breuitatis, vt vnus annus noſter decem illos habuiſſe credatur. Quapropter, inquiunt, cum audierit quiſque vel legerit nongentos annos quēquam vixiſ-

C ſe, debet intelligere nonaginta, Decem quippe illi anni, vnus eſt noſter, & decem noſtri, centum illi fuerunt. Ac per hoc vt putant, viginti trium annorum fuit Adam qusndo genuit Seth, & ipſe Seth viginti agebat annos & ſex menſes, quando ex illo narus eſt Enos, quos appellat ſcriptura ducentos, & quinque annos. Quoniā ſicut iſti ſuſpicātur quorum exponimus opinionem, vnum annū qualem nunc habemus in decem partes illi diuidebant, & eaſdē partes, annos vocabant. Quarum partium habet vna quadratum ſenarium,[a] eo quod deus ſex diebus perfecerit opera ſua, vt in ſeptimo requieſceret. De qua re in libro vndecimo ſicut potui, diſputaui. Sexies autem ſeni, qui numerus quadratum ſenarium facit, triginta ſex dies ſunt, qui multiplicati decies, ad trecentos ſexaginta perueniunt, id eſt, duodecim menſes lunares. Propter quinque dies enim reliquos quibus ſolaris annus impletur, & diei quadrantem, propter quem quater ductum[b] eo anno quo biſſextumvocant, vnus dies adiicitur, addebātur à veteribus poſtea dies, vt occurreret numerus annorū, quos dies Romani intercalares vocabant. Proinde etiam Enos, quem genuit Seth, decem & nouem agebat annos

Gene. 2.

D quando ex illo natus eſt filius Cainan, quos annos dicit ſcriptura centum nonaginta, Et deinceps per omnes generationes in quibus hominum anni commemorantur ante diluuium, nullus ferè in noſtris codicibus inuenitur, qui cum eſſet cenmm annorum vel infra, vel etiam centum viginti aut non multo amplius genuerit filium, ſed qui minima ętate genuerunt, annorum ceutum ſexaginta, & qnod excurrit, fuiſſe referuntur, quia nemo, inquiunt, decem annorum homo poteſt gignere filios, qui numerus centum appellabanmr anni ab illis hominibus, ſed in annis ſedecim eſt matura pubertas, & proli iam idonea procreandæ, quos centum & ſexaginta annos illa tempora nuncupabant. Vt autem aliter annum tunc fuiſſe computatnm non ſit incredibile, adiiciunt, quod apud pleroſque ſcriptores hiſtoriæ reperitur Aegyptios habuiſſe annum quatuor menſium, Acarnanas ſex mēſium, Lauiuianos tredecim menſium. Plinius Secundus cum commemoraſſet[c] relatum fuiſſe in literas quendam vixiſſe centum quinquagintaduos, alium decem amplius, alios ducentorum annorum habuiſſe vitam, alios trecentorum, quoſdam ad quingentos, alios ad ſexcentos, nonnullos ad octingentos etiam perueniſ-

Gene. 5.

Lib. 7. cap. 48.

E ſe, hæc omnia propter inſcitiam temporum accidiſſe arbitratus eſt. Alij quippe, inquit, æſtate vnum determinabāt annum & alterum hyeme, alij quadripertitis temporibus, ſicut Arcades inquit, quorum anni trimeſtes fuere. Adiecit etiam aliquando Aegyptios, quorum paruos annos qnaternorum menſium fuiſſe ſupra diximus, lunæq; fine eorum limitaſſe annum. Itaque apud eos, inquit, aliqui & ſingula milia annorum vixiſſe produntur. His velut probabilibus argumentis quidam non deſtruentes fidem ſacræ huius hiſtoriæ, ſed aſtruere nitentes, ne ſit incredibile quod tā multos annos vixiſſe referuntur antiqui: perſuaſerunt ſibi, nec ſe ſuadere imprudenter exiſtimant, tam exiguum ſpacium temporis tunc annum vocatnm, vt illi decem, ſint vnus noſter, & decem noſtri, centum illorum. Hoc autem falſiſsimum eſſe documento euidentiſsimo oſtenditur. Quod ante quàm faciam, non mihi tacendū videtur, quæ credibilior poſſit eſſe ſuſpicio. Poteramus certe hāc aſſeuerationem ex Hebræis codicibus redarguere atque conuincere, vbi

F Adam non ducentorum triginta, ſed centū triginta annorum fuiſſe reperimr, quando tertium genuit filium, qui anni ſi tredecim noſtri ſunt, proculdubio primum gennit quādo vel non multo amplius decē annorū fuit. Quis poteſt hac ætare generare vſitata iſta nobiſqne notiſsima lege naturæ? Sed hunc omittamus, qni fortaſſe etiam quando creatus eſt, potuit. Non enim eum tam paruum, quàm Infantes noſtri ſunt, factum fuiſſe credibile eſt. Sed filins eius non ducentorum quinq; ſicut nos legimns, ſed centum quinqne fuit, quando genuit Enos: ac per hoc ſecundū iſtos nondum habebat vndecim annos ætatis. Quid dicam de Cainan eius filio, qui cum apud nos centum ſeptuaginta reperiatur annorum, apud Hebræos ſeptuaginta legitur fuiſſe quando genuit Malalehel? quis generat homo ſeptēnis, ſi tunc anni ſeptuaginta nuncupabanmr, qui ſeptem fuerunt?

a QVarum partium habet vna quadratum ſenarium.) An potius vnaquæq;? Porro quadratus aliquis numerus eſt qui ex multiplicatione eiuſdem per ſe naſcitur: vt ter tria, quater quatuor, ſexies ſex. Annus vero ccclxv. dies habet & ſex horas: has ſex horas, cum quinque diebus auferebant iſti computatores, ita partiti ccclx. in decem partes, ſingulis ſenos & tricenos dies aſsignabant. Propter quem quater dictum.) De hoc Suetonius in Cæſare, Cenſorinus, Macrobius. Beda. Habebat enim olim annus ante Cæſarem ccclv. dies. Quumque viderent anno iuſto decem dies & ſex horas deeſſe, negocium datum eſt pontificibus, vt alternis annis

Numerus quadratus

G nit annis menſam intercalarent in fine Februarij altera intercalatione xxij. annorum: altera quia quarto quoque anno excurrebãt quater ſenę horę, id eſt, vigintiquatuor xxiij. dierum, qui menſis aliud non habebat nomen, quàm intercalaris, Sic Aſconius dixiſſe ſcribit Ciceronē pro Milone menſe intercalari. C. Cæſar dictator hanc confuſionem intercalandi ſuſtulit, iuſsitque annum eſſe ccclxv. dierum. Et quarto quoq; anno ineunte dies unus vj. calend. Martias intercalaretur, qui biſſextus diceretur: quia bis ſexto Calend. Martias, eo anno computamus. Vt vero hæc nobis magis ad numerum & tempus cōgruerent, annum vnum fecit xv. menſium, interiectis duobus menſibus inter Nouembrem & Decembrem, cum intercalato, qui forte in eum annum inciderat: quo deinde menſes ac dies ad curſum ſolis conuenirent, & rationes æſtatis hyemiſque annum confuſionis nominarunt. protenſus eſt enim in cccxliij. dies. Sueto. Macro. c Plinius Secundus quum commemoraſſet.) lib. vij. cap. xlviij.

Intercalatio.

An in dinumeratione annorum, Hebræorum magis quàm ſeptuaginta interpretum ſit ſequenda authoritas.

Caput XIII.

SEd cum hoc dixero, cōtinuo referetur illud Iudæorum eſſe mendacium: de quo ſuperius ſatis actum eſt. Nam ſeptuaginta interpretes laudabiliter celebratos viros potuiſſe mentiri[a] difficile eſt. Vbi ſi quæram, quid ſit credibilius, Iudæorum gentem tam longè latéque diffuſam, in hoc conſcribendū mendacium vno conſilio conſpirare potuiſſe: & dum aliis H inuideant authoritatem, ſibi abſtuliſſe veritatem: an ſeptuaginta homines, qui etiam ipſi Iudæi erant: in vno loco poſitos, quoniam rex Aegypti Ptolemeus eos ad hoc opus aſciuerat: ipſam veritatem gentibus alienigenis inuidiſſe, & communicato iſtud tunc feciſſe conſilio, quis non videat quid procliuius faciliúſque credatur? Sed abſit vt prudens quiſpiam,[b] vel Iudæos cuiuſlibet peruerſitatis atque malitiæ tantum potuiſſe credat in codicibus tam multis & tam longe latéque diſperſis, vel ſeptuaginta illos memorabiles viros hoc de inuidēda gentibus veritate vnum communicaſſe conſilium. Credibilius ergo quis dixerit, cum primum de bibliotheca Ptolemæi deſcribi iſta cœperunt, tunc aliquid tale fieri potuiſſe in codice vno, ſcilicet primitus inde deſcripto vnde iam latius emanaret, vbi potuit quidem accidere etiã ſcriptoris error. Sed hoc in illa quæſtione de vita Mathuſalem non abſurdum eſt ſuſpicari: & in illo alio vbi ſuperãtibus vigintiquatuor annis ſumma non conuenit. In his autem in quibus continuatur ipſius mendoſitatis ſimilitudo, ita vt ante genitum fi- I lium qui ordini inſeritur alibi ſuperſint centum anni, alibi deſint: poſt genitum autem vbi deerãt, ſuperſint: vbi ſupererant, deſint, vt ſumma conueniat, & hoc in prima, ſecunda, tertia, quarta, quinta, ſeptima generatione inuenitur: videtur habere quandam, ſi dici poteſt, error ipſe conſtantiam: nec caſum redolet, ſed induſtriam. Itaque illa diuerſitas numerorum aliter ſe habentium in codicibus Græcis & Latinis, aliter in Hebræis, vbi non eſt iſta de cētum annis prius additis, & poſtea detractis per tot generationes continuata parilitas: nec malitiæ Iudæorum nec diligentiæ vel prudentiæ ſeptuaginta interpretum, ſed ſcriptoris tribuatur errori: qui de bibliotheca ſupradicti regis codicem deſcribēdum primus accepit. Nam etiam nunc vbi numeri non faciunt intentum ad aliquid quod facile poſsit intelligi, vel quod appareat vtiliter diſci, & negligenter deſcribuntur, & negligentius emendantur. Quis enim exiſtimet ſibi eſſe diſcendum, quot milia hominum tribus Iſraël ſigillatim habere potuerunt: quoniam prodeſſe aliquid non putatur: & quotus quiſque hominum eſt, cui profunditas vtilitatis huius appareat? Hic vero vbi per tot contextas generationes centum anni alibi aſſunt, alibi deſunt: & poſt natum qui commemorãdus fuerat filium deſunt vbi affuerunt, K aſſunt vbi defuerunt, vt ſumma concordet: nimirum cū velles perſuadere, qui hoc fecit, ideo numeroſiſsimos annos vixiſſe antiquos quod eos breuiſsimos nuncupabant: & hoc de maturitate pubertatis, qua idonea filij gignerentur, conaretur oſtendere: atque ideo in illis centum annis decem noſtros inſinuandos putaret incredulis, ne homines tam diu vixiſſe recipere in fidem nollēt: addidit centum vbi gignendis filiis habilem non inuenit ætatem: eoſdémque poſt genitos filios, vt congrueret ſumma detraxit. Sic quippe voluit credibiles facere idonearum generandæ proli conuenientias ætatum, vt tamen numero non fraudaret vniuerſas ætates viuentiū ſingulorum. Quod autem in ſexta generatione id nō fecit, hoc ipſum eſt, quod magis mouet illum ideo feciſſe, cum res quam dicimus, poſtulauit: quia non fecit, vbi non poſtulauit. Inuenit nanque in eadem generatione apud Hebręos vixiſſe Iareth, ante quàm genuiſſet Enoch centum ſexaginta duos annos, qui ſecundum illam rationem breuium annorum fiūt anni ſedecim, & aliquid minus quàm menſes duo: quæ iam ætas apta eſt ad gignendum: & ideo addere centum annos breues vt noſtri vigintiſex fierent, neceſſe non fuit, nec poſt natum Enoch eos detrahere, quos non addiderat ante natum. L Sic factum eſt, vt hinc nulla eſſet inter codices vtroſque varietas. Sed rurſus mouet, cur in octaua generatione[c] ante quàm de Mathuſalem naſceretur Lamech, cum apud Hebræos legantur centum lxxxij anni: viginti[*] minus inueniuntur in codicibus noſtris, vbi potius addi centum ſolent: & poſt genitum Lamech complendam reſtituuntur ad ſummam, quæ in codicibus vtriſque nō diſcrepat. Si enim centum ſeptuaginta annos propter pubertatis maturitatem, decem & ſeptem volebat intelligi: ſicut nihil addere, ita nihil detrahere iam debebat: quia inuenerat ætatem idoneam generationi filiorum, propter quam in aliis centum illos annos vbi eam non inueniebãt, addebat. Hoc autē de viginti annis merito putaremus caſu mendoſitatis accidere potuiſſe, niſi eos ſicut prius detraxerat, reſtituere poſtea curaret, vt ſummæ conueniret integritas. An forè aſtutius factum exiſtimandū eſt, vt illa, qua centum anni prius ſolēt adiici, & poſtea detrahi, occultaretur induſtria, cum & illic vbi neceſſe non fuerat, non quidē de centum annis, verūtamen de quantulocunq; numero prius detracto pôſt red- M dito, tale quid fieret? Sed quomodolibet iſtud accipiatur, ſiue credatur ita eſſe factum, ſiue non credatur, ſiue poſtremo ita ſiue nō ita ſit, recte fieri nullo modo dubitauerim, vt cū diuerſum aliquid in vtriſq; codicibus inuenitur, quandoquidē ad fidem rerum geſtarum vtrunque eſſe non poteſt verū, ei linguæ potius credatur, vnde eſt in aliam[d] per interpretes facta tranſlatio. Nam in quibuſdã etiam codicibus Græcis tribus, & vno Latino, & vno etiã Syro inter ſe conſentientibus inuentus eſt Mathuſalem ſex annis ante diluuium fuiſſe defunctus.

Gene. 5.

[*] alias, xxv.

CElebratos viros po. men.) Alibi ſic, Nam ſeptuaginta interpretes a laudabiliter celebratos viros non poſſe mentiri. Vbi ſi quæratur & cætera. b Sed abſit vt prudens quiſpiam.) Hoc idem reſponderi poteſt his, qui falſatos corruptóſque & ab Hebręis codicem veteris inſtrumenti & à Grę cis noui obiiciunt, ne veritas ſacrorum librorum ex illis fontibus petatur. c Cur in octaua generatione.) Hunc locum non ſatis intelligo. Nam & in verſione Hieronymi, & in Lxx. conformiter habetur annos Mathuſalem priuſquam gigneret Lamech, fuiſſe centum octoginta ſeptem. Niſi aliter Auguſtinus legerit. d Ei lingua potius credatur vnde eſt in aliam.) Hoc ipſum Hieronymus clamat, hoc ipſa docet ratio. Et nullus eſt ſaniore iudicio, qui repugnet: ſed fruſtra conſenſus bonorum ingeniorum hoc cenſet. Nam rigidus ſtupor velut moles opponitur: non quia iſti inſcij ſunt earum linguarum, nam nec Hebraice ſciebat Auguſtinus, & Græce mi[*] quàm medio-

A mediocriter, ſed non eſt in his ea modeſtia animi, quæ in Auguſtino. Hic vndecunque paratus erat doceri, iſti nuſquam volunt doceri, vbique docere, quod ignorant.

De parilitate annorum, qui iiſdem quibus nũc ſpaciis & in prioribus ſeculis cucurrerunt. Caput XIIII.

NVnc iam videmus, quo nam modo euidenter poſsit oſtendi non tam breues, vt illi decem vnus eſſet noſter, ſed tantæ prolixitatis annos quãtæ nunc habemus, quos vtique circumitus conficit ſolis, in illorum hominum vita prolixiſſima computatos. Sexcenteſimo nempe anno vitæ Noë, ſcri-
Gene.7. ptum eſt factum eſſe diluuium. Cur ergo ibi legitur: Et aqua diluuij facta eſt ſuper terram ſexcenteſimo anno vitæ Noë, ſecundi menſis, ſeptima & viceſima menſis, ſi annus ille minimus quales decem faciunt vnum noſtrum, trigintaſex dies habebat? Tantillus quippe annus ſi antiquo more hoc nomen accepit, aut nõ habet menſes, aut menſis eius eſt triduũ, vt habeat duodecim menſes. Quomodo igitur hic dictum eſt, ſexcenteſimo anno, ſecundi menſis, ſeptima & viceſima menſis, niſi quia
B tales quales nunc ſunt etiam tunc erant menſes? Nam quo pacto aliter viceſimo & ſeptimo die ſecundi men-
Gene.8. ſis diceretur cœptum eſſe diluuium? Deinde poſtea in fine diluuij ita legitur: Et ſedit arca in menſe ſeptimo, ſeptima & viceſima menſis ſuper montes Ararath. Aqua autem minuebatur vſque ad vndecimum menſem. In vndecimo autem menſe prima menſis apparuerunt capita montium. Si igitur tales menſes erant, tales profecto & anni erant, quales nunc habemus. Menſes quippe illi triduani viginti & ſeptem dies habere non poterant. Aut ſi pars triceſima tridui tunc appellabatur dies, vt omnia proportione minuantur: ergo nec toto quatriduo noſtro factum eſt illud tam grande diluuium, quod memoratur factum quadraginta diebus & qua-
Gene.7. draginta noctibus. Quis hanc abſurditatem & vanitatem ferat? Proinde remoueatur hic error, qui coniectura falſa ita vult aſtruere ſcripturarum noſtrarum fidem: vt alibi deſtruat. Prorſus tantus etiã tunc dies fuit, quantus & nunc eſt: quem viginti & quatuor horæ diurno curriculo nocturnóque determinant. Tantus menſis, quantus & nunc eſt: quem luna cœpta & finita cõcludit. Tantus annus, quantus & nunc eſt: quẽ duodecim menſes lunares additis propter curſum ſolarem quinq; diebus & quadrante[a] conſummant. Tantus anni ſexcen-
C teſimi vitæ Noë ſecundus erat menſis, eiúſque menſis viceſimus & ſeptimus dies, quando cœpit eſſe diluuium: in quo dies quadraginta continuatæ ingentes pluuiæ memorantur, qui dies non binas ac paulo amplius horas habebant, ſed vicenas & quaternas die noctuq; trãſ-
Gene.25. actas. Ac per hoc tam magnos annos vixerunt illi antiqui vſque amplius quàm nongentos, quantos poſtea vixit Abraham centumſeptuagintaquinque: & poſt eum
Geneſ.35. filius eius Iſaac centum octoginta, & filius eius Iacob propè centum quinquaginta: & quantos interpoſita a-
Deut.34. liquanta ætate Moyſes centum viginti, & quantos etiam nunc viuunt homines ſeptuaginta vel octoginta, vel non multo amplius, de quibus etiam dictum eſt: Et am-
Pſal.89. plius eorum labor & dolor. Illa vero numerorum varietas, quæ inter codices Hebræos inuenitur & noſtros, neque de hac antiquorum longæuitate diſſentit: & ſi quid habet ita diuerſum, vt verum eſſe vtrumque non poſsit, rerum geſtarum fides ab ea lingua repetenda eſt, ex qua interpretatum eſt, quod habemus. Quæ facultas cum volentibus vbique gentium præſto ſit, non tamen vacat:[b] quod ſeptuaginta interpretes in plurimis quæ diuerſa dicere videntur, ex Hebræis codicibus emen- D dare auſus eſt nemo. Non enim eſt illa diuerſitas putata mendoſitas: nec ego vllo modo putandum exiſtimo. Sed vbi non eſt ſcriptoris error, aliquid eos diuino ſpiritu vbi ſenſus eſſet conſentaneus veritati & prædicans veritatem, non interpretantium more, ſed prophetantium libertate aliter dicere voluiſſe, credendum eſt. Vnde merito nõ ſolum Hebræis, verum etiam ipſis cum adhibet teſtimonia de ſcripturis vti Apoſtolica inuenitur authoritas. Sed hinc me opportuniore loco ſi deus adiuuerit promiſi diligentius locuturum, nunc quod inſtat expediam. Non enim ambigendum eſt ab homine, qui ex primo homine natus eſt primus, quando tamdiu viuebant, potuiſſe cõſtitui ciuitatem ſanè terrenam, non illam quæ dicitur ciuitas dei: de qua vt ſcriberemus laborem tanti huius operis in manus ſumpſimus.

A Dditis propter curſum ſolarem quinque diebus & quadrãte.) Mẽ[a] ſis lunaris dupliciter poteſt conſiderari: nam vel eſt dum luna diſcedit, & redit ad idem punctum, id fit diebus ſeptem & viginti: Vel dũ ſolem percurſo ſignifero circulo conſequitur, id fit diebus vndetriginta, horis duodecim & minutis quadragintaquatuor. Solem enim eodem quo reliquerat loco, non inuenit: quippe & ipſe viæ ſuæ nonnihil interea confecit, ad quod emetiendum duo dies cum dimidio lunæ dantur. E At Iudæi vulgo triginta diebus lunárem menſem claudunt, quem plenum vocant. b Non tamen vacat.) Non eſt inane, & ſine myſterio & cauſa.

An credibile ſit, primi ſeculi viros vſque ad eam ætatem, qua filios generaſſe referuntur à concubitu continuiſſe. Caput XV.

DIcet ergo aliquis: Itáne credendum eſt, hominem filios θ inceſſanter θ generaturum, nec habentem propoſitum continentiæ centum & amplius, vel ſecundum Hebræos nõ multo minus, id eſt octoginta, ſeptuaginta, ſexaginta annos à cõcumbendi opere vacauiſſe: aut ſi non vacaret, nihil prolis gignere potuiſſe? Hæc quæſtio duobus modis ſoluitur. Aut enim tanto ſerior fuit proportione pubertas,[a] quanto vitæ totius maior annoſitas: aut quod magis video eſſe credibile, non hic primogeniti filij commemorati ſunt, ſed quos ſucceſsionis ordo poſcebat, vt perueniretur ad Noë, à quo rurſus ad Abraham videmus eſſe peruentum: ac deinde vſque ad certum articulum temporis, quantum oportebat ſignari etiam generationibus commemoratis curſum glorioſiſsimæ ciuitatis in hoc mundo peregrinantis, & ſupernam pa-
triam requirentis. Quod enim negari non poteſt, pri- F
or omnium Cain ex coniunctione maris & fœminæ natus eſt. Neque enim illo nato dixiſſet Adam, quod dixiſſe legitur, Acquiſiui hominem per deum:[b] niſi illis duobus ipſe fuiſſet homo naſcendo additus primus. Hunc ſecutus Abel, quem maior frater occidit, præ-
figuratione quadam peregrinantis ciuitatis dei, quod Gene.4.
eſſet ab impiis & quodammodo terrigenis, id eſt terrenam originem diligentibus, & terrenæ ciuitatis terrena fœlicitate gaudentibus, perſecutiones iniquas paſſura, primus oſtendit. Sed quot annorum erat Adam cum eos genuit, non apparet. Exinde digeruntur generationes aliæ de Cain, aliæ de illo quem genuit Adam in eius ſucceſsione quem frater occidit, & appellauit nomen illius Seth, dicens vt ſcriptum eſt, Suſcitauit enim mihi deus ſemen aliud pro Abel, quem oc-
cidit Cain. Cum itaque iſtæ duæ ſeries generationum, Ibidem.
vna de Seth, altera de Cain, has duas de quibus agimus diſtinctis ordinibus inſinuent ciuitates: vnam cœleſtem in terris peregrinantem, alteram terrenam terrenis tanquam ſola ſint, gaudiis inhærentem vel inhian-
tem:

G tem: nullus de progenie Cain, cum dinumerata ſit connumerato Adam vſque ad octauam generationem, quot annorum fuiſſet, expreſſus eſt, quando genuit eum, qui commemoratur poſt eum. Noluit enim ſpiritus dei in terrenæ ciuitatis generationibus tempora notare ante diluuium, ſed in cœleſtis maluit, tanquam eſſent memoria digniores. Porrò autem Seth quando natus eſt, non quidem taciti ſunt anni patris eius, ſed iam genuerat alios: & vtrum ſolos Cain & Abel, affirmare quis audeat? Non enim quia ſoli nominati ſunt propter ordines generationum, quas commemorare oportebat, ideo conſequens videri debet ſolos fuiſſe tunc generatos ex Adam. Cùm enim ſilentio coopertis omnium nominibus cæterorum, legatur eum genuiſſe filios & filias, quota fuerit iſta proles eius, quis præſumat aſſerere, ſi culpam temeritatis euitat? Potuit quippe Adam diuinitus admonitus dicere poſtea quàm Seth natus eſt, Suſcitauit enim mihi deus ſemen aliud pro Abel: quando talis erat futurus, qui impleret illius ſanctitatem: non quod ipſe prior poſt eum temporis ordine naſceretur. Deinde quod ſcriptum eſt, Vixit autem Seth quinque & ducentos annos: vel ſecundum Hebræos quinque & cen- *Gene.5.*

H tum annos, & genuit Enos: quis poſsit niſi inconſyderatus aſſeuerare hunc eius primogenitum fuiſſe, vt admirantes merito requiramus, quomodo per tot annos immunis fuerit à connubio ſine vllo propoſito continentiæ, vel non genuerit * coniugatus: quandoquidem etiam de ipſo legitur: Et genuit filios & filias, & fuerunt omnes dies Seth duodecim & nongenti anni, & mortuus eſt? Atque ita deinceps, quorum anni commemorantur, nec filios filiaſque genuiſſe reticentur. Ac per hoc non apparet omnino, vtrum qui nominatur genitus, ipſe fuerit primogenitus: imò verò quoniam credibile non eſt patres illos ætate tam longa aut impuberes fuiſſe, aut coniugibus caruiſſe vel fœtibus: nec illos eorum filios primos eis natos fuiſſe credibile eſt. Sed cum ſacræ ſcriptor hiſtoriæ ad ortum vitamq́; Noë, cuius tempore diluuium factum eſt per ſucceſsiones generationũ notatis temporibus intenderet peruenire, eas vtiq; commemorauit, non quæ primæ ſuis parentibus fuerint, ſed quæ in propagationis ordinem venerint. Exempli gratia, quo id fiat apertius aliquid interponam, vnde nullus ambigat fieri potuiſſe quod dico: Euangeliſta Matthæus generationem dominicæ carnis per ſeriem paren- **al. fuerit.* *Matt.1.*

I tum volens commendare memoriæ, ordiens à patre Abraham atque ad Dauid primitus vt perueniret intendens, Abraham, inquit, genuit Iſaac: cur non dixit Iſmahel, quem primitus genuit? Iſaac autem, inquit, genuit Iacob: cur nõ dixit Eſaü, qui eius primogenitus fuit? Quia ſcilicet per illos ad Dauid peruenire non poſſet. Deinde ſequitur: Iacob autem genuit Iudam & fratres eius: nunquid Iudas primogenitus fuit? Iudas, inquit, genuit Phares & Zaram: nec iſtorum geminorum aliquis fuit primogenitus Iudæ, ſed ante illos iam tres genuerat. Eos itaque genuit in ordine generationum, per quos ad Dauid, atque inde quò intenderat, perueniret. Ex quo intelligi poteſt, veteres quoque homines ante diluuium non primogenitos, ſed eos fuiſſe commemoratos, per quos ſuccedentium ordo generationum ad Noë patriarcham duceretur, ne ſeræ pubertatis illorum obſcura & non neceſſaria quæſtio nos fatiget.

Pubertas. a SErior fuit proportione pubertas.) Pubertas eſt tempus quo generationi ſunt homines idonei, quum pubes viris barbę innaſcitur, fœminis mulierbribus. b Acquiſiuit hominem per deum.) Siue poſſedi ἐκτησάμην verterunt LXX. & Hieronymus dicit Cain interpretari κτῆσιν, poſſeſsionem.

De iure coniugiorum, quod ſimiliter à ſubſequẽtibus matronis habuerint prima connubia. *Caput XVI.* K

CVm igitur genus humanum, poſt primam copulam viri facti ex puluere, & coniugis eius ex viri latere, marium fœminarumq́; coniunctione opus haberet, vt gignendo multiplicaretur: nec eſſent vlli homines, niſi qui ex illis duobus nati fuiſſent, viri ſorores ſuas coniuges acceperunt: quod profecto quanto eſt antiquius, compellente neceſsitate, tanto poſtea factum eſt damnabilius, religione prohibente. Habita eſt enim ratio rectiſsima charitatis, a vt homines quibus eſſet vtilis atq; honeſta cõcordia, diuerſarum neceſsitudinum vinculis necterẽtur: nec vnus in vna multas haberet, ſed ſingulæ ſpargerentur in ſingulos: ac ſic ad ſocialem vitam diligentius colligandam, plurimæ plurimos obtinerent. Pater quippe & ſocer duarum ſunt neceſsitudinum nomina. Vt ergo alium quiſque habeat patrem, alium ſocerum, numeroſius ſe charitas porrigit. Vtrunque autem vnus Adam eſſe cogebatur, & filiis & filiabus ſuis, quando fratres ſororéſque connubio iungebantur. Sic & Eua vxor eius vtrique ſexui filiorum, fuit & ſocrus & mater. Quæ ſi duæ fœminæ fuiſſent, mater altera, & ſocrus altera, copioſius ſe ſocialis dilectio col- L ligaret. Ipſa denique iam ſoror quod etiam vxor fiebat, duas tenebat vnà neceſsitudines: quibus per ſingulas diſtributis, vt altera eſſet ſoror, altera vxor, hominum numero ſocialis propinquitas augeretur. Sed hoc vnde fieret tunc non erat, quando niſi fratres & ſorores ex illis duobus primis nulli homines erant. Fieri ergo debuit, quando potuit, vt exiſtente copia inde ducerentur vxores, quæ non erant iam ſorores. Et non ſolum iſtud vt fieret nulla neceſsitas eſſet, verum etiam ſi fieret nefas eſſet. Nam & ſi nepotes primorum hominum, qui iam conſobrinas poterant accipere, coniuges ſororibus matrimonio iungerentur: non iam duæ, ſed tres in homine vno neceſsitudines fierẽt, quæ propter charitatem numeroſiore propinquitate nectendam, diſſeminari per ſingulos ſingulæ debuerunt. Eſſet enim vnus homo filiis ſuis fratri ſcilicet ſororique coniugibus, & pater & ſocer & auunculus: ita & vxor eius, eiſdem coniugibus, filiis † & mater & amita & ſocrus. Itemq́; inter ſe filij eorum, non ſolum eſſent fratres atq; cõiuges, verum etiam conſobrini: b quia & fratrum filij. Omnes autem iſtæ neceſsitudines, quæ vni homini tres homines connecte- M bant, nouem connecterent, ſi eſſent in ſingulis ſingulæ, vt vnus homo haberet alteram ſororem, alteram vxorem, alteram conſobrinam, alterum patrem, alterum auunculum, alterum ſocerum, alteram matrem, alteram amitam, alteram ſocrum: atque ita ſe non in paucitate coartatum, ſed latius atque numeroſius propinquitatibus crebris vinculum ſociale diffunderet. Quod humano genere creſcente & multiplicato, etiam inter impios deorum multorũ falſorumq́; cultores ſic obſeruari cernimus: vt etiam ſi peruerſis legibus permittantur fraterna coniugia, c melior tamen conſuetudo ipſam malit exhorrere licentiam. Et cum ſorores accipere in matrimonium primis humani generis temporibus omnino licuerit, ſic auerſetur, quaſi nunquam licere potuerit. Ad humanum enim ſenſum vel alliciendum, vel offendendum, mos valet plurimum. Qui cum in hac cauſa immoderationem concupiſcentiæ coërceat, eum deſignari atq; corrumpi merito eſſe nefarium iudicatur. Si enim iniquũ eſt auiditate poſsidẽdi tranſgredi limitem agrorum, quanto eſt iniquius libidine concumbendi ſubuertere limitem morum? Experti autem ſumus in cõnubiis conſobri-

15.q.1.Cap. Cũ igitur. *† aliàs, cõmunibus filiis.*

A conſobrinarum etiam noſtris temporibus propter gradum propinquitatis fraterno gradui proximum quàm raro per mores fiebat, quod fieri per leges licebat: quia id nec diuina prohibuit, & nondum prohibuerat lex humana.[d] Veruntamen factum etiam licitum propter vicinitatem horrebatur illiciti: & quod fiebat cum conſobrina, penè cum ſorore fieri videbatur: quia & ipſi inter ſe propter tam propinquã conſanguinitatem fratres vocantur,[e] & penè germani ſunt. Fuit autem antiquis patribus religioſæ curæ, ne ipſa propinquitas ſe paulatim propaginum ordinibus dirimens longius abiret, & propinquitas eſſe deſiſteret, eam nõdum longe poſitam rurſus matrimonij vinculo colligare, & quodammodo re-
Gene. 11. uocare fugiẽtem. Vnde iam pleno hominibus orbe terrarum, nõ quidem ſorores ex patre vel matre, vel ex ambobus ſuis parentibus natas, ſed tamen amabant de ſuo genere ducere vxores. Veruntamen quis dubitet honeſtius hoc tempore etiam conſobrinarum prohibita eſſe coniugia: non ſolum ſecundũ ea, quę diſputauimus propter multiplicandas affinitates, ne habeat duas neceſsitudines vna perſona, cum duæ poſsint eas habere, & numerus propinquitatis augeri: ſed etiam quia neſcio quo-
B modo ineſt humanæ verecundiæ quiddam naturale atq; laudabile: vt cui debet cauſa propinquitatis verecũdum* honorem, ab ea contineat, quamuis generatricem, tamen libidinem, de qua erubeſcere videmus & ipſam pudicitiam coniugalẽ. Copulatio igitur maris & fœminæ, quantum attinet ad genus mortalium, quoddam ſeminarium eſt ciuitatis: ſed terrena ciuitas generatione tantummodo, cœleſtis autem etiam regeneratione opus habet, vt noxam generationis euadat. Vtrum autem aliquod fuerit, vel ſi fuit, quale fuerit corporale atq; viſibile regene-
Gene. 17. rationis ſignum ante diluuium, ſicut Abrahæ circunciſio poſtea eſt imperata, ſacra hiſtoria tacet. Sacrificaſſe tamen deo, etiam illos antiquiſsimos homines non tacet,
Gene. 8. quod & in duobus primis fratribus claruit: & Noë poſt diluuium cum de arca fuiſſet egreſſus, hoſtias deo legitur immolaſſe. De qua re in præcedentibus libris iam diximus: non ob aliud dæmones arrogantes ſibi diuinitatem deóſque ſe credi cupientes ſibi expetere ſacrificium, & gaudere huiuſmodi honoribus, niſi quia verum ſacrificium vero deo deberi ſciunt.

*al. reuerendum.

a HAbita eſt enim ratio rectiſsima charitatis.) Vt neceſsitudinis vinculum in multos diffuſis coniugiis, & non intra eoſdem parietes
C manentibus plures cõnecteret, & ſe inuicem ſanguine iuncti diligerẽt. Sic ſerpere extendiq; charitatem generis humani docet Cicero quinto
Patrueles. de finibus. b Verum etiam conſobrini.) Filij duorum virorũ fratrum
Amitini patrueles ſunt: filij duorum fratrum viri & fœminę, amitini: duarum ſo-
Cõſobrini. rorum, conſobrini. Marcellus lib. de proprietate ſermonis. c Vt etiam ſi peruerſis legibus permittantur fraterna cõiugia.) Vt olim apud deos. Saturnus enim duxit Opem ſororem, Iupiter Iunonem. Poſtea apud Aegyptios & Athenienſes. Romani tamen eum morem nũquam receperunt. d Et nondum prohibuerat lex humana.) Plutarchus in problematis olim neceſſarias ducere prohibitum fuiſſe ſcribit, quoad lex eſt lata, licere vel patruum vel auunculum fratris ſororiſve filiam ducere, propter virum quendam bonum & acceptum popularibus, tenui cenſu qui fratris ſui filiam nubilem & dotatã ipſe ſibi in matrimonium acceperat, reusque eiuſce criminis factus, pro concione abſolutus eſt, lege ibidem lata & magno conſenſu approbata. e Ipſi inter ſe &c. fratres vocantur.) Sic Abraham vocauit Saram. Et Cicero. v. de fini. L. Ciceronẽ patrui ſui filium fratrem nominat. non tamen dicuntur germani, ideo addit, ferè germani ſunt.

De duobus ex vno genitore procreatis patribus atque principibus. Caput XVII.

CVm ergo eſſet Adam vtriuſq; generis pater id eſt, & cuius ſeries ad terrenam, & cuius ſeries
Gene. 4. ad cœleſtem pertinet ciuitatẽ: occiſo Abel atq; in eius interfectione commẽdato mirabili ſacramento,[a] facti ſunt duo patres ſingulorum generum, Cain & Seth: in quorum filiis, quos cõmemorari opor- D
tebat duarum iſtarum ciuitatum, in genere mortalium euidentius indicia clarere cœperũt. Cain quippe genuit *Ibidem.*
Enoch, in cuius nomine condidit ciuitatem terrenam, ſcilicet non peregrinantem in hoc mundo, ſed in eius temporali pace ac fœlicitate quieſcentem. Cain autem interpretatur poſſeſsio: vnde dictum eſt, quando natus eſt, ſiue à patre, ſiue à matre eius: Acquiſiui hominem per deum. Enoch vero interpretatur dedicatio: hic enim dedicatur terrena ciuitas, vbi conditur: quoniam hic habet eum, quem intendit, & appetit finem. Porrò ille Seth reſurrectio[b] interpretatur, & Enos filius eius interpretatur homo, non ſicut Adam: Et ipſum enim nomen interpretatur homo, ſed commune perhibetur eſſe in illa lingua, id eſt, Hebræa, maſculo & fœminæ. Nam ſic de illo ſcriptum eſt: Maſculum & fœminam fecit eos, & be- *Gene. 5.*
nedixit illos, & cognominauit nomen eorum Adam. Vnde non ambigitur ſic appellatã fuiſſe fœminã Euam proprio nomine, vt tamen Adam quod interpretatur *Gen. 2.*
homo nomen eſſet amborum. Enos autem[c] ſic inter- *Gene. 5.*
pretatur homo, vt hoc non poſſe fœminam nuncupari periti linguæ illius aſſeuerẽt, tanquam filius reſurrectio- E
nis, vbi non nubent, neq; vxores ducent. Non enim erit *Matt. 22.*
ibi generatio, cum illuc perduxerit regeneratio. Quare & hoc non incaſſum notandum arbitror, quod in his generationibus quæ propagantur ex illo, qui eſt appellatus Seth, cum genuiſſe filios filiáſque dicatur, nulla ibi genita nominatim fœmina expreſſa eſt. In his autem quæ propagantur ex Cain, in ipſo fine quouſque protenduntur, nouiſsima fœmina genita nominatur. Sic enim le-
gitur Mathuſaël genuit Lamech, & ſumpſit ſibi Lamech *Gene. 4.*
duas vxores, nomen vni Ada, & nomen ſecundæ Sella: & peperit Ada Iobel. hic erat pater habitantium in ta-
bernaculis pecorariorum.* Et nomen fratris eius Iubal: *al pecua-
hic fuit qui oſtendit pſalterium & citharam. Sella au- *riorum.*
tem peperit & ipſa Tobel:[d] & erat ærarius & malleator æramenti & ferri. Soror autem Tobel Noëma. Huc-uſque porrectæ ſunt omnes generationes Cain, quæ ſunt omnes ab Adam octo, annumerato ipſo Adam, ſeptem ſcilicet vſque ad Lamech, qui duarum maritus vxorum fuit: & octaua eſt generatio in filiis eius, in quibus commemoratur & fœmina. Vbi eleganter ſignificatum eſt, terrenam ciuitatem vſque in ſui finem car-
nales habituram generationes: quæ marium, fœmina- F
rúmque coniunctione proueniunt. Vnde & ipſæ, quod
præter Euam* nuſquam reperitur ante diluuium, nomi- *alias, eas.*
nibus propriis exprimuntur vxores illius hominis, qui nominatur hic nouiſsimus pater. Sicut autem Cain, qui interpretatur poſſeſsio, terrenæ conditor ciuitatis, & filius eius, in cuius nomine condita eſt Enoch, quę interpretatur dedicatio, indicat iſtam ciuitatem, & initium, & finem habere terrenum: vbi nihil ſperatur amplius, quàm quod in hoc ſeculo cerni poteſt. Ita Seth interpretatur reſurrectio, qui cum ſit generationum ſeorſum commemoratarum pater, quid de filio eius ſacra hæc hiſtoria dicat, intuendum eſt.

MIrabili ſacramento.) Primum morti Chriſti: deinde martyrum, a quos mundanus frater perſequitur. b Porro ille Seth reſurrectio.) Hieronymus poſitionẽ, ſiue poſuit, dixit. Libellus eſt additus calci bibliæ, qui inſcribitur: De interpretatione nominum Hebraicorum. Is Seth interpretatur poſitionem, ſiue poſuit, ſiue reſurrectionem. c Enos autem.) Hieronymus. Quomodo Adã homo interpretatur, ita Enos iuxta Hebrææ linguæ varietatem, homo, vel vir, dicitur. d Tubalcain.) In antiquis codicib' habetur Tobel, Non dubiũ, quin Auguſtinus ſit ſecutus Septuaginta, qui verterunt [illegible] Hebræi Tubalcain Sella genitum dicunt. & ſic tradit Ioſephus.

G *Quid ſignificatum ſit in Abel, & Seth, & Enos, quod appareat ad Chriſtum & corpus eius, id eſt, eccleſiam, pertinere.* *Caput* XVIII.

Gene.4. ET Seth, inquit, natus eſt filius, & nominauit nomen eius Enos. Hic ſperauit inuocare nomen domini dei. Nempe clamat atteſtatio veritatis. In ſpe igitur viuit homo, fili⁹ reſurrectionis in ſpe viuit, quandiu peregrinatur hic ciuitas dei, quæ gignitur ex fide reſurrectionis Chriſti. Ex duobus nanque illis hominibus: Abel, qui interpretatur luctus, & eius fratre Seth, qui interpretatur reſurrectio, mors Chriſti & vita eius ex mortuis præfiguratur. Ex qua fide gignitur hic ciuitas dei, id eſt, homo, qui ſperauit [a] innocare nomen domini dei. Spe enim ſalui facti ſumus, ait Apoſto-
Roma.8. lus. Spes autem quæ videtur, nō eſt ſpes. Quod enim videt quis, quid ſperat? Si autem quod nō videmus, ſperamus, per patientiam expectamus. Nam quis vacare hoc exiſtimet ab altitudine ſacramenti? Nunquid enim Abel non ſperauit inuocare nomen domini dei, cuius ſacrificium ſcriptura tam acceptum deo fuiſſe commemorat? Nunquid ipſe Seth nō ſperauit inuocare nomē domini
Gene.4. dei? de quo dictum eſt: Suſcitauit enim mihi deus ſemen
H aliud pro Abel. Cur ergo huic proprie tribuitur, quod piorum omniū intelligitur eſſe cōmune, niſi quia oportebat in eo qui de patre generationum in meliorem partem, hoc eſt, ſupernæ ciuitatis ſeparatarum, primus commemorator exortus, præfigurari hominem, id eſt, hominum ſocietatem, quæ nō ſecundum hominem in re ter-
* aliàs, ſecundū viues terrenæ fœlicitatis. renæ fœlicitatis, * ſed ſecundum deum viuit in ſpe fœlicitatis æternæ? Nec dictum eſt, hic ſperauit in dominū deum: aut, hic inuocauit nomen domini dei: ſed hic ſperauit, inquit, inuocare nomen domini dei. Quid ſibi hoc vult, ſperauit inuocare, niſi quia prophetia eſt, exorturum populum, qui ſecundum electionē gratię inuocaret nomen domini dei. Hoc eſt quod per alium prophetam
Roma.10. dictum, Apoſtolus de hoc populo intelligit ad dei gra-
Ioel 2. tiam pertinere. Et erit, omnis quicunq; inuocauerit nomen domini, ſaluus erit. Hoc enim ipſum quod dicitur: Et nominauit nomen eius Enos: quod interpretatur homo: ac deinde additur, Hic ſperauit inuocare nomen domini dei: ſatis oſtenditur, quod non in ſeipſo ſpem
Hiere.17. ponere debeat homo. Maledictus enim omnis, ſicut alibi legitur, qui ſpem ſuam ponit in homine: ac per hoc,
I nec in ſe, vt ſit ciuis alterius ciuitatis, quæ nō ſecundum filium Cain dedicatur hoc tempore, hoc eſt, mortalis huius ſeculi labente tranſcurſu, ſed in illa immortalitate beatitudinis ſempiternæ.

a ID eſt, homo qui ſperauit.) Sunt qui putent illud: Hic ſperauit inuocare nomen domini ſic legi: Hic cœptum eſt inuocari nomē domini, & non de homine. ſed de tēpore intelligi. Qualis forma loquendi nō rara eſt apud ſcriptores, cum quibus conſentire videtur Hieronymus, qui ſic ait: Tunc initium fuit inuocandi nomen domini. In Chaldæo ſic habetur: tunc inceperūt filij hominum orare in nomine domini. Hebræorum plerique putant tunc primum in nomine domini & in ſimilitudine eius facta eſſe idola. Author eſt Hieronymus. Septuaginta vero verterunt: [illegible], id eſt: Iſte aut hic ſperauit inuocare nomen domini: vt de Enos intelligatur.

De ſignificatione quæ in Enoch tranſlatione monſtratur. *Caput* XIX.

NAm & iſta propago, cuius eſt pater Seth in ea generatione habet dedicationis nomen, quæ ſeptima eſt ex Adam annumerato Adā: ſeptimus enim ab illo natus eſt Enoch, [a] qui interpretatur dedicatio: ſed ipſe eſt ille trāſlatus, placuit deo, & inſigni numero in ordine generationum, quo ſabbatum conſecratum eſt, ſeptimo ſcilicet ab Adam. Ab ipſo autem patre iſtarum generationum, quæ diſcernuntur à propagine Cain, id eſt, à Seth ſextus eſt: quoto die factus K
eſt homo, & conſummauit deus omnia opera ſua. Sed huius Enoch tranſlatio noſtræ dedicationis eſt præfigurata dilatio. Quæ quidem iam facta eſt in Chriſto capite noſtro, qui ſic reſurrexit, vt non moriatur vlterius, ſed etiam ipſe tranſlatus eſt. Reſtat autem altera dedicatio vniuerſæ domus, cuius ipſe Chriſtus eſt fundamentum, quæ differtur in finem, quādo erit omnium reſurrectio, non moriturorum amplius. Siue autem domus dei dicatur, ſiue templum dei, ſiue ciuitas dei, id ipſum eſt, nec abhorret à Latini eloquij conſuetudine. Nam & Virgilius [b] imperioſiſsimam ciuitatem domum appellat Aſſaraci, Romanos volens intelligi, qui de Aſſaraco per Troianos originem ducunt: & domum Aeneæ eoſdem ipſos, quia eo duce [c] Troiani cum Italiam veniſſent, ab eis condita eſt Roma. Imitatus nanque eſt poëta ille ſacras literas, in quibus dicitur domus Iacob tam ingens populus Hebræorum.

SEptimus enim ab illo nat⁹ eſt Enoch.) Duo fuerūt Enoch, alter fili⁹ a
Cain, alter filius Iared, et genere Seth, de quo hic nunc loquitur. Nam & Virgili⁹.) Libro ſexto: Aſſaraci filius fuit Capys, huius Anchiſes, à quo Aeneas, & gens Romana. c Quia eodem duce.) Ex opinione Saluſtij in bello Catilinario.

De eo quod Cain ſucceſsio in octo ab Adam generationes clauditur, & in poſteris ab eodem patre Adam Noe decimus inuenitur. *Caput* XX. L

DIcet aliquis: Si hoc intendebat ſcriptor huius hiſtoriæ in cōmemorandis generationibus ex Adā per filiū eius Seth, vt per illas perueniret ad Noë, ſub quo factum eſt diluuiū, à quo rurſus cōtexeretur ordo naſcētium, quo perueniret ad Abrahā, à quo Matthæus Euangeliſta incipit generationes, quibus ad Chriſtum peruenit æternū regem ciuitatis dei, quid intendebat in generationibus ex Cain, & quò eas perducere volebat? Reſpondetur, vſque ad diluuium, quo totum illud genus terrenæ ciuitatis abſumptum eſt, ſed reparatum ex filiis Noë. Neque enim deeſſe poterit hæc terrena ciuitas ſocietáſque hominum ſecundum hominem viuentium vſque ad huius ſeculi finem. De quo Luc.20.
dominus ait: Filij huius ſeculi generant, & generantur. Ciuitatem vero dei peregrinantem in hoc ſeculo regeneratio perducit ad alterum ſeculum, cuius filij nec generant nec generantur. Hic ergo generari & genera- Matt.22.
re ciuitati vtique commune eſt: quanuis dei ciuitas ha- M
beat etiam hic multa ciuium milia quæ ab opere generandi ſe abſtinent, ſed habet etiam illa ciues nonnullos iſtis ſimiles ex imitatione quadam, licet errantes. Ad eam nanque pertinent etiam, qui deuiantes ab huius fide diuerſas hæreſes condiderunt. Secundum hominem quippe viuunt, non ſecundum deum. Et Indorum gymnoſophiſtæ, [d] qui nudi perhibentur philoſophari in ſolitudinibus Indiæ, ciues eius ſunt, & à generando ſe cohibent. Non enim eſt hoc bonum, niſi cum fit ſecūdum fidem ſummi boni, qui eſt deus. Hoc tamen nemo feciſſe ante diluuium reperitur: quandoquidem etiam ipſe Enoch ſeptimus ab Adam, qui tranſlatus refertur eſſe non mortuus, genuit filios & filias antequam transferretur: in quibus fuit Mathuſalem, per quem generationum memorandarum ordo tranſcurrit. Cur ergo tanta paucitas ſucceſsionum commemoratur in generationibus ex Cain, ſi eas vſque ad diluuium perducī oportebat, nec erat diuturna ætas præueniens pubertatem, quæ centum, vel amplius, annos vacaret à fœtibus? Nam ſi non intendebat author libri huius, aliquem ad quē neceſſario perduceret ſeriē generationum, ſicut in illis quæ veniunt de ſemine Seth intendebat perueni-

re ad

A re ad Noë, à quo rurſus ordo neceſſari[9] ſequeretur: quid opus erat prætermittere primogenitos filios, vt perueniretur ad Lamech, in cuius filiis finitur illa connexio octaua generatione ſcilicet ex Adam, ſeptima ex Cain: quaſi eſſet inde aliquid deinceps connectendum, vnde perueniretur, vel ad Iſraëliticũ populum, in quo cœleſti diuinitati etiã terrena Hieruſalem figurã propheticam præbuit: vel ad Chriſtum ſecundum carnem, qui eſt ſuper omnia deus benedictus in ſecula, ſupernæ Hieruſalem fabricator, atque regenerator, † cum tota progenies Cain diluuio ſit deleta? Vnde videri poteſt in eodem ordine generationum, primogenitos fuiſſe cõmemoratos. Cur ergo tam pauci ſunt? Non enim vſq; ad diluuium tot eſſe potuerunt, non vacantibus vſque ad centenariam pubertatem patribus ab officio generandi, ſi non erat tunc proportione longæuitatis illius etiam ſera pubertas. Vt enim peræque triginta annorũ fuerint cũ filios generare cœperũt, octies triceni, quoniã octo ſunt generationes cũ Adam, & cum eis, quos genuit Lamech, ducẽti & quadraginta ſunt anni, num itaque toto deinde tempore vſque ad diluuium non generauerunt? Qua tandem cauſa qui hęc ſcripſit, generationes commemo-

Roma. 9.

† al. regnator.

Gene. 4.

B rare noluit, quæ ſequuntur. Nam ex Adam vſque ad diluuium computãtur anni ſecundũ codices noſtros duo milia ducenti ſexaginta duo[b]: ſecundũ Hebręos autem, mille ſexcenti quinquaginta ſex. Vt ergo iſtum numerũ minorem credamus eſſe veriorem, de mille ſexcentis quinquaginta ſex annis, ducenti quadraginta detrahantur, nunquid credibile eſt, per mille quadringentos, & quod excurrit, annos, qui reſtãt vſque ad diluuium, progeniem Cain, à generationibus vacare potuiſſe? Sed qui ex hoc mouetur, meminerit, cum quærerem, quomodo credendum ſit, antiquos illos homines, per tam multos annos à gignendis filiis ceſſare potuiſſe, duobus modis iſtam ſolutam eſſe quæſtionẽ: aut de ſera pubertate, proportione tam longæ vitæ: aut de filiis, qui commemorantur in generationibus, quod non fuerint primogeniti: ſed hi per quos ad eum, quem intendebat author libri, poterat peruenire, ſicut ad Noë in generationibus Seth. Proinde in generationibus Cain, ſi nõ occurrit qui deberet intendi, ad quem prætermiſsis primogenitis, per eos qui commemorati ſunt, perueniri oportebat, ſera pubertas intelligenda reſtabit: vt aliquãto poſt centum an-

C nos, puberes, habilẽſque ad gignendum facti fuerint, vt ordo generationum per primogenitos curreret, & vſq; ad diluuium ad numerum annorum tantæ quantitatis occurreret. Quãuis fieri poſsit, vt propter aliquam ſecretiorem cauſam,[c] quæ me latet, vſque ad Lamech & eius filios generationum perueniente contextu, commendaretur hęc ciuitas,[d] quam dicimus eſſe terrenam: ac deinde ceſſaret ſcriptor libri commemorare cæteras, quæ vſque ad diluuium eſſe potuerunt. Poteſt & illa eſſe cauſa cur non ordo generationum per primogenitos duceretur: vt neceſſe non ſit in illis hominibus tam ſerã credere pubertatem: quod ſcilicet eadem ciuitas, quam Cain in nomine Enoch filij ſui condidit, longe lateq; regnare potuerit, & reges habere non ſimul plures, ſed ſuis ætatibus ſingulos, quos genuiſſent ſibi ſucceſſuros quicunque regnaſſent. Horum regum primus eſſe potuit ipſe Cain: ſecundus filius eius Enoch, in cuius nomine, vbi regnaretur, condita eſt ciuitas: tertius Gaidad, quem genuit Enoch: quartus Manichel,[e] quem genuit Gaidad: quintus Mathuſaël,[f] quem genuit Manichel: ſextus Lamech, quem genuit Mathuſael, qui ſeptimus eſt ab Adam per Cain. Non autem erat conſequens, vt primogeniti in re-

gnum regnantibus ſuccederent patribus, ſed quos re- D gnandi meritum propter virtutem terrenæ vtilem ciuitati, vel ſors aliqua reperiret, vel ille potiſsimum ſuccederet patri hæreditario quodam iure regnandi, quem præ cæteris filiis dilexiſſet. Potuit autem viuente adhuc Lamech atque regnante fieri diluuium, vt ipſum cum aliis omnibus hominibus exceptis qui in arca fuerunt, quem perderet, inueniret. Neque enim mirandum eſt, ſi varia quantitate numeroſitatis annorum interpoſita, per tam longam ætatem ab Adam vſque ad diluuium non æqualis numeri generationes habuit vtraque progenies, ſed per Cain ſeptem, per Seth autem decem: ſeptimus eſt enim, vt iam dixi, ab Adam Lamech, decimus Noë: & ideo non vnus filius Lamech, ſicut in cęteris ſuperius, ſed plures commemorati ſunt: quia incertum erat, quis ei fuiſſet mortuo ſucceſſurus, ſi regnandi tempus inter ipſum & diluuium remanſiſſet. Sed quoquo modo ſe habeat ſiue per primogenitos, ſiue per reges, ex Cain generationum ordo decurrens, illud mihi nullo pacto prætereundum ſilentio videtur, quod cum Lamech ſeptimus ab Adam fuiſſet inuentus, tot eius annumerati ſunt filij, donec vndenarius numerus impleretur, quo ſignificatur peccatum. Adduntur enim tres filij, & vna filia. E

Vxores autem aliud poſſunt ſignificare, non hoc quod nunc commendandum videtur. Nunc enim de generationibus loquimur, illæ vero vnde ſint genitæ, tacitum eſt. Quoniam ergo lex denario numero prædicatur, vnde eſt memorabilis ille decalogus, profecto numerus vndenarius, quoniam tranſgreditur denarium, tranſgreſsionem legis, ac per hoc peccatum ſignificat. Hinc eſt quod in tabernaculo teſtimonij quod erat in itinere populi dei, velut templum deambulatorium, vndecim vela cilicina fieri præcepta ſunt. In cilicio quippe[g] recordatio eſt peccatorum, propter hædos ad ſiniſtram futuros:[h] quia confitentes in cilicio proſternimur tanquam dicentes quod in pſalmo ſcriptum eſt: Peccatum meum ante me eſt ſemper. Progenies ergo ex Adam per Cain ſceleratum vndenario numero finitur, quo peccatum ſignificatur: & ipſe numerus à fœmina clauditur, à quo ſexu initium factum eſt peccati, per quod omnes morimur. Commiſſum eſt autem vt & voluptas carnis, quæ ſpiritui reſiſteret, ſequeretur. Nam & ipſa filia Lamech Noëma[i] voluptas interpretatur. Per Seth autem ab Adam vſque ad Noë denarius inſinuatur legitimus F numerus. Cui Noë tres adiiciuntur filij, vnde vno lapſo duo benedicuntur à patre, vt remoto reprobo & probatis filiis ad numerum additis, etiam duodenarius numerus[k] intimetur, qui & in Patriarcharum & Apoſtolorum numero in ſignis eſt propter ſeptenarij partes,[l] alteram per alteram multiplicatas. Nam ter quaterni, vel quater terni ipſum faciunt. His ita ſe habentibus video conſiderandum & commemorandum, iſta vtraque progenies, quæ diſtinctis generationibus duas inſinuat ciuitates, vnam terrigenarum, alteram regeneratorũ: quomodo poſtea ſic commixta fuerit atque confuſa, vt vniuerſum genus humanum, exceptis octo hominibus, perire mereretur diluuio.*

Exod. 26.

Pſal. 50.

** al. perimeretur diluuio.*

ET Indorum gymnoſophiſtæ.) Sic Strabo lib. xv. b Duo milia ducenti ſexaginta duo.) Alibi quinquaginta duo. Apud Euſebium & Bedam ex lxx. habetur duo mm. cc. xlij. niſi Auguſtinus poſtpoſitum. x. viderit, aut illi præpoſitum. qui error facile cõtingit in aduertentia deſcriptoris. c Quãuis fieri poſsit, vt propter aliquam ſecretiorem cauſam.) Credo eſſe enumeratas tãtum generationes Cain, quæ puniri debebant propter fratricidium. Sic enim Ioſephus ſcribit: Cain ſacrificiũ celebranti atque poſcenti, ne ob hoc iram ſuſciperet, ſæuiorem pœnã homicidij relaxauit: maledictumq; eſſe cõſtituit, & eius ſobolem vſque ad ſeptimam generationem interminatus eſt eſſe puniendam. Tum etiã

G quod vſque ad id tempus vixit Cain: cuius finẽ vitę per generationẽ eius nolebat narrator prætermittere. d Cõmendaretur hæc ciuitas.) Mel. commemoraretur. e Quartus Manichel.) Alibi Menia, Euſebius Maniaẽl, in lxx. μαλελεήλ. f Mathuſaël.) Euſeb. Mathuſalẽ, lxx. μαθουσάλα. g In cilicio quippe.) Cilicium induere ſolebant Prophetæ, quũ populum ad pœnitẽtiam adhortari atque inducere conabantur. Hieronym. ſuper Zachariam: Cilicio etiam operiebantur, qui pœnitentiam agebãt. h Propter hædos ad ſiniſtrã futuros.) In fine ſeculi ait ſeruator ſe oues id eſt, ſimplices viros & probos ſtaturũ ad dextrã ſuã: hędos vero petulcos & laſciuos ad ſiniſtrã. Cilicia ex caprinis contexebantur pilis: ſic

Cilicium. dicta, quod ea tõſura, vt inquit Varro, vſuſq; eiuſmodi tegumẽti primũ eſt in Cilicia repertus. i Nam & ipſa filia Lamech Noëma.) Alij Noëmina ex Hebraico expreſsius, vt aiunt: & ſignificat tum voluptatem, tum etiam decus, & fidem, interprete Hieronymo. k Duodenarius numerus.) De quo Hieronymus lib. 2. in Ezechielem. l Propter ſeptenarij partes.) Qui eſt numerus myſteriorum plenus, vt alibi diximus.

Qua ratione commemorato Enoch, qui fuit filius Cain, totius generationis eius vſque ad diluuium ſit continuata narratio: cõmemorato autẽ Enos, qui fuit filius Seth, ad conditionis humanæ principiũ ſit reditũ. Cap. XXI.

PRimò autẽ intuẽdum eſt, quemadmodũ cũ ex Cain generationes enumerarentur, cõmemorato, ante cęteros poſteros eius illo, in cuius nomine condita eſt ciuitas Enoch: contexti ſunt cęteri vſ-

H que ad illum finem, de quo loquutus ſum, donec illud genus, atque illa vniuerſa propago diluuio deleretur: cum vero filius Seth vnus commemoratus fuiſſet Enos, nondum vſq; ad diluuiũ additis cæteris, articulus quidẽ in-

Gene.5. terponitur, & dicitur: Hic liber natiuitatis hominũ, qua die fecit deus Adam, ad imaginem dei fecit illum maſculum & fœminã fecit eos, & benedixit illos, & cognominauit nomen eorum Adam, qua die fecit illos. Quod mihi videtur ad hoc interpoſitum,[a] vt hinc rurſus inciperet ab ipſo Adam dinumeratio temporũ, quam noluit facere, qui hæc ſcripſit in ciuitate terrena, tanquam eam deus ſic cõmemoraret, vt non cõputaret. Sed quare hinc reditur ad iſtam recapitulationem, poſteaquam cõme-

Gene.4. moratus eſt filius Seth homo,[a] qui ſperauit inuocare nomen domini dei: niſi quia ſic oportebat iſtas duas proponere ciuitates, vnã per homicidã vſq; ad homicidam: nam & Lamech duabus vxoribus ſuis ſe perpetraſſe homicidium confitetur: alterã per eum, qui ſperauit inuocare nomen domini dei? Hoc eſt quippe in hoc mundo peregrinantis ciuitatis dei totũ atq; ſummũ in hac mortalitate negocium, quod per vnum hominẽ, quem ſanè

I occiſi reſurrectio genuit, commendandum fuit. Homo quippe ille vnus totius ſupernæ ciuitatis eſt vnitas: nondum quidem cõpleta, ſed præmiſſa iſta prophetica præfiguratione cõplenda. Filius ergo Cain, hoc eſt filius poſſeſsionis, cuius niſi terrenæ ciuitatis habeat nomen in ciuitate terrena, quæ in eius nomine cõdita eſt? De his eſt

Pſal.48. enim, de quibus cantatur in Pſalmo: Inuocabunt nomina eorum in terris[b] ipſorum: propter quod ſequitur eos quod in alio Pſalmo ſcriptũ eſt: Domine in ciuitate tua

Pſal.72. imaginem eorum ad nihilum rediges. Filius autẽ Seth, hoc eſt, filius reſurrectionis, ſperet inuocare nomen domini dei. Eam quippe ſocietatem hominum præfigurat, quæ dicit: Ego autem ſicut oliua fructifera in domo dei, ſperaui in miſericordia dei. Vanas autem glorias famoſi

Pſal.39. in terra nominis non requirat. Beatus enim vir, cuius eſt nomen domini ſpes eius, & non reſpexit in vanitates, & inſanias falſas. Propoſitis itaque duabus ciuitatibus, vna in re huius ſeculi, altera in ſpe dei, tanquam ex cõmuni, quæ aperta eſt in Adam ianua mortalitatis egreſsis, vt percurrant, & excurrant, ad diſcretos proprios & debitos fines, incipit dinumeratio temporũ: in qua & aliç generationes adiiciuntur, facta recapitulatione ex Adam,

Roma.9. ex cuius origine dãnata, veluti maſſa vna meritæ damnationi tradita, fecit deus alia in contumeliam vaſa iræ: K alia in honorem vaſa miſericordiæ, illis reddens, quod debetur[c] in pœna: iſtis donans, quod nõ debetur in gratia, vt ex ipſa etiam comparatione vaſorum iræ, ſuperna ciuitas diſcat, quæ peregrinatur in terris, non fidere libertate[d] arbitrij ſui, ſed ſperet inuocare nomen domini Gene.4. dei: quoniã voluntas in natura, quæ facta eſt bona à bono deo: ſed mutabilis ab immutabili, ex nihilo ab eo qui eſt, & à bono poteſt declinare, vt faciat malum, quod fit libero arbitrio: & à malo, vt faciat bonum: quod non fit ſine diuino adiutorio.

COmmemoratus eſt filius Seth homo.) Enos, quem genuit Seth, qui interpretatur vir. b Inuocabunt nomina eorum in terris.) Vulgo in præterito legimus: Vocauerunt, Pſal. xlviij. & ſic verterunt Septuaginta, ἐπικαλέσονται τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐπὶ τῆς γαιῶν. Ad Hebraicã veritatẽ apertius, & ad hanc rem accommodatius: vocauerunt nominibus ſuis terras ſuas. c Illis reddens, quod debetur.) Significat deum merito punire malos, gratis vero fœlicitatẽ dare bonis. d Non fidere libertate.) Quod volebat Pelagius.

De lapſu filiorum dei alienigenarum mulierum amore captorum, vnde & omnes excepto octo hominibus diluuio perire meruerunt. Caput XXII.

HOc itaque libero volũtatis arbitrio genere hu- L mano progrediente atque creſcente, facta eſt permixtio, & iniquitate participata quædam vtriuſq; confuſio ciuitatis, quod malum à ſexu fœmineo cauſam rurſus inuenit, non quidem illo modo quo ab initio. Non enim cuiuſquam etiam tunc fallacia ſeductæ illæ fœminæ perſuaſerunt peccatũ viris, ſed ab initio quæ prauis moribus fuerant in terrena ciuitate, id Gene.6. eſt, in terrigenarum ſocietate, amatæ ſunt à filiis dei, ciuibus ſcilicet peregrinantis in hoc ſeculo alterius ciuitatis, propter pulchritudinẽ corporum, quod bonum dei quidem donum eſt,[a] ſed propterea id largitur etiã malis, ne magnum bonum videatur bonis. Deſerto itaque magno bono & bonorum proprio, lapſus eſt factus ad bonum minimum, non bonis proprium, ſed bonis malíſque commune, ac ſic filij dei, filiarum hominum amore ſunt capti, atque vt eis coniugibus fruerentur in amorem ſocietatis terrigenę defluxerunt, deſerta pietate, quã in ſancta ſocietate ſeruabant. Sic enim corporis pulchritudo à deo quidem factum, ſed temporale, carnale, infimum bonum, male amatur poſtpoſito deo æterno, interno, ſempiterno bono: quemadmodum iuſtitia deſer- M ta & aurum amatur ab auaris, nullo peccato auri, ſed hominis, ita ſe habet omnis creatura. Cum enim bona ſit, & bene poteſt amari & male, bene ſcilicet ordine cuſtodito, male autem ordine perturbato. Quod in laude cuiuſdam creatoris[b] breuiter verſibus dixit:

Hæc tua ſunt, bona ſunt, quia tu bonus iſta creaſti.
Nil noſtrum eſt in eis, niſi quod peccamus amantes,
Ordine neglecto pro te quod conditur abs te.

Creator autẽ ſi veraciter ametur, hoc eſt, ſi ipſe nõ aliud pro illo qd nõ eſt ipſe ametur, male amari nõ poteſt. Nã & amor ipſe ordinate amandus eſt, quo bene amatur qd amandũ eſt, vt ſit in nobis virtus, qua viuitur bene. Vnde mihi videtur, quod definitio breuis & vera virtutis, ordo eſt amoris,[c] propter quod in ſancto Cantico canticorum cantat ſponſa Chriſti, ciuitas dei: Ordinate in Cantic.2. me charitatẽ.[d] Huius igitur charitatis, hoc eſt, dilectionis & amoris ordine perturbato, deum filij dei neglexerunt, & filias hominũ dilexerunt. Quibus duobus nominibus ſatis ciuitas vtraq; diſcernitur. Neque enim & illi Geneſ.6. non erant filij hominũ per naturã, ſed aliud nomen habere cœperant per gratiã. Nam in eadẽ ſcriptura vbi dicti ſunt dilexiſſe filias hominũ filij dei, iidem dicti ſunt

etiam

A etiam angeli dei. Vnde illos multi putant non homines fuiſſe, ſed angelos.

a QVod bonum dei quidē donum eſt.) Sic Homerus Ilia. 3. pulchritudinem donū deorum vocat, & minime reiiciēdum quū contingit. b Quod in laude quidam creatoris. In aliis libris ſic legitur: Quod in laude quadam cerei breuiter verſibus dixi. Nihil Habeo, quod hic ſequar. c Ordo eſt amoris.) Vt ametur quod opus eſt, quantum, & ſicut opus eſt. Sic Plato præfinit gradus amoris, in ratione virtutis, vitaq; optima inſtituta. d Ordinata in me charitatem.) Origenes in cantica hūc ordinem charitatis facit, quem in Euangelio deſcripſit dominus: Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, ex tota anima tua, ex tota mente tua, ex tota virtute tua. Diliges proximum nō ex toto corde, ſed ſicut teipſum, diliges inimicos nō ex toto corde, dixit aut: ſicut teipſum, ſed tantum diligere putat eſſe ſatis.

An credendum ſit angelos ſubſtantiæ ſpiritalis, amore ſpecioſarum mulierum captos earūdem iniiſſe coniugia, ex quibus gigantes ſint creati. *Caput XXIII.*

QVam quæſtionem non trāſeunter commemoratam in tertio huius operis libro reliquimus inſolutam. Vtrum poſsint angeli cum ſpiritus ſint, corporaliter coire cum fœminis. Scriptū eſt enim: *Pſal. 103.* Qui facit angelos ſuos ſpiritus: Id eſt, eos qui natura ſpiritus ſunt,[a] facit eſſe angelos ſuos, iniungendo eis officium nunciandi. Qui enim Græce dicitur ἄγγελος,[b] B quod nomen Latina declinatione[c] angelus perhibetur, Latina lingua nuncius interpretatur. Sed vtrum eorum *Ibidem.* corpora conſequenter adiunxerit, dicendo, Et miniſtros ſuos ignem ardentem: an quod charitate tanquam igne ſpiritali feruere debeant miniſtri eius, ambiguum eſt: apparuiſſe tamen hominibus angelos in talibus corporibus, vt non ſolum videri, verum etiam tangi poſſent, eadem veriſsima ſcriptura teſtatur. Et quoniam creberrima fama eſt,[d] multiq; ſe expertos, vel ab eis qui experti eſſent, de quorum fide dubitandum non eſt, audiſſe con- **aliàs, Panes.* firmant, Syluanos & Faunos,* quos vulgò incubos vocant,[e] improbos ſæpe extitiſſe mulieribus, & earum appetiſſe, ac peregiſſe concubitum. Et quoſdam dæmones, quos Duſios Galli nuncupāt, hanc aſsidue immūditiam, & tentare, & efficere: plures, taleſq; aſſeuerant, vt hoc negare, impudentię videatur. Non hic aliquid audeo temere diffinire, vtrum aliquid ſpiritus elemento aëreo corporati (nam hoc elementum etiam cum agitatur flabello, ſenſu corporis tactuq; ſentitur) poſsint etiam hāc pati libidinem, vt quomodo poſſunt, ſentiētibus fœminis, miſceantur? Dei tamen angelos ſanctos[f] nullo modo il- C lo tempore ſic labi potuiſſe crediderim: nec de his dixiſſe Apoſtolum Petrum: *2. Petr. 2.* Si enim deus angelis peccantibus non pepercit, ſed carceribus caliginis inferi retrudēs, tradidit in iudicio puniendos reſeruari, ſed potius de illis qui primū apoſtatantes à deo cum diabolo principe ſuo ceciderunt: qui primum hominem per inuidiam ſerpentina fraude decepit. Angelos autem fuiſſe etiam dei homines nuncupatos, eadem ſcriptura ſancta locupletiſsima teſtis eſt. Nam & de Ioanne ſcriptum eſt: *Gene. 3. Matt. 11. Malac. 3.* Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam. Et Malachias propheta, propria quadam, id eſt, ſibi proprie impertita gratia, dictus eſt angelus. Verum hoc mouet quoſdam, quod ex illis qui dicti ſunt angeli dei, & ex mulieribus, quas amauerunt, nō quaſi homines generis noſtri, ſed gigātes legimus eſſe natos, quaſi vero corpora hominum modum noſtrū longe excedentia, quod etiam ſupra commemoraui, non etiam noſtris temporibus nata ſint. Nonne ante paucos annos cum Romanæ vrbis, quod à Gothis factum eſt, appropinquaret excidium, Romæ fuit fœmina cū ſuo patre & ſua matre, quæ corpore quodammodo giganteo longe cæteris præmineret? Ad quam viſendam mirabilis fiebat vſquequaque concurſus? Et hoc erat maxime admirationi, quod am- D bo parentes eius nec ſaltem tam longi homines erant, quàm longiſsimos videre conſueuimus. Poſuerunt ergo gigantes naſci, & prius quàm filij dei, qui & angeli dei dicti ſunt, filiabus hominum, hoc eſt, ſecundum hominem viuentium miſcerentur: filij ſcilicet Seth, filiabus Cain. Nam & canonica ſcriptura ſic loquitur, in quo libro hęc legimus: cuius verba iſta ſunt: *Gene. 6.* Et factum eſt poſtquam cœperunt homines multi fieri ſuper terram, & filiæ natæ ſunt illis, videntes angeli dei filias hominum, quia bonæ ſunt, ſumpſerunt ſibi vxores ex omnibus, quas elegerant. Et dixit dominus deus: Non permanebit ſpiritus meus in hominibus his in æternum, propter quod caro ſunt. Erunt autē dies eorum centū viginti anni. Gigātes autē erant ſuper terram in diebus illis. Et poſt illud cum intrarent filij dei ad filias hominum, & generarent ſibi, illi erant gigantes, à ſeculo homines nominati. Hæc libri verba diuini ſatis indicant, iam illis diebus fuiſſe gigantes ſuper terram, quando filij dei acceperunt vxores filias hominum, cum eas amarent bonas, id eſt pulchras. Conſuetudo quippe ſcripturæ[g] huius eſt, etiam ſpecioſos corpore, bonos vocare. Sed & poſtquam hoc factum eſt, nati ſunt gigātes. Sic enim ait: Gigantes autem erant E ſuper terram in diebus illis. Et poſt illud, cum intrarent filij dei ad filias hominum. Ergo & ante in illis diebus, & poſt illud. Quod autem ait, Et generabant ſibi: ſatis oſtendit, quod prius ante quàm ſic caderent filij dei, deo generabant, non ſibi, id eſt, non dominante libidine coëundi, ſed ſeruiente officio propagandi: non familiam faſtus ſui, ſed ciues ciuitatis dei: quibus annunciarent tanquam angeli dei, vt ponerent in deo ſpem ſuam, *Pſal. 77.* ſimiles illius, qui natus eſt de Seth, filius reſurrectionis, & ſperauit inuocare nomen domini dei: in qua ſpe eſſent cum ſuis poſteris cohæredes æternorum bonorum, & ſub deo patre fratres filiorum. Non autem illos ita fuiſſe angelos dei vt homines non eſſent, ſicut quidam putant, ſed homines proculdubio fuiſſe ſcriptura ipſa ſine vlla ambiguitate declarat. Cum enim præmiſſum eſſet, quod videntes angeli dei filias hominum, quia bonæ ſunt, ſumpſerunt ſibi vxores ex omnibus quas elegerant, mox adiunctum eſt, Et dixit dominus deus, Non permanebit ſpiritus meus in hominibus his in æternum, *Gene. 6.* propter quod caro ſunt. Spiritu dei quippe fuerant fa- F cti angeli dei, & filij dei, ſed declinando ad inferiora, homines dicuntur nomine naturæ, non gratiæ: dicuntur & caro deſertores ſpiritus, & deſerendo deſerti. Et ſeptuaginta quidem interpretes & angelos dei dixerunt iſtos & filios dei: quod quidem non omnes codices habent, nam quidam niſi filios dei non habent. Aquila autem[h] quem interpretem Iudæi cæteris anteponunt, non angelos dei, nec filios dei, ſed filios deorum interpretatus eſt. Vtrūque autem verum eſt. Nam & filij dei erant, ſub quo patre ſuorum patrum etiam fratres erant: & filij deorum, quoniam à diis geniti erant, cum quibus etiam ipſi dij erant: iuxta illud Pſalmi, Ego dixi dij eſtis: *Pſal. 81.* & filij excelſi omnes. Merito enim creduntur ſeptuaginta interpretes accepiſſe propheticum ſpiritum, vt ſi quid eius authoritate mutarent, atque aliter quàm erat, quod interpretabantur dicerent, neque hoc diuinitus eſſe dictum dubitaretur. Quanuis hoc in Hebræo eſſe perhibeatur ambiguum, vt & filij dei, & filij deorum, poſſet interpretari. Omittamus igitur earum ſcripturarum fabulas, quæ apocryphæ[i] nuncupantur, eo quòd earum occulta origo non claruit patribus, à quibus vſque ad nos authoritas veracium ſcripturarum certiſ-

G ma & notiſſima ſucceſsione peruenit. In his autem apocryphis, etſi inuenitur aliqua veritas, tamē propter multa falſa nulla eſt canonica authoritas. Scripſiſſe quidem nonnulla diuina Enoch illum ſeptimum ab Adam, negare non poſſumus, cum hoc in epiſtola canonica[k] Iudas Apoſtolus dicat. *Iud. 1.* Sed non fruſtra non ſunt in eo canone ſcripturarum, qui ſeruabatur in tēplo Hebræi populi ſuccedentium diligentia ſacerdotum. Cur autem hoc, niſi quia ob antiquitatē ſuſpectæ fidei iudicata ſunt, nec vtrum hæc eſſent, quæ ille ſcripſiſſet, poterat inueniri, num talibus proferentibus, qui ea per ſeriem ſucceſsionis reperirentur rite ſeruaſſe? Vnde illa quæ ſub eius nomine proferuntur, etiam continent iſtas de gigantibus fabulas, quod non habuerint homines patres, rectè à prudentibus iudicantur non ipſius eſſe credenda, ſicut multa ſub nominibus & aliorum prophetarum,[l] & recentiora ſub nominibus Apoſtolorum[m] ab hæreticis proferuntur, quæ omnia ſub nomine apocryphorum authoritate canonica diligenti examinatione remota ſunt. Igitur ſecundum ſcripturas canonicas Hebræas atque Chriſtianas, multos gigantes ante diluuiū fuiſſe dubium nō eſt, & hos fuiſſe ciues terrigenæ ſocietatis hominum,

H dei autem filios, qui ſecundum carnem de Seth propagati ſunt, in hanc ſocietatem deſerta iuſtitia declinaſſe. Nec mirandum eſt, quod etiā de ipſis gigantes naſci potuerunt, Neque enim omnes gigantes fuerunt, ſed magis multi vtiq; tunc fuerunt, quàm poſt diluuiū temporibus cæteris. Quos propterea creare placuit creatori, vt etiam hinc oſtēderetur non ſolum pulchritudines, verum etiā magnitudines & fortitudines corporū non magni pendendas eſſe ſapienti, qui ſpiritalibus atque immortalibus longe melioribus atq; firmioribus & bonorum propriis, non bonorum maloꝛumq; cōmunibus beatificatur bonis. Quam rem alius Propheta commendans ait, Ibi fuerunt gigantes illi nominati, qui ab initio fuerūt ſtaturoſi, ſcientes prælium. Non hos elegit dominus, nec viam ſcientiæ dedit illis, ſed interierunt, quia non habuerunt ſapientiam, perierunt ꝓpter inconſiderantiam.

a ID eſt, eos qui natura ſpiritus ſunt.) Auguſtinū ſenſiſſe angelos & dæmonas corporibus eſſe præditos, legentibus eius opera, iſtud videlicet, & de natura dæmonum, & de Gen. ad literam, certius eſt, quā vt pluribus oſtendi debeat: nec ea aliena ſentētia tot locis loquutus eſt, vt Petrus Lombardus dicit, quoſdam putare, ſed ex ſua ipſius, ſequutus nimirum non pudendos authores, primum Platonicos omnes, deinde Origenem, Lactantium, Baſilium, & conſenſum ferè ſuo tempore ſcribentiū Michael Pſellus de dæmonibus, interprete Ficino, oportet enim, vt diuinus aſſerit Paulus, ſpiritus miniſtros, qui mittūtur, corpus habere, quo moueantur, gradumq; ſiſtāt, palamq; appareāt. Nouerunt enim hæc myſteria, non aliter, quam corpus aliud perfici poſſe. Quod ſicubi legas in ſcriptura, eos incorporeos appellari, reſpōdeo & noſtros, & alios ſolere corpora quidē craſsiora corpora nominare, Corpora vero tenuia & quę aſpectū, tactumq; effugiūt, incorporea frequēter cognominare. Auguſtinus angelis corpora tenuiſsima tribuit, quæ viſum omnem fruſtentur, ad agendū apta, non ad patiendum. Talia etiam erant dæmonū corpora, cū adhuc ſtarent: poſtea vero quam ceciderunt, dēſiora effecta, & patibilia: quod idem Pſellos opinatur. *Angelus.* b Qui enim Græcè dicitur ἄγγελος. ἄγγελος nuncius eſt: hinc ἀγγέλλω, nuncio: idcirco Hieronymus, inquit, angelum non naturæ nomē eſſe, ſed miniſterij. hinc etiam, Χαρ-γέλιον præmium, quod bona nunciāti datur. Apud Homerum, & Ciceronem non ſemel ad Atticum. c Latina declinatione u.) Et quia ν vertitur in n, & ος in us. d Et quoniā creberrima fama eſt.) Pſellus ex Marco quodam dæmonicarum rerum maxime gnaro, refert dæmones ſemen iacere, ex quo perpuſilla quædam oriantur animalia, habereq; mēbra genitalia, ſed non qualia homines, excrementū ex illis manare. quod tamē nō omnibus dæmonū generibus cōtingat, ſed materię proximis aqueis & terrenis, qui & aluntur attracto in ſpōgię modū humore. *Incubi.* e Quos vulgo incubos vocant.) Ab incubādo dæmones, qui mulieribus cōmiſcentur, à ſuperuētu incubi dicūtur, qui viris, & patiūtur muliebria ſuccubi. Extant hodie nonnullæ gentes, quæ originem quam habere gloriātur à dæmonibus, qui coierint cū fœminis virili forma, aut cum viris fœminea. Quod turpius eſſe mihi videtur, ſua referre nobilitatis ſuæ initia in piratas, aut latrones, aut ſicarios inſignes. quod multi faciūt. Verū Aegyptij dæmonicum ſpiritum miſceri poſſe fœminæ fatētur, viro ne-

gant. Græci tamē multos viros à diis adamatos tradunt, vt Hiacynthū, & Phorbantem, & Hippolytum Sicyonium ab Apolline, Cypariſſum à Siluano. K f Dei tamen angelos ſanctos.) Lactantius libro ſecundo, capite decimo quinto, narrat angelos, quos in cuſtodiam generis humani princeps ille delegauerat deus, cum eſſet eis preceptū, ne terræ cōtagione maculati ſubſtantiæ cœleſtis amitterent dignitatē, paulatim conſuetudine fœminarum pellectos cum illis inquinatos eſſe: tum in cœlū ob peccata, quibus ſe immerſerant, nō receptos cecidiſſe in terrā. Sic illos diabolꝰ, ex angelis dei ſuos feciſſe ſatellites, ac miniſtros. Qui autē ſūt ex his procreati, quia neque angeli neque homines fuerunt, ſed mediam quandam naturam gerentes, nō ſunt ad inferos recepti, ſicut nec in cœlum parentes eorum. Ita duo genera dæmonum facta ſunt: vnū cœleſte, alterum terrenum. Hi ſunt immundi ſpiritus malorum, quę gerūtur, authores, quorum idem diabolus eſt princeps. Et Euſebius lib. v. Quā rem magis idem Plutarchus confirmat dicens, fabuloſas de diis rationes, res quaſdam ſignificare à dæmonibus antiquiſsimis geſtas tēporibus, & ea quę de gigantibus, & Titanibus decantantur, dæmonū fuiſſe operationes. Vnde mihi ſuſpicio nonnunquam incidit, ne iſta illa ſint, quæ ante diluuium à gigantibus facta diuina ſcriptura ſubſignificat, de quibꝰ dicitur: Cum autem vidiſſent angeli dei filias hominū, quia eſſent ſpecioſæ, elegerunt ſibi ex illis vxores, ex quibꝰ procreati ſunt famoſiſsimi gigantes à ſeculo. Suſpicabitur enim fortaſſe quiſpiam, illos, & illorū ſpiritus eſſe, qui ab hominibus poſtea dij putati ſunt, pugnāſque illorum, tumultus, & bella eſſe, quę fabuloſe de diis conſcribebātur. g Conſuetudo quippe ſcripturæ.) Ex Græco καλὸς, quod vtrūque eſt, & bonum, & pulchrū. Sic apud Latinos Terētiꝰ in Phormione: Vt ni vis boni in ipſa ineſſet forma, hęc formā extinguerēt, & in Eunucho cū de pulchritudine rogaret Gnato, quid tibi videtur hoc mancipiū? reſpōdet Parmeno nō malum. h Aquila autem.) Hic vertit ſacros libros ex Hebræo ſermone in Græcum, Adriano principe, quem curioſum & diligentē interpretem Hieronymus vocat. *Aquila.* L Hic primꝰ poſt Septuaginta Gręce ſacra volumina interpretatꝰ eſt, quem Euſebius parum probat, ſed ad id quod agimus, Hieronymus in Gen. Aquila plurali numero filios deorū auſus eſt dicere, deos intelligēs ſanctos, ſiue angelos. Deus enim ſtetit in ſynagoga deorum, in medio autē deos diſcernit. Vnde & Symmachus iſtiuſmodi ſenſum ſequens, ait, Videntes filij potētum filias hominū, & reliqua. i Apocryphæ.) Latine abſcōditæ, ſiue ſecretæ, ἀπόκρυφον à κρύπτω quod eſt condo, ſiue recondo. Erant ea ſcripta, quibus publice eccleſia non vtebatur, ſed priuatim habebat, legebātque qui vellet. qualis erat Apocalypſis Petri Apoſtoli, & liber actorū eius. k Quū hoc in epiſtola canonica.) Hieronymus in primū caput epiſtolæ ad Titum, ſcribit librū apocryphum Enoch citatū à Iuda. Verba Iudę ſunt: porrò Michael archāgelus dum cum diabolo in cōtentione ſuper corpore Moſis altercaretur, nō eſt auſus eum afficere maledicto tantū dixit: Caſtiget te dominus. Cuius Enoch ſint iſta verba parum conſtat. Illius enim ſeptimi ab Adam, qui viuens à domino tranſlatus eſt in meliorem vitam, non videtur eſſe. Nā ille multo ante Moſem fuit, niſi ſpiritu vatis de futuris precinebat. Ideo Hieronymꝰ nihil aliud ſignificat, quàm librū illū inſcriptum fuiſſe Enoch. l Sub nominibus & aliorum Prophetarum.) Vt Heremiæ apud Nazareos, ſicut Auguſtinus dicit cap. xxvij. in Mattheum. m Et recentiora ſub nominibus apoſtolorum.) Euangelium Thomæ, Apocalypſis, Petri Euangeliū Barnabæ, quod ipſius chirographo ſignatum Alexandriam delatum eſt, Zenone principe.

Quomodo intelligendum ſit, quod eis qui diluuio perdendi erant dominus dixerit: Erunt dies eorum centum viginti anni. *Caput XXIIII.* M

QVod autem dixit deus, Erunt dies eorum centum viginti anni: *Gene. 6.* non ſic accipiēdum eſt, quaſi prænunciatum ſit, poſt hæc homines centū viginti annos viuendo,[a] non tranſgredi, *Gene. 11.* cum & poſt diluuium etiam quingentos exceſsiſſe inueniamus: ſed intelligendū eſt hoc deum dixiſſe, cum circa finem quingentorum annorum eſſet Noë, id eſt, quadringētos octoginta vitæ annos ageret, quos more ſuo ſcriptura quingentos vocat, nomine totius maximā partē plerunque ſignificans: ſexcenteſimo quippe anno vitæ Noë ſecundo menſe factum eſt diluuiū, *Geneſ. 7.* ac ſic centum viginti anni pędicti ſunt futuri vitæ hominū periturorum, quibus tranſactis diluuio delerentur. Nec fruſtra creditur ſic factum eſſe diluuiū, iam non inuentis in terra, qui nō erant digni tali morte defungi, qua in impios vindicarum eſt, nō quod hic quicquā bonis quandoq; morituris tale genus mortis faciat aliquid quod eis poſsit obeſſe poſt mortem. Verūtamen nullus eorum diluuio mortuus eſt, quos de ſemine Seth propagatos ſancta ſcriptura commemorat. Sic autem diuinitus diluuij cauſa narratur. Videns, inquit, dominus[b] deus, quia multiplicatæ ſunt

A ſunt maliciæ hominum ſuper terrã,& quod vnuſquiſque cogitat in corde ſuo diligenter ſuper maligna omnes dies,& cogitauit deus,quia fecit hominem ſuper terrã,& recogitauit,& dixit deus, Delebo hominem quem feci à facie terræ ab homine vſque ad pecus, & à repetibus vſq; ad volatilia cœli,quia iratus ſum quoniam feci eos.

HOmines cxx.annos viuendo.)Hoc putauit Lactan.lib.ij.inquit enim, Deinde orbe ſiccato, execratus iniuſtitiam prioris ſeculi deus, ne rurſus longitudo vitæ cauſa eſſet excogitandorum malorum, paulatim per ſingulas progenies diminuit hominis ætatem,atque in.c.&.xx annis metam collocauit,quam tranſgredi nõ liceret. Hieronymus vero ſic:ſed erunt cxx.anni dies eorum:hoc eſt habebunt cxx.annos ad agẽdam pœnitentiam,non igitur humana vita,vt multi errãt,in cxx.annos contracta eſt.Si quidem inuenimus quod poſt diluuium Abrahã vixerit annos clxxv.& cæteri amplius ac.&, ccc.annis. Ioſephus paulo aliter quàm Lactantius,ſed ferè in eandem ſentẽtiam ſcribit,cœpiſſe poſt inundationem ſpacium humanæ vitæ minui vſque ad Moyſem, poſt quem terminus humanæ vitæ in c.& xx.annis poſitus eſt, hos annos ſtatuente deo, quot & Moyſem vixiſſe contigit. b Videns,inquit,dominus.)Et lxx. vbi nos habemus pœnituit,illi recogitauit ἐνεθυμήθη.

B

De ira dei, quæ incommutabilem tranquillitatem nulla inflammatione perturbat. *Cap. XXV.*

IRa dei non perturbatio animi [a] eius eſt, ſed iudicium, quo irrogatur pœna peccato. Cogitatio vero eius & recogitatio, mutandarũ rerum eſt immutabilis ratio. Neque enim ſicut hominem, ita deum cuiuſquam facti ſui pœnitet, cuius eſt de omnibus omnino rebus tam fixa ſententia, quàm certa præſcientia. Sed ſi non vtatur ſcriptura talibus verbis, nõ ſe quodammodo familiarius inſinuabit omni generi hominũ, quibus vult eſſe conſultum, vt & perterreat ſuperbientes, & excitet negligentes, & exerceat quærentes, & alat intelligentes. Quod non faceret ſi non ſe prius inclinaret,& quodammodo deſcenderet ad iacentes. Quod autem etiam interitum omnium animalium terrenorum volatiliúmque denunciat, magnitudinem futuræ cladis effatur, non animantibus rationis expertibus, tanquam & ipſa peccauerint minatur exitium.

a IRa dei nõ perturbatio animi.)Scripſit de ira dei librũ Lactãtius ad quẽ cum remittat lectorẽ Hieronymus, merito & nos quoq; remittemus.

Quod arca quam Noe iuſſus eſt facere, in omnibus Chriſtum Eccleſiámque ſignificet. *Cap. XXVI.*

Gen.6. IAm vero quod Noë homini iuſto, & ſicut de illo ſcriptura veridica loquitur, in ſua generatione perfecto, non vtiq; ſicut perficiendi ſunt C ciues ciuitatis dei in illa immortalitate, qua æquabuntur angelis dei, ſed ſicut eſſe poſſunt in hac peregrinatione perfecti, imperat deus,vt arcam faciat, in qua cum ſuis, id eſt,vxore,filiis,& nuribus,& cum animalibus, quæ ad illum ex dei præcepto in arcam ingreſſa ſunt, liberaretur à diluuij vaſtitate: proculdubio figura eſt peregri-
1.Tim.2. nantis in hoc ſeculo ciuitatis dei, hoc eſt, Eccleſiæ, quæ fit ſalua per lignum, in quo pependit mediator dei & hominum, homo Chriſtus Ieſus. Nam & menſuræ ipſæ longitudinis, altitudinis, latitudiniſque eius, ſignificant corpus humanũ, in cuius veritate ad homines prænun-
Cõtra Fauſtũ. li.12. cap.14. ciatus eſt venturus, & venit. Humani quippe corporis longitudo [a] à vertice vſque ad veſtigia ſexies tantum habet, quàm latitudo: quæ eſt ab vno latere ad alterum latus:& decies tantum, quàm altitudo, cuius altitudinis menſura eſt in latere à dorſo ad ventrem: velut ſi iacentem hominẽ metiaris ſupinum,ſeu pronũ,ſexies tantum longus eſt à capite ad pedes, quàm latus à dextera in ſiniſtram,vel à ſiniſtra in dextram, & decies, quàm altus à terra. Vnde facta eſt arca trecentorũ in longitudine cubitorum,& quinquaginta in latitudine, & triginta in altitudine. Et quod oſtium in latere accepit, profecto illud eſt vulnus quando latus crucifixi lancea perforatum

eſt. Hac quippe ad illum venientes ingrediuntur: quia D inde ſacramenta manarunt,quibus credentes initiantur. Et quod de lignis quadratis fieri iubetur, vndiq; ſtabilẽ vitam ſanctorum ſignificat. Quacunque enim verteris quadratum, ſtabit. Et cætera quæ in eiuſdem arcę conſtructione dicuntur, eccleſiſticarum ſigna ſunt rerum. [b] Sed ea nunc perſequi longum eſt: & hoc iam fecimus in opere, quod aduerſus Fauſtum Manichæum ſcripſimus, negantem in libris Hebræorum aliquid de Chriſto eſſe prophetatum. Et fieri quidẽ poteſt, vt & nobis quiſpiam,& alius alio exponat hęc aptius,dum tamen ea quę dicuntur, ad hanc de qua loquimur, dei ciuitatem in hoc ſeculo maligno tanquam in diluuio peregrinantem, omnia referantur, ſi ab eius ſenſu, qui iſta conſcripſit, non vult longe aberrare, qui exponit. Exempli gratia, Velut ſi quiſpiam quod hic ſcriptum eſt: Inferiora bicamerata & tricamerata [c] facies: non quod ego in illo opere dixi, velit intelligi: quia ex omnibus gentibus Eccleſia congregatur, bicameratam dictam, propter duo genera hominum, circuncisionem ſcilicet,& prępucium: quos Apoſtolos & alio modo dicit Iudæos, & Græcos.[d] E Tricameratam vero, eo quod omnes gentes de tribus filiis Noë poſt diluuium reparatæ ſunt: ſed aliud dicat aliquis, quod à fidei regula non ſit alienum. Nam quoniam non ſolum in inferioribus manſiones habere arcam voluit, verum etiam in ſuperioribus: & hæc dixit bicamerata: & in ſuperioribus ſuperiorum: & hæc appellauit tricamerata: vt ab imo, ſurſum verſus, tertia conſurgeret habitatio. Poſſunt hæc intelligi, & illa tria, quæ commendat Apoſtolus: fides, ſpes, charitas. Poſſunt etiam multo conuenientius tres illæ vbertates Euangelicæ tricena, ſexagena, centena: vt in infimo habitet pudicitia coniugalis, ſupra vidualis, atque hac ſuperior virginalis: & ſi quid melius ſecundum fidem ciuitatis huius intelligi, & dici poteſt. Hoc etiam de cæteris quæ hic exponenda ſunt, dixerim: quia & ſi non vno diſſeruntur modo, ad vnam tamen catholicæ fidei concordiam reuocanda ſunt.

Cõtra Fauſtũ li.12. cap.38.& 39.

Rom.3.

1.Cor.13.

Matt.13.

a HVmani quippe corporis longitudo.)Idem ſcribit in Fauſtum Manichæum lib.xij. Quod ſexies, inquit, longa ad latitudinem ſuam & decies ad altitudinem ſuam humani corporis inſtar oſtendit, quia in corpore humano Chriſtus apparuit. Ambroſius in lib. de Noë & Arca magnitudinem arcæ ad corpus humanum refert,ſed alia ratione, quam hic Auguſtinus. b Eccleſiaſticarum ſigna ſunt rerum.) Petrus quoque Apoſtolus per arcam illam intelligi vult eccleſiam. primæ Petri tertio. Ex quo & Hieronymus cõtra Iouinianum, & cõtra Luciferianos, arcã F eſſe eccleſiam oſtendit. Et Cyprianus in ſermone de ſpiritu ſancto, ſi modo eius eſt id operis. De arcę quoque interpretatione allegorica Origenes multa, & alij ſacri ſcriptores. c Bicamerata & tricamerata.)Origenes formam declarat, Duæ erant infimę regiones arcę, tres ſuper illas & continua contignatione iunctæ, vt alia ſuper aliam eſſet, in imam recidebant excrementa: in ſecundam ſeruabantur pabula omnium animantium: & hę erant duæ cameræ. Sequebantur tres. in prima feræ beſtiæ & immites: in ſecũda mitiores, in tertia homines. Ioſephus tamen quatuor in arca dicit fuiſſe cameras, quum alij quinque ponant, vt dixi. Author hiſtoriæ ſcholaſticæ forte dicit, prætermiſſam eſſe à Ioſepho ſentinam. d Iudæos & Græcos.)Ex linguis diſtinxit. Hi enim omnes, quibus cum Paulus verſabatur, aut Hebraice loquebantur, hi erant Iudæi: aut Græce, hi erant gentiles. Nam Romæ etiam ſic loquebantur omnes Græce, vt nos nunc Romanè.

De arca atque diluuio: nec illis eſſe conſentiendum, qui ſolam hiſtoriam recipiunt ſine allegorica ſignificatione, nec illis qui ſolas figuras defendunt, repudiata hiſtorica veritate. *Cap. XXVII.*

NOn tamen quiſquam putare debet, aut fruſtra hæc eſſe conſcripta, aut tantummodo rerum geſtarum veritatem, ſine vllis allegoricis ſignificationibus hic eſſe quærendam, aut econtrario hæc omnino geſta non eſſe, ſed ſolas eſſe verborum figuras, aut quicquid illud eſt, nequaquam ad prophetiam eccleſiæ pertinere. Quis enim niſi mente peruerſus ina-

G niter ſcriptos eſſe contendat libros per annorum milia tanta religione, & tam ordinatæ ſucceſsionis obſeruantia cuſtoditos: aut ſolas res geſtas illic intuendas, vbi certe vt alia omittam, ſi numeroſitas animalium cogebat arcæ tantam fieri magnitudinem, immunda bina, & & munda ſeptena intromitti animalia, quid cogebat, cum æquali numero poſſent vtraque ſeruari? Aut vero deus, qui propter reparandum genus ſeruanda præcepit, eo modo illa quo inſtituerat, reſtituere non valebat? Qui vero non eſſe geſta, ſed ſolas rerum ſignificandarum figuras eſſe contendunt, primum opinantur tam magnum fieri non potuiſſe diluuiū, vt altiſsimos montes quindecim cubitis aqua creſcendo tranſcenderet, Gen.7. propter Olympi verticem [a] montis, ſupra quem perhibentur nubes non poſſe conſcendere,* † quod iam ſublimis quàm cœlum ſit, [b] vt non ibi ſit aër iſte craſsior, vbi venti, nebulæ imbréſque gignuntur, nec attendunt omnium elementorum craſsiſsimam terram ibi eſſe potuiſſe. (* † aliàs cōcreſcere.) An forte negant eſſe hanc terram verticem montis? Cur igitur vſque ad illa cœli ſpacia terris exaltari licuiſſe, & aquis exaltari non licuiſſe contendunt, cum iſti menſores & penſores elementorum, aquas terris perhibeant ſuperiores atque leuiores? Quid itaque rationis afferunt, quare terra grauior & inferior locum cœli tran- H quillioris inuaſerit per volumina tot annorum, & aqua leuior ac ſuperior permiſſa non ſit hoc facere, ſaltem ad tempus exiguum? Dicunt etiam nō potuiſſe capere [c] arcæ illius quantitatem animalium genera tam multa in vtroque ſexu, bina de immundis, ſeptena de mundis: Qui mihi videntur non computare niſi trecenta cubita longitudinis, & latitudinis quinquaginta, triginta altitudinis, nec cogitare aliud tantum eſſe in ſuperioribus, itémque aliud tantum in ſuperioribus ſuperiorum, ac per hoc ter ducta illa cubita fieri nongenta per longum, centum quinquaginta per latum, nonaginta per altum. Si autem cogitemus quod Origenes non ineleganter aſtruxit, Act.7. Moyſem ſcilicet hominem dei eruditum, ſicut ſcriptum eſt, omni ſapientia Aegyptiorum qui Geometricam dilexerunt, Geometrica cubita ſignificare potuiſſe, vbi vnum quantum ſex noſtra valere aſſeuerant, quis non videat, quantum rerum capere potuit illa magnitudo? Nam in illud quod diſputant tantæ magnitudinis arcam non potuiſſe compingi, ineptiſsime calumniantur, cum ſciant immenſas vrbes fuiſſe conſtructas, nec attendunt centum annos, quibus arca illa eſt fabricata, niſi forte lapis lapidi adhærere poteſt ſola calce coniunctos, vt murus per tot milia circuma- I gatur,[d] & lignum ligno per ſuſtudines,[e] epiros,[f] clauos & gluten bituminis non poteſt adhærere, vt fabricetur arca, non curuis ſed rectis lineis longe latéque porrecta, quam nullus in mare mittat conatu hominum, ſed leuet vnda cum venerit naturali ordine ponderum, magiſque diuina prouidentia, quàm humana prudentia natantem gubernet, ne incurrat vbicunque naufragium. Quod autem ſcrupoloſiſsime quæri ſolet de minutiſsimis beſtiolis, non ſolum quales ſunt mures & ſtelliones,[g] verumetiam quales locuſtæ, ſcarabæi, muſcæ denique & pulices, vtrum non amplioris numeri in arca illa fuerint, quàm qui eſt definitus, cum hoc imperaret Gen.8. deus: prius admonendi ſunt, quos hæc mouent, ſic accipiendum eſſe quod dictum eſt, Quæ repunt ſuper terram: vt neceſſe non fuerit conſeruari in arca, quæ poſſunt in aquis viuere: non ſolum merſa, ſicut piſces: verum etiam ſupernatantia, ſicut multæ alites.[h] Deinde quum dicitur, Maſculus & fœmina erunt: profecto intelligitur ad reparandum genus dici: ac per hoc nec illa K neceſſe fuerat ibi eſſe, quæ poſſunt ſine concubitu, de quibúſque rebus, vel rerum corruptionibus naſci: vel, ſi fuerunt, ſicut in domibus eſſe conſueuerunt, ſine vllo numero definito eſſe potuiſſe: aut, ſi myſterium ſacratiſsimum quod agebatur, & tantę rei figura etiam in veritate facti aliter non poſſet impleri, niſi vt omnia ibi certo illo numero eſſent, quę viuere in aquis natura prohibente non poſſent, non fuit iſta cura illius hominis, vel illorum hominum, ſed diuina. Non enim ea Noë capta intromittebat, ſed venientia & intrantia permittebat. Ad hoc enim valet, quod dictum eſt, intrabunt ad te: Gene.6. non ſcilicet hominis actu, ſed dei nutu, ita ſanè, vt non illic fuiſſe credenda ſint, quæ ſexu carent. Præſcriptum eſt enim, atque definitum: maſculus & fœmina erunt. Alia ſunt quippe, quæ de quibúſque rebus ſine concubitu ita naſcuntur, vt poſtea concumbant, & generent, ſicut muſcæ:[i] alia vero in quibus nihil ſit maris, & fœminæ, ſicut apes.[k] Ea porrò quæ ſic habent ſexum, vt non habeant fœtum, ſicut muli & mulæ, mirum ſi ibi fuerunt, ac non potius parentes eorum ibi fuiſſe ſuffecerit, equinum videlicet, atque aſininum genus: & ſi ali- L qua alia ſunt,[l] quæ commixtione diuerſi generis, genus aliquod gignunt. Sed & ſi hoc ad myſterium pertinebat, ibi erant. Habet enim & hoc genus maſculum & fœminam. Solet etiam mouere nonnullos genera eſcarum, quæ illic habere poterant animalia, quæ non niſi carne veſci putantur, vtrum præter numerum ibi fuerint ſine tranſgreſsione mandati, quæ aliorum alendorum neceſsitas illic coëgiſſet includi: an vero, quod potius eſt credendum,[m] præter carnes, aliqua alimenta eſſe potuerunt, quæ omnibus conuenirent. Nouimus enim quàm multa animalia, quibus caro cibus[n] eſt, frugibus, pomiſque veſcantur, & maxime fico, atque caſtaneis. Quid ergo mirum, ſi vir ille ſapiens, & iuſtus, etiam diuinitus admonitus, quid cuique congrueret ſine carnibus aptam cuique generi alimoniam præparauit, & recondidit? Quid eſt autem, quo veſci non cogeret fames? aut quid non ſuaue, ac ſalubre facere poſſet deus, qui etiam, vt ſine cibo viuerent, diuina facilitate donaret: niſi vt paſcerentur etiam hoc implendę figuræ tanti my- M ſterij conueniret? Non autem ad præfigurandam eccleſiam pertinere tam multiplicia rerum ſigna geſtarum, niſi fuerit contentioſus, nemo permittitur opinari. Iam enim gentes ita eccleſiam repleuerunt, mundique, & immundi, donec certum perueniatur ad finem: ita eius vnitatis quadam compagine continentur, vt ex hoc vno manifeſtiſsimo etiam de cæteris, quæ obſcurius aliquanto dicta ſunt, & difficilius agnoſci queunt, dubitari fas non ſit. Quæ cum ita ſint, ſi nec inaniter iſta conſcripta eſſe putare quiſquam, vel durus audebit: nec nihil ſignificare cum geſta ſint: nec ſola dicta eſſe ſignificatiua non facta: nec aliena eſſe ab eccleſia ſignificanda probabiliter dici poteſt, ſed magis credendum eſt, & ſapienter eſſe memoriæ literiſque mandata, & geſta eſſe, & ſignificare aliquid, & ipſum aliquid ad præfigurandam eccleſiam pertinere. Iam vſque ad hunc articulum perductus liber iſte claudendus eſt: vt ambarum ciuitatum curſus, terrenæ ſcilicet, ſecundum hominem viuentis, & cœleſtis ſecundum deum poſt diluuium, & deinceps in rebus conſequentibus requiratur.

[a] Olympus. PRopter olympi verticem.) Olympos montes aliquot referunt geographi. Hic, de quo loquitur, vt in Theſſalia, decem ſtadiorum altitudine, vt inquit Plutarchus in Aemylio Paulo: cacumen eius locum in quo nubes & venti fiunt, ſuperare creditur: argumento eſt cinerem ſacrificiorū toto anno nec diſſlari, nec dilui, vt Solinus ſcribit: quod ſabu

lo ſum

A Ioſum eſſe dicit Fraciſcus Philelph^9, qui ſe mōtē aſcendiſſe aſſirmat, vt rē tantā exploraret. Et profecto difficile hoc videtur, vel in Olympo, vel Atho Macedoniç, vel in quouis alio monte, cum ambitum terrę, per verticem altiſſimi montis ductum halitus terræ vaporeſque humorum excedant, pręſertim vbi iuges ſunt fontes & fluuij, materia imbrium vētorúmque. b Quod tam ſublimis, quàm cœlum ſit.) Alibi: Quod tam ſublime iam cœtum ſit. Significat ob altitudinem cœlum eſſe à poetis vocatum, authore Homero, cum alijs multis locis, tum vero ij. Iliad. vbi domor deorum, ſedeſque, id Olympo deſcribit. c Dicunt etiam nō potuiſſe capere.) Origen. homil ij. in Gen. Quam ego puto, quantū ex his quæ deſcribuntur apparet, quatuor angulis ex vno conſurgentibus eiſdemque paulatim vſque ad ſummum in anguſtum attractis, in ſpacium vnius cubiti fuiſſe collectam. Sic enim refertur quod in fundamentis eius trecenti cubiti in longitudine, in latitudine vero quinquaginta ſint poſiti, triginta autem in altitudine ædificati: ſed collectam in cacumen anguſtū, ita vt cubitus ſit latitudinis & longitudinis eius. & poſt. Veruntamen quantum ad neceſſitatem pluuiarum & diluuij ſpectat, nulla potuit tam cōueniens & cōgrua arcæ ſpecies dari, quam vt è ſummo velut è tecto quodam in anguſtum culmine ducto, diffunderet imbrium ruinas, & ima in aquas quadrata ſtabilitate cōſiſtens, nec impulſu vētorum, nec impetu fluctuum, nec inquietudine animalium, quę intrinſecus erant aut inclinari poſſet, aut mergi. Sed his omnibus tāta arte compoſitis, obiiciunt quidā quæſtiones, & præcipue Apelles, qui fuit diſcipulus quidē Marcionis, ſed alterius hæreſeos magis, quam eius, quā à magiſtro ſuſcipit, inuentor. Quomodo, inquit, fieri potuit iſtud ſpaciū, quod ſcriptum eſt, vt quatuor ſaltem ſolos elephātos capere potuerit? Aiebāt

B ergo maiores, quod Moyſes, qui, vt de eo ſcriptura teſtatur, omni ſapiētia Aegyptiorum fuerat eruditus, ſecūdum artem Geometricam, quam pręcipue Aegyptij callēt, cubitorū numerum in hoc loco poſuit. Apud Geometras enim ſecundum eam rationem, quæ apud eos virtus vocatur & ſolido, & quadrato, vel in ſex cubitos vn^9 deputatur, ſi generaliter, vel trecentos, ſi minutatim dicatur. Quæ vtiq; ratio, ſi obſeruetur in huius arcæ menſura, inueniātur, & longitudinis & latitudinis tāta ſpacia, quæ vere totius mundi reparanda germina, & vniuerſorum animātium capere rediuiua ſeminaria potuerint. Tātum Origenes. d Vt murus per tot milia circūagatur.) Vt murus Babylonis Chaldææ, aut Romæ, aut Mēphis, aut Nini. Sed in Thracia eſt vrbs, quam Græci μακρὸν τεῖχος vocāt, quod illinc inciperet murus ſupra fidem ingens vſque ad ſinum Melicū, excluderetq; Cherroneſum à reliqua Thracia, Milciades dux Athenien. fecit. Ille quoque eſt huic ſimilis, quem à lacu Lemano ad mōtem Iuram, qui fines Sequanorum ab Heluetiis diuidit, Cæſar duxit milium paſſuum nouēdecim, altitudinis pedum xvj. Cæſar primo commen. belli Gallici. Seuerus quoque murū fecit in Britannia, quo Barbaros à ſuis

Subſcudes diſcreuit. e Per ſuſtudines.) Legendum ſubſcudines. tabellæ ſunt, quibus maiores tabulę inter ſe cōpinguntur. Vitruuius lib iiij. eæq; trabes compactiles ponantur, vt tantam habeant craſſitudinem: quantam ſummæ columnæ erit hypotrachelium. & ita ſint compactæ ſubſcudibus, & ſecuriculis, vt compactura duorum digitorum habeat laxationem. f Epiros.) Vel incodoſe ſic legitur, vel quærendum quid rei ſit. g Stelliones.) Sunt ex genere lacertorum, qui morſu ſtupefaciunt & ex genere araneorum. plinius lib. viij. & ix. & Ariſtoteles. h Multæ alites.) Anates cygni, cincli, cataractæ, fluri. i Vt poſtea concumbent, & generant ſicut muſcæ.) Muſcæ ſunt de iis, quæ ex non genitis gignuntur. De fecu enim creatæ ipſæ coitu maris & fœmellæ vermiculū gignunt, qui in mu

C ſcam ſenſim formatur. vt Ariſtote. v. de hiſto animalium ſcribit. k Alia vero in quibus nihil ſit ma. & fœ. ſicut apes.) Ariſtotel. v. de animalibus non cōſtare dicit, quomodo apes generentur, aliis negātibus coire, ſed aliunde deportare fœturam, nec vnde tamen conuenit: alij ex flore calinthri, alij arundinis, alij oleæ putant. Virg. etiam iiij. Georgico. gignere eas non putauit. Sic enim ait:

Illam adeo placuiſſe apibus mirabere morem,
Quod nec concubitu indulgent, nec corpora ſegnes
In Venerem ſoluunt, aut fœtus niſibus edunt,
Verum ipſę è folijs natos, & ſuauibus herbis
Ore legunt.

Sunt qui apes omnes fœminas credāt, fucos mares ita coire: gigni vero ex bubulis carnibus cōuenit. l Et ſi aliqua alia ſunt,) Vt lycisca, lupi & canis, ſed Plin, lib. viij obſeruatum eſſe dicit à duob^9 diuerſi generis nata, tertij generis fieri, & neutri parenti eſſe ſimilia eaque ipſa, quæ ita nata ſunt, nō gignere in omni animalium genere, idcirco mulas non parere. Sed de partu mularum alia quæſtio: nam peperiſſe memoriæ eſt traditum, & geſtare vterū frequentius eſt, cum etiā in Cappadocia vulgare, vt inquit Teophraſtus, & in Syria ſupra Phœnicen, vt Ariſtoteles: ſed hæ diuerſi generis quàm noſtræ. m An vero quod potius credendum.) Origenes putat carnes ediſſe illa animalia. n Nouimus enim quàm multa animalia, quib^9 caro cibus.) Canes, corui vulpes quum non dantur carnes, frugibus veſcuntur, & maxime ficis, & caſtaneis, quæ non ſecus & explent, & alunt quàm carnes.

FINIS.

ELENCHVS D

CAPITVM IN DIVI AVRElij Auguſtini de Ciuitate dei, Librum decimum ſextum.

1 An poſt diluuium à Noë vſque ad Abraham aliquæ familiæ ſecundum deum viuētium reperiantur.

2 Quid in filiis Noe prophetice fuerit præfiguratum.

3 De generationibus trium filiorum Noe.

4 De diuerſitate linguarum principióque Babylonis.

5 De deſcenſione domini ad confundendam linguam ædificantium turrim.

6 Qualis intelligenda ſit locutio qua deus angelis loquitur.

7 An omne beſtiarum genus etiam remotiſſimæ à terris inſulæ ex eo numero acceperint, qui in arca diluuij inundatione ſeruatus eſt.

8 An ex propagine Adam vel filiorum Noe quædam genera hominum monſtruoſa prodierint.

9 An inferiorem partem terræ quæ noſtræ habitationi contraria eſt, Antipodas haberere credendum ſit. E

10 De generatione Sem, in cuius progenie tendēs ad Abraham ciuitatis dei ordo dirigitur.

11 Quod ea primitus lingua in vſu hominum fuerit, quæ poſtea Hebræa ab Heber nomine nuncupata eſt, & in cuius familia remanſit, cum diuerſitas eſſet facta linguarum.

12 De articulo temporis in Abrahā, à quo ſanctæ ſucceſſionis nouus ordo contexitur.

13 Quæ ratio feciſſe videatur, vt in tranſmigratione Thare qua Chaldæos deſerens in Meſopotamiam tranſiuit, nulla filij eius Nachor facta ſit mentio.

14 De annis Thare qui in Charra vitæ tempus impleuit.

15 De tempore promiſſionis Abrahæ, qui ſecundum præceptum dei exiuit de Charra.

16 De ordine & qualitate promiſſionum dei, quæ ad Abraham factæ ſunt.

17 De tribus excellentioribus gentium regnis, quorū, id eſt, Aſſyriorum iam Abraham ſublimius eminebat.

18 De iterato alloquio dei ad Abraham, quo ei & ſemini eius Chanaam terra promittitur.

19 De Saræ pudicitia in Aegypto per dominum cuſtodita, quam Abraham non vxorem ſuam eſſe dixerat, ſed ſororem. F

20 De ſeceſſione Loth, & Abrahæ, quæ illis ſalua charitate complacuit.

21 De tertia promiſſione dei qua terram Chanaan Abrahæ & ſemini eius in perpetuum pollicetur.

22 De ſuperatis ab Abraham hoſtibus Sodomorum, quando Loth de captiuitate eripuit, & à Melchiſedech ſacerdote benedictus eſt.

23 De verbo domini ad Abraham, quo ei promittitur ſecundum multitudinem ſtellarum multiplicanda poſteritas, quod credens iuſtificatus eſt adhuc in præputio conſtitutus.

24 De ſignificatione ſacrificij quo Abraham offerre præceptus eſt, cum popoſciſſet, vt de his quæ crediderat doceretur.

25 De Agar ancilla Saræ, quam eadem Sara Abrahæ voluit eſſe concubinam.

26 De te-

G 26 De teſtificatione ad Abraham, qua eidem ſeni de ſterili Sara filium ſpopondit, patrémque eum gentium ſtatuit, & promiſsi fides ſacramento circuncitionis obſignatur.

27 De maſculo qui ſi octaun die non fuerit circunciſus, perit anima eius, quia teſtamentum dei diſsipauit.

28 De commutatione nominum Abrahæ & Saræ * qui cum ob vnius ſterilitatem, ob vtriuſque autem ſeoectutem generare non poſſent, munus fœcunditatis adepti ſunt. (* aliàs, Sa rææ. & ſic deinceps.)

29 De tribus viris vel angelis, in quibus ad quercum Mambre apparuiſſe Abrahæ dominus manifeſtatur.

30 De Loth à Sodomis liberato, atque eiſdem cœleſti igne conſumptis, & de Abimelech, cnius concupiſcentia caſtitati Saræ nocere non potuit.

31 De Iſaac ſecundum promiſsionem nato, cuius nomen ex riſu vtriuſque parentis eſt inditum.

32 De obedientia & fide Abrahæ, qua per oblationem immolandi filij probatus eſt, & de morte Saræ.

H 33 De rebecca nepte Nachor, quam Iſaac accepit vxorem.

34 Quid intelligendum ſit in eo quod Abraham poſt mortem Saræ accepit vxorem Cethuram.

35 De geminis adhuc in vtero Rebeccę matris incluſis, quid indicauerit diuina reſponſio.

36 De oraculo & benedictione, quam Iſaac non aliter quàm pater ipſius merito eiuſdem ac dilectione accepit.

37 De his, quæ in Eſau & Iacob myſtice præfigurantur.

38 De miſsione Iacob in Meſopotamiã ad accipiendam vxorem, & de viſione quam in itinere ſomniauit, & de quatuor ipſius fœminis cum vnam petiſſet vxorem.

39 Quæ ratio fuerit vt etiam Iſraël cognominaretur.

40 Quomodo Iacob cum ſeptuaginta quinque animabus Aegyptum narretur ingreſſus, quum pleríque ex eis qui commemorantur, tempore poſteriore ſint geniti.

41 De benedictione, quã in Iudam filiũ ſuũ promiſit.

42 De filiis Ioſeph, quos Iacob prophetica manuum I ſuarum tranſmutatione benedixit.

43 De temporibus Moyſi & Ieſu Naue ac Iudicum, atque exinde regum, quorum quidem Saul primus eſt, ſed Dauid præcipuus & ſacramento habetur, & merito.

D. AVRELII AVGVSTINI Epiſcopi, de Ciuitate dei ad Marcellinum Lib. XVI.

An poſt diluuium à Noe vſque ad Abraham aliquæ familiæ ſecundum deum viuentium reperiantur.
Caput I.

POſt diluuium procurrentis ſanctæ veſtigia ciuitatis, vtrum continuata ſint, an intercurrentibus impietatis interrupta temporibus, ita vt nullus hominum veri vnius dei cultor exiſteret ad liquidum ſcripturis loquẽtibus inuenire difficile eſt, propterea quia in canonicis libris poſt Noë, qui cum coniuge, ac tribus filiis, totidémque nuribus ſuis meruit per arcam à vaſtatione diluuij liberari, non inuenimus vſque ad Abraham cuiuſquam pietatem euidenti diuino eloquio K prædicatam, niſi quod Noë duos filios ſuos Sem & Iaphet prophetica benedictione commendat, intuens & præuidens, quod longe fuerat póſt futurum. Vnde factum eſt etiam illud, vt filium ſuum medium, hoc eſt primogenito minorem, * vltimóque maiorem, qui peccauerat in patrem, non in ipſo, ſed in filio eius ſuo nepote malediceret his verbis: Maledictus Chanaan puer, famulus erit fratribus ſuis. Chanaam porrò natus fuerat ex Cham, qui patris dormientis nec texerat, ſed potius prodiderat nuditatem. Vnde & conſecutus [a] adiungit benedictionem duorum maximi & minimi filiorum dicens: Benedictus dominus deus Sem, & erit Chanaan puer illius: lætificet deus Iaphet, & habitet in domibus Sem: [b] ſicut ipſa eiuſdem Noë & vineæ plantatio, & ex eius fructu inebriatio, & dormientis nudatio, & quæ ibi cætera facta atque conſcripta ſunt propheticis ſunt grauidata ſenſibus, & velata tegminibus.

(* aliàs, iuniorem. — Gen. 9.)

IOANNIS LODOVICI VIVIS Valentini in XVI. Lib. de Ciuitate dei Diui Auguſtini commentarij.

[a] ET conſecutus.) Alij, quod ſecutus & alij, etiam quod ſequutus, melius. Illic enim refertur, propheticis ſunt grauidata ſenſibus. [b] Et habitet in domibus Sem.) De nobis Chriſtianis intelligi vult Hieronymus, qui expulſis Iudæis habitamus in eruditione & ſcientia ſcripturarum. L

Quid in Noe prophetice fuerit præfiguratum.
Caput. II.

SEd nunc rerum effectu iam in poſteris conſecuto quæ operta fuerant, ſatis aperta ſunt. Quis enim hæc diligenter & intelligenter aduertẽs, non agnoſcat in Chriſto? Sem quippe de cuius ſemine in carne natus eſt Chriſtus, interpretatur nominatus. Quid autem nominatius Chriſto, cuius nomen vbique iam fragrat, ita vt in Cantico canticorum, etiam ipſa præcinente prophetia, vnguento comparetur effuſo: in cuius domibus, id eſt, Eccleſiis habitat gentium latitudo? Nam Iaphet latitudo interpretatur. Cham porrò qui interpretatur callidus, medius Noë filius tanquam ſe ab vtroque diſcernens, & inter vtrunque remanens, nec in primitiis Iſraelitarum, nec in plenitudine gentium, quid ſignificat niſi hæreticorum genus callidum, M non ſpiritu ſapiẽtiæ, ſed ſpiritu verſipellis aſtutiæ, [a] quod ſolent hæreticorum feruere præcordia, & pacem perturbare ſanctorum? Sed hæc in vſum cedunt proficientium, iuxta illud Apoſtoli: Oportet hæreſes eſſe, vt probati manifeſti fiant in vobis. Vnde etiam ſcriptum eſt, Filius eruditus ſapiens erit: imprudente autem miniſtro vtetur. Multa quippe ad fidem catholicam pertinentia, dum hæreticorum callida inquietudine exagitantur, vt aduerſus eos defendi poſsint, & conſiderantur diligentius, & intelliguntur clarius, & inſtantius prędicantur, & ab aduerſario mota quæſtio, diſcendi exiſtit occaſio, quamuis non ſolum qui ſunt apertiſsime ſeparati, verũetiam omnes qui Chriſtiano vocabulo gloriantur, & perdite viuunt, non abſurde poſſunt videri medio Noe filio figurari: paſsionem quippe Chriſti, quæ illius hominis nuditate ſignificata eſt, & annunciant profitendo, & male agendo exhonorant. De talibus ergo dictum eſt: Ex fructibus eorum cognoſcetis eos. Ideo Cham in filio ſuo maledictus eſt tanquam in fructu ſuo, id eſt, in opere ſuo. Vnde conuenienter & ipſe filius eius Chanaan interpretatur motus eorum, quod aliud quid eſt quàm opus eorum? Sem vero & Iaphet tanquam circun-

(Cantic. 1. — 1. Cor. 11. — Matt. 7.)

A circunciſio,& prępucium,vel ſicut alio modo eos appel-
lat Apoſtolus, Iudæi, & Græci, ſed vocati, & iuſtificati,
cognira quoquo modo nuditate patris, qua ſignificaba-
tur paſsio redemptoris,ſumentes veſtimentū,poſuerunt
ſupra dorſa ſua, & inttanerunt auerſi,& operuerunt nu-
ditatem patris ſui, nec viderunt quod reuerendo texe-
runr. Quodam enim modo in paſsione Christi,& quod
pro nobis factum eſt honoramus, & Iudæorum facinus
auerſamur.Veſtimentum ſignificat ſacramentū,dorſum
memoriam præteritorum,quia paſsionē Chriſti eo ſcili-
cet iam tempore quo habitat Iaphet in domibus Sem,
& malus frater in medio eorū tranſactā celebrat eccle-
ſiam,nō adhuc proſpectat futurā.Sed malus fratet in fi-
lio ſuo,hoc eſt,in opere ſuo, puer,id eſt, ſeruus eſt fratrū
bonorum,[b] cum ad exercitationem patiētiæ,vel ad pro-
fectum ſapientiæ ſciēter vtuntur malis boni. Sunt enim
Philip.1. teſte Apoſtolo qui Chriſtum annunciant non caſte.Sed
ſiue occaſione, inquit, ſiue veritate Chriſtus annuncie-
tur,in hoc gaudeo, ſed & gaudebo. Ipſe quippe planta-
Eſaiæ.5. uit vineam, de qua dicit Propheta: Vinea domini ſa-
Matt.10. baoth domus Iſrael eſt,& bibit de vino eius.Siue ille ca-
Matt.26. lix hic intelligatur,de quo dicit, Poteſtis bibere calicem,
B quem ego bibiturus ſum?&,Pater, ſi fieri poteſt, tranſeat
à me calix iſte:quo ſuam ſine dubio ſignificat paſsionem.
Siue quia vinum fructus eſt vineæ, hoc potius illo ſigni-
ficatum eſt,quod ex ipſa vinea, hoc eſt ex genere Iſraeli-
tarum carnem pro nobis & ſanguinem vt pati poſſet,aſ-
ſumpſit,& inebriatus eſt,id eſt, paſſus eſt & nudatus.Ibi-
*aliàs,nu- que nanque * eſt, apparuit eius infirmitas, de qua dicit
data. Apoſtolus: Et ſi crucifixus eſt ex infirmitate. Vnde item
2.Cor.13. dicit,Infirmū dei fortius eſt hominibus:& ſtultū dei, ſa-
2.Cor.1. pientius eſt hominibus. Qood vero cum dictum eſſet,&
nudatus eſt:addidit ſcriptura, in domo ſua: eleganter o-
ſtendit,quod à ſuæ carnis gente,& domeſticis ſanguinis
ſui vtique à Iudæis fuerat crucem mortémque paſſurus.
Hanc paſsinem Chriſti foris in ſono tantum vocis re-
probi annunciant. Non enim quod annunciant intelli-
gunt. Probi autē in interiore homine habent tam gran-
de myſterium,atque honorant intus in corde infirmum
& ſtultum dei:quia fortius eſt, & ſapientius hominibus.
Huius rei figura eſt, quod Cham exiens hoc nunciauit
foris: Sem vero & Iaphet, vt hoc velarent, id eſt, hono-
rarent ingreſsi ſunt, hoc eſt, interius id egerunt. Hæc
C ſcripturæ ſecreta diuinæ indagamus vt poſſumus: alius
alio magis minúſve congruenter, veruntamen fideliter:
certum tenentes non ea ſine aliqua præfiguratione fu-
turorum geſta atque conſcripta: neque niſi ad Chriſtum
& eius eccleſiam,quæ ciuitas dei eſt,eſſe referenda: cuius
ab initio generis humani non defuit prædicatio, quam
per omnia videmus impleri. Benedictis igitur duobus
filiis Noë,atque vno [in] medio eorum maledicto,de-
inceps vſque ad Abraham de iuſtorum aliquorum, qui
*aliàs,ſi- pie deum colerent cōmemoratione ſilitum * eſt per an-
lentium. nos amplius quàm mille. Nec eos defuiſſe crediderim,
ſed ſi omnes commemorarentur, nimis longum fieret:
& eſſet hæc magis hiſtorica diligentia, quàm propheti-
ca prouidentia.Illa itaque exequitur literarum ſacrarum
ſcriptor iſtarum: vel potius per eum dei ſpiritus, quibus
non ſolum narrentur præterita, verum etiam prænun-
cientur futura,quæ tamen pertinent ad ciuitatē dei:quia
& de hominibus, qui non ſunt ciues eius, quicquid hic
dicitur, ad hoc dicitur, vt illa ex comparatione contra-
ria,vel proficiat, vel emineat. Non ſanè omnia, quæ ge-
ſta narrantur,aliquid etiam ſignificare putanda ſunt: ſed
propter illa, quæ aliquid ſignificant, etiam ea, quæ nihil
ſignificant,attexuntur.Solo enim vomere terra proſcin- D
ditur: ſed vt hoc fieri poſsit, etiam cætera aratri mem-
bra [c] ſunt neceſſaria. Et ſoli nerui in citharis atque hu-
iuſmodi vaſis muſicis aptantur ad cantum, ſed vt apta-
ri poſsint, inſunt & cætera in compaginibus organo-
rum, [d] quæ non percutiuntur à canentibus, ſed ea, quæ
percuſſa reſonant, his connectuntur. Ita in prophetica
hiſtoria dicuntur & aliqua, quæ nihil ſignificant, ſed
quibus adhæreant, quæ ſignificant & quodammodo
religentur.

Sed ſpiritu verſipellis aſtutiæ.) Alibi legitur, non ſpiritu patiētię, ſed a impatiētiæ, quo ſolent hæreticorum feruere primordia. & ſi præcordia cōgruentius legitur. b Puer, id eſt, ſeruus eſt fratrum bonorum.) Puer pro ſeruo Latine ponitur, ſicut Græce παῖς, quod eſt item ambiguum, quo vocabulo vſi ſunt LXX. ἐπικατάρατος χαναὰν παῖς, οἰκέτης ἔσται τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ Execrabilis Chanaan, ſeruus domeſticus erit fratrib⁹ ſuis. Nugatur Chryſippus, quum diſcrimē fecit inter [illegible] Ammonius aliter, ſed nihil ad hãc rem, certe οἰκέτης ὁ ſeru⁹ eſt in re familiari miniſtrãs ὑπουργός. c Etiam cætera aratri membra.) Dentalia, temo, buris, manipula, ſtiua. Compaginibus organorum.) Omnia inſtrumenta muſica ſignificat, quorum partes percenſere longum eſſet & ſuperuacaneum,

De generationibus trium filiorum Noe.
Caput III.

GEnerationes ergo filiorum Noë deinceps in- E
tuendæ, & quod de his dicendum videtur at-
texendū eſt huic operi, quo ciuitatis vtriuſque,
terrenæ ſcilicet & cœleſtis, per tēpora procur-
ſus oſtenditur. Cœptæ ſunt autem cōmemorari à mini-
mo filio, qui vocatus eſt Iaphet, cuius filij octo nominati
ſunt, nepotes autem ſeptem de duobus filiis eius, tres ex
vno, quatuor ex altero: fiūt itaque omnes quindecim. Fi-
lij autem Cham, hoc eſt, medij filij Noë, quatuor, & ne-
potes quinque ex vno eius filio, pronepotes duo ex ne-
pote vno, fit eorum ſumma vndecim. Quibus enumera-
tis reditur tanquam ad caput & dicitur, Chus autem ge-
nuit, Nemroth:* hic cœpit eſſe gigas ſuper terram. Hic *al.Nem-
erat gigas venator contra dominum deum. Propter hoc brod.et ſic
dicunt: Sicut Nemroth gigas venator cōtra dominum. deinceps.
Et factum eſt initium regni eius [a] Babylon, Oreg, [b] Ar-
chad [c] & Chalamne in terra Sennaar. De terra illa exiit
Aſſur, & ædificauit Niniuen, [d] & Robooth [e] ciuitatem,
& Calach, & Daſem inter medium Niniues & Calach:
hęc ciuitas magna. Iſte porrò Chus pater gigantis Nem-
roth primus nominatus eſt in filiis Cham, cuius quinque
filij iam fuerant cōputati, & nepotes duo. Sed iſtum gi- F
gātem, aut poſt nepotes ſuos natos genuit, aut quod eſt
credibilius, ſeorſum de illo propter eius eminentiam
ſcriptura locuta eſt, quādoquidem & regnum eius com-
memoratum eſt. Cuius initium erat illa nobiliſsima Ba-
bylon ciuitas: & quæ iuxta cōmemoratæ ſunt, ſiue ciui-
tates, ſiue regiones. Quod vero dictum eſt, de terra illa,
id eſt, de terra Sennaar, quæ pertinebat ad regnū Nem-
roth, exiſſe Aſſur, & ædificaſſe Niniuen, & alias quas
contexit ciuitates: longe poſtea factum eſt, quod ex hac
occaſione perſtrinxit, propter nobilitatem regni Aſſy-
riorum, quod mirabiliter dilatauit Ninus, Beli filius, [f]
conditor Niniuę ciuitatis magnæ: cuius ciuitatis nomen
ex illius nomine deriuatum eſt, vt à Nino Niniue voca-
retur. Aſſur autem vnde Aſſyrij: non fuit in filiis Cham
medij filij Noë, ſed in filiis Sem reperitur, qui fuit Noë
maximus filius. Vnde apparet de progenie Sem exor-
tos fuiſſe, qui poſtea regnum gigantis illius obtinerent,
& inde procederent, atq; alias conderent ciuitates, qua-
rum prima eſt à Nino appellata Niniue. Hinc reditur
ad alium filium Cham, qui vocabatur Meſraim & com-
memorantur quos genuit: non tanquam ſinguli homi-

G nes, ſed nationes ſeptem. Et de ſexta velut de ſexto filio gens commemoratur exiiſſe, quæ appellatur Philiſtiim, vnde fiunt octo. Inde iterum ad Chanaan reditur, in quo filio maledictus eſt Cham, & quos genuit vndecim nominantur. Deinde vſque ad quos fines peruenerint commemoratis quibuſdam ciuitatibus dicitur. Ac per hoc filiis, ac nepotibus cōputatis de progenie Cham, triginta vnus geniti referuntur. Reſtat commemorare filios Sem maximi filij Noë. Ad eum quippe gradatim generationum iſtarum peruenit à minimo exorſa narratio. Sed vnde incipiunt commemorari filij Sem, habet quiddam obſcuritatis, quod expoſitione illuſtrandum eſt, quia & multum ad rem pertinet quam requirimus. Sic enim legitur: Et Sem natus eſt etiam [g] ipſi patri omnium filiorum Heber, fratri Iaphet maiori. Ordo verborum eſt: Et Sem natus eſt Heber, etiam ipſi, id eſt, ipſi Sem natus eſt Heber: qui Sem pater eſt omnium filiorum. Sem ergo patriarchā intelligi voluit omnium, qui de ſtirpe eius exorti ſunt, quos cōmemoraturus eſt, ſiue ſint filij, ſiue ſint nepotes, & pronepotes, & deinceps indidem exorti. Non ſanè iſtū Heber genuit Sem, ſed ab illo quintus in progenitorum ſerie reperitur. Sem quippe inter alios filios genuit Arphaxat, Arphaxat genuit Cainam, Cainam genuit Sala, Sala genuit Heber. Non itaq; fruſtra ipſe primus nominatus eſt in progenie veniente de Sem: & prælatus eſt etiam filiis, cum

Indidem aduerbiū, id eſt, ex eodē loco. ex inde & idem.

H ſit quintus nepos: niſi quia verum eſt quod traditur ex illo, Hebræos eſſe cognominatos [h] tanquam Heberæos, cum & alia poſſit eſſe opinio, vt ex Abraham tanquam Abrahæi dicti eſſe videantur. Sed nimirum hoc verum eſt, quod ex Heber, Heberæi appellati ſunt: ac deinde vna detracta litera, Hebræi: quam linguam ſolus Iſraël populus potuit obtinere: in quo dei ciuitas, & in ſanctis peregrinata eſt, & in omnibus ſacramento adumbrata. Igitur filij Sem prius ſex nominantur, deinde ex vno eorum nati ſunt quatuor nepotes eius. Itémque alter filiorum Sem genuit eius nepotem, atque ex illo itidem pronepos natus eſt, atque inde abnepos, qui eſt Heber. Genuit autem Heber duos filios, quorum vnum appellauit Phalec, quod interpretatur diuidens. Deinde ſcriptura ſubiungens, rationémque huius nominis reddens: quia in diebus, inquit, eius diuiſa eſt terra. Hoc autem quid ſit, poſtea apparebit. Alius vero, qui natus eſt

Gen. 10.

I ex Heber, genuit duodecim filios, ac per hoc fiunt omnes progeniti de Sem viginti ſeptem. In ſumma igitur omnes progeniti de tribus filiis Noë, id eſt, quindecim de Iaphet, & triginta vnus de Cham, vigintiſeptem de Sem, fiunt ſeptuaginta tres. Deinde ſequitur ſcriptura dicens: Hi filij Sem in tribubus ſuis ſecundum linguas ſuas, in regionibus ſuis, & in gentibus ſuis. Itémque de omnibus: Hæ, inquit, tribus filiorum Noë ſecundum generationes eorum, & ſecundum gentes eorum. Ab his diſperſæ ſunt inſulæ gentium ſuper terram poſt diluuiū. Vnde colligitur ſeptuaginta tres, vel potius quod poſtea demonſtrabitur, ſeptuaginta duas gentes tunc fuiſſe, non homines. Nam & prius cum fuiſſent commemorati filij Iaphet, ita concluſum eſt: Ex his ſegregratæ ſunt inſulæ gentium [i] in terra ſua, vnuſquiſque ſecundum linguam ſuam in tribubus ſuis, & in gentibus ſuis. Iam vero in filiis Cham quodam loco apertius gētes commemoratæ ſunt, ſicut ſuperius oſtendi. Meſraim genuit eos, qui dicuntur Ludiem: & eodem modo cæteræ vſque ad ſeptem gentes. Et enumeratis omnibus poſtea concludens: Hi filij Cham, inquit, in tribubus ſuis, ſecundum linguas ſuas in regionibus ſuis, & in gentibus ſuis. Propterea ergo multorum filij nō ſunt commemorati: quia

Ibidem.

Gene. 10.

Ibidem.

K gentibus aliis naſcendo acceſſerunt, ipſi autem gentes facere nequiuerunt. Nam qua alia cauſa cum filij Iaphet octo enumerentur, ex duobus eorum tantum filij nati commemorantur: & cum filij Cham quatuor nominentur, ex tribus tantum, qui nati ſunt adiiciuntur, & cum filij Sem nominentur ſex, duorum tantum poſteritas attexitur: nunquid cæteri ſine filiis remanſerunt? Abſit hoc credere: ſed gentes propter quas commemorari digni eſſent, non vtique fecerunt: quia ſicut naſcebantur, aliis gentibus addebantur.

ET factum eſt initium regni eius.) Hæc loca quæ nam fuerint apud Græcos, docent Ioſephus & Euſebius Pamphili: quos Hiero. eſt ſecutus. Ex his quātum videbitur, deſumemus: cætera in illis lector inueniet, nam vulgares ſunt ſatis. Ioſephus duntaxat & Hierony. Campus Sēnaar eſt in Chaldæa, vbi turris Babylonia extructa eſt. b Oreg. Lxx. ὀρὲχ in Hebreo Arach. c Archad.) Sic Lxx. in Hebræo vero eſt Achad, quam Hebræi dicunt eſſe in meſopotamia Niſibin, Antiochiam vocat Plinius. d Aedificauit Niniuen.) Hæc eſt Niniue Aſſyria, nam eſt altera Iudæa Niniue in angulo Arabiæ: quæ poſtea corrupte Neneuem eſt dicta. Illam Aſſyriam Plinius Ninū nominat, quondā clariſſ. Tigri amni impoſitam, ad ſolis occaſum ſpectantem, idem Ptolemæus Diodorus Ninum vrbem vocat, conditámque à Nino Beli filio tradit. nec vllam poſtea vrbem tanto ambitu tantaque magnitudine extitiſſe tradunt. Altitudo murorum fuit pedum centum, latitudo quę tres currus iunctos caperet: ambitus quadringentorum octoginta ſtadiorū, facie quadrāguli. Turres in muris mille & quingētę, cētum altę pedibus. e Et Roboorh. Nos vulgò ſic legim⁹: de terra illa egreſſus eſt Aſur, & ædificauit Niniuem & plateas ciuitatis, & Chale. Rheſen quoq; inter Niniuē & Chale, hæc eſt ciuitas magna. lxx. vero ſic: καὶ ᾠκοδόμησε τὴν νινευὶ καὶ τὴν ῥοωβὼθ καὶ χαλὰχ, αὕτη ἡ πόλις μεγάλη, niſi ſit mendum in codice, ſed vbi nos habemus plateas, Hebraice relictum eſt Rhoboot. f Ninus Beli filius.) Belum Sachoniato inter filios Saturni numerat ex theologia Phœnicum: ideo & Iupiter Belus eſt dict⁹. Fuit & Belus alter nepos Iouis ex epapho filio, rege Aegyptio, qui hunc Belum ex Iſide genuit. Tametſi Euſebius Thelegonum facit patrem, cui poſt Apis mortē Iſis denupſerit, regnāte in Attica Cecrope. At Belus hic qui Ninum procreauit, rex fuit Aſſyriorum modico imperio contentus, inclytus bellaci filio, à quo pro deo & cultus eſt, & coli iuſſus, dictuſque Iupiter Babylonius. Aegyptij Belum hunc ſitum eſſe volunt, illū ex quo Aegyptus eſt natus, quē Neptuni & Lybiæ filium dicunt, Epaphi, qui Libyam genuit, nepotem. hic in Babyloniam colonos deduxit, qui ſedem vrbi ad Euphratem amnem quum elegiſſet, ſacerdotes Aegyptio inſtituit more. Plinius Belum hūc qui in Aſſyria ſacratiſſimus colitur, templumq; eius Babylone etiā ſuæ memoria duraret, ſyderalis ſcientię inuentorem fuiſſe perhibet, eique Aſſyrios gemmam dicaſſe, qui Beli oculus dicitur. g Et Sem natus eſt etiam.) Ordo verborum dilucidior eſt in Græco propter articulos: καὶ τῷ σὴμ ἐγεννήθη καὶ αὐτῷ πατρὶ πάντων τῶν υἱῶν ἕβερ ἀδελφῷ ἰάφεθ τοῦ μείζονος & ipſi Semo generatio, fuit patri omnium aliorum, Aberis fratri minori Iapheti. h Hebræos eſſe cognominatos.) Paulus epiſcopus Burgen. homo Hebraicarum literarum peritiſſimus cenſet Hebræos eſſe nominatos q. peregrinos, hoc eſſe etymon vocabuli lingua illa. de re non eſſe dubitandū: quis enim neſcit gētem illā & in terra Chanaan & in Aegypto eſſe peregrinatam. i Ex his ſegregatæ ſunt inſulæ gentium.) Lxx. διεσπάρησαν νῆσοι τῶν ἐθνῶν. Diſperſæ ſunt inſulæ gentium. Ceu inter ſe diuiſæ ſint gentes tanquam inſulę diſterminatæ mari, fluminibus, montibus, ſyluis, aggeribus, arenis, & ſolitudinibus. M

Niniue.

L

Belus.

De diuerſitate linguarum, principióque Babylonis.
Caput IIII.

CVm ergo in ſuis linguis iſtæ gentes fuiſſe referantur, redit tamen ad illud tempus narrator, quando vna lingua omnium fuit: & inde iam exponit, quid acciderit vt linguarū diuerſitas naſceretur. Et erat, inquit, omnis terra labium vnum, & vox vna omnibus. Et factum eſt, cum mouerent ipſi ab Oriente, inuenerunt campum in terra Sennaar, & habitauerunt ibi. Et dixit homo proximo ſuo: Venite faciamus lateres, & coquamus illos igni. Et facti ſunt illis lateres in lapidē, & bitumen erat illis [a] lutum, & dixerunt: Venite ædificemus nobiſmetipſis ciuitatē, & turrim cuius caput erit [b] vſq; ad cœlū, & faciamus nobis nomen [c] antequam diſpergamur in faciem omnis terræ. Et deſcendit dominus videre ciuitatem & turrim, quam ædificauerunt filij hominum. Et dixit dominus: Ecce genus vnum & labium vnum omnium: & hoc inchoauerunt

Gen. 11.

A uerunt facere, & nunc non deficient ex illis omnia, quæ conati fuerint facere: venite, & deſcendentes confundamus ibi linguam eorum, vt non audiat vnuſquiſque vocem proximi ſui. Et diſperſit eos dominus inde ſuper faciem omnis terræ, & ceſſauerunt ædificantes ciuitatem [d] & turrim. Propter hoc appellatum eſt nomen illius confuſio: quia ibi confudit dominus labium omnis terræ, & inde diſperſit illos dominus deus ſuper faciē omnis terræ. Iſta ciuitas quæ appellata eſt confuſio, ipſa eſt Babylon, cuius mirabilem cõſtructionem [e] gentium etiam commendat hiſtoria. Babylon quippe interpretatur cõfuſio. Vnde colligitur gigantem illum Nemroth * fuiſſe illius conditorem, quod ſuperius breuiter fuerat intimatum, vbi cum de illo ſcriptura loqueretur, ait: Initium regni eius fuit Babylon, id eſt, quæ ciuitatum cæterarum gereret principatum, vbi eſſet tanquam in metropoli habitaculum regni: quanuis perfecta non fuerit vſque in tantum modum, quantum ſuperba cogitabat impietas. Nã nimia diſponebatur altitudo, quæ ducta eſt vſq; in cœlum: ſiue vnius turris, eius, quam præcipuam moliebantur inter alias: ſiue omnium turrium, quæ per numerum ſingularem, ita ſignificatæ ſunt, vt dicitur mi-

*al. Nebroth. et ſic deinceps.

Gene.10.

B lea, & intelliguntur milia militum, vt rana, & locuſta: ſic enim appellata eſt multitudo ranarum, & locuſtarum in plagis, quibus Aegyptij percuſsi ſunt per Moyſem. Quid autem factura fuerat humana, & vana præſumptio? Cuiuſlibet, & quantumlibet in cœlum aduerſus deum altitudinem molis extolleret, quando montes tranſcenderet vniuerſos: quando ſpacium nebuloſi aëris huius euaderet? Quid deniq; noceret deo, quantacunque, vel ſpiritalis, vel corporalis elatio? Tutã veramq; in cœlum viam molitur humilitas, ſurſum leuans cor ad dominũ, non contra dominum: ſicut dictus eſt gigas iſte venator cõtra dominum. Quod non intelligentes nonnulli, ambiguo Græco decepti ſunt, vt nõ interpretarentur cõtra dominũ, ſed ante dominum. ἐναντίον [f] quippe & ante & contra ſignificat. Hoc enim verbũ eſt etiam in Pſalmo, Et ploremus ante dominũ qui fecit nos. Et hoc verbum eſt etiã in libro Iob, vbi ſcriptum eſt: In furorem erupiſti contra dominũ. Sic ergo intelligendus eſt gigas ille [g] venator cõtra dominum. Quid autem ſignificatur hoc nomine, quod eſt venator, niſi animaliũ terrigenarum deceptor, oppreſſor, extinctor? Erigebat ergo cum

Pſal.104. Exod.9. Gene.10. Pſal.94. Iob.15.

C ſuis populis turrem cõtra dominũ, qua eſt impia ſignificata ſuperbia. Merito autẽ malus punitur affectus, etiam cui non ſuccedit effectus. Genus vero ipſum pœnę quale fuit? Quoniam enim dominatio imperantis in lingua eſt, [h] ibi damnata eſt ſuperbia, vt non intelligeretur iubẽs homini, qui noluit intelligere, vt obediret deo iubenti. Sic illa cõſpiratio diſſoluta eſt, cum quiſque ab eo, quem non intelligebat abſcederet: nec ſe niſi ei, cum quo loqui poterat, aggregaret: & per linguas diuiſæ ſunt gentes, diſperſæq; per terras: ſicut dro placuit, qui hoc, modis occultis nobiſque incomprehenſibilibus fecit.

Gene.11.

a ET bitumen erat illis.) Aſphaltus qui in illis locis affatim ſuppetit. b Et turrim cuius caput erit.) Simile quiddam prophani ſcriptores tradunt de bello giganteo in deos, quum montes ſuperſtruere montib' tentarunt, vt aſcenſum in cœlum facilem ſibi pararent. Ter ſunt conati imponere Pelion Oſſæ, Ter pater extructos diſiecit fulmine montes, ſicut ait Virgil. Fabula nota. Et fieri poteſt, vt ex hac hiſtoria ſit deflexa, vt aliæ pleræq; ex ſacris literis apud gentiles. c Et faciamus nobis nomen.) Sit monumẽtum omniũ noſtrum. d Et ceſſauerunt ædificãtes ciuitatẽ.) Ex proprietate Græca: καὶ ἐπαύσαντο οἰκοδομοῦντες τὴν πόλιν. Quod ſolet verti: Ceſſauerunt ædificare vrbem. e Cuius mirabilẽ conſtructionem.) Geographi omnes, Plinius, Solinus, Strabo, Mela, Herodotus, & poetæ frequenter. De hac alibi. f ἐναντίον. Sic etiam Latine, contra, & aduerſus. Etiam in Pſalmo. xcvij. καὶ κλαύσωμεν ἐναντίον κυρίου τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς. g Sic ergo intelligẽdus eſt gigas ille.) Ioſephus ſcribit Nemroth induxiſſe in genus humanũ iniuriam, & ſuperbiam etiam aduerſus dominum. Nam quum manu eſſet fortiſsimus, ſuadebat populis non deo acceptum ferre, ſi quid contingeret boni ſed viribus ſuis, ita tyrannidẽ inſtituit: & ne quid in eos poſſet deus, turrim aggreſſi ſunt extruere, qua diluuium, ſi rurſus iraſceretur deus, effugerent. Multitudo vero grauius putabat eſſe parere deo, quam mortali, ideo libenter dictis Nemroth audiens erat, turrim altiſsimã cœpit erigere, quam aquæ obruere nequirẽt. Huius turris meminit Sibylla, dicens: Quu omnes homines vnius vocis eſſent, quidã turrim ędificauerunt excelſam, tã quam aſcenſuri in cœlum per eam: Dij vero immittentes ventos, euerterunt turrim, & vocem propriam vnicuiq; partiti ſunt: propterea & vocari contigit Babyloniam ciuitatem. h Quoniã enim dominatio imperantis in lingua eſt.) Multũ valet ad conciliandos ſubditorũ animos oratio principis, quę ſi nõ intelligatur, auertit omnes ab ipſo. Mithridates idcirco etiam fractus, & fuſus, tamẽ amicos animos ſuorum & ad parendum paratos habuit, quod vnicuique genti ſua lingua loqueretur.

D Nemroth.

De deſcenſione domini ad confundendam linguam ædificantium turrium. *Caput V.*

QVod enim ſcriptum eſt, Et deſcẽdit dominus videre ciuitatẽ & turrim, quam ædificauerunt filij hominum: hoc eſt, non filij dei, ſed illa ſocietas ſecundum hominem viuens, quam terrenam dicimus ciuitatem: non loco mouetur deus, qui ſemper vbique eſt totus: ſed deſcẽdere dicitur, cum aliquid facit in terra, quod præter vſitatum naturæ curſum mirabiliter factum præſentiam quodammodo eius oſtendat. Nec videndo diſcit ad tempus, qui nunquã poteſt aliquid ignorare, ſed ad tempus videre & cognoſcere dicitur, quod videri & cognoſci facit. Nõ ſic ergo videbatur illa ciuitas, quomodo eam deus videri fecit, quando ſibi quantũ diſpliceret, oſtendit. Quanuis poſsit intelligi deus ad illam ciuitatem deſcendiſſe: quia deſcenderunt angeli eius, in quibus habitat, vt quod adiunctum eſt, Et dixit dominus deus: Ecce genus vnum & labium vnum omnium, & cætera. ac deinde additum: Venite & deſcendentes confundamus ibi linguam eorum: recapitulatio ſit, demonſtrans quemadmodum factum ſit, quod dictũ fuerat: deſcendit dominus. Si enim iam deſcenderat, quid ſibi vult, Venite & deſcendentes confundamus ibi linguam rorum: quod intelligitur angelis dictum, niſi quia per angelos deſcendebat, qui in angelis deſcendentibus erat? Et bene non ait, venite & deſcendentes confundite: ſed, cõfundamus ibi linguam eorum: oſtendens ita ſe operari per miniſtros ſuos, vt ſint etiam ipſi cooperatores dei: ſicut Apoſtolus dicit, Dei enim ſumus cooperarij.

Gen.11. E Ibidem. 1.Cor.3.

Qualis intelligenda ſit locutio, qua deus angelis loquitur. *Caput VI.* F

POterat & illud quando factus eſt homo de angelis intelligi, quod dictum eſt, Faciamus hominem: [a] quia non dixit, faciam: ſed quia ſequitur, ad imaginem noſtram: nefas eſt credere ad imaginem angelorum hominem factum, aut eandem eſſe imaginem angelorum & dei. Et ideo recte illic intelligitur pluralitas trinitatis. Quæ tamen trinitas, quia vnus eſt deus, etiam cum dixiſſet, faciamus: & fecit, inquit, deus hominem ad imaginem dei: non dixit, fecerunt dij: aut, ad imaginem deorum. Poterat & hic eadem intelligi trinitas, tanquam pater dixerit ad filium & ſpiritum ſanctum, Venite & deſcendentes confundamus ibi linguam eorum: ſi aliquid eſſet, quod angelos prohiberet intelligi: quibus potius conuenit venire ad deum motibus ſanctis, hoc eſt, cogitationibus piis, quibus ab eis cõſulitur incommutabilis veritas, tanquam lex æterna in illa eorum curia ſuperna. Neque enim ſibiipſi ſunt veritas, ſed creatricis participes veritatis, ad illam mouentur tanquam ad fontem vitæ. vt quod non habent ex ſeipſis, capiant ex ipſa: & ideo eorum ſtabilis eſt iſte motus, quo

Gen.1. Gen.11.

G tus, quo veniunt, qui non recedunt. Nec ſic loquitur angelis deus, quomodo nos inuicem loquimur nobis, vel deo, vel angelis, vel ipſi angeli nobis, ſiue per illos deus nobis, ſed ineffabili ſuo modo, nobis autem hoc indicatur noſtro modo. Dei quippe ſublimior ante ſuum factum locutio, ipſius ſui facti eſt immutabilis ratio, quæ non habet ſonum ſtrepentem atque tranſeuntem, ſed vim ſempiternè manentem, & temporaliter operantem. Hac loquitur deus angelis ſanctis, nobis autẽ aliter longe poſitis. Qoando autem etiam nos aliquid tale locutionis interioribus auribus capimus angelis propinquamus. Non itaque mihi aſsidue reddenda eſt ratio in hoc opere de locutionibus dei. Aut enim veritas incommutabilis per ſeipſam ineffabiliter loquitur, rationalis creaturæ mentibus, aut per mutabilem creaturam loquitur, ſiue ſpiritalibus imaginibus noſtro ſpiritui, ſioe corporalibus vocibus corporis ſenſui. Illud ſanè quod dictum eſt, & nunc non deficient ex illis omnia, quæ conati fuerint facere: non dictum eſt confirmando, ſed tanquam interrogando, ſicut ſolet à comminantibus dici, quemadmodum ait quidam: Non arma expedient,[b] totáque ex vrbe ſequentur. Sic ergo accipiendum eſt tanquam *Aeneid. 4.*
H dixerit: Nónne omnia deficient ex illis, quæ conati fuerint facere? Sed ſi ita dicatur, non exprimit comminantem. Verum propter tardiuſculos adiicimus particulam, id eſt, ne: vt diceremus, nónne: quoniam voce pronunciantis ſcribere non[poſſumus] pro ne non, & pro ni niſi ſcribere ſolemus[c]]. Ex illis igitur tribus hominibus Noë filiis ſeptuaginta tres, vel potius, vt ratio declarata eſt ſeptuaginta duæ gentes totidémque linguæ per terras eſſe cœperunt, quæ creſcẽdo, & inſulas impleuerunt. Auctus eſt autem numerus gentium[d] multo amplius quam linguarum. Nam & in Africa Barbaras gentes in vna lingua plurimas nouimus, & homines quidem multiplicato genere humano, ad inſulas inhabitandas nauigio tranſire potuiſſe, quis ambigat?

a Faciamus hominem.) Hoc dicto Auguſtinus &. Hilarius ſubſignificari à moſe volunt myſterium trinitatis. b Non arma expedient.) Aeneid. iiij. Virgilius, verbis Didonis. c Pro ne non, & pro ni niſi ſcribere ſolemus.) In aliis libris manu ſcriptis hæc verba non leguntur. d Auctus eſt autem numerus gentium.) Ego vero difficilius eſſe cenſeo definire quę ſit vna lingua, quam quæ ſit vna gens: ſed hic non diſputo, nec definio, tantum enarro.

I *An omne beſtiarum genus etiam remotiſſimæ à terris inſulæ ex eo numero acceperunt, qui in arca diluuy inundatione ſeruatus ſit.* Caput VII.

SEd quæſtio de omni genere beſtiarum eſt, quæ ſub cura hominum non ſunt, nec ſicuti ranæ naſcantur ex terra, ſed ſola commixtione maris & fœminę propogantur, ſicut lupi & huiuſmodi cætera, quomodo poteſt diluuium quo ea, quæ in arca non erant cuncta deleta ſunt, etiam in inſulis eſſe potuerunt, ſi reparata non ſunt, niſi ex his, quornm genera in vtroque ſexu arca ſeruauit. Poſſunt quidem credi ad inſulas natando tranſiſſe, ſed proximas. Sunt autem quædam tam longe poſitæ à continentibus terris, vt ad eas nulla videatur natare potuiſſe beſtiarũ. Quod ſi homines eas captas ſecum adduxerunt, & eo modo vbi habitabant earum genera inſtituerunt, venandi ſtudio fieri potuiſſe incredibile non eſt:[a] quamuis iuſſu dei ſiue permiſſu etiam opere angelorum negandum non ſit potuiſſe transferri. Si vero è terra exortæ ſunt ſecundũ originem primam, quando dixit deus: Producat terra animam viuam: multo clarius apparet non tam reparandorum animalium cauſa, quàm figurandarum viarum* gentium propter eccleſiæ ſacramentum in arca fuiſſe omnia genera, ſi in inſulis, quo tranſire non poſſent multa animalia terra produxit. K

Gene. 1. — ** aliàs, variarum.*

VEnandi ſtudio &c. incredibile non eſt.) In inſulis fortunatis, & in his quę noſtra ætate ſunt inuentæ, multa animalium genera, quæ inter nos ſunt frequentiſſima, omnino nulla erant: itaque importata ſunt: quemadmodum in ſtirpium generibus quotidie vſu venit, vt ſemen aut ſurculus aliquis ab aliis ad alias gentes transferatur.

An ex propagine Adam vel filiorum Noe quædam genera hominum monſtruoſa prodierint. Caput VIII.

QVæritur etiam, vtrum ex filiis Noë, vel potius ex illo vno homine, vnde etiam ipſi extiterũt, propagata eſſe credendum ſit quædam monſtroſa hominum genera,[a] quę gentium narrat hiſtoria: ſicut perhibentur quidam[b] vnum habere oculum in fronte media: quibuſdam plantas verſas eſſe poſt crura, quibuſdam vtriuſque ſexus eſſe naturam, & dextram mammam virilem, ſiniſtram muliebrem vicibuſque alternis* coëundo & gignere & parere: aliis ora nõ eſſe, eóſque per nares tantummodo ſuſcepto & emiſſo halitu viuere: alios ſtatura eſſe cubitales, quos pygmæos à cubito Græci[c] vocant: alibi quinqnennes concipere fœminas, & octauum vitæ annum non excedere. Item L ferunt eſſe gentem, vbi ſingula crura in pedibus habent: nec poplitem flectunt: & ſunt mirabilis celeritatis, quos Sciopodas[d] vocant, quod per æſtum in terra iacentes reſupini vmbra ſe pedum protegsnt: quoſdam ſine ceruice oculos habere in humeris, & cætera hominum, vel quaſi hominũ genera, quæ in maritima platea Carthaginis muſiuo picta ſunt[e] ex libris deprompta velut curioſioris hiſtoriæ. Quid dicam de Cynocephalis,[f] quorum canina capita atq; ipſe latratus magis beſtias quàm homines confitetur? Sed omnia genera hominum, quæ dicuntur eſſe, eſſe credere non eſt neceſſe. Verum quiſquis vſpiam naſcitur homo, id eſt, animal rationale mortale, quamlibet noſtris inuſitatã ſenſibus gerat corporis formam ſeu colorem, ſiue motum, ſiue ſonum, ſiue quamlibet vim, qualibet parte, qualibet qualitate naturæ, ex illo protoplaſto vno originem ducere nullus fidelium dubitauerit. Apparet tamen, quid in pluribus natura obtinuerit, & quid ſit ipſa raritate mirabile. Qualis autem ratio redditur de monſtroſis apud nos hominum partubus, talis de monſtroſis quibuſdam gentibus reddi poteſt. Deus enim creator eſt omnium, qui vbi, M & quando creari quid oportet, vel oportuerit, ipſe nouit: ſciens vniuerſitatis pulchritudinem, quarũ partium, vel ſimilitudine, vel diuerſitate contexat. Sed qui totum inſpicere non poteſt, tanquam deformitate partis offenditur: quoniã cui congruat, & quò referatur, ignorat. Pluribus quàm quinis digitis in manibus, & pedibus naſci homines nouimus: & hæc leuior eſt, quàm illa diſtantia: ſed tamen abſit, vt quis ita deſipiat, vt exiſtimet in numero humanorum digitorum erraſſe creatorem, quamuis neſciens cur hoc fecerit. Ita & ſi maior diuerſitas oriatur, ſcit ille quid egerit, cuius opera iuſte nemo reprehendit. Apud Hipponem natus eſt[g] homo quaſi lunatas habens plantas, & in eis binos tantummodo digitos, ſimiles & manus. Si aliqua gens talis eſſet, illi curioſæ[h] atque mirabili adderetur hiſtoriæ. Num igitur iſtum propter hoc negabimus ex vno illo, qui primus creatus eſt, eſſe propagatum? Androgyni[i] quos etiã hermaphroditos nuncupant, quamuis admodum rari ſint, difficile eſt tamen, vt temporibus deſint, in quibus ſic vterque ſexus apparet, vt ex quo potius debeant accipere nomen incertum ſit: à meliore tamen,[k] hoc eſt, à maſcu-

** aliàs, inter ſe.*

A maſculino, vt appellarentur, loquendi conſuetudo præualuit. Nam nemo vnquam androgynas * aut Hermaphroditas nuncupauit. Ante annos aliquot noſtra certe memoria, in Oriente [l] duplex homo natus eſt ſuperioribus membris, inferioribus ſimplex. Nam duo erant capita, duo pectora, quatuor manus, venter autem vnus, & pedes duo ſicut vni homini: & tam diu vixit, vt multos ad eum videndum fama contraheret. Quis autem omnes commemorare poſsit humanos fœtus longe diſſimiles his, ex quibus eos natos eſſe certiſsimum eſt? Sicut ergo hæc ex illo vno negari non poſſunt originem ducere, ita quæcunq; gentes in diuerſitatibus corporum ab vſitato naturæ curſu, quem plures & propè omnes tenent, velut exorbitaſſe [m] traduntur, ſi definitione [n] illa includuntur, vt rationalia animalia ſint atque mortalia ab eodem ipſo vno primo patre omnium ſtirpem trahere confitendum eſt: ſi tamen vera ſunt, quæ de illarum nationum varietate, & tanta inter ſe atque nobiſcum diuerſitate traduntur. Nam & ſimias, & cercopithecos, [o] & ſphingas, [p] ſi neſciremus nó homines eſſe, ſed beſtias, poſſent illi hiſtorici de ſua curioſitate gloriantes, velut gentes aliquas hominum nobis impunita

B vanitate mentiri. Sed ſi homines ſunt, de quibus illa mira conſcripta ſunt, quid ſi propterea deus voluit etiam nonnullas gentes ita creare, ne in his monſtris, quæ apud nos patet ex hominibus naſci: eius ſapientiam, qua naturam fingit humanam, velut artem cuiuſpiam minus perfecti opificis putaremus erraſſe? Non itaque nobis videri abſurdum debet, vt quemadmodum in ſingulis quibuſque gentibus quædam monſtra ſunt hominum, ita in vniuerſo genere humano quædam monſtra ſunt gentium. Quapropter vt iſtam quæſtionem pedetentim cautèque concludam, mire quidem de monſtris omnibus definitum: [q] aut illa, qua talia [r] de quibuſdam gentibus ſcripta ſunt, omnino nulla ſunt: aut ſi ſunt, homines non ſunt: aut ex Adam ſunt, ſi homines ſunt.

** aliàs, androgynæcas.*

[a] SIt quędam monſtroſi h.g.) De his Plinius lib. vij. [b] Sicut perhibetur quidam.) Pygmęos, non crediderim vno tantum fuiſſe in loco, nec adeo inter ſe diſſidere ſcriptores. Plinius enim lib. iiij. in Thracia ponit Pygmęos ad Geraniam, vbi Pygmæorum, inquit, gẽs fuiſſe proditur, quos Cattuzos Barbari vocant, creduntque à gruibus fugatos. Cõſtat enim plurimas in his locis eſſe grues: vnde Strimonię dicuntur ab Strimone Thraciæ fluuio. Et Gerania Gręco nomine de gruibus dicitur, γέρανοι. Idem Plinius io v. opinionẽ eorũ refert, qui Pygmæos Eudonis Carię fluminis putarunt accolas. In vj. ex aliorum traditione Pygmæos in Praſiorum montanis, quæ ſunt in India, ſtatuit: quam ſenten-

C tiam Philoſtratus ſequitur. In eodem lib. vj. Plinius eſſe qui ante Nili paludes Pygmæos ponant, tradit. Ex quibus eſt Ariſtoteles, qui in Aethiopia regione Troglodytica Pygmæos dicit viuere, ſubireque cauernas, & ob eam cauſam Troglodytas vocari, fabuláque eſſe negat, quód vulgo de ſtatura eorum, déq; pugna cũ gruibus fertur, quam Homerus cantauit, qui etiam ad meridiẽ terrę Pygmæos dixit agere: nẽpe in Aethiopia, vt etiam Strabo interpretatur in qua regione tãta eſt gruũ per hyemem noſtram frequentia, quanta in Thracia per æſtatẽ, videlicet eiſdem gruibus pro tempore migrãtibus & remigrãtibus. Mela in Arabia Interiore ſcribit fuiſſe Pygmęos, minutum genus, & quod pro ſatis frugibus contra grues dimicando defecit: ſunt qui homines eſſe non putẽt. Ariſtoteles & Plinius putant. [c] A cubito Græci.) πυγμὴ, eſt cubitus: & ab hoc nomine interpres Homeri Euſtachi⁹ ait Pygmęos nominatos eſſe: cubitus vero ſeſquipedẽ capit, hoc eſt, digitos vigintiquatuor. Pes enim duodecim pollicibus conſtat, id eſt, digitis ſedecim, & palmis quatuor. Etſi palmus non ſimpliciter dicitur: nam palmus minor eſt, quẽ dixi, quadrans pedis tribus pollicibus conſtãs, & maior palmus duodecim digitorum, qui σπιθαμὴ, ſpithama dicitur: & dodrãs pedis nẽpe nouem eius vnciæ, qui ſunt pollices nouẽ, Plinius lib. vij ſuper hæc extrema in parte montium Spithamęi Pygmęi narrantur, ternas ſpithamas lõgitudine, hoc eſt, ternos dodrantes non excedentes. Idẽ Gellius lib. ix Pygmęi, qui longiſsimi ſunt, nõ ſuperant pedes duos & quadrantẽ ad vtriuſque numeri & iſtius Gellij, & illius Plinij xxvj digiti eſt ſumma. Iuuenalis poëtice dixit, vt rem faceret magis ridiculam, Pygmęam cohortẽ pede vno altiorem non eſſe. [d] Quos Sciopodes.) Vmbripades ſi quis verti velit ad verbum: eſt enim σκιὰ vmbra. [e] Muſiuo picta ſunt.) Sic Spartianus in Peſcennino nigro de muſiuo picta videmus. Hermolaus Barbarus lib xxxvj. in Plinium, cui & Egnatius Baptiſta in Spartianum

Pygmei.

Scipodes.

D ſuffragatur, muſiuum opus eſſe dicit, quod vulgo muſeacum vocãt, teſſellatum lapillis variorum colorum: ex quis arte compoſitis & coagmẽtatis omne gen⁹ imaginũ redditur: Quale eſt Romę videre in parietibus lacunaribus & pauimentis frequẽs, opere vetuſto, nã nunc periiſſe aiũt id artificij. Nos tamen in Hiſpania ſegmentatis vtimur tabulis & ſellis, quæ ad eandem operis rationem poſſunt referri. Perotus annotauit, nõ muſaicum eſſe dicendum, vt vulgo corrupte, ſed muſeacũ à muſeis: adducitque in id Plinij dictum, ex lib. xxxvj. Eiuſdem ſententię videtur eſſe Hermolaus. Non vacat nunc diſquirere, quàm recte vterq; ſenſerit. Populus muſaicum dici putat, à muſa, quòd ſit opus multæ muſę, vt ipſi loquuntur, hoc eſt, multę operę & artis. [f] De Cynocephalis.) Alibi dixi poſſe Latine nuncupari Canicipites. Solin⁹ ad ſimiarum gentẽ Cynocephalos refert quos ſcribit nũquam ſic manſueſcere, vt nõ ſint magis rabidi. Diodorus cenſet fera eſſe animalia. [g] Apud Hipponem natus eſt.) In margine addiderant quidam Diaritum & Zaaritum. Legendum ſic eſt: Apud Hipponem Diarrhytum. Duo ſunt Hippones in Africa, Straboni, Melæ, Plinio, Ptolemæo, ab equinib⁹ Græcis dicti, vt Solinus inquit, ἵππος enim eſt Græce. Alter eſt enim in ſinu Hipponenſi citra Carthaginẽ. Diarrhytõ dicitur, quod paluſtri agro ſitus à fluore, Plinius. Huius epiſcop⁹ fuit diuus Auguſtin⁹. Eſt alter Hippo regius vlterius à regibus inhabitatus Silius. Tum vaga & antiquis dilectus regib⁹ Hippo. vtrunque attigit. [h] Illi curioſe.) De qua paulo ante dixi hoc eodem cap. [i] Androgyni.) Ex Græco eſt ad verbum, mas & fœmina, ἀνδρὸς καὶ γυνή. Dicuntur etiam Hermaphroditi, quod primus ille Semimas fili⁹ fingitur à fabulatoribus Herme, id eſt, Mercurij & Aphroditis, hoc eſt, Veneris. [k] A meliore tamen.) Nam à maſculo ſexu dicitur in voce ipſa androgynus, non androgyna. Sic etiam Latine ſemimares nominantur apud Liuium, Lucanum, & alios, qui quoties olim naſcebãtur pro portentis habebantur. [l] In oriente.) In ora Africæ orientali, quæ

E ſpectat ad Cyrenen, & hinc ad Nilum. Habet enim Africa hunc finem ad Orientẽ, quo ſeparatur ab Aſia. [m] Velut exorbitaſſe.) Quia vna via eſt ceu orbita, qua natura ipſa vadit. [o] Si definitione.) Notum eſt à philoſophis, finiri hominem animal rationale, addi etiam mortale: nã plerique omnes eorum dæmonas quoque animalia eſſe autumant, & rationalia, ſed immortalia tamen. [o] Et cercopithecos.) Ex Græco caudatas ſimias, κέρκος cauda πίθηκος ſimius. Martialis de ſimio:

Callidus admiſſas eludere ſimius haſtas
Si mihi cauda foret, cercopithecus eram.

Ariſto. lib. de animalibus ij. κήβους vocat, quos finit caudatas ſimias. Ab iis tamẽ ſunt, quos Strabo cepos nominat lib. xvj. faciẽ leonis, corpore reliquo pantheræ, damę magnitudine dicit eſſe. Sunt & Cepi ad Mæotim populi. [p] Et ſphingas.) Sphinx & ſphingæ, animal eſt non abſimile vulgaribus ſimiis, niſi quod eſt mamis, geminis à pectore mammis propẽdulis, muliebri facie. In Aethiopia naſcitur, docile, vt inquit Solinus ad ſaritatis obliuionem. Poëtę ei faciem virginalem tribuũt, ſed inos pedes & in dorſo alas. De hac lib. xviij. [q] Mire quidem de mõſtris omnibus definitũ.) Hęc verba nõ ſunt in vetuſtis libris manu ſcriptis [r] Aut illa, aut alia.) In antiquis codicibus ſic: Aut illa, quę talia de quibuſdam &c.

Muſiuũ.

Hippones.

Androgyni.

Sphinx.

An inferiorem partẽ terræ, quæ noſtræ habitationi contraria eſt, antipodas habere credendum ſit. Cap. IX.

QVod vero & antipodas [a] eſſe fabulãtur, id eſt, homines à cõtraria parte terræ, vbi ſol oritur, quãdo occidit nobis aduerſa pedibus noſtris [b] calcare veſtigia, nulla ratione credendum eſt. Neq; hoc vlla hiſtorica cognitione didiciſſe ſe affirmãt, ſed quaſi ratiocinando coniectant, [c] eo quod intra con-

F uexa cœli terra ſuſpenſa ſit, eundemq; locũ mundus [d] habeat, & infimum & medium: & ex hoc opinãtur alteram terræ partem, quæ infra eſt, habitatione hominum carere non poſſe. Nec attendunt etiam, ſi figura cõglobata & rotunda mundus eſſe credatur, ſiue aliqua ratione monſtretur: non tamen eſſe conſequens, vt etiam ex illa parte ab aquarum cõgerie nuda ſit terra. Deinde etiam ſi nuda ſit, neq; hoc ſtatim neceſſe eſt, vt homines habeat: quãdo nullo modo ſcriptura iſta mentitur, quæ narratis præteritis facit fidẽ: eo quod eius prædicta cõplentur. Nimiſq; abſurdum eſt, vt dicatur, aliquos homines ex hac in illã partem Oceani immenſitate traiecta nauigare, ac peruenire potuiſſe: vt etiam illic ex vno illo primo homine genus inſtitueretur humanũ. Quapropter inter illos tunc hominum populos, qui per ſeptuaginta duas gentes, & totidẽ linguas colliguntur fuiſſe diuiſi, quæramus, ſi poſſumus inuenire illam in terris peregrinantem ciuitatem dei, quæ vſq; ad diluuiũ, arcamq; perducta eſt: atq; in filiis Noë per eorum benedictiones perſeueraſſe monſtratur, maxime in maximo, qui eſt appellatus Sem: quandoqui-

Gene. 11.

G dem Iaphet ita benedictus eſt, vt in eiuſdem fratris ſui domibus habitaret.

Antipodes. a Qvod vero & antipodas.) Coſmographi omne cœlum, & proinde terram in quinque cingula diuiſerũt, quorum poſtremi duo quod cœli verticibus ſubiecti eſſent, procul à cœli motu, à ſolis orbita duobus perennibus fontibus caloris, perpetuis rigoribus infeſtantur: medium vero, in quo & concitatiſſima eſt cœli vertigo, & via ſolis, nimio peruſtum ardore cultum omnem humanum abigit: quæ media ſunt inter frigida & toſtum, temperie ſua ſedem animantibus præbent. Cingulum in quo nos ſumus ad ſeptentrionem vergens Boreale temperatum dicitur, contrarium illud Auſtrale itidem temperatum, ἀντίχθονες, qui terram illam poſſident, dicuntur. Tũ iubet Cleomedes zonas iſtas duas quatuor in partes æquas rectis angulis ſecari: qui partes, quæ in eadem ſunt zona, incolunt, inter ſe ſunt ἀντοικοι, id eſt, circumcolæ, qui in diuerſis, aut æqua diſtantia ab occidentali inæquali à polis habitant, ſunt ἄντοικοι, quaſi cõtra ſe poſiti, aut inæquis omnibus, ſunt antipodes, ... luce differunt, ac tenebris: non viciſſitudinibus anni temporum. ... contra, his non illis antipodes vtriſque. Opinio veterum, cui Cicero, Mela, & maximi quiq; ſuffragati ſunt, fuit, auſtralem illam plagam penitus nobis incognitam eſſe. Ciceróque in vj. de Repub. interfuſum maximum inter nos & illos ἀντίχθονας oceanum putauit, quem nemo vnquam penetrarit: idque fuſiſſime Macrobius perſequitur. Ego ne ibi multum hereret lector, velut præteruolaui, ſpacio vix tacto. Hæc fuit Auguſtino cauſa non leuis, cur antipodes negaret, Lactantium ſecutus. Videbat enim homo acutiſſ. ſi concederetur aditum nulli eorum, qui hanc incolimus Borealem faſciam temperatam, ad auſtrales illos patere, vt Cicero iam magnique authores præiudicarant: ſequi neceſſario illos de genere Adæ non eſſe, maluit illud negare, quàm argumento premi tã moleſto tantis authoritatibus munito: ſed profecto & antipo-
H des eſſe, tam certum eſt, vt negari non poſſit, & ad illos eſſe viam compertiſſimum eſt, etiam nonnullis antiquorum, nedum nauigationibus noſtrę memorię. Nam olim per Arabicum ſinum quidam Auguſti Cæſaris potentiam fugientes, pér que imam Aethiopiam maréque Atlanticum ad Gades Herculis enauigarunt: contra florentibus rebus Carthaginenſium aliqui ex eis ab Herculeo freto in Arabicum mare rubrum, tum etiam Perſicus ſinus, & Indicum eorũmque mare Alexandri armis eſt exploratum, inſuláque Taprobane, & aliæ in illis tractibus nõnullæ quę ex poſitu cœlorum & ſyderum deprehenduntur, antipodes eſſe nobis. Tantum enim illis exurgit contrarius ille vertex: tantum ab occidentali ſuo abſunt, quantum quędam ex terris in zona noſtra poſitis. b Aduerſa pedibus noſtris.) Imitatio Ciceronis in ſomnio Scipionis. de antipodibus enim loquens ait: Aduerſa nobis vrgent veſtigia. c Sed quaſi ratiocinando coniectant.) Similis enim in aduerſa zona temperies eſt, quapropter terrę incolantur, huic noſtrę, quæ inter æſtum & friges extenditur. d Eundemque locum mundus.) In rotundo medium eſt infimum, ambitus vndique ſublimis, & ſupremus eſt.

De generatione Sem, in cuius progenie tendens ad Abraham ciuitatis dei ordo dirigitur. *Caput X.*

Gene.11. *Gen.4.* *Gene.11.* Tenenda eſt igitur ſeries generationum ab ipſo Sem, vt ipſa oſtẽdat poſt diluuium ciuitatem dei: ſicut etiã ſeries generationum ab illo, qui eſt appellatus Seth, oſtẽdebat ante diluuium. Propter hoc igitur ſcriptura diuina cum terrenã ciuita-
I tem in Babylone, hoc eſt, in confuſione eſſe monſtraſſet, ad patriarcham Sem recapitulãdo reuertitur, & orditur inde generationes vſq; ad Abraham cõmemorato etiam numero annorum quanto quiſq; ad hanc ſeriem pertinentem filiũ genuiſſet, quantoq; vixiſſet. Vbi certe agnoſcendum eſt, quod ante promiſeram, vt appareat quare
Gene.10. ſit dictum de filiis Heber nomen vnius Phalec: quia in diebus eius diuiſa eſt terra. Quid enim aliud intelligendum eſt terram eſſe diuiſam, niſi diuerſitatem linguarũ? Omiſsis igitur cæteris filiis Sem, ad hanc rem non pertinentibus illi connectuntur in ordine generationum, per quos poſſit ad Abrahã perueniri: ſicut illi connectebantur ante diluuium, per quos perueniretur ad Noë generationibus, quę propagatæ ſunt ex illo Adam filio, qui appellatus eſt Seth. Sic ergo incipit generationum iſta cõ-
Gene.11. textio: Et hæ generationes Sem. Sem filius Noë centum erat annorum cum genuit Arphaxat ſecũdo anno poſt diluuium. Et vixit Sem poſtquã genuit Arphaxat quingentos annos, & genuit filios & filias, & mortuus eſt. Sic exequitur cæteros, dicens. Quoto quiſque anno vitæ ſuæ filium genuerit ad iſtum generationum ordinem pertinentem, qui pertẽdit ad Abraham: & quod annos poſt-

modum vixerit, intimans eum filios filiaſq; genuiſſe: vt K
intelligamus vnde potuerint populi accreſcere, ne in paucis qui cõmemorantur hominibus occupati pueriliter hæſitemus. vnde tãta ſpacia terrarum atq; regnorum repleri potuerint de genere Sem, maxime propter Aſſyriorum regnum, vnde Ninus ille orientalium dominator † vſquequaque populorũ ingenti proſperitate regnauit, & latiſſimum ac fundatiſſimum regnum, quod diuturno tempore duceretur, ſuis poſteris propagauit. *† aliàs, domitor.* Sed nos ne diutius quàm opus eſt, immoremur: nõ quot annos quiſq; in iſta generationum ſerie vixerit, ſed quoto anno vitæ ſuæ genuerit filium, hoc ordine memorãdum tantummodo ponimus, vt & numerũ annorum à tranſacto diluuio vſq; ad Abraham colligamus: & præter illa in quibus nos cogit neceſſitas immorari, breuiter alia, curſimq; tangamus. Secũdo igitur anno poſt diluuium, *Gene.11.* Sem cũ eſſet centũ annorũ, genuit Arphaxat. Arphaxat autem cum eſſet cẽtum trigintaquinque annorũ, genuit Cainam, qui cum eſſet centum triginta annorum genuit Sala. Porrò etiam ipſe Sala totidem annorum erat, quãdo genuit Heber. Centum vero & triginta & quatuor agebat annos Heber, cum genuit Phalech, in cuius die- *Gene.17.* bus diuiſa eſt terra. Ipſe autem Phalech vixit centum L
triginta annos, & genuit Ragau. Et Ragau centum triginta duos, & genuit Seruch. Et Seruch centum triginta, & genuit Nachor. Et Nachor ſeptuaginta nouem, & genuit Thara. b Thara autem ſeptuaginta, & genuit Abram: quem poſtea deus mutato vocabulo, vocauit Abraham. Fiunt itaque anni à diluuio vſque ad Abraham *Gene.17.* mille ſeptuaginta & duo, ſecundum vulgatam editionem, hoc eſt, interpretum ſeptuaginta. In Hebræis autem codicibus longe pauciores annos perhibent inueniri: de quibus rationem, aut nullam, aut difficillimam reddunt. Cũm ergo quærimus in illis ſeptuaginta duabus gentibus ciuitatem dei, non poſſumus affirmare illo tempore, quo erat illis labium vnum, id eſt, loquela vna, tunc iam genus humanum alienatum fuiſſe à cultu veri dei: ita vt in ſolis iſtis generationibus pietas vera remaneret, quæ deſcendunt de ſemine Sem per Arphaxat, & tendunt ad Abraham: ſed ab illa ſuperbia ædificandæ turris vſque in cœlum, qua impia ſignificatur elatio, terrena apparuit ciuitas, hoc eſt, ſocietas impiorum. Vtrum iſta ante non fuerit, an latuerit, an potius vtraque permanſerit, pia ſcilicet, in duabus filiis Noë, qui be- M
nedicti ſunt eorumq; poſteris: impia verò in eo qui maledictus eſt, atque eius progenie, vbi etiam exortus eſt gigas venator contra dominum, non eſt diiudicatio facilis. Fortaſsis enim, quòd profecto credibilius eſt, & in filiis duorum illorũ iam tunc ante quàm Babylonia cœpiſſet inſtitui, fuerũt cõtemptores dei, & in filiis Cham cultores dei: vtrumque tamen hominũ genus terris nunquam defuiſſe credendum eſt. Siquidem & quando dictum eſt: Omnes declinauerunt, ſimul inutiles facti ſunt, *Pſal.13.* non eſt qui faciat bonum, non eſt vſque ad vnum: in vtroque Pſalmo, vbi hæc verba ſunt, & hæc leguntur, Nónne cognoſcent omnes, qui operantur iniquitatem, *Ibidem.* qui deuorant plebem meam in cibo panis? Erat ergo etiam tũc populus dei: vnde illud quod dictum eſt: Non eſt qui faciat bonum, non eſt vſque ad vnum: de filiis hominum dictum eſt, non de filiis dei. Nam præmiſſum eſt: Deus de cœlo proſpexit ſuper filios hominum, vt videret, ſi eſt intelligens, aut requirens deum. Ac deinde illa ſubiuncta, quæ omnes filios hominum, id eſt, ad ciuitatem pertinentes, quæ viuit ſecundum hominem, & non ſecundũ deum, reprobos eſſe demõſtrat.

Arphaxat

A Arphaxat.) Ab hoc Chaldæos ortos eſſe. Hieronymus tradit. b Tharæ.) Hunc ſeptuaginta vocant θάῤῥα.

Quod ea primitus lingua in vſu hominũ fuerit, quæ poſtea Hebræa ab Heber nominē nuncupata eſt: & in cuius familia remanſit, cum diuerſitas eſſet facta linguarum. Cap. XI.

Gene. 11. QVamobrem ſicut lingua vna cum eſſet omnium, non ideo filij peſtilentiæ defuerunt: nam & ante diluuium vna erat lingua, & tamē omnes præter vnā Noe iuſti domũ deleri diluuio meruerũt: ita quãdo merito elatioris impietatis gẽtes linguarum diuerſitate punitę, atque diuiſę ſunt, & ciuitas impiorũ confuſionis nomen accepit, hoc eſt, appellata eſt Babylon. Ibidem. Non defuit domus Heber[a]: vbi ea quæ antea fuit omniũ lingua, remaneret. Vnde ſicut ſupra memoraui, cum cœpiſſent enumerari filij Sem, qui ſinguli gentes ſingulas procrearunt, primus eſt cōmemoratus Geneſ. 10. Heber, cum ſit abnepos ipſi⁹, hoc eſt, ab illo quintus inueniatur exortus. Quia ergo in eius familia remãſit hæc lingua diuiſis per alias linguas cæteris gentibus: quæ lingua prius humano generi non immerito creditur fuiſſe cōmunis, ideo deinceps Hebræa eſt nuncupata. Infra li. 18 cap. 39. Tũc enim opus erat eam diſtingui ab aliis linguis nomine B proprio: ſicut aliæ quoq; vocatæ ſunt nominibus propriis. Quãdo autem erat vna nihil aliud quàm humana lingua, vel humana locutio vocabatur, qua ſola vniuerſum genus humanum loquebatur. Geneſ. 10. Dixerit aliquis: Si in diebus Phalec filij Heber diuiſa eſt terra per linguas, id eſt, homines, qui tunc erant in terra, ex eius nomine potius debuit appellari lingua illa, quę fuit omnibus ante cōmmunis. Sed intelligendum eſt ipſum Heber propterea tale nomē[b] impoſuiſſe filio ſuo, vt vocaretur Phalec, quod interpretatur diuiſio: quia tunc ei natus eſt, quãdo per linguas terra diuiſa eſt, id eſt, ipſo tempore, vt hoc ſit, quod dictum eſt: in diebus eius diuiſa eſt terra. Nam niſi adhuc Heber viueret, quando linguarum facta eſt multitudo: non ex eius nomine nomen acciperet lingua, quæ apud illũ potuit permanere. Et ideo credenda eſt ipſa fuiſſe prima illa communis: quoniam de pœna venit illa multiplicatio mutatioque linguarum: & vtiq; pręter hanc pœnam eſſe debuit populus dei. Nec fruſtra linguam iſtam, hoc eſt, quã tenuit Abraham, nec in omnes filios ſuos tranſmittere potuit, ſed in eos tantum qui propagati per Iacob: & inſignius atq; eminen- C tius in dei populum coaleſcentes, dei teſtamenta & ſtirpem Chriſti habere potuerunt. Nec Heber ipſe eandem linguam in vniuerſam progeniem ſuam refudit, ſed in eã tantum, cuius generationes perducuntur ad Abraham. Quapropter etiam ſi non euidenter expreſſum eſt fuiſſe aliquod pium genus hominum, quãdo ab impiis Babylonia condebatur: non ad hoc valuit hæc obſcuritas, vt quærentis fraudaretur, ſed potius vt exerceretur intentio. Geneſ. 11. Cum enim legitur vnam fuiſſe linguam primit⁹ omnium, & ante omnes filios Sem commendatur Heber, Gene. 10. quamuis ab illo quintus oriatur: & Hebræa vocatur lingua, quam Patriarcharum & prophetarum: non ſolum in ſermonibus ſuis, verumetiam in literis ſacris cuſtodiuit authoritas. Profectò itaque cum quæritur in diuiſione linguarum, vbi lingua illa remanere potuerit, quę fuit ante communis: quæ ſine vlla dubitatione, vbi remanſit, non ibi fuit illa pœna, quæ facta eſt mutatione linguarum, quid aliud occurrit, niſi quod in huius gente remanſerit, à cuius nomine nomen recepit: & hoc iuſtitiæ gentis huius non paruum apparuiſſe veſtigium, quod cum aliæ gentes plecterentur mutatione linguarum, ad iſtam non peruenit tale ſupplicium. Sed adhuc illud mouet, quomodo potuerunt ſingulas gentes face- D re Heber, & filius eius Phalech, ſi vna lingua permanſit ambobus? Et certe vna eſt Hebræa gens ex Heber propagata vſq; ad Abrahã, & per eum deinceps donec magnus fieret populus Iſrael. Quomodo igitur omnes filij qui commemorati ſunt trium filiorum Noë fecerunt ſingulas gentes, ſi Heber & Phalec ſingulas non fecerunt? Gene. 10. Nimirum illud eſt probabilius, quod gigas ille Nemroth fecerit etiã ipſi gentem ſuam[c]: ſed propter excellentiam dominationis & corporis ſeorſum eminentius nominatus eſt, vt maneat numerus ſeptuaginta duarum gentium atque linguarũ. Phalec autem propterea commemoratus eſt, non quod gentē fecerit: nam eadē ipſa eſt eius gens Hebræa eademq; lingua, ſed propter tempus inſigne, quod in diebus eius terra diuiſa eſt. Nec mouere nos debet, quomodo potuerit gigas Nemroth ad illud ætatis occurrere, quo Babylon condita eſt, & confuſio facta linguarum, atque ex hac diuiſio gentiũ. Non enim quia Heber ſextus eſt à Noe, ille autem quartus, ideo nō potuerunt ad idem tempus conuenire viuendo. Hoc E enim contigit cum plus viuerent, vbi pauciores ſunt generationes: minus vbi plures, aut ſerius nati eſſent, vbi pauciores, maturius vbi plures. Sane intelligendum eſt, quando terra diuiſa eſt: non ſolum iam natos fuiſſe cæteros filios filiorum Noe, qui cōmemorantur patres gẽtium, ſed etiam eius ætatis fuiſſe, vt iã vniuerſi familias*† *† alias, numeroſas familias. haberent, quæ dignę fuiſſent nominibus gentium. Vnde nequaquam putandum, quod eo fuerint ordine geniti, Gene. 10. quo commemorati leguntur. Alioquin duodecim filij Iectan, qui erat filius alius Heber, frater Phalec, quomodo potuerunt iam gentes facere, ſi poſt Phalec, fratrem ſuum Iectan natus eſt, Ibidem. ſicut poſt eum commemoratus eſt, quandoquidem tempore quo natus eſt Phalec, diuiſa eſt terra. Proinde intelligendum eſt, priorem quidem Phalec nominatum, ſed longe poſt fratrem ſuum Iectã fuiſſe natum, cuius Iectan duodecim filij tam grãdes iam familias haberent, vt in linguas proprias diuidi poſſent. F Sic enim potuit prior commemorari, qui erat ætate poſterior: quemadmodum prius commemorati ſunt ex tribus filiis Noe procreati filij Iaphet, qui erat minimus eorum: deinde filij Cham, qui erat medius: poſtremo filij Sem, qui erat primus & maximus. Illarum autem gentiũ vocabula partim manſerunt, ita vt hodie quæ appareat vnde fuerint deriuata: ſicut ex Aſſur, Aſſirij: ex Heber, Hebræi, partim temporis[d] vetuſtate mutata ſunt: ita vt vix homines doctiſſimi antiquiſſimas hiſtorias perſcrutãtes: nec omnium, ſed aliquarum ex iſtis origines gentium potuerint reperire. Nam quod ex filio Cham[e], qui vocabatur Meſraim, Aegyptij perhibentur exorti, nulla hic reſonat origo vocabuli: ſicut nec Aethiopum[f], qui dicuntur ad eum filium Cham pertinere, qui Chus appellatus eſt. Et ſi omnia conſiderantur plura mutata, quàm manentia nomina apparent.

a NOn defuit domus Heber.) In hac putant quidam primorum hominum linguam remanſiſſe, quod in coniuratione illa turris extruendæ non conſenſerit. Pſameticon Aegypti regem ſcribit Herodotus educari iuſſiſſe duos pueros in ſyluis, vbi nullam audirent vocem humanã, vt quam linguam ſuapte ſpōte ſine doctore loquerentur, eam iudicaret primã fuiſſe generis humani. Poſt tres annos ante ipſum productos, bec aliquoties protuliſſe: cumq; lingua Phrygia bec eſſet panis, eam primorum hominũ, & Phryges primos fuiſſe homines pronunciatum eſt. Sed mirum non eſt ipſos bec dixiſſe, qui inter capras eſſent educati, nullasq; alias voces eſſe locutos. b Ipſum Heber propterea tale nomē.) Vaticinando id, quod futurum erat, inquit Hieronymus. c Quod gigas ille Nemroth fecerit etiam ip. g. ſ.) Quam gentem fecerit, non conſtat: vbi regnauerit traditur Gen. 10, quæ loca ſic explicat Hierony. Regnum eius Babilon, regnauit & in Arach, hoc eſt, in Edeſſa, & in Achad, quę nũc dicitur Niſibis: & in Calane, quę poſtea verſo nomine à Seleuco rege dicta eſt Seleucia: vel certe, quę nũc κτησιφῶν. Forſitan harum gentiũ

G eſt author, nõdubiũ, quã propagator. d Partim tẽporis.) Vetuſtate, ſic diu' Hieronym' dicit, de omnib' filiis Iectã. Quid mirũ ſi oĩa vetuſtate quũ intra annos ducẽtos mutata ſint omnia pene vrbiũ, montiũ, fluuiorum nomina Italiæ, Hiſpaniæ, Galliæ aduectu Barbararum nationũ. e Nõ quòd ex filio Cham.) Immo ab ipſo Cham dictã Aegyptũ, tradit *Aegyptus* Hieronymus, cuius hæc ſunt verba. Frequẽter Septuaginta interpretes nõ valentes heth literã, quę duplicem eſpiratione ſonet, in Græcorum ſermonẽ vertere, χ Gręcam literã eddiderunt, vt nos docerẽt iſtiuſmodi vocabula aſpirari debere: vnde & in pręſenti loco Cham trãſtulere, pro eo quod Ham, à quo & Aegyptus vſq; hodie Aegyptiorũ lingua Ham dicitur. Tantũ Hierony. ſed fieri potuit, vt Aegyptus de nomine ſ ódnoris Meſraim ſit appellata: nã ſic eam nominant Hebræi, eodem *Aethiopia* Hieronymo authore. De nomine etiam patris Ham, Aegyptus poſtea dicta eſt aerea, quaſi [illegible], quoniã tenebricoſo eſt aere, vt Stephan' inquit: nominata eſt eidẽ authori Heptapolia, à ſeptẽ vrbibus. Deinde ab Aegypto rege Beli filio Aegyptus. Homer' Nilũ amnem Aegyptũ vocat. f Sicut nec Aethiopũ.) Chus ab Hebręis Aethiopia eſt dicta. Hierony. Hęc etiã Atlãtia eſt appellata, ab Atlãte & Aethiopia poſt, vt quidã volũt, ab Aethiope Vulcani filio: ſed magis crediderim de colore & exuſtione eſſe dictos. Nam [illegible] etiam in ſoluta oratione apud Grecos eſt [illegible] .i. niger. Aethiopiã antiquiſſimus ſcriptor Homer' duplicem fecit [illegible].
Hæc ſolem ſpectat ſurgentem, aſt illa cadentem. Eſt & Aethiopum regio in Eubœa inſula.

De articulo temporis in Abraham, à quo ſancta ſucceſſionis nouus ordo contexitur. Caput XII.

H NVnc iam videam' procurſum ciuitatis dei, etiã ab illo articulo temporis, qui factus eſt in patre Abraham vnde incipit eſſe noticia eius euidẽtior, & vbi clariora leguntur promiſſa diuina, quæ nũc in Chriſto videmus impleri. Sic ergo ſcriptura ſancta indicante didicimus: In regione Chaldæorum na- *Gene.11.* tus eſt Abraham: quæ terra ad regnum pertinebat Aſſyriorum. a Apud Chaldeos autem iam etiam tunc ſuperſtitiones impię prævalebant, quemadmodum per cæteras gentes. Vna igitur Tharæ domus erat, de qua natus eſt Abrahã, in qua vnius veri dei cultus, & quantum credibile eſt, in qua iam ſola etiam Hebræa lingua remanſe- *Ioſue.24.* rat: quamuis & ipſe, ſicut iam manifeſtior dei populus in *Gene.7.* Aegypto, ita in Meſopotamia ſeruiſſe diis alienis Ieſu Naue narrante refertur: cæteris ex progenie illius Heber in linguas paulatim alias. & in nationes alias defluẽtibus. *Gene.5.* Proinde, ſicut per aquarum diluuium vna domus Noë remãſerat ad reparandum genus humanum, ſic in diluuio multarum ſuperſtitionum per vniuerſum mundum vna remanſerat domus Tharæ, in qua cuſtodita eſt plãtatio ciuitatis dei. Denique, ſicut illic enumeratis ſupra *Geneſ. 6.* generationib' ab Adam vſque ad Noe ſimul cum anno- I rum numeris, & expoſita diluuij cauſa prius quàm deus *Ibidem.* inciperet de arca fabricanda loqui ad Noe dicitur: Hæ autem generationes Noe: ita & hic enumeratis generationibus ab illo, qui eſt appellatus Sem, filio Noe, vſq; ad *Gene.11.* Abraham: deinde inſigis articulus ſimiliter ponitur, vt dicatur: Hæ ſunt generationes Tharæ, Thara genuit Abram & Nachor, & Aram genuit Loth. Et mortuus eſt Arã coram Thara patre ſuo b in terra, in qua natus eſt in regione Chaldæorum. Et ſumpſerunt Abram & Nachor ſibi vxores, nomen mulieris Abram Sara, & nomen mulieris Nachor Melcha, filia Aram. Iſte Aram pater Melchæ fuit & pater Ieſſæ, quæ Ieſſa creditur ipſa eſſe etiam Sara vxor Abrahæ.

Aſſyria. a QVæ terra ad regnum pertinebat Aſſyriorum.) Nam in Aſſyria eſt Chaldęa, Melæ, Plinio, Straboni & aliis: nec ſolum pars eſt illi' Aſſyriæ, quam veteres nihil aliud eſſe quam Syriam late patentem putauerunt, hac Græca voce, illa barbara, ſed illius Aſſyriæ anguſtioris. Strabo aſſyriam vocat Babiloniam, & maximã ariac nitter & portionem. Xenoph. in primo de pædia Cyri Syrios & aſſyrios ponit tanquã diuerſos. b Coram Thara patre ſuo.) in Geneſia. xi. cap. ex omnibus interpretibus ante patrem ſuum Lxx. [illegible] q. eo præſente, & inſpectante. forte Auguſtinus coram patre, hoc eſt, eo pręſente intellexit, antequam ex Chaldæa migraret in Charram, quæ poſtea à Lanis dictę ſunt Charrę. Ciuitas hęc eſt Meſopotamię, ad quam exercitus K Romanus imperatore M. Craſſo cęſus eſt à Parthis. *Charræ.*

Quæ ratio feciſſe videatur, vt in tranſmigratione Tharæ, qua Chaldæos deſerens in Meſopotamiam tranſiuit, nulla filij eius Nachor facta ſit mentio. Caput XIII.

DEinde narratur, quemadmodum Thara cũ ſuis regionem reliquerit Chaldæorum, & venerit in Meſopotamiam, a & habitauerit in Charram. Tacetur autem de vno filio eius, qui vocabatur Nachor, tanquã eum non duxerit ſecũ. Nam ita narratur: Et ſumpſit Thara Abraham filium ſuum, & Loth filium Aram, filiũ *Geneſ.11.* filij ſui, & Saram nurum ſuam, vxorem Abrahã, filij ſui, & eduxit illos de regione Chaldæorum in terra Chanaan, & venit in Charram, & habitauit ibi. Nuſquam hic nominatur Nachor & vxor eius Melcha, ſed inuenimus poſtea cum ſeruũ ſuum mitteret Abrahã ad accipedam vxorẽ filio ſuo Iſaac, ita ſcriptum: Et accepit puer decem camelos de camelis domini ſui, & de omnibus bonis domini ſui ſecũ, & exurgens profectus eſt in Meſopotamiam in *Gene.24.* ciuitatem Nachor. Iſto & aliis ſacræ huius hiſtoriæ teſtimoniis, oſtenditur etiã Nachor fratrem Abrahæ exiſſe de regione Chaldæorum, ſedeſq; cõſtituiſſe in Meſopotamia, vbi cum patre ſuo habitauerat Abrahã. Cur ergo L ſcriptura eum nõ cõmemorauit, quando ex gente Chal- *Geneſ.11.* dæorum cũ ſuis profectus eſt Thara, & habitauit in Meſopotamia, vbi non ſolum Abrahã filius eius, verumetiã Sara nurus eius & Loth nepos eius cõmemorãtur, quod eos duxerit ſecum? Cur putamus niſi forte quod à paterna & fraterna pietate deſciuerat, & ſuperſtitioni adhæſerat Chaldęorũ, & poſtea inde ſiue pœnitẽdo, ſiue perſecutionem paſſus, quod ſuſpectus haberetur, & ipſe emigrauit? In libro enim qui inſcribitur Iudith, cũ quæreret *Iudit.5.* Holofernes hoſtis Iſraelitarum, quæ nam gens illa eſſet, vtrum aduerſus eam bellandum fuiſſet, ſic ei reſpondit Achior dux Ammonitarũ, Audiat dominus noſter verbum de ore pueri ſui, & referã tibi veritatẽ de populo qui habitat iuxta mõtana hęc, & non exibit mendacium de ore ſerui tui. Hęc enĩ progenies populi eſt Chaldęorum, & antea habitauerunt Meſopotamiã, quia noluerũt ſequi Deos patrum ſuorum, qui fuerũt in terra Chaldæorum glorioſi, ſed declinauerunt de via parentũ ſuorum & adorauerũt deũ cœli, quem cognouerũt, & proie- M cerunt eos a facie deorum ſuorũ, & fugerũt in Meſopotamiã, & habitauerunt ibi dies multos. Dixitq; illis deus eorum vt exirent de habitatione ſua, & irent in terram Chanaã, & habitauerũt ibi, & cætera quæ narrat Achior Ammonites. Vnde manifeſtum eſt, domum Tharæ perſecutionẽ paſſam fuiſſe à Chaldæis pro vera pietate, qua vnus & verus ab eis colebatur deus.

a VEnerit in Meſopotamiam.) Meſopotamia dicitur q. [illegible], quia inter Tigrim & Euphratem tota.

De annis Tharæ, qui in Charra vitæ tempus impleuit. Caput XIIII.

DEfuncto autẽ Thara in Meſopotamia vbi vi- *Geneſ.11.* xiſſe perhibetur ducentos & quinque annos, iam incipiunt indicari factę ad Abrhã promiſſiones dei quod ita ſcriptum eſt: Et fuerunt dies Tharæ in Charra quinque & ducenti anni, & mortuus eſt in Charra. Nõ ſic autẽ accipiendũ eſt, quaſi omnes hos dies ibi egerit, ſed quia omnes dies vitæ ſuę, qui fuerunt anni ducẽti & quinq; ibi cõpleuerit, alioquin neſciretur, quot annos vixerit Thara, quoniam non legitur quoto anno vitæ ſuę in Charrã venerit: & abſurdum eſt exiſtimare in iſta ſerie generationum, vbi diligenter commemoratur,

quot

A quot annos quiſq; vixerit, huius ſolius numerũ annorũ vitæ non cõmendatum eſſe memoriæ. Quod eni quorundam quos eadem ſcriptura commemorat, tacentur anni, non ſunt in hoc ordine in quo temporũ dinumeratio decceſsione gignentium, & genitorum ſucceſsione contexitur. Iſte autem ordo, qui dirigitur ab Adam vſq; ad Noë, & inde vſq; Abraham, ſine numero annorum vitæ ſuæ neminem continet.

De tempore promiſsionis Abrahæ, qua ſecundum præceptum dei exiuit de Charra. *Caput XV.*

Gene. 11. QVod vero cõmemorata morte Tharæ patris Abrahã, deinde legitur: Et dixit dominus ad Abrahã: Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, & cætera: non quia hoc ſequitur in ſermone libri, hoc etiam in rerũ geſtarum tẽpore ſequi exiſtimandũ eſt. Erit quippe ſi ita eſt indiſſolubilis quęſtio[a]. Poſt hęc enim verba dei, quę ad Abrahã facta ſunt, ſcriptura ſic loquitur: Et exiit Abrahã quemadmodum locutus eſt illi dominus, & abiit cũ illo Loth Abrahã autem erat quinq; & ſeptuaginta annorum cũ exiuit dę Charra. Quomodo poteſt hoc verũ eſſe, ſi poſt mortẽ patris ſui exiit de Charra? Cum enim eſſet Thara ſeptuaginta annorum, ſicut ſupra intimatum eſt, genuit B Abraham. Cui numero additis ſeptuagintaquinq; annis quos agebat Abraham, quãdo egreſſus eſt de Charra, fiunt anni centum & quadragintaquinq;. Tot igitur annorum erat Thara, quãdo exiit Abrahã de illa Meſopotamię ciuitate. Agebat enim annum ętatis ſuę ſeptuageſimũquintum, ac per hoc pater eius, qui eum ſeptoageſimo vitæ ſuæ anno genuerat, agebat, vt dictum eſt, cẽteſimum & quadrageſimumquintum annũ. Non ergo inde poſt mortẽ patris, id eſt, poſt ducentos quinq; annos quib[9] pater eius vixit, egreſſus eſt, ſed annus de illo loco *aliàs, profectionis. progreſsionis* eius, quoniam ipſius ſeptuageſimuſquintus erat proculdubio patris eius qui eũ ſeptuageſimo vitæ ſuæ anno genuerat, cẽteſimus qoadrageſimuſquintus fuiſſe colligitur. Ac per hoc intelligendum eſt, more ſuo ſcripturam rediſſe ad tempus quod iam narratio illa trãſierat, ſicut ſuperius cũ filios filiorum Noë commemoraſſet, dixit illos fuiſſe in gentibus & linguis ſuis, & tamen poſtea, quaſi hoc etiam in ordine temporum ſe- Gene. 11. queretur. Et erat, inquit, omnis terra labium vnum, & C vox vna omnibus. Quomodo ergo ſecundum ſuas gentes & ſecundum ſuas linguas erant, ſi vna erat omnibus niſi quia ad illud quod eam tranſierat, recapitulãdo eſt reuerſa narratio? Sic ergo & hic cum dictum eſſet, Et fuerunt dies Tharæ in Charra quinque & ducenti anni, & mortuus eſt Thara in Charra. deinde ſcriptura redeũdo ad id quod ideo pretermiſerat, vt prius de Thara in quod inchoatum fuerat compleretur. Et dixit, inquit, Gene. 11. dominus ad Abrahã: Exi de terra tua: &c. Poſt quæ dei verba ſubiungitur, Et exiit Abraham: quemadmodum locutus eſt illi dominus, & abiit cum eo Loth. Abraham autem erat quinque & ſeptuaginta annorum, cum exiit ex Charra. Tunc itaq; hoc factum eſt, quando pater eius cẽteſimum quadrageſimum & quintum annum agebat ætatis. Tunc enim fuit huius ſeptuageſimuſquintus. Soluta eſt autẽ quæſtio[b] iſta, & aliter, vt ſeptuagintaquinq; anni Abrahæ, quando egreſſus eſt de Chara, ex illo computarẽtur, ex quo de igne Chaldeorum liberatus eſt, nõ ex quo natus eſt, tanquam tunc potius natus habendus Acta. 7. ſit. Sed beatus Stephanus in Actibus Apoſtolorum cum iſta narraret: Deus, inquit gloriæ apparuit Abrahæ patri noſtro, quũ eſſet in Meſopotamia, prius quàm habitaret in Charra. Et ait ad illum: Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, & veni in terram, Geneſ. 12. quam tibi demonſtrabo. Secundum hæc verba Stepha- D ni non poſt mortem patris eius locutus eſt de Abrahę, Gene. 11. qui vti vtique in Charra mortuus eſt, vbi cum illo, & ipſe filius habitauit, ſed prius quàm habitaret in eadem ciuitate, iam tamen cum eſſet in Meſopotamia. Iam ergo exierat à Chaldæis. Quod itaque adiungit Stephanus: Tũc Abraham egreſſus eſt de terra Chaldeorum, & habitauit in Charra, non demõſtrat, quid ſit factũ, poſteaquã locutus eſt illi deus. Neque enim poſt illa dei verba egreſſus eſt de terra Chaldeorum, cum dicat ei locutũ deum eſſe in Meſopotamia, ſed ad totum illud tempus pertinet quod ait: Tũc, id eſt, ex quo egreſſus eſt à Chal- Acta. 7. dæis, & habitauit in Charra. Item quod ſequitur: Et inde poſtquam mortuus eſt pater eius, collocauit illum in terra hac, in qua vos nunc habitatis & patres veſtri: non ait, poſtquam mortuus eſt pater eius exiit de Charra, ſed inde poſtquam mortuus eſt pater eius hic eum collocauit. Intelligendum eſt igitur locutum deum fuiſſe cum Abraham, cũ eſſet in Meſopotamia, prius quàm habitaret in Charra, ſed eum in Charram perueniſſe cum patre retento apud ſe præcepto dei, & inde exiſſe ſeptuageſimo & quinto ſuo, patris autem ſui cẽteſimo quadra- E geſimo quinto anno. Collocationẽ vero eius in terra Chanaam non profectionem de Charra poſt mortẽ patris eius factam eſſe dixit, quia iam mortuus erat pater eius, quando emit terram, cuius ibi iam ſuæ rei cœpit eſſe poſſeſſor. Quod autem iam in Meſopotamia cõſtituto, hoc eſt, iam egreſſo de terra Chaldeorum, dixit deus: Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui: non vt corpus inde eiiceret, quod iam fecerat, ſed vt animam euelleret, dicitur. Non enim exierat inde animo ſed* †ſpe redeundi. & deſiderio tenebatur, *† aliàs ſi quæ ſpes & deſiderium deo iubente ac iuuante, & illo obediente fuerat amputãda. Non ſane incredibiliter exiſtimatur, cum poſtea ſecutus eſſet Nachor patrem ſuum, tunc Abrahã præceptum domini impleuiſſe vt cum Sara coniuge ſua, & Loth filio fratris ſui, exiret de Charra.

a ERit quippe ſi ita eſt indiſſolubilis quæſtio.) Sic etiam hanc quæſtionem vocat Hierony. qui eam diuerſius paulo, quàm Auguſti- F nus hic ſoluit, tametſi coniectura tribus vtitur. b Soluta eſt autem quæſtio.) Hæc eſt vna ex ſolutionibus ſancti Hieronymi, ex fabula quam Hebræi narrant. Sic enim ſcribit: Pro eo quod legimus in regione Chaldeorũ, in Hebreo habetur. אור כשדים Vrchaſdi, id eſt in igne Chaldeorũ. Tradunt autẽ Hebræi ex hac occaſione iſtius modi fabulam. Quod Abraham in ignẽ miſſus ſit, quia ignẽ adorare noluerit, quẽ Chaldæi colunt, & dei auxilio liberatus de idololatriæ igne profugerit, quod in ſequentib[9] ſcribitur egreſſum eſſe Tharam cũ ſobole ſua de regione Chaldeorum, pro eo quod in Hebræo habetur: de incendio Chaldæorũ, & hoc eſſe, quod nunc dicitur: mortuus eſt Aran ante cõſpectum Tharæ patris ſui in terra natiuitatis ſuæ in igne Chaldeorũ, quod videlicet ignem nolens adorare, igne cõſumpt[9] ſit. loquitur autẽ poſtea dominus ad Abraham: Ego ſum qui eduxi te de igne Chaldæorũ & aliquanto poſt: vbi quæſtionẽ illam ſibi propoſuiſſet, quam indiſſolubilem nominauit, inquit. Vera eſt igitur illa Hebræorũ traditio, quã ſupra diximus, quod egreſſus ſit Thare cum filiis ſuis de igne Chaldæorum, & quod Abraham Babylonio vallatus incẽdio, quia illud adorare nolebat dei auxilio ſit liberatus, & ex illo tempore ei dies vitæ, & tempus reputetur ætatis, ex quo confeſſus eſt dominum ſpernens idola Chaldæorum. Hactenus Hieronymi verba recẽſuimus. ſine quibus parũ iote ligi poſſe Auguſtini ſententia videbatur. Ioſephus ſcribit Tharam cũ odio haberet Chaldæam propter luctũ Aran filij migraſſe cũ tota domo Charras, ſepulchrũmque Aran oſtendi in Vr Chaldæorum.

De ordine & qualitate promiſsionum dei, quæ ad Abrahã factæ ſunt. *Caput XVI.*

IAm conſiderandæ ſunt promiſsiones dei factæ ad Abraham. In his enim apertiora domini noſtri Ieſu Chriſti, hoc eſt, dei veri oracula apparere cœperunt de populo piorum, quem prophe-

G tica prænunciauit authoritas, harum prima ita legitur: Et Geneſ.12. dixit dominus ad Abraham: Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, & vade in terram, quam tibi demonſtrauero, & faciam te in gentem magnam, & benedicam te, & magnificabo nomen tuum, & eris benedictus, & benedicam benedicentes te, & maledicam maledicentes te, & benedicentur in te omnes tribus terræ. Aduertendum eſt igitur duas res promiſſas Abrahæ, vnam ſcilicet, quod terram Chanaam poſſeſſurum fuerat ſemen eius, quod ſignificatur vbi dictum eſt: Vade in terram, quam tibi demonſtrauero, & faciam te in gentem magnam: aliam verò longe præſtantiorem, non de carnali, ſed de ſpiritali ſemine, per quod pater eſt non vnius gentis Iſraeliticæ, ſed omnium gentium, quæ fidei eius veſtigia cóſequuntur, quod promitti cœpit his verbis: Et benedicentur in te omnes tribus terræ. Euſebius in chronicis. Hanc promiſsionem factã arbitratur Euſebius[a] ſeptuageſimo quinto anno ætatis Abrahæ, tanquam mox vt facta eſt, de Charra exierit Abraham, Geneſ.12. quoniam ſcripturæ contradici non poteſt, vbi legitur, Abraham erat quinque & ſeptuaginta annorum, cum exiit de Charra. H Sed ſi eo anno facta eſt iſta promiſsio, iam vtiq; in Charra cum patre ſuo demorabatur Abraham. Neque enim inde exire poſſet, niſi prius ibi habitaſſet. Nũquid nam ergo cõ- Acto.7. tradicitur Stephano dicẽti: Deus gloriæ apparuit Abrahæ patri noſtro, cùm eſſet in Meſopotamia, priuſquam habitaret in Charra? Sed intelligendum eſt, quod eodem anno facta ſunt omnia, & dei promiſsio, antequam in Charra habitaret Abraham: & in Charra habitatio eius, & inde profectio, non ſolum quia Euſebius in chronicis ab anno huius promiſsionis computat & oſtendit poſt quadringẽtos & triginta annos exitũ eſſe de Aegypto, quando lex data eſt: verumetiam, quia id commemorat Apoſtolus Paulus.[b] Galat.3.

[a] HAnc promiſsionem factam arbitratur Euſebius.) Sic enim apud illum eſt: imperante Aſſyriis iiij. Ario, & Sicyoniis Thelaſsione, Abraham cum ſeptuaginta quinque eſſet annorum, diuino dignus habetur eloquio, & ea repromiſsione, quæ ad illum facta eſt. b Quia id comme. Apo. Paulus.) ad Galatas iij. quadringẽtis & triginta annis poſt promiſsiones factas Abrahæ dicit legem eſſe datam.

De tribus excellentioribus gentium regnis, quorum, id eſt, Aſſyriorum, jam Abrahã ſublimius eminebat. Caput XVII.

PEr idem tempus eminentia regna erãt gentiũ, in quibus terrigenarũ ciuitas, hoc eſt, ſocietas hominum ſecundum hominem viuentiũ ſub dominatu angelorũ deſertorum inſignius excellebat, regna videlicet tria Sicyoniorum,[a] Aegyptiorum,[b] Aſſyriorum. Sed Aſſyriorum multo erat potẽtius atque ſublimius. Nam rex ille Ninus Beli filius excepta India, vniuerſæ Aſiæ populos ſubiugauerat. Aſiam vero Gene.10. dico,[c] non illam partẽ quæ huius maioris Aſiæ vna prouincia eſt, ſed eam, quę vniuerſa Aſia nuncupatur. Quam quidẽ in alteram duarũ,[d] pleriq; autem in tertiam totius orbis partem poſuerunt, vt ſint omnes, Aſia, Europa, & Africa, quod nonnulli æquali diuiſione fecerunt.[e] Namque iſta quę Aſia nuncupatur, a meridie per orientem vſq; in ſeptentrionem peruenit. Europa vero à Septentrione[f] vſque ad occidentem, atque inde Africa[g] ab Occidente vſque ad meridiem. Vnde videntur orbem dimidium duæ tenere, Europa, & Africa: aliud vero dimidium ſola Aſia. Sed[h] ideo illæ duæ partes factæ ſunt, quia inter vtranq; ab oceano[h] ingreditur, quicquid aquarum terras interluit, & ab hoc mare magnũ nobis facit.[i] Quapropter ſi in duas partes orbem diuidas Orientis & Occidentis, Aſia erit in vna, in altera vero Europa & Africa. Quam ob rem vnum trium regnorum, quæ tũc præcellebant, regnũ ſcilicet Sicyoniorũ nõ erat ſub Aſſyriis, quia K in Europa erat. Aegyptiorum autẽ quomodo eis nõ ſubiacebat,[k] à quibus tota Aſia tenebatur, ſolis Indis vt perhibetur exceptis. In Aſſyria igitur præualuerat dominat⁹ impiæ ciuitatis: huius caput erat illa Babylõ, cuius terrigenæ ciuitatis nomẽ aptiſsimũ eſt, id eſt, cõfuſio. Ibi autẽ Ninus regnabat poſt mortẽ patris ſui Beli, qui primus illic regnauerat ſexaginta quinque annos. Filius vero eius Ninus, qui defuncto patre ſucceſsit in regnũ, quinquaginta duos regnauit annos, & habebat in regno quadraginta tres annos, quãdo natus eſt Abrahã, qui erat annus circiter milleſimus ducenteſimus ante cõditam Romam, veluti alteram in occidente Babyloniam.

[a] SIcyoniorũ.) Sicyon vrbs eſt in Peloponeſo ingreſsis ad læuam antiquiſsima, in qua primus Aegialeus regnauit, vt Pauſanias, & Euſebius narrant. Sicyonia ipſa parua eſt in Achaia regio, ſed reges Sicyonij late per totam Achaiam imperabant, Sicyon erat regia, Achaiaque Aegialia eſt olim de regis nomine nuncupata Plinio: totã vero Peloponeſum, ſic eſſe dictã ſcribit Euſebi⁹, quæ poſtea Apia vocata eſt ab Api rege iiij. à Pelope: deinde Peloponeſus q. Πέλοπος νῆσος: Pelopis inſula. Peninſula enim eſt. Pauſanias nõ totã Peloponeſon Aegialã eſſe dictã ſignificat, ſed maritimã tãtum partẽ q. αἰγιαλὸς litoralẽ, a Corintho ad Tenarũ, & ab illo rege ſic eſſe nominatã, poſt Sicyoniã à Sicyone rege, de qua lib. xviij. b Aegyptiorũ.) Hoc tẽpore imperabãt Aegyptiis Thebæi, quæ regio eſt ſub Delta à Thebis ingẽti vrbe, & maximæ potẽtiæ nũcupata. c Aſiã vero dico.) De hac Aſia minore alibi. d Quã quidam in alterã dua.) Salleſt. in bello Iugurth. oſtendit quoſdã orbem terrarũ in duas tãtum partes diuiſiſſe, Aſiam & Europam: Africã Europæ partem feciſſe. Hac de cauſa Silius de Libya, inquit: Aut ingẽs Aſiæ latus, aut pars tertia rerum. Qui ab Europa non ſeparant Africã ventos & cœlum ſequuntur. vt Lucanus lib. ix. cuius hæc ſunt verba:

Tertia pars rerum Libyæ, ſi credere famæ
Cuncta velis: at ſi ventos cœlumque ſequaris,
Pars erit Europæ, nec enim plus littora Nili,
Quàm Scythicus Thanais primis à Gadibus abſunt.

Et alia ſuper eadem ratione quædã. Alij terris per mare noſtrũ diſterminatis Africã ab Europa ſeiunxerũt. e Quod nonnulli æquali diuiſione fece.) In antiquis eſt, quod nõ æquali diuiſione fecerunt. Nã Africa maior eſt Europa: at Aſia maior ambab⁹, quã ad Orientẽ lati⁹ patere Africa & Europa & mari quod inter illas immiſſum eſt, author eſt Mela, certe traditionib⁹ illorum temporũ. Nam nũc longus Africæ tractus ſub Aethiopia ad meridiem eſt repertus. Nec videbitur abſurdũ, ſi quis malit legere: nõnulli æquali diuiſione fecerunt, vt ſit diuiſum eſſe orbem à nonnullis in duas æquas partes Europã & Aſiam. f Europa vero à ſeptentrione.) Europa habet terminos à ſeptentrione Oceanũ glacialẽ & Britanicũ: ab Occidente Atlanticũ mare: à meridie fretum Herculeum, & noſtrũ mare: ab Oriente Helleſpontum, duos boſphoros paludem Mæotidẽ, & Tanaim fluuiũ. g Atq; inde Africa.) Huius limites iuxta veteres ſunt ab Oriẽte Nilus, ab Occidente Atlanticus Oceanus, à ſeptentrione mare noſtrũ à meridie Aethiopicus Oceanus, veteribus non ſatis cognitus, nunc crebris nauigationibus Luſitanorum emẽſus. h Quia inter vtranque ab Oceano.) In lib. Brugen. ſic legitur: quia inter vtranque pelagus ab Oceano ingreditur. Mare quod Mediterraneum vocatur, à Latinis vero & Græcis noſtrum: nam aliud illæ gentes non habent. Pelagus à Mela M nominatur, à columnis Herculis, in ſinum Iſsicum ad Oriẽtem: ad Septentrionem vero, in paludem Mæotidem & Tanain amnem, inter geminas terras, modo inter Europam & Africam, modo inter Europam & Aſiam. i Et ab hoc mare mag. no. fa.) Pelagus ea aqua, quam ab Oceano recipit latum mare efficit illis oræ Africę & aduerſæ Europæ, ſed latiſsime patet inter ſinum Liguſticum & ſinum Hipponenſem, vbi erat Auguſtinus. k Aegyptiorum autem quomodo eis non ſubia.) Aegyptus non tota eſt in Aſia, niſi quantum à Nilo in Orientem vergit; nec tamen Aſſyriis parebant Aegyptij, ſed regnum poſsidebant opulentiſsimum, qui etiam magnas expeditiones in Aſſyriam fecerunt, latéque Aſiam domuerunt, ſi libris ipſorum ſit fides.

Margin notes: Sicyon. — Peloponeſus. — Europa. — Aegyptus.

De iterato alloquio dei ad Abraham, quo ei & ſemini eius Chanaam terra promittitur. Caput. XVIII.

EGreſſus eſt ergo Abraham de Charra ſeptuageſimo quinto anno ætatis ſuę, centeſimo autem quadrageſimo & quinto patris ſui, cum Loth filio fratris ſui, & Sara cõiuge ſua, & perrexit in terrã Chanaan, & peruenit vſq; ad Sichẽ,[a] vbi rurſus accepit diuinum oraculum, de quo ita ſcriptum eſt: Et apparuit dominus Abrahæ, & dixit illi, Semini tuo dabo terram hanc. Nihil hic de illo ſemine ei promiſſum eſt, in quo pater factus eſt omnium gẽtium, ſed de illo ſolo, de quo pater eſt vnius Iſraëliticæ gẽtis. Ab hoc enim ſemine terra illa poſſeſſa eſt. G.neſ.12.

Et peruenit

a A E E peruenit vſque ad Siché.) Hæc erat ſita io finibus Efraim, quam deleuit poſtea Abimelech. Iudicum ix. Hier. in lib. de locis Hebraicis Sicimam Latine & græce dictam perhibet, oſtenditq́; veſtigia iuxta ſuburbana Neapoleos ad ſepulchrum Ioſeph. Fuit & altera Sichem in monte Efraim ciuitas fugitiuorum.

De Saræ pudicitia in Aegypto per dominum cuſtodita, quam Abrahã non vxorem ſuã eſſe dixerat ſed ſororẽ. Cap. XIX.

Gene.12. DEinde ædificato ibi altari, & inuocato deo, Abraham profectus eſt inde & habitauit in eremo, atq; inde ire in Aegyptum famis neceſſitate cópulſus eſt: Vbi vxorem ſuã dixit ſororẽ ſuã, nihil 22.q.2.ca. mentitus [a]. Erat enim & hoc, quia propinqua erat ſan- Queritur. guine, ſicut etiã Loth eadem propinquitate, cum fratris eius eſſet filius, frater eius eſt dictus. Itaq; vxorem tacuit, non negauit, coniugis tuendã pudicitiã committens deo, & humanas inſidias cauens vt homo: quoniam ſi Li.22.contra Fauſtũ cap.35. & 36. periculum quãtum cauere poterat, non caueret, magis tentaret [b] deum, quàm ſperaret in deo. De qua re contra calumniantẽ Fauſtũ Manichæum multa diximus. Deniq; factum eſt, quod de domino præſumpſit Abraham. Nam Pharao rex Aegypti, qui eam ſibi vxorem acceperat, grauiter afflictus marito reddidit, Vbi abſit vt credamus [c] alieno concubitu fuiſſe pollutam, quia mul- B tò eſt credibilius hunc Pharaonem facere afflictionibus magnis non fuiſſe permiſſum

a NIhil mentitus.) Patrueles enim fratres dicuntur, vt ex Cicerone docui. b Magis tentaret. Bene ſperari de ſe, ac multum ſibi fidi vult deus, tentari vero ſe diſertis verbis vetat. Moſes enim in Deuteronomio inquit, non tentabis dominum deum tuum. Chriſtus ipſe verus deus dictum illud ſanctius & auguſtius vſu ſuo reddidit. Mat. iiij. c Vbi abſit vt creda.) Hieronymus oſtendit exemplo de lib. Heſter petito mulierem ad regem introductam ſolere. xij menſibus purgari luſtrarique ac regio concubitu parari dignã, ita fieri potuiſſe, vt interea morbo ictus Pharao Saram marito reddiderit.

De ſeceſſione Loth & abrahæ, quæ illis ſalua caritate complacuit. Caput. XX.

Gene.13. REuerſo igitur Abraham ex Aegypto in locum vnde venerat, tunc Loth fratris filius ab illo in terram Sodomorum, ſalua charitate diſceſſit. Diuites quippe facti erãt, paſtoreſq; multos pecorũ habere cœperãt, quibus inter ſe rixãtibus, eo modo familiarum ſuarum pugnacẽ diſcordiã vitauerunt. Poterat quippe hinc, vt ſunt humana, etiam inter ipſos aliqua rixa conſurgere. Proinde hoc malũ præcauentis Abrahæ Ibidem. verba ſunt ad Loth: Non ſit rixa inter me & te, & inter paſtores meos, & paſtores tuos, quia homines nos fra- C tres ſumus. Nónne ecce tota terra [a] ante te eſt? Diſcede à me. Si tu in ſiniſtram, ego in dextram, vel ſi tu in dextram, ego in ſiniſtrã. Hinc fortaſsis effecta eſt inter homines [b] pacifica conſuetudo, vt quando terrenorum aliquid partiendum eſt, maior diuidat, minor eligat.

NOnne ecce tota terra.) Verba ſunt opinionẽ dantis, vt quo vellet proficiſceretur, ipſe in diuerſum abiret. b Hinc fortaſsis effecta eſt inter homines.) Fuiſſe olim hunc morem partiendi ſubſignificãt declamatorum leges, quarum vna eſt, maior frater diuidat, eligat minor. Sen. lib. vj. decla.

De tertia promiſſione dei, qua terram Chanaan Abrahæ & ſemini eius in perpetuum pollicetur. Cap. XXI.

Gene.13. CVm ergo digreſsi eſſent ſeparatimq; habitarẽt Abrahã & Loth neceſsitate ſuſtentandæ familiæ, nó fœditate diſcordiæ, & Abraham in terra Chanaan, Loth autẽ eſſet in Sodomis, oraculo tertio dominus dixit ad Abrahã: reſpiciens oculis tuis vide à loco in quo nunc tu es, ad Aquilonem, & Africũ & Orientem & mare [a], quia omnẽ terram quã tu vides tibi dabo, & ſemini tuo vſque in ſeculum, & faciam ſemen tuum tanquã arenam terræ. Si poteſt aliquis dinumerare arenam terræ, ſemẽ tuum dinumerabitur. Surgens perambula terram in longitudinem eius, & in latitudinem, quia tibi dabo eã. In hac promiſsione vtrũ ſit etiam illa, qua pater factus eſt omnium gentium, nõ D euidenter apparet. Poteſt enim videri ad hoc pertinere, Et faciam ſemen tuũ tanquam arenã terræ: quod ea locutione dictum eſt, quã Græci dicunt Hyperbolen [b], quæ vtiq; tropica eſt nó propria. Quo tamen modo, vt cæteris [c] tropis vti ſolere ſcripturam nullus qui eam didicit, ambigit. Iſte autẽ tropus, id eſt, modus locutionis fit, quãdo id quod dicitur, lõge eſt amplius, quàm quod eo dicto ſignificatur. Quis enim nõ videat, quod ſit incõparabiliter amplior arenæ numerus, quam poteſt eſſe omnium hominum ab ipſo Adã vſq; ad terminum ſeculi? Quanto ergo magis quàm ſemen Abrahæ, non ſolum quod pertinet ad Iſraëliticam gentẽ, verũetiã quod eſt, & futurũ eſt ſecundũ imitationẽ fidei toto orbe terrarum in omnibus gentibus. Quod ſemen in cõparatione multitudinis [d] impiorũ, profecto in paucis eſt, quamuis & ipſi pauci [e] faciant innumerabilem multitudinem ſuam, quæ ſignificata eſt ſecundum hyperbolen, per arenam terræ. Sanè iſta multitudo, quæ promittitur Abrahæ, non deo eſt innumerabilis, ſed hominibus, deo autem, nec arenæ terræ [f]. Proinde quia non tantum gens Iſ- E raëlitica, ſed vniuerſum ſemen Abrahæ, vbi eſt expreſſa promiſsio: non ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum plurimorum filiorum cõgruẽtius arenę multitudini cõparatur: poteſt hinc intelligi vtriuſq; rei facta promiſsio. Sed ideo diximus, quod non euidenter appareat quia & illius gentis vnius multitudo, quę ſecundum carnem nata eſt, ex Abrahã per eius nepotem Iacob in tantum creuit, vt pene omnes partes orbis impleuerit. Et ideo potuit & ipſa ſecundum hyperbolen arenæ multitudini cõparari: quia & hæc ſola innumera eſt homini multitudo: terram certe illã ſolã ſignificatam, quę appellata eſt Chanaã, nemo ambigit. Sed quod dictum eſt: Tibi dabo eam & ſemini tuo vſque in ſeculũ: poteſt moue- Gene.13. re nõnullos, ſi vſq; in ſeculum intelligant in æternũ, ſi aũt ſeculũ hoc loco ſic accipiant, quẽadmodũ fideliter tenemus, initiũ futuri ſeculi, à fine præſentis ordiri, nihil eos mouebit: quia etſi expulſi ſunt iſraëlitę de Hieroſolymis manent tamen in aliis ciuitatibus terræ Chanaan & vſq; in finem manebunt, & vniuerſa terra illa cũ à Chriſtianis inhabitatur: etiam ipſum ſemen eſt Abrahæ.

a ET mare.) Syriæ in qua erat Abraham, mare noſtrum eſt ad occaſum ſolis, ideo cum reliquas tres mũdi partes nominaſſet, pro Occidente mare dixit, quod Pli. Phœnicium nominat. b Hyperbolen.) Fit cũ plus dicitur, quàm intelligitur, de qua apud Quint. in 12. c Quo tamen modo vt cæteris.) Sicut Hieremię. 22. locus multorum verſuum, quem per Hyperbolen dictũ ait Hierony. & Daniel, iiij. & Eccleſiaſtes F 2. Volucres cœli auferent vocem tuã. Origenes in primo ca. Epiſtolæ ad Ro. Hyperbolen eſſe oſtendit illo verbo quod fides veſtra annũciatur in vniuerſo mũdo, tum in euangelio & aliis ſacræ ſcripturæ libris Hiperbole eſt hunc tropũ inuenire, quẽ fieri Auguſti. lib. cõtra Iuli. v. docet ad animos audientiũ permouẽdos. miror eſſe quoſdã qui ruſticano more ſe modo maliſt diuinas ſcripturas enarrari quàm docte. d In cõparatione multitudinis.) Hoc eſt quod Chriſtus ait in Euãgelio vitę ſemitã eſſe anguſtã, & paucos eã ingredi, tũ multos vocari paucos eligi. e Quãuis & ipſi pauci.) Hoc eſt quod ioannes in reuelationa inquit, vidiſſe ſe turbã ingentem, & quam nemo quiret dinumerare f Deo autẽ nec arenæ terræ. Hoc quod ſummi eſt dei dæmon ille, qui delphis reſponſa dabat vt alia diuina permulta, ſibi attribuit. Ingreſſus enim tẽplũ illud Lydis quos Crœſus miſerat, Pythia verbis Apollinis in hanc ſententiam locuta fertur: Noui ego arenarum numerum, ſpatiumq́; profundi

De ſuperatis ob abraham hoſtibus Sodomorum, quando Loth de captiuitate eripuit, & à Melchiſedech ſacerdote benedictus eſt. Caput XXII.

HOc reſponſo promiſsionis accepto, migrauit Abraham, & manſit in alio eiuſdam terrę loco: id eſt, iuxta quercũ Mãbre, quę erat in Chebrõ. Deinde ab hoſtib[9], qui Sodomis irruerãt, cũ quinque reges aduerſus quatuor bellum gererent: & victis Sodomitis etiam Loth captus eſſet, liberauerit cũ

G Abraham, adductis ſecum in prælium trecentis decem & octo vernaculis ſuis: & victoriam fecit de regibus Sodomorum, nihilq́; ſpoliorum auferre voluit, cũ rex cui vicerat,[a] obtuliſſet. Sed planè tũc benedictus eſt à Melchiſedech, qui erat ſacerdos dei excelſi: de quo in epiſto- *Hebr.7.* la,[b] quæ inſcribitur ad Hebræos, quam plures Apoſtoli Pauli eſſe dicũt, quidã vero negant: multa & magna cõſcripta ſunt. Ibi quippe primũ apparuit ſacrificiũ, quod nũc à Chriſtianis offertur deo toto orbe terrarũ, imple- *Pſal.109.* turq́; illud quod lõge poſt hoc factum, per Prophetã dicitur ad Chriſtũ, qui fuerat venturus in carnẽ: Tu es ſacerdos in æternum ſecũdum ordinẽ Melchiſedech. Nõ ſcilicet ſecundũ ordinẽ Aaron: qui ordo fuerat auferẽdus, illuceſcẽtibus rebus, quę illis vmbris prænotabãtur.

[a] Cum rex, cui vicerat. Baſa rex ſodomorum, quẽ de regibus aliis vindicauit Abraham. Geñ. xiiij. b De quo in epiſtola.) Hieronymus, Orige. Auguſti & alij veterũ, de hoc ambigunt. Ante ætatem Hieronymi à latinis ea epiſtole recepta non erat inter ſacras. De hac re multis & doctis verbis diſputat Eraſmus noſter in fine annotationum eiuſce epiſtolæ. Erat enim imago ille panis, tum etiam vinum corporis & ſanguinis domini quæ nunc forma panis & vini conſecrantur.

De verbo domini ad Abraham, quo ei promittitur ſecundum multitudinem ſtellarum multiplicanda H *poſteritas: quod credens iuſtificatus eſt adhuc in præpucio conſtitutus.* *Caput* *XXIII*

Gene.15. Etiam tunc factum eſt verbũ domini ad Abraham in viſu. Qui cum ei protectionem, mercedemq́; promitteret valde multam: ille de poſteritate ſolicitus, quendam Eliezer vernaculum ſuum futurum ſibi hæredem dixit: continuoq́; illi promiſſus *Gene.3.* eſt hæres: non ille vernaculus, ſed qui de ipſo Abraham fuerat exiturus: ruſumq́; ſemen innumerabile: non ſicut arena terræ, ſed ſicut ſtellę cœli: vbi mihi magis videtur promiſſa poſteritas cœleſti fœlicitate ſublimis. Nã quãtum ad multitudinem pertinet, quid ſunt ſtellæ cœli ad arenam terræ niſi quis & iſtam comparationem intantũ eſſe ſimilem dicat, inquantum etiam ſtellæ dinumerari non valent? Quia nec omnes eas videri poſſe credendũ eſt. Nam quanto quiſq́; acutius intuetur, tanto plures videt. Vnde & acerrime cernentibus[a] aliquas occultas eſſe merito exiſtimatur, exceptis eis ſyderibus, quæ in alia parte,[b] orbis à nobis remotiſsima oriri & occidere perhibentur. Poſtremo quicunq́; vniuerſum ſtellarum numerum comprehendiſſe & conſcripſiſſe iactantur, ſicut Aratus[c] vel Eudoxus[d] vel ſi qui alij ſunt, eos libri huius cõtemnit authoritas. Hic ſanè illa ſententia ponitur, cuius Apoſtolus meminit propter dei gratiam cõmendandã. Credidit Abraham deo, & deputatum eſt illi ad iuſti- *Roma.4.* ciam, ne circunciſio gloriaretur, genteſq́; incircunciſas ad fidem Chriſti nollet admitti. Hoc enim quando factũ eſt, vt credenti Abrahę deputaretur fides ad iuſtitiam, nondum fuerat circunciſus.

[a] Vnde & acerrime cernentibus.) Nam in lactea via innumeram eſſe ſtellarum multitudinem Ariſtot. & alij magni viri aſſerunt, quæ internoſci nullo humano obtuitu queant. b Quæ in alia parte.) Sunt quædam ſtellæ nobis ſicut vocant Proclus & alij Græci [illegible] id eſt, non conſpicuæ, quales ſunt ad axem huic aduerſum. quemadmodum hæ *Aratus.* noſtræ nunquam antipodibus cernuntur, nempe geminæ vrſæ, & clia circum triones. c Sicut Aratus.) Arati duo fuerunt inſignes: alter dux qui Sicyonem patriam tyrannide Nicoclis preſſam liberauit: alter poeta Pompeiopolitanus, quæ vrbs eſt in Cilicia, iuxta quam in paruo tumulo monumentum huius Arati viſitur, in quod iacta ſaxa diſſiliunt, incertum qua de cauſa. vixit ſub Antigono Macedoniæ rege. ſcripſit cũ alia permulta, quæ recenſet Suidas, tum vero phænomena de ſyderibus quod opus vertit Cicero iuuenis adhuc. fragmentũ interpretationis extat, poſtea Iulius Cæſar, vt tradit Firmicus ſed vulgaris opinio eſt, & ea, verior mea ſententia, Germanicũ Latine cecinſſe Aratea, tuſi & Firmicus Germanicum Iulium vocet. Poſtremo Hieronymi ætate Auienus Ruffus paraphraſim fecit Latinam. Mirum eſt quod Cicero in primo de oratore dicit conſtare inter doctos hominem ignerũ aſtrologiæ Aratũ ornatiſsimè atque optimis verſibus de cœlo ſtelliſque dixiſſe. tanta eſt *Eudoxus.* vis eloquentiæ. d Eudoxus.) Ex Gnido Cariæ philoſophus mathematicus, & medicus ſcripſit verſib[9] de aſtrologia, ſicut refert Suidas. Plu- K tarchus ait hũc & Architam primos machinas Geometricas inueniſſe. Diogenes Laertius curuas lineas eius inuẽtum eſſe dicit. Strabo narrat Eudoxum cum Platone in Aegyptum profectum ibi peritiam aſtrorum didiciſſe, philoſophatumque in ſaxo, quod de eius eſt nomine nuncupatum. Feſtos ſcripſiſſe ſignificat Lucanus, qui Cęſarem in conuiuio Cleopatræ gloriantem facit: Nec meus Eudoci vincetur faſtibus annus.

De ſignificatione ſacrificij, quod Abraham offerre præceptus eſt, cum popoſciſſet vt de his quæ crederet doceretur. *Caput* *XXIIII.*

IN eodẽ viſu cum loqueretur ei deus, etiam hoc *Gene.15.* ait ad illum: ego deus qui te eduxi de regione Chaldeorum, vt dem tibi terrã hanc, vt hæres eius ſis. Vbi cum interrogaſſet Abraham ſecundũ quid ſciret, quod hæres eius erit, dixit illi deus: Accipe mihi iuuencam trimã, & capram trimam, & arietẽ trimum, & turturem, & columbã. Accepit autẽ ille hæc omnia, & diuiſit illa media, & poſuit ea cõtra faciem alterũ alteri. Aues autem non diuiſit, & deſcenderunt ſicut ſcriptum eſt, aues, & ſederunt ſuper corpora quæ diuiſa erant, & conſedit illis Abraham[a]. Circa ſolis autem occaſum pa- *Ibidem.* uor irruit ſuper Abraham, & ecce timor tenebroſus magnus incidit ei, & dictum eſt ad Abrahã: Sciendo ſcias, quia peregrinum erit ſemen tuũ in terra non propria, & in ſeruitutẽ redigent eos, & affligent eos quadringentis L annis: gẽtem autẽ cui ſeruierint iudicabo ego. Poſt hæc vero exibunt cum ſupellectili multa. Tu autẽ ibis ad patres tuos cum pace nutritus in ſenecta bona. Quarta vero generatione conuertent ſe huc. Nondum enim impleta ſunt peccata Amorrhæorũ vſq; adhuc. Cum autẽ iam ſol erat ad occaſum, facta eſt flãma, & ecce fornax fumabunda & lampades ignis, quæ pertranſierunt per media diuiſa illa. In die illa diſpoſuit dominus deus teſtamentum ad Abrahã dicens: Semini tuo dabo terram hanc à flumine Aegypti, vſq; ad flumẽ magnũ Euphraten, Ceneos, & Cenezeos, & Cedmonæos, & Cetheos, & Phereſeos, & Raphaim, & Amoræos, & Chananęos, & Eueos, & Gergeſęos, & Hiebuſæos. Hæc omnia in viſu facta diuinitus atq; dicta ſunt, de quibus ſingulis enucleate diſſerere longum eſt, & intentionem operis huius excedit. Quod ergo ſatis eſt, noſſe debem[9]: poſtea quàm dictum eſt, credidiſſe Abraham deo, & deputatum eſſe illi ad iuſtitiam: non eum in fide defeciſſe vt diceret: Dominator domine ſecundum quid ſciam, quod hæres eius ero? Terræ quippe illius promiſſa erat hæreditas. Nõ M enim ait, vnde ſciam, quaſi adhuc non crederet: ſed ait Secundum quid ſciã: vt ei rei quam crediderat, aliqua ſimilitudo adhiberetur, qua eius modus agnoſceretur. Sicut non eſt virginis Mariæ diffidentia, quod ait: Quo- *Luc.1.* modo fiet iſtud, quoniam virum non cognoſco? Quod enim futurum eſſe certa erat, modum quo fieret, inquirebat. Et hoc cum quæſiſſet, audiuit: Spiritus ſanctus ſuperueniet in te, & virtus altiſsimi obũbrabit tibi. Deni- *Gene.15.* que & hic ſimilitudo data eſt de tribus animalibus, iuuenca, capra, & ariete, & duabus volucribus, turture, & columba, vt ſecundum hæc futurum ſciret, quod futurum eſſe iam nõ ambigeret. Siue ergo per iuuencam ſignificata ſit plebs poſita ſub iugo legis, per capram eadem plebs peccatrix futura, per arietem eadem plebs[a] regnatura. Quæ animalia propterea trima dicuntur, quia cũ ſint inſignes articuli temporum ab Adam vſque ad Noe: & inde vſque ad Abrahã: & inde vſque ad Dauid qui reprobato Saule, primus in regno gentis Iſraeliticæ eſt domini voluntate fundatus in hoc ordine tertio, qui tenditur ex Abraham vſque ad Dauid, tanquam tertiã ætatem gerens ille populus adoleuit: ſiue aliquid aliud

conue-

A cõuenientius iſta ſignificent. Nullo tamen modo dubitauerim, ſpiritales in eo præfiguratos additamento turturis & colũbæ. Et ideo dictũ eſt: Aues autẽ non diuiſit:
Gene.15. quoniã carnales inter ſe diuiduntur, ſpiritales autẽ nullo modo: ſiue à negocioſis cõuerſationibus hominum ſe remoueant, ſicut turtur[d]: ſiue inter illas degant, ſicut columba[e]. Vtraq; tamen auis eſt ſimplex & innoxia: ſignificans & in illo Iſraëlitico populo, cui terra illa danda erat, futuros indiuiduos filios promiſsionis, & hæredes regni in æterna fœlicitate mãſuros. Aues autem deſcendentes[f] ſuper corpora, quæ diuiſa erãt, nõ boni aliquid, ſed ſpiritus indicat aeris huius, paſtũ quendã ſuum de carnaliũ diuiſione quærentes. Quod autem illis cõſedit
Ibidem. Abraham, ſignificat etiã inter illas carnalium diuiſiones, veros vſq; in finem ſeculi perſeueraturos fideles. Et circa ſolis occaſum quod pauor irruit[g] in Abraham & timor tenebroſus magnus, ſignificat circa huius ſeculi finem magnã perturbationem ac tribulationem futu-
Matt.24. ram fidelium: de qua dominus dixit in euangelio: Erit
Gene.15. enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio. Quod vero dictum eſt ad Abraham: Sciendo ſcies, quia peregrinum erit ſemen tuũ in terra non propria: & in ſeruitutem redigent eos, & affligent eos quadringentis
B annis: de populo Iſraël, qui fuerat in ægypto ſeruiturus, apertiſsime prophetatum eſt. Non quod in eadem ſeruitute ſub Aegyptiis affligentibus quadringentos annos ille populus fuerat peracturus, ſed in ipſis quadringentis annis prænunciatũ eſt hoc futurũ. Quemadmodum enim ſcriptum eſt de Thara patre Abrahæ: Et fue-
Gene.11. runt dies Tharæ in Charra quinq; & ducenti anni: non quia ibi omnes acti ſed quia ibi completi ſunt: ita & hic propterea interpoſitum eſt, & in ſeruitutem redigent eos, & affligent eos quadringentis annis: quoniam, iſte numerus in eadem afflictione cõpletus eſt, non quia ibi vniuerſus peractus eſt. Quadringenti ſanè dicuntur anni propter numeri plenitudinem, quamuis aliquanto amplius ſint: ſiue ex hoc tempore computantur, quo iſta promittebantur Abrahæ: ſiue ex quo natus eſt Iſaac propter ſemen Abrahę: de quo iſta prædicuntur. Computantur enim, ſicut ſuperius iam diximus, ab anno ſeptuageſimo & quinto Abrahæ, quando ad eum facta eſt prima pmiſsio, vſq; ad exitum Iſraël ex Aegypto qua-
C drigenti & triginta anni: quorum Apoſtolus ita memi-
Galat.3. nit: Hoc autem dico, inquit, teſtamentum confirmatum à deo, quæ poſt quadringentos & triginta annos facta eſt lex, non infirmat ad euacuandã promiſsionem. Iam ergo iſti quadringẽti & triginta anni, quadringenti poterant nuncupari quia non ſunt multo amplius, quanto magis cum aliquot iam ex iſto numero præteriiſſent, quando illa in viſu demonſtrata & dicta ſunt Abrahæ vel quando Iſaac natus eſt cẽtenario patri ſuo, à prima promiſsione poſt vigintiquinq; annos, cum iam ex iſtis quadringentis & triginta quadringẽti & quinque remanerent: quos deus quadringentos voluit nominare, & cætera quæ ſequuntur in verbis prænunciantis dei, nullus dubitauerit ad Iſraëliticũ populum per-
Gene.15. tinere, Quod vero adiungitur: Cum autem iam ſol erat, ad occaſum flãma facta eſt, & ecce fornax fumabunda & lampades ignis, quæ tranſierunt per media diuiſa illa ſignificat iam in fine ſeculi per ignem iudicandos eſſe carnales. Sicut enim afflictio ciuitatis dei qualis antea nũquam fuit, quæ ſub Antichriſto futura ſperatur, ſignificatur tenebroſo timore Abrahæ circa ſolis occaſum, id eſt, propinquante iam fine ſeculi: ſic ad ſolis occaſum, id eſt, ad ipſum iam finem, ſignificatur iſto igne

dies iudicij dirimens carnales per ignem ſaluandos, & D
igne damnãdos. Deinde teſtamẽtum factũ ad Abrahã, terram Chanaan proprie manifeſtat, & nominat in ea vndecim gentes à flumine Aegypti vſque ad flumen magnum Euphratem. Non ergo à flumine magno Aegypti, hoc eſt, Nilo, ſed à paruo quod diuidat inter Aegyptum & Palæſtinam, vbi eſt ciuitas Rhinocorura[h].

ET cõſedit illis Abraham.) Vulgo habetur: & abigebat eas Abraham. & ſic eſſe in Hebraico teſtatur Hiero. Lxx. verterunt συνεκάθισεν αὐτοῖς ἀβραάμ b Per capram eadem plebs.) Laborat hoc animal perpetua febre, vt Ariſto. tradit ex Alcmæone. c Per arietẽ eadem plebs.) Hic eſt dux gregis, an potius aries rex, ſicut ille Daniel. viij. d Sicut turtur.) Vere turtures occultantur, pennaſq; amittunt, inquit Plinius Aelianus ſcribit, nec turtures, nec colũbas noſſe adulteria. e Sicut columba.) Quę cicuris inter nos degit. f Aues autem deſcendentes.) Ioſephus inquit, per hoc etiam voce diuina ſignificatũ eſſe malignos proli eius uicinos fore in Aegypto. g Quod pauor irruit. Alibi Gen. xv. legitur non pauor, ſed tum ecſtaſis, vt verterunt Lxx. tum ſopor. h Rhinocorura.) Hoc vocabulũ in Hebraicis libris non haberi author eſt Hieronymus, ſed additum eſſe à Lxx. propter notitiam loci Pli. Rhinocolurã nominat, & in Idumea. li. v. Strabo in Phœnicia, ſed haud dubie Aegyptii & Iudæi eam ſibi vendicauerunt, inculta ab iis, quos victos Aethiopes naſis mutilarunt. Diodorus lib. ij. Actiſanes, inquit, Aethiopũ rex occupata partim voluntate Aegyptiorum Aegypto. latrocinia nouo more cõpeſcuit, ſontes neq; morte plectens, neque loquentes impunitos, eorũmque iudicio cõſtituto conuictos omnes in vnum coactos naris ſupplicio affecit. Amputatis enim naribus in ultima deſerta ire compulit, ibiq; ciuitatem condidit ab exciſis naribus Rhinocoruram appellatam, ea in Aegypti Arabiæque finibus haud procul mari ſita omnibus vitæ commodis caret. Nam omnis vicina regio ſalſa eſt, & intra mœnia vnicus puteus, atque inutilis, vtpote aqua guſtu amara: Hęc Diodorus. Rhinocorura. E

De Agar ancilla Saræ, quam eadem Sara Abrahæ voluit eſſe concubinam. *Caput XXV.*

IAm hinc tempora cõſequuntur filiorũ Abrahæ vnius de Agar ancilla, alterius de Sara libera, de quibus in libro ſuperiore iã diximus, Quod autem attinet ad rem geſtã, nullo modo eſt inurendum de hac concubina crimen Abrahæ. Vſus eſt ea quippe ad generandam prolem, non ad explẽdam libidinẽ, nec inſultans, ſed potius obediens coniugi, quæ ſuæ ſterilitati credidit eſſe ſolatium, ſi fœcundum ancillæ vterũ, quo niam natura non poterat, voluntate faceret ſuum, & eo iure quo dicit Apoſtolus. Similiter & vir nõ habet pote- 1.Corin.7.
ſtatẽ corporis ſui, ſed mulier, vteretur mulier ad pariendum ex altera, quod non poterat ex ſeipſa. Nulla eſt hic cupido laſciuiæ, nulla nequitiæ turpitudo. Ab vxore cau F
ſa plis ancilla marito traditur, à marito cauſa prolis accipitur, ab vtroq; nõ culpæ luxus, ſed naturæ fructus exquiritur. Denique cũ ancilla grauida dominæ ſterili ſuperbiret, & hoc Sara ſuſpicione muliebri viro potius imputaret, etiam ſibi demonſtrauit Abrahã non ſe amatorẽ ſeruũ, ſed liberũ fuiſſe genitorem, & in agar Saræ cõiugi pudicitiam cuſtodiſſe, nec voluptatem ſuã, ſed voluntatem illius impleuiſſe: accepiſſe, nec petiſſe: acceſſiſſe, nõ hęſiſſe, ſeminaſſe, non amaſſe. Ait enim: Ecce ancilla tua
Gene.16. in manibus tuis, vtere ea, quomodo tibi placuerit, O virum viriliter vtentem fœminis, coniuge temperãter, ancilla obtemperanter, nulla intemperanter.

De teſtificatione ad Abraham, qua eidem ſeni de ſterili Sara filium ſpopondit, patremque eũ gentium ſtatuit, & promiſſi fides ſacramento circumciſionis obſignatur. *Caput XXVI.*

POſt hæc natus eſt Iſmael ex agar, in quo putari poſſet impletum, quod ei promiſſum fuerat, Gene.15.
cum ſibi vernaculum ſuũ adoptare voluiſſet dicente deo, Nõ erit hæres tuus hic, ſed qui exiet de te, ille erit hæres tuus. Hoc ergo promiſſum ne in ancillæ filio putaret impletum, iam cum eſſet annorum nonaginta & nouem, apparuit ei deus, & dixit illi: Ego ſum Gene.17.

G deus, place in conſpectu meo, & eſto ſine querela, & po-
nam teſtamentum meum inter me, & inter te, & im-
plebo te valde. Et procidit Abraham in faciem ſuam,
& loquutus eſt illi deus, dicens: Et ecce ego, teſtamentũ
meum tecum: & eris pater multitudinis gentiũ: & non
appellabitur adhuc nomen tuum Abram, ſed erit no-
men tuum Abraham: quia patrem multarum gentium
poſui te: & augebo te valde: & ponã te in gentes, & re-
ges ex te exibunt: & ſtatuam teſtamentum meum inter
me & te: & inter ſemen tuum poſt te in generationes
eorum, in teſtamentum æternum, vt ſim tibi deus, & ſe-
mini tuo poſt te. Et dabo tibi & ſemini tuo poſt te ter-
ram, in qua incola es, omnem terram Chanaam in poſ-
ſeſsionem æternam, & ero illis deus. Et dixit deus ad
Abraham: Tu autem teſtamentum meum conſeruabis:
& ſemen tuum poſt te in generationes ſuas. Et hoc eſt
teſtamentum meum quod cõſeruabis inter me & vos,
& inter ſemen tuum poſt te in generationes ſuas. Cir-
cuncidetur omne veſtrum maſculinum: & circunci-
demini in carne præputij veſtri: & erit in ſignum teſta-
menti inter me & vos. Et puer octo dierum circunci-
detur vobis, veſtrum omne maſculinum in progenies
H veſtras. Vernaculus & emptitius, ab omni filio alieni-
gena, qui non eſt de ſemine tuo, circuncisione circun-
cidetur, vernaculus domus meæ, & emptitius. Et erit te-
ſtamentum meum in carne veſtra in teſtamentum æter-
num: & qui non fuerit circunciſus maſculus, qui nõ cir-
cuncidetur carne præputij ſui octauo die, interibit ani-
ma illa de genere eius, quia teſtamentum meum diſsi-
Gene.17. pauit. Et dixit ad Abraham: Sara vxor tua non appella-
bitur nomen eius vltra Sara, ſed Sarai erit nomen eius.
Benedicam autem illam, & dabo tibi ex ea filium, & be-
nedicam illum: & erit in nationes, & reges gentium ex
eo erunt. Et procidit Abraham ſuper faciem ſuam, &
riſit. Et dixit in animo ſuo dicens: Si mihi centum an-
nos habenti naſcetur filius, & ſi Sara annorum nona-
ginta pariet? Dixit autem Abraham ad deum: Hiſmaël
hic viuat in conſpectu tuo. Dixit autem deus ad Abra-
ham: Ita, Ecce Sarai vxor tua pariet tibi filium. & voca-
bis nomen eius Iſaac: & ſtatuam teſtamentum meum ad
illum in teſtamentum æternum, & ſim illi deus,[a] & ſe-
mini eius poſt illum. De iſmaël autem ecce audiui te.
Ecce benedixi eum, & amplificabo, & multiplicabo il-
lum valde, Duodecim gentes generabit: & dabo illum
I in gentem magnam. Teſtamentum autem meum ſtatuã
ad Iſaac, quẽ pariet tibi Sarai in tempore hoc ad annum
ſequentem. Hic apertiora promiſſa ſunt de vocatione
gentium in Iſaac, id eſt, in filio promiſsionis, quo ſigni-
ficatur gratia, non natura: quia de ſene & anu ſterili pro
mittitur filius. Quanuis enim & naturalem procreatio-
nis excurſum deus operetur. vbi tamen euidens opus
dei eſt, viciata & ceſſante natura, ibi euidentius intelli-
gitur gratia. Et quia hoc non per generationem, ſed per
regenerationem futurum erat, ideo nunc imperata eſt
circunciſio: quando de Sarai promiſſus eſt filius, & quod
omnes non ſolũ filios, verumetiam ſeruos vernaculos,
& emptitios circuncidi iubet, ad omnes iſtam gratiam
pertinere teſtatur. Quid enim aliud circunciſio ſignifi-
cat, quàm vetuſtate exuta naturam renouatam? Et quid
aliud quam Chriſtum octauus dies, qui hebdomada cõ-
pleta, hoc eſt, poſt ſabbatum reſurrexit? Parentum mu-
tantur & nomina:[b] omnia reſonant nouitatem, & in te-
ſtamento veteri obumbratur nouum. Quid eſt enim
quod dicitur teſtamentum vetus, niſi occultatio noui?
Et quid eſt aliud quod dicitur nouũ, niſi veteris reuela-
tio? Riſus Abrahæ, exultatio eſt gratulantis, non irriſio K
diffidentis. Verba quoque eius illa in animo ſuo: Si mi-
hi centum annos habenti naſcetur filius: & ſi Sara anno
rum nonaginta, pariet: non ſunt dubitantis, ſed admi-
rantis. Si quem vero mouet quod dictum eſt: Et dabo Gene.17.
tibi & ſemini tuo poſt te, terram in qua tu incola es, om-
nem terram Chanaan in poſſeſsionem æternam, quo-
modo accipiatur impletum, ſiue adhuc expectetur im-
plendum: cum poſſeſsio quæcunq; terrena æterna cuili
bet genti eſſe non poſsit, ſciat æternum à noſtris inter-
pretari quod Græci appellant αἰώνιον, quod à ſeculo de-
riuatum eſt: αἰὼν[c] quippe Græce ſeculum nuncupatur.
Sed non ſunt auſi Latini hoc dicere ſeculare, ne longe
in aliud mitterent ſenſum. Secularia quippe dicuntur
multa, quæ in hoc ſeculo ſic aguntur, vt breui etiam tem-
pore tranſeant. αἰώνιον autem quod dicitur, aut non ha-
bet finem, aut vſque in huius ſeculi tenditur finem.

ET ſim illi deus.) Alibi, eſſe illi deus. LXX. εἶναι αὐτῷ θεὸν. proprietas a
Græca Latinis dura imitatu. b Parentum mutantur & nomina.)
Dies eſt luſtricus. vt etiam apud gẽtiles octauus, nomenq; indebatur
puero, quo à patre diſtingueretur. c αἰὼν, Seculum & ætas, & æuum
& æternitas. Sic Cicero. & magni authores de Græco vertunt.

De maſculo, qui ſi octauo die nõ fuerit circunciſus, L
perit anima eius, quia teſtamentum dei diſsipauit.
Caput XXVII.

ITem poteſt mouere, quomodo intelligi po- Ibidem.
terat, quod hic dictum eſt: Maſculus qui non
circuncidetur carne præputij ſui octauo die,
interibit anima illa de genere ſuo, quia teſta-
mentum meũ diſsipauit. Cum hæc nulla culpa ſit paruu-
li, cuius dixit animam periturã, nec ipſe diſsipauerit te-
ſtamentum dei, ſed maiores, qui eum circuncidere non
curarunt. niſi quia etiam paruuli: non ſecundum ſuæ vitę
proprietatem, ſed ſecundum communem generis hu-
mani originem, omnes in illo vno teſtamentum dei diſ-
ſipauerunt, in quo omnes peccauerunt. Multa quippe Roman.5.
appellantur teſtamenta[a] dei, exceptis illis duobus ma-
gnis vetere & nouo, quod licet cuique legendo cogno-
ſcere. Teſtamentum autem primum quod factum eſt
ad hominem primum, profecto illud eſt: Qua die ede- Gene.2.
ritis morte moriemini. Vnde ſcriptum eſt in libro, qui
Eccleſiaſticus appellatur: Omnis caro ſicut veſtis vete- Eccleſ.14.
raſcet. Teſtamentum enim eſt a ſeculo morte mori eos, M
qui tranſgrediuntur præcepta dei. Cum enim lex eui-
dentior poſtea data ſit, & dicat Apoſtolus: Vbi autem Roma.4.
non eſt lex, nec præuaricatio, quo pacto quod legitur in
Pſalmo, verum eſt: Præuaricatores æſtimaui omnes pec- Pſal.118.
catores terræ: niſi quia omnes legis alicuius præuarica
tæ[b] ſunt rei, qui aliquo peccato tenentur aſtricti? Quam
ob rem ſi etiam paruuli, quod vera fides habet naſcun-
tur, non proprie, ſed originaliter peccatores, vnde illis
gratiam remiſsionis peccatorum neceſſariam confite-
mur, profecto eo modo quo ſunt peccatores, etiam præ-
uaricatores legis illius, quæ in paradiſo data eſt agno-
ſcuntur, vt verum ſit vtrunque, quod ſcriptum eſt: Præ-
uaricatores æſtimaui omnes peccatores terræ, & vbi lex
non eſt, nec præuaricatio. ac per hoc quia circunciſio
ſignum regenerationis fuit, non immerito paruulum
propter originale peccatum, quo primum dei diſsipatũ
eſt teſtamentum, generatio diſperdet, niſi regeneratio
liberet. Sed intelligenda ſunt hæc diuina verba tan-
quam dictum ſit: Qui non fuerit regeneratus, interi-
bit anima illa de genere eius, quia teſtamentum me-
um diſsipauit, quando in Adam cum omnibus etiam
ipſe peccauit. Si enim dixiſſet, quia hoc teſtamen-
tum,

A tum meum diſſipauit, non niſi de iſta circuncíſione intelligi cogeret. Nunc verò quoniam non expreſsit cuiuſmodi teſtamentum paruulus diſſipauerit, liberum eſt intelligere de illo teſtamento dictum[a], cuius diſſipatio pertinere poſsit ad paruulum. Si autem quiſquam hoc non niſi de iſta circuncíſione dictum eſſe contendit, quod in ea teſtamentum dei qui nõ eſt circuncíſus diſſipauit paruulus, quærat locutionis aliquẽ modum, quo non abſurdè poſsit intelligi, ideo diſsipaſſe teſtamentũ; quia licet non ab illo, tamen in illo eſt diſsipatum. Verum ſic quoque animaduertendum eſt, nulla in ſe negligentia ſua iuſtè * interire incircuncíſi animam paruuli; niſi originalis obligatione peccati. *alias, ſuæ inuſtitiæ

a MVlta quippe appellantur teſtamenta.) Annotauit Hieronymus vbicunque Grecè ſit teſtamentum, Hebraice eſſe pactum ſiue fœdus, id eſt, Berith. b Niſi quis omnes legis alicu. præuaricatæ.) Nullus eſt in tam extrema barbarie natus, cuius pectori non aliquid humanæ legis indiderit natura ad quam ſi ſe accommodarit, bene viuat, & bonũ ſit: ſin eam ſpreuerit, malus.

De commutatione nominum Abræ & Sarai, qui cum ob vnius ſterilitatem, ob vtriuſque autem ſenectutem generare non poſſent, munus fœcunditatis adepti ſunt.

Caput. XXVIII.

B FActa igitur promiſsione tam magna, támque dilucida ad Abraham, cui euidentiſsime dictum eſt: Patrem multarum gentium poſui te, & augebo te valde: & ponam te in gentes, & reges exibunt ex te: & dabo tibi ex Sarai filium, & benedicam illum, & erit in nationes, & reges gentium ex eo erunt, quam promiſsionem nunc in Christo cernimus reddi: ex illo deinceps illi coniuges, non vocantur in ſcripturis, ſicut antea vocabantur Abraham & Sara: ſed ſicut nos eos ab initio vocauimus, quoniam ſic iam vocantur ab omnibus Abraham & Sarai. Cur autem mutatum ſit nomen abrahæ, reddita eſt ratio: quia patrem, inquit, multarum gentium poſui te. Hoc ergo ſignificare intelligendum eſt Abraham: Abram vero,[a] quod ante vocabatur, interpretatur pater excelſus. De nomine autem mutato Sarę[b] non eſt reddita ratio: ſed ſicut aiunt, qui ſcripſerunt interpretationes nominum Hebræorum, quæ his literis ſacris continentur, Sarai interpretatur princeps mea: Sara autem virtus: Vnde ſcriptum eſt in epiſtola ad Hebræos: Fide & ipſa Sara virtutem accepit ad emiſsionem ſeminis. Ambo autem ſenes erant, ſicut ſcriptura teſtatur: ſed illa etiam ſterilis[c] & liquore *†menſtruo[d] iam deſtituta, propter quod iam parere non poſſet, etiam ſi ſterilis non fuiſſet. Porrò ſi fœmina ita ſit prouectioris ætatis, vt ei ſolita mulierum adhuc fluant, de iuuene parere poteſt, de ſeniore non poteſt: quanuis adhuc poſsit ille ſenior, ſed de adoleſcentula gignere. Sicut Abraham poſt mortem Saræ de Cethura potuit, quia viuidam eius inuenit ætatem. Hoc ergo eſt, quod mirum commendat Apoſtolus, & ad hoc dicit Abrahæ iam fuiſſe corpus emortuum: quoniam non ex omni fœmine,[e] ſed ex ea ſcui eſſet[c] adhuc aliquod pariendi tempus extremum, generare ipſe in illa ætate adhuc poſſet. Ad aliquid enim emortuum corpus eius intelligere debemus, non ad omnia, Nam ſi ad omnia, non iam ſenectus viui, ſed cadauer eſt mortui. Quamuis etiam ſic ſolui ſoleat iſta quæſtio, quod de Cethura poſtea genuit Abraham: quia donum gignendi, quod à domino accepit, etiam poſt obitum mãſit vxoris. Sed propterea mihi videtur illa, quam ſecuti ſumus huius quæſtionis ſolutio, præferenda. Quia centenarius quidem ſenex, ſed temporis noſtris de nulla poteſt fœmina gignere: nõ tunc quidem quando adhuc tam diu D viuebant, vt centum anni nondum facerent hominem decrepitę ſenectutis.

Gene.17. Roma.4. Hebr.11. C †*alias, cruore. Hebr.11.

a ABraham vero.) Hebræorum quidam, teſte Hieronymo, authores ſunt deum vnam literam ex ſuo nomine tetragrammaton Abrahæ & Saræ dediſſe, ſcilicet he literam, quæ Græce & Latine ſonat a, nõ he. b De nomine autẽ mutato Saræ.) Hieronymus in Gene. & in interpretatione nominum Hebraicorum, Sarai interpretatur princeps mea, Sara vero princeps, quod antea princeps eſſet ſolius Abrahę, deinde princeps gentium. Porrò virtus apud ſacros ſcriptores pro potentia & potentatu & principatu ſolet vſurpari, Auguſtinus alio detorque vocabulum. c Sed illa etiam ſterilis.) Qui cauſas ſterilitatis fœminæ quæſierunt, ferè in locis eſſe vicium tradunt, quod vel duriores, vel rariores ſint, vel carnoſiores, vel occalluerint. Plutarchus lib. quinto de philoſophorum decretis præterea quod quædam ſunt intrinſecus ſterilitatem inferentia ſicut corymbi, hederę nigræ, & aſplenos, ſiue hemiones apud Plinium. Stoici ſterilitatem aiunt oriri, ſi coeuntium qualitates virtutéſque de fœtu diſsideant, qui ſi alijs iungantur ſibi congruentioribus, gignant facile. Quod in Abraham & Sara non abſurdum eſſet ita exiſtimare, Argumento eſt, quod ex Cethura filios ſuſtulerit, niſi quis hæc omnia ad diuiniorem rationem ſenſúmque referat. Nam Paulus emortuum vocat Abraham, id eſt, νενεκρωμένον, quaſi exhauſtum & effœtum. d Et liquore menſtruo.) Plin. libro ſeptimo de menſtruis loquens: Aliquibus mulieribus nunquam contingunt menſtrua, ſed tales nõ gignunt. Quando hęc eſt generando homini materia ſemine è maribus coaguli modo hoc in ſeſe glomerante, quod deinde tempore ipſo animatur corporatúrque. Ergo quum grauidis fluxit inualidi aut non vitales partus educuntur, vt author eſt Nigidius. Tantum Plin. Ariſtoteles lib. ſeptimo de hiſtoria animalium ſolere ait, quibus menſtrua nõ profluunt, ſteriles eſſe, ſed nõ omnes. Nam poteſt tantum humoris in locis colligi, quantum ſupereſt illis, quæ menſtruis purgantur. e Quoniam non ex omni fœmina, ſed ex ea cui eſſet.) In alijs libris non habetur, ſed ex ea. nam hoc omnibus eſt viris commune, vt ex ea generare nequeant, quæ iam per ætatem parere non poteſt. Sara. E

De tribus viris vel angelis, in quibus ad quercum Mambre apparuiſſe Abrahæ dominus manifeſtatur.

Caput XXIX.

ITem deus apparuit Abrahæ ad quercum Mambre in tribus viris, quos dubitandum non eſt angelos fuiſſe, quanuis quidam exiſtiment vnum in eis fuiſſe dominum Chriſtum, aſſerentes eum etiam ante indumentum carnis fuiſſe viſibilem. Eſſe* quidem diuinæ poteſtatis & inuiſibilis, incorporalis, incommutabiliſque naturæ, ſine vlla ſui mutatione etiã mortalibus aſpectibus apparere: non per id quod eſt, ſed per aliquid, quod ſibi ſubditum eſt, quid autem illi ſubditum non eſt? Veruntamen ſi propterea confirmant horum trium aliquem fuiſſe Chriſtum: quia cum tres vidiſſet, ad dominum ſingulariter eſt locutus: ſic enim ſcriptum eſt: Et ecce tres viri ſtabant ſuper eum, & videns procurrit obuiam illis ab oſtio tabernaculi ſui, & adorauit ſuper terram, & dixit Domine ſi inueni gratiam ante te: & cætera. cur non etiam illud aduertunt, F duo eſt eis veniſſe, ut Sodomitæ delerentur, cum adhuc Abraham ad vnum loqueretur, dominum appellans, & intercedens: ne ſimul iuſtum cum impio in Sodomis perderet: Illos autem duos ſic ſuſcepit Loth, vt etiam ipſe in colloquio ſuo cum illis ſingulariter dominum appellaret. Nam cum eis pluraliter dixiſſet: Ecce domini declinate in domum pueri veſtri: & cætera quæ ibi dicuntur: poſtea tamen ita legitur: Et tenuerunt angeli manum eius, & manum vxoris eius, & manus duarum filiarum eius, in eo quod dominus parceret illi. Et factum eſt mox vt eduxerunt illum foras, & dixerunt: Saluam fac animam tuam, ne reſpexeris retro, nec ſteteris in tota regione: in monte ſaluum te fac ne quando comprehendaris. Dixit autem Loth ad illos: Oro domine, quia inuenit puer tuus miſericordiam ante te: & quæ ſequuntur. Deinde poſt hæc verba ſingulariter illi reſpondit dominus, cum in duobus angelis eſſet, dicens: Ecce miſertus ſum faciem[a] tuam, & cetera. Vnde multo eſt credibilius, quod & Abraham in tribus, &

Gene.18. *alias, Eſt. Gene.19. li.2. de Trinitate cap. 11. & 12.

guine ſacrificium? Nempe quando eum vidit Abraham
cornibus in frutice tenebatur. [b] Quis ergo illo figuraba-
tur, niſi Ieſus Chriſtus, antequam immolaretur, ſpinis Iu-
daicis coronatus? Sed diuina per angelum verba potius
Gene.22. audiamus. Ait quippe ſcriptura, Et extendit Abraham
manum ſuam ſumere machęram, vt occideret filium ſu-
um. Et vocauit illum angelus domini de cœlo, & dixit,
Abraham. Ille autem dixit: Ecce ego, Et dixit: Ne iniicias
manum tuam ſuper puerum, neque facias illi quicquam
Nunc enim ſciui quia times deum tuum, & nō peperci-
ſti filio tuo dilecto propter me. Nūc ſciui dictum eſt, id.
eſt, nunc ſciri feci. Neque enim hoc nōdum ſciebat deus
Deinde ariete illo immolato pro Iſaac filio ſuo, vocauit,
vt legitur, Abraham nomen loci illius, Dominus vidit [c] vt
dicant hodie in monte dominus apparuit. Sicut dictum
eſt, nunc ſciui, pro eo quod eſt, nunc ſciri feci: ita hic do-
minus vidit, pro eo quod eſt dominus apparuit, hoc eſt,
videri ſe fecit. Et vocauit angelus domini Abraham ſe-
cundo de cœlo dicens: Per memetipſum iuraui dicit do
minus: propter quod feciſti verbum hoc et non peper-
ciſti filio tuo dilecto propter me: niſi benedicens bene-
B dicam te, & multiplicans multiplicabo ſemen tuum ſi-
cut ſtellas cœli, & tanquam arenam, quæ eſt iuxta labium
maris, Et hæreditate poſſidebit ſemen tuum ciuitates ad
uerſariorum: & benedicentur in ſemine tuo omnes gen-
tes terræ, quia obaudiſti [d] vocem meam, Hoc modo eſt
illa de vocatione gentium in ſemine Abrahæ poſt ho-
locauſtum, quo ſignificatus eſt Chriſtus, etiam iuratione
dei firmata promiſſio. Sæpe enim promiſerat, ſed nun-
quam iurauerat. Quid autem eſt dei veri veraciſque iura
tio, niſi promiſſi confirmatio, & infidelium quædam in-
Gene.23. crepatio? Poſt hæc Sarai mortua eſt centeſimo & viceſi-
moſeptimo anno vitæ ſuæ, centeſimo autem & triceſimo
ſeptimo viri ſui, Decē quippe annis eā pręcedebat ætate:
Ibidem. ſicut ipſe quando ſibi ex illa promiſſus eſt filius, ait, Si mi
hi annorum centum naſcetur filius, & ſi Sara annorum
nonaginta pariet? Tunc emit agrum Abraham, in quo
Gene.11. ſepeliuit vxorem. Tunc ergo ſecundum narrationem
Stephani, in terra illa eſt collocatus: quoniam cœpit ibi
eſſe poſſeſſor, poſt mortem ſcilicet patris ſui, qui colligi-
tur ante biennium fuiſſe defunctus.

C [a] Fide, inquit, præceſſit.) Aliter legit, quàm nos vulgo ad hebræos vn
decimo, & etiam quàm Græci. in aliis exemplaribus Auguſtini non
habetur, in Iſaac, ſed tantum Iſaac. [b] Cornibus in frutice tenebatur.)
Hanc interpretationem ſeptuaginta & etiam Theodotionis plus laudat
Hieronymus, quam Aquilæ & Symmachi. [c] Dominus videt.) Hiero.
pro eo quod hic habet, videt, in Hebræo ſcriptum eſt, videbit. hoc au
tem apud Hebræos exiuit in prouerbium, vt ſi quando in anguſtia con
ſtituti ſunt, & domini optant auxilio ſubleuari, dicant, In monte domi
nus videbit: hoc eſt, ſicut abrahæ miſertus eſt, miſerebitur & noſtri. Vn
de & in ſignum dati arietis ſolent etiam nunc cornu clangere. Tantum
Hieronymus. Manet adhuc hodie idem prouerbij in Hiſpania, non om
nino, vt apud Hebræos, nec omnino ſicut hic Auguſtinus interpretatur,
ſed media quadam ratione, deus videbitur. quaſi cerneret & oſtendet vim
ſuam. [d] Obaudiſti.) Sic veteres, quod poſtea obedio. Feſtus obedire,
obaudire.

De Rebecca nepte Nachor, quam Iſaac accepit vxorem *Caput XXXIII.*

Gene.25. DEinde Rebeccam neptem Nachor patrus ſui,
cum annorū quadraginta eſſet Iſaac, duxit vxo
rē, centeſimo ſcilicet & quadrageſimo anno vi
tę patris ſui, triennio poſt mortem matris ſuæ.
Vt autem illam duceret, quando ab eius patre in Meſo-
potamiam ſeruus miſſus eſt: quid aliud demonſtratum
eſt, cum eidem ſeruo dixit Abraham: Pone manum tuā
ſub femore meo, & adiurabo te per dominum deum cœ
Gene.24. li, & dominum terræ, vt non ſumas filio meo Iſaac vxo-
rem de filiabus Chananeorum, niſi dominum deum cœ D
li & dominum terræ in carne, quæ ex illo femore trahe-
batur, fuiſſe venturum? Nunquid hæc parua ſunt prænū-
ciatę indicia veritatis, quæ cōpleri videmus in Chriſto? [a]

Quid intelligendum ſit in eo quod Abraham poſt mortem Sarai accepit vxorem Cethuram. *Caput XXXIIII.*

QVid autem ſibi vult quod Abraham poſt mor-
tem Sarai, Cethuram duxit vxorem? Vbi ab-
ſit, vt incontinentiam ſuſpicemur, præſertim
in illa iam ætate, & in illa fidei ſanctitate. An Gene.25.
adhuc procreandi filij quærebantur, cum iam deo pro-
mittente tanta multiplicatio filiorum ex Iſaac per ſtel-
las cœli & arenam terrę fide probatiſſima teneretur? Sed
profecto ſi Agar & Hiſmaël doctore Apoſtolo, ſignifi-
cauerunt carnales veteris teſtamenti, cur non etiam Ce- Gene.4.
thura, & filii eius ſignificent carnales, qui ſe ad teſtamē
tum nouum exiſtimant pertinere? Ambę quippe & vxo-
res Abrahæ & concubinæ ſunt appellatæ. Sara vero nun
quam dicta eſt cōcubina, ſed vxor tantum. Nam & quā-
do data eſt Agar Abrahæ, ita ſcriptum eſt: Et apprehen- Gene.16.
dit Sara vxor Abrahæ Agar Aegyptiam ancillam ſuam
poſt decem annos, quàm habitauerat Abram in terra E
Chanaan, & dedit eam Abrahę viro ſuo vxorem. De Ce-
thura autem, quam poſt obitum Sarai accepit, ſic legitur:
Adiiciens autem Abraham ſumpſit vxorem, cui nomen Gene.25.
Cethura. Ecce ambæ dicuntur vxores Abrahæ, ambæ
porrò concubinæ fuiſſe reperiuntur, poſtea dicente ſcri-
ptura: Dedit autem Abraham omnem cenſum ſuum
Iſaac filio ſuo, & filiis concubinarum ſuarū dedit Abra-
ham dona: & dimiſit eos ab Iſaac filio ſuo adhuc ſe viuo,
ad Orientem in terram Orientis. Habent ergo nonnul-
la munera filij concubinarum, ſed non perueniunt ad
regnum promiſſum, nec hæretici, nec Iudæi carnales:
quia præter Iſaac nullus eſt hæres: & non qui filij car-
nis, hi filij dei, ſed filij promiſſionis deputantur in ſemi-
ne, de quo dictum eſt: In Iſaac vocabitur tibi ſemen. Ne- Roma.9.
que enim video cur etiam Cethura poſt vxoris mortem Gene.21.
ducta, niſi propter hoc myſterium dicta ſit concubina:
Sed quiſquis hæc non vult in iſtis ſignificationibus ac-
cipere, non calumnietur Abrahæ. Quid ſi enim & hoc
prouiſum eſt contra hæreticos futuros [a] ſecundarum F
aduerſarios nuptiarum, vt in ipſo patre multarum gen- Gene.17.
tium poſt obitum coniugis iterum coniugari, demon-
ſtraretur non eſſe peccatum? Et mortuus eſt Abraham, Gen.25.
cum eſſet annorum centum ſeptuaginta quinque. Anno
rum ergo ſeptuaginta quinque Iſaac filium dereliquit, Gene.21.
quem centenarius genuit.

[a] COntra hæreticos futuros.) Secundas nuptias Cataphryges nihil à
fornicatione differre cenſebant: vt Auguſtinus ſcribit ad Quod
vult deum. Hieronymus non modo ſecundas nuptias abominatur, ſed
primas etiam parum probat contra Iouinianum diſputans, homo cœ-
lebs & coniugio parum æquus.

De geminis adhuc in vtero Rebeccæ matris incluſis, quid indicauerit diuina reſponſio. *Caput XXXV.*

IAm ex hoc quemadmodū per poſteros Abra-
hæ ciuitatis dei percurrant tempora, videamus.
A primo igitur anno vitæ Iſaac vſque ad ſexa-
geſimū, quo ei nati ſunt filij, illud memorabile
eſt, quod cum illi Deum roganti, vt pareret vxor eius, quę
ſterilis erat, conceſſiſſet dominus quod petebat, atque ha-
beret illa conceptum: geſtierant gemini [a] adhuc in utero
eius incluſi. Qua moleſtia cum angeretur, dominum
interrogauit, accepitque reſponſum: Duæ gētes in vtero Ibidem.

G tuo ſunt,& duo populi de ventre tuo ſeparabũtur, & po
pulus populũ ſuperabit, & maior ſeruiet minori. Quod
Roma.6. Paulus Apoſtolus magnum vult intelligi gratiæ documẽ
tum: quia nondum illis natis, nec aliquid agentibus bo
ni ſeu mali, ſine vllis bonis meritis eligitur minor, maio-
re reprobato: quoniam proculdubio quantum attinet
ad originale peccatum, ambo pares erant: quantum au-
tem ad proprium, nullius eorum vllum erat. Sed nũc de
hac re dicere aliquid latius inſtituti operis ratio non ſi-
Gene.25. nit, vnde & in aliis iam multa diximus. Quod autem di-
ctum eſt: Maior ſeruiet minori: nemo ferè noſtrorum a-
liter intellexit, quam maiorem populum Iudæorum, mi-
nori populo Chriſtiano ſeruiturum. Et reuera quamuis
in gente Idumeorũ, quæ nata eſt de maiore,[b] cui duo no
mina erant, nam & Eſaũ vocabatur & Edõ, vnde Idumeę
hoc videri poſſit impletum: quia poſtea ſuperanda fue-
rat à populo, qui ortus eſt ex minore, id eſt, ex Iſraëlitico,
eique fuerat futura ſubiecta: tamen in aliquid maius in-
tentam fuiſſe iſtam prophetiam, qua dictum eſt: Populus
populum ſuperabit, & maior ſeruiet minori: conuenien-
tius creditur. Et quid eſt hoc, niſi quod in Iudæis & Chri
H ſtianis euidenter impletur?

[a] GLtiebant gemini.) Hieronymus Et concepit Rebecca vxor eius & mouebantur filij eius in ea. Pro quo Septuaginta poſuerunt ἐσκίρτων, id eſt, ludebant, ſiue calcitrabant. Quod Aquila tranſtulit, confringebãtur filij in vtero. Symmachus vero ἐνήχοντο, id eſt, in ſimilitudine nauis in ſuperficie ferebantur. [b] In gente Idumæorum, quæ nata eſt de maiore.) Stephanus Idumæos à filio Semiramidis Idumæo, ſicut Iudæos ab eiuſdem filio Iuda natos putat, quod eſt commentitium.

De oraculo & benedictione, quam Iſaac non alteri quàm pater ipſius, merita eiuſdẽ ac dilectione accepit.
Caput XXXVI.

Gene.26. ACcepit etiam Iſaac oraculum tale, quale ali-
quoties pater eius acceperat. De quo oraculo
ſic ſcriptum eſt: Facta eſt autem fames ſuper
Gene.12. terram præter famem quæ prius facta eſt in
tempore Abrahæ. Abiit autem Iſaac ad Abimelec regem
Gene.26. Philiſtinorum in Gerara. Apparuit autem illi dominus,
& dixit. Noli deſcendere in Aegyptum, habita autem in
terra, quam tibi dixero & incole in terra hac, & ero te-
cum & benedicam te. Tibi enim & ſemini tuo dabo om
nem terram hanc: & ſtatuam iuramentum meum, quod
iuraui Abrahæ patri tuo: & multiplicabo ſemen tuum
I tanquam ſtellas cœli, & dabo ſemini tuo omnem terram
hanc & benedicentur in ſemine tuo omnes gentes ter-
ræ, pro eo quod obaudiuit Abraham pater tuus vocem
meam, & cuſtodiuit præcepta mea, & mandata mea, &
iuſtificationes meas, & legitima mea. Iſte Patriarcha nec
vxorem habuit aliam, nec aliquam cõcubinam, ſed po-
ſteritate duorum geminorum ex vno concubitu pro-
Ibidem. creatorum contentus fuit. Timuit ſanè etiam ipſe pericu
lum de pulchritudine coniugis cũ habitaret inter alie-
nos: fecitque quod pater, vt eam ſororem diceret, tace-
ret vxorem. Erat enim ei propinqua, & paterno & ma-
Gene.12. terno ſanguine: ſed etiam ipſa ab alienigenis cognito
quod vxor eius eſſet, mãſit intacta. Nec ideo tamen iſtũ
patri eius præferre debemus: quia iſte nullam fœminam
præter vnam coniugẽ nouerat. Erant enim& proculdu-
bio paternæ fidei & obedientiæ merita potiora, intan-
tum vt propter illum dicat deus, huic ſe facere bona, quę
fecit, benedicentur, inquit, in ſemine tuo omnes gentes
Gene.26. terræ: pro eo quod obaudiuit Abraham pater tuus vo-
cem meam, & cuſtodiuit præcepta mea, & mandata mea
Ibidem. & iuſtificationes meas, & legitima mea. Et alio rurſus

oraculo: Ego ſum inquit, deus Abraham patris tui, noli K
timere, tecum enim ſum, & benedixi te, & multiplica-
bo ſemen tuum propter Abraham patrem tuum. Vt in-
telligamus quàm caſte Abraham fecerit, quod homini-
bus impudicis & nequitię ſuæ de ſcripturis ſanctis pa-
trocinia requirentibus videtur feciſſe libidine. Deinde
vt etiam hoc nouerimus, non ex bonis ſingulis inter ſe
homines comparare, ſed in vnoquoque conſideremus
vniuerſa. Fieri enim poteſt, vt habeat aliquid in vita &
moribus quiſpiam quo ſuperet alium, idque ſit longe
præſtabilius, quam eſt illud, vnde ab alio ſuperatur. Ac
per hoc ſolo dei veróque * † iudicio, cùm continentia † * alias, ſano veróque.
coniugio præferatur: melior eſt tamen homo fidelis con
iugatus, quàm continens infidelis. Sed continens [a] infi-
delis homo, non ſolum minus laudandus eſt, quia ſe con
tinet, dum non credat: verum etiam multo magis vitu-
perandus, quia non credit, cum ſe contineat. Conſtitua-
mus ergo ambos bonos, etiam ſic profecto melior eſt
coniugatus fideliſſimus, & obedientiſſimus deo, quàm
continens minoris fidei, minoriſque obedientiæ. Si ve-
ro paria ſint cætera, continentem coniugato præferre
quis ambigat?

[a] SEd continens) In codice Brugen. ſic habetur: Sed infidelis homo non ſolum minime laudandus eſt, verumetiam maxime deteſtandus eſt. Conſtituamus ambos bonos etiam. quæ lectio non admodum mihi arridet. Hinc apparet quàm parum momenti ſit in riuulis externorum operum, niſi ex puro interiore fonte manent. L

De his quæ in Eſau & Iacob myſtice præfigurantur.
Caput XXXVII.

DVo igitur Iſaac filij, Eſau & iacob pariter cre-
ſcunt. Primatus maioris transfunditur in mi-
norem ex pacto & placito inter illos, eo quod Gene.25.
lenticulam,[a] quem cibum minor parauerat, maior im-
moderatius concupiuit, eòque precio promogenita ſua,
fratri iuratione interpoſita vendidit. Vbi diſcimus in
veſcendo non cibi genere,[b] ſed auiditate immodeſta
quemquã culpandum. Seneſcit Iſaac, eiuſque oculis per Gene.27.
ſenectam viſus aufertur. Vult benedicere filium maio-
rem, & pro illo neſciens benedicit minorem, pro fra-
tre maiore, qui erat piloſus, ſe paternis manibus ſuppo
nentem, hædinis ſibi pelliculis coaptatis, velut aliena
peccata portantem. Iſte dolus [c] Iacob ne putaretur frau
dulentus dolus, & non in eo magnæ rei myſterium
quæreretur, ſuperius prædixit ſcriptura: Et erat Eſau ho-
mo ſciens venari agreſtis: Iacob autem homo ſimplex M
habitans domum. Hoc noſtri quidam interpretati ſunt
ſine dolo, Siue autem ſine dolo, ſiue ſimplex, ſiue potius
ſine fictione dicatur, quod eſt Græce ἄπλαστος [d]: quis eſt
in iſta benedictione percipienda dolus hominis ſine
dolo? Quis eſt dolus ſimplicis, quæ fictio non menti-
entis, niſi profundum myſterium veritatis? Ipſa autem
benedictio qualis eſt? Ecce, inquit, odor filij mei tanquã
odor agri pleni, quem benedixit dominus. Et det tibi
deus de rore cœli & de vbertate terræ, & multitudinem
frumenti & vini: & ſeruiant tibi gentes, & adorent te
principes, & ſis dominus fratris tui, & adorabunt te
filii patris tui. Qui maledixerit te, maledictus: & qui
benedixerit te, benedictus. Benedictio igitur Iacob prę-
dicatio Chriſti eſt in omnibus gentibus. Hoc fit, hoc
agitur: lex & prophetia eſt in Iſaac[e]: etiam per os Iudæo-
rum Chriſtus ab illa benedicitur velut à neſciente, quia
ipſe neſcitur. Odore nominis Chriſti, ſicut ager mun-
dus impletur, eius eſt benedictio de rore cœli, hoc eſt,
de verborum pluuia diuinorum: & de vbertate terræ,
hoc eſt, de congregatione populorum: eius eſt multitu-
do frumenti & vini, hoc eſt, multitudo quam colligit
frumentum

A frumentum & vinum in ſacramento corporis & ſanguinis eius. Ei ſeruiunt gentes, ipſum adorant principes. Ipſe eſt dominus fratris ſui, quia populus eius dominatur Iudæis. Ipſum adorant filij patris eius, hoc eſt, filij Abrahæ ſecundum fidem: quia & ipſe filius eſt Abrahæ ſecundum carnem. Ipſum qui maledixerit maledictus, & qui benedixerit benedictus eſt. Chriſtus inquam noſter etiam ex ore Iudæorum quanuis errantium, ſed tamen legem prophetáſque cantantium benedicitur, id eſt, veraciter dicitur: & alius benedici putatur, qui ab eis errantibus expectatur. Ecce benedictionem promiſſam repetente maiore, expaueſcit Iſaac, & alium pro alio ſe benedixiſſe cognoſcit. Miratur, & quis nam ille ſit percunctatur: nec tamen ſe deceptum eſſe conqueritur, immo confeſtim reuelato ſibi intus in corde magno ſacramento deuitat indignationem, confirmat benedictionem. Quis ergo inquit, venatus eſt mihi venationem, & intulit mihi, & manducaui ab omnibus, ante quam tu venires, & benedixi eum, & ſit benedictus? Quis non hic maledictionem potius expectaret irati, ſi hæc non ſuper-
B na inſpiratione, ſed terreno more gererētur? O res geſtas ſed prophetice geſtas in terra, ſed cœlitus: per homines, ſed diuinitus. Si excutiantur ſingula tantis fœcunda myſteriis, multa ſunt implēda volumina, ſed huic operi modus moderate imponendus, nos in alia feſtinare compellit.

Lenticula. [a] LEnticulam.) Eſt lenticula vas olearium, & parua lens leguminis genus: hoc modo diminutiuum eſt à lente: illud vero à lentiente dicitur, quòd lentè oleum ex eo ſtillet: nam ore eſt anguſto. Sed in ſacris literis ſolum decoctio rubea dicitur, qua Eſau vēdidit primogenituram. Ideo dictus eſt Edom .q. ſuluus. b Non cibi genere.) Hoc eſt verum ex germana illa euangelica lege præceptum. Multa eſſent hic mihi de hoc dicenda nō ad licētiam præbendam populis, ſed ad mondos populi rectores, quæ in aliud commodius tempus differentur. c Iſte dolus.) Nam bonus dolus eſt, & malus. d Græce ἄπλαστος.) Nam πλάσσω eſt fingo, ita, ἄπλαστος δολερὸς ἄλλως.

De miſſione Iacob in Meſopotamiam ad accipiendam vxorē, & de viſione quam in itinere ſomniauit, & de quatuor ipſius fœminis, cum vnam petiſſet vxorem.
Caput XXXVIII.

Gene.28. MIttitur Iacob à parentibus in Meſopotamiam, vt ibi ducat vxorem. Patris mittentis hæc verba
C ſunt: Non accipies vxorem ex filiabus Chananæorum: ſurgens fuge in Meſopotamiam in domum Bathuel patris matris tuæ, & ſume tibi inde vxorem de filiabus Laban fratris matris tuæ. Deus autem meus benedicat te, & augeat te, & multiplicet te, & eris in congregationes gentium: & det tibi benedictionem Abrahæ patris tui tibi, & ſemini tuo poſt te: vt hæres ſias terræ incolatus tui, quam dedit deus Abrahæ. Hic iam intelligimus ſegregatum ſemen Iacob ab alio ſemine Iſaac, quod factum eſt per Eſaū. Quando enim dictū eſt,
Gene.21. In Iſaac vocabitur tibi ſemen: pertinens vtique ſemen ad ciuitatem dei: ſeparatum eſt inde aliud ſemen Abrahæ, quod erat in ancillæ filio: & quod futurum erat in filiis Cethuræ. Sed adhuc erat ambiguum de duobus geminis filiis Iſaac: ad vtrūque, an ad vnum eorū illa benedictio pertineret. Et ſi ad vnum, quis nam eſſet illorum, quod nūc declaratum eſt, quū prophetice à patre benedicitur Iacob, & dicitur ei, Et eris in congregationes gentium: & det tibi benedictionē Abrahæ patris tui. Pergens itaq; in Meſopotamiam Iacob, in ſomnis accepit oraculum, de quo ſcriptū eſt: Et exiit Iacob à puteo iurationis, [a] & profect⁹ eſt in Charram, & deuenit in locū, &
Gene.28. dormiuit ibi: occiderat enim ſol, & ſumpſit ex lapidibus loci, & poſuit ad caput ſuū: & dormiuit in loco illo, & ſomniauit. Et ecce ſcala ſtabilita ſuper terram, cui⁹ caput D
pertingebat ad cœlum: & angeli dei aſcendebant & deſcendebant per illam: & dominus incūbebat ſuper eam. Et dixit: Ego ſum deus Abrahā patris tui, & deus Iſaac, noli timere: terra in qua tu dormis per eam, tibi dabo illam, & ſemini tuo: & erit ſemen tuum ſicut arena terræ: & dilatabitur ſuper mare, [b] & in Africum, & in Aquilonem, & ad Orientem, & benedicentur in te omnes tribus terræ, & in ſemine tuo. Et ecce ego ſum tecum, cuſtodiens te in omni via quacunque ibis: & reducam te in terram hanc: quia non te derelinquam, donec faciam omnia, quæ tecum locutus ſum. Et ſurrexit Iacob de ſomno ſuo, & dixit: Quia dominus eſt in loco hoc: ego autem neſciebam. Et timuit, & dixit: Quam terribilis eſt locus hic: non eſt hic niſi domus dei, & hæc porta eſt cœli. Et ſurrexit Iacob, & ſumpſit lapidem quem ſuppoſuit ſibi ad caput: & ſtatuit illum in titulū: [c] & ſuperfudit oleum in cacumen eius: & vocauit nomen loci illius domus dei. [d] Hoc ad prophetiam pertinet: nec more idololatriæ lapidem perfudit oleo Iacob, velut faciens illum deum: neque enim adorauit eundem lapidem, vel ei ſacrificauit, ſed quoniam Chriſti nomen [e]
à chriſmate eſt, id eſt, ab vnctione: profecto figuratum E
eſt hinc aliquid, quod ad magnum pertineat ſacramentum. Scalam vero iſtam intelligitur ipſe ſaluator nobis in memoriam reuocare in euangelio, vbi cum dixiſſet de Nathanaële: Ecce vere Iſraëlita, in quo dolus non
eſt, quia Iſrael viderat iſtam viſionem, ipſe eſt enim Ia- Ioan.1.
cob. Eodem loco ait: Amen amen dico vobis, videbitis cœlum apertum, & angelos dei aſcendentes & deſcendentes ſuper filium hominis. Perrexit autem Iacob in Meſopotamiam, vt inde acciperet vxorem. Vnde autem illi acciderit, quatuor habere fœminas, de quibus duodecim filios & vnam filiam procreauit, cum earum nullam concupiſceret illicite, diuina ſcriptura indicat. Ad vnam quippe accipiendam venerat: ſed cum illi altera pro altera [f] ſuppoſita fuiſſet, nec ipſam dimiſit, qua neſciens vſus fuerat in nocte, ne ludibrio eam videretur habuiſſe: & ex eo tempore quoniam multiplicandæ poſteritatis cauſa plures vxores lex nulla prohibebat, accepit etiam illam, cui vni iam futuri coniugij fidem fecerat. Quæ cum eſſet ſterilis, ancillam ſuam de qua fi-
lios ipſa ſuſciperet, marito dedit. Quod etiam maior ſo- F
ror eius, quanuis peperiſſet, imitata, quoniam multiplicare prolem cupiebat, effecit. Nullam Iacob legitur petiiſſe, præter vnam: nec vſus plurimis, niſi gignendæ prolis officio cōiugali iure ſeruato: vt neque hoc faceret, niſi vxores eius id fieri flagitaſſent, quæ corporis viri ſui habebant legitimam poteſtatem.

A Puteo iurationis.) Sic verterunt Septuaginta, pro eo quod Hebraice eſt, à puteo ſaturitatis. Conſentiunt Symmachus & Aquila. Nam etiam ciuitas vocatur Berſabe, quod ſonat, puteum ſaturitatis. Hierony. Verum puteus ſaturitatis, quem foderunt ſerui Iſaac, non idem eſt, qui puteus iurationis, quem fodit Abraham, & iuris iurandi nominauit, ſeu fœderis: quod fecit cum Abimelech. Gene. xxj. datis ſeptem agnis: nam ſabee eſt ius iurandum & ſeptem numerus in eadem vrbe puteum vtrunque eſſe. b Super mare.) Hic nihil ſignificat de regno maris, quod claſſib⁹ obtineret: ſed, vt iam dixi, occidentē notat plagam, quæ eſt Syriæ ad mare noſtrum, vt quatuor mundi oras indicet. c Statuit illum in titulum.) Lxx. ςήλην columnam, quod magis congruit quàm titulum. d Domus dei.) Vicus ibi poſitus, dictus eſt Bethel, qui prius erat Luz: id eſt, nunc domus dei, ante nux vocabatur. Erat in parte Beniamin, iuxta Bethau & Gai. e Chriſti nomen.) χριστὸν Græci dicunt, quem Latini vnctum. χρίσμα eſt vnctio. f Altera pro altera.) Lia filia maior pro Rachel filia minore. Geneſis vigeſimo nono.

Quæ ratio fuerit, vt etiam Iſrael cognominaretur.
Caput XXXIX.

G GEnuit ergo duodecim filios, & vnam filiam ex quatuor mulieribus. Deinde ingreſſus eſt in Aegyptum per filiũ ſuũ Ioſeph, qui venditus ab inuidẽtibus fratrib*, eò perductus fuit, atque ibidem ſublimatus. Iacob autẽ etiam Iſraël, ſicut paulo ante dixi, vocabatur: quod nomen magis populus ex illo procreatus obtinuit. Hoc autem nomen illi ab angelo impoſitum eſt, qui cum illo fuerat in itinere de
Gene.32. & 35. Meſopotamia redeunte luctatus, typum Chriſti euidẽtiſsime gerens. Nam quod ei præualuit Iacob vtique volenti,[a] vt myſterium figuraret: ſignificat paſsionẽ Chriſti vbi viſi ſunt ei præualere Iudæi. Et tamen benedictionẽ ab eodem angelo quem ſuperauerat impetrauit: ac ſic huius nominis impoſitio benedictio fuit. Interpretatur autem Iſrael[b] videns deum, quod erit in fine præmium omniũ ſanctorum. Tetigit porrò illi idem angel* velut
Geneſ.32. ei præualenti latitudinẽ femoris, eumq; iſto modo claudum reddidit. Erat itaque vnus atque idem Iacob & benedictus & claudus: benedictus in eis, qui in Chriſto ex eodem populo crediderunt, atque in infidelibus claud*. Nã femoris latitudo generis eſt multitudo. Plures quip-
H pe ſunt in ea ſtirpe, de quibus prophetice prędictum eſt:
Pſal.17. Et claudicauerunt à ſemitis ſuis.

[a] VTique volenti.) A nolente enim angelo & pro virili ſua contra nitente non modo victus fuiſſet proſtratúſque, ſed etiam occiſus.
[b] Interpretatur autẽ Iſrael.) Hieronymus non videtur probare, quòd Iſrael interpretetur vidẽs deum, ſiue princeps dei, ſed ἰσραὴλ, id eſt, directus dei, ſeu ad verbum magis, rectiſsimus dei. Ioſephus in antiquitatibus, Iſrael dictum arbitratur, quòd ſteterit aduerſus angelum.

Quomodo Iacob cum ſeptuagintaquinque animabus Aegyptum narretur ingreſſus, cum plerique ex eis qui commemorantur, tempore poſteriori ſint geniti.
Caput XL.

Gene.46. INgreſsi itaque referuntur in Aegyptum ſimul cum ipſo Iacob ſeptuagintaquinq; homines annumerato ipſo cum filiis ſuis. In quo numero duæ tantum fœminæ commemorantur: vna filia, neptis altera. Sed res diligenter conſiderata, non indicat, quòd tantus numerus fuerit in progenie Iacob, die vel anno, quo ingreſſus eſt Aegyptum. Cõmemorati ſunt quippe in eis etiam pronepotes Ioſeph, qui nullo modo iam tũc eſſe potuerunt: quoniam tunc centum triginta annorũ
I erat Iacob: filius vero eius Ioſeph, trigintanouem: quem cum accepiſſe triceſimo anno ſuo, vel amplius, conſtet vxorem, quomodo potuit per nouẽ annos habere pronepotes de filiis quos ex eadem vxore ſuſcepit? Cum igitur nec filios haberent Effrem & Manaſſes filij Ioſeph, ſed eos pueros infra quàm nouennes Iacob Aegyptum ingreſſus inuenerit, quo pacto eorum nõ ſolum filij, ſed etiam nepotes, in illis ſeptuagintaquinque viris nume-
Gene.50. rãtur, qui tũc Aegyptum ingreſsi ſunt cũ Iacob? Nã cõmemoratur ibi Machir filius Manaſſæ nepos Ioſeph: & eiuſdẽ Machir filius id eſt, Galaad nepos Manaſſæ, pronepos Ioſeph: ibi eſt & quẽ genuit Effrẽ alter filius Ioſeph, id eſt, Vtalaam nepos Ioſeph: ibi eſt & Bareth filius ipſius Vtalææ, id eſt, nepos Effrem, pronepos Ioſeph: qui nullo modo eſſe potuerunt, quando Iacob in Aegyptũ venit, & filios Ioſeph nepotes ſuos, auos iſtorum, minores quàm nouem annorum pueros inuenit. Sed nimirum introitus Iacob in Aegyptum, quando eum in
Gene.46. ſeptuagintaquinq; hominibus ſcriptura commemorat: nõ vnus dies, vel vnus annus, vel totum illud eſt tempus quandiu vixit Ioſeph, per quem factum eſt vt intrarent.

Nã de ipſo Ioſeph eadem ſcriptura ſic loquitur: Et habi- K
tauit Ioſeph in Aegypto ipſe & fratres eius & omnis co- *Gene.50.*
habitatio patris eius: & vixit annos cẽtum decem, & vidit Ioſeph filios Manaſſes & Effrem, vſque in tertiam generationẽ. Ipſe eſt ille pronepos eius ab Effrẽ tertius. Generationẽ quippe tertiã dicit filiũ, nepotẽ, pronepotẽ. Deinde ſequitur: Et filij Machir filij Manaſſę, nati ſunt ſupra femora Ioſeph. Et hic ille ipſe eſt nepos Manaſſæ, pronepos Ioſeph. Sed pluraliter appellati ſunt ſicut ſcriptura conſueuit, quæ vnam quoque filiam Iacob, filias nuncupauit: ſicut in Latinæ linguæ conſuetudine a liberi dicuntur pluraliter filij, etiam ſi non ſint vno amplius. Quum ergo ipſius Ioſeph prædicetur fœlicitas, quia videre potuit pronepotes, nullo modo putãdi ſunt *Geneſ.46.*
iam fuiſſe triceſimo nono anno proaui ſui Ioſeph: quãdo ad eum in Aegyptum Iacob pater eius aduenit. Illud autem eſt, quod fallit minus iſta diligenter intuentes: quoniam ſcriptum eſt, Hæc autem nomina filiorum Iſrael, qui intrauerunt in Aegyptum ſimul cum Iacob patre ſuo. Hoc enim dictum eſt: quia ſimul cum illo computantur ſeptuaginta quinque: non quia ſimul iam erant omnes, quando Aegyptum ingreſſus eſt ipſe: ſed L
vt dixi, totum tempus habetur eius ingreſſus, quo vixit Ioſeph, per quem videatur ingreſſus.

SIcut in Latinæ linguæ conſuetudine.) Sic Latine vnus filius liberi dicitur, ſicut Gellius ſcribit, affertque dictum Sempronij Aſellionis, qui de vnico Sempronij Gracchi filio liberos dixit. Herennius Iuris cõſultus libro digeſtorum quinquageſimo idem confirmat. *a Liberi.*

De benedictione, quã in Iudam filium ſuum promiſit.
Caput XLI.

IGitur propter populum Chriſtianum, in quo dei ciuitas peregrinatur in terris, ſi carnem Chriſti in Abrahæ ſemine requiramus, remotis concubinarum filiis, occurrit Iſaac: ſi in ſemine Iſaac remoto Eſau qui eſt Edom, occurrit Iacob, qui eſt & Iſrael: ſi in ſemine Iſrael ipſius, remotis cæteris occurrit Iudas, quia de tribu Iuda exortus eſt Chriſtus. Ac per hoc *Matt.2.*
cum in Aegypto moriturus Iſrael, filios ſuos benediceret: quemadmodum Iuda prophetice benedixerit, audiamus. Iuda, inquit, te laudabunt[a] fratres tui. Manus tuæ *Geneſ.49.*
ſuper dorſum inimicorum tuorum: te adorabũt filij patris tui. Catulus leonis Iudas, ex germinatione[b] fili mi M
aſcendiſti: recumbens dormiſti vt leo, & vt catulus leonis, quis ſuſcitabit eum? Non deficiet princeps ex Iuda, & dux de femoribus eius, donec veniant quæ repoſita ſunt ei, & ipſe erit expectatio gentium, alligans ad vitem pullum ſuum, & cilicio pullum aſinæ ſuæ.[c] Lauabit in vino ſtolam ſuam, & in ſanguine vuæ amictum ſuum. Fului oculis eius à vino, & dentes candidiores lacte. Expoſui hęc aduerſus Manicheum Fauſtum diſputans, & ſatis eſſe arbitror, quantus veritas prophetiæ huius elucet. Vbi & mors Chriſti prædicta eſt verbo dormitionis, & non neceſsitas, ſed poteſtas in morte nomine leonis. Quam poteſtatem in *Ioan.10.*
Euangelio ipſe prędicat, dicens poteſtatem habeo ponendi animam meam, & poteſtatem habeo iterum ſumendi eam. Nemo eam tollit a me, ſed ego eam pono à memetipſo, & iterum ſumo eam. Sic leo fremuit, ſic quod dixit impleuit. Ad eam namque pertinet poteſtatem, quod de reſurrectione eius adiunctum eſt: Quis *Gene.49.*
ſuſcitabit eum? hoc eſt, quia nullus hominum niſi ſeipſe ſuſcitauit, qui etiã de corpore ſuo dixit: Soluite tem- *Ioan.2.*
plum hoc, & in triduo reſuſcitabo illud. Ipſum autem genus mortis, hoc eſt, ſublimitas crucis in vno verbo intelligitur,

G intelligitur,quod ait,aſcendiſti.Quod vero addidit : re-
cumbens dormiſti,Euangeliſta exponit,vbi dicit:Et in-
clinato capite tradidit ſpiritum.Aut certe ſepultura eius
Ioan.19. agnoſcitur,in qua recubuit dormiens:& vnde illũ nul-
lus hominum,ſicut prophetę aliquos,vel ſicut ipſe alios
ſuſcitauit, ſed ſicut à ſomno ipſe ſurrexit. Stola por-
rò, eius quam lauat in vino, id eſt, mundat à pecca-
tis in ſanguine ſuo, cuius ſanguinis ſacramẽtum bapti-
zati ſciunt ; vnde & adiungit: Et in ſanguine vuæ ami-
ctum ſuum,quid eſt niſi eccleſia?Et fului oculi eius à vi-
no, ſpiritales eius inebriati poculo eius . De quo canit
Pſal.22. Pſalmus:Et calix tuus inebrians quàm præclarus eſt. Et
dentes eius candidiores lacte : quod potant apud Apo-
Hebr.5. ſtolum paruuli,verba ſcilicet nutrientia, nondum ido-
nei ſolido cibo.Ipſe igitur eſt, in quo repoſita erãt pro-
miſſa Iudæ , quæ donec venirent, nunquam principes,
hoc eſt,reges Iſrael ab illa ſtirpe defuerunt. Et ipſe ex-
pectatio gentium, quod clarius eſt viuendo, quàm ſit
exponendo.

a IVda,inquit,te laudabunt.) Iudas etiam laus eſt,ſiue confeſsio. b Ex
germinatione.)Hebraice,ex captiuitate De Chriſto hæc omnia, vt
intelligatur eum captiuos populos eſſe dicturum, & iuxta intelligentiã
H ſacratiorem aſcendiſſe in altum,& captiuam duxiſſe captiuitatẽ.Hiero-
nymus. c Et cilicio pullum aſinæ ſuę.) Alij verterunt.Et funiculo pullũ
aſinę ſuę.Hieronymus oſtendit eſſe Hebraice: Alligans ad vitem pullũ
ſuum,& ad electam vitem aſinam ſuam. Et pro pullo poſſe legi ciuitatẽ
illam diuinam,de qua hiſce libris loquimur. Porrò Lxx [illegible] verterũt.
eſt vero [illegible] pampinus ſeu capreolus vitis à conuoluendo apud Theo-
phraſtum & ab eadẽ mente ſpecies hederę Dioſcoridi & Plinio.itaque
neſcio vnde cilicium hic irrepſerit,niſi verſum ſit helicium.

De filiis Ioſeph,quos Iacob prophetica manuum ſuarum
tranſmutatione benedixit. Caput XLII.

SIcut autem duo Iſaac filij,Eſaũ & Iacob, figu-
ram præbuerunt duorum populorum in Iu-
dæis & Chriſtianis : quamuis quod ad carnis
propaginem pertinet, nec Iudæi venerunt ex ſemine
Eſaũ , ſed Idumæi : nec Chriſtianæ gentes de Iacob , ſed
potius Iudæi.Ad hoc enim tantum figura valuit , quod
Gene.25. dictum eſt : Maior ſeruiet minori. ita factum eſt etiã in
duobus filiis Ioſeph . Nam maior geſsit typum Iudæo-
Gene.48. rum,Chriſtianorum autem minor . Quos cum benedi-
ceret Iacob, manum dexteram ponẽs ſuper minorem,
quem habebat ad ſiniſtram:ſiniſtram vero ſuper maio-
rem,quem habebat ad dextrã:graue viſum eſt patri eo-
rum, & admonuit patrem velut corrigẽs eius errorem,
& quis nam eorum eſſet maior,oſtendens.At ille muta-
re manus noluit,ſed dixit:Scio fili,ſcio:Et hic erit in pò-
pulum,& hic exaltabitur:ſed frater eius iunior maior il-
lo erit,& ſemẽ eius erit in multitudinem gentiũ . Etiam
hic duo illa promiſſa demonſtrant:nam ille in populũ,
iſte in multitudinem gentium . Quid euidentius quàm
his duabus promiſsionibus contineri populum Iſraeli-
tarum orbemque terrarum in ſemine Abrahæ:illũm ſe-
cundum carnem,iſtum ſecundum fidem?

De temporibus Moyſi & Ieſu Naue,ac Iudicum,atque
exinde regum: quorum quidem Saul primus eſt: ſed Da-
uid præcipuus, & ſacramento habetur,& merito.
Caput XLIII.

DEfuncto Iacob,defuncto etiam Ioſeph,per re-
liquos cẽtum quadraginta quatuor annos,do-
nec exiretur de terra Aagypti, in modum in-
credibilem illa gens creuit: etiam tantis attri-
ta perſequutionibus , vt quodã tẽpore nati maſculi ne-
carentur:cum mirantes Aegyptios nimia populi illius
Exod.2. incrementa terrerẽt.Tunc Moyſes ſubtractus furto tru-
cidatoribus paruulorum, ad domum regiam , ingentia
per eum deo præparãte,peruenit,nutritusq; & adopta-
tus à filia Pharaonis,quod nomen in Aegypto a omniũ K
regum fuit,in tantũ peruenit virum , vt ipſe illam gen-
tem mirabiliter multiplicatam , ex duriſsimo & gra-
uiſsimo quod ibi ferebat , iugo ſeruitutis extraheret:
imò per eum deus , qui hoc promiſerat Abrahæ. Prius
quippe exinde ad terram Madiam fugiſſe refertur,quod
cum Iſraelitam defenderet, Aegyptium occiderat , &
territus fugeret: poſtea diuinitus miſſus,in poteſtate ſpi-
ritus dei ſuperauit reſiſtentes Pharaonis magos. b Tunc
per eum Aegyptiis illatæ ſunt decem memorabiles pla-
gæ , cum dimittere populum dei nollent , aqua in ſan-
guinem verſa, ranæ & ciniſes c cynomyia d mors pe-
corum, vlcera, grando,locuſta, e tenebræ , mors primo-
genitorum . Ad extremum Iſraelitas , quos plagis tot,
tantiſque perfracti, f tandem aliquando dimiſerant Ae-
gyptij, in mari rubro dum perſequuntur extincti ſunt.
Illis quippe abeuntibus, diuiſum mare viam fecit : hos
autem inſequentes , in ſe rediens vnda ſubmerſit . De-
inde per annos quadraginta , duce Moyſe , dei populus
per deſertum actus eſt: quando tabernaculum teſtimo-
nij nuncupatum eſt , vbi deus ſacrificiis futura prænun-
ciantibus colebatur : cum ſcilicet iam data lex fuiſſet in
monte multum terribiliter . Atteſtabatur enim euiden-
tiſsima mirabilibus ſignis, vocibúſque diuinitas . Quod Exod.19.
factum eſt mox vt exitum eſt de Aegypto , & in deſer-
to populus eſſe cœpit : quinquageſimo die poſt celebra-
tum Paſcha per ouis immolationem , quæ vſqueadeo L
typus Chriſti eſt, pronuncians eum per victimam paſsio
nis de hoc mundo tranſiturum ad patrem Paſca quip-
pe g Hebræa lingua, tranſitus interpretatur: vt iam cum
reuelaretur teſtamentum nouum, poſtea quàm Paſcha
noſtrum imolatus eſt Chriſtus : quinquageſimo die
veniret de cœlo ſpiritus ſanctus, qui dictus eſt in E-
uangelio digitus dei : vt recordationem noſtram in Luc.11.
primi præfigurati facti memoriam reuocaret : quia &
legis illæ tabulæ digito dei ſcriptæ referuntur . Defun- Exod.31.
cto moyſe, populum rexit Ieſus Naue, & in terram pro-
miſsionis introduxit: eamq; populo diuiſit. Ab his duo- Ioſue.1.
bus mirabilibus ducibus , bella etiam proſperrime ; ac
mirabiliter geſta ſunt : deo conteſtante non iam prop-
ter merita Hebræi populi quam propter peccata ea-
rum,quę debellabantur gentium , illas eis proueniſſe vi-
ctorias.Poſt iſtos autem duces,iudices fuere iam in ter-
ra promiſsionis populo collocato , vt inciperet interim
reddi Abrahæ prima promiſsio de gente vna , id eſt,
Hebræa , & de terra Chanaan : nondum de omnibus
gentibus & toto orbe terrarum : quod chriſti aduentus M
in carne , & non veteris legis obſeruationes, ſed Euan-
gelij fides fuerat impletura . Cuius rei præfiguratio fa-
cta eſt,quod non Moyſes , qui legem populo acceperat
in monte Sina, ſed Ieſus,cui etiam nomen h deo præci-
piente mutatum fuerat, vt Ieſus vocaretur, populum in
terram promiſsionis introduxit . Temporibus autem
Iudicum , ſicut ſe habebant , & peccata populi , & miſe-
ricordia dei , alternauerunt proſpera , & aduerſa bello-
rum.Inde ventum eſt ad regum tempora. Quorum pri-
mus regnauit Saul:quo reprobato , & bellica clade pro-
ſtrato,eiuſq; ſtirpe reiecta, ne inde reges orirentur , Da-
uid ſucceſsit in regnum, cuius maxime Chriſtus dictus Matt.1.
eſt filius. i In quo articulus quidam factus eſt , & exor-
dium quodam modo iuuentutis populi dei:cuius ge-
neris quædam velut adoleſcentia ducebatur ab Abra-
ham vſque ad hunc Dauid . Neque enim fruſtra Mat- Ibidem.
thæus euangeliſta ſic generationes commemorauit , vt
hoc primum interuallum quatuordecim generationi-

G bus commẽdaret, ab Abraham ſcilicet vſque ad Dauid. Ab adoleſcentia quippe incipit homo poſſe generare, propterea generationum ſeries ab Abrahã ſumpſit exordium, qui etiam pater multarum gentium cõſtitutus eſt, quãdo mutatum nomen accepit. Ante hunc ergo velut pueritia fuit huius generis populi dei, à Noe vſq; ad ipſum Abrahã, & ideo prima lingua [k] inuenta eſt, id eſt, Hebræa. A pueritia nanque homo incipit loqui poſt infantiam, quæ hinc appellata eſt, [l] quia fari non poteſt. Quam profectò ætatem primã demergit obliuio, ſicut ætas prima generis humani eſt deleta diluuio. Quotus enim quiſq; eſt, qui ſuam recordetur infantiam? Quam ob rem in iſto procurſu ciuitatis dei ſicut ſuperior vnã eandemq; primam, ita duas ætates ſecundam & tertiam liber iſte contineat, in qua tertia propter vaccam trimã, capram trimã, & arietem trimum, impoſitum eſt legis iugum, & apparuit abundantia peccatorũ, & regni terreni ſurrexit exordium, vbi non defuerunt ſpiritales, quorum in turture & columba figuratum eſt ſacramentum.

Gene. 17. *Gene. 7.* *Gene. 15.*

H

Pharao. a QVod nomen in Aegypto.) Ne putetur idem fuiſſe Pharao, qui tunc regnabat, & qui temporibus Iacob & Ioſeph. Nam vt in Ezechielem libro nono docet Hieronymus, Pharao apud Aegyptios nomen eſt regiæ dignitatis. Sicut poſt Alexandrum Ptolemæi: vt apud Romanos Cæſares, & Auguſti: apud Philiſtæos Abimelech: quæ de Antiochis & Arſacidis addit, non ſatisfaciunt. Herodotus vnicum Pharaonẽ ponit cæcum. Pharaones vero dicti ſunt. q. Pharonis à Pharo inſula è regione Alexandriæ olim Carpathos dicta, vbi regnauit Proteus. Huius Pharaonis filiam Thermuth vocat Ioſephus. b Reſiſtentes Pharaonis magos.) Quis fuerit hic Pharao non conuenit. Euſebius ſcribit Appionem Polyhiſtorẽ tradidiſſe, Amaſim regnaſſe in Aegypto, cum illinc Iudæi deceſſerũt, quod fieri nõ poteſt. Nam Amaſis fuit multo poſterior, temporibus ſcilicet Pythagoræ, cui à Polycrate Samiorum tyranno cõmẽdatus eſt. Ideo Ioſephus ex Manethone Techmoſim Pharaonem ponit, & ſi oſtendit Manethonem variũ eſſe, vt qui alibi ponat Amenophin. idẽ Euſeb. in cronicis Pharaonẽ Cenchrem hoc tempore ſtatuit. in præparat. Euangel. magorũ etiam ponit nomina, Iannem & Iambrẽ ex Numenio. c Cyniphes.) Ioſephus in tertia plaga, ſi modo bene eſt à Ruffino verſus, pediculos ponit ex intimis corporis ebullientes, ceu morbum Phthiriaſin, hoc eſt, pedicularẽ, nec Cyniphũ meminit, nec Cynomyiæ. Author hiſtoriæ ſcholaſticæ & Albert' Grotus gen' muſcarũ dicũt eſſe Cyniphes, vt etiã Origenes putat. Albertus lib. xxvj. de animalib' corpore tradit eſſe vermes, capite & alis muſcas, cũ aculeo in ore quo pungunt, & ſugunt, paluſtribus naſci locis, & animantium ſpiritus, ſed humanos maxime conſectari. Origenes ſuper Exod. ſic inquit: Poſt hoc

Cyniphes.

I

Snipes: ſic enim apud eũ legitur, producũtur. Hoc animal pennis quidẽ ſuſpenditur per aera volitans: ſed ita ſubtile eſt, & minutum, vt oculi viſum niſi acute cernentis effugiat: corpus tamẽ cũ inſiderit acerbiſſimo terebrat ſtimulo, ita vt quem volitantem videre quis non valeat, ſentiat ſtimulantem, ſic Origenes: qui per hoc animalis genus dialecticẽ vult intelligi, quæ minutis & ſubtilibus verborũ ſtimulis animas terebrat, & tanta calliditate circumuenit, vt deceptus nec videat, nec intelligat. Sed neque Cyniſes, neque Snipes, qui ſint, vllus aut Latinorum aut Græcorum dixerit: nec ſic eſt apud lxx. ſed [illegible] enim [illegible], vt inquit, Suidas animal culiceare. [illegible] quod ligna exedit. & in Pſal. 104. [illegible] habetur in Græco. Pro quo ad Hebraicam veritatẽ & Targum Chaldeum legitur pediculi ſicut apud Ioſephum. d Cynomyia.) [illegible] canina muſca ad verbũ, vulgo muſcam grauiſſimam legimus, in Exodo. e Locuſta.) Res agris damnoſa, qua multæ regiones infeſtantur, & in primis Cyrenaica pars Africæ, quæ Aegypto coniungitur. deorum ire, inquit Plinius, ea peſtis creditur. f Perfracti.) Præfracti duri, inflexibiles, perfracti multum fracti, & attriti. g Paſcha quippe.) Phaſe eſt tranſitus, quoniam pertranſibat angelus domini percuſſor domus filiorum Iſraël, nec plaga illas affligebat, hinc deductum eſt Paſcha vt Hieronymus docet lib. ij. in Micheam: nõ à πάσχειν quod eſt pati q. paſſio. idem in Matthæum. h Sed Ieſus cui etiam nomen.) Ex interpretationibus Hebraicis idem videtur eſſe Ieſus & Ioſue. Vtrunque enim à ſalute dicitur. & in Eſdra Ieſus filius Ioſedech Ioſue nuncupatur. i Cuius maxime Chriſtus dictus eſt filius.) Sic in principio Euangelij Matthæi, & in contextu Euangelij plerunque Ieſus filius Dauid dicitur, cui multum promiſſus eſt Chriſtus & quem inuenit dominus ex animi ſui ſententia. Duorũ enim maxime filius dicitur Chriſtus, Abrahæ & Dauid, quoniam illis ſepius, ac diſertius quàm ceteris eſt promiſſus. k Et ideo prima lin.) Fari vt poſſet. l Quæ hinc appellata eſt.) Infantes enim dicũtur, quod fari nequeant, vnde etiam homines natu grandes, interdũ infantes appellantur, quia loqui neſciunt, cum tamen plerunque balbutientiſſime garriant, ſicut ij, qui quò ſunt in omni ſermone ineptiores & ſordidiores, eò ſe magis tũ philoſophos, tum theologos aliarumq; magnarum artium peritos arbitrantur, & iactant.

Cynomyia *Paſcha.* *Infantes.*

ELENCHVS [K]

CAPITVM IN D. AVRELII Auguſtini de Ciuitate dei in Librum decimumſeptimum.

1 De temporibus prophetarum.
2 Quo tempore ſit impleta promiſſio dei de terra Chanaan, quam in poſſeſſionem etiam Iſrael carnalis accepit.
3 De tripertitis ſignificationibus prophetarum, quæ ad terrenam, nũc ad cœleſtem Hieruſalem, nunc nunc autem ad vtranque referuntur.
4 De præfigurata commutatione Iſraelitici regni & ſacerdotij: & de his, quæ antea † mater Samuelis *† al. Anna* perſonam gerens eccleſiæ prophetauit.
5 De his, quæ ad Heli ſacerdotem homo dei prophetice loquutus eſt, ſignificans ſacerdotium, quod ſecundum Aaron inſtitutum fuerat auferẽdum.

L

6 De Iudaico ſacerdotio & regno, quæ cum in æternum dicantur ſtatura, non permanent: vt alia intelligantur, quæ ſpondentur æterna.
7 De diruptione regni Iſraelitici, qua præfiguratur perpetua diuiſio Iſraelis ſpiritalis, ab Iſraele carnali.
8 De promiſſionibus ad Dauid in filio eius: quę nullatenus in ſalomone, ſed pleniſſime inueniuntur in Chriſto.
9 Quàm ſimilis in pſalmo octogeſimo octauo ſit prophetia de Chriſto, his, quæ in regnorum libris Nathan prophetante promittuntur.
10 Quam diuerſa acta ſint in regna terrenæ Hieruſalem ab his, quæ promiſerat deus, vt intelligeretur promiſſionis diuinitas, † ad alterius regis & regni gloriam pertinere. *† aliàs, veritas.*
11 De ſubſtantia populi dei, quæ per ſucceſſionem carnis in Chriſto eſt: qui ſolus eruẽdi animam ſuam ab inferis habuit poteſtatem.
12 Ad quorum perſonam pertinere intelligenda ſit flagitatio promiſſorum: de quibus in Pſalmo dicitur: Vbi ſunt miſericordiæ tuæ antiquæ domine. M
13 An promiſſæ pacis veritas illis temporibus poſſit aſcribi, quæ ſub Salomone fluxerunt.
14 De ſtudio Dauid in poſitione Pſalmorum.
15 An omnia quæ in Pſalmis de Chriſto & eccleſia prophetantur, ad contextum huius operis coaptãda ſint.
16 De his, quæ in quadrageſimo quarto Pſalmo ad Chriſtum, & eccleſiam pertinentia, aut aperte dicuntur aut tropice.
17 De his, quæ ad ſacerdotium Chriſti in Pſalmo centeſimo nono, & de his, quæ in Pſalmo vigeſimo primo ad paſſionem ipſius ſpectant.
18 De pſalmo tertio, & de quadrageſimo, & de quinto decimo, & de ſexageſimo ſeptimo: in quibus mors & reſurrectio domini prophetantur.
19 De Pſalmo ſexageſimo octauo: in quo Iudæorum pertinax infidelitas declaratur.
20 De regno ac merito Dauid, & de filio ipſius Salomone, eaq; prophetia, quæ ad Chriſtum pertinens inuenitur: vel in eis libris, qui ſcriptis ipſius copulãtur: vel in eis, quos ipſius eſſe, non dubium eſt.

21 De re-

A 21 De regibus poſt Salomonem, ſiue in Iuda, ſiue in Iſraël.

22 De Hieroboam, qui impietate idololatriæ ſubditum ſibi populũ prophanauit, in quo tamen nõ deſtitit deus, & prophetas inſpirare, & multos ſub idololatriæ crimine cuſtodire.

23 De vario vtriuſque regni Hebræorum ſtatu, donec ambo populi in captiuitatem diuerſo tempore ducerentur, reuocato poſtea Iuda in regnum ſuum quod nouiſsime in Romanorum tranſiit poteſtatem.

24 De prophetis, qui vel apud iudæos poſtremi fuerunt: vel quos circa tempus natiuitatis Chriſti euangelica prodit hiſtoria.

DIVI AVRELII AVGVSTINI Epiſcopi, de Ciuitate dei, ad Marcellinum Liber decimus ſeptimus.

De temporibus prophetarum. *Cap. I.*

PRomiſsiones dei quæ factæ ſunt ad Abraham, cuius ſemini, & gentem Iſ- *B* raëliticam ſecundum carnem, & omnes gentes deberi ſecundum fidem, deo pollicente didicimus, quemadmodum compleantur, per ordinem temporum procurrens dei ciuitas indicauit. Quoniam ergo ſuperioris libri vſque ad regnum Dauid factus eſt finis, nunc ab eodem regno quantum ſuſcepto operi ſufficere videtur, cætera, quæ ſequuntur, attingamus. Hoc itaque tempus ex quo ſan- *1.Reg.10.* ctus Samuël prophetare cœpit, & deinceps donec populus Iſraël captiuus in Babiloniam duceretur, atque *Hiere.25.* inde ſecundum ſancti Hieremiæ prophetiam poſt ſeptuaginta annos reuerſis Iſraëlitis dei domus inſtauraretur *Gene.7.* totum tempus eſt prophetarum. Quamuis enim & ipſum Noë patriarcham, in cuius diebus vniuerſa terra diluuio deleta eſt, & alios ſupra & infra vſque ad hoc tempus, quo reges in dei populo eſſe cœperunt, propter quædam per eos futura ſiue quoquo modo ſignificata, ſiue prædicta, quę pertinerent ad ciuitatem dei regnũq; *C* cœlorum, non immerito poſſumus appellare prophetas[a], præſertim quia nonnullos eorum id expreſſius legimus nuncupatos, ſicut Abraham, ſicut Moyſem: tamẽ *Gene.20.* dies prophetarum præcipue maximéque hi dicti ſunt: *Deut.34.* ex quo cœpit prophetare Samuël, qui & Saülem prius, *1.Reg.10.* & eo reprobato ipſum Dauid deo præcipiente vnxit in *1.Reg.16.* regem, de cuius cæteri ſtirpe ſuccederent, quouſque illos ſuccedere ſic oporteret. Quæ igitur à prophetis ſunt prædicta de Chriſto cum moriendo decedentibus, & naſcendo ſuccedentibus ſuis membris ciuitas dei per iſta curreret tempora, ſi omnia velim commemorare, in immenſum pergitur. Primum quia ipſa ſcriptura quæ per ordinem regis eorúmque facta & euẽta digerens, videtur tanquam hiſtorica diligentia rebus geſtis occupata eſſe narrandis, ſi adiuuante dei ſpiritu conſiderata tractetur, vel magis, vel certe non minus prænunciandis, futuris, quam præteritis enunciandis inuenietur intenta. Et hoc perſcrutanda indagare ac diſſerendo monſtrare, quàm ſit operoſum atque prolixum, & quàm multis indigeat voluminibus, quis ignorat, qui hæc vel mediocriter cogitat? Deinde quia ea ipſa, quæ ad prophetiam non ambigitur pertinere, ita ſunt multa de Chriſto regnóque cœlorum, quæ ciuitas dei eſt, vt ad hoc aperiẽdum maior ſit diſputatio neceſſaria, quàm *D* huius operis modus flagitat. Proinde ita ſi potuero ſtylo moderabor meo, vt huic operi in dei voluntate peragendo, nec ea quæ ſuperſint, dicam, nec ea quæ ſatis ſint prætermittam.

IOANNIS LODOVICI VIVIS Valentini in XVII. Lib. de Ciuitate Dei D. Aurelij Auguſtini commentarij.

POſſumus appellare Prophetas.) Prophetas populus Hebraicus videntes nominauit, qui dominum aliquid prænunciantem, aut etiam imagines rerum futurarum viderent ſi non corporis oculo certe illo mentis, multo quam hic eſt acutiore. Hinc prophetia eſt viſio in ſacris literis. In primo libro regum Nathan appellatur videns. Interdum prophetæ nomine pro præconibus, vatibus, ſacerdotibus Græci vtuntur. Primus & homo & propheta fuit Adam, qui myſteriũ Chriſti & eccleſiæ in ſopore vidit, hinc Enoch, Noe, Abrahã, Iſaac, Iacob, & huius aliqui liberi, Moſes & alij deinceps permulti, qui tamen inter prophetas nõ numerantur, quia libros de viſionibus ſuis non reliquerunt præter Moſem cuius volumina etiã ad ritus, ſacra, ceremonias, legeſq; ciuiles ſpectabãt. Et ſi hæc omnia figura rerũ futurarum erant, neq; illa tempora prophetarum ſunt dicta, ſicut ea quibus eſt regnatum, quibus prophetæ nunquã defuerunt à Samuele, ante quem ſermo domini rarus erat & viſio nõ manifeſta vt dicitur primo regnorũ ad remigrationẽ è Babylone, ſcriptique ſunt libri quatuor maiorum prophetarum, & duodecim minorum. *a Prophetæ.* *E*

Quo tempore ſit impleta promiſsio dei de terra Chanaam: quam in poſſeſsionem etiam Iſrael carnalis accepit. *Cap. II.*

IN præcedente libro diximus, ab initio ad Abrahã promiſsionũ dei duas res fuiſſe promiſſas: vnã ſcilicet, quod terrã Chanaan poſſeſſurum foret* ſemen eius: quod ſignificat, vbi dictum eſt: Vade in terram, quam tibi demonſtrauero, & faciam te in gentem magnam: aliam vero longe præſtantiorem: non de carnali, ſed de ſpirituali ſemine, per quod pater eſt: non vnius gentis Iſraeliticæ, ſed omnium gentium, quę fidei eius veſtigia conſequuntur. Quod promitti cœpit his verbis: Et benedicentur in te omnes tribus terræ. Et deinceps aliis multis admodum teſtimoniis hæc duo promiſſa eſſe monſtrauimus. Erat igitur iam in terra promiſsionis ſemen Abrahæ, id eſt, populus iſrael ſecundum carnem: atque ibi non ſolum tenendo ac poſsidendo ciuitates aduerſariorum, verum etiam reges habendo, regnare iam cœperat, impletis de ipſo populo promiſsionibus dei iam magna ex parte: non ſolum quæ in illis tribus patribus, Abraham, Iſaac, & iacob quibuſcunque dictis vel ſignis, aut figuris temporibus eorum factę ſunt, verum etiam quæ per ipſum Moiſem, per quem populus idem de ſeruitute Aegyptia liberatus eſt, & per quem cuncta præterita reuelata ſunt temporibus eius, cum populum per eremum duceret, factę fuerant: Neque autem per inſignem ducem Ieſum Naue, per quem populus ille in promiſsionis inductus eſt terram: qui expugnatis gentibus, eam duodecim tribubus, quib[*] deus iuſſerat, diuiſit, & mortuus eſt: neque poſt illum toto tempore Iudicũ impleta fuerat promiſsio dei de terea Chanaan, quod à flumine Aegipti vſque ad flumen magnum Euphraten populus ille dominaretur: nec tamen adhuc prophetabatur futurum, ſed expectabatur implendum impletum eſt autem per dauid[a] & eius filium Salomonem: cuius regnum tanto, quantum promiſſum fuerat, ſpacio, dilatum eſt: Vniuerſos quippe illos ſubdiderunt, tributarioſque fecerunt. Sic igitur in terra promiſsionis ſecundum carnem, hoc eſt, in terra Chanaam ſub his regibus ſemen Abrahæ fuerat conſtitutum vt nihil deinde ſupereſſet, quo terrena illa dei promiſsio compleretur: niſi vt in eadem terra, quantum ad proſperitatem

**aliàs, fuerat.* *Gen.12.* *Gene.12.& 26.* *F* *Ioſue.1.* *Ioſue.24.* *Gene.15.* *3.Reg.4.*

t

G attinet[a] temporalem, per poſteritatis ſucceſſionem inconcuſſo ſtatu vſque ad mortalis ſeculi huius termi nũ gẽs permaneret Hebręa, ſi domini dei ſui legibus obe diret, Sed quoniã deus nouerat, hoc eã non eſſe factutã vſus eſt etiam temporalibus pœnis ad exercendos in ea paucos fideles ſuos, & admonẽdos, qui poſtea futuri erãt in omnibus gentibus, quas per eos admoneri oportebat inquibus alteram promiſsionem reuelato nouo teſtamento per incarnationem Chriſti fuerat impleturus.

IMpletum eſt autem per Dauid.) Hieronymus Dardano ſcribens oſtẽdit, non totam terram Iudæis repromiſſam eſſe ab eis poſſeſſam. In libro enim numerorum iſti ſunt terminiã meridie maris Salinarum per Sina, & Cadesbarne, vſque ad torrentem Aegypti, qui iuxta Rhinocorurã mari magno influit, & ab Occidente ipſum mare Paleſtinæ Phœnicer, Syriæ Cœles Ciliciæque pertenditur: ab Aquilone Taurum montẽ & Zephyrium vſque ad Heroath, quæ appellatur Epiphania Syriæ: ad Orientem vero per Antiochiam, & lacum Cenereth, quæ nunc Tiberias appellatur, & Iordanem, qui mari influit Salinarum, quod nũc mortuum dicitur trans Iordanem duorũ ſemis tribuũ poſſeſsio eſt Ruben, H & Gad, & dimidiæ tribus Manaſſæ. Hæc diuus Hieronymus. Atqui Dauid hæc omnia non poſſedit, ſed illos ſolos terminos, quibus deincepſ totus populus Iudę[a] coercitus eſt ab amne Rhinocorura ad Euphratem.

De tripertitis ſignificationibus prophetarum: quæ nũc ad terrenam, nunc ad cœleſtem Hieruſalem, nunc autem ad vtranque referuntur.

Caput III.

Gene. 22. QVocirca ſicut oracula illa diuina ad Abraham, Iſaac, & Iacob, & quæcunque alia ſigna, vel dicta prophetica in ſacris literis præcedentibus facta fuit: ita etiam cæterę ab iſto regum tempore prophetiæ, partim pertinent ad gentẽ & carnis Abrahæ: partim vero ad illud ſemẽ illius in quo benedicuntur omnes gentes cohæredes Chriſti per teſtamentum nouum, ad poſsidendam vitam æternã regnúmque cœlorum. Gene. 15. Partim ergo ad ancillam quæ in ſeruitutem generat, id eſt, terrenam Hieruſalem, quæ ſeruit cum filiis ſuis, partim vero ad liberam ciuitatem dei, id eſt, veram hieruſalem æternam in cœlis, cuius filij omnes ſecundum deum viuentes peregrinantur in terris ſed ſunt in eis quædam, quæ ad vtranque pertinere intelliguntur, ad ancillam proprie, ad liberam figurate. Tripertita itaque reperiuntur eloquia prophetarum: ſiquidem aliqua ſunt ad terrenam Hieruſalem ſpectantia, aliqua ad cœleſtem, nonnulla ad vtranque. Exemplis
2. Reg. 12. video probandum eſſe, quod dico, Miſſus eſt nathan[a] prophera, qui regem Dauid argueret de peccato graui & et quæ conſecuta ſunt mala futura prædiceret. Hæc atque huiuſmodi ſiue publice, id eſt, pro ſalute vel vtilitate populi ſiue priuatim cum pro ſuis quiſque rebus diuina promereretur eloquia, quibus pro vſu temporalis vitæ futuri aliquid noſceretur, ad terrenam ciuitatem pertinuiſſe, quis ambigat? Vbi autem legitur: Ecce dies veniunt, dicit dominus, & conſummabo domui Iſraël, & domui iuda teſtamentum nouum, non ſecundum teſtamentum, quod diſpoſui patribus eorum in
Hiere. 31. die qua apprehendi manum eorum, vt educerem eos de terra Aegypti, quoniam ipſi non permanſerunt in teſtamento meo & ego neglexi eos, dicit dominus quia hoc eſt teſtamentum, quod conſtituam domui Iſrael. Poſt dies illos dicit dominus, dabo leges meas in mentem eorum, & ſuper corda eorum ſcribam eas & videbo eos, & ero illis in deum, & ipſi erunt mihi in plebem. Hieruſalem ſine dubio ſuperna prophetatur, cuius deus ipſe premium eſt, eúmque habere atque ipſius eſſe ſummum illi eſt atque totum bonum. Ad vtranque vero pertinet hoc ipſum, quod hieruſalem dicitur dei ciuitas, & in ea prophetatur futura domus dei eaque pro K phetia videtur impleri, cum Salomon rex ædificat illud 3. Reg. 6. nobiliſsimum templum. Hæc enim & in terrena Hieruſalem ſecundum hiſtoriã cõtigerunt, & cœleſtis Hieruſalem figuræ fuerunt. Quod genus prophetiæ ex vtroque veluti compactum atque commixtum in libris veteribus canonicis, quibus rerum geſtarum narrationes continentur, valet plurimum, multúmque exercuit, & exercet ingenia ſcrutantium literas ſacras, vt quod hiſtorice prædictum cõpletúmque legitur in ſemine Abrahæ ſecundum carnem, etiam in ſemine Abrahæ ſecundum fidem, quid implendum allegorice ſignificet inquiratur, intantum vt quibuſdam viſum ſit[b] nihil eſſe in eiſdem libris vel prænunciatum, & effectum, vel effectum, quamuis non prænunciatum,[c] quod non inſinuet aliquid ad ſupernam ciuitatem dei eiuſque filios in hac vita peregrinos, figurata ſignificatione referendum. Sed ſi hoc ita eſt, iam bipertita, non tripertita erunt eloquia prophetarum, vel potius illarũ ſcripturarum omnium, quæ veteris inſtrumenti appellatione cenſentur. Nihil enim erit illic, quod ad Hieruſalem terrenam tantum pertineat, ſi quicquid ibi de illa, vel propter illam dici- L tur, atque completur ſignificat aliquid, quod etiam ad Hieruſalem cœleſtem allegorica præfiguratione referatur, ſed erunt ſola duo genera, vnum quod ad Hieruſalem liberam, alterum quod ad vtranque pertineat, Mihi autem ſicut multum videntur errare, qui nullas res geſtas in eo genere literarum aliquid aliud præter id quod eo modo geſtę ſunt ſignificare arbitrantur, ita multum audere,[d] qui prorſus ibi omnia ſignificationibus allegoricis inuoluta eſſe contendunt. Ideo tripertita, non bipertita eſſe dixi. Hoc enim exiſtimo, non tamen culpãs eos, qui potuerunt illic de quacunque re geſta ſenſum intelligentiæ ſpiritalis exculpere, ſeruata primitus duntaxat hiſtoriæ veritate, Cæterum quę ita dicuntur, vt rebus humanitus ſeu diuinitus geſtis, ſiue gerendis conuenire non poſsint, quis fidelis dubitet non eſſe inaniter dicta? Quis ea non ad intelligentiam ſpiritalem reuocet ſi poſsit, aut ab eo qui poteſt, reuocanda eſſe fateatur?

MIſſus eſt Nathan.) Poſteaquam Dauid Vriam maritum Berſabes collocari in prima acie iuſsiſſet vt mortem oppeteret, ac ipſe res M viduam cepiſſet in coniugem. b Intantum vt quibuſdam viſum ſit.) Hinc fieri aiunt, vt tam multa illorum Regum in libris regnorum dicta, factaq; prætermittantur, quæ ad ea nunc ſcripta in libris regum, Iuda, vel Iſrael, quod illa non videantur pertinere ad eccleſiam Chriſti tanquam imaginem ad ſolidum illud, verumque corpus. At omnia quæ toto illo ceu libro vitæ ſunt conſcripta, in Chriſtum eiuſque ſponſam dirigi tanquam in ſcopum vtriuſque eſt mentis. c Vel non effectum quamuis prænunciatum.) Legendum: Vel effectum, quamuis non prænunciatum. Et ſic eſt in aliis libris. Non prænunciatum, inquit, prophetis. d Ita multum audere.) Origenes omnia veteris inſtrumenti ad allegorias refert, in quibus explicandis fœlicior cæteris fuit ſeruata tamen veritate hiſtoriæ. Nam alioqui friuola eſſent omnia quæ in ſacris libris ſcribuntur. Cum vnusquiſque pro capitu & arbitrio ſuo allegoriam affingeret, nec conſtaret quid credendum, quemodo viuendum eſſet. quo magis miror ſtulticiam ne dicam, an impudentiam, an vtrunque, eorum, qui ex allegoriis præcepta & leges vitæ, dogmata religionis, vincula quibus ligentur, tenent atque, colligunt atque innodant, & ea pro certiſſimis in vulgum efferunt, at hæreticum clamant, ſi quis diſſentiat.

De præfigurata commutatione Iſraelitici regni & ſacerdotij, & de his, quæ antea mater Samuelis perſonam gerens eccleſia prophetauit.

Caput IIII.

PRocurſus igitur ciuitatis dei, vbi peruenit ad regum tempora, quando Dauid Saule repro 1. Reg. 16 bato, ita regnum primus obtinuit, vt eius deinde poſteri in terrena Hieruſalem diuturna ſucceſsione regnarẽt, dedit figuram rei geſtæ ſignificans, atq; prænuncians, quod non eſt prætereundum ſilentio, rerum muta-

A mutationem, futurarum quod attinet ad duo teſtamenta, vetus & nouum: vbi ſacerdotium, regnúmque mutatum eſt per ſacerdotem, eundemq; regem nouum, ac *1.Reg.2.* ſempiternum qui eſt Chriſtus Ieſus. Nam & Heli ſacerdote reprobato, ſubſtitutus eſt in dei miniſterium Samuël ſimul officio functus ſacerdotis & iudicis: & *1.Reg 13. & 16.* Saüle abiecto rex Dauid fundatus in regno: hoc quod dico figurauerunt. Mater quoque ipſa Samuëlis Anna, quæ prius fuit ſterilis, & poſteriore fœcunditate lætata eſt, prophetare aliud non videtur, quum gratulationem ſuam domino fundit exultans: quando eũdem puerum natum & ablactatum, deo reddidit, eadem pietate, qua *1.Reg.2.* vouerat. Dicit enim: Confirmatum eſt cor meum in domino & exaltatum eſt cornu meum in deo meo. Dilatatum eſt ſuper inimicos meos os meum: lætata ſum in ſalutari tuo: quoniam non eſt ſanctus, ſicut dominus: & non eſt iuſtus, ſicut deus noſter: non eſt ſanctus præter te. Nolite gloriari, & nolite loqui excelſa: neque procedat magniloquium de ore veſtro: quoniam deus ſcientiarum dominus: & deus præparans adinuentiones ſuas, Arcum potentium fecit infirmum: & infirmi præcincti ſunt virtute. Pleni panibus minorati ſunt, &
B eſurientes tranſierunt terram. Quia ſterilis peperit ſeptem: & multa in filiis [a] infirmata eſt. Dominus mortificat & viuificat: deducit ad inferos, & reducit. *Pſal.112.* Dominus pauperem facit, & ditat: humiliat, & exaltat. Suſcitat à terra pauperem, & de ſtercore erigit inopem: **aliàs, principibus.* vt collocet eum cum potentibus * populi ſui: & ſedem gloriæ hæreditatem dans ei, dans votum vouenti, & benedixit annos iuſti: quoniam non in virtute potens eſt vir dominus infirmum faciat aduerſarium ſuum: *Hiere.9.* dominus ſanctus. Non glorietur prudens in prudentia ſua: & non glorietur potens in potentia ſua: & non glorietur diues in diuitiis ſuis, ſed in hoc glorietur, qui gloriatur, intelligere, & ſcire dominum, & facere iudicium, & iuſticiam in medio terræ. Dominus abſcondit in cœlos, & tenuit: ipſe iudicabit extrema terræ, quia iuſtus eſt: & dat virtutem regibus noſtris: & ex- *1.Reg.2.* altabit cornu Chriſti ſui. Itáne vero verba hæc vnius **aliàs, donato.* putabuntur eſſe muliereulæ: de nato * ſibi filio gratulantis? Tantúmne mens hominum à luce veritatis auerſa eſt, vt non ſentiat ſupergredi modum fœminæ
C huius dicta quæ fudit? Porrò, qui rebus ipſis, quæ iam cœperunt etiam & in hac terrena peregrinatione compleri, conuenienter mouetur: nónne intendit, & aſpicit, & agnoſcit per hanc mulierem, cuius etiam nomen id eſt, Anna, quæ gratia eius interpretatur, ipſam religionem Chriſtianam, ipſam ciuitatem dei, cuius rex eſt & conditor Chriſtus: ipſam poſtremo dei gratiam prophetico ſpiritu ſic loquutam, à qua ſuperbi alienantur, vt cadant: qua humiles implentur, vt ſurgant, quod maxime hymnus iſte perſonuit? Niſi quiſquam forte dicturus eſt, nihil iſtam prophetaſſe mulierem, ſed deum tantummodo propter filium, quem precata impetrauit exultanti prædicatione laudaſſe, Quid ergo ſibi vult, quod ait? Arcum potentium fecit infirmum, & *1.Reg.2.* infirmi præcincti ſunt virture, pleni panibus minorati ſunt, & eſurienter tranſierunt terram, quia ſterilis peperit ſeptem, & multa in filiis infirmata eſt? Nunquid ſeptem ipſa pepererat, quamuis ſterilis fuerat? Vnicum habebat quando iſta dicebat, ſed nec poſtea ſeptem peperit [b], ſiue lex quibus ſeptimus eſſet ipſe Samuël, ſed tres mares & duas fœminas. Deinde in illo populo cum adhuc nemo regnaret, quod in extremo poſuit dat virtutem regibus noſtris, & exaltauit cornu Chriſti ſui,

Tomus quintus.

vnde dicebat, ſi non prophetabat? Dicat ergo eccleſia D Chriſti, ciuitas regis magni, gratia plena, prole fœcunda, dicat quod tãto ante de ſe prophetatum per os huius piæ matris agnoſcit, Confirmatum eſt cor meum in domino, & exaltatum eſt cornu meum [c] in deo meo. Vere confirmatum eſt cor, & cornu vere exaltatum, quia non in ſe ſed in domino deo ſuo. Dilatatum eſt ſuper inimicos meos os meum, quia & in anguſtiis preſſurarum ſermo dei non eſt alligatus, nec in præconibus alligatis [d]. Lætata ſum, inquit, in ſalutari tuo. Chriſtus eſt ipſe Ieſus, quem Simeon ſicut in euangelio legitur, ſenex amplectens paruulum, agnoſcens magnum: *Luc.2.* Nunc dimittis, inquit, domine ſeruum tuum in pace, quoniam viderunt oculi mei ſalutare tuum. Dicat itaque eccleſia: Lætata ſum in ſalutari tuo, quoniam non eſt ſanctus ſicut dominus, & non eſt iuſtus ſicut deus noſter, tanquam ſanctus & ſanctificans, & iuſtus & iuſtificans non eſt ſanctus præter te, quia nemo fit niſi abs te. Denique ſequitur: Nolite gloriari ſuperbe, & nolite loqui excelſa, neque exeat magniloquium de ore veſtro, quoniam deus ſcientiarum dominus ipſe, & nemo ſcit, quod ipſe ſcit [e]: quoniam qui putat ſe aliquid *Gala.6.* eſſe, cum nihil ſit, ſeipſum ſeducit. Hęc dicuntur ad- E uerſariis ciuitatis dei ad Babyloniam pertinentibus, de ſua virtute præſumentibus, in ſe non in domino gloriantibus, ex quibus ſunt etiam carnales Iſraëlitæ terrenæ Hieruſalem ciues terrigenæ, qui vt dicit Apoſtolus: Ignorantes dei iuſticiam, id eſt, quam dat homini- *Roma.10.* bus deus, qui ſolus eſt iuſtus, & iuſtificans, & ſuam volentes conſtituere, id eſt, velut ad ſe ſibi paratam, non ab illo impertitam, iuſtitiæ dei non ſunt ſubiecti. Itaque quia ſuperbi ſe de ſuo putantes, nõ de dei poſſe placere deo, qui eſt deus ſcientiarum, atque ideo & arbiter conſcientiarum, ibi videns cogitationes hominum, quoniam vanæ ſunt, ſi hominum ſunt, & ab illo non ſunt. Et pręparans inquit, adinuentiones ſuas. Quas adinuentiones putamus, niſi vt ſuperbi cadant, & humiles ſurgant? Has quippe adinuentiones exequitur dicens: Arcus potentium infirmatus eſt, & infirmi præcincti ſunt virtute. Infirmatus eſt arcus, id eſt, intentio eorum qui tam potentes ſibi videntur, vt ſine dei dono, atque adiutorio humana ſufficientia diuina poſsint implere mandata, & præcinguntur virtute, quorum interna vox F eſt: Miſerere mei domine, quoniam infirmus ſum. Ple- *Pſal.6.* ni panibus, inquit, minorati ſunt, & eſurientes tranſierunt terram. Qui ſunt intelligendi pleni panibus, niſi *1.Reg.2.* iidem ipſi quaſi potentes, id eſt, Iſraelitæ, quibus credi- *Roma.3.* ta ſunt eloquia dei? Sed in eo populo ancillę filij minorati ſunt, quo verbo minus quidem Latine [f], bene tamen expreſſum eſt, quod ex maioribus minores facti ſunt, quia & in ipſis panibus, id eſt, diuinis eloquiis, quæ Iſraëlitæ ſoli tunc ex omnibus gentibus acceperunt, terrena ſapiunt. Gentes autem quibus lex illa non erat data poſtea quàm per nouum teſtamentum ad eloquia illa venerunt, & multum eſuriendo terram tranſierunt, quia in eis non terrena, ſed cœleſtia ſapuerunt. Et hoc *1.Reg.2.* velut quæreretur cauſa, cur factum ſit, quia ſterilis, inquit, peperit ſeptem, & multa in filiis infirmata eſt. Hic totum, quod prophetabatur, eluxit agnoſcentibus numerum ſeptenarium, quo eſt vniuerſa, eccleſiæ ſignificata perfectio, propter quod & Ioannes Apoſtolus ad ſeptem ſcribit eccleſias, eo modo ſe oſtendens ad *Apoc.1.* vnius plenitudinem ſcribere. Et in prouerbiis Salomonis hoc antea præfigurans: Sapientia ædificauit ſibi do- *Prouer.9.* mum, & ſuffulſit columnas ſeptem. Sterilis enim erat

in omnibus gentibus dei ciuitas, ante quàm iſte fœtus,
per quem eam factam fœcundam cernimus, oriretur.
Cernimus etiã, quæ multa in filiis erat, nunc infirmatam
Hieruſalem terrenam, quoniam quicunque filij libe-
ræ in ea erant, virtus erant eius. Nunc vero ibi quoni-
am litera eſt, & ſpiritus non eſt amiſſa virtute infirma-
1. Reg. 2. ta eſt. Dominus mortificat & viuificat, mortificauit il-
lam, quæ multa erat in filiis, & viuificauit hanc ſterilem
quæ peperit ſeptem. Quamuis commodius poſsit in
telligi eoſdem viuificare, quos mortificauerit. Id enim
velut repetiuit addendo: Deducit ad inferos, & redu-
Coloſſ. 3. cit quibus enim dicit Apoſtolus: Si mortui eſtis cum
Chriſto, quæ ſurſum ſunt quærite, vbi Chriſtus eſt in
dextera dei ſedens. Salubriter vtique mortificantur à do
mino quibus adiungit, Quæ ſurſum ſunt ſapite, non quæ
ſuper terram: vt ipſi ſint illi, qui eſurientes tranſierunt
terram. Mortui enim eſtis, inquit. Ecce quomodo ſalu-
briter mortificat deus, Deinde ſequitur: Et vita veſtra
abſcondita eſt cum Chriſto in deo. Ecce quomodo eoſ-
dem ipſos viuificat deus, Sed nunquid eoſdem deduxit
ad inferos, & reduxit? Hoc vtrunque ſine controuerſia
fidelium in illo potius videmus impletum, capite ſcili-
H cet noſtro, cum quo vitam noſtram in deo Apoſtolus
Rom. 8. dixit abſconditam? Nam qui proprio filio non peper-
cit, ſed pro nobis omnibus tradidit eum, iſto modo vti-
que mortificauit eum. Et quia reſuſcitauit eum à mor-
tuis, eũdem rurſum viuificauit. Et quia in prophetia vox
Pſal. 15. eius agnoſcitur: Non derelinques animam meam in in-
ferno, eundem deduxit ad inferos & reduxit. Hac eius
1. Reg. 2. paupertate ditati ſumus. Dominus enim pauperem fa-
cit & ditat. Nam[i] quid hoc ſit, vt ſciamus, quod ſe-
quitur audiamus: Humiliat, & exaltat, vtique ſuperbos
humiliat, & humiles exaltat. Quod enim alibi legitur:
Iacob. 4. Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam,
1. Petr. 5. hoc totus habet ſermo huius, cuius nomen interpreta-
1. Reg. 2. tur gratia eius. Iam vero quod adiungitur: Suſcitat à
terra pauperem: de nullo melius quàm de illo intelli-
2. Corin. 8. go, qui propter nos factus eſt pauper, cum diues eſſet,
vt eius paupertate ſicut paulo ante dictum eſt, ditare-
Pſal. 15. mur. Ipſum enim de terra ſuſcitauit tam cito, vt caro eius
non videret corruptionem. Nec illud ab illo alienabo,
quod additum eſt, & de ſtercore erigit inopem. Inopa
quippe idem eſt quod pauper. [s] Stercus vero vnde ere-
I ctus eſt, rectiſsime intelliguntur perſecutores Iudæi, in
Philip. 3. quorum numero cum ſe dixiſſet Apoſtolus eccleſiam
perſecutum: Quæ mihi inquit fuerunt lucra, hæc prop-
ter Chriſtum damna eſſe duxi, nec ſolum detrimenta
verumetiam ſtercora exiſtimaui eſſe, vt Chriſtum lucri-
facerem. De terra ergo ſuſcitatus eſt ſuper omnes diui-
tes ille pauper, & de illo ſtercore erectus eſt ſupra om-
nes opulentos ille inops, vt ſedeat cum potentibus po-
puli quibus ait: Sedebitis ſuper duodecim ſedes. Et ſe-
Matt. 19. dem gloriæ hæreditatem dans eis. Dixerant enim po-
1. Reg. 2. tentes illi: ecce nos dimiſimus* omnia, & ſecuti ſumus
*alias, reli te: hoc votum potentiſsimi vouerant. Sed vnde hoc eis,
quimus. niſi ab illo, de quo hic continuo dictum eſt: Dans votũ
Matt. 19. vouenti? Alioquin ex illis eſſent potentibus, quorum in
firmatus eſt arcus, dans inquit, votũ vouenti. Non enim
*al. rectũ. domino quiſquam quicquam ratum * voueret niſi quĩ
ab illo acciperet, quod voueret. Sequitur, Et bene di-
xit annos iuſti: vt cum illo ſcilicet ſine fine viuat, cui di-
Pſal. 101. ctum eſt. Et anni tui non deficient. Ibi enim ſtant an-
ni, hic autem tranſeunt, imò pereunt: antequam enim
veniant non ſunt, cum autem venerint, non erũt, quia
cum ſuo fine veniunt. Horum autem duũm, id eſt, dans

votum vouenti: &, benedixit annos iuſti: vnum, eſt quod K
facimus, alterum quod ſumimus. Sed hoc alterum deo
largitore non ſumitur, niſi cum ipſo adiutore primum
illud efficitur, quia non in virtute potens eſt vir. Do- 1. Reg. 2.
minus infirmum faciet aduerſarium eius, illum ſcilicet
qui homini vouenti inuidet. & reſiſtit: ne valeat imple-
re quod vouit. Poteſt ex ambiguo Græco [h] intelligi, &
aduerſarium ſuum. Cum enim dominus poſsidere nos
cœperit, profecto aduerſarius, qui noſter fuerat, ipſius
fit, & vincitur, à nobis, ſed non viribus noſtris, quia non
in virtute ſua potens eſt vir. Dominus ergo infirmum
faciet aduerſarium ſuum, dominus ſanctus, vt vincatur
à ſanctis, quos dominus ſanctus ſanctorum effecit ſan- Hiere. 9.
ctos. Ac per hoc non glorietur [i] prudens in prudentia
ſua & non glorietur potens in potentia ſua, & non glo-
rietur diues in diuitiis ſuis, ſed in hoc glorietur, qui glo-
riatur, intelligere & ſcire dominum, & facere iudicium,
& iuſticiam [k] in medio terræ. Non parua ex parte in-
telligit, & ſcit dominum, qui intelligit, & ſcit etiam hoc
à domino ſibi dari, vt intelligat & ſciat dominum Quid
enim habes, ait Apoſtolus quod non accepiſti? Si autem 1. Corin. 4.
& accepiſti, quid gloriaris, quaſi non acceperis: id eſt,
quaſi à teipſo tibi ſit, vnde gloriaris? Facit autem iudi-
cium & iuſtitiam, qui recte viuit. Recte autem viuit, qui L
obtemperat præcipienti deo, & finis præcepti, id eſt, ad
quod refertur præceptum, charitas eſt de corde puro, &
conſcientia bona, & fide non ficta. Porro iſta charitas, 1. Timo. 1.
ſicut ioãnes Apoſtolus teſtatur, ex deo eſt. Facere igitur 1. Ioan. 4.
iudicium & iuſtitiam, ex deo eſt. Sed quid eſt in medio
terræ? Neque enim non debent facere iudicium, & iu-
ſticiam qui habitant in extremis terræ, quis hoc dixerit?
Cur ergo additum eſt, in medio terræ? Quod ſi non ad
deretur, & tantummodo diceret, facere iudicium & iu-
ſticiam, magis hoc præceptũ ad vtroſque homines per
tineret, & mediterraneos, & maritimos. Sed ne quiſ-
quam putaret poſt finem vitæ, quæ in hoc agitur corpo-
re, ſupereſſe tempus iudicium iuſtitiàmque faciẽdi, quã
cum eſſet in carne non fecit, &, ſic diuinum euadi poſſe
iudicium, in medio terrę mihi videtur dictum, cum quiſ
que viuit in corpore. In hac quippe vita ſuam terrã quiſ-
que circunfert, quam moriente homine recipit terra
communis, reſurgẽti vtique reddítura. Proinde in me-
dio terræ, id eſt, cum anima noſtra iſto terreno claudi-
tur corpore, faciendum eſt iudicium & iuſticia, quod M
nobis proſit in poſterum, quando recipiet quiſque ſecũ-
dum ea, quæ per corpus geſsit, ſiue bonum, ſiue malum.
Per corpus quippe ibi dixit Apoſtolus, per tempus quo 2. Cor. 5.
vixit in corpore. Non enim ſi quis maligna mente atq;
impia cogitatione blaſphemet, neq; id vllis membris
corporis operetur, ideo non erit reus, quia id non motu
corporis geſsit, cum hoc per illud tempus geſſerit, quo
geſsit & corpus. Iſto modo congruenter intelligi poteſt
etiam illud, quod in pſalmo legitur: Deus autem rex no- Pſal. 73.
ſter ante ſecula, operatus eſt ſalutem in medio terræ, vt
dominus Ieſus accipiatur deus noſter qui eſt ante ſecu-
la, quia per iſtum facta ſunt ſecula operatus eſt ſalutem
noſtram in medio terrę, cum verbum caro factum eſt, Ioan. 1.
& terreno habitauit in corpore. Deinde poſtea quam
prophetatum eſt in his verbis Annæ: quomodo gloria-
ri debeat, qui gloriatur, non in ſe vtique, ſed in domino
propter retributionem, quæ in die iudicij futura eſt: Do-
minus, inquit aſcendit in cœlos, & tonuit, [l] ipſe iudica- 1. Reg. 2.
bit extrema terrę, quia iuſtus eſt. Prorſus ordinem tenuit
confeſsionis fidelium, Aſcendit enim in cœlum domi-
nus chriſtus, & inde venturus eſt ad viuos & mortuos
iudican

A iudicandos. Nam quis aſcendit ſicut dicit Apoſtolus, Ephe.4 niſi qui & deſcēdit in inferiores partes terræ? Qui deſcēdit ipſe eſt, & qui aſcendit ſuper omnes cœlos, vt adimpleret omnia. Per nubes ergo ſuas tonuit, quas ſpiritu ſancto cū aſcendiſſet impleuit. De quibus ancillę Hieruſalem, hoc eſt ingratæ vineæ comminatus eſt apud Eſaiæ.5. Eſaiam prophetam, ne pluant ſuper eam imbrem. Sic au- 1.Reg.2. tem dictum eſt, Ipſe iudicabit extrema terræ, ac ſi diceretur, etiam extrema terræ: Nō enim alias terræ partes nō iudicabit, qui omnes homines proculdubio iudicabit. Sed melius intelliguntur extrema terræ extrema hominis, quoniam nō iudicabuntur, quæ in melius vel deterius medio tempore cōmutantur ſed in quibus extremis[m] inuētus fuerit qui iudicabitur. Propter quod dictū Matt.10. eſt: qui perſeuerauerit vſque in finem, hic ſaluus erit. Qui ergo perſeuerāter facit iudicium & iuſtitiam in medio terræ, non dānabitur cum iudicabuntur extrema terræ. 1.Reg.2. Et dat inquit, virtutem regibus noſtris, vt nō eos indicando condemnet. Dat eis virtutem, qua carnem ſicut reges regnant, & in illo mundum, qui propter eos fudit ſanguinem, vincant. Et exaltabit cornu Chriſti ſui. Quomodo Chriſtus exaltabit cornu Chriſti ſui? de quo etenim ſupra dictum eſt dominus aſcendit in cœlos, & in- B tellectus eſt dominus Chriſtus ipſe, ſicut hic dicitur, exaltabit cornu Chriſti ſui, qui eſt Chriſtus[n]. Chriſtus ergo Chriſti ſui cornu exaltabit, id eſt, vniuſcuiuſq; fidelis ſui, ſicut iſta ipſa in pincipio huius hymni ait: Exaltatum eſt cornu meum in deo meo. Omnes quippe vnctos ei[o] chriſmate, recte Chriſtos poſſum[o] dicere, quod tamen totū cum ſuo capite corpus, vnus eſt Chriſtus. Hæc Anna prophetauit Samuelis ſancti viri mater multumq; laudati. In quo quidem tunc figurata eſt mutatio veteris ſacerdotij, & nunc impleta quando infirmata eſt, quæ multa erat in filiis, vt nouum haberet in Chriſto ſacerdotium ſterilis, quæ peperit ſeptem.

a ET multa in filijs.) Quæ multos habebat filios. b Sed nec poſtea ſeptem peperit. Sic in primo Reg. cap. ſecundo, vt Auguſtinus dicit. Ioſephus tamen niſi mendoſus eſt codex, tres filios, & tres filias peperiſſe Annam ſcribit poſt natum Samuelē ſed Hebrei duos filios Samuelis C pro filiis Annæ numerant, cū ſint nepotes, & ita ſeptem liberi Phanneæ mortui ſunt ſigillatim, vt naſcebantur filij Annæ & nepotes. c Exaltatum eſt cor meum.) Alibi cornu meum, & ſic videtur Auguſtinus ſcripſiſſe. nam Græce eſt κέρας. Hebræi tradunt nato Samuele, primogenitum Phenenæ alterius vxoris Helcannę interiiſſe, & vt liberi naſcebantur Annæ, ita Phānee periſſe. Hieronym[us] ſup primo lib. Reg. d Nec in præconib[us] alligatis.) In codice Brugeñ. habetur, ſed in præconibus alligatis, hoc ſignificat hærere ſemper liberum dei ſermonē præconibus ſuis, illud vero quod vulgo, etiam in vinctis præconibus diuinum ſermonem ſolutum eſſe, ac liberum. e Et nemo ſcit quod ipſe ſcit.) Vt & ſic quaſi etiā. Refertur, vel ad præſcientiam rerum futurarū vel, ad conſcientiā præſentium abditarū, Alibi ſic legitur deus ſcientiarum dominus ipſe vos ſcit, & vbi nemo ſcit. f Minorati ſunt, quo verbo minus quidem Latine.) Vt Inops. vertatur ad verbum ἠλαττώθη quod etiam minui dici poteſt. g Inope quippe idē eſt quod pauper.) Paulo plus vide eſſe inops in indigētia, quàm pauper: & ſi inops cum ab ope veniat, id eſt auxilio, nō tam dicitur qui caret pecunia, quàm qui opibus, in quibus eſt auxilium. Sic à Virgilio ſenectus dicitur inops, primo Georg. quaſi ex ſe minimum habens quo iuuetur. Et apud Terentium in adelphis, leno cum ſe inopem queritatur, non ſic pecuniæ, vt auxilij profitetur indigum. Ita Varro ety na reddit: Pauper à paulo lare mendicus à minus. cui cum opus eſt minus nullo eſt. inops, quod opis egeat, opulentus ab ope. Ideo proprie ac eleganter paulo poſt Auguſtinus: Supra omnes opulentos ille inops. h Poteſt ex ambiguo Græco.) αὐτῶ quod Latine dicimus, & ſuum, & ſuum. Græci enim non hæc ita ſeparāt vt nos. i Ac per hoc non glorietur.) Hæc verba vulgo non habentur in carmine Annæ primi Reg. ſecūdo, ex interpretatione Hieronymi: ſed Hieremiæ.9. Lxx. vero & in libro primo Reg. & in Hieremia poſuerunt, & ſi paulo diuerſius. hoc dicto ratio omnis ſuperbię confutatur, cum nec diuitias velit dominus, nec fortitudinem, nec ſapientiam illam humanam eſſe materiam gloriandi, & efferēdi ſui, ſed qui gloriatur, vt inquit Paulus, in domino glorietur, ſic ſe efferat homo in animo modico ſemper & æquabili. nunquam enim intumeſcet, ſi ad hunc modum ſe ſuſtulerit. non inflat enim ſcientia domini, quæ eſt charitate condita, & præcipue ſi cū illum noſcimus, id ſubinde animum & cogitationem ſubierit, ipſum eſſe qui miſeretur abiectis, qui iudicat ſuperbum, & fidentem, qui iuſtitia ſuę bene meritum munera tur, & donat. k Et facere iudicium & iuſtitiam.) In primo lib. Reg. ſic D Lxx. [illegible] in hoc glorieē qui gloriatur, quod intelligat & nouit dominū & facit iudiciū & iuſtitiā in medio terræ. vt ad eum referatur qui gloriatur: & ſic interpretatur Auguſt. In Hierem. ſic [illegible] in hoc glorieē qui gloriat quod intelligat & cognoſcat me eſſe dominū qui facio miſericordiā & iudiciū & iuſtitiam in terra. l Dominus inquit, aſcendit in cœlos, & tonuit. Nec verba iſta leguntur in vulgatis exemplaribus, ſed id quod ſequitur ipſe iudicabit &c. Auguſt. lxx. ſequitur vt illa ætate Eccleſiæ ferè omnes. m Sed in quibus extre.) Vnde eſt illud ſicut te inuenero ita iudicabo. n Quis eſt Chriſtus.) Alibi ſic quis ergo Chriſtus Chriſti? An cornu exaltabit vniuſcuiuſque fidelis?

De his quæ ad Heli ſacerdotem homo dei prophetice locutus eſt ſignificans ſacerdotium, quod ſecundum Aaron inſtitutum fuerat auferendum *Caput V.*

SEd hoc euidentius ad ipſum Heli ſacerdotem miſſus loquitur homo dei, cuius quidem nomen tacetur[a], ſed intelligitur officio miniſterióque ſuo ſine dubitatione Propheta. Sic e- 1.Reg.2 nim ſcriptum eſt: Et venit homo dei ad Heli, & dixit: E Hæc dicit dominus: Reuelans reuelatus ſum ad domum patris tui, cum eſſent in terra Aegypti ſerui in domo Pharaonis, & elegi domum patris tui ex omnibus ſceptris Iſraël mihi ſacerdotio fungi, vt aſcenderent ad altare meum, & incenderent incenſum, & portarent Ephod[b], & dedi domui patris tui omnia quæ ſunt ignia filiorum Iſrael in eſcam. Et vt quid reſpexiſti in incenſum meum, & in ſacrificium meum impudenti oculo, & glorificaſti filios tuos[c] ſuper me, benedicere primitias[d] omnis ſacrificij in Iſrael in conſpectu meo? Propter hoc hęc dicit dominus deus Iſraël: Dixi, domus tua & domus patris tui tranſibunt coram me, vſque in æternum. Et nunc dicit dominus: Nequaquam, ſed glorificantes me glorificabo: & qui ſpernit me, ſpernetur. Ecce dies veniunt, & exterminabo ſemen tuum, & ſemen domus patris tui, & non erit tibi ſenior[e] in domo mea omnibus diebus, & virum exterminabo tibi F ab altari meo, vt deficiant oculi eius, & defluat anima eius, & omnis qui ſupererit domus tuæ decidet in gladio virorum. Et hoc tibi ſignum, quod veniet ſuper duos filios tuos, Ophni, & Phinees, Vna die morientur ambo. Et ſuſcitabo mihi ſacerdotem fidelem, qui omnia, quæ in corde meo, & quæ in anima mea faciat & ædificabo ei domum fidelem & tranſibit corā Chriſto meo omnibus diebus. Et erit qui ſupererit[f] in domo tua veniet adorare ei obolo argenti dicens: Iacta me in vnam partē ſacerdotij tui manducare panem. Non 1.Reg.14. eſt vt dicatur iſta prophetia, vbi ſacerdotij veteris tanta manifeſtatione prænunciata mutatio eſt, in Samuēle fuiſſe completa. Quanquam enim non eſſet de alia tribu[g] Samuel, quàm quæ conſtituta fuerat à domino vt ſeruiret altari, tamen nō erat de Filiis Aaron, cu- 2.Retract. ius progenies fuerat deputata vt inde fierent ſacerdo- cap.4. tes, ac per hoc in ea quoque re geſta, eadem mutatio, quę per Chriſtum Ieſum futura fuerat adumbrata eſt, & ad vetus teſtamentum proprie: figurate vero pertinebat ad nouum prophetia tam facto etiam ipſo quam verbo[h] id ſcilicet facto ſignificans, quod verbo ad Heli ſacerdotem dictum eſt per prophetam. Nam fuerunt poſtea ſacerdotes ex genere Aaron, ſicut Sadoch, & Abiathar 2.Reg.15. regnante Dauid, & alij deinceps, antequam tempus veniret, quo iſta quæ de ſacerdotio mutando tanto ante prædicta ſunt, effici per Chriſtum oportebat. Quis autem nunc fideli oculo, hæc intuens non videat eſſe completa, quandoquidem nullum tabernaculum,

G nullum templum, nullum altare, nullum ſacrificium,
& ideo nec vllus ſacerdos remanſit Iudeis, quibus vt
de ſemine Aaron ordinaretur, & dei fuerat lege man-
datum. Quod & hic commemoratum eſt illo dicente
Propheta: Hæc dicit dominus deus Iſraël, dixi: Domus
1. Reg. 2. tua & domus patris tui tranſibunt coram me, vſque in
æternum. Et nunc dicit dominus: Nequaquam, ſed
glorificantes me glorificabo, & qui me ſpernit, ſperne-
tur. Quod enim nominat domum patris eius, non eum
de proximo patre dicere, ſed de illo Aaron, qui primus
ſacerdos eſt inſtitutus, de cuius progenie cæteri ſe-
querentur, ſuperiora demonſtrant, vbi ait: Reuelatus
1. Reg. 2. ſum ad domum patris tui cum eſſent in terra Aegypti
ſerui in domo Pharaonis, & elegi domum patris tui
ex omnibus ſceptris Iſraël mihi ſacerdotio fungi. Quis
pater fuit huius in illa Aegyptia ſeruitute, vnde cum li-
berati fuiſſent electus eſt ad ſacerdotium, niſi Aaron?
De huius ergo ſtirpe iſto loco dixit futurum fuiſſe, vt
non eſſent vlterius ſacerdotes. Quod iam videmus im
pletum. Vigilet fides, præſto ſunt res, cernuntur, tenen-
†alias no- tur, & videre volentium † oculis ingeruntur. Ecce: in-
lentium. quit, dies veniunt, & exterminabo ſemen tuum, & ſe-
H men domus patris tui, & non erit tibi ſenior in domo
mea omnibus diebus: & virum exterminabo tibi ab al-
tari meo, vt deficiant oculi eius, & defluat anima eius.
Ecce dies qui prænunciati ſunt iam venerunt. Nullus
ſacerdos eſt ſecundum ordinem Aaron, Et quicunque
ex eius genere eſt homo, cum videt, ſacrificium Chri-
ſtianorum toto orbe pollere, ſibi autem honorem il-
lum magnum eſſe ſubtractum, deficiunt oculi eius, &
defluit anima eius tabe mœroris. Proprie autem ad hu-
ius domum Heli, cui hæc dicebantur, quod ſequitur
pertinet: & omnia qui ſupererit domus tuæ, decidet
in gladio virorum, Et hoc tibi ſignum quod veniet ſu
per duos filios tuos Ophni, & Phinees. Die vno mo-
1. Reg. 2. rientur ambo. Hoc ergo ſignum factum eſt mutandi
ſacerdotij de domo huius, quo ſigno ſignificatum eſt,
mutandum ſacerdotium domus Aaron, Mors quippe
filiorum huius ſignificauit mortem non hominum,
ſed ipſius ſacerdotij de filiis Aarõ. Quod autem ſequi-
tur ad illum iam pertinet ſacerdotem cuius figuram
geſsit huic ſuccedendo Samuël. Proinde quæ ſequun-
tur de Chriſto Ieſu noui teſtamenti vero ſacerdote di-
I cuntur: Et ſuſcitabo mihi ſacerdotem fidelem, qui a
Ibidem. omnia quæ in corde meo & quæ in anima mea faciat,
& ædificabo ei domum fidelem, ipſa eſt æterna & ſu-
perna Hieruſalem. Et tranſibit, inquit, coram Chriſto
meo omnibus diebus. Tranſibit dixit, conuerſabitur,
ſicut ſuperius dixerat de domo Aaron: Dixi, domus
tua & domus patris tui tranſibunt coram me in æter-
num. Quod autem ait, coram chriſto meo tranſibit, de
ipſa domo vtique intelligendum eſt non de illo ſacer-
dote qui eſt Chriſtus ipſe mediator atque ſaluator. Do-
mus ergo eius coram illo tranſibit. Poteſt & tranſibit
intelligi de morte ad vitam omnibus diebus, quibus
peragitur vſque in finem ſeculi huius iſta mortalitas.
Quod autem ait deus, qui omnia quæ in corde meo, &
quæ in anima mea faciat: non arbitremur habere ani-
mam deum, cum ſit conditor animæ, ſed ita hoc de deo
tropice, nõ propriè dicitur, ſicut manus & pedes, & alia
corporis membra. Et ne ſecundum hoc credatur ho-
Gene. 1. mo [i] in carnis huius effigie factus ad imaginem dei, ad-
Pſalm. 16. duntur & alæ, quas vtique non habet homo: & dicitur
deo, ſub vmbra alarum tuarum protege me, vt intelli-
gant homines de illa ineffabili natura, nõ propriis, ſed
tranſlatis rerum vocabulis iſta dicit. Quod vero adiun-
gitur: Et erit qui ſupererit in domo tua, veniet adorare K
ei: non proprie de domo dicitur huius Heli ſed illius 1. Reg. 2.
Aaron, de qua vſque ad aduentum Ieſu Chriſti homi-
nes remanſerunt, de quo genere etiam nunc vſque non
deſunt. Nam de illa domo huius Heli, iam ſupra dictum
erat & omnis qui ſupererit domus tuæ, decidet in gla-
dio virorum. Quomodo ergo hic vere dici potuit &
erit qui ſupererit in domo tua veniet adorare ei, ſi illud
eſt verum quod vltore gladio nemo inde ſupererit, niſi
quia illos intelligi voluit, qui pertinent ad ſtirpem, ſed
illius totius ſacerdotij ſecundum ordinem Aaron? Er-
go ſi de illis eſt prædeſtinatis reliquiis, de quibus alius
Propheta dixit, Reliquiæ ſaluæ fient: vnde & Apoſto- Eſaiæ. 10.
lus: Sic ergo, inquit, & in hoc tempore reliquiæ per ele- Roma. 9.
ctionem gratiæ ſaluæ factæ ſunt: quia de talibus reli
quiis bene intelligitur eſſe, de quo dictum eſt, Qui ſu-
pererit in domo tua, profecto credit in Chriſtum: ſicut
temporibus Apoſtolorum ex ipſa gente plurimi credi-
derunt: neque nunc deſunt, qui licet rariſsime tamen
credant, & impletur in eo quod hic iſte homo dei con-
tinuo ſecutus adiunxit: Veniet adorare ei obolo argen-
ti: cui adorare, niſi illi ſummo ſacerdoti, qui & deus 1. Reg. 2.
eſt? neque enim in illo ſacerdotio ſecundum ordinem L
Aaron, ad hoc veniebant homines ad templum vel al-
tare dei, vt ſacerdotem adorarent. Quid eſt autem quod
ait obolo argenti, niſi breuitate verbi fidei, de quo com-
memorat apoſtolus dictum? Verbum conſummans, Roma. 9.
& breuians faciet dominus ſuper terram? Argentum
autem pro eloquio poni. Pſalmus teſtis eſt, vbi cani-
tur Eloquia domini eloquia caſta, argentum igne exa- Pſal. 11.
minatum. Quid ergo dicit iſte, qui venit adorare ſa-
cerdoti dei & ſacerdoti deo? Iacta me in vnam partem
ſacerdotij tui manducare panem. Nolo in patrum meo- 1. Reg. 2.
rum collocari honore, qui nullus eſt, iacta me in partẽ
ſacerdotij tui, Elegi enim abiectus eſſe in domo domi- Pſalm. 83.
ni, qualecunque, & quantulũcunque, membrum eſſe eu-
pio ſacerdotij tui. Sacerdotium quippe hic ipſam ple-
bem dicit, cuius plebis iſte ſacerdos eſt mediator dei &
hominum homo Chriſtus Ieſus. Cui plebi dicit Apo- 1. Timo. 2.
ſtolus Petrus: Plebs ſancta regale ſacerdotium: Quan- 1. Pet. 2.
uis nonnulli, ſacrificij tui, [h] ſint interpretati, non ſacer- M
dotij tui, quod nihilo minus eũdem ſignificat populum
Chriſtianum. Vnde dicit apoſtolus Paulus: Vnus pa- 1. Cor. 10.
nis, vnum corpus multi ſumus, Et iterum: Exhibeatis, Roma. 12.
inquit, corpora veſtra hoſtiam viuam, [i] Quod ergo ad-
didit manducare panem: etiam ipſum ſacrificij genus
eleganter expreſsit, de quo dicit ſacerdos ipſe, Panis Ioan. 6.
quem ego dedero, caro mea eſt pro ſeculi vita: ipſum
eſt ſacrificium non ſecundum ordinem Aaron, ſed ſe-
cundum ordinem Melchiſedech: qui legit, intelligat. Pſal. 109.
Breuis itaq; eſt iſta confeſsio, & ſalubriter humilis, qua
dicitur, Iacta me in partem ſacerdotij tui, manducare 1. Reg. 2.
panem: ipſe eſt obolus argenti, quia & breue eſt, & elo-
quium domini eſt, habitantis in corde credentis. Quia
enim dixerat ſuperius dediſſe ſe domui Aaron cibos
de victimis veteris teſtamenti, vbi ait: Dedi domui pa
tris tui omnia quæ ſunt ignis filiorum Iſraël in eſcam. Ibidem.
Hæc quippe fuerat ſacrificia Iudæorum, ideo hic di-
cit manducare panem, quod eſt in nouo teſtamento ſa-
crificium Chriſtianorum.

Cuius quidem nomen tacetur.) Hunc virum dei Iudei Phinees eſſe dicunt, quem & Heliam autumant, Hieronymus. b Et portarent Ephod.) Hieronymus multis locis & ad Marcellinam & contra Iouinianum, & de veſte ſacerdotali ad Fabiolam, tum enim Ioſephus lib. 3. antiqui, ſcribunt Ephod Græcis dicit ἐπωμίδα Sic Ephod.
enim

A enim uerterunt Lxx. quod Hierony. & Ruſinus vertũt ſuperhumerale. Ab humeris dependebat apertum ad brachia. Huiuſmodi Ephod ſolus ſummus ſacerdos geſtabat cũctis coloribus auroq; interſtinctũ. Leuitæ & quidam alij Ephod habebãt huic ſimile, ſed Ephod bat, id eſt, ex lino. Sic ſamueli fecit mater Anna Ephod bat: & Dauid ante arcam ἐσκιρτα gerebat. vnde credo manaſſe morem ad noſtros rabi, id eſt, δεδασκάλους ... vt tanquam principes legis & totius religionis habeant ... inſigne ſcientiæ admirabilis, quæ etiã per humeros defluat. Hinc me dicos & iuris peritos, ne quid illis viderentur cedere cultum quoq; ſimilẽ vſurpaſſe. Cæterũ Lxx. ... legunt. c Et glorificaſti filios tuos.) Sic fuit ex quo primum decreſcere cœpit ſacerdotium Iudeorum, ſic ex quo noſtrũ. Quotus enĩ quiſq; eſt, qui ſacerdotia ambiat potius vt religioſe colat, quam vt quæſtui habeat? Qui incitant parẽtes, & neceſſarij ad rẽ eccleſiaſticã alio fine, quàm vt ditentur ipſi? Quis ſe non exiſtimat ſanctiſſ. facere quũ filiis ſi habet, habet autẽ niſi ſit ſterilis, quũ fratribus, ſororibus aliiſq; cognatis & neceſſariis etiam opulẽtis quas eccleſiæ diuitias vocant, prætermiſsis egenis, quibus illa ſunt parata, impartitur? Sic ſemper erit quandiu opes ſollicitabunt humanum cor. d Benedicere primicias.) Aliter in vulgata editione, quã adducere nihil eſt opus, quoniã frequens eſt in omnium manibus. e Et non erit tibi ſenior.) ... ſacerdotem magnũ ſcribit Hieronymus intelligi. f Supererit.) In antiquo libro hoc toto capite vbi impreſſum eſt ſupereſſe, ſcribit ſupereſſe: vt apud Virgiliũ ſuperetne. & veſcitur aura æthera. Sed ſignificat* eſt idẽ. g Quinquã enim nõ eſſet de aliis tribu.) Pater Samuelis de tribu leui fuiſſe oſtenditur primi paralip. vj. Mater de tribu iuda. Hũc locum Auguſtinus recantat lib. retract. ij. vbi ſic ſcribit in. xvij. lib. Quod dictum eſt nõ erat de filiis Aarõ: dicẽdum potiꝰ fuit nõ erat filius
B ſacerdotum. Filios quippe ſacerdotũ defunctis ſacerdotibus ſuccedere magis legitimi moris fuit. nam in filiis Aaron reperitur pater Samuelis: ſed ſacerdos nõ fuit. Nec ita in filiis, vt eũ ipſe genuerit Aarõ, ſed ſicut omnes illius populi dicuntur filij Iſrael. Hæc Auguſtinus. h Tam facto etiam ipſo quam verbo.) In aliis libris: prophetia facti etiam ipſa non verbi nam & ſi verba videbantur alio ſpectare, res tamẽ ipſa in Chriſto expleta eſt. i Ne ſecundum hoc credatur homo.) Quod credebant Anthropomorphitæ hæretici. k Quamuis nõnulli ſacrificij rei.) Græce ἱερατεία quod eſt etiam ſacrificium ſed potius ſacerdotium. l Iterum: Exhibeatis, inquit, corpora veſtra hoſtiam viuam.) Hoc in aliis libris non legitur, & ſi non abſurde additur.

De Iudaico ſacerdotio & regno, quæ cum in æternum dicãtur ſtatura, non permanent vt alia intelligantur, quæ ſpondentur æterna. *Cap. VI.*

CVm igitur hæc tanta tunc altitudine prænunciata ſint, quanta nunc manifeſtatione clareſcũt non fruſtra tamẽ moueri quiſpiam poteſt ac dicere: quomodo confidimus euenire omnia quæ in libris illis ventura prædicta ſunt, ſi hoc ipſum
1.Reg.2. quod ibi diuinitus dictum eſt, Domus tua & domus patris tui tranſibunt coram me in æternum: effectum habere non potuit? quoniam videmus illud ſacerdotium fuiſſe mutatum: & quod illi domui promiſſum eſt, nec
C ſperari aliquando complendum, quia illud quod ei reprobato mutatoq; ſuccedit, hoc potius prædicatur æternum? Hoc qui dicit nondum intelligit, aut non recolit etiam ipſum ſecundum ordinem Aaron ſacerdotium, tanquam vmbram futuri æterni ſacerdotij conſtitutum: ac per hoc quando ei æternitas promiſſa eſt, non ipſi vmbræ ac figuræ, ſed ei quod per ipſam adũbrabatur, figurabatúrque, promiſſum eſt ſed ne putaretur ipſa vmbra eſſe manſura, ideo etiam mutatio eius debuit prophetari. Regnum quoque iſto modo etiam Saulis ipſius, qui certe reprobatus atque reiectus eſt, futuri regni
1.Reg.15. erat vmbra in æternitate manſuri. Oleum quippe illud
4.Reg.10. quo vnctus eſt, & ab eo chriſmate Chriſtus eſt dictus, myſtice accipiendum & magnum ſacramentum intelligendum eſt, quod in eo tantum veneratus eſt ipſe Dauid, vt percuſſo corde pauitauerit, quando in tenebroſo occultatus antro, quò etiam Saul vrgente intrauerat neceſſitate naturæ, exiguam particulam veſtis eius retrorſum latenter abſcidit, vt haberet vnde monſtraret, quomodo ei pepercerit, cum poſſet occidere: atque
*aliàs quia ita ſuſpicionẽ de animo eius, qua † ſanctum Dauid putans inimicum ſuum vehementer perſequebatur, auferret. Ne itaque reus eſſet tanti ſacramenti in Saule viola-
1.Reg.24. ti: quia vel indumentum eius ſic attrectauit, extimuit

Ita enim ſcriptum eſt, Et percuſſit cor Dauid ſuper eum quia abſtulit pinnulam [a] chlamydis eius. Viri autem cum illo erant [b], & vt ſaulem in manus ſuas traditum interimeret, ſuadebant. Non mihi, inquit, contingat à domino ſic facere hoc verbum domino meo Chriſto domini, inferre manum meam ſuper eum: quia Chriſtus domini eſt hic. Huic ergo vmbræ futuri non propter ipſam, ſed propter illud quod præfigurabat tanta veneratio exhibebatur. Vnde & illud, quod ait Sauli 1.Reg.13.
Samuel: Quoniam non ſeruaſti mandatum meũ quod mandauit tibi dominus: quemadmodum nunc parauerat dominus regnum tuum vſque in æternum ſuper Iſrael, & nunc regnum tuum non ſtabit tibi, & quæret dominus ſibi hominem ſecundum cor ſuum: & mandabit ei dominus eſſe in principem ſuper populum ſuum: quia non cuſtodiſti quæ mandauit tibi dominus: non ſic accipiendum eſt, ac ſi ipſum Saulem deus æternum præparauerit regnaturum, & hoc poſtea noluerit ſeruare peccanti: neque enim eum peccaturum eſſe neſciebat, ſed præparauerat regnum eius, in quo figura regni eſſet æterni: Ideo addidit: Et nunc regnum tuum non ſtabit tibi. Stetit ergo, & ſtabit, quod in illo ſigni- E
ficatum eſt: ſed non huic ſtabit, quia non in æternum ipſe fuerat regnaturus, nec progenies eius, vt ſaltem per poſteros alterum alteri ſuccedẽtes videretur impleri, quod dictum eſt in æternum. Et quæret, inquit, dominus ſibi hominem ſiue Dauid ſiue ipſum mediatorem ſignificans teſtamenti noui, qui figurabatur in chriſmate etiam, quo vnctus eſt ipſe Dauid & progenies eius, Non autem quaſi neſciat vbi ſit, ita deus ſibi hominem quærit, ſed per hominem more hominum loquitur qui* & ſic loquendo nos quærit. Non ſolum enim *al. quia.
deo patri, verumetiam ipſi quoque vnigenito eius, qui venit quærere quod perierat vſqueadeo iam eramus Luc.19.
noti, vt in ipſo eſſemus electi ante conſtitutionẽ mun- Ephe.1.
di. Quæret ſibi ergo [c] dixit pro eo, ac ſi diceret, quem ſuum eſſe iam nouit, ſibi eſſe familiarem aliis oſtendet. Vnde in Latina lingua hoc verbum, accipit præpoſitionem, & acquirit dicitur: quod ſatis apertum eſt, quid ſignificet. Quanquã & ſine additamẽto præpoſitionis quærere intelligatur acquirere, ex quo lucra vocãtur & quæſtꝰ. F

QVia abſtulit pinnulam.) Quaſi extremitatem, ſiue laciniam, quod a erat facilius ſcindi, ſiue fimbriam. Fimbriarum enim multus apud Iudæos vſus, ex præcepto lib. Numerorum. Ruffinus in Ioſepho ſummitatem vertit. Sic etiam primi Regum. xv. de Samuele in noſtris libris ſummitatẽ. Quod Auguſtinus proximo capite pinnulam etiam dicit. Græce eſt ... pinnam extremum diploidis. b Viri autem qui cum illo erant.) Trecentos ſcribit eum habuiſſe Ioſephus lib. vj. c Quæret ſibi ergo.) Hic locus ſic legitur in antiquis codicibus Brugẽſibus Quæret ſibi ergo dixit ſuum habebit. Vnde in Latina lingua &c. Satis videtur cõgruere cum eo quod ſequitur, tametſi nec diſplicet vulgaris lectio, quæ videri poteſt alicuius addita interpretatio.

De diruptione regni Iſraelitici, qua præfiguratur perpetua diuiſio Iſraelis ſpiritalis ab Iſraele carnali. *Cap. VII.*

RVrſus peccauit Saül per inobedientiã [a], & rurſus Samuel ait illi in verbo domini: Quia ſpreuiſti verbum domini, ſpreuit te dominus, vt nõ ſis rex ſuper Iſrael. Et rurſus pro eodem peccato cum id confiteretur Saül, & veniam precaretur, rogaretque Samuelem, vt reuerteretur cum illo ad placan- 1.Reg.15.
dum deum: Non reuertar, inquit, tecum, quia ſpreuiſti verbum domini, & ſpernet te dominus, ne ſis rex ſuper Iſrael. Et conuertit Samuel faciem ſuam, vt abiret: & tenuit Saül pinnulam diploidis [b] eius, & dirupit eam. Et dixit ad eum Samuel: Dirupit dominus regnum ab

G Iſraël de manu tua hodie, & dabit proximo tuo bono
ſuper te: & diuidetur Iſraël in duo, & non conuertetur,
neque pœnitebit eum quoniam non eſt ſicut homo vt
pœniteat eum, ipſe minatur, & non permanet. Iſte cui di
citur: Spernet te dominus, ne ſis rex ſuper Iſraël: & dirū-
pit dominus regnum ab Iſrael de manu tua hodie, qua-
draginta annos regnauit ſuper Iſraël, tanto ſcilicet ſpa-
cio temporis, quanto & ipſe Dauid: & audiuit hoc pri-
mo tempore regni ſui: vt intelligamus ideo dictum, quia
nullus de ſtirpe eius fuerat regnaturus: & reſpiciamus ad
1.Timo.2. ſtirpem Dauid, vnde & exortus eſt ſecundum carnem
mediator dei & hominum homo Chriſtus Ieſus. Non
autem habet ſcriptura quod in pleriſq; Latinis codici
bus legitur, Dirumpet dominus [c] regnum Iſraël de ma-
nu tua: ſed ſicut à nobis poſitum eſt inuentum in Græcis,
Dirupit dominus regnum ab Iſrael de manu tua: vt in-
telligatur de manu tua quod eſt ab Iſraël. Populi ergo
Iſrael perſonā figurate gerebat homo iſte, qui populus
regnum fuerat amiſſurus, Chriſto Ieſu domino noſtro
per nouum teſtamentū, non carnaliter, ſed ſpiritaliter
regnaturo. De quo cum dicitur, & dabit illud proximo
H tuo: ad carnis cognitionem id refertur. Ex Iſrael enim
Chriſtus ſecundum carnem, vnde & Saül. Quod vero
additum eſt bono ſuper te: poteſt quidem intelligi, me-
liori te. Nam & quidam ſic ſunt interpretati: ſed melius
ſic accipitur, bono ſuper te, vt quia ille bonus eſt, ideo
Pſal.109. ſit ſuper te: iuxta illud aliud propheticum, Donec ponā
omnes inimicos tuos ſub pedibus tuis. In quibus eſt &
Iſrael, cui ſuo perſecutori regnum abſtulit Chriſtus, Quā
Ioan.1. uis fuerit illic & Iſrael, in quo dolus non erat, quoddam
quaſi frumentum illarum palearum, Nam vtique inde
erant Apoſtoli, inde tot martyres, quorum prior eſt Ste
Acto.7. phanus: inde tot Eccleſiæ, quas Apoſtolus Paulus com-
Gala.1. memorat, in conuerſione eius magnificantes deum. De
qua re non dubito intelligendum eſſe, quod ſequitur, Et
1.Reg.15. diuidetur Iſrael in duo: in Iſrael ſcilicet inimicum Chri-
ſto, & Iſrael adhęrentem Chriſto: in Iſrael ad ancillam,
& Iſrael ad liberam pertinentem, Nam iſta duo genera
primum ſimul erant, velut Abraham adhuc adhęreret
ancillę donec ſterilis per dei gratiam fœcundata clama-
I ret: Eiice ancillam, & filium eius. Propter peccatum qui-
Gene.21. dem ſalomonis regnante filio eius Roboam, ſcimus Iſ-
3.Reg.12. rael in duo fuiſſe diuiſum, atque ita perſeueraſſe, haben-
tibus ſingulis partibus reges ſuos, donec illa gens tota à
Chaldæis eſſet ingenti vaſtatione ſubuerſa atque tranſ-
4.Reg.71. lata. Sed hoc quid ad Saulem, cum ſi tale aliquid com-
minandum eſſet, ipſi Dauid fuerit potius comminan-
dum cuius erat filius Salomon? Poſtremo nūc inter ſe
gens Hebræa diuiſa non eſt, ſed indifferenter in eiuſdē
erroris ſocietate diſperſa per terras. Diuiſio vero illa,
quam deus ſub perſona Saulis, illius regni & populi fi-
guram gerentis eidem regno populóque minatus eſt,
æterna atque immutabilis ſignificata eſt, per hoc quod
1.Reg.15. adiunctum eſt: Et non conuertetur, neque pœnitebit eū:
quoniam non eſt ſicut homo, vt pœniteat eum: ipſe mi-
natur, & non permanet, id eſt, homo minatur, & non
Gene.6. permanet. Non autem deus, quem non pœnitet ſicut ho-
minem. Vbi enim legitur quod pœniteat eum, mutatio
rerum ſignificatur, immutabili præſcientia manente di-
uina. Vbi ergo non pœnitere dicitur, non mutare intel-
ligitur. Prorſus inſolubilem videmus per hæc verba pro-
latam diuinitus fuiſſe ſententiam, de iſta diuiſione po-
puli Iſrael, & omnino perpetuam. Quicunque enim ad
Chriſtum tranſierunt, vel tranſeunt, vel tranſibunt in-
de, erant inde ſecundum dei præſcientiam, non ſecun-
dum generis humani vnam eandemq; naturam. Pror- K
ſus quicunque ex Iſraelitis adhærentes Chriſto perſeue-
rant in illo, nunquam erunt cum eis Iſraelitis, qui eius
inimici vſque in finem vitæ huius eſſe perſiſtunt: ſed in
diuiſione, quæ hic prænunciata eſt, perpetuo permane-
bunt. Nihil enim prodeſt teſtamentum vetus de monte Galat.4.
Sina in ſeruitutem generans, niſi quia teſtimonium per-
hibet teſtamento nouo. Alioquin quandiu legitur Moy
ſes, velamen ſuper corda [d] eorum poſitum eſt. Cum au-
tem quiſque inde tranſierit ad Chriſtum, auferetur vela 2.Cor.3.
men. Tranſeuntium quippe intentio ipſa mutatur de
vetere ad nouum: vt non iam quiſque intendat accipe-
re carnalem, ſed ſpiritalem fœlicitatem. Propter quod
ipſe magnus Propheta Samuel antequam vnxiſſet regē 1.Reg.7.
Saul, quando exclamauit ad dominum pro Iſrael, & ex-
audiuit eum: & cum offerret holocauſtum ſimul acce-
dentibus alienigenis ad pugnam contra populum dei,
tonuit dominus ſuper eos & confuſi ſunt. & offenderunt
coram Iſrael atque ſuperati ſunt: aſſumpſit lapidem [e] vnū
& ſtatuit illum inter Maſpha [f] nouum & veterem, & vo-
cauit nomen eius Abenezer, quod eſt Latine lapis adiu- L
torij: & dixit, Vſque huc adiuuit nos dominus, Maſpha Ibidem.
interpretatur intentio, lapis ille adiutorij medietas eſt
ſaluatoris, per quem tranſeundum eſt à Maſpha vetere
ad nouam, id eſt, ab intentione, qua expectabatur in car-
nali regno beatitudo falſa carnalis: ad intentionem, qua
per nouum teſtamentum expectatur in regno cœlorum
beatitudo veriſſima ſpiritalis: qua quoniam nihil eſt me-
lius, hucuſque adiuuat deus.

PEr inobedientiam) Quod cum iuſſus eſſet à Samuele verbis domi- a
ni delere vniuerſa amalechitarum, nec relinquere viuens aliquid: &
ipſum Agag regem viuum cœpit, & armenta eius numeroſa. b Pin-
nulam diploidis.) Vulgo pallij, & ſic apud Ioſephum. Diplois quaſi du Diplois.
plex dicitur, διπλοΐς quod de omni veſtimento duplicato dici poteſt.
c Dirumpet dominus.) Sic Ioſephus, Scindet dominus. In codicibus
noſtris. j. Reg. xv. Scidit dominus Græce etiam διέῤῥηξε dirupit. d Ve-
lamē ſuper corda.) Prioris Corint. iij. de velamine quo Moſes texit faci-
em ſuam, quum populo loqueretur, quo Iudæi poſt Chriſtum paſſum
mentem ſuam inuoluunt, quo ad chriſti ſunt cultores. e Aſſumpſit la
pidem.) Ioſephus paulo diuerſius lib. vj. quo facto Samuel eos cum multi
tudine perſecutus eſt, & plurimos interfecit, vſque ad locum quendam,
qui vocatur Charreon, ibique lapidem fixit, velut terminum victorię, &
hoſtium fugæ, cúmque lapidem fortitudinē appellauit: quaſi ſignū eſſet
diuini ſolatij contra hoſtes adhibiti. f Inter Maſpha.) Hierony. de locis
Hebraicis Maſpha in tribu Gad ſeparata Leuitis. Eſt autem & alia nunc M
Maſpha in finibus Eleutheropoleos contra ſeptentrionem pergentibus Maſpha.
Aeliam, pertinent ad tribum Iuda. Maſpha interpretatur ſpeculatio, ſiue
contemplatio. Græce legitur μασσηφά.

De promiſſionibus ad Dauid in filio eius: quæ nullatenus in Salomone, ſed pleniſſime inueniuntur in Chriſto. *Caput VIII.*

IAm nunc video eſſe monſtrandum, quid ip-
ſi Dauid, qui Sauli ſucceſſit in regnum, cuius
mutatione finalis illa mutatio figurata eſt, pro-
pter quam diuinitus cuncta dicta, cuncta con-
ſcripta ſunt, deus promiſerit: quod ad rem de qua agi-
mus pertinet. Cum regi Dauid multa proſpera pro- 2.Reg.7.
uēniſſent, cogitans facere deo domum, templum illud
ſcilicet excellentiſſime diffamatum, quod à rege Salo- 3.Reg.6.
mone filio eius poſtea fabricatum eſt. Hoc eo cogitan-
te, factum eſt verbum domini ad nathan Prophe-
tam, quod perferret ad regem. Vbi cum deus dixiſſet,
quod non ab ipſo Dauid ſibi edificaretur domus, neque
per tantum tempus ſe mandaſſe cuiquam in populo ſuo
vt ſibi fieret domus cedrina: & nunc, inquit, hæc dices
ſeruo meo Dauid: Hæc dicit dominus omnipotens:
Accepi te de ouili ouium, vt eſſes in ducem ſuper po- 2.Reg.7
pulum meum Iſrael. & eram tecum in omnibus, qui-
bus in-

A bus ingrediebaris: & exterminaui omnes inimicos tuos à facie tua: & feci te nominatum ſecundum nomen magnorum, qui ſunt ſuper terram. Et ponam locum populo meo Iſraël, & plantabo illum, & inhabitabit ſeorſum, & non ſolicitus erit vltra: & non apponet filius iniquitatis humiliare eum, ſicut ab initio à diebus, quibus conſtitui iudices ſuper populum meum [a] Iſrael & requiem tibi dabo ab omnibus inimicis tuis & nuntiauit tibi dominus, quoniam domum ædificabis ipſi. Et erit cum impleti fuerint dies tui, dormies cum patribus tuis & ſuſcitabo ſemen tuum poſt te, qui erit de ventre tuo, & præparabo regnum eius. Hic ædificabit mihi domum nomini meo, & dirigam thronum illius vſque in æternũ Ego ero illi in patrem, & ipſe erit mihi in filium. Et ſi venerit iniquitas eius, redarguam illum in virga virorum & in tactibus filiorum hominum: miſericordiam autem meam non amoueam ab eo, ſicut amoui à quibus amoui à facie tua: & fidelis erit domus eius, & regnum eius erit vſque in æternum coram me, & tronus eius erit erectus vſque in æternum. Hanc ergo tam grandem promiſsio-
B nem qui putat in Salomone fuiſſe completam multum
3.Reg.6. errat. Attẽdit enim quod dictum eſt: Hic ædificabit mi-
†* alias, no hi domum quoniam Salomon templum illud nobile*
biliſsimũ. ſtruxit. & non attendit, fidelis erit domus eius, & regnũ eius vſque in æternum coram me, attendat ergo & aſ-
3.Reg 11. piciat Salomonis domum plenam mulieribus alienigenis colentibus deos falſos, & ipſum ab eis regem aliquando ſapientem in eandem idololatriam reductum
† * alias, atque deiectum: & non audeat exiſtimare deum, vel hac
vel hoc pro promiſsione mendacem * † vel talem Salomonem do-
miſiſſe mẽ múmque eius futuram, non potuiſſe præſcire. Non hinc
daciter. autem deberemus ambigere, nec ſi non in Chriſto do-
Roma.4. mino noſtro, qui factus eſt ex ſemine Dauid ſecundum carnem, iam videremus iſta compleri: ne vane atque inaniter hic alium aliquem requiramus, ſicut carnales Iudæi. Nam & ipſi vſqueadeo filium, quem loco iſto regi Dauid promiſſum legunt, intelligunt non fuiſſe Salomonem, vt eo qui promiſſus eſt tanta iam manifeſtatione declarato, adhuc mirabili cæcitate alium ſperare ſe dicant. Facta eſt quidem nonnulla imago rei futuræ etiam in Salomone, in eo quod templum ædificauit
C & pacem habuit ſecundum nomẽ ſuum. Salomon quip-
1.Para.22. pe pacificus eſt Latine, & in exordio regni ſui mirabiliter laudabilis fuit, ſed eadem ſua perſona [b] per vmbram futuri prænunciabat etiam ipſe Chriſtum dominum noſtrum, non exhibebat. Vnde quædam de illo ita ſcripta ſunt, quaſi de ipſo ita prædicta ſint, dum ſcriptura ſancta etiam rebus geſtis prophetans, quodam modo in eo figuram deliniat futurorum. Nam præter
Deus iudi- libros diuinæ hiſtoriæ, vbi regnaſſe narratur, Pſalmus
cium tuũ. etiam lxxj. titulo nominis eius inſcriptus eſt. In quo tam multa dicuntur, quæ omnino ei conuenire non poſſunt: domino autem Chriſto apertiſsima perſpicuitate conueniunt, vt euidenter appareat, quod in illo figura qualiscunque adumbrata ſit, in iſto autem ipſa veritas præſentata. Notum eſt enim quibus terminis regnum concluſum fuerit Salomonis: & tamen in eo
Pſal.71. Pſalmo legitur, vt alia taceam: Dominabitur à mari vſque ad mare, & à flumine vſque ad terminos orbis terræ. Quod in Chriſto videmus impleri. A flumine quippe dominandi ſumpſit exordium, vbi baptiſatus a Ioanne eodem monſtrante cœpit agnoſci a diſcipulis, qui eum non ſolum magiſtrum, verum etiam dominum appellauerunt. Nec ob aliud viuente adhuc patre ſuo Dauid regnare Salomon cœpit, quod nulli illorum regum contigit, niſi vt hinc quoque ſatis eluceat, non D
eſſe ipſum, quem prophetia iſta præſignat, quæ ad eius 2.Reg.7.
patrem loquitur, dicẽs: Et erit cum impleti fuerint dies tui, & dormies cum patribus tuis: ſuſcitabo ſemen tuum poſt te, qui erit de ventre tuo, & præparabo regnum illius. Quomodo ergo propter id, quod ſequitur: Hic ædificabit mihi domum, iſte Salomon putabitur prophetatus: & non potius propter id quod præcedit, cum impleti fuerint dies tui, & dormies cum patribus tuis, ſuſcitabo ſemen tuum poſt te: alius pacificus intelligitur eſſe promiſſus, qui non ante ſicut iſte, ſed poſt mortem Dauid prænuntiatus eſt ſuſcitandus? Quamlibet enim longo interpoſito tempore Ieſus Chriſtus veniret, procul dubio poſt mortem regis Dauid: cui ſicut eſt promiſſus, eum venire oportebat, qui ædificaret domum domino non de lignis & lapidibus, ſed de hominibus, qualem illum ædificare gaudemus. Huic enim domui dicit 1.Cor.3.
Apoſtolus, hoc eſt, fidelibus Chriſti: Templum enim dei E
ſanctum eſt, quod eſtis vos.

[a] COnſtitui iudices ſuper populum meum.) Iudices in Iſraelitico populo fuerunt tredecim ab Othoniele ad Samuelem, qui Saulem regem vnxit, trecentis & ſeptuaginta annis, quo tempore varie eſt cum vicinis gentibus bellatum, alias fœliciter, alias ſecus. [b] Sed eadem ſua perſona) Erant quidem imago Chriſti, ædificatione templi & pace regni non chriſtus ipſe.

Quod ſimilis in Pſalmo octogeſimooctauo ſit prophetia de chriſto his quæ in regnorum libris Nathan prophetante promittuntur.

Caput IX.

PRopter quod & in Pſalmo octogeſimooctauo, cuius eſt titulus, intellectus ipſi Aethan [a] Iſraelitæ: commemorantur promiſsiones dei factæ regi Dauid, & iſtis quæ in libro Regnorum ſunt poſita, quædam ibi ſimilia dicuntur, ſicut eſt: Iuraui Dauid ſeruo meo, vſque in æternum præparabo ſemen tuum, Et iterum, Tunc locutus es in aſpectu [b] Pſal.88.
filiis tuis, & dixiſti: Poſui adiutorium ſuper potentem, & exaltaui electum de populo meo. Inueni Dauid ſeruum meum, in oleo ſancto meo vnxi eum. Manus enim mea auxiliabitur ei, & brachium meum confortabit eum. Non proficiet inimicus in eo, & filius iniquitatis non apponet nocere ei. Et concidam à facie eius inimicos F
eius, & eos qui oderunt eum fugabo. Et veritas mea & miſericordia mea cum ipſo, & in nomine meo exaltabitur cornu eius. Et ponam in mari manum eius, & in fluminibus dexteram eius. Ipſe inuocabit me, pater meus es tu, deus meus & ſuſceptor ſalutis meæ. Et ego primogenitum ponam illum, excelſum apud reges terræ. In æternum ſeruabo illi miſericordiam meam, & teſtamentum meum fidele ipſi. Et ponam in ſeculum ſeculi ſemen eius, & thronum eius ſicut dies cœli. Quæ omnia de domino Ieſu intelliguntur ſub nomine, Dauid, [c] propter formam ſerui, quam de ſemine Dauid idem mediator aſſumpſit ex virgine. Continuo etiam dicitur de peccatis filiorum eius tale aliquid, quale in regnorum libro poſitũ eſt, & quaſi de Salomone procliuius accipitur. Ibi namque, hoc eſt in Regnorum libro: Et ſi venerit, inquit, iniquitas eius, redarguam illum in virga virorum, [d] & in tactibus filiorum hominum, [e] 2.Reg.7.
miſericordiam autẽ meam non amoueam ab eo: tactibus ſignificans plagas corruptionis. Vnde illud eſt, Ne tetigeritis Chriſtos meos. Quod quid eſt aliud, quàm 1.Paral 16
ne læſeritis? In Pſalmo verò cum ageret tanquã de Dauid vt quiddam eiuſmodi etiam ibi diceret, Si dereli- Pſal.104.
querint, inquit, filij eius legem meam, & in iudiciis meis

G non ambulauerint: Si iuſtificationes meas prophana-
Pſal.88. uerint, & mandata mea non cuſtodierint: Viſitabo in
ſalias, per virga iniquitates eorum, & in flagellis delicta eorum*
beribus pec miſericordiam autem meam non diſpergam ab eo. Nō
cata eorū. dixit ab eis, cum loqueretur de filiis eius, non de ipſo: ſed
dixit, ab eo: quod bene intellectum tantumdem valet.
Non enim Chriſti ipſius, qui eſt caput eccleſiæ, poſſent
inueniri vlla peccata, quę opus eſſet humanis correptio
nibus ſeruata miſericordia diuinitus coerceri, ſed in eius
corpore ac membris, quod populus eius eſt. Ideo in li-
bro Regnorum iniquitas eius dicitur: in Pſalmo autem
filiorum eius: vt intelligamus de ipſo dici quodammo-
do, quod de eius corpore dicitur, propter quod etiam
ipſe de cœlo, cum corpus eius, quod ſunt fideles eius, Sau
lus perſequeretur: Saule, inquit, Saule quid me perſeque
ris? Deinde in conſequentibus Pſalmis: Neque nocebo,
inquit, in veritate mea, neque prophanando teſtamen-
tum meum, & quæ procedunt de labiis meis non repro-
babo. Semel iuraui in ſancto meo, ſi Dauid mentiar: id
eſt, nequaquam[f] Dauid mentiar. Solet enim ſic loqui
H ſcriptura. Quid autem non mētiatur, adiungit & dicit:
Semen eius in æternum manebit: & ſedes eius ſicut ſol
in conſpectu meo, & ſicut luna perfecta in æternum, &
teſtis in cœlo fidelis.

a INtellectus ipſi Aethan.) Græce ſic [Greek] vnde in tellectus paterni eſt caſus. Hebraice eſt Intellect[a] Aethan Izraitæ Hie rony. iſte Pſalmus in multis vocibus continetur. habet enim vocem patris ad filium, filij ad patrem, Eccleſiæ ipſiúſque Prophetæ vel Apoſtolorum. b Tunc locutus es in aſpectu.) In viſione Græce, ἐν ὁράσει. Aſpectus etiam dici poteſt. c Quæ omnia de domino Ieſu intelliguntur ſub nomine Dauid.) Alibi ſic: Quę omnia de domino Ieſu intelliguntur quando recte intelliguntur ſub nomine Dauid. d Redarguam illum in virga virorum.) Puto bellum intelligi, quo ſæpe gentes & populi puniuntur. e Et in tactibus filiorum hominū.) Per hoc alias incōmoditates minores ſignificari cēſent. f Si Dauid mentiar: id eſt, nequaquā.) Mos eſt loquendi in ſacris literis: vt ibi, Si introibunt in requiem meam.

Quàm diuerſa acta ſint in regno terrenæ Hieruſalem, ab his quæ promiſerat deus, vt intelligeretur promiſſionis veritas ad alterius regis & regni gloriam pertinere. *Caput X.*

POſt hæc tātæ promiſſionis validiſſima firma-
menta, ne putarentur in ſalomone completa,
tanquam id ſperaretur, nec inueniretur: Tu
vero, inquit, repuliſti, & ad nihilum dedu-
xiſti. Hoc quippe factum eſt de regno Salomonis in po-
ſteris eius vſque ad euerſionem ipſius terrenæ[a] Hieruſa-
lem, quæ regni eiuſdem ſedes fuit: & maximā ipſius tem
pli labem, quod fuerat à Salomone cōſtructum. Sed ne
ob hoc putaretur deus contra ſua promiſſa feciſſe, con-
tinuo ſubiecit: Diſtuliſti Chriſtum tuum. Non eſt ergo
ille Salomon, ſed nec ipſe Dauid, ſi dilatus eſt Chriſtus
domini, Cum enim Chriſti eius dicerentur omnes reges
myſtico illo chriſmate conſecrati: non ſolum à rege Da
1. Reg. 10. uid & deinceps, ſed ab illo etiam Saule, qui populo ei-
1. Reg. 24. dem rex primus eſt vnctus: ipſe quippe Dauid eum Chri-
ſtum domini appellabat: erat tamen vnus verus Chriſtus
cuius illi figuram prophetica vnctione geſtabant: qui ſe-
cundum opinionem hominum, qui eum putabant in Da
uid vel in Salomone intelligendum, differebatur in lon-
gum: ſecundum autem diſpoſitionem dei ventorus ſuo
tempore parabatur. Interea dum ille differtur, quid fa-
ctum ſit de regno terrenæ Hieruſalem, vbi ſperabatur
vtique regnaturus: ſecutus iſte Pſalmus adiunxit atque
ait: Euertiſti teſtamentum ſerui tui, prophanaſti in terra
ſanctitatem eius. Deſtruxiſti omnes macerias eius, po-
ſuiſti munitiones eius in formidinem. Diripuerunt eum
omnes tranſeuntes viam, factus eſt opprobrium vicinis
ſuis, Exaltaſti dexteram inimicorum eius, iucundaſti om K
nes inimicos eius. Auertiſti adiutorium gladij eius, &
non es opitulatus ei in bello. Diſſoluiſti eum ab emun-
datione, ſedem eius in terra colliſiſti. Minuiſti dies ſedis
eius,[b] perfudiſti eum confuſione. Hæc omnia venerunt
ſuper ancillam Hieruſalem, in qua regnauerunt nōnul-
li etiam filij liberæ, regnum illud tenentes in diſpenſa- Galat. 4.
tione temporali: regnum autem cœleſtis Hieruſalē, cu-
ius erant filij in vera fide habentes, & in vero Chriſto
ſperantes. Quomodo autem iſta venerint ſuper illud
regnum, index eſt rerum geſtarum, ſi legatur hiſtoria.

a VSque ad euerſionem ipſius terrenæ.) De hac tertio Regum xxv. b minuiſti dies ſedis eius.) Vulgo temporis eius. Et ſic Græce, τῶν χρόνων αὐτοῦ

De ſubſtantia populi dei, quæ per ſucceſſionem carnis in Chriſto eſt, qui ſolus eruendi animam ſuam ab inferis habuit poteſtatem. *Caput XI.*

POſt hæc autem prophetata ad precandum
deum propheta conuertitur: ſed & ipſa pre-
catio prophetatio eſt. Vſquequo domine a- Pſal.88.
uertis in finem? ſubauditur faciem tuam. ſicut alibi dici- L
tur: Vſquequo auertis faciem tuam à me? Nam ideo qui-
dam codices hic non habent, auertis,[a] ſed auerteris: quā-
quam poſſit intelligi, auertis miſericordiam tuam, quam
promiſiſti Dauid. Quod autem dixit, in finem, quid eſt
niſi vſque in finem? Qui finis intelligendus eſt vltimum
tempus, quando in Chriſtum Ieſum etiam illa gens eſt
creditura, ante quem finē illa fieri oportebat, quę ſupe-
rius ærumnoſa defleuit. Propter quæ & hic ſequitur, Ex-
ardeſcet ſicut ignis ira tua. memento quæ eſt mea ſubſtā
tia. Nihil hic melius, quàm ipſe Ieſus intelligitur ſubſtan
tia populi huius, ex quo natura eſt carnis eius. Non enim
vane, inquit, conſtituiſti omnes filios hominum. Niſi e-
nim eſſet vnus filius hominis ſubſtantia Iſrael, per quē fi-
lium hominis liberarentur multi filij hominum, vane
vtique conſtituti eſſent omnes filij hominum. Nūc vero
omnis quidem humana natura per peccatum primi ho-
minis in vanitatē de veritate collapſa eſt: propter quod
dicit alius pſalm[9]: Homo vanitati ſimilis factꝰ eſt, dies e-
ius velut vmbra prætereūt. Sed nō vane deꝰ cōſtituit om Pſal.143.
nes filios hominum: quia & multos à vanitate liberat per M
mediatorem Ieſum: & quos liberandos nō eſſe præſciuit
ad vtilitatem liberandorum, & comparationem duarum
inter ſe à contrario ciuitatum: non vtique vane in totius
rationalis creaturæ pulcherrima, atque iuſtiſſima ordi-
natione conſtituit. Deinde ſequitur: Quis eſt homo, qui Pſal.88.
viuet, & non videbit mortem: eruet animam ſuam de
manu inferi? Quis eſt iſte niſi ille ſubſtantia illa Iſrael
ex ſemine Dauid, Chriſtus Ieſus? De quo dicit Apoſto-
lus: Quod ſurgens à mortuis, iam non moritur, & mors
ei vltra non dominabitur. Sic enim viuit, & non vide- Rom. 6.
bit mortem, vt tamen mortuus fuerit: ſed animam ſuam
eruerit de manu inferi: quia propter[b] quorundam ſol-
uenda peccatorum vincula, ad inferna deſcenderat. Eruit
autem poteſtate illa, de qua in Euangelio dicit: poteſta- Ioan. 10.
tem habeo ponendi animam meam, & poteſtatem ha-
beo iterum ſumendi eam.

a QVidam codices hic non habēt auertis.) Sic legimus in noſtris codicibus. Græce, eſt, [Greek] quod eſt: Quouſque domine auerteris in finē. Poteſt enī eſſe ſubiunctiuū: ſed actiuū ſed nuſqꝫ eſt ſēſus. b Quia propter.) In alijs libris: quoniā propter quorundam ſoluenda inferna vincula deſcenderat: vt ſit Chriſto hæc terra infernus, egreſſus de ſummo cœlo. ſed congruentius quod habetur vulgo.

Ad qu

A *Ad quorum perſonam pertinere intelligenda ſit flegitatio promiſſorum: de quibus in Pſalmo dicitur: Vbi ſunt miſerationes tuæ antiquæ domine.*

Caput XII.

Pſal. 88. SEd cætera Pſalmi huius, quæ ita ſe habent: Vbi ſunt miſerationes tuæ antiquæ domine: quas iuraſti Dauid in veritate tua, Memento domine opprobrij ſeruorum tuorum, quod cõtinui in ſinu meo multarum gentium. Quod exprobrauerunt inimici tui domine: quod exprobrauerunt commutationem Chriſti tui: vtrum ex perſona dicta ſint illorum Iſraelitarum, qui deſyderabant reddi ſibi promiſſionem quæ facta eſt ad Dauid, an potius Chriſtianorũ, qui non ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum ſunt Iſraëlitæ merito queri poteſt. Dicta ſunt quippe iſta, vel ſcripta tempore, quo fuit Aethan:[a] de cuius nomine titulum iſte pſalmus accepit: & idem tempus regni Dauid fuit: ac per hoc non diceretur: Vbi ſunt miſerationes tuæ antiquæ domine, quas iuraſti Dauid in veritate tua: niſi eorum perſonam in ſe propheta transfiguraret, qui longè poſtea futuri erant: quibus hoc tempus eſſet antiquũ,
B quando regi Dauid iſta promiſſa ſunt. Poteſt autem intelligi[b] dictum hoc eſſe propter multas gentes, quando perſequebantur Chriſtianos: prophetam reprobaſſe illis paſſionem Chriſti quam ſcriptura commutationem vocat: quoniam moriendo immortalis eſt factus. Poteſt & commutatio Chriſti ſecundum hoc accipi exprobrata Iſraelitis: quia cum eorum ſperaretur futurus, factus eſt gentium, & hoc eis nunc exprobrant multæ gentes, quæ crediderunt in eum per nouum teſtamentum, illis in vetuſtate remanentibus: vt ideo dicatur: Memento domine opprobrij ſeruorum tuorum: quia non eos obliuiſcente, ſed potius miſerante domino & ipſe poſt hoc opprobrium credituri ſunt. Sed ille quem prius poſui, conuenientior ſenſus mihi videtur. Inimicis enim Chriſti, quibus exprobratur, quod eos ad gentes tranſiens reliquerit Chriſtus, incongrue vox iſta coaptatur:
Ibidem. Memento domine opprobrij ſeruorum tuorum: non enim ſerui dei vocandi ſunt tales Iudæi: ſed eis verba iſta competunt, qui cum graues humilitates perſecutionum pro Chriſti nomine paterentur, recordari potuerunt ex-
C celſum regnum ſemini Dauid fuiſſe promiſſum: & eius deſiderio dicere, non deſperando, ſed petendo, quærendo, pulſando: Vbi ſunt miſerationes tuæ antiquę domine, quas iuraſti Dauid in veritate tua? Memento domine opprobrij ſeruorum tuorum, quod continui in ſinu meo multarum gentium: hoc eſt, in interioribus meis patienter pertuli. Quod exprobrauerunt inimici tui domine: quod exprobrauerunt commutationem Chriſti tui: non eam putantes mutationem, ſed conſumptionem. Quid eſt autem, memento domine, niſi vt miſerearis, & pro tolerata patienter humilitate mea, reddas celſitudinem, quam iuraſti Dauid in veritate tua? Si autem Iudæis aſsignemus hæc verba, illi ſerui dei talia dicere potuerunt, qui expugnata terrena Hieruſalem, antequam Ieſus Chriſtus humanitus naſceretur, in captiuitatem ducti ſunt intelligentes commutationem Chriſti, quia ſcilicet non per eum terrena carnaliſque fœlicitas, qualis paucis annis regis Salomonis apparuit, ſed cœleſtis, ac ſpiritalis eſſet fideliter expectanda: quã tunc ignorans infidelitas gentium, cum dei populum exultabat, atque inſultabat eſſe captiuum: quid aliud, quam Chriſti commutationem, ſed ſcientibus neſciens exprobrabat? Et ideo quod ſequitur vbi pſalmus iſte conclu-
Pſalm. 88. ditus: benedictio domini in æternum: fiat, fiat: vniuerſo populo dei ad cœleſtem Hieruſalem pertinenti, ſiue in D
illis qui latebant in teſtamento veteri, antequam reuelaretur nouum, ſiue in his qui iam teſtamento nouo reuelato manifeſte pertinere cernuntur ad Chriſtum, ſatis congruit. Benedictio quippe domini in ſemine Dauid, non ad aliquod tempus qualis diebus Salomonis apparuit, ſed in æternum ſperanda eſt, in qua certiſsima ſpe dicitur: fiat, fiat. illius enim ſpei eſt confirmatio verbi huius iteratio. Hoc ergo intelligens Dauid ait in ij. *2. Reg. 7.*
Regno. lib. vnde ad iſtum pſalmum digreſſi ſumus: Et locutus es pro domo ſerui tui in longinquum. Ideo autem poſt paululum ait: Nunc incipe, & benedic domum ſerui tui vſque in æternum, & cætera: quia nunc geniturus erat filium, ex quo progenies eius duceretur ad Chriſtum, per quem futura erat domus eius æterna, eademq; domus dei: Domus enim Dauid propter genus Dauid domus autem dei eadem & ipſa propter templum dei, de hominibus factum, non de lapidibus, vbi habitet in æternum populus cum deo & in deo ſuo, & deus cum populo atque in populo ſuo, ita vt deus ſit implens populum ſuum, & populus plenus deo ſuo, cum deus erit omnia in omnibus: ipſe in pace præmium, qui virtus in *1. Cor. 15.*
bello: ideo cum in verbis Nathan dictum ſit: Et enun- *2. Reg. 7.*
ciauit tibi dominus, quoniam domum ædificabis ipſi. E
Poſtea dictum eſt in verbis Dauid: Quoniam tu dominus omnipotens deus Iſrael, reuelaſti aurem ſerui tui, dicens: Domum ædificabo tibi. Hanc enim domum & nos ædificamus bene viuendo: & deus vt bene viuamus, opitulando. Quia niſi dominus ædificauerit domum, in vanum laborabunt ædificantes eam. Cuius domus *Pſal. 126.*
cum venerit vltima dedicatio, tunc fiet illud quod hic per Nathan locutus eſt deus, dicens. Et ponam locum cũ *2. Reg. 7*
populo meo Iſrael, & plantabo illũ & inhabitabit ſeorſum, & non ſolicitus erit vltra: & non apponet filius iniquitatis humiliare eum, ſicut ab initio à diebus, quibus conſtitui iudices ſuper populum meum Iſrael,

Tempore quo fuit Aethan.) Aethan & Aſaph cantores fuerunt æneorum cymbalorũ, Dauide rege ad arcam domini 1. Paralipo. xv. a
vulgo Aethan Iſraelita dicitur & Latine & Græce, vt in tit. pſalmo. *Aethan.*
lxxxviij. ſed arbitror Iezraelitam vocãdum à Iezrael oppido tribus Iuda in termino Iſachar inter Scythopolim & legionem, aut Efratham ab Efrom, quæ eſt Aſſur in eadem tribu, et Hebræo Hieronymus Ezraitã vertit, quomodocunque nominetur, Iſraelitam non appellandum certũ eſt. nemo enim patriæ nomine ſic dicitur. b Poteſt autem intelligi.) A libi ſic, Poteſt autem intelligi multas gentes quando perſequebantur Chriſtianos exprobraſſe illis paſsionem Chriſti. F

An promiſſæ pacis veritas illius temporibus poſſit adſcribi, quæ ſub ſalomone fluxerunt. Caput XIII

HOc tam magnum bonum quiſquis in hoc ſeculo & in hac terra ſperat, inſipienter ſapit, An quiſpiam putabit in pace regni Salomonis id eſſe completum? Pacem quippe illa ſcriptura in vmbra futuri, excellenti prædicatione commendat. Sed huic ſuſpicioni vigilanter occurſum eſt, cum poſteaquam dictum eſt, Et non apponet filius iniquitatis humiliare eum: continuo ſubiunctum eſt ſicut ab initio à *Pſal. 88.*
diebus quibus conſtitui iudices ſuper populum meum *2. Reg. 7.*
Iſrael. Iudices nanque, prius quam reges ibi eſſe cœpiſſent, ſuper illum populum fuerant conſtituti, ex quo terram promiſsionis accepit. Et vtique humiliabat eum filius iniquitatis, hoc eſt, hoſtis alienigena, per interualla temporum, quibus leguntur paces alternaſſe cum bellis: & inueniuntur illic pacis tempora prolixiora quàm Salomon habuit qui quadraginta regnauit annos. Nam ſub eo iudice, qui appellatus eſt Aod, octoginta anni *Iu. Reg. 12.*
pacis fuerunt. abſit ergo vt Salomonis tempora in hac promiſsione prædicta eſſe credantur: multo minus vti-

que cuiuſlibet regis alterius. Nõ enim quiſquam eorum in tanta quanta ille pace regnauit: nec vnquam omnino gens illa ita regnum tenuit, vt ſolicita non fuerit, ne hoſtibus ſubderetur, quia in tanta mutabilitate rerum humanarum nulli aliquando populo conceſſa eſt tanta ſecuritas, vt huic vitæ hoſtiles non formidaret incurſus. Locus ergo iſte qui promittitur tam pacatæ ac ſecuræ habitationis æternus eſt, æternîſque debetur in matre Hieruſalem libera, vbi erit veraciter populus Iſraël: hoc enim nomen interpretatur videns deum.[a] Cuius præmij deſyderio pia per fidem vita in hac ærumnoſa peregrinatione, ducenda eſt. G

[a] HOc enim nomen interpretatur videns deum.) Hiero. ad Dardanũ, Hieroſolymam ſcribit primum dictam Iebus, deinde Salem, tertio Hieruſalem, poſtremo Aeliam. Salem interpretatur pax: ſicut etiam dicit Apoſt. ad Hebræos: Hieruſalem pacis viſio. Hanc eſſe Salem, in qua Melchiſedech regnauit, tradunt Ioſephus, & Aegeſippus. Alia nomina ta eſt ab Aelio Adriano Cæſare. qui à Tito dirutã inſtaurauit, maiore murorũ ambitu. Gẽtiles eam Solymas, & Solymos, & Hieroſolymã nominarunt. Sunt qui à Piſidis Lyciæ, quos veteres Σολύμους dixere. aut à populis in Aſia Pontica Solymis quos interiſſe cum Lelegibus & Bebrycibus perhibet Eratoſthenes. Eupolemus vero vt Euſeb. ſcribit, à Salomone Solymos deducit, & Hieroſolymam quaſi ἱερὸν τὸ σολόμωνος. quo nomine etiam ab Homero eſſe vocatam, ſunt qui credũt. Cæterùm Ioſephus lib. vij. Solymam eſſe dictam temporibus Abrahæ narrat. Hinc eũ *Hieroſalyma.* H Dauida Iebuſæis captæ vrbi iunxiſſet arcem munitioremque feciſſet, non iniatam eſſe Hieroſolymã. Nã Hebræi monitionẽ hieron dicunt. Verũ non Iebus antequã Salẽ vocata eſt ſed cõtra potius. Nã à Melchiſedech putatur cõdita, qui eã Salẽ cognominauit. Incoluerunt que ipſam Cananæi, quorũ gẽtis prĩceps erat Melchiſedech: ſeu , vt Aegeſippus vocat, rex iuſtus. Sic eã patrio dicit nomine appellatũ, & ſi Hieron. in locis Hebraicis, & ad Damaſum negat Salem eſſe Hieruſalẽ, ſed eſſe aliam vrbẽ in regione Sichẽ, quæ eſt in terra Canaan, vbi oſtenditur palatium Melchiſedech ex multitudine ruinarum veteris operis oſtendens magnificentiam. Prætereo quã originem Hieroſolymæ Strabo ponit, à Muſa cum hic terram Cananæã nunquam ſit ingreſſus. Tum & illos qui Luzam & Bethel Hieruſalem tradunt, cum Bethel ſit pagus, vt dixi.

De ſtudio Dauid in poſitione Pſalmorum.

Caput XIIII

PRocurrente igitur per tempora ciuitate dei: primo in vmbra futuri, in terrena ſcilicet Hieruſalem regnauit Dauid. Erat autem Dauid vir in canticis eruditus: qui harmoniam muſicam non vulgari voluptate, ſed fidei * voluntate dilexerat: eáque deo ſuo, qui verus eſt deus, myſtica rei magnæ figura-
I tione ſeruiens: & diuerſorum nomine ſonorum[a] rationales moderatóſque concentus, concordi varietate cõpactam bene ordinatæ ciuitatis inſinuat vnitatem. Denique omnis ferè prophetia eius in Pſalmis eſt, quos cẽtum quinquaginta liber continet, quem Pſalmorum vocamus. In quibus nonnulli volunt, eos ſolos factos eſſe à Dauid,[b] qui eius nomine inſcripti ſunt. Sunt etiam qui putant non ab eo factos, niſi qui prænotantur ipſius Dauid: qui vero habent in titulis, ipſi Dauid, ab aliis factos, perſonæ ipſius fuiſſe coaptatos. Quæ opinio voce euangelica ſaluatoris ipſius refutatur, vbi ait, quòd ipſe Dauid in ſpiritu Chriſtum dixerit eſſe ſuum dominũ, quoniam Pſalmus centeſimus nonus ſic incipit: Dixit dominus domino meo, ſede à dextris meis: Donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum. Et certe idem Pſalmus non habet in titulo, ipſius Dauid[c] ſed ipſi Dauid: ſicut plurimi. Mihi autem credibilius videntur exiſtimare, qui omnes illos cẽtum quinquaginta Pſalmos eius operi tribuunt: eúmque aliquos prænotaſſe etiam nominibus aliorum, aliquid, quod ad rem pertineat figurantibus: cæteros autem nullius hominis nomen in titulis habere voluiſſe: ſicut ei varietatis huius diſpoſitionem quanuis latebroſam, non tamen inanem dominus inſpirauit. Nec mouere debet ad hoc non credendum, quod nonnullorum nomina Prophetarum, qui longe poſt Dauid regis tempora fuerunt, quibuſdam Pſalmis K in eo libro leguntur inſcripta: & quæ ibi dicuntur, velut ab eis dici videntur. Neque enim non potuit propheticus ſpiritus prophetanti regi Dauid hæc etiam futurorum Prophetarum nomina reuelare, vt aliquid quod eorum perſonæ conueniret, prophetice cantaretur: ſicut rex Ioſias[d] exorturus & regnaturus poſt annos amplius quàm trecentos, cuidam prophetæ, qui etiam facta eius futura prædixit, cum ſuo nomine reuelatus eſt.

**aliàs, fideli.* — *Matt. 22.* — *Pſal. 64. 111. 147. & 148.* — *3. Reg. 13.* — *4. Reg. 23.*

[a] ET diuerſorũ nomine ſonorum.) Alibi, myſtica rei magnæ figuratione ſeruierit diuerſorum eius ſonorum. Hi ſoni expoſiti ſunt primo lib. τῶν σωφρονισμάτων cap. xv. De interpretatione inſtrumenti Pſalterij Auguſt. in proœmio quinquagenarum dicit propterea diuinis eſſe rebus aptum, quòd ad ſuperiora totus eius feratur concentus. [b] In quibus nõnulli volunt eos ſolos factos eſſe à Dauid.) Ciuis meus Iacobus Peres, qui poſtremus in Pſalmos longa commentaria ſcripſit, non tam diſerta quam erudita, operis initio diſputat de authoribus Pſalmorum, dicitque hanc quæſtionem ante Origenem nõ fuiſſe inter Iudeos ambiguam. Omnes enim & crediderunt, & ſic prodidere literis, omnes Pſalmos Dauidis eſſe authoris. Poſtea vero quam Origenes ingenio illo exacto & eruditione varia ſummâque cœpit oſtendere quecunque in prophetis continebantur, ad Chriſtum iam natum pertinere, multum irritauit Iudæos etiam ad nouas opiniones veteribus ſuorum magiſtrorum contrarias deprauandóſque quacunque poſſent codices ſacros. Itaq; poſt ea tempora fuiſſe ex Hebræis nonnullos, qui antiquis aſſenſi vnicum Pſalmorum omnium authorem dicerent Dauidem: alij nouẽ duntaxat eum feciſſe: alij omnes, qui ipſius nomine præferunt, cæteros à viris ſanctis prophetico eſſe ſpiritu conſcriptos, vt filius Chore, Aſaph L Aethan, Idythun, qui ſunt ſine titulis, ignorari quorum ſint, niſi quod à ſanctis hominibus nõ dubitentur conſcripti. Iſtis opinionibus addidiſſe ſuam Rabbi Salomonem Gallum hominem inſigni impudentia qui decem Pſalmiſtas ſit commentus. Melchiſedech, Abraham, Moſem, filios Chore, Dauid, Salomonem, Aſaph, Idithun, Aethan: at Origenem Ambroſium, Hilarium, Auguſtinum, Caſſiodorum vnius Dauid Pſalmos omnes opus eſſe tradere, quibus ſe ait ſuffragari. ſententiamq; hãc vnicam veram eſſe multis argumentis colligit. quo qui deſiderat, ex eo petat, licebit. liber non eſt carus. Prætereo quæ Hieronymus ad Sophronium & Cyprianum de authoribus Pſalmorum dicat. Hæc enim in præſentia ſuerint ſatis. [c] Non habet in titulo ipſius Dauid.) ψαλμὸς τῷ δαβὶδ audiui quoſdam qui periti habebantur linguæ Hebrææ, quum dicerent, datiuum illum pro genitiuo apud Hebræos ſolere vſurpari. [d] Sicut rex Ioſias.) iij. Regum a iij.

An omnia quæ in pſalmis de Chriſto & eccleſia prophetantur, ad contextum huius operis coaptanda ſint.

Caput XV.

NVnc iam expectari à me video, vt hoc loco libri huius aperiam, quid in Pſalmis Dauid de domino Ieſu Chriſto vel eius eccleſia prophetauerit. Ego autem vt hoc non ita faciam, ſicut videtur ipſa expectatio poſtulare: quanuis iam in vno fecerim, copia quàm inopia magis impedior. Omnia enim ponere vitandę prolixitatis cauſa prohibeor: vereor autem ne cum aliqua elegero multis qui ea nouerunt, M videar magis neceſſaria prętermiſiſſe: Deinde quia teſtimonium, quod profertur de cõtextione totius Pſalmi, debet habere ſuffragium: vt certe nihil ſit, quod ei refragetur, ſi non omnia ſuffragantur, ne more centonum[a] ad rem quam volumus, tanquam verſiculos decerpere videamur, velut de retrogrado carmine,[b] quod non de re illa, ſed de alia longéque diuerſa reperiatur eſſe conſcriptum. Hoc autem vt in quocunque pſalmo poſſit oſtendi, exponendus eſt totus. Quod quanti operis ſit, & aliorum & noſtra volumina in quibus hoc fecimus, ſatis indicant. Legat ergo illa, qui voluerit, & potuerit, inueniet quot & quanta rex Dauid idemque propheta de Chriſto & eius eccleſia prophetauerit, de rege ſcilicet & ciuitate quam condidit,

[a] NE more centonum.) Centones fruſta ſunt panni coloris varij. hinc verſiculores veſtes centones dicuntur. vales etiam non modo quibus amicimur. ſed quibus quoque lecti inſternuntur, quales ruri & militiæ. vt apud Catonem ſenem, & Siſennam hiſtoricum, & Caium Cæſarem. Metaphoricè carmen eſt ex multis alienis pœmatis particulis cõcinnatum. vt Homerocenton, ſeu ὁμηρόκεντρον. κέντρωνας vocant Græci. tum etiam Virgilio centon, quod non vnicum eſt. Nam & Probæ, & Au-

Centones.

A & Auſomij Virgilio centones legimus. b Velut de retrogrado carmine.) Sotadici verſus dicuntur retrogradi, quod in contrarium etiã ſine verſus, Reciprocos vocat Diomedes. qui multa de Sotadicis præcipit. Hic eſt verſus, Muſa mihi cauſas memora, quo nomine læſo: ſi recurrat Læſo numine quo memora, cauſas mihi muſa, Sotadicus eſt. Et poſſunt reuerti in idẽ gen⁹ carminis, vel in diuerſum, vt: Pro precare thure cœleſtũ numina, iambic⁹ Sotadic⁹ vero pẽtameter fit: Numina cœleſtũ thure precare pio. Laſciuũ genus carminis hoc eſt, vt Quintil. inquit, à Sotade, vt Strabo ſcribit, Repertum, ſeu vt diomedes, vſurpatum, quẽ Martialis cinædũ vocat. Porro in alijs Auguſt. lib. aptius habetur: velut de grandi carmine, vt ſit de grãdi poemate colligi particulas, quas inter ſe commiſceas, & compingas in alium ſenſum, quàm erant à poeta dictæ. Quod factitatum eſt ab eis, qui cẽtones compegerunt. Nam quod Virgil. & Homerus de Græcis aut troianis, deque bellis dixerant, illi ad Chriſtum, reſque diuinas transferunt: Auſonius ad nuptiarum apparatũ & progreſſum.

De his quæ in quadrageſimo quarto Pſalmo ad Chriſtum & eccleſiam pertinentia, aut apertè dicuntur, aut tropice. *Caput XVI.*

QVamlibet enim de quacunque re propriæ ſint, atque manifeſtæ propheticæ locutiones, neceſſe eſt, vt eis etiam tropicæ miſceantur: quæ maxime propter tardiores ingerunt doctioribus laborioſum diſputandi exponendique negotium:
B quædam tamen Chriſtum & eccleſiam ipſa prima facie mox vt dicuntur, oſtendunt: etſi ex odio reſtant exponenda quæ in eis minus intelliguntur, quale illud eſt in
Pſalm. 44. eodem Pſalmorum libro: Eructauit cor meum verbum bonum, dico ego opera mea regi. Lingua mea calamus ſcribę, velociter ſcribentis. Specioſus forma præ filiis hominum: diffuſa eſt gratia in labiis tuis, propterea benedixit te deus in æternum. Accingere gladium tuum circa femur tuum potentiſsime. Specie tua & pulchritudine tua, intende proſpere, procede, & regna. Propter veritatem & manſuetudinem & iuſticiam, & deducet te mirabiliter dextera tua. Sagittæ tuæ acutæ, potentiſsime. Populi ſub te cadent: in corda inimicorum regis. Sedes tua deus in ſecula ſeculorum, virga directionis virga regni tui, Dilexiſti iuſtitiam, & odio habuiſti iniquitatem: propterea vnxit te deus tuus oleo exultationis prę participibus tuis, Myrra & gutta, & caſia à veſtimentis tuis, à domibus eburneis: ex quibus delectauerunt te filiæ regum in honore tuo. Quis non hic Chriſtum, quem prædicamus, & in quem credimus, quamlibet ſit tardus, agnoſcat: cùm audiat deum, cuius ſedes eſt in ſecula ſeculorum: & vnctum à deo vtique ſicut vngit
C deus, non viſibili, ſed ſpiritali atque intelligibili chriſmate? Quis enim tam rudis eſt in hac religione vel, tam ſurdus aduerſus eius famam, longe, lateq; diffuſam, vt Chriſtum à chriſmate, hoc eſt, ab vnctione, appellatum eſſe non nouerit? Agnito autem rege Chriſto, iam cętera,ᵃ quæ hic tropice dicta ſunt, quomodo ſit ſpecioſus forma præ filiis hominum: quadam tanto magis amanda, atque miranda, quanto minus corporea pulchritudine: quis gladius eius, quæ ſagittæ, & cętera, iſto modo non proprie, ſed tropice poſita: iam ſubdit vt ei, qui regnat, propter veritatem, & manſuetudinem, & iuſticiam, inquirat ex ocio. Deinde, aſpiciat eius eccleſiã tanto viro ſuo ſpiritali connubię, & diuino amore coniunctam:
Ibidem. de qua dicitur in his quæ ſequuntur, Aſtitit regina à dextris tuis, in veſtitu deaurato, circumamicta varietate: Audi filia, & vide: & inclina aurem tuam, & obliuiſcere populum tuum, & domum patris tuis, Quoniam concupiuit rex ſpeciem tuam: quoniã ipſe eſt dominus deus tuus. Et adorabunt eum filiij Tyri in muneribus: vultum tuum deprecabuntur diuites plebis. Omnis gloria eius filiæ regis intrinſecus in fimbriis aureis, circumamicta varietate. Afferentur regi virgines poſt eã: proximæ eius afferentur tibi. Afferentur in lætitia & exultatione: adducentur in templum regis. Pro patribus tuis nati ſunt tibi filij: conſtitues eos principes ſuper omnem terram. Memores erunt nominis tui domine: in omni generatione, & progenie.ᵃ Propterea populi confitebuntur tibi in æternum: & in ſeculum ſeculi. Non opinor quẽquam ita deſipere, vt hic aliquam mulierculam prædicari credat, atq; deſcribi: coniugem videlicet illius, cui dictum eſt: Sedes tua deus in ſecula ſeculorũ: virga directionis, virga regni tui. Dilexiſti iuſticiam, & odio habuiſti iniquitatem: propterea vnxit te deus tuus oleo exultationis, præ participibus tuis: Chriſtum vtiq; præ Chriſtianis. Hi ſunt enim participes eius, ex quorum in omnibus gentibus vnitate atque concordia fit iſta regina: ſicut & in alio Pſalmo de illa dicitur: Ciuitas regis magni. Ipſa eſt Sion ſpiritaliter. Quod nomen Latine interpre- *Pſal. 47.*
tatum, ſpeculatio eſt. Speculatur enim futuri ſeculi magnum bonum: quoniam illuc dirigitur eius intentio: Ipſa eſt & Hieruſalẽ eodẽ modo ſpiritaliter: vnde multa iam diximus: eius inimica eſt ciuitas diaboli Babylon: quæ confuſio interpretatur. Ex qua tamen Babylone regina iſta in omnibus gentibus regeneratione liberatur: & a peſsimo rege ad optimum regem, id eſt, à diabo- E
lo tranſit ad Chriſtum. Propter quod ei dicitur: Obliui- *Pſal. 44.*
ſcerę populum tuum & domum patris tui. Cuius ciuitatis impiæ portio ſunt Iſraëlitæ ſola carne non fide: inimici etiam ipſi magni regis huius, eiuſq; reginæ. Ad ipſos enim veniens, & ab eis Chriſtus occiſus, magis aliorum factus eſt, quos non vidit in carne.ᵇ Vnde per cu-
iuſdam Pſalmi prophetiam dicit ipſe rex noſter: Erues *Pſal. 17.*
me de contradictionibus populi, cõſtitues me in caput gentium. Populus, quem non cognoui ſeruiuit mihi: in auditu auris obediuit mihi. Papulus ergo iſte gentium quem non cognouit Chriſtus præſentia corporali: in quem tamen Chriſtum ſibi annunciatum credit, vt merito de illo diceretur: in auditu auris obaudiuit mihi: quia fides ex auditu eſt. Iſte inquam, populus additus veris & carne & fide Iſraëlitis, ciuitas eſt dei, quæ ipſum quoque ſecundum carnem peperit Chriſtum: quando in ſolis illis Iſraëlitis fuit, inde quippe erat virgo Maria, in qua carnem Chriſtus vt homo eſſet, aſſumpſit. De qua
ciuitate Pſalmus alius ait, Mater Sion dicet homo,ᶜ & *Pſalm. 86.*
homo factus eſt in ea, & ipſe fundauit eam altiſsimus. F
Quis eſt iſte altiſsimus, niſi deus? Et per hoc chriſtus deus antequam in illa ciuitate per Mariã fieret homo, ipſe in Patriarchis & prophetis fundauit eam. Cũ igitur huic reginæ ciuitati dei, tanto ante dictum ſit per pro-
phetiam, quod iam videmus impletũ, pro patribus tuis *Pſalm. 44.*
nati ſunt tibi filij, conſtitues eos principes ſuper omnem terrã: ex filiis quippe eius per omnem terram ſunt præpoſiti principes, cum confiteantur ei populi concurrentes ad eam, cum confeſsione laudis æternæ in ſeculum ſeculi: proculdubio quicquid hic tropicis locutionibus ſubobſcure dictũ eſt, quoquo modo intelligatᷣ, debet his rebus manifeſtiſsimis conuenire.

IN omni generatione & progenie.) Alibi generatione & generatione, quod eſt conformius Lxx. quos Auguſtinus vbique ſequitur. Hi enim ſic ſcriptum reliquerũt ἐν γενεᾷ γενεᾷ, καὶ γενεᾷ, & alioqui ex proprietate hebraica magnam vim habet idem verbum geminatum. b Quos non vidit in carne.) Terram enim gentilium non eſt Chriſtus, dum inter homines eſſet, ingreſſus, nec auditus eſt aliis populis, quam Iſraelitico: neque vero refert vnum aut alterum gentilem veniſſe ad Chriſtum: de populis & nationibus loquor. c Mater Sion dicet homo.) In noſtris libris legimus: nunquid Sion dicet homo? Ex hebraica veritate vertit hieronymus, ad Sion autem dicetur vir, ex Lxx. vero mater Sion dicet: nam ſic eſt Græce μήτηρ σιὼν ἐρεῖ ἄνθρωπος, ſed mendoſe, vt idem in Pſalmum hunc lxxxvj. declarat. Lxx. enim illic ſcripſerant μήτι σιών, quod eſt ? quam lectionem ſpreuerunt multi non intelligentes & addiderunt, dixerũtque μήτηρ σιών, & hoc propterea, quoniam ſequitur, & homo natus eſt in ea.

G *De his quæ ad ſacerdotium Chriſti in pſalmo centeſimo nono, & de his quæ in Pſalmo vigeſimo primo ad paſſionem ipſius ſpectant.* *Caput XVII.*

Sicut etiam in illo Pſalmo vbi ſacerdos Chri-
ſtus, quemadmodum hic rex apertiſsime præ-
dicatur: Dixit dominus domino meo, ſede à
Pſal.109. dextris meis: Donec ponam inimicos tuos ſca-
bellum pedum tuorum. Sedere Chriſtus ad dexteram
dei patris creditur, non videtur: eius etiam inimicos po-
ni ſub pedibus eius nondum apparet. Igitur[a] apparebit in fine, nunc hoc vere creditur, poſt videbitur. Ve-
rum hoc quod ſequitur: Virgã virtutis tuæ emittet do-
minus ex Sion, dominare in medio inimicorum tuo-
rum: ita clarum eſt, vt non ſolum infideliter, & infœ-
liciter, ſed etiam impudenter negetur. Et ipſi quippe fa-
tentur inimici ex Sion miſſam fuiſſe legem Chriſti,
quod Euangelium nos vocamus, & eam virgam virtu-
tis eius agnoſcimus. Dominari vero eum in medio ini-
micorum ſuorũ, iidem ipſi inter quos dominatur den-
H tibus ſuis frendendo & tabeſcendo, & nihil aduerſus
eum valendo teſtantur. Deinde quod paulo pòſt dicit,
Iurauit dominus & non pœnitebit eum: quibus verbis
immutabile futurum eſſe ſignificat, quod adiungitur,
Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Mel-
chiſedech: ex eo, quod iam nuſquam eſt ſacerdotium &
ſacrificium ſecundum ordinem Aaron, & vbique offer-
tur ſub ſacerdote Chriſto, quod protulit Melchiſedech
Gene.14. quando benedixit Abraham, quis ambigere permitti-
tur de quo & iſta dicantur? Ad hæc itaque manifeſta
referuntur, quæ paulo obſcurius in eodem Pſalmo po-
ſita ſunt, quæ quomodo recte intelligantur in noſtris
iam popularibus ſermonibus notum fecimus. Sic & in
illo vbi humilitatem paſsionis ſuæ per prophetiam
Pſal.21. Chriſtus eloquitur dicens. Foderunt manus meas &
pedes meos, dinumerauerunt omnia oſſa mea. Ipſi ve-
ro conſiderauerunt & conſpexerunt me quibus vtique
verbis in cruce corpus ſignificauit extentum manibus
pedibuſque confixis, & clauorum tranſuerberatione con
foſsis, eoque modo ſe ſpectaculum conſiderantibus &
I conſpicientibus præbuiſſe. Addens etiam: Diuiſerunt
ſibi veſtimenta mea, & ſuper veſtem meam miſerunt
ſortem. Quæ prophetia quemadmodum impleta ſit,
Matt.27. euangelica narrat hiſtoria. Tunc profecto & alia recte
intelliguntur, quæ ibi minus aperte dicta ſunt, cum con-
gruunt his quæ tanta manifeſtatione claruerunt, præ-
ſertim quia & illa, quæ non tranſacta credimus, ſed
præſentia contuemur, ſicut in eodem Pſalmo leguntur,
tanto ante prædicta, ita nunc exibita iam toto orbe ter-
Pſal.21. rarum cernuntur. Ibi enim paulopoſt dicitur: Comme-
morabuntur & ad dominum conuertentur vniuerſæ fi-
nes terræ & adorabunt in conſpectu eius omnes patriæ
gentium, quoniam domini eſt regnum, & ipſe domina-
bitur gentium.

ID igitur.) Alibi melius, Id agitur, apparebit in fine etiam nũc, hoc creditur, de quo Paulus multa & ad Hebræos, & ad Corinthios.

De Pſalmo tertio, & de quadrageſimo, & de quintodecimo, & de ſexageſimo, in quibus mors & reſurrectio domini prophteantur.

Caput XVIII.

DE reſurrectone quoque eius nequaquam Pſal-
morum oracula tacuerunt. Nam quid eſt ali-
ud quod in pſalmo tertio ex perſona eius ca-
nitur: Ego dormiui & ſomnum cepi & exurrexi quo
niam dominus ſuſcepit me? An forte quiſquam ita de-
ſipit, vt credant velut aliquid magnũ nobis indicare vo- K
luiſſe Prophetam, quod dormierit, & exurrexerit, niſi
ſomnus iſte mors eſſet, & euigilatio reſurrectio, quam de
Chriſto ſic oportuit prophetari? Nam & in xl. Pſalmo
manifeſtius id oſtenditur, vbi ex perſona eiuſdem me-
diatoris, more ſolito, tanquam præterita narrantur, quæ
futura prophetabantur: quoniam quæ ventura erãt iam
in prædeſtinatione & præſcientia dei velut facta erant
quia certa erant.[a] Inimici, inquit, mei dixerunt mala Pſal.40.
mihi, quando morietur & peribit nomen eius. Et ſi in-
grediebatur, vt videret, vana locutum eſt cor eius, con-
gregauit iniquitatem ſibi. Egrediebatur foras, & loque-
batur ſimul in vnum. Aduerſum me ſuſurrabant om-
nus inimici mei, aduerſum me cogitabant mala mihi.
Verbum iniquum diſpoſuerunt * aduerſum me: nun- *alias, conſtituerunt.
quid qui dormit, non adiiciet, vt reſurgat? Hæc certe ita
poſita ſunt verba, vt nihil aliud dixiſſe intelligatur, quam
ſi diceret: Nunquid qui moritur, non adiiciet, vt reui-
uiſcat? Superiora quippe demonſtrant mortem ipſius
cogitaſſe & diſpoſuiſſe inimicos eius, & hoc actum eſ- L
ſe per eum qui ingrediebatur, vt videret & egredieba-
tur, vt proderet. Cui autem hic non occurrat ex diſci-
pulo eius factus traditor Iudas? Quia ergo facturi erant, Matt.26.
quod moliebantur, id eſt, occiſuri erant eum, oſtendens
illos vana malicia fruſtra occiſuros reſurrecturum, ſic
adiecit hunc verſum, velut diceret: Quid agitis vani?
Quod veſtrum eſt ſcelus, meus ſomnus erit. Nunquid
qui dormit, non adiiciet, vt reſurgat? Et tamen eos tam
magnum nefas non impune facturos conſequentibus
indicat verſibus dicens: Et enim homo pacis meæ in
quo ſperaui, qui edebat panes meos ampliauit ſuper
me calcaneum,[b] hoc eſt conculcauit me. Tu autem, in-
quit, domine miſerere mei & reſuſcita me, & reddam
illis, Quis hoc iam neget qui Iudæos poſt paſsionem
reſurrectionemq; Chriſti de ſedibus ſuis bellica ſtrage,
& excidio funditus eradicatos videt? Occiſus enim ab
eis reſurrexit, & reddidit eis interim temporaneam di-
ſciplinam, excepto quod non correctis ſeruat, quando M
viuos & mortuos iudicabit. Nam dominus ipſe Ieſus Ioan.3.
iſtum ipſum traditorem ſuum per panem porrectũ oſtẽ
dens Apoſtolis, hunc etiam verſum Pſalmi huius com-
memorauit, & in ſe dixit impletum, Qui edebat panes Pſal.40.
meos ampliauit ſuper me calcaneum. Quod autem ait,
in quem ſperaui: non congruit capiti ſed corpori. Ne-
que enim neſciebat eum ipſe Saluator de quo ante iam
dixerat. Vnus ex vobis diabolus eſt:[c] ſed ſolet in ſe mem- Ioan.6.
brorum ſuorum transferre perſonam, & ſibi tribuere,
quod eſt illorum, quia caput & corpus vnus eſt Chri-
ſtus vnde ilud in euangelio: Eſuriui, & dediſtis mihi
manducare, quod exponens ait: Quando vni ex mini- Matt.25.
mis meis[d] feciſtis, mihi feciſtis. Se itaque dixit ſperaſſe,
quod tunc ſparauerant de Iuda diſcipuli eius, quãdo eſt
connumeratus Apoſtolis. Iudæi autem Chriſtum, quem
ſperant moriturum eſſe non ſperant. Ideo quem lex &
prophetæ annunciauerunt, noſtrum eſſe non putant, ſed
neſcio quem ſuum, quem ſibi alienum à mortis paſsio-
ne confingunt. Ideo mirabili vanitate atq; cæcitate ver-
ba quæ poſuimus, non mortem & reſurrectionem, ſed
ſommum & euigilationem ſignificare contendunt. Sed
clamat eis etiam Pſalmus xv. Propter hoc iocundatum
eſt cor meum, & exultauit lingua mea: inſuper & caro
mea requieſcet in ſpe, quoniam non derelinques ani-
mam meam in inferno, nec dabis ſanctum tuum videre
corruptionem. Quis in ea ſpe diceret requieuiſſe car-
nem ſuam, vt non derelicta anima ſua in inferno, ſed ci-

tò ad

A to ad eam redeunte reuiuiſceret ne corromperetur, ſicut cada uera corrſipi ſolent, niſi qui die tertio reſurrexit: Quod vtique dicere non poſsint de Propheta & rege Dauid. Clamat lxvij. pſalmus: deus noſter deus ſaluos faciendi, & domini domini exitus mortis. Quid apertius diceretur: Deus enim ſaluos faciendi[e] dominus eſt Ieſus quod interpretatur Saluator ſiue ſalutaris. Nam ratio nominis huius hæc reddita eſt, quando prius, quam ex virgine naſceretur, dictum eſt: Matth.1. Paries filium, & vocabis nomen eius Ieſum, ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum á peccatis eorum. In quorum peccatorum remiſſionem, quoniam ſanguis eius effuſus eſt non vtique oportuit cum de hac vita exitus alios habere, quàm mortis, Ideo cùm dictum eſſet: Deus noſter deus ſaluos faciendi: Pſal.67. continuò ſubiunctũ eſt, & domini exitus mortis,[f] vt oſtenderetur moriendo ſaluos eſſe facturos. Sed mirando dictum eſt, & domini, tãquam diceretur, Talis eſt iſta vita mortalium, vt nec ipſe dominus aliter ab illa exiret, niſi per mortem.

B [a] ET præſcientia dei velut facta erant quia certa erant.) Vetus exemplar non habet quia certa erant: & videtur additum ab aliquo seu ſcholium. b Super me calcaneum.) ὠπτερισμὸν ſupplantationem. πτέρνα enim eſt calcaneus, ſupplantatio eſt in luctatoribus, cum alter pede ſuo crus alterius ſubſtollit, quo altero tantum innixum crure facilius proſternat. Græci πτερνίζειν dicerunt á calcaneo, nos ſupplantare à plantis pedis parte. Eſt etiam ἀπατηρικῶς πτερνίζειν ἀπατᾶν fallere. c Vnus ex vobis diabolus eſt.) Codex Brugen. ſic legit. vnus ex vobis me tradet, & vnus ex vobis diabolus eſt. Duo ſunt loci diuerſis capitibus Euang. Ioannis, prius illud xiij. poſterius. vj. At diabolus dicitur Iudas q calumniator & delator. d Quando vni ex minimis meis.) Alibi quod vni Græce eſt ἐφ' ὅσον, hoc eſt quantum. e Deus enim ſaluos faciendi.) θεὸς τοῦ σώζειν q deus qui ſeruare poſsit, aut ſoleat: proprietas illa Græca vix poteſt Latina lingua exprimi, niſi quis malit per nomen dicere, quod alibi deus ſaluus. f Exitus mortis.) Ne quis fallatur, exitus rectus eſt pluralis, non genitiuus ſingularis. αἱ διέξοδοι τοῦ θανάτου.

De Pſalmo LXVIII in quo Iudæorum pertinax infidelitas declaratur. Caput XIX.

SEd vt Iudæi tam manifeſtis huius prophetiæ teſtimoniis, etiam rebus ad effectum tam clarum certumque perductis omnino non credant,* profecto in eis illud impletur, quod in eo Pſalmo, qui hunc ſequitur, ſcriptum eſt. *al. cedãt C Cùm enim & illic ex perſona Chriſti quæ ad eius paſsionem pertinent prophetice dicerentur, commemoratum eſt, quod in Euangelio patuit: Dederunt in eſcam meam fel, & in ſiti mea potum mihi dederunt acetum. Matth.27. Pſal.68. Et velut poſt tale conuiuiũ epulaſque ſibi huiuſcemodi exhibitas, mox intulit: Fiat menſa eorum coram ipſis in muſcipulam[a] & in retributionem, & in ſcandalum: obſcurentur oculi eorum ne videant, & dorſum eorum ſemper incurva: & cætera, quæ non optando ſunt dicta, ſed optandi ſpecie prophetando prædicta. Quid ergo mirum ſi hec manifeſta non vident quorum oculi ſunt obſcurati, ne videant? Quid mirum ſi cœleſtia non ſuſpiciunt, qui vt in terrena ſint proni, dorſum eorum ſemper incurvũ eſt? His enim verbis tranſlatis à corpore vicio ſignificãtur animorum. Iſta de Pſalmis, hoc eſt, de prophetia regis Dauid, ſatis dicta ſint, vt aliquis modus ſit. Ignoſcant autem, qui hæc legũt, & cuncta illa nouerunt, & de iis quæ fortaſſe firmiora me prætermiſiſſe vel intelligunt, vel exiſtimant, non querantur.

MEnſa eorum coram ipſis in muſcipulam.) εἰς παγίδα, in laqueum. Hec muſcipulam dixit, que tenditur ad captandos mures.

De regno ac merito Dauid. & de filio ipſius Salomone, eáque prophetia, quæ ad Chriſtum pertinens inuenitur, vel in eis libris, qui ſcriptis ipſius copulantur, vel in eis quos ipſius eſſe non dubium eſt. Caput XX.

REgnauit ergo Dauid in terrena[a] Hieruſalem, D filius cœleſtis Hieruſalem, diuino multum teſtimonio prædicatus, quia & delicta eius tanta pietate ſuperata ſunt per ſaluberrimam pœnitẽdi humilitatẽ, vt prorſus inter eos ſit, de quibus ipſe ait: Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata. Pſal.31. Poſt hunc regnauit eidem populo vniuerſo Salomon eius filius, qui vt ſupra dictũ eſt, patre ſuo viuente cœpit regnare. 3.Reg.1. & 2. Hinc bonis initiis malos exitus[a] habuit. Quippe ſecundę res, quæ ſapientium animos fatigant, magis huic obfuerunt, quàm profuit ipſa ſapientia, etiam nunc & deinceps memorabilis, & tunc longe latéque laudata. Prophetaſſe etiam ipſe reperitur in ſuis libris, qui tres recepti ſunt [b] in authoritatem canonicã: Prouerbia, Eccleſiaſtes, & Canticum canticorum. Alij vero duo quorum vnus Sapientia, alter Eccleſiaſticus dicitur, propter eloquij nonnullam ſimilitudinem vt Salomonis dicantur obtinuit conſuetudo. Non autem eſſe ipſius non dubitant doctiores, eos tamen in authoritatem maxime occidentalis antiquitus recepit eccleſia, quorum in vno qui appellatur Sapientia[c] Salomonis, paſsio Chriſti apertiſsime prophetatur. Impij quippe interfectores eius commemorantur dicentes: Sapien.2. Circumueniamus iuſtum, quoniam inſuauis eſt nobis, & con- E trarius eſt operibus noſtris, & improperat nobis peccata legis, & infamat in nos peccata diſciplinæ noſtræ. Promittit ſcientiam dei ſe habere, & filium dei ſe nominat. Factus eſt nobis in traductionẽ cogitationum noſtrarum. Grauis etiam nobis eſt ad videndum quoniam diſsimilis eſt aliis vita illius, & immutatæ viæ eius. Tanquã nugaces æſtimati ſumus ab illo, & abſtinet ſe à viis noſtris quaſi ab immundiciis. Pręfert nouiſsima iuſtorum, & gloriatur patrem ſe deum habere. Ibidem. Videamus ergo ſi ſermones illius veri ſint, & tentemus quæ ventura ſunt illi, & ſciemus quæ erunt nouiſsima illius. Si enim iuſtus eſt filius dei ſuſcipiet illũ, & liberabit eum de manu contrariorum. Contumelia & tormento interrogemus illum, vt ſciamus reuerentiã illius & probemus patientiam ipſius. Morte turpiſsima cõdemnemus illum, erit enim ei reſpectus ex ſermonibus illius. Hæc cogitauerunt, & errauerũt, excæcauit enim illos malicia ipſorum. In Eccleſiaſtico autem [d] fides gentium futura prædicitur iſto modo: Eccleſ.36. F Miſerere noſtri dominator deus omnium, & immitte timorem tuum ſuper omnes gentes, extolle manũ tuam ſuper gentes alienas, & videant potentiam tuam, vt ſicut coram illis ſanctificatus es in nobis, ita coram nobis magnificeris in[e] illis, & agnoſcant te ſecundum, quod & nos agnouimus, quia nõ eſt deus præter te domine. Hanc ſub optandi & precãdi ſpecie prophetiam per Ieſum Chriſtum videmus impletam, ſed aduerſus contradictores nõ tanta authoritate *proferuntur, quæ ſcripta non ſunt in canone Iudæorum, *alias firmitatem. In tribus vero illis, quos Salomonis eſſe conſtat, & iudæi canonicos habent, vt oſtendatur ad Chriſtum, & eccleſiam pertinere, quod in eis eiuſmodi reperitur, operoſa diſputatio neceſſaria eſt, quæ nos vltra quàm oportet, ſi nunc adhibeatur excẽdit. Tamen quod in Prouerbiis legitur viros impios dixiſſe: Abſcondamus in terra virum iuſtum iniuſte, abſorbeamus vero eum tanquam infernus viuentem, & auferamus eius memoriam de terra, poſſeſsionem eius precioſam apprehendamus: non ita obſcurum eſt, vt de Chriſto & poſſeſsione eius eccleſia ſine laborioſa expoſitione non poſsit intelligi. Tale quippe aliquid etiam dominus ipſe Ieſus per euangelicam parabolam oſtendit dixiſſe malos colonos. Matth.21. Hic eſt hæres, ve-

G res,venite occidamus cũ, & noſtra erit bereditas. Itèm-
Supra,cap. que illud in eodem libr. quod iam ante perſtrinximus,
4. cum ageremus de ſterili, quæ peperit ſeptem,non niſi de
1.Reg.2. Chriſto & eccleſia mox vt fuerit pronunciatum cõſu e-
uit intelligi ab eis, qui Chriſtum ſapientiam dei eſſe no-
Prouer.9. uerunt. Sapientia ædificauit ſibi domum, & ſuffulſit co-
lumnas ſeptem,immolauit ſuas victimas, miſcuit in cra-
tere vinum ſnum, & parauit menſam ſuam. Miſit ſeruos
ſuos conuocans cum excellenti prædicatione ad crate-
rem dicens:Qui eſt inſipiens, diuertat ad me. Et inopi-
bus ſeuſu dixit: Venite, manducate de panibus meis, &
bibite vinum,qnod miſcui vobis. Hic certe agnoſcimus
dei ſapientiam,hoc eſt verbum patri coæternum,in vte-
ro virginali domum ſibi ædificaſſe corpus humanum,
& huic tanquam capiti membra eccleſiam ſubiunxiſſe,
martyrum victimas immolaſſe, menſam in vino & pa-
nibus præparaſſe, vbi apparet etiam ſacerdotium ſecun-
Pſal.109. dum ordinem Melchiſedech, incipientes & inopes ſen-
1.Corin.1. ſu vocaſſe,quia ſicut dicit Apoſtolus:Infirma huius mun
Prouer.9. di elegit deus,vt confunderet fortia, Quibus tamen in-
firmis quod ſequitur dicit: Derelinquite inſipientiam,
vt viuatis,& quærite prudẽtiam,vt habeatis vitam.Parti-
cipem autem fieri menſę illius,ipſum eſt incipere habere
H vitam Nam & in alio libro, qui vocatur Eccleſiaſtes, vbi
Eccles.3. ait Non eſt bonum homini niſi quod manducabit, [e] &
bibet: quid credibilius dicere intelligitur, quàm quod
ad participationem menſæ huius pertinet, quam ſacer-
dos ipſe mediator teſtamenti noui exhibet ſecundum
ordinem Melchiſedech de corpore & ſanguine ſuo?
Id enim ſacrificium ſucceſsit omnibus illis ſacrificiis ve-
teris teſtamenti, quæ immolabantur in vmbra futuri,
propter quod etiam vocem illam in pſalmo triceſimo
& nono eiuſdem mediatoris per prophetiam loquentis
agnoſcimus: Sacrificium & oblationem noluiſti,corpus
autem perfeciſti mihi, quia pro illis omnibus ſacrificiis
& oblationibus corpus eius offertur, & participantibus
miniſtratur. Nam iſtum Eccleſiaſten in hac ſententia
manducandi & bibendi, quam ſæpe repetit plurimùm-
què commendat, non ſapere carnales epulas volupta-
tis ſatis illud oſtendit, vbi ait, Melius eſt ire in domum
Eccl.7. luctus, quam ire in domum potus. Et paulopòſt,Cor
inquit ſapientium in domo luctus, & cor inſipientium
in domo epularum.Sed illud magis commemorandum
exiſtimo de hoc libro quod pertinet ad ciuitates duas,
vnam diaboli, alterã Chriſti, & earum reges diabolum
I & Chriſtum. Væ tibi terra,inquit, cuius rex adoleſcens,
Eccleſ.10. & principes tui manẽ comedũt, Beata tu terra cuius rex
tuus filius ingenuorum & principes tui in tempore co-
medunt in fortitudine & nõ in confuſione. Adoleſcen
tem dixit diabolum, propter ſtulticiam, & ſuperbiam,
& temeritatem,& petulantiam,cęteráque vicia,quę huic
ætati aſſolent abundare: Chriſtum autẽ filium ingenuo-
rum ſanctorum Patriarcharum pertinentium ad libe-
ram ciuitatem, ex quibus eſt in carne progenitus. Prin-
cipes illius ciuitatis mane manducantes, id eſt, ante ho-
ram congruam, quia non expectant opportunam, quæ
vera eſt in futuro ſeculo, fœlicitatem, feſtinantur beari
huius ſeculi celebritate cupientes. Principes autem ciui-
tatis Chriſti tempus non fallacis beatitudinis patienter
expectant. Hoc ait in fortitudine & non in confuſione,
Roma.5. quia non eos fallit ſpes,de qua dicit Apoſtolus, Spes au-
Pſal.24. tem non confundit. Dicit & Pſalmus, Etenim vniuerſi
qui te expectant non confundentur, Iam vero Canticũ
canticorum ſpiritalis quædam ſanctarum eſt voluptas
mentium, in coniugio illius regis & reginæ ciuitatis,
quod eſt Chriſtus & Eccleſia. Sed hec voluptas allego- K
ricis tegminibus inuoluta eſt, vt deſideretur ardentius,
videatúrque † iocundius,& appareat ſponſus cui dicitur † alias nu-
in eodem Cãtico, Cequitas dilexit te, & ſponſa quæ ibi deturque.
audit,charitas in deliciis tuis,Tacite multa tranſimus,cu Cantic.7.
ra huius operis terminandi.

HIc bonis initiis malos exitus.) Imitatio Saluſtij in Catilinario, ſicut & id quod ſequitur. Quippe ſecundæ res &c. b Qui tres recepti ſunt.) Nam alios permultos dicitur conſcripſiſſe, Ioſephus enim ſic ſcribit de eo, Cõpoſuit libros de canticis & modulationibus quinque mille: parabolarum atque ſimilitudinum fecit libros tria milia. Per vnumquodq; enim arboris gen⁹ parabolam dixit, ab hyſſopo vſq; ad cedrum eodẽ modo & de iumentis & de reliquis terrenis, necnõ aquatilibus, & agri animalibus diſputauit. Nullam namq; naturam ignorabat, inexaminatámque præterit, ſed de omnibus philoſophatus eſt, & diſciplinam proprietatum earum eminenter expoſuit. pręſtitit autem ei deus, vt etiam contra dæmones adverſitatem, hominum & eorum curas eduſeret, incãtationes & inſtituit, quibus ægritudines ſoleant mitigari, modos etiam curantium, quibus obſtricti dæmones ne denuo redeant effugantur, Inſtituit. Hæc ioſephus. c Quorum in vno qui appellatur ſapiẽtia.) Hic liber creditur Philonis Iudæi Alexandrini, qui vixit temporibus Apoſtolorum, quibus & amicus fuit, tanta in Greco ſermone facundia, vt de illo Greci dixerint, [illegible], aut Philo Platonizat, aut Plato Philonizat. In Eccleſiaſtico. Hunc librum fecit Ie- Philo.
ſus filius Sirach tempore Ptolomei Euergetæ regis aegypti. & Simonis principis ſacerdotum. e Niſi quod manducabit.) In lib. Brugenſi, niſi quod manducabit & bibet. Vulgo nos legimus. hoc itaque viſum eſt mihi bonum, vt comedat quis & bibat. Grece ſic [illegible] L

De regibus poſt Salomonem ſiue in Iuda ſiue in Iſrael.
Caput XXI.

CAeteri poſt Salomonem reges Hebræorũ vix
inueniũtur per aliqua ænigmata dictorum ſuo
rum rerúmve geſtarum, quod ad Chriſtum &
Eccleſiam pertineat ꝓphetaſſe, ſiue in Iuda, ſiue in iſraël.
Sic enim appellatæ ſunt illius populi partes, ex quo pro- 3.Reg.11.
pter Salomonis offenſam tempore filij eius Roboã qui
patri ſucceſsit in regnum deo vindicante diuiſus eſt. Pro
inde tribus decẽ quas accepit Hieroboam ſeruus Salomo
nis, rex eius in Samaria cõſtitutus, propriæ vocabantur
Iſraël, quamuis hoc vniuerſi populi illius nomen eſſet.
Duabus vero tribubus Iuda, ſcilicet & Beniamin, quæ 3.Reg.12
propter dauid ne penitus regnum ſtirpis eius fuiſſet era-
dicatum, remanſerant ſubiacentes ciuitati Hieruſalem,
Iudæ nomẽ fuit, quia ipſa erat tribus vnde Dauid: Benia-
min vero tribus altera ad id regnũ, de quibus dixi, perti
nẽs erat inde fuit Saul rex ante Dauid. Sed ſimul iſtę duę
tribus vt dictum eſt, Iuda vocabantur, & hoc nomine
diſcernebantur ab Iſrael, quæ apellabantur proprie decẽ
tribus habentes ſuum regẽ. Nam tribus Leui quoniam M
ſacerdotalis fuit, dei non regum ſeruitio mancipata, ter- Numeri.3.
tiadecima numerabatur. Ioſeph quippe vn⁹ ex duodecim
filiis Iſraël, nõ vnam ſicut cæteri ſingulas, ſed duas tribus
fecit, Effrem & Manaſſem, Veruntamen etiam tribus Le
ui ad regnũ Hieroſolymitanũ pertinebat magis, vbi erat
dei templum cui ſeruiebat. Diuiſo igitur populo, prim⁹ Gene.48.
regnauit in Hieruſalem Roboam rex Iuda filius Salomo
nis: & in Samaria Hieroboam rex Iſrael ſeruus Salomo-
nis. Et cum voluiſſet Roboam tãquam tyrannidẽ diui- 3.Regn.
ſæ illius partis bello perſequi, prohibitus eſt populus pu
gnare cum fratribus ſuis, dicente deo per prophetam ſe
hoc feciſſe, Vnde apparuit nullum in ea re, vel regis Iſra-
el, vel populi fuiſſe peccatum, ſed voluntatem dei vindi
cantis impletam fuiſſe. Qua cognita, pars vtraque in-
ter ſe pacata conquieuit: non enim religionis, ſed regni
fuerat facta diuiſio.

De Hieroboam, qui impietate idololatriæ ſubditum ſibi populũ prophanauit, in quo tamen nõ deſtitit deus & prophetias inſpirare, & multos ſub idololatriæ crimine cuſtodire.
capur XXII.

Verum

A VErum rex Iſraël Hieroboā mēte peruerſa non credēs deo, quē veracē promiſſo ſibi regno datoq; probauerat, timuit ne veniēdo ad tēplum dei, quod erat in Hieruſalē, quo ſecundū diuinā legē ſacrificādi cauſa vniuerſæ illi gēti veniendum fuit, seduceretur ab eo populus, & ſtirpi Dauid tanquā regio ſemini redderetur, inſtituit idololatriam in regno ſuo, & populum dei ſecū ſimulachrorū cultu obſtrictū nefanda impietate decepit, nec tamē omnino ceſſauit deus nō ſolū illum regē, verū etiā ſucceſſores eius, & impietatis imitatores populūq; ipſum arguere per Prophetas. Nā ibi extiterunt & magni illi inſignesq; prophetæ, qui etiā mirabilia multa fecerunt, Helias, & Heliſæus diſcipulus eius. Etiam ibi dicēti Heliæ: Domine prophetas tuos occiderunt, altaria ſua ſuffoderunt, & ego relictus ſum ſolus, & quærunt animā meam: Reſpōſum eſt illic eſſe ſeptē millia virorum, qui non curuauerunt genua ante Baal.

De vario vtriuſque regni Hebræorū ſtatu, donec ambo populi in captiuitatem diuerſo tempore ducerentur, reuocato poſtea Iuda in regnum ſuum, quod nouiſſime in Romanorum tranſiit poteſtatem. Caput XXIII.

B ITemq; in regno Iuda pertinēte ad Hieruſalem etiā ſuccedentiū regū tēporibus nō defuerunt prophetæ, ſicut deo placebat eos mittere, vel ad pronunciandū quod opus erat, vel ad corripiēda peccata præcipiēdamq; iuſtitiā. Nam & illic, etſi lōge minus q̄ in Iſraël, tamen extiterūt reges qui ſuis impietatibus deū grauiter offenderent, & moderatis flagellis cū populo ſimul plecterētur. Piorū ſanè regū merita ibi nō parua laudantur. In Iſraël autē reges alios magis, alios minus, oēs tamen reprobos legimus. Vtraq; igitur pars ſicut iubebat diuina prouidētia, vel ſinebat, variis & erigebatur proſperitatibus, & aduerſitatibꝰ premebatur: & ſic affligebatur, non ſolū externis, verū etiam inter ſe ciuilibus bellis: vt certis exiſtētibus cauſis, miſericordia dei, vel ira pateſceret, donec eius indignatione creſcēte, vniuerſa gens illa à Chaldæis debellātibus, non ſolū ſubuerteretur in ſedibus ſuis, ſed etiā ex maxima ſui parte transferretur in terram Aſſyriorū prius illa pars, quæ vocabatur Iſraël in tribubꝰ
4.Reg.15. decem. Poſtea vero etiā Iuda euerſa Hieruſalē, & templo illo nobiliſſimo, in quibus terris per annos ſeptuaginta captiuū egit ociū: poſt quos inde dimiſſa, templū quod
C euerſum fuerat inſtaurauit: & quāuis plurimi eiꝰ in alie-
Matth.22. nigenarū degerent terris, nō habuit tamē deinceps duas regni partes, & duos diuerſos in ſingulis partibus reges, ſed in Hieruſalē princeps eorū vnus erat: atq; ad dei templum, qđ ibi erat, oēs vndiq;, vbicunq; eſſent, & vndecūq; poſſent, per certa tēpora veniebant. Sed nec tunc eis hoſtes ex aliis gētibus expugnatoresq; defuerunt. Nam etiā Romanorum iam tributarios [a] eos Chriſtus inuenit.

[a] NAm etiā Ro. iam tributarios. Expugnauit Iudæos primū Gn. Pōpeius Magnus, eosq. fecit Ro. ſtipēdiarios, Cicerone & Antonio Coſſ. Deinceps per præſides Syriæ & procuratores Iudææ, quos Romani mittebāt res illorum ſunt adminiſtratæ. Stipendium Rom. pependiſſe, quum ex Gentilium hiſtoriis, tum ex multis ſacri Euang. locis oſtenditur: hinc illa interrogatio: Licet ne tributum dari Cæſari?

De prophetis, qui vel apud Iudæos poſtremi fuerunt, vel quos circa tempus natiuitatis Chriſti Euangelica prodit hiſtoria. Caput XXIIII.

1. Eſdræ.5. TOto autē illo tēpore, ex quo redierūt de Babylonia, poſt Malachiam, Aggæū, & Zachariā, qui tūc prophetauerūt, & Eſdrā: nō habuerūt prophetas, vſq; ad Saluatoris aduentū: niſi aliū Za-
Luc.1. chariam patrē Ioannis, & Helizabet eius vxorē, Chriſti
Luc.2. natiuitate iam proxima, & eo iam nato, Simeonē ſenem, & Annā viduam, iamq; grandæuā, & ipſum Ioannē nouiſſimū, qui iuuenis, iam iuuenē Chriſtū non quidē futu- D
rum prædixit, ſed tamē incognitū [a] prophetica cognitione mōſtrauit: propter qđ ipſe dominus ait: Lex & pro-
phetæ vſq; ad Ioannē. Sed iſtorū quinq; prophetatio ex Matt.11.
Euāgelio nobis nota eſt: vbi & ipſa virgo mater domini ante Ioannē prophetaſſe inuenitur. Sed hāc iſtorū prophetiā Iudæi reprobi nō acceperūt: acceperūt autē, qui ex
eis innumerabiles Euāgelio crediderūt. Tunc enim vere 1.Reg.15.
Iſraël diuiſus eſt in duo: diuiſione illa, quæ per Samuelē prophetā Saūli regi eſt immutabilis prænunciata. Malachiam vero, Aggæū, Zachariā, & Eſdrā, etiā Iudæi reprobi, in authoritatē canonicā receptos nouiſſimos habent. Sunt enim & ſcripta eorū, ſicut aliorū, qui in magna multitudine ꝓphetarūt perpauci ea ſcripſerūt, quæ authoritatem canonicā obtinerēt. De quorū prędictis ad Chriſtū eccleſiamq; eius pertinēt, nōnulla mihi in hoc opere video eſſe ponēda: quod cōmodius fiet adiuuāte domino, ſequenti libro: ne hunc tam prolixū vlterius oneremus.

[a] SEd tamen incognitū.) Veniſſe ſciebat, ſed nondū viderat, nondū de facie nouerat, cui ſubinde ſpecie illi declaratus eſt, & atteſtatione patris.

FINIS.

ELENCHVS E

CAPITVM IN LIB. XVIII. DIVI Aurelij Auguſtini de Ciuitate dei.

1 De his, quæ vſque ad tempora Saluatoris decem & ſeptem voluminibus diſputata ſunt.
2 De terrenę ciuitatis regibus, atque temporibus, quibus ab exortu Abrahæ ſanctorum tempora ſupputata, conueniunt.
3 Quibus regnantibus apud Aſſyrios, atq; Sicyonios, Abrahæ centenario Iſaac de promiſſione ſit natus, vel ipſi Iſaac ſexagenario Eſaü & Iacob gemini, de Rebecca ſint editi.
4 De temporibus Iacob, & filij eius Ioſeph.
5 De Api rege Argiuorū, quem Aegyptij Serapin nominatum diuino honore coluerunt.
6 Quo regnante apud Argiuos, quóve apud Aſſyrios Iacob in Aegypto mortuus ſit.
7 Quorū regū tēpore Ioſeph in Aegypto defunctꝰ ſit.
8 Quorum regū ætate Moyſes natus ſit, & quorum F demum † iiſdem temporibus ſit orta religio. † al. deorū.
9 Quando Athenienſium ciuitas ſit cōdita, & quam cauſam nominis eius Varro perhibeat.
10 Quid Varro tradat de nuncupatione Areopagi, & de diluuio Deucalionis.
11 Quo tēpore Moyſes populū dei de Aegypto eduxerit, & Ieſu Naue qui eidem ſucceſſit, quorum regum ætate ſit mortuus.
12 De ſacris falſorū deorū, quæ reges Gręciæ illis temporibus inſtituerūt, quæ ab exitu Iſraël de Aegypto vſque ad obitum Ieſu Naue dinumerantur.
13 Qualium fabularum figmenta exorta ſint eo tempore, quo Hebræis iudices præeſſe cœperunt.
14 De theologis poëtis.
15 De occaſu regni Argiuorū, quo tēpore apud Laurētes Picus Saturni filius regnū patris primus accepit.
16 De diomede poſt Troiæ excidium in deos relato, cuius ſocij traditi ſunt in volucres eſſe conuerſi.
17 De incredibilibꝰ hominum cōmutationibus, quid Varro crediderit.† † al. tradiderit.
18 Quid credendum ſit de transformationibus, quæ arte dæmonum hominibus videntur accidere.
19 Quod eo tempore Aeneas in Italiam venerit, quo Lapidoth iudex præſidebat Hebræis.

G 20 De ſucceſsione ordinis regni apud Iſraëlitas poſt iudices.

21 De regibus Latij, quorum primus Aeneas & duodecimus Auentinus dij facti ſunt.

22 Quod eo tempore Roma ſit condita, quo regnum Aſſyriorum intercidit, quo Ezechias regnauit in Iudæa.

23 De Sibylla Erythrea, quæ inter alias Sibyllas cognoſcitur de Chriſto euidentia multa ceciniſſe.

24 Quod regnante Romulo ſeptem ſapientes claruerint, quo tempore decem tribus, quæ Iſraël dicebantur, in captiuitatem à Chaldæis ductæ ſunt, idémque Romulus mortuus diuino honore donatus eſt.

25 Qui philoſophi enituerint regnante apud Romanos Tarquinio Priſco, apud Hebræos Sedechia, cum Hieruſalem capta eſt templumq; ſubuerſum.

26 Quod eo tempore, quo impletis ſeptuaginta annis, Iudæorum eſt reſòluta captiuitas, Romani quoque à dominatu ſunt regio liberati.

H 27 De temporibus prophetarum, quorum oracula habentur in libris, quique tunc de vocatione gẽtium multa cecinerunt, quando Romanorum regnum cœpit, Aſſyriorumque defecit.

28 De his quæ ad Euangelium Chriſti pertinent, quid Oſee & Amos prophetauerint.

29 Quæ ab Eſaia de Chriſto & eccleſia ſint prædicta.

30 Quæ Michæas & Ionas & Iohel nouo teſtamento congruentia prophetauerint.

31 Quæ in Abdia in Naum & Abacuc de ſalute mundi in Chriſto prænunciata reperiantur.

32 De propheia, quæ in oratione Abacuc & cantico continetur.

33 De Chriſto & vocatione gentium, quæ Hieremias & Sophonias prophetico ſpiritu ſint præfati.

34 De prophetia Danielis & Ezechielis, quæ in Chriſtum eccleſiámque concordat.

35 De trium prophetarum vaticino, id eſt, Aggæi, Zachariæ, & Malachiæ.

36 De Eſdra, & Maccabæorum libris.

37 Quod prophetica authoritas omni origine Gentilis philoſophiæ inueniatur antiquior.

I 38 Quod quædam ſanctorũ ſcripta eccleſiaſticus canõ propter nimiam non receperit vetuſtatem, ne per occaſionem eorum falſa veris infererentur.

39 De Hebraicis literis, quæ nunquam in ſuæ linguæ proprietate non fuerunt.

40 De Aegyptiorum mendaciſsima vanitate, quæ antiquitati ſcientiæ ſuæ centum milia adſcribit annorum.

41 De philoſophicarum opinionum diſſenſionibus, & canonicarum apud eccleſiam concordia ſcripturarum.

42 Qua diſpenſatione prouidentiæ dei, ſcripturæ ſacræ veteris teſtamenti ex Hebræo in Græcum eloquium tranſlatæ ſint, vt vniuerſis gentibus innoreſcerent.

43 De authoritate Septuaginta interpretum: quæ ſaluo honore Hebraicæ linguæ, omnibus ſit interpretibus præferenda.

44 Quid intelligendum ſit de Nininitarum excidio, cuius denunciatio in Hebræo quadraginta dierũ ſpacio tenditur: in Septuaginta autem tridui breuitate concluditur.

45 Quod poſt inſtaurationem templi, prophetas Iudæi habere deſtiterint: & exinde vſque ad natiuitatem Chriſti continuis aduerſitatibus ſint afflicti, vt probaretur alterius templi ædificationem propheticis vocibus fuiſſe promiſſam. K

46 De ortu Saluatoris noſtri ſecundum quod verbum caro factum eſt: & de diſperſione Iudæorum per omnes gentes, ſicut fuerat prophetatum.

47 An ante tempora Chriſti, aliqui fuerint extra Iſraëliticum genus, qui ad cœleſtis ciuitatis conſortium pertinerent.

48 Prophetiam Aggæi, qua dixit maiorem futuram gloriam domus dei, quàm primum fuiſſet, non in reædificatione templi, ſed in eccleſia Chriſti eſſe completam.

49 De incerta multiplicatione eccleſiæ, qua in hoc ſeculo multi reprobi miſcentur electis.

50 De prædicatione Euangelij, quæ per paſsiones prædicantium clarior & potentior facta eſt.

51 Quod etiam per hæreticorum diſſenſiones fides catholica roboretur.

52 An credendum ſit quod quidam putant: impletis L decem perſecutionibus, quæ fuerunt, nullam ſupereſſe præter vndecimam, quæ in ipſo Antichriſti tempore ſit futura.

53 De tempore nouiſsimæ perſecutionis occulto.

54 De ſtultiſsimo mendacio Paganorum, quo Chriſtianam religionem non vltra trecentorum ſexaginta quinque annorum manſuram ſpacium eſſe finxerunt.

D. AVRELII AVGVTINI
de Ciuitate dei ad Marcellinum
Liber XVIII.

De his, quæ vſque ad tempora Saluatoris decem & ſeptem voluminibus diſputata ſunt.
Caput I.

DE ciuitatum duarum, quarum dei vna, ſeculi huius eſt altera, in qua nunc eſt, quantum ad hominum genus pertinet, etiam iſta peregrina, exortu, & procurſu, & debitis finibus, M me ſcripturũ eſſe promiſi, cum prius inimicos ciuitatis dei, qui conditoris eius Chriſto deos ſuos præferunt: & liuore ſibi pernicioſiſſimo atrociter inuident Chriſtianis: quantum me adiuuaret eius gratia refelliſſem, quod voluminibus decem prioribus feci. De hac vero mea quam modo commemoraui, tripertita promiſsione, decimum ſequentibus quatuor libris ambarum eſt digeſtus exortus. Deinde procurſus ab homine primo vſq; ad diluuiũ libro vno, qui eſt huius operis quintus decimus, atque inde vſq; ad Abraham, rurſus ambæ ſicut in temporibus, ita & in noſtris literis cucurrerunt. Sed à patre Abraham vſque ad regum tempus Iſraëlitarum, vbi xvj. volumen abſoluimus, & inde vſque ad ipſius in carne Saluatoris aduentum, quouſq; decimus ſeptimus liber tenditur, ſola videtur in meo ſtilo cucurriſſe dei ciuitas, cũ in hoc ſeculo non ſola cucurrerit, ſed ambę vtique in genere humano, ſicut ab initio ſimul ſuo procurſu tempora variauerint. Verum hoc ideo feci, vt prius, ex quo apertiores dei promiſsiones eſſe cœperunt vſque ad eius ex virgine natiuitatẽ, in quo fuerãt, quæ primo promittebãtur implenda, ſine interpellatione † à cõtrario alterius ciuitatis iſta,

† *al. interpolatione.*

quæ

A quæ dei eſt, procurrens diſtinctius appareret, quãuis vſq; ad reuelationẽ teſtamenti noui, nõ in lumine, ſed in vmbra cucurrerit. Nunc ergo quod intermiſerã, video eſſe faciẽdum, vt ex Abrahæ temporibus, quomodo etiã illa cucurrerit, quantum ſatis videtur, attingã, vt ambæ inter ſe poſſint conſideratione legentium comparari.

IOANNIS LODOVICI VIVIS Valentini procemium in decimum-octauum librum.

a VOlumine operis huius duodeuiceſimo multa nobis inter tenebras ſpatia fuerunt cõficienda, vſque pleruoque qua ſumus manuum ductu pro oculis, nec pedem auſi figere, prius quam vbi figẽdus eſſet tẽtarem[*]; quod fieri obſcuris in locis ſolet: nõ iam in vna ciuitate vnõque populo manendũ, vt prius in romano, ſed per totum terrarũ orbẽ inter procul diſsita peregrinandũ regna, & gentes agnoſcẽdæ iam olim ſublatæ, & regũ familiæ ſtemmataq; procul ab hominum memoria ac altiſsimis tenebris eruenda, ac velut ex nocte Cerberus in diem, & in hanc ſolis lucisq; faciem extrahẽda atq; attingendũ vetuſtiſ. Aſſyriæ imperium tantum huius vix vel memoria dignati ſunt rerum Græcarum ſcriptores. Repetenda Sicyonia, quæ etiã fere ignorari voluerunt ipſi qui geſſerant, cũ ne paſsũ quidẽ nomina ſepulchris adſcriberẽt, vt locupletiſsimus author eſt Pauſanias in gẽtibus: iã Argiua tractanda, quæ quoniã antiquiſsima ſũt Græcorũ opiniona, ideo fabulis inuoluta venerũt ad poſteros: his addẽda Attica, quibus nobilitandis cũ maxima Atticorũ ingenia, ſicut par erat, nõ defuerint, veritas tãta vi eloquẽtiæ conuaſtita non tã ornatur, quàm laborat, nec tã ſe profert, quàm multis amicta tegumẽtis latet. neque his cõtentus Auguſtinus, etiã labulam ceu duriſsimas nuces, iuglandes, aut amygdalas, aut etiã pineas ſpargit, in quibus frangẽdis nõ parũ ſit negocij, quo nucleũ geſtæ rei altiſsimo cortice conteſtum eruamus. Tũ Latina accedũt commẽtis & diſsidiis ſcribentiũ incertiſsima facta. Venitur hinc ad Romana, & Græciæ ſapientes nõ prætermittitur, de quib[9] nihil iuuat quæri, ne quis me parũ merito ſiacere id iudicet. Interfuſa ſunt Hebraica velut corpore toto venæ, vt curſus duarũ ciuitatum dei & mũdi apertius explicetur. Si quis adeo multas variaſq; gentes ac regiones luſtrans etiã ſubinde à peritis de via percontando, tamẽ ab ea interdũ aberraſſet, quis huic nõ putaret ignoſcendũ, aut propterea minus induſtriæ peregrinationẽ confectã arbitraretur? nemo mea ſententia. Quod ſi ita eſt, quãto æquius erit mihi veniã dari, ſi quãdo forte aut caſu quopiã, aut ignorantia in auiũ aliquod concesſi, aut villas aliquas & pagos ignobiles hominesq; obſcuros præterij, nec ſalutatos, nec viſos, profectus per loca vt pluſimũ deſerta, nullis ſub notata ſignis, inuentia perquàm raris, è quibus quærerẽ, aut quibus ducib[9] vterer. Antiquitates M. Varronis periesũt, & vita po. Ro. In Aſſyria tantũ ab Euſebio ſum edoctus, præter pauca admodũ ex Diod. Sicu. & ſi quis eſt ali[9], ſuppeditata. Erat quidẽ ad manũ libell[9], quẽ Beroſi nomine vendũt bibliopolæ, atq; alia quædã Ioannis Annij, quæ nõ dubito quin admirãda fuiſſent viſa, ſi attuliſſem, nẽpe portentoſa, & vel ſolo auditu horrenda, ſed ab illis prorſum abſtinui, ne de face, quod aiũt, viderer haurire, hoc eſt è libellis friuolis, & incertorũ authorũ, quos ad ſtupefaciendos imperitos lectores Græcia luſit ocioſa: nõ quod ſi Beroſi ſciuiſſem eſſe, nõ eſſem perquam libẽter vſus, ſed quod mihi ſicturam ſubolebant Græci hominis, vt etiã Xenophontis æquiuoca, & alia multa, quæ illorum non ſunt,

C quorum titulos præ ſe oſtẽtant: quod ſi quis illis delectatur, non procul ſunt petẽda, amet, & fruatur ſine me duntaxat riuale. Per Sicyoniã duxerunt nos Euſeb. & Pauſanias cõtenti nuda regum nomina percenſuiſſe, interdum paucis de nõnullis eorũ additis verbis, quæ nos lectori nõ inuidimus. In Iudæa nõ video qui alij adſciſcẽdi fuerint duces, quam certiſsimi illi & fideliſsimi prophetæ, qui ſacras cõſcripſere literas: & tamẽ explicauim[9] interdũ quid prophani ſcriptores de illis ipſis rebus iudicarẽt, ſi modo alia oſtẽdebant, quã ſancti viri, nã vbi inter ſe congruebãt ſatis fuit ſanctorum ſententias declaraſſe. Ea cauſa multa Cornelij Alexandri Mileſij Polyhiſtoris de Hebræo populo tacuimus, qui vt aliarũ gẽtium permultarũ, ita & Hebræorũ res geſtas ex LXX. interpretatione perſecutus eſt, in Atticis, Argiuis, fabuloſis, Latinis, Romanisq; plena manu, quæ ex variis collegim[9], impartiti lectori ſumus, cõplura ſunt curioſioribus iſtarum rerum à nobis data: qui vero eiuſmodi parum oblectantur, habet etiam alia forſitan ſui guſtus, niſi tam moroſus ſit, & arrogans, vt velit me publicum ſcriptorem ſibi vni & laborare & ſatia facere: cætera lector ex ipſis commentariis agnoſcet.

De terrenæ ciuitatis regibus atque temporibus: quibus ab exortu Abrahæ ſanctorum tempora ſupputata conueniunt. Cap. II.

SOcietas igitur vſquequaque mortalium diffuſa per terras, & in locorum quantiſlibet diuerſitatibus, vnius tamen, eiuſdémque naturæ quadam cõmunione deuincta, vtilitates, & cupiditates ſuas, quibuſque, ſectantibus, dum id, quod appetitur, aut nemini aut non omnibus ſufficit: quia nõ eſt idipſum aduerſum ſeipſam, plerunque diuiditur: & pars partem quæ præualet, opprimit. Victrici enim victa ſuccumbit: D dominationi ſcilicet, vel etiam libertati: qualemcunque pacem præferens, ac ſalutem: ita vt magnæ fuerint [a] admirationi, qui petire, quàm ſeruire maluerunt. Nam in omnibus ferè gentibus quodammodo vox naturæ iſta perſonuit, vt ſubiugari victoribus mallent, quibus contigit vinci, quàm bellica omnifaria vaſtatione deleri. Hinc factum eſt, vt non ſine dei prouidentia, in cuius poteſtate eſt, vt quiſque bello, aut ſubiugetur, aut ſubiuget, quidam eſſent regnis prædıti, quidam regnantibus ſubditi: ſed inter plurima regna terrarum, in quæ terrenæ vtilitatis, vel cupiditatis eſt diuiſa ſocietas: quam ciuitatem mundi huius vniuerſali vocabulo nuncupamus, duo regna cernimus longe cæteris proueniſſe clariora Aſſyriorum primum, deinde Romanorum, vt temporibus, ita locis inter ſe ordinata, atque diſtincta. Nam quomodo illud prius, hoc poſterius, eo modo illud in Oriente, hoc in Occidente ſurrexit. Denique in illius fine, huius initium confeſtim fuit. Regna cætera, cæteroſque reges: velut appendices iſtorum dixerim. Ninus ergo iam ſecundus rex erat Aſſyriorum, qui E patri ſuo Belo ſucceſſerat, primi illius primo regni, quãdo in terra Chaldæorum natus eſt Abraham. [b] Erat etiam tempore illo regnum Sicyoniorum admodum paruum, a quo ille vndecunque doctiſsimus Marcus Varro ſcribens de gente populi Romani, velut antiquo tempore exorſus eſt. Ab his enim Sicyoniorum regibus ad Athenienſes peruenit: à quibus ad Latinos: inde ad Romanos. Sed ante conditam Romam in comparatione regni Aſſyriorum, perexigua iſta commemorantur. Quanuis Athenienſes in Græcia plurimum claruiſſe [c] fateatur etiam Saluſtius Romanus hiſtoricus: plus tamen fama, quàm re ipſa. Nam loquens de illis: Athenienſium, inquit, res geſtæ, ſicuti ego exiſtimo, ſatis amplæ, magnificæque fuerunt: verum aliquanto minores tamen, quàm fama feruntur. Sed quia prouenere ibi ſcriptorum magna ingenia, per terrarum orbem Athenienſium facta pro maximis celebrantur. Ita eorum, qui fecere, virtus tanta habetur, quantum eam verbis potuere extollere præclara ingenia. Accedit huic ciuitati non parua etiam ex literis & philoſo- F phis gloria: quod ibi potiſsimum talia ſtudia viguerunt. Nam quantum attinet ad imperium, nullum maius primis temporibus, quàm Aſſyriorum fuit: nec tam longe lateque diffuſum. Quippe vbi Ninus rex, Beli filius, vniuerſam Aſiam, [d] quæ totius orbis ad numerum partium, tertia dicitur: ad magnitudinem vero dimidia reperitur, vſque ad Lybiæ fines ſubegiſſe traditur. Solis quippe Indis [e] in partibus Orientis non dominabatur: quos tamen eo defuncto Semiramis vxor eius eſt aggreſſa [f] bellando. Ita factum eſt, vt quicunque in illis terris populi, ſiue reges erant, Aſſyriorum regno, ditionique parerent, & quicquid imperaretur, efficerent. Abraham igitur in eo regno apud Chaldæos, Nini temporibus natus eſt. Sed quoniam res Græcæ [g] multo ſunt nobis quàm Aſſyriæ notiores, & per Græcos ad Latinos: ac deinde ad Romanos, qui etiam ipſi Latini ſunt, tẽporum ſeriem deduxerunt, qui gentem populi Romani in originis eius antiquitate rimati ſunt: ob hoc debemus, vbi opus eſt Aſſyrios memorare reges: vt appareat quẽadmodum Babylonia, quaſi prima Roma cum peregrina in hoc mundo dei ciuitate procurrat. Res autẽ, quas propter comparationem ciuitatis vtriuſque, terrenæ ſcilicet, & cæleſtis, huic operi oportet inſerere, magis ex Græcis & Latinis, vbi ipſa Roma quaſi ſecunda Ba-

Geneſ. 11.

Ibidem.

Tomus quintus.

G bylonia eſt, debemus aſſumere. Quando ergo natus eſt Abraham, ſecūdi reges erant: apud Aſſyrios Ninus, apud Sicyonios Europs.[h] * Primi autē, illic Belus, hic Aegialeus[i] fuerunt. Cum vero egreſſo Abraham de Babylonia promiſit ei deus ex illo magnam gentem futuram, & in eius ſemine omnium gentium benedictionem. Aſſyrij quartum regem habebant: Sicyonij quintum: apud illos enim regnabat filius Nini poſt matrem Semiramidem,[k] quæ ab illo interfecta[l] perhibetur, auſa filium mater inceſtare cōcubitu. Hanc putant nonnulli condidiſſe Babylonem,[m] quam quidem potuit inſtaurare. Quādo autem vel quo modo condita fuerit, in ſextodecimo libro diximus. Filium porrò Nini[n] & Semiramidis, qui matri ſucceſsit in regnum, quidā etiam ipſum Ninum,[o] quidā vero deriuato à patre vocabulo Ninium vocant. Sicyoniorum autem regnum tūc tenebat Telexion.[p] Quo regnante vſq; adeo ibi mitia & læta tēpora fuerunt, vt eum defunctum velut deum colerent ſacrificando & ludos celebrando, quos ei primitus inſtitutos ferunt.

alias, Europs.

Geneſ. 12.

Geneſ. 12.

H

IOANNIS LODOVICI VIVIS Valentini in XVIII. librum de Ciuitate dei D. Aurelij Auguſtini commentarij.

a Ita vt magnæ fuerint.) Vt Numantini, & Saguntini, & illi Opitergini Cæſariani, tū ſinguli Cato, Scipio, Craſſus. b Natus eſt Abraham.) Abraham non ſoli ſacri meminerunt ſcriptores, ſed ex profanis plerique, vt illustris Hecatæus, qui librum de Abrahā nominatim conſcripſit, vt Euſebius in 9. euāg. præparat. tradit, & Alexander Polihiſtor, qui Abrahamū natum eſſe decima poſt inundationē generatione, in Camarine Babylonis vrbe, quam alij Vrien vocant, quòd Græce χαλδαίων πόλις ſonat, hoc eſt, Chaldæorum vrbem inuentoré apud illos aſtrologiæ, iuſtitia & pietate tanta, vt numini gratiſsimus iuſſus ſit ab eo in Phœnicem migrare, quā gentem rationem ſyderum aliaſq; magnas & præſtantes artes edocuit, ea facili re regi illorū commendatus eſt. Nicolaus Damaſcenus lib. hiſtoriarū iiij. Damaſci Abrahamū regnaſſe ſcribit, profectum ex Chaldæa cū exercitu. Hinc in Chananæā veniſſe, quæ poſtea Iudæa dicta eſt, magnamq; ſui & diuturnā apud Damaſcenos reliquiſſe memoriā, villamq; ibi oſtendi quam Abrahami domum nuncupāt, ſed cū ſame Chananæa premeretur, in Aegyptum abiiſſe, cō greſſumq; cum illis ſacerdotibus, multū eis profuiſſe & ad rerum cognitionem & ad pietatem rationēmque morū & vitæ. Alexander in Heliopoli vixiſſe eum aliquandiu perhibet, nec profeſſum ſe aſtrologiæ inuentorem, ſed à maioribus ſuis iā inde ab Enoch traditam ſibi per manus. Artapanus author eſt Hebræos ab Abrahā nominatos, qui annis xx. in Aegypto fuit, regémque Aegyptium Pharetatem aſtrorum peritiā docuit, hinc in Syriā reuerſum. Melo in libris quos aduerſus Iudæos edidit, multa de veritate hiſtoriæ turbat. nam & tres tantū generationes ponit à diluuio ad Abrahā, duáſq; illum habuiſſe vxores, alteram Aegyptiā, alteram ciuem ſuam: & ex Aegyptia xij genuiſſe liberos principes Arabiæ omnes: è ciue vnicū Iſaac

I cuius xij. fuerint liberi, quorū tertius fuit Moſes vltimus Ioſeph, ſed in his omnibus, vt diuina, ita certiſſima eſt ſacrorū voluminum hiſtoria. c Athenienſes in Græcia plurimū claruiſſe.) Athenienſiū Reſpu. diuturnior fuit quam maior: nam cum latiſſime dominati ſunt, quod claſsibus plurimū poſſent ſolam oram maritimam tenuerunt, eam quæ appoſita eſt ad duo maria, Pamphilium & Aegeū, vſq; ad interiorem Boſforū, nec harum rerum potiti ſunt multo ſupra ſeptuaginta annos. vt Lyſias ſignificat ἐπιταφίῳ. d Vniuerſam Aſiam.) Aliter longe Diony. Alexander, qui Aſſyriorum regnum exiguam quandā obtinuiſſe Aſiæ partem narrat. e Soli quippe Indi.) India eſt ea pars mundi quæ ab Oriente clauditur Oceano Orientali, à meridie Indico Oceano & Praſoide mari, ab Occidente Indo fluuio, vt ait Diodo. omnium poſt nilum maximo, vnde & regio eſt cognominata, à Septentrione Emode monte, quā Scythiæ adiacet, & ſi nonnullos populos Indoſcythas nominant. Ptolemæus duplicem Indiam facit intra & extra Gangem amnē. de India ſcripſere plurimi. Herodotus, Diodorus, Strabo, Mela, Stephanus, Plinius, Solinus, & Ptolemæus, & qui res geſtas Alexandri memoriæ mandarūt Græci Latiniq;, cuius regis armis illuſtrata magis eſt ea orbis pars, quàm vllis peregrinationibus. Noſtro æuo certiora ſunt facta omnia nauigationibus hominum noſtratium. De India eiúſque moribus & fœlicitate multa Diodorus & Strabo, vterque Eratoſthene, & Megaſthene, qui apud Sadrocattum Indiæ regem cōmoratus, res illas perſcripſit. f Quos tamē eo deſ Se. v. e. ag. eſt.) Bene aggreſſa: bis enim cum illis conflixit, ſemel ad Indum fluuium, iterum paulo interius: prius victrix, ſed deinde victa recedere coacta eſt. Diodo. lib. iij. Megaſthenes apud Strabonem negat vllam vnquam ab Indis miſſam ad exteras gentes expeditionē, nec eò penetraſſe quenquam bellando præter Herculem & Liberum patrem. Non Seſoſtrim Aegyptium regem, nō Thraconem, non Aethiopem, qui etiam vſq; ad Europam peruenere, & Herculis columnas, quo etiā penetrauit Nabocodroſorus, quem Chaldæi Herculi quoque præferunt,

Abrahā.

India.

K nec hic India vidit. Idantyrſum vero, qui etiam Aegyptum ſit ingreſſus ad Indos non veniſſe. Semiramim tentaſſe vires Indiæ, & antequam inde egrederetur periiſſe. Cyrum Maſſagetas ſolū armis ſolicitaſſe ſe dic intactis. g Sed quoniā res Græce.) In regibus Sicyoniis Pauſaniam & Euſebium Græcum vtrumq; ſequemur. Nam Varronis, aut Latini cuiuſquā ea de re monumenta ad noſtram ætatem nulla peruenerunt. Nec hi ambo ferè aliud quàm nuda nomina recēſent: cuius cauſam fuiſſe exiſtimo quòd Sicyonij quū reges ſuos ſepelirent, nullum erant ſoliti addere epigrāma, præter nomen ſepulto: vt Pauſanias ipſe tradit in κορινθιακοῖς, vbi de Sicyoniis tradit. Nec in Aſſyriis magnopere iuuari poterim aliquo ſcriptore. Latini enim prope nihil de his narrant. Græci ferè à Nino ad Sardanapalum, hoc eſt, à primo ad poſtremum tranſiliunt. Sunt qui medios aliquos nominent tantū: nam regnum illud peruetuſtum in fabuloſa rencidit tempora. ſicut Dionyſius facit lib. primo: nec multis rebus geſtis fuit inſigne. Fundato enim per Ninum imperio, & per Semiramidē confirmato, cæteri penè reges deſidiæ ſe luxuiq; tradiderunt, abditi in penitiſſima maximarum ædium, vt ſecluſis arbitris liberius ſuo more atque ingenio viuerent, nulla ſpectantium verſi iudicia: ita vel regum nomina & quanto quiſque tempore regnum tenuiſſent, piguit Etheſiā vetuſtiſſimum ſcriptorem referre. Verum in aliis regibus gentibúſque plures habebimus, tum Græcos, tū Latinos, è quibus deſumamus. h Apud Sicyonios Europs.) De Sicyoniis regibus hæc ſunt apud Pauſaniam in Corinthiacis, quæ penè ad verbum interpretabor, Sicyonij, qui Corinthiis ſunt vicini, de regione ſua narrant Aegialeū indigenam primū in ea regem fuiſſe, & ex Peloponneſo quantum adhuc Aegialos dicitur iā inde ab illo rege vocari, ipſumq; Aegialiam vrbem primam in illo agro

L incoluiſſe, vbi eſt hodie ſacellum Mineruæ arcem eſſe: éſtque Aegialia maritima regio à Sicyone ad Eliden: quanquam etiā Aegialia eſt in Paphlagonia & alibi. Alij Aegialeā Peloponneſum vocāt primū, ſic dictā ab illo rege: hinc Apiā ab Api: poſtea Argos ab vrbe inſigni: poſtremo Peloponneſus à Pelope. Sed melior eſt opinio eorum qui ad littus maris ſtatuunt Aegialeam. Huius filius, vt ferunt, fuit Europs: huius Telchinus. Telchi Apis, qui adtantas opes peruenit, vt antequam Pelops ad Olympiam veniſſet, omnis intra Iſthmum regio Apias de illius nomine ſit dicta. Apidos filius fuit Thelxion, Telxionis Aegyrus, huius Thurimachus, huius Leucippus. Leucippo proles maſcula nulla fuit. filia vero fuit Chalchinia, cui ſe cōmiſcuit Neptunus, & inde natū educauit auus Leucippus, & moriens tradidit huic regnum. Puero vero nomē erat Peratos. Quæ in Plemnæo Perati filio contingerunt admiratione videntur digna. Liberi enim hinc nati continuo vbi vagirent, expirabant, quoad Ceres olee remedium adhibuit. Nam quum in Aegialeam veniſſet, tanquā peregrina mulier filium Plemnæo educauit Orthopolim, cui filia fuit Chryſorthe: hanc peperiſſe ex Apolline arbitrentur, vocatamq; puerū Coronum, cuius filij fuerunt maior Coraz, minor Lamedon. Dorace ſine liberis decedente eodem tempore Epopeus ex Teſſalia profectus, obtinuit imperiū. Hoc imperante, bellicū exercitum aiūt aduerſum ſe primū ingreſſum: nā antea ſemper in pace egerant. Hæc Pauſanias. Europs vero quadragintaquinque imperauit annos, anno regni eius xxij. natus eſt Abraham. i Aegialeus.) Hunc Græcorum quidam filium dicunt Inachi fluuij Argiui & Meliæ filiæ Oceani. k Poſt matrem Semiramidē.) De hac multa Diodo. lib. iij. filiam fuiſſe ait Decetis nymphæ, partu incerto, quo in lacum Aſchaloni vrbi proximum præcipitem ſe dedit, quod virginitaté amiſiſſet: factumque fœminam Semiramidem inter ſaxa relictam infantem à feris alitibuſque enutritam, matrem ipſam pro dea habitam, cultámque capite tantum humano, reliquo corpore piſcis forma: nec guſtant Syrij ex piſcibus lacus illius ceu dum ſacris. Semiramidem in poteſtatem veniſſe Simmæ regij paſtoris, adoleſſéque in maximam pulchritudinem, ac denupſiſſe ſatrapæ Memnoni: tum in Bactriam &

M gratiam Nini regis veniſſe, dato conſilio, quo Bactra, quæ tunc a rege obſidebantur, capi poſſent. Ita Nino Semiramis coniuncta eſt, & formā & ingenium mulieris admirato. Ex hac natus eſt Ninus minor. Semiramis poſt mariti mortem regnum Aſiæ cepit, filio puero adhuc, rexitque annos duos & quadraginta. Sunt qui tradant à marito relictam ei regnum: alij, vt Athenienſes, & hos ſecutus Dion, quum petiiſſet à marito vt quinque tantum dies regni ius ſibi concederet, idque impetraſſet, in regno illo iuſſiſſe maritum occidi, vel, vt alij narrant, perpetuæ cuſtodiæ tradi. l Quæ ab illo interfecta.) Ferunt hanc concubitus virorum multum appetiiſſe, ſolitámque occidere cum quo rem habuiſſet: tentaſſe filium, & ab eo eſſe interfectam, ſiue quod idem timeret ipſa fatū, quod aliis qui rem cum ea re habuerant, cōtigerat, ſiue rem fœdam tetramque abominatus, Chaldæi hanc non obiiſſe mortem arbitrantur, ſed viuā ad ſuperos migraſſe. m Condidiſſe Babylonem.) Babylon regio eſt in Aſſyria Chaldæa, & in ea vrbs condita eodem nomine à Semiramida, vt Diodorus, Strabo, Iuſtinus, & fere veteres omnes Græci Latiníque exiſtimarunt. Ioſephus vero, Euſebius, Marcellinus, & cæteri Chriſtiani Iudæíque veritatem ſacrarum literarum ſecuti, à nepotibus Noë conditā aſſerūt, inſtauratā vero & circundatā muris à Semiramide, qui inter miracula mundi numerantur. Id Ouidius ſignificat, dicens, Coctilibus muris cinxiſſe Semiramis vrbem. Quo verſiculo Hieronymus in Oſee ad id confirmandum vtitur. Sunt qui à Belo Semiramis ſocero Conditam exiſtiment. Alij ab hoc vrbi captum deſignatúmque locum & fundamenta iacta. Quod ex monumentis Aegyptiorum Diodorus tradit. Alexander primum Belum, quem Græci ἐν Βήλῳ dicunt, regnaſſe in Babylone ſcribit, cuius filij fuerunt ſecundus Balus, & Chanaan. extructionem vrbis ex Eupolemi ſententia in eos refert, qui diluuio ſuperſtites fuerunt, vt eſt apud Euſeb lib. viij. præ. Euan. In x. vero Abydenus recenſet opinionē, qui inquit de Chaldæa regione loquens, omnia

Sicyonij.

Semiramis.

Babylon.

A loca aquis fuiſſe contecta dicuntur. Belus autē regionem ſiccaſſe perhibetur, & Babyloniam condidiſſe, quæ mœnia aquarum alluuione deleta Nabocodroſorus reſtituit, quæ remanebāt ad Macedonū tempora. Tū opera & munitiones huius regis enumerat, quæ nihil attinet huc afferre. Auguſtinus authorē Babylonis facit Nebrot, vt dicit ante. De hac Plinius ad hūc ſcribit modū lib. 6. Babylon Chaldaicarū gentium caput diu ſummā claritatem obtinuit in toto orbe, propter quā reliqua pars Meſopotamię Aſſyriæ Babylonia appellata eſt. L x. M. paſſuū amplexa muris ducenos pedes altis, quinquagenos latis: in ſingulos pedes ternis digitis menſura ampliore quàm noſtra, interfluo Euphrate mirabili opere vtroque. Eſt & altera Babylon ad Nilum in Aegypto poſita ab his, quos ex Babylone Seſoſtris rex Aegyptius in Aegyptum tranſtulerat, vt eis pro ſeruis ad væſanas illas extructiones vteretur. n Filiū porrò Nini.) Hūc mater in vmbra ſemper & inter ancillas curarat educandū: ideo pacatis vndique circa populis quietem egit ratus in publico, à quo mos manauit in cæteros reges, vt à pauciſſimis finerent ſe conſpici nisi per interpretem, ſtatutis qui regnum per partes adminiſtrarent præfectis. Diodorus & Iuſtinus. o Quidam etiam ipſum Ninum.) Hunc alij Sameim, alij Ninū dixerunt, vt Iuſtinus & Euſebius: alij Ninum. p Regnum tunc tenebat Telexion.) Apud Euſebium Latinum eſt Selchim, quem regnaſſe ait annis ex. in veteribus Auguſtini libris. in alijs eſt Telxio, in alijs Thelaſio. non dubium quin legendum ſit, vt eſt apud Pauſaniam, τηλξίων, Telexion.

Quibus regnantibus apud Aſſyrios atque Sicyonios Abrahæ centenario Iſaac de promiſſione ſit natus: vel ipſi Eſau & Iacob * *gemini de Rebecca ſint editi.* *Caput III.*

* *aliàs, vel ipſi Iſaac ſexagenario Eſau et Iacob.*

EIus temporibus etiam Iſaac ex promiſſione dei natus eſt centenario patri filius Abrahę de Sara coniuge, quæ ſterilis, & anus iam ſpē prolis amiſerat. Tunc & Aſſyriis quintus [c] erat rex Aralius. Ipſi vero Iſaac ſexagenario nati ſunt filij gemini, Eſaū & Iacob, [h] quos ei Rebecca vxor peperit, auo eorū *Gene. 21.* *Gene. 25.*
B Abraham adhuc viuente, & centum ſexaginta ætatis annos agente. Qui expletis centum ſeptuagintaquinq; annis, defunctus eſt: regnantibus apud Aſſyrios Xerxe illo antiquiore, [c] qui etiam Baleus vocabatur: & apud Sicyonios Thuriacho, quem quidā Thurimachum [d] ſcribunt ſeptimis regibus. Regnum autē Argiuorum ſimul cum Abrahæ nepotibus ortum eſt, vbi primus regnauit Inachus. Sanè quod prætereundū nō fuit, etiam apud ſepulchrum ſeptimi ſui regis Thurimachi ſacrificare Sicyonios ſolere Varro refert. Regnantibus porrò octauis regibus Armamitræ [e] Aſſyriorū, Leucippo Sicyoniorum, & primo Arginorum Inacho, [f] deus locutus eſt ad Iſaac, atque ipſi quoq; eadem quæ patri eius duo illa promiſit, ſemini ſcilicet eius terrā Chanaan: & in eius ſemine benedictionem cunctarū gentium: hæc ipſa promiſſa ſunt etiam filio eius nepoti Abrahæ, qui eſt appellatus primo Iacob, pòſt Iſraël: cum iam Belotus * rex nonus Aſſyriis, & Phoroneus Inachi filius ſecundus regnaret Argiuis, *Ibidem.* *Gene. 26.* *Gene. 28.* *Gene. 32.* * *aliàs, Belocus.*
C Leucippo adhuc apud Sicyonios permanente. His temporibus Græcia ſub Phoroneo Argolico rege legū & iudiciorum quibuſdā clarior facta eſt inſtitutis. Phegonis tamen frater huius Phoronei iunior, cum eſſet mortuus, ad eius ſepulchrū templum eſt conſtitutum, in quo coleretur vt deus: & ei boues immolarentur. credo honore tanto ideo dignū putarunt: quia in regni ſui parte, pater quippe loca ambobus diſtribuerat, in quibus eo viuente regnarent, iſte ſacella cōſtituerat ad colēdos deos: & docuerat obſeruari tēpora per menſes atq; annos, quid eorum quatenus metirētur, atq; numerarent. Hęc in eo noua mirātes rudes adhuc homines, morte obita deum eſſe factum, ſiue opinati ſunt, ſiue voluerūt. Nam Io filia Inachi [f] fuiſſe perhibetur, quæ poſtea Iſis [g] appellata: vt magna dea culta eſt in Aegypto: quāuis alij ſcribant eam ex Aethiopia [h] in Aegyptum veniſſe reginam: & quod late iuſteq; imperauerit, eiſq; multa cōmoda & literas inſtituerit, hūc honorē illi habitum eſſe diuinū poſtea quàm ibi mortua eſt: & tantum honorem vt capitali crimine reus, exiſteret, * ſi quis eam fuiſſe hominem diceret.

* *aliàs, fieret.*

TVoc & Aſſyriis quintus.) In veteribus eſt, Argius: apud Euſebium a Analius, qui regnauit annos. xl. filius Arij ſuperioris regis. Nam vt Velleius ait, in regibus Aſſyrus ſemper filius ſucceſſit patri. b Iſaac D & Iacob.) Iacob meminerunt gentiles authores, Theodotus elegantiſſimo carmine, quo gentis Hebrææ geſta laudéſque cōplexus eſt. Tum Artapanus, & Philo nō Iudæus ille, ſed alter quidā, præter Alexandrum Mileſiū, qui ſacras literas ſecutus eſt, vt dixi. c Xerce illo antiquiore.) Hic filius fuit Aralij, imperauit annos. xxx. Fuerunt & alij duo Xerces, ſed reges Perſarū: prior Darij Hiſtaſpis filius, qui bellū incredendū copiis intulit Grecię. Poſterior paucorū menſiū rex qui Artaxerxi Longimano ſucceſſit. Herodotus Erato, Xerxem nihil aliud eſſe lingua illa dicit, q̃ bellatorē, Artaxerxem verò magnū debellatorē. In libello qui titulo Beroſi circūfertur, ſic ſcribitur: Octauus rex Babyloniæ fuit Baleus cognomento Xerxes, & regnauit annos. xxx. hunc appellauerunt Xerxem, id eſt, victorē, & triumphatorem: quia imperauit duplo plus gentibus, q̃ Aralius. Erat enim militia ferox, & fortunatus: & propagauit regnū vſq; prope Indos Sic ille, quiſquis eſt, Xerxem Aſſyriæ regē Balaneum cognominat Euſebius. Grecis βαλανεῖον eſt balneum, & βαλανεύς balnearius. d Thuriacho, quem quidā Thurimachū) Apud Euſebiū Tiramachus. & ſic eſt in antiquo codice Brugenſi, nil dubiū quin mendoſe, vt alia permulta. Pauſanias [illegible] Thelexionis filius fuit Aegyrus, huius vero Thurimachus. cuius regni anno ſeptimo nati ſunt gemini Iſaaco. e Armamitræ.) Annis xxxviij. Leucippus Thurimachi filius. xlv. is quē modo citaui, Armabitrem, nō Armamitrē hunc nominat. f Primo Argiuorū Inacho.) In Peloponneſo à promōtorio Syllæo ad Maleam: ſinus Argolicus ad Myrtoum mare. Ibi eſt Argolis, quæ Argos & Mycenas vrbes, Inachum & Eraſinum amnes, tum etiā Laconiæ partē obtinet. Hic primus regnauit Inachus, qui nomen dedit amni, qui à Lyrceo deſluit monte. Alij Argis Theſſalicis regnaſſe & hunc & Phoroneū putant, falſi ſimilitudinibus E nominū. Nam in Theſſalia Argi ſunt dicti Pelaſgici ab Homero. & Pelaſgi etiā in Peloponeſo ponuntur, & vtrobiq; Achęi, & Achiui. Tum Strabo Pelopem cum Phthiotis, qui ſunt in Theſſalia, veniſſe in Apiā ſcribit, quę de nomine eius poſtea Peloponeſus eſt dicta, & Pelaſgi qui in Italiā venēre, ſedéſq; primū habuerūt, alij ad Padi oſtia, alij in Vmbria Theſſali narrantur fuiſſe. Verū Pelaſgus Niobes Phoronei filiæ, & Iouis filius fuit, à quo Achęi, & qui deinde Peloponeſiaci Pelaſgi ſunt nuncupati. Hi poſt ſextam ætatē ex Peloponneſo in eam quæ tunc Aemonia, poſtea Theſſalia dicta eſt, frequētes migrarunt, duceſq; multitudinis fuere, vt Diony. Halicarnaſſeus ſcribit, Achęus, Phthius & Pelaſgus, Lariſſæ & Neptuni filij, profectiq; in Aemoniā expulſis barbaris ipſi ea tenuerūt loca, regione in tres partes ducib' diuiſa, quas de nominibus eorū nominarūt, Phthiā, Achaiā, Pelaſgiā, tāctiſ magis eo do cognominationis antiquæ patrię illos eſſe viſos ad deſideriū leniēdū: vt quemadmodum Achaiam, Pelaſgiam, & Phthiā & Lariſſam arcē Argiuam reliquiſſent, ita ibi recuperarent, tum etiam ad famam gentis propagandā. Quinq; poſt ætatibus hi Pelaſgi à Locrēſibus & Aetolis, qui tum Curetes erāt, & Leleges, duce Deucalione Promethei filio pulſi ſunt in inſulas maris Aegei, & proximā continentem. qui Epiro appulerunt, non multo poſt traiecerunt in Italiā. Homerus in catalogo nauium ſatis oſtendit fuiſſe nomina illarum vrbiū & regionum confuſa. Sed de his tantū. Argiuorū rex Dionyſius in libris chronicis antiquiſſimus Græcię totius fuiſſe tradit: cui Appiō & alij pleriq; ſuffragantur, adeo vt etiā poſt Inachum nēpe Phoroneo regnāte dicant Aegialeum fuiſſe authorē regni Sicyonij. Porrò Inachū ipſum fabulantur priſci, vt ſcribit Pauſanias, non hominē, ſed amnem fuiſſe Oceano genitū, patrem Phoronei, & vt alij tradunt Aegialei. Phoroneus vero inter Iunonem & Neptunū de poſſeſſione illius terræ iudex adhibitus, cū Cephiſo Aſterione ac Inacho pro Iunone pronunciauit, vnde Iuno Argiua dicitur, & charos illi eſſe Argos, templumq; eius vetuſtiſſimū religione inter Argos & Mycenas Phoroneum iudicem faciunt, quòd is iudicia legéſq; illis populis conſtituit. Nec deſunt qui putent forum de eius nomine eſſe dictum: quod quàm verum ſit, viderint ipſi. Pauſanias narrat hunc congregaſſe in vrbē ſparſos illa terra homines, vocaſſeq; vrbē Phoronicum. In hunc Thelcineſſes & Carſathij arma mouerunt, victiq; mari & ventis ſe cōmiſere, nullo deſtinato quem peterent locū. Tandē Rhodū, quæ tunc Ophiuſa dicebatur, tenuerunt, incoluerunt q; annis, vt Oroſius computat, ante conditam Romam M. & lxe. f Nam Io filia Inachi.) Hanc fabulātur raptā à Ioue, ſtupratamq;: & ne in ſcelere à Iunone deprehenderetur, cōuerſam in vaccam, dono data Iunoni ipſi à qua miſſa eſt in Aegyptum, addito cuſtode centoculo Argo, eamq; eſſe Iſim. Herodo. lib. j. narrat ea Perſarum monumētis puellā hāc raptam à Phœnicibus, qui Argum nauigio cum mercibus appulerant, ductamq; in Aegyptum: quod ait fuiſſe caput iniuriarum in mulieribus rapiēdis quouſq; ventū eſt ad Helenam & bellum Troianum. Diodorus refert Inachum miſiſſe Cyraum præſtātem ducem magna cū claſſe ad quęrendum filiam, interdicto reditu, niſi cum Ioue. Pauſanias hanc non Inachi filiam, ſed Iaſi, qui ſextus ab Inacho Argis imperauit. Nam Phoronei filiam Argon ait genuiſſe, qui avo ſucceſſit: à quo Argi ſunt nominati, quod prius Phoronicū. Argi filius Phorbas, huic filios Triopas, hoc geniti ſunt Ieſios, & Agenor. Valerius Flaccus li. 4. Argon, Ionem, Inachidem, & Iaſiam virginem nominat. hoc quia filia eſt, illud quia Inachus author regni, & nobilitatis Et profecto hunc in modum magis congruunt tempora. Qui enim conueniret, ſi filia eſſet Inachi, vixiſſe eam Triopa rege, vt Euſebius in chronicis & in x. præpara. Euangel. ait, qui ſeptimum imperium Argis tenuit, hoc eſt, quo.

Inachus. *Pelaſgus.* *Phoroneus.* *Io.*

G dringentis annis poſt Inachum. Erſi Euſebius Iſin etiam in regno Inachi cõſtitutus in eiſdem chronicis libris: nec tranauit mare, ſed nauigio in Aegyptũ delata eſt. Nam, vt Lactãtius ſcribit lib. i. certus eſt in faſtis dies, quo Iſis nauigiũ celebratur. Ideo nauigatiunibus putabatur pręeſſe, & curſus in mari dirigere. Lucianus verbis Iouis ad Mercuriũ: [illegible] Ipſam vero Iſin per mare in Aegyptum ducito, & facito Iſin: ac deinceps ſit illis hominibus numen. inducat ipſa Nilum, ventos immittat, & nauigantes ſeruet. Apud Apuleium lib. xj. de feſto ſuo loquitur Iſis: qui dies ex iſta nocte naſcetur, æterna mihi nuncupauit religio, quo ſedatis hybernis tempeſtatibus, & lenitis maris procelloſis fluctibus, nauigabili iam pelago rudem dedicantes carinam primitias commeatus libãt mei ſacerdotes.

Iſis. g Quæ poſtea Iſis) Hæc in Aegypto cornuta fingebatur, vt ſcribunt Herodotus & Diodorus Siculus, quãm vt filiam Saturni & Rheę alij putabant Iunonem eſſe, quæ fratri Oſiridi, id eſt, Ioui nupſerit. Alij Cererem, id eſt, Græce δήμητραν, quod leges tulerit, & agriculturã docuerit, & Oſiridem Dionyſium. Sunt qui Lunam putent, & fratrem Oſiridem Solem. Nam filiam fuiſſe Inachi Ionem nõ placet Diodoro. Seruius viij. Aeneid. Iſis eſt genius Aegypti, quæ per ſiſtri motũ, quod gerit in dextra, Nili acceſſus ſignificat: per ſitulam, quam ſiniſtra retinet, oſtendit affluentiam omnium lacunarum. Iſis autem lingua Aegyptiorum eſt terra, quã Iſin volũt eſſe. Sic ille. h Eamus Aethiopia.) Vnde ad Aegyptios ferunt manaſſe literas, leges, ritus, ciuitatem, inſtituta ſacrorum, & colonias eò miſſas frequentes.

De temporibus Iacob & filij eius Ioſeph. *Caput IIII.*

H REgnantibus Aſſyriorum decimo rege Baleo, & Sicyoniorum nono Meſappo,[a] qui etiam Cephiſos à quibuſdam[b] traditur, ſi tamẽ duorum nominum homo vnus fuit, ac nõ potius alterum pro altero putauerunt fuiſſe hominem, qui in ſuis poſuerunt ſcriptis alterum nomen, cum rex Argi-

Gene.35. uorũ tertius Apis[c] eſſet, mortuus eſt Iſaac annorũ centum octuaginta, & reliquit geminos ſuos annorum centum & viginti: quorum minor Iacob pertinens ad ciuitatem dei, de qua ſcribimus, maiore vtiq; reprobato, ha-

Gene.37. bebat duodecim filios, quorum illum, qui vocabatur Ioſeph mercatoribus in Aegyptum tranſeuntibus fratres adhuc Iſaac auo eorum viuente vendiderant. Stetit au-

Gene.41. tem ante Pharaonẽ Ioſeph, quando ex humilitate, quam pertulit ſublimatus eſt, cum triginta eſſet annorũ: quoniam ſomnia regis diuinè interpretatus, prænunciauit ſeptem vbertatis annos futuros, quorum abundantiam præpollentem conſequentes, alij ſeptem ſteriles fuerant

Gene.39. conſumpturi: & ob hoc eum rex præfecerat Aegypto, de carcere liberatum, quò eum coniecerat integritas caſtitatis, quam fortiter ſeruans male amanti dominæ, & male credulo domino mentituræ, veſte etiam derelicta, de

I manibus attrahentis aufugiens non conſenſit ad ſtuprũ.

Gene.47. Secundo autem anno ſeptem annorum ſterilium, Ia-

Suprà lib. cob in Aegyptũ cum ſuis omnibus venit ad filium, agens

16. cap. 40. annos centum & triginta: ſicut interroganti regi ipſe reſpondit, cum Ioſeph ageret triginta & nouem, ad triginta ſcilicet quos agebat, quando à rege honoratus eſt, additis ſeptem vbertatis annis, & duobus famis.

Meſappus a Sicyoniorũ nono Meſappo.) Huius Pauſanias nõ meminit. Leucippum enim ait liberis maſculis caruiſſe, genuiſſe vero filiam Calchiniam: cui cõmixtus Neptunus genuit Peratũ. Huius auus Leucippus apud ſe educato regnũ tradidit. Euſebius Meſappum annos regnaſſe ait xlvij. haud dubie ſi Meſappos eſt hoc loco ponendus, is eſt qui Calchiniã ducit, à quo mons Meſappus in Bœotia & Meſappia in Italia dicta Calabria. Quem etiam Neptuni filium facit Virgil. lib. 7. idcirco equorum domitorem & ferro atque igni inuiolabilem.

Cephiſus. b Qui niã Cephiſos à quibuſdam.) Cephiſus fluuius eſt Bœotię, ad cuius ripam templũ eſt Themidis deę: cuius oraculum Deucalion & Pyrrha ſuper reparatione generis humani conſuluerunt. Ex Parnaſſo delapſus Bœotiam & Atticam irrigat. Et vel Meſappus à fluuio monteq; cognominatus eſt, vel vterunq; ab ipſo. Seu, quod veriſimilius eſt, Meſapp⁹ ab eo dictus eſt mõs, & ipſe à patrio flumine Cephiſus aut Cephiſi⁹ appellatus. c Rex Argiuorum tertius Apis.) Pauſanias huius regis inter Argiuos non meminit, ſed inter Sicyonios quem tãtum opibus ait valuiſſe, vt tota regio intra Iſthmum Apia ſit ante Pelopis aduentum ex eo dicta. Euſebius Argiuum facit ex multorum Græcorum ſententia.

De Api rege Argiuorum, quem Aegyptij Serapin nominatum, diuino honore coluerunt. *Caput V.* K

HIs temporibus rex Argiuorum Apis[a] nauibus tranſuectus in Aegyptũ, cum ibi mortuus fuiſſet, factus eſt Serapis omniũ maximus Aegyptiorum deus. Nominis autem huius cur non Apis etiam poſt mortem, ſed Serapis appellatus ſit, facilimam rationem Varro reddidit: quia enim arca, in qua mortuus ponitur, quod omnes iam σαρκοφάγον[b] vocãt, σορὸς dicitur Græce: & ibi eum venerari ſepultum cœperunt, priuſquam templũ eius eſſet extructum: velut Soroſapis, vel Sorapis primo: deinde vna litera, vt fieri aſſolet, commutata, Serapis dictus eſt. Cõſtitutũ eſt etiam de illo, vt quiſquis eum hominem dixiſſet fuiſſe, capitalem penderet pœnam. Et quoniã ferè in omnibus templis,[c] vbi colebantur Iſis & Serapis: erat etiam ſimulachrum, quod digito labiis impreſſo admonere videretur, vt ſilentium fieret: hoc ſignificare idem Varro exiſtimat, vt homines eos fuiſſe taceretur. Ille autem bos,[d] quem mirabili varietate[e] *† decepta Aegyptus in honorem eius *† *al. vanitate.* deliciis affloentibus alebat:[f] quoniam eum ſine ſarcophago[g] viuum venerabantur: Apis, non Serapis voca- L batur. Quo boue mortuo quoniam quærebatur, & reperiebatur vitulus coloris eiuſdẽ, hoc eſt, albis quibuſdam maculis ſimiliter inſignitus: mirum quiddam & diuinitus ſibi procuratum eſſe credebant. Non enim magnum erat dæmonibus ad eos decipiendos phantaſiam talis tauri, quam ſola cerneret, oſtentare vaccæ concipienti atque prægnanti, vnde libido matris attraheret, quod in eius fœtu iam corporaliter appareret: ſicut Iacob de virgis variatis,[h] vt oues & capræ variæ naſcerentur, effecit. Quod enim homines coloribus & corporibus veris, hoc dæmones figuris fictis facilime poſſunt animalibus concipientibus exhibere.

Gene.30. *li.3. de Trinitate c.8. & lib.11. cap.2.*

Oſiris. a HIs temporibus rex Argiuorum Apis.) Diodo. lib. j. Oſirim dicit multis vocatum nominibus & Dionyſium, & Serapim, & Iouem, & Ammonem, & Pana, & Plutoně. Tacitus li. 20. vbi de origine eiuſce dei multa narrat, ſcribit eſſe qui Serapim putẽt Aeſculapium, qui ęgris corporibus medeatur: alij Oſirim antiquiſſimum Aegyptiis numen. Macrobius Solem intelligi per eum vult, & per Iſidem terram. Martianus in nuptiis ad Solẽ: Te Serapim Nilus, Memphis veneratur Oſirim. Nec deſunt qui Serapim genium eſſe Aegypti arbitrentur qui eam frugibus cæteriſque bonis augeat. De quo hæc apud Suidam leguntur. [illegible] M [illegible] Serapis. Huius, inquit, ſimulachrum ſuſtulit Alexandriæ archiepiſcopus Theophilus, principatu magni Theodoſij. hunc deum, alij Iouem eſſe dixerunt, alij Nilum propter modium, quod in capite habet, & cubitum, mẽſuram aquæ ſcilicet: alij verò Ioſeph. Sunt qui Apim quendam fuiſſe hominem locupletem, & regem in Memphide Aegypti vrbe, qui in difficultate annonæ maxima Alexandrinorum prouentibus eos propriis aluerit. Ideo mortuo templum eſt erectum, in quo bos nutriebatur, indicium ferens agricolæ, & notas in colore certas habens: diciturque & bos ipſe Apis de nomine regis illius. Sepulchrum autem huius Apidis, in quo eſt eius corpus conditũ, Alexandriã tranſlatum eſt, & à Soro atque Apide cõpoſito nomine vocarunt eum Sorapim, poſtea dictus eſt ſarapis. Huic templum Alexander extruxit magnificentiſſ. & in primis clarum. Hæc Suidas. Similia ſunt apud Ruffinũ Aquileienſem lib. Eccl. hiſto. xj. Euſeb. lib. x. pręp. Apis, inquit, Argiuorũ rex, vt Ariſtippus in j. Arcadicę hiſt. ſcribit, Memphin in Aegypto condidit: quẽ Ariſtæus Argiuus Serapidem appellatũ aſſerit, hunc ab Aegyptiis diuinos honores conſecutũ non ignoramus. Nymphodorus autem Amphipolitanus in 3. de Aſiaticis legibus Apim taurum mortuum in ſoro Græce, quod Latine arcam dicere poſſumus, poſitum, Sorapim, ac deinde Sarapim appellatũ fuiſſe contendit. Fuit autem Apis tertius ab Inacho. tãtum apud Euſebium,

A bium. b Quod omnes iam [illegible].) Hoc eſt, carniuorū. Ideo Pauſanias eum & Porphyrius & Suidas, aliiq; Græci non Sarapin vocant, ſed Sarapin. Eſt autem [illegible], monumentum, arca, loculus, conditorium. c Et quoniā ferè in omnibus templis.) Diodo. lib. j. ſcribit opinari quoſdam Iſidem & Serapidem ſepultos Nyſæ, quæ vrbs eſt in Arabia, eroſtāſq; ibi duas columnas in monumentū, Iſidi vnam, alteram Sarapidi, adſcriptaq; epigrāmata, quæ genus & inuenta teſtētur. Cætera vero, quæ ſacerdotes in arcanis habent, ſecretiſſima eſſe, ne vanitas prodatur, pœna ingenti adiecta, qui euulgaſſet. Deus hic qui ſilētij admonebat digito premēs labia Harpocrates dicebatur, vt ait Varro lib. de Latina lingua. iij. quo loco Serapidē & Iſidem magnos deos eſſe dicit, hoc eſt, cœlum & terrā. Hunc Harpocratē Sigalion Auſonius nominauit à [illegible], quod eſt ſileo. Meminerunt eius Plinius & Catullus nō ſemel, quum tacitū hominē ſignificat, quod & in prouerbium abiit. Plutarchus in libello de Iſide & Oſiride, Harpocratē ait ex his natum, quum Oſiris cū Iſida mortuus iam cōcubuiſſet: & quoniā infans tener adhuc eſt ſublatus (nō enim erat vitalis) ideo pingitur digito ad os admoto, quaſi nondū locuturum ſe ſignificaret. Quæ interpretatio dura eſt mea ſentētia, atq; inepta. quin potius ſilendū aliquid admonebat, vt Romæ Angerona, quæ habitu formaq; ſimili fingebatur: vt ait Macrobius. Ouidius etiā ſuffragatur lib. Metamor. ix. Sanctaq; Bubaſtis, variiſq; coloribus Apis, Quiſque premit vocē, digitoq; ſilentia ſuadet. Huc forſan alluſit Perſius, quum ait: Digito compeſce labellum. d Ille autē bos.) Hic eſt Apis bos. Credo nullū eſſe ſcriptorē res Aegyptias attingentē, qui bouis huius nō meminerit, ſeu Græcus, ſeu Latinus. Sed inter cæteros pluribus verbis Herodotus, Diodorus, Strabo, Plutarchus, Euſebius, Suidas, Varro, Mela, Plinius, Solinus, Marcellinus. Erat niger toto corpore, maculā albā quadratā habebat in fronte Herodoto, in latere dextro Plinio, ſimilem cornibus lunæ creſcere incipiētibus. Nam & lunæ eſt ſacer, ſicut Marcellinus ait: In tergo effigiem aquilæ, in lingua nodum, canthari forma, duplices in cauda pilos. Quo mortuo, ingenti cum luctu alius quærebatur: nec finis erat luctus, prius quàm novum Apidem facerent illis inſignē notis inuenirent. Hunc adorabant Aegyptij vt maximū deum, & ſicut Macrobius inquit, cultu attonitæ venerationis, nec licebat ei certos excedere vitæ annos, quum eō peruenerat à ſacerdotibus merſus in fontē enecabatur. e Mirabili varietate.) Ac de varietate colorum. Sed in antiquis libris eſt, uarietate, melius vt puto. f Delicijs affluentibus alebat.) Memphi templū eſt Apidi ſacrū Strabone, in eo ſeptū erat ornatiſſimū. ante quod aula, & ſeptū matris Apidis, in quod finebatur extra luſus gratia: tum etiā vt exteris oſtēderetur, delubra in quibus cubat thalamos myſtice nominant: quū exit ad turbā, es ſubmouetur per lictores nō paucos. Veneratus omnes bubulum numen, grex puerorū comes id & ipſe per furorē vaticinia fundēs. in huius templum Memphi neq; extraneis neq; prophanis licet ingredi, niſi quū ſepelitur. g Quoniā eū ſine ſarcophago.) Sunt qui hoc de colendo boue inſtitutū iam inde ab Iſide & Oſiride manaſſe velint propter vtilitatē in aranda terra ex eo animali perceptā. Alij Oſiri im bouē eſſe aut omiſe, vt Iſim cornutā vaccā, ſiue quod Iūn, ſiue qua alia ratione. Ferunt quoq;, ſicut Diodo. narrat, Oſiridis interēpti animā in bouē demigraſſe, eſſeq; ſemper in eo boue, quem Apim vocant, transfireq; ab alio in alium dū mergitur. Sunt qui exiſtiment mēbra Oſiridis à Typhone fratre diſcerpti ab Apide eſſe collecta in bouem ligneum bouis corio contectum: id quū ſpeciem bouis intuentibus præbuiſſet, creditum eſt Oſiridem in bouem conuerſum: inde natum morem colendi bouis, non ſecus atq; ipſius Oſiridis. Hic ergo bos eſt Oſiris viuens, ille vero qui in templis ſacratus erat, velut cum ſuo eſſet loculamento Serapis dicebatur, quaſi Oſiris ſepultus. h Sicut Iacob de virgis variatis.) Geneſ. xxx. Diſſerui alibi de hac in conceptu phantaſia, dixi hunc locū à Lxx. confuſe verſum. elucidat eum Hieronymus in Geneſim.

Harpocrates.

Angerona.

B

C

Quo regnante apud Argiuos, quóue apud Aſſyrios, Iacob in Aegypto mortuus ſit. Caput VI.

APis ergo rex non Aegyptiorū, ſed Argiuorum, mortuus eſt in Aegypto. Huic filius Argus[a] ſucceſsit in regnū, ex cuius nomine, Argi, & ex hoc Argiui appellati ſunt. Superioribus autē regibus nōdum vel locus, vel gens habebat hoc nomen. Hoc regnante apud Argiuos, & apud Sicyonios Erato[b]: apud Aſſyrios vero adhuc manente Baleo mortuus eſt Iacob in Aegypto annorum cētum quadragintaſeptem, cum moriturus filios ſuos, & nepotes ex Ioſeph benedixiſſet, Chriſtumq; apertiſsime prophetaſſet, dicēs in benedictione Iudæ: Non deficiet princeps ex Iuda, & dux de femoribus eius, donec veniant quæ repoſita ſunt[c] ei: & ipſe erit expectatio gentium[d]. Regnāte autem Argo, ſuis cœpit vti frugibus Græcia[e], & habere ſegetes in agricultura, delatis aliunde ſeminibus. Argus quoq; poſt obitum deus haberi cœpit, templo & ſacrificiis honoratus. Qui honor eo regnante & ante illum delatus eſt homini priuato & fulminato cuidam Homogyro, eo quod primus ad aratrum boues iunxerit.

Gene. 49.

HVic filius Argus.) Hunc, vt dixi, genuit Niobe filia Phoronei: alij a Apim malunt. Fieri poteſt vt Apis ſit, qui ex Phoronei filia genuerit Argum, numeretur & inter reges Argiuorum, quod regnū pro filio adminiſtrare, quoad adoleſſet: idque vbi eſt factum, relicta Græcia in Aegyptum ſit profectus, tradito imperio filio. Et ſi Euſebius Aegialo fratri putat imperauit Argus annos lxx. Fuit & Argus Areſtoris filius, qui Iūn vaccam mandato Iunonis cuſtodiit. Fuit & qui Amphion cognominatus eſt, qui Pilios aliquando & Orchomenon Arcadiæ ditione tenuit. b Apud Sicyonios Erato.) Ex Pauſania Peratum dixi; Neptuno & Calchinia Leucippi filia natum. Heratum nominat Euſebius, qui regnauit annos xlvij. c Donec veniant quę repoſita ſunt.) Sic ſeptuaginta: [illegible]. d Et ipſe erit expe. gen.) Alibi decit erat. & ſic verterūt lxx. [illegible]. e Regnātu autem Argo, ſuis cœpit vti frugibus Græcia.) Nam paulo poſt Peratū idem Plemnæo regnāte eō venit Ceres, ad quam frugum inuentio refertur in Attica terra.

D

Argus.

Quorum regum tempore Ioſeph in Aegypto defunctus eſt. Caput VII.

REgnantibus Aſſyriorum duodecimo Hermaſco[a], * & vndecimo Sicyoniorū Plemineo,[b] & Argis adhuc manente Argo, mortuus eſt Ioſeph in Aegypto, annorum centum & decem. Poſt cuius mortē populus dei mirabiliter creſcens manſit in Aegypto centum quadragintaquinq; annos tranquille prius, donec morerētur, quibus Ioſeph notus fuit. Deinde quia inuidebatur incrementis eius, eratq; ſuſpectus quouſq; inde liberaretur: perſecutionibus affligebagebatur innumeris, inter quas tamē diuinitus fœcūdata multiplicatione creſcebat, & laboribus premebatur intolerabilis ſeruitutis. In Aſſyria vero & Græcia per idem tempus regna eadem permanebant.

* al. Manito.

Gene. 50.

Exod. 1.

E

DVodecimo Hermaſco.) Euſebius habet Mamitum, qui imperauit a an. & non duodecimum regem, ſed vndecimum. b Sicyoniorum Plemineo.) Euſebius Plemnæus, quem dicit vixiſſe in principatu ann. xlviij. Pauſanias [illegible] Plemnæum.

Quorum regum ætate Moyſes natus ſit, & quorum deorum † iiſdē temporibus ſit orta religio. Cap. VIII.

† al. deorum.

CVm ergo regnaret Aſſyriis quartuſdecimus Saphrus[a], & Sicyoniis duodecimus Orthopolus[b], & Criaſus quintus Argiuis[c], natus eſt in Aegypto Moyſes[d], per quē populus dei de ſeruitute Aegyptia liberatus eſt, in qua eum ad deſiderandū ſui creatoris auxiliū ſic exerceri oportebat. Regnantibus memoratis regibus fuiſſe à quibuſdam creditur Prometheus,[e] quē propterea ferunt de luto formaſſe homines, quia optimus ſapiētiæ doctor[f] fuiſſe perhibetur: nec tamen oſtenditur[g], qui eius tēporibus fuerint ſapiētes. Frater eius Atlas[h], magnus fuiſſe aſtrologus dicitur. Vnde occaſionem fabula inuenit, vt eum cœlū portare confingeret: quāuis mons eius nomine nuncupetur, cuius altitudine potius cœli portatio in opinionē vulgi veniſſe videatur. Multa quoq; alia ex illis in Græcia tēporibus cōfingi fabuloſa cœperūt, ſed vſq; ad Cecropē[i] regē Athenienſium: quo regnante eadē ciuitas etiam tale nomen accepit, & quo regnante deus per Moyſen eduxit ex Aegypto populum ſuū, relati ſunt in deorum numerū aliqui mortui cæca & vana conſuetudine, ac ſuperſtitione Græcorum. In quibus Criaſi regis cōiunx Melācomice,* & Phorbas filius eorum[k], qui poſt patrē rex Argiuorum ſextus fuit, & ſeptimi regis Triopæ[l] filius Iaſus[m], & rex nonus Sthenelas[n], ſiue Stheneleus, ſiue Sthenelus: varie quippe in diuerſis authoribus inuenitur. His temporibus etiam Mercurius[o] fuiſſe perhibetur, nepos Atlantis, ex Maia filia eius: quod vulgatiores etiam literæ perſonant. Multarum autē artium peritus claruit, quas & hominibus tradidit: quo merito eum poſt mortē deum eſſe voluerunt, ſiue etiā crediderunt. Poſterior fuiſſe Hercules[p] dicitur: ad ea tamen tempora pertinēs Argiuorum:

Exod. 2.

F

Gene. 37.

* al. Melātomice.

A tos parentes noſcebat. Africanus in iiij. annalium author eſt, Ogygem primum in Attica regnaſſe, eámque terram incultam, ac deſertá per ducẽtos annos à diluuio manſiſſe vſque ad Cecropem, Actæú vero & cæteros, qui ante Cecropem dicuntur fuiſſe, nuda eſſe nomina. k Et Phorbas filius eorum.) Fratrem Peraſi dicit Pauſanias Phorbãtem fuiſſe, filiũ Argi, patrem Triopæ. Diodo. ſcribit Rhodienſes, cũ vi ſerpentũ vtrobique infeſtarentur, conſulto oraculo Phorbantẽ acceriſſe, data inſulæ parte, quam & ipſe, & eius poſteri tenerẽt, ita liberatos peſte illa, decreuiſſe poſtea Phorbanti vita iam functo, diuinos honores. quem tamen Diodo. videtur indicare, non Phorbantem Argiuum, nec Peraſi, aut Argi filium, ſed Theſſalũ Laphito progenitum. l Is ſeptimi regis Triopæ.) Hunc Phorbantis filium dicit Pauſanias. meminit & Diodo. Triopæ, incertum quibus orti parentibus. Nam alij Canace & Neptuno, alij Apolline natũ dicunt. Inuiſum fuiſſe ſcribit popularibus, quod ſacra compilaret, fratrémque interemerit. Higinius hunc tradit putatum à quibuſdam in cœlo Ophiucũ quem draco complectitur. Nam is cum ad domum ſuam tegendam Cereris ædem deieciſſet, fame ſe illa eſt vlta. Nouiſſime in vitæ fine dracone ei obiecto, vehementer eſt afflictus, & poſt mortem inter ſydera ſic locatus eſt vt adhuc videatur à ſerpente cõſtringi. m Iaſus.) Pater Iûs, à quo Aegus Iaſium dictum, & Iaſides Argiui. n Et ex nonus Sthenelas.) Pauſanias ſic: [illegible]. Crotopus Agenoris filius habuit poſt Iaſum regnũ, huius filius fuit Sthenelas. o His temporibus etiã Mercurius.) Mercurios Cicero dicit fuiſſe quatuor, vt alias diximus. Hic eſt Ioue tertio & Maia genitus et auita diſciplina multarum rerum vitæ vſui perquam vtilium repertor. Prudẽtius Magum dicit fuiſſe ideo finxiſſe priſcos illos ſolitũ animas ad orcum deducere & inde reducere. p Poſterior fuiſſe Hercules. Hercules Cice. vj. fuiſſe ſcribit, primum antiquiſſimum. Ioue antiquiſſimo, & Lyſito natum quem cõcertauiſſe cum Apolline de tripode accepimus. Alterum Nilo natum B Aegyptium, quem ferunt literas Phrygias cõſcripſiſſe. Tertium Indigitẽ Idæis, cui inferias afferunt. Quartum Aſteriæ Latonæ ſororis filium quẽ Tyrij maxime colunt, cuius Carthaginem filiam ferunt. Quintũ in India, qui Belus dicitur. Sextum ex Alcmena, quem tertius Iuppiter genuit. Diodo. Sicul. lib. iiij. tres Hercules ponit: primum Aegyptiũ, cuius maxima fuerit virt⁹, quem Oſiris, quod corpore eſſet validiſſimo exercitui præfecit. Hic magna orbis parte peragrata, In libya columnã ſtatuit, poſteáq; Herculem Alcmenæ filium plurib⁹ quàm mille annis, qui & ſuis æmulis illius ideo Alcæus dictus q. præſidiarius & adiutor. tertius Hercules fuit Cretenſis, armis & fortitudine inclitus. tum etiã gymnico certamine ad Olympiam cõſtituto: quem Pauſanias [illegible] Idæum Herculem, hoc eſt, Dactylum & Curetẽ nominat. Seruius quatuor Hercules facit, Tyrynthium, Argium, Thebanum, Lybem, viij. Aeneid. verum de numero non cõſtat. Nam Varro quatuor & quadraginta Hercules recenſet. & Tacitus ſcribit Libyes dicere antiquiſſimũ Herculem natũ apud ſe eóſque qui pari virtute fuerint, cognomentũ ei⁹ aſcitos. At ille, qui æquiuoca ſcripſit, quæ Xenophontis nomine circunferuntur, Saturnos ſcribit vocari ſolitos familiarum nobilium reges antiquiſſimos primogenitos eorum, Ioues nepotes fortiſſimos Hercules. Auguſtinus hic de hercule Iouis & Alcmenæ filio loquitur, qui cũ Argonautis nauigauit. Vnáque generatione Troicum bellum antecesſit, cui Græcorum ambitio vniuerſa reliquorũ acta attribuit. Ita virium & fortitudinis fama maiore, quàm deorum, vel ipſius Iouis: venit ad poſteros, vt Seneca tragicus, auſus ſit dicere: Fortius ipſo genitore tuo Fulmina mittes. Hic Hercules poſterior fuit Mercurio. Nã prius quã Hercules naſceretur, miniſtraſſe Ioui Mercurium fama eſt, Lyſiti tamen fili⁹ contẽporaneus, Aegyptius maior Mercurio Arcade, æqualis Aegyptio. q Ambos homines fuiſſe.) Homerus Herculem, vt cæteros mortuos conueniri ab Vlyſſe facit aj. Odyſ. etſi idolum illius tantũ eſſe apud C inferos dicit, quũ ipſe Hercules conuiuia deorũ inerit, ſed ſcimus quid vult idolum illud. r Et quod mortalibus ad iſtam vitã.) Mercuri⁹ multarum artium repertor, & excultor ſermonis: Hercules monſtrorum purgator, & aucſor: Inde [illegible] dictus. ſ Minerua vero longe.) Mineruas Cicero iij. de natura deorum quinque facit. Primam Apollinis matrẽ ex Vulcano. Secundam Nilo ortã, quã Aegyptij Saitæ colunt. Tertiã Iouis Cœlij filiã, Quartã, Ioue & Coriphe Oceani filia natam, quam Arcades Coriã nominant: & quadrigarũ inuentricem ferunt. Quintam Pallãtis filiã, quæ patrem dicitur interemiſſe, virginitatem ſuam violare conantẽ, cui pinnarum talaria affigunt. Hunc Pallantẽ, alij hominẽ fuiſſe immanẽ tradſit, quem illa, quod occiderit, nominata eſt Pallas. Arcades autem fabulantur, Mineruam paruulã adhuc, miſſam à Ioue ad Pallãtem Lycaonis filium, vt in eius ædib⁹ educaretur, ab eoque eſſa cum filia ſua educatã quã Minerua in deorum retulit numerum, dixitq; victoriam, ſa vero Palladem in gratiã nutricij. Sunt & alia etyma Palladis, nẽpe [illegible], id eſt, cõcutiẽdo haſtam, vel [illegible] quod in capite Iouis agitaretur, vel [illegible] quod palpitãs adhuc dionyſi cor ad Iouẽ tulerit, nempe cũ eſſet occiſus & diſcerptus à Titanibus, t Ad lacum qui Tritonis dicitur.) Inter duas ſyrtes in Africa, & fluuius eſt, & palus, vtrunq; Tritona nominant. vnde & cognomen Mineruæ inditum, inquit Mela. vt incolæ arbitrantur, ibi genitæ, faciuntque fabulæ ei aliquam fidem, quod quem natalem eius putant ludicris virginum inter ſe decertãtium celebrãt. Herodotus in palude inſulam eſſe refert, ad quã cũm Argonautis peruenit Iaſon. Ab hac Mineruam Tritoniam eſſe nuncupatam, Græci, & latini ſcriptores magno conſenſu tradunt: ibiq; inueniſſe oleam Silius ſubſignificat. Solinus ſpeculatã ſe in caſtra-

Phorbas. *Triopas.* *Hercules.* *Mineruæ.* *Tritonis lacus.*

bit, porro cum fiſtulam inuentã, quod buccas inflaret, abiecit. quod potæ in Mæandro Ioniæ fluuio fuiſſe canunt. Sed quæ Mineruarũ eſt hic D natas? Equidem quintam dixerim. Nam & palus vicina Pallas vocatur, & Callimachus, qui circa ſe loca illa, patriã habuit, nempe Cyrenas, Tritonem ipſum pallantiam paludẽ cognominat, & ſic vocat Feſtus. Sed Libyes, Neptuni & Tritonidis, dicũt niſi Pallas ſit Neptunus. Non prætereundum eſt tamen eſſe, qui in Tritone Bœotia Mineruam natã velint. Nam Tritones aliquot ſunt. Interpres Apollonij ſic inquit, [illegible]. Tritones tres Bœotiæ, Theſſaliæ, Libyæ. In ea vero quæ eſt in Libya, nata eſt Minerua. u Quod enim de capite Iouis.) Nõ deſunt, qui credãt hinc eſſe Tritonẽ nominatam quod Bœotia lingua [illegible] ſit caput. Verũ hoc fictũ eſt quod dea ſapientiæ exiſtimetur, & ſuprema æthereis pars. x Quãquam Ogygius ipſe quando fuerit.) Euſebius, vnde ſunt harũ rerum nõ pauca Auguſtino deſumptæ, temporibus Phoronei regis Argiuorũ hæc aſcribit. Ogygi⁹ qui in Attica Eleuſinæ, quæ antiquitus vocabatur Acta regnabat, & aliis ciuitatibus plurimis, cuius temporibus apud Lacum Tritonidem virgo apparuit, quam Græci Mineruam nuncupauerunt, Huius tempore inundatio, fuit, inter quã & illam, quæ ſub Deucalione contigit, centum ferè & ſeptuaginta annos numerat. Solinus aliter, qui ſic inquit. Inter Ogygium ſanè, & Deucalionem medium ſexcentis annis datur. Ogygius vero in Acta regnauit, & Bœotia, quæ ante Cecropem Ogygia eſt nominata, vt refert Strabo, quem quidem authorem faciunt Thebarum Bœotiarum. vnde Ogygia ingenia dicta ſunt Thebana, & vulgo Eleuſinæ in Attica, ac indigena exiſtimatus eſt. nam genus aliunde ignoratur. à cuius temporibus ad primam Olympiadem anni computantur plus paulo, quam mille ab Hellanico, Philochoro, Caſtore, & Thalo, qui Syriaca ſcripſerit, tum etiã Diodoro, & cõmuni fere Græcorum ſumma. Quibus Oroſius conſentit, qui diluuium Ogygium mille & quadraginta annis vrbem conditam præceſsiſſe perhibet. Porphyrius in quarto aduerſus nos libro, Ogygem, rege Inacho E fuiſſe ſcribit, quem ſequutus Africanus, Moſem Ogygi æqualem, facit, cum ſit multo minor. y Nec Græca nec Latina nouit hiſtoria.) Alter Ioſephus & Euſebius. Illi enim ais, huius vniuerſalis inundationis, & arcæ Noe meminiſſe Beroſum Babylonium, & Mnaſeam Damaſcenum Hieronymum Aegyptium, affertq; eorum dicta. Meminerunt & Alexãder Polyhiſtor, & Melõ & Eupolemon, vt inquit Euſebius, & Abyden⁹ Ioppen etiam Aegypti Mela, & Plinius ante inundationem terrarũ cõditam fuiſſe tradunt, quod de inundatione Ogygis, aut Deucalionis intelligi non poteſt, quæ illuc non peruenit. Nec mirandum eſſet, tunc eſſe iam illam vrbem, quum eſſent in orbe innumeræ. Diluuium illud quod mundo minatur apud Poetas Iupiter, non aliud intelligendum eſt, ſed hoc obſcuriſſime ab iis dicebantur, ita vt vix ipſi quã ſcribebant, intelligerent. Quæ apertius à Beroſo, Mnaſea, & Eupolemo ſunt tradita, ad hiſtorias ſpectant barbaricas, vt etiam Ioſephus ait, non Græcorum, aut latinorum, de quibus Auguſtinus loquitur. z Noſtri vatẽ, qui chronica.) Noſtros homines, Chriſtianos puta. Euſebius Cæſareæ Palæſtinæ Epiſcopus, qui ob amicitiam cum Pamphilo martyre cognomen idem cepit, vir fuit immenſa lectione & proinde eruditione ſumma, ſcripſitq;, vt Hieronymus dicit, infinita volumina, inter cetera chronicorum, canonũ omnimodam hiſtoriam, & eorum [illegible], quã puto eſſe, quæ ad nos peruenit. & ſi deprauatiſſimis corruptis nominibus & rerum ordine luxato, imperitia deſcribentium librariorum, quibus non facile fuit ſeruare collationes illas temporum. Nec huiuſmodi vicia deprehenduntur, caſtiganturq;, niſi à cõſultiſſimis antiquitatis, ideo rudes plerunque illa capiũtur. Quàm vero ſit neceſſarium id opus ſtudiis omnibus, ſatis Hieronymus, qui de græco interpretatus eſt, indicauit [illegible] religioſa Irenæi adiuratione præpoſita, quo librarij diligentiam, ingeniumq; excitarit. Ea temporum digeſtio producta eſt ab Euſebio, vſq; ad annũ Cõſtantini Cæſaris vigeſimũ. Hieronymus vſque ad Gratianũ de ſuo adiecit. a Regnante in Attica.) Attica regio eſt in Græcia inter F Megaram & Bœotiam, cuius Sunium promontorium, & Pyræũ portum Aegæum abluit mare, parẽs frugum, legum, humanitatis, religionis, vt inquit Cicero. Huius litus, vt Capella concentum muſicum alliſis terræ vndis reddere, quod propter tantam eruditionis vim puto dictum. Incolæ [illegible] ſe, id eſt, indigenas, & ſine aliqua externa origine nominant. De regibus illius ſic Pauſanias: Actæum aiunt in ea quæ nunc eſt Attica, primũ regnaſſe, quo mortuo Cecrops ſucceſſit, qui filiam Actæi duxit, ex qua filiæ ſunt prognatæ Erſa, & Aglaurus, & Pandroſus, fili⁹ vero Eriſichthon, qui imperauit Athenienſibus, nam patre ſuperſtite interiit [illegible]. Strabo libro nono: [illegible]. Cecropẽ primũ feruntio duodecim vrbes multitudinem coegiſſe, quarum hæc ſunt nomina Cecropia, Tetrapolis, Epacria, Decelea, Eleuſis, Aphydna: dicuntur & pluratiua Aphydnæ, Doricus, Brabrũ, Cytheros, Sphetus, Cephiſia, Phalerus. Poſtea vero in vnam vrbem, quæ nunc eſt, aiunt Theſea duodecim illas congregaſſe.

Ogygius. *Euſebius.* *Attica.*

Quando Athenienſium ciuitas ſit condita, quam cauſam nominis eius Varro perhibeat. Cap. IX.

G NAm vt Athenæ vocarentur,[a] quod certe nomen à Minerua eſt, quæ Græce Athena dicitur hanc cauſam Varro indicat. Cum apparuiſſet illic repente oliuæ arbor, & alio loco aqua erupiſſet, regem prodigia iſta mouerunt, & miſit ad Apollinem Delphicum ſciſcitatum, quid intelligendum eſſet, quidve faciendum. Ille reſpondit, quod olea Mineruam ſignificaret, vnda Neptunum, & quod eſſet in ciuium poteſtate, ex cuius nomine potius duorũ deorum, quorum ſigna illa eſſent, ciuitas vocaretur. Iſto Cecrops oraculo accepto, ciues omnes vtriuſque ſexus:[b] mos enim tunc in eiſdem locis[c] erat, vt etiam fœminæ publicis conſultationibus intereſſent, ad ferendum ſuffragium conuocauit. Conſulta igitur multitudine, mares pro Neptuno, fœminæ pro Minerua tulere ſententias. Et quia vna plus eſt inuenta fœminarum, Minerua vicit. Tũc Neptunus iratus marinis[d] fluctibus exæſtuantibus terras Athenienſium populatus eſt: quoniam ſpargere latius quo libet aquas* difficile dæmonibus non eſt, cuius vt iracundia placaretur triplici ſupplicio dicit idẽ author ab Athenienſibus affectas eſſe mulieres, vt nulla vlterius ferrent ſuffragia: vt nullus naſcentium maternum nomen acciperet: vt ne quis eas ἀθηναίας[e] vocaret.

* *aliâs, aquas quaſlibet.*

H Ita illa ciuitas mater ac nutrix liberalium doctrinarum, & tot tantorumque philoſophorum, qua nihil habuit Græcia clarius atque nobilius, ludificantibus dæmonibus de lite deorum ſuorum maris & fœminæ, & de victoria per fœminas fœminea Athenas nomen accepit:[f] & à victo læſa, ipſam victricis victoriam punire compulſa eſt, plus aquas Neptuni, quàm Mineruæ arma formidans. Nam in mulieribus, quæ ſic punitæ ſunt, & Minerua quæ vicerat, victa eſt: nec affuit ſuffragatricibus ſuis, vt ſuffragiorum deinceps perdita poteſtate, & alienatis filiis à nominibus matrum. Athenæas ſaltem vocari liceret, & eius deæ meretrii vocabulum quam viri dei victricem fecerant ferendo ſuffragium: de quo ſatis apparet, quæ & quanta hinc dici poſſent, niſi ſermo ad alia properaret.

Athenæ. [a] NAm vt Athenæ vocarentur.) Athenæ Atticæ vnde ſint dictæ, non conuenit. Vulgatior opinio eſt à Minerua, quę illis dicta eſt ἀθηνᾶ. De nominibus regionis & vrbis hæc fere ſunt apud Græc. Pauſan. [illegible] I [illegible] Principatũ Cecropis excepit Cranaus, Athenienſiũ virtute præſtantiſsimus, huic filiæ fuerũt, quum aliæ tũ vero Atthis à qua regio dicta eſt Attica, quę pri⁹ Actæa. Strabo [illegible] Atticã quidẽ ab Actæone cognominãt, Atthida vero & Atticã ab Atthide filia Cranai, à quo incolę Cranai dictę, Mopſopiã à Mopſopo, Ioniã ab Ione Xuthi filio, Poſidoniã à Poſidone, & Athenas ab Athena. Ceu quis Latine dicat Neptuniã à Neptuno & Mineruas à Minerua. Iuſtinus hiſtoric⁹ ex Trogo nõ vocatas Athenas ſcribit vſque ad quartum regẽ Atticum, qui ſucceſsit Cranao: ipſe Amphionidem vocat, credo mẽdoſe, Græce Amphictyona: & profecto nomen Athenarum non eſt inter illa oppida, quæ Cecrops poſuit, eâque quæ vocata eſt Cecropia, poſtea athenæ dicta &, condita à Theſeo vrbs ara fuit. Sic enim apud Græcos frequenter [illegible] quæ ſunt verba interpretis Apollonij. Idem alio in loco Cecropia dicitur Attica à Cecrope rege. Verum illud ignorandum non eſt Athenas triplices fuiſſe, vt inquit M. Varro in libris de analog. ab aliis Athenienſes, ab aliis Athenæos, ab aliis Athenæopolitas. Sũt enĩ Athenę Atticę, vnde Athenienſes & Athenæ Euboicę in Eubœa inſula, Chaldę cognominatę à Cecrope Erichthei filio cõditę, cuius incolę Athenæi, vt puto, à latinis dicũtur, Nã Græci Athenaiũ Atticarũ ciues ἀθηναίους vocãt. Athenæopolitæ autẽ ſunt in Gallia Narbonẽſi populi, qui Athenopoli in habitãt Maſsilienſi agro. Eſt & in Laconica terra Athenę oppidũ [illegible] b Ciues oẽs vtriuſq; ſexus.) Ouidi⁹ vj. Metamorphoſeos: veniſſe inter Mineruã & Neptunũ in cõtentionẽ, vter de ſuo nomine Cecropiã vocaret diſceptãtib⁹ duodecĩ diis, ac ipſo etiã Ioue, Neptunũ tũc percuſſa tridẽte, terra equũ produxiſſe, Mineruã oleum. Hoc erat ſignum pacis, illud belli. Placuit magis omen pacis. Ita Mineruã Athenas vocauit, eũ ed alij referunt ad certamẽ maris & terrę K vtra parte plus poſsint Attica, tum ad bella, pacis; partis tũ ad fructus, merces, & quæſtus, vnde plus accedat Athenis. è mari ne an è terra. At equus à Neptuno editus ab aliis Syon, ab aliis Arion dicitur, ab aliis Scythius, vt Seruius refert primo Georg. Valerius Prol. vt non vnum Neptuni equum non inat, nam Arionã dicit dedit Adraſto à Neptuno, Xanthũ & Cyllaron Iunoni, quos illa Caſtori & Polluci dedit. Sed quæ Minerua hæc eſt ex quinque? In ſententia Platonis in Timæo ſecunda Minerua, quã Cicero dicit ortam Nilo, coli ab Aegyptiis Saitis, *Sais.* & ſi vulgo Saletis legitur. Eſt enim Sais in Aegypto ſub Delta ingens vrbs, & non os Amaſis patria & regia, cuius cõditrix fuit eadẽ Minerua, ab Aegyptiis Neith dicta, quæ Athenarum in Attica eſt & Athenienſibus, menſis quem exordiuntur noua luna Decembris, qui ab illis [illegible] nominatũ, de memoria illi⁹ certaminis [illegible], hoc eſt, Neptuni cum Pallade. c Mos enim tunc in eiſdem locis.) Qui in aliis permultis & eum voluit eſſe in ſua Rep. Pla. d Tunc Neptunus iratus marinis.) Hoc videri poteſt factum in diluuio Deucalionis, quod tempore Amphictionis contigit, quem Athenæ cœperunt hoc nomine cognoſci, eâque vis aquarum Athenis quoque afflixit. e Vt ne quis eas Athenæas.) Hoc Græce, ἀθηναίας, Heraclides ait, fœminas Athenis natas, nõ ἀθηναίας vocatas: ſed, ἀστάς viros dici ἀθηναίους. Cauſam reddit ita. [illegible] vt quit, a ſpe ſaluando innuptas pudore aſficiant. Nimes marito cognominatio vxoris ſumitur: quẽmq; viri dicti ἀθηναῖοι filię dicerẽtur ἀθηναῖαι, viderentur iam nuptæ, vt quæ de virorum appellatione nominarentur. Verum Pherecrates [illegible], & Philemon [illegible], & Diphilos [illegible], & Pindarus [illegible] L & alij veteres Poetę permulti fœminas Atticas ἀθηναίας vocarunt quã vocem in aliis ſcriptoribus Phrynichus ſophiſta Bithynicus [illegible] poſitam putat, miraturque Pherecratem hominem Atticiſsimũ, ea eſſe vſum in illa nota. f Et de victoria deorũ per fœminas, fœminea Athenas nomẽ accepit.) In Brugenſi exemplari ſic legitur: de victoria per fœminas Fœminea Athenas nomen accepit, vt ſit victoria fœminea. Si quis malit legere fœminæ ad Mineruam referẽtur: & legi poſſet, fœminæ ἀθηνᾶς, hoc eſt, fœmina Mineruæ.

Quid Varro tradat de nuncupatione Areopagi, & de diluuio Deucalionis
Cap. X.

AT tamen Marcus Varro non vult fabuloſis aduerſus deos fidem adhibere figmentis, ne de maieſtatis eorum dignitate indignum aliquid ſentiat. Et ideo, nec Areopagon,[a] vbi cum Athenienſibus Paulus[b] Apoſtolus diſputauit: ex quo loco Areopagitæ appellati ſunt curiales vrbis eiuſdem: vult inde accepiſſe nomen quod Mars, qui Græce ἄρης[c] dicitur, cum homicidij crimine reus fieret, iudicãtibus duodecim diis in eo pago, ſex ſententiis abſolutus eſt, quia vbi paris numeri ſententiæ fuiſſent, præponi abſolutio damnationi ſolebat. Sed contra iſtam, quæ multo eſt amplius celebrata opinionẽ, aliam quandam de obſcurarum notitia literarum, cauſam nominis huius conatur aſtruere, ne Areopagon Athenienſes de nomine Martis & pagi,[d] quaſi Martis pagum nominaſſe credantur: in iniuriam videlicet numinum, à quibus litigia, vel iudicia exiſtimat aliena: non minus hoc quod de Marte dicitur, falſum eſſe aſſeuerans, quàm illud quod de tribus deabus, Iunone ſcilicet, & Minerua, Venere: quæ pro malo aureo adipiſcendo apud iudicem Paridem de Pulchritudinis excellẽtia certaſſe narrantur: & ad placandos ludis deos, qui delectantur, ſeu veris, ſeu falſis iſtis criminibus ſuis inter theatricos plauſus cantantur, atque ſaltantur. Hæc Varro non credidit, ne deorum naturæ, ſeu moribus credat incongrua: & tamen non fabuloſam, ſed hiſtoricam rationem de Athenarum vocabulo reddens, tantam Neptuni & Mineruæ litem ſuis literis inſerit, de cuius nomine potius illa ciuitas vocaretur, vt cum prodigiorum oſtentatione contenderent inter eos iudicare, nec Apollo conſultus auderet, ſed ad eorum iurgium finiendũ, ſicut memoratarum trium dearum ad Paridem Iuppiter, ita & iſte ad homines mitteret, vbi vinceret Minerua ſuffragiis, & in pœna ſuarum ſuffragatricum vinceretur, quæ

Acto. 17. M

in aduerſa

A in aduerſaris ſuis viris obtinere Athenas potuit, & amicas ſuas fœminas Atheneas habere non potuit. His[e] temporibus vt Varro ſcribit regnante Athenienſibus Cranao [e] ſucceſſore Cecropis: vt autem noſtri Euſebius & Hieronymus, adhuc eodem Cecrope permanente diluuium fuit quod appellatum eſt Deucalionis, eo quod ipſe regnabat in earum terrarum partibus, vbi maxime factum eſt. Hoc autem diluuium nequaquam ad Aegyptum, neque eius [f] vicina peruenit.

Areopagus. [a] ET ideo nec Areopagon.) In aliis Areonpagō, in aliis Arion Pagō, ſic Græce ἄρειος πάγος. Stephanus in vrbibus promontorium dicit fuiſſe Athenis, in quo iudicia & quæſtiones factæ necis exercerentur. Athenis enim duo erant conſilia, vt ſcribit Libanius ſophiſta: Vnum perpetuū, quod de cædibus iudicabat, & huiuſmodi rebus eo loco qui Areopagus dicebatur: alterum quotannis mutabile, quod Remp. conſtituebat & quingentenarium vocabatur. De Areopago & Areopagitarum moribus collegit plurima ex vtriuſq; linguæ ſcriptoribus Budæus noſter annotās Pandectas. b Vbi cum Athenien. Paulus.) Actorū xvij. c Quod Mars qui Græce ἄρης.) Hæc eſt cōmunis omniū opinio. Ideo Iuuenalis ſatyra nona, curiam Martis Areopagū nominat. Pauſanias Areopagum dictū ſcribit, quia primus ibi Mars iudiciū ſubiit, cū occidiſſet Alirrhothium, qui fuit Neptuni filius, quod vim intuliſſet Alcippe Martis ipſius

B ex Agraula Cecropis filiæ. Deinde iudicatum ibi Oreſtem matricidam ait, & iudicio liberatum templum ibi erexiſſe Mineruę Areę q. Martiæ. d De nomine Martis & pagi.) Non puto eſſe dictam illam curiam Areopagum q. Martis pagū, ceu pagus aliquis eſſet extra vrbē quales ruſticani, qui pagi vocantur, quaſi eodem vtantur fonte, qui nō πάγος, ſed πηγὴ dicitur: nec ceu vicus in vrbe. ſed πάγος modo eminentem aliquem locum, modo ſaxum ſignificat, quod Stephanus dixit promontorium, quaſi celſiorem locum. Sic & Suidas: [Greek illegible] Id eſt, Vocatus eſt Areopagus quod in ſaxo & loco editiore eſt forum. Arius vero quod de cædibus iudicatur, quibus præeſt Mars. Atthidis quoq; iudicium Martis ſuper Alirrhothio interfecto ex Hellanico lib. j. vt nos ea Pauſanias, ex quo eodem prætermittendum non eſt in Areopago fuiſſe lapides argenteos, [Greek illegible] In quib' & rei & actores conſiſtebant: reorum vocabant iniuriæ, actorum vero impudentię. Erat

Cranai. & in proximo templum dearum verendarum, vt Athenien. nominant, quas Heſiod' in Theogonia furias vocat. e Regnante Athenieſ. Cranao.) Alij Amphyctione rege vt dixi, Euſebius rege Cecrope: quæ annotatio temporū parum mihi probatur, vt illud, quod in idem tēpus refertur ab eo Cecrops, is, qui in Eubœam inſulā migrauit, quē ſcriptores Græci filiū dicunt Erichthei, qui longe poſt Cecropem illum primum Atticā terram tenuit, a quo Athenienſes dicti ſunt Cranai, Ariſtoph. [Greek illegible]. Strabo Cranaos eſſe nominatos ſcribit: q miror cur maluit interpres vertere inquilinos, quàm incolas, ſed Euſebium & Hieronymum contigit, quod Euſebius cōpoſuit opus, Hieronymus in Latinum vertit. Cæterum vt redeam ad diluuium & Deuca-

Deucalion. lionē, hic filius fuit Promethei, & Oceanę, vt inquit Dionyſius, qui Pyrrhā patrui ſui Epimethei & Pandorę filiam in coniugem accepit, regnauitq; in Theſſalia, expulſis Pelaſgis, cum in exercitu gētes Parnaſsi accolas ductaret, id eſt, Leleges & Curetas. Huius diebus ſicut Ariſtoteles re-

C fert, ingens vis imbrium magnam Theſſalię & Gręcię partem oppreſsit. Ipſe Deucaliō & vxor Pyrrha in Parnaſſo ſeruati, cōſulto Themidis oraculo humanum genus dicuntur reparaſſe, iactis poſt terga parentis oſſibus, hoc eſt terræ lapidibus, qui à viro iacti in viros, qui a fœmina in fœminas cōuertebātur. Sed re vera ea montibus in plana deduxerunt homines, qui diluuio ſuperfuerant, ideo fuiſſe ſaxa fabulati ſunt. [Greek illegible] Hoc eſt, quocirca tantū in momento tēporis ſub Deucalione naufragium contigit, vt demerſis in fundo cunctis, vix vnicus ſuperſtes linter fuerit ad Lycoream appulſus. Porrò Lycorea vicus eſt in Delphis à Lycoreo rege dictus, vt ſcribit Callimachus: Parnaſſus vero, ſicut Stephanus narrat, olim Larnaſſus vocari erat ſolitus, propterea quòd Deucalionis illuc appulit λάρναξ, hoc eſt, linter contectus ſiua arca, quā Deucalion ædificauit conſilio Promethei patris. Strabo vero Deucalionem Cyni habitaſſe narrat, quæ eſt in Locride vrbs ad Sunium Opuntium, vbi Pyrrhæ viſitur ſepulchrum, cum ipſius Deucalionis ſit Athenis. Pauſanias templum quoque Athenis eſſe ſcribit, quod à Deucalione extructum dicitur, argumentóque eſt ipſum ibi quandoque habitaſſe. Et ſi Dion Olympij Iouis templum eſſe Deucalionis tumulum tradit, quod templum ab ipſo extructum ferunt. f Hoc autem diluuium nequaquam ad Aegyptum, neque ad eius.) Sic Plato in Timæo, & Diodorus Siculus libro primo.

Quo tempore Moyſes populum de Aegypto eduxerit: & Ieſu Naue, qui eidem ſucceſsit, quorum regum ætate ſit mortuus. Cap. XI.

EDuxit Ergo Moyſes[a] ex Aegypto populum dei, D nouiſsimò tempore Cecropis Athenienſiū re- *Exod. 14.* gis cū apud Aſſyrios regnaret Aſcades,[a] † apud † *[a] aliàs, Aſcatades.* Sicyonios Marathus, [a] apud Argiuos Triopas. Educto autem populo in monte Sina diuinitus acceptā tradidit legem, quod vetus dicitur teſtamentum: quia promiſsiones terrenas habet: & per Ieſum Chriſtum futurum fuerat teſtamentum nouum, quo regnum cœlorum promitteretur. Hunc enim ordinem ſeruari oportebat, ſicut in vnoquoque homine, qui in deum proficit, id agitur, quod ait apoſtolus, vt non ſit prius quod ſpi- *1. Cor. 15.* ritale eſt: ſed quod animale, poſtea ſpiritale: quoniam ſicut dicit, & verum eſt: primus homo de terra, terrenus, ſecūdus homo de cœlo, cœleſtis. Rexit autem populum Moyſes per annos quadraginta in deſerto: & mortuus *Deut. 34.* eſt annorum centum & viginti: cum Chriſtum etiam ipſe prophetaſſet per figuras obſeruationū carnalium in tabernaculo, & ſacerdotio, & ſacrificiis, aliiſque myſticis, plurimiſque mandatis. Moyſi ſucceſsit Ieſus Naue: & in *Ioſue 1.* terra promiſsionis introductū populum collocauit ex authoritate diuina debellatis gentibus a quibus eadem loca tenebātur. Qui cum populum rexiſſet poſt mortem E Moyſi viginti & ſeptem annos, etiā ipſe defunctus eſt: *Ioſue 2.* regnante apud Aſſyrios octauodecimo Amynta, apud Sicyonios ſextodecimo Corace, apud Argiuos decimo Danao, [b] apud Athenienſes quarto Erichthonio.

Marathus. [a] APud Sicyonios Marathus.) Peratus, Pauſanias [Greek illegible] Euſebius Marathum, quem viginti annos tenuiſſe imperium ſcribit. Eſt etiam Marath' Apollinis filius, à quo vrbs in Phocide, non longe ab Anticyrrha. Fuit & Marathus, qui cum Tyndaridis militauit, à quo Marathonio Attica δῆμος vt ſcribit Plutarch. Naſcio, an hic ſit Apollinis filius, tempora ſatis congruunt. Et Suidas ab Maratho Apolline nato dictum perhibet campum Marathonium in Attica. b Apud Argiuos decimo

Danaus. Danao.) Dana' Beli filius Aegyptius nauē prim' ex Aegypto in Græciam aduexit, vt ſcribit Plinius. Nam ante ratibus nauigabatur inuentis in mari Rubro inter inſulas à rege Erythra. Idem Danaus primus puteos excogitauit in Argo dipſio, hoc eſt, ſiticuloſo. Hunc Aegyptij eiecerunt præfecto ſibi Aegypto, à quo nomen habet regio: quum pri' Aëria nominaretur, vt ſcribit Euſeb. Pauſanias Danaum refert ex Aegypto Argos veniſſe, Gelanore Sthelenæ filio regnante Argis, quem ipſe & omnes de Agenorica gente regno ſpoliauit, contentionem vero Danai & Gelanoris ad hunc modum narrat. Quum ex Aegypto Danaus veniſſet, certarētque cum Gelanore Sthelenæ filio de regno diſceptāte populo, multaque vtrinque ad perſuadendum conducentia afferrentur, nec minus æqua videretur Danaus dicere, quàm Gelanor, popul' iudicium in poſtridianum diſtulit diem: quo die, oriēte luce, lupus in gregē boum ad pomœria paſcentium incurrit, cœpitque cū duce gregis tauro depugnare. Ibi oblata eſt occaſio Argiuis tauro ſimilem Gelanorē, lupo Danaum extimare: quoniam, vt bellua illa non eſt cū hominibus educata, ita nec Dana' ante cum ipſis. At cum taurum lupus confeciſſet, pro Danao pronunciatū eſt. Ea de cauſa putās Danaus Apollinem in armē- F tū immiſiſſe lupum, templū erexit Apollini λυκίῳ, id eſt, lupino. Hic Danaus in arce Argiua habitauit, cæteriq; Pelaſgi, Danai ſunt ex eius nomine vocati. Huius ſunt illæ quinquaginta filię carminib' celebres. Diodorus ait, ab hoc conditos eſſe Argos Argiuos, antiquiſsimā ferè vrbem Græciæ. alij tantum arcem perhibent, & ab eo Danaos eſſe dictos, qui ante Pelaſgi. Tanta gloria fuit rex ille præ cæteris eiuſce gentis.

De ſacris falſorum deorum, quæ reges Græciæ illis temporibus inſtituerunt: quæ ab exitu Iſraël de Aegypto, vſque ad obitum Ieſu Naue dinumerantur. Cap. XII.

PEr hæc tempora, id eſt, ab exitu Iſraël ex Aegypto vſq; ad mortem Ieſu Naue, per quem populus idem terrā repromiſsionis accepit, ſacra ſunt inſtituta diis falſis à regib' Græciæ, quæ memoriā diluuij, & ab eo liberationis hominum vitæq; tunc ærūnoſæ, modo ad alta, modo ad plana migrantium, ſolenni celebritate renocarunt. Nam & Lupercorum [a] per ſacram viam [b] aſcenſum atque deſcenſum ſic interpretantur, vt ab eis ſignificari dicant homines, qui propter aquæ inundationem ſumma montium petiuerunt, & rurſus eadem reſidente ad ima redierunt.

G His temporibus Dionyſium [c] qui etiam Liber pater dictus eſt, [d] & poſt mortem deus habitus, vitam ferunt oſtendiſſe [e] in Attica terra hoſpiti ſuo. Tunc Apollini Delphico inſtituti ſunt ludi [f] muſici, vt placaretur ira eius, qua putabant afflictas eſſe ſterilitate Græciæ regiones, quia non defenderunt templum eius, quod rex Danaus cum eaſdē terras bello inuaſiſſet, incendit. Hos autē ludos vt inſtituerent, oraculo ſunt eius admoniti. In Attica vero rex Erichthonius ei ludos primus inſtituit, nec ei tātum ſed etiā Mineruæ, vbi præmium victoribus oleum ponebatur, quòd eius fructus inuentricem Mineruam, [g] ſicut vini Liberum tradunt. Per eos annos à rege Xantho Cretenſium, [h] cuius apud alios aliud nomen inuenimus, rapta perhibetur Europa, [i] & inde geniti Rhadamanthus, [k] Sarpedon, [l] & Minos, [m] quos magis ex eadem muliere filios Iouis eſſe vulgatum eſt. Sed

Lib. 2. Soli-lo. cap. 16. & ſupra cap. 8.

talium deorum cultores illud, quod de rege Cretenſium diximus, hiſtoricæ dant veritati: hoc autē quod de Ioue Poëtæ cantant theatra concrepant, populi celebrant, vanitati deputant fabularum, vt eſſet vnde ludi fierēt placandis numinibus etiā falſis eorū criminibus. His temporibus Hercules in Tyria [n] † [*] clarus habebatur. Sed nimirum

† [*] aliàs, Syria.

H alius, non ille de quo ſupra locuti ſumus. Secretiore quippe hiſtoria plures fuiſſe dicuntur & Liberi patres & Hercules. Hunc ſanè Herculē cuius ingētia duodecim facta numerant, inter quæ Antæi Afri [o] necē non cōmemorāt quod ea res ad alterū Herculem pertinet in Oetha mōte [p] à ſeipſo incenſum [q] produnt ſuis literis, cū ea virtute, qua mōſtra ſubegerat, morbū tamē quo lāguebat ſuſtinere nō poſſet. Illo tēpore, vel rex, vel potius tyrannus Buſiris [r] ſuis diis ſuos hoſpites immolabat quē filium perhibēt fuiſſe Neptuni, ex matre Libya filia Epaphi. Verū non credatur hoc ſtuprū perpetraſſe Neptunus, ne dij accuſentur, ſed Poëtis & Theatris iſta tribuantur, vt ſit vnde placentur Erichthonij regis Athenienſium, [ſ] cuius nouiſſimis annis Ieſus Naue mortuus reperitur, Vulcanus & Minerua parentes fuiſſe dicuntur. Sed quoniā Mineruam virginē volunt, [t] in amborum contentione Vulcanum cōmotum effudiſſe aiunt ſemē in terrā, atq; inde

Ioſue 24.

I homini nato ob eam cauſam tale inditū nomen. Græca enim lingua ἔρις contentio, & χθών terra eſt, ex quibus duobus cōpoſitō vocabulū eſt Erichthonius. Verū quod fatendū eſt, refellunt & à ſuis diis repellūt iſta doctiores, qui hanc opinionē fabuloſam hinc extortā ferūt, quia in tēplo Vulcani, [u] & Mineruæ quod ambo vnū habebant Athenis, expoſitus inuentus eſt puer dracone inuolutus, qui eum ſignificauit magnum futurum, & propter cōmune templū cum eſſent parētes eius ignoti. Vulcani & Mineruæ dictū eſſe filiū, nominis tamen eius originē fabula illa potius q̄ iſta deſignat hiſtoria. Sed quid ad nos hoc, cū iſti in veracibus libris homines inſtruant religioſos, illud in fallacibus ludis dæmones delectet impuros, quos tamē illi religioſi tanquā deos colunt? Et cū de illis hæc negāt ab omni eos crimine purgare nō poſſunt quoniam ludos eis poſcētibus exhibēt, vbi turpiter aguntur, quæ velut ſapienter negantur, & his falſis ac turpibus dij placātur, vbi etiā ſi fabula [y] cantat tā hominū crimē q̄ numinū falſum, † delectari tamē falſo crimine crimē eſt.

† al. vbi & ſi fabula cātat crimē numinum falſum.

Lupercal. [a] NAm & lupercorum.) Lupercal Romæ locus erat in palatio ſacer Pani Lyceo, hoc eſt, lupino, quem ferunt Arcades, qui cum Euandro in Italiam venēre, monitu Carmentis vatis dicaſſe, vt in patria magnis religionibus Pan Lycæus colebatur, & Iupiter Lycæus Lyceo monte, & eodem Romæ loco Romulus & Remus ſuxerant lupæ mammas, ſimulachrumq; erat huiuſce facti æneum. idcirco Seruius hac de cauſa Lupercal dictum eſſe putat. Sed Sacra Lycei Panis ab Euandro ante natum Romulum multis annis inſtituta erant

Sic Ouidius in Faſtis:

Quid vetat Arcadico dictos à monte Lupercos:
Faunus in Arcadia templa Lyceus habet. K

Et Virgilius libro octauo:

Gelida monſtrat ſub rupe Lupercal
Parrhaſio dictum Panos de monte Lycei.

Et Romulus ea lupercis fuit quod factum celebrabant, cū à paſtoribus Numitoris eſt captus. Sacrificabatur Pani à nudis hominib[9], tectis tantū pudendis vt inquit Dionyſius, pellibus animantium mactatarum ad arā, deinde vicū circumibant curſitantes. Varro lib. v. de ling. La. Lupercalia dicta, quod in Lupercali Luperci ſacra faciunt. Rex cum ferias menſtruas nonis Februariis edicit, hunc diem februatum appellat. Februum Sabini purgamentū, & in ſacris noſtris verbū: nam & Lupercalia februatio. vt in antiquitatū libris demonſtraui. Feſtus has ferias Lupercales Iunonis videtur attribuere: quam, ſiue februatā ſiue februalē, ſiue febrūlim nominant. eoq; die mulieres februantur, hoc eſt, purgantur à Lupercis amiculo Iunonis, id eſt, pelle caprina. Erat em̄ perſuaſum mulierib[9] prodeſſe ad fœcunditatem cædi ſcuticis pellium caprarū immolatarum Lupercalibus. Ideo Lupercis currentibus, offerētes ſe manus tendebant, vt ferirentur. Immolabant etiam Luperci canē, ſicut narrat Plutarchus. ſeu q̄ id genus erat purgationis, ſeu quòd lupis inimicū, cū lupino deo ſacrū fieret. *Februum.* b Per ſacrā viam.) Sacra via Romæ eſt, authore Feſto non tantum vt vulgus opinatur, à regia ad domū regis ſacrificuli, ſed à regia domu ad ſacellum Streniæ, & rurſus à regia vſque in arcem. Varro de lingua Lat. ab Streniæ ſacello prope Carinas oritur caput ſacræ viæ, quæ pertinet in arce, qua ſacra quotquot menſibus feruntur in arcē, per quā augures ex arce profecti, ſolent inaugurare. Huius ſacræ viæ pars hæc ſola vulgo nota, quæ eſt à foro eunti primoro cliuo, ſacra dicta quod ibi fœdus inter Romulum, & Titum Tatium regem Sabinum ictum. Pomæ ſulta hic vendi oſtendit Ouidius aliquot locis. Accliuem fuiſſe ſatis indicant loca quæ adſcripſi. Ideo Auguſtinus, aſceſum & deſcenſum dicit. *Sacra Via.* c Dionyſium.) Cicero tertio de natura deorum. Dionyſios multos habemus, Primū è Ioue & Proſerpina natū. Secundū Nilo, qui Nyſam dicitur interemiſſe, Tertium Caprio patre, eūmque regē Aſiæ præfuiſſe dicūt, cui[9] Abaria ſunt inſtituta. Quartū Ioue & Luna, cui ſacra Orphica putantur confici. Quintū Nyſo natū & Thyone, à quo Trieterides conſtitutæ putantur. De Dionyſiis Thebano, & Indico, & Aſſyrio Philoſtratus lib. ij. Apollonij. Diod. lib. iiij. eſſe ſcribit qui vnicum Dionyſium fuiſſe credant, repertorē vini, generumq; victorem: eſſe qui tres, diuerſo tempore. primum Indū, qui vinum inuenerit. Alterum Ioue natū & Proſerpina, ſeu Cerere aratri monſtratorem, cum prius manibus foderent terram ac ſubigerent. Tertium Ioue & Semele voluptuariū hominem quique in exercitu fœminas ducebat. L *Dionyſius.* d Qui etiam Liber pater dictus eſt.) Macrobius in ſaturnalibus, cur Dionyſius Liber dicatur, cauſam reddit ex ſententia Neuij: q̄ ſol ſit, & liber per cœlum vagetur, alias rationes affert in quæſtionibus Plutarchus: vel quod liberos reddat bibētes: vel quòd p̄ libertate Bœotiæ pugnarit: vel quod à curis liberat & in agēdo ſecuriores reddit. Senec. in libro de tranquillitate vitæ, Bacchū Liberū eſſe dictum interpretatur, non ob linguæ licentiā, ſed quia liberat ſeruitio curarū animū, & aſſerit, vegetiorem, & audaciorē in omnes conatus facit. Trudit enim curas & ab imo animū mouet, ac vt morbis quibuſdā, ita triſtitiæ medetur. idcirco, liberalius interdum potandū cenſet. *Liber.* e Vitem ferunt oſtendiſſe.) Ideo Plato in Cratylo Διόνυσον interpretatur, id eſt, δοτῆρ οἴνου. Paulo diuerſa Valerius Probus in Geor. Actulus, inquit, paſtor Staphylus, cum Oenei capellas in pabulum deduceret, notauit vnam præcipuæ ſaleutē à grege, lætiorem cæteris, recipiētem ſe ſerius in præſepia, cui[9] rei vt cauſam cognoſceret, ſequutus eſt eā clā & in remota ſtirpe vuam edentem, pomū ei incognitū ſuſtulit, regique pertulit Oeneo, qui expreſſo humore delectatus, quū eum vetuſtate cognoſceret miſcere, Libero patri appoſuit, accepto à ſe hoſpitio. Cui[9] rei cultum eū monſtraret Liber vt perpetua inuentorū eſſet gloria, cōſtituit, vt ab Oeno οἶνος apellaretur vinū, à Staphylo vua σταφυλή. Euſebius Dionyſium quendā ponit Deucalionis filiū, antiquiorē illo Semele nato quē in Atticā terrā veniſſe dicit, & ab eo vitem inuentā, ei[9] quoq; hoſpitē nominat Semacum, cuius, filiæ capreæ pellē donauit, ſed id Cecrope adhuc rege. Eubolus tamen ante Cecropē tradit, quàm vinū ſit repertum, & homines in ſacrificiis aqua pro vino vſos. M f Tunc Apollini Delphico inſtituti ſunt ludi.) Euſebius idem in eadē tēpora conijcit templi Apollinis Delij cōſtructionē à filio Cecropis Eriſichthone factā. Ludi Apollini ſacri, cū alij erant multi in Græcia, tum in primis celebrati duo. Actij in Acarnania Apollini Actio, quibus præerāt Lacedæmonij, tum nobilis tota Græcia, Delphici in Phocide, qui dicebantur Pythia, & celebrabātur octauo quoq; anno vt ſcribit Cēſorin[9]. Plutarch[9] in quæſtionibus ait, Delphos tres agere enneaterides, hoc eſt, nouēnales ludos, Quarum vnam vocant Stephaterium, alterā Heroidem, tertiam Chorilam. Verum de inſtitutione horum certaminum non conuenit. Interpres quidam Pindari in Pythiis ſcribit, duplicia eſſe Pythia. quod & teſtatur Strabo, antiquiſſima inuenta ſunt ab Apolline ipſo Pythone ſerpente occiſo. in quibus victores fuerunt heroes, Caſtor, Pollux, Peleus, Hercules, Thelamon: qui omnes lauro ſunt coronati. Recentiorē agonem Pythiū conſtituerunt Amphyctiones cōſilium Græciæ, poſtquam Dirchæos execratos adiutore Eurylocho Theſſalo vicerunt. temporib[9] Solonis, cuius belli meminit Aeſchines contra Cteſiphontem. g Quod eius fructus inuentricem Mineruam.) Hanc nō tam olei putant inuentricem, quàm oleæ. Sic Virg. Oleæque Minerua Inuentrix. Nam Plinius lib. vij. Oleum & trapetas Ariſtæi Athenien. inuentū facit, eiuſdē cuius & ſunt mella, quin etiam & vinum, vt placet Ariſtoteli, qui eū, ductum hominem facit, & à muſis educatum, & ſi Diodorus olei exprimēdi

A rationẽ ex Mineruę artibus, quas homines docuit eſſe dicit. Oleã vero Mineruę eſſe ſacrã omnes perhibẽt, vt Laurũ Apollini, & Aeſculũ Ioui, & Veneri Myrthũ, & Populũ Alcidę, ſicut inquit Virg. Plin. lib. 16. manare adhuc ętate ſua tradit oleã illã Athenis, quã ĩ certamine edidit Minerua. Olea coronãtur Athenis victores. Vnde mos Romanis in minoribus triũphis, quos ouationes nominãt, olea & myrto redimire caput, & turmę equitũ Calẽdis quintilib⁹ olea coronãtur, in Olympia victores oleaſtro: durareq́; ſcribit Plinius etiã memoria ſua oleaſtrum in Olympia, quo Hercules ibi coronatus eſt. h A rege Cretenſium Xan-

Xanthus. tho.) Hunc Xanthũ puto, quẽ Diodorus lib. v. Aſteriõ nominat ex minorib⁹ Deucalionis. nã huius filius fuit Hellenus, à quo Dorus progenitus, ab hoc Tectam⁹, qui cũ Pelaſgis & Aeolib⁹ in Cretã nauigauit, ibi rex Aſteriũ genuit, quo rege narrãt cõtigiſſe raptũ Europę, quę ex Ioue tres filios Minoẽm, Rhadamãthũ, & Sarpedonẽ peperit, quos Aſterius, cũ prolib⁹ careret, eorumq́; matrẽ Europã in cõiugẽ accepiſſet, adoptauit. Euſeb⁹ Aſteriũ hũc tres illos genuiſſe perhibet. Strabo aliter, qui Deucalionis filiũ dicit Hellenẽ, huius filios Dorũ & Xuthum, qui ducta Creuſa Erechthei filia colonos in Quadripolim Atticę terrę deduxit, Oenoam, Marathonẽ, Probalynthũ, & Tricorithũ, cum quo Ioannes Grammaticus ſentit ἐν ἀναλύσει, qui tertiũ filiũ Helleni addit Aeolũ, à quo lingua Aeolica, vt à Doro Dorica, idq́; eſt vero ſimilius, nã octoginta tantũ anni cõputantur inter Deucalionis inundationem & raptũ Europę, nẽpe à triceſimo Cecropis ad al. Erichthonij. alij Gręci nõ Helleni filios dicũt Dorũ & Xuthum, ſed Aeoli, qui Creuſam in matrimonio habuerit. Ab huius vero Xanthi filio Ione dicta eſt Ionia, quę prius Aegialia. is enim colonos Athenienſ. duxit in 13. Aſię ciuitates ex Apollinis reſpõſo, vt Vitruuius tradit, qui in hoc negotio patrẽ Xanthum cũ filio coniungit, ſed de filij nomine vocatã eſſe regionẽ cõ-

B ſtat. Erat Athenis βοηδρομιῶν feſtum. q. accurſus ad ferendã opem, id enim eſt βοηδρομεῖν, quod cũ belligerarẽt cũ Eumolpo Neptuni filio, Xanthus magna celeritate Athenienſ. ſuppetias tulit. Propter quod in generum aſt aſcitus ab Erechtheo rege. Hũc putant Aſteriũ eſſe & Xanthum, nã Xuthus & Xanthus indifferẽter ponuntur. & hinc ius regni Athenienſis, quod Androgeos Minois filius Xanthi nepos ab Aegeo Theſei patre repetebat eo Androgeo inſidijs Aegei ſublato, Minos bellũ intulit Athenienſ. cũ diris execrationib⁹, quę Athenienſes ita afflixerũt, vt ſingulis annis ſeptenos pueros & totidẽ virgines Minoi pẽdere cogerẽtur. Aſterij cuiuſdã meminit Orpheus, quẽ dicit cũ Argonautis nauigaſſe, ſed alteri⁹ ab hoc, nẽpe Amphionis fratris. i Rapta perhibetur

Europa. Europa.) Agenoris filia ex Sidone Phœnicia à prędonib⁹ dicitũ rapta vectaq́; in Cretã, naui cuius inſigne erat taurus albus, de cuius nomine ferunt tertiã orbis partẽ, hanc quã nos incolimus eſſe dictã. Herodotus Cretẽſes Gręcos fuiſſe raptores ſcribit, vt raptũ Iûs, quã ceperãt Phœnices vindicarẽt. Paridẽ quoq; vt Aſianos vlciſceretũ, Helenã rapuiſſe, & hinc initiũ malorum. Palæphatus Parius ſic narrat, fuiſſe Gnoſium quendã virum taurũ nomine, hunc, quum bellũ Tyrinię regioni faceret, & alias rapuiſſet virgines, & Europã Phœnicis filiã è Tyro, vnde orta ſit fabula, Græci ex eo Iouis & Europæ concubitu ne fruſtra fuerit, Carnũ aiunt eſſe progenitũ adamatũ ab Apolline. vnde ſunt apud La-

Rhadamanthus. cedęmonios ferię Apollinis Carnij, authore Praxila. k Rhadamãth⁹.) Hic leges dicitur dediſſe Cretẽſibus, & iudex inducitur apud inferos à fabulatorib⁹. Homerus ξανθὸν nominat, hoc eſt ſeu flauum, ſeu pulchrũ, Puto quoq; & ipſum patrẽ ſignificare, & ſi alios quoq; pulchros ξανθοὺς nominat. Plato in Gorgia Rhadamanthũ Aeginæ fuiſſe filiũ opinatur ab Aeſopo genitæ, quę ex Ioue Aeacum peperit, nomẽq; dedit inſu-

Sarpedon. lę Gręcę. l Sarpedon.) Hunc Homerũ Iliad. 12. nõ Europa, ſed Laodamia Bellerophõtis filia & Ione natum dicit, qui in Cilicia regnauit, vbi promontoriũ eſt Sarpedon, finis regni eius, authore Mela. Vulga-

C tior fama eſt in Lycia diuinũ habuiſſe. & ſic Strabo ſentit lib. 12. qui ſcribit Sarpedonem ex Creta colonos in eam regionẽ detuliſſe, quam poſtea Lycon Pandionis filius Lycios de ſe vocauit, cũ antea Mynię dicerentur, ac poſt etiã Solymi, tametſi eos populos Homerus ſeparat. Porrò Sarpedon bello Troiano à Menelao eſt interfectus multũ do-

Minos. lẽte Ioue, nec valente ſeruare filiũ contra decretũ fatorum. m Et Minos.) Rex fuit & legũ lator Cretẽſium, qui Minoẽ genuit, quẽ nõnulli Iouis filiũ fuiſſe autumãt, vt perhibet Diodorus lib. v. n Hercules in

a Tyria.) Aliter in Syria, ſed Tyros quæ eſt vrbs Phœniciæ in Syria quoq; eſt, vt Phœnicia ipſa. patet enim latiſſime Syria, vt dixi: nec tamẽ dicendũ eſt Tyria, ſed Tyro. Verũ Hercules Cicero 3. de nat. deorũ ſex fuiſſe dicit, vt recẽſui. Euſebius in hæc tẽpora reijcit Herculem cognomẽto Delphinũ, qui claruit in Phœnice. ſed ſi hic eſt Hercules, qui in Oeta cõbuſtus eſt, Hercules Argiuus erit: & legendũ erit in Auguſtino nõ Syria, neq; Tyria, neq; Tyro, ſed Tyrinthia, quæ eſt vrbs in Peloponeſo prope Argos, in qua educatus eſt Hercules, qui Argiuus dicitur. Vnde & nominatur Tyrinthius, quẽ in Italiã veniſſe & mõſtra domuiſſe ſcriptores tradunt. Quanquam hunc qui ad Gades Herculis peruenit Philoſtratus lib. 2. Aegyptiũ Herculẽ fuiſſe oſtendit. Sic enim ait, ὅτι ἀνθρώπους μὲν τῶν θαλαττῶν ... Vnde manifeſtũ fit, inquit, nõ Thebanum Herculẽ, ſed Aegyptiũ ad Gades veniſſe, & ibi finẽ ſtatuiſſe terræ. o Inter quæ

Antæus. Antæi Afri.) Antæus terræ filius fuit, habitauitq; oppidum Tingen in Mauritania, quæ ab eo dicta eſt Tingitana, freto & Hiſpaniæ obiecta. Extare dicit Mela rei ſignum parmã elephantino tergore exectã, ingentẽ, & ob magnitudinẽ nulli nunc vſuro habilẽ, quam locorũ accolæ ab illo geſtatã pro vero habent traduntq́;, & inde eximie colũt. & collis in ea terra modicus, reſupini hominis imago iacentis illic, vt incolæ ferunt, tumulus. Vnde vbi aliqua pars eruta eſt, ſolent imbres ſpargi & donec effoſſa repleatur, eueniũt. Victoriam Herculis de Antæo, Euſe-

bius in priora refert tẽpora, & ad primum Herculẽ, à quo tradit victũ D Antęũ, iuſto certamine. Nec Virgilius inter facinora Herculis, qui in Italiã venit, meminit Antęi. Ouidius tamẽ, Claudian⁹, & alij omnia omniũ Herculũ facta, vni Herculi poſtremo Iouis & Alcmenę filio attribuunt. p In Oeta monte.) Hic eſt in Macedonia. Mela: hic nouiſſime calcatum Graio Herculi ſolũ, ſaltus Oeteus. De hoc Herculis in Oeta *Oeta.* monte, pleni ſunt Gręcorũ & Latinorum libri, nihil penè eſt nobilius. q A ſeipſo incenſum.) Quũ atra bili laboraret, & puſtulis. Eius morbi meminit in problematis Ariſtoteles, de ingenijs loquẽs: quod & Politianus in centurijs annotauit. Feſt⁹ ſcribit Herculẽ aſtrologũ fuiſſe, qui eo ſe flãmis iniecit die, quo ſolis erat obſcuritas futura, vt opinio ſuę diuinitatis cõfirmaretur. Didicerat enim eam artem ab Atlante in Libya: cumq́; ſphęrã ab eo datam Gręcis oſtẽdiſſet, ſtupidis animis omnia trahentib⁹ ad fabulã, argumentũ dedit fingẽdi, Herculẽ in cœlo ſuſtinẽdo Atlãti feſſo iam ſucceſſiſſe. r Buſiris.) Euſeb. ſequitur. Buſiris rex Ae- *Buſiris.* gypti fuit, qui Buſirim vrbẽ condidit, & Nomon, loco importuoſo, & inhoſpitali, vnde initium fabulæ, quod occiderit hoſpites. Nã bubulci, qui eo loco tenẽt paſcua, ſuis gregibus appulſos hoſpites, ſi imbecilliores ſint, ſpoliant. Aliã rationẽ fabulę affert Diodorus lib. 2. cũ Typhõ, qui Oſiridẽ fratrem intaremit, ruffus eſſet, vt melius placaretur Oſiris magnus deus, inſtitutũ boues ruffos, homines etiã ruffos ad eius ſepulchrum immolari. Hac de cauſa quum pauci ruffi Aegyptij reperirẽtur, externi cõplures. Hęc res, inquit, materiã fabulãdi Gręcis dedit Buſiridã hoſpites necaſſe: ſed ea crudelitate Oſiridis ſepulchrũ nominatũ eſt. Euſebius Buſiridẽ latrocinia exercuiſſe ait, quem Hercules occidit: totamq́; eam regionẽ ex infeſta pacatã, trãquillamq; reddidit. Nõ dubiũ, quin Hercules Aegyptius. ſ Erichthonij regis Athenienſ.) Pauſanias E Amphyctinoẽ ſcribit regno deturbatũ coniuratione Erichthonij, cuius patrẽ mortalium nullũ fuiſſe putant: progenitũ vero ex Vulcano, & terra. t Sed quoniã Mineruam virginẽ volunt.) Iupiter quũ Mineruã, quã in capite gerebat, parturiret, implorata Vulcani ſecuri, iuſſit ſibi caput findi. vnde ſubito orta eſt Minerua virgo armata, ſaltitans. Hanc in mercedẽ illius, velut obſtetricatus, ſeu quòd arma Ioui feciſſet, & dijs cũ gigantibus pugnaturis, coniugẽ ſibi Vulcanus depoſcit, eamq́; rem totã Iupiter arbitrio detulit puellæ: quę vero negauit ſe vlli nupturam: eamq́; permiſſu Iouis Vulcanus vi eã vellet cogere, excitata natura, ſemẽ effudit in terram, quod pudibũda Pallas terra operuit, vnde Erichthonius eſt natus, quẽ anguinis fuiſſe pedib⁹ memoriæ traditũ eſt, ideo currus inueniſſe, vt deformitatem corporis celaret, Virgil. 3. Georg.

> Primus Erichthonius currus & quatuor auſus
> Iungere equos, rapidiſque rotis inſiſtere victor.

Vbi Seruius ſimili ſentẽtia, qua nos, fabulã refert. Higinius lib. 2. hiſto. cœleſt. ſcribit Iouẽ nouum Erichthonij cõmentum admiratũ illum in cœlũ tranſtuliſſe, vocariq́; ἡνίοχον, id eſt, aurigã ſtellis ſeptẽ, ad circulũ æſtiuũ & lacteum orbẽ. Sed Erichthonius, inquit, quadrigas vt ante diximus, & ſacrificiũ Mineruę, & tẽplum in arce Athenienſ. primus inſtituit. u Quia in tẽplo Vulcani.) Pauſanias in Atticis ſupra Ceramicũ & Stoam Baſileũ dictam, tẽplum eſt Volcano ſacrũ, in quo & ſignũ eſt Mineruę: quę res occaſionẽ prębuit fabulę Erichthonij. Fuit & vna ex Mineruis, quę ex Vulcano Apollinẽ genuit, in cuius Apollinis tutela ſunt Athenę. x Puer dracone inuolutus.) Hinc quod fictũ eſt de anguinis pedibus Ouid. 2. Meta. fabulã narrat, quemadmodum Minerua dederit cuſtodiendũ Erichthonium ciſta viminea clauſum filiab⁹ Cecropis, monitis pri⁹ ne curioſe, quid incluſum eſſet, inquirerẽt, ipſas eo magis arſiſſe cupiditate videndi: ita detectum puerũ, reſolutis ciſtę nodis, vidiſſe cubantẽ vnà draconem. Pauſanias Pandroſum deę paruiſſe narrat, reliquas duas retexiſſe, ideo in furorẽ verſas, ex arcis loco maxime pręcipui deiecíſſe ſe. y Vbi etiã ſi fabula.) Alibi ſic, vbi & ſi fabula cãtat crimen numinũ falſum, delectari tamen falſo crimine crimen eſt. F

Qualium fabularũ figmenta exorta ſint in tempore, quo Hebræis iudices præeſſe cœperunt. Caput XIII.

VErum poſt mortẽ Ieſu Naue, populus dei iudices habuit, quibus tẽporibus alternauerũt apud eos: & humilitates laborũ pro eorũ peccatis, & proſperitatis conſolationũ propter miſerationẽ dei. His *Li. 2. Soli- lo. cap. 16.* tẽporibus fabulæ dictæ ſunt de Triptolemo:[a] qui iubẽte Cerere, anguibus portatus alitibus, indigẽtibus terris frumẽta volando cõtulerit. De Minotauro,[b] ꝙ beſtia fuerit incluſa Labyrintho:[c] quò cum intraſſent hoies, inextricabili errore inde exire nõ poterant. De Cẽtauris,[d] quòd equorũ hominumq́; fuerit natura cõiuncta. De Cerbero, ꝙ ſit triceps[e] inferorum canis. De Phryxo & Helle[f] eius ſorore, ꝙ vecti ariete volauerint. De Gorgone, ꝙ fuerit crinita[g] ſerpẽtibus, & aſpicientes cõuertebat in lapides. De Bellerophonte,[h] ꝙ equo pẽnis volãte ſit vectus, qui equus Pegaſus dictus eſt. De Amphione,[i] ꝙ citharæ ſuauitate lapides mulſerit & attraxerit. De fabro Dædalo[k] & eius filio Icaro, ꝙ ſibi coaptatis pẽnis volauerint. De Oedipo[l] qui monſtrũ quoddã, quod Sphinga dicebatur, humana facie quadrupes, ſoluta quæ ab illis pro-

G poni ſolebat velut inſolubili quæſtione, ſon præcipitin
Lib. 2. Soli. cap. 17. perire cõpulerit. De Antæo quẽ necauit Hercules, ꝙ fili[a] terræ fuerit, propter quod cadẽs in terrã fortior ſoleret aſſurgere. Et ſi qua forte alia prętermiſi. Hæ fabulę ad bellum vſq; Troianum, vbi ſecundũ librũ Marcus Varro de populi Romani gente finit, ex occaſione hiſtoriarũ,[l] quę res veraciter geſtas cõtinent, ita ſunt ingeniis hominum fictæ, vt nõ ſint opprobriis numinũ affixæ. Porrò autem quicunq; finxerũt à Ioue ad ſtuprũ raptum pulcherrimũ puerum Ganymedẽ,[m] quod nefas rex Tantalus fecit, & Ioui fabula tribuit, vel Danaẽs per imbrẽ aureum[n] appetiſſe concubitũ, vbi intelligitur pudicitia mulieris auro fuiſſe corrupta, quæ illis tẽporib[o], vel facta, vel ficta ſunt, aut facta ab aliis, & ficta de Ioue, dici nõ poteſt quantum mali de hominũ præſumpſerint cordibus, quod poſſent iſta patienter ferre mẽdacia, quæ tamen etiã libẽter amplexi ſunt, qui vtiq; quanto deuotius Iouem colũt, tanto eos, qui hæc de illo dicere auſi ſunt, ſeuerius punire debuerunt. Nunc vero non ſolũ eis qui iſta finxerunt irati non ſunt, ſed niſi talia figmenta etiam in theatris agerent ipſos deos potius iratos habere timuerũt. His tẽporibus Latona peperit Apollinẽ, non illum, cuius oracula ſolere cõſuli ſuperius loquebamur, ſed illum quẽ cum
H Hercule ferunt Admeti regi armenta[o] pauiſſe: qui tamen ſic eſt deus creditus, vt plurimi ac penè omnes vnum eundemq; Apollinẽ fuiſſe opinẽtur. Tũc & Liber pater bellauit in India[p] qui multas habuit in exercitu fœminas, quæ Bacchæ appellatæ ſunt, nõ tam virtute nobiles, ꝗ furore. Aliqui ſanè & victũ ſcribunt iſtum[q] Liberũ & vinctum: nõnulli & occiſum in pugna à Perſeo, nec vbi fuerit ſepultus tacẽt, & tamẽ eius velut dei nomine per immundos dæmones Bacchanalia ſacra, vel potius ſacrilegia ſunt inſtituta. De quorũ rabioſa turpitudine poſt tã multos annos ſic ſenatus erubuit, vt in vrbe Roma eſſe prohiberet. Per ea tẽpora Perſeus & vxor ei[r] Andromeda[s] poſtea ꝗ ſunt mortui, ſic eos in cœlum receptos eſſe crediderũt, vt imagines eorum ſtellis deſignare, eorumq; appellare nominibus non erubeſcerent, nec timerent.[t]

Triptolemus. [a] His temporibus fabulæ fictæ ſunt de Triptolemo.) Huius origo eſt incerta. Ouidius illi genus dat ignobile, refertq; ex pręterea natũ muliercula, imbecillę in infantia valetudinis, quæ mulier cùm errantem Cererẽ hoſpitio accepiſſet, beneficio deę filiũ firmiorẽ recepit. Lactantius vero Eleuſij Eleuſis regis & Hiones filiũ facit, redditumq; immortalem à Cerere hoſpitio patris ſuſcepta, aliũ interdiu diuino deę lacte,
I per noctẽ vero igne tectũ obrutumq;. Seruius nõ Eleuſium patrẽ, ſed Celeũ dicit. Euſebius alũnũ à Celeo Triptolemũ putat: regnãte, inquit in Eleuſi, quæ eſt Atticę terrę ciuitas, Celeo, appulit illuc Triptolemus longa naui vectus. Atticorũ ea fuit vulgaris opinio Celei filium fuiſſe. Argiui nõ Celei, ſed Trochili Hierophãtę, qui argis propter inimicitias cũ Agenore Argiuo rege fugiẽs in Eleuſin Atticę terræ venerit, vbi ducta vxore Triptolemũ genuerit, & Eubolea. Sunt qui Oceani & Terræ filiũ fuiſſe autumẽt, quã ferunt fuiſſe Muſæi ſententiã: fuiſſe vero Eubolẽ & Triptolemũ Dyſauli, ea eſt Orphei. Chœrilus Atheniẽ. Rharum dat Triptolemo patrẽ, matrem vero filiam quandam Amphyctionis: Diodorus Herculẽ patrem & Philei Theſproti regis filiã matrẽ. Cęterũ huic Triptolemo volunt fruges à Cerere datas, eumq; conſcenſo curru, quẽ alati per aẽra vehebãt ſerpentes, vnius quemadmodũ Higinus ait rotæ, ne curſum moraretur, fruges orbi diſtribuiſſe, primumq; Rharium agrũ, qui eſt iuxta Eleoſin ſemina accepiſſe, & reddidiſſe fructũ: inde & ex eo agro tuberes legebãtur, ex quibus bellaria confici ſolita erant, in ſacrificiorũ vſum. ibi & area Triptolemi fuit, & are. qui ſe rem verã huius fabulę exiſtimant afferre, cum Euſebio videntur conſentire: Nẽ Triptolemũ ſcribunt Eleuſij filium fuiſſe Eleuſinæ regem, quẽ ſterilitate anni populũ ſuis frugibus aluiſſe perhibẽt. Idẽ cum Triptolemus ſimili tẽpore præſtare nõ poſſet, veritus popularẽ iram, ac tumultum, lõge naui, cuius ſerpẽs erat inſigne, ex patria fugit, & aliquandiu peregrinatus, rediit cũ maxima frumẽti copia: pulſoq; Celeo, qui eo abſente regnũ ibi occuparat, frumẽta diſtribuit, populumq; arare & ſerere docuit. Hinc Cereris alumnus nũcupatus. ſunt qui nõ Celeum pepuliſſe, ſed Lyncum tradãt, à quo inſidiis impetitus fuerat. Hũc Lyncum Ouidius Scythię regem facit, quem Ceres, quod Triptolemũ occidere tentaſſet, ex Lynco homine Lyncem animal fecit.
Minotaurus. [b] De Minotauro.) Paſiphae Solis filia, Minoi Cretæ regi denupſit, quo bellum in Megarenſes, & Athenienſes gerente ob Androgei necẽ, & quod regnum ad ſe iure ſpectare diceret, vxor infando tauri amore incẽſa eſt, K cui à Dædalo fabro ſtructa eſt machinula, qua ſpecie buculæ, cum tauro poſſet concumbere. Hinc natus Minotaurus, qui carnibus humanis veſcebatur. Horũ amorum author fuit Venus, vt ſcribit Seruius. Nam indicato à Sole adulterio Martis & Veneris, Vulcanus minutiſſimis catenis lectulum cinxit, quibus Venus & Mars ignorãtes implicati ſunt, & cum ingenti turpitudine reſoluti ſub teſtimonio cunctorũ deorum. Hoc dolens Venus, omnẽ Solis ſtirpem infandis amoribus proſequuta eſt. Vnde natus Taurus, quẽ Minois dicunt, μίνω ταῦρον. Pauſan. ἦν ὁ λαβυρίνθου ... ταῦρον τὸν μίνω ... eſt enim μίνω genitiuus Atticus. Seruius hunc taurum non beſtiam, ſed hominem fuiſſe narrat, ſeu notarium, ſeu magiſtrum militum Minois, cum quo Paſiphaẽ in domo Dædali concubuit, & quoniã geminos peperit, vnum de Minoẽ, alterum de tauro, fingitur Minotaurum peperiſſe, quod Virgilius expri mit dicens: Miſtumq; genus, prolemq; biformem. Euripides media ex parte virum & media taurum fuiſſe arbitratus eſt. Plutarchus in Theſeo taurum hũc ducem copiarum Minois, ſiue nauali prælio, ſiue gymnico certamine oppreſſum eſſe a Theſeo narrat, quod Minos nõ inuitus accepit. nam erat Taurus homo ſæuo & immiti ingenio, rumorq; erat conſtans eum rem habere cũ Paſiphaẽ, quocirca pueros omnes Atticos Minos Theſeo reddidit, qui tributi nomine quotannis in Cretã mittebantur, & eo tributo Athenienſ. in poſterum liberauit. Palęphatus Parius Taurũ adoleſcentẽ fuiſſe formoſum ſcribit Minois equitem, cuius amore capta Paſiphaẽ cum eo concubuerit, vnde natus ſit infans, quem Minos, quum tamen rem cognoſceret, noluerit occidere fratrem filiorum ſuorum: quumq; adoleſſet, & ſe inſolentius in paſtorem gereret, iuſſit eum rex comprehendi: at vero effodit locũ ſubterraneum, in quo ſe eſt tutatus. Illuc deinde rex miſit facinoris alicuius conuictos, vt cum eo pugnarent, locus erat inexpugnabilis, ita ſupplicio afficiebantur dãnati, vt iam locus vice eſſet carceris, & ille pro carnifice, Theſeum hoſtem cum cepiſſet Minos, eõdem interemi miſit. Ariadne gladium illi L ſuggeſſit carcerem intranti, quo Minotaurum confecit. [c] Labyrintho.)
Labyrinthus. Labyrinthus ædificium eſt meatibus variis & ambagibus ſinuoſum, & in ſe reflexum, quòd ingreſſis errorem paret. Tales in orbe fuerũt quatuor, Aegyptius in Heracleopolitę nomo, prope ſtagnum Mœrin, non procul ab vrbe Crocodilorum, vt author eſt Herodotus, qui ſe eum vidiſſe teſtatur, nec mirum. adhuc ætate Diodori Siculi, Plinij quoque extabat. Deſcribitur ab ipſis & Strabone, ac Mela. Herodotus maiorem ait eſſe fama & Græcorũ narrationibus. Pſametici opus fuiſſe Mela ſcribit. Plinius varias ſententias adducit. Nam alij putarũt eſſe Peteſuci, alij Tithoẽs, & eſſe qui regiam fuiſſe Motherudis narrent, vt Demoteles, Lycias ſepulchrum Mœridis, plures Soli ſacrum id extructum, quod maxime creditur. ad exemplar huius Dædalus in Aegypto educatus Cretenſem fecit, Diodoro & Plinio authoribus, ſed centeſimam tãtum Aegyptij partem imitatus: & tamen hunc ambagioſiſſimũ fuiſſe Plinius quoq; docet, vt deſcriptionẽ eius prætermittam, apud Ouidium viij. Metamor. Sed Philochorus apud Plutarchum Labyrinthum Cretæ tantum putat fuiſſe carcerem, ex quo effugere non poſſent, qui aſſeruarentur. cuius ſententiæ videtur eſſe Palæphatus. Tertius fuit Lemnius opus Zmili, & Rholi, & Theodori architectorum. Plinius extare eius veſtigia dicit, cum Cretenſis & Italici nulla extent. Italicus porrò fuit quartus ſub vrbe Cluſio, quemadmodum M. Varro dicit, Porſennæ regis Ethruſci monumentum. [d] De Centauris.) Ixion Phlegiæ filius,
Ixion. Martis nepos, cum Iunonẽ adamaſſet, eãq; ma... Ioui eſſet queſta, Iupiter nubem in ſpecie Iunonis deformatam Ixioni ſuppoſuit, cui Ixion cõmiſtus ex ea Centauros genuit. Hunc Ixionem Theſſaliæ fuiſſe regem conſtat, vbi primus equorum domandorũ fuit vſus. Plinius libro ſeptimo, frenos & ſtrata equorum Pelethronios inuenit, pugnare ex equo Theſſali, qui Centauri appellati ſunt, habitantes ſecundum Pelũ M montem. Virgilius non admodum diuerſe:

> Fræna Pelethronij Lapithæ gyroſque dedere
> Impoſiti dorſo, atque equitem docuere ſub armis.
> Inſultare ſolo, & greſſus glomerare ſuperbos.
> Idem Lucanus in vj.
> Primus ab æquorea percuſſis cuſpide ſaxis
> Theſſalicus ſonipes bellis feralibus omen
> Exiluit, primus chalybem frænóſque momordit,
> Spumauitque nouis Lapithę domitoris habenis.

Seruius iij. Georg. explicans Virgilij, quẽ modo citaui locum, ad hunc modũ ſcribit: Quidam Theſſalus rex bobus œſtro exagitatis, ſatellites ſuos ad eos reuocãdos ire cũ iuſſiſſet, illiq; curſu nõ ſufficerent, aſcenderũt equos, & eorũ velocitate boues ſequuti, eos ſtimulis ad tecta reuocarunt: ſed hi viſi, aut cum irent velociter, aut eorum equi cum circa flumen Peneon potarent capitibus inclinatis locũ fabulæ dederunt, vt
Centauri. Centauri eſſe crederentur. dictiq; ſunt Centauri ἀπὸ τοῦ κεντεῖν τοὺς ταύρους. Alij dicunt Centaurorũ fabulam eſſe confictam ad exprimendam humanæ vitę velocitatẽ, quia equum conſtat eſſe velociſſimum. Hæc Seruius. Palæphatus ſic refert: Quum tauri præferoces Lariſſam, & totam Theſſaliæ regionẽ vaſtarent, Ixion rex præmiũ propoſuit iis, qui tauros arcerẽt. Iuuenes è Nephele pago, quum equos manſuefactos & edoctos cõſcendiſſent, nã prius curribus modo vtebãtur, tauros abegerũt. Accepto ob hoc pecunia inſolentiores facti iniuriis affecerũt & ipſum Ixiona, & Lariſſeos, qui tum Lapithæ dicebãtur, ita vt inuitati ad nuptias Pirithoi mulieres eorũ raperent. quæ res præbuit occaſionem fabulæ quòd Centauri dicantur, quòd ſemiequi, quòd filij Ixionis, quia ab eo miſſi & donati. quòd ex nubibus: nã Nephele eſt nubes. Ipſi quoq; Centauri Lapithæ erãt, nam Nephele in Lapithis. & ſic diſtinguũtur vt Romani & Latini. De nauigatione hac Theſei ſic ſcribit Plato in Phędone:

A done: Theſeū profectum in Cretam cum bis ſeptem hominibus votum ſuſcepiſſe, vt ſi ipſe ſalu⁹ ſaluos ſuos reduceret, ſingulis annis ſpectaculum Delphos ducturum ad Apollinem: quem morem Athenienſes adhuc ſuo tempore ſeruarent, vt ipſam eandem Theſei nauem coronatā Delum mitterent. quo toto nauigationis tempore, quouſque ad Pyræum rediit, nefas ſit quenquam ſupplicio capitali afficere. (De Cerbero, quòd ſit triceps.) Cerberus, vt Heſiodus in Theogonia dicit, filius fuit Typhonis ferrea voce, quinquaginta ceruicibus monſtrum. Id hoc modo deſcribit Seneca in Hercule furente

Cerberus.

Poſt hæc auari Ditis apparet domus.
Sæuus hic vmbras terret ſtygius canis,
Qui terna vaſto capita concutiens ſono
Regnum tuetur, ſordidum tabo caput
Lambunt colubri, viperis horrent iubæ,
Longúſque torta ſibilat cauda draco
Par ira formæ, ſenſit vt motus pedum,
Attollit hirtas angue vibrato comas,
Miſſúmque captat aure ſubiecta ſonum,
Sentire & vmbras ſolitus.

Hunc canē auarorū naturæ quidā conferunt, vt Bocatius, qui de fabulis nō omnino, vt illa ætate, ſcripſit infœliciter. Porphyrius vero in interpretationib⁹ diuinorū ait ſymbolum Serapidis & Iſidis, hoc eſt Ditis & Proſerpinæ eſſe canē tricipitē, illum ſcilicet pernicioſiſſimum dæmonē, qui in aqua, terra, & aëre trib⁹ his elemētis verſatur. Idē Porphyrius Cerberū, tricipitē eſſe nominatū inquit, quia ſuperiores ſolis regiones tres ſunt, ort⁹, occaſus, meridies. Hūc canē ab Hercule ex inferis ad ſuperos extractū fabulātur: ideo de re difficili cū perficitur, aut explicatur, ſolemus dicere Cerberū è tenebris extractū: aut cū difficile id volumus ſignificare non eſſe facile, dicimus Cerberū ab inferis. Sunt
B qui per Tænarū promontoriū Laconiæ tradāt hunc canē extractum ab Hercule, vt Strabo & Seneca, & vulgatior opinio. Nā illac eſt iter ad inferos expeditiſſimū, & ingēs vorago faucib⁹ vaſtis patet, latumq́; pādit omnib⁹ populis iter. Serpentē ferūt in Tænaro fuiſſe exitiabilē, quem Hercules occidit: & quia in eo loco via crederē eſſe ad inferos, hinc natu eſt fabula de Cerbero. Mela iō ſic ſcribit de regionib⁹ Pōti Euxini: In eo primū Mariandinæ vrbē habitāt ab Argiuo, vt ferūt Hercule datā, Heraclea vocitatur: id famæ fidē adiecit, iuxta ſpecus eſt Acheruſia ad manes, vt aiūt peruius, atq; inde extractū Cerberū exiſtimāt. Melā Plinius eſt ſequutus lib. 27. Aconitū enim venenū fabulæ narrauerūt è ſpumis Cerberi natū, Hercule ab inferis extrahēte: ideoq́; inquit, apud Heracleā Ponticā, vbi monſtraé eius ad inferos adit⁹, gigni. Ouidi⁹ in vij. nullū locū aperte ponit, ſed Ponticā terrā ſubſignificat, in qua primum Cerberus viſus eſt ſuperis, & aconitū ſparſū cautib⁹, ideo ſic appellatū q. ἀκονῖται, ſicut in palæſtris ſolet dici ſine puluere, aut ἀπὸ τῆς ἀκόνης, hoc eſt, caute: ipſe vero Cerberus nominat⁹ eſt q. κρεῶν βορὸς carniuorus. Fuit & Aidoneo Moloſſorū regi canis Cerber⁹. Hic em̄ cum ἀΐδωνεὺς, hoc eſt, Orcus nominaretur, coniugi Cererit nomē indidit, filiæ vero Proſerpinæ, cani Cerbert. Alij raptā attribuunt coniugē Proſerpinā: ſed ex Plutarcho pergā narrare hui⁹ regis filiā, cū Theſeus & Pirithous raptū veniſſent, Orcus cōprehenſis eis Pirithoū Cerbero cani obiecit, Theſeū vero aſſeruauit in cuſtodia arcta. Hinc orta fabula Theſeū & Pirithoū ad rapiendā Proſerpinā ad inferos deſcēdiſſe: & eſt alioqui Moloſſorū regio in Epiro Atticæ & Theſſaliæ occidētalis, quæ pars mūdi inferior eſt, & ſemper inferorum nomine ſignificata, vt apud Homerū inferi, Elyſij, & inſulæ fortunatæ in occidua mūdi parte. Palæphatus vero adhuc modū: Hercules cū in Pōto Geryonē viciſſet, in ea ciuitate, quæ dicebatur Tricarenia. i. triceps, abduxiſſéq; eius armēta, ſecutus eſt boues canis ferociſſimus, Cerberus nomine: vbi in Pelopō-
C neſum eſſet ventū, vir Mycenæus opulētus nomine Moloſſus canē expetiuit, & petitū nō cōcedēte Euryſtheo, egit cū paſtorib⁹, vt in Tænari ſpelūca cū cōtinerēt, cui & ſūmiſit canes fœminas. Euryſthe⁹ vero Herculē ad canē repetendū miſit, qui inueſtigatū inuenit in Tænaro, indéq; abduxit ad regem. Hinc nata fabula. (De Phryxo & Helle.) Frater & ſoror nati ſunt Athamante Aeoli filio & Nephelæ, quæ poſtquā furore correpta in ſalt⁹ & ſolitudines abiiſ, Athamas Inō Cadmi duxit: huic cū odioſi eſſent Phryxus & Helle, priuigni ōēs nouercæ, operam per matronas omnes regni dedit, vt fruges corrūperentur. In remediū horum malorū cum miſſi eſſent, qui Apollinē conſulerēt, Ino illos oraculum emētiri coēgit depoſciā numine Nephelæ liberos, quorū miſerata Iuno arietē aureū miſit, quo per mare veherētur. Helle tenera puella dū ſe regere nō valeret, in mare decidit anguſtū illud, quod Aſiā & Europā interſecat, deq; eius nomine Helleſpōtus nominatur, eamq́; Neptunus cōpreſſit, genuitq́; Pæona. Phryxus vero per Propontidem & Boſphorū Thraciū dextramq; Pōti Euxini orā delatus eſt in Colchos. Hic cū terram tenuiſſet, arietē mactauit Ioui, pellē vero aureā Marti ſacrauit, in tēplo à ſe cōdito. Apollonius tamē lib. 4. non Marti areti ſe tēplū ſcribit, ſed Διὶ φυξίῳ, id eſt, Ioui ſugio, hoc eſt, fugæ ſeu comiti ſeu duci: tametſi & Διὶ φυξίῳ ſacrū feciſſe Deucalionē poſt diluuium Græci ſunt authores. Is aries in Orchomeno Bœotiæ natus erat. Alij in Theſſalia dicūt, inter cœleſtia ſydera collocat⁹ primū anni ſignū, quod ſubobſcurius videtur, vt inquit Eratoſthenes, quod ipſe cœlū conſcenſurus vltrò pellē aureā ſibi detraxit, & Phryxo dedit. Diod. li. v. Poſtmodū, inquit, Aeetæ in Pōto regnante reſponſo datū eſt illum tunc mortē obiturū, cū externi nauigio delati aureū vellus ſuſtuliſſent: hac ea cauſa, tū vero innata crudelitate inſtituit ſe hoſpites ſacrificare, vt diuulgata tāti ſceleris fama externi omnes eū acceſſum abhorrerēt: templum quoq; muro circūdedit, cuſtodeſq; plures appoſuit ex Taurica accitos, de quibus à Græcis mirandæ fabulæ finguntur. Decātatum em̄ eſt Tauros ignē ſpirantes circa tēplum eſſe, à dracone inſuper cuſtodiri vellus.

Aconitū.

Phryxus.

Verum taurorum nomen à cuſtodum robore traductū eſt, vel q̄ eſſent ex Taurica: à crudelitate vero cædis hoſpitū tauros ignem efflare confictū. Modo ſimili quū tēpli cuſtos draco appellaretur, traduxerūt poëtæ admirādas ſtupendaſq́; eius animantis fabulas. Similiter & de Phryxo fabulæ confictæ ſunt, quippe nauigaſſe eum ferunt quidam naui, cuius in prora ſignū fuerit arietis. Helle vero è nauigatione grauiter ægra quū in oras nauis incumberet, in mare decidit. Alij tradūt Gambrū Scythaū regē in Colchos, quo tēpore Phryxus cū pædagogo captus fuerit aduectū, quumq́; adoleſcentē dilexiſſet, dono illū ab Aeeta accepiſſe, ac vt legitimū ab ſe filiū educatū regni hæredē relictū. Pædagogū (is Aries vocabatur.) ſacrificatū diis, eiuſq́; pellē cadaueri ereptā de more tēplo fuiſſe affixā. Deinde reſponſo reddito cū tunc moriturū, quū aduenæ rex hoſpites arietis pellē ſuſtuliſſent, regē auro adhibitur templo cuſtodibus eā, quo diligentius ſeruaretur, deauraſſe. Tantum Diodorus Siculus: nam alij hāc fabulā ad fluuios Colchicus referunt, qui aurum ſecū deuoluunt, quod captum cum arenis aſſeribus perforatis purgant pellibuſq; ſubſtratis excipiunt: Alij ad opes illius regionis magnam vim auri & argēti, & ferri. Quēadmodum Plini⁹, inquit, ſic ſcribentibus regnauerat in Colchis Salauces & Eſubopes, qui terrā virginem nactus plurimum argēti auriq́; erui ſſe dicitur in Sauorum gēte, & alioquin velleribus aureis inclito regno. Propter hæc metalla, ſicut apud Strabonē legit expeditiones in eā regionē ſuſceptæ ſunt, & à Phryxo, & poſtea ab Iaſone quorum extās illic monumēta. Iaſonia ab Iaſone, & Phryxiū à Phrixo cōditæ vrbes, & ambo Aeetæ filias in cōiuges acceperunt, Iaſon Medeā, Phryxus Chalciopē, ex qua nati ſunt Cytiſſorus, Melas, Phōtis, Arg⁹, à quo Pherecides putat Argo nauē eſſe nominatā. Verū Phryxū hunc in tēpora Abātis Argiui, & Erechthei Athenienſis regis cōfert Euſebius, ſecundū quorundā, inquit, opinionē hac ætate Phryxus cū Helle ſorore ſua fugiēs inſidias nouercales, viſus eſt per mare vehi ab ariete velleris aurei. Fuit autē ei nauis parata fugienti, cuius inſigne aries erat.
E Porro Palæphatus hiſtoriā ſic narrat. Athamas Aeoli filius regnauit in Phrygia, hinc fuit procurator Crios, id eſt. Aries, quē fidiſſimū ſibi arbitrabatur. His ſignificauit Phryxo cōſiliū Athamātis de eius cæde. Fugit ergo Phryx⁹, in naui cōgeſtis multis opib⁹, ſimul fugerunt Crios, & Helle ſoror, & Eos mater Pelopis. Helle moleſtia nauigationis interiit, proiectáque eſt in id mare, quod ab illa Helleſpontus dicitur, reliqui Colchos tenuerunt. Phryxus filiā Aeetæ regis duxit vxorē, deditq; regi ſimulacrū arietis aureum q̄ ex diuitiis ſuis Eos cōſecerat. (De Gorgone q̄ fuit crinita.) Gorgones tres dicuntur fuiſſe, Stenia, Euriale, & Meduſa, Phorci filiæ & marini mōſtri. Heſiod⁹ in Theogonia Meduſam tātum mortalē fuiſſe perhibet, reliquas immortales. Ouidius duas ſolum ponit quarto Metamorphoſeos, quibus vnicus erat oculus, quē inter ſe vtēdū per vices ſibi tradebāt. E regione Aethiopiæ Occidentalis inſulæ ſunt, quas Mela Gorgones Gorgonū domū putat, cui Lucan⁹ in nono ſuffragatur. Plin. lib. vj cōtra promontoriū Aethiopiæ Heſperoceras inſulæ narrātur Gorgonū quondā domus, bidui nauigatione diſtantes à continēte, vt tradit Xenophon Lāpſacen⁹. Penetrauit in eas Hanno Pœnorū imperator, prodiditq; hirta fœminarū corpora viros pernicitate euaſiſſe, duarumq; Gorgonū cutes argumēti, & miraculi gratia in Iunonis tēplo poſuit, ſpectatas vſque ad Carthaginē captā. Sic ille. Sūt qui has Gorgones Heſperidas fuiſſe exiſtiment: ſed Heſperides procul à Gorgonibus ſitas eſſe conſtat, & xl. dierū nauigatione, vt Statius Seboſus prodidit. Diodor⁹ vero lib. iiij bibliothecæ, Gorgonū gentē mulierū dicit eſſe in Libya pugnaciſſimā, ac virib⁹ prævalidā, à Perſeo Græco victā, duce earū Meduſa. Hāc Meduſam fabulātur in tēplo Mineruæ cū Neptuno cōcubiſſe, ideo iratam Mineruā eius crines in angues cōmutaſſe, vertebatq; in ſaxū intuentes. Perſeus Mineruæ ſcuto armatus cōgreſſus eſt cū ea: quæ quū in ſcuto tanquā in ſpeculo imaginē eſſet ſuā intuita, grauiq; oppreſſa ſomno in ſaxū verti cœpit, proptereáq; caput ei Perſeus
F amputauit, ex cuius cruoris ſtillis per Libyā ſparſis tā multi variiq; ſunt editi ſerpētes, & virgæ quas contigerāt, in coralliū induruerūt. Ferūt Pegaſus alat⁹ equus prodiit, opinione Ouidij & Heſiodi, alij ex cōcubitu Neptuni & Meduſæ putant. C. Iulius Higinus victas à Perſeo Gorgonas refert, hoc modo, quum ipſarū vnā cōmunem oculū alteri traderet, ecce vtraq; exiſtēte accurriſſe maxima celeritate Perſeū, ac oculum intercepiſſe, proieciſſéq; in Tritonē paludē, ita facile ſuperatas Gorgonas excæcatas. Iupiter bellū in Titanas geſturus reſpōſo acceperat, Gorgonis caput induendū, ſi vellet vincere, ea pelle capræ Gorgonis capite addito cōtectus, quā Græci Aegida vocāt, in bellū prodiſſe, id ſcuti poſtea Mineruā à Ioue impetraſſe. Euhemer⁹ in ſacra hiſtoria Gorgonē à Minerua occiſam ſcribit. Vulgo Meduſam hāc formoſiſſimā fœminā fuiſſe putāt, quæ ſtupore intuētes defigeret, ideo in lapides diuerſos verſos. & Diodorus armatas prodit roris ingentiū ſerpentū. Neſcio an aliquā huius cōmenti partē in Catoblepas deriuē, nam cōtra Gorgonas inſulas in ipſa cōtinēti terra Catoblepæ ſunt, vt Mela & Plini⁹ tradūt haud grādes feræ, ſed grāde malū. Cæteris mēbris inertes, prægrādibus capitibus, quæ ægre ſuſtinēt, idcirco ſemper in terram ore cōuerſa, vnde illis nomē, nec impetu ſæuiūt, nec morſu, tantū oculos earū vidiſſe mortiferū. eadē vis eſt baſiliſci ſerpētis, cōtra quos ferūt armari homines ſpeculis, vt ſerpēs ipſe ſe videat. Palæphatus longā fabulā de his refert, quā nō grauabor adſcribere. Phorcyn, inquit ille, vir fuit Cyrenæ⁹, quod genus eſt Aethiopicū. Habēt vero inſulā Cyrenē, extra colūnas Herculis. Arant vero agrū Libyæ ad Annona fluuiū non procul Carthagine, ſūt auri dites admodū. Itaq; Phorcys triū cubitā laborius ſtatuē ſtruxit, quā priuſquā conſecraret, mortem obiit. Illi vero deā Gorgona nominant. Tres reliquit filias, Sthenū, Euryalē, Meduſam, quæ nulli voluerūt nubere, ſed patrimoniū inter ſe diuiſerūt, vnicuiq; ſua inſula obuenit, ſimulacrū autē neq; dedicarunt, neq; ſunt partitæ, ſed theſauri loco reſeruarūt, vt per vices poſſiderēt. Erat Phorcyni ſocius in omnib⁹ fide-

Gorgones.

Glisſimus quo nō aliter q̄ oculo vtebatur. Perſeus Argis profugus, quū pyraticā exerceret, ageretq́ ex maritimis locis prędas, audiſſet Gorgonas inſulam mulierū eſſe, auri eius copiā, virorū inopiā, primū in freto, inter Corſicā & Sardiniā deliuit, in quo virū illum, qui iam de miniſterio oculus vocabatur, quū ab alia ad aliā mitteretur, intercepit, cognouitq́; nō eſſe quod poſſet rapere, prȩter Mineruȩ ſimulachrū, in quo eſſet tanta auri vis. Puellæ quū demirarentur quid eſſet factū ſuo oculo, Perſeus appulit, qui ſignificauit ſe habere, quē ſe negauit redditurū, niſi ſibi indicarent Gorgonȩ ſimulachrū: addidit inſuper minas, occiſurū ſe illas ſi nihil indicarēt. Meduſa inſtitit nihil prodere, reliquȩ prodiderūt, ita Meduſa ſola eſt occiſa, duab⁹ oculū ſuū reddidit, caput Meduſæ in triremi poſuit, & nauē de nomine illius Gorgonā nūcupauit. tum pergēs latrocinari, pecunias ab inſulanis exigebat, occidēs, & verās, qui nō darent. à Seriphiis cū poſtulaſſet, illi vrbe ceſſerunt, in quā Perſeus ingreſſus cū ſuiſ deſertā, vidit in foro tantū maximos lapides ſtantes humanæ magnitudinis: aſpicite, inquit, Perſeus reliquis inſulanis, vt mea Gorgo homines vertit in lapides, cauete nȩ & vobis idē accidat. Hęc Palęphatus, qui multū in Topographia fallitur. Ego illas inſulas Syrtes potius crediderim in has enim multū reliqua cōgruunt de Cyrenis, de Sardinia & Corſica: quanquā ille nō dicit, ſed κυρνου καὶ τοῦ σάρδων, ſed indubie legēdū eſt κύρνου καὶ τῶν σάρδων, vbi loquit de freto: niſi & in hoc quoque eſt lapſus, vt in aliis, nec dicendū ἔξω τῶν ἡρακλείων στηλῶν, ſed ἔσω vel ἴσω intra. h De Bellerophōte.) Hic natus eſt Glauco Siſyphi filio, regnumq́; Ephyrȩ, quæ poſtea Corinthus dicta eſt tenuit, quo priuatus à Prœto Argiuorū rege ei ſeruiuit, à cuius vxore Anthia, vt ſecum concumberet ſolicitat⁹, cum ille fœditatē rei auerſaret, Anthia illum apud maritū detulit, tanquā ab eo eſſet prouocata. Prœtus iuuenē ad Ariobatū miſit ſocerū ſuum Anthiȩ patrē, qui Lyciȩ imperabat cum literis, quib⁹ illi pudicitiā filiȩ niendā mandabat. Ariobatus Chimeræ ipſum obiecit, quā Bellorophō vicit Pegaſo equo adiu⁹. Porrò quid mōſtri

Bellerophon.

Chimæra.

H ſit chimęra, vnde melius diſcemus, q̄ à pſeudodialecticis chimęrȩ conſanguineis, vt ouū non ſit ouo ſimilius? Neq́; aliud libētius habent in ore, nec crebrius. Monſtrū dicit Heſiodus chimęram fuiſſe prima parte leonis, imagine ac ingenio media draconis, poſtrema caprȩ quȩ χίμαιρα dicit, à quo totū animal nomen inuenit. Homerus nō poſtremā partē, ſed mediā chimęrā, id eſt, caprā ponit. Hic Horatius monſtrū triforme nominat. Filia dicit Typhonis gygātis & Echidnæ. flāmas ore euomebat: idcirco Virg. flāmis eā armatā dicit li. 6. quo loco Serui⁹ narrat, reuera montē eſſe in Lycia, cuius etiā tū ardebat cacumē, iuxta quod leones erāt, media vero paſcua eſſe, & ima ſerpentibus plena. Hūc Bellerophontē feciſſe habitabilē, vnde chimęrā occidiſſe dicit. Equus Pegaſus Meduſæ fuit filius, vt pauloante dicebā alatus, cui ſicut Ouidius, inquit, cœlū pro terra, pro pede pēna fuit. Apuleius lib. 8. Aſini, feſtiue ait Pegaſum inclytū illum metu magis volaticū fuiſſe, ac per hoc merito pennatū proditum, dum in altū, & adusq́; cœlum ſubſilit, ac reſultat, formidās, ſcilicet igniferȩ morſū chimęræ. ab hoc equo duo muſarum fontes ſunt in Gręcia nominati, de quib⁹ ſic Solinus: apud Thebas, inquit, Helicon lucus eſt, Cytherō ſaltus, amnes Iſmenius, fontes Arethuſa, Oedipodia, Pſammate, Dirce, ſed ante alios Aganippe, & Hippocrene, quos Cadmus literarū repertor primus, quoniā equeſtri exploratione prim⁹ deprehēdiſſet, dum rimatur, quæ oīa adiiſſet loca, incēſa eſt licētia poëtarū, vt pariter vtrunq́; vulgarēt, ſcilicet quod eorū alter aliti equi vngula ſolicitatus foret: alter potu facūdia animas irrigaret, & q̄ aperta foret alitis equi vngula, & quod poti inſpirationē facerēt literarū. Hæc ille. Bellerophō cū in cœlu equo veheretur deſpiciēs inferiora, oborta vertigine cecidiſſe dicit: Pegaſus vero curſum tenuiſſe, ac inter ſydera agere: Palęphat⁹ Bellerophontē Phrygiū fuiſſe dicit ex genere Corinthiaco, q pirata iuxta anguſtias illas Aſię, & Europȩ prȩdas agebat longa naui, cui nomē Pegaſus. in Phrygia mōs erat Telmiſſus, cui adiunctus is qui Chimęra dicebatur, proxim⁹ valli vnde incēdia prodibāt: in Chimęra ferę erāt permultȩ agricolȩ omnia, vt leones & dracones. Bellerophō totū montē incēdit, ita ferȩ perierūt. i De Amphione.) Iupiter tres filios ex Antiopa genuit, Amphionē, Zetū, & Calaim. Propterea maritus Lyce⁹ Thebanorū rex eā repudiauit. Pueri cū adoleuiſſent vlti repudiū matris Lycnū interemerūt, & Dircē eius cōiugē, pulſoq́; Cadmo ſene, Thebas poſſiderūt. & Amphiō cithara mouiſſe lapides dicitur, atq́; ita muros Thebanus cōdidiſſe, ſaxis in ſtructurā cōcurrētib⁹ numeris muſicis illectis. Horati⁹ in arte: Dict⁹ & Amphiō Thebanæ cōditor arcis Saxa mouere ſono teſtitudinis. Pli. li. 7. muſicā Amphionis inuentū tradit, & eſſe qui citharā quoq́; putēt: etſi alij donatū eū cithara à Mercurio tradūt. Lydios etiā inuenit modulos. Valeri⁹ Probus in Alexin Virg. Amphionē & Zetū, Euripides & apud nos Pacuui⁹ Iouis ex Antiopa Nyctei filia natos cātādo potuiſſe armēta vocare. teſtātur id Thebȩ, quas Apolloni⁹ in Argonauticis à fratrib⁹ antedictis muris eſſe clauſas ait. Sed Zetus humeris ſaxa cōtulit operi, Amphiō cantu vocauit: ſiquidē ſenſus animaliū difficilius, q̄ ſaxa vincūtur. Euſebi⁹ in Euāg. prępa. vtriq́; inuētionē muſicȩ aſsignat. Pānyaſis & Alexāder lyrā à Mercurio muneri datā dicit Amphioni, q̄ prim⁹ Cynarā liberauerit. Hęc Prob⁹. Solin⁹ ſic, Thebas cōdidit Amphiō, nō q̄ lyra ſaxa duxerit neq́; enim par eſt id ita geſtum videri: ſed q̄ affatus ſuauitate homines rupium incolas & incultis moribus rudes ad obſequij ciuilis pellexerit diſciplinam. Hoc eſt quod Horat. inquit in arte poëtica:

Pegaſus.

I

Amphion.

> Dictus & Amphion Thebanæ conditor artis
> Saxa mouere ſono teſtudinis, & prece blanda
> Ducere quo vellet.

Fieri poteſt vt cātu & ſuauitate orationis, precibus etiā à vicinis accolis ciuibusq́, ſuis impetrarit ſaxa ad ſubſtructionē murorū. Palęphat⁹ mercede cātus lapides ab agricolis accepiſſe ſcribit, quū pecuniā nō haberent. Euſebius Amphionē & Zetū uno non ponit tēpore niſi ſit error librarij. Nā & Lynceo Argis regnāte, & poſtea Abāte principatu Amphionis vxor fuit illa nominata Niobe, de quorum liberis eſt illa nobilis inter ſcriptores cōtrouerſia. k De fabro Dędalo.) Diodor⁹ Sicul⁹ lib. v. hunc ſcribit Atticum fuiſſe ex Erechthidarum gēte Eupalmi filium, qui Athinio nat⁹ eſt Erechthei filio, ſtatuis, ſiguis & ſtructuris admirand⁹ artifex, adiutus multorū quos ſibi exercuit opera, ſtatuaſq́; fecit quȩ ambulare & ſpirare ſunt creditȩ, tāta in illis erat ars: docuit Talum ſororis ſuȩ filium. Hic adoleſcēs cum ingenij victorum primum: deinde ſerrā ad immitationē ſerpētinȩ maxillȩ inueniſſet, indoluit Dędalus aliquā artis ſua gloriā in alium deriuari, ita adoleſcentē interemit, dānat⁹ in Cretā ad Minoēm fugit. cui facile arte cōciliat⁹ eſt, Labyrinthumq́; ei ſtruxit. Hæc ex Diodoro. Seruius vj. Aenei. ait, Dædalum cum Icaro filio in Labyrinthum incluſum. Dędalum ſalcis cuſtodib⁹ ſub faciēdi muneris ſpecie, quo ſimulabat poſſe regē placari cera & pēnis alas ſibi & filio adfabricaſſe, & volando aufugiſſe, ſed Icar⁹ altiora petēs ſolutis ea calore ſolis pennis mari, in quo deciderit, nomē impoſuit, Dædalus primo in Sardiniā, vt ait Saluſti⁹, deinde Cumas delatus eſt tēplo Apollini cōdito. Sic Seruius. Diodorus & alij nō in Sardiniā veniſſe Dædalū tradunt, ſed in Siciliā, quo inſequutus eſt eum Minos, regnante in camarina Siciliȩ Cocalo, à quo per ſpeciē colloquij retentus diutine in thermis præfocatus eſt. Ariſtoteles in politicis à filiabus Crotali occiſum narrat, ſed de pēnis nō dubitant quin naui fugerit, caeterum, vel remi ſpeciem alarum prȩbuerunt. Quod ſubindicat Virgilius dicens remigio alarum, vel celeritas volatus eſt nominata. Recenſet multa opera Diodorus, quæ in Sicilia dicitur feciſſe Dædalus, cum à Cocalo eſſet humaniſsime propter ingenij famam exceptus, & in prouerbium venit vt ſcite & affabre cōſtructum Dædalum & Dædaleum vocemus. Sic apud Homerū ſæpe & alios Gręcos ac Latinos ſcriptores, vt primo odyſſeæ

K

Dædalus.

L

> κλιςίον δαιδάλεον, ὑπὸ δὲ θρῆνυν ποσὶν ἦεν

Et Virg. iiij. Georg. de fauis, & Dædala fingere tecta. & Circen Dędalā nominauit. Ariſtoteles in politicis Dedali ſtatuas ſcribit ipſas per ſe operas ſua obiiſſe: & Plato in Menone aufugere ſolitas ni vinciantur, ita perinde eſſe, qui eas ſolutas haber, ac qui ſeruū fugitiuū. Philipp⁹ Comic⁹, vt Ariſtoteles lib. de anima j. refert, Dędalū Veneris ſignū feciſſe, quod infuſo argento viuo moueretur. Palephatus ad diſtinctionē crurū & pedum refert: quū ſtatuarij priores pedes nō diſtinxerint. Didicit Dædal⁹ in Aegypto artes ſuas ſed breui magiſtros ſuperauit. nam apud Græcos pauciores nō fecit ſtatuas, q̄ apud Aegyptios erāt. & in Mēphi Propylea viſebātur Vulcani op⁹ Dædali memorabile adeo, vt etiā ſtatuā apud illos mereretur, & honores diuini ſint ei habiti: tēplum enī Dædali longis deinde tēporibus magna veneratione in inſula quadā iuxta Mēphin cultū eſt. Verū ſuccurrit ambigere de quibus Cumis ſentiant ſcriptores cū Dædalū Cumas volando perueniſſe dicūt, vtrū Cumas Italicas an Ionicas, ex quibus natæ ſunt Italicæ, frequēs opinio eſt de Italicis dici. Nā hinc in ſiciliam profectus eſt. & Iuuenalis ac Virg. de iſtis loquūtur Iuuenalis cū Vmbritiō ex Vrbe Cumas abeuntē narrat, & Virg. cū cōſulit Aeneas Sybillā Cumis reddit tātū id dubiū quod Icariū mare, in quod Icarus Dædali filius dicitur cecidiſſe, nomenq́, a quo dediſſe, non eſt inter Cretā & Italiā, ſed inter Cretam & Ioniā, iuxta Icarū inſulam vnā ex Sporadibus, à qua mare dicitur Icariū, & ipſa inſula ab Icaro ſicut Varro inquit Cretēſi, qui naufragio ibi periit, & de exitu hominis impoſitū nomen loco. Ouidius quoq́; volatū illum deſcribēs inquit: Et iā Iunonia lęua Parte Samos fuerat Deloſq́; Paroſq́; relictę Dextra Lebynthos erat fœcundaq́; melle Calydna. Tum Virg. Dædalum dicit inſuetū per iter gelidas enaſſe ad arctos: at Cumȩ Ioniæ nō Italicȩ arcticæ ſunt Cretæ. Sed hoc Seruius ſic interpretatur, ſi ad fabulā reſpicias, cōtra ſeptētrionem: ſi ad hiſtoriam, ad ſeptentrionis obſeruationē, itaq́; fabula aliquid itineris deuij videtur addidiſſe rei veritati, niſi & alius eſt Icarus, qui in illud mare merſus eſt quàm Dædali filius, aut alia ratio nominis & inſulæ, & maris, quod in re tam vetuſta quis definire audeat? l Oedippo.) Laius agenoris ex Labdaco nepos, Thebarū Bœotiarū rex, Iocaſtē duxit Creontis filiam quæ cum infœcunda videretur, maritusq́; liberos vehementer cuperet, conſultus Delphicus Apollo reſpōdit, non eſſe, cur tātopere ſolicitus eſſet vt pareret vxor, fore vt à filio occideret: peperit mox Iocaſta, & infantē pater traiectis ferro pedib⁹ iuſsit exponi: traditus tamen eſt ab iis quibus negocium erat cōmiſſum, Polybiȩ cuidā regiȩ mulieri, & educat⁹ in Teneo agri Corinthij vico, cumq́; adoleſſet vir & corpore robuſtus, & animo forti, oraculum Delphicum percunctatū iit de patre. nā expoſitum ſe non ignorabat. Laius pater inde tū redibat, factūq́, ſibi iuxta Phocidē obuij, cum vterque cedere ſibi alterū de via iuſsiſſet, iurgio primū moto, dehinc gladiis diſtrictis filius patrem interemit ſeu vt alij tradūt Phocide ſeditione & tumultu excitato, cum Oedippus & Laius diuerſis partib⁹ fauerēt. Iocaſta māſit vidua, ad quā Sphinx venit, quæ ænigma proponebat omnibus ſoluere paxato, hac lege, vt ſi explicuiſſent, ducerent Iocaſtam cum regno Thebarum, ſin nō poſſent perirent. ænigma erat hoc, quod animal eſt & quadrupes, & bipes, & tripes: multis propter ænigma eſt regni eſſent auidiores occiſis, Oedippus Thebas venit & obſcuritatē declarauit, Ita matrē Iocaſtam accepit in coniugē, Thebiſq́; regnauit, Sphinx ſe ex edito præcipitauit loco. Oedip⁹ cum ex Iocaſta liberos genuiſſet matremq́, eſſe ſuā reſciiſſet, & ſe patrem occidiſſe, luminib⁹ ſeipſum priuauit. filij armis inter ſe de paterno regno cōtēderunt. Hęc ex Diodoro, Strabone, & tragicis, Sophocle, ac Seneca, nam ea res tragœdiis eſt celebrata. Oedippus appellatus eſt ἀπὸ τοῦ οἰδεῖν τοὺς πόδας à tumore pedum Sphinx vero quale animal ſit dicimus. Hāc Sphingē Chimera & Typhone natā tradit Heſiodus. Auſonius in Gryphis triforme monſtrum Sphingem ait fuiſſe, facie puellari, alis volucris & pedibus leoninis, Sic enim ait.

M

Oedippus.

Sphinx.

> Illa etiam thalamos per trina ænigmata quærens
> Qui bipes & quadrupes foret & tripes omnia ſolus

Ter ruit

A Terruit Aoniam volucris leo, virgo triformis
Sphinx, volucris pénis, pedibus fera, frôte puella. Sed hęc Sphinx erat mulier acri & ſęuo ingenio. Oedipû & Sphingê Euſebius téporibus Pâdionis Attici regis & Argonautarû adſeribit. Palephatus, Harmoniâ Cadmi vxoré, quû eſſet à Cadmo repudiata, obſediſſe ait Sphiga mõtê Bœotię, inde inſidiis Bœotios cepiſſe, ac trucidaſſe. Porro Bœotij ἐνεδρον vocit inſidias. Oedipus Corinthius hanc vicit & occidit. l Ex occaſione hiſtoriarû.) Attingit origines fabularû, quarû nulla eſt ficta de nihilo: vt Lactãtius & Palęphatus aiunt, qui de re diſſerui ſatis multa in veritate fucata. m Ad ſtuprû raptum pulcherrimû puerû Ganymedé.) Trois regis Troiani filiû forma elegãtiſsima Tãtalus raptum in Cretã ad Iouê tulit, eiq; dono dedit. Iupiter eû pocillatoré ſuum fecit, & in ſignû vertit, qué aquariû dicimus. Tãtalo propter Ganymedé bellum à Troio natû eſt, vt Phanocles poëta ſcribit. Euſeb. & Oroſio ſunt iuxta Pariû vrbé in Phrygia locus Harpagiû nominatû, qp inde raptû Ganymedem fama eſſet. Stephanus. o Vel Danaës per imbrê aureû.) De hac alibi, filia fuit Acriſij regis Argiui, quã pater in mare arca cõcluſam eiecit cû Perſeo filio, in Apuliâ delata Pilũno nupſit, ex quo Danaû genuit, vnde Apulia dicta Daunia. o Admeti regis armenta.) Iuppiter quû querelas deorû inferorû audiſſet, quod regnû ſuû Aeſculapius imminueret ad vitã mortuos reuocãdo, illum fulmine interemit: ob quod factû Apollo iratus eius pater ſagittis Cyclopes fulminis fabricatores occidit: quod indigniſſime ferret Iupiter, Apolliné ad inferos voluit detrudere, ſed Latonæ flexus precib⁹, tam grauê remiſit pœnam: iuſsit tamé eum anno vno mortali ſeruire, ita in Theſſaliã profectus Admeti Pherarum regis armenta pauit, ideo Nomius dictus, quaſi paſtoricius, ex Orpheo & Flacco in Argonautis, Diodoro Siculo li. v. & Higino: ſed Flaccus Steropem tantû ab eo peremptû tradit. Admetus vero cû Argonautis nauigauit Apollini adamatus, cuius boues ſtupri mercede pauit vt Lactantius refert.
B Forſan hic eſt Apollo Arcas, à quo Arcades ſe leges accepiſſe tradũt, vocantq; Nomioné: ſed quis in re tã obſcura & cõfuſa definiat? p Et Liber pater bellauit in India.) hoc eſt apud Diodorû, Strabonem, Philoſtratû, Pliniû, & poëtas, omneſq; ſcriptores frequẽs. Diodorus & Philoſtratus, cur ex femore dicatur natus tradunt: nam quum exercitû, qui tunc in India cõficiebatur, in montanû quendam eduxiſſet locû corporibus ſalubriorem, valetudinẽ vireſq; copiarû refecit & reparauit. eum Indi locû femur vocant: hinc occaſio fabulæ. q Aliqui ſané & victû ſcribunt iſtû.) Euſebius in temporib⁹ ſub rege Athenieſi. Pãdione in mutationem Argiui regni, quum Mycenas eſt tranſlatû. Quidã, inquit, his téporib⁹ indicãt geſta Liberi patris, & ea quę de India, Lycurgo, Actęone & Pétheo memorant, quo modo aduerſus Perſeû conſiſtẽs occiditur in prælio at Dinarch⁹ poëta nõ Rhetor: qui auté voluerit poteſt inſpicere ipſius Liberi patris apud Delphos ſepulchrû, iuxta Apolliné aureû. Pingitur auté Liber muliebri & delicato corpore, propter mulieres in ſuo exercito dimicãtes, nã pariter ad arma viros & fœminas alligabat, vt Philocorus loquitur in. ij. Hęc Euſebius. Clemẽs in lib. aduer. gẽtes, Dionyſiû tradit à Titanib⁹ diſcerptû & lebetih⁹ elixû, verubuſq; aſſari cœptû: ſed iuſſu Iouis Apolliné ſepeliſſe mẽbra Dionyſij in Parnaſſo tradita ſibi à Pallade, quę illa è manib⁹ Gigantû extorſerat. r Perſeus & vxor ei⁹ Andromeda.) Perſeû dixi Danaës & Iouis fuiſſe filiû, à quo Perſiã nominatã,

Perſeus.

Andromeda.

quum maxima in ea bella fœlicites geſtiſſet, putat Oroſius, & Græci, in quibus eſt Xenophon Atticus. Andromeda Cepheo Phœnicis filio & Caſſiopeia genita eſt, quę quû ex oraculo Apollinis ſaxo religata eſſet, expoſitaq; marino monſtro parentibus illic eiulãtibus Perſeus ex bello Gorgonico rediẽs, cauſa cognita pactus eû parẽtibus virginis nuptias, eã liberauit occiſa bellua Gorgonis capite oſtẽſo: omnes in cœlû ſunt trãſlati. Cepheus ſtellas habet. xix. à tergo minoris vrſę, à pedib⁹ ad pectus Arctico circulo includit, pręter humeros nihil ei⁹ occidit. Caſſiopeia ſedẽs in ſeliquaſtro, vt Higin⁹ inquit, propter arrogantiã qp gloriata ſit ſe forma Nereidas pręſtare, ita vertẽte mundo reſupinato videt
C ferri capite: ſtellas habet. xiij. quã propè mediã ſecat lacte⁹ circulus. Andromeda in cœlum adducta à Minerua, qñ patriæ & parẽtibus maritum prætulerit: ſtellas habet xx. Caſſiopeię proxime, cui⁹ caput equi Pegaſi vẽtri coniungit: huius mediû pectus & ſiniſtrã manû circulus æſtiuus diuidit. Perſeus 17. ſtellas manu dextra circulû Arcticû tãgit, dextro pede caput aurigæ. Hęc qui requirit habet apud Iuliû Higinû, & Arati Scholiaſtem. Mela li. j. Eſt in Syria Iope ante diluuiû, vt ferunt cõdita, vbi Cephea regnaſſe eo ſigno accolę affirmãt, qp titulû ei⁹ fratriſq; Phinei veteres quędã aræ cum religione plurima retinẽt, quin etiã rei celebratæ carminibus ac fabulis ſeruatoq; à Perſeo Andromedę clarû veſtigium belluę marinę oſſa immania oſtentãt. Idé Hieronymus & Plin. li. v. qui li. ix. hęc ſcribit, belluę cui dicebat expoſita fuiſſe Andromeda, oſſa Romę, apportata ex oppido Iudeæ Iope oſtẽdit inter reliqua miracula in ædilitate ſua M. Scaurus, lõgitudine pedû xl. altitudine coſtarû Indicos elephãtes excedẽte, ſpinæ craſſitudine ſeſquipedali. Et quû omnes maximi nominis ſcriptores conſentiant Iopẽ Iudeæ eſſe, vbi Andromeda marinæ belluæ fuerit expoſita, miror Laurẽtio Vallæ in vj. lib. elegantiarû eam opinioné nõ probari, quo loco inceſſit Hieronymû tanquã ignoratione loci lapſum, qp hãc Iopẽ in Iudęa poſuerit. Nã ipſa in India ponit oblitus tantarû authoritatû, duob⁹ Ouidij verſiculis adduct⁹: quum fuerit potius in Geographia Melæ & Plinio aſſentiendum, quàm Ouidio. Sed nec ipſi Ouidij verſus magnopere faciũt ad rẽ. alter de colore fuſco facile poteſt intelligi de Aegypto & Palæſtina. In altero falſus eſt Valla ignoratiõe hiſtorię A. Mauritania em per Africę orã venit Perſeus in Aegyptû & Iudeã, ibi duxit Andromedã. Inde profect⁹ eſt ad Euphratẽ & eã quę nũc de illius nomine Perſia eſt à Græcis dicta. Ex Perſia in Indiã, inde rediit Argos cum vxore. ſ Nec timerem.) D
Impietatem talibus hominum nominibus cœlum contaminare.

De Theologis poetis. *Caput XIIII.*

Per idem temporis interuallũ extiterũt poëtæ, qui etiã Theologi dicerentur, quoniã de diis carmina faciebãt: ſed talibus diis, qui quãlibet magni homines, tamen hoíes fuerunt, aut mũdi huius, quẽ verus deus fecit, elementa ſunt, aut in principatibus & poteſtatibus pro voluntate creatoris, & non ſuis meritis ordinati, & ſi quid de vno vero deo inter multa vana & falſa cecinerũt, colendo cum illo alios, qui dij nõ ſunt, eiſq; exhibendo famulatũ, qui vni tantũ debetur deo, nõ ei vtiq; rite ſeruierũt, nec à fabuloſo deorũ ſuorum dedecore etiã ipſi ſe abſtinere potuerũt. Ex quorũ numero fuiſſe perhibentur Orpheus, Muſæus, Linus.[a] Verũ iſti theologi deos coluerũt, non pro diis culti ſunt: quamuis Orpheum, neſcio quomodo, infernis ſacris[b] vel potius ſacrilegiis præficere ſoleat ciuitas impiorũ. Vxor autẽ regis Athamantis, quæ vocabatur Ino,[c] & eius filius Melicertes præcipitio ſpõtaneo in mari perierũt, & opinione hominum in deos relati ſunt: ſicut & alij homines eorum temporũ: inter quos fuerunt Caſtor & Pollux.[d] Illam ſanè Melicertis matrẽ Leucotheã Græci, Matutam Latini vocauerunt: vtrique tamen putantes deam. E

ORpheus, Muſæus, Linus.) Eodẽ tempore hi tres vixerũt paulo ante Troicũ excidium. Orpheus, Thrax Aeagri filius, vt alij putant Apollinis & Calliopes, quod fictũ eſt ob cantus ſuauitatẽ. Artapanus illũ in Aegypto doctũ tradit adiutũq; magnopere doctrina Moſaica. Diodorus ſacra Bacchi ex Aegypto in Gręciã attuliſſe dicit, dediſſeq; Thebanis, qp ab eis eſſet honorifice except⁹. Hic cãtus ſuauitate & beſtias, & ſaxa ad ſe ferè alle xiſſe. Quin & Parcas dulcedine ſuæ lyræ flexit, vt ſibi ſua redderetur Euridice. Sunt pleni harũ rerũ poëtarũ libri. occiſus eſt à bacchãtibus fœminis, cauſa nõ conſtat. Alij qp viderit Liberi ſacra putant: alij qp quũ apud inferos deos oẽs laudaſſet, Liberum prętermiſerit: alij qp eû adiudicaſſet Adonim dimidio anno Calliopę, & dimidio Veneri, nec Veneri totũ, hęc in eum fœminarũ furoré immiſit. Higinus lib. ij. ita ab illis diſcerpt⁹ eſt, lyra inter ſydera relata nouem ſtellis, cui⁹ teſtudo ſpectat ad Arcticũ circulum. Ariſtoteles negat Orpheũ hunc vnquã fuiſſe. Porrò qui Argonautica ſcripſit Crotoniata fuit téporibus Piſiſtrati tyranni Athenienſis. Linus, vt Hermodorus ait, Mercurij & Vranię Muſæ filius fuit. Virgilius Apollinis dicit. Diodorus hunc primũ in Gręcia numeros & melodiã inueniſſe ait, ſcripſiſſe mũdi originé, ſolis & lunæ curſus, animaliũ & fructuum generationes, docuit Herculé citharã: qui quũq; is ingenio eſſet tardo & ob id obiurgaretur, ac etiã interim vapularet, in magiſtrũ Linum inſurrexit, eumq; confecit ictibus citharæ: alij ſagitta Apollinis percuſſe narrant. Muſæos nõ vnũ cõmemorat Suidas tres enim fuiſſe ait. Primũ Eleuſinum Antiphemi filiũ, Orphei diſcipulũ, qui verſibus ad Eumolpũ filiũ vitæ inſtituta cõpoſuit. Alterum Thebanum Thamyra genitum, ante Troicam cladé, poëtam Melicum, ſcripſiſſeq; hymnos & cantica. Tertium multo recentioré Epheſium item poëtam, qui vixit Eumene & Attalo regi-
Linus.
Muſæus.
F bus, conſcripſitq; res Pergamenſium, at Muſæum illum Orphei diſcipulum vulgò Eumolpo patre faciunt. Diogenes initio operis hunc Athenieñ. primũmq; ait deorum ſcripſiſſe genealogias, ſphæram inueniſſe, & ex uno fieri atq; in idipſum reſolui omnia dixiſſe, quem Phalerę Atticæ diem obiiſſe indicio eſt epigrãma eius ſepulchro inſcriptũ. Hunc ferunt Eleuſinus ſacris præfuiſſe, quum Hercules initiaretur. Dixi alibi eſſe authores qui tradãt Moſem à Græcis ſolitũ Muſæum dici, ſi modo nihil eſt apud Euſebiũ mendi. b Infernis ſacris.) Propterea qp deſcendiſſe putatus eſt, ac incolumis rediſſe, etiã præter inſtitutum Parcarum vxoré recepiſſe, lachrymaſq; furiis excuſsiſſe, vt Ouid. canit x. Metam. Ideo multũ apud manes deos poſſe videtur. c Vxor autẽ regis Athamãtis quæ vocatus Ino.) Hæc cum cõperiſſet maritum adamare ſeruã Amolã Antipherã nomine, dicitur & ipſa filium Melicertẽ deperiiſſe. Idcirco ſeruos omnis ſeruaq; aditu templi Inûs prohibetur. Quin & in Chæronea ædituus lorũ tenens clamabat, ne ſeruus ingreditor, ne ſerua, ne Aetolus, ne Aetola. Romę in ædem Matutæ vnã tantum ancillã matronæ inducebant, quã cædebãt alapis. Hæc Plutarchus in Problematis. Ino & Melicertæ cbi ſe in mare coniecifſent mutata ſunt nomina, & Ino mater Matute dicta eſt Latinis, Græcis Λευκοθέα, id eſt, alba dea: filius Græcis Palæmon, nobis Portumnus, quod portubus præeſſe crederetur, & in porto Tyberino eius erat ædes, feſtumq; Portumnalia vt ait Varro, quod eo die tẽplum ei eſt ſacratũ, & feriæ inſtitutæ. In hoi⁹ honoré ludos Iſthmicos Corinthij inſtituerũt, author Pauſanias. d Inter quos fuerunt Caſtor & Pollux.) Iupiter verſus in Cycnũ, quũ Venerem iuſsiſſet mutata in aquilæ faciem forma ſe inſequi ad Ledam cõfugit, quæ Cycnum gaudẽs excepit, & tutari ſibi viſa eſt, quumq; obdormiſſet à Cycno cõpreſſa eſt, peperitq; ouum, ex quo nati ſunt Caſtor Pollux & Helena. alij gemina oua peperiſſe dicunt, ſicut Horatius

Ino.

Portumnus.

Caſtor & Pollux.

G ait in arte: Nec gemino bellum Troianũ orditur ab ouo. ex altero geminos mares Caſtorẽ & Pollucem, ex altero geminas puellas Helenam & Clytemneſtrã natas. Sunt qui tantum ex vno ouo Helenã & Pollucẽ prodiiſſe immortales, Caſtorẽ vero fatu Tyndari mortalẽ. Iſocrates in Panegyrico Helenæ, ideirco ait, exiſtimatã Helenam ab holore genitam, quod collo eſſet oblõgo & candido. Caſtor & Pollux Tyndaridę dicuntur, quia Tyndarus Oebali filius Ledæ erat maritus, & haud dubie putantur eius eſſe, ob Iouis. Tametſi Cycnus eſt in cœlo, cõcubitus illius ſanctæ ſcilicet rei & imitatu dignæ monimẽtum, ipſiq; Caſtor & Pollux ſignum efficiunt geminorum, quorum vterq; alternis ſolum diebus lucet, cuius rationẽ Homerus reddit, q̃ quum Caſtor & Pollux Lyncei & Idæ ſponſas eripere tentarent, mox cõflictu Idas Caſtorem interfecit, cõſecuturus & alterũ, ni ſubito à Ioue ſubuentum eſſet, ne lędi quiret. Pollux à patre Ioue petiit, vt liceret ſibi de ſua vita dimidium fratri impartiri, idq; Iupiter conceſſit: Studioſus fuit equorum Caſtor, Pollux palæſtræ, Dioſcuri ſunt dicti, id eſt, Διὸς κοῦροι, Iouis pueri. Homerus hos ſepultos tradit Lacedęmone: putabantur propicij eſſe nauigantibus, & periclitãtibus in ſpecie geminarum ſtellarum adeſſe, hac de cauſa quod dum nauigarẽt cum cæteris Argonautis orta tẽpeſtate, & reliquis miſere metuentibus, Orpheus omnes bono eſſe animo iuſſit, ac votis diis Samothracibus ſuſceptis cœpit mare miteſcere, duab⁹ ſtellis ſuper Caſtoris & Pollucis capitibus apparentibus, quo miraculo læti crediderunt ſe deorum prouidentia liberatos. Ac deinceps ipſos geminos implorare mos fuit, & ſi apparerẽt geminæ ſtellulæ, credere ſalutare, non item ſi ſolitariæ. Cæterum Romani, quum ambobus idẽ condidiſſent templum ad lacum Iuturnę, ferè non aliter q̃ Caſtoris nominabant: in quo nimiũ vel erant iniuſti ipſi, vel immodeſtus & ingratus Caſtor, qui quum mortalis eſſet ſuapte natura, immortalitatẽ beneficio fratris nactus, eam gratiã Polluci referebat, vt ſe praferendo, nomen, famam, ac propè vitam eius premeret & obſcuraret, futurus ipſe alioqui
H obſcurus, & prorſum ignotus, ni alter ſubueniſſet, ſed nimirum prius hoc Pollux peccauerat: nam dum à patre impetrat, vt alternis tantũ viuerent diebus, effecit, ne vnquam alter altero frui poſſet.

De occaſu regni Argiuorũ: quo tẽpore apud Laurẽtes Picus Saturni filius regnũ patris primus accepit. Cap. XV.

PEr ea tẽpora regnum finitũ eſt Argiuorũ, trãſlatum ad Mycenas:[a] vnde fuit Agamemnon,[b] & exortũ eſt regnũ Laurẽtium:[c] vbi Saturni filius Picus regnũ primus[d] accepit, iudicante apud Hebræos fœmina Delbora,[e] ſed per illã dei ſpiritus id agebat: nam & prophetiſſa erat, cuius prophetia minus aperta eſt,[f] quàm vt poſsimus eã ſine diuturna expoſitione de Chri-
Iudic. 4. ſto demonſtrare prolatã. Iam ergo regnabant Laurentes vtiq; in Italia, ex quibus euidẽtior ducitur origo Romana[g] poſt Græcos: & tamẽ adhuc regnũ Aſſyriorum permanebat, vbi erat rex viceſimus tertius Lampares, cum primus Laurentum Picus eſſe cœpiſſet. De huius Pici patre Saturno viderint quid ſentiant talium deorum cultores, qui eum negãt hominem fuiſſe: de quo & alij ſcripſerunt, quod ante Picum filium ſuum in Italia ipſe re-
I gnauerit:[h] & Virgilius notioribus literis[i] dicit.

Aeneid. 6.
Is genus indocile, ac diſperſum montibus altis
Compoſuit, legẽſque dedit, Latiúmque vocari
Maluit: his quoniam latuiſſet tutus in oris.
Aureáque, vt perhibent,[k] illo ſub rege fuere.
Secula.

Sed hæc poëtica opinẽtur eſſe figmenta, & Pici patrem Stercen[l] fuiſſe potiũ aſſeuerẽt, à quo peritiſſimo agricola inuentum ferunt, vt fimo animaliũ agri fœcundarentur,[m] quod ab eis nomine ſtercus dictũ eſt: vnde & hunc quidã Stercutium vocatum ferunt. Qualibet autem ex cauſa eum Saturnũ appellare voluerint: certũ eſt tamen hunc fuiſſe Stercen ſiue Stercutiũ, quẽ merito agriculturæ fecerunt deum. Picum quoq; ſimiliter eius filium in talium deorũ numerum receperũt, quem præclarum augurem[n] & belligeratorem fuiſſe[o] aſſerũt. Picus Faunum genuit,[p] Laurentum regem ſecundũ, etiam
al. vel eſt vel fuit. iſte deus illis ſyluestris fuit.* Hos ante Troianũ bellum diuinos honores mortuis hominibus detulerunt.

Argiuum regnum. a TRanſlatum ad Mycenas.) Pauſanias de hoc regno ad hunc ſcribit modum: Iam hic omnes ſciunt filiarum Danai in patrueles ſcelus, & quemadmodum Danao mortuo imperium Lynceus habuerit, quo decedente, Abantis filij eius liberi regnum inter ſe diuiſerunt, & Acriſius Argis manſit: Prœtus vero Fræum, Midẽã, et Tirynthum habuit, & quæcunque ad mare ſpectãt Argiũ, relicta ſunt Tirynthi argumenta habitationis Prœti. Procedente tẽpore Acriſius Perſeum ſupereſſe K audiẽs, & facta oſtentare, ſeceſsit in Lariſſam, quę eſt circa Peneũ: Perſeus vero aui ſui videndi erat percupidus illiusq; & verbis & operibus pręduleib⁹ cõplecti ſtudebat: itaq; ad ipſam Lariſſam venit, qui vt potè ætate florens & inuentione diſci gaudens apud omnes ingenium oſtẽtabat, & vires. Acriſius vero in ictum diſci imprudens incidit, atq; hoc modo dei oraculum circa illum impletum eſt, neq; vim fati potuit à ſe auertere, quæ de filia & nepote prædicta erant. Perſeus vero quũ Argos rediſſet pudore affectus ob rumorẽ cædis à ſe perpetratæ, regnum cum Megapentha Prœti filio cõmutauit. Perſeuſq; Mycenas cõdidit,
Mycenæ. ſic appellatas, quod id μύκης id eſt, vagina gladij ibi ei decidiſſet, quod ipſe putauit ſignum condendæ vrbis: & ſi ſunt qui dicãt à Mycena Inachi ſecunda filia dictas vxore Areſtoris. Cuius Mycenæ meminit Homerus. b Vnde fuit Agamemnon.) Pelops ex Hippodamia Atreũ &
Agamẽnon. Thyeſtem genuit. Atreus Agamemnonẽ & Menelaũ ex Aerope ex ſententia Homeri. Nã Heſiodus Pliſthenis, quem Thyeſtes genuit filios dicit, niſi pro Pliſthene legendum ſit Thyeſtes, quod eſt veriſimilius. Hic fuit dux Heroum ad Troiam, etſi alij abrogatum illi quandoq; imperiũ narrant, & Palamedi traditum, quo occiſo fraude Vlyſsis imperium ad Agamemnonem redierit. c Et exortum eſt regnũ Laurentum.) Lau-
Laurentũ. rentum vrbs fuit Latij vetuſtiſsima, quam Aborigenes tenuere ſedem regni à Saturno fundati, Laurẽtum appellatũ à Laureo luco ſolis indigetis. d Picus regnum primus.) Hunc fuiſſe filium Saturni ex Fauna,
Picus. canit Virgil. lib. 7. & Ouid. xiiij. Metamor. habuit Circen, à qua, quod Pomonã nympham adamaſſet, in auẽ ſui nominis verſus eſt, quæ propterea ſacra fuit Marti apud Latinos, & oracula ab ea reddita, author eſt Dionyſius Alexandrinus. Ouidius aliam cauſam affert, cur ſit in auem mutatus, quòd ſcilicet preces Circes, nõ quidẽ coniugis, ſed quæ coniunx eſſe cupiebat, ſpreuit. Cui Seruius ſuffragatur. e Apud He-
Delbora. bręos fœmina Delbora.) Vulgo Delbora: Hieronymus tamẽ Debora legit, quod interpretatur loquacẽ, vel apiculã. Huius auſpiciis, & propè L ductu, ſed imperatore belli Barach, tribus Nepthalim Iſraelitæ fuderunt exercitum copioſiſsimũ Siſaræ. Iudic. 4. Et apud Ioſephũ lib. de Antiquit. 5. Præfuit hæc Delbora populo Iudęo, annos quadraginta, quo toto tẽpore ſecta pax fuit in Iſraël. f Cui⁹ prophetia minus aperta eſt.) Canticum eſt eius Iudic. 5. g Ex quibus euidẽtior ducitur origo Romana.) Nã ſucceſsiones ſunt certæ à Laurentibus ad Lauiniam Aeneæ cõiugem, & Syluium Poſthumum vtriuſq; filium, hinc ad cæteros reger Albanos vſq; in Numitorem, Amuliũ, Iliam, Romulum, & Remum. h In Italia ipſe regnauerit.) Vnde Saturnia eſt dicta, & ſi aliter opinatur Euſebius poëta peruetuſtus, cuius ſententiã Diony. perſcripſit li. j. ex eo petat, ſi quis cupit. i Virgilius notioribus literis.) Eſt enim frequens in manibus hominum Virgilius, & nulli nõ notus. Verſus quos adducit, ſunt 8. Aeneid. perſona Euandri. k Aureáq;, vt perhibent.)
Aetas aurea. Dixi alibi de ætate aurea, quam Plato in ciuili non aliter deſcribit, ac nos eam, quã primi parentes humani generis ante noxiã in paradiſo egerunt. Idq; Platoni ex Moſaicis literis, vt alia plurima deſumpſiſſe contendit Euſeb. lib. præpara. xij. l Et Pici patrem Stercen.) Et hunc, ſiue Stercen ſiue Stercutium Saturnum dixerũt, quòd agros ſtercorare do-
Stercuti⁹. cuerit. Macrob. j. Satur. Plinio tamen Stercutius filius eſt Fauni ob cuius rei vſum immortalitate donatũ. Saturnus vero antiquior eſt multo iſtis temporibus, quẽ Theophilus ex Tali ſententia trecentis annis fuiſſe dicit ante bellum Troianũ, ſed addit ęqualẽ fuiſſe Belo Babylonio. Ale-
Saturnus. xander Polyhiſtor ipſum Belum Saturnum nominat: quod ſi ita eſt, vel male nobis ſunt digeſta tempora, vel pluribus, quàm octingentis annis pręceſsit ad bellum. Cęterum Saturni plures fuerunt. Ac neſcio, an verum ſit, quod tradit is, qui Xenophontis ſcripſit ęquiuoca, Saturnos dici nobiliſsimarum familiarum antiquiſsimos reges, & eorũ filios Ioues. M m Vt fimo animaliũ agri fœcundarentur.) Hoc vt fiat, docent Plinius li. xvj. & Varro, aliiq;, qui de rebus ruſticis ſcripſere. Cato ſenior apud Ciceronem miratur hãc partem agriculturæ prætermiſſam eſſe ab Heſiodo, cum eius eſſet facta mentio iam tum ab Homero. n Quẽ præclarum augurem.) Seruius vij. Aeneid. dicit propterea dictum illum eſſe in Picum auem verſum, quod augur eſſet, & domi haberet Picum, per quem futura noſceret: quod & pontificales indicãt libri. Idcirco lituus, qui eſt augurum proprius, ei à Virgilio appingitur. Ipſe Quirinali lituo, paruaq;, ſedebat, Succinctus trabea. o Et belligeratorem fuiſſe.) Talẽ fingit Ouid. xiiij. Metamor. Et Virgil. Picus equũm domitor. quo ſignificatur bellator vt Grçce ἱππόδαμος & ἱππόβοτος & ταχύπωλος & ἀργίπωλος & ἱππόδαμος & ἱππιοχαίτης. Idcirco & in auem audacem mutatum ferunt, & magni roboris. quercus enim roſtro ſubuertit, & Marti ſacrata eſt: quam Romani venerantur, & ab ea vehementer abſtinent: quam etiam ferunt expoſitos Romulum & Remum cuſtodiſſe, & eſſe ab iniuria tutatam. p Picus Faunum genuit.) Sic Virgilius. Fauno Picus pater. Hic Faunus Fatuus etiam eſt dictus, vt ſoror Fatua & Fauna. De quis alibi dixi. Dionyſius Martis pronepotem fuiſſe quoſdam exiſtimaſſe ſcribit, virum ſimul cum promptitudine prudentem, quem etiam vt genium quendam, ſiue indigetem, ſacrificiis & carminibus Romani colunt. Idem & Trogus. Inquiunt Faunum Arcadibus, qui Euandro duce in Italiam haud magna manu venerant, agros & montem, quem illi poſtea Palatium appellarunt, aſsignaſſe, & poſt paulum Trogus. Fauno fuit vxor nomine Fatua, quæ aſsidue diuino ſpiritu impleta, velut per furorem futura præmonebat. Vnde adhuc, qui inſpirari ſolent, fatuari dicuntur. Ex Fatua à Fauno occiſa, pro dea culta eſt, appellataque bona dea, quod tanta pudicitia fuerit, vt nemo illã quoad vixerat, pręter ſuum virum, mas viderit: author hoc M. Varro. Ab hoc Fauno putantur Fauni, Satyri, & Syluani progeniti.

A *De Diomede poſt Troiæ excidium in deos relato, cuius ſocij traditi ſunt in volucres eſſe conuerſi.* *Cap. XVI.*

TRoia vero euerſa, & excidio illo vſquequaq; cãtato, pueriſq; notiſsimo: quod & magnitudine ſui, & ſcriptorũ excellẽtibus linguis inſigniter diffamatũ, atq; vulgatũ eſt: geſtumq; regnãte iam Latino[a] Fauni filio, ex quo Latinorũ regnũ dici cœpit: [b] Laurentumq; † dici † ceſſauit: Græci victores, deletã Troiam derelinquentes, & ad propria remeantes, diuerſis & horrẽdis cladibus[c] dilacerati, atq; cõtriti ſunt: & tamẽ etiã ex eis deorũ ſuorum numerũ auxerunt. Nam & Diomedem fecerũt deum,[d] quẽ pœna diuinitus irrogata perhibent ad ſuos nõ reuertiſſe, eiuſq; ſocios in volucres fuiſſe conuerſos,[e] nõ fabuloſo poëticoq; mendacio, ſed hiſtorica atteſtatione cõfirmant, quibus nec deus vt putãt, factus, humanã reuocare naturã, vel ipſe potuit, vel certè à Ioue ſuo rege tanquã cœlicola nouitius impetrauit. Quin etiã templũ eius eſſe aiunt in inſula Diomedea,[f] nõ longe à mõte Gargano, qui eſt in Apulia, & hoc templũ circumuolare, atq; incolere has alites tam mirabili obſequio, vt roſtrum aqua impleant & aſpergant, & eò ſi Græci venerint, vel Græcorũ ſtirpe progeniti, nõ ſolum quietas eſſe, B verum & ſuperaduolare, ſi autem alienigenas viderint ſubuolare, & capita eorũ tam grauibus ictibus, vt etiam perimant vulnerare. Nam duris & grandibus roſtris ſatis ad hæc prælia perhibentur armatæ.

Latinus. [a] GEſtumq; regnante iam Latino.) Latinum Virgil. dicit filium Fauni & Maricæ Laurentis, quam pleriq; Circen putant. Seruius fuiſſe dicit, qui per Maricam Venerẽ intelligerent, ſed Heſiodus Latinũ Circes & Vlyſsis fuiſſe filium perhibet, quod & Virgil. tangit dicendo Solis aui ſpecimen. ſed quia tẽporum ratio non procedit, illud accipiendum eſt Higini, qui ait Latinos plures fuiſſe, vt intelligamus poëtã abuti nominũ ſimilitudine. Diony. perhibet Herculẽ quum eſſet in Italia, ex Launia Euandri filia genuiſſe Pallantẽ, ex Hyperboride vero obſide Latinũ, quam Hyperboridẽ quum in Græciam traiecturus eſſet, Fauno collocauit Aboriginum regi. Iuſtinus ex Trogo Latinũ Herculis & Fauni filia ſtupro genitum tradit. Hunc regẽ Græci τηλέφον nominant, quaſi præclarũ ſeu illuſtrem. [b] Ex quo Latinorũ regnum dici cœpit.) Hæc eſt fama vulgatior Aborigenes antea, regnante vero Latino Latinos eſſe dictos: ſic Diony. & alij tradiderunt. Philelphus id vero negat, adducitq; dictum Orphei, qui ante natum Latinũ ſcripſerit, qui iam illos populos Latinos nominat. Sed ipſe viderit cuius Orphei ſint illa ſcripta nõ modo Argonautica, quæ inter doctos conuenit non eſſe illius Thracij, ſed etiam hymni quos Pythagorici putant cuiuſdam fuiſſe Cerdonis. Ariſtoteles nullum fuiſſe Orpheum poëtã contendit, cæterũ ſi Latiũ dicitur, vel quod ibi Saturnus latuerit, vel quod inter iuga Apenini.

Latium. lateat, profecto Latini à Latio dicuntur. at M. Varro Latium à Latino dictum vult. [c] Diuerſis & horrendis cladibus.) Noti ſunt errores Vlyſſis, Menelaus iactatus eſt in Aegyptum. Aiax Oileus cũ Locris Libyam C incoluit, claſsis Græcorũ decepta à Nauplio Palamedis patre naufragium fecit ad Euripum Eubœæ inſulæ. quæ omnia cõmemorat Virgil. lib. xj. Seruius magnã partem huius calamitatis in iram Mineruæ refert, quæ multũ accenſa eſt in Græcos, ſeu quòd Caſſandrã violarũt vatẽ, ſeu quòd ſuperbi, & ſucceſsibus elati ſacrificare illi contempſerint. [d] Nã

Diomedes. & Diomedẽ fecerũt deum.) Diomedes Tydei & Deiphiles filius, qui ad Troiam militauit, cuius virtutẽ mirifice Homerus extollit: tota enim ε. Rhapſodia de illius eſt admirãdis in bello facinoribus, ita vt Martẽ etiã vicerit: eum Achilli fere æquat. Aetholiæ rex fuit, ſed propter adulteriũ vxoris Aegialeæ, quæ rem cum Cylleboro Sthenelei filio habuit, redire in patriã noluit, conceſsitq; in Apuleiam, vbi Ardeam condidit, & Argyripam, & Sipontem, & Salapiam, ibiq; ſunt Diomedei cãpi, qui ei ceſſerũt, regione inter ipſum & Daunum ſocerum diuiſã. Fuit & alter Diomedes vetuſtior, Thraciæ rex ſæuiſsimus, ſolitus equis immanibus obijcere hoſpites, quem illis eiſdẽ obiecit Hercules: huius ſoror fuit Abdera, quæ vrbem ſibi cognominem poſuit in Thracia, Democriti patria, fuit haud procul Diomedis turris. Græci hos equos [Greek illegible] turpes filias, quibus admiſceri cogebat hoſpites, mos tollebat. Palæphatus ad comeſa patrimonia refert propter equorum curã, ſicut de Actæone & canibus. [e] Eiuſque ſocios in volucres fuiſſe conuerſos.) Ira Veneris eos mutauit, ſeu quòd ei maledixiſſet Agmõ Diomedis ſocius, vt ait Ouid. xiiij. Metamor. ſeu quòd ipſa Venus & Mars ſauciati eſſent ad Troiam à Diomede: quod videtur veriſimilius & congruentius ſententiæ Homeri in ε. Has aues earumq; ingenium deſcribit Plin. lib. x. vocariq; ſcribit à Iuba Cataractas, eſſeq; illo dentes & oculos igneo colore, cæterum corpus candidum: duas ſemper iis duces, alteram ducere agmen, alteram cogere, has tantũ viſi in inſula nobili Diomedis tumulo, atq; delubro cõtra Apuliæ oram, fulicarũ ſimiles. Aduenas barbaros clamore infeſtant, Græcis tantum adulantur miro diſcrimine, velut generi Diomedis hoc tribuentes. originem vero fabulæ eſſe dicit, quod illæ ędem eius quotidie pleno gutture madentibus pennis perluunt, atq; purificãt. Seru. ij. Georg. ait ſocios Diomedis duce ſuo ſublato, impatientia doloris in aues mutatos eſſe, & memores originis ſuæ Græcis nauibus lętas occurrere, barbaris infeſtas, quod ab Illyriis Diomedes ſit interemptus. Ariſtoteles tamen in mirabilibus auditis, ab Aenea occiſum dicit, has aues Seruius dicit à Græcis vocari ἐρωδιοὺς, ſic putat Aelianus. Gaza ἐρωδιὸν ardeã vertit, & quam Ariſtot. λευκερωδιόν, ipſe albam ardeam. Suidas ἐρωδιὸς, inquit, [Greek illegible], hoc eſt, Ciconia vel ei ſimilis. Profecto ſimilis ciconiæ poteſt eſſe, aut etiam ardeæ, quæ aues forma non multum differunt, aut Cygnus, quemadmodum dicit Ouidius: ſed nec ciconiæ ſunt, nec ardeæ, nec Cygni, quæ in orbe reliquo ſunt frequentes. [f] In inſula Diomedea.) Sic Auguſtinus vt pleriſque, qui vnã tantum ponunt inſulam Diomedeam, velut Suidas, Feſtus, & alij. & revera duæ ſunt, ſed vna tantum in qua eſt delubrum & monumentũ Diomedis. Nec deſunt, qui ſex, alij quoq; ſtatuunt. Plinius & Strabo duas e regione promontorij Gargani, quod in mare Adriaticum ſe protendit ad ſtadia ccc. altera culta eſt, altera deſerta, in qua Diomedeis ferũt ſubito non extitiſſe, cumque & in ea inſula, & in ſua terra diuinis honoribus Veneti proſequuti ſunt.

D

De incredibilibus hominum commutationibus quid Varro crediderit.† *Caput XVII.* † *al. tradiderit.*

HOc Varro vt aſtruat cõmemorat alia nõ minus incredibilia de maga illa famoſiſsima Circe,[a] quæ ſocios quoq; Vlyſsis mutauit in beſtias, & de Arcadibus,[b] qui ſorte ducti tranſnatabant E quoddã ſtagnum, atq; ibi cõuertebãtur in lupos, & cum ſimilibus feris per illius regionis deſerta viuebãt. Si vero carne nõ veſcerentur humana: rurſus poſt nouem annos eodẽ renatato ſtagno reformabãtur in homines. Deniq; etiam nominatim expreſsit quendã Demenetũ, cum guſtaſſet de ſacrificio, quod Arcades immolato puero deo ſuo Lycæo facere ſolerent, in lupũ fuiſſe mutatũ, & anno decimo in figurã propriam reſtitutũ, ad pugilatũ[c] ſeſe exercuiſſe, & Olympiaco viciſſe certamine. Nec idẽ propter aliud arbitratur ab hiſtoricis in Arcadia tale nomẽ affictũ Pani Lycæo & Ioui Lycæo,[d] niſi propter hanc in lupos hominũ mutationẽ, quod ea niſi vi diuina fieri nõ putarẽt.[e] Lupus enim Græce λύκος dicitur: vnde λυκαῖος nomen apparet inflexum. Romanos etiam Lupercos, ex illorum myſteriorum veluti ſemine dicit exortos.

Circe. [a] DE maga illa famoſiſsima Circe.) Hæc Solis fuit filia, Medeæ amita. de matre nõ conuenit, Cicero Aſteriam Latonæ ſororẽ dicit: Homerus Perſam Oceani filiã. Diodorus aliter fabulã narrat. nam ea Sole Perſeum & Aeetem genitos dicit, Perſeum Hecaten genuiſſe ſæuiſsimã venatricẽ, homines pro feris ſolitã configere, ſpiculis aconito tinctis, cuius vſum ipſa inuenit, & ex patruo Aeeta Medeam & Circen peperit fœminas, & Aegialeum marẽ. Circe peritiſsima fuit virium herbarũ, & philtra excogitauit, nupſitq; Scythæ Sarmatarum regi, quẽ venenis ſuſtulit: ideo à ciuibus pulſa in inſulam quendã Oceani deſertã fugit, ſeu F vt alij tradunt, in promõtorium, quod de eius nomine Circeios nominant. Circeum ſunt qui inſulam putãt, ſed promontoriũ eſt in modum inſulæ deformatũ, vt loquitur Strabo. Olim inſulam fuiſſe Seruius ſignificat adiunctam tempore continenti, vt alias pleraſque terras in maiore. Pharmacuſſarum ſepulchrum Circes oſtenditur. Hæc maga, quæ ſocios Vlyſsis in varias beſtias mutauit, celebratiſsima eſt libris Homeri, Theocriti, Virgilij, & cæterorum poëtarum tum etiam qui ſoluta oratione ſcripſerũt. [b] Et de Arcadibus.) Plinius lib. viij. Euãtes inter authores Græciæ nõ ſpretus tradit Arcades ſcribere ex gente Antæi cuiuſdã ſorte familia electũ ad ſtagnum quoddã regionis eius duci, veſtituq; in querco ſuſpenſo tranare, atq; abire in deſerta transfiguratũq; in lupũ, & cũ cæteris eiuſdẽ generis cõgregari per annos ix. quo in tempore ſi homines ſe abſtinuerit, reuerti ad idẽ ſtagnũ: & quum tranauerit, effigiem recipere ad priſtinũ habitum, addito nouem annorum ſenio: addit quoq; Fabius eandem recipere veſtem. Mela de Neuris Scythiæ Europicæ gente ſcribens ait, ſtatum ſingulis tẽpus eſſe, quo ſi velint in lupos, iterumq; in eos, qui fuere, mutentur. [c] Ad pugilatum.) in Græcis certaminibus erant lucta, curſus, ſaltus, iactatio diſci, pugilatus, quã clauis fiebat, quos ceſtus vocãt. Græci hos πένταθλον dicũt. Ea illis quinque exercitamentis πένταθλοι dicuntur, & quinquertiones Latine. [d] Pani Lycæo & Ioui Lycæo.) In Lycæo monte Arcadiæ colebantur tres dij: Iupiter, Pan bicornis, & Bacchus, qui Lycæi ſunt dicti à loco, vt putto. Sunt qui à lupis abigẽdis, alij quod illi mutationi in lupos præſunt, iuuántque homines vt priſtinã figuram recuperent. [e] Quod ea niſi vi diuina fieri non putarent.) Putatur legendum aut eam niſi vi diuinam: mallem tamen, quod ea niſi vi diuina fieri non putaretur.

G *Quid credendum ſit de transformationibus, quæ arte dæmonum hominibus videntur accidere.*

Caput XVIII.

SEd de iſta tanta ludificatione dæmonum, nos quid dicamus, qui hæc legẽt, fortaſsis expectãt, quid Chriſtiani agere debeant,[a] quando inter idola gentiũ miracula fieri aſſeruntur. Et quid dicemus, niſi de medio Babylonis eſſe fugiendũ? Quod præceptũ propheticũ ita ſpiritaliter intelligitur, vt de huius ſeculi ciuitate, quæ profecto & angelorũ & hominum ſocietas impiorum eſt, fidei paſsibus, quæ per dilectionẽ operatur, in deum viuum proficiẽdo fugiamus. Quanto quippe in hæc ima poteſtatẽ dæmonum maiorem videmus, tanto tenacius mediatori eſt inhęrendũ, per quẽ de imis ad ſumma conſcendimus. Si enim dixerimus ea nõ eſſe credenda, non deſunt etiam nunc qui eiuſmodi quædã, vel certiſsima audiſſe, vel etiã expertos ſe eſſe aſſeuerent. Nã & nos cũ eſſemus in Italia, audiebamus talia de quadam regione illarũ partium, vbi ſtabularias mulieres imbutas his malis artibus, in caſeo dare ſolere dicebãt quibus vellent ſeu poſſent viatoribus, vnde in iumenta ilico verterentur, & neceſſaria quæque portarent, poſtq́; perfuncta opera iterum ad ſe redirent, nec tamen in eis mẽtẽ fieri beſtialem, ſed rationalem humanamq́; ſeruari: ſicut Apuleius in libris quos Aſini aurei titulo inſcripſit,[b] ſibiipſi accidiſſe, vt accepto veneno humano animo permanente aſinus fieret, aut indicauit, aut finxit. Hæc vel falſa ſunt[c] vel tam inuſitata, vt merito non credantur. Firmiſsime tamen credendum eſt omnipotẽtem deum omnia poſſe facere, quæ voluerit, ſiue iudicando,* † ſiue præſtando, nec dæmones aliquid operari ſecundum naturæ ſuæ potentiam, quia & ipſa angelica creatura eſt, licet proprio ſit vitio maligna, niſi quod ille permiſerit, cuius iudicia occulta ſunt multa, iniuſta nulla. Nec ſanè dęmones naturas creant,[d] ſi aliquid tale faciunt, de qualibus factis iſta vertitur quæſtio, ſed ſpecie tenus, quæ à vero deo ſunt creata commutant, vt videãtur eſſe quod non ſunt. Non ita ſolum animum, ſed nec corpus quidem vlla ratione crediderim dæmonum arte vel poteſtate in membra, vel lineamenta beſtialia veraciter poſſe conuerti, ſed phantaſticum hominis, quod etiam cogitando ſiue ſomniando per rerum innumerabilia genera variatur, & cum corpus non ſit, corporum tamẽ ſimiles mira celeritate formas capit, ſopitis aut oppreſsis
I corporeis hominis ſenſibus, ad aliorum ſenſum neſcio quo ineffabili modo figura corporea poſſe perduci: ita vt corpora ipſa hominum alicubi iaceant, viuentia quidem, ſed multo grauius atq́; vehementius quàm ſomno ſuis ſenſibus obſeratis. Phantaſticum autem illud[e] veluti corporatum in alicuius animalis effigie appareat ſenſib9 alienis, taliſq́; etiam ſibi homo eſſe videatur, ſicut talis ſibi videri poſſet in ſomnis, & portare onera, quæ onera ſi vera ſunt corpora, portantur à dæmonibus, vt illudatur hominibus: partim vera corpora onerum, partim iumẽtorum falſa cernentibus. Nam quidam nomine Præſtantius patri ſuo contigiſſe indicabat, vt venenum illud per caſeũ in domo ſua ſumeret, & iaceret in lecto ſuo quaſi dormiens, qui tamen nullo modo poterat excitari. Poſt aliquot autem dies eum velut euigilaſſe dicebat, & quaſi ſomnia narraſſe, quæ paſſus eſt, caballum ſe ſcilicet factum, annonam inter alia iumenta baiulaſſe militibus, quæ dicitur retica, quoniã ad retia deportabatur.[f] Quod ita vt narrauit factum fuiſſe compertum eſt: quæ tamen ei ſua ſomnia videbantur. Indicauit & alius ſe domi ſuæ per noctem antequam requieſceret vidiſſe venientem ad ſe quendam philoſophum ſibi notiſsimum, ſibiq́; expoſuiſſe nõnulla Platonica, quæ antea rogatus exponere noluiſſet. Et cum ab eodẽ philoſopho quæſitum fuiſſet, cur in domo eius fecerit, quod in domo ſua petenti negauerat: non feci, inquit, ſed me feciſſe ſomniaui. Ac per hoc alteri per imaginem phantaſticam exhibitum eſt vigilanti,[g] quod alter vidit in ſomnis. Hæc ad nos nõ quibuſcunque qualibus credere putaremus indignũ, ſed eis referentibus peruenerunt, quos nobis nõ exiſtimaremus fuiſſe mentitos. Proinde quod homines dicuntur, mandatumq́; eſt literis à diis, vel potius dæmonibus Arcades in lupos ſolere conuerti: & quod carminibus Circe[g] ſocios mutauit Vlyſsis, ſecundum iſtum modum mihi videtur fieri potuiſſe, quem dixi: ſi tamen factum eſt. Diomedeas autem volucres, quandoquidẽ genus earum per ſucceſsionẽ propaginis durare perhibetur, non mutatis hominibus factas, ſed ſubtractis credo fuiſſe ſuppoſitas, ſicut ceruа pro Iphigenia[h] regis Agamẽnonis filia. Neque enim dæmonibus iudicio dei permiſsis huiuſmodi præſtigię difficiles eſſe potuerũt, ſed quia illa virgo poſtea viua reperta eſt, ſuppoſitam pro illa ceruam eſſe facile cognitum eſt. Socij vero Diomedis, quia nuſquam ſubito comparuerunt, & poſtea nullo loco apparuerũt, per-
L dentibus eos vltoribus angelis malis, & pro eis aues occulte[i] ex aliis locis, vbi eſt hoc genus auium, ad ea loca perductæ ſunt, ac repente ſuppoſitæ: ideo creduntur eſſe conuerſi. Quod autem Diomedis in templum aquam roſtris afferunt & aſpergunt, & quod blandiuntur Græcigenis, alienigenas perſequuntur, mirandũ non eſt fieri dæmonum inſtinctu: quorum intereſt, id eſt, ad quos perſuadere pertinet[k] deum factum eſſe Diomedem, ad decipiendos homines, vt falſos deos cum veri dei iniuria multos colant, & hominibus mortuis, qui nec cum viuerent, vere vixerunt,[l] templis, altaribus, ſacrificiis, ſacerdotibus, quæ omnia cum recta ſunt, non niſi vni deo viuo & vero, cui debentur, inſeruiant.

Marginal notes: *Hiere. 51.* — *Galat. 5.* — *† aliàs, vindicando.* — *De cura pro mortuis gerenda. cap. 11.* — *Apuleius.* — *Creare.* — *Retia.*

QVid Chriſtiani ag. deb.) A libr. hoc totum deeſt: quid Chriſtiani agere debeant, quando inter idola gentium miracula fieri aſſeruntur. b Sicut Apuleius in libris quos Aſini aurei titulo inſcripſit.) Apuleium Magum fuiſſe conſtat, verſum tamen in aſinum putandũ non eſt: nec id videbat Auguſtinus ſatis eſſe veriſimile, ſed librorum Græcorũ lectione parum eruditus diuinare nõ potuit, vnde id argumento de tranſfiguratione in aſinum Apuleius ſumpſiſſet, quum ipſe nullius ſcriptoris meminerit, quem ſaltem profiteatur ſequi ſe, vt in de Coſmographis fecerat. Scripſit ergo Lucianus, quum eſſet in Theſſalia magiæ noſcendæ cauſa ſe in aſinum mutatum, dum in auem cuperet. non quòd hoc ſibi contigerit, ſed quia huiuſmodi argumẽtis delectabatur, nec veris, nec veriſimilibus: id opus ſic Latinum fecit Apuleius vt ad verbũ expreſſerit pleraque omnia, additis plurimis, quo iucundior eſſet lectio iis, qui Mileſiis fabulis delectãtur, & cõdiuit ſua illa partim antiquaria, partim nimis audaciter nouata dictione tam alioqui futuram ſubinſulſam, atq́; ſubſaram. At nunc iuuat legere, quia phraſi illa cõplura dixit, quæ nec appoſitius dici, nec maiore cum gratia poterant: quem nonnulli quum imitari conãtur, in ridiculas ineptias incidũt. Puto enim gratiam illam eſſe prope inimitabilem. Non ergo factus eſt Aſinus Apuleius, ſed ficto caſu tam mirabili narratio magis tenet animos vel legentium, vel audientium, quod in fabulis cõſpirmis captatur. c Hæc vel falſa ſunt.) Plinius lib. viij. falſum eſſe nõ dubitat, niſi credere libeat omnia, quæ fabuloſa tot ſeculis cõperimus, ſed Græca credulitas eò proceſſit, vt nullum tam impudens mendacium ſit, quod teſte careat. d Nec ſanè dæmones naturas creant.) Creare vocat aliquid de nihilo facere: hoc modo nihil aliud quàm deus poteſt creare, idq́; Theologi omnes magno conſenſu affirmant: diſputant tamen an potentia hæc creãdi poſſit communicari creaturæ, de quo multa Thomas: cui9 argumẽta nititur infirmare Scotus, vt ſua confirmet: quæ labefactare conatur Occam, vt ſua figat: at iſta quoq́; Petrus Aliacẽ. luxat: vſqueadeo vel ludũt in re ſeria, vel affectibus & factionibus ſuis cogunt rem cœleſtem ſubſeruire. qui nnrec poſſunt emendari, qui ſedari & tolli praui affectus, qui fieri diuini ex doctrina diſſidiis agitata & iactata verſaq́; ſurſum & deorſum pro libito affectuum humanorũ, concuſſa machinis tam pertinaciter litigantib9. e Phantaſticum autẽ illud.) Hęc Auguſtini ſententia innumeris eſt experimentis omni æuo cõprobata. f Quoniã ad retia deportabatur) Retia & reticulum genus eſt ſacculi, quo viatores panem, carnes, & poma geſtare conſueuerant. Horatius lib. j. Sermonum:

K M

Reticulum

A Reticulum panis venales inter omnes
Forte vehas humero, nihilo plus accipias quam,
Qui nil portarit.

Acron, reticulū rete, quin in vrbe panis inter venales ſaruos portari ſolet: coniectura adducor. g Et quod carminib^9 Circa.) Verſus eſt Virgil. in Pharmaceutria. h Sicut ceruā pro Iphigenia.) Iphigenia filia fuit Agamēnonis & Clytæneſtræ, quūmque claſsis Græcorū in Aulide Bœotiæ, quę eſt cōtra Eubœā inſulam ſtaret, Agaménon ceruū Dianę occidit, ob quod factū dea aduerſos ventos flare iuſsit, tum & peſtem immiſit in copias: idq cōſultis, renūciauit Chalcas placandā eſſe Dianā ſanguine Agamēnonis. Vlyſſes Mycenas miſſus ſpecie nuptiarū Iphigeniā a matre abduxit: quumq; ad aram ſub ictu ſtaret, miſeratione Dianę ſubtracta eſt, & cerua ſubſtituta, ipſaq; virgo in Tauricā Cherſoneſum ad Thoantem regem adducta præfecta eſt ſacerdotio Dianæ Tauricæ, cui homines mactabantur: eō quum Oreſtes veniſſet frater eius, ambo conſilio cōmunicato regē occiderūt, migraruntq; Ariciā Italię. i Et pro eis aues occulę.) Alij libri ſcriptum habēt: & in eas aues, quæ pro aliis ſunt occulę, ex aliis locis, & poſt perductę ad reg. ſupp. credūtur. k Quorū intereſt, id eſt, ad quos perſuadere pertinet.) Scholion eſt ab aliquo additū, qualia tēporibus nostrorum erāt inepiſsima nō ſanè pauca, vt diceat, id eſt, amauit: loquutus eſt, id eſt, dixit: aſinus, id eſt, animal ſic vocatum: charta, id eſt, papyrus: tacui, id eſt, nihil locut^9 ſum: legendū ergo, quorū intereſt perſuadere. l Qui nec quum viuerēt, vere vixerunt.) Nā vera animæ vita deus eſt, à qua ſi anima diſcedat, moriuntur: nec hoc tantū dicimus ſanctæ religioni dediti Chriſtiani, ſed philoſophi etiā Gentiles, qui eo minus & viuere & eſſe res arbitrātur, quo longius à deo abſceſſerint: tanto vero magis viuere, ac eſſe quāto propius acceſſerint. Pleni ſunt Platonis libri eiuſmodi ſententiarum. Apud
B Ariſtotelē quoq; nonnullæ. Stoici ſolum ſapientem vere viuere, ac eſſe hominē putant, cæteros nihil à ſimiis abeſſe, vt dicebat Socrates.

Quod eo tempore Aeneas in Italiam venerit, quo Labdon iudex præſidebat Hebræis.

Caput XIX.

Eo tempore poſt captā Troiam atq; deletam, Aeneas cum viginti nauibus,[a] quibus portabantur reliquię Troianorum in Italiā venit, regnante ibi Latino, & apud Athenienſes Mneſtheo,[b] apud Sicyonios Polyphide,[c] apud Aſſyrios Tautane,*[d] apud Hebræos autē Iudex Labdon fuit.[e] Mortuo autē Latino regnauit Aeneas tribus annis eiſdē in ſupradictis locis manētibus regibus, niſi quod Sicyoniorū iam Pelaſgus erat,[f] & Hebræorum iudex Samſon.[g] Qui cū mirabiliter fortis eſſet, putatus eſt Hercules. Sed Aeneam, quoniam quando mortuus eſt[h] non comparuit, deum ſibi fecerunt Latini.[i] Sabini etiam regem ſuū primum Xanthum, ſiue vt aliqui appellant Xanthium,[k] retulerunt in deos. Per idem tēpus Codrus rex Athenienſium[l] Peloponenſibus eiuſdē hoſtibus ciuitatis ſe interficiendum ignotus obiecit: Et factū eſt. Hoc modo eum prædicant patriā liberaſſe. Reſpōſum enim acceperant[m] Peloponnēſes tunc demum ſe ſuperaturos, ſi eorum regem non occidiſſent. Fefellit ergo eos habitu pauperis apparendo, & in ſuam necem per iurgia prouocando. Vnde ait Virgilius: Aut iurgia Codri. Et hunc Athenienſes tanquam deum[n] ſacrificiorum honore coluerunt. Quarto Latinorū rege Syluio Aeneæ filio: non de Creūſa: de qua fuit Aſcanius,[o] qui tertius ibi regnauit, ſed de Lauinia Latini filia, quem poſthumum Aeneas dicitur habuiſſe, Aſſyriorum autem viceſimo & nono Aeneo,* & Melantho Athenienſium ſextodecimo,[p] iudice autem Hebræorum Heli ſacerdote, regnum Sicyoniorum conſumptum eſt, quod per annos non gentos quinquaginta & nouem traditur fuiſſe porrectum.

*al. Antane.
Iudic. 12.
Iudic. 14.
C
Eclo. 6.
* al. Oneo.
1. Reg. 1.

a Aeneas cum xx. nauibus.) Quomodo euaſerit Aeneas ex Ilio capto varias ſcriptorum ſententias refert Diony. lib. primo. nam vt alij tradiderunt, ipſe occupata arce, dum in ſe impetū Graiorum cōuerterit, præmiſit ad naues impedimēta, & imbellē multitudinem, pueros, ſenes, mulieres, deinde arce deſerta, ex vrbe ſe proripuit, nactuſq; ſuos, qui præceſſerant, muniſsima Idæ tenuit, quò ex Troade tota, qui Græcorum imperia abhorrebāt, confugēre: ita manus nō contemnenda breui coacta eſt, manſitq; ibi plus paulo quàm annum, ſed quum in eos Græci pararent arma, cōditionibus pacis oblatis iuſsi ſunt agro Troiano excedere, data fide fore illos cum ſuis rebus tutos omni Graia ditione, dū ſedes ſibi quærerent, ſic Hellanicus ſcriptor alioqui fabuloſus, ſed multi nominis. Meneerates vero Xanthius liberatū dicit Aeneā à Græcis, D quod vrbē prodidiſſet: prodendi vero cauſam fuiſſe Alexandrum, qui illū contēnebat, aliiſq; proceribus Troianis prębebat cōtemnendum. Sunt qui putent eum in portu fuiſſe, dum Ilium caperetur: alij miſſum à Priamo ſcribunt ad opus militare. Latini ſeruatū eum à Graiis perhibent, cū Antenore vetuſti iure hoſpitij, & quia ſemper authores fuerūt reddēdæ Helenæ. quomodo vero in Italiā venerit, multis verbis Virgilius canit, veris falſa miſcens, qui mos eſt poëticus. Ego nec opiniones adducā aliorum, ſed veriſimiliora ſequar. Primū in Thraciā vectus eſt, ibiq; hyemem totam egit, recipiens qui ad ſe ex Aſia fugiebāt, condita vrbe de ſuo nomine, quam Aeneā Dionyſius, Mela Aenon vocat, itidē Plin. vbi Polydori dicit tumulum fuiſſe. Virgil. iij. Aeneid.

Feror huc, & littore curuo
Mœnia prima loco, fatis ingreſſus iniquis:
Aeneadaſque meo nomen de nomine fingo.

Quo loco, Seruius ait Aenum eſſe eā vrbem vocatā à Saluſtio, & ſi Homerus dicit auxilia illinc ad Troiā veniſſe. Euphorion & Callimachus à ſocio Vlyſsis cognominant ibi ſepulto, quum frumentatum miſſus eſſet. Hæc vrbs vſq; ad Macedonicum principatum manſit, quo tempore à Caſſandro Macedoniæ rege deleta eſt, cōditaq; Theſſalonica in quā Aenei commigrarunt. Tum Aeneas in Delum venit, hinc in Cytherā inſulam, tum in Arcadiam veteres hoſpites & cognatos, ex Arcadia in Zacynthum inſulā, poſtea in Leucadiam, inde in Ambraciam, vbi erat vrbs Aenea ad Acheloium amnem, poſtea deſerta: deinde Brutorū Epiri Anchiſes, Aeneas cum expeditiſſ. & acerrimo quoque Dodonā ad conſulendum numen, tum recepto patre in Drepanum Siciliæ, vbi eum amiſit. Strabo tamen ingreſſum Anchiſam ſcribit in Italiam, & Diony. anno ante mortē Aeneæ Anchiſam obiiſſe narrat. Aeneas vero ex Sicilia Italiæ applicuit, deſcenditque in agrum Laurentē, quinto & tricesimo anno regni Latini, ſecundo poſtquam ex Aſia ſoluerat. Nec tota E eius claſsis Latio appulit: aliæ enim naues in Apuliam conceſſere, aliæ in alia Italiæ loca, extantq; adhuc ſigna aduentus illius gentis. nonnulli vbi Aeneam in Italia ſtatuiſſent, antiquam patriam repetierunt. locus ipſe in Latio, quem primum Aeneas tenuit, Troiam poſteritas nominauit, ſtadiis à mari quatuor. b Apud Athenień. Mneſtheo.) Hic Peteō ſi tribo fuit nepos Erechthei regis ex Orneo filio, qui Theſeo abſenti, multam inuidiam nobilitatis concitauit, tanquam is Atticæ terræ populos in vrbem, ceu in cuſtodiam incluſiſſet. Porrò Theſeus apud Orchum Moloſſorum regem in arctiſs. cuſtodiis aſſeruabatur. reliquerāt que raptam Helenam Aphydnæ, quam vrbē Caſtor & Pollux bello ceperunt, vt Helenam ſororem recuperarēt: Atticæq; terræ Mneſtheū regem fecere, cuius opera dicitur adiuti. Theſeus vero per Herculem liberatus, quum opes ad recipiēdum regnum pararet, profectus in Scyrum inſulam, à Lycomeda rege occiſus eſt. Ita imperiū Athenień. nullo vindicante Mneſtheo ſtetit. nam Theſei liberi parui adhuc apud Elpenorem Euboicum educabantur, eorumq; Mneſtheus nullam habuit rationem. hinc conflato Troiano bello, quum ex tota Græcia concurreretur, filij Theſei cum Elpenore militarunt. Mneſtheus vero alias copias ad Ilium duxit. Vnde quum rediret in Melo inſula diem obiit, cui Demophoō ſucceſsit Theſei filius. hæc ex Plutarcho, Pauſania, & Euſebio. ita aliquanto poſterior fuit aduentus Aeneæ in Italiam, quàm regnū Mneſthei. quid quod Appiō Polyhiſtor, Demophoontā tradit regnaſſe Athenis, quum Troia à Græcis exſcinderetur. c Apud Sicyonios Polyphide.) Sic Euſebius: at Pauſanias aliter, qui ad hūc ferebit modum: [illegible] F Sicynnus filia fuit Etlithonophyle. ex qua & Mercurio genitus eſt, vt ferunt Polybus. Tum poſtea Phlias Dionyſi filius duxit, ex qua Androdamātem genuit filiū. Polybus vero Talao Biantis filio Argiuorum regi Lyſianaſſam filiam nuptui dedit: hoc tempore Adraſtus ex Argis ad Polybum perfugit in Sicyonem, ac Polybo vita functo imperium Sicyonis penes Adraſtum fuit: quo in Argos conuerſo, Ianiſcus de Clytij Laomedontis affinis poſteris, quum ex Atica terra Sicyonem veniſſet, regnum ibi obtinuit. Ianiſco mortuo, Phæſtus regnauit, qui de filiis Herculis fuiſſe dicitur. Hic quum ex vaticinio in Cretam migraſſet, ferunt regnaſſe Xeuxippum Apollinis, & Syllide Nympha genitum, quo fato functo, Agamemnon bellum Sicyoni fecit, & Hippolyto, qui Rhopalo Phæſti filio natus erat, quiq; veritus aduentantem exercitum, pactus eſt cum Agamemnone, ſe illius & Mycenæorum ſubditum fore. Hyppoliti huius filius fuit Laceſtades, Phalces. Tamphalces vero Temeni filius noctu cum Dorienſibus vrbem cepit: non tamen regi quicquam mali fecit, nempe nato etiam ex Heraclidarum gente, ſed ſocium regni habuit. ab eo tempore Sicyonij ipſi Dorienſes ſunt facti, & in partem ceſſerunt Argiuæ ditionis. d Apud Aſſyrios Teutane.) Hunc ferunt temporibus Iliaci belli re-

G g naſſe.ſic Euſebius, & Diodorus, qui narrat Priamũ, quum bello premeretur miſiſſe, qui ab hoc Aſſyriorũ rege, cuius imperio & ipſe Priamus parebat, ſubſidium ſuo nomine peterent. Aſſyrium x. mil. Aethiopum, totidẽ Suſianorum, ac currus ducẽtos miſiſſe, præfecto illis Memnone Tithoni Satrapæ, apud regem gratioſiſsimi filio, cuius Homerus meminit, nam in eo bello occidit, iuuenis corporis atque animi dotibus præſtentiſsimus, quiq́; pugnando multa ediderat egregia facinora. a Iudex Labdon fuit.) Euſebius Labdon vocat, vulgo Abdon dicitur. Iudic. xij. & apud Ioſephum lib. v. Hilonis filius è tribu Effraim, cui filij fuerunt quadraginta, & ex his nepotes quinquaginta equis exercitati, omneſq; reliquit ſuperſtites. f Sicyoniorum iam Pelaſgus erat.) In antiquis exẽplaribus legitur, pelagus. Admonuit me Hieronymus Ruffaldus meus, iuuenile pectore vt muſis deditiſsimo, ſic & candidiſsimo, & ad amicitiam cum bonis ineundam, ſeruandamq́, facto & concinnato, legiſſe ſe in quodam Auguſtini codice Pelaſſum. Ex Pauſania nihil hic adiuuari poſſumus, quippe qui alios ponit reges. g Et Hebræorũ iudex Samſon.) Iudic. xiij. & Ioſephus lib. v. cuius facta maiora ſunt & admirabiliora, q̃ quæ gentiles de Hercule, vel Hectore, vel Milone fabulantur. Quæ, quia ſunt omnibus notiſsima, fuſius non perſequar.

Hieronymus Ruffaldus.

h Sed Aeneã, quoniam quando mortuus eſt.) Mezẽtius rex Ethruſcorum bellum cum Latinis, quibus Aeneas imperabat, geſſit, commiſſoq; prælio iuxta Lauinium, graui, & ambiguo, quod nox ſola diremit, in eo Aeneas euanuit, alij in deos tranſlatum exiſtimarunt, alij ſubmerſum in Numico exudiderũt amne. Tẽplum eſt ei conſtructũ à Latinis, hac inſcriptione, et Dionyſius prodit, interprete Lapo: Patris diui terreſtris, qui fluuij Numici vndas gubernat. Sunt, qui dicãt ab Aenea ipſo conſtructũ templum. Feſtus ab Aſcanio tradit Obiit ergo tertio anno poſt

Mezentius.

Aeneas deus.

H Latini ſoceri mortẽ, quo tẽpore ipſe regnũ tenuit: ſeptimo vero anno poſt captũ Iliũ. Sepulchra eius varia in earum regionib' oſtenduntur, ſed honoraria, quæ Græci κενοτάφια nominant, & et Virgil. vertit, inanes tumulos: Vnum tamen verum, plenúmq; aiunt ad Numicum fluuium. Liuius: Situs eſt, quemcunq; eum appellare fas, iuſque eſt, ad Numicũ amnem, Iouem Indigetem appellant. hoc nomine ab Aſcanio filio dictus eſt, relatúſque in deorum numerum. Indigetes dij vocantur, ceu in diis agentes, qui ex hominibus eò peruenere. Sunt, qui putant Indigetes eſſe, quos indigitari hoc eſt, vocari & nominari, nefas eſt, iique ſunt dij, in quorum cuſtodia ſunt vrbes, gentéſq;: ſed ſi indigitare ſit inuocare, dici poterunt, quod inuocati, faciles ſint, & præſto adſint: Cæterũ puto Indigetes appellari, quaſi in eo loco, vel genti, vel degentes, & propitiores ſunt, tum loco velut patriæ, tũ hominibus velut ciuibus. Hos intelligit Lucanus, cum dicit bello ciuili ob cladem venturam:

Indigetes.

Indigetes fleuiſſe deos, vrbíſque laborem
Teſtatos ſudore Lares.

Ideo & Aeneas, qui Iupiter Indiges, Iupiter quoque Latialis exiſtimatur. Illud non prætermittam Aeneam habere oſcillationem in Italia: vt in Græcia Erigonen Icarii filiam. Apud Feſtum enim Pompeium ſic legitur, mendoſe quidem, ſed nos lectionem, vt potuimus, reſtituemus: ea intelligi ſaltem poſsit: Cauſa, inquit, eius rectæ ionis oſcillorum proditur, quod Aeneas Latinus rex, prælio quod ei fuit aduerſus Mezentium Ceritum regẽ, nuſquam apparuerit, iudicatúſque ſit Iupiter factus Latialis. Itaq; per ſes nos dies feriatos Aſcanius eos liberos ſeruóſq; requirere iuſsit, non ſolũ in terris, ſed etiam quà videretur cœlum poſſe adiri, per oſcillationem, velut imaginem quandã vitæ humanæ, in qua altiſsima interdum ad intimum, infima ad ſummũ efferuntur. Hæc Feſtus. Porrò oſcillum ab ore diminutiuum eſt, vt Columella oſcilla lupinorũ dicit, imagũculæ ſunt hominũ. Santra ab oſcello deducit vetere verbo, quod eſt inclinare, q̃ præcipites in os ferantur. i Deum ſibi fecerunt

Oſcillatio.

I Latini.) Colitur & in Sicilia Elymæ vrbe, quã ipſe cõdidit. Ouid. xiiij. Metamor. Aeneæ paruum eſſe numen ſubſignificat. k Sabini etiam regem ſuum primũ Xanthum, ſiue vt aliqui appellãt, Xanthium.) In variis exemplaribus varie habetur: in aliis Xanthum, in aliis ſanctum, in aliis ſancum, aliquo veſtigio melioris lectionis. Sangum enim eſt legendum. Dionyſius lib. 2. Porcium Catonem ait ſcriptum reliquiſſe, Sabinorum gentem eſſe nominatam à Sabino filio Sangi dei gentilis, qui etiam dictus eſt Piſtius. Et Lactantius, Sabini, inquit, colunt Sangum, et Romani Quirinũ, & Attici Mineruã. De hoc plurima habet apud Annium, ſi cui, vel vacat, vel libet illa cõſectari. Sangi genij meminit Sequeſter Vibius in vrbis regionibus. l Per idem tẽpus Codrus rex Athenienſ.) Codrus Melanthi Meſſenij filius fuit, quo rege Heraclidæ, qui in Peloponneſo imperabant, bellum mouerunt Athenienſ. quod abundãtia ibi exulum multitudine, & regnante Codro Melanthij filio, timere cœperunt, & Corinthus propter vicinitatẽ locumque Megara Iſthmum cõiungit, in quo eſt Corinthus & Meſſeniis, quorũ rex fuerat Melãthus Codri pater: Conſultũ igitur à Laconibus oraculum, reſpõdit victoriã & mortũ regis eandẽ in partem inclinare. Heraclidæ hoc audito, ſimul diſsimulandã dei vocem curabant, ſimul edictũ in caſtris propoſuerũt, ne quis Codri corpus violaret. Verũ diuini reſponſi rumor ad Athenienſ. peruenit. Codrus vt erat, & patriæ amans, & gloriæ appetens, poſito regio cultu, caſtra Laconum ingreſſus, prouocatis iurgio militib', ſe interficiendũ præbuit. Ita Lacones prælio fuſi, reliqua exacti Attica ſolã Megaricam terrã tenuerunt. m Reſponſum enim acceperãt.) Seruius redditũ oraculum tradit in eam ſententiã, quã dixi. Trogus ſcribit, reſponſum eſſe ſuperiores fore Lacones, ni regẽ Athẽ. occidiſſet. Cic. 3. Tuſc. quæſt. Si rex interfect' eſſet, victrices Athenas fore. n Hũc Athenienſ. tanquã deum.) Cicero iij. de natu. deo. inquit: ſed ſi ſunt hi dij, eſt certe Erichtheus, cuius Athenis & delubrũ vidimus, & ſacerdotem: quem, ſi deũ fecimus, quid, aut de Codro dubitare poſſumus, aut de cæteris, qui

Codrus.

Erichtheus.

pugnãtes pro patriæ libertate ceciderũt? Quod ſi probabile non eſt, nec K
illa quidẽ ſuperiora, vnde hæc manant, probãda ſunt. Hoc dicto Ciceronis in dubiũ venit, an Athenienſ. Codrũ, vel deũ putarint, vel diuinis coluerint honoribus. o Nõ de Creuſa, de qua fuit Aſcanius.) Creuſa Priami & Hecubæ filia, Aeneæ peperit Aſcaniũ, Ilio incolumi. Idẽ Aeneas in Italia ex Lauinia Latini filia Syluiũ procreauit, qui poſthumus eſt natus, hoc eſt, patre mortuo. Sunt qui putẽt Aenea ſublato imperiũ Latinorũ penes Lauiniã fuiſſe, conſeruatumq́; ab ea, quoad filius ætate ſui imperio idonea. Tũc ei traditũ à matre regnũ. Alij dicunt Aeneæ Aſcanium accepiſſe, tametſi genitus nõ erat ex Lauinia, cuius nomine ad Aeneam Latium regnum peruenerat, ſed quia nec dum Aeneæ filius quiſquã erat ex Lauinia, nec bellum difficile, quod cum Ethruſcis duce Mezentio illorũ rege & Lauſo filio gerebatur, à fœmina adminiſtrari poterat, Lauiniamq́; quũ eidem ſe priuignũ imperantẽ, ſeceſsiſſe in rure, ac in ſyluis extructa domo egiſſe, ibiq; edidiſſe filiũ, quẽ Syluiũ nominauit, quia in ſyluis, & poſthumũ, quia mortuo patre nat' eſſet. Aſcanius ex ſyluis nouercã cum fratre eduxit, habuitq; apud ſe liberaliter. Quumq; Aſcanius diẽ obiiſſet, reliquit Iulum filiũ, inter quẽ & Syluiũ patruum cõtrouerſia fuit de regno, quam populo diſceptator ita diremit, vt quoniã Syluius & natu maior erat, ac perinde reb' adminiſtrãdis cõmodior: & Lauiniæ filius regni herede, regnaret: penes Iulũ vero ſacrorũ eſſet poteſtas, quę eſt ſecundũ regiam maxima. De his ſectis loquitur Cæſar, & apud Lucanũ: Phrygiiq; penates gentis Iulææ: & in laudatione amitæ Mariij cõiugis apud Suetoniũ, à Venere, inquit Iulij, cuius gentis familie eſt noſtra. Eſt ergo in genere ceremonia deorum. Nam Dionyſius etiam ætate ſue ſcribit Iuliam gentẽ illa ſacra habere. Memini ſcripſiſſe me alio volumine huius operis, propter vaticinium
Neptuni, quod eſt apud Homerũ, credidiſſe nonnullos Aeneã conditis L
ſociis vrbe in Italia, rediſſe in Phrygiam, atq; ibi dominatũ Troiens, neſcio an prælio cũ Ethruſcis ſe ſubduxerit, & nauigio rediuerit in patriã: ſed exiſtimarim potius, ſi quid de Troia Phrygia Homerus ſentit, illud eſſe quod Aſcanium in Phrygia regnaſſe fere cõuenit. Dionyſius illũ ſcribit, quũ in ea regione imperaſſet, reductis ab Heleno Hectoris filio in Iliũ, & Aſcanium eò reuerſum, expulſis Antenoris liberis, quos ibi Agamẽnon deſcendens præfecerat. Tum & vrbs eſt in Phrygia quã Antãdron nominãt, in qua regnũ tenuiſſe Aſcaniũ produnt, & ſic nominatã, q̃ cum eſſet à Pelaſgis captus, ea ſe redemit, ideo Antandrus, q. ἀντὶ ἀνδρὸς, hoc eſt, pro Aſcanio itaq; dubitari poteſt, an Aſcanius relictus ſit in patria ab Aenea, nec comes fuerit paternę fugę: an patre mortuo, vbi res penes nouercã fuere, conceſsit in Aſiam. Aſcaniam vrbem Heſychius ponit in Phrygia conditã ab Aſcanio, vt Stephanus aſſerit. Ac fieri poteſt, vt alius ſit is Aeneę filius, qui in Aſiæ dominat' eſt, q̃ hic Italẽſis Aſcanius: neq; enim duos tantũ fuiſſe Aeneæ filios crediderim etiam Aſcanios dictos, quod puto cognomen illorum potius fuiſſe, q̃ propriũ cuiuſquam nomen. Nam is ipſe Aſcanius, qui in Italia dicitur patri ſucceſsiſſe, Euryleon proprio nomine vocabatur. p Melantho Athenienſ. rex.) Melãthus pater fuit Codri, vt diximus, regnum Athenienſ. quomodo ſit nactus, referũt, quum alij permulti, tum vero Suidas in voce ἀπατούρια. Feſtum hoc inquit, eſt populo celebre, agebatur ab Athenienſ. per tres dies, in quo donatus eſt ciuitate filius Sitalci regis Thraciæ. vocãt quidẽ primum diem δόρπειαν cœnæ diem, quo ſodales veſperæ cõuenientes epulabãtur. Alterum vero ἀνάῤῥυσιν, hoc eſt, Lauum à ſacrificãdo. ſacrum verò fiebat Διὶ φρατρίῳ, Ioui ſodali & Mineruæ. Tertiũ verò κουρεῶτιν, id eſt, puellarem, q̃ tunc pueros & puellas in ſodalitates adſcriberent. Fuit autẽ cauſa feſti hæc: bellũ erat Athenienſ. cum Bœotiis de Celænis, quæ eſt regio in Methoriis, Xãthius Bœotius
prouocauit regem Athenienſ. Thymœtum, quo nõ recipiente certamẽ, Melanthus qui tum ibi erat peregrinus, Meſſenius genere à Periclymeno Nelei filio præfectus eſt regno, certamine ſuſcepto. Quũ verò pu- M
gnarent, viſus eſt Melantho quidã à tergo Xanthij conſiſtere, nigrã capræ pellem indutus, exclamauit ergo iniquè eum agere, qui comitatus in pugnam veniret. Bœotius, quum ſe conuertiſſet occiſus eſt à Melantho. Hinc feſtum deceptoris, & Dionyſij μελαναίγιδος, hoc eſt, nigrę capræ pellis templum extruxerunt. Sunt qui dicant apaturia nominata à patribus ſimul conuenientibus ad deſcriptiones liberorum inter eſſe, id eſt, ad ſumẽdem togam virilem. Sic apatutia & homopaturia dici, vt vaor dicitur, ἄκοιτις ὁμάκοιτις. Hæc Suidas.

De ſucceſsione ordinis regni apud Iſraelitas poſt iudices. Caput XX.

MOx eiſdem per loca memorata regnãtibus, Iſraëlitarum regnũ, finito tempore iudicum à Saüle rege ſumpſit exordiũ: quo tempore fuit Samüel propheta. Ab illo igitur tẽpore hi reges Latinorum eſſe cœperunt, quos cognominabãt Syluios, ab eo qui filius Aeneæ primus dictus eſt Syluius: cæteris ſubſecutis & propria nomina imponebãtur. Et hoc non defuit cognomentum, ſicut longe poſtea Cæſares cognominati ſunt, qui ſucceſſerũt Cæſari Iulio.[a] Reprobato autẽ Saule, ne quiſquam ex eius ſtirpe regnaret, eoq; defuncto [b] Dauid ſucceſsit in regnũ poſt annos à Saülis imperio quadraginta.[c] Tunc Athenienſes habere deinde reges [d] poſt Codri interitum deſtiterunt, & magiſtratus habere

1. Reg. 13. & 15.
2. Reg. 5.
Acto. 13.

A habere cœperunt adminiſtrandæ Reipublicæ. Poſt Dauid,qui etiã ipſe quadraginta regnauit annos,filius eius[e] Salomon rex Iſraëlitarum fuit, qui templum illud nobiliſſimum dei Hieroſolymitanum cõdidit. Cuius tempore apud Latinos condita eſt Alba, ex qua deinceps non Latinorum ſed Albanorum reges appellari in eodẽ tamen Latio cœperunt. Salomoni ſucceſſit filius Roboam,[f] ſub quo in duo regna populus ille diuiſus eſt, & ſingulæ partes ſuos ſingulos reges habere cœperunt.

3. Reg. 2. *3. Reg. 12.*

a QVi ſuccеſſerunt Cæſari Iulio.) Alibi habetur, Cæſari Auguſto. & haud dubie propter Auguſtum cæteri Romani principes & Cæſares & Auguſti ſunt dicti: et ſi Auguſtus nominatus eſt Cæſar, qui pri⁹ C. Octauius, quod teſtamento erat à Iulio Cæſare maiore auũculo adoptatus. b Eoq; defuncto. Erat iam multis annis antea unctus à Samuele ſacratusq; rex Iſrael, ſed nõ cœpit imperare, quoad vitæ cõceſſit Saul, cũ Dauid cõſulto oraculo venit in Hebrõ ſecund. Reg. cap. ij. c Poſt annos à Saulis imperio quadraginta.) Tot enim annos regnauit Saol ex ſacris literis, & Ioſepho, Eupolemus vero qui Hebræorum conſcripſit hiſtoriat tantũ xxj. ponit. d Tunc Athenienſes habere deinde reges.) His ſucceſſere quos ipſi vocant ἄρχοντας, hoc eſt, principes. Hieronym⁹ magiſtrat⁹ vertit. & Plinius libro triceſimo tertio. Cicero in de fato Græco verbo eſt vſus quod parum cõmode Latinis poſſe exprimi videbat: Archonte, inquit, Pytharato. Idem fecit Spartianus in Adriano: Athenis, inquit, Archon fuit. Velleius Paterculus ſic: Codri fuit filius Medõ. primus archon Athenis fuit ab hoc poſteri, apud Atticos dicti medontidæ, ſed hi inſequentes vſque ad Charopen dum viuerent, eum honoré vſurparunt, poſtea decennales fuere magiſtratus, inſtituti paulo ante primã Olympiadem. Poſt Eryxian fuerunt annui, id eſt Olympiade vicesimaſexta. Pollux libro octauo: [illegible] & mox: [illegible] id eſt nomina magiſtratuum Athenis. Nouem magiſtratus qui ſunt primũ is qui annis ſingulis Archon nominatur: tum rex: inde Polemarchos ſiue belli princeps & theſmothetæ ſiue legumlatores ſex, ex quibus nouem cõficiuntur magiſtratus. idq; theſmothetarum vocatur forum & cognitio. Archon vero diſponit Dionyſia & ludos Apollinis in vere cum aliis. qui ei adhibẽtur curæ ſocij. iudicia apud illum exercentur hæc, malæ tractationis, iniuriarũ, de eligendis qui orphanis dent curatores, & curatorum conſtitutio, aduocatio heredum, & fœminarum, quæ ſolæ ſunt hæredes ex aſſe, curatores mulierum, quæ à mariti morte deprehenduntur ferre vterum, locatio ædium orphanorum. Hic vero præcipue Archon dicitur, & ab eo ſignantur faſti. Sic ille. Iudicabant olim ante Solonis leges ſeparatim nec aliter licebat. Rex ſedebat ad Bucolæum nõ procul à Prytaneo Polemarchus in Lyceo, Theſmothetæ in Theſmoſio, Archon ad ſtatuas æneas, qui eponymi dicebantur, vbi & figebantur leges, antequam eſſent approbatæ, ceu quis dicat pro roſtris e Poſt Dauid qui etiam ipſe quadraginta regnauit annos filius eius.) Non ſcio nõ modo inter reges, ſed nec inter priuatos hominesp tale par, quales hi pater & filius Dauid, & Salomon. Pater manſuetudine & probitate deo chariſſimus, inſignis vaticinio, filius ſapientia cunctos mortales antecellens. Huius Salomonis & tẽpli ab eo conſtructi meminerunt profani ſcriptores Eupolemus, & Thimocares, Lactã. Lib. iiij. diui. inſti. Salomonem ſcribit regnaſſe ante Troiana tẽpora annos cxl. cũ totidem annos poſterior fuerit clade Ilij, vel erratũ eſt à librariis, vel author ipſe lapſus memoria, & pro poſt dixit ante. f Salomoni ſucceſſit fili⁹ Roboam.) Hic planè, quod dici ſolet Heroum filij noxæ, ex patre ſapientiſſimo ſtultiſſ. filius & arrogantiſſimus, qui quod populum ſe arctius habiturũ, quàm feciſſet pater palam profeſſus eſſet, decem tribus amiſit, quarum qui electus rex dictus eſt rex Iſrael ipſe vero cui duæ reliquæ ſuperfuerunt nominatus rex Iudæ: nam ei tribus Iuda & proxima illi Beniamin parebant. Leuitica cum Iudaica manſit propter templum domini, quod erat Hieronymi Iudæis,

Cæſares. *Archontes.* B *David.* C *Roboan.*

De regibus Latij, quorum primus Aeneas & duodecimus Auentinus dij facti ſunt. Cap. XXI.

Latium poſt Aeneam quem deum fecerant xj. reges habuit, quorum nullus deus factus eſt. Auentinus autem, qui duodecimo loco Aeneã ſequitur, cum eſſet proſtratus in bello, & ſepultus in eo monte, qui etiã nunc eius nomine nuncupatur, deorum talium quales ſibi faciebant numero eſt additus. Alij ſane noluerunt eum in prælio ſcribere occiſum, ſed non comparuiſſe dixerunt, nec ex eius voca-

bulo appellatum montem[a], ſed ab aduentu auium, dictum Auentinum. Poſt hunc non eſt deus factus in Latio, niſi Romulus conditor Romæ. Inter iſtum autem & illum reges reperiuntur duo, quorum primus eſt, vt Virgiliano cum verſu eloquar: Proximus ille Procas Troianæ gloria gentis. Cuius tẽpore quia iam quodammodo Roma parturiebatur, illud omnium regnorum maximum Aſſyriorum finem tantæ diuturnitatis accepit. Ad Medos quippe tranſlatum & poſt annos ferme mille trecentos quinque, vt etiam Beli, qui Ninum genuit, & illic paruo contentus imperio primus rex fuit, tempora computentur. Procas autem regnauit ante Amulium. Porrò Amulius fratris ſui Numitoris filiam Rheam nomine, quæ etiam Ilia vocabatur, Romuli matrem Veſtalem virginem fecerat, quam volunt de Marte geminos concepiſſe, iſto modo ſtuprum eius honorantes, vel excuſantes, & adhibentes argumentum, quòd infantes expoſitos lupa nutrierit. Hoc enim genus beſtiæ ad Martem exiſtimant pertinere, vt videlicet ideo lupa credatur admouiſſe vbera paruulis, quia filios domini ſui Martis agnouit: quamuis non deſint qui dicant, cum expoſiti vagientes iacerent, à neſcio qua primum meretrice fuiſſe collectos, & primas eius ſuxiſſe mamillas. Meretrices autem lupas vocabant: vnde etiam nunc turpia loca earum, lupanaria nuncupantur. Et eos poſtea ad Fauſtulum perueniſſe paſtorem, atque ab eius Acca vxore nutritos. quanquam ſi ad arguẽdum hominem regem, qui eos in aquã proiici crudeliter iuſſerat, eis infantibus per quos tanta eiuitas condenda fuerat, de aqua diuinitus liberatis, per lactantem feram deus voluit ſubuenire, quid mirum eſt? Amulio ſucceſſit in regnum Latiale frater eius Numitor, auus Romuli, cuius Numitoris primo anno condita eſt Roma, ac per hoc cum ſuo deinceps, id eſt, Romulo nepote regnauit.

D *Aeneid. 7.* E

a NEc ei eius vocabulo appellatum montem.) Varro lib. iiij. de lingua Latina: Auentinũ aliquot de cauſis dicũt. Nænius ab auibus, quod eo ſe ab Tyberi ferrent aues. alij à rege Auentino Albano, quòd ibi ſit ſepultus. Alij Auentinũ ab aduẽtu hominum, quòd commune Latinorum ibi Dianæ templum ſit cõſtitutũ. ego maxime puto ab aduectu. nam olim paludib⁹ mons erat ab reliquis diſcluſus, itaque eò ex vrbe aduehebãtur ratibus, Et quandoquidẽ bene curioſioribus ingeniis volumẽ hoc. xviij. paulo fuſius extendimus, illud non pigebit quoque annotare Auentinum montem extra pomœrium fuiſſe Romæ, propter alteram ex duabus cauſis, aut quod plebs eò receſſiſſet, aut quod Remo auſpicante illo loco aues non addixiſſent.

Auentinus. F

Quòd eo tempore Roma ſit condita, quo regnum Aſſyriorũ intercidit, quo Ezechias regnauit in Iudæa. Cap. XXII.

Nam altiſſima tunc condita eſt ciuitas Roma[a] velut altera Babylon & velut prioris filia Babylonis, per quam deo placuit orbẽ debellare terrarum, & in vnam ſocietatem Reipublicæ legũmque perductum longe latéque pacare. Erant enim iam populi validi, & fortes, & armis gentes exercitatæ, quæ non facile cederent, & quas opus eſſet ingentibus periculis, & vaſtatione vtrinque non parua atque horrendo labore ſuperari. Nam quando regnum Aſſyriorum totam penè Aſiam ſubiugauit, licet bellando ſit factum, non tamen multum aſperis, & difficilibus bellis fieri potuit, quia rudes adhuc ad reſiſtendum gentes erant, nec tam multæ, vel tam magnæ. Siquidem poſt illud maximum atque vniuerſale diluuium, cum in arca Noë octo ſoli homines euaſerunt, anni non multo amplius quàm mille tranſierant, quando Ninus Aſiam totam, excepta India ſubiugauit. Roma vero tot gentes, & Orientis, & Occi-

Geneſ. 7.

G dentis, quas imperio Romano ſubditas cernimus, non ea celeritate ac facilitate perdomuit, quoniam paulatim creſcendo robuſtas eas & bellicoſas quaquauerſum dilatabatur inuenit. Tempore igitur quo Roma condita eſt, populus Iſraël habebat in terra promiſsionis annos ſeptingentos decem & octo. Ex quibus vigintiſeptem pertinent ad Ieſum Nauc, deinde ad tempus iudicũ trecenti vigintinouem. Ex quo autem ibi reges eſſe cœperant, anni erant trecenti ſexagintaduo. Ex rex tunc erat
4. Reg. 16. in Iuda, cuius nomen erat Achaz, vel ſicut alij cõputant,
4. Reg. 18. qui ei ſucceſsit Ezechias, quem quidem cõſtat optimum
4. Reg. 17. & piiſsimum regem Romuli regnaſſe temporibus. In ea vero [b] his temporibus Hebraici populi parte, quæ appellabatur Iſraël regnare cœperat Oſee.

In Victoriano idem legimus. [a] NAm altiſsima tunc condita eſt ciuitas Roma.) In quodam libro ſic legitur: ne multis mores condita eſt ciuitas Roma. vt annotauit mihi Nicolaus Votronius meus, acri iudicio & ſuauiſsimo ingenio iuuenis. Porro Petr⁹ Apoſtolus Romã Babylonẽ appellat, vt etiam Hierony. in vita Marci interpretatur, qui ad Marcellam ſcribens non aliã exiſtimat deſcribi ã Ioanne in Apocalipſi Babylonẽ, quam vrbem Romam, nunc vero nomẽ tam odioſum exuit: nam nihil eſt in ea cõfuſum & promiſcuum, diſcretis adeo & redactis omnibus in certas leges vt cum omnia propè illic vendantur, & emantur, nihil tamen agas ſine lege ac formula, atque etiã ſanctiſsimis iuris. b In ea vero.) Alibi ſic, In ea Hebręi populi parte.

H *De Sibylla Erythræa, quæ inter alias Sibyllas cognoſcitur de Chriſto euidẽtia multa cecinisse. Cap. XXIII.*

EOdem tempore nonnulli Sibyllã Erythræam vaticinatã ferunt Sibyllas [a] autẽ Varro prodit plures fuiſſe, non vnam. Hæc ſanè Erythræa Sibylla [b] quædã de Chriſto manifeſta conſcripſit, quæ etiã nos prius in Latina lingua verſibus male Latinis & non ſtantibus legimus, per neſcio cuius interpretis imperitiã ſicut pôſt cognouimus. Nam vir clariſsimus Flacianus, qui etiam proconſul fuit, homo facillimæ facũdiæ multæq́ doctrinæ, cum de Chriſto colloqueremur, Græcum nobis codicem protulit, carmina eſſe dicens Sibyllæ Erythrææ, vbi oſtendit quodam loco in capitibus verſum [c] ordinem literarum, ita ſe habentem, vt hæc in eo verba legerentur: Ἰησοῦς χρειστὸς θεοῦ υἱὸς σωτὴρ, quod eſt Latine: Ieſus Chriſtus dei filius Saluator. Hi autem verſus, quorum primæ literæ iſtum ſenſum, quem diximus, reddunt, ſicut eos quidam Latinus [d] extantibus verſibus eſt interpretatus, hæc continent:

Iudicij ſignum [e] tellus ſudore madeſcet.
E cœlo rex adueniet per ſecla futurus:
Scilicet in carnem [f] præſens vt iudicet orbem.
I Vnde deum cernent incredulus atque fidelis
Celſum cum ſanctis, æui iam termino in ipſo.
Sic animæ cum carne aderunt, [g] quas iudicet ipſe.
Cum iacet incultus denſis in vepribus orbis.
Reiicient ſimulachra viri cunctam quoque gazam.
Exuret terras [h] ignis, pontũmque polũmque
Inquirens, tetri portas effringet Auerni.
Sanctorum ſed enim [i] cunctæ lux libera carni
Tradetur, ſontes æterna flamma cremabit.
Occultos actus retegens, [k] tunc quiſque loquetur
Secreta, atque deus reſerabit pectora luci.
Tunc erit, & luctus, ſtridebunt dentibus omnes,
Eripitur ſolis iubar, [l] & chorus interit aſtris.
Soluetur cœlum, lunaris ſplendor obibit.
Deiiciet colles, [m] valles extollet ab imo.
Non erit in rebus hominum [n] ſublime vel altum.
Iam æquantur campis [o] montes & cærula ponti.
Omnia ceſſabunt, tellus confracta peribit.
Sic pariter fontes torrentur, fluminàque igni.
Et tuba tunc ſonitum triſtem demittet ab alto
Orbe, gemens [p] facinus miſerum variòſque labores,
Tartaréumque chaos monſtrabit terra dehiſcens. K
Et coram hîc domino reges ſiſtentur ad vnum.
Decidet è cœlis, ignîſque & ſulphuris amnis.

In his latinis verſibus de Græco vtcunq; tranſlatis ibi nõ potuit ille ſenſus occurrere, qui fit cum literæ, quæ ſunt in eorum capitibus connectuntur, vbi. Υ. litera in Græco poſita eſt, quia non potuerunt Latina verba inueniri, [q] quæ ab eadẽ litera inciperent, & ſententiæ conuenirent. Hi autem ſunt verſus tres, quintus & octauuſdecimus & nonuſdecimus. Deinde literas quæ ſunt in capitibus omnium verſuum cõnectentes, harũ trium, quæ ſcriptę ſunt non legamus, ſed pro eis Υ. literam tanquam in eiſdẽ locis ipſa ſit poſita recordemur, exprimitur in quinq; verbis, Ieſus Chriſtus dei filius ſaluator: ſed cum, Græce hoc dicitur, nõ Latine. Et ſunt verſus viginti & ſeptẽ, qui numerus quadratũ ternarium ſolidum [r] reddit. Tria enim ter ducta fiunt nomen. Et ipſa nouẽ ſi ter ducãtur, vt ex lato in altum figura conſurgat, ad viginti ſeptem perueniunt. Horũ autem Græcorũ quinque verborũ, quæ ſunt, Ἰησοῦς χρειστὸς θεοῦ υἱὸς σωτὴρ, quod eſt Latine Ieſus Chriſtus dei filius ſaluator: ſi primas literas iungas, erit ἰχθὺς, id, L eſt, piſcis, in quo nomine myſtice intelligitur Chriſtus, eo quod in huius mortalitatis abyſſo, velut in aquarum pfunditate viuus hoc eſt, ſine peccato eſſe potuerit. Hęc autẽ Sibylla ſiue Erythræa, ſiue vt quidã magis credunt Cumana, ita nihil habet in toto carmine ſuo, cuius exigua iſta particula eſt, quod ad deorum falſorũ ſiue fictorum cultum pertineat, quinimmo ita etiam cõtra eos, & contra cultores eorũ loquitur, vt in eorũ numero deputanda videatur qui pertinent ad ciuitatẽ dei. Inſerit etiã Lactantius operi ſuo [s] quædam de Chriſto vaticinia Si- *Lib. 4. inſti*
byllæ, quanuis non exprimat cuius. Sed quæ ſingillatim *tu. cap. 6.*
ipſe poſuit, ego arbitratus ſum cõiunctim eſſe ponenda, tanquam vnum ſit prolixum, quæ ille plura cõmemorauit & breuia. In manus iniquas, [t] inquit, infideliũ poſtea veniet. Et dabunt deo alapas manibus inceſtis, & impurato ore expuent venenatos ſputos. Dabit vero ad verbera ſimpliciter ſanctũ dorſum. Et colaphos accipiẽs, [u] *Ioan. 19.*
tacebit ne quis agnoſcat, quod verbũ vel vnde venit, vt inferis loquatur & corona ſpinea coronetur. Ad cibum autem fel, & [x] ad ſitim acetũ dederunt, in hoſpitalitate [y] hanc monſtrabunt menſam. Ipſa enim inſipiens gens [z] tuum deum nõ intellexiſti, ludentem mortaliũ mentibus, ſed & ſpinis coronaſti, & horridũ fel miſcuiſti. Templi vero velum ſcindetur, [a] & medio die nox erit tenebroſa M nimis in tribus horis. Et morte morietur tribus diebus [b] *Mat. 27.*
ſomno ſuſcepto. Et tunc ab inferis regreſſus ad lucẽ ętam veniet primus reſurrectionis, principio [c] reuocatis oſtenſo. Iſta Lectantius carptim per interualla diſputationis ſuæ, ſicut ea poſcere videbantur, quæ probare intenderat adhibuit teſtimonia Sibyllina, quæ nos nihil interponentes, ſed in vnam ſeriem connexa ponentes, ſolis capitibus, ſi tamen ſcriptores deinceps ea ſeruare non negligant diſtinguenda curauimus. Nonnulli ſanè Erythræam Sibyllam non Romuli, ſed belli Troiani tempore fuiſſe ſcripſerunt.

SIbyllas.) Mulieres ſunt vates deo plenæ, [a] vt inquit Diodorus lib. v. Seruius iiij. Aeneid & Lactantius j. diui. inſtitu. ex Varrone Sibyllã nominatam dicunt q. dei cõſilium, nam Aeoles σιοὺ deos vocant, & βουλὴν cõſilium, Suidas λέξιν ῥωμαϊκὴν eſſe dicit, ἑρμηνευομένην προφῆτιν, Romanam vocem, interpretarîque prophetiſſam, hoc eſt vatem. quæ vero & quot Sybillæ, quibus temporibus, quibus locis fuerint, non conuenit. nobiliũ ſentẽtias aliquot colligemus. Martianus Capella duas tantum eſſe dicit non decem, Erophilam Troianam Marmeſi filiam, quam eãdem putat eſſe Phrygiam, & Cumæam: alteram Symmachiã Hipporenſis filiam, quæ Erythre progenita, etiã Cumis vaticinata eſt. Plinius eſt autor Romę triũ Sibyllarum fuiſſe ſtatuas iuxta roſtra, vnam quam Pacuuius Taurus ædil. pleb. inſtruit, duas quas M Meſſala. Solinus eas nominat, Cumanam Delphicam, & Erythræã, Eriphilẽ. Aelianus in varia hiſtoria quatuor ponit,

A ponit, Erythræam, Samiam, Aegyptiam, Sardianam. Iſtis aliis duas addunt Iudæā, & Cumæam. Varro in libris rerum diuinarum ad C. Cæſarem, quatuor adiungit, vt ſint decem. nōnulli Græcorum conantur Sibyllis facere, quod de Iouibus, Herculibus & aliis, qui cū multi fuerint vnicum tantum prodidere, varia de Sibylla ſcribunt, & multum inter ſe diſcrepantia. Alij eam Apollinis & Lamiæ filiam volūt, alij Ariſtocratis & Hydollis, alij Crinagoræ, alij Theodori. Tum de patria non minus diſſidetur. Sunt qui Erythræam tradunt, ſunt qui Siculam, ſunt qui Sardinicam, ſunt qui Gergethicam, ſunt qui Rhodiam, ſunt qui Libycam, ſunt qui Leucanam, ſunt qui Samiam. quæ omnia magna ex parte de Erythræa opinati ſunt, quam dicunt ante Troiana tempora fuiſſe. Cæterū decem Sibyllas Varronis percenſebo, vt à Lactantio ponuntur, additis quæ mihi videbuntur partim ex Latinis ſcriptoribus, partim ex Græcis, vt res tota planior fiat. Prima Sibylla fuit Perſica, cuius mentionē fecit Nicanor, qui res geſtas Alexandri Macedonis ſcripſit. Hanc eandem Chaldæi eſſe dicūt, ab aliis Hebræa nominatur, cui proprium nomen Sambetha Noe, quæ vrbs eſt prope mare rubrū, nata, patre Beroſo, & matre Erymantha, cuius libri fuerunt quatuor & viginti, ac de Chriſto domino innumera cecinit, deq; eius aduentu, cui cæteræ quoq; Sibyllæ concinunt. Verſus huius paſſim legebātur imperfecti & interdū parum cohærentes vicio nō vatis, ſed exſcribētium feſtinantium, ita vt multa coniectura ſit opus, quod nō ſine numine contigit ne ab indignis illi vaticinia intelligerentur. Altera Sibylla ſuit Libyca, cuius meminit Euripides in Lamiæ prologo. Tertia Delphica, de qua Chryſippus loquitur in eo libro, quem de diuinatione compoſuit. hanc putāt Delphis natam dictamq; Artemin, & vixiſſe ante Troicum excidium, cuius plurimos verſus operi ſuo Homerū inſeruiſſe crediderunt. Hanc Diodorus Daphnen Tireſiæ filiā fuiſſe refert, quam Argiui quum Thebas vicissent Delphos miſere, ibiq; peritior diuinandi A-

B pollinis vaticiniis facta, dei oracula conſulētibus edidit, idcirco Sibylla eſt ab omnibus cognominata. Fertur & Daphne altera Ladonis Arcadis filia, Apollini adamata, quæ in Laurum eſt verſa cum deum auerſaretur, & fugeret. Quarta Cumæa in Italia, quam Næuius in libris belli Punici, Piſo in annalibus nominat. Hanc alij Italicam nuncupant, ex Cimerio Cāpaniæ vicino Cumis oppido. Quinta Erythræa, quā Apollodorus Erithreius affirmat ſuā fuiſſe ciuem, eāmq; Graiis Ilium petentibus vaticinatā & perituram eſſe Troiam, & Homerū mendacia ſcripturū. Hanc vulgatior opinio eſt fuiſſe ante obſidium Ilij. At Euſebius in priorē ætatem vrbis Romæ regnumq; Romuli refert. Strabo vero nō vnam ponit Erythræam Sibyllam, nam priſcam quandam facit, & aliam recentiorem Athenein nomine, quæ fuerit Alexandri temporibus. Lactantius Sibyllā Erythræam Babylone natā eſſe ait, & ſeſe Erythræam appellare maluiſſe. Sexta Samia, de qua ſcripſit Eratoſthenes in antiquis annalibus Samiorū ſe reperiſſe ſcriptū, dicta eſt nomine Pytho. Septima Cumana nomine Amalthæa, quæ ab aliis Herophile vel Demophile nominatur. Suidas Hierophilen dicit, eāmq; nouem libros attuliſſe ad regē Tarquinium Priſcum, ac pro eis trecentos Philippeos poſtulaſſe, regemq; aſpernatum precij magnitudinem, & mulieris inſaniam deriſiſſe, illā in conſpectu regis tres combuſsiſſe, ac pro reliquis idem precium poſtulaſſe. Tarquiniū multo magis mulierem inſanire putaſſe, quæ denuo tribus aliis exuſtis, cum in eodē precio perſeueraret motum eſſe regē ac reſiduos trecentis aureis emiſſe. huius facti meminerunt pleriq; ſcriptores, Photius, Dionyſius, Solinus, Gellius, Seruius, qui Tarquinio Superbo libros oblatos nō Priſco tradūt: & Plinius tres libros non nouē ponit, ac cōbuſtis duobus tertium ſuperfuiſſe. Suidas nouem libros ſcribit eam attuliſſe peculiarium oraculorū, hoc eſt, ad certū aliquem populū ſpectantium, ſed cōbuſtos tātum duos. Solinus huius ſepulchrum dicit viſi in Sicilia. Cæterum nō hanc nominat Herophilen, Erythræa namq; eo nomen hoc dat, quā antiquiorem facit Cumana. Euſe-

C bius Herophilen nec Erythræam, nec Cumanā autumat, ſed Samiā, vixiſſeq; Numa rege, Leocrate Athenis archōte. Fuit & Eriphyle & Amphiarai coniunx Adraſti ſoror. Octaua Helleſpōtiaca in agro Troiano nata vico Marmiſſo circa oppidū Gergetium, quam ſcribit Heraclides Ponticus Solonis & Syri fuiſſe tēporibus. Nona Phrygia, quæ vaticinata ſit Ancyræ. Decima Tyburs nomine Albunea, quę Tyburi colitur vt dea, iuxta ripas amnis Anienis, cuius in gurgite ſimulachrum eius inuentum eſſe dicitur, tenens in manu librum. Has Sibyllas tradit Varro. Feruntur & aliæ nonnullę, vt Colophonia, quæ dicta eſt Lampuſia Chalchante nata, cuius vaticinia & reſponſa carmine ſunt olim lecta. & Sibylla Eliſſa, cuius etiā vaticinia extiterunt carmine. venit etiam in numerum Sibyllarum Caſſandra Priami filia, quæ ruinam patriæ ceciniſſe dicitur, & dediſſe reſponſa conſulentibus. & Epirotica Sibylla, Theſprotię nata, quę oracula ſcripſit. & Theſſalica Mantho Tireſię Thebani filia. poſſet & Sibylla dici Carmentis Arcas Euandri mater: & Fauna Fatua Fauni regis ſoror & coniūx. Dubitauit Didius Grammaticus an Sappho Sibylla fuerit, vt eſt apud Senecam in ſtudio liberalibus, & ſi alii eo loco non Sibyllam ſed publicam legunt. verum quæ nam fuerit Sibylla, cuius carminibus fata Romana continebantur, requiſiſſe Varronem ipſum ferunt. multi Cumanam putant vt Virgil. qui eam vocat Deiphobē Glauci filiā. Glaucus enim vates fuit, qui eam artē Apollinem ipſum docuit, niſi quis Deiphilen malit dicere: nam & hāc aiunt libros attuliſſe ad Tarquinium Priſcum, quos ipſe in Capitolio condiderit, quam Solinus dicit quinquageſima Olympiade rebus Romæ interfuiſſe. quod ſi ita eſt, regi Priſco vendidit libros non Superbo. nam in quinquageſimā Olympiadē victore Olympiorū Epitelide Lacone, & Archonte Athenis Archeſtratide incurrerunt: & mors Priſci anno ſiij. & initium regni Seruij generi eius. ita congruentius eſt, quod Var-

ro & Suidas dicūt de Tarquinio Priſco, q̄ quod alij de Superbo, ſi modo Solino conſtat ſua cōputatio. Viſebatur huius Sibyllæ ſacellū Cumis, ſed Varroni non videtur veriſimile, vatem illam, quam Aeneas conſuluerit potuiſſe pertingere Romana regna, etiā poſt quinq; reges: ideo Erythræam potius fuiſſe putat, quæ de Romanis cecinerit: quarto tamē eā Dionyſius facit conſultā ab Aenea. Varro etiā illo argumēto vtitur, quod poſt incenſum Apollinis templum, apud Erythræam Ioniæ ipſa inuenta ſunt carmina. Virgil. hanc eandem, vt puto, Cumæam vocat. nam ſicut Capella dicit, Cumis vaticinata eſt, Italicis credo, quippe ſunt & Cumæ Ioniæ, vbi & Erythreæ. & Ariſtoteles in libello de naturæ miraculis ſpeluncam narrat eſſe Cumis vrbe Italiæ Sibyllę domicilium, quam multi & Erythræam putant, incolæ Cumæam nominant, haud dubie patriæ fauore, aut certe de alia ſentientes. Non enim Virgiliana ea Cumana eſt, quæ libros Tarquinio vendidit. Neq; Virgil. affirmat, neque vero vnius Sibyllæ putanda ſunt carmina, quæ fuerunt in Capitolio, quod ſignat Tacitus, inquiens, quod Auguſtus Cæſar indicauit. Nam cum eo tempore multa vana nomine Sibyllarum ferrentur, iuſſit conquiſita Samo, Erythris, Ilio, Africa, & per Italicas colonias carmina intra certum diem ad præfectum vrbis afferri, & iudiciū cenſuramq; xv. virorum adhiberi, ne haberi priuatim liceret, quod iam à maioribus erat cautū. Lactantius ex Varrone Capitolio refecto ex omnibus ciuitatib9, & Italicis & Græcis & præcipue Erythræis coacti allatiq; ſunt Romam, cuiuſcunque Sibyllæ nomine fuerunt: & paulo pòſt Feneſtella, inquit, diligentiſs. ſcriptor de xv. viris dicens, ait, reſtituto Capitolio retuliſſe ad Sena. C. Curionem conſulem, vt legati Erythras mitterentur, qui carmina Sibyllę conquiſita Romam deportarent. itaq; miſſos eſſe P. Gabinium M Octacilium, L. Valerium, qui deſcriptos à priuatis verſus circa mille Romam deportauerunt. idem ſupra oſtendimus dixiſſe Varronem. tantum Firmianus. Stilico Honorij Cęſaris ſo-

E cer concitaturus in generum ſeditionem, verſus omnes Sibyllinos curauit abolendos, de quo facto loquens Rutilius Claud. inquit:

> Nec tantum Geticis graſſatus proditor armis,
> Ante Sibyllinæ fata cremauit opis.

Hæc de Sibyllis.

b Hæc ſane Erythræa Sibylla) At Lactantius aliquot ex his verſibus nomine aliarū Sibyllarum citat, ſed nō refert cuius Sibyllæ ſint. Sibyllæ eſſe cōſtat, & pleraq; aliarū vaticinia Erythrææ ceu nobiliſsimæ aſſignabātur. c In capitibus verſuum.) Solitas Sibyllas aliquid per initia verſuum ſignificare, docet Cic. 2. de diuina. De Sibyllis enim loquens, ſic ſcribit: nō eſſe autē illud carmen furentis, tū ipſum poëma declarat. Eſt enim magis artis & ſciētiæ, q̄ vaticinationis, & motus, tum vero ea quæ acroſtichis dicitur, cum deinceps verſus literis connectitur, vt in quibuſdam Ennianis, quæ Ennius fecit. id certe magis eſt attēti animi, quā furentis, atq; in Sibyllinis ex primo verſu cuiuſcunque ſententiæ primis literis illius ſententię carmen omne prætexitur ad hunc modum ille. Hoc etiā ſubſignificat Virg. iiij egloga. cum dicit: Vltima Cumæi venit iam carminis ætas. ſcilicet tempus etiam quo vaticinium tendebat, certis erat literis inſertum. d Quidam Latinus.) Alibi ſic, quidam Latinis & extātibus verſibus aliæ & ſtantibus. e Iudicij ſignū.) Verſus Græci, vt ab Euſebio ἐν τῷ λόγῳ βασιλικῷ ponuntur, ſunt hi:

> Ἱδρώσει γὰρ χθὼν, κρίσεως σημεῖον ὅτ' ἔσται.
> Ἥξει δ' οὐρανόθεν βασιλεὺς αἰῶσιν ὁ μέλλων
> Σάρκα παρὼν κρῖναι πᾶσαν, καὶ κόσμον ἅπαντα.
> Ὄψονται δὲ θεὸν μέροπες πιστοὶ καὶ ἄπιστοι.
> Ὕψιστον μετὰ τῶν ἁγίων ἐπὶ τέρμα χρόνοιο
> Σαρκοφόρων, ψυχὰς δ' ἀνδρῶν ἐπὶ βήματι κρινεῖ.
> Χέρσος ὅτ' ἄν ποτε κόσμος ὅλος, καὶ ἄκανθα γένηται.
> Ῥίψουσι τ' εἴδωλα βροτοὶ, καὶ πλοῦτον ἅπαντα.
> Ἰχνεύων ῥήξει τε πύλας εἱρκτῆς ἀΐδαο.
> Σὰρξ τότε πᾶσα νεκρῶν ἐς ἐλεύθερον φάος ἥξει.
> Τοὺς ἁγίους ἀνόμους τε τὸ πῦρ αἰῶσιν ἐλέγξει.
> Ὁππόσα τις πράξας ἔλαθεν, τότε πάντα λαλήσει.
> Στήθεα γὰρ ζοφόεντα θεὸς φωτῆρσιν ἀνοίξει
> Θρῆνος δ' ἐκ πάντων ἔσται, καὶ βρυγμὸς ὀδόντων.
> Ἐκλείψει σέλας ἠελίου, ἄστρων τε χορεῖαι.
> Οὐρανὸν εἱλίξει, μήνης δέ τε φέγγος ὀλεῖται.
> Ὑψώσει δὲ φάραγγας, ὀλεῖ δ' ὑψώματα βουνῶν.
> Ὕψος δ' οὐκ ἔτι λυγρὸν ἐν ἀνθρώποισι φανεῖται.
> Ἶσά τ' ὄρη πεδίοις ἔσται, καὶ πᾶσα θάλασσα
> Οὐκ ἔτι πλοῦν ἕξει· γῆ γὰρ φρυχθεῖσα κεραυνῷ
> Σὺν πηγαῖς ποταμοί τε καχλάζοντες λείψουσι
> Σάλπιγξ δ' οὐρανόθεν φωνὴν πολύθρηνον ἀφήσει.
> Ὠρύουσα μύσος μελέων, καὶ πήματα κόσμου.
> Ταρταρέον δὲ χάος τότε δείξει γαῖα χανοῦσα.
> Ἥξουσιν δ' ἐπὶ βῆμα θεοῦ βασιλῆος ἅπαντες
> Ῥεύσει δ' οὐρανόθεν ποταμὸς πυρὸς, ἠδὲ θείου.

a Iudicij ſignum.) Mallem vertiſſet iudicij ſigno. Græce ſic eſt, ſudabit terra, iudicij ſignum cum erit. f Scilicet in carnem.) Alibi legitur: ſcilicet, vt carnem præſens diiudicet orbem. maluiſſem, ſcilicet vt carnem præſens & iudicet orbem. Græce habet: Et veniet cunctam carnē cenſurus & orbem. g Sic animæ cum carne aderunt.) Secus Græce: videbunt eum carniferum, & iudicabit hominū animas pro tribunali: hoc eſt in corpore videbitur iudex vt viſus eſt, cū iudicaretur, quemadmodum primo Actuum habetur, Hic Ieſus qui aſſumptus eſt à vobis in cœlum, ſic veniet quemadmodum vidiſtis eum euntem in cœlum. Si quis tamen in Græco verſu malit legere, σαρκοφόρους aut σαρκοφόρας, tum erit animas corporibus indutas iudicabit. h Exuret terras.) Hic verſus nō

G eſt in Græco, nec eſt tamen in Latino additum, hoc loco: nam oportet eſſe ſeptem & viginti. i Sanctorum ſedem.) In alio codice ſanctorum, ſed enim. verum Græce eſt, caro tunc omnis mortuorum in liberum veniet cœlum: tum ſequitur, ſanctos & iniquos ignis in æternum corripiet: ſed quia hæc aſpera & abſurda eſt ſententia, malim legere νόμον ἁγίων, ſed τῶν ἁγίων, vt coincideret cum eo, quod Latine interpretatum eſt. k Occultos actus retegens.) Conſcientiarum libri aperientur, vt eſt in Apocalypſi, de quo ſequentibus libris. l Eripitur ſolis iubar.) Potius in futuro, eripietur, ἐκλείψει. m Deiicient colles.) Sic Eſaiæ xl. & omnis vallis exaltabitur, & omnis mōs & collis humiliabitur, & erūt plana in directa & aſpera in vias planas. n Nō erit in rebus hominū.) Hic verſus parum cōſtat: nam tertio loco pro dactylo ponitur tribrachys: & Græce ſic habetur: ſublime non amplius moleſtum in hominibus apparebit: aut, videbitur. poterat verti, non erit in nobis poſt hac ſublime moleſtum. Neſcio vtrum intelligendū, periode futura hominibus alta, vt humilia, quod neutra illis erunt laborioſa: an quod æqualis erit in genere humano tanta, vt iſtę vel opū, vel nobilitatis vel honorū celſitudines nō amplius grauet, & moleſtæ ſint humano generi futuræ, & vt Apoſtolus Corinthiis ſcribit: Euacuetur omnis principatus & poteſtas humana, & ſit deus omnia in omnib^9^. Nihil eſt enim grauius aut difficilius, quàm iſtos tolerare, quorū falſa aliqua magnitudinis opinio animos imbuit: hunc inſolentem faciunt opes nimiæ, hic nihil non ſibi putat licere, quod ſit ex maioribus prognatus neſcio quibus, quos ſine fine habet in ore, inclytis videlicet multis & ſæuis latrocinus. Alius adorari vult propter dignitatē, nec vllus videtur ipſi honor honori ſuo ſatisfacere. Alius robuſt^9^ nebulo militem ſe eſſe iactat, & propugnatorem Reipub. & patronum ac defenſorem cæterorū, ideo licere ſibi humana & diuina polluere: ibi verba præferocia, ibi minæ excindendę ciuitatis, ſi quis obuiam eat. Et hæc agūtur in Chriſtiano populo, in quo
H gentis author Chriſtus diſertis verbis omnem inæqualitatem ſuſtulit, honoreſque & principatus vniuerſos ad Gentilium inſanias reiecit, nihilque eſſe voluit, quod nobis ſpiritus attolleret. o Iam æquantur campis.) Græce ſic: æquales erunt campis montes, & cunctum mare innauigabile fiet. Terra enim incenſa fulmine. p Orbe gement.) Grece orbis facinus. q Quia non potuerunt Latina verba inueniri.) Nullum enim Latinum verbum habet ὑψιλόν, & Græca omnia quæ ab ea incipiuntur litera ſunt aſpirata: quo fit vt cum ad Latinos tranſeant, nullum eorum incipiat ab v. leui ſine aſpiratione h, in quo paſſim labūtur imperiti. r Quadratum ternarium ſolidum.) Planum quadratū ſit ex reductione numeri in ſe, vt ter tria, ſi hoc ruſſus in primum ducatur, vt dicamus ter tria, ter erit ſolidū, prior illa ſumma eſt nouem, tum ter nouem eſt poſterior xxvij. dixi de his alibi. ſ Inſerit etiam Lactantius
Lactātius. operi ſuo.) Lactantius Firmianus ſecutus Arnobij præceptoris ſui exemplum contra gentes ſeptem volumina conſcripſit elegantiſſima & acutiſſima, nec eſt vllus inter Chriſtianos ſcriptores tam vicinus dictioni Tullianæ. t In manus iniquas.) Lactantius lib. iiij. cap. xviij.

Εἰς ἀνόμους χεῖρας καὶ ἀπίστων ὕστερον ἥξει.
Δώσουσι δὲ θεῷ ῥαπίσματα χερσὶν ἀνάγνοις,
Καὶ στόμασι μιαροῖς ἐμπτύσματα φαρμακόεντα.
Δώσει δ' εἰς μάστιγας ἁπλῶς ἁγνὸν τότε νῶτον.

u Et colaphos accipiens.)

Καὶ κολαφιζόμενος σιγήσει, μή τις ἐπιγνῷ
Τίς λόγος, ἢ πόθεν ἦλθεν, ἵνα φθιμένοις λαλήσῃ.
Καὶ στέφανον φορέσει τὸν ἀκάνθινον.

x Ad cibum autem fel.) Ibidem.)

Εἰς δὲ τὸ βρῶμα χολήν, καὶ εἰς δίψαν ὄξος ἔδωκαν.
Τῆς ἀφιλοξενίης ταύτην δείξουσι τράπεζαν.

I y In hoſpitalitate.) Græcè eſt, inhoſpitalitatis hāc oſtendent mēſam.
z Ipſa enim inſipiens gens.) Hæc alius Sibyllæ eſſe dicit:

Αὐτὴ γὰρ σὺ ἄφρων τὸν σὸν θεὸν οὐκ ἐνόησας
Παίζοντα θνητοῖσι νοήμασιν, ἀλλ' ἀκάνθαις
Ἔστεψας στεφάνῳ, φοβερήν τε χολὴν ἐκέρασας.

a Templi vero velum ſcindetur.) Sequenti capite:

Ναοῦ δὲ σχισθῇ τὸ πέτασμα, καὶ ἤματι μέσσῳ
Νὺξ ἔσται σκοτόεσσα πελώριος ἐν τρισὶν ὥραις.

b Et morte morietur tribus diebus.) Ibidem:

Καὶ θανάτου μοῖραν τελέσει τρίτον ἦμαρ ὑπνώσας.
Καὶ τότ' ἀπὸ φθιμένων ἀνακύψας εἰς φάος ἥξει,
Πρῶτος ἀναστάσεως κλητοῖς ἀρχὴν ὑποδείξας.

c Primus reſurrectionis principio.) Grece eſt: primus oſtēdens vocatis initium reſurrectionis, vel primus oſtendens Apoſtolis à ſe vocatis initium & ſpem reſurrectionis: vel, primus reſurgens, & quaſi faciens viam vocatis & electis: vt ſit quemadmodum Paulus inquit, primogenitus in multis fratribus, & primitiæ dormientium.

Quòd regnante Romulo ſeptem ſapientes claruerint, quo tempore decem tribus, quæ Iſrael dicebātur, in captiuitatem à Chaldæis ductæ ſunt, idémque Romulus mortuus diuino honore donatus eſt. *Caput XXIIII.*

EOdem Romulo regnāte Thales Mileſius fuiſſe perhibetur, vnus è ſeptē ſapiētibus, qui poſt theologos poetas, in quibus Orpheus maxime omnium nobilitatus eſt, Sophi appellati ſunt, quod eſt Latine ſapiētes. Per idem tempus decē tribus,[a] quæ in diuiſione populi vocatæ ſunt Iſraël, debellatæ à K Chaldæis, & in eas terras captiuæ ductę ſunt, remanentibus in Iudæa terra duabus illis tribubus, quæ nomine Iu- *4. Reg. 17.*
dæ vocabantur, ſedemq; regni habebāt Hieruſalē. Mortuum Romulum cum & ipſe nuſquam comparuiſſet, in deos, quod & vulgo notiſſimum eſt, retulere Romani, quod vſqueadeo iam fieri deſierat, nec poſtea niſi adulando, nō errando[b] factum eſt temporibus Cæſarum, vt Cicero magnis Romuli laudibus tribuat, quod non rudibus & indoctis temporibus, quando facile homines fallebantur, ſed iam expolitis & eruditis meruit hos honores, quamuis nondū efferbuerat, ac pullulauerat philoſophorū ſubtilis & acuta loquacitas. Sed etiam ſi poſteriora tempora deos homines mortuos nō inſtituerunt, tamen ab antiquis inſtitutos colere vt deos, & habere non deſtiterunt: quin etiam ſimulachris, quæ veteres nō habebant, auxerunt vanæ atq; impiæ ſuperſtitionis illecebram, id efficientibus immundis in eorum corde dæmonibus, per fallacia quoq; oracula decipientibus, vt fabuloſa etiam crimina deorum, quę iam vrbaniore ſeculo non fingebantur, per ludos tamen in eorundem falſorum numinum obſequium turpiter agerētur. Regnauit deinde Numa poſt Romulum, qui cum illam ciuitatem L
putauerit deorum profecto falſorum numeroſitate muniendam, in eandem turbam referri mortuus ipſe non meruit, tanquam ita putatus ſit cœlum multitudine numinum conſtipaſſe, vt locū ibi reperire non poſſet. Hoc regnante Romæ, & apud Hebræos initio regni Manaſſe, à quo impio rege[c] propheta Eſaias perhibetur occiſus, Samiam fuiſſe Sibyllam[d] ferunt.

PEr idem tempus decem tribus.) Hoc factum eſt rege Iſraël Oſea à a
Senacherib, qui & Salmazar nominatur Chaldęorum rege, tranſlatique ſunt in Medorū mōtes. regnatumq; eſt in Samaria annis CCL. à regibus Iſraël. idem Senacherib ad cuſtodiendā Iudæam incolas miſit ex Aſſyria, qui æmulatores Iudææ legis facti, Samaritani nuncupati ſunt, quod Latine cuſtodes ſonat, author Euſebius. b Nec poſtea niſi adulando, non errando.) Nam Cicero in Philippicis diuinitatem Cæſaris dictatoris proſcindit, & Seneca diuinitatem Claudij irridet, & Lucanus omnium Cæſarum diuinitatem cōculcat. c A quo impio rege.)
Sic Euſebius. Manaſſes impius Eſaiam interfecit, ſtatuamq; ſuam poſuit *Eſaias.*
quinque facies habentem. De Eſaia ſic Hieronymus: Eſaias in Hieruſalem nobili genere ortus eſt, ibiq; prophetauit ſub Manaſſe rege, ſectus in duas partes occubuit, ſepultuſq. eſt ſub quercu Regel iuxta tranſitū aquarū, quas olim Ezechias rex iacto obſtruxerat puluere. d Samiam fuiſſe Sibyllam.) Euſebius de eiſdem temporibus: Sibylla Samia, quæ Herophila appellatur, in Samo inſignis habetur.

M

Qui philoſophi enituerint regnante apud Romanos Tarquinio Priſco, apud Hebræos Sedechia, cum Hieruſalem capta eſt, templúmque ſubuerſum. *Caput XXV.*

REgnante vero apud Hebræos Sedechia,[a] & apud Romanos Tarquinio Priſco, qui ſucceſſerat Anco Martio, ductus eſt captiuus in Babyloniam populus Iudæorū, euerſa Hieruſalē & templo illo à Salomone conſtructo. Increpantes enim eos prophetæ[b] de iniquitatibus & impietatibus ſuis, hęc eis ventura prædixerant, maxime Hieremias, qui etiam numerum definiuit annorum.[c] Eo tempore[d] Pittacus Mitylenenus[e] vnus è ſeptem ſapientibus fuiſſe perhibetur. Et quinque cæteros qui vt ſeptem numerentur, Thaleti, quem ſupra commemorauimus, & huic Pittaco addūtur, eo tempore fuiſſe ſcribit Euſebius,[f] quo captiuus dei populus in Babylonia tenebatur. Hi ſunt autem, Solon Athenienſis,[g] Chilo Lacedæmonius,[h] Periander Corinthius,[i] Cleobulus Lindius,[k] Bias Prienæus.[l] Omnes hi ſeptem appellati ſapientes poſt poëtas theologos claruerunt, quia genere vitæ quodam laudabilia præſtabant[m] hominibus cæteris, & morū nonnulla præcepta[n]

ſententiarum

A ſentẽtiarum breuitate cõplexi ſunt. Nihil autẽ monimẽtorum quod ad literas attinet [n] poſteris reliquerunt, niſi quod Solon quaſdã leges Athenieſibus dediſſe perhibetur. Thales vero phyſic[us] fuit, & ſuorũ dogmatũ libros reliquit. Eo captiuitatis Iudaicæ tẽpore, & Anaximander, Anaximenes, & Xenophanes phyſici claruerunt. Tunc & Pythagoras, ex quo cœperunt appellari philoſophi.

[a] REgnante vero apud Hebræos Sedechia.) Nabocodroſorus, qui in ſacris literis Nabuchodonoſor dicitur, cũ tribu Iudæ bellum geſſit, cum Ioachim primum, quem tributarium ſibi fecit. Deinde cum Iechonia Ioachim filio, qui etiam patris nomine ſæpe nuncupatur, quem tertio regni menſe in Babylonem tranſtulit, ſpoliata Iudæa præfectoq; regioni Mathathia patruo Iechoniæ, eumq; Mathathiam Sedechiam appellauit, ceu quis dicat domini iuſtitiam, vt vel iuſticiæ in rebus adminiſtrandis admoneretur, vel iuſticiæ illius & vltionis diuinæ: ſed hic tũ Nabocodonoſoro parum aſſet dictis audiens, magnum in ſe bellum concitauit. Ipſe enim Chaldæus ingenti exercitu fines Iudææ ingreſſus, omniaque ferro atque igni longe lateq; perpopulatus, vrbẽ Hieroſolymas corona cinxit preſſoſq; diu intoleranda fame Iudæos cepit, ac regẽ ipſum occiſis prius ante eius ora liberis luminibus priuauit, catenisq; relegatũ in Babylonẽ cum toto populo pertraxit, vniuerſamq; vrbem funditus euertit. [b] Increpant enim eos prophetæ.) Hieremias propheta vaticinari cœpit decimo tertio anno Ioſiæ filij Amon regis Iuda, vt idem ipſe initio ſui operis profitetur. Euſebius in decimũ annum regni initiũ

Hieremias.

B prophetiæ illius, prædixitq; venturam cladem Iudæ, vt ipſe in volumine ſuorum vaticiniorum declarat. De Hieremia, & captiuitate, excidioq; Iudææ gentis, ad hunc modum ſcribit Alexander Polyhiſtor: Temporib[us], inquit, Ioachim Hieremias prophetauit, qui miſſus à deo, cum Iudæos aureo ſimulachro, cui nomen erat Baal, ſacrificantes reperiſſet, futuram eis propter hoc calamitatẽ prædixit: vnde Ioachim viuũ iuſſit cremari. Illum autem dixiſſe foueas ipſos à rege Aſſyriorũ captos iuxta Tigridem, atque Euphratẽ, eiſdẽ lignis facturos. Hoc Nabucodroſorũ Babyloniæ regẽ audiuiſſe, ac Stibare Medorum rege in auxilium adducto, cẽtum & octoginta peditum, equitum centum & viginti milia, ducentem ac decem milia curruũ, primo Samaritanas omnes vrbes, Galilæam Scythopolim, & Galaaditidem euertiſſe: deinde Hieroſolymã, & Iudæorum regem Ioachim viuum cepiſſe, & aurum, argentũ, æs, cæteraq; omnia, quæ in templo fuerant, area accepta, & tabulis, in Babylonem aſportaſſe. Arcam enim inquit Hieremias, detinuit. Sic ille. [c] Qui etiam numerũ definiuit annorum.) Hieremiæ xxv. Septuaginta annos duraturam ſeruitutem Iudaicam prædicitur. [d] Eo tempore Pittacus Mitylen.) Euſebius lib. x. præparationis Euangelicæ ſeptem Græciæ ſapientes temporibus fuiſſe Cyri ſcribit, ſed ætas eorum non poteſt vno ſemel verbo definiri: nam alij inter eos iuniores, alij ſeniores fuerunt. Conſtat Thalem cum Cyro eſſe congreſſum: & Solonem, ac Pittacum cum Crœſo, qui bellũ cum Cyro geſſit, ſed vltimis ſuis temporibus prima Cyri tẽpora attigerunt. Floruerunt enim à quadrageſima ad quinquageſimã Olympiadem. Nonnulli ad quinquageſimam primã, & ſecundã, & tertiã, vſq; ad octauã. Euſebius in chronicis Thalem in prima tempora Romuli regis con-

Thales.

fert, inſigni errore, vel ipſius authoris, vel librarij, ſed quẽ Auguſtin[us] eſt ſecutus. Qui enim potuiſſet Cyri tempora pertingere, hoc eſt, ab Olympiade octaua ad quinquageſimã quintam viuiſſe, annis fere ducentis

C Qui longiſſimam vitam dant Thaleti ac. non excedunt annos, vt Soſicrates. nam vulgo ſeptuaginta ſeptem tantũ attribuunt, quemadmodũ Laërtius refert, & Euſebius ipſe primo anno Seruij Romani regis ſeptimi, ſeptem ſapientes ſtatuis & primo Anci Martij Thalem Milеſiũ, hoc eſt, Olympia. xxv. quem ait ad octauam & quinquageſimã Olympiadem peruenisse. & in huius regis tempora debuit referri initiũ Thaletis, nõ Romuli. Ac de ſeptẽ quidem ſapientibus, qui fuerint, maxima eſt inter Græcos diſſenſio, ambitioſe ſuis quoque fauente. Priſci homines omnes qui aliqua præſtarent arte vt nos gnarum, aut ſcium illius, ita illi etiam σοφὸν vocabant, hoc eſt, ſapientem. Tum Poëtæ ſapientes ſunt dicti, vt

Pittacus.

Heſiodus, & Homerus. Hinc Tales dict[us] eſt ſapiens, & Bias, & Pittac[us] & Solon. De his enim Dicæarchus conſtare ait. Qui nã vero his ſint adiungendi, controuerſiſſimum eſt. Neque enim de parua re agitur. nihil maius in rebus humanis, neq; præſtabilius eſt quam hoc. Vulgo illi tres adduntur, quos hic Auguſtinus, ſic etiam Laërtius. Plato in Protagora Periandrum ſuſtulit, pro eoq; Myſonem repoſuit, de cuius patria non cõuenit. Plato Cheneum facit, quẽ ferunt fuiſſe etiã μισάνθρωπον hoc eſt hominum oſorẽ, vt Timonem & Apemantũ. Leandrius nec Myſonem relinquit, nec Cleobulũ, ſed Leophantum Epheſium, & Epimenidem Cretenſem. Ephorus Periandro ſubſtituit Scytham Anacharſin, alij alios addunt Ariſtodemum Pãphilum, & Scabrũ Argiuũ. Hermippus xvij. ſapientes tradit, Solonem, Thalem, Pittacum, Biantem, Cleobolum, Chilonem, Periandrum, Anacharſin, Acuſilaum, Epimenidẽ, Leophantũ, Pherecydem, Ariſtodemũ, Pythagoram, Laſiom, Hermionem, Anaxagorã. [e] Pittacus Mitylenæus.) Hic natus eſt Hirradio patre Thrace, vt fama eſt, Mitylenis vrbe Leſbi inſulæ: vir & amãs libertatis, propter quã Melanchrũ patriæ tyrannũ expulit, & fortiſſim[us]: Nam ſingulari certamine congreſſus cum Phrinone imperatore Athenienſ. Pancratiaſte, qui etiã Olympia vicerat, eum confecit. & iuſtiſſimus: nam cum iure de agri poſſeſſione inter Athenienſes & Mitylenæos ageretur, electus iudex pro Athenienſ. pronunciauit. Quocirca Mitylenæi principatum ei detulerunt, quem ipſe tenuit, quo ad res ciuitatis ſuæ cõſtituerentur, & in meliorem adducerentur ſtatum, poſtea depoſuit. Obijt anno ætatis ſuæ ſeptuageſi-

mo, Olympiade prima & quinquageſima, decem annis poſtquã ſe in ordinem redegerat. [f] Eo tempore fuiſſe ſcribit Euſebius. Et in præpa. Euan. & in Chronicis, quod opus in digeſtione temporum multũ hic Auguſtinus ſequitur nam rege Cyro ſolus eſt populus, ſub cuius principatu floruerunt ſeptẽ ſapientes. [g] Solon Athenienſis.) Solon in Salamina natus inſula, iuris & ditionis Athenienſ. patre Execeſtide nobiliſſimo viro nẽpe ex Codro genus ducente, Leges Draconis ſanguinarias mitigauit, latis humanioribus toto orbe inclytis. Nam ille priores, vt Demades orator ſolitus erat dicere, non atramẽto ſcripſerat Draco; ſed humano ſanguine. omnibus erat idem paratũ vltimũ ſuppliciũ quamlibet leui crimine conuictis, etiam ocij. Solon aduerſatus eſt ſemper Piſiſtrati propinqui ſui tyrannidi latenter obrepenti. quã vbi inualuiſſe cõſpexit, vadit, in Aegyptum abiit, hinc ad Crœſum regẽ Lydiæ: inde in Ciliciã, vbi Solos condidit, quæ poſtea fuit Põpeiopolis piratis à Põpeio victis. Deinde in Cyprũ inſulã, vbi mortẽ obijt, anno vitæ ſuæ lxxx. Fuit Archõ

Solon.

Athenienſ. tertio anno Olympia. quadrageſimæ ſextæ. Nam iã tunc annui erant principatus, non decennales, vt antea. Athenienſ. ei tyrannidẽ obtulerunt, quã ipſe magno animo reſpuit, adhortatus potius ciues ſuos vt in libertate permanerent. Solonis leges aliquot recenſent Laertius & Plutarchus in eius vita. eas Romani in ſuas xij. tab. tranſtulerunt. [h] Chilo Lacedæmonius.) Hic natus eſt lacedæmone Damagete patre. Ephorus fuit, qui magiſtratus nõ admodũ à tribunatu plebis Romano differt. Ipſe enim inſtituit vt Ephori regibus adiungerentur. Fuit pauciloqu[us] & in ſermonibus perbreuis. quod ipſi patriũ erat, nã Laconiſmum vulgo vocant. Ariſtagoras Mileſius Chilonium vocandi morẽ nominat. Obijt Piſæ dum filium Olympionicã cõplectitur. ipſius imagini elogium inditum eſt fuiſſe inter ſeptem ſapientiſſimum. [i] Periander Corinthius.) In

Chilo.

hoc homine nihil inuenio tãto dignum nomine: nam tyrannus fuit ſuæ ciuitatis, quem magiſtratum ſæuè & crudeliter exercuit, & iracũdia fuit tam incenſa, vt etiam inſanierit, & inceſtus perpetrauit haud nominãdos, & ſuam ciuitatem auro ſpoliauit, vt votum ſolueret. Quis inter hæc locus

Periander.

E ſapientiæ? idcirco ex ſapientiũ numero à plurimis reiectus eſt. Cæterũ Sotiõ, & Heraclides, & Pamphila nõ hunc Corinthiorum tyrannũ, ſed alterũ quendam Periandrum aiunt fuiſſe ſapientẽ, Ambraciæ natũ. Ariſtoteles etiam hunc ſapientũ Corinthi eſſe natum perhibet, & quidẽ tyranni patruelem, quidã putãt. Plato Corinthiũ negat fuiſſe. [k] Cleobulus Lindius.) Hic ex Lindo fuit quæ vrbs eſt Rhodi inſulæ. Alij Carem

Cleobulus.

volunt. ut Duris. fuit patre Euagora viribus formaq; cunctos ætatis ſuæ antecellens. in Aegypto didicit, cuius filia Cleobulina inſignis fuit vates ænigmatum heroicis verſibus cõſcriptorum. [l] Bias Prienæus.) Natus eſt Prienæ vrbe Ioniæ Teutamo patre. hunc ferunt delatũ ad ſe tripodem aureũ ad Herculẽ Thebanum miſiſſe, quod Priene patria Thebanorum eſſet colonia. Conſiliis & prudentia ſuã patriã grauiter ab Halyatte Lydorum rege Crœſi patre obſeſſam liberauit. Huius ferũr illud eſſe vulgatum: Omnia bona mea mecum porto, vt Cicero in Paradoxis ſcribit. miror Græcos tam inſignis dicti nullã in, ita Biantis feciſſe mẽtionem: ſed nec Priennen tradunt Biante viuo captam eſſe. Profecto nihil dubitẽ memoria falſum hunc fuiſſe maximum virũ, nec eſſet hoc vnicum exemplum. Seneca verſimilius, qui Stilponi Megarenſ. dictũ attribuit, libro, quod in ſapientem non cadit iniuria, ſecũdo: nam Megaram tunc cepit Demetrius Poliorcetes. Obijt Bias morte ſuauiſſima, dormiens capite in ſinu nepotuli ex filia reclinato. Prienenſes ſacellũ ei erexerunt. Satyr[us] ſeptẽ reliquis hunc prætulit. [m] Quia genere vitæ quædam laudabilia præſtabant.) Dicæarchus Peripateticus eos, qui ſeptẽ ſapiẽtes vocantur, ſapientes fuiſſe aut philoſophos negat, ad cordatos tãtu, & legum latores. ex cuius ſententia Cicero in Lælio, inquit, qui ſeptem appellãtur, eos qui iſta ſubtilius quærunt in numero ſapientũ non

F habent. [n] Et morum nonnulla præcepta.) Circunferuntur Græce aliquot ſententiolæ ſeptem ſapientũ, & ex eis Auſonius quædã vertit carmine: tum reſperſi ſunt omnes & Græcorum & Latinorum libri ſapienter dictis, & γνώμαις eorũ, velut Thaletis: Eadem à filiis expecta quæ parẽtibus feceris. Optime ac iuſtiſſ. viuemus, ſi ipſi nõ fecerim[us], quæ in aliis reprehendimus. Huius erat ceu ſymbolum, vt putant, noſce te. Pittaci principatum viros declarare: prudentium eſſe dare operam, ne quid cõtingeret aduerſi fortium, ſi contigiſſet, magno animo ferre. ſymbolum, noſce occaſionem. Solonis erat: nihil nimis. Chilonis: præſtare damnum turpi lucro: aurum cotibus explorari, mentes hominum auro: ſymbolum eius ſponſioni nõ deeſſe iacturam. Periandri: ſtipandum eſſe eũ, qui velit diu imperare, non armis, ſed beneuolentia. Cleobuli, cauendas inſidias inimicorũ, & amicorum inuidiam. Biantis indignum hominem diuitiarum gratia non laudandum, perſuadendo accipiendum, non cogendo, ſymbolum plures mali. Congruit cum ſententia Auguſtini, & Euſebius in x. præparationis, inquiens, nihil aliud ab iſtis ſapientibus eſſe compertum, quam ſententias cõmodas, & breuiter dictas, ad vtilitatem humanæ vitæ. [o] Nihil autem monimentorum quod ad literas attinet.) Atqui nonnulli eorum carmina dicuntur reliquiſſe, vt Solon, & Bias.

Quod eo tempore, quo impletis ſeptuaginta annis, Iudæorũ eſt reſoluta captiuitas, Romani quoque à dominatu ſunt regio liberati. Cap. XXVI.

PEr idem tempus Cyrus rex Perſarum, [a] qui etiã Chaldæis & Aſſyriis imperabat, relaxata aliquanta captiuitate Iudæorũ, quinquaginta milia hominũ ex eis ad inſtaurandum, templum regredi fecit. A quibus tantum prima cœpta fundamenta, & altare conſtructum eſt. Incurſantibus autem hoſti-

G bus nequaquã progredi ædificando valuerunt dilatúmque opus eſt vſque ad Darium. Per idem tempus etiã illa ſunt geſta, quæ conſcripta ſunt in libro Iudith: [b] quem ſanè in Canone ſcripturarũ Iudæi non recepiſſe dicuntur. Sub Dario ergo rege Perſarum impletis ſeptuaginta annis, quos Hieremias propheta prædixerat, [c] reddita eſt Iudæis ſoluta captiuitate libertas: regnãte Romanorum ſeptimo rege Tarquinio. Quo expulſo etiam ipſi à regũ ſuorum dominatione liberi eſſe cœperunt. Vſque ad hoc tempus prophetas habuit populus Iſraël, qui cum multi fuerint, paucorum, & apud Iudæos, & apud nos canonica ſcriptura retinentur. De quibus me aliqua poſiturum eſſe promiſi in hoc libro, cum clauderem ſuperiorem: quod iam video eſſe faciendum.

a PEr idem tempus Cyrus rex Perſarum.) Cyrus Perſarum rex, filius fuit Mandanes Aſtyagis Medorum regis filiæ, & Cambiſis obſcuro loco nati. Cyrus dictus à Cyro, vt ferunt, Albaniæ & Iberiæ amne, iuxta quem eſt educatus. Bellum auo fecit, quo victo, imperium ea Medis tranſtulit ad Perſas. Idem Chaldæam Perſarum imperio adiunxit. Nã Sar- *Cyrus.*
H danapalo mortuo, Medi cum ipſi ſibi imperium conſtituiſſent, Chaldæi & ſuos reges habuerunt Babilone, inter quos Nabucodroſorus, quem Chaldæi Herculi rebus geſtis anteponunt, duxiſſeq; tradunt victoré exercitum vſque ad columnas, vt Strabo ex Megaſthene ſcribit Alphæ[a] de rebus Aſſyriorũ loquens, inquit Megaſthenes vir priſcus Nabucodroſorum Hercule robuſtiorem fuiſſe dicit, vniuerſamq; Libyam, Aſiamq; vſque ad Armenios ſubieciſſe, quem Chaldæi dicunt, quum in regnum rediſſet, furore diuinitꝰ captum magna voce exclamaſſe. ô Babylonij, futuram vobis calamitatem magna voce prænũcio, quam neq; Belus ille nec vlla vis deorum auertet veniet Perſa mulus, qui vobis afferet ſeruitutem. Hoc, aliiſq; eiuſmodi dictis, ſubito euanuit Cui filius Milloa Rudocus ſucceſſit, quem Igliſarer interfecit, ac loco eius regnauit, cui Babaſo Araſcus filius ſuffectus eſt: quo inſidiis interẽpto, Nabuidocus regnauit. Hunc Cyrus capta Babylone Carmaniæ principem fecit. Hęc Alphæus. Proterco, quæ Alexander Polihiſtor de ſucceſſoribus Nabucodroſori ſcribis paulo diuerſius quàm Alphę[a], ſed ſumma ferè eſt eadem. Ioſephus tamé libro decimo, duos Nabucodonoſores recenſet, & filium dicit Herculi à Megaſthene præferri in quarto libro rerum Indicarũ, ſed patrem eſſe qui Hieroſolymam ceperit. Nabucodonoſori filio dicit filium etiam ſucceſſiſſe Amilmadapacum, ſiue Abimatadocum, qui Ieconiam regem ſoluit, habuitque inter primores aulæ. Amilmadapaco cùm xviij. regnaſſet annos, hæres fuit Igreſſarius filius. Huic poſt xl. annos regni Laboſordacus filius cui poſt nonũ principatus menſem Balthaſar, qui & naboar, quem Cyrus regno Chaldæo expulit, vbi xvij. annis imperaſſet. Quo annorum computatio, ſi vera eſt, plures quàm centũ anni ſunt à calamitate Iudaica, ad Cyrum perſam. Non dubiũ, quin ſit error, cuius authoris ne an ſcribæ, haud facile pronunciarim. Cyrus vero cõmotus vaticinio Eſaiæ qui ducentis & decem annis ante ipſum de regno eius, etiam nominatim prodiderat, Iudæos ſoluit, vt in patriam redirent, vrbem, templumq; reſtituerent, redditis templi vaſis, quę Nabuco
I droſorꝰ in Babyloniam aduexerat. Idq; factũ eſt, anno poſtquam in Babyloniam Iudæi erant ducti quadrageſimo, authore Euſebio. Itaq; profecti ſunt, qui templum ædificarent, & vrbem. Sed quum vicinarum gentium incurſibus opus impediretur, intermiſſum eſt vſque ad ſecundum annũ Darij Hiſtaſpis filij, qui expulſis Magis, regnauit. Hic enim propter Zorobabel, redire Iudæos in patriam permiſit, prohibuitq;, ne quis conſtructionem vrbis & templi interturbaret. Ita ſeptuageſimo anno poſt captiuitaté Iudaicam, dirutumq; templum, populꝰ in antiquas ſedes remigrauit. Hæc ex computatione Euſebij, qui etiã Clementem authorem ſentétiæ ſuę adducit, in hunc modũ. Clemens quoq;, inquit, his cógruit in primo ſtromate, ita ſcribens: Et perſeuerauit captiuitas annis ſeptuaginta vſq; ad ſecundum annum Darij Hiſtaſpis, qui Perſis, Aſſyriis, & Aegypto regnauit, ſub quo Aggæus, & Zacharias, & vnus de duodecim qui vocatur Angelus, prophetauerunt, ſacerdotióque functus eſt Ieſus filius Ioſedec. Hæc ſupradictus vir. quod autem ſeptuageſimus annus deſolationis templi anno Darij fuerit expletus, domeſticus teſtis eſt Zacharias Propheta, ſecundo anno Darij dicés: Domine omnipotés, quouſque nõ miſereberis Hieruſalem, & ciuitatibus Iuda, quas deſpexiſti? iſte ſeptuageſimus annus eſt. ita Euſebius. Nam Ioſephus libro vndecimo à captiuitate Iudææ gentis vſq; ad Cyrũ lxx. annos numerat. b Per idem tempus etiam illa ſunt geſta q.c. ſunt in lib. Iudith.) Iudith vidua Bethuliam ciuitatem ſuam obſidione Holophernis ducis Nabuchodonoſoris liberauit, vt in eius libro fuſe narratur. qui liber Chaldæo ſcriptus ſermone, ſicut Hieronymus inquit, minus authoritatis habet ad ea roboranda, quæ in contentionem veniunt. Sed ſanctus Nicenus conuentus, inter ſacrarum ſcripturarum volumina, & hunc librum computauit. Beda in temporibꝰ ait, Cambyſem Cyri maioris filium, ab Hebræis ſecundum Nabucodonoſorem vocari, & ſub eo contigiſſe, quę de Iudith narrantur. c Quos Hieremias Propheta prædixerat.) Hieremiæ vigeſimo quinto: Et ſeruient omnes gentes iſtæ regi Babylonis ſeptuaginta annis.

De temporibus Prophetarum quorum oracula habentur in libris: quique tunc de vocatione gentium multa cecinerunt quando Romanorum regnum cœpit, Aſſyriorumque defecit. *Cap. XXVII.* K

TEmpora igitur eorum vt poſſimus aduertere, in anteriora paululum recurramus. In capite libri Oſee Prophetæ, qui primus in duodecim ponitur, ita ſcriptum eſt: Verbũ domini quod factum eſt ad Oſee in diebus Oziæ & Ioathã, & Achaz, & Ezechiæ, regum Iuda. [a] Amos quoq; [b] in diebus Oziæ, regis prophetaſſe ſe ſcribit. Addit etiam Hieroboam regem Iſraël, [c] qui per eoſdem dies fuit. Necnon Eſaias filius Amos ſiue ſupradicti Prophetæ, ſiue quod magis perhibetur alterius, qui non Propheta eodẽ nomine vocabatur, eoſdem reges quatuor quos poſuit Oſee in capite libri ſui ponit, quorum diebus ſe prophetaſſe præloquitur. Michæas etiam [d] eadem ſuæ prophetiæ commemorat tempora poſt dies Oſee. † Nam tres qui ſequuntur reges nominat, quos & Oſee nominauit: Ioatham, & Achaz & Ezechiam. Hi ſunt quos eodem tempore ſimul prophetaſſe ex eorũ literis inuenitur. His adiungitur Ionas [e] Ozia rege regnante & Iohel [f] cum iã regnaret Ioatham, qui ſucceſſit Oziæ. Sed iſtorum Prophetarũ duorum tempora in chronicis nõ in eorum libris potuimus inuenire, quoniam de his diebus tacent. Tenduntur autem hi dies à rege Latinorũ Proca [g] ſiue ſuperiore Auentino vſque ad regem Romulum iam Romanum, vel etiam vſque ad regni primordia ſucceſſoris eius Numæ Pompilij. Ezechias quippe rex Iuda eo vſque regnauit, ac per hoc per ea tempora iſti velut fontes prophetię pariter eruperunt, quando regnum defecit Aſſyriorum, cœpitque Romanorum: vt ſcilicet quemadmodum regni Aſſyriorum primo tẽpore extitit Abraham, cui promiſſiones apertiſſimæ fierent in eius ſemine benedictionis omnium gentium, ita in occidentalis Babylonis exordio qua fuerat Chriſtus imperante venturus, in quo implerentur illa promiſſa oracula Prophetarum, non ſolum loquentium, verumetiam ſcribentium in tantæ rei futuræ teſtimonium ſoluerentur. Cum enim Prophetæ nũquam ferè defuiſſent populo Iſraël ex quo ibi reges eſſe cœperunt, in vſum tantũmodo eorum fuere, nõ gentium, Quando autem ea ſcriptura manifeſtius prophetica [h] condebatur, quæ gentibus quandoque prodeſſet, tunc oportebat incipere, quando condebatur hæc ciuitas, quæ gentibus imperaret.

Oſee 1. *Amos 1.* *Michæ 1.* *† al. Oziæ.* L *4. Reg. 20.* *Geneſ. 22.* M

IN diebus Oziæ, & Ioathã & Achaz, & Ezechiæ regum Iuda.) Nuſquam certius colliguntur tempora, quam ex ipſis eiſdem Prophetis ſi quibus ſcripſerunt, teſtificentur. ideo cum eorum teſtimonia, ac velut ſyngraphas habuerimus, aliorum adducere ſuperuacaneum fuerit, Ait ergo ſe ſub illis tribus regibus duarum tribuũ vaticinatum, qui pater filius & nepos fuere, & vltimo eorum imperante ducto ſunt decem tribꝰ Iſrael in Chaldæam à Salmanaſar rege. Itaq; ſicut Hieronymus docet, & ante captiuitatem, & poſt Oſee prophetatum eſt, & tam vicinã quàm præſentem, quàm etiam præteritam, & denũciaſſe venturã, & luxiſſe ingruẽtem. Porrò Ozias vixit quo tempore magnum illud & vaſtum Aſſyriorum imperium concidit, rebellantibus Medis. Hunc alij Azariam nominant, ne quem varietas fallat nominum. b Amos quoque.) De hoc Hieronymus: Amos Propheta, qui ſequitur Ioëlem, & eſt tertius xij. Prophetarum, non eſt ipſe, quem patrem Eſaiæ Prophetæ legimus, Ille enim אמוץ ſcribitur per primam & vltimã nominis ſui literam א & ץ & interpretatur fortis atque robuſtꝰ: hic vero אמוס per א & ס & interpretatur populꝰ auulſus. Mediæ literæ מ & ו vtrique cõmunes ſunt. apud nos autem qui tantum vocalium literarum &, s. literæ, quæ apud Hebræos triplex eſt, differentiam non habemus, hæc & alia nomina videntur eſſe communia, quæ apud Hebræos elementorum diverſitate, & ſuis proprietatibus diſtinguuntur. Hic igitur propheta, quem nunc habemus in manibus, fuit de oppido Thecuæ, quod ſex millibus ad meridianam plagam abeſt à ſancta Bethleem, quæ mundi genuit ſaluatorem & vltra nullus eſt viculus, ne agreſtes quidem caſę & furnorum ſimiles quas Afri appellant Mapalia. Tanta eſt eremi vaſtitas, quæ vſque ad mare rubrum Perſarúmque, & Aethiopum, atque Indorum terminos dilatatur, & quia humi arido, atque arenoſo nihil omnino frugum gignitur, cuncta ſunt plena paſtoribus, vt ſterilitatem terræ compenſent pecorum multitudine. Ex hoc numero paſtorum & Amos Propheta fuit imperitus

Ozias. *Amos.*

A imperitus ſermone, ſed non ſcientia. idem enim qui per omnes Prophetas ſpiritosſanctus loquebatur. Tãtum Hieronymus. Quo magis miror, cum prologus, qui vulgo in noſtris ſacris literis huic prophetæ præponitur, hoc ex loco ſit deſumptus, legi expreſſe in eo etiam Amos patrem Eſaiæ Prophetam fuiſſe. ſos ſao ua Hebræorum dogmate, qui vt Hieronymus in Sophoniã ſcribit, tradunt cuiuſcunq; Prophetæ pater, aut aꝰ ponatur in titulo, ipſos quoque Prophetas fuiſſe. c Addit etiam Hieroboam regem Iſrael.) Non illum qui temporibus Roboam filij Salomonis author ſecedendi fuit decem tribubus, qui centũ & ſexaginta an-

Michæas. nis præceſſit hunc filium Ioas. d Michæas etiam.) Hunc Hieronymus tradit non vaticinatum eſſe tẽporibus Oziæ, ſed eius filij Ioathan, quẽ LXX. fecerunt tertium. Hebræi ſextum habent in aij. minores. e His adiungitur Ionas.) Euſebius in temporibus Azariæ, qui idem eſt Ozias prophetabãt apud Hebræos, inquit, Amos, Eſaias, & Ionas. & Hieronymus in Oſee, ex quo perſpicuum eſt, inquit. prophetãte Oſee, Eſaias, & Iohel, & Amos, & Abdias, & Iona, & Michæa, qui ὁμόχρονοι eius fuere, hoc eſt, contemporanei, regnum decẽ tribuum eſſe ãnicum. Et in prologo in Ionam ſic ait: tradunt Hebræi, Oſee, Amos, & Eſaiam, ac Ionam, eiſdem prophetaſſe temporibus. in quo eodem prologo, opinionẽ quorundam refert, qui exiſtimarunt Amathi patrem Ionam eſſe filium illum viduæ Sareptanę, quem Helias vitę reddidit, matre poſtea dicente, Nũc cognoui, quia vir dei es tu, & verbũ dei in ore tuo eſt veritas, & ob hãc cauſam, etiam ipſum puerũ ſic vocatum. Amathi enim in noſtra lingua

Iohel. veritatem ſonat. f Et Iohel.) Interpretatur ἀρχόμενος, inquit, Hieronymus, id eſt, incipiens Vulgo legimus, hunc eiſdem temporibus afflatum deo, quo prophetas ſuperiores. g Tenditur autem hi dies à rege Latinorum Proca.) Auentinus regnauit annos triginta ſeptem, Huius triceſimo ſecundo, vt Euſeb. digerit, cepit Azarias regnũ in Iuda. Eutropi^a Azariam in tẽpora Procæ reducit, qui vltimis annis Auentini cœpit imperare. Ezechię vero regnũ prima tẽpora Numę pertigit. h Quãdo autẽ ea ſcriptura manifeſtius prophetiæ.) Iſti enim Prophetæ, quos

B percenſuit, gentium vocationem prænunciarunt, vt poſt aperiet.

De his, quæ ad Euangelium Chriſti pertinent, quid Oſee, & Amos prophetauerint.

Cap. XXVIII.

OSee igitur Propheta, quanto profundius quidem loquitur, tanto operoſius penetratur. Sed aliquid inde ſumendum eſt, & hic ex noſtra

Oſee 1. promiſsione ponẽdum. Et erit, inquit, in loco quo dictum eſt eis: Non populus meus vos, vocabuntur & ipſi filij dei viui. Hoc teſtimoniũ propheticum de vo-

Roma. 9. catione populi gentium, qui prius non pertinebat ad

1. Pet. 2. deum, etiam Apoſtoli intellexerũt.[a] Et quia ipſe quoque populus gentium ſpiritaliter eſt in filiis Abrahæ, ac per hoc recte dicitur Iſraël,[b] propterea ſequitur, & dicit: Et

Oſee 1. congregabuntur filij Iuda & filij Iſraël in idipſum, & ponent ſibimet principatum vnum: & aſcendent à terra. Hoc ſi adhuc velimus exponere, eloquij prophetici ob-

C tundetur ſapor. Recolatur tamen lapis ille angularis, & duo illi parietes: vnus ex Iudæis, alter ex gentibus: ille nomine filiorum Iuda, de nomine filiorum Iſraël, eidem vni principatui ſuo in idipſum innitentes, & aſcendentes agnoſcantur in terra. Iſtos autem carnales Iſraëlitas, qui nunc nolunt credere in Chriſtum poſtea credituros, id eſt, filios eorum: nam vtique iſti in ſuum locum moriendo tranſibunt: idem Propheta teſtatur, dicens:

Oſee 3. Quoniam diebus multis ſedebunt filij Iſraël ſine rege, ſine principe, ſine ſacrificio, ſine altari, ſine ſacerdotio, ſine manifeſtationibus.[c] Quis non videat, nunc ſine iſtis

* aliâs nũc eſſe* Iudæos? Sed quid adiungat audiamus, Et poſtea,

ſic eſſe. inquit, reuertentur filij Iſraël, & inquirent dominum deum ſuum, & Dauid regem ſuum: & ſtupeſcent in domino, & in bonis ipſius, in nouiſsimis diebus. Nihil eſt iſta prophetia manifeſtius, qua Dauid regis nomine ſignificatus intelligitur Chriſtus, qui factus eſt, ſicut dicit

Roma. 1. Apoſtolus, ex ſemine Dauid ſecundũ carnem. Prænunciauit iſte Propheta etiam tertio die Chriſti reſurrectionem futuram, ſicut eam prophetica altitudine prænun-

Oſee 6. ciari oportebat, vbi ait: Sanabit nos poſt biduum: & in

Coloſſ. 3. die tertio reſurgemus. Secundum hoc enim nobis dicit Apoſtolus: Si reſurrexeritis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt quærite, Amos quoque de rebus talibus ſic prophe-

Amos 4. tat: Præpara, inquit, te, vt inuoces deum tuum Iſraël: quia

ecce ego firmans tonitruum, & creans ſpiritum, & an- D
nuncians in hominibus Chriſtum ſuum. Et alio loco: In illa die, inquit, reſuſcitabo tabernaculum Dauid,[d] quod cecidit & reædificabo, quæ ceciderunt eius: & deſtructa eius reſuſcitabo: & reædificabo ea, ſicut dies ſeculi: ita vt exquirãt me reſidui hominum: & omnes gentes, in quibus inuocatum eſt nomen meum ſuper eos: dicit dominus faciens hæc.

ETiam Apoſtoli intellexerunt.) In priore enim epiſtola Petri capite ſecundo, qui aliquando, inquit, non populus dei, nunc populus dei. b Ac per hoc recta dicitur Iſrael.) Cuncti enim homines poſſunt pertinere ad ſpiritãlem promiſsionẽ Abrahæ, ſi eius pietatẽ & iuſtitiam fuerint ſectati. Idcirco qui ex ſemine carnali ab eo deſcendunt, per Iudam intelliguntur, quæ tribus in ſacris ritibusq; maiorum, cum ſacerdotibus & templo manſit, qui non ab Abraham progeniti ſunt corpore, ſed animo per Iſrael. Nam decem tribus, quæ à rege Iuda defecerunt, Iſrael ſunt à Iudæis nominatæ, quæ à gentili populo nõ multum aberant, Nã priſcis patrum inſtitutis deſertis, idola coluerunt more gentium. Ideo Iudaicis, & Leuitis, non longe ſecus erant abominabiles, quam gentes, quæ pro authore ſeminis non noſcebant Abrabam. c Sine manifeſtationibus.) δήλων vertũt ſeptuaginta, quod eſt Hebraice, ἐφωδά ephod ſuperhumerale. Significant ſeptuaginta peritus ſi è ſenioribus prophetiꝫ doctrinam & ſapientiã, quo maius malum ciuitati congruere nõ poteſt,

Hebraica veritas denotat, nec ſacerdotalem futuram dignitatem, neque E
cultum eius, atque ornamenta. d In die illa, inquit, reſuſcitabo tabernaculum Dauid.) Hunc locum ad vocationem gentium pertinere, præterquam quod verba ipſa aperte teſtantur, etiã Iacobus frater domini interpretatus eſt Act. xv. quum ij, qui ex Iudaiſmo Phariſaico ad baptiſmũ venerant, negotiũ faceſſerẽt Barnabę & Tito, quod in Eccleſia dei cũ præputio verſarẽtur, & ſine ceremoniis ſabbatiſmorum. Itaq; cũ apoſtolica declaratio huic dicto acceſſerit, quis audeat aliã quærere?

Quæ ab Eſaia, de Chriſto & Eccleſia ſint prædicta.

Cap. XXIX.

ESaias[a] propheta nõ eſt in libro duodecim prophetarũ: qui propterea dicuntur minores, quia ſermones eorum ſunt breues, in eorũ comparatione, qui maiores ideo vocantur, quia prolixa volumina cõdiderunt. Ex quibus eſt hic Eſaias, quem propter eadem prophetiæ tempora ſubiungo ſupradictis duobus. Eſaias ergo inter illa, quæ iniqua arguit & Eſaiæ 2.
iuſta præcepit, & peccatori populo mala futura prędixit, etiam de Chriſto & eccleſia, hoc eſt, de rege, & ea, quam condidit ciuitatem, multo plura, quàm cæteri prophetauit: ita vt à quibuſdam[b] Euangeliſta, quàm propheta potius diceretur. Sed propter rationem operis terminandi, vnum de multis hoc loco ponam. Ex perſona quippe dei patris loquens: Ecce, inquit, intelliget puer meus,[c] & F
exaltabitur, & glorificabitur valde. Quemadmodum ſtu Eſa. 52.
peſcent ſuper te multi, ita gloria priuabitur ab homini- Rom. 15.
bus ſpecies tua, & gloria tua ab hominibus: ita mirabuntur gentes multæ ſuper eum: & continebunt reges os ſuum: quoniam quibus non eſt annunciatum de illo, videbunt: & qui non audierunt, intelligent. Domine quis credidit auditui noſtro: & brachium domini, cui reuelatum eſt? Annunciabimus coram illo, vt infans, vt radix in terra ſitienti: non eſt ſpecies illi, neque gloria: & vidimus eum, & non habebat ſpeciem, neque decorem: ſed ſpecies eius ſine honore deficiens præ omnibus hominibus. Homo in plaga poſitus, & ſciens ferre infirmitatem: quoniã auerſa eſt facies eius: inhonoratus eſt nec magni exiſtimatus eſt. Hic peccata portat: & pro nobis dolet: & nos exiſtimauimus illum eſſe in dolore, & in plaga, & in afflictione. Ipſe autem vulneratus eſt propter iniquitates noſtras: & infirmatus eſt propter peccata noſtra. Eruditio pacis noſtræ in eo: liuore eius nos ſanati ſumus. Omnes vt oues errauimus: homo à via ſua errauit: & dominus tradidit illum pro peccatis noſtris: & ipſe propter quod afflictus eſt, non aperuit os ſuum. Sicut ouis ad immolandum ductus eſt: & vt agnus ante eum qui ſe tondet, ſine voce: ſic non aperuit os ſuum. In hu-

G militate iudicium eius ſublatum eſt: generationem eius quis enarrabit? quoniam tolletur de terra vita eius. Ab iniquitatibus populi mei ductus eſt ad mortem: & dabo malignos pro ſepultura eius, & diuites pro morte eius: quoniam iniquitatem non fecit: nec dolus inuentus in ore ſuo:[d] & dominus vult purgare eum de plaga. Si dederitis[e] pro peccato animam veſtram, videbitis ſemen longæuum, & dominus vult auferre à dolore animam eius: oſtendere illi lucem, & formare intellectum, iuſtificare iuſtum bene ſeruientem pluribus, & peccata eorum ipſe portauit. Propterea ipſe hæreditabit plures: & fortium diuidet ſpolia, propter quod tradita eſt ad mortẽ anima eius: & inter iniquos æſtimatus eſt: & ipſe peccata multorum portabit: & propter peccata eorum traditus eſt. Hæc de Chriſto. Iam vero de eccleſia, quod ſe-

Eſa. 14. quitur, audiamus. Lætare ſterilis, inquit, quæ non paris:

Galat. 5. erumpe & clama, quæ non parturis: quoniam multi filij deſertæ magis, quàm eius, quæ habet virum. Dilata locum tabernaculi tui, & palos caularum[f] tuarũ fige. Noli parcere: prolonga funiculos tuos, & palos tuos conforH ta. Adhuc in dexteram, & ſiniſtram partem extende: & ſemen tuum hæreditabit gentes: & ciuitates deſertas inhabitabis. Ne timeas quoniam cõfuſa es: neque reuerearis, quia exprobrata es: quoniam confuſionem æternam obliuiſceris: & opprobrij viduitatis tuæ nõ eris memor: quoniam dominus faciens te, dominus Sabaoth nomen eius, & qui eruit te, ipſe deus Iſraël vniuerſæ terræ vocabitur. & cætera. Verum iſta ſint ſatis, & in eis exponenda ſunt nonnulla. Sed ſufficere arbitror, quia ita ſunt aperta, vt etiam inimici intelligere cogantur inuiti.

Eſaias. a ESaias.) Hieronymus ad Paulam, & Euſtochium, Eſaiam nobilem fuiſſe virum ſcribit, diſertũ, & vrbanæ eloquentiæ, nec habentẽ quicquam in eloquio ruſticitatis admiſtum: nec eum tam prophetam dicendum, quam Euangeliſtam. Prophetauit in Hieruſalem & Iudæa. Serratus eſt à Manaſſe rege Iuda ſocero ſuo. vt Hebræi ferũt, ſerra lignea. Vnde quod ad Hebreos xj. de ſanctorum ſupplicijs legitur, ſerrati ſunt, ad Eſaiam referri ſolet. Cauſas cur ſit occiſus, recenſet Hierony. lib. j. cõmenta. in hunc prophetam. b Ita vt a quibuſdam.) A Hieronymo ad Paulam, & Euſtochium, vt dixi. Videtur enim non ventura prædicere inuolucris & ambiguis verbis, ac obſcuritate velatis, qui mos eſt vatum ſed aperte, detecteq; præterita enarrare. c Ecce, inquit, intelliget puer meus.) Hæc Eſaiæ lij. cap. quibus adduntur verba capitis ſequentis illo in loco: Domine quis credidit auditui noſtro. & liiij. Lætare ſterilis, quæ non paris, Diſcrepant interdum verſio Septuaginta, quam Auguſtinus ſequitur, & Hæbraica veritas: ſed ſumma rei atque argumenti eadem eſt de paſſione Chriſti domini. Quæ omnia perſequi non huius temporis eſſet, nec loci præſertim quum Auguſtinus ceu aperta, atque manifeſta raſerare ſuperſedeat. Credo etiam, ne volumen in immenſum excreſceret. d Nec dolus inuentus eſt in ore ſuo.) Septuaginta habent: Quia iniquitatem non fecit, neque dolum in ore ſuo. οὐδὲ δόλον ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. e Si dederitis.) In lxx. ſic: Si detis pro peccato, anima veſtra videbit ſemen longæuum. f Et palos caularum.) δέρρεις τῶν αὐλαίων, pelles tabernaculorum, & vulgo legimus. ab Auguſtino indubie ſcriptum eſt pelles aularum vel aulæarum.

Quæ Michæas, & Ionas, & Iohël nouo teſtamento congruentia prophetauerint. *Cap. XXX.*

MIchæas propheta Chriſtum in figura ponens cuiuſdam magni montis, hęc loquitur: Erit in nouiſsimis diebus manifeſtus[a] mõs domini, præparatus ſuper vertices montium, & exaltabitur ſuper colles: & feſtinabunt ad deum plebes, & gẽtes multæ ibunt, & dicent: Venite aſcendamus in montem domini, & in domum dei Iacob, & oſtendet nobis viam ſuam, & ibimus in ſemitis eius: quia ex Sion procedet lex, & verbum domini ex Hieruſalem: & iudicabit inter plebes multas, & redarguet gentes potentes vſque in longinquum. Prædicens iſte propheta: & locum, in quo natus eſt Chriſtus: Et tu, inquit, Bethleẽ domus[b]

Matth. 2. Ephrata, nequaquam minima es, vt ſis in milibus Iuda:[d] ex te mihi prodiet dux,[e] vt ſit in principem Iſraël: & egreſſus eius ab initio: & ex diebus æternitatis:[f] propterea dabit eos vſque ad tempus, quo parturiens pariet:[g] & K reſidui fratres eius[h] conuertentur ad filios Iſraël: & ſtabit, & videbit, & paſcet[i] gregem ſuum in virtute domini, & in honore nominis domini dei ſui erunt: quoniam nũc magnificabitur vſque ad ſummum terræ. Ionas autem propheta,[k] non tam ſermone Chriſtum quàm ſua quadam paſsione prophetauit: profecto apertius, quàm ſi eius mortem & reſurrectionẽ voce clamaret. Vt quid enim exceptus eſt ventre belluino, & die tertio redditus, niſi vt ſignificaret Chriſtũ de profundo inferni die ter- *Mat. 12.* tio rediturum? Iohël autem omnia quæ prophetat, multis verbis compellit exponi: vt quæ pertinent ad Chriſtũ & eccleſiam, diluceſcant. Vnum tamen, quod etiã Apoſtoli commemorauerunt,[l] quando in congregatos credentes, ſpiritus ſanctus, ſicut à Chriſto promiſſus fuerat, deſuper venit, non prætermittã. Et erit, inquit, poſt hæc, & effundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem: & prophetabunt filij veſtri, & filiæ veſtræ: & ſeniores veſtri ſomnia ſomniabunt, & iuuenes veſtri viſiones videbũt, & quidem in ſeruos meos, & ancillas meas, in illis die- L bus effundam de ſpiritu meo.

a ERit in nouiſsimis diebus manifeſtus.) Eadem etiam verba ſunt Eſaiæ ij. b Et tu inquit, Bethleẽ domus Ephrata.) Sic Septuaginta, vt Auguſtinus hic καὶ σὺ Βηθλεὲμ οἶκος Ἐφραθὰ ὀλιγοστὸς εἶ, τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσιν Ἰούδα· ἐκ σοῦ μοι ἐξελεύσεται τοῦ εἶναι εἰς ἄρχοντα τοῦ Ἰσραήλ. In Hebræo vero, Hieronymo interprete, hoc modo: Et tu Bethleẽ Ephrata paruulus es in milibus Iuda, Ex te mihi egredietur, qui ſit dominator in Iſraël, & egreſſus eius ab initio à diebus æternitatis. Matthæus capite ij. Euangelij, reſpondiſſe narrat pontifices, & ſcribas Herodi quærenti patriam Meſsię: καὶ σὺ Βηθλεὲμ γῆ Ἰούδα, οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰούδα· ἐκ σοῦ γὰρ μοι ἐξελεύσεται ἡγούμενος, ὅστις ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν Ἰσραήλ. Et tu Bethleem terra Iuda nequaquam es minima in principibus Iuda: ex te enim mihi prodibit, qui regat populũ meũ Iſraël. Hieronymus lib. ij. in Michęã dictũ hoc Matthæi, nec cũ Septuaginta, nec cũ Hebræis ait cõgruere. Cuius quæſtionis exitũ vir ſanctus quũ nõ inueniret, eò delabitur, vt aut nõ è libro petiuiſſe Apoſtolos teſtimonia, ſed è memoria, quæ nonnunquã fallitur: aut hunc locum ſic Matthæum adduxiſſe aiat, quomodo eſt ab Scribis & pontificibus Herodi reſponſum, vt illorum in ſacris literis oſtenderet negligentiam. Primam autẽ illam reſponſionem, non ex ſua ſententia ponit ſed aliorum: & durum profecto videatur concedere contrarium ſenſum eſſe redditum ab apoſtolo: quod, vbi nõ refert etus vtercũmq; ſit nec Porphyrius, nec Celſus credat: diuerſum vero, modo ſumma in idem prope recidat, tolerabile etiã nobis videtur. Sacerdotes vero ita reſpondiſſe, coniectura eſt parum firma, non quod fieri ab ſcriptoribus pragmaticis præcipue, ſit inſuetum, vt imperitum quid, & ineptum, & frigidum dicant, dum ad verum conantur, aſſumptam perſonam referre. Cuiuſmodi ſunt apud Terentium, & Plautum haud ſanè pauca, etiam in Bucolicis Virgilij, & Theocriti. Cæterum priuſquam huiuſmodi error Euangeliſtæ, immo ſpiritui dei impingatur, quod religio- M ſorum hominum aures exhorrent, valeat ſane illa coniectura, aut alia quæuis imbecillior, dum maior ingeniorũ noſtrorũ imbecillitas eruere verius quicquã, & certius nequit. Quod ſi & nobis quoq; poſt Hieronymũ Heroa in ſacris tractandis literis tantũ aliquid ſuſpicari permittitur vt donemus & Septuaginta, & in Hebræo prophetã ſcripſiſſe abſq; negatione, & Euangeliſtã cũ negatione: nã vel huius, vel illius extrarium cõtigiſſe poteſt, etiamnũ nõ modo nõ pugnãt Propheta, & Euãgeliſta, ſed maxime conſentiũt, ſi prophetæ verba per interrogationẽ legãtur. Erit enim prophetæ mens: Quid tu Bethleẽ exiguus es? nõ es certe, quippe ex quo prodibit princeps recturus populũ meũ Iſraëlẽ. Hoc dictũ per interrogationẽ maiorẽ habet vim, & propheticis illis ardẽtibus affectibus cõgruentiorẽ, quam ſimpliciter. Quod ſchema prophetis eſt haud ſane rarũ: & ſunt eius ſexcenta exempla. At à ſacerdotibus & euangeliſtis narrãte omittenda fuit figura, & ſenſus tamẽ reddẽdus nudus, ac ſimplex. Poteſt & hic alter eſſe ſenſus: vt propheta paruã quidẽ dixerit eſſe Bethlẽ, ſed ingentem magnitudinem inde naſciturã: nempe æternũ ducẽ Iſraelitici populi non carnalis, ſed dominici: ita vt ex infirmitate naſci videatur potentia, & ex humilitate ſublimitas. Verũ tanti filij magnitudo non amplius ſinit natale ſuũ ſolum exiguũ cenſeri, vt etiam Propheta amplitudinem illius quam animo cõcipiebat, in exiguitate, quam oculis habebat ſubiectã, veneraretur. Quocirca ſacerdotes & ſcribę quaſi ſenſum interpretãtes magnum dixerunt, aut certe non paruã Meſſiæ tanti regis patriam, quod ipſi potius in reſpõſo ſpectarunt quàm oppiduli poſitũ. ſenſuſq; illorum à ſenſu Prophetæ nihil abhorrebat: vtrique enim maximam iudicarunt vrbem nõ muris atque ædificijs, de quo non agebatur, ſed partu, de quo quærebatur. Iam cætera ſunt faciliora. c Ephrata.) Regio eſt, in qua Bethleẽ ciuitas Dauid in tribu Iuda, quod nomen vtpote priſcum, & minus ad vulgum notum, ſacerdotes prętermiſerunt, cum Herodi alienigenæ loquerẽtur, ſubiecto quod notius erat Iuda. Tum, nec intereſſe prophetæ exiſtimabat Euangeliſta, vel Iudã dicere vel Ephrata, ceu quis Romam Latij, & alius Romã Italiæ dicat. Atq;

obiter

A obiter ſubmonebat, de Iuda eſſe dominum noſtrū. Eſt etiam altera Bethleem in Galilæa, vt ſcribitur in libro Ieſu Naue. Adnotauit Hieronymus apud Matthæum, pro Iudæ, ſcriptū fuiſſe Iudææ, librarij vitio. Nā non eſt alibi Bethleem, quàm in Iudæa. Ea enim quæ ſita eſt in Galilæa, nihilominus eſt Iudææ: nempe Galilæa & ipſa Iudææ parte. Simile forſan mendum paulo pòſt Verum cum audiſſet Archelaum regnare in Iudæa pro eo Iuda, niſi quod procedēte tempore poſt reditum ex Babylone Iudææ nomen veteres fines non ſeruauit, maxime apud gētiles, & coarctatum eſt indies ad regionem Hieroſolymis vicinam, vbi templum & principum ſedes. d Vt ſis in milibus Iuda.) Hoc ad eandem interrogationis emphaſim ſpectat: an vero minima eſt? Etiam ſi diis placet in millibus oppidorum, pagorūmque Iuda, nō es, ne inter metropoles quidē & vrbes, quę eius principes & duces ſunt. Atque hunc ſenſum expreſsit Euangeliſta. e Ex te mihi prodiet dux.) In codice Brugenſi nō eſt, dux, nec in Lxx. apud Hierony. Apud Euangeliſtam eſt dux quod de ſententia nihil variat. f Ab initio & ex diebus æternitatis.) Hoc dicto mortales omnes à ſenſu vaticinij huius excludūtur, ac ſolus eo clauditur, qui immortalis & æternus eſt dei filius Chriſt⁹ Ieſus, coæternus & æqualis patri, cui à patre in illo ſine vllis exordiis, finibúſq; dicitur die: Fili⁹ me⁹ es tu, ego hodie genui te. g Dabit eos vſque ad tempus, quo parturiēs pariet.) Sinet populum gentilem regnare, quo ad ſterilis gentilis, ſed conata aliquid edere, enitetur tandē, & gratulantes dicent ei: Lætare ſterilis, quæ non paris. Lxx. tamen verterunt vſque ad tempus parturiētis pariet. & ſic eſt in veteribus codicib⁹ Auguſtini. h Et reſidui fratres ei⁹.) Gētilis populus frater Iſraëlitici, ſeu ex patre Abrahā ſpiritali, quū ad meliorem mentem conuertentur, ſiue ex Adam, ſiue ex deo, per quem genus humanū ſanguine inter ſe totum deuinctū eſt, atque adeo germanitate quadā Gentes ergo ad credent, quod veri Iſraëlitæ, quibus vētu-
B rus erat Chriſtus promiſſus. i Et ſtabit, & videbis, & paſcet.) Hic erit quiet, hic ſtatio, tū oues ſuas ſpectabit dominus: & præſentes intuens paſcet eas bonus ille paſtor, non quouis pabulo, ſed virtute domini. k Ionas autē Propheta.) Hic à nautis in mare eiectus velut hoſtia piacularis ventis & tēpeſtati, exceptus eſt hiatu ceti, ſinuq; eius vtero tribus diebus ceu in cubiculo adſeruatus tertio die littori redditus eſt, Ionæ ſecūdo, expreſsiſsima ſepulti & reſurgentis domini imago, quā ipſe inportunis Iudæis, & ſignum aliquid efflagitantibus, pro certiſsimo ac manifeſtiſsimo ſigno obiecit, Matthæi duodecimo. l Quod etiam Apoſtoli commemorauerunt.) Actuum ſecundo.

Ionas.

Quæ in Abdia, in Naum, & Abacuc de ſalute mundi in Chriſto prænunciata reperiantur.

Cap. XXXI.

TRes prophetæ de minoribus, Abdias,[c] Naūm,[b] & Abacuc,[c] nec ſua tempora dicunt ipſi, nec in chronicis Euſebij & Hieronymi, quando
C pphetauerint, inuenitur. Abdias enim poſitus eſt quidēm ab eis[d] cum Michæa, ſed non eo loco, vbi notantur tempora, quando Michęam prophetaſſe eius literis conſtat: quod errore negligenter deſcribentium[e] labores alienos, exiſtimo cōtigiſſe. Duos vero alios commemoratos in codicibus chronicorum, quos habuimus, non potuimus inuenire: tamen quia canone continentur, nec ipſi oportet prætereantur à nobis. Abdias quantum ad ſcripturam eius attinet, omniū breuiſsimus Prophetarum aduerſus Idumæam gentem loquitur, ſcilicet Eſaū[f] vnius ex duobus geminis filiis Iſaac, nepotibus Abrahæ: minores illius † reprobati. Porrò, ſi Idumæam modo locutionis, quo intelligitur à patre totum accipiamus poſitam eſſe pro gentibus:[g] de Chriſto agnoſcere poſſumus, quod ait inter cætera: In montem autem Sion erit ſalus, & erit ſanctum. Et paulopòſt in fine ipſius prophetiæ. Et aſcendent, inquit, reſaluati ex monte Sion, vt defendant, montem Eſaū, & erit domino regnum. Apparet quippe id eſſe completum, quum reſaluati ex monte Sion,[h] id eſt, ex Iudæa credentes in Chriſtum qui præcipue agnoſcuntur Apoſtoli, aſcenderunt, vt defenderent montem Eſaū. Quomodo defenderunt, niſi per Euangelij prædicationem, ſaluos faciendos eos, qui crediderunt, vt eruerentur de poteſtate tenebrarum, & transferrentur in regnum dei? Quod conſequenter expreſsit addendo, Et erit domino regnum. Mons enim Sion, Iudæam ſignificat: vbi futura prædicta eſt ſalus, & ſanctum, quod eſt Chriſtus Ieſus. Mons vero Eſaū[i] Idumæa eſt, per quam ſignificata eſt Eccleſia gentium, quam defenderunt, ſicut expoſui. Reſaluati ex monte Sion, vt

† al. maiorus illius.

Abdie. 1.

Ibidem.

Coloſſ. 1.

D eſſet domino regnum. Hoc obſcurum erat, ante quàm fieret: ſed factum, quis non fidelis agnoſcat? Naūm vero Propheta, imò per illum deus, exterminabo,[k] inquit, ſculptilia, & conflatilia: ponam ſculpturam † tuam: quia ecce veloces ſuper montes[k] pedes euangelizantis, & annunciantis pacem. Celebra Iuda dies feſtos tuos: redde vota tua: quia iam non adiicient, vltra, vt tranſeant in vetuſtatem: conſummatum eſt, conſumptum eſt. Aſcendit, qui inſufflat in faciem tuam, eripiens te ex tribulatione. Quis aſcenderit ab inferis, & inſufflauerit in faciem Iudæ, hoc eſt, Iudæorum diſcipulorum, ſpiritum recolat ſanctum, qui meminit Euangelium. Ad nouum enim teſtamentum pertinent quorum dies feſti ita ſpiritaliter innouātur, vt in veſtutatem tranſire non poſsint. Porrò per Euangelium exterminata ſculptilia, & conflactilia, id eſt idola deorum falſorum: & obliuioni tanquam ſepulturæ tradita iam videmus: & hanc etiam in hac re prophetiam completam eſſe cognoſcimus, Abacuc, de quo alio, quàm de Chriſti aduentu, qui futurus erat, intelligitur dicere: Et reſpōdit dominus ad me, & dixit: Scribe viſum & aperte
E in buxo, vt aſſequatur qui legit ea: quia adhuc viſio ad tēpus: & orietur in fine, & non in vacuum: ſi tardauerit, ſuſtine eum: quia veniens veniet, & non morabitur?

† aliàs, ſepulturam.

Ioan. 20.

Abac. 2.

ABdias.) Hieronymus ſuper hoc Prophetæ: hunc inquit, eſſe aiunt Hebræi, qui ſub rege Samariæ Achab, & impiiſsima Iezabel pauit cētum Prophetas in ſpecubus, qui nō curuauerūt genu ante Baal, & de ſeptē milib⁹ erant, quos Helias arguitur ignoraſſe, ſepulchrūq; eius vſq; hodie cum Mauſoleo Heliſæi Prophetæ, & Baptiſtæ Ioannis in Sebaſta venerationi habetur, quæ olim Samaria dicebatur. Hic igitur, quia cētum prophetas aluerat, accepit gratiam prophetalem, & de duce exercitus, ſit dux eccleſiæ. Hæc ille. Fuit ergo vetuſtior quouis ſuperiorum ætate Ioſaphat regis Iuda, rege Latinorum Tiberino. b Naum.) Ioſephus libro nono, Naūm ſcribit fuiſſe temporibus Ioathan regis Iuda. c Abacuc.) Huius Prophetæ fit mentio Daniel. xiiij. quod prandium ſuum ex Iuda Babilonem tulerit ad Danielem: quo teſtimonio ad probationem temporum Auguſt. non eſt vſus: quod eam Beli hiſtoriam, & totum xiiij. caput cum hiſtoria Suſannæ apocrypha ſint, nec in Hebræo habeantur, nec ſint verſa à Lxx. ſenibus. Porro Abacuc vaticinatus eſt, vt Hieronymus inquit, quum iam Iuda & Beniamin in captiuitatem iiſſent, à Nabocodroſoro ductæ, in quam, & Babylonem, dirigūtur vaticinia Abacuc. d Abdias enim poſitus eſt quidem ab eis.) Hic locus non caret mendo, etſi ſenſus non ſit difficilis. Significat enim Auguſtin⁹ non eo loco eſſe ab illis poſitum Michæam, quo recte eius notentur tēpora. Abdiam Euſebius Michęę coniungit, regno Ioſaphat. De Abdia recte: de Michæa vero contra ſuum Micheæ ipſius teſtimonium, quod Auguſtinus annotauit. Quippe Michæas, ſe viſionem vidiſſe perhibet ſub regibus, Ioatham, Achaz, & Ezechia, multo poſterioribus Ioſaphat. e Quod errore negligēter deſcribentium.) In eo Euſebij opere, vt ſi in quo alio, tales errores ſunt crebèrrimi, haud paruo periculo legentium, etiam interdum eruditorum. f Aduerſus Edumæam gentem loquitur, ſcilicet Eſau.) Idumæam Plinius ſtatim poſt Arabiā ſubiicit, Paleſtinæ proximam. Sic etiam Ioſephus, & Hieronymus. Nabathęos etiam hos vocant Græci, Latiniſque ſcriptores, qui Petram vrbem dicuntur incolere. Hieronymus circa Petram Idumæam eſſe ait. Nominata eſt ab Eſau, qui & Edom vocatus eſt, quaſi ruffus, vel ex pulmento, quod primogenituram vendidit colore, vt ſcribit Ioſephus, rubeo: vel, quod veriſimilius, & haud dubie verius eſt, ex corporis habitu, vt ſacræ docent literæ. g Poſitam eſſe pro gentibus.) Non eſt Idumæa ex Iſraël, & ſi propinquitate teneantur, vtpote populi ex duobus geminis progeniti: tamen aduerſaria eſt Idumæa terræ promiſsionis, & eius nomine Iudæi Romanos intelligunt. Eſt que Idumæa, terro; quæ pugna aduerſus ſpiritum. h Quum ſaluati ex monte Sion.) In antiquis libris legitur reſaluati [illegible]. i Mons vero Eſau.) Seir vocantur montes Idumææ, vt Ioſephus, & Hieronymus ſed & Ieſu Naue xxiiij. docet. Seir dicitur, id eſt, hiſpidus, & piloſus. nam talis Eſau. k Quia ecce veloces ſuper montes.) In Septuaginta ex Hieronymo habetur. Ponam ſepulchrum tuum, quia inhonoratus es, ecce ſuper montes: In Hebræo vero: Ponam ſepulchrum tuum, quia inhonoratus es, ecce ſuper montes. In Græco ſic habet codex quidam meus [illegible]. Et ponam ſepulchrum tuum, quia veloces ecce ſuper montes pedes euangelizantis, & annunciantis pacem. Paulus ad Roma. 10. nō hunc ſumpſit prophetiam, ſed ex Eſaiæ lij.

Abdias.

Naūm.

Abacuc.

F

De prophetia, quæ in oratione Abacuc, & cantico, continetur.

Cap. XXXII.

G IN oratione autem ſua cum Cantico, cui niſi
Chriſto domino dicit, Domine audiui audi- †
Abacuc.3. tionẽ tuam,& timui:domine cõſideraui ope-
ra tua, & expaui?quid enim hoc eſt, niſi præ-
cognitæ,nouæ,ac repentinæ ſalutis hominum ineffabilis
admiratio? In medio duorum animalium cognoſceris:
quid eſt, niſi, aut in medio duorum teſtamentorum,aut
Mat.17. in medio duorum latronum: aut in medio Moyſi &
Heliæ, cum eo in monte ſermocinantium?Dum appro-
pinquant anni cognoſceris: in aduentum temporis o-
ſtenderis: hoc quia per ſe patet, non eſt exponendum.
Abacuc.3. Quod vero ſequitur, in eo dum conturbata fuerit ani-
ma mea, in ira miſericordiæ memor eris: quid eſt, niſi
quòd Iudæos in ſe transfigurauit, de quorum gente fuit:
qui cum magna ira turbati, crucifigerent Chriſtum: il-
le miſericordiæ memor, dixit, Pater ignoſce illis: quia
Lucæ 23. neſciunt quid faciunt? Deus de Theman veniet,& ſan-
Abacuc.3. ctus de monte vmbroſo,& condenſo. Quod hic dictum
eſt, de Theman veniet: [a] alij interpretati ſunt, ab Au-
ſtro, vel ab Africo: per quod ſignificatur meridies: [b] id
eſt, feruor charitatis, & ſplendor veritatis. Montem ve-
H ro vmbroſum [c] atque condenſum: quanuis multis mo-
dis poſsit intelligi, libentius acceperim ſcripturarum
altitudinem diuinarum: quibus prophetatus eſt Chri-
ſtus. Multa quippe ibi vmbroſa, atque condenſa ſunt,
quæ mentem quærentis exerceant. Inde autem venit:
quum ibi eum, qui intelligit,inuenit. Operuit cœlos vir-
tus eius, & laudis eius plena eſt terra: quid eſt niſi quod
etiam in pſalmo dicitur, Exaltare ſuper cœlos deus: &
ſuper omnem terram gloria tua? Splendor eius, vt lu-
men erit: quid eſt, niſi fama eius credentes,illuminabit?
Cornua in manibus eius:quid eſt, niſi trophæum crucis?
Et poſuit charitatem firmam fortitudinis ſuæ: nec ex-
ponendum eſt, Ante faciem eius ibit verbum,& prodiet
in campum poſt pedes eius: quid eſt, niſi quod & ante
quàm huc veniret,prænunciatus eſt:& poſtea quam hinc
reuerſus eſt, annunciatus eſt? Stetit, & terra commota
eſt: quid eſt, niſi quod ſtetit ad ſubueniendum: & terra
commota eſt, ad credendum?Reſpexit,& tabuerũt gen-
tes: hoc eſt, miſertus eſt, & fecit populos pœnitentes.
I Contriti ſunt montes violentia: hoc eſt, vim facien-
bus miraculis, elatorum contrita eſt ſuperbia. Defluxe-
runt colles æternales: hoc eſt humiliati ſunt ad tempus,
vt erigerentur in æternum. Ingreſſus æternos eius pro
laboribus vidi: hoc eſt, non ſine mercede æternitatis la-
borem charitatis aſpexi. Tabernacula Aethiopum ex-
pauescent: & tabernacula terræ Madiam: hoc eſt, gen-
tes repente perterritæ nuncio mirabilium tuorum,etiam
quæ non ſunt in iure Romano, [d] erunt in populo Chri-
ſtiano. Nunquid in fluminibus iratus es domine: aut in
† aliàs, in- fluminibus furor tuus: vel in mari impetus tuus? † Hoc
dignatio ideo dictum eſt: quia non venit nunc, vt iudicet mun-
tua. dum, ſed vt ſaluetur mundus per ipſum. Quia aſcendes
ſuper equos tuos, & equitatio tua ſalus: hoc eſt,Euange-
liſtæ tui portabunt te, quia reguntur à te:& Euangelium
tuum ſalus eſt eis, qui credunt in te. Intendens intendes
arcum tuum ſuper ſceptra,dicit dominus: hoc eſt,com-
minaberis iudicium tuum, etiam regibus terræ. Flumi-
nibus ſcinditur terra: hoc eſt, influentibus ſermonibus
prædicantium te,aperientur ad confitendum hominum
Abac. 3. corda: quibus dictum eſt, Scindite corda veſtra,& non
veſtimenta veſtra. Quid eſt: videbunt te, & dolebunt
populi niſi vt lugendo ſint beati? Quid eſt: diſpergens
aquas inceſſu: niſi ambulando in eis qui te vſquequaque
annunciant, hac atque illac diſpergis fluenta doctrinæ?
Quid eſt, abyſſus dedit vocem ſuam? An profunditas K
cordis humani quid ei videretur, expreſsit? Altitudo
phantaſiæ ſuæ, tanquam verſus ſuperioris eſt expoſitio:
altitudo enim eſt abyſſus. Quod autem ait, phãtaſiæ ſuæ,
ſubaudiendum eſt, vocem dedit: hoc eſt, quod diximus,
quid ei videretur, expreſsit, Phantaſia quippe viſio eſt,
quam non tenuit, non operuit, ſed confitendo eructa-
uit. Eleuatus eſt ſol, & luna ſtetit in ordine ſuo: hoc eſt,
aſcendit Chriſtus in cœlum, & ordinata eſt eccleſia ſub
rege ſuo. In lucẽ iacula tua ibunt, hoc eſt, non in occul-
tum ſed in manifeſtum verbá tua mittuntur. In ſplen-
dorem coruſcationis armorum tuorum: ſubaudiendum
eſt iacula tua ibunt. Dixerat enim ſuis: Quæ dico vobis
in tenebris, dicite in lumine. In comminatione mino-
rabis terram, id eſt, comminando humiliabis homi-
nes. Et in furore deiicies gentes: quia eos qui ſe exaltant,
vindicando collides. Exiſti in ſalutem populi tui, vt ſal-
nos faceres Chriſtos tuos, miſiſti in capita iniquorum † *† aliàs, ini-*
mortem: nihil horum eſt exponendum. Excitaſti vin- *micorum.*
cula vſque ad collum. Et bona hic poſſunt intelligi vin- L
cula ſapientiæ, vt iniciantur pedes in compedes eius: &
collum in torquem eius. Præcidiſti in ſtupore mentis
tuæ: ſubaudiamus vincula. Excitauit enim bona, præ-
cidit mala. De quibus ei dicitur, Dirupiſti vincula mea:
& hoc in ſtupore mentis, id eſt, mirabiliter. Capita po-
tentium mouebuntur in ea, ſcilicet admiratione. Ad-
aperient morſus ſuos, ſicut edens pauper in abſconſo.
Potentes enim quidam Iudæorum veniebant ad do-
minum facta eius & verba mirati: & eſurientes panem
doctrinæ manducabant abſconſe, propter metum Iu-
dæorum: ſicut eos prodit Euangelium. Et immiſiſti in
mare equos tuos turbantes aquas multas: quæ nihil
ſunt aliud, quàm populi multi. Non enim alij timore
conuerterentur, alij furore perſequerentur, niſi omnes
turbarentur. Obſeruaui, & expauit venter meus à vo-
ce orationis labiorum meorum. Et introiuit tremor
in oſſa mea: & ſubtus me turbata eſt habitudo mea.
Intendit in ea quæ dicebat: & ipſe ſua in oratione eſt
perterritus, quam prophetice fundebat: & in qua futu-
ra cernebat. Turbatis enim populis multis, vidit im-
minentes eccleſiæ tribulationes, continuòque ſe mem- M
brum eius agnouit, atque ait, Requieſcant in die tri-
bulationes: tanquam ad eos pertinens, qui ſunt ſpe gau- *Rom. 12.*
dentes: in tribulatione patientes. Vt aſcendam, inquit,
ad populum peregrinationis meæ. Recedens vtique à
populo maligno carnalis cognationis ſuæ, non pere-
grinante in hac terra, neque ſupernam patriam re-
quirente: quoniam ficus, inquit, non afferet fructus: &
non erunt natiuitates in vineis: mentietur opus oliuæ:
& campi non facient eſcam. Defecerunt ab eſca oues:
non ſuperſunt in præſepibus boues. Vidit eam gen-
tem quæ Chriſtum fuerat occiſura, vbertatem copia-
rum ſpiritalium perdituram, quas per terrenam fœ-
cunditatem more prophetico figurauit. Et quia iram *Rom. 10.*
dei talem propterea paſſa eſt illa gens, quia dei igno-
rans iuſtitiam, ſuam voluit conſtituere, iſte continuo:
Ego autem, inquit, in domino exultabo: gaudebo in deo
ſalutari meo. Dominus deus meus virtus mea, ſtatue pe- *Abacuc.3.*
des meos in conſummationem: ſuper excelſa imponet
me, vt vincam in Cantico eius: ſcilicet illo cantico, de
quo ſimilia quædam dicuntur in Pſalmo: Statuit ſupra *Pſal. 39.*
petram pedes meos, & direxit greſſus meos: & immiſit
in os meum canticum nouum, hymnum deo noſtro.
Ipſe ergo vincit in cantico domini, qui placet in eius lau
de, nõ ſua: vt qui gloriatur, in domino glorietur. Melius *2. Cor. 10.*
autem

A autem mihi videntur quidam codices habere: gaudebo
Abac.3. in deo Ieſu meo,[c] quàm hic qui volentes id Latine ponere: nomen ipſum non poſuerunt, quod eſt nobis amicius & dulcius nominare.

Theman. [a] QVod hic dictũ eſt de Theman veniet.) Et Aquila, inquit Hieronymus, & Symmachus, & quinta editio, ipſum Hebraicum poſuerunt. Solus Theodotio, quid ſignificaret Theman, interpretatus eſt dicens. Ab auſtro veniet, & ſanctus de monte Pharan. Idem Hierony. In locis Hebraicis, Theman regio principũ Edom in terra Gebaltica, à Theman filio Eliphaz, filij Eſau, ſortita vocabulum: ſed & vſque hodie eſt villa nomine Theman, diſtans ab vrbe Petra quinq; milibus: vbi & Romanorũ militum præſidium ſedet, de quo loco fuit Eliphaz rex Themanorum. Vnus quoque filiorum Iſraël appellabatur Theman. Sciendũ autem, quod omnis auſtralis regio Hebræis Theman dicitur. b Per quod ſignificatur meridies.) Simile quod in Cãticis quærit ſponſa, vbi paſcat in meridie, in quo maximus eſt dies & calor & ſplendor. c Montem vero vmbroſum.) Soli Septuaginta verterunt, ἐξ ὄρους κατασκίου δασέος, & monte vmbroſo, & condenſo. Cæteri, vt eſt in Hebraica ex Pharan, quod eſt oppidum trans Arabiam, iunctum Saracenis, per quod iter fecerũt filij Iſraël, quum de Sina mouiſſent. Ideo Septuaginta, quoniã vicinum eſt ſaltus, habitum loci potius reddiderũt, quàm nomen. d Etiã quæ non ſont in iure Romano.) Indi & Perſæ, & hae etiam inſulæ in Oceano Occidentali. e Gaudebo in deo Ieſu meo.) Sic in
B Hebræo, pro quo Septuaginta verterunt τῷ σωτῆρί μου, hoc eſt, ſeruatore meo. Et hæc tria idem ſunt: Ieſus Hebraice, σωτὴρ Græce, ſeruator Latine: quanquam Cicero act. iiij. in Verrem negat σωτῆρα vno verbo Latino poſſe reddi, eſſeq; eum qui ſalutem dederit: ſaluatoris nomẽ recentius eſt: ſed eo vtuntur Lactãtius, Auſonius, & reliqui ſacri ſcriptores. Qui latius carmen hoc auet expoſitum videre, habet in id geminam Hieronymi enarrationem.

De Chriſto & vocatione gentiũ, quæ Hieremias & Sophonias prophetico ſpiritu ſunt præfati. Cap. XXXIII.

Ieremias[a] propheta de maioribus eſt, ſicut & Eſaias: non de minoribus, ſicut cæteri, de quorum ſcriptis nonnulla iam poſui. Prophetauit
Hiere.1. autem regnante Ioſia in Hieruſalem: & apud Romanos
Hiere.52. Aneo Marcio: iam propinquante captiuitate Iudæorum. Tetendit autẽ prophetiam ſuam vſq; ad quintũ menſem
Sopho.1. captiuitatis: ſicut in eius literis inuenitur. Sophonias[b] autem vnus de minoribus adiungitur ei. Nam & ipſe in diebus Ioſiæ prophetaſſe ſe dicit: ſed quouſq; non dicit. Prophetauit ergo Hieremias, non ſolum Anci Martij, verum etiam Tarquinij Priſci temporibus, quem Romani habuerunt quintum regem. Ipſe enim quando eſt
Threno.4. illa captiuitas facta, regnare iam cœperat. Prophetans ergo de Chriſto Hieremias: Spiritus, inquit, oris noſtri dominus Chriſtus[c] captus eſt in peccatis noſtris: ſic breuiter oſtendens, & dominum noſtrũ Chriſtum, & paſſum
Baruch.3. eſſe pro nobis. Item alio loco: Hic deus meus, inquit, &
C non æſtimabitur alter ad eum: qui inuenit omnem viam prudẽtiæ, & dedit eam Iacob puero ſuo, & Iſraël dilecto ſuo: poſt hæc in terris viſus eſt, & cum hominibus cõuerſatus eſt. Hoc teſtimonium quidam, non Hieremiæ, ſed ſcribæ eius[d] attribuunt, qui vocabatur Baruch: ſed Hieremiæ celebratius habetur. Rurſus idem propheta de ipſo: Ecce, inquit, dies veniunt, ait dominus: & ſuſcitabo
Hiere.23. Dauid germen iuſtum, & regnabit rex, & ſapiens erit: & faciet iudicium & iuſtitiam in terra. In diebus illis ſaluabitur Iuda, & Iſraël habitabit confidenter: & hoc eſt nomen quo vocabũt eum, dominus iuſtus noſter. De vocatione etiam gentium, quæ futura fuerat, & eam nunc
Hiere.16. impletam cernimus, ſic locutus eſt: Domine deus meus & refugium meum in die malorum: ad te gẽtes venient ab extremo terræ, & dicent: Vere mẽdacia coluerunt patres noſtri ſimulacra, & non eſt in eis vtilitas. Quia vero non erant eum agnituri Iudæi, à quibus eum & oc-
Hiere 17. cidi oportebat: ſic idem propheta ſignificat, Graue cor
Supra lib. per omnia, & homo eſt, & quis cognoſcet eum?[e] Huius
17. cap. 3. eſt etiam illud quod in libro decimoſeptimo poſui de
Hiere.31. teſtamẽto nouo, cuius eſt mediator Chriſtus: ipſe quippe Hieremias ait: Ecce dies veniũt, dicit dominus: & conſummabo ſuper domum Iacob teſtamentum nouum: & D
cætera quæ ibi leguntur. Sophoniæ autem prophetæ, qui cum Hieremia prophetabat, hæc prędicta de Chriſto in- *Sopho.3.*
terim interponã: Expecta me, dicit dominus: in die reſurrectionis meæ, in futurũ: quia iudicium meũ, vt congregem gentes, & colligam regna. Et iterũ: Horribilis, in- *Sopho.2.*
quit, domin[us] ſuper eos: & exterminabit omnes deos terræ: & adorabit eum vir de loco ſuo, omnes inſulę gentiũ.
Et paulo pòſt: Tunc, inquit, tranſuertam in populos lin- *Sopho.3.*
guam, & progenies eius, vt omnes inuocent nomen domini: & ſeruiant ei ſub vno iugo, à finibus fluminum Aethiopiæ afferent mihi hoſtias: in illo die non confunderis ex omnibus adinuẽtionibus tuis, quas impie egiſti in me: quia tunc auferã abs te prauitates iniuriæ tuæ: & iam non adiicies, vt magnificetis ſuper montẽ ſanctum meũ, & ſubrelinquã in te populum mãſuetum & humilem: & verebuntur à nomine domini, qui reliqui fuerint Iſraël.
Hæ ſunt reliquiæ, de quib[us] alibi prophetatur: quod Apo- *Roma.9.*
ſtolus etiam cõmemorat: Si fuerit numerus filiorum Iſraël, ſicut arena maris, reliquiæ ſaluæ fient. Hæ quippe in Chriſtum illius gentis reliquiæ crediderunt. *Eſa.10.*

[a] HIeremias.) De hoc ſæpe alibi. b Sophonias.) Hunc Hebræi prophetam, & prophetarum filium, nepotem, & abnepotem fuiſſe tradunt. Pater enim fuit Chuſi, auus Godolias, proauus Amarias, atauus Ezechias, prophetæ omnes: nam aiunt omnes maiores, quos in titulo nominat propheta aliquis, etiam prophetas fuiſſe. c Spiritus, inquit, oris noſtri, dominus Chriſtus.) Sunt Chriſti multi, & domini multi. At Chriſtus dominus ſpiritus oris noſtri vnicus eſt Ieſus deus, dei filius, per quem ſpiramus, & viuimus, & ſumus: qui ſi à nobis abſcedat, minus adhuc victuri ſumus, quàm ſi diſcedat anima. d Sed ſcribæ eius attribuũt, qui vocabatur Baruch.) Hieremias in libro ſuorum vaticiniorum, Baruch ſcribã, & miniſtrum fuiſſe ſuum ſignificat, cuius extat breuis prophetia, quã eccleſia recepit, quoniã de Chriſto & poſtremis temporibus pleraq; cõtinet. e Graue cor per omnia, & homo eſt, & quis cognoſcet eum.) Septuaginta eſt hæc interpretatio. In Hebręo vero ſic ex Hieronymo: Prauum eſt cor omniũ & inſcrutabile, quis cognoſcet illud? Symmachus verba Septuaginta apertius poſuit: Inſcrutabile cor omnium, vir autem quis eſt, qui inueniat illud? Lxx. enim βαθεῖα ἡ καρδία dixerunt: quod eſt profundum cor. E *Sophonias.*

De prophetia Danielis, & Ezechielis, quæ in Chriſtum Eccleſiámque concordat. Caput XXXIIII.

IN ipſa porrò captiuitate Babyloniæ Daniel,[a] *Daniel.1.*
& Ezechiel[b] prophetauerunt prius, alij ſcilicet *Ezech.1.*
duo ex prophetis maioribus. Quorum Daniel etiam tempus, quo venturus fuerat Chriſtus, atq; paſſurus, numero definiuit annorum: quod longum eſt cõputando monſtrare: & ab aliis factitatum eſt ante
nos. De poteſtate eius & gloria,* ſic locutus eſt: Videbã, F
inquit, in viſu noctis: & ecce cum nubibus cœli & filius *Danie.7.*
hominis veniens erat: & vſque ad vetuſtum dierum per- ** aliàs, ec-*
uenit: & in conſpectu eius prælatus eſt: & ipſi datus eſt *cleſia.*
principatus, & honor, & regnũ: & omnes populi, tribus, & linguæ ipſi ſeruient. Poteſtas eius, poteſtas perpetua, quæ non tranſibit: & regnum eius non corrũpetur. Ezechiel quoque more prophetico per Dauid Chriſtum ſignificans, quia carnem de Dauid ſemine aſſumpſit: propter quã formam ſerui, qua factus eſt homo, etiã ſeruus dei dicitur idem dei filius: ſic eam prophetando prænun
ciauit ex perſona dei patris: Et ſuſcitabo, inquit, ſuper pe- *Ezech.34.*
cora mea paſtorem vnum, qui paſcat ea: ſeruum meum Dauid: & ipſe paſcet ea: & ipſe erit eorum paſtor. Ego autem dominus ero eis in deum, & ſeruus meus Dauid princeps in medio eorum: ego dominus loquutus ſum.
Et alio loco: Et rex, inquit, vnus erit omnibus imperans: *Ezech.37.*
& non erunt vltra duæ gentes: nec diuidentur amplius in duo regna: neque polluentur vltra in idolis ſuis, & abominationibus ſuis, & in cunctis iniquitatibus ſuis: & ſaluos eos faciam de vniuerſis ſedibus ſuis, in quibus peccauerunt: & mundabo eos, & erunt mihi populus: &

G ego ero illis deus: & ſeruus meus Dauid rex ſuper eos, &
paſtor vnus erit omnium eorum.

a DAniel.) De filiis fuit Iuda, qui ex Daniele Balthaſar vocatus eſt, ab
Daniel. eunucho regio, cui puerorũ erat demandata cura. Maximo in pre-
cio habitus eſt ſapientiæ nomine à Balthaſare vltimo Chaldæorum re-
ge, & deinde apud Darium Medum gratioſiſsimus, vt in libro Danie-
lis ipſius, & Ioſephi de Antiquitatibus decimo legim⁹. Calumniis Por-
Ezechiel. phyrij in librum huius vatis reſponderunt Methodius, & Apollinaris,
& Euſebius Cæſarien. præſul. b Et Ezechiel.) Hic ſacerdos fuit, &
ſimul cum Daniele in captiuitate populi Iudaici Babylone: quod ex e
ius ſcriptis aperte colligitur.

De trium prophetarum vaticinio, id eſt, Aggæi, Zachariæ, & Malachiæ. *Caput XXXV.*

1. Eſdræ. 5. REſtant tres minores prophetę qui prophetaue-
runt in fine captiuitatis: Aggæus, Zacharias,[a]
Malachias.[b] Quorum Aggæus Chriſtum & ec-
cleſiam hac apertius breuitate prophetat. Hæc
Aggæi. 2. dicit dominus exercituum: Adhuc vnum modicum, &
ego cõmouebo cœlum, & terram, & mare, & aridam: &
mouebo omnes gẽtes, & veniet deſideratus cunctis gen
tibus. Hæc prophetia partim iam cõpleta cernitur: par-
tim ſperatur in fine cõplenda. Mouit enim cœlum, ange-
lorum & ſyderũ teſtimonio, quãdo incarnatus eſt Chri-
ſtus. Mouit terrã ingenti miraculo, de ipſo virginis par-
H tu. Mouit mare & aridam, quum & in inſulis, & in orbe
toto Chriſtus annũciatur. Ita moueri omnes gentes vi-
demus ad fidem. Iam vero quod ſequitur: Et veniet deſi-
deratus cunctis gentibus, de nouiſsimo eius expectatur
aduentu. Vt enim deſideratus eſſet expectantibus, prius
Zacha. 9. oportuit eum dilectum eſſe credentibus. Zacharias de
Chriſto & eccleſia: Exulta, inquit, valde[c] filia Sion, iubi-
la filia Hieruſalem: ecce rex tuus veniet tibi iuſtus, & Sal-
uator: ipſe pauper & aſcendẽs ſuper aſinam, & ſuper pul-
lum filium aſinæ,[d] & poteſtas eius à mari vſque ad mare:
& à fluminibus vſq; ad fines terræ. Hoc quando factum
ſit, vt dominus Chriſtus in itinere iumẽto huius generis
Matt. 21. vteretur in Euãgelio legitur: vbi & hæc prophetia com-
memoratur ex parte, quantũ illi loco ſufficere viſum eſt.
Alio loco ad ipſum Chriſtũ in ſpiritu prophetiæ loquẽs
Zach. 9. de remiſsione peccatorũ per eius ſanguinẽ. Tu quoque,
inquit, in ſanguine teſtamenti tui emiſiſti vinctos tuos
de lacu, in quo nõ eſt aqua. Quid per hunc lacũ velit in-
telligi, poſſunt diuerſa ſentiri, etiam ſecũdum rectam fi-
dem. Mihi tamen videtur non eo ſignificari melius, niſi
humanæ miſeriæ ſiccã profunditatem quodã modo &
ſterilem: vbi nõ ſunt fluẽta iuſtitiæ, ſed iniquitatis lutum.
Pſal. 39. De hoc quippe lacu etiã in Pſalmo dicitur: Et eduxit me
**al. fecis.* de lacu miſeriæ, & de luto limi.* Malachias prophetans
I eccleſiam, quã per Chriſtũ iam cernimus propagatã, Iu-
dæis apertiſsime dicit ex perſona dei: Non eſt mihi vo-
Malac. 1. luntas in vobis: & munus nõ ſuſcipiam de manu veſtra.
Ab ortu enim ſolis vſque ad occaſum, magnũ eſt nomen
meum in gẽtibus, & in omni loco ſacrificabitur, & offe-
retur[e] nomini meo oblatio mũda: quia magnũ nomen
meũ in gẽtibus, dicit dominus. Hoc ſacrificiũ per ſacer-
dotiũ Chriſti ſecundũ ordinẽ Melchiſedech, cũ in om-
ni loco à ſolis ortu vſq; ad occaſum deo iam videamus
offerri: ſacrificium autem Iudæorum, quibus dictum eſt:
Non eſt mihi voluntas in vobis, nec accipiam de mani-
bus veſtris munus, ceſſaſſe negare non poſſunt: quid ad-
huc expectant alium Chriſtũ, quũ hoc quod prophetatũ
eſt legunt, & impletum vident, impleri non potuerit, niſi
per ipſum? Dicit enim paulo poſt de ipſo ex perſona dei:
Malac. 2. Teſtamentũ meum erat cum eo vitæ & pacis: & dedi ei
vt timore me timeret, & à facie nominis mei reuerere-
tur. Lex veritatis erat in ore ipſius, in pace dirigẽs ambu-
labit mecum: & multos cõuertet ab iniquitate: quoniam
labia ſacerdotis cuſtodient ſcientiam, & legem inquirẽt K
ex ore eius: quoniam angelus domini omnipotentis eſt.
Nec mirandũ eſt, quia omnipotentis dei angelus dictus
eſt Chriſtus Ieſus. Sicut enim ſeruus propter formã ſer-
ui, in qua venit ad homines: ſic & angelus propter Euan-
gelium, quod nũciauit hominibus. Nam ſi Græca iſta ita
interpretemur, & Euangelium bona nunciatio eſt, & an-
gelus nuncius eſt. De ipſo quippe iterum dicit: Ecce mit-
tam angelũ meum & proſpiciet viam ante faciẽ meam: *Malac. 3.*
& ſubito veniet in templum ſuum dominus, quem vos *Matt. 11.*
quæritis: & angelus teſtamenti, quem vos vultis. Ecce ve-
nit, dicit dominus deus omnipotens: & quis ſuſtinebit
diem introitus eius? aut quis reſiſtet in aſpectu eius? Hoc
loco, & primum, & ſecundum Chriſti prænunciauit ad-
uentum. Primum ſcilicet, de quo ait: Et ſubito veniet in
templum ſuum dominus, id eſt, in carnem ſuam: de qua
dicit in Euãgelio, Soluite templum hoc, & in triduo re- *Ioan. 2.*
ſuſcitabo illud. Secundum vero, vbi ait: Ecce veniet, di-
cit dominus omnipotens, & quis ſuſtinebit diem introi-
tus eius, aut quis reſiſtet in aſpectu eius? Quod autem di- *Malac. 3.*
cit dominus: Quem vos quæritis, & angelus teſtamenti,
quem vos vultis: ſignificauit vtiq; Iudæos ſecundũ ſcri-
pturas quas legunt Chriſtum quærere, & velle. Sed multi L
eorum, quẽ quæſierunt, & noluerunt, veniſſe non agno-
uerunt: excæcati in cordibus ſuis, præcedentibus meritis
ſuis. Quod ſane hic nominat teſtamẽtum, vel ſupra, vbi
ait: Teſtamẽtum meum erit cum eo: vel hic, vbi eum di- *Malach.*
xit angelum teſtamenti: nouum procul dubio teſtamen- *2. & 3.*
tum debemus accipere: vbi ſempiterna, nõ vetus, vbi tẽ-
poralia ſunt promiſſa: quę pro magno hic habentes plu-
timi infirmi, & deo vero talium rerum mercede ſeruien
tes, quando vident impios abundare, turbantur. Propter
quod idem Propheta, vt noui teſtamenti beatitudinem
æternam, quæ non dabitur niſi bonis, diſtingueret à ve-
teris terrenę fœlicitate, quæ plerũque datur & malis. In-
grauaſtis, inquit, ſuper me verba veſtra, dicit dominus; *Malac. 3.*
& dixiſtis: in quo detraximus de te? Dixiſtis: van⁹ eſt om
nis, qui ſeruit deo: & quid plus, quia cuſtodiuimus obſer-
uationes eius, & quia ambulauim⁹ ſupplicantes ante fa-
ciem domini omnipotentis? Et nunc nos beatificamus
alienos: & reædificantur omnes, qui faciũt iniqua: & ad-
uerſati ſunt deo & ſalui facti ſunt. Hæc oblocuti ſunt,
qui timebãt dominum, vnuſquiſq; ad proximum ſuum:
& animaduertit dominus, & audiuit: & ſcripſit librum
memoriæ in conſpectu ſuo eis, qui timent dominum, &
reuerentur nomen eius. In iſto libro ſignificatum eſt te- M
ſtamentum nouum. Denique quod ſequitur, audiamus: *Ibidem.*
Et erunt mihi, dicit dominus omnipotens, in die, quam
ego facio, in acquiſitionẽ: & eligam eos, ſicut homo eli-
git filium ſuum ſeruientem ſibi: & cõuertimini, & vide-
bitis inter iuſtum & iniuſtum: & inter ſeruientes deo, &
non ſeruientem. Quoniam ecce dies venit ardens ſicut
clibanus, & congregabit eos: & erunt omnes alienigenæ, *Malac. 4.*
& omnes facientes iniquitatem ſtipula: & incendet illos
dies, qui adueniet: dicit dominus omnipotens, & nõ de-
relinquetur eorum radix, neque ſarmentum, & orietur
vobis timentibus nomen meum, ſol iuſtitiæ, & ſanitas
in pennis eius, & exibitis, & exultabitis, ſicuti vituli ex
vinculis reſoluti, & conculcabitis iniquos, & erunt cinis
ſub pedibus veſtris in die, in quo ego facio, dicit domi-
nus omnipotens. Hic eſt, qui dicitur dies iudicij, de quo
ſuo loco, ſi deus voluerit, loquemur vberius.

AGgæus, Zacharias.) Horum meminit Eſdras primi libri quin- a
to capite. In ſuperiore nanque quum dixiſſet, tunc intermiſ-
ſum eſt opus domini in Hieruſalem, & non fiebat vſque ad annum
ſecundum Darij regis Perſarum: Addidit, Prophetarunt autem.

Aggæus

A Aggæus propheta, & Zacharias fili⁹ Addo, prophetãtes ad Iudæos, qui erãt in Iuda & Hieruſalé. Tunc ſurrexerũt Zorobabel filius Salachiel, & Ieſue filius Ioſedech, & cœperunt ædificare templũ domini in Hieruſalem, & cum eis prophetæ dei adiuuantes eos. Et ipſi ſe téporibus Darij vaticinatos teſtantur etiã eodé ſecundo Darij anno. Cæterũ, Zacharias non ſe Addo filium, ſed nepotem ſcribit, ex filio Barachia. Nec dubitant, inquit Hieronymus, quin hic ſit Addo, qui iuxta Paralipomenõ librum miſſus eſt ad Hieroboam filium Nabath, ſub quo altare diruptũ eſt, & manus regis aruit. Rurſumq; ad preces illius reſtituta eſt, ſecundi Paralipo. xij. & tertij Reg. xiij ſed in neutro ſacrarũ literarũ loco nominatur Addo, in libro Reg. ſubticetur prophetæ nomẽ: in Paralip. nũcupatur Semeias, & propheta, qui illis téporibus vixerit, non potuit ne atauus quidem eſſe hominis Iudaici Babylona captiui. Iã illud ne admonẽdum quidem eſt, nõ hũc eſſe Zachariã illum Ioiadæ filium, quẽ occidit Ioas rex Iuda, ſecundi Paralipomenõ vigeſimo quarto, cuius meminit Chriſtus domin⁹, Matthæi vigeſimo tertio, dicens, illũ occiſum inter templum & altare. b Malachias.) Hic eſt, quem Septuaginta vocarunt ἄγγελον αὐτοῦ, hoc eſt, angelum eius. Hebraice nanque nuntium meum ſonat. quam ob cauſam Origenes, quũ in hunc Prophetã ſcriberet, ſignificationẽ dedit, putare ſe angelum fuiſſe, qui prophetarit, ſi Hieronymo credimus, cæteri Malachiã nominarunt. Neq; enim nomina, cũ in alias linguas veniunt, ex etymologia mutanda ſunt. nemo enim Platonem vocat latum aut Ariſtotelem optimũ perfectum: vel Ioſue ſeruatorẽ, vel Athenas Mineruas. Relinquentur enim nomina, vt cuiq; in proprio ſunt impoſita ſermone. Alioqui nõ lex adderetur iis, quorũ verterẽtur in alienas linguas nomina, ſed obſcuraretur claritas quã habebant prius. quo magis miror eſſe, qui ſibi peregrina & Græca nomina aſciſcũt iuxta etymon ſuorum patria lingua, qui dum ſibi famã parare ſtudent, plus media illius parte ſeſe fraudant, quãto ſimplicius, & prudentius, adde etiã ad rerum naturã accõmodatius Cæſar, qui Gallos omnes & Germanos ſuis ipſorũ appellauit nominibus, inflexis tantum finibus in formã Latinorũ. Cæterum Malachiã non deſunt, præſertim ex Hebræis, qui putẽt Eſdrã eſſe propter cõſonantiã librorum, & ſub Dario Hyſtaſpis filio prophetaſſe creditur. De Eſdra proximo capite, c Exulta, inquit valde.) Hic locus deprauat⁹ eſt, vt cætera, ab eo qui noſtrã editionem voluit ſequi. LXX. ſic habent: χαῖρε σφόδρα θύγατερ σιὼν κήρυσσε θύγατερ ἱερουσαλήμ, ἰδοὺ ὁ βασιλεύς ἔρχεταί σοι δίκαιος. καὶ σώζων αὐτὸς πραῢς καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὑποζύγιον, καὶ πῶλον νέον, id eſt, Lætare vehementer filia Sion, prædica filia Hieruſalem: ecce rex tuus venit tibi iuſtus & ſeruans eos, manſuetus & vehens ſubiugali & pullo nouo. Illud quoq; χαῖρε σφόδρα poſſet eſſe ſalutantis, ſalue multum. d Et ſuper pullum filium aſinæ.) In Hebræo legitur, ſuper aſinã, & ſuper pullũ filium aſinæ. Matthæus ſic in vigeſimoprimo capite ſui euãgelij, καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὄνον, καὶ πῶλον υἱὸν ὑποζυγίου, ſedens ſuper aſinam & pullum filium ſubiugalis. Subiugalis vero erat Iudaic⁹ populus iugo tot ceremoniarum preſſus. Pullus vero nouus & liber, populus gentium. In vtroque populo ſedet dominus, vt vtrumque, porget, & trahat ad ſe. e Sacrificabitur & offeretur.) Apud LXX. eſt in præſenti ſic θυμίαμα προσάγεται τῷ ὀνόματί μου καὶ θυσία καθαρά· ſed prophetę futura, quia vident, tanquam præſentia enunciant ſæpe etiã vt præterita, ſicut ea quę ſequuntur, in quibus quædam ſunt mutata à traditione LXX.

De Eſdra, & Maccabæorum libris. Cap. XXXVI.

1. Eſdra. 5. POſt hos tres prophetas, Aggæum, Zachariam, Malachiam, per idem tempus liberationis po-
C puli ex Babylonica ſeruitute, ſcripſit etiam Eſdras [a], qui magis rerum geſtarum ſcriptor eſt habitus, quàm propheta: ſicuti eſt liber, qui appellatur Heſter [b]: cu- *Heſter 1.*
ius res geſta in laudem dei non longe ab his temporibus
3. Eſdræ. 3. inuenitur: niſi forte Eſdras in eo Chriſtum prophetaſſe intelligendus eſt, quod inter iuuenes quoſdã orta quæſtione, quid amplius valeret in rebus, cum reges vnus dixiſſet: alter vinum: tertius mulieres, quę plerunq; regibus imperarẽt: idem tamen tertius veritatem [c] ſuper omnia demonſtrauit eſſe victricem. Conſulto autem Euange-
Ioan. 14. lio, Chriſtum cognoſcimus eſſe veritatem. Ab hoc tempore apud Iudæos reſtituto templo, non reges, ſed principes fuerunt vſq; ad Ariſtobolum [d]: quorum ſupputatio temporum, non ſcripturis ſanctis, ſed quæ canonicæ appellantur: ſed in aliis inuenitur, in quibus ſunt & Macca-
2. Mac. 7. bæorum libri: [e] quos nõ Iudæi, ſed eccleſia pro canonicis habet propter quorundam martyrum paſsiones [f] vehementes, atque mirabiles: qui ante quàm Chriſtus veniſſet in carnem, vſque ad mortem pro dei lege certauerunt, & mala grauiſsima atque horribilia pertulerunt.

Eſdras. a SCripſit etiam Eſdras.) Hic fuiſſe dicitur ſcriba legis peritiſsimus, quẽ Hierony. tradit fuiſſe Ioſedech, cuius filius fuit Ieſus ſacerdos magnus, quem ferunt incenſos à Chaldæis legis libros memoriter reſtituiſſe, nõ hoc nomine, commutaſſeq; literas Hebraicas, ne cum Samaritanis, qui ex gentibus in Iudæã venerant, Iudæi miſcerentur. Author
D Euſebius. Eis poſtea literis vſi ſunt Iudæi figura notum & apicibus à Samaritanicis, quæ fuerũt priſcę illæ à Moſe datæ, diſ. reparibus. b Sicuti eſt liber, qui appellatus Heſter.) Heſter hiſtoriã Ioſephus refert in tẽpora Artaxerxis, quam Cyrum dicit vocatum eſſe. Darij enim Hiſtaſpis geniti filius fuit Xerxes, huius Artaxerxes, cognominatus μακρόχειρ quo regnante, periculum tãtum fuit Iudęo nomini ab Amã, propter Mardochæum patruum Heſter, vt in libro Heſter narratur. Eiuſdem eſt ſententiæ Nicephorus Gręcus ſcriptor. At Euſebius non poſſe per hęc tempora Heſter: & diſcrimen Iudæorum contigiſſe: videlicet Eſdra, qui ſub hoc Artaxerxe rege ſuæ gentis acta proſequutus eſt, de tantis rebus non taciturũ. Itaq; illa omnia poſteriora facit, ſtatuitq; in regno Artaxerxis μνήμονος, hoc eſt, memoris Darij nothi filij, quem ab Hebræis Aſſuerum vocari ſolitum perhibet: aſtipulatorem ſibi habet Bedam in temporib⁹. Cæterum vereor, ne non tam Euſebio cõſtet ſua ratio, quam Ioſepho. Nos his in pleriſque alienas potius ſententias referimus, quam aperim⁹ noſtram. c Idem tamẽ tertius veritatem.) Hic eſt Zorobabel, qui veritatẽ cæteris præſtare, vi ac virtute dixit, tertij Eſdræ tertio capite. Et Ioſephus. xj. lib. Antiqui. ſed tertius & quartus libri Eſdræ inter apocrypha cenſentur, quos Hieronym⁹ vocat ſomnia. d Vſque ad Ariſtobolũ.) Euſebius ſic inquit. Ariſtobolus filius Ionathæ rex pariter & pontifex, *Ariſtobolus.*
primus apud Iudęos diadematis ſumpſit inſigne poſt cccclxxxiiij. annos Babylonicæ captiuitatis, intellige ex quo Nabuchodonoſor populũ in Chaldæam tranſtulit. e Et Macchabęorum libri.) Macchabæorũ liber prior Hebraice lectus eſt ab Hieronymo, alter Græca tantũ, atq; ex ipſa phraſi probari poſſe à primo eſſe Græce conſcriptũ. Idem aduerſus Pelagianos Ioſephum nominat Macchabęorum hiſtorię ſcriptorẽ. Neſcio an authorem ſignificet horũ duorum voluminum Macchabæ hiſtoriæ, quam inter ſacra habemus, an libelli cuiuſdã, qui ſeparatim Græcus circũfertur ἐπιγραφόμενος εἰς τοὺς μακκαβαίους. Eſt & tertius Macchabęorũ Græcus itidem, nondum, quod ſciam verſus in linguam Latinam: hunc non videtur eccleſia recepiſſe in canonẽ. F. Propter quorundã marty-
E rum paſsiones.) Nam ſeptem fratres cum matre ieſsi ab Antiocho rege patrias leges violare, maximo animo ſe potius excarnificari paſſi ſunt, quàm vt in legem dei peccarent.

Quòd prophetica authoritas omni origine gentilis philoſophiæ inuenitur antiquior. Cap. XXXVII.

TEmpore igitur noſtrorũ prophetarum, [a] quorum iam ſcripta ad notitiam ferè omniũ gentium peruenerunt, philoſophi gentium nondum erant, qui hoc etiam nomine vocarẽtur, quod cœpit à Samio Pythagora [b], qui eo tempore quo *1. Eſdra. 1.*
Iudæorum ſoluta eſt captiuitas, cœpit excellere atque cognoſci. Multo ergo magis cæteri philoſophi poſt prophetas reperiuntur fuiſſe. Nam ipſe Socrates [c] Athenienſis magiſter omnium, qui tunc maxime claruerunt, tenens in ea parte, quæ moralis, vel actiua dicitur, prin- *Lib. 2. de*
cipatum, poſt Eſdram in Chronicis inuenitur. Non mul- *doctrina*
to poſt etiam Plato natus [d] eſt, qui longe cæteros Socra- *Chriſtiana. ca. 28.*
tis diſcipulos anteiret. Quibus ſi addamus etiam ſuperiores, qui nondum philoſophi vocabantur, ſeptem ſci- F
licet ſapientes, ac deinde Phyſicos, qui Thaleti ſucceſſerunt, in perſcrutanda natura rerum ſtudium eius imitati, Anaximandrum ſcilicet & Anaximenem, & Anaxagoram, alióſque nonnullos, antequam Pythagoras ſe philoſophum primus profiteretur, * nec illi prophetas noſtros vel vniuerſos temporum antiquitate præcedunt: quandoquidem Thales, poſt quem cæteri fuerunt, regnante Romulo eminuiſſe fertur, quando de fontibus Iſraël in eis literis, quæ toto orbe manarent prophetiæ flumen erupit. Soli igitur illi theologi poëtæ, Orpheus, Linus, Muſæus, & ſi quis alius apud Græcos fuit, his prophetis Hebræis, quorum ſcripta in authoritate habemus, annis reperiuntur priores. Sed nec ipſi verum Theologum noſtrum Moiſem, qui vnum verum deum *Exod. 2.*
veraciter prædicauit, cuius nunc ſcripta in authoritatis canone prima ſunt, tẽpore præuenerunt, ac per hoc quãtum ad Græcos attinet, in qua lingua literæ huius ſeculi maximè floruerunt *, nihil habent, vnde ſapientiam ſuam iactent, quo religione noſtra, vbi vera ſapientia eſt, ſi non ſuperior, ſaltẽ videatur antiquior. Verùm quod fatendum eſt, non quidem in Græcia, ſed in Barbaris gentibus, ſicut in Aegypto iam fuerat ante Moyſem nõ-

**aliàs, philoſophiam profiteretur.*

**aliàs ferſiam iactent, quo religione ... *aliàs ferſiam buerunt.*

G nulla doctrina, quę illorum ſapientia diceretur, alioquin nõ ſcriptum eſſet in libris ſanctis Moyſem eruditũ fuiſſe omni ſapientia Aegyptiorum: tunc vtiq; quando ibi natus eſt, & à filia Pharaonis adoptatus[e] atque nutritus, etiam liberaliter educatus eſt. Sed nec ſapientia Aegyptiorum ſapientiam prophetarum noſtrorum tempore antecedere potuit, quandoquidem & Abraham propheta fuit. Quid autem ſapientiæ eſſe potuit in Aegypto, antequam eis Iſis, quam mortuam tanquam deam magnã colendam putauerunt, literas traderet? Iſis porrò Inachi filia fuiſſe proditur, qui primus regnare cœpit Argiuis, quando Abrahæ iam nepotes reperiuntur exorti.

Exod. 2. *Sup. eodẽ cap. 3.* *Geneſ. 25.*

TEmpore igitur noſtrorum prophetarum.) Auguſtinus hoc capite colligit ſcripta veteris teſtamenti eſſe antiquiora ſapientibus, & philoſophis Græciæ, quod multis argumentis oſtendunt Ioſephus contra Appionem, Euſebius in Euang. præpara. & Iuſtinus martyr ad gentes. Cæterum hoc ex iis, quæ à nobis ſuperioribus huius libri capitibus ſunt adducta, ſatis ſuperq; poteſt liquere. b Quod cœpit à Samio Pythagora. Pythagoram Cicero dicit fuiſſe ſuo regnante gentili, hoc eſt Seruio Tullio, idem Liuius lib. 1. haud dubie vixit téporibus Cyri Perſæ, & Tullij Romani regis, ſed vltimis. floruit enim ſexageſima olympiade, quæ in regnum Tarquinij Superbi incurrit. Euſebius mortem eius in lxx. olympiade locat, quo tempore iam Hieroſolymis Iudæi captiuitate ſoluti trãquille degebant. c Nam ipſe Socrates.) Socrates, vt Apollodorus inquit lxxvij. olymp. anno quarto quadraginta ferè annis, poſt quam Iudęi à Dario iuſſi ſunt templum & vrbem reparare. d Nõ multo poſt etiam Plato natus.) Octogeſima octaua Olymp. eodem author. H e Et à filia Pharaonis adoptatus.) Artebanus, vt tradit Euſebius lib. 12. præpa. ait Mœrin Chenephris Aegyptiorum regis filiam, quum ipſa non pareret, adoptaſſe puerum Iudæum, quem Hebræi Moſem, Græci Muſeum vocant.

Pythagoras.

Quod quædam ſanctorũ ſcripta eccleſiaſticus canon propter nimiam nõ receperit vetuſtatem, ne per occaſionẽ eorum falſa veris infererentur. Cap. XXXVIII.

IAm vero ſi longe antiquiora repetã, & ante illud grande diluuium noſter erat vtiq; Noë patriarcha, quem prophetam quoq; non immerito dixerim. Siquidem ipſa arca quã fecit, & in qua cum ſuis euaſit, prophetia noſtrorum temporum fuit. Quid Enoch ſeptimus ab Adam? Nõnne etiã in canonica epiſtola Apoſtoli Iudę prophetaſſe pręedicatur? quorum ſcripta, vt apud Iudæos, & apud nos in authoritate nõ eſſent, nimia fecit antiquitas, propter quam videbantur habenda eſſe ſuſpecta, ne proferrentur falſa pro veris. Nam & proferuntur, quædam quæ ipſorum eſſe dicuntur ab eis, qui pro ſuo ſenſu paſsim, quod volunt credunt. Sed ea I caſtitas canonis non recepit: non quod eorum hominũ qui deo placuerunt, reprobetur authoritas, ſed quod iſta eſſe non credantur ipſorum. Nec mirum debet videri, quod ſuſpecta habeantur, quæ ſub tantæ antiquitatis nomine proferũtur, quandoquidem in ipſa hiſtoria regum Iudæ & regum Iſraël, quæ res geſtas continet, de quibus eidem ſcripturæ canonicæ credimus, commemorantur plurima, quæ ibi non explicantur, & in libris aliis inueniri dicuntur,[a] quos prophetæ ſcripſerunt, & alicubi eorum quoque prophetarum nomina nõ tacentur: nec tamen inueniuntur in canone, quem populus dei recepit. Cuius rei fateor, cauſa me latet, niſi quod ego exiſtimo etiam ipſos quibus ea, quæ in authoritate religionis eſſe deberent ſanctus vtique ſpiritus reuelabat, alia ſicut homines hiſtoria diligentia, alia ſicut prophetas inſpiratione diuina ſcribere potuiſſe, atque hæc ita fuiſſe diſtincta, vt illa tanquam ipſis, iſta vero tanquam deo per ipſos loquenti iudicarentur eſſe tribuenda: ac ſic illa pertinerent, ad vbertatem cognitionis, hęc ad religionis authoritatem, in qua authoritate cuſtoditur canon præter quem, ſi qua iam etiam ſub nomine verorum prophetarum ſcripta proferuntur, nec ad ipſam copiam ſcientiæ valent, quoniam vtrum eorum ſint, quorum eſſe dicuntur, incertum eſt: & ob hoc eis non adhibetur fides, maxime his, in quibus etiam contra fidem librorum canonicorum quædam leguntur, propter quod ea prorſus illorum non eſſe apparet, K

Geneſ. 6. & 7. *Iudæ 1.* *1. Para. 29.* *2. Para. 9. 13. 20. & 32.*

ET in libris aliis inueniri dicunt.) Nam in fine primi lib. Paralipomenon geſta Dauid dicuntur conſcripta à Samuele & Nathan, & Gad Prophetis: tũ in cap. 12. poſterioris lib. Paralipomenõ acta Salomonis perſecutus dicitur Nathan vates, & Abias Silonita, & Addo Propheta, qui etiam retuliſſe diligẽtiſsime fertur Acta Abia regis Iuda. Geſta quoque Ioſaphat perſcripſit Iehu filius Anani 2. Paralipo. 22.

De Hebraicis literis quæ nunquam in ſuæ linguæ proprietate non fuerunt. Cap. XXXIX.

Geneſ. 10. *Supra lib. 16. cap. 11.*

NOn itaque credendum eſt, quod nõnulli arbitrantur, Hebræam tantum linguam, per illum qui vocabatur Heber, vnde Hebręorum vocabulum eſt, fuiſſe ſeruatam, atq; inde perueniſſe ad Abraham: Hebræas autẽ literas à lege cœpiſſe,[a] quæ data eſt per Moyſem, ſed potius per illam ſucceſsionem patrum, memoratam linguam cum ſuis literis cuſtoditam. Denique Moyſes in populo dei conſtituit, qui docendis literis præeſſent, priuſquam diuinæ legis vllas literas noſſent. Hos appellat ſcriptura grammaton iſagogos,[b] qui Latinæ dici poſſunt literarum inductores, vel introductores, eo quòd eas inducant, id eſt introducant quodammodo in corda diſcẽtium, vel in eos potius ipſos quos docent. Nulla igitur gens de antiquitate ſapiẽ- L tiæ ſuæ ſuper Patriarchas & prophetas noſtros, quibus inſerat diuina ſapiẽtia, vlla ſe vanitate iniqua iactauerit, quando nec Aegyptus inuenitur, quæ ſolet falſo & inaniter de ſuarum doctrinarum antiquitate gloriari, qualicunque ſapientia ſua patriarcharum noſtrorum tẽpore præueniſſe ſapientiam. Neque enim quiſquam dicere audebit mirabilium diſciplinarum eos peritiſsimos fuiſſe, antequã literas noſſent, id eſt, antequam Iſis eò veniſſet eáſq; ibi docuiſſet. Ipſa porrò eorũ memorabilis doctrina quæ appellata eſt ſapientia, quid erat niſi maxime aſtronomia, & ſi quid aliud talium diſciplinarum[c] magis ad exercẽda ingenia, quàm ad illuminandas vera ſapientia mentes valere ſolet? Nam quod attinet ad philoſophiam, quæ ſe docere aliquid profitetur, vnde fiant homines beati, circa tempora Mercurij, quem Triſmegiſtum vocauerũt, in illis terris eiuſmodi ſtudia claruerũt. Longe quidem ante ſapientes quàm philoſophos habuit Græcia:[d] ſed tamen poſt Abrahã, & Iſaac, & Iacob, & Ioſeph: nimirũ etiam poſt ipſum Moyſem. Eo quippe tempore, quo Moyſes natus eſt, fuiſſe reperitur Atlas ille magnus aſtrologus Promethei frater, matern⁹ auus Mercu- M rij maioris, cuius nepos fuit Trimegeſtus ille Mercurius.

HEbræas autem literas à lege cœpiſſe.) Vulgaris & noſtrorum & Hebræorum opinio literas Hebræas Moſem habuiſſe authorem, quod Eupolemus, & Artabanus aliique profani ſcriptores aſſerũt, qui Moſem ſapientiſsimum fuiſſe hominem tradunt, literarũmque inuentorem, quas Iudæis tradidit, à quibus vicini Phœnices acceperunt, à Phœnicibus Græci per Cadmũ. Quin & Aegyptiis quoque dediſſe Moſem literas Artabanus idem credit: Moſemque eſſe Mercurium illum (ſic enim eum vocauerũt Aegyptij.) quẽ apud Gręcos omnes Latinoſq; ſcriptores literas gentem Aegyptiam docuiſſe conſtat. Quod ſi quis inquirat, quibus ergo ſapientia illa Aegyptiorũ continebatur literis, quas Moſem inſtitutũ eſſe legimus, inueniet forſan voce tantum tam ſolitam tradi percipiq;, & docentium diſcentiũmque memoria aſſeruari, literarum ſi quæ tunc erant, formas, imagines fuiſſe animalium, quæ ἱερογλυφικὰ γράμματα, hoc eſt, literas in ſacris ſculptas nominabant, Philo vero Iudæus ad Abraham inuentionem literarum Hebraicarũ refert. ſed multis ante Abraham annis literæ videntur fuiſſe. Nam Ioſephus primo Antiquitatum narrat à filiis Seth filij Adam duas erectas columnas, lapideã vnã, alterã latericiã, inſcriptaſq; in eis artes, quas ipſi inueniſſent, quarum lapidea etiam ætate ſua maneret in Syria. Has literas videtur Auguſtinus hoc loco Hebręas nominare. b Grãmatos Iſagogos.) Alibi grammaton Iſagogos. legendum grammato iſagoges, γραμματοεισαγωγεῖς: ſic vocãtur apud Lxx. ij quos Hierony. vertit doctores. Deuter. 1. & 31. Numeri vero γραμματεῖς nominantur, quod vertit magiſtros. Sunt etiam γραμματεῖς Scribę, de quib⁹ multa mẽtio in Euãgelio. hi erant, qui ſacrorũ librorũ literã tantum docebãt, nec ab ea recedebant, vel culmũ latum qui vero maius quiddã profitebãtur, Phariſæi noiati ſunt, à Phares q eſt diuiſio q. ſe velut meliores à multis diuidẽtes ſeparanteſq;, & vtriq; tam

Moſes. *Scribæ.* *Phariſæi.*

A tam Scribæ, quàm Phariſæi in cathedra Moſis ſedebant populo legem enarrantes. Scribę ad cognitionē literæ, ſenſuſq; hiſtorici, ac velut introductionē rerum altiorum, ac ſecretarum, quas phariſæi explicabant. c Quid erat niſi maxime aſtronomia, & ſi quid aliud talium diſciplinarū.) Geometria, Arithmetica, & Aſtronomia, nā in his plurimū, veteres ſeſe Aegypti exercuerunt: quarum Geometriā neceſſitate excoluerūt, quippe qua in primis egebant, quum turbatis increſcēte Nilo agrorū finibus, poſtquā amnis in ſuum alueum redierat, ſua cuiq; eſſent reſtituenda, nec alia ratione conſtare poſſent agrorum dimenſus, niſi adhibita, quæ ex certis coalita principiis fallere peritos mēnſores nequirent: ideo Geometria eſt nominata q. terræ menſio. Aſtronomiæ vero ſeſe dediderunt cōmoditate, vt qui ſerenas ſemper haberent noctes, aſpicerentq́; tractū cœli late patentē nullis nubibus, nullis nebulis turbatum, facile ortus, occaſus, progreſſus regreſſuſq; ſyderū animaduertere potuerūt, quæ res & ad cognitionē erat iucundiſſima, & ad vitā fructuoſiſſima, & humani ingenij exercitatione digna: tum his duabus geometrię & aſtrologiæ addita eſt illa veluti ſubſeruiens, & cuius miniſterio hę carere non poſſunt, cognitio numerorum, quę arithmetica dicitur. d Longe quidem antè ſapientes quàm philoſophos haberet Græcia.) Alibi ſic, longe quippe ante ſapientes vel philoſophos Græcię.

De Aegyptiorū mēdaciſſima vanitate, quæ antiquitati ſcientiæ ſuæ cētum milia adſcribit annorū. Cap. XL.

Fruſtra itaque vaniſſima præſumptione garriunt quidem dicentes, ex quo rationem ſyderum cōprehēdit Aegyptus amplius quàm cētum annorū milia numerari. In quibus enim libris iſtum numerum collegerunt, qui non multum ante annorum B duo milia literas magiſtra Iſide didicerunt? Non enim paruus author eſt in hiſtoria Varro, qui hoc prodidit, quod à literarum etiam diuinarum veritate non diſſonat. Cùm enim ab ipſo primo homine, qui eſt appellatus Adam, nondum ſex milia annorum compleantur, quomodo non iſti ridendi potius, quàm refellendi ſunt, qui de ſpacio temporum tam diuerſa, & huic exploratæ veritati iam contraria perſuadere conātur? Cui enim narranti melius præterita credimus, quàm qui etiam futura prædixerit, quæ præſentia iam videmus? Nam & ipſa hiſtoricorum inter ſe diſſonantia copiam nobis præbet, vt eis potius credere debeamus, qui diuinę, quam tenemus, non repugnant hiſtoriæ. Porrò autem ciues impiæ ciuitatis, diffuſi vſquequaque per terras, cum legunt doctiſſimos homines, quorum nullius contemnenda videatur authoritas, inter ſe de rebus geſtis ab ætatis noſtræ memoria remotiſſimis diſcrepantes, cui potius credere debeant, non inueniunt. Nos verò in noſtræ religionis hiſtoria, fulti authoritate diuina, quicquid ei reſiſtit non dubitamus eſſe falſiſſimum, quomodolibet ſeſe habeant cætera in ſecularibus literis, quæ ſiue vera ſeu falſa ſunt, ni C hil momenti afferunt, quo rectè beatéque viuamus.

De philoſophicarum opinionum diſſenſionibus, & canonicarum apud Eccleſiam concordia ſcripturarum. Caput XLI.

Vt autem iam cognitionem omittamus hiſtoriæ, ipſi philoſophi à quibus ad iſta progreſſi ſumus, qui non videntur laboraſſe in ſtudiis ſuis, niſi vt inuenirent, quomodo viuendum eſſet, accōmodate ad beatitudinem capeſſendam, cur diſſenſerūt & à magiſtris diſcipuli, & inter ſe cōdiſcipuli, niſi quia vt homines humanis ſenſibus & humanis ratiocinationibus iſta quæſierunt? Vbi quāuis eſſe potuerit & ſtudium gloriandi, ᵃ quo quiſq; alio ſapientior & acutior videri cupit, nec ſententiæ quodā modo addictus alienæ, ſed ſui dogmatis & opinionis inuentor: tamen vt nōnullos vel etiam plurimos eorum fuiſſe concedam, quos à ſuis doctoribus vel diſcendi ſociis, amor veritatis abruperit, vt pro ea certarent, quam veritatem putarent, ſiue illa eſſet, ſiue non eſſet: quid agit, aut quò, vel quâ vt ad * beatitudinem perueniatur, humana ſe porrigit infœlicitas, ſi diuina nō ducit authoritas? Deniq; authores noſtri, in quibus nō fruſtra ſacrarum literarum figitur, & terminatur D canon, abſit, vt inter ſe aliqua ratione diſſentiant. Vnde nō immerito cum illa ſcriberent, eis deū vel per eos locutum: non pauci in ſcholis atq; gymnaſiis litigioſis diſputationibus garruli, ſed in agris atq; in vrbibus cū doctis atq; indoctis tot tantiq; populi crediderunt. Ipſi ſanè pauci eſſe debuerunt, ne multitudine vileſceret, quod clarum * religione eſſe oporteret, nec tamen ita pauci, vt eorum non ſit miranda cōſenſio. Neq; enim in multitudine philoſophorum, qui labore etiā literario monimenta ſuorum dogmatum reliquerunt, facile quis inuenerit, inter quos cuncta quæ ſenſere conueniāt, quod oſtendere hoc opere lōgum eſt. Quis autē ſectæ cuiuſlibet author ſic eſt in hac dæmonicola ciuitate approbatus, vt cæteri improbarentur, qui aduerſa & diuerſa ſenſerunt? Nōnne apud Athenas & Epicurei claruerunt aſſerentes res humanas ad deorum curam nō pertinere: & Stoici, qui cōtraria ſentiētes eas regi atq; muniri diis adiutoribus atque tutoribus diſputabant? Vnde miror cur Anaxagoras reus factus ſit, quia ſolē eſſe dixit lapidē ardentem, ᵇ negans vtiq; deum, cum in eadē ciuitate gloria claruerit, floruerit Epicurus, vixeritq; ſecurus, non ſolum ſolem, vel vllum ſyderum deum eſſe non credens, E ſed nec Iouem, nec vllum deorum ᶜ omnino in mundo habitare contendens, ad quem preces hominum ſupplicationeſque perueniant. Nōnne ibi Ariſtippus in voluptate corporis ſummum bonum ponēs: ibi Antiſthenes virtute animi potius hominem fieri beatum aſſeuerans, duo philoſophi nobiles & ambo Socratici in tam diuerſis atq; inter ſe cōtrariis finibus vitæ ſummum locantes, quorum etiā ille fugiendam, iſte adminiſtrandam ſapienti dicebat eſſe Rempublicam, & ad ſuam quiſque ſectam ſectandam diſcipulos congregabat? Nempe palam in conſpicua & notiſſima porticu ᵈ in gymnaſiis, ᵉ in hortulis, ᶠ in locis publicis, ac priuatis cateruatim pro ſua quiſque opinione certabant. Alij aſſerentes vnum, ᵍ alij innumerabiles mundos: ipſum autem vnum alij ortum eſſe, alij vero initium non habere: alij interiturum, alij ſemper futurum: alij mēte diuina, alij fortuitu & caſibus agi. Alij immortales eſſe animas, alij mortales: & qui immortales, alij reuolui in beſtias, alij nequaquam: qui vèro mortales, alij mox interire poſt corpus, alij viuere etiam poſtea vel paululum, vel diutius, non tamen ſemper. Alij conſtituentes in corpore finem boni, alij in animo, alij in vtroque, alij extrinſecus poſita etiam bona F ad animā & corpus addentes, alij ſenſibus corporis ſemper, alij non ſemper, alij putantes nunquam eſſe credendum. Has & alias penè innumerabiles diſſentiones philoſophorum quis vnquā populus, quis ſenatus, quæ poteſtas, vel dignitas publica impiæ ciuitatis diiudicandas, & alias probandas, ac recipiendas, alias improbandas repudiandaſq; curauit, ac non paſſim ſine vllo iudicio confuſeq; habuit in gremio ſuo tot controuerſias hominum diſſidentium, non de agris, & domibus, vel quacunque pecuniaria ratione, ſed de his rebus, quibus aut miſere viuitur, aut beate? Vbi etſi aliqua vera dicebantur, eadem licentia dicebātur & falſa prorſus, vt non fruſtra talis ciuitas myſticum vocabulum Babylonis acceperit. Babylon quippe interpretatur confuſio, quod nos iam dixiſſe meminimus. Nec intereſt diaboli regis eius, quàm contrariis inter ſe rixentur erroribus, quos merito multæ variæque impietatis pariter poſſidet. At vero gens illa, ille populus, illa ciuitas, illa Reſpublica, illi Iſraëlitæ, quibus credita ſunt eloquia dei, nullo modo pſeudophetas cum veris prophetis pari licentia * cōfuderunt, ſed con-

* quū aiūt quo, vel quà ad. &c.

* aliàs, charum.

Gene. 11.

* aliàs, pariliitate licentiæ.

G cordes inter ſe atq; in nullo diſſentiẽtes, ſacrarũ literarũ veraces ab eis agnoſcebãtur&tenebãtur authores. Ipſi eis erãt philoſophi, hoc eſt, amatores ſapientiæ, ipſi ſapiẽtes, ipſi theologi, ipſi prophetæ, ipſi doctores probitatis atq; pietatis. Quicunq; ſecundũ illos ſapuit, & vixit, nõ ſecũdum homines, ſed ſecundum deum, qui per eos locutus eſt, ſapuit & vixit. Ibi ſi prohibitũ eſt ſacrilegiũ, deus prohibuit. Si dictum eſt, Honora patrem tuum & matrem tuam: deus iuſſit. Si dictũ eſt: Non mœchaberis, non homicidium facies, nõ furaberis, & cætera huiuſmodi: non hæc ora humana, ſed oracula diuina fuderũt. Quicquid philoſophi quidam [b] inter falſa, quæ opinati ſunt, verum videre potuerũt, & laborioſis diſputationibus perſuadere moliti ſunt, quod mundum iſtum fecerit deus, eumq; ipſe prouidẽtiſſimus adminiſtraret, de honeſtate virtutum, de amore patriæ, de fide amicitiæ, de bonis operibus, atq; omnibus ad mores probos pertinẽtibus rebus, quamuis neſcientes ad quem finem, & quõ nam modo eſſent iſta omnia referenda propheticis, hoc eſt, diuinis vocibus, quamuis per homines in illa ciuitate populo cõmendata ſunt, non argumentationum cõcertationibus inculcata, vt non hominis ingenium, ſed dei eloquium H contemnere formidaret, qui illa cognoſceret.

Exod. 20.

a QVamuis eſſe potuerit & ſtudiũ gloriandi.) Ea res tranſuerſos agit quam plurimos ſcriptores, aſſertq; in diſciplinas memorabiles errores, & pernicioſos, dum mauult quiſq; author eſſe ſuæ ſententiæ, quàm aſſertor alienæ, cæci non vident quanta ſit laus, & paruiſſe bene monenti, & benedicenti aſſenſiſſe. Hominẽ noui non tam doctũ quàm arrogantẽ iactabundumq;, qui ſe & ſcripturum multa profitebatur, & non ſecus vitaturum, quàm quis antẽa dixiſſet, q̃ Aſpides, vel Baſiliſcos: longe enim malle ſe ſcientẽ prudentemq; falſum pro vero affirmare, q̃ alienæ opinioni acquieſcere. b Anaxagoras reus factus ſit, quia ſolẽ eſſe dixit lapidẽ ardentem.) Quum olim lapis in Aegos Thraciæ amnem è cœlo cecidiſſet, Anaxagoras, quem etiam prædixiſſe ferũt id futurum, æſtimauit cœlũ omne ex lapidibus conſtare, ſolemq; ipſum cãdens eſſe ſaxum. Idcirco Euripides eius diſcipulus in Phaẽtonte tragœdia ſolem auream glebam nominauit, eam ob cauſam, vt Sotion in ſucceſsionibus narrante Laërtio Diogene ſcribit, Anaxagoras à Cleone impietatis accerſitus, defenſuſq; à Pericle diſcipulo, talentiſq; quinque atque exilio mulctatus eſt. Alij aliter. Iotes omnes penè conſtat, capitali ſupplicio, cui addictus erat ſentẽtiis iudicum ſubtractum è Pericle, qui opibus & gratia plurimũ in ciuitate poterat, ideo à Poëtis fictum Iouẽ irritatũ impietate Anaxagoræ iaculatum graue fulmẽ in eum, ſed Anaxagoram protectũ à Pericle, fulmen diuerſum abiſſe. c Sed nec Iouẽ, nec vllum deorum.) Epicurus deos quidem dixit eſſe, ſed ad illos nihil ſpectare de noſtris rebus, nec gratia, nec ira moueri, aut tangi: itaq; reuera deos ſuſtulit, metu autẽ Areopagi & ciuium ſuorũ reliquit, ſed tales, quales ſi ipſi ſunt, nihil opus eſt eis, atque vt dicit apud Ciceronem I Cotta, valeant. d In conſpicua & notiſs. porticu.) Stoici in porticu.) Stoici in porticu, quæ pœcila, id eſt, varia dicebatur. e In gymnaſiis.) Vt Peripatetici in Lyceo. f In hortulis.) Vt Epicurei. g Alij aſſerẽtes vnum.) Hæc omnia dicta nobis ſunt lib. viij. & latius expoſita. h Quicquid philoſophi quidam.) Euſeb. aliquot libris præparationis Euangelicæ multis argumẽtis colligit optima quæque quæ Plato in ſuis libris conſcripſit, hauſiſſe eum ex ſacris literis veteris teſtamenti.

Anaxagoras.

Epicurus.

Qua diſpenſatione prouidentiæ dei ſcripturæ ſacræ veteris teſtamenti ex Hebræo in Græcum eloquium tranſlatæ ſint, vt vniuerſis gentibus innoteſcerent.

Caput XLII.

1. Macc. 1.

[a] VAs ſacras literas etiam vnus Ptolemæorum regum Aegypti [c] noſſe ſtuduit & habere. Nam poſt Alexandri Macedonis, qui etiam magnus cognominatus eſt, mirificentiſſimam minimẽque diuturnam potẽtiam, quam vniuerſam Aſiam, imò penè totum orbem, partim vi & armis, partim terrore ſubegerat: quando inter cætera Orientis regna, etiam Iudæam ingreſſus obtinuit, eo mortuo comites eius cum regnũ illud ampliſsimum non pacifice inter ſe poſſeſſuri diuiſiſſent, ſed potius diſsipaſſent, bellis omnia vaſtaturi, Ptolemæos reges habere cœpit Aegyptus. Quorũ primus Lagi filius, multos ex Iudæa captiuos in Aegyptũ traſtulit. Huic autẽ ſuccedẽs alius Ptolæmeus, qui eſt appellat[a] Philadelphus, oẽs quos ille adduxerat ſubiugatos, liberos K redire permiſit: inſuper & dona regia in templum dei miſit, petiuitq; ab Eleazaro tunc põtifice, dari ſibi ſcripturas, quas profectò audierat fama prædicatæ diuinas: & ideo cõcupiuerat habere in bibliotheca, quã nobiliſsimã fecerat. Has ei cũ idem pontifex miſiſſet Hebræas: põſt etiam ille interpretes poſtulauit, & dati ſunt ei ſeptuaginta duo, de ſingulis duodecim tribubus ſeni homines, linguæ vtriuſque doctiſsimi, Hebrææ ſcilicet atq; Græcæ. Quorũ interpretatio vt Septuaginta vocetur, iã obtinuit cõſuetudo. Traditur ſanè tam mirabilẽ [b] ac ſtupendũ planeq; diuinum in eorũ verbis fuiſſe cõſenſum, vt cũ ad hoc opus ſeparatim ſinguli ſederint: ita enim eorũ fidẽ Ptolemæo regi placuit explorare, in nullo verbo, quod idem ſignificaret, & tantundẽ valeret, vel in verborũ ordine alter ab altero diſcreparet, ſed tanquam ſi vnus eſſet interpres, ita quod omnes interpretati ſunt, vnum erat, quoniã reuera ſpiritus erat vnus in omnibus. Et ideo tam mirabile dei munus acceperant, vt illarũ ſcripturarum, non tanquam humanarum, ſed ſicut erãt tanquã diuinarum etiam iſto modo cõmendaretur authoritas, credituris quandoque gentibus profutura, quod iam videmus effectum. L

De hoc vide Ioſ. eo- dẽ cap. 45.

a VNus Ptolemæorũ regum Aegypti.) Reges Aegypti vſq; ad Cambyſem Cyri filium, qui eam regionẽ imperio Perſarũ bello adiunxit, Pharaones cõmuni dicebãtur cognomine. Poſt Alexandrũ vero à Ptolemæo Lagi filio, Ptolemæi vſq; in Cæſarem Auguſtũ, qui Aegyptũ in prouinciæ formã redegit. Alexander Macedo xxj. natus annos è patria cum exercitu egreſſus Aſiã domuit, tenuitq; perpaucis annis. nam xxxij. ætatis anno naturæ cõceſsit: quo mortuo velut cõfracta arca nũmis referte, & pecunijs reſilientibus, ad prædã tanti iacẽtis imperij vndiq; à purpuratis accurſum eſt, rapuitq; quiſq; quantũ potuit: nec vllus tã immodicæ fortunæ hæres, qui non cum regno diſcederet. Antigonus Aſiã excepit: Seleucus Chaldæã, Caſſander Macedoniã, alij alias regiones, Ptolemæus Aegyptũ Phœnicen & Cyprũ, homo natus loco humili atque obſcuro, nempe Lago patre ſatellite Alexandri, euectus ex gregario milite ad gratiã regis ob indolem egregiã, fortitudinẽ animi, & peritiam rei militaris: qui quum in ſenecta tranquillius viuere ſtatuiſſet, rerum curã filio mandauit, qui Philadelphus eſt dictus, vel ob amorem primũ Arſinoes ſororis, vel ob odiũ poſterum per antiphraſim. Hic Iudæos, quos pater frequẽtes in Aegyptum duxerat, liberos eſſe iuſsit, grauique tributo Iudæã ſoluit: quumq; in maturiore ætate morbis affligtaretur, proculq; à bellis gerendiſq; rebus eſſe cogeretur, authore Demetrio Phalereo, qui patria Athenis vir nobiliſsimus: maximiſque functus magiſtratibus, ciuiũ inuidia pulſus ad eum cõfugerat, ſtudiis ſe tradidit, eruditis vndiq; ingeniis & cõſtructa illa nobili Alexandrina Bibliotheca, in qua & ſtatuit libros veteris teſtamenti. Nam legatos ad Eleazarum miſit, qui pro beneficiis à ſe in Iudæam gẽtem largiter collatis libros Moſaicæ legis, & interpretes poſcerent, qui eos in Græcam M linguam transferrent, quod Eleazarus regi cõceſsit, vt par erat, miſitq; ex vnaquaque tribu ſenos viros, & ætate, & authoritate, & eruditione in primis commendabiles, Hebraicè Græceq; peritiſsimos. qui quum eſſent duo & ſeptuaginta, dicuntur tamen vulgo ſeptuaginta interpretes, vt breuius atque expeditius loquamur: quemadmodũ iudices illi Romani, qui ad haſtã de rebus minoribus iudicabant, centum viri appellãtur, quum eſſent centum & quinque, ex ſingulis tribubus terni. Extant apud Ioſephũ lib. Anti. xij. epiſtolæ Ptolemæi ad Eleazarũ põti. & Eleazari ad regẽ ſuper ea re ex Ariſtæa non Proconneſio illo, ſed quodam Ptolemæi ſatellite, qui ſe ex legatis à Ptolemæo in Aegyptum miſsis ait fuiſſe. Circumfertur libellus eius nomine de Lxx. interpretibus, cõfictus vt puto, ab aliquo recentiore. b Traditur ſanè tam mirabilem.) Magno in honore hos lxxij. viros Ptolemæus habuit, ſapientiamq; eorum admiratus eſt. Iuſtinus narrat in Apologetico ad gẽtes, regẽ, quò fidem certius interpretum experiretur, & ex conſenſu veritatẽ colligeret, domuſcolas iuſsiſſe duas & ſeptuaginta conſtrui, ſecederetq; vnumquenq; in ſuam quum verſurus eſſet, poſtea contuliſſe omnium interpretationes, & per omnia inter ſe conſenſiſſe. Veſtigia domuncularum Iuſtinus profitetur ſe vidiſſe in Phari arce Alexandriæ. Tertullianus itidem aduerſus gẽtes. Menedemus, inquit, Philoſophus prouinciæ Iudeæ ſeptuaginta duos interpretes de ſententiæ communione ſuſpexit. Hieronymus interdum Lxx. interpretibus plurimum defert, & ſpiritu ſancto plenos fuiſſe dicit: ſæpe male atque imperite vertiſſe affirmat, vt erat in quod intenderat vehemẽs: de cellulis vero planè irridet. ſic enim in prologo pentateuchi ſcribit, & neſcio quis primus author ſeptuaginta cellulas Alexandriæ mendacio ſuo extruxit, quibus diuiſi eadem ſcriptitarent, cum Ariſteas eiuſdem Ptolemæi ὑπερασπιστὴς, & multo poſt tempore Ioſephus nihil tale retulerint, ſed in vna baſilica congregatos contuliſſe ſcribant, non propheta ſſe. Aliud eſt enim vatem, aliud eſt eſſe interpretem: ibi ſpiritus ventura prædicit, hic eruditio & verborum copia ea, quæ intelligit transfert. Sic ille.

Ptolemæi.

Philadelphus.

Septuaginta interpretes.

 172

A *De authoritate ſeptuaginta interpretum, quæ ſaluo honore Hebraice linguæ, omnibus interpretibus præferenda.* *Caput XLIII.*

IAm cum fuerint & alij interpretes, qui ex Hebræa lingua in Græcam ſacra illa eloquia tranſtulerunt, ſicut Aquila, Symmachus, Theodotion, ſicut etiam illa eſt interpretatio, , cuius author non apparet, & ob hoc ſine nomine interpretis quinta editio nuncupatur: hanc tamen quæ ſeptuaginta eſt tanquam ſola eſſet, ſic recepit eccleſia, eáque vtuntur Græci populi Chriſtiani, quorum pleriq; vtrum alia ſit aliqua, ignorant. Ex hac ſeptuaginta interpretatione etiam in Latinam linguam interpretatum eſt, quod eccleſiæ Latinæ tenent. Quamuis non defuerit temporibus noſtris presbyter Hieronymus homo doctiſſimus & omnium trium linguarum peritus, qui non ex Græco, ſed ex Hebræo in Latinum eloquium eaſdem ſcripturas conuerterit. Sed eius tantum literarum * laborem,[a] quamuis Iudæi fateantur eſſe veracem, ſeptuaginta vero interpretes in multis erraſſe contendant: tamen eccleſiæ Chriſti tot hominum authoritati ab Eleazaro tunc pontifice, ad hoc tantum opus electorum, neminem iudicant præferendum, quia etſi non in eis vnus apparuiſſet ſpiritus ſine dubitatione diuinus: ſed inter ſe verba interpretationis ſuæ ſeptuaginta docti more hominũ contuliſſent, vt quod placuiſſet omnibus, hoc maneret, nullus eis vnus interpres debuit anteponi. Cum vero tãtum in eis ſignum diuinitatis apparuit, profecto quiſquis alius illarum ſcripturarum ex Hebręa in quamlibet aliam linguam interpres eſt verax, aut congruit illis ſeptuaginta intepretibus aut ſi congruere non videtur, altitudo ibi prophetica eſſe credenda eſt. Spiritus enim qui in Prophetis erat quando illa dixerunt, idem ipſe erat etiam in ſeptuaginta viris, quãdo illa interpretati ſunt. Qui profecto authoritate diuina & aliud dicere potuit, tanquam Propheta ille vtrunque dixiſſet, quia vtrunque idem ſpiritus diceret, & hoc ipſum aliter, vt ſi non eadem verba, idem tamen ſenſus bene intelligentibus dilueeſceret, & aliquid prætermittere, & aliquid addere: etiam vt hinc oſtenderetur non humanam fuiſſe in illo opere ſeruitutem, quam verbis debebat interpres, ſed diuinam potius poteſtatem, quæ mentem replebat, & regebat interpretis. Nonnulli codices Græcos interpretationis Septuaginta ex Hebręis codicibus emendandos putarunt: nec tamen auſi ſunt detrahere, quod Hebræi non habebant, & Septuaginta poſuerũt, ſed tãtũ modo addiderunt, quæ in Hebræis inuenta, apud Septuaginta non erant, eaq; ſignis quibuſdam in ſtellarum modum factis,[b] ad capita eorũdem verſuum notauerunt, quæ ſigna aſteriſcos vocant.[c] Illa vero, quæ non habent Hebræi, habent autem Septuaginta, ſimiliter ad capita verſuum iacentibus virgulis ſicut ſcribuntur vnciæ,[d] ſignauerunt. Et multi codices Græci has notas habẽtes vſquequaque diffuſi ſunt & Latini. Quæ autem non prætermiſſa, vel addita, ſed aliter dicta ſunt, ſiue alium ſenſum faciant etiam ipſum non abhorrentẽ, ſiue alio modo eundẽ ſenſum explicare monſtrentur, niſi vtriſq; codicibus inſpectis nequeunt reperiri. Si igitur vt oportet, nihil aliud intueamur in ſcripturis illis, niſi quid per homines dixerit dei ſpiritus, quicquid eſt in Hebræis codicibus, & non eſt apud interpretes Septuaginta, noluit hoc per iſtos, ſed per illos prophetas dei ſpirit⁹ dicere. Quicquid vero eſt apud Septuaginta, in Hebræis autem codicibus non eſt, per iſtos maluit, quàm per illos idem ſpiritus dicere, ſic oſtendẽs vtroſque fuiſſe prophetas. Iſto enim modo, alia per Eſaiam, alia per Hieremiã, alia per alium, D atq; alium prophetam, vel aliter eadem per hunc, ac per illũ dixit, vt voluit. Quicquid porrò apud vtroſq; inuenitur, per vtroſque dicere voluit vnus atq; idem ſpiritus, ſed ita vt illi præcederent prophetando, iſti ſequerentur prophetice illos interpretando: quia ſicut in illis vera, & concordantia dicẽtibus, vnus pacis ſpiritus fuit, ſic & in iſtis nõ ſecum conferentibus, & tamen tanquã vno ore cuncta interpretantibus, idem ſpiritus vnus apparuit.

Marginal notes: * al. tam literarum. — Li.2.de doctrina Christiana.ca.15.

SEd eius tantũ literarum laborẽ.) Nullus error ſimul oſtenſus eſt, & relictus. non tam bene agitur cum rebus humanis: ad hęc multis rebus tẽpus parit authoritatem, interim nihil aliud quàm tempus, ſed laudãdus vehemẽter cãdor, quo vir ſanct⁹ de Hieronymo loquitur, à quo diſſentiebat in re tanta, vtinam eum hoc tẽpore imitaremur. b Eáque ſignis quibuſdã in ſtellarum modum factis.) De hac re Hieronymus ſic ſcribit in procemio Paralip. vbicunque aſteriſcos, id eſt, ſtellas hoc in volumine radiare videritis, ibi ſciatis de Hebręo addita, quod in Latinis codicibus nõ habetur, vbi vero obelus, trãſuerſa ſcilicet virga præpoſita eſt, illic ſignatur quod lxx interpretes addiderũt, vel ob decoris gratiã, vel ob ſpiritus ſancti authoritatẽ, licet in Hebræis voluminibus nõ legatur. Hęc Hiero. quem laborẽ ſic cõferendi interpretationes, & annotãdi primus ſumpſit Origenes, collata verſione Septuaginta cum Theodotionica, vt Hiero. eſt author ſcribẽs ad Auguſtinũ: qui quum hoc Origenis ſtudiũ alibi vehemẽter probet, in epiſtola ad Auguſt. inceſſit, nõ ſic emẽdatos codices dicens, ſed per obelos & aſteriſcos deprauatos, quod vt diceret, trãſuerſus eſt, affectu impulſus, ꝙ interpretationẽ eius Auguſt. nollet attingere, apud quẽ ſacroſancta erat Septuaginta, adeo vel in ſanctiſs. viris affectus ſæpe humanus dominatur. c Aſteriſcos vocãt.) Hoc eſt ſtellulas. d Iacẽtibus virgulis, ſicut ſcribuntur vnciæ.) Vncia duodecima eſt cuiuſuis integri pars. videtur ſolita E eſſe obelo ſignari, hoc eſt veru. Iſidorus, ſi modo idoneus eſt is author, gẽniate Græco, & o noſtro in fine ſic ſo vnciã dicit ſignari linea vel varo in trãſuerſum porrecta ______ obelũ. quid ſi legeretur nõ vnciæ, ſed vnci vel vncini. Cęterũ obelo ſeu veru vtebãtur annotando, vt videretur transfodi & iugulari dictũ illud ceu nothũ & inſiticiũ. tractum hoc à priſcis Grãmaticorum more, quum de verſibus libriſq; cenſurã faciebant, Ariſtarchi grammatici inſtituto. Quint. lib. 1. Quo quidẽ ita ſunt ſeuere uſi veteres Grãmatici, vt nõ verſus modo cẽſoria quadã virgula notare, & libros qui falſo viderentur inſcripti tanquã ſubditios ſubmouere familia permiſerint ſibi, ſed authores alios in ordinem redegerint, alios omnino exemerit numero. Hęc ille. Seneca ſeſtiue Ariſtarchi notas inquit, quibus aliena carmina compunxit.

Marginal note: Vncia.

Quid intelligendum ſit de Niniuitarum excidio, cuius denunciatio in Hebræo quadraginta dierum ſpacio tenditur, in Septuaginta autem tridui breuitate concluditur. *Caput XLIIII.*

SEd ait aliquis, Quomodo ſciam quod Ionas propheta dixerit Niniuitis, vtrum triduum & Niniue euertetur, an quadraginta dies?[a] Quis enim nõ videat nõ potuiſſe vtrunq; tunc dici à Propheta, qui miſſus fuerat terrere cõminatione immi F nentis exitij † ciuitatẽ? Cui ſi tertio die fuerat futurus interitus, nõ vtiq; quadrageſimo die: ſi autẽ quadrageſimo, non vtiq; tertio. Si ergo à me quæritur, quid horũ Ionas dixerit, hoc puto potius quod legitur in Hebræo, quadraginta dies & Niniue ſubuertetur. Septuaginta quippe longe poſterius interpretati aliud dicere potuerũt, quod tamen ad rem pertineret, & in vnum eundemq; ſenſum, quãuis ſub altera ſignificatione cõcurreret, admoneretque lectorẽ, vtraq; authoritate non ſpreta ab hiſtoria ſeſe attollere, ad ea requirẽda propter quæ ſignificãda hiſtoria ipſa cõſcripta eſt. Geſta ſunt quippe illa in Niniue ciuitate,[b] ſed aliquid etiã ſignificauerũt, quod modũ illius ciuitatis excedat ſicut geſtum eſt, quod ipſe Propheta in ventre ceti triduo fuit, & tamen aliũ ſignificauit in profundum inferni triduo futurũ, qui dominus eſt omniũ prophetarum. Quapropter ſi per illam ciuitatẽ recte accipitur eccleſia gentium prophetice figurata, euerſa ſcilicet per pœnitentiam, vt qualis fuerat iam nõ eſſet hoc, quoniam per Chriſtum factũ eſt in eccleſia gẽtium, cuius illa Niniue figurã gerebat, ſiue per quadraginta dies, ſiue per triduum, idem ipſe ſignificatus eſt Chriſtus, per quadraginta ſcilicet, quia tot dies peregit cum diſcipulis

Marginal notes: † aliàs, excidij. — Ione.3. — Ione.2. — Matt.12.

A obſideret, ſubſidiaq; Iudæorū à Iaddo pontifice maxi, petiſſet, omnieque iure victoris ab eo exigeret, quæ Dario ſolerēt exhiberi. velut Dario profligato ipſe iam dominus eſſet Aſiæ, Pont. Negauit Dario viuo, ſe vnquam alteri pariturum, cum illo icta eſſe fœdera. ſapiens reſponſum, & quod fidem Iudæorum declararet: iuuenem victoré accendit ardentem iam alioqui ſuapte natura, ita expugnata Tyro, Palæſtinā cum infeſto exercitu ingreſſus Gazam cepit, & Hieroſolymæ phalanges admouebat cum progreſſi ei obuiam Pōtifex, ſacerdotes omnes & Leuitæ ſacerdotali ritu ornati regem illū ad ſcopulū ſalutarunt: ita Alexādri animus mitigatus eſt, & pontificem adorauit dicens, ſacerdoté eſſe eum dei naturæ: quem ipſe deum iam tum in Macedonia per quietem eodē cultu viderit imperium Aſiæ pollicentē. Hinc Iudæā gentem in fidē & tutelā ſuam recepit: hæc ex Ioſepho lib. xj. anti. c Deinde Ptolemæus Lagi filius.) Hic quum ſabbato quodā diceret ſe Hieroſolymæ velle ad ſacrificandum ingredi, hoc dolo vrbem cepit. Ioſeph. d Capti a rege Alexandriæ Ptolemæo, qui eſt appellatus Epiphanes.) Hic philopatori ſucceſſit, dictuſq; eſt ἐπιφανὴς ſeu quis dicat illuſtris, is cum Antiocho etiam Epiphane bellū geſſit, quum vtrunq; belli ſcuerēs in præſens ſatietas, vt conſiliarentur, Cleopatra Antiochi filia Ptolemæo denupſit, data Iudæa dotis nomine, cui regium bellū Ptolemæus fecit propter motus fratrū Hircani. e Inde ab Antiocho rege Syriæ.) Hæc ſecūdi Maccabæorum vj. & vij. capitibus, in quo lib. & alia narrantur, quę hic Auguſtinus recenſet, & apud Ioſephum lib. xiij. f Etiā reges dici poſſunt Grauius eſt enim & anguſti⁹ regis imperium, quā ducis, tū vt in eo licētia maior, ita ſubditis ſeruitus deterior. g Cui ſucceſſit Alexander.) Ariſtobulus fratres ſuos vinctos tenebat, quo mortuo vxor eius Salo-

B moni, quàm græci Alexandrā nomināt eius ſoluit, ac Alexandrū vnū ex illis regno Præfecit, qui à Ptolemæo, & Demetrio, & Antiocho variis pugnis eſt victus, tādē diuturna affectus valetudine ex crapula cōtracta fato functus eſt, vir ſtu⁹, acer, impiger. ſed parū felix parumq́; ſapiēs, regnū Alexandrę cōiugi reliquit, quæ illud adminiſtrauit annis nouē, permiſſa Phariſæis ſumma rerum omnium licentia, vt par erat fœminā facere. h Filij quippe huius Alexandræ Ariſtobulus & Hircanus.) Bellū inter hos motū eſt, plus quàm ciuile, nempe fraternum, quod Ioſephus cōfert in annum Quinti Hortēſij & Q. Metelli Cretici conſulū, Olympiadēmque centeſimam octogeſimam tertiā. Erat Idumææ ab Alexandro & Alexandra præfectus Antipas Idumæus, qui poſtea nominatus eſt Antipater diues, factioſus, manu promptus, rerū Hircani quàm Ariſtobuli ſtudioſior, qui Arethā regē Arabum induxit, vt cum exercitu Hircanō aduerſus Ariſtobulum in regnum reſtitueret: quod rex etiam occaſionib⁹ imminens libens fecit, Ariſtobulūmque Hieroſolymis obſedit. Per id tēpus Gn. Pōpeius Magnus res in Aſia gerebat, legatuſq; eius Scaurus Aemyli⁹ in Syriam eā parte copiarum venit, ab hoc auxilium afflictis ſuis reb⁹ Ariſtobul⁹ petiit. Scauri opera ſoluta eſt obſidio: Deinde quū fratres apud Pōpeiū Damaſci de regno litigaſſēt, ab eo in Iudæā ducti ſunt. Poſtea ab Ariſtobulo offenſus legiones in Iudæā duxit, Ariſtobulum vicit, & totā Iudæā Romano adiecit imperio M. Tullio Cicerone & C. Antonio cōſulibus. hæc ex Ioſepho lib. xiiij. i Tanquā ſeipſam ferre non valens.) Liuij ſententia de Roman. quæ ab exiguis profecta initiis eo creuerit, vt iā magnitudine laboret ſua. k Ad ſancta ſanctorū.) Magna enim tenebat Romanos cupiditas vidēdi quēnā deum Iudæi colerent quā credebāt illius aliquā eſſe in eorum tēplo imaginem. Iddirco Pōpeius paucis comitatus vſque ad aditum penetrauit, quod Iudæi ſancta ſanctorum vocāt, quò nefas eſt alios ingredi quā ſacerdotes, nihilque ibi inuenit præter menſam aureā, & circa eandē candelabra, vaſ libatoria nō pauca, nec nō & aromatum multitudinē, in theſauris vero ſacras pecunias duo milia talentorum, tantum Ioſephus. Tacitus lib. xxj Romanorum, inquit, primus Gn. Pōpeius Iudæos domuit, templumq; iure victoriæ ingreſſus eſt. inde vulgatum nullas intus deum effigies, vacuā ſedē, & inania arcana. l Confirmatoq; Hircani pōtificatu.) Aulus

C Gabinius deducto Hieroſolymā Hircano, eiq; fani cura mādata, cæteris Reip. partibus optimates præfecit, omnemq; Iudæorū gentem in cōuentus quinque diuiſit. Ioſephus primo de bello Iud. & in Anti. refert bello Alexandrino, quod C. Cæſar cum puero Ptolemæo geſſit, Hircanū & Antipatrum auxilia miſiſſe Cæſari, ita confecto bello Cæſar Hircanum principem ſacerdotū ordinauit. Antipatro vero poteſtatem dedit, quam ipſe elegerat, tutoremq; eum totius prouinciæ cōſtituit. m Deinde poſt paucos annos etiam Herodem.) Antipater moriens filium natu maiorē inertem & ſegnem Hircanum ducem Hieroſolymis teſtamento reliquit: Herodē vero vix annos quindecim natum Galilææ tutorem, qui prudentia ſupra ætatem præditus multis præclaris facinoribus patratis, virtutemq; oſtentando breui effecit vt Syris omnibus eſſet chariſſ. itaq; pecunia ab illis numerata dux inferioris Syriæ à Sex. Cæſare, qui prouinciæ præerat, cōſtitutus eſt: bello deinde ciuili Brutiano & Caſſiano, quū ſtrenuā operā Antoniano & Octauio Cæſari nauaſſet per iſtos affectū eſt vt à ſenatu rex Iudææ nominaretur, homo ex Idumæa gēte. ita explatū eſt vaticiniū de venturo Chriſto Iacob morientis, quod vnū ſatis haud dubie eſſet ad oſtendendam ſole clariorem veritatem Iudæę genti, niſi arcanis dei iudiciis offuſam haberent prę oculis denſiſſimam nubem.

Antipater. Gn. Pompeius. Herodes.

De ortu Saluatoris noſtri ſecundum quod verbū caro factum eſt, & de diſperſione Iudæorum per omnes gentes, ſicut fuerat prophetatum Cap. XLVI.

Mat. 2. Regnante ergo Herode in Iudæa, apud Romanos autē iam mutato Reipublicæ ſtatu, imperante Cæſare Auguſto, a & per eum orbe pacato, natus eſt Chriſtus ſecundum præcedentem prophetiam in Bethleem Iudæ, homo manifeſtus ex homine virgine, deus occultus ex deo patre. Sic enim Propheta prædixerat: Ecce virgo b in vtero concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel, quod eſt interpretatum nobiſcum deus. Qui vt [in] ſe cōmendaret, deum miracula multa fecit, ex quibus quædam quantum ad eum prædicandum ſatis viſum eſt eiſe ſcriptura euangelica continet. Quorum primum eſt quod tam mirabiliter natus eſt, vltimum autem quod cum ſuo reſuſcitato à mortuis corpore aſcendit in cœlum. Iudæi autem, qui eum occiderunt, & in eum credere noluerunt, quia oportebat eum mori & reſurgere, vaſtati infœlicius à Romanis funditúſque à ſuo regno, vbi iam eis alienigenæ dominabantur, eradicati ſunt, diſperſiq; per terras. Quandoquidem vbique non deſunt, & per ſcripturas ſuas teſtimonio nobis ſunt prophetias nos nō finxiſſe de Chriſto, quas plurimi eorum conſiderantes, & ante paſsionem, & maxime poſt eius reſurrectionē crediderunt in eum, de quibus prædictum eſt: Si fuerit numerus filiorum Iſraël ſicut arena maris, reliquiæ ſaluæ fient. Cæteri vero excæcati ſunt, de quibus prędictum eſt: Fiat menſa eorum coram ipſis in laqueum, & in retributionem, & in ſcandalum. Obſcurentur oculi eorum ne videat, & dorſum eorum ſemper incurua. Proinde cum ſcripturis noſtris non credunt, complentur in eis ſuæ, quas cæci legunt: niſi forte quis dixerit illas prophetias Chriſtianos finxiſſe c de Chriſto, quæ Sibyllæ nomine, vel aliorum proferuntur, ſi quæ ſunt, quæ non pertinent ad populum Iudæorum. Nobis quidem illæ ſufficiunt, quæ de noſtrorum inimicorum codicibus proferuntur, quos agnoſcimus propter hoc teſtimonium, quod nobis inuiti perhibent eoſdem codices habendo atque ſeruando per omnes gentes etiam ipſos eſſe diſperſos, quaqua verſum Chriſti eccleſia dilatatur. Nam prophetia in Pſalmis, quos etiam legunt, de hac re præmiſſa eſt, vbi ſcriptū eſt: Deus meus miſericordia eius præueniet me. Deus meus demonſtrauit mihi de inimicis meis, ne occideris eos, nequādo obliuiſcantur legem tuam, Diſperge illos in virtute tua. Demonſtrauit ergo deus eccleſiæ in eius inimicis Iudæis gratiam miſericordiæ ſuæ, quoniam ſicut dicit Apoſtolus: delictum illorum ſalus eſt in gentibus. Et ideo non eos occidit, id eſt, non in eis perdidit, quod ſunt Iudæi, quanquam à Romanis fuerint deuicti & oppreſſi, ne obliti legem dei, ad hoc de quo agimus teſtimonium nihil valeret. Ideo parum fuit, vt diceret ne occideris eos, nequando obliuiſcantur legem tuam: niſi etiam adderet, diſperge illos: quoniam ſi cum iſto teſtimonio ſcripturarum in ſua tantummodo terra non vbique eſſent, profecto eccleſia, quæ vbique eſt eos prophetiarum, quæ de Chriſto præmiſſæ ſunt teſtes in omnibus gentibus habere non poſſet.

Luce. 2. Eſaie. 7. Luce. 2. Acto. 1. D E Eſaie. 10. Pſal. 68. Pſal. 58. F Roma. 11. Pſal. 58.

Imperante Cæſ. Auguſto.) Euſeb. natū dominum ſcribit xlij. anno imperij Auguſti, mūdi vero 5199. Cæſare Auguſto xij M. Plautio Coſſ. Caſsiodorus vero ortum illius confert in priores Coſſ. Gn. Lentulum, & Meſſalam. b Ecce virgo.) Grece ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ. Ecce virgo in vtero accipiet & vocabit nomē eius Emmanuel. c Illas prophetias Chriſtianos finxiſſe.) Nō eſſe confictas hinc apparet, quod Lactan. & Euſeb. eas citant. quorum tempore Sibyllini libri in manibus omnium erant, nec ipſi fuiſſent tam impudentes, qui ea dixiſſent eſſe in Sibyllinis libris, quę nuſquam extāt: eòde quòd plus ſic obfuiſſent Chriſtianę cauſę, quam aliis omnibus argumentis potuiſſent prodeſſe. Quum homines apertè cernerent eos fictis in rem ſuam authoritatibus initi, quumq; hoc falſum & impudēs deprehendiſſent, cętera omnia ſuſpecta haberent, & tanquam ſimilia repudiaſſent reiecißentque, Quid quod Virgil. & Ouidius manifeſto in poemata ſua de Sibyllinis carminibus verſus mutuantur, quos nemo ita cæcus eſt, quin eſſe de Chriſto dicta perſpiciat qualis eſt, tota quarta Aegloga Virgilij, & digreſſus de morte Cæſaris in fine primi Georg.

G Georg. apud Ouidium vero illa ſunt. Et deus humana luſtro ſub imagine terras. Eſſe quoque in fatis reminiſcitur affore tempus Quo mare, quo tellus, correptaq; regia cœli Ardeat, & mundi moles operoſa laboret. primo transfor. item apud Lucanum de iis, quæ præcedēt iudiciū domini primo Pharſ. Sic quum compage ſoluta. Secula tot mundi ſuprema coegerit hora, Antiquum repetens chaos &c. quod ſi noſtra quę magni authores tradiderunt dicunt commentitia, oſtendant ipſi quę poſſint dici ſine vlla controuerſia vera, & afferemus Academicum aliquē, qui ſe dubitare reſpondeat.

Ante tempora Chriſti aliqui fuerint extra Iſraëliticum genus, qui ad cœleſtis ciuitatis conſortium pertinerent Cap. XLVII.

Vapropter quiſquis alienigena, id eſt, non ex Iſrael progenitus, nec ab illo populo in canonem ſacrarum literarum receptus, legitur aliquid prophetaſſe de Chriſto, ſi in noſtram notitiam venit, aut venerit, ad cumulum à nobis commemorari poteſt, non quod neceſſarius ſit etiam ſi deſit, ſed quia non incongrue creditur fuiſſe & in aliis gentibus homines, quibus hoc myſterium reuelatū eſt, & qui hoc etiā prædicere impulſi ſunt, ſiue participes eiuſdem gratiæ fuerint, ſiue expertes, ſiue per malos angelos docti
H
ſunt, quos præſentem Chriſtum, quem Iudæi non agnoſcebant ſcimus fuiſſe confeſſos. Nec ipſos Iudæos exiſtimo audere contendere neminem pertinuiſſe ad deum præter Iſraëlitas,[a] ex quo propagatio Iſraël cœpit eſſe, reprobato eius fratre maiore. Populus eius reuera, qui proprie dei populus diceretur, nullus alius fuit. Homines autem quoſdam non terrena, ſed cœleſti ſocietate ad veros Iſraëlitas ſupernæ ciues patriæ pertinētes etiam in aliis gentibus fuiſſe negare non poſſunt: quia ſi negant, facilime conuincuntur de ſancto & mirabili viro Iob,[b] qui nec indigena, nec proſelytus,[c] id eſt, aduena populi Iſraël fuit: ſed ex gente Idumæa genus ducens, ibi ortus, ibidem mortuus eſt: qui diuino ſic laudatur eloquio,[d] vt quod ad iuſtitiam, pietatemq; attinet, nullus ei homo ſuorum temporum coæquetur. Quæ tempora eius quanuis non inueniamus in chronicis, colligimus tamen ex libro eius, quem pro ſui merito Iſraëlitæ in authoritatem canonicam receperunt, tertia gene-
I
ratione poſteriorem[e] fuiſſe quàm Iſraël. Diuinitus autem prouiſum fuiſſe non dubito, vt ex hoc vno ſciremus etiam per alias gentes eſſe potuiſſe, qui ſecundum deum vixerunt, eique placuerunt, pertinentes ad ſpiritalem Hieruſalem. Quod nemini conceſſum fuiſſe credendum eſt, niſi cui diuinitus reuelatus eſt vnus mediator dei & hominum homo Chriſtus Ieſus, qui venturus in carne ſic antiquis ſanctis prænunciabatur, quemadmodum nobis vēniſſe nunciatus eſt, vt vna eadémque fides per ipſum omnes in dei ciuitatem, in domum dei, in dei templum prædeſtinatos perducat ad deum. Sed quæcunque aliorum prophetiæ de dei per Chriſtum Ieſum gratia proferuntur, poſſunt putari à Chriſtianis eſſe confictæ. Ideo nihil eſt firmius ad conuincendos quoſlibet alienos, ſi de hac re contenderint, noſtróſque fulciendos, ſi recte ſapuerint, quàm vt diuina prædicta de Chriſto ea proferantur quæ in Iudęorum ſcripta ſunt codicibus. Quibus auulſis de ſedibus propriis, & propter hoc teſtimunium toto orbe diſperſis, Chriſti vſquequaque creuit eccleſia.

Mat. 8.

Geneſ. 25.

1. Timo. 2.

a Neminem pertinuiſſe ad deū præter Iſraelitas.) Potuerunt enim qui ex gentibus naturā ſequebātur ducē, illā nō prauis iudiciis opinionibuſque inquinatam & corruptam tam grati eſſe deo, quàm qui legem Moſaicam ſeruauerunt: quod enim hi conſequuti ſunt per legem, illi cō conſequuti eſſent ſine lege: & qui ſalui fuere ſine lege, eòdē quo Iudæi peruenerūt, cum eòdē contēderēt nec inter eos aliud diſcrimē ſuit quā eſt: ceu quis viator mandatam gerat chartæ itineris rationem, ac veluti formam, alter memoriæ fidat, aut iudicio. Idem etiam noſtro tempore contingeret ei, qui quum nihil de Chriſto audierit in remotiſſimis Oceani terris natus, duo illa maxima ſeruarit mandata, in quis veritas ipſa legem totam, prophetáſque conſtitutos affirmauit de deo, & Proximo diligendis. huic ſua conſcientia eſt lex, Et iuxta Pſalmiſtam memor eſt in nocte nominis domini, & cuſtodit legem eius. Hæc ſit ei, quia iuſtificationes domini exquirit: tanti eſt videlicet voluiſſe bonum eſſe, etiam ſi non habeas, à quo virtutem edocearre. Et in hoc hominum genere quid deeſt præter aquam? quum ſpiritum ſanctum non ſecus quam Apoſtoli meruerint & acceperint. Teſtante Petro repleri etiā nōnullos diuino illo afflatu, quos myſtica nondum attigit aqua. ita gentes, quæ legem nō habēt & naturaliter ea quæ legis ſunt faciūt, ipſæmet ſibi ſunt lex. & ea lux inauiuēdi domū dei eſt, & à filio proficiſcitur. de quo ſcriptū eſt, qui illuminat omnē hominē venientē in hūc mundū. b De ſancto & mirabili viro Iob.) Habemus librū inter ſacros, in quo Iob acta cōtinentur, in eo Iob ſe ex terra Hus profitetur fuiſſe, Hieronym⁹. Hus Traconitidis & damaſci cōditorē tradit qui inter palæſtinā & Cœlē Syriā tenuit principatū. A quo ſeptuaginta interpretes in libro Iob, vbi in Hebręo ſcribitur terra Hus regionē Auſitide, quaſi Huſitidem trāſtulerūt. Fuit hic Hus ex filiis Arā fratris Abrahā: fuit & alter Va ex minorib⁹ Eſau: ſed non in hunc refert Hieronymus genus Iob, ſed in Aram: nam quod, inquit, habetur in fine voluminis eius. & quarti eſt ab Eſau: ſic quoniam de Syro ſermone tranſlatus eſt quod in Hebręis voluminibus nō habetur. Philippus presbyter, qui paulo poſt Hieronymum ſcripſit in hunc Prophetā, ſic ait: Cæus & hus filij fuere Nachor fratris Abrahæ: iuxta fidem Geneſeos libri nati de Melcha ſorore Sarræ credibile videri poteſt, vt in terra quæ ex parentum nomine dicta eſt, vt ille ſanctus habitauerit: & eſſe illum potius de genere Nachor non de Eſau origine procreatū, ſicut quidam opinione dubia ſuſpicantur. Illi autem tres reges de genere fuerūt Eſau, ſic ille ita erit Iob & de Nachor & de Aram per Melchā Origenes vulgarem editionem ac opinionem ſecutus, ſic ait de Iob loquēs: in regione Auſitide morabatur, illic natus ex ipſis fuit, & inter eos vixit. Auſitide genus ſunt Eſau poſteritas Edom. Nam Auſitide, & Minei, & Euchei, & Themanitæ, & cęteri omnes tribus erant ex cognatione & proſapia Eſau filij Iſaac, qui Edon cognominatus eſt. & tunc vniuerſæ tribus Idumæi vocitatæ ſunt ex nomine Eſau: nunc vero omnes vno nomine Arabi appellantur: nō ſolū Idumæi, ſed & Amanitę, & Moabitæ. Hæc ſententia Origenis cui vulgo ferè ſuffragantur. & quidem ex gentilibus, vt Ariſtæus in iudaica hiſtoria, qui Iob etiam filium fuiſſe refert Eſau habitaſſeq; in Idumæa, & Arabiæ finibus, iuſtitia & diuitiis præcipuum, tentatumque diuinitus magnis calamitatibus, ac certa ordine, vt nos in ſacris legimus libris. c Nec proſelitus.) Aduentitius ex aliis gentibus ad legem à [illegible]. d Qui diuino ſic laudatur eloquio.) In ipſo libro Iob, & in propheta Ezechielis xiiij. e Tertia generatione poſteriorem.) Sunt qui Iob putent nominatum in Geneſi, alij Iaſub dictum, alij Iobab: nulli quicquam ſatis certum afferunt Hieronymus Eliphaz quem Ada peperit Eſau, tradit illum eſſe, cuius meminit ipſe Iob: quod ſi ita eſt, cum pronepotibus Abrahæ vixit Iob. K

De hac eadē opinione & ipſe Viues lib. 11. de Veritate fidei, cap. de iudicio Chriſti quā tamen plerique oppugnant maximè verò D. Aug. multis in locis.

L

Prophetiam Aggæi, qua dixit maiorem futuram gloriam domus dei, quam primum fuiſſet, non in readificatione templi, sed in Eccleſia Chriſti eſſe completam. Cap. XLVIII.

Aec domus dei maioris eſt gloriæ, quàm fuerat illa prima lignis, & lapidibus, cæteríſque precioſis rebus, metalliſque constructa. Non M
itaq; Aggei prophetia in templi illius inſtauratione completa eſt. Ex quo enim inſtauratum eſt nunquam oſtenditur habuiſſe tantam gloriam, quantam habuit tempore Salomonis: imò potius oſtenditur primum ceſſatione prophetiæ fuiſſe domus illius gloriam diminutam, deinde ipſius gentis cladibus tantis vſque ad vltimum excidium, quod factum eſt à Romanis: ſicut ea quæ ſupra ſunt commemorata teſtantur. Hæc autem domus ad nouum pertinens teſtamentum, tanto vtique maioris eſt gloriæ, quanto meliores ſunt lapides viui, quibus credentibus, renouatíſque conſtruitur. Sed ideo per inſtaurationem templi illius ſignificata eſt, quia ipſa renouatio illius ædificij ſignificat eloquio prophetico alterum teſtamentum, quod appellatur nouum. Quod ergo deus dixit per memoratum Prophetam: Et dabo pacem in loco iſto, per ſignificantem locum ille, qui eo ſignificatur intelligendus eſt: vt quia illo loco inſtaurato, ſignificata eſt eccleſia, quæ fuerat ædificanda per Chriſtum, nihil aliud accipiatur, quod dictū eſt: dabo pacē in loco iſto: niſi dabo pacem in loco, quē ſignificat locus iſte: quia quodammodo omnia ſignificantia videntur earum rerum, quas ſignificant ſuſtinere perſonas, ſicut dictum eſt ab Apoſtolo, Petra erat Chriſtus: quoniam petra illa de qua hoc dictum eſt, ſi-

Aggei 2.

1. Cor. 10.

gnificabat,

A gnificabat vtique Chriſtum. Maior eſt itaque gloria do-
mus huius noui teſtamenti, quàm domus prioris vete-
ris teſtamenti: & tunc apparebit maior, cum dedicabi-
Aggei 2. tur. Tunc enim veniet deſideratus cunctis gentibus, ſi-
cut legitur in Hebræo. Nam prior eius aduentus non-
dum erat deſideratus omnibus gentibus. Non enim quẽ
deberent deſiderare, ſciebant, in quem non crediderãt.
Tunc etiam ſecundum ſeptuaginta interpretes, quia &
ipſe propheticus ſenſus eſt: venient quæ electa ſunt do-
mini de cunctis gentibus. Tunc enim vere non veniẽt,
Epheſ. 1. niſi electa, de quibus dicit Apoſtolus: Sicut elegit nos in
ipſo ante mundi conſtitutionem. Ipſe quippe archite-
Mat. 20. ctus, qui dixit: Multi ſunt vocati, pauci vero electi. Non
de his dixit, qui vocati ſic venerunt, vt de cõuiuio proii-
cerentur: ſed de electis demonſtraturus eſt ædificatam
Mat. 3. domum, quæ nullam deinceps formidabit ruinam. Nũc
autem & hi quando replent eccleſias, quos tanquam in
area ventilatio ſeparabit, non apparet tanta gloria do-
mus huius, quanta tunc apparebit, quando quiſquis ibi
erit, ſemper erit.

*De incerta multiplicatione Eccleſiæ, qua in hoc ſe-
culo multi reprobi miſcentur electis.*

B *Caput XLIX.*

IN hoc ergo maligno ſeculo in his diebus ma-
lis, vbi per humilitatem præſentem futuram
comparat eccleſia celſitudinem, & timorum
ſtimulis: dolorum tormentis, laborum moleſtiis: tenta-
tionum periculis eruditur: ſola ſpe gaudens, quoniam
** quando* ſane* gaudet, multi reprobi miſcentur bonis, & vtique
ſanum. tanquam in ſagenam euangelicam colliguntur: & in
Mat. 13. hoc mundo tanquam in mari vtrique incluſi retibus,
indiſcrete natant, donec perueniatur ad litus, vbi mali
1. Cor. 15. ſegregentur à bonis, & in bonis tanquam in templo ſuo
ſit deus omnia in omnibus. Proinde vocem nunc agno-
ſcimus eius impleri, qui loquebatur in Pſalmo, atque
Pſal. 39. dicebat: Annunciaui, & locutus ſum, multiplicati ſunt
ſuper numerum. Hoc fit nunc, ex quo primum per os
præcurſoris ſui Ioannis, deinde per os proprium annun-
Mat. 3. ciauit, & locutus eſt, dicens: Agite pœnitentiam, appro-
pinquabit enim regnum cœlorum. Elegit diſcipulos,
quos & Apoſtolos nominauit, humiliter natos, inho-
noratos, illiteratos: vt quicquid magnum eſſent, & face-
C rent, ipſe in eis eſſet, & faceret. Habuit inter eos vnum,
quo malo vtens bene, & ſuæ paſsionis diſpoſitum im-
pleret, & Eccleſiæ ſuæ tolerandorum malorum præbe-
ret exemplum. Seminato quantum per eius oportebat
præſentiam corporalem ſancto Euangelio paſſus eſt,
mortuus eſt, reſurrexit: paſſione oſtendens, quid ſuſtine-
re pro veritate, reſurrectione, quid ſperare in æternita-
te debeamus, excepta altitudine ſacramenti,[a] qua ſan-
Acto. 1. guis eius in remiſsionem peccatorum fuſus eſt. Conuer-
ſatus eſt in terra quadraginta dies cum diſcipulis ſuis,
atque ipſis videntibus aſcendit in cœlum, & poſt dies
Acto. 2. decem promiſſum ſpiritum ſanctum miſit ⸦patris ſui⸧:
cuius aduenientis in eos qui crediderant, tunc ſignum
erat maximum, & maxime neceſſarium, vt vnuſquiſque
eorum linguis omnium gentium loqueretur: ita ſignifi-
cans vnitatem catholicæ Eccleſiæ per omnes gentes fu-
turam, ac ſic linguis omnibus locuturam.

a EXcepta altitudine ſacramenti.) In vita enim & paſſione Chriſti nõ ſolum eſt maximum illud bonum virtutibus ſacramentorum paratum, ſed etiam exemplum, quomodo cuique mores, totáque vita inſtituenda ſit.

*De prædicatione Euangelij, qua per paſsiones
prædicantium clarior & potentior
facta eſt. Cap. L.*

DEinde ſecundum illam prophetiam: Ex Sion D
Eſaiæ. 2. lex prodiet, & verbum domini de Hieruſalē:
& ſecundum ipſius domini Chriſti prædicta,
vbi poſt reſurrectionem ſtupẽtibus eum diſci-
pulis ſuis aperuit ſenſum, vt intelligerent ſcripturas, &
Luc. 24. dixit eis, quoniam ſic ſcriptum eſt: Et ſic oportebat Chri-
ſtum pati, & reſurgere à mortuis tertia die, & prædicari
in nomine eius pœnitentiam & remiſsionem peccato-
rum per omnes gentes, incipientibus ab Hieruſalem. Et
vbi rurſus eis de aduentu eius nouiſsimo requirentibus
Acto. 1. reſpondit, atque ait: Non eſt veſtrum ſcire tempora vel
momenta, quæ pater poſuit in ſua poteſtate: ſed acci-
pietis virtutem ſpiritus ſancti ſuperuenientis in vos, &
eritis mihi teſtes in Hieruſalem, & in tota Iudæa, &
Samaria, & vſque in fines terræ. Primum ſe ab Hieruſa-
lem diffudit Eccleſia, & cum in Iudæa atque Samaria
** aliàs, itum.* plurimi crediſſent, & in alias gentes ſeminatum * eſt,
eis annunciantibus Euangelium, quos ipſe ſicut lumi-
naria & aptauerat verbo, & accenderat ſpiritu ſancto.
Mat. 10. Dixerat enim eis: Nolite timere eos, qui corpus occidũt,
animam autem non poſſunt occidere. Qui vt frigidi ti-
more non eſſent igne charitatis ardebant. Denique per
ipſos non ſolum, qui eum & ante paſsionem, & poſt re-
ſurrectionem viderant, & audierant: verumetiam & E
poſt obitum eorum per poſteros eorum inter horren-
das perſecutiones, & varios cruciatus, ac funera marty-
rum prædicatum eſt toto orbe Euangelium, conteſtan-
te domino ſignis, & oſtentis, & variis virtutibus & ſpi-
ritus ſancti muneribus: vt populi gentium credentes in
eum, qui pro eorum redemptione crucifixus eſt, Chri-
ſtiano amore venerentur ſanguinem martyrum, quem
diabolico furore fuderunt: ipſiq; reges, quorum legibus
vaſtabatur Eccleſia, ei nomini ſalubriter ſubderentur,
quod de terra crudeliter auferre conati ſunt: & falſos
deos inciperent perſequi, quorum cauſa cultores dei ve-
ri fuerant antea perſequuti.

*Quod etiam per hæreticorum diſſenſiones fides ca-
tholica roboretur. Cap. LI.*

VIdens autem diabolus templa dæmonum de-
ſeri, & in nomẽ liberantis mediatoris currere
genus humanum: hæreticos mouit, qui ſub vo-
cabulo Chriſtiano doctrinæ reſiſterent Chri- F
ſtianæ, quaſi poſſent indifferenter ſine vlla correptione
haberi in ciuitate dei, ſicut ciuitas confuſionis indifferẽ-
ter habuit philoſophos inter ſe diuerſa & aduerſa ſen-
tientes. Qui ergo in Eccleſia Chriſti morbidum aliquid,
** aliàs, ſen-* prauúmque ſapiunt * ſi correpti vt ſanum * rectumq; ſa-
tiunt. piant, reſiſtunt contumaciter ſuáque peſtifera, & morti-
fera dogmata emendare nolunt, ſed defenſare perſiſtũt:
hæretici fiunt, & foras exeuntes, habentur in exercenti-
bus inimicis, etiam ſic quippe veris illis catholicis mem-
bris Chriſti malo ſuo proſunt, dum deus vtitur & malis
Roma. 8. bene, & diligentibus eum omnia cooperantur in bonũ.
Inimici enim omnes Eccleſiæ quolibet errore cæcen-
tur, vel malitia deprauentur: ſi accipiunt poteſtatem cor-
poraliter affligendi, exercent eius patientiam: ſi tantum-
modo male ſentiendo aduerſantur, exercent eius ſapiẽ-
tiam: vt autem etiam inimici diligantur exercerent eius
beneuolentiam, aut etiam beneficentiã, ſiue ſuaſibili do-
ctrina cum eis agatur, ſiue terribili doctrina vel diſci-
plina. Ac per hoc diabolus pinceps impiæ ciuitatis, ad-
uerſus peregrinantem in hoc mundo ciuitatem dei va-
ſa propria commouendo, nihil ei nocere permittitur.
Cui proculdubio & rebus proſperis conſolatio, vt non

G frangatur aduerſis: & rebus aduerſis exercitatio, vt non corrumpatur proſperis, per diuinam prouidentiam procuratur: atque ita temperatur vtrumque ab alterutro, vt *Pſal. 93.* in Pſalmo illam vocem non aliunde cognoſcamus exortam, Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, conſolationes tuæ iocundauerunt animam *Rom. 12.* meam. Hinc eſt & illud Apoſtoli: Spe gaudentes, in tri- *2. Tim. 3.* bulatione patientes. Nam & id quod ait idem doctor: Quicunque volũt in Chriſto pie viuere, perſecutionem patiuntur, nullis putandum eſt deeſſe poſſe temporibus: quia & cum ab eis qui foris ſunt non ſæuientibus videtur eſſe tranquillitas: & reuera ª vtile ª eſt, plurimúmque conſolationis affert maxime infirmis: non tamen deſunt, imò multi ſunt intus, qui corda pie viuentium ſuis perditis moribus cruciant: quoniam per eos blaſphema- *Roma. 2.* tur Chriſtianum & catholicum nomen. Quod quanto *2. Tim. 3.* charius eſt eis, qui volunt pie viuere in Chriſto, tãto magis dolent, quod per malos intus poſitos fit, vt minus quàm piorum mentes deſiderant, diligatur. Ipſi quoque hæretici, cum Chriſtianum cogitantur habere nomen, H & ſacramenta Chriſtiana, & ſcripturas, & profeſsionem, magnum dolorem faciunt, in cordibus piorum: quia & multi volentes eſſe Chriſtiani, propter eorum diſſenſiones hæſitare coguntur, & multi maledici etiam in his inueniunt materiam blaſphemandi Chriſtianum nomen: quia & ipſi quoquo modo Chriſtiani appellantur. His atq; huiuſmodi prauis moribus, & erroribus hominum perſecutionem patiuntur, qui volũt in Chriſto pie viuere etiam nullo infeſtante, neque vexante corpus illorum. Patiuntur quippe hanc perſecutionem non in *Pſal. 93.* corporibus, ſed in cordibus. Vnde illa vox eſt: Secundũ multitudinem dolorum meorum in corde meo. Non enim ait, in corpore meo. Sed rurſus quoniam cogitantur immutabilia diuina promiſſa, & quod ait Apoſtolus: *2. Timo. 2.* Nouit dominus, qui ſunt eius: quos enim præſciuit, & *Rom. 8.* prædeſtinauit conformes fieri imaginis filij ſui, ᵇ ex eis *Pſal. 93.* perire nullus poteſt: ideo ſequitur in illo Pſalmo: Conſolationes tuæ iocundauerunt animam meam. Dolor autem ipſe, qui fit in cordibus piorum, quos perſequuntur mores Chriſtianorum malorum, ſiue falſorum, prodeſt dolentibus: quoniam de charitate deſcendit, qua eos pe- I rire nolunt, nec impedire ſalutem aliorum. Deniq; magnæ cõſolationes fiunt etiam de correctionibus eorum, quæ piorum animas tanta iocũditate perfundunt, quantis doloribus de ſua perditione cruciauerant. Sic in hoc ſeculo ᶜ de numero perſecutionum ᶜ in his diebus ma- *Geneſ. 4.* lis, non ſolum à tempore corporalis præſentiæ Chriſti & Apoſtolorum eius, ſed ab ipſo Abel, quem primum iuſtum impius frater occidit, & deinceps vſque ad huius ſeculi finem, inter perſecutiones mundi, & conſolationes dei peregrinando procurrit Eccleſia.

a SI correpti vt ſanum.) Admonendi ſunt hæretici, vt melius ſapiãt: & ab Eccleſia ex doctrina ſana docendi, parum eſſe Chriſtiana quę aſfirment: quod ſi audire nolint Eccleſiam, non minus ipſi cõtumacia ſua ſibi oberunt, quàm ſceleſtis opinionibus. b Conformes fieri imaginis filij ſui.) Fieri, non habetur in aliis exemplaribus, nec eſt apud Paulum, Grece [illegible]. c De numero perſecutionum.) Hoc in aliis libris nõ habetur: & plane apparet ex annotatione marginis inductum fuiſſe in contextum.

An credendum ſit quod quidã putant, impletis decem perſecutionibus, quæ fuerunt, nullam ſupereſſe præter vndecimam, quæ in ipſo Antichriſti tempore ſit futura. Cap. LII.

PRoinde nec illud quidem temere puto eſſe dicendum ſiue credendum, quod nonnullis viſum eſt, vel videtur non amplius eccleſiam paſſuram perſecutiones vſque ad tempus Antichriſti, K quàm quot iam paſſa eſt, id eſt, decem: & vndecima eadémque ſit ab Antichriſto nouiſsima. † Primam quippe *†al. vt vndecima eadémq; nouiſsima ſit ab Antichriſto.* computant à Nerone, quæ facta eſt, ª ſecundam à Domitiano, ᵇ tertiam à Traiano, quartam ab Antonino, ᶜ quintam à Seuero, ᵈ ſextam à Maximino, ᵉ ſeptimam à Decio, ᶠ octauam à Valeriano, ᵍ nonam ab Aureliano, ʰ decimam à Diocletiano & Maximiano. ⁱ Plagas enim Aegyptiorum, quoniam decem fuerunt, ᵏ ante- *Exod. 7.* quàm inde exire inciperet populus dei, putant ad hunc intellectum eſſe referendas, vt nouiſsima Antichriſti perſecutio ſimilis videatur vndecimæ plagæ, qua Aegyptij, dum hoſtiliter perſequerentur Hebræos, in mari rubro populo dei per ſiccum tranſeunte, perierunt. *Exod. 14.* Sed ego illa re geſta in Aegypto, iſtas perſecutiones prophetice ſignificatas eſſe non arbitror: quamuis ab eis, qui hoc putant, exquiſite, & ingenioſe illa ſingula his ſingulis comparata videantur: non prophetico ſpiritu ſed coniectura mentis humanæ, quæ aliquando ad verum peruenit, aliquando fallitur. Quid enim, qui hoc ſentiunt, dicturi ſunt de perſecutione, qua ipſe dominus crucifixus eſt? In quo eam ſunt numero poſituri? Si L autem hac excepta exiſtimant computandum, tanquam illæ numerandæ ſint, quæ ad corpus pertinent, non qua ipſum caput eſt appetitum & occiſum: quid agent de illa quæ poſteaquam Chriſtus aſcendit in cœlum, Hieroſolymis facta eſt, vbi beatus Stephanus lapidatus eſt, *Acto. 7.* vbi Iacobus frater Ioannis gladio trucidatus eſt, vbi *Acto. 12.* Apoſtolus Petrus vt occideretur incluſus eſt, & per angelum liberatus: vbi fugati, atque diſperſi de Hieroſolymis fratres: vbi Saulus, qui poſtea Paulus Apoſtolus *Acto. 8.* factus eſt, vaſtabat Eccleſiam: vbi ipſe quoque iam fi- *& 9.* dem, quam perſequebatur euangelizans, qualia faciebat eſt paſſus ſiue per Iudæam, ſiue per alias gentes, quacunque Chriſtum feruentiſsime prædicabat? Cur ergo eis à Nerone videtur ordiendum, cum ad Neronis tempora inter atrociſsimas perſecutiones, de quibus nimis longum eſt cuncta dicere, Eccleſia creſcendo peruenerit? Quod ſi à regibus factas perſecutiones in numero exiſtimant eſſe debere, rex fuit Herodes, ˡ qui etiam poſt *Acto. 12.* aſcenſum domini grauiſsimam fecit. Deinde quid reſpondent etiam de Iuliano, ᵐ quem non numerant in decem? An ipſe non eſt Eccleſiam perſecutus, qui Chriſtianos liberales literas docere ⁿ ac diſcere vetuit? Sub M quo Valentinianus maior, ᵒ qui poſt eum tertius imperator fuit, fidei Chriſtianæ confeſſor extitit, militiáque priuatus eſt. Vt omittam quæ apud Antiochiam facere cœperat, niſi vnius fideliſsimi, & conſtantiſsimi iuuenis, qui cum multis, vt torquerentur apprehenſis per totum diem primus eſt tortus, inter vngulas cruciatúſque pſallentis libertatem atque hilaritatem miratus exhorruiſſet, & in cæteris deformius erubeſcere timuiſſet. Poſtremo noſtra memoria Valens ᵠ ſupradicti Valentiniani frater Arianus, nónne magna perſecutione per orientis partes catholicam vaſtauit Eccleſiam? Quale eſt autem non conſiderare Eccleſiam per totum mundum fructificantem atque creſcentem, poſſe in aliquibus gentibus perſecutionem pati à regibus, & quando in aliis non patitur? Niſi forte non eſt perſecutio computanda, quando rex Gothorum in ipſa Gothia ʳ perſecutus eſt Chriſtianos crudelitate mirabili, cum ibi non eſſent niſi catholici quorum plurimi martyrio coronati ſunt, ſicut à quibuſdam fratribus, qui tunc illic pueri fuerant, & ſe iſta vidiſſe incunctanter recordabantur, audiuimus. Quòd modo in Perſide? ſ Nónne

ita in

A ita in Chriſtianos ferbuit perſecutio, ſi tamen iam quieuit, vt fugientes inde nonnulli vſq; ad Romana oppida peruenerint? Hęc atq; huiuſmodi mihi cogitanti, nõ videtur eſſe definiẽdus numerus perſecutionũ, quibus exerceri oportet Eccleſiã. Sed rurſus affirmare aliquas futuras à regibus, præter illã nouiſsimã, de qua nullus ambigit Chriſtianus, nõ minoris eſt temeritatis. Itaq; hoc in medio relinquimus, neutram partẽ quæſtionis huius aſtruentes ſiue deſtruentes, ſed tantũmodo ab affirmandi quodlibet horum audaci præſumptione reuocantes.

Trãquilli & Taciti de Chriſtianis verba.

a Primam quippe cõputant à Nerone, quo facta eſt.) De his perſecutionib⁹ Eccleſię Euſeb. in Eccleſiaſtica hiſtoria. Huius ſub Nerone meminerunt Suetonius, Tranquillus, & Tacitus. Ille ſic inquit in Nerone: Afflicti ſupplicijs Chriſtiani, genus hominum ſuperſtitionis nouæ ac maleficæ. Tacit⁹ ſic lib. xv. Ergo abolẽdo rumori Nero ſubdidit reos, & exquiſitiſsimis pœnis affecit, quos per flagitia inuiſos vulgus Chriſtianos appellabat. Author nominis ei⁹ Chriſtus, qui Tyberio imperitãte per procuratorem Pontiũ Pilatum ſupplicio affectus erat: repreſſaq; in præſens exitiabilis ſuperſtitio rurſus erũpebat, nõ modo per Iudęã originem eius mali, ſed per vrbẽ etiam, quo cuncta vndiq; atrocia, aut pudenda confluunt, celebranturq;. Igitur primo correpti, qui fatebantur: deinde indicio eorũ multitudo ingens haud perinde in crimine incendij, quàm odio humani generis cõuicti ſunt: & pereuntibus addita ludibria, vt ferarũ tergis cõtecti laniatu canũ interirent, aut crucibus affixi, aut flãmãdi: atque vbi defeciſſet dies, in vſum nocturni luminis vrerẽtur. Hortos ſuos ei ſpectaculo Nero obtulerat. Et Circenſe ludicrũ edebat habitu aurigæ permiſtus plebi, vel circulo inſiſtẽs. Vnde,

B quanquã aduerſus ſontes, & nouiſsima exẽpla meritos, miſeratio oriebatur, tanquã non vtilitate publica, ſed in ſæuiciã vnius abſumerentur. Hęc Tacitus. O veſanos Tacite & Tranquille: eo vero vobis parricida Iupiter, & flagitijs omnibus imbutus deus videtur, nõ videtur ſanctiſsimus Chriſtus, & eã innocentiã conſpirare maleficium vocatis, dignoſq; odio ducitis, & quibus necetur, qui in leges iurarũt. quorũ caput erat nemini nocere, bene & velle & facere vniuerſis. Si noſtras leges nõ legiſtis, cur dãnatis inauditos? ſin legiſtis, cur improbatis eas virtutes, quas vos ſcriptis veſtris in cœlũ admirabũdi vehitis? b Secundam à Domitiano.) Perſecutio cœpta à Nerone ceſſauit Veſpeſiano principe, qui Chriſtianos quietos permiſit agere. Patris exẽplum ſecut⁹ eſt Titus. At Domitianus ille Caluus Nero, vt per omnia eſſet Neronis ſimilis, ne hoc quidẽ eius voluit prętermittere. Ita Ioannẽ in Pathmon inſulã ex Sporadibus relegauit. Hęc Domitiani, & tertia Traiani eadem ſunt: nã cœpta ſub Domitiano vſq; ad Traianũ peruenerat, qui Neruę ſucceſsit, quũ hic Domitiano, fuiſſetq; in imperio plus paulo q̃ annũ. Extat Plinij Iunioris Aſiã regentis ad Traianũ epiſtola, qua illũ conſulit, quid cẽſeat Chriſtianis faciendũ, in quis nullum videret crimen tantis ſupplicijs dignũ: operæprecium eſt verba ipſius Plinij audire. Affirmabãt hanc fuiſſe ſummam vel culpæ ſuæ, vel erroris, q̃ eſſent ſoliti ſtato die ante lucẽ conuenire, carmẽq; Chriſto quaſi deo dicere ſecũ inuicẽ: ſeq; ſacramento nõ in ſcelus aliquod obſtringere, ſed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria cõmitterent, ne fidẽ fallerent, ne depoſitũ appellati abnegarent. Quibus peractis morẽ ſibi diſcedendi fuiſſe, rurſus coẽundi ad capiendum cibum, promiſcuum tamen & innocuum. Quod ipſum facere deſiiſſe poſt edictum meũ, quod ſecundũ mandata tua hæterias eſſe vetueram. Tunc cõmemorat quàm late ſerpat ſenſim, propagetur q; Chriſtianum nomen, & q̃ incipiant deſeri ac frigere tẽpla, parumq; ad victimarios redire lucri. Huic Traianus ſic reſpondet: Traianus Plinio S. Actum, quẽ debuiſti mi Secunde, in excutiendis cauſis eorum, qui Chriſtiani ad te delati fuerant, ſecutus es: neq; enim in vniuerſum aliquid, quod quaſi certã formam habeat, cõſtitui poteſt: conquirendi non ſunt, ſi deferãtur, & arguantur, puniẽdi ſunt: ita tamen, vt qui

C negauerit ſe Chriſtianũ eſſe, idq; re ipſa manifeſtũ fecerit, id eſt, ſupplicãdo dijs noſtris, quamuis ſuſpectus in præteritũ fuerit, veniã ex pœnitentia impetret. Sine authore vero propoſiti libelli nullo crimine locũ habere debẽt: nã & peſsimi exempli, nec noſtri ſeculi eſt. Vale. Vtinam moderationẽ hãc ſequeremur hodie Chriſtiani. Hac perſecutione martyr effectus eſt Simeõ Cleophæ filius ſecũdus Hieroſolymitanus Epiſcopus. c Quartã ab Antonio.) Hadrianus enim ex animo Chriſtianis fauit, ſed occulte. Quin & molitũ ferunt, vt Chriſtus pro deo reciperetur, templaq; in eum vſum erexiſſe: deterritũ tamen cõſilio quorundã, qui affirmabant fore, vt cultus omnis deorũ periret, ſi id fieret, quod de Chriſto cogitabat. Tũ & Antoninus Pius epiſtola & decreto ſuo Chriſtianos ſubleuauit. Itaq; Antonin⁹ hic, qui Eccleſiã vexari ſiuit, fuit philoſophus ij, qui cum Antonino Vero imperauit. De hoc tẽpore ſic Euſeb. in tẽporibus: Perſecutione orta in Aſia Polycarpus & Pionius fecere martyrium: quorum ſcriptæ quoq; paſsiones feruntur. Plurimi in Gallia glorioſe ob Chriſti nomen interfecti: quorũ vſq; in præſentem diẽ condita libris certamina perſeuerant. Admotus eſt per idem tẽpus extremo ſupplicio Iuſtinus philoſophus, vt idem Euſeb. lib. 4. Eccleſi. hiſto. narrat. d Quintã à Seuero.) Septimus Seuerus Africa oriundus ad imperiũ ſola fœlicitate peruenit: homo aſper & ſæuus: Chriſtianos fieri ſub graui pœna vetuit, vt Aelius Spartianus ſcribit. Afflixit Chriſtianos per Aegyptũ totam, & præcipue in Thebaide, vt inquit Euſeb. lib. 5. Eccle. hiſt. Occiſus eſt hac tẽpeſtate Alexãder Hieroſolymitan⁹. Epiſcopus. e Sextã à Maximino.) Maxim⁹ Thrax patre Gotho, & matre Alana barbarus fuit natione, barbarus & corpore, moribus, animo. D

Ex gregario milite ob corporis robur nactus honores caſtrẽſes. Dehic fauore militari occiſo Alexãdro Mammeæ filio ad imperiũ euect⁹ eſt, homo ſuperbia & crudelitate maxima. De hoc Euſeb. Maximinus aduerſus eccleſiarũ ſacerdotes perſecutionẽ facit, velut ipſi cauſę eſſent Chriſtianę religionis. f Septimã à Decio.) Decius è Bubalia inferioris Pãnoniæ, bello ciuili, quod cũ Philippo imperatore geſſit, eo victo princeps factus, odium in Chriſtianos exuit, quod eis fauere videbatur Philippus. Ideo illos exquiſitis ſupplicijs affecit: in qua perſecutione diuus Laurẽtius igne excoctus eſt, vt ait Eutropius: & tamen non tantum imperauit anno. quid facturus, ſi diutius? Martyr etiã tunc fuit Fabian⁹ Põt. Ro. g Octauã à Valeriano.) Tribus annis poſt Deciũ, principatũ obtinuit Valerian⁹ infœliciſsimus Imperator, quẽ Sapores rex Perſarũ in Meſopotamia cepit: & eo vſus eſt velut ſcamno ad conſcẽdendum equũ. Cæſar cũ Valeriano fuit Galienus: ſub quibus vt fuerũt inertes & ſegnes, mirũ eſt non cõcidiſſe Ro. imperiũ. In hac perſecutione martyrio ornat⁹ eſt diuus Cyprianus Carthaginẽſis epiſcopus. h Nonam ab Aureliano.) Galieno Claudius, huic Quintilius, Quintilio Aurelian⁹ ſucceſsit Dacus, magna in bellis fœlicitate, ſed immanis animi, & cruoris humani ſitientiſsimo, neceſſarius imperio, cętera inamabilis, ne ſuis quidẽ charus, à quib⁹ occiſus eſt iter faciẽs inter Byzantium & Heracleam. i Decimam à Diocletiano & Maximiano.) Diocletianus Dalmata Salonis ortus bellis principũ eò impetũ aſcendit. Maximianũ Herculeum Auguſtum fecit, vt bella cõmodius adminiſtrarentur, quę vndiq; erumpebãt varia, & grauia. Aſtutus vir Diocletianus, & quũ natura eſſet in ſæuiciã propenſa, animũ ſuum explebat, reiecta in aliũ inuidia. Maximinus aperte barbarus, & ingenio incivili, aſperitatẽ animi etiam vultu oſtendebat, miniſter ſæuitiæ Diocletiani. Diocletianus eò impotentiæ venit, vt adorari ſe vt deũ iuſſerit, pedemq; ſuum oſculari, quum antea manuũ mos eſſet: eccleſiam perſecutus eſt, & decimo nono anno imperij ſui in diebus Paſchę tẽpla omnia ſubuerti iuſsit, & Chriſtianos occidi. Perſecutio Decij fuit maxima, ſed hæc ſæuiſsima. k Pla-

E gas enim Aegyptiorũ quoniam decẽ fuerunt.) Sic Hieronymus putat lib. viij. l Rex fuit Herodes.) Non hic eſt, ſub quo natus eſt dominus, ſed eius filius, ſub quo mortẽ obiit. m Quid reſpondent etiam de Iuliano.) Hunc vulgo apoſtatã vocant, quaſi deſertorẽ: nam prima ætate, quum Chriſti ſeruus eſſet imbutus, mox princeps ad idola ſe vertit, & Chriſtianos aſtutiſsime inſectat⁹ eſt: nã à cruore abſtinuit, & nõ Chriſtianorũ corpora occidere, ſed ex eorũ animis Chriſtũ reuellere miris artibus techniſq; attẽdebat, quod eſt genus perſequẽdi omnium efficaciſsimũ, & pernicioſiſsimum. Ita effectũ eſt, vt plures hac calamitate abſceſſerint ab eccleſia, q̃ vlla alia ſuperiore. n Qui Chriſtianus liberales literas docere.) Libellus eſt Senecæ de ſtudijs liberalibus, in quo ſic eſſe illa dicta ait, quòd hominẽ liberum faciãt, hoc eſt, fortẽ, & magnanimum, quod propriũ eſt ſapientiæ, quæ tamẽ inter liberalia ſtudia numerari nõ ſolet: naq; ſtudia liberalia virtutẽ dare non poſſunt, ſed animum ad eam accipiendã pręparare. Poſsidonius quatuor artiũ genera ponebat: ſunt vulgares & ſordidę, ſunt ludicræ, ſunt pueriles, ſunt liberales: genera omniũ rationes ac ſpecies enumerat docte Politianus in Panepiſtemone. Seneca Grammaticã & Mathematices artes inter liberales ponit. Cicero & veteres dicẽdi artẽ, in qua ſunt Dialectice, & Rhetorica, inter præcipuas ſtatuerũt. Vera eſt ars ſcientia bonorũ & malorum, cui quę artes ſeruiũt, liberales dicũtur: idcirco nec pictura liberalis eſt ars, nõ magis q̃ ſtatuaria, vel marmoraria, ac cæterę luxoriæ adminiſtræ: eque luctatrix & tota oleo lutoq; conſtãs ſcientia ab hac ſede liberalitatis expellitur. Salluſtius agriculturã & venationẽ, quam nũc nõ modo inter liberas, ſed inter nobiles & patricias prima in ſede nobiles noſtri locãt, ſeruiles vocat. Sed de his hactenus. Porrò Prohęreſius Cęſarienſis ſophiſta, quũ maxima gloria veniſſet Athenas, exceptus ingenti multitudinis plauſu, frequẽtiſsimo theatro orationẽ habuit extẽporalem: cui Iulianus cõceſsit, vt ipſe ſolus Chriſtianos docere poſſet: ſed eruditus homo indignatus tã atrox & iniquum principis edictũ, ſcholã reiecit non ſine ſtudioſorũ permagno dolore. o Sub quo Valentinia-

Liberales artes.

F nus maior.) Iuliano Iouinianus, huic Valentinianus ſucceſsit, Pannonius ex Tribuno Scutariorum, Auguſtus à militibus ſalutatus: qui quũ ſub Iuliano, inquit Eutropius, Chriſtianitatis integrã fidem gereret, iuſſus ab imperatore ſacrilego, aut immolare idolis, aut militia excedere, ſponte diſceſsit: nec mora Iuliano interfecto Iouinianoq; mortuo, Valentinianus, qui pro nomine Chriſti amiſerat tribunatũ, in locum perſecutoris ſui accepit imperiũ. Eutropius hæc. Maior Valentinianus dicitur, q̃ alter fuit minor eius filius, qui cũ Graciano fratre imperauit, poſtea cũ Theodoſio magno. p Vt omittam quæ apud Antiochiam.) Quũ iuſsi à Iuliano Chriſtiani ſepulchrũ Babylę martyris alio trãsferre, pſalmũ eudiente priore canerẽt, cuius eſt initiũ, In exitu Iſraël de Aegypto, acceſsit Iulianus duci eos frequẽtes poſtridie ac torqueri iuſſit. Salluſtius erat præfect⁹, cui negociũ mandauerat, primumq; Theodorum quendã iuuenem arripuit, cui varijs tormentorũ generibus admotis, iuuenis fronte alacri atq; hilari ab initio lucis ad horam vndecimam perſtitit, hymnũ pſalmumq; ſuauiſsime cãtillãs, quem pridie cecinerat eccleſia: quod vbi Salluſti⁹ vidit, reddi cuſtodię imperauit, & ipſe ad principẽ admirabundus peruenit, dehortãs ne torquere Chriſtianos pergeret, illis glorię, ipſi principi ignominię ac dedecoris plenũ futurum: & ordine re audita Iulianus ab incepto deſtitit. Eum Theodorũ Euſebi⁹ teſtificatur ſe Antiochię cõueniſſe, quęſiſſeq; an in equuleo doleret? minime vero inquit ille: nã pone me aſsiſtebat iuuenis in alba veſte, qui ſubinde frigidã mihi ſuffundebat, & ſudorẽ ſudario candidiſsimo detergebat, ita vt graue potius fuerit, quũ illinc detraheretur. Macte eſto tã admirãda virtute iuuenis memoria ſeculorũ omniũ digniſsime,

G nobiſq; propicius & benignus eſſet, vt amulsit te & iuuenes, & ſenes exoptemus. q Noſtra memoria Valēs.) Auguſtino iuuene Valēs Arrianæ hæreſis fautor, lege lata, vt monachi militarēt, nolēter per tribunos & milites fuſtib⁹ iuſſit interfici, quorū tum erat ingēs numerus in ſolitudinib⁹ Aegypti. Euſebius, Eutropius, & Oroſius. r Quādo rex Gothorū in ipſa Gothia.) Hæc poſt Valentis necē ardente illic Arrianæ factione. ſ Quomodo in Perſide.) Auguſtini temporibus ſæuitum eſt in Chriſtianos atrociter à rege Perſarū Gororane: cuius initiū dedit Abdas Epiſcopus ſanctiſſimus, dirutis ignis maximi apud Perſas dei templis: vt Caſsiodorus lib. 2. hiſto. tripar. narrat. Fuit & antè non parua Sapore rege Perſarū, Conſtantino vero principe Romano.

De tempore nouiſſimæ perſecutionis occulto.
Caput LIII.

Illam ſanè nouiſsimam perſecutionem, quę ab Antichriſto futura eſt, pręſentia ſua ipſe extinguet Ieſus. Sic enim ſcriptū eſt, quod eum interficiet ſpiritu oris ſui, & euacuabit illuminatione præſentiæ ſuæ. Hic quæri ſolet, quando iſtud erit? importune omnino. Si enim hoc nobis noſſe prodeſſet, à quo melius quàm ab ipſo deo magiſtro interrogātibus diſcipulis diceretur? Non enim ſiluerūt inde apud eum, ſed à præſente quæſierunt dicentes: Domine, ſi hoc in tempore repræſentabis[a] regnum Iſraël? At ille: Non eſt, inquit, veſtrum noſſe[b] tempora, quæ pater in ſua poſuit poteſtate. Non vtique illi de hora vel die vel anno, ſed de tempore interrogauerant, quando illud acceperunt reſponſum. Fruſtra igitur annos, qui huic ſeculo remanent, computare ac definire conamur, cum hoc ſcire non eſſe noſtrum ex ore veritatis audiamus. Quos tamen alij quadringentos, alij quingentos, alij etiam mille ab aſcenſione domini vſque ad eius vltimum aduentum compleri poſſe dixerunt. Quemadmodum autem quiſque eorum aſtruat opinionem ſuam, longum eſt demonſtrare, & nō neceſſarium. Coniecturis quippe vtuntur humanis, non ab eis certum aliquid de ſcripturæ canonicæ authoritate profertur. Omnium vero de hac re calculantium digitos reſoluit, & quieſcere iubet ille qui dicit: Nō eſt veſtrum ſcire tempora, quæ pater in ſua poſuit poteſtate. Sed hæc quia euangelica ſentētia eſt,[c] mirum non eſt nō ea repreſſos fuiſſe deorum multorū falſorúmque cultores, quo minus fingerent dæmonum reſponſis, quos tanquam deos colunt, definitum eſſe, quan to tempore māſura eſſet religio Chriſtiana. Cum enim viderent, nec tot tantiſque perſecutionibus eam potuiſſe conſumi, ſed his potius mira incrementa ſumpſiſſe, excogitauerunt, neſcio quos verſus Græcos tanquam conſulenti cuidam diuino oraculo effuſos, vbi Chriſtum quidem ab huius tanquam ſacrilegij crimine faciunt innocentem: Petrum autem maleficia feciſſe ſubiungunt, vt coleretur Chriſti nomen per trecentos ſexagintaquinque annos: deinde completo memorato numero annorum, ſine mora ſumere finem. O hominum corda doctorum, ô ingenia literata digna credere iſta de Chriſto, quæ credere non vultis in Chriſtum, quod eius diſcipulus Petrus ab eo magicas artes non didicerit: ſed ipſo innocente, tamen eius diſcipulus maleficus fuerit, nomēnque illius, quàm ſuum coli maluerit magicis artibus ſuis, magnis laboribus & periculis ſuis, poſtremo etiam effuſione ſanguinis ſui. Si Petrus maleficus fecit, vt Chriſtum ſic diligeret mundus, quid fecit innocens Chriſtus, vt eum ſic diligeret Petrus? Reſpōdeant igitur ſibi ipſi, & ſi poſſunt intelligāt illa ſuperna gratia factum eſſe, vt propter æternam vitam Chriſtum diligeret mundus: qua gratia factum eſt, vt propter æternam vitam ab illo acciperendam, & vſque ad temporalem mortem pro illo patiēdam Chriſtum diligeret Petrus. Deinde iſti dij qui ſunt, qui poſſunt iſta prædicere, nec poſſunt auertere ita ſuccumbētes vni maleficio & vni ſceleri magico, quo K puer, vt dicunt anniculus occiſus,[d] & dilaniatus, & ritu nefario ſepultus eſt, vt ſectam ſibi aduerſariam tam prolixo tempore conualeſcere, tot tantarumq; perſecutionum horrendas crudelitates, non reſiſtendo, ſed patiendo ſuperare, & ad ſuorum ſimulacrorum, templorum, ſacrorum, oraculorum euerſionē peruenire permitterēt? Quis poſtremo eſt deus, non noſter vtiq;, ſed ipſorum, qui vel illectus tanto ſcelere, vel impulſus eſt iſta præſtare? Non enim alicui dæmoni ſi hoc adſcribitur, ſed deo dicunt illi verſus, hæc Petrum arte magica definiſſe. Talem deum habent, qui Chriſtum non habent.

Domine ſi hoc in tēpore repræſentabis.) Vulgo reſtitues, & ſic ipſe a alibi citat. Græce ἀποκαθιστάνεις. b Non eſt inquit veſtrū noſſe.) Curioſitates ſuperuacaneas, & nihil profuturas hominib⁹ refellit, ſibique ſoli futurorum cognitionē reſeruat. Erant nunc ſiue Mathematici, ſiue diuinaculi quilibet, & pauidę plebeculę, craſſiſq; purpuratis admirabundis definiant tempora, & articulos, quibus hic curſus rerum ordóque ceſſaturus eſt: atque etiam, ſi diis placet, Chriſto ipſo docēte, ſe id profiteantur facere, qui chariſsimis diſcipulis ſeuere reſponderit, nihil hominibus cum ſcientia negocij tam reconditæ & arcanæ. Etenim nulla res eſt, de qua liberius homines mentiantur, quàm de venturis: quoniam nihil nos audimus libentius, etiam ſi mētiri ſciamus, ita fauor in eos noſter, qui futura iactant prædicere, licentiam eorum irritat, & alit. Vſqueadeo in re mirabili vel voluiſſe dicere, mirandum ducimus. c Quia euangelica ſentētia eſt.) Nā eſt Chriſti, & ab Euangeliſta conſcripta, ideo ad Euangelium videtur pertinere. Et profecto aſcenſio domini ad Euangelium pertinet: & fuiſſet illud caput actuum Apoſtolo- L rum reliquo Lucæ Euāgelio additum, niſi ipſe idem præfatione ſua ſeiunxiſſet. d Quo puer, vt dicunt, anniculus occiſus.) Infanticidia ſolita obiici Chriſtianis oſtendit Tertullianus in Apologetico, qui id crimen falſiſsimū atque impudētiſsimum purgat: quanquam Cataphryges & Pepuziani duo hominū genera hæreſis cum primis perditę & deſperatæ, infantis tenelli corpus ſoliti erāt per omnia mēbra compungere, vt ſic expreſſo ſanguine farina maceraretur, qua conficerent panem in euchariſtiæ vſum, vt Auguſtinus ad Quodvultdeū narrat. Simile quiddam Euchetæ & Gnoſtici faciebant, ad dæmones pellendos, vt legitur apud Michaëlem Pſellum. Sed hęc tam ſont ſemper habita Chriſtiana, quàm magicæ artes, & dæmonum colendorum ritus.

Infanticidia olim Chriſtianis obiecta.

De ſtultiſsimo mēdacio Paganorū, quo Chriſtianam religionem non vltra trecentorū ſexagintaquinque annorū manſuram ſpacium eſſe finxerunt. Caput LIIII.

Haec atq; huiuſmodi multa colligerem, ſi nondum annus iſte tranſiſſet, quem diuinatio ficta promiſit & decepta vanitas credidit. Cū vero ea quo nominis Chriſti cultus per eius in carne præſentiā, & per Apoſtolos inſtitutus eſt ante aliquot annos, anni trecenti ſexagintaquinq; completi ſint, quid aliud quęrim⁹, vnde iſta falſitas refellatur? Vt enim in Chriſti natiuitate huius rei nō ponamus initium, quia infans & puer diſcipulos non habebat, tamen quādo ha M bere cœpit, procul dubio tunc innotuit per eius corporalem præſentiam doctrina & religio Chriſtiana, id eſt, poſteaquam in fluuio Iordane miniſterio Ioānis eſt baptizatus. Propter hoc enim de illo prophetia illa pręceſſerat: Dominabitur à mari vſq; ad mare, & à flumine vſq; ad terminos orbis terrę. Sed quoniam priuſquam paſſus eſſet, & reſurrexiſſet à mortuis, nondum fides fuerat definita, in reſurrectione quippe Chriſti definita eſt. Nam ſic apoſtolus Paulus Athenienſibus loquitur, dicens: Iam nunc annunciat hominibus, omnes vtique agere pœnitentiam: eo quod ſtatuit diem iudicare orbem in æquitate, in viro, in quo definiuit fidem omnibus, reſuſcitans illum à mortuis: melius in hac quæſtione ſoluenda inde initium ſumimus: præſertim quia tunc datus eſt etiā ſpiritus ſanctus, ſicut eum dari poſt reſurrectionem Chriſti oportebat in ea ciuitate, ex qua debuit incipere lex ſecunda, hoc eſt, teſtamentum nouū. Prima enim data fuit lex in monte Sina per Moyſem, quod teſtamentum vocatur vetus. De hac autem quæ per Chriſtum data eſt, prædictum eſt: Ex Sion lex prodiet, & verbum domini ex

Marginal references: *Act. 1.* *Ibidem.* *Matt. 3.* *Pſal. 71.* *Act. 17.* *Act. 2.* *Exod. 19.* *Eſa. 2.*

A ni ex Hieruſalem. Vnde & ipſe per omnes gentes dixit *Lucæ 24.* prædicari oportere in nomine ſuo pœnitentiam, ſed tamen incipientibus ab Hieruſalem. Ibi ergo exorſus eſt huius nominis cultus, vt in Chriſtum Ieſum, qui crucifixus fuerat, & reſurrexerat, crederetur. Ibi hæc fides tam inſignibus initiis incanduit, vt aliquot hominum milia **aliàs, nomen.* in Chriſti domine * mirabili alacritate conuerſa, venditis ſuis rebus, vt egenis diſtribuerentur, propoſito ſancto, & ardentiſsima charitate ad paupertatem voluntariam peruenirent, atque inter frementes & ſanguinem ſitientes Iudæos ſe vſque ad mortem pro veritate certare, non armata potentia, ſed potentiore patientia præpararent. Hoc ſi nullis magicis artibus factum eſt, cur credere dubitant eadem virtute diuina per totum mundum idem fieri potuiſſe, qua hoc factum eſt? Si autem vt Hieroſulymis, ſic ad cultum nominis Chriſti aſcenderet tanta *Mat. 27.* hominũ multitudo, quæ illum in cruce, vel fixerat **al pẽſum.* penſum, *† vel riſerat fiaum, iam maleficium illud fecerat **alias, preſſum.* Petrus, ex ipſo anno quærendũ eſt, quando trecenti ſexaginta quinque completi ſint. Mortuus eſt ergo Chriſtus B duobus geminis conſulibus, [a] octauo calendas Aprilis. Reſurrexit tertia die, ſicut Apoſtoli ſuis etiam ſenſibus *Lucæ. 24.* probauerunt. Deinde poſt quadraginta dies aſcendit in cœlum: poſt decem dies, id eſt quinquageſimo poſt ſuã *Acto. 1.* reſurrectionem die miſit ſpiritum ſanctum. Tunc tria *Acto. 2.* milia hominum Apoſtolis eum prædicantibus crediderunt. Tunc itaque nominis illius cultus exortus eſt, ſicut nos credimus, & veritas habet, efficacia ſpiritusſancti: ſicut autem finxit vanitas impia vel putauit, magicis artibus Petri. Paulopoſt etiam ſigno mirabili facto quando *Acta. 3.* ad verbum ipſius Petri, cui quidam mendicus ab vtero matris ita claudus, vt ab aliis portaretur, & ad portam templi vbi ſtipem peteret, poneretur, in nomine Ieſu Chriſti ſaluus exiliuit, quinque milia hominum crediderunt. Ac deinde aliis atque aliis acceſsibus credẽtium *Acto. 4.* creuit eccleſia. Ac per hoc colligitur etiam dies, ex quo annus ipſe ſumpſit initium, ſcilicet quando miſſus eſt ſpiritus ſanctus, id eſt, per idus Maias. Numeratis proinde conſulibus, trecenti ſexaginta quinque anni reperiuntur impleti, per eaſdem idus Maias, conſulatu Honorij **aliàs, Eutychiani.* & Eutyciani.[b] * Porrò ſequenti anno cum ſocium accepiſſet Honorius conſulem Manlium Theodorũ, quando iam ſecundum illud oraculum dæmonum, aut figC mentum hominum nulla eſſe debuit religio Chriſtiana, quid per alias terrarum partes forſitan factum ſit, nõ fuit neceſſe perquirere. Interim quod ſcimus, in ciuitate notiſsima & eminentiſsima Carthagine Africæ Gaudentius & Iouius comites Imperatoris Honorij, quartodecimo calendas Aprilis falſorum deorum templa euerterunt, & ſimulachra fregerũt. Ex quo vſque ad hoc tempus per triginta ferme annos, [d] quis non videat quantum creuerit cultus nominis Chriſti, præſertim poſteaquam multi eorum Chriſtiani facti ſunt, qui tanquam vera illa diuinatione reuocabantur à fide, eámque completo eodem annorum numero inanem irridendámque viderunt? Nos ergo qui ſumus vocamúrque Chriſtiani, non in Petrum credimus, ſed in quem credidit Petrus[e]: Petri de Chriſto ædificati ſermonibus, non carminibus venenati: nec decepti maleficiis, ſed beneficiis eius adiuti. Ille Petri magiſter Chriſtus in doctrina, quæ ad vitam ducit æternam, ipſe eſt & magiſter noſter. Sed aliquando iam claudamus hunc librum, hucuſque diſſerentes, & quantum ſatis viſum eſt demonſtrantes, quis nam ſit duarum ciuitatum cœleſtis atque terrenæ ab initio vſque in finem permixtarum mortalis excurſus. Quarum illa quæ terrena eſt, fecit ſibi quos voluit, vel D vndecunq., vel etiã ex hominibus falſos deos, quibus ſacrificãdo ſeruiret. Illa autẽ, quæ cœleſtis peregrinatur in terra falſos deos non facit, ſed à vero deo ipſa fit, cuius verũ ſacrificiũ ipſa ſit.* Ambæ tamen tẽporalibus vel bonis pariter vtũtur, vel malis pariter affligũtur, diuerſa fide, diuerſa ſpe, diuerſo amore, donec vltimo iudicio ſeparẽtur, & percipiat vnaquæq. ſuum finẽ, cuius nullus eſt finis. De quibus ambarũ finibus deinceps diſſerendũ eſt. **aliàs, ſit.*

Mortuus eſt ergo Chriſtus duobus geminis conſulibus.) Principio [a] conſtat Chriſtum mortuum imperio Tyberij Cæſaris. Lucas Euangeliſta baptiſma Ioãnis, & initium prædicationis domini in quintũ decimum Tiberij Cæſaris annum refert. Erit ergo ei' mors anno xviij. aut etiã xix. nam tribus annis dominus Ieſus ad populos de regno dei diſſeruit. Idem Hieronym' & Euſebius in Chronicis, qui etiã teſtimonia affert Ethnicorũ de terræ motu & defectu ſolis eodẽ ipſo anno: nã Phlegõ Olympiadũ ſcriptor ſic ait. Quarto autem anno ducenteſimæ ſecundæ Olympiadis, qui fuit principatus Tyberij xviij. magna & excellens inter omnes, quæ ante eam acciderant, defectio ſolis eſt facta, dies hora ſexta ita in tenebroſam noctem verſus, vt ſtellæ cœlo viſæ ſint, terræq. motus in Bithinia, Nycenæ vrbis multas ædes ſubuertit. At duo Gemini ſcilicet Rubellius geminus & Fuſius geminus, quibus conſulibus Auguſtinus ex Lactantij ſententia dicit dominum eſſe crucifixum, non decimooctauo, ſed quintodecimo principat' Tyberij cõſules fuerunt: idque præterquã quod ex v. Taciti volumine facile colligi poteſt: E ipſe etiam Lactantius fatetur lib. iiij. cap. x. cui ſuffragãtur Oroſius, Eutropius, & Tertullian', eo quintodecimo anno Chriſtũ affixum eſſe cruci narrãtes: quod ſi xviij. annus magis placet, obierit mortem Chriſtus Serg. Galba, qui poſt imperauit, & Lucio Sylla coſſ. nã ſextodecimo anno cõſules fuerũt Trio & Regulus: xvij. Gn. Domitius, & Camillus Scribonian'. b Cõſulatu Honorij & Eutychiani.) His cõſulib' Gothi & Alani, & cæteræ fere gentes in Italiam Stilicone impulſore ſunt ingreſſæ. Fuit enim quartus cõſulatus Honorij Auguſt. Hoc factum in ſequentẽ annũ Proſper reiicit, Stilicone & Aurelio coſſ. c Socium accepiſſet Honorius conſulẽ Manlium Theodorum.) Alibi ſic porrò ſequẽti anno cõſule Manlio Theodoro. Apud Aureliũ Caſſiodorũ in digeſtione conſulũ, quamuis mẽdoſa, poſt annum Honorij iiij. & Eutychiani coſſ. ſequitur annus Mãlij & Theodori coſſ. Claudianus vnum hominẽ facit, vt hic Auguſtin' Mãlium Theodorum, in cuius conſulatum elegãtiſsimum carmen ſcripsit panegyricum, & ſignificat illum non tum primum factum conſulẽ. Proſper huius cõſulatum ante Honorium iiij. conſulẽ ponit, puto in tẽpore eſſe mẽdum quẽadmodum in ſcriptura, ſic eſt enim legẽdus is locus: Manlio Theodoro ſecundũ conſule cum hoc cõſulatum inierãt Eutropius Eunuchus, qui mox honore & vita exut' eſt: ſic ille. Itaq; fieri poteſt, vt & Eutropij nomen ſit ex faſtis expunctum, & collega nõ ſit Manlio ſuffectus: quanquã per illa tempora cœpit creari vnus cõſul. d Per triginta ferme annos.) Vſq; tertium annum imperij Theodoſij iunioris. e Sed in quẽ credidit Petrus.) Paulus primæ ad Corinth. iij. Quis eſt enim Paulus? quis Apollos? miniſtri per quos credidiſtis.

F I N I S.

ELENCHVS
CAPITVM IN LIB. XIX. DIVI AVRELII AVGVSTINI de Ciuitate dei. F

1 Quòd in quæſtione, quam de finibus bonorum & malorum philoſophica diſputatio ventilauit, ducentas octoginta & octo ſectas eſſe Marcus Varro perſpexerit.

2 Quomodo remotis omnibus differentiis, quæ non ſectæ, ſed quæſtiones ſunt, ad tripertitam ſummi boni definitionem Varro perueniat, quarum tamen vna ſit eligenda.

3 De tribus ſectis ſummum hominis bonum quærẽtibus, quam eligendam Varro definiat ſequẽs veteris academiæ Antiocho authore ſententiam.

4 De ſummo bono & ſummo malo quid Chriſtiani ſentiant cõtra philoſophos, qui ſummum bonum in ſe ſibi eſſe dixerunt.

5 De ſociali vita, quæ cum maxime expetẽda ſit, multis offenſionibus ſæpe ſubuertitur.

G 6 De errore humanorum iudiciorum, cum veritas latet.
7 De diuerſitate linguarum, qua ſocietas hominum dirimitur:& de miſeria bellorum etiam quæ iuſta dicuntur.
8 Quod amicitia bonorum ſecura eſſe non poſsit dum à periculis pręſentis vitæ trepidari neceſſe ſit.
9 De amicitia ſanctorum angelorum, quæ homini in hoc mundo non poteſt eſſe manifeſta propter fallaciam dæmonum, in quo inciderunt, qui multos ſibi deos colendos putauerunt.
10 Quis fructus ſanctis de ſuperata huius vitæ tentatione paratus ſit.
11 De beatitudine pacis æternæ, in qua ſanctis finis eſt, id eſt vera perfectio.
12 Quod etiam bellantium ſæuitia, omnéſque hominum inquietudines ad pacis finem cupiãt peruenire, ſine cuius appetitu nulla natura ſit.
13 De pace vniuerſali, quæ inter quaslibet perturbationes priuari non poteſt lege naturæ, dum ſub iuſto iudice ad id quiſque peruenit ordinatione, quod
H. meruit voluntate.
14 De ordine ac lege ſiue cœleſti, ſiue terrena, per quã ſocietati humanæ etiam dominando conſulitur, & conſulendo ſeruitur.
15 De libertate naturali, & de ſeruitute, cuius prima cauſa peccatum eſt, qua homo malæ voluntatis etiam ſi non eſt mancipium alterius hominis, ſeruus eſt propriæ libidinis.
16 De æquo iure dominandi.
17 Vnde cœleſtis ſocietas cum terrena ciuitate pacem habeat, & vnde diſcordiam.
18 Quàm diuerſa ſit Academiæ nouæ ambiguitas à conſtantia fidei Chriſtianæ.
19 De habitu & moribus populi Chriſtiani.
20 Quòd ciues ſanctorum in huius vitæ tempore ſpe beati ſint.
21 An ſecundum definitiones Scipionis, quę in dialogo Ciceronis ſunt, vnquam fuerit Romana Reſpublica.
22 An verus ſit deus, cui Chriſtiani ſeruiunt, cui ſoli
I debeat ſacrificari.
23 Quæ Porphyrius dicat oraculis deorum reſponſa de Chriſto.
24 Qua definitione conſtet populi & Reipublicę nuncupationem recte ſibi non ſolum Romanos, ſed etiam regna alia vendicare.
25 Quod non poſsint ibi veræ eſſe virtutes, vbi non eſt vera religio.
26 De pace populi alienati à deo, qua vtitur ad pietatem populus dei, dum in hoc peregrinus eſt mundo.
27 De pace ſeruientium deo, cuius perfecta tranquillitas in hac temporali vita non poteſt apprehendi.
28 In quem finem venturus ſit exitus impiorum.

DIVI AVRELII AVGVSTINI Episcopi, de Ciuitate dei, Liber XIX.

Quòd in quæſtione, quam de finibus bonorum & malorum philoſophica diſputatio ventilauit, ducentas octoginta & octo ſectas eſſe Marcus Varro perſpexerit. Caput I.

QVoniam de ciuitatis vtriuſque, ter- K
renæ ſcilicet & cœleſtis debitis finibus deinceps mihi video diſputandum, prius exponenda ſunt, quantum operis huius terminandi ratio patitur, argumenta mortalium, quibus ſibipſi beatitudinem facere in huius vitæ infœlicitate moliti ſunt, vt ab eorum rebus vanis ſpes noſtra quid differat, quam deus nobis dedit, & res ipſa: hoc eſt, vera beatitudo quam dabit,
non tantum authoritate diuina, ſed adhibita * etiam *aliàs, in*
ratione, qualem propter infideles poſſumus adhibere, *dubitata.*
clareſcat. De finibus enim bonorum & malorũ multa & multipliciter inter ſe philoſophi diſputarũt. Quam quæſtionem maxima intentione verſantes, inuenire conati ſunt, quid efficiat hominem beatũ. Illud enim eſt finis boni noſtri, propter quod appetenda ſunt cætera, ipſum autem propter ſeipſum: & illud finis mali, propter quod vitanda ſunt cętera, ipſum autem propter ſeipſum. Finẽ ergo boni nunc dicimus, non quo conſummatur, vt
non ſit, ſed quo perficiatur,* vt plenum ſit: & finem mali L
non quo eſſe deſinat, ſed quouſque nocendo perducat. * *aliàs, per*
Fines itaque iſti, ſunt, ſummum bonum, & ſummum *nceiatur.*
malum. De quibus inueniendis atque in hac vita ſummo bono adipiſcendo, vitando autem ſummo malo, multum, ſicut dixi, laborauerunt, qui ſtudium ſapientiæ in huius ſeculi vanitate profeſsi ſunt: nec tamen eos quamuis diuerſis errantes modis, naturæ limes intantum ab itinere veritatis deuiare permiſit, vt non alij in animo, alij in corpore, alij in vtroque fines bonorum ponerent & malorum. Ex qua tripertita velut generalium diſtributione ſectarum, Marcus Varro in libro de philoſophia tam multam dogmatum varietatem diligenter & ſubtiliter ſcrutatus aduertit, vt ad cclxxxviij. ſectas, non quæ iam eſſent, ſed quæ eſſe poſſent, adhibens quaſdam differentias, facillime perueniret. Quod vt breuiter oſtendam, inde oportet incipiam, quod ipſe aduertit, & poſuit in libro memorato: Quatuor eſſe quædam, quæ homines ſine magiſtro, ſine vllo doctrinæ adminiculo, ſine induſtria vel arte viuendi, quæ virtus dicitur, & proculdubio diſcitur, ᵃ velut naturaliter appetunt: aut voluptatem,
qua delectabiliter mouetur corporis ſenſus: aut quie- M
tem, qua fit vt nullam moleſtiam quiſque corporis patiatur: aut vtranque, quam tamen vno nomine voluptatis Epicurus ᵇ appellat: aut vniuerſaliter prima naturæ, ᵃ in quibus & hæc ſunt, & alia: vel in corpore vt membrorum integritas, & ſalus atque incolumitas eius: vel in animo, vt ſunt ea quæ vel parua, vel magna in hominum reperiuntur ingeniis. Hæc igitur quatuor, id eſt voluptas, quies, vtrunque prima naturæ, ita ſunt in nobis, vt vel virtus, quam poſtea doctrina inſerit, propter hæc appetenda ſit: aut iſta propter virtutem, aut itaque propter ſeipſa: ac per hoc fiunt hinc duodecim ſectæ. Per hanc enim rationem ſingulæ triplicantur: quod cum in vno demonſtrauero, difficile non erit id in cæteria inuenire. Cum ergo voluptas corporis, animi virtuti aut ſubditur, aut præfertur, aut iungitur tripertita variatur diuerſitate ſectarum. Subditur autem virtuti, quando in vſum virtutis aſſumitur. Pertinet quippe ad virtutis officium, & viuere patriæ, & propter patriam filios procreare, quorum neutrum fieri poteſt, ſine corporis voluptate. Nam ſine illa nec cibus potúſque ſumitur, vt viuatur, nec concumbitur, vt generatio propagetur. Cum

ergo

A vero præfertur virtuti, ipſa appetitur propter ſeipſam. Virtus autem aſſumenda creditur propter illam, id eſt vt nihil virtus agat, niſi ad conſequendam vel conſeruandam corporis voluptatem: quæ vita deformis eſt quidem, quippe vbi virtus ſeruit dominæ voluptati, quamuis nullo modo hæc dicenda ſit virtus. Sed tamen etiam iſta horribilis turpitudo habuit quoſdam philoſophos patronos, & defenſores ſuos. Virtuti porrò voluptas iungitur, quando neutra earum propter alteram, ſed propter ſeipſas ambæ appetuntur. Quapropter ſicut voluptas vel ſubdita, vel prælata vel iuncta virtuti tres ſectas facit, ita quies, ita vtraque, ita prima naturæ alias ternas inueniuntur efficere. Pro varietate quippe humanarum opinionum virtuti aliquando ſubduntur, aliquando præferuntur, aliquando iunguntur, ac ſic ad duodenarium ſectarum numerum [d] perueniuntur. Sed iſte quoque numerus duplicatur adhibita vna differentia, ſocialis videlicet vitæ: quoniã quiſquis ſectatur aliquam iſtarum duodecim ſectarũ, profectò aut propter ſe tantum id agit, aut etiã propter ſocium, cui debet hoc velle, quod ſibi. Quocirca duodecim ſunt eorum, qui propter ſe tantummodo vnamquanque tenendam putant:

B & aliæ duodecim eorũ, qui non ſolum propter ſe ſic vel ſic philoſophandum eſſe decernunt: ſed etiam propter alios, quorũ bonum appetunt ſicut ſuũ. Hæ autem ſectæ vigintiquatuor iterum geminantur, addita differentia ex Academicis nouis, [e] & fiũt quadragintaocto. Illarum quippe vigintiquatuor, vnamquamque ſectarum poteſt quiſque ſic tenere ac defendere, vt certaui, quemadmodum defenderunt Stoici, quod hominis bonum, quo beatus eſſet, in animi tantummodo virtute conſiſteret. Poteſt alius vt incertam, ſicut defenderunt Academici noui: quod eis etſi non certum, tamen veriſimile videbatur. Vigintiquatuor ergo fiunt per eos, qui eas velut certas propter veritatem: & aliæ vigintiquatuor per eos qui eaſdem velut incertas propter veriſimilitudinem ſequendas putant. Rurſus, quia vnamquamque iſtarum quadragintaocto ſectarum poteſt quiſque ſequi habitu cæterorum philoſophorum. Itémque poteſt alius habitu Cynicorum. [f] Ex hac etiam differentia duplicantur, & nonagintaſex fiunt. Deinde quia earũ ſingulas quaſque ita tueri homines poſſunt atque ſectari, vt aut ocioſam deligant vitam, ſicut hi qui tãtummodo ſtudiis doctrinæ vacare voluerunt, atque valuerunt: aut negocio-

C ſam, ſicut hi, qui cum philoſopharentur, tamen adminiſtratione Reipublicæ, regendiſque rebus humanis occupatiſſimi fuerunt: aut ex vtroque genere temperatam, ſicut hi qui partim erudito ocio, partim neceſſario negocio: alternantia vitæ ſuæ tempora tribuerunt. Propter has differentias poteſt etiam triplicari numerus iſte ſectatum, & ad ducentas octogintaocto perduci. Hæc de Varronis libro quantum potui breuiter, ac dilucide poſui, ſententias eius meis explicans verbis. Quomodo autem refutatis cæteris [g] vnam eligat, quam vult eſſe Academicorum veterum, quos à Platone inſtitutos vſq; ad tertium Polemonem, qui ab illo quartus [h] eius ſcholam tenuit, quæ Academia dicta eſt, habuiſſe certa dogmata vult videri: & ob hoc diſtinguit ab Academicis nouis, quibus incerta ſunt omnia, quod philoſophiæ genus ab Archeſilao * cœpit [i] ſucceſſore Polemonis: eamque ſectam, id eſt veterum Academicorum ſicut dubitatione, ita omni errore carere arbitretur: longum eſt per omnia demonſtrare, nec tamen omni ex parte res omittenda eſt. Remouet ergo prius illas omnes differẽtias, quæ numerum multiplicauere ſe-

*al. Archeſila.

Tomus quintus.

ctarum: quas ideo remouendas putat, quia non in eis D eſt finis boni. Neque enim exiſtimat vllam philoſophiæ ſectam eſſe dicendam, quæ non eo diſtet à cæteris, quod diuerſos habeat fines [k] bonorum & malorum: quandoquidem nulla eſt homini cauſa philoſophandi, niſi vt beatus ſit. Quod autem beatum facit, ipſe eſt finis boni. Nulla eſt igitur cauſa philoſophandi, niſi finis boni. Quamobrem quæ nullum boni finem ſectatur, nulla philoſophiæ ſecta dicenda eſt. Cum ergo quæritur de ſociali vita, vtrum ſit tenenda ſapienti vt ſummum bonum, quo fit homo beatus, ita velit, & curet amici ſui, quemadmodum ſuum, an ſuæ tantummodo beatitudinis cauſa faciat quicquid facit, non de ipſo ſummo bono quæſtio eſt, ſed de aſſumendo vel nõ aſſumẽdo ſocio ad huius participationem boni, non propter ſeipſum, ſed propter eundem ſocium, vt eius bono ita gaudeat, ſicut gaudet ſuo. Item cum quæritur de Academicis nouis, quibus incerta ſunt omnia, vtrum ita ſint res habendæ, in quibus philoſophãdum eſt, an ſicut aliis philoſophis placuit certas eas habere debeamus: non quæritur, quid in boni fine ſectandum ſit, ſed de ipſius boni veritate, quod videtur ſectandum, vtrum ſit, nec ne dubitandum: hoc eſt, vt id planius eloquar, vtrum ita ſectandum E ſit, vt qui ſectatur, dicat eſſe verum: an ita, vt qui ſectatur dicat verum ſibi videri, etiam ſi forte ſit falſum, tamen vterque ſectetur vnum atque idem bonum. In illa etiam differentia, quæ adhibetur ex habitu & conſuetudine Cynicorum, non quæritur quiſnam ſit finis boni, ſed vtrum in illo habitu & conſuetudine ſit viuendum ei, qui verum ſectatur bonum, quodlibet in verũ videatur eſſe atq; ſectandum. Deniq; fuerunt, qui cum diuerſa ſequerentur bona finalia, alij virtutem, alij voluptatem, eundem tamen habitum & conſuetudinem tenebant, ex quo Cynici appellabantur. Ita illud quicquid eſt, vnde philoſophi Cynici diſcernuntur à cæteris, ad eligendum ac tenendum bonum, quo beati fierent, vtique nil valebat. Nam ſi aliquid ad hoc intereſſet, profectò idem habitus eundem finem ſequi cogeret, & diuerſus habitus eundem ſequi finem non ſineret.

IOANNIS LODOVICI VIVIS Valentini communtarij in XIX. librum de Ciuitate Dei D. Aurelij Auguſtini.

F

QVæ virtus dicitur, & proculdubio diſcitur.) Magna eſt inter ve- a teres diſceptatio, diſcatúrne virtus? aliis natura dari, bonis, negari malis affirmantibus: aliis eam vſu doctrinaq; percipi. Plato interdũ hic accedere: interdum illis videtur: ſed haud dubium, quin virtutem & natura ea ſe non praua & præcepta, & exercitatio & inſtituant & perficiant: quæ veteres dicebant φύσιν, λόγον, ἄσκησιν. Quæ ſic ſunt in virtute neceſſaria, vt in artibus, vt etiam in frugibus, in quibus opus eſt pingui ſolo, bonis ſeminibus, & agricolę diligentia. Plutarchi libellus eſt, vel potius ſchedula εἰ διδακτὸν ἡ ἀρετή. b Quam tamen vno nomine voluptatis Epicurus.) Non ſolum iucundum illum & delectabilem ſenſum nominat Epicurus voluptatem, ſed etiam aduerſi illius aſperi & moleſti vacuitatem. Cicero primo de Finibus, verbis Torquati Epicurei. Nam quoniam quum priuamur dolore, ipſa liberatione & vacuitate omnis moleſtiæ gaudemus. Omne autẽ id, quo gaudemus, voluptas eſt, vt omne quo offendimur, dolor: doloris omnis priuatio recte eſt nominata voluptas. c Vniuerſaliter prima naturę.) Iſta ſunt Stoicis frequentia, & penè propria, de quis multa variis locis apud Ciceronem mentio. d Ac ſic ad duodenarium ſectarum numerum.) Multo plures conficerentur ſectę, ſi omitteretur in aliqua ratione ſummi boni virtutum voluptas conferretur quieti, & primis naturę, deinde quies primis naturę: ſed nullus fuit tam perditę philoſophus frontis, vt tametſi voluptatem in faſtigio locaret bonorum, virtutem tamen ab illa velut ſede fœlicitatis excluderet. e Ex Academicis nouis.) Sequitur vulgatam hac de re opinionem: nam ipſe Varro apud Ciceronem dicit hãc Archeſilæ academiam videri ſibi veterem à Socrate inſtitutam, à Platone confirmatam, & literis mandatam. Euſebius lib. xiiij. Præpa. Euangel. tertiam Carneadis academiã addit, quę media vocatur. Aliter Laërtius, qui veterem academiam Platoni, mediam Archeſilæ, nouam Lacydæ

Voluptas.

z

G huius diſcipulo attribuit. f Itemq; poteſt alius habito Cynicorum.) Huius ſectę ſũdator Antiſthenes diſcipulus fuit Socratis,homo in primis à voluptate auerſus, quales ferè fuerunt qui dicti ſunt Cynici: & ſi nõnulli ſcultu ſimili voluptatibus dediti fuere,de quibus Origenes ſentit,quum in Exodum ſcribens,Cynomyiã Cynicorum ſectę comparat, quę ad reliquas deceptiones ſuæ improbitatis etiam voluptatem & libidinem ſummum prædicant bonum.quod miror ſi de tota Cynicorũ ſecta in vniuerſum dicat , illa præſertim antiqua, cui erat illud prouerbium in ore frequẽs: Malim inſanire quàm voluptate perfrui.& fieri poteſt vt Hieronymus Origenem ſecutus, Ariſtippum & Cynicos faciat aſſertores voluptatis in Eccleſiaſten:quo loco nos pro Cynicis Cyrenaicos emendauimus,certe veriore ſenſu,quàm ſi Cynicos legas.Illud annotandum,quòd Cynicam vitæ rationem Diogenes Laërtius nõ ſectæ modum quendam eſſe ait,vt quidam putarunt , ſed veram & iuſtam ſectam. g Quomodo autem refutatis cæteris.)Hos autem ſolos Cicero.v.de Fini.probauit, alijs reiectis, quorum ſententia non multum ab Ariſtotelica abeſt,imò ferè eſt eadem: quippe Ariſtoteles in libris moralibus, optima quæque ex Platone magiſtro ſumpſit. h Vſq; ad Polemoné,qui ab illo quartus.)Platoni ſucceſsit Speuſippus ſororis eius filius : huic viuenti adhuc,ſed morbis contuſo , & fracto Xenocrates, Xenocrati Polemo,qui Athenienſ. fuit prima adoleſcentia luxui & libidini deditus,vnica oratione à Xenocrate ad meliorem frugem ad ductus, magnúſq; ſapientiæ affectator factus. Valerius Maximus hunc in exemplum affert mutationis morũ.Fuit & Polemo Helladicus Ilienſis, cuius hiſtoriam interdum citauimus.Fuit etiã Polemo Laodicæus Sophiſta. i Ab Archeſilao cœpit.) Hic fuit ex Pitane ciuitate Aeoliæ, quem more Socratis diſputaſſe ſemper in vtramque partem ferunt,nulſumq; reliquiſſe ſuorum ſtudiorum monumentum,& in hoc quoq; Socratem imitatũ.Cicero Archeſilam nominat. & ſic eſt in antiquis Auguſtini codicibus. k Quæ non eo diſtet à cæteris, quod diuerſos ha-

H beat fines.)Inter veteres philoſophos ſic conſtabat,vt de tota philoſophię ratione diſſentiret,qui de ſummo bono non aſſentiretur.

Quomodo remotis omnibus differentiis, quæ non ſectæ, ſed quæſtiones ſunt, ad tripertitam ſummi boni definitionem Varro perueniat , quarum tamen vna ſit eligenda. *Caput II.*

IN tribus quoque illis vitæ generibus,vno ſcilicet non ſegniter,ſed in contemplatione vel inquiſitione veritatis otioſo ,altero in gerendis rebus humanis negocioſo , tertio ex vtroq; genere temperato , cum quæritur quid horũ ſit potius eligendum , non finis boni habet controuerſiam : ſed quid horum trium difficultatem,vel facilitatē afferat ad conſequendum,vel retinendum finem boni , id in iſta quæſtione verſatur. Finis enim boni,cum ad eum quiſq; peruenerit, protinus beatum facit . In ocio autē literato,vel in negocio publico , vel quando vtrunq; vicibus agitur, non cótinuo quiſq; beatus eſt. Multi quippe in quolibet horum trium poſſunt viuere, & in appetendo boni fine, quo fit homo beatus,errare. Alia eſt igitur quæſtio de finibus bonorum & malorũ, quæ vnamquamq; philoſo-

I phorum ſectã facit,& aliæ ſunt quæſtiones de ſociali vita,de cunctatione Academicorũ,de veſtitu & victu Cynicorum,de tribus vitæ generibus,otioſo, actuoſo, & ex vtroq; modificato,quarum nulla eſt in qua de bonorum & malorum finibus diſputatur. Proinde quoniã Marcus Varro has quatuor adhibens differẽtias,id eſt,ex vita ſociali, ex Academicis nouis,ex Cynicis,ex iſto vitæ genere tripertito ad ſectas ducẽtas octoginta octo peruenit, & ſi quæ aliæ poſſunt ſimiliter adiici , remotis eis omnibus: quoniã de ſectando ſummo bono nullam inferunt quæſtionem,[a] & ideo ſectæ nec ſunt, nec vocandæ ſunt: ad illas duodecim, in quibus quæritur quid ſit bonũ hominis,quo aſſecuto ſit beatus, vt ex eis vnam verã, cæteras falſas oſtendat eſſe,reuertitur . Nam remoto illo tripertito genere vitæ, duæ partes huius numeri detrahuntur,& ſectæ nonaginta ſex remanẽt. Remota vero differentia ex Cynicis addita,ad dimidiũ rediguntur,& quadraginta octo ſiunt . Auferamus etiã quod ex Academicis nouis adhibitũ eſt,rurſus dimidia pars remanet,id eſt viginti quatuor. De ſociali quoq; vita quod acceſſerat ſimiliter auferatur , & duodecim ſunt reliquiæ , quas iſta differentia,vt viginti quatuor fierẽt,duplicauerat. De his K ergo duodecim nihil dici poteſt , cur ſectæ non ſint habendæ. Nihil quippe aliud in eis quæritur,quàm finis bonorum & malorum. Inuẽtis autẽ bonorum finibus,profecto e contrario ſunt malorum.Hæ autem vt fiant duodecim ſectæ,illa quatuor triplicantur, voluptas,quies,vtrunq;, & prima naturæ, quæ primigenia Varro vocat.[b] Hæc quippe quatuor dum ſigillatim virtuti aliquando ſubdũtur,vt nó propter ſeipſa, ſed propter officium virtutis appetenda videantur : aliquando præferuntur , vt non propter ſeipſa, ſed propter hæc adipiſcẽda vel conſeruanda neceſſaria virtus putetur : aliquando iunguntur,vt propter ſeipſa & virtus, & iſta appetenda credantur: quaternarium numerũ triplum reddunt, & ad duodecim ſectas perueniunt . Ex illis autem quatuor rebus Varro tres tollit,voluptatem ſcilicet,& quietẽ, & vtrunque:non quod eas improbet , ſed quod primogenia illa naturæ , & voluptatem in ſe habeant, & quietem . Quid ergo opus eſt ex his duabus tria quædam facere, duo ſcilicet cum ſingillatim appetuntur voluntas aut quies, & tertium cum ambæ ſimul, quandoquidem prima naturæ,& ipſas,& præter ipſas alia multa contineant ? De tribus ergo ſectis ei placet diligẽter eſſe tractandum,quæ- L nam ſit potius eligenda . Non enim veram pluſquam vnam vera ratio eſſe permittit , ſiue in his tribus ſit , ſiue alicubi alibi,quod poſt videbimus. Interim de his tribus quomodo vnam Varro eligat , quantum breuiter apertéque poſſumus, diſſeramus . Iſtæ nempe tres ſectæ ita ſiunt : cum vel prima naturæ propter virtutem , vel virtus propter prima naturæ,vel vtraque,id eſt, & virtus, & prima naturæ propter ſeipſa ſunt expetenda.

NVllam inferunt quæſtionem.)Nã & ſi adminiculari videntur ſummo bono vſu ſub recto vel ſecus,de ratione tamẽ illius neutiquã ſunt. b Et prima naturæ,quæ primigenia Varro vocat.)Hæc Cicero dicit eſſe incolumitatem conſeruationémque omnium partium,valetudinem, ſenſus integros, doloris vacuitatẽ, vires, pulchritudinem,cæteráq; generis eiuſdem, quorum ſimilia ſunt prima in animis,quaſi virtutũ igniculi & ſemina: quæ adoleſcere ſi liceret, nec à prauis opinionibus eo ſpinis ſuccreſcentibus præfocarẽtur, ipſa nos ad beatam vitam perducerent. a Prima naturæ.

De tribus ſectis ſummum hominis bonum quærentibus, quam eligendam Varro definiat , ſequens veteris Academiæ Antiocho authore ſententiam. *Caput III.*

QVid ergo iſtorũ trium ſit verum atque ſectandum, iſto modo perſuadere conatur . Primũ, M quia ſummum bonum in philoſophia nó arboris,non pecoris,non dei, ſed hominis quæritur,quid ſit ipſe homo quærendum putat. Sentit quippe in eius natura duo eſſe quædam , corpus & animam, & horum quidem duorum melius eſſe animam, longéq; præſtabilius omnino non dubitat. Sed vtrum anima ſola ſit homo , vt ita ſit ei corpus tanquam equus equiti, quærendum putat. Eques enim non homo & equus , ſed ſolus homo eſt: [a] ideo tamen eques dicitur, quod aliquo modo ſe habeat ad equum. An corpus ſolum ſit homo , aliquo modo ſe habens ad animam , ſicut poculum ad potionem : non enim calix & potio, quam continet calix , ſimul dicitur poculum,[b] ſed calix ſolus , ideo tamen quod potioni continendæ ſit accommodatus. An vero nec anima ſola, nec ſolum corpus , ſed ſimul vtrunque ſit homo , cuius pars ſit vna, ſiue anima, ſiue corpus : ille autem totus ex vtroque conſtet vt homo ſit, ſicut duos equos iunctos bigas vocamus, quorum ſiue dexter , ſiue ſiniſter pars eſt bigarum, vnum vero eorum quoquo modo ſe habeat ad alterum,bi-

A rum,bigas non dicimus, ſed ambos ſimul. Horum autem trium hoc eligit tertium hominemq́; nec animam ſolam, nec ſolum corpus, ſed animam ſimul & corpus eſſe arbitratur. Proinde ſummum bonum hominis, quo fit beatus, ex vtriuſque rei bonis conſtare dicit, & animæ ſcilicet & corporis. Ac per hoc prima illa naturæ propter ſeipſa exiſtimat eſſe expetenda, ipſamque virtutem, quam doctrina inſerit velut artem viuendi, quæ in animæ bonis eſt, excellentiſsimum bonum. Quapropter eadem virtus, id eſt, ars agendæ vitæ,[c] cum acceperit prima naturæ, quæ ſine illa erant, ſed tamen erant etiam, quando eis doctrina adhuc deerat, omnia propter ſeipſam appetit, ſimulq́; etiam ſeipſam, omnibuſq́; ſimul & ſeipſa vtitur, eo fine vt omnibus delectetur atque perfruatur, magis minuſq́;, vt quæq́;[d] inter ſe maiora atque minora ſunt, tamen omnibus gaudēs & quædam minora, ſi neceſsitas poſtulat, propter maiora vel adipiſcenda vel tenenda cōtemnens. Omnium autem bonorum vel animi vel corporis[e] nihil ſibi virtus omnino præponit. Hæc enim bene vtitur & ſeipſa, & cęteris quę hominem faciunt beatum bonis. Vbi verò ipſa non eſt, quamlibet multa ſint bona, nō bona eius ſunt, cuius ſunt: ac per hoc
B nec eius bona dicenda ſunt, cui male vtenti vtilia eſſe nō poſſunt. Hæc ergo vita hominis, quæ virtute, & aliis animi, & corporis bonis, ſine quibus virtus eſſe non poteſt, fruitur, beata eſſe dicitur. Si verò & aliis, ſine quibus eſſe virtus poteſt, vel vllis vel pluribus, beatior. Si autē prorſus omnibus, vt nullum omnino bonum deſit, vel animi vel corporis, beatiſsima. Nec enim hoc eſt vita quod virtus: quoniam non omnis vita, ſed ſapiens vita virtus eſt: & tamen qualiſcunque vita ſine vlla virtute poteſt eſſe, virtus verò ſine vlla vita non poteſt eſſe. Hoc & de memoria dixerim atque ratione, & ſi quid aliud tale eſt in homine. Sunt enim hæc & ante doctrinam, ſine his autem non poteſt eſſe vlla doctrina: ac per hoc nec virtus, quæ vtique diſcitur. Bene autem currere, pulchrum eſſe corpore, viribus ingentibus prævalere, & cætera huiuſmodi talia ſunt, vt & virtus ſine his eſſe poſsit, & ipſa ſine virtute bona ſunt: tamen & ſecundum iſtos etiam ipſa propter ſeipſam diligitur virtus, vtiturq́; illis & fruitur, ſicut virtutem decet. Hanc vitam beatam etiam ſocialem[f] perhibent eſſe, quæ amicorum bona propter ſeipſa diligat ſicut ſua, eiſq́; propter ſeipſos hoc velit quod ſibi: ſiue in domo ſint, ſicut coniunx, & liberi, & quicon-
C que domeſtici: ſiue in loco, vbi domus eius eſt, ſicuti eſt vrbs, vt ſunt hi, qui ciues vocantur: ſiue in orbe toto, vt ſunt gētes, quas ei ſocietas humana coniungit: ſiue in ipſo mundo, qui cenſetur nomine cœli & terræ, ſicut eſſe dicunt deos, quos volunt amicos eſſe homini ſapienti, quos nos familiarius angelos dicimus. De bonorum autem & econtrario malorum finibus negant vllo modo eſſe dubitandum, & hanc inter ſe & nouos Academicos affirmant eſſe diſtantiam: nec eorum intereſt quicquam, ſiue Cynico, ſiue alio quolibet habitu & victu, in his finibus quos veros putant, quiſque philoſophetur. Ex tribus porrò illis vitæ generibus, ocioſo, actuoſo, & quod ex vtroq́; compoſitum eſt, hoc tertium ſibi placere aſſeuerāt. Hæc ſenſiſſe atque docuiſſe Academicos veteres Varro aſſerit, authore Antiocho[g] magiſtro Ciceronis & ſuo, quem ſanè Cicero in pluribus fuiſſe Stoicum, quàm veterem Academicum vult videri. Sed quid ad nos, qui potius de rebus ipſis iudicare debemus, quàm pro magno de hominibus quid quiſque ſenſerit ſcire?

a EQues enim non homo & equus, ſed ſolus homo eſt.) At Gellius Marcellus, Macrobius, & Seruius, docent equitem pro equo accipi, afferuntq́; Ennium, At nūc quadrupedes equites equitare, vij. Annaliū: & ibidem, Denique vi magna quadrupes eques, atq; elephāti proiiciunt ſeſe: & Virgilius lib iij. Atque equitem docuere ſub armis inſultare ſolo. Omnes enim antiqui ſcriptores, ait Macrobius li. vj. Saturn. vt hominem equo inſidentem, ita & equum quum portaret hominem, equitem vocarunt: & equitare non hominē tantum, ſed & equū quoq; dixerunt. *Eques.* b Simul dicitur poculum.) Eſt etiam poculū id quod potatur, præſertim apud poëtas: vt apud Virg. li. j. Georg. Poculaq́; inuentis Acheloia miſcuit vuis. *Poculum.* c Quapropter eadem virtus, id eſt, ars agendę vitæ.) Hæc ex igniculis illis, & velut ſeminib' naſcitur & adoleſcit, quę indita nobis eſſe dicuntur à natura, quæ virtus, quum vel perfecta eſt, vel adulta, adiūgit ſecum illa prima naturę corporis, animiſq́;, & iis velut comitibus inſtructa efficit beatitudinē, per ſe expetendā, vt eſt ſententia Academicorū, rationemq́; vitæ bonorum omnium cumulatione abſolutā: quę omnia ſi quis fuſē cupit videre explicata, Ariſtotelē adeat in libris moralibus: aut ſi apertius atq; elegantius, Ciceronem. v. de Finibus: vel Platone iſtorū omnium fonte malit petere, maiore quidē labore, ſed certè purius & vberiore fructu. d Magis minuſq́;, vt quæque.) Magis enim expetenda ſunt animi bona quàm corporis, & inter bona corporis magis valetudo, quàm robur, magis integritas ſenſuum, quàm pernicitas pedum. e Omniū autem bonorū vel animi vel corporis.) Probè enim ſe nouit ipſa virtus, nec arrogātia hęc eſt eius, ſed ſapientia, qua videt id, quod eſt, nihil ſe præſtantius inueniri. f Hanc vitam beatam etiam ſocialem.) Stoici beatam vitam vel ſaturam in republica dicunt. ſed quemadmodū hoc intelligendum ſit, explicat Seneca in libello de vita beata: nam quum reſpublicas duas Stoici faciant: alteram magnam & vere publicam, qua dij atque homines continentur, qui eſt mundus vniuerſus: alterā, cui nos adſcripſit conditio naſcēdi, vt Athenienſes, aut Carthaginenſes: ſunt qui reipublicæ maiori dēt operam, vt qui in contēplatione rerum pulcherrimarū ſunt toti: alij minori, vt qui in actione vitæ, quæ ad illam ciuitatem pertinet, in qua ſumus nati: alij E vtrique. adde quod vir ſapiens beatúſque ad rempublicā non accedet, ſi vel ipſa eum nō admittat, ſeu propter fortunā, ſeu propter dignitatē, vel corruptiores ſint eius mores, quàm vt emendari poſsint, quæ cauſa fuit Platoni homini nobili, ne rempublicā attigeret, prior illa fuit Zenoni, & Chryſippo, aliiſq́; compluribus. g Antiocho.) Hic Aſcalonita fuit, docuitque Ciceronem, Varronē, Lucullum, & alios pleroſq́; nobiles Romanos, ſequebaturq́; veterem Academiā, ſed ita vt ad Zenonicam ſectam inclinaret, eāmque non tam Stoicam diſciplinam nouam vocandam autumabat, quàm antiquæ Academiæ correctionem: ideireo eius Antiochi, & de aliis rebus permulta, & in primis de ſummo bono ſententia Bruto, qui eius fratrem Ariſtum audiebat, cæteriſq́; Stoicis vehementer probabatur: ac profectò eandem prope eſſe Stoicorū & Academicorum hæreſim diximus aliis libris, verbis tantum inter ſe diſtare, mutatis perpaucis quibuſdam, quam Antiochus correctionem veteris diſciplinæ nominabat. *Antioch.*

De ſummo bono & ſummo malo quid Chriſtiani ſentiant contra philoſophos, qui ſummum bonum in ſe ſibi eſſe dixerunt. Caput IIII.

SI ergo quęratur à nobis, quid ciuitas dei de his ſingulis interrogata reſpōdeat, ac primū de finibus bonorū, malorumq́; quid ſentiat, reſpōdebit æternā vitam eſſe ſummū bonū, æternā verò mortē ſummum malū: propter illam proinde adipiſcendam, iſtamq́; vitandā, rectè nobis eſſe viuendum. F propter quod ſcriptū eſt: Iuſtus ex fide viuit. Quoniam *Abac.2.* neq; bonū noſtrū iam videmus, vnde oportet, vt credendo quæram[*]: neq; ipſum rectè viuere nobis ex nobis eſt, niſi credentes adiuuet & orantes, qui & ipſam fidem dedit, qua nos ab illo adiuuandos eſſe credamus. Illi autem qui in iſta vita fines bonorum & malorum eſſe putauerunt, ſiue in corpore, ſiue in anima, * ſiue in vtroque: **al. animo* ponentes ſummum bonum: atque vt id explicatius eloquar, ſiue in voluptate, ſiue in virtute, ſiue in vtraque, ſiue in quiete, ſiue in virtute, ſiue in vtraque: ſiue in voluptate ſimul & quiete, ſiue in virtute, ſiue in vtriſque: ſiue in primis naturæ, ſiue in virtute, ſiue in vtriſq́;: hinc beati eſſe, & à ſeipſis beati fieri mira vanitate voluerunt. Irriſit hos veritas per prophetam dicētem: Nouit dominus cogitationes hominum, quoniam vanæ ſunt. Vel *Pſal. 93.* ſicut hoc teſtimonium poſuit Apoſtolus Paulus: Dominus nouit cogitationes ſapientium, quoniam vanæ ſunt. *1. Cor. 3.* Quis enim ſufficit quantouis eloquentiæ flumine vitæ huius miſerias explicare? Quam lamentatus eſt Cicero[a] in conſolatione de morte filiæ, ſicut potuit. Sed

G quantum eſt quod potuit? Ea quippe quæ dicuntur pri-
ma naturæ, quando, vbi quomodo tam bene ſe habere
in hac vita poſſunt, vt non ſub incertis caſibus fluctuent?
Quis enim dolor contrarius voluptati, quæ inquietu-
do contraria quieti, in corpus cadere ſapientis non po-
teſt? Membrorum certe amputatio vel debilitas, homi-
nis expugnat incolumitatem, deformitas pulchritudi-
nem, imbecillitas ſanitatem, vires laſsitudo, mobilita-
tem torpor, aut tarditas. Ecquid horum eſt, quod ne-
queat in carnem ſapientis irruere? Status quoque cor-
al. vegetes & congruentes. poris atque motus, cum decentes atque congruentes*
ſunt, inter naturæ prima numerantur. Sed quid ſi ali-
qua mala valetudo membra tremore concutiat? Quid
ſi vſque ad ponendas in terram manus, dorſi ſpina cur-
uetur, & hominem quodammodo quadrupedem fa-
ciat? Nónne omnem ſtatuendi corporis, & mouendi
ſpeciem decúſque peruertet? Quid ipſius animi primi-
genia, quæ appellantur bona, vbi duo prima ponunt
propter comprehenſionem, perceptionémque veritatis,
al. quantúſque. ſenſum & intellectum? Sed qualis quantuſcunque* ſen-
ſus remanet, vt ſi alia taceam, fiat homo ſurdus & cæ-
cus? Ratio vero & intelligentia quò recedet, vbi ſopie-
H tur, ſi aliquo morbo efficiatur inſanus? Phrenetici mul-
ta abſurda cum dicunt, vel faciunt, plerunque à bono
ſuo propoſito, & moribus aliena, immo ſuo bono pro-
poſito moribúſque contraria, ſiue illa cogitemus, ſiue
videamus, ſi digne conſideremus, lachrymas tenere
vix poſſumus, aut forte nec poſſumus. Quid dicam de
his, qui dæmonum patiuntur incurſus? Vbi habent ab-
ſconditam vel obrutam intelligentiam ſuam, quando
ſecundum ſuam voluntatem, & anima eorum & cor-
pore malignus vtitur ſpiritus? Et quis confidit hoc ma-
lum in hac vita euenire non poſſe ſapienti? Deinde per-
ceptio veritatis in hac carne qualis aut quanta eſt, quan-
Sapien. 9. do ſicut legimus in veraci libro Sapientiæ: Corpus cor-
ruptibile aggrauat animam: & deprimit terrena inha-
bitatio ſenſum multa cogitantem? Impetus porrò vel
actionis appetitus, ſi hoc modo rectè latinè appellatur,
ea quam Græci vocant ὁρμὴν,[b] quia & ipſam primis na-
turæ deputant bonis:[c] nónne ipſe eſt, quo geruntur,
etiam inſanorum illi miſerabiles motus, & facta quæ
horremus, quando peruertitur ſenſus, ratióque ſopitur?
Porrò ipſa virtus, quæ non eſt inter prima naturæ, quo-
niam eis poſtea doctrina introducente ſuperuenit, cùm
I ſibi bonorum culmen vendicet humanorum, quid hic
agit, niſi perpetua bella cum vitiis: nec exterioribus, ſed
interioribus: nec alienis, ſed planè noſtris, & propriis:
& maximè illa, quæ Græce σωφροσύνη,[d] Latine tempe-
rantia nominatur, qua carnales frænantur libidines, ne
in quæ flagitia mentem conſentientem trahant? Neque
enim nullum eſt vicium, cum ſicut dicit Apoſtolus, Ca-
Galat. 5. ro concupiſcit aduerſus ſpiritum: cui vicio contraria
virtus eſt, cum ſicut idem dicit: Spiritus concupiſcit ad-
uerſus carnem. Hæc enim, inquit, ſibi inuicem aduer-
ſantur, vt non ea quæ vultis faciatis. Quid autem face-
re volumus, cum perfici volumus fine ſummi boni, ni-
ſi vt caro aduerſus ſpiritum non concupiſcat, nec ſit in
nobis hoc vicium, contra quod ſpiritus concupiſcat?
Quod in hac vita quãuis velimus, quoniam facere non
valemus, id ſaltem in adiutorio dei faciamus, ne carni
concupiſcenti aduerſus ſpiritum, ſpiritu ſuccumbente
cedamus, & ad perpetrandum peccata noſtra conſen-
ſione pertrahamur. Abſit ergo vt quamdiu in hoc bel-
lo inteſtino ſumus, iam nos beatitudinem, ad quam
vincendo volumus peruenire, adeptos eſſe credamus.

Et quis eſt vſqueadeo ſapiens, vt contra libidines nul- K
lum habeat omnino conflictum? Quid illa virtus, quæ
prudentia dicitur? nónne tota vigilantia ſua bona di-
ſcernit à malis, vt in illis appetendis, iſtiſque vitandis
nullus error obrepat? Ac per hoc & ipſa in nos malis,
vel mala in nobis eſſe teſtatur. Ipſa enim docet nos ma-
lum eſſe ad peccandum conſentire, bonúmque eſſe ad
peccandum non conſentire libidini. Illud tamen ma-
lum, cui nos non conſentire docet prudentia, facit tem-
perantia. Nec prudentia, nec temperantia tollit huic
vitæ. Quid iuſtitia,[e] cuius munus eſt ſua cuique tribue-
re? Vnde fit in ipſo homine quidam iuſtus ordo natu-
ræ, vt anima ſubdatur deo, & animæ caro, ac per hoc
deo & anima & caro. Nónne demonſtrat in eo ſe ad-
huc opere laborare potius quàm in huius operis iam fi-
ne requieſcere? Tanto quippe minus anima ſubditur
deo, quanto minus deum in ipſis ſuis cogitationibus
concipit: & tanto minus animæ ſubditur caro, quanto
magis aduerſus ſpiritum concupiſcit. Quamdiu ergo
nobis ineſt hæc infirmitas, hæc peſtis, hic languor, quo
modo nos iam ſaluos, etſi nondum ſaluos quomodo
iam beatos illa finali beatitudine dicere audebimus? Iam
vero illa virtus, cuius eſt nomen fortitudo, in quanta- L
cunque ſapientia euidentiſsima teſtis eſt humanorum
malorum, quæ compellitur patientia tolerare. Quæ ma-
la Stoici Philoſophi miror qua fronte mala non eſſe
contendant: quibus fatentur, ſi tanta fuerint,[f] vt ea ſa-
piens vel non poſsit, vel non debeat ſuſtinere, cogi eum
mortem ſibimet inferre, atq; ex hac vita emigrare. Tan-
tus autem ſuperbiæ ſtupor eſt in his hominibus, hic ſe
habere finem boni, & à ſeipſis fieri beatos putantibus,
vt ſapiens eorum, hoc eſt qualem mirabili vanitate de-
ſcribunt, etiamſi excæcetur, obſurdeſcat,[g] obmuteſcat,
mẽbris debilitetur, doloribus crucietur: & ſi quid aliud
talium malorũ dici aut cogitari poteſt, incidat in eum,
quo ſibi mortem cogatur inferre: hanc in his malis vi-
tam conſtitutam eos non pudeat beatam vocare. O vi-
tam beatam, quæ vt finiatur, mortis quærit auxilium. Si
beata eſt, maneatur in ea: ſi verò propter iſta mala fugi-
tur ab ea, quomodo eſt beata? aut quomodo iſta non
ſunt mala, quæ vincunt fortitudinis bonum? eandém-
que fortitudinem non ſolum ſibi cedere, verum etiam
deliare* compellunt, vt & eandem vitam dicant bea- *aliàs, deliberare.*
tam, & perſuadeant eſſe fugiendam. Quis vſqueadeo cæ-
cus eſt, vt non videat, quod ſi beata eſſet, fugienda non M
eſſet? Sed ſi propter infirmitatis[h] pondus, qua premi-
tur: hanc fugiendam fatentur: quid igitur cauſæ eſt,
cur non etiam miſeram fracta ſuperbiæ ceruice, fatean-
tur? Vtrum obſecro Cato ille patientia, an potius impa-
tientia ſe peremit? Non enim hoc feciſſet, niſi victoriam
Cæſaris impatienter tuliſſet. Vbi eſt fortitudo? Nempe
ceſsit, nempe ſuccubit, nempe vſqueadeo ſuperata eſt,
vt vitam beatam derelinqueret, deſereret, fugeret. An
non erat iam beata? Miſera ergo erat. Quomodo igi-
tur mala non erant, quæ vitam miſeram, fugiendámque
faciebant? Quapropter etiam ipſi, qui mala iſta eſſe con-
feſsi ſunt, ſicut Peripatetici, ſicut veteres Academici,
quorum ſectam Varro defendit, tolerabilius quidem lo-
quuntur, ſed eorum quoque mirus eſt error, quod in his
malis, etſi tam grauia ſint, vt morte fugiẽda ſint, ab ipſo
ſibimet illata, qui hæc patitur, vitam beatam tamen eſſe
contendunt. Mala ſunt, inquit, tormenta atque crucia-
tus corporis: & tanto ſunt peiora, quanto potuerunt eſ-
ſe maiora: quibus vt careas, ex hac vita fugiendum eſt.
Qua vita obſecro? Hac, inquit, quæ tantis aggrauatur
malis

A malis. Certè ergo beata eſt in eiſdem ipſis malis, propter quæ dicis eſſe fugiendā: an ideo beatam dicis, quia licet tibi ab his malis morte diſcedere? Quid ſi ergo in eis aliquo iudicio diuino tenereris, nec permittereris mori, nec vnquā ſine illis eſſe ſinereris? Nempe tunc ſaltem miſeram talem diceres vitam. Nō igitur propterea miſera non eſt, quia cito relinquitur: quandoquidem ſi ſempiterna ſit, etiam abs teipſo miſera iudicatur. Non itaque propterea quoniam breuis eſt, nulla miſeria debet videri: aut quod eſt abſurdius, quia breuis miſeria eſt, ideo etiam beatitudo appellari. Magna vis eſt in eis malis, quæ cogunt hominem ſecundum ipſos etiam ſapientem ſibimet auferre, quod homo eſt: cum dicant, & verum dicant hanc eſſe naturæ primam quodā modo, & maximam vocem,[i] vt homo concilietur ſibi, & propterea mortem naturaliter fugiat: ita ſibi amicus, vt eſſe ſe animal, & in hac coniunctione corporis atque animæ viuere velit, vehementerq́; appetat. Magna vis eſt in eis malis, quibus iſte naturæ vincitur ſenſus, quo mors omnimodo omnibus viribus, conatibúſque vitatur: & ita vincitur, vt quæ vitabatur, optetur, appetatur: & ſi non potuerit aliunde contingere, ab ipſo homine ſibimet in-

B feratur. Magna vis eſt in eis malis, quæ fortitudinem faciunt homicidam, ſi tamen adhuc dicenda eſt fortitudo: quæ ita his malis vincitur, vt hominem quem ſicut virtus regēdum ruendumq́; ſuſcepit, nō modo non poſſit per patientiam cuſtodire, ſed inſuper cogatur occidere. Debet quidem etiam mortem ſapiens ferre patienter, ſed quæ accidit aliunde. Secundū iſtos autem ſi eam ſibiipſi inferre cōpellitur, profectò fatēdum eſt eis, non ſolum mala, ſed intolerabilia etiam mala eſſe, quæ hoc eum perpetrare compellunt. Vita igitur, quæ iſtorum tam magnorum tamq́; grauium malorum aut premitur oneribus aut ſubiacet caſibus, nullo modo beata diceretur, ſi homines, qui hoc dicunt, ſicut victi malis ingraueſcentibus, cum ſibi ingerunt mortem, cedunt infœlicitati: ita victi certis rationibus, cum quærunt beatam vitam, dignarentur cedere veritati, & non ſibi putarent in iſta mortalitate fine ſummi eſſe boni gaudendum: vbi virtutes ipſæ, quibus hic certe nihil melius atque vtilius in homine reperitur, quanto maiora ſunt adiutoria contra vim periculorum, laborū, dolorum, tanto fideliora teſtimonia miſeriarum. Si enim veræ virtutes ſunt, quę niſi in eis, quibus vera ineſt pietas, eſſe non poſ-

C ſunt: non ſe profitentur hoc poſſe, vt nullas miſerias patiantur homines, in quibus ſunt. Neque enim mendaces ſunt veræ virtutes, vt hoc profiteantur: ſed vt vita humana, quæ tot & tātis huius ſeculi malis eſſe cogitur miſera, ſpe futuri ſeculi ſit beata, ſicut & ſalua. Quomodo enim beata eſt, quæ nōdum ſalua eſt? Vnde & Apoſtolus Paulus nō de hominibus imprudentibus, impatientibus, intemperantibus, & iniquis, ſed de his qui ſecundum veram pietatem viuerent, & ideo virtutes quas haberent,

Roma.8. veras haberent, ait: ſpe enim ſalui facti ſumus. Spes autē quæ videtur, non eſt ſpes. Quod enim quis videt, quid ſperat? Si autem quod non videmus, ſperamus, per patientiam expectamus. Sicut ergo ſpe ſalui, ita ſpe beati facti ſumus: & ſicut ſalutem, ita beatitudinem, non iam tenemus pręſentem, ſed expectamus futuram, & hoc per patientiam: quia in malis ſumus, quæ patienter tolerare debemus, donec ad illa veniamus bona, vbi omnia erunt, quibus ineffabiliter delectemur: nihil erit autem quod iam tolerare debeamus. Talis ſalus, quæ in futuro erit ſeculo, ipſa erit etiam finalis beatitudo. Quam beatitudinem iſti philoſophi, quoniam non videntes nolunt credere, hic ſibi conantur falſiſsimam fabricare, D quanto ſuperbiore, tanto mendaciore virtute.

Qvam lamētatus eſt Cicero.) M. Cic. liberos habuit duos, M. filiū, & Tulliam filiam: quæ primum Piſoni Frugi Craſsipedi denupſit, poſt Cornelio Dolabellæ, apud quem è partu interiit: cuius mortē impotentiſsima Tullius accepit. Conſolati ſunt eum per epiſtolas Gn. Pōpeius, C. Cæſar, Seruius Sulpitius, & præſentes alij magni viri quāplurimi: ſed quū illi nihil Cic. viderentur prodeſſe, ipſe ſe decreuit cōſolari. ſcripſitq́, librum, quem conſolationem dixit de filiæ morte: hic inter eius multos deſideratur: meminit tamen ipſe illius ſępe, & alij citāt nō pauci. Porrò in j. Tuſcul. quæſtio. dicit ſe luxiſſe vitā hominū in eo lib. in quo ſeipſum quantū potuit conſolatus eſt. b Quā Greci vocāt ὁρμάς.) ὁρμάω eſt impetu aliquid aggredior, & ὁρμή impetus, aggreſsio: quod transfertur ad animales appetitus. Suntq́. ὁρμαί in animis appetitiones, in quas naturæ impulſu ferimur, vt aliquid vel perſequamur, vel vitemus: qualis eſt illa maxima, & prima, vt vnumquodquē animal ſeipſum diligat, cupiatq; ſe conſeruare. Idcirco inquirat ea quę ſunt ad viuendū neceſſaria, & ea quæ nocitura videntur, declinet. Stoici has ὁρμάς non ad quiduis appetendum eſſe à natura inditas exiſtimabant, ſed ad ea quæ naturæ cōformia ſunt, ſæpe bona, & expetenda. Sic Cato Stoicus apud Cic. Atque vt mēbra, inquit, nobis ita data ſunt, vt ad quandam rationem viuendi data eſſe appareat: ſic appetitio animi, quę ὁρμή Græce vocatur, non ad quoduis genus vitæ: ſed ad quandam formā viuendi videtur data. c Quæ & ipſam primis naturæ deputant bonis.) Non enim minoris ęſtimanda eſt appetitio illa, qua conſeruationē noſtri omni ratione quærim⁹, quàm ingeniū, ac memoria. Quippe ſi illa abeſſet, difficile foret animalia diutius viuere. d Συγγενῶν.) Dixi de hac alibi. e Quid iuſticia.) Illa iuſticia quæ reddit vnicuique quod ſuum eſt. Nec ſolū capit diſtributionem illā, & commutationem fortunarū, latiſsimeq́, patet, atque omnes complectitur virtutes: quippe quæ ſuis quæque locis reddit, & appetitus nimium efferētes ſe imperio rationis ſubdit, & religionē omnem, pietatémque docet. f Quibus ſatentur, ſi tanta fuerint.) Sic Cic. ex ſententia Stoicorum iij. de Finib. & j. Tuſcul. quæſt. g Etiam ſi excæcetur obſurdeſcat.) Cato Stoicus apud Cic. Sæpe, inquit, officium eſt ſapientis deſicere à vita, quū ſit beatiſsima. Idem multis verbis varijs in locis Seneca. h Sed ſi propter infirmitatis.) In codice Brugen. ſic: ſed ſi aperta infirmitatis voce fugiendam fatentur. i Hanc eſſe naturæ primam quodam modo & maximā vocem.) Cic. j. Officiorum. & iij & v. de Finib.

Ὁρμή.

De ſociali vita, quæ cum maxime expetenda ſit, multis offenſionibus ſæpe ſubuertitur. Capvt V.

Qvod autem ſocialem vitam volunt eſſe ſapientis, nos multo amplius approbamus. Nam vnde iſta dei ciuitas, de qua hui⁹ operis ecce iam vndevicesimū librum verſamus in manibus, vel inchoaretur exortu, vel progrederetur excurſu, vel apprehenderet debitos fines, ſi non eſſet ſocialis vita ſanctorum? Sed in huius mortalitatis ærumna, quot & quātis abundet malis ſocietas humana, quis enumerare valeat? quis æſtimare ſufficiat? Audiāt apud Comicos ſuos hominem cum ſenſu atque conſenſu omniū hominum F dicere: Duxi vxorem,[a] quam ibi miſeriam vidi?[b] nati *Terentius in Adelphis.* filij, alia cura. Quid itidem illa, quæ in amore vitia commemorat idem Terentius: Iniuriæ, ſuſpiciones,[c] inimicitiæ, bellum, pax rurſus: nónne res humanas vbique impleuerunt? Nónne hæc & in amicorum honeſtis amoribus plerunque contingunt? Nónne his vſquequaq; plenæ ſunt res humanæ, vbi iniurias, ſuſpiciones, inimicitias, bellum mala certa ſentimus? Pacem vero incertum bonum, quoniam corda eorum, cum quibus eam tenere volumus, ignoramus: etſi noſſe hodie poſſemus, qualia cras futura eſſent, vtique neſciremus. Qui porrò inter ſe amiciores ſolent eſſe, vel debent, quàm qui vna etiam continentur domo? Et tamen quis inde ſecurus eſt, cum tanta ſæpe mala ex eorum occultis inſidiis extiterint: tanto amariora, quanto pax dulcior fuit: quæ vera putata eſt, cum aſtutiſsime fingeretur. Propter quod omniū pectora ſic attingit, vt cogat in gemitum, quod ait Tullius: Nullæ ſunt occultiores inſidiæ, quàm hæ quæ latent in ſimulatione officij, aut in aliquo neceſsitudinis nomine. Nam eum qui palàm eſt aduerſarius, facile cauendo vitare poſsis. Hoc vero occultum inteſtinum ac domeſticum malum nōn ſolum exiſtit, verum etiam

Idem in Eunucho.

Tullius in 2. de Amicitia.

G opprimit: antequam proſpicere, atq; explorare potuerit. Matt.7. Propter quod etiam diuina vox illa: Et inimici hominis domeſtici eius,[d] cũ magno dolore cordis auditur: quia etſi quiſque tam fortis ſit, vt æquo animo perferat: vel tam vigilans, vt prouido conſilio caueat, quæ aduerſus eum molitur amicitia ſimulata: eorum tamen hominum * al. quo. perfidorum malo, cum * eos eſſe peſſimos experitur, ſi ipſe bonus eſt, grauiter excrucietur neceſſe eſt: ſiue ſemper mali fuerint, & ſe bonos finxerint: ſiue in iſtam malitiam ex bonitate mutati ſint. Si ergo domus commune perfugium in his malis humani generis tuta nõ eſt, quid ciuitas, quæ quanto maior eſt, tanto forum eius litibus & ciuilibus, & criminalibus plenius, etiam ſi quieſcãt nõ ſolum turbulentæ, verum etiam ſæpius & cruentæ ſeditiones, ac bella ciuilia: à quorũ euentibus * ſunt aliquã- * al. euentu. do liberæ ciuitates, à periculis nunquam.

a DVæ vxorem.) Hæc loquitur ſecum Demea in Adelphis Terẽtij. b Quam ibi miſeriam vidi.) Dicendum, quam ibi miſeriam non vidi? Hæc enim interrogatio per negationẽ melius ſenſum Demeæ exprimit: & ſic legitur apud Terẽt. c Iniuriæ, ſuſpiciones.) Verba ſunt ſerui Parmenonis ad Phedriam. Sic enim ait: In amore hæc omnia inſunt vicia, iniuriæ, ſuſpiciones, inimicitiæ, induciæ, bellũ, pax rurſum. d Et inimici hominis domeſtici eius.) Micheæ vij. & eadem verba ſer- H uator noſter dixit, Matth. 10.

De errore humanorum iudiciorum, cum veritas latet.
Caput VI.

QVid ipſa iudicia hominum de hominibus, quæ ciuitatibus in quantalibet pace manentibus, deeſſe non poſſunt, qualia putamus eſſe quàm miſera, quàm dolenda: quandoquidem hi iudicant, qui conſcientias eorum, de quibus iudicant, cernere nequeunt? Vnde ſæpe coguntur tormentis innocentiũ teſtium [a] ad alienam cauſam pertinentem quærere veritatem. Quid cum in ſua cauſa quiſq; torquetur: & cũ quæritur vtrum ſit nocens cruciatur: & innocẽs luit pro incerto ſcelere [b] certiſsimas pœnas: non quia illud commiſiſſe detegitur, ſed quia non cõmiſiſſe neſcitur. Ac per hoc ignorantia iudicis plerunq; eſt calamitas innocẽtis. Et quod eſt intolerabilius, magiſq; plangendum, rigandúmque, ſi fieri poſſet, fontibus lachrymarũ: cum propterea iudex torqueat accuſatum, ne occidat neſciens innocẽtem, fit per ignorantiam miſeriam, vt & tortum, & innocẽtem occidat, quem ne innocẽtem occideret, torſerat. Si enim ſecundum iſtorum ſententiam delegerit ex hac vita fuge- I re, quàm diutius illa ſuſtinere tormenta: quod nõ commiſit, cõmiſiſſe ſe dicit. Quo damnato, & occiſo, vtrum nocentem an innocentẽ iudex occiderit, adhuc neſcit: quem ne innocentẽ neſciens occideret, torſit: ac per hoc innocentem, & vt ſciret, torſit, & dum neſciret, occidit. In his tenebris vitæ ſocialis, ſedebit iudex ille ſapiens, an * aliàs, ſedebit. non audebit? * Sedebit planè. Conſtringit enim eum, & ad hoc officium pertrahit humana ſocietas, quam deſerere nefas ducit. Hoc enim nefas eſſe nõ dicit, quod teſtes innocentes in cauſis torquentur alienis: quod hi qui arguuntur vi doloris plerunq; ſuperati, & de ſe falſa cõ- * aliàs, nocentes. feſsi etiam puniuntur innocentes, * cum iam torti fuerint innocentes: & ſi nõ morte puniantur, in ipſis vel ex ipſis tormentis plerunque moriuntur. Quid quod aliquando & ipſi qui arguunt, [c] humanæ ſocietati, fortaſſe ne crimina impunita ſint, prodeſſe cupientes, & mentientibus teſtibus, reóque ipſo contra tormenta durante immaniter, nec fatente, probare quod obiiciunt non va- * aliàs, qui ſi. lentes, quamuis * vera obiecerint, à iudice neſciẽte damnantur. Hæc tot & tanta mala non deputat eſſe peccata. Non enim hæc facit ſapiens iudex nocendi volũtate, ſed neceſsitate neſciendi: & tamen quia cogit humana ſocietas, neceſsitate etiam iudicandi. Hæc eſt ergo quam K dicimus miſeria, certe hominis, & ſi non malitia ſapientis. An vero neceſsitate neſciendi atque iudicandi torquet inſontes, punit inſontes: & parum eſt illi quod non eſt reus, ſi non ſit inſuper & beatus? Quanto conſideratius, [d] & homine dignius, & hominem agnoſcit in iſta neceſsitate, eamq; miſeriam in ſe odit: & ſi pie ſapit, clamat ad deum: De neceſsitatibus meis erue me. Pſal. 24.

a TOrmentis innocentium teſtium.) Serui enim plerûque in quæſtionem poſcebantur, quum de criminibus dominorũ ageretur, vt veritas per tormenta eorum exprimeretur, qui nihil commiſerãt. De hoc genere quæſtionis crebra apud Cicer. mentio, velut pro Milone & pro Cluentio. Fuit hoc interdum vetitum, vt Cicero ſignificat de morte maiorum pro Deiotaro. & Tacitus lib. 13. vetere. S.C. quæſtio de ſeruis in caput domini prohibebatur. b Et innocens luit pro incerto ſcelere.) Vere ſuperbi Tarquinij, aut etiã tyranni hoc immanioris inuentũ, tormẽtis inquiri veritatẽ: quam nec qui pati poterit, proferet, nec qui pati non poterit. Nam vt ſit prudens mimus: Etiã innocentes cogit mentiri dolor. Miror Chriſtianos homines tam multa gentilia, & ea nõ modo charitati & mãſuetudini Chriſtianæ contraria, ſed omni etiã humanitati, mordicus tanquam religioſiſsima retinere. Auguſtinus neceſsitate ſocietatis humanæ dicit tormẽta adhiberi: ſed cum gentilibus eũ, & de gentilibus loqui, quis non videt? Quæ eſt enim illa neceſsitas tam intolerabilis, & tã plangenda, etiam ſi fieri poſſet, fontibus lachrymarũ irriganda, ſi nec vtilis eſt, & ſine damno rerum publicarum tolli poteſt? Quomodo viuunt tam multæ gentes, & quidẽ barbaræ, & Græci & Latini putant, quæ ferum & immane arbitrantur torqueri hominẽ, de cu- L ius facinore dubitatur? Nos homines omni videlicet humanitate præditi, ſic torquemus homines, ne inſontes moriantur, vt magis eorum nos miſerat, quàm ſi morerentur: vſque adeo grauiora ſunt ſæpe tormẽta, quàm mors. An non frequentes quotidie videmus, qui mortem perpeti maliut, quàm tormenta? Et fateantur fictum crimen de ſupplicio certi, ne torqueantur. Profecto carnifices animos habemus, qui ſuſtinere poſſumus gemitus, & lachrymas tanto cum dolore expreſſas hominis, quem neſcimus ſit ne nocens. Quid quod acerbã & perquàm iniquam legem ſinimus in capita noſtra dominari, quũ ſuſpiciones tormẽtis armamus, & inimicis delationibus? Si vitas noſtras, quas cupiſit, non impẽdimus, ſaltem, quod proximum eſt, in tolerandis doloribus noſtris non parum gaudij damus, ac fructus. Mihi non vacat, ac ne libet quidem de tormẽtis hic loqui copioſius quum poſſem, ne declamare magis videar, quàm commentaria ſcribere. Locus eſt apud Rhetores communis de tormẽtis, & contra tormenta. Fortiſsima ſunt, quæcunq; contra tormenta dicunt: quæ vero pro tormentis, futilia & imbecilla. c Quid quòd aliquando & ipſi qui arguũt.) Per legem illam, Accuſator idem patiatur, quod reus eſſet paſſurus, ſi non eum conuicerit. d Quanto conſideratius.) Alibi ſic: quanto conſideratius & homine dignius agnoſcat in iſta neceſsitate miſeriam, eámque odit in ſe, & ſi pie ſapit.

De diuerſitate linguarum, qua ſocietas hominum dirimitur: & de miſeria bellorum, etiam quæ iuſta dicuntur. Caput VII.

POſt ciuitatem vel vrbem ſequitur orbis terræ, in quo tertiũ gradum ponunt ſocietatis humanæ, incipientes à domo, atq; inde ad vrbem, de- M inde ad orbem terræ progrediendo venientes. Qui vtiq; ſicut aquarum congeries, quãto maior eſt, tanto periculis plenior. In quo primũ linguarum diuerſitas hominẽ alienat ab homine. [a] Nam ſi duo ſibimet inuicem fiant obuiam, neq; præterire, ſed ſimul eſſe aliqua neceſsitate cogãtur, quorum neuter norit linguam alterius: facilius ſibi animalia muta, etiam diuerſi generis, quàm illi, cum ſint homines ambo, ſociantur. Quando enim quæ ſentiunt inter ſe communicare non poſſunt, propter ſolam linguarum diuerſitatem, nihil prodeſt ad conſociandos homines tanta ſimilitudo naturæ: ita vt libentius homo ſit cum cane ſuo, quàm cũ homine alieno. At enim opera data eſt, vt imperioſa ciuitas nõ ſolum iugum verum etiam linguam [b] ſuam domitis gentibus per pacem ſocietatis imponeret: per quam non deeſſet, imò & abundaret etiam interpretum copia. Verũ eſt. Sed hoc quàm multis, & quàm grandibus bellis, quanta ſtrage hominum, quanta effuſione humani ſanguinis comparatum eſt: quibus tranſactis, non eſt tum † eorum malorũ finita * aliàs, tamen. miſeria. Quamuis enim non defuerint, neque hoſtes deſint, exteræ nationes, contra quas ſemper bella geſta

ſunt,

Aſunt, & geruntur: tamen etiam ipſa imperij latitudo peperit peioris generis bella, ſocialia ſcilicet & ciuilia: quibus miſerabilius quatitur geous humanum, ſiue cum belligeratur, vt aliquando conquieſcant: ſiue cum timetur, ne rurſus exurgant. Quorum malorum multas, & multiplices clades duras, & diras oeceſsitates, ſi vt dignum eſt, eloqui velim: quanquam nequaquam ſicut res poſtulat poſsim: quis erit prolixæ diſputatioois modus? Sed ſapiens, inquiunt, iuſta bella geſturus eſt.[c] Quaſi non, ſi ſe hominem meminit, multo magis dolebit iuſtorum neceſsitatem ſibi extitiſſe bellorum: quia niſi iuſta eſſent, ei gerenda non eſſent, ac per hoc ſapienti nulla bella eſſent. Iniquitas enim partis aduerſæ iuſta bella ingerit gerenda ſapienti. Quæ iniquitas vtique homini eſt dolenda, quia hominum eſt, & ſi nulla ex ea bellandi neceſsitas naſceretur. Hæc itaque mala tam magna, tam horrenda, tam ſæua, quiſquis cum dolore conſiderat, miſeriam neceſſe eſſe fateatur. Quiſquis autem vel patitur ea ſine animi dolore, vel cogitat, multo vtique miſerius, ideo ſe putat beatum, quia & humanum perdidit ſenſum.

a Linguarum diuerſitas hominem alienat ab homine.) Plinius libro B ſeptimo: Tanta loquendi varietas, vt externus alieno non ſit hominis vice. b Vt imperioſa ciuitas non ſolum iugum, verumetiam linguam.) Roma vel imperij plena, vel imperij rigidi atque immodici. Alluſit ad illud de Manlio Torquato, qui ob cæſum filium dictus eſt imperioſus. Curabant ergo romani, vt & in prouincijs plurimi Latine loquerentur, ita vt Hiſpanias & Gallias latinas prorſum fecerint, verberibus illarum gentium linguis abolitis. Et in ſenatu nullos audiebant legatos, niſi latine verba facientes. Rem profecto conabantur pulcherrimam, & toti humano generi vtiliſsimam, quacunque id fine facerent, vt eſſet vna aliqua lingua, qua ſe gentes omnes mutuis intelligerent. c Sed ſapiens, inquiunt, iuſta bella geſturus eſt.) Cum gentilibus ex eorum moribus diſputat.

Quod amicitia bonorum ſecura eſſe non poſsit, dum à periculis præſentis vitæ trepidari neceſſe ſit. Cap. VIII.

SI autem non contingat quædam ignorantia ſimilis dementiæ quæ tamen in huius vitæ miſera conditione ſæpe contingit, vt credatur vel amicus eſſe, qui inimicus eſt: vel inimicus, qui amicus eſt: quid nos conſolatur in humana ſocietate erroribus, ærumniſque pleniſsima, niſi fides non ficta, & mutua dilectio verorum, bonorúmque amicorum? quos quanto plures, & in locis pluribus[a] habemus, tanC to longius latiúſque metuimus, ne quid eis contingat mali de tantis malorum aggeribus huius ſeculi. Non enim tantummodo ſoliciti ſumus, ne fame, ne bellis, ne morbis, ne captiuitatibus affligantur: ne in eadem ſeruitute talia patiantur, qualia nec cogitare ſufficimus: verumetiam vbi timor eſt multo amarior, ne in perfidiam, malitiam, nequitiámque mutentur. Et quando iſta contingunt, tanto vtique plura, quanto illi ſunt plures, & in pluribus locis, & in noſtram notitiam perferuntur, quibus cor noſtrum flagris vratur, quis poteſt, niſi qui talia ſentit aduertere? Mortuos quippe audire mallemus: quanuis & hoc ſine dolore non poſſemus audire. Quorum enim nos vita propter amicitiæ ſolatia delectabat, vnde fieri poteſt, vt eorum mors nullam nobis ingerat mœſtitudinem? Quã qui prohibet, prohibeat, ſi poteſt, amica colloquia: interdicat amicabilem* ſocietatem, vel intercidat affectum omnium humanarum neceſsitudinum vincula mentis immiti ſtupore dirumpat: aut ſic eis vtendum cenſeat, vt nullo ex eis animum dulcedo perfundat. Quod ſi fieri nulla modo poteſt, etiam hoc quo pacto futurum eſt, vt eius nobis amara mors non ſit, cuius dulcis eſt vita? Hinc eſt enim & luctus quidã[b] in humano corde quaſi vul-

*aliàs, amicalem.

Tomus quintus.

nus, aut vlcus, cui ſanando adhibentur officioſæ con- D ſolationes. Non enim propterea non eſt quod ſanetur: quoniam quanto eſt animus melior, tanto in eo citius faciliúſque ſanatur. Dum igitur etiam de chariſsimorum mortibus, maxime quorum ſunt humanæ ſocietati officia neceſſaria, nunc mitius, nunc aſperius affligatur vita mortalium: mortuos tamen eos, quos diligimus, quàm vel à fide, vel à bonis moribus lapſos, hoc eſt, in ipſa anima mortuos audire ſeu videre mallemus. Qua ingenti materia malorum plena eſt terra: propter quod ſcriptum eſt: Nunquid non tentatio eſt vita hu- *Iob 7.* mana ſuper terram[c]? Et propter quod ipſe dominus *Mat. 18.* ait: Væ mundo ab ſcandalis. Et iterum: Quoniam abũ- *Mat. 24.* dauit, inquit, iniquitas, refrigeſcet charitas multorum. Ex quo fit, vt bonis amicis mortuis gratulemur: & cum mors eorum nos contriſtet, ipſa nos certius conſoletur: quoniam malis caruerunt, quibus in hac vita etiam boni homines vel conteruntur, vel deprauantur, vel in vtroque periclitantur.

a Quos quãto plures, in locis pluribus.) Hoc eſt Ariſtotelis argumentum, cur multitudinem amicorum non probet. b Et luctus qui- E dam.) Alibi, luctus quoddam nõ inhumani cordis quaſi vulnus. c Tentatio eſt vita humana ſuper terram.) Vulgo Iob ſeptimo legimus: Militia eſt vita hominis ſuper terram. Quaſi ſemper hoſtis cauẽdus ſit, nec ſecuri ſinimus agere: quippe aſtutum, verſipellem, ſtrenuum, grauem, crudelem, fortem hoſtem.

De amicitia ſanctorum angelorum, quæ homini in hoc mundo non poteſt eſſe manifeſta propter fallaciam dæmonum, in quos inciderunt, qui multos ſibi deos colendos putauerunt. Cap. IX.

IN ſocietate vero ſanctorum angelorum, quam philoſophi illi, qui nobis deos amicos eſſe voluerunt, quarto conſtituerunt loco: velut ad mundum venientes ab orbe terrarum, vt ſic quodammodo complecterentur & cœlum: nullo modo quidem metuimus, ne tales amici vel morte nos ſua: vel deprauatione contriſtent. Sed quia nobis non ea qua homines familiaritate miſcentur: quod etiam ipſum ad ærumnas huius pertinet vitæ: & aliquando ſatanas, ſicut legimus, transfigurat ſe in angelum lucis ad ten- *1. Cor. 11.* tandos eos, quos ita vel erudiri opus eſt, vel decipi iuſtum eſt. Magna dei miſericordia neceſſaria eſt, ne quiſquam cum bonos angelos amicos ſe habere putat, ha- F beat malos dæmones amicos fictos, eóſque tanto nocentiores, quanto aſtutiores ac fallaciores patiatur inimicos. Et cui magna iſta dei miſericordia neceſſaria eſt, niſi magnæ humanæ miſeriæ, quæ ignorantia tanta premitur, vt facile iſtorum ſimulatione fallatur? Et illos quidem philoſophos in impia ciuitate, qui deos ſibi amicos eſſe dixerunt, in dæmones malignos incidiſſe certiſsimum eſt quibus tota ipſa ciuitas ſubditur, æternum cum eis habitura ſupplicium. Ex eorum quippe ſacris vel potius ſacrilegiis, quibus eos colendos, & ex ludis immundiſsimis, vbi eorum crimina celebrantur: quibus eos placandos putauerunt, eiſdem ipſis authoribus & exactoribus talium tantorúmque dedecorum, ſatis ab eis, qui colantur apertum eſt.

Quis fructus ſanctis de ſuperata huius vitæ tentatione paratus ſit. Cap. X.

SEd neque ſancti & fideles vnius veri dei ſummíque cultores, ab eorum fallaciis & multiformi tentatione ſecuri ſunt. In hoc enim loco infirmitatis & diebus malignis etiam iſta ſolicitudo non eſt inutilis: vt illa ſecuritas, vbi pax pleniſsima

G atque certiſsima eſt deſiderio feruentiore quæratur. Ibi enim erunt naturæ munera, hoc eſt, quæ naturæ noſtræ ab omnium naturarum creatore donantur: non ſolum bona, verum etiam ſempiterna: non ſolum in animo, qui ſanabitur per ſapientiam, verum etiam in corpore, quod reſurrectione renouabitur. Ibi virtutes non contra vlla vitia vel mala quæcunque certantes, ſed habentes victoriæ præmium æternam pacem, quam nullus aduerſarius inquietet. Ipſa eſt enim beatitudo finalis, ipſa perfectionis finis, qui conſumentem non habet finem. Hic autem dicimur quidem beati, quando pacem habemus, quantulacunque hic haberi poteſt in vita bona. Sed hæc beatitudo illi, quam finalem dicimus, beatitudini comparata, prorſus miſeria reperitur. Hanc ergo pacem, qualis hic poteſt eſſe, mortales homines in rebus mortalibus quando habemus, ſi rectè viuimus bonis eius recte vtitur virtus: quando vero eam non habemus, etiam malis quæ homo patitur, bene vtitur virtus. Sed tunc eſt vera virtus, quando & omnia bona, quibus bene vtitur, & quicquid in bono vſu bonorum & malorum facit, & ſeipſam ad eum finem re-
H fert, vbi nobis talis & tanta pax erit, qua melior & maior eſſe non poſsit.

De beatitudine pacis æternæ in qua ſanctis finis eſt, id eſt, vera perfectio.
Cap. XI.

QVapropter poſſumus dicere, finem bonorum noſtrorum eſſe pacem, ſicut æternam diximus vitam: præſertim quia ipſe ciuitati dei, de qua nobis eſt iſta operoſiſsima diſputatio, in ſancto dicitur Pſalmo: Lauda Hieruſalem dominum, lauda deum tuum Sion: Quoniam confortauit* ſeras portarum tuarum, benedixit filios tuos in te. Qui poſuit fines tuos pacem. Quando enim confirmatæ fuerint ſeræ portarum eius, iam in illam nullus intrabit, nec ab illa vllus exibit. Ac per hoc fines eius eam debemus hic intelligere pacem, quam volumus demonſtrare finalem. Nam & ipſius ciuitatis myſticum nomen, id eſt Hieruſalem: quod, vt ante iam diximus, viſio pacis interpretatur. Sed quoniam pacis nomen etiam in his rebus mortalibus frequentatur, vbi vtique non
I eſt vita æterna: propterea finem ciuitatis huius, vbi erit ſummum bonum eius, æternam vitam maluimus commemorare quàm pacem. De quo fine Apoſtolus ait: nunc vero liberati à peccato, ſerui autem facti deo, habetis fructum veſtrum in ſanctificationem, finem vero vitam æternam. Sed rurſus quia vita æterna ab eis qui familiaritatem non habent cum ſcripturis ſanctis, poteſt accipi etiam malorum vita: vel ſecundum quoſdam etiam philoſophos propter animæ immortalitatem: vel etiam ſecundum fidem noſtram propter pœnas interminabiles impiorum, qui vtique in æternum cruciari non poterunt, niſi etiam vixerint in æternum, profecto finis ciuitatis huius, in quo ſummum habebit bonum, vel pax in vita æterna, vel vita æterna in pace dicendus eſt, vt facilius ab omnibus poſsit intelligi. Tantum eſt enim pacis bonum, vt etiam in rebus terrenis[a] atque mortalibus nihil gratius ſoleat audiri: nihil deſiderabilius concupiſci, nihil poſtremo poſsit melius inueniri. De quo ſi aliquanto diutius loqui voluerimus, non erimus quantum arbitror oneroſi legentibus, & propter finem ciuitatis huius, de qua nobis ſermo eſt, & propter ipſam dulcedinem pacis, quæ omnibus chara eſt.

Pſal. 147. *aliàs, confirmauit.

Rom. 6.

TAntum eſt enim pacis bonum, vt etiam in rebus terrenis.) Nihil enim excogitari poteſt neque iucundius, neque gratius. εἰρήνη δοκεῖ μέγα ἀγαθὸν εἶναι τοῖς ἀνθρώποις, πόλεμος μέγα κακόν: Pax videtur maximum eſſe hominibus bonum: bellum, maximum malum, inquit Xenophō ἐν τῷ Ἱέρωνι. Et eadē pax animi eſt illa ipſa εὐθυμία, hoc eſt, animi tranquillitas, quam Democritus dixit ſummam fœlicitatem: cæteræque philoſophorū nationes eam eſſe vitam beatam conſenſerunt. Stoici inter bona illa beatitudinis concordiam ſtatuunt de primis. K

Quod etiam bellantium ſæuitia omnéſque hominum inquietudines ad pacis finem cupiant peruenire, ſine cuius appetitu nulla natura ſit.
Cap. XII.

QVod quiſquis mecum res humanas naturámque communem vtcumque intuetur[a] agnoſcit. Sicut enim nemo eſt qui gaudere nolit, ita nemo eſt qui pacem habere nolit. Quandoquidem & ipſi qui bella volunt, nihil aliud quàm vincere volunt: ad glorioſam ergo pacem bellando cupiunt peruenire. Nam quid eſt aliud victoria, niſi ſubiectio repugnantium? Quod cum factum fuerit, pax erit. Pacis igitur intentione geruntur & bella: ab his etiam qui virtutem bellicam ſtudent exercere imperando atque pugnando. Vnde pacem conſtat belli eſſe optabilem finem. Omnis enim homo etiam belligerando pacem L
requirit, nemo autem bellum pacificando. Nam & illi qui pacem in qua ſunt, perturbari volunt, non pacem oderunt, ſed eam pro arbitrio ſuo cupiunt commutari. Non ergo vt ſit pax nolunt, ſed vt ea ſit, quam volunt. Denique & ſi per ſeditionem ſe ab aliis ſeparauerint, cum eis ipſis conſpiratis vel coniuratis ſuis, niſi qualemcunque pacis ſpeciem teneant, non efficiunt quod intendunt. Proinde latrones ipſi vt vehementius & tutius infeſti ſint paci cæterorum, pacem volunt habere ſociorum. Sed & ſi vnus ſit tam præpollens viribus & conſocios ita cauens, vt nulli ſocio ſe committat, ſolúſque inſidians & præualens, quibus potuerit oppreſsis & extinctis prædas agat, cum eis certe quos occidere non poteſt, & quos vult latere quod facit, qualemcunque vmbram pacis tenet. In domo autem ſua cum vxore & cum filiis, & ſi quos alios illic habet ſtudet profecto eſſe pacatus: eis quippe ad nutum obtēperantibus ſine dubio delectatur. Nam ſi non fiat, indignatur, corripit, vindicat: & domus ſuæ pacem, ſi ita neceſſe ſit etiam ſæuiendo componit: quam ſentit
eſſe non poſſe, niſi cuidam principio, quod ipſe in domo ſua eſt, cætera in eadem domeſtica ſocietate ſubiecta ſint. Ideoque ſi offerretur ei ſeruitus plurium vel ciuitatis vel gentis, ita vt ſic ei ſeruirent, quemadmodum ſibi domi ſuæ ſeruiri volebat: non ſe iam latronem latebris conderet, ſed regem conſpicuum ſublimaret, cum eadem in illo cupiditas & malitia permaneret. Pacem itaque cum ſuis omnes habere cupiunt, quos ad ſuum arbitrium volunt viuere. Nam & cum quibus bellum gerunt ſuos facere ſi poſſunt, volunt, eiſque ſubiectis leges ſuæ pacis imponere. Sed faciamus aliquem qualem canit[b] poëtica & fabuloſa narratio: quem fortaſſe propter, ipſam inſociabilem feritatem ſemihominem, quàm hominem[c] dicere maluerunt. Quanuis ergo huius regnum diræ ſpeluncæ fuerit ſolitudo, támque malitia fuerit ſingularis, vt ex hac ei nomen inuentum ſit:[d] nam malus Græce κακὸς dicitur: quod ille vocabatur, vt nulla coniunx ei blandum ferret referrétque ſermonem: nullis filiis vel alluderet paruulis, vel grandiuſculis imperaret, nullo amici colloquio frueretur, nec Vulcani patris:[e] quo vel hinc tantū non parum fœlicior fuit:[f] quia tale mōſtrum ipſe non genuit, nihil cuiquam
daret:

M

Aeneid. 8.

A daret: ſed à quo poſſet quicquid vellet, & quando poſſet, & quantum vellet auferret.[g] Tamen in ipſa ſua ſpelunca ſolitaria, cuius vt deſcribitur, ſemper recenti cæde tepebat humus, nihil aliud quàm pacem volebat. In qua nemo illi moleſtus eſſet, nec eius quietem vis vllius terrórque turbaret. Cum corpore ſuo denique pacē habere cupiebat: & quantum habebat, tantum illi bene erat. Quandoquidem membris obtemperantibus imperabat: & vt ſuam mortalitatem aduerſus ſe ex indigentia rebellantem, ac ſeditionem famis ad diſſociandam atque excludendam de corpore animam concitantem, quanta poſſet feſtinatione pacaret, rapiebat, necabat, vorabat: & quamuis immanis ac ferus, paci tamen ſuæ vitæ ac ſalutis immaniter & ferociter conſulebat. Ac per hoc ſi pacem quā in ſua ſpelunca atque in ſeipſo habere ſatagebat,* cum aliis etiam habere vellet, nec malus, nec monſtrum, nec ſemihomo vocaretur. Aut ſi eius corporis forma, & atrorum ignium vomitus[h] ab eo deterrebat hominum ſocietatem: forte non nocendi cupiditate, ſed viuēdi neceſsitate ſæuiebat. Verum iſte non fuerit, vel quod magis credendum eſt, talis non fuerit, qualis vanitate poetica deſcribitur. Niſi

*al. ſatis agebat.

B enim nimis accuſaretur Cacus, parum Hercules laudaretur.[i] Talis ergo homo, ſiue ſemihomo melius, vt dixi, creditur non fuiſſe: ſicut multa figmenta Poëtarum. Ipſæ enim ſæuiſsimæ feræ, vnde ille partem habuit feritatis, nam & ſemiferus dictus eſt, genus proprium quadā pace cuſtodiunt[k] coëundo, gignendo, pariendo, fœtus fouendo, atque nutriendo, cum ſint pleræque inſociabiles & ſolinagæ: non ſcilicet vt oues, cerui, columbæ, ſturni, apes, ſed vt leones, vulpes, aquilæ, noctuæ. Quæ enim tigris[l] non filiis ſuis mitis[m] immurmurat, & pacata feritate blanditur? Quis miluus, quantumlibet ſolitarius[n] rapinis circumuolet: non coniugium copulat, nidum congerit, oua confouet, pullos alit, & quaſi cum ſua matrefamiliâs ſocietatem domeſticam quanta poteſt pace conſeruat? Quanto magis homo fertur quodam modo naturæ ſuæ legibus, ad ineūdam ſocietatem pacémque cum hominibus, quantum in ipſo eſt omnibus obtinendam: cum etiam mali pro pace ſuorum belligerent, omnéſque ſi poſsint ſuos facere velint, vt vni cuncti & cuncta deſeruiant: quo pacto, niſi vt in eius pacem vel amando, vel timendo conſentiant? Sic enim ſuperbia peruerſe imitatur deum. Odit namque cum ſociis, æqua-

C litatem ſub illo: ſed imponere vult ſociis dominationē ſuam pro illo. Odit ergo iuſtam pacem dei, & amat iniquam pacem ſuam: Non amare tamen qualemcunq; pacem nullo modo poteſt. Nullum quippe vitium ita contra naturam eſt, vt naturæ deleat etiam extrema veſtigia. Itaq; pacem iniquorum in pacis cōparatione iuſtorum, ille videt, nec pacem eſſe dicendam, qui nouit præponere recta prauis, & ordinata peruerſis. Quod autem peruerſum eſt, hoc etiā neceſſe eſt, vt in aliqua, & ex aliqua, & cum aliqua rerum parte pacatum ſit: in quibus eſt, vel ex quibus conſtat, alioquin nihil eſſet omnino. Velut ſi quiſquam capite deorſum pendeat, peruerſus eſt vtiq; ſitus corporis, & ordo membrorum: quia id quod deſuper eſſe natura poſtulat, ſubter eſt: & quod illa ſubter vult eſſe, deſuper factum eſt. Conturbabit carnis pacem iſta peruerſitas, & ideo eſt moleſta. Veruntamen anima corpori ſuo pacata eſt, & pro eius ſalute ſatagit, & ideo eſt qui doleat. Quæ ſi moleſtiis eius excluſa diſceſſerit, quandiu membrorum manet compago, non eſt ſine quadam partium pace, quod remanet: & ideo adhuc eſt qui pendeat. & quod terrenum corpus in terram nititur, & vinculo quo ſuſpenſum eſt renititur, in ſuæ pacis ordinem D

tendit: & locum quo requieſcat, quodā modo ponderis voce poſcit, iamq; exanime ac ſine vllo ſenſu, à pace tamen naturali ſui ordinis nō recedit: vel cum tenet eam, vel cum fertur ad eam. Si enim adhibeantur medicamēta, atq; curatio, quæ formam cadaueris diſſolui dilabiq; nō ſinat: adhuc pax quædam partes partibus[o] iungit, totamq; molem applicat terreno & cōuenienti, ac per hoc loco pacato. Si autem nulla habeatur cura condiendi,[p] ſed naturali curſui relinquatur, tamdiu quaſi tumultuatur diſsidentibus exhalationibus, & noſtro incōuenientibus ſenſui. Idē enim eſt, quód in putore ſentitur,[q] donec mundi conueniat elemētis, & in eorum pacem particulatim paulatimq; diſcedat. Nullo modo tamen inde aliquid legibus ſummi illius creatoris ordinatoriſq; ſubtrahitur, à quo pax vniuerſitatis adminiſtratur. Quia & ſi de cadauere maioris animantis animalia minuta naſcantur eadem, lege creatoris quæque corpuſcula in ſalutis pace ſuis animulis[r] * ſeruiunt. Et ſi mortuorū carnes ab aliis animalibus deuorentur, eaſdē leges per cuncta diffuſas ad ſalutem generis cuiuſq; mortalium congrua congruis pacificantes quaquauerſum trahantur, &

*al. animalibus.

E rebus quibuſcunque iungantur, & in res quaslibet conuertantur, & commutentur, inueniunt.

NAturamq; communem vtcunque intuetur.) Clamāt iſti & magno a tumultu negant in re philoſophica & theologica curāda eſſe verba. At magnus quidā illorum iudicio vir, quū Parrhiſiis de naturis cōmunibus ſpecierum ac generum ageret, inter cætera argumenta & hoc attulit Auguſtini dictum ad confirmandas naturas communes, cœptas Occamiſtarum machinis labefactari. Vt multi, quoties Cicero, Seneca, Hieronymus, Auguſtinus, Plinius, & alij loquuntur de ſenſu cōmuni, de illo intelligi ſenſu iubent, quem Ariſtoteles in priore cerebri parte ſtatuit iudicem, ac velut præſidē quinq; ſenſuum corporis humani: quū ſit ſenſus cōmunis apud Latinos authores, id quod omnes ferè ſentiūt, & iudicant: vt matrem diligere filios. Et natura communis ratio, atque inclinatio naturæ, quæ eſt in vniuerſis hominibus eadem. Ex his prauis vocabulorū interpretationibus nata eſt omniū bonarum artium peſtis, quæ illas corrupit primū, deinde peremit. b Sed faciamus aliquē, qualem.) Hic eſt Cacus, quem Virgilius deſcribit octauo Aeneid. cuius verſus particulas hic Auguſtinus interſerit. De hoc Caco ſic apud Dionyſium ſcribitur: In his igitur qui ab Hercule victi ſunt pugna, fuit etiam Cacus ille apud Romanos fabuloſus prępotens quidē barbarorum, vt dicitur, atque immaniū hominum princeps. Huncq; aiunt diſcordē hominem in munitis locis habitaſſe, ac per ea fuiſſe grauem ſemper finitimis accolam. Vt Herculem verò in propinquo campo caſtra habentem ſenſit, latronum more præparatis incurſione vſus eſt ſubita, atq; prædā abegit, quantam incuſtodiam repperit: deinde autē incluſus eſt à Græcis. Apud Solinum varo ſic: Cacus habitauit locum cui Salinæ nomen eſt, vbi trigemina nunc porta: hic, vt Gellius tradit, quum à Tarchone, Tyrrheno, ad quē legatus venerat, Marſię regis ſocio Megalæ Phrygæ cuſtodię foret datus, fruſtratus vincula, vnde venerat, rediit: præſidiis amplioribus occupato circa Vulturnū & Campaniā regno, dum attrectare etiam ea auderet, quæ conceſſerāt in Arcadū iura, duce Hercule, qui tum forte aderat, oppreſſus eſt. Sic apud iſtos. Seruius ad hunc modum: Cacus ſecundum fabulā Vulcani filius fuit, ore ignē ſe fumū vomens, qui vicina omnia populabatur. Veritas tamen ſecundū philoſophos & hiſtoricos hoc habet, hunc fuiſſe Euandri nequiſsimū ſeruum, ac furem. hunc ſoror ſua euſdē nominis Caca ſcilicet prodidit: vnde etiā ſacellum meruit, in quo ei per virgines Veſtæ ſacrificabatur. Idem Lactantius Quem vero Seruius dr accentu dicit mutato pro κακὸς κάκος, non perinde ad Arcadiæ linguę vel vetuſtatem vel proprietatem pertinere, vt Aeolicæ, crediderim: cuius plurima Latinus ſermo retinuit, ſicut Dionyſius narrat, propter Troianos puto, qui Aeolicè loquebantur. At Aeoles, vt Ioannes Grāmaticus [illegible] docet, multa pronunciabant paroxytona, quæ cōmuniter erāt oxytona, vt ipſi [illegible], vbi communiter [illegible]: & κάκος pro κακὸς. c Semihominē quàm hominem.) Virgilius: Semihominis Caci facies. Seruius: Semihominis feritate corrupti. d Vt ex hac ei nomen inuentum ſit.) Nam Diodorus libro quinto, nomen eius proprium ponit Lacinium, niſi mendoſus eſt codex, quem fuiſſe furem tradit. u Vulcani patris.) Sic Virgilius, & Ouidius. j. Faſto. & cæteri poëtæ. Sed Vulcani creditus eſt filius, & ore ignes vomere, quòd agros igne vaſtaret. f Quo vel hunc tantum non parum fœlicior fuit.) Alibi habetur quo vel hinc tantum. ait Cacū fuiſſe patre ſuo Vulcano fœliciorē, quòd quum Vulcanus genuerit Cacum tale monſtrum, Cacus ipſe nihil genuit. g Et quantum vellet, auferret.) Iam antea dixit, quantum in aliis libris habetur, & quem vellet. Nā homines rapiebat, quorum capita affigebat pro foribus ſpeluncæ: vt Virgilius & Ouidius dicunt. h Et atrorum ignium vomitus.) Vir-

Cacus.

F

G gilius : Illius atros ore vomens ignes. i Parum Hercules laudaretur.) Vous enim ex laboribus Herculis fuit in Caco opprimendo, qui partẽ boum, quas Hercules agebat ex Hiſpania, in ſuam ſpelũcam per caudã traxit, ne veſtigia Herculem, vbi furtum erat, ducerent. Hercules mugitu admonitus, ibi eſſe boues, in ſpeluncã vi irrupit, Cacumq́; ipſum obtruncauit. Sic Liuius, Diony. Virgil. Ouid. Res eſt vulgaris, & omnibus obuia. k Genus proprium quadã pace cuſtodiunt.) Hoc noſtri iuris conſulti dicunt eſſe ius naturale, quod natura cũcta edocuit animalia: ſicut eſt apud Vlpianum 1. lib. Pand. l Quæ enim tigris.) Hoc animal inſigne eſt feritate. Virgil. Hyrcanæq́; admorũt vbera tigres. Et Ouid. Non genitrix Europa tibi, ſed inhoſpita Syrtis, Armeniæ ve tigres. m Non ſilus ſuis mitis.) Ardentiſsime dil git ſuos catulos. Pli. lib. viij. n Quis Miluus, quãtumlibet ſolitarius.) Rapaciſsima & famelica auis. Hybernis latet menſibus, ſolſtitiis podagra afficitur. Plin. lib. x. Mirum eſt quod de Aquilarum genere Ariſtoteles in naturæ admirandis narrat. Nam ea aquilinis pullis alter à patre degenerat: & fit ex Aquila Halyætus: ex hoc iam non Haliætos gigni, ſed Phenas: ex Phenis Miluos: nec Miluos aues ſui generis procreare, ſed diuerſi: atque hic demum ſiſti, & fieri degenerandi modum: has ſteriles, & abſque vlla prole conſeneſcere, atque interire. o Adhuc pax quædã partes partibus.) Empedocles Agrigentinus omnia iungi concordia & amicitia dicebat: disiungi vero & ſeparari diſcordia & lite. Ideo quatuor primis naturæ elementis has duas potentias addebat, amicitiam & diſsidium. p Nulla adhibeatur cura condiendi.) Cõdiuntur aromatis cadauera, vt diutius integra ſeruentur, ne breui putreſiã: & abſumpto quod erat humidiuſculum, ac glutinoſum, & quo velut vinculo compago illa continebatur, frientur, abeantq́. in puluerem minutum & tenuem. q Idem enim eſt quod in putore ſentitur.) Nam vt gratus odor eſt ex halatio ſenſui congruens, ita fœtor ſenſui aduerſus halitus & incongruens. Eſt enim con-
H uenientia quædam naturæ, in qua eſt iucunditas, voluptáſque: & diſcõuenientia, in qua inſuauitas, dolor, moleſtia. r Suis animalibus.) In' verere: animalis, quod videtur appoſitius ſenſui.

De pace vniuerſali, quæ inter quaſlibet perturbationes priuari non poteſt lege naturæ, dum ſub iuſto iudice ad id quiſque peruenit ordinatione quod meruit voluntate. *Caput XIII.*

PAx itaque corporis, [a] eſt ordinata temperatura
partiũ. Pax animæ irrationalis, ordinata requi-
es appetitionũ. Pax animę rationalis, ordinata
cognitionis [*] actionisq́; cõſenſio. Pax corporis & animæ,
ordinata vita & ſalus animantis. Pax hominis mortalis,
& dei immortalis ordinata in fide ſub æterna lege obe-
dientia. Pax hominum, ordinata concordia. Pax domus,
ordinata imperandi atq; obediendi concordia cohabi-
tantium. Pax ciuitatis, ordinata imperandi atq; obedien-
di concordia ciuium. Pax cœleſtis ciuitatis, ordinatiſsi-
ma & concordiſsima ſocietas, fruẽdi deo, & inuicem in
deo. Pax omnium rerum tranquillitas ordinis. Ordo eſt
parium diſpariumq́; rerum ſua cuique loca tribuens di-
ſpoſitio. Proinde miſeri inquantum miſeri, vtiq; in pace
non ſunt. Tranquillitate quidem ordinis carent, vbi per-
I turbatio nulla eſt. Veruntamen quia merito iuſteq; miſe-
ri ſunt, in ea quoq; ipſa ſua miſeria præter ordinem eſſe
non poſſunt. Non quidem coniuncti beatis, ſed ab eis ta
men ordinis lege ſeiuncti. Qui cum ſine perturbatione
ſint, rebus in quibus ſunt, quantacunq; cõgruen-
tia coaptantur. Ac per hoc eſt in eis ordinis nonnulla
tranquillitas: ineſt ergo nonnulla pax. Verum ideo mi-
ſeri ſunt, quia & ſi in aliqua ſecuritate non dolent, nõ ta-
men ibi ſunt, vbi ſecuri eſſe ac dolere non debeant. Miſe-
riores autem ſi pax eis cum ipſa lege non eſt, qua natura-
lis ordo adminiſtratur. Cum autem dolent, ex qua parte
dolent, pacis perturbatio facta eſt. In illa vero adhuc pax
eſt, in qua nec dolor vrit, nec compago ipſa diſſoluitur.
Sicut ergo eſt quædam vita ſine dolore: dolor autem ſi-
ne aliqua vita eſſe non poteſt: ſic eſt pax quædã ſine vllo
bello, bellum vero eſſe ſine aliqua pace non poteſt: non
ſecundum id quod bellum eſt, ſed ſecundum id, quod
ab eis vel in eis geritur: quę aliquę naturę ſunt: quod nul-
lo modo eſſent, ſi non qualicunque pace ſubſiſterent.
Quapropter natura eſt, in qua nullum malum eſt, vel
etiam in qua nullum poteſt eſſe malum. Eſſe autem na-
tura in qua nullum bonum ſit, non poteſt. Proinde nec K
ipſius diaboli natura, inquantum natura eſt, malum eſt,
ſed peruerſitas eam malam facit. Itaque in veritate non *Ioan. 8.*
ſtetit, ſed veritatis iudicium non euaſit: quia in ordinis
tranquillitate non manſit, nec ideo tamen à poteſtate
ordinatoris effugit. Bonum dei, quod illi eſt in natura,
non eum ſubtrahit iuſtitiæ dei, qua ordinatur in pœna:
nec ibi deus bonum inſequitur quod creauit, ſed ma-
lum quod ille commiſit. Neq; enim totum aufert, quod
naturæ dedit: ſed aliquid adimit, aliquid relinquit, vt ſit
qui doleat quod ademit. Et ipſe dolor teſtimonium eſt
boni adempti, & boni relicti. Niſi enim bonum reli-
ctum eſſet, bonum amiſſum dolere non poſſet. Nam qui
peccat peior eſt, ſi lætatus in damno æquitatis. Qui ve-
ro cruciatur, ſi inde nihil acquirat boni, dolet dam-
num ſalutis. Et quoniam æquitas ac ſalus vtrunque bo-
num eſt, boníque amiſsione dolendum eſt potius quàm
lætandum, ſi tamen non ſit compenſatio melioris. Me-
lior eſt autẽ animi æquitas, quàm corporis ſanitas. Pro-
fecto conuenientius iniuſtus dolet in ſupplicio, quàm
lætatus eſt in delicto. Sicut ergo lætitia deſerti boni in
peccato teſtis eſt voluntatis malæ: ita dolor amiſsi bo-
ni in ſupplicio teſtis eſt naturæ bonæ. Qui enim dolet L
amiſſam naturæ ſuæ pacem, ex aliquibus reliquiis pacis
id dolet, quibus fit vt ſibi amica natura ſit. Hoc autem
in extremo ſupplicio rectè fit, vt iniqui & impij natura-
lium bonorum damna in cruciatibus defleant, ſentien-
tes eorum ablatorem iuſtiſsimum deum, quem con-
tempſerunt benigniſsimum largitorem. Deus ergo na-
turarum omnium ſapientiſsimus conditor, & iuſtiſsi-
mus ordinator: qui terrenorum ornamentorum maxi-
mum inſtituit mortale genus humanum, dedit homi-
nibus quædam bona, huic vitæ congrua, id eſt, pacem
temporalem pro modulo mortalis vitæ, in ipſa ſalute
& incolumitate ac ſocietate ſui generis: & quæque
huic paci vel tuendæ vel recuperandæ neceſſaria ſunt,
ſicut ea quæ apte ac conuenienter adiacent ſenſibus, lux
iſta viſibilis, auræ ſpirabiles, aquæ potabiles, & quicquid
ad alendum, tegendum, curandum, ornandúmque cor-
pus congruit: eo pacto æquiſsimo, vt quicunque mor-
talis talibus bonis paci mortalium accommodatis [b] re-
cte vſus fuerit, accipiat ampliora atque meliora, ipſam
ſcilicet immortalitatis pacem, eiq́; conuenientem glo-
riam & honorem in vita æterna ad fruendum deo, &
proximo in deo: qui autem perperã, id eſt, iniuſte, [c] nec M
illa accipiat, & hæc amittat.

[*] aliàs, cogitationis.

PAx itaq; corporis.) In hoc capite oſtẽdit Auguſtinus omnia bona a pace conſtare. quod ſi ita eſt, mala omnia in diſcordia & diſſenſione ſita erunt. Quo magis demiror eſſe homines tam peruerſæ naturę, vt diſsidia, bellum, pugnas non ſecus ac vitas & animas ſuas diligant, pacis nomen ceu maximũ & pernicioſiſsimum malum exhorreãt: digni profecto, qui extrinſecus & intrinſecus habeant, ſentiant, perpetiãtur, quod tantopere expetũt bellum. b Paci mortalium accommodatis.) Atqui iſti hæc omnia in vſus bellicos transferunt: nec in alios parata eſſe putant, quos etiam poſt vitam egregium & æternum manet bellum, vt re optata ſempiternum perfruantur. Cæterum nos iam olim ex tota pace, & in primis illa, quam ſolidum hæreditatis ſuæ aſſem Chriſtus reliquit: nomen tantum, & inanem quandam imaginationem retinemus. Cętera omnia noſtra culpa amiſſa ſunt: qui illa videntes, prudentes, libentes, ac læti procul iecimus. Tum demum arbitrari nos ſem natos præclariſs. ſi omnia bellis feruerent. Hinc iactatio vna eſt, quot viros cęcidimus, quas villas incendimus, quos agros vaſtauimus, quas arces, oppida, vrbes, euertimus: ac gloriæ propè hoc ſolum datum eſt, plurimum cladis humano generi attuliſſe. Sed ſi hic incipiã querelam hanc, quãdo finiã? c Qui autem perperã, id eſt, iniuſte.) In aliis libris deeſt hæc interpretatio, id eſt, iniuſte, addita forſan ab aliquo, qui parum intellectũ iri ſuſpicabatur aduerbium illud perperam.

De ordine ac lege ſiue cœleſti ſiue terrena per quam ſocietati humanæ etiam dominando conſulitur, & conſulendo ſeruitur. *Caput XIIII.*

Omnis

A OMnis igitur vſus rerum temporaliũ refertur
ad fructũ terrenæ pacis in ciuitate terrena: in
cœleſti autẽ ciuitate refertur ad fructũ pacis
æternæ. Quapropter ſi irrationalia eſſemus a-
nimãtia, nihil appeteremus præter ordinatam tempera-
turam partium corporis, & requiẽ appetitionum: nihil
ergo præter quietem carnis & copiam voluptatum, vt
pax corporis prodeſſet paci animæ. Si enim deſit pax
corporis, impeditur etiam irrationalis pax animæ: quia
requiem appetitionum cõſequi nõ poteſt. Vtrunque au-
tem ſimul paci prodeſt, quam inter ſe habent anima &
corpus, id eſt, ordinatæ vitæ ac ſalutis. Sicut enim pacem
corporis amare ſe oſtendunt animantia, cũ fugiunt do-
lorem: & pacem animæ, cum propter explendas indi-
gentias appetitionũ voluptatem ſequuntur: ita mortem
fugiendo ſatis indicant quantũ diligant pacem, qua ſibi
conciliantur anima & corpus. Sed quia homini ratio-
nalis anima ineſt, totum hoc quod habet cõmune cum
beſtiis ſubdit paci animæ rationalis, vt mente aliquid
cõtempletur: & ſecundum hoc aliquid agat, vt ſit ei or-
dinata cognitionis actionĩſque conſenſio: quam pacem
B rationalis animæ dixeramus. Ad hoc enim velle debet
nec dolore moleſtari, nec deſiderio perturbari, nec mor-
te diſſolui vt aliquid vtile cognoſcat: & ſecundum eam
cognitionẽ, vitam moréſq; componat. Sed ne ipſo ſtu-
dio cognitionis propter humanæ mentis infirmitatem
in peſtem alicuius erroris incurrat, opus habet magiſte-
rio diuino, cui certus obtemperet, & adiutorio vt liber
2. Cor. 5. obtemperet. Et quoniam quãdiu eſt in iſto mortali cor-
pore, peregrinatur à domino, per fidem ambulat, non
per ſpeciem: ac per hoc omnem pacem vel corporis, vel
animæ, vel ſimul corporis & animæ: refert ad illam pa-
cem, quæ homini mortali eſt cum deo immortali: vt ei
ſit ordinata in fide ſub æterna lege obedientia. Iam vero
Mat. 22. quia duo præcipua præcepta, hoc eſt, dilectionem dei,
& dilectionem proximi, docet magiſter deus: in quibus
tria inuenit homo quæ diligat: deum, ſeipſum, & proxi-
mum: atque ille in ſe diligẽdo nõ errat qui diligit deum:
conſequens eſt, vt etiam proximo ad diligendum deum
conſulat, quem iubetur ſicut ſeipſum diligere. Sic vxori,
ſic filiis, ſic domeſticis, ſic cæteris quibus potuerit homi-
nibus: & ad hoc ſibi à proximo, ſi forte indiget, conſuli
velit: ac per hoc erit pacatus, quantum in ipſo eſt omni
C homini, pace hominum, id eſt, ordinata concordia. Cu-
ius hic ordo eſt: primũ vt nulli noceat, deinde vt etiam
proſit, [a] cui poterit. Primitus ergo ineſt ei ſuorum cura:
ad eos quippe habet opportuniorẽ faciliorem'q; aditum
conſulendi, vel naturæ ordine, vel ipſius ſocietatis hu-
1. Timo. 5. manæ. Vnde Apoſtolus dicit: Quiſquis autem ſuis & ma
xime domeſticis non prouidet, fidem denegat, & eſt in-
fideli deterior. Hinc itaque etiam pax domeſtica oritur,
id eſt ordinata imperandi obediendíque concordia co-
habitãtium. Imperãt enim qui conſulũt: ſicut vir vxori,
parentes filiis, domini ſeruis. Obediunt autem quibus
conſulitur: ſicut mulieres maritis, filij parentibus, ſerui
dominis. Sed in domo iuſti viuentis ex fide, & adhuc
ab illa cœleſti ciuitate peregrinãtis, etiam qui imperant,
ſeruiunt eis, quibus videntur imperare. Neque enim do-
minandi cupiditate imperant, ſed officio cõſulendi: nec
principandi ſuperbia, ſed prouidendi miſericordia.

a PRimum, vt nulli noceat, deinde vt etiam proſit.) Et nocere, & non nocere procliuius eſt, ac facilius, quàm prodeſſe. Nemo enim vt nocere nõ poteſt, ita ſi abſtineat ab iniuria, nocebit. at prodeſſe hoc demum vires oſtendit. Quocirca legibus diuinis, quod poteſt quiſque, iubetur præſtare, vt innocue uiuat. Deinde, ſi adſit facultas benefaciendi, vt eam iuuendis mortalibus exerceat.

De libertate naturali, & de ſeruitute, cuius prima cauſa peccatum eſt, qua homo malæ voluntatis etiam ſi non eſt mancipium alterius hominis, ſeruus eſt propriæ libidinis. D
Cap. XV.

HOc naturalis ordo præſcribit, ita deus homi- Geneſ. 1.
nem cõdidit. Nam dominetur, inquit, piſcium
maris, & volatiliũ cœli, & omnium repẽtium,
quę repunt ſuper terram. Rationalem factum
ad imaginem ſuam, noluit niſi irrationalibus dominari:
non hominem homini, ſed hominem pecori. Inde pri-
mi iuſti, paſtores pecorum magis quàm reges hominum Geneſ. 46.
conſtituti ſunt: vt etiam ſic inſinuaret deus, quid poſtu-
laret ordo creaturarum, & quid exigat meritum pecca-
torum. Conditio quippe ſeruitutis iure intelligitur im-
poſita peccatori. Proinde nuſquam ſcripturarum legi-
mus ſeruum, ante quàm hoc vocabulo Noë iuſtus [a] pec- Geneſ. 9.
catum filij vindicaret. Nomen itaq; iſtud culpa meruit,
non natura. Origo autem vocabuli ſeruorum [b] in Lati-
na lingua inde creditũ ducta: quod hi qui iure belli poſ-
ſent occidi, & victoribus cum ſeruabantur, ſerui fiebant:
à ſeruando appellati, quod etiam ipſum ſine peccati me-
rito non eſt. Nam & cum iuſtum geritur bellũ, pro pec- E
cato cõtrario * dimicatur: & omnis victoria cum etiam *aliàs, ecõ-
malis prouenit, diuino iudicio victos humiliat: [c] vel e- trario.
mendans peccata, vel puniens. Teſtis eſt homo dei Da-
niel, cum in captiuitate poſitus peccata ſua, & peccata Danie. 9.
populi ſui confitetur deo: & hanc eſſe cauſam illius cap-
tiuitatis pio dolore teſtatur. Prima ergo ſeruitutis cauſa
peccatum eſt: vt homo homini conditionis vinculo
ſubderetur: quod non fit niſi deo iudicante, apud quem
non eſt iniquitas: & nouit diuerſas pœnas meritis diſtri-
buere delinquentium. Sicut autẽ ſupernus dominus di-
cit: Omnis qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati: ac per Ioan. 8.
hoc multi quidem religioſi dominis iniquis, non tamẽ
liberis ſeruiũt: [d] quo enim quis deuictus eſt, huic & ſeruus 2. Pet. 2.
addictus eſt. Et vtique fœlicius ſeruitur homini, quàm li
bidini, cum ſæuiſsimo dominatu vaſtet corda morta-
lium, vt alias omittam, libido ipſa dominandi. Homi-
nibus autẽ illo pacis ordine, quo aliis alij ſubiecti ſunt:
ſicut prodeſt humilitas ſeruientibus, ita nocet ſuperbia
dominãtibus. Nullus autem natura in qua prius deus ho
minem condidit, ſeruus eſt hominis, aut peccati. Verum
& pœnalis ſeruitus ea lege ordinatur, qua naturalem or-
dinem conſeruari iubet, perturbari vetat: quia ſi contra
eam legem non eſſet factum, nihil eſſet pœnali ſeruitute
coërcendum. Ideoq; Apoſtolus etiam ſeruos monet ſub F
ditos eſſe dominis ſuis: & ex animo eis cum bona volun- Epheſ. 6.
tate ſeruire: vt ſcilicet ſi nõ poſſunt à dominis liberi fie-
ri, ſuam ſeruitutem ipſi quodammodo liberam faciant:
non timore ſubdolo, ſed fideli dilectione ſeruiendo, do-
nec tranſeat iniquitas, & euacuetur omnis principatus
& poteſtas humana: & ſit deus omnia in omnibus. 1. Cor. 15.

A Nte quàm hoc vocabulo Noë iuſtus.) Gene. ix. de quo ſuperius.
b Origo autem vocabuli ſeruorum.) Sic Florentinus iuriſcõſult° li. iiij. inſtitutiõrum, Serui, inquit ex eo appellati ſunt: quod imperatores captiuos vendere iubent, ac per hoc ſeruare nec occidere ſolent. Mancipia vero dicta ſunt, quod ab hoſtibus manu capiuntur, quę verba ſunt in lib. Pãdectarum Iuſtiniani j. hic mos à Lacedęmoniis manauit teſte Plin. lib. vij. c Diuino iudicio victos humiliat.) Quo fit vt ſępe bella gerantur conſiliis prouidentię vtraque parte in hoc inuita prodeunte. d Non tamen liberis ſeruiunt.) Nam ſeruiunt affectibus & perturbationibus ſuis, qui peiores ſunt domini, quàm ipſi homines.

De æquo iure dominandi *Cap. XVI.*

QVocirca etiam ſi habuerunt ſeruos iuſti patres
noſtri, ſic adminiſtrabãt domeſticam pacem:
vt ſecundum hæc temporalia bona filiorum
ſortem à ſeruorum conditione diſtinguerẽt:

G ad deum autem colendum, in quo æterna bona ſperanda ſunt, omnibus domus ſuæ membris pari dilectione conſulerent. Quod naturalis ordo ita præſcribit, vt nomen patrumfamiliâs hinc exortum ſit, & tam late vulgatum, vt inique etiam dominantes hoc ſe gaudeát appellari. Qui autem veri patresfamiliâs ſunt omnibus in familia ſua tanquam filiis ad colendum, & promerendum deum conſulunt: deſiderantes atque optantes venire ad cœleſtem domum, vbi neceſſarium non ſit officium imperandi mortalibus: quia neceſſarium non erit officium cóſulendi iam in illa immortalitate fœlicibus, quò donec veniatur, magis debent patres, quod dominantur, quàm ſerui tolerare,[a] quod ſeruiunt. Si quis auté in domo per inobediētiam domeſticæ paci aduerſatur, corripitur, ſeu verbo ſeu verbere, ſeu quolibet alio genere pœnæ iuſto atq; licito, quantum ſocietas humana cócedit pro eius qui corripitur vtilitate, vt paci vnde diſſiluerat coaptetur. Sicut enim non eſt beneficentiæ adiuuādo efficere, vt bonum quod maius eſt amittatur: ita non eſt innocentiæ parcendo ſinere, vt in malum grauius incidatur. Pertinet ergo ad innocentis officiū: non ſolum nemini malum inferre, verumetiam cohibere à peccato, vel punire peccatum: vt aut ipſe qui plectitur, H corrigatur experimēto, aut alij terreantur exēplo. Quia igitur omnis* domus initium ſiue perticula debet eſſe ciuitatis, omne autem initium ad aliquem ſui generis finem, & omnis pars ad vniuerſi cuius pars eſt integritatem refertur: ſatis apparet eſſe conſequens, vt ad pacem ciuicam pax domeſtica referatur, id eſt, vt ordinata imperandi obediendiq; concordia cohabitantium, referatur ad ordinatam imperandi obediendique concordiam ciuium. Ita fit, vt ex lege ciuitatis præcepta ſumere patrem familiâs oporteat, quibus domum ſuam ſic regat, vt ſit paci accommodata ciuitatis.

*aliàs, hominus.

[a] MAgis debent patres quod dominantur, quàm ſerui tolerare.) Nihil enim difficilius, nec perinde laborioſius, quàm bene imperare: nihil moleſtius, quàm malis imperare.

Vnde cœleſtis ſocietas cum terrena ciuitate pacem habeat, & vnde diſcordiam. Cap. XVII.

SEd domus hominum, qui non viuunt ex fide pacem terrenam ex huius temporalis vitæ rebus commodiſque ſectatur. Domus autem hominum ex fide viuentium, expectat ea, quæ in I futurum æterna promiſſa ſunt, terreniſque rebus ac temporalibus tanquam peregrina vtitur: non quibus capiatur & auertatur, quò tendit in deum, ſed quibus ſuſtentetur ad facilius toleranda minimèque agenda onera corporis corruptibilis, quod aggrauat animam. Idcirco rerum vitæ huic mortali neceſſariarū vtriſque hominibus fidelibus & infidelibus, & vtrique domui communis eſt vſus: ſed finis vtendi cuique ſuus proprius, multúmque diuerſus. Ita etiam terrena ciuitas, quæ non viuit ex fide, terrenam pacem appetit, in eóque defigit imperandi obediendique concordiam ciuium, vt ſit eis de rebus ad mortalem vitam pertinētibus humanarum quædam compoſitio voluntatum. Ciuitas autem cœleſtis vel potius pars eius, quæ in hac mortalitate peregrinatur, & viuit ex fide: etiam iſta pace neceſſe eſt vtatur, donec ipſa cui talis pax neceſſaria eſt, mortalitas tranſeat. Ac per hoc dum apud terrenam ciuitatem, velut captiuam vitam ſuæ peregrinationis agit: iam promiſſione redemptionis & dono ſpiritali tanquam pignore accepto legibus terrenæ ciuitatis, quibus hęc adminiſtrantur, quæ ſuſtentandæ mortali vitæ accommodata ſunt, obtemperare non dubitat. Vt quoniam communis eſt ipſa mortalitas, ſeruetur in rebus ad eam pertinentibus K inter ciuitatem vtranque concordia. Verum quia terrena ciuitas habuit quoſdam ſuos ſapientes, quos diuina improbat diſciplina: qui vel ſuſpicati vel decepti à dæmonibus, crederent multos deos conciliandos eſſe rebus humanis: ad quorum diuerſa quodammodo officia diuerſa ſubdita pertinerent, ad alium corpus, ad aliū animum, inque ipſo corpore ad alium caput, ad alium ceruicem, & cætera ſingula ad ſingulos. Similiter in animo, ad alium ingenium, ad alium doctrinam, ad alium iram, ad alium concupiſcentiam: inque ipſis rebus vitæ adiacentibus, ad alium pecus, ad alium triticum, ad aliū vinum, ad alium oleum, ad alium ſyluas, ad alium nummos, ad alium nauigationem, ad alium bella atque victorias, ad alium coniugia, ad alium partum ac fœcunditatem, & ad alios alia cætera. Cœleſtis autem ciuitas vnum deum ſolum colendum noſcet, eíque tantummodo ſeruiendum ſeruitute illa, quæ Græce λατρεία dicitur: & non niſi deo debetur, fideli pietate cenſeret, factum eſt vt religionis leges cum terrena ciuitate nō poſſet habere communes, pròque his ab ea diſſentire haberet neceſſe: atque oneri eſſe diuerſa ſentientibus, eorúm- L que iras & odia, perſecutionum impetus ſuſtinere, niſi cum animos aduerſantium aliquādo terrore ſuæ multitudinis, & ſemper diuino adiutorio propulſaret. Hæc ergo cœleſtis ciuitas dum peregrinatur in terra, ex omnibus gentibus ciues euocat, atque in omnibus linguis peregrinam colligit ſocietatem: non curans quicquid in moribus, legibus, inſtitutiſque diuerſum eſt: quibus pax terrena vel conquiritur, vel tenetur: nihil eorum reſcindens, vel deſtruens, imò etiam ſeruans ac ſequens: quod licet diuerſum ſit in diuerſis nationibus, ad vnum tamen eundémque finem terrenæ pacis intenditur: ſi religionem qua vnus ſummus & verus deus colendus docetur, non impedit. Vtitur etiam ergo cœleſtis ciuitas in hac ſua peregrinatione pace terrena, & de rebus ad mortalem hominum naturam pertinentibus, humanarum voluntatum compoſitionem quantum ſalua pietate ac religione conceditur, tuetur atque appetit, eámque terrenam pacem refert ad cœleſtem pacem: quæ vere ita pax eſt, vt rationalis duntaxat creaturæ ſola pax habenda atque dicenda ſit, ordinatiſſima ſcilicet & concor- M diſſima ſocietas fruēdi deo & inuicem in deo: quò cum ventum fuerit, non erit vita mortalis, ſed plane certéque vitalis:[a] nec corpus animale, quod dum corrumpitur, aggrauat animam: ſed ſpiritale ſine vlla indigentia ex omni parte ſubditum voluntati. Hāc pacem dum peregrinatur in fide habet: atque ex hac fide iuſte viuit, cū ad illam pacem adipiſcendam refert, quicquid bonarum actionum gerit, erga deum, & proximum, quoniam vita ciuitatis vtique ſocialis eſt.

Abac. 2. — Sapien. 9. — Sapien. 9. — Abac. 2.

[a] PLane certéque vitalis.) Vita vitalis verbum erat Ennij, vt ait Cicero. Ad id Auguſtinus alluſit.

Quod diuerſa ſit Academiæ nouæ ambiguitas à conſtantia fidei Chriſtianæ. Cap. XVIII.

QVod autem attinet ad illam differentiam, quā de Academicis nouis Varro adhibuit, quibus incerta ſunt omnia: omnino ciuitas dei talem dubitationem tanquam dementiā deteſtatur: habens de rebus quas mēte atque ratione cóprehendit, etiamſi paruam, propter corpus corruptibile, quod aggrauat animam: quoniam ſicut dicit Apoſtolus, Ex parte ſcimus, tamen certiſſimam ſciētiam, creditq; ſenſibus in rei cuiuſque euidentia, quibus per corpus animus vtitur: quoniam miſerabilius fallitur, qui nūquam putat eis eſſe credendum.

Sapien. 9. — 1. Cor. 13.

A dendum. Credit etiam ſcripturis ſanctis & veteribus & nouis, quas canonicas appellamus, vnde fides ipſa con-
Abacuc.2. cepta eſt, ex qua iuſtus viuit: per quam ſine dubitatione [a]
2. Cor. 5. ambulamus, quandiu peregrinamur à domino, qua ſalua atque certa de quibuſdam rebus, quas neque ſenſu, neque ratione percipimus, neque nobis per ſcripturam canonicam claruerunt, nec per teſtes, quibus non credere abſurdum eſt, in noſtram notitiam peruenerunt, ſine iuſta reprehenſione dubitamus.

a PEr quam ſine dubitatione.) Euidenter non ſcitur, ſed nõ certius creditur, quàm quod ſenſibus vſurpamus.

De habitu & moribus populi Christiani.
Cap. XIX.

NIhil ſane ad iſtam pertinet ciuitatem, quo habitu vel more viuendi, ſi non eſt contra diuina præcepta, iſtam fidem qua peruenitur ad deum quiſq; ſectetur: vnde ipſos quoque philoſophos quando Chriſtiani fiunt, non habitum vel cõſuetudinem victus, quæ nihil impedit religionẽ, ſed falſa dogmata mutare compellit. Vnde illam quam Var-
B ro adhibuit ex Cynicis differentiam, ſi nihil turpiter atque intemperanter agant, omnino non curat. Ex tribus vero illis vitæ generibus, ocioſo, actuoſo, & ex vtroque compoſito: quamuis ſalua fide quiſque poſsit in quolibet eorum vitã ducere, & ad ſempiterna præmia peruenire: intereſt tamen quid amore teneat veritatis, quid officio charitatis impendat. Nec ſic quiſque debet eſſet ocioſus, vt in eodem ocio vtilitatem non cogitet proximi: nec ſic actuoſus, vt contemplationem non requirat dei. In ocio non iners vocatio delectare debet, ſed aut inquiſitio aut inuentio veritatis: vt in ea quiſque proficiat, & quod inuenerit, alteri non inuideat. In actione vero nõ amandus eſt honor in hac vita ſiue potentia: quoniam
Eccleſiaſtes 1. omnia vana ſub ſole: ſed opus ipſum quod per eundem honorem vel potentiam fit, ſi rectè atque vtiliter, id eſt, vt valeat ad eam ſalutem ſubditorum quæ ſecundum deũ eſt: vnde iam ſuperius diſputauimus. Propter quod
1. Timo. 3. ait apoſtolus: Qui epiſcopatum deſyderat, bonum opus
8. q. 1. Qui epiſcopatũ. Et 4. ſentẽ. diſ. 24. cap. Sunt & alia. deſyderat. Exponere voluit quid ſit epiſcopatus: quia nomen eſt operis, non honoris. Græcum eſt enim, atque inde ductum vocabulum, [a] quod ille qui præficitur, eis quibus præficitur ſuperintendit, curam eorum ſcilicet gerens. ἐπὶ quippe ſuper, σκοπὸς vero intentio eſt: ergo ἐπισκοπεῖν ſi velimus, Latine ſuperintendere poſſu-
C mus dicere: vt intelligat nõn ſe eſſe Epiſcopum, qui præeſſe dilexerit, non prodeſſe. Itaque à ſtudio cognoſcendæ veritatis nemo prohibetur: quod ad laudabile pertinet ocium. Locus vero ſuperior, ſine quo regi populus non poteſt: & ſi ita teneatur atque adminiſtretur vt decet, tamen indecenter appetitur. [b] Quamobrem ocium ſanctum quærit charitas veritatis: negotium iuſtum ſuſcipit neceſsitas charitatis. Quam ſarcinam ſi nullus imponit, percipiendæ atque intuendæ vacandum eſt veritati. Si autem imponitur, ſuſcipienda eſt propter charitatis neceſsitatem. Sed nec ſic omnimodo veritatis [c] delectatio deſerenda eſt, ne ſubtrahatur illa ſuauitas, & opprimat iſta neceſsitas.

Epiſcopi. a GRæcum eſt enim atque inde dictum vocabulum.) Vnde dictum ſit epiſcopi nomen dixi alibi. Eſt enim vel à b [illegible], quod eſt cõſidero, vel [illegible] quod idem eſt & viſitare: vnde illi [illegible], vt inquit Suidas, quod in aliis libris explicui. Mittebantur enim ab Athenienſibus ad ſubditas ciuitates qui res illorum inſpicerent: & hi vocabantur Epiſcopi, quaſi inſpectores, vel viſitatores, & obſeruatores. Lacones nominabãt harmoſtas. In ſacris literis epiſcopus vulgò ſpeculator dicitur: vt in Ezechiele, in Oſee, quum dominus queritur epiſcopos laqueum factos ſpeculationi, D & rete, in monte Thabor: cum de huius temporis Epiſcopis loqueretur, qui ſacerdotii laqueos tendũt, & pecuniæ larga retia: ſed non raris maculis, ne numus effluat. b Tamen indecenter appetitur.) Nunc ita curatum eſt diligentia & ingeniis quorundã, vt citra fraudem huius legis poſsit epiſcopatus non appeti modo licite, ſed emi quoque & vẽdi. c Sed nec ſic omnino veritatis.) Oſtendit lectioni & ſtudiis ſanctarum ſcripturarum debere debitum eſſe epiſcopum, & à negociis mundanis ſubinde ſe ad ſeipſum, imo ad deum ſeuocare: vt ita agat in ſeculo tanquam peregrinus, ad dei animæq; ſuæ negocium gereni, non rerũ fluxarum & caſurarum, neque deſit tamen miniſterio, cui præfectus eſt: non ambitione ſua, ſed vocatione cœleſti.

Quod ciues ſanctorum in huius vitæ tempore ſpe beati ſint. *Cap. XX.*

QVamobrem ſummum bonum ciuitatis dei; cum ſit æterna pax atq; perfecta: nõ per quam mortales tranſeant naſcendo atque moriendo, ſed in qua immortales maneant nihil aduerſi omnino patiendo, quis eſt qui illam vitam vel beatiſsimam neget, vel in eius comparatione iſtam, quæ hic agitur, quantiſlibet animi & corporis externarumque rerum bonis plena ſit, non miſerrimam iudicet? Quam tamen quicunque ſic habet, vt eius vſum referat ad illius finem, quem diligit ardentiſsime, ac fideliſsime ſperat: non abſurde dici etiam nunc beatus poteſt, ſpe illa E potius, quam re iſta. Res verò iſta ſine ſpe illa beatitudo falſa & magna miſeria eſt. Non enim veris animi bonis vtitur: quoniam non eſt vera ſapientia, quæ intentionem ſuam in his, quæ prudenter diſcernit, gerit fortiter, cohibet temperanter, iuſtéque diſtribuit: non in illum dirigit finem, vbi erit deus omnia in omnibus *1. Cor. 15.* æternitate certa & pace perfecta.

An ſecundum diffinitiones Scipionis, quæ in dialogo Ciceronis ſunt, vnquam fuerit Romana Reſpublica.
Cap. XXI.

QVapropter nunc eſt locus, vt quàm potero breuiter ac dilucide expediam, quod in ſecundo huius operis libro me demonſtraturum eſſe promiſi: ſecundum definitiones, quibus apud Ciceronem vtitur Scipio in libris de Republica, nunquam Rempublicam fuiſſe Romanam. Breuiter enim Rempublicã definit eſſe rem populi. quæ definitio ſi vera eſt, nunquam fuit Romana reſpublica: quia nunquam fuit res populi: quam definitionem voluit eſſe Reipublicæ. Populum enim eſſe definiuit cœtum multitudinis, iuris cõſenſu & vtilitatis communione ſociatum. Quid autẽ dicat iuris cõſenſum, diſputando explicat, per hoc oſtẽdens geri ſine iuſtitia nõ poſſe Rempublicam. Vbi ergo F iuſtitia vera non eſt, nec ius poteſt eſſe. Quod enim iure fit, profectò iuſte fit. Quod autem fit iniuſte, nec iure fieri poteſt. Non enim iura dicenda ſunt, vel putanda iniqua hominum cõſtituta, cum illud etiam ipſi ius eſſe dicant, [a] quod de iuſtitiæ fonte manauerit: falſúmque eſſe, quod à quibuſdã non rectè ſentiẽtibus dici ſolet: id eſſe ius, quod ei, qui plus poteſt, vtile eſt. [b] Quocirca vbi non eſt vera iuſtitia, iuris conſenſu ſociatus cœtus hominum non poteſt eſſe, & ideo nec populus: iuxta illam Scipionis vel Ciceronis definitionem. Et ſi non populus, nec res populi: ſed qualiſcunque multitudinis, quæ populi nomine digna non eſt: ac per hoc ſi reſpublica res populi eſt, & populus non eſt, qui conſenſu nõ ſociatus eſt iuris. Non eſt autem ius, vbi nulla iuſtitia eſt, proculdubio colligitur, vbi iuſtitia non eſt, nõ eſſe rempublicam. Iuſtitia porò ea virtus eſt, quæ ſua cuique diſtribuit. Quæ igitur iuſtitia eſt hominis, quæ ipſum hominem deo vero tollit, & immundis dæmonibus ſubdit? Hoc-

G cinc eſt ſua cuique deſtribuere? An qui fundum aufert eius, à quo emptus eſt, & tradit ei, qui nihil in eo habet iuris, iniuſtus eſt: & qui ſeipſum aufert dominanti deo, à quo factus eſt, & malignis ſeruit ſpiritibus, iuſtus eſt? Diſputatur certe acerrimè atque fortiſsime, in iiſdem ipſis de republica libris aduerſus iniuſtitiam pro iuſtitia. Et quoniam cum prius ageretur pro iniuſtitiæ partibus contra iuſtitiam, & diceretur niſi per iuſtitiam † rem publicam ſtare, augerique non poſſe: hoc veluti validiſsimum poſitum erat iniuſtum eſſe, vt homines hominibus dominantibus ſeruiant: quam tamen iniuſtitiam niſi ſequatur imperioſa ciuitas, cuius eſt magna reſpublica non eam poſſe prouincîis imperare. Reſponſum eſt à parte iuſtitiæ, ideo iuſtum eſſe, quod talibus hominibus ſit vtilis ſeruitus, & pro vtilitate eorum fieri, cùm rectè fit, id eſt, cum improbis auferiur iniuriarũ licentia & domiti ſe melius habebunt, quia indomiti deteriùs ſe habuerunt. Subditúmque eſt vt iſta ratio firmaretur: veluti à natura ſumptum nobile exemplum atque dictum eſt: Cur igitur deus hominũ, animus imperat corpori, ratio libidini, cæteriſque vicioſis animi partibus? Plane hoc exemplo ſatis edoctum eſt, quibuſdam eſſe vtilem ſeruitutem: & deo quidem vt ſeruiatur vtile eſſe omnibus. Seruiens autem deo animus, rectè imperat corpori, inque ipſo animo ratio domino deo ſubdita rectè imperat libidini viciiſque cæteris. Quapropter vbi homo deo non ſeruit, quid in eo putandum eſt eſſe iuſtitiæ: quandoquidē deo non ſeruiens, nullo modo poteſt iuſtè animus corpori, aut humana ratio viciis imperare? Et ſi in homine tali non eſt vlla iuſtitia, proculdubio nec in hominum cœtu, qui ex hominibus talibus conſtat. Non eſt hic ergo iuris ille conſenſus, qui hominum multitudinem populum facit, cuius res dicitur eſſe reſpublica. Nam de vtilitate quid dicam, cuius etiam communione ſociatus cœtus hominum, ſicut ſe habet iſta definitio, populus nuncupatur? Quanuis enim ſi diligenter attendas, nec vtilitas ſit vlla viuentium, qui viuunt impie: ſicut viuit omnis qui non ſeruit deo, ſeruitque dæmonibus, tanto magis impiis, quanto magis ſibi cùm ſint immũdiſsimi ſpiritus tanquam diis ſacrificari volunt. Tamen quod de iuris cōſenſu diximus, ſatis eſſe arbitror, vnde appareat per hanc definitionem non eſſe populum, cuius reſpublica eſſe dicatur, in quo iuſtitia non eſt. Si enim dicunt non ſpiritibus immundis, ſed diis bonis atque ſanctis in ſua republica ſeruiſſe Romanos, nunquid eadem toties repetenda ſunt, quæ iam ſatis, imò vltra quàm ſatis eſt, diximus? Quis enim ad hunc locum per ſuperiores huius operis libros peruenit, qui dubitare adhuc poſsit malis & impuris dæmonibus ſeruiſſe Romanos, niſi vel nimium ſtolidus, vel impudentiſsime contentioſus? Sed vt taceam quales ſunt, quos ſacrificiis colebant, in lege veri dei ſcriptum eſt: Sacrificans diis eradicabitur, niſi deo tantum. Nec bonis igitur, nec malis diis ſacrificari voluit, qui hoc cum tanta comminatione præcepit.

alias, iniuſtitiam.

H

I

Exod. 22.

[a] QVum illud etiam ipſi ius eſſe dicant.) Cicero in primo de leg. ius & legem nō populorum iuſsis, nec principum decretis, nec ſentētiis conſtitui iudicum ait, ſed naturæ norma. Et in ſecundo: Hanc igitur video, inquit, ſapientiſsimorum fuiſſe ſententiam, legem neque hominum ingeniis excogitatam, nec ſcitum aliquod eſſe populorum: ſed æternum quiddam, quod vniuerſum mundum regeret imperandi prohibendiſque ſapientia. Ita principem legem illam vltimam mentem eſſe dicebant omnia ratione aut cogentis, aut vetantis dei. Sic illa, ex Plato. ſuo. Quam Stoici ſententiam ſecuti ſunt contra Epicurũ, qui nihil iuſtũ dixit eſſe natura, ſed metu. De quo Seneca lib. epiſt. xvj. hanc diuinā legem, quæ non libris inſcripta, nec in æs inciſa, ſed pectoribus noſtris eſt à natura indita æquum ac bonum à iureconſultis dicitur. Idcirco ius ab Vlpiano finitur ars æqui & boni, vt hi deumum ſint iuriſperitici qui huius æquitatis ac naturæ legis tractãdæ ſunt gnari, quiq́, vt de Sulpitio dicit Cicero, ad æquitatem facilitatemq́; omnia referunt & tollere controuerſias malunt quam conſtituere, vt pax illa & inter homines, & in vniuſcuiuſq; ſeruetur animo: qua nil magis natura ipſa gaudet. Et plane in hunc vſum paratos olim apud innocentius illud ſeculum prius iuris conſultos arbitror, vt lites quam citiſsime prudentia ſua dirimerent, ac finirent. Id quod puer penè audiſſe me de Henrico Marco auũculo meo memini, quum acutiſsimus ille iuriſperitus Iuſtiniani Cæſaris inſtitutiones in patria mihi prælegeret. Et his paucis diebus de hac ipſa re multa plerũque diſſeruim' ego & Franciſcus Craneueldius, iuris & iuſtitię cōſultiſsimus, quum fraudes, dolos, verſutias huiusſeculi per profeſſores iuris æquitatiſq; extitiſſe & alias eſſe ſapientiſsime deploraret homo incredibili ingenij, ac iudicij vi, miraq́; integritate vitæ, & ſuauitate morũ tam iucunda, tam leni, vt nihil vnquã etiam ſi multos cum eo agas annos inuenias vel aſperi, vel acerbi, vel quod vlla te prorſus ex parte offendas, & auertat. Aderántque interdum Marcus Laurinus, decanus S. Donatiani Brugenſis: cui ſimiles amicos ſi literę haberent pleroſque, fœlicius certè cum illis ageretur & Ioannes Feuinus ex eodem D. Donatiani collegio, iuuenis pectore, & in primis cordato, & ad muſas earúmque ſtudioſos omnes amandos à natura factus, ſtudio educat' atque appoſitus. b Id eſſe ius quod ei qui plus poteſt, vtile eſt.) Sic iuſtum finiuit Thraſymachus apud Platonem in primo de repub. Quam Socra. definitionem refutat: & haud dubiè tale eſt maxima ex parte ius, quo nunc in ciuitatibus vtimur.

Lex. K

Henricus Marcus. Frãciſcus Craneueldius. Marcus Laurinus. Ioannes Feuinus.

An verus ſit deus, cui Chriſtiani ſeruiunt, cui ſoli debeat ſacrificari. Cap. XXII.

SEd reſponderi poteſt: Quis iſte deus eſt, aut vnde dignus probatur, cui deberent obtemperare Romani, vt nullum deorum præter ipſum colerent ſacrificiis? Magnæ cæcitatis eſt adhuc quærere: quis iſte ſit deus. Ipſe eſt deus, cuius Prophetæ prædixerunt iſta, quæ cernimus. Ipſe eſt deus, à quo reſponſum accepit Abraham. In ſemine tuo benedicentur omnes gentes. Quod in Chriſto fieri, qui ſecũdum carnem de illo ſemine exortus eſt, iidem ipſi qui remanſerũt huius nominis inimici velint nolintve cognoſcunt: Ipſe eſt deus, cuius diuinus ſpiritus per eos locutus eſt: quorum prædicta atque completa per Eccleſiam, quam videmus toto orbe diffuſam, in libris ſuperioribus poſui. Ipſe eſt deus, quem Varro doctiſsimus Romanorum Iouem putat quanuis neſciens quid loquatur. Quod tamen ideo commemorandum putaui, quoniam vir tantæ ſciētiæ, nec nullum iſtum deum potuit exiſtimare, nec vilem. Hunc enim eum eſſe credidit, quem ſummum putauit deum. Poſtremo ipſe eſt deus quem doctiſsimus philoſophorum, quanuis Chriſtianorum acerrimus inimicus, etiam per eorum oracula, quos deos putat, deum magnum Porphyrius confitetur.

L

Geneſ. 22.

Quæ Porphyrius dicat oraculis deorum reſponſa de Chriſto. Cap. XXIII.

NAm in libris, quos Ἐκ λογίων φιλοσοφίας [a] appellat, in quibus exequitur, atq; conſcribit rerum ad philoſophiam pertinētium, velut diuina reſponſa, vt ipſa verba eius, quemadmodum ex lingua Græca in Latinam interpretata ſunt, ponam. Interroganti, inquit, quem deum placando reuocare poſsit vxorem ſuam à Chriſtianiſmo: Hæc ait verſibus Apollo. Deinde verba velut Apollinis iſta ſunt: Forte magis poteris in aqua impreſsis literis ſcribere, aut inflans pennas leues per aëra vt auis volare, quam ſemel pollutæ reuoces impię vxoris ſenſum. Pergat quomodo vult inanibus fallaciis perſeuerans, & lamentationibus fallaciſsimis mortuum deum cantans, quem [à] iudicibus rectà ſentientibus perditũ, peſsima in ſpecioſis ferro iuncta mors interfecit. Deinde poſt hos verſus Apollinis, qui non ſtante metro Latinè interpretati ſunt, ſubiunxit atque ait: In his quidem tergiuerſationem irremediabilis ſententiæ eorum manifeſtauit, dicens: Quoniam Iudęi ſuſcipiunt deum magis quàm iſti. Ecce vbi decolorans Chriſtum Iudæos præ-

M

poſuit,

poſuit Chriſtianis: confitens quod Iudæi ſuſcipiant deum. Sic enim expoſuit verſus Apollinis, vbi à Iudicibus recta ſentientibus Chriſtum dicit occiſum, tanquam illis iuſtè iudicantibus meritò ſic ille punitus. Viderit quid de Chriſto vates mendax Apollinis dixerit, atque iſte crediderit: aut fortaſſe vatem, quod non dixit, dixiſſe iſte ipſe confinxerit: quàm vero ſibi conſtet vel ipſa oracula inter ſe faciat conuenire, poſtea videbimus. Hic tamen Iudæos tanquam dei ſuſceptores rectè dicit indicaſſe de Chriſto, quod eum morte peſsima excruciandum eſſe cenſuerint. Deus itaque Iudæorum, cui perhibet teſtimonium, audiendus fuit, ſic dicens: Sacrificans diis eradicabitur, niſi deo tantum. Sed ad manifeſtiora veniamus, & audiamus quàm magnum deum dicat eſſe Iudæorum. Ita ad ea quæ interrogauit Apollinem, quid melius, verbum ſiue ratio,[b] an lex? Reſpondit, inquit, verſibus hæc dicens. Ac deinde ſubiici Apollinis verſus in quibus & iſti ſunt vt quantum ſatis eſt inde decerpam: In deum verò, inquit, generatorem, & in regem ante omnia: quem tremit cœlum & terra atq; mare & infernorum abdita, & ipſa numina perhorreſcunt: quorum lex eſt pater, quem valde ſancti honorant He-

Exod. 22.

B bræi. Tali oraculo dei ſui Apollinis, Porphyrius tam magnum deum dixit eſſe hebræorum, vt eum & ipſa numina perhorreſcant. Cùm ergo deus iſte dixerit, Sacrificans diis eradicabitur: miror quod ipſe Porphyrius non perhorruerit, & ſacrificans diis eradicari non formidauerit. Dicit etiam bona philoſophus iſte de Chriſto, quaſi oblitus illius, de qua paulo ante locuti ſumus, contumeliæ ſuæ: aut quaſi in ſomnis dij eius maledixerint (in) Chriſto & euigilantes eum bonum eſſe cognouerint, dignéque laudauerint. Denique tanquam mirabile aliquid atque incredibile prolaturus: præter opinionem, inquit, profectò quibuſdam videatur eſſe quod dicturi ſumus. Chriſtum enim dij piiſsimum pronunciauerunt, & immortalem factum, & cum bona prædicatione eius meminerunt. Chriſtianos autem pollutos inquit, & contaminatos, & errore implicatos eſſe dicunt: & multis talibus aduerſus eos blaphemiis vtuntur. Deinde ſubiicit, velut deorum oracula blaſphemantium Chriſtianos. Et poſt hæc: de Chriſto autem, inquit, interrogantibus ſi eſt deus, ait Hecate: Quoniam quidem

C immortalis anima poſt corpus vt incedit, noſti: à ſapientia autem abſciſſa ſemper errat, viri pietate præſtantiſsimi eſt illa anima, hanc colunt aliena à ſe veritate. Deinde poſt verba eius quaſi oraculi ſui ipſe contexens: Piiſsimum igitur virum, inquit, eum dixit, & eius animam ſicut & aliorum piorum poſt obitum immortalitate donatam, & hanc colere Chriſtianos errantes. Interrogantibus autem inquit: Cur ergo damnatus eſt, oraculo reſpondit dea: Corpus quidem debilitantibus tormentis ſemper oppoſitum eſt: anima autem piorum cœleſti ſedi inſidet. Illa vero anima aliis animabus fataliter dedit, quibus fata non annuerunt deorum obtinere dona, neque habere Iouis immortalis agnitionem errore implicari. Propterea ergo diis exoſi: quia quibus fato non fuit noſſe deum, nec dona à diis accipere, his fataliter dedit iſte errore implicari. Ipſe vero pius, & in cœlum ſicut pij inceſsit.* Itaque hunc quidem non blaſphemabis, miraberis autem hominum dementiam,[c] ex eo in eis facile præcépſque periculum. Quis ita ſtultus eſt, vt non intelligat aut ab homine callido eóque Chriſtianis inimiciſsimo, hæc oracula fuiſſe conficta, aut conſilio ſimili ab impuris dæmonibus iſta fuiſſe reſponſa, vt ſcilicet quoniam laudant Chriſtum, propter-

**alias, cõceſſit.*

D ea credantur veraciter vituperare Chriſtianos: itaque ita ſi poſsint intercludant viam ſalutis æternæ, in qua fit quiſque Chriſtianus? Suæ quippe nocendi aſtutiæ milleformi ſentiunt non eſſe contrarium, ſi credatur eis laudantibus Chriſtum, dum tamen credatur etiam vituperantibus Chriſtianos: vt eum qui vtrunque crediderit, talem Chriſti faciant laudatorem, ne velit eſſe Chriſtianus. Ac ſi quamuis ab illo laudatus, ab iſtorum tamen dæmonum dominatu eum non liberet Chriſtus: præſertim quia ita laudant Chriſtum, vt quiſquis in eum talem crediderit, qualis ab eis prædicatur, Chriſtianus verus non ſit, ſed Photinianus hæreticus,[d] qui tantummodo hominem non etiam deum nouerit Chriſtum; & ideo per eum ſaluus eſſe non poſsit: nec iſtorum mendaciloquorum dæmonum laqueos vitare vel ſoluere. Nos autem neque Apollinem vituperantem Chriſtum, neque Hecaten poſſumus approbare laudantē. Ille quippe tanquam iniquum Chriſtum vult credi, quem à iudicibus recta ſentientibus dicit eſſe occiſum: iſta hominem piiſsimum, ſed hominem tantum. Vna eſt tamen & illius & huius intentio, vt nolint homines eſſe Chriſtianos: quia niſi Chriſtiani erunt, ab eorum erui poteſtate non poterunt. Iſte vero philoſophus, vel potius qui

E talibus aduerſus Chriſtianos, quaſi oraculis credunt, prius faciant ſi poſſunt, vt inter ſe de ipſo Chriſto Hecate atque Apollo concordent, eumque aut ambo vituperent aut ambo collaudent. Quod ſi facere potuiſſent, nihilominus nos & vituperatores & laudatores Chriſti, fallaces dæmones vitaremus. Cum vero eorum deus & dea inter ſe de Chriſto, ille vituperando, iſta laudando diſſentiant: profectò eis blaſphemantibus Chriſtianos non credunt homines, ſi rectè ipſi ſentiant. Sanè Chriſtum laudans vel Porphyrius vel Hecate, cum dicat eum ipſum dediſſe fataliter Chriſtianis, vt implicarentur errore, cauſas tamen eiuſdem, ſicut putat, pandit erroris. Quas ante quàm ex verbis eius exponam, prius quæro, ſi fataliter dedit Chriſtus Chriſtianis erroris implicationē: vtrum volens, an nolens dederit. Si volens, quomodo iuſtus? ſi nolens, quomodo beatus? Sed iam cauſas ipſius audiamus erroris. Sunt, inquit, ſpiritus terreni minimi loco (terreno) quodam malorum dæmonum poteſtati ſubiecti ab his ſapiētes Hebræorum, quo-

F rum vnus iſte etiam Ieſus fuit, ſicut audiſti diuina Apollinis oracula, quæ ſuperius dicta ſunt: ab his ergo Hebræi dæmonibus peſsimis, & minoribus ſpiritibus vetabant religioſos, & ipſis vacare prohibebant: venerari autem magis cœleſtes deos, amplius autem venerari deum patrem. Hoc autem, inquit, & dij præcipiunt, & in ſuperioribus oſtendimus, quemadmodum animaduertere ad deum monent, & illum colere vbique imperant. Verum indocti & impię naturæ, quibus vere fatum non conceſſit à diis dona obtinere, neque habere Iouis immortalis notionem, non audientes & deos & diuinos viros: deos quidem omnes recuſauerunt, prohibitos autē dæmones non ſolum nullis odiis inſequi, ſed etiam revereri delegerunt. Deum autem ſimulantes ſe colere, ea ſola per quæ deus adoratur, non agunt. Nam deus quidem vtpote omnium pater nullius indiget: ſed nobis eſt bene cum eum per iuſtitiam & caſtitatem aliáſque virtutes adoramus, ipſam vitam precem ad ipſum facientes, per imitationem & inquiſitionem de ipſo. Inquiſitio enim purgat, inquit:[e] imitatio deificat affectionem ad ipſum operando. Bene quidem prædicauit deum patrem, & quibus ſit colendus moribus dixit. Quibus præceptis prophetici libri pleni ſunt Hebræorum, quando ſancto-

G rum vita ſiue vituperatur, ſiue laudatur. [f] Sed in Chri-
ſtianis tantũ errat, aut tantum calumniatur, quantũ vo-
lunt dæmones, quos opinatur deos, quaſi cuiquam dif-
ficile ſit recolere, quæ turpia, quæ dedecora erga deorũ
obſequium in theatris agebantur & templis: & attende-
re quæ legantur, dicãtur, audiantur in eccleſiis, vel deo
vero quid offeratur: & hinc intelligere vbi ædificium,
& vbi ruina ſit morum. Quis autem huic dixit vel inſpi-
rauit, niſi diabolicus ſpiritus tam vanum apertúmque
mẽdacium, quod dæmones ab Hebræis coli prohibitos
reuereantur potius, quàm oderint Chriſtiani? Sed deus
ille, quem coluerunt ſapientes Hebræorum, etiam cœle-
ſtibus ſanctis angelis & virtutibus dei, quos beatiſsimos
tanquam ciues in hac noſtra peregrinatione mortali ve-
neramur & amamus, ſacrificari vetat, intonans in lege
ſua, quam dedit populo ſuo Hebræo & valde minaci-
ter dicens: Sacrificans diis eradicabitur. Et ne quiſquam
putaret dæmonibus peſsimis terreniſq; ſpiritibus, quos
iſte dicit minimòs vel minores, ne ſacrificetur eſſe præ-
ceptum: quia & ipſi in ſcripturis ſanctis dicti ſunt dij, [g]
H non Hebræorum, ſed gentium. Quod euidenter in pſal-
Pſal. 95. mo LXX. interpretes poſuerunt, dicentes: Quoniã om-
nes dij gẽtium dæmonia. Ne quis ergo putaret iſtis qui-
dem dæmoniis prohibitum eſſe, cœleſtibus autẽ vel om-
nibus, vel aliquibus ſacrificari eſſe permiſſum, mox ad-
Exod. 22. didit, Niſi domino ſoli, id eſt, niſi domino tantum, ne
fortè in eo quod dicit, niſi domino ſoli, dominum ſolẽ
credat eſſe quiſpiam, cui ſacrificandum putet. Quod nõ
ita eſſe intelligendum in ſcripturis Græcis facilimè [h]
reperitur. Deus igitur Hæbreorum cui tam magnum
tantus etiam iſte philoſophus perhibet teſtimonium, le-
gem dedit Hebræo populo ſuo, Hebræo ſermone con-
ſcriptam: non obſcuram & incognitam, ſed omnibus
iam gentibus diffamatam: in qua lege ſcriptum eſt: Sa-
crificans diis eradicabitur, niſi domino tantum. Quid
opus eſt in hac eius lege eiúſq; prophetis de hac re mul-
ta perquirere, imò non perquirere? Non enim abſtru-
ſa vel rara ſunt, ſed aperta & crebra colligere, & in hac
diſputatione mea ponere: quibus luce clarius appareat,
nulli omnino, niſi tantùm ſibi deum verum & ſummũ
I voluiſſe ſacrificari. Ecce hoc vnum breuiter: imò gran-
diter, minaciter, ſed veraciter dictum ab illo deo, quem-
tam excellenter eorũ doctiſsimi prædicant, audiatur, ti-
meatur, impleatur, ne inobedientes eradicatio conſequa-
tur. Sacrificãs, inquit, diis eradicabitur, niſi domino tan-
tum: non quo rei egeat alicuius, ſed quia nobis expedit, [i]
vt res eius ſimus. Hinc enim canitur in ſacris literis He-
Pſal. 15. bræorum: Dixi domino deus meus es tu, quoniam bo-
norum meorum non eges. Huius autem præclariſsimum
atque optimum ſacrificium nos ipſi ſumus. Hęc eſt ciui-
tas eius, cuius rei myſteriũ celebramus oblationibus no-
ſtris, quæ fidelibus notæ ſunt, ſicut in libris præcedenti-
Malac. 1. bus diſputauimus. Ceſſaturas enim victimas, quas in vm-
bra futuri offerebant Iudæi: & vnum ſacrificium gentes
à ſolis ortu vſque ad occaſum, ſicut iam fieri cernimus
oblaturas per prophetas Hebræos oracula increpuere
diuina. Ex quibus quãtum ſatis viſum eſt, nonnulla pro-
tulimus, & huic iam operi aſperſimus. Quapropter vbi
non eſt iſta iuſtitia, vt ſecundum ſuam gratiam ciuitati
obedienti deus imperet vnus & ſummus, ne cuiquã ſa-
crificet niſi tantum ſibi: & per hoc in omnibus homini-
bus ad eandem ciuitatem pertinentibus, atque obedien-
tibus deo, animus etiam corpori, atque ratio vitiis ordi-
ne legitimo fideliter imperet: vt quemadmodum iuſtus
vnus, ita cœtus populúſque iuſtorum viuat ex fide, quæ
operatur per dilectionem. [k] qua homo diligit deum, ſi- K
cut diligendus eſt deus & proximum ſicut ſeipſum. Vbi *Abacu. 2.*
ergo non eſt iſta iuſtitia, profectò non eſt cœtus homi- *Galat. 5.*
num iuris conſenſu, & vtilitatis communione ſociatus. *Mat. 22.*
Quod ſi non eſt, vtique populus non eſt: ſi vera eſt hæc
populi definitio, ergo nec Reſpulica eſt: quia res popu-
li non eſt, vbi ipſe populus non eſt.

NAm in libris quos [Greek].) Hoc eſt, de philoſophia [a] reſponſorũ à diis, in quo opere oracula Apollinis ponit, & cæterorum deorũ, ex quis excerpimus nõnulla. b Verbum ſiue ratio.) Vtrũque eſt λόγος. c Miraberis autem hominum dementiam.) In utroque habetur miſereberis, et viliores & contẽptiores faceres. d Sed Photinianus hæreticus.) Hic damnatus eſt in concilio Syrmico: vt Caſsiodorus *Photinianus.* in tripartita narrat hiſtoria, conuictuſq; à Sabino pontifice Anchyritheno. Secutus eſt dogma Pauli Samoſateni hæretici, ita vt quidã eandẽ eſſe hęreſim exiſtiment & tradant. e Inquiſitio enim purgat, inquit.) Eſt enim inquiſitio, quæ ſpectat ad illuſtrationem animi, qua ipſe purgatur tenebris & obſcuritate & poſtquã inuenerit ac cognouerit deũ ſtudet eum imitari, fieriq; ſimilis eius, hoc eſt, planè deus. f Siue vituperatur, ſiue laudatur.) In Brugenſi & Colonienſi libris non vituperatur legitur, ſed imperatur, integriore ſenſu: nec vllus erit ſi dicas, vituperatur. Prophetæ enim ſanctorum vitam non vituperant, ſed aut ſanctè viuere hortantur & iubent, aut ſancta viuentes commendant, & laudibus extollunt. g Et ipſi in ſcripturis ſanctis dicti dij ſunt.) Origenes in canti- L cis: Deus nomen principaliter in eo eſt, ex quo omnia, & per quem om- *DEVS.* nia, & in quo omnia: quod à patre virtutem & naturam trinæ ſingularitatis denunciat. Secundo vero in loco, & vt ita dixerim abuſiue, deos dicit ſcriptura etiam illos, ad quos ſermo dei fit ſicut confirmat Saluator in Euangeliis. ſed & cœleſtes virtutes ſub hoc nomine appellari videntur, dũ dicitur: deus ſtetit in ſynagoga deorum: in medio autem deos diiudicat. Tertio vero in loco iam non abuſiue ſed falsò dij gentium dæmones appellantur, quum dicitur: Omnes dij gentium dæmonia. Tãtum Origenes. Auguſtinus in hoc Pſalmo nonageſimoquinto euidenter Septuaginta interpretes poſuiſſe dicit: Omnes dij gentiũ dæmonia [Greek]. Nã in Hebrӕo in Pſalmo nonageſimo, ſexto hoc enim numero apud eos legiẽ, Hieronymus, vertit: Oẽs dij populorũ ſculptilia. h In ſcripturis Grӕcis facilimè.) [Greek], Neque id inepte Auguſtinus addit: nam plerique populi ſolem tantum pro deo colebãt, & multi philoſophorum hunc tantum deum arbitrati ſunt ac cæterorum deorum virtutes in hunc retulerunt: vt docet macrobius. i Sed quia nobis expedit.) Nihil nos deo damus quum rectè viuimus: neque ipſe maior aut beatior fit ſed bene nobiſcum agitur: ita non nobis debetur gratia quod boni ſumus: ſed eam nos potius deo debemus, cuius beneficio ſumus boni. k Quæ operatur per dilectionem.) Caret actione ac motu ſuo, & velut vita, quum in opera charitatis non exit, iacet, languet, mortua eſt.

Qua definitione conſtet populi & Reipublicæ nuncupationem rectè ſibi: non ſolum Romanos, ſed etiam regna alia vendicare. Cap. XXIIII.

SI autem populus non iſto, ſed alio definitur
modo, velut ſi dicatur. Populus eſt cœtus M
multitudinis rationalis, rerũ quas diligit cõ-
cordi cõmunione ſociatus: profectò vt videa-
tur qualis quiſq; populus ſit, illa ſunt intuẽ-
da quæ diligit. Quæcunq; tamẽ diligat, ſi cœtus eſt mul-
titudinis non pecorum, ſed rationalium creaturarum, &
eorum quæ diligit, communione concordi ſociatus eſt,
non abſurde populus nuncupatur: tanto vtique melior,
quanto in melioribus: tantòque deterior, quanto eſt in
deterioribus concors. Secundum iſtam definitionẽ no-
ſtram Romanus populus e, populus eſt: & res eius ſine
dubitatione reſpublica. Quid autem primis tempori-
bus ſuis, quidve ſequentibus populus ille dilexerit: &
quibus moribus ad cruentiſsimas ſeditiones, atque in-
de ad ſocialia, atque ciuilia bella perueniens, ipſam con-
cordiam, quæ ſalus eſt quodammodo populi, ruperit
atque corruperit, teſtatur hiſtoria: de qua in præceden-
tibus libris multa poſuimus. Nec ideo tamen vel ipſum
non eſſe populum, vel eius rem dixerim nõ eſſe rempu-
blicam, quandiu manet qualiſcunque multitudinis ra-
tionalis cœtus, rerum quas diligit concordi cõmunione
ſociatus. Quod autẽ de iſto populo, & de iſta Republi-
ca dixi, hoc de Athenienſium, vel quorumcunque Græ-
corum: hoc de Aegyptiorum, hoc de illa Babylone
Aſſyrio-

A Aſſyriorum, quando in rebus ſuis publicis imperia vel parua vel magna tenuerunt: & de alia quacunq; aliarum gentium intelligat dixiſſe atq; ſenſiſſe. Generaliter quippe ciuitas impiorum, cui non imperat deus obedienti ſibi, vt ſacrificium nō offerat, niſi tantummodo ſibi: & per *Exod.22.* hoc in illa & animus corpori, ratioq; vitiis recte ac fideliter imperet, caret iuſtitiæ veritate.

Quòd non poſſint ibi veræ eſſe virtutes, vbi non eſt vera religio. *Caput XXV.*

QVamlibet enim videatur animus corpori & ratio vitiis laudabiliter imperare: ſi tamen deo animus & ratio ipſa nō ſeruit, ſicut ſibi ſeruiendum eſſe ipſe deus pręcepit, nullo modo corpori vitiiſq; recte imperat. Nam qualis corporis atque vitiorū poteſt eſſe mens domina, veri dei neſcia, nec eius imperio ſubiugata, ſed vitioſiſsimis dæmonibus corrumpētibus proſtituta? Proinde virtutes, quas ſibi habere videtur, per quas imperat corpori & vitiis ad quodlibet adipiſcendum vel tenēdum, niſi ad deum retulerit, etiā ipſæ vitia ſunt potius quàm virtutes. Nā licet à quibuſdam tūc veræ & honeſtæ † putētur eſſe virtutes, cū ad ſeipſas referūtur:[a] nec propter aliud expetuntur, etiā tunc inflatæ, ac *† al. verè honeſtæ.*
B ſuperbæ ſunt: & ideo non virtutes, ſed vitia iudicandę ſunt. Sicut enī nō eſt à carne, ſed ſuper carnē, quod carnē facit viuere ſic non eſt ab homine, ſed ſuper hominē, quod hominē facit beate viuere: nec ſolum hominē, ſed etiam quamlibet poteſtatem virtutemq; cœleſtem.

a QVum ad ſeipſas referuntur.) Stoici virtutes propter ſe amādas putarunt, ex quorū ſententiis illa ſunt: virtutem ſeipſa eſſe contentam, ipſamq; precium eſſe ſibi: & eam vnā ſatis eſſe ad bene beateq; viuendū. Apud Senecam & Ciceronē Stoiciſſantem: quā opinionem videri vult Platonis dogmatis adſtipulari. Cice. v. de fini. duo genera ponit propter ſe expetendorū. Vnum, quod eſt in his, in quibus cōpletur ſummum bonū: quæ ſunt animi aut corporis. Alterū eorum, quæ ſunt extrinſecus, id eſt, quæ neq; animis inſunt, neque corporibus: vt parentes, liberi, & propinqui, vt ipſa patria. Sūt illa quidē ſua ſpōte chara ſed eodē in genere, in quo illa non ſunt. In ſententiis theologicis diſputatur, an virtutes propter ſe amandæ ſint. Nā Ambroſius affirmare videtur in epiſtolam ad Galatas, Auguſtinus vero xiij. de trinitate negare. Collector ſententiarū & amādas propter ſe ait virtutes, quod poſſeſſores ſui ſancta & ſyncera delectatione delectēt, & tamē referēdas ad ſempiternā beatitudinē. Verum ita ſunt virtutes cū præceptis dei coniunctæ, vt amare illas nemo poſsit, quin ſummo & primo amoris loco deū habeat. Neq; virtutes ſic amabit propter ipſas, quin parentē authorem & magiſtrū earum deū plus amet. Nā hę ſemper oculos amantis ſui ad *Virt' propter ſe amanda.*
C illū attollunt: ita fiet, vt quū ſe virtutes credat habere charas propter ſeipſas, ad illaſq; toto ferri pectore, in finē omnium deum perueniat. Sed Auguſtinus hoc loco de gentilib' loquitur, quibus virtutes ſi æterno precium peterent, ſordidæ & mercenariæ videbantur: ſin conſcientia acquieſcerēt, pulcherrimæ & verę virtutes. Sed is erat illis primus gradus ad arrogantiam, quum alios præ ſe contemnerent.

De pace populi alienati à deo, qua vtitur ad pietatē populus dei, dum in hoc peregrinus eſt mundo. *Cap. XXVI.*

QVocirca vt vita carnis anima eſt, ita beata vita hominis deus eſt. De quo dicunt ſacræ literæ Hebræorū: Beatus populus, cuius eſt dominus deus ipſius.[a] Miſer igitur populus ab iſto alienatus deo: diligit tamen ipſe etiā quandā pacē ſuam non improbandam, quam quidem non habebit in fine, quia non ea bene vtitur ante finem. Hanc autē vt interim habeat in hac vita, noſtra etiam intereſt:[b] quoniam quamdiu permixtæ ſunt ambæ ciuitates, vtimur & nos pace Babylonis: ex qua ita per fidem dei populus liberatur, vt apud hanc interim peregrinetur. Propter quod & Apoſtolus admonuit Eccleſiam, vt oraret pro regibus eius atq; ſublimibus, addens & dicens, vt quietā & tranquillam vitam agamus cum omni pietate & charitate.[c] Et Propheta Hieremias cum populo veteri dei venturam prænunciaret captiuitatē, & diuinitus imperaret: vt obedienter in Babyloniam irent, deo ſuo etiam iſta patien- *Pſal.145.* *1.Timo.2.* *Hiere.29.*

tia ſeruientes, monuit & ipſe vt oraretur pro illa, dicens: D
quia in pace eius erit pax veſtra, vtique interim temporalis pax, quæ bonis maliſq; communis eſt.

a BEatus populus cuius eſt dominus deus ipſius.) Pſalmo cxliij. in quo enumeratis fortunæ bonis, quæ quidem in primo beatitudinis loco ſtatuunt, numeroſa prole, auro, argēto, fœcundis pecoribus, prędiis & poſſeſsionib' ampliſsimis, atq; vberrimis, tū fructibus iſtarū rerum omnium pacatis, cū quiete ac lætitia ad extremum cōcludit: beatum dixerunt populū cui hęc adſunt, imò vero beatus populus cuius eſt domin' deus eius. b Noſtra etiam intereſt. Alibi, noſtri. q. in tem noſtrā eſt. c Et charitate.) Alibi, caſtitate: melius [illegible].

De pace ſeruientiū deo, cuius perfecta tranquillitas in hac temporali vita non poteſt apprehendi. *Cap. XXVII.*

PAx autē noſtra propria, & hic eſt cum deo per fidem, & in æternū erit cū illo per ſpeciē.[a] Sed hîc ſiue illa communis, ſiue noſtra propria talis eſt pax, vt ſolatium miſeriæ ſit potius quam beatitudinis gaudiū. Ipſa quoq; noſtra iuſtitia quāuis vera ſit propter veri boni finem, ad quem refertur: tamē tanta eſt in hac vita, vt potius peccatorū remiſsione cōſtet,[b] quàm perfectione virtutum. Teſtis eſt oratio totius ciuitatis dei, quæ peregrinatur in terris. Per omnia quippe membra ſua clamat ad deū: Dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris. Nec pro eis eſt efficax hæc oratio,[c] quorū fides ſine operibus mortua eſt: ſed pro eis quorum fides per dilectionē operatur. Quia enim deo quidē ſubdita, in hac tamen cōditione mortali, & corpore corruptibili, quod aggrauat animā: nō perfecte vitiis ratio imperat: ideo neceſſaria eſt iuſtis talis oratio. Nam profecto quanquā imperetur, nequaquā ſine conflictu vitiis imperatur. Et vtiq; aliquid ſubrepit in hoc loco infirmitatis etiā bene confligenti, ſiue hoſtibus talibus victis ſubditiſque dominanti. Vnde ſi non facili operatione, certe labili locutione aut volatili cogitatione peccetur. Et ideo quandiu vitiis imperatur, plena pax non eſt: quia & illa, quæ reſiſtunt, periculoſo debellantur prælio: & illa, quæ victa ſunt, nondū ſecuro triumphantur ocio, ſed adhuc ſollicito premuntur imperio. In his ergo tentationibus, de quibus omnibus in diuinis eloquiis breuiter dictum eſt: Nunquid non tentatio eſt vita humana[d] ſuper terram? quis ita viuere ſe præſumat, vt dicere deo, Dimitte nobis debita noſtra, non neceſſe habeat, niſi homo elatus? Nec vero magnus: ſed inflatus ac tumidus: cui per iuſtitiam reſiſtit, qui gratiā largitur humilibus. Propter quod ſcriptū eſt: Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autē dat gratiam. Hic itaq; in vnoquoque iuſtitia eſt, vt obedienti deus homini, animus corpori, ratio autē vitiis etiā repugnantibus imperet, vel ſubigendo vel reſiſtendo: atq; vt ab ipſo deo petatur, & meritorum gratia, & venia delictorū, ac de acceptis bonis gratiarum actio perſoluatur. In illa vero pace finali quò referenda, & cuius adipiſcendæ cauſa habēda eſt iſta iuſtitia: quoniam ſanata immortalitate atque incorruptione, natura vitia non habebit: nec vnicuiq; noſtrum vel ab alio vel à ſeipſo quicquā repugnabit: non opus erit, vt ratio vitiis, quæ nulla erunt imperet: ſed imperabit deus homini, ánimus corpori, tantaque obediendi ibi erit ſuauitas & facilitas, quanta viuendi regnandiq; fœlicitas. Et hoc illic in omnibus hominibus atq; in ſingulis æternum erit, æternumq; eſſe certum erit: & ideo pax beatitudinis huius, vel beatitudo pacis huius ſummum bonum erit. *Matt.6.* *Iacob.2.* E *Galat.5.* *Sapien.9.* *Iob.7.* *Matt.6.* F *Iaco.4.* *1.Pet.5.*

a PEr ſpeciē.) q. per ſpectationē & viſionē. b Vt potius peccatorum remiſsione cōſtet.) Magna enim ex parte ſumus boni: nō quod bene viuimus, ſed quòd cōmiſſorum ſcelerū nobis fit à deo gratia. c Nec pro eis eſt efficax hæc oratio.) Nō aliter quam quod ſalubre ſumitur à corpore, nihil prodeſt emortuo mēbro corporis: & hæc orationis particula, dimit. no. de. no. ſi. & n. di. deb. no. interpretatio eſt ei, qui illā dicit fratri ſuo inimicus & iratus. d Nunquid nō tentatio eſt vita humana.)

G Iob. vij. vulgo legimus: militia eſt vita hominis ſuper terrã. Sed.Lxx. vtitur Auguſtinus vt aſſolet [illegible], quaſi tentatorium locus. Seneca lib.xvj. Epiſtolarum: Atqui viuere mi Lucilli militare eſt. Itaque hi, qui iactãtur, & per operoſa atque ardua ſurſum atque deorſum eunt, & expeditiones periculoſiſſimas obeunt fortes viri ſunt, primóresque caſtrorum. Iſti quos publica quies aliis laborantibus mollitur habet, turtur illi ſunt, tuti contumeliȩ cauſa.

In quem finem venturus ſit exitus impiorum
Caput XXVIII.

Apoc. 20. EOrum autem qui non pertinẽt ad iſtam ciuitatem dei, erit econtrario miſeria ſempiterna, quæ etiam ſecũda mors dicitur: quia nec anima ibi viuere dicenda eſt, quæ à vita dei alienata erit: nec corpus, quod æternis doloribus ſubiacebit. Ac per hoc ideo durior iſta ſecũda mors erit: quia finiri morte nõ poterit. Sed quoniã ſicut miſeria beatitudini, & mors vitæ, ita bellũ paci videtur eſſe contrariũ: merito quæritur: ſicut pax in bonorũ finibus prædicata eſt atque laudata, quod vel quale bellũ in finibus malorum econtrario poſsit intelligi. Verũ qui hoc quȩrit, attendat quid in bello noxium pernicioſumq; ſit: & videbit nihil aliud eſſe quàm inter ſe rerũ aduerſitatẽ atq; conflictũ. Quod igitur bellũ grauius & amarius cogitari poteſt, quàm vbi
H voluntas ſic aduerſa eſt paſsioni, & paſsio voluntati, vt nullius earum victoria tales inimicitiæ finiãtur: & vbi ſic confligit cum ipſa natura corporis vis doloris, vt neutrũ alteri cedat? Hic enim quando contingit iſte conflictus, aut dolor vincit & ſenſum mors adimit: aut natura perdurans vincit, & dolorem ſanitas tollit. Ibi autem & dolor permanet, vt affligat: & natura perdurat, vt ſentiat: quia vtrunq; ideo non deficit, ne pœna deficiat. Ad hos autem fines bonorum & malorum, illos expetẽdos, iſtos cauendos: quoniam per iudiciũ tranſibunt ad illos boni, ad iſtos mali: de hoc iudicio quantum deus donauerit, in conſequenti volumine diſputabo.

F I N I S.

ELENCHVS

CAPITVM IN LIB. XX. DIVI Aurelij Auguſtini de Ciuitate dei.

1 Quòd quamuis omni tempore deus iudicet, in hoc tamen libro de nouiſsimo eius iudicio eſt proprie diſputandum.
2 De varietate rerum humanarum, cui nomẽ poteſt dici deeſſe iudiciũ dei, quãuis nequeat inueſtigari.
3 Quid in libro Eccleſiaſte Salomõ de his quȩ in hac vita & bonis & malis ſunt communia, diſputarit.
4 Quòd ad differendũ de nouiſsimo iudicio dei, noui primum teſtamenti, ac deinde veteris teſtimonia prolaturus ſit.
5 Quibus ſententiis domini ſaluatoris diuinum iudicium futurum in fine ſeculi declaretur.
6 Quæ ſit prima reſurrectio, quæ ſecunda.
7 De duabus reſurrectionibus, & de mille annis, quid in Apocalypſi Ioãnis ſcriptum ſit, & quid de eis rationabiliter ſentiatur.
8 De alligatione & ſolutione diaboli.
9 Quid ſit regnum ſanctorum cum Chriſto per mille annos: & in quo diſcernatur à regno æterno.
10 Quid reſpondendum ſit eis, qui putant reſurrectionem ad ſola corpora non etiã ad animas pertinere.
11 De Gog & Magog, quos ad perſequendã eccleſiam dei, ſolutus prope finem ſeculi diabolus incitabit.
12 An ad vltimum ſupplicium pertineat impiorum, quòd deſcendiſſe ignis de cœlo & eoſdem comediſſe memoratur.
13 An ante tẽpus perſecutionis Antichriſti mille anni annumerandi ſint.
14 De damnatione diaboli cum ſuis, & per recapitulationem de reſurrectione corporum omniũ mortuorum, & de iudicio vltimæ retributionis.
15 Qui ſint mortui, quos ad iudicium exhibuit mare, vel quos mors & inferi reddiderint.
16 De cœlo nouo & terra noua.
17 De eccleſiæ glorificatione ſine fine poſt mortem.
18 Quid apoſtolus Petrus de nouiſsimo dei iudicio prædicare docuerit mortuorum.
19 Quid apoſtolus Paulus Theſſalonicenſibus ſcripſerit: & de manifeſtatione Antichriſti, cuius tempus dies domini ſubſequetur.
20 Quid idem Apoſtolus in prima ad eoſdem epiſtola de reſurrectione mortuorum docuerit.
21 Quid Eſaias propheta de mortuorum reſurrectione & retributione iudicij ſit locutus.
22 Qualis futura ſit egreſsio ſanctorum ad videndas pœnas malorum.
23 Quid prophetauerit Daniel de perſecutione Antichriſti, & de iudicio dei regnóque ſanctorum.
24 In pſalmis Dauidicis, quæ de fine ſeculi huius, & quæ de nouiſsimo dei iudicio prophetantur.
25 De prophetia Malachiȩ, qua dei iudicium vltimum declaratur: & quorum dicitur per purificatorias pœnas facienda mundatio.
26 De ſacrificiis quæ ſancti offerent deo ſic placitura, quomodo in diebus priſtinis & annis prioribus placuerunt.
27 De ſeparatione bonorum & malorum, per quam nouiſsimi iudicij diſcretio declaratur.
28 De lege Moyſi ſpiritaliter intelligenda, ne in damnabilia murmura carnalis ſenſus incurrat.
29 De aduẽtu Heliæ ante iudicium, cuius prædicatione ſcripturarum ſecreta reſerante Iudȩi conuertentur ad Chriſtum.
30 Quòd in libris veteris teſtamenti, cum deus legitur iudicaturus, non euidenter Chriſti perſona monſtretur: ſed ex quibuſdam teſtimoniis, vbi dominus deus loquitur, non dubie appareat quod ipſe ſit Chriſtus.

D. AVRELII AVGVSTINI Epiſcopi, de Ciuitate Dei, Liber XX.

Quod quamuis omni tempore deus iudicet, in hoc tamen libro de nouiſsimo eius iudicio eſt proprie diſputandum. *Caput I.*

DE die vltimi iudicij dei, quod ipſe donauerit locuturi, eũmq; aſſerturi aduerſus impios & incredulos, tãquam in ædificij fundamento prius ponere teſtimonia diuina debemus. Quibus qui nolũt credere humanis ratiunculis falſis atq; fallacibus cõtrauenire conantur: ad hoc vt aut aliud ſignificare cõtendant, qd adhibetur teſtimoniũ de literis ſacris, aut oĩno diuinit' eſſe dictũ negẽt. Nã nullũ exiſtimo eſſe mortaliũ, q cũ ea ſicut dicta

A dicta ſunt intellexerit: & à ſummo ac vero deo per animas ſanctas dicta eſſe crediderit, non eis cedat atq; conſentiat: ſiue id etiam ore fateatur, ſiue aliquo vitio fateri erubeſcat, aut metuat: vel etiã peruicacia ſimilima inſaniæ, id quod falſum eſſe nouit, aut credit, [cõtra id quod verum eſſe nouit aut credit] etiam contentioſiſsime defendere moliatur. Quod ergo in confeſsione ac profeſ- *2.Timo.4.* ſione tenet omnis eccleſia dei veri, Chriſtum de cœlo eſſe venturum ad viuos ac mortuos iudicandos, hunc diuini iudicij vltimũ diem dicimus, id eſt, nouiſsimum tempus. Nam per quot dies hoc iudicium tendatur, incertum eſt: ſed ſcripturarum more ſanctarum diem poni ſolere pro tempore, nemo qui illas literas quamlibet negligenter legerit, neſcit. Ideo autem cum diem iudicij dei dicimus, addimus vltimum, vel nouiſsimum: quia & *Gene.3.* nunc iudicat, & ab humani generis initio iudicauit: dimittens de paradiſo, & à ligno vitę ſeparans primos homines peccati magni perpetratores, immo etiam quan- *2.Pet.2.* do angelis peccantibus nõ pepercit: quorũ princeps homines à ſeipſo ſubuerſus inuidẽdo ſubuertit, proculdubio iudicauit. Nec ſine illius alto iuſtóque iudicio, & in hoc aëreo cœlo & in terris, & dæmonum & hominum B miſerrima vita eſt erroribus ærumniſq; pleniſsima. Verum etſi nemo peccaſſet, non ſine bono rectoq; iudicio deus vniuerſam rationalem creaturam perſeuerantiſsime ſibi domino ſuo cohærentem in æterna beatitudine retineret. Iudicat etiam, non ſolum vniuerſaliter de genere dæmonum atque hominum, vt miſeri ſint propter primorum meritũ peccatorum: ſed etiam de ſingulorum operibus propriis, quæ gerunt arbitrio volunta- *Matt.8.* tis. Nam & dæmones ne torqueantur, precãtur: nec vtique iniuſte vel parcitur eis, vel pro ſua quiq; improbitate torquẽtur. Et homines plerunq; aperte, plerunq; † oc- *† al. ſemper.* culte luunt pro ſuis factis diuinitus pœnas: ſiue in hac vita, ſiue poſt mortẽ: quanuis nullus hominum agat recte niſi diuino adiuuetur auxilio: nullus dæmonum aut hominum agat inique, niſi diuino eodemq; iuſtiſsimo dei *Roma.9.* iudicio permittatur. Sicut enim ait Apoſtolus: Non eſt *Roma.11.* iniquitas apud deũ. Et ſicut ipſe alibi dicit: Inſcrutabilia ſunt iudicia dei, & inueſtigabiles viæ eius. Non igitur in hoc libro de illis primis, nec de iſtis mediis dei iudiciis, ſed de ipſo nouiſsimo iudicio, quantũ ipſe tribuerit, diſ- *1.Timo.4.* putabo: quando Chriſtus de cœlo venturus eſt viuos iudicaturus & mortuos. Iſte quippe dies iudicij proprie C iam vocatur, eo quòd nullus ibi erit imperitæ querelæ locus,[a] cur iniuſtus ille ſit fœlix, & cur iuſtus ille infœlix. Omnium nanq; tunc non niſi bonorum vera & pleniſsima fœlicitas, & omnium non niſi malorum digna & ſumma infœlicitas apparebit.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS in XX. Lib. de Ciuitate dei D. Aurelij Auguſtini commentarij.

[a] IMperitę querelę loc⁹.) Nã in hac vita quęrſit homines, cur mali ſunt diuites, ſani, læti: contrà, boni inopes, ęgri, mœſti. Hęc mirantur, qui ignorãt ea nõ eſſe bona, quæ ipſi maxime credunt. Neq; enim vnquam malis vera cõtingunt bona, nec bonis vera mala: quod etiã ſi bona illa & mala vocãda ſint, quę ipſi putãt, id nõ ſine maximis cauſis fit: quas ipſi quũ neſciant, rerum ordinẽ inſani iudiciis ſuis dãnant: in iudicio Chriſti ibi demum nec vera nec ficta bona euenient, niſi bonis: nec vlli malis vllis prementur, præter malos: idque aperte, vt omnes conſpiciant.

De varietate rerum humanarũ, cui non poteſt dici deeſſe iudicium dei, quanuis nequeat inueſtigari. Cap. II.

NVnc autẽ & mala æquo animo ferre diſcimus, quæ patiuntur & boni: bona non magnipendere, quæ adipiſcũtur & mali. Ac per hoc etiam in his rebus, in quibus non apparet diuina iuſtitia, ſalutaris eſt diuina doctrina. D Neſcimus enim quo iudicio dei bonus ille ſit pauper, malus ille ſit diues: iſte gaudeat, quẽ pro ſuis perditis moribus cruciari debuiſſe mœroribus arbitramur: cõtriſtetur ille, quem vita laudabilis gaudere debuiſſe* perſuadet: exeat de iudicio non ſolum inultus, verum etiam damnatus innocens, aut iniquitate iu- ** al. meruiſſe.* dicis preſſus, aut falſis obrutus teſtimoniis. Econtrario ſceleſtus aduerſarius eius, non ſolum impunitus, verum etiam vindicatus inſultet: impius optime valeat, pius lãguore tabeſcat. Latrocinentur ſaniſsimi iuuenes: & qui nec verbo quenquam lædere potuerunt, diuerſa morborum atrocitate affligãtur: infantes vtiles rebus humanis immatura morte rapiantur: & qui videtur nec naſci debuiſſe, diutiſsime inſuper viuãt: plenus criminibus ſublimetur honoribus, & hominẽ ſine querela tenebræ ignobilitatis abſcondant: & cætera huiuſmodi, quæ quis colligat, quis enumeret? Quę ſi haberent in ipſa velut abſurditate conſtãtiam, vt in hac vita in qua homo, ſicut ſacer pſalmus eloquitur, vanitati ſimilis factus eſt, & dies eius *Pſal.143.* velut vmbra prætereunt: nõ niſi mali adipiſcerẽtur trãſitoria bona iſta atq; terrena: nec niſi boni talia paterẽtur mala, poſſet hoc referri ad iudiciũ iuſtum dei, vel etiam E benignum: vt qui non erant aſſecuturi bona æterna, quæ faciunt beatos, his tẽporalibus vel deciperentur pro malitia ſua, vel pro dei miſericordia conſolarentur bonis: & qui non erant paſſuri æterna tormẽta, temporalibus vel pro ſuis quibuſcunq; vel quantuliſcunq; peccatis affligerentur, vel propter implendas virtutes[a] exercerẽtur malis. Nunc vero quando non ſolum in malo ſunt boni, & in bono mali, quod videtur iniuſtum: verum etiam plerunq; & malis mala eueniunt, & bonis bona proueniũt: magis inſcrutabilia ſiunt iudicia dei, & inueſtigabiles vię *Roma.11.* illius. Quanuis ergo neſciamus quo iudicio deus iſta vel faciat vel fieri ſinat: apud quẽ ſumma virtus eſt, & ſumma ſapientia, ſummaq; iuſtitia: nulla infirmitas, nulla temeritas, nulla iniquitas: ſalubriter tamen diſcimus non magnipendere ſeu bona ſeu mala, quæ videmus eſſe bonis maliſq; communia: & illa bona quærere, quæ bonorum: atq; illa mala maxime fugere, quæ propria ſunt malorum. Cum vero ad illud dei iudiciũ venerimus, cuius tempus iam proprie dies iudicij, & aliquãdo dies domini nũcupatur: non ſolũ quæcunq; tunc iudicabuntur, verum etiã quæcunq; ab initio iudicata, & quæcunq; vſque ad illud tempus adhuc iudicanda ſunt, apparebunt eſſe F iuſtiſsima. Vbi hoc quoq; manifeſtabitur, quàm iuſto iudicio dei fiat, vt nunc tam multa ac penè omnia iuſta iudicia dei ſenſus menteſq; mortalium lateãt, cum tamen in hac re piorũ fidem non lateat, iuſtum eſſe, quod latet.

[a] VEl propter implẽdas virtutes.) Vt haberent, quò virtus exercita vires, neruos, & robur ſumeret. Actuoſa enim eſt virtus, quę ſi ceſſat, langueſcit, & ceu ignis, qui niſi quod agat, inuenit, extinguitur. Sin exercetur aduerſo fortunæ flatu, habet quo abſoluatur.

Quid in libro Eccleſiaſtes Salomõ de his, quæ in hac vita & bonis & malis ſunt cõmunia diſputarit. Cap. III.

NAmpe Salomon ſapientiſsimus rex Iſraël, qui regnauit in Hieruſalem, librum qui vocatur Eccleſiaſtes,[a] & à Iudæis quoque habetur in ſacrarũ canone literarũ, ſic exorſus eſt: Vanitas vanitatum,[b] † dixit Eccleſiaſtes: Vanitas vanitatũ, & omnia vanitas. Quæ homini abundantia ex * omni la- *† al. vanitatum & ſic deinceps.* bore ſuo quo laborat ſub ſole? Et cum ex hac ſententia connecteret cætera, commemorans ærumnas, erroreſq; vitæ huius: & euaneſcentes interea temporum lapſus, v- ** alias, in.* bi nihil ſolidum, nihil ſtabile retinetur: in ea rerum va- *Eccleſ.1.*

G nitate ſub ſole, illud etiam deplorat quodã modo, quòd
cum ſit abundantia ſapientiæ ſuper inſipientiam, ſicut
eſt abundantia lucis ſuper tenebras,[c] ſapientiſque oculi
ſint in capite ipſius, & ſtultus in tenebris ambulet: vnus
Eccleſ.2. tamẽ incurſus incurrat omnibus vtique in hac vita, quæ
* aliàs, ſub ſole agitur: ſignificans videlicet ea mala,* quæ bo-
multa. nis & malis videmus eſſe communia. Dicit etiam illud
quod & boni patientur mala tanquam mali ſint, & ma-
Eccleſ.8. li tanquam boni ſint adipiſcantur bona, ita loquens: Eſt,
inquit, vanitas quæ facta eſt ſuper terram: quia ſunt iu-
ſti, ſuper quos venit quaſi factum impiorum: & ſunt im-
pij, ſuper quos venit ſicut factum iuſtorum. Dixi quoniã
hoc quoque vanitas. In hac vanitate, cui quantum ſatis
viſum eſt, intimandæ, totum iſtum librum vir ſapien-
tiſsimus deputauit: non vtique ob aliud, niſi vt eam vi-
tam deſideremus, quæ vanitatem non habet ſub hoc ſo-
le, ſed veritatem ſub illo, qui fecit hunc ſolem. In hac er-
go vanitate,[d] nunquid niſi iuſto dei rectóque iudicio
Pſal.143. ſimilis eidem vanitati factus vaneſceret homo? In die-
bus tamen vanitatis ſuæ intereſt plurimum, vtrum reſi-
ſtat, an obtemperet veritati, & vtrum ſit expers veræ pie-
tatis, an particeps: non propter vitæ huius vel bona ac-
H quirenda, vel mala vitanda vaneſcendo tranſeuntia, ſed
propter futurum iudicium, per quod erunt & bonis bo-
na, & malis mala, ſine fine manſura. Denique iſte ſapiens
Eccleſ.12. hunc librum ſic concluſit, vt diceret: Deum time, & man
data eius cuſtodi, quia hoc eſt, omnis homo: quia omne
hoc opus deus adducet in iudicium in omni deſpecto,
ſiue bonum ſiue malum. Quid breuius, verius, ſalubrius
dici potuit? Deum, inquit, time, & mandata eius cuſtodi:
quia hoc eſt omnis homo. Quicunque enim eſt hoc, eſt
cuſtos vtique mandatorum dei: quoniam qui hoc nõ eſt,
nihil eſt. Non enim ad veritatis imaginem reformatur,
remanẽs in ſimilitudine vanitatis. Quia omne hoc opus,
id eſt, quod ab homine fit in hac vita, ſiue bonum, ſiue
malum: deus adducet in iudicium, in omni deſpecto, id
eſt, in omni etiã qui contemptibilis hic videtur, (& ideo
nec videtur:) quoniam deus & ipſum videt, nec cum de-
ſpicit: nec enim cum iudicat, præterit.

a Librum qui vocatur Eccleſiaſtes.) Hoc eſt, concionator, quem mul-
ti Hebræorum conſcriptum ab eo ferunt in pœnitentia vitæ flagi-
tioſe actę ac impie. Alij dicunt, quum ſpiritu prophetico præuideret di
uiſionem regni ſui, ſub Roboam filio ſuo, adductum in cõtemptum in-
ſtabilis vanitatis. b Vanitas vanitatum.) Sic Septuaginta interpretati
ſunt: cæteri vero, vt Hieronymus ait, ἀτμὶς ἀτμῶν, hoc eſt, vapor fumi
I & aura tenuis, quæ cito reſoluitur. c Sicut eſt abundantia lucis ſuper
tenebras.) Tantum ab ſtultitia ſapientia abeſt, quantum à tenebris dies
& ſol. d In hac ergo vanitate.) In tanta vanitate mens hominum niſi
à deo edoceretur, vaneſceret, falſáq; ſumeret pro veris, aut profecto
peccatis abſumeretur, & velut fumus in mortem ſecundam euanida con
tabeſceret.

Quòd ad diſſerendum de nouiſſimo iudicio dei, noui primum teſtamenti, ac deinde veteris teſtimonia prolaturus ſit. *Caput IIII.*

HVius itaque vltimi iudicij dei teſtimonia de
ſcripturis ſanctis quæ ponere inſtitui, pri* eli-
genda ſunt de libris inſtrumenti noui, poſtea
de veteris. Quamuis enim vetera priora ſint
tempore, noua tamen anteponenda ſunt dignitate quo-
niam illa vetera præconia ſunt nouorum. Noua igitur
ponenda ſunt prius, quæ, vt firmius probemus, aſſumen-
tur & vetera. In veteribus habentur lex & prophetæ, in
nouis Euangelium & Apoſtolicę literæ. Ait autem Apo-
Roma.3. ſtolus: Per legem enim cognitio peccati. Nunc autem ſi-
ne lege iuſtitia dei manifeſtata eſt, teſtificata per legem
& prophetas: iuſtitia autem dei per fidem Ieſu Chriſti in
omnes qui credunt in eum. Hæc autem iuſtitia dei ad
nouum pertinet teſtamentum, & teſtimonium habet à K
veteribus libris, hoc eſt, à lege & prophetis. Prius ergo ip-
ſa cauſa ponenda eſt, & poſtea teſtes introducẽdi. Hunc
& ipſe Ieſus Chriſtus ordinẽ ſeruandũ eſſe demonſtrans: Matt.13.
Scriba, inquit, eruditus in regno dei, ſimilis eſt viro pa-
tri familiâs proferenti de theſauro ſuo noua & vetera.
Non dixit vetera & noua: quod vtiq; dixiſſet, niſi maluiſ-
ſet meritorum ordinem ſeruare, quàm temporum.

Quibus ſententiis domini Saluatoris diuinum iudicium futurum in fine ſeculi declaretur. *Caput V.*

ERgo ipſe Saluator cum obiurgaret ciuitates,
in quibus virtutes magnas fecerat, neq; credi-
derant, & eis alienigenas anteponeret: Verum-
tamen, inquit, dico vobis, Tyro & Sidoni[a] re- Matt.11.
miſsius erit in die iudicij quàm vobis. Et paulo poſt al-
teri ciuitati: Amen, inquit, dico tibi,* quia terræ Sodo- *aliàs, vo-
morum remiſsius erit in die iudicij quàm tibi. Hic eui- bis.
dentiſsime prædicat diem iudicij eſſe venturum. Et alio
loco: Viri Niniuitæ, inquit, ſurgent in iudicio cum ge-
neratione iſta, & condemnabunt eam: quia pœnitẽtiam Matt.12.
egerunt in prædicatione Ionæ: & ecce plus quàm Iona
hic.[b] Regina Auſtri ſurget in iudicio cum generatio-
ne iſta, & condemnabit eam: quia venit à finibus ter- L
ræ audire ſapientiam Salomonis, & ecce plus quàm Sa-
lomon hic. Duas hoc loco res diſcimus: & venturum eſ-
ſe iudicium, & cum mortuorum reſurrectione vẽturum.
De Niniuitis enim & regina Auſtri quando hæc dice-
bat, de mortuis ſine dubio loquebatur, quos tamen in
die iudicij reſurrecturos eſſe prædixit. Nec ideo dixit
condemnabunt,[c] quia & ipſi iudicabunt: ſed quia ex ip-
ſorum comparatione iſti merito damnabuntur. Rurſus
alio loco, cum de hominum bonorum & malorum nũc
permixtione, poſtea ſeparatione, quæ vtique in die iu-
dicij futura eſt, loqueretur, adhibuit ſimilitudinem de
tritico ſeminato, & ſuperſeminatus zizaniis, eamq; ſuis
exponens diſcipulis: Qui ſeminat, inquit, bonum ſemen, Matt.13.
eſt filius hominis: ager autem eſt hic mundus: bonum
vero ſemen hi ſunt filij regni: zizania autem hi filij ſunt
nequam. Inimicus autem qui ſeminauit ea, eſt diabulus.
Meſsis autem conſummatio ſeculi, meſſores vero an-
geli ſunt. Sicut ergo colliguntur zizania, & igni com-
buruntur: ſic erit in conſummatione ſeculi. Mittet filius
hominis angelos ſuos, & colligent de regno eius om-
nia ſcandala, & eos qui faciunt iniquitatem, & mittent
eos in caminum ignis, ibi erit fletus & ſtridor dentium. M
Tunc iuſti fulgebunt ſicut ſol in regno patris eorum.
Qui habet aures audiendi, audiat. Hic quidem iudicium
vel diem iudicij non nominauit, ſed multo eum clarius,
ipſis rebus expreſsit, & in fine ſeculi futurum eſſe prædi-
xit. Item diſcipulis ſuis: Amen, inquit, dico vobis, quod Matt.19.
vos qui ſecuti eſtis me, in regeneratione, cum ſederit
filius hominis in ſede maieſtatis ſuæ, ſedebitis & vos
ſuper ſedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Iſ-
raël. Hinc diſcimus cum ſuis diſcipulis iudicaturum Ie-
ſum. Vnde & alibi Iudæis dixit: Si ego in Beelzebub eii- Matt.12.
cio dæmonia, filij veſtri in quo eiiciunt? Ideo ipſi iudi-
ces veſtri erunt. Nec quoniam ſuper duodecim ſedes Luc.11.
ſeſſuros eſſe ait, duodecim ſolos homines cum ipſo iu-
dicaturos putare debemus. Duodenario quippe nume- Matt.19.
ro, vniuerſa quædam ſignificata eſt iudicantium mul-
titudo propter duas partes numeri ſeptenarij, quo ſi-
gnificatur plerunque vniuerſitas: quæ duæ partes, id
eſt, tria & quatuor, altera per alteram multiplicatæ
duodecim faciunt. Nam & quatuor ter, & tria quater
duodecim ſunt: & ſi qua alia huius duodenarij numeri,
quæ

A quæ ad hoc valeat, ratio reperitur. Alioquin quoniam *Acto.1.* in locum Iudæ traditoris Apoſtolum Matthiam legi- *1.Cor.15.* mus ordinatum: Apoſtolus Paulus, qui plus illi omnibus laborauit, vbi ad iudicandum ſedeat, non habebit: qui profectò cum aliis ſanctis ad numerum iudicum ſe *1.Corin.6.* pertinere demonſtrat, cum dicit: Neſcitis quia angelos iudicabimus? De ipſis quoque iudicandis in hoc nume- *Matt.19.* ro duodenario ſimilis cauſa eſt. Non enim quia dictum eſt, Iudicantes duodecim tribus Iſraël, tribus Leui, quæ tertiadecima eſt ab eis iudicanda non erit: aut ſolum illum populum, non etiam cæteras gentes iudicabunt? Quod autem ait, in regeneratione, proculdubio mortuorum reſurrectionem nomine voluit regenerationis intelligi. Sic enim caro noſtra regenerabitur per incorruptionem, quemadmodum eſt anima noſtra regenerata per fidem. Multa prætereo, quæ de vltimo iudicio ita dici videntur, vt diligenter conſiderata reperiantur ambigua, vel magis ad aliud pertinentia: ſiue ſcilicet ad eum ſaluatoris aduentum, quo per totum hoc tempus in eccleſia ſua venit, hoc eſt, in membris ſuis, particulatim atque paulatim: quoniam tota corpus eſt eius, ſiue ad excidium terrenæ Hieruſalem: quia & de illo cum B loquitur, plerunque ſic loquitur, tanquam de fine ſeculi, atque de illo die iudicij nouiſſimo & magno loquatur, ita vt dignoſci non poſſit omnino, niſi ea quæ apud tres Euangeliſtas, Matthæum, Marcum, & Lucam de hac re ſimiliter dicta ſunt, inter ſe omnia conferantur. Quædam quippe alter obſcurius, alter explicat planius: vt ea quæ ad vnam rem pertinentia dicuntur, appareat vnde dicantur. Quod facere vtcunque curaui in quadam epiſtola, quam reſcripſi ad beatæ memoriæ virum Heſychium Salonitanæ vrbis Epiſcopum, cuius epiſtolæ titulus eſt, de fine ſeculi. Proinde iam illud hic dicam quod in Euangelio ſecundum Matthæum de ſeparatione bonorum & malorum legitur per iudicium præſen- *Matt.25.* tiſſimum atque nouiſſimum Chriſti. Cum autem venerit, inquit, filius hominis in maieſtate ſua, & omnes angeli cum eo, tunc ſedebit ſuper ſedem maieſtatis ſuæ: & congregabuntur ante eum omnes gentes, & ſeparabit eos ab inuicem, ſicut paſtor ſegregat oues ab hædis. Et ſtatuet oues quidem à dextris ſuis, hædos autem à ſiniſtris. Tunc dicet rex his, qui à dextris eius erunt: Venite benedicti patris mei, poſſidete paratum vobis regnum à conſtitutione mundi. Eſuriui enim, & dediſtis C mihi manducare: ſitiui, & dediſtis mihi bibere. Hoſpes eram, & collegiſtis me. Nudus, & cooperuiſtis me. Infirmus, & viſitaſtis me. In carcere eram, & veniſtis ad me. Tunc reſpondebunt ei iuſti, dicentes: Domine, quando vidimus te eſurientem, & pauimus: ſitiẽtem, & dedimus tibi potum? Quãdo autem te vidimus hoſpitem, & collegimus te? Aut nudũ, & cooperuimus te? Aut quãdo te vidimus infirmũ, aut in carcere, & venimus ad te? Et reſpondens rex dicet illis: Amen dico vobis, quandiu vni feciſtis de his fratribus meis minimis, mihi feciſtis. Tunc dicet, inquit, & his, qui à ſiniſtris eius erunt: Diſcedite à me maledicti in ignem æternũ, qui paratus eſt diabolo & angelis eius. Deinde ſimiliter eti à his enumerat, quod illa non fecerint, quæ dextros feciſſe memorauit. Similitèrque interrogantibus, quando eum viderint in horũ indigentia cũſtitutum: quod minimis ſuis non factum eſt, ſibi factum non fuiſſe reſpondet: ſermonemq́; concludens, Et hi, inquit, in ſupplicium æternum ibunt, iuſti autem in vitam æternam. Ioannes vero Euangeliſta apertiſſime narrat eum in reſurrectione mortuorum futurum prędixiſſe iudicium. Cum enim dixiſſet: Neque enim pater iudicat quenquam, ſed iudicium omne de- D dit filio: vt omnes honorificent filium, ſicut honorifi- *Ioan.5.* cant patrem. Qui non honorificat filium, non honorificat patrem, qui miſit illum: protinus addidit, Amẽ amen dico vobis: quia qui verbum meum audit, & credit ei qui me miſit, habet vitam æternam: & in iudicium non veniet, ſed tranſiet à morte in vitam. Ecce hic dixit fideles ſuos in iudicium non venire. Quomodo ergo per iudicium ſeparabuntur à malis, & ad eius dextram ſtabunt, niſi quia hoc loco iudicium pro damnatione poſuit? In tale quippe iudicium non venient, qui audiunt verbum eius, & credunt ei qui miſit illum.

VEruntamen &c. Tyro & Sidoni.) Tyrus & Sidon vrbes ſunt maritimæ in Phœnicia. a b Et ecce plus quàm Iona hic.) Hic non eſt pronomen, ſed aduerbium, quaſi hoc loco, &c. c Nec ideo dixit condemnabunt.) Et cõdemnare dicuntur accuſatores reum, quum per eorum accuſationem condemnatur, Imago eſt hæc ſumpta de foro.

Quæ ſit prima reſurrectio, quæ ſecunda. *Caput VI.*

DEinde adiungit & dicit: Amen amen dico vo- *Ioan.5.* bis, quia venit hora, & nunc eſt, quando mortui audient vocem filij dei: & qui audierint, viuẽt. Sicut enim pater habet vitam in ſemetipſo, ſic E dedit & filio habere vitam in ſemetipſo. Nondum de ſecunda reſurrectione, id eſt, corporum loquitur, quæ in fine futura eſt, ſed de prima, quæ nunc eſt. Hanc quippe vt diſtingueret, ait: Venit hora & nunc eſt. Non autem iſta corporum, ſed animarum eſt. Habent enim & animæ mortem ſuam in impietate, atque peccatis. Secundum quam mortem mortui ſunt, de quibus idem dominus ait: Sine mortuos ſepelire mortuos ſuos: vt ſcilicet *Matt.8.* in anima mortui, in corpore mortuos ſepelirent. Propter iſtos ergo impietate & iniquitate in anima mor- *Ioan.5.* tuos: venit, inquit, hora, & nunc eſt, quando mortui audient vocem filij dei: & qui audierint, viuent. Qui audierint, dixit: qui obedierint, qui crediderint, & vſque in finem perſeuerauerint. Nec fecit hic vllam differentiam bonorum & malorum. Omnibus enim bonum eſt audire vocem eius, & viuere ad vitam pietatis ex impietatis morte tranſeundo. De qua morte ait Apo- *2.Corin.* ſtolus Paulus: ergo omnes mortui ſunt, & pro omnibus mortuus eſt vnus: vt qui viuunt, iam non ſibi viuant, ſed ei qui pro ipſis mortuus eſt, & reſurrexit. Omnes itaque mortui ſunt in peccatis, nemine prorſus excepto: ſiue originalibus, ſiue etiam voluntate additis: vel F ignorando, vel ſciendo, vel faciendo quod iuſtum eſt: & pro omnibus mortuis, viuus mortuus eſt vnus, id eſt, *Roma.* nullum habens omnino peccatum: vt qui per remiſſionem peccatorum viuunt, iam non ſibi viuant, ſed ei, qui pro omnibus mortuus eſt propter peccata noſtra, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtram: vt credentes in eum, qui iuſtificat impium, ex impietate iuſtificati, tãquam ex morte viuificati ad primam reſurrectionem, quæ nunc eſt animarum,[a] pertinere poſſimus. Ad hanc enim primam non pertinent, niſi qui beati erunt in æternum: ad ſecundam vero, de qua mox locuturus eſt, & beatos pertinere docebit, & miſeros. Iſta eſt miſericordiæ, iſta iudicij. Propter quod in Pſalmo ſcriptum eſt: Miſericordiam & iudicium cantabo tibi domine. *Pſal.100.* De quo iudicio conſequenter adiunxit, atque ait: Et po- *Ioan.5.* teſtatem dedit ei iudiciũ facere, quia filius hominis eſt. Hic oſtendit, quod in ea carne veniet iudicaturus, in qua venerat iudicandus. Ad hoc enim ait: quoniã filius hominis eſt. Ac deinde ſubiungens vnde agimus: Nolite, inquit, mirari hoc: quia veniet hora, in qua omnes qui

G in monumentis ſunt, audient vocem filij dei: & ptoce-
dent qui bona fecerunt in reſurrectionem vitæ: qui vero
mala egerunt, in reſurrectionem iudicij. hoc eſt illud
iudicium, quod paulo ante ſicut nūnc pro damnatione
Ioan. 5. poſuerat, dicens: Qui verbum meum audit, & credit ei
qui miſit me, habet vitam æternam: & in iudicium nnn
venit, ſed tranſit à morte in vitam, id eſt, pertinendn ad
primam reſurrectionem, qua nūc tranſitur à morte ani-
marum ad vitam virtutum, in damnationem non ve-
niet, quam ſignificauit appellatione iudicij: ſicut etiam
in hoc loco, vbi ait: Qui vero mala egerunt, in teſurre-
ctionem iudicij, id eſt, dānationis. Reſurgat ergo in pri-
ma, qui non vult in ſecunda reſurrectione damnari. Ve-
nit ergo hora, & nunc eſt, quando mortui audient vo-
cem filij dei: & qui audierint viuent, id eſt, in damnatio-
nēm non venient, quæ ſecunda mors dicitur: in quam
mortem poſt ſecūdam, quæ corporum futura eſt, reſur-
rectionem præcipitabūtur, qui in ptima, quæ animarum
eſt, nnn reſurgunt, Veniet enim hora, vbi non ait, &
nunc eſt: quia in fine ſeculi erit, hoc eſt, in vltimn & ma-
ximo iudicio dei, quando nmnes qui in monumentis
ſunt, audient vocem eius, & procedent. Non dixit, quē-
H admodum in prima: & qui audierint, viuent. Non enim
omnes viuent, ea ſcilicet vita, quæ quoniam beata eſt, ſo-
la vita dicenda eſt. Nam vtique ſine qualicunq; vita non
poſſent audire, & de monumentis reſurgente carne pro-
cedere. Quare autem nnn omnes viuent, in en quod ſe-
quitur, dncet: Qui bona, inquit, fecerunt, in reſurrectio-
nem vitæ, hi ſunt qui viuent: qui vero mala egerunt, in
reſurrectionem iudicij, hi ſunt qui non viuent: quia ſe-
cunda morte morientur. Mala quippe egerunt, quoniam
male vixerunt: male autem vixeruui, quia in prima, quæ
nunc eſt animarum reſurrectioue non reuixerunt, aut
in eo quod reuixerant, non in finem vſque manſerunt.
Sicut ergo duæ ſunt regenerationes, de quibus iam ſu-
pra locutus ſum: vna ſecundum fidem, quæ nunc fit per
baptiſmum: alia ſecundum carnem, quæ fiet in eius in-
corruptioue atque immortalitate per iudicium magnū,
atque nnuiſsimum: ita ſunt & reſurrectiones duæ, vna
prima, quæ nunc eſt, animarum, quæ venire non permit-
tit in mortem ſecundam. Alia ſecunda quæ nunc non
eſt, ſed in ſeculi fine futura eſt: nec animarū, ſed corporū
eſt: quæ per vltimum iudicium alios mittet in ſecundam
I mortem: alios in eam vitam, quæ non habet mortem.

[a] AD primam reſurrectiunem, quæ nunc eſt animarum.) In aliis libris non adſcribitur, animarum: & forſan additum eſt, vt intelligeretur, quæ eſt hæc noſtra reſurrectio. Nam illa poſtrema eſt corporum, hæc prima eſt animarum, quum ex caſu peccatorum ſurgunt, Sic paulo poſt: à morte animarum ad vitam virtutum: in antiquis libris tantum legitur, à morte ad vitam. Sed illa videntur addita exponendi gratia.

De duabus reſurrectionibus, & de mille annis, quid in Apocalypſi Ioannis ſcriptum ſit, & quid de eis rationabiliter ſentiatur. Caput VII.

DE his duabus reſurrectionibus idem Ioannes
Euangeliſta in eo libro qui dicitur Apocaly-
pſis, en modo locutus eſt: vt earū prima à qui-
huſdam noſtris non intellecta, inſuper etiam in quaſ-
dam ridiculas fabulas verteretur. Ait quippe in libro
Apoc. 20. memotato Ioannes apnſtolus: Et vidi angelum deſcen-
dentem de cœlo, habentem clauem abyſsi, & catenam
in manu ſua, & tenuit draconem illum ſerpentem an-
tiquum, qui cognominatus eſt diabolus, & Satanas, &
alligauit illum mille annis, & miſit illum in abyſſum,
& clauſit: & ſignauit ſuper eum, vt non ſeduceret iam
gentes, donec finiātur mille anni: poſt hæc nportet eum
ſolui breui tempore. Et vidi ſedes, & ſedentes ſuper eas, K
& iudicium datum eſt illis: & animas occiſorum pro-
pter teſtimonium Ieſu, & propter verbum dei. Et ſi qui
non adorauerunt beſtiam, nec imaginem eius: nec ac-
ceperunt inſcriptionem in fronte, aut in manu ſua, &
regnauerunt cum Ieſu mille annis: reliqui eorum non
vixerunt, donec finiantur mille anni. Hæc reſurrectio
prima eſt. Beatus & ſanctus eſt, qui habet in hac prima
reſurrectione partem. In iſtis ſecunda mors non habee
poteſtatem, ſed erunt ſacerdotes dei & Chriſti, & re-
gnabunt cum eo mille annis. Qui propter hæc huius
libri verba primam reſurrectionem futuram ſuſpicati
ſunt corporalem, inter cætera maxime numero anno-
rum mille [a] permnti ſunt, tanquam oporteret in ſan-
ctis en modo velut tanti temporis fieri ſabbatiſmum,
vacatinne ſcilicet ſancta poſt labores annorum ſex mi-
lium, ex qun creatus eſt homo: & magni illius peccati
merito in huius mortalitatis ærumnas de paradiſi fœli- *Gene. 3.*
citate dimiſſus eſt, vt quoniam ſcriptum eſt: Vnus dies
apud dominum ſicut mille anni, & mille anni ſicut dies
vnus: ſex annorum milibus tanquam ſex diebus imple-
tis, ſequatur velut ſabbati ſeptimus in annis mille po-
ſtremis, ad hoc ſcilicet ſabbatum celebrandum reſur- L
genlibus ſanctis. Quæ opinio eſſet vtcunque tolerabilis,
ſi aliquæ delitiæ ſpiritales in illo ſabbato affuturæ ſan-
ctis per domini præſentiā crederentur. Nam etiam nos
hoc opinati fuimus aliquando. Sed cum eos qui tunc
reſurrexerunt, dicāt immoderatiſsimis carnalibus epu-
lis vacatutos, in quibus cibus ſit tantus ac potus, [b] vt non
ſolum nullam modeſtiam teneant, ſed modum quoque
ipſius incredulitatis excedant: nullo modo iſta poſſunt
niſi à carnalibus credi. Hi autem qui ſpiritales ſunt, iſtos
iſta credētes χιλιαστὰς [c] appellant Græco vocabulo: quod
verbū è verbo exprimētes, nos poſſumus miliarios nun-
cupare. Eos autem longum eſt refellere ad ſingula, ſed
potius quemadmodum ſcriptura hęc accipienda ſit, iam
debemus oſtendere. Ait ipſe dominus noſter Ieſus Chri- *Matt. 12.*
ſtus: Nemo poteſt introire in domum fortis, & vaſa eius
eripere, niſi prius alligauerit fortem, diabolum volēs in-
telligi fortem: quia ipſe genus humanum potuit tenere
captiuum, vaſa vero eius quæ fuerat erepturus, fideles
ſuos futuros, quos ille in diuerſis peccatis atq; impieta-
tibus poſsidebat. Vt ergo alligaretur hic fortis, propter- M
ea vidit iſte Apoſtolus in Apocalypſi angelum deſcen- *Apoc. 20.*
dentem de cœln, habentem clauem abyſsi, & catenam
in manu ſua. Et tenuit, inquit, draconem illum ſerpētem
antiquum, qui cognominatus eſt diabolus & Satanas: &
alligauit eum mille annis, hoc eſt, eius poteſtatem ab eis
ſeducendis ac poſsidendis, qui fuerant liberandi, cohi-
buit atq; frænauit. Mille autem anni, duobus mndis poſ-
ſunt, quantum mihi occurrit, intelligi: aut quia in vlti-
mis annis mille iſta res agitur, id eſt, ſextn annorum mi-
liario [d] tanquam ſexto die, cuius nunc ſpacia poſterio-
ra voluuntur: ſecuturo deinde ſabbatn, quod non ha-
bet veſperam, requiem ſcilicet ſanctorum, quæ non ha-
bet finem: vt huius miliarij tanquam diei nouiſsimam
partem, quæ remanebit vſque ad terminum ſeculi, mil-
le annos appellauerit: en loquendi modn, quo pars ſi-
gnificatur à toto: aut certe mille annos pro annis om-
nibus huius ſeculi poſuit, vt perfecto numero notaretur
ipſa temporis plenitudo. Millenarius enim numerus de-
narij numeri quadratum ſolidum reddit. Decem quip-
pe decies ducta, fiunt centum: quæ iam figura quadrata,
ſed plaua eſt. Vt autem in altitudinem ſurgat, & ſolida
fiat, rurſus centum decies multiplicantur, & mille fiunt.
Porrò

A Porrò ſi centum ipſa aliquo modo pro vniuerſitate aliquando ponuntur, quale illud eſt, quod dominus omnia ſua dimittenti & eum ſequenti promiſit, dicens: Ac- *Matt.19.* cipiet in hoc ſeculo centuplum. Quod exponens quo- *2.Corin.6.* dam modo Apoſtolus, ait: Quaſi nihil habentes, & omnia poſsidentes: quia & ante iam dictum erat: Fidelis hominis totus mundus diuitiarum eſt: quanto magis mille pro vniuerſitate ponuntur, vbi eſt ſoliditas ipſius *† al. nec.* denariæ quadraturæ: Vnde & † illud melius intelligitur, *Pſal.104.* quod in Pſalmo legitur: Memor fuit in ſeculum teſtamenti tui, verbi quod mandauit in mille generationes, id eſt in omnes. Et miſit illum, inquit, in abyſſum: vtiq; *Apoc.20.* diabolum miſit in abyſſum. Quo nomine ſignificata eſt multitudo innumerabilis impiorum, quorum in malignitate aduerſus Eccleſiam dei multum profunda ſunt corda: non quia ibi diabolus ante non erat, ſed ideo dicitur illuc miſſus, quia excluſus à credentibus plus cœpit impios poſsidere. Plus nanque poſsidetur à diabolo, qui non ſolum alienatus eſt à deo, verum etiam gratis odit ſeruientes deo. Et clauſit, inquit, & ſignauit ſuper B eum, vt iam non ſeduceret gentes, donec finiantur mille anni. Clauſit ſuper eum, dictũ eſt, interdixit ei, ne poſſit exire, id eſt, vetitum tranſgredi. Signauit autem quod addidit: ſignificaſſe mihi videtur, quod occultum eſſe voluit, qui pertineant ad partem diaboli & qui non pertineant. Hoc quippe in ſeculo iſto prorſus latet: quia & qui videtur ſtare, vtrum ſit caſurus: & qui videtur iacere, vtrum ſit ſurrecturus, incertum eſt. Ab eis autem gentibus ſeducendis huius interdicti vinculo & clauſtro diabolus prohibetur atque cohibetur, quas pertinentes *Epheſ.1.* ad Chriſtum ſeducebat antea, vel tenebat. Has enim *Coloſſ.1.* deus elegit ante mundi conſtitutionem eruere de poteſtate tenebrarum, & tráſferre in regnũ filij claritatis ſuæ: ſicut Apoſtolus ait. Nam ſeducere illum gentes etiam nunc, & ſecum trahere in æternam pœnam: ſed non prædeſtinatas in æternam vitam, quis fidelis ignorat? Nec moueat, quod ſæpe diabolus ſeducit etiam illos qui *2.Timo.2.* iam regenerati in Chriſto, vias ingrediuntur dei. Nouit enim dominus qui ſunt eius: ex his in æternam damna- C tionem neminem ille ſeducit. Sic enim nouit eos dominus, vt deus: quem nihil latet etiam futurorum, non vt homo, qui hominem ad præſens videt, ſi tamen videt, cuius cor non videt: qualis autem poſtea ſit futurus, nec ſeipſum videt. Ad hoc ergo ligatus eſt diabolus, & incluſus in abyſſo: vt iam non ſeducat gentes, ex quibus conſtat Eccleſia, quas antea ſeductas tenebat, antequam eſſet Eccleſia. Nec enim dictum eſt, vt non ſeduceret aliquem, ſed vt non ſeduceret, inquit, iam gentes: in *Apoc.20.* quibus Eccleſiam proculdubio voluit intelligi. Donec finiantur mille anni, id eſt, aut quod remanet de ſexto die, qui conſtat ex mille annis: aut omnes anni, quibus deinceps hoc ſeculum peragendum eſt. Nec ſic accipiendum eſt quod ait: vt non ſeduceret gentes donec finiantur mille anni: quaſi poſtea ſeducturus ſit eas duntaxat gentes, ex quibus prædeſtinata conſtat Eccleſia: à quibus ſeducendis illo eſt vinculo clauſtróque prohibitus. Sed aut illa locutione dictum eſt, quæ in ſcripturis aliquo- *Pſal.122.* ties inuenitur, qualis eſt in Pſalmo: Sicut oculi noſtri ad dominum deum noſtrũ, donec miſereatur noſtri. Neq; enim cum miſertus fuerit, nõ erunt oculi ſeruorum eius ad dominum deum ſuum. Aut certe iſte eſt ordo verborum: Et clauſit, & ſignauit ſuper eum, donec finiantur mille anni. Quod vero interpoſuit, vt non ſeduceret iam gentes: ita ſe habet, vt ab huius ordinis connexione ſit liberum: & ſeorſum intelligendum, velut ſi pôſt adde-

Tomus quintus.

retur, vt ſic ſe haberet tota ſententia: Et clauſit, & ſigna- D uit ſuper eum, donec finiantur mille anni, vt non ſeduceret iam gentes: id eſt, ideo clauſit, donec finiantur mille anni, vt iam non ſeduceret gentes.

INter cętera maxime numero annorũ mille.) Quoniã Ioannes hoc lo a co meminit mille annorũ, & Chriſtus in Euangelio: Non bibã amodo de hoc genimine vitis vſq; in diem illum, quo bibã illud nouum in regno patris mei. Et prophetę multa dicunt de regno Chriſti in Hieruſalem: idcirco exiſtimarunt quidã Chriſtum excitatis corporibus ſanctorum ſuorũ rediturum in mũdum, manſurumq́; hic annos mille in ſumma pace, affluente vndiq; fœlicitate incredibili, auroq; ſeculo maiore & mirabiliore, quàm eſt a Poëtis deſcriptum, aut etiã ab Eſaia & Sibylla prędictũ. Cuius opinionis author fuit Papias Hieroſopolitanus præſul, qui vixit tẽporibus Apoſtolorũ. Eum ſecuti ſunt Irenæus, & Apollinarius, Tertullianus quoq; in libro de ſpe fidelium, & Victorinus Pictauienſis, & Lactantius libro ſeptimo diuinarũ inſtitutionũ. Hoc cõmentũ & ſi nanc Hieronymus eſſe oſtendit, ac ridet ſępenumero, atq; inceſsit, tamen libro in Hieremiã quarto nõ audere ſe dãnare ait, cũ & multi eccleſiaſticorũ virorum & martyrũ id dixerint, tantum eſt in dicto vel fidei vel reuerẽtiæ plerunq; propter authorẽ ſolum: diſſentiendumq; eſt à magnis viris modeſte ac prudẽter, ita vt multũ eorũ authoritati detuliſſe videaris. Haud crediderim illorũ ſanctorũ eandẽ fuiſſe ea de re ſententiã, quam Cherinthi hęretici, de quo ſic Euſebius libro Eccleſiaſticę hiſtorię tertio: Cherinthus poſt reſurrectionẽ terrenũ dixit futurũ eſſe regnum Chriſti in Hieruſalẽ. Et homines in ea iterũ cõcupiſcentiis & viciis ſubiectã conuerſationẽ habituros. Cõtra fidem quoq; ſcripturarũ quoſdam mille annos deſignat, in quibus multa quidem & alia corruptionũ opera, & nuptiarũ feſtiuitates dicit futuras, ad eos qui libidini ſunt dediti decipiẽdos. Sed & Dionyſius quũ de Ioannis reuelatione diſſereret, quęqdã ſecundum ea, quę antiquitus Eccleſiæ tradita fuerãt, diſputaret, mentionẽ facit huius ipſius viri in his verbis E Cherinthus, inquit, à quo & Cherinthiana hæreſis oborta eſt, figmenti ſui authoritatẽ magni nominis acquirere ſecundũ ſcripturæ huius prauam intelligentiã geſtiebat. Quippe cuius hęc erat hęreſis, vt affirmaret terrenũ futurum eſſe Chriſti regnũ. Et quia erat ventri, gulæ, ac libidini deditus, ea futura decernebat, quæ ſibi propria libido dictabat. Veneris, & eorũ quę ſub ventre ſunt incitamẽta, cibis, potibus, nuptiis prædicabat explẽda. Et vt aliquid ſacratius dicere videretur, legales aiebat feſtiuitates rurſum celebrãdas, & hoſtias carnales iterũ iugulãdas. Irenęus vero ſecretiora ipſius hęreſes in primo operis ſui libro publicauit. Quæ inde diſcat, ſi quis plenius ſcire vult. Hæc Euſebius. Nõ eſt ergo hæc Papiæ opinio, cuius originẽ Hieronym⁹ Cherintho potius attribuiſſet natu maiori Papia ipſo: tametſi eodẽ vixerint tempore: tum nec Irenęus in Cherinthum ſcripſiſſet, qui Papię ſententiam eſt ſequutus: tametſi nõ omnes ſectę eadẽ de illis mille tradiderunt annis. Vnuſquiſque, vt ſibi animo confingebat, ita affirmabat: nec mirũ in re cõmentitia & vana. Dionyſius Alexandrinę Eccleſię pontifex, vt Hieronym⁹ lib. in Eſaiam. xviij. narrat, elegantẽ ſcripſit librũ, irridẽs mille annorũ fabulam, & aurẽã atq; gemmatã in terris Hieruſalem, inſtaurationẽ tẽpli, hoſtiarũ ſanguinem, ocium ſabbati, circuncisionis iniuriã, nuptias, partus, liberorũ educationẽ, epularum delicias, & cunctarũ gẽtium ſeruitutẽ: rurſuſq; bella, exercitus, ac triumphos, & ſuperatorũ neces, mortẽmq; cẽtenarij peccatoris. Hæc Hierony. b In quibus cibus ſit tantus ac potus) Sic Lactantius: Terra vero aperiet fœcunditatem ſuam, & vberrimas fruges ſua ſponte generabit. Rupes montium melle ſudabunt: per riuos vina decurrent, & flumina lacte inundabunt. Vt præterea Cherinthiana, quæ ſunt multo fœdiora. c χιλιαστάς.) Quaſi millenarios. χίλιοι enim ſunt mille. d Id eſt ſexto annorũ milliario.) Ferunt in libris Heliæ Prophetæ inueniri ſex mille annos mũdum duraturum: quorum prima duo milia deputantur vanitati, vſque ad Abrahã. F Altera duo legi, ad Chriſtum. Tertia duo milia Meſsiæ, vſque ad finem ſeculi: idq́; ex computatione Hebræorum. Nã et ſeptuaginta plura ſunt quam tria milia ab Adam ad Abraham. Et ætate Auguſtini non aberãt ſex milia à fine ſuo quadringentis annis. Itaque nunc plures quàm ſex mille & ſeptingentos vulgo computamus. Nempe à nato domino mille quingentos vigintiduos: cuius ortum Euſebius & qui LXX. ſequuntur, in quinto milleſimum & plus paulo quàm centeſimum cõferunt. Idcirco Auguſtinus huius ſexti annorũ milliarij, volui ſua ætate ſpacia poſteriora, dixit. Lactantius, qui ante Auguſtinum vixit, nẽpe ſub Conſtantino, tantum ſupereſſe ex illis ſex milibus annorum ducentorũ annorum expectationem ſcribit.

De alligatione & ſolutione diaboli. *Caput VIII.*

POſt hæc, inquit, oportet eum ſolui breui tem- *Apoc.20.* pore. Si hoc eſt diabolo ligari, & includi, Eccleſiam non poſſe ſeducere: hæc ergo erit ſolutio eius, vt poſsit? Abſit. Nunquam enim ab illo Eccle- *Epheſ.1.* ſia ſeducetur prædeſtinata, & electa ante mundi conſti- *2.Timo.2.* tutionem, de qua dictum eſt: Nouit dominus, qui ſunt eius: & tamen hic erit Eccleſia illo tempore etiam quo ſoluendus eſt diabolus: ſicut ex quo eſt inſtituta, hic fuit

G & erit omni tempore, in ſuis vtique qui ſuccedunt na-
Apoc.20. ſcendo morientibus. Nam paulo pôſt dicit, quòd ſolu-
tus diabolus ſeductas gẽtes toto orbe terrarum, attrahet
in bellum aduerſus eam: quorum hoſtium numerus e-
Ibidem. rit vt arena maris. Et aſcenderunt, inquit, ſuper terræ la-
titudinem, & cinxerunt caſtra ſanctorum, & dilectam
ciuitatem: & deſcendit ignis de cœlo à deo, & come-
dit eos: & diabolus qui ſeducebat eos, miſſus eſt in ſta-
gnum ignis & ſulphuris, vbi & beſtia & pſeudoprophe-
tæ: & cruciabuntur die ac nocte in ſecula ſeculorum. ſed
hoc iam ad iudicium nouiſsimum pertinet, quod nunc
propterea commemorandum putaui, ne quis exiſtimet
eo ipſo paruo tempore, quo ſoluetur diabolus in hac
terra Eccleſiam non futuram, illo hic eam vel non in-
ueniente, cum fuerit ſolutus, vel abſumente, cum fuerit
modis omnibus perſecutus. Non itaque per totum hoc
tempus, quod liber iſte complectitur à primo ſcilicet
aduentu Chriſti vſque in ſeculi finem, quo erit ſecun-
dus eius aduentus: ita diabolus alligatur, vt eius hæc ip-
ſa ſit alligatio: per hoc interuallũ, quod mille annorum
Apoc.20. numero appellat non ſeducere Eccleſiam, quandoqui-
dem illã nec ſolutus vtiq; ſeducturus eſt. Nam profecto
H ſi ei alligari eſt, non poſſe ſeducere, ſiue non permitti:
quid erit ſolui, niſi poſſe ſeducere, ſiue permitti? Quod
abſit vt fiat. Sed alligatio diaboli, eſt nõ permitti exerce-
re totam tentationem, quam poteſt vel vi vel dolo ad
ſeducendos homines in partem ſuam cogendo violen-
ter, fraudulentérve fallendo. Quod ſi permitteretur in
tam longo tempore, & tanta infirmitate multorum,
plurimos tales, quales deus id perpeti non vult, & fide-
les deiiceret, & ne crederent, impediret. Quod ne face-
Daniel.12. ret, alligatus eſt. Tunc autem ſoluetur, quando & bre-
ue tempus erit. Nam tribus annis & ſex menſibus legi-
tur totis ſuis ſuorúmque viribus ſæuiturus: & tales erunt,
cum quibus ei belligerandum eſt, vt vinci tanto eius
impetu inſidiiſque non poſsint. Si autem nunquam ſol-
ueretur, minus appareret eius maligna potentia, minus
ſanctæ ciuitatis fideliſsima patientia probaretur: minus
denique perſpiceretur, quàm magno eius malo tam be-
ne fuerit vſus omnipotens deus, qui eum nec omnino
abſtulit à tentatione ſanctorum, quanuis ab eorum in-
terioribus hominibus vbi in deum creditur, foras miſ-
ſum: vt forinſecus eius oppugnatione proficerent, & in
eis qui ſunt ex parte ipſius alligauit: ne quantam poſſet
I effundendo & exercendo malitiam innumerabiles in-
firmos, ex quibus eccleſiam multiplicari & impleri opor
tebat: alios credituros, alios iam credentes à fide pietatis
hos deterreret, hos frangeret. Et ſoluetur in fine, vt quàm
fortem aduerſarium dei ciuitas ſuperauerit, cum ingen-
ti gloria ſui redemptoris, adiutoris, liberatoris, aſpi-
*al.eorũ. ciat. In quorum * ſanè, qui tunc futuri ſunt, ſanctorum
atque fidelium comparatione quid ſumus? Quando
quidem ad illos probandos tantus ſoluetur inimicus,
cum quo nos ligato tantis periculis dimicamus: quan-
uis & hoc temporis interuallo, quoſdam milites Chri-
ſti tam prudentes & fortes fuiſſe atque eſſe non dubium
eſt, vt etiam ſi tunc in iſta mortalitate viuerent, quan-
do ille ſoluetur, omnes inſidias eius atque impetus &
cauerent prudentiſsime, & patientiſsime ſuſtinerẽt. Hæc
autem alligatio diaboli non ſolum facta eſt, ex quo cœ-
pit eccleſia præter Iudæam terram in nationes alias, a-
liáſque dilatari: ſed etiam nunc fit, & fiet vſque ad ter-
minum ſeculi, quo ſoluendus eſt: quia & nunc homines
ab infidelitate, in qua ipſa eos poſsidebat, conuertuntur
ad fidem, & vſq; in illum finẽ ſine dubio conuertentur.

Et vtique vnicuique fideſium iſte fortis tunc alligatur, K
quando ab illo tanquam vas eius eripitur, & abyſſus vbi Matt.12.
incluſus eſt non in eis conſumpta eſt, quando ſunt mor-
tui, qui tunc erant quando eſſe cœpit incluſus, ſed ſuc-
ceſſerunt eis alij naſcendo, atque ſuccedunt donec fi-
niatur hoc ſeculum, qui oderint Chriſtianos: in quorum
quotidie velut in abyſſo cæcis & profundis cordibus
includatur. Vtrum autem etiam illis vltimis tribus an- Danie.12.
nis & menſibus ſex, quando ſolutus totis viribus ſæui-
turus eſt, aliquis in qua nõ fuerat ſit acceſſurus ad fidem,
nonnulla quæſtio eſt. Quomodo enim ſtabit quod di-
ctum eſt: Quis intrat in domum fortis, vt vaſa eius eri- Matt.12.
piat, niſi prius alligauerit fortem, ſi etiam ſoluto eripiun-
tur? Ac per hoc [ad hoc] cogere videtur iſta ſententia,
vt credamus illo licet exiguo tempore neminem acceſ-
ſurum eſſe populo Chriſtiano, ſed cum eis, qui iam Chri
ſtiani reperti fuerint diabolum pugnaturum. Ex quibus
etiam ſi aliqui victi ſecuti eum fuerint, non eos ad præ-
deſtinatum filiorum dei numerum pertinere. Neque e-
nim fruſtra idem Ioannes Apoſtolus, qui & hanc Apo-
calypſim ſcripſit, in epiſtola ſua de quibuſdam dixit: Ex 1.Ioan.2.
nobis exierunt, ſed non erant ex nobis. Nam ſi fuiſſent
ex nobis, permanſiſſent vtique nobiſcum. Sed quid fiet L
de paruulis? Nimium quippe incredibile eſt, nullos iam
natos & nondum baptizatos, præoccupari Chriſtiano-
rum filios illo tempore infantes: nullos etiam ipſis na-
ſci iam diebus: aut ſi erunt, non eos à parentibus ſuis ad
lauacrum regenerationis modo quocunque perduci.
Quod ſi fiet, quo pacto ſoluto iam diabolo vaſa iſta e-
ripientur, in cuius domum nemo intrat, vt vaſa eius eri-
piat, niſi prius alligauerit eum? Imò vero id potius eſt cre
dendum, vt nec qui cadant de eccleſia, nec qui accedant
ad eccleſiam illo tempore defuturos, ſed profecto tam
fortes erunt & parentes pro baptizandis paruulis ſuis: &
hi qui tunc primitus credituri ſunt, vt illum fortem vin-
cant etiam non ligatum, id eſt, omnibus, qualibus antea
nunquam, vel artibus inſidiantem, vel vrgentem viri-
bus, & vigilanter intelligant, & toleranter ferant: ac ſic
illi etiam non ligato eripiantur. Nec ideo falſa erit Euan
gelica illa ſententia: Quis intrat in domum fortis, vt va- Matt.12.
ſa eius eripiat, niſi prius alligauerit fortem? Secundum
enim ſententiæ eius veritatem, ordo iſte ſeruatus eſt, vt
prius alligaretur fortis ereptíſque vaſis eius, longe latè-
que in omnibus gentibus ex firmis & infirmis ita mul-
tiplicaretur eccleſia, vt ex ipſa rerum diuinitus prædicta- M
rum & impletarum robuſtiſsima fide, etiam ſoluto va-
ſa poſſet auferre. Sicut enim fatendum eſt, multorum Matt.24.
refrigeſcere charitatem, cum abundat iniquitas: etiam
inuſitatis maximíſque perſecutionibus atque fallaciis
diaboli iam ſoluti, eos qui in libro vitæ ſcripti non ſunt,
eſſe multos ceſſuros, hinc cogitandum eſt, non ſolum Apoc.20.
quos bonos fideles illud tempus inueniet, ſed nonnul-
los etiam qui foris adhuc erunt, adiuuante dei gratia
per conſiderationem ſcripturarum: in quibus & alia &
finis ipſe prænunciatus eſt, quem venire iam ſentiunt:
ad credendum, quod non credebant, futuros eſſe fir-
miores: & ad vincendum etiam non ligatum diabo-
lum fortiores. Quod ſi ita erit, propterea præceſsiſſe cre-
denda * eſt eius alligatio, vt & ligati & ſoluti expolia- *aliàs, di-
tio ſequeretur: quoniam de hac re dictum eſt: Quis in- cenda.
trabit in domum fortis, vt vaſa eius eripiat, niſi prius al- Matt.12.
ligauerit fortem?

Quid ſit regnum ſanctorum cum Chriſto per mille annos, & in quo diſcernatur à regno æterno.

Caput IX.

Interea

A INterea dum mille annis ligatus eſt diabolus,
Apoca. 20. ſancti regnant cum Chriſto etiam ipſis mil le
annis eiſdem ſine dubio, & eodem modo in-
telligẽdis, id eſt, iſto iam tempore prioris eius
aduentus. Excepto quippe illo regno, de quo in fine di-
Mat. 25. cturus eſt: Venite benedicti patris mei, poſsidete paratũ
vobis regnum. Niſi enim alio aliquo modo longe qui-
dem impari iam nunc regnarent cum illo ſancti eius,
Mat. 28. quibus ait: Ecce ergo vobiſcum ſum vſq; in conſumma-
tionem ſeculi: profecto nõ etiam nũc diceretur Eccleſia
Mat. 13. regnum eius, regnúmve cœlorum. Nam vtique iſto tem-
pore in regno dei eruditur ſcriba ille, qui profert de the-
ſauro ſuo noua & vetera: de quo ſupra locuti ſumus. Et
de Eccleſia collecturi ſunt zizania meſſores illi, quæ per-
miſit cum tritico ſimul creſcere vſq; ad meſſem. Quod
Ibidem. exponens ait, Meſsis eſt finis ſeculi: meſſores autem an-
geli ſunt. Sicut ergo colliguntur zizania, & igni combu-
runtur, ſic erit in coſummatione ſeculi: mittet filius ho-
minis angelos ſuos, & colligent de regno eius omnia
ſcandala. Nunquid de regno illo, vbi nulla ſunt ſcanda-
B la? De iſto ergo regno eius, quod eſt hic Eccleſia, colli-
Mat. 5. gentur. Item dicit: Qui ſoluerit vnum de mandatis iſtis
minimis, & docuerit ſic homines, minimus vocabitur in
regno cœlorum: qui autem fecerit, & ſic docuerit, ma-
gnus vocabitur in regno cœlorum. Vtrunque dicit in re-
gno cœlorum, & qui non fecit mandata quæ docet hoc
eſt enim ſoluere, non ſeruare, non facere: & illum qui fa-
cit & ſic docet: ſed iſtum minimum, illum magnum. Et
cõtinuo ſecutus adiũgit: Dico enim vobis, quia niſi abũ-
dauerit iuſtitia veſtra ſuper ſcribarum & Phariſæorum,
id eſt, ſuper iuſtitiam eorum, qui ſoluunt quod docent.
Mat. 23. De Scribis enim & Phariſæis dicit alio loco: Quoniam
Mat. 5. dicunt & non faciunt. Niſi ergo ſuper eos abundauerit
iuſtitia veſtra, id eſt, vt vos non ſoluatis, ſed faciatis po-
tius quod docetis: non intrabitis, inquit, in regnum cœ-
lorum. Alio modo igitur intelligẽdum eſt regnum cœ-
lorum, vbi ambo ſunt: & ille ſcilicet qui ſoluit quod do-
cet, & ille qui facit: ſed ille minimus, iſte magnus. Alio
modo autem regnum cœlorum dicitur, quò non intrat
niſi ille qui facit. Ac per hoc vbi vtrunque genus eſt, Ec-
cleſia eſt, qualis nunc eſt: vbi autem illud ſolum erit, Ec-
cleſia eſt, qualis tunc erit quando malus in ea nõ erit. Er-
go Eccleſia & nunc eſt regnum Chriſti regnúmque cœ-
Apo. 20. lorum. Regnant itaque cum illo etiam nunc ſancti eius,
Mat. 5. aliter quidem quàm tunc regnabunt: nec tamen cum il-
C lo regnant zizania, quamuis in eccleſia cum tritico cre-
ſcant. Regnant enim cum illo qui faciunt quod Apoſto-
Coloſſ. 3. lus ait: Si cõſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt ſa-
Philip. 3. pite, vbi Chriſtus eſt in dextera dei ſedens: quæ ſurſum
ſunt quærite, non quę ſuper terram. De qualibus item di-
Apo. 20. cit, quòd eorũ conuerſatio ſit in cœlis. Poſtremo regnãt
cum illo, qui eo modo ſunt in regno eius, vt ſint etiã ipſi
regnum eius. Quomodo autem ſunt regnum Chriſti,
qui vt talia taceam, quamuis ibi ſint donec colligantur in
Philip. 2. fine ſeculi de regno eius omnia ſcandala: tamen illic ſua
quærunt, non quæ Ieſu Chriſti? De hoc ergo regno mi-
litiæ, in quo adhuc cum hoſte confligitur, & aliquando
repugnatur repugnantibus vitiis, aliquando cedentibus
imperatur donec veniatur ad aliud pacatiſsimũ regnũ,
Apo. 20. vbi ſine hoſte regnabitur. Et de hac prima reſurrectio-
ne, quæ nunc eſt, liber iſte ſic loquitur. Cum enim dixiſ-
ſet alligari diabolum mille annis, & poſtea ſolui breui
tempore, mox recapitulando quid in iſtis mille annis a-
gat Eccleſia, vel agatur in ea. Et vidi, inquit, ſedes & ſe-
dentes ſuper eas, & iudicium datum eſt. Non hoc putan-
dum de vltimo iudicio dici, ſed ſedes præpoſitorum, & D
ipſi prępoſiti intelligẽdi ſunt per quos Eccleſia nunc gu-
bernatur. Iudicium autẽ datum, nullum melius accipien
dum videtur, quàm id quod dictum eſt: Quæ ligaueritis *Mat. 18.*
in terra, ligata erunt & in cœlo: & quæ ſolueritis in terra,
ſoluta erunt, & in cœlo. Vnde Apoſtolus: Quid enim mi *1. Cor. 5.*
hi eſt, inquit, de his qui foris ſunt iudicare? Nõnne de his
qui intus ſunt, vos iudicatis? Et animę, inquit, occiſorum *Apo. 20.*
propter teſtimonium Ieſu, & propter verbum dei: ſubau-
ditur quod poſtea dicturus eſt, & regnauerunt cum Ie-
ſu mille annis, animæ ſcilicet martyrum nondũ ſibi cor-
poribus ſuis redditis. Neque enim piorum animæ mor-
tuorum ſeparãtur ab Eccleſia, quæ etiam nũc eſt regnum
Chriſti. Alioquin nec ad altare dei fieret eorum memo-
ria in communione * corporis Chriſti: nec aliquid pro- ** aliàs, cõ-*
deſſet ad eius in periculis baptiſmum currere, ne ſine il- *munica-*
lo finiatur hæc vita: nec ad reconciliationem ſi forte per *tione.*
pœnitentiam malámve conſcientiam quiſque ab eodem
corpore ſeparatus eſt. Cur enim fiunt iſta, niſi quia fi-
deles, etiam defuncti membra eius ſunt? Quamuis ergo E
cum ſuis corporibus nondum ſunt, iam tamen eorum
animę regnant cum illo, dum iſti mille anni décurrunt.
Vnde in hoc eodem libro, & alibi legitur: Beati mortui, *Apo. 14.*
qui in domino moriuntur, amodo iam etiã dicit ſpiri-
tus, vt requieſcant à laboribus ſuis: nam opera eorum ſe-
quuntur illos. Regnat itaque cum Chriſto nunc primum
Eccleſia in viuis & mortuis. Propterea enim, ſicut dicit *Rom. 14.*
Apoſtolus, mortuus eſt Chriſtus, vt & viuorum, & mor-
tuorũ dominetur. Sed ideo tantummodo martyrũ ani-
mas commemorauit: quia ipſi pręcipue regnant mortui,
qui vſq; ad mortem pro veritate certauerunt. Sed à par-
te totum, etiam cæteros mortuos intelligimus pertinen-
tes ad Eccleſiam, quod eſt regnũ Chriſti. Quod vero ſe- *Apo. 20.*
quitur: Et ſi qui non adorauerũt beſtiam, nec imaginem
eius: nec acceperunt inſcriptionem in fronte, aut in ma-
nu ſua ſimiliter & de * viuis, & mortuis debemus acci- ** aliàs, ſi-*
pere. Quæ ſit porrò iſta beſtia, quamuis ſit diligentius in- *mul ac.*
quirendum, non tamen abhorret à fide recta, vt ipſa im-
pia ciuitas intelligatur & populus infidelium contrarius
populo fideli & ciuitati dei. Imago vero eius ſimulatio
eius mihi videtur: in eis videlicet hominibus, qui velut
fidem profitentur, & infideliter viuunt. Fingunt enim ſe
eſſe quod non ſunt vocantúrque non veraci effigie, ſed
fallaci imagine Chriſtiani. Ad eandem nanque beſtiam F
pertinent non ſolum aperti inimici nominis Chriſti, & *Mat. 13.*
eius glorioſiſsimæ ciuitatis: ſed etiam zizania, quæ de re-
gno eius, quod eſt eccleſia, in fine ſeculi colligenda ſunt.
Et qui ſunt qui beſtiam nõ adorant, nec imaginem eius, *2. Cor. 6.*
niſi qui faciunt quod ait Apoſtolus: Ne ſitis iugum du- *Apo. 20.*
centes cum infidelibus? Non adorant enim, id eſt, non
conſentiunt, non ſubiiciuntur: neque accipiunt inſcri-
ptionem notam ſcilicet criminis in fronte, propter pro-
feſsionẽ: in manu propter operationes. Ab his ergo ma-
lis alieni ſiue adhuc in iſta mortali * carne viuentes, ſiue ** aliàs, mor*
defuncti regnant cum Chriſto, iam nunc quodammo- *talitate,*
do huic tempori congruo per totum hoc interuallum,
quod numero mille ſignificatur annorum. Reliqui eo-
rum, inquit, nõ vixerunt. Hora enim nunc eſt, cum mor- *Ioan. 5.*
tui audient vocem filij dei: & qui audierint viuent: celi-
qui vero eorum non viuent. Quod vero ſubdidit: Do-
nec finiantur mille anni: intelligendũ eſt, quod eo tem- *Apo. 20.*
pore non vixerunt, quo viuere debuerunt, ad vitam ſci-
licet de morte tranſeũdo. Et ideo cum dies venerit, quo
fiet & corporum reſurrectio, non ad vitam de monu-
mentis procedent, ſed ad iudicium: ad damnationem

G ſcilicet, quæ ſecunda mors dicitur. Donec enim finian-
tur mille anni, quicunque non vixerit, id eſt, iſto toto
tempore quo agitur prims reſurrectio, non audierit vo-
cem filij dei, & ad vitam de morte non tranſierit: profe-
cto in ſecunda reſurrectione, quæ carnis eſt, in mortem
ſecundam cum ipſa carne tranſibit. Sequitur enim & di-
cit: Hæc reſurrectio prima eſt. Beatus & ſanctus qui ha-
bet in hac prima reſurrectione partem, id eſt, particeps
eius eſt. Ipſe autem particeps eius, qui non ſolum à mor-
te quæ in peccatis eſt reuiuiſcit, verum etiam in eo quod
reuixerit, permanet. In iſtis, inquit, ſecunda mors non
habet poteſtatem. Habet autem in reliquis, de quibus ſu-
perius ait: Reliqui eorum non vixerunt, donec finian-
tur mille anni: quoniam iſto toto temporis interuallo,
quod mille annos vocat, quantumcumque in eo quiſque
eorum vixit in corpore, non reuixit à morte: in qua eum
tenebat impietas: vt ſic reuiuiſcendo primæ reſurrectio-
nis particeps fieret, atque in eo poteſtatem ſecunda mors
non haberet.

Quid reſpondendum ſit eis, qui putant reſurrectionem ad ſola corpora, non etiam ad animas pertinere. H *Cap. X.*

SVnt qui putant reſurrectionem dici non poſſe
niſi corporum, ideo iſtam quoque in corpori-
bus primam futuram eſſe cōtendunt. Quorum
enim eſt, inquiunt, cadere, eorum eſſe reſurge-
re. Cadunt autem corpora moriendo: nam & à caden-
do cadauera nuncupantur. Non ergo animarum, in-
quiunt, reſurrectio poteſt eſſe, ſed corporum. Sed quid
contra Apoſtolum dicunt, qui eam reſurrectionem ap-
pellat? Nam ſecundum interiorem, non ſecundum exte-
riorem hominem vtique reſurrexerant, quibus ait: Si cō-
Coloſſ. 3. ſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt ſapite. Quem
ſenſum verbis aliis alibi poſuit, dicens: Vt quemadmo-
Roma. 6. dum Chriſtus à mortuis reſurrexit per gloriam patris,
ſic & nos in nouitate vitæ ambulemus. Hinc eſt & illud:
Epheſ. 5. Surge qui dormis, & exurge a mortuis, & illuminabit te
Chriſtus. Quod autem dicunt, non poſſe reſurgere niſi
qui cadunt: & ideo putant reſurrectionem ad corpora,
non ad animas pertinere: quia corporum eſt cadere, cur
Eccle. 2. nō audiunt, Non recedatis ab illo ne cadatis: &, ſuo do-
Roma. 14. mino ſtat, aut cadit: &, qui putat ſe ſtare, videat ne cadat?
1. Cor. 10. Puto enim quòd in anima, non in corpore caſus iſte ca-
I uendus eſt. Si igitur cadentium eſt reſurrectio, cadūt au-
tem & animæ: profecto & animas reſurgere confitēdum
eſt. Quod autem cum dixiſſet: In iſtis ſecunda mors non
Apo. 20. habet poteſtatem adiunxit atque ait: Sed erunt ſacerdo-
tes dei & Chriſti, & regnabunt cum eo mille annis: non
vtique de ſolis Epiſcopis & presbyteris dictum eſt, qui
proprie iam vocātur in eccleſia ſacerdotes: ſed ſicut om-
nes Chriſtianos[a] dicimus propter myſticum chriſma: ſic
omnes ſacerdotes, quoniā membra ſunt vnius ſacerdo-
1. Pet. 2. tis. De quibus Apoſtolus Petrus: Plebs, inquit, ſancta, re-
gale ſacerdotium. Sanè licet breuiter atque tranſeunter
inſinuauit deum eſſe Chriſtum, [b] dicēdo ſacerdotes dei
& Chriſti, hoc eſt, patris & filij: quamuis propter formam
ſerui ſicut filius hominis, ita etiam ſacerdos Chriſtus ef-
Pſal. 109. fectus ſit in æternum, ſecūdum ordinem Melchiſedech.
De qua re in hoc opere non ſemel diximus.

a OMnes Chriſtianos.) Alias, Chriſtos, alluſit ad illud Pſal. Nolite tā-
gere Chriſtos meos. b Deum eſſe Chriſtum.) Nefas eſt enim ſi a-
lius habet ſacerdotem quàm deus, quod nec gentiles ignorabant, vt Ci-
cero ij. Philip.

De Gog & Magog, quos ad perſequendam eccleſiam dei ſolutus prope finē ſeculi diabolus incitabit. Cap. XI.

ET cum finiti fuerint, inquit, mille anni, ſolue- K
tur Satanas de cuſtodia ſua, & exibit ad ſedu- *Apo. 20.*
cendas nationes, quæ ſunt in quatuor angulis
terræ Gog & Magog, & trahet eos in bellum,
quorum numerus eſt, vt arena maris. Ad hoc ergo tunc
ſeducet, vt in hoc bellum trahat. Nam & antea modis
quibus poterat, per mala multa & varia ſeducebat. Exibit
autem, dictum eſt, in apertam perſecutionem: de latebris
erumpet odiorum. Hæc enim erit nouiſſima perſecutio
nouiſſimo imminente iudicio, quam ſancta eccleſia to-
to terrarum orbe patietur: vniuerſa ſcilicet ciuitas Chri-
ſti ab vniuerſa diaboli ciuitate quantacunque erit vtra-
que ſuper terram. Gentes quippe iſtæ, quas appellat Gog
& Magog, non ſic ſunt accipiēdæ, tanquam ſint aliqui in
aliqua parte terrarum Barbari [a] conſtituti: ſiue quos qui-
dam ſuſpicantur Getas & Maſſagetas, propter literas ho-
rum nominum primas, ſiue aliquos alios alienigenas, &
à Romano iure ſeiunctos. Toto nanque orbe terrarum
ſignificati ſunt iſti eſſe cum dictum eſt: Nationes, quæ
ſunt in quatuor angelis terræ, eáſque ſubiecit eſſe Gog
& Magog. Quorū interpretationē nominum eſſe com- L
perimus[b] Gog tectum, Magog detectum,* tanquam do- *alias, de
mus, & ipſe qui procedit de domo. Gentes igitur ſunt, in tecto, vt
quibus diabolū velut in abyſſo ſuperius intelligebamus mox ali-
incluſum: & ipſe de illis quodammodo ſeſe efferens & quoties.
procedēs, vt ille ſit tectū, ipſæ de tecto. Si autem vtrunq;
referamus ad gentes, non vnum horum ad illas, alterum
ad diabolum, & tectum ipſæ ſunt, quia in eis nunc inclu-
ditur, & quodammodo tegitur inimicus antiquus, & de
tecto ipſæ erunt, quando in apertum odium de operto
erupturæ ſunt. Quod vero ait: Et aſcenderunt ſuper ter-
ræ latitudinem, & cinxerunt caſtra ſanctorum, & dile- *Apo. 20.*
ctam ciuitatem: non vtique ad vnum locum veniſſe, vel
venturi eſſe ſignificati ſunt, quaſi aliquo vno loco futu-
ra ſint caſtra ſanctorum, & dilecta ciuitas, cum hæc non
ſit niſi Chriſti eccleſia toto terrarum orbe diffuſa: ac per
hoc vbicunque tunc erit, quæ in omnibus gentibus erit,
quod ſignificatum eſt nomine latitudinis terræ: ibi erunt
caſtra ſanctorum, ibi erit dilecta deo ciuitas eius, ibi ab
omnibus inimicis ſuis: quia & ipſi in omnibus gentibus
cum illa erunt perſecutionis illius immanitate cingetur,
hoc eſt, in anguſtias tribulationis artabitur, vrgebitur,
concludetur: nec militiam ſuam deſeret, quæ vocabulo M
eſt appellata caſtrorum.

a TAnquam ſint aliqui in aliqua parte terrarū barbari.) Hieronymus a
lib. 11. ſuper Ezechielem illo dicto: Ecce ego ad te Gog principem *Gog &*
capitis Moſoch & Thubal, & circumagā te. Iudęi & noſtri Iudaiſantes *Magog.*
inquit, putant Gog eſſe gētes Scythicas immanes & innumerabiles, quæ
trans Caucaſum montem & Mæotidem paludem, & prope Caſpium ma-
re ad Indiam vſque tendantur. & has poſt mille annorum regnum eſſe à
diabolo cōmouendas, quæ veniāt in terram Iſraēl, vt pugnent cōtra ſan
ctos, multis ſecū gentibus congregatis, primum Moſoch, quos Ioſephus
interpretatur Cappadocas, deinde Thubal, quos idem Iberos vel Hiſpa
nos. Hebræi Italos ſuſpicantur habentes ſecum in exercitu Perſas, Ae-
thiopas, & Libyas, Gomer quoq; & Thogorma, quos Galatas & Phry-
gas interpretātur. Sabæos quoq; & Dedā, & Carthaginēſes, ſiue Thar-
ſis. Sic Hieronymus. b Quorum interpretationem nominum eſſe cō-
perimus.) Hieronymus, Gog Græco ſermone doma, Latino tectū dici-
tur. Porro Magog interpretatur de tecto. Omnis igitur ſuperbia & fal-
ſi nominis ſcientia, quæ erigit ſe contra noticiam veritatis, his nomini-
bus demonſtratur.

An ad vltimum ſupplicium pertineat impiorum, quod deſcendiſſe ignis de cælo, & eoſdem comediſſe memoratur. Cap. XII.

QVod vero ait, Et aſcendit ignis de cœlo & co- *Apo. 20.*
medit eos: non extremum putādum eſt id eſſe
ſuppliciū, quod erit cum dicetur: Diſcedite à *Mat. 25.*
me maledicti in ignē æternum. Tunc quippe
in ignem mittentur ipſi, non ignis de cœlo veniet ſuper
ipſos.

A ipſos. Hic autem bene intelligitur ignis de cœlo de ipſa firmitate ſanctorum, qua non ceſſuri ſunt ſæuientibus, vt eorum faciant voluntatem. Firmamentum enim eſt cœlum, cuius firmitate illi cruciabuntur ardentiſsimo zelo: quoniam non potuerunt attrahere in partes Antichriſti ſanctos Chriſti. Et ipſe erit ignis qui comedet eos, & hoc à deo: quia dei munere inſuparabiles fiũt ſancti, vnde excruciabuntur inimici. Sicut enim zelus in
Pſal. 78. bono poſitum eſt, vbi legitur. Zelus domus tuæ comedit me: Ita econtrario in malo, vbi dicitur: Zelus occupauit plebem ineruditam. Et nunc ignis contrarios comedet, vt nunc vtique excepto ſcilicet vltimi illius igne
2. Theſſ. 2. iudicij. Aut ſi ipſam plagam, qua percutiendi ſunt eccle-
Eſaiæ 11. ſiæ perſecutores veniente iam Chriſto, quos viuentes inueniet ſuper terram, quando interficiet Antichriſtum ſpiritu oris ſui, ignem appellauit deſcendentem de cœ-
** aliàs, iu-* lo eóſque comedentem, neq; hoc vltimum ſupplicium*
dicium. erit impiorum, ſed illud quod facta corporum reſurrectione paſſuri ſunt.

An ante tempus perſecutionis Antichriſti mille anni annumerandi ſunt. Cap. XIII.

B HAec perſecutio nouiſsima, quæ futura eſt ab Antichriſto, ſicut iam diximus: quia & in hoc libro ſuperius, & apud Danielem prophetam
Danie. 12. poſitum eſt, tribus annis & ſex menſibus erit. Quod tẽpus quamuis exiguum, verũ ad mille annos pertineat, quibus & diabolum ligatum dicit, & ſanctos re-
Apo. 20. gnare cum Chriſto: an eiſdem annis hoc paruum ſpaciũ ſuperaddatur, atque ſit extra, merito ambigitur: quia ſi dixerimus ad eoſdem annos hoc pertinere, nõ tanto tempore, ſed prolixiore cum Chriſto regnum ſanctorũ reperietur extendi, quàm diabolus alligari. Profecto enim ſancti cum ſuo rege etiam in ipſa præcipue perſecutione regnabunt mala tanta vincentes, quando iam diabolus non erit alligatus, vt eos perſequi omnibus viribus poſſit. Quomodo ergo iſta ſcriptura eiſdem mille annis vtrunque determinat, diaboli ſcillicet alligationem regnúmque ſanctorum: cum trium annorum & ſex menſium interuallo prius deſignat alligatio diaboli, quàm regnum ſanctorum in his mille annis cum Chriſto? Si autem dixerimus paruum perſecutionis huius hoc ſpacium non computandum in mille annis, ſed eis imple-
Ibidem. tis potius adijciendum, vt proprie poſsit intelligi, quod
C cum dixiſſet, ſacerdotes dei & Chriſti regnabunt cum eo mille annis: adiecit, Et cum finiti fuerint mille anni, ſoluetur Satanas de cuſtodia ſua. iſto enim modo & regnũ ſanctorum, & vinculum diaboli ſimul ceſſatura eſſe ſignificat, vt deinde perſecutionis illius tẽpus nec ad ſanctorum regnũ, nec ad cuſtodiam Satanæ, quorũ vtrunque in mille annis eſt, pertinere, ſed ſuperadditum & extra computandum eſſe credatur: cogemur fateri ſanctos in illa perſecutione regnaturos non eſſe cũ Chriſto. Sed quis audeat dicere, tunc cum illo nõ regnatura ſua mẽbra, quando ei maxime atque fortiſsime cohærebunt: & quo tempore quanto erit acrior impetus belli, tanto ma-
** aliàs, ce-* ior gloria non cedenti,* tanto denſior corona martyrij?
dendi. Aut ſi propter tribulationes, quas paſſuri ſunt nõ dicendi ſunt regnaturi, conſequens erit vt etiam ſuperioribus diebus in eiſdem mille anni quicunque tribulabantur ſanctorum eo ipſo tempore tribulationis ſuę cum Chriſto non regnaſſe dicantur: ac per hoc & illi quorum animas author libri huius vidiſſe ſe ſcribit occiſorum propter teſtimonium Ieſu, & propter verbum dei: non regnabant cum Chriſto, quando patiebantur perſecutionem: & ipſi regnum Chriſti non erant, quos Chriſtus excellentius poſsidebat. Abſurdiſsimum id quidem eſt, & D omnino aduerſandum. Sed certæ animæ victrices glorioſiſsimorũ martyrum, omnibus doloribus, ac laboribus ſuperatis atq; finitis, poſteaquam mortalia membra poſuerunt: cum Chriſto vtiq; regnauerunt & regnant, donec finiantur mille anni, vt poſtea receptis etiam cor-
poribus iam immortalibus regnent. Proinde tribus illis *Daniel. 12.*
annis atque dimidio animæ occiſorum pro eius martyrio, & quæ antea de corporibus exierunt, & quæ ipſa nouiſsima perſecutione ſunt exituræ, regnabunt cum illo, donec finiatur mortale ſeculum, & ad illud regnum vbi mors non erit, transeatur. Quocirca cum Chriſto regnantium ſanctorum, plures anni erunt, quàm vinculi diaboli & cuſtodiæ: quia illi cum ſuo rege dei filio, iam diabolo non ligato etiam per tres illos annos, ac ſemiſſem regnabunt. Remanet igitur, vt cum audiuimus, Sa-
cerdotes dei & Chriſti regnabunt cum illo mille annis: *Apo. 20.*
& cum finiti fuerint mille anni ſoluetur Satanas de cuſtodia ſua: aut non regni huius ſanctorum intelligamus annos mille finiri, ſed vinculi diaboli atque cuſtodiæ.
Aut annos mille, id eſt, annos omnes ſuis quoſque ho- E
ris diuerſis* ac propriis prolixitatibus finiendos, amplio- ** aliàs, Vt*
res ſanctorum regno, breuiores diaboli vinculo: aut *ſuos queq;*
certe quoniam trium annorum & ſex menſium breuiſ- *pars ha-*
ſimum ſpacium eſt, computari noluiſſe credatur: ſiue *beat di-*
quod minus Satanæ vinculum, ſiue quod amplius vide- *uerſis.*
tur regnum habere ſanctorum: ſicut de quadringentis
annis in ſextodecimo huius operis volumine diſputa- *capite 24.*
ni: quoniam plus aliquid erant, & tamen quadringenti ſunt nuncupati: & talia ſæpe reperiuntur in literis ſacris ſi quis aduertat.

De damnatione diaboli cum ſuis, & per recapitulationẽ de reſurrectione corporũ omnium mortuorum, & de iudicio vltimæ retributionis Cap. XIIII.

POſt hanc autem commemorationem nouiſsimæ perſecutionis, breuiter complectitur totum, quod vltimo iam iudicio diabolus, & cum
ſuo principe ciuitas inimica paſſura eſt. Dicit enim: Et *Apo. 20.*
diabolus qui ſeducebat eos miſſus eſt in ſtagnum ignis & ſulphuris, quo & beſtia & pſeudopropheta excruciabuntur die ac nocte in ſecula ſeculorum. Beſtiam bene intelligi ipſam impiam ciuitatem, ſupra iam diximus. Pſeudo vero propheta eius, aut Antichriſtus eſt, aut imago illa, id eſt, figmentum illud, de quo ibi locuti ſumus. Poſt hęc ipſum nouiſsimum iudicium, quod erit in
ſecunda reſurrectione mortuorum, quæ corporum eſt, F
recapitulando narrat quomodo fuerit ſibi reuelatum: Et vidi, inquit, thronum magnum & candidum, & ſedentem ſuper eum cuius à facie fugit cœlũ, & terra, & locus eorum non eſt inuentus. Non ait, vidi thronũ magnum & candidum, & ſedentem ſuper eum, & ab eius facie fugit cœlum & terra: quoniam nondum factum eſt, id eſt, antequam eſſet de viuis & mortuis iudicatum: ſed eum ſe vidiſſe dixit in throno ſedentem, à cuius facie fugit cœlum & terra: ſed poſtea. Peracto quippe iudicio tunc eſſe deſinet hoc cœlum & hęc terra, quando incipiet eſſe
cœlum nouum & terra noua. Mutatione namque rerum *Apo. 21.*
non omnimodo interitu tranſibit hic mundus. Vnde &
apoſtolus ait: Præterit enim figura huius mundi, volo *1. Cor. 7.*
vos ſine ſolicitudine eſſe. Figura ergo præterit, non natura. Cum ergo ſe Ioannes vidiſſe dixiſſet ſedentem ſuper thronum, à cuius facie, quod poſtea futurum eſt, fu-
git cœlum & terra. Et vidi, inquit, mortuos magnos & *Apo. 20.*
puſillos, & aperti ſunt libri: & alius liber apertus eſt, qui eſt vitæ vniuſcuiuſque, & iudicati ſunt mortui ex ipſis

G ſcripturis librorum ſecuodum facta ſua. Libros dixit eſſe apertos, & librum. Sed librum cuiuſmodi ſit, noo tacuit: qoi eſt, inquit, vitæ voiuſcuiuſq;: Ergo illi libri, quos priore loco poſuit, iotelligendi ſuot ſaocti, & veteres, & noui, vt in illis oſtenderetur, quæ deus fieri ſua mandata iuſsiſſet: io illo autē qui eſt vitæ voiuſcuinſque,[b] quid horum quiſque non feciſſet, ſiue feciſſet. Qui liber ſi carnaliter cogitetur, quis eius magnitudinem, aut lōgitudinē valeat æſtimare? Aut quanto tēpore legi poterit liber, in quo ſcriptæ ſunt vniuerſæ vitæ voiuerſorum? An tantus angelorum numerus aderit, quaotus homioum erit: vt & vitam ſuam quiſque ab angelo ſibi adhibito audiat recitari? Non ergo vnus liber erit omoium, ſed ſinguli ſiogulorum. Scriptura vero iſta vnom volens intelligi: Et alius, inquit, liber apertus eſt. Quædam igitur vis eſt iotelligeoda diuioa: qua fiet, vt cuique opera ſua, vel bona, vel mala cuncta io memoriam reuocentur, & mentis intuitu mira claritate cernantur: vt accuſet, vel excuſet ſcieotia cōſcientiam: atque ita ſimul, & omnes, & ſinguli iudicentur. Quæ oimirum vis diuioa, libri nomen accepit. Io ea quippe quodāmodo legitur, qoicquid à faciente recolitur. Vt autem oſtendat, qui mortui ſiot iudican-

H di, id eſt, puſilli cum magnis, recapitulaodo dicit taoquā ad id rediens, quod prætererat, potiúſve diſtulerat: Et

Apoca.20. exhibuit mare mortuos, qui in eo erāt: & mors, & infernus reddideruot mortuos, quos io ſe habebāt. Hoc proculdubio prius factum eſt quàm eſſeot mortui iudicati: & tameo illud prius dictum eſt. Hoc ergo eſt quod dixi recapitulando eum ad id rediiſſe, quod intermiſerat.

**al. Nunc.* Hunc * autem ordinem tenuit atque vt explicaretur ipſe ordo, commodius etiam de iudicatis mortuis, quod dixerat, ſuo repetiuit loco. Cum eoim dixiſſet: Et exhibuit mare mortuos, qui io eo erant, & mors, & ioſernus reddiderunt mortuos, quos io ſe habebant: mox addi-

** aliàs, po-ſuerat.* dit, quod paulo ante dixerat: * Et iudicati ſuot ſinguli ſecuodum facta ſua. Hoc eſt enim qood ſupra dixerat: Et iudicati ſuot mortui ſecundum facta ſua.

[a] FVgit cœlum & terra.) Prima longa-nā præteritum eſt ἔφυγε. Poſtea quàm enim iudicauit, fugerunt cœlum & terra, Apoſtolus tum velut iā facta narrat more Prophetarū. b Qui eſt vitæ vniuſcuiuſq;.) Alibi, vita vni. Græce ἡ τῆς ζωῆς, quod eſt vitæ. vniuſcuiuſque non legitur.

Qui ſint mortui, quos ad iudicium exhibuit mare, vel mors & inferi reddiderint. Cap. XV.

1 SEd qui ſunt mortui, quos exhibuit mare, qui in eo erant? Neque enim qui in mari moriuntur, non ſunt in inferno, aut corpora corū ſeruantur io mari: aut quod eſt abſurdius, mare habebat bonos mortuos, & infernus malos? Quis hoc putauerit? Sed profecto conuenieoter quidam hoc loco, mare pro iſto ſeculo poſitum accipiunt. Quum ergo, & quos hic inueoiet Chriſtus io corpore cōſtitutos, ſimul ſignificaret cum iis, qui reſurrecturi ſuot, iudicandos: etiam

Coloſſ. 3. ipſos mortuos appellauit, & booos, quibus dicitur: Mortui enim eſtis, & vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto

Mat. 8. in deo. Et malos, de quibus dicitur: Sine mortoos, ſepelire mortuos ſuos. Poſſunt mortui etiam propter hoc di-

Rom. 8. ci, quòd mortalia gerūt corpora. Vnde Apoſtolus: Corpus quidem, inquit, mortuum eſt propter peccatum, ſpiritus autem vita eſt propter iuſtitiam. vtruoq; in homine viuente, atque in hoc corpore conſtituto eſſe demōſtrans: & corpus mortuum, & ſpiritum vitam. Nec tamē dixit corpus mortale, ſed mortuum, quaouis eadem paulo pòſt etiam mortalia corpora ſicut vſitatius vocaotur

** aliàs, homines.* appellet. Hos * ergo mortuos exhibuit mare, qui in eo erant, id eſt, exhibuit homines hoc ſeculum, quicunque in eo erant, qui nondum obierant. Et mors, & infernus, *Apo. 20.* inquit, reddideruot mortuos, quos in ſe habebant. Mare K exhibuit: quia ſicut iuuenti ſunt, affuerunt: Mors vero & infernus reddiderunt: quoniam vitæ, de qua iam exierant, reuocauerunt. Nec fruſtra fortaſſe oon ſatis fuit, vt diceret: mors: aut ioſernus: ſed vtrūq; dictum eſt: Mors, propter bonos, qui tantummodo mortem perpeti potuerunt, oon & ioſernum: infernus autem propter malos, qui etiam pœnas apud inferos pendunt. Si enim non abſurde credi videtur, antiquos etiam ſanctos, qui venturi Chriſti tenuerunt fidem, locis quidem à tormentis impiorum remotiſsimis,[a] ſed apud inferos fuiſſe, donec eos inde ſanguis Chriſti, & ad ea loca deſcenſus erueret: profecto deioceps booi fideles effuſo illo precio iam redempti, prorſus inferos neſciunt, dooec etiam receptis corporibus, bona recipiant, quæ merentur. Cum autem dixiſſet: Et iudicati ſunt ſinguli ſecuodum facta ſua: breuiter ſubiecit, quemadmodum fuerint iudicati: Et mors, & infernus, inquit, miſsi ſunt in ſtagnū igois: his nominibus ſigoificans diabolum, quooiam mortis eſt author & ioſernarum pœnarum: vniuerſamque ſimul dæmonum ſocietatem. Hoc eſt enim quod ſupra euideotius præoccupando iam dixerat: Et diabolus qui ſeducebat L eos, miſſus eſt in ſtagnum ignis & ſulphuris. Quod ibi vero obſcurius adiunxerat, dicēs: Quò & beſtia, & pſeudopropheta: hic apertius: Et qui ooo ſunt inuenti, inquit, in libro vitæ ſcripti, miſsi ſunt in ſtagnum ignis. Noo deum liber iſte commemorat,[b] ne obliuione fallatur: ſed prædeſtinatiooem ſignificat eorum, quibus æterna dabitur vita. Neque enim neſcit eos deus: & in hoc libro legit, vt ſciat: ſed potius ipſa eius præſcientia de illis quæ falli non poteſt liber eſt vitæ: in quo ſunt ſcripti, id eſt, præcogniti.

LOcis quidem à tormentis impiorum remotiſſimis.) Sinum Abrahæ a hunc locum nominant, in quo ſine pœnis fuiſſe Chriſtus ſatis indicat Lucæ xvj. vbi Lazarum dicit, in ſolatio eſſe, quem ſinum ab inferis, loco ſceleratorum, oſtendit magno ſeparatum hiatu, vbi ſit, aut quomodo intelligat, neſcire ſe Auguſtinus libro ſuper Gene. viij. fatetur. Occulta ſunt omnia hęc quia nec ſcire attinet, nec vt ſciam, digni ſumus. b Nōdum liber iſte com.) Alibi melius, nō deum. Senſus eſt, liber iſte apertus vitæ non admonet deum qui ſint ſeruandi.

De cœlo nouo, & terra noua. Cap. XVI.

FInito autē iudicio, quo prænunciauit iudicandos malos, reſtat vt etiam de bonis dicat. Iam enim explicauit quod breuiter à domino dictum eſt: Ibūt iſti in ſuppliciū æternum: ſequitur, vt explicet, quod etiā ibi connectitur: iuſti autem io *Mat. 25.* M vitā æteroam. Et vidi, inquit, cœlum oouum, & terram nouam. Nam primum cœlum, & terra prima receſſerūt: *Apo. 21.* & mare iam non eſt. Iſto fiet ordine, quod ſuperius præoccupando iam dixit: vidiſſe ſe ſuper thronū ſedētem: à cuius facie fugit cœlum & terra. Iudicatis quippe his, qui ſcripti non ſunt in libro vitæ, & in æternum ignem miſſis, qui ignis cuiuſmodi, & in qua mundi, vel rerum parte futurus ſit, hominē ſcire arbitror neminem,[a] niſi forte cui ſpiritus diuious oſtendit. Tunc figura huius mūdi *1. Cor. 7.* mundanorum ignium conflagratione præteribit: ſicut factum eſt muodauarum aquarum inundatione dilu- *Geneſ. 7.* uij. Illa itaque, vt dixi conflagratione mundana* elemen- ** aliàs, mundanæ.* torum corruptibilium qualitates, quæ corporibus ooſtris corruptiooibus congruebant, ardendo penitus interibunt, atque iſta ſubſtaotia eas qualitates habebit, quæ corporibus immortalibus mirabili mutatiooe conueniant: vt ſcilicet mundus in melius innouatus, aptè accommodetur hominibus, etiam carne in melius innouatis. Quod autem ait: Et mare iam noo eſt: vtrum ma- *Apo. 21.* ximo illo ardore ſiccetur, an & ipſum vertatur in melius,

A lius, nō facile dixerim. Cœlum quippe nouum, & terram
nouam futuram legimus. De mari autem nouo aliquid
me vſpiam legiſſe non recolo: niſi quod in hoc eodem
Apoca.14. libro reperitur: tanquam mare vitreum ſimile cryſtallo.
Sed tunc non de iſto fine ſeculi loquebatur: nec proprie
dixiſſe videtur mare, ſed tanquā mare. Quanuis & nunc
* *aliàs, amat.* ſicut clamat† prophetica locutio [a] proprijs verbis tranſ-
lata miſcere: ac ſi quodāmodo velare quod dicitur: po-
Apo.21. tuit de illo mari dicere, Et mare iā non eſt: de quo ſupra
Apo.20. dixerat: Et exhibuit mare mortuos, qui in eo erant. Iam
enim tunc non erit hoc ſeculum vita mortalium turbu-
lentum, & procelloſum: quod maris nomine figurauit.

a HOminem ſcire arbitror neminem.) Neminē vero? non interfui iſti digladiationibus ſcholaſticis: ibi nullus eſt, vel bacalarius, vel magiſtellus, qui ignoret ignem fore elementarē illum, cuius domiciliū eſt inter aërem & lunæ globum, deſcenſurum eum ſcilicet, & incendio ſuo reliqua tria purgatorum elementa. Quod ſi hoc parum probas, nō deerunt, qui perſanctè deierent, futurum ignem ex incendio radioſū ſolis in media plaga aëris excitato, coëuntibus eò denſiſſimis & ardentiſſimis radijs, velut in ſpeculum cauum, & chalybeum. Sed nō eſt mirum, tuo tempore non tantus erat ignis vſus, quantus nunc, quum, vt theologos omittam, philoſophi, ſiue Decēbri medio, ſiue medio Iulio, nihil aliud ore, manibus, pedibuſq; tractant, & verſant, quàm ignem. Ex philoſophis fiunt theologi, & hanc philoſophandi rationem etiam in ſcholas ſanctiores transferunt. propterea iſtis longe eſt de igne facilius definire, quàm tibi, & tuis æqualibus, vel maioribus. b Quanuis & nunc
B ſicut clamet prophet. loc.) Videtur legēdum, Sicut amat, pro ſolemnio- re Græco quā interdū Latinis recepto. Solet prophetica locutio proprijs verbis metaphoras admiſcere, hic eſt Prophetarum mos, vel quia ipſi ſic vident, vel quia ſic tradi expedit.

De eccleſiæ glorificatione ſine fine, poſt mortem. *Cap. XVII.*

ET ciuitatem, inquit, magnam Hieruſalem no-
uam vidi deſcendentem de cœlo, à deo aptatā
quaſi nouam nuptam, ornatam marito ſuo. Et
Apo.21. audiui vocē magnam de throno dicentē, Ecce
tabernaculū dei cum hominibus, & habitabit cum eis: &
ipſi erūt populus eius: & ipſe deus erit cum eis. Et abſter-
get ab oculis eorum omnem lachrymam: & mors iam
non erit, neque luctus, neque clamor: ſed nec vllus do-
lor, quia priora abierunt. Et dixit ſedens in throno: Ecce
noua facio omnia. De cœlo deſcendere iſta ciuitas di-
citur: quoniā cœleſtis eſt gratia, qua deus eam fecit. Pro-
Eſaiæ 44. pter quod ei dicit etiā per Eſaiam: Ego ſum dominus fa-
ciens te. Et de cœlo quidē ab initio ſui deſcendit: ex quo
C per huius ſeculi tempus, gratia dei deſuper veniente per
lauacrum regenerationis in ſpiritu ſancto miſſo de cœ-
lo, ſubinde ciues eius accreſcunt. Sed per iudicium dei,
quod erit nouiſſimum per eius filium Ieſum Chriſtum:
tanta eius & tam noua de dei munere claritas appare-
bit, vt nulla remaneant vetuſtatis veſtigia: quandoqui-
dem & corpora ad incorruptionem, atque immortali-
tatem nouam ex vetere corruptione atque immortali-
Apo.20. tate tranſibunt. Nam hoc de iſto tempore accipere, quo
regnat cum rege ſuo mille annis, impudentię nimiæ mi-
Apo.21. hi videtur: cum apertiſſimè dicat, Abſterget deus om-
nem lachrymam ab oculis eorum: & mors iam non erit,
neque luctus, neq; clamor: ſed nec vllus erit dolor. Quis
enim tam ſit abſurdus, & obſtinatiſſima cōtentione ve-
ſanus, qui audeat affirmare in huius mortalitatis ærum-
nis: non dico populum ſanctum, ſed vnumquēque ſan-
ctorum, qui hanc vel ducat, vel ducturus ſit, vel duxerit
vitam, nullas habentem lachrymas, & dolores: cum po-
tius quanto quiſque eſt ſanctior, & deſiderij ſancti ple-
nior, tanto ſit eius in orando fletus vberior? An non eſt
Pſal.41. vox [a] ciuitatis ſupernæ Hieruſalem, quæ dicit: Factæ ſunt
Pſal.6. mihi lachrymæ meæ panes die, ac nocte? Et, lauabo per
ſingulas noctes lectū meum: in lachrymis meis ſtratum
Pſal.37. meum rigabo. Et, Gemitus meus non eſt abſcōditus à te.
Et, dolor meus renouatus eſt. Aut vero nō eius filij ſunt, D
qui ingemiſcunt grauati, in quo nolunt expoliari: ſed ſu- *Pſal.38.*
peruestiri, vt abſorbeatur mortale hoc à vita? Nónne ip- *2.Cor.5.*
ſi ſunt, qui primitias habentes ſpiritus in ſemetipſis inge- *Rom.8.*
miſcunt, adoptionem expectantes, redemptionem cor-
poris ſui? An ipſe Apoſtolus Paulus non erat ſupernus
Hieroſolymitanus, vel non multo magis hoc erat, quan-
do pro Iſraëlitis fratribus carnalibus ſuis triſtitia illi erat
magna, & continuus dolor cordi eius? Quando autem *Roma.9.*
mors non erit in iſta ciuitate, [b] niſi quando dicetur: Vbi
eſt mors contentio tua: [c] vbi eſt mors aculeus tuus? Acu- *1.Cor.15.*
leus autem mortis, eſt peccatum. Quod tunc vtique non
erit, quando dicetur: vbi eſt? non vero nunc quilibet in-
fimus ciuis illius ciuitatis, ſed idem ipſe Ioannes in epi-
ſtola ſua clamat, Si dixerimus, quia peccatum non habe- *1.Ioan.1.*
mus noſipſos ſeducimus, & veritas in nobis non eſt. Et
in hoc quidem libro, cuius nomen eſt Apocalypſis, ob-
ſcure multa dicuntur, vt mentem legentis exerceant: &
pauca in eo ſunt, ex quorum manifeſtatione indagen-
tur cætera cum labore: maxime quia ſic eadē multis mo-
dis repetit, vt alia, atque alia dicere videatur: cum aliter,
atque aliter, hæc ipſa dicere inueſtigetur. Verum in his E
verbis, vbi ait: Abſterget deus omnem lachrymam ab *Apo.21.*
oculis eorum: & mors iam non erit, neque luctus, neque
clamor: ſed nec vllus dolor: tanta luce dicta ſunt de ſe-
culo futuro, & immortalitate, atque æternitate ſancto-
rum: tunc enim ſolum, atque ibi ſolum iſta non erunt,
vt nulla debeamus in literis ſacris quærere, vel legere
manifeſta, ſi hæc putauerimus obſcura.

a AN non eſt vox.) Alibi, an non eſt vox ciuis ſupernę Hieruſalem: Factæ ſunt, &c. b Quando autem mors nō erit in iſta ciuitate.) Nunquam deerit mors in ciuitate dei, quòd idem, quod de Chriſti corpore beatitudine donato, dictum eſt: Vbi eſt mors victoria tua? dicatur de noſtrum omnium corporibus poſt reſuſcitationem, quum corpora noſtra ſimilia erunt corpori claritatis filij dei. c Vbi eſt mors contētio tua?) Vulgo, victoria tua νῖκος, quod ſi νεῖκος ſcribatur, erit contentio. Et ſic Ambroſius & Hieronymus interim legunt. Dictum hoc ex Oſee capite xiij. affertur à Paulo primæ Corinth. xvj.

Quid Apoſtolus Petrus de nouiſſimo dei iudicio prædicare docuerit mortuorum. *Cap. XVIII.*

NVnc iam videamus, quid etiam Apoſtolus Pe-
trus de hoc iudicio ſcripſerit, Venient, inquit,
in nouiſſimo dierū illuſione illudentes: ſecun-
dum proprias concupiſcentias ſuas euntes, &
dicentes: Vbi eſt promiſſum præſcientiæ ipſius? Ex quo
enim patres dormierunt, ſic omnia perſeuerant ab ini-
tio creaturæ. Latet enim illos hoc volentes: quia cœli F
erant olim & terra de aqua: & per aquam conſtituta dei
verbo: per quæ, qui tunc erat mundus, aqua inundatus
deperiit. Qui autem nunc ſunt cœli & terra, eodem ver- *Geneſ.7.*
bo repoſiti ſunt, igni reſeruādi in diem iudicij, & perdi-
tionis hominum impiorum. Hoc vnum vero non la-
teat vos chariſſimi, quia vnus dies apud dominum, ſicut
mille anni, & mille anni, ſicut dies vnus: non tardat do-
minus promiſſum, ſicut quidam tarditatem exiſtimant:
ſed patienter fert propter vos, nolens aliquem perire,
ſed omnes in pœnitentiam conuerti. Veniet autem dies *2.Pet.3.*
domini vt fur, in quo cœli magno impetu tranſcurrent:
elementa autem ardentia reſoluentur: & terra, & quæ
in ipſa ſunt opera, exurentur. His ergo omnibus per-
euntibus, quales oportet eſſe vos in ſanctis conuerſatio-
nibus expectantes: & properantes ad præſentiam dei do-
mini, per quam cœli ardentes ſoluentur, & elementa
ignis ardore decoquentur? Nouos vero cœlos, & terram
nouam ſecundum promiſſa ipſius, expectamus: in qui-
bus iuſtitia inhabitat. Nihil hic dixit de reſurrectione

G mortuorum: ſed ſane de perditione mundi huius ſatis: vbi etiam cõmemorans factum ante diluuium, videtur admonuiſſe quodammodo, quatenus in fine huius ſeculi mundum iſtum periturum eſſe credamus. Nam & illo tempore periiſſe dixit, qui tunc erat, mundum: nec ſolum orbem terræ, verumetiam cœlos quos vtique iſtos aëreos intelligimus, quorum locum, ac ſpacium, tunc aqua creſcendo ſuperauerat. a Ergo totus, aut penè totus aër iſte ventoſus, quod cœlum vel potius cœlos vocat: ſed iſtos vtique imos, non illos ſupremos, vbi ſol, & luna, & ſydera conſtituta ſunt, conuerſus fuerat in humidam qualitatẽ: atque hoc modo quum terra perierat: cuius terræ vtique prior facies fuerat delata diluuio. Qui autẽ nunc ſunt, inquit, cœli & terra, eodem verbo repoſiti ſunt, igni reſeruandi in diem iudicij & perditionis hominum im-

Geneſ. 7. piorum. Proinde, qui cœli,[b] & quæ terra, id eſt, qui mundus pro eo mundo, qui diluuio periit ex eadem aqua repoſitus eſt: ipſe igni nouiſſimo reſeruatur in diem iudicij, & perditionis hominum impiorum. Nam & hominum propter magnam quandam commutationem, non dubitat dicere perditionem futuram, cum tamẽ eorum quamuis in æternis pœnis ſit manſura natura. Quæret forſitan aliquis, ſi poſt factum iudicium mundus iſte ardebit, antequam pro illo cœlum nouum, & terra noua reponantur, eo ipſo tempore conflagrationis eius: vbi erunt ſancti, quum eos habentes corpora in aliquo corporali loco eſſe neceſſe ſit? poſſumus reſpondere, futuros eos eſſe in ſuperioribus partibus, quò ita non aſcendet flamma illius incendij: quemadmodum nec vnda diluuij. Talia quippe illis inerunt corpora, vt illic ſint, vbi eſſe voluerint: ſed nec ignem conflagrationis illius per-

Daniel. 3. timeſcent immortales, atque incorruptibiles facti: ſicut virorum trium corruptibilia corpora,[c] atque mortalia, in camino ardenti viuere illæſa potuerunt.

a TVnc aqua creſcendo ſuperauerat.) Omne enim hoc, quo imbres, grandines, fulgura, fulmina, niues, rores gignuntur, quoq; aues ſpirant, & nudant cœlum, circulo per montiũ cacumina circunducto cõtinetur. Itaq; quum aqua etiam editiſſimos mõtes cubitis quindecim ſuperarit, omne hoc, quod cœlum, & aërem vocamus, exceſſiſſe neceſſe eſt, vt etiam altum omnium regionem obruerit, quas poëtæ per cœlum volitare, & liquidum cœlũ pennis ſecare dicunt. b Proinde qui cœ-

H li.) Non tam obſcurus ſenſus, quàm contextus verborum. cœli & terra qui conflagrabunt olim, iidem ſunt qui alia parti fuerunt aquis & obruti. c Sicut virorum trium corruptibilia corpora.) Sidrach, Miſach, & Abdenego Babylone, quum ſtatuam Nabocodroſori auream ſpreuiſſent. Daniel. iij.

I *Quid Apoſtolus Paulus Theſſalonicenſibus ſcripſit, & de manifeſtatione Antichriſti, cuius tempus dies domini ſubſequetur. Cap. XIX.*

MVltas euangelicas, apoſtolicáſq; ſententias de diuino iſto iudicio nouiſſimo video mihi eſſe prætereundas, ne hoc volumen in nimiam longitudinem prouoluatur: ſed nullo modo eſt prætereũdus Apoſtolus Paulus, qui ſcribens ad Theſ-

2. Theſſ. 2. ſalo: Rogamus, inquit, vos fratres per aduentum domini noſtri Ieſu Chriſti, & noſtræ congregationis in ipſum, vt non cito moueamini mente, neque terreamini, neque per ſpiritum, neq; per verbum, neque per epiſtolam tanquam per nos (miſſam,) quaſi inſtet dies domini. Ne quis vos ſeducat vllo modo quoniam niſi venerit refuga primum, & reuelatus fuerit homo peccati, filius inte-

**aliàs perditionis.* ritus,* qui aduerſatur, & ſuperextollitur ſupra omne quod dicitur deus, aut quod colitur: ita vt in templo dei

Ibidem. ſedeat, oſtentans ſe, tanquam ſit deus. Non retinetis in memoria, quod adhuc quum eſſem apud vos, hæc dicebam vobis? Et nunc quid detineat ſcitis vt reueletur in ſuo tẽpore? Iam enim myſterium iniquitatis operatur. Tantum qui modo tenet, teneat, donec de medio fiat. Et tunc reuelabitur iniquus ille, quem dominus Ieſus K interficiet ſpiritu oris ſui: & euacuabit illuminatione præſentiæ ſuæ, eum cuius eſt præſentia ſecundum operationem Satanæ, in omni virtute, & ſignis, & prodigiis mendacij, & in omni ſeductione iniquitatis, his, qui pereunt: pro eo quod dilectionem veritatis non receperũt, vt ſalui fierent. Et ideo mittet illis deus operationem erroris, vt credant mendacio: & iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, ſed conſenſerunt iniquitati. Nulli dubium eſt, eum de Antichriſto iſta dixiſſe, diéque iudicij. Hunc enim appellat diem domini non eſſe venturum, niſi ille prior venerit, quem refugam vocat:[a] vtique à domino deo. Quòd ſi de omnibus impiis merito dici poteſt, quãto magis de iſto? Sed in quo templo dei, vt deus ſit ſeſſurus incertum eſt: vtrum in illa ruina templi quod à Salomone rege conſtructum eſt, an vero in Eccleſia non enim templum alicuius idoli, aut dæmonis, templum dei Apoſtolus diceret. Vnde nonnulli, nõ ipſum principem, ſed vniuerſum quodammodo corpus eius, id eſt, ad eum pertinentem hominum multitudinem ſimul cũ ipſo ſuo principe hoc loco intelligi Antichriſtum volunt. Rectiúſque putant etiam Latine dici L ſicut in Græco eſt: non in templo dei, ſed in tẽplum dei ſedeat,[b] tãquam ipſe ſit templum dei, quod eſt Eccleſia: ſicut dicimus: ſedet in amicum, id eſt, velut amicus:[c] vel ſi quid aliud iſto locutionis genere dici ſolet. Quod au- *2. Theſſ. 2.*
tem ait: Et nũc quid detineat ſcitis, id eſt, quid ſit in mora, quæ cauſa ſit dilationis eius, vt reueletur in ſuo tempore, ſcitis: quoniam ſcire illos dixit, aperte hoc dicere noluit. Et ideo nos qui neſcimus, quod illi ſciebant, peruenire cum labore ad id quod ſenſit apoſtolus cupimus, nec valemus: præſertim quia & illa quæ addidit, hũc ſenſum faciunt obſcuriorem. Nam quid eſt: Iam enim myſterium iniquitatis operatur. Tantum qui modo tenet, teneat donec de medio fiat: & tunc reuelabitur ille iniquus? Ego prorſus quid dixerit, me fateor ignorare. Suſpiciones tamen hominum, quas, vel audire, vel legere de hac re potui, non tacebo. Quidam putant hoc de imperio dictũ fuiſſe Romano:[d] & propterea Paulum apoſtolum, non id aperte ſcribere voluiſſe, ne calumniam videlicet incurreret, quòd Romano imperio male optauerit, cum ſperaretur æternum:[e] vt hoc quod dixit: Iam enim myſterium iniquitatis operatur, Neronẽ voluerit intelligi: cuius iam facta velut Antichriſti vide- M
bantur. Vnde nõnulli ipſum reſurrecturum, & futurum Antichriſtum ſuſpicantur. Alij vero, nec eum occiſum putant,[f] ſed ſubtractum potius, vt putaretur occiſus: & viuum occultari in vigore ipſius ætatis, in qua fuit, cum crederetur extinctus,[g] donec ſuo tempore reueletur, & reſtituatur in regnum. Sed multum mihi mira eſt hæc opinantium tanta præſumptio. Illud tamen quod ait apoſtolus: Tantum qui modo tenet, teneat, donec de medio fiat: non abſurde de ipſo Romano imperio creditur dictum, tanquam dictum ſit: Tantum qui modo imperat, imperet: donec de medio fiat, id eſt, de medio tollatur: Et tunc reuelabitur iniquus: quẽ ſignificari Antichriſtum, nullus ambigit. Alij vero, & quod ait: quid detineat ſcitis: & miſterium operatur* iniquitatis, non ** aliàs, operari.*
putant dictum, niſi de malis & fictis, qui ſunt in Eccleſia: donec perueniant ad tantum numerum, qui Antichriſto magnum populum faciat: & hoc eſſe myſterium iniquitatis, quia videtur occultum. Hortari autem apoſtolum fideles, vt in fide quam tenẽt tenaciter perſeuerent, dicendo: Tantum qui modo tenet, teneat, donec de medio fiat, hoc eſt, donec exeat de medio Eccleſiæ

myſterium

A myſterium iniquitatis, quod nunc occultum eſt. Ad ipſum enim myſterium pertinere arbitrantur, quod ait in epiſtola ſua Ioannes Euangeliſta: Pueri nouiſsima hora
1. Ioan. 2. eſt: & ſicue audiſtis, quòd Antichriſtus ſit venturus: nunc antem Antichriſti multi facti ſunt. Vnde cognoſcimus, quòd nouiſsima ſit hora. Ex nobis exierunt: ſed non erãt ex nobis. Quod ſi fuiſſent ex nobis, permanſiſſent vtique nobiſcum. Sicut ergo ante finem in hac hora, inquiunt, quam Ioannes nouiſsimam dicit: exierunt multi hæretici de medio Eccleſiæ, quos multos dicit Antichriſtos, ita omnes tunc inde exibunt, qui non ad Chriſtum, ſed ad illum nouiſsimũ Antichriſtum pertinebunt, & tunc reuelabitur. Alius ergo ſic, alius autem ſic Apoſtoli obſcura verba cõiectat: quod tamen eum dixiſſe non dubium eſt: non veniet ad viuos & mortuos iudicandos Chriſtus, niſi prius venerit ad ſeducendos in anima mortuos aduerſarius eius Antichriſtus, quanuis ad occultum iam iudicium dei pertineat, quod ab illo ſeducentur. Præſen-
2. Theſſ. 2. tia quippe eius erit, ſicut dictum eſt, ſecundum operationem Satanæ in omni virtute, & ſignis, & prodigiis men-
B dacij, & in omni ſeductione iniquitatis his, qui pereunt.
Apo. 20. Tunc enim ſoluetur Satanas: & per illum Antichriſtum in omni ſua virtute mirabiliter quidem, ſed mendaciter operabitur. Quod ſolet ambigi, vtrum propterea dicta ſint ſigna & prodigia mendacij: quoniam mortales ſenſus per phantaſmata decepturus eſt: vt quod non facit, facere videatur. An quia illa ipſa etiã ſi erunt vera prodigia, ad mendacium pertrahent credituros, nõ ea potuiſſe niſi diuinitus fieri, virtutem diaboli neſcientes: maxime quando tantam quantam nunquam habuit accipiet poteſtatem. Non enim quando de cœlo ignis cecidit, & tantam familiam cum tantis gregibus pecorum ſancti Iob, vno impetu abſumpſit, & turbo irruens, & domum deiiciens, filios eius occidit, phantaſmata fuerũt, quæ tamen fuerunt opera Satanæ, cui deus dederat hanc poteſtatem. Propter quid horum ergo dicta ſint prodigia, & ſigna mẽdacij, tunc potius apparebit. Sed propter quodlibet horum dictum ſit: ſeducentur eis ſignis, atq; prodi-
2. Theſſ. 2. giis, qui ſeduci merebuntur: pro eo quòd dilectionem veritatis, inquit, non receperunt, vt ſalui fierent. Nec du-
Ibidem. bitauit apoſtolus addere, & dicere: Ideo mittet illis deus operationem erroris, vt credant mendacio. Deus enim
C mittet: quia deus diabolum facere iſta permittet iuſto ipſius iudicio: quanuis faciat ille iniquo, malignoq; conſilio. Vt iudicentur, inquit, omnes, qui non crediderunt veritati, ſed conſenſerunt iniquitati. Proinde iudicati ſeducentur, & ſeducti iudicabuntur. Sed iudicati ſeducentur illis iudiciis dei occulte iuſtis, & iuſte occultis, quibus ab initio peccati rationalis creaturæ nunquam iudicare ceſſauit. Seducti autem iudicabuntur nouiſsimo, manifeſtóque iudicio per Ieſum Chriſtum, iuſtiſsime iudicaturum, iniuſtiſsime iudicatum.

a QVem refugam vocat.) Græce [illegible], quaſi defectio, ſeu rebellio. b Sed in templum dei ſedeat.) ὥστε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ ὡς θεὸν καθίσαι, vt in templum dei tanquam deus ſedeat. c Sedet in amicum, id eſt, velut amicus.) Loquutio frequens in ſacris literis. Elegit Dauid in regem, eſto mihi in deũ protectorem, & in locum refugij. d Quidã putant hoc de imperio dictum fuiſſe Romano.) Lactanti⁹ lib. vij. & Hieronymus in Danielem, omnes hoc dixiſſe ſcriptores ait: futuros circa finem ſeculorum decem reges, qui Romanum orbem inter ſe diuidant, ſuperuenturum vndecimum Antichriſtum. Sed hę ſunt leues coniecturulæ. e Quum ſperaretur æternum.) Multa enim Romani veteres de eternitate imperij ſomniabãt. Sic enim promittit ille apud Virgil. Iuppiter.

His ego nec metas rerum, nec tempora pono,
Imperium ſine fine dedi.

f Alij vero nec eum occiſum putant.) Nam proximo iam vrbi Galbæ exercitu, fugit nocturno tẽpore & capite obuoluto, quatuor tantũ comitatus, in ſuburbanum, inter Salariam viam, & Nomentanã: atq; ibi mortẽ ſibi attulit, adacto ad iugulum pugione, ſepultus à nutricib⁹ & cõcu- D
bina, in monumento gentis Domitiæ, non procul à campo. Suetonius.
g In quo fuit cum crederetur extinctus.) Triceſimo ſecundo ætatis anno obiit.

Quid idem Apoſtolus in prima ad eoſdem epiſtola, de reſurrectione mortuorum docuerit. Cap. XX.

SEd hic Apoſtolus tacuit de reſurrectione mor- 1. Theſſ. 4.
tuorum. Ad eoſdem autem ſcribens in epiſtola prima: Nolum⁹, inquit, ignorare vos fratres, de dormientibus, vt non cõtriſtemini, ſicut & cæteri, qui ſpẽ non habent. Nam ſi credimus, quòd Ieſus mortuus eſt, & reſurrexit: ita & deus eos, qui dormierunt
per Ieſum, adducet cum eo. Hoc enim vobis dicimus in Ibidem.
verbo domini, quia nos viuentes, qui reliqui ſumus in aduentum domini, non præueniemus eos qui ante dormierunt: quoniam ipſe dominus in iuſſu, & in voce archangeli, & in tuba dei deſcendet de cœlo, & mortui in Chriſto reſurgent primò. Deinde nos viuentes, qui reliqui ſumus, ſimul cum illo rapiemur in nubibus obuiam Chriſto in aëra: & ſic ſemper cum domino erimus. Hæc verba apoſtolica reſurrectionẽ mortuorũ futuram, quã-
do veniet dominus Chriſtus: vtiq; ad viuos & mortuos E
iudicandos, præclariſsime oſtendunt. Sed quæri ſolet: vtrũ illi, quos hic viuentes inuenturus eſt Chriſtus, quorum perſonam in ſe, atq; illos, qui tunc ſecum viuebant, transfigurabat Apoſtolus, nunquam omnino morituri ſint: an ipſo temporis puncto, quo cum reſurgentibus rapietur in nubibus obuiam Chriſto in aëra, ad immortalitatem per mortem mira celeritate tranſibunt. Neque enim dicẽdum eſt, fieri nõ poſſe vt dum per aëra in ſublime portantur in illo ſpacio, & moriãtur, & reuiuiſcãt. Quòd enim ait, Et ita ſemper cum domino erimus: non ſic accipiendum eſt, tanquam in aëre nos dixerit ſemper cum domino eſſe manſuros: quia nec ipſe vtique ibi manebit, qua veniens tranſiturus eſt. Venienti quippe ibitur obuiam, non manẽti: ſed ita cum domino erimus, id eſt, ſic erimus ſemper habentes corpora ſempiterna, vbicunque cum illo fuerimus. Ad hũc autem ſenſum, quo exiſtimemus etiam illos, quos hic viuos inuenturus eſt dominus, in ipſo paruo ſpacio, & paſſuros mortẽ, & accepturos immortalitatem, ipſe Apoſtolus nos videtur vrgere,
vbi dicit: In Chriſto omnes viuificabuntur: cum alio lo- 1. Cor. 15.
co de ipſa loquẽs reſurrectione corporũ dicat: Tu quod
ſeminas, non viuificatur, niſi moriatur. Quomodo igi- Ibidem.
tur, quos viuentes hic Chriſtus inueniet, per immortalitatem in illo viuificabuntur: & ſi non moriãtur, cum vi- F
deamus propter hoc eſſe dictum: Tu quod ſeminas non viuificatur, niſi prius moriatur? Aut ſi recte non dicimus ſeminari, niſi ea corpora hominum, quę moriendo quoquo modo reuertuntur in terram: ſicut ſeſe habet etiam illa in tranſgreſſorem patrem generis humani diuinitus
prolata ſententia: Terra es, & in terram ibis: fatẽdum eſt Geneſ. 3.
iſtos, quos nondum de corporibus egreſſos, cum veniet Chriſtus, inueniet: & in iſtis verbis Apoſtoli, & illis de Geneſi, non teneri: quoniã ſurſum in nubibus rapti, non vtiq; ſeminantur: quia nec eunt in terram, nec redeunt: ſiue nullam prorſus experiantur mortem, ſiue paululum in aëre moriantur. Sed aliud rurſus occurrit: quod idem dicit Apoſtolus, cum de reſurrectione corporum ad Co-
rinthios loqueretur: Omnes reſurgemus: vel ſicut alij co- 1. Cor. 15.
dices, habẽt, Omnes dormiemus. Cum ergo, nec reſurrectio fieri poſsit, niſi mors præceſſerit: nec dormitionem poſſumus illo loco intelligere, niſi mortẽ, quomodo omnes, vel dormiẽt, vel reſurgent, ſi tam multi, quos in corpore inuenturus eſt Chriſtus, nec dormient, nec
reſurgent? Si ergo ſanctos, qui reperientur Chriſto ve- 1. Theſſ. 4.

G niente viuentes, eiq; in obuiam rapientur, crediderimus in eodẽ raptu de mortalibus corporibus exituros, & ad eadem mox immortalia redituros, nullas in verbis Apo-
1. Cor. 15. ſtoli patiemur anguſtias: ſiue vbi dicit: Tu quod ſeminas,
Ibidem. non viuificatur, niſi moriatur: ſiue vbi dicit: Omnes reſurgemus, aut omnes dormiemus: quia nec illi per immortalitatem viuificabuntur, niſi quamlibet paulum tamen antè moriantur: ac per hoc, & à reſurrectione non
† aliàs, dormitione. erunt alieni, quam dormitio præcedit* quamuis breuiſ-
præcedunt. ſima, non tamen nulla. Cur autem nobis incredibile videatur illam multitudinem corporum in aëre quodammodo ſeminari, atque ibi protinus immortaliter, atque incorruptibiliter reuiuiſcere, quum credamus, quòd idẽ
1. Cor. 15. ipſe Apoſtolus alibi apertiſsime dicit: In ictu oculi[b] futuram reſurrectionem, & in membra ſine fine victura tanta facilitate, tamque inæſtimabili velocitate rediturũ antiquiſsimorum cadauerum puluerem? Nec ab illa ſentẽ-
Geneſ. 3. tia, qua homini dictum eſt: Terra es, & in terram ibis: futuros illos ſanctos arbitremur immunes, ſi eorum morientium in terra non recident corpora: ſed ſicut in ipſo raptu morientur, ita & reſurgent dum feruntur in aëra.
H In terram quippe ibis, eſt, in hoc ibis amiſſa vita, quod
aliàs, exanimatus. eras antequam ſumeres vitam: id eſt, hoc eris exanimis, quod eras, antequam eſſes animatus. Terræ quippe inſuf
aliàs, eſt flauit deus in faciem flatum vitæ, cum factus eſſet homo
Geneſ. 2. in animam viuam: tanquam diceretur, Terra es animata, quod non eras: terra eris exanimis ſicut eras. Quod ſunt & antequam putreſcant omnia corpora mortuorũ: quod erunt & illa, ſi morientur, vbicunque moriantur, cum vita carebunt, quam continuo receptura ſunt. Sic ergo ibunt in terrã, quia ex viuis hominibus terra erunt: quemadmodum it in cinerem, quod fit cinis: it in vetuſtatem, quod fit vetus: it in teſtam, quod ex luto fit teſta:
† aliàs, ſexcẽta. & alia areſcentia † ſic loquimur.[c] Quomodo autem ſit futurum, quod nunc [expectamus,] pro noſtræ ratiunculæ viribus vtcunque coniicimus: tunc potius erit, vt noſſe poſsimus. Reſurrectionem quippe mortuorum futu-
1. Timo. 4. ram eſſe in carne,[d] quando Chriſtus venturus eſt viuos iudicaturus, & mortuos, oportet, ſi Chriſtiani eſſe volumus, vt credamus. Sed non ideo de hac re inanis eſt fides noſtra: ſi quemadmodum futura ſit perfecte cõprehendere non valemus. Verum iam, ſicut ſupra promiſimus, de hoc iudicio dei nouiſsimo etiam prophetici veteres libri, quid prænunciauerint, quantum ſatis eſſe vi-
I debitur, debemus oſtẽdere. Quæ, ſicut arbitror, non tanta mora neceſſe erit tractari, & exponi, ſi iſtis quæ præmiſimus, lector curauerit adiuuari.

[a] Omnes reſurgemus: vel ſicut alij codices habent, Omnes dormiemus.) Græci codices uõ omnes hic conſentiunt teſte diuo Hieronymo ad Minerium. Nam alij habent, Omnes quidem nõ dormiemus, omnes autem immutabimur, vt Eraſmus copioſius oſtendit, & in Annotationibus noui teſtamenti, & in Apologia, qua ſuper hac re calumniatori reſpondit. Ex hac librorum diſſonantia, credo natam controuerſiam illam, ſintne omnes morituri, an aliqui, quos dies ille vltimus deprehenderit viuentes, ſine morte tranſituri ad immortalitatem. Petrus Lõbardus ſectione ſententiarum tertia & quadrageſima, quũ pugnare inter ſe Hieronymum, & Ambroſium docuiſſet, inter tantos viros pronũciare nõ ſuſtinuit. Quid quòd Auguſtinus Ambroſio accedit, ſed Hieronymus frequenti Græcorum manu ſtipatur, Origene, Chryſoſtomo Theophylacto, qui legerunt apud Paulum [Greek] nõ omnes dormiemus. Et Ambroſium oſtendit Eraſmus notare. Nos interim ſequemur, quem enarremus. b In ictu oculi.) Valla putat ſcriptum ab interprete: In nictu oculi. Nam oculorũ eſt nuere, & annuere. & nictare: ſed poſtea ex nictu factum ictum, ab iis qui parum intelligebant, quid nictus eſſet. Nã ea res perdidit omnem eruditionem. c Et alia areſcentia ſic loquimur,) In aliis exemplaribus non areſcentia, ſed ſexcenta quod eſt congruentius ſenſui. d Reſurrectionem quippe mortuorum futuram eſſe in carne.) Hoc eſt vnum ex dogmatis pietatis, iſtud credendum, iſtud tuendum eſt. Rationem, qua id futurũ ſit, deo relinquamus, & ſubiiciamus ceruices noſtras in iugo ſuauiſsimi Chriſti, in obſequiũ dei Satis eſt Chriſtiano credere, hoc, aut illud eſſe, fore, aut fuiſſe Cauſas &

rationes omnium illi concẽdas dimittas, qui ne in apertiſsimis quidem, K
& manifeſtiſsimis naturæ rebus voluit nobis claras & apertas eſſe.

Quod Eſaias propheta de mortuorum reſurrectione, & retributione iudicij ſit locutus. Cap. XXI.

PRopheta Eſaias: Reſurgent, inquit, mortui: & Eſaiæ 26.
reſurgent, qui in ſepulchris erant, & lętabuntur omnes, qui ſunt in terra. Ros enim qui abs te eſt: ſanitas illis eſt: terra vero impiorum cadet. Totum illud ſuperius ad reſurrectionẽ pertinet beatorum. Quod autẽ ait: terra vero impiorum cadet, bene intelligitur dictum corpora impiorum ruina dãnationis excipiet. Iam vero ſi de bonorum reſurrectione, quod dictum eſt, diligentius & diſtinctius velimus intueri, ad primã referendum eſt, quod dictum eſt, Reſurgent mortui: ad ſecundam vero, quod ſequitur: Et reſurgent qui in ſepulchris erant. Iam & ſi illos inquiramus ſanctos, quos hic viuos inuenturus eſt dominus, eis congrue deputabitur, quod adiũxit: Et lætabuntur omnes, qui ſunt in terra: ros enim qui ab te eſt, ſanitas illis eſt. Sanitatem loco iſto, immortalitatem rectiſsime accipimus. Ea nãque eſt pleniſsima ſanitas, quæ non reficitur alimentis tanquam quotidianis medicamentis. Item de iudicij die ſpem prius dans bonis, deinde terrẽs malos: idem propheta ſic loquitur,
Hæc dicit dominus: Ecce ego declino in eos, vt flumen L
pacis, & vt torrens inundans gloriam gentium. Filij eorum ſuper humeros portabuntur, & ſuper genua conſolabuntur. Quemadmodum, ſi quem mater conſoletur, ita ego vos conſolabor: & in Hieruſalem conſolabimini: & videbitis, & gaudebit cor veſtrũ, & oſſa veſtra ſicut herba exorientur. Et cognoſcetur manus domini colẽtibus eum: & comminabitur contumacibus. Ecce enim dominus vt ignis veniet, & vt tempeſtas, currus eius, reddere in indignatione vindictam, & vaſtationem in flamma ignis. In igne enim domini iudicabitur omnis terra: & in gladio eius omnis caro: multi vulnerati erunt à domino. In bonorum promiſsionem ſe declinare dicit, vt flumen pacis, quod profecto abundantiam pacis illius debemus accipere, qua maior eſſe nõ poſsit. Hac vtique in Sup. lib.
fine rigabimur: de qua in præcedenti libro abundanter 19. ca. 11.
locuti ſumus, Hoc flumen, ſe in eos declinare dicit, qui- & 12.
bus tantam beatitudinem pollicetur, vt intelligamus in illius fœlicitatis regione, quæ in cœlis eſt, hoc flumine M
omnia ſatiari. Sed quia terrenis * corporibus pax incor- * aliàs, æternus.
ruptionis, atque immortalitatis vim influet, ideo declinare ſe dicit hoc flumen, vt de ſupernis quodammodo etiam inferiora perfundat, & homines æquales angelis reddat Hieruſalem quoque, non illam, quæ ſeruit cum filiis ſuis, ſed liberam matrẽ noſtram intelligamus, ſecundum Apoſtolũ, æternam in cœlis: vbi poſt labores ærũnarum, curarumq; mortalium conſolabimur, tanquam paruuli eius in humeris, genibuſq; portati. Rudes enim nos, & nouos blandiſsimis adiutoriis inſolita nobis illa beatitudo ſuſcipiet: ibi videbimus, & gaudebit cor noſtrum. Nec expreſsit, quid videbimus. Sed quid, niſi deũ,
vt impleatur in nobis promiſſum Euangelicum: Beati Mat. 5.
mũdi corde, quoniam ipſi deum videbunt. Et omnia illa, quæ nunc non videmus: credentes autem pro modulo capacitatis, humanæ longe minus, quàm ſunt, atq; in-
comparabiliter cogitamus? Et videbitis, inquit, & gaude- Eſaiæ 66.
bit cor veſtrũ. Hic creditis, ibi videbitis. Sed quoniã dixit: Et gaudebit cor veſtrũ, ne putaremus illa bona Hieruſalem, ad noſtrũ tantũmodo ſpiritũ pertinere: Et oſſa, inquit, veſtra, vt herba exorientur: vbi reſurrectionem corporum ſtrinxit: velut quod non dixerat, reddens. Neque enim cum viderimus, fiẽt, ſed cum fuerint facta, videbimus;

A debimus. Nam & de cœlo nouo, ac terra noua, iam ſu-
pra dixerat: dum ea quæ ſanctis promittuntur, in fine ſæ-
Eſa.65. pe ac multiformiter diceret: Erit, inquit, cœlũ nouum, &
terra noua: & non erunt memores priorum, nec aſcen-
dent in cor ipſorum: ſed lætitiam & exultationem inue-
nient in ea. Ecce ego faciam Hieruſalem exultationem,
& populum meum lætitiam: & exultabo in Hieruſalem:
& lætabor in populo meo: & vltra non audietur in illa
vox fletus: & cætera, quæ quidam carnales ad illos mil-
le annos referre conãtur. Locutiones enim tropicæ pro-
priis prophetico more miſcentur: vt ad intellectum ſpi-
ritalem intẽtio ſobria, cum quodam vtili, ac ſalubri la-
bore perueniat. Pigritia vero carnalis, vel ineruditæ, atq;
inexercitatæ tarditas mentis contenta literæ ſuperficie,
nihil putat interius requirendũ. Hęc de propheticis ver-
bis, quæ ante iſtum locum ſcripta ſunt, ſatis dixerimus.
In hoc autem loco, vnde ad illa digreſsi ſumus, cum di-
Eſa.66. xiſſet: Et oſſa veſtra vt herba exorientur, vt reſurrectio-
nem quidem carnis, ſed tantum bonorum, ſe nunc com-
Ibidem. memorare monſtraret, adiunxit: Et cognoſcetur manus
domini colentibus eum. Quid eſt hoc, niſi manus di-
ſtinguẽtis cultores ſuos à contẽptoribus ſuis? De quibus
B ſequentia contexens: Et cõminabitur, inquit, contuma-
cibus: ſiue, vt ait alius interpres, incredulis.[a] Nec tunc cõ
minabitur: ſed quæ nunc dicuntur minaciter, tunc effi-
caciter implebũtur: Ecce enim dominus, inquit, vt ignis
veniet, & vt tempeſtas currus eius, reddere in indigna-
tione vindictam, & vaſtationem in flamma ignis. In
igne enim domini iudicabitur omnis terra, & in gladio
eius omnis caro, multi vulnerati erunt à domino: ſiue
igne, ſiue tempeſtate, ſiue gladio: pœnam iudicij ſignifi-
cat: quandoquidem ipſum dominum quaſi ignem dicit
eſſe venturũ eis, profecto quibus pœnalis eius erit aduẽ-
tus. Currus vero eius, qui pluraliter dicti ſunt, angelica
miniſteria non incõuenienter accipimus. Quòd autem
ait: omnẽ terram, & omnem carnem, in eius igne, & in
gladio iudicari, non etiam hic ſpiritales intelligamus
& ſanctos, ſed terrenos, atq; carnales: de quibus dictum
Philip.3. eſt, Qui terrena ſapiunt: & ſapere ſecundum carnem,
Roma 8. mors eſt: & quales omnino caro appellantur à domino,
Gene.6. vbi dicit: Non permanebit ſpiritus meus in hominibus
Eſa.66. iſtis, quoniam caro ſunt. Quod vero hic poſitum eſt:
Multi vulnerati erunt à domino, iſto vulnere fiet mors
ſecunda. Poteſt quidem, & ignis, & gladius, & vulnus
Luc.12. accipi in bono. Nam & ignẽ dominus velle ſe dixit mit-
Acto.2. tere in mundum. Et viſæ ſunt illis linguæ diuiſæ, * velut
**alias, di-* ignis, quando venit ſpiritus ſanctus. Et non veni, inquit
uerſæ. idem dominus, pacem mittere in terram, ſed gladium.
Matt.10. Et ſermonem dei, dicit ſcriptura gladium bis acutum:
Hebr.4. propter aciem geminam teſtamentorum duũm. Et in
Cantic.4. cantico canticorum, charitate ſe dicit ſancta Eccleſia
Eſa.66. vulneratam, velut amoris impetu ſagittatam. Sed hic
cum legimus, vel audimus vltorem dominum eſſe ven-
turum: quemadmodum hæc intelligenda ſint, clarum
eſt. Deinde breuiter commemoratis eis, qui per hoc iu-
dicium conſumentur ſub figura ciborum in lege veteri
vetitorum, à quibus ſe non abſtinuerunt: peccatores,
impióſque ſignificans, recapitulat ab initio gratiam no-
ui teſtamenti à primo ſaluatoris aduentu, vſque ad vlti-
mum iudicium: de quo nunc agimus, perducens, fini-
Ibidem. énſque ſermonem. Narrat nanque dominum dicere ſe
venire, vt congreget omnes gentes: eáſque venturas, &
Roma.3. viſuras gloriam eius. Omnes enim ſicut dicit Apoſtolus,
Eſaie.66. peccauerunt, & egent gloria dei. Et relicturum ſe dicit
ſuper eos ſigna, quæ vtique mirantes, credant in eum:

& emiſſurum ex illis ſaluatos in gẽtes diuerſas, & in lon- D
ginquas inſulas, quæ non audierunt nomen eius: neque
viderunt gloriã eius: & annũciaturos gloriã eius in gen-
tibus: & adducturos fratres iſtorum, quibus loquebatur,
id eſt, in fide ſub deo patre fratres Iſraëlitarũ electorum.
Adducturos autem ex omnibus gentibus munus domi-
no, in iumentis, & vehiculis: quæ iumenta, & vehicula
bene intelliguntur adiutoria eſſe diuina, per cuiuſque
generis miniſteria dei, vel angelica, vel humana, in ci-
uitatem ſanctam Hieruſalem: quæ nunc in ſanctis fide-
libus eſt diffuſa per terras. Vbi enim diuinitus adiuuan-
tur, ibi credunt: & vbi credunt, ibi veniunt. Comparauit
autem dominus illos, tanquam per ſimilitudinem, filiis
Iſraël, offerentibus ei ſuas hoſtias cum Pſalmis in domo
eius: quod vbiq; iam facit Eccleſia: & promiſit ab ipſis ſe
accepturum ſibi ſacerdotes, & Leuitas: quod nihilomi- *Eſa.66.*
nus fieri nunc videmus. Non enim ex genere carnis &
ſanguinis, ſicut erat primum ſecũdum ordinem Aaron,
ſed ſicut oportebat in teſtamento nouo, vbi ſecundum
ordinem Melchiſedech ſummus ſacerdos eſt Chriſtus: *Pſal.109.*
pro cuiuſque merito, quòd in eo gratia diuina contule-
rit, ſacerdotes & Leuitas elegit: ſicut nunc [b] videmus, qui
non iſto nomine, quod ſæpe aſſequuntur indigni,[c] ſed E
ea, quæ non eſt bonis maliſq; communis, ſanctitate pen-
ſandi ſunt. Hæc cum de iſta, quæ nunc impertitur Eccle-
ſiæ, perſpicua, nobiſque notiſsima dei miſeratione dixiſ-
ſet: promiſit & fines, ad quos per vltimum iudicium fa-
cta bonorum, malorúmque diſcretione venietur: dicens
per Prophetam: vel de domino, dicens ipſe Propheta:
Quomodo enim cœlum nouum, & terra noua mane- *Eſa.66.*
bit coram me, dicit dominus: ſic ſtabit ſemen veſtrum:
& nomen veſtrum: & erit menſis ex menſe: & ſabbatum
ex ſabbato: & veniet omnis caro in conſpectu meo ado-
rare in Hieruſalem, dicit dominus: & egredientur, & vi-
debunt membra hominum, qui præuaricati ſunt in me.
Vermis eorum non morietur: & ignis eorum non ex-
tinguetur: & erũt viſui omni carni. Ad hoc iſte prophe-
ta terminauit librum, ad quod terminabitur ſeculũ. Qui-
dam ſanè non interpretati ſunt membra hominum,
ſed cadauera virorum, [d] per cadauera ſignificantes ſæ-
uientem * corporum pœnam: quamuis cadauer niſi caro *alias, eui-*
exanimis, non ſoleat nuncupari: illa vero animata erunt *dentem.*
corpora. Alioquin nulla poterunt ſentire tormenta: niſi
forte quia mortuorum erunt corpora, id eſt, eorum, qui
in ſecundam mortem cadent: ideo non abſurde etiam F
cadauera dici poſſunt. Vnde eſt & illud, quod ab eodem
propheta dictũ iam ſupra poſui: Terra vero impiorum *Eſa.26.*
cadet. Quis autem non videat, à cadendo eſſe appellata
cadauera? Virorum autẽ pro eo poſuiſſe illos interpre-
tes,[e] quod hominum manifeſtum eſt. Neq; enim quiſ-
quam dicturus eſt, præuaricatrices fœminas in illo ſup-
plicio non futuras: ſed ex potiore præſertim, de quo fœ-
mina facta eſt, vterq; ſexus accipitur. Verũ, quod ad rem
maxime pertinet, quũ & in bonis dicitur: Veniet omnis *Eſa.66.*
caro: quia ex omni genere hominum populus ille cõſta-
bit. Non enim omnes homines ibi erunt, quando in pœ-
nis plures erunt: ſed vt dicere cœperam, cum & in bonis
caro, & in malis membra: vel cadauera nominãtur, pro-
fecto poſt reſurrectionẽ carnis, cuius fides his rerũ vo-
cabulis omnino firmatur illud, quo boni & mali ſuis fi-
nibus dirimentur, futurum eſſe iudicium declaratur.

SIue vt alius interpres, incredulis.) Hieronymus ex Hebræo, & ex a
Septuaginta, inimicis ſuis vertit. b Sacerdotes & Leuitas elegit ſi-
cut nunc.) Alibi, Sacerd. & Leui. elegi: nunc videmus. c Qui non iſto
nomine, quod ſæpe aſſequuntur indigni.) Nõ ſacerdotiũ neq; vlla ini-
tiatio gratos homines deo reddit, quippe bonos iuxta, & malos ad tra-

G ctanda ſacra videmus admitti:ſed puritas conſcientiæ, & integritas vitæ,& caſtitas morum:hæc demum ſunt,quæ acceptos deo nos faciunt, atque amicos: quippe ſimilia quantum diuinorum humana poſſunt, & cognata,illius ſanctiſsimæ,atq; optimæ naturæ præpotentis dei. d Sed cadauera virorum.) Sic Hieronymus. Animaduerte Auguſtini cãdorem:maluit Hieronymi verſionem benigne interpretari,quàm inſixum relinquere aculeum cauilli,præſertim quum Hieronymi interpretationi non omnino faueret. e Illos interpretes.) Hieronymum ſentit:nam in LXX.habetur ἀνθρώπων.

Qualis futura ſit egreſsio ſanctorum, ad videndas pœnas malorum. Caput XXII.

Eſa.66. SEd quomodo egredientur boni ad videndas pœnas malorũ? Nunquid corporis motu beatas illas relicturi ſedes,& ad loca pœnalia perrecturi:vt malorũ tormenta conſpiciant præſentia corporali? Abſit:ſed egredientur per ſcientiam. Hoc enim verbo ſignificatum eſt,eos, qui cruciabuntur extra
Matt.8. futuros. Propter quod, & dominus ea loca tenebras exteriores vocat,quibus cõtrarius eſt ille ingreſſus, de quo
Matt.25. dicitur ſeruo bono:Intra in gaudium domini tui:nec illic mali putentur ingredi, vt ſciantur: ſed ad illos potius
H velut egredi per ſcientiam, qua eos cognituri ſunt boni:quia id quod extra eſt, cognituri ſunt. Qui enim erũt in pœnis, quid agatur intus in gaudio domini, neſcient: qui vero erunt in illo gaudio, quid agatur foris in illis tenebris exterioribus,ſcient. Ideo dictũ eſt: egredientur: quia eos etiam,qui foris ab eis erunt,vtiq; non latebunt. Si enim hæc prophetæ nondum facta noſſe potuerunt, per hoc quod erat deus quantulumcunq; erat in eorum
*al. facti. mortaliũ mentibus, quomodo immortales ſancti * iam
1.Corin.15. facta tunc neſcient: cum deus erit omnia in omnibus? Stabit ergo in illa beatitudine ſanctorum, ſemen, & no-
1 Ioan.3. men. Semen,ſcilicet de quo Ioannes ait. Et ſemen eius in
Eſaiæ.56. ipſo manet. Nomen vero, de quo per hunc Eſaiam di-
Eſa.66. ctum eſt:Nomen æternum dabo eis. Et erit eis menſis ex menſe,& ſabbatum ex ſabbato, tanquam luna ex luna,& requies ex requie:quorum vtrũque ipſi erunt,cum ex his vmbris veteribus & temporalibus in illa lumina noua, ac ſempiterna tranſibunt. In pœnis autem malorum, & inextinguibilis ignis, & viuaciſsimus vermis, ab aliis,atque aliis,aliter,atq; aliter eſt expoſitus. Alij quippe vtrũque ad corpus, alij vtrunque ad animam retulerunt: alij proprie ad corpus ignem: vermem vero tropice ad animam:quod credibilius eſſe videtur. Sed nũc de hac differentia nõ eſt huius tẽporis diſputare. De iudicio nan-
I que vltimo quo fiet diremptio bonorum & malorum, hoc volumen implere ſuſcepimus: de ipſis vero præmiis & pœnis,aliâs diligentius diſſerendum eſt.

Quid prophetauerit Daniel: de perſecutione Antichriſti,& de iudicio dei,regnóque ſanctorum. Caput XXIII.

DAniel de hoc vltimo iudicio ſic prophetat, vt Antichriſtum prius quoque venturũ eſſe prænunciet: atq; ad æternum regnum ſanctorum perducat narrationem ſuã. Cum enim viſione prophetica quatuor beſtias ſignificãtes quatuor regna vidiſſet: ipſúmque quartum à quodam rege ſuperatum, qui Antichriſtus agnoſcitur:& poſt hæc æternũ regnum
Danie.7. filij hominis, qui intelligitur Chriſtus: Horruit, inquit,
aliàs, hebitudine mea, & viſus capitis mei conturbabant me. ſpiritus meus: ego Daniel in hebetudine mea, & viſus capitis mei cõturbabant me. Et acceſsit, inquit, ad vnũ de aſtantibus, & veritatem quærebam ab eo de his omnibus:& dixit mihi veritatem. Deinde,quid audierit ab illo, à quo de omnibus his quæſiuit: tanquam eo ſibi exponẽte,ſic loquitur: Hæ quatuor beſtiæ magnæ,quatuor regna ſurgent in terra, quæ auferentur, & accipient regnum ſancti altiſsimi: & obtinebunt illud vſque in ſecu- K
lum:& vſque in ſeculũ ſeculorum. Et quærebam,inquit, diligenter de beſtia quarta, quæ erat differens præ omni beſtia,terribilis amplius: dẽtes eius ferrei,& vngues eius ærei,mãducans & comminuens, & reliqua pedibus ſuis conculcans:& de cornibus eius decem, quæ erant in capite eius, & de altero quod aſcẽdit,& excuſsit de prioribus tria,cornu illud in quo erant oculi, & os loquẽs magna:& viſus eius maior cæteris. Videbam: & cornu illud faciebat bellum cum ſanctis: & præualebat ad ipſos,donec venit vetuſtus dierum:& regnum dedit ſanctis altiſſimi:& tempus peruenit: & regnum obtinuerunt ſancti. Hæc Daniel quæſiſſe ſe dixit. Deinde,quid audierit, continuo ſubiungens: Et dixit,inquit, id eſt,ille, à quo quæſierat,reſpondit,& dixit: Beſtia quarta,quartum regnum Danie.7.
erit in terra,quod præualebit omnibus regnis:& mãducabit omnem terram: & conculcabit eam, & concidet. Et decem cornua eius, decem reges ſurgent: & poſt eos ſurget alius,qui ſuperabit ſuis malis omnes, ^a qui ante eũ fuerunt: & tres reges humiliabit: & verba aduerſus altiſſimum loquetur,& ſanctos altiſsimi conteret. Et ſuſpica- L
bitur mutare tempora & legem:& dabitur in manu eius vſque ad tempus,& tempora,& dimidium temporis. Et iudicium ſedebit: & principatũ remouebit ad exterminandum & perdendũ vſque in finem: & regnum,& poteſtas,& magnitudo regum, qui ſub omni cœlo ſunt, data eſt ſanctis altiſsimi. Et regnum eius, regnũ ſempiternum:& omnes principatꝰ ipſi ſeruiẽt,& obaudiẽt. Huc vſque, inquit, finis ſermonis. Ego Daniel, multũ cogitationes meæ conturbabant me: & forma mea immutata eſt ſuper me: & verbũ in corde meo conſeruaui. Quatuor illa regna expoſuerunt quidam ^b Aſſyriorum, Perſarum,Macedonum,& Romanorum. Quàm vero conuenienter id fecerint, qui noſſe deſiderant, legant preſbyteri Hieronymi librum in Daniẽlem, ſatis diligenter, eruditéque conſcriptum. Antichriſti tamẽ aduerſus eccleſiam ſæuiſsimum regnum,licet exiguo ſpacio temporis ſuſtinendum, donec dei vltimo iudicio regnum ſancti accipiant ſempiternum: qui vel dormitans hæc legit, dubitare non ſinitur. Tempus quippe,& tempora,& dimidium temporis, annum vnum eſſe, & duos, & dimidium: ac per hoc tres annos & ſemiſſem, etiam numero dierum poſterius poſito dilucеſcit,aliquando in ſcripturis, ac menſium numero declaratur. Videntur enim M
tempora indefinite hic dicta lingua Latina, ſed per dualem numerum dicta ſunt, ^c quem Latini non habent. Sicut autem Græci, ita hunc dicuntur habere ^d & Hebræi. Sic ergo dicta ſunt tẽpora,tanquam dicerẽtur duo tempora. Vereri me ſanè fateor, ne in decẽ regibus,quos tãquam decem homines videtur inuenturus Antichriſtus, forte fallamur,atq; ita ille inopinatus adueniat, non exiſtentibus tot regibus in orbe Rom. Quid enim ſi numero iſto denario vniuerſitas regũ ſignificata eſt: poſt quos ille vẽturus eſt,ſicut millenario, cẽtenario, ſeptenario ſignificatur plerunq; vniuerſitas, & aliis atq; aliis numeris, quos nunc cõmemorare nõ eſt neceſſe? Alio loco idem Daniẽl:Et erit, inquit, tẽpus tribulationis, qualis nõ fuit Daniel. 12.
ex quo nata eſt gens ſuper terrã vſq; ad tempus illud. Et in tẽpore illo ſaluabitur populus tuus omnis qui inuentus fuerit ſcriptus in libro. Et multi dormientium in terræ aggere exurgent: Hi in vitam æternam, & hi in opprobrium,& in confuſionem æternam. Et intelligentes fulgebunt, ſicut claritas firmamenti, & ex iuſtis multis, ſicut ſtella in ſecula. Et adhuc ſententiæ illi Euangelicæ eſt locus iſte ſimilimus de reſurrectione duntaxat mor-

tuorum

A tuorum corporum. Nam qui illic dicti ſunt eſſe in mo-
Ioan.5. numentis, ipſi hic dormiẽtis in terræ aggere: vel ſicut a-
Danie.12. lij interpretati [c] ſunt, in terræ puluere. Et ſicut ibi proce-
Ioan.5. dent dictũ eſt: ita hic exorgent. Sicuti ibi: qui bona fece-
runt in reſurrectionẽ vitæ, qui autẽ mala egerunt in re-
ſurrectionem iudicij: ita & iſto loco, hi in vitã æternam,
& hi in opprobrium & in confuſionẽ æternam. Non au-
tem diuerſum putetur, quod cum ibi poſitum ſit, omnes
Gene.17. qui ſunt in monumentis, hic non ait Propheta, omnes,
Gene.22. ſed multi dormientium in terræ aggere. Ponit enim ali-
quando ſcriptura pro omnibus multos. Propterea & A-
brahæ dictũ eſt: Patrẽ multarum gẽtium poſui te. Cui ta-
men & alio loco: In ſemine, inquit, tuo benedicẽtur om-
nes gentes. De tali autem reſurrectione, huic quoque ipſi
Daniel.12. prophetę Daniëli paulo poſt dicitur: Et tu veni, & requi-
eſce. adhuc enim dies in cõpletionem cõſummationis,
& requieſces, & reſurges in ſorte tua in fine dierum.

a QVi ſuperabit ſuis malis.) Lxx. ſic, [illegible] ſurget alius qui ſuperabit malos omnes prio-
res. [illegible] dixit accuſatiuum pro noſtro ablatiuo vt in Græco: ſupe-
Regna mũdi qua-tuor. rabit omnes priores per malos, quos ſecum habebit. b Quatuor illa regna expoſuerunt quidã.) Prima enim bellua ſimilis erat leænę ſæuæ & libidinoſæ, & Aquilæ reginę auium, ac ſuperbæ vitaſque, quę omnia habuit imperium Aſſyriorum. ſecunda ſimilis vrſę duræ, ac pręfe-
B roci, imperium fuit Perſarũ, cuius initium à robuſto & forti Cyro. tertia ſimilis pardo alato celeri ac impetuoſo, ſanguinario, & qui in mortem ruit in ſaltu. tale imperiũ Macedonum, quod nõ pedibus currere, ſed volare pennis viſum eſt. quãta enim celeritate immenſam Aſiam victorius ſuis Alexander luſtrauit? Quarta bellua erat omniũ maxime terribilis, & mirabilis, & fortis dentibus ferreis, ingentibus, vorans & comminuens, & pedibus cõculcans, diſsimilis cæteris. huiuſmodi fuit Romanũ imperium, cuius feritas omniũ belluarum feritatẽ vicit: ferreum, quod nulla externa vis conſumpſit, ſua rubigine belliſq; ciuilibus exeſum eſt: totum orbem inſatiabili vorauit illuuie, vrbes euertit, & gentes funditus excidit, atrox, ſæuum ſanguinis ſitientiſsimum. c Sed per dualẽ numerũ dicta ſunt.) Antiquiſsimi Græci duos tantũ habebãt numeros ſingularẽ & pluralem. Poſt ea ſequentes dualem addiderũt, quos Latini ſequi noluerunt, vt ſcribit Diomedes Grãmaticus, ac ſæpe Græci poëtę plurali pro Duali vtuntur, vt Homerus A'[illegible], inquit, quum de Agamemnone loquatur, & Menelao tantũ, de quibus vno, aut altero ante verſu per dualem dixerat [illegible]. d Ita hunc dicuntur habere.) Hierony. in Danie. Tempus annum ſignificat. Tẽpora iuxta Hebraici ſermonis proprietatẽ, qui & ipſi dualem numerum habent, duos annos præfigurat. Græce vero [illegible] habetur non [illegible]. e Vel ſicut alij interpretati ſunt.) Hieronymus Daniel. 12.

In Pſalmis Dauidicis, quæ de fine ſeculi huius, & quæ de nouiſsimo dei iudicio prophetẽtur. Cap. XXIIII.

MVlta de iudicio nouiſsimo dicuntur in Pſal-
mis, ſed eorum plura tranſeunter & ſtrictim.
Hoc tamẽ quod de fine huius ſeculi apertiſsi-
ſime dictum eſt ibi, nequaquã ſilentio pręteri-
C bo. Principio terrã tu fundaſti domine, & opera manuũ
tuarum ſunt cœli. Ipſi peribunt, tu autẽ permanes, & om-
Pſal.101. nes ſicut veſtimentũ veteraſcent, & ſicut opertoriũ mu-
tabis eos, & mutabuntur: tu autẽ idem ipſe es, & anni tui
non deficient. Quid eſt quod Porphyrius, cum pietatem
laudet Hebræorũ, qua magnus & verus & ipſis numini-
bus terribilis ab eis colitur deus, Chriſtianos ob hoc ar-
guit maximæ ſtultitiæ, etiam ex oraculis deorũ ſuorum,
quod iſtum mundũ dicũt eſſe periturum? Ecce in literis
pietatis Hebræorũ dicitur deo, quẽ confitẽte tanto phi-
loſopho, etiã ipſa numina perhorreſcunt: opera, inquit,
Ibidem. manuum tuarũ ſunt cœli, ipſi peribunt. Nunquid quãdo
cœli peribunt mũdus, cuius iidem cœli ſuperior pars eſt,
& tutior, nõ peribit? Si hęc ſententia Ioui diſplicet, cuius
vt ſcribit iſte philoſophus, velut grauioris authoritatis
oraculo in Chriſtianorũ credulitate culpatur, cur nõ ſi-
militer ſapientiam tanquã ſtultitiam culpat Hebræorũ,
in quorũ libris piiſsimis inuenitur? Porrò ſi in illa ſapien
tia Iudæorũ, quæ Porphyrio tam multum placet, vt eam
deorum quoque ſuorum vocibus prædicet, legitur cœ-

Tomus quintus.

los eſſe perituros, cur vſque adeo vana eſt iſta fallacia, vt D
in fide Chriſtianorũ, vel inter cætera, vel præ cæteris hoc
deteſtentur, quod in ea periturus creditur mundus, quo
vtiq; niſi pereunte, cœli non poſſunt perire? Et in literis
quidem ſacris, quæ propriæ noſtræ ſunt, nõ Hebręis, no- *1.Corin.7.*
biſq; communes, id eſt, Euangelicis & Apoſtolicis libris *1.Ioan.2.*
legitur: Præterit figura huius mundi. Legitur, mundus *Luc.21.*
tranſit: legitur, cœlum & terra trãſibunt. Sed puto quod *2.Pet.3.*
præterit, tranſit, tranſibunt, aliquanto mitius dicta ſunt,
quàm peribunt. In epiſtola quoque Petri Apoſtoli, vbi
aqua inundatus qui tunc erat periſſe dictus eſt mundus,
ſatis clarum eſt, & quæ pars mundi à toto ſignificata eſt,
& quatenus periſſe dicta ſit, & qui cœli repoſiti igni re-
ſeruãdi in diem iudicij & perditionis hominum impio-
rum. Et in eo quod paulo poſt ait: Veniet dies domini vt *Ibidem.*
fur, in quo cœli magno impetu tranſcurrent: elemẽta au-
tem ardentia reſoluẽtur, & terra, & quæ in ipſa ſunt ope-
ra exurentur: ac deinde ſubiecit, his omnibus pereunti-
bus, quales oportet vos eſſe? Poſſunt illi cœli intelligi pe-
rituri, quos dixit repoſitos igni reſeruãdos, & ea elemen-
ta accipi arſura, quæ in hac ima mundi parte ſubſiſtunt
procelloſa, & turbulenta, in qua eoſdem cœlos dixit eſſe
repoſitos, ſaluis illis ſuperioribus, & in ſua integritate ma E
nentibus, in quorum firmamento ſunt ſydera conſtitu-
ta. Nam & illud quod ſcriptum eſt, ſtellas de cœlo eſſe ca *Matt.24.*
ſuras, præter quod poteſt multũ probabilius, & aliter in-
telligi, magis oſtendit manſuros eſſe illos cœlos: ſi tamen
ſtellæ inde caſuræ ſunt, vel cum tropica ſit locutio, quod
eſt credibilius, vel in iſto imo cœlo futurum ſit vtiq; mi-
rabilius, quàm nunc fit. Vnde & illa Virgiliana, Stella fa- *Aeneid.2.*
cem ducens [a] multa cum luce cucurrit, & Idæa ſe con-
didit ſylua. Hoc autem quod de Pſalmo commemoraui
nullum cœlorũ videtur relinquere, quod periturum eſſe
non dixerit. Vbi enim dicitur: Opera manuum tuarum *Pſal.101.*
ſunt cœli, ipſi peribunt, quàm nullum eorũ ab opere dei,
tam nullum eorum à perditione ſecernitur. Non enim
dignabuntur de Petri Apoſtoli locutione, quem vehe-
menter oderunt, Hebræorum defendere pietatem, deo-
rum ſuorum oculis approbatam, vt ſaltem ne totus
mũdus periturus eſſe credatur, ſic à toto pars accipiatur,
in eo quod dictũ eſt: Ipſi peribunt; cum ſoli cœli infimi
perituri ſint, quẽadmodum in apoſtolica illa epiſtola à F
toto pars accipitur, quod diluuio periſſe dictus eſt mun- *2.Pet.3.*
dus, quamuis ſola eius cum ſuis cœlis pars ima [*] perierit. ** al. ima.*
Sed quia hoc, vt dixi, non dignabuntur, ne vel Apoſtoli
Petri approbent ſenſum, vel tantum concedant confla-
grationi nouiſsimæ, quantum dicimus valuiſſe diluuium
qui nullis aquis, nullis flammis totum genus humanum
perire poſſe contendunt. Reſtat vt dicant, quod propter
ea dij eorũ Hebræam ſapiẽtiam laudauerunt, quia iſtum
Pſalmum non legerant. In Pſalmo etiam quadrageſimo
nono de iudicio dei nouiſsimo intelligitur dictũ: Deus
manifeſte veniet, deus noſter & non ſilebit. Ignis in con
ſpectu eius ardebit, & in circuitu illius tẽpeſtas valida.
Aduocabit cœlum ſurſum, & terrã diſcernere populum
ſuum. Congregate illi iuſtos [*] eius, qui diſponunt teſta- ** al. ſanctos.*
mentum eius ſuper ſacrificia. Hoc nos de domino no-
ſtro Ieſu Chriſto intelligimus, quem de cœlo ſperamus
eſſe venturum ad viuos & mortuos iudicandus. Mani- *2.Timo.4.*
feſtus enim veniet inter iuſtos & iniuſtos iudicaturus
iuſte, qui prius venit occultus, ab iniuſtis iudicandus in-
iuſte. Ipſe, inquã, manifeſtus veniet, & non ſilebit, id eſt,
in voce iudicis euidens apparebit, qui prius cũ veniſſet,
occultus ante iudicem ſiluit, quãdo ſicut ouis ad immo-
landum ductus eſt, & ſicut agnus coram tondẽte fuit ſi-

G ne voce, quemadmodũ de illo per Eſaiam legimus prophetatum, & in Euãgelio videmus impletũ. De igne ve-
Eſa.53. (margin)
Eſa.65. ro & tempeſtate cum in Eſaiæ prophetia tale aliquid tractaremus quomodo eſſent hæc intelligenda, iam diximus.
Pſal.49. Quod vero dictum eſt: Aduocauit cœlum ſurſum, quoniam ſancti & iuſti recte cœlũ appellantur: nimirum
1.Theſſ.4. hoc eſt, quod ait Apoſtolus: Simul cum illis rapiemur in nubibus in obuiam Christo[b] iu aëra. Nam ſecundum literæ ſuperficiem, quomodo ſurſum aduocatur cœlum, quaſi poſſet eſſe niſi ſurſum? Quod autem adiunctũ eſt:
Pſal.49. Et terram diſcernere populũ ſuum, ſi tantummodo ſubaudiatur aduocabit, id eſt, aduocabit terram, nec ſubaudiatur ſurſum, hunc videtur habere ſenſum ſecundũ re-
** al. ſenſum ſanctũ, rectũ, fidem.* ctam fidem,* vt cœlum intelligatur in eis, qui cum illo ſunt iudicaturi: & terra in eis, qui iudicandi ſunt, & aduocabit cœlum ſurſum non hic intelligamus rapiet in aëra, ſed in iudiciarias ſedes eriget. Poteſt & illud intelligi: Aduocabit cœlũ ſurſum, aduocabit angelos in ſupernis & excelſis locis, cum quibus deſcẽdat ad faciendũ iudicium: aduocabit & terrã, id eſt, homines in terra vtiq; iudicandos. Si autẽ vtrunq; ſubaudiẽdum eſt, cũ dicitur, & terrã, id eſt, & aduocabit & ſurſum: vt iſte ſit ſenſus, ad-
H uocabit cœlum ſurſum, & terrã aduocabit ſurſum, nihil melius intelligi exiſtimo, quàm homines qui rapientur
1.Theſſ.4. in obuiã Chriſto in aëra, ſed cœlum dictum propter animas, terrã propter corpora. Diſcernere porrò populum ſuum, quid eſt niſi per iudicium ſeparare bonos à malis,
Matt.25. tanquam oues ab hædis? Deinde conuerſio ſermonis ad
Pſal.49. angelos facta eſt. Congregate illi iuſtos eius. Profecto enim per angelicũ miniſterium tanta res peragenda eſt. Si autẽ quærimus, quos iuſtos ei congregaturi ſint angeli, qui diſponunt, inquit, teſtamẽtum eius ſuper ſacrificia. Hæc eſt omnis vita iuſtorum, diſponere teſtamentũ dei ſuper ſacrificia. Aut enim opera miſericordiæ ſunt ſuper ſacrificia, id eſt, ſacrificiis præponenda, iuxta ſententiam
Oſee.6. dei dicẽtis: Miſericordiã magis volo quàm ſacrificium: aut ſi ſuper ſacrificia, in ſacrificiis intelligitur dictum, quomodo ſuper terram fieri dicitur, quod fit vtique in terra, profecto ipſa opera miſericordiæ ſunt ſacrificia, quibus placetur deo, ſicut in libro huius operis decimo
Cap.5. me diſſeruiſſe iam reminiſcor, in quibus operibus diſponunt iuſti teſtamentum dei, quia propter promiſsiones, quæ nouo eius teſtamento cõtinentur, hæc faciunt. Vn-
I de congregatis ſibi iuſtis ſuis, & ad ſuam dexteram conſtitutis, nouiſsimo vtique iudicio dicturus eſt Chriſtus:
Matt.25. Venite benedicti patris mei, poſsidete paratum vobis regnum à conſtitutione mundi: Eſuriui enim & dediſtis mihi manducare, & cætera quæ ibi proferũtur de bonorum operibus bonis, & eorum præmiis ſempiternis per
** aliàs, iudicandis.* vltimam ſententiam iudicantis.*

a STella facẽ ducens.) Virgil. ij. Aeneid. quum Anchiſes nollet Troia egredi, & Aeneas furens in mortẽ rueret, Iupiter ſignum fugę miſit.
Stella, inquit, facem ducens multa cum luce cucurrit.
Illam ſumma ſuper labentem culmina tecti
Cernimus Idæa claram ſe condere ſylua.
Ariſtoteles in j. lib. Meteororum, has ſtellas gigni dicit in halitu in media aëris regione à ſuperiore igne accẽſo, quæ ſi longitudinẽ tantum habeant λαμπάδες dicuntur, id eſt, lampades: eædem ſunt faces Plinio libr. ij. Emicant, inquit, & faces, non niſi quum decidũt viſæ qualis Germanico Cæſare gladiatorũ ſpectaculum edente, præter ora populi meridiano tranſcurrit: duo genera earum, lampades vocãt plane faces: alterum bolidas, quals Mutinenſibus malis viſum eſt. Diſtãt, quod faces veſtigia lõga faciunt, priore ardẽte parte, bolis vero perpetua ardens longiorẽ trahit limitem. ſic Plinius. b Rapiemur in nubibus obuiam Chriſto.) Veteres libri habẽt omnes in obuiam, ex quibus etiã alibi ſic emẽdaui, non quòd melius non putẽ dici obuiam ire, q̃ in obuiam, ſed mihi non tam conſiderandũ fuit, quid potius diceretur, vt quid Auguſtinus ſcripſiſſet: non dubium quin veterem aliquam interpretationem ſecutus ſit, quæ quod Græce [illegible] verterit in obuiam.

De prophetia Malachiæ, qua dei iudicium vltimum declaratur, & quorum dicitur per purificatorias pœnas facienda mundatio. Caput XXV. K

PRopheta Malachiel, ſiue Malachias,[a] qui & an- *Malac.3.*
gelus dictus eſt, qui etiam Eſdras[b] ſacerdos, cuius alia in canonẽ ſcripta recepta ſunt, ab aliquibus creditur, nam de illo hanc eſſe Hebræorum opinionem dicit Hieronymus, iudiciũ nouiſsimũ prophetauit, dicens: Ecce venit dicit dominus omnipotens. Et quis ſuſtinebit diẽ introitus eius, aut quis ferre poterit, vt aſpiciat eum? Quia ipſe ingreditur quaſi ignis cõflatorij, & quaſi herba lauantiũ. Et ſedebit cõflans, & emundans ſicut aurum, & ſicut argentũ, & emundabit filios Leui. Et fundet eos ſicut aurum & argentũ, & erunt domino offerentes hoſtias in iuſtitia. Et placebit domino ſacrificiũ Iuda & Hieruſalem ſicut diebus priſtinis, & ſicut annis prioribus. Et accedam ad vos in iudicio, & ero teſtis velox ſuper maleficos, & ſuper adulteros, & ſuper eos, qui iurant in nomine meo mendaciter, & qui fraudãt mercedem mercenariis, & opprimũt per potẽtiam viduas, & percutiunt pupillos, & peruertũt iudiciũ aduenæ, & qui non timent me dicit dominus omnipotens. Quoniam ego dominus deus veſter, & nõ mutor. Ex his quæ dicta L
ſunt videtur euidẽtius apparere in illo iudicio quaſdam quorundã purgatorias pœnas futuras. Vbi enim dicitur:
Quis ſuſtinebit diem introitus eius, aut quis ferre pote- *Ibidem.*
rit, vt aſpiciat eum, quia ipſe ingreditur quaſi ignis conflatorij, & quaſi herba lauantium, & ſedebit conflans, & emundans ſicut aurum, & ſicut argentũ, & emũdabit filios Leui, & fundet eos ſicut aurũ, & ſicut argẽtum: quid
aliud intelligendũ eſt? Dicit tale aliquid & Eſaias: Laua- *Eſaie.4.*
bit dominus ſordes filiorum & filiarum Sion, & ſanguinem emundabit de medio eorum ſpiritu iudicij, & ſpiritu combuſtionis. Niſi forte ſic eos dicẽdum eſt emundari à ſordibus, & eliquari quodã modo cum ab eis mali per pœnale iudiciũ ſeparantur, vt illorũ ſegregatio atque dãnatio purgatio ſit iſtorum, quia ſine talium de cętero cõmixtione victuri ſunt. Sed cum dicit: Et emũda-
bit filios Leui, & fundet eos ſicut aurum & argentum, & *Malac.3.*
erunt domino offerentes hoſtias in iuſtitia, & placebit domino ſacrificiũ Iuda, & Hieruſalẽ, vtique oſtendit eos ipſos, qui emundabuntur, deinceps in ſacrificiis iuſtitiæ domino eſſe placituros, ac per hoc ipſi à ſua iniuſtitia M
mundabuntur, in qua domino hoſtiæ diſplicebãt.[c] Porrò in plena perfectaq; iuſtitia cum mundati fuerint, ipſi erunt. Quid enim acceptius deo tales offerunt, quàm ſe-
ipſos? Verum iſta quæſtio de purgatoriis pœnis, vt dili- *Infra libr.*
gentius pertractetur, in tẽpus aliud differenda eſt. Filios *21.cap.13.*
autem Leui, & Iuda, & Hieruſalẽ, ipſam dei eccleſiam de- *& 14.*
bemus accipere, nõ ex Hebræis tantũ, ſed ex aliis etiã gen *Malac.3.*
tibus cõgregatam, nec talem, qualis nunc eſt, vbi ſi dixe-
rimus, quia peccatum nõ habemus noſipſos ſeducimus, *1.Ioan.1.*
& veritas in nobis non eſt, ſed qualis tunc erit velut area per ventilationem, ita per iudiciũ purgata nouiſsimũ, eis quoque igne mundatis, quibus talis mũdatio neceſſaria eſt, ita vt nullus omnino ſit, qui offerat ſacrificium pro peccatis ſuis. Omnes enim qui ſic offerunt, profecto in peccatis ſunt, pro quibus dimittendis offerunt, vt cũ obtulerint, acceptumq; deo fuerit, tunc dimittantur.

a PRopheta Malachiel, ſiue Malachias.) In antiquis exemplaribus legitur Propheta Malachiel, ſiue Malachi. Profecto Malachiam vocatũ eſſe Malachiel nõ commemini legiſſe me, & Malachiã aiunt interpretari angelũ eius. Idcirco Malachi dicitur. nã ſi Malachiel eſſet, puto etymon eius futurũ angelum dei, nam el eſt deus, niſi me fefellit illius linguæ imperitia, itaq; arbitror ſic legẽdum: Propheta Malachias, ſiue
Malachi. b Qui etiam Eſdras.) De hoc lib. xviij. c In qua domi- *Malac.*
no hoſtiæ.) Alibi melius, in qua domino diſplicebant. Hoſtiæ porrò.

De ſacri-

A *De ſacrificiis quæ ſancti offerent deo ſic placitura, quomodo in diebus priſtinis & annis prioribus placuerunt.*
Caput XXVI.

Volens autem deus oſtendere ciuitatem ſuam,
tunc in iſta conſuetudine non futuram, dixit
filios Leui oblaturos hoſtias in iuſtitia. Non
ergo in peccato. [Ac per hoc non pro peccato.] Vnde
Malac.3. intelligi poteſt in eo, quod ſecutus adiunxit atque ait: Et
placebit domino ſacrificium Iuda & Hieruſalem, ſicut
diebus priſtinis, & ſicut annis prioribus, fruſtra ſibi Iudæos
ſecundum legem veteris teſtamenti ſacrificiorum
ſuorum præterita tempora polliceri. Non enim tunc in
iuſtitia, ſed in peccatis hoſtias offerebant, quando pro
peccatis præcipuè ac primitus offerebant, vſqueadeo, vt
ſacerdos ipſe, quem debemus vtiq; credere cæteris fuiſ-
Hebr.7. ſe iuſtiorem, ſecundum dei mandatum, ſoleret primum
pro ſuis offerre peccatis: deinde pro populi. Quapropter
exponere nos oportet quomodo ſit accipiendum,
Malac.3. quod dictum eſt: Sicut diebus priſtinis, & ſicut annis
B prioribus. Fortaſsis enim tempus illud commemorat,
Gene.2. quo primi homines in paradiſo fuerunt. Tunc enim
& 3. puri atque integri ab omni ſorde ac labe peccati, ſeipſos
deo mundiſsimas hoſtias offerebant. Cæterum ex quo
commiſſæ præuaricationis cauſa inde dimiſsi ſunt, atque
humana in eis natura damnata eſt, excepto vno me-
1.Tim.2. diatore, & poſt lauacrum regenerationis quibuſque adhuc
paruulis, nemo mundus à ſorde,[a] ſicut ſcriptum eſt,
Iob.25. nec infans, cuius eſt vita vnius diei ſuper terram. Quod
Abac.2. ſi reſpondetur, etiam eos merito dici poſſe offerre ho-
1.Ioan.1. ſtias in iuſtitia, qui offerunt in fide. Iuſtus enim ex fide
viuit, quãuis ſeipſum ſeducat, ſi dixerit ſe peccatum non
habere: & ideo non dicat, quia ex fide viuit, nunquid dicturus
eſt quiſpiam hoc fidei tempus illi fini eſſe coæquandum,
quando igne iudicij nouiſsimi mundabuntur,
qui offerunt hoſtias in iuſtitia? Ac per hoc quoniam
poſt talem mundationem nullum peccatum iuſtos habituros
eſſe credendum eſt, profecto illud tempus, quantum
attinet ad non habere peccatum, nulli tempori cõparandum
eſt, niſi quando primi homines in paradiſo
ante præuaricationem innocentiſsima fœlicitate vixe-
C runt. Recte itaq; intelligitur hoc ſignificatum eſſe, cum
dictum eſt: Sicut diebus priſtinis, & ſicut annis prioribus.
Nam & per Eſaiam poſtea quàm cœlum nouum &
Malac.3. terra noua promiſſa eſt: inter cætera, quæ ibi de ſanctorum
beatitudine per allegorias, & ænigmata exequitur,
quibus expoſitionem congruam reddere non prohibuit
Eſa.65. vitandæ longitudinis cura, Secundum dies, inquit, li-
gni vitę erunt dies populi mei. Quis autem ſacras literas
Gene.2. attigit, & ignorat vbi deus plantauerit lignum vitæ, à
Gene.3. cuius cibo ſeparatis illis hominibus quando eos ſua de
paradiſo eiecit iniquitas, eidem ligno circumpoſita eſt
ignea terribiliſque cuſtodia? Quod ſi quiſquam illos dies
Eſa.65. ligni vitæ, quos commemorauit propheta Eſaias: iſtos
qui nunc aguntur eccleſiæ Chriſti dies eſſe contendit,
ipſumq; Chriſtum lignum vitæ propheticè dictum, quia
Prouer.3. ipſe eſt ſapientia dei, de qua Salomon ait: Lignum vitæ
eſt omnibus amplectẽtibus eã, nec annos egiſſe aliquos
in paradiſo illos primos homines, vnde tam cito eiecti
ſunt, vt nullum ibi gignerent filium: & ideo non poſſe
Malac.3. illud tempus intelligi, in eo quod dictũ eſt: Sicut diebus
priſtinis, & ſicut annis prioribus. Iſtam prætereo quæſtionem,
ne cogar quod prolixum eſt cuncta diſcutere,
vt aliquid horum veritas manifeſtata confirmet. Video
quippe alterum ſenſum: ne dies priſtinos, & annos priores,
carnalium ſacrificiorum nobis pro magno munere

per Prophetam promiſſos fuiſſe credamus. Hoſtię nanq; D
illæ[b] veteris legis, quę de pecoribus immaculatis, ac ſine Leuit.3.
vllo prorſus vitio iubebantur offerri, ſignificabant homines
ſanctos, qualis ſolus inuẽtus eſt Chriſtus ſine vllo 1.Pet.2.
omnino peccato. Proinde quia poſt iudicium cum fuerint
etiam igni mundati, qui eiuſmodi mundatione ſunt
digni, in omnibus ſanctis nullum inuenietur omnino
peccatum, atq; ita ſeipſos offerent in iuſtitia, vt tales hoſtiæ
omnimodo immaculatæ, ac ſine vllo vitio ſint futuræ,
erunt profecto ſicut priſtinis diebus, & ſicut annis
prioribus, quando in vmbra huius rei futuræ mundiſsimæ
offerebãtur hoſtiæ. Hæc erit nanq; mundatio * tunc * al. mundicia.
in immortali carne, ac mẽte ſanctorum, quæ figurabatur
in illarum corporibus hoſtiarũ. Deinde propter eos, qui
non mundatione, ſed damnatione ſunt digni, Et accedã, Malac.3.
inquit, ad vos in iudicium, & ero teſtis velox ſuper maleficos,
& ſuper adulteros, & cætera, quibus damnabilibus
enumeratis criminibus addidit: Quoniam ego dominus
deus veſter, & nõ mutor. Tanquã diceret: Cum vos mutauerit,
& in deterius culpa veſtra, & in meli⁹ gratia mea,
ego non mutor. Teſtem vero ſe dicit futurũ, quia in iudicio
ſuo non indiget teſtibus. Eumq; velocem, ſiue quia
repente venturus eſt, eritq; iudiciũ ipſo inopinato eius E
aduentu celerrimum, quod tardiſsimum putabatur: ſiue
quia ipſas conuincet ſine vlla ſermonis prolixitate conſcientias.
In cogitationibus enim ſicut ſcriptũ eſt, impij Sapien.1.
interrogatio erit. Et Apoſtolus: Cogitationibus, inquit,
accuſantibus, vel etiam excuſantibus, in die qua iudica- Roma.2.
bit deus occulta hominũ ſecundum Euangelium meum
per Ieſum Chriſtũ. Etiam ſic ergo dominus futurus teſtis Malac.3.
intelligẽdus eſt velox, cum ſine mora reuocaturus eſt in
memoriam, vnde conuincat, puniatq; conſcientiam.

a Nemo mundus à ſorde.) De diua virgine venit poſteriore ætate in contentionem, quam auxerunt, incenderúntque duo hominũ ordines, qui ſe in certamen tranſuerſi propter anteſignanos vehementi coniecerunt impetu: Dominicani ductore Thoma Aquinate, & Franciſcani ductore Ioanne Scoto. Definiuit concilium Baſilien. nulla vnquam macula ſanctiſsimam virginem, vel leuiter attactam fuiſſe. Id cõcilium quum parum legitime coiiſſe Dominicani cauſarentur, perſiſterénque in ſententia, contra Minoritæ ſacroſanctum affirmarent, ac illos impietatis arceſſerent, quòd cõtra eccleſiam dei niterentur, res magnis animis exitura videbatur in rabiem, in decreto ſuo Sixtus Pontif. Romanus mature ſubueniſſet, quo alterutram in partem ea de re vetabat F diſputari. Itaq; illa demum eis videntur edicta & concilia, quæ in rem ſuam faciunt, reliqua non pluris æſtimanda quàm conuentum muliercularũ in textrina, vel thermis. b Hoſtiæ nanque illæ.) Alibi, hoſt. nanque illæ vet. leg. in quibuſque pecoribus immaculatæ.

De ſeparatione bonorum & malorum, per quam nouiſſimi iudicij diſcretio declaratur. *Caput XXVII.*

Illud etiam, quod aliud agens in decimooctauo Capite.18
libro ex iſto propheta poſui, ad iudiciũ nouiſsimum
pertinet, vbi ait: Erũt mihi, dicit dominus
omnipotens, in die, quam ego facio in Malac.3.
acquiſitioné: & eligam eos ſicut eligit homo filiũ ſuum,
qui ſeruit ei: & conuertar, & videbitis, quid ſit inter iuſtum,
& impium: & inter ſeruiẽtem deo, & eum, qui non
ſeruit ei. Quia ecce dies venit, ardens ſicut clibanus, & cõ Malac.4.
buret eos, & erunt omnes alienigenæ, & vniuerſi qui faciunt
iniquitatem ſtipula, & ſuccendet eos dies veniens
dicit dominus omnipotens: & non relinquetur in eis
radix, neque ramus. Et orietur vobis, qui timetis nomen
meũ, ſol iuſtitiæ, & ſanitas in pẽnis eius, & egrediemini,
& ſalietis ſicut vituli de vinculis relaxati: & conculcabitis
iniquos, & erũt cinis ſub pedibus veſtris, dicit dominus
omnipotẽs. Hæc diſtantia præmiorum, atque pœnarum
iuſtos dirimens ab iniuſtis, quæ ſub iſto ſole in huius
vitæ vanitate non cernitur, quando ſub illo ſole iu-

G ſtitiæ in illius vitæ manifeſtatione clarebit. Tunc profecto erit iudicium, quale nunquam fuit.

De lege Moyſi ſpiritaliter intelligenda, ne in damnabilia murmura carnalis ſenſus incurrat.
Caput XXVIII.

Malac. 4. QVod veru ſubiungit idem propheta: Mementote legis Moyſi ſerui mei, quam mãdaui ei in Choreb ad omnem Iſraël præcepta & iudicia, opportune cõmemorat, poſt declaratum tam magnum futurum inter obſeruatores legis, contemptoreſq; diſcrimen, ſimul etiam vt diſcant legem ſpiritaliter intelligere, & inueniant in ea Chriſtum, per quem iudicem faciẽda eſt inter bonos & malos ipſa diſcretio. Non
Ioan. 5. enim fruſtra idẽ dominus ait Iudæis: Si crederetis Moyſi, crederetis & mihi. De me enim ille ſcripſit. Carnaliter quippe accipiẽdo legem, & eius promiſſa terrena rerum cœleſtium figuras eſſe neſcientes, in illa murmura cor-
Malac. 3. ruerunt: vt dicere auderent, Vanus eſt, qui ſeruit deo.[a] Et quid amplius, quia cuſtodiuimus mãdata eius, & quia
* al. ſimpliciter. ambulauimus ſupplices † ante faciem domini omnipotentis? Et nunc nos beatos dicimus alienos,[b] & ædificantur omnes, qui faciunt iniquitatem. Quibus eorum ver-
H bis quodã modo propheta compulſus eſt, nouiſſimum prænunciare iudicium: vbi mali, nec ſaltẽ falſo ſint beati, ſed apertiſſime appareãt miſerrimi: & boni nulla temporali ſaltem miſeria laborent: ſed clara, ac ſempiterna beatitudine perfruantur. Dixerat quippe iſtorum talia
Malac. 2. quędam verba etiam ſuperius dicentium: Omnis qui facit malum, bonus eſt in cõſpectu domini: & tales ei placent. Ad hæc, inquam, contra deum murmura peruenerunt, legem Moyſi carnaliter accipiendo. Vnde & ille in pſalmo ſeptuageſimo ſecundo, penè commotos dicit
Auguſti. ſuper Ioã. Tract. 25. & 18. fuiſſe pedes ſuos, & effuſos greſſus ſuos ſiq; in lapſum, quia zelauit in peccatoribus, pacem peccatorum intuẽs: ita vt inter cætera diceret: Quomodo ſciuit deus, & ſi eſt ſcientia in altiſſimo? Diceret etiã: Nunquid vane iu-
Pſal. 72. ſtificaui cor meũ, & laui inter innocentes[c] manus meas? Vt autem ſolueret hanc difficilimam quæſtionem, quæ fit cum videtur boni eſſe miſeri, & fœlices mali. Hoc, inquit, labor eſt ante me, donec introeam in ſanctuarium dei, & intelligã in nouiſſima. In nouiſſimo quippe iudicio non ſic erit: ſed aperta iniquorũ miſeria, & aperta fœ-
I licitate iuſtorum, longe, quàm nunc eſt, aliud apparebit.

a VAnus eſt, qui ſeruit deo) Quærela non impia modo, verum etiam imperita & ſtulta, hominũ non procul à belluarum ingenio diſtantium, quibus præſentia tantum & ante oculos expoſita noſcuntur, & curæ ſunt: in intimos malorum animos intuere, videbis illos conſcientiæ laniatu diſcerptos: aut in ventura tempora oculos attolle, ſpectabis feras forſan mortalium opinione, ſed graues certe, & condignas pœnas ſceleribus pacatas. Itáne Iudęi, vanus eſt, qui ſeruit domino? Venit ergo tempus, in quo, nec vani vobis videamini, nec ſeruiatis domino. b Et nunc nos beatos dicimus alienos.) Dicitis quidé, ſed an ſunt? c Et laui inter innocentes.) In antiquis libris ſcribitur: Et laui in innocentibus, ſeruata proprietate Græca, in, pro inter.

De aduentu Heliæ ante iudicium: cuius prædicatione ſcripturarum ſecreta reſerante Iudæi conuertentur. *Caput* XXIX.

CVm autem admonuiſſet, vt meminiſſent legis Moyſi: quoniam præuidebat eos, multo adhuc tempore, nõ eam ſpiritaliter, ſicut oportuerat, accepturos, cõtinuo ſubiecit: Et ecce ego mit-
Malac. 4. tam vobis Eliam Thesbiten,[a] antè quàm veniat dies domini magnus & illuſtris: qui cõuertet cor patris ad filiũ, & cor hominis ad proximum ſuum, ne forte veniens, percutiam terram penitus. Per hunc Heliam magnum, mirabilemq; Prophetam expoſita ſibi lege, vltimo tempore ante iudicium, Iudæos in Chriſtum verum,[b] id eſt, in Chriſtum noſtrum eſſe credituros, celeberrimum eſt K
in ſermonibus, cordibúſque fidelium. Ipſe quippe ante aduentum iudicis Saluatoris non immerito ſperatur eſſe venturus: qui etiam nunc viuere non immerito cre-
ditur. Curru nanque igneo raptus eſt de rebus humanis: 4. Reg. 2.
quod euidentiſſime ſancta ſcriptura teſtatur. Cum venerit ergo exponendo legem ſpiritaliter, quam nunc Iudæi carnaliter ſapiunt: conuertet cor patris ad filium, id
eſt, cor patrum ad filios.[c] Singularem quippe pro nume- Malac. 4.
ro plurali interpretes Septuaginta poſuerunt. Et eſt ſenſus, vt etiam filij ſic intelligãt legem, id eſt, Iudæi: quemadmodum patres eam intellexerunt, id eſt, Prophetæ, in quibus erat & ipſe Moyſes. Sic enim cor patrum conuertetur ad filios, cum intelligentia patrum perducetur ad intelligentiam filiorum, & cor filiorum ad patres eorum, dum in id, quod ſenſerunt illi, conſentiant & iſti.
Vbi & ſeptuaginta dixerunt. Et cor hominis ad proxi- Ibidem.
mum ſuum,[d] ſunt enim inter ſe valde proximi patres & filij. Quanquam in verbis Septuaginta interpretum, qui prophetice interpretati ſunt, poteſt ſenſus alius, idémque lectioni congruens inueniri: † vt intelligatur Helias * al. idémque electior inueniri.
cor dei patris conuerſurus ad filium, non vtique agnoſcendo, vt pater diligat filium, ſed docendo, quòd pater diligat filium: vt & Iudæi, quem prius oderant, diligant
eundem, qui noſter eſt Chriſtus. Iudæis enim nunc[e] L
auerſum cor habet deus à Chriſto noſtro: quia non putant eum deum eſſe, neque dei filium. Eis ergo tunc cor eius conuertetur ad filium, cum ipſi conuerſo corde didicerint dilectionem patris in filium. Quod vero ſequitur: Et cor hominis ad proximum ſuum, id eſt, conuertet Helias cor hominis ad proximũ ſuum: quid melius intelligitur, quàm cor hominis ad hominem Chri-
ſtum? Quum enim ſit in forma dei deus noſter: formam Philip. 2.
ſerui accipiens, eſſe dignatus eſt etiam proximus noſter.
Hæc ergo faciet Helias. Ne forte, inquit, veniam, & per- Malac. 4.
cutiam terram penitus. Terra ſunt enim, qui terrena ſa-
piunt: ſicut Iudæi carnales vſque nunc: ex quo vitio con- Malac. 2.
tra deum murmura illa venerunt: quia mali ei placent, & 3.
& vanus eſt qui ſeruit deo.

a HEliam Thesbiten.) De hoc Propheta tertio regnorum multa, quẽ Helias.
viuentem in igneo curru à domino raptum, Iudæi venturum petant ante Chriſtum, ex hoc Malachiæ teſtimonio: quod etiam Apoſtoli ſignificant, cum ex domino quęrunt, Matthęi xvij. Quid ergo ſcribæ dicunt quòd Heliam oporteat primum venire. quibus dominus cùm re- M
ſpondet Heliam iam veniſſe, non reprobat, quæ à ſcribis tradita ſunt, vt docet Origenes, ſed aliud Heliæ aduentum ante ſe indicat factum, quod ignorauerant ſcribæ. Nam & prius dixerat: Helias quidem venturus eſt, & reſtituet omnia. Cæterum, quod ſic opinione publica receptum erat, Heliã præceſſurum Chriſtum, nec verum Chriſti aduentũ ſatis diiudicabant, dominus ne hoc videretur obtigiſſe, quo minus veniſſe Chriſtũ crederent, & eũ agnoſcerent iam miſſum, qui mittẽdus erat, Heliam ait veniſſe, Ioannem ſignificans, de quo ad multitudiné teſtificatur, ſi vultis recipere, ipſe eſt Helias. Ne moueat vos, quòd Heliã nõ putatis vidiſſe vos ante hũc, de quo, an ſit Chriſtus, ambigitis. Quippe, ſi libet credere, nemo falletur: quòd Ioanné, qui me antecesſit, arbitretur Heliam eſſe, qui venturus eſt, non per tranſanimationé, velut in huius corpus anima migrauerit illius, aut quòd redditus ſit Iudææ Theſbites ille, qui igneo curru hominibus ereptus eſt, ſed quia præceſſit me in ſpiritu & virtute Heliæ, vt conuerteret corda patris in filios, & incredulos ad prudentiam iuſtorum, pareto, domino plebem perfectã, ſicut angelus de iſto vaticinatus eſt, quum naſciturum patri nũciauit, Luc. j. Quam rem excelſam & myſterij maximi plenã quum dominus deſignaret, nec plenam apertámque ſententiam promeret, more ſuo auditorum mentes excitauit, ac in ſublime ſuſtulit, dicens: Qui habet aures audiendi audiat. Et profecto Ioannes maxima vitæ parte Heliam referebat, vterque in eremo vixit, vterque zona accinctus pellicea, vterque reges ſceleroſos obiurgans, vterque a regibus inſectatus atque vexatus, vterque quàm primum dominum venturum prænuncians. Nihil ergo obſtat, quo minus Heliæ nomine Ioannes eſſe cenſeretur, nũcius prioris aduentus Chriſti, ſicut ille poſterioris, & qui venturus eſt in ſecundo ſeruatoris aduentu iuxta corporis ſpeciem, iam per Ioannem venerit ſpiritu & virtute. b Iudæos in Chriſtum verum.) Hoc eſt quod dominus ait Helias quidem venturus eſt, qui reſtituet omnia. Dum

corrigit.

A corrigit, inquit Chryſoſtomus infidelitatem Iudęorum, qui tunc inuenientur. Quod eſt conuertere corda patrum ad filios Iudæorum videlicet, hoc eſt, ad Apoſtolos. Quærit poſtea ſi tot bona pariet Helię pręſentia, quin illum ante ſuum priorem aduentũ dominus miſit? Reſpondet, quia etiam tum Iudęi Chriſtum exiſtimantes Heliam non ei fidem habuerunt, in fine vero mundi Heliæ credẽt, quia quum poſt tam diuturnam expectationem venerit annuncians Ieſum, facilius recipiẽt, quæ ab eo dicentur. c Id eſt, cor patrum ad filios.) Sic ex Hebræo vertit Hieronymus Malachię iiij. d Et cor hominis ad proximũ ſuũ) Hieronymus ſic, & conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorũ ad patres. a Iudæis enim nunc.) In codice Brugeñ. ſic legitur: Iudęis enim nunc auerſum cor habet deus à Chriſto noſtro, quia hoc putãt. Eſt enim hæc vulgaris locutio, tibi ego non ſum eruditus. q. non videor. Quale eſt illud Craſsi. Non es meus conſul, cui ego non ſum ſenator.

Quòd in libris veteris teſtamẽti cum deus legitur iudicaturus, non euidenter Chriſti perſona monſtretur, ſed ex quibuſdam teſtimoniis, vbi dominus deus loquitur, non dubie appareat, quòd ipſe ſit Chriſtus. Cap. XXX.

MVlta alia ſunt ſcripturarum teſtimonia diuinarũ de nouiſsimo iudicio dei, quæ ſi omnia colligam, nimis longũ erit. Satis ergo ſit, quod & nouis & veteribus [a] literis ſacris hoc prænunciatum eſſe probauimus, per Chriſtum futurum eſſe iudicium, id eſt, iudicem Chriſtum de cœlo eſſe venturũ,
B nõ tam veteribus quàm nouis euidẽter expreſſum: propterea quia cum ibi dicitur: dominus deus eſſe venturus, vel dominum deum dicitur eſſe venturum, non conſequenter intelligitur Chriſtus. dominus enim deus & pater eſt, & filius, & ſpiritus ſanctus, neq; hoc tamẽ inteſtatum relinquere nos oportet. Primo itaq; demonſtrandum eſt, quemadmodum Ieſus Chriſtus tãquam dominus deus loquatur in propheticis libris, & tamen Ieſus Chriſtus euidenter appareat: vt & quando ſic non apparet: & tamen ad illud vltimum iudicium dominus deus dicitur eſſe venturus, poſsit Ieſus Chriſtus intelligi. Eſt locus apud Eſaiam prophetam, qui hoc quod dico euidenter oſtendit: Deus enim per Prophetam: Audi me,
Eſaie. 48. inquit, Iacob & Iſraël quem ego voco. Ego ſum primus, & ego in ſempiternum: & manus mea fundauit terram, & dextera mea firmauit cœlum. Vocabó eos, & ſtabunt ſimul, & congregabuntur omnes & audient. Quis eis enunciauit hæc: Diligens te, feci voluntatem tuam ſuper Babylonem, vt auferrem ſemen Chaldæorum. Et locutus ſum, & ego vocaui. Adduxi eum, & proſperam feci viam eius. Accedite ad me, & audite hæc. Non à principio
C locutus ſum in abſcondito, quando fiebant, ibi eram,
Li. 2. de trinita. cap. 5. Et nunc dominus deus miſit me, & ſpiritus eius. Nempe ipſe eſt qui loquebatur ſicut dominus deus: nec tamen intelligeretur Ieſus Chriſtus, niſi addidiſſet, Et nunc do-
Philip. 2. minus deus miſit me, & ſpiritus eius. Hoc enim dixit ſecundum formam ſerui de re futura, vtens præteriti tẽporis verbo, quemadmodum apud eundem Prophe-
Eſa. 53. tam legitur: ſicut ouis ad immolandum ductus eſt: Non enim ait ducetur, ſed pro eo quod futurum erat præteriti temporis verbum poſuit. Et aſsiduè Propheta ſic loquitur. Eſt & alius locus apud Zachariam, qui hoc euidenter oſtendit, quod omnipotentem miſit omnipotens. Quis quem niſi deus pater deum filium? Nam ita
Zacha. 2. ſcriptum eſt, Hæc dicit dominus omnipotens: Poſt gloriam miſit me ſuper gentes, quæ ſpoliauerunt vos, quia qui tetigerit vos, quaſi qui tangit pupillam oculi eius. Ecce ego inferam manum meam ſuper eos, & erũt ſpolia his, qui ſeruierant eis, & cognoſcetis, quia dominus omnipotens miſit me. Ecce dicit dominus omnipotens, à domino omnipotente ſe miſſum. Quis hic audeat intelligere niſi Chriſtum loquentem, ſcilicet ouibus quę
Matt. 15. perierant domus Iſraël? Ait nanque in Euangelio: Non

ſum miſſus, niſi ad oues quæ periẽrũt domus Iſraël, quas D
hic cõparauit pupillæ oculi dei, propter excellẽtiſsimum dilectionis affectum, ex quo genere ouium, etiam ipſi Apoſtoli fuerunt. Sed poſt gloriam reſurrectionis vtique ſuæ, quæ antè quàm fieret, ait Euangeliſta [b] Ioannes: Nondum erat ſpiritus datus, [b] quia Ieſus nondum erat *Ioan. 7.*
glorificatus: etiam ſuper gentes miſſus eſt in Apoſtolis ſuis: ac ſic impletum eſt quod in Pſalmo legitur, Erues me de contradictionibus populi, conſtitues me in caput gentium: vt qui ſpoliauerant Iſraëlitas, quibúſque Iſraëli- *Pſal. 17.*
tæ ſeruierant, quando ſunt gentibus ſubditi, non viciſſim eodem modo ſpoliarentur, ſed ipſi ſpolia fierent Iſraëlitarum. Hoc enim Apoſtolis promiſerat, dicens: Fa- *Matt. 4.*
ciam vos piſcatores hominum. Et vni eorum: Ex hoc *Luc. 5.*
iam, inquit, homines eris capiens. Spolia ergo fient, ſed *Marc. 3.*
in bonum tanquam erepta vaſa illi forti, ſed fortius al- *Matt. 12.*
ligato. Item per eundem Prophetam dominus loquens: *Zacha. 12.*
Et erit, inquit, in die illa, quæram auferre omnes gentes, quæ veniunt contra Hieruſalem, & effundam ſuper domum Dauid, & ſuper habitatores Hieruſalem ſpiritum gratiæ, & miſericordiæ, & aſpicient ad me pro eo quod inſultauerunt, & plangent ſuper eo plãctum, quaſi ſuper chariſsimũ, & dolebunt dolore quaſi ſuper vnigenitum. E
Nunquid niſi dei eſt auferre omnes gentes inimicas ſanctæ ciuitatis Hieruſalem, quæ veniunt contra eam, id eſt, contrariæ ſunt ei? Vel ſicut alij ſunt interpretati, veniunt ſuper eam, id eſt, vt eam ſibi ſubiiciant, aut ſuper domum Dauid effundere, & ſuper habitatores eiuſdem ciuitatis ſpiritum gratiæ & miſericordiæ? Hoc vtique dei eſt, & ex perſona dei dicitur per Prophetam: & tamen hunc deum hæc tam magna & tam diuina facientem ſeſe Chriſtus oſtendit, adiungendo atque dicendo: Et aſpicient ad me pro eo quod inſultauerunt, [b] & plangent ſuper eo planctum, quaſi ſuper chariſsimum, ſiue dilectum, & dolebunt dolore quaſi ſuper vnigenitum. Pœnitebit quippe in die illa Iudæos etiam eos, qui accepturi ſunt ſpiritum gratiæ & miſericordiæ, quòd in eius paſsione inſultauerunt Chriſto, cum ad eum aſpexerint in ſua maieſtate venientem, eumq; eſſe cognouerint, quẽ prius humilem in ſuis parentibus illuſerunt, quanuis & ipſi parentes eorum tantæ illius impietatis authores reſurgentes videbunt eum, ſed puniendi iam non adhuc corrigendi. Non itaq; hoc loco ipſi intelligendi ſunt, vbi dictum eſt: Et effundam ſuper domum Dauid, & ſuper F
habitatores Hieruſalem ſpiritum gratiæ & miſericor- *Ibidem.*
diæ, & aſpicient ad me pro eo quod inſultauerunt, ſed tamen de illorum ſtirpe venientes, qui per Heliam illo tempore ſunt credituri. Sed ſicut diximus Iudæis, vos occidiſtis Chriſtum, quanuis hoc parentes eorum fecerint, ſic & iſti ſe dolebũt feciſſe quodã modo, quod fecerunt illi, ex quorum ſtirpe deſcendunt. Quanuis ergo accepto ſpiritu gratiæ & miſericordiæ iam fideles non damnabuntur cum impiis parentibus ſuis, dolebunt tamen tanquam ipſi fecerint, quod ab illis factum eſt. Non igitur dolebunt reatu criminis, ſed pietatis affectu. Sanè *Ibidem.*
vbi dixerunt ſeptuaginta interpretes: Et aſpicient ad me pro eo quòd inſultauerunt: ſic interpretatum eſt ex Hebræo: Et aſpicient ad me quem confixerunt. Quo quidem verbo euidentius Chriſtus apparet crucifixus. Sed illa inſultatio quam Septuaginta ponere maluerunt, eius vniuerſæ non defuit paſsioni. Nam & de- *Matt. 27.*
tento, & alligato, & adiudicato, & opprobrio ignominioſæ veſtis induto, & ſpinis coronato, & calamo in capite percuſſo, & irridenter flexis genibus adorato, & crucem ſuam portanti, & in ligno iam pendenti

G vtique inſultauerunt. Proinde interpretationem non ſe-
quentes vnam, ſed vtranq; iungentes, cum & inſultaue-
runt, & confixerunt legimus, plenius veritatem domi-
nicæ paſsionis agnoſcimus. Cum ergo in propheticis li-
teris ad nouiſsimum iudicium faciendum deus legitur
eſſe venturus, etſi eius alia diſtinctio non ponatur: tan-
tummodo propter ipſum iudiciũ Chriſtus debet intel-
ligi, quia etſi ipſe pater iudicabit, per aduẽtum tamen fi-
Ioan. 5. lij hominis iudicabit. Nam & ipſe per ſuæ præſentię ma-
nifeſtationem non iudicabit quenquam, ſed omne iudi-
cium dedit filio. Qui manifeſtabitur homo iudicaturus,
ſicut homo eſt iudicatus. Quis eſt enim alius, de quo itẽ
deus loquitur per Eſaiam ſub nomine Iacob & Iſraël de
Eſa. 42. cuius ſemine corpus accepit? Quod ita ſcriptum eſt: Ia-
Matt. 12. cob puer meus, ſuſcipiam illum, Iſraël electus meus, aſ-
ſumpſit eum anima mea. Dedi ſpiritum meum in illum,
iudicium gentibus proferet. Non clamabit neque ceſſa-
bit, neque audietur foris vox eius. Calamum quaſſatum
non conteret, & linum fumans non extinguet, ſed in ve-
ritate proferet iudicium. Refulgebit, & non confringe-
tur, donec ponat in terra iudiciũ, & in nomine eius gen-
tes ſperabunt. In Hebræo non legitur Iacob [c] & Iſraël.
H Sed quod ibi legitur ſeruus meus: nimirum Septuagin-
ta interpretes volentes admonere quatenus id accipien-
Philip. 2. dum ſit, quia ſcilicet propter formam ſerui dictum eſt,
in qua ſe altiſsimus humilimum prębuit, ipſius hominis
nomen ad eum ſignificandum poſuerunt, de cuius ge-
nere eadẽ ſerui forma ſuſcepta eſt. Datus eſt in eum ſpi-
Matt. 3. ritus ſanctus, quod & columbæ ſpecie Euangelio teſte
Eſa. 42. monſtratum eſt. Iudicium gentibus protulit, quia præ-
Matt. 12. nunciauit futurum: quo gentibus erat occultum. Man-
ſuetudine non clamauit: nec tamen in prædicanda ve-
ritate ceſſauit. Sed non eſt audita foris vox eius, nec au-
ditur, quandoquidẽ ab eis qui foris ab eius corpore pręcíſi
ſunt, nõ illi obeditur, ipſóſque ſuos perſecutores Iu-
dæos, qui calamo quaſſato perdita integritate & lino fu-
manti amiſſo lumine [d] comparati ſunt, non contriuit,
nec extinxit, quia pepercit eis, qui nondum venerat eos
iudicare, ſed ab eis iudicari. In veritate ſanè iudiciũ pro-
tulit, prædicens eis quando puniendi eſſent, ſi in ſua ma-
Matt. 17. lignitate perſiſterent. Refulſit in mõte facies eius, in or-
Eſa. 42. be fama eius, nec confractus, ſiue contritus eſt, quia neq;
in ſe, neque in Eccleſia ſua, vt eſſe deſiſteret, perſecutori-
bus ceſsit. Et ideo non eſt factum, nec fiet, quod inimici
I eius dixerunt, vel dicunt: Quando morietur; & peribit
Pſal. 40. nomen eius, donec ponat in terra iudicium. Ecce mani-
feſtum eſt, quod abſconditum quærebamus. Hoc enim
eſt nouiſsimum iudicium, quod ponet in terra, cum ve-
nerit ipſe de cœlo. De quo iam videmus impletũ, quod
Eſa. 42. hic vltimum poſitum eſt: Et in nomine eius gentes ſpe-
rabunt. Et per hoc certe quod negari non poteſt, etiam
illud credatur, quod impudẽter negatur. Quis enim ſpe-
raret, quod etiam hi, qui nolunt adhuc credere in Chri-
Matt. 12. ſtum, iam nobiſcum vident: & quoniã negare non poſ-
ſunt, dentibus ſuis frendent, & tabeſcunt? Quis, inquam
Pſal. 111. ſperaret gentes in Chriſti nomine ſperaturas eſſe, [e] quan-
Matt. 27. do tenebatur, ligabatur, cædebatur, illudebatur, & cruci-
Luc. 24. figebatur, quando & ipſi diſcipuli ſpem perdiderant,
Luc. 23. quam in illo habere iam cœperant? Quod tunc vix vnus
latro ſperauit in cruce, nunc ſperant gentes longe latè-
que diffuſæ. Et ne in æternum moriantur, ipſa in qua il-
le mortuus eſt cruce ſignantur. Nullus igitur, vel negat,
vel dubitat per Ieſum Chriſtum tale quale iſtis ſacris li-
teris prænunciatur, futurum eſſe nouiſsimum iudicium,
niſi qui eiſdem literis, neſcio qua incredula animoſitate
ſeu cæcitate nõ credit: quæ iam veritatem ſuam orbi de- K
monſtrauere terrarum. In illo itaque iudicio, vel circa
illud iudicium, has res didicimus eſſe futuras. Heliam
Theſbiten, fidem Iudæorum, Antichriſtum perſecutu-
rum, Chriſtum venturum, iudicaturum mortuorum re-
ſurrectionem, bonorum malorúmque diremptionem:
mundi conflagrationem eiuſdémque renouationem.
Quæ omnia quidem ventura eſſe credendum eſt. Sed
quibus modis, & quo ordine veniant, magis tunc doce-
bit rerum experientia, quàm nunc valet cõſequi ad per-
fectum hominum intelligentia. Exiſtimo tamen eo quo
à me commemorata ſunt ordine eſſe ventura. Duo no-
bis ad hoc opus pertinentes reliqui ſunt libri, vt adiuuã-
te domino promiſſa compleamus, quorum vnus erit de
malorum ſupplicio, alius de fœlicitate iuſtorum. In qui-
bus maxime ſicut deus donauerit, * argumenta refellen- ** aliàs, di-*
tur humana, quæ contra prædicta ac promiſſa diuina ſa- *ctauerit.*
pienter ſibi miſeri reddere videntur, & ſalubris fidei nu-
trimenta velut falſa & ridenda contemnunt. Qui vero
ſecundum deum ſapiunt, omnia quæ incredibilia viden
tur hominibus, & tamen ſcripturis ſanctis, quarum iam
veritas multis modis aſſerta eſt, continentur, maximum
argumentum tenent veracẽ dei omnipotentiam, quem L
certum habent, nullo modo in eis potuiſſe mentiri, &
poſſe facere, quod impoſsibile eſt infideli.

SAtis ergo ſit, quod & nouis, & veteribus.) Hic contextus non du- a
bium, quin ſit deprauatus. In antiquis codicibus aliter legitur, ſed
etiam parum integro ſenſu, quem certum eſt hunc eſſe, iudicium dei ex
literis vtriuſque inſtrumenti facile colligi, ſed ex veteribus iudiciũ tan-
tum dei expreſſe: at iudicium Chriſti filij ex veteribus quoque, cæterũ
apertius ex nouo teſtamento. hinc quiſque ſibi lectionem ſuo arbitratu
& captu reſtituat: nos ſic putamus poſſe ſcribi. Satis ergo ſit quod &
nouis & veteribus literis ſacris hoc pronſiciatum eſſe probauimus, ſed
veteribus per Chriſtum futurum eſſe iudicium, id eſt, iudicem Chriſtũ
de cœlo eſſe venturum, non adeo quàm nouis euidenter expreſſum.
Propterea quia quum ibi dicit dominus vẽturum ſe eſſe, vel dominum
deum, &c. Lactantius lib. vij. Poëtas ait ex hoc Chriſti iudicio ſuos a-
pud inferos effinxiſſe iudices, quoniam, inquit, rectorẽ cœli non alium
putant, quàm Iouem, iudicare apud inferos Iouis filium tradiderunt:
ſed tamen non Apollinem, aut Liberum, aut Mercurium, qui cœleſtes
putantur, ſed deũ, qui & mortalis fuerit, & iuſtus, vel Minoẽm, vel Aea-
cum, vel Rhadamanthum. b Et aſpicient ad me, pro eo quod inſulta-
uerunt.) Sic verterunt LXX. ex Hebræo vero Hieronymus, & aſpicient
ad me, quem confixerunt: quem ſenſum ſecutus eſt Ioãnes apoſtolus ca
pite xix. Hieronymus ait, paruum apicem fuiſſe in cauſa cur LXX. pro
tranſfixerunt, verterint ὠρχήσαντο, id eſt, ſaltauerunt. c In Hebręo nõ
legitur Iacob.) Quod docet Hieronymus Eſaiæ xlij. ſic vertens: Ecce
ſeruus meus, ſuſcipiam eum, electus meus, complacuit ſibi in eo anima
mea. d Lino fumanti amiſſo lumine.) Non omittam quod Plutarchus
in quæſtionibus narrat, veteres olim nõ ſolitos ellychnium extingue- M
re, ſed ipſum per ſe langueſcere, & deficere ſolitos permittere, cuius ali-
quot reddit cauſas, ſeu quòd ignis hic cognatus eſſet illius inextingui-
bilis, & immortalis cœleſtis ignis, ſeu quòd iudicarent non oportere
quod animatum eſſet, niſi noceat, interimere. Porrò ignem animal pu-
tabant: nec immerito, nam & alimẽto eget, & per ſe mouetur, & quum
extinguitur, velut occiditur, vocem emittit: ſeu quia eiuſmodi doce-
mur more, non oportere, nec ignem, nec aquam, nec eorum quicquam,
quæ ad vſum ſpectant, & ſi abunde ſuppetant conſumere, aut corrum-
pere, ſed indigentibus vtenda relinquere, quum iam nobis illa opus
non ſunt. tantum Plutarchus. quarum cauſa prima ad pietatem & cul-
tum deorum ſpectat, altera ad manſuetudinem, tertia ad humanitatẽ be-
nignitatemq;. Poteſt hoc loco philoſophari, ſi quis volet. e Quis, in-
quam, ſperaret gẽtes in Chriſti nomine ſperaturas eſſe.) Profecto Chri
ſtus futurarũ rerum erat conſcius & certiſsimus immortalitatis religio-
nis ſuę, quippe qui morti propinquus comitatus tantum duodecim im-
becillibus & ignauis aduerſante gente tota Iudæa, nihilominus Euan-
gelium ſuum diuulgatum iri orbe toto prædicabat, & quum diſcipulos
præmonuerat fore, vt ab omnibus eadem ipſa nocte ſolus ad ſupplicium
extremum, dereretur, ſe tamen pollicebatur cum illis futurum eſſe
in finem ſeculorum.

F I N I S.

ELENCHVS

A

ELENCHVS CAPITVM IN LIB. XXI. DIVI AVRELII AVGVSTINI de Ciuitate dei.

1 De ordine diſputationis, qua prius diſſerendum eſt de perpetuo ſupplicio damnatorum cum diabolo, quàm de æterna fœlicitate ſanctorum.
2 An poſsint corpora in vſtione ignis eſſe perpetua.
3 An conſequens ſit, vt corporeum dolorem ſequatur carnis interitus.
4 De naturalibus exemplis, quorum cõſideratio doceat poſſe inter cruciatus viuentia corpora permanere.
5 Quanta ſint quæ non recte queant agnoſci, & tamen eadem eſſe non ſit ambiguum.
6 Quod non omnia miracula naturalia ſint, ſed pleraque humano ingenio modificata, pleraque autem dæmonum arte compoſita.
B 7 Quod in rebus miris ſumma credendi ratio ſit omnipotentia creatoris.
8 Non eſſe contra naturam, cum in aliqua re, cuius natura innotuit aliquid ab eo quod erat notum incipit eſſe diuerſum.
9 De gehenna & æternarum qualitate pœnarum.
10 An ignis gehennalis ſi corporalis eſt, poſsit malignos ſpiritus, id eſt, dæmones incorporeos tactu ſuo adurere.
11 An hoc ratio iuſtitiæ habeat, vt non ſint extenſiora pœnarum tempora quàm fuerint peccatorum.
12 De magnitudine præuaricationis primæ, ob quam æterna pœna omnibus debeatur qui extra gratiam fuerint ſaluatoris.
13 Contra opinionem eorum, qui putant criminoſis ſupplicia poſt mortem cauſa purgationis adhiberi.
14 De pœnis temporalibus iſtius vitæ, quibus ſubiecta eſt humana conditio.
C 15 Quod omne opus gratiæ dei eruentis nos de profunditate veteris mali, ad futuri ſeculi pertineat nouitatem.
16 Sub quibus gratiæ legibus omnes regeneratorum habeantur ætates.
17 De his qui putant nullorum hominum pœnas in æternum eſſe manſuras.
18 De his qui nouiſsimo iudicio propter interceſsiones ſanctorum neminem hominum putant damnandum.
19 De his qui impunitatem omnium peccatorum promittunt etiam hæreticis, propter participationem corporis Chriſti.
20 De his qui non omnibus, ſed eis tantum, qui apud catholicos ſunt regenerati, etiam ſi poſtea in multa crimina erroréſque proruperint, indulgentiam pollicentur.
21 De his qui eos qui permanent in catholica fide, etiã ſi peſsime vixerint, & ob hoc vri meruerint: tamen propter fidei fundamentum ſaluandos eſſe definiunt.
22 De his qui putant ea crimina, quæ inter eleemoſynarum opera committuntur, ad damnationis iudicium non vocari.
23 Contra opinionem eorum qui dicunt, nec diaboli nec hominũ malorũ perpetua futura ſupplicia.
24 Contra eorum ſenſum, qui in iudicio dei omnibus reis propter ſanctorum preces putant eſſe parcendum. D
25 An hi qui inter hæreticos baptizati ſunt & deteriores poſtea male viuendo facti ſunt: vel hi qui apud catholicos renati, ad hæreſes, ad ſchiſmata tranſierunt: vel hi qui à catholicis, apud quos renati ſunt, non recedentes crimino ſe viuere perſtiterunt, poſſint priuilegio ſacramentorum remiſsionem æterni ſperare ſupplicij.
26 Quid ſit in fundamento habere Chriſtum, & quibus ſpondeatur ſalus quaſi per ignis vſturam.
27 Contra eorum perſuſionem, qui putant ſibi non obfutura peccata in quibus cum eleemoſynas facerent perſtiterunt.

DIVI AVRELII AVGVSTINI EPISCOPI, DE CIVITATE DEI, AD Marcellinum Liber XXI. E

De ordine diſputationis, qua prius diſſerendum eſt de perpetuo ſupplicio damnatorum cum diabolo, quàm de æterna fœlicitate ſanctorum. Caput I.

CVm per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum iudicem viuorum atque mortuorum ad debitos fines ambæ peruenerint ciuitates, quarum vna eſt dei, altera diaboli, cuiuſmodi ſupplicium ſit futurum diaboli, & omnium ad eum pertinentium, in hoc libro à nobis, quantum ope diuina valebimus, diligentius diſputandum eſt. Ideo autem hunc tenere ordinem malui, vt poſtea diſſeram de fœlicitate ſanctorum, quoniam vtrunque cum corporibus erit: & incredibilius videtur eſſe in æternis corpora durare cruciatibus, quàm ſine dolore vllo in æterna beatitudine permanere. Ac per hoc cum illam pœnam non debere eſſe incredibilem demonſtrauero, adiuuabit me plurimum, vt multo facilius omni carens moleſtia immortalitas corporum F in ſanctis futura credatur. Nec à diuinis ordo iſte abhorret eloquiis, vbi aliquando quidem bonorum beatitudo prius ponitur, vt eſt illud: Qui bona fecerunt in reſurrectionem vitæ, qui autem mala egerunt, in reſurrectionem iudicij, ſed aliquando & poſterius, vt eſt: Mittet filius hominis angelos ſuos, & colligent de regno eius omnia ſcandala, & mittent in caminum ignis ardentis: illic erit fletus & ſtridor dentium: tunc iuſti fulgebunt, ſicut ſol in regno patris ſui. Et illud: Sic ibunt iniuſti in ſupplicium æternum, iuſti autem in vitam æternam. Et in prophetis, quod commemorare longum eſt, nunc ille, nunc iſte ordo ſi quis inſpiciat, inuenitur. Sed ego iſtum qua cauſa elegerim dixi.

2. Timo. 4. *Ioan. 5.* *Mat. 13.* *Mat. 25.*

An poſſint corpora in vſtione ignis eſſe perpetua. Cap. II.

QVid igitur oſtendam vnde conuincantur increduli, poſſe humana corpora animata atque viuentia, non ſolum nunquam morte diſſolui, ſed in æternorum quoque ignium durare tormentis? Nolunt enim hoc ad omnipotentis nos referre potentiam, ſed aliquo exemplo perſuaderi ſibi flagitant. Quibus ſi reſpondebimus, eſſe animalia profecto corruptibilia, quia mortalia, quæ tamen in mediis ignibus viuant,

G viuant, nonnullum etiam genus vermium in aquarum calidarum ſcaturigine [a] reperiri, quarum feruorem nemo impune contrectat: illos autem non ſolum ſine vlla ſui læſione ibi eſſe, ſed extra eſſe non poſſe, aut nolunt credere, ſi oſtendere non valemus: aut ſi valuerimus, ſiue oculis demonſtrare res ipſas, ſiue per teſtes idoneos edocere, non ſatis hoc eſſe ad exemplum rei de qua quæſtio eſt, eadem infidelitate contendunt: quia hæc animalia, nec ſemper viuunt, & in illis feruoribus ſine doloribus viuunt, ſuæ quippe naturæ conuenientibus vegetantur, illis non cruciantur elementis: quaſi non incredibilius ſit vegetari, quàm non cruciati talibus rebus. Mirabile eſt enim dolere in ignibus, & tamen viuere, ſed mirabilius viuere in ignibus, nec dolere. Si autem hoc creditur, cur non & illud?

IOANNIS LODOVICI VIVIS Valentini in XXI. librum de Ciuitate dei D. Aurelij Auguſtini commentarij.

H [a] NOnnullum etiam genus vermium in aquarum calidarum ſcaturigine.) Sunt enim aquæ plorimæ, quæ erumpunt calidæ, quod earũ ſubterraneus defluxus fiat per venas ſulphureas. Empedocles putat caleſcere eas ignibus, quos multis locis terra opertos tenet, vt Seneca lib. iij. queſt. 10. natu. refert, eas pro certo compertoq; tradunt multis morbis præſentaneum eſſe remedium. ſunt in Italia crebræ, & in Germania nobiliſſ. Aquiſgrani balneis à natura paratis ſine noſtro impẽdio & artificio, aliiſq́, pleriſq. in locis, de quis caput eſt apud Plinium libro primo & triceſimo ſecundo.

An conſequens ſit, vt corporeum dolorem ſequatur carnis interitus. Cap. III.

SEd nullum eſt, inquiunt, corpus quod dolere poſsit, nec poſsit mori. [a] Et hoc vnde ſcimus? Nam de corporibus quis certus eſt dæmonũ, [b] vtrum in eis doleant, quando ſe affligi magnis cruciatibus confitentur? Quod ſi reſpõdetur, † terrenum corpus ſolidum ſcilicet atque conſpicuum nullum eſſe: atque vt vno potius nomine id explicem nullã eſſe carnem quæ dolere poſsit, moriq́; non poſsit, quid aliud dicitur, niſi quod ſenſu corporis homines & experientia collegerunt? Nullam nanque carnẽ niſi mortalem ſciũt. Et hæc eſt eorum tota ratio, vt quod experti non ſunt, nequaquam eſſe poſſe arbitrẽtur. Nanque cuius rationis

Mat. 8.

*alias, cõfitentur.

I eſt dolorem facere mortis argumentũ, cum vitæ potius ſit indicium? Et ſi enim quærimus vtrum ſemper poſsit viuere, certum tamen eſt viuere omne quod dolet, doloremq́; omnem niſi in re viuente eſſe non poſſe. Neceſſe eſt ergo vt viuat dolens, nõ eſt neceſſe, vt occidat dolor, quia nec corpora iſta mortalia & vtique moritura, omnis dolor occidit. Vt autem dolor aliquis poſsit occidere, illa cauſa eſt, quoniam ſic eſt anima connexa huic corpori vt ſummis doloribus cedat atque diſcedat, quoniam & ipſa compago membrorum, atque vitalium ſic infirma eſt, vt eam vim, quæ magnum vel ſummum dolorem facit, [c] non valeat ſuſtinere. Tunc autem tali corpori anima & eo connectetur modo, vt illud vinculum ſicut nulla temporis longitudine ſoluitur, ita nullo dolore rumpatur. Proinde etiam ſi caro nunc talis nulla eſt, quæ ſenſum doloris perpeti poſsit, mortemq́; non poſſit: erit tamen tunc talis caro, qualis nunc non eſt, ſicut talis erit & mors, qualis nunc non eſt. Non enim nulla, ſed ſempiterna mors erit, quando nec viuere anima poterit deum non habendo, nec doloribus corporis carere moriendo. Prima mors animam nolentem pellit de corpore, ſecunda mors animam nolentem tenet in corpore. Ab vtraq; morte communiter id habetur, vt quod non vult anima, de ſuo corpore patiatur. Attendunt autem iſti contradictores nullam eſſe nunc carnem quæ K dolorem pati poſsit, mortemq́ue non poſsit, & non attendunt eſſe tamen aliquid tale quod corpore maius ſit. Ipſe quippe animus, cuius præſentia corpus viuit, & regitur, & dolorem pati poteſt, & mori non poteſt. Ecce inuenta res eſt, quæ cum ſenſum doloris habeat, immortalis eſt: hoc igitur erit tunc etiam in corporibus damnatorum, quod nunc eſſe ſcimus in animis omnium. Si autem conſideremus diligentius, dolor qui dicitur corporis magis ad animam pertinet. Animæ enim eſt dolere, non corporis, etiam quando ei dolendi cauſa exiſtit à corpore, cum in eo loco dolet, vbi læditur corpus. Sicut ergo dicimus corpora ſentientia, & corpora viuentia, cum ab anima ſit corporis ſenſus & vita, ita & corpora dicimus dolentia, cum dolor corporis niſi ab anima eſſe non poſsit. Dolet itaque anima cum corpore in eo loco eius, vbi aliquid contingit vt doleat. Dolet & ſola quãuis ſit in corpore, cum aliqua cauſa etiam inuiſibiliter triſtis eſt ipſa corpore incolumi. Dolet etiam non in corpore conſtituta. Nam vtique doleat diues ille apud inferos quando dicebat: Crucior in hac flamma. L Corpus autem nec examine dolet, nec animatum ſine anima dolet. Si ergo à dolore argumentum rectè ſumeretur ad mortem, vt ideo mors poſsit accidere, quia potuit accidere & dolor, magis ad animam pertineret mori, ad quã magis pertinet & dolere. Cum vero illa quæ magis dolere poteſt, non poſsit mori, quid momenti affert cur illa corpora, quoniam futura ſunt in doloribus, ideo etiam moritura eſſe credamus? Dixerunt quidam Platonici, [d] ex terrenis corporibus moribundiſq́; membris eſſe animæ & metuere, & cupere, & dolere, atque gaudere. Vnde Virgilius: Hinc, inquit, id eſt, ex moribundis terreni corporis mẽbris, metuunt cupiuntq́; dolent gaudentq́;. Sed conuicimus eos in quarto decimo huius operis libro, habere animas ſecundum ipſos ab omni etiam corporis labe purgatas, diram cupiditatem, qua rurſus incipiunt in corpora velle reuerti. Vbi autem poteſt eſſe cupiditas, profectò etiam dolor poteſt. Fruſtrata quippe cupiditas, ſiue non perueniẽdo, quò tendebat, ſiue amittendo, quò peruenerat, vertitur M in dolorem. Quapropter ſi anima, quæ vel ſola vel maxime dolet, habet tamen quandam pro ſuo modo immortalitatem ſuam, [e] non ideo mori poterunt illa corpora, quia dolebunt. Poſtremo ſi corpora faciunt, vt animæ doleant, cur eis dolorem poſſunt, mortem vero inferre non poſſunt, niſi quia conſequens non eſt, vt mortem faciat, quod dolorẽ facit. Cur ergo incredibile eſt, ita ignem illis corporibus dolorem poſſe inferre non mortem, ſicut ipſa corpora dolore animas faciunt, quas tamen non ideo mori cogunt? Non eſt ergo neceſſarium futuræ mortis argumentum dolor.

Lucæ 16.

Aeneid. 6.

Cap. 5.

[a] SEd nullum eſt, inquiunt, corpus quod dolere poſ. nec poſ. mor.) Omnes enim veteres philoſophi, Plato, Ariſtoteles, Epicurus, Zeno Cicero, Seneca, quicquid doleret, interitum tandem arguebãt. hinc eſt illud Ariſtotel. tertio librorum Moralium, Dolor diſtrahit, ac perimit naturam eius in quo eſt: & Ciceronis iij. de Natu. deorum, Quod dolorem accipit, id etiã accipiat interitum neceſſe eſt, ex quo probat animal nullum ſempiternũ eſſe. d Nam de corporibus quis certus eſt dæmonum.) Diſputatur inter Platonicos an dæmonum corpora ſentiant, doleántque. ſunt qui in neruis totam vim ſentiendi ſtatuant, quibus carere aiunt dæmones, ideo nec ſentire, nec pati dolorem vlla vi queunt qui iis aduerſantur, non in neruo doloris patientiam ſitam eſſe, ſed in ſpiritu neruum ambiente dicunt, qui ſi neruum deſerat, ſtupeſcat neruus protinus, & ſine functione vlla iaceat extinctus, ea eſt enim velut nerui vita. atque hi accommodatius ad naturam rei loquuti exiſtimantur. itaque iſti ſpiritale dæmonum corpus, & tangere & tangi poſſe affirmant, & proinde dolore affici, ſed ſubitario fluxóque, niſi diutius hæreat premátq; dolorem afferens. nam duriore corpore ſecari ſpiritalia illa poſſunt, cæterũ extemplo coire, nec apertã diutius eſſe plagã, ideo quo ſunt, inquiũt, corporibus deſioribus & concretioribus, hoc magis

dolori

A dolori perferendo ſunt obnoxij,& diuturnius eo aſſiciūtur: quo citca minat præcipitiorū,& enſes patent. Hæc ex Michaile Pſello, & Marco illo dæmonicola primario Qua foi ſan opinione Virgil. vj. Aeneid. Sybyllae indocit præcipientem Aeneæ, vt aduerſus concurſum frequētium dæmonum enſem diſtringat: Tuque, inquit, inuade viā, vaginaq; libera ferrum. c Vt eam vim, quæ magnum, vel ſummū dolorem facit.) Dolor. Eſt enim dolor vt a Cicerone definitur ij. Tuſcu. quæſtio. motus aſper in corpore à ſenſib' alienus, qui ſi ingraueſcat, opprimit vitalia, & perimit hominem: ſeu id fiat auctā ſupra modum aliqua et corporis qualitatibus ſiua ardore, ſiue humore, ſiue ſpiritibus, ſiue excrementis, & terreſtri materia ſiua imminuta ex iis quapiā, ſeu perpetuitate corporis preſſa ſeu diſiuncta. his enim de cauſis ſolet ferè dolor in corporibus gigni. d Dixerūt quidā Platonici.) Sic & Ariſtoteles lib. de anima. j. negat animā iraſci, gaudere, timere non ſecus quàm texere, vel ædificare, quoniam vt hæc agit per corpus, ita & illa. quod ſi hoc de ira & gaudio admittam' profecto & dolor ab anima eadā ratione excludetur, quē & excludūt Alexander & Themiſtius ab anima ſine corpore. Cæterū hac de re nō eſt hic loc' diſputandi: nā qui affectibus vniuerſis priuāt animā corpore nō comitatā, aut nuſquam à corpore ſeparari volunt, aut torpentem & ſine omni prorſus actione relinquēt, quū è corpore diſceſſerit, ac prorſus talē, qualē ipſi iidem fidant Epicuri deū abſq; omni actione ac motu. & Ariſtotelis dictū effuſum eſt per ardorē diſputandi, dū totis animis in perennitatē illam motus, quam animę Plato tribuebat inuadēs, omni motu animā conatur ſpoliare, quò deformior ſit ornata priuſtātis motus copia, ita ne affect' quidē permittit, nō perinde vt ſibi prodeſ- B ſet, ac vt obeſſet magiſtro, cui' rationē illā de animę immortalitate per motus originē & perennitatē plauſibilem Gręcia tota videbat eſſe. Sed cōtrouerſia eſt hęc in verbo, dolere fortaſſe nō poſſit anima ſeiuncta à corpore: triſtari vero poteſt, & mœrere, quū quod cupit nō aſſequitur, aut aſſecuta perdit, quod tā eſt animæ dolere, quàm corpori cruciari. e Pro ſuo modo immortalitatē ſuam.) Nō enim ita immortalis eſt, vt æternū antea vixerit, nec vt extingui nulla vi queat, ſed quod condita ſemel à deo, nunquā ita peribit, vt in nihilum abeat, tametſi mortem pati poſſit, quam ſecundam dicimus ſupplicij perpetuùm duraturi.

De naturalibus exemplis, quorum conſideratio doceat poſſe inter ignes viuentia corpora permanere. *Cap. IIII.*

QVapropter ſi, vt ſcripſerūt qui naturas animalium curioſius indagarunt, Salmādra in ignibus viuit.[a] Et quidam notiſſimi Siciliæ montes[b] qui tanta diuturnitate temporis, atq; vetuſtate vſque nunc & deinceps flammis æſtuant atq; integri perſeuerant, ſatis idonei teſtes ſunt nō omne quod C ardet abſumi. Et anima indicat, non omne quod dolere poteſt, poſſe etiam mori. Quid adhuc à nobis rerum poſcuntur exempla, quibus doceamus non eſſe incredibile, vt hominū corpora ſempiterno ſupplicio punitorum, & in igne animā non amittant, & ſine detrimento ardeāt, & ſine interitu doleant? Habebit enim tunc iſta carnis ſubſtātia qualitatē ab illo inditam,[c] qui tam miras & varias tot rebus[d] indidit, quas videmus, vt eas quia multæ ſunt non miremur. Quis enim niſi deus creator omniū dedit carni pauonis mortui, ne putreſceret?[e] Quod cum auditu incredibile videretur, euenit vt apud Carthaginē nobis cocta apponeretur hæc auis. De cuius pectore pulparum quātum viſum eſt decerptum ſeruare iuſſimus. Quod poſt dierū tantum ſpacium quanto alia caro quæcūq; cocta putreſceret prolatum atque oblatum, nihil noſtrum offendit olfactum. Itemq; repoſitū poſt dies amplius quàm triginta, idē quod erat inuentū eſt. Idemq; poſt annū, niſi quod aliquantū corpulentiæ ſiccioris, & contractioris fuit. Quis paleæ dedit, vel tam frigidam vim, vt obrutas niues ſeruet: vel tam feruidam, vt poma immatura maturet? De ipſo igne mira quis explicet, quo quæq; aduſta nigreſcūt cum ipſe ſit lucidus, & penè omnia, quæ ambit, & lambit, colore pulcherrim' decolorat, atq; ex pruna fulgida carbonē teterrimū reddit? Neque id quaſi regulariter definitū eſt. Nam econtrario lapides igne candente percocti, & ipſi fiunt candidi, & quamuis ille magis rubeat, illi albido colore niteſcāt:[f] cōgruit tamen illi luci, quod album eſt,[g] ſicut nigrū tenebris. Cum itaque ignis in lignis ardeat, vt lapides coquat, cōtrarios habet non in cōtrariis rebus effectus. Et ſi enim lapides & ligna diuerſa ſunt, contraria tamen non ſunt,[h] ſicut album & nigrum: quorum in lapidibus vnum fecit, alterū D in lignis, clarus illos clarificans, hæc obfuſcās, cum in illis deficeret, niſi in iſtis viueret. Quid in carbonibus? Nōne mirāda eſt, & tanta infirmitas, vt ictu leuiſſimo frangantur, preſſu faciliimo conterantur, & tanta firmitas, vt nullo humore corrumpantur, nulla ætate vincantur vſquadeo, vt eos ſubſternere ſoleant[i] qui limites figunt, ad conuincendum litigatorem, quiſquis poſt quātalibet tempora extiterit, fixumq; lapidem limitem nō eſſe contenderit? Quis eos in terra humida infuſſos, vbi ligna putreſcerent, tandiu durare incorruptibiliter poſſe, niſi rerum ille corruptor ignis effecit? Intueamur etiam miraculum calcis, excepto eo de quo iam ſatis diximus, quod igne candeſcat, quo alia terra reddūtur etiā occultiſſime ab igne ignē concipit? Cūq; iam gleba tangētibus frigida tā latēter ſeruat, vt nulli noſtro ſenſui prorſus appareat, ſed compertus experimento etiam dum non apparet, ſciat ineſſe ſopitus. Propter quod eam calcē viuā[k] loquimur, velut ipſe ignis latens anima ſit inuiſibilis viſibilis corporis. Iā vero q̄ mirū eſt, quod cū extinguitur, tūc accēditur? Vt enim occulto igne careat, aquæ infunditur, aquáve perfunditur, & cū ante ſit frigida, inde ferueſcit, vnde feruētia cūcta frigeſcūt. Velut expirāte ergo illa gleba diſcedēs ignis, qui latebat apparet, ac deinde tanquam E mortua ſic frigida eſt, vt adiecta vnda nō ſit arſura, & quā calcē vocabamus viuā, vocemus extinctā. Quid eſt quod huic miraculo addi poſſe videatur? Et tamē addit. Nā ſi nō adhibeas aquā, ſed oleū,[l] quod magis fomes eſt ignis, nulla eius perfuſione vel infuſione ferueſcit. Hoc miraculū ſi de aliquo Indico lapide legeremus, ſiue audirem', & in noſtrū experimentū venire nō poſſet, profecto aut mēdaciū putaremus aut certe grāditer miraremur. Quarum vero rerum ante noſtros oculos quotidiana documenta verſantur, nō genere minus mirabili, ſed ipſa aſſiduitate vileſcūt, ita vt ex ipſa India, quæ remota eſt pars orbis à nobis, deſierimus nōnulla mirari, quæ ad nos potuerunt miranda perduci. Adamātem lapidē multi apud nos habēt, & maxime aurifices inſignitoréſq; gēmarum, qui lapis nec ferro, nec igni,[m] nec alia vi vlla perhibetur præterquā hircino ſanguine vinci. Sed qui eum habent atque nouerunt, nunquid ita mirātur, vt hi quibus primū potentia eius oſtenditur? Quibus autē non oſtenditur, fortaſſe non credunt, aut ſi credunt, inexperta mirantur, & ſi contigerit experiri, adhuc quidem miramur F inſolita. Sed aſſiduitas experiēdi paulatim ſubtrahit admirationis incitamentum. Magnetē lapidem[n] nouimus mirabilē ferri eſſe raptorē, quod cum primum vidi, vehementer inhorrui. Quippe cernebam à lapide ferreum annulum raptum atq; ſuſpenſum, deinde tanquam ferro quod rapuerat vim dediſſet ſuam cōmunemq; feciſſet, idem annulus admotus eſt alteri, eumq; ſuſpendit, atque vt ille prior lapidi, ſic alter annulus priori annulo cohærebat. Acceſſit eodem modo tertius, acceſſit & quartus. Iamq; ſibi per mutua connexis circulis non implicatorū intrinſecus, ſed extrinſecus adhærentium, quaſi catena pependerat annulorum. Quis iſtam vim lapidis nō ſtuperet,[o] quæ illi non ſolū inerat, verumetiā per tot ſuſpēſa tranſibat & inuiſibilibus ea vinculis ſubligabat? Sed multo eſt mirabilius, quod à fratre & coëpiſcopo meo Seuero Milleuitano de iſto lapide cognoui. * Seipſum nāq; vidiſſe narrauit, quemadmodum Bathanus*† quondam comes Africæ, cum apud eum cōuiuaretur Epiſcopus, eundem protulerit lapidem, & tenuerit ſub argēto, ferrumq; ſuper argentū poſuerit, deinde ſicut ſubter mouebat manum, qua lapidē tenebat, ita ferrū deſuper mouebatur, atq; argento medio nihilq; patiente, concitatiſ-

* aliàs, compert

*† al. Bathanarius

G ſimo curſu ac recurſu infrà lapis ab homine, ſuprà ferrũ rapiebatur à lapide. Dixi quod ipſe cõſpexi, dixi quod ab illo audiui, cui tanquam ipſe viderim credidi. Quid etiã de iſto magnete legerim dicã: quando iuxta eũ ponitur adamas[p] non rapit ferrũ, & ſi iam rapuerat vt ei appropinquauerit mox remittit. India mittit hos lapides.[q] Sed ſi eos nos cognitos iã deſiſtimus admirari, quãto magis illi à quibus veniũt, ſi eos facillimos habent: ſi forſitã habẽt vt nos calcem quã miro modo aqua ferueſcentẽ, qua ſolet ignis extingui, & oleo nũ ferueſcentẽ, quo ſolet ignis accendi, quia in promptu nobis eſt, non miramur.

Salamandra. a SAlamandra in ignibus viuit.) Puto me alibi de Salamandra ſcripſiſſe et Ariſtote. & plinio, qui illam dicunt lacertæ figura eſſe animal ſtellatum nunquam niſi magnis imbribus proueniens, & ſerenitate deficiens cui tantus rigor, vt ignem tactu extinguat, non alio modo quam glacies. *Montes ardentes.* b Et quidam notiſſimi Siciliæ montes.) Montes multi in locis ardent, vt Aetna in Sicilia, & in Hiera, quæ olim Theraſia prope Siciliam Vulcano ſacra, in qua eſt collis nocturnas euomens flammas. tum etiam Aconocaums in Aethiopia, Veſuuius in Cãpania, & Lycia Chimæra, & trãs Herculis columnas quędam nocturnis incendiis cõſpicua, quędam diurnis: alij ardentiũ faciem oſtẽdunt, vt iuxta Pygmæos, & prope Sybsatas in Africa. Cauſam ardorum montium innumeri quæſierunt, mandaH runtq́; literis. plurimorum ſententia eſt, eſſe venas ſulphuratas ſubterraneas, quæ quum latis cauernis ſpiritum admiſere, ex cõcuſſione illa generatur ignis, ſulphure fomenta ſuppeditante. Sic Aetna, ſic Veſuuius & Gaur[9] Cãpaniæ ardent, quæ maxime regio, vt inquit Scitus[9], ſulphur deſudat. Flato vero agitato incendia exiſtere, vel hinc deprehẽdi poteſt quod non omnibus ventis ardores illi proueniant, ſed iis tantum ſpirãtib[9], qui ſubire per aduerſas ſpelũcas poſſint, vt in Aetna Euro vel Africo: quumq́; ſulphur nõ ſemper ſuppetat, fit vt Aetnæ incẽdia nõ ſint cõtinua, quemadmodũ nec Liparæ inſulæ, cuius ardorẽ deficere tradit Xenophanes, ſed anno ſeptimo rediteg̃ſſe. c Qualitatẽ ab illo inditã.) Quid enim aliud ſunt rerũ naturæ, præter ea ingenia, quæ vnicuiq; reã addidit parẽs vniuerſorũ, dum eã ipſam rẽ procreat. Calorem dedit igni, calefacere eſt huic naturale: dediſſet frig[9] tã hoc eſſet ei ex natura, quæ minus eſt quam glaciei. d Quæ tam miras & varias tot rebus.) Et bene miras, quas admirari promptũ ſit, ſeruari atque cognoſcere nõ itẽ. Differẽtiæ rerum, inquit Ariſtoteles, hoc eſt, ſuæ ſingulis rerũ proprietates & naturæ ignoratæ nobis ſunt, qui non modo recognita illa & abſtruſa naturæ non aſſequimur, ſed ad exprompta hæc, & quæ natura palam propoſuit caligamus & hallucinamur, vt nõ male Socrates affirmaſſe videatur, nos nihil ſcire. & tamen non deſunt, qui ſe nihil neſcire profiteãtur, vel hoc nomine cæteris imperitiores, q̃ nondũ erũditione eò progreſſi ſunt, vt intelligant omnia ſic eſſe à natura inuoluta, & abdita, vt nihil penè detectũ apertumq́; noſtris ingeniis relinquat. Itaq; is mihi demum verũ diſciplinarum cõfeciſſe circulũ videtur, qui à rerum omniũ ignoI rantia per artes omnes peregrinatus, ad rerũ omniũ ignorantiã præterquã huius ipſi[9] redierit. e Carni pauonis mortui ne putreſceret.) Multorũ ex iis quę Auguſtinus hic ponit, nullo humano ingenio reddi poſſe ratio videtur quorundam poteſt coniectoris tantũ ſæpe infirmis atq; imbecillibus quæſita quã tamen nos non adſcribemus, ne non tã explicare Auguſtinũ quàm cum eo pugnare videamur. f Illi albido colore niteſcant.) In aliis exemplaribus legitur albeſcant, in aliis albicent.
g Quod album eſt.) Plurimum enim lucis album retinet, ideo nõ ſecus viſui officit, q̃ ipſa lux: minimum vero nigro idcirco confert, & Ariſtoteles illud diſgregatiuũ nominat, hunc congregatiuũ. h Contraria tamen nõ ſunt.) Nam ſubſtantiæ nihil contrarium. & contraria ſunt, quę ſub eodẽ genere maxime diſtant, vt album & nigrum ſub colore, frigidũ & calidũ, humidũ & ſiccũ, ſub qualitate prima. i Vt eos ſubſternere ſolẽãt.) Cteſiphõ architect[9] iactur[9] fundamẽta tẽpli Dianæ Epheſiæ, quo diuturnius eſſet loco paluſtri opus, carbones ſubſtrauit. Plin. lib. xxxvj. non dubitem, quin legendum ſit Cherſiphron, cõſentientibus Græcis & *Cherſiphron.* in primis Strabone lib. xiiij. [illegible] de tẽplo illo narrans, pro quo nos vulgo in latinis codicibus legimus Archiphron, vt alia in eodem opere infinita mendoſe. k Propter quod eam calcẽ viuam.) Seneca. lib. iij. natu. quæſt. Viuæ calci aquam infunde, feruebit. l Si non adhibeas aquam, ſed oleum.) Plin. lib. xxxiij. Calx aqua accenditur. & Thracios lapis, idemq́; oleo reſtinguit. m Qui lapis, nec ferro, nec igni.) Plin. lib. vlti. ca. iiij. de Adamãte diſſerit eũ ait in rebus humanis, non ſolũ inter gẽmas maximũ habere precium, incudibuſq; deprehendi, ita reſpuentẽ ictum, vt ferrũ vtrinque *Adamas.* diſſiliat: quippe duritia, inenarrabilis, ſimulq; ignium victrix natura, & nunquã incaleſcens. Vnde & nomẽ indomita vis Græca interpretatione accepit. ſic ille. Porrò [illegible], eſt domo, cui accedit α particula priuatiua. idem paulo poſt: illa inuicta vis quarũ violentiſſimæ naturæ rerũ ferri ignisq; contẽptrix hircino rumpitur ſanguine, ac ne aliter, quam recẽti calidoq; macerata, & ſic quoq; multis ictibus, tunc etiã præterquã eximias incudes malleoſq; ferreos frangens. Cuius hoc ingenio inuentum, quòve caſu repertum? aut quę fuit coniectura experiendi rẽ immenſi ſecreti, & in fœdiſſimo animaliũ omniũ? profecto munetis talis inuẽtio numinis eſt, nec quęrẽda in vlla parte naturę ratio, ſed voluntas, vt quũ fœliciter rumpere cõtigit, in tam paruas frangatur cruſtas, vt cerni vix poſſit. Tantũ Plini[9]. At ſuperiore anno Bernard[9] Valdaura feſtiuiſſimo adoleſcẽs ingenio Adamantes oſtẽdit mihi quos narrabat malleo fracK tos à Bernardo patre dum gẽmę duritiẽ experitur: ſed eos nõ Indicos aut arabicos adamãtes eſſe credo, cæterũ quos plinius ſeu Cyprios, ſeu *Bernardus Valdaura.* Siderites vocat. neq; enim vnum eſt Adamantũ genus. & Siderites [illegible] dicitur, hoc eſt, à ferro quod non diſſimili ſint colore qui ictib[9] franguntur, & alio Adamãte perforari poſſunt, quod & Cyprio euenit, qui vt degeneres nominis tantũ authoritatẽ habent. Prætereo quæ hic narrata ſunt mihi à pleriſq; de Adamantibus fortiſſimis principis Rauaſtanij. n Magnetẽ lapidẽ.) De magnete Plin. li. xxxvj. ca. xvj. Magnetẽ ait ab inuentore ſic dictum, vt author eſt Nicander, in India repert[9] *Magnes.* lapis namq; & paſſim inuenitur. Lucret[9] lib. vj. à patria nominari dicit Magneſia, ſed hoc vnũ gen[9] magnatũ à cæteris diuerſum. Vocat & ſiderites à virtute trahendi Sideros, hoc eſt ferri & herach[9] vel à viribus ab Heraclea Põti vrbe de qua dixi alias, ſunt qui hũc demũ trahere ferrũ putẽt, nõ magnetẽ, q̃ ſanè nõ negarim, ſi recti[9] vel loquãtur, vel intelligãtur, nẽpe Magnetum lapidẽ ferrũ nõ attrahere: quinque enim genera magnetia poſuit Sotacus. Aethiopicũ, Magneſiacũ ex Magneſia Macedoniæ, tertiũ Echiũ Bœotiũ, quartũ Alexandrinũ, Troicũ, quintum Magneſiũ è Magneſia Aſię. Hũc magnetẽ candidũ eſſe narrãt, neq; ferrum attrahere ſimilẽ pumici. atq; hoc eſt quod Diogenianus ait magnetẽ hunc ita ſimilẽ argẽto eſſe, vt ſpectãtes plerunq; fallat. Nec ferrũ hoc more gerere. lapis eſt cõtrario Magneti ingenio, vt, inquit Plini[9], Theamenes nomine, qui ferrũ omne abiicit, & procul pellit. n Quis iſtã vim lapidis nõ ſtuperet.) Miratus Plinius eã eſſe magneti vim, nec expedire rationẽ poteſt, Lucretius in vj. dũ eã quærit multa nugatur, & tandẽ eò deuoluitur, vt fecerit eſſe dicat: nõ min[9] Agrigẽtinus Empedocles, qui ob eã vim animatũ eſſe magnetẽ affirmauit. p Quando iuxta eum ponitur adamas.) Plin. vlti. volumine. Adamas diſſidet cũ magnete lapide L in tantũ, & iuxta poſitis ferrum non patiatur abſtrahi, aut ſi admotus magnes apprehẽderit, rapiat, atq; auferat. q India mittit hos lapides.) Sũt & aliis in locis, vt dixi, ſed creberrimi in india etiam vaſti mõtes. narrat nautæ noſtrates in ima India eſſe maritimas cautes magneticas, quæ medio curſu nauigia, ſi quid ſit in eis ferri, vel clau[9] vnus fuerit, detineãt & attrahant: ideo qui illac ſunt pernauigaturi poſtes nauium ligneis clauis ſolitos compingere.

Quanta ſint quæ non rectè queant agnoſci, & tamen eadem eſſe non ſit ambiguum Cap. V.

VEruntamen homines infideles, quibus cum diuina vel præterita vel futura miracula prædicamus, quæ illis experienda nõ valemus oſtẽdere, rationẽ à nobis earũ flagitant rerũ, quam quoniã non poſſumus reddere (excedũt enim vires mẽtis humanæ, exiſtimãt falſa eſſe, quæ dicimus: ipſi de tot mirabilibus rebus, quas vel videre poſſumus vel videm[9], deberent reddere rationẽ. Quod ſi fieri ab homine non poſſe viderint, fatẽdum eſt eis, nõ ideo aliquid nõ fuiſſe, vel futurum non eſſe, quia ratio inde non poteſt reddi, quandoquidem ſunt iſta de quibus ſimiliter non poteſt. M Non itaque pergo per plurima quę mandata ſunt literis, non geſta atque tranſacta, ſed in locis quibuſq; manẽtia, quò ſi quiſquam ire voluerit & potuerit, vtrum vera ſint explorabit. Sed pauca cõmemoro.[a] Agrigentinũ Siciliæ ſalem[b] perhibent cum fuerit admotus igni, velut in aqua flueſcere: cũ vero aquę, velut in igne crepitare. Apud Garabantas[c] quendã fontẽ tam frigidũ diebus, vt nõ bibatur: tam feruidũ noctibus, vt non tangatur. In Epiro aliũ fontem[d] in quo faces vt in cęteris extinguũtur accenſæ, ſed non vt in cæteris accenduntur extinctæ. Aſbeſton Arcadiæ lapidem[e] propterea ſic vocari, quod accenſus ſemel iam non poſſit extingui. Lignum cuiuſdam ficus Aegyptiæ[f] non vt ligna cætera in aquis natare, ſed mergi, & quod eſt mirabilius, cum in imo aliquandiu fuerit, inde ad aquæ ſuperficiem rurſus emergere, quando madefactum debuit humoris pondere prægrauari. Poma in terra Sodomorum[g] gigni quidem, & ad maturitatis faciem peruenire, ſed morſu preſſũve tentata, in fumum ac fauillam corio fatiſcente vanaſcere. Pyritem lapidem Perſicum[h] tenentis manum ſi vehementius prematur adurere, propter quod ab igne nomen accepit. In eadem Perſide gigni etiam lapidem Selenitem,[i] cuius interiorem candorem cum luna creſcere atq; deficere. In Cappadocia etiam vento equas concipere,[k] eoſdemq́; fœtus non amplius triennio viuere. Tilon Indiæ inſulam[l] eo præferri cæteris terris, quod omnis arbor quæ in ea gignitur

A gnitur, nunquam nudatur tegmine foliorum. De his atque aliis innumerabilibus [m] mirabilibúſq; hiſtoria non factorum & tranſactorum, ſed manentium locorum tenet. Mihi autem aliud agenti, ea perſequi nimis longum eſt. Reddant rationem ii poſſunt infideles iſti qui nolũt diuinis literis credere, quid aliud, quàm non putãtes eas eſſe diuinas, eo quòd res habeant incredibiles, ſicuti hoc eſt, vnde nunc agimus. Non enim admittit, inquiunt, vlla ratio, vt caro ardeat, nec abſumatur: doleat, neque moriatur: ratiocinatores videlicet magni, qui de omnibus rebus quas eſſe mirabiles conſtat, poſsint reddere rationem. Reddant ergo rationẽ de his quæ pauca poſuimus, quæ proculdubio ſi eſſe neſcirent, & futura eſſe diceremus, multo minus crederent, [n] quàm quod nunc dicentibus nobis nolunt credere aliquando eſſe venturũ. Quis enim eorũ nobis crederet, ſi quemadmodũ dicimus futura hominũ viua corpora, quæ ſemper arſura atq; dolitura, nec tamen aliquando moritura ſint, ita diceremus in futuro ſeculo futurũ ſalem, quẽ faceret ignis, velut in

B aqua flueſcere, eundemq; faceret aqua velut in igne crepitare: aut futurũ fontem, cuius aqua in refrigerio noctis ſic ardeat, vt non poſsit tangi: in æſtibus vero diei ſic algeat, vt bibi non poſsit: aut futurũ lapidem, vel eum, qui ſuo calore manum conſtringentis adureret, vel eum, qui vndecũque accenſus extingui omnino non poſſet, & cætera quæ prętermiſsis aliis innumeris cõmemoranda interim duxi? Hæc ergo in illo ſeculo, quod futurũ eſt, ſi diceremus futura, nobiſque increduli reſponderẽt, ſi vultis vt ea credamus, de ſingulis reddite rationẽ, nos nõ poſſe cõfiteremur, eo quod iſtis & ſimilibus dei miris operibus infirma mortaliũ ratiocinatio vincitur, fixã tamen apud nos eſſe rationẽ, non ſine ratione omnipotentem facere, vnde animus humanus infirmus rationem non poteſt reddere, & in multis quidem rebus incertum nobis eſſe quid velit: illud tamẽ eſſe certiſsimum nihil eorũ illi eſſe impoſsibile, quæcunq; voluerit, eique nos credere prædicenti quem neq; impotentem, neq; mentientẽ poſſumus credere. Hi tamẽ fidei reprehenſores, exactoreſq; rationis, quid ad iſta reſpõdent de quibus ratio reddi ab homine non poteſt, & tamen ſunt, & ipſi rationi naturæ videntur eſſe contraria? Quæ ſi futura eſſe diceremus, ſimi-

C liter à nobis ſicut eorũ, quæ futura eſſe dicimus, ab infidelibus ratio poſceretur, ac per hoc cũ in talibus operibus dei deficiat ratio cordis & ſermonis humani: ſicut iſta non ideo non ſunt, ſic non ideo etiam illa non erunt, quoniam ratio de vtriſque ab homine non poteſt reddi.

a SEd pauca cõmemoro.) Hæc omnia quum apud alios alia, tum vero apud Plinium omnia fere. b Agrigẽtinum Siciliæ ſalem.) Plin. lib. xxj. Hoc vero ſalis non fit niſi aquilonibus. In igne nec crepitat, nec exilit Tragaſeus, neque Achantius ab oppido appellatus, neque vllius ſpuma, ſiue ramentum, aut tenuis. Agrigentinus ignium patiens ex aqua exilit. Conficitur ſal ex marinæ aquæ ſpuma, quæ terreſtri materia concreſcit, & ceu colata per cineres aqua ſaporẽ illum trahit: idcirco Ariſtoteles ſpeciẽ quandã terrę ſalẽ eſſe dicit, quod ex aqua fit velut atra bilis ex humoribꝰ corporis animãtis, hinc in aqua ſoluitur, ab igne vero reſilit duricia ſua & frigore. c Apud Garamãtas.) Pliniꝰ. lib. v. Vltra eum deſerta Matelgę, oppidũ Garamãtum, itemq; Debræ effuſo fonte à medio die ad mediã noctẽ aquis feruẽtibus, toudẽ horis ad medium diẽ rigẽtibus. aut hoc idem, aut certe ab hoc non multum diſiunctus eſt fõs celebratiſſ. Iouis Hãmonis eiuſdẽ ingenij, cuius etiam Plinius meminit lib. ij ca. cvj. de hoc Lucretius, Herodotꝰ, Diodorus, Mela, Ouidius, Silius, Solinꝰ, Arrianus. d In Epiro alium fontẽ.) Mela libro ij in Epiro Dodonæi Iouis tẽplum & fons, ideo ſacer, quod cum ſit frigidus & immerſas faces, ſicut cęteri extinguat, vbi ſine igne procul admouetur, accendit, idẽ Plin. lib. ij. ferè verbis eiſdẽ, vt ex Mela cepit. e Aſbeſton

Asbeſtos. Arcadię lapidem.) Plin. lib. xxxvij. Aſbeſton in Arcadię montibus naſci ſcribit, coloris ferrei eſt. ἄσβεστος inextinguibilis. nam σβέννυμι, extinguo. f Lignum cuiuſdam ficus Aegyptiæ.) Plinius lib. xiij. cap. vij.

Sodomæ incendium. g poma in terra Sodomorum.) Quinque vrbes ibi auerſas legimus. Sodomam, Gomorrham, adamam, Seborin, & Segor. Hæc poſtrema, inquit, Oroſius, parua, reliquæ amplæ, ſed primæ nominatiſsimæ. Solinꝰ in Polyhiſtore: Duo ibi oppida, Sodomum nominatũ alterũ, alterũ Gomor-

D rhũ, apud quæ pomum gignitur, quod habeat ſpeciem, licet maturitatis, mãdi tamen nõ poteſt: nã fuliginẽ interiorẽ fauillaceã ambitio tãtũ eximiæ cutis cohibet, quæ vel leui tactu preſſa fumũ exhalat, & fatiſcit in vagum puluerẽ. Tacitus lib. vlti. haud procul inde cãpi, quos ferunt olim vberes, magniſq; vrbibus habitatos, fulminis iactu arſiſſe & manere veſtigia terramq; ſpecie torridã vim frugiferã perdidiſſe, nã cuncta ſpõte edita, aut manu ſata ſiue herbas tenues, aut flores, ſed ſolitã in ſpeciem adoleuera atrã, & inania velut in cinerem vaneſcũt. Ego ſicut Iudaicas quondã vrbes igne cœleſti flagraſſe cõceſſerim, ita halitu lacus infici terrã, corrũpi, ſuperfuſum ſpiritum, eoq; fœtus ſegetũ & autũni putreſcere reor ſolo, cœloque iuxtà graui. Sic ille Aegeſippus Ambroſio interprete lib. iiij. quinq; ita vrbes incẽſę, quarũ vmbra quędã & ſpecies in fauillis videtur: Areſcere terrę, ardẽt aquę in quibꝰ cœleſtis ignis reliquię cognoſcitur, atq; adhuc manẽt, ſpecies illic ſpecie poma viridantia, formatos vuarũ racemos, vt edẽdi generent ſpectantibus cupiditatẽ, ſi carpas, fatiſcũt ac reſoluuntur in cinerẽ fumumq; excitant, q. adhuc ardeant.

Pyrites. h Pyritẽ lapidẽ Perſicum.) Plin. lib. vlti. Pyrites nigra quidẽ ſed attritu digitos adurit. dicitur ἀπὸ τοῦ πυρὸς ab igne, idẽ li. xxxvj. Coralliũ, inquit, lapidẽ, quidã Pyritem vocant quoniã ſit plurimus ignis illi: ſed eſt alius etiãnum Pyrites ſimilitudine æris. i Lapidẽ ſeleniẽ.) Plin. lib. vlti. Sele-

Selenites. nites ex candido tranſlucet melleo fulgore, imaginẽ lunę continẽs, redditq; eã in ſingulos creſcẽtis minuẽtiſq; numeros, naſciq; putatur in Arabia. Hęc Plin. ex Dioſcoride, vnde alia permulta diſsimulato authores, vel certe ex alio quem Dioſcorides quoq; ſecutus eſt. Porro luna σελήνη eſt Græcis. k In Cappadocia etiã vẽto equas cõcipere.) Sic Solinus in deſcriptione Cappadociæ, ſed de equabꝰ Hiſpaniæ ad Tagũ amnem, qui Luſitaniã interluit plurimorum eſt opinio Fauonio vẽto ſimplex tat parere, vt Homerꝰ tradidit, cui frequẽtes ſunt aſſenſi ſcriptores. Varro in ſecũdo de re ruſt. & hũc ſecuti Columella, Pliniꝰ, & Plinij ſimia Solinꝰ, Varro nõ plus triẽnio tales fœtꝰ viuere exiſtimat Iuſtinꝰ lib. vlti. ad maximos equorũ prouẽtus hoc refert, vt vẽto generati videbãtur. an q

E eo potiſſ. vẽto ſpirante concipiant. l Tilon Indiæ inſulã.) Plin. lib. xij. Tilon in mari rubro ponit, vt etiã Theophraſtꝰ, fert & palmas, oleaſq; ac vites & cũ reliquo pomorũ genere ficos. nulli arborũ folia ibi decidũt, idẽ lib. xvj. ait ex lignis huius inſulę ſi fiãt naues, inuentũ eſſe durare eas cc. annis. m De his atq; aliis innumerabilibus.) Sũt apud Pliniũ, Ariſtotelẽ, Theophraſtũ, quę numero cõprehẽdi nequeũt, iſtis etiã admirabiliora. n Multo minꝰ crederẽt.) Hoc eſt enĩ ingeniũ multorũ, vt tantum credãt quæ ipſi ratione aſſequuntur: cætera pro fictis repudient. quin & eo veſaniæ quidã proceſſerũt, vt cordatos ſe habitũ iri, & circũſpectos homines exiſtimẽt, ſi fortiter nihil credant, niſi quod videãt: ſecreta vel naturę, vel dei iriſu & aſpernatione vultꝰ proſequunt, ideo nõ imprudẽter qui monet miracula naturæ non paſsim, nec omnibus narranda.

Quod non omnia miracula naturalia ſint, ſed pleraque humana ingenio modificata, pleraque autem dæmonum arte compoſita. Cap. VI.

HIc ergo forte reſpõdeant, prorſus nec iſta ſunt; nec iſta credimus falſa de his dicta, falſa conſcripta ſunt, & adiiciant ratiocinatores, atq; dicẽtes: Si talia credẽda ſunt, credite & vos quod in eaſdẽ literas eſt relatũ fuiſſe vel eſſe quoddã Veneris fanum, atque ibi candelabrũ, & in eo lucernã [a] ſub diuo ſic ardentẽ, vt eam nulla tẽpeſtas, nullus imber extingueret. Vnde ſicut ille lapis, ita iſta λύχνος ἄσβεστος, [b] id eſt, lu- F
cerna inextinguibilis nominata eſt. Quod propterea poterunt dicere, vt reſpondendi nobis anguſtias ingerant: quia ſi dixerimus nõ eſſe credendum, ſcripta illa miraculorum infirmabimus: ſi autem credẽdum eſſe cõſenſerimus, cõfirmabimus numina paganorũ. Sed nos, ſicut iam in lib. duodeuigeſimo huius operis dixi, nõ habemus neceſſe omnia credere, quæ hiſtoria cõtinet gentiũ, cum & ipſi inter ſe hiſtorici, ſicut ait Varro, quaſi data opera, & quaſi ex induſtria permulta diſſentiãt: ſed ea ſi volumus credimus quæ non aduerſantur libris, quibus nõ dubitamus oportere nos credere. De his autẽ miraculorum locis, nobis ad ea quæ futura perſuadere incredulis volumus, ſatis illa ſufficiãt, quæ nos quoq; poſſumus experiri, & eorũ teſtes idoneos non difficile eſt inuenire. De iſto autẽ fano Veneris, & lucerna inextinguibili, non ſolum in nullas coartamur anguſtias, verũetiam latitudinis nobis cãpus aperitur. Addimus enim ad iſtam lucernã inextinguibilẽ & humanarũ & magicarũ, id eſt, per homines dæmonicarũ artium & ipſorũ per ſeipſos dæmonũ multa miracula. Quæ ſi negare voluerimus, eidẽ ipſi cui credimus ſacrarũ literarũ aduerſabimur veritati. Aut ergo in

G go in lucerna illa mechanicum aliquid de lapide Aſbeſto [c] ars humana molita eſt, aut arte magica factum eſt. [d] quod homines illo mirarentur in tẽplo, aut dæmon quiſpiam ſub nomine Veneris tanta ſe efficacia præſentauit, vt hoc ibi prodigiũ & appareret hominibus, & diutius permaneret. Illiciuntur autẽ dæmones ad inhabitãdum per creaturas, quas non ipſi ſed deus cõdidit, [e] delectabilibus pro ſua diuerſitate diuerſis, nõ vt animalia cibis, ſed vt ſpiritus ſignis, quæ cuiuſq; delectationi cõgruunt per varia genera lapidũ, herbarũ, lignorũ, animaliũ, carminum, rituũ. Vt autem illiciantur ab hominibus prius eos ipſi aſtutiſſima calliditate ſeducunt, vel inſpirando eorum cordibus virus occultũ, vel etiã fallacibus amicitiis apparẽdo, eorumq; paucos diſcipulos ſuos faciunt, pluriumq; doctores. Neq; enim potuit niſi primum ipſis docẽtibus diſci quiſque illorũ appetat, quod exhorreat, quo inuitetur nomine, quo cogatur, vnde magicæ artes earũque artifices extiterunt. Maxime autẽ poſſidẽt corda mortaliũ, qua potiſſimũ poſſeſſione gloriantur, cũ
2.Cor.11. ſe transfigurãt in angelos lucis. Sunt ergo facta eorum plurima, quę quãtu magis mirabilia confitemur, quanto
H cautius vitare debemus. Sed ad hoc vnde nunc agimus, nobis etiã ipſa proficiunt. Si enim hæc immundi dęmones poſſunt, quanto potẽtiores ſunt ſancti angeli, quãto potentior his omnibus deus, qui tantorũ miraculorũ effectores etiã ipſos angelos fecit? Quã ob rem [f] ſi tot & tanta tamque mirifica, quę μηχανήματα appellant, dei creatura vtentibus humanis artibus fiunt, vt ea qui neſciunt opinentur eſſe diuina. Vnde factum eſt, vt in quodã tẽplo [g] lapidibus magnetibus in ſolo & in camera proportione magnitudinis poſitis, ſimulacrum ferreũ aeris illius medio inter vtrunq; lapidẽ, ignorãtibus quid ſurſum eſſet ac deorſum, quaſi numinis poteſtate penderet: quale aliquid etiã in illa lucerna Veneris de lapide Aſbeſto ab artifice fieri potuiſſe iam diximus, ſi magorũ opera, quos noſtra ſcriptura veneficos & incantatores vocat, in tantũ dæmones extollere potuerunt, vt congruere hominum ſenſibus ſibi nobilis poeta videretur: de quadam fœmina quæ tali arte polleret, dicens:

Hæc ſe carminibus promittit ſoluere mentes [i]
Æneid.4 Quas velit, aſt aliis duras immittere curas:
Siſtere aquam fluuiis, & vertere ſydera retro:
Nocturnoſque ciet manes, mugire videbis
Sub pedibus terram, & deſcendere montibus ornos.

I Quanto magis deus potens eſt facere, quæ infidelibus ſunt incredibilia, ſed illius facilia poteſtati, quandoquidem ipſe lapidum aliarumque vim rerum & hominum ingenia qui ea miris vtuntur modis, angelicáſque naturas omnibus terrenis potentiores animantibus cõdidit: vniuerſa mirabilia, mirabili vincente virtute, & operandi, iubendi, ſinendique ſapientia vtens omnibus tam mirabiliter quam creauit?

[a] At quæ ibi candelabrum & in eo lucernam.) Vbi templum hoc ſit nõ ſatis memini legiſſe me, ſi quãdo vel in mentẽ redeat, vel legendo occurrat ſubmonebimus. [b] ἄσβεστον λύχνον.) Lucerna inextinguibilis. eſt enim lychnus lucerna, & candelabra quæ lucernas continent lychnuchi nominantur q. lucernas continentia, λυχνοῦχοι, ſicut legitur in veſtutis exemplaribus Suetonij in Cæſare, & Plinij lib. xxxiiij. vt hoc annotauit Hermolaus, illud Politianus, & poſt eũ Egnatius. [c] De lapide Aſbeſto.) Aut etiã lino, quod ignibus nõ abſumatur. nã eſſe talẽ lini ſpeciẽ Plinius tradit li.xix. viuũ id vocãt, Græci ἄσβεστον. ea argumẽ-
Pet.Garſias Lalous. to naturæ, qualia Pariſiis vidim⁹ ellychnia permulta ego & Petr⁹ Garſias Lalous cõdiſcipul⁹ mihi & ſumma familiaritate cõiunctiſſ. quale & in hac regione miſſum medio cõuiuio igni datũ, redditumq; domino mũdius ſplendentiúſque, q̃ poſſet aquis & ſmegmatis quibuslibet, cum ſe mappas vidiſſe Plinius teſtatur 10 idẽ experimentũ. [d] Aut arte magica factũ eſt.) Erutũ eſt ſepulchrũ memoria patrũ, in quo ardebat lucerna cõdita ibi, vt ex inſcriptione apparebat ſupra milleſimũ & quĩgẽteſimũ annũ, eaq; tota ex tẽplo, vt contrectari cœpta eſt, inter admotas man⁹ friata in tenuiſſimũ abiit puluerẽ. [e] Illiciuntur autẽ dæmones ad inhabitãdum. Dixi de hoc lib. viij. & x. quẽadmodũ ipſi homines edocuiſſent, K quib⁹ potiſſimũ delectarẽtur rebus, tenerẽturq;: infinita enim ſunt hæc, vt ipſi innumeri, & diuerſis cõtrariiſq; ſępenumero ingeniis, vt nihil ferè naſcatur ſub luna, quod nõ ad aliquos illiciẽdos dæmonas valeat, & ad magicã facultatẽ cõferat, ſicut Michael Pſellus docet in lib. de dæmonibus. [f] Quas nõ ipſi, ſed deus cõdidit. Obiter vitandã monet Manichæi hęreſim, qui multa eſſe dæmonibus creata dicebat, ne quis putaret dæmones creaturis ſuis ceu parẽtes filiis capi, & detineri μηχανήματα appellãt excogitata artis opera, μηχανᾶσθαι. [g] Quãobrem.) Attende longiſſimũ hyperbaton. [h] Vnde factũ eſt, vt in quodã tẽplo.) Alexãdriæ in tẽplo Sarapidis, de quo Ruffin⁹ Aquilien. li. xj. Eccleſiaſticę hiſtorię. Erat & aliud fraudis gen⁹ huiuſmodi. Natura lapidis magnetis virtutis eſſe perhibet, vt ad ſe rapiat & attrahat ferrũ. ſignũ ſolis ad hoc ipſũ ferro ſubtiliſſimo manu artificis fuerat fabricatũ, vt lapis, cui⁹ naturã ferrũ ad ſe trahere diximus, deſuper in laquearib⁹ fixus, quũ tẽperate ſub ipſo ad librã fuiſſet poſitũ, ſimulachrũ vi naturali ad ſe raperet ferrũ, aſſurrexiſſe paululũ ſimulachrum, & in aëre pẽdere videretur, ſic ille. [i] Hæc ſe carminibus promittit ſoluere mẽtes.) Virg. iiij. Aene. verbis Didonis de maga.

Quod in rebus miris ſumma credendi ratio ſit omnipotentia creatoris. *Caput VII.*

Cvr itaque facere non poſſit deus [a] vt & reſurgant corpora mortuorum, & igne æterno cru- Mat.25.
cietur corpora dãnatorũ, qui fecit mundũ in cœlo, in terra, in aere, in aquis innumerabilib⁹ miraculis plenũ: cũ ſit omnibus quib⁹ plenus eſt procul dubio maius, & excellentius etiã ipſe mundus miraculũ? Sed iſti cum quibus vel contra quos agimus, qui & deũ L
eſſe credunt à quo factus eſt mundus, & deos ab illo factos per quos ab illo adminiſtratur mundus, & miraculorũ effectrices, ſiue ſpontaneorũ, ſiue cultu & ritu quolibet impetratorũ, * ſiue etiam magicarum, mũdanas vel nõ negant, vel inſuper & prædicant poteſtates, quando *alias impetratorũ.
eis rerum vim mirabilem propoſuimus aliarum, quæ nec animalia ſunt rationalia, nec vlla ratione præditi ſpiritus, ſicut ſunt ea, quorũ pauca cõmemorauimus, reſpondere aſſolent: Vis eſt iſta naturæ, natura eorũ ſic ſe habet propriarum iſtæ ſunt efficaciæ naturarum. Tota itaque ratio eſt cur Agrigentinũ ſalẽ flamma fluere faciat, aqua crepitare, quia hęc eſt natura eius. At hoc eſſe potius cõtra naturam videtur, quæ non igni, ſed aquę dedit ſalem ſoluere, torrere autem igni non aquæ. Sed iſta inquiunt, ſalis huius naturalis eſt vis, vt his cõtraria patiatur. Hæc igitur ratio redditur, & de illo fonte Garamantico, vbi vna vena friget diebus, noctibus feruet, vi vtraque moleſta tangentibus. Hæc & de illo alio, qui cum ſit cõtrectantibus frigidus, & facem ſicut alij fontes, extinguat M
accenſam: diſſimiliter tamen atque mirabiliter, idem ipſe accendit extinctam. Hæc & de lapide Aſbeſto, qui cũ ignem nullum habeat proprium, accepto tamen ſic ardet alieno, vt non poſſit extingui. Hæc de ceteris quæ piget retexere, quib⁹ licet vis inſolita contra naturam ineſſe videatur, alia tamen de illis non redditur ratio, niſi vt dicatur, hanc eorum eſſe naturam, breuis ſane iſta eſt ratio fateor, ſufficienſque reſponſio. [b] Sed cum deus author ſit naturarum omnium, cur volunt fortiorem nos reddere rationem, quando aliquid velut impoſſibile nolunt credere eiſque redditionem rationis poſcentibus; reſpondemus hanc eſſe voluntatem omnipotentis dei, qui certe non ob aliud vocatur omnipotens, niſi quoniã quicquid vult poteſt, qui potuit creare tam multa, quæ ſi non oſtenderẽtur, aut à credendis hodieque teſtibus dicerentur, profecto impoſſibilia putarentur, non ſolum quæ ignotiſſima apud nos, verumetiam quæ notiſſima poſui. Illa enim quę pręter eos quorum de his libros legimus, non habent teſtem, & ab eis conſcripta ſunt, qui non ſunt diuinitus docti, atque humanitus falli forte potuerunt: licet cuique ſine recta reprehẽſione nõ credere. Nam nec ego volo temere credi cũcta, quę poſui, quia nec à meipſo ita creduntur tanquam nulla de illis

A illis ſit in mea cognitione dubitatio, exceptis his quæ vel ipſe ſum expertus: & cuius facile eſt experiri: ſicut de calce quòd feruet in aqua, in oleo frigida eſt: de magnete lapide, quod neſcio qua ſorbitione inſenſibili, ſtipulam non moueat, & ferrum rapiat: de carne non putreſcente pauonis, cum putruerit & caro Platonis: de palea ſic frigente, vt flueſcere niuem non ſinat: ſic calente, vt matureſcere poma compellat: de igni fulgido, quod ſecundum ſuum fulgorem lapides coquendo candificet, & contra eundem ſuum fulgorem vrendo plurima obfuſcet. Tale eſt, quod & nigræ maculæ offenduntur ex oleo ſplendido, ſimiliter nigræ lineæ de candido imprimuntur argento. De carbonibus etiam, quod accedẽte igne ſic vertantur in contrarium, vt de lignis pulcherrimis tetri, fragiles de duris, imputribiles de putribilibus fiant. Hæc ipſe quædam cum multis, quædam cum omnibus noui, & alia plurima, quæ huic libro inſerere longum fuit. De his autem quæ poſui non experta, ſed lecta, præter de fonte illo vbi faces extinguuntur ardentes & accenduntur extinctæ: & de pomis terræ Sodomorum forinſecus quaſi maturis, intrinſecus fumeis, nec teſtes aliquos idoneos à quibus vtrum vera eſſent audirent, po

B tui reperire. Et illum quidem fontem non inueni qui in Epiro vidiſſe ſe dicerent, ſed qui in Gallia ſimilẽ noſſent non longe à Gratianopoli[c] ciuitate. De fructibus autem Sodomitarum arborum, non tantum literæ fide dignæ indicant, verumetiam tam multi ſe loquuntur expertos, vt hinc dubitare non poſſim. Cætera vero ſic habeo, vt neque affirmanda, neque neganda decreuerim, ſed ideo etiam ipſa poſui, quoniam apud eorum contra quos agimus Hiſtoricos, legi, vt oſtenderem qualia multa, multique illorum nulla reddita ratione, in ſuorum literatorũ ſcripta literis credant, qui nobis credere, quãdo id quod eorum experientiam ſenſumq; tranſgreditur, omnipotentem deum dicimus eſſe facturum, nec hac reddita ratione dignantur. Nam quæ melior & validior ratio de rebus talibus redditur, quàm cum omnipotens ea poſſe facere perhibetur, & facturus dicitur, quæ prænunciaſſe ibi legitur, vbi alia multa prænunciauit, quæ fuiſſe monſtratur. Ipſe quippe facit, quia ſe facturum eſſe prædixit,

C quę impoſsibilia eſſe putantur, qui promiſit, & fecit vt ab incredulis gentibus incredibilia crederentur.

a Cur itaque facere nõ poſſit deus.) Cũ hic totus locus de reſurrectione, de iudicio, de ſupplicus impiorum, & beatitudine piorum, terminos captũmque huius naturæ excedat, miror ſcholaſticos theologos Thomam, Scotum, Occamum, Henricum Gandauẽſem, Durandum, Paludanũ, de iis omnibus ex dogmatis Ariſtotelicis diſſerere, & definire & ita inter ſe pertinaciter concurrere naturę, tantum argumentis armatos: vt cum quęrunt an corpora reſurrectura ſint, an in fine mundi, an materia, quæ aliquando humana forma decorata eſt, appetat ſemper illã eandem formam, an pati poſsint animæ fœlicium, an motus cœlorum quieturus, & qua poſitione cœlorum quieturus: an illuſtrabuntur elemẽta, ſitne fœlicitas in actu voluntatis, an intellectus: an ignis poſsit agere in animas: quemadmodũ ignis ille ſit ſempiternus futurus, & quibus fomentis ſubſtentabitur, vbi inferi, & alia ſexcẽta, quæ omnia tam philoſophice diſputãt, vt putes eos Athenis ethnicis eſſe nõ Parrhiſiis Chriſtianis. b Sufficienſq; reſponſio.) Humanis ingeniis cauſarum rerũ ignorantiſsimis, cum nihil ſit, vt pulchrius, ita nec rarius, quàm eas deprehẽdere: idcirco Virg. fœlicẽ eſſe illũ canit qui potuit rerũ cognoſcere cauſas. c Non lõge à Gratianopoli.) Hæc vrbs à Gratiano principe nominata, eſt, qui occidentis imperiũ rexit, cũ Valẽs patruus orienti præeſſet. Eſt in Gallia Narbonenſi. retinet adhuc nomẽ cliſis aliquot literis. *Gratianopolis.*

Non eſſe contra naturam, cum in aliqua re cuius natura innotuit aliquid ab eo, quod erat notum, incipit eſſe diuerſum. Cap. VIII.

SI autem propterea reſpondent ſe non credere, quæ de humanis ſemper arſuris, nec vnquam morituris corporibus dicimus, quia humanorum corporum naturam nouimus lõge aliter inſtitutam: vnde nec vlla ratio hinc reddi poteſt, quæ de illis naturis mirabilibus reddebatur, vt dici poſsit, vis iſta

D naturalis eſt, rei huius iſta natura eſt, quoniã, ſcimus humanæ carnis iſtam non eſſe naturam. Habemus quidem quod reſpondeamus de literis ſacris, hanc ipſam ſcilicet humanam carnem aliter inſtitutam fuiſſe ante peccatũ, id eſt, vt poſſet nunquam perpeti mortem, aliter autem poſt peccatum, qualis in ærumna huius mortalitatis innotuit, vt perpetem vitam tenere non poſsit. Sic ergo aliter q̃ nobis nota eſt, inſtituetur in reſurrectione mortuorum. Sed quoniã iſtis non credunt literis, vbi legitur qualis in paradiſo vixerit homo, quantumq; fuerit à neceſsitate mortis alienus, quibus vtique ſi crederent, non cum illis de pœna damnatorũ, quæ futura eſt, operoſius ageremus de, literis eorũ, qui doctiſsimi apud illos fuerunt aliquid proferendum eſt, quo appareat poſſe fieri vt aliter ſe habeat quæq; res, quàm prius in rebus innotuerat ſuæ determinatione naturæ. Et in Marci Varronis libris, quorum inſcriptio eſt de gente populi Romani quod eiſdem verbis quibus ibi legitur, & hic ponam: In cœlo, inquit, mirabile extitit portentũ. Nam ſtella Veneris nobiliſsima,[a] quam Plautus Veſperuginem.[b] Homerus Heſperon[c] appellat, pulcherrimam dicens,[d] Caſtor ſcribit tantum portentum extitiſſe, vt mutaret colorem, E

magnitudinẽ, figuram curſum: quod factum ita neq; antea neq, poſtea ſit. Hoc factũ Ogyge rege dicebant Adraſtus Cyzicenus & Dion Neapolites Mathematici nobiles. Hoc certe Varro tantus author portentũ non appellaret, niſi eſſe contra naturam videretur. Omnia quippe portenta contra naturã dicimus eſſe, ſed non ſunt. Quomodo eſt enim contra naturam, quod dei fit voluntate, cum voluntas tanti vtique cõditoris conditæ rei cuiuſq; natura ſit? Portentum ergo fit non contra naturam, ſed contra quam eſt nota natura. Quis autem portentorum numerat multitudinem, quæ hiſtoria gentiũ continentur? Sed nunc in hoc vno attendamus, quod ad rem, de qua agimus, pertinet. Quid ita diſpoſitum eſt ab authore naturæ cœli & terræ, quemadmudum curſus ordinatiſſimus ſyderũ? Quid tam ratis legibus fixiſq; firmatũ: Et tamen quando ille voluit qui ſummo regit imperio ac poteſtate, quod condidit, ſtella præ cæteris magnitudine ac ſplendore notiſsima, colorem, magnitudinem, figurã, & quod eſt mirabilius ſui curſus ordinem legemq; mutauit. Turbauit profecto tunc, ſi vlli iam fuerunt, cano- F

nes aſtrologorum, quos velut inerrabili computatione de pręteritis ac futuris aſtrorum motibus cõſcriptos habent, quos canones ſequendo auſi ſunt dicere, hoc quod de lucifero contigit, nec antea nec poſtea cõtigiſſe. Nos autẽ in diuinis libris legimus etiam ſolem ipſum & ſtetiſſe, cum hoc à domino deo poſtulaſſet vir ſanctus Ieſus Naue, donec cœptum prælium victoria terminaſſet, & *Ioſue* 10.

retrorſum rediſſe, vt regi Ezechiæ quindecim anni ad viuendum additi, hoc etiam prodigio promiſsioni dei 4. *Reg.* 20.

ſignificarentur adiuncto. Sed iſta quoque miracula, quæ meritis ſcimus conceſſa ſanctorum, quando credunt iſti facta, magicis artibus tribuunt. Vnde illud eſt quod ſuperius cõmemoraui dixiſſe Virgilium: Siſtere aquam fluuiis, & vertere ſydera retro. Nam & fluuiũ ſtetiſſe ſu- *Aeneid.* 4.

perius, inferiuſq; fluxiſſe, cum populus dei ductore ſupra memorato Ieſu Naue viam carperet, & Helia propheta *Ioſue* 3.

tranſeunte, ac poſtea diſcipulo eius Heliſæo id eſſe factũ in ſacris literis legimus, & retrouerſum fuiſſe maximum 4. *Reg.* 2.

ſydus regnante Ezechia modo cõmemorauimus. Quod vero de lucifero Varro ſcripſit, non eſt illic dictũ alicui 4. *Reg.* 20.

homini petenti id fuiſſe cõceſſum. Non ergo de notitia naturarum caliginem ſibi faciãt infideles, quaſi non poſ-

G ſit in aliqua re diuinitus fieri aliud, quàm in eius natura per humanam ſuam experientiam cognouerunt, quanuis & ipſa quæ in rerum natura omnibus nota ſunt, non minus mira ſint, eſſentq́; ſtupenda conſiderantibus cunctis, ſi ſolerent homines mirari niſi rara. Quis enim conſulta ratione non videat in hominum innumerabili numeroſitate, & tanta naturæ ſimilitudine, valde mirabiliter ſic habere ſingulos ſingulas facies, vt niſi inter ſe ſimiles eſſent, non diſcerneretur ſpecies eorum ab animalibus cæteris: & rurſus niſi inter ſe diſsimiles eſſent, non diſcernerentur ſinguli ab hominibus cæteris? Quos ergo ſimiles cõfitemur, eoſdem diſsimiles inuenimus Sed mirabilior eſt conſideratio diſsimilitudinis, quoniam ſimilitudinem iuſtius videtur expoſcere natura communis. Et tamẽ quoniam quæ ſunt rara, ipſa ſunt mira multo enim amplius admiramur quando duos ita ſimiles reperimus, vt in eis diſcernendis aut ſemper, [e] aut frequenter erremus. Sed quod dixit ſcriptum à Varrone, licet eorum ſit hiſtoricus idemque doctiſsimus, fortaſſe vere factum eſſe non credunt, aut quia non diu manſit alius eiuſdem ſyderis curſus, ſed reditum eſt ad ſolitum
H curſum, minus iſto mouentur exemplo. Habeant ergo aliud quod etiam nunc poſsit oſtẽdi eis, quæ puto debere ſufficere, quo commoueantur, cum aliud aduerterint in aliqua inſtitutione naturæ, eámque ſibi notiſsimam fecerint, non ſe inde deo debere præſcribere, quaſi eam non poſsit in longe aliud, quàm eis cognita eſt vertere atq; mutare. Terra Sodomorum non fuit vtique vt nũc eſt, ſed iacebat, ſimili cæteris facie, eademq; vel etiam vberiore fœcunditate pollebat. Nam dei paradiſo in di-
Geneſ. 13. uinis eloquiis comparata eſt. Hæc poſtea quàm tacta de cœlo eſt, ſicut illorum quoque atteſtatur hiſtoria, & nũc ab eis, qui veniunt ad loca illa cõſpicitur, prodigioſa fuligine horrori eſt, & poma eius interiorem fauillam mẽdaci ſuperficie maturitatis includunt. Ecce non erat talis & talis eſt. Ecce à conditore naturarum natura eius in hanc fœdiſsimam diuerſitatem mirabili mutatione conuerſa eſt. Et quod poſt tam longum accidit tempus, tam longo tempore perſeuerat. Sicut ergo non fuit impoſſibile deo quas voluit inſtituere, ſic ei non eſt impoſſibile in quicquid voluerit, quas inſtituit mutare naturas. Vnde illorum quoque miraculorum multitudo ſylue-
I ſcit, quæ monſtra, oſtenſa, [f] potenta, prodigia nuncupantur. Quæ recolere & commemorare ſi velim, huius ope-
†aliàs, modus. ris quis erit finis? †Monſtra ſanè dicta perhibent à monſtrando, quod aliquid ſignificando demõſtrent, & oſtẽra ab oſtendendo, & portenta à portendẽdo, id eſt, præoſtendendo, & prodigia, quod porrò dicant, id eſt, futura prædicant. Sed viderint eorum coniectores, quomodo ex eis ſiue fallantur, ſiue inſtinctu ſpirituũ, quibus cura eſt tali pœna dignos animos hominum noxiæ curioſitatis retibus implicare, etiam vera prædicant, ſiue multa dicendo aliquando in aliquid veritatis incurrãt. Nobis tamen iſta quæ velut contra naturam fiunt, & contra naturam fieri dicuntur, quo more hominum locutus
Rom. 11. eſt & Apoſtolus, dicendo, contra naturam in olea inſitũ oleaſtrum, [g] factum eſſe participem pinguedinis oleæ: & monſtra, oſtenta, portenta, prodigia, nuncupantur, hoc monſtrare debent, hoc oſtendere, vel præoſtendere, hoc prædicere quod facturus ſit deus, quæ de corporibus hominum ſe prænunciauit eſſe facturum, nulla impediente difficultate nulla præſcribente lege naturæ. quomodo autem prænunciauerit, ſatis in lib. ſuperiore docuiſſe me exiſtimo, decerpendo de ſcripturis ſanctis & nouis & veteribus, non quidem omnia ad hoc pertinentia, ſed quæ ſufficere huic operi iudicaui.

NAm ſtella Veneris nobiliſs.) Dixi de hac alio in loco, & quot nominibus vocaretur nam in magno nominum ambitu eſt vt inquit Plinius. alij Venerem nominant, alij Iunonem, quod & refert Ariſtoteles in lib. de mundo Iulius vero Higinus lib. ij. ſic ſcribit. Quarta ſtella eſt veneris, lucifer nomine, quam nonnulli Iunonis eſſe dixerunt. Hunc eundẽ Heſperum appellari multis traditum eſt hiſtoriis. hic autem omnium ſyderum maximus eſſe videtur. Nonnulli autem hunc auroræ, & Cephali filium eſſe dixerunt, pulchritudine multis præſtantem: ex qua re etiam cum Venere dicitur certaſſe, vt Eratoſthenes dicit eum hac de cauſa Venerem appellari exoriente ſole & occidente videri, quo vt ante diximus iure hunc & Luciferum & Heſperum nominatum: ſic Higinus. Qui Venerẽ ſupra Lunã, Solẽ, & mercuriũ conſtituit, Ariſtotelem, Platonem, & Aegyptios ac cunctos ferè ſecutus veteres. b Plaut. Veſperugo.) Idem Varro. lib. v. de lingua Lat. Nox eſt cũ ſtella prima exorta, Græci ἑσπέρα noſtri veſperuginẽ, vt Plautus in Aulularia, neque Veſperugo, neq; Vergiliæ occidunt, id tempus à Græcis ἑσπέρα, Latine veſper, vt ante ſolis ortũ, quod eadẽ ſtella vocabatur iubar, quod iubata. Pacuuius dicit paſtor exorto iubare noctis decurſo itinere. Ennius, Aiax, lumen, iubárve, in cœlo cerno. hæc ille Cinna in Smyrna:

Lucifer ſtella. K

Te matutinus flentem conſpexit Eous,
Et flentem paulo vidit poſt Heſperus idem.

L Pythagoras primus obſeruauit eundem eſſe Heſperum, & Luciferũ, vt Plinius ſcribit. lib. ij alij Parmenidem, dicũt, vt Suidas refert. c Homerus ἕσπερον. Sic ἕσπερος ὃς κάλλιστος ἐν οὐρανῷ ἵσταται ἀστήρ, Heſperus in cœlo forma qui ſidera vicit. Alio loco ἕσπερον φαεινότατον nominat, id eſt, lucidiſſ. Odyſſeæ v. d Pulcherrimam dicens.) Vt eam videmus, idcirco ſiue Venus, ſiue pulcherrimus ille Auroræ partus qui cum Venere de forma certarit, dictus, ea cauſa Græci, cum iuſtitiam laudarent, neque Heſperum nec Phoſphorum æque eſſe ac illam admirabilem, dicebant, vt Ariſtoteles ſcribit v. Moralium. e Vt in eis diſcernẽdis, aut ſemper.) Tales olim dicuntur fuiſſe Seruilij gemini, vt Cicero in. iiij. Acade. quæſtio. ſignificat & Menechmi Plautini, quos neque nutrix, ac ne mater quidẽ, quæ pepererat dignoſcebat: & gemini languẽtes, quos declamatione inducit Quintilianus. Sed nunc Mechliniæ quæ hinc quatuor tantũ abeſt leucis, vt Galli vocãt, filij ſunt gemelli Petri Apoſtolij hoſpitis mei ſenatoris Mechlinienſ, prudentiſſ. pueri adhuc egregia forma, & qui paterné indole referũt, in quibus dignoſcẽdis nõ modo extranei, ſed ipſa ſæpe dũ viueret errauit mater, ſæpe errat pater ſed errore gratiſſimo, Petrũ pro Ioãne vocans, Ioannẽ pro Petro. f Quæ monſtra oſtenta.) Cicero ſic iſta interpretatur libro de diuina. mõſtra quod aliquid venturum monſtrent: oſtenta, quod oſtendant: prodigia, quod prædicant: portenta quod portendant. g In olea inſitum oleaſtrum.) Oleaſter olea eſt noſtra & ſylueſtris: at inſitiones ſolent fieri meliorum in peioribus, quo fructus emendentur, ſi quid eſt vitij, aut præſtantiores fiant: non peiorum in melioribus, ne deteriores reddãtur fructus.

Petrus Apoſtolius.

Monſtra.

De gehenna & æternarũ qualitate pœnarũ. Cap. IX.

QVod igitur de ſempiterno ſupplicio damnatorum per ſuum Prophetã deus dixit, fiet omnino, fiet: vermis eorũ non morietur, [a] & ignis eorum non extinguetur. Ad hoc enim vehementius commendandum, etiam dominus Ieſus cum membra quæ hominem ſcandalizant, pro his omnibus poneret, quos vt ſua membra dextera, quis diligit, eáque præciperet amputari Bonum eſt, inquit, tibi debilem introire in vitã quàm duas manus habentem ire in gehennam, in ignem inextinguibilem, vbi vermis eorum non moritur, & ignis eorũ non extinguitur. Similiter de pede: Bonum eſt tibi, inquit, claudum introire in vitam, quàm duos pedes habentem mitti in gehennã ignis inextinguibilis, vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur. Non aliter ait & de oculo: Bonum eſt tibi, luſcum introire in regnum dei, quàm duos oculos habentem mitti in gehennam ignis vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur. Non eum piguit vno loco eadem verba ter dicere: quem non terreat iſta repetitio, & illius pœne comminatio, tam vehemens ore diuino? Vtrunque autem horum, ignem ſcilicet atq; vermen, qui volunt ad animæ* pœnas non ad corporis pertinere, dicunt etiam vri dolore ſero atque infructuoſe pœnitentes eos qui fuerunt à regno dei ſeparati: & ideo ignem pro iſto dolore vrentem non incõgrue poni potuiſſe cõtendunt. Vnde illud Apoſtoli eſt: Quis ſcandalizatur, & ego non vror: Eundem etiam dolorem vermẽ putant intelligendum eſſe. Nam ſcriptũ eſt, inquiũt, Sicut tinea veſtimẽtum, & vermis lignũ, ſic mœror excruciat

Eſaie 66.

Mar. 9.

**aliàs, animi.*

2. Cor. 11.

Prouer. 25

ciat cor viri. Qui vero pœnas,& animæ,& corporis in illo ſupplicio futuras eſſe non dubitant, igne vri corpus, animam auté rodi quodã modo verme mœroris affirmant. Quod etſi credibilius dicitur,quia vtiq; abſurdum eſt,ibi doloré aut corporis,aut animę defuturum,ego tamen facilius exiſtimo,vt ad corpus dicam vtrunq; pertinere, q̃ neutrũ, & ideo tacitum in illis diuinæ ſcripturæ verbis animi doloré, quoniã cõſequens eſſe intelligitur etiam ſi nõ dicatur,vt corpore ſic dolente animus quoq; ſterili pœnitentia crucietur. Legitur quippe & in veteribus ſcripturis: Vindicta carnis impij ignis & vermis. Potuit breuius dici, vindicta impij. Cur ergo dictũ eſt carnis impij: niſi quia vtrunq;, id eſt,& ignis & vermis, pœna erit carnis? Aut ſi vindictam carnis propterea dicere voluit, quia hoc in homine vindicabitur, q̃ ſecundum carnem vixerit. Propter hoc enim veniet in mortẽ ſecundam,quã ſignificauit Apoſtolus dicẽs, Si enim ſecũdum carnem vixeritis, moriemini. Eligat quiſq; quod placet, aut ignẽ tribuere corpori,animo vermẽ: hoc proprie, illud tropice,aut vtrunq; proprie corpori. Iam enim ſatis ſuperi⁹ diſputatũ poſſe animalia etiã in ignib⁹ viuere in vſtione ſine cõſumptione, in dolore ſine morte per miraculum omnipotentiſsimi creatoris, cui hoc poſsibile eſſe,qui negat,à quo ſit quicquid in naturis oĩbus miratur,ignorat. Ipſe enim eſt deus qui omnia in hoc mũdo magna & parua miracula,quæ cõmemorauimus,etiã incomparabiliter plura quæ non cõmemorauimus fecit, eademq; ipſo mundo vno atq; omniũ maximo miraculo incluſit. Eligat ergo vnũ de duobus quiſque quod placet, vtrum & vermẽ ad corpus proprie, an ad animum tranſlato à corporalibus ad incorporalia vocabulo exiſtimet pertinere. Quid autẽ horum verũ ſit, res ipſa expeditius indicabit, quãdo erit ſcientia tanta ſanctorũ,vt eis cognoſcendarum illarum pœnarum neceſſaria non ſit experientia,ſed ea quæ tunc erit plena atque perfecta, ad hoc quoque ſciendum ſapientia ſola ſufficiat. Nunc enim ex parte ſcimus,donec veniat quod perfectum eſt, dum tamẽ nullo modo illa corpora talia futura eſſe credamus, vt nullis ab igne afficiantur doloribus.

Eccleſ.7. — Roma.13. — B — 1.Cor.13.

a VErmis eorum non morietur.) Eſaiæ vlt.cap. Hieronymus hoc loco: vermis autem,qui non morietur, & ignis,qui non extinguetur à pleriſque conſcientia accipitur peccatorum, quæ torqueat in ſupplicis conſtitutos, quare Vicio ſuo atque peccato caruerint electorum bono, iuxta illud, quod dicitur: verſatus ſum in miſeria dum infigitur mihi ſpina: Et in prouerbiis, Tinea oſſiũ cor intelligentis. Ita Hieronymus,hic vermis acerbiſſ. eſt ſcelerum pœna, quam malefici ſuæ ipſorũ conſcientiæ dant,primaq; eſt, vt inquit Seneca, & maxima peccantiũ pœna peccaſſe. Nec vllum ſcel⁹,licet illud fortuna exornet muneribus ſuis,licet tueatur,ac vindicet impunitum eſt,quoniam ſceleris in ſcelere ſupplicium eſt,ſed nihilominus & hæc & illum ſecundæ pœnæ premũt,ac ſequuntur,timere ſemper,& expaueſcere,& ſecuritati diffidere. Hic cõſentiamus cum Epicuro,inquit,qui ait,mala facinora cõſcientia flagellari,& plurimum illi tormentorum eſſe,eo quod perpetuũ illã ſollicitudinem vrget,ac verberat,quòd ſponſoribus ſecuritatis ſuę nõ poteſt credere. Hoc enim ipſum argumẽtum Epicuri eſt natura nos à ſcelere abhorrere,quod nulli non etiam inter tuta timor eſt. Multos fortuna liberat pœna,neminem metu. Hæc Seneca libr. epiſtola. xvj. cui Iuuenalis Satyra xiij. concinit dicens

C

Exemplo quodcunque malo committitur,ipſi
Diſplicet authori. prima eſt hæc vltio,quod ſe
Iudice nemo nocens abſoluitur. Et poſt
Cur tamen hos tu
Euaſiſſe putes,quos diri conſcia facti
Mens habet attonitos,& ſurdo verbere cædit:
Occultum quatiente animo tortore flagellum.
Pœna autem vehemens,& multo ſæuior illis,
Quas & Cedicius grauis inuenit,& Rhadamanthus
Nocte diéque ſuum geſtare in pectore teſtem.

Imò vero nõ vn⁹ teſtis dicitur cõſcientia,ſed mille teſtes,vt eſt in prouerbio. Cice. nõ alias eſſe putat furias illas infernas, quas Poetæ finxerunt ſcelerũ vltrices. Sic enim ait in L. Piſonẽ: Nolite putare P. C. vt in ſcena videtis homines cõſceleratos impulſu deorum terreri furiarũ tedis ardentib⁹,ſua quenque fraus,ſuũ facinus,ſuum ſcelus,ſua audacia de ſanitate ac mente deturbat. hæ ſunt impiorum furiæ,flãmæ,hę faces. & pro Roſcio Amerino: Sua quemque fraus, & ſuus error maxime vexat,ſuũ quemq; ſcelus agitat amentiaq; afficit, ſuæ malæ cogitationes mentiſq́, animi terrẽt hæ ſunt impiis aſſiduę domeſticęq́ furię. Hinc oratio illa netariç ciuis et cadaueribus paſtę apud Quintilianũ, Meũ ſanè cõſcientia vrunt animum intus ſcelerum faces,& quoties facta reputaui,flagella mẽtẽ ſonãt, vltrices video furias. hic trãquillitate cõſcientiæ nihil excogitari beatius poteſt,quæ velut guſtus quidã & exẽplũ eſt in hoc mortali ęuo immortalis illius vitę omnibus bonis cumulatę. D

An ignis gehẽnalis ſi corporalis eſt, poſsit malignos ſpiritus, id eſt, dæmones incorporeos tactu ſuo adurere. Capur X.

HIc occurrit quærere, ſi nõ erit ignis incorporalis noxius, ſicut eſt animi dolor, ſed corporalis tactu noxi⁹,vt eo poſsint corpora cruciari,quomodo in eo erit etiã pœna ſpirituũ malignorũ? Idem quippe ignis erit ſupplicio ſcilicet hominũ attributus & dęmonũ,dicente Chriſto: Diſcedite à me maledicti in ignem æternum,qui paratus eſt diabolo & angelis eius, niſi quia ſunt quædã ſua etiã dæmonib⁹ corpora ſicut doctis hominib⁹ viſum eſt, ex iſto aëre craſſo atq; humido,cuius impulſus vento flãte ſentitur. Quod genus elemẽti ſi nihil igne perpeti poſſet, nõ vreret feruefactus in balneis. Vt enim vrat prior vritur,facitq; quum patitur. Si autẽ quiſquã nulla habere corpora dæmones aſſeuerat, nõ eſt de hac re aut laborandũ operoſa inquiſitione, aut cõtentioſa diſputatione certandũ. Cur enim non dicamus,quamuis miris,tamẽ veris modis etiã ſpiritus incorporeos poſſe pœna corporalis ignis affligi,ſi ſpiritus hominũ etiã ipſi pfecto incorporei, & nũc potuerunt includi corporalibus mẽbris,& tunc poterunt corporum ſuorũ vinculis inſolubiliter alligari? Adhęrebunt ergo ſi eis nulla ſunt corpora ſpiritus dæmonũ, imò ſpiritus dæmones, licet incorporei corporeis ignibus cruciandi, nõ vt ignes ipſi,quibus adhęrebunt eorũ iunctura inſpirẽtur,& animalia fiant,quæ cõſtent ſpiritu & corpore,ſed vt dixi miris & ineffabilibus modis adhærẽdo accipiẽtes ex ignibus pœnã non dãtes ignibus vitã, quia & ipſe alius modus quo corporibus adhærẽt ſpiritus,& animalia fiunt,omnino mirus eſt,nec cõprehendi ab homine poteſt. & hoc ipſe homo eſt. Dicerẽ quidẽ ſic arſuros ſine vllo ſuo corpore ſpiritus, ſicut ardebat apud inferos ille diues quãdo dicebat, Crucior in hac flãma: niſi cõuenienter reſpõderi cernerẽ,talẽ fuiſſe illam flãmam, quales oculi quos leuauit,& Lazarum vidit,qualis lingua cui humorẽ exiguũ deſiderauit infundi,qualis digitus Lazari,de quo id ſibi fieri poſtulauit, vbi tamẽ erant ſine corporibus animæ. Sic ergo incorporalis & illa flamma,qua exarſit,& illa guttula, quã popoſcit, qualia etiã ſunt viſa dormientium,ſiue in ecſtaſi cernentiũ res incorporales, habentes tamen ſimilitudinẽ corporum. Nam & ipſe homo cum ſpiritu,non corpore ſit in talibus viſis, ita ſe tamen tunc ſimilem ſuo corpori videt, vt diſcernere omnino non poſsit. At vero gehenna illa, quod etiam ſtagnum ignis & ſulphuris dictum eſt,corporeus ignis erit, & cruciabit corpora damnatorum, aut & hominum & dæmonum,ſolida hominum, aërea dæmonum, aut tantum hominum corpora cum ſpiritibus, dæmones autẽ ſpiritus ſine corporibus hærentes ſumendo pœnam,non impertiendo vitam corporalibus ignibus. Vnus quippe vtriſque ignis erit,ſicut veritas dixit.

Matt.25. — E — Luc.16. — F — Matt.25.

An hoc ratio iuſtitiæ habeat vt non ſint extentiora pœnarum tempora, quam fuerint peccatorum. Caput XI.

SIc autem quidam eorum, cõtra quos defendimus ciuitatẽ dei, iniuſtum putãt,vt pro peccatis quãlibet magnis, paruo ſcilicet tẽpore perpetratis pœna quiſq; dãnetur æterna, quaſi vllius id vnquã iuſtitia legis attendat, vt tanta mora tem-

G poris quiſque puniatur, quãta mora temporis vnde pu-
niretur admiſit. Octo genera pœnarũ in legibus eſſe ſcri
bit Tullius, damnum, vincula, verbera, talionẽ, ignomi-
niam, exilium, mortẽ, ſeruitutem. Quid horũ eſt quod in
breue tẽpus pro cuiuſque peccati celeritate coartetur, vt
tanta vindicetur morula, quanta deprehenditur perpe-
tratũ, niſi forte talio? * Id enim agit vt hoc patiatur quiſ-
Exod.21. que quod fecit. illud eſt legis: Oculum pro oculo, dẽtem
pro dente. Fieri enim poteſt, vt tam breui tempore quiſ-
que amittat oculum ſeueritate vindictæ, quàm tulit ip-
ſe alteri improbitate peccati. Porrò autẽ ſi alienæ fœmi-
næ oſculum infixũ rationis ſit verbere vindicare, nónne
qui illud pũcto temporis fecerit, incõparabili horarum
ſpacio verberatur, & ſuauitas voluptatis exiguæ diutur-
no dolore punitur? Quid in vinculis? Nunquid ibi tam-
diu quiſque iudicãdus eſt eſſe debere, quãdiu fecit, vnde
meruit alligari, cum iuſtiſsime annoſas pœnas ſeruus in
cõpedibus pendat, qui verbo aut ictu celerrime trãſeun-
te vel laceſsiuit dominum vel plagauit? Iam vero dam-
num, ignominia, exiliũ, & ſeruitus, cum plerunq; ſic in-
fliguntur, vt nulla venia relaxentur, nónne pro huius vi-
H tę modo ſimilia pœnis videtur æternis? Ideo quippe æter
na eſſe non poſſunt, quia nec ipſa vita, quæ his plectitur,
porrigitur in æternum, & tamen peccata, quæ vindican-
tur lõgiſsimi temporis pœnis, breuiſsimo tẽpore perpe-
trantur, nec quiſquam extitit qui cenſuerit tam cito no-
centium finienda eſſe tormẽta, quàm cito factum eſt vel
homicidium, vel adulteriũ, vel ſacrilegiũ, vel quodlibet
aliud ſcelus, nõ temporis longitudine, ſed iniquitatis &
impietatis magnitudine metiendũ. Qui vero pro aliquo
grandi crimine morte mulctatur, nũquid mora, qua oc-
ciditur, quæ perbreuis eſt, eius ſupplicium leges æſtimãt,
& non quòd eum in ſempiternum auferunt de ſocietate
viuentium? Quod eſt autẽ de iſta ciuitate mortali homi-
nes ſupplicio primæ mortis, hoc eſt, de illa ciuitate im-
mortali homines ſupplicio ſecundæ mortis auferre. Si-
cut enim nõ efficiunt leges huius ciuitatis vt in eã quiſ-
que reuocetur occiſus, ſic nec in illius, vt in vitã reuoce-
tur æternã, ſecunda morte damnatus. Quomodo ergo
Matt.7. verum eſt, inquiunt, quod ait Chriſtus veſter: In qua mẽ-
Luc.6. ſura menſi fueritis, in ea remetietur vobis, ſi tẽporale pec
I catum ſupplicio punitur æterno? Nec attendunt non
propter æquale temporis ſpacium, ſed propter viciſsitu-
dinem mali, id eſt, vt qui mala fecerit, mala patiatur, ean-
dem dictam fuiſſe menſuram, quanuis hoc in ea re pro-
prie poſsit accipi, de qua dominus cum hoc diceret lo-
quebatur, id eſt, de iudiciis, & condemnationibus. Pro-
inde qui iudicat & condẽnat iniuſte, ſi iudicatur & con-
demnatur iuſte, in eadem menſura recipit, quanuis non
hoc dedit. Iudicio enim fecit, iudicio patitur. Quanuis
enim fecerit damnatione, quod iniquum eſt, patiatur
damnatione, quod iuſtum eſt.

Talio. a NIſi forte talio.) In legibus xij. ſic habebatur: Si membrum rupit meum, è pacto talio eſto. Talio vocabatur, quod quale quis fecerat, tale paſſurus eſſet: vt ſi eruiſſet oculum alienum, amitteret ſuum: ſi amputaſſet alterius nares, perderet ſuas, de cuius æquitate legis diſputat cum Sex. Cæcilio Fauorinus philoſophus apud Gellium lib. xx.

De magnitudine præuaricationis primæ, ob quam æterna pœna omnibus debeatur, qui extra gratiam fuerint ſaluatoris. *Caput XII.*

SEd pœna æterna ideo dura & iniuſta ſenſibus
videtur humanis, quia in hac infirmitate mo-
ribundorũ ſenſuum deeſt ille ſenſus altiſsimæ
puriſsimæq; ſapientiæ, quo ſentiri poſsit quan
tum nefas in illa prima præuaricatione commiſſum ſit.
Quanto enim magis homo fruebatur deo, tanto maiore K
impietate dereliquit deũ, & factus eſt malo dignus æter-
no, qui hoc in ſe peremit bonum: quod eſſe poſſet æter-
num. Hinc eſt vniuerſa generis humani maſſa damna-
ta, quoniam qui hoc primitus admiſit cum ea, quæ in il-
lo fuerat radicata, ſua ſtirpe punitus eſt, vt nullus ab hoc
iuſto debitoq; ſupplicio, niſi miſericordia indebita gra-
tia liberetur, atq; ita diſpertiatur genus humanum, vt in
quibuſdam demonſtretur, quid valeat miſericors gratia,
in cæteris quid iuſta vindicta. Neq; enim vtrunque de-
monſtraretur in omnibus, quia ſi omnes remanerent in
pœnis iuſtæ damnationis, in nullo appareret miſericors
gratia redimẽtis: rurſum ſi omnes à tenebris transferren
tur in lucem, in nullo appareret ſeueritas * vltionis. In *aliàs, ve-
qua propterea multo plures, q̃ in illa ſunt, vt ſic oſtenda- ritas.
tur, quid omnibus deberetur. Quod ſi omnibus redde-
retur, iuſtitiam iudicantis * iuſte nemo reprehenderet. *al. vindi-
Quia vero tam multi exinde liberantur, eſt vnde agan- cantis.
tur maximæ gratiæ gratuito muneri liberantis.

Contra opinionem eorũ, qui putant crimino ſis ſupplicia poſt mortem cauſa purgationis adhiberi. *Caput XIII.*

PLatonici quidẽ quanuis impunita nulla velint L
eſſe peccata, tamẽ omnes pœnas emendationi
adhiberi putant, vel humanis inflictas legibus,
vel diuinis, ſiue in hac vita, ſiue poſt mortem: ſi
antẽ parcatur hic cuiquã, aut ita plectatur vt, hic nõ cor-
rigatur. Hinc eſt Maronis illa ſententia, vbi cum dixiſſet
de terrenis corporibus moribundiſq; mẽbris, quod ani-
mæ Hinc metuunt, cupiuntq;, dolent, gaudentq;, nec au- Aenei.6.
ras Suſpiciũt, clauſę tenebris & carcere cæco, ſecutus ad-
iunxit atque ait: Quin & ſupremo cum lumine vita reli-
quit: id eſt, cũ die nouiſsimo relinquit eas iſta vita: Non
tamen, inquit, omne malũ miſeris, nec funditus omnes
Corporeæ excedunt peſtes, penituſq; neceſſe eſt
Multa diu concreta modis inoleſcere miris.
Ergo exercentur pœnis, veterúmque malorum.
Supplicia expendunt. aliæ panduntur inanes
Suſpenſæ ad ventos, aliis ſub gurgite vaſto
Infectum eluitur ſcelus, aut exuritur igni.
Qui hoc opinantur, nullas pœnas niſi purgatorias vo-
lunt eſſe poſt mortẽ, vt quoniã terris ſuperiora ſunt ele-
menta, aqua, aër, ignis, ex aliquo iſtorum mundetur per M
expiatorias pœnas, quod terrena contagione cõtractum
eſt. Aër quippe accipitur in eo quod ait, ſuſpenſæ ad ven
tos. Aqua in eo quod ait, ſub gurgite vaſto. Ignis autem
ſuo nomine expreſſus eſt, cũ dixit, aut exuritur igni. Nos
vero etiam in hac quidẽ mortali vita eſſe quaſdam pœ-
nas purgatorias confitemur, nõ quibus affliguntur, quo-
rum vita vel non inde fit melior, vel potius inde fit pe-
ior, ſed illis ſunt purgatorię, qui eis coërciti corrigũtur.
Cæteræ omnes pœnæ ſiue temporariæ, ſiue ſempiternæ,
ſicut vnuſquiſq; diuina prouidentia tractandus eſt, infe-
runtur, vel pro peccatis, ſiue præteritis, ſiue in quibus ad-
huc viuit ille, qui plectitur, vel pro exercendis declaran-
diſque virtutibus, per homines & angelos, ſeu bonos, ſeu
malos. Nam ſi quiſquam mali aliquid alterius improbi-
tate vel errore * patiatur, peccat quidem homo, qui vel
ignorantia, vel iniuſtitia cuiquam mali aliquid facit, ſed
non peccat deus, qui iuſto quanuis occulto iudicio fieri
ſinit. Sed temporarias pœnas alij in hac vita tantum, alij
poſt mortẽ, alij & nunc & tunc, verũtamen ante iudiciũ
illud ſeueriſsimum nouiſsimúmque patiuntur. Non au-
tem omnes veniunt in ſempiternas pœnas, quæ poſt il-
lud iudicium his ſunt futuræ, qui poſt mortem ſuſti-
nent temporales. Nam quibuſdam quod in iſto non re-

mittitur,

Matt.12. mittitur, remitti in futuro ſeculo, id eſt, ne futuri ſeculi A æterno ſupplicio puniantur, iam ſupra diximus.

a NAm ſi quiſquam mali aliquid alte. impr. vel er. Improbitate, vt ſi ſciens ac prudens lædat, vel prauo errore, vt qui putat ſe benefacere: quales ſunt qui martyres torſerunt, ac occiderunt. Hi enim non ſunt à ſcelere liberi, neque eorũ inſcitia erroróq́; ineuitabilis erat, quippe cauſam ſanctorum, vel neglexerunt, vel contempſerunt, vel iracundo & impotenti animo auerſati ſunt, de ignorantia quæ iuſta ſit excuſatio, quæ friuola & iniqua diſputat alius lib. Auguſtinus, & in quæſtio. veteris & noui teſtamenti.

De pœnis temporalibus iſtius vitæ, quibus ſubiecta eſt humana conditio. Cap. XIIII.

RAriſſimi ſunt autem, qui nullas in hac vita, ſed tantũ poſtea pœnas luunt. Fuiſſe tamẽ aliquos qui vſq; ad decrepitã ſenectutẽ ne leuiſſimam quidẽ febriculã ſenſerint, quietamq́; duxerint vitam, ipſi & nouimus & audiuimus: quãquam vita ipſa mortaliũ tota pœna ſit, quia tota tentatio eſt, ſicut ſacræ *Iob.7.* literæ perſonãt, vbi ſcriptũ eſt: Nunquid nõ tentatio eſt vita humana ſuper terrã? Non enim parua pœna eſt ipſa inſipientia vel imperitia, quæ vſq; adeo fugienda merito iudicatur, vt per pœnas doloribus plenas, pueri cogãtur quæque artificia vel literas diſcere, ipſumque diſcere, ad B quod pœnis adiunguntur, tam pœnale eſt eis, vt nõnunquam ipſas pœnas, per quas cõpelluntur diſcere, malint ferre q̃ diſcere. Quis autẽ non exhorreat & mori eligat,[a] ſi ei proponatur, aut mors perpetienda, aut rurſus infantia? Quæ quidem ꝙ non à riſu, ſed à fletu orditur hãc lucem, quid malorũ ingreſſa ſit neſciens prophetat quodã modo. Solũ quando natus eſt ferũt riſiſſe Zoroaſtrem,[b] nec ei boni aliquid mõſtroſus riſus ille portendit. Nam magicarum artiũ fuiſſe perhibetur inuẽtor, quæ quidem illi, nec ad præſentis vitæ vanam fœlicitatem cõtra ſuos inimicos prodeſſe potuerunt. A Nino quippe rege Aſſyriorum, cũ eſſet ipſe Bactrianorũ rex, bello ſuperatus eſt. *Eccleſ. 40.* Prorſus quod ſcriptũ eſt: Graue iugũ ſuper filios Adam à die exitus de ventre matris eorũ, vſq; in diem ſepulturæ in matrẽ omnium: vſq; adeo impleri neceſſe eſt, vt ipſi paruuli per lauacrũ regenerationis, ab originalis peccati, quo ſolo tenebantur, vinculo iam ſoluti, mala multa patientes, nõnulli etiã incurſus ſpirituũ malignorum aliquando patiantur. Quæ quidẽ paſſio abſit, vt eis obſit, ſi hanc vitam in illa ætate etiam ipſa paſſione ingraueſcente, & animam ne corpore excludente finierint. C

a QVis autem non exhorreat & mori eligat.) At ſunt multi qui pro maximo dei munere recipiãt, ſi iterum viuere cõtingat, & incipiãt in cunis vagire, de quibus vere poterat Aeneas dicere: Quæ lucis miſeris tam dira cupido? ſapiens apud Ciceronem Cato nolle ſe dicebat à calce ad carceres reuocari, hoc eſt, decurſo ſpacio à termino ad exordium reduci vitæ. b Ferunt riſiſſe Zoroaſtrem.) Hic rex Bactrianorũ *Zoroaſtres.* fuit magicarum artium inſtitutor, quem Hermodotus Platonicus præceſſiſſe ait Troicum bellum annis quinque milibus. idem Hermippus, qui & eum ab Agnace inſtitutum tradit, ſcripſiſſeq́; vicies centum milia verſuũ. Eodoxus paulo antiquiorẽ facit, nempe ſex annorũ milib[us] ante Platonis mortẽ, quẽ ſecutus eſt Ariſtoteles. Xãthus vero Lydius, vt illi nimis multos, ſic ipſe nimis paucos cõpu[t]it annos, ſexcẽtos ſcilicet à Zoroaſtre ad Xerxis tranſitũ. Plinius parum cõſtare dicit, verum vnus tantum fuerit Zoroaſtres, an plures: certioribus tamen authorum ſcriptis traditur Zoroaſtrẽ Bactrianorum regẽ temporibus vixiſſe Nini Aſſyrij, à quo victus & regno pulſus eſt: inſtitutor magicæ artis, qui eodem quo natus eſt die riſit, cerebrumq́; ita ei palpitauit, vt impoſitam repelleret manum, futuræ præſagio ſcientiæ, vt dicit Plin. xx. annis in deſerto caſeo vixit ita temperato, vt vetuſtatem non ſentiret.

Quod omne opus gratiæ dei eruẽtis nos de profunditate veteris mali, ad futuri ſeculi pertineat nouitatẽ. Caput XV.

VEruntamen in graui iugo quod poſitum eſt ſuper filios Adam à die exitus de ventre matris *Eccleſ. 40.* eorum vſq; in diem ſepulturæ in matrem omnium, etiam hoc medium[a] miſerabile reperitur, vt ſobrij ſimus atque intelligamus hanc vitam de peccato illo nimis nefario, quod in paradiſo perpetratum eſt, factã nobis eſſe pœnalẽ, totumq́; quod nobiſcum agitur per teſtamentum nouum nõ pertinere, niſi ad noui ſeculi hæreditatem nouam, vt hic pignore accepto, illud cuius hoc eſt pignus ſuo tempore cõſequamur. Nunc autẽ ambulemus in ſpe & proficiẽtes de die in diem, ſpiritu facta carnis mortificemus. Nouit enim dominus qui ſunt eius, & quotquot ſpiritu dei aguntur, hi filij dei ſunt, ſed gratia, non natura. Vnicus enim natura dei filius, propter nos miſericordia factus eſt filius hominis, vt nos natura filij hominis, filij dei per illũ gratia fieremus. Manens quippe ille immutabilis, naturã noſtram in qua nos ſuſciperet ſuſcepit à nobis, & tenax diuinitatis ſuæ, noſtræ infirmitatis particeps factus eſt, vt nos in melius commutati, quòd peccatores mortaleſq́; ſumus, eius immortalitatis & iuſtitiæ participatione amittamus: & quod in natura noſtra bonum fecit, impleti ſummo bono in eius naturę bonitate ſeruemus. Sicut enim per vnum hominem peccantem in hoc tam graue malũ deuenimus, ita per vnum hominem eundemq́; deum iuſtificantẽ, ad illud bonum tam ſublime veniemus. Nec quiſquã ſe debet ab iſto ad illum tranſiſſe confidere, niſi cum ibi fuerit vbi tentatio nulla erit, niſi pacem tenuerit, quã pacem belli huius, in E quo caro cõcupiſcit aduerſus ſpiritũ, & ſpiritus aduerſus carnem, multis & variis certaminibus quærit. Hoc autẽ bellum nunquã vllum eſſet, ſi natura humana per liberũ arbitrium in rectitudine in qua facta eſt perſtitiſſet. Nũc vero quæ pacem fœlix cum deo habere noluit, ſecum pugnat infœlix: & hoc quoq; cum malũ ſit miſerabile, melius eſt tamẽ q̃ priora vitæ huius. Melius quippe cõfligitur cum vitiis, q̃ cum ſine vlla cõflictione dominantur. Melius eſt, inquam, bellum cum ſpe æternæ pacis, q̃ ſine vlla liberationis cogitatione captiuitas. Cupimus quidẽ etiam hoc bello carere, & ad capeſſendã ordinatiſſimã pacem, vbi firmiſſima ſtabilitate potioribus inferiora † ſubdãtur, igne diuini amoris accẽdimur. Sed ſi quod abſit illius tanti boni ſpes nulla eſſet, male debuimus in huius conflictationis moleſtia[b] remanere, quàm vitiis in nos dominationem non eis reſiſtendo permittere.

Gene.3. D · *Roma.8.* · *2. Timo.2.* · *Roma.8.* · *Roma.5.* · *Galat.5.* · † *aliàs, infirmiora.*

a ETiam hoc medium.) Varia lectio. Alibi, etiam hoc medium mirabile. alibi, miſerabile. alibi, malum miſerabile. Quid ſi legas hoc minime miſerabile? b In huius conflictationis moleſtia.) Hoc etiam dixerunt Philoſophi, qui animas mortales, aut diuturnas tantum poſuerunt: nam vel omni precio ſepoſito bene viuere plus iuuat, quàm male, & ipſa virtus eſt ſibi ampliſſ. præmium, fœlicioreſq́; ſunt boni, etiã dum hic viuunt, quàm mali quantumlibet fortunati. atq; hoc eſt quod Chriſtus ſectatoribus ſuis amplam mercedem non modo in futura promittit vita, ſed etiam in præſenti. F

Sub quibus gratiæ legibus omnes regeneratorum habeantur ætates. Caput XVI.

VErum tanta eſt dei miſericordia in vaſa miſericordiæ quæ præparauit in gloriam, vt etiam *Roma.9.* prima hominis ætas, id eſt, infantia, quæ ſine vllo reniſu ſubiacet carni: & ſecunda, quæ pueritia nuncupatur, vbi nõdum ratio ſuſcepit hãc pugnam, & ferè ſub omnibus vitioſis delectationibus iacet, quia licet iam fari valeat, & ideo infantiam trãſiſſe videatur, nondum in ea eſt præcepti capax infirmitas mentis, ſi ſacramenta mediatoris acceperit, etiam ſi hãc in eis annis *1.Tim.2.* vitam finiat, tranſlata ſcilicet à poteſtate tenebrarum in regnum Chriſti, non ſolum pœnis non præparetur æter- *Coloſſ.1.* nis, ſed ne vlla quidẽ poſt mortem purgatoria tormenta patiatur. Sufficit enim ſola ſpiritalis regeneratio, ne poſt mortem obſit quod carnalis generatio cum morte contraxit. Cum autẽ ventum fuerit ad ætatẽ, quę pręceptum iam capit, & ſubdi poteſt legis imperio, ſuſcipiendum eſt

G bellum contra vitia, & gerẽdum acriter, ne ad dãnabilia peccata perducat. Et ſi quidẽ nondum victoriarũ conſuetudine roborata ſunt, facilius vincũtur, & cedũt: ſi autem vincere atq; imperare cõſueuerunt, laborioſa difficultate ſuperantur. Neq; enim id fit veraciter atq; ſynceriter, niſi vera [a] delectatione iuſtitiæ.[a] Hæc eſt autẽ in fide Chriſti. Nam ſi lex iubens aſsit, & ſpiritus iuuans deſit, per ipſam prohibitionẽ deſiderio creſcente atq; vincẽte, peccati etiã reatus præuaricationis accedit, vt nõnunquã ſint [b] apertiſsima vitia, quæ aliis vitiis vincuntur occultis, quæq; putantur eſſe virtutes, in quibus regnat ſuperbia, & quædã ſibi placẽdi altitudo ruinoſa. Tunc itaq; victa vitia deputanda ſunt, cum dei amore vincuntur, quẽ niſi deus ipſe nõ donat, nec aliter niſi per mediatorẽ dei & hominum hominẽ Ieſum Chriſtũ, qui factus eſt particeps mortalitatis noſtræ, vt nos participes faceret diuinitatis ſuę. Paucisſimi autẽ ſunt tãtę fœlicitatis, vt ab ipſa ineunte adoleſcentia nulla dãnabilia peccata cõmittãt, vel in flagitiis, vel in facinoribus, [c] vel in nefariæ cuiuſquam impietatis errore, ſed magna ſpiritus largitate opprimant, quicquid in eis poſſet carnali delectatione dãnari. Plurimi vero præcepto legis accepto, cũ prius victi fuerint præualẽtibus vitiis & præuaricatores eius effecti, tunc ad gratiã confugiunt adiuuantẽ, qua fiant & amarius pœnitẽdo, & vehementius pugnãdo, prius deo ſubdita, atq; in carni præpoſita mẽte victores. Quiſquis igitur cupit pœnas euadere ſempiternas, non ſolũ baptizetur, verum etiã iuſtificetur in Chriſto, ac ſic vere tranſeat à diabolo ad Chriſtũ. Purgatorias autẽ pœnas nullas futuras opinetur, niſi ante illud vltimũ tremendumq; iudicium. Nequaquã tamen negandũ eſt, etiam ipſum æternum ignem [d] pro diuerſitate meritorũ quamuis malorũ, aliis leuiorẽ, aliis futurum eſſe grauiorẽ, ſiue ipſius vis atque ardor pro pœna digna cuiuſque varietur, ſiue ipſe æqualiter ardeat, ſed non æquali moleſtia ſentiatur.

al. vere. — *1. Timo. 2.* — H — *alias, dominari.* — *Matt. 25.*

a NIſi vera delectatione iuſticiæ.) Idcirco Plato iubet ita pueros aſſueſaciendos, vt tantum vere bonis delectentur rebus, auerſentur malas. Id ſi fieret, non ſecus ad virtutem vnuſquiſq; ferretur pronus, q̃ nunc ad corporeas voluptates, quibus vnis aſſueuimus, & inſueuimus. Neque enim parum refert, quibus vel dolere conſueuerimus, vel gaudere. viro perfecte bono iucundiora ſuauioraq; ſunt virtutum opera, quàm cuiuis voluptario voluptatum. b Vt nonnunquam ſint.) Alibi ſic: nonnunquam ſanè apertiſſ. vitia aliis vitiis vincuntur occultis, quæ putantur eſſe virtutes, &c. Facit enim exterior legis obſeruatio ſine gratia non bonos, ſed hypocritas. Plato cum amicos nobiles inuitaſſet, triclinium q; iuſſiſſet ornari non omnino ſordide, irrupit Diogenes Cynicus, & ſparcis illis ſuis cœnoſiſq; pedibus cœpit lectulos cõculcare.
I ingreſſus cum conuiuis Plato, quid agis, inquit, Diogenes? Calco, inquit ille, Platonis faſtum. Calcas, reſpondit Plato, ſed alio faſto maiore. videlicet arrogantia & iactantia erat in Diogenis animo impotẽtior & intolerabilior quod inops eſſet, quàm in Platone, qui cultũ illum amicorũ oculis dabat, non ſibi. Ita inuenias ſuperbiſſ. pleroſq; egenos, qui hoc tantũ nomine meliores & ſanctiores etiam bonis diuitibus ſibi videantur, quòd nihil habeant, ceu vero modicum cenſum laudarit dominus, & non modicũ animum. Eiuſmodi homines diteſcere recuſant, quòd ſe admirabiliores, & in maiore precio habitum iri credant, ſi in ſua tenuitate manſerint. Diogenes idem multa horrẽda faciebat, vt omnium oculos ad ſe ſuſpiciendum mirandumq; conuerteret: idcirco cum media hyeme in rigidiſſ. lauaret aqua, frequẽſq; populus id ſpectãs miſerans hortaret, vt ſibi parceret: Plato exclamauit, ſi vultis eius miſereri, diſcedite. Quippe illud Diogenes nõ virtutis cauſa, circũfuſę ſed multitudinis agebat. c Flagitiis vel in facino.) Leuia ſunt flagitia, grauiora facinora, grauiſſ. omnium error impietatis. d Ipſum æternũ ignẽ.) Iuxta illud domini in euangelio: Tyro & Sidoni remiſsibilius erit in die iudicij, & alia dicta eiuſdem mentis complura.

De his qui putant nullorum hominum pœnas in æternum eſſe manſuras. Caput XVII.

NVnc iam cum miſericordibus noſtris agẽdum eſſe video, & pacifice diſputãdum, qui vel omnibus illis hominibus, quos iuſtiſſimus iudex dignos gehẽnę ſupplicio iudicabit, vel quibuſdam eorum nolunt credere pœnã ſempiternã futuram, K ſed poſt certi temporis metas pro cuiuſq; peccati quantitate longioris ſiue breuioris eos inde exiſtimant liberãdos. Qua in re miſericordior profecto fuit Origenes,[a] qui & ipſum diabolum atque angelos eius poſt grauiora pro meritis & diuturniora ſupplicia ex illis cruciatibus eruendos atque ſociandos ſanctis angelis credidit. Sed illum & propter hoc & propter alia nonnulla, & maxime propter alternantes ſine ceſſatione beatitudines & miſerias, & ſtatutis ſeculorum interuallis, ab iſtis ad illas, atq; ab illis ad iſtas itus ac reditus interminabiles nõ immerito reprobauit eccleſia: quia & hoc quod miſericors videbatur amiſit, faciendo ſanctis veras miſerias, quibus pœnas luerent, & falſas beatitudines, in quibus verum ac ſecurum, hoc eſt, ſine timore certũ ſempiterni boni gaudium non haberent. Longe autẽ aliter iſtorum miſericordia humano errat affectu, qui hominum illo iudicio damnatorum miſerias temporales: omnium vero, qui vel citius, vel tardius liberantur æternam fœlicitatẽ putant. Quæ ſententia ſi propterea bona & vera, quia miſericors eſt, tanto erit melior & verior, quanto miſericordior fuerit. Extendatur ergo ac profundatur fons huius miſericordiæ vſque ad damnatos angelos,[b] ſaltem poſt L multa atq; prolixa quantumlibet ſecula liberandos. Cur vſque ad vniuerſam naturam manat humanam, & cum ad angelicam ventum fuerit mox areſcit? Non audent tamen ſe vlterius miſerando porrigere, & ad liberationem ipſius quoque diaboli peruenire. Verum ſi aliquis audeat vincit nempe iſtos, & tamen tanto inuenitur errare deformius & cõtra recta dei verba peruerſius, quãto ſibi videtur ſentire clementius.

a MIſericordior profecto fuit Origenes.) Origenes Adamantius in lib. περὶ ἀρχῶν, id eſt de principiis, de quo alibi. b Vſque ad damnatos angelos.) Et iſtos quoque ſuppliciis liberabat Origenes, ſicut ex ſanctis angelis procedente tempore diabolos faciebat, quæ illius erant viciſſitudines.

De his qui nouiſſimo iudicio propter interceſſiones ſanctorũ neminem hominũ putant eſſe dãnandum. Cap. XVIII.

SVnt etiã quales in collocutionibus noſtris ipſe ſum expertus: qui cum venerari videantur ſcripturas ſanctas, moribus improbandi ſunt, & agẽdo cauſam ſuam multo maiorem, quàm iſti miſericordiam deo tribuãt erga humanũ genus. Dicunt enim de malis & infidelibus hominibus diuinitus quidẽ verum prędictũ eſſe, quod digni ſunt [pœna,] ſed cum ad iudiciũ ventũ fuerit miſericordiã eſſe ſuperaturam. M Donabit enim eos, inquiunt, miſericors deus precibus & interceſſionibus ſanctorũ ſuorũ. *Iacob. 2.* Si enim orabant *Matt. 5.* pro illis, quando eos patiebantur inimicos, quanto magis quando videbũt humiles ſupplicesq; proſtratos? Neque enim credendũ eſt, aiunt, tunc amiſſuros ſanctos viſcera miſericordiæ, cũ fuerint pleniſſimæ ac perfectiſſimæ ſanctitatis, vt qui tũc orabant pro inimicis ſuis, quãdo & ipſi ſine peccato nõ erant, tunc non orent pro ſupplicibus ſuis, quãdo nullum cœperint habere peccatum. Aut vero deus tunc eos non exaudiet tot, & tales filios ſuos, quãdo in tanta eorum ſanctitate nullum inueniet orationis impedimentũ? Teſtimoniũ vero pſalmi, & illi quidẽ qui permitunt infideles atq; impios homines ſaltem lõgo tempore cruciari, & poſtea de malis omnibus erui, ſed magis iſti pro ſe dicũt eſſe vbi legitur: Nunquid obliuiſcetur miſereri deus, aut continebit in ira ſua miſerationes ſuas? Ira eius eſt, inquiũt, vt oẽs indigni beatitudine ſempiterna, ipſo iudicãte puniãtur ſupplicio ſempiterno. Sed ſi vel longũ vel prorſus vllũ eſſe pmiſerit, pfecto vt poſſit hoc fieri cõtinebit in ira ſua miſerationes ſuas,

A ſuas, quod eũ pſalmus dicit non eſſe facturũ.† Non enim
†aliàs, Nõ ait affirmando continebit, ſed negationẽ ſub interroga-
enim ait, tione ponẽs, cum an cõtinebit interrogat, nimirũ oſten-
Nunquid dit, quia non diu miſerationes ſuas in ira contineat. Sic
diu cõtine- ergo iſti volũt iudicij dei cõminationem nõ eſſe mẽda-
bit in ira cem, quãuis ſit neminẽ damnaturus, quemadmodũ eius
ſua miſera cõminationẽ, qua dixit euerſurũ ſe eſſe Niniuẽ ciuitatẽ,
tiones ſuas, mendacem nõ poſſumus dicere, & tamen non factũ eſt,
ſed quòd inquiunt, quod ſine vlla conditione prędixit. Non enim
prorſus nõ ait, Niniue euertetur ſi non egerint pœnitentiã, ſeq; cor-
continebit rexerint: ſed hoc non addito prænunciauit futurã euer-
oſtendit. ſionẽ illius ciuitatis. Quam cõminationẽ propterea ve-
Sic ergo racem putant, quia hoc prædixit deus, quod vere digni
&c. erant pati, quãuis hoc nõ eſſet ipſe facturus. Nam etſi pœ
nitentibus pepercit, inquiunt, vtiq; illos pœnitentiã non
ignorabat acturos, & tamen abſolute ac definite eorum
euerſionem futurã eſſe prædixit. Hoc ergo erat, inquiũt,
in veritate ſeueritatis, qua erant digni, ſed in ratione mi-
ſerationis nõ erat, quam non continuit in ira ſua vt ab ea
pœna ſupplicibus parceret, quã fuerat cõtumacibus con-
Pſal. 76. minatus. Si ergo tũc pepercit aiunt, quãdo ſanctũ ſuum
Ionæ 4. prophetã fuerat parcendo contriſtaturus, quanto magis
tunc miſerabilius ſupplicantibus parcet, quando vt par-
B cat, omnes ſancti ei⁹ orabũt? Sed hoc quod ipſi ſuis cor-
dibus ſuſpicãtur, ideo putant ſcripturas tacuiſſe diuinas,
vt multi ſe corrigant, vel prolixarũ, vel æternatũ timo-
re pœnarum, vt ſint qui poſsint orare pro eis, qui ſe non
correxerint: nec tamen opinãtur omnimodo id eloquia
diuina tacuiſſe. Nam quo pertinet, inquiunt, quod ſcri-
Pſal. 30. ptum eſt? Quã magna multitudo dulcedinis tuæ domi-
ne, quam abſcõdiſti metuentibus te, niſi vt intelligamus
propter timorẽ fuiſſe abſcõditam miſericordiæ diuinæ
tam multã ſecretamq; dulcedinẽ? Addunt etiã propter-
Roma. 11. ea dixiſſe Apoſtolũ: Concluſit enim deus oẽs in infide-
litate, vt omniũ miſereatur, quo ſignificaret, quod ab il-
lo nemo dãnabitur. Nec iſti tamen qui hoc ſentiũt, hanc
opinionẽ ſuã vſq; ad liberationẽ, vel nullã damnationẽ
diaboli, atq; angelorum eius extẽdunt. Humana quippe
circa ſolos homines mouentur miſericordia, & cauſam
maxime agunt ſuam, per generalem in genus humanum
quaſi dei miſerationem, impunitatẽ falſam ſuis perditis
C moribus pollicẽtes, ac per hoc ſuperabunt eos in prædi-
canda dei miſericordia, qui hanc impunitatem etiam
principi dæmonum & eius ſatellitibus pollicentur.

*De his qui impunitatẽ omniũ peccatorũ promittũt etiã hære-
ticis propter participationẽ corporis Chriſti. Cap. XIX.*

ITem ſunt alij ab æterno ſupplicio liberationẽ,
nec ipſis ſaltẽ omnibus hominibus promitten-
tes, ſed tantummodo Chriſti baptiſmate ablu-
tis, qui participes fiũt corporis eius, quomodo-
libet vixerint, in quacunque hæreſi vel impietate fuerint,
Ioan. 6. propter illud, quod ait Ieſus: Hic eſt panis qui de cœlo
deſcendit, vt ſi quis ex ipſo manducauerit, non moria-
tur. Ego ſum panis viuus, qui de cœlo deſcendi. Si quis
manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum. Ab æter-
na ergo morte inquiunt neceſſe eſt iſtos erui, & ad vi-
tam æternam quandoque perduci.

*De his qui non omnibus, ſed eis tantum, quia apud catholicos
ſunt regenerati, etiãſi poſtea in multa crimina erroréſq; pro-
ruperint indulgentiam pollicentur. Cap. XX.*

ITem ſunt qui hoc nec omnibus habẽtibus ba-
ptiſmatis Chriſti & eius corporis ſacramentũ,
ſed ſolis catholicis, quãuis male viuẽtibus pol-
licentur, quia non ſolũ ſacramento, ſed re ipſa
manducauerunt corpus Chriſti in ipſo eius corpore cõ-
ſtituti. De quo dicit Apoſtolus: Vnus panis, vnũ corpus D
multi ſumus, vt etiam ſi poſtea in aliquam hæreſim, vel *1. Cor. 10.*
etiam in gentilium idololatriam lapſi fuerint, tantum
quia in corpore Chriſti, id eſt, in eccleſia catholica ſum-
pſerũt baptiſmũ Chriſti, & manducauerũt corpus Chri-
ſti, non moriantur in æternum, ſed vitam quandoq; con-
ſequantur æternam, atque illa omnis impietas quanto
maior fuerit, non eis valeat ad æternitatem, ſed ad diu-
turnitatem magnitudinémque pœnarum.

*De his qui eos qui permanent in catholica fide, etiã ſi peſſime
vixerint, & ob hoc vri meruerint, tamen propter fidei fun-
damentum ſaluandos eſſe definiunt. Cap. XXI.*

SVnt autẽ qui propter id quod ſcriptũ eſt: Qui *Mat. 10.*
perſeuerauerit vſq; in finem, hic ſaluus erit: nõ
niſi in eccleſia catholica perſeuerantibus, quã-
uis in ea male viuentibus hoc promittunt per
ignem videlicet ſaluandis, merito fundamenti. de quo
ait Apoſtolus: Fundamentum enim aliud nemo poteſt *1. Cor. 3.*
ponere prçter id quod poſitum eſt, quod eſt Chriſtus Ie-
ſus. Si quis autẽ ædificauerit ſuper fundamẽtum hoc au-
rum, argẽtum, lapides precioſos, ligna, fœnum, ſtipulam, E
vniuſcuiuſque opus manifeſtabitur. Dies enim domini
declarabit quoniam in igne reuelabitur, & vniuſcuiuſq;
opus quale ſit, ignis probabit. Si cuius opus permanſerit
quod ſuperędificauit, mercedem accipiet. Si cuius autem
opus arſerit, damnum patietur, ipſe autem ſaluus erit, ſic
tamen quaſi per ignem. Dicunt ergo cuiuſlibet vitæ ca-
tholicum Chriſtianum Chriſtum habere in fundamẽto,
quod fundamentum nulla hæreſis habet, à corporis eius
vnitate præciſa. Et ideo propter hoc fundamẽtum etiã ſi
malæ vitæ fuerit catholicus Chriſtianus, velut qui ſuper-
ædificauerit ligna, fœnum, ſtipulam, putant eum ſaluum
fieri per ignem, id eſt, poſt pœnas ignis illius liberari, quo
igne in vltimo iudicio punientur mali.

*De his qui putãt ea crimina quæ inter eleemoſynarũ opera cõ-
mittũtur, ad dãnationis iudiciũ nõ vocari. Cap. XXII.*

COmperi etiam quoſdam putare eos tantũmo-
do arſuros illius æternitate ſupplicij, qui pro
peccatis ſuis facere dignas eleemoſynas negli- *Mat. 25.*
gũt: iuxta illud apoſtoli Iacobi, Iudicium autẽ
ſine miſericordia illi, qui nõ fecit miſericordiã. Qui er- *Iacobi 2.*
go fecerit, inquiunt, quamuis mores in melius non muta-
uerit, ſed inter ipſas ſuas eleemoſynas nefarie ac nequiter F
vixerit iudiciũ illi cũ miſericordia futurũ eſt: vt aut nul-
la damnatione plectatur, aut poſt aliquod tẽpus ſiue par-
uum, ſiue prolixũ ab illa dãnatione liberetur. Ideo iudi-
cem ipſum viuorum atq; mortuorum noluiſſe exiſtimãt
aliud cõmemorare ſe eſſe dicturũ, ſiue dextris quibus eſt *Mat. 25.*
vitam daturus æternã, ſiue ſiniſtris, quos æterno ſuppli-
cio eſt damnaturus, niſi eleemoſynas ſiue factas ſiue non
factas. Ad hoc pertinere aiunt, & in oratione dominica *Mat. 6.*
quotidianam poſtulationem: Dimitte nobis debita no-
ſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris. Quiſ-
quis enim illi, qui in eum peccauit, dimittit ignoſcendo
peccatum, proculdubio eleemoſynam facit. * Quam *Ibidem.*
rem dominus ipſe ſic commendauit, vt diceret: Si enim
dimiſeritis peccata hominibus, dimittet vobis & pater
veſter peccata veſtra: ſi autem non dimiſeritis homini-
bus, neq; pater veſter, qui in cœlis eſt, dimittet vobis. Er-
go & ad hoc genus eleemoſynarum pertinet, quod ait *Iacob. 2.*
apoſtolus Iacobus: Iudicium futurum ſine miſericordia
ei, qui non fecit miſericordiam. Nec dixit dominus, in-
quiunt, magna vel parua, ſed dimittet vobis pater veſter
peccata veſtra, ſi & vos dimiſeritis hominibus. Ac per
hoc putãt etiam eis, qui perdite vixerint, donec claudant

G diem vitæ huius extremum, per hanc orationem qualiacunque quantacunque fuerint omnia quotidie peccata dimitti, ſicut ipſa quotidie frequētatur oratio, ſi hoc tantummodo cuſtodiſſe meminerint, vt quando ab eis veniam petunt, qui eos peccato qualicunque læſerunt, ex corde dimittant. Cum ad hæc omnia deo donante reſpondero, liber iſte claudendus eſt.

[a] PRoculdubio eleemoſynam facit.) Eſt enim ἐλεημοσύνη miſericordia ab ἐλεῶ eadem forma qua σωφροσύνη qua ἱερωσύνη, & alia plurima.

Contra opinionē eorum qui dicunt, nec diaboli, nec hominū malorū perpetua futura ſupplicia. Cap. XXIII.

AC primū quæri oportet atq; cognoſci, cur eccleſia ferre nequiuerit hominū diſputationē, diabolo etiā poſt maximas & diuturniſsimas pœnas, purgationem vel indulgentiam pollicentem? Neq; enim tot ſancti & ſacris veteribus ac nouis literis eruditi, mūdationem & regni cœlorum beatitudinem poſt qualiacūq; & quantacunq; ſupplicia, qualibuſcunq; & quantiſcunq; angelis inuiderunt, ſed potius viderunt diuinā vacuari vel infirmari non poſſe ſenten-
H tiam, quā ſe dominus prænunciauit in iudicio prolaturū
Mat. 25. atq; dicturū: Diſcedite à me maledicti in ignem æternū, qui paratus eſt diabolo & angelis eius. Sic quippe oſtendit æterno igne diabolū & angelos eius arſuros: & quod
Apoca. 20. ſcriptum eſt in Apocalypſi: Diabolus qui ſeducebat eos, miſſus eſt in ſtagnum ignis & ſulphuris, quo & beſtia & pſeudoprophetæ cruciabuntur die ac nocte in ſecula ſeculorū. Quod ibi dictū eſt æternū, hic dictū eſt in ſecula ſeculorum. Quibus verbis nihil ſcriptura diuina ſignificare cōſueuit, niſi quod finē non habēt tēporis. Quamobrē prorſus nec alia cauſa, nec iuſtior, nec manifeſtior
*alias, poteſtate. inueniri poteſt, cur veriſsima pietate * teneatur fixum & immobile, nullū regreſſum ad iuſtitiā vitamq; ſanctorū
2. Pet. 2. diabolum & angelos eius habituros, niſi quia ſcriptura,
Apo. 20. quæ neminē fallit, dicit eis deum nō pepercisse, & ſic ab
*alias, eſſe interim prædamnatos. illo eſſe inter impios prædānatos, * vt carceribus caliginis inferni retruſi traderētur ſeruandi, atq; vltimo iudicio puniendi, quādo eos æternus ignis accipiet, vbi cruciabūtur in ſecula ſeculorum. Quod ſi ita eſt, quomodo ab huius æternitate pœnæ, vel vniuerſi, vel quidā homines poſt quantūlibet temporis ſubtrahētur, ac non ſtatim eneruabitur fides, qua creditur ſempiternū dæmonū fu-
Mat. 25. turum eſſe ſuppliciū? Si enim quibus dicetur, Diſcedite
I à me maledicti in ignē æternum, qui paratus eſt diabolo & angelis eius: vel vniuerſi vel aliqui eorum non ſemper ibi erunt: quid igitur cauſę eſt cur diabolus & angeli eius ſemper ibi futuri eſſe credantur? An forte dei ſententia, quæ in malos & angelos & homines proferetur, in angelos vera erit, in homines falſa? Ita planè hoc erit ſi non quod deus dixit, ſed quod ſuſpicantur homines plus valebit. Quod fieri quia nō poteſt, non argumentari aduerſus deū, ſed diuino potius dum tempus eſt debent parêre præcepto, qui ſempiterno cupiūt carere ſupplicio. Deinde quale eſt æternū ſuppliciū pro igne diuturni tēporis non exiſtimare, & vitā æternā credere ſine fine, cū Chriſtus in eodē ipſo loco, in vna eademq; ſententia dixerit
Ibidem. vtrunq; cōplexus. Sic ibunt iſti in ſuppliciū æternū, iuſti autē in vitam æternam? Si vtrunq; æternū, profecto aut vtrunq; cum fine diuturnū, aut vtrunq; ſine fine perpetuum debet intelligi. Par pari enim relata ſunt: hinc ſuppliciū æternū, inde vita æterna. Dicere autē in hoc vno eodemq; ſenſu, vita æterna ſine fine erit, ſuppliciū æternum finem habebit, multū abſurdū eſt. Vnde quia vita æterna ſanctorum ſine fine erit, ſupplicium quoq; æternum quibus erit, finem proculdubio non habebit.

Contra eorū ſenſum, qui in iudicio dei omnibus reis propter ſanctorū preces putāt eſſe parcendū. Cap. XXIIII. K

HOc autem & aduerſus eos valet, qui ſuas agentes cauſas contra dei venire verba velut miſericordia maiore conātur: vt ideo videlicet vera ſint, quia ea quę dixit homines eſſe paſſuros, pati digni ſunt, non quia paſſuri ſunt. Donabit enim eos inquiunt, precibus ſanctorū ſuorum, etiā tunc tanto magis orātium pro inimicis ſuis, quanto ſunt vtiq; ſanctio- Mat. 5.
res eorumq; efficacior eſt oratio, & exauditione dei dignior iam nullum habentiū omnino peccatū. Cur ergo eadem perfectiſsima ſanctitate & cuncta impetrare valentibus, mundiſsimis & miſericordiſsimis precibus etiam pro angelis non orabunt, quibus paratus eſt ignis Mat. 25.
æternus, vt deus ſententiam ſuam mitiget, & reflectat in melius, eōſq; ab illo igne faciat alienos? An erit forſitan quiſquam qui & hoc futurum eſſe præſumat, affirmans etiam ſanctos angelos ſimul cum ſanctis hominibus, quī Mat. 22.
tunc æquales erunt angelis dei, pro damnandis & angelis & hominibus oraturos, vt miſericordia non patiantur, quod veritate merentur, quod nemo ſanæ fidei di- L
xit, nemo dicturus eſt? Alioqui nulla cauſa eſt, cur non etiam nunc pro diabolo & angelis eius oret eccleſia, quā magiſter deus pro inimicis ſuis iuſsit orare. Hæc igitur Mat. 5.
cauſa, qua fit, vt nūc eccleſia non oret pro malis angelis, quos ſuos eſſe nouit inimicos: eadem ipſa cauſa eſt, qua Mat. 25.
fiet, vt in illo tunc iudicio etiam pro hominibus æterno igne cruciandis, quamuis perfecta ſit ſanctitate, non oret. Nunc enim propterea pro eis orat, quos in genere hu- Mat. 5.
mano habet inimicos, quia tempus eſt pœnitentiæ fructuoſæ. Nam quid maxime pro eis orat, niſi vt det illis deus, ſicut dicit Apoſtolus, pœnitentiam, & reſipiſcāt de 2. Timo. 2.
diaboli laqueis, à quo captiui tenētur ſecundū ipſius voluntatem? Denique ſi de aliquibus ita eccleſia certa eſſet, vt qui ſunt illi, etiam noſſet, qui licet adhuc in hac vita ſint cōſtituti, tamen prædeſtinati ſunt in æternū ignē ire cum diabolo: tam pro eis non oret, quàm nec pro ipſo. Sed quia de nullo certa eſt, orat pro omnibus duntaxat hominibus inimicis ſuis in hoc corpore conſtitutis, nec tamen pro omnibus exauditur. Pro his enim ſolis exauditur, qui etſi aduerſantur eccleſiæ, ita tamen ſunt prædeſtinati, vt pro eis exaudiatur eccleſia, & filij efficiantur M
eccleſiæ. Si qui autem vſq; ad mortem habebunt cor impœnitens, nec ex inimicis cōuertentur in filios, nunquid iam pro eis, id eſt pro talium defunctorū ſpiritibus orat eccleſia? Cur ita, niſi quia iam in patre diaboli computantur, qui dum eſſent in corpore, non ſunt tranſlati ad Chriſtum? Eadem itaque cauſa eſt, cur non oretur tunc pro hominibus æterno igne puniendis, quæ cauſa eſt, vt neque nunc neq; tunc oretur pro angelis malis: quæ itidem cauſa eſt, vt quamuis pro hominibus nūc viuis oretur etiam malis, tamen iam nec nunc oretur pro infidelibus impiiſq; defunctis. Nam pro defunctis quibuſdā,[a] vel vt dicitur pro mortuis, vel eccleſiæ, vel quorumdam piorum exaudiri orationē eius, licet qui in Chriſto renati non adeo ita male vixerint in corpore, vt tali miſericordia habeantur indigni, nec iidē ſic bene vt inueniantur tali miſericordia non egere. Tales etiam conſtat ante iudicij diem per pœnas temporales, quas eorum ſpiritus patiuntur purgatos receptis corporibus æterni ignis ſuppliciis nō tradendos. Quod ſi ita eſt, quid dicendum eſt de his, qui in ſimili vita inueniuntur in die iudicij id eſt, quos huiuſmodi dies ille viuentes inuenerit, cū quodammodo vno momento moriantur & reſurgant, & non ſit ſpaciū, vt pro eis aut oratio ſanctorum poſsit audiri,

A diri, aut eorũ ante iudiciũ temporali pœna purgari: Nũ-
quid dicendi ſunt æterno igni nunquam abſoluẽdi tra-
di poſſe tẽpore iudicij, quibus vitam talẽ egiſſe concedi-
mus, vt ſi ante iudiciũ mortui eſſent temporali ſupplicio
ac ſanctorũ orationibus mundarẽtur? Ipſius quippe ec-
cleſiæ vel quorũdam piorũ exauditur oratio, ſed pro his
quorum in Chriſto regeneratorum, nec vſqueadeo vita
in corpore male geſta eſt, vt tali miſericordia iudicentur
digni nõ eſſe, nec vſqueadeo bene, vt talẽ miſericordiam
reperiantur neceſſariã non habere. Sicut etiam facta re-
ſurrectione mortuorũ non deerunt, quibus poſt pœnas,
quas patiũtur ſpiritus mortuorũ, impertiatur miſericor-
dia, vt in ignẽ non mittantur æternũ. Neq; enim de qui-
Matt.12. buſdam veraciter diceretur, quod nõ eis remittatur ne-
que in hoc ſeculo neque in futuro, niſi eſſent quibus & ſi
non in iſto, tamẽ remitteretur in futuro. Sed cum dictũ
2.Timo.4. fuerit à iudice viuorũ atq; mortuorũ, Venite benedicti
Math.25. patris mei, poſſidete paratũ vobis regnum à cõſtitutio-
Ibidem. ne mundi: & aliis econtrario, Diſcedite à me maledicti
in ignem æternũ, qui paratus eſt diabolo & angelis eius:
& ibunt iſti in ſuppliciũ æternum, iuſti autẽ in vitã æter-
B nam: nimiæ præſumptionis eſt dicere, cuiquam eorum
æternum ſuppliciũ non futurũ, quos deus ituros in ſup-
pliciũ dicit æternũ, & per huius præſumptionis perſua-
ſionem facere, vt de ipſa quoque vita, vel deſperetur, vel
Pſal.76. dubitetur æterna. Nemo itaq; ſic intelligat Pſalmum ca-
nentem: Nunquid obliuiſcetur miſereri deus, aut conti-
nebit in ira ſua miſerationes ſuas, vt opinetur de homi-
nibus bonis veram, de malis falſam: aut de bonis homi-
nibus & malis angelis veram, de malis autẽ hominibus
Roma.9. falſam dei eſſe ſententiam. Hoc enim quod ait Pſalmus,
ad vaſa miſericordiæ pertinet, & ad ipſos filios promiſ-
ſionis, quorum erat vnus etiam ipſe Propheta: Qui cum
dixiſſet: Nunquid obliuiſcetur miſereri deus, aut conti-
nebit in ira ſua miſerationes ſuas: cõtinuo ſubiecit, Et di-
Pſal.76. xi, nunc cœpi, hæc eſt immutatio dexteræ excelſi. Expo-
ſuit profecto quid dixerit: Nunquid cõtinebit in ira ſua
Pſal.143. miſerationes ſuas? Ira enim dei eſt etiam iſta vita morta-
lis, vbi homo vanitati ſimilis factus eſt, & dies eius velut
C vmbra prætereunt. In qua tamen ira nõ obliuiſcetur mi-
Matt.5. ſereri deus, faciendo ſolẽ ſuum oriri ſuper bonos & ma-
los, & pluendo ſuper iuſtos & iniuſtos: ac ſic non conti-
net in ira ſua miſerationes ſuas, maximéque in eo quod
Pſal.76. expreſsit hic Pſalmus dicendo: Nunc cœpi, hæc eſt im-
mutatio dexteræ excelſi, quoniã in hac ipſa eorũ ærum-
noſa vita, quæ ira dei eſt, vaſa miſericordiæ mutat in
melius, quãuis adhuc in huius corruptionis miſeria ma-
neat ira eius, quia nec in ipſa ira ſua continet miſeratio-
nes ſuas. Cum ergo iſto modo compleatur diuini illius
cantici veritas, non eſt eam neceſſe etiã illic intelligi, vbi
non pertinẽtes ad ciuitatẽ dei ſempiterno ſupplicio pu-
nientur. Sed quibus placet iſtam ſententiam vſq; ad illa
impiorum tormenta protendere, ſaltẽ ſic intelligant, vt
manente in eis ira dei, quę in æterno eſt prænũciata ſup-
plicio, non contineat deus in hac ira ſua miſerationes
ſuas, & faciat eos non tanta, quanta digni ſunt pœnarum
atrocitate cruciari, (non) vt eas pœnas vel nunquã ſub-
eant, [b] vel aliquando finiant, ſed vt eos mitiores quàm
merita ſunt eorũ leuioreſq; patiantur. Sic enim & ira dei
manebit, & in ipſa ira ſua miſerationes ſuas non conti-
nebit. Quod quidẽ non ideo confirmo: quoniam nõ re-
ſiſto. Cæterum eos qui putãt minaciter potius quàm ve-
raciter dictũ: Diſcedite à me maledicti in ignem æter-
num, & ibunt iſti in ſuppliciũ æternum & cruciabuntur
Matt.25. in ſecula ſeculorũ: & vermis eorũ non morietur, & ignis

nõ extinguetur, & cætera huiuſmodi: nõ tam ego quàm D
ipſa ſcriptura diuina planiſsime atque pleniſsime redar- *Apoc.20.*
guit ac refellit. Niniuitæ quippe in hac vita egerunt pœ- *Eſaiæ.66.*
nitentiam: & ideo fructuoſam velut in hoc agro ſemi- *Ionæ.3.*
nantes, in quo deus voluit cũ lachrymis ſeminari, quod *Pſal.125.*
poſtea cum lętitia meteretur. Et tamẽ quis negabit, quod
dominus prædixit in eis fuiſſe cõpletum, niſi parum ad-
uertat quẽadmodum peccatores deus non ſolum iratus,
verumetiã miſeratus euertat? Euertuntur enim peccato-
res duobus modis: aut ſicut Sodomitæ, vt pro peccatis *Gene.19.*
ſuis ipſi homines puniãtur: aut ſicut Niniuitę, vt ipſa ho-
minum peccata pœnitẽdo deſtruantur. Factum eſt ergo *Ionæ.3.*
quod prædixit deus. Euerſa eſt enim Niniue, quæ mala
erat, & bona ædificata eſt, quæ non erat. Stantibus enim *Ionæ.4.*
mœnibus atq; domibus, euerſa eſt ciuitas in perditis mo
ribus: ac ſic quamuis propheta fuerit cõtriſtatus, quia nõ
eſt factum quod illi homines timuerunt illo prophetan-
te venturum, factũ eſt tamen quod fuerat deo præſcien-
te * prædictum, quoniã nouerat qui prædixit quomodo ** al. præci-*
in melius eſſet implendũ. Vt autem nouerint iſti in per- *piente.*
uerſum miſericordes quò pertineat quod ſcriptum eſt:
Quàm multa multitudo dulcetudinis tuæ domine, quã *Pſal.30.*
abſcondiſti timentibus te: legant & quod ſequitur, per- E
feciſti autẽ ſperantibus in te. Quid eſt enim, abſcondiſti
timentibus te, perfeciſti ſperantibus, niſi quia illis qui ti-
more pœnarũ ſuam volunt iuſtitiam conſtituere, quæ in
lege eſt, nõ eſt iuſtitia dei dulcis, quia neſciunt eam? Non *Roma.10.*
enim guſtauerunt eam. In ſe namq; ſperãt, non in ipſo: &
ideo eis abſcõditur multitudo dulcedinis dei, quoniam
timent quidẽ deum, ſed illo timore ſeruili, qui non eſt in
charitate, quia perfecta charitas foras mittit timorẽ. Ideo *1.Ioan.4.*
ſperantibus in eum perficit dulcedinẽ ſuam inſpirando
eis charitatẽ ſuam, vt timore caſto, non quẽ charitas fo-
ras mittit, ſed permanente in ſeculũ ſeculi, cum glorian-
tur in domino glorientur. Iuſtitia quippe dei Chriſtus *1.Cor.1.*
eſt, qui factus eſt nobis, ſicut dicit Apoſtolus, ſapientia à
deo, & iuſtitia, & ſanctificatio, & redẽptio: vt quẽadmo-
dum ſcriptum eſt: Qui gloriatur, in domino glorietur.
Hanc dei iuſtitiã quã donat gratia ſine meritis, neſciunt *Ibidem.*
illi, qui ſuam iuſtitiã volunt conſtituere, & ideo iuſtitiæ
dei, qui Chriſtus eſt, non ſunt ſubiecti. In qua iuſtitia eſt *Roma.10.*
multa multitudo dulcedinis dei, propter quam dicitur F
in pſalmo: Guſtate, & videte quàm dulcis eſt dominus. *Pſal.33.*
Et hanc quidẽ in hac peregrinatione guſtantes, nõ ad ſa-
tietatem ſumentes eſurimus eam potius ac ſitimus, vt ea
poſtea ſatiemur, cũ videbimus eum ſicuti eſt, & imple-
bitur, quod ſcriptũ eſt: Satiabor cum manifeſtabitur glo
ria tua. Ita perficit Chriſtus multam multitudinẽ dulce-
dinis ſuæ ſperantibus in eum. Porrò autẽ ſi eam, quã illi
putant dulcedinẽ ſuam, deus abſcondit timentibus eum,
quia non eſt impios damnaturus, vt hoc neſcientes &
damnari timẽtes recte viuant, ac ſi poſsint eſſe qui orent
pro nõ recte viuentibus, quomodo eam perficit ſperan-
tibus in eum, quandoquidẽ ſicut ſomniãt, per hanc dul-
cedinem nõ damnaturus eſt eos, qui nõ ſperant in eum?
Illa igitur eius dulcedo quæratur, quã perficit ſperãtibus
in eum, nõ quã perficere putatur contẽnentibus & blaſ-
phemãtibus eũ. Fruſtra itaq; homo [c] poſitus in hoc cor-
pore, occultorum iudiciorum dei ſibi notitiã arrogare
præſumit. Illud quoq; apoſtolicum: Concluſit enim deus
omnes in infidelitate, [d] vt omnibus miſereatur, non ideo
dictum eſt, ꝙ neminem ſit damnaturus, ſed ſuperius ap-
paret, vnde ſit dictũ. Nam cum de Iudæis poſtea credi-
turis Apoſtolis loqueretur ad gentes, ad quas vtique iam
credentes conſcribebat epiſtolas: Sicut enim vos, inquit, *Roma.11.*

G aliquando non credidiſtis deo, nunc autem miſericordiam cõſecuti eſtis in illorum incredulitate: ſic & hi nõ crediderunt in veſtra miſericordia, vt & ipſi miſericordiam conſequãtur. Deinde ſubiecit, vnde iſti ſibi errando blandiuntur atq; ait. Concluſit enim deus omnes in infidelitate, vt omnium miſereatur. Quos omnes, niſi de
Roma. 8. quibus loquebatur tanquam dicens, & vos & illos? Deus ergo & gentiles & Iudęos, quos præſciuit & prędeſtinauit conformes fieri imaginis filij ſui, omnes in infidelitate concluſit: vt de amaritudine infidelitatis ſuæ pœnitendo confuſi: & ad dulcedinem miſericordiæ dei cre-
Pſal. 30. dendo conuerſi, clamarent illud in pſalmo: Quàm multa multitudo dulcedinis tuæ domine, quàm abſcondiſti timentibus te, perfeciſti autem ſperantibus non in ſe, ſed in te. Omnium itaque miſeretur vaſorum miſericordiæ. Quid eſt omnium? Et eorum ſcilicet quos ex gentibus, & eorum quos ex Iudæis prædeſtinauit, vocauit, iuſtificauit, glorificauit, non omnium hominum, ſed iſtorum omnium neminem damnaturus.

a NAm pro defunctis quibuſdã.) In antiquis libris Brugẽſ. & Colo-
H nieñ. non leguntur iſti decem aut duodecim qui ſequũtur verſus.
Sic enim ſcribitur: Nam pro defunctis quibuſdam, vel ipſius eccleſiæ,
Caret eis vel quorundã piorũ exauditur oratio, ſed pro iis, quorũ in Chriſto re-
& Pari- generatorum, nec vſqueadeo vita in corpore male geſta eſt. reliqua nõ
ſienſe exẽ- habẽtur, ac neq; in exẽplaribus Friburgi excuſis: & tamẽ ſtylus nõ ab
plar. horret ab Auguſtiniano. forſan aut deſunt in aliis codicibus, aut ex aliquo alio Auguſtini opere huc ſunt adſcripta, ceu ſcholium primum, deide cõtextu orationis admiſta. b Vt eas pœnas vel nunquã ſubeãt.) Prępońẽda negatio, nõ vt eas pœnas vel nunquã ſubeant. c Fruſtra itaq; homo.) In Brugeñ. ſic: fruſtra itaq; homo poſt hoc corpus inquirit, quod in hoc corpore comparare neglexerit. d Concluſit enim deus omnes in infidelitate.) Vulgo legim⁹ omnia Græce πάντας, hoc eſt, omnes. ſignificat Paulus nemini relinqui locum gloriãdi, ſuis ſe meritis factum deo gratioſum: ſed id totum deberi beneficio dei.

An hi qui inter hæreticos baptizati ſunt et deteriores poſtea male viuẽdo facti ſunt: vel hi qui apud catholicos renati ad hæreſes, aut ſchiſmata tranſierunt: vel hi qui à catholica apud quos renati ſunt nõ recedẽtes, criminoſe viuere perſtiterunt, poſſint priuilegio ſacramentorum remiſſionem æterni ſperare ſupplicij. *Caput XXV.*

SEd iam reſpondeamus etiã illis, qui nõ ſolum diabolo & angelis ei⁹ ſicut nec iſti, ſed ne ipſis quidem omnibus hominibus liberationẽ ab æterno igne promittunt: verum eis tantũ, qui Chriſti baptiſmate abluti, & corporis eius & ſanguinis
I participes facti ſunt, quomodolibet vixerint, in quacunque hæreſi vel impietate fuerint. Sed cõtradicit eis Apo-
Galat. 5. ſtolus dicens: Manifeſta autẽ ſunt opera carnis, quę ſunt fornicatio, immundtia, luxuria, idolorũ ſeruitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, animoſitates, diſſenſiones, hæreſes, inuidiæ, ebrietates, comeſſationes, & his ſimilia: quæ prædico vobis, ſicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnũ dei non poſſidebunt. Hæc profecto apoſtolica falſa eſt ſententia: ſi tales poſt quantalibet tempora liberati regnum dei poſſidebunt. Sed quoniam falſa non eſt, profecto regnum dei nõ poſſidebunt. Et ſi in regni dei poſſeſſione nunquam erunt, æterno ſupplicio tenebuntur, quoniã non eſt locus medius, vbi nõ ſit in ſupplicio, qui illo non fuerit cõſtitutus in regno. Quã-
Ioan. 6. ob rem quod ait dominus Ieſus: Hic eſt panis qui de cœlo deſcendit, ſi quis ex ipſo manducauerit nõ morietur: ego ſum panis viuus qui de cœlo deſcendi, ſi quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum: quomodo ſit accipiendum merito quęritur. Et ab iſtis quidem quibus nunc reſpondemus hunc intellectũ auferunt illi, quibus deinde reſpondendum eſt: hi ſunt autẽ qui hanc liberationem, nec omnibus habentibus ſacramentum baptiſmatis & corporis Chriſti, ſed ſolis catholicis, quãuis ma-
le viuentibus pollicentur, quia non ſolo, inquiunt, ſacra- K
mento, ſed re ipſa manducauerunt corpus Chriſti, In ipſo ſcilicet eius corpore conſtituti. De quo corpore ait Apoſtolus: Vnus panis, vnum corpus multi ſumus. Qui 1. Cor. 10.
ergo eſt in eius corporis vnitate, id eſt, in Chriſtianorum compage membrorũ, cuius corporis ſacramentũ fideles communicantes de altari ſumere cõſueuerunt, ipſe vere dicendus eſt mãducare corpus Chriſti, & bibere ſanguinem Chriſti. Ac per hoc hæretici & ſchiſmatici ab huius vnitate corporis ſeparati, poſſunt idem percipere ſacramentum, ſed non ſibi vtile, imo vero etiam noxium, quo iudicentur grauius quàm vel tardius liberentur. Non ſunt enim in eo vinculo pacis, quod in illo exprimitur ſacramento. a Sed rurſus etiam iſti qui recte intelligunt, non dicendum eum manducare corpus Chriſti, qui in corpore non eſt Chriſti, nõ recte promittunt eis, qui vel in hæreſim vel etiam in gentilium ſuperſtitionẽ ex illius corporis vnitate labũtur, liberationẽ quandoq; ab æterni igne ſupplicij: primum quia debent attendere, quàm ſit intolerabile atq; à ſana doctrina nimis deuiũ, vt multi ac penè omnes, qui hæreſes impias cõdiderunt exeuntes de catholica eccleſia, & facti ſunt hęreſiarchę, melio-
res habeant cauſas, quàm hi qui nunquam fuerũt catho- L
lici, cum in eorum laqueos incidiſſent, ſi illos hæreſiarchas hoc facit liberari à ſupplicio ſempiterno, quod in catholica eccleſia baptizati ſunt, & ſacramẽtum corporis Chriſti in vero Chriſti corpore primitus acceperũt. Cum peior vtiq; ſit deſertor fidei, & ex deſertore oppugnator eius effectus, quàm ille qui non deſeruit, quam nũquam tenuit. Deinde quia & his occurrit Apoſtolus, eadem verba proferens, & enumeratis illis carnis operibus eadem veritate prædicens: Quoniã qui talia agunt,
regnum dei nõ poſſidebunt. Vnde nec illi in perditis, & Galat. 5.
damnabilibus moribus debẽt eſſe ſecuri, qui vſq; in finẽ quidem velut in cõmunione eccleſiæ catholicæ perſeuerant intuentes quod dictum eſt: Qui perſeuerauerit vſq; Matt. 10.
in finem, hic ſaluus erit: & per vitę iniquitatem ipſam vitæ iuſtitiã, quod eis Chriſtus eſt, deſerunt ſiue fornicando, ſiue alias immũditias flagitiorum, quas nec Apoſto- Epheſ. 5.
lus exprimere voluit, in ſuo corpore perpetrando, ſiue turpitudine luxuriæ diffluẽdo, ſiue aliquid aliud eorum Galat. 5.
agẽdo de quibus ait: Quoniã qui talia agunt, regnum dei
non poſſidebũt. Ac per hoc quicunq; agunt talia, niſi in M
ſempiterno ſupplicio non erunt, quia in dei regno eſſe non poterunt. In his enim perſeuerãdo vſq; in huius vitæ finem, non vtique dicẽdi ſunt in Chriſto perſeueraſſe vſque in finem, quia in Chriſto perſeuerare, eſt in eius fide perſeuerare. Quæ fides, vt eam definit idẽ Apoſto- Galat. 5.
lus, per dilectionem operatur. Dilectio autem ſicut ipſe Roma. 13.
alibi dicit, malum non operatur. Nec iſti ergo dicendi ſunt manducare corpus Chriſti, quoniã nec in mẽbris 1. Corin. 6.
computandi ſunt Chriſti. Vt enim alia taceam, nõ poſſunt ſimul eſſe & membra Chriſti, & membra meretricis. Denique ipſe dicens: Qui manducat carnem meam, Ioan. 6.
& bibit ſanguinẽ meũ, in me manet, & ego in eo: oſtendit, quid ſit nõ ſacramẽto tenus: ſed revera corpus Chriſti mãducare, & eius ſanguinem bibere: hoc eſt enim in Chriſto manere, vt in illo maneat, & Chriſtus. Sic enim hoc dixit, tanquam diceret: Qui non in me manet, & in quo ego non maneo, non ſe dicat aut exiſtimet manducare corpus meum, aut bibere ſanguinem meum. Non itaque manent in Chriſto qui nõ ſunt mẽbra eius. Non ſunt autem membra Chriſti, qui ſe faciunt membra meretricis, niſi malum illud pœnitendo eſſe deſtiterint, & ad hoc bonum reconciliatione redierint.

Quod

[a] A *Sacramẽti ſignificatia.* QVod in illo exprimitur ſacramento.) Nam de eodem cibo omnes fiunt, quod eſt magnum ad concordiam vinculũ. Deinde panis, cuius ſpecie tegitur tantũ myſteriũ, ex multis fit granis, ſed cõtuſis cõfuſiſq; & in aliam materiam verſis, vt iam nuſquam grana appareant, ſed noua res ex eis confecta, vna ex innumeris: ſic ad dei eccleſiam plurimi admittuntur, qui prioribus illis humanis exuti affectibus, & mutati in nouam creaturam, nõ iam ipſi eſſe videantur, qui prius, ſed alius per charitatem coniuncti & commiſti in corpus Eccleſiæ tranſeant, quæ ſola exiſtat, & cernatur, nec vllus ſua, vel cogitet, vel curet, ſed tantum corporis baptiſmi aqua nos & fratres & rem vnam eãdemq; facit mutua charitas ſaporem, colorem formam & perfectionem dattori operi vt ignis pani: itaque nihil excogitari poterat quod ſic referret imaginem illius Eccleſiæ, quam inſtruebat Chriſtus.

Quid ſit in fundamẽto habere Chriſtum & quibus ſpondeatur ſalus, quaſi per ignis vſturã. Cap. XXVI.

1. Cor. 3. SEd habent, inquiũt, Chriſtiani catholici in fundamento Chriſtum, à cuius vnitate non receſſerunt, tametſi huic fundamento ſuperædificauerunt quamlibet peſsimã vitam, velut ligna, fœnum, ſtipulam. Recta itaque fides eſt, per quam Chriſtus eſt fundamẽtum, quamuis cum damno, quoniam illa quæ ſuperædificata ſunt exurentur, *Mat. 25.* tamen poterit eos B quandoque ab illius ignis perpetuitate ſaluare. Reſpondeat eis breuiter Apoſtolus Iacobus: *Iacob. 2.* Si quis dicat ſe fidẽ habere, opera autem non habeat, nunquid poterit fides ſaluare eum? Et quis eſt, inquiunt, de quo dicit Apoſtolus Paulus: *1. Cor. 3.* Ipſe autẽ ſaluus erit: ſic tamẽ quaſi per ignem? Simul quis iſte ſit inquiramus: hũc tamen nõ eſſe certiſſimum eſt ne duorum Apoſtolorum ſentẽtias mittamus in rixam. Si vnus dicit, etiamſi mala opera quis habuerit, ſaluabit eum fides per ignem: alius autẽ ſi opera non habeat, nunquid poterit fides ſaluare eum? Inueniemus ergo qui poſsit ſaluari per ignẽ, ſi prius inuenerimus quid ſit habere in fundamento Chriſtum. Quod vt de ipſa ſimilitudine quãtocyus aduertamus, nihil in ædificio præponitur fundamento. Quiſquis itaque ſic habet in corde Chriſtum, vt ei terrena & temporalia, nec ea, quæ licita ſunt atque conceſſa præponat, fundamentum habet Chriſtum. Si autem præponit, & ſi videatur habere fidem Chriſti, non eſt tamen in eo fundamentum Chriſtus, *Auguſti. in Enchi. cap. 27.* cui talia præponũtur: quanto magis ſi ſalutaria præcepta contemnens committat illicita, non præpoſuiſſe Chriſtum, ſed poſtpoſuiſſe conuincitur, quem poſthabuit imperantem ſiue concedentem, dum contra eius imperata ſiue conceſſa ſuam per flagitia diligit † explere *† al. delegit.* libidinem? Si quis itaque Chriſtianis diligit meretricem, C eique adhærens vnum corpus efficitur, iam in fundamento non habet Chriſtum. *1. Cor. 6.* Si quis autem diligit vxorem ſuam, ſi ſecundum Chriſtum, quis ei dubitet in fundamento eſſe Chriſtum? Si vero ſecundum hoc ſeculum, ſi carnaliter, ſi in morbo concupiſcentiarum, ſicut & gentes quæ ignorant deum, *1. Theſſ. 4.* etiam hoc ſecundum veniam concedit Apoſtolus, imò per Apoſtolum Chriſtus. Poteſt ergo & iſte habere in fundamẽto Chriſtum. Si enim nihil ei talis affectionis voluptatiſque præponat; *1. Cor. 3.* quamuis ſuperædificet ligna fœnum, ſtipulam Chriſtus eſt fundamẽtum, propter hoc ſaluus erit per ignem. Delicias quippe huiuſmodi † amoréſque terrenos, propter coniugalem quidem copulam non damnabiles, *† aliàs, huius mundi.* tribulationis ignis exuret: ad quem ignem pertinent & orbitates, & quæcunque calamitates, quæ auferunt hæc. Ac per hoc ei qui ædificauit, erit ædificatio iſta damnoſa, quia non habebit quod ſuperædificauit: & eorum amiſſione cruciabitur, quibus fruendo vtique lætabatur. Sed per hunc ignem ſaluus erit merito fundamenti, quia & ſi vtrum id an Chriſtum [a] habere mallet à perſecutore præponeretur, ſe malle Chriſtum habere quàm iſta liberrime profiteretur. *1. Cor. 7.* Vide in Apoſtoli verbis hominẽ ædificantem ſuper fundamẽtum hoc aurum, argentum, D lapides precioſos. Qui ſine vxore eſt, inquit, cogitat quæ ſunt dei, quomodo placet deo. Vide alium ædificantem ligna, fœnum, ſtipulam. Qui autẽ matrimonio iunctus eſt, inquit, cogitat quæ ſunt mundi, quomodo placeat vxori. *Ibidem.* Vniuſcuiuſque opus quale ſit, manifeſtabitur: *1. Cor. 3.* dies enim domini declarabit. Dies vtique [a] iræ, dies [b] tribulationis, quoniam in igne, inquit, reuelabitur. Eandémque tribulationem ignem vocat, ſicut alibi legitur: Vaſa figuli probat fornax, & homines iuſtos tẽtatio tribulationis. *Eccleſi. 27.* Et vniuſcuiuſque opus, quale ſit ignis probabit. *1. Cor. 3.* Si cuius opus permãſerit permanet enim quod quiſque cogitat, quæ ſunt dei, quomodo placeat deo, quod ſuperædificauit, mercedem accipiet, id eſt, vnde cogitauit, hoc ſumet. Si cuius autem opus arſerit, damnum patietur, quoniam quod dilexerat, non habebit. Ipſe autem ſaluus erit, quia eum nulla tribulatio ab illius fundamenti ſtabilitate ſemouit, ſic tamen quaſi per ignem. Quod enim ſine illiciente amore non habuit, ſine vrente dolore non perdet. Ecce quantum mihi videtur, inuentus E eſt ignis, qui nullum eorum damnet, ſed vnum ditet, alterum damnificet, ambos probet. Si autem ignem illum iſto loco voluerimus accipere, de quo dominus dicit ſiniſtris, Diſcedite à me maledicti in ignem æternũ: *Mat. 25.* vt in eis etiam iſti eſſe credantur, qui ædificãt ſuper fundamentum ligna, fœnum, ſtipulam, *1. Cor. 3.* eóſque ex illo igne poſt tempus pro malis meritis impertitum liberet boni meritum fundamenti, quid arbitrantur dexteros, quibus dicetur: Venite benedicti patris mei, poſsidete paratum vobis regnum, *Mat. 25.* niſi eos qui ædificauerunt ſuper fundamentum, aurum argentum, lapides precioſos? *1. Cor. 3.* Sed in illum ignem, de quo dictum eſt, ſic tamen quaſi per ignem: ſi hoc modo eſt intelligendus, vtrique mittendi ſunt, & dextri ſcilicet & ſiniſtri. Illo quippe igne vtique probandi ſunt, de quo dictum eſt: Dies enim domini declarabit, [b] quoniam in igne reuelabitur, & vniuſcuiuſque opus quale ſit, ignis probabit. *Ibidem.* Si ergo vtrunque probabit ignis, vbi ſi cuius opus permanſerit, id eſt, non fuerit igne conſumptum, quod ſuperædificauit mercedem accipiat. Si cuius autem opus arſerit, damnum patietur, profecto non eſt ipſe æternus ille ignis. In illum enim ſoli ſiniſtri nouiſsima & perpetua damnatione mittentur, iſte autem dextros probat. Sed alios eorum ſic probat, vt ædificium quod ſuper Chriſtum fundamentum F ab eis inuenerit eſſe conſtructum, non exurat atque conſumat, alios autem aliter, id eſt, vt quod ſuperædificauerunt, ardeat damnũnque inde patiantur, ſalui fiant autem: quia Chriſtum in fundamento ſtabiliter poſitum præcellenti charitate tenuerunt: Si autem ſalui fient, profecto & ad dexteram ſtabunt, & cum cæteris audient: Venite benedicti patris mei, poſsidete paratum vobis regnum non ad ſiniſtram, *Mat. 25.* vbi illi erunt, qui ſalui non erũt: & ideo audiẽt: Diſcedite à me maledicti in ignem æternum. *Ibidem.* Nemo quippe ab illo igne ſaluabitur, quia in ſupplicium æternum ibunt illi omnes, *Eſaiæ. 66.* vbi vermis eorum non *Apoca. 20.* morietur, & ignis non extinguetur, quo cruciabuntur die ac nocte in ſecula ſeculorum. Poſt iſtius ſanè corporis mortem donec ad illum veniatur, qui poſt reſurrectionem corporum futurus eſt damnationis, & remunerationis vltimus dies, ſi hoc temporis interuallo ſpiritus defunctorum eiuſmodi ignem dicuntur perpeti, quem non ſentiant illi, qui non habuerunt tales mores & amores in huius corporis vita, vt eorum ligna & fœnum, & ſtipula cõſumãtur: alij vero ſentiãt, qui eiuſmodi ſecum ædificia portauerunt, ſiue ibi tantum, ſiue &

G hic & ibi, ſiue ideo hic, vt non ibi, ſecularia, quanuis à
damnatione venalia concremantem ignem tranſito-
riæ tribulationis inueniant, non redarguo, quia forſitan
verum eſt. Poteſt quippe ad iſtam tribulationem perti-
nere etiam ipſa mors carnis, quæ de peccati primi perpe-
tratione concepta eſt, & ſecundum cuiuſque [c] ædificium
tempore ſuo ab vnoquoque ſuſcepta. Poſſunt & perſecu-
tiones Eccleſiæ, quibus martyres coronati ſunt, & quas
patiuntur, quicunque Chriſtiani, probant vtraque ædi-
ficia velut ignis, & alia conſumunt cum ipſis ædificato-
ribus, ſi Chriſtum in eis non inueniunt fundamentum:
alia ſine ipſis ſi inueniunt, quæ licet cum damno ſal-
ui erunt, ipſi ſi conſumentur propter Chriſti videlicet
meritum in fundamentum reperti, qui manet in æter-
Mat. 24. num. Erit etiam in fine ſeculi tribulatio tẽpore Antichri-
ſti, qualis nunquam antea fuit, quàm multa erunt tunc
ædificia, ſiue aurea, ſiue fœnea ſuper optimũ fundamen-
tum, quod eſt Chriſtus Ieſus, vt ignis ille probet vtraque,
& de aliis gaudium, de aliis inferat damnum: neutros ta-
men perdat, in quibus hæc inueniet propter ſtabile fun-
H damentum. Quicunque autem non dico vxorem, cuius
etiam cõmixtione carnis, ad carnalem vtitur voluptatẽ:
ſed ipſa quæ ab huiuſmodi delectationibus aliena ſunt
1. Cor. 3. nomina pietatis, humano more carnaliter diligendo
Chriſto anteponit, non eum habet in fundamento: &
ideo non per ignem ſaluus erit, ſed ſaluus non erit, quia
eſſe cum Saluatore nõ poterit, qui de hac re apertiſsime
Mat. 10. loquẽs ait: Qui amat patrem aut matrem plus quàm me,
non eſt me dignus: & qui amat filium aut filiam ſuper
me, non eſt me dignus. Verum qui has neceſsitudines ſic,
amat carnaliter, vt tamen eas Chriſto domino non præ-
ponat malitq; ipſis carere quàm Chriſto, ſi ad hunc fue-
rit articulum tẽtationis adductus, per ignem ſaluus erit,
quia ex earum amiſsione tantum neceſſe eſt vrat dolor,
quãtum hæſerat amor. Porrò qui patrem, matrem, filios
filiáſque ſecũdum Chriſtum dilexerit, vt ad eius regnum
obtinendum, eiq; cohærendum illis conſulat, vel hoc in
eis diligat, quòd membra ſunt Chriſti, abſit, vt iſta dile-
ctio reperiatur in lignis, fœno, & ſtipula conſumenda,
ſed prorſus ædificio aureo, argenteo, gemmeo, deputa-
bitur. Quomodo autẽ poterſt eos plus amare quàm Chri-
I ſtum, quos amat vtique propter Chriſtum?

QVia & ſi vtrum id an Chriſtum.) In aliis ſic nõ diſsimili ſenſu: quia [a] ſi vtrũ id habere mallet an Chriſtum, a perſecutore proponeretur, illud Chriſto nõ proponeretur. b Dies enim domini declarabit.) In quem omnia ſeruantur occulta, & incerta quò magis reprehendenda ſunt hominum iudicia de operibus aliis ambiguis, aut etiam ſuſpectis, & exiſtimatione noſtra malis. c Et ſecundum cuiuſque.) Alibi ſic: vt ſe con. cu. ædi. tempus quod eam ſequitur ſentiatur, perſequutiones quoque quibus martyres &c. & paulo poſt: quia licet cum damno ſalui erunt ipſi, alia vero non conſumunt: quia talia reperiunt, quæ maneant in æternum.

Contra eorum perſuaſionem, qui putant ſibi non obfutura peccata, in quibus cum eleemoſynas facerent perſtiterunt. Cap. XXVII.

Mat. 25. REſtat eis reſpondere qui dicũt æterno igne il-
los tantummodo arſuros, qui pro peccatis ſuis
facere dignas eleemoſynas negligunt, propter
Iacobi 2. illud quod ait Apoſtolus Iacobus: Iudiciũ au-
tem ſine miſericordia illi, qui non fecit miſericordiam.
Qui ergo fecit, inquiunt, quamuis non correxerit perdi-
tos mores, ſed nefarie, ac nequiter inter ipſas ſuas elee-
moſynas vixerit, cum miſericordia illi futurum eſt iudi-
cium, vt aut non damnetur omnino, aut poſt aliquod tẽ-
pus à damnatione nouiſsima liberetur. Nec ob aliud exi-
ſtimant Chriſtum de ſolo dilectu atque neglectu elee-
moſynæ: tam diſcretionem inter dexteros & ſiniſtros eſ-
ſe facturum, quorum alios in regnũ, alios in ſupplicium K
mittet æternum. Vt autem quotidiana ſibi opinẽtur, quæ
facere omnino non ceſſant, qualiacunq; & quantacunq;
ſint per eleemoſynas dimitti poſſe peccata, orationem
quam docuit ipſe dominus, & ſuffragatricem ſibi adhi-
bere conãtur, & teſtem. Sicut enim nullus eſt, inquiunt,
dies quo à Chriſtianis hæc oratio non dicatur, ita nullũ
eſt quotidianum qualecunque peccatum, quod per illam
non dimittatur, cum dicimus, Dimitte nobis debita no- Mat. 6.
ſtra: ſi quod ſequitur facere curemus: ſicut & nos dimit-
timus debitoribus noſtris. Non enim ait dominus, in-
quiunt, Si dimiſeritis peccata hominibus, dimittet vo-
bis pater veſter quotidiana parua peccata veſtra: ſed, di-
mittet vobis, inquit, peccata veſtra. Qualiacunque ergo
vel quantacunq; ſint, etiam ſi quotidie perpetrantur, nec
ab eis vita diſcedat in melius commutata, per eleemoſy-
nam venia non negata remitti ſibi poſſe præſumunt. Sed
bene, quod iſti dignas pro peccatis commonẽt eleemo-
ſynas eſſe faciendas, quoniam ſi dicerent qualeſcunque
eleemoſynas pro peccatis & quotidianis, & magnis, &
quantacunq; ſcelerum conſuetudine miſericordiã poſſe L
impetrare diuinam, vt ea quotidiana remiſsio ſequere-
tur, viderent rem ſe dicere abſurdam atq; ridiculam. Sic
enim cogerentur fateri fieri poſſe, vt opulentiſsimus ho-
mo decem nummulis* diurnis [a] in eleemoſynas impen- *aliàs, denariis.
ſis homicidia, & adulteria, & nefaria quæque facta redi-
meret. Quod ſi abſurdiſsimum & inſaniſsimum eſt di-
cere, profecto ſi quæratur, quæ dignæ ſint pro peccatis
eleemoſynæ, de quibus etiam Chriſti præcurſor ille di-
cebat: Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ, [b] procul- Mat. 3.
dubio non inuenientur eas facere, qui vitam ſuam vſque
ad mortem quotidianorum criminũ perpetratione con-
fodiunt. Primum, quia in auferendis rebus alienis longe
plura diripiunt, ex quibus perexigua pauperibus largien-
do, Chriſtum ſe ad hoc paſcere exiſtimant, vt licentiam
malefactorum ab illo ſe emiſſe, vel quotidie potius eme-
re [c] credentes, ſecuri damnabilia tanta cõmittant. Qui ſi
pro vno ſcelere omnia ſua diſtribuerent indigentibus
membris Chriſti, niſi deſiſterent à talibus factis haben-
do charitatem, quæ non agit perperam, aliquid eis pro-
deſſe non poſſet. Qui ergo dignas pro ſuis peccatis ele- 1. Cor. 13. a
emoſynas facit, prius eas facere incipiat à ſeipſo. Indi-
gnum eſt enim vt in ſe non faciat, qui facit in proximũ, M
cum audiat dicẽtem dominum: Diliges proximũ tuum
tanquam teipſum. Itémque audiat: Miſerere tuæ animæ Mat. 22.
placens deo. Hanc ergo eleemoſynam, id eſt, vt deo pla- Eccleſi. 30.
ceat, non faciens animæ ſuæ, quomodo dignas pro pec-
catis ſuis eleemoſynas facere dicendus eſt? Ad hoc enim
& illud ſcriptum eſt: Qui ſibi malignus eſt, cui bonus e- Eccleſi. 14.
rit? Orationes quippe adiuuant eleemoſynæ. Et vtique Eccleſi. 21.
intuẽdum eſt quod legimus: Fili peccaſti, ne adiicias ite-
rum, & de præteritis tuis deprecare, vt dimittantur tibi.
Propter hoc ergo eleemoſynæ faciendæ ſunt, vt cum de
præteritis peccatis deprecamur, exaudiamur, non vt in
eis perſeuerantes, licentiam malefaciendi nos per elee-
moſynas comparare credamus. Ideo autem dominus &
dextris eleemoſynas ab eis factas, & ſiniſtris non factas
ſe imputaturum eſſe prædixit, vt hic oſtenderet quantũ
valeant eleemoſynæ ad priora delenda, non ad perpe-
tua impune committenda peccata. tales autem eleemo-
ſynas non dicendi ſunt facere, qui vitam nolunt à con-
ſuetudine ſcelerum in melius commutare. Quia & in
hoc quod ait: Quando vni ex minimis meis nõ feciſtis,
mihi non feciſtis: oſtendit eos non facere etiam, quan-
do ſe facere exiſtimant. Si enim Chriſtiano eſurienti pa- Mat. 25.

nem

A nem tanquam Chriſto darent, profectò ſibi panem iu-
ſtitiæ, quod ipſe Chriſtus eſt non negarent: Quoniam
deus, non cui detur, ſed quo animo detur attendit. Qui
ergo Chriſtum diligit in Chriſtiano, hoc animo ei por-
rigit eleemoſynam, quo accedit ad Chriſtum, non quo
vult recedere impunitus à Chriſto. Tanto enim magis
quiſque deſerit Chriſtum, quãto magis diligit quod im-
probat Chriſtus. Nam quid cuiquam prodeſt quod ba-
ptizatur, ſi nõ iuſtificatur? Nõnne qui dixit: Niſi quis re-
Ioan.3. natus fuerit ex aqua & ſpiritu ſancto, non intrabit in re-
Matt.5. gnum dei: ipſe etiam dixit, Niſi abundauerit iuſtitia ve-
ſtra ſuper Scribarum & Phariſæorum, non intrabitis in
regnum cœlorum? Cur illud timendo multi curant †
† † aliàs, currunt. baptizari, & hoc non timendo, non multi curant † iu-
ſtificari? Sicut ergo non dicit fratri ſuo fatue, qui cum
Ibidem. hoc dicit, non ipſi fraternitati, ſed peccato eius infenſus
eſt: alioquin reus erit gehennæ ignis: ita econtrario, qui
porrigit eleemoſynam Chriſtiano, non Chriſtiano por-
rigit, qui non in eo diligit Chriſtum: non autem diligit
Galat.6. Chriſtum, qui iuſtificari recuſat in Chriſto. Et quemad-
**al. hoc.* modum ſi quis præoccupatus fuerit in aliquo * delicto,
B vt fratri ſuo dicat fatue, id eſt, non eius peccatum volens
Matt.5. auferre, conuincitur iniuſtitiæ, † parum eſt illi ad hoc
† aliàs, conuicitur iniuſte. redimẽdum, eleemoſynas facere, niſi etiam quod ibi ſe-
quitur remedium recõciliationis adiungat. Ibi enim ſe-
quitur: Si ergo offers munus tuũ ad altare, & ibi recor-
datus fueris, quia frater tuus habet aliquid aduerſum te,
relinque ibi munus tuum ad altare, & vade prius recon-
ciliari fratri tuo, & tunc veniẽs offeres munus tuum. Ita
parum eſt eleemoſynas quantaſlibet facere pro quocun-
que ſcelere, & in conſuetudine ſcelerum permanere.
Oratio vero quotidiana, quam docuit ipſe dominus, vn-
de & dominica nuncupatur, delet quidem quotidiana
Matt.6. peccata, cum quotidie dicitur, Dimitte nobis debita no-
ſtra: quando id quod ſequitur non ſolum dicitur, ſed
etiã fit, Sicut & nos dimittimus debitoribus noſtris. Sed
quia fiunt peccata: ideo dicitur, non vt ideo fiant, quia
dicitur. Per hanc enim nobis voluit ſaluator oſtendere,
quantumlibet iuſte in huius vitæ caligine atque infirmi-
tate viuamus, non nobis deeſſe peccata, pro quibus di-
mittendis debeamus orare, & eis qui in nos peccant, vt
& nobis ignoſcatur ignoſcere. Non itaq; propterea do-
Ibidem. minus ait: Si dimiſeritis peccata hominibus, dimittet vo
C bis & pater veſter peccata veſtra, vt de hac oratione cõ-
fiſi, ſecuri quotidiana ſcelera faceremus, vel potentia, qua
non timeremus hominum leges, vel aſtutia, qua ipſos
homines falleremus: ſed vt per illam diſceremus, nõ pu-
tare nos eſſe ſine peccatis, etiam ſi à criminibus eſſemus
immunes, ſicut etiam legis veteris ſacerdotes hoc ipſum
deus de ſacrificiis admonuit, quæ iuſſit eos primum pro
Hebr.5. ſuis, deinde pro populi offerre peccatis. Nam etiam ipſa
verba tanti magiſtri & domini noſtri vigilanter intuen-
Matt.6. da ſunt. Non enim ait: Si dimiſeritis peccata homini-
bus, & pater veſter dimittet vobis qualiacunque pecca-
ta: ſed ait, peccata veſtra. Quotidianã quippe orationem
docebat, & iuſtificatis vtiq; diſcipulis loquebatur. Quid
eſt ergo peccata veſtra, niſi peccata, ſine quibus nec vos
eſtis, qui iuſtificati & ſanctificati eſtis? Vbi ergo illi, qui
per hanc orationem occaſionem perpetrandorum quo-
tidie ſcelerum quærunt, dicunt dominum ſignificaſſe
etiam magna peccata, quoniam non dixit, dimittet vo-
bis peccata parua: ſed, peccata veſtra: Ibi nos conſideran
tes qualibus loquebatur, & audiẽtes dictum, peccata ve-
ſtra nihil aliud debemus exiſtimare quàm parua, quo-
niam talium iam non erunt magna. Veruntamen nec
ipſa magna, à quibus omnino mutatis in melius mori- D
bus recedendũ eſt, dimittuntur orantibus niſi fiat quod
ibi dicitur: Sicut & nos dimittimus debitoribus noſtris. *Ibidem.*
Si enim minima peccata, ſine quibus non eſt etiam vita
iuſtorum, aliter non remittuntur, quanto magis multis
& magnis criminibus inuoluti, etiam ſi ea perpetrare
iam deſinant: nullam indulgentiam conſequuntur, ſi ad
remittendum aliis, quod in eos quiſq; peccauerit, inexo-
rabiles fuerint, cum dicat dominus: Si autem non dimi-
ſeritis hominibus peccata, nec pater veſter dimittet
vobis? Ad hoc enim valet quod etiam Iacobus Apoſto-
lus ait, Iudicium futurum ſine miſericordia illi, qui non *Iacob.2.*
fecit miſericordiam. Venire quippe debet in mentem
etiã ſeruus ille, cui debitori dominus ſuus relaxauit de- *Matt.18.*
cem milia talẽtorum: quæ poſtea iuſſit vt redderet, quia
ipſe non miſertus eſt cõſerui ſui, qui ei debebat centum
denarios. In his ergo qui filii ſunt promiſſionis & vaſa
miſericordiæ, valet quod ait idem Apoſtolus, cõſequen- *Roma.9.*
ter adiungens: Superexaltat autem miſericordia iudi- *Iacob.2.*
cium. * Quoniam & illi iuſti qui tanta ſanctitate vixe- *Lucæ.16.*
runt, vt alios quoque recipiant in tabernacula æterna, *Roman.4.*
quibus amici facti ſunt de mammona iniquitatis, vt ta- ** al. iudi-*
les eſſent: miſericordia liberati ſunt ab eo, qui iuſtificat *ció: & ſic*
impium, imputans mercedem ſecundũ gratiam, non ſe- *deinceps.*
cũdum debitum. In eorum quippe numero eſt Apoſto- E
lus qui dicit: Miſericordiam cõſecutus ſum, vt fidelis eſ- *1.Corin.7.*
ſem. Illi autem qui recipiuntur à talibus in tabernacula *Luc.16.*
æterna, fatẽdum eſt, quod non ſint his moribus præditi,
vt eis liberandis ſine ſuffragio ſanctorum ſua poſsit vita
ſufficere, ac per hoc multo amplius in eis ſuperexaltat mi- *Iacob.2.*
ſericordia iudicium. Nec tamen ideo putandus eſt quiſ-
quam ſceleratiſsimus, nequaquã vita, vel bona, vel tole-
rabiliore mutatus, recipi in tabernacula æterna, quoniã *Luc.16.*
obſecutus eſt ſanctis de mammona iniquitatis, id eſt, de
pecunia, vel diuitiis, quæ male fuerãt acquiſitæ: aut etiam
ſi bene, non tamen veris, ſed quas iniquitas putat eſſe di-
uitias, quoniam neſcit, quæ ſint veræ diuitiæ, quibus illi
abundant, qui & alios recipiunt in æterna tabernacula.
Eſt itaq; quidã vitę modus: nec tam malæ, vt his qui eam
viuunt, nihil proſit ad capeſſendũ regnum cœlorũ largi-
tas eleemoſynarũ, quibus etiam iuſtorũ ſuſtentatur ino-
pia, & fiunt amici qui in tabernacula æterna ſuſcipiant:
nec tam bonæ vt ad tantã beatitudinẽ adipiſcendam eis
ipſa ſufficiat, niſi eorũ meritis, quos amicos fecerint mi- F
ſericordiam conſequãtur. Mirari autẽ ſoleo etiam apud
Virg. iſtam domini reperiri ſententiã, vbi ait: Facite vo- *Ibidem.*
bis amicos de mãmona iniquitatis: vt & ipſi recipiãt vos
in tabernacula æterna. Cui eſt & illa ſimilima: Qui reci- *Matt.10.*
pit prophetã in nomine Prophetæ, mercedem Prophetę
accipiet: & qui recipit iuſtũ in nomine iuſti, mercedem
iuſti accipiet. Nam cum Elyſios campos Poëta ille de-
ſcriberet, vbi putãt habitare animas beatorũ: non ſolum
ibi poſuit eos, qui propriis meritis ad illas ſedes perueni-
re potuerũt, ſed adiecit atq; ait: Quiq; ſui memores alios *Aeneid.6.*
fecere merendo, id eſt, qui promeruerunt alios, eoſq; ſui
memores promerendo fecerunt. Prorſus tanquã eis di-
ceret: quod frequẽtatur ore Chriſtiano, cum ſe cuiq; ſan-
ctorũ humilis quiſq; cõmẽdat, & dicit: memor mei eſto:
atq; vt id eſſe poſsit, promerendo efficit. Sed quis iſte ſit
modus, & quæ ſint ipſa peccata, quę ita impediũt peruẽ-
tionẽ ad regnũ dei, vt tamen ſanctorũ amicorũ meritis
impetrent indulgentiã, difficilimum eſt inuenire, peri-
culoſiſsimum definire. Ego certe vſq; ad hoc tẽpus cum
inde ſatagerẽ, ad eorum indaginẽ peruenire non potui.
Et fortaſsis propterea latent, ne ſtudium proficiendi ad

G omnia peccata cauenda pigreſcat. Quoniam ſi ſciretur, quæ vel qualia ſint delicta, pro quibus etiam permanētibus nec profectu vitæ melioris aſſumptis interceſsio ſit inquirenda & ſperanda iuſtorū, eis ſecura ſe obuolueret humana ſegnicies, nec euolui talibus implicamētis vllius virtutis expeditione curaret, ſed tantūmodo quæreret aliorum meritis liberari, quos amicos ſibi de mammona iniquitatis eleemoſynarū largitione feciſſet. Nunc vero dum venialis iniquitatis etiā ſi perſeueret, ignoratur modus, profecto & ſtudiū in meliora proficiendi orationi inſtando vigilantius adhibetur, & faciendi de mãmona iniquitatis ſanctos amicos cura nō ſpernitur. Verum iſta liberatio quę fit, ſiue ſuis quibuſq; orationibus, ſiue intercedentibus ſanctis id agit, vt in ignem quiſq; non mittatur æternum: non vt cum fuerit miſſus poſt quantūcunque tempus inde eruatur. Nam & illi qui putāt ſic intelligendum eſſe, quod ſcriptum eſt: afferre terram bonam, vberem fructū: aliam tricenū, aliam ſexagenū, aliam centenum: vt ſancti pro ſuorum diuerſitate meritorum, alij tricenos homines liberent, alij ſexagenos, alij centenos: hoc in die iudicij futurū ſuſpicari ſolent, nō poſt iudiciū.

Luc. 16. *Matt. 13.* *Luc. 8.*

H Qua opinione quidā cum viderēt homines impunitatē ſibi peruerſiſsime pollicentes, eo quod omnes iſto modo ad liberationem pertinere poſſe videātur, elegantiſsime reſpondiſſe perhibetur: bene potius eſſe viuendū: vt inter eos quiſq; reperiatur, qui pro aliis interceſſuri ſunt liberandis: ne tam pauci ſint, vt cito ad numerū ſuum, vel tricenum, vel ſexagenū, vel centenum vno quoq; eorū perueniente, multi remaneāt, qui eruiiam de pœnis illorum interceſsione nō poſsint, & in eis inueniatur quiſquis ſibi ſpem fructus alieni temeritate vaniſsima pollicetur. Hęc me reſpōdiſſe illis ſuffecerit, qui ſacrarū literarum, quas cōmunes habemus, authoritatē non ſpernūt, ſed eas male intelligendo, non quod illæ loquuntur, ſed hoc potius putant futurū eſſe, quod ipſi volunt. Hac itaq; reſponſione reddita, librum ſicut promiſimus terminamus.

a Decem nummulis diurnis.) Annotauit Budæus noſter nūmos & ſeſtertios idē ſignificare, idq; ex Cicerone, & aliis. Eſt vero ſeſtertius Carolus Gallicus, hoc eſt, quarta & quadrageſima ducati aurei pars, decē nummos, quos etiā nummulos vocat Auguſtinus, inter exiguas eleemoſynas ponit. At hoc quotuſquiſq; eſt ex beatis iſtis & opulentis purpuratis, qui quatuor ſeſtertiolos quotidie egenis largiatur? dediſſe vnquam alicui eum pudet. Si ludēda ſit alea, nō ſatis eſt aliquot milia ducatorum perdidiſſe: ſi ſcurræ dandum, ibi nullus profundēdi modus, nunquā ſatis ſe huic hominū generi largitor putat & hoc exiſtimant ad nobilitatis magnificentiā ſpectare: propter Chriſtū, ſi quis roget, dellenitur munus quō datur, perijt reſpectus omnis virtutis. b Faciat ergo fructus dignos pœnitētiæ.) Græciſſauit [illegible]. Græci ablatiuo carent, huius loco interdū datiuo, interdū accuſatiuo, ſæpe genitiuo vtuntur, ſed differenter. c Ab illo ſe emiſſe, vel quotidie partus emere.) Sic perſuaſum eſt multis, qui cōpoſitionibus, vt vocāt, mundi, fidentes ſecurique, quantū ab aliis poſſunt, ad ſe & rem ſuā, quo iure, quaq; iniuria auertūt, facile ſibi noxā eam remiſſum iri ſperantes, ſi ſoluāt centū, hunc ſeu cōpoſitori quatuor, aut ad ſummū decem. Nā hoc nomē in eiuſmodi rebus habet neſcio quid ſacri & myſterij propter filios Leui, quibus decimæ rerum omniū iubebantur dari. & profecto talij ſunt miſerrime, ſi putāt deum ærugine viliſs. auri, vel argēti capi ſolis capi rat anteāle, niſi; bonis, quos nō dant, niſi boni homines. Nā ipſi tantas latrones abunde habēt, & prodigunt, præſertim ſi quos rectis ſpoliauerint, aut vrbē expilarint ſanctiſsimo videlicet, vt quibuſdā videtur, belli iure. Itaque nemo fidat ſuis opibus, quum nō modo deus, ſed nec vir quiſpiā bonus velit à malo donari ſe. Quis vnquā Simon pecunia voluit gratiam dei emere, ſi iſti volunt, ſi iſti nō tenent, ſi nō ſperant? d Si ergo offeras munus tuum.) Significat, niſi fallor, legis diuinæ partem hominibus eſſe à deo propter homines datā, illumq; nulli velle niſi nos amico eſſe animo, nec vllum charū eſſe deo, cui eſt frater odio. Vt deum igitur facile placaris, modo placeris prius hominē, infirmiori nanque prius eſt ſubueniendum: neq; enim eget deus noſtra recōciliatione: eget frater offenſus, & ob id triſtis, eges ipſe tua cum fratre, & huius viciſsim tecum, vt purior factus, ac inde quietiore mente digniorēque principe mundi adiūrat accedas: quo fit, vt qui aliorū bonum contēnentes, ſacra cęremoniaſq; intentiſsime agunt, multaq; de deo, tum ſentiunt, tum loquuntur, proximos tamen auerſantur, & oderunt, nō perinde ſint apud deū gratioſi, vt ſibi videntur. Hi ſunt, qui mirātur ſe à Chriſto nō agnoſci, quum per alios

I

nomē vaticinati ſint, ac eiecerint dęmonia. Matth. vij. e Nam quum Elyſios capit.) Campi Elyſij ſunt, vbi piorū animę poſt corporeā functionem habitāt. Seruius [illegible] nominatos tradit, à diſſolutione animæ à vinculis corporis. vbi ſint nō conuenit. Plato in Phędone terram deſcribit, in cœlo ipſo ſtellato pulchritudine inenarrabili, bonis omnibus refertiſsimam, ad quam emigraturas dicit animas eorum, qui pie ac ſancte vitam tranſegerint: alij in cauo lunaris globi ſtatuunt, vt Seruius refert, vbi purus eſt æther, nec vllis tempeſtatibus exagitatus, idcirco Virgilius aëris campos vocat. inquit enim: K

Elyſij campi

Largior hic campos æther & lumine veſtit
Purpureo, ſolémque ſuum ſua ſydera norunt.

Lucanus ab hac opinione non videtur abhorrere in ia nam deſcribens locū, quē Pompeij manes petierunt, inquit: Sequitur obucas Tonitru,

Quaniger aſtriferis connectitur axibus aër,
Quódque patet terras inter, lunæq; meatus,
Semidei manes habitant, quos ignea virtus
Innocuos vita patientes ætheris imi
Fecit, & æternos animam collegit in ignes.

Tam ex Pythagorica & Platonica philoſophia aërem hunc, qui inter lunam & terram patet, fuſiſque eſt: inhabitari à dæmonibus, Semideis, & heroibus oſtendimus aliis libris, ibíque omnia illa maſſe, quæ poetæ inferis adſcribunt. At Homerus Elyſios ſedem beatarum animarum in extremo ponit Hiſpania, vnde Zephyri ſpirant. Sic Proteus Menelao promittit, cum vitæ huius ſpacium decurrerit.

[illegible Greek verses]
... Sanſum reddam.

Elyſium in campum, terris extrema vbi meta eſt,
Te ſuperi mittent, pulchri ſedem Rhadamanthi.
Illo vita loco facili traducitur æuo,
Nulla ibi tempeſtas, non nix, aut frigidus imber:
Sed Zephyri ſemper ſtridulas exuſcitat auras

L

Oceanus. Strabo etiā Hiſpanię partē illam Elyſios eſſe ab Homero putatos credidit, nec procul Fortunatę abſunt inſulę in Oceano Atlantico, & Limea fluuius ex Celtiberis & Vaccis delapſus, qui vulgo Lethe vocatus eſt, vt ſcribit Strabo: & ſi Letheus amnis, & in Creta ſit, & alius in Magneſia: Plin. lib. 4. ab Minio, quē ſupra diximus e. M. paſſuum, vt author eſt Varro, abeſt Aeminius, quē alier quidam intelligunt, & Limeam vocāt, obliuionis antiquis dictus, multumq; fabuloſus. Latinus Strabo mendoſe habet Eſſemeam. Græce ſic eſt [illegible]. Silius Lethē nominat, & fluere ſuper Grauios ait, Mela ſuper Celticos. Idcirco quum eò veniſſet Romani milites, duce Decimo Bruto, tranſgredi metuerunt, ne protinus eos patriæ parentum & liberorum, atque adeo ſui ipſorum raperet obliuio.

FINIS.

ELENCHVS

CAPITVM IN LIB. XXII. DIVI Aurelij Auguſtini de Ciuitate dei.

M

1 De conditione angelorum & hominum.
2 De æterna dei & incommutabili voluntate.
3 De promiſsione æternæ beatitudinis ſanctorum, & perpetuis ſuppliciis impiorum.
4 Contra ſapientes mundi, qui putant terrena hominum corpora ad cœleſte habitaculum non poſſe transferri.
5 De reſurrectione carnis, quam quidam mūdo credente, non credunt.
6 Quod Roma conditorem ſuum Romulum diligendo deum fecerit, eccleſia autem Chriſtum dominum * credendo dilexerit. ** alias, deum.*
7 Quod vt mundus in Chriſtū crederet, virtutis fuerit diuinæ, non perſuaſionis humanæ.
8 De miraculis, quæ vt mūdus in Chriſtum crederet facta ſunt, & fieri mundo credente non deſinunt.
9 Quod vniuerſa miracula, quæ per martyres in Chriſti nomine fiunt, ei fidei teſtimonium ferant, qua in Chriſtum martyres crediderunt.
10 Quanto dignius honorentur martyres, qui ideo multa mira obtinent, vt deus verus colatur, quàm dæmones,

A dæmones, qui ob hoc quædam faciunt, vt ipſi dij eſſe credantur.

11 Contra Platonicos, qui de naturalibus elementorum ponderibus argumentantur terrenum corpus in cœlo eſſe non poſſe.

12 Contra calumnias infidelium, quibus Chriſtianos de credita carnis reſurrectione irrident.

13 An abortiui non pertineant ad reſurrectionem, ſi pertinent ad numerum mortuorum.

14 An infantes in ea ſint reſurrecturi habitudine corporis, quam habituri erant ætatis acceſſu.

15 An ad dominici corporis modum omnium mortuorum reſurrectura ſunt corpora.

16 Qualis intelligenda ſit cóformatio ſanctorum ad imaginem filij dei.

17 An in ſuo ſexu reſuſcitanda atq; manſura ſint corpora fœminarum mortuarum.

18 De viro perfecto, id eſt, Chriſto & corpore eius, id eſt, eccleſia, quæ eſt ipſius plenitudo.

19 Quod omnia vicia corporis, quę in hac vita humano contraria ſunt decori, in reſurrectione non ſint futura, vbi manente naturali ſubſtantia, in vnam pulchritudiné, & qualitas concurret & quantitas.

B 20 Quod in reſurrectione mortuorum natura corporum quibuſlibet modis diſſipatorũ in integrum vndecunque reuocanda ſit.

21 De nouitate corporis ſpiritalis, in quam ſanctorum caro mutabitur.

22 De miſeriis ac malis, quibus humanũ genus merito primæ præuaricationis obnoxium eſt, & á quibus nemo niſi per Chriſti gratiam liberatur.

23 De his quæ præter illa mala quę bonis maliſq; communia ſunt, ad iuſtorũ laborẽ ſpecialiter pertinẽt.

24 De bonis, quibus etiã hanc vitam damnationi obnoxiam creator impleuit.

25 De peruicacia quorũdam, qui reſurrectioné carnis, quã ſicut prędictũ eſt tot' mũd' credit, impugnãt.

26 Quomodo Porphyrij definitio, qua beatis animis putatur corpus omne fugiẽdũ, ipſius Platonis ſententia deſtruatur, qui dicit ſummũ deum diis promiſiſſe, vt nunquam corporibus exuerentur.

C 27 De contrariis diffinitionibus Platonis atque Porphyrij, in quibus ſi vterque alteri crederet, á veritate neuter deuiaret.

28 Quid ad veram reſurrectionis fidem, vel Plato, vel Labeo, vel etiam Varro conferre potuerint, ſi opiniones eorum in vnam ſententiam cóueniſſent.

29 De qualitate viſionis, qua in futuro ſeculo ſancti deum videbunt.

30 De æterna fœlicitate ciuitatis dei ſabbatoq; ppetuo.

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE CIVITATE DEI AD MARCELLINUM Liber XXII.

De conditione angelorum & hominum. Cap. I.

SICVT in proximo libro ſuperiori promiſimus, iſte huius totius operis vltimus diſpenſationem de ciuitatis dei æterna beatitudine continebit. Quæ nó propter ætatis per multa ſecula longitudinem, tamen quãdocunq; finiẽdam æternitatis nomẽ accepit, ſed quẽadmodũ eſt ſcriptũ in *Lucæ 1.* euãgelio: Regni eius nó erit finis. Nec ita vt in aliis moriẽdo decedentibus, aliis ſuccedẽtibus oriendo, ſpecies D in ea perpetuitatis appareat, ſicut in arbore, quæ perenni frõde veſtitur, eadẽ videt viriditas permanere, dũ labẽtibus & cadentibus foliis ſubinde alia quæ naſcuntur faciant conſeruant opacitatis, ſed omnes in ea ciues immortales erunt, adipiſcentibus & hominibus, quod nunquam ſancti angeli perdiderunt. Faciet hoc deus omnipotentiſsimus eius conditor. *Gen. 1.* Promiſit enim, nec mentiri poteſt, & quibus fidẽ hinc quoque faceret multa ſua; & nó promiſſa & promiſſa iam fecit. Ipſe eſt enim qui in principio cõdidit mũdum, plenũ bonis omnibus viſibilibus atque intelligibilibus rebus, in quo nihil melius inſtituit, quàm ſpiritus, quibus intelligentiam dedit, & ſuæ contemplationis habiles capaceſq; ſui præſtitit, atq; vna ſocietate deuinxit, quã ſanctam & ſupernã dicimus ciuitatem, in qua reſideant, in qua ſuſtentẽtur[a] beatiq; ſint; Deus autẽ ipſe illis eſt, tanquam vita victũſque cõmunis. Qui liberum arbitriũ eidem intellectuali naturæ tribuit tale, vt ſi vellet deſerere deũ,[b] beatitudinẽ ſcilicet ſuam, continuò miſeria eſſe ſecutura. Qui cum præſciret angelos quoſdã per elationem, qua ipſi ſibi ad beatam vitam ſufficere vellent, tanti boni deſertores futuros, non eis ademit hãc poteſtatem potentius & melius eſſe iudicãs etiam de malis benefacere, quàm mala eſſe non ſinere. Quæ omnino nulla eſſent, niſi natura mutabilis quanuis bona & á ſumma deo atque incõmutabili bono, qui bo- E na omnia condidit inſtituta, peccando mala ea ſibi ipſa feciſſet: Quo etiã peccato ſuo teſte cõuincitur, bonã cõditam ſe eſſe naturam. Niſi enim magnũ & ipſa, licet nó æquale conditori bonũ eſſet, profecto deſertio dei tanquam luminis ſui, malum eius eſſe non poſſet. Nam ſicut cæcitas oculi vicium eſt, & idem ipſum indicat ad lumẽ videndũ oculum eſſe creatum, ac per hoc etiã ipſo vicio ſuo excellentius oſtenditur cæteris membris membrum capax luminis: nó enim alia cauſa eſſet vicium eius carere lumine, ita etiam natura quæ fruebatur deo, optimam ſe inſtitutã docet, etiam ipſo ſuo vicio, quo ideo miſera eſt, quia non fruitur deo, qui caſum angelorum voluntarium, iuſtiſsima pœna ſempiternæ infœlicitatis obſtrinxit* atque in eo ſummo bono permanentibus cæteris, vt **alias, obſtruxit.* de ſua ſine fine permanſione certi eſſent, tanquam ipſius præmium permanſionis dedit. Qui fecit hominẽ, ipſum etiam rectum cum eodem libero arbitrio terrenum quidem animal, ſed cœlo dignum, ſi ſuo cohæreret authori, F miſeria ſimiliter ſi eum deſereret ſecutura, qualis naturæ huiuſmodi cõueniret. Quem ſimiliter quum præuaricatione legis dei per dei deſertionẽ peccaturũ eſſe præſciret, nec illi ademit liberi arbitrij poteſtatem, ſimul præuidens quid boni de malo eius eſſet ipſe facturus, qui de *Geneſ. 2. Eccleſ. 7.* mortali progenie merito iuſteq; dãmata, tãtum populũ per gratiam ſuam colligit, vt inde ſuppleat, & inſtauret partẽ, quæ lapſa eſt angelorũ, ac ſic illa dilecta & ſuperna ciuitas nó fraudetur ſuorũ numero ciuium, quin etiã fortaſsis & vberiore lætetur. *Auguſt. in Enchiri. cap. 28.* Multa enim fiunt á malis quidẽ contra volũtatem dei:[c] ſed tantæ eſt ille ſapientiæ, tantæq; virtutis, vt in eo exitus ſiue fines, quos bonos & iuſtos ipſe præſciuit, tendant omnia qui voluntati eius videntur aduerſa. Ac per hoc cum deus mutare dicitur voluntatem, vt quibus lenis erat: verbi gratia, reddatur iratus, illi potius quam ipſe mutãtur, & cũ quodãmodo mutatum in his quæ patiuntur inueniunt, ſicut mutatur ſol oculis ſauciatis & aſper quodam modo ex miti, & ex delectabili moleſtus efficitur, cum ipſe apud ſeipſum maneat idem qui fuit. Dicitur enim voluntas dei, quam facit in cordibus obedientium mãdatis eius, de qua dicit

G Apoſtolus: Deus eſt enim, qui operatur in nobis & velle. *Philip. 2.* Sicut enim iuſtitia dei non ſolū, qua ipſe iuſtus eſt dicitur, ſed illa etiā quam in homine, qui ab illo iuſtificatur facit: ſic & lex eius vocatur, quę potius eſt hominum, ſed ab ipſo data hominibus. Nam vtique homines erāt quibus ait Ieſus: *Ioan. 8.* In lege veſtra ſcriptū eſt, cū alio loco legamus: *Pſal. 36.* Lex dei eius in corde ipſius. Secūdum hanc voluntatem, quā deus operatur in hominibus etiam velle dicitur, *Philip. 2.* quod ipſe nō vult, ſed ſuos id volentes facit, ſicut dicitur cognouiſſe, quod vt cognoſceretur facit, à quibus ignorabatur. *Galat. 4.* Neq; enim dicente Apoſtolo: Nunc autem cognoſcentes deum, imò cogniti à deo, fas eſt vt credamus, ꝙ eos tunc cognouerit deus, præcognitos ante cōſtitutionem mundi, ſed tunc cognouiſſe dictus eſt, quod tunc vt cognoſceretur effecit. De his locutionum modis iam & in ſuperiorib⁹ libris memini diſputatū. *Supra lib. 16. cap. 32.* Secundū hanc ergo volūtatem, qua deū velle dicimus, ꝙ alios efficit velle, à quibus neſciūtur futura, multa vult, nec facit.

IOANNIS LODOVICI VIVIS VALENTINI IN XXII. LIB. DE CIuitate dei D. Aurelij Auguſtini cōmentarij.

a IN quo reſideant, in quo ſuſtententur.) In aliis libris ſic: In quo rei, quo ſuſtententur beatiq; ſint, deus ipſe illis eſt, tāquā vita victuſq; cōmunis: qui ſenſus videtur commodior, & pòſt. b Vt ſi vellet deſerere H deū.) In aliis ſic deſereret deum cōtinuo miſeria ſecutura. quaſi extemplo miſeria ſequatur, vbi à vita & beatitudine diſceditur. c Multa enim fiunt à malis quidē cōtra volūtatē dei.) *Voluntas dei.* Atqui audimus à Propheta omnia quæcūq; voluit fecit. hæc quæſtio altiſsima eſt multiſq; ſacrarum literarū dictis ceu nodis vincta & arctata. Petrus Lōbardus in j. lib. collectionū ſentētiarū nō facile ſe ex ea extricat. Theologi deinde ad omnia vel ſoluenda, vel ſcindēda voluntates inuenerūt beneplaciti, & ſigni antecedētis & conſequētis, ſimplicis cōplacētiæ & diſplicētię: & velut hoc parū ſit, intellectū exponūt ſimplicis volitionis, & nolitionis, tū perſecutionis fugę, tū ſignorū volūtatis ſimplicis cōplacētię, & ſignorū volūtatis perſecutionis & fugæ. Et quidē tametſi in his multa, nō tamē vniuerſa ceu futilia dānarim: & hoc ſi modo daretur opera, vt intelligerent qui audiūt & qui dicūt apertius explicarēt, idq; verbis vulgarib⁹ ad cōmunē ſenſum vſumq; accōmodatis, nec de vocū abſurdarū nouitate ſtuderēt admirationē captare. Ego vero vt hęc omittā, quātū ad præſens inſtitutū attinet, puto volūtatē & eſſe in deo verā germanamq;, & à nobis ei attribui affingiq; pro modo noſtro captuq; ex noſtra deductā, & cōcinnatā, vt oculos damus, & manus, & pedes. diuina illa atq; omnipotēs expreſſa veraq; neq; mutatur vnquā, & omnia quæcūq; voluit fecit, nec vi aliqua, vel impediri poteſt, vel auerti. ad quā nos aſsignamus, optimorū hominū voluntati ſimilimam efficimus, vt cū oculos tribuimus nō lippi, aut luſcioſi cuiuſuis, aut ſtrabi, ſed acutiſſ. cernētis tribuimus: ſic pedes nō lorripedis claudiue, aut varicis ſed integerrimi & pernicisſimi hominis. ſic manus, ſic brachia vt perfectiſſ. immortalib⁹ poſſumus excogitare. I Itaq; cum vir bonus bene viui velit omniaq; recte agi gaudeat, cōtra male ac praue viui nolit doleatq;, ſi id cōtingat. ſic de⁹ & velle & gaudere à nobis dicitur, quod homines pie ſanctèq; vitam agant: nolle doleréque, ꝙ ſcelerate ac impie, tanquā illa, quæ ſuæ naturæ ſunt cōgruentiora malit, quibus & videatur delectari quaſi rebus cognatis. Quocirca cū hanc voluntatem facilius ſit, ꝙ̄ illam intelligere, quod noſtris ſimilior, mali viri, cū ſcelera admittunt, haud dubie, & ſibi & aliis contra dei voluntatē facere videntur. quo verbo paulo pòſt Aug. vtitur quæ voluntati eius videntur aduerſa: & de ſempiterna illa & vera diuina voluntate addit, ac per hoc cū deus mutare dicitur voluntatem &c. Tū & eſt voluntas dei, quā ipſe in nobis facit, de qua plerique in ſacris literis intelliguntur loci, vt ipſe Aug. ſatis explicat, quę omnia vnuſquiſq; velim accipiat à me dicta honore illo & reuerētia, qua de re tā ſacroſancta, & à noſtris ingeniis remotiſsima loqui hominē fas eſt, ceſſuro facile vel rationem meliorem afferenti, vel authoritatem maiorem.

De æterna dei & incommutabili voluntate Cap. II.

MVlta enim volunt fieri ſancti eius ab illo inſpirata ſancta voluntate, nec fiunt: ſicut orant pro quibuſdam piè ſanctèq;, & quod orant nō facit, cū ipſe in eis hanc orādi voluntatē ſancto ſpiritu ſuo fecerit, ac per hoc quando ſecundum domini voluntatem orant* ſancti, vt quiſq; ſit ſaluus poſſumus illo modo locutionis dicere, vult deus, & non facit: vt ipſum dicamus velle, qui vt velint, iſti facit. ** aliàs, ſecundum deum volunt & orant.* Secūdum illā vero voluntatē ſuam, quæ cū eius præſciētia ſempiterna eſt, profecto in cœlo & in terra omnia, quæcūque voluit, *Pſal. 134.* non ſolū pręterita, vel pręſentia, ſed etiā futura iam fecit. Verum antequā veniat tēpus, quo voluit vt fieret, quod ante tēpora vniuerſa præſciuit atque diſpoſuit, dicimus, K fiet quādo deus voluerit. Si autē nō ſolū tēpus quo futurū eſt, verumetiā vtrum futurū ſit ignoramus, dicimus, fiet ſi deus voluerit, nō quia deus nouā voluntatem, quā non habuit, tunc habebit, ſed quia id quod ex æternitate in eius immutabili præparatum eſt voluntate, tunc erit.

De promiſſione æternæ beatitudinis ſanctorum, & perpetuis ſuppliciis impiorum. Cap. III.

QVapropter vt cætera tam multa prætereā, ſicut nūc in Chriſto videmus impleri, quod promiſit Abrahæ dicens: In ſemine tuo benedicētur omnes gētes, ita quod eidem ſemini eius promiſit implebitur, *Geneſ. 22.* vbi ait, per Prophetam: Reſurgent qui erāt in monumentis. *Eſaie 26.* Et quod ait: Erit cœlum nouum, & *Eſa. 65.* terra noua, & nō erunt memores priorum, nec aſcendēt in cor ipſorum, ſed lætitiā & exultationem inuenient in ea. Et ecce ego faciā Hieruſalem exultationem & populū meum in lætitiā, & exultabo in Hieruſalē, & lætabor in populo meo, & vltra nō audietur in ea vox fletus, Et per alium Prophetā, quod prænunciauit dicens eidem Prophetæ: *Daniel 12.* In tempore illo ſaluabitur populus tuus, † omnis *† al. mou.* qui inuentus fuerit ſcriptus in libro & multi dormientū in terrę puluere, ſiue vt quidam interpretati ſunt aggere, exurgēt, hi in vitā æternā, & hi in opprobrium, & in cōfuſionem æternam. L Et alio loco per eundē Prophetā: *Daniel 7.* Et accipiēt regnum ſancti altiſsimi, & obtinebunt illud vſq; in ſeculum, & vſq; in ſecula ſeculorum. Et paulopòſt. Regnum, inquit, eius regnū ſempiternū. Et alia quæ ad hoc pertinentia in libro viceſimo poſui, ſiue quæ non poſui, *Capitibus 22. & 23.* & tamen in eiſdem literis ſcripta ſunt. Veniēt & hæc, ſicut & iſta venerunt, quæ increduli nō putabant eſſe ventura. Idem quippe deus vtraque promiſit vtraque vētura eſſe prędixit, quę perhorreſcunt numina Paganorum, teſte etiam Porphyrio nobiliſsimo philoſophorum.

Contra ſapientes mundi, qui putant terrena hominū corpora ad cœleſte habitaculū non poſſe transferri. Cap. IIII.

SEd videlicet homines docti atq; ſapiētes cōtra vim tantæ authoritatis, quæ omnia genera hominū, ſicut tanto ante prædixit in hoc credendum ſperandumq; cōuertat, acute ſibi argumētari vidētur aduerſus corporum reſurrectionē & dicere, quod in tertio de Republica libro à Cicerone cōmemoratū eſt. M Nā cum Herculē & Romulū ex hominib⁹ deos eſſe factos aſſueneraret, quorum nō corpora, inquit, ſunt in cœlū ª elata, neque enim natura pateretur, vt id, quod *1. Cor. 3.* eſſet de terra, niſi in terra maneret. Hinc eſt magna ratio ſapientiū, quorū domin⁹ nouit cogitationes, quoniā vanę ſunt. Si enim animę tantūmodo eſſemus, id eſt, ſine vllo corpore ſpiritus, & in cœlo habitantes, terrena animalia neſcirem⁹, nobiſq; futurū eſſe diceretur, vt terrenis corporibus animandis quodā vinculo mirabili necteremur, nōne multo forti⁹ argumētaremur id credere recuſantes & diceremus naturā nō pati, vt res incorporea ligamēto corporeo vinciretur? Et tamē plena eſt terra vegetātib⁹ animis, quibus hæc membra terrena miro modo ſunt cōnexa & implicita. Cur ergo eodē volente deo, qui fecit hoc animal, nō poterit terrenū corpus in cœleſte corpus attolli, ſi animus omnia hæc terrena trāſcendens ᵇ per hoc etiā cœleſti corpore pręſtabilior terreno corpori potuit alligari? An terrena particula tam exigua potuit aliquid cœleſti corpore melius apud ſe tenere, vt ſenſum haberet & vitā, & eā ſentientē atque viuētē dedignabitur cœlū ſuſcipere, aut ſuſceptā nō poterit ſuſtinere, cū de re ſentiat, & viuat iſta meliore, ꝙ̄ eſt corpus omne cœleſte? Sed ideo nunc nō fit, quia nondum eſt tēpus

quo id

quo id fieri voluit. Quid hoc quod prouidētia dei[c] multo mirabilius q̃ illud, quod ab iſtis nō creditur fecit? Cur enim non vehemētius admiramur incorporeos animos cœleſti corpore potiores, terrenis alligari corporibus, q̃ corpora licet terrena ſedibus, quamuis cœleſtibus, tamen corporeis ſublimari, niſi quia hoc videre cōſueuimus, & hoc ſumus, illud vero nondum ſumus, nec aliquādo adhuc vidimus? Nam profecto ſobria ratione cōſulta mirabilioris eſſe diuini operis reperit incorporalib[9] corporalia quodammodo attexere, q̃ licet diuerſa, quia illa cœleſtia iſta terreſtria, tamen corpora & corpora copulari.

a QVorum nō corpora, inquit, ſunt in cœlum.) At Romuli corpus nuſquam inuentum in cœlos ſublatum credidit populus ruſticanus: & Herculis corpus Græci ab Aeſculapio ſanitati redditum, & ita in cœlis locatum fabulantur. b Si animus omnia hæc terrena tranſcēdens,) Alibi legitur: Si animus omni, ac per hoc etiam cœleſti corpore præſtabilior, terreno corpori potuit alligari & poſt. c Quid hoc quod prouidentia dei.) Sic legitur: qui hoc quod videndo iam viluit, multo mirabilius, quàm illud, quod ab iſtis non creditur fecit? Cur enim non vehementius admiremur incorporeos &c.

De reſurrectione carnis, quam quidam mundo credente non credunt. Cap. V.

B Mar. 16. Acto. 1. SEd hoc credibile fuerit aliquando. Ecce iam credidit mūdus ſublatum terrenū Chriſti corpus in cœlum, reſurrectionem carnis & aſcenſionem in ſupernas ſedes pauciſſimis remanētibus atque ſtupentibus, vel doctis, vel indoctis, iam crediderunt, & docti & indocti. Si rem credibilē crediderunt, videant q̃ ſint ſtolidi, qui nō credūt. Si autē res incredibilis credita eſt, etiam hoc vtiq; incredibile eſt, ſic creditū eſſe, quod incredibile eſt. Hæc igitur duo incredibilia, reſurrectionē ſcilicet noſtri corporis in æternū, & rem tam incredibilē mūdum eſſe crediturū, idem dominus ante q̃ vel vnum horū fieret,[a] ambo futura eſſe prædixit. Vnum duorū incredibiliū iam factū eſſe videmus, vt quod erat incredibile, crederet mūdus: cur id quod reliquū eſt deſperatur, vt etiā hoc veniat, qđ incredibile credidit mūdus, ſicut iā venit, quod ſimiliter incredibile fuit, vt rem tam incredibilē crederet mūdus, quandoquidem hoc vtrunq; incredibile, quorū videmus vnū, alterū credimus, in eiſdem literis prędictū eſt, per quas credidit mūdus? Et ipſe modus, quo mundus credidit, ſi conſideretur, incredibilior inuenitur. Ineruditos liberalibus diſciplinis, & omnino quantū ad iſtorū doctrinas attinet, impolitos, nō peritos Grammatica, nō armatos dialectica, nō Rethorica
C inflatos, piſcatores Chriſtus cū retibus fidei ad mare huius ſeculi pauciſſimos miſit, atq; ita ex omni genere tam
Mat. 4. multos piſces, & tanto mirabiliores, quāto rariores, etiā ipſos philoſophos cepit. Duob[9] illis incredibilibus, ſi placet, imò, quia placere debet, addamus hoc tertiū. Iam ergo tria ſunt incredibilia, quæ tamē facta ſunt. Incredibile eſt enim Chriſtū reſurrexiſſe in carne, & in cœlū aſcēdiſſe cū carne. Incredibile eſt, mundū rem tam incredibilem crediſſe. Incredibile eſt, homines ignobiles, infimos, pauciſſimos, imperitos, rem tam incredibilē, tam efficaciter mūdo, & in illo etiā doctis perſuadere potuiſſe. Horū trium incredibiliū primū nolunt iſti cū quibus agimus credere: ſecūdū coguntur & cernere, & quod nō inueniunt, vnde factū, ſi non credunt tertiū. Reſurrectio
Mar. 16. certe Chriſti & in cœlū cū carne in qua reſurrexit aſcen-
Acto. 1. ſio, toto iam mundo prædicatur, & creditur: ſi credibilis nō eſt, vnde toto terrarū orbe iam credita eſt? Sed multi nobiles, ſublimes,[d] docti etiā eam ſe vidiſſe dixerunt, & quod viderunt diffamare curarūt, eis mundū crediſſe non mirū eſt, ſed iſtos adhuc credere nolle, perduū eſt. Si autē vt verū eſt, paucis, obſcuris, minimis, indoctis eā ſe vidiſſe dicētibus, & ſcribentibus credidit mundus, cur pauci obſtinatiſſimi, qui remāſerūt, ipſi mūdo iā credēti D adhuc vſq; nō credūt? Qui propterea numero exiguo ignobiliū, infirmorū, imperitorū, hominū credidit, quia in tā contēptibilib[9] teſtibus multo mirabilib[9] diuinitas ſeipſa *alias, mi-* perſuaſit. Eloquia namq; perſuadentiū, quæ dicebāt, mira *ra fuerunt* fuerūt facta nō verba.* Qui enim Chriſtū in carne reſur- *ſed acta* rexiſſe, & cū illa in cœlū aſcēdiſſe nō viderāt, id ſe vidiſ- *nō verba.* ſe narrātibus nō loquētibus tantū, ſed etiā mirifica faciē- *Acto. 2.* tibus ſigna credebāt. Hoies quippe quos vni[9], vel vt mul- *Acto. 2.* tū duarū linguarū fuiſſe nouerāt, repēte linguis omniū gē- *Acto. 3.* tiū loquētes mirabiliter audiebāt. Claudū ab vberib[9] ma- *Acto. 19.* tris ad eorū verbū in Chriſti nomine poſt quadraginta annos incolumē conſtitiſſe, Sudaria de corporibus eorū ablata ſanādis profuiſſe languētibus: in via qua fuerāt tranſituri poſitos in ordine innumerabiles morbis variis laborātes, vt ambulantiū ſup eos vmbra trāſiret, cōtinuo ſalutē ſolere recipere: & alia multa ſtupēda in Chriſti noīe per eos facta ſigna. Poſtremo etiā mortuos reſurrexiſſe cernebāt. Quæ ſi vt legūtur, geſta eſſe cōcedūt, ecce tot in- *Acto. 5.* credibilia tribus illis incredibilib[9] addimus. Et vt credat vnū incredibile quod de carnis reſurrectione atq; in cœ- E lum aſcenſione dicitur, multorū incredibiliū teſtimonia tanta cōgerimus, & nōdum ad credēdum abhorrēda duritia incredulos flectimus. Si vero per apoſtolos Chriſti,[a] vt eis crederetur, reſurrectionē, atq; aſcenſionem prædicantibus Chriſti etiā iſta miracula facta eſſe nō credunt, hoc nobis vnum grande miraculum eſſe ſufficit, quod ea terrarum orbis ſine vllis miraculis credidit.

a IDem dominus antequam vel vnum horū fieret.) In ædibus Simonis leproſi, Euangel ū ſuū diuulgatum iri per vniuerſum orbem prædixit, Matth. xxvij. & plerunque tertio poſt mortem die ſeipſum vitæ huicq; redditurum. b Sed multi nobiles ſublimes.) Ironia eſt, quo admirabilius reddat, quod adiicit: Si autem vt verum eſt paucis obſcuris minimis &c, quanquam alibi legitur, ſi multi nobiles.

Quod Roma conditorē ſuum Romulū diligendo deū fecerit, eccleſia autē Chriſtū dominū credendo dilexerit. Cap. VI.

REcolamus etiā hoc loco illud, quod de Romuli credita diuinitate Tullius admiratur. Verba eius vt ſcripta ſunt inſeram: Magis eſt, inquit, *Cicero lib.* in Romulo admirādum, quod cęteri qui dij ex *3. de Re-* hominibus facti eſſe dicūtur, minus eruditis hominū ſe- *publica.* culis fuerunt, vt fingēdi procliuior eſſet ratio, cū imperiti facile ad credēdū impellerētur. Romuli autē ætatē minus his ſexcētis annis[a] iā inueteratis literis atq; doctrinis,[b] omniq; illo antiquo ex inculta hominū vita errore ſublatu F fuiſſe cernim[9]. Et paulopòſt de eodē Romulo ita loquitur, qđ ad hūc ptinet ſenſum: Ex quo intelligi, poteſt, inquit, permultis annis ante Homerum fuiſſe, q̃ Romulū, vt iā doctis hominib[9], ac tēporibus ipſis eruditis ad fingendū vix quicq̃ eſſet loci. Antiquitas enī recipit fabulas, fictas etiā nōnunquā incōditè. Hęc ætas autē iā exculta pręſertim eludēs omne quod fieri nō poteſt reſpuit. Vnus è numero doctiſſimorū hominū ideq; eloquētiſſim[9] omniū Marcus Tullius Cicero, propterea dici diuinitatē Romuli mirabiliter creditā, q̃ erudita iā tēpora fuerūt, quæ falſitatem nō reciperent fabularū. Quis autē Romulū deum niſi Roma credidit, atq; id parua & incipiēs? Tū deinde poſteris ſeruare fuerat neceſſe, quod acceperāt à maioribus, vt cū iſta ſuperſtitione in lacte quodāmodo matris ebibita creſceret ciuitas, atq; ad tā magnū perueniret imperiū, vt ex ei[9] faſtigio velut ex altiore quodā loco alias quoq; gētes, quib[9] dominaretur, hac ſua opinione perfunderet, vt nō quidē crederēt, ſed tamen dicerēt deū Romulū, ne ciuitatē cui ſeruiebāt, de conditore eius offenderent aliter eum nominādo q̃ Roma,[c] quę id nō amore quidē huius erroris, ſed tum † amoris errore credide- *† al. tamē.*

G rat. Chriſtus autẽ quanquã ſit cœleſtis & ſempiternæ cõditor ciuitatis, nõ tamen eũ quoniã ab illo cõdita eſt deũ credidit, ſed ideo potius eſt cõdenda, quia credidit. Roma cõditorẽ ſuũ iam cõſtructa & dedicata tanquã deum coluit in tẽplo: hæc autẽ Hieruſalẽ conditorẽ ſuum deũ Chriſtũ, vt cõſtrui poſſet & dedicari, poſuit in fidei fundamẽto. Illa illũ amãdo eſſe deũ credidit, iſta iſtũ deum eſſe credendo amauit. Sicut ergo præceſsit vnde amaret illa, & de amato iam libenter etiã falſum bonũ crederet, ita præceſsit vnde iſta crederet, vt recta fide non temere, quod falſum eſt, ſed quod verũ erat amaret. Exceptis enĩ tot & tantis miraculis, quę perſuaſerunt deũ eſſe Chriſtũ, prophetiæ quoq; diuinæ fide digniſsimæ præceſſerunt, quæ in illo nõ ſicut à patribus adhuc credũtur implẽdæ, ſed iam à[†] toto mũdo demonſtrantur impletæ.[d] De Romulo autẽ quia cõdidit Romã, in eaq; regnauit auditur, legitur, nõ quia factum eſt quod ante fuiſſet prophetatũ, ſed ꝙ ſit receptus in deos, creditũ tenent literæ nõ factũ docet. Nullis quippe rerũ mirabiliũ ſignis id ei vere pro-

[†] tal. in. al. deeſt vtrũque.

H ueniſſe monſtratur. Lupa quippe illa fratrũ duorũ nutrix, quod videtur quaſi magnũ extitiſſe portẽtum, quale aut quãtum eſt ad demonſtrandũ deum? Certe enim etſi nõ meretrix fuit lupa illa, ſed beſtia cum fratribus portẽtum commune fuerit ambobus, frater tamen eius nõ habetur deus.[e] Quis autẽ prohibitus eſt, aut Romulũ, aut Herculem, aut alios tales homines deos dicere, & mori maluit, q̃ non dicere? Aut vero aliqua gentiũ coleret inter deos ſuos Romulũ, niſi Romani nominis met⁹ cogeret? Quis porrò enumeret, q̃ multi quantalibet ſæuitia crudelitatis occidi, q̃ Chriſtũ deũ negare maluerũt? Proinde metus quàmlibet leuis indignationis, quæ ab animis * Romanorum, ſi non fieret, poſſe putabatur exiſtere, cõpellebat aliquas ciuitates poſitas ſub iure Romano tanquã deum colere Romulũ: à Chriſto autẽ deo nõ ſolũ colendo, verumetiã confitẽdo tantã per orbẽ terræ martyrũ multitudinẽ,[f] metus vllus, aut error reuocare nõ potuit, blãdiciæ nullæ, ꝑmiſsio nulla demouit, ſed nec facultatũ violẽta ſubtractio, nec acerbitas vniuerſarũ variatumq; pœnarũ: Et ipſius mortis: quæ plus cæteris formidatur. Neq;

* aliàs amicus.

I tunc ciuitas Chriſti, quãuis adhuc peregrinaretur in terris, & haberet tam * magnorũ agmina populorũ,[g] aduerſus impios perſecutores ſuos pro tẽporali ſalute pugnauit, ſed potius, vt obtineret æternã, nõ repugnauit. Ligabantur, includebãtur, cædebãtur, torquebãtur, vrebãtur, laniabãtur, trucidabãtur, & multiplicabantur. Nõ erat eis pro ſalute pugnare, niſi ſalutem pro ſaluatore contẽnere. Scio in libro Ciceronis tertio, niſi fallor, de Republica, diſputari, nullũ bellum ſuſcipi à ciuitate optima, niſi aut pro fide, aut pro ſalute. Quid autem dicat pro ſalute, vel intelligi quam ſalutẽ velit, alio loco demonſtrãs: ſed his pœnis, inquit, quas etiã ſtultiſsimi ſentiunt egeſtate, exilio, vinculis, verberibus elabunt̃ ſæpe priuati, oblata mortis celeritate. Ciuitatibus autem mors ipſa pœna eſt, quæ videtur à pœna ſingulos vindicare. Debet enim conſtituta ſic eſſe ciuitas, vt æterna ſit. Itaque nullus interitus eſt Reipublicę naturalis, vt hominis, in quo mors nõ modo neceſſaria eſt, verumetiam optanda præſepe. Ciuitas autẽ cũ tollitur, deletur, extinguitur, ſimile eſt quodãmodo, vt magnis parua cõferamus, ac ſi omnis hic mundus intereat, & cõcidat. Hoc ideo dixit Cicero, quia mundum nõ interiturũ cum Platonicis ſentit. Conſtat ergo eũ pro ea ſalute bellum voluiſſe ſuſcipi à ciuitate, qua fit, vt maneat hic ciuitas ſicut dicit, æterna quamuis morientibus & naſcentibus ſingulis, ſicut perennis eſt opacitas oleæ, vel lauri atq; huiuſmodi cæterarũ arborũ ſingulorũ lapſu ortuq;. Mors quippe, vt dicit, non hominũ ſingulorum, ſed K

* aliàs tamen.

vniuerſæ pœna eſt ciuitatis, quæ à pœna plerũq; ſingulos vindicat. Vnde merito quærit̃, vtrũ recte fecerint Sagũtini, quãdo vniuerſam ſuam ciuitatẽ interire maluerunt, quàm fidẽ frangere, qua cũ ipſa Romana Republica tenebantur, in quo ſuo facto laudantur ab hominibus terrenæ Reipublicæ ciuibus. Sed hi quomodo huic diſputationi poſſent obedire nõ video, vbi dicitur nullum ſuſcipiendũ eſſe bellũ, niſi aut pro fide, aut pro ſalute. Nec dicitur ſi in vnũ ſimul periculũ ita duo iſta cõcurrerint, vt teneri alterũ ſine alterius amiſsione nõ poſsit, quid ſit potius eligendũ. Profecto enim Sagũtini ſi ſalutẽ eligerent, fides eis fuerat deſerenda. Si fides tenẽda, amittẽda vtiq; ſalus, ſicut & factũ eſt. Salus autẽ ciuitatis dei talis eſt, vt cũ fide ac per fidẽ teneri, vel potius acquiri poſsit: fide autẽ perdita, ad eam quiſq; venire nõ poſsit. Quę cogitatio firmiſsimi ac patientiſsimi cordis, tot ac tantos martyres fecit, qualem ne vnũ quidem habuit, vel habere potuit, quando eſt deus creditus, Romulus. L

M Inus his ſexcentis annis.) Annotauit Triuetus enarrator eſſe in [a] ſcriptura errorem, cum dicit minus ſexcentis annis, quum conſulatus Ciceronis pluribus quàm ſexcentis & quinquaginta annis diſtet à Romuli exceſſu. miror quid ei venerit in mẽtem, vt hoc loco tam velet accuratus, & diligens videri cum ſæpe magnos montes negligat. cui profecto vſu venit, quod lociosis & hebete viſu, qui ſi quando oculorũ aciem intenduot, vt certius aliquid cernant, minus vident, quàm ante: ſic tanta circonſpectio noſtro interpreti tenebras offudit quibus nõ diſpexit Ciceronem ea non ſcribere de ſe ac ſuis tẽporibus, ſed de Scipione Africano minore, & Lælio, quos loquẽtes libris illis inducit. Porrò Scipio floruit à ſexcenteſimo ad ſexcenteſimum viceſimũ vr. con. annũ ob ſexcentis annis à Romuli morte. Neque vero præter morem meum attigiſſem ineptias veteris interpretis, niſi hæc talis eſſet, qua vel medio criter eruditi capi poſſent. b Inueteratis literis atque doctrinis.) Iã enim fuerant Orpheus, Muſæus, Linus, Philammoo, Thamyras, Orius, Demodocus, Ariſtæus, Proconneſius, Pronetidas Atticus. Euculus Cyprius, Phemius Ithaceſis, & Homerus, & alij veteres, quos Græci partim Theologos nominãt, partim Poetas. c Aliter cũ nominãdo quem Roma.) ob aliter, hoc eſt vel Romulũ, vel Quirinum, vt nugatur enarrator: ſed aliter, id eſt, vocando eũ hominẽ, cũ Roma deũ diceret. Iuuabit opinor non ignorare quę Iacob⁹ de Paſſauãt expoſitori addat. In hoc inquit, cap. vj. mẽtionẽ facit expoſitor de nomine Romuli deificati, quã colebatur & appellabatur à romanis ſub nomine Quirini. Vbi nota, ꝙ iſtud nomen ſortitus eſt à quodam euentu. nam ferunt haſtam lãceæ eius quadã vice in palatino mõte floruiſſe. iam ergo miraculũ non eſt Chriſtophoro baculum floruiſſe, quũ floruerit & Romulo. O lepidule Paſſauanti doleo vicem me Hercules tuam, quod illis temporibus te nõ genuit natura vt hoc ſcripſiſſes, non tibi latus clauus defuiſſet, vel etiam conſolatus, aut certe flaminiũ Quirinale, quo melius illum coleres deũ quẽ nõ minus tuis ornaſſes ſcriptis, quam oratione ſua Iulius Procul⁹. M Profecto ſi Romulo id cõtigit, nõ immerito putabatur deus, niſi forſan haſta erat arbor aliqua recẽs cum radice euulſa, qualẽ Syluan⁹ geſtabat cupreſſum. cęterum dic quæſo, cur ex eo euentu Quirinus? Dicitur autẽ haſta, inquit, quiris Gręce, inde Quirin⁹ dicit̃. Sabinũ nomẽ credidi, ſed puto tibi Sabinos & Gręcos eodẽ eſſe loco. Perge porrò, vnde & Quirites milites haſtã portantes in bellis dicunt. quid quũ nõ militabãt, non erãt Quirites? vide ne peſsimã gratiã ineas apud milites gen⁹ hominũ vehemẽs ac irritabile, qui ſe Quirites vocari ignominię ducunt: quippe quum exauthorabãtur, dimittebanturq; ab imperatore, nõ iã milites dicebant, ſed Quirites. ꝙ factum à Cęſare dictatore legimus, & Alexãdro Seuero, è quibus Cęſariani reſpõderunt nõ ſe Quirites eſſe, ſed milites Sed ego importunus omnis interpellator. affers plura? & cętera inquis. quæ ſunt hæc tandẽ cętera? ſcarẽta milia ſcurriliũ & ridicularum rerũ quas domi relictas nobis inuidiſti, miſertus forte noſtri, ne nimium ſplẽ ni indulgeremus. d Sed iã à toto mundo demonſtrantur impletæ.) Alibi ſic legitur: ſed iam demonſtrantur implerę, de Romulo autem qui cõdidit, in eaque regnauit, auditur. legiturue quod factum eſt, non quod antequam fieret prophetatum. e Frater tamẽ eius non habetur deus.) At ædiculam habebat in Auẽtino parum celebrẽ, & qualem heros potius quàm deus. f Tantam per orbẽ terræ martyrum multitudinẽ.) In Colonien Codice legitur: ſic tantam per orbem terræ martyrum multitudinem metus reuocare non potuit, non leuis offenſionis animorum ſed immenſarum variarumq; pœnarum. g Et haberet tam magnorum agmina populorum.) Obſiſtere poterant, & captis armis non modo inimicis metũ facere, ſed periculum afferre à ſe propulſando. Cæterum lõge beatius & Euangelio Chriſti dignius exiſtimabant iniuriã pati, quàm facere, mori, quam occidere, corpus amittere quam animam.

Idem legit Victorianum exẽplar.

Quod vt mundus in Chriſtum crederet virtutis fuerit diuinæ, non perſuaſionis humanæ. Cap. VII.

Sed valde

Cicero li. 3. de Republica.

A Sed valde ridiculũ eſt, de Romuli falſa diuinitate cũ de Chriſto loquimur facere mentionẽ. Veruntamen cũ ſexcẽtis fermè annis ante Ciceronem [a] Romulus fuerit, atq; illa ætas iam fuiſſe doctrinis dicatur exculta, vt quod fieri non poteſt omne eludens reſpueret: quanto magis poſt ſexcentos annos ipſius tempore Ciceronis maximeq; poſtea ſub Auguſto atq; Tyberio eruditiorib' vtiq; tẽporibus, reſurrectionẽ carnis Chriſti, atq; in cœlos aſcenſionẽ, tãquam id quod fieri nõ poteſt, mens humana ferre non poſſet, eludenſq; ab auribus cordibuſq; reſpueret, niſi cã fieri potuiſſe, atq; factã eſſe diuinitas, ipſius veritatis, vel veritas diuinitatis & cõteſtantia miraculorũ ſigna mõſtrarent, vt terrentibus & cõtradicẽtibus tam multis, tamq; magnis perſecutionibus præcedẽs in Chriſto, deinde ad nouũ ſeculũ in cæteris ſecutura reſurrectio atq; immortalitas carnis & fideliſsime crederetur & prædicaretur intrepide, & per orbẽ terræ pullulatura fœcũdius cũ in martyrũ ſanguine ſereretur. Legebãtur enim præconia præcedẽtium Prophetarũ, concurrebant oſtenta virtutũ, & perſuadebatur veritas noua conſuetudini, non contraria rationi, donec B orbis terræ qui perſequebatur furore, pſequeretur fidẽ.

a Cum ſexcentis fermè annis ante Ciceronẽ] Legẽdum, ante Scipionem, Nẽpe Aemilianum, qui inducitur differens in lib. de Repub.

De miraculis, quæ vt mũdus in Chriſtũ crederet facta ſunt, & fieri mundo credente non deſinunt. Caput VIII.

Cur inquiunt nũc illa miracula, quæ prædicatis facta eſſe nõ fiunt? Poſſem quidẽ dicere neceſſaria fuiſſe prius q̃ crederet mundus, ad hoc vt crederet mundus. Quiſquis adhuc prodigia vt credat, inquirit, magnũ eſt ipſe prodigium, [a] qui mundo credente nõ credit. Verũ hoc ideo dicũt, vt nec tunc illa miracula facta fuiſſe credant. Vnde ergo tãta fide Chriſtus vſquequaq; cãtatur in cœlũ cum carne ſublatus? Vnde temporib' eruditis, & omne quod fieri nõ poteſt reſpuentibus, ſine vllis miraculis nimiũ mirabiliter incredibilia credidit mundus? An forte credibilia fuiſſe, & ideo credita eſſe dicturi ſunt? Cur ergo ipſi nõ credũt? Breuis eſt igitur noſtra complexio. Aut incredibili rei, quæ non videbatur, alia incredibilia, quæ tamẽ fiebãt & videbantur, fecerunt fidẽ: aut certe res credibilis, vt nullis quibus perſuaderetur miraculis indigeret, iſtorum nimiam redarguit infidelitatem. Hoc ad refellendos vaniſsimos di C xerim. Nam facta eſſe multa miracula quæ atteſtarentur illi vni grandi ſalubriq; miraculo quo Chriſtus in cœlum cum carne in qua reſurrexit, aſcendit, negare non poſſumus. In eiſdẽ quippe veraciſsimis libris cuncta cõſcripta ſunt, & quæ facta ſunt, & propter quod credẽdum facta ſunt. Hæc vt fidẽ facerent innotuerunt, hæc per fidẽ quã fecerunt multo clarius innoteſcunt. Leguntur quippe in populis vt credantur, nec in populis tamẽ, niſi credita legerentur. Nam etiã nunc fiunt miracula in eius nomine, ſiue per ſacramẽta eius, ſiue per orationes, vel memorias ſanctorum eius, ſed non eadem claritate illuſtrantur, vt tanta quãta illa gloria diffamentur. Canon quippe ſacrarum literarũ quem diffamatum [b] eſſe oportebat, illa facit vbiq; recitari & memoriæ cunctorũ inhærere populorũ: hæc autẽ vbicunq; fiunt ibi ſciuntur, vix à tota ipſa ciuitate vel quocunq; cõmanentiũ loco. Nam plerunq; etiã ibi pauciſsimi ſciunt, ignorãtibus cæteris, maxime ſi magna ſit ciuitas, & quando alibi aliiſq; narrantur, non tãta ea cõmendat authoritas, vt ſine difficultate, vel dubitatione credantur, quãuis Chriſtianis fidelibus à fidelibus indicentur. Miraculũ quod Mediolani factũ eſt cũ illic eſſemus, quando illuminatus eſt cæcus, ad multorũ notiD ciam potuit peruenire, quia [c] & grandis eſt ciuitas, & ibi erat tunc imperator, & immenſo populo teſte res geſta eſt, concurrente ad corpora martyrũ Protraſij & Geruaſij, [c] Quæ cũ laterẽt & penitus neſcirẽtur, Epiſcopo Ambroſio [d] per ſomniũ reuelata reperta ſunt, vbi cæcus ille depulſis veteribus tenebris diẽ vidit. Apud Carthaginẽ autẽ quis nouit, præter admodũ pauciſsimos, ſalutẽ, quæ facta eſt Innocẽtio ex aduocato [e] vicariæ perfecturæ, vbi nos interfuimus & oculis aſpeximus noſtris? Venientes enim de trãſmarinis, me & fratrẽ meum Alipium nondum quidem clericos, ſed iam deo ſeruiẽtes, vt erat cum tota domo ſua religioſiſsimus, ipſe ſuſceperat, & apud eum tunc habitabamus. Curabatur à medicis propter fiſtulas quas innumeroſas atq; perplexas habuit in poſteriore atque ima corporis parte. Iam ſecuerant eum, & artis ſuæ cætera medicamentis agebant. Paſſus autẽ fuerat in ſectione illa & diuturnos & acerbos dolores. Sed vnus inter multos ſinus fefellerat medicos, atq; ita latuerat, vt eum non tangerent, quem ferro aperire debuerãt. Deniq; ſanatis omnibus quæ aperta curabãt, iſte remanſerat ſolus, cui fruſtra impendebatur labor. Quas moras ille ſuſpectas habens multumq; formidãs ne iterũ ſeca- E retur, quod ei prędixerat alius medicus domeſticus eius, quem nõ admiſerant illi, vt ſaltem videret, cum primum ſectus eſt, quomodo id facerent, iratúſq; illũ domo abiecerat vixq; receperat, erupit, atq; ait: Iterum me ſecturi eſtis? Ad illius quem noluiſtis eſſe præſentem verba venturus ſum? Irridere illi medicũ imperitum, metumq; hominis bonis verbis promiſsionibúſque lenire. Præterierunt & alij dies plurimi, nihilq; proficiebat omne, quod fiebat. Medici tamen in ſua pollicitatione perſiſtebant, non ſe illũ ſinum ferro, ſed medicamẽtis eſſe clauſuros. Adhibuerũt & alium grandæuum iam medicum, ſatiſq; in illa arte laudatũ, adhuc enim viuebat, Ammonium, [f] qui loco inſpecto, idem quod illi eorum diligẽtia peritiáq; promiſit. Cuius ille factus authoritate ſecurus, domeſtico ſuo medico, qui futurã prædixerat aliã ſectionem faceta* hilaritate, velut iam ſaluus eluſit. Quid plura? Poſtea tot dies inaniter cõſumpti tranſierunt, vt feſſi atq; confuſi faterentur eum niſi ferro nullo modo poſſe ſanari. Expauit, expalluit, nimio timore turbatus, atq; vbi ſe collegit, fariq; potuit, abire illos iuſsit, & ad ſe amplius non accedere: nec aliud occurrit fatigato lachrymis & F illa iam neceſsitate conſtricto, niſi vt adhiberet Alexandrinũ quẽdam, qui tunc chirurgus mirabilis habebatur, vt ipſe faceret, quod ab illis fieri nolebat iratus. Sed poſteaquam venit ille, laboremq; illorũ in cicatricibus ſicut artifex vidit, boni viri functus officio, perſuaſit homini, vt illis totius qui in eo tantũ laborauerant, quantum ipſe inſpiciens mirabatur, curationis ſuæ fine fruerẽtur, adiiciens quod reuera niſi ſectus eſſet, ſaluus eſſe non poſſet: valde abhorrere à ſuis moribus, vt hominibus, quorũ artificioſiſsimã operã, induſtriã, diligentiã admirãs in cicatricibus eius videret, propter exiguũ qđ remãſit, palmã tãti laboris auferret. Redditi ſunt animo eius, & placuit vt eodem Alexãdrino aſsiſtente ipſi ſinũ illum ferro, qui iam conſenſu omniũ aliter, inſanabilis putabatur, aperirent. Quæ res dilata eſt in cõſequentem diem. Sed cum abiiſſent illi, ex mœrore nimio domini tantus eſt in domo illa exortus dolor, vt tanquam funeris planctus vix comprimeretur à nobis. Viſitabant eum quotidie ſancti viri, Epiſcopus tunc Vzalenſis, [g] beatæ memoriæ Saturninus, & presbyter Geloſus, ac diaconi Carthaginẽſis Eccleſiæ. In quibus erat, & ex quibus ſolus eſt nũc in rebus humanis iã Epiſcopus cũ honore à nobis debito nomi-

*al. facta.

G nandus Aurelius, cum quo recordantes mirabilia opera dei, de hac re ſæpe collocuti ſumus, eumq́; valde meminiſſe quod commemoramus inuenimus. Qui cum eum ſicut ſolebant veſpere viſitarent, rogauit eos miſerabilibus lachrymis, vt mane dignarentur eſſe præſentes ſuo funeri potius quàm dolori. Tantus enim eum metus ex prioribus inuaſerat pœnis, vt ſe inter medicorũ manus non dubitaret eſſe moriturum. Conſolati ſunt eum illi & hortati, vt in deo fideret, eiúſque voluntatem viriliter ferret. Inde ad orationem ingreſsi ſumus. Vbi nobis ex more genua figentibus atq; incumbentibus terræ, ille ſe ita proiecit, tanquam fuiſſet aliquo impellente grauiter proſtratus, & cœpit orare. Quibus modis, quo affectu, quo motu animi, quo fluuio lachrymarũ, quibus gemitibus atq; ſingultibus ſuccutientibus omnia mẽbra eius, & penè intercludentibus ſpiritũ, quis vllis explicet verbis? Vtrum orarẽt alij, nec in hæc eorum auerteretur intentio, neſciebam. Ego tamẽ prorſus orare nihil poterã, hoc tantummodo breuiter in corde meo dixi: Domine quas tuorum preces exaudis, ſi has non exaudis? Nihil enim mihi videbatur addi iam poſſe, niſi vt expiraret orando. Surreximus, & accepta ab Epiſcopo benedictio-
H ne diſceſsimus, rogante illo vt mane adeſſent, illiſque vt æquo animo eſſet hortantibus. Illuxit dies qui metuebatur, aderant ſerui dei ſicut ſe affuturos eſſe promiſerant. Ingreſsi ſunt medici, parantur omnia quæ hora illa poſcebat, tremenda ferramẽta proferũtur, attonitis ſuſpenſiſq; omnibus. Eis autem, quorum erat maior authoritas, defectum animi eius conſolando erigentibus, ad manus ſecturi membra in lectulo componuntur, ſoluuntur nodi ligamentorum, nudatur locus, inſpicit medicus, & ſecandum illum ſinum armatus atque intentus inquirit. Scrutatur oculis, digitiſq; contrectat. Tentat deniq; modis omnibus, inuenit firmiſsimam cicatricem. Iam illa lætitia & laus atque gratiarũ actio miſericordi & omnipotenti deo, quæ fuſa eſt ore omnium lachrymantibus gaudiis, non eſt committenda meis verbis: cogitetur potius quàm dicatur. In eadem Carthagine Innocentia religioſiſsima fœmina de primariis ipſius ciuitatis, in mamilla cancrum habebat: rem ſicut medici dicunt, nullis medicamentis ſanabilem.[h] Aut ergo præcidi ſolet & à corpore ſeparari membrum, vbi naſcitur, aut vt aliquanto homo quietius viuat,[i] fomentis eſt peſtis mitiganda
I frequentibus. Nam vt inde mortem quantũlibet tardius affuturam confidamus, ſecundum Hippocratis, vt fertur, ſententiã, omnis eſt omittẽda curatio. Hoc illa à perito medico, & ſuæ domui familiariſsimo acceperat, & ad ſolum deum ſe orando conuerterat. Admonetur in ſomnis appropinquante Paſcha, vt in parte fœminarum obſeruanti ad baptiſterium,[k] quæcunque illi baptizata primitus occurriſſet, ſignaret ei locũ ſigno crucis Chriſti: fecit, & confeſtim ſanitas ſecuta eſt. Medicus ſanè qui ei dixerat, vt nihil curationis adhiberet, ſi paulo diutius vellet viuere, cum inſpexiſſet eam poſtea & ſaniſsimam comperiſſet, quam prius habere illud malum tali inſpectione cognouerat, quæſiuit ab ea vehementer quid adhibuiſſet curationis, cupiens quantũ intelligi datur, noſſe medicamentum, quo Hippocratis definitio vinceretur. † Cumq́; ab ea quid factum eſſet audiſſet, voce velut contemnentis & vultu, ita vt illa metueret ne aliquod contumelioſum verbum proferret in Chriſtũ, religioſa vrbanitate reſpondiſſe fertur, putabam inquit magnum aliquid te mihi fuiſſe dicturam. Atque illa iam exhorreſcente, mox addidit: Quid grande fecit Chriſtus ſanare cancrum, qui quatriduanũ mortuũ ſuſcitauit? Hoc ergo

† al. ſolueretur.

Ioan. xi.

cum audiſſem & vehemẽter ſtomacharer, in illa ciuitate K atq; in illa perſona, non vtiq; obſcura, factum tam ingens miraculum ſic latere, hinc eam & admonendam & penè obiurgandam putaui. Quæ cum mihi reſpondiſſet nõ ſe inde tacuiſſe, quæſiui ab eis, quas forte tunc matronas amiciſsimas ſecũ habebat, vtrum hoc antea ſciſſent. Reſponderunt ſe omnino neſciſſe. Ecce inquam quomodo non † taces, vt nec iſtæ audiãt, quæ tibi tãta familiaritate * alias, tu. iunguntur? Et quia breuiter ab ea quæſiueram, feci vt illis audiẽtibus multumq́; mirantibus & glorificantibus deũ, totũ ex ordine quemadmodũ geſtum fuerit indicaret.

Mendicũ * quendã podagricũ in eadẽ vrbe, qui cum * al. Medicum. dediſſet nomen ad baptiſmũ, & pridie q̃ baptizaretur, in ſomnis à pueris nigris curatis,[l] quos intelligebat dæmones eſſe, baptizari eodem anno prohibitus fuiſſet, eíſque nõ obtemperãs, etiã conculcãtibus pedes eius in dolorẽ acerrimũ qualem nunquã expertus eſt iſſet, magiſq; eos vincens lauacro regenerationis, vt vouerat ablui non diſtuliſſet, in baptiſmate ipſo nõ ſolũ dolore, quo vltra ſolitum cruciabatur, verumetiã podagra caruiſſe, nec amplius, cum diu poſtea vixiſſet, pedes doluiſſe quis nouit? Nos tamẽ nouimus & pauciſsimi fratres ad quos id potuit peruenire è vicino. Quidã Curubitanus,[m] nõ ſo- L lum à paralyſi, verumetiã ab informi pondere genitaliũ cum baptizaretur ſaluus effectus eſt, & liberatus vtraque moleſtia, tanq̃ mali nihil habuiſſet in corpore, de fonte regenerationis aſcendit. Quis hoc præter Curubitanos nouit, & præter rariſsimos aliquos, qui hoc vbicunq; audire potuerũt? Nos autẽ cũ hoc cõperiſſemus, iubente ſancto epiſcopo Aurelio, etiã vt veniret Carthaginẽ, fecimus: quamuis à talibus prius audierimus de quorũ fide dubitare nõ poſſemus. Vir tribunitius Heſperius, quã apud nos eſt, habet in territorio Fuſſalenſi[n] fundũ Cubedi[o] appellatũ, vbi cũ afflictione animaliũ & ſeruorum ſuorum, domum ſuã ſpirituum malignorũ vim noxiam perpeti cõperiſſet, rogauit noſtros me abſente presbyteros, vt aliquis eorũ illò pergeret, cuius orationibus cederent. Perrexit vnus, obtulit ibi ſacrificium corporis Chriſti, orans quantũ potuit: vt ceſſaret illa vexatio: deo protinus miſerante, ceſſauit. Acceperat autem ab amico ſuo terram ſanctã, de Hieroſolymis allatam, vbi ſepultus Chriſtus, die tertio reſurrexit: eamq́; ſuſpenderat in cubiculo ſuo, ne quid mali etiam ipſe pateretur. At vbi domus eius ab illa infeſtatione purgata eſt, quid de illa ter- M ra fieret, cogitabat: quã diutius in cubiculo ſuo reuerentiæ cauſa habere nolebat. Forte accidit, vt ego, & collega tunc meus epiſcopus Synicenſis eccleſiæ Maximinus, in proximo eſſemus: vt veniremus, rogauit, & venimus. Cumq́; nobis omnia retuliſſet, etiã hoc petiuit, vt infoderetur alicubi: atq; ibi orationum locus fieret: vbi etiam poſſent Chriſtiani, ad celebrãda, quæ dei ſunt congregari. Nõ reſtitimus, factum eſt. Erat ibi iuuenis paralyticus ruſticanus, qui hoc audito, petiuit à parẽtibus ſuis, vt illũ ad eum locũ ſanctum nõ cunctãter afferrẽt. Quò cũ fuiſſet allatus, orauit: atq; inde continuo pedibus ſuis ſaluus abſceſsit. Victoriana villa dicitur, quæ ab Hippone regio minus triginta milibus abeſt. Memoria martyrũ ibi eſt Mediolanẽſium, Geruaſij & Protaſij: portatus eſt die eo quidem adoleſcens, qui cum de medio tẽpore æſtatis equũ ablueret in fluminis gurgite, dæmonẽ incurrit. Ibi cum iaceret, vel morti proximus, vel ſimilimus mortuo: ad veſpertinos illuc hymnos & orationes cum ancillis ſuis, & quibuſdã ſanctimonialib[9], ex more domina poſſeſsionis intrauit: atq; hymnos cãtare cœperunt. Qua voce ille quaſi percuſſus, excuſſus eſt: & cũ terribili fremitu

altare

A altare apprehenſum mouere non audens, ſiue non valens, tãquam eo fuerit alligatus, aut fixus, tenebat: & cum grandi eiulatu parci ſibi rogans, confitebatur, vbi adoleſcentem, & quando, & quomodo inuaſerit. Poſtremo ſe exiturum eſſe denuncians, mẽbra eius ſingula nominabat, quæ ſe amputaturũ exiens minabatur, atq; inter hæc verba diſceſsit ab homine. Sed oculus eius in maxillam fuſus, tenui venula ab interiore quaſi radice pẽdebat, totumq́; eius medium quod nigellũ fuerat, albicabat. Quo viſo qui aderant, concurrerant autem etiam alij, vocibus eius acciti: & ſe omnes in orationem pro illa ſtrauerunt: quamuis cum ſana mente ſtare gauderent, rurſus tamen propter oculũ eius contriſtati, medicũ quærendũ eſſe dicebant. Ibi maritus ſororis eius, qui eum illò detulerat: potens eſt, inquit, deus ſanctorũ orationibus, qui fugauit dæmonẽ, lumen ei reddere. Tunc ſicut potuit oculũ lapſum atq; pendẽtem, loco ſuo reuocatũ, ligauit oratio:[p] nec niſi poſt ſeptem dies putauit eſſe ſoluendum. Quod cum feciſſet, ſaniſsimum inuenit. Sanati ſunt illic & alij: de quibus dicere longum eſt. Hipponẽſem quandam virginem ſcio, cum ſe oleo perunxiſſet, cui pro illa orans B presbyter inſtillauerat lachrymas ſuas, mox à dæmonio fuiſſe ſanatam. Scio etiam epiſcopum ſemel pro adoleſcente, quem à dæmonio corruptum vidit,[q] oraſſe: illumq; illico dæmone caruiſſe. Erat quidam ſenex Florentius Hipponenſis noſter, homo religioſus, & pauper: qui ſartoris ſe arte paſcebat, caſulam perdiderat, & vnde ſibi emeret, non habebat: ad viginti martyres, quorum memoria apud nos eſt celeberrima, clara voce, vt veſtiretur, orauit. Audierunt eum adoleſcentes, qui forte aderant, irriſores, eumq; diſcedentem exagitãtes, proſequebantur: quaſi à martyribus quinquagenos folles,[r] vnde veſtimentum emeret, petiuiſſet. At ille tacitus ambulãs, ciectum grandẽ piſcẽ palpitantẽ vidit in littore, eúmque illis fauentibus, atq; adiuuantibus, apprehendit, & cuidã coquo Carchoſo nomine, bene Chriſtiano, ad coquinã conditariam, indicans quid geſtum ſit, trecentis follibus vendidit, lanam comparare inde diſponens, vt vxor eius quomodo poſſet ei, quo indueretur, efficeret. Sed coqu[s] conſcindens piſcem, annulum aureũ in ventriculo eius inuenit, moxq; miſeratione flexus, & religione perterritus, homini eum reddidit, dicẽs: Ecce quomodo viginti C martyres te veſtierunt. Ad[t] aquas Tibilitanas Epiſcopo afferente, proiecto,[†] reliquias martyris glorioſiſsimi Stephani, ad eius memoriam veniebat magnæ multitudinis concurſus, & occurſus. Ibi cæca mulier, vt ad Epiſcopum portantem pignora ſacra duceretur, orauit: flores, quos ferebat dedit: recepit, oculis admouit, protinus vidit. Stupentibus qui aderant, præibat exultans, vias carpens, & viæ ducem vlterius non requirens. Memorati memoriam martyris, quæ poſita eſt in caſtello Syniccenſi, quod Hipponẽſi coloniæ[u] vicinum eſt: eiuſdem loci Lucillus Epiſcopus, populo præcedente, atq; ſequente, portabat, fiſtula, cuius moleſtia iam diu laborauerat, & familiariſsimi ſui medici, qui eam ſecaret, operiebatur manus: illius piæ ſarcinæ vectatione, vbi ſanctas attigit reliquias,[x] repente ſanata eſt. Nam deinceps eam in ſuo corpore non inuenit. Eucharius presbyter ex Hiſpania, Calamæ habitans,[x] veteri morbo calculi laborabat, per memoriam ſupradicti martyris,[y] quam Poſsidius illò aduexit Epiſcopus, ſaluus factus eſt. Idem ipſe poſtea morbo alio præualeſcente, mortuus ſic iacebat, vt ei iam pollices ligarentur: opitulatione memorati martyris, cum de memoria eius reportata fuiſſet, & ſuper iacentis corpus miſſa ipſius presbyteri tunica, ſuſcitatus

† al. præiecto.

eſt. Fuit ibi vir in ordine ſuo primarius, nomine Mar- D tialis, æuo iam grauis, & multum à religione abhorrens Chriſtiana. Habebat ſanè fidelem filiam, & generum eodem anno baptizatum. Qui cum ægrotantem multis & magnis precibus, & lachrymis rogarent, vt Chriſtianus fieret, prorſus abnuit: eóſque à ſe turbida indignatione ſubmouit. Viſum eſt genero eius, vt iret ad memoriam ſancti Stephani, & illic pro eo quantum poſſet, oraret, vt deus illi daret mentem bonam, qua credere nõ differret in Chriſtum. Fecit hoc ingenti gemitu & fletu, & ſynceriter ardente pietatis affectu: deinde abſcẽdens, aliquid de altari florum, quod occurrit, tulit: eiq; cum iam nox eſſet, ad caput poſuit. Tunc dormitum eſt: & ecce ante diluculũ clamat, vt ad Epiſcopum curreretur: qui mecũ forte tũc erat apud Hipponem. Cum vero audiſſet eum abſentẽ, venire presbyteros poſtulauit. Venerunt, & ſtatim ſe credere dixit: admirantibus atq; gaudentibus omnibus, baptizatus eſt. Hoc quandiu vixit, in ore habebat: Chriſte accipe ſpiritum meum: cum hæc verba beatiſsimi Stephani, quando lapidatus eſt à Iudæis, vltima fuiſſe neſciret: quæ huic quoque vltima fuerunt. Nam non multo pòſt etiam ipſe defunctus eſt. Sanati ſunt illi per E eundem martyrem etiã tres podagrici, duo ciues,[z] peregrinus vnus. Sed ciues omnimodo: peregrinus autem per reuelationem, quid adhiberet, quando doleret, audiuit: & cum hoc feciſſet, dolor continuo conquieuit.

Acto. 7.

Audurus nomen eſt fundi, vbi Eccleſia eſt, & in ea memoria Stephani martyris. Puerum quendam paruulum cum in area luderet, exorbitantes boues, qui vehiculum trahebant, rota obtriuerunt, & confeſtim palpitauit expirans. Hunc mater arreptũ, ad eandem memoriam poſuit: & non ſolum reuixit, verum etiã illæſus apparuit. Sanctimonialis quædam in vicina poſſeſsione, quæ Caſpaliana dicitur, cum ægritudine laboraret, ac deſperaretur, ad eandem memoriã tunica eius allata eſt: quę ante quàm reuocaretur, illa defuncta eſt. Hac tamen tunica operuerunt cadauer eius parentes, & recepto ſpiritu ſalua facta eſt. Apud Hipponem Baſſus quidam Syrus ad memoriam eiuſdem Martyris orabat pro ęgrotante & periclitante filia, eóque ſecum veſtem eius detulerat: cum ecce pueri de domo cucurrerũt, qui ei mortuam nunciarent. Sed cum orante illo, ab amicis eius exciperetur, prohibuerunt eos illi dicere, ne per publicum F plangeret. Qui cum domum rediſſet, iam ſuorum eiulatibus perſonantem, & veſtem filiæ, quam ferebat, ſuper eam proieciſſet, reddita eſt vitæ. Rurſus ibidem apud nos Irenei cuiuſdam collectarij filius[a] ægritudine extinctus eſt. Cumq; corpus iaceret exanime, atq; aliis gementibus & plangentibus, exequiæ pararentur, amicorũ eius quidam inter aliorum conſolationũ verba ſuggeſsit vt eiuſdem martyris oleo corpus perungeretur. Factum eſt, & reuixit. Itemque apud nos vir tribunitius Eleuſinus ſuper memoriam martyris, quæ in ſuburbano eius eſt, ægritudine exanimatum poſuit infantulum filium ſuum: & poſt orationem, quam multis cũ lachrymis ibi fudit, viuentem leuauit. Quid faciam? Vrget huius operis implendi promiſsio, vt non hic poſsim omnia commemorare, quæ ſcio: & proculdubio plerique noſtrorũ, cum hæc legent, dolebunt me tam multa prætermiſiſſe, quæ vtique mecum ſciunt. Quos iam nunc, vt ignoſcant rogo: & cogitẽt, quàm prolixi laboris ſit facere, quod me hic non facere ſuſcepti operis neceſsitas cogit. Si enim miracula ſanitatum, vt alia taceam, modo velim ſcribere, quæ per hunc martyrem, id eſt, glorioſiſsimum Stephanũ facta ſunt in colonia Calamẽſi, & in noſtra plurimi

G conficiendi ſunt libri: nec tamen omnia colligi potuerũt: ſed tantum, de quibus libelli dati ſunt, qui recitarẽtur in populis. Id nanque fieri voluimus, cum videremus antiquis ſimilia diuinarum ſigna virtutum, etiã noſtris temporibus frequentari: & ea non debere multorum notitię deperire. Nõdum eſt autẽ bienniũ, ex quo apud Hipponem regium cepit eſſe iſta memoria, & multis, quod nobis certiſsimum eſt non datis libellis, de iis quæ mirabiliter facta ſunt, illi ipſi, qui dati ſunt ad ſeptuaginta fermè numerum peruenerant, quando iſta conſcripſi. Calamæ vero, vbi & ipſa memoria prius eſſe cœpit, & crebrius dãtur, incompatabili multitudine ſuperant. Vzali etiam, quæ colonia Vticæ vicina eſt, multa præclara per eundem martyrem facta cognouimus: cuius ibi memoria longe priuſquam apud nos ab epiſcopo Euodio cõſtituta eſt. Sed libellorũ dandorum ibi conſuetudo non eſt, vel potius nõ fuit: nam fortaſſe nunc eſſe iam cœpit. Cum enim nuper illic eſſemus, Petroniã clariſsimã fœminam, quę mirabiliter ex magno, atq; diuturno, in quo medicorũ adiutoria cuncta defecerant, languore ſanata eſt: hortati ſumus volente ſupradicti loci epiſcopo, vt libellum daret, qui recitaretur in populo, & obedientiſsime paruit. In quo poſuit etiã quod hic reticere nõ poſ- H ſum, quamuis ad ea, quæ hoc opus vrgent, feſtinare compellar. A quodam Iudæo dicit ſibi fuiſſe perſuaſum, vt annulum capillatio vinculo inſereret, quo ſub omni veſte ad nuda corpori cingeretur: qui annulus haberet ſub gemma lapidem in renibus inuentũ bouis.[b] Hoc alligata quaſi remedio ad ſancti martyris limina veniebat. Sed profecta à Carthagine cum in confinio fluminis Bagradæ[c] in ſua poſſeſsione manſiſſet, ſurgens, vt iter perageret, ante pedes ſuos illum iacentem annulum vidit, & capillatiam zonam qua fuerat alligatus, mirata tentauit. Quam cum omnino ſuis nodis firmiſsimis, ſicut fuerat, cõperiſſet aſtrictam, crepuiſſe, atque exiliſſe annulũ ſuſpicata eſt. Qui etiam ipſe cum integerrimus fuiſſet inuentus, futuræ ſalutis quodã modo pignus de tanto miraculo, ſe accepiſſe præſumpſit, atque illud vinculũ ſoluens, ſimul cum eodem annulo proiecit in flumen. Non credũt hoc, qui etiam dominũ Ieſum per integra virginalia matris enixum, & ad diſcipulos ſuos oſtiis clauſis *Ioan.2.* ingreſſum fuiſſe nõ credunt. Sed hoc certe quęrant, & ſi verũ inuenerint, illa credant. Clariſsima fœmina eſt, nobiliter nata, nobiliter nupta, Carthagine habitat: ampla I ciuitas, ampla perſona, rem quærentes latere non ſinunt. Martyr certe ipſe, quo impetrãte, illa ſanata eſt, in filium permanentis virginis credidit in eum, qui oſtiis clauſis, *Marc.16.* ad diſcipulos ingreſſus eſt, credidit. Poſtremo, propter *Acto.1.* quod omnia iſta dicuntur à nobis, in eum, qui aſcendit in cœlũ cum carne, in qua reſurrexerat, credidit: & ideo per eum tãta fiunt, quia pro iſta fide animam poſuit ſuã. Fiunt ergo etiam nũc multa miracula: eodẽ deo faciente, per quos vult, & quemadmodum vult: qui & illa, quæ legimus fecit: ſed iſta nec ſimiliter innoteſcunt, neque vt non excidãt animo, quaſi clara memoriæ crebra lectio- ** aliàs, con duntur.* ne tenduntur.[d] * Nam & vbi diligentia eſt, quæ nunc apud nos eſſe cœpit, vt libelli eorum, qui beneficia percipiunt, recitentur in populo, ſemel hoc audiũt, qui aſſunt, pluresq; non aſſunt: vt nec illi, qui affuerunt, poſt aliquot *De hoc in ſermonib. Auguſtinianis de ſancto Stephano.* dies, quod audierunt, mẽte retineãt, & vix quiſquã reperiatur illorũ, qui ei, quẽ non affuiſſe cognouerit, indicet, quod audiuit. Vnum eſt apud nos factum, nõ maius, quàm illa, quæ dixi: ſed tam clarũ, atque illuſtre miraculum, vt nullũ arbitrer eſſe Hipponenſiũ, qui hoc non vel viderit, vel didicerit: nullum, qui obliuiſci vlla ratione

potuerit. Decem quidã fratres fuerũt, quorũ ſeptem ſunt K mares, tres fœminæ, de Cæſarea Cappadociæ[e] ſuorũ ciuium nõ ignobiles, maledicto matris[f] recenti patris eorum obitu deſtitutæ, quæ iniuriã ſibi ab eis factam acerbiſsimè tulit: tali pœna ſunt diuinitus coërciti, vt horribiliter quaterentur omnes tremore mẽbrorum. In qua fœdiſsima ſpecie oculos ſuorũ ciuiũ nõ ferẽtes, quaquauerſum cuique ire viſum eſt, toto penè vagabantur orbe Romano. Ex his etiã ad nos venerunt duo, frater & ſoror, Paulus, & Paladia: multis aliis locis miſeria diffamante, iam cogniti. Venerunt autem ante Paſcha fermè dies quindecim: eccleſiã quotidie[g] ingredientes, & in ea memoriam glorioſiſsimi martyris Stephani † frequẽtabant, orantes, vt iam ſibi placaretur deus, & ſalutẽ priſtinam redderet. Et illic, & quocunq; ibant, conuertebãt in ſe ciuitatis aſpectum. Nonnulli, qui eos alibi viderant, cauſamq; tremoris eorum nouerant, aliis & cuicunq; poterant, indicabant. Venit & Paſcha, atque ipſo die dominico mane cũ iam frequens populus pręſens eſſet, & loci ſancti cancellos, vbi martyriũ erat,[h] idem iuuenis orans teneret, repente proſtratus eſt, & dormienti ſimillimus iacuit: non tamen tremens, ſicut etiam per ſomniũ ſolebat, ſtupentibus qui aderant, atque aliis pauentibus, aliis L dolentibus, cum eum quidam vellent erigere, nonnulli prohibuerunt, ſed potius exitum expectãdum eſſe dixerunt. Et ecce ſurrexit, & non tremebat, quoniam ſanatus erat, & ſtabat incolumis, intuens intuentes. Quis ergo intuentium ſe tenuit à laudibus dei? Clamãtium, gratulantiumq; vocibus eccleſia vſquequaq; cõpleta eſt. Inde ad me curritur, vbi ſedebã iam proceſſurus. Irruit alter, quiſque poſt alterũ: omnis poſterior quaſi nouum, quod alius prior dixerat, nunciantes. Meq; gaudente, & apud me gratias deo agẽte, ingreditur etiã ipſe cum pluribus: inclinatur ad genua mea, erigitur ad oſculum meum. Procedimus ad populum: plena erat eccleſia, perſonabat vocibus gaudiorum: deo gratias, deo laudes, nemine tacente, hinc, atq; inde clamantium: Saluaui populum, & rurſus eadem feruentiore voce clamabãt. Facto tandem ſilentio ſcripturarũ diuinarum ſunt lecta ſolennia. Vbi autem ventum eſt ad mei ſermonis locũ, dixi pauca, pro tẽpore, & pro illius iocunditate lætitiæ. Magis enim eos in opere diuino, quandã dei eloquẽtiam non audire, ſed conſiderare permiſi. Nobiſcum homo prandit, & diligenter nobis omnem ſuæ ac maternæ, fraternæq; calamitatis indicauit hiſtoriam. Sequẽti itaque die, poſt ſer- M monem redditũ, narrationis eius libellum in craſtinum populo recitandum promiſi. Quod cum ex dominico Paſchæ die tertio fieret in gradibus exedræ,[i] in qua de ſuperiore loquebar locũ: feci ſtare ambos fratres, cum eorum legeretur libellus. Intuebatur populus vniuerſus, ſexus vtriuſque, vnum ſtantem ſine deformi motu: alterã membris omnibus contremẽtem. Et qui ipſum non viderant, quid in eo diuinæ miſericordiæ factum eſſet, in eius ſorore cernebant. Videbant enim, quid in illo gratulandũ, quid pro illa eſſet orandum. Inter hæc, recitato eorum libello, de conſpectu populi abire eos præcepi: & de tota ipſa cauſa aliquanto diligẽtius cœperam diſputare, cum ecce, me diſputãte, voces aliæ de memoria martyris nouæ gratulationis audiuntur, conuerſi ſunt eò, qui me audiebant, cœperũntque concurrere. Illa enim vbi de gradibus deſcẽdit, in quibus ſteterat ad ſanctum martyrẽ orare perrexerat. Quæ mox vt cancellos attigit, collapſa ſimiliter velut ad ſomnum ſana ſurrexit. Dum ergo requireremus quid factum fuerit, vnde iſte ſtrepitus lætus extiterit, ingreſsi ſunt cũ illa in baſilicam,

A vbi eramus, adducentes eam ſanam de martyris loco. Tum verò tantus ab vtroque ſexu admirationis clamor exortus eſt, vt vox continuata cum lachrymis non videretur poſſe finiri. Perducta eſt ad eum locum, vbi paulo ante ſteterat tremẽs. Exultabãt eam ſimilẽ fratri factam, cui doluerant remanſiſſe diſſimilem. Et nondum fuſas preces ſuas pro illa, iam tamen præuiam volũtatem tam cito exauditam eſſe cernebant. Exultabãt in dei laudem voces, ſine verbis tanto ſonitu, [k] quantum aures noſtræ ferre vix poſſent. Quid erat in cordibus exultãtium, niſi fides Chriſti, pro qua Stephani ſanguis effuſus eſt?

a MAgnum eſt ipſe prodigium.) Tanquã rara admodũ res, & à moribus, ſenſuq́ʒ cæterorũ diſcrepans. b Quem diffamauũ.) Alibi definitũ: vt tanta authoritas multitudine non vileſceret, aut copia, néve pro ſuo quiſq́ʒ arbitrio adiungeret, quæ fuiſſet libitũ rebus primæ authoritatis & fidei: & vt certũ ac ſtatum haberent Chriſtiani, quid eſſent habituri fidei inconcuſſæ. c Martyrũ Protaſij & Geruaſij.) Hi filij fuerunt Vitalis equitis Romani, martyris, & Valeriæ. Corpora eorũ Mediolano trãſlata ſunt Briſacũ Germaniæ à Friderico primò. d Epiſcopo Ambroſio.) Antiſtite Mediolanẽ. omnibus ſanctitate & ſcriptis noto. e Ex aduocato.) Qui aduocatus fuerat. Sic hoc dicitur, vt exquæſtor, & exconſul, proquæſtorius, & cõſularis, quæ nomina ſunt illa ætate nata. f Ammonium.) Nõ eſt hic celebris ille philoſophiæ Platonicę, & Peripateticę magiſter, qui etiã Origenẽ docuit: nã is ad hęc tẽpora nõ potuit perueniſſe. neſcio, an ſit Aegyptius Ioãnis Grãmatici B præceptor. g Vzalẽſis.) Plin. lib. v. in Africa minore Vzalitanũ ponit oppidũ. Et Ptolem. ... minori ſyrti proximũ. Sed Aug. Vzali Vticæ vicinũ dicit, quæ procul abeſt à Syrtibus. h Rẽ ſicut medici dicunt nullis medicamẽtis ſanabilẽ.) At Galenus & Auicẽna rationẽ curæ tradũt: ſed quũ nondũ eſt cõfirmatus, & perfectus cancer. nam tunc reuelli nequit, tantũ leniri. Celſus tres huius morbi ſpecies numerat li. v. Cacoethes, cuius vlcus eſt quidẽ preſſum, ſed vicina intumeſcũt: ſecũdũ ſine vlcere: tertiũ thymiũ vocãt. gignitur ex atrabile aduſta vt flatę. i Aut vt aliquãto humo quietius viuat.) In lib. Brugẽ. Carmelitano ſic: Aut vt aliquãto diuti⁹ homo quietius viuat, tamẽ inde mortẽ quãlibet tardi⁹ aſſuturã. In hoc capite nõ dubiũ, quin multa ſint addita velut declarandi gratia, ab ijs, qui omnia magnorũ authorũ ſcripta ſpurcis ſuis manib⁹ contaminabãt, quorũ alia reſecabo, alia more meo cõtẽtus ero velut digito indicaſſe. k Obſeruãti ad baptiſteriũ.) An legendũ, obſeruaſſe ad baptiſteriũ? à Paſchate ad Pẽtecoſten olim baptizabantur iã firmi & petẽtes, quod adhuc oſtendit conſuetudo noſtræ eccleſiæ: in qua per id tẽpus tã frequẽs fit de aquis mẽtio, & de baptiſmate. l A pueris nigris curatis.) In codice Brugẽ. legitur cirratis. Cirros, capitis crines interpretatur Nonius Marcellus. Cato de liberis educandis: Cirros ad Apollinẽ ponere ſolẽt. Sic & Perſius: Ten' cirratorum centum dictata fuiſſe, Pro nihilo duces? Loquitur de ingenuis pueris Romanis. m Quidã Curubitanus.) Eſt Curubis in Africa vrbs libera, in Mercurij promõtorio, vltra Carthaginẽ. Plin. lib. 4. Idem Ptolem. qui eam ... vocat. n In territorio Fuſſalleñ.) Neſcio, an Vſſaleñ. ab Vſſyla, de qua dixi. o Fundũ Cobedi.) Alias Zubedi. p Linguit oratio.) Legẽdũ, orario, quaſi ſtola ſacerdotali, quo vocabulo vtuntur ſacri ſcriptores illius æui, Hieronymus & Ambroſius. Põteſt etiã ſumi pro mantili vel ſudario. q Quẽ à dæmonio correptũ vidit.) In alijs libris ſic: pro adoleſcente, quẽ non vidit oraſſe. r Quinquagenos folles.) Feſellerat me hoc loco C Philippus Beroaldus, cuius diligentiæ fidebã: reduxit in viam Andreas Alciatus, cuius annotationẽ ad verbum ſubſcribam. Phollis, inquit, ſub Theodoſio iuniore tributũ miſerũ ab eo inſtitutum Conſtantinopoli, quod hic ſibi in bello opus eſſe diceret. Phollis autẽ aliud tributi genus eſt, quod nobiliores quiq́ʒ ciuitatis pẽdebãt, pro vt ſecundũ habitationes ſuas ſit cõprehẽſi. vt nobilitas quæ ad bonã fortunã illos perducere debuerat, hoc eiuſmodi ſecũ afferret: primo quidẽ tributo auri libra octo, ſecũdo quatuor, tertio duæ pendebantur. Et vt ait Heſychius illuſtris philoſophus, in vj. hiſtoriæ de tẽporibus diuiſione: Phollis põdus eſt, alio nomine dicta balantiũ. trahit autẽ denos ducẽtos quinquaginta: hoc eſt, libras cccxlj. & vncias vj. ſinguli vero doñi libr. ... vncias xij. comprehendebãt. Eſt & alius phollis coactus ex argẽteis leptis, qui militib⁹, quos miliarios vocabant, dabatur. Lepti autẽ ceratio vnũ cũ dimidio cõtinent. Ita phollis iſte argenti ceratia ccviij. habet, & nummos ... quæ ſummã oũe valet miliarẽſ. Eſt & alius phollis, à duabus auri libris incipiẽs, & vſq́ʒ ad octo procedẽs, pro vt ſoluentiũ tributa ſubſtãtiæ patiebãtur. Hæc ille interpres. Verũ Suidas, phollis, inquit, maſculini generis, eſt obulus. Idẽ in dictione cermata, κέρματα ducẽti & decẽ oboli, quos pholleis vocãt: & hoc ſenſu Auguſt. de ciuit. dei vbi lib. accipitur. tametſi Beroaldus in Apul. pholles legerit, cũ ea vox nunquã pro pecunia accipiatur. Hæc Alciatus, cui bene monẽti maximã habeo gratiam. ſ Epiſcopo profecto.) In alijs libris ſic legitur: Epiſcopõ afferẽte præiecto martyris glorioſiſſimi Stephani memoriam. Nec eſt paulo poſt: Pignora ſacra. t Id caſtello Syniceñſi, quod Hippoñ. Coloniæ.) Ptolem. prope Hipponem Diarhitũ Thinſſam ponit. Forſan de hac Auguſt. loquitur. & eadẽ eſt quæ apud Pliniũ corrupte legitur, & Tificẽſis, & Tiricẽſis, lib. v. An potius legendũ Siticẽſis. Sitici enim populi ſunt Mauritaniæ Cæſarienſis. v Vbi ſanctas accipit reliquias.) Hæc quatuor verba in antiquis nõ leguntur libris. x Calamę habitãs.) Calama ciuitas eſt Africæ minoris, colonia Pop. Roma. Calamos vero Syriæ Phœnicis eſt Plinio. y Memoriã ſupradicti martyris.) Paulus Oroſius reliquias beati Stephani Hieroſolymis Romam attulit authore Gẽnadio. z Etiã tres podagrici, duo ciues.) Alibi ſic: Podagrici duo, vnus ciuis, peregrinus vn⁹, ſed ciuis. a Cuiuſdã collectarij filius.) Collectariũ vocat, qui pecuniã principis, aut Reip. nomine colligebat, quẽ veteres coactorẽ ſoliti erãt nominare, vt apud Ciceronẽ pro Cluentio: Et coactio argẽtaria apud Tranquillũ, vbi deinde venia & miſſione impetrata, coactiones argẽtarias factitauit. b Lapidẽ in renibus inuentũ bouis.) De hoc renũ lapide nihil, de alio, quẽ in capite habet, legi apud Plin. li. xxx. Bouis, inquit, capiti lapillũ tradũt ineſſe, quẽ ab eo expuli, ſi necẽ timeat inopinatis præciſo capite exemptũ, alligatumq́ʒ mire prodeſſe dẽtitioni. Sed tamẽ in renib⁹ bouis gignere lapidẽ, facilius eſt, q̃ in humanis propter ſanguinẽ, humoréſq́ʒ craſſos, & multos, caloremq́ʒ non paruũ. c In cõfinio fluminis Bagradæ.) Hic ex Mapſaro mõte Libyæ interioris Ptolemæo ortus latiſſimã Africã rigat, & ſi in tabula à Garamãtib⁹ vſq́ʒ eſt deductus. Interfluit Vticã, & ibi mari noſtro cõiungitur. Strabo. d Quaſi clara memoriæ crebra lectione tẽduntur.) In codice diui Donatiani ſic ſcribitur: quaſi glarea memoriæ crebra lectione tunduntur. tranſlationem eſſe puto, à loco lubrico, & re fluxa, quo glarea, hoc eſt, arena, interſpergebatur, quo aſperior facta, ſeu veſtigium facilius ferret, ſeu prehẽſionẽ. ſic vbi futurũ eſt equeſtre certamẽ, is locus arena, & locis cõglaciatis ſpargitur. Et olim Athletis poſt vnctionẽ, ne proſſus inter colluctantiũ elaberentur manus. Ita Ouid. verbis Acheloi, cum quo luctatus eſt Hercules congreſſus, nono transfor.

Ille cauis hauſto ſpargit me puluere palmis,

Inq́ʒ vicem fuluæ tactu flaueſcit arenæ.

e Da Cæſarea Cappadocię.) Cappadocia eſt in Aſia minore, Galatas, & Paphlagonas ab occaſu attingẽs, ab Oriẽte vero minorẽ Armeniã, multa in Arctũ ad Euxinũ pontũ patet: quanq́ʒ hos Chalybes Mela nominat, alij Cappadoces ad Thermodoontã fluuiũ. Vocata eſt Cappadocia ab amne inter Galatiã, & Cappadociã defluẽte, vt inquit Plinius. Nam E antea Leucoſyri, hoc eſt, albi Syri dicebãtur, e cõparatione eorũ, qui intra Taurũ habitãt, ſicut Strabo dicit, qui aduſto ſunt colore. Olĩ Cappadoces, Syros eſſe dictos, Herodotus & Plutar. oſtẽdũt, à Syro Apollinis & Sinopes filio, vnde & Sinope vrbs Cynici Diogenis patria. Porrò in Cappadocia fuerãt vrbes, inter cæteras Diocæſarea, & Neocæſarea, quã alluebat Lycus amnis, & Cæſarea ſub Argeo monte, quæ prius Mazaca dicebatur, vt teſtãtur Plinius, Solinus, Ptolemæus, Arminianus, Sextus Rufus, Cæſareã nominatã in Auguſti honorẽ putãt. Euſebius vero Archelao pulſo, inquit, Tyberius Cappadociam in prouincię formã redegit: & Mazacã nominauit Cæſareã. Fieri poteſt, vt in patris Auguſti memoriã. Solin⁹ & Martianus Capella Mazacã vrbium matrẽ à Cappadocib⁹ vocitari ſolitã referũt. Strabò Euſebiã nuncupatã ſcribit Mazacã, quã ipſe Ciliciæ metropolim ſtatuit. Porrò Cæſarea celeres alios gignit equos, Claudianus ſignificat, cũ Argeũ parentẽ nominat volucrũ equorũ. huic Baſiliũ magnũ debemus. f Maledicto matris.) Parẽtũ execrationẽ magnopere metuere debẽt filij. Multa huiuſce rei leguntur horribilia exẽpla. g Et eccleſiã quotidie.) In alijs ſic: Et eccleſiã quotidie: & in ea memoriã glorioſiſſimi Stephani frequẽtabãt. Feſſus iã ſum, tã minuta annotãdo, quæ nõ dubito eſſe à ſciolo quopiã ſic mutata, dũ putat lucẽ afferre. h Vbi martyriũ erat.) Videtur poſuiſſe martyriũ pro loco vbi cõditus eſt, vel vbi colitur martyr, ſimilitudine figuræ Grçcæ. i In gradib⁹ exedrę.) Exedra locus eſt, in quo appoſitæ ſunt ſedes. Erãt in Gręcia crebrę in gymnaſijs, præſertim vbi philoſophi diſputabãt. Vitruuius li. v. Cõſtituantur exedrę ſpacioſę, habentes ſedes, in quib⁹ philoſophi, rhetoréſq́ʒ, ac reliqui, qui ſtudijs delectantur, ſedẽtes diſputare poſſunt. Miror, cur in ædificijs Italicis negaris eſſe exedras, cũ Cicero, & Craſſum oratorẽ in Tuſculano, & Cottã Põti F Romę exedras habuiſſe ſcribat. Sũt exedrę in tẽplis, quẽ vulgo chorũ vocant, de quis hic Auguſtinus. & in periſtilijs monachorum, aut canonicorũ, quę capitula, vt Budæus noſter in Pãdectas annotauit. k Voces ſine verbis tãto ſonitu.) Docte expreſsit verba tãtũ eſſe articulata & diſtincta, voces quoſuis ſonos dici, ſicut Donatus explicat, adducẽs illud Virgilij: Fractaſq́ʒ ad littora voces. vbi voces nõ modo ſonitũ animalis vrc, adiũ poëta vocat, ſed ſtrepitũ vndarũ littoribus illiſarum.

Quod vniuerſa miracula, quæ per martyres in Chriſti nomine fiunt, ei fidei teſtimonium ferant, qua in Chriſtum martyres crediderunt. *Caput IX.*

CVi, niſi huic fidei atteſtantur iſta miracula, in qua prædicatur Chriſtus reſurrexiſſe in carne, & in cœlũ aſcẽdiſſe cũ carne? Nam & ipſi martyres huius fidei martyres, id eſt, huius fidei teſtes fuerũt, huic fidei teſtimoniũ perhibentes, mũdũ inimiciſſimũ & crudeliſſimũ pertulerũt, eumq́ʒ non repugnando, ſed moriẽdo vicerũt. Pro iſta fide mortui ſunt, qui hæc à domino impetrare poſſunt, propter cui⁹ nomẽ occiſi ſunt. Pro hac fide præceſsit eorũ mira patiẽtia, vt in his miraculis tanta iſta potẽtia ſequeretur. Nam ſi carnis in æternum reſurrectio, vel nõ præuenit in Chriſto, vel nõ ventura eſt, ſicut prænũciatur à Chriſto, vel ſicut prænũciata

Ammonius. — Idem legit Victorianum. — Cirri. — Curubus. — Orarium. — Phollis. — Calama. — Collectarius. — Bagrada. — Cappadocia. — Cæſarea. — Exedra.

G eſt à prophetis, à quibus prænũciatus eſt Chriſtus: quare
martyres tãta poſſunt,[a] qui pro ea fide, qua hæc reſurre-
ctio prædicatur, occiſi ſunt? Siue enim deus ipſe per ſe-
ipſum miro modo, quo res tẽporales operatur æternus,
ſiue per ſuos miniſtros iſta faciat, & eadem ipſa quæ per
miniſtros facit: ſiue quædã faciat etiã per martyrũ ſpiri-
tus, ſicut per hoĩes adhuc in corpore cõſtitutos: ſiue om-
nia iſta per angelos, quibus inuiſibiliter, immutabiliter,
aliàs, incorporaliter. & incõparabiliter imperat, operetᷣ: vt quæ per martyres
fieri dicũtur, eis orãtibus tantũ & impetrãtibus, non etiã
operãtibꝰ fiãt, ſiue alia fiãt iſtis, alia illis modis, qui nullo
modo cõprehẽdi à mortalibꝰ poſſunt: ei ꝓfectò atteſtanť
hæc fidei, in qua carnis in æternũ reſurrectio prędicatur.

[a] QVare martyres tãta poſſunt.) In aliis exemplaribus deeſt martyres
in aliis pro martyres, mortui legitur, ſic: Cur mortui tãta poſſunt

Quanto dignius honorẽtur martyres, qui ideo multa mi-
ra obtinẽt, vt deus verus colatur, quàm dæmones, qui ob
hoc quædã faciunt, vt ipſi dij eſſe credantur. Cap. X.

HIc forte dicturi ſunt etiã deos ſuos aliqua mi-
ra feciſſe. Bene ſi iã incipiũt deos ſuos noſtris
†*al. An dicẽt &c. opinantur. mortuis hominibus cõparare:* † adiiciũt etiã
ſe habere deos ex hoĩbus mortuis, ſicut Her-
culem, ſicut Romulũ, ſicut alios multos, quos in deorum
H numerũ receptos opinãtur. Sed nobis martyres nõ ſunt
dij: quia vnũ eundemq; deũ, & noſtrũ ſcimus, & marty-
rũ: nec tamẽ miraculis, quæ per memorias noſtrorũ mar
tyrũ fiunt, vllo modo cõparanda ſunt miracula, quæ fa-
cta pee tẽpla perhibẽtur illorũ. Verũ, ſi qua ſimilia viden
Exod. 8. tur, ſicut à Moyſe magi Pharaonis: ſic eorũ dij victi ſunt
à martyribus noſtris. Fecerunt autẽ illa dæmones eo fa-
ſtu impuræ ſuperbiæ, quo eorũ dij eſſe voluerũt. Faciunt
autẽ iſta martyres, vel potius deus, vel orantibus, aut co-
operantibus eis, vt fides illa proficiat, qua eos, nõ deos eſ
ſe noſtros, ſed vnũ deum habere nobiſcũ credamus. De-
niq; illi talibus diis ſuis, & tẽpla ædificauerũt, & ſtatuerũt
aras, & ſacerdotes inſtituerunt, & ſacrificia fecerũt. Nos
autẽ martyribus noſtris nõ templa ſicut diis, ſed memo-
rias ſicut hominibus mortuis, quorũ apud deum viuunt
ſpiritus, fabricamus: nec ibi erigimus altaria, in quibus ſa
crificemus martyribus, ſed vni deo, & martyrũ, & noſtro
ſacrificiũ immolamus:[a] ad quod ſacrificiũ, ſicut homi-
nes dei, qui mundũ in eius cõfeſſione vicerunt, ſuo loco
& ordine nominantur: nõ tamen à ſacerdote, qui ſacri-
ficat, inuocantur. Deo quippe, nõ ipſis ſacrificat, quamuis
in memoria ſacrificet eorũ: quia dei ſacerdos eſt, non il-
I lorũ. Ipſum vero ſacrificiũ corpus eſt Chriſti, quod non
offertur ipſis, quia hoc ſunt & ipſi.[b] Quibꝰ igitur potius
credendũ eſt, miracula facientibus? eiſne, qui ſeipſos vo-
lunt haberi deos ab his, quibus ea faciũt: an eis, qui, vt in
deum credatur, quod & Chriſtus eſt, faciũt quicquid fa-
ciunt? Eiſne, qui ſacra ſua, etiã crimina ſua eſſe voluerũt:
an eis, qui, nec laudes ſuas volũt eſſe ſacra ſua, ſed totum
quod veraciter laudentur, ad eius gloriam proficere, in
quo laudantur? In domino quippe laudantur animæ eo-
rum: Credamus ergo eis, & vera dicentibus & mira fa-
cientibus. Dicendo enim vera, paſsi ſunt, vt poſſent fa-
cere mira. In eis verus eſt præcipuum, quod Chriſtus re-
ſurrexit à mortuis, & immortalitatem reſurrectionis in
ſua carne primus oſtẽdit, quam nobis affuturã, vel prin-
cipio noui ſeculi, vel in huius fine promiſit.

[a] ET martyrũ & noſtro ſacrificium immolamus.) In aliis exemplaribus
legitur: Vni deo & martyrum & noſtro, à quo ſacrificium, ſicut ho-
mines dei. ſignificat nõ nominari ſacrificium martyrũ, ſed dei, quéad-
modũ martyres nõ dij nuncupãtur, ſed homines dei. [b] Quia hoc ſunt
& ipſi.) Népe ex Chriſti corpore, nõ Chriſti caput, quemadmodũ Co-
rinthiis Apoſtolus Paulus inquit: Vos eſtis corpus Chriſti, & mẽbra.

Contra Platonicos, qui de naturalibus elementorũ põderibus K
argumẽtãtur, terrenũ corpus in cœlo eſſe nõ poſſe. Cap. XI.

COntra quod magnum dei donũ ratiocinato-
res iſti, quorum cogitationes nouit dominus
quoniã vanæ ſunt, de ponderibus elementorũ Pſal. 93.
argumentantur: quoniã ſcilicet magiſtro Pla-
tone, didicerũt, mũdi duo corpora maxima, atq; poſtre-
ma, duobꝰ mediis, aëre ſcilicet, & aqua, eſſe copulata, atq;
cõiuncta. Ac per hoc, inquiũt, quoniã terra ab hinc ſur-
ſum verſus eſt prima: ſecunda, aqua ſuper terram: tertius,
aër ſuper aquã: quartũ, ſuper aëra cœlũ: nõ poteſt eſſe ter-
renum corpus in cœlo. Momẽtis enim propriis, vt ordi-
nem ſuũ teneant, ſingula elemẽta librantur. Ecce, qualibꝰ
argumentis omnipotentiæ dei humana contradicit in-
firmitas, quã poſsidet vanitas. Quid ergo faciũt in aëre
terrena tot corpora, cũ à terra ſit aër tertius? Niſi forte,
qui per plumarum & pennarum leuitatẽ donauit auium
terrenis corporibus, vt portentur in aëre, immortalibus
factis corporibus hominũ, nõ poterit donare virtutem,
qua etiã in ſummo cœlo valeãt habitare? Animalia quo-
que ipſa terrena, quę volare nõ poſſunt, in quibus & ho-
mines ſunt, ſicut ſub aqua piſces, quæ ſunt aquarũ anima-
lia, ita ſub terra viuere debuerũt. Cur ergo non ſaltem de L
ſecundo, id eſt, de aquis, ſed de elemẽto tertio terrenum
animal carpit hanc vitã? Quare cũ pertineat ad terrã, in
ſecundo, quod ſuper terrã eſt elemẽto, viuere ſi cogatur,
continuo ſuffocatur, & vt viuat, viuit in tertio? An errat
hic ordo elementorũ, vel potius non in natura rerũ, ſed
in iſtorũ argumẽtationibus deficit? Omitto dicere, quod Capi. 18.
iam in tertio decimo libro dixi; q̃ multa grauia terrena
ſint corpora, ſicut plumbũ, & formam tamen ab artifice
accipiant, qua natare valeant ſuper aquam: & vt accipiat
qualitatem corpus humanũ, qua ferri in cœlũ, & eſſe poſ-
ſit in cœlo, omnipotẽti artifici cõtradicitur? Iam vero cõ
tra illud quod iam dixi ſuperius, etiã iſtum cõſiderantes
atq; tractantes elementorũ ordinem, quo cõfidunt, non
inueniũt omnino, quod dicãt. Sic eſt enim hinc ſurſum
verſus terra prima, aqua ſecunda, tertius aër, quartũ cœ-
lum, vt ſuper omnia ſit animæ natura. Nam & Ariſtote-
les quintũ corpus eam dixit eſſe,[a] & Plato nullũ. Si quin-
tum eſſet, certe ſuperius eſſet cæteris. Cum vero nullum
eſt, multo magis ſuperat omnia. In terreno ergo quid fa
cit corpore? In hac mole, quid agit ſubtilior omnibus? In
hoc põdere, quid agit leuior omnibus? In hac tarditate,
quid agit celerior omnibus? Itáne per huius tam excel-
lentis naturę meritũ non poterit effici, vt corpus eius le- M
uetur in cœlũ? & cum valeat nunc natura corporũ terre-
norum deprimere animas deorſum, aliquo modo, & ani
mæ leuare ſurſum terrena corpora non valebunt? Iam ſi
ad eorum miracula veniamus, quæ facta à diis ſuis oppo
nũt martyribus noſtris, nónne etiam ipſa pro nobis fa-
cere, & nobis reperientur omnino proficere? Nam inter
magna miracula deorum ſuorũ, profectò magnũ illud
eſt, quod Varro cõmemorat: Veſtalẽ virginalẽ, cũ peri-
clitaretur, falſa ſuſpicione de ſtupro, cribrũ impleſſe a-
qua de Tyberi, & ad ſuos iudices, nulla eius parte ſtillan-
te, portaſſe. Quis aquæ pondus ſuper cribrũ tenuit? Quis
tot cauernis patentibus, nihil inde in terrã cadere permi-
ſit? Reſponſuri ſunt: Aliquis deus, aut aliquis dæmon. Si
deus, nũquid maior eſt deo, qui fecit hunc mundum? Si
dæmon, nunquid potentior eſt angelo, qui deo ſeruit, à
quo factus eſt mundus? Si ergo deus minor, vel angelus,
vel dæmon potuit põdus humidi elemẽti ſic ſuſpẽdere,
vt aquarũ videatur mutata fuiſſe natura, itáne deus om-
nipotens, qui ipſa creauit elemẽta, terreno corpori graue
pondus

A pondus auferre non poterit, vt in eodē elemēto habitet viuificatū corpus, in quo voluerit viuificās ſpiritus? Deinde cum aërem mediū ponant inter ignem deſuper, & aquā ſubter, quid eſt, quod eum inter aquā, & aquam, & inter aquā & terram ſæpe inuenimus? Quid enim volūt eſſe aquoſas nubes, inter quas, & maria, aër medius reperitur? Quo nam, quæſo, elementorū pondere, atq; ordine efficitur, vt torrētes violētiſſimi, atq; vndoſiſſimi, antequā ſub aëre in terris currant, ſuper aëra in nubibus pendeant? Cur denique aër eſt medius inter ſumma cœli, & ima terrarū quaquauerſum orbis extenditur, ſi locus eius inter cœlum & aquas, ſicut aquarū inter ipſum, & terras, eſt cōſtitutus? Poſtremo ſi ita eſt elementorū ordo diſpoſitus, vt ſecundū Platonem duobus mediis, id eſt, aëre, & aqua, duo extrema, id eſt, ignis, & terra iungantur, cœliq; obtineat ille ſummū locū, hæc autē imi, velut fundamentis mundi, & ideo in cœlo eſſe nō poteſt terra, cur eſt ipſe ignis in terra? Secundum hanc quippe rationē, ita iſta duo elementa in locis propriis, imo, ac ſummo, terra, & ignis eſſe debuerunt: vt quēadmodū nolūt in ſummo eſſe poſſe, quod imi eſt, ita nec in imo poſſet eſſe, qđ ſummi eſt. Sicut ergo nullā putāt, vel eſſe, vel futurā eſſe terræ
B ræ particulā in cœlo, ita nullam particulā videre debuimus ignis in terra. Nunc vero nō ſolū in terris, verū etiā ſub terris ita eſt, vt eū eructēt vertices montiū, præter qđ in vſibus hominū, & eſſe ignē in terra, & eum naſci videmus ex terra. Quandoquidē & de lignis, & de lapidibus naſcitur, quæ ſunt corpora ſine dubitatione terrena. Sed ille, inquiūt, ignis eſt trāquillus, purus, innoxi⁹, ſempiternus: iſte autē turbidus, fumeus, corruptibilis, atq; corruptor. Nec tamē corrūpit mōtes, in quib⁹ ingiter æſtuat, cauernaſq; terrarū. Eſto, ſit ille iſte diſſimilis, vt terrenis habitationibus cōgruat. Cur ergo nolūt, vt credamus naturā corporū terrenorū aliquādo incorruptibilē factā cœlo cōuenientē futurā: ſicut nūc ignis corruptibilis his cōuenit terris? Nihil igitur afferūt ex pōderibus atq; ordine elemētorū, vnde oīpotēti deo, quo minus faciat corpora noſtra talia, vt etiā in cœlo poſſint habitare, præſcribant.

Anima. a NAm & Ariſtoteles quintū corpus eam dixit eſſe.) At Ariſtoteles ne cōcretione omni, cōpoſitioneq;, ac corpore animā liberat, vt primo de anima lib. docet, opiniones confutans Democriti, Empedoclis, Alcmæonis, Platonis, Xenocratis. Nec mirū, ſi Auguſtino viſus eſt Ariſtoteles animā facere corporeā, & ex quatuor elementis coagmentatā tradere creditus eſt. Nā cum Plato de ſubſtātia cœleſtiū igniū, decerptas portiunculas animas eſſe exiſtimet, ſyderaq; ex quatuor illis, quę ſuo more ponit, elementis cōſtet, putauit Ariſtoteles, nō minus quatuor ele-
C mēta in anima ab eo cōmiſceri, quàm in aſtris, vnde eſt deſumpta. Qua in re vir erudit iſſimus pariter & ingenioſiſſimus captus eſt, ſeu potius capere alios, & magiſtrū Platonē confutare tentauit. Quis enim credat tantū diſcipulū, tandiu auditū præceptorē, non intellexiſſe? Pari argumento quū Ariſtoteles quintā, ſiue eſſentiā, ſiue naturā cœli nominet, legiſſetq; apud Ciceronē Auguſtinus, animā nullū ex quatuor elementaribus in ſe cōtinere corporibus, ſed eſſe quintā quandam naturā, nō minus cēſuit, ab eo fieri corpoream animā, quàm cœlū. Nō diſputo in pręſentia, vt cōſtat animā omni prorſum ex ſe corpore, apud Ariſtotelē vacare. Neq; enim hoc ille apertius dixit, q̄ cætera. Aut moris ſui hoc oblitus eſt loco, & argumēta eius nō eò tendūt, ne quid habeat corporis anima, ſed ne quid horū elementorum. Nā vt erat vir ille huic naturæ, quā oculis, ſiue deorſum vſurpamus, ſiue ſurſum, addictiſſimus, vnde & dæmonis nomē inuenit, nihil eſſe, quod nō ex ea originem velut ex fonte traheret, arbitratus eſt: corporaes iis, quæ ſublimia ſunt, animas vero ex cœlis, eſſeq; illas, non quidē qualia inter nos verſantur corpora, ſed corpora tamē altiore ratione, ac modo, quę quinta dicuntur natura. Idcirco actus eſſe, & actionē, vim, vitā, motū, vigorē, in ſua corpora trāſfundere, quæ omnia ſunt cœlorū propria. Ceterum, vt donemus nūc, quod recentiores cōtendunt Peripatetici, nihil prorſus Ariſtoteli animā habere corporis, errati hui⁹ facilis certe, & venia digniſſimi, vel præcipua cauſa fuit, quod Auguſtinus Ariſtotelis de anima ſentētiā, nō ex ipſi⁹ Ariſtotelis voluminib⁹, quæ tūc rara erāt, nec ferè niſi in Græcia, ſed Cicerone referēte, cognouit, qui in primo Tuſcul. quęſt ſic ait: Ariſtoteles lōge omnibus, Platonē ſemper excipio, pręſtās, & ingenio, & diligētia, cum quatuor illa genera principiorū eſſet cōplexus, è quibus omnia oriūtur, quintā quandam naturā cenſet eſſe, è qua ſit mens. Cogitare enim, & prouidere, & diſcere, & docere, & inuenire aliquid, & tā multa alia meminiſſe, amare, odiſſe, cupere, timere, angi, lætari: hæc, & ſimilia eorū in horū quatuor generū nullo ineſſe putat. Quintū gen⁹ adhibet vacās nomine. & ſic ipſum animū ἐνδελέχειαν appellat, nouo nomine, quaſi quandā continuatam motionē, & perennem. Sic ille. Quod dictū eius, & Auguſtino cauſa fuit deflectēdi de via, & in Ciceronē ipſū Græcos penè, & noſtros, & ſuperioris ętatis vniuerſos, ceu apes in vrſum mellariū concitauit, laceſſitos prius, ac irritatos aliquot eius morſibus, nō omnino ſuauibus, quibus tū beatæ linguę illius diuitias attenuabat, quam ipſi locupletiſſimā omnium eſſe, haberiq; cupiunt: tum mores infamabat gētis. Itaq; non ἐνδελέχειαν aiunt, id eſt, perpetuā motionē, Ariſtoteles animā nominauit, cū id reprehēderit in Platone: ſed ἐντελέχειαν, quaſi ἐντελῆ ἔχειν, hoc eſt, perfectā habitationē, & vt vertit Hermolaus, perfecti habitū. Sed qui cōſtat, ἐντελέχειαν, & nō ἐνδελέχειαν, ab Ariſtotele ſcripto relictum eſſe? vt recte Politianus quærit. nam motionem animæ perpetuam nō admittit Ariſtoteles, in Platone, ſibi indulget. Quid enim aliud eſt actus ipſe animæ, vita, vigor, q̄ quidam mot⁹ genus, etiā Ariſtoteli? Tū & pars animæ motiua, vnde manat, aut quid aliud eſt, quàm anima? Sed auferant ſanè ἐντελέχειαν, eſſe Ariſtotelicam animā, non ἐνδελέχειαν, tantāne ob vnicum memorię lapſum excitari Ciceroni tragœdiam. Succurrebat videlicet doctiſſimo viro legiſſe ſe apud omnes veteres, animā eſſe, per quam corp⁹ moueretur: apud multos vero agitari ſemper illam, nec vnquā quieſcere. Fieri poteſt, vt aliquis ex iis, qui perpetuū animę tribuebant motū, ἐνδελέχειαν aliquando eam dixerit. Id vocabulū, & ſcriptura ἐντελέχειαν ſimillimū, & pronūciatione idem, ſurrepſit aliud agenti: nec cōſulere forſan Ariſtotelis codicē vacabat, aut nō libebat, ac nec opus quidē erat, de re alia diſſerenti, nempe mortē malū nō eſſe. Nam ſiue cōtinuus motus, ſiue perfectus habitus eſſet anima ab Ariſtotele nūcupata, ad rem, qua de ageret, ne pili quidem referebat. & quanquā ſe liberatū magna ex parte defenſionū laboribus, ſenatoriiſq; muneribus Tuſcul. quæſt. præfertur ſcribere, vellē tamen qui eū reprehēdūt, tā impediti publicis negociis, q̄ ille tūc erat, in ſtudiis verſarent, vt viderem⁹, an nō carpendi modo, ſed vel legendi, aut ipſum, aut Ariſtotelē putarent ſibi ocium ſupereſſe. Profecto fuis in M. Tullio diuina vis ingenij, qui mediis totius terrarum orbis negociis, & tumultib⁹, ita cū lubitū eſt, ſeipſum ſeuocauit, vt nō ſolum tēpus inueniret, quo legeret, ſed etiā, quo illa cōſcriberet, quæ nō ſatiamur mirando: ſacerdotioli vnius, aut alteri⁹ annui ſeſtertij, aut procuratiuncula perexigua, perq; facilis, ſi cui cōtingat noſtrū, tam impeditos nos, ac implicitos cēſemus, vt miſſionē à literis omnib⁹ legitimā impetraſſe nos exiſtimem⁹, & iniuria nō parua affici, ſi ad eas reuocemur. Quod ſi omnino literas tractamus vllas, primū omnium ingētes ſcilicet, ac intolerabiles occupationes noſtras obiectam⁹, & inculcamus ad faſtidiū, deplorātes ſubīde illas, & miſerādas aliis oſtētantes, multumq; imputātes publicis cōmodis, ſi quid illorū gratia inter tot ingruētia, quib⁹ obruimur, negocia, ſit à nobis elaboratū. Erubeſcam⁹ per muſas omnes ocioſi parenti & eloquētię Romā. & philoſophię Latinæ lapſum vllū qualemcunq; opprobrare, cum doctiora ſint illius errata, quàm noſtra omnia benedicta.

Contra calumnias infidelium, quibus Chriſtianos de credita carnis reſurrectione irrident. Caput XII.

D Sed ſcrupuloſiſſime quærere, & fidē, qua credimus, reſurrecturā carnem, ita quærēdo aſſolēt irridere: vtrū fœtus abortiui reſurgāt. Et quoniam dominus ait: Amen dico vobis, capillus capitis veſtri non peribit: vtrū ſtatura & robur æqualia futura ſint omnibus, an diuerſę corporū quantitates? Si enim æqualitas corporū erit, vnde habebūt, quod hic nō habuerunt in mole corporis illi abortiui, ſi reſurgēt & ipſi? aut ſi nō reſurgēt, quia nec nati ſunt, ſed effuſi: eandē quæſtionem de paruulis verſant, vnde illis menſurā corporis, quā nunc defuiſſe videmus, accedat, cū in hac ætate moriūtur. Neque enim dicturi ſumus, eos nō reſurrecturos, qui nō ſolū generationis, verū etiā regenerationis capaces ſūnt. Deinde interrogant, quē modum ipſa æqualitas habitura ſit. Si enim tam magni, & tam lōgi erunt omnes, q̄ fuerunt quicunq; hic fuerūt maximi atq; lōgiſſimi: non ſolū de paruulis, ſed & de plurimis magnis quærūt, vnde illis acceſſurū ſit, quod hic defuit, ſi ibi hoc quiſq; recipiet, qđ hic habuit. Si autem, quod ait Apoſtolus, occurſuros nos omnes in menſurā ætatis plenitudinis Chriſti, & illud alterū, quos prædeſtinauit cōformes fieri imaginis filij ſui: ſic intelligendū eſt, vt ſtatura, & modus Chriſti corporis omniū, qui in regno eius erunt, humanorū corporum ſit futurus: multis erit, inquiunt, de magnitudine & lōgitudine corporis detrahendū. Et vbi iā erit, capillus capitis veſtri nō peribit: ſi de ipſa corporis quātitate tam multū

Margin notes: *ἐνδελέχεια.* — *Ciceronis defenſio.* — E — *Auguſt. in Enchi cap. 84.* — *Luc. 21.* — F — *Epheſ. 4.* — *Roma. 8.* — *Luc. 21.*

G peribit? Quanuis & de ipſis capillis poſsit quæri, vtrum redeat quicquid tondētibus decidit. Quod ſi rediturum eſt, quis non exhorreat illā deformitatē? Nam hoc & de vnguibus videtur neceſſario ſecuturū, vt redeat tam multū quod corporis cura deſecuit. Et vbi erit decus, quod certe maius, q̄ in iſta eſſe corruptione potuit: in illa iam immortalitate eſſe debebit? Si autē nō redibit, ergo peribit: quomodo ergo inquiunt, capillus capitis veſtri non peribit? De macie quoq; vel pinguedine, ſimiliter diſputant. Nam ſi æquales omnes erunt, nō vtiq; alij macri, alij pingues erūt. Accedet ergo aliis aliquid, aliis minuetur. Ac per hoc, nō quod erat recipiendū, ſed alicubi addendum eſt, quod nō fuit: & alicubi perdendū, quod fuit. De ipſis etiā corruptionibus & dilapſionibus corporū mortuorum, cum aliud vertatur in puluerē, in auras aliud exhaletur: ſint quos beſtiæ, ſint quos ignis abſumit, naufragio, vel quibuſcunq; aquis, ita quidē pereant, vt eorū carnes in humorē putredo diſſoluat, non mediocriter permouētur: atq; omnia iſta recolligi in carnē, & reintegrari poſſe nō credunt. Conſectārur etiā quaſq; fœditates & vitia, ſiue accidant, ſiue naſcārur: vbi & mōſtroſos partus cum horrore atq; irriſione cōmemorant, & requirunt,
H quæ nam cuiuſq; deformitatis reſurrectio ſit futura. Si enim nihil tale redire in corpus hominis dixerimus, reſponſionem noſtrā de locis vulnerū, cum quibus dominum noſtrū Chriſtum reſurrexiſſe prædicamus, ſe cōfutaturos eſſe præſumūt. Sed inter hæc omnia quęſtio difficilima illa proponitur, in cuius carnē reditura ſit caro, qua corpus alterius veſcentis humana viſcera fame compellente nutritur. In carnē quippe cōuerſa eſt eius, qui talibus vixit alimentis: & ea quæ macies oſtenderat, detrimenta, ſuppleuit. Vtrum ergo hoc illi redeat homini, cuius caro prius fuit, an illi potius, cuius poſtea facta eſt: ad hoc percunctantur, vt fidem reſurrectionis illudant: ac ſic animæ humanæ, aut alternantes, ſicut Plato, veras infœlicitates, falſaſq; promittāt beatitudines: aut poſt multas itidem per diuerſa corpora reuolutiones, aliquando tamen eam, ſicut Porphyrius, finire miſerias, & ad eas nunquam redire fateantur: non tamen corpus habendo immortale, ſed corpus omne fugiendo.

Auguſt. in Enchi. cap. 27.

An abortiui non pertineant ad reſurrectionem, ſi pertinent ad numerum mortuorum. Caput XIII.

I AD hæc ergo, quę ab eorum parte contraria, me digerente, mihi videntur oppoſita, miſericordia dei meis niſibus opem ferente reſpondeā. Abortiuos fœtus, qui cū iam vixiſſent in vtero, ibi ſunt mortui, reſurrecturos vt affirmare, ita negare nō audeo: quanuis non videam quomodo ad eos non pertineat reſurrectio mortuorum, ſi non eximuntur de numero mortuorū. Aut enim non omnes mortui reſurgent, & erunt aliquæ humanæ animæ ſine corporibus in æternum, quę corpora humana quāuis intra viſcera materna geſtarūt: aut ſi omnes animæ humanæ recipiāt reſurgētia ſua corpora, quæ habuerūt vbicunq; viuentia & moriētia reliquerunt nō inuenio, quēadmodum dicam ad reſurrectionē non pertinere mortuorum, quoſcunq; mortuos etiā in vteris matrum. Sed vtrumlibet de his quiſq; ſentiat, quod de iam natis infantibus dixerimus: hoc etiam de illis intelligendum eſt, ſi reſurgent.

Auguſti. in Enchi. cap. 84. & 85.

An infantes in ea ſint reſurrecturi habitudine corporu, quam habituri erant ætatis acceſſu. Caput XIIII.

QVid ergo de infantibus dicturi ſumus, niſi quia non in ea reſurrecturi ſunt corporis exiguitate, qua mortui? Sed quod eis tardius acceſſurū erat tēpore, hoc ſunt illo dei opere miro, atq; celerrimo recepturi. In ſententia quippe domini, vbi ait, K Capillus capitis veſtri nō peribit: dictum eſt, nō defuturum eſſe, quod fuit: nō autē negatum eſt, affuturum eſſe quod defuit. *Luc. 21.* Defuit autē infanti mortuo perfecta quantitas ſui corporis: perfecto quippe infanti,[a] deeſt vtique perfectio magnitudinis corporalis: quæ cum acceſſerit, iam ſtatura longior eſſe non poſsit. Hunc perfectionis modū ſic habēt omnes, vt cum illo cōcipiantur, atq; naſcantur: ſed habent in ratione, nō in mole: ſicut ipſa iam membra omnia ſunt latenter in ſemine cum etiam natis nonnulla adhuc deſint, ſicut dentes ac ſi quid eiuſmodi. In qua ratione vniuſcuiuſque materiæ indita corporali, iam quodā modo, vt ita dicā, innatū[b] † eſſe videtur qd nondū eſt, imò quod latet, ſed acceſſu tēporis erit, vel potius apparebit. *† aliàs, lineatum.* In hoc ergo infans, iam breuis, aut longus eſt, qui breuis, longúſve futurus eſt. Secundum hanc rationem profecto in reſurrectione corporis, detrimenta corporis nō timemus: quia etſi æqualitas futura eſſet omniū, ita vt omnes vſq; ad gigāteas magnitudines peruenirēt, nec illi qui maximi fuerunt, minus haberēt aliquid in ſtatura, quod eis contra ſentētiam Chriſti periret, qui dixit: nec capillū capitis eſſe periturum: creatori vtique, *Luc. 21.* qui creauit cūcta ex nihilo: quomodo deeſſe poſſet, vnde adderet, quod addendum eſſe mirus artifex noſſet? L

[a] PErfecto quippe infanti.) Vnicuiq; rei ſtata eſt magnitudo, vltra quā nō extenditur, huius aſſequēdæ vim, & poteſtatē adducit ſecum à cauſis ſuis: & poteſtate id habet, quod ſi nō impeditur explicat ſe gradibus tēporis, quouſq; perueniat vbi ſiſtit, vel vnde retro abit eodem vnde venerat. quæ incrementi ratio nō in materia eſt, nec in forma, ſed in qualitatib. à natura inditis. [b] Iam quodā modo, vt ita dicā, innatū.) In antiquis exēplaribus, pro innatū, legitur, liciatū, tranſlatione texentiū, quaſi iam illa ceu tela texta eſt in puero, ſed nondū explicata. & hoc videtur cōformius Auguſtini ſenſui, qui metaphoram molliuit, quum dixit, quodam modo, & vocabulum, liciatum, quum, vt ita dicam.

An ad dominici corporis modum omnium mortuorum reſurrectura ſint corpora. Caput XV.

SI vtiq; Chriſtus in ea menſura corporis in qua eſt mortuus, reſurrexit, nefas eſt dicere, cum reſurrectionis omniū tempus venerit, acceſſurā corpori eius eā magnitudinē, quā non habuit, quādo in ea diſcipulis, in qua illis erat notus, apparuit, vt longiſsimis fieri poſsit * æqualis. ** aliàs, habeat.* *Luc. 24.* Si autē dixerimus ad dominici corporis modū, etiā quorūq; maiora corpora redigēda, peribit de multorū corporibus plurimū, cum ipſe, nec capillū periturū eſſe promiſerit. M Reſtat ergo, vt ſuam recipiat quiſq; menſurā, quā, vel habuit in iuuentute, etiam ſi ſenex eſt mortuus: vel fuerat habiturus, ſi antè eſt defunctus. Atq; illud qd cōmemorauit Apoſtolus de menſura ætatis plenitudinis Chriſti, *Epheſ. 4.* aut propter aliud intelligam* dictum eſſe, id eſt, vt illi capiti in populis Chriſtianis accedēte, omniū perfectione mēbrorum ætatis eius menſura cōpleatur: aut ſi hoc de reſurrectione corporum dictum eſt, ſic accipiamus dictū vt nec vltra, nec infra iuuenilem formā reſurgāt corpora mortuorum: ſed in ea ætate & robore, vſq; ad quā Chriſtum hic perueniſſe cognouimus. Circa triginta quippe annos† definierunt eſſe etiam ſeculi huius doctiſsimi homines, iuuētutem. ** aliàs, triginta tres annos.* Quæ cum fuerit ſpacio proprio terminata, inde iam hominē in detrimenta vergere grauioris ac ſenilis ætatis: & ideo non eſſe dictum, in menſuram corporis, vel in menſurā ſtaturæ: ſed in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti.

Qualis intelligenda ſit conformatio ſanctorum ad imaginem filij dei. Caput XVI.

ILlud etiā quod ait, prædeſtinatos fieri conformes imaginis filij dei, *Rom. 8.* poteſt & ſecundum interiorem hominē intelligi. Vnde nobis alio loco dicit, Nolite conformari huic ſeculo: ſed reformamini *Rom. 12.*

in no-

A in nouitate mentis veſtræ. Vbi ergo reformamur, ne cõformemur huic ſeculo, ibi cõformamur dei filio. Poteſt & ſic accipi, vt quemadmodũ ille nobis mortalitate, ita nos illi efficiamur immortalitate cõformes: quod quidẽ & ad ipſam reſurrectionẽ corporũ pertinet. Si autẽ etiã in his verbis, qua forma reſurrectura ſint corpora, ſumus admoniti: ſicut illa menſura, ita & iſta conformatio non quantitatis intelligẽda eſt, ſed ætatis. Reſurgẽt itaq; omnes tã magni corpore, q̃ vel erant, vel futuri erãt in iuuenili ætate: quanuis nihil oberit, etiam ſi erit infantilis, vel ſenilis corporis forma: vbi nec mẽtis, nec ipſius corporis vlla remanebit infirmitas. Vnde etiã ſi quis ĩ eo corporis modo, in quo defunct⁹ eſt, reſurrecturũ vnũquẽq; cõtẽdis: nõ eſt cum illo laborioſa cõtradictione pugnãdum.

An in ſuo ſexu reſuſcitanda, atque manſura ſint corpora fœminarum mortuarum. Caput XVII.

Epheſ.4. NOnnulli propter hoc quod dictum eſt, Donec occurram⁹ omnes in vnitatẽ fidei in virũ perfectũ, in menſurã ætatis plenitudinis Chriſti, Roma.8. & cõformes imaginis filij dei: nec in ſexu fœmineo reſurrecturas fœminas credũt, ſed in virili omnes Gene.2. aiunt: quoniã deus ſolũ virum fecit ex limo, fœminã ex B viro. Sed mihi melius ſapere videtur, qui vtrunq; ſexum reſurrecturũ eſſe non dubitãt. Non enim libido ibi erit, quę cõfuſionis eſt cauſa. Nã prius quàm peccaſſent, nudi erant: & nõ confundebantur vir & fœmina. Corporibus ergo illis vitia detrahẽtur, natura ſeruabitur. Non eſt autem vitium ſexus fœmineus: ſed natura, quæ tunc quidẽ & à cõcubitu, & à partu immunis erit: erunt tamẽ membra fœminea non accommodata vſui veteri, ſed decori nouo, quo non alliciatur aſpicientis concupiſcentia, quæ nulla erit, ſed dei laudetur ſapientia, atq; clementia: qui, & quod non erat, fecit, & liberauit à corruptione quod fecit. Vt enim in exordio generis humani de latere viri dormientis, coſta detracta, fœmina fieret, Chriſtũ & eccleſiam tali facto iam tũc[a] prophetari oportebat. Sopor quippe ille viri, mors erat Chriſti, cuius exanimis in cru- Ioan.19. ce pendẽtis latus lancea perforatũ eſt, atq; inde ſanguis, & aqua profluxit: quæ ſacramenta eſſe nouimus, quibus Gene.2. ædificatur eccleſia. Nam hoc etiã verbo ſcriptura vſa eſt, Epheſ.4. vbi nõ legitur, formauit, aut finxit, ſed ædificauit eam in mulierẽ. Vnde & Apoſtolus ædificationẽ dicit corporis Chriſti quod eſt eccleſia. Creatura eſt ergo dei fœmina, ſicut vir: ſed vt de viro fieret, vnitas commẽdata eſt.[b] Vt C autẽ illo modo fieret, Chriſtus, vt dictum eſt, & eccleſia figurata eſt. Qui ergo vtrunq; ſexum inſtituit, vtrunq; reſtituet. Deniq; & ipſe Ieſus interrogatus à Saducæis, qui negabant reſurrectionem: cuius ſeptem fratrũ erit vxor, quam ſinguli habuerunt, dum quiſque eorum vellet de- Deut.25. functi ſemẽ, ſicut lex præceperat, excitare: erratis, inquit, neſcientes ſcripturas, neque virtutem dei. Et cum aptus locus eſſet, vt diceret: de qua enim me interrogatis, vir erit ipſa, non mulier: non hoc dixit, ſed dixit, In reſurrectione enim neq; nubẽt, neq; vxores ducẽt:[c] ſed ſunt ſicut angeli dei in cœlo. Aequales vtiq; angelis immortalitate, ac fœlicitate, nõ carne: ſicut nec reſurrectione, qua non indiguerunt angeli: quoniam nec mori potuerunt. Nuptias ergo dominus futuras negauit eſſe in reſurrectione, non fœminas, & ibi negauit, vbi talis quæſtio verſabatur. Vt eam negato ſexu muliebri, celeriore facilitate diſſolueret, ſi eum ſibi prænoſceret non futurum: imò etiam futurum eſſe firmauit, dicẽdo, Non nubent, quod ad fœminas pertinet: neque vxores ducent, quod ad viros. Erunt ergo, quæ, vel nubere hic ſolent: vel ducere vxores: ſed ibi hoc non facient.

a CHriſtum & eccleſiã tali facto iam tunc.) Sic Apoſtolus interpretatur ad Epheſ.v. b Vnitas commendata eſt.) Vt concordia eſſet D maior, ſciretq; alter ſe alteram genuiſſe, & hęc ex illo ſe eſſe profectam: ita vt eadem videatur res, vir & vxor, nihilque ſit, quod eos diuidat, & diſiũgat, quo nihil poteſt eſſe rei familiari, & coniugali vitæ ſalutarius. c Neque nubent, neque vxores ducent.) Illud fœminarum eſt, hoc virorum. vulgo nubentur legimus. Auguſt. refugit vocabulum, & quod viris parum accommodatur, & ſi apud priſcos nubere dicebãtur & viri quemadmodum Græce [illegible], vt docet Nonius Marcellus.

De viro perfecto, id eſt, Chriſto, & corpore eius, id eſt, eccleſia, quæ eſt ipſius plenitudo. Caput XVIII.

PRoinde, quod ait Apoſtolus, occurſuros nos omnes in virum perfectũ, totius ipſius circunſtantiã lectionis conſiderare debemus: quæ in ſe habet: Qui deſcendit, inquit, ipſe eſt, & qui aſcendit ſu- Ephe.4. per oẽs cœlos, vt adimpleret omnia. Et ipſe dedit quoſdam quidẽ apoſtolos, quoſdã autẽ prophetas, quoſdam vero euangeliſtas: quoſdã autẽ paſtores, & doctores, ad conſummationẽ ſanctorũ in opus miniſterij in ædificationẽ corporis Chriſti, donec occurramus oẽs in vnitatem fidei, & agnitionẽ filij dei,[a] in virũ perfectũ, in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti: vt vltra nõ ſimus paruuli iactati, & circũlati omni vento doctrinæ: in illuſione hominũ, in aſtutiã ad machinationẽ erroris. Veritatem autẽ faciẽtes in charitate, augeamur in illo, per om- E nia, qui eſt caput Chriſtus, ex quo totũ corpus cõnexum, & cõpactum, per omnẽ tactũ ſubminiſtrationis ſecundum operationẽ in mẽſuram vniuſcuiuſq; partis incrementũ corporis facit in ædificationẽ ſui, in charitate. Ecce qui eſt vir perfectus, caput, & corpus, quod cõſtat omnibus mẽbris, quæ ſuo tẽpore cõplebuntur. Quotidie tamen eidẽ corpori accedunt, dum ædificatur eccleſia. cui dicitur, Vos autẽ eſtis corpus Chriſti, & mẽbra. Et alibi: 1.Cor.12. Pro corpore, inquit, eius, quod eſt eccleſia. Itemque alibi: Coloſſ.1. Vnus panis, vnũ corpus multi ſumus. De cuius corporis 1.Cor.10. ædificatione, & hic dictũ eſt, Ad cõſummationem ſan- Epheſ.4. ctorũ, in opus miniſterij, in ædificationẽ corporis Chriſti. Ac deinde ſubiectũ eſt, vnde nũc agimus: Donec occurramus omnes in vnitatẽ fidei, & agnitionem filij dei, in virũ perfectũ, in menſurã ætatis plenitudinis Chriſti, & cætera donec eadem menſura in quo corpore intelligenda eſſet, oſtẽderet, dicens: Augeamur in illo per om- Ibidem. nia, qui eſt caput Chriſtus: ex quo totũ corpus cõnexum, & cõpactum per omnẽ tactũ ſubminiſtrationis ſecundum operationẽ in mẽſurã vniuſcuiuſq; partis. Sicut ergo eſt menſura vniuſcuiuſque partis, ita totius corporis, quod omnibus ſuis partibus conſtat. Eſt vtique menſura F plenitudinis, de qua dictum eſt: In menſuram ætatis plenitudinis Chriſti. Quam plenitudinem etiam illo com- Ephe.1. memorauit loco, vbi ait de Chriſto: Et ipſum dedit caput ſuper omnem eccleſiã, quę eſt corpus eius, plenitudo eius, qui omnia in omnibus adimplet. Verum ſi hoc ad reſurrectionis formam, in qua erit vnuſquiſque, referendũ eſſet, quid nos impediret, nominato viro, intelligere & fœminam, vt virũ pro homine poſitũ acciperemus: ſicut in eo quod dictum eſt: Beatus vir qui timet dominũ: Pſal. 111. vtique ibi ſunt & fœminæ, quæ timent dominum.

a ET agnitionem filij dei.) Vulgo: Et agnitionis filij dei. Sic legit Hieronymus & ſic eſt in [illegible]. Significat vnitatem illam eſſe fidei, & agnitionis filij dei non occurſum.

Quod omnia vitia corporis, quæ in hac vita humano contraria ſunt decori, in reſurrectione nõ ſint futura, vbi manente naturali ſubſtantia in vnam pulchritudinem, & qualitas, concurret & quantitas. Caput XIX.

QVid iam reſpondeã de capillis, atq; vnguibus? Semel quippe intellecto, ita nihil periturũ eſſe de corpore, vt deforme nihil ſit in corpore:

G ſimul intelligetnr ea,quæ formæ * factura fuerant enor-
** aliàs, deformem.* mitatē maſſæ ipſi acceſſura eſſe,non locis,in quibus mē-
brorū forma turpetur. Velut, ſi de limo vas fieret, quod
rurſus in eundem limum redactū,totum de toto iterum
fieret,non eſſet neceſſe,vt illa pars limi, quæ in anſa fue-
rat,ad anſam rediret:aut quæ fundnm fecerat,ipſa rurſus
faceret fundū: dum tamē totum reuerteretur in totum,
id eſt,totus ille limus, in totū vas, nulla ſui perdita parte
remearet.Quapropter,ſi capilli toties tōſi, vnguéſve de-
ſecti,ad loca ſua deformiter redeunt, non redibunt: nec
tamen cuique reſurgenti peribūt,quia in eandē carnem,
vt quemcunq; ibi locū corporis teneāt, ſeruata partium
congruentia, materiæ mutabilitate vertentur. Quanuis
Luc. 21. quod ait dominus,Capillus capitis veſtri nō peribit:non
de longitudine,ſed de numero capillorū dictum multo
Luc. 12. aptius poſsit intelligi. Vnde & alibi dicit: Capilli capitis
veſtri numerati ſunt omnes. Neque hoc ideo dixerim,
quod aliquid exiſtimē corpori cuiquam peritur ū, quod
naturaliter inerat,ſed quod deforme natum fuerat: non
vtique ob aliud, niſi vt hinc quoq; oſtēderetnr, quàm ſit
H pœnalis conditio iſta mortaliū, ſic eſſe reditur ū, vt ſer-
Auguſti. in lib. Enchi. c. 88. 4. ſen di. 44. cap. Non enim. uata integritate ſubſtantiæ, deformitas pereat. Si enim
ſtatuam poteſt artifex homo,quā propter aliquā cauſam
deformē fecerat,conflare & pulcherrimam reddere: ita,
vt nihil inde ſubſtantiæ,ſed ſola deformitas pereat: ac ſi
quid in illa figura priore indecenter extabat, nec parili-
tati partium congruebat, non de toto,vnde fecerat,am-
putare,atq; ſeparare,ſed ita conſpergere vniuerſo, atque
miſcere, vt nec fœditatem faciat, nec minuat quantita-
tem:quid de omnipotenti artifice ſentiendū eſt? Ergóne
{nō} poterit quaſq; deformitates humanorū corporum
non modo vſitatas, verum etiam raras, atq; monſtroſas,
quæ huic miſeræ vitæ cōgruunt,abhorrent autem ab illa
futura fœlicitate ſanctorū,ſic auferre,ac perdere, vt quaſ
cunque earū faciunt etſi naturalia, tamen indecora ex-
crementa ſubſtantiæ corporalis nulla eius diminutione
tollantur? Ac per hoc non eſt macris, pinguibúſve me-
tuendum,ne ibi etiam tales ſint,quales,ſi poſſent,nec hic
eſſe voluiſſent. Omnis enim corporis pulchritudo [a] eſt
partium congruentia cum quadā coloris ſuauitate. Vbi
autem nō eſt partiū congruentia,aut ideo quid offendit,
I quia paruum eſt:aut ideo,quia nimium.[b] Proinde nulla
erit deformitas, quam facit incongruentia partiū, vbi &
quæ praua ſunt,corrigētur: & quod minus eſt,quàm de-
cet: vnde creator nouit, inde ſupplebitur: & quod plus
eſt,quàm decet, materiæ ſeruata integritate, detrahetur.
Matt. 13. Coloris porrò ſuauitas quanta erit, vbi iuſti fulgebunt
ſicut ſol in regno patris ſui? Quæ claritas in Chriſti cor-
pore quum reſurrexit, ab oculis diſcipulorū, potius abſ-
condita fuiſſe, quàm defuiſſe credenda eſt. Non enim
eam ferret humanus,atque infirmus aſpectus,quando il-
Luc. 24. le à ſuis ita deberet attendi,vt poſſet agnoſci. Quò per-
tinuit etiam,vt contrectantibus oſtenderet ſuorum vul-
nerum cicatrices:vt etiam cibum,potumq; ſumeret:non
alimentorum indigentia, ſed ea,qua & hoc poterat, po-
teſtate. Cum autem aliquid non videtur, quanuis adſit, à
quibus alia quæ pariter aſſunt, videntur: ſicut illam cla-
ritatem dicimus affuiſſe non viſam, à quibus alia vide-
bantur, ἀορασία Græce dicitur:[c] quod noſtri interepretes
Gene. 19. Latine dicere nō valentes, in libro Geneſeos, cæcitatem
interpretati ſunt. Hanc enim paſsi ſunt Sodomitæ, quā-
do quærebant oſtium iuſti viri, nec poterant inuenire.
Quæ,ſi cæcitas fuiſſet, qua fit, vt nihil poſsit videri, non
oſtium, quo ingrederentur, ſed duces itineris, à quibus
inde adducerentur,inquirerent.

a Omnis enim corporis pulchritudo.) Definitio hęc eſt pulchritudi-
nis apud Ciceronem iiij. Tuſcul. quæſt. qui in primo officiorum, K
duo pulchritudinis facit genera: quorum in altero dignitas inſit,in al- *Pulchitudo.*
tero venuſtas. Eſt & in alia ætate alia ratio pulchritudinis: vt Ariſtot.
lib. Rheto. j. docet. Alia enim eſt pueri, alia iuuenis,alia viri, alia ſenis:
ſed in vniuerſum ea definitione comprehenſa videtur pulchritudo.
b Quia paruum eſt,aut ideo,quia minimum.) Varia lectio: alij, quia
prauum & nimium: alij, quia prauum & minimum: quę videtur proce-
dere. Tria ſunt diſformiū genera,quæ,aut maiora,aut minora,aut ſecus
quàm oportet decetq;. Hęc ſunt loco iſto cōprehenſa. Nam prauum,
recto eſt contrarium. c ἀορασία Grçce dicitur.) Eſt enim ὁρῶ video,
& ὅρασις viſio: hinc per priuationem ἀορασία viſioni contrarium, ἀόρατα
quæ a Platone, Ariſtotele, & cæteris philoſophis dicuntur inuiſibilia.
ἀορασίας neſcio,an ſit aliquod Latinum verbum.

Quod in reſurrectione mortuorum, natura corporū quibuſlibet modis diſpuratorum, in integrum vndecunque reuocanda ſit. *Caput XX.*

NEſcio,quo autem modo ſic afficimur amore
martyrum beatorum,vt velimus in illo regno
in eorū corporibus videre vulnerū cicatrices,
quæ pro Chriſti nomine pertulerūt? & fortaſ-
ſe videbimus. Non enim deformitas in eis, ſed dignitas
erit:& quædā,quāuis in corpore,nō corporis, ſed virtu-
tis pulchritudo fulgebit: nec ideo tamē ſi aliqua marty-
ribus amputata & ablata ſunt membra, ſine ipſis mēbris L
erunt in reſurrectione mortuorū:quibus dictum eſt:Ca-
pillus capitis veſtri non peribit. Sed ſi hoc decebit in il- *Luc. 21.*
lo nouo ſeculo,vt in indicia glorioſorū vulnerum in illa
immortali carne cernantur,vbi membra,vt præciderenn-
tur,percuſſa, vel ſecta ſunt, ibi cicatrices, ſed tamen eiſ-
dem membris redditis nō perditis,apparebunt. Quānis
itaq; omnia quæ acciderūt corpori vitia, tunc nō erunt:
non ſunt tamen deputanda,vel appellanda vitia,virtutis
indicia. Abſit autē,vt ad reſuſcitāda corpora,vitæq; red-
denda,nō poſsit omnipotentia creatoris omnia reuoca-
re,quæ vel beſtia,vel ignis abſumpſit:vel in puluerem ci-
nerémve collapſum,vel in humorē ſolutum,vel in auras
eſt exhalatū. Abſit,vt ſinus vllus, ſecretumq; naturæ [a] ita
recipiat aliquid ſubtractū ſenſibus noſtris, vt omnium
creatoris,aut lateat cognitionē, aut effugiat poteſtatem.
Deum certe volēs, ſicut poterat definire Cicero tātus au- *Cicero de natura deorum.*
thor [b] ipſorū: mens quædā, inquit,eſt ſoluta,& libera, ſe-
creta ab omni cōcretione mortali,omnia ſentiēs & mo-
nens,ipſaq; prędita motu † ſempiterno. Hoc autē reperit *† al. natu.*
in doctrinis magnorū philoſophorū. Vt igitur ſecundū
ipſos loquar: quomodo aliquid, vel latet omnia ſentien- M
tem, vel irreuocabiliter fugit omnia mouentem? Vnde
iam etiā quæſtio illa ſoluēda eſt, quæ difficilior videtur
cæteris: vbi quæritur, cū caro mortui hominis etiā alte-
rius fit viuētis caro,cui potius eorū in reſurrectione red-
datur. Si enim quiſpiā confectus fame atq; cōpulſus,ve-
ſcatur cadaueribus hominū, quod malū aliquoties acci-
diſſe, & vetus teſtatur hiſtoria, [c] & noſtrorū temporum *4. Reg. 6.*
infœlicia experimenta docuerunt. Non quiſquā veridi-
ca ratione cōtendet,totū digeſtum fuiſſe per imos mea-
tus,nihilq; inde in eius carne mutatum,atq; conuerſum,
cum ipſa macies,quæ fuit,& nō eſt,ſatis indicet, quæ illis
eſcis detrimenta ſuppleta ſint. Iam itaq; aliqua paulo an-
te præmiſi, quæ ad iſtum quoq; nodum ſoluendū valere
debebunt. Quicquid enim carnium exhauſit fames,vtiq;
in auras eſt exhalatū: vnde diximus omnipotentē deum
poſſe reuocare,quod fugit. Reddetur ergo caro illa ho-
mini, in quo eſſe caro humana primitus cœpit. Ab illo
quippe altero tanquam mutuo ſumpta deputanda eſt:
quæ ſicut æs alienum ei redhibēda eſt, vnde ſumpta eſt.
Sua vero illi, quem fames exinaniuerat, ab eo qui poteſt
etiam exhalata reuocare, reddetur. Quanuis etſi omni-
bus periſſet modis, nec vlla eius materies in vllis natu-

ræ latebris

A ræ latebris remanſiſſet, vnde vellet, eam repararet omnipotens. Sed propter ſententiam veritatis, qua dictũ eſt, *Luce. 21.* Capillus capitis veſtri non peribit: abſurdum eſt, vt putemus, cũ capillus hominis perire non poſsit, tantas carnes fame depaſtas, atque cõſumptas perire potuiſſe. Quibus omnibus pro noſtro modulo conſideratis, atque tractatis, hæc ſumma conficitur, vt in reſurrectione carnis in æternum eas menſuras habeat corporũ magnitudo, quas habebat, perficiendæ, ſiue perfectæ, cuiuſcunque indita corpori ratio iuuẽtutis in membrorum quoq; omnium modulis congruo decore ſeruato. Quod decus, vt ſeruetur, ſi aliquid demptũ fuerit indecẽti alicui grãdi tati in parte aliqua cõſtitutæ, quod per totum ſpargatur: vt neque id pereat, & congruentia partium vbique teneatur, nõ eſt abſurdum, vt aliquid inde etiam ſtaturæ corporis addi poſſe credamus, cum omnibus partibus vt decorẽ ** aliàs, deformiter.* cuſtodiant, id diſtribuitur: quod ſi enormiter* in vna eſſet, vtique non deceret. Aut ſi cõtenditur in ea quemque ſtatura corporis reſurrecturum eſſe, in qua defunctus eſt, non pugnacitẽr reſiſtendum eſt, tantum abſit omnis deformitas, omnis infirmitas, omnis tarditas, omniſq; corruptio: & ſi quid aliud illud non decet regnum, in quo B reſurrectionis & promiſsionis filij æquales erunt angelis dei: ſi non corpore, non ætate, certe fœlicitate.

a Abſit vt ſinus vllus, ſecretumq; naturæ.) Diligenti & acuto patrifamilias in promptu eſt, & velut ad manũ, ac ante oculos, vbi quic quam in quamlibet amplis ſuis ædibus ſit reconditum: & deũ aliquid putabimus in hoc mundo latere, cuius infinitæ ſapientiæq; minor eſt hic totus mũdus, quàm cuius noſtrum anguſtiſsima, & minima capſula. b Volens ſicut potarat, definire Cicero tãtus author. Cicero primo Tuſc. Nec vero deus ipſe, qui intelligitur à nobis, alio modo intelligi poteſt, niſi mens ſoluta quædam, & libera &c. c Et vetus teſtatur hiſtoria.) Omni ætate obſeſsionibus preſsi, ad hoc ſunt adacti, & gentes ſunt, quæ non aliis carnibus aluntur, quæ ob id ἀνθρωποφάγοι nominantur.

De nouitate corporis ſpiritalis, in quam ſanctorum caro mutabitur. *Cap.* *XXI.*

Reſtituetur ergo & quicquid de corporibus viuis, vel poſt mortẽ de cadaueribus periit, & ſimul cum eo quod in ſepulchris remãſit, in ſpiritalibus corporis nouitatẽ ex animalis corporis vetuſtate mutatum reſurget incorruptione, atque immortalitate veſtitũ. Sed etſi, vel caſu aliquo graui, vel inimicorum immantiate totũ penitus conteratur in puluerem atq; in auras, vel in aquas diſperſum quantũ fieri po-C teſt, nuſquam eſſe ſinatur, omnino nullo modo ſubtrahi *Luce. 21.* poterit omnipotentiæ, creatoris, ſed capillus in eo capitis non deperibit. Erit ergo ſpiritui ſubdita caro ſpiritalis: ſed tamen caro, non ſpiritus, ſicut carni ſubditus fuit ſpiritus ipſe carnalis: ſed tamen ſpiritus, non caro. Cuius rei habemus experimentum in noſtræ pœnæ deformitate. *1. Cor. 3.* Non enim ſecundum carnẽ, ſed vtiq; ſecũdum ſpiritum carnales erãt: quibus ait Apoſtolus: Non potui vobis loqui quaſi ſpiritalibus, ſed quaſi carnalibus. Et homo ſpiritalis ſic in hac vita dicitur, vt tamẽ corpore adhuc carnalis ſit: & videat aliã legem in mẽbris ſuis repugnãtem *Rom. 7.* legi mentis ſuæ. Erit autem etiam corpore ſpiritalis, cum eadem caro ſic reſurrexerit, vt fiat quod ſcriptum eſt: Se-*1. Cor. 15.* minatur corpus animale, ſurgit corpus ſpiritale. Quæ ſit autẽ, & quàm magna ſpiritalis corporis gratia, quoniam nõdum venit in experimentũ, vereor, ne temerarium ſit omne, quod de illa profertur, eloquiũ. Veruntamen, quia ſpei noſtræ gaudium propter dei laudem non eſt tacendum, & de intimis ardentis ſancti amoris medullis, di-*Pſal. 25.* ctum eſt, Domine dilexi decorem domus tuę: de donis eius quæ in hac ærumnoſiſsima vita, bonis, maliſque largitur, ipſo adiuuante coniiciamus, vt poſſumus, quãtum ſit illud, quod nondum experti, vtique digne eloqui non valemus. Omitto enim quando fecit hominem rectum: D *Ecclesi. 7.* omitto vitam illam duorum coniugum in paradiſi fœ-*Gene. 2.* cunditate fœlicem, quando tam breuis fuit, vt ad naſcẽtium ſenſum, nec ipſa peruenerit in hac quam nouimus in qua adhuc ſumus: cuius tentationes, imò quam totam tentationem quandiu in ea ſumus quantumlibet proficiamus, perpeti non deſinimus, quæ ſint indicia circa genus humanum bonitatis dei, quis poterit explicare?

De miſeriis, ac malis, quibus humanum genus merito primæ præuaricationis obnoxiũ eſt: & à quibus, nemo niſi per Chriſti gratiam liberatur. *Cap.* *XXII.*

Nam quod ad primam originẽ pertinet omniũ mortalium progeniẽ fuiſſe damnatum, hæc ipſa vita, ſi vita dicenda eſt, tot & tãtis malis plena teſtatur. Quid enim aliud indicat horrẽda quædam profunditas ignorãtiæ, ex qua omnis error exiſtit, qui omnes filios Adam tenebroſo quodã ſinu ſuſcipit, vt homo ab illo liberari ſine labore, dolore, timore non poſsit? Quid amor ipſe tot rerum vanarum atq; noxiarum, & ex hoc mordaces curę, perturbationes, mœrores, formidines, inſana gaudia, diſcordiæ, lites, bella, inſidiæ, iracũdiæ, inimicitiæ, fallacia, adulatio, fraus, furtum, E rapina, perfidia, ſuperbia, ambitio, inuidentia, homicidia, parricidia, crudelitas, ſæuitia, nequitia, luxuria, petulantia, impudentia, impudicitia, fornicationes, adulteria, inceſta, & contra naturam vtriuſq; ſexus tot ſtupra atq; immũditiæ, quas turpe eſt etiam dicere, ſacrilegia, hæreſes, blaſphemiæ, periuria, oppreſsiones innocentium, calumniæ, circumuentiones, præuaricationes, falſa teſtimonia, iniqua iudicia, violentia, latrocinia, & quicquid talium malorum in mẽtem non venit, & tamen de vita hominum non recedit? Verum hæc hominũ ſunt malorũ, ab illa tamẽ erroris & peruerſi amoris radice venientia, cum qua omnis filius Adam naſcitur. Nam quis ignorat cum quanta ignorantia veritatis, quæ etiam in infantibus manifeſta eſt, & cum quanta abundantia vanæ cupiditatis, quæ in pueris incipit apparere, homo veniat in hanc vitam, ita vt ſi dimittatur viuere, vt velit,[a] & facere quicquid velit, in hæc facinora & flagitia quæ cõmemoraui, & quæ cõmemorare nõ potui vel cuncta, vel multa perueniat? Sed diuina gubernatione non omnimodo deſe-*Pſal. 76.* rẽte damnatos, & deo non cõtinente in ira ſua miſerationes ſuas, in ipſis ſenſibus generis humani prohibitio F & eruditio cõtra iſtas cum quibus naſcimus tenebras vigilant, & cõtra hos impetus opponuntur, plenæ[b] tamen etiam laborum & dolorum. Quid enim ſibi volunt multimodæ formidines, quæ cohibendis paruulorum vanitatibus adhibentur? Quid pædagogi, quid magiſtri, quid ferulæ, quid lora, quid virgæ, quid diſciplina illa, qua *Eccleſi. 30.* ſcriptura ſancta dicit, dilecti filij latera eſſe tundenda, ne creſcat indomitus, domarique iam durus, aut vix poſsit, aut fortaſſe nec poſsit? Quid agitur his pœnis omnibus, niſi vt debelletur imperitia, & praua cupiditas refrænetur, cum quibus malis in hoc ſeculo viuimus? Quid eſt enim, quod cum labore meminimus, ſine labore obliuiſcimur: cum labore diſcimus, ſine labore neſcimus: cum labore ſtrenui, ſine labore inertes ſumus? Nõne hinc apparet, in quid velut pondere ſuo procliuis & prona ſit vitioſa natura, & quanta ope vt hinc liberetur, indigeat? Deſidia, ſegnities, pigritia, negligentia, vicia ſunt, vtique quibus labor fugitur, cum labor ipſe etiã qui eſt vtilis, pœna ſit. Sed præter pueriles pœnas, ſine quibus diſci non poteſt, quod maiores volunt, qui vix aliquid vtiliter volunt, quot & quantis pœnis genus agitetur humanum, quę non ad malitiam nequitiamq; iniquorum, ſed

G ad cõditionem pertinẽt miſeriamq́; cõmunem, quis vllo ſermone digerit, quis vlla cogitatione cõprehẽdit: quantus eſt metus, quãta calamitas ab orbitatibus atq; luctu, à dãnis & dãnationibus, à deceptionibus & mẽdaciis hominũ, à ſuſpicionibus falſis, ab omnibus violẽtis facinoribus & ſceleribus alienis: quandoquidẽ ab eis, & deprędatio, & captiuitas, & vincula, & carceres, & exilia, & cruciatus, & amputatio membrorũ, & priuatio ſenſuũ, & oppreſsio corporis ad obſcœnã libidinem opprimẽtis explendã, & alia multa horrẽda ſæpe cõtingunt? Quid ab innumeris caſibus, qui forinſecus corpori formidantur, æſtibus, & frigoribus, tẽpeſtatibus, imbribus, alluuionibus, coruſcatione, tonitru, grandine, fulmine, motibus, hiatibuſq; terrarũ, oppreſsionibus ruinarũ, ab offenſione & pauore, vel etiã malitia iumentorũ, à tot venenis fruticum, aquarũ, aurarũ, beſtiarum, ac ferarũ, vel tantũmodo moleſtis vel etiã mortiferis morſibus, à rabie quæ cõtingit ex rabido cane vt etiã blanda & amica ſuo domino beſtia nonnunquã vehemẽtius & amarius, quàm leones draconẽſq; metuatur, faciatq; hominẽ quẽ forte attaminauerit cõtagione peſtifera ita rabioſum, vt à parenti-

H bus, cõiuge, filiis[c] peius omnis beſtia formidetur? Quę mala patiuntur nauigãtes? Quæ terrena itinera gradientes? Quis ambulat vbicũque nõ inopinatis ſubiacẽs caſibus? De foro quidã rediẽs domũ,[d] ſanis pedibus ſuis cecidit, pedẽ fregit, & ex illo vulnere finiuit hanc vitã. Quid videtur ſedẽte ſecurius? De ſella in qua ſedebat cecidit He-

1. Reg. 4. li ſacerdos, & mortuus eſt. Agricolæ, imò vero oẽs homines, quot & quãtos à cœlo & terra, vel pernicioſis animalibus caſus metuũt agrorũ fructibus? Solent tamẽ de frumẽtis tandẽ collectis & recõditis eſſe ſecuri. Sed quibuſdã quod nouimus, prouentum optimũ frumẽtorum fluuius improuiſus fugiẽtibus hominibus de horreis eiecit atq; abſtulit. Contra milliformes dæmonũ incurſus, quis innocẽtia ſua fidit, quãdoquidẽ ne quis fideret etiã paruulos baptizatos, quibus certe nihil eſt innocẽtius aliquãdo ſic vexant, vt in eis maxime deo ſinẽte iſta monſtretur huius vitę flẽda calamitas, & alterius deſideranda fœlicitas? Iam vero de ipſo corpore tot exiſtũt morborũ

I mala, vt nec libris medicorũ cuncta cõprehenſa ſint.[e] In quorũ pluribus ac penè omnibus etiam ipſa adiumẽta & medicamenta tormenta ſunt, vt homines à pœnarũ exitio, pœnali eruantur auxilio. Nõnne ad hoc perduxit ſitiẽtes homines ardor immanis, vt vrinam quoq; humanã vel etiã ſuam biberent? Nõnne ad hoc fames, vt à carnibus hominũ abſtinere ſe non poſſent, nec inuẽtos homines mortuos, ſed propter hoc à ſe occiſos, nec quoſli-

4. Reg. 6. bet alienos, verumetiã filios matres incredibili crudelitate, quã rabida eſuries faciebat, abſumerent? Ipſe poſtremo ſomnus, qui proprie quietis nomen accepit, quis verbis explicet, ſæpe ſomniorũ viſis quàm ſit inquietus:[f] & quàm magnis licet falſarũ rerũ terroribus, quas ita exhibet, & quodammodo exprimit, vt à veris eas diſcernere nequeamus, animã miſerã ſenſuſq; perturbet? Qua falſitate viſorũ etiam vigilãtes in quibuſdã morbis & venenis miſerabilibus agitẽtur, quamuis multimoda varietate fallaciæ homines etiã ſanos maligni dęmones nonnunquam decipiant, talibus viſis etiãſi eos per hęc ad ſua traducere non potuerint, ſenſus tamen eorũ ſolo appetitu qualitercunq; perſuadẽte falſitatis illudãt. Ab huius tam miſeræ quaſi quibuſdã inferis vitæ nõ liberat niſi gratia ſaluatoris Chriſti dei ac domini noſtri. Hoc enim nomen eſt ipſe Ieſus. interpretatur quippe ſaluator, maxime ne poſt hanc miſerior ac ſempiterna ſuſcipiat, non vita ſed mors. Nam iſta quamuis[g] ſint perfecta, & per ſanctos curationũ magna ſolatia, tamẽ ideo nõ ſemper etiã ipſa K beneficia tribuũtur petẽtibus, ne propter hoc religio quæratur, quæ propter aliã magis vitã, vbi mala nõ erũt omnino vlla, quærenda eſt. Et ad hoc meliores quoſq; in his malis adiuuat gratia, vt quanto fideliore, tanto fortiore corde tolerẽtur: ad quã rem etiam philoſophiã prodeſſe dicunt docti huius ſeculi, quã dij quibuſdã paucis, vt ait Tullius[h] verã dederũt. Nec hominibus, inquit ab his aut datũ eſt[i] donũ maius, aut potuit vllum dari, vſqueadeo & ipſi cõtra quos agimus quoquo modo cõpulſi ſunt in habẽda, non quacũque, ſed vera philoſophia diuinã gratiam confiteri. Porrò ſi paucis diuinitus datum eſt veræ philoſophiæ contra miſerias huius vitæ vnicũ auxilium, ſatis & hinc apparet humanum genus ad luendas miſeriarum pœnas eſſe damnatum. Sicut autem hoc vt fatẽtur nullum diuinum maius eſt donũ, ſic à nullo deo dari credẽdum eſt, niſi ab illo, quo & ipſi qui multos deos colunt, nullum dicunt eſſe maiorem.

Cicero lib. 2. de natura deorum.

SI dimittatur viuere vt velit.) Nulla eſſet effrenior fera, aut immanior homine, ſi educatio & diſciplina nõ ſuccurreret, ſi ſibi ipſe relinqueretur, tota rationis vis ad explẽdas animi cupiditates conuerteretur: nec eſſet etiam inſipientior beſtia, nec animal magis brutũ. b Opponẽtur L plene.) Aliàs pugnãt, pœnæ tamẽ etiã ipſe laborũ & dol. c Vt à parẽtibus, coniuge, filiis.) Præfocatur enim morſu à rabido cane. d De foro quidã rediens domũ.) Tales mortes aliquot refert Plin. lib. vij. cap. liij. & Vale. li. ix. e Vt nec libris medicorũ cũcta cõprehẽſa ſint.) Huius morbi pernicioſiſſ. & maxime vulgaris, quẽ alij Gallicũ alij, Neapolitanũ voc. Eſt autẽ Indic⁹ illinc enim eſt in hunc orbẽ inuectus, cũ quo in illa Hiſpanicã India infantes naſcũtur: ſed de hoc nihil inuenitur ſcriptũ à veterib⁹. quid de ſudore peſtifero, qui paucisſ. horis extinguit quẽ inuadit, niſi ſuccurratur. Proxime cũ eſſem Brugis adeſſetq́; Carol⁹ Cęſar, nobiliſſ. vir, quidã maximo dolore affligebatur morbi noui & inſoliti, de quo ſe nihil apud antiquos legiſſe aiebat Ioannes Martinus Poblatio meus, qui ſi nõ legerat vir, vt in mathematicis artibus, ita & in re medica ſummus, & ſingularis, aut nihil de eo priores ſcripſerũt aut quę ſcripſere, ſicut alia pleraque, deſiderantur. f Sæpe ſomniorũ viſis quã ſit inquietus.) Declarat hoc Dido illa virgiliana Annæ ſorori querens ſe inſomniis terreri. g Nã iſta quãuis.) Alibi ſic: Nã in iſta quamuis per ſancta & ſanctos. h Quibuſdã paucis, vt ait Tullius.) Vbi ad hoc verbũ dixit Cicero nõ ſat memini, ſententia ſimilis eſt in v. de fini. vbi ex Platone beatũ dicit illũ, cui etiã in ſenectute contigerit, vt ſapiẽtiam veraſq; opiniones aſſequi poſſit. i Nec hoibus, inquit ab his aut datũ eſt.) Ita à Platonis eſt, quã Cicero in Timæo vertit, qui de vniuerſitate inſcribitur, ſuntq; verba poſtrema quib⁹ ex reb⁹ philoſophiã adepti ſum⁹, quo bono nullũ optabili⁹ nullũ præſtanti⁹ neq; datũ eſt mortaliũ generi, neq; munere dabit: & xij. de leg. Ita fit vt maior omniũ bonarũ rerũ ſit ſapiẽtia cui⁹ amore Greco verbo philoſophia nomẽ inuenit, qua nihil a diis immortalib⁹ vberi⁹, nihil florẽtius, nihil præſtabili⁹ hoim vitæ datum eſt.

Ioannes Martinus Poblatio.

De his quæ præter illa mala, quæ bonis maliſq; cõmunia ſunt, ad iuſtorũ laborem ſpecialiter pertinent. Cap. XXIII. M

PRæter hęc autem mala huius vitæ bonis maliſq; cõmunia, habent in ea iuſti etiã proprios quoſdam labores ſuos, quibus aduerſus vitia militant, & in taliũ præliorum tentationibus periculiſq; verſantur. Aliquando enim cõcitatius, aliquando remiſsius, non tamẽ deſinit caro cõcupiſcere aduerſus ſpiritum & ſpiritus aduerſus carnẽ: vt nõ ea quæ volumus faciamus, omnem malã concupiſcentiam conſumendo: ſed eam nobis quãtum diuinitus adiuti poſſumus, non ei cõſentiendo ſubdamus, vigiliis cõtinuis* excubantes: ne opinio veriſimilis fallat, ne decipiat ſermo verſutus, ne ſe tenebræ alicuius erroris offundant: ne quod bonum eſt, malũ: aut quod malum eſt, bonũ eſſe credatur: ne ab his quæ agenda ſunt, metus reuocet, ne in ea quæ agenda nõ ſunt cupido præcipitet: ne ſuper iracundiam ſol occidat, ne inimicitię prouocent ad retributionẽ mali pro malo: ne abſorbeat inhoneſta vel immoderata triſtitia: ne impartiendorum beneficiorum ingerat mens ingrata torporẽ: ne maledicis rumoribus bona cõſcientia fatigetur: ne temeraria de alio ſuſpicio noſtra decipiat: ne aliena de nobis falſa nos frangat: ne regnet peccatum in noſtro mortali corpore ad obediendũ deſideriis eius: ne mẽbra

Galat. 5. *aliàs aſſiduis.* *Epheſ. 4.* *Roma. 6.*

noſtra

nostra exhibeãtur iniquitatis arma peccato: ne oculus ſequatur cõcupiſcẽtiam, ne vindicãdi cupiditas vincat, ne in eo quod male delectat, vel viſio, vel cogitatio remoretur: ne improbũ aut indecẽs verbum libenter audiatur: ne fiat quod non licet, etiã ſi libet: ne in hoc bello laborũ periculorumq; pleniſsimo, vel de viribus noſtris ſperetur facienda victoria, vel viribus noſtris facta tribuatur, *1. Cor. 15.* ſed eius gratiæ, de quo ait Apoſtolus: Gratias autem deo, qui dat nobis victoriam per dominum noſtrum Ieſum *Rom. 8.* Chriſtum. Qui & alio loco: In his, inquit, omnibus ſuperuincimus, per eum qui dilexit nos. Sciamus tamen quantalibet virtute præliandi viciis repugnemus, vel etiam vicia ſuperemus & ſubiugemus, quàm diu ſumus in hoc corpore, nobis deeſſe non poſſe vnde dicamus *Mat. 6.* deo: Dimitte nobis debita noſtra. In illo autẽ regno, vbi ſemper cum corporibus immortalibus erimus, nec prælia nobis erunt vlla, nec debita, quæ nuſquam & nunquã eſſent, ſi natura noſtra ſicut recta creata eſt, permaneret. Ac per hoc etiam noſter iſte conflictus in quo periclitamur, & de quo nos victoria nouiſsima cupimus liberari ad vitæ huius mala pertinet, quam tot tantorúmque teſtimonio malorum probauimus eſſe damnatam.

B *De bonis quibus etiam hanc vitam damnationi obnoxiam creator impleuit.* *Cap. XXIIII.*

IAm nunc conſiderandum eſt, hãc ipſam miſeriã generis humani, in qua laudatur iuſtitia punientis, qualibus & quàm multis impleuerit bonis eiuſdẽ bonitas cuncta, quæ creauit adminiſtrãtis. Primum benedictionẽ illam quã protulerat *Geneſ. 1.* ante peccatũ dicẽs: Creſcite & multiplicamini, & replete terrã: nec poſt peccatũ voluit inhibere, manſitq; in ſtirpe damnata donata fœcunditas: nec illam vim mirabilem ſeminum, imò etiam mirabiliorem qua efficiuntur & ſemina, inditã corporibus humanis, & quodammodo intextam peccati viciũ potuit auferre, quo nobis impacta eſt etiam neceſsitas mortis: ſed vtrunq; ſimul currit iſto quaſi fluuio atque torrente generis humani, malum, quod à parente trahitur, & bonum, quod à creante tribuitur. In originali malo duo ſunt, peccatũ atque ſupplicium. In originali bono alia duo, propagatio & conformatio. Sed quãtum ad præſentem pertinet intentionem noſtram, de malis quorũ vnum de noſtra venit audacia, id eſt, peccatum: alterum de iudicio dei, id eſt, ſuppliciũ, C iam ſatis diximus. Nunc de bonis dei, quę ipſi quoque viciatæ damnatæq; naturæ contulit, ſiue vſque nunc confert, dicere inſtitui. Neque enim damnando aut totum abſtulit, quod dederat: alioquin nec eſſet omnino: aut eam remouit à ſua poteſtate etiã cum diabolo pœnaliter ſubdidit, cum nec ipſum diabolum à ſuo alienauerit imperio: quãdoquidem vt ipſius quoq; diaboli natura ſubſiſtat: ille facit, qui ſumme eſt, & facit eſſe quicquid aliquomodo eſt. Duûm igitur illorum quæ diximus bona etiam in naturam peccato viciatam ſupplicióque damnata, de bonitatis eius quodã veluti fonte manare propagationem, in primis mundi operibus benedictione lar*Geneſ. 2.* gitus eſt, à quibus operibus die ſeptimo requieuit. Conformatio vero in illo eius eſt opere, quouſque nũc ope*Ioan. 5.* ratur. Efficacem quippe potentiam ſuam ſi rebus ſubtrahat, nec progredi poterunt & ſuis dimenſis motibus per** aliâ, ſuis dimẽſionibus peragere.* agere* tempora, nec prorſus in eo quod creatæ ſunt aliquatenus permanebunt. Sic ergo creauit hominẽ deus, vt illi adderet fertilitatem quandam, qua homines alios propagaret, congenerans eis ipſam etiam propagandi poſsibilitatem, nõ neceſsitatem. Quibus tamẽ voluit hominibus abſtulit eam deus, & ſteriles fuerunt: non tamen generi humano abſtulit ſemel datam primis duobus cõ D iugibus benedictionẽ generãdi.[a] Hæc ergo propagatio quamuis peccato ablata non fuerit, nõ tamen etiã ipſa talis eſt qualis fuiſſet, ſi nemo peccaſſet. Ex quo enim homo in honore poſitus, poſteaquã deliquit, cõparatus eſt *Pſal. 48.* pecoribus, ſimiliter generat, non in eo tamen penitus extincta eſt quædam velut ſcintilla rationis in qua factus eſt ad imaginem dei. Huic autem propagationi ſi cõfor*Geneſ. 1.* matio non adhiberetur, nec ipſa in ſui generis formas modoſq; procederet. Si enim nõ cõcubuiſſent homines, nihilominus deus ſi vellet implere terras hominibus, quomodo creauit vnũ ſine cõmixtione maris & fœminæ, ſic poſſet omnes: concũbentes vero niſi illo creante generantes eſſe non poſſunt. Sicut ergo ait Apoſtolus de inſtitutione ſpiritali, qua homo ad pietatem iuſtitiamq; formatur. Neq; qui plantat, eſt aliquid, neq; qui rigat, ſed *1. Cor. 3.* qui incrementum dat deus. Ita etiam hic dici poteſt, nec qui concumbit, nec qui ſeminat eſt aliquid, ſed qui format deus. Nec mater quæ conceptum portat, & partum nutrit, eſt aliquid, ſed qui incrementum dat deus. Ipſe* **al. Ipſa.* nãque operatione qua nunc vſque operatur, facit vt numeros ſuos explicent ſemina, & à quibuſdam latentibus atque inuiſibilibus inuolucris in formas viſibiles huius E quod aſpicimus decoris euoluãt. Ipſe incorpoream corporeamq; naturam, illam prępoſitã, iſtam ſubiectã miris modis copulans & connectens, animãtem facit. Quod opus eius tam magnum & mirabile eſt, vt non ſolum in homine, quod eſt animal rationale, & ex hoc cunctis terrenis animantibus excellentius atque præſtantius, ſed in qualibet minutiſsima muſcula bene cõſiderandi ſtuporem mẽtis ingerat, laudemq; pariat creatoris. Ipſe itaque animæ humanę mentem dedit, vbi ratio & intelligentia in infante ſopita eſt quodammodo, quaſi nulla ſit, excitãda ſcilicet atque exercenda ætatis acceſſu, qua ſit ſcientiæ capax atque doctrinæ & habilis perceptioni veritatis & amoris boni. Qua capacitate hauriat ſapientiam virtutibuſq; ſit prędita, quibus prudẽter, fortiter, temperanter, & iuſte aduerſus errores & cætera ingenerata vicia dimicet, eaq; nullius rei deſiderio niſi boni illius ſummi atque incommutabilis vincat. Quod etſi non faciat ipſa talium bonorum capacitas in natura rationali diuinitus inſtituta, quantum ſit boni, quàm mirabile opus omnipotẽtis, quis cõpetenter effatur, aut cogitat? Præter enim artes bene viuendi, & ad immortalem perueniẽdi fœlicitatem, quæ virtutes vocantur, & ſola dei gratia quæ in F Chriſto eſt, filiis promiſsionis regniq; donantur, nonne humano ingenio tot tantæq; artes ſunt inuentæ & exercitæ partim neceſſariæ,[b] partim voluntariæ, vt tam excellẽs vis mentis atq; rationis in his etiam rebus, quas ſuperfluas, imò periculoſas pernicioſaſque appetit, quãtum bonũ habeat in natura, vnde iſta potuit vel inuenire vel diſcere vel exercere teſtetur? veſtimẽtorum & ædificiorum ad opera quàm mirabilia, quàm ſtupenda induſtria humana peruenerit, quò in agricultura, quò in nauigatione profecerit: quæ in fabricatione quorúmque vaſorum, vel etiam ſtatuarum, & picturarum varietate excogitauerit & impleuerit: quæ in theatris mirabilia ſpectãtibus, audientibus incredibilia facienda & exhibenda molita ſit: in capiendis, occidendis, domandis, irrationalibus animantibus, quæ & quanta repererit: aduerſus ipſos homines, tot genera venenorum, tot armorum, tot machinamentorũ, & pro ſalute mortali tuẽda atque reparanda, quot medicamẽta atque adiumenta cõprehenderit pro voluptate faucium, quot condimenta & gulæ incitamenta[c] repererit: ad iudicandas† & ſuadendas *†forte, indicandas.*

a Benedictionem generandi.) Alibi benedictione generali q. non ſo-
A lum duos illos ſufficeret mactos eſſe prolibos & propagare genus,
ſed poſteros quoque. b Partim neceſſariæ.) Qu. ſine illis tranſigi vita non poſſet, qualis eſt agricultura, & laniſicium. c Gulæ incitamenta.) Varie ſcriptum. Alibi, gulæ irritamenta ad indagandas & ſuaden.an ad indicandas. d Quos anatomicos appellant.) Qu. inciſores: eſt enim ἀνατομὴ ſectio, cæſio. e Secantis & perſcrutantis.) Melius in aliis codicib^9 ſecantis perſcrutantiſq; in car. f quæ ἁρμονία Græce dicitur.) Qu. congruentia concentus ab ἁρμόζω.

De pernicacia quorundã, qui reſurrectionẽ carnis, quã ſicut prædictũ eſt totus mũdus credit impugnãt. Ca. XXV.

VErum de animi bonis, quibus poſt hanc vitam beatiſsimus perfruetur, non à nobis diſſentiũt philoſophi nobiles, de carnis reſurrectione cõtendunt. Hanc quantũ poſſunt negãt, ſed credẽtes multi negantes pauciſsimos reliquerunt, & ad Chriſtum, hoc quod iſtis videtur abſurdum, in ſua reſurrectione monſtrauit, fideli corde cõuerſi ſunt docti & indocti, ſapientes mundi & inſipientes. Hoc enim credidit mundus, quod prædixit deus, qui etiam hoc prædixit, quod hanc
B rem mundus fuerat crediturus. Neq; enim Petri malefi-
Supra lib. ciis ea ^a cũ laude credẽtium tanto ante prænunciare cõ-
19. cap. 23. pulſus eſt. Ille eſt enim deus, quẽ ſicut iã dixi aliquoties,
Porphyrij nec cõmemorare me piget confitente Porphyrio, atq; id
in li. Theo oraculis deorũ ſuorũ probare cupiẽte, ipſa numina per-
logiæ. horreſcũt. Quẽ ſic laudauit, vt eum & deum patrẽ & regem vocaret. Abſit enim vt ſic intelligẽda ſint quæ prædixit, quomodo volunt hi qui hoc cum mũdo non crediderũt, quod mundũ crediturũ eſſe prædixit. Cur enim non potius, ita ſicut crediturus tanto ante prædictus eſt mũdus non ſicut pauciſsimi garriũt, qui cum hoc mũdo, quod crediturus prędictus eſt, credere noluerũt? Si enim propterea dicunt alio modo eſſe credenda, ne ſi dixerint vana eſſe conſcripta, iniuriã faciant illi deo, cui tam magnum perhibẽt teſtimonium, tantam prorſus ei vel etiã grauiorem faciũt iniuriam, ſi aliter dicunt eſſe intelligẽda, nõ ſicut mũdus ea credidit, quem crediturũ ipſe laudauit, ipſe promiſit ipſe compleuit. Cur enim non poteſt facere vt reſurgat caro & viuat in æternũ? An propterea credendũ non eſt id eum eſſe facturum, quia malum eſt,
†aliàs mi- atque indignũ deo? Sed de omnipotentia eius quę tot &
rabilia. tanta facit incredibilia, † iam multa diximus. Si volunt inuenire quod omnipotẽs nõ poteſt, habẽt prorſus, ego
C dicam mentiri non poteſt. Credamus ergo quod poteſt, non credendo, quod non poteſt. Non itaque credentes quod mentiri poteſt, credãt eſſe facturũ quod ſe facturum eſſe promiſit. Et ſic credant ſicut id credidit mundus, quem crediturum eſſe prædixit, quem crediturũ eſſe laudauit, quem crediturũ eſſe promiſit, quem credidiſſe iam oſtẽdit. Hoc autem malum eſſe vnde demonſtrant?
Sup. eodẽ Non erit illic vlla corruptio, quod eſt corporis malum.
cap. 11. De ordine elementorum iam diſputauimus, de aliis hominum cõiecturis ſatis diximus, quanta ſit futura in corpore incorruptibili facilitas motus, de præſentis bonæ
Cap. 17. valetudinis temperamẽto, quæ vtiq; nullo modo illi cõparanda eſt immortalitati, in libro decimotertio ſatis, vt opinor oſtẽdimus. Legant ſuperiora operis huius, qui vel non legerunt, vel volunt recolere, quod legerunt.

NEque enim Petri maleficiis ea.) Attigit commentum Porphyrij de maleficis artibus Petri, de quo in fine xviij. libri.

Quomodo Porphyrij definitio, qua beatis animis putatur corpus omne fugiendum, ipſius Platonis ſententia deſtruatur, qui dicit ſummum deum diis promiſiſſe vt nunquam corporibus exuerentur. Cap. XXVI.

Porphyri^9 SEd Porphyrius ait, inquiunt, vt beata ſit anima,
in lib de re corpus omne eſſe fugiendum. Nihil ergo pro-
greſſu ani- deſt, quia corruptibile diximus futurum cor-
mæ. pus, ſi anima beata non erit, niſi corpus omne effugerit. D
Sed iam & hinc in libro memorato quantum oportuit diſputaui, verum hic vnum inde tantum cõmemorabo.
Emendet libros ſuos iſtorum omnium magiſter Plato, *Plato in*
& dicat eorum deos, vt beati ſint, ſua corpora fugituros, *Timæo.*
id eſt, eſſe morituros, quos in cœleſtibus corporibus dixit incluſos. Quibus tamẽ deus à quo facti ſunt quo poſſent eſſe ſecuri immortalitatem, id eſt, in eiſdem corporibus æternam permanſionem, non eorum natura id habente, ſed ſuo conſilio præualente promiſit. Vbi etiam euertit illud, quod dicunt: quoniam eſt impoſsibile, ideo reſurrectionem carnis non eſſe credendam. Apertiſsime quippe iuxta eũdem philoſophũ, vbi diis à ſe factis promittit deus nõ factus, immortalitatem, quod impoſsibile eſt, ſe dixit eſſe facturũ. Sic enim eum locutũ narrat Plato. Quoniã eſtis orti, inquit, immortales eſſe, & indiſſolubiles nõ poteſtis. Non tamen diſſoluemini, neq; vos vl-
la mortis fata perimẽt, nec erunt valentiora, *quàm cõ- **aliàs vio*
ſilium meum, quod maius eſt vinculum ad perpetuitatẽ *lentiora.*
veſtrã, quàm illa, quibus eſtis colligati. Si non ſolum ab-
ſurdi, ſed ſi ſurdi nõ ſunt qui hæc audiunt, nõ vtiq; dubi- E
tant diis factis ab illo deo, qui eos fecit ſecũdum Platonem, quod eſt impoſsibile, fuiſſe promiſſum. Qui enim dicit, vos quidẽ immortales eſſe nõ poteſtis, ſed mea voluntate immortales eritis: quid aliud dicit, quàm id quod
fieri non poteſt, me faciente tamen eritis. *Ille igitur car- **aliàs, erit*
nem incorruptibilem, immortalem, ſpiritalẽ reſuſcitabit, qui iuxta Platonẽ, id quod impoſsibile eſt, ſe facturũ eſſe promiſit. Quid adhuc quod ꝓmiſit deus, quod deo promittenti credidit mundus, qui etiam ipſe promiſſus eſt crediturus, eſſe impoſsibile clamant? Quandoquidẽ nos deum, qui etiam ſecũdum Platonẽ facit impoſsibilia, id facturum eſſe clamamus. Non ergo vt beatæ ſint animę, corpus eſt omne fugiendum, ſed corpus incorruptibile recipiẽdum. Et in quo conuenientius incorruptibili corpore lætabuntur, quàm in quo corruptibili gemuerunt? Sic enim nõ in eis erit illa dira cupiditas, quã poſuit ex
Platone Virgilius, vbi ait: Ruſus & incipient in corpo- *Aeneid.6.*
ra velle reuerti. Sic, inquam, cupiditatem reuertendi ad corpora non habebunt, cum corpora, in quæ reuerti cupiunt ſecum habebunt: & ſic habebunt, vt nunquam nõ habeant, nunquam ea prorſus vel ad exiguum quamlibet tempus vlla morte deponant.

De cõtrariis definitionibus Platonis atq; Porphyrij, in quib^9 ſi vterq; alteri cederet, à veritate neuter deuiaret. Ca. XXVII.

SIngula quædã dixerũt Plato atque Porphyrius, quæ ſi inter ſe cõmunicare potuiſſent, facti eſſent fortaſſe Chriſtiani. Plato dixit ſine corpo-
ribus animas in æternum eſſe non poſſe. Ideo F
dixit, etiam ſapientium animas poſt quamlibet longum tempus, tamen ad corpora redituras. Porphyrius autem dixit animam purgatiſsimam cum redierit ad patrẽ, ad hęc mala mundi nunquã eſſe redituram. Ac per hoc quod verum vidit Plato, ſi dediſſet Porphyrio, etiam iuſtorum atque ſapientium purgatiſsimas animas ad humana corpora redituras: rurſus quod verũ vidit Porphyrius, ſi dediſſet Platoni, nunquam redituras ad miſerias corruptibilia corporis animas ſanctas: vt non ſinguli hæc ſingula, ſed ambo & ſinguli vtrunque dicerent, puto ꝙ viderent eſſe iam cõſequens, vt & redirent animæ ad corpora & talia reciperent corpora, in quibus beate, atque immortaliter viuerent. Quoniam ſecundũ Platonem etiã ſanctæ animæ ad humana corpora redibunt: ſecundum Porphyrium ad mala mundi huius ſanctæ animæ non redibũt. Dicat itaq; cum Platone Porphyrius, redibũt ad

A corpore, atq; iſto nomine nuncupamus. Quapropter cũ
ex me quæritur, quid acturi ſint ſancti in illo corpore ſpi
ritali, non dico quod iam video, ſed dico quod credo:
Pſal. 115. ſecundum illud quod in pſalmo lego: Credidi propter
quod locutus ſum. Dico itaq;, quod viſuri ſunt deum in
ipſo corpore, ſed vtrum per ipſum, ſicut per corpus nũc
videmus ſolem, lunã, ſtellas, mare ac terram, & quæ ſunt
in ea, non parua quæſtio eſt. Durum eſt dicere, quod ſan-
cti talia corpora tunc habebunt, vt non poſsint oculos
claudere atque aperire cum velint. Durius autẽ, quod ibi
deum, quiſquis oculos clauſerit non videbit. Sic enim
4. *Reg.* 6. Propheta Heliſæus puerum ſuum Giezi abſens corpore
vidit accipientem munera, quæ dedit ei Naaman Syrus,
quem propheta memoratus à lepræ deformitate mun-
dauerat, quod ſeruus nequam domino ſuo non vidente,
latenter ſe feciſſe putauerat: quanto magis in illo corpo-
re ſpiritali videbunt ſancti omnia, non ſolum ſi oculos
claudant, verumetiam, vnde ſunt corpore abſentes? Tunc
1. *Cor.* 13. enim erit perfectum illud de quo loquens Apoſtolus: Ex
parte, inquit, ſcimus & ex parte prophetamus: cum autẽ
venerit quod perfectum eſt, quod ex parte eſt, euacua-
B bitur. Deinde vt quomodo poſſet aliqua ſimilitudine
oſtenderet, quãtum ab illa quę futura eſt, diſtet hæc vita,
non qualiumcunque hominum, verumetiã qui pręcipua
Ibidem. hic ſanctitate ſunt præditi: Cum eſſem, inquit, paruus,
quaſi paruulus ſapiebam, quaſi paruulus loquebar, quaſi
paruulus cogitabã: cum autẽ factus ſum vir, euacuaui ea,
quæ paruuli erant. Videmus nunc per ſpeculum in æni-
gmate, tunc autem facie ad faciem. Nunc ſcio ex parte,
tunc autem cognoſcam, ſicut & cognitus ſum. Si ergo in
hac vita, vbi hominum mirabilium prophetia ita cõpa-
randa eſt illi vitæ, quaſi paruuli ad iuuenem: vidit tamen
4. *Reg.* 5. Heliſæus accipientem munera ſeruum ſuum, vbi ipſe nõ
erat, itáne cum venerit, quod perfectum eſt: nec iam cor-
Sapien. 9. pus corruptibile aggrauabit animam, ſed incorruptibile
nihil impediet, illi ſancti ad ea, quæ videnda ſunt oculis
corporeis, quibus Heliſæus abſens ad ſeruum ſuum vi-
dendum non indiguit, indigebunt? Nam ſecundum in-
terpretes ſeptuaginta iſta ſunt ad Giezi verba prophe-
4. *Reg.* 5. tæ: Nónne cor meum tecum ibat, & noui quod conuer-
ſus eſt vir de curru tuo in obuiam tibi, & accepiſti pecu-
niam? &c. Sicut autem ex Hebræo interpretatus eſt preſ-
byter Hieronymus? Nõne cor meum, inquit, in præſenti
C erat, quando reuerſus eſt homo de curru ſuo in occur-
ſum tui? Corde ſuo ergo ſe dixit hoc vidiſſe Propheta,
adiuto quidem mirabiliter nullo dubitãte diuinitus. Sed
quanto amplius tũc omnes munere iſto abundabũt, cum
1. *Cor.* 15. deus erit omnia in omnibus. Habebunt tamen etiam illi
oculi corporei officium ſuum & in loco ſuo erunt, vte-
turq; illis ſpiritus per ſpiritale corpus. Neque enim & ille
propheta, quia non eis indiguit, vt videret abſentem,
non eis vſus eſt ad videnda præſentia, quæ tamen ſpi-
ritu videre poſſet etiamſi illos clauderet, ſicut vidit ab-
ſentia, vbi cum eis ipſe non erat. Abſit ergo vt dicamus
illos ſanctos in illa vita deum clauſis oculis non viſuros,
quem ſpiritu ſemper videbunt. Sed vtrum videbunt, &
per oculos corporis cum eos apertos habebũt, inde quæ-
ſtio eſt. Si enim tantum potuerũt in corpore ſpiritali eo
modo, vtique etiam ipſi oculi ſpiritales, quãtum poſſunt
iſti, quales nunc habemus, procuIdubio per eos deus vi-
deri non poterit: longe itaque alterius erunt potentiæ, ſi
per eos videbitur incorporea illa natura, quæ non con-
tinetur loco, ſed vbique tota eſt. Nõ enim quia dicimus
deum & in cœlo eſſe & in terra, ipſe quippe ait per Pro-
Hiere. 23. phetam: Cœlum & terram ego impleo, aliam partem di-
cturi ſumus eum in cœlo habere, & in terra aliã, ſed to- D
tus in cœlo eſt, totus in terra: nõ alternis temporibus, ſed
vtrumq; ſimul, quod nulla natura corporalis poteſt. Vis
itaque præpollentior oculorum erit illorum, nõ vt acu-
tius* videant, quàm quidẽ perhibentur videre ſerpentes *alacri.
vel aquilæ. Quantalibet enim acrimonia cernendi ea-
dem quoque animalia nihil aliud poſſunt videre quàm
corpora, ſed vt videant & incorporalia. Et fortaſſe iſta
virtus magna cernendi data fuerit ad horam, etiã in iſto
mortali corpore oculis ſancti viri Iob, quando ait ad *Iob* 42.
deum: In obauditu auris obaudiebam te prius, nunc autẽ
oculus meus videt te, propterea deſpexi memetipſum, &
diſtabui, & exiſtimaui me terram & cinerem. Quanuis
hic nihil prohibeat oculũ cordis intelligi, de quibus ocu-
lis ait Apoſtolus: Illuminatos oculos habere cordia ve- *Epheſ.* 1.
ſtri. Ipſis autẽ videri deum, cum videbitur, Chriſtianus
ambigit nemo, qui fideliter accipit, quod ait deus ille ma
giſter: Beati mundo corde, quoniam ipſi deum videbũt. *Mat.* 5.
Sed vtrum etiã corporalibus oculis ibi videatur, hoc in
iſta quæſtione verſamus. Illud enim quod ſcriptum eſt:
Et videbit omnis caro ſalutare dei: ſine vllius nodo dif- *Luce* 3.
ficultatis ſic intelligi poteſt, ac ſi dictũ fuerit, & videbit E
omnis homo Chriſtũ dei, qui vtiq; in corpore viſus eſt,
& in corpore videbitur, quando viuos & mortuos indi-
cabit. Quod autem ipſe ſit ſalutare dei, multa ſunt, & alia
teſtimonia ſcripturarum. Sed euidẽtius venerandi illius
ſenis Simeonis verba declarant. Qui cum infantẽ Chri-
ſtum accepiſſet in manus ſuas, Nunc, inquit, dimittis *Luce* 2.
ſeruum tuum domine, ſecundum verbum tuum in pace:
quoniam viderunt oculi mei ſalutare tuum. Illud etiam
quod ait ſupra memoratus Iob, ſicut in exẽplaribus, quæ
ex Hebræo ſunt, inuenitur: Et in carne mea videbo deũ: *Iob* 19.
reſurrectionẽ quidem carnis ſine dubio prophetauit, nõ
tamẽ dixit, per carnem meam. Quod quidem ſi dixiſſet,
poſſet deus Chriſtus intelligi, qui per carnem in carne
videbitur. Nunc vero poteſt & ſic accipi, In carne mea
videbo deum: ac ſi dixiſſet, In carne mea ero, cũ videbo
deum: Et illud quod ait apoſtolus, Facie ad faciem: non *1. Cor.* 13.
cogit, vt deum per hanc faciem corporalẽ, vbi ſunt oculi
corporales, nos viſuros eſſe credamus, quem ſpiritu ſine
intermiſsione videbimus. Niſi enim eſſet etiam interio-
ris hominis facies, non diceret idem apoſtolus: Nos au- *2. Cor.* 3.
tem reuelata facie gloriam domini ſpeculãtes, in eandẽ
imaginem transformamur de gloria in gloriã, tanquam
ad domini ſpiritum. Nec aliter intelligimus, quod in F
Pſalmo canitur: accedite ad eum, & illuminamini, & fa- *Pſal.* 33.
cies veſtræ non erubeſcẽt. Fide quippe acceditur ad deũ,
quam cordis cõſtat eſſe, non corporis. Sed quia ſpiritale
corpus neſcimus, quãtos habebit acceſſus: de re quippe
inexperta loquimur, vbi aliqua, quæ aliter, intelligi ne-
queant, diuinarum ſcripturarum nõ occurrit, ſed ſuccur-
rit authoritas, neceſſe eſt, vt contingat in nobis, quod le-
gitur in libro Sapientiæ: Cogitationes mortalium timi- *Sapien.* 9.
dæ, & incertæ prouidentiæ noſtræ. Raciocinatio quippe
illa philoſophorum, qua diſputant ita mentis aſpectu
intelligibilia videri, & ſenſu corporis ſenſibilia, id eſt,
corporalia, vt nec intelligibilia per corpus, nec corpo-
ralia per ſeipſa mẽs valeat intueri, ſi poſſet nobis eſſe cer-
tiſsima, profecto certum eſſet per oculos corporis etiam
ſpiritalis nullo modo poſſe videri deum. Sed iſtam ra-
tiocinationem & vera ratio & prophetica irridet au-
thoritas. Quis enim ita ſit auerſus à vero, vt dicere au-
deat deum corporalia iſta neſcire? Nunquid ergo corpus
habet, per cuius oculos ea poſſit addiſcere? Deinde quod
de propheta Heliſæo paulo ante diximus, nónne ſatis *4. Reg.* 5.

G indicat etiã ſpiritu, non per corpus corporalia poſſe cerni? Quando enim ſeruus ille munera accepit, vtique corporaliter geſtũ eſt, quod tamen propheta nõ per corpus, ſed per ſpiritum vidit. Sicut ergo conſtat videri corpora ſpiritu, quid ſi tanta erit potentia ſpiritalis corporis, vt corpore videatur & ſpiritus? Spiritus enim eſt deus. (*Ioan. 4.*) Deinde vitam quidem ſuam, in qua nũc viuit in corpore, & hæc terrena membra vegetat facitque viuentia, interiore ſenſu quiſq; non per corporeos oculos nouit: aliorũ vero vitas, cũ ſint inuiſibiles, per corpus videt. Nam vnde viuentia diſcernimus à non viuentibus corpora, niſi corpora ſimul vitáſque videamus, quas niſi per corpus videre non poſſumus? Vitas autem ſine corporibus corporeis oculis non videmus. Quamobrem fieri poteſt, valdéque credibile eſt, ſic nos eſſe viſuros mundana tunc corpora cœli noui & terræ nouæ, vt deum vbique præſentem, & vniuerſa etiam corporalia gubernãtem, per corpora quæ geſtabimus, & quæ conſpiciemus quaquauerſum oculos duxerimus clariſſima perſpicuitate videamus, non ſicut nunc inuiſibilia dei, per ea quæ facta ſunt intellecta conſpiciũtur per ſpeculum in ænigmate, & ex parte, (*Rom. 1. 1. Cor. 13.*) vbi plus H in nobis valet fides, qua credimus, quàm rerum corporalium ſpecies, quàm per oculos cernimus corporales. Sed ſicut homines inter quos viuentes, motúſque vitales exercentes † viuimus: mox vt aſpicimus, non credimus viuere, ſed videmus, (*† aliàs, exerentes.*) cum eorum vitã ſine corporibus videre nequeamus, quam tamen in eis per corpora remota omni ambiguitate conſpicimus: ita quacunque ſpiritalia illa lumina corporum noſtrorum circunferemus, incorporeum deum omnia regentem, etiam per corpora contuebimur. Aut ergo per illos oculos ſic videbitur Deus, vt aliquid habeant in tanta excellentia mẽti ſimile, quo & incorporea natura cernatur, quod vllis exemplis ſine ſcripturarum teſtimoniis diuinarum vel difficile vel impoſsibile eſt oſtendere. Aut quod eſt ad intelligendum facilius, ita deus nobis erit notus atque cõſpicuus, vt videatur ſpiritu à ſingulis nobis in ſingulis, nobis videatur ab altero in altero, videatur in ſeipſo, videatur in cœlo nouo, & in terra noua, atque in omni, quæ tunc fuerit creatura: videatur & per corpora in omni corpore, quocunque fuerint ſpiritalis corporis oculi acie perueniente directi. I Patebunt etiam cogitationes noſtræ inuicem nobis. Tunc enim implebitur quod Apoſtolus ait: (*1. Cor. 4.*) cum enim dixiſſet: Nolite ante tempus iudicare quicquam: mox addidit, Donec veniat dominus & illuminet abſcondita tenebrarum, & manifeſtet cogitationes cordis, & tunc laus erit vnicuique à deo.

a VEl potius quies.) Nam erit à cunctis laboribus requies: & neſcio, quo pacto ſuauius eſt quietis nomen, quàm actionis: idcirco Ariſtoteles contemplationem illam, quam extremam beatitudinem facit, quietem nominat: adde quod illud eſt ſabbatum, id eſt, ocium & requies ſempiterna. b Videbo deum.) In quibuſdam Auguſtini antiquis codicibus legitur, videbo deum ſaluatorem meum. Sed nec in Hierony. verſione legimus: nec videtur ab Auguſtino additũ, ex iis quæ ſequuntur: nam de deo loquitur ſine humanitate: ſi porro Saluatorem adieciſſet, de Chriſto videretur dixiſſe.

De æterna fœlicitate ciuitatis dei ſabbatóque perpetuo. *Cap. XXX.*

QVanta erit illa fœlicitas[a] vbi nullum erit malum, nullum latebit bonum, vacabitur dei laudibus, qui erit omnia in omnibus. (*1. Cor. 15.*) Nam quid aliud agetur, vbi neque vlla deſidia ceſſabitur, neque vlla indigentia laborabitur, neſcio. Admoneor etiam ſancto Cantico vbi lego vel audio: (*Pſal. 83.*) Beati qui habitant in domo tua domine, in ſecula ſeculorum laudabunt te. Omnia membra & viſcera incorruptibilis corporis, quæ nunc videmus per vſus neceſsitatis varios & motus diſtributa, quoniam tunc non erit ipſa neceſsitas, ſed plena, certa, K ſecura, ſempiterna fœlicitas, proficient in laudibus dei. Omnes quippe illi, de quibus iam ſum locutus, qui nunc latent harmoniæ corporalis numeri non latebũt, intrinſecus, & extrinſecus per corporis cũcta diſpoſiti, & cum cæteris rebus, quæ ibi magnæ atq; mirabiles videbuntur, rationales mentes in tanti artificis laudem rationabilis pulchritudinis delectatione ſuccendent. Qui motus illic talium corporum ſint futuri, temere definire non audeo, quod excogitare non valeo. Tamen & motus & ſtatus ſicut ipſa ſpecies decens erit, quicunque erit, vbi quod nõ decebit, non erit. Certe vbi volet ſpiritus, ibi protinus erit corpus, nec volet aliquid ſpiritus quod nec ſpiritum poſsit decere nec corpus. Vera ibi gloria erit, vbi laudantis, nec errore quiſquam, nec adulatione laudabitur. Verus honor qui nulli negabitur digno, nulli deferetur indigno, ſed nec ad eum ambiet vllus indignus, vbi nullus permittetur eſſe, niſi dignus. Vera pax ibi eſt, vbi nihil aduerſi, nec à ſeipſo, nec ab alio quiſquam patietur. Præmium virtutis erit ipſe qui virtutem dedit, & qui ſeipſum quo melius & maius nihil poſsit eſſe, promiſit. Quid eſt enim aliud quod per prophetam dixit, Ero illorum deus, & ipſi erunt mihi plebs: (*Hiere. 31.*) L niſi, ego ero vnde ſatientur: ego ero quæcunque ab omnibus honeſte deſiderantur, & vita, & ſalus, & victus, & copia, & gloria, & honor, & pax, & omnia bona? Sic enim & illud recte intelligitur, quod ait Apoſtolus, vt ſit deus omnia in omnibus. Ipſe finis erit deſideriorum noſtrorum, qui ſine (*1. Cor. 15.*) fine videbitur, ſine faſtidio amabitur, ſine fatigatione laudabitur. Hoc munus, hic affectus, hic actus profecto erit omnibus, ſicut ipſa vita æterna cõmunis. Cæterum qui futuri ſint pro meritis præmiorum etiam gradus honorum atq; gloriarum, quis eſt idoneus cogitare, quanto magis dicere? Quod tamen futuri ſint, non eſt ambigendum. Atque id etiam beata ciuitas illa magnum in ſe bonum videbit, quod nulli ſuperiori vllus inferior inuidebit, ſicut nunc nõ inuident archangelis angeli cæteri: tanquã nolit eſſe vnuſquiſq; quod non accepit, quãuis ſit pacatiſsimo cõcordiæ vinculo ei qui accepit obſtrictus, quàm nec in corpore vult oculus eſſe qui eſt digitus, cum membrum vtrunq; contineat totius carnis pacata compago. Sic itaque habebit donũ alius alio minus, vt hoc quoque donũ habeat, nec velit amplius. Nec ideo li- M berum arbitrium non habebunt, quia peccata eos delectare non poterunt. Magis quippe erit liberum à delectatione peccãdi vſque ad delectationem non peccandi (*Auguſt. in Enchi. cap. 104.*) indeclinabilem libertatem.* Nam primum liberum arbitrium, quod homini datum eſt, quando primum creatus eſt rectus, potuit non peccare, ſed potuit & peccare: (** aliàs, indeclinabile libertatem.*) hoc autem nouiſsimum eo potẽtius erit, quo peccare nõ poterit. Verũ hoc quoq; dei munere nõ ſuæ poſsibilitate naturæ. Aliud eſt enim eſſe deum, aliud participem dei. Deus natura peccare non poteſt, particeps vero dei ab illo accipit, vt peccare non poſsit. Seruandi autem gradus erant diuini muneris, vt primum daretur liberum arbitrium, quo non peccare poſſet homo, nouiſsimum, quo peccare non poſſet: atque illud ad cõparandum meritum, hoc ad recipiendum præmium pertineret. Sed quia peccauit iſta natura, cum nõ peccare potuit, largiore gratia liberatur, vt ad eam perducatur libertatem, in qua peccare non poſsit. Sicut enim prima immortalitas fuit, quam peccando Adam perdidit, poſſe non mori, (*2. ſen. di. 16. cap. Angeli.*) nouiſsima erit non poſſe mori: ita primũ liberum arbitrium poſſe non peccare, nouiſsimum nõ poſſe peccare. Sic enim erit inamiſsibilis voluntas pietatis & æqui-

tatis;

A tatis,quomodo eſt fœlicitatis.Nam vtique peccãdo nec
pietatem,nec fœlicitatem tenuimus,voluntatẽ vero fœ-
licitatis, nec perdita fœlicitate perdidimus. Certe deus
ipſe nũquid quia peccare non poteſt,ideo liberũ arbitriũ
habere negandus eſt? Erit ergo illius ciuitatis, & vna in
omnibus, & inſeparabilis in ſingulis voluntas libera, ab
omni malo liberata, & impleta omni bono,fluens inde-
ficienter æternorum iocunditate gaudiorũ,oblita culpa-
rum,oblita pœnarum, nec tamen ideo ſuæ liberationis
oblita,vt liberatori ſuo ſit ingrata. Quãtum ergo attinet
ad ſcientiam rationalẽ,memor præteritorum etiam ma-
lorum ſuorũ:quantum autẽ ad experientis ſenſum,pror-
ſus immemor. Nam & peritiſsimus medicus, ſicut arte
ſciuntur, omnes ferè morbos corporis nouit. Sicut autẽ
corpore ſentiuntur,plurimos neſci,quos ipſe non paſſus
eſt. Vt ergo ſcientiæ malorum duæ ſunt,vna qua poten-
tiam mentis non latent, altera qua experientis ſenſibus
inhærent. Aliter quippe ſciuntur omnia vicia per ſapien-
tiæ doctrinam,aliter per incipientis peſsimam vitam:ita
B & obliuiones malorum duæ ſunt. Aliter ea namque obli-
uiſcitur eruditus & doctus, aliter expertus & paſſus. Ille
ſi peritiam negligat, iſte ſi miſeria careat. Secundum
hanc obliuionem quam poſteriore loco poſui,nõ erunt
memores ſancti preteritorum malorum. Carebunt enim
omnibus malis, ita vt penitus deleantur de ſenſibus eo-
rum. Ea tamen potentia ſcientiæ, quæ magna in eis erit,
non ſolum ſua præterita, ſed etiam damnatorũ eos ſem-
piterna miſeria non latebit. Alioquin ſi ſe fuiſſe miſeros
Pſal. 88. neſcituri ſunt, quomodo, ſicut ait Pſalmus: Miſericor-
dias domini in æternũ cantabunt? Quo cantico in glo-
riam gratiæ Chriſti,cuius ſanguine liberati ſumus, nihil
erit profecto illi iocũdius ciuitati. Ibi perficietur: Vacate
Pſal. 45. & videte quoniã ego ſum deus. Quod erit ibi vere ma-
ximum ſabbatum non habens veſperam. Quod com-
mendauit dominus in primis operibus mundi, vbi le-
Geneſ. 2. gitur: Et requieuit deus die ſeptimo ab omnibus operi
bus ſuis, quæ fecit: & benedixit deus diem ſeptimum; &
C ſanctificauit eum, quia in eo requieuit ab omnibus ope-
ribus ſuis,quæ inchoauit deus facere. Dies enim ſeptimꝰ
etiam noſipſi erimus quando eius fuerimus benedictio-
ne & ſanctificatione pleni atque refecti. Ibi vacantes vi-
debimus,quoniam ipſe eſt deus, quod nobis noſipſi eſſe
voluimus, quando ab illo cecidimus, audientes à ſedu-
Geneſ. 3. ctore. Eritis ſicut dij:& recedẽtes à vero deo,quo facien-
te dij eſſemus eius participatione, non deſertione. Quid
enim ſine illo fecimus, niſi ꝙ in ira eius defecimus? A
quo refecti,& gratia maiore perfecti, vacabimus in æter
1. Cor. 15. num,videntes quia ipſe eſt deus,quo pleni erimus,quan-
do ipſe erit omnia in omnibus. Nam & ipſa bona opera
noſtra,quando ipſius potius intelliguntur eſſe quàm no-
ſtra, tunc nobis ad hoc ſabbatum adipiſcendum impu-
tantur, quia ſi nobis ea tribuerimus, ſeruilia erunt, cum
Leuit. 23. de ſabbato dicatur: Omne opus ſeruile in eo non facie-
Ezech. 26. tis. Propter quod & per Ezechielem Prophetã dicitur:
Et ſabbata mea dedi eis in ſignum inter me & inter eos,
vt ſcirẽt,quia ego dominus, qui ſanctifico eos. Hoc per- D
fecte tunc ſciemus,quando perfecte vacabimus, & per-
fecte videbimus, quia ipſe eſt deus. Ipſe etiam numerus *Pſal. 45.*
ætatum veluti dierum,ſi ſecundum eos articulos tempo-
ris computentur, qui in ſcripturis ſanctis videntur ex-
preſsi, iſte ſabbatiſmus euidentius apparebit, quoniam
ſeptimus inuenitur, vt prima ætas tanquam dies primus
ſit ab Adam vſq; ad diluuiũ:ſecunda inde vſq; ad Abra-
ham non æqualitate temporum,ſed numero generatio-
num. Denas quippe habere reperiuntur. Hinc iam ſicut
Matthæus Euangeliſta determinat, tres ætates vſque ad *Mat. 1.*
Chriſti ſubſequuntur aduentum, quæ ſingulæ denis &
quaternis generationibus explicantur. Ab Abraham vſ-
que ad Dauid vna: altera inde vſque ad tranſmigratio-
nem in Babyloniam:tertia inde vſque ad Chriſti carna-
lem natiuitatem. Fiunt itaque omnes quinque. Sexta
nunc agitur, nullo generationum numero metienda;
propter id quod dictum eſt: Non eſt veſtrum ſcire tem- *Acto. 1.*
pora, quæ pater poſuit in ſua poteſtate. Poſt hanc tan- E
quam in die ſeptimo requieſcet deus, cum eundem ſe- *Geneſ. 2.*
ptimum diem,quod nos erimus,in ſeipſo deus faciet re-
quieſcere. De iſtis porrò ætatibus ſingulis diligenter lõ-
gum eſt diſputare. Hæc tamen ſeptima erit ſabbatum no
ſtrum, cuius finis non erit veſpera, ſed dominicus dies
velut octauus æternus, qui Chriſti reſurrectione ſacra-
tus eſt, æternam non ſolum ſpiritus verumetiam corpo-
ris requiem præfigurãs. Ibi vacabimus,& videbimus:vi-
debimus,& amabimus:amabimus, & laudabimus. Ecce
quod erit in fine ſine fine. Nam quis alius noſter eſt fi-
nis, niſi peruenire ad regnum cuius nullus eſt finis? Vi-
deor mihi debitũ ingentis huius operis ᵇ adiuuante do-
mino reddidiſſe. Quibus parum vel quibus nimium eſt,
mihi ignoſcant. Quibus autem ſatis eſt,nõ mihi, ſed do-
mino mecum gratias congratulantes agant. { Gloria &
honor patri & filio, & ſpiritui ſancto, omnipotenti deo
in excelſis in ſecula ſeculorum. Amen. }

QVanta erit illa fœlicitas.) Dici poterunt innumera ſed & ſequendus Auguſtinus, & de re tam ſacroſancta nihil temere vel pronunciandum, vel ſcribendum: nec fas eſt ad philoſophiam & humanas quæſtiunculas reuocare, quod deus arcanum eſſe iuſsit, nec oculis oſtendit, nec auribus eloquutus eſt, nec in cogitationem menteſque mortaliũ immiſit. magna eſſe & admirabilia credi voluit, & ea ſperari tantum à nobis, tum demum intellecturis, cum voti compotes facti ſpectabimus coram omnia præſentia: & oculis atque adeo nobis ipſis coniunctiſſ. & affixa, vt ſic cognoſcamus, quemadmodũ nunc cogniti ſumus. nec inquirendum eſt actiuiſne ſit intellectus beatitudo illa, an voluntatis potius: vtrum intuebitur omnia in deo mens noſtra, an ab aliquibus arcebitur, ne ſi contentioſe nimium hæc quæſierimus: nec voluntatis ſit nec intellectus fœlicitas, nec aliquid videamus in deo. Omnia erunt gaudiorum & beatitudinum plena non modo voluntas & intellectus, ſed oculi, aures, manus, totum corpus, totus animus, tota mẽs. Omnia cernemus in deo, quæ volemus, & ſuo beatitudinis gradu quiſque contentus erit, nec alteri quẽ propinquiorem ſpectabit deo, inuidebit, quoniam tam beatus erit vnuſquiſque quàm volet. b Videor mihi debitum ingẽtis huius operis.) Et ipſe pariter nõ mihi minus ingens abſoluiſſe opus & varium laborem exiiſſe videor quam ſibi Auguſtinus. Quantum enim illius ingenij, eruditionis, ſanctitatis viribus admirandũ iſtorũ voluminũ erat onus, tã tum imbecillitati & imperitiæ noſtræ, horũ tenuiũ leuiumq; commentariorũ. ſi quid dixi, quod placeat, habeat lector gratiã deo propter me: ſi quod nõ placeat, ignoſcat mihi propter deum, & maledicta det veniam propter benedicta. Errores vero ſi benigne emẽdarit, ac ſuſtulerit, demerebitur & me, & lectores, qui conſiſi fortaſſe mihi, fallerentur. F

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI
Libri de Ciuitate dei, ad Marcellinum. XXII. & vltimi finis.

INDEX QVATERNIONVM.

a b c d e f g h i k l m n o p q r ſ t v x y z. A B C D.
Omnes ſunt quaterniones præter D qui eſt quinternio.

LEGATORIA A. PANDIMIGLIO · ROMA ·
1941

Digitized by Google